

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

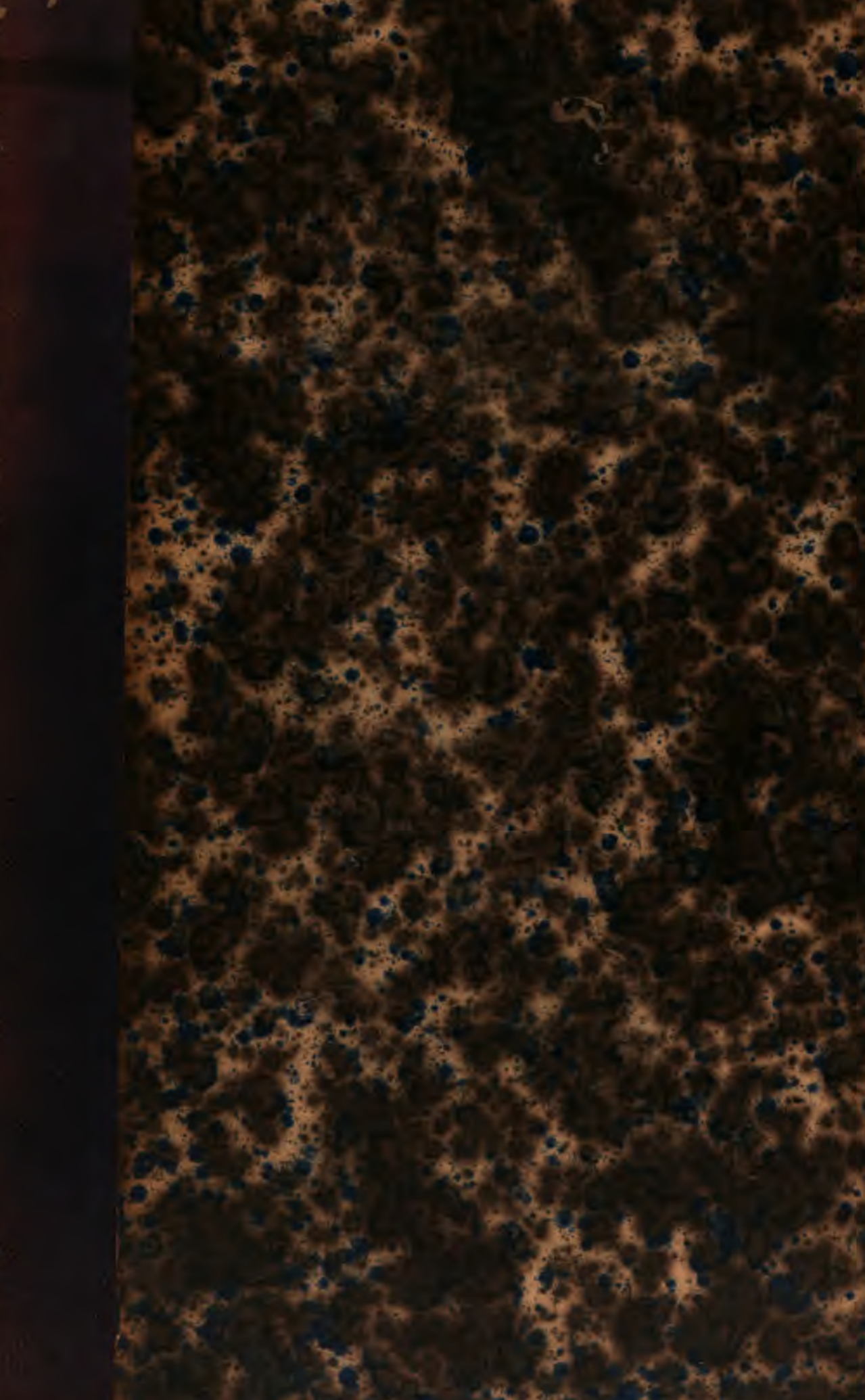
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

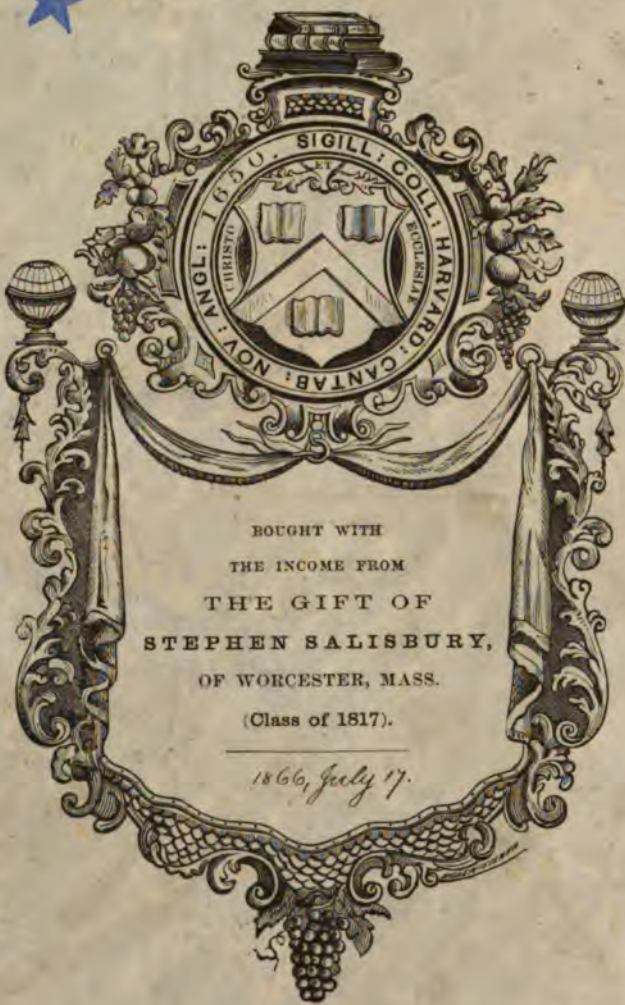
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

19.125

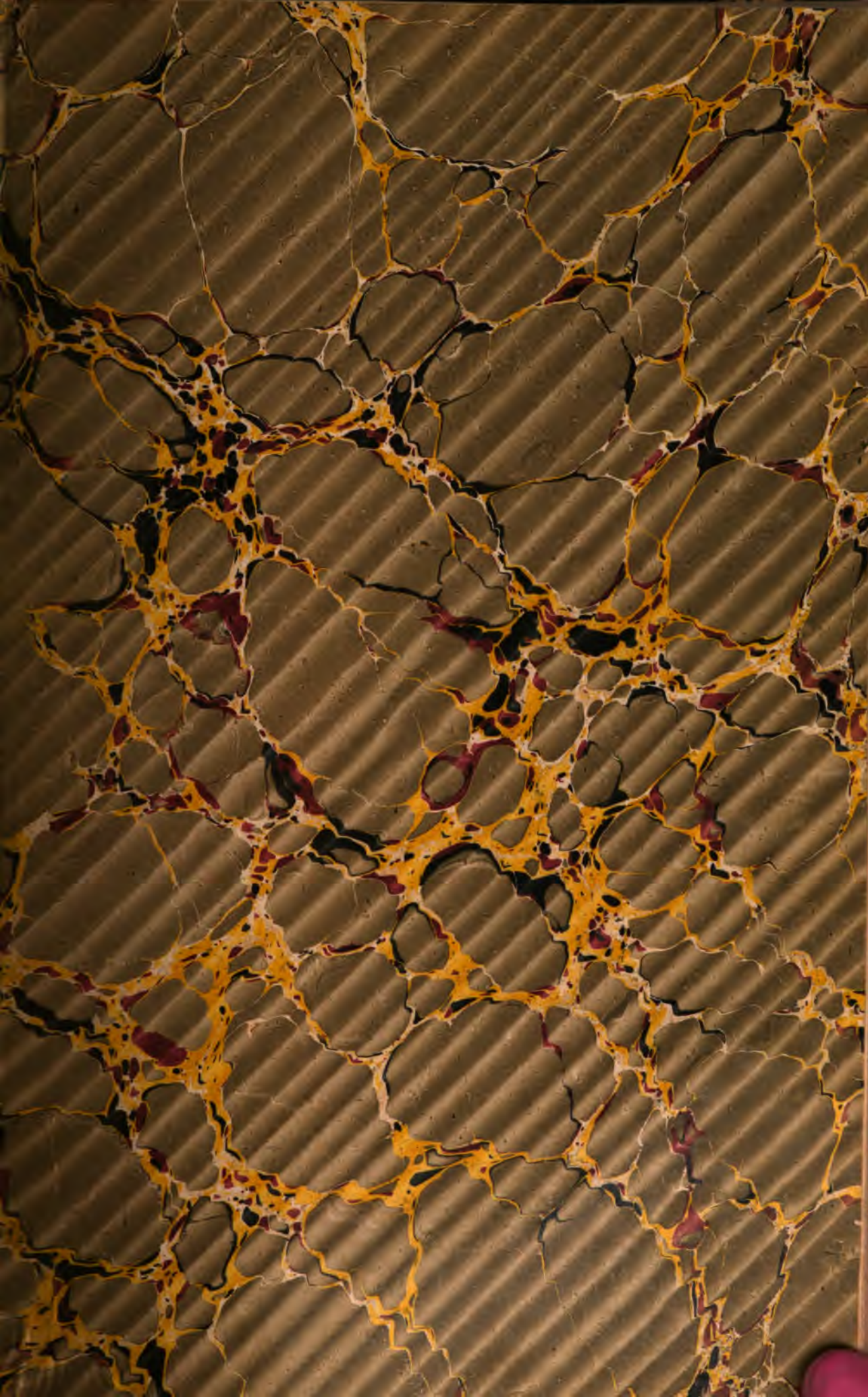
★ C 550.4

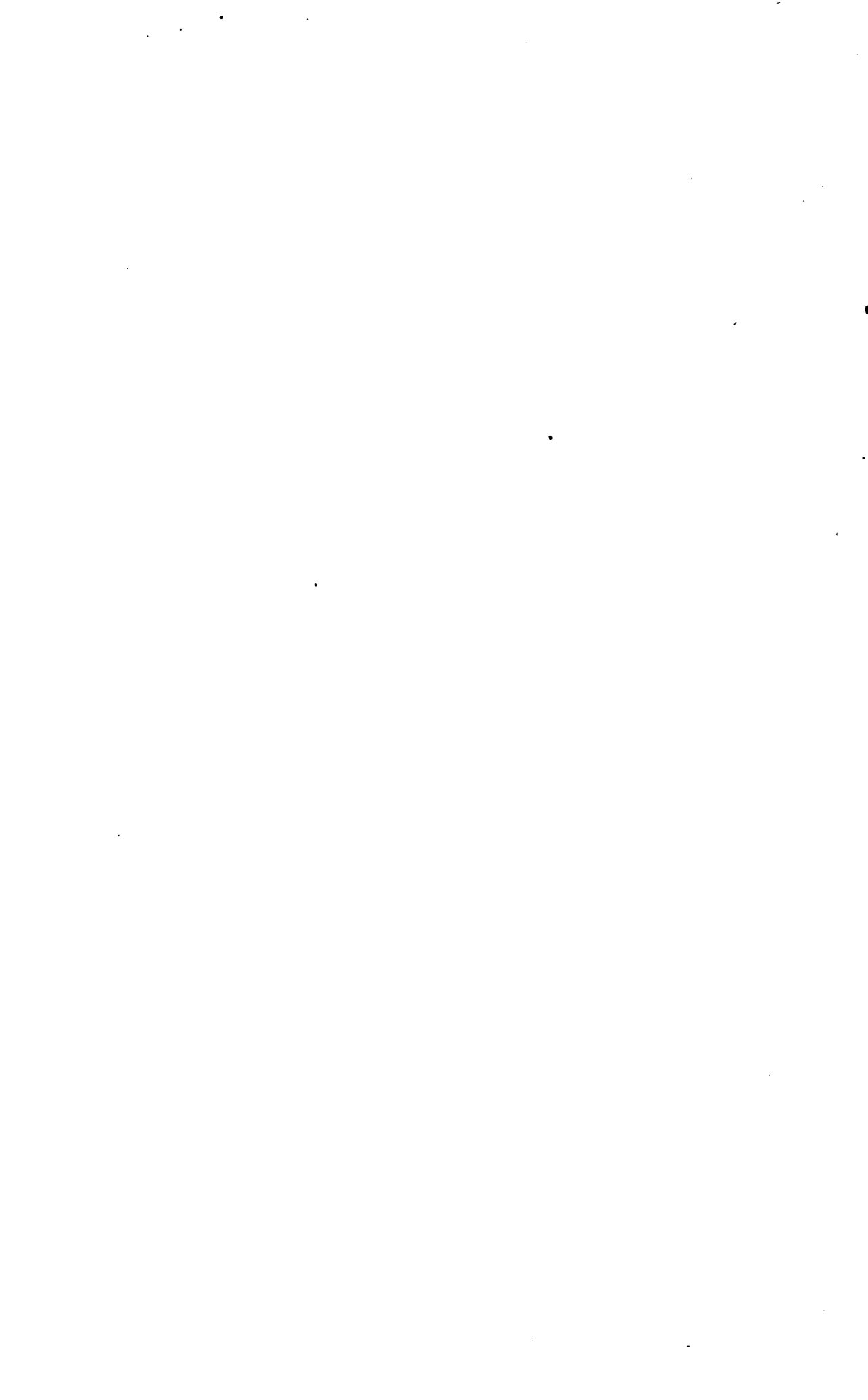

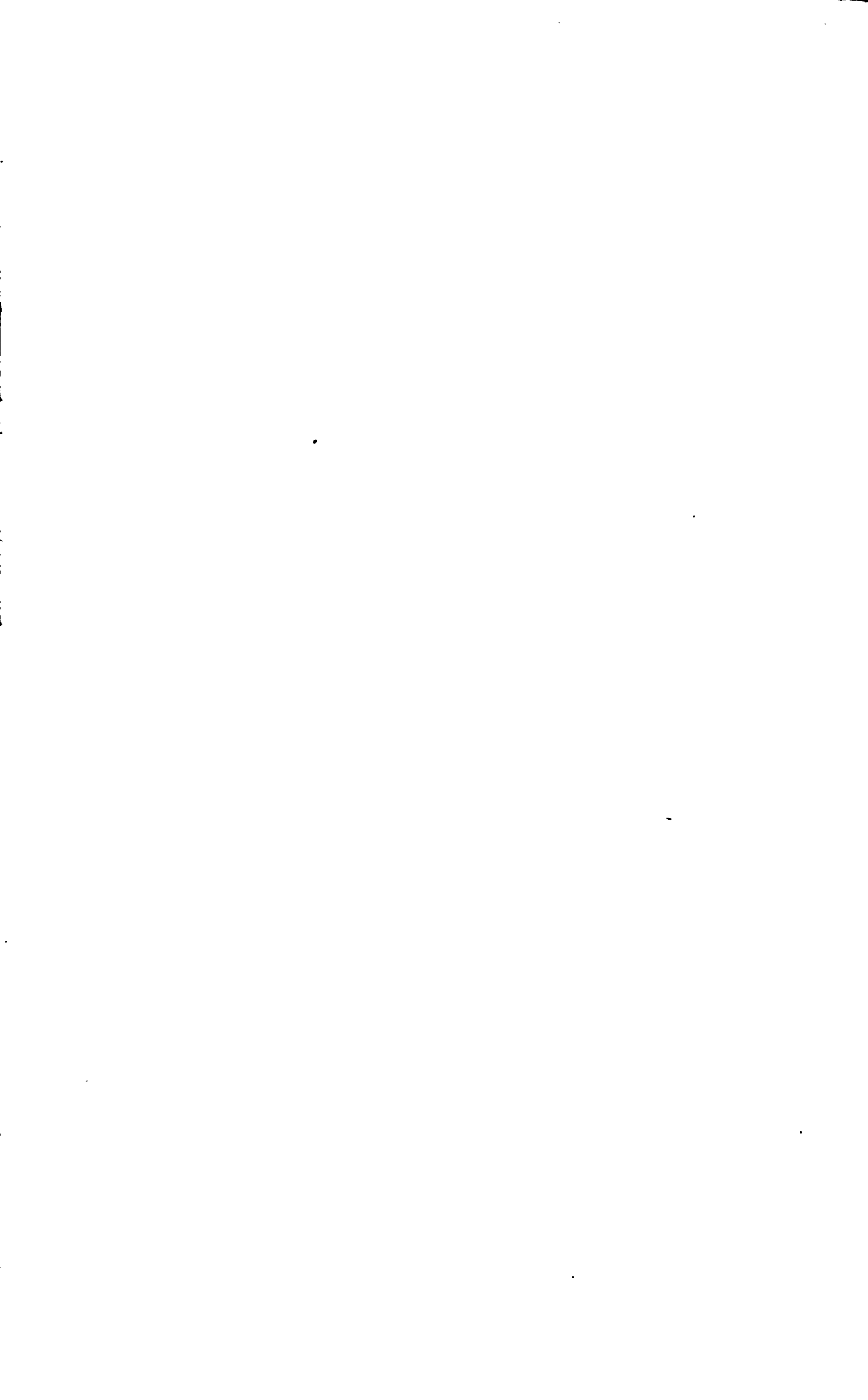
BOUGHT WITH
THE INCOME FROM
THE GIFT OF
STEPHEN SALISBURY,
OF WORCESTER, MASS.
(Class of 1817).

1866, July 17.

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULÆ ET AMPLIUS,

JUNTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGEN-
TER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS
OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS
MICTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS
MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS
SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFI-
CANTIBUS, ABORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN
ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO,
ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STU-
DIOSO, SED NEGOTII IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES
SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM
UNIBUSQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO
INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COM-
PERIRE SIT OBIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS
SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS

USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILIC SPARSORUM, VEL ETIAM
INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES
ÆTATES, LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM,
ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
AB ÆVO PHOTIANO USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA;

ACCURANTE J.-P. MIGNÆ,

Bibliothecæ cleri universæ.

SIVE CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORUM.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM.
AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VIGINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUA
STANS, DECEN ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT : GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR
GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA
SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET
QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER
NON SUPERABIT; CUM HUIUS VERSIO NERE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN
GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO ENITUR : UTROBIQUE VERO,
UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COM-
PARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIÀ
ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX
GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS SOLUM ORTINEBIT. ISTÆ CON-
DITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DEEST.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXXIV.

THEOPHYLACTUS BULGARIE ARCHIEPISCOPUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÆ, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MURUM PARISIENSIS.

C 550.4

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI. ANNUS 1070.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA.

ACCREDIT

FR. J. F. MARIE BERN. DE RUBEIS

DISSERTATIO

DE IPSIUS THEOPHYLACTI ÆTATE, GESTIS, SCRIPTIS AC DOCTRINA;

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA 44 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER,
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUCE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIINA.

1864

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI, ANNUS 1070.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXIV CONTINENTUR.

THEOPHYLACTUS BULGARIÆ ARCHIEPISCOPUS.

Commentarius in Joannis Evangelium. (Continuatio.)	col.	9
Commentarius in omnes divi Pauli Epistolas.		319
<i>Prefatio Philippi Montani.</i>		319
<i>Monitum T. Bailii editoris Londinensis.</i>		327
<i>Annotata pro singulis Epistolarum argumentis.</i>		330
<i>Lectori Venetus editor.</i>		331
Commentarius in Epistolam ad Romanos.		335
— in Epistolam I ad Corinthios.		563
— in Epistolam II ad Corinthios.		795
— in Epistolam ad Galatas.		954
— in Epistolam ad Ephesios.		1031
— in Epistolam ad Philippenses.		1139
— in Epistolam ad Colossenses.		1206
— in Epistolam I ad Thessalonicenses.		1279
— in Epistolam II ad Thessalonicenses.		1327

COMMENTARIUS IN JOANNEM

(CONTINUATIO.)

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

A

CAPUT VIII,

Περὶ τῶν ἐρωτῶντων τὸν Ἰησοῦν περὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐλευθέρωσιν ἐπαγγελιομένου τοῖς ἐπομένοις αὐτῷ. Περὶ τῶν εἰπόντων ὅτι δαιμόνιον ἔχει ὁ Ἰησοῦς. Περὶ τῶν περιωμένων Ἰουδαίων λιθοβολεῖν τὸν Ἰησοῦν, ὅτι τῷ Ἀβραάμ προέκρινεν αὐτόν.

615 *De iis qui Dominum interrogabant de Patre. Quomodo Christus sequentibus se libertatem promiserit. De iis qui dicebant Christum demonium habere. De Judæis conantibus Jesum lapidare, quia se Abraham prætulisset.*

« Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ· Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; » Ἐρεῦνησον καὶ ἴδε, ὅτι προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται. Πάλιν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησεν αὐτοῖς, λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἐξεῖ τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Τοῦ Νικοδήμου συνετώτατα τοὺς Φαρισαίους ἐλέγξαντος, ὡς παράνομα διαταττομένους, ἐξαπορηθέντες ἐκείνοι, ἀγροικότερον, μᾶλλον δὲ θηριωδέστερον κέχρηται τῇ ἀποκρίσει, λέγοντες· « Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; » Ποίαν γὰρ ἀκολουθίαν ἔχει τοῦτο πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου βηθέντα; Ἐκεῖνος εἶπεν, ὅτι οὐ δεῖ ἀνεξετάστω καὶ ἀκριτῶς καταδικάζειν τὸν ἀνθρώπον· ἴδει πάντως αὐτοὺς πρὸς τοῦτο ἀποκρίνασθαι καὶ δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἀκριτῶς καταδικάζουσι τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' ἐνόμως, καὶ τοὺς ὑπηρέτας ἐπεμψαν συλλαβεῖν αὐτόν, καὶ πάντα κατὰ τὸ προσήκον ποιούσιν. Οἱ δὲ τί φασι; « Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; » Ὅρᾳ; τὴν ἀνοσίαν; ὄρᾳ; τὸ ἀνακόλουθον τῶν λόγων; Εἶτα ὑβρίζοντες αὐτόν ὡς ἀμαθῆ, φασίν· « Ἐρεῦνησον, καὶ ἴδε, ὅτι προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται » τούτεστιν, Ἄπειθε, μάθε, ἐπειδὴ ἄχρι τοῦ νῦν οὐκ ἔμαθες, ὅτι « Προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται. » Εἰς ἀμαθίαν δὲ αὐτὸν ἐπισκώπτοντες ταῦτά φασι. Τί δὲ εἶπεν ὁ Νικοδήμος, ὡς Φαρισαῖοι; Μὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι προφήτης ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς; Εἶπεν ὅτι ἀκριτον ἀναρεθῆναι οὐ χρή. Πῶς οὖν καὶ ὑμεῖς τοιαῦτα εἰπόντι, οὕτως ἀποκρίνεσθε; Ὁ δὲ Χριστός, ἐπειδὴ ἄνω καὶ κάτω τὴν Γαλιλαίαν αὐτῷ προέφερον, καὶ ὡς περὶ ἐνὸς τῶν προφητῶν ἠμφισβήτησαν, δεικνύων αὐτοῖς, ὅτι οὐχ εἷς ἐστὶ τῶν προφητῶν, φησὶν, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, » τὸ κυρίως φῶς, οὐχὶ φῶς προφητικόν, μερικόν δηλαδὴ καὶ μικρὸν τὴν λάμψιν ἔχον, ἀλλὰ τὸ ἀληθινὸν φῶς, οὐδὲ Γαλιλαίας ἢ Παλαιστίνης ὄροις περιωριζόμενον, ἀλλὰ τοῦ κόσμου φῶς εἰμι, καὶ πάντων ἀνθρώπων δεσπότης, καὶ περὶ ἐμοῦ ὁ προφήτης εἶρηκε τὸ, « Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν. » Χρήση δὲ κατὰ Νεστορίου καὶ τῷ παρόντι βητῷ. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐν ἐμοί ἐστὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἀλλ' « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Αὐτὸς γὰρ ὁ

CAP. VII, 52; VIII, 12 (a). [« Responderunt et dixerunt ei : Num et tu Galilæus es? Scrutare et vide quod a Galilæa propheta non surrexerit. Iterum igitur eis locutus est Jesus, dicens : Ego sum lux mundi : qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ. » Nicodemo prudentissime Phariseos redarguente, utpote iniqua perpetrantes, illi perplexi facti, agrestius, imo ferocius responderunt, dicentes : « Num et tu ex Galilæa es? » Qualem enim consequentiam habet hoc ad ea quæ a Nicodemo dicta? Ille dixit quod non oporteat absque examine et iudicio condemnare hominem : oportebat ipsos ad hoc respondere et ostendere quod non sine iudicio condemnarent Jesum, sed legitime, et ministros miserit ad comprehendendum illum, et omnia, ut decebat, fecerint. Hi autem dicunt : « Num et tu ex Galilæa es? Vides insipientiam? Vides quam nulla verborum consequentiam? Deinde ignominia eum afficientes quasi imperitum, dicunt : « Scrutare, et vide quod propheta e Galilæa non surrexit, » hoc est, Vade, disce, quia usque ad hoc tempus non didicisti, quod « propheta ex Galilæa non surrexit. » Hæc autem dicunt imperitiam illi ascribentes. Quid autem dixit Nicodemus, o Pharisei? Num dixit quod propheta esset Jesus? Dixit quod injudicatum occidere non liceat : quomodo igitur vos ei qui talia dixit, sic respondetis? At Christus, quia crebro Galilæam ei objectabant et quasi de uno prophetarum dubitant, ostendens eis quod non sit unus ex illis prophetis, dicit : « Ego sum lux » proprie lux, non prophetica quæ particularem et parvum splendorem habet, sed verax lux, quæ non Galilææ vel Palæstinæ terminis circumscriptur, sed mundi lux sum, et omnium hominum Dominus, et de me propheta dixit : « Ecce posui te in lucem gentium ». » Utaris autem et contra Nestorium etiam præsentem dicto; non enim dixit, In me est lux mundi, sed, « Ego sum lux mundi. » Ipse enim qui apparebat homo, erat ipse et Filius Dei ac lux mundi : non sicut Nestorius delirat, quod in puro homine habitet Filius Dei : absit! Unus enim, sicut

¹ Isa. XLII, 6.

(a) Omissum est hic fragmentum non parvulum de muliere illa in adulterio deprehensa. Vide Dissertationem præviam num. 400, col. 121.

meum novissetis. Hæc verba locutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo. Et nemo apprehendit eum, quia nondum venerat hora ejus. » Quia ut tentantes interrogabant eum de Patre, et non discendi gratia, propterea neque responso dignatur illos, sed dicit, « Neque me nostis, neque Patrem meum, » id est, Non potestis scire Patrem meum sine me : atque ita si putatis colere Deum, non creditis autem ipsum Patrem esse meum, cujus verus sum Filius, nihil proderit vobis, neque novistis ipsum ut oportet agnoscere : nam cognosceretis et honoraretis etiam me : nunc autem quia me nescitis, nec honoratis, illum quoque nescitis, nec honoratis, etiamsi putetis. Quod autem me nescitis, non alia vobis causa est, sed vos vobisipsis. Audis qui Filium impie Patri subjicis? Nisi consubstantialis esset Patri, quomodo dixisset : « Si me sciretis, et Patrem meum sciretis utique? » Si enim, ut dicitis, creatura est Filius, quomodo qui novit creaturam, novit et Deum? Non enim qui novit substantiam angeli, novit et substantiam Dei. Quia igitur qui scit Filium, et Patrem scit; sequitur ejusdem substantiæ esse Patrem cum Filio. Etiam, inquit, et is qui creaturam novit, novit Deum. Minime. Multi enim, imo omnes creaturam quidem et vident et sciunt, « Deum autem neque vidit quis, neque novit ». Hæc autem loquebatur Jesus in gazophylacio in medio templi, et ita libere loquebatur. Attamen qui occidere illum quærebant, et in manibus illum habebant, non audebant apprehendere eum. Et neque sic intellexerunt, quod revera diviniæ virtutis erat opus, stipatam hostibus in medio illorum illasum manere ac intactum, maxime cum illi ante Pascha eum quæsierint, et insidiati ei fuerint. Quem igitur, cum non adesset, quærebant, contra quem ferociebant vel absentem, hunc in mediis retibus habentes, capere nequeunt; neque virtutem ejus sic agnoverunt : « quis nondum inquit, venerat hora ejus, » id est idoneum mortis tempus, quo se traditurus erat, nondum urgebat. Et enim neque tunc potuissent aliquid adversus eum, nisi fuisset tempus opportunum, quo ipse sibi delegerat. Non enim impotentis erat crucifigi, sed permissionis. Permisit enim quando voluit : quia illi jampridem desiderabant occidere illum, sed tenebantur invisibilibus vinculis virtutis suæ. Oportebat enim eum diutius versari in vita secundum carnem, ut hominibus majoris utilitatis fieret auctor, monstrando signa et sermones et doctrinas. Quidam autem illud, « Ubi est pater tuus? » sic intelligunt dictum a Judæis ad Dominum, quasi ad injuriam et probrum : exprobrabant enim ei quasi ex fornicatione natus **619** esset; et quasi non cognosceret patrem suum, hæc dicebant. Et aliter, patrem ejus ut vilem habebant Joseph : et dicunt : « Ubi

ήθετε άν. Ταύτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ. Καὶ οὐδεὶς ἐπίσασεν αὐτὸν, ὅτι οὐπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ ὡς πειράζοντες αὐτὸν ἑρώτων περὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐχὶ τοῦ μαθεῖν ἔνεκεν· διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀποκρίσεως αὐτοὺς ἀξιοί, ἀλλὰ φησὶν· « Ὅστε ἐμὲ οἴδατε, ὅτε τὸν Πατέρα μου· τουτέστιν. Ὁ δὲ δύνασθε γινῶναι Πατέρα μου χωρὶς ἐμοῦ· ὥστε κἀν δοκῆτε τιμᾶν τὸν Θεόν, οὐ πιστεύετε δὲ αὐτὸν Πατέρα εἶναι ἐμοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ, οὐδὲν ὠφελεῖσθε. Οὐδὲ οἴδατε αὐτὸν, καθὼς δεῖ γινῶναι, ἐπεὶ ἐγινώσκετε ἂν καὶ ἐτιμᾶτε καμὲ· νῦν δὲ ἐπεὶ ἐμὲ οὐκ οἴδατε, οὐδὲ τιμᾶτε, οὐδὲ ἐκείνον οἴδατε, οὐδὲ τιμᾶν αὐτῷ προσάγετε, κἀν δοκῆτε. Τοῦ δὲ μὴ εἰδέναι με, οὐκ ἄλλος ὑμῖν αἴτιος, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοῖς. Ἀκούεις, ὁ τὸν Υἱὸν ὑπεβιβάζων ἀσεβῶς τῷ Πατρὶ; Εἰ μὴ ὁμοούσιος; ἦν τῷ Πατρὶ, πῶς ἂν εἶπεν, ὅτι « Εἰ ἐμὲ ἤδαίτε, καὶ τὸν Πατέρα ἤδαίτε ἂν; » Εἰ γὰρ καθ' ὑμᾶς κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱός, πῶς ὁ εἰδὼς τὸ κτίσμα, οἶδε καὶ τὸν Θεόν; Ὁ γὰρ δὴ πού ὁ εἰδὼς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγγέλου, οἶδε καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ οὖν ὁ τὸν Υἱὸν εἰδὼς, καὶ τὸν Πατέρα οἶδε, τῆς αὐτῆς ἁρα οὐσίας τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός. Ναί, φησὶν, ἀλλ' ὁ τὴν κτίσιν εἰδὼς, οἶδε καὶ τὸν Θεόν. Οὐδαμῶς· πολλοὶ γὰρ, μᾶλλον δὲ ἅπαντες, τὴν κτίσιν μὲν καὶ ὁρῶσι, καὶ οἰδασι· Θεὸν δὲ οὐτε ὁρᾷ τις, οὐτε οἶδε. Ταῦτα δὲ ἐλάλει ὁ Ἰησοῦς· ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ ἐν μέσῳ τοῦ ἱεροῦ· καὶ οὕτως ἐπαρρησιάζετο. Καὶ ὁμοῦ φωνῶντες κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐν χερσὶν αὐτὸν ἔχοντες, οὐκ ἐτόλμων πιάσαι αὐτόν. Οὐδὲ οὕτω συνίσασαν, ὅτι θείας τῶν ὄντι δυνάμεως ἔργον ἐστὶ, τὸ ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν περιεπιτμυμένον, ἀβλαβῆ διατηρεῖσθαι καὶ ἀνεπηρέαστον, καὶ ταῦτα, ζητούντων αὐτόν πρὸ τοῦ Πάσχα (28) καὶ ἐνεδρευόντων. « Ὅν οὖν μὴ θνητὰ ἐζητήτων, καὶ καθ' οὐ ἠγρίαινον καὶ ἀπόντος, τοῦτον ἐν μέσοις τοῖς δικτύοις ἔχοντες, εἶτα μὴ δυνάμενοι ἐλεῖν, αὐτὸ οὕτως ἐπεγίνωσκον τὴν αὐτοῦ δύναμιν. « Ὅτι οὐπω, φησὶν, ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ »· τουτέστιν, ὁ ἐπιτήδειος καιρὸς τοῦ θανάτου αὐτοῦ οὐπω ἐνεστήκει, καθ' ὃν ἐμελλεν ἑαυτὸν δοῦναι. Καὶ γὰρ καὶ τότε οὐκ ἂν ἰσχυραν κατ' αὐτοῦ, εἰ μὴ ἦν καιρὸς ὁ προσήκων, ὃν αὐτὸς ἑαυτῷ ἐταμιεύσατο. Οὐ γὰρ ἀδυναμία; ἦν τὸ σταυρωθῆναι, ἀλλὰ συγχωρήσεως. Συνεχώρησε γὰρ, ὅταν ἠθούλετο· ἐπεὶ ἐκείνοι γε **D** ἐκπαλαὶ ἐπεθύμουν τοῦ θανατώσαι αὐτόν, ἀλλὰ κατεῖχοντο τοῖς ἀοράτοις δεσμοῖς τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Ἐδοὶ γὰρ αὐτόν ἐπὶ πλείον ἐνδιατρήσαι τῇ κατὰ σάρκα ζωῇ, ἵνα πλείονος ὠφελείας τοῖς ἀνθρώποις γένηται πρόξενος διὰ τε σημείων πλείονων ἐπιδείξεως, καὶ λόγων διδασκαλίας. Τινὲς δὲ τὸ, « Ποῦ ἐστὶν ὁ πατήρ σου; » οὕτω νοοῦσιν εἰρησθῆαι παρὰ τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Κύριον, ὡς ἐφ' ἕβρει καὶ οὐκ εἶδει. Ὑβρίζοντες γὰρ αὐτόν ὡς ἐκ πορνείας γεγονότα, καὶ μὴ γινώσκοντα τὸν πατέρα αὐτοῦ, ταῦ-

⁶ Joan. 1, 18.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(28) Cod. 52, πρὸ τοῦ Πάσχα πιάσαι.

τά φασιν ἢ καὶ ὡς εὐτελοῦς ὄντος τοῦ νομιζομένου **A** est ille pater tuus? » quasi dicerent, Obscurus est pater tuus autem tuus, quod illum tantopere jactas? ἔστιν ὁ Πατήρ σου; » ὡσανεὶ λέγοντες· Ἀφανὴς ἔστι καὶ δυσγενὴς ὁ πατήρ σου· τί αὐτὸν ἡμῶν ἀνω καὶ κάτω φέρεῖς;

« Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσατέ με καὶ οὐχ εὕρησθε, καὶ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν. Ἐλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι· Μῆτι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν, ὅτι λέγει, Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἀνω εἰμί· ὑμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου οὐκ εἰμί. Εἶπον οὖν ὑμῖν, ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν. Ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, ὅτι ἐγὼ εἰμί, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν. » Τίνος ἕνεκεν συχνάκις αὐτοῖς λέγει τὸ, « Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσατέ με; » Ὅστε καταλείπει αὐτῶν καὶ ἐκφοβῆσαι τὰς ψυχάς. Ὅρα γὰρ πῶς εἰς φροντίδα εὐθὺς ἐπέπεσον, οἱ διαπορούντες ἔλεγον· « Μῆτι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν; » καί τοι ἐπιθυμοῦντες ἀπαλλαγῆναι αὐτοῦ, καὶ ἐκ μέσου αὐτῶν γενέσθαι εὐχόμενοι, καὶ πού καὶ ἀνελεῖν βουλόμενοι· ὁμοῦς οὕτω τι μέγα περὶ τοῦ πράγματος ἐφαντάσθησαν, ὥστε διαπορεῖν περὶ αὐτοῦ. Ἄμα δὲ συχνάκις λέγει τὸ· « Ἐγὼ ὑπάγω, » δεικνύς ὅτι προγινώσκει τὸν οἰκτεῖον θάνατον, καὶ ὡς οὐ τῆς αὐτῶν δυνάμεως ἔργον ὁ σταυρὸς, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ βουλήσεως. Ὑπάγω γὰρ, φησὶν, οὐχ ὑμεῖς με ἀγετε, ἀλλ' ἐγὼ ἐθελοντῆς πορεύομαι. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, ὅτι « Ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, » δεικνυσὶν, ὡς ἄρα ἀναστήσεται μὲν αὐτὸς ἐν δόξῃ, καὶ καθίεῖται ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ δὲ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν ἀποθανοῦνται. Ἐκεῖνοι τοῖνον τί πρὸς ταῦτά φασιν; « Μῆ τι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν; » Ὁ δὲ Κύριος ἀναίρων ταῦτην αὐτῶν τὴν ὑπόνοιαν, καὶ δεικνύς ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκτὸς κατακρίσεως τὸ ἀποκτενῆναι ἑαυτὸν, φησὶν· Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ὄντες, καὶ μηδὲν θεῖον ἐννοῆσαι δυνάμενοι, ἀκολούθως τοιαῦτα νοεῖτε· ἐγὼ δὲ μὴ ὦν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, τουτέστι, μηδὲν κοσμικὸν καὶ περιγίον φρονῶν, οὐκ ἂν ποτε εἰς τοῦτο μανίης ἔλθοιμι, ὥστε ἑαυτὸν ἀποκτεῖναι· τοῦτο γὰρ δαιμονιώδης, καὶ οὐ θεῖον. Ἄλλ' ἐνταῦθα Ἀπολινάριος δραξάμενος τοῦ ῥήτου, φησὶ, τοῖς Μανιχαῖσις πάντως ἐπόμενος, ὅτι Ὁρᾶς; οὐκ ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ, ὡς καὶ Παῦλος λέγει, ὅτι « Ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. » Τί τοῖνον ἔστιν εἰπεῖν; Ἡ πάντως ἐρωτητέον αὐτὸν, πῶ, νοεῖ τὸ πρὸς τοὺς ἀποστόλους παρὰ τοῦ Κυρίου λεγόμενον, ὅτι « Ὑμεῖς οὐκ ἐστέ ἐκ τοῦ κόσμου; » ἄρα ὡς καὶ αὐτῶν τὰ σώματα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐχόντων, ἀλλ' οὐκ ἐκ ταύτης τῆς κτίσεως, ἢ ὡς μὴ τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων, εἶπε τοῦτο ὁ Κύριος; Πρόδηλον πάντως, ὅτι ἐπεὶ μὴ τὰ τοῦν κόσμου ἐφρόνου, τοῦτου ἕνεκεν τοῦτο πρὸς αὐτοὺς εἶπεν. Οὕτως οὖν νοητέον καὶ τὸ, « Ἐγὼ οὐκ εἰμί ἐκ τοῦ κόσμου· » τουτέστιν, οὐκ εἰμί ὡς εἰς

Vers. 21-24. « Dixit ergo iterum eis Jesus : Ego vado, et quaeritis me et non inveniatis (a), et in peccato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non potestis venire. Dicebant ergo Judæi : Num interficiet semetipsum, quia dicit : Quo ego vado, vos non potestis venire? Et dicebat eis : Vos ab inferis estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego de mundo hoc non sum. Dixi ergo vobis, quod moriemini in peccatis vestris. Si enim non credideritis quod ego sum, moriemini in peccatis vestris. » Qua de causa crebro illis dicit, « Ego vado, et quaeritis me? » Ut ita concutiat et terreat animos eorum. Et vide quam statim inciderint in curas et perplexi animo dicebant, « Nunquid interficiet seipsum? » Quamvis cupiebant ab illo liberari, et illum e medio tolli optabant, atque etiam occidere moliebantur : attamen ita magnum quiddam de hac re imaginabantur, ut perplexo redderentur animo. Insuper sarpe dicebat, « Ego vado : » ut monstret quod præsciat suam mortem, et quod non illorum virtutis opus crux sit, sed ejusdem voluntatis suæ. « Vado » enim, inquit; non vos me ducitis, sed ego sponte vado. Dicendo autem : « Vos non potestis venire quo ego vado, » ostendit quod resurrecturus sit ipse quidem in gloria, et concessurus ad dexteram Patris : ipsi autem in suis peccatis morituri sint. Illi igitur quid ad hæc dicunt? « Nunquid occidet seipsum? » Dominus autem tollens hæc illorum suspicionem, ostendit quod non careat condemnatione occidere seipsum : « Vos, inquit, ab infernis estis, » nihilque divinum cogitare volentes, ita cogitatis. Ego autem cum non sim ex hoc mundo, hoc est, nihil mundanum et terrenum sapiam, nunquam in tantam perveniam insaniam, ut me ipsum occidam. Hoc enim diabolicum est et non divinum. Hoc loeo Apollinarius occasione sumpta Manichæos omnino sequens dicit : Vides quod non erat ex mundo hoc corpus Domini, sed de supernis ac de cælo : sicut et divus Paulus dicit quod « Secundus homo Dominus de cælo ». » Quid igitur est dicendum? Num interrogare oportet illum quomodo intelligat quod ad apostolos a Domino dicitur, « Vos non estis ex hoc mundo? » num et illi corpus habuerunt cæleste, et non hujus creationis? vel quod non sapiant quæ hujus mundi sunt, dixit hoc Dominus? Manifestum quod ideo, quia non sapiebant quæ hujus mundi. Ita et nunc intelligendum, « Ego non sum de hoc mundo, » **620** hoc est, non sum unus ex vobis, qui mundana sapitis : sicut et Paulus ad quosdam dicens, « Non estis in carne », non incorporeos eos esse dicit, sed testatur quomodo virtutum studiosi sint, et a carnalibus affectionibus liberi.

^a I Cor. xv, 47. [†] Joan. xv, 19. ^{*} Rom. viii, 9.

(a) Et non inveniatis. Ascititium ex capite vii, v. 54.

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI, ANNUS 1070.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXIV CONTINENTUR.

THEOPHYLACTUS BULGARIÆ ARCHIEPISCOPUS.

Commentarius in Joannis Evangelium. (Continuatio.)	col. 9
Commentarius in omnes divi Pauli Epistolas.	319
<i>Præfatio Philippi Montani.</i>	319
<i>Monitum T. Bailii editoris Londinensis.</i>	327
<i>Annotata pro singulis Epistolarum argumentis.</i>	330
<i>Lectori Venetus editor.</i>	331
Commentarius in Epistolam ad Romanos.	335
— in Epistolam I ad Corinthios.	563
— in Epistolam II ad Corinthios.	795
— in Epistolam ad Galatas.	954
— in Epistolam ad Ephesios.	1031
— in Epistolam ad Philippenses.	1139
— in Epistolam ad Colossenses.	1206
— in Epistolam I ad Thessalonicenses.	1279
— in Epistolam II ad Thessalonicenses.	1327

COMMENTARIUS IN JOANNEM

(CONTINUATIO.)

ΚΕΦΑΛ. Η'.

A

CAPUT VIII,

Περὶ τῶν ἐρωτῶντων τὸν Ἰησοῦν περὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐλευθέρωσιν ἐπαγγελουμένου τοῖς ἐπομένοις αὐτῷ. Περὶ τῶν εἰπόντων ὅτι δαίμονιον ἔχει ὁ Ἰησοῦς. Περὶ τῶν περιωμένων Ἰουδαίων λιθοβολεῖν τὸν Ἰησοῦν, ὅτι τῷ Ἀβραάμ προέβριγεν αὐτόν.

615 De iis qui Dominum interrogabant de Patre. Quomodo Christus sequentibus se libertatem promiserit. De iis qui dicebant Christum dæmonium habere. De Judæis conantibus Jesum lapidare, quia se Abraham prætulisset.

« Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ· Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; » Ἐρεῦνησον καὶ ἴδε, ὅτι προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγγήγερται. Πάλιν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησεν αὐτοῖς, λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Τοῦ Νικοδήμου συνετώτατα τοὺς Φαρισαίους ἐλέγξαντος, ὡς παράνομα διαταττομένους, ἐξαπορηθέντες ἐκείνοι, ἀγροικότερον, μᾶλλον δὲ θηριωδέστερον κέχρηται τῇ ἀποκρίσει, λέγοντες· « Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; » Ποίαν γὰρ ἀκολουθίαν ἔχει τοῦτο πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου ῥηθέντα; Ἐκεῖνος εἶπεν, ὅτι οὐ δεῖ ἀνεξετάστω; καὶ ἀκριτως καταδικάζειν τὸν ἄνθρωπον· ἔδει πάντως αὐτοῦς πρὸς τοῦτο ἀποκριθῆσθαι καὶ δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἀκριτως; καταδικάζουσι τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' ἐνόμως, καὶ τοὺς ὑπηρέτας ἐπεμψαν συλλαβεῖν αὐτόν, καὶ πάντα κατὰ τὸ προσήκον ποιῶσιν. Οἱ δὲ τί φασι; « Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; » Ὁρᾷ τὴν ἀνοησίαν; ὁρᾷ τὸ ἀνακλουθὸν τῶν λόγων; Εἶτα ὀβριζόντες αὐτόν ὡς ἀμαθῆ, φασίν· « Ἐρεῦνησον, καὶ ἴδε, ὅτι προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγγήγερται » τούτεστιν, Ἄπελθε, μάθε, ἐπειδὴ ἀχρι τοῦ νῦν οὐκ ἔμαθες, ὅτι « Προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγγήγερται. » Εἰς ἀμαθίαν δὲ αὐτὸν ἐπισκώπτοντες ταῦτά φασι. Τί δὲ εἶπεν ὁ Νικοδήμος, ὁ Φαρισαῖος; Μὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι προφήτης ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς; Εἶπεν δὲ ἀκριτον ἀναιρεθῆναι οὐ γρή. Πῶς οὖν καὶ ὑμεῖς τοιαῦτα εἰπόντι, οὕτως ἀποκρίνεσθε; Ὁ δὲ Χριστὸς, ἐπειδὴ ἄνω καὶ χεῖρα τὴν Γαλιλαίαν αὐτῷ προέφερον, καὶ ὡς περὶ ἐνὸς τῶν προφητῶν ἠμφισβήτητον, δεικνύων αὐτοῖς, ὅτι οὐχ εἷς ἐστὶ τῶν προφητῶν, φησὶν, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, » τὸ κυρίως φῶς, οὐχὶ φῶς προφητικόν, μερικόν δηλαδὴ καὶ μικρὰν τὴν λάμψιν ἔχον, ἀλλὰ τὸ ἀληθινὸν φῶς, οὐδὲ Γαλιλαίας ἢ Παλαιστίνης ὄροις περιοριζόμενον, ἀλλὰ τοῦ κόσμου φῶς εἰμι, καὶ πάντων ἀνθρώπων δεσπότης, καὶ περὶ ἐμοῦ ὁ προφήτης εἶρηκε τὸ, « Ἴδου τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν. » Χρῆση δὲ κατὰ Νεστορίου καὶ τῷ παρόντι βητῷ. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐν ἐμοί ἐστὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἀλλ' « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Αὐτὸς γὰρ ὁ

CAP. VII, 52; VIII, 12 (a). « Responderunt et dixerunt ei : Num et tu Galilæus es? Scrutare et vide quod a Galilæa propheta non surrexerit. Iterum igitur eis locutus est Jesus, dicens : Ego sum lux mundi : qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ. » Nicodemo prudentissimo Phariseos redarguente, utpote iniqua perpetrantes, illi perplexi facti, agrestius, imo ferocius responderunt, dicentes : « Num et tu ex Galilæa es? » Qualem enim consequentiam habet hoc ad ea quæ a Nicodemo dicta? Ille dixit quod non oporteat absque examine et iudicio condemnare hominem : oportebat ipsos ad hoc respondere et ostendere quod non sine iudicio condemnarent Jesum, sed legitime, et ministros miserit ad comprehendendum illum, et omnia, ut decebat, fecerint. Hi autem dicunt : « Num et tu ex Galilæa es? Vides insipientiam? Vides quam nulla verborum consequentia? Deinde ignominia eum afficientes quasi imperitum, dicunt : « Scrutare, et vide quod propheta e Galilæa non surrexit, » hoc est, Vade, disce, quia usque ad hoc tempus non didicisti, quod « propheta ex Galilæa non surrexit. » Hæc autem dicunt imperitiam illi ascribentes. Quid autem dixit Nicodemus, o Pharisei? Num dixit quod propheta esset Jesus? Dixit quod injudicatum occidere non liceat : quomodo igitur vos ei qui talia dixit, sic respondetis? At Christus, quia crebro Galilæam se objectabant et quasi de uno prophetarum dubitant, ostendens eis quod non sit unus ex illis prophetis, dicit : « Ego sum lux » proprie lux, non prophetica quæ particularem et parvum splendorem habet, sed verax lux, quæ non Galilææ vel Palæstinæ terminis circumscriptur, sed mundi lux sum, et omnium hominum Dominus, et de me propheta dixit : « Ecce posui te in lucem gentium! » Utaris autem et contra Nestorium etiam præsentî dicto; non enim dixit, In me est lux mundi, sed, « Ego sum lux mundi. » Ipse enim qui apparebat homo, erat ipse et Filius Dei ac lux mundi : non sicut Nestorius delirat, quod in puro homine habitet Filius Dei : absit ! Unus enim, sicut

¹ Isa. XLII, 6.

(a) Omissum est hic fragmentum non parvulum de muliere illa in adulterio deprehensa. Vide Dissertationem præviam num. 100, col. 121.

dictum est, erat Mariæ et Dei Filius. « Qui autem sequitur, inquit, me, **616** non ambulabit in tenebris, » hoc est, non manebit in errore, sed liberabitur ab errore et tenebris. Interea et Nicodemum laudat, et ministros quod tam libere dixissent, nempe quod in luce essent. Taxantur autem et Pharisei, quod in errore et tenebris essent, et clam dolos struerent.

δημον ἐπαινεῖ, καὶ τοὺς ὑπερέτας ὡς πεπαρρησιασμένους, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ φωτὶ ὄντας. Αἰνέττεται δὲ καὶ τοὺς Φαρισαίους ἐν τῇ πλάνῃ καὶ τῷ σκότει ὄντας, καὶ κρυφῆ τοὺς δόλους πλέκοντας.

VERS. 13, 14. « Dixerunt ergo ei Pharisei : Tu de teipso testaris, testimonium tuum non est verum. Respondit Jesus et dixit eis : Et si ego testimonium perhibeam de meipso, verum est testimonium meum, quia scio unde veni, et quo vado ; vos autem nescitis unde venio, et quo vado. » Quia dixerat, « Ego sum lux mundi, » criminantur eum quasi de seipso testaretur. O insipientiam ! Ipse sursum deorsumque Scripturas trahit, quæ testentur de seipso, et ipsi arguunt eum quasi de se testaretur. Ideo ad malignitatem ipsorum etiam respondet illis : Esto, ipse de me tester, quamvis hoc non faciam, sed tres habeam testes, Patrem meum, et opera, ac Scripturas, sicut et supra dictum est ; attamen ponamus quod ipse de me tester, igitur licet etiam ego mihiipsi testarer, « testimonium meum esset verum, » quia scio me esse Filium Dei, et non hominem purum, sed superne venientem et Deum. Quomodo igitur mendax erit testimonium meum, cum Deus sim, et propterea dignus cui credatur ? Nam omnino Deus sibiipsi testis maxime idoneus est ; sed et volens ire ad Deum verum, quomodo mentirer ad non mentiacem abiturus.

VERS. 15, 16. « Vos secundam carnem judicatis, ego non judico quemquam. Porro et si judicem ego, judicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, et qui misit me Pater. » Ego quidem, inquit, cum Deus sim, et e supernis venerim, vera de meipso testor ; vos solum spectatis ad hoc quod apparet : et quia in carne sum, carnem meram me esse suspicamini, et non etiam Deum, ac a Deo venisse : « secundum carnem judicatis, » hoc est, periculose. Nam sicut qui in carne vivit, improbe vivere dicitur ; ita et qui secundum carnem judicat, injuste judicare dicitur est. Deinde quemadmodum dixisset quispiam, Si nos Judæi judicamus injuste, quare non punis, non condemnas ? dicit : Non ad hoc veni, ut judicem ; « Ego enim nullum nunc judico ; et si judicem, judicium meum verum est. » Etienim condemnati essetis, siquidem voluissem judicare, nunc autem damnationem fugitis, non quia damnare vos non valeam (a), sed quia nunc non est tempus : in adventum secundum differam damnationem vestram : quemadmodum et alio loco dicit : « Non veni ut judicem mundum, sed salvem. » Quod

φαινόμενος ἄνθρωπος, ὁ αὐτὸς ἦν καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ φῶς τοῦ κόσμου · οὐχ ὡς περ Νεστόριος ἐλήρει, ὅτι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ψιλῷ κατέκει ο Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀπαγε! εἰς γὰρ, ὡς περ εἴρηται, ἦν ὁ τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός. « Ὁ δὲ ἀκολουθῶν, φησὶν, ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, » τουτέστιν, οὐ μενεῖ ἐν τῇ πλάνῃ, ἀλλ' ἀπαλλαγῆσεται τῆς πλάνης καὶ τοῦ σκότους. Ἀμα δὲ καὶ τὸν Νικόδημον ἐπαινεῖ, καὶ τοὺς ὑπερέτας ὡς πεπαρρησιασμένους, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ φωτὶ ὄντας. Αἰνέττεται δὲ καὶ τοὺς Φαρισαίους ἐν τῇ πλάνῃ καὶ τῷ σκότει ὄντας, καὶ κρυφῆ τοὺς δόλους πλέκοντας.

Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Φαρισαῖοι · Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς · ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἐστιν ἀληθής. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς · Ἴκαν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἀληθὴς ἐστὶν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ ὑπάγω · ὑμεῖς δὲ οὐκ οἴδατε, πόθεν ἐρχομαι, καὶ ποῦ ὑπάγω. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » αἰτιῶνται αὐτὸν ὡς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυροῦντα. Ὁ τῆς ἀνοίας! Αὐτὸς ἄνω καὶ κάτω τὰς Γραφὰς ἐίλεκε μαρτυρούσας περὶ ἑαυτοῦ, καὶ αὐτοὶ αἰτιῶνται αὐτὸν ὡς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυροῦντα · διὸ πρὸς τὴν κακουργίαν αὐτῶν καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἀποκρίνεται, ὅτι Ἔστω, αὐτὸς περὶ ἑμαυτοῦ μαρτυρῶ, κλίτοι γε μὴ τοῦτο ποιωῖν, ἀλλὰ τρεῖς ἔχων μάρτυρας, τὸν Πατέρα μου, καὶ τὰ ἔργα, καὶ τὰς Γραφὰς, καθὼς δὴ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται · ὁμῶς θάμεν, ὅτι αὐτὸς περὶ ἑμαυτοῦ μαρτυρῶ. Ἰκαν οὖν ἐγὼ ἑμαυτῷ μαρτυρῶ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθὴς ἐστὶ, διότι οἶδα, ὅτι τοῦ Θεοῦ εἰμι Υἱός, καὶ οὐκ ἄνθρωπος ψιλός, ἀλλ' ἀνωθεν ἐρχόμενος καὶ Θεός. Πῶς οὖν ψευδὴς ἐστὶ ἡ μαρτυρία μου Θεοῦ ὄντος, καὶ διὰ τοῦτο ἀξίου πιστεῦσθαι ; Πάντως γὰρ ὁ Θεὸς ἀξιόπιστος ἐαυτῷ μάρτυς. Ἀλλὰ καὶ πρὸς Θεὸν μέλλων ἀπελθεῖν τὸν ἀληθῆ, πῶς ἂν ψευδοίμην πρὸς τὸν ἀληθῆ μέλλων ἀπελθεῖν ;

« Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ κρίνω οὐδένα. Καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ ἰληθὴς ἐστὶν, ὅτι μόνος οὐκ εἰμι, ἀλλ' ἐγὼ, καὶ ὁ πέμψας με Πατήρ. » Ἐγὼ μὲν, φησὶ, Θεὸς ὢν, καὶ ἀνωθεν ἐλθὼν, ἀληθῆ περὶ ἑμαυτοῦ μαρτυρῶ · ὑμεῖς δὲ πρὸς τὸ φαινόμενον μόνον ἀποβλέποντες, καὶ διότι ἐν σαρκὶ εἰμι, σάρκα ψιλὴν με ὑπολαμβάνετε, ἀλλ' οὐχὶ καὶ Θεὸν, καὶ ἐκ Θεοῦ ἐλθόντα. « Κατὰ σάρκα κρίνετε » τουτέστιν ἐπισφαλῶς. Ὡς περ γὰρ ὁ ἐν σαρκὶ ζῶν, φαῦλος λέγεται ζῆν · οὕτω καὶ ὁ κατὰ σάρκα κρίνων, ἀδίκως κρίνων ἂν λεχηίη. Εἶτα ὡς περ τινὸς εἰπόντο, « Εἰ ἀδίκως κρίνομεν ἡμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι, διὰ τί μὴ κολάζεις, διὰ τί μὴ κατακρίνεις ; φησὶν, ὅτι οὐκ ἐπὶ τούτῳ ἦλθον ἵνα κρίνω. « Ἐγὼ γὰρ οὐδένα κρίνω νῦν · καὶ ἐὰν κρίνω δὲ, ἡ κρίσις μου ἀληθὴς ἐστὶ. » Καὶ γὰρ καταδεδιχασμένοι ἂν ἦτε, εἰ γε ἠθέλησα κρίναι. Νῦν δὲ ἐκφεύγετε τὴν κατάκρισιν, οὐ διότι ἀδυνατῶ ὑμᾶς κατακρίναι, ἀλλὰ διότι οὐκ ἔστι νῦν καιρός. Τῇ γὰρ δευτέρᾳ παρουσίᾳ ταμειεύομαι τὴν κατάκρισιν ὑμῶν · ὡς περ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ, ὅτι « οὐκ ἦλθον κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι » ἐπεὶ ὅτι γε αὐτὸς ἐστὶν ὁ πᾶν

¹ Joan. xii, 47.

(a) Edit. Lut. omittit, nunc autem damnationem fugiis, non quia damnare vos non valeam.

των κριτής, ἀκουε τοῦ ἀψευδοῦς στόματος, ὅτι ἔγωγ Πατήρ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκα τῷ Υἱῷ. Ὡστε ὅταν ἀκούῃς, ὅτι ἔγωγ κρίνω οὐδένα, ἢ μὴ περὶ τῆς μελλούσης παρουσίας, ἀλλὰ τῆς προτέρας, νόει λίγισθαί τοῦτο. Εἰπὼν δὲ, ὅτι ἔγωγ οὐκ εἰμι μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατήρ μου μετ' ἐμοῦ ἐστίν, ἢ ἐδείξεν, ὅτι οὐκ ἔγωγ μόνος καταδικάζω ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατήρ. Ὁ γὰρ ἄλλως μὲν ἐγὼγ κρίνω, ἄλλως δὲ ὁ Πατήρ· ἀλλ' ὡσπερ ἂν ἐγὼγ, οὕτως καὶ αὐτὸς ἐκείνος, οὕτως καὶ ἐγὼγ.

Ἐκαὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῶν ὑμετέρων γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστίν. Ἐγὼγ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατήρ. Ἐλπύτων ἐνταῦθα Ἀρειανοί τε καὶ Εὐνομιανοί, οἱ λέγοντες μὴ ἁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· εἰ μὴ ἁμοούσιος ἦν, πῶς ἂν ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὅτι τῆς αὐτῆς αὐθεντίας καὶ ἀξιοπιστίας εἰμι τῷ Πατρὶ; Ὡσπερ γὰρ δύο ἀνθρώπων περὶ τίνος μαρτυρούντων, καὶ ἀληθοῦς οὐσης τῆς μαρτυρίας αὐτῶν, πρόδηλον ὅτι καὶ ἡ ἀξιοπιστία ἡ αὐτῆ· οὕτως καὶ ἐνταῦθα, οὐδὲν ἕλαττον ἐμφαίνει ἔχειν τὴν ἑαυτοῦ πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς μαρτυρίαν. Ἄκουε γὰρ αὐθεντικῶς λεγόμενον τὸ ἐφεξῆς· ἔγωγ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ καὶ ὁ Πατήρ. Ὁρᾷς τὴν ἰσην αὐθεντίαν, καὶ ὅπως ἑαυτὸν ἀξιόπιστον ποιεῖται, ὡσπερ καὶ τὸν Πατέρα; Ὡσπερ οὐκ ἂν ἐτόλμησεν εἰπεῖν, εἰ γε ὑποδέστερος ἦν τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀξίαν, καὶ οὐκ ἴσος αὐτῷ καὶ ἁμοούσιος. Εἰ γὰρ ἠβούλετο ὑφεῖν τινα καὶ ἐλάττωσιν ἐνδείξασθαι, οὐκ ἂν ἑαυτὸν συνηριθμῆσεν τῷ Πατρὶ, καὶ τὴν οἰκείαν μαρτυρίαν τῆ τοῦ Πατρὸς συγκατέτατε· ἀλλὰ δοῦλος ὢν, καθὼς οἱ αἱρετικοὶ δυσσεβοῦσιν, εἰς ἓνα τῶν συνδούλων ἀπέβλεψεν ἂν, καὶ ἐκείνον συμμάρτυρα ἐποίησατο, οἶον τὸν Ἰωάννην λέγει, ἢ τοὺς προφῆτας· ἢ ἀπλῶς, εἰ γε τοιαύτας ἤθελε μαρτυρίας, μυρίας ἂν εὔρε. Νῦν δὲ τὴν ἁμοουσιότητα θέλων δεῖξαι, ἦν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, τῷ Πατρὶ συναριθμῆσεν ἑαυτόν. Μὴ θαυμάσης δὲ, εἰ ἀλλαχοῦ καὶ Ἰωάννην, καὶ Μωσῆν, καὶ τοὺς προφῆτας παράγει περὶ αὐτοῦ μαρτυροῦντας· πρὸς γὰρ τὴν τῶν ἀκροατῶν ὑπόληψιν τοῦτο ποιεῖ· καὶ ἐπειδὴ ἐκείνοι τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Μωσῆν αὐτοῦ προσέθεσαν, τοῦτου ἕνεκεν τοὺς νομιζομένους παρ' αὐτοῖς ἐνδόξους καὶ μεγάλους εἰς μαρτυρίαν ἔλακε. Ὡστε ἐπεὶ καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς μεγάλην ὑπόληψιν εἶχον (καὶ εἰ γὰρ ἄλλο, ἢ ὡς Θεὸν ἐδόξαζον;), παράγει νῦν καὶ αὐτὸν ἐκείνον τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, μάρτυρα. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἑαυτὸν τῷ τοιοῦτῳ μάρτυρι τῷ ἀπαραγράφῳ καὶ ἀψευδестаτῷ συντάττει, προδηλότατον ἄρα, ὅτι τῆς αὐτῆς τῷ Πατρὶ αὐθεντίας καὶ ἐξουσίας ἐστίν. Καὶ αἰσχυνέσθωσαν οἱ δοῦλον αὐτὸν καὶ ἐλάττω κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς λέγοντες.

ἔλεγον οὖν αὐτῷ· Ποῦ ἐστίν ὁ πατήρ σου; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Ὅυτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν Πατέρα μου. Εἰ ἐμὲ ἤδειτε, καὶ τὸν Πατέρα μου

autem ipse sit omnium iudex, audi os quod mentiri nescit, ἔ Pater 617 iudicium omne dedit Filio. Atque ita quando audis, quod ἔ Ego nullum iudico, non de futuro adventu, sed de praesenti dictum intellige. Dicendo autem, ἔ Non sum solus, sed et Pater meus mecum est, ostendit quod Non ego solus condemno vos; sed et Pater. Non enim aliter quidem ego iudico, aliter vero Pater; sed sicut ego, ita et ille; et sicut ille, et ego.

Vers. 17, 18. ἔ Quin et in lege vestra scriptum est, quod duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium fero de meipso, et testimonium fert de me qui misit me Pater. Dicant hoc loco Ariani et Eunomiani, dicentes non esse consubstantialem Patri Filium: si non fuisset ejusdem substantia, quomodo ausus fuisset dicere, Ejusdem auctoritatis sum cum Patre, et similiter dignus cui fides habeatur? Nam quemadmodum cum duo homines de eadem re testantur, et verum est illorum testimonium, manifestum est quod utriusque eadem est idoneitas in testando: ita et hoc loco nihil minus habere declarat suum testimonium Patris testimonio. Audi enim quod consequenter magna auctoritate dicitur, ἔ Ego sum qui testimonium fero de meipso, et testimonium fert de me Pater. Vides auctoritatem (a) parem, et quomodo se aequo ad testimonium facit idoneum atque Patrem? Id quod non ausus fuisset dicere, siquidem dignitate Patre fuisset inferior, et non aequalis illi ac consubstantialis. Nam si voluisset subjectionem et imminutionem quamdam ostendere, non sese Patri connumerasset, nec suum cum Patris testimonio locasset, sed servus cum esset (uti blasphemant haeretici) in unum conservorum respexisset, et illum contestari fecisset, ut Joannem dico vel prophetas: et in summa, si quidem talia voluisset testimonia, innumera invenisset: nunc autem volens se Patri consubstantialem ostendere, se Patri connumerat. Ne mireris autem si alio loco et Joannem et Mosen et prophetas adducit de se testantes. Hoc enim facit ad auditorum sententiam. Et quoniam illi Joannem et Mosen Christo praeponebant, ejus gratia eos qui apud illos magni et nobiles existimabantur, in testimonium trahit: et ita quia de Deo et Patre magnam habebant opinionem (quid enim aliud glorificabant ut Deum?), adducit nunc et illum ipsum qui super omnes est, Deum testem. Et quia se ipsum ad talem testem, qui nec falli nec mentiri potest, adordinat, manifestissimum quod auctoritatem et potestatem eandem cum Patre habeat. Confundantur qui servum illum, et per omnia minorem Patre dicunt.

Vers. 19, 20. ἔ Dicebant ergo ei: Ubi est pater tuus? Respondit Jesus: Neque me nostis, neque Patrem 618 mecum. Si, me novissetis, et Patrem

* Joan. v, 22. † Joan. iii, 14.

(a) Edit. Lut., auctoritatem qualem. Deinde, Patrem pro parem.

meum novissetis. Hæc verba locutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo. Et nemo apprehendit eum, quia nondum venerat hora ejus. » Quia ut tentantes interrogabant eum de Patre, et non discendi gratia, propterea neque responso dignatur illos, sed dicit, « Neque me nostis, neque Patrem meum, » id est, Non potestis scire Patrem meum sine me : atque ita si putatis colere Deum, non creditis autem ipsum Patrem esse meum, cujus verus sum Filius, nihil proderit vobis, neque novistis ipsum ut oportet agnoscere : nam cognoscere et honorare etiam me : nunc autem quia me nescitis, nec honoratis, illum quoque nescitis, nec honoratis, etiamsi putetis. Quod autem me nescitis, non alia vobis causa est, sed vos vobisipsis. Audis qui Filium impie Patri subjicis ? Nisi consubstantialis esset Patri, quomodo dixisset : « Si me sciretis, et Patrem meum sciretis utique ? » Si enim, ut dicitis, creatura est Filius, quomodo qui novit creaturam, novit et Deum ? Non enim qui novit substantiam angeli, novit et substantiam Dei. Quia Igitur qui scit Filium, et Patrem scit ; sequitur ejusdem substantiæ esse Patrem cum Filio. Etiam, inquit, et is qui creaturam novit, novit Deum. Minime. Multi enim, imo omnes creaturam quidem et vident et sciunt, « Deum autem neque vidit quis, neque novit ». » Hæc autem loquebatur Jesus in gazophylacio in medio templi, et ita libere loquebatur. Attamen qui occidere illum quærebant, et in manibus illum habebant, non audebant apprehendere eum. Et neque sic intellexerunt, quod revera diviniæ virtutis erat opus, stipatam hostibus in medio illorum illæsum manere ac intactum, maxime cum illi ante Pascha eum quæserint, et insidiati ei fuerint. Quem igitur, cum non addeset, quærebant, contra quem ferocebant vel absentem, hunc in mediis retibus habentes, capere nequeunt ; neque virtutem ejus sic agnoverunt : « quia nondum inquit, venerat hora ejus, » id est idoneum mortis tempus, quo se traditurus erat, nondum urgebat. Et enim neque tunc potuissent aliquid adversus eum, nisi fuisset tempus opportunum, quo ipse sibi delegerat. Non enim impotentis erat crucifigi, sed permissionis. Permisit enim quando voluit : quia illi jampridem desiderabant occidere illum, sed tenebantur invisibilibus vinculis virtutis suæ. Oportebat enim eum diutius versari in vita secundum carnem, ut hominibus majoris utilitatis fieret auctor, monstrando signa et sermones et doctrinas. Quidam autem illud, « Ubi est pater tuus ? » sic intelligunt dictum a Judæis ad Dominum, quasi ad injuriam et probrum : exprobrabant enim ei quasi ex fornicatione natus **619** esset ; et quasi non cognosceret patrem suum, hæc dicebant. Et aliter, patrem ejus ut vilem habebant Joseph : et dicunt : « Ubi

A ἤδετε ἄν. Ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ. Καὶ οὐδεὶς ἐπίσασεν αὐτὸν, ὅτι οὐπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ ὡς πειράζοντες αὐτὸν ἡρώτων περὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐχὶ τοῦ μαθεῖν ἔνεκεν · διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀποκρίσεως αὐτοὺς ἀφίει, ἀλλὰ φησὶν · « Οὕτως ἐμε οἴδατε, οὕτως τὸν Πατέρα μου · τοῦτέστιν. Οὐ δύνασθε γινῶναι Πατέρα μου χωρὶς ἐμοῦ · ὥστε καὶ ἄν δοκῆτε τιμᾶν τὸν Θεόν, οὐ πιστεύετε δὲ αὐτὸν Πατέρα εἶναι ἐμοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ, οὐδὲν ὠφελεῖσθε. Οὐδὲ οἴδατε αὐτὸν, καθὼς δεῖ γινῶναι, ἐπεὶ ἐγινώσκετε ἄν καὶ ἐτιμᾶτε καμὲ · νῦν δὲ ἐπεὶ ἐμε οὐκ οἴδατε, οὐδὲ τιμᾶτε, οὐδὲ ἐκείνον οἴδατε, οὐδὲ τιμᾶν αὐτῷ προσάγετε, καὶ ἄν δοκῆτε. Τοῦ δὲ μὴ εἰδέναι με, οὐκ ἄλλως ὑμῖν αἴτιος, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοῖς. Ἀκούεις, ὁ τὸν Υἱὸν ὑποθεδάζων ἀσεβῶς τῷ Πατρὶ ; Εἰ μὴ ὁμοούσιος ἦν τῷ Πατρὶ, πῶς ἄν εἶπεν, ὅτι « Εἰ ἐμὲ ἤδετε, καὶ τὸν Πατέρα ἤδετε ἄν ; » Εἰ γὰρ καθ' ὁμᾶς κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱός, πῶς ὁ εἰδὼς τὸ κτίσμα, οἶδε καὶ τὸν Θεόν ; Οὐ γὰρ δήπου ὁ εἰδὼς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγγέλου, οἶδε καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ οὖν ὁ τὸν Υἱὸν εἰδὼς, καὶ τὸν Πατέρα οἶδε, τῆς αὐτῆς ἁρα οὐσίας τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός. Ναί, φησὶν, ἀλλ' ὁ τὴν κτίσιν εἰδὼς, οἶδε καὶ τὸν Θεόν. Οὐδαμῶς · πολλοὶ γὰρ, μᾶλλον δὲ πάντες, τὴν κτίσιν μὲν καὶ ὁρῶσι, καὶ οἶδασιν · Θεὸν δὲ οὕτως ὁρᾷ τις, οὕτως οἶδε. Ταῦτα δὲ ἐλάλει ὁ Ἰησοῦς : ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ ἐν μέσῳ τοῦ ἱεροῦ · καὶ οὕτως ἐπαρρησιάζετο. Καὶ ὁμοῦ φωνῶντες κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐν χερσὶν αὐτὸν ἔχοντες, οὐκ ἐτόλμων πιάσαι αὐτόν. Οὐδὲ οὕτω συνίασαν, ὅτι θέτας τῷ ὄντι δυνάμεως ἔργον ἐστὶ, τὸ ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν περιελημμένον, ἀβλαβῆ διατηρεῖσθαι καὶ ἀνεπηρέαστον, καὶ ταῦτα, ζητούντων αὐτὸν πρὸ τοῦ Πάσχα (28) καὶ ἐνεδρευνόντων. Ὅν οὖν μὴ ἔβητα ἐζήτησαν, κατ' οὐκ ἠγρίαινον καὶ ἀπόντος, τοῦτον ἐν μέσοις τοῖς δικτύοις ἔχοντες, εἴτα μὴ δυνάμενοι ἐλπεῖν, ἀλλ' οὕτως ἐπεγίνωσκον τὴν αὐτοῦ δύναμιν. « Ὅτι οὕτως, φησὶν, ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ » · τοῦτέστιν, ὁ ἐπιτήδειος καιρὸς τοῦ θανάτου αὐτοῦ οὐπω ἐνεστῆκει, καθ' ὃν ἐμελλεν ἑαυτὸν δοῦναι. Καὶ γὰρ καὶ τότε οὐκ ἄν ἴσχυσαν κατ' αὐτοῦ, εἰ μὴ ἦν καιρὸς ὁ προσήκων, ὃν αὐτὸς ἑαυτῷ ἐταμιεύσατο. Οὐ γὰρ ἀδυναμία ; ἦν τὸ σταυρωθῆναι, ἀλλὰ συγχωρήσεως. Συνεχώρησε γὰρ, ὅταν ἠθούλετο · ἐπεὶ ἐκεῖνοί γε ἐκπάλαι ἐπεθύμουν τοῦ θανατώσαι αὐτόν, ἀλλὰ κατείχοντο τοῖς ἀοράτοις δεσμοῖς τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Ἔδει γὰρ αὐτόν ἐπὶ πλεῖον ἐνδιατρῆσαι τῇ κατὰ σάρκα ζωῇ, ἵνα πλεῖον ὠφελέας τοῖς ἀνθρώποις γένηται πρὸς τὸν χρόνον διὰ τὴν σημεῖων πλειόνων ἐπιδείξεως, καὶ λόγων διδασκαλίας. Τινὲς δὲ τὸ, « Ποῦ ἐστὶν ὁ πατήρ σου ; » οὕτως νοοῦσιν εἰρησθαι παρὰ τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Κύριον, ὡς ἐφ' ὕβρει καὶ ὀνειδίει. Ὑβρίζοντες γὰρ αὐτόν ὡς ἐκ πορνείας γεγονότα, καὶ μὴ γινώσκοντα τὸν πατέρα αὐτοῦ, ταῦ-

⁶ Joan. i, 18.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(28) Cod. 52, πρὸ τοῦ Πάσχα πιάσαι.

τά φασιν · ἢ καὶ ὡς εὐτελοῦς ὄντος τοῦ νομιζομένου A est ille pater tuus? » quasi dicerent, Obscurus est pater tuus? ἢ ἰσθῆ, τοῦτο λέγουσι · « Ποῦ et ignobilis pater tuus, quid illum tantopere factus? ἔστιν ὁ Πατήρ σου; » ὡσανεὶ λέγοντες · Ἀφανής ἔστι καὶ δυσγενής ὁ πατήρ σου · τί αὐτὸν ἡμῖν ἄνω καὶ κάτω φέρεται;

« Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς · Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσατέ με καὶ οὐχ εὐρήσετε, καὶ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. Ἐλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι · Μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν, ὅτι λέγει, Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς · Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί· ὑμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου οὐκ εἰμί. Εἶπον οὖν ὑμῖν, ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν. Ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν. » Τίνας ἐνεκεν συχάντες αὐτοῖς λέγει τὸ, « Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσατέ με; » Ὅστε καταστῆσαι αὐτῶν καὶ ἐκφοδῆσαι τὰς ψυχάς. Ὅρα γὰρ πῶς εἰς φροντίδα εὐθὺς ἐπέπεσον, οἱ διαποροῦντες ἔλεγον · « Μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν; » καίτοι ἐπιθυμοῦντες ἀπαλλαγῆναι αὐτοῦ, καὶ ἐκ μέσου αὐτοῦ γενέσθαι εὐχόμενοι, καὶ πού καὶ ἀνελεῖν βουλόμενοι · ὁμως οὕτως τι μέγα περὶ τοῦ πράγματος ἐφαντάσθησαν, ὥστε διαπορεῖν περὶ αὐτοῦ. Ἄμα δὲ συχάνεις λέγει τὸ · « Ἐγὼ ὑπάγω, » δεικνύς ὅτι προγινώσκει τὸν οὐκ εἰς θάνατον, καὶ ὡς οὐ τῆς αὐτῶν δυνάμεως ἔργον ὁ σταυρῶς, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ βουλήσεως. Ὑπάγω γὰρ, φησὶν, οὐχ ὑμεῖς με ἀγετε, ἀλλ' ἐγὼ ἐθέλοντός πορεύομαι. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, ὅτι « Ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, » δεικνυσὶν, ὡς ἄρα ἀναστήσεται μὲν αὐτός ἐν δόξῃ, καὶ καθιέσται ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ δὲ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν ἀποθανούνται. Ἐκείνοι τοίνυν τί πρὸς ταῦτά φασιν; « Μή τι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν; » Ὁ δὲ Κύριος ἀνατῶν ταύτην αὐτῶν τὴν ὑπόνοιαν, καὶ δεικνύς ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκτὸς κατακρίσεως τὸ ἀποκτείνουσαι ἑαυτὸν, φησὶν · Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ὄντες, καὶ μηδὲν θεῖον ἐνοῆσαι δύναμενοι, ἀκολούθως τοιαῦτα νοεῖτε · ἐγὼ δὲ μὴ ὢν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, τουτέστι, μηδὲν κοσμικὸν καὶ περιγεῖον φρονῶν, οὐκ ἄν ποτε εἰς τοῦτο μανίας ἐλθοίμι, ὥστε ἑαυτὸν ἀποκτείνειν· τοῦτο γὰρ δαιμονιώδης, καὶ οὐ θεῖον. Ἀλλ' ἐνταῦθα Ἀπολιναρίου δρασάμενος τοῦ βήτοῦ, φησὶ, ταῖς Μανιχαίαις πάντως ἐπόμενος, ὅτι Ὁρᾶς; οὐκ ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ, ὡς καὶ Παῦλος λέγει, ὅτι « Ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. » Τί τοίνυν ἔστιν εἰπεῖν; Ἡ πάντως ἐρωτητέον αὐτὸν, πῶ; νοεῖ τὸ πρὸς τοὺς ἀποστόλους παρὰ τοῦ Κυρίου λεγόμενον, ὅτι « Ὑμεῖς οὐκ ἐστέ ἐκ τοῦ κόσμου; » ἄρα ὡς καὶ αὐτῶν τὰ σώματα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐχόντων, ἀλλ' οὐκ ἐκ ταύτης τῆς κτίσεως, ἢ ὡς μὴ τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων, εἶπε τοῦτο ὁ Κύριος; Πρόδηλον πάντως, ὅτι ἐπεὶ μὴ τί τοῦν κόσμου ἐφρόνου, τοῦτου ἐνεκεν τοῦτο πρὸς αὐτοὺς εἶπεν. Οὕτως οὖν νοητέον καὶ τὸ, « Ἐγὼ οὐκ εἰμί ἐκ τοῦ κόσμου » τουτέστιν, οὐκ εἰμί ὡς εἰς

VERS. 21-24. « Dixit ergo iterum eis Jesus : Ego vado, et queretis me et non inveniatis (a), et in peccato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non potestis venire. Dicebant ergo Judæi : Num interficiet semetipsum, quia dicit : Quo ego vado, vos non potestis venire? Et dicebat eis : Vos ab inferis estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego de mundo hoc non sum. Dixi ergo vobis, quod moriamini in peccatis vestris. Si enim non credideritis quod ego sum, moriemini in peccatis vestris. » Qua de causa crebro illis dicit, « Ego vado, et queretis me? » Ut ita concutiat et terreat animos eorum. Et vide quam statim inciderint in curas et perplexi animo dicebant, « Nunquid interficiet seipsum? » Quamvis cupiebant ab illo liberari, et illum e medio tolli optabant, atque etiam occidere moliebantur : attamen ita magnum quiddam de hac re imaginabantur, ut perplexo redderentur animo. Insuper sæpe dicebat, « Ego vado : » ut monstret quod præsciat suam mortem, et quod non illorum virtutis opus crux sit, sed ejusdem voluntatis suæ. « Vado » enim, inquit; non vos me ducitis, sed ego sponte vado. Dicendo autem : « Vos non potestis venire quo ego vado, » ostendit quod resurrecturus sit ipse quidem in gloria, et consessurus ad dexteram Patris : ipsi autem in suis peccatis morituri sint. Illi igitur quid ad hæc dicunt? « Nunquid occidet seipsum? » Dominus autem tollens hanc illorum suspicionem, ostendit quod non careat condemnatione occidere seipsum : « Vos, inquit, ab infernis estis, » nihilque divinum cogitare volentes, ita cogitatis. Ego autem cum non sim ex hoc mundo, hoc est, nihil mundanum et terrenum sapiam, nunquam in tantam perveniam insaniam, ut me ipsum occidam. Hoc enim diabolicum est et non divinum. Hec loco Apollinarius occasione sumpta Manichæos omnino sequens dicit : Vides quod non erat ex mundo hoc corpus Domini, sed de supernis ac de cælo : sicut et divus Paulus dicit quod « Secundus homo Dominus de cælo ». » Quid igitur est dicendum? Num interrogare oportet illum quomodo intelligat quod ad apostolos a Domino dicitur, « Vos non estis ex hoc mundo? » num et illi corpus habuerunt cæleste, et non hujus creationis? vel quod non sapiant quæ hujus mundi sunt, dixit hoc Dominus? Manifestum quod ideo, quia non sapiebant quæ hujus mundi. Ita et nunc intelligendum, « Ego non sum de hoc mundo, » 620 hoc est, non sum vnus ex vobis, qui mundana sapitis : sicut et Paulus ad quosdam dicens, « Non estis in carne », non incorporeos eos esse dicit, sed testatur quomodo virtutum studiosi sint, et a carnalibus affectionibus liberi.

* I Cor. xv, 47. † Joan. xv, 19. ‡ Rom. viii, 9.

(a) Et non inveniatis. Ascitium ex capite vii, v. 34.

Quid igitur ultra dicit eis Dominus? « Si non crederitis, inquit, mihi, in peccatis vestris moriemini. » Cum enim propter hoc venerit, ut « tollat peccata mundi », haud aliter remissionem peccatorum accipere possumus, quam per baptismum. Impossibile autem est baptizari eum qui non credidit. Omnino igitur necessarium postea in suo peccato mori infelem. Non enim exiit veterem hominem, quia non baptizatus fuit. Idcirco et alio loco dicit Dominus ¹⁰, « Qui non credit, jam judicatus est : » non propter hoc tantum, quod non credit, sed et quia priora peccata habens moritur.

Αὐτὸ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶν ὁ Κύριος, ὅτι « Ὁ μὴ πιστεύσας, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ πρότερον ἁμαρτήματα ἔχων ἀπεισιν.

Vers. 25-27. « Dicebant ergo ei : Tu quis es? Et dicit eis Jesus : In primis, quod et loquor vobis (a). Multa habeo quæ de vobis loquar ac judicem, sed qui me misit, verax est : et ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo. Et non cognoverunt quod de Patre ipsius locutus esset. » Post tantum tempus, post tantorum miraculorum ostensionem interrogant eum, « Tu quis es? » contumeliosi et ita fuerunt insipientes irrisores. At Dominus inquit, « In primis, quod et loquor vobis. » Vos, inquit, indigni estis ut audiat a me sermones, et discatis qui sim. Omnia enim tentantes dicitis, et nihil ex his quæ loquor, auditis. Ego autem possem vos etiam arguere, et non solum arguere, sed et punire. Hæc enim duo insinuat, dicens : « Quia multa possem de vobis loqui, et judicare : » per loqui, reprehensionem; per judicare, condemnationem intelligit. « At qui me misit, » inquit, non ad hoc misit me, ut judicem ac arguam. « Non enim misit Deus Filium suum ut iudicet mundum, sed ut salvet mundum ¹¹. » Igitur quia Pater meus ad salvandum me misit, verax autem est, merito nullum judico nunc, sed solum loquor quæ audivi de Patre meo, ea quæ ad salutem scilicet spectant, non ad reprehensionem. Hæc autem dicebat, ut ne putent quod ut impotens non puniat eos : ostendens quod non puniat eos tanquam impotens, sed non volens; quia non ad puniendum, sed salvandum venerit. Hæc autem illo dicente, tam insipientes erant, ut non cognoscerent, inquit, quod Patrem suum eis diceret, quamvis tanta de Patre eis dicta essent : atqui vere obtenebratum erat insipiens cor eorum. Quidam autem sic intelligunt, « Qui misit me, verax est : » Possem, inquit, et nunc judicare vos, sed reservo in futurum sæculum. Non creditis autem, et retributionis tempus non **621** suspicamini. Sed quamvis vos non crederitis, saltem vel Pater meus est verax, qui statuit diem quo retribuatur vobis, qui et misit me ut prædicem illa, et manifestem mundo ejus et justitiam et virtutem.

ὁ ὡμῶν τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων ὡς καὶ ὁ Παῦλος πρὸς τινὰς λέγει· « Οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί· οὐκ ἀσωμάτους αὐτοὺς εἶναι λέγει, ἀλλὰ φιλοσοφίαν αὐτοῖς, καὶ σαρκικῶν παθῶν ἀπαλλαγὴν προσμαρτυρεῖ. Τί οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Κύριος; « Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, φησὶν, ἐμοί, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. » Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα ἀρῇ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως ἀφῆσιν ἁμαρτιῶν λαθεῖν, εἰ μὴ διὰ τοῦ βαπτίσματος, βαπτισθῆναι δὲ τὸν μὴ πιστεύσαντα ἀδύνατον· ἀνάγκη πᾶσα λοιπὸν ἐν τῇ οἰκείᾳ ἁμαρτίᾳ ἀποθανεῖν τὴν ἀπιστον. Οὐ γὰρ ἐξεδύσατο τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ὅτι μὴ ἐβαπτίσαστο πιστεύων ἤδη χέκρται, οὐ κατὰ τοῦτο μόνον τὸ

« Ἐλεγον οὖν αὐτῷ· Σὺ τίς εἶ; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Τὴν ἀρχὴν ὃ τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρίνειν, ἀλλ' ὁ πέμψας με, ἀληθὴς ἐστίν. Καὶ γὰρ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον. Οὐκ ἔγνωσαν δὲ, ὅτι τὸν Πατέρα αὐτοῦ ἔλεγε. » Μετὰ τοσοῦτον χρόνον, μετὰ τοσοῦτων σημείων ἐπίδειξιν, ἐρωτῶσιν αὐτόν· « Σὺ τίς εἶ; » οὕτως ἦσαν ἀνόητοι, ὑβρισταὶ τε καὶ χλευασταί. Ὁ δὲ Κύριος, « Τὴν ἀρχὴν, φησὶν, ὃ τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. » Ὑμεῖς, φησὶ, καὶ τοῦ ὄλωσ ἀκούειν τῶν παρ' ἐμοὶ λόγων, ἀνάξιοι ἐστέ, μήτι γε καὶ μανθάνειν τίς εἰμι· πάντα γὰρ περὶ ἄλλων λέγετε, καὶ οὐδεὶν τῶν παρ' ἐμοῦ προσέχειν θέλοντες. Ἐγὼ δὲ ἠδυνάμην, καὶ ὑμεῖς ἐλέγχετε, καὶ μὴ μόνον ἐλέγχετε, ἀλλὰ καὶ κολάζετε. Ταῦτα γὰρ τὰ δύο αἰνίττεται εἰπὼν, ὅτι « Πολλὰ ἔχω ὑμῖν [f: περὶ ὑμῶν] λαλεῖν καὶ κρίνειν· » διὰ μὲν τοῦ λαλεῖν, τὸ ἐλέγχειν παραδηλῶν· διὰ δὲ τοῦ κρίνειν, τὸ κατακρίνειν καὶ καταδικάζειν. Ἀλλ' ὁ πέμψας με, φησὶν, οὐκ ἐπὶ τοῦτω ἐπεμψέ με, ἐφ' ᾧ κρίνειν καὶ ἐλέγχειν. « Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὴν Ἰῶν αὐτοῦ, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον· ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον. » Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Πατήρ μου εἰς τὸ σώσαι με ἀπέστειλεν, ἀληθὴς δὲ ἐστίν· εἰκότως οὐδένα κρίνω νῦν, ἀλλὰ μόνον λαλῶ ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, τὰ πρὸς σωτηρίαν δηλαδὴ, οὐ τὰ πρὸς ἐλεγχοῦν. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, ἵνα μὴ νομισώσιν, ὅτι οὐχ ὡς ἀδύνατος οὐ κολάζει αὐτούς· δεῖκνυτιν οὖν, ὅτι οὐχ ὡς ἀδύνατος, ἀλλ' ὡς οὐ θέλων κολάσαι αὐτούς, αἵτε δὴ μὴ ἐπὶ τῷ κολάσαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ σώσαι ἔλθων. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ λέγοντος, οὕτως ἦσαν ἀνόητοι, ὥστε « οὐκ ἔγνωσαν, φησὶν, ὅτι τὸν Πατέρα αὐτοῦ αὐτοῖς λέγει. » Καίτοι πᾶσα περὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῖς διελέχθη; ἀλλ' ὄντως ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Τινὲς δὲ οὕτω νοοῦσι τό· « Ἀλλ' ὁ πέμψας με, ἀληθὴς ἐστίν· » Ἡδυνάμην, φησὶ, καὶ νῦν κρίναι ὑμεῖς, ἀλλὰ τῷ μέλλοντι αἰῶνι τοῦτο τηρῶ. Ἀπιστεῖτε δὲ, καὶ τὸν τῆς καὶ ἀνταποδόσεως καιρὸν οὐχ ὑπολογίζεσθε. Ἀλλ' εἰ καὶ ὑμεῖς ἀπιστεῖτε, ὁ γοῦν Πατήρ μου ἀληθὴς ἐστίν, ὃς ἔστησεν ἡμέραν καὶ ἡν ἀνταποδοθήσεται ὑμῖν, ὃς καὶ ἀπέστειλέ με κηρύξαι ταῦτα, καὶ φανερωσάι τῷ κόσμῳ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην καὶ δύνανται.

¹⁰ Joan. 1, 29. ¹¹ Ibid. 18. ¹² Joan. 11, 17.

(a) Sensus est : id imprimis, aut primum sum, quod dico vobis. Vulgata latina, principium.

« Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ὅταν ὑψώσῃτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ ἅπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατήρ μου, ταῦτα λαλῶ, καὶ ὁ πέμψας με, μετ' ἐμοῦ ἔστιν. Οὐκ ἀφῆκέ με μόνον ὁ Πατήρ, ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε. » Ἐπειδὴ πολλὰ σημεῖα ποιήσας οὐκ ἐπισπάσατο τούτους, περὶ τοῦ σταυροῦ αὐτοῖς διαλέγεται. Ὑμεῖς μὲν γὰρ, φησί, τότε δόξετε ἐν παντελεῖ ἀμεριμνία εἶναι, καὶ ἀπαλλαγῆναι μου, ὅτε δηλαδὴ με σταυρώσετε. Ἐγὼ δὲ λέγω, ὅτι « γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι »· τούτέστιν, ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τὰ πάντα φέρων καὶ ἄγων, καὶ ὅτι οὐκ ἐναντίος εἰμι τῷ Πατρὶ, οὐδὲ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ, ἢ λαλῶ· οὐ γὰρ ἔχω ἴδιον θέλημα κειχωρισμένον τοῦ Πατρικοῦ. Πῶς δὲ ἐμελλον γινῶναι αὐτὸν ἐν τῷ σταυρῷ; Ἀπὸ τῶν σημείων τῶν τηνηκαῦτα, ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀλώσεως. Ταῦτα γὰρ πάντα ἱκανὰ ἦν ἐμφῆναι τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ. Ἀμφοτεροῖνοι γνώσεσθε, καὶ τὴν ἰσχὺν τὴν ἐμὴν, ὅταν σταυρώσῃτέ με, καὶ τὴν ὁμόνοιαν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα. Οὐ γὰρ ἂν ὁ Πατήρ ἢ ἐξεδίχησέ με, παραδοῦς τὴν πόλιν ὑμῶν τοῖς Ῥωμαίοις, ἢ σημεῖα ἐν τῷ σταυρῷ ἐπετέλει, εἰ μὴ Υἱὸς ἦμην αὐτοῦ, καὶ ὁμογώμων, ἀλλ' οὐκ ἀντίθεος. Τότε οὖν ἐφθεσε, ὅτι ὅσα διδάσκω καὶ λέγω, ἀπ' ἐκείνου εἰσι, θεῖα πάντως καὶ Θεοῦ βήματα, καὶ οὐκ ἐμὰ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι τὸ πεμφθῆναι καὶ ἀποσταλῆναι ὑφ' ἐσιν δηλοῖ, φησὶν, ὅτι « Ὁ Πατήρ μου μετ' ἐμοῦ ἔστιν. » Εἰ γὰρ καὶ ἀπέστειλέ με ὡς ἄνθρωπον, ἀλλ' οὖν οὐκ ἔχωρῆσθην αὐτοῦ, ἀλλὰ μετ' ἐμοῦ ἔστιν, ὡς Θεὸς Θεῷ συνών. Ἐπὶ τὸ ταπεινότερον δὲ πάλιν τὸν λόγον κατάγων, φησὶ, « Καὶ οὐκ ἀφῆκέ με μόνον, ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ. » Διὰ τοῦς Ἰουδαίους δὲ ταῦτα τὰ ταπεινὰ φθέγγεται. Ἐπεὶ γὰρ ἔλεγον ἔκεινοι, ὅτι « Οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ »· φησὶν· Ὅτι τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ. » Ὅσατε κἀν τὸ Σάββατον λύω, ἀρεστὸν αὐτῷ τούτο. Ἐκ τούτων δὲ τῶν ταπεινῶν βημάτων αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐλυμαίνετο τῇ οικείᾳ δόξῃ, τοῖς δὲ ἀκούουσιν ὠφέλειαν ἐποιεῖ, μᾶλλον δὲ καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ συνίστα διὰ τούτου. Οἱ γὰρ ἀκούοντες αὐτοῦ πάντα εἰς τὸν Πατέρα ἀναφέροντος, μᾶλλον αὐτῷ προσετίθεντο, καὶ ἐπίστευον εἰς αὐτόν· ὥστε τὰ ταπεινὰ μᾶλλον ὑψοῦν αὐτόν. Ὅρας τὰ κατορθώματα τῆς μακαρίας ταπεινώσεως; Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, ἀκουε τῶν ἐφεξῆς.

« Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Ἐλεγεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς πεπιστευκότας· αὐτῷ Ἰουδαίους· Ἐάν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταὶ μου ἔστέ, καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. » Ὅπερ εἶπον, ὅτι διὰ τῶν ταπεινοτέρων βημάτων μᾶλλον ὑπήγοντο οἱ ἄκροαταί, τοῦτο καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπισημαίνεται. « Ταῦτα γὰρ, φησὶν, αὐτοῦ λαλοῦντος, πολλοὶ ἐπίστευσαν· » ταῦτα τὰ ταπεινὰ βήματα, καὶ ἀνάξια δῆθεν τῆς δόξης αὐτοῦ. Ὅσατε πανταχοῦ, ὅταν ἀκούῃς αὐτοῦ μικρὰ τινα καὶ εὐτελεῖ περὶ ἑαυτοῦ λέγοντος, μὴ θορυβοῦ. Διὰ γὰρ τοὺς ἄκροατάς ταῦτα φθέγγεται, μὴ δυναμένους ὑψηλό-

VERS. 28, 29. « Dixit ergo Jesus : Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quod ego sim, et a meipso faciam nihil, sed ita ut docuit me Pater, hæc loquor, et qui me misit, mecum est. Non reliquit me solum Pater, quia ego quæ placita sunt ei, facio semper. » Postquam multa signa eis fecit, et non attraxit illos, nunc de cruce cum eis loquitur. Vos enim, inquit, tunc putabitis vos extra omnem sollicitudinem et metum fore, et a me liberatos, cum me crucifixeritis : ego autem dico quod « tunc scietis quod ego sum ; » hoc est, Christus Filius Dei, qui omnia porto et duco, et non sup contrarius Patri, neque a memetipso facio vel loquor : non enim habeo voluntatem propriam separatam a voluntate Patris. Quomodo autem cognituri sunt ipsum in cruce? A signis quæ tunc fiunt, et a resurrectione, et captivitate : omnia enim hæc poterant declarare ejus fortitudinem. Utrumque igitur scietis, et fortitudinem meam quando crucifixeritis me, et concordiam meam cum Patre. Neque enim Pater ultus esset me data civitate vestra Romanis, vel signa in cruce fecisset, nisi Filius ejus esset, et ejusdem sententiæ, et non contrarius. Tunc igitur scietis quod quæ doceo et dico, ab illo sint, divina omnino, et verba Dei : ac non mea, sed ejus qui misit me. Deinde utque putent quod, missum esse, subjectionem significet, dicit : « Pater meus mecum est. » Nam quamvis miserit me ut hominem, non tamen separatus sum ab eo, sed mecum ille est, ut Deus cum Deo. Et iterum ad humiliora sermonem deducens, inquit : « Et non dimisit me solum, quia ego placita illi facio. » Propter Judæos autem tam humilia verba loquitur. Quia enim illi dicebant quod non sit ex Deo, quia Sabbatum non servat : dicit, « Quia quæ beneplacita sunt illi, facio ; » et ita quamvis Sabbatum solvam, placitum hoc illi est. Ex his autem humilibus verbis ipse quidem nihil nocebat suæ gloriæ, auditoribus autem utilitatem afferebat : imo et gloriam suam per hæc constituebat. Nam audientes eum quod omnia in Patrem referret, adjiciebantur et credebant in illum. Et ita humilia magis exaltabant illum. Vides opera beatæ humiliationis. Et quod hæc sic se habeant, audi sequentia.

VERS. 30-32. « Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Jesus ad eos qui crediderant ipsi Judæos. Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei estis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberos reddet vos. » Ut dicebam per humilia verba 622 plures advenisse auditores, ita et evangelista significat. « Hæc enim, inquit, illo loquente, multi crediderunt. » Hæc humilia scilicet verba, et indigna gloriæ suæ : et ita semper quando audis eum parvum quiddam et humile de se loqui, ne turberis. Propter auditores enim talia loquitur ; non valentes sublimius quiddam sapere, sed statim ferocientes. Quid autem non evenisset iis qui ad pro-

funditatem theologicæ sacramenti pertingere nequissent, cum et Christianis virtutem ejus agnoscentibus, et per ipsum salvatis, sublimitas gloriæ ejus impertingibilis sit? Audiens autem quod multi crediderint, sic intellige, quod vulgariter crediderint, et non ut oportebat, sed sicut et placati et demulsi verborum humilitate: quod autem tales non erant vere fideles, manifestum est. « Dicebat enim, inquit, ad eos qui crediderant Judæos: Si vos manseritis in sermone meo. » Significat enim eos superficialiter credidisse, et propterea non permansuros in fide. Ilac quoque reprehensione indicat se nosse illorum pectora, et quod sit Deus. Quia autem et recesserant quidam qui prius putabantur discipuli ejus esse, ideo ad eos qui nunc crediderunt, dicit quod Illi quidem recesserunt, si autem vos maneatis in sermone et fide, agnosceatis veritatem, hoc est, Me. Ego enim sum veritas. Quasi dicens: Nunc quidem non agnoscitis veritatem. Non enim veritas, sed umbra et typus sunt omnia quæ vos in lege tenere creditis. At si me agnoscitis, qui sum veritas, « Veritas liberos vos reddet, » hoc est, Ego, a peccatis scilicet. Qui enim credit in eum qui tollit peccatum mundi, omnino liberatus est a peccato: Sicut igitur his qui non credunt, dixit: « In peccatis vestris moriemini, » ita his qui manent in fide, promittit libertatem a peccatis. Nam legales quidem aspersiones et sacrificia non liberant a peccatis: figura enim fuerunt. Spirituale autem et verum sacrificium per fidem et agnitionem liberat nos, qui ultra servi non sumus, sed filii Dei efficiamur.

γὰρ νομικὰ θυσίαι, καὶ οἱ θραντισμοί, οὐκ ἀπήλλαττον ἁμαρτιῶν· τύποι γὰρ ἦσαν. Ἡ δὲ πνευματικὴ θυσία αὕτη καὶ ἀληθινή, διὰ τῆς πίστεως καὶ ἐπιγνώσεως ἐλευθεροῖ, οὐκ ἔτι δούλους ἡμᾶς ὄντας, ἀλλ' υἱοὺς γινομένους Θεοῦ.

VERB. 33-36. « Respondentes dixerunt ei: Semen Abrahæ sumus, neque cuiquam servivimus unquam; quomodo tu dicis: Liberi reddemini? Respondit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, quod omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Servus autem non manet in domo in æternum; Filius manet in æternum. Si ergo Filius vos liberos reddiderit, vere liberi estis. » Iterum arrogantes ad ignobilem suam nobilitatem respicientes insolescunt, dicentes: « Semen Abrahæ sumus, » quamvis de alio indignari debebant, si quidem eos indignari oportebat. Dixerat enim eis: « Veritatem sciatis; » quapropter oportebat dicere, Quid igitur? veritatem nunc ignoramus?

623 mendaciumne sunt omnia quæ in lege et cognitio nostra? Sed nihil horum eis curæ erat, sed suspicabantur opprobrari sibi servitutem et ignobilitatem in mundanis negotiis. « Semen, Abrahæ sumus. » Nusquam memores sunt suorum operum, sed ad patres recurrunt. Ideo et Joannes ad eos dixit: « Ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham¹¹. » Quamvis manifeste mentiti sint, dicentes: « Nulli servivimus; » servierunt enim, quoties in captivitate ducti sunt, et Ægyptiis, et

Α τερὸν τι νοῆσαι, ἀλλ' εὐθὺς ἀγριαίνοντας. Τί δε οὐκ ἐμελλον τοῦτο πάσχειν, μὴ δυνάμενοι εἰς τὸ βάθος τοῦ θεολογικοῦ μυστηρίου φθάσαι, ὅπου γε καὶ Χριστιανοὶς τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐγνωκῶσι, καὶ δι' αὐτοῦ σωθῆισι, τὸ ὕψος τῆς αὐτοῦ δόξης ἀνέφικτον ἐγένετο; Ἀκούων δὲ, ὅτι « Πολλοὶ ἐπίστευσαν, » οὕτω νόει, τοῦτους πιστεύσαντας, [οὐχ] ἀπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχεν, οὐχ ὡς ἐχρῆν, ἀλλ' ὡς περὶ ἀρεσθέντας καὶ ἀναπαυσάμενους ἐπὶ τῇ τῶν λόγων ταπεινότητι. Ὅτι δὲ οὐκ ἦσαν τοιοῦτοι πιστοὶ, ἀκριβεῖς δηλαδὴ, δῆλον. « Ἐλεγε γὰρ, φησὶ, πρὸς τοὺς πεπιστευκότας Ἰουδαίους: Ἐάν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ. » Ἀντίκειται γὰρ αὐτοὺς πιστεύσαντας μὲν, ἐπιπολαίως δὲ, καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲ παραμενοῦντας ἐν τῇ πίστει. Ἐλέγχων δὲ αὐτοὺς οὕτως ἔχοντας, δεικνυσιν, ὡς οἶδε τὰς καρδίας αὐτῶν, καὶ Θεὸς ἐστιν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τινες ἀνεχώρησαν, πρώην δοκοῦντας αὐτοῦ μαθηταὶ εἶναι, διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς νῦν πιστεύσαντάς φησιν, ὅτι Ἐκεῖνοι μὲν ἀνεχώρησαν, ἐάν δὲ ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ καὶ τῇ πίστει, ἐπιγνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν· τούτέστιν, Ἐμέ· ἐγὼ γὰρ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Ὡς νῦν γε οὐκ ἐπιγινώσκετε τὴν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ ἀλήθεια, ἀλλὰ τύπος καὶ σκιά πάντα τὰ τοῦ νόμου, ὃν ὑμεῖς δοκεῖτε τηρεῖν. Ἄλλ' ἐάν ἐμε ἐπιγινώτε τὸν ἀληθῆ ὄντα, ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς· » τούτέστιν, Ἐγὼ δηλαδὴ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν. Ὁ γὰρ πιστεύων εἰς τὸν ἀφροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, πάντως ἀπήλλακται τῶν ἁμαρτιῶν. Ὡς περ οὖν τοῖς ἀπιστοῦσιν εἶπεν, ὅτι « Ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε, » οὕτω τοῖς παραμενοῦσιν ἐν τῇ πίστει, ἐπαγγέλλεται τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἁμαρτιῶν. Αἱ μὲν

« Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμὲν, καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε· πῶς σὺ λέγεις, ὅτι Ἐλευθεροὶ γενήσεσθε; Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δούλος ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας· Ὁ δὲ δούλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα· Ὁ Υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐάν οὖν ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλευθεροὶ ἐστέ. » Πάλιν οἱ ἀλαζόνες πρὸς τὴν ἄδολον αὐτῶν εὐγένειαν ἀφορῶντες, ἀγριαίνουσι, « Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμὲν, » λέγοντες. Καίτοι ἐχρῆν αὐτοὺς ἐπ' ἄλλῳ ἀνανακτῆσαι, εἰ γε ἔδει ἀνανακτεῖν. Εἶπε γὰρ αὐτοῖς, ὅτι « Τὴν ἀλήθειαν γινώσκεσθε. » Ἐχρῆν οὖν εἰπεῖν· Τί δέ; νῦν τὴν ἀλήθειαν οὐκ ἴσμεν, ἀλλὰ ψεῦδος ἅπαντα τὰ τοῦ νόμου, καὶ ἡ γνῶσις ἡ ἡμετέρα; Ἄλλ' οὐδενὸς τούτων αὐτοῖς ἐμελεν, ἀλλ' ἐπὶ κοσμικοῖς πράγμασιν ἀλόγῳσι, δουλείαν ὀνειδισθῆναι τοιαύτην καὶ δυσγένειαν ὑπολαβόντες· « Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμὲν. » Οὐδαμοῦ τῶν οἰκίων κατορθωμάτων μέμνηνται, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς πατέρας ἀνατρέχουσι· διὸ καὶ ὁ Ἰωάννης πρὸς αὐτούς· « Μὴ ἀρξῆσθε, φησὶ, λέγειν· Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. » Καίτοι προφανῶς ἐψεύδοντο, λέγοντες οὐδενὶ δεδουλεύκασι. Ἐδούλευσαν γὰρ ὁσά-

¹¹ Matth. iii, 9.

·κς ἡμαλωτισθησαν, Αἰγυπτίοις, καὶ Βαβυλωνίοις, καὶ ἑτέροις πολλοῖς. Οὐκ ἐλέγχει δὲ ὁ Κύριος αὐτοὺς φενομένους, ἐπεὶ μὴ ἐσπούδαζεν αὐτοὺς δεῖξαι δουλοῦς ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἀμαρτίας, ἣτις καὶ χαλεπωτάτη δουλεία ἐστίν, ἣς μόνος Θεὸς ἀπαλλάξαι δύναται. Τὸ γὰρ ἀφεῖναι ἀμαρτίας, Θεοῦ μόνου. Διό φησι· « Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν, δούλος ἐστὶ τῆς ἀμαρτίας »· καὶ ὑμεῖς οὖν δούλοι ἐστέ, καθὼδ ἀμαρτωλοῖ. Ἔτα ἐπεὶ εἰκὸς ἦν ἐκείνους εἰπεῖν, ὅτι Εἰ καὶ τοιαύτη δουλεία ὑποκείμεθα, ἀλλὰ θυσίας ἔχομεν, ἀλλ' ἱερεῖς, οἱ καθαρῶν ἡμᾶς ἐκ τῶν ἀμαρτιῶν· φησὶν, ὅτι Καὶ ἐκεῖνοι δούλοι εἰσι· « Πάντες γὰρ ἡμαρτον, καὶ ὑπερῶνται τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ. » Καὶ λοιπὸν δούλοι κίκνινοι ὄντες οἱ ἱερεῖς ὑμῶν, οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν ἀφίεναι ἄλλοις ἀμαρτίας. Ὁ καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος σαφιστερόν φησιν, ὅτι « Ὁφείλει ὁ ἱερεὺς ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσφέρειν, καθὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς περιχεῖται ἀσθενείαις. » — Ὁ θεῖος, φησὶν, οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ· « τούτέστιν, οὐκ ἔχει ἐξουσίαν χαρίζεσθαι, ἅτε μὴ ὢν οἰκοδεσπότης· ὁ δὲ Υἱὸς οἰκοδεσπότης ἐστὶ, καὶ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ. Οἰκίαν δὲ λέγει τὴν ἐξουσίαν, καθὰ καὶ ἀλλαχού τὴν ἀρχὴν οὕτως ὀνομάζει, ἢ Ἐν τῇ οἰκίᾳ, λέγων, τοῦ Πατρὸς μου πολλὰ μοναὶ εἰσιν. » Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οἱ ἱερεῖς ὑμέτεροι δούλοι ὄντες, οὐκ εἶχον ἐξουσίαν ἀφίεναι· ὁ δὲ Υἱὸς ἐγὼ μένων ἐν τῇ οἰκίᾳ, τῇ ἐξουσίᾳ, φησὶ, καὶ τῇ ἀρχῇ αὐθεντίᾳ, καὶ οἰκοδεσπότης ὢν, ἐλευθερίαν ὑμῖν χαρίζομαι. Πάντα γὰρ ἐμὰ ἐστὶ, καὶ ὁμοδύναμός εἰμι, καὶ ὁμοεξουσίος τῷ Πατρὶ· καὶ ἐὰν ἐγὼ ἐλευθερώσω, τότε τῇ ἀληθείᾳ ἐλευθερῶ τμηθήσεσθε, ὡς νῦν γε ψευδῇ ἐλευθερίᾳ ἑαυτοῖς ἐπιφημίζετε· ἔντως δὲ καὶ ἀληθῶς ἐλευθεροὶ παρ' ἐμοῦ ἐσεσθε.

« Οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστέ, ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτείνειν, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν. Ἐγὼ δὲ ἔώρακα παρὰ τῷ Πατρὶ μου, λαλῶ· καὶ ὑμεῖς οὖν δὲ ἠγάπηκατε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν ποιεῖτε. » Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, ἑαυτοὺς σπέρμα Ἀβραάμ ποιεῖτε· κἀγὼ δὲ τοῦτο σὺ μφημι, ὅτι τὴν σαρκικὴν συγγένειαν πρὸς τὸν ἅγιον ἐκείν. ὡς ὠζετε· πλὴν ἡ κατὰ πνεῦμα συγγένεια ἀπεστὶν ὑμῶν. Ἐκεῖνος δίκαιος, καὶ φιλόανθρωπος, καὶ φιλόθεος· ὑμεῖς δὲ, ἵνα τὸν μὲν ἄλλον βίον ὑμῶν παραδράμω, αὐτὸ δὲ τὸ προφανὲς ἐξετάσω ὃ νῦν πράττετε, μαιφῶνοι καὶ ἀφιλόανθρωποι· ζητεῖτε γὰρ με ἀποκτείνειν, καὶ φωνεῖτε κατ' ἐμοῦ. Πῶς οὖν ἐκεῖνοι υἱοὶ ὄντες ἐστὶ, οὕτω τῶν πατρικῶν χαρακτήρων ἀπολειπόμενοι; Εἰ τοίνυν τὴν συγγένειαν ἀρχεῖτε, ὀφείλετε καὶ τὴν ἀρετὴν ἐκεῖνου μιμεῖσθαι. Ἔτα, ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι Δικαίως σε ζητοῦμεν ἀποκτείνειν, τίθησι τὴν αἰτίαν· Οὐ γὰρ δὲ ἄλλο, φησὶ, λυσσάτε κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ διὰ τὸ τὸν λόγον τὸν ἐμὸν ὑψηλότερον εἶναι τῆς ὑμῶν διανοίας, καὶ μὴ χωρεῖν ἐν ὑμῖν. Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἐγρήν ἀναρεῖν, ἀλλὰ μάλλον ἀξιοῦν, ὥστε διδάξαι τὸ τῶν ὀνομάτων ὕψος, καὶ τιμῶν, καὶ θεραπεύειν. Ἔτα, ἵνα μὴ ἐκπωσιν αὐτῷ, ὅτι Καὶ εἰκότως σε μισοῦμεν ἐκ τῶν λόγων σου· οὐ γὰρ λέγεις ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπὸ σαυτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὕτε δυνάμεθα χωρεῖν·

A Babylonis, et aliis multis : non autem arguit eos Dominus mendaces, quia non studebat ostendere servos hominum, sed peccati, quæ gravior servitus est, a qua solus Deus liberare potest. Remittere enim peccata, solius Dei est. Ideo dicit : « Omnis qui facit peccatum, servus est peccati. » Et vos igitur servi estis : quia peccatores. Insuper quia verisimile erat illos dicere : Quamvis tali servituti obnoxii sumus, sed sacrificia habemus, sed sacerdotes, qui purgabunt nos a peccatis : dicit quod et illi servi sint ; « Omnes enim peccaverunt, et indigent gloria Dei »¹². » Et sacerdotes vestri cum et ipsi servi sint, non habent potestatem aliis dimittendi peccata. Quod et ipse Paulus manifestius dicit : « Opus habet sacerdos pro seipso offerre, sicut etiam pro populo, quia et ipse infirmitati obnoxius est »¹³. » « Servus, inquit, non manet in domo, » hoc est, non habet potestatem expendendi, eo quod non sit paterfamilias, hoc est, dominus domus ; Filius autem dominus domus est, et manet in domo. Domum autem dicit potestatem, sicut alio loco principatum ita nominat : « In domo, dicens, Patris mei mansiones multæ sunt »¹⁴. » Igitur vestri quidem sacerdotes cum servi sint, potestatem non habent remittendi peccata : at Filius ego maneo in domo, hoc est, potestate et principali auctoritate : et cum sim Dominus domus, libertatem vobis concedo. Omnia enim mea sunt, et æqualis potentia et potestatis cum Patre sum : et si ego liberos vos reddidero, tunc vera libertate redimemini. Nam nunc quidem falsam libertatem celebratis : vere autem et re ipsa liberi a me eritis.

Vers. 37, 38. « Scio quod semen Abrahæ sitis, sed quæritis me interficere, quia sermo meus non habet locum in vobis. Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor ; et vos quod vidistis apud patrem vestrum, facitis. » Vos quidem, inquit, vos ipsos facitis semen Abrahæ : et ego vobis assentior quod carnalem nobilitatem, quæ est ex illo sancto, servetis ; verumtamen spiritualis cognatio a vobis abest. Ille justus et misericors, et hospitalis : vos autem (ut aliam vestram vitam præteream, hoc ipsum autem quod manifestum est, et quod nunc **624** operamini, examinem) homicidæ estis, et immisericordes ; quæritis enim me occidere, et mortis reum me esse dicitis. Igitur quomodo illius filii vere estis, qui ita paternos characteres reliquistis? Si igitur de ejus genere gloriamini, debetis et virtutem illius imitari. Deinde ut non possint dicere : Juste te quærimus ad occidendum, ponit causam : Non enim propter aliquid insanitis contra me, quam propter sermonem meum, qui sublimior est vestra cogitatione, et a vobis capi nequit : quamvis non propter hoc oportebat occidere, sed magis orare ut doceam dogmatum sublimitatem, et colere, et observare. Insuper ut ne dicant, quia Et merito te odio habemus propter sermonem tuum : non enim dicis a Deo,

¹² Rom. iii, 23. ¹³ Hebr. vii, 18, 28. ¹⁴ Joan. xiv, 2.

dictum est, erat Mariæ et Dei Filius. « Qui autem sequitur, inquit, me, **616** non ambulabit in tenebris, » hoc est, non manebit in errore, sed liberabitur ab errore et tenebris. Interea et Nicodemum laudat, et ministros quod tam libere dixissent, nempe quod in luce essent. Taxantur autem et Pharisei, quod in errore et tenebris essent, et clam dolos struerent.

δημον ἐπαινεῖ, καὶ τοὺς ὑπερέτας ὡς πεπαθήσιασμένους, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ φωτὶ ὄντας. Αἰνέτεται δὲ καὶ τοὺς Φαρισαίους ἐν τῇ πλάνῃ καὶ τῷ σκότει ὄντας, καὶ κρυφῆ τοὺς δόλους πλέκοντας.

VERS. 13, 14. « Dixerunt ergo ei Pharisei : Tu de teipso testaris, testimonium tuum non est verum. Respondit Jesus et dixit eis : Et si ego testimonium perhibeam de meipso, verum est testimonium meum, quia scio unde veni, et quo vado ; vos autem nescitis unde venio, et quo vado. » Quia dixerat, « Ego sum lux mundi, » criminantur eum quasi de seipso testaretur. O insipientiam ! Ipse sursum deorsumque Scripturas trahit, quæ testentur de seipso, et ipsi arguunt eum quasi de se testaretur. Ideo ad malignitatem ipsorum etiam respondet illis : Estio, ipse de me tester, quamvis hoc non faciam, sed tres habeam testes, Patrem meum, et opera, ac Scripturas, sicut et supra dictum est ; attamen ponamus quod ipse de me tester, igitur licet etiam ego mihiipsi testarer, « testimonium meum esset verum, » quia scio me esse Filium Dei, et non hominem purum, sed superne venientem et Deum. Quomodo igitur mendax erit testimonium meum, cum Deus sim, et propterea dignus cui credatur ? Nam omnino Deus sibiipsi testis maxime idoneus est ; sed et volens ire ad Deum verum, quomodo mentirer ad non mentis abiturus.

VERS. 15, 16. « Vos secundum carnem judicatis, ego non judico quemquam. Porro et si judicem ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, et qui misit me Pater. » Ego quidem, inquit, cum Deus sim, et e supernis venerim, vera de meipso testor ; vos solum spectatis ad hoc quod apparet : et quia in carne sum, carnem meraum me esse suspicamini, et non etiam Deum, ac a Deo venisse : « secundum carnem judicatis, » hoc est, periculosè. Nam sicut qui in carne vivit, improbe vivere dicitur ; ita et qui secundum carnem iudicat, injuste iudicare dicitur est. Deinde quemadmodum dixisset quispiam, Si nos Judæi iudicamus injuste, quare non punis, non condemnas ? dicit : Non ad hoc veni, ut iudicem ; « Ego enim nullum nunc iudico ; et si iudicem, iudicium meum verum est. » Etenim condemnati essetis, siquidem voluissem iudicare, nunc autem damnationem fugitis, non quia damnare vos non valeam (a), sed quia nunc non est tempus : in adventum secundum differam damnationem vestram : quemadmodum et alio loco dicit * : « Non veni ut iudicem mundum, sed salvem. » Quod

φαινόμενος ἄνθρωπος, ὁ αὐτὸς ἦν καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ φῶς τοῦ κόσμου · οὐχ ὡς περ Νεστόριος ἐλήρει, ὅτι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ψιλῷ κατέκειτο ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἄπαγε! εἰς γὰρ, ὡς περ εἰρηται, ἦν ὁ τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός. « Ὁ δὲ ἀκολουθῶν, φησὶν, ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, » τουτέστιν, οὐ μενεῖ ἐν τῇ πλάνῃ, ἀλλ' ἀπαλλαγῆσεται τῆς πλάνης καὶ τοῦ σκότους. Ἄμα δὲ καὶ τὸν Νικόδημον ἐπαινεῖ, καὶ τοὺς ὑπερέτας ὡς πεπαθήσιασμένους, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ φωτὶ ὄντας. Αἰνέτεται δὲ καὶ τοὺς Φαρισαίους ἐν τῇ πλάνῃ καὶ τῷ σκότει ὄντας, καὶ κρυφῆ τοὺς δόλους πλέκοντας.

« Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Φαρισαῖοι · Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς · ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἐστὶν ἀληθῆς. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς · Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθῆς ἐστὶν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ ὑπάγω · ὑμεῖς δὲ οὐκ οἶδατε, πόθεν ἐρχομαι, καὶ ποῦ ὑπάγω. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » αἰτιῶνται αὐτὸν ὡς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυροῦντα. Ὁ τῆς ἀνοίας! Αὐτὸς ἄνω καὶ κάτω τὰς Γραφὰς; εἶλεκε μαρτυρούσας περὶ ἑαυτοῦ, καὶ αὐτοὶ αἰτιῶνται αὐτὸν ὡς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυροῦντα· διὸ πρὸς τὴν κακουργίαν αὐτῶν καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἀποκρίνεται, ὅτι Ἔστω, αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρῶ, καί τοι γε μὴ τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ τρεῖς ἔχων μάρτυρας, τὸν Πατέρα μου, καὶ τὰ ἔργα, καὶ τὰς Γραφὰς, καθὼδὴ καὶ ἀνωτέρω εἰρηται · ὁμῶς θῶμεν, ὅτι αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρῶ. « Ἐὰν οὖν ἐγὼ ἐμαυτῷ μαρτυρῶ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθῆς ἐστὶ, διότι οἶδα, ὅτι τοῦ Θεοῦ εἰμι Υἱός, καὶ οὐκ ἄνθρωπος ψιλός, ἀλλ' ἄνωθεν ἐρχόμενος καὶ θεός. Πῶς οὖν ψευδῆς ἐστὶ ἡ μαρτυρία μου Θεοῦ ὄντος, καὶ διὰ τοῦτο ἀξίου πιστεῦσθαι ; Πάντως γὰρ ὁ Θεὸς ἀξιόπιστος ἐαυτῷ μάρτυς. Ἀλλὰ καὶ πρὸς Θεὸν μέλλων ἀπελθεῖν τὸν ἀληθῆ, πῶς ἂν ψευδομένην πρὸς τὸν ἀληθῆ μέλλων ἀπελθεῖν ;

« Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ κρίνω οὐδένα. Καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ ἰληθῆς ἐστὶν, ὅτι μόλις οὐκ εἰμι, ἀλλ' ἐγὼ, καὶ ὁ πέμφας με Πατήρ. » Ἐγὼ μὲν, φησὶ, Θεὸς ὢν, καὶ ἄνωθεν ἐλθὼν, ἀληθῆ περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρῶ · ὑμεῖς δὲ πρὸς τὸ φαινόμενον μόνον ἀποβλέποντες, καὶ διότι ἐν σαρκὶ εἰμι, σάρκα ψιλὴν με ὑπολαμβάνετε, ἀλλ' οὐχὶ καὶ Θεὸν, καὶ ἐκ Θεοῦ ἐλθόντα. « Κατὰ σάρκα κρίνετε »· τουτέστιν ἐπισηφαλῶς. Ὡς περ γὰρ ὁ ἐν σαρκὶ ζῶν, φαῦλος λέγεται ζῆν · οὕτω καὶ ὁ κατὰ σάρκα κρίνων, ἀδίκως κρίνων ἂν λεχθεῖτ. Εἶτα ὡς περ τινὲς εἰπόντο· Εἰ ἀδίκως κρίνομεν ἡμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι, διὰ τί μὴ κολάζεις, διὰ τί μὴ κατακρίνεις ; φησὶν, ὅτι Οὐκ ἐπὶ τούτῳ ἦλθον ἵνα κρίνω. « Ἐγὼ γὰρ οὐδένα κρίνω νῦν · καὶ ἐὰν κρίνω δὲ, ἡ κρίσις μου ἀληθῆς ἐστὶ. » Καὶ γὰρ καταθεδικασμένοι ἂν ἦτε, εἰ γε ἠθέλησα κρίναι. Νῦν δὲ ἐκφεύγετε τὴν κατάκρισιν, οὐ διότι ἀδυνατῶ ὑμᾶς κατακρίναι, ἀλλὰ διότι οὐκ ἐστὶ νῦν καιρός. Τῇ γὰρ δευτέρᾳ παρουσίᾳ ταμειούμαι τὴν κατάκρισιν ὑμῶν · ὡς περ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ, ὅτι « Οὐκ ἦλθον κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σώσαι »· ἐπεὶ ὅτι γε αὐτὸς ἐστὶν ὁ πάν-

* Joan. xii, 47.

(a) Edit. Lut. omittit, nunc autem damnationem fugitis, non quia damnare vos non valeam.

των κριτῆς, ἄκουσ τοῦ ἀψευδοῦς στόματος, ὅτι « Ὁ Πατήρ τὴν κρίσιν πᾶσαν δίδωκε τῷ Υἱῷ. Ὡστε ὅταν ἀκούῃ; ὅτι « Ἐγὼ κρίνω οὐδένα, » μὴ περὶ τῆς μελλούσης παρουσίας, ἀλλὰ τῆς προτέρας, νόει λίσσασθαι τοῦτο. Εἰπὼν δὲ, ὅτι « Οὐκ εἰμι μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατήρ μου μετ' ἐμοῦ ἐστίν, » ἔδειξεν, ὅτι Οὐκ ἐγὼ μόνος καταδικάζω ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατήρ. Οὐ γὰρ ἄλλω; μὲν ἐγὼ κρίνω, ἄλλω; δὲ ὁ Πατήρ· ἀλλ' ὡσπερ ἂν ἐγὼ, οὕτω καὶ αὐτοῦ· καὶ ὡς ἐκεῖνος, οὕτω καὶ γώ.

« Καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθὴς ἐστίν. Ἐγὼ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἑαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατήρ. » Εἰπάτωσαν ἐνταῦθα Ἀρειανοί τε καὶ Εὐνομιανοί, οἱ λέγοντες μὴ ἑμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· εἰ μὴ ἑμοούσιος ἦν, πῶς ἂν ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὅτι Τῆς αὐτῆς αὐθεντίας καὶ ἀξιοπιστίας εἰμι τῷ Πατρὶ; Ὡσπερ γὰρ δύο ἀνθρώπων περὶ τίνος μαρτυροῦντων, καὶ ἀληθοῦς οὐσης τῆς μαρτυρίας αὐτῶν, πρόδηλον ὅτι καὶ ἡ ἀξιοπιστία ἡ αὐτῆ· οὕτω κἀνταῦθα, οὐδὲν ἕλαττον ἐμφαίνει ἔχειν τὴν ἑαυτοῦ πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς μαρτυρίαν. Ἄκουε γὰρ αὐθεντικῶς λεγόμενον τὸ ἐφεξῆς· « Ἐγὼ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἑαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ καὶ ὁ Πατήρ. » Ὁρᾷς τὴν ἰσην αὐθεντίαν, καὶ ὅπως ἑαυτὸν ἀξιόπιστον ποιεῖται, ὡσπερ καὶ τὸν Πατέρα; Ὡσπερ οὐκ ἂν ἐτόλμησεν εἰπεῖν, εἰ γε ὑποδεέστερος ἦν τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀξίαν, καὶ οὐκ ἴσος αὐτῷ καὶ ἑμοούσιος. Εἰ γὰρ ἠδούλετο ὑφ᾿ ἑσῖν τινα καὶ ἐλάττωσιν ἐνδείξασθαι, οὐκ ἂν ἑαυτὸν συνηριθμῆσε τῷ Πατρὶ, καὶ τὴν οἰκειαν μαρτυρίαν τῆ τοῦ Πατρὸς συγκατέτατε· ἀλλὰ δούλος ὢν, καθὼς οἱ αἰρετικοὶ δυσσεβοῦσιν, εἰς ἓνα τῶν συνδούλων ἀπέβλαψεν ἂν, καὶ αὐτὸν συμμάρτυρα ἐποίησατο, ὅσον τὸν Ἰωάννην λέγω, ἢ τοὺς προφήτας· ἢ ἀπλῶς, εἰ γε τοιαύτας ἤθελε μαρτυρίας, μύριας ἂν εὔρε. Νῦν δὲ τὴν ἑμοουσιότητα θέλων δείξαι, ἦν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, τῷ Πατρὶ συναριθμῆε ἑαυτὸν. Μὴ θαυμάσης δὲ, εἰ ἀλλαχοῦ καὶ Ἰωάννην, καὶ Μωσῆν, καὶ τοὺς προφήτας παράγει περὶ αὐτοῦ μαρτυροῦντας· πρὸς γὰρ τὴν τῶν ἄκρατῶν ὑπόληψιν τοῦτο ποιεῖ· καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνοι τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Μωσῆν αὐτοῦ προετίθεισαν, τούτου ἕνεκεν τοὺς νομιζομένους παρ' αὐτοῖς ἐνδόξους καὶ μεγάλους εἰς μαρτυρίαν ἔλκει. Ὡστε ἐπεὶ καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς μεγάλην ὑπόληψιν εἶχον (καὶ τί γὰρ ἄλλο, ἢ ὡς Θεὸν ἐδόξαζον;), παράγει νῦν καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, μάρτυρα. Ἐκεῖ δὲ καὶ ἑαυτὸν τῷ τοιοῦτῳ μάρτυρι τῷ ἀπαραγράπτῳ καὶ ἀψευδοστάτῳ συντάττει, προσηλώτατον ἄρα, ὅτι τῆς αὐτῆς τῷ Πατρὶ αὐθεντίας καὶ ἐξουσίας ἐστί. Καὶ αἰσχυνέσθωσαν οἱ δούλον αὐτὸν καὶ ἐλάττω κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς λέγοντες.

« Ἐλεγον οὖν αὐτῷ· Ποῦ ἐστίν ὁ πατήρ σου; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Οὐτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν Πατέρα μου. Εἰ ἐμὲ ᾔδειτε, καὶ τὸν Πατέρα μου

* Joan. v, 22. † Joan. iii, 14.

(a) Edit. Lut., auctoritatem qualem. Deinde, Patrem pro patrem.

autem ipse sit omnium iudex, audi os quod mentiri nescit, « Pater 617 iudicium omne dedit Filio ». Atque ita quando audis, quod « Ego nullum iudico, » non de futuro adventu, sed de præzenti dictum intellige. Dicendo autem, « Non sum solus, sed et Pater meus mecum est, » ostendit quod Non ego solus condemno vos; sed et Pater. Non enim aliter quidem ego iudico, aliter vero Pater; sed sicut ego, ita et ille; et sicut ille, et ego.

VERS. 17, 18. « Quin et in lege vestra scriptum est, quod duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium fero de meipso, et testimonium fert de me qui misit me Pater. » Dicant hoc loco Ariani et Eunomiani, dicentes non esse consubstantialiam Patri Filium: si non fuisset ejusdem substantiæ, quomodo ausus fuisset dicere, Eiusdem auctoritatis sum cum Patre, et similiter dignus cui fides habeatur? Nam quemadmodum cum duo homines de eadem re testantur, et verum est illorum testimonium, manifestum est quod utriusque eadem est idoneitas in testando: ita et hoc loco nihil minus habere declarat suum testimonium Patris testimonio. Audi enim quod consequenter magna auctoritate dicitur, « Ego sum qui testimonium fero de meipso, et testimonium fert de me Pater. » Vides auctoritatem (a) parem, et quomodo se æque ad testimonium facit idoneum atque Patrem? Id quod non ausus fuisset dicere, siquidem dignitate Patre fuisset inferior, et non æqualis illi ac consubstantialis. Nam si voluisset subjectionem et imminutionem quamdam ostendere, non sese Patri connumerasset, nec suum cum Patris testimonio locasset, sed servus cum esset (uti blasphemant hæretici) in unum conservorum respexisset, et illum contestari fecisset, ut Joannem dico vel prophetas: et in summa, si quidem talia voluisset testimonia, innumera invenisset: nunc autem volens se Patri consubstantialiam ostendere, se Patri connumerat. Ne mireris autem si alio loco et Joannem et Mosen et prophetas adducit de se testantes. Hoc enim facit ad auditorum sententiam. Et quoniam illi Joannem et Mosen Christo præponebant, ejus gratia eos qui apud illos magni et nobiles existimabantur, in testimonium trahit: et ita quia de Deo et Patre magnam habebant opinionem (quid enim aliud glorificabant ut Deum?), adducit nunc et illum ipsum qui super omnes est, Deum testem. Et quia seipsum ad talem testem, qui nec falli nec mentiri potest, adordinat, manifestissimum quod auctoritatem et potestatem eandem cum Patre habeat. Confundantur qui servum illum, et per omnia minorem Patre dicunt.

VERS. 19, 20. « Dicebant ergo ei: Ubi est pater tuus? Respondit Jesus: Neque me nostis, neque Patrem 618 meum. Si, me novissetis, et Patrem

meum novissetis. Hæc verba locutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo. Et nemo apprehendit eum, quia nondum venerat hora ejus. » Quia ut tentantes interrogabant eum de Patre, et non discendi gratia, propterea neque responso dignatur illos, sed dicit, « Neque me nostis, neque Patrem meum, » id est, Non potestis scire Patrem meum sine me : atque ita si putatis colere Deum, non creditis autem ipsum Patrem esse meum, cujus verus sum Filius, nihil proderit vobis, neque novistis ipsum ut oportet agnoscere : nam cognosceretis et honoraretis etiam me : nunc autem quia me nescitis, nec honoratis, illum quoque nescitis, nec honoratis, etiamsi putetis. Quod autem me nescitis, non alia vobis causa est, sed vos vobisipsis. Audis qui Filium impie Patri subjicis ? Nisi consubstantialis esset Patri, quomodo dixisset : « Si me sciretis, et Patrem meum sciretis utique ? » Si enim, ut dicitis, creatura est Filius, quomodo qui novit creaturam, novit et Deum ? Non enim qui novit substantiam angeli, novit et substantiam Dei. Quia Igitur qui scit Filium, et Patrem scit ; sequitur ejusdem substantiæ esse Patrem cum Filio. Etiam, inquit, et is qui creaturam novit, novit Deum. Minime. Multi enim, imo omnes creaturam quidem et vident et sciunt, « Deum autem neque vidit quis, neque novit ». » Hæc autem loquebatur Jesus in gazophylacio in medio templi, et ita libere loquebatur. Attamen qui occidere illum quærebant, et in manibus illum habebant, non audebant apprehendere eum. Et neque sic intellexerunt, quod revera divinæ virtutis erat opus, stipitatum hostibus in medio illorum illæsum manere ac intactum, maxime cum illi ante Pascha eum quæsierint, et insidiati ei fuerint. Quem igitur, cum non adesset, quærebant, contra quem ferociebant vel absentem, hunc in mediis retibus habentes, capere nequeunt ; neque virtutem ejus sic agnoverunt : « quia nondum inquit, venerat hora ejus, » id est idoneum mortis tempus, quo se traditurus erat, nondum urgebat. Etenim neque tunc potuissent aliquid adversus eum, nisi fuisset tempus opportunum, quo ipse sibi delegerat. Non enim impotentis erat crucifigi, sed permissionis. Permisit enim quando voluit : quia illi jampridem desiderabant occidere illum, sed tenebantur invisibilibus vinculis virtutis suæ. Operiebatur enim eum diutius versari in vita secundum carnem, ut hominibus majoris utilitatis fieret auctor, monstrando signa et sermones et doctrinas. Quidam autem illud, « Ubi est pater tuus ? » sic intelligunt dictum a Judæis ad Dominum, quasi ad injuriam et probrum : exprobrabant enim ei quasi ex fornicatione natus **619** esset ; et quasi non cognosceret patrem suum, hæc dicebant. Et aliter, patrem ejus ut vilem habebant Joseph : et dicunt : « Ubi

A ἤλειτε ἄν. Ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ. Καὶ οὐδεὶς ἐπίσασεν αὐτὸν, ὅτι οὐπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ ὡς πειράζοντες αὐτὸν ἠρώτων περὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐχὶ τοῦ μαθεῖν ἔνεκεν ὁ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀποκρίσεως αὐτοῦ ἀξιοί, ἀλλὰ φησιν ὁ ὅτι ἐμὲ οἴδατε, οὐτε τὸν Πατέρα μου ὁ τούτεστιν. Οὐ δύνασθε γινῶναι Πατέρα μου χωρὶς ἐμοῦ ὥστε καὶ ἄν δοκῆτε τιγᾶν τὸν Θεόν, οὐ πιστεύετε δὲ αὐτὸν Πατέρα εἶναι ἐμοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ, οὐδὲν ὠφελεῖσθε. Οὐδὲ οἴδατε αὐτὸν, καθὼς δεῖ γινῶναι, ἐπεὶ ἐγινώσκετε ἄν καὶ ἐτιμᾶτε καμὲ ὅν δὲ ἐπεὶ ἐμὲ οὐκ οἴδατε, οὐδὲ τιμᾶτε, οὐδὲ ἐκείνον οἴδατε, οὐδὲ τιμᾶν αὐτῷ προσάγετε, καὶ ἄν δοκῆτε. Τοῦ δὲ μὴ εἶδέναι με, οὐκ ἄλλος ὑμῖν αἴτιος, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοῖς. Ἀκούεις, ὁ τὸν Υἱὸν ὑποβιβάζων ἀσέβως τῷ Πατρὶ ; Εἰ μὴ ὁμοούσιος ἦν τῷ Πατρὶ, πῶς ἄν εἶπεν, ὅτι ὁ Εἰ ἐμὲ ἤδειτε, καὶ τὸν Πατέρα ἤδειτε ἄν ; Εἰ γὰρ καθ' ὁμᾶς κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱός, πῶς ὁ εἰδὼς τὸ κτίσμα, οἶδε καὶ τὸν Θεόν ; Οὐ γὰρ δήπου ὁ εἰδὼς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγγέλου, οἶδε καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ οὖν ὁ τὸν Υἱὸν εἰδὼς, καὶ τὸν Πατέρα οἶδε, τῆς αὐτῆς ἄρα οὐσίας τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός. Ναί, φησιν, ἀλλ' ὁ τὴν κτίσιν εἰδὼς, οἶδε καὶ τὸν Θεόν. Οὐδαμῶς ὁ πολλοὶ γὰρ, μᾶλλον δὲ ἅπαντες, τὴν κτίσιν μὲν καὶ ὁρῶσι, καὶ οἴδασι ὅτι Θεὸν δὲ οὐτε ὁρᾷ τις, οὐτε οἶδε. Ταῦτα δὲ ἐλάλει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ ἐν μέσῳ τοῦ ἱεροῦ ὁ καὶ οὕτως ἐπαρρησιάζετο. Καὶ ὁμοῦς φωνῶντες κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐν χερσὶν αὐτὸν ἔχοντες, οὐκ ἐτόλμων πιάσαι αὐτόν. Οὐδὲ οὕτω συνίσταν, ὅτι θείας τῷ ὄντι δυνάμεως ἔργον ἐστὶ, τὸ ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν περιιληγμένον, ἀβλαβῆ διατηρεῖσθαι καὶ ἀνεπηρέαστον, καὶ ταῦτα, ζητούντων αὐτὸν πρὸ τοῦ Πάσχα (23) καὶ ἐνεδρευόντων. Ὅν οὖν μὴ ὄντα ἐζητούν, καὶ καθ' οὐ ἠγρίαινον καὶ ἀπόντος, τοῦτον ἐν μέσοις τοῖς δικτύοις ἔχοντες, εἶτα μὴ δυνάμενοι ἐλεῖν, αὐτὸ οὕτως ἐπεγίνωσκον τὴν αὐτοῦ δυνάμιν. « Ὅτι οὐπω, φησιν, ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ » ὁ τούτεστιν, ὁ ἐπιτήδειος καιρὸς τοῦ θανάτου αὐτοῦ οὐπω ἐνειστήκει, καθ' ὃν ἐμελλεν ἑαυτὸν δοῦναι. Καὶ γὰρ καὶ τότε οὐκ ἄν ἰσχυσαν κατ' αὐτοῦ, εἰ μὴ ἦν καιρὸς ὁ προσήκων, ὃν αὐτὸς ἑαυτῷ ἐταμιεύσατο. Οὐ γὰρ ἀδυναμία ; ἦν τὸ σταυρωθῆναι, ἀλλὰ συγχωρήσεως. Συνεχώρησε γὰρ, ὅταν ἤβουλετο ὁ ἐπεὶ ἐκείνοί γε **D** ἔκπαιλαι ἐπαθύμουν τοῦ θανατώσαι αὐτόν, ἀλλὰ κατεῖχοντο τοῖς ἀσφατοῖς δεσμοῖς τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Ἔδει γὰρ αὐτόν ἐπὶ πλείονος ὠφελείας τοῖς ἀνθρώποις γέννηται πρόξενος διὰ τε σημείων πλείονων ἐπιδείξεως, καὶ λόγων διδασκαλίας. Τινὲς δὲ τὸ, « Ποῦ ἔστιν ὁ πατήρ σου ; » οὕτω νοοῦσιν εἰρηθεῖν παρὰ τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Κύριον, ὡς ἐφ' ὕβρει καὶ ὀνειδίει. Ὑβρίζοντες γὰρ αὐτόν ὡς ἐκ πορνείας γεγονότα, καὶ μὴ γινώσκοντα τὸν πατέρα αὐτοῦ, ταῦ-

* Joan. 1, 18.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(28) Cod. 32, πρὸ τοῦ Πάσχα πιάσαι.

τά φασιν · ἢ καὶ ὡς εὐτελοῦς ὄντος τοῦ νομισσομένου A
πατρὸς αὐτοῦ τοῦ Ἰωσήφ, τοῦτο λέγουσι · « Πού
ἐστιν ὁ Πατὴρ σου ; » ὡσανεὶ λέγοντες · Ἄφανής ἐστι καὶ
δυσγενής ὁ πατὴρ σου · τί αὐτὸν ἡμῖν ἄνω
καὶ κάτω φέρεις ;

« Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς · Ἐγὼ ὑπάγω,
καὶ ζητήσατέ με καὶ οὐχ εὐρήσατε, καὶ ἐν τῇ ἀμαρ-
τίᾳ ὑμῶν ἀποθάνετε. Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ
δύνασθε ἐλθεῖν. Ἐλέγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι · Μήτι ἀπο-
κτενεῖ ἑαυτὸν, ὅτι λέγει, Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ
δύνασθε ἐλθεῖν ; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς · Ὑμεῖς ἐκ τῶν
κάτω ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμὶ · ὑμεῖς ἐκ τοῦ
κόσμου ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου οὐκ εἰμὶ. Εἶ-
πον οὖν ὑμῖν, ὅτι ἀποθάνετε ἐν ταῖς ἀμαρτίαις
ὑμῶν. Ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἀπο-
θάνετε ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν. » Τίνας ἐνεκεν
συχνάκις αὐτοῖς λέγει τὸ · « Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητή-
σατέ με ; » Ὅσατε καταλείπει αὐτῶν καὶ ἐκφοβήσαι
τὰς ψυχάς. Ὅρα γὰρ πῶς αἱ φρονεῖσαι εὐθὺς ἀπέπε-
σον, αἱ διαποροῦντες ἔλεγον · « Μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυ-
τόν ; » καὶ τοὶ ἐπιθυμοῦντες ἀπαλλαγῆναι αὐτοῦ, καὶ
ἐκ μέσου αὐτὸν γενέσθαι εὐχόμενοι, καὶ που καὶ ἀνε-
λεῖν βουλόμενοι · ὁμοῦς οὕτω τι μέγα περὶ τοῦ πρά-
γματος ἐφαντάσθησαν, ὥστε διαπορεῖν περὶ αὐτοῦ.
Ἄμα δὲ συχνάκις λέγει τὸ · « Ἐγὼ ὑπάγω, » δε-
κνύς ὅτι προγινώσκαι τὸν οἰκτεῖον θάνατον, καὶ ὡς οὐ
τῆς αὐτῶν δυνάμεως ἔργον ὁ σταυρὸς, ἀλλὰ τῆς αὐ-
τοῦ βουλήσεως. Ὑπάγω γὰρ, φησὶν, οὐχ ὑμεῖς με
ἀγετε, ἀλλ' ἐγὼ θέλω τῆς πορεύομαι. Ἐν δὲ τῷ εἰ-
πεῖν, ὅτι « Ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, ὅπου ἐγὼ
ὑπάγω, » δείκνυσιν, ὡς ἄρα ἀναστήσεται μὲν αὐτὸς
ἐν δόξῃ, καὶ καθίεται ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ δὲ
ἐν ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν ἀποθάνονται. Ἐκεῖνοι
τοίνυν τί πρὸς ταῦτά φασιν ; « Μή τι ἀποκτενεῖ ἑαυ-
τόν ; » Ὁ δὲ Κύριος ἀναιρῶν ταύτην αὐτῶν τὴν
ὑπόνοιαν, καὶ δεκνύς ὅτι οὐκ ἐστιν ἐκ τῆς κατακρί-
σεως τὸ ἀποκτείνουσαι ἑαυτὸν, φησὶν · Ὑμεῖς ἐκ τῶν
κάτω ὄντες, καὶ μηδὲν θεῖον ἐνοῆσαι δυνάμενοι,
ἀκολούθως τοιαῦτα νοεῖτε · ἐγὼ δὲ μὴ ὢν ἐκ τοῦ
κόσμου τούτου, τούτέστι, μηδὲν κοσμικὸν καὶ περὶ-
γειον φρονῶν, οὐκ ἂν ποτε εἰς τοῦτο μανίας ἐλ-
θοίμι, ὥστε ἑαυτὸν ἀποκτείνειν · τοῦτο γὰρ δαιμο-
νιάδες, καὶ οὐ θεῖον. Ἀλλ' ἐνταῦθα Ἀπολιναρίου
δραξάμενος τοῦ ῥητοῦ, φησὶ, τοῖς Μανιχαίοις πάν-
τως ἐπόμενος, ὅτι Ὁρᾶς, οὐκ ἦν ἐκ τοῦ κόσμου
τούτου τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἄνωθεν ἐξ οὐρα-
νοῦ, ὡς καὶ Παῦλος λέγει, ὅτι « Ὁ δεῦτερος ἄνθρω-
πος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. » Τί τοίνυν ἐστιν εἰπεῖν ;
Ἡ πάντως ἐρωτητέον αὐτὸν, πῶς νοεῖ τὸ πρὸς τοὺς
ἀποστόλους παρὰ τοῦ Κυρίου λεγόμενον, ὅτι « Ὑμεῖς
οὐκ ἐστέ ἐκ τοῦ κόσμου ; » ἄρα ὡς καὶ αὐτῶν τὰ
σώματα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐχόντων, ἀλλ' οὐκ ἐκ ταύτης
τῆς κρίσεως, ἢ ὡς μὴ τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων,
εἶπε τοῦτο ὁ Κύριος ; Πρὸδραλον πάντως, ὅτι ἐπεὶ μὴ
τί τῶν κόσμου ἐφρόνουν, τούτου ἐνεκεν τοῦτο πρὸς
αὐτοὺς εἶπεν. Οὕτως οὖν νοητέον καὶ τὸ, « Ἐγὼ οὐκ
εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου » · τούτέστιν, Οὐκ εἰμὶ ὡς εἰς

VERS. 21-24. « Dixit ergo iterum eis Jesus : Ego
vado, et queretis me et non invenientis (a), et in pec-
cato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non po-
testis venire. Dicebant ergo Judæi : Num interficiet
semetipsum, quia dicit : Quo ego vado, vos non
potestis venire ? Et dicebat eis : Vos ab inferis estis,
ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego
de mundo hoc non sum. Dixi ergo vobis, quod
moriamini in peccatis vestris. Si enim non credide-
ritis quod ego sum, moriemini in peccatis vestris. »
Qua de causa crebro illis dicit, « Ego vado, et que-
retis me ? » Ut ita concutiat et terreat animos eorum.
Et vide quam statim inciderint in curas et perplexi
animo dicebant, « Nunquid interficiet seipsum ? »
Quamvis cupiebant ab illo liberari, et illum e medio
tolli optabant, atque etiam occidere moliebantur :
attamen ita magnum quiddam de hac re imagina-
bantur, ut perplexo redderentur animo. Insuper super-
dicebat, « Ego vado : » ut monstraret quod præsciat
suam mortem, et quod non illorum virtutis opus
crux sit, sed ejusdem voluntatis suæ. « Vado »
enim, inquit ; non vos me ducitis, sed ego sponte
vado. Dicendo autem : « Vos non potestis venire
quo ego vado, » ostendit quod resurrecturus sit
ipse quidem in gloria, et consessurus ad dexteram
Patris : ipsi autem in suis peccatis morituri sint.
Illi igitur quid ad hæc dicant ? « Nunquid occidet
seipsum ? » Dominus autem tollens hanc illorum
suspicionem, ostendit quod non careat condemna-
tione occidere seipsum : « Vos, inquit, ab infernis
estis, » nihilque divinum cogitare volentes, ita co-
gitatis. Ego autem cum non sim ex hoc mundo, hoc
est, nihil mundanum et terrenum sapiam, nunquam
in tantam perveniam insaniam, ut me ipsum occi-
dam. Hoc enim diabolicum est et non divinum. Hoc
loco Apollinarius occasione sumpta Manichæos om-
nino sequens dicit : Vides quod non erat ex
mundo hoc corpus Domini, sed de supernis ac de
cælo : sicut et divus Paulus dicit quod « Secundus
homo Dominus de cælo ». » Quid igitur est dicendum ?
Num interrogare oportet illum quomodo intelligat
quod ad apostolos a Domino dicitur, « Vos non estis
ex hoc mundo ? » num et illi corpus habuerunt
cæleste, et non hujus creationis ? vel quod non sa-
pient quæ hujus mundi sunt, dixit hoc Dominus ? Ma-
nifestum quod ideo, quia non sapiebant quæ hujus
mundi. Ita et nunc intelligendum, « Ego non sum
de hoc mundo, » 620 hoc est, non sum vnus ex
vobis, qui mundana sapitis : sicut et Paulus ad
quosdam dicens, « Non estis in carne », non incor-
poreos eos esse dicit, sed testatur quomodo virtutum
studiosi sint, et a carnalibus affectionibus liberi.

^a I Cor. xv, 47. [†] Joan. xv, 19. ^{*} Rom. viii, 9.

(a) Et non invenientis. Ascititium ex capite vii, v. 54.

Quid igitur ultra dicit eis Dominus? « Si non credideritis, inquit, mihi, in peccatis vestris moriemini. » Cum enim propter hoc venerit, ut « tollat peccata mundi », hand aliter remissionem peccatorum accipere possimus, quam per baptismum. Impossibile autem est baptizari eum qui non credidit. Omnino igitur necessarium postea in suo peccato mori infidelem. Non enim exiit veterem hominem, quia non baptizatus fuit. Idcirco et alio loco dicit Dominus ¹⁰, « Qui non credit, jam judicatus est : » non propter hoc tantum, quod non credit, sed et quia priora peccata habens moritur.

το. Δὲ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν ὁ Κύριος, ὅτι « Ὁ μὴ μὴ πιστεῦσαι, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ πρότερον ἀμαρτήματα

VERS. 25-27. « Dicebant ergo ei : Tu quis es? Et dicit eis Jesus : In primis, quod et loquor vobis (a). Multa habeo quæ de vobis loquar ac judicem, sed qui me misit, verax est : et ego quæ audiavi ab eo, hæc loquor in mundo. Et non cognoverunt quod de Patre ipsius locutus esset. » Post tantum tempus, post tantorum miraculorum ostensionem interrogant eum, « Tu quis es? » contumeliosi et ita fuerunt insipientes irrisores. At Dominus inquit, « In primis, quod et loquor vobis. » Vos, inquit, indigni estis ut audiat a me sermones, et discatis qui sim. Omnia enim tentantes dicitis, et nihil ex his quæ loquor, auditis. Ego autem possem vos etiam arguere, et non solum arguere, sed et punire. Hæc enim duo insinuat, dicens : « Quia multa possem de vobis loqui, et judicare : » per loqui, reprehensionem; per judicare, condemnationem intelligit. « At qui me misit, » inquit, non ad hoc misit me, ut judicem ac arguam. « Non enim misit Deus Filium suum ut judicet mundum, sed ut salvet mundum ¹¹. » Igitur quia Pater meus ad salvandum me misit, verax autem est, merito nullum judico nunc, sed solum loquor quæ audiavi de Patre meo, ea quæ ad salutem scilicet spectant, non ad reprehensionem. Hæc autem dicebat, ut ne putent quod ut impotens non puniat eos : ostendens quod non puniat eos tanquam impotens, sed non volens; quia non ad puniendum, sed salvandum venerit. Hæc autem illo dicente, iam insipientes erant, ut non cognoscerent, inquit, quod Patrem suum eis diceret, quamvis tanta de Patre eis dicta essent : atqui vore obtenebratum erat insipiens cor eorum. Quidam autem sic intelligunt, « Qui misit me, verax est : » Possem, inquit, et nunc judicare vos, sed reservo in futurum sæculum. Non creditis autem, et retributionis tempus non **621** suspicamini. Sed quamvis vos non creclatis, saltem vel Pater meus est verax, qui statuit diem quo retribuatur vobis, qui et misit me ut prædicem illa, et manifestem mundo ejus et justitiam et virtutem.

A ὡμῶν τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων· ὡς καὶ ὁ Παῦλος πρὸς τινὰς λέγει· « Οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί· οὐκ ἄσωμάτους αὐτοὺς εἶναι λέγει, ἀλλὰ φιλοσοφίαν αὐτοῖς, καὶ σαρκικῶν παθῶν ἀπαλλαγὴν προσμαρτυρεῖ. Τί οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Κύριος; « Ἐὰν μὴ πιστεῦσητε, φησὶν, ἐμοί, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. » Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα ἄρῃ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως ἄφρονι ἀμαρτιῶν λαβεῖν, εἰ μὴ διὰ τοῦ βαπτίσματος, βαπτισθῆναι δὲ τὸν μὴ πιστεῦσαντα ἀδύνατον· ἀνάγκη λοιπὸν ἐν τῇ οἰκείᾳ ἀμαρτίᾳ ἀποθανεῖν τὴν ἀπιστον. Οὐ γὰρ ἐξεδύσατο τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον, ὅτι μὴ ἐβαπτίσαστο. Δὲ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶν ὁ Κύριος, ὅτι « Ὁ μὴ μὴ πιστεῦσαι, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ πρότερον ἀμαρτήματα ἔχων ἀπιστιν.

B « Ἐλεγον οὖν αὐτῷ· Σὺ τίς εἶ; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Τὴν ἀρχὴν ὃ τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρίνειν, ἀλλ' ὁ πέμψας με, ἀληθὴς ἐστίν. Καγὼ δὲ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον. Οὐκ ἔγνωσαν δὲ, ὅτι τὸν Πατέρα αὐτοῦ ἔλεγε. » Μετὰ τοσοῦτον χρόνον, μετὰ τοσούτων σημείων ἐπίδειξιν, ἐρωτῶσιν αὐτόν· « Σὺ τίς εἶ; » οὕτως ἦσαν ἀνόητοι, ὄφρισταί τε καὶ χλευασταί. Ὁ δὲ Κύριος, « Τὴν ἀρχὴν, φησὶν, ὃ τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. » Ἰμεῖς, φησὶ, καὶ τοῦ ὄλου ἀκούειν τῶν παρ' ἐμοὶ λόγων, ἀνάξιοι ἐστέ, μή τι γε καὶ μαυθάνειν τίς εἰμι· πάντα γὰρ πειράζοντες λέγετε, καὶ οὐδενὶ τῶν παρ' ἐμοῦ προσέχων θέλοντες. Ἐγὼ δὲ ἠδυνάμην, καὶ ὑμᾶς ἐλέγγειν, καὶ μὴ μόνον ἐλέγγειν, ἀλλὰ καὶ κολάζειν. Ταῦτα γὰρ τὰ δύο αἰνίττεται εἰπὼν, ὅτι « Πολλὰ ἔχω ὑμῖν [f: περὶ ὑμῶν] λαλεῖν καὶ κρίνειν· » διὰ μὲν τοῦ λαλεῖν, τὸ ἐλέγγειν παραδηλῶν· διὰ δὲ τοῦ κρίνειν, τὸ κατακρίνειν καὶ καταδικάζειν. Ἄλλ' ὁ πέμψας με, φησὶν, οὐκ ἐπὶ τούτῳ ἐπεμψέ με, ἐπ' ᾧ κρίνειν καὶ ἐλέγγειν. « Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον· ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον. » Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Πατήρ μου εἰς τὸ σώσειν με ἀπέστειλεν, ἀληθὴς δὲ ἐστίν· εἰκότως οὐδένα κρίνω νῦν, ἀλλὰ μόνον λαλῶ ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, τὰ πρὸς σωτηρίαν δηλαδὲ, οὐ τὰ πρὸς ἔλεγχον. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι οὐχ ὡς ἀδύνατος οὐ κολάζει αὐτούς· δεῖκνυστιν οὖν, ὅτι οὐχ ὡς ἀδύνατος, ἀλλ' ὡς οὐ θέλων κολάσαι αὐτούς, ἅτε δὴ μὴ ἐπὶ τῷ κολάσαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ σώσει ἐλθῶν. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ λέγοντος, οὕτως ἦσαν ἀνόητοι, ὥστε « οὐκ ἔγνωσαν, φησὶν, ὅτι τὸν Πατέρα αὐτοῦ αὐτοῖς λέγει. » Καίτοι πόσα περὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῖς διελέχθη; ἀλλ' ὄντως ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Τινὲς δὲ οὕτω νοοῦσι τό· « Ἄλλ' ὁ πέμψας με, ἀληθὴς ἐστίν. » Ἡδυνάμην, φησὶ, καὶ νῦν κρίναι ὑμᾶς, ἀλλὰ τῷ μέλλοντι αἰῶνι τοῦτο τηρῶ. Ἀπιστεῖτε δὲ, καὶ τὸν τῆς καὶ ἀναποδοσεως καιρὸν οὐχ ὑπολογίζεσθε. Ἄλλ' εἰ καὶ ὑμεῖς ἀπιστεῖτε, ὁ γοῦν Πατήρ μου ἀληθὴς ἐστίν, ὃς ἔστησεν ἡμέραν καὶ ἦν ἀναποδοθήσεται ὑμῖν, ὃς καὶ ἀπέστειλέ με κηρύξαι ταῦτα, καὶ φανερώσαι τῷ κόσμῳ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην καὶ δυνάμιν.

¹⁰ Joan. 1, 29. ¹¹ Ibid. 18. ¹² Joan. 11, 17.

(a) Sensus est : id imprimis, aut primum sum, quod dico vobis. Vulgata latina, principium.

« Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς : Ὅταν ὑψώσῃτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατήρ μου, ταῦτα λαλῶ, καὶ ὁ πέμψας με, μετ' ἐμοῦ ἐστίν. Οὐκ ἀφῆκέ με μόνον ὁ Πατήρ, ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε. » Ἐπειδὴ πολλὰ σημεῖα ποιήσας οὐκ ἐπισπάσατο τούτους, περὶ τοῦ σταυροῦ αὐτοῖς διαλέγεται. Ἵμεῖς μὲν γὰρ, φησὶ, τότε δόξετε ἐν παντελεῖ ἀμεριμνία εἶναι, καὶ ἀπαλλαγῆναι μου, ὅτε δηλαδὴ με σταυρώσετε. Ἐγὼ δὲ λέγω, ὅτι « γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι »· τούτέστιν, ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τὰ πάντα φέρων καὶ ἄγων, καὶ ὅτι οὐκ ἐναντιὸς εἰμὶ τῷ Πατρὶ, οὐδὲ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ, ἢ λαλῶ· οὐ γὰρ ἔχω ἴδιον θέλημα κεχωρισμένον τοῦ Πατρικοῦ. Πῶς δὲ ἐμελλον γινῶναι αὐτὸν ἐν τῷ σταυρῷ; Ἀπὸ τῶν σημείων τῶν τρηκαῦτα, ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀλώσεως. Ταῦτα γὰρ πάντα ἱκανὰ ἦν ἐμφάναι τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ. Ἀμφοτέροισιν γνώσεσθε, καὶ τὴν ἰσχὺν τὴν ἐμὴν, ὅταν σταυρώσῃτέ με, καὶ τὴν ὁμόνοιαν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα. Οὐ γὰρ ἂν ὁ Πατήρ ἢ ἐξεδίχησέ με, παραδούς τὴν πόλιν ὑμῶν τοῖς Ῥωμαίοις, ἢ σημεῖα ἐν τῷ σταυρῷ ἐπέτελει, εἰ μὴ Υἱὸς ἦμην αὐτοῦ, καὶ ὁμογνώμων, ἀλλ' οὐκ ἀντίθεος. Τότε οὖν εἴσεσθε, ὅτι ὅσα διδάσκω καὶ λέγω, ἀπ' ἐκείνου εἰσὶ, θεῖα πάντως καὶ Θεοῦ ῥήματα, καὶ οὐκ ἐμὰ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι τὸ πεμφθῆναι καὶ ἀποσταλῆναι ὑφ' ἐσθ' ἰσχυρῶν, φησὶ, ὅτι « Ὁ Πατήρ μου μετ' ἐμοῦ ἐστίν. » Εἰ γὰρ καὶ ἀπέστειλέ με ὡς ἄνθρωπον, ἀλλ' οὖν οὐκ ἐχωρίσθη αὐτοῦ, ἀλλὰ μετ' ἐμοῦ ἐστίν, ὡς Θεὸς Θεῶν συνών. Ἐπὶ τὸ ταπεινότερον δὲ πάλιν τὸν λόγον κατάγων, φησὶ, « Καὶ οὐκ ἀφῆκέ με μόνον, ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ. » Διὰ τοῦς Ἰουδαίους δὲ ταῦτα τὰ ταπεινὰ φθέγγεται. Ἐπεὶ γὰρ εἶλεγον ἔκείνοι, ὅτι « Οὐκ ἐστίν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ· » φησὶν· « Ὅτι τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ. » Ὅστε κἂν τὸ Σάββατον λύω, ἀρεστὸν αὐτῷ τοῦτο. Ἐκ τούτων δὲ τῶν ταπεινῶν ῥημάτων αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐλυμαίνετο τῇ οἰκείᾳ δόξῃ, τοῖς δὲ ἀκούουσιν ὠφέλειαν ἐποίει, μᾶλλον δὲ καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ συνίστα διὰ τούτου. Οἱ γὰρ ἀκούοντες αὐτοῦ πάντα εἰς τὸν Πατέρα ἀναφέροντος, μᾶλλον αὐτῷ προσετίθεντο, καὶ ἐπίστευον εἰς αὐτόν· ὥστε τὰ ταπεινὰ μᾶλλον ὑψοῦν αὐτόν. Ὅρᾳς τὰ κατορθώματα τῆς μακαρίας ταπεινώσεως; Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, ἀκουε τῶν ἐφεξῆς.

« Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Ἐλεγεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ Ἰουδαίους· Ἐάν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταὶ μου ἐστέ, καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. » Ὅπερ εἶπον, ὅτι διὰ τῶν ταπεινοτέρων ῥημάτων μᾶλλον ὑπήγοντο οἱ ἀκραταί, τοῦτο καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπισημαίνεται. « Ταῦτα γὰρ, φησὶν, αὐτοῦ λαλοῦντος, πολλοὶ ἐπίστευσαν· » ταῦτα τὰ ταπεινὰ ῥήματα, καὶ ἀνάξια δῆθεν τῆς δόξης αὐτοῦ. Ὅστε πανταχοῦ, ὅταν ἀκούης αὐτοῦ μικρὰ τινα καὶ εὐτελεῖ περὶ ἐαυτοῦ λέγοντος, μὴ θορυβοῦ. Διὰ γὰρ τοὺς ἀκρατάς ταῦτα φθέγγεται, μὴ δυναμένους ὑψολό-

Vers. 28, 29. « Dixit ergo Jesus : Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quod ego sum, et a meipso faciam nihil, sed ita ut docuit me Pater, hæc loquor, et qui me misit, mecum est. Non reliquit me solum Pater, quia ego quæ placita sunt ei, facio semper. » Postquam multa signa eis fecit, et non attraxit illos, nunc de cruce cum eis loquitur. Vos enim, inquit, tunc putabitis vos extra omnem sollicitudinem et metum fore, et a me liberatos, cum me crucifixeritis : ego autem dico quod « tunc scietis quod ego sum ; » hoc est, Christus Filius Dei, qui omnia porto et duco, et non sup contrarius Patri, neque a memetipso facio vel loquor : non enim habeo voluntatem propriam separatam a voluntate Patris. Quomodo autem cognituri sunt ipsum in cruce? A signis quæ tunc fient, et a resurrectione, et captivitate : omnia enim hæc poterant declarare ejus fortitudinem. Utrumque igitur scietis, et fortitudinem meam quando crucifixeritis me, et concordiam meam cum Patre. Neque enim Pater ultus es et me data civitate vestra Romanis, vel signa in cruce fecisset, nisi Filius ejus essem, et ejusdem sententiæ, et non contrarius. Tunc igitur scietis quod quæ doceo et dico, ab illo sint, divina omnino, et verba Dei : ac non mea, sed ejus qui misit me. Deinde utque putent quod, missum esse, subjectionem significet, dicit : « Pater meus mecum est. » Nam quamvis miserit me ut hominem, non tamen separatus sum ab eo, sed mecum ille est, ut Deus cum Deo. Et iterum ad humillora sermonem deducens, inquit : « Et non dimisit me solum, quia ego placita illi facio. » Propter Judæos autem tam humilia verba loquitur. Quia enim illi dicebant quod non sit ex Deo, quia Sabbatum non servat : dicit, « Quia quæ beneplacita sunt illi, facio ; » et ita quamvis Sabbatum solvam, placitum hoc illi est. Ex his autem humilibus verbis ipse quidem nihil nocebat suæ gloriæ, auditoribus autem utilitatem afferebat : imo et gloriam suam per hæc constituabat. Nam audientes eum quod omnia in Patrem referret, adjiciebantur et credebant in illum. Et ita humilia magis exaltabant illum. Vides opera beatæ humiliationis. Et quod hæc sic se habeant, audi sequentia.

Vers. 30-32. « Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Jesus ad eos qui crediderant ipsi Judæos. Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei estis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberus reddet vos. » Ut dicebam per humilia verba 622 plures advenisse auditores, ita et evangelista significat. « Hæc enim, inquit, illo loquente, multi crediderunt. » Hæc humilia scilicet verba, et indigna gloriæ suæ : et ita semper quando audis eum parvum quiddam et humile de se loqui, ne turberis. Propter auditores enim talia loquitur, non valentes sublimius quiddam sapere, sed statim facientes. Quid autem non evenisset iis qui ad pro-

funditatem theologi sacramenti pertingere nequissent, cum et Christianis virtutem ejus agnoscen-
tibus, et per ipsum salvatis, sublimitas gloriæ ejus impertingibilis sit? Audiens autem quod multi crediderint, sic intellige, quod vulgariter crediderint, et non ut oportebat, sed sicut et placati et demulsi verborum humilitate : quod autem tales non erant vere fideles, manifestum est. « Dicebat enim, inquit, ad eos qui crediderant Judæos : Si vos manseritis in sermone meo. » Significat enim eos superficialiter credidisse, et propterea non permansuros in fide. Hac quoque reprehensione indicat se nosse illorum pectora, et quod sit Deus. Quia autem et recesserant quidam qui prius putabantur discipuli ejus esse, ideo ad eos qui nunc crediderunt, dicit quod Illi quidem recesserunt, si autem vos maneatis in sermone et fide, agnoscetis veritatem, hoc est, Me. Ego enim sum veritas. Quasi dicens : Nunc quidem non agnoscitis veritatem. Non enim veritas, sed umbra et typos sunt omnia quæ vos in lege tenere creditis. At si me agnoscitis, qui sum veritas, « Veritas liberos vos reddet, » hoc est, Ego, a peccatis scilicet. Qui enim credit in eum qui tollit peccatum mundi, omnino liberatus est a peccato: Sicut igitur his qui non credunt, dixit : « In peccatis vestris moriemini, » ita his qui manent in fide, promittit libertatem a peccatis. Nam legales quidem aspersiones et sacrificia non liberant a peccatis : figura enim fuerunt. Spirituale autem et verum sacrificium per fidem et agnitionem liberat nos, qui ultra servi non sumus, sed filii Dei efficitur.

γάρ νομικὰ θυσίαι, καὶ οἱ βραντισμοὶ, οὐκ ἀπέλλαντον ἀμαρτιῶν· τύποι γὰρ ἦσαν. Ἡ δὲ πνευματικὴ θυσία αὕτη καὶ ἀληθινή, διὰ τῆς πίστεως καὶ ἐπιγνώσεως ἐλευθεροῖ, οὐκ ἔτι δούλους ἡμᾶς ὄντας, ἀλλ' υἱοὺς γινομένους Θεοῦ.

VERS. 33-36. « Respondentes dixerunt ei : Semen Abrahamæ sumus, neque cuiquam servivimus unquam ; quomodo tu dicis : Liberi reddemini ? Respondit eis Jesus : Amen, amen dico vobis, quod omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Servus autem non manet in domo in æternum ; Filius manet in æternum. Si ergo Filius vos liberos reddiderit, vere liberi estis. » Iterum arrogantes ad ignobilem suam nobilitatem respicientes insolescunt, dicentes : « Semen Abrahamæ sumus, » quamvis de alio indignari debebant, si quidem eos indignari oportebat. Dixerat enim eis : « Veritatem sciatis ; » quapropter oportebat dicere, Quid igitur? veritatem nunc ignoramus? 623 mendacissime sunt omnia quæ in lege et cognitio nostra? Sed nihil horum eis curæ erat, sed suspicabantur opprobrari sibi servitatem et ignobilitatem in mundanis negotiis. « Semen, Abrahamæ sumus. » Nusquam memores sunt suorum operum, sed ad patres recurrunt. Ideo et Joannes ad eos dixit : « Ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham¹³. » Quamvis manifeste mentiti sint, dicentes : « Nulli servivimus ; » servierunt enim, quoties in captivitate ducti sunt, et Ægyptiis, et

Ἀ τερὸν τι νοῆσαι, ἀλλ' εὐθύς ἀγριαίνοντας. Τί δε οὐκ ἐμελλον τοῦτο πάσχειν, μὴ δυνάμενοι εἰς τὸ βάθος τοῦ θεολογικοῦ μυστηρίου φθάσαι, ὅπου γε καὶ Χριστιανοὺς τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐγνωκῶσι, καὶ δι' αὐτοῦ σωθεῖσι, τὸ ὕψος τῆς αὐτοῦ δόξης ἀνέφικτον ἐγένετο ; Ἀκούων δὲ, ὅτι « Πολλοὶ ἐπίστευσαν, » οὕτω νόει, τοῦτους πιστεύσαντας, [ρὺχ] ἀπλῶς, καὶ ὡς ἐτυχεν, οὐχ ὡς ἐχρῆν, ἀλλ' ὡς περὶ ἀρεσθέντας καὶ ἀναπαυσάμενους ἐπὶ τῇ τῶν λόγων ταπεινότητι. Ὅτι δὲ οὐκ ἦσαν τοιοῦτοι πιστοὶ, ἀκριβεῖς δηλαδὴ, δῆλον. « Ἐλεγε γὰρ, φησὶ, πρὸς τοὺς πεπιστευκότας Ἰουδαίους· Ἐάν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ. » Αἰνίττεται γὰρ αὐτοὺς πιστεύσαντας μὲν, ἐπιπολαῶς δὲ, καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲ παραμενοῦντας ἐν τῇ πίστει. Ἐλέγχων δὲ αὐτοὺς οὕτως ἔχοντας, δείκνυσιν, ὡς οἶδε τὰς καρδίας αὐτῶν, καὶ Θεὸς ἐστίν. Ἐπει δὲ καὶ τινες ἀνεχώρησαν, πρῶην δοκοῦντας αὐτοῦ μαθηταὶ εἶναι, διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς νῦν πιστεύσαντάς φησιν, ὅτι Ἐκεῖνοι μὲν ἀνεχώρησαν, ἐν δὲ ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ καὶ τῇ πίστει, ἐπιγνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν· τουτέστιν, Ἐμὲ· ἐγὼ γὰρ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Ὡς νῦν γε οὐκ ἐπιγινώσκετε τὴν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ ἀλήθεια, ἀλλὰ τύπος καὶ σκιά πάντα τὰ τοῦ νόμου, ὃν ὑμεῖς δοκεῖτε τηρεῖν. Ἀλλ' ἐάν ἐμὲ ἐπιγνώτε τὸν ἀληθῆ ὄντα, ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς· » τουτέστιν, Ἐγὼ δηλαδὴ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν. Ὁ γὰρ πιστεύων εἰς τὸν ἀφροντα τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, πάντως ἀπέλλανται τῶν ἀμαρτιῶν. Ὡς περ οὖν τοῖς ἀπιστοῦσιν εἶπεν, ὅτι « Ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε, » οὕτω τοῖς παραμενοῦσιν ἐν τῇ πίστει,

ἐπαγγέλλεται τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἀμαρτιῶν. Αἱ μὲν γὰρ νομικὰ θυσίαι, καὶ οἱ βραντισμοὶ, οὐκ ἀπέλλαντον ἀμαρτιῶν· τύποι γὰρ ἦσαν. Ἡ δὲ πνευματικὴ θυσία αὕτη καὶ ἀληθινή, διὰ τῆς πίστεως καὶ ἐπιγνώσεως ἐλευθεροῖ, οὐκ ἔτι δούλους ἡμᾶς ὄντας, ἀλλ' υἱοὺς γινομένους Θεοῦ.

« Απεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμὲν, καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε· πῶς σὺ λέγεις, ὅτι Ἐλευθεροὶ γενήσεσθε ; Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν, δούλος ἐστὶ τῆς ἀμαρτίας· Ὁ δὲ δούλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα· ὁ Υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐάν οὖν ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροὶ ἐστέ. » Πάλιν οἱ ἀλαζόνες πρὸς τὴν ἄδοξον αὐτῶν εὐγένειαν ἀφορῶντες, ἀγριαίνουσι, καὶ Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμὲν, ἢ λέγοντες. Καίτοι ἐχρῆν αὐτοὺς ἐπ' ἄλλῃ ἀγανακτήσαι, εἰ γε ἔδει ἀγανακτεῖν. Εἶπε γὰρ αὐτοῖς, ὅτι « Τὴν ἀλήθειαν γινώσθε. » Ἐχρῆν οὖν εἰπεῖν· Τί δέ ; νῦν τὴν ἀλήθειαν οὐκ ἴσμεν, ἀλλὰ ψεῦδος ἄπαντα τὰ τοῦ νόμου, καὶ ἡ γνῶσις ἡ ἡμετέρα ; Ἀλλ' οὐδενὸς τούτων αὐτοῖς ἔμελεν, ἀλλ' ἐπὶ κοσμικοῖς πράγμασιν ἀλογοῦσι, δουλείαν ὄνειδισθῆναι τοιαύτην καὶ δυσγένειαν ὑπολαβόντες· « Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμὲν. » Οὐδαμοῦ τῶν οἰκίων κατορθωμάτων μέμνηται, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς πατέρας ἀνατρέχουσι· διὸ καὶ ὁ Ἰωάννης πρὸς αὐτοὺς· « Μὴ ἀρξῆσθε, φησὶ, λέγειν· Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. » Καίτοι προφανῶς ἐψεύδοτο, λέγοντες οὐδενὶ δεδουλεύκῃ. Ἐδούλευσαν γὰρ ὁσά-

¹³ Matth. iii, 9.

καὶ ἡμαλωτίσθησαν, Αἰγυπτίοις, καὶ Βαβυλωνίοις, A Babyloniis, et aliis multis : non autem arguit eos καὶ ἑτέροις πολλοῖς. Οὐκ ἐλέγχει δὲ ὁ Κύριος αὐτοὺς ψευδομένους, ἐπεὶ μὴ ἐσπούδαζεν αὐτοὺς δεῖξαι δούλους ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἁμαρτίας, ἧτις καὶ χαλεπωτάτη δουλεία ἐστίν, ἧς μόνος Θεὸς ἀπαλλάξει δύναται. Τὸ γὰρ ἀφεῖναι ἁμαρτίας, Θεοῦ μόνου. Διὸ φησι : « Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δούλος ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας » καὶ ὑμεῖς οὖν δούλοι ἐστέ, καθὼς ἁμαρτωλοί. Εἶτα ἐπεὶ εἰκόσ ἦν ἐκείνους εἰπεῖν, ὅτι Εἰ καὶ τοιαύτη δουλεία ὑποκειμένη, ἀλλὰ θυσίας ἔχομεν, ἀλλ' ἱερεῖς, οἱ καθαρῖουσιν ἡμᾶς ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν · φησὶν, ὅτι Καὶ ἐκεῖνοι δούλοι εἰσι : « Πάντες γὰρ ἡμαρτον, καὶ ὑπεροῦνται τῇ· δόξης τοῦ Θεοῦ. » Καὶ λοιπὸν δούλοι κἀκεῖνοι ὄντες οἱ ἱερεῖς ὑμῶν, οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν ἀφεῖναι ἄλλοις ἁμαρτίας. Ὁ καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος σαφιστερόν φησιν, ὅτι « Ὁφείλει ὁ ἱερεὺς ὑπὲρ αὐτοῦ προσφέρειν, καθὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς περικτεῖται ἀσθενείας. — Ὁ δὲ Ἰησοῦς, φησὶν, οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ · » τουτέστιν, οὐκ ἔχει ἐξουσίαν χαρίζεσθαι, ἅτε μὴ ὢν οἰκοδεσπότης · ὁ δὲ Υἱὸς οἰκοδεσπότης ἐστὶ, καὶ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ. Οἰκίαν δὲ λέγει τὴν ἐξουσίαν, καθὰ καὶ ἀλλαγῶ τὴν ἀρχὴν οὕτως ὀνομάζει, ἢ Ἐν τῇ οἰκίᾳ, λέγων, τοῦ Πατρὸς μου πολλὰ κἀκεῖνοι εἰσιν. » Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οἱ ἱερεῖς ὑμέτεροι δούλοι ὄντες, οὐκ εἶχον ἐξουσίαν ἀφεῖναι · ὁ δὲ Υἱὸς ἐγὼ μένων ἐν τῇ οἰκίᾳ, τῇ ἐξουσίᾳ, φημί, καὶ τῇ ἀρχικῇ αὐθενσίᾳ, καὶ οἰκοδεσπότης ὢν, ἐλευθερίαν ὑμῖν χαρίζομαι. Πάντα γὰρ ἐμὰ ἐστὶ, καὶ δοῦναι μὲς εἰμι, καὶ ὁμοφύσιος τῷ Πατρὶ · καὶ ἐὰν ἐγὼ ἐλευθερώσω, τότε τῇ ἀληθείᾳ ἐλευθερία τιμηθήσεσθε, ὡς νῦν γὰρ ψευδῇ ἐλευθερίαν ἑαυτοῖς ἐπιφημιζετε · ὅπως δὲ καὶ ἀληθῶς ἐλευθεροὶ παρ' ἐμοῦ ἔσεσθε.

« Οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε, ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτείνειν, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν. Ἐγὼ δὲ ἔώρακα παρὰ τῷ Πατρὶ μου, λαλῶ · καὶ ὑμεῖς οὖν ὃ ἐώρακατε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν ποιεῖτε. » Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, αὐτοῦς σπέρμα Ἀβραάμ ποιεῖτε · κἀγὼ δὲ τοῦτο σύμφημι, ὅτι τὴν σαρκικὴν συγγένειαν παρὰ τὸν ἅγιον ἐκεῖ· οὐ σώζετε · πλὴν ἢ κατὰ πνεῦμα συγγένεια ἄπεστιν ὑμῶν. Ἐκεῖνος δίκαιος, καὶ φιλόανθρωπος, καὶ φιλόξενος · ὑμεῖς δὲ, ἵνα τὸν μὲν ἄλλον βίον ὑμῶν παραδράμω, αὐτὸ δὲ τὸ προφανὲς ἐξετάσω ὃ νῦν πράττετε, μαιφῶνοι καὶ ἀφιλόανθρωποι · ζητεῖτε γὰρ με ἀποκτείνειν, καὶ φωνεῖτε κατ' ἐμοῦ. Πῶς οὖν ἐκεῖνοι υἱοὶ ὄντες ἐστὲ, οὕτω τῶν πατρικῶν χαρακτήρων ἀπολειπόμενοι ; Εἰ τοίνυν τὴν συγγένειαν ἀυχεῖτε, ὀφείλετε καὶ τὴν ἀρετὴν ἐκεῖνου μιμεῖσθαι. Εἶτα, ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι Δικαίως σε ζητοῦμεν ἀποκτείνειν, τίθησι τὴν αἰτίαν · Οὐ γὰρ δι' ἄλλο, φησὶ, λυσάσθε κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ διὰ τὸ τὸν λόγον τὸν ἐμὸν ὑψηλότερον εἶναι τῆς ὑμῶν διανοίας, καὶ μὴ χωρητῖν ὑμῖν. Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἐχρῆν ἀναρεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀξιοῦν, ὥστε διδάξει τὸ τῶν ὀγκμάτων ὕψος, καὶ τιμῶν, καὶ θεραπεύειν. Εἶτα, ἵνα μὴ εἰπωσιν αὐτῷ, ὅτι Καὶ εἰκότως σε μισοῦμεν ἐκ τῶν λόγων σου · οὐ γὰρ λέγεις ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπὸ σαυτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὕτως δυνάμεθα χωρῆ-

Dominus mendaces, quia non studebat ostendere servos hominum, sed peccati, quæ gravior servitus est, a qua solus Deus liberare potest. Remittere enim peccata, solius Dei est. Ideo dicit : « Omnis qui facit peccatum, servus est peccati. » Et vos igitur servi estis : quia peccatores. Insuper quia verisimile erat illos dicere : Quamvis tali servituti obnoxii sumus, sed sacrificia habemus, sed sacerdotes, qui purgabunt nos a peccatis : dicit quod et illi servi sint ; « Omnes enim peccaverunt, et indigent gloria Dei ». » Et sacerdotes vestri cum et ipsi servi sint, non habent potestatem aliis dimittendi peccata. Quod et ipse Paulus manifestius dicit : « Opus habet sacerdos pro seipso offerre, sicut etiam pro populo, quia et ipse infirmitati obnoxius est ». » « Servus, inquit, non manet in domo, » hoc est, non habet potestatem expendendi, eo quod non sit paterfamilias, hoc est, dominus domus ; Filius autem dominus domus est, et manet in domo. Domum autem dicit potestatem, sicut alio loco principatum ita nominat : « In domo, dicens, Patris mei mansiones multæ sunt ». » Igitur vestri quidem sacerdotes cum servi sint, potestatem non habent remittendi peccata : at Filius ego maneo in domo, hoc est, potestate et principali auctoritate : et cum sim Dominus domus, libertatem vobis concedo. Omnia enim mea sunt, et æqualis potentia et potestatis cum Patre sum : et si ego liberos vos reddidero, tunc vera libertate redimimini. Nam nunc quidem falsam libertatem celebratis : vere autem et reipsa liberi a me eritis.

Vers. 37, 38. « Scio quod semen Abrahæ sitis, sed quæritis me interficere, quia sermo meus non habet locum in vobis. Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor ; et vos quod vidistis apud patrem vestrum, facitis. » Vos quidem, inquit, vos ipsos facitis semen Abrahæ : et ego vobis assentior quod carnalem nobilitatem, quæ est ex illo sancto, servetis ; verumtamen spiritualis cognatio a vobis abest. Ille justus et misericors, et hospitalis : vos autem (ut aliam vestram vitam præteream, hoc ipsi autem quod manifestum est, et quod nunc 624 operamini, examinem) homicidæ estis, et immisericordes ; quæritis enim me occidere, et mortis reum me esse dicitis. Igitur quomodo illius filii verè estis, qui ita paternos characteres reliquistis ? Si igitur de ejus genere gloriamini, debetis et virtutem illius imitari. Deinde ut non possint dicere : Juste te quærimus ad occidendum, ponit causam : Non enim propter sermonem meum, qui sublimior est vestra cogitatione, et a vobis capi nequit : quamvis non propter hoc oportebat occidere, sed magis orare ut doceam dogmatum sublimitatem, et colere, et observare. Insuper ut ne dicant, quia Et merito te odio habemus propter sermonem tuum : non enim dicis a Deo,

¹¹ Rom. III, 23. ¹² Hebr. VII, 18, 28. ¹³ Joan. XIV, 2.

sed a te ipso, et propterea non possumus capere doctrinam tuam, dicit : « Nou a meipso loquor, sed quæ apud Patrem meum vidi, hæc loquor ; vos autem quod vidistis apud patrem vestrum, facitis. » Nam ego quidem, inquit, divina et cœlestia loquor, et Patrem meum per hæc exprimo : vos autem per ea quæ facitis, patris vestri imaginem perfectam refertis, diaboli scilicet. Quando autem audis : « Quod vidi loquor, » non intellige corporalem visionem, sed naturalem cognitionem et veram. Nam sicut oculi bene videntes vident quod verum est, et non mentiuntur : ita et ego vere illa loquor, quæ cognovi apud Patrem.

Vers. 39-41. « Responderunt et dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Jesus : Si filii Abraham esetis, opera Abraham faceretis. Nunc autem quæritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui a Deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei : Nos e stupro non sumus nati, unum Patrem habemus Deum. » Ipse quidem patrem eis ascribit diabolum : cui similes eos operibus videt. Contra illi mulum se de Abraham jactant. At Dominus sanguinariæ eorum voluntatis meminit, et a genere justi eos abducit, ut nimiam gloriationem eorum tollat, et persuadeat ne in hac vana carnalis nobilitatis spuma spem habeant, sed in voluntatis similitudine. Et profecto, sicut medicus animarum, comprimit inflammatorium ulcus quod ex opinione generis Abraham natum prohibebat accedere ad Christum, putantes sufficere ad salutem hanc nobilitatem. Non igitur estis filii Abraham, inquit, cum sitis homicidæ, et quæritis me occidere. Propterea ne quis dicat, Juste quærunte te occidere, inquit, Hominem non adversarium Deo, neque suam quærentem gloriam, sed quæ audiui a Patre meo, illa, nempe veritatem, dicentem. Qualis autem erat veritas ista ? Vel quod æqualis sit Patri, et non servus sicut unus prophetarum, sed **625** Filius, nihil proprium vel faciens vel docens, sed omnia quæ Patris ? Nam propter hæc quærebant illum occidere. At illi rursum dicebant : « Nos ex fornicatione non sumus nati, unum Patrem habemus Deum. » Vide stultam inflationem. Dominus et a cognatione Abraham eiecit eos, at illi ita efferuntur, ut præ arrogantia seipsos Dei etiam filios faciant. Nam quia audiverant, « Filius primogenitus meus Israel, » gloriabantur de divina adoptione : tametsi eos etiam audire oportebat quod Deus alio loco dicit ¹⁶ : « Filios genui et exaltavi, illi autem spreverunt me. » Quamvis autem Dominus potuisset eos arguere quod ex stupro multi eorum fuissent nati (nam contra legem admiscebantur gentibus Hebrææ mulieres, et Judæis gentiles mulieres), non tamen facit. Non enim studebat reprehendere eorum carnalem ignobilitatem, sed in hoc toto studio incumbere, ut degeneres eos secundum spiritum ostenderet.

ἐσπούδαζεν αὐτῶν ἐλέγχειν τὴν σωματικὴν δυσγένειαν, ἀλλὰ τὸ πᾶν αὐτῷ σπούδασμα, δυσγενεῖς αὐτοὺς κατὰ πνεῦμα δεῖξαι.

¹⁶ Isa. 1, 2.

σαι τὴν διδασκαλίαν σου · φησὶν, ὅτι Οὐκ ἂν ἔμαυτοῦ λαλῶ, ἀλλ' εἰ ἂ ἐώρακα παρὰ τῷ Πατρὶ μου, ταῦτα λαλῶ · καὶ ὑμεῖς δὲ ὁ ἐώρακατε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν, ποιεῖτε. » Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, θεῖα καὶ οὐράνια φθέγγομαι, καὶ διὰ τούτων ἐκφαίνω τὸν Πατέρα μου · καὶ ὑμεῖς δὲ τὸν ὑμέτερον πατέρα, δι' ὧν πράττετε, εἰκονίζετε, τὸν διάβολον πάντως. Ὅταν δὲ ἀκούης λέγοντος, ὅτι « Ὁ ἐώρακα λαλῶ, » μὴ σωματικὴν ὄρασιν νόει, ἀλλὰ φυσικὴν γνῶσιν, καὶ ἀληθῆ, καὶ πεπιστευμένην. Ὡς γὰρ ὀφθαλμοὶ ὀρῶντες ὑγιῶς τὸ ὄν, καὶ ἀληθές, ἀληθῶς ὀρῶσι, καὶ οὐ διαφεύδονται · οὕτω καὶ ὁ ἀληθῶς ἐκεῖνα λαλῶ, ἃ ἐγνωκα παρὰ τῷ Πατρὶ.

« Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ · Ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστι. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς · Εἰ τέκνα ἦτε τοῦ Ἀβραάμ, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἄν. Νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτείνειν ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο Ἀβραάμ οὐκ ἐποίησεν. Ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν. Εἶπον οὖν αὐτῷ · Ἡμεῖς ἐκ πορνείας οὐ γεγενήμεθα · ἓνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. » Αὐτὸς μὲν πατέρα αὐτοῖς ἐπιγράφει τὸν διάβολον · τούτῳ γὰρ ἑοικότες αὐτοῦς ἀπὸ τῶν ἔργων ὄρεται. Αὐτοῖ δὲ ἄνω καὶ κάτω τὸν Ἀβραάμ προσφέρουσι. Συνεχῶς δὲ ὁ Κύριος τῆς φωνικῆς αὐτῶν ἐπιμέμνηται προαιρέτως, καὶ ἀπάγει τῆς συγγενείας τοῦ δικαίου · ἵνα τὸ τε περιττὸν καύχημα αὐτῶν περικόψῃ, καὶ πείσῃ μὴ ἐν τούτῳ τῷ ματαίῳ ἐπὶ τῇ σαρκικῇ συγγενείᾳ φρουράγματι ἔχειν τὴς ἐλπίδας, ἀλλ' ἐν τῇ κατὰ προαίρεσιν ὁμοιότητι. Ὅντως γὰρ, ὡς ἱατρὸς τῶν ψυχῶν, καταστέλλει τὴν ἐκ τῆς οἰήσεως τῆς ἐπὶ τῇ τοῦ Ἀβραάμ συγγενείᾳ φλεγμονήν, δι' ἣν ἐκωλύοντο προσελθεῖν τῷ Χριστῷ, ἀρκεῖν αὐτοῖς ἡγούμενοι πρὸς σωτηρίαν τὴν τοιαύτην συγγένειαν. Οὐ τοίνυν ἐστὲ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, μταιφόνοι ὄντες, καὶ ζητοῦντές με ἀποκτείνειν. Εἶτα, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, Δικαίως σε ζητοῦσιν ἀποκτείνειν. φησὶν, Ἀνθρωπον οὐκ ἀνέθεον, οὐδὲ τὴν οικίαν συνιστῶντα δόξαν, ἀλλ' ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ταῦτα λέγοντα, καὶ τὴν ἀλήθειαν κηρύττοντα. Ποία δὲ ἦν ἡ ἀλήθεια αὐτῆ; Ἡ ὅτι Ἰσὺς ἐστὶ τῷ Πατρὶ, καὶ οὐ δοῦλος, ὡς εἰς τῶν προφητῶν, ἀλλ' Ἰῶς, οὐδὲν ἴδιον ποιῶν ἢ λέγων, ἀλλὰ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς. Διὰ γὰρ ταῦτα ἐζήτησαν αὐτὸν ἀποκτείνειν. Οἱ δὲ πάλιν · « Ἡμεῖς, φησὶν, ἐκ πορνείας οὐ γεγενήμεθα · ἓνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. » Ὅρα ἀνόητον φύσημα. Ὁ Κύριος καὶ τῆς τοῦ Ἀβραάμ συγγενείας ἐκβάλλει αὐτούς · οἱ δὲ οὕτως ἀλαζονεύονται, ὥστε υἱοὺς ἑαυτοῦ ἐξ ἀπονοίας καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ποιοῦνται. Ἐπεὶ γὰρ ἤκουσαν, ὅτι « Ἰῶς πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ, » ἀύχουσι τὴν θεῖαν υἱοθεσίαν. Καίτοι ἔδει αὐτοὺς ἀκούσαι ἀλλαχοῦ πάλιν τοῦ Θεοῦ λέγοντος · « Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὑψῶσα · αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. » Καίτοι δὲ δυνάμενος ὁ Κύριος ἐλέγξει αὐτούς, ὅτι ἐκ πορνείας πολλοὶ αὐτῶν ἐγεννήθησαν (καὶ γὰρ ἐπεμίγνυντο παρὰ τὸν νόμον ἐθνικοῖς Ἑβραῖαι γυναῖκες, καὶ Ἰουδαίοις ἐθνικαί), ὅμως οὐ καιεῖ τοῦτο. Οὐ γὰρ τοῦτο

« Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἐὶ ὁ Θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ. Ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἦκω. Οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἐμαυτοῦ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἐκεῖνός με ἀπέστειλεν. Διὰ τί τὴν λαλίαν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκατε; Ὅτι οὐ δύνασθε ἀκοῦειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν. » Ἐπειδὴ ἐξέβαλεν αὐτοὺς τῆς πρὸς τὸν Ἀβραάμ οικειότητος, αὐτοὶ ἐπὶ τὸ μείζων ἀνέβησαν, τὸν Θεὸν ποιούμενοι πατέρα. Ὡς γὰρ ὠνείδισεν αὐτοῖς, ὅτι μαιφῶνοι εἰσὶν· αὐτοὶ ὡσπερ ὑπεραπολογούμενοι, ὅτι τὸν Θεὸν ἐκδικῶσι, καὶ διὰ τοῦτο βουλεύονται κατ' αὐτοῦ, τοιαῦτα λέγουσι. Διὰ καὶ ὁ Κύριος δεῖκνύων, ὡς ἔρα οὐ τὸν Θεὸν ἐκδικῶσιν, οὐδὲ τέκνα εἰσὶ τοῦ Θεοῦ, δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ μελετᾶν κατ' αὐτοῦ φόνον, ὡς ἐκείνοι ᾤοντο, ἀλλὰ μᾶλλον ἐναντιοῦνται τῷ Θεῷ, φησὶν, ὅτι « Ἐὶ ὁ Θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ. Ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, » εἰς τὸν κόσμον, δηλονότι κατὰ τὴν ἐν σαρκὶ παρουσίαν. Μὴ γὰρ ἀντιθέος εἰμι· ἀπ' ἐκεῖνου ἦλθον· ὥστε ἐκεῖνου ἐστὶ ἔχθροί, ἐμοὶ πολεμοῦντες. « Διὰ τί τὴν λαλίαν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκατε, οὐδὲ συνίετε καὶ νοεῖτε ἃ λέγω; Ἡ πάντως δι' οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὸ μὴ δύνασθαι ἀκοῦειν τὸν λόγον μου, τουτέστι, τὸ μὴ θέλειν (τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι, ἀντὶ τοῦ μὴ θέλειν κεῖται). Ἔως γὰρ φθόνος ἐν ὑμῖν πολιτεύεται, καὶ φωνῶσα γῶμη, πῶς δυνήσεσθε ἀκοῦειν ἃ λέγω;

« Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ. Ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, οὐ πιστεύετε μοι. » Εἶπεν, ὅτι « Οὐ δύνασθε ἀκοῦειν τὸν λόγον μου, » ἀντὶ τοῦ, οὐ βούλεσθε. Εἶτα ἐπάγει καὶ τὴν αἰτίαν, διατί οὐκ ἠθούλοντο· Διότι ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ οικείου ὑμῖν ἐστε· ποίου, λέγω; τοῦ διαβόλου. Ὑμεῖς μὲν γὰρ τὸν Θεὸν ἐξυτοῖς πατέρα ἀπονονοημένοι ἐπιγράφεσθε· τὰ δὲ ἔργα ὑμῶν τὸν διάβολον ὑμῖν προσμαρτυρεῖ πατέρα γνησιώτερον· τοῦτο γὰρ τὰς ἐπιθυμίας θέλετε ποιεῖν· Καὶ οὐκ εἶπε, Τὰ ἔργα, ἀλλὰ, « Τὰς ἐπιθυμίας, » δεικνύς ὅτι σφόδρα ἐπιθυμητικῶς διεκείντο περὶ τὸ ψεῦδος καὶ τὸν φόνον, ἃ ἰδιαιτάτα κακὰ τοῦ διαβόλου. « Ἐκεῖνος γὰρ ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς » ὥστε καὶ ὑμεῖς ζητοῦντές με ἀποκτείνει, ἐκεῖνῳ ἔοικατε τῷ τὸν Ἀδάμ θανάτωσαντι. Ἀλλὰ « καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν ἐκεῖνος, » ἀλλὰ τοῦ ψεύδους ἐστὶ πατὴρ· καὶ ὑμεῖς οὖν καταψευδόμενοι μου, καὶ λέγοντες, ὅτι οὐκ εἰμι ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐστάμενοι ἐν τῇ ἀληθείᾳ, μηδὲ ἐμμένοντες τῷ ἐμῷ λόγῳ, ἐκείνου τέκνα ἐστὲ, τοῦ τὸ ψεῦδος τεκόντος. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ τὸν Θεὸν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους διέβαλε, πρὸς τὴν Εὐάν εἰπόν, ὅτι « Φθονῶν ὑμῖν ἀπεῖρξεν ὑμᾶς τοῦ ζῆλου. » καὶ πρὸς τὸν Θεὸν πάλιν τοὺς ἀνθρώπους διέβαλεν, ὡς τὸν Ἰὼβ, λέγων· « Μὴ δωρεὰν Ἰὼβ σέβεται τὸν Θεόν; » Ὅταν οὖν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· τουτέστιν, ἀνθρώποι μὲν τῷ ψεύδει χρώμενοι, ὡς ἄλλοτρίῳ χρῶνται τοῦτω· ἰδιόβολος δὲ ὡς ἰδίῳ αὐτοῦ κέρχη-

VERS. 42, 43. « Dixit eis Jesus, Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me. Ego enim ex Deo processi, et veni: neque enim a meipso veni, sed ille me misit. Quare loquelam meam non agnoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum. » Postquam ejecit eos a familia Abraham, ipsi in arrogantia proficientes, faciunt Deum patrem suum. Ubi enim opprobavit eis quod homicidæ essent, ipsi pro defensione afferunt quod Deum vindicent, et propterea consultant contra eum, et talia dicunt. Ideo et Dominus monstrans quod plane non Deum vindicent, neque filii sint Dei, meditantæ eædem contra se, sicut illi arbitrabantur, sed magis adversati essent Deo, dicit: « Si Deus pater vester esset, diligeretis me. Ego enim ex Deo exivi, » in eundem videlicet, juxta adventum in carne. Non enim sum adversarius Deo, a quo veni, et ita illius vos estis inimici, me impugnantes. Quare sermonem meum non cognoscitis, neque intelligitis, neque cogitatis quæ dicam? Omnino plane propter nihil aliud, quam quod non potestis audire sermonem meum, hoc est, non vultis. Non posse enim, pro non velle ponitur: Quandiu enim in vobis odium fuerit, et mens sanguinaria, quomodo poteritis audire quæ dico?

VERS. 44-45. « Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quia non est veritas in eo. Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, et pater ejus: ego autem, quia veritatem dico, non creditis mihi. » Dixerat, Non potestis audire sermonem meum, hoc est, non vultis. Deinde subdit etiam causam, propter quam non volebant, Eo quod, inquit, ex patre illo vestro estis, quo dico? diabolo. Nam 626 vos quidem asseritis vobis patrem Deum per arrogantiam, et opera vestra testantur diabolum patrem vestrum magis germanum. Nam ejus desideria vultis facere. Et non dixit Opera, sed *Desideria*, ostendens mire affectos homicidii mendacique libidine, quæ maxime propria mala sunt diaboli. « Ille enim homicida fuit ab initio, » atque ita vos quoque querentes me occidere, similes facti estis illi, qui Adam occidit. Quin « et ille in veritate non stetit, sed mendacii pater est; » igitur et vos mentientes et dicentes, quod non sim ex Deo, et non stantes in veritate, neque manentes in meo sermone, illius filii estis, qui mendacium peperit. Nam ille et Deum apud homines criminatus est, Evæ dicens, « Invidens vobis, prohibuit vos a ligno. » Et iterum apud Deum homines accusavit falso, ut Job, dicens 18: « Nam gratis Job colit Deum? » Cum igitur loquitur mendacium, ex propriis loquitur: hoc est, homines quidem mendacio usi, quasi re aliena utuntur eo; diabolus autem cum mendacio utitur, re propria utitur: nam ipsius est proles, et ipse proprie est mendax, et pater ejus, hoc est, mendacii

¹⁷ Gen. III, 5. ¹⁸ Job II, 3.

ipse est pater. Dixit enim ad Evam¹⁹: « Quicumque die comederitis, eritis sicut dii. » At hi mortem magis vindemiarunt. « Ego autem, inquit, quia veritatem dico, non creditis mihi. » Nihil enim aliud potestis in me arguere, quam solam veritatem: et hinc est illa vestra contra me rabies, quia filii patris mendacii estis.

VERS. 46-50. « Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico vobis, quare vos non creditis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Responderunt igitur Judæi, et dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos quod Samaritanus es tu, et dæmonium habes? Respondit Jesus: Dæmonium non habeo, sed coloneo Patrem meum: et vos ignominia affecistis me. Ego autem non quaero gloriam meam: est qui quaerat et iudicet. » Quia Dei filios seipso nominabant, inquit, Si Dei estis filii, utique peccantem debetis odio habere. Si igitur et me quem odio habetis, potestis arguere peccantem, manifestum quod iuste odio me prosequimini; quod si nemo me potest arguere, manifestum quod propter veritatem exosum habetis. Quam autem veritatem? Omnino quia dixerat se Dei Filium, id quod verissimum est. Sicut autem is « qui ex Deo est, verba Dei audit: » ita etiam vos si Dei filii essetis, non a me audiendo declinaretis, neque ad mortem quaereretis eum qui a supernis venit Filium Dei, et ea quæ Dei erant loquentem. Igitur Dominus quidem ita mansuete cum eis locutus⁶²⁷ est: at illi ad convicia pergunt: « Nonne bene, inquit, dicebamus quia Samaritanus es tu, et dæmonium habes? » Samaritanum ipsum dicebant, quod morem Judaicum destrueret, nempe Sabbatum: Samaritani enim non egregie iudaizabant. Dæmoniacum autem illum vocant, fortassis quidem et hoc modo, quo eum ejicere dæmonia dicebant in principe dæmoniorum²⁰. Omnes enim qui calumniabantur ipsum in Beelzebul dæmones ejicere, eam dicebant dæmonium Beelzebul habere, in quo miracula faceret. Fortassis autem secundum quod revelavit ipsorum cogitationes, dæmonium eum habere cogitabant, putantes a dæmonibus ei revelata cordis arcana. Quando autem dixerunt eum Samaritanum? Nusquam enim evangelista hoc dixit. Manifestum igitur quod multa prætermiserint evangelistæ, et non omnia scripserint, sicut alio loco assignavimus. Igitur illi quidem talia per ignominiam proferunt: ipse autem patienter in se injurias suscipit. Nam cum seipso filios Dei dicerent, vehementer eos arguit, veritatem vindicans: quando autem ipsum injuria afficiunt, non ulciscitur, docens etiam nos, quæ contra Deum sunt, vindicare, quæ autem contra nos, mansuete ferre, sicut et ipse mansuete dixit: « Ego, inquit, dæmonium non habeo, sed honoro

ται τῷ ψεύδει· αὐτοῦ γὰρ ἐστὶ γέννημα, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὁ κυριῶς ψεύστης, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, πούτῃ ἐστι, τοῦ ψεύδους, αὐτὸς ἐστίν. Εἶπε γὰρ πρὸς τὴν Ἐβαν, ὅτι « Ἡ ἂν ἡμέρῃ φύγητε, ἔσεσθε ὡς θεοί. » Οἱ δὲ θάνατον μάλλον ἐπύργησαν. « Ἐγὼ δὲ, φησὶν, ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, οὐ πιστεῦτέ μοι. » Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἔχοντες ἐγκαλεῖν, εἰ μὴ μόνον τὴν ἀλήθειαν, διὰ τοῦτο λυσσάτε κατ' ἐμοῦ, ὡς υἱοὶ τοῦ πατρὸς τοῦ ψεύδους.

« Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; Εἰ δὲ ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί ὑμεῖς οὐ πιστεῦτέ μοι; Ὁ ὢν ἐκ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει. Διὰ τοῦτο ὑμεῖς οὐκ ἀκούετε, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστέ. Ἀπεκρίθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ· Οὐ καλῶς λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι Σαμαρεῖτης εἶ σύ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πατέρα μου, καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετέ με. Ἐγὼ δὲ οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου· ἐστὶν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων. » Ἐπειδὴ τοῦ Θεοῦ υἱὸς ἑαυτοῦς ὠνόμαζον, φησὶν, ὅτι Εἰ τοῦ Θεοῦ υἱοὶ ἐστέ, πάντως τὸν ἁμαρτάνοντα ὀφείλετε μισεῖν. Εἰ τοίνυν καὶ ἐγὼ, ὃν μισεῖτε, δύνασθε ἐλέγξαι ἁμαρτάνοντα, πρόσθλον ὅτι δικαίως μισεῖτε· εἰ δὲ οὐκ ἔχει τις ἐλέγξαι, φανερόν ὅτι διὰ τὴν ἀλήθειάν με μισεῖτε. Ποῖαν δὲ ἀλήθειαν; Ἡ πάντως ὅτι ἔλεγεν ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ, ὅπερ πανάλγηθός ἐστιν. « Ὁ ὢν δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει: » ὥστε καὶ ὑμεῖς, εἰ τοῦ Θεοῦ τέκνα ἦτε, οὐκ ἂν ἐμοῦ παρηκούετε, οὐδ' ἂν ἐφρονάτε κατὰ τοῦ ἀνωθεν ἐλθόντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ φθεγγομένου. Ὁ μὲν οὖν Κύριος οὕτω πρῶτος· οἱ δὲ εἰς ὑβρεῖς χωροῦσιν. « Οὐ καλῶς γὰρ, φησὶν, ἐλέγομεν, ὅτι Σαμαρεῖτης εἶ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; » Σαμαρεῖτην μὲν οὖν αὐτὸν ἔλεγον, ὡς τὰ Ἰουδαϊκὰ εἶη παραλύοντα, οἷον τὸ τοῦ Σαββάτου· οἱ γὰρ Σαμαρεῖται οὐκ ἀκριβῶς Ἰουδαίον· δαιμονιώντα δὲ καλοῦσιν αὐτὸν, τάχα μὲν κατ' ἐκεῖνον τὸν τῆρον, καθὼ καὶ ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια ἔλεγον. Πάντες γὰρ οἱ συκοφαντοῦντες αὐτὸν ἐν Βεελζεβοῦλ ἐκβάλλειν τοὺς δαιμόνας, δαιμόνιον ἔχειν τὸ τοῦ Βεελζεβοῦλ, ἐν ᾧ ἐτέλει τὰ θαύματα, ἔλεγον. Τάχα δὲ καὶ καθὼ ἀνεκάλυπτεν αὐτῶν τὰ διανοήματα καὶ τὰ ἐνθυμήματα, δαιμόνιον αὐτὸν ἔχειν ἐνόμιζον, οἴόμενοι παρὰ δαιμόνων αὐτῷ τὰ κρυπτά τῆς καρδίας αὐτῶν ἐπιγινώσκεισθαι. Πότε δὲ εἶπον αὐτὸν Σαμαρεῖτην· Οὐδαμοῦ ὁ εὐαγγελιστὴς τοῦτο εἶρηκεν. Ἐκ τούτου οὖν δῆλον ὅτι πολλὰ παρέλειψαν οἱ εὐαγγελισταί, καὶ οὐκ ἅπαντα συνεγράψαντο, καθὼ καὶ ἀλλαχοῦ ἐπεσημηνάμεθα τοῦτο αὐτό. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοιαῦτα ὑβρίζουσιν, αὐτὸς δ' ἀνεξικακῶς τὰς εἰς αὐτὸν ὑβρεῖς δέχεται. Ὅτε μὲν γὰρ ἑαυτοῦς υἱὸς Θεοῦ ἔλεγον, σφοδρῶς αὐτοῦς ἐλέγχει, τὴν ἀλήθειαν ἐκδικῶν· ὅτε δὲ αὐτὸν ὑβρίζουσιν, οὐκ ἀμύνεται, διδάσκων καὶ ἡμᾶς, τὰ μὲν εἰς Θεὸν ἐκδικεῖν, τὰ δὲ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦς πρῶτος φέρειν· ὡσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἡμέρων, « Ἐγὼ, φησὶν, δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πατέρα μου. » Πῶς δὲ ἐτίμα τὸν Πατέρα; Ἐκδικῶν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀνεχόμενος αὐτοῦς, τοὺς μαιφόνους καὶ

¹⁹ Gen. iii, 5. ²⁰ Matth. x, 34.

ἑστάς, τοῦ Σωτῆρος καὶ ἀληθοῦς υἱοὺς ὀνομάζεσθαι. Ὑμεῖς οὖν φησί, διότι τὸν Πατέρα μου τιμῶ ὑβριζόμενον παρ' ὑμῶν, συκοφαντούντων αὐτὸν. Πάτερ ἡμέτερον εἶναι, διὰ τοῦτό με ἀτιμάζετε. Ἄλλ' εἰ κἀγὼ ἑμαυτὸν οὐκ ἐκδικῶ, ἀνέχομαι δὲ ὑβριζόμενος, μὴ νομίζετε ἀνεκδικητὸν ἐαθῆσεσθαι τὴν ὕβριν ταύτην. Ἔστι γὰρ ὁ Πατήρ, ὃς ἐμὲ ἐκδικήσει τὸν διὰ τοῦτο ὑβριζόμενον, ὅτι αὐτὸν ἐκδικῶ, καὶ οὐκ ἀνέχομαι ὑμῶν ποιούντων ἑαυτοὺς υἱοὺς ἐκεῖνου. Ἔστιν οὖν ὁ ζητῶν τὴν ἐμὴν δόξαν, καὶ μὴ μόνον ζητῶν, ἀλλὰ καὶ θυνάμενος κρίναι καὶ καταδικάσαι τοὺς ἄλλω; ὑβρίζοντάς με. Πολλάκις γάρ τις ζητεῖ μὲν ἐκδικηθῆναι τὴν ὕβριν, οὐ δύναται δὲ αὐτὸς κρίναι ὁ γοῦν Πατήρ καὶ ζητεῖ τὴν τοῦ Υἱοῦ δόξαν, καὶ δύναται κρίναι. Διὰ τοῦτο οὖν εἶπεν· « Ἔστιν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων. »

« Ἀμὲν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν τις τὸν λόγον οὐκ ἐμὴν τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Νῦν ἐγνώκαμεν, ὅτι δαιμόνιον ἔχεις. Ἀβραὰμ ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται, καὶ σὺ λέγεις· Ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, οὐ μὴ γεύσῃται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα. » Ὡς τῆς φιλανθρωπίας! Ἐκεῖνοι μὲν ὑβρίζουσιν, αὐτὸς δὲ τὴν περὶ τῆς δόξης αὐτοῦ ζήτησιν καὶ ἐκδικῆσιν τῷ Πατρὶ ἀνατιθεῖς, εἰς παραίνεσιν καὶ διδασκαλίαν τρέπεται, εὐεργετῶν τοὺς ὑβρίζοντας. Ὡς δὲ καὶ ἡμᾶς ἀμύνεσθαι τοὺς ἐχθρούς. Τί οὖν αὐτοῖς εἶπεν; « Ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ· » τοῦτέστιν, ἐὰν μετὰ τοῦ πιστεῦσαι, καὶ βίον ἔχῃ καθαρὸν· τότε γὰρ τηρεῖ τις ἀληθῶς τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν, ὅτε καὶ καθαρὸν ἔχει βίον· ὁ τοιοῦτος οὖν οὐκ ἔφεται θάνατον, ὅτι οἱ ἁμαρτωλοὶ θνήσκουσιν, εἰ; τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα ἀθανάτω κολλᾷσι παραδιδόμενοι, καὶ τῆς ὄντως ζωῆς ἀποπίπτοντες. Ἀμα δὲ καὶ αἰνίττεται αὐτοῖς, ὅτι Ἐάν ὁ τὸν λόγον μου τηρῶν, οὐκ ἀποδῆσκει, πολλοῦ γε δὴ ἐγώ. Τί οὖν φονάτε κατ' ἐμοῦ, τοῦ τοσούτου μὴ δυναμένου κρατηθῆναι θανάτῳ, ὥστε καὶ ἄλλοις μάλλον χρῆζεσθαι τὴν ὄντως ζωῆν; Οἱ γὰρ πιστεύοντες, κἀν ἀποθάνωσι φυσικῶς, ὅμως ἐν Θεῷ ζῶσιν. Ἄλλ' οἱ Ἰουδαῖοι τί πρὸς ταῦτα φασί; Δαιμονῶν αὐτὸν οἰοῦνται, ὡς ἀλλόκοτά τινα ἐκ φρενοβλαθείας λέγοντα. Οἱ γὰρ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ ἐνωτιστάμενοι ἀπέθανον, Ἀβραὰμ καὶ οἱ προφῆται, καὶ οἱ τοὺς σέως ἐνωτιστῶμενοι, οὐ θανοῦνται; Ὅντως νῦν, φασίν, ἐγνώκαμεν πεπληροφωμένῳ; καὶ βεβαίως, ὅτι δαιμονῶς, τοιαῦτα λέγων.

« Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραὰμ, ὃς ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον; Τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; Ἀπεκριθὼν ὁ Ἰησοῦς· Ἐάν ἐγὼ δοξάζω ἑμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδὲν ἐστίν. Ἔστιν ὁ Πατήρ μου ὁ δοξάζων με, ὃν ὑμεῖς λέγετε, ὅτι θεὸς ὑμῶν ἐστι, καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν· ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν, καὶ ἐάν εἶπω, ὅτι οὐκ οἶδα αὐτόν, ἕσομαι ὅμοιος ὑμῖν ψεύστης· ἀλλ' οἶδα αὐτόν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. » Μὴ συνιέντες οἱ ἀσύνετοι ποιοῦν θάνατον ὁ Κύριος ἔλεγε μὴ ἄπτεσθαι τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων, φθέγγονται πρὸς αὐ-

Patrem meum. » Quomodo autem honorabat Patrem? Ulciscens illum, et non sinens eos qui homicidæ erant ac mendaces, Salvatoris et veritatis filios nominari. Vos igitur, inquit, eo quod honoro Patrem meum, quem vos injuria afficitis, dum falso affirmatis ipsam esse Patrem vestrum, propterea me ignominia afficitis; sed quamvis ego meipsum non vindico, sed cum injuria afficior, sustineo: ne existimetis inultam fore injuriam hanc. Est enim Pater, qui me ulciscitur, quia propterea injuria affector, quod ipsum ulciscor, et non patior vos, qui vos illius filios asseritis. Est igitur qui quaerit gloriam meam, qui et potest judicare, et condemnare eos, qui me injuria afficiunt. Saepè enim quis quaerit ulcisci, et nequit ipse judicare. Igitur Pater et quaerit Filii gloriam, et potest judicare: propterea dixit: « Est qui quaerit, et judicat. »

Vers. 51, 52. « Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum. Dixerunt ergo illi Judæi: Nunc cognovimus quod dæmonium habebas. Abraham mortuus est, et prophetæ: et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum. » O misericordiam! Illi quidem injuria afficiunt, ipse autem quaestionem de gloria sua, et defensionem Patri permittens, ad admonitionem et doctrinam vertitur, beneficiens his, qui injuria persequuntur. Ita oportet etiam nos ulcisci inimicos. Quid igitur illis dixit? « Si quis sermonem meum servabit, » hoc est, credendo simul et vitam habet puram: tunc enim quis vere tenet **628** doctrinam Domini, quando et puram habet vitam: talis igitur non videbit mortem, qua peccatores moriuntur, et in futuro sæculo immortalis supplicio traduntur, et vera vita excidunt. Insuper etiam significat eis, quod Si qui sermonem meum servat, non moritur, quanto minus ego? Quid igitur sævitis contra me? a quo tam procul abest ut detinear a morte, ut et aliis magis veram conferam vitam. Nam qui credunt, quamvis moriantur naturaliter, tamen in Deo vivunt. Sed Judæi quid ad hæc dicunt? Dæmonio ipsum agi putant, quod aliena quædam quasi mente captus diceret. Nam qui sermones Dei auribus perceperunt, mortui sunt, Abraham et prophetæ, et qui tuos auscultant, non morientur? Profecto nunc, aiunt, cognovimus multis et eopiosis argumentis quod dæmonis actus hæc dicas.

Vers. 53-55. « Nunquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est, et prophetæ mortui sunt? Quem tu teipsum facis? Respondit Jesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis Deum vestrum esse, et tamen non cognovistis eum: ego autem novi eum, et si dixerò quod non noverim eum, ero similis vobis mendax: sed novi eum, et sermonem ejus servo. » Insipientes illi cum non intelligerent de qua morte Dominus diceret, quæ credentes in se læsura non esset, loquuntur ad

cum stultissima quædam et insipientissima verba. Vide enim quomodo respondent : « Num tu major es patre nostro Abraham? » Et utique sic oportebat dicere, Num tu major es Deo? Ili sermone Dei audito mortui sunt : et qui tuum audiunt, non moriuntur? sed non sic : et quid dicunt? Volentes eum ostendere et Abrahamo minorem : « Num tu major es, aiunt, patre nostro Abraham? » Ipse autem Dominus non revelat eis de qua morte dixerit : quod autem Abrahamo præstantior sit, persuadet eos paulo post. At quod dicunt : « Quem tu teipsum facis? » contumeliose dicunt : Tu quinullius momenti es, qui fabri filius, qui ex Galilæa, « quem teipsum facis? » Non opera, neque veritas, neque Scriptura, sed tu, « quem teipsum facis? » rapis enim gloriam. At Dominus : « Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est, » sicut vos putatis : nunc autem est alius qui glorificat me, Pater meus. Glorificat enim ipsum semper, atque id per prophetias de illo, et per testimonia de oculis, et per innumera et immensa miracula. Hunc autem vos Patrem, inquit, dicitis quod sit Deus vester. Sed neque ut meum Patrem ipsum agnoscitis, neque ut Deum vestrum. Nam si ut Patrem meum illum agnosceretis, honore utique Filium ejus prosequeremini : nunc autem dum Filium non colitis, manifestum quod non cognoscitis illum ut Patrem meum. Sed neque ut Deum **629** cognoscitis illum ; alioqui timeretis sermones ejus ut Dei : nunc autem usque adeo contemnitis eum, ut cum ille præceperit, « Ne occidas ²¹, » vos meditemini mortem meam, idque cum non possitis me arguere de peccato. Ex his igitur manifestum quod eum modis omnibus ignoretis. Ego vero scio eum naturaliter, omnem ejus notitiam habens. Qualis enim sum ego, talis et Pater. Igitur quia scio meipsum, et illum scio. « Si autem dixero quod nesciam eum, ero similis vobis mendax. » Nam vos quidem per arrogantiam dicendo quod eum sciatis, mentimini : atqui ego cum sciam eum, si dixero me nescire, nego veritatem. Quam igitur conjecturam affers quod scias eum? Quia, inquit, sermonem ejus servo : sermonem vocando mandata. Neque enim adversarius sum illi, neque adversarius Deo arroganter loquor, neque mandata ejus solvo. Vos autem quia sermonum ejus transgressores estis, captique malis concupiscentiis constringimini, et cædes sititis, et alia multa lege interdicta concupiscendo facitis, manifeste declaratis vos ignorare illum. Nam si cognovissetis, servaretis utique sermonem ejus, id est mandata. Quidam autem sic intelligunt : « Servo sermonem ejus, » id est propterea scio eum, quia habeo in meipso rationem essentiae ejus nil differentem, id est definitionem : et eadem natura sermonem, quem Pater habet, hunc ego sermonem in nullo minorem et ipse habeo ; nam eadem est natura et idem sermo substantiæ Patri et Filio : et

τὸν ἀλόγιστά τινα καὶ ἀνόητα. Ὅρα γὰρ πῶς ἀποκρίνονται· « Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ; » Καὶ μὴν οὕτως ἔδει αὐτοὺς εἰπεῖν· Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ Θεοῦ; Οἱ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀκούσαντες, ἀπέθανον· καὶ οἱ τὸν σὸν ἀκούοντες, οὐκ ἀποθανοῦνται; Ἄλλ' οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τί φασι; Βουλόμενοι δεῖξαι αὐτὸν καὶ τοῦ Ἀβραάμ ἐλάττονα, « Μὴ σὺ μείζων εἶ, λέγουσι, τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ; » Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος, περὶ μὲν ποίου θανάτου εἶρηκεν, οὐκ ἀποκαλύπτει αὐτοῖς· ὅτι δὲ τοῦ Ἀβραάμ κρείττων ἐστὶ, πείθει αὐτοὺς μικρὸν ὑποκατιῶν. Τὸ δὲ, « Τίνα σὺ σεαυτὸν ποιεῖς; » ὑβριστικῶς λέγουσι· Σὺ ὁ μηδενὸς ἄξιος λόγου, ὁ τοῦ τέκτονος υἱός, ὁ ἐκ Γαλιλαίας, « τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » Οὐ τὰ ἔργα, οὐδὲ ἡ ἀλήθεια, οὐδὲ αἱ Γραφαὶ, ἀλλὰ, « σὺ τίνα ποιεῖς σεαυτὸν; » ἀρπάξεις γὰρ τὴν δόξαν. Ὁ δὲ Κύριος· « Ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἑμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδὲν ἐστίν, » ὡς ὑμεῖς δοκεῖτε· νῦν δὲ ἐστὶν ἄλλος ὁ δοξάζων με, ὁ Πατήρ μου. Ἐδόξαξεν γὰρ αὐτὸν διὰ παντός, τοῦτο μὲν διὰ τῶν περὶ αὐτοῦ προφητειῶν, τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῆς ἐξ οὐρανῶν μαρτυρίας, τοῦτο δὲ διὰ τῶν μυρίων καὶ ἀπείρων θαυμάτων. Τοῦτον δὲ τὸν Πατέρα ὑμεῖς, φησὶ, λέγετε, ὅτι Θεὸς ὑμῶν ἐστίν· ἀλλ' οὕτε ὡς Πατέρα ἐμὴν αὐτὸν ἐπιγινώσκετε, οὕτε ὡς Θεὸν ὑμῶν. Εἰ γὰρ ὡς Πατέρα ἐμὴν αὐτὸν ἐπιγινώσκετε, ἐτιμῆσατε ἂν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ· νῦν δὲ τὸν Υἱὸν μὴ τιμῶντες, εὐδηλον, ὅτι οὐ γινώσκετε αὐτὸν ὡς Πατέρα ἐμόν. Ἄλλ' οὐδὲ ὡς Θεὸν ἀπλῶς ἐπιγινώσκετε αὐτόν· ἢ γὰρ ἂν ἐτρέμετε τοὺς λόγους αὐτοῦ ὡς Θεοῦ· νῦν δὲ τοσοῦτον καταφρονεῖτε αὐτοῦ, ὥστε, « Μὴ φρονέσης, » ἐκείνου νομοθετήσαντος, ὑμεῖς φρονᾶτε κατ' ἑμοῦ, καὶ ταῦτα, μὴ ἔχοντές με ἐλέγχειν περὶ ἀμαρτίας. Ἐκ τούτων οὖν δῆλον, ὅτι ἀγνοεῖτε αὐτόν παντάπασιν. Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν φυσικῶς, πάντως τὴν αὐτοῦ γῶσιν ἔχων. Οἷος γὰρ εἰμι ἐγὼ, τοιοῦτος καὶ ὁ Πατήρ· ἐπεὶ οὖν οἶδα ἑμαυτὸν, καὶ ἐκείνον οἶδα. « Ἐὰν δὲ εἴπω, ὅτι οὐκ οἶδα αὐτόν, ἔσομαι ὁμοῖος ὑμῶν ψεύστης. » Ὑμεῖς μὲν γὰρ, εἰδέναι αὐτόν ἀλάζονεσόμενοι, ψεύδεσθε· ἐγὼ δὲ εἰδὼς αὐτόν, εἰ εἴπω μὴ εἰδέναι, ἀρνούμαι τὴν ἀλήθειαν. Τί οὖν τεκμήριον δίδως τοῦ εἰδέναι αὐτόν; Ὅτι, φησὶ, « τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ, » λόγον λέγων τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Οὕτε γὰρ ἐναντιοῦμαι ἐκείνῳ, ἢ ὡς ἀντίθεος ἀλαζονεύομαι, οὕτε τὰς ἐντολάς αὐτοῦ παραλύω. Ὑμεῖς δὲ ἐπεὶ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ παραβάται· ἀλίσκεσθε, ἐπιθυμίαις τε πονηραῖς ἐνεχόμενοι, καὶ φόνον διψῶντες, καὶ τᾶλλα ἐπιθυμητικῶς τὰ ἐν τῷ νόμῳ ἀπειρημένα τελοῦντες, φανερώς γνωρίζεσθε ἀγνοοῦντες αὐτόν. Εἰ γὰρ ἐγινώσκετε, ἐτηρεῖτε ἂν τὸν λόγον αὐτοῦ, τουτέστι, τὰς ἐντολάς. Τινὲς δὲ οὕτω νοοῦσι τὸ, « Τηρῶ τὸν λόγον αὐτοῦ, » τουτέστι, Διὰ τοῦτο οἶδα αὐτόν, ὅτι ἔχω ἐν ἑμαυτῷ ἀπαράλλακτον τὸν λόγον τῆς οὐσίας αὐτοῦ, τουτέστι, τὸν ὀρισμὸν· καὶ ὃν ἂν λόγον φύσεως ὁ Πατήρ ἔχη, τοιοῦτον τὸν λόγον καὶ αὐτὸς ἔχω· ἢ αὐτὴ γὰρ ἐστὶ φύσις, καὶ ὁ αὐτὸς λόγος τῆς οὐσίας Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ· ὥστε οἶδα τὸν

²¹ Exod. xx, 13; Deut. v, 16.

Πατέρα· καὶ γὰρ τὸν λόγον αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἀπο-
σῶζα ἀπαράλλακτον. Τὸ δὲ σχῆμα τοῦτο τοῦ λόγου
σύνθηδες παρὰ τῆ Γραφῆ, ὡς τὸ, « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν
ἐκ θλίψεω, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου. » Ἐν-
ταῦθα γὰρ τὸ, « καὶ, » ἀντὶ τοῦ, « γὰρ, » κεῖται· ὥστε
εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν·
μιταία γὰρ σωτηρία ἀνθρώπου. » Οὕτω κἀνταῦθα·
« Οἶδα αὐτὸν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. » τὸ γὰρ,
« καὶ, » ἀντὶ τοῦ, « γὰρ, » κεῖται· « Τὸν γὰρ λόγον αὐ-
τοῦ, φησὶ, τηρῶ. »

« Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν
ἡμέραν τὴν ἐμὴν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Εἶπον οὖν οἱ
Ἰουδαῖοι πρὸς αὐτόν· Πεντήκοντα οὐπω ἔχεις ἔτη,
καὶ Ἀβραὰμ εὐραχας; Εἶπεν οὖν αὐτοῖς· Ἀμήν,
ἀμήν λέγων ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ
εἰμι. Ἦσαν οὖν ἰθυσ, ἵνα βάλωσιν ἐπ' αὐτόν. Ἰη-
σοῦς δὲ ἐκρούθη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, διελθὼν
διὰ μέσου αὐτῶν· καὶ παρήγεν οὕτως. » Ἐνταῦθα
κατασκευάζει, ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ Ἀβραάμ. Ἐπεὶ
γὰρ ἐκεῖνοι προέφερον αὐτῷ· « Μὴ σὺ μείζων εἶ
τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ; » φησὶν ἐνταῦθα, ὅτι
Ναὶ μείζων εἰμί. « Ἐκεῖνος γὰρ τοι ἠγαλλιάσατο,
ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν. » τουτέστι, περι-
σπούδαστον καὶ εὐκαταίαν εἶχε ταύτην καὶ χαρὰς
πρόξενον, δηλονότι πάντως ἐπ' εὐεργεσίᾳ γενομέ-
νην, ὡς καὶ οὐ μικροῦ τινος, οὐδὲ τυχόντος οὐσαν
ἡμέραν, ἀλλὰ μείζονος. Ἠμέραν δὲ λέγει τὸν σταυ-
ρόν. Τοῦτον γὰρ προετύπου ὁ Ἀβραὰμ ἐν τῇ τοῦ
Ἰσαὰκ προσαγωγῇ, καὶ τῇ τοῦ χριστοῦ θυσίᾳ. Ὡς
γὰρ ἐκεῖνος· τὰ ξύλα, οὕτως ὁ Κύριος τὸν σταυρὸν
ἐβάστασε· καὶ ὡς ἀφείθη μὲν Ἰσαὰκ, ἐτύθη δὲ ὁ
κρίος· οὕτως ὁ μὲν θεὸς ἐκτὸς πάθους, τῷ δὲ ἀν-
θρώπῳ καὶ τῇ σαρκὶ ἐπαθε. Ταύτην τὴν ἡμέραν
τὴν τοῦ σταυροῦ Ἀβραὰμ προῖδὼν ἐχάρη, ὡς κο-
σμικῆς γεννησομένης σωτηρίας. Ἄμα δὲ δείκνυσιν
ἐνταῦθα αὐτοὺς ἀλλοτρίους τοῦ Ἀβραάμ, εἴ γε ἐφ'
οἷς ἐκεῖνος ἔχειρεν, οὕτως λυτῶσι καὶ μαίνονται.
Ἄλλοι δὲ, ὅτι οὐκ ἄκαν ἐπὶ τὸ πῖθος ἔρχεται, εἴ γε
ἐπαινῆται τὸν φθόνον ἐπὶ τῷ σταυρῷ· τοῦτο γὰρ, ὡς
εἴρηται, σωτηρία τῆς οἰκουμένης. Ἄλλοι δὲ ἡμέραν
τὸν ἅπαντα καιρὸν νοοῦσι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρου-
σίας, ἣν ὁ Ἀβραὰμ προεῖδὼς ἐχάρη, ὅτι ἐξ αὐτοῦ
καὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ἀναστήσεται ὁ Σωτήρ.
Καὶ τάχα οὐ μόνος ὁ Ἀβραὰμ ἐχάρη, ἀλλὰ καὶ πάν-
τες, ὡς Δαυὶδ λέγει· « Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ
Κύριος· ἀγαλλιασώμεθα, καὶ εὐφρανθώμεν ἐν αὐτῇ. »
Αὐτὸς μὲν οὖν ταῦτα. Οἱ δὲ, μὴ δυνάμενοι φθάσαι
εἰς τὸ ὕψος τῶν λεγομένων, οὔτε ἀνέχονται ἐρωτη-
σαι καὶ μαθεῖν, τίνα φησὶν ἡμέραν, ἣν εἶδεν
Ἀβραὰμ· ἀλλὰ καὶ μάλλον διαχευάζουσιν, ὡς μα-
νώδη τινὰ φθεγγόμενον. « Πεντήκοντα γὰρ, φησὶν,
ἔτη οὐπω ἔχεις, καὶ Ἀβραὰμ εὐραχας; » Τοῦτο δὲ
εἶπον, νομίζοντες τὸν Κύριον ἐγγὺς εἶναι τῶν πεν-
τήκοντα, καίτοι περίπου τριάκοντα καὶ τρία ἔτη
τότε γεγονότα. Τίνας δὲ ἔνεκεν οὐκ εἶπον· Τεσσαρά-
κοντα ἔτη οὐπω ἔχεις, ἀλλὰ, « Πεντήκοντα; » Πε-
ριττὸν μὲν τὸ τοιοῦτον ἐρώτημα. Ἀπλῶς γὰρ οὕτως

ita scio Patrem : nam et sermonem ejus substantiæ
conseruo in nullo minore. Est autem hæc figura
consueta in Scriptura, ut cum dicitur : « Da nobis
auxilium de tribulatione, et vana salus hominis. »
Hoc loco enim conjunctio « et, » pro, « enim, »
ponitur : ut quod dicitur, hunc habeat sensum :
« Da nobis auxilium, vana enim salus hominis ».
Sic etiam hoc loco : « Scio illum, et sermonem ejus
seruo, » conjunctio « et, » pro « enim, » ponitur :
« Sermonem enim ejus, inquit, seruo. »

VERS. 56-59. « Abrahami pater vester exsultavit
ut videret diem meum : et vidit, atque gavisus est.
Dixerunt ergo Judæi ad eum : Quinquaginta annos
nondum habes, et Abraham vidisti? Dixit eis Jesus,
Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret,
ego sum. Tollebant ergo lapides, ut jacerent in
eum. Jesus autem abscondit se, et exiit e templo,
transiens per medium ipsorum, et præterit sic. » Hoc
loco docet quod major sit Abrahamo. Quia enim
illi dicebant ei : « Num tu es major patre nostro
Abraham? » dicit hoc loco : Etiam major sum.
« Etenim ille exsultavit, ut videret diem meum, »
hoc est, desideratum et optatum habuit illum, et
gaudii auctorem, scilicet, eo quod in beneficium
cederet, et non parvi alicujus neque vulgaris esset
dies, sed magni. Diem autem dicit crucem. **630**
Nam præfigurabat illam Abraham in oblatione
Isaac, et arietis sacrificio ²². Sicut enim illic Isaac
ligna, ita Dominus crucem portavit : et sicut relic-
tus quidem est Isaac, immolatus autem aries, ita
et Deus quidem alicuius est a passione, in humana
autem natura et carne passus est. Hunc diem cruce
cum prævidisset Abraham, gavisus est, et quod
futurus esset in salutem mundi. Insuper hoc loco
ostendit eos alienos esse ab Abraham, siquidem de
quibus ille gaudebat, hi insaniebant. Significat au-
tem quod non invitatus passionem aggrediatur : si-
quidem laudat eum qui exsultavit propter crucem.
Nam inde (ut dictum est) salus orbis. Alii autem
intelligunt per diem omne tempus adventus Christi,
quod cum Abraham prævidisset, gavisus est, quod
ex ipso et semine ejus surrecturus esset Salvator.
Et fortassis non solus Abraham gavisus est, sed
et omnes, sicut David dicit ²³ : « Hæc est dies quam
fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea. » Et
ipse quidem hæc dixit; at illi non poterant pertin-
gere ad sublimitatem dictorum, neque dignabantur
interrogare vel discere quis esset dies ille, quem
vidisset Abraham : imo irrident eum ut insana qua-
dam loquentem. « Quinquaginta enim, inquit,
annos nondum habes, et Abraham vidisti? » Hoc
autem dicebant, existimantes Dominum ferme quin-
quaginta annorum esse : tametsi tunc triginta et
tres tantum annos haberet. Quare autem non dixe-
runt, Quadraginta annos nondum habes, sed quinquaginta?
Curiosior sane hæc interrogatio. Nam simplici-
ter sic invidit eis, ut memores essent quinquaginta

²² Psal. LIX, 15. ²³ Gen. XII, 1 seqq. ²⁴ Psal. CXVII, 24.

giuta annorum. Veruntamen dicunt quidam, A quinquagesimum eis annum ad honorem anni Jubilæi dictum, quo et servos liberos dimittebant, et possessiones emptæ reddebantur, et omnia alia perficiebantur, quæ ad honorem Dei constituta ²⁵. At Dominus quid dicit? « Antequam Abraham fieret, ego sum. » Vide, non dicit, Antequam Abraham fieret, ego eram: sed, « sum. » Istud enim verbum, « Sum, » Deo proprie convenit, eo quod perpetuus sit et sempiternus, id quod hoc verbum significat. Itaque Pater ejus in veteri lege hoc verbo utitur, « Ego sum qui sum ²⁶. » De Abraham vero dixit *fieret*, merito, tanquam de corruptibili. Nam qui factus est, et corrumpitur. Verbum autem Sum, divinam et ab omni corruptione alienam sempiternitatem significat. Quapropter et Judæi existimantes hoc blasphemum verbum (soli enim Deo convenit) « tulerunt lapides » contra eum. At ipse iterum delitescit, se humilians, ne ante tempus moriatur. Quomodo autem se occultat? Non in angulum templi se coniecit, neque in domunculam quamdam fugit, neque post parietem vel columnam se incurvavit, sed sua magna potestate invisibilem **631** se fecit insidiatoribus, quamvis per medium illorum exiret. Et « præterivit sic, » id est transivit simpliciter et absque labore. Vide autem quomodo ipse quidem omnia quæ debebat, implevit. Nam ipse quidem satis eos docuit et de se, et de Patre, et monstravit eis nobilitatem et libertatem veram, quæ a peccatis libera est, et quod sola servitus peccati sæda: et in summa, nihil eorum quæ oportebat, reliquit: illi autem lapidant eum. Ideo relinquit illos, quia non ultra correctionem recipiebant. Adnota autem quod lapidantes illum, hi erant de quibus dixit evangelista quod crediderint in eum, ita fides illorum non erat fides, sed temporaria quædam et frigida affectio. In his quæ Christo dicebantur.

CAPUT IX.

De cæco a nativitate.

VERS. 1, 2. « Et præteriens Jesus vidit hominem cæcum a nativitate, et interrogaverunt eum discipuli ejus, dicentes: Rabbi, quis peccavit, hic, an parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Exiit quidem de templo Dominus, ut furor Judæorum mitigaretur: ad sanandum autem cæcum convertitur, etiam per hoc signum duritiam et impersuasibilitatem eorum frangere conans, tametsi nihil illis prodesset. Insuper et ostendit eis quod non sine causa neque arroganter dixerit: « Priusquam Abraham fieret, ego sum ²⁷. » Ecce enim miraculum facit, quale nullus unquam prius. Nam etsi quis aperuerit oculos cæci, non tamen cæci nati. Manifestum igitur quod Deus sit, et ante Abraham, qui fecit hoc quod a sæculo non factum est. Dedita autem opera ad cæcum venit, non ille ad ipsum. Proinde et discipuli cum vidissent eum tam intente

ἐπελθὼν αὐτοῖς, ἐμνήσθησαν τῶν πενητήκοντα ἐτῶν. Πλὴν φασὶ τινες, ὅτι διὰ τὸ πενητηκοστὸν ἔτος αὐτοῖς διὰ τιμῆς ἀγεσθαι, τὸν ἰωθηλαῖόν φημι ἐνιαυτὸν, καθ' ὃν καὶ δούλους ἠλευθέρουν, καὶ κτήσεως ὠνητῶν παρεχώρουν, καὶ τ' ἄλλα πάντα ἐτίλουν, ὅσα εἰς Θεοῦ τιμὴν ἔφερον. Ὁ δὲ Κύριος τί φησι; « Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. » Ὅρα, οὐκ εἶπε· Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἤμην, ἀλλ' « Εἰμί. » Αὕτη γὰρ ἡ λέξις τὸ, « Εἰμί, » ἐπὶ Θεοῦ κυριωτέρα, ἅτε τοῦ διγενεῶς εἶναι καὶ ἀεὶ σημαντικὴ· ὡπερ οὖν καὶ ὁ Πατήρ αὐτοῦ ἐν τῇ Σαλαμῇ, ταύτην χέχρηται· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. » Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀβραὰμ εἶπε τὸ, « Γενέσθαι, » εἰκότως, ὡς φθαρτοῦ. Τὸ γὰρ γεγονός, καὶ φθίρεται· τὸ δὲ, « Εἰμί, » πάσης φθορᾶς ἀμεθεξίαν καὶ ἀδιόρητα δεῖαν ἐμφαίνει. Διὸ καὶ αὐτοὶ βλάσφημον τὸ ῥῆμα νομίσαντες (Θεῷ γὰρ μόνῳ ἀρμόζει), « ἤσαν λίθους » ἐπ' αὐτόν· αὐτὸς δὲ κρύπτεται· πάλιν συστελλόμενος, ἵνα μὴ πρὸ καιροῦ ἀποθάνῃ. Πῶς δὲ ἄρα κρύπτεται; Οὐκ εἰς γωνίαν τοῦ ἱεροῦ δευκῶς, οὐδ' εἰς οἰκίσχον καταφυγῶν, ἢ ὀπίσω τοῖχου καὶ στύλου περιεκάμψας, ἀλλ' ἐξουσία θεῆς ἀόρατον ἑαυτὸν τοῖς ἐπιβουλεύουσι καταστήσας, καίτοι διὰ μέσου αὐτῶν ἐξιών. « Καὶ παρήγεν οὕτω » σουτέστι, διήρχετο ἀπλῶς οὕτω καὶ ἀπράκτως ἐν τῷ τέως. Ὅρα δὲ μοι, πῶς αὐτὸς μὲν πάντα τὰ ἑαυτοῦ πεπλήρωκεν. Ἰκανῶς τε γὰρ αὐτοῦς ἐδίδασκε, καὶ περὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν ὄντως εὐγένειαν καὶ ἐλευθερίαν τὴν ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν ὑπέδειξε, καὶ ὅτι μόνῃ δουλείᾳ αἰσχρὰ ἡ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἀπλῶς, οὐδὲν τῶν δεόντων ἐνέλειψεν· αὐτοὶ δὲ καὶ λιθοβολοῦσιν αὐτόν. Διὸ καὶ ἀφήσιν αὐτοῦς, ὡς μηκέτι δεχομένους διόρθωσιν. Ἐπεστήμηγε δὲ, ὅτι οὗτοι οἱ λιθοβολοῦντες αὐτόν, αὐτοὶ ἦσαν οὗς εἶπεν ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι « Ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν »· οὕτως ἄρα ἡ πίστις αὐτῶν οὐ πίστις ἦν, ἀλλὰ πρόσκαιρός τις καὶ ψυχρὰ συνδιάθεσις ἐπὶ τοῖς ὑπὸ Χριστοῦ λεγομένοις.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ.

« Καὶ παράγων, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς, καὶ ἠρώτησαν αὐτόν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες· « Ραββὶ, τίς ἤμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γενήθῃ; » Ἐξείσι μὲν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ὁ Κύριος, τῷ θυμῷ τῶν Ἰουδαίων παραψυχῆν τινα μηχανώμενος· ἐπὶ θεραπείαν δὲ τοῦ τυφλοῦ τρέπεται, διὰ τοῦ σημείου τούτου τὸ σκληρὸν αὐτῶν καὶ ἀπειθὲς μάλασσω, εἰ καὶ μηδὲν ὠφέλουντο· ἅμα δὲ δαικνὺς αὐτοῖς, ὅτι οὐ μάτην, οὐδὲ κομπάζων, εἶπε τό· « Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. » Ἴδου γὰρ θαῦμα τελεῖ, ὅσον οὐδαὶς πώποτε πρότερον. Εἰ γὰρ καὶ τυφλοῦ ὀφθαλμοὺς ἀνέψξέ τις, ἀλλ' οὐ γεγεννημένου τυφλοῦ· προφανὲς οὖν, ὅτι ὡς Θεὸς καὶ πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ ὢν, τελεῖ τοῦτο τὸ μῆπω ἐξ αἰῶνος τελεσθέν. Ἐπίτηδες καὶ ἐπὶ τὸν τυφλὸν ἤλθεν, οὐκ ἐκείνος πρὸς αὐτόν. Οὕτω γοῦν καὶ οἱ μαθηταὶ ἰδόντες αὐτόν προσεκτικῶς ἐμβλέψαντα τῷ τυφλῷ, ἔρω-

²⁵ Levit. xxvii, 24, seqq. ²⁶ Exod. iiii, 14. ²⁷ Joan. viiii, 58.

ταῖς: « Τίς ἤμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα ἂν
 τυφλὸς γεννηθῆ; » Φαίνεται μὲν οὖν ἡ ἐρώτησις ἐσφαλ-
 μένη. Πῶς γὰρ ἂν ἤμαρτεν οὗτος πρὶν γεννηθῆναι;
 Οὐ γὰρ δὴ πού παρεδέξαντο οἱ ἀπόστολοι τὰς Ἑλλη-
 νικὰς φιλοσοφίας, ὅτι ἡ ψυχὴ πρὸ τοῦ σώματος ἐν ἄλλῳ
 κόσμῳ διάγουσα, ἁμαρτάνει, εἰθ' οὕτω κόλασίν τινα
 ταύτην ἀποτιννύει τὴν ἐπὶ τὸ σῶμα κάθοδον. Ἄλιεῖς
 γὰρ ὄντες, οὐδὲ ἤκουσαν ἂν τοιοῦτόν τι, ἐπαίτοι
 ταῦτα τῶν φιλοσόφων τὰ δόγματα. Φαίνεται τοίνυν
 ἀνήθως ἡ ἐρώτησις, ἀλλ' οὐ τῷ γε προσέχοντι. Μάν-
 θανε γάρ· οἱ ἀπόστολοι ἀκούοντες τοῦ Χριστοῦ πρὸς
 τὸν παράλυτον εἰπόντος, « Ἴδε ὑγιὴς γέγονας, μη-
 κέτι ἁμαρτάνει, ἵνα μὴ χειρὸν τί σοι γένηται, » ἐπεί
 τὸν τυφλὸν εἶδον, ἀποροῦσι, καὶ ὡσπερ εἰ τοιαῦτά
 φασιν· Ἔστω ἐκείνος δι' ἁμαρτήματα παρελύθη· περὶ
 τούτου τί ἂν εἴποις; Αὐτὸς ἤμαρτεν; ἀλλ' οὐκ ἔστιν
 εἰπεῖν· ἐκ γενετῆς γὰρ ἔστι τυφλός. Ἄλλ' οἱ γονεῖς
 αὐτοῦ; ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο· παῖς γὰρ ὑπὲρ πατρὸς οὐ
 καλάζεται. Οὐ τοσοῦτον οὖν ἐρωτῶντες, ὅσον διαπο-
 ροῦντες, ταῦτα λέγουσιν. Ὁ τοίνυν Κύριος λύων αὐ-
 τοῖς τὴν ἀπορίαν, φησὶν· « Οὐτε οὗτος ἤμαρτε, »
 (πῶς γὰρ πρὶν ἢ γεννηθῆναι;) « οὐτε οἱ γονεῖς αὐ-
 τοῦ. Οὐκ ἀπαλλάττων δὲ αὐτοὺς ἁμαρτημάτων, τοῦτο
 φησιν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι Οὐχ ἤμαρτον οἱ
 γονεῖς, ἀλλὰ προσέθηκεν· « Ἴνα τυφλὸς γεννηθῆ. »
 ἤμαρτον μὲν γὰρ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν
 ἢ πῆρωσις τούτῳ. Οὐ γὰρ ἁμαρτίας πατέρων δίκαιόν
 ἔστι καισῆ μηδὲν ἀδικοῦσιν ἐπιτίθεσθαι. Καὶ τοῦτο
 ἡ θεὸς διδάσκει μὲν διὰ Ἰεζεκιήλ, οὕτω λέγων· « Οὐκ
 ἔστι ἡ παραβολὴ αὕτη ἐτι ἢ λεγομένη· Οἱ πατέρες
 ἔραγον ἡμαρτάναι, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἠμωδία-
 σαν· » νομοθετεῖ δὲ καὶ διὰ Μωσέως· « Οὐκ ἀποθα-
 νεῖται πατήρ ὑπὲρ τέκνου. » Ἀλλὰ, καὶ πῶς, φησὶ,
 γέγραπται· « Ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας γονέων ἐπὶ τέκνα
 ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν; » Ἔστιν οὖν εἰπεῖν,
 ὅτι πρῶτον μὲν, οὐδὲ καθολικῆ ἔστιν αὕτη ἡ ἀπόφα-
 σις, οὐδὲ κατὰ πάντων ῥηθείσα, ἀλλὰ μόνων τῶν ἐξ
 Αἰγύπτου ἐξεληθόντων. Ἔπειτα σκόπει μοι καὶ τὸν
 νοῦν τῆς ἀποφάσεως. Οὐ γὰρ τοῦτο φησιν, ὅτι Ὑπὲρ
 ὧν ἤμαρτον οἱ πατέρες, κολάζονται οἱ παῖδες, ἀλλ'
 ὅτι Αἱ ἁμαρτίαι τῶν πατέρων, τουτέστιν, αἱ ὑπὲρ
 τῶν ἁμαρτημάτων κολάσεις ἀποδοθήσονται καὶ τοῖς
 παισὶν αὐτῶν, ὡς τὰ ῥωμαῖα πεπλημμελήκοσιν. Ἴνα
 γὰρ μὴ νομίζωσιν οἱ ἐξ Αἰγύπτου ἐξεληθότες, ὅτι εἰ
 καὶ χεῖρω τῶν πατέρων ἁμαρτήσουσιν, οὐ τοῖς αὐ-
 τοῖς τιμωρηθήσονται· φησὶν, ὅτι Οὐχ οὕτως ἔσται,
 ἀλλ' αἱ ἁμαρτίαι τῶν πατέρων, ἦτοι αἱ ποιναὶ, καὶ
 ἐφ' ὑμᾶς ἐλεύσονται, ὅτι μὴ βελτίους ἐγένεσθε, ἀλλὰ
 τὰ αὐτὰ, ἢ καὶ χεῖρω πεπλημμελήκατε. Εἰ δὲ βλέ-
 πεις πολλάκις καὶ νήπια ἀρπαζόμενα, διὰ τιμωρίαν
 ὄψιν γονέων, ἀλλ' εὖ ἴσθι, ὅτι διὰ φιλανθρωπίαν ὁ
 θεὸς προαρπάζει ταῦτα τοῦ βίου· ἵνα μὴ ζήσαντες,
 χεῖρω τῶν γονέων γένωνται, καὶ ἐπὶ κακῷ τῆς ἐκ-
 τῶν ψυχῆς ἢ καὶ ἄλλων πολλῶν βιώσωσιν. Ἀλλὰ
 ταῦτα μὲν ἢ τῶν θείων κριμάτων ἄβυσσος παρ'
 ἐαυτῇ ἔχει καλύψασα· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὰ ἐξῆς ἱωμεν.

« Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Οὐτε οὗτος; ἤμαρτεν, οὐτε

speciantem cæcum, interrogant: « Quis peccavit?
 hic, vel parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Nam
 apparet quidem interrogatio frigidior. Quomodo
 enim peccasset priusquam nasceretur? Neque enim
 apostoli gentiles nugæ receperunt, quod anima
 ante corpus in alio mundo versans peccet, ac deinde
 pœnam quamdam recipiat in corpus descendens.
 Piscatores enim cum essent, neque audiverant tale
 quiddam, quia hæc philosophorum dogmata erant.
 Videtur igitur insipiens quæstio, sed non ei qui
 attendit. Disce enim quod apostoli, dicente Christo
 ad paralyticum, « Ecce sanus factus es, non ultra
 pecces, ut ne deterius quiddam tibi fiat, » ubi
 cæcum viderunt, dubitabant, et quasi talia dicunt:
 Esto ille propter peccata paralyticus fuerit; de
 hoc vero quid dixeris? Nunquid ipse peccavit? Se-
 hoc dicere non potes, nam a natalitate cæcus est.
 Num parentes ejus? Sed neque hoc; non enim
 filius pro patre punitur. Igitur non tam interrogant,
 quam 632 dubitando hæc dicunt. At Dominus sol-
 vens dubium illorum, dicit: « Neque hic peccavit, »
 (nam quomodo peccasset priusquam nasceretur?)
 « neque parentes ejus. » Non dicit autem hoc quod
 liberaverit eos a peccatis: non enim simpliciter
 dixit quod Non peccaverunt parentes, sed addidit,
 « Ut cæcus nasceretur. » Nam peccaverant quidem
 parentes ejus, sed non inde huic cæcitas. Neque enim
 justum est propter parentum peccata affligi filios,
 qui non injuste agunt: et hoc Deus docet per Eze-
 chielem, dicens: « Non erit amplius hæc parabola,
 qua dicitur: Patres comederunt uvam acerbam, et
 dentes filiorum obstupescunt²⁸. » Legem item ponit
 et per Moysen: « Non morietur pater pro filio²⁹. »
 Sed, dixerit quis, quomodo scriptum quod reddat
 « peccata patrum in filios in tertiam et quartam
 generationem³⁰? » Dicendum igitur quod primum
 quidem non sit generalis hæc sententia, neque
 contra omnes dicta, sed solum contra eos qui
 egressi sunt de Ægypto. Insuper attende mentem
 sententiæ. Non enim hoc dixit, quod Pro peccatis
 patrum puniuntur filii, sed quod Peccata patrum,
 hoc est pœnæ pro peccatis irrogandæ sunt etiam
 filiis ipsorum, utpote his qui similia deliquerint.
 Nam ut ne putent hi qui ex Ægypto egressi sunt,
 quod quamvis gravius peccaverint quam parentes,
 non iisdem suppliciis puniantur, inquit, Non sic
 erit, sed peccata patrum, hoc est pœnæ, etiam ad
 vos pervenient, quia non facti estis meliores, sed
 eadem ac deteriora peccastis. Quod autem sæpe
 vides pueros mori, idque propter parentum pœnam,
 scias quod Deus propter misericordiam præcipiat
 illorum vitam, ut ne cum supervixerint, deterio-
 res parentibus fiant, et in malum suarum anima-
 rum et aliorum multorum vivant. Verumtamen hæc,
 abyssus divinorum judiciorum apud se continet.
 Nos ad sequentia pergamus:

Vers. 3-5. « Respondit Jesus: Neque hic pec-

²⁸ Ezech. xviii, 2. ²⁹ Deut. xxiv, 16. ³⁰ Exod. xx, 5.

cavii, neque parentes ejus ut cæcus nasceretur, sed ut manifestentur opera Dei in illo. Oportet me operari opera ejus qui misit me, donec dies est. Venit nox, quando nemo potest operari. Quandiu fuerit in mundo, lux sum mundi. » Ecce iterum alia dubitatio. Quæret enim quispiam : Quomodo hoc dictum est : Injuria enim affectus est homo privatus lumine, ut manifestentur opera Dei? » Non potuerunt illa aliter manifestari? Quali injustitia affectus es, o homo? Luce, inquit, privatus sum. Et quale damnum ex eo quod sensibili luce privatus sit? Imo vero majus accepit beneficium. Oculis enim animæ simul et corporis illuminatus est, et ita cæcitas in bonum ei cessit per sanationem cognoscenti verum justitiæ solem : non igitur injustitia affectus est, sed beneficium accepit cæcus natus. Insuper et hoc scias quisquis divina scrutaris, quod verbum *ἕνα* et ὁπως, hoc est apud nos, ut, sæpe in Scriptura ponuntur, non ut causam, sed ut eventum designent; sicut et apud David : « Ut **633** justificeris in sermonibus tuis ²¹. » Non enim peccavit David ut justificetur Deus : sed quia ex eventu peccato a Davide perpetrato contigit justificari Deum. Nam cum Deus quidem tanta illi dedisset, quanta accipere dignus non erat, ipse autem mandatum Dei transgressus esset, et cædem cum adulterio commisisset, et regno in contemptum Dei abusus esset, quid aliud ex eventu accidebat, quam omnino ut Deus qui judicabatur et disceptabatur cum David, justificaretur, et victor appareret condemnato rege ²²? Quia a quo regnum acceperat, illius leges rejecit propter istud ipsum, quod rex erat. Nam si privatus fuisset, non duo illa mala facile simul committere potuisset. Vides quomodo hic, Ut justificeris, non causam, sed eventum dicat; et innumera talia etiam apud Apostolum invenies. ut quod est in Epistola ad Romanos : « Quod enim notum est Dei, manifestum est in gentibus ad hoc, ut sint inexcusabiles ²³ : » quamvis non ideo Deus gentibus dederit scientiam, ut inexcusabiles peccent. Nam ipse quiaem dedit ut non peccent : deinde quia peccaverunt, ex eventu cognitio cessit eis in hoc, ut sint inexcusabiles. Et iterum, « Lex subintravit ut abundaret condemnatio ²⁴. » Atqui non propter hoc data est lex, sed ut magis comprimeretur peccatum. Quia autem non voluerunt illud reprimere hi qui legem susceperant, facta est eis lex in abundantiam peccati : amplius enim et magis imputatum est eis peccatum, quod et legem habentes peccaverint. Sicigitur et hoc loco, « Ut appareant opera Dei in illo, » non causa, sed eventus designatur. Ex hoc enim quod sanatus est cæcus, evenit glorificari Deum. Nam sicut sæpe architectus domum partim quidem elaborat, partim imperfectam relinquit : ut si quis forte ei non credat quod ipse sit ille qui partem illam exstruxerit, possit condendo et perficiendo id etiam quod erat imperfectum ostendere, quod ipse exstructi operis sit : ita et Deus noster Jesus excæcata membra

A οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἕνα τυφλὸς γεννηθῆ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με, ἕως ἡμέρας ἐστίν. Ἐρχεται νύξ, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάσασθαι. Ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ᾶ, φῶς εἶμι τοῦ κόσμου. Ἐἰδὸν πάλιν ἄπορον ἄλλο. Ζητήσῃς γὰρ ἂν τις, πῶς τοῦτο εἰρηκάν' Ἠδικήθη γὰρ ὁ ἄνθρωπος στερηθεὶς τοῦ φωτός, ἢ ἕνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ; ἢ ἄλλως δὲ οὐκ ἐντῆν φανερωθῆναι ταῦτα; Ποῖαν ἀδικίαν ἠδικήθη, ἄνθρωπε; Τοῦ φωτός, φησί, στερούμενος. Καὶ ποῖα βλάβη ἐκ τοῦ στερεῖσθαι τοῦ αἰσθητοῦ φωτός; τοῦναντίον οὐκ μᾶλλον εὐηργέτηται. Ἄμα γὰρ τῇ σωματικῇ ὁράσει καὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς ἐφωτίσθη. Ὅστε πρὸς καλὸν αὐτῷ ἢ πῆρωσις ἀπέβη, διὰ τῆς ἰάσεως ἐπιγίνονται τὸν ἀληθῆ τῆς δικαιοσύνης Β ἥλιον. Οὐκ οὐκ ἠδικήθη, ἀλλ' εὐηργέτηται ὁ τυφλός. Ἐπειτα καὶ τοῦτο γίνωσκε, πῶς ὁ τῶν θεῶν ἐξεταστής, ὅτι τὸ, « Ἴνα, » καὶ τὸ, « Ὅπως, » παρὰ τῇ Γραφῇ πολλαχοῦ οὐκ αἰτιολογικῶς, ἀλλ' ἀποδατικῶς κινῆται, ὡς περὶ τὸ παρὰ τῷ Δαυὶδ, « Ὅπως ἂν δικαιοθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου. » Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἤμαρτεν ὁ Δαυὶδ, ἵνα δικαιοθῆ ὁ Θεός, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀποτελέσματος ἁμαρτόντος τοῦ Δαυὶδ, ἀποθαίνει τὸ δικαιοθῆναι τὸν Θεόν. Ὅταν γὰρ ὁ Θεός μὲν τοσαῦτα αὐτῷ δέδωκεν, ὅσα οὐκ ἦν ἄξιός λαβεῖν, αὐτὸς δὲ παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ νόμον εἰργάσατο ἐπὶ τῇ μοιχείᾳ, καὶ τῇ βασιλείᾳ ἀπεχρήρατο εἰς ἀθέτησιν τοῦ Θεοῦ· τί ἄλλο ἐξ ἀποτελέσματος συμβαίνει, ἢ πάντως τὸ, κρινόμενον τὸν Θεόν καὶ διαλεγόμενον πρὸς τὸν Δαυὶδ, δικαιοθῆναι, καὶ τὴν νικῶσαν ἀπειγχασθαι, κατακρινόμενον τοῦ βασιλέως; Ὅτι παρ' αὐτὸν τὴν βασιλείαν ελαβε, τοῦτου τοὺς νόμους ἠθέτησε, δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι βασιλεὺς ἦν. Ἰδιώτης γὰρ ὢν, οὐκ ἂν ἔδυνθη τριαῦτα δύο κακὰ οὕτω βδέλιως κατεργάσασθαι. Ὅρᾳς, ὅτι τὸ, « Ὅπως, » ἂν δικαιοθῆς, ἢ οὐκ αἰτιολογικῶς κεῖται, ἀλλὰ κατὰ ἀπόθασιν; Καὶ μυρία τοιαῦτα καὶ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ ἐδήρῃσεις, οἷον καὶ τὸ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· « Τὸ γὰρ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, φανερόν ἐστιν ἐν τοῖς Ἑλλήσιν, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους. » Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ὁ Θεός ἔδωκε τοῖς Ἑλλήσιν τὴν γνώσιν, ἕνα ὡσιν ἀναπλόγητοι πταίνοντες. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἔδωκεν, ἵνα μὴ πταίσωσιν· εἴτα ἐπειδὴ ἔπταισιν, ἐξ ἀποτελέσματος ἢ γνώσιν αὐτοῖς ἀπέβη εἰς τὸ εἶναι ἀναπολογήτους. Καὶ πάλιν· « Νέμος δὲ παρσισηθῆναι, ἵνα πλεονάσῃ τὸ κατάκριμα· » καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἐδόθη, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἀνασταλῆ ἡ ἁμαρτία. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἠθέλησαν ἀναστῆναι ταῦτην οἱ τὸν νόμον δεξάμενοι, ἐγένετο αὐτοῖς ὁ νόμος εἰς πλεονασμὸν ἁμαρτίας· πλείων γὰρ ἐλογίσθη αὐτοῖς; καὶ μείζων ἡ ἁμαρτία, ὅτι καὶ νόμον ἔχοντες ἠμάρτανον. Οὕτως οὖν κἀνταῦθα τὸ, « Ἴνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, » αἰτιολογικῶς κεῖται, ἀλλ' ἀποδατικῶς· ἀπέβη γὰρ ἐκ τοῦ τὸν τυφλὸν θεραπευθῆναι, τὸ δοξασθῆναι τὸν Θεόν. Ὅσπερ γὰρ πολλάκις οἰκδόμος τις οἰκίας, τὸ μὲν εἰργάζετο, τὸ δὲ ἀφῆκεν ἀτέλεστον, ἵνα εἰ ποτε ἀπιστοῖ ἢ τις αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἐστὶν αὐτὸς ὁ τὸ μέρος

²¹ Psal. l, 6. ²² II Reg. xii, 13. ²³ Rom. i, 19, 20. ²⁴ Rom. v, 20.

οικοδομίας, Ἐγὼ δὲ τὸ δημιουργῆσαι καὶ τὸ ἀτελεῖς ἄ
 κείνο, δεικνύειν, ὅτι καὶ τοῦ ἠχοδομημένου αὐτοῦ
 τεχνίτης ἐστίν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς τὰ
 πεπηρωμένα μέλη ἰώμενος, καὶ ἀποκαθιστῶν εἰς τὸ
 κατὰ φύσιν, δεικνύειν, ὡς ἄρα αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τῶν
 ἄλλων μελῶν δημιουργός. Εἰπὼν δὲ, « Ἴνα φανε-
 ρωθῇ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, » περὶ ἑαυτοῦ φησιν, οὐ περὶ
 τοῦ Πατρὸς· ἐκείνου γὰρ ἡ δόξα φανερά ἦν, τὴν δὲ
 αὐτοῦ εἶδει φανερωθῆναι, καὶ ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἐξ
 ἀρχῆς πλάσας τὸν ἄνθρωπον. Οὐ μικρὰ δὲ πάντως
 ἔδξα τὸ φανερωθῆναι, ὅτι αὐτός ὁ νῦν φανείς ἄνθρω-
 πος, ἔδημιούργησεν ἐν ἀρχῇ ὡς Θεὸς τὸν ἄνθρωπον.
 Ὅτι δὲ περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, ἀκούε τῶν ἐξῆς.
 Ἐπιφέρει γάρ· « Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ
 πέμψαντός με. » — « Ἐμὲ, » φησὶ, δεῖ φανερωῖσαι
 ἑμαυτὸν, καὶ ποιῆσαι ἔργα τὰ δυνάμενά με ἀποδείξαι·
 ταῦτα τῷ Πατρὶ ποιοῦντα. Ὅρα πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι,
 τοιαῦτα ἔργα εἶα ποιεῖ ὁ Πατὴρ, δεῖ καμὲ ἐργά-
 ζεσθαι, ἀλλ', αὐτὰ ἐκεῖνα « ἃ ποιεῖ ὁ Πατὴρ. » —
 « δεῖ γάρ με, φησὶν, ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα » ἐκεῖνα
 αὐτὰ, ἃ ὁ πέμψας με ποιεῖ. Ταῦτα δὲ δεῖ με ἐργά-
 ζεσθαι « ἕως ἡμέρας ἐστὶ »· τουτέστιν, ἕως ὁ πρ-
 ῶν βίος· ἀνέστηκεν, καὶ δύνανται πιστεῦσιν εἰς ἐμὲ
 οἱ ἄνθρωποι· ἐπιτίθει γέ « ἔρχεται νύξ, ὅτε οὐδεὶς
 δύναται ἐργάσασθαι »· τουτέστι, πιστεῦσαι· ἔργον
 γὰρ τὴν πίστιν ὀνομάζει. Ἐν τῷ μέλλοντι οὖν αἰῶνι
 οὐδεὶς δύναται πιστεῦσαι. Ἡμέρα μὲν γὰρ ὁ παρῶν
 βίος, διότι δυνάμεθα ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἐργάσασθαι (εἰ καὶ
 ὁ Παῦλος νύκτα τοῦτον ὀνομάζει, διὰ τὸ ἀγνωστοῦν
 ἐνταῦθα τοὺς, ἢ ἀρετὴν, ἢ κακίαν, μετιόντας, καὶ
 ὡς πρὸς σύγκρισιν τοῦ μέλλοντος φωτὸς περιλάμψαι
 τοὺς δικαίους)· νύξ δὲ ὁ μέλλον, διότι ἐκεῖ οὐδεὶς
 δύναται ἐργάσασθαι, εἰ καὶ ὁ Παῦλος ἡμέραν τοῦτον
 καλεῖ, διὰ τὴν φωτοφάνειαν τῶν δικαίων, καὶ φαν-
 ῶσιν τῶν ἐκάστη βεβωμένων. Ἐν τῷ μέλλοντι οὖν
 αἰῶνι πιστὸς οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἐκόντες καὶ ἀκον-
 τες· ὑπακούουσιν. « Ὅταν οὖν ἐν τῷ κόσμῳ ᾧ, φῶς
 εἴμι τοῦ κόσμου »· διὰ γὰρ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς
 ἐπιδείξεως τῶν θαυμάτων φωτίζω τὰς ψυχάς. Ὅσοι
 δεῖ με καὶ νῦν φωτῆσαι πολλῶν ψυχάς, διὰ τοῦ θεραπεῦσαι τὸν τυφλόν, καὶ φωτῆσαι αὐτοῦ τὰς κόρας τῶν
 ὀμμάτων· ἐπεὶ γὰρ φῶς εἴμι, δεῖ με καὶ αἰσθητῶς καὶ πνευματικῶς φωτίζειν.

« Ταῦτα εἰπὼν, ἔπτυσε χαμαί, καὶ ἐποίησε
 πηλὸν ἐκ τοῦ πύσματος, καὶ ἐπέχρισε τὸν πηλὸν
 ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ·
 Ἰταγε, νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ,
 ὃ ἐρμηνεύεται ἀποσταλμένος· Ἀπῆλθεν οὖν
 καὶ ἐνίψατο, καὶ ἤλθε βλέπων. » — Εἰπὼν,
 φησὶ, ταῦτα ὁ Ἰησοῦς, εὐχ ἄχρι τῶν ῥημά-
 των εἰς-ἡ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργον ἐπέθεκεν. « Ἐπ-
 τυσε γὰρ χαμαί, καὶ πηλὸν ποιήσας ἐπέχρισε τοὺς
 ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ »· δεικνύων δὲ τοῦ πηλοῦ,
 ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν Ἀδὰμ ἀπὸ πηλοῦ πλάσας.
 Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι, Ἐγὼ εἴμι ὁ τὸν Ἀδὰμ πλά-
 σας, πρόσαντες ἔδδοκει τοῖς ἀκούουσι· διὰ δὲ τοῦ
 ἔργου δεικνύμενον, οὐκ εἶτι λοιπὸν προσέτατο· διὰ
 τοῦτο καὶ ἀπὸ πηλοῦ τὰ ὀμματα δημιουργεῖ, ἐκείνω
 τῷ πρόσωπῳ τῆς δημιουργίας, ᾧ καὶ τὸν Ἀδὰμ ἐστ-

sanans, et in suam naturam constituens, ostendit quod
 ipse sit qui et alia membra condidit. Dicens autem,
 « Ut manifestetur gloria Dei, » de seipso dicit, non de
 Patre. Nam illius gloria manifesta erat, suam au-
 tem oportebat manifestare, quod ipse erat ille qui
 « ab initio fecerat hominem »³⁴; et plane non parva
 erat gloria ut manifestaretur quod ipse qui nunc
 apparuit homo, sicut Deus in principio condiderit
 hominem. Quod autem de seipso hoc dicat, audi
 sequentia; subdit enim, « Oportet me operari
 opera ejus qui misit me »³⁵. Oportet me, inquit, ma-
 nifestare meipsum, et facere opera quæ possunt me
 ostendere facere eadem quæ Pater. Vide autem
 quomodo non dixerit quod Talia **634** opera quæ
 faciat Pater, oportet et me operari, sed, Illa ipsa
 « quæ facit Pater. » — « Nam oportet me, inquit, operari
 opera » illa ipsa, quæ is qui misit me, facit. Hæc
 autem oportet me operari « quandiu dies est, » hoc est
 quandiu præsens vita agitur, ut homines possint in
 me credere: quia « ventura est nox, in qua
 nullus poterit operari »³⁶, id est credere. Opus enim
 fidem nominat. Itaque in futuro sæculo nullus potest
 credere. Nam dies quidem præsens vita est, eo
 quod possumus nunc sicut in die operari: quamvis
 et Paulus hanc noctem nominet, eo quod in ea
 ignoretur quis virtutem vel peccatum operetur, et
 quoad comparisonem futuræ lucis quæ circum-
 fulgebit justos. Nox autem est futurum sæculum,
 eo quod nullus illic poterit operari: quamvis et
 Paulus hoc diem vocet, eo quod tunc ut « in
 luce refulgebunt justii, et apparebunt uniuscujusque
 facta »³⁷. Itaque in futuro sæculo fides non erit, sed
 et voluntarii et involuntarii obedient. « Quandiu igitur
 in mundo ero, lux sum mundi: » per doctrinam euius
 et miraculorum ostentationem illustro animas, atque
 ita oportet me etiam nunc multorum animas illu-
 minare, per hoc quod sano cæcum, et pupillas
 oculorum ejus illustro. Nam quia lux sum, oportet
 me et sensibilibiter et spiritualiter illuminare.

VERS. 6-7. « Hoc cum dixisset, exspuit in ter-
 ram, et fecit lutum ex spulo, et illeivit lutum super
 oculos cæci, et dixit ei: Vade, lava in piscina
 Siloæ, quod si interpreteris, sonat *missus*. Abiit
 ergo, et lavit, et venit videns. » Dicens, inquit, hæc
 Jesus, non his verbis contentus est, sed et opus
 addidit. « Exspuit enim in terram, et lutum fecit,
 inunxitque oculos cæci: » ostendens per lutum,
 quod ipse sit qui et Adam de luto formaverit.
 Dicendo enim: Ego sum qui Adam formavi³⁷,
 arrogantius visum fuisset audientibus: quod per
 opus monstratum non ita offendit: propterea et de
 luto oculos illi format more officii quo et Adam
 formatus est. Non formavit autem tantum oculos,
 neque aperuit tantum, sed et videre concessit;
 unde signum est quod et Adæ animam inspiraverit.

³⁴ Matth. xiii, 4.³⁵ Joan. ix, 4.³⁶ Ibid.³⁷ Matth. xiii, 43.³⁸ Gen. ii, 7.

Nam cum illa non operatur, etiamsi oculus sit, non videt. Porro sputo inungit oculos, quia missurus erat eum ad Siloam, ut ne aquæ fontis ascribatur miraculum; sed discamus quod virtus egressa ex ore ejus, ipsa formaverit et apernerit oculos ejus: propterea « exspuit in terram, » et ex ore fecit lutum. Deinde ut ne putes quod terræ fuerit miraculum, jubet lavari ut omne deponatur lutum. Quidam autem dicunt quod et lutum non sit depositum, sed formatum in oculum. Cæterum, jubet eum ad Siloam ire, partim ut discamus cæci fidem, et quam obediens fuerit. Non enim cogitavit: Cum lutum et sputum curare valeant oculos, quid opus mihi Siloa? quid **635** ut laver? sed obtemperavit præcipienti. Insuper ut et confundat Judæorum ingratitude. Verisimile enim erat multos illum luto super oculos unctum vidisse, et eum diligenter observasse, et ita non potuisse postea dicere, Hic est, hic non est. Et tertio ostendens se non esse iniquum legi veteri, mittit ad Siloam. Propterea et evangelista interpretationem Siloæ ponit, ut discas quod et illic Christus eum sanavit, et quod Siloa figura sit Christi. Sicut enim spiritualis petra est Christus, ita et spiritualis est Siloa. Et sicut ut torrens ille Siloæ repentinus, et vehementior apparebat terribili quadam fluxu, ita et adventus Domini occultus, et angelis incognitos, omne peccatum virtute diluit.

γέλιστος καὶ τὴν ἐρμήνειαν τοῦ Σιλωάμ προσέθηκεν; ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ ἐκεῖ αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἐθεράπευσε, καὶ ὅτι ὁ Σιλωάμ, τύπος τοῦ Χριστοῦ. Ὅσπερ γὰρ πνευματικὴ πέτρα ὁ Χριστὸς, οὕτω καὶ Σιλωάμ πνευματικὸς ἐστὶ· καὶ ὡσπερ ὁ χεῖμαρδος οὗτος τοῦ Σιλωάμ, ἀθρόον καὶ ἐκπληκτικώτερον ἐφάνετο φοβερῶ τινὶ βέβηματι· οὕτω καὶ ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία, κρυφία καὶ ἀγγέλοις ἀγνωστος, πᾶσαν τὴν ἀμαρταν τῇ δυνάμει κατακλύουσα.

VERS. 8-11. « Itaque vicini, et qui viderant eum prius quod cæcus esset, dicebant: Nonne hic est qui sedebat et qui mendicabat? Alii dicebant: Hic est. Alii rursus: Similis est ei. Ille dicebat: Ego sum. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit ille, et dixit: Ille homo qui dicitur Jesus, lutum fecit, et inunxit oculos meos, et dixit mihi: Vade ad piscinam Siloæ, et lava. Et autem abiit et lavi, visum recepi. » Perculsi admirabili miraculo vicini, increduli erant: et quamvis ab initio ad Siloam oculis ejus luto inunctis ad hoc erat, ut multi eum viderent, et non postea negarent, quasi nescientes, attamen adhuc increduli sunt. Non temere autem hoc adnotavit evangelista, quod mendicus fuerit, sed ut ostendat ineffabilem Domini misericordiam, quæ se ad infimos usque demittat, ita ut et mendicum summa diligentia curaret, et ut inde etiam ipsi disceremus ne contemnamus minimos. Cæterum autem neque priorem erubescens cæcitate, neque populum timens, constitetur, « Ego sum, » prædicans benefactorem: et dicit, « Homo quidam qui dicitur Jesus. » Nominem Dominum vocat, eo quod de illo nihil adhuc magni cognoverat; latetur autem quantum tunc cognovit. Unde autem cognovit illum quod Jesus esset? ex colloquio ad discipulos. Nam quia discipuli quidam eum interrogaverant de illo, et ipse multa

μιούργησεν. Οὐκ ἐπλασε δὲ μόνον τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὐδὲ ἀνέφεξε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄραν ἔχαρισα· οὗτε τεκμήριόν ἐστι τοῦ καὶ τὴν ψυχὴν αὐτὸν ἐμφυσᾶσαι τῷ Ἀδὰμ· ἐκεῖνης γὰρ μὴ ἐνεργούσης, ὀφθαλμοὺς καὶ ἀπηρτισμένο; ἦ, οὐκ ἂν εἴδοι ποτέ. Πτύσματι δὲ κέχρηται εἰς τὴν ἀνάβλεψιν. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸν ἐμελλε πέμπειν ἐπὶ τὸν Σιλωάμ, ἵνα μὴ τῷ ὕδατι τῆς πηγῆς ἐπιγραφῇ τὸ θαῦμα, ἀλλὰ μάθωμεν, ὅτι ἡ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐξελθούσα δύναμις, αὐτῇ καὶ διεπλασε καὶ ἀνέφεξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ· διὰ τοῦτο « ἔπτυσσε χαμαί, » καὶ ἐκ τοῦ στόματος ἐποίησε πηλόν. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι τῇ γῆς ἦν τὸ θαῦμα, κελεύει νίφασθαι, ἵνα πάντως ἀπόθῃται τὸν πηλόν. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ὁ πηλὸς οὐκ ἀπετίθη, ἀλλ' εἰς ὀφθαλμοὺς ἐδημιουργήθη· κελεύει δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸν Σιλωάμ ἀπελθεῖν, ἅμα μὲν ἵνα μάθωμεν τοῦ τυφλοῦ τὴν πίστιν, καὶ πῶς ὑπήκοος ἦν· οὐ γὰρ διελογίσαστο· εἰ ὄλω; ὁ πηλὸς ἐστὶ, καὶ τὸ πτύσμα τὸ παρέχον μοι τοὺς ὀφθαλμοὺς, τίς μοι χρεῖα τοῦ Σιλωάμ, ἡ τοῦ νίφασθαι; ἀλλ' ἐπέισθη τῷ κελεύοντι. Ἄμα δὲ καὶ ἵνα ἐπιστομίσῃ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀγνωμοσύνην. Εἰκὸς γὰρ ἦν πολλοὺς θεάσασθαι αὐτὸν τὸν πηλόν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κερχρισμένον, καὶ προσέσχον ἂν αὐτῷ μετὰ ἀκριβείας, ὥστε μὴ ἔχειν λέγειν ὕστερον, Οὐτός ἐστιν, οὐκ ἔστιν οὗτος. Καὶ τρίτον δεικνύων ἑαυτὸν, ὅτι οὐκ ἀλλοτρίος ἐστὶ τοῦ νόμου καὶ τῆς Παλαιᾶς, πέμπων εἰς τὸν Σιλωάμ. Διατί δὲ ὁ εὐαγγ-

Οἱ οὖν γείτονες οἱ θεωροῦντες αὐτὸν τὸ πρότερον, ὅτι τυφλὸς ἦν, ἔλεγον· Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ καθήμενος, καὶ προσαιτῶν; Ἄλλοι ἔλεγον ὅτι Οὐτός ἐστιν· ἄλλοι δὲ, ὅτι Ὅμοιος αὐτῷ ἐστίν. Ἐκεῖνος δὲ ἔλεγεν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι. Ἐλεγον οὖν αὐτῷ· Πῶς ἀνεψήθησάν σου οἱ ὀφθαλμοί; Ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν· Ἄνθρωπος λεγόμενος Ἰησοῦς, πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισε μου τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ εἶπέ μοι· Ὑπάγε εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ, καὶ νίψαι. Ἀπελθὼν δὲ καὶ νιψάμενος, ἀνέβλεψα. Ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τοῦ θαύματος ἐκπληκτόμενοι οἱ γείτονες, δισπιστοῦντες ἦσαν· καίτοι ἡ ἐπὶ τὸν Σιλωάμ ἀφίξις αὐτοῦ κερχρισμένου[ς] τοὺς ὀφθαλμοὺς πηλῷ ἐπὶ τούτῳ ἐγένετο, ἵνα πολλοὶ αὐτὸν ἴδωσι, καὶ μὴ ὕστερον ἀρνῶνται, ὡς ἀγνοοῦντες δῆθεν· ἀλλ' ὁμοῦ καὶ ἐπιστοῦσιν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ ἐπισημαίνεται ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι προσαιτῆς ἦν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὸ ἀφανὸν τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου, ὅπως καὶ ἄχρι τῶν εὐτελῶν συγκατέβαινεν, ὡς καὶ προσαιτῆς θεραπεύειν μετὰ πολλῆς τῆς κηδεμονίας, καὶ ἵνα ἐκ τούτου καὶ αὐτοὶ μαθόντες, μὴ καταφρονῶμεν τῶν ἐλαχίστων. Ὁ δὲ τυφλὸς μῆτε τὴν προτέραν αἰσχυρόμενος πήρωσιν, μῆτε τὸν δῆμον φοβούμενος, ὁμολογεῖ, ὅτι, « Ἐγὼ εἰμι, » ἀνακηρύττων τὸν εὐεργέτην, καὶ φησιν· « Ἄνθρωπός τις Ἰησοῦς λεγόμενος. » Ἄνθρωπον τὸν Κύριον καλεῖ, ἐπειδὴ οὐδὲν οὐδέπω περὶ αὐτοῦ ἐγίνωσκεν· ὁ δὲ τῶς ἐγίνωσκε, τοῦτο ὁμο-

λογει. Ἦθθεν δὲ ἐπεγίνωσκεν αὐτὸν, ὅτι Ἰησοῦς ἄστιν; Ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς μαθητὰς διαλέξεω; ἐπεὶ γὰρ ἠρώτησαν μὲν οἱ μαθηταὶ περὶ αὐτοῦ τὸν Κύριον, ὃ δὲ πλεῖω διελέχθη αὐτοῖς, ὅτι τε, « Δεῖ με ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με, » καὶ ὅτι, « Φῶς εἰμι τοῦ κόσμου, » τοιαῦτα δὲ οὐδεὶς ἄλλος ἴδιθασκεν, εἰ μὴ ὁ Ἰησοῦς, καὶ τούτοις τοῖς βήμασι συχνακίς ἐκέχρητο, ἐκ τούτων ἐπέγνω ὁ τυφλός, ὅτι Ἰησοῦς ἔστι. Τὸ μὲν οὖν ποιῆσαι πηλὸν, γούς εἶπε · τὸ δὲ πτύσαι οὐκ ἔτι. Οὐ γὰρ οἶδε ἄληθης ὁ ἄνθρωπος.

« Εἶπον οὖν αὐτῷ · Πού ἐστιν ἐκεῖνος; Λέγει · Οὐκ οἶδα. Ἄγουσιν αὐτὸν πρὸς τοὺς Φαρισαίους τὴν ποτε τυφλόν. Ἦν δὲ Σάββατον ὅτε τὸν πηλὸν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀνέψεν αὐτοῦ τοὺς ὄφθαλμούς. Πάλιν οὖν ἠρώτων αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι, πῶς ἀνέβλεψεν. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς · Πηλὸν ἐπέθηκεν ἐπὶ τοὺς ὄφθαλμούς μου, καὶ ἐνίψαμην, καὶ βλέπω. Ἐλεγον οὖν ἐκ τῶν Φαρισαίων τινές · Οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι παρὰ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ. Ἄλλοι ἔλεγον · Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἀμαρτωλῶς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; Καὶ σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς. Ἐπειδὴ ὁ Κύριος θεραπεύων, καὶ θαῦμα ποιῶν, εἴθωεν ἐκνεύειν διὰ τὸ ἀκόμπαστον, ἐρωτηθεὶς ὁ τυφλός, Πού ἐστιν ἐκεῖνος; λέγει · Οὐκ οἶδα, » ἀληθειῶν πάντως κἀν τούτῳ. » Ἄγουσι δὲ αὐτὸν πρὸς τοὺς Φαρισαίους, » διὰ τὸ σφοδροτέρας ἐρωτήσεως καὶ ὀριμυτέρας ἀξιώσῃναι. Ἐπισημαίνεται δὲ ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι Σάββατον ἦν, ἵνα ἐνδείξηται τὴν πονηρίαν αὐτῶν, ὡς δρασομένων προφάσεις κατὰ Χριστοῦ, καὶ ἐγκαλοῦντων αὐτῷ τὴν τοῦ Σαββίτου παράβασιν, καὶ διὰ ταύτην συσκήρειν πειρωμένον τὸ θαῦμα · διὸ οὐδὲ ἐρωτῶσιν αὐτὸν, Πῶς ἀνέβλεψας, ἀλλὰ, « Πῶς ἀνέψξῃ σου τοὺς ὄφθαλμούς; » τὸ ὅλον διαβάλλοντες τὸν Κύριον, ὡς ἐν τῷ Σαββάτῳ ἐργασάμενον, ἀναγκάζοντες αὐτὸν τὸν τυφλὸν ἐπιμνησθῆναι, ὅτι πηλὸν ἐποίησεν ἐν τῷ Σαββάτῳ θηλιζῆ. Αὐτὸς δὲ ὡς πρὸς ἀκηκότας ἤδη διαλεγόμενος, οὔτε τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ μνημονεύει, οὔτε τί πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος ἐλάλησεν, ἀλλ' ἤ μόνον, ὅτι « Πηλὸν ἐπέθηκεν ἐπὶ τοὺς ὄφθαλμούς μου, καὶ ἐνίψαμην, καὶ βλέπω. » Εἰκόξ γὰρ ἦν προακηκοέναι τοὺς Φαρισαίους παρὰ τῶν καὶ τὸν τυφλὸν ἀγαθόντων πρὸς αὐτοὺς, διαβαλλόντων ἰσως τὸν Κύριον, καὶ εἰπόντων ἄν · Ἴδε οἷα ποιεῖ ἐν Σαββάτῳ ὁ Ἰησοῦς. Ἄξιον δὲ ἰδεῖν τὴν παρρησίαν τοῦ τυφλοῦ, ὅπως καὶ τοῖς Φαρισαίοις ἀνεκπλήκτως διαλέγεται. Αὐτοὶ μὲν ἠνεγκαν αὐτὸν, ἵνα τῷ φόβῳ καταπραγεί, ἀρνήσῃται τὴν θεραπείαν · ὃ δὲ τρανώτερον ἐκδοῖ, ὅτι « Βλέπω. » — « Ἐλεγον οὖν ἐκ τῶν Φαρισαίων τινές, » ἀλλ' οὐκί πάντες, ἀλλὰ οἱ ἰταμώτεροι · « Οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλοι δὲ ἔλεγον, ὅτι Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἀμαρτωλῶς τοιαῦτα ποιεῖν; » Ὁρῶς τοὺς πολλοὺς ἀπὸ τῶν σημείων μαλαττομένους; Ἰδοὺ οὗτοι Φαρισαῖοι καὶ ἄρχοντες, ὅμως ἀπὸ τοῦ σημείου καταδύσωπουντα, καὶ ὑπεραπολογοῦνται, « καὶ σχίσμα ἦν

loqueretur eis, nempe, « Oportet me operari opera ejus qui misit me, » et, « Lux sum mundi » : » talia autem nullus alius docebat, nisi solus Jesus, et illis verbis crebro usus est : inde agnovit eum cæcus quod Jesus esset. Nam facientem lutum, et inungentem oculos, ex contactu agnovit, spuientem non item. Non enim sciebat, et propterea quod nesciebat, non addidit, adeo erat homo verax.

καὶ ἐπιχρῆσαι τοὺς ὄφθαλμούς, ἐκ τῆς ἀφῆς ἐπιδίωπερ οὐκ ἐπέγνω, οὐδὲ προσηλθῆσιν, οὕτως ἦν

VERS. 12-16. « Dixerunt ergo ei : Ubi est ille? Ait : Nescio. Adducunt ad Phariseos eum qui dudum cæcus fuerat. Erat autem Sabbatum cum lutum faceret Jesus, et aperiret oculos ejus. Iterum ergo interrogabant eum et Pharisei, quomodo visum recepisset. Ille autem dixit eis : Lutum mihi imposuit super oculos, et lavi, et video. Dicebant ergo ex Phariseis quidam : Non est hic homo a Deo, quia Sabbatum non observat. Alii autem dicebant : Quomodo potest homo peccator hæc signa edere? Et dissensio erat inter eos. » Quoniam Dominus sanans et miraculum faciens, consueverat, eo quod alienus esset ab ostentatione, secedere, interrogatus cæcus, « Ubi est ille? » dicit, « Nescio : » verum omnino loquens et in hoc. « Ducunt autem illum ad Phariseos, » ut diligentius et exactius interrogaretur. Porro evangelista assignavit Sabbatum esse, ut ostendat malitia illorum, quod contra Christum apprehenderint occasionem, et arguerint illum propter violationem Sabbati, et ita tentarint adumbrare miraculum. Propterea neque interrogant illum Quomodo viderit, sed « Quomodo oculos ejus aperuerit, » per omnia calumniantes Dominum, quod in Sabbato operatus fuerit, cogentes illum cæcum commemorare, quod lutum fecerit, in Sabbato scilicet. Ipse autem sicut ad eos qui audierant jam loquens, neque nominis Jesu memor est, neque quid ad ipsum Dominus dixerit, sed solum, « Lutum imposuit super oculos meos, et lavi, et video. » Verisimile enim fuit quod audiverint Pharisei ab iis qui adducebant ipsum ad illos, qui forte accusabant Dominum et dicebant, Ecce qualia facit in Sabbato Jesus. Opera pretium autem est videre cæci in dicendo libertatem, ut et Phariseos impavide alloquitur. Nam illi quidem adducebant eum, ut metu percussus negaret sanationem. At ille clarius exclamat, « Video. » — « Dicebant igitur quidam ex Phariseis, » non omnes, sed impudentiores : « Hic homo non est ex Deo. Alii autem dicebant : Quomodo potest homo peccator talia facere? » Vides multos a signis vulceri? Ecce et hi Pharisei et principes erant, attamen a signo placantur et defensionem suscipiunt. « Et dissensio erat in eis. » Hæc dissensio prius orta fuit in turba : « ²⁹ Nam alii quidem dicebant, Seducit turbam, alii autem, Non. » Nunc autem et in principibus

²⁸ Joan. ix, 4, 5. ²⁹ Joan. vii, 12.

oritur, et multi ex Pharisæis divisi ab aliis sunt, et patrocinantur miraculo. Verumtamen quamvis divisi fuerint, negligentius tamen instant pro Christo, et dubitanter et duplici animo magis quam firmiter. Audi enim quid dicant: « Quomodo potest homo peccator talia facere? » Vides quam leviter urgeant? Vide autem et malitiam eorum qui criminantur. Non enim dicunt: Hic non est ex Deo, quia in Sabbato sanat; sed, « Quia Sabbatum non servat: » sursum deorsumque non beneficium, sed dici violationem pronuntiantes. Annota autem et hoc, **637** quomodo principes segniores quam turba sint in bono. Nam turba quidem prius divisa erat sententiis, et non omnes dura loquebantur contra Christum: Principes autem posterius in hanc laudabilem dissensionem venerunt. Contingit enim etiam bene dissentire, sicut et Dominus dicit: « Gladium veni mittere super terram ⁴⁰, » quo sententiæ omnino ob honum et pietatem dividuntur.

VERS. 17-19. « Dicunt cæco iterum: Tu, quid dicis de illo quia aperuit tibi oculos tuos? Ille autem dixit: Propheta est. Non crediderunt ergo Judæi de illo quod cæcus fuisset, et visum recepisset, donec vocaverunt parentes ejus qui visum receperat, et interrogaverunt eos, dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicebatis cæcum natum esse? quomodo ergo nunc videt. » Qui fuerunt interrogantes cæcum, « Tu quid dicis de illo? » Erant plane ex benevolorum sorte. Nam postquam dixerunt, « Quomodo potest peccator talia signa facere? » ut ne videantur ipsi frustra patrocinari, eum qui beneficium acceperat, in testem adducunt, ut per eum qui virtutem senserat, confutarent calumniatores. Vide enim quomodo benevole interrogant. Non enim dixerunt, « Tu quid dicis de illo, » quia lutum fecit, quia Sabbatum non servavit? sed miraculi mentionem faciunt, « Quia aperuisti oculos tuos: » quasi exacuente euratum ut pro Christo quæ digna erant, diceret. In memoriam enim ei reducunt: « Quia aperuisti oculos tuos. » Beneficio te persecutus est, dicunt: et ita debes illum prædicare. Ideo et cæcus constitetur tunc id quod potuit, quod non sit peccator, sed ex Deo. « Propheta enim est, » dicit: quamvis « alii dicerent quod non esset ex Deo, eo quod Sabbatum non servaret: » tametsi Christus uno digito lutum inungens Sabbatum solvere videbatur: ipsi autem tota manu solventes in Sabbato animalia ut potum dent, videbantur pii

⁴⁰ Matth. x, 34.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(29) Codd. 26 et 32, *Kal σχίσμα ην εν αυτοις.* Ἐπειδὴ ὁ θεραπεύων καὶ θαυματοποιῶν εἰώθη διὰ τὸ ἀκόμπαστον ἐκνεύειν, ἐρωτησθεὶς ὁ τυφλὸς Πουῖος: λέγει, *Θύκισδα*, ἀληθεύων πάντως κἀν τούτῳ. Τοῦτο τὸ σχίσμα, κ. τ. λ. « Et dissensio erat in eis. Quoniam autem Dominus, cum quempiam sana-

bat, vel aliud miraculum patrabat, solebat e loco cedere, quia erat ab omnium ambitione alienissimus: ideirco cæcus interrogatus, Quinam ille esset, ait, *Nescio*: etiam in hoc verum, omnino dicens. Hæc dissensio, » etc.

ἐν αὐτοῖς (29). Ἐ τοῦτο τὸ σχίσμα πρότερον μὲν ἐν τῷ ὄχλῳ ἐφύη· οἱ μὲν γὰρ ἔλεγον, ὅτι « Πλανᾷ τὸν ὄχλον· οἱ δὲ, ὅτι Οὐ. » Νῦν δὲ καὶ ἄρχουσι φύεται, καὶ ἰδοὺ πολλοὶ τῶν Φαρισαίων ἀποσχισθέντες τῶν ἄλλων, συνηγοροῦσι τῷ θαύματι. Πλὴν εἰ καὶ ἐπεσχίσθησαν, ἀλλὰ μαλακώτερον ἐνίσταντο ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀμφιβόλως μᾶλλον καὶ διψύχως, ἢ βεβαίως. Ἄκουε γὰρ τί φασιν· « Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἀμαρτωλῶς τοιαῦτα ποιεῖν; » Ὑρᾶς τὸ μαλακὸν τῆς ἐνστάσεως: Ὅρα καὶ τὴν κακουργίαν τῶν διαβαλλόντων. Οὐ γὰρ λέγουσιν, ὅτι Οὗτος οὐκ ἔστιν ἐκ Θεοῦ, ὅτι ἐν Σαββάτῳ θεραπεύει, ἀλλ', « ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ, » ἄνω καὶ κάτω οὐ τὴν εὐεργεσίαν, ἀλλὰ τὴν παράλυσιν τῆς ἡμέρας προφέροντες. Σημειῶσαι δὲ καὶ τοῦτο, ὅπως οἱ ἄρχοντες νεωρότεροι τοῦ ὄχλου εἰσὶ περὶ τὸ καλόν. Ἰδοὺ γὰρ ὁ μὲν ὄχλος πρότερον ἐσχίσθησαν ταῖς γνώμαις, καὶ οὐχὶ πάντες ὁμοφώνουν κατὰ τοῦ Χριστοῦ· οἱ δὲ ἄρχοντες ὕστερον τοῦτο τὸ ἐπαινετὸν σχίσμα πεπόνθησαν. Ἔστι γὰρ καὶ καλῶς σχισθῆναι· καθὰ καὶ ὁ Κύριός φησι· « Μάχαιραν ἤλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, » τὴν ἐπὶ καλῷ πάντως καὶ εὐσεβείᾳ διχογνωμοσύνην.

« Λέγουσι τῷ τυφλῷ πάλιν· Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; » Ὁ δὲ εἶπεν, ὅτι Προφήτης ἐστίν. Οὐκ ἐπίστευσαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι τυφλὸς ἦν, καὶ ἀνέβλεψεν, ἕως ὅτου ἐφώνησαν τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τοῦ ἀναβλέψαντος, καὶ ἠρώτησαν αὐτούς, λέγοντες· Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὁμῶν, ὃν ὁμεῖς ἐλέγετε, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; πῶς οὖν ἄρτι βλέπει; » Τίνες ἦσαν οἱ ἐρωτῶντες τὸν τυφλόν, « Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ; » Τῆς τῶν εὐγνωμῶν μοῖρας ἦσαν. Ἐπεὶ γὰρ εἶπον, ὅτι « Πῶς δύναται ἀμαρτωλῶς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; » ἵνα μὴ δέξωσιν αὐτοὶ μάτην συνηγορεῖν, τὴν λαθόντα τὴν εὐεργεσίαν, αὐτὸν παράγουσι μάρτυρα, ὡς αἰσθόμενον τῆς δυνάμεως, ὡς ἂν ἐπιστομίωσι τοὺς διαβολεῖς. Ὅρα γὰρ πῶς εὐγνωμόως ἐρωτῶσιν. Οὐ γὰρ εἶπον· Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι πηλὸν ἐποίησεν; ὅτι τὸ Σάββατον οὐκ ἐτήρησεν; ἀλλὰ τοῦ θαύματος μνημονεύουσιν, « Ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; » μονονουχὶ καὶ τὸν θεραπευθέντα παραθήγοντες εἰς τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ τὰ εἰκότα εἰπεῖν. Ἄναμιμνήσκουσι γὰρ αὐτὸν, καὶ νύττουσιν αὐτόν· « Ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς. » Εὐηργέτησε σέ, φασίν, ὅστε ὀφείλεις ἀνακηρύξει αὐτόν. Διὰ καὶ ὁ τυφλὸς ὁμολογεῖ τῶς ὅπερ ἠδύνατο, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀμαρτωλῶς, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. « Προφήτης γὰρ ἐστίν, » κἀν ἕτεροι λέγουσιν, ὅτι « Οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ· διότι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ. » Καίτοι ὁ μὲν Χριστὸς ἐνὶ δακτύλῳ τὸν πηλὸν ἐπιχρίσας, παραλύειν ἐδόκει τὸ Σάββατον· αὐτοὶ δὲ ὅλην χεῖρὶ λύοντες τῷ Σαβ-

ὁπῶν τὰ ζῶα πρὸς ποτισμὸν, ἐδόκουν εὐσεθεῖν. Φω-
 κῶσιν οὖν οἱ σκληροὶ καὶ ἀπειθεῖς τοὺς γονεῖς αὐ-
 τοῦ, εἰς ἀγωνίαν αὐτοὺς ἐμβαλεῖν βουλόμενοι, καὶ
 διὰ ταύτης εἰς ἀρνησιν τῆς πηρώσεως τοῦ παιδός.
 Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἠδυνήθησαν τὸ εὐγνώμον
 σῶμα ἐμφράξαι, τοὺς γονεῖς ἐκδεδίττονται, τιτρώ-
 σκιν οὕτω τὸ θαῦμα προσδοκῶντες. Ἰσῶσιν οὖν
 αὐτοὺς ἐν τῷ μέσῳ, καὶ μετὰ πολλοῦ θυμοῦ τὴν
 ἐρώτησιν ποιοῦνται, μᾶλλον δὲ μετὰ πολλῆς κακουρ-
 γίας. Οὐ γὰρ εἶπον, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν ὁ
 ποτὲ τυφλὸς, ἀλλ', « Ὅν ὑμεῖς ἐλέγετε. » μονο-
 ουχὶ τοῦτο λέγοντες. « Ὅν ὑμεῖς ἐποίησατε τυφλόν,
 καὶ πανταχοῦ διεφημήσατε τὸν λόγον, πλασάμενοι
 πάντως καὶ καταψεύσμενοι. Ἄλλ', ὧ μιᾶροι Φαρι-
 σαῖοι, τίς ἂν πατὴρ ἀνάσχοιτο τοιαῦτα καταψεύσα-
 σθαι παιδὸς οἴκλου; Δοεὶ δὲ τούτους στενωχωροῦσιν
 αὐτοὺς, καὶ βιάζονται ἀρνήσασθαι τὸν υἱόν, τῷ τε
 εἶπεν, « Ὅν ὑμεῖς ἐλέγετε, » καὶ τῷ, « Πῶς οὖν
 ἄρτι βλέπεις; » Ὁρᾶς, ὅτι ὡς ψευδομένων αὐτῶν τὸ
 πρότερον, φημί δὴ, τὸ τυφλὸν εἶναι τὸν κατὰ, ση-
 μείον προφέρουσι τοῦτο, τὸ ὕστερον αὐτὸν βλέπειν. Ἡ γὰρ
 ἡ κεῖνον, τὸ τυφλὸν εἶναι. Ἀλλὰ μὴν τοῦτο ἀληθές, βλέπει γὰρ
 ψευδὸς ἄρα ὁ ὑμεῖς ἐκηρύξατε, τὸ τυ-
 φλὸν εἶναι τὸ πρότερον.

« Ἀπεκριθῆσαν αὐτοῖς οἱ γονεῖς αὐτοῦ, καὶ εἶπον·
 Ὁρᾶμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ἡμῶν, καὶ ὅτι τυ-
 φλὸς ἐγεννήθη· πῶς δὲ νῦν βλέπει, οὐκ οἶδμεν· ἢ
 τίς ἤνοιξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἡμεῖς οὐκ οἶδα-
 μεν· αὐτὸς ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε, αὐτὸς
 περὶ ἑαυτοῦ λαλήσει. Ταῦτα εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ,
 ὅτι ἐφοβοῦντο τοὺς Ἰουδαίους. Ἦδη γὰρ συνέθεντο
 οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν,
 ἀποσυνάγωγος γένηται. Διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς αὐτοῦ
 εἶπον, ὅτι Ἠλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε. » Τρεῖς
 ἐρωτήσεις οἱ Φαρισαῖοι προσήνεγκαν τοῖς γονεῦσι τοῦ
 τυφλοῦ, εἰ υἱὸς αὐτῶν ἦν, εἰ τυφλὸς ἐγεννήθη, καὶ
 πῶς ἀνέβλεψεν. Οἱ δὲ, τὰς μὲν δύο, ὅτι τε υἱὸς αὐ-
 τῶν ἔστι, καὶ ὅτι τυφλὸς ἦν, ὁμολογοῦσι· τὸν δὲ
 τρόπον τῆς θεραπείας ἀγνοοῦντες, οὐ προστιθέασιν.
 Καὶ τοῦτο δὲ πάντως ὑπὲρ τοῦ τὴν ἀλήθειαν ὁμολο-
 γηθῆναι βεβαιότερον, γίνεται, ὥστε αὐτὸν τὸν
 τῆς εὐεργεσίας ἀπολάσαντα, τὸν καὶ ἀξιοπιστότερον
 εἶνα, μαρτυρησάι ταῦτα· καθὰ καὶ οἱ γονεῖς αὐτοῦ
 φασιν· « Αὐτὸς ἡλικίαν ἔχει. » Μὴ γὰρ νηπιός
 ἐστίν, ἢ ἀτελής, ὥστε μὴ συνέναι πῶς τεθεράπευ-
 ται; « Τοιαῦτα δὲ εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ, » φοβοῦμενοι
 τοὺς Φαρισαίους· οὕτως ἔτι ἦσαν ἀτελεῖς καὶ ἀγε-
 νέστεροι τοῦ παιδός. Ἐκεῖνος γάρτοι μάρτυς ἀνέκ-
 πλητος ἵσταται τῆς ἀληθείας· οὕτως ἐφωτίσθη καὶ
 τοὺς νοερούς ὀφθαλμούς.

« Ἐφώνησαν οὖν ἐκ δευτέρου τὸν ἄνθρωπον, ὃς
 ἦν τυφλός, καὶ εἶπον αὐτῷ· Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ·
 Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλὸς
 ἐστίν. Ἀπεκριθὼ οὖν ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν· Εἰ ἁμαρ-
 τωλὸς ἐστίν, οὐκ οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὦν, ἄρτι
 βλέπω. Εἶπον δὲ αὐτῷ πάλιν· Τί ἐποίησέν σοι; πῶς
 ἤνοιξέν σου τοὺς ὀφθαλμούς; Ἀπεκριθὼ αὐτοῖς·
 Εἶπον ὑμῖν ἤδη, καὶ οὐκ ἤκούσατε, τί πάλιν θέλετε
 ἀκοῦειν; Μὴ καὶ ὑμεῖς μαθηταὶ αὐτοῦ θέλετε γενέ-
 σθαι; Ἐλοιδῶρθησαν οὖν αὐτὸν, καὶ εἶπον· Σὺ εἰ μα-

A esse. Vocant igitur duri et impersuasibiles parentes
 ejus, volentes illos perplexos reddere, et ita negare
 cæcitatē filii. Nam quia illius gratum os obstruere
 non poterant, parentes ejus ambiguos reddunt,
 quos statuant in medio, et cum multo furore inter-
 rogant, imo cum multa malitia. Non enim dixerunt,
 Hic est filius vester, qui dudum cæcus, sed,
 « Quem vos dicitis, » quasi dicentes, quem vos
 cæcum fecistis, ubique sermonem illum seminantes,
 fingentes et mentientes. Verum, o scelesti Pharisæi,
 quis pater talia contra filium suum mentiretur?
 Duobus autem illos angustis locis urgent, et cogunt
 negare filium, dicendo, « Quem vos dicebatis, » et,
 « Quomodo igitur nunc videt? » Vides enim quod
 signum hoc, quod postea ille viderit, ita narrant,
 quasi prius eum cæcum fuisse mentiti illi essent.
 Nam mendacium est, aiunt, vel illud quod ipse nunc
 videt, vel illud quod cæcus esset: sed illud veritas,
 videt 638 enim: mendacium igitur quod vos præ-
 dicastis, cæcum illum fuisse prius.

Ἡ γὰρ τοῦτο, φασί, ψευδὸς, τὸ βλέπειν αὐτὸν νῦν,
 φασί, ψευδὸς ἄρα ὁ ὑμεῖς ἐκηρύξατε, τὸ τυ-
 φλὸν εἶναι τὸ πρότερον.

Vers. 20-23. « Responderunt autem eis parentes
 ejus, et dixerunt: Scimus quod hic est filius noster,
 et cæcus natus est. Quomodo autem nunc videtur,
 nescimus; aut quis ejus oculos aperuerit, nos
 nescimus: ipse ætatem habet, ipsum interrogate,
 ipse de se loquatur. Hæc dixerunt parentes ejus,
 quod timerent Judæos. Jam enim conspiraverant
 Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum,
 e Synagoga ejiceretur. Propterea parentes ejus
 dixerunt: Ætatem habet, ipsum interrogate. »
 Tres interrogationes obtulerant Pharisæi parenti-
 bus cæci: num filius eorum esset, num cæcus natus
 esset, et quomodo visum recepisset. Et illi quidem
 duo fatentur, quod filius eorum, et quod cæcus
 fuerit; modum autem sanationis ignorant: et hoc
 omnino contingebat ut confessio veritatis firmior
 fieret, et ita ipse qui beneficium sensit, et fide dignior
 erat, testaretur illa, sicut et parentes ejus
 dicunt, « Ipse ætatem habet. » Nunquid infans est,
 vel stupidus, ut non intellexerit quomodo sanatus
 sit? Hæc autem dixerunt parentes ejus, » timen-
 tes Pharisæos: ita adhuc erant inexercitati et
 ignobiliores filio. Nam ille veritatis mansit imper-
 percussus testis: ita et illustrati erant mentales
 ejus oculi.

Vers. 24-29. « Vocaverunt ergo rursus homi-
 nem qui fuerat cæcus, et dixerunt ei: Da gloriam
 Deo. Nos scimus quod hic homo peccator est.
 Respondit ergo ille, et dixit: An peccator sit,
 nescio: unum scio, quod cæcus cum essem, nunc
 videam. Dixerunt ergo illi iterum: Quid fecit tibi?
 quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis: Dixi
 vobis jam, nec audistis, cur iterum vultis audire?
 Num etiam vos vultis discipuli ejus fieri? Convieiati
 sunt ergo ei, et dixerunt: Tu discipulus illius esto,

ginta annorum. Veruntamen dicunt quidam, A quinquagesimum eis annus ad honorem anni Jubilæi dictum, quo et servos liberos dimittebant, et possessiones emptæ reddebantur, et omnia alia perficiebantur, quæ ad honorem Dei constituta ²⁶. At Dominus quid dicit? « Antequam Abraham fieret, ego sum. » Vide, non dicit, Antequam Abraham fieret, ego eram: sed, « sum. » Istud enim verbum, « Sum, » Deo proprie convenit, eo quod perpetuus sit et sempiternus, id quod hoc verbum significat. Itaque Pater ejus in veteri lege hoc verbo utitur, « Ego sum qui sum ²⁷. » De Abraham vero dixit *fieret*, merito, tanquam de corruptibili. Nam qui factus est, et corrumpitur. Verbum autem Sum, divinam et ab omni corruptione alienam sempiternitatem significat. Quapropter et Judæi existimantes hoc blasphemum verbum (soli enim Deo convenit) « tulerunt lapides » contra eum. At ipse iterum delitescit, se humilians, ne ante tempus moriatur. Quomodo autem se occultat? Non in angulum templi se conjecit, neque in domunculam quamdam fugit, neque post parietem vel columnam se incurvavit, sed sua magna potestate invisibilem **631** se fecit insidiatoribus, quamvis per medium illorum exiret. Et « præterivit sic, » id est transivit simpliciter et absque labore. Vide autem quomodo ipse quidem omnia quæ debebat, implevit. Nam ipse quidem satis eos docuit et de se, et de Patre, et monstravit eis nobilitatem et libertatem veram, quæ a peccatis libera est, et quod sola servitus peccati fœda: et in summa, nihil eorum quæ oportebat, reliquit: illi autem lapidant eum. Ideo relinquit illos, quia non ultra correctionem recipiebant. Adnota autem quod lapidantes illum, hi erant de quibus dixit evangelista quod crediderint in eum, ita fides illorum non erat fides, sed temporaria quædam et frigida affectio in his quæ Christo dicebantur.

CAPUT IX.

De cæco a natiuitate.

Vers. 1, 2. « Et præteriens Jesus vidit hominem cæcum a natiuitate, et interrogaverunt eum discipuli ejus, dicentes: Rabbi, quis peccavit, hic, an parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Exiit quidem de templo Dominus, ut furor Judæorum mitigaretur: ad sanandum autem cæcum convertitur, etiam per hoc signum duritiam et impersuasibilitatem eorum frangere conans, tametsi nihil illis prodesset. Insuper et ostendit eis quod non sine causa neque arroganter dixerit: « Priusquam Abraham fieret, ego sum ²⁷. » Ecce enim miraculum facit, quale nullus unquam prius. Nam etsi quis aperuerit oculos cæci, non tamen cæci nati. Manifestum igitur quod Deus sit, et ante Abraham, qui fecit hoc quod a sæculo non factum est. Dedita autem opera ad cæcum venit, non ille ad ipsum. Proinde et discipuli cum vidissent eum tam intente

ἐπελθὼν αὐτοῖς, ἐμνήσθησαν τῶν πεντήκοντα ἐτῶν. Πλὴν φασὶ τινες, ὅτι διὰ τὸ πενητηκοστὸν ἔτος αὐτοῖς διὰ τιμῆς ἀγασθαι, τὸν ἰωδηλαῖδὸν φημι ἐνιαυτὸν, καθ' ὃν καὶ δούλους ἠλευθέρουν, καὶ κτήσεως ὠνητῶν παρεχώρουν, καὶ τ' ἄλλα πάντα ἐτέλουν, ὅσα εἰς Θεοῦ τιμὴν ἔφερον. Ὁ δὲ Κύριος τί φησι; « Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. » Ὅρα, οὐκ εἶπε· Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἡμῖν, ἀλλ' « Εἰμί. » Αὕτη γὰρ ἡ λέξις τὸ, « Εἰμί, » ἐπὶ Θεοῦ κυριωτέρα, ἅτε τοῦ διγενεσκῶς εἶναι καὶ ἀεὶ σημαντικὴ· ὡσπερ οὖν καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ταύτη κέχρηται· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. » Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀβραὰμ εἶπε τὸ, « Γενέσθαι, » εἰκότως, ὡς φθαρτοῦ. Τὸ γὰρ γεγονὸς, καὶ φθιρέται· τὸ δὲ, « Εἰμί, » πάσης φθορᾶς ἀμεθεξίαν καὶ ἀδιόρητα θεῶν ἐμφαίνει. Διὸ καὶ αὐτοὶ βλάσφημον τὸ ῥῆμα νομίσαντες (Θεῷ γὰρ μόνῳ ἀρμόζει), « ἦσαν λίθους » ἐπ' αὐτόν· αὐτὸς δὲ κρύπτεται πάλιν συστελλόμενος, ἵνα μὴ πρὸ καιροῦ ἀποθάνῃ. Πῶς δὲ ἄρα κρύπτεται; Οὐκ εἰς γωνίαν τοῦ ἱεροῦ δεδουκῶς, οὐδ' εἰς οἰκίσκον καταφυγῶν, ἢ ὀπίσω τοῦ χοῦ καὶ στύλου περικάμψας, ἀλλ' ἐξουσία θεῖκη ἄορατον ἑαυτὸν τοῖς ἐπιβουλεύουσι καταστήσας, καίτοι διὰ μέσου αὐτῶν ἐξιών. « Καὶ παρήγεν οὕτω· » τουτέστι, διήρχετο ἀπλῶς οὕτω καὶ ἀπράκτως ἐν τῷ τέως. Ὅρα δὲ μοι, πῶς αὐτὸς μὲν πάντα τὰ ἑαυτοῦ πεπλήρωκεν. Ἰκανῶς τε γὰρ αὐτοὺς ἐδίδαξε, καὶ περὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν ὄντως εὐγένειαν καὶ ἐλευθερίαν τὴν ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ὑπέδειξε, καὶ ὅτι μόνῃ δουλείᾳ αἰσχρὰ ἢ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἀπλῶς, οὐδὲν τῶν δεόντων ἐνέλειψεν· αὐτοὶ δὲ καὶ λιθοβολοῦσιν αὐτόν. Διὸ καὶ ἀφίψεν αὐτοὺς, ὡς μηχανεῖ δεχομένους διόρθωσιν. Ἐπιστήμηγε δὲ, ὅτι οὗτοι οἱ λιθοβολοῦντες αὐτόν, αὐτὸς ἦσαν οὐδὲ εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι « Ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· » οὕτως ἄρα ἡ πίστις αὐτῶν οὐ πίστις ἦν, ἀλλὰ πρόσκαιρός τις καὶ ψυχρὰ συνδιάθεσις ἐπὶ τοῖς ὑπὸ Χριστοῦ λεγομένοις.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ.

« Καὶ παρὰ γων, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς, καὶ ἠρώτησεν αὐτόν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες· Ῥαββί, τίς ἥμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γενηθῆ; » Ἐξείσι μὲν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ὁ Κύριος, τῷ θυμῷ τῶν Ἰουδαίων παραψυχῆν τινα μηχανώμενος· ἐπὶ θεραπείαν δὲ τοῦ τυφλοῦ τρέπεται, διὰ τοῦ σημείου τούτου τὸ σκληρὸν αὐτῶν καὶ ἀπειθὲς μάλασσαν, εἰ καὶ μὴδὲν ὠφελοῦντο· ἅμα δὲ δεικνύς αὐτοῖς, ὅτι οὐ μάτην, οὐδὲ κομπάζων, εἶπε τό· « Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. » Ἴδου γὰρ θαῦμα τελεῖ, ὅλον οὐδέ τις κάποτε πρότερον. Εἰ γὰρ καὶ τυφλοῦ ὀφθαλμοῦς ἀνέψξέ τις, ἀλλ' οὐ γεγεννημένου τυφλοῦ· προφανὲς οὖν, ὅτι ὡς Θεὸς καὶ πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ ὢν, τελεῖ τοῦτο τὸ μήπω ἐξ αἰῶνος τελεσθὲν. Ἐπίτηδες καὶ ἐπὶ τὸν τυφλὸν ἦλθεν, οὐκ ἐκεῖνος πρὸς αὐτόν. Οὕτω γοῦν καὶ οἱ μαθηταὶ ἰδόντες αὐτόν προσεκτικῶς ἐμβλέψαντα τῷ τυφλῷ, ἔρω-

²⁶ Levit. xxvii, 24, seqq. ²⁷ Exod. iii, 14. ²⁸ Joan. viii, 58.

τώσι: Τίς ἤμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα A
 τυφλὸς γεννηθῆ; » φαίνεται μὲν οὖν ἡ ἐρώτησις ἐσφαλ-
 μένη. Πῶς γὰρ ἂν ἤμαρτεν οὗτος πρὶν γεννηθῆναι;
 Οὐ γὰρ δῆπου παρεδέξαντο οἱ ἀπόστολοι τὰς Ἑλλη-
 νικάς φιλοσφίας, ὅτι ἡ ψυχὴ πρὸ τοῦ σώματος ἐν ἄλλῳ
 κόσμῳ διάγουσα, ἀμαρτάνει, εἴθ' οὕτω κόλασίν τινα
 ταύτην ἀποτιννύει τὴν ἐπὶ τὸ σῶμα κάθοδον. Ἄλις
 γὰρ ὄντες, οὐδὲ ἤκουσαν ἂν τοιοῦτόν τι, ἐπαίτοι
 ταῦτα τῶν φιλοσόφων τὰ δόγματα. φαίνεται τοίνυν
 ἀνόητος ἡ ἐρώτησις, ἀλλ' οὐ τῷ γε προσέχοντι. Μάν-
 θανε γάρ· οἱ ἀπόστολοι ἀκούοντες τοῦ Χριστοῦ πρὸς
 τὸν παράλυτον εἰπόντος, « Ἴδε ὀγιῆς γέγονας, μη-
 κέτι ἀμαρτάνει, ἵνα μὴ χειρόν τί σοι γένηται, » ἐπεὶ
 τὸν τυφλὸν εἶδον, ἀποροῦσι, καὶ ὡσπερ ἐλποῦνται
 φασίν· Ἔστω ἐκεῖνος δι' ἀμαρτημάτων παρελύθη· περὶ
 τοῦτου τί ἂν εἴποις; Αὐτὸς ἤμαρτεν; ἀλλ' οὐκ ἔστιν B
 εἰπεῖν· ἐκ γενετῆς γὰρ ἔστι τυφλός. Ἄλλ' οἱ γονεῖς
 αὐτοῦ; ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο· παῖς γὰρ ὑπὲρ πατρὸς οὐ
 κολάζεται. Οὐ τοσοῦτον οὖν ἐρωτῶντες, ὅσον διαπο-
 ροῦντες, ταῦτα λέγουσιν. Ὁ τοίνυν Κύριος λύων αὐ-
 τοῖς τὴν ἀπορίαν, φησίν· « Οὐτε οὗτος ἤμαρτε, »
 (πῶς γὰρ πρὶν ἢ γεννηθῆναι;) « οὐτε οἱ γονεῖς αὐ-
 τοῦ. Οὐκ ἀπαλλάττων δὲ αὐτοὺς ἀμαρτημάτων, τοῦτο
 φησιν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι Οὐχ ἤμαρτεν οἱ
 γονεῖς, ἀλλὰ προσέθηκεν· « Ἴνα τυφλὸς γεννηθῆ. »
 Ἥμαρτεν μὲν γὰρ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν
 ἢ πῆρως τούτῳ. Οὐ γὰρ ἀμαρτίας πατέρων δικαίον
 ἔστι παῖσι μὴδὲν ἀδικοῦσιν ἐπιτίθεσθαι. Καὶ τοῦτο
 ἰ Θεὸς διδάσκει μὲν διὰ Ἰεζεκιήλ, οὕτω λέγων· « Οὐκ
 ἔσται ἡ παραβολὴ αὐτῆ ἐτι ἡ λεγομένη· Οἱ πατέρες C
 ἔφαγον ἄσπιλον, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἠμωδία-
 σαν· » νομοθετεῖ δὲ καὶ διὰ Μωσέως· « Οὐκ ἀποθα-
 νεῖται πατὴρ ὑπὲρ τέκνου. » Ἄλλὰ, καὶ πῶς, φησὶ,
 γέγραπται· « Ἀποδοῦς ἀμαρτίας γονέων ἐπὶ τέκνα
 ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν; » Ἔστιν οὖν εἰπεῖν,
 ὅτι πρῶτον μὲν, οὐδὲ καθολικὴ ἔστιν αὕτη ἡ ἀπόφα-
 σις, οὐδὲ κατὰ πάντων ῥηθείσα, ἀλλὰ μόνων τῶν ἐξ
 Αἰγύπτου ἐξεληθόντων. Ἐπειτα σκοπεῖ μοι καὶ τὸν
 νοῦν τῆς ἀποφάσεως. Οὐ γὰρ τοῦτο φησιν, ὅτι Ἵπερ
 ὦν ἤμαρτεν οἱ πατέρες, κολάζονται οἱ παῖδες, ἀλλ'
 ὅτι Αἱ ἀμαρτίαι τῶν πατέρων, τούτεστιν, αἱ ὑπὲρ
 τῶν ἀμαρτημάτων κολάσεις ἀποδοθήσονται καὶ τοῖς
 παῖσιν αὐτῶν, ὡς τὰ ὅμοια πλημμεληκόσιν. Ἴνα
 γὰρ μὴ νομιζώσιν οἱ ἐξ Αἰγύπτου ἐξεληθόντες, ὅτι εἰ
 καὶ χεῖρω τῶν πατέρων ἀμαρτήσουσιν, οὐ τοῖς αὐ-
 τοῖς τιμωρηθήσονται· φησὶν, ὅτι Οὐχ οὕτως ἔσται,
 ἀλλ' αἱ ἀμαρτίαι τῶν πατέρων, ἦτοι αἱ ποιναὶ, καὶ
 ἐφ' ὑμᾶς ἐλεύσονται, ὅτι μὴ βελτίους ἐγένεσθε, ἀλλὰ
 τὰ αὐτὰ, ἢ καὶ χεῖρω πλημμελήκατε. Εἰ δὲ βλέ-
 πεις πολλάκις καὶ νῆπια ἀρπαζόμενα, διὰ τιμωρίαν
 δέθεν γονέων, ἀλλ' εὖ ἴσθι, ὅτι διὰ φιλανθρωπίαν ὁ
 Θεὸς προαρπάζει ταῦτα τοῦ βίου· ἵνα μὴ ζήσαντες,
 χεῖρω τῶν γονέων γένωνται, καὶ ἐπὶ κακῷ τῆς ἐχυ-
 τῶν ψυχῆς ἢ καὶ ἄλλων πολλῶν βιώσωσιν. Ἄλλὰ
 ταῦτα μὲν ἢ τῶν θείων κριμάτων ἄβυσσος παρ'
 ἐαυτῇ ἔχει· καλύψασα ἡμεῖς· δὲ ἐπὶ τὰ ἐξῆς ἴωμεν.
 « Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Οὐτε οὗτος ἤμαρτεν, οὐτε

speculantem cæcum, interrogant: « Quis peccavit?
 hic, vel parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Nam
 apparet quidem interrogatio frigidior. Quomodo
 enim peccasset priusquam nasceretur? Neque enim
 apostoli gentiles nugæ receperunt, quod anima
 ante corpus in alio mundo versans peccet, ac deinde
 pœnam quamdam recipiat in corpus descendens.
 Piscatores enim cum essent, neque audiverant tale
 quiddam, quia hæc philosophorum dogmata erant.
 Videtur igitur insipiens quæstio, sed non ei qui
 attendit. Disce enim quod apostoli, dicente Christo
 ad paralyticum, « Ecce sanus factus es, non ultra
 pecces, ut ne deterius quiddam tibi fiat, » ubi
 cæcum viderunt, dubitabant, et quasi talia dicunt:
 Estio ille propter peccata paralyticus fuerit; de
 hoc vero quid dixeris? Nunquid ipse peccavit? Sed
 hoc dicere non potes, nam a natalitate cæcus est.
 Num parentes ejus? Sed neque hoc; non enim
 filius pro patre punitur. Igitur non tam interrogant,
 quam 632 dubitando hæc dicunt. At Dominus sol-
 vens dubium illorum, dicit: « Neque hic peccavit, »
 (nam quomodo peccasset priusquam nasceretur?)
 « neque parentes ejus. » Non dicit autem hoc quod
 liberaverit eos a peccatis: non enim simpliciter
 dixit quod Non peccaverunt parentes, sed addidit,
 « Ut cæcus nasceretur. » Nam peccaverant quidem
 parentes ejus, sed non inde huic cæcitas. Neque enim
 justum est propter parentum peccata affligi filios,
 qui non injuste agunt: et hoc Deus docet per Eze-
 chielem, dicens: « Non erit amplius hæc parabola,
 qua dicitur: Patres comederunt uvam acerbam, et
 dentes filiorum obstupescunt²⁸. » Legem item ponit
 et per Mosen: « Non morietur pater pro filio²⁹. »
 Sed, dixerit quis, quomodo scriptum quod reddat
 « peccata patrum in filios in tertiam et quartam
 generationem³⁰? » Dicendum igitur quod primum
 quidem non sit generalis hæc sententia, neque
 contra omnes dicta, sed solum contra eos qui
 egressi sunt de Ægypto. Insuper attende mentem
 sententiæ. Non enim hoc dixit, quod Pro peccatis
 patrum puniuntur filii, sed quod Peccata patrum,
 hoc est pœnæ pro peccatis irrogandæ sunt etiam
 filiis ipsorum, utpote his qui similia deliquerint.
 Nam ut ne putent hi qui ex Ægypto egressi sunt,
 quod quamvis gravius peccaverint quam parentes,
 non iisdem suppliciis puniantur, inquit, Non sic
 erit, sed peccata patrum, hoc est pœnæ, etiam ad
 vos pervenient, quia non facti estis meliores, sed
 eadem ac deteriora peccastis. Quod autem serpo
 vides pneros mori, idque propter parentum pœnam,
 scias quod Deus propter misericordiam præcipiat
 illorum vitam, ut ne cum supervixerint, deterio-
 res parentibus fiant, et in malum suarum anima-
 rum et aliorum multorum vivant. Verumtamen hæc,
 abyssus divinorum judiciorum apud se continet.
 Nos ad sequentia pergamus:
 Vers. 3-5. « Respondit Jesus: Neque hic pec-

²⁸ Ezech. xviii, 2. ²⁹ Deut. xxiv, 16. ³⁰ Exod. xx, 5.

cævit, neque parentes ejus ut cæcus nasceretur, sed ut manifestentur opera Dei in illo. Oportet me operari opera ejus qui misit me, donec dies est. Venit nox, quando nemo potest operari. Quandiu fuero in mundo, lux sum mundi. » Ecce iterum alia dubitatio. Queret enim quispiam: Quomodo hoc dictum est: Injuria enim affectus est homo privatus lumine, ut manifestentur opera Dei? Non potuerunt illa aliter manifestari? Quali injustitia affectus es, o homo? Luce, inquit, privatus sum. Et quale damnum ex eo quod sensibili luce privatus sit? Ino vero majus accepit beneficium. Oculis enim animæ simul et corporis illuminatus est, et ita cæcitas in bonum ei cessit per sanationem cognoscenti verum justitiæ solem: non igitur injustitia affectus est, sed beneficium accepit cæcus natus. Insuper et hoc scias quisquis divina scrutaris, quod verbum *ἕνα* et ὅπως, hoc est apud nos, ut, sæpe in Scriptura ponuntur, non ut causam, sed ut eventum designent; sicut et apud David: « Ut **633** justificeris in sermonibus tuis²¹. » Non enim peccavit David ut justificetur Deus: sed quia ex eventu peccato a Davide perpetrato contigit justificari Deum. Nam cum Deus quidem tanta illi dedisset, quanta accipere dignus non erat, ipse autem mandatum Dei transgressus esset, et cædem cum adulterio commisisset, et regno in contemptum Dei abusus esset, quid aliud ex eventu accidebat, quam omnino ut Deus qui judicabatur et disceptabatur cum David, justificaretur, et victor appareret condemnato rege²²? Quia a quo regnum acceperat, illius leges rejecit propter istud ipsum, quod rex erat. Nam si privatus fuisset, non duo illa mala facile simul committere potuisset. Vides quomodo hic, Ut justificeris, non causam, sed eventum dicat; et innumera talla etiam apud Apostolum invenies. ut quod est in Epistola ad Romanos: « Quod enim notum est Dei, manifestum est in gentibus ad hoc, ut sint inexcusabiles²³: » quamvis non ideo Deus gentibus dederit scientiam, ut inexcusabiles peccent. Nam ipse quiaem dedit ut non peccent: deinde quia peccaverunt, ex eventu cognitio cessit eis in hoc, ut sint inexcusabiles. Et iterum, « Lex subintravit ut abundaret condemnatio²⁴. » Atqui non propter hoc data est lex, sed ut magis comprimeretur peccatum. Quia autem non voluerunt illud reprimere hi qui legem susceperant, facta est eis lex in abundantiam peccati: amplius enim et magis imputatum est eis peccatum, quod et legem habentes peccaverint. Sic igitur et hoc loco, « Ut appareant opera Dei in illo, » non causa, sed eventus designatur. Ex hoc enim quod sanatus est cæcus, evenit glorificari Deum. Nam sicut sæpe architectus domum partim quidem elaborat, partim imperfectam relinquit: ut si quis forte ei non credat quod ipse sit ille qui partem illam exstruxerit, possit condendo et perficiendo id etiam quod erat imperfectum ostendere, quod ipse exstructi operis sit: ita et Deus noster Jesus ex cæcata membra

οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἕνα τυφλὸς γεννηθῆ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με, ἕως ἡμέρας ἐστίν. Ἐρχεται νύξ, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάσασθαι. Ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ὦ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου. » Ἴδού πάλιν ἄπορον ἄλλο. Ζητήσετε γὰρ ἂν τις, Πῶς τοῦτο εἰρηκεν Ἡδικήθη γὰρ ὁ ἄνθρωπος στερηθεὶς τοῦ φωτός, ἕνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ; Ἄλλως δὲ οὐκ ἐνῆν φανερωθῆναι ταῦτα; Ποίαν ἀδικίαν ἠδικήθη, ἄνθρωπε; Τοῦ φωτός, φησὶ, στερούμενος. Καὶ ποίᾳ βλάβῃ ἐκ τοῦ στερεῖσθαι τοῦ αἰσθητοῦ φωτός; τοῦναντίον οὖν μᾶλλον εὐηργέτηται. Ἄμα γὰρ τῇ σωματικῇ ὁράσει καὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς ἐφωτίσθη. Ὅστε πρὸς καλὸν αὐτῷ ἢ πηρωσις ἀπέβη, διὰ τῆς λάσεως ἐπιγινόντι τὸν ἀληθῆ τῆς δικαιοσύνης Ἥλιον. Ὁδοῦν ἠδικήθη, ἀλλ' εὐηργέτηται: ὁ τυφλός. Ἐπειτα καὶ τοῦτο γίνωσκε, πᾶς ὁ τῶν θεῶν ἐξεταστής, ὅτι τὸ, « Ἴνα, » καὶ τὸ, « Ὅπως, » παρὰ τῇ Γραφῇ πολλαχοῦ οὐκ αἰτιολογικῶς, ἀλλ' ἀποβατικῶς κίνεται, ὡς περὶ ἐπὶ τὸ παρὰ τῷ Δαυιδ, « Ὅπως ἂν δικαιοθῆ; ἐν τοῖς λόγοις σου. » Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἤμαρτεν ὁ Δαυιδ, ἵνα δικαιοθῆ ὁ Θεός, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀποτελέσματος ἁμαρτόντος τοῦ Δαυιδ, ἀποθάνει τὸ δικαιοθῆναι τὸν Θεόν. Ὅταν γὰρ ὁ Θεός μὲν τοσαῦτα αὐτῷ δέδωκεν, ὅσα οὐκ ἦν ἄξιος λαβεῖν, αὐτὸς δὲ παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ νόμον ἐργάσατο ἐπὶ τῇ μοιχείᾳ, καὶ τῇ βασιλείᾳ ἀπεχρήσατο εἰς ἀθέτησιν τοῦ Θεοῦ· τί ἄλλο ἐξ ἀποτελέσματος συμβαίνει, ἢ πάντως τὸ, κρινόμενον τὸν Θεὸν καὶ διαλεγόμενον πρὸς τὸν Δαυιδ, δικαιοθῆναι, καὶ τὴν νικῶσαν ἀπενέγκασθαι, κατακρινόμενου τοῦ βασιλέως; Ὅτι παρ' αὐτὴν βασιλείαν ἔλαβε, τοῦτου τοὺς νόμους ἠθέτησε, δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι βασιλεὺς ἦν. Ἰδιώτης γὰρ ὢν, οὐκ ἂν ἠδυνήθη τοιαῦτα δύο κακὰ οὕτω βδέλιως κατεργάσασθαι. Ὅρᾳς, ὅτι τὸ, « Ὅπως ἂν δικαιοθῆ; » οὐκ αἰτιολογικῶς κεῖται, ἀλλὰ κατὰ ἀπόδοσιν; Καὶ μυρία τοιαῦτα καὶ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ εὐρήσεις, οἷον καὶ τὸ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους: « Τὸ γὰρ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, φανερόν ἐστιν ἐν τοῖς Ἑλλήσιν, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους. » Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ὁ Θεός ἔδωκε τοῖς Ἑλλήσιν τὴν γνῶσιν, ἕνα ὡσιν ἀναπλόγητοι πταίνοντες. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἔδωκεν, ἵνα μὴ πταίσωσι: εἶτα ἐπειδὴ ἑπταίσαν, ἐξ ἀποτέλεσματος ἢ γνῶσις αὐτοῖς ἀπέβη εἰς τὸ εἶναι ἀναπολογήτους. Καὶ πάλιν: « Νόμος δὲ παρεισηλθεν, ἕνα πλεονάσῃ τὸ κατὰ κρίμα: » καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἐδόθη, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἀνασταθῆ ἡ ἁμαρτία. Ἐπὶ δὲ οὐκ ἠθέλησαν ἀναστῆναι ταῦτην οἱ τὸν νόμον δεξάμενοι, ἐγένετο αὐτοῖς ὁ νόμος εἰς πλεονασμὸν ἁμαρτίας· πλείων γὰρ ἐλογίσθη αὐτοῖς; καὶ μεῖζων ἡ ἁμαρτία, ὅτι καὶ νόμον ἔχοντες ἠμαρτανον. Οὕτως οὖν κἀνταῦθα τὸ, « Ἴνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, » αἰτιολογικῶς κεῖται, ἀλλ' ἀποβατικῶς· ἀπέβη γὰρ ἐκ τοῦ τὸν τυφλὸν θεραπευθῆναι, τὸ δοξασθῆναι τὸν Θεόν. Ὅσπερ γὰρ πολλάκις οἰκδόμος τις οἰκίας, τὸ μὲν ἐργάσατο, τὸ δὲ ἀφῆκεν ἀτέλεστον, ἵνα εἰ ποτε ἀπιστοῖ τις αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὁ τὸ μέρος

²¹ Psal. l., 6. ²² II Reg. xii, 13. ²³ Rom. i, 19, 20. ²⁴ Rom. v, 20.

οικοδομίας, Ἐγὼ θεὸς τοῦ δημιουργήσαι καὶ τὸ ἀτελὲς ἄ
 ἐκείνου, δεικνύειν, ὅτι καὶ τοῦ ἠποδομημένου αὐτοῦ
 τεργίτης ἐστίν· οὕτω καὶ ὁ θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς τὰ
 πεπηρωμένα μέλη ἰώμενος, καὶ ἀποκαθιστῶν εἰς τὸ
 κατὰ φύσιν, δεικνύειν, ὡς ἄρα αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τῶν
 ἄλλων μελῶν δημιουργός. Εἰπὼν δὲ, « Ἴνα φανε-
 ρωθῇ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, » περὶ ἑαυτοῦ φησιν, οὐ περὶ
 τοῦ Πατρὸς· ἐκείνου γὰρ ἡ δόξα φανερά ἦν, τὴν δὲ
 αὐτοῦ εἶδει φανερωθῆναι, καὶ ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἐξ
 ἀρχῆς πλάσας τὸν ἄνθρωπον. Οὐ μικρὰ δὲ πάντως
 ἔδξα τὸ φανερωθῆναι, ὅτι αὐτός ὁ νῦν φανερὸς ἄνθρω-
 πος, ἐδημιούργησεν ἐν ἀρχῇ ὡς θεὸς τὸν ἄνθρωπον.
 Ὅτι δὲ περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, ἄκουε τῶν ἐξῆς.
 Ἐπιφέρει γάρ· « Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ
 πέμψαντός με. » — « Ἐμὲ, » φησὶ, δεῖ φανερωῖσαι
 ἑμαυτὸν, καὶ ποιῆσαι ἔργα τὰ δυνάμενά με ἀποδείξαι
 ταῦτά τῳ Πατρὶ ποιοῦντα. Ὅρα πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι,
 τοιαῦτα ἔργα εἶα ποιεῖ ὁ Πατήρ, δεῖ καμὲ ἐργά-
 ζεσθαι, ἀλλ', αὐτὰ ἐκείνα εἰ ποιεῖ ὁ Πατήρ. —
 « Δεῖ γάρ με, φησὶν, ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα » ἐκείνα
 αὐτὰ, ἃ ὁ πέμψας με ποιεῖ. Ταῦτα δὲ δεῖ με ἐργά-
 ζεσθαι· « Ἔως ἡμέρα ἐστὶν »· τουτέστιν, Ἔως ὁ παρ-
 ὢν βίος ἀνέστηκεν, καὶ δύνανται πιστεῦσαι εἰς ἐμὲ
 οἱ ἄνθρωποι· ἐπεὶ τοι γὰρ « ἔρχεται νύξ, ὅτε οὐδεὶς
 δύναται ἐργάσασθαι »· τουτέστι, πιστεῦσαι· ἔργον
 γὰρ τὴν πίστιν ὀνομάζει. Ἐν τῷ μέλλοντι οὖν αἰῶνι
 οὐδεὶς δύναται πιστεῦσαι. Ἡμέρα μὲν γὰρ ὁ παρὼν
 βίος, διότι δυνάμεθα ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἐργάσασθαι (εἰ καὶ
 ὁ Παῦλος νόκτα τοῦτον ὀνομάζει, διὰ τὸ τὸ ἀγνοεῖσθαι
 ἐνταῦθα τοὺς, ἢ ἀρετὴν, ἢ κακίαν, μετιόντας, καὶ
 ὡς πρὸς σύγκρισιν τοῦ μέλλοντος φωτὸς περιλάμψαι
 τοὺς δικαίους)· νύξ δὲ ὁ μέλλον, διότι ἐκεῖ οὐδεὶς
 δύναται ἐργάσασθαι, εἰ καὶ ὁ Παῦλος ἡμέραν τοῦτον
 καλεῖ, διὰ τὴν φωτοφάνειαν τῶν δικαίων, καὶ φανέρ-
 ωσιν τῶν ἐκάστη βεβωμένων. Ἐν τῷ μέλλοντι οὖν
 αἰῶνι πίστις οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἐκόντες καὶ ἄκου-
 ες ὑπακούουσιν. « Ὅταν οὖν ἐν τῷ κόσμῳ ᾧ, φῶς
 εἴμι τοῦ κόσμου »· διὰ γὰρ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς
 ἐπιδείξεως τῶν θαυμάτων φωτίζω τὰς ψυχάς. Ὅσα
 δεῖ με κατὰ νῦν φωτῆσαι πολλῶν ψυχάς, διὰ τοῦ
 θεραπεύσαι τὸν τυφλόν, καὶ φωτῆσαι αὐτοῦ τὰς κόρας·
 τῶν ὀφθαλμῶν· ἐπεὶ γὰρ φῶς εἴμι, δεῖ με καὶ αἰσθητῶς καὶ
 πνευματικῶς φωτίζειν.

« Ταῦτα εἰπὼν, ἔπτυσσε χαμαί, καὶ ἐποίησε
 πηλὸν ἐκ τοῦ πύσματος, καὶ ἐπέχρισε τὸν πηλὸν
 ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ·
 Ὑπάγε, νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ,
 ὃ ἐρμηνεύεται ἀποσταλμένος· Ἀπῆλθεν οὖν
 καὶ ἐνίψατο, καὶ ἤλθε βλέπων. » — Εἰπὼν,
 φησὶ, ταῦτα ὁ Ἰησοῦς, εὐκ ἄχρι τῶν βημά-
 των ἔστη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργον ἐπέθεκεν. « Ἐπ-
 τυσσε γὰρ χαμαί, καὶ πηλὸν ποιήσας ἐπέχρισε τοὺς
 ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ »· δεικνύων δὲ τοῦ κηλοῦ,
 ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν Ἀδὰμ ἀπὸ πηλοῦ πλάσας.
 Τὸ μὲν γὰρ εἶπεν, ὅτι, Ἐγὼ εἴμι ὁ τὸν Ἀδὰμ πλά-
 σας, πρόσαντες ἔδοκει τοῖς ἀκούουσι· διὰ δὲ τοῦ
 ἔργου δεικνύμενον, οὐκ εἶναι λοιπὸν προσέτατο· διὰ
 τοῦτο καὶ ἀπὸ πηλοῦ τὰ ὀφθαλμοὺς δημιουργεῖ, ἐκείνῳ
 τῷ πρότερον τῆς δημιουργίας, ᾧ καὶ τὸν Ἀδὰμ. ἔδη-

sanans, et in suam naturam constituens, ostendit quod
 ipse sit qui et alia membra condidit. Dicens autem,
 « Ut manifestetur gloria Dei, » de seipso dicit, non de
 Patre. Nam illius gloria manifesta erat, suam au-
 tem oportebat manifestare, quod ipse erat ille qui
 « ab initio fecerat hominem ²⁴ »; et plane non parva
 erat gloria ut manifestaretur quod ipse qui nunc
 apparuit homo, sicut Deus in principio condiderit
 hominem. Quod autem de seipso hoc dicat, audi
 sequentia; subdit enim, « Oportet me operari
 opera ejus qui misit me ²⁵. » Oportet me, inquit, ma-
 nifestare meipsum, et facere opera quæ possunt me
 ostendere facere eadem quæ Pater. Vide autem
 quomodo non dixerit quod Talia **634** opera quæ
 faciat Pater, oportet et me operari, sed, illa ipsa
 « quæ facit Pater. » — « Nam oportet me, inquit, operari
 opera » illa ipsa, quæ is qui misit me, facit. Hæc
 autem oportet me operari « quandiu dies est, » hoc est
 quandiu præsens vita agitur, ut homines possint in
 me credere: quia « ventura est nox, in qua
 nullus poterit operari ²⁶, » id est credere. Opus enim
 fidem nominat. Itaque in futuro sæculo nullus potest
 credere. Nam dies quidem præsens vita est, eo
 quod possumus nunc sicut in die operari: quamvis
 et Paulus hanc noctem nominet, eo quod in ea
 ignoretur quis virtutem vel peccatum operetur, et
 quoad comparisonem futuræ lucis quæ circum-
 fulgebit justos. Nox autem est futurum sæculum,
 eo quod nullus illic poterit operari: quamvis et
 Paulus hoc diem vocet, eo quod tunc ut « in
 luce refulgebunt justi, et apparebunt uniuscujusque
 facta ²⁷. » Itaque in futuro sæculo fides non erit, sed
 et voluntarii et involuntarii obedient. « Quandiu igitur
 in mundo ero, lux sum mundi: » per doctrinam enim
 et miraculorum ostentationem illustro animas, atque
 ita oportet me etiam nunc multorum animas illu-
 minare, per hoc quod sano cæcum, et pupillas
 oculorum ejus illustro. Nam quia lux sum, oportet
 me et sensibilibus et spiritualiter illuminare.

Vers. 6-7. « Hoc cum dixisset, exspuit in ter-
 ram, et fecit lutum ex spulo, et illeivit lutum super
 oculos cæci, et dixit ei: Vade, lava in piscina
 Siloæ, quod si interpreteris, sonat missus. Abiit
 ergo, et lavit, et venit videns. » Dicens, inquit, hæc
 Jesus, non his verbis contentus est, sed et opus
 addidit. « Exspuit enim in terram, et lutum fecit,
 inunxitque oculos cæci: » ostendens per lutum,
 quod ipse sit qui et Adam de luto formaverit.
 Dicendo enim: Ego sum qui Adam formavi ²⁷,
 arrogantius visum fuisset audientibus: quod per
 opus monstratum non ita offendit: propterea et de
 luto oculos illi format more officii quo et Adam
 formatus est. Non formavit autem tantum oculos,
 neque aperuit tantum, sed et videre concessit;
 unde signum est quod et Adæ animam inspiraverit.

²⁴ Matth. xiii, 4.

²⁵ Joan. ix, 4.

²⁶ Ibid.

²⁷ Matth. xiii, 45.

²⁸ Gen. ii, 7.

Nam cum illa non operatur, etiamsi oculus sit, non videt. Porro sputo inungit oculos, quia missurus erat eum ad Siloam, ut ne aquæ fontis ascribatur miraculum; sed discamus quod virtus egressa ex ore ejus, ipsa formaverit et aperuerit oculos ejus: propterea « exspuit in terram, » et ex ore fecit lutum. Deinde ut ne putes quod terræ fuerit miraculum, jubet lavari ut omne deponatur lutum. Quidam autem dicunt quod et lutum non sit depositum, sed formatum in oculum. Cæterum, jubet eum ad Siloam ire, partim ut discamus cæci fidem, et quam obediens fuerit. Non enim cogitavit: Cum lutum et sputum curare valeant oculos, quid opus mihi Siloa? quid **635** ut laver? sed obtemperavit præcipienti. Insuper ut et confundat Judæorum ingratitude. Verisimile enim erat multos illum luto super oculos unctum vidisse, et eum diligenter observasse, et ita non potuisse postea dicere, Hic est, hic non est. Et tertio ostendens se non esse iniquum legi veteri, mittit ad Siloam. Propterea et evangelista interpretationem Siloæ ponit, ut discas quod et illic Christus eum sanavit, et quod Siloa figura sit Christi. Sicut enim spiritualis petra est Christus, ita et spiritualis est Siloa. Et sicut torrens ille Siloæ repentinus, et vehementior apparebat terribili quodam fluxu, ita et adventus Domini occultus, et angelis incognitus, omne peccatum virtute diluit.

γελιστής και τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Σιλωάμ προσέθηκεν; Ἴνα μάθῃς, ὅτι κάκει αὐτὸν ὁ Χριστὸς θεράπευσε, καὶ ὅτι ὁ Σιλωάμ, τύπος τοῦ Χριστοῦ. Ὡσπερ γὰρ πνευματικὴ πέτρα ὁ Χριστὸς, οὕτω καὶ Σιλωάμ πνευματικὸς ἐστὶ· καὶ ὡσπερ ὁ χεῖμαρβὸς οὗτος τοῦ Σιλωάμ, ἀθρόον καὶ ἐκπληκτικώτερον ἐφάνητο φοβερῶ τινι βεβήματι· οὕτω καὶ ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία, κρυφία καὶ ἀγγέλοις ἀγνωστος, πᾶσαν τὴν ἀμαρτιαν τῆ δυνάμει κατακλύζουσα.

VERS. 8 11. « Itaque vicini, et qui viderant eum prius quod cæcus esset, dicebant: Nonne hic est qui sedebat et qui mendicabat? Alii dicebant: Hic est. Alii rursus: Similis est ei. Ille dicebat: Ego sum. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit ille, et dixit: Ille homo qui dicitur Jesus, lutum fecit, et inunxit oculos meos, et dixit mihi: Vade ad piscinam Siloæ, et lava. Ut autem abii et lavi, visum recepi. » Perculsi admirabili miraculo vicini, increduli erant: et quamvis abitis ad Siloam oculis ejus luto inunctis ad hoc erat, ut multi eum viderent, et non postea negarent, quasi nescientes, attamen adhuc increduli sunt. Non temere autem hoc adnotavit evangelista, quod mendicus fuerit, sed ut ostendat ineffabilem Domini misericordiam, quæ se ad infimos usque demittat, ita ut et mendicem summa diligentia curaret, et ut inde etiam ipsi disceremus ne contempnamus minimos. Cæterum autem neque priorem erubescens cæcitatem, neque populum timens, confitetur, « Ego sum, » prædicans benefactorem: et dicit, « Homo quidam qui dicitur Jesus. » Hominem Dominum vocat, eo quod de illo nihil adhuc magni cognoverat; latetur autem quantum tunc cognovit. Unde autem cognovit illum quod Jesus esset? ex colloquio ad discipulos. Nam quia discipuli quidam eum interrogaverant de illo, et ipse multa

μιούργησεν. Οὐκ ἔπλασε δὲ μόνον τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὐδὲ ἀνέφεξε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄραν ἐχαρίσατο· ὅπερ τεκμηρίον ἐστὶ τοῦ καὶ τὴν ψυχὴν αὐτὸν ἐμφυσῆσαι τῷ Ἀδὰμ· ἐκείνη; γὰρ μὴ ἐνεργούση; ὀφθαλμοὺς κἂν ἀπηρτισμένο; ἦ, οὐκ ἂν εἶδοι ποτέ. Πτύσματι δὲ κέχρηται εἰς τὴν ἀνάθεψιν. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸν ἐμελλε πέμπειν ἐπὶ τὸν Σιλωάμ, ἵνα μὴ τῷ ὕδατι τῆς πηγῆς ἐπιγραφῆ τὸ θαῦμα, ἀλλὰ μάθωμεν, ὅτι ἡ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐξελθούσα δύναμις, αὐτὴ καὶ διέπλασε καὶ ἀνέφεξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ· διὰ τοῦτο « ἔπτυσσε χαμαί, » καὶ ἐκ τοῦ στόματος ἐποίησε πηλόν. Ἔτα ἵνα μὴ νομίση, ὅτι τῆ; γῆς ἦν τὸ θαῦμα, κελεύει νίψασθαι, ἵνα πάντως ἀπόθῃται τὸν πηλόν. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ὁ πηλὸς οὐκ ἀπετίθη, ἀλλ' εἰς ὀφθαλμοὺς ἐδημιουργήθη· κελεύει δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸν Σιλωάμ ἀπελθεῖν, ἅμα μὲν ἵνα μάθωμεν τοῦ τυφλοῦ τὴν πίστιν, καὶ πῶς ὑπήκοος ἦν· οὐ γὰρ διελογίσαστο· εἰ ὄλω; ὁ πηλὸς ἐστὶ, καὶ τὸ πτύσμα τὸ παρέχον μοι τοὺς ὀφθαλμοὺς, τίς μοι χρεῖα τοῦ Σιλωάμ, ἢ τοῦ νίψασθαι; ἀλλ' ἐπέισθη τῷ κελεύοντι. Ἄμα δὲ καὶ ἵνα ἐπιστομίση τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀγνωμοσύνην. Εἰκὸς γὰρ ἦν πολλοὺς θεάσασθαι αὐτὸν τὸν πηλὸν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κερχρισμένον, καὶ προσέσχον ἂν αὐτῷ μετὰ ἀκριβείας, ὥστε μὴ ἔχειν λέγειν ὕστερον, Οὐτός ἐστιν, οὐκ ἔστιν οὗτος. Καὶ τρίτον δεικνύων ἑαυτὸν, ὅτι οὐκ ἀλλότριός ἐστι τοῦ νόμου καὶ τῆς Παλαιᾶς, πέμπων εἰς τὸν Σιλωάμ. Διατί δὲ ὁ εὐαγγ.

Οἱ οὖν γείτονας οἱ θεωροῦντες αὐτὸν τὸ πρότερον, ὅτι τυφλὸς ἦν, ἔλεγον· Οὐκ οὗτός ἐστιν ὁ καθήμενος, καὶ προσαιτῶν; Ἄλλοι ἔλεγον ὅτι Οὗτός ἐστιν· ἄλλοι δὲ, ὅτι Ὅμοιος αὐτῷ ἐστίν. Ἐκεῖνος δὲ ἔλεγεν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι. Ἐλεγον οὖν αὐτῷ· Πῶς ἀνεψήθησάν σου οἱ ὀφθαλμοί; Ἀπεκρίθη ἐκείνος, καὶ εἶπεν· Ἀνθρώπος λεγόμενος Ἰησοῦς, πηλὸν ἐποίησα, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ εἶπέ μοι. Ὑπαγε εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ, καὶ νίψαι. Ἀπελθὼν δὲ καὶ νιψάμενος, ἀνέδελξα. Ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τοῦ θαύματος ἐκπληκτόμενοι οἱ γείτονας, διαπιστοῦντες ἦσαν· καίτοι ἡ ἐπὶ τὸν Σιλωάμ ἀφίξις αὐτοῦ κερχρισμένους] τοὺς ὀφθαλμοὺς πηλῷ ἐπὶ τούτῳ ἐγένετο, ἵνα πολλοὶ αὐτὸν ἴδωσι, καὶ μὴ ὕστερον ἀρνῶνται, ὡς ἀγνωοῦντες δῆθεν· ἀλλ' ὁμως καὶ ἐπι-ἀπιστοῦσιν. Οὐκ ἀπλῶς δὲ ἐπισημαίνεται ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι προσαιτῆς ἦν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὴν ἀφατον τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου, ὅπως καὶ ἄχρι τῶν εὐτελῶν συγκατέβαινε, ὡς καὶ προσαιτῆς θεραπεύειν μετὰ πολλῆς τῆς κηδεμονίας, καὶ ἵνα ἐκ τούτου καὶ αὐτοὶ μαθόντες, μὴ καταφρονῶμεν τῶν ἐλαχίστων. Ὁ δὲ τυφλὸς μῆτε τὴν προτέραν αἰσχυνόμενος· πήρωσιν, μῆτε τὸν δῆμον φοβούμενος, ὁμολογεῖ, ὅτι, « Ἐγὼ εἰμι, » ἀνακηρύττων τὸν εὐεργέτην, καὶ φησιν· « Ἀνθρώπος τις Ἰησοῦς λεγόμενος. » Ἀνθρώπων πᾶν Κύριον καλεῖ, ἐπειδὴ οὐδὲν οὐδέπω περὶ αὐτοῦ ἐγίνωσκεν· ὁ δὲ τῶς ἐγίνωσκε, τοῦτο ὁμο-

λογει. Ἦδθεν δὲ ἐπεγίνωσκεν αὐτὸν, ὅτι Ἰησοῦς ἔστιν; Ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς μαθητὰς διαλέξεω;· ἐπεὶ γὰρ ἠρώτησαν μὲν οἱ μαθηταὶ περὶ αὐτοῦ τὸν Κύριον, ὁ δὲ πλείω διελέχθη αὐτοῖς, ὅτι τε, « Δεῖ με ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με, » καὶ ὅτι, « Φῶς εἰμι τοῦ κόσμου, » τοιαῦτα δὲ οὐδεὶς ἄλλος εἰδῶσκεν, εἰ μὴ ὁ Ἰησοῦς, καὶ τούτοις τοῖς βήμασι συχναίως ἐκέκρητο, ἐκ τούτων ἐπέγνω ὁ τυφλός, ὅτι Ἰησοῦς ἐστίν. Τὸ μὲν οὖν ποιῆσαι πηλὸν γῆνός· εἶπε· τὸ δὲ πτύσαι οὐκ ἔτι. Οὐ γὰρ οἶδα· ἀληθὴς ὁ ἄνθρωπος.

« Ἐἶπον οὖν αὐτῷ· Ποῦ ἐστὶν ἐκεῖνος; Λέγει· Οὐκ οἶδα. Ἄγουσιν αὐτὸν πρὸς τοὺς Φαρισαίους τὸν ποτε τυφλόν. Ἦν δὲ Σάββατον ὅτε τὸν πηλὸν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀνέψεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς. Πάλιν οὖν ἠρώτων αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι, πῶς ἀνέβλεψεν. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Πηλὸν ἐπέθηκεν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἐνιψάμην, καὶ βλέπω. Ἐλεγον οὖν ἐκ τῶν Φαρισαίων τινές· Οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι παρὰ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ. Ἄλλοι ἔλεγον· Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἀμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; Καὶ σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς. » Ἐπειδὴ ὁ Κύριος θεραπεύων, καὶ θαῦμα ποιῶν, εἰσθεν ἐκνεύειν διὰ τὸ ἀκόμπαστον, ἐρωτηθεὶς ὁ τυφλός, Ποῦ ἐστὶν ἐκεῖνος; λέγει· « Οὐκ οἶδα, » ἀληθεύων πάντως ἐκ τούτῳ. » « Ἄγουσι δὲ αὐτὸν πρὸς τοὺς Φαρισαίους, » διὰ τὸ σφοδροτέρας ἐρωτήσεως καὶ ὀριμυτέρας ἀξιωθῆναι. Ἐπισημαίνεται δὲ ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι Σάββατον ἦν, ἵνα ἐνδείξηται τὴν πονηρίαν αὐτῶν, ὡς δρασσαμένων προφάσει κατὰ Χριστοῦ, καὶ ἐγκαλούντων αὐτῷ τὴν τοῦ Σαββίτου παράθεσιν, καὶ διὰ ταύτην συσκιάζειν περὶ τῶν ἐκ τῶν θαύμα· διὸ οὐδὲ ἐρωτῶσιν αὐτὸν, πῶς ἀνέβλεψας, ἀλλὰ, « Πῶς ἀνέψξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; » τὸ ἴσον διαβάλλοντες τὸν Κύριον, ὡς ἐν τῷ Σαββάτῳ ἐργασάμενον, ἀναγκάζοντες αὐτὸν τὸν τυφλὸν ἐπιμνησθῆναι, ὅτι πηλὸν ἐποίησεν ἐν τῷ Σαββάτῳ δηλαδὴ. Αὐτοὺς δὲ ὡς πρὸς ἀκηκοῦτας ἤδη διαλεγόμενος, οὕτε τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ μνημονεύει, οὕτε τὴν πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος ἐλάλησεν, ἀλλ' ἤ μόνον, ὅτι « Πηλὸν ἐπέθηκεν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἐνιψάμην, καὶ βλέπω. » Εἰκόσ γὰρ ἦν προκακηκοέναι τοὺς Φαρισαίους παρὰ τῶν καὶ τὸν τυφλὸν ἀγαγόντων πρὸς αὐτοὺς, διαβαλλόντων ἰσως τὸν Κύριον, καὶ εἰπόντων ἄν· Ἴδε οἷα ποιεῖ ἐν Σαββάτῳ ὁ Ἰησοῦς. Ἄξιον δὲ ἰδεῖν τὴν παρρησίαν τοῦ τυφλοῦ, ὅπως καὶ τοῖς Φαρισαίοις ἀνεκπλήτως διαλέγεται. Αὐτοὶ μὲν ἤνεγκαν αὐτὸν, ἵνα τῷ φόβῳ καταπλαγεί, ἀρνήσῃται τὴν θεραπείαν· ὁ δὲ τραγώτερον ἐκόσ, ὅτι « Βλέπω. » — « Ἐλεγον οὖν ἐκ τῶν Φαρισαίων τινές, » ἀλλ' οὐχὶ πάντες, ἀλλὰ οἱ ἰταμώτεροι· « Οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλοι δὲ ἔλεγον, ὅτι Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἀμαρτωλὸς τοιαῦτα ποιεῖν; » Ὁρᾷ τοὺς πολλοὺς ἀπὸ τῶν σημείων μαλαττομένους; Ἰδοὺ οὗτοι Φαρισαῖοι καὶ ἄρχοντες, ὅμοι; ἀπὸ τοῦ σημείου καταδυσωπῶνται, καὶ ὑπεραπολογοῦνται, « καὶ σχίσμα ἦν

loqueretur eis, nempe, « Oportet me operari opera ejus qui misit me, » et, « Lux sum mundi » : » talia autem nullus alius docebat, nisi solus Jesus, et illis verbis crebro usus est : inde agnovit eum cæcus quod Jesus esset. Nam facientem lutum, et inungentem oculos, ex contactu agnovit, spuentem non item. Non enim sciebat, et propterea quod nesciebat, non addidit, adeo erat homo verax.

καὶ ἐπιχρῆσαι τοὺς ὀφθαλμούς, ἐκ τῆς ἀφῆς ἐπειδὴ οὐκ ἐπέγνω, οὐδὲ προσηύθησιν, οὕτως ἦν

VERS. 12-16. « Dixerunt ergo ei : Ubi est ille? Ait : Nescio. Adducunt ad Phariseos eum qui dudum cæcus fuerat. Erat autem Sabbatum cum lutum faceret Jesus, et aperiret oculos ejus. Iterum ergo interrogabant eum et Pharisei, quomodo visum recepisset. Ille autem dixit eis : Lutum mihi imposuit super oculos, et lavi, et video. Dicebant ergo ex Phariseis quidam : Non est hic homo a Deo, quia Sabbatum non observat. Alii autem dicebant : Quomodo potest homo peccator hæc signa edere? Et dissensio erat inter eos. » Quoniam Dominus sanans et miraculum faciens, consueverat, eo quod alienus esset ab ostentatione, secedere, interrogatus cæcus, « Ubi est ille? » dicit, « Nescio » : verum omnino loquens et in hoc. « Ducunt autem illum ad Phariseos, » ut diligentius et exactius interrogaretur. Porro evangelista assignavit Sabbatum esse, ut ostendatur malitia illorum, quod contra Christum apprehenderint occasionem, et arguerint illum propter violationem Sabbati, et ita tentarint adumbrare miraculum. Propterea neque interrogant illum Quomodo viderit, sed « Quomodo oculos ejus aperuerit, » per omnia calumniantes Dominum, quod in Sabbato operatus fuerit, cogentes illum cæcum commemorare, quod lutum fecerit, in Sabbato scilicet. Ipse autem sicut ad eos qui audierant jam loquens, neque nominis Jesu memor est, neque quid ad ipsum Dominus dixerit, sed solum, « Lutum imposuit super oculos meos, et lavi, et video. » Verisimile enim fuit quod audiverint Pharisei ab iis qui adducebant ipsum ad illos, qui forte accusabant Dominum et dicebant, Ecce qualia facit in Sabbato Jesus. Operæ pretium autem est videre cæci in dicendo libertatem, ut et Phariseos impavide alloquitur. Nam illi quidem adducebant eum, ut metu percussus negaret sanationem. At ille clarius exclamat, « Video. » — « Dicebant igitur quidam ex Phariseis, » non omnes, sed impudentiores : « Ille homo non est ex Deo. Alii autem dicebant : Quomodo potest homo peccator talia facere? » Vides multos a signis mulceri? Ecce et hi Pharisei et principes erant, attamen a signo placantur et defensionem suscipiunt. « Et dissensio erat in eis. » Hæc dissensio prius orta fuit in turba : « Nam alii quidem dicebant, Seducit turbam, alii autem, Non. » Nunc autem et in principibus

¹⁶ Joan. ix, 4, 5. ²² Joan. vii, 12.

oritur, et multi ex Phariseis divisi ab aliis sunt, et patrocinantur miraculo. Verumtamen quamvis divisi fuerint, negligentius tamen instant pro Christo, et dubitanter et duplici animo magis quam firmiter. Audi enim quid dicant: « Quomodo potest homo peccator talia facere? » Vides quam leviter urgeant? Vide autem et malitiam eorum qui criminantur. Non enim dicunt: Hic non est ex Deo, quia in Sabbato sanat; sed, « Quia Sabbatum non servat: » sursum deorsumque non beneficium, sed dici violationem pronuntiantes. Annota autem et hoc, **637** quomodo principes segniorum quam turba sint in bono. Nam turba quidem prius divisa erat sententiis, et non omnes dura loquebantur contra Christum: Principes autem posterius in hanc laudabilem dissensionem venerunt. Contingit enim etiam bene dissentire, sicut et Dominus dicit: « Gladium veni mittere super terram ⁶⁰, » quo sententiæ omnino ob honum et pietatem dividuntur.

VERS. 17-19. « Dicunt cæco iterum: Tu, quid dicis de illo quia aperuit tibi oculos tuos? Ille autem dixit: Propheta est. Non crediderunt ergo Judæi de illo quod cæcus fuisset, et visum recepisset, donec vocaverunt parentes ejus qui visum receperat, et interrogaverunt eos, dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicebatis cæcum natum esse? quomodo ergo nunc videt. » Qui fuerunt interrogantes cæcum, « Tu quid dicis de illo? » Erant plane ex benevolorum sorte. Nam postquam dixerunt, « Quomodo potest peccator talia signa facere? » ut ne videantur ipsi frustra patrocinari, eum qui beneficium acceperat, in testem adducunt, ut per eum qui virtutem senserat, confutarent calumniatores. Vide enim quomodo benevole interrogant. Non enim dixerunt, « Tu quid dicis de illo, » quia lutum fecit, quia Sabbatum non servavit? sed miraculi mentionem faciunt, « Quia aperuit oculos tuos: » quasi exacuente eorum ut pro Christo quæ digna erant, diceret. In memoriam enim ei reducunt: « Quia aperuit oculos tuos. » Beneficio te persecutus est, dicunt: et ita debes illum prædicare. Ideo et cæcus confitetur tunc id quod potuit, quod non sit peccator, sed ex Deo. « Propheta enim est, » dicit: quamvis « alii dicerent quod non esset ex Deo, eo quod Sabbatum non servaret: » tametsi Christus uno digito lutum inungens Sabbatum solvere videbatur: ipsi autem tota manu solventes in Sabbato animalia ut potum dent, videbantur pii

⁶⁰ Math. x, 34.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(29) Codd. 26 et 32, *Και σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς.* Ἐπειδὴ ὁ θεραπεύων καὶ θαυματοποιῶν εἰώθη διὰ τὸ ἀκόμπαστον ἐκνεύειν, ἐρωτησθεὶς ὁ τυφλὸς Πού λέγει: *Θύχαιδα*, ἀληθεύων πάντως κἀν τούτῳ. Τοῦτο τὸ σχίσμα, κ. τ. λ. « Et dissensio erat in eis. Quoniam autem Dominus, cum quempiam sana-

bat, vel aliud miraculum patrabat, solebat e loco cedere, quia erat ab omnium ambitione alienissimus; idcirco cæcus interrogatus, Quinam ille esset, ait, *Nescio*: etiam in hoc verum, omnino dicens. Hæc dissensio, » etc.

ἐν αὐτοῖς (29). Ἐπιπέσει τὸ σχίσμα πρότερον μὲν ἐν τῷ δόλῳ ἐφύη· οἱ μὲν γὰρ ἔλεγον, ὅτι ἑ Πλανῆ τὸν δόλον· οἱ δὲ, ὅτι Ὀθ. Ἐνὺν δὲ καὶ ἀρχοῦσι φύεται, καὶ ἰδοὺ πολλοὶ τῶν Φαρισαίων ἀποσχισθέντες τῶν ἄλλων, συνηγοροῦσι τῷ θαύματι. Πλὴν εἰ καὶ ἐπεσχίσθησαν, ἀλλὰ μαλακώτερον ἐνίσταντο ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀμφιβόλως μᾶλλον καὶ διψύχως, ἢ βεβαίως. Ἄκουε γὰρ τί φασιν· ἑ Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἀμαρτωλῶς τοιαῦτα ποιεῖν; ἑ Ὑρῆς τὸ μαλακὸν τῆς ἐνστάσεως; Ὅρα καὶ τὴν κακουργίαν τῶν διαβαλλόντων. Οὐ γὰρ λέγουσιν, ὅτι Οὗτος οὐκ ἔστιν ἐκ Θεοῦ, ὅτι ἐν Σαββάτῳ θεραπεύει, ἀλλ', ἑ ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ, ἑ ἄνω καὶ κάτω οὐ τὴν εὐεργεσίαν, ἀλλὰ τὴν παράλυσιν τῆς ἡμέρας προφέροντες. Σημειώσαι δὲ καὶ τοῦτο, ὅπως οἱ ἀρχόντες

νωθρότεροι τοῦ δόλου εἰσι περὶ τὸ καλόν. Ἰδοὺ γὰρ ὁ μὲν δόλος πρότερον ἐσχίσθησαν ταῖς γνώμαις, καὶ οὐχὶ πάντες ὁμοφώνουν κατὰ τοῦ Χριστοῦ· οἱ δὲ ἀρχόντες ὕστερον τοῦτο τὸ ἐπαινετὸν σχίσμα πεπὸνθασιν. Ἐστὶ γὰρ καὶ καλῶς σχισθῆναι· καθὰ καὶ ὁ Κύριός φησι· ἑ Μάχαιραν ἤλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, ἑ τὴν ἐπὶ καλῶ πάντως καὶ εὐσεβεῖα διχογνωμοσύνην.

ἑ Λέγουσι τῷ τυφλῷ πάλιν· Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Ὁ δὲ εἶπεν, ὅτι Προφήτης ἐστίν. Οὐκ ἐπίστευσαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι τυφλὸς ἦν, καὶ ἀνέβλεψεν, ἕως ὅτου ἐφώνησαν τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τοῦ ἀναβλέψαντος, καὶ ἠρώτησαν αὐτούς, λέγοντες· Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν ὑμεῖς ἐλέγετε, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; πῶς οὖν ἄρτι βλέπει; ἑ Τίνες ἦσαν οἱ ἐρωτῶντες τὸν τυφλόν, ἑ Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ; ἑ Τῆς τῶν εὐγνωμόνων μοίρας ἦσαν. Ἐπεὶ γὰρ εἶπον, ὅτι ἑ Πῶς δύναται ἀμαρτωλῶς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; ἑ Ἰνα μὴ δέξωσιν αὐτοὶ μάτην συνηγορεῖν, τὸν λαβόντα τὴν εὐεργεσίαν, αὐτὸν παράγουσι μάρτυρα, ὡς αἰσθόμενον τῆς δυνάμεως, ὡς ἂν ἐπιστομιώσῃ τοὺς διαβολοὺς. Ὅρα γὰρ πῶς εὐγνωμόνως ἐρωτῶσιν. Οὐ γὰρ εἶπον· Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι πηλὸν ἐποίησεν; ὅτι τὸ Σάββατον οὐκ ἐτήρησεν; ἀλλὰ τοῦ θαύματος μνημονεύουσιν, ἑ Ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; ἑ μονονουχὶ καὶ τὸν θεραπευθέντα παραθήγοντες εἰς τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ τὰ εἰκότα εἰπεῖν. Ἄναμιμνήσκουσι γὰρ αὐτὸν, καὶ νύττουσιν αὐτόν· ἑ Ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς. ἑ Εὐηργέτησε σέ, φασίν, ὡστε ὀφείλεις ἀνακηρύξαι αὐτόν. Διὸ καὶ ὁ τυφλὸς ὁμολογεῖ τέως ὅπερ ἠδύνατο, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀμαρτωλῶς, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. ἑ Προφήτης γὰρ ἐστίν, ἑ κἀν ἕτεροι λέγωσιν, ὅτι ἑ Οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ· διότι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ. ἑ Καίτοι ὁ μὲν Χριστὸς ἐνὶ δακτύλῳ τὸν πηλὸν ἐπιχρίσας, παραλύειν ἐδόκει τὸ Σάββατον· αὐτοὶ δὲ ὅλην χεῖρ ἴκοντες τῷ Σαβ-

ἔαπε τὰ ζῶα πρὸς ποτισμὸν, ἰδοῦναι εὐσεβεῖν. Φω-
 κῶσιν οὖν οἱ σκληροὶ καὶ ἀπειθεῖς τοὺς γονεῖς αὐ-
 τοῦ, εἰς ἀγωνίαν αὐτοὺς ἐμβαλεῖν βουλόμενοι, καὶ
 διὰ ταύτης εἰς ἀρνησιν τῆς πηρώσεως τοῦ παιδός.
 Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἠδυνήθησαν τὸ εὐγνώμον
 σῶμα ἐμφράξαι, τοὺς γονεῖς ἐκεδίττονται, τιτρώ-
 σκιν οὕτω τὸ θαῦμα προσδοκῶντες. Ἰστώσιν οὖν
 αὐτοὺς ἐν τῷ μέσῳ, καὶ μετὰ πολλοῦ θυμοῦ τὴν
 ἀρτίστην ποιοῦνται, μᾶλλον δὲ μετὰ πολλῆς κακουρ-
 γίας. Οὐ γὰρ εἶπον, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν ὁ
 ποτὲ τυφλὸς, ἀλλ', «Ὁν ὑμεῖς ἐλέγετε.» Ἔκρινον
 οὐκ ἐπὶ τοῦτο λέγοντες· «Ὁν ὑμεῖς ἐποίησατε τυφλόν,
 καὶ πανταχοῦ διεφημῆσατε τὸν λόγον, πλασάμενοι
 πάντως καὶ καταψευδάμενοι. Ἄλλ', ὃ μαροὶ Φαρι-
 σαῖοι, τίς ἂν πατήρ ἀνάσχοιτο τοιαῦτα καταψεύσα-
 σθαι παιδὸς οἴκειο; Δοεὶ δὲ τούτοις στενοχωροῦσιν
 αὐτοὺς, καὶ βιάζονται ἀρνησασθαι τὸν υἱόν, τῷ τε
 εἰπεῖν, «Ὁν ὑμεῖς ἐλέγετε,» καὶ τῷ, «Πῶς οὖν
 ἀρτί βλέπει;» Ὁρᾷ, ὅτι ὡς ψευδομένων αὐτῶν τὸ
 πρότερον, φημί δὴ, τὸ τυφλὸν εἶναι τὸν καθὰ, ση-
 μείον προσφέρουσι τοῦτο, τὸ ὕστερον αὐτὸν βλέπειν. Ἡ γὰρ
 τοῦτο, φασί, ψευδὲς, τὸ βλέπειν αὐτὸν νῦν,
 ἢ ἐκεῖνο, τὸ τυφλὸν εἶναι. Ἀλλὰ μὴν τοῦτο ἀληθές,
 βλέπει γὰρ· ψεύδος ἄρα ὁ ὑμεῖς ἐκρούζατε, τὸ τυ-
 φλὸν εἶναι τὸ πρότερον.

«Ἀπεκρίθησαν αὐτοῖς οἱ γονεῖς αὐτοῦ, καὶ εἶπον·
 Οἴδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ἡμῶν, καὶ ὅτι τυ-
 φλὸς ἐγεννήθη· πῶς δὲ νῦν βλέπει, οὐκ οἴδαμεν· ἢ
 τίς ἤνοιξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς, ἡμεῖς οὐκ οἴδα-
 μεν· αὐτὸς ἠλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε, αὐτὸς
 περὶ ἑαυτοῦ λαλήσει. Ταῦτα εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ,
 ὅτι ἐξοδούντο τοὺς Ἰουδαίους. Ἡδὴ γὰρ συνέθεντο
 οἱ Ἰουδαῖοι, εἰ ἂν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν,
 ἀποσυνάγωγος γένηται. Διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς αὐτοῦ
 εἶπον, ὅτι Ἠλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε. Τρεῖς
 ἐρωτήσεις οἱ Φαρισαῖοι προσήνεγκαν τοῖς γονεῦσι τοῦ
 τυφλοῦ, εἰ υἱὸς αὐτῶν ἦν, εἰ τυφλὸς ἐγεννήθη, καὶ
 πῶς ἀνέβλεψεν. Οἱ δὲ, τὰς μὲν δύο, ὅτι τε υἱὸς αὐ-
 τῶν ἐστὶ, καὶ ὅτι τυφλὸς ἦν, ὁμολογοῦσι· τὸν δὲ
 τρόπον τῆς θεραπείας ἀγνοοῦντες, οὐ προστιθέασιν.
 Καὶ τοῦτο δὲ πάντως ὑπὲρ τοῦ τὴν ἀλήθειαν ὁμο-
 λογηθῆναι βεβαιώτερον, γίνεται, ὥστε αὐτὸν τὸν
 τῆς εὐεργεσίας ἀπολαύσαντα, τὸν καὶ ἀξιοπιστότερον
 ὄντα, μαρτυροῦντα ταῦτα· καθὰ καὶ οἱ γονεῖς αὐτοῦ
 φασιν· «Αὐτὸς ἠλικίαν ἔχει.» Μὴ γὰρ νηπίος
 ἐστὶν, ἢ ἀτελής, ὥστε μὴ συνίεναι πῶς τεθεράπευ-
 ται; «Τοιαῦτα δὲ εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ,» φοβούμενοι
 τοὺς Φαρισαίους· οὕτως ἔτι ἦσαν ἀτελεῖς καὶ ἀγε-
 νέστεροι τοῦ παιδός. Ἐκεῖνος γάρτοι μάρτυς ἀνέκ-
 πληκτος ἵσταται τῆς ἀληθείας· οὕτως ἐφωτίσθη καὶ
 τοὺς νοερούς ὀφθαλμούς.

«Ἐφώνησαν οὖν ἐκ δευτέρου τὸν ἄνθρωπον, ὃς
 ἦν τυφλός, καὶ εἶπον αὐτῷ· Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ·
 Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλὸς
 ἐστίν. Ἀπεκρίθη οὖν ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν· Εἰ ἁμαρ-
 τωλὸς ἐστίν, οὐκ οἶδα· ἐν οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὦν, ἄρτι
 βλέπω. Εἶπον δὲ αὐτῷ πάλιν· Τί ἐποίησέν σοι; πῶς
 ἤνοιξέν σου τοὺς ὀφθαλμούς; Ἀπεκρίθη αὐτοῖς·
 Εἶπον ὑμῖν ἤδη, καὶ οὐκ ἤκούσατε, τί πάλιν θέλετε
 ἀκοῦν; Μὴ καὶ ὑμεῖς μαθηταὶ αὐτοῦ θέλετε γενέ-
 σθαι; Ἐλοιδύθησαν οὖν αὐτὸν, καὶ εἶπον· Σὺ εἰ μα-

A esse. Vocant igitur duri et impersuasibiles parentes
 ejus, volentes illos perplexos reddere, et ita negare
 cæcitatē filii. Nam quia illius gratum os obstruere
 non poterant, parentes ejus ambiguos reddunt,
 quos statuant in medio, et cum multo furore inter-
 rogant, imo cum multa malitia. Non enim dixerunt,
 hic est filius vester, qui dudum cæcus, sed,
 «Quem vos dicitis,» quasi dicentes, quem vos
 cæcum fecistis, ubique sermonem illum seminantes,
 fingentes et mentientes. Verum, o scelesti Pharisei,
 quis pater talia contra filium suum mentiretur?
 Vobis autem illos angustiis locis urgent, et cogunt
 negare filium, dicendo, «Quem vos dicebatis,» et,
 «Quomodo igitur nunc videt?» Vides enim quod
 signum hoc, quod postea ille viderit, ita narrant,
 quasi prius eum cæcum fuisse menti illi essent.
 Nam mendacium est, aiunt, vel illud quod ipse nunc
 videt, vel illud quod cæcus esset: sed illud veritas,
 videt **638** enim: mendacium igitur quod vos præ-
 dicastis, cæcum illum fuisse prius.

VERS. 20-23. «Responderunt autem eis parentes
 ejus, et dixerunt: Scimus quod hic est filius noster,
 et cæcus natus est. Quomodo autem nunc videt, aut
 cæcus natus est. Numquid aperuerit, nos
 nescimus; ipse ætatem habet, ipsum interrogate,
 ipse de se loquatur. Hæc dixerunt parentes ejus,
 quod timerent Judæos. Jam enim conspiraverant
 Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum,
 e Synagoga eiceretur. Propterea parentes ejus
 dixerunt: Ætatem habet, ipsum interrogate.»
 Tres interrogationes obtulerant Pharisei parenti-
 bus cæci: num filius eorum esset, num cæcus natus
 esset, et quomodo visum recepisset. Et illi quidem
 duo fatentur, quod filius eorum, et quod cæcus
 fuerit; modum autem sanationis ignorant: et hoc
 omnino contingebat ut confessio veritatis firmior
 fieret, et ita ipse qui beneficiū sensit, et fide dig-
 nior erat, testaretur illa, sicut et parentes ejus
 dicunt, «Ipse ætatem habet.» Nunquid infans est,
 vel stupidus, ut non intellexerit quomodo sanatus
 sit? Hæc autem dixerunt parentes ejus, «timen-
 tes Phariseos: ita adhuc erant inexercitati et
 ignobiliores filio. Nam ille veritatis mansit im-
 percussus testis: ita et illustrati erant mentales
 ejus oculi.

VERS. 24-29. «Vocaverunt ergo rursus homi-
 nem qui fuerat cæcus, et dixerunt ei: Da gloriam
 Deo. Nos scimus quod hic homo peccator est.
 Respondit ergo ille, et dixit: An peccator sit,
 nescio: unum scio, quod cæcus cum essem, nunc
 videam. Dixerunt ergo illi iterum: Quid fecit tibi?
 quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis: Dixi
 vobis jam, nec audistis, cur iterum vultis audire?
 Num etiam vos vultis discipuli ejus fieri? Conviciati
 sunt ergo ei, et dixerunt: Tu discipulus illius esto,

aritur, et multi ex Pharisæis divisi ab aliis sunt, **A** et patrocinantur miraculo. Verumtamen quamvis divisi fuerint, negligentius tamen instant pro Christo, et dubitanter et duplici animo magis quam firmiter. Audi enim quid dicant: « Quomodo potest homo peccator talia facere? » Vides quam leviter urgeant? Vide autem et malitiam eorum qui criminantur. Non enim dicunt: Hic non est ex Deo, quia in Sabbato sanat; sed, « Quia Sabbatum non servat: » sursum deorsumque non beneficium, sed dici violationem pronuntiantes. Annota autem et hoc, **637** quomodo principes segniorés quam turba sint in bono. Nam turba quidem prius divisa erat sententiis, et non omnes dura loquebantur contra Christum: Principes autem posterius in hanc laudabilem dissensionem venerunt. Contingit enim etiam bene dissentire, sicut et Dominus dicit: « Gladium veni mittere super terram ⁴⁰, » quo sententiæ omnino ob honum et pietatem dividuntur.

VERS. 17-19. « Dicunt cæco iterum: Tu, quid dicis de illo quia aperuit tibi oculos tuos? Ille autem dixit: Propheta est. Non crediderunt ergo Judæi de illo quod cæcus fuisset, et visum recepisset, donec vocaverunt parentes ejus qui visum receperat, et interrogaverunt eos, dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicebatis cæcum natum esse? quomodo ergo nunc videt. » Qui fuerunt interrogantes cæcum, « Tu quid dicis de illo? » Erant plane ex benevolorum sorte. Nam postquam dixerunt, « Quomodo potest peccator talia signa facere? » ut ne videantur ipsi frustra patrocinari, eum qui beneficium acceperat, in testem adducunt, ut per eum qui virtutem senserat, confutarent calumniatores. Vide enim quomodo benevole interrogant. Non enim dixerunt, « Tu quid dicis de illo, » quia lutum fecit, quia Sabbatum non servavit? sed miraculi mentionem faciunt, « Quia aperuit oculos tuos: » quasi exacuente euratam ut pro Christo quæ digna erant, diceret. In memoriam enim ei reducant: « Quia aperuit oculos tuos. » Beneficio te persecutus est, dicunt: et ita debes illum prædicare. Ideo et cæcus confitetur tunc id quod potuit, quod non sit peccator, sed ex Deo. « Propheta enim est, » dicit: quamvis « alii dicerent quod non esset ex Deo, eo quod Sabbatum non servaret: » tametsi Christus uno digito lutum inungens Sabbatum solvere videbatur: ipsi autem tota manu solventes in Sabbato animalia ut potum dent, videbantur pii

⁴⁰ Matth. x, 34.

ἐν αὐτοῖς (29). Ἔν τούτῳ τῷ σχίσματι πρότερον μὲν ἐν τῷ δόγματι ἐφύθη· οἱ μὲν γὰρ ἔλεγον, ὅτι ἔστι Πλανῆ τὸν δόγμα· οἱ δὲ, ὅτι Οὐ. Ἔν τῷ δὲ καὶ ἀρχοῦσι φύεται, καὶ ἰδοὺ πολλοὶ τῶν Φαρισαίων ἀποσχισθέντες τῶν ἄλλων, συνηγοροῦσι τῷ θαύματι. Πλὴν εἰ καὶ ἀπεσχίσθησαν, ἀλλὰ μαλακώτερον ἐνίσταντο ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀμφιβόλως μᾶλλον καὶ διψύχως, ἢ βεβαίως. Ἄκουε γὰρ τί φασί· Ἐπὶ πῶς δύναται ἀμαρτωπὸς ἀμαρτωλῶς τοιαῦτα ποιεῖν; Ἔρξες τὸ μαλακὸν τῆς ἐνστάσεως; Ὅρα καὶ τὴν κακουργίαν τῶν διαβαλλόντων. Οὐ γὰρ λέγουσιν, ὅτι Οὐδὸς οὐκ ἔστιν ἐκ Θεοῦ, ὅτι ἐν Σαββάτῳ θεραπεύει, ἀλλ', ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ, ἢ ἄνω καὶ κάτω οὐ τὴν εὐεργεσίαν, ἀλλὰ τὴν παράλυσιν τῆς ἡμέρας προφέροντες. Σημειώσαι δὲ καὶ τούτο, ὅπως οἱ ἀρχόντες

B **υ**ωρτότεροι τοῦ δόγματος εἰσι περὶ τὸ καλόν. Ἰδοὺ γὰρ ὁ μὲν δόγματι πρότερον ἐσχίσθησαν ταῖς γνώμαις, καὶ οὐχὶ πάντες ὁμοφώνουν κατὰ τοῦ Χριστοῦ· οἱ δὲ ἀρχόντες ὑστερον τοῦτο τὸ ἐκαινετὸν σχίσμα πεπόνθησαν. Ἔστι γὰρ καὶ καλῶς σχισθῆναι· καθὰ καὶ ὁ Κύριός φησι· Ἐμάχαιραν ἤλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, ἢ τὴν ἐπὶ καλῷ πάντως καὶ εὐσεβείᾳ διχογνωμοσύνην. Ἐλέγουσι τῷ τυφλῷ πάλιν· Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Ὁ δὲ εἶπεν, ὅτι Προφήτης ἐστίν. Οὐκ ἐπίστευσαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι τυφλὸς ἦν, καὶ ἀνέβλεψεν, ἔως οὗ ἐφώνησαν τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τοῦ ἀναβλέψαντος, καὶ ἠρώτησαν αὐτούς, λέγοντες· Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν ὑμεῖς ἐλέγετε, ὅτι τυφλὸς ἐγενήθη; πῶς οὖν ἄρτι βλέπει; Ἔτινες ἦσαν οἱ ἐρωτῶντες τὸν τυφλόν, Ἐπὶ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ; Ἐπὶ τῆς τῶν εὐγνωμόνων μοίρας ἦσαν. Ἐπεὶ γὰρ εἶπον, ὅτι Ἐπὶ πῶς δύναται ἀμαρτωλῶς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; Ἔνα μὴ δόξωσιν αὐτοὶ μάτην συνηγορεῖν, τὸν λαθόντα τὴν εὐεργεσίαν, αὐτὸν παράγουσι μάρτυρα, ὡς αἰσθόμενον τῆς δυνάμεως, ὡς ἂν ἐπιστοιμίωσι τοὺς διαβολαίς. Ὅρα γὰρ πῶς εὐγνωμόνως ἐρωτῶσιν. Οὐ γὰρ εἶπον· Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι πηλὸν ἐποίησεν; ὅτι τὸ Σάββατον οὐκ ἐτήρησεν; ἀλλὰ τοῦ θαύματος μνημονεύουσιν· Ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; ἢ μονουχοὶ καὶ τὸν θεραπευθέντα παραθήγοντες εἰς τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ τὰ εἰκότα εἰπεῖν. Ἄναμνησκουσι γὰρ αὐτὸν, καὶ νύττουσιν αὐτόν· Ἐπὶ ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς. Ἐυηργέτησε σέ, φασί, ὥστε ὀφείλεις ἀνακηρύξαι αὐτόν. Διὸ καὶ ὁ τυφλὸς ὁμολογεῖ τῶς ὑπὲρ ἠδύνατο, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀμαρτωλὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. Προφήτης γὰρ ἐστίν, ἢ καὶ ἕτεροι λέγουσιν, ὅτι Ἐπὶ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ· διότι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ. Καίτοι ὁ μὲν Χριστὸς ἐνὶ δακτύλῳ τὸν πηλὸν ἐπιχρίσας, παραλύειν ἐδόκει τὸ Σάββατον· αὐτοὶ δὲ ὅλην χεῖρ ἴκοντες τῷ Σαβ-

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(29) Codd. 26 et 32, καὶ σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς. Ἐπειδὴ ὁ θεραπεύων καὶ θαυματοποιῶν εἰώθη διὰ τὸ ἀκόμπαστον ἐκνεύειν, ἐρωτηθεὶς ὁ τυφλὸς Που φασί; λέγει, Θύκισδα, ἀληθεῶν πάντως κἀν τούτῳ. Τούτο τὸ σχίσμα, κ. τ. λ. Ἐπὶ dissensio erat in eis. Quoniam autem Dominus, cum quempiam sana-

bat, vel aliud miraculum patrabat, solebat e loco cedere, quia erat ab omnium ambitione alienissimus; idcirco cæcus interrogatus, Quinam ille esset, ait, Nescio: etiam in hoc verum, omnino dicens. Hæc dissensio, etc.

ἐπέμψα τὰ ζῶα πρὸς ποτισμὸν, ἐδόκουν εὐσεβεῖν. Φω-
 νήσαν οὖν οἱ σκληροὶ καὶ ἀπειθεῖς τοὺς γονεῖς αὐ-
 τοῦ, εἰς ἀγωνίαν αὐτοὺς ἐμβαλεῖν βουλόμενοι, καὶ
 διὰ ταύτης εἰς ἄρνησιν τῆς πηρώσεως τοῦ παιδός.
 Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἠδυνήθησαν τὸ εὐγνώμον
 σῆμα ἐμφράξαι, τοὺς γονεῖς ἐκδεδίττονται, τιτρώ-
 σαι οὕτω τὸ θαῦμα προσδοκῶντες. Ἰστώσιν οὖν
 αὐτοὺς ἐν τῷ μέσῳ, καὶ μετὰ πολλοῦ θυμοῦ τὴν
 ἰριότην ποιοῦνται, μᾶλλον δὲ μετὰ πολλῆς κακουρ-
 γίας. Οὐ γὰρ εἶπον, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν ὁ
 ποτὲ τυφλὸς, ἀλλ', « Ὅν ὑμεῖς ἐλέγετε » μονο-
 σῆλι τοῦτο λέγοντές · « Ὅν ὑμεῖς ἐποιήσατε τυφλόν,
 καὶ πανταχοῦ διεφημῆσατε τὸν λόγον, πλασάμενοι
 πάντως καὶ καταφυσάμενοι. Ἄλλ', ὧ μισροὶ Φαρι-
 σαιοὶ, τίς ἂν πατήρ ἀνάσχοιτο τοιαῦτα καταφύσα-
 σθαι παιδὸς οὐκείου; Δοεὶ δὲ τοῦτοις στενωχωροῦσιν
 αὐτοὺς, καὶ βιάζονται ἀρνήσασθαι τὸν υἱόν, τῷ τε
 εἶπεν, « Ὅν ὑμεῖς ἐλέγετε, » καὶ τῷ, « Πῶς οὖν
 ἄρτι βλέπει; » Ὁρᾷ, ὅτι ὡς ψευδομένων αὐτῶν τὸ
 πρότερον, φημι δὴ, τὸ τυφλὸν εἶναι τὸν παῖδα, ση-
 μείον προπέρουσι τοῦτο, τὸ ὕστερον αὐτὸν βλέπειν. Ἡ γὰρ
 τοῦτο, φασὶ, ψευδὲς, τὸ βλέπειν αὐτὸν νῦν,
 ἢ ἐκεῖνο, τὸ τυφλὸν εἶναι. Ἀλλὰ μὴν τοῦτο ἀληθὲς, βλέπει γὰρ
 ψευδὸς ἄρα ὁ ὑμεῖς ἐκχυρίζετε, τὸ τυ-
 φλὸν εἶναι τὸ πρότερον.

« Ἀπεκρίθησαν αὐτοῖς οἱ γονεῖς αὐτοῦ, καὶ εἶπον ·
 Οἴδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ἡμῶν, καὶ ὅτι τυ-
 φλὸς ἐγενήθη · πῶς δὲ νῦν βλέπει, οὐκ οἴδαμεν · ἢ
 τίς ἤνοιξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἡμεῖς οὐκ οἴδα-
 μεν · αὐτὸς ἠλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε, αὐτὸς
 περὶ ἑαυτοῦ λαλήσει. Ταῦτα εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ,
 ὅτι ἐφοβούντο τοὺς Ἰουδαίους. Ἡδὴ γὰρ συνέθεντο
 οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν,
 ἀποσυνάγωγος γένηται. Διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς αὐτοῦ
 εἶπον, ὅτι ἠλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε. » Τρεῖς
 ἐρωτήσεις οἱ Φαρισαῖοι προσήνεγκαν τοῖς γονεῦσι τοῦ
 τυφλοῦ, εἰ υἱὸς αὐτῶν ἦν, εἰ τυφλὸς ἐγενήθη, καὶ
 πῶς ἀνέβλεψεν. Οἱ δὲ, τὰς μὲν δύο, ὅτι τε υἱὸς αὐ-
 τῶν ἔστι, καὶ ὅτι τυφλὸς ἦν, ὁμολογοῦσι · τὴν δὲ
 τρίτην τῆς θεραπείας ἀγνοοῦντες, οὐ προστιθέασιν.
 Καὶ τοῦτο δὲ πάντως ὑπὲρ τοῦ τῆν ἀλήθειαν ὁμολο-
 γηθῆναι βεβαιότερον, γίνεται, ὥστε αὐτὸν τὸν
 τῆς εὐεργεσίας ἀπολαύσαντα, τὸν καὶ ἀξιοπιστότερον
 εἶναι, μαρτυρησάμενος ταῦτα · καθὰ καὶ οἱ γονεῖς αὐτοῦ
 φασιν · « Αὐτὸς ἠλικίαν ἔχει. » Μὴ γὰρ νηπίός
 ἐστιν, ἢ ἀτελής, ὥστε μὴ συνίνασι πῶς τεθεράπει-
 ται; « Τοιαῦτα δὲ εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ, » φοβούμενοι
 τοὺς Φαρισαίους · οὕτως ἔτι ἦσαν ἀτελεῖς καὶ ἀγε-
 νέστεροι τοῦ παιδός. Ἐκεῖνος γάρτοι μάρτυς ἀνέκ-
 πληκτος ἴσταται τῆς ἀληθείας · οὕτως ἐφωτίσθη καὶ
 τοὺς νοερούς ὀφθαλμοὺς.

« Ἐφώνησαν οὖν ἐκ δευτέρου τὸν ἄνθρωπον, ὃς
 ἦν τυφλός, καὶ εἶπον αὐτῷ · Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ ·
 Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἀμαρτωλὸς
 ἐστιν. Ἀπεκρίθη οὖν ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν · Εἰ ἀμαρ-
 τωλὸς ἐστίν, οὐκ οἶδα · ἐν οἴδῃ, ὅτι τυφλὸς ἦν, ἄρτι
 βλέπω. Εἶπον δὲ αὐτῷ πάλιν · Τί ἐποίησέ σοι; πῶς
 ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμοὺς; Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ·
 Εἶπον ὑμῖν ἤδη, καὶ οὐκ ἤκούσατε, τί πάλιν θέλετε
 ἀκοῦσιν; Μὴ καὶ ὑμεῖς μαθηταὶ αὐτοῦ θέλετε γενέ-
 σθαι; Ἐλοιδόρησαν οὖν αὐτὸν, καὶ εἶπον · Σὺ εἰ μα-

esse. Vocant igitur duri et impersuasibiles parentes
 ejus, volentes illos perplexos reddere, et ita negare
 cæcitatē filii. Nam quia illius gratum os obstruere
 non poterant, parentes ejus ambiguos reddunt,
 quos statuant in medio, et cum multo furore inter-
 rogant, imo cum multa malitia. Non enim dixerunt,
 Sic est filius vester, qui dudum cæcus, sed,
 « Quem vos dicitis, » quasi dicentes, quem vos
 cæcum fecistis, ubique sermonem illum seminantes,
 fingentes et mentientes. Verum, o scelesti Pharisei,
 quis pater talia contra filium suum mentiretur?
 Duobus autem illos angustis locis urgent, et cogunt
 negare filium, dicendo, « Quem vos dicebatis, » et,
 « Quomodo igitur nunc videt? » Vides enim quod
 signum hoc, quod postea ille viderit, ita narrant,
 quasi prius eum cæcum fuisse mentiti illi essent.
 Nam mendacium est, aiunt, vel illud quod ipse nunc
 videt, vel illud quod cæcus esset: sed illud veritas,
 videt **638** enim: mendacium igitur quod vos præ-
 dicastis, cæcum illum fuisse prius.

VERS. 20-23. « Responderunt autem eis parentes
 ejus, et dixerunt: Scimus quod hic est filius noster,
 et cæcus natus est. Quomodo autem nunc videt,
 nescimus; aut quis ejus oculos aperuerit, nos
 nescimus: ipse ætatem habet, ipsum interrogate,
 ipse de se loquatur. Hæc dixerunt parentes ejus,
 quod timerent Judæos. Jam enim conspiraverant
 Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum,
 e Synagoga eijceretur. Propterea parentes ejus
 dixerunt: Ætatem habet, ipsum interrogate. »
 Tres interrogationes obtulerant Pharisei parenti-
 bus cæci: num filius eorum esset, num cæcus natus
 esset, et quomodo visum recepisset. Et illi quidem
 duo fatentur, quod filius eorum, et quod cæcus
 fuerit; modum autem sanationis ignorant: et hoc
 omnino contingebat ut confessio veritatis firmior
 fieret, et ita ipse qui beneficium sensit, et fide dig-
 nior erat, testaretur illa, sicut et parentes ejus
 dicunt, « Ipse ætatem habet. » Nunquid infans est,
 vel stupidus, ut non intellexerit quomodo sanatus
 sit? Hæc autem dixerunt parentes ejus, » timen-
 tes Phariseos: ita adhuc erant inexercitati et
 ignobiliores filio. Nam ille veritatis mansit im-
 percussus testis: ita et illustrati erant mentales
 ejus oculi.

VERS. 24-29. « Vocaverunt ergo rursus homi-
 nem qui fuerat cæcus, et dixerunt ei: Da gloriam
 Deo. Nos scimus quod hic homo peccator est.
 Respondit ergo ille, et dixit: An peccator sit,
 nescio: unum scio, quod cæcus cum essem, nunc
 videam. Dixerunt ergo illi iterum: Quid fecit tibi?
 quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis: Dixi
 vobis jam, nec audistis, cur iterum vultis audire?
 Num etiam vos vultis discipuli ejus fieri? Conviecti
 sunt ergo ei, et dixerunt: Tu discipulus illius esto,

nos autem Mosi discipuli sumus. Nos scimus quod Mosi locutus est Deus, hunc autem nescimus unde sit. Postquam parentes incitarant ut filius suus interrogaretur, hoc faciunt importuni, et adducunt illum non ut interrogent, sed ut calumniandi medicum materiam ipsi suppedient. « Da enim gloriam Deo, » significat : Confitere quod Jesus nihil operatus est in me. Gloriam enim esse Dei putant, de Jesu nihil bonum attestari. « Nos enim scimus, inquit, quod sit peccator. » Quomodo igitur non arguistis eum quando provocavit vos, dicens : « Quis ex vobis arguet me de peccato ⁴¹ ? » At cæcus inquit, « Si quidem peccator est, nescio ; » hoc est, non nunc examino hoc, neque affirmo : « illud quidem manifeste scio, » quod miraculum in me perfecit : res ipsa nunc per seipsam consideretur, et sententiam de se ferat. Deinde quia sæpe interrogantes illum, Quid fecit tibi? propter unctionem luti, quæ facta erat **639** in Sabbato, insidiabantur Salvatore, sensit autem homo non ad discendum, sed ad insidiandum, interrogationem proposuisse, austerius eis respondit : Neque enim, inquit, sermone ultra vos dignor. Nam quoties vobis dixi, et non attendistis? Deinde quod maxime illos cruciabat, subdit : « Num et vos vultis discipuli ejus fieri ? » Declarat autem quod ipse quidem discipulus ejus esse velit. Cæterum, incessens eos placide hæc dicit, quod sæpe fuit animæ liberæ et intrepidæ, et non curantis insaniam illorum. Ad cujus convitium illi, « Tu discipulus illius sis, nos autem Mosi discipuli sumus. » Viſentur autem et in hoc mendaces; nam si fuissent discipuli Mosi, et Christi fuissent discipuli, sicut et ipse dicebat eis, « Si crederetis Mosi, crederetis utique mihi. » Non dixerunt autem, Nos audivimus : sed, « Nos scimus quod Mosi locutus sit Deus ⁴², » quamvis a parentibus suis audissent, exactam se habere scientiam dicebant de iis quæ per auditum receperant : eum autem quem oculis viderant miracula facientem, et quem audierant divina et superna loquentem, impostorem vocabant. Videt insipientiam a malitia profectam?

ταῖς ὀφθαλμοῖς ἐβλεπον θαυματουργοῦντα, καὶ οὐ ἤκουον εἶτα καὶ ἄνωθεν φεγγομένου, τοῦτον πλάνου ἐκάλουν. Ὁρᾷς ἀνοήσιαν ἀπὸ κακίας δεδημιουργημένην;

VERS. 30-33. « Respondit ille homo, et dixit eis : **D** In hoc enim mirabile quoddam est, quod vos nesciatis unde sit, et tamen aperuit oculos meos. Scimus autem quod peccatores Deus non audit, sed si quis Dei cultor est, et voluntati ejus obtemperat, hunc audit. A sæculo non est auditum quod quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non potuisset facere quidquam. » Vos, inquit, o Judæi, rejectistis eum qui me sanavit, quasi nescientes eum « unde sit : » ego autem dico quod propter hoc magis est mirabilis, quia homo non est ex nobilibus apud vos, neque ex honore præditis, qui talia potest. Et ita undique manifestum est quod sit majoris cujusdam potentia, neque humano indigeat auxilio. Insuper

Α θητῆς ἐκεῖνου, ἡμεῖς δὲ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί. Ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι Μωσεὶ ἐλάλησεν ὁ θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν, πόθεν ἐστίν. » Ἐπειδὴ οἱ γονεῖς τὸν υἱὸν αὐτῶν δεῖν ἐρωτηθῆναι διανέστησαν, τοῦτο ποιῶσιν οἱ ἐπηρρασταί· καὶ δὴ παράγουσιν αὐτὸν, οὐχ ὥστε ἐρωτῆσαι, ἀλλ' ὥστε ὑποβαλεῖν αὐτῷ κατηγορησάσαι τοῦ θεραπευτοῦ. Τὸ γὰρ, « Δὸς δόξαν τῷ θεῷ, » τοῦτο σημαίνει· Ὁμολόγησον, φησὶν, ὅτι Ἰησοῦς οὐδὲν εἰργάσατο εἰς ἐμὲ (τοῦτο γὰρ εἶναι δόξαν Θεοῦ, τὸ τῷ Ἰησοῦ μηδὲν ἀγαθὸν προσημαρτυρεῖσθαι.) « Ἡμεῖς γὰρ οἴδαμεν, φασὶν, ὅτι ἁμαρτωλὸς ἐστὶ. » Πῶς οὖν οὐκ ἠλέγγετε αὐτὸν, ὅταν προεκαλεῖτο ὄμας λέγων· « Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; » Ὁ δὲ τυφλός, « Εἰ μὲν ἁμαρτωλός, φησὶν, ἐστίν, οὐκ οἶδα· » τοῦτέστιν, Οὐ νῦν ἐξετάζω τοῦτο, οὐδὲ ἀποφαίνομαι· ἐκεῖνο μόνον οἶδα σαφῶς, ὅτι θαῦμα ἐπ' ἐμοὶ ἐτέλεσε. Τὸ τοῖνον πρᾶγμα αὐτὸ καθ' αὐτὸ σκοπίστω, καὶ τὴν ψήφον περὶ αὐτοῦ ἐκπερέτω. Εἶτα ἐπειδὴ πάλιν ἠρώτων αὐτόν· « Τί ἐποίησέ σοι, » διὰ τὴν ἐν τῷ Σαββάτῳ πάντως γενομένην ἐπίκρισιν τοῦ πλητοῦ ἐπηρεάζοντες τῷ Σωτῆρι, ἤσθετο δὲ ὁ ἄνθρωπος αὐτοῦς, οὐχ ὥστε μαθεῖν, ἀλλ' ὥστε ἐπηρεάσαι, τὴν ἐρώτησιν ποιουμένων, πληκτικώτερον αὐτοῖς ἀπακρίνεται· Οὐδὲ λόγου, φησὶν, ἐτι ὄμας ἀξίω· πολλάκις γὰρ εἰπόντι οὐ προσεσχῆκατε. Εἶτα τὸ μάλιστα δυνάμενον αὐτοῦς πληῆσαι, ἐπάγει· « Μὴ καὶ ὑμεῖς βούλεσθε μαθηταὶ αὐτοῦ γενέσθαι; » Ἐμφαίνει γοῦν, ὅτι αὐτοὺς μαθητῆς αὐτοῦ εἶναι βούλεται· παίζων δὲ αὐτοῦς καὶ κωμωδῶν, ἡρέμα ταῦτα φησὶν, ὁ ψυχῆς ἐστὶ πεπαρρησιασμένης καὶ ἀκαταπλήκτου, καὶ μὴ πτοουμένης τὴν μανίαν αὐτῶν. Ἐκεῖνοι δὲ πρὸς ὕβριν αὐτοῦ φασὶ· « Σὺ εἰ μαθητῆς ἐκεῖνου, ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί. » Φαίνονται δὲ ἐν τούτῳ ψευδοδόμενοι. Εἰ γὰρ ἦσαν τοῦ Μωσέως μαθηταί, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἂν ἦσαν· καθὰ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν αὐτοῖς· « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσέϊ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί. » Οὐκ εἶπον δὲ, ὅτι Ἡμεῖς ἤκουσαμεν, ἀλλ' ὅτι « Ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι Μωσεὶ λελάληκεν ὁ θεός. » Καίτοι τῶν προγόνων αὐτοῖς ἀπαγγειλάντων, ἀκριβῆ γινώσιν ἔχειν λέγουσιν, ὧν ἐξ ἀκοῆς παρελήφεισαν· ὃν δὲ

« Ἀπεκρίθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ἐν γὰρ τούτῳ θαυμαστόν ἐστίν, ὅτι ὑμεῖς οὐκ οἴδατε πόθεν ἐστὶ, καὶ ἀνέφεξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. Οἴδαμεν δὲ, ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ θεός οὐκ ἀκούει· ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβῆς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῆ, τούτου ἀκούει. Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμούς τυφλοῦ γεγεννημένου. Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὕδεν. » Ἡμεῖς, φησὶν, ὧ Ἰουδαῖοι, ἀποβάλλασθε τὸν θεραπεύσαντά με, ὡς μὴ εἰδότες αὐτόν, « πόθεν ἐστίν » ἐγὼ δὲ φημι, ὅτι διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐστὶ θαυμαστός, ὅτι ἄνθρωπος οὐ τῶν ἐπιστήμων παρ' ὑμῶν ὧν, οὐδὲ τῶν δεδοξασμένων, τοιαῦτα δύναται, ὥστε εἶναι δῆλον πάντοθεν, ὡς ἐστὶ κρεῖττονός τινος δυνάμεως, οὐ

⁴¹ Joan. viii, 46. ⁴² Joan. v, 46.

δεμιὰς ἀνθρωπίνης βοηθείας δεόμενος. Εἶτα καὶ ἄπειθῆ προλαβόντες, εἶπὸν τινες ἐξ αὐτῶν· « Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἀμαρτωλῶς σημεῖα τοιαῦτα ποιεῖν; » λοιπὸν καὶ τὴν ἐκείνων παραλαμβάνει κρῖσιν, καὶ τῶν οἰκείων αὐτοῦς ὑπομιμνήσκει βημάτων. « Ὅτιδ' αὖτε » γὰρ, φησὶ, πάντες, « ὅτι ἀμαρτωλῶν ὁ θεὸς οὐκ ἀκούει· ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβῆς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῆ, τοῦτου ἀκούει. » Σκόπει μοι ἐντεῦθεν, πῶς οὐ μόνον ἀμαρτιῶν ἀπέλλαξε τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτὸν ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ δείκνυσι, καὶ τὰ ἐκείνου πάντα πράττοντα, ἐν τῷ εἶπέν· « Ἄλλ' ἐάν τις θεοσεβῆς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῆ. » Εἶτα ἐπεὶ ἐγίνωσκεν αὐτοῦς συσκιάζειν βουλομένους τὸ θαῦμα, αὐτὸς πολλῆς συνέσεως γέμων, τὴν εὐαγγελίαν ἀνακηρύττει· « Εἰ μὴ γὰρ ἦν οὗτος ἀπὸ Θεοῦ, » οὐκ ἂν θαῦμα τηλικούτο εἰργάσατο, ὅσον οὐδεὶς τῶν ἀπ' αἰῶνος. Ἦνοίγησαν μὲν γὰρ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν τυχόν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ γενετῆς πεπηρωμένοι, ἀπὸ τινος δὲ πάθους· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ξένον, ὃ νῦν ἐγένετο. Πρόδηλον οὖν, ὅτι μείζων ἢ κατὰ ἄνθρωπὸν ἐστὶν ὁ τηλικούτο θαῦμα τελέσας. Ἄλλ' ἀποροῦσί τινες ψυχρὰν καὶ σοφιστικὴν ἀπορίαν. Πῶς, φασίν, εἶπεν, ὅτι « Ἀμαρτωλῶν ὁ θεὸς οὐκ ἀκούει; » Καὶ μὴν ἐυχομένων συγχωρηθῆναι τὰς ἀμαρτίας ἐπακούει· φιλόανθρωπος γὰρ ἐστὶ. Τί οὖν ἐστὶ, φασίν, ὃ ἐνταῦθα λέγει, ὅτι « Ἀμαρτωλῶν ὁ θεὸς οὐκ ἀκούει; » Ἔδει μὲν πρὸς τὰ τοιαῦτα μὴδὲ ἀποκρίνεσθαι· ὁμοῦς ῥητέον ὅτι τὸ ἀμαρτωλῶν μὴ ἀκούειν τὸν Θεόν, τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ Θεὸς σημεῖα ἐργάζεσθαι τοῖς ἀμαρτωλοῖς οὐ δίδωσιν. Οὐ γὰρ ἐνοικῆσαι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐν σώματι καταχρῆν ἀμαρτίας. Αἰτουμένων μὲντοι ἄφραστον ἀμαρτιῶν ἀληθῶς καὶ ἀπὸ καρδίας, εἰσακούει, οὐχ ὡς ἀμαρτωλῶν, ἀλλ' ὡς μετανοούντων. Ὁμοῦ τε γὰρ αἰτοῦνται τὴν ἄφραστον, καὶ μετέστησαν ἀπὸ τῆς τῶν ἀμαρτωλῶν τάξεως εἰς τὴν τῶν μετανοούντων. Εἰκότως οὖν εἴρηται, ὅτι « Ἀμαρτωλῶν ὁ θεὸς οὐκ ἀκούει. » Ὅτε γὰρ ἀμαρτωλοῖς δίδωσι τὴν χάριν τῶν σημείων. Πῶς γὰρ, οὐδ', καὶ ἐάν αἰτήσωνται ποτε περὶ τινος τοιοῦτου, μισεῖ, ὡς τὰ μηδὲν αὐτοῖς προσήκοντα σφετεριζομένους; καὶ ἐάν ἀκούῃ δὲ αἰτουμένων ἄφραστον, οὐχ ὡς ἀμαρτωλῶν, ἀλλ' ὡς μετανοούντων ἀκούει. Σκόπει δὲ πῶς εἶπεν, ὅτι « Ἐάν τις θεοσεβῆς ᾖ, » καὶ προσέθηκε, « καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῆ. » Πολλοὶ γὰρ, θεοσεβεῖς μὲν εἰσι, τὸ θέλημα δὲ τοῦ Θεοῦ οὐ ποιοῦσι. Δεῖ δὲ ἀμφοτέρω προσεῖναι, καὶ θεοσεβείαν, καὶ θελήματος Θεοῦ ἐκπλήρωσιν, ἧτοι πίστιν καὶ ἔργα, ἧ, ὡς ὁ Παῦλος ὀνομάζει, « πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνειδήσιν »· κεφαλαιωδέστερον δὲ εἶπεν, θεωρίαν καὶ πρᾶξιν. Τότε γὰρ ὅπως ζῆ ἡ πίστις, ὅτε καὶ τὰ ἔργα ἔχει τὰ θεάρεστα, ἐξ ὧν ἡ ἀγαθὴ συνείδησις περιγίνεται, ὡσπερ ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἔργων ἡ πονηρὰ συνείδησις· καὶ αὐτὰ τὰ ἔργα τότε ζῆ, ὅτε καὶ πίστιν ἔχει χωρισθέντα δὲ ἀπ' ἀλλήλων, νεκρά ἐστι· καθὰ εἴρηται· « Πίστις χωρὶς ἔργων, νεκρά » καὶ ἔργα, δίχα πίστεως. Ὅρα δὲ μοι καὶ πῶς ἡ ἀλήθεια παρρησιάζεσθαι δίδωσι τῷ

quia prius dixerant quidam ex eis, « Quomodo potest homo peccator signa facere talia? » jam et illorum assumit iudicium, in memoriam eis ipsorum verba reducens. « Scimus » enim, inquit, omnes, « quod Deus peccatores non audit, sed si quis Dei cultor fuerit, et voluntatem ejus fecerit, hunc audit. » Considera hoc loco quomodo non solum Dominum alienum faciat a peccatis, sed et ostendat illum valde placere Deo, et facientem omnia quæ ad illum pertineant, dicendo : « Sed si quis Dei cultor fuerit, et voluntatem ejus fecerit. » Insuper quia cognoscebat eos adumbrare velle miraculum, ipse prudentia plenus, beneficentiam prædicat : « Nisi enim hic a Deo fuisset, » non fecisset tale miraculum, quale nullus a sæculo. Nam aperti fuerunt B fortassis cæcorum oculi, sed illi non fuerunt a natiuitate 640 cæci, sed alio quodam eventu : hoc autem rarum, quod nunc factum est. Manifestum igitur quod major quam homines sunt, talis est, qui miraculum fecit. Sed quærunť quidam frigidam et sophisticam quæstionem: Quomodo dixit, inquirunt, quod peccatores Deus non audiat, cum audiat eos precantes ut remittantur peccata? Nam misericors est⁴². Quid igitur est, dicunt, quod hoc loco dicit, « Peccatores non audit? » Oportebat autem ad talia ne respondere quidem; respondendum tamen : Quod « Deus peccatores non audit, » hoc significat, quod Deus non concedit peccatoribus signorum operationem. « Non enim habitat Spiritus Dei in corpore subdito peccatis⁴³. » Audit igitur petentes remissionem peccatorum vere et ex corde, non ut peccatores, sed ut pœnitentes. Nam simul atque petiverint remissionem, transferuntur ab ordine peccatorum in ordinem pœnitentium. Verisimiliter igitur dictum est quod Deus peccatores non audiat. Neque enim peccatoribus dat gratiam signorum. Quomodo enim audiret quos odio habet, etiamsi petiverint aliquando de re quapiam istiusmodi, tanquam ea sibi quæ minime conveniunt attribuentes? Et quamvis audiat petentes remissionem, non tamen ut peccatores, sed ut pœnitentis audit. Considera autem quomodo dixerit, « Si quis Dei cultor fuerit, » et mox apposuerit, « et voluntatem ejus fecerit : » multi enim Dei cultores quidem sunt, voluntatem autem Dei non faciunt. Oportet autem utraque adesse, Dei cultum, et voluntatis divinæ adimpletionem, id est fidem et opera : vel [ut Paulus [nominat] « fidem, et bonam conscientiam⁴⁴ : » vel brevius dicendo, theoriam et praxin. Tunc enim revera vivit fides, quando opera habet Deo placentia, e quibus bona conscientia ; nascitur, sicut a malis operibus mala conscientia ; et rursus opera tunc vivunt, quando fidem habuerint, separata autem ab invicem mortua sunt. Sicut quando est « fides sine operibus, mortua est⁴⁵, » et opera sine fide mortua sunt. Vide autem quomodo veritas mendico nullius momenti conferat libertatem di-

⁴² Jac. v, 11. ⁴³ Sap. 1, 4. ⁴⁴ II Tim. 1, 3. ⁴⁵ Jac. 2, 20.

ceudi, et redarguendi eos qui apud Judæos magni A et honorati. Ita magna ejus virtus sicut et mendacium libertatis carentia, et humiliatus sermo sequitur.

Vers. 34-38. « Responderunt et dixerunt ei : In peccatis natus es totus, et tu doces nos? Et ejecerunt eum foras. Audivit Jesus quod ejecissent eum foras : cumque invenisset eum, dixit ei : Tu credis in Filium Dei? Respondit ille et dixit : Quis est, Domine, ut credam in eum? Et dixit ei Jesus : Et vidisti eum, et qui loquitur tecum, ipse est. At ille ait: Credo, Domine. Et adoravit eum. » Quoad sperabant ab homine quod eis grata loqueretur, advocabant eum et interrogabant, idque sæpe. Ubi autem agnovissent eum ex responsis non **641** sapere quæ illorum, sed favere veritati : contemnunt quidem illum, utpote in peccatis natum, insipienter omnino cæcitatei ei objicientes, et existimantes quod quasi maledictus, et ante nativitatem condemnatus esset ut cæcus nasceretur : id quod ratione carebat. Ejiciunt autem illum extra templum, ut confessorum veritatis, filii mendacii. Sed vide lucrum. Ejectus est ex templo, et statim invenit eum Dominus templi. Contemptus fuit opinione illorum propter Christum, et honoratus est agnitione Filii Dei. Invenit enim illum, inquit, Jesus, quodammodo dedita opera ad hoc veniens, ut illum consolaretur quasi agonothetes athletam qui multum laboraverat, et coronatum suscipiens. Et quid dicit? « Credis in Filium Dei? » Quid post tantam contradictionem cum Judæis, post tanta verba rogat, Num credis? Non ignorans hoc facit, sed volens cæco scipsum notum facere. Quia enim prorsus eum non viderat, ne post sanationem quidem ; (et quomodo potuisset, quia a pessimis canibus Judæis huc et illuc traheretur?) ejus gratia nunc illum interrogat : ut si ille interroget quisnam sit Filius Dei, consequenter se ostendat. Insuper et indicat ei quod filium illius valde colat, quasi in hunc modum dicens : Contumelia me affecit populus tantus, sed nulla mihi illorum cura. Unius fidei rationem habeo. At ille : « Quis est, Domine, » Filius Dei? Desiderantis animæ verbum locutus est. Cæterum ille : « Et vidisti, inquit, eum, et qui loquitur tecum, ille est. » Non dixit : Ego sum qui te sanavi, qui dixi tibi, Vade, lavare : sed submisit quidem primum et obscure : « Et vidisti, inquit, eum ; » deinde et manifestius : « Et qui loquitur tecum, ille est. » Videtur autem Dominus dedita opera dicere : « Vidisti eum, » ut omnino in memoriam suæ sanationis illum reducat, et quod a se virtutem receperit videndi. Et ille statim credit, opusque serventis et veræ fidei ostendit adorans, confirmans sermonem opere, quod ut Deum glorificet Christum. Nam soli quidem Deo adorationem impendendam lege cautum ⁶⁷. Intellige autem hoc miraculum etiam spiritualiter impletum. Nam cæcus quidem erat vel om-

ἐπατή τῷ οὐδενὸς λόγου ἀξίω, καὶ ἐλέγχει τοὺς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις μεγάλους καὶ ἐντίμους· οὕτω μεγάλη ταύτης ἡ δύναμις, ὥσπερ καὶ τοῦ ψεύδους ἡ συστολή καὶ τὸ ἀπαρρήσιαστον.

« Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ· Ἐν ἀμαρτίαις σὺ ἐγεννήθης ὅλος, καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς; Καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω. Ἦκουσαν δὲ Ἰησοῦς, ὅτι ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω· καὶ εὐρών αὐτὸν, εἶπεν αὐτῷ· Σὺ πιστεύεις εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; Ἀπεκρίθη ἐκείνος καὶ εἶπε· Καὶ τίς ἐστι, Κύριε, ἵνα πιστεύσω εἰς αὐτόν; Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Καὶ ἐώρακας αὐτόν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν. Ὁ δὲ ἔφη· Πιστεύω, Κύριε· καὶ προσεκύνησεν αὐτόν. » Ἔως μὲν προσεδόκων, τὸν ἀνθρώπων κεχαρισμένα αὐτοῖς φθέγγεσθαι, προσεκαλοῦντο αὐτόν καὶ ἠρώτων, καὶ οὐχ ἄπαξ τοῦτο· ἐπεὶ δὲ ἔγνω αὐτόν ἐκ τῶν ἀποκρίσεων μὴ τὰ αὐτῶν φρονούonta, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ χρυζόμενον, ἐξουθενοῦσι μὲν αὐτόν, ὡς ἐν ἀμαρτίαις γεννηθέντα· ἀνοήτως πάντως τὴν τυφλωσιν αὐτῷ προφέροντες, καὶ νομίζοντες ὅτι ὡς κατακεκριμένος καὶ πρὸ γενέσεως καταδικάσθη τυφλὸς γεννηθῆναι, ὅπερ λόγον οὐκ εἶχεν· ἐκβάλλουσι δὲ αὐτόν ἔξω τοῦ ἱεροῦ ὡς ὁμολογητὴν τῆς ἀληθείας οἱ τοῦ ψεύδους υἱοί. Ἄλλ' ὅρα τὸ κέρδος· Ἐξεβλήθη ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, καὶ εὐθύς εὗρεν αὐτόν ὁ Δεσπότης τοῦ ἱεροῦ· ἠτιμάσθη τῷ δοκεῖν διὰ Χριστόν, καὶ ἐτιμήθη τῇ ἐπιγνώσει τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Εὔρε γάρ, φησὶν, αὐτόν ὁ Ἰησοῦς, ὥσπερ ἐπίτηδες ἐπὶ τούτῳ ἐλθὼν, ἵνα αὐτόν παραμυθησῆται, καθάπερ τις ἀγωνοθέτης ἀθλητὴν πολλὰ καμόντα καὶ στεφανωθέντα δεχόμενος. Καὶ τί φησι; « Πιστεύεις εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; » Τί τοῦτο; μετὰ τοσαύτην ἀντίρρησην τὴν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, μετὰ τοσαῦτα ῥήματα ἔρωτᾷ, Εἰ πιστεύεις; Οὐκ ἀγνοῶν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ βουλόμενος τῷ τυφλῷ αὐτόν γνωρίσαι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδ' ὅλως εἶδεν αὐτόν οὐδὲ μετὰ τὴν ἰασιν (πῶς γάρ, ὑπὸ τῶν κακίστων κυνῶν τῶν Ἰουδαίων περιελατόμενος;) τοῦτου ἔνεκεν ἔρωτᾷ αὐτόν νῦν, ἵνα ἐκείνου ἔρωτήσαντος, « Καὶ τίς ἐστιν » ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; ἀκολουθῶ; αὐτόν ἐπιδείξῃ. Ἄμψ δὲ καὶ δεῖκνυσιν αὐτῷ, ὅτι τὴν αὐτοῦ πίστιν πολλοῦ τιμάται, ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγων· Ὑβρίσέ με δῆμος τοσοῦτος, ἀλλ' οὐδέτις ἐμοὶ λόγος ἐκείνων· ἐνός μοι μέλει, τοῦ πιστεύσαι. Ὁ δὲ, « Καὶ τίς ἐστι, Κύριε, » ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Προθύσης ψυχῆς ῥῆμα ἐφθέγγετο. Ὁ δὲ, « Καὶ ἐώρακας, » φησὶν, αὐτόν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ εἶμι ὁ θεραπευτικῶς σε, ὁ εἰπὼν σοι, Ὑπάγε, νίψαι· ἀλλ' ὑπεσταλμένος μὲν πρῶτον καὶ ἄσπῳς, « Καὶ ἐώρακας, » φησὶν, αὐτόν· « εἶτα καὶ φανερώτερον, » καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν. » Ἔοικε δὲ ὁ Κύριος ἐπίτηδες εἰπεῖν τὸ, « Ἐώρακας αὐτόν, » ἵνα πάντως εἰς ἀνάμνησιν αὐτόν ἀγάγῃ τῆς θεραπείας, καὶ ὅτι ὑπ' αὐτοῦ τὴν τοῦ ὄραϊν ἔλαβε δύναμιν. Καὶ ὡς [f. δς] εὐθύς τε πιστεύει, καὶ θερμῆς ἔργον καὶ ἀληθοῦς πίστεως ἐπιδείκνυται, προσκυνῶν, καὶ πιστεύοντος τὸν λόγον τῷ ἔργῳ, καὶ ὅτι ὡς Θεὸν δοξά-

⁶⁷ Deut. vi, 5.

ζει αὐτόν· μόνῳ γὰρ δῆπου Θεῷ τὴν προσκύνῃσιν ἀπομένῳν [f. ἀπονέμειν] νενομίσται. Λάραβαν δέ μοι τὸ θαῦμα τοῦτο, καὶ νοητῶς ἐπιτελεσθέν. Τυφλὸς μὲν γὰρ ἦν, εἴτε ἀπλῶς πᾶς ἄνθρωπος ἐκ γενετῆς, τοῦτ' ἔστιν, ἐκ τοῦ ὑπὸ γενέσει εἶναι, ἢ πάνωσ καὶ ἡ φθορὰ συνέζευκται (ἀφ' οὗ γὰρ θνητότητος κατεδικάσθημεν, καὶ διὰ τῆς ἐμπαθοῦς γενέσεως· ἀβέβαιοςθαὶ κατεκρίθημεν, ἔκτοτε παχὺ τινέφος καὶ δερμάτινος τάχα χιτῶν, ὡς φασι τὰ ἱερὰ Λόγια, ἐπεχύθη τοῖς νοεροῖς ἡμῶν ὀφθαλμοῖς)· εἴτε καὶ ὁ τῶν ἐθνῶν λαός. Καὶ οὗτος γὰρ ἐκ γενετῆς τυφλός, οἷοι οἱ Ἕλληνες· ἐκ τοῦ τὰ ὑπὸ γενέσει καὶ φθορὰν θεοποιῆσαι, τυφλωθέντες, κατὰ τὴν, « Ἐσκοτισθῆ ἡ ἀσύνητος αὐτῶν καρδία. » Τοιοῦτοι καὶ οἱ παρὰ Πέρσαις μάγοι γενέσει καὶ γενεθλιαλογίᾳ προσδαπανήσαντες τὴν αὐτῶν ζωὴν. Τοῦτον οὖν τὸν τυφλὸν (εἴτε ἀπλῶς πάντα ἄνθρωπον, εἴτε τὸν ἐθνικὸν λαόν) εἶδεν ὁ Ἰησοῦς. Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνος οὐκ ἴδονατο τὸν Δημιουργὸν ἰδεῖν, αὐτὸς ἐκ διὰ σπλάγγνα ἐλάου ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους. « Πῶς δὲ εἶδε; » Παράγων, « τουτέστι, μὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ὄν, ἀλλὰ παρελθὼν κενώσεως λόγους, καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ τὸν προφήτην, διακύψας, καὶ ἰδὼν πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἄλλως δέ· Παράγων, ἴδε τὸν ἐθνικὸν λαόν, τουτέστιν, οὐ προηγουμένως ἐπ' αὐτὸν ἐλθὼν. Εἰς γὰρ τὰ ἀπολωλότα πρίδατα οἴκου Ἰσραὴλ ἦλθεν· εἶτα ὡσπερ ὄδῳ πάραργον ἐποίησατο τὴν ἐπισκεψίν τοῦ ἐν τῷ σκότει καθημένου τῆς παντελοῦς ἀγνωσίας λαοῦ. Πῶς δὲ θεραπεύει τὴν τύφλωσιν; Πύσας χαμαί, καὶ πηλὸν ποιήσας. Ὅς γὰρ ἂν πιστεύσειεν, ὅτι ὡσεὶ σαζῶν ἢ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν, καταβέβηκεν ἐπὶ τὴν ἀγίαν Παρθένον ὁ Λόγος, οὗτος χρίσται τοὺς νοεροὺς ὀφθαλμοὺς τῷ ἐκ τοῦ πύσματος καὶ τῆς γῆς πηλῷ, ἦγουν τῷ ἐν Χριστῷ τῷ ἐκ θεότητος (ἢς σύμβολον ἡ σταγὼν καὶ τὸ πύσμα,) καὶ ἀνθρωπότητος (ἢς σύμβολον ἡ γῆ, ἐξ ἣς τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα). Ἄρ' οὖν ἄχρι τοῦ πιστεῦσαι τὴν θεραπείαν στήσεται; Οὐ μὲν οὖν, ἀλλὰ δεῖ καὶ ἐπὶ τὸν Σιλωάμ ἐλθεῖν, τὴν πηγὴν τοῦ βαπτισματος, καὶ βαπτισθῆναι εἰς τὸν ἀπεσταλμένον, τοῦτ' ἔστι, Χριστόν. Ὅσοι γὰρ ἐβαπτισθῆμεν πνευματικῶς, εἰς Χριστόν ἐβαπτισθῆμεν. Μεθ' οὗ δὲ καὶ βαπτισθῆναι τις, καὶ πειρασμοῖς περιπεσείτας. Ἀχθήσεται γὰρ τάχα ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας, ἔνεκεν τοῦ θεραπεύσαντος αὐτὸν Χριστοῦ. Δεῖ τοίνυν βεβαίως εἶχειν, καὶ ἴστασθαι ἐπὶ τῆς ὁμολογίας ἀκλινωῶς, μὴ διὰ φόβον ἀρνούμενον, ἀλλὰ, κἂν δεήσει, ἐκκήρυκτον καὶ ἀποσυνάγωγον γινόμενον, κατὰ τὸ, « Ἐσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου, καὶ ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς. » Κἂν ἐκβάλλωσι δὲ τὸν ὁμολογητὴν οἱ ἄνθρωποι, τῇ ἀληθείᾳ ἑθραίνοντες, καὶ διώξουσιν ἀπὸ τῶν περ' αὐτοῖς ἱερῶν καὶ τιμῶν, πλοῦτου, λέγω, καὶ δόξης· εὐρήσει αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, καὶ τότε μᾶλλον, ὅτε παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἀτιμασθῆναι, παρὰ Χριστοῦ τιμηθῆσεται, τῇ ἐπιγνώσει καὶ τῇ ἀκριβεστέρᾳ πίστει. Προσκυήσει γὰρ τότε μᾶλλον τὸν Χριστόν, ὡς ἄνθρωπον μὲν φαι-

nis homo a nativitate, id est ex toto tempore quo erat sub generatione cui omnino conjuncta est corruptio, a qua mortalitati condemnati sumus et adjudicati, dum crescimus a nativitate illa passionibus obnoxia. Nam ex tunc crassa quædam nebula, et pellicea fortassis tunica (ut dicunt sacra Eloquia) effusa est super mentis nostræ oculos. Vel etiam cæcus erat gentilium populus. Nam et hic a nativitate erat cæcus, eo quod excæcati, ea quæ genita et corruptibilia, deificabant, juxta illud : « Obtennebratum est insipiens cor eorum ⁴². » Tales erant Persarum magi, vitam suam nativitatibus et futurorum prædictioni **642** insumentes. Hunc igitur cæcum, sive simpliciter omnem hominem, sive etiam gentilem populum, vidit Jesus. Quia enim non potuit Conditorum videre, ipse et per viscera misericordie visitavit nos oriens ex alto ⁴³. » Quomodo autem vidit? « Præteriens, » hoc est, non in cælo existens, sed progrediens sermonibus evacuationis, et prospiciens e cælo juxta prophetiam ⁴⁴, vidensque omnes filios hominum. Et aliter : Præteriens vidit populum gentilem, id est, non primum ad illum veniens : venit enim ad oves quæ perierant de domo Israel ⁴⁵. Deinde quasi obiter in via fecit visitationem ejus populi, qui omnino sedebat in tenebris omnis ignorantie. Quomodo autem sanavit cæcitate? Cum expulisset in terram, et lutum fecisset. Quicumque enim crediderit quod sicut distillans in terram, Verbum ipsum descenderit in sanctam Virginem, hujus ungentur spirituales oculi luto facto e sputo et terra, hoc est unico Christo. Qui ex deitate, cujus symbolum stilla et sputum, et humanitate, cujus symbolum terra, ex qua Domini corpus. Num igitur finis sanationis in credendo est? Nontiquam, sed oportet et ad Siloam abire, fontem baptismatis, et baptizari in misso, hoc est, in Christo. « Quotquot enim baptizati sumus » spiritualiter, « in Christo baptizati sumus ⁴⁶. » Verum ubi baptizatus quis fuerit, tunc et tentationibus subijacebit. Ducetur enim fortasse ad reges propter Christum, qui sanavit illum ⁴⁷. Oportet igitur firmiter se gerere, et stare in confessione constanter, nec propter metum negare, sed et si opus fuerit, expelli et excommunicatum fieri, juxta illud : « Exsperietis omnibus propter nomen meum ⁴⁸, et extra synagogas facient vos ⁴⁹. » Verum etiamsi ejiciant confidentem homines veritatem odio habentes, et persequantur propter illas quæ eis sacræ sunt et venerabiles, divitias dico et gloriam eum inveniet Jesus, et tunc magis quando ab inimicis ignominia notatus fuerit, a Christo honorabitur agnitione, et certiore fide. Nam tunc magis adorabit Christum, qui apparet ut homo, est autem et Filius Dei. Non enim alius est Filius Dei, et alius Mariæ (nam hæc Nestorii impietas), sed unus et idem est Dei Filius et hominis. Vide enim quomodo Dominus, dicente cæco : « Quis est Filius Dei, ut credam in eum? »

⁴² Rom. 1, 21.⁴³ Luc. 1, 78.⁴⁴ Psal. xliii, 2 :

LII, 3.

⁴⁵ Matth. x, 6.⁴⁶ Galat. iii, 27.⁴⁷ Matth.x, 1b ⁴⁸ Ibid. 22. ⁴⁹ Joan. xvi, 2.

— « Et vidisti, Inquit, eum, et qui loquitur tecum, ille est. » Quis igitur erat loquens? Omnino ille qui ex Maria natus quidem et Filius Dei, non alius ergo et alius: unde proprie θεοτόκος sancta Maria, utpote quæ Filium Dei carnem factum genuerit, indivisibilem existentem, et unum duplicem, qui est Jesus Christus.

ἐστιν. Ὡς οὖν ἦν ὁ λαλῶν; Ἡ πάντως ὁ ἐκ Μαρίας γεννηθείς; ὁ αὐτὸς δὲ καὶ Υἱὸς Θεοῦ, οὐκ ἄλλος ἄρα καὶ ἄλλος. Ὅθεν καὶ κυρίως Θεοτόκος ἡ ἅγια Μαρία, ὡς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σάρκα γεγονότα γεννήσασα, ἀδιαίρετον ὄντα, καὶ ἓνα τὸν διπλοῦν, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος.

VERS. 39-41. « Et dixit Jesus: In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant: 643 et qui vident, cæci fiant. Et audierunt quidam ex Pharisæis hæc, qui cum ipso erant, et dixerunt ei: Num et nos cæci sumus? Dixit eis Jesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc vero dicitis, Videmus, idcirco peccatum vestrum manet. » Postquam vidit Dominus Pharisæos ex miraculo magis offendi, quam utilitatem percipere, et propterea majori condemnatione dignos, dicit, sicut videtur et evenit: « In iudicium ego veni, » hoc est, in maiorem condemnationem et in pœnam, « Ut qui non vident, videant, et qui vident, » Pharisæi scilicet, « cæci oculis animæ fiant. » Ecce enim ille quidem a nativitate non videbat, et nunc videt anima et corpore. Qui autem videntur videre, mente excæcati sunt. Duos enim visus, et duas cæcitates hoc loco dicit. Pharisæi autem, qui semper ad sensibilia sunt intenti existimantes eum de sensibili cæcitate loqui, « Num et nos, inquirunt, cæci sumus? » Et hanc solam corporalem erubescunt cæcitatē. At Dominus ostendere eis volens quod melius esset eis esse cæcos corpore, et non incredulos, inquit: « Si cæci essetis, non haberetis peccatum. » Nam si per necessitatem naturæ excæcati essetis, venia daretur vobis incredulitate laborantibus: nunc autem quia dicitis vos videre, et plane etiam ipsi facti spectatores hujus miraculi in cæco, incredulitate laboratis adhuc, non digni estis venia. Nam peccatum vestrum indelebile manet; et magis puniemini, eo quod ex miraculis quæ videtis, ad fidem non trahimini. Forte autem quis etiam sic intellexerit: « Si cæci essetis, non haberetis peccatum. » Nam vos quidem, inquit, de corporali cæcitate interrogatis, ego autem de animæ cæcitate dico, quod si essetis cæci, hoc est imperiti Scripturarum, non haberetis tale peccatum, quia per ignorantiam peccaretis: nunc autem dicitis quod videatis, et prudentes vosipsos et legisperitos facitis, et ita per vos ipsos condemnati estis, et majus habetis peccatum, quia scienter peccatis.

CAPUT X.

De bono pastore et mercenario. Quomodo Jesus interrogatus sit in porticu, dum ambularet.

VERS. 1-5. « Amen, amen dico vobis: qui non intrat per ostium in stabulum ovium, sed aliunde

νόμνον, ὄντα δὲ καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ γὰρ ἄλλος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλος ὁ ἐκ Μαρίας (τοῦτο γὰρ Νεστορίου τὸ ἀσέθημα), ἀλλ' εἰς καὶ ὁ αὐτὸς Υἱὸς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Ὅρα γὰρ πῶς ὁ Κύριος, εἰπόντος τοῦ ποτε τυφλοῦ, « Καὶ τίς ἐστιν » ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, « ἓνα πιστεύσω εἰς αὐτόν; » — « Καὶ ἐώρακας, φησὶν, αὐτόν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκείνός ἐστιν. »

« Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. Καὶ ἤκουσαν ἐκ τῶν Φαρισαίων ταῦτα, οἱ ὄντες μετ' αὐτοῦ, καὶ εἶπον αὐτῷ· Μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοὶ ἐσμεν; Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἶχετε ἁμαρτίαν· νῦν δὲ λέγετε, ὅτι βλέπομεν· ἡ οὖν ἁμαρτία ὑμῶν μένει. » Ἐπειδὴ εἶδεν ὁ Κύριος τοὺς Φαρισαίους βλαβέντας μᾶλλον, οὐκ ὠφελήθεντας ἐκ τοῦ θαύματος, καὶ διὰ τοῦτο καὶ μείζονος κατακρίσεως ἀξίους, φησὶν, ὅτι, ὡς εἶοικε, καὶ ὡς ἀποβαίνει τὰ πράγματα, « Εἰς κρίμα ἦλθον ἐγὼ, » ἀντὶ τοῦ, εἰς μείζονα κόλασιν καὶ κατάκρισιν, « ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες, » οἷοι οἱ Φαρισαῖοι, « τυφλοὶ » τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς « γένωνται. » Ἴδου γὰρ ὁ μὲν ἐκ γενετῆς μὴ βλέπων βλέπει, καὶ ψυχῆ καὶ σώματι· οἱ δὲ δοκοῦντες βλέπειν, ἐτυφλώθησαν κατὰ νοῦν. Δύο γὰρ ἀναβλέψεις ἐνταῦθα λέγει καὶ δύο τυφλότητας. Οἱ δὲ πρὸς τὰ αἰσθητὰ αἰε κεκνηότες Φαρισαῖοι, νομίσαντες περὶ αἰσθητῆς λέγειν αὐτὸν πηρώσεως, « Μὴ καὶ ἡμεῖς, φασὶ, τυφλοὶ ἐσμεν; » ταύτην μόνην τὴν σωματικὴν αἰσχυρόμενοι τύφλωσιν. Ὁ δὲ Κύριος, δείξαι αὐτοῖς βουλόμενος, ὅτι βέλτιον τυφλοὺς εἶναι σώματι καὶ μὴ ἀπίστοις, φησὶν· « Εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἶχετε ἁμαρτίαν. » Εἰ γὰρ κατ' ἀνάγκην ἐκ φύσεως ἐπεπήρωσθε, ἐδίδοτο ἂν τις συγγνώμην ἀπιστίαν νοσοῦσι· νῦν δὲ λέγοντες βλέπειν, καὶ μὲν τοι καὶ αὐτόπται τοῦ ἐπὶ τῷ τυφλῷ γινόμενοι θαύματος, εἶτα ἀπιστίαν νοσοῦντες εἶτε, οὐκ ἀξιοὶ ἐστε συγγνώμης. Ἡ γὰρ ἁμαρτία ὑμῶν ἀνεξίλειπτος· μένει, καὶ μείζονος· κολασθῆσεσθε, ἅτε μὴ ἐξ ὧν ὀράτε θαυμάσιον εἰς πίστιν ἐρχόμενοι. Τάχα δ' ἂν τις καὶ οὕτω νοήσῃς τὸ, « Εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἶχετε ἁμαρτίαν. » Ὑμεῖς μὲν γὰρ, φησὶ, περὶ σωματικῆς ἐρωτᾶτε τυφλότητος, ὡς μόνην ταύτην ἐπαισχυρόμενοι· ἐγὼ δὲ περὶ τῆς ψυχικῆς ὑμῶν λέγω τυφλώσεως, ὅτι « ἐὰν ἦτε τυφλοὶ, » τούτέστιν, ἀμαθεῖς τῶν Γραφῶν, « οὐκ ἂν ἁμαρτίαν εἶχετε » τηλικαύτην, ὡς ἐν ἀγνοίᾳ ἁμαρτάνοντες· νῦν δὲ λέγετε, ὅτι βλέπετε, καὶ φρονίμους ἑαυτοὺς καὶ νόμομαθεῖς ποιείσθε, ὥστε αυτοκατάκριτοι ἐστε, καὶ μείζονα τὴν ἁμαρτίαν εἶχετε, ὡς ἐν γνώσει ἁμαρτάνοντες.

ΚΕΦΑΛ. Ι.

Περὶ τοῦ καλοῦ ποιμένος, καὶ μισθωτοῦ. Περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐρωτηθέντος ἐν τῇ στοᾷ, ἐν τῷ περιπατεῖν.

« Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσρχόμενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλήν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀνα-

δεικνών ἀλλαχθέν, ἵκείνος κλέπτῃς ἐστὶ καὶ ληστῆς. Ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ποιμὴν ἐστὶ τῶν προβάτων. Τοῦτῃ οὐ θυρωρὸς ἀνοίγει, καὶ τὰ πρόβατα τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούει· καὶ τὰ ἴδια πρόβατα καλεῖ κατ' ὄνομα, καὶ ἐξάγει αὐτά. Καὶ ἔταν τὰ ἴδια πρόβατα ἐκβάλλῃ, ἐμπροσθεν αὐτῶν πορεύεται, καὶ τὰ πρόβατα αὐτῷ ἀκολουθεῖ, ὅτι οἶδασι τὴν φωνὴν αὐτοῦ. Ἄλλοτριῶν δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσωσιν, ἀλλὰ φεύγονται ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ οἶδασι τῶν ἀλλοτρίων τὴν φωνήν. Ἐπειδὴ ἀπιστίαν αὐτοῖς ὠνεῖδισεν εἰπὼν, ὅτι τυφλοὶ ὄντες, ἐστὲ κατὰ ψυχὴν, διὰ τοῦτο αὐτὸς τὸ τῆς ἀπιστίας πάθος, ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι οὐ διὰ τὸ εἶναι τυφλοὶ, ἀλλ' ὡς πλάνον φεύγοντες ἀποστροφόμεθα, ὑπὲρ τούτου λοιπὸν πολὺν ποιεῖται τὸν λόγον· καὶ τί ποιεῖ; Τὰ γνωρίσματα τίθησι τοῦ τε ἀληθινοῦ ποιμένου, καὶ τοῦ λύκου καὶ λυμεῶνος, καὶ οὕτως ἐκυτὸν ἀποδεικνύσει τῆς ἀγαθῆς ὄντα μοίρας, ἀπὸ τῶν πραγμάτων τὴν μαρτυρίαν ποιούμενος· καὶ πρότερον τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ λυμεῶνος τίθησιν. Ἐκεῖνος γάρ, φησὶν, οὐκ εἰσέρχεται διὰ τῆς θύρας, τουτέστι, διὰ τῶν Γραφῶν· οὐ γὰρ χρεῖται ταῖς Γραφαῖς μάρτυσιν, οὐδὲ τοῖς προφήταις. Τῷ ὄντι γὰρ θύρα αἱ Γραφαὶ· εἰ αὐτῶν γὰρ προσαζόμεθα τῷ Θεῷ. Αὐταὶ τοὺς λύκους, οὐκ ἀρτῆσιν εἰσέλθειν· ἀπειργουσι γὰρ τοὺς αἰρετικούς, ἐν ἀσφαλείᾳ ἡμῶν· καθιστῶσιν, καὶ γνώμας διδοῦσιν περὶ ὧν ἂν βουλοίμεθα πάντων. Κλέπτῃς; οὐκ ὁ μὴ διὰ τῶν Γραφῶν εἰσερχόμενος εἰς τὴν αὐλήν τῶν προβάτων, ἵνα προνοεῖσθαι αὐτῶν, ἀλλ' ἀναβαίνων ἄλλοθεν, τουτέστιν, ἑτέραν ἑαυτῷ ὁδὸν τέμνων καὶ ἀσυνήθη· ὡς περὶ ὁ Θεοῦδᾶς καὶ Ἰούδας, οἱ πρὸ τοῦ Χριστοῦ πλανήσαντες τὸν λαόν, διέφθειραν τε καὶ διεφθάρσαν· οἷος ἐστὶ καὶ ὁ μαρτῆρς Ἄντιχριστός. Οὐ γὰρ ἐκ τῶν Γραφῶν τοῦτοις ἡ μαρτυρία. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τοὺς Γραμματεῖς; αἰνίττεται, οἱ τῶν μὲν νομικῶν ἐπιταμάτων οὐδένα λόγον ἐποιοῦν, ἐν-άλματα δὲ ἀνθρώπων καὶ παραδόσεις ἐδιδασκόν. Προσφυῶς δὲ εἶπε τὸ, « Ἀναβαίνων, » ὁ κλέπτου ἐστὶ φραγμὸν ὑπερπηδῶντος, καὶ πάντες ἐπικινδύνως πράττοντος. Εἶδες τὰ γνωρίσματα τοῦ ληστοῦ; Ὅρα καὶ τὰ τοῦ ποιμένου. Ὁ γὰρ ποιμὴν διὰ τῶν Γραφῶν εἰσέρχεται, καὶ τοῦτῃ οὐ θυρωρὸς ἀνοίγει. Θυρωρὸν δὲ ἦ τὸν Μωσῆα μοι νόει (οὗτος γὰρ τοῦ Θεοῦ ἐπιστεύθη λόγι· ἦνοιξε δὲ ὁ Μωσῆς τῷ Κυρίῳ, περὶ αὐτοῦ πάντως εἰπὼν (30), ὡς καὶ ὁ Κύριος αὐτὸς φησιν, ὅτι « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί »)· ἢ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν ὁ θυρωρός. Ἐπεὶ γὰρ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ νοούμεναι καὶ ἀνοιγόμεναι αἱ Γραφαὶ, δεικνύουσιν ἡμῖν τὸν Χριστὸν, εἰκότως θυρωρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ὡς Πνεύματι σοφίας καὶ γνώσεως αἱ Γραφαὶ διανοίγονται, δι' ὧν εἰσέρχεται ὁ Κύριος εἰς τὴν ἡμῶν κηδεμονίαν, καὶ δι' ὧν ἀπο-

ascendit, ille fur est et latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium. Huic ostiarius aperit, et oves vocem ejus audiunt. Et proprias oves vocat nominatim, et educit eas. Et cum proprias oves emisit, ante eas vadit, et oves illum sequuntur, quia noverunt vocem ejus. Alienum autem non sequuntur, sed fugient ab eo, quia non noverunt vocem alienorum. » 644 Postquam illis incredulitatem objecit, dicens : Vere cæci estis secundum animam propter incredulitatis morbum, ut ne possint dicere : Non aversamur quasi cæci, sed ut seductorem te fugimus, de hoc nunc facit prolixum sermonem : et quid facit? Indicia ponit veri pastoris, et lupi et perniciosi, et sic seipsum ostendit a parte bonorum esse, testimonium ab operibus sumens. Et prius indicia ponit perniciosi. Ille enim, inquit, non ingreditur per ostium, hoc est per Scripturas. Non enim utitur Scripturis testibus, neque prophetis. Nam profecto Scripturæ ostium sunt per quas adducimur ad Deum ; illæ lupos non permittunt intrare : prohibent enim hæreticos, ut nos securi simus : et de omnibus rationem dant, de quibus voluerimus. Fur igitur est qui non per Scripturas ingreditur in stabulum ovium, ut illis prospiciat : sed ascendit aliunde, hoc est aliam sibi viam et insolitam parat, quemadmodum Theudas et Judas, qui cum ante Christi tempora populum seduxissent, ipsum perdiderunt et simul ipsi perierunt. Talis et Antichristus erit. Non enim ex Scripturis illis testimonia. Insuper et Scribas notat. Nam hi quidem mandata legis parvifaciebant, mandata autem hominum et traditiones docebant diligenter. Apposite autem dicit : « Qui ascendit, » id quod furis est sepe transilientis, et omnia cum periculo facientis. Vidisti indicia latronis? Vide et quæ sint pastoris. Pastor enim per Scripturas ingreditur, et ei ostiarius aperit. Ostiarium autem vel Moesen intellige, cui divina Eloquia concredita fuerunt. Aperit autem Moses Domino, de ipso omnino dicens, sicut et Dominus ipse dicit : « Si crederetis Mosi, crederetis utique mihi ». » Vel Spiritus sanctus est ostiarius. Nam quia in Spiritu sancto intelliguntur et aperiantur Scripturæ quæ ostendunt nobis Christum, merito ostiarius dicitur Spiritus sanctus, in quo ut Spiritu sapientiæ et scientiæ Scripturæ aperiantur, per quas ingreditur Dominus ad nostri curam, et per quas ostenditur pastor. Vocem autem ejus pastoris audiunt oves. Nam quia illi sæpe eum dicebant deceptorem, et hoc ex sua ipsorum incredulitate confirmabant, dicentes : « Num quis principum credidit in illum »? ostendit Christus quod non oporteat haberi se pro damno eo quod illi non

³⁰ Joan. v, 46. ³⁷ Joan. vii, 4.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(30) Col. 31, Περὶ αὐτοῦ πάντως εἰπὼν· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα. Ὁ καὶ ὁ Κύριος, x. τ. λ. « De ipso omnino dicens : Prophetam

vobis suscitabit Dominus Deus, tanquam me ; ipsum audietis juxta omnia (Act. iii, 22). Quod et Dominus, » etc.

credant, sed ipsos abjiciendos esse ex ovium genere. **A** δεικνυται ποιμήν. Καὶ τὴν φωνὴν δὲ τοῦ ποιμένου ἀκούει τὰ πρόβατα. Ἐπει γὰρ ἐκεῖνοι ἔνω καὶ κάτω ἔλεγον αὐτὸν ἀπατεῖνα, καὶ τοῦτο ἐκ τῆς ἑαυτῶν ἀπιστίας ἐθεβαλον λέγοντες· « Μὴ τῶν ἀρχόντων τις ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν; » δεικνυσιν ὁ Κύριος, ὅτι οὐκ αὐτὸν χρὴ νομίζειν λυμεῖνα, διότι ἐκεῖνοι ἀπίστουσιν, ἀλλ' αὐτοὺς ἐκδιηθῆναι τῆς τῶν προβάτων τάξεως. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησί, διὰ τῆς θύρας εἰσερχόμενος, πρὸς ἄλλοι, ὡς ἀληθῶς εἰμι ποιμήν· ὑμεῖς δὲ οἱ μὴ ἀκολουθήσαντες, εἰκατα μὴ εἶναι πρόβατα. Πόθεν δὲ ἐξάγει τὰ ἴδια πρόβατα, ἢ ἐκ μέσου τῶν ἀπίστων, ὡς περ καὶ τὸν τυφλὸν ἐκ μέσου τῶν Ἰουδαίων, ὅς καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ, καὶ ἐπέγνω αὐτόν; Καὶ ἔμπροσθεν δὲ τῶν προβάτων πορεύεται, καίτοι τοῦναντίον ἐπὶ τῶν σαματικῶν ποιμένοι γίνονται· ὅπισθεν γάρ πορεύονται. Ἄλλ' ἐνταῦθα δεικνυσιν, ὅτι πάντα ὁδηγήσει πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἔπει καὶ τοὺς μαθητὰς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων πέμπει· οὕτως ἄρχαι καὶ νεώτεροι ἢ τοῦ Χριστοῦ ποιμαντική. « Ἄλλοτριῶν δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσωσιν, οὐ γὰρ οἶδασιν τῶν ἄλλοτριῶν τὴν φωνήν. » Κἀνταῦθα δὲ πάντως τοὺς περὶ Θεοῦ καὶ Ἰουδαν ἀνίτηται, οἷς οὐκ ἠκολούθησαν τὰ πρόβατα. Ὀλίγοι γάρ τινες ὑποκλιπέντες, καὶ οὗτοι μετὰ θάνατον αὐτῶν ἀπέστησαν· Χριστῷ δὲ, καὶ ζῶντι καὶ τελευτήσαντι μάλιστα, ὁ κόσμος ὅλος ὀπίσω ἀπῆλθεν αὐτοῦ. Αἰνίττεται δὲ καὶ τὸν Ἄντιχριστόν· καὶ αὐτὸς γὰρ πρὸς ὀλίγον πλανήσας, οὐχ ἔξει τοὺς ἀκολουθήσαντας μετὰ τὴν αὐτοῦ ἀπώλειαν. Τὸ γὰρ· « Οὐ μὴ ἀκολουθήσασιν, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι μετὰ τὴν τελευτὴν τῶν πλανώντων, οὐκ ἔσται τις αὐτοῖς προσέχων, ἢ ἀκολουθῶν. Θύρα μὲν οὖν αἱ Γραφαί, ἐξάγει δὲ ἐπὶ νομῆν τὰ πρόβατα ὁ Κύριος διὰ τῆς θύρας ταύτης. Τίς δὲ ἡ νομῆ; Ἡ μέλλουσα τρυφή καὶ ἀνάπαυσις, εἰς ἣν ἡμεῖς εἰσάγει ὁ Κύριος. Εἰ δὲ ἄλλαχού καὶ θύραν ἑαυτὸν ὀνομάζει, οὐ χρὴ θουμάζειν. Ὅταν μὲν γὰρ τὴν κηδεμονίαν ἐμφῆναι βούληται τὴν περὶ ἡμᾶς, ποιμένα ἑαυτὸν ὀνομάζει· ὅταν δὲ θέλῃ δεῖξαι, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ προσάγων τῷ Πατρὶ, τότε θύραν ἑαυτὸν λέγει· ἐπει δὲ αὐτὸς καὶ κατὰ ἄλλην καὶ ἄλλην ἔνοιαν καὶ πρόβατόν ἐστὶ καὶ ποιμήν. Ἐπειτα εἶπερ εἰσι θύρα οἱ λόγοι τῶν θείων Γραφῶν, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος· Λόγος ἐστὶ, καὶ καλεῖται, εἰκότως ἂν κληθεῖθαι θύρα.

VERB. 6-8. « Hanc parœmiam dixit eis Jesus. Illi autem non cognoverunt quæ essent quæ loqueretur eis. Dixit igitur iterum eis Jesus : Amen, amen dico vobis, Ego sum ostium ovium. Omnes quotquot ante me venerunt, fures sunt et latrones : sed non audierunt eos oves. — « Hanc, inquit, parœmiam, » hoc est parabolam, « dixit eis Jesus, » obscure eis loquens, ut attentiores illos faceret. Postquam igitur hoc docuit, solvit nunc obscuritatem, sic dicens : « Ego sum ostium. » Quod autem dicit, « Omnes qui venerunt, » non de prophetis dicit, sicut Manichæi delirant. Nam illi volentes ostendere Vetus Testamentum non esse a Deo, et prophetas non esse missos a Deo, utuntur hoc dicto : « Omnes qui venerunt ante me, fures sunt et latrones. » Non igitur de prophetis hoc dicit, sed de Theuda et Juda et aliis seditiosis. Quod autem de his dicat, manifestum. « Non audiverunt enim, inquit, illos oves. » Seditiosos enim illos non audierunt oves, prophetas autem audiverunt, et per illos, qui Christum confessi sunt

« Ταύτην τὴν παροιμίαν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔγνωσαν, τίνα ἦν ἢ ἐλάλει αὐτοῖς. Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἄμην, ἀμην λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων. Πάντες, ὅσοι ἤλθον, κλέπται εἰσι καὶ λησταί, ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα. — « Ταύτην, φησί, τὴν παροιμίαν, » ἦτοι τὴν παραβολήν, « εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἀσαφῶς αὐτοῖς φηγεγρόμενος, ἵνα προσεκτικωτέρους ποιήσῃ. Ἐπει οὖν τοῦτο κατεσκεύασε, λύει λοιπὸν τὴν ἀσάφειαν, οὕτως λέγων· « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. » Τὸ δὲ, « Πάντες, ὅσοι ἤλθον, » οὐ περὶ τῶν προφητῶν λέγει, ὡς οἱ Μανιχαῖοι παρανοοῦσιν. Ἐκεῖνοι γὰρ δεῖξαι βουλόμενοι τὴν Παλαιάν Διαθήκην ἄλλοτριαν οὖσαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς προφήτας μὴ ἐκ Θεοῦ ἀπεστάλλαι, χρῶνται ἐπὶ ῥητῶ τούτῳ. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος εἶπεν, ὅτι « Πάντες, ὅσοι ἤλθον, κλέπται εἰσι καὶ λησταί. » Οὐκ οὖν περὶ τῶν προφητῶν τοῦτό φησι, ἀλλὰ περὶ Θεοῦ καὶ Ἰουδα, καὶ τῶν ἄλλων στασιαστῶν. Ὅτι δὲ περὶ τούτων λέγει, δηλόν· « Οὐκ ἤκουσαν γὰρ, φησὶν, αὐτῶν τὰ πρό-

δατα. Ἐ τῶν γὰρ στασιαστῶν τούτων οὐκ ἤκουσαν ἅ
τὰ πρόβατα, τῶν δὲ προφητῶν καὶ ἤκουσαν, καὶ δι'
ἐκείνων ἐπίστευσαν, ὅσοι καὶ ἐπίστευσαν ἐν Χριστῷ.
Ἄλλως τε τὸ, « Οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα, »
ἐπεινῶν εἶπεν, οὐδαμῶς δὲ ἐπεινῶν φαίνεται τοὺς
παρακούσαντας τῶν προφητῶν, ἀλλὰ τὸναντίον κα-
κίζων καὶ διαβάλλων σφοδρῶς. Ἐπειτα πρόσθετος καὶ
τῇ ἀκριβεῖ τῆς λέξεως. « Ὅσα ἦλθον, » φησὶν,
ἀλλ' οὐχ, Ὅσοι ἀπεστάλησαν. Οἱ μὲν γὰρ προφῆται
ἀποσταλλέντες παρεγένοντο· οἱ δὲ ψευδοπροφῆται,
οἵοι καὶ οἱ ῥηθέντες στασιασταὶ, μηδενὸς ἀποσταλάντος, ἤρχοντο ἐπὶ διαστροφῇ τῶν ἀπατωμένων·
ὡσπερ καὶ ὁ θεός φησὶν· « Ἐγὼ οὐκ ἀπέστειλλον αὐτούς, κακένοι ἐτρέχον. »

« Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ,
σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ
νομὴν εὐρήσει. » Ὁ εἰσελθὼν, φησὶ, δι' ἐμοῦ τῆς
θύρας, καὶ προσαχθεὶς ἐν Πατρὶ, καὶ πρόβατον
ἐκείνου γεγωνός, σωθήσεται· καὶ οὐ μόνον σωθήσε-
ται, ἀλλὰ καὶ, ὡς Κύριος καὶ Δεσπότης, πολλὴν ἔξει
τὴν ἀφοβίαν· τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ τοῦ εἰπεῖν·
« Καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται. » ὡσπερ καὶ
οἱ ἀπόστολοι εἰσῆσαν, καὶ ἐξῆσαν ἐναντίον τυράν-
νων παρῆσιαζόμενοι, καὶ ἐξίντες χαίροντες καὶ
ἀήττητοι. « Καὶ νομὴν, φησὶν, εὐρήσει. » τούτεστι,
τροφὴν πολλήν. Καὶ ἄλλως δέ· Ἐπεὶ διπλοῦς ἐστὶν
ἡμῖν ὁ ἀνθρώπος, ἔσω τε καὶ ἐξω λεγόμενος παρὰ
τοῦ Παύλου, εἰσέρχεται μὲν ἐκείνος ἐν λέγοιτο ὁ
ἐπιμέλειαν ποιούμενος τοῦ ἐσω ἀνθρώπου· ἐξέρχε-
ται δὲ πάλιν, ὁ νεκρῶν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ
τὰς πράξεις τοῦ σώματος· ἐν Χριστῷ θανατῶν. Ὁ
τοιούτος οὖν « καὶ νομὴν εὐρήσει » ἐν τῷ μέλλοντι
αἰῶνι, κατὰ τὸ, « Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με
ὕστερήσει, » καὶ τὰ ἐξῆς

« Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ
θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. Ἐγὼ ἦλθον, ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ
περισὸν ἔχωσιν. Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Ὁ
ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθεισιν ὑπὲρ τῶν
προβάτων· ὁ μισθωτὸς δὲ, καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, ὅ-
σοι εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμε-
νον, καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα, καὶ φεύγει, καὶ ὁ λύκος
ἀρπάξει αὐτὰ, καὶ ἀκορπίξει τὰ πρόβατα. Ὁ δὲ
μισθωτὸς φεύγει, ὅτι μισθωτὸς ἐστὶ, καὶ οὐ μέλει
αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων. » Ἐπειδὴ οἱ τῷ Θεοῦ,
καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστάταις συναπαχθέν-
τες, ἐσφάγησαν καὶ ἀπώλοντο, διὰ ταῦτο ἐπήγαγε
λέγων· « Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ,
καὶ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ, » ἐκείνους καὶ τοὺς ὁμοίους
αὐτοῖς κλέπτας καλῶν. « Ἐγὼ δὲ, φησὶν, ἦλθον, ἵνα
ζωὴν ἔχωσιν. » Ἐκείνοι ἐσφαττον καὶ ἀπώλλουσαν
τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτοῖς, « Ἐγὼ ἦλθον, ἵνα ζήσωσι,
καὶ εἰ καὶ περισὸν ἔχωσι, τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύμα-
τος μετοχὴν ἦν καὶ βασιλείαν οὐρανῶν χρῆ νοεῖν.
Ἐχουσιν οὖν ἅπαντες τὴν ζωὴν ἐν Χριστῷ. Ἐάντες
γὰρ ἀναστήσονται, » καὶ ζήσουσιν, ἀλλ' οἱ δίκαιοι,
ἔχουσι καὶ εἰ περισὸν, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.
Εἶτα καὶ περὶ τοῦ πάθους διαλέγεται, καὶ φησὶν,
ὅτι « Τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων· »
ἐμφαίνων, ὅτι οὐκ ἄκων, ἀλλ' ἐκῶν ἐπὶ τὸ πάθος

A crediderunt. Cæterum illud, « Non audiverunt illos
oves, » laudans dixit. Nusquam autem videtur laudare
inobedientes prophetis, sed e diverso vehementer
accusat et persequitur. Insuper diligenter attende
verbum ipsum : « Quicumque venerunt, » inquit, non,
Quicumque missi sunt. Nam propheta quidem 646
missi advenierunt : pseudoprophetae autem, quales
et seditiosi illi dicti, a nullo missi venerunt, sicut
et Dominus dixit : « Currebant, et ego non inieci
eos⁶⁴. »

Vers. 9. « Ego sum ostium ; per me si quis intra-
verit, servabitur, et ingreditur et egreditur, et
pascua inveniet. » Qui ingressus, inquit, per me
ostium, et oblatum Patri, et ovis illius factus fue-
rit, salvabitur : et non solum salvabitur, sed et
sicut Dominus, magnam habebit securitatem. Hoc
enim significat per hoc quod dicit, « et ingreditur
et egreditur, » sicut et apostoli iugrediebantur et
egrediebantur, coram tyrannide libere loquentes.
Nam et exeuntes, læti erant, et invicti⁶⁵. « Et pas-
cua, inquit, inveniet, » hoc est copiosum cibum.
Et aliter : Quia duplex est noster homo, internus et
externus, ut dicitur a Paulo, Ingreditur quidem
ille, dixerit quis, qui curam gerit interni hominis :
et egreditur iterum, qui « mortificat membra super
terram, et opera corporis in Christo⁶⁶. » Talis igitur
« pascua inveniet » et in futuro sæculo, secundum
quod dicit propheta : « Dominus regit me, et ni-
hil mihi deerit⁶⁷, » etc.

Vers. 10-13. « Fur non venit nisi ut furetur, et
mactet ac perdat. Ego veni ut vitam habeant, et
abundantius habeant. Ego sum pastor ille bonus.
Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus. Mer-
cenarius autem et qui non est pastor, cuius non
sunt oves propriae, videt lupum venientem, ac de-
serit oves, fugitque, et lupus rapit, et dispergit
oves. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius
est, et oves non sunt illi curæ. » Quoniam Theudas
et Judas etiam cum cæteris apostatis abducti, occi-
si fuerunt et perierunt : propterea subdit dicens :
« Fur non venit nisi ut furetur et mactet ac perdat, »
illos et similes eis fures vocans. « Ego autem, in-
quit, veni ut vitam habeant. » Illi occiderunt et
perdiderunt eos qui secuti sunt, « Ego veni ut vitam
habeant, » et aliquid etiam « abundantius habeant, »
sancti Spiritus communionem : per quam et regnum
cælorum intelligere oportet. Habent igitur omnes
vitam in Christo. « Omnes enim resurgent⁶⁸ » et vi-
vent, sed justi quid amplius habent, regnum scilicet
cælorum. Insuper et de passione disserit, ac
inquit : « Animam meam pono pro ovibus, » sed de-
clarans quod non involuntarius, sed voluntarius ad
passionem accedat. « Pono » enim significat : Nemo
rapit ex me eam, sed ego eam depono. Notat au-

⁶⁴ Jer. xxiii, 21. ⁶⁵ Act. v, 41. ⁶⁶ Rom. vii, 4 ; Coloss. iii, 5 ; Cor. ii, 10. ⁶⁷ Psal. cxii, 1. ⁶⁸ I Cor. xv, 51.

tem et sæpe commemoratos sediciosos. Illi, inquit, non posuerunt animam pro ovibus, sed reliquerunt eos qui ipsos secuti sunt : mercenarii enim fuerunt. Ipse autem Dominus e diverso cum comprehensus est, inquit : « Si igitur me queritis, sinite illos abire, ut impleatur sermo, quod nullus ex ipsis perierit ⁶³, » idque sic urgentibus Judæis, ut nulli lupi in oves magis **647** sæviant : « Cum gladiis enim, inquit, et lignis venerunt comprehendere illum ⁶⁴. » Potes et hic intelligere per lupum, spiritualem inimicum, quem et leonem Scriptura nominat, et scorpionum, et serpentem, qui rapere quidem oves dicitur, quando per mala opera quasdam devorat ; dispergere autem, quando per malas cogitationes confundit animam ; qui et fur merito dicitur, furans per malas cogitationes, mactans per consensum, perdens per opus. Confertur enim inlicitæ cogitatio furto, consensus autem in malam concupiscentiam diabolicæ mactationi, opus autem malum perditioni. Et hoc est forte quod significat illud : « Fur non venit nisi ut furetur, et mactet ac perdat. » Dominus enim contra riam quam fur ille facit. Dat divinam vitam, sanctificans nos et cogitationes per adventum bonorum desideriorum, et corpora per bona opera, et quiddam etiam abundantius dat, ut etiam aliis prodesse possimus docendi gratia : profecto et regno cœlorum ut abundantiori quadam remuneratione nos præmiat. Hic igitur est pastor bonus, sed non mercenarius, ut Judæorum principes, negligentes scilicet populum et ad solam mercedem recipiendam spectantes. Non enim quærebant populi utilitatem, sed ex eo turpe

lucrum. τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὡς περιττὴν τινα φιλοτιμίαν ἐπιθραβεύων ἡμῖν. Οὗτος ἄρα ἐστὶ ποιμὴν καλὸς, ἀλλ' οὐ μισθωτὸς, ὡς οἱ τῶν Ἰουδαίων ἔρχοντες, ἀμελοῦντες δηλαδὴ τοῦ λαοῦ, καὶ πρὸς μόνον τὸ μισθὸς λαθεῖν ἐξ αὐτοῦ βλέποντες. Οὐ γὰρ ἐζητοῦν τοῦ λαοῦ τὴν ὠφέλειαν, ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ λαοῦ αἰσχροκέρδειαν.

Vers. 14-16. « Ego sum pastor ille bonus, et cognosco oves meas, et cognoscor a meis. Sicut novit me Pater, ita et ego novi Patrem, et animam meam pono pro ovibus. Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili : illas oportet me quoque adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile, unus pastor. » Etiam hoc loco agnosces differentiam pastoris et mercenarii. Nam mercenarius quidem nescit oves, quod contingit quia non sæpe illas invisit : nam si sæpe inviseret, cognosceret illas. At pastor qualis Dominus, cognoscit suas oves, quia curam illarum agit, et rursus cognoscitur ab illis quos visitatione dignatur, propter consuetudinem agnoscitibus suum curatorem. Vide autem quod primus ille nos cognoscit, deinde nos illum. Neque aliter potest cognosci Deus, nisi cogniti fuerimus ab illo. Etenim primum ipse familiaris factus est nobis carne factus homo : deinde nos illi familiares facti sumus recepta, qua deificati sumus, gratia. Volens autem ostendere quod increduli indigni sint qui cognoscantur a Deo, quia revera oves non sunt,

ἔρχεται. Τὸ γὰρ « Τίθημι, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι Οὐχ ἀρπάζει τις ἐξ ἐμοῦ ταύτην, ἀλλ' αὐτὴ ἀποτίθημαι αὐτῇ. Αἰνίττεται δὲ καὶ τοὺς πολλὰς βηθέντας στασιαστὰς. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἔθηκα τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, ἀλλ' ἀφῆκαν τοὺς ἀκολουθήσαντας αὐτοῖς · μισθωτοὶ γὰρ ἦσαν. Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τούναντιον. Ἦνίκα συνελήφθη, φησὶν · « Εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἀφετε τοὺς οὐκ ἔχοντες, ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος, ὅτι Οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπόλετο · » καὶ ταῦτα οὕτως ἐπιθεμένον τῶν Ἰουδαίων, ὡς οὐδ' ἂν λύκοι πρόβατοι · « Μετὰ μαχαιρῶν γὰρ, φησὶ, καὶ ξύλων ἤλθον συλλαβεῖν αὐτόν. » Ἐττι δὲ λύκον ἐνταῦθα νοῆσαι τὸν νοσητὸν ἐχθρὸν, ὃν καὶ λίοντα ὀνομάζει ἡ Γραφή, καὶ σκορπίον, καὶ ὄφι, ὃς ἀρπαζει μὲν πρόβατον λέγεται, ὅταν τινὰ διὰ τῆς πονηρᾶς πράξεως κατὰδρωθῶν ποιῆται · σκορπίζειν δὲ, ὅταν διὰ τῶν πονηρῶν λογισμῶν συγγέη τὴν ψυχὴν · ὃς καὶ κλέπτῃς εἰκότως ἂν ῥηθῆι, κλέπτων διὰ τῶν πονηρῶν λογισμῶν, θύων διὰ τῆς συγκαταθέσεως, ἀπολλύων διὰ τῆς πράξεως. Προσβάλλει μὲν γὰρ τινι τυχὸν ὁ τῆς πονηρίας λογισμὸς, τοῦτό ἐστι κλοπῆ · ἐὰν δὲ καὶ συγκατάθῃται τῷ πονηρῷ ἐνθυμήματι · ὁ ἄνθρωπος, τότε θύεσθαι λέγεται παρὰ τοῦ διαβόλου · ὅταν δὲ καὶ πράξῃ τὸ κακόν, τότε ἀπόλλυται. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἰσως τὸ, « Ὁ κλέπτῃς οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. » Τοῦτῃ οὖν τῷ κλέπτῃ τάναντία ὁ Κύριος διαπραττόμενος, τῆν τῆς θείαν ζωὴν δίδωσιν, ἀγιάζων ἡμῶν καὶ τοὺς λογισμοὺς διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐνθυμημάτων παρουσίας, καὶ τὰ σώματα διὰ τῶν ἀγαθῶν πράξεων. Καὶ τι καὶ περισσὸν δίδωσι, τὸ καὶ ἄλλους δηλαδὴ ὠφελεῖν δύνασθαι διὰ διδασκαλικοῦ χαρίσματος, ναὶ μὴ καὶ

« Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκονται ὑπὸ τῶν ἐμῶν. Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατήρ, καὶ γὼ γινώσκω τὸν Πατέρα. Καὶ τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων, καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἐστὶν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης · κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν · καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσους · καὶ γενήσεται μία ποιμνὴ, εἷς ποιμὴν. » Κἀντεῦθεν ἂν ἐπιγνοίης τὸ διάφορον τοῦ παιμένου καὶ τοῦ μισθωτοῦ. Ὁ μὲν γὰρ μισθωτὸς ἀγνοεῖ τὰ πρόβατα · ὁ συμβαίνει ἐκ τοῦ μὴ συγνάκις αὐτὰ ἐπισκέπτεσθαι · εἰ γὰρ συγνάκις ἐπισκέπτετο, ἐγίνωσκεν ἂν ταῦτα. Ὁ δὲ ποιμὴν, οἷος ὁ Κύριος, γινώσκει τὰ αὐτοῦ πρόβατα, ὡς ἐπιμελούμενος αὐτῶν, καὶ αὐ γινώσκειται ὑπ' αὐτῶν, ὡς ἐπισκοπῆς ἀξιουμένων, καὶ διὰ τῆς συνηθείας γνωριζόντων τὸν αὐτῶν κηδεμόνα. Ὅρα δὲ, ὅτι πρῶτον ἐκεῖνος γνωρίζει ἡμᾶς, εἰθ' οὕτως ἡμεῖς ἐκεῖνον, καὶ οὐκ ἄλλως δυνατὸν ἐστὶ γινῶναι θεῶν, εἰ μὴ γνωρισθεῖμεν ὑπ' ἐκεῖνου. Καὶ γὰρ πρῶτον αὐτὸς ὤκειώθη ἡμῖν σαρκί, γεγονῶς ἄνθρωπος · εἰθ' οὕτως αὐτῷ ἡμεῖς ὤκειώθημεν, θεώσεως εἰληφότες χάρισμα. Θέλων δὲ

⁶³ Joan. xviii, 8, 9. ⁶⁴ I Petr. iii, 18.

δείξει, ὅτι οἱ ἀπιστήσαντες ἀνάξιοι εἰσι τοῦ γινώσασθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδὲ πρόβατά εἰσι, εἶπε· « Καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν, » κατὰ τὸ, « Ἐγὼ Κύριος τοὺς βύτας αὐτοῦ. » Ἰνα δὲ μὴ τις νομίσῃ, ὅτι ὡς ἄνθρωπος οὕτως ἐγίνωσκεν, ἐπήγαγε λέγων· « Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατήρ, καὶ γὼ γινώσκω τὸν Πατέρα. » Οὕτω γάρ, φησὶν, ἐπίσταμαι αὐτὸν ἀκριβῶς, ὡς αὐτὸς ἐμὲ. Συνεχῶς δὲ τίθησι τὸ, « Τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων, » δηλῶν, ὅτι οὐκ ἔστι πλάνος. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν, ὅτι « Φῶς εἰμι καὶ ζωὴ, » τύφου εἶδομαι εἶναι παρὰ τοῖς ἀνοήτοις· τὸ δὲ λέγειν, ὅτι « Ἀποθάνειν βούλομαι, » οὐδεμίαν βασκανίαν ἔχει, ἀλλὰ καὶ πολλὴν μᾶλλον κηδεμονίαν ἐμφαίνει, εἰ γὰρ ὑπὲρ τῶν λιθαζόντων ἑαυτὸν ἠβούλετο ἐπιδοῦναι. Εἰπὼν δὲ, « Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, » περὶ τῶν ἐθνῶν λέγει· « Οὐκ εἰσὶ δὲ ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης » τῆς ὑπὸ τὸν νόμον· οὐ γὰρ δὴ τὰ ἔθνη τῷ νόμῳ περικλείονται. « Κάκεινα οὖν δεῖ με ἀγαγεῖν » ἐσκορπισμένα γάρ εἰσι, καὶ ταῦτα, κάκεινα, μὴ ἔχοντα ποιμένας. Καὶ γὰρ καὶ Ἰουδαίων οἱ εὐγνώμονες, καὶ πρὸς τὸ πιστεῦσαι ἐπιτηδείστοι, ἀπολιμαντοί ἦσαν, καὶ πολλῶ μᾶλλον οἱ ἐθνικοί. Δεῖ οὖν κάκεινα τὰ τῶν ἐθνικῶν συναγαγεῖν, ὡσπερ καὶ τῶν τὰ Ἰουδαίων. Τὸ δὲ, « δεῖ » ἐνταῦθα οὐκ ἀνάγκης ἔστιν, ἀλλὰ τοῦ πάντως ἐκθησομένου σημαντικόν. « Καὶ γενήσεται μία ποιμὴν, εἰς ποιμὴν. » « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔνι Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους, » οὐδὲ διαφορά τις· εἰς γὰρ χαρακτήρ ἅπασι, μία σφραγὶς ἡ τοῦ βαπτίσματος, εἰς ποιμὴν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός. Καὶ αἰσχυναίσθωσαν Μανιχαῖοι τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἀποβάλλοντες· ἀκουέτωσαν, ὅτι Μία ποιμὴν, εἰς ποιμὴν· ὁ γὰρ αὐτὸς Θεὸς Παλαιὸς τε καὶ Νέος.

« Διὰ τοῦτο ὁ Πατήρ με ἀγαπᾷ, ὅτι ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχὴν μου, ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν. Οὐδεὶς αἴρει αὐτήν ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτήν ἀπ' ἑμαυτοῦ. Ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Ταύτην τὴν ἐντολήν ἔλαβον παρὰ τοῦ Πατρὸς μου. Σίγμα οὖν πάλιν ἐγένετο ἐν τοῖς Ἰουδαίοις διὰ τοὺς λόγους τούτους. Ἐλεγον δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ὅτι δαίμονιον ἔχει καὶ μαίνεται· εἰ αὐτοῦ ἀκούετε; Ἄλλοι ἔλεγον· Ταῦτα τὰ ῥήματα οὐκ ἔστι δαιμονιοζόμενον. Μὴ δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν; » Ἐπειδὴ ἀλλότριον αὐτὸν τοῦ Πατρὸς ἔλεγον, καὶ πλάνον, καὶ λυμεῶνα, οὐχὶ Σωτῆρα ψυχῶν, δείκνυσι δὲ ὡς φησιν, ὅτι οὐκ εἰμι ὑμῶν λυμεῶν, ἀλλὰ πάντα ὑπὲρ ὑμῶν ἔτοιμος δέξασθαι· εἰ δὲ καὶ διὰ μηδὲν ἄλλο, ἀλλ' οὖν διότι τοσοῦτον ὑμᾶς ἀγαπᾷ ὁ Θεός, ὥστε καμὲ διὰ τοῦτο ἀγαπᾶσθαι παρ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὑπὲρ ὑμῶν ἀποθνήσκω. Πῶς οὖν κλανήσω ὑμᾶς, οὓς οἶδα ἀγαπητοὺς τῷ Θεῷ, ἀλλ' οὐχὶ μᾶλλον σπουδάσω ὑπὲρ ὑμῶν ἀποθάνειν, ὡς εἰ καὶ διὰ μηδὲν ἄλλο, διὰ τοῦτο γοῦν ἀγαπηθόμενος πλέον ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου; Ταῦτα δὲ λέγει· τὶ οὕτω ταπεινὰ, συγκαταβαίνων, διὰ τὸ τοὺς ἀκούοντας μὴ παραδέχεσθαι αὐτὸν τὰ ὑψηλὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγοντα· ἐπεὶ ἄλλως γὰρ σκοπούμενον τὸ ῥητὸν ἀποπον δόξει. Τί γάρ; τὸν ἐμπροσθεν χρόνον

dixit: « Et cognosco meas oves, et cognoscor a meis, » juxta id, « Cognovit Dominus eos qui sunt ejus⁶⁵. » Porro ne quis putet quod sicut homo cognoscat, subdit dicens: « Sicut cognoscit me Pater, et ego cognosco Patrem, » [quasi diceret, Ita evidenter illum scio, sicut ipse me. Sæpe autem ponit: « Animam meam pono pro ovibus, » declarans quod non sit impostor. Dicere enim, « Lux sum et vita, » apud insipientes **648** inflationis esse videbatur. Dicere autem, « Mori volo, » nullam invidiam habet, sed magnam potius curam indicat, quam exhibere volebat pro lapidantibus. Cæterum, cum dicit, « Et alius oves habeo, » de gentibus dicit. « Non sunt ex hoc ovili, » quod est sub lege: neque enim gentes lege concluduntur. « Et illas quoque oportet me congregare. » Dispersæ sunt enim et hæc et illæ, non habentes pastorem. Nam et qui inter Judæos melius sapiebant, et ad credendum propensiores erant, pastore carebant, et multo magis gentiles. « Oportet » igitur et illas quæ ex gentibus, « congregare, » quemadmodum et eas quæ ex Judæis erant. Verbum autem « oportet » hoc loco non est necessitatis, sed indubitati eventus significativum. « Et erit unum ovile, unus pastor. » — « In Christo enim Jesu non est Græcus, neque Judæus⁶⁷, » neque ulla differentia. Unus enim character omnibus, unum sigillum baptismatis, unus pastor, Verbum Dei et Deus. Confundantur Manichæi, qui Vetus Testamentum abjiciunt. Audiant, quod unum ovile, unus pastor: idem enim Deus Veteris et Novi Testamenti.

Vers. 17-21. « Propterea me Pater diligit, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollet eam a me, sed ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo rursus sumendi eam. Hoc mandatum accepi a Patre meo. Dissensio igitur iterum facta est inter Judæos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Dæmonium habet et insanit: quid eum auditis? Alii dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis. Num dæmonium potest cæcorum oculos aperire? » Quoniam alienum eum a Patre dicebant, et seductorem, et perniciosum, non Salvatorem animarum, ostendit per ea quæ dicit, Non sum vobis perniciosus, sed ad sustinenda omnia pro vobis paratus, quamvis propter nihil aliud, quam quod vos in tantum diligit Deus, ut et ego propter hoc ab ipso diligar, quia pro vobis moriar. Quomodo igitur seducam vos quos scio dilectos Dei? Annon magis pro vobis mori quæro, ut si propter nihil aliud, saltem propter hoc, quod magis diligar a Patre meo? Hæc autem nunc tam humilia dicit, se illis attemperans, eo quod si diceret de se sublimia, auditores illum non caperent: quia si aliter dictum consideretur, absurdum videbitur. Cur enim priori tempore non diligebatur, sed nunc dilectionem cœperit Pater,

⁶⁵ H Tim. II, 19. ⁶⁶ Joan. I, 4. ⁶⁷ Coloss. III, 11.

et mors pro nobis, illi dilectionis auctor fuerit! Non ita est, sed, ut dixi, sese illis attemperans hæc dixit. Dixit autem quis et hoc, Quoniam dilectio Dei et Patris erga nos ex confesso erat, vidit autem Deus et Pater etiam Filium suum eandem erga nos declarantem bonitatem, atque ita voluisse pro nobis mori, et diligenter observare **649** characteres bonitatis paternæ, dilexit merito, non quasi mercedem quamdam mortis pro nobis dilectionem dans Filio, sed spectans inadulteratam substantiam in Filio, et quodammodo quibusdam naturæ vinculis necessariis et inevitabilibus ad hoc vocatus. Annon magnæ dilectionis erga nos opus Filius suscepit, ignominiose moriens pro nobis? et non solum moriens, sed et iterum accipiens animam, ut occidat mortem, et nobis immortalitatem per resurrectionem pariat? Hoc igitur significat quando dicit, « Pater diligit me, » eo quod morior pro vobis: quasi exsultet et gaudeat Pater quod Filius sibi similis sit, et servet characteres suæ erga homines charitatis. Porro quod dicit, « Nullus tollit animam meam a me, » propter eos qui mortem ejus meditabantur dicit. « Vos enim, inquit, sititis meum sanguinem⁶⁴, » sed bene sciatis quod me involuntario nullus prævalebit. Insuper ut ne quis putet quod tanquam minister et subditus moriatur ab alio jussus, et illi cedens: Potestatem, inquit, mortis meæ ipse habeo, ut Dominus mortis. Itaque propterea dicit: « Potestatem habeo ponendi animam meam, » quamvis et unusquisque vestrum potestatem habeat ponendi animam suam: nam unicuique volenti possibile est se interficere; sed non de hoc modo dicit Dominus, sed quod me invito nullus poterit hoc facere; id in hominibus non fit. Nam etiam præter voluntatem nostram ab aliis interficimur. At Dominus nunquam involuntarie passus est, eo quod non aliter morti obnoxius erat, nisi quantum libebat. Habet et majus, quod animam iterum accipiat. Hoc autem mandatum inquit se accepisse a Patre, ut moreretur pro mundo. Usque adeo, inquit, non sum adversarius Deo, ut et istuc ipsum mori a Patre mihi demandatum sit. Porro primum quod sublimè est, dicit: « Potestatem habeo accipere animam meam; » Dominum enim mortis se per hoc ostendit et ducem vitæ. Iterum humile verbum ponens, nempe: « Mandatum hoc accepi a Patre meo, » ita mirabiliter utraque connectit, et quod non habeatur minor, ac servus Patris, et non sit adversarius illi, sed ejusdem potentix et voluntatis. Et ita quoque multis ex auditoribus etiam sic profuit, eo quod talia dicebat, atque ita ut et dissensus fieret. Nam dum nonnulli quibus hæc verba obscuriora videbantur, putabant illum dæmonio actum loqui quæ non intelligeret; alii qui vel mediocriter intellexerant: « Hæc, aiunt, verba non sunt ejus qui dæmonio agitur. » Insuper quia verbis non poterant confutare illos; cum enim benevoli non satis tenerent ea quæ a Domino dicebantur, neque illis

⁶⁴ Joan. vii, 37.

οὐκ ἠγαπᾶτο, ἀλλὰ νῦν τῆς ἀγάπης ἤρξατο ὁ Πατήρ, καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θάνατος γέγονεν αὐτῷ ταύτης αἰτίας; Οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλ' ἔπερ εἶπον, συγκαταβαίνων ταῦτά φησιν. Εἴποι δ' ἂν τις καὶ τοῦτο, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ περὶ ἡμᾶς ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς δημολογουμένη ἦν, εἶδε δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ καὶ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὴν αὐτὴν χρηστότητα περὶ ἡμᾶς ἐνδείξασθαι, ὥστε καὶ ὑπεραποθανεῖν ἐθελήσαι, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητος τοὺς χαρακτηρισμοὺς ἀκριβεῖς ἀποσώζοντα, ἠγάπησεν εἰκότως, οὐ μισθὸν ὥσπερ τινα τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν θανάτου τὴν ἀγάπην δωρούμενος τῷ Υἱῷ, ἀλλὰ τῆς οὐσίας τῆς ἑαυτοῦ τὸ γνήσιον ἐν Υἱῷ θεωρῶν, καὶ ὥσπερ τισὶ φύσεως δεσμοῖς ἀναγκαίοις καὶ ἀπαραιτήτοις πρὸς τοῦτο καλούμενος. Ἡ γὰρ οὐ μεγάλης ἀγάπης ἔργον εἰς ἡμᾶς ὁ Υἱὸς ἐνεδείξατο, ἀδόξως θανὼν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ οὐ μόνον θανὼν, ἀλλὰ καὶ πάλιν λαβὼν τὴν ψυχὴν, ἵνα νεκρώσῃ τὸν θάνατον, καὶ ἡμῖν τὴν ἀθανασίαν διὰ τῆς ἀναστάσεως κατεργάσθῃται; Τοῦτο οὖν δηλοῖ, ὅταν λέγῃ, ὅτι « Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ με, » διότι ἀποθνήσκω ὑπὲρ ὑμῶν, τὸ ὡσαύτῃ γάνυσσθαι καὶ χαίρειν τὸν Πατέρα, ὅτι ὁ Υἱὸς αὐτῷ ἔοικε, καὶ τῆς πρὸς ἀνθρώπους ἀγάπης αὐτοῦ τοὺς χαρακτηρισμοὺς ἀποσώζει. Τὸ δὲ, « Οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ, » διὰ τοὺς κατ' αὐτοῦ φωνῶντάς φησιν. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ, διψᾶτε τοῦ ἐμοῦ αἵματος; ἀλλ' εὐ ἴσατε, ὡς ἄκοντος ἐμοῦ οὐδεὶς κατισχύσει. Ἔτι δὲ, ἵνα μὴ νομίση τις, ὅτι ὡς ὑπηρέτης καὶ ὑπουργὸς ἀποθνήσκει, ὑπ' ἄλλου κελεύσμενος, καὶ κείνῳ ὀπεικῶν, φησὶ Ἐξουσίαν τοῦ θανάτου τοῦ ἐμοῦ αὐτὸς ἔχω, ὡς δεσπότης τοῦ θανάτου. Διὰ τοῦτο οὖν φησιν, ὅτι « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, » εἰ καὶ ἕκαστος ὑμῶν ἐξουσίαν ἔχει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι. Ἐκάστῳ γὰρ βουλομένῳ δυνατόν ἑαυτὸν ἀνελεῖν, ἀλλ' οὐ περὶ τοῦ τοιοῦτου τρόπου φησὶν ὁ Κύριος, ἀλλ' ὅτι Ἄκοντός μου οὐδεὶς ἂν δυνήθηται τοῦτο ποιεῖν ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων οὐ γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ ἄκοντες ἀναρροῦμεθα ὑπ' ἄλλων ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἂν ποτε ἄκων ἔπαθεν· διὸ ὡς μὴ ἄλλως θανάτῳ ὑποκείμενος, εἰ μὴ μόνον ἔκων, ἔχει καὶ τὸ μείζον, τὸ λαβεῖν τὴν ψυχὴν πάλιν. Ταύτην τε τὴν ἐντολὴν φησὶ λαβεῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ κόσμου. Τοσοῦτον γὰρ, φησιν, οὐκ εἰμὶ ἀντίθεος, ὥστε καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀποθανεῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐντέταλμαι. Εἰπὼν δὲ πρότερον καὶ ὑψηλόν, τὸ « Ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν τὴν ψυχὴν μου, » (δεσπότην γὰρ αὐτὸν τοῦ θανάτου τοῦτο δείκνυσσι, καὶ τῆς ζωῆς ἀρχηγόν) πάλιν τὸ ταπεινὸν εἶρησεν, τὸ « Ἐντολὴν ταύτην ἔλαβον παρὰ τοῦ Πατρὸς μου. » Οὕτως πλέκει θαυμασίως ἀμφοτέρω, καὶ τὸ μὴ ἐλάττω νομισθῆναι, καὶ δοῦλος τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ μὴ ἀντίθεος, ἀλλ' ὁμοῦναμος ἅμα καὶ ἁμόδιος. Αὐτίκα γοῦν οὕτως ὠφέλησε τοὺς πολλοὺς τῶν ἀκούοντων διὰ τοῦ τοιαῦτα λέγειν, ὥστε καὶ σχίσμα γενέσθαι. Τινὲς μὲν γὰρ, ἐπειδὴ τὰ ῥήματα ἐδόκουν αἰνιγματώδη αὐτοῖς, δαιμονῶν αὐτὸν ἐδόκουν ἀσύνετα φθεγγόμενον· « οἱ δὲ γὰρ, » μετρίως συνιέντες, « ἔλεγον, φησὶ, Ταῦτα

τὰ ῥήματα οὐκ ἔστι δαιμονιζομένου. » Ἐτα ἐπεὶ ἀπὸ τῶν ῥημάτων οὐκ ἠδύνασιν οἱ ἐπιστομίζοντες αὐτοῦς (οὔτε γὰρ αὐτοὶ οἱ εὐγνώμονες δῆθεν ἀκριβῶς ἐν παρηκολούθῳ τοῖς ἑπὶ τοῦ Κυρίου λεγομένοις, οὔτε ἐκείνους ἀν ἐπισκοπῶν), ἀπὸ τῶν πραγμάτων περιρῶνται συνηγορεῖν τῷ Χριστῷ, καὶ φασιν, ὅτι « Ταῦτα τὰ ῥήματα οὐκ εἰσὶ δαιμονιζομένου. » Πόθεν δὲ δῆλον τοῦτο; Ἐκ τῶν ἔργων. « Μὴ δαιμονίον δύναται ὀφθαλμοὺς τυφλῶν ἀνοίγειν; » Ἐπεὶ οὖν τὸ ἔργον θεῖον, καὶ τὰ ῥήματα ἔρα τοιαῦτα. Διὰ τί δὲ ὁ Χριστὸς οὐδὲν ἀποκρίνεται πρὸς τοὺς λέγοντας αὐτὸν δαιμονίον; Διότι ἱκανοὶ ἦσαν ἐπιστομίζοντες αὐτοὺς, καὶ ἀξιωματικότεροι οἱ ἐναντιούμενοι αὐτοῖς, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογούμενοι. Ἐπεὶ οὖν κατὰ αὐτὸν ἀντιλέγειν τοῖς διαβάλλουσιν, καὶ ταῦτα « Ἐγένετο δὲ τὰ ἑγκαίνια ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, καὶ χειμῶν ἦν. Καὶ περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Σολομῶντος. Ἐκύκλωσαν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἔλεγον αὐτῷ· Ἔως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἰρεῖς; Εἰ οὐ εἶ ὁ Χριστὸς, εἰπέ ἡμῖν παρῆρησι. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε. Τὰ ἔργα δὲ ἐγὼ ποιῶ ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Πατρὸς μου, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. Ἄλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε· οὐ γὰρ ἔστε ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, καθὼς εἶπον ὑμῖν. » Ποῖα ἑγκαίνια ἐγένετο ἐν Ἱεροσολύμοις; Τινὲς μὲν φασιν, ὅτι καθ' ἣν ἡμέραν ἀποδομαθῆ ὁ ναὸς ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος, κατ' αὐτὴν ἑορταζομένων τὰ ἑγκαίνια. Ἄλλοι δὲ οὐ τοῦτ' ἔφασιν, ἀλλὰ τῆς μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ τὰ ἑγκαίνια νῦν λέγειν τὸν εὐαγγελιστὴν. Ἀσπράξας δὲ ἦγον τὴν ἑορτὴν καὶ δημηλοῦσιν. Ἄς γὰρ τὸν οὐρανὸν κόσμον ἀπολαβοῦσης τῆς πόλεως μετὰ τῆς μακροῦν ἐκείνην αἰχμαλωσίαν, χερματῆς ἡμέραν τὴν τῶν ἑγκαίνιων ἐποιούνη. Ἐν ταύτῃ οὖν τῇ ἑορτῇ παρεῖν καὶ ὁ Ἰησοῦς· λοιπὸν γὰρ τῇ Ἰουδαίᾳ συνεχῶς ἐπεχωρίαζεν, ἐπειδὴ τὸ πάθος ἐπὶ θύραις ἦν. Χειμῶν γὰρ ἐνεστήκει, μεθ' ἣν χειμῶνας ἐν αὐτῷ πρώτῳ τοῦ ἔαρος μηνὶ ἐπαθεν ὁ Κύριος. Διὸ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπεσημῆκε τὸν καιρὸν, δεικνύων ὅτι ἔγγυς ἦν ὁ καιρὸς τοῦ πάθους, καὶ διὰ τοῦτο τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπεχωρίαζεν ὁ Κύριος. « Ἐκύκλωσαν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι· καὶ τῷ μὲν δακεῖν, ἐκ πῶθου τινὸς καὶ φιλομαθίας ἐρωπῶσαν εἶπαι αὐτοῖς, εἰ εὐσὸς ἄστιν ὁ Χριστὸς· τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἐκ περιέργου καὶ διεφθαρμένης γνώμης ἡ ἐρώτησις. Τῶν γὰρ ἔργων κηρυττόντων αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν, ἀκρίνοι ἀπὸ ῥημάτων ἐζήτουν μαθεῖν· ὁ παίζοντων μὲλλον ἔστι, καὶ ἐπεγγεῶντων. Ὅμως δὲ ἡ ἐρώτησις πολλῆς ἀγνωμοσύνης γέμουσα καὶ καταφροσύνης τυγχάνουσα, τὴν μοχθηρίαν αὐτῶν δείκνυσιν. « Εἰπέ γὰρ, φασιν, ἡμῖν παρῆρησι. » Καὶ μὴν πολλοῦ ἔλεγε παρῆρησι, καὶ ταῖς ἑορταῖς ἐπεχωρίαζων, καὶ οὐδὲν ἐν τῷ πρωτῷ λαλῶν, καὶ Ἰῶν θεοῦ ἑαυτὸν ὀνομάζων, καὶ φῶς, καὶ ὄθον, καὶ θύραν, καὶ τὸν Μωσῆν παράγων μάρτυρα. Διὸ ἐλέγχων αὐτοὺς ὁ Κύριος, ὡς ἐκ πονηρῶς φεγγομένου γνόμφος, « Εἶπον ὑμῖν, » φησὶ, « πολλὰκις, » καὶ οὐ πιστεύετε. » Ἄλλως τε, τί προσ-

⁶⁹ Joan. 1, 4; x, 7.

persuasissent verbis, Christo operibus patriocinari tentant, et dicunt quod hæc verba non sint dæmoniacy. Unde etiam hæc manifestum? Ex operibus: « Dæmonium enim non potest oculos cæcerum aperire. » Quia igitur opus divinum, ergo et verba ejusmodi sunt. Quare autem Christus nihil respondet his qui dicebant ipsum dæmonio agi? Quia sufficientes erant ad consulendum illos et fide digniores qui adversabantur illis et pro ipso rationem reddebant. Igitur quia dissentiebant inter se, quid ultra opus erat contradicere his qui eliminabantur, præsertim cum neque sic fidem quidem trahiturum essent?

ἀλλήλων ἔταπειο διασχισθέντες, τί ἔτι ἔδει λοιπὸν μὴδὲ τοσοῦτον ἀξιοκρίτων ἐσόμενον;

Β ⁷⁰ Vers. 22-26. « Facta sunt enim encænia Hierosolymis, et hiems erat. Et ambulabat Jesus in templo in porticu Salomonis. Circumdederunt ergo eum Judæi, et dicebant ei: Quousque animam nostram suspendis? Si tu es Christus, dic nobis ingenue. Respondit eis Jesus: Dixi vobis, nec creditis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium reddunt de me. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis, quemadmodum dicebam vobis. » Quæ encænia facta sunt in Hierosolymis? Quidam dicunt quod quo die ædificatam fuerit templum a Salomone, eodem celebraverint encænia. Alii autem non hoc dicunt, sed evangelistam sicut dicere encænia constructi templi post captivitatem. Præclarum autem et celeberrimum agebant festum. Nam tanquam civitas suam ornatum recepisset post longam illam captivitatem, juxta diem encæniorum faciebant. In hoc igitur festo aderat et Jesus. Nunc autem frequentius versatur in Judæa, quia passio in foribus erat. Hiems enim instabat, postquam hiemem in primo mense veris passus est Dominus. Propterea et evangelista notavit tempus, ostendens quod prope sit tempus passionis, et propterea versatur in Hierosolymis. « Circumdederunt igitur ipsum Judæi, » et apparenter quidem ex desiderio quodam discendi interrogant ut eis dicat, « num ipse sit Christus, » revera autem ex corrupta et curioso mente præfecta est interrogatio. Nam cum opera prædicarent illum esse Christum, isti ex verbis quererebant discere; quod ludentium magis est et deridentium. Omnino autem questio magna ingratitudine plena est, et fallacium illorum malitiam ostendens. « Dic enim, inquit, nobis libere. » Sane ubique dicebat libere, et comparebat in festis, et nihil in occulto loquebatur, Filiumque Dei se nominabat, « et lucem, et vitam, et ostium », adhibito etiam teste Mose. Propterea arguens eos Dominus, utpote malo animo loquentes: « Dixi vobis, » inquit, sæpius, « et non creditis. » et aliter: Quid ita simulatis quod nescio verbo persuadeamini? « Opera quæ facio, » non ut adversarius Dei, sed « in nomine Patris mei, » non recipitis, et quomodo nudis verbis credetis? Omnino enim major est vir-

ius operum quam verborum ad persuadendum ; A
651 quod et fatebantur hi qui melius inter ipsos
 sapiebant, dicentes : « Non potest homo peccator
 signa talia facere. » Propterea dicit : « Non creditis
 mihi, quia non estis ex ovibus meis. » Nam ego
 quidem, ut pastor bonus, quæ oportebat facere, feci :
 vos autem si non sequamini, non ego pastoris, sed
 vos ovium vocatione indigni estis. Da et tu operam,
 Jumi hiems est, præsens dico vita, quæ semper a
 malis spiritibus turbatur, ut celebres encænïa spi-
 ritualis templi tui, semper novus factus, et « ascen-
 siones in corde ponens⁷⁰. » Aderit enim tunc tibi
 Jesus, qui simul celebret encænïorum festivitatem
 in porticu Salomonis, custodia sua te muniens, et
 pacificum te faciens ab affectionibus. Ipse enim
 pacificus Salomon est. Quisquis igitur in prote-
 ctione Christi pacifici moratur, habet et Dominum
 simul diem festam agentem encænïorum animæ,
 quoadiu hiems vitæ hujus durat. Ver enim futurum
 sæculum est, quo omnia reviviscunt, quo nullus
 animam innovare potest. Nam præsenti sæculo
 omnia talia concluduntur.

του Χριστού του ειρηνικού αλλίζεται, κατὰ τὸν προφήτην, ἔχει αὐτὸν τὸν Κύριον συνειροτάζοντα ἀπὸ
 τῆς ψυχῆς ἔγκαινα, ἐν ὅσῳ ὁ χειμὼν, ὁ βίος οὗτος, ἐνίσταται. Ἐὰρ γὰρ ὁ μέλλων αἰὼν καθ' ἐν
 τὰ πάντα ἀναζητῆ, καὶ καλιγγενεσίαν λαμβάνει, καθ' ὃν οὐδεὶς τὴν ψυχὴν ἔγκαινίσει δύναται· τῷ γὰρ
 παρόντι αἰῶνι πάντα τὰ τοιαῦτα συχλεῖται.

VERS. 27-30. « Oves meæ vocem meam audiunt,
 et ego cognosco eas, et sequuntur me, et ego vit-
 iam æternam do eis, nec peribunt in æternum,
 neque rapiet eas quisquam de manu mea. Pater
 meus qui dedit mihi, major omnibus est, et nemo
 potest rapere de manu Patris mei. Ego et Pater
 unum sumus. » Postquam dixit eis, « Non estis
 ex ovibus meis, » nunc hortatur eos ut fiant oves
 ejus : ideo et subdit, dicens : « Oves meæ vocem
 meam audiunt, et sequuntur me. » Deinde incitans
 eos, dicit quæ consecuturi sint ipsum sequentes.
 « Vitam enim, inquit, æternam do eis, et ne per-
 eant in æternum, » etc. Et omnino per verba hæc
 excitat illos, zelumque ac desiderium injicit, ut et
 ipsi sequantur eum qui talia largitur. Propterea
 autem dixit, « Non peribunt, » quia « Nullus potest
 rapere eas de manu mea, » eo quod « Pater meus
 qui dedit mihi » eas, « maximus omnium est, et
 de manu ejus nullus potest eas rapere, » et ita
 « neque de manu mea : » manus enim mea et
 Patris una est, « Nam ego et Pater unum sumus, »
 secundum potestatem scilicet et virtutem. Manum
 enim potestatem et virtutem dicit. Igitur « Ego et
 Pater unum sumus » secundum substantiam et
 naturam et potestatem ac robur. Id quod et Judæi
 quoque cum intellexissent, quod seipsum consub-
 stantialem Deo faceret, « lapidare volebant eum,
 utpote qui se Filium Dei faceret⁷¹. » Sed interroga-
 verit quispiam : Quomodo dixit Dominus, « Nullus ex
 manu Patris mei rapiet eas, » cum tamen multos
 videamus perire ? Dicendum quod rapere quidem

κοιτίσθε τὸ ἀπὸ ψιλοῦ βήματος κεισθῆναι ; ἔ
 ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, ἢ οὐχ ὡς ἀντίθεος, ἀλλ' ἔ ἐν
 ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, ἢ οὐ δέχεσθε, καὶ πῶς
 ψιλῶ λόγῳ πιστεύετε ; Πάντως γὰρ τοῖς ἔργοις
 πλείων πρὸς τὸ πείθειν δύναμις, ἢ τοῖς λόγοις. Ὁ
 καὶ ἐξ αὐτῶν οἱ εὐγνωμονέστεροι ἔλεγον· « Μὴ δύνα-
 ται ἄνθρωπος ἁμαρτωλῶς σημεῖα τοιαῦτα ποιεῖν ; »
 διὰ τοῦτο δὲ, φησὶν, « Οὐ πιστεύετε μοι, ὅτι οὐκ
 ἐστὲ ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν. » Ἐγὼ μὲν γὰρ
 ὡς ποιμὴν καλὸς, ἅπερ ἔχρῃν ποιῆσαι, ἐποίησα· εἰ
 δὲ ὑμεῖς οὐκ ἀκολουθεῖτε, οὐκ ἐγὼ τῆς τοῦ ποιμένος,
 ἀλλ' ὑμεῖς τῆς τῶν προβάτων ἀνάξιοι ἐστε κλήσεως.
 Σπούδαζε δὲ καὶ σὺ, ἐν ὅσῳ χειμὼν ἐστίν, ὁ παρών,
 λέγω, βίος, ὁ ἀεὶ παραχὰς ὑπὸ τῶν πνευμάτων τῆς
 πονηρίας ἔχων, τὰ ἔγκαινα ἐορτάσαι τοῦ πνευμα-
 τικοῦ σου ναοῦ, ἀεὶ νέος γινόμενος, καὶ ἀναβάσεις
 ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενος. Τότε γὰρ δὴ σοὶ καὶ ὁ
 Ἰησοῦς παρέσται τὴν τῶν ἔγκαινίων τούτων συνερ-
 γαζόμενος ἐορτὴν ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Σολομῶντος, ἐν
 τῇ σκέπῃ αὐτοῦ περιφρουρῶν σε, καὶ εἰρηνεύειν σε
 ποιῶν ἀπὸ τῶν παθῶν. Αὐτὸς γὰρ ἔσται ὁ Σολομῶν,
 ὃς εἰρηγικός ἐρμηνεύεται. Ὅστις οὖν ἐν τῇ σκέπῃ

καθὼς εἶπον ὑμῖν, τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φω-
 νῆς μου ἀκούει, καὶ γινώσκω αὐτὰ, καὶ ἀκολου-
 θοῦσι μοι, καὶ γὰρ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς, καὶ
 οὐ μὴ ἀπόλωνται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐκ ἀρπάζει
 τις αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς μου. Ὁ Πατήρ μου, ὃς
 ἔδωκέ μοι, μείζων πάντων ἐστίν, καὶ οὐδεὶς δύναται
 ἀρπάζειν αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου. Ἐγὼ
 καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν. » Ἐπειδὴ εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι,
 « Οὐκ ἐστὲ ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, » νῦν προ-
 τρέπεται αὐτούς, ὥστε γενέσθαι πρόβατα. Διὸ καὶ
 ἐπάγει λέγων· « Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς
 μου ἀκούει, καὶ ἀκολουθοῦσι μοι. » Ἐἶτα παρακλι-
 ζων αὐτούς λέγει καὶ ὡς ἐπιτεύξονται οἱ αὐτῶν
 ἀκολουθοῦντες. « Ζωὴν γὰρ, φησὶν, αἰώνιον δίδωμι
 αὐτοῖς, καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται εἰς τὸν αἰῶνα, » καὶ
 τὰ ἐξῆς. Πάντως δὲ διὰ τῶν βημάτων τούτων δι-

D εγείρει αὐτούς, καὶ εἰς ζῆλον καὶ ἐπιθυμίαν ἐμβάλλει
 τοῦ καὶ αὐτούς ἀκολουθῆσαι αὐτῷ, ὡς τοιαῦτα δω-
 ρουμένῳ. Διατί δὲ φησὶν· « Οὐ μὴ ἀπόλωνται ; »
 Διότι « οὐδεὶς δύναται ἀρπάζειν αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς
 μου, » διότι « ὁ Πατήρ μου, ὃς ἔδωκέ μοι » ταῦτα,
 « μείζων πάντων ἐστίν, καὶ ἀπὸ τῆς χειρὸς τούτου
 οὐδεὶς δύναται ἀρπάζειν αὐτὰ, » ὥστε οὐδὲ « ἀπὸ
 τῆς ἐμῆς χειρὸς. » Ἡ γὰρ χεὶρ ἡ ἐμὴ καὶ τοῦ Πα-
 τρὸς μία. « Ἐγὼ γὰρ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, »
 κατὰ τὴν ἐξουσίαν δηλαδὴ καὶ τὴν δύναμιν· χεῖρα
 γὰρ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν δύναμιν λέγει. « Ἐγὼ
 τοῖνον καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν » κατὰ τὴν φύσιν,
 καὶ τὴν οὐσίαν, καὶ τὸ κράτος. Ὅπερ οὖν καὶ οἱ
 Ἰουδαῖοι συνιδόντες, ὅτι ὁμοούσιον ἑαυτὸν ποιεῖ
 διὰ τούτων τῶν βημάτων τοῦ Θεοῦ, λίθοις ἐβαλλον

⁷⁰ I'gal. LXXIII, 6. ⁷¹ Joan. xi, 8.

αὐτὸν, ὡς Υἱὸν Θεοῦ αὐτὸν ποιοῦντα. Ἄλλ' ἐρω-
 τήσειεν ἄν τις· Πῶς εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι· Οὐδεὶς
 ἀρπάσει αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου, »
 καίτοι γε πολλοὺς ὀρώμεν ἀπολλυμένους; Ἔστιν οὖν
 εἰπεῖν, ὅτι ἀρπάσαι μὲν οὐδεὶς δύναται ἐκ τῆς χει-
 ρὸς τοῦ Πατρὸς, ἀπατήσαι δὲ πολλοί. Βίᾳ μὲν γάρ
 καὶ τυραννίδι ἀποσπάσει οὐδεὶς ἰσχύει ἐκ Θεοῦ,
 ἀπάτη δὲ καθ' ἑκάστην ὑποσκαλιζόμεθα. Πῶς δὲ
 φησι· « Τὰ πρόβατά μου ἐμοὶ ἀκολουθοῦσι, καὶ
 οὐ μὴ ἀπόλωνται; » ὀρώμεν γάρ, ὅτι Ἰουδαὶ
 ἀπώλετο. Ἄλλὰ διὰ τοῦτο ἀπώλετο, διότι οὐκ ἠκο-
 λώθησεν, οὐδὲ πρόβατον ἔμεινεν ἄχρι τέλους. Ὁ δὲ
 Χριστὸς περὶ τῶν ἀκολουθησάντων αὐτῷ καὶ προ-
 βάτων ὄντων, φησὶν, ὅτι· « Οὐ μὴ ἀπόλωνται, »
 ἐπεὶ γε ἂν τις ἀποπέση τῆς τῶν προβάτων τάξεως,
 καὶ τοῦ ἀκολουθεῖν τῷ ποιμένι, εὐθὺς ἀπόληται
 τῷ περὶ τὸν Ἰουδαὶν συμβάντι. Καὶ γὰρ οὗτος, ἅγιος
 δηλαδὴ ὢν, καὶ ἀθαιρέτως ἐκπεσών. Οὐκ ἄρα φύσει
 συνίστανται καὶ λύονται.

« Ἐβάστασαν οὖν πάλιν λίθους· οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα
 λιθάσωσιν αὐτόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς·
 Πολλὰ καλὰ ἔργα ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ Πατρὸς μου,
 διὰ ποῖον αὐτῶν ἔργον λιθάζετε με; Ἀπεκρίθη-
 σαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντες· Περὶ καλοῦ ἔργου
 οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ, ἄν-
 θρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς
 ὁ Ἰησοῦς· Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ
 ὑμῶν· Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστε; Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς,
 πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται
 λυθῆναι ἡ Γραφή· ὃν ὁ Πατὴρ ἠγάσασε, καὶ ἀπέ-
 στείλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφη-
 μίς, ὅτι εἶπον· Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι; » Ἐπειδὴ εἶ-
 πον, ὅτι· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμέν » κατὰ τὴν
 ἐξουσίαν πάντως καὶ τὴν δύναμιν, καὶ ἔδειξε μίαν
 οὐσαν τὴν χεῖρα τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν αὐτοῦ, βλασ-
 φημίαν τὸ πρᾶγμα ἐνόμισαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ λίθους
 βάλλουσιν, ὡς ἴσον αὐτὴν ποιοῦντα τῷ Θεῷ. Ὁ
 τοίνυν Κύριος ἐντρέπων αὐτοὺς, καὶ δεικνύων ὅτι
 οὐδαμίαν αἰτίαν εὐλογαίαν ἔχουσι τῆς κατ' αὐτοῦ μα-
 νίας, ἀλλὰ μάτην λυτῶσιν, ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς
 τῶν παρ' αὐτοῦ γεγενημένων θαυμάτων, καὶ, « Πολλὰ
 καλὰ ἔργα, φησὶν, ἐνεδείξαμην ὑμῖν, διὰ ποῖον αὐ-
 τῶν λιθάζετε με; » Οἱ δὲ, « Περὶ βλασφημίας, φασὶ,
 λιθάζομέν σε, ὅτι ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. » Αὐτὸς οὖν
 οὐκ ἀρνεῖται τοῦτο, οὐδὲ λέγει, ὅτι Οὐ ποιῶ ἑμαυτὸν
 Θεόν, οὐκ εἰμὶ ἴσος τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπιθε-
 βαῖοι τὴν ἐκείνων γνώμην, καὶ κατασκευάζει, ὅτι
 Θεός ἐστιν ἀπὸ τῶν ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένων. Νό-
 μον δὲ λέγει καὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ βίβλον, ὡσπερ καὶ
 πᾶσαν ἀπλῶς τὴν Γραφήν· ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν·
 « Εἰ οἱ χάριτι τὴν θέωσιν προσλαβόντες θεοὶ εἰσι, καὶ
 οὐκ ἐγκαλοῦνται, πῶς ἐγὼ δικαίως ἐπιτιμῶμαι ὑφ'
 ὑμῶν, ὁ φύσει Θεὸς ὢν, « ὃν Πατὴρ ἠγάσασε, » τουτ-
 ἔστιν, ἀφώρισε σφαγιασθῆναι ὑπὲρ τοῦ κόσμου;
 Ἄγρια γὰρ τὰ ἀφωρισμένα λέγονται τῷ Θεῷ. Πρόδηλον
 γάρ, ὅτι ἐπειδὴ μοι [f. με] ἠγάσασεν καὶ ἀφώρισεν
 ὁ Πατὴρ εἰς τὴν τοῦ κόσμου σωτηρίαν, οὐκ ἴσος

A nullus potest de manu Patris, decipere autem mul-
 ti. Nam vi quadam et tyrannide nullus potest ave-
 lere a 652 Deo, deceptione autem quotidie sur-
 plantamur. Quomodo autem dixit, « Oves meæ me
 sequuntur, et non pereunt? » videmus enim quod
 Judæi perierit. Sed propter hoc perit, quia non
 secutus est, neque ovis mansit usque ad finem.
 Dominus de iis qui secuti sunt eum et oves sunt,
 inquit, « Non percunt. » Quod si quis ex ordine
 ovium exciderit, et non secutus fuerit pastorem,
 statim perit. Utaris autem et hoc de Judæa exemplo
 contra Manichæos. Etenim cum ille sanctus esset
 et ovis Dei, propria voluntate ac sua sponte ex-
 cidit. Non igitur natura sunt mala aut bona, sed
 voluntate et constituuntur et solvuntur.

[f. ἀπόλλυται]. Χρῆση δὲ καὶ κατὰ τῶν Μανιχαίων
 ὢν καὶ πρόβατον Θεοῦ, ἀπέπεσαν, ἐθειλότρεπος
 εἰσὶ τὰ κακὰ, ἢ τὰ ἀγαθὰ, ἀλλὰ προαιρέσει καὶ

B VERS. 31-36. « Sustulerunt ergo rursum lapides
 Judæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Jesus :
 Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, pro-
 pter quod eorum operum me lapidatis? Responde-
 runt ei Judæi, dicentes : Ob bonum opus non lapi-
 damus te, sed ob blasphemiam, et quia tu homo
 cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Jesus :
 Nonne scriptum est in lege vestra : Ego dixi, Dii
 estis? Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus
 est et non potest solvi Scriptura, quem Pater
 sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis me
 blasphemare, quia dixerim, Filius Dei sum? » Cum
 diceret, « Ego et Pater unum sumus » per omnia
 secundum potestatem et virtutem, et judicaret
 unam esse Patris manum et suam; putabant Judæi
 blasphemum, et « apprehendebant lapides, quod
 faceret se æqualem Deo »⁷². » Igitur Dominus ad-
 monens et ostendens quod nullam justam fororis
 erga se causam habeant, sed absque causa insa-
 niant, reducit in memoriam miracula a se facta,
 et : « Multa bona opera, inquit, ostendi vobis : pro-
 pter quod eorum lapidatis me? » Illi autem dicunt :
 « Propter blasphemias lapidamus te, quia Deum
 teipsum facis. » Cæterum ipse non negat hoc, ne-
 que dicit, Non facio meipsum Deum, vel non sum
 æqualis Patri; sed magis confirmat illorum senten-
 tiam, et asserit se Deum esse, ex his quæ scripta in
 lege. Legem autem dicit et librum David, sicut
 simpliciter et omnem Scripturam. Quod autem di-
 cit, hunc sensum habet : Si hi qui gratia deifica-
 tionem acceperunt, dii sunt, et nemo illos crimi-
 natur : quomodo ego juste a vobis increpor, quia
 natura sum Dens, « quem Pater sanctificavit, » hoc
 est segregavit, ut occideretur pro mundo? San-
 ctum enim dicitur, quod Deo segregatum est. Ma-
 nifestum enim quia me sanctificavit, et segregavit
 Pater in salutem mundi, et ideo non sum æqualis
 aliis diis, sed Deus verus. Vere enim opus Dei est

⁷² Joan. v, 18; Philipp. II, 6.

salvare, et non hominis gratia deificati. « Si igitur illi ad quos Dei sermo fretus est, hoc est, ego (nam ego sum Sermo Dei, et habitavi in illis, concessisquē eis ut adoptarentur in filios) : si igitur illi dii, multo magis ego extra omnem naturam sum, Deum vocans meipsum, qui et natura sum Deus, et aliis hoc concedo. Combinate autem hinc Ariani et Nestoriani. Nam et Filius Dei, et Deus substantia naturaque est Christus, et non creatura, et aliis dat deitatem ad quos et Sermo qui est Dei, sed non ipse gratia deificatur. Nam manifeste separat se ab his qui gratia deificantur, propter ea quæ hic dicuntur, et ostendit quod etiam illis ipse sit auctor deificationis Sermo qui Dei est, et inhabitat in eis : quod significat per hoc quod dicit, « Ad quos Sermo Dei factus est, hoc est, in quibus habitavi. Quomodo igitur blasphemio dicens Filium Dei meipsum? Quamvis enim et carnem feram et ex semine simi David, sed ignoratis sacramentum, et quod non aliter poterit carnalis hominum natura Dei recipere familiaritatem, quam per carnem, quasi in velamento ei familiaris fuisset.

Vers. 37, 38. « Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi : si vero facio, et si mihi non creditis, operibus credite, ut cognoscatis et credatis quod Pater in me est, et ego in eo. » Vultis, inquit, scire aequalitatem eum Patre? A substantia non potestis scire [impossibile enim est scire substantiam Dei], sed accipite ex operum aequalitate et identitate indicium identitatis secundum virtutem. Ex his habebitis deitatis meæ testimonium, et scietis et credetis quod nihil ego aliud sum quam id quod Pater. Eandem enim substantiam habeo manens Filius, et hypostasi differens. Similiter et Pater manens Pater, et differens hypostasi, nihil aliud est quam Filius, secundum substantiam scilicet æ naturam : quamvis autem per hypostases differimus, at non separantur hypostases, sed in seipsis alter in altero sunt absque confusione Pater et Filius. Non enim sicut apud nos pater separatus est a filio, quamvis natura unum sint, ita et in divinis personis : sed in seipsis alter in altero sunt absque confusione. Propterea nos tres quidem homines, dicimur, utpote subsistentiis separati, et non unum proprie existentes. In divina autem Triade unus Deus, sed non tres dii, propter personarum inconfusam circumincessionem, adde et eandem volitionem.

Vers. 39-42. Quærebant ergo iterum eum apprehendere, et exivit de maneribus, et abiit iterum trans Jordanem in eum locum ubi fuerat Joannes baptizans primum, mansitque illic. Et multi venerunt ad eum, ac dicebant : Joannes quidem signum edidit nullum : omnia autem quæcumque dixit Joannes de hoc, vera erant, et crediderunt multi illi in eum. » Quæruni quidem apprehendere Dominum, 654 non ferentes eum, quod tam sublime de se testimo-

« ἄλλοις εἰμι θεός, ἀλλὰ θεός ἀληθινός. Θεοῦ γὰρ ὄντως ἔργον τὸ σώζειν, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπου χάριτι θεωθέντος. Εἰ τοίνυν ἐκεῖνοι « πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, » τούτεστιν ἐγὼ, λόγος γὰρ ἐγὼ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεωχῆσας ἐν ἐκείνοις, ἔχαρισάμην αὐτοῖς τὴν υἰοθεσίαν· εἰ οὖν ἐκεῖνοι θεοί, πολλῶν μᾶλλον ἐγὼ πάσης ἀν εἴην αἰτίας ἐκείνης, Θεὸν ἐμαυτὸν καλῶν ὁ καὶ φύσει ὢν, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦτο χαρίζομενος. Ἀποχυνέσθωσαν ἐντεῦθεν Ἀρεαιοὶ καὶ Νεστοριανοί. Υἱὸς τε γὰρ Θεοῦ, καὶ θεός οὐσίᾳ καὶ φύσει ὁ Χριστός, ἀλλ' οὐ κτίσμα, καὶ τοῖς ἄλλοις χαρίζεται τὴν θεότητα, πρὸς οὓς ἀν γένοιτο λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐ χάριτι αὐτὸς θεοῦται. Ἀποδιαστέλλει γὰρ προφανῶς ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν χάριτι θεουμένων, διὰ τῶν ἐνταῦθα λεγομένων, καὶ δεξιανυσὶν ὅτι κἀκεῖνοις ἀπὸ τοῦ πρόξενος τῆς θεώσεως, λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνοικῶν αὐτοῖς. Τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, » τούτεστι, μεθ' ὧν ἐγένετο, οὓς ἐνέφκησε. Πῶς οὖν βλασφημῶ, λέγων Υἱὸν Θεοῦ ἐμαυτὸν; Εἰ γὰρ καὶ σὰρκα φορῶ, καὶ ἐκ ἰσπέρματος Δαυὶδ εἰμι, ἀλλ' ἀγνοεῖτε τὸ μυστήριον, καὶ ὅτι οὐκ ἄλλως ἠδύνατο ἡ σαρκικὴ τῶν ἀνθρώπων φύσις δεξασθαι Θεοῦ ὁμιλίαν, εἰ μὴ διὰ σαρκὸς ὁμιλήσε ταύτη, ὡς ἐν παραπτώματι.

« Εἰ σὺ παῖς τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι, εἰ δὲ ποιῶ, κἀν ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε καὶ πιστεύσητε, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. » Θέλετε, φησὶ, γινῶναι τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητα; Ἀπὸ τῆς οὐσίας σὺ δύνασθε γινῶναι· ἀδύνατον γὰρ γινῶναι οὐσίαν Θεοῦ· ἀπὸ τῆς τῶν ἔργων οὖν ἰσότητος τε καὶ ταυτότητος ἀπόδειξιν τῆς κατὰ τὴν δύναμιν ταυτότητος λάβετε· ἀπὸ τούτων γὰρ ἔσται ὑμῖν ἡ τῆς ἐμῆς θεότητος μαρτυρία, καὶ γινώσασθε, καὶ πιστεύσετε, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐγὼ εἰμι, ἢ ὅπερ ὁ Πατὴρ. Τὴν γὰρ αὐτὴν οὐσίαν ἔχω μένων Υἱός, καὶ τῇ ὑποστάσει διαφέρων. Ὑποστῶς καὶ ὁ Πατὴρ μένων Πατὴρ, καὶ τῇ ὑποστάσει διαφέρων, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ, ἢ Υἱός· κατὰ τὴν οὐσίαν δηλαδὴ καὶ τὴν φύσιν. Εἰ δὲ καὶ ταῖς ὑποστάσει διαφέρομεν, ἀλλ' οὐ χωρίζονται αἱ ὑποστάσεις καὶ διστανται, ἀλλ' ἐν ἀλλήλοις εἰσὶν ἀσυγχύτως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός· οὐ γὰρ ὡς περ ἐφ' ἡμῶν ὁ πατὴρ κηχώριστα τοῦ υἱοῦ, καὶ τῇ φύσει ἐν ἑστίν, οὕτως ἄρα καὶ ἐπὶ τῶν θείων ὑποστάσεων· ἀλλ' ἐν ἀλλήλοις εἰσὶν ἀσυγχύτως. Διὸ καὶ ἡμεῖς τρεῖς ἄνθρωποι λεγόμεθα, ὡς ταῖς ὑποστάσει διστάμενοι καὶ οὐκ ἐν κυρίως ὄντες, ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος εἰς θεός, ἀλλ' οὐ τρεῖς, διὰ τὴν τῶν ὑποστάσεων ἀσύγχυτον ἐν ἀλλήλοις περιχώρησιν, πρῶσθε καὶ τὴν ταυτοβουλίαν καὶ τὸ ταυτοθελέες.

« Ἐξήτουν οὖν πάλιν αὐτὸν πιάσαι, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῶν, καὶ ἀπῆλθε πάλιν πέραν τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἦν Ἰωάννης τὸ πρῶτον βαπτίζων, καὶ ἐμείναν ἐκεῖ. Καὶ πολλοὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν καὶ ἔλεγον, ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδὲν, πάντα δὲ ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ τούτου, ἀληθῆ ἦν. Καὶ ἐπίστευσαν πολλοὶ ἐκεῖ εἰς αὐτόν. » Ζητοῦσι μὲν πιάσαι τὸν Κύριον, μὴ φέροντες αὐτόν τὴν ὑψηλὴν περὶ αὐτοῦ μαρτυρίαν

παιούμενον· οὐ γὰρ ἠνείχοντο αὐτοῦ τὰ κρείττω θεολογούντος. Αὐτὸς δὲ ὑποχωρεῖ, ἐνδίδους αὐτῶν τῷ θυμῷ, καὶ διὰ τῆς ἀπουσίας λῆξαι αὐτοῖς τὸ πάθος τοῦ θυμοῦ παρασκευάζων, καὶ ἀκόντων δὲ αὐτῶν ὑποχωρεῖ, δεικνύς, ὃ πολλάκις εἶπομεν, ὅτι οὐδ' ἂν ἐν τῷ σταυρῷ συνελήφθη, εἰ μὴ ἐκὼν ἑαυτὸν ἐδίδου. Ποῦ δὲ ὑποχωρεῖ; « Πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου Ἰωάννης ἐβάπτισεν, » οὐκ ἀλόγως ἐκεῖνος ἀναχωρήσας, ἀλλ' ἀναμνηστικῶς τοὺς πολλοὺς τῶν ἐκεῖ γενναίων, καὶ τῶν λεχθέντων παρὰ Ἰωάννου περὶ αὐτοῦ. Ὅτι δὲ πολλοὺς ὤνησεν ἡ περὶ τὸν τόπον διατριβή, ἐπήγαγεν ὁ εὐαγγελιστής, λέγων· « Καὶ πολλοὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ ἀναμνησθέντες τοῦ τόπου, ἔλεγον, φησὶν, ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν. » Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. Εἰ ἐκεῖνα ἐπιστεῦσαμεν μηδὲν πεποιηκότι σημεῖον, πολλῶ μᾶλλον τούτῳ τῷ τοσαῦτα θαύματα ἐργασάμεν. Ἐπεὶ δὲ Ἰωάννης ἐμαρτύρησε μὲν περὶ τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲν δὲ σημεῖον ἐποίησε, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως οὐκ ἀξίωπιστος ἂν ἐνομίσθη, ἐπήγαγε λέγων· « Πάντων δὲ ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ τούτου, ἀληθὴ ἦν, » οὐκ ἐστὶ τοῦτον ἐξ-ἐκεῖνον, ἀλλ' ἐκεῖνον ἀφ' ὧν ὁ Χριστὸς ἐποίησεν ἀξίωπιστον ἀποφαίνοντας. Διὰ, « Πολλοὶ φησὶν, ἐκεῖ ἐπίστευσαν. » Τὸ δὲ « ἐκεῖ, » δηλοῖ, ὅτι μεγάλως ὁ τόπος ἐκαίνας αὐτοὺς ὠφέλησεν, ἐπεὶ καὶ τούτου χάριν συνεχῶς ἐξάγει τοὺς ἔχλους ὁ Ἰησοῦς εἰς ἐρήμους τόπους, τῆς τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων συνουσίας ἐλευθέρων, πρὸς τὸ καρπώσασθαι τι μέγα, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς ποιήσας φαίνεται, ἐξαγαγὼν μὲν τῆς Αἰγύπτου, ἐν ἐρήμῳ δὲ διαπλάττων τὸν λαὸν καὶ ρυθμίζων διὰ τοῦ νόμου δοῦναι αὐτῷ. Σκόπει δὲ καὶ πνευματικῶς τελουμένην τὴν ὑπόφωρσιν τοῦ Χριστοῦ. Ἀναχωρεῖ μὲν γὰρ ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦτέστι, τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ· εἰς τόπον δὲ πηγᾶς ἔχοντα μεθίσταται, τὴν ἐξ ἐθνῶν δηλαδὴ Ἑκκλησίαν, τὴν τὰς πηγᾶς ἔχουσαν τοῦ βαπτίσματος. Καὶ δὴ προσέρχονται αὐτῷ πολλοὶ διαπεραιούμενοι τὸν Ἰορδάνην, καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος διερχόμενοι. Τὰ γὰρ « πέραν τοῦ Ἰορδάνου, » τοῦτο δηλοῖ, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος λέγω δίοδον. Οὐκ ἄλλω; γὰρ τις ἔρχεται πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀληθῶς πιστὸς γίνεται, εἰ μὴ τὸ βάπτισμα διέλθαι, ἢ διὰ τοῦ Ἰορδάνου δηλαῦτα.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ΄.

Περὶ τῆς ἐγέρσεως τοῦ Λαζάρου. Περὶ τῆς τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν Φαρισαίων βουλῆς περὶ τοῦ ἀποκτεῖναι τὸν Ἰησοῦν. Περὶ ὧν εἶπεν ὁ Καϊάφας.

« Ἦν δὲ τις ἀσθενῶν Λάζαρος, ἀπὸ Βηθανίας, ἐκ τῆς κώμης Μαρίας καὶ Μάρθας τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς. Ἦν δὲ Μαρία ἡ ἀλειψασα τὸν Κύριον μύρῳ, καὶ ἰκμάσασά τοὺς πόδας αὐτοῦ ταῖς θριξίν αὐτῆς, ἧς ὁ ἀδελφὸς Λάζαρος ἠσθένει. Ἀπέστειλαν οὖν αἱ ἀδελφαὶ πρὸς αὐτὸν λέγουσαι· Κύριε, ἴδε, ὃν φιλεῖς ἠσθενεῖ. » Μόνος μὲν Ἰωάννης; καὶ ταύτης τῆς ἱστορίας μέμνηται. Μέμνηται δὲ διὰ τὸ παιδεῦσαι ἡμᾶς, μὴ δυσχεραίνειν, ἐάν τις ἀσθενεῖ γέννηται περὶ τοὺς σκουδαίους καὶ θεοφιλεῖς ἀνδρας, ἐπεὶ καὶ Λάζαρος, ὧν τοῦ Χριστοῦ φίλος, ἠσθένει. Χρῆ δὲ καὶ τοῦτο μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι οὐκ ἦν Μαρία αὕτη ἡ ἀλειψασα τὸν

nium perhiberet; neque enim sciebant sublimiorem ejus theologiam. Ipse autem inde transit, illorum furori cedens, et absentia sua illorum morbum mitigari faciens. Secedit autem invitis illis, monstrans (ut sæpe diximus) quod neque in cruce de- tentus fuisset, nisi sponte se tradidisset. Quo autem transit concedit? « Trans Jordanem, ubi Joannes baptizavit. » Non absque causa se illuc contulit, sed in memoriam reduxit multitudini quæ illic facta et dicta a Joanne de se. Quod autem illius illic conversatio multos lucrifecerit, subdit evangelista, dicens: « Et multi venerunt ad eum, et recordati loci, dicebant, inquit, Joannes quidem signum fecit nullum. » Cæterum quod dicit, ita se habet: Si illi credidimus qui nullum unquam fecit signum, multo magis ei qui tot tantaque operatus est signa. Quod autem Joannes testatus quidem sit de Christo, signum vero nullum fecerit, et propter hoc fortassis non tantam fidem meruerit, subdidit, dicens: « Omnia autem quæcumque Joannes dixit de hoc, vera erant. » Non ultra hunc ab illo, sed illum ex his quæ Christus fecit, fidelem affirmat. Idcirco, « Multi, inquit, illic crediderunt. » Dicendo « illic, » signat quod locus ille mire profuerit: quandoquidem et hac causa subinde Dominus populum in solitaria loca a consuetudine malorum hominum liberans educit, quo magis illis profecisset: sicut et in veteri lege fecisse apparet. Eductis enim illis ex Ægypto, in solitudine aptavit et formavit sibi populum, dando illi legem. Attende autem et secessionem Christi, quæ spiritualiter fit. Nam secedit quidem ab Hierosolymis, hoc est, Judaico populo, in locum autem transit habentem fontes, Ecclesiam videlicet ex gentibus, in qua fontes baptismatis. Unde multi accesserunt ad eum, « Jordanem transeuntes, » id est baptisma. Nam transmissio Jordanis significat baptismatis transitum. Non aliter enim quis accedit ad Jesum, et vere fit fidelis, nisi baptisma transeat, quod per Jordanem significatur.

D

CAPUT XI.

De suscitatione Lazari. Quomodo consilium inierunt summi sacerdotes et Pharisæi de occidendo Christo. De prophetia Caiphæ.

VERS. 1-3. « Ægrotabat autem quidam nomine Lazarus, Bethaniensis, a castello Mariæ et Marthæ hujus sororis. Maria autem erat ea quæ unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis, cujus frater Lazarus ægrotabat. Miserunt 655 ergo sorores ad eum, dicentes: Domine, ecce, quem amas ægrotat. » Solus quidem Joannes hujus de Lazaro meminit historię. Meminit autem, ut nos erudiat ne quis gravatim seret, si boni et Deo amici viri morbo teneantur, quia et Lazarus cum esset amicus Christi, ægrotavit. Neque hoc ignorandum est, quod non erat ista Maria quæ un-

xerat Dominum unguento « meretrix ⁷³ » quæ apud Lucam vel Matthæum ; sed alia, non meretrix, honesta autem et religiosa et officiosa. Et enim diligenter ministrabat suscepto Christo, sicut Joannes testatur : quin et bonam partem elegisse testimonium habet, ut ait Lucas. Ita autem claræ et admirabiles fuerunt sorores, ut et Lazarus ipse notior factus sit per eas. « Erat enim, inquit, Lazarus Bethaniensis a castello Mariæ et Marthæ. » Quare autem mittentes accersunt Jesum, et non ipsæ veniunt, sicut « centurio et regius ⁷⁴ ? » Quia plurimum sdebant Christo et quia mulieres erant, non oportebat eas ita facile e domo progredi, et quia in luctu erant, occupatæque circa fratrem. Nam quod hoc non fecerint ex contemptu, manifestum est ex his quæ sequuntur. Magnum enim honorem, et pietatem, et precum constantiam præ se ferunt. Dicentes autem, « Ecce quem diligis, ægrotat, » ad miserationem Dominum movere volebant, eo quod « memores erant nominis ⁷⁵ » amicitia. Declarat autem et fidem quamdam verbum hoc mulierum. Ita enim multam Domino inesse virtutem cognoverunt, ut admirarentur quomodo infirmitate laboret vir ab illo dilectus. Admirationem enim quodammodo habere videtur, « Ecce, quem diligis ægrotat. »

VERS. 4-6. « Audiens autem Jesus, dixit : Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam. Diligebat autem Jesus Martham, et sororem ejus, et Lazarum. Ut ergo audivit quod ægrotaret, tum quidem temporis mansit in eodem loco duobus diebus. » Quoniam illic mansurus erat duobus diebus, ejus gratia inquit : « Infirmitas hæc non est ad mortem, » quamvis esset ad mortem. Sed, quod dicebam, nuntios tunc ad sublimiora trahere volens, et veluti consolationem quamdam afferens, ne urgendo molesti essent, hujus gratia inquit : « Non est ad mortem. » Et aliter : Si bene consideraveris, neque ad mortem fuit infirmitas, qua moriantur multi, diurnam scilicet, sed temporalem et quatruiduanam. Nam quia surrexit quatruiduanus, ad finem spectantes rei, dicimus non esse « ad mortem » infirmitatem, « sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei. » Vides unam esse gloriam Patris et Filii ? cum enim dixisset, « pro gloria Dei, » subdidit, « ut glorificetur Filius Dei. » Itaque gloria Dei, Patris dico, in nullo **656** major est quam Filii. Deus igitur est et Filius, sicut et Pater, proprie ac vere. Nam cum una gloria etiam una est substantia. Quocirca confundantur et ex hoc loco Ariani. Verbum autem, « ut glorificetur, » ne putes causæ significativum, sed eventus et effectus, ut sæpe diximus. Non enim ut glorificetur Deus, propterea ægrotavit Lazarus, sed alia quadam de causa infirmitas accessit, qua tamen Dominus in gloriam Dei usus est. « Mansit autem diebus duobus, » donec

A Κύριον μύρω, ἢ πόρνη ἢ παρὰ τῷ Λουκᾷ, ἢ ἢ παρὰ τῷ Ματθαίῳ· ἀλλ' ἄλλη, οὐχὶ πόρνη, ἀλλὰ σεμνή, καὶ θεοφιλῆς, καὶ σπουδαία. Καὶ γὰρ περὶ τὴν ὑποδοχὴν ἐσπούδασε τοῦ Χριστοῦ καὶ διηκόνει, ὡς αὐτὸς Ἰωάννης προῖων μαρτυρεῖ· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγαθὴν μερίδα μαρτυρεῖται ἐκλέξασθαι, ὡς ὁ Λουκᾶς φησιν. Οὕτω δὲ ἦσαν θαυμασταὶ αἱ ἀδελφαὶ καὶ γυνώριμαι, ὥστε καὶ τὸν Λάζαρον ἐξ αὐτῶν μᾶλλον καθίστασθαι γυνώριμον. « Ἦν γάρ, φησὶν, ὁ Λάζαρος ἀπὸ Βηθανίας ἐκ τῆς κώμης Μαρίας καὶ Μάρθας. » Διὰ τί δὲ πέμπουσι καλοῦσαι τὸν Ἰησοῦν, καὶ οὐκ αὐταὶ προσέρχονται, ὡσπερ ὁ ἑκατόνταρχος καὶ ὁ βασιλικός; Διότι σφόδρα ἐθάρρουν τῷ Χριστῷ, καὶ ὅτι γυναῖκες ἦσαν, καὶ οὐκ ἔδει αὐτάς οὕτω ῥᾶθιδως προέρχεσθαι τοῦ δωματίου, καὶ ὅτι τῷ πένθει **B** κατείχοντο, καὶ ἡσυχολοῦντο περὶ τὸν ἀδελφόν. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπὸ καταφρονήσεως τοῦτο πεποιήκασι, δηλον ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα· πολλὴν γὰρ τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας ἐπιδείκνυνται καὶ τὴν δέησιν ἐπιμόνον. Τὸ δὲ, « Ἴδε ὃν φιλεῖς, » λέγουσι, πρὸς οἶκτον ἐπισπάσασθαι βουλόμεναι τὸν Κύριον, διὰ τοῦ ὑπομνήσαι αὐτὸν τοῦ τῆς φιλίας δνόματος. Ἐμφαίνει δὲ τίνα καὶ πίστιν τοῦτο τὸ ῥῆμα τῶν γυναικῶν. Οὕτω γὰρ ἤδρασαν πολλὴν τῷ Κυρίῳ περιεῖναι δύναμιν, ὥστε θαυμάζειν, ὅτι ἦφατο ἀσθένεια ἀνδρός φιλουμένου παρ' αὐτοῦ. Θαυμαστικὸν γάρ πως εἶναι δοκεῖ τὸ, « Ἴδε, ὃν φιλεῖς ἀσθενεῖ. »

« Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἐστὶ πρὸς θάνατον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι' αὐτῆς. Ἠγάπα δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν Μάρθαν, καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, καὶ τὸν Λάζαρον. Ὡς οὖν ἤκουσεν, ὅτι ἀσθενεῖ, τότε μὲν ἔμεινεν ἐν ᾧ ἦν τόπῳ, δύο ἡμέρας. » Ἐπειδὴ ἐμελλεν ἐκεῖ μέναι ἡμέρας δύο, τούτου ἕνεκ ἐφησιν, ὅτι « Οὐκ ἐστὶν ἡ ἀσθένεια πρὸς θάνατον, » καίτοι πρὸς θάνατον γέγονεν· ἀλλ', ὅπερ ἔφη, τῶς μετεωρίσαι θέλων τοὺς μηνυτάς, καὶ οἰονεῖ τίνα παραμυθίαν αὐτοῖς διδοῦς, ὡς ἂν μὴ ἐγκείμενοι ἐνοχοῖεν, τούτου ἕνεκ ἐφησιν, ὅτι « Οὐκ ἐστὶ πρὸς θάνατον. » Ἄλλως τε, εἰ καλῶς σκοπήσεις, οὐδὲ πρὸς θάνατον ἦν ἡ ἀβρωστία τοποῦτον, οἶον θνήσκουσιν οἱ πολλοὶ μακροχρόνιον, ἀλλὰ πρόσκαιρον, καὶ πρὸς τέσσαρας ἡμέρας συστάντα. Ἐπει δὲ ἀνέστη τετραήμερος, πρὸς τὸ πέρασ ὀρῶντες τοῦ πράγματος, λέγομεν μὴ εἶναι « πρὸς θάνατον » τὴν ἀσθένειαν, « ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης; φησὶ, τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. » Ὁρᾶς μίαν τὴν δόξαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ; Εἰπὼν γάρ, « ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, » ἐπήγαγε· « Ἴνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. » Ἀπαράλλακτος γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ δόξα, τοῦ Πατρὸς ὅθι λέγω, πρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ. Θεὸς ἄρα καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς ὁ Πατὴρ, κυρίως καὶ ἀληθῶς. Ὡν γὰρ ἡ δόξα μία, καὶ ἡ οὐσία μία. Αἰσχυνέσθωσαν τοίνυν κάντεῦθεν Ἀρειανοί. Τὸ δὲ, « Ἴνα δοξασθῇ, » μὴ αἰτιολογικὸν νοήσης, ἀλλὰ τῆς ἐκδόσεως καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, ὡς πολλάκις εἶπομεν. Οὐ γὰρ ἵνα δοξασθῇ ὁ Θεός, διὰ τοῦτο ἡσθένησεν ὁ

⁷³ Luc. vii, 37. ⁷⁴ Matth. viii, 5. ⁷⁵ Psal. xliiv, 78 ; Judith xiii, 25.

Λάζαρος· ἀλλὰ συνέθη μὲν ἐτέρωθεν ἡ ἀβρώστια, ἄ
ἐχρήσατο δὲ ὁ Κύριος αὐτῇ εἰς δόξαν Θεοῦ. « Ἐμείνε
δὲ ἡμέρας δύο, » ἵνα ἀποφύγῃ· ἵνα μηδεὶς ἔχη λέ-
γειν, ὅτι χάρος ἦν, ὅτι ἐκλυσίς ἦν, ὅτι κάτοχος ἐγέ-
νετο, καὶ οὐκ ἀπέθανε. Διὰ τοῦτο καὶ χρόνον τοσοῦτον
μένει, ὥστε καὶ φθορὰν γενέσθαι, καὶ εἰπεῖν τὴν
ἀδελφὴν, ὅτι· « ἔξει. »

« Ἐπειτα μετὰ τοῦτο λέγει τοῖς μαθηταῖς· Ἄγω-
μεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάλιν. Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μα-
θηταί· Ῥαββί, νῦν ἐκζητοῦν σε οἱ Ἰουδαῖοι λιθάσαι, καὶ
πάλιν ὑπάγεις ἔκει· Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Οὐχὶ
δόδεκα ὥραι αἰεὶ τῆς ἡμέρας; Ἐάν τις περιπατῇ ἐν
τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπεται, ὅτι τὸ φῶς τοῦ κόσμου
τούτου βλέπει. Ἐάν δὲ τις περιπατῇ ἐν τῇ νυκτὶ,
προσκοπεται, ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. » Οὐδα-
μου μὲν ἀλλαχοῦ προεῖπεν, ὅπου μέλλει πορεύεσθαι, B
ἐνταῦθα δὲ μόνον φαίνεται προλέγων, ἐπειδὴ ἐδε-
δοίκεσαν σφόδρα οἱ μαθηταὶ τὸ εἰς τὴν Ἰουδαίαν
ἀπελθεῖν. Διὰ τοῦτο οὖν προλέγει, ἵνα μὴ τῷ ἀβρότῳ
διαταραχθῶσιν, ἐξαίφνης ἀπαγόμενοι εἰς χώραν, ἣν
ἰδοῦσιν. Ἐπει οὖν ἐφοβούντο καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ
μὲν (οὕτω γὰρ τελείαν τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν
ἔχον), τὸ δὲ πλεον ὑπὲρ ἑαυτῶν, φασίν, ὅτι· « Νῦν
ἐκζητοῦν σε οἱ Ἰουδαῖοι λιθάσαι, καὶ πάλιν ὑπάγεις
ἔκει; » Ὁ δὲ παραβαρβύνει αὐτούς, καὶ φησιν, ὅτι·
Ἵσπερ ὁ τὸ φῶς βλέπων οὐ προσκείται, ὁ δὲ ἐν νυκτὶ
περιπατῶν, ἔκεινος προσκόπεται· οὕτως ὁ μὲν τὸ
ἀγαθὸν ποιῶν, καὶ ἐν φωτεινοῖς ἔργοις περιπατῶν,
οὐδὲν πείσεται δεινόν· ὁ δὲ τὰ φαῦλα πράσων
πείσεται δεινόν. Ὅστε ὑμεῖς οὐ χρὴ δεδοικέναι· οὐδὲν C
γὰρ ἄξιον θανάτου ἐπράξαμεν. Ἡ καὶ ἄλλως· Εἰ ὁ
τὸ φῶς, φησὶ, βλέπων τοῦτο, οὐ προσκόπεται, πολλῶ
μᾶλλον ὁ μετ' ἐμοῦ ὢν, ἔάν μὴ ἀποστήσῃ ἑαυτὸν
ἐμοῦ, οὐκ ἂν προσκόψῃ. Ὅστε καὶ ὑμεῖς μετ' ἐμοῦ
τοῦ φωτὸς ὄντες, μάτην δεδοίκατε. Ἄλλοι δὲ ἡμέραν
μὲν νοοῦσι τὸν πρὸ τοῦ πάθους καιρὸν, νύκτα δὲ τὸν
τοῦ πάθους. Ὑμεῖς οὖν, φησὶν, ἕως ἡμέρα ἔστιν,
τοῦτέστιν, ἕως οὕτω ὁ τοῦ πάθους καιρὸς ἐνέστη, οὐ
μη-προσκοπήσει· οὐ γὰρ διωχθήσεσθε παρ' Ἰουδαίων,
οὐτε ἄλλο ἀντίξουν ὑμῖν ἀπαντήσεται [f. ἀπαντή-
σετε]. Ὅταν δὲ ἡ νύξ ἐλθῇ, τὸ πάθος δὴ φημι τὸ
ἐμὸν, τότε δὴ συσταθήσεσθε μὲν ἐν οἰκίσκῳ ἐνὶ διὰ
τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. « Ἐκτοτε δὲ θλίψεις, καὶ
ἐδίνας, καὶ πολλὰ προσκόμματα καὶ ἐναντιώματα
ἔξετε, » ὅτε οὐκ ἔτι ἐγὼ τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν σωματικῶς D
συνδιάξω, ἀλλὰ νύκτα τὴν τῶν θλίψεων ἔξετε.

« Ταῦτα εἶπε, καὶ μετὰ τοῦτο λέγει αὐτοῖς· Λά-
ζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κοιμῆται, ἀλλὰ πορεύομαι,
ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν. Εἶπον οὖν οἱ μαθηταὶ αὐτῷ·
Κύριε, εἰ κοιμῆται, σωθήσεται. Εἰρήκει δὲ ὁ Ἰη-
σοῦς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἔκεινο· δὲ ἔδοξαν, ὅτι
περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ θνητοῦ λέγει. Τότε οὖν εἶπεν
αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς παρρησίᾳ· Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ
χαίρω δι' ὑμᾶς, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι οὐκ ἤμην ἔκει.
Ἄλλ' ἄγωμεν πρὸς αὐτόν. Εἶπεν οὖν Θωμᾶς ὁ λεγό-
μενος· Δίδυμος τοῖς συμμαθηταῖς· Ἄγωμεν καὶ
ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ ἔκεινοι

expiraret et sepeliretur; ne quis dicere possit
quod gravatio quaedam fuerit, deliquium, vel ex-
tasis, et non fuerit mortuus. Et propterea tanto
tempore manet, ut et corrumpetur, diceretque
sorum illum « fetere. »

Vers. 7-10. « Deinde post hoc dicit discipulis :
Eamus in Judæam iterum. Dicunt ei discipuli :
Rabbi, modo quærebant te Judæi lapidare, et iterum
vadis illuc? Respondit Jesus: Nonne duodecim sunt
horæ diei? si quis ambulaverit in die, non offendit,
quia lucem hujus mundi videt. Si quis autem ambu-
laverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo. »
Nusquam alio loco prædicit quo sit profecturus;
hic autem solum prædicere videtur, quia valde ti-
mebant discipuli in Judæam ire. Et ideo prædi-
cit, ut ne repentina abitione turbentur, si abduce-
rentur in regionem quam timebant. Igitur quia
timebant et Christo quidem (nondum enim perfec-
tam de ipso cognitionem habebant), multo magis
autem sibiipsis, dicunt, « Modo quærebant te Judæi
lapidare, et iterum vadis illuc? » At ipse animat
illos et dicit : Sicut qui videt lucem, non offendit;
qui autem in nocte ambulat, ille offendit : ita et
qui bonum facit, et in lucidis operibus ambulat,
nihil grave experietur ; qui autem mala facit, patietur.
Et ita non oportet vos meticulosos esse. Nihil enim
morte dignum fecimus. Vel etiam aliter : Si is qui
videt lumen hoc, non offendit : multo magis qui
mecum est, nisi a me defecerit, non offendit. Atque
ita etiam vos cum sitis mecum, qui lumen sum¹⁶,
frustra timetis. Alii autem diem quidem intelligunt
tempus ante passionem, noctem vero tempus passio-
nis. Vos igitur, inquit, quandiu dies est, hoc est,
quandiu nondum instat tempus passionis, non offe-
detis. Non enim persecutionem patiemini a Juæis,
neque aliud quid grave eveniet vobis. Cum autem
nox venerit, passio inquam mea, tunc certe pavore
contrahemini quidem, in unam domunculam vos
recipientes propter metum Judæorum. « Ex eo autem
tempore afflictiones et tribulationes, et multa offen-
dícula et adversitates habebitis¹⁷ : » cum ego qui
lux sum, non ultra vobiscum corporaliter conversa-
bor, noctem afflictionum habebitis.

Vers. 11-16. « Hæc ait, et post 657 hæc
dicit eis : Lazarus amicus noster dormit, sed vado
ut a somno excitem illum. Dixerunt ergo discipuli
ejus : Domine, si dormit, salvus erit. Dixerat autem
Jesus de morte ejus : et illi putaverunt quod de
dormitione somni diceret. Tunc ergo Jesus dixit
eis manifeste : Lazarus mortuus est, et gaudeo pro-
pter vos, ut credatis, quod non fuerim ibi ; sed
eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur
Didymus ad condiscipulos : Eamus et nos, ut moria-
mur cum eo. » Quoniam illi formidaverant ire in

¹⁶ Joan. 1, 9. ¹⁷ Joan. xvi, 33.

Judæam, dixit eis Dominus : Quamvis quærebant A
me Judæi lapidare, et hoc faciebant quia loquens
illis arguebam eos : nunc autem non vado ut illis
loquar, sed ut amicum invisam, atque ita non
oportet trepidare. Non enim ad ea abeo ad quæ
pius, ut periculum ex Judæa expavescam, sed
amicum ex somno excitabo. At illi volentes eum ab
itinere impedire, Satis, inquam, est : « si dormit,
salvus erit. » Igitur non opus est ut nos abeamus;
non enim necessarium est. Unde ipse adjecit, « Ami-
cus noster, » ut ostendat necessarium iter illuc :
verum illi dicunt non esse necessarium, quando-
quidem salvus factus sit, eo quod dormiat. Imo
non solum non necessarium est adventus tuus, sed
et amico damnosus. Nam si somnus est et ad
salutem, ut nos opinamur, tu autem profecturus ut
excites, salutis ejus obfuturus es; non igitur opus
est ut eas et excites illum: damnosum enim hoc ei.
Itaque ubi vidit eos adhuc tardos, tunc manifeste
inquit, « Mortuus est. » Cujus autem gratia etiam
prius non manifeste dixit, sed occulte, mortem
somnia nominans? Propter multa. Unam quidem,
quia a fastu erat alienus; volebat enim ad osten-
tationem facere, sed occulte resurrectionem excita-
tionem a somno nominavit. Quomodo autem hac
dictione usus fuisset, nisi mortem somnum appel-
lasset? Quod autem hoc verum, propter modestiam,
inquam, occulte locutum, manifestum est ex eo
quod sequitur. Nam dicens, « Mortuus est, » non
addidit, Vado ut resuscitem illum. Vides quomodo
abherruerit a fastu, quomodo noluerit celebrari ea
quæ facturus erat? Interim etiam docet nos ne tam
faciles simus ad promittendum. Nam quamvis cen-
turioni hoc fecerit, dixit enim ⁷⁸, « Ego veniens
sanabo eum : » illic tamen hoc dixit, ut illius fidem
ostenderet. Igitur hæc una quidem causa est propter
quam mortem appellavit somnum. Alia autem est,
ut ostendat nobis quod omnis mors somnus sit et
requies. Tertia vero, quamvis aliis mors fuerit La-
zari obitus, ipsi tamen Jesu somnus existimabatur,
eo quod eum statim resuscitatus erat. Et sicut
nobis facile est excitare dormientem, ita illi, imo
innumeris **658** modis facilius est resuscitare
mortuum. « Gaudeo autem, inquit, propter vos, ut
credatis » mihi magis nunc ut Deo, « quia non eram
illic : » et cum longe absim, prædico vobis mortem
in Bethania, de qua non audivi, sed sicut Deus
video quæ longe eveniunt. Intellexerunt autem
quidam hoc etiam sic : « Gaudeo, » inquit, vestri
causa. Nam quod ego illic non fuerim, conducit
fidei vestræ; quoniam si adfuissem, ægrotantem
sanassem : parum autem hoc fuisset ad ostensionem
potentiæ meæ. Cæterum eum absente me mortuus
est, abiens autem ipsum suscitatus sum, id magis
vestram firmabit fidem, cum videritis me et hoc
posse, quod antea non duxi ostendi, quod mortuus
jam discessens, et qui sustens se, apta sua membra

ἐδεδοίκεσαν τὴν Ἰουδαίαν, φησὶν αὐτοῖς ὁ Κύριος·
Εἰ καὶ ἐζήτειν με οἱ Ἰουδαῖοι λιθάσαι, ἀλλ' ὡς δια-
λεγόμενον ἀποεὶ καὶ ἐλέγχοντα· νῦν δὲ οὐκ ὡς δια-
λεγόμενος ἀπαιμῖ, ἀλλ' ὡς τὸν φίλον ἐπισκεψόμενος.
Ἵστε οὐ χρὴ δεδοικέναι. Οὐ γὰρ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς
ἀπαιμῖ ἐφ' οἷς καὶ φέρων, ἵνα καὶ τὸν ἐκ τῶν Ἰου-
δαίων φοβηθῶ κίνδυνον, ἀλλ' ἐπὶ φίλου ἐξυπνισμῶ.
Ὅτι δὲ ἐκκόφαι τὴν ἐκεῖ πορείαν βουλόμενοι. Ἀρκε-
τὸν, φασὶν, ἔστιν· « Εἰ κοιμῶνται, σωθήσονται. »
Θυκοῦν οὐ δεῖ ἡμᾶς ἀπελθεῖν· οὐ γὰρ ἔστιν ἀνα-
γκαῖον. Καίτοι αὐτὸς καὶ διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ,
« ὁ φίλος ἡμῶν, » ἵνα δεῖξη ἀναγκαίαν τὴν ἐκεῖ
παρουσίαν· ἀλλ' αὐτοὶ οὐκ ἀναγκαίαν ταύτην φασὶν,
ἥδη ἐκείνου σεσωσμένου διὰ τοῦ ὑπνώσαι. Μᾶλλον
δὲ οὐκ ἀναγκαῖα οὐ μόνον ἔστιν ἡ παρανομία σου, φασὶν,
ἀλλὰ καὶ ἐπαθλασῆς τῷ φίλῳ. Εἰ γὰρ ὁ ὑπνος αὐτῷ
εἰς σωτηρίαν, ὡς ἡμεῖς δοκοῦμεν, σὺ δὲ πορευθῆναι
μέλλεις, ἵνα ἐξυπνήσῃς, περικόψεις αὐτῷ τὴν σωτη-
ρίαν. Οὐκοῦν δεῖ ἀπελθεῖν ἐπὶ τῷ ἐξυπνήσῃ· ἐπι-
θλαστὴς γὰρ τοῦτο. Ἐπεὶ οὖν ἐβλεπεν αὐτοῖς ἔτι
θυκοῦντας, τότε δὲ παρήρσιφ φησὶν, ὅτι· « Ἀπέθανε. »
Τίνας δὲ ἔνεκεν οὐχὶ καὶ πρότερον οὕτω φανερῶ;
εἶπεν, ἀλλὰ κεκρυμμένως, ὑπνον ὀνομάσας τὸν θά-
νατον; διὰ πολλά· Ἐν μὲν διὰ τὸ ἀκόμπαστον· οὐ
γὰρ ἠθούλετο φαίνεσθαι κομπαστῆς, ἀλλὰ κεκρυμ-
μένως τὴν ἀνάστασιν ἐξυπνισμὸν ὀνόμασε· πῶς δ'
ἂν ταύτῃ τῇ λέξει ἐχρήσατο, εἰ μὴ τὸν θάνατον ὑπνον
ἐκάλεσεν; Ὅτι δὲ τοῦτο ἀληθές, τὸ διὰ μετριοφρο-
σύνην ἐπικεκρυμμένως εἶπεν, ὅγῳ ἐκ τοῦ μετὰ
ταῦτα. Καὶ γὰρ εἰπὼν, ὅτι· « Ἀπέθανε, » οὐ προσ-
έθηκεν, ὅτι Πορεύομαι, ἵνα ἀναστήσω αὐτόν. Ὁρῶς
πῶς οὐκ ἠθούλετο κομπαζεῖν ἢ διὰ τῶν ἔργων ἐμελλε
βεβαιῶν; ἅμα δὲ καὶ διδάσκων ἡμᾶς, μὴ οὕτως εὐ-
κόλως ὑπισχνεῖσθαι. Κἂν γὰρ ἐπὶ τοῦ ἐκκοντάρχου
τοῦτο ἐποίησεν (εἶπε γὰρ, ὅτι· « Ἐγὼ ἐλθὼν θερα-
πέυσω αὐτόν »), ἀλλ' ἐκεῖ τοῦτο εἶπεν, ἵνα τὴν ἐκεί-
νου πίστιν δεῖξη. Μία μὲν οὖν αὕτη ἡ αἰτία, δι' ἣν
τὸν θάνατον ὑπνον ἐκάλεσεν. Ἐτέρη δὲ, ἵνα δεῖξη
ἡμῖν, ὅτι καὶ πᾶς θάνατος ὑπνος καὶ ἀνάπαυσις· καὶ
τρίτη, ὅτι εἰ καὶ τοῖς ἄλλοις θάνατος ἦν ἡ τοῦ Λα-
ζάρου τελευτή, ἀλλ' αὐτῷ γε τῷ Ἰησοῦ, τῷ ὄσον
οὕτω μέλλοντι αὐτόν ἀναστῆσαι, ὑπνος ἐλογίζετο.
Καὶ ὡσπερ ἡμῖν τὸν κοιμώμενον διυπνίσαι βῆδιον,
οὕτως ἐκείνῳ, μᾶλλον δὲ μυριοπλασίως εὐχερέστερον
τὸ ἀναστῆσαι τὸν θανόντα· « Καίρω δὲ, φησὶ, δι'
ὕμῶν, ἵνα πιστεύσητέ » μοι μᾶλλον νῦν ὡς Θεῷ,
« ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ, » πόρρω δὲ ὢν, προλέγω ὑμῖν τὸν
ἐν Βηθανίᾳ θάνατον, οὐκ ἀπικῶς, ἀλλ' ὡς Θεός,
προορῶν τὸ πόρρω συμβᾶν. Ἐνόησαν δὲ τινες τοῦτο
οὕτω· « Καίρω, » φησὶν, ὕμῶν ἔνεκεν· τὸ γὰρ μὴ
εἶναι με ἐκεῖ, συνελέσει πρὸς πλείω πίστιν ὑμῖν.
Ἐπέπερ εἰ μὲν παρήμην, ἀρῶστοῦντα ἂν ἐθερά-
πευσον, μικρὸν δὲ ἦν τοῦτο θαῦμα εἰς δυνάμει;
ἀπόδειξις. Ἐπεὶ δὲ ἐγὼ μὲν ἀπολελείμην, ὁ δὲ θάνα-
τος ἐπεγένετο, μέλλω δὲ ἀπίων αὐτὸν ἀνιστῆναι, μει-
ζόνως εἰς τὴν πίστιν βεβαιώθησθε τὴν ἐμὴν, ὅταν
ᾗθετέ [f. ἴσητέ] με καὶ τοῦτο δυνάμενον ὁ μήπω

⁷⁸ Matth. viii, 7.

πρότερον ἐπεδειξάμην, διεβρύχότα ἦδη νεκρὸν καὶ ὄντα συναρμολογεῖν καὶ ἐξανιστῆναι. Ταῦτα τοῦ Κυρίου εἰπόντος, καὶ ἀναγκαίαν αὐτοῖς τὴν παρουσίαν τὴν ἐκείνου δείξαντος, ὁ δειλοτέρος τῶν ἄλλων Θωμᾶς, « Ἄγωμεν, φησὶν, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. » Οὐ γὰρ θάρσους, ἀλλὰ δειλίας καὶ βαρυθυμίας τὸ ῥῆμα. Ἴνα γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους ἐκκόψῃ συμβαθῆτάς, ὑπομιμνήσκαι αὐτοὺς τοῦ θανάτου, καὶ ἐπίτηδες παρεμβάλλει τὸ, « Ἴνα ἀποθάνωμεν. » ὡσαύτῃ τοιαῦτα λέγων. « Ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς, » οἱ μωροὶ καὶ ἀπονενοημένοι, καὶ μὴ φροντίζοντες τῆς οἰκειᾶς σωτηρίας καὶ ζωῆς, « ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. » Ἔστω, φησὶν, αὐτὸς περὶ πολλοῦ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν οὐ τίθεται ἡμεῖς γὰρ οὕτως ἀνοηταίνομεν; Ταῦτα τοῦ δειλοῦ τὰ ῥήματα. Ἄλλ' ὄρα αὐτὸν ὕστερον, πῶς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ὡς ἀπόστολος ἐσφάγη οὕτως αὐτὸν ἡ θεία χάρις ἐπέσωκεν, ἵνα τὸ τοῦ Παύλου καὶ ἐπὶ τούτῳ λαχθῆ, ὅτι « Ἡ ἰκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ἡ χάρις. » Ὀριγένης δὲ φησὶ καὶ τι δνειροκριτικῶν περὶ τοῦ Θωμᾶ. Ἀκούσας γὰρ, φησὶν, ὁ Θωμᾶς τῶν περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητειῶν, καὶ μαθὼν ὅτι μετὰ ψυχῆς εἰς ἔθνη καταβήσεσθαι μέλλει, ἐλευθερώσων τὰς ψυχὰς, ἐπειδὴ ἤκουσεν, ὅτι « Πορεύομαι ἵνα ἐξυπνήσω Λάζαρον, » ἐνόμισεν οὐκ ἂν ἄλλως δυνηθῆναι ἐξυπνήσαι αὐτὸν, τουτέστι, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐλευθερώσαι, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς ἀποθήμενος τὸ σῶμα, εἰς ἔθνη κατέλθοι. Αἰδὼς γνήσιος τοῦ Χριστοῦ μαθητῆς, μὴδὲ ἐν τούτῳ θέλων ἀπολειφθῆναι τοῦ διδασκάλου, βουλεύεται καὶ τοὺς ἄλλους συμβαθῆτάς, καὶ προτρέπεται ἀποθέσθαι καὶ αὐτὸς τὸ σῶμα, ἵνα συγκατέλθῃ τῷ Ἰησοῦ, ὡς ὑπονοεῖ, μέλλουσι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θείναι, ἵνα ἐκ τοῦ ἔθου ἀγάγῃ τὴν τοῦ φίλου ψυχὴν. Ταύτην παρεθέμην τὴν γελοιωδῆ ἐξήγησιν πρὸς ἐντροπὴν τῶν τῶν Ὀριγένους ἀποσεμνυόντων. Ἄρα γὰρ οὐ προφανῆς λῆρος καὶ ὕβρις ἀτεχνῶς ἢ τοῦ σοφοῦ ἐξήγησις; Σὺ δὲ μοι σκόπει, πῶς ὁ Κύριος, καίτοι τοῦ Λαζάρου τεθνηκότος, εἶπεν. « Ἄγωμεν πρὸς αὐτὸν, » ὡς πρὸς ζῶντα· καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Λάζαρος ἐζῆ τῷ Χριστῷ ὡς θεῷ.

« Ἐλθὼν οὖν ὁ Ἰησοῦς, εὔρεν αὐτὸν τέσσαρας ἡμέρας ἦδη ἔχοντα ἐν τῷ μνημείῳ. » Ἦν δὲ ἡ Βηθανία ἐγγὺς τῶν Ἱεροσολύμων ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε. Καὶ πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων συνεληλύθεισαν πρὸς τὰς περὶ τὴν Μάρθαν καὶ Μαρίαν, ἵνα παραμυθῆσονται αὐτὰς περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν. Ἡ οὖν Μάρθα, ὡς ἤκουσεν ὅτι Ἰησοῦς ἔρχεται, ἐπήντησεν αὐτῷ· Μαρία δὲ ἐν τῷ οἴκῳ ἐκαθέζετο. « Ἐπίτηδες ἀνέμεινεν ὁ Κύριος τὸν Λάζαρον τετραήμερον γεγονέναι· εἴτι ἦλθεν ὡς ἂν τὸ θαῦμα ἀσυκοφάντητον πάντοθεν ἐξηγάγεται. Τίνος δὲ ἕνεκεν προστίθεισιν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι δεκαπέντε σταδίους διεῖχεν ἡ Βηθανία τῶν Ἱεροσολύμων; Ἴνα δείξῃ, ὅτι εἰκότως πολλοὶ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν παρήσαν· οὐ γὰρ μακρὰν ἦν ἡ Βηθανία. Παρεμυθοῦντο δὲ τὰς γυναῖκας, οὐχ ὡς ἀγαπωμένας ὑπὸ Χριστοῦ (καὶ γὰρ ἐσυνέθεντο, ἵνα ἐάν τις αὐτὸν ἐμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται), ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς συμφορᾶς, ἣ ὡς

Accipit, et resuscitatur. Hæc cum dixisset Dominus, et ostendisset suam illuc accessum necessarium, Thomas aliis meticulosior, « Eamus, inquit, ut moriamur cum eo. » Non aducere, sed formidinis et tristis animi verbum est. Nam ut alios condiscipulos moraretur, memores eos facit mortis, et delicta opera hoc apponit, « Ut moriamur, » quasi talia dicens: « Eamus et nos » stulti et insipientes, et non curantes salutem propriam et vitam, « ut moriamur cum eo. » Esto, inquit, ipse vitam suam non magni faciat; nos autem cur ita stulti essemus? Hæc timidi verba sunt, sed vide eum postea quomodo pro veritate ut apostolis occisus sit, ita illum divina gratia roboravit, ut hoc Pauli de eo sit dictum: « Sufficiens nostra ex Deo, » et « Non ego, sed gratia. » Origenes autem dixit de Thoma somnium quoddam. Thomas enim cum audisset prophetias de Christo, et didicisset quod et eum anima in infernum descendens esset ad liberandas animas, postquam audivit Christum dicentem, « Vado ut exsuscitem Lazarum, » putavit non aliter suscitari eum, hoc est, liberari animam ejus, nisi et ipse corpore deposito in infernum descendisset. Ideo ut verus Christi discipulus, neque in hoc volens a magistro avelli, vult et se et alios condiscipulos deponere sua corpora ut descendant cum Jesu, qui positurus erat animam suam, sicut suspicabatur, ut ex inferno reduceret amici animam. Hanc ridiculam enarrationem apposui, ut pudore suffunderem eos qui Origenica commendant (a). Nonne deliramentum et somnium plane, hæc sapientis enarratio? Tu autem vide quomodo Dominus, quamvis Lazaro mortuo, dixerit: « Eamus ad eum, » quasi ad viventem. Etenim Lazarus vivebat Christo ut Deo.

VERS. 17-20. « Venit itaque Jesus, et invenit eum quatuor dies jam in monumento jacentem. Erat autem Bethania juxta Hierosolimam fere stadiis quindecim: multique ex Judæis venerant ad Martham 659 ac Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo ut audivit quod Jesus veniret, occurrit illi: Maria vero domi residebat. » Dedita opera expectavit Dominus ut Lazarus fieret quatruiduanus: deinde venit ut miraculum faceret quod nulla ex parte calumniari posset quispiam. Quare autem apponit evangelista quod quindecim stadiis abfuerit Bethania a Hierosolymis? Ut ostenderet, quod multi Hierosolymitanorum merito adfuerint. Non enim longe aberat Bethania. Consolabantur autem mulieres, non quod diligebantur a Christo (etenim conspiraverant, ut si quis confiteretur Christum, extra Synagoram fieret), sed propter calamitatis necessitatem, vel quod reverebantur

²⁹ II Cor. III, 5.

(a) In edit. Lut. desunt quæ sequuntur: Nonne deliramentum, etc.

eas ut nobiliores, vel quod non erant pessimi qui ad-
advenerunt : unde et multi crediderunt ex eis. Cæ-
terum, Martha sola occurrit primum, et non simul
assumit secum sororem, quia seorsim illi occurrere
et factum annuntiare volebat. Unde ubi illam in
spem bonam adduxit, tunc abit et vocat sororem.
Prius autem non dixit sorori Mariæ, celare volens
eos qui aderant. Nam si Maria audivisset quod
(Jesus veniret,) resurrexisset in occursum, et com-
mites fuissent ei præsentibus Judæi, quos nolebat
Martha scire adventum Christi.

VERS. 21-28. « Dixit ergo Martha ad Jesum :
Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset
mortuus : sed et nunc scio quod quæcumque popo-
secris a Deo, daturus sit tibi Deus. Dicit illi Jesus :
Resurget frater tuus. Dicit Martha : Scio quod res-
urget in resurrectione in novissimo die. Dicit ei
Jesus : Ego sum resurrectio et vita : qui credit in
me, etiamsi mortuus fuerit, vivet. Et omnis qui
vivit et credit in me, non morietur in æternum.
Credis hoc ? Ait illi : Etiam, Domine. Ego credo
quod tu sis Christus ille Filius Dei qui in mundum
venturus erit. Et cum hæc dixisset, abiit et vocavit
Mariam sororem suam clanculum, dicens : Magister
adest, et vocat te. » Fidem quidem habebat Martha
in Christum, sed non quantum oportebat. Ideo et
dicit : « Domine, si fuisses hic, frater meus non
fuisset mortuus. » Quod sane dixit ut non credens
absentem potuisset, si quidem voluisset, depellere
mortem fratris sui : nam et in sequentibus majore
infirmam declaratur fidei : « Quæcumque enim
petieris, inquit, Deum, dabit tibi ». » Vides quod
illum sicut virum quemdam virtute præditum et
Deo probatum habuerit ? Non enim dixit, Quæcum-
que volueris, facies, sed, « Quæcumque petiveris,
dabit tibi. » Ipse autem hanc ejus suspicionem
subvertit : « Resurget enim, inquit, frater tuus. »
Nou enim dixit ei : Etiam, petam Deum, et dabit
mihi ; non consensit sermoni ejus, sed medio quod-
dam verbo usus est : verumtamen 660 per se-
quentia auctoritatem et potestatem suam clarior
facit : « Ego sum, dicens, resurrectio et vita. »
Quoniam enim mulier adhuc incredula erat, et
dictum, « Resurget frater tuus, » non agnoscebat,
sed in novissima resurrectione intelligebat illum re-
surrecturum : sciebat autem et ultimam resurre-
ctionem futuram, et hoc quidem ex divinis Scriptu-
ris, et in primis ex continuis Christi sermonibus
de resurrectione : igitur quia adhuc mulier erat
mulier, mentem ejus excitat Dominus, et quodam-
modo mortuam fidem ejus suscitavit, dicens mani-
festius : Tu quidem dicis quod quæcumque petiero
Deum, dabit mihi : ego autem manifeste hoc tibi
dico, quod « Ego sum resurrectio et vita : » et ita
absens quam præsens sanare possum. Ego enim

εὐγενεστέρως αἰδοῦμενοι, ἢ οἱ μὴ ὄντες πονηροί,
ἐκείνοι παρήσαν· ὅθεν καὶ πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐξ
αὐτῶν. Ἡ δὲ Μάρθα μόνη προῦπαντα, καὶ οὐ παρα-
λαμβάνει τὴν ἀδελφὴν, ἐπειδὴ κατ' ἴδιαν αὐτῇ συν-
τυχσὶν ἡθούλετο, καὶ τὸ γεγονός ἀπαγγεῖλαι. Ὅθεν
ἐπειδὴ αὐτὴν εἰς χρηστάς ἐλπιδάς ἤγαγε, τότε
ἀπεισι, καὶ καλεῖ τὴν ἀδελφὴν. Πρῶτερον δὲ οὐ λέγει
πρὸς τὴν ἀδελφὴν Μαρίαν, βουλομένη λαθεῖν τοὺς
παρόντας. Εἰ γὰρ ἡ Μαρία ἤκουσεν, ὅτι « Ἰησοῦς
ἔρχεται, » ἐξάνεστη ἂν πρὸς συνάντησιν, καὶ συν-
ηκολούθησαν αὐτῇ καὶ οἱ παρόντες Ἰουδαῖοι, οἷς δια-
γνωσθῆναι τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντα οὐκ ἡθούλετο Μάρθα.

« Εἶπεν οὖν Μάρθα πρὸς τὸν Ἰησοῦν· Κύριε,
εἰ ἦς ὧδε, ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει· ἀλλὰ
καὶ νῦν οἶδα ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν Θεόν, δώσει
σοι ὁ Θεός. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Ἀναστήσεται ὁ
ἀδελφός σου. Λέγει αὐτῇ Μάρθα· Οἶδα ὅτι ἀναστή-
σεται ἐν τῇ ἀναστάσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Εἶπεν
οὖν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ
ζωὴ· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἀν ἀποθάνῃ, ζήσεται· καὶ
πᾶς ὁ ζῶν, καὶ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ
εἰς τὸν αἰῶνα. Πιστεύεις τοῦτο ; Λέγει αὐτῇ· Ναί,
Κύριε. Ἐγὼ πεπίστευκα, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ
Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος. Καὶ
ταῦτα εἰπούσα ἀπῆλθε, καὶ ἐφώνησε Μαρίαν τὴν
ἀδελφὴν αὐτῆς λάθρα, εἰπούσα· Ὁ διδάσκαλος πά-
ρ-
εστι, καὶ φωνεῖ σε. » Πίστιν εἶχεν ἡ Μάρθα πρὸς
Χριστόν, ἀλλ' οὐκ ὄσσην εἶδε. Διὸ καὶ φησι· « Κύ-
ριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἐθανέ μου ὁ ἀδελφός. » Τοῦτο
γὰρ πάντως ἔφη, οἷα μὴ πιστεύουσα, ὅτι καὶ ἀπὸν
ἡδύνατο, εἴπερ ἡθούλετο, ἀποτρέψαι τὸν θάνατον τοῦ
ἀδελφοῦ αὐτῆς· καὶ ἔτι διὰ τῶν ἐφεξῆς μελῶνα
τὴν ἀσθένειαν ἐμφαίνει τῆς πίστεως. « Ὅσα γὰρ,
φησὶν, αἰτήσῃ τὸν Θεόν, δώσει σοι. » Ὅρῳ ὅτι ὡς
ἐνάρετόν τινα ἀνθρώπων καὶ παρὰ Θεῷ εὐδόκιμον
τοῦτον ἐνόμιζεν ; Οὐ γὰρ εἶπεν, « Ὅσα ἂν θέλῃς,
ποιήσεις ; ἀλλ', « Ὅσα ἂν αἰτήσῃ, δώσει σοι. »
Αὐτὸς δὲ ἀνατρέπων τὴν τοιαύτην αὐτῆς ὑπόνοιαν,
« Ἀναστήσεται, φησὶν, ὁ ἀδελφός σου. » Οὐ γὰρ
εἶπεν αὐτῇ, Ναί αἰτήσωμαι τὸν Θεόν, καὶ δώσει μοι,
οὐδὲ συνέδραμε τῷ λόγῳ αὐτῆς, ἀλλὰ μέση μὲν
ἐχρήσατο λέξει· πλην διὰ τῶν ἐξῆς ἐκδηλωτέραν
τὴν οἰκειαν αὐθεντίαν καὶ ἐξουσίαν ποιεῖ, « Ἐγὼ
εἰμι, λέγων, ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ. » Ἐπεὶ γὰρ
D ἡ γυνὴ ἐτι ἀπιστεῖ, καὶ τὸ, « Ἀναστήσεται ὁ ἀδελ-
φός σου, » οὐδ' ἐπέγνω, ἀλλ' ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀναστά-
σει νοεῖ αὐτὸν ἀναστήσεσθαι· ἥδε δὲ τὴν ἐσχάτην
ἀνάστασιν ἐσομένην, τοῦτο μὲν καὶ ἀπὸ τῶν θείων
Γραφῶν, μάλιστα δὲ ἀπὸ τῶν τοῦ Χριστοῦ συνεχῶν
ἡμῶν ἀναστάσεως ὁμιλιῶν· ἐπεὶ οὖν ἐτι γυνὴ
ἦν ἡ γυνὴ, διανιστᾷ αὐτὴν ὁ Κύριος, καὶ ὡσπερ
νενεκρωμένην τὴν πίστιν αὐτῆς διεγείρει, φάσκων
ἐκδηλωτέρον· Σὺ με [σὺ μὲν] λέγεις, ὅτι ὅσα ἔν
αἰτήσωμαι τὸν Θεόν, δώσει μοι· ἐγὼ δὲ φανερώς
οὕτω σοὶ φημι, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ
ζωὴ. » Ὅστε οὐ τόπω περικλείεται μοι ἡ δύναμις ;
ἀλλὰ, καὶ ἀπὸν, καὶ παρὸν, δύναμαι ἰσθᾶν. Ἐγὼ

60 Marc. II, 23.

γάρ εἰμι ὁ χορηγὸς τῶν αγαθῶν, καὶ οὐχ ὡς ἑτέρου δίδοντας, ἀλλ' αὐτὸς ὢν ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ, ἰσχύω καὶ ἀνιστῆναι καὶ ζωοποιεῖν· καὶ, « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καὶ ἀποθάνῃ, » τὸν θάνατον τοῦτον τὸν φυσικόν, « ζήσεται, καὶ πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ, » τὸν ψυχικόν. Ὡστε μὴ θορυβηθῆς· καὶ γὰρ τέθνηκά σου ὁ ἀδελφός, ζήσεται. Καὶ τί λέγω περὶ τοῦ ἀδελφοῦ σου; Οὐδὲ ὑμεῖς, εἴ γε πιστεύετε εἰς ἐμὲ, τεθνήξεσθε, ἀλλὰ τοῦ θειοτέρου θανάτου κρείττους ἔσεσθε τοῦ ψυχικοῦ. Ὁ δὲ τοῦ θειοτέρου λυτρώμενος, πολλῶν μᾶλλον τοῦ ἐλάττωτος τοῦ σωματικοῦ λυτρώσεται τὸν τεθνηκότα σου ἀδελφόν. Ἐρωτᾷ δὲ τὴν γυναῖκα, εἰ πιστεύει· ἡ δὲ καίτοι τὸσαῦτα ἀκούσασα, ὅμως οὐ συνῆκε, τί εἶπεν αὐτῇ ὁ Κύριος, ὑπὸ τοῦ πάθους, οἶμαι, καὶ ἀνοήσιαν νοσοῦσα. Ἄλλο γὰρ ἐρωτήσαντος ἐκείνου, ἄλλο αὐτῇ ἀποκρίνεται. Ὁ μὲν γὰρ ἤρετο, εἰ πιστεύει ὅτι αὐτός ἐστιν « ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ, » καὶ ὅτι « ὁ πιστεύων » εἰς αὐτὸν « οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα, » εἴτε τὸν ψυχικὸν βούλοιο νοεῖν θάνατον, εἴτε τὸν σωματικόν. Καὶ γὰρ ὅπως οἱ πιστοὶ διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως οὐδὲ θνήσκειν λέγονται. Ἡ δὲ τί ἀποκρίνεται; « Ἐγὼ πιστεύω, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος »· καλῶς μὲν μαρτυρήσασα καὶ ἀληθῶς, οὐ μὴν τῇ ἐρωτῆσει κατάλληλον ποιησαμένη τὴν ἀπόκρισιν. Τῶς μόντοι κερδαίνει τὸ τὴν σφοδρότητα τῆς λύπης καταστελεῖται, καὶ κωλύσαι τὸ πολὺ πένθος· λάθρα δὲ καλεῖ τὴν ἀδελφὴν, σφόδρα συνετῶς τοῦτο διαπραξαμένη, διὰ τοῦς ἐκεῖσε παρατυχόντας Ἰουδαίους. Εἰ γὰρ ἔγνωσαν ἐκεῖνοι, ὅτι τῷ Χριστῷ συναντήσουσα ἄπεισιν, ἀνεχώρησαν ἄν, καὶ οὕτως ἔμενον ἀμάρτυρον τὸ θαῦμα. Νῦν δὲ νομίσαντες τὴν Μαρίαν εἰς τὸν τάφον ὡς δακρυσσοῦσαν ἔρχεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο συναπελθόντες αὐτῇ, ἀναγκαίως τοῦ θαύματος αὐτόπται καὶ μάρτυρες γεγόνασι. Πῶς δὲ ἡ Μάρθα φησὶ πρὸς τὴν Μαρίαν, ὅτι « Ὁ διδάσκαλος φωνεῖ σε, » καίτοι τοῦ εὐαγγελιστοῦ μὴ ἐπιστημηγαμένου, ὅτι ἐφώνησεν αὐτὴν ὁ Κύριος; Ἔτε οὖν κατὰ τὸ σιωπώμενον ἐνετελεῖται τῇ Μάρθᾳ ὁ Κύριος καλέσαι τὴν ἀδελφὴν, ἢ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἀντὶ φωνῆς νομίσασα εἶναι, φησὶν, ὅτι « φωνεῖ σε ὁ διδάσκαλος. » Πῶς γὰρ οὐκ ὀφειλόμενον ἦν, τοῦ Χριστοῦ παρόντος, καὶ αὐτὴν πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν; Τὴν γοῦν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ἀπαιτοῦσαν ἀναγκαίως ἀπαντῆσαι αὐτῷ, φῶνιμα λέγει ὁ εὐαγγελιστής. « Ὁ διδάσκαλος » γὰρ, φησὶ, πάρεστι, καὶ « φωνεῖ σε »· καὶ ἐπειδὴ « πάρεστιν, » αὐτὸ τοῦτο τητον γὰρ τὸ, ἐκείνου παρόντος, εἰς συνάντησιν « Ἐκείνη ὡς ἤκουσεν, ἐγείρεται ταχὺ, καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτόν. Οὐπω δὲ ἀληθέως ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν κόμην, ἀλλ' ἦν ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ὕπνησεν αὐτῷ ἡ Μάρθα. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι οἱ ὄντες μετ' αὐτῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ παραμυθούμενοι αὐτὴν, ἰδόντες τὴν Μαρίαν, ὅτι ταχέως ἀνέστη καὶ ἐξῆλθεν, ἠκολούθησαν αὐτῇ, λέγοντες, ὅτι Ἰπάγει εἰς τὸ μνημεῖον, ἵνα κλαύσῃ ἐκεῖ. Ἡ οὖν Μάρθα ὡς ἦλθεν ὅπου ἦν ὁ Ἰησοῦς, ἰδοῦσα αὐτόν, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, λέγουσα αὐτῷ· Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανε

A. Nonorum suppeditator sum, et non quasi alius det, sed ipse sum et resurrectio et vita, valeoque resuscitare et vivificare. « Et qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit » naturali hac morte, « vivet. » — « Et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur » morte animæ: et ita ne turberis. Nam quamvis mortuus sit frater tuus, vivet. Et quid dico de fratre tuo? Neque vos, si quidem creditis in me, moriemini, sed prævalebitis graviori animarum mortali. Et qui a graviore liberat, multo magis liberabit fratrem tuum qui mortuus est, a minori et corporali. Interrogavit autem et mulierem num credat. At illa quamvis hæc audivisset, attamen non intellexit quid ei dixerat Dominus, præ dolore, opinor, extra mentem constituta. Nam cum ille interrogasset aliud, aliud ista respondit. Nam ille quidem interrogabat, num credat quod ipse sit « resurrectio et vita, » et quod « qui credit in Ipsum, non moriatur in æternum, » sive de corporis sive de animæ morte intelligas. Nam fideles, propter spem resurrectionis, neque mori dicuntur. At illa quid respondet? « Ego credo quod tu es Christus Filius Dei, qui in mundum venisti. » Bene quidem testata fuit et vere, sed non interrogationi congruum reddidit responsum: et tunc lucrata est ut vehementiam doloris mitigaret, ac luctus nimietatem prohiberet. Clam autem vocat sororem, valde prudenter hoc faciens, propter eos qui illic aderant Judæos. Si enim cognovissent illi quod occursura esset Christo, abiissent, et caruissent testibus insigne miraculum. Quia autem existimabant Mariam ad sepulcrum lacrymatum proficisci, propterea simul abierunt cum ea, miraculique spectatores fuerunt ac testes. Quomodo autem Martha inquit ad Mariam, « Magister vocat te: » tametsi evangelista non assignarit quod vocarit eam Dominus? Hoc scilicet latenter insinuat mandatum Marthæ a Domino ut vocet sororem, vel adventum Christi 661 vocis loco habebat. Dicit igitur: « Vocat te magister. » Quomodo enim Christo præsentem non debebat ad illum etiam illa venire? Itaque adventum Domini, qui necessario illam petebat ut occurreret ei, vocationem dicit evangelista: « Magister enim, inquit, adest et te vocat. » Istuc ipsum adesse pro voce factum est ad te. Detrectare enim non potes quin illum præsentem et tu accedas.

τὸ παρεῖναι ἀντὶ φωνῆς ποιεῖται πρὸς σέ· ἀπαρταῖ αὐτοῦ προελθεῖν καὶ σέ.

Vers. 29-32. « Illa ut audivit, surgit cito, et venit ad eum. Nondum autem venerat Jesus in castellum, sed erat in eo loco ubi occurreret ei Martha. Judæi ergo qui erant cum ea in domo, et consolabantur eam, cum vidissent Mariam quod cito surrexisset, secuti sunt eam, dicentes: Vadit ad monumentum, ut ploret ibi. Maria ergo cum venisset eo ubi erat Jesus, videns eum, accidit ad pedes ejus, et dicit ei: Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. » Cum primum audivit adesse

Jesum, non segnis fuit Maria, sed « surgit, et ad eam venit. » Unde manifestum quod non pravenisset illam Martha, neque prius, si quidem nosset ista Jesum venturum. « Nondum autem Jesus venerat in castellum. » Tardius enim ibat, ne videretur ad miraculum properare, sed precibus illarum exoratus hoc facere. Et quandoquidem magnum erat futurum miraculum, et quale rarius fecit, erantque multi acquirendi per illud, propter hoc dispensat ut multi fiant miraculi testes. Dicit enim evangelista quod « Judæi qui erant cum illa in domo, secuti sint illam. » Maria autem majori fervore quam soror sua Martha accessit ad Christum. « Viso enim illo, inquit, procidit ad pedes ejus, » non reverita turbam, neque suspicata adesse nonnullos qui inimico erga Christum essent animo. Ad nihilum autem hominum respiciebat præsentem magistro, idque unum curabat, ut illi summum impenderet honorem. Dicit enim : « Domine, si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus. » Martha autem nihil tale fecit, neque enim procidit, sed magis Christus promittente ei de fratre meliora, apparuit incredula. Tametsi et ipsa Maria adhuc imperfecta videatur, dum dicit, « Si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus, » attamen Christus ad hanc non dicit quod ad sororem ejus, eo quod multa turba aderat, et non erat tempus ejusmodi verborum, sed se illi attemperat, et denudat humanam suam naturam, et humanæ naturæ proprietatem indicat. Audi enim quid dicat evangelista.

δαίνει δὲ μᾶλλον, καὶ ἀπογομνοὶ τὴν ἀνθρωπίνην εἰ φησὶν ὁ εὐαγγελιστῆς.

VERS. 33-37. « Jesus ergo ut vidit eam plorantem, et Judæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, et turbavit seipsum, et dixit : Ubi posuistis eum? Dicant ei : Domine, veni et vide. Lacrymatus est Jesus. Dixerunt ergo Judæi : Ecce quomodo 662 amabat eum. Quidam autem ex ipsis dixerunt : Non poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere ut hic non moreretur? « Ad lacrymas quidem natura mota est, et turbabatur propter Mariam flentem et ipsam et eos qui aderant. Dominus infremuit in affectionem spiritu, hoc est, increpat per spiritum confusionem, et cohibet illam, et sic rogat, ut non cum ululatu esset interrogatio. Quia enim contristatus fuit [homo enim erat vere] et credibilis esset humana natura, permisit illi propriam operari, et aspers tractat carnem, increpatque eam Spiritus sancti virtute. Itaque caro non ferens increpationem, turbatur et fremit, et cum corpore pugnat. Hæc autem omnia Dominus naturam pati permisit, ut confirmet quod vere et non apparenter tantum sit homo, et ut doceat nos et terminos et modum tristitiæ ponere ejusque contrario. Nam absque compassione et lacrymis esse, bestiæ est : multum autem lacrymari, plorare et contristari, mulierum. Igitur cum nostræ carnis et sanguinis particeps esset, particeps quoque fuit humanarum et naturalium affectionum, et istarum mo-

μου ὁ ἀδελφός. » Ἄμα τῷ ἀκούσαι ὅτι πᾶρσεν ὁ Ἰησοῦς, οὐ βραδύνοι ἡ Μαρία, ἀλλ' « ἐγείρεται, καὶ πρὸς αὐτὴν ἔρχεται. » Ὅθεν δὴλον, ὡς οὐκ ἂν προέλαθεν αὐτὴν ἡ Μάρθα οὐδὲ πρότερον, εἴπερ ἔγνω αὐτὴ τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον. « Οὐπω δὲ Ἰησοῦς ἐηλύθει εἰς τὴν κώμην. » Σχολαιότερον γὰρ ἐδάδιζεν, ἵνα μὴ δόξῃ ἑαυτὸν ἐπιβρίπτειν τῷ θαύματι, ἀλλ' ὡς ἀξιούμενος παρ' ἐκείνων, τοῦτο πεποιηκέναι. Καὶ ἐπειδὴ περ τὸ μέλλον γενέσθαι θαῦμα μέγα ἦν, καὶ οἶον ὀλιγάκις πεποίηκε, καὶ ἐμελλον πολλοὶ κερδαίνειν δι' αὐτοῦ, διὰ τοῦτο οἰκονομεῖ πολλοὺς γενέσθαι τοῦ θαύματος μάρτυρας. Φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι « οἱ Ἰουδαῖοι οἱ ὄντες ἐν τῷ οἴκῳ μετ' αὐτῆς, ἠκολούθησαν αὐτῇ. » Θερμότερον δὲ ἡ Μαρία παρὰ τὴν ἀδελφὴν Μάρθαν προσήλθε τῷ Χριστῷ. « Ἦκούσα γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ἔπεσεν αὐτοῦ πρὸς τοὺς πόδας. » οὐκ αἰδεσθεῖσα τὸν δόλον, οὐχ ὑποκτεῦσασα ὅλως, ὅτι, εἰκὸς εἶναι τινος ἐκεῖ ἀπεχθῆς τῷ Χριστῷ ἔχοντας· πάντα δὲ ἀνθρώπινον σκοπὸν ἐκβαλοῦσα, παρόντος τοῦ διδασκάλου, καὶ ἔμμος γενομένη τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς, φησὶ· « Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός. » Ἡ δὲ Μάρθα οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ· οὕτε γὰρ προσπίπτει, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ Χριστῷ ὑπισχυομένη αὐτῇ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ τὰ χρηστότερα φαίνεται ἀπιστοῦσα. Κἂν ἡ Μαρία δὲ ἀτελῶς καὶ αὐτὴ φαίνεται ἔχουσα διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός, » ὁμῶς οὐδὲν πρὸς ταύτην ὁ Χριστὸς λέγει, οἷον πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, διὰ τὸ πολὺν παρεῖναι δόλον, καὶ μὴ εἶναι καιρὸν τῶν τοιούτων ῥημάτων. Συγκαταφύσει, καὶ τὰ ταύτης σκεῖα ἐνδείκνυται. Ἄκουε γὰρ

« Ἰησοῦς οὖν ὡς εἶδεν αὐτὴν κλαίουσαν, καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ Ἰουδαίους κλαίοντας, ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, καὶ ἐτάραξεν ἑαυτὸν, καὶ εἶπε· Ποῦ τεθεῖκατε αὐτόν; Λέγουσιν αὐτῷ· Κύριε, ἔρχου καὶ ἴδε. Ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς. Ἐλέγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι· Ἴδε πῶς ἐφίλει αὐτόν. Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶπον· Οὐκ ἠδύνατο οὗτος, ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ποιῆσαι, ἵνα καὶ οὗτος μὴ ἀποθῆνῃ; » Εἰς δάκρυα μὲν ἡ φύσις ἐκινεῖτο, καὶ συνεγείτο διὰ τὴν Μαρίαν κλαίουσαν καὶ αὐτὴν, καὶ τοὺς συνελθόντας. Ὁ δὲ Κύριος ἐμβριμάται τῷ πάθει ἐν τῷ πνεύματι, τούτεστιν, ἐπιτιμᾷ διὰ τοῦ πνεύματος τῇ συγχύσει, καὶ ἐπέχει ταύτην, καὶ οὕτως ἔρωτᾷ, ὥστε μὴ μετὰ ὀλοφυρμού γενέσθαι τὴν ἐρώτησιν. Ἐπεὶ γὰρ ἐλυπήθη (ἄνθρωπος γὰρ ἦν ἀληθῶς, καὶ διὰ τὸ πιστώσασθαι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἐπέβωκε ταύτῃ τὸ ἴδιον ἐργάσασθαι), καὶ ἐπιπλήττει τῇ σαρκί, καὶ ἐπιτιμᾷ αὐτῇ τῇ τοῦ ἀγίου Πνεύματος δυνάμει. Ἡ οὖν σὰρξ μὴ ἐνεγκοῦσα τὴν ἐπιτίμησιν, ταράσσεται, καὶ τρέμει, καὶ τῆς λύπης περικρατεῖ. Ταῦτα δὲ πάντα συγχωρεῖ τὴν φύσιν πάσχειν ὁ Κύριος, ἅμα μὲν καὶ βεβαιῶν, ὅτι ἀληθῶς καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν ἄνθρωπος, ἦν, ἅμα δὲ καὶ παιδεύων ἡμᾶς καὶ ὄρους καὶ μέτρα τῆς λύπης καὶ τῆς ἀλυπίας τοῖς. Τὸ τε γὰρ ἀσυμπαθὲς καὶ ἀδακρυ, θηριώδες, τὸ τε πολὺδακρυ καὶ φιλόθρηνον καὶ πολὺλυπον, γυναικῶδες. Ἐπεὶ τοίνυν κοκινώθηκεν

ἦλθὼν σαρκὸς καὶ αἵματος, τῶν ἀνθρωπίνων καὶ ψυ-
 πῶν μετέχει, καὶ μέτρα τούτων ὑποδεικνύεις ἡμῖν.
 Ἐρωτᾷ δὲ· « Πού τεθεύκατε; » οὐχ ὡς ἀγνοῶν,
 (πῶς γὰρ, ὅπου, καὶ πόρρωθεν ὤν, ἤδει ὅτι τετελευ-
 τήκει;) ἀλλ' ὥστε μὴ δέξαις [f. δέξαι:], ὡς θαυτὸν
 ἐπιβήσεται τῷ θαύματι, πάντα τα παρ' ἐκείνων
 μανθάνειν βουλόμενος, καὶ παρακαλούμενος ποιεῖν,
 ἵνα καὶ πάσης ὑποψίας ἀπαλλάξῃ τὸ σημεῖον. Ἐπειδὴ
 δὲ οὐδέπω οὐδὲν τεκμήριον τῆς τοῦ Λαζάρου ἀνα-
 στάσεως ἔδεικνυτο, οὐδὲ σὺτως ἐνομιζέτο ἐρχεσθαι,
 ὡς ἀναστήσων αὐτὸν, ἀλλ' ὡς θρηγῆσων, λέγουσιν
 αὐτῷ· « Κύριε, ἔρχου καὶ ἴδε. » Οἱ δὲ πονηροὶ
 Ἰουδαῖοι πάλιν τῆς πονηρίας οὐδ' ἕως ἀφίενται,
 καίτοι συμφορᾶς τηλικαύτης πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτῶν
 κειμένης· ἀλλὰ τί φασιν; « Οὐκ ἔδυνάτω οὗτος,
 ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ποιῆσαι ἵνα
 μὴ καὶ οὗτος ἀποθάνῃ; » Διαβάλλοντες δὲ τὸ ἐπὶ τῷ
 τυφλῷ θαῦμα, ταῦτα φασιν. Ὀφθαλίους γὰρ θαυ-
 μάσειον τὸ σημεῖον ἐκείνου, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ θανάτου
 τούτου κίκετο ὡς μὴ γενοὺς ἐνδιαβάλλουσι, καὶ
 προκαταλαβέντουσι ταῖς κατηγορίαις, οὐκ ἀναμένοντες τὸ τέλος τοῦ πράγματος· οὕτω διεψαρμένοι
 εἰς γνώμας ἦσαν τῷ φθόνῳ.

« Ὁ Ἰησοῦς οὖν πάλιν ἐμβριμάμενος ἐν ἑαυτῷ, ἔρ-
 χεται εἰς τὸ μνημαῖον. Ἦν δὲ σπῆλαιον, καὶ λίθος
 ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ. Λέγει ὁ Ἰησοῦς· Ἄρατε τὸν λί-
 θον. Λέγει αὐτῷ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τεθνηκότος Μάρθα·
 Κύριε, ἦδη ὄζει· τεταρταῖος γὰρ ἔσται. Λέγει αὐτῇ ὁ
 Ἰησοῦς· Οὐκ εἶπόν σοι, ὅτι ἐάν πιστεύσῃς, βίαι πῆν
 ὄξαι τοῦ Θεοῦ; Ἦραν οὖν τὸν λίθον, οὗ ἦν ὁ τεθ-
 νηκὸς κείμενος. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἤρε τοὺς ὀφθαλμοὺς
 αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Ἦτέρ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσας
 μου· ἐγὼ δὲ ἤθελον, ὅτι πάντοτε μοι ἀκούεις, ἀλλὰ
 διὰ τὸν ὄχλον τὸν παριστάμενον εἶπον, ἵνα πιστεύ-
 σωσιν, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Τί δὴ ποιεῖ ἄνω καὶ
 κάτω ὁ εὐαγγελιστὴς σπράφει, ὅτι « Ἐδάκρυεν ὁ
 Ἰησοῦς, » καὶ ὅτι « ἐνεβριμάθη τῷ πάθει; » Διὰ τὸ
 μαθεῖν ἡμᾶς, ὅτι ἀληθῶς εἶν ἡμετέραν φύσιν πε-
 ρισβάλετο. Ἐπειδὴ γὰρ παρὰ πάντας τοὺς εὐαγγε-
 λιστὰς ὀνηλότερα περὶ τοῦ Κυρίου φθόγγεται, καὶ
 θεολογεῖ μεγάλα τινὰ, διὰ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς σωματι-
 κοῖς πολὺ ταπεινότερα φθόγγεται. Ὅθεν καὶ ἐν τῷ
 πέθει πολὺ τὸ ἀνθρώπινον ἔχειν φησὶν, ἀπὸ τούτου
 δεικνύων τῆς σαρκὸς τὴν ἀλήθειαν, ἵνα σὺ μάθῃς
 ὅτι εἰ καὶ Θεὸς ἦν, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος ἦν. Ὡσπερ
 γὰρ ὁ Δουκᾶς ἀπὸ τῆς ἀγωνίας, καὶ τοῦ θρόμβου,
 καὶ τοῦ ἰδρώτος, οὕτω καὶ οὗτος ἀπὸ τοῦ πένθους
 πιστοῦται, ὅτι σάρκα ἀληθῶς ἐφόρεσε. Τίνας δὲ
 ἐνεκεν οὐχί, τοῦ λίθου ἐπικειμένου, ἐποίησεν ἀναστή-
 ναι τὸν Λαζάρου, ἀλλὰ λέγει, « Ἄρατε τὸν λίθον; »
 Καὶ γὰρ ὁ σῶμα κινήσας νεκρὸν τῆ φωνῇ, καὶ ψυ-
 χῶσας τὸν ἦδη διεβρυχέτα, πολλῶν μᾶλλον λίθον
 κινήσαι ἰσχυροῦς ἂν τῆ φωνῇ. « Ἄρατε, λέγει, τὸν λί-
 θον, » ἵνα αὐτοὺς μάρτυρας ποιῆσῃ τοῦ θαύματος,
 ἵνα μὴ πάλιν λέγουσιν ὡς ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ, ὅτι « Οὐτός
 ἐστίν, οὐκ ἐστίν οὗτος. » Τὸ γὰρ παραγενέσθαι εἰς
 τὸν τόπον, καὶ τὸν λίθον ἄραι ταῖς αὐτῶν χερσίν,
 ἵκανὰ ἦν ἐπιστομίσει τοὺς ἀγνωμονοῦντας, μάρτυ-

A dum ac mensuram nobis demonstravit. Interrogat
 autem : « Ubi posuistis ? » non ut ignorans ; quo-
 modo enim ignoraret, qui sciebat et mortuum, cum
 procul esset ? verum vult omnia ab eis discere, ne
 seipsum miraculo temere ingerere videatur, sed
 exortatus facere, ut et ab omni suspicione ipsum
 signum liberaret. Quia autem nulla adhuc conje-
 ctura resurrectionis Lazari ostensa erat, neque illuc
 putabatur venisse ut resuscitaturus illum, sed ut
 deploraturus, dicunt ei : « Domine, veni et vide. »
 Maligni autem Judæi iteram malignitatem con-
 texunt, tametsi tanta calamitas ante oculos ipso-
 rum sita erat. Sed quid dicant ? « Non potuit hic
 qui aperuit oculos cæci facere ut hic non moreret-
 ur ? » Vellebant autem miraculum cæci illuminati,
 eum deberent signum illud admirari. Et hi a mor-
 tuis etiam illud quasi non esset factum, calum-
 niantur, elevandoque ac taxando præoccupant, et
 non expectant finem rei. Ita ipsorum mentes
 corruperat invidia.

VERS. 38-42. « Jesus ergo rursus in
 semetipso, venit ad monumentum. Erat autem spe-
 lunca, et lapis impositus erat ei. Ait Jesus : Tol-
 lite lapidem. Dicit ei Martha soror ejus qui mor-
 tuus fuerat : Domine, jam olet, quatuordecim enim
 est. Dicit ei Jesus : Nonne dixi tibi quod si credi-
 deris, visura es gloriam Dei? Sustulit ergo lapi-
 dem a loco ubi is mortuus fuerat positus. Jesus au-
 tem tollens sursum oculos, dixit : Pater, gratias
 ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam
 quod semper mecum es, sed propter turbam quæ
 circumstat, dixi, ut credam. 663 quod tu me mi-
 seris. » Quare evangelista sursum deorsumque ver-
 tit quod « lacrymatus sit Jesus, » et « infremuerit
 passioni? » Ut nos discamus quod vero natura no-
 tra amictus fuerit. Nam cum super omnes Evan-
 gelistas sublimiora de Domino loquatur, et magna
 divinitatis ejus mysteria tradat, eapropter et in
 corporatibus humiliora loquitur : unde et in luctu
 dicit quod valde se hominem ostenderit, ex hoc
 demonstrans carnis veritatem : ut tu discas quod,
 quamvis Deus fuerit, fuerit et homo. Nam sicut
 Lucas ab agonia et guttis sanguinis et sudore⁶²,
 ita et hic a luctu credibile facit quod carnem vero
 gestaverit. At cujus gratia non superposito lapide
 resuscitavit Lazarum, sed dicit, « Tollite lapidem ? »
 Etiam cum moverit mortuum corpus voce, et eum
 qui dimiserat animum, multo magis lapidem
 movere potuisset voce. « Tollite, dicit, lapidem, »
 ut illi testes fiant miraculi, et ne iterum dicant sic-
 ut de cæco : « Ille est, Non est hic. » Nam et
 adesse in loco et tollere lapidem suis manibus, suf-
 ficientia erant ad obturanda ingratorum ora, qui
 testes signi facti erant. Porro Martha male ore-
 dula dixit : « Jam foetet, quatuordecim enim est, »

⁶² Luc. xxi, 44 seqq.

quasi impossibile existimans propter dierum multitudinem fratrem suscitari : ita adhuc humi reptabat. At Christus eam recordari faciens eorum quæ ante dixerat, et ferme ut male memorem increpans, dicit : « Nonne dixi tibi quod si credideris, visura sis gloriam Dei ? » Discipulis igitur dicebat : « Propter hoc mortuus est Lazarus, ut glorificetur Filius Dei. » Marthæ vero inquit : « Gloriam videbis Dei, » de Patre dicens. Infirmitas enim audientium in causa est ut hæc varie dicantur. Nam cum Judæi astarent ibi, non dignum erat dicere Dominum : « Videbis gloriam Filii Dei. » Alioqui visus fuisset de seipso arroganter loqui. Nunc autem de Patre cælesti dicens, sermonem facit modestiorem, minusque repudiandum. Quare autem precatus est, imo precantis figuram suscepit ? ipsum Dominum dicentem audi. Inquit enim : « Propter circumstantem turbam dixi, ut credant quod tu me miseris. » Quod autem dicit, ita se habet : Ut ne adversarium Dei me putent, ut ne dicant, Non est ex Deo, ut ostendam opus hoc fieri secundum tuam voluntatem. Quod autem hoc sit, et non propter alium usum, sed propter circumstantes videatur orare, vide orationem : « Gratias ago tibi, quia audisti me. » Quis autem oravit sic unquam ? Prius enim quam dixisset aliquid, inquit, « Audisti me. » Et ita non oratio, sed figura orationis est, et indicium solum. Quod autem non opus habeat oratione, manifestum est ex multis aliis, quæ absque oratione faciebat.

664 Tibi dico, demonium, egredere ab illo^{82, 83}, et : « Volo, mundus esto⁸⁴, » et : « Remittantur tibi peccata tua⁸⁵, » quod maximum omnium. Et mari : « Sile et quiesce⁸⁶. » Precatur itaque ut circumstantes credant quod ex supernis sit, et non contrarium Deo. Nam si hæc faciens, et omnibus modis ostendens suam erga Patrem gratitudinem : nihilominus dixerant, « Non est ex Deo : » quid non dixissent, si nihil tale fecisset ?

Vers. 43-46. « Atque cum hæc dixisset, voce magna clamavit : Lazare, veni foras. Et prodiit qui fuerat mortuus, manus et pedes habens rejunctos fasciis sepulcralibus. Et facies illius sudario erat obvincta. Dicit eis Jesus : Solvite eum, et sinite abire. Multi ergo ex Judæis qui venerant ad Mariam, et viderant quæ fecisset Jesus, crediderunt in eum. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Phariseos, et dixerunt eis quæ fecisset Jesus. » Cum gratias egisset Patri Dominus potius quam orasset, ut dictum est (non enim egebat oratione et orationis subsidio, utpote æqualis Patri potentia) clamat voce magna, ut auctoritatem et potestatem habens. Non enim dixit : In nomine Patris mei, Lazare, veni foras ; neque : Resuscita eum, Pater, sed cum auctoritate, ut dictum est, omnino ora eorum obturans qui illum Patre minorem dicunt. Quid enim [par potestati

Α ρας γενομένους τοῦ σημείου. Τὸ δὲ, « Ἦδη ἔξει · εταρταίος γὰρ ἐστίν, » ἀπιστοῦσα εἶπεν ἡ Μάρθα, ὡς ἀδύνατον εἶναι νομίσασα τὸ ἀνωστῆναι αὐτῆς· τὸν ἀδελφὸν διὰ τὸ μῆκος τῶν ἡμερῶν · οὕτως ἐτι κάτω στρέφεται. Ὁ δὲ Χριστὸς ἀναμιμνήσκων αὐτῆς, ὡς πρὸς αὐτὴν διαλέχθη, καὶ σχεδὸν ἐπιτιμῶν ὡς ἀμνημονούσῃ, φησὶν · « Οὐκ εἶπὸν σοι, ὅτι ἐὰν πιστεύσῃς, ἔψει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ; » Τοῖς μὲν οὖν μαθηταῖς ἔλεγεν · « Ἴνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, » διὰ τοῦτο ἀπέθανε Λάζαρος · τῇ δὲ Μάρθῃ, « Τὴν δόξαν, φησὶν, ἔψει τοῦ Θεοῦ, » περὶ τοῦ Πατρὸς λέγων. Ἡ γὰρ ἀσθένεια τῶν ἀκουόντων τοῦ διαφόρως τὰ λεγόμενα λέγεσθαι αἰτία ἐστίν. Ἐπεὶ γὰρ Ἰουδαῖοι παρίσταντο ἐκεῖ, οὐκ ἦν εἰκὸς τὸν Κύριον εἰπεῖν, ὅτι « Ὄφει τὴν δόξαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ · » ἢ γὰρ ἂν ἔδοξε περὶ ἑαυτοῦ κομπάζειν. Νῦν δὲ περὶ τοῦ Πατρὸς εἰπὼν, εὐπαραδεκτότερον καὶ μετριώτερον ἐποίησε τὸν λόγον. Διὰ τὴν δὲ εὐχεταί, μᾶλλον δὲ εὐχῆς σχῆμα ἀνέλαβε, αὐτοῦ λέγοντος ἄκουσον. Φησὶ γὰρ · Διὰ τὸν περισσώτατον δόξαν εἶπον, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι σὺ με ἀπίστευκός εἶ. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτον ἐστίν · Ἴνα μὴ ἀντίθεόν με νομίσωσιν, ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι « Οὐκ ἐστίν ἐκ τοῦ Θεοῦ · » ἵνα δείξω κατὰ γνώμην σὴν τὸ ἔργον γεγόμενον. Ὅτι δὲ τοῦτό ἐστι καὶ οὐ δι' ἄλλην χρείαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς περισσώτας δοκεῖ εὐχεσθαι, ἴδε τὴν εὐχὴν · « Εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. » Τίς δὲ οὕτως ἠῤῥαστό ποτε ; Πρὶν γὰρ τι εἰπεῖν, φησὶν, « Ἦκουσάς μου. » Ὅσοι οὐκ εὐχῆ, ἀλλὰ σχῆμα εὐχῆς τοῦτο, καὶ ἐνθεῖμα μόνον. Ὅτι δὲ οὐ δεῖται εὐχῆς, εἴηλον ἀφ' ὧν ἄλλα πολλὰ χωρὶς εὐχῆς ἐποίησι. « Σὺ λέγω, δαιμόνιον, ἐξῆλθε ἐξ αὐτοῦ · » καὶ, « Θέλω, καθάρσθητι · » καὶ, « Ἀφένονται αἱ ἁμαρτίαι σου, » ὃ μάλιστον πάντων ἐστὶ · καὶ τῇ θαλάσῃ, « Σιώπα, ἐπιφύωσο. » Ἴνα τοῖνον οὐ περισσώτερος πιστεύσωσιν, ὅτι ἀνωθὲν ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀντίθεος, τοῦτο ἐνεκεν εὐχεταί. Εἰ ταῦτα γὰρ ποιούντες, καὶ πάντοθεν δεικνύοντες τὴν πρὸς τὸν Πατέρα εὐγνωμοσύνην, ὁμως ἔλεγον, ὅτι « Οὐκ ἐστίν ἐκ τοῦ Θεοῦ, » τί οὖν οὐκ ἂν εἶπον, εἰ μὴδὲν τοιοῦτον ἐποίησι ;

« Καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασε · Λάζαρε, δεῦρο ἔξω. Καὶ ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκώς, δεδεμένος τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας κειρίαις, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς · Ἀύσατε αὐτὸν, καὶ ἀφετε ὑπάγειν. Πολλοὶ οὖν ἐκ τῶν Ἰουδαίων οἱ ἐλθόντες πρὸς τὴν Mariam, καὶ θεασάμενοι ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπηλθον πρὸς τοὺς Φαρισαίους, καὶ εἶπον αὐτοῖς ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς. » Εὐχαριστήσας τῷ Πατρὶ ὁ Κύριος ; μᾶλλον ἢ εὐχόμενος (ὡς εἴρηται γὰρ, οὐκ ἔδειτο εὐχῆς καὶ τῆς ἐκ ταύτης ῥοπῆς, ὡς ἰσοδύναμος τῷ Πατρὶ), κράζει φωνῇ μεγάλῃ, αὐθεντικῇ καὶ δεσποτικῇ. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω, οὐδὲ, Ἀνάστησον αὐτόν, Πάτερ, ἀλλ', ὡς εἴρηται, αὐθεντικῶς, ἐμφράττων πάντα τὰ στόματα τῶν ἐλάττονα τοῦτον λαγόντων τοῦ Πατρὸς. Τί γὰρ

^{82 83} Joan. ix, 8, 16. ⁸⁴ Luc. iv, 35. ⁸⁵ Matth. viii, 3. ⁸⁶ Matth. ix, 2.

ἰσὺν τῆς ἐξουσίας ταύτης γένοιτ' ἂν, ὅτι ὡς ζῶντι A
 διαλεγόμενος τῷ ταλευτηκίτι φησὶ· « Λάζαρε, δεῦρο
 ἔξω; » Εἰς ἔργον δὲ καὶ νῦν ἐξέθη τὸ, « Ἐρχεται
 ὥρα, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ
 τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. » Ἴνα γὰρ
 μή τις νομίσῃ, ὅτι παρ' ἑτέρου ἔλαθε τὴν ἐνέργειαν,
 προλέγει τοῦτο, ὃ διὰ τῶν ἔργων δεῖξεν ἐμελλεν. Ἡ
 τοίνυν μεγάλη φωνὴ τοῦ Σωτῆρος, τὸν Λάζαρον ἀνα-
 στήσασα, σύμβολόν ἐστι τῆς μεγάλης σάλπιγγος τῆς
 μελλούσης ἠχῆσαι ἐν τῇ κοινῇ ἀναστάσει. Μέγα δὲ
 ἐκράξεν ὁ Κύριος, διὰ τοῦτο, ἵνα τὰ τῶν Ἑλλήνων
 ἐμπράξῃ στόματα, τῶν μυθευομένων, ἐν τῷ μνή-
 ματι εἶναι τὴν ψυχὴν. Ὡς γὰρ πόρρωθεν οὔσαν αὐ-
 τὴν διὰ τῆς κραυγῆς προσκαλεῖται. Ὡσπερ δὲ ἡ
 ἀνάστασις αὐτῆ ἡ μερικὴ, οὕτως καὶ ἡ καθόλου ἐν
 ἀτόμῳ καὶ ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ ἔσται. « Ἐξῆλθε δὲ, φη-
 σιν, ὁ τεθνηκώς δεδεμένος τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πό-
 δας. » Οὐκ ἔλαττον γὰρ ἐδόκει εἶναι παράδοξον τοῦ
 ἀναστῆναι, τὸ ἐξελεῖν δεδεμένον· καὶ θαῦμα ἦν
 ὡς τὸ δεδεμένον κινεῖσθαι, συνημμένον θαύματι
 τῷ ἀναστῆναι. Κελεύει δὲ αὐτὸν λύσαι, ὅπως πλη-
 σίον γενομένοι, καὶ ἀψάμενοι, ἴδωσιν ὅτι οὗτος
 κτείνος ἔστιν. Ὑπάγειν δὲ αὐτὸν φησι, διὰ τὸ ἀκόμ-
 πιστον· οὐ γὰρ ἐπάγεται αὐτὸν, οὐδὲ κελεύει μετ'
 αὐτοῦ περιπατεῖν, ὥστε ἐπιδείκνυσθαι. Γενομένου
 δὲ τοῦ θαύματος, οἱ μὲν ἐπίστευσαν τῶν θεασαμέ-
 νων, οἱ δὲ ἀπήγγειλαν τοῖς Φαρισαίοις, διαβάλλον-
 τες πάντως αὐτὸν, ὡς ἀνόσιον τὴν τετοληκῆστα, οἷα
 τὸν τεθαμμένον ἀνασκάψαι προστάξαντα.

Ἐσυνήγαγον οὖν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ Φαρισαῖοι C
 συνέδριον· καὶ ἔλεγον· Τί ποιούμεν, ὅτι οὗτος ὁ
 ἄνθρωπος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; Ἐάν ἀφώμεν αὐτὸν
 οὕτω, πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν· καὶ ἐλεύσον-
 ται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀρούσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον
 καὶ τὸ ἔθνος. » Λέον ἐκπλήττεσθαι καὶ θαυμάζειν
 τὸν τηλικαῦτα ποιοῦντα θαύματα, μᾶλλον βουλευόν-
 ται οἱ Φαρισαῖοι αὐτὸν ἀνελεῖν, ὅπερ ἦν ἐσχάτης
 ἀνοίας, ὅτι τὸν ἐν τοῖς τῶν ἄλλων σώμασι τοῦ θανά-
 τῳ περιγενομένον, θανάτῳ παραδώσειν ἐνόμιζον,
 ὥστε τὴν δόξαν αὐτοῦ συγκαλύψαι, καὶ μετὰ τοσαῦτα
 θαύματα ἄνθρωπον ψιλὸν αὐτὸν νομίζουσι, « Τί
 ποιούμεν, λέγοντες, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος, πολλὰ
 σημεῖα ποιεῖ; » Καὶ τί τοῦτο ἐγκλήμα, εἰ « σημεῖα
 ποιεῖ; » Δεῖ πιστεῦσαι, καὶ προσκυνῆσαι, καὶ μη-
 κέτι νομίζειν ἄνθρωπον ψιλόν. Ὅρα δὲ τὴν σκαί-
 οτητα τῶν Φαρισαίων· τὸν λαὸν ἀνασεῖσαι σπου-
 δάζοντες, ἐμβάλλουσι λόγον, ὡς μέλλοντος τοῦ τῶν
 Ἰουδαίων πλήθους κινδυνεύειν, καὶ ὑπὸ Ῥωμαίων
 ἀπολέσθαι ἐπὶ ὑποψίᾳ τυραννίδος. « Εἰ γὰρ ἀψίω-
 μεν, φησὶ, τοῦτον, » ὄχλον πολλὸν ἔξει ὀπίσω αὐ-
 τοῦ, ἀπαγόμενον ὑπὸ τῆς τῶν σημείων ἐπιδείξεως,
 καὶ λοιπὸν ἡμᾶς πάντας ὑποπτεύσουσιν οἱ Ῥωμαῖοι
 ἐπὶ τυραννίδι, « καὶ ἀρούσιν ἡμῶν » τὰς πόλεις
 καὶ ἀφνίσουσι. Ταῦτα δὲ, ὡς ἔφην, ἔλεγον ἐκ πο-
 νηρίας. Ἴνα γὰρ μή διὰ φθόνον δόξωσιν ἐπιβουλεύειν
 τῷ Χριστῷ, τὸν κοινὸν κίνδυνον εἰς μέσον φέρουσιν,
 παρακινούντες τὸν λαὸν κατὰ Χριστοῦ, ὡς αἰτιοῦ

A huic fuit unquam dum loquitur mortuo tanquam
 viventi, et dicit : « Lazare, veni foras? » Ecce nunc
 opere impletum est hoc quod dixit : « Venit hora
 cum mortui audient vocem Filii Dei : et qui audie-
 rint vivent ». Nam ne quis existimet quod Jesus
 ab alio acceperit operationem, prædicit hoc quod
 per opera monstraturus erat. Cateram, magna
 vox Salvatoris quæ Lazarum suscitavit, symbolum est
 magnæ tubæ quæ sonatura est in communi resur-
 rectione. Magna autem voce clamavit Dominus, et
 id propter hoc, ut obstrueret ora gentiliū, dicen-
 tium in sepulcris esse animas. Vocat enim illam
 cum clamore et procul absentem. Quemadmodum
 autem resurrectio ista particularis, ita etiam uni-
 versalis in momento et in ictu oculi erit. « Egres-
 sus autem est, inquit, qui mortuus erat, obvinctus
 manus et pedes. » Non minus enim videbatur esse
 mirabile vinctum egredi, quam suscitari. Et mira-
 culum erat vere vinctum moveri, conjunctum mi-
 raculo resurrectionis. Jubet vero illum solvi, ut
 prope facti et attingentes videant quod ille ipse sit.
 Abire autem illum dicit, ad fugiendam ostentatio-
 nem. Non enim ducit illum secum, neque jubet ut
 secum ambulet ut sic sese ostendet. Facto autem
 miraculo, spectantium alii quidem crediderunt, alii
 autem annuntiarunt Pharisæis, calumniantes ni-
 mirum ut profanam rem ausus fuerit, imperare ut
 effodiatur sepultus.

VERB. 47, 48. « Congregaverunt ergo pontifices
 et Pharisæi 665 concilium, ac dicebant : Quid faci-
 mus, quia homo hic multa signa facit? Si dimi-
 serimus eum sic, omnes credent in eum, et venient
 Romani, et tollent nostram tum locum, tum gen-
 tem. » Obstupescendus et admirabilis erat qui tanta
 faciebat miracula. Pharisæi autem eum magis quære-
 rant occidere, id quod extremæ insipientiæ fuerit,
 quod morti se tradituros existimabant eum qui mor-
 tem in aliorum vincebat corporibus : conabanturque
 ita gloriam ejus obscurare, atque post tanta mira-
 acula purum hominem esse arbitrabantur, « Quid
 facimus, » dicentes, « quia hic homo multa signa
 facit? » Et quale hoc crimen, quod signa facit?
 Oportebat ergo credere et adorare, et non adhuc
 habere pro homine puro. Vide autem malignitatem
 Judæorum, populū commovere studentium, quia
 rationem afferunt quasi populū multitudo periculi-
 tatura esset, et a Romanis perdenda ob tyrannidis
 suspicionem. Nam « Si permiserimus eum sic, »
 turbam multam habebit post se, quæ signorum exhi-
 bitione sequetur, et nos omnes de tyrannide suspec-
 tos habebunt Romani, et tollent nostras civitates, et
 evertent. Hæc autem, ut dixi, præ malitia dicebant.
 Ut enim non videatur insidiari Christo propter in-
 vidiam commune periculum in medium afferunt,
 concitantem populū contra Christum, quasi per-
 ditionis auctor ille esset futurus. Accipe autem et

⁶⁶⁵ Joan. v. 25.

aliter miraculum hoc. Est enim mens nostra amica Christo : sæpe autem ab humana vincitur natura, et incidit in peccatum, et moritur morte animæ miserabili, digna cui misereatur Christus. Amicus enim est ei quæ est mortua. Sorores igitur et cognatæ mentis mortuæ, caro ut Martha [crassior enim et corpulentior est Martha], anima autem ut Maria [quæ magis pia et honesta], accedant ad Christum, et procident, habentes et confessionis cogitationes sequentes, ut illæ Judæos. Judas enim confessio dicitur. Omnino Dominus astabit ad sepulcrum, et cæcitatem supra memoriam jacentem, quasi lapidem tolli jubebit, in memoriam reducendo futura et bona et supplicia, clamabitque magna voce tubæ evangelicæ, « Lazare, veni foras » mundo : ne sis sepultus in temporalibus distractionibus et affectionibus ; sicut et discipulis dicebat : « Non estis ex mundo »⁸⁷ ; » et iterum Paulus : « Et nos exeamus ad eum extra castra »⁸⁷, » hoc est mundum ; atque ita excitabit a peccato mortuum corruptas habentem malitia cicatrices, qui propter hoc fœtebat quia quatruiduanus mortuus erat, quatuor divinis et lucidis virtutibus privatus, et ad illas immobilis et otiosus existens. Verumtamen quamvis et immobilis fuerit, manusque ac pedes vinctus, ac propriorum **666** peccatorum catenis constrictus, et ad omne opus bonum inutilis declaratus, quamvis etiam faciem sudario obiectus, ita ut nihil divinum videre queat a carnali velamento impeditus, et in summa pessime affectus, et secundum virtutem practicam, quæ per manus et pedes, et secundum contemplativam, quæ per contectam faciem significatur : quamvis, inquam, sic misere habeat, audiet tamen : « Solvite illum, » boni et cooperarii salutis angeli vel sacerdotes, et remissionem ei date peccatorum, ita ut ire ac moveri possit ad operandum bonum. Quidam autem per Martham quidem intellexerunt Synagogam Judæorum : per Mariam vero, Ecclesiam ex gentibus : et Synagoga quidem Judæorum turbatur circa plurima (multa enim sunt mandata legis et operatu difficilia), at Ecclesia ex gentibus non multis opus habet mandatis, sed paucis, in quibus « tota lex et prophetæ pendent »⁸⁸, » quæ de charitate posita sunt : per fratrem autem illarum, qui ex mortuis surrexit, animas quæ propter peccatum in infernum descendunt, juxta illud : « Convertantur peccatores in infernum »⁸⁹. » Illas enim animas resuscitat Dominus.

νενομοθετημένων. Ἀδελφὸν δὲ τούτων ἐκ νεκρῶν καταβαινόντων, κατὰ τὸ, « Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἀνίστασθαι ὁ Κύριος.

VERS. 49-55. « Unus autem ex ipsis Caiphas, cum esset pontifex anni illius, dixit eis : Vos nescitis quidquam, nec perpenditis quod expedit nobis ut unus homo moriatur pro populo, ac non tota gens pereat. Hoc autem a semetipso non dixit, sed

Α αὐτοῖς ἀπωλείας ἐσομένου. Λάμβανε δὲ μοι καὶ ἐπὶ τὰ ἔσω τὸ θαῦμα τοῦτο. Ἔστι μὲν γὰρ ὁ νοῦς ἡμῶν φίλος Χριστῷ, πολλάκις δὲ τῇ ἀσθενείᾳ νικώμενος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀμαρτήματι περιπίπτει, καὶ θνήσκει θάνατον ψυχικὸν καὶ σφικτιστον, ὑπὸ δὲ Χριστοῦ ἐλευθεῖσθαι ἄξιον· φίλος γὰρ ἐστὶν ὁ τεθνηκώς. Αἱ ἀδελφαὶ τοίνυν καὶ συγγενεῖς τοῦ τεθνεώτος νοῦ, σὰρξ ὡς Μάρθα (σωματικωτέρα γὰρ καὶ ὕλικωτέρα ἢ Μάρθα), καὶ ψυχὴ ὡς Μαρία (σεμνοτέρα γὰρ καὶ εὐλαβεστέρα αὐτῆ). προσελθέτωσαν τῷ Χριστῷ, καὶ προσπεσέτωσαν, ἔχουσαι καὶ τοὺς τῆς ἐξομολογήσεως λογισμοὺς συνεπομένους, ὡς ἐκείναι τοὺς Ἰουδαίους. Ἰούδας γὰρ, ἐξομολόγησις λέγεται. Καὶ πάντως ὁ Κύριος τῷ μνήματι ἐπιστάς, καὶ τὴν ἐπιχειμένην τῇ μνήμῃ πύρωσιν, ὡσπερ τινὰ λίθον ἀρθῆναι κελεύσας, εἰς μνήμην ἀγάθῃ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καὶ κολάσεων· καὶ φωνήσῃ μεγάλη τῆς εὐαγγελικῆς σάλπιγγος φωνῆ· « Λάζαρε, δεῦρο ἔξω » τοῦ κόσμου, μὴ ἐνθάπτου τοῖς βιωτικαῖς περισπασμοῖς καὶ πάθεσιν· ὡσπερ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν· « Οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου· » καὶ πάλιν ὁ Παῦλος, « Καὶ ἡμεῖς ἐξερχόμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, » τουτέστι, τοῦ κόσμου, καὶ οὕτως ἐξεγερεῖ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας τὸν τεθνεῶτα, ᾧ προσώζεσαν τῆς κακίας οἱ μῶλωπερ. Ὅς διὰ τοῦτο ὀδωδῶς ἦν, διότι τετραήμερος νεκρὸς ἦν, ταῖς τέσσαρσιν ἡμεριναῖς καὶ φωτειναῖς ἀρεταῖς ἀπονεκρωθεὶς, καὶ ἀργὸς ὢν καὶ ἀκίνητος πρὸς αὐτάς. Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ ἀκίνητος ἦν, καὶ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας δεδεμένος, καὶ ταῖς σειραῖς τῶν οἰκείων ἀμαρτιῶν σφιγγόμενος, καὶ ἀπρακτος πάντῃ δεικνύμενος, ναὶ μὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν δψιν σουδαρίῳ κεκαλυμμένος, ὥστε μηδὲν ἔχειν ὄραν θεῖον ὑπὸ τοῦ σαρκικοῦ καλύμματος ; ἐπιπροσθούντος· συνῶλος δὲ εἰπεῖν παγκάκως διακείμενος καὶ κατὰ τὸ πρακτικόν, ὃ διὰ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν δηλοῦται, καὶ κατὰ τὸ θεωρητικόν, ὃ διὰ τῆς περιεκαλυμμένης δψεως ὑποσημαίνεται· εἰ καὶ οὕτως οὖν ἀθλίως ἔχει, ἀλλ' οὖν ἀκούσεται· « Λύσατε αὐτὸν, » οἱ ἀγαθοὶ καὶ συνεργοὶ τῆς σωτηρίας ἄγγελοι, ἢ οἱ ἱερεῖς, καὶ ἄφεσιν αὐτῷ ὀδοτε τῶν ἀμαρτιῶν, ὥστε ὑπάγειν, καὶ κινεῖσθαι πρὸς ἐργασίαν τοῦ ἀγαθοῦ. Τινὲς δὲ Μάρθαν μὲν ἐνόμισαν τὴν Συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, Μαρίαν δὲ τὴν τῶν ἐθνῶν. Ἢ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων τυρβάζεται περὶ πολλὰ (πολλὰ γὰρ αἱ τοῦ νόμου ἐντολαὶ καὶ δυσκατέργαστοι), ἢ δὲ τῶν ἐθνῶν οὐ τῶν πολλῶν χρεῖζει ἐντολῶν, ἀλλὰ τῶν ὀλίγων, ἐν οἷς ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμονται, τῶν περὶ ἀγάπης ἀνιστάμενον, τὰς ψυχὰς τῶν δι' ἀμαρτίας εἰς ᾄδην ἀμαρτωλοὶ εἰς τὸν ᾄδην. » Ταύτας οὖν τὰς ψυχὰς

« Εἰς δὲ τις ἐξ αὐτῶν, Κατὰφας, ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐναυτοῦ ἐκείνου, εἶπεν αὐτοῖς· Ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδὲν, οὐδὲ διαλογίσεσθε, ὅτι συμφέρει ἡμῖν, ἵνα εἷς ἀνθρώπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. Τοῦτο δὲ ἀπ' ἑαυτοῦ οὐκ εἶπεν, ἀλλ'

⁸⁷ Joan. xv, 49. ⁸⁷ Hebr. xiii, 13. ⁸⁸ Matth. xxiii, 40. ⁸⁹ Psal. ix, 48.

ἀρχιερεὺς ὧν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου προσφήτησεν, ὅτι ἐμελλεν Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἑν. Ἀπ' ἐκείνης οὖν τῆς ἡμέρας συνεβουλευσάντο, ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν. » Μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀξίωμα παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις διέφθαρτο. Ἀφ' οὗ γὰρ ὠνήται γεγύνασιν αἱ ἀρχαί, οὐκ ἔτι τὸν ἅπαντα χρόνον τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἐνιαυτὸν κατ' ἐνιαυτὸν ἱεράτευον. Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω διεφθαρμένον τὸ ἀξίωμα, ὁμῶς καὶ ἔτι παρῆν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τοῖς χρισθεῖσιν ἐνεργούν. Ἐπειδὴ [sc. ἐπεὶ δὲ] καὶ τὰς χεῖρας ἤραν κατὰ τοῦ Χριστοῦ, ἠνικαῦτα παντελῶς ἡ χάρις αὐτοῦ ἐγκατέλιπε, καὶ μετῆλθεν ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι, ἐν τάξει βουλῆς τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον ἐσκέπτοντο · ὁ δὲ ἀρχιερεὺς οὕτως ἦν μαιφόνος, ὥστε γυμνῇ τῇ κεφαλῇ μετὰ ἰταμότητος ἀποφθάνουσι κατὰ Χριστοῦ · μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπιμέμφεται, ὡς μὴ συνιῆσι τὸ δέον, καὶ ἀργοῦσι περὶ τὴν τοῦ συμφέροντος σκέψιν. « Ὑμεῖς γάρ, φησὶν, οὐκ οἴδατε οὐδέν. » Ἀργοὶ ἐστε, φησὶ, εἰς τὸ κῆραι, καὶ οὐ λογιέσθε ὅτι συμφέρει ἓνα ἀποθάνειν, καὶ σωθῆναι τὸν λαὸν πάντα. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς μὲν σκαῖψ' λογισμῶ εἶπε, πλὴν ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, τῷ στόματι ἐκείνου ἐχρήσατο πρὸς τὴν τοῦ μέλλοντος προφητείαν, εἰ καὶ τῆς μιαιφάνου καρδίας οὐχ ἤψατο. Σκόπει οὖν πόση τοῦ Πνεύματος ἡ δύναμις · ἀπὸ γὰρ διανοίας πονηρᾶς ῥήματα παρεσκεύασε προελθεῖν, προφητείας ἔχοντα θαυμαστά. Ἀποθανόντος γὰρ Χριστοῦ πάντες οἱ πιστεύσαντες ἐκ τοῦ ἔθνους, τῆς μεγάλης καὶ αἰωνίου κολάσεως ἀπῆλλαγῆσαν · καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ μόνον τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἀπέθανεν, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ λοιπὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, τουτέστι, τὰ ἔθνη, εἰς ἓν συναγάγῃ. Τέκνα δὲ Θεοῦ ὀνομάζει τὰ ἔθνη, ἢ ἀπὸ τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι (ἐπεὶ γὰρ ἐμελλον γενέσθαι τέκνα Θεοῦ, οὕτως αὐτοῦ ὀνομάζει· ὡσπερ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν, ὅτι « Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, » ἀπὸ τοῦ μέλλοντος καὶ ταῦτα καλῶν), ἢ καθὼ πάντων Πατὴρ ἐστὶ, τρόπιον δημιουργικῶ γεννήσας ἡμᾶς, καὶ καθὼ τετίμηκεν ἡμᾶς, κατ' εἰκόνα κτίσας οἰκειαν καὶ ὁμοίωσιν · ὡσπερ οὖν καὶ ἐν ταῖς Πράξεσιν ὁ Παῦλος πρὸς Ἀθηναίους δημηγορῶν, φησὶ· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ. » Ἐπεὶ τοίνυν ἀρχικὸν ζῶον ὁ ἄνθρωπος, καὶ κατὰ τοῦτο Θεῶ ὁμοιωμένον, τέκνον Θεοῦ λέγεται πᾶσι. Διεσκορπισμένους οὖν οὕτως ἡμᾶς ὄντας (πολυτρόπως γὰρ ὁ Σατανᾶς ἀλλήλων καὶ τοῦ Θεοῦ τοὺς ἀνθρώπους ἀποδιείλεν, ἕκαστον τῷ πλησίον ἐπιμαρτυρῆσαι διὰ φιλοπλουτίας καὶ φιλοδοξίας παρασκευάσας), εἰς ἓν ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ἤγαγεν, εἰς μίαν Ἐκκλησίαν καὶ ζυγὸν ἓνα συναγαγὼν, καὶ τοὺς ἐγγύς καὶ τοὺς μακρὰν ἐν σῶμα ποιήσας · ἵνα ὁ ἐν τῇ Ῥώμῃ καθήμενος, τὸν ἐν Ἰνδία ὄντα, μέλος οἰκεῖον λογιζῆται, καὶ πάντων μίαν κεφαλὴν ὁμολογῇ τὸν Χριστόν. Τὸ δὲ, « Ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας συνεβουλευσάντο, ἵνα ἀποκτείνωσι τὸν Ἰησοῦν, » δηλοῖ ὅτι

A cum esset pontifex anni illius, vaticinatus est quod Jesus moriturus esset pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum. Ab illo ergo die consultabant invicem ut interficerent eum. » Cum aliis apud Judæos et pontificatus dignitas erat corrupta, sicut ac venalities facti fuerunt principatus, ne ultra per omne tempus vitæ unus, sed duntaxat in annum unum sacerdotio fungeretur. Et quamvis ita corrupta foret dignitas, adhuc tamen aderat Spiritus sanctus operans in his qui uncti erant. Postquam autem manus iniecerunt in Jesum, tunc omnino gratia dereliquit illos, et transit ad apostolos. Igitur alii quidem in specie concilii mortem Christi meditabantur, pontifex autem ita erat sanguinarius, ut ei nudo (quod aiunt) capite, contra Christum impudentissime sententiam ferret. Imo et alios quidem reprehendit, quod non intelligerent quod oportebat, et ignavi essent in dispiciendo quid ad rem conducatur. « Nam vos, inquit, nescitis quidquam. » Desides, inquit, estis ad intelligendum, et non cogitatis quod expediat unum mori, et salvari omnem populum. Hoc autem ipse quidem sinistro animo dixit. Verumtamen gratia Spiritus ore illius usa est ad prædicendum futura, tametsi pollutum cor ejus non attigerit. Vide igitur 667 quanta potentia Spiritus. Fecit enim ut a mala mente procederent verba mirabilem habentia prophetiam. Nam, mortuo Christo, omnes qui crediderunt ex gente a magno et aeterno supplicio liberati fuerunt. Et non pro gente solum Judaica mortuus est, sed et ut alii filii Dei, hoc est gentes in unum congregarentur. Filios autem Dei nominat gentes, vel ab eo quod erat futurum; quandoquidem enim futuræ erant filii Dei, sic eas nominat: quemadmodum et alio loco inquit, « Et alias oves habeo⁸⁹ »: ab eo quod futurum erat, etiam istas vocans; vel secundum quod omnium Pater est, creando nos generans, vel secundum quod decoravit nos ad imaginem et similitudinem propriam condens, sicut et in Actis Paulus ad Athenienses concionans, inquit⁹⁰: « Genus igitur cum simus Dei. » Itaque quia homo animal est principale, et secundum hoc assimilatum Deo, filius Dei dicitur omnis. Proinde cum dispersos nos variis modis Satanas a Deo et ab invicem divulsit, ut unusquisque sæviret contra proximum propter divitiarum amorem et vanam gloriam; Christus ita in unam nos collegit Ecclesiam, et sub unum coegit jugum tam eos qui prope, quam eos qui longe erant, unum corpus faciens, ut is qui Romæ habitat, cum qui in India est, unum membrum esse credat, et omnium unum caput fateatur esse Christum⁹¹. Quod autem ait, « Ab illo die consultarunt ut interficerent Jesum, » manifestat quod ab illo die sententiam confirmarunt: et antea quidem eadem ejus meditabantur, sed remissius, et quæstio magis erat quam sententia; nunquam

⁸⁹ Joan. x, 16. ⁹⁰ Act. xvii, 29. ⁹¹ Gen. ii, 29. ⁹² Ephes. ii, 16.

autem perfectum iudicium, et Orna sententia. A prius enim, inquit, quærebant occidere illum. » Et ipse quoque eos arguens inquit, « Me quæritis occidero. » Considera igitur pontificalis sacerdotis virtutem, quomodo plena sit gratia Spiritus, tametsi indigni sint qui illam gerant. Et honora sacerdotes digne propter gratiam in eis, non propter eorum voluntatem. Igitur non solus Caiphas propheta⁹¹⁻⁹², sed et alii multi indigni futura viderunt, Pharao de fertilitate ac sterilitate⁹³, Nabuchodonosor de regnis et Christo⁹⁴, et Balaam de Christo⁹⁵. Non autem continuo si quis prophetat, propheta dicitur: sed si quis propheta, ille et prophetat: sicut neque omnis qui medicinam parat, medicus: sed qui iuxta medendi rationem medetur, is medicus dicatur; neque iustus, iustum quiddam faciens, sed qui iuste facit, iuxta dictum illud: Juste quod iustum est persequere. Prophetat et Caiphas, sed non prophetica mente, et propterea non propheta.

καὶ κατὰ τὸν λατρικὸν λόγον ποιῶν τὸ λατρικόν, ποιῶν δίκαιόν τι, ἀλλ' ὁ δίκαιως ποιῶν, κατὰ τὸ καὶ Καϊάφας, ἀλλ' οὐ προφητικῶ λογισμῶ· οὐκ ἄρα προφήτης.

VERS. 54-56. « Jesus ergo jam non propalam ambulabat inter Judæos, sed abiit in regionem juxta desertum, in civitatem quæ dicitur Ephraim, et ibi versabatur **668** cum discipulis suis. Instabat autem Pascha Judæorum, et ascenderunt multi Hierusalem e regione ante Pascha, ut purificarent se. Quærebant ergo Jesum, et colloquebantur inter sese in templo stantes: Quid videtur vobis quod non venit ad diem festum? Dederunt autem pontifices et Pharisæi præceptum, ut si quis cognovisset ubi esset, indicaret, ut comprehenderent eum. » In condemnationem Judæorum secedit Dominus, non refugit, et simul nos docet (a), ne nos temere periculis ingeramus etiam pro pietate; sed stemus quidem fortiter, deprehensi: non deprehensi autem, ne in voluntarium periculum propter incertum eventum irruamus. Vide autem stultam Judæorum sententiam; neque tempore festivitatis a cæde abstinent, sed cædem committere consultant, et ascenderunt ut purificarentur. Qui peccarant vel sponte, vel inviti, non agebant Pascha, nisi prius purificati essent, juxta consuetudinem, loti et jejunantes, et rasi, et deputata quædam sacrificia offerentes. Illi igitur optimi insidiabantur Domino, et dicebant: « Quid videtur vobis quod non veniat ad festum? » Hoc est, Necessario aderit: et si nihil aliud, tempus cogit illum illaqueari. O malitiam! Cum magis oportebat condemnatos propter festivitatem absolvere, tunc insonti insidiantur. Et si quidem privati hæc soli fecissent, visum fuisset imperitiæ dandum: nunc autem Pharisæi præcipiunt ut prodatur et comprehendatur. Recte igitur abscedit ab illis. Nam verbum Dei prius quidem libere ambulabat in Judæis, cum per prophetas annuntiaretur: nunc autem non

ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας κυρίως καὶ τελείως ἐκύρωσαν τὴν γνώμην. Καὶ πρὸ τούτου μὲν γὰρ ἐπέκριντο περὶ τοῦ φόνου, ἀλλὰ μαλακώτερον, καὶ ζήτησις μᾶλλον ἦν τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐκ ἀπόφασις· οὐδὲ δὲ τελεία κρίσις, καὶ ψῆφος κεκυρωμένη. Πρώην γὰρ ἐζήτησαν, φησὶν, ἀποκτείναι αὐτόν· καὶ αὐτὸς δὲ αὐτοὺς ἐλέγχων, φησὶν, ὅτι « Ζητεῖτέ με ἀποκτείναι. » Σκόπησον οὖν τῆς ἀρχιερατικῆς ἀξίας τὴν δύναμιν, πῶς γέμει τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, καὶ οἱ ταύτην φοροῦντες ὡσὶν ἀνάξιοι. Καὶ τίμα μοι τοὺς ἀρχιερεῖς ἀξίως τῆς ἐν αὐτοῖς χάριτος, οὐ τῆς αὐτῶν προαιρέσεως. Οὐ μόνον δὲ ἄρα Καϊάφας προφητεύει, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀνάξιοι τὰ μέλλοντα εἶδον· Φαραῶ τὰ περὶ τῆ· εὐφορίας καὶ ἀφορίας· Ναβουχοδονόσωρ τὰ περὶ τῶν βασιλείων καὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ Βαλαάμ περὶ Χριστοῦ. Οὐκ εἴτις δὲ προφητεύει, προφήτης ἀν' λεγθεῖη· ἀλλ' εἰ τις προφήτης, ἐκεῖνος καὶ προφητεύει· ὡσπερ οὖν οὐδὲ πᾶς ὁ λατρικὸν τι ποιῶν, ἤδη καὶ λατρός· ἀλλ' ὁ ἐκεῖνος ἀν' λεγθεῖη λατρός· ὡσπερ καὶ δίκαιος οὐχ ὁ εἰρημένον· Δίκαιως τὸ δίκαιον δῶξεις· προφητεύει

« Ἰησοῦς οὖν οὐκ ἔτι παρήρσια περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλὰ πόρρωθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγύς τῆς ἐρήμου εἰς Ἐφραῖμ λεγομένην πόλιν, κάκει διετέριβε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἦν δὲ ἐγγύς τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβησαν πολλοὶ εἰς Ἱερουσόλυμα ἐκ τῆς χώρας πρὸ τοῦ Πάσχα, ἵνα ἀγνίσωσιν ἑαυτούς. Ἐζήτησαν οὖν τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔλεγον μετ' ἀλλήλων ἐν τῇ ἱερῷ ἐστηκότας· Τί δοκεῖ ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν; Δεδώκεισαν δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἐντολήν, ἵνα ἐάν τις γνῶ πού ἐστι, καὶ νηύσει, ὅπως πιάσωσιν αὐτόν. » Εἰς κατάκριμα τῶν Ἰουδαίων ἀναχωρεῖ ὁ Κύριος, οὐ δειλιῶν, ἅμα δὲ καὶ ἡμᾶς διδασκῶν μὴ ἐπιβρίπτειν ἑαυτούς εἰς κινδύνους, καὶ ὑπὲρ εὐσεβείας ὤσιν, ἀλλὰ καταλαμβανομένους μὲν ἴστασθαι γενναίως, μὴ καταληφθέντας δὲ, εἰς ἐθελοσύσιον κίνδυνον μὴ παραβάλλεσθαι, διὰ τὸ τῆς ἐκβάσεως ἄδηλον. Ὅρα δὲ τὴν ἀνόητον γνώμην τῶν Ἰουδαίων, ὅπως οὐδ' ἐν τῇ τῆς ἑορτῆς καιρῷ τῆς μαιφονίας ἀπέχοντο, ἀλλὰ κατ' ἄφρονον ἐβουλεύσαντο δρᾶσαι, καὶ ἀνέβαινον ἀγνισθόμενοι. Οἱ γὰρ ἡμαρτηκότας ἢ ἐκούσια, ἢ ἀκούσια, οὐκ ἐτέλειον τὸ Πάσχα, εἰ μὴ πρότερον ἠγνίσθησαν κατὰ τὸ ἔθος, λουόμενοι τε καὶ νηστεύοντες, καὶ ξυρόμενοι, καὶ θυσίας τινὰς νενομισμένας προσφέροντες. Οὗτοι τοίνυν οἱ βέλτιστοι οἱ τὸν ἀγνισμόν ποιούμενοι, ἐνήξρευον τὸν Κύριον, καὶ φασὶ· « Τί δοκεῖτε, ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν; » τοῦτέστιν, Ἐξ ἀνάγκης ἐμπεσεῖν μέλλει· ὁ γὰρ καιρὸς, εἰ καὶ μηδὲν ἄλλο, ἀναγκάσει αὐτὸν παγιδευθῆναι. Ὡς τῆς πονηρίας! Ὅτε μᾶλλον καὶ τοὺς ὁμολογουμένως κατακρίτους ἔδει ἀπολύειν διὰ τὴν ἑορτήν, τότε τὸν ἀνάτιον ἐνεδρεύουσι. Ἀλλ' εἰ μὲν οἱ ἰδιῶται μόνοι ταῦτα ἐποιοῦν, ἐδόκει ἀν' ἀμαθίας εἶναι τὸ πάθος· οὐδὲ Φαρισαῖοι ἐντέλλονται, ἵνα καταμηνυθῇ, καὶ

⁹¹⁻⁹² Matth. xxvi, 63. ⁹³ Gen. xli, 1 seqq. ⁹⁴ Dan. ii, 1 seqq. ⁹⁵ Numi. xxiv, 3 seqq.

(a) In edit. Lut. interim et nos docens.

ελλήτρωθῆ. Καλῶς οὖν ἀναχωρεῖ ἀπὸ τούτων ὁ Κύριος. Ὁ γὰρ Λόγος τοῦ Θεοῦ πρότερον μὲν παρῆρσι καταγγελλόμενος· νῦν δὲ οὐκ ἔτι, ἀλλ' ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ἔρημον τῶν ἐθνῶν συναγωγῆν, περὶ ἧς εἴρηται, ὅτι « Ἡλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. » Ἐγγὺς δὲ Ἐφραῖμ ἐστίν, ἢ ἔρημος αὕτη. Ἐφραῖμ δὲ λέγεται « καρποφορία. » Ἄδελφός δὲ ὕστερος οὗτος, τοῦ Μανασσῆ πρεσβυτέρου υἱός· Μανασσῆ δὲ ἐρμηνεύεται « ἀπὸ λήθης. » Ὁ τοιοῦτος Ἰουδαίων λαὸς πρεσβύτερος υἱὸς ἦν τοῦ Θεοῦ (« Ἰὼς γὰρ μου, φησί, πρωτότοκος Ἰσραὴλ »), λήθην δὲ αὐτοῦ ἔσχε Θεός· τὸν δὲ Ἐφραῖμ, τουτέστι, τὴν ἐξ ἐθνῶν καρποφορίαν, δεύτερον ποιεῖται υἱὸν ὁ Κύριος. Εἰς τὴν ἔρημον οὖν Ἐφραῖμ, τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν τὴν καρποφορηθεῖσαν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου,

ultra, sed secedit in solitudinem, gentium Ecclesiam, de qua dictum est : « Filii desertiæ plures, quam ejus quæ habet virum ». Porro prope Ephræm erat solitudo illa. Ephræm autem dicitur « fertilitas. » Frater hic posterior erat Manasse, qui natu major erat. Manasse vero interpretatur « oblitio. » Itaque Judæorum populus, erat filius Dei major natu. « Filius enim meus, inquit, primogenitus Israel ». Sed venit in oblivionem coram Deo. Ephræm autem, hoc est fertilitatem ex gentibus secundum filium facit Dominus. In desertum igitur Ephræm, gentium scilicet Ecclesiam per Evangelium frugiferam, Verbum exiit, Judæa derelicta.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

B

CAPUT XII.

Περὶ τῆς ἀλειψάσης τ' ἄρ Κύριον μύρω. Περὶ ὧν εἶπεν Ἰούδας. Περὶ τοῦ ὄραριου. Περὶ τῶν Ἑλλήνων προσελθόντων, καὶ ἐρωτῶντων τὸν Φίλιππον. Περὶ τῆς φωνῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀκουσθείσης.

De muliere pedes Christi unguente. De his quæ Judas dixit. De pullo asinæ. De Græcis advenantibus et interrogantibus Philippum. De voce e caelo audita.

« Ὁ οὖν Ἰησοῦς πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Ἀδάρζαρος ὁ τεθνηκώς, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ἐποίησαν οὖν αὐτῷ δεῖπνον ἐκεῖ· καὶ ἡ Μάρθα διηκόνει· ὁ δὲ Ἀδάρζαρος εἷς ἦν τῶν συνανακειμένων αὐτῷ. Ἡ οὖν Μαρία λαβοῦσα λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολιτίμου, ἠλείψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐξέμαξε τὰς ὀριξίνας αὐτῆς τοὺς πόδας τούτου. Ἡ δὲ οἰκία ἐπληρώθη ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου. » Τῇ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς λαμβάνουσι τὸ ἐν τῇ τοῦ Πάσχα ἑορτῇ τυθησόμενον πρόβατον, ἔκτοτε δὲ τῶν πρὸς τὴν ἑορτὴν ἐπιτηδεῖων ἀρχονται. Ἀμέλει· ἡ δὲ τῇ πρὸ ἑξ ἡμερῶν, ἢ ἐστὶ ἐνάτῃ τοῦ μηνός, ἀρχότερον ἐστιώνται, καὶ προόμια τῆς ἑορτῆς τὴν ἡμέραν ταύτην ποιοῦνται. Διὸ καὶ Ἰησοῦς συνεστίαται, εἰς Βηθανίαν ἐλθὼν. Δείξει δὲ θέλων ὁ εὐαγγελιστής, τῆς ἀληθοῦς ἀναστάσεως τοῦ Ἀδάρζαρου σημεῖον, φησὶν· « Ὁ δὲ Ἀδάρζαρος εἷς ἦν τῶν συνανακειμένων. » Οὐ γὰρ φανεῖς εὐθὺς ἀπέθανεν, ἀλλ' ἔμενεν ἐπὶ πολλὸν καιρὸν ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ τὰ ἄλλα τὰ συνήθη διατελών. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι « Ἡ Μάρθα διηκόνει, » ἐσήμανεν ὅτι ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς ἢ ἐστίασις ἦν. Ὅρα δὲ μοι τὴν πίστιν τῆς γυναικὸς, πῶς οὐ θεραπεινίστιν ἐπιτρέπαι τὴν διακονίαν, ἀλλ' αὐτὴ δὲ ἑαυτῆς ταύτην ποιεῖται. Καὶ ὁ Παῦλος λέγει περὶ γυναικὸς χήρας, ἢ ἀγίων πόδας ἐνψεν· « Αὕτη μὲν οὖν κοινῇ πᾶσι διακονεῖ· ἢ δὲ Μαρία εἰς τὸν Χριστὸν μόνον περιέστησι τὴν τιμὴν, ἐπειδὴ οὐχ ὡς ἀνθρώπου προσέχει τοῦτω, ἀλλ' ὡς Θεῷ. Τὸ γὰρ μύρον δὲ τοῦτο ἐξέχεε, καὶ τὰς ὀριξίνας κεφαλῆς ἐξέμαξεν, οὐκ ἐχούσα τοιαύτην περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν, εἴαν οἱ πολλοὶ ὡς περὶ ψιλοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς ἀσπότητος καὶ Κυρίου. Ληφθεῖη δ' ἂν ἡ Μαρία τριπλοῦς ἀναγωγῆς εἰς τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου πάντων· Μαρία γὰρ « κυρία » ἐρμηνεύεται. Ἡ τοίνυν κυρία πάντων θεότης τοῦ Πατρὸς, ἐχρῖσε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ἐπ' ἐσχάτων ἀρχα τοῦ

Veræ. 1-3. « Jesus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitavit a mortuis. Fecerunt autem ei cenam ibi, et Martha ministrabat, Lazarus vero unus erat de numero discumbentium cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pisticæ pretiosæ, et unxit pedes Jesu, et extersit pedes ejus capillis suis. Domus autem impleta est ex odore unguenti. » Decima quidem mensis accipiant ovem immolandam in Pascha, et ex eo tempore requirere incipiunt quæ necessaria ad festum. Denique et cæna quæ ante sex dies, quæ est nona mensis, lautius epulantur, et initia festivitatis illo die faciunt. Ideo et Jesus simul cenavit in Bethaniam veniens. Ostendere autem volens evangelista veræ resurrectionis Lazari signum, dicit : « Lazarus autem unus erat recumbentium. » Non enim ut apparuit, statim mortuus est, sed mansit multo tempore, solita faciens, comedens ac hibens, atque alia agens. Dicendo autem quod « Martha ministravit, » significavit quod in domo ejus cæna fuerit. Observa autem fidem mulieris, quomodo non perniserit ancillis ministerium, sed per seipsam ministret. Et Paulus de muliere vidua dicit, quæ sanctorum pedes lavaret : « Igitur ipsa omnibus ministrat : » Maria autem soli Christo honorem impendit, quoniam eum non accedebat ut hominem, sed ut Deum. Nam unguentum propterea effudit, et capillis capitis tersit, quod non haberet opinionem de illo, qualem multi, tanquam de puro homine, sed ut Domino et Deo. Assumitur autem Maria in anagogica expositione ad deitatem Patris et Domini omnium, Maria enim « domina » interpretatur. Igitur Domina omnium deitas Patris unxit pedes Jesu, carnem dico Verbi quæ in novissimis, unguento Spiritus, sicut et David dicit : « Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo

« Isa. LIV, 1. » Exod. IV, 22. » Jerem. xxxi, 20, seqq. » Exod. XII, 3. » 1 Tim. V, 16.

exultationis ¹⁴. » Et magnus, ille Petrus : « Cognoscat omnis donus Israel, quia Dominum et Christum illum Deus fecit, hunc Jesum quem vos crucifixistis ¹⁵. » Nam caro a Verbo assumpta, divino Spiritu, qui accessit ad uterum Virginis, uncta est et facta id quod Verbum, hoc est Deus : implevitque mundum sua fragrantia, sicut et unguentum Mariæ domum omnem bono odore replevit. Qui autem capilli quibus extersit pedes? Vel certe qui ornant caput Dei, et principalem ejus potestatem, sancti. Hi enim quia sunt in gloriam Dei, mundus et ornatus utique dicuntur, quia et participes facti sunt unctionis carnis Domini, quos et David ¹⁶ « participes » vocat, et Paulus quoque ad Corinthios dicit : « Qui confirmat nos vobiscum in Christo, et unxit nos Deus ¹⁷. » Et passim Christos scimus dici eos, qui secundum Christum vixerunt. Igitur per capillos Christiani intelliguntur, **670** qui pedes exterserunt Jesu, et et participes facti sunt divinæ unctionis ¹⁸. » Mortuum quiddam capilli sunt, mortui sunt et hi qui sunt Christi. « Carnem enim suam crucifixerunt, et mortificaverunt membra quæ super terram, mundoque mortui sunt ¹⁹. » Ornant caput capilli, et gloria sunt illius : gloria Dei sunt et sancti, quorum lux coram hominibus fulget, et glorificatur propter eos Pater. Illi et edunt ac bibunt in gloriam Dei, et in membris glorificant eum ²⁰. Et tu quoque quia mentem tuam tanquam alterum Lazarum resuscitavit Jesus, et suscipis illum in domum animæ tuæ, et convivium habet cum eo mens quæ resurrexit : unge pedes Domini ante sex dies Paschæ, priusquam veniat Pascha, futuri sæculi, quandiu in mundo hoc versaris, qui in sex diebus est conditus ²¹. Pedes Christi, Apostolus et Evangelium, et, ut summam dicam, ipsa mandata : per ea enim in nobis ambulat. Ad hæc igitur mandata affer unguentum, affectum videlicet ex variis virtutibus, quarum optima est, tanquam nardus, fervida fides, collectum. Nisi enim fervidam et studiosam virtutibus prædilatam habitudinem erga mandata ostenderit, mortuisque tuis membris quasi capillis exterseris, et nisi illum receperis, non poteris domum tuam bono odore replere. Sunt etiam pedes Domini, minimi fratres, per quos vadit Christus ad uniuscujusque januam quærens quæ utilia sunt : quos unge elemosynæ unguento. Atque multi quidem miserentur ad ostentationem ; ideo nullam in se utilitatem recipiunt. « Receperunt enim mercedem in hac vita ²². » At tu exsterge capillos capitis, utilitatem in anima tua accipe, in principali parte lucrum elemosynæ congrega : et si quid mortuum habes, et inanimum, sicut sunt capilli, in hoc bono unguento intingito. « Peccata enim tua, inquit, elemosynis dele ²³. » Unctō μερὶ τὸ χέρθε; τῆς ἐλεημοσύνης συνάγαγε. Καὶ εἴ τι νεκρὸν ἔχεις καὶ ἀψυχον, οἶον αἱ τρίχες, ἐν τούτῳ τῷ ἀγαθῷ χρισματι καταμύριζε. « Τὰς ἀμαρτίας γὰρ σου, φησὶν, ἐν ἐλεημοσύναις ἐξάλειψον. »

Κυρίου, ἦτοι τοῦ Λόγου, φημί, τῷ μύρῳ τοῦ Πνεύματος· καθὰ καὶ Δαυὶδ φησὶ· « Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως· » καὶ ὁ μέγας Πέτρος, « Γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεός ἐποίησε, τούτου τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. » Ἡ γὰρ προληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Λόγου σὰρξ τῷ θείῳ Πνεύματι, τῷ ἐπὶ τὴν μήτραν τῆς παρθένου ἐπελθόντι χρισθεῖσα, καὶ γενομένη ὄπερ ὁ Λόγος, τούτεστι, Θεός, ἐκλήρωσε τὸν κόσμον εὐωδίας, ὡπερ καὶ τὸ τῆς Μαρίας μύρον τὴν οἶκον εὐωδίασεν ἅπαντα. Τίνες δὲ αἱ τρίχες αἱ ἐκμάξασαι τοὺς πόδας; Ἡ πάντως οἱ κοσμοῦντες τὴν κεφαλὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἀρχικὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ οἱ ἅγιοι. Οὗτοι γὰρ εἰς δόξαν Θεοῦ ὄντες, κόσμος ἂν αὐτοῦ λεχθεῖεν, οἱ καὶ τοῦ χρισματος τῆς τοῦ Κυρίου σαρκὸς γεγόνασι κοινωνοὶ, οὗς καὶ Δαυὶδ φησὶ « μετόχους. » Καὶ Παῦλος δὲ πρὸς Κορινθίους φησὶν· « Ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς ὁ Θεός. » Καὶ πανταχοῦ Χριστοὺς οἰδαμεν λεγομένους τοὺς κατὰ Χριστὸν ζήσαντας. Οἱ τοίνυν Χριστιανοὶ αἱ τρίχες ἂν νοηθεῖεν, αἱ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ ἐκμάξασαι, καὶ μετασχούσαι τοῦ θείου χρισματος. Νεκρὸν τι αἱ τρίχες, νεκροὶ καὶ οἱ τοῦ Χριστοῦ· τὴν γὰρ σάρκα ἐσταύρωσαν, καὶ ἐνέκρωσαν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῷ κόσμῳ ἀπέθανον. Κοσμοῦσι τὴν κεφαλὴν αἱ τρίχες, καὶ δόξα εἰσι ταύτης· δόξα τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἅγιοι, ὧν λάμπει τὸ φῶς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ δοξάζεται δι' αὐτοῦ ὁ Πατήρ, οἷς καὶ τὸ ἐσθίειν καὶ τὸ πίνειν εἰς δόξαν Θεοῦ γίνεται, οἱ καὶ ἐν τοῖς μέλεσι δοξάζουσιν αὐτόν. Καὶ σὺ δὲ, ἐπεὶ ἀνέστησέ σου τὸν νοῦν ὡπερ τινὰ Λάζαρον ὁ Ἰησοῦς, καὶ ὑποδέχη αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τῆς ψυχῆς σου, καὶ συνευχεῖται αὐτῷ καὶ ὁ ἀναστὰς, ἀλειψὸν τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα, πρὶν ἔλθῃ τὸ Πάσχα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἕως οὖν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ διάγεις τῷ ἐν ἑξ ἡμέραις ἀπαρτισθέντι. Πόδες τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἀπόστολος, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, αἱ ἐντολαὶ· δι' αὐτῶν γὰρ ἐμπεριπατεῖ ἐν ἡμῖν. Ταύταις οὖν ταῖς ἐντολαῖς προσάγαγε μύρον, τὴν ἐκ διαφόρων ἀρετῶν, ὧν τὸ κρεῖττον ἢ θερμὴ ὡς νάρδος πίστις, συγκεροτημένη διὰ θεοῦ. Εἰ μὴ ἴγάρ θερμὴν καὶ σπουδαίαν καὶ ἐνάρετον σχέσιν περὶ τὰς ἐντολάς ἐνδείξῃ, καὶ τοῖς νεκρωμένοις οὖν μέλεσιν, οἶον ἐθριξὶ ἐκμάξῃς ταύτας, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναλάβῃς, οὐκ ἰσχύσεις εὐωδιάσαι σου τὸν οἶκον. Πόδες τοῦ Κυρίου καὶ οἱ ἐλάχιστοι ἀδελφοί, δι' ὧν βαδίζει ὁ Χριστός ἐπὶ τὴν θύραν ἐκάστου ζητῶν τὰ χρειώδη, οὗς ἀλειψὸν τῷ τῆς ἐλεημοσύνης μύρῳ. Πολλοὶ μὲν οὖν ἐλεεῦσιν, ἀλλὰ πρὸς ἐπίδειξιν· διὸ οὐδὲ εἰς αὐτοὺς ἀναδέχονται τὴν ὠφέλειαν· « Ἀπέχουσι γὰρ τὸν μισθὸν » ἐνταῦθα· σὺ δὲ ἐκμάξαι ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ εἰς τὴν ψυχὴν ἀναδέχου τὴν ὠφέλειαν, ἐν τῷ ἡγεμονικῷ μερὶ τὸ χέρθε; τῆς ἐλεημοσύνης συνάγαγε. Καὶ εἴ τι νεκρὸν ἔχεις καὶ ἀψυχον, οἶον αἱ τρίχες, ἐν τούτῳ τῷ ἀγαθῷ χρισματι καταμύριζε. « Τὰς ἀμαρτίας γὰρ σου, φησὶν, ἐν ἐλεημοσύναις ἐξάλειψον. »

¹⁴ Psal. XLIV, 8. ¹⁵ Act. II, 36. ¹⁶ Psal. CXXVIII, 65. ¹⁷ II Cor. I, 21. ¹⁸ Hebr. VI, 4. ¹⁹ Galat. V, 24. ²⁰ Matth. V, 16, 26. ²¹ Gen. I, 31. ²² Matth. VI, 2, 5. ²³ Dan. IV, 24; Eccli. III, 55.

« Λέγει οὖν εἰς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Ἰούδας Ἀ
Σίμωνος Ἰσκαριώτης, ὁ μέλλων αὐτὸν παραδιδόναι·
Διὰ τί τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δηνά-
ριων, καὶ ἐδόθη πτωχοῖς; Εἶπε δὲ τοῦτο, οὐχ ὅτι περὶ
τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, ἀλλ', ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ
τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν.
Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς· Ἄφες αὐτὴν· εἰς τὴν ἡμέραν
τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου τετῆρηκεν αὐτό. Τοὺς πτωχοὺς
γὰρ πάντοτε ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν· ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε
ἔχετε. » Φιλοχρήματος ὢν ὁ Ἰούδας, αἰτιάζεται τὸν τῆς
τιμῆς τρόπον. Διαιτῆ γὰρ οὐκ ἀργύριον, φησὶ, προσ-
ήνεγκας, ἵνα ἔχω δηλαδὴ κλέψαι, ἀλλὰ μύρον; Πῶς
ὢν ἄλλος εὐαγγελιστῆς λέγει, ὅτι πάντες οἱ μαθηταὶ
τοῦτο εἶπον; Ῥητέον τοίνυν, ὅτι καὶ πάντες μὲν
εἶπον, ἀλλ' οὐ τοιαύτη προαιρέσει οἱ ἄλλοι, οἶα οὗτος. **B**
Οὐκ ἐλέγει δὲ αὐτὸν ὁ Κύριος, καίτοι γε εἰδὼς αὐ-
τὸν κλειπτικῆ γνώμῃ τοῦτο εἰπόντα· οὐ γὰρ ἠθούλητο
ἐπερῆσαι αὐτὸν, μακροθυμεῖν καὶ ἡμᾶς πρὸς τοὺς
τοιούτους παιδεύειν. Ἐπικεκρυμμένως μέντοι ὄνει-
δίξει αὐτῷ τὴν προδοσίαν, καὶ ὅτι διὰ φιλοχρηματίαν
μέλλει προδοῦναι αὐτὸν εἰς θάνατον. Διὸ καὶ τοῦ ἐν-
ταφιασμοῦ μὲμνηται, πλήσσων τὴν ἀσύνετον αὐτοῦ
καρδίαν, εἰπως διορθωθείη. Καὶ τὸ ἐπαγόμενον δὲ,
τοιούτων νοῦν τινα ἐμφαίνει. « Τοὺς πτωχοὺς γὰρ,
φησὶ, πάντοτε ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν· ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε
ἔχετε. » Ὅσον οὐπω, φησὶν, ἀπελεύσομαι, σοῦ κα-
τασκευάσαντός μου τὸν θάνατον. Εἰ τοίνυν ἐπαχθῆς
σοί εἰμι, καὶ φορτικῆ ἡ εἰς ἐμὲ τιμὴ, ἀνάμεινον μι-
κρὸν, καὶ ἀπαλλαγῆσθαι μου, καὶ τότε γνωσθήσθαι, εἰ
διὰ τοὺς πτωχοὺς χρήσεις τῆς τοῦ μύρου πράξεως. **C**
Τί-
νος δὲ ἔνεκεν, εἰ γε φιλοχρήματος ἦν καὶ κλέπτης, τὴν
τῶν χρημάτων οἰκονομίαν αὐτῷ ἐπέτροψεν ὁ Κύριος;
Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ὅτι κλέπτης ἦν, ἵνα πᾶσαν
αὐτοῦ ἐκκώφη πρόφασιν. Οὐ γὰρ εἶχεν εἰπεῖν, ὅτι
διὰ χρημάτων ἔρωτα προῦδωκεν. Ἰκανὴν γὰρ εἶχεν
ἐκ τοῦ γλωσσόκομου παραμυθίαν, ἀλλ' οὔτε τὸ γλωσ-
σόκομον ἔχων πιστὸς ἦν. « Ἐβάσταζε » γὰρ, τουτ-
έστιν, ἐκλεπτε « τὰ βαλλόμενα, » καὶ ἱερόσυλος ἦν,
τὰ εἰς τὴν θείαν χρεῖαν διδόμενα νοσφιζόμενος
(ἀκούετωσαν δὲ οἱ ἱερόσυλοι, ποίας μερίδος εἰσὶ),
καὶ τὸ κεφάλαιον τῆς κακίας, ὑστερον προῦδωκε
τὸν Κύριον. Ὅραξ ποῖ φέρει ἡ φιλοχρηματία; Εἰς
προδοσίαν. Καλῶς οὖν ὁ Παῦλος « ῥίζαν πάντων τῶν
κακῶν » ταύτην ἐκάλεσεν, ὡς προδοῦσαν τὸν Κύριον,
καὶ καθ' ἐκάστην τοῦτ' αὐτὸ ποιοῦσαν. Τινὲς δὲ φασὶ
τὸν Ἰούδαν ἐγγειρισθῆναι τὴν τῶν χρημάτων διακο-
νίαν, ὡς ἐλάττονα τῶν ἄλλων, τὸ γὰρ περὶ χρημάτων
διακονεῖν, τοῦ περὶ διδασκαλίαν ἑλαττον, ὡς καὶ ἐν
ταῖς Πράξεσι φασιν οἱ ἀπόστολοι· « Οὐκ ἔξεστιν
ἡμῖν, καταλιποῦσι τὸν λόγον, διακονεῖν τραπέζαις. »
« Ἐγὼ οὖν δγλος πολὺς ἐκ τῶν Ἰουδαίων,
ὅτι ἐκεῖ ἐστι, καὶ ἤλθον οὐ διὰ τὸν Ἰησοῦν μό-
νον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἴδωσιν, ὃν ἤγει-
ρην ἐκ νεκρῶν. Ἐβουλεύσαντο δὲ οἱ ἀρχιερεῖς,
ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν, ὅτι πολλοὶ δι'
αὐτὸν ὑπήγον τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπίστευον εἰς τὸν
Ἰησοῦν. » Εὐγνώμονες ἦσαν οὗτοι, οἱ πρὸς τὸν

VERS. 4-8. « Dicit ergo unus ex discipulis ejus, Judas
Simonis Iscariotes, qui erat eum proditurus : Quare
hoc unguentum non venit trecentis denariis, et da-
tum est egenis? Dixit autem hoc non quia pauperes
illi curæ essent, sed quia fur erat, ac marsupium
habebat, eaque quæ mittebantur, portabat. Dixit
ergo Jesus : Sine illam : in diem sepulturæ meæ
servavit istud. Pauperes enim semper habetis vo-
biscum, me vero non semper habetis. » Judas cum
esset avarus, reprehendit honoris modum. Quare
enim non obtulisti pecuniam, inquit, ut possem sci-
licet furari, sed unguentum? Quomodo igitur alius
evangelista dicit quod « omnes discipuli hoc dixe-
runt? » Dicendum igitur, quod omnes quidem
dixerint, sed non tali mente alii, quali iste. Non re-
prehendit autem eum Dominus, quamvis sciret fu-
raci animo hoc **671** illum dixisse (nolebat enim
illum confundere, docens et nos longanimes debere
esse erga tales), sed occulte approbat ei prodicionem,
et quod propter avaritiam traditurus esset eum in
mortem. Ideo et sepulturæ meminit, perstringens
insipientiam ejus, si quo pacto corrigatur. Et quod
subditur, talem quemdam sensum habet : « Pau-
peres enim, inquit, semper habetis vobiscum, me
autem non semper habetis, » eo quod brevi abitu-
rus sum, te mihi mortem machinante. Igitur si
onerousus tibi sum, et molestus ille in me honor,
exspecta paulisper, et eris liber a me : et tunc scies
num propter pauperes opus habeas unguenti vendi-
tione. Quare autem, si quidem avarus erat et fur,
pecuniarum dispensationem ei permisit Dominus?
Propter istud ipsum quod fur erat, ut omnem ei
occasionem auferret. Non enim poterat dicere
quod propter pecuniarum amorem eum prodiderit.
Nam satis consolationis ex marsupio habebat, et
neque marsupium gerens fidelis erat. « Portabat
enim, » hoc est furabatur, « quæ mittebantur » et
sacrilegus erat, in suum usum rapiens ea quæ in
divinum dabantur. Audiant sacrilegi quarum partium
sint. Et caput malitiæ est, quod postea vendidit Do-
minum. Vides quo ferat avaritia? Ad prodicionem.
Bene igitur Paulus « radicem omnium malorum »
hanc vocavit ¹¹, utpote quæ prodiderit Dominum,
et quotidie hoc faciat. Nonnulli aiunt ideo creditam
Judæ pecuniarum dispensationem, ceu minorem
aliis. Nam pecuniis ministrare minus est quam do-
ctrinæ; sicut et in Actis dicunt apostoli : « Non licet
nobis relicto sermone ministrare mensis ¹². »

VERS. 9 11. « Cognovit ergo turba multa ex
Judæis quod esset illic : et venerunt non propter
Jesum tantum, sed ut Lazarum quoque viderent,
quem suscitaverat a mortuis. Consultabant autem
principes sacerdotum ut et Lazarum interficerent,
quia multi propter illum abibant ex Judæis, et cre-
debant in Jesum. » Benevoli fuerunt hi qui ad Jesum

¹¹ Matth. xxvi, 8. ¹² I Tim. vi, 10. ¹³ Act. vi, 2.

venerunt, et non sicut alii, malevoli et insani. « Venerunt enim, inquit, non propter Jesum tantum, sed ut et Lazarum viderent. » Nam cum revera maximum miraculum esset, multi cupiebant ejus qui surrexerat spectatores fieri : fortassis expectantes audire a Lazaro de iis quæ in inferno. Pharisei autem tam inhumani erant, ut non solum Jesum, sed et Lazarum occidere cuperent, eo quod multis auctor salutis fieret, et miraculo suo ad fidem simpliciores adduceret. Ita apud illos crimen erat, si cui beneficeret : imo hoc male habebat eos, quod instante die festo omnes ad Bethaniam currerent, fierentque auditores miraculi, et spectatores ejus qui resurrexerat.

VERS. 12, 13. « Postero die, turba multa quæ venerat ad diem festum, cum audissent quod veniret Jesus Hierosolimam, acceperant 672 ramos palmarum, et processerunt obviam ei, et clamabant : Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel. » Cum secessisset paululum in solitudinem Dominus, ut restingeret furorem homicidarum, iterum libere accedit, et omnibus manifestatur. Instabat enim tunc tempus passionis, et non ultra oportebat eum latere, sed dare se pro salute mundi. Vide autem consequentiam passionis. Suscitavit Lazarum, miraculo hoc maximo omnium ad finem reservato : ea propter multi confluebant et credebant : credentibus multis major nascebatur invidia : invidiam autem secutæ sunt insidiæ et crux. Dicit enim : « Cum audissent turbæ quod veniret Jesus, » occurrerunt ei cum gloria, propter miraculum Lazari majorem illi impendentes honorem quam homini puro debeatur. Non enim ultra ut prophetam habebant illum. Quem enim prophetarum patres eorum sic venerati sunt olim unquam ? Unde et dicebant : « Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini. » Ex his autem verbis colligimus primum quidem quod Deus sit. Nam « Hosanna » interpretatur, Salva, obsecro, sicut et in centesimo decimo septimo Psalmo a LXX in Græcum versum est, ubi Hebræice habet : « Hosanna, » Græce dicitur : « O Domine, salva, obsecro. » Salvare autem solius Dei est : et ad ipsum dictum est : « Salva nos, Domine Deus noster ; » et ex omnibus locis collegerit quis quod salutem soli Deo Scriptura tribuat. Igitur primum quidem hoc ostendant, dicta David ipsi Christo attribuentes, quod Deus sit ; deinde quod et proprie Deus. Nam « Qui venit, » inquit, non Qui ducitur. Nam hoc servitutis est, illud autem potestatis. Dicendo vero : « In nomine Domini, » istud ipsum docet, quod ipse verus sit Deus ; non enim dicunt eum venire in nomine servi, sed Domini. Et insuper asserunt quod non sit adversarius Deo, sed in nomine Patris venerit, sicut et ipse Dominus inquit : « Ego veni in nomine Patris mei, alius autem veniet in nomine suo. » Porro regem Israel appellaverunt eum, fortassis sensibile quoddam regnum imaginantes : exspectabant enim ut surgeret rex major supra

Κύριον ἐλθόντας, καὶ οὐχὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἀγνώμονες καὶ λυττώντες. « Ἦλθον γὰρ, φησὶν, οὐ διὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἴδωσι. » Τῷ ὄντι γὰρ μεγίστου τοῦ θαύματος ὄντος πολλοὶ ἠθούλοντο θεατὰ γενέσθαι τοῦ ἀναστάντος, ἴσως προσδοκῶντές τι καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ ᾄδῃ παρὰ τοῦ Λαζάρου ἀκούσεσθαι. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι οὕτως ἀπανθρώπως εἶχον, ὥστε οὐ μόνον τὸν Ἰησοῦν θέλειν, ἀλλὰ καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνειν, διότι αἷτιος σωτηρίας πολλοῖς ἐγένετο, τῷ περὶ αὐτὸν θαύματι πρὸς τὴν πίστιν ἐπαγόμενος τοὺς ἀδολωτέρους· οὕτως ἐγκλημα παρ' αὐτοῖς ἦν καὶ τὸ καλῶς παθεῖν. Μάλιστα δὲ ἔδρακεν αὐτοὺς τὸ, τῆς ἑορτῆς ἐνιασταμένης, πάντας ἐπὶ τὴν Βηθανίαν τρέχειν, καὶ ἀκροατὰς τοῦ θαύματος καὶ αὐτόπτας τοῦ ἀναστάντος γίνεσθαι. « Τῇ ἐπαύριον ὄχλος πολλὸς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτήν, ἀκούσαντες ὅτι ἐρχεται ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱερουσόλυμα, ἔλαβον τὰ βάζα τῶν φοινίκων, καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν αὐτοῦ, καὶ ἔκραζον· Ὡς ἀνά, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. » Ἀναχωρήσας μικρὸν εἰς τὴν ἔρημον ὁ Κύριος διὰ τὸ κατασέβειν τὸν θυμὸν τῶν μαιφόνων, πάλιν παρήρσια εἰσέρχεται, καὶ πᾶσιν ἐμφανίζεται. Ἐνεστήκει γὰρ λοιπὸν ὁ καιρὸς τοῦ πάθους, καὶ οὐκ ἔτι ἔδει αὐτὸν κρύπτεσθαι, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἑαυτὸν δοῦναι. Ὅρα γὰρ ἀκολουθίαν τοῦ πάθους· Ἀνέστησε τὸν Λάζαρον, θαῦμα τελευταῖον τοῦτο τηρήσας τὸ πάντων μέγιστον· ἐκ τούτου πολλοὶ συνέτρехον καὶ ἐπίστευον· ἐκ τοῦ πιστεύειν πολλοὺς, ὁ φόβος μεζῶν· ἐκ δὲ τούτου ἡ ἐπιβουλὴ καὶ ὁ σταυρὸς. « Ἀκούσαντες γὰρ, φησὶν, οἱ ὄχλοι ὅτι ἐρχεται ὁ Ἰησοῦς, » ὑπήντησαν αὐτῷ μετὰ δόξης, διὰ τὸ ἐπὶ τῷ Λαζάρῳ θαῦμα πάντως τιμῆν αὐτῷ ἀπονέμοντες μεζῶ, ἢ κατὰ τὴν ἀνθρώπων ὀφειλομένην ψιλῶ. Οὐκ ἔτι γὰρ αὐτὸν ὡς προφήτην εἶχον· ἐπεὶ ποῖον προφήτην οὕτως οἱ πατέρες αὐτῶν τετιμήκασι ποτε ; Ὅθεν καὶ ἔλεγον· « Ὡς ἀνά, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Ἐκ δὲ τούτων τῶν βήματων συλλογισόμεθα, πρῶτον μὲν, ὅτι Θεὸς ἐστι· τὸ γὰρ, « Ὡς ἀνά, » Σῶσον δὴ, ἐρμηνεύεται, ὡς καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἑπτακαίδεκάτῳ ψαλμῷ παρὰ τῶν Ἑβδομήκοντα ἐξελληνισθὲν κεῖται· τοῦ γὰρ Ἑβραϊκοῦ, « Ὡς ἀνά, » ἔχοντος, τὸ Ἑλληνικόν, « Ὁ Κύριε, σῶσον δὴ, » ἔχει. Τὸ δὲ σῶζειν τοῦ Θεοῦ μόνου ἐστὶ, καὶ πρὸς αὐτὸν εἶρηται τὸ, « Σῶσον ἡμῶν, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν. » Καὶ πανταχόθεν ἂν συνελογισασθὲν τις, ὅτι τὴν σωτηρίαν τῷ Θεῷ μόνῳ ἢ Γραφῇ ἀνατίθησι. Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο δεικνύουσιν οἱ τὰ τοῦ Δαυὶδ ἐπὶ Χριστοῦ λέγοντες, ὅτι Θεὸς ἐστὶν· ἔπειτα, ὅτι καὶ κυρίως Θεός. « Ὁ ἐρχόμενος » γὰρ, φησὶ, οὐχὶ Ἀγόμενος. Τὸ μὲν γὰρ δουλικὸν πῶς, τὸ δὲ ἐξουσιαστικόν, τὸ ἔρχεσθαι. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, « Ἐν ὀνόματι Κυρίου, » ταῦτ' οὗτο ἐμφαίνουσιν, τὸ ἀληθινὸν Θεὸν αὐτὸν εἶναι· οὐ γὰρ « ἐν ὀνόματι » δούλου, ἀλλὰ « Κυρίου » φασὶν αὐτὸν ἔρχεσθαι. Καὶ ἔτι περισσῶσιν ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀντίθεος, ἀλλ' ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἐλθὼν. ὡσπερ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριός φησιν, ὅτι « Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, ἄλλος δὲ

κρίνεται ἐν τῷ ἰδίῳ ὀνόματι. » Καὶ βασιλέα δὲ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπεκάλουν αὐτὸν, τάχα αἰσθητὴν βασιλείαν φανταζόμενοι. Προσεδδίων γὰρ ἀναστήσεσθαι μέλλοντα σώσειν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων

« Εὐρώων δὲ ὁ Ἰησοῦς ὄναριον, ἐκάθισεν ἐπ' αὐτὸ καθὼς ἔστι γεγραμμένον· Μὴ φοβοῦ, θυγάτηρ Σιών, ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι καθήμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου. Ταῦτα δὲ οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ πρῶτον, ἀλλ' ὅτε ἐδοξάσθη ὁ Ἰησοῦς, τότε ἐμνήσθησαν, ὅτι ταῦτα ἦν ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένα, καὶ ταῦτα ἐποίησαν αὐτῷ. » Πῶς οἱ μὲν ἄλλοι εὐαγγελισταὶ τὸν Κύριον φασὶ πρὸς τοὺς μαθητάς εἰπεῖν· « Ἀύσαντες ἀγάγετέ μοι· » ὁ δὲ Ἰωάννης ἐνταῦθα οὐδὲν τοιοῦτον φησιν, ἀλλ' ἀπλῶς οὕτω φησὶν· « Εὐρώων ὁ Ἰησοῦς ὄναριον; » Καὶ τί τοῦτο; μὴ γὰρ διαφωνοῦσιν· ἀλλ' ἐκείνων εἰπόντων πλατύτερον, οὕτως ἐπιτομώτερον ἔφη, τὸ, « Εὐρώων ὁ Ἰησοῦς ὄναριον. » Λυθὲν γὰρ παρὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ἄρθῃν εὐρὴ καὶ ἐκάθισεν ἐπ' αὐτὸ. Διὰ δὲ τούτου, καὶ προφητεῖαν μὲν ἐπλήρωον τοῦ Ζαχαρίου εἰπόντος· « Μὴ φοβοῦ, θυγάτηρ Σιών, ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι καθήμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου. » Ἐπειδὴ γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἐν Ἱερουσαλήμ βασιλεύοντες, ἀδικοὶ τε ἦσαν, καὶ πλεονέκται, φησὶν ὁ προφήτης· « Μὴ φοβοῦ, Σιών· » ὁ γὰρ προφητευσόμενός σοι παρ' ἐμοῦ βασιλεὺς, οὐ τοιοῦτος, ἀλλὰ πρὸς καὶ μετρίφρων, καὶ οὐδὲν ἀλαζονικὸν ἐνδεικνύμενος· καὶ δεικνύεται ἀπὸ τοῦ ὄνου ἐπικαθήμενος ἔλθειν. Οὐ γὰρ στρατόπεδον ἐπισυρόμενος εἰσήλθεν, ἀλλ' ὄνου ἐποχούμενος. Ἦν δὲ καὶ τοῦ μέλλοντος σύμβολον τὸ ἐπικαθίσει αὐτὸν ὄνου. Ἀκάθαρτον μὲν γὰρ τοῦτο ζῶον παρὰ τῷ νόμῳ, σύμβολον δὲ τοῦ ἀκαθάρτου τοῦ τῶν ἐθνῶν λαοῦ, ᾧ ἐπικαθίεται ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος Ἰησοῦς, ὑποτάττων τὸν ἀνυπότακτον καὶ ἀπειθευτὸν τοῦτον ὡς πῶλον, φημί, τὸν νέον λαόν, ὃν καὶ ἀνάγει ἐπὶ τὴν ἀληθινὴν Ἱερουσαλήμ, ὑποχείριον αὐτῷ καὶ ὑποκλινῆ γενόμενον. Ἦ γὰρ οὐχὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν συνήγαγεν ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ὁ Κύριος, λαὸν αὐτοῦ γενομένους, καὶ ὑπακούσαντας τῷ κηρύγματι; Ἐμήνουν δὲ καὶ οἱ φοίνικες, τάχα μὲν καὶ τὸ νικητὴν αὐτὸν γενέσθαι τοῦ θανάτου ἀναστήσαντα τὸν Λάζαρον· ὁ γὰρ φοίνιξ ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῖς νικηταῖς ἐδίδοτο. Τάχα δὲ ἐδήλου καὶ τὸ οὐράνιον εἶναι τὸν εὐφημούμενον, καὶ ὑψόθεν ἤκοντα. Μόνος γὰρ τῶν ἄλλων δένδρων ἀνατείλει μὲν εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, ὡς εἰπεῖν, ἐν ὕψει δὲ κομᾶ, θαλλοὺς φέρων ἐπὶ τῆς κόμης λευκοῦς· ἐν δὲ τῷ στελέχει καὶ τοῖς μέσοις ἄχρι τῆς κορυφῆς, τραχύς ἔστι καὶ δυσανόθευτος, τοὺς ἐπὶ τῶν κλάδων σκόλοπας προβαλλόμενος. Οὕτως οὖν καὶ ὁ πρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἐλαύνων, τραχεῖαν μὲν αὐτὴν εὐρήσει καὶ ἀνάντη, διὰ τῶν κόπων ὁδεύων τῆς ἀρετῆς· πρὸς δὲ τὸ ὕψος τῆς γνώσεως ἀφικόμενος, ἐντεύξεται τῷ λαμπροτάτῳ τῆς θεογνωσίας φωτὶ, καὶ τῇ ἀποκαλύψει τῶν ἀπορρήτων, καθάπερ τοῖς τοῦ φοίνικος λευκοτάτοις θαλλοῖς. Σὺ δὲ μοι θαύμαζε τὸν εὐαγγελιστὴν, πῶς οὐκ ἐπαισχύνεται, ἀλλ'

A quam fert humana natura, qui liberaret, eos a Romanorum imperio.

Vers. 14-16. « Nactus autem Jesus asellam, sedit super eam : sicut scriptum est : Noli timere, filia Sion, ecce rex tuus venit sedens super pullum asinae. Hæc autem non cognoverunt discipuli ejus primum : sed quando glorificatus est Jesus, tunc recordati sunt quod hæc essent scripta de eo, et quod hæc fecissent ei. » Quomodo alii quidem evangelistæ Dominum dicunt ad discipulos dixisse : « Solvite, et adducite mihi; » Joannes autem nihil tale dicit, sed tantum, inquit : « Nactus Jesus asellam? » Et quid hoc? Non enim inter se dissident; sed quod illi dixerunt fusius, hic quodam compendio dixit : « Nactus Jesus asellam. » Solutam enim a discipulis et adductam invenit, et sedit super eam, et propterea etiam prophetiam implevit Zachariæ, qui dixit : « Ne timeas, filia Sion, ecce rex tuus venit tibi sedens super pullum asinae¹⁴. » Quia enim ut plurimum reges Jerusalem injusti et avari fuerunt, dicit propheta : « Ne timeas, Sion. » Nam rex de quo prædico tibi, non talis est, sed mitis et modestus, et nullam præ se ferens arrogantiam : idque ostenditur ex eo quod insidens asino veniat. Non enim exercitum post se trahens ingressus est, sed asino vectus. Erat et futuri symbolum quod ipse selerit super asina. Immundum enim animal hoc in lege, symbolum erat immundi gentilium populi, super quo insedit Dei Verbum Jesus, subjiciens indomitum et ineruditum illum quasi pullum, novum dico populum, et adduxit in Jerusalem veram, cum factus esset subditus ei. Annon et eos qui ex gentibus, congregavit in cælum Dominus, factos sibi in populum, et obediētes ejus prædicationi? Declarabant autem et palmae, fortasse quidem quod et victor fuerit mortis, resuscitato Lazaro. Palma enim in certaminibus datur victoribus. Fortassis autem significabant eum qui laudabatur, cœlestem esse, et e summis venisse. Sola enim aliarum arborum erigit se in ipsum cælum, ut sic dicam, in summitate autem folia habet, alba germina in folio ferens; porro in trunco et medullis usque ad fastigium aspera est, et vix ascensibilis : in ramis autem virgas erectas promittens. Ita et qui ad cognitionem Verbi et Filii Dei properat, asperam quidem illam inveniet, ambulans per labores virtutis. Veniens autem ad summitatem scientiæ, assequetur fulgidissimum lumen cognitionis diviniæ, et revelationem invisibilium et ineffabilium, quasi candidissima palmarum germina. Cæterum admirare hic evangelistam quomodo non erubescat, sed evulget primum apostolorum ignorantiam. « Hæc enim, inquit, non cognoverunt discipuli ejus primum, sed quando Jesus glorificatus est. » Gloriam autem dicit ascensionem post crucem et passionem. Tunc enim cognoverunt in adventu

¹⁴ Zachar. ix, 9.

Spiritus, « quod de illo essent scripta. » Nam fortassis sciverunt quod fuerint scripta : quod autem de Jesu, ignoraverunt : idque utiliter, alioqui scandalizati fuissent cum crucifigeretur, siquidem rex a Scriptura annuntiatu fuisset talia passus.

« Τὰ ἑπ' αὐτῷ ἦσαν γεγραμμένα. » Ὅτι μὲν γὰρ ἐγγράπτο, τυχὸν ἤδεσαν· ὅτι δὲ ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ, τοῦτο αὐτοῦς ἐλάθανε συμφερόντως· ἥ γὰρ ἂν ἐσκανδαλισθησαν ἐπ' αὐτῷ σταυρουμένῳ, εἰ γε βασιλεὺς παρὰ τῆς Γραφῆς ἀναγορευόμενος, τοιαῦτα πάσχει.

Vers. 17-19. « Testabatur igitur turba quæ erāt cum eo quando Lazarum vocavit de monumento, et suscitavit eum a mortuis. Propterea et obviam venit ei turba, quod audierant eum edidisse hoc signum. Pharisei ergo dixerunt inter se : Videtis quod **674** nihil proficitis? ecce mundus post eum abiit. » Turba, inquit, quæ viderat miraculum de Lazaro, testis erat et annuntiatrice potentie ipsius : ideo et occurrerunt ei cum gloria hi qui audierant hoc factum signum, scilicet credentes. Neque enim nisi credidissent, ita repente fuissent conversi. Pharisei autem dicentes : « Videtis quod non proficitis quidquam, » non ex malitia hæc loquuntur, non enim fuerunt ex his qui mortem meditati erant Jesu, sed benevoli quidem esse videntur, nondum libere loqui audentes, eo quod non audebant manifeste resistere his qui contra Dominum sæviebant, et per occasionem tentant reprimere illos, fere talia dicentes : Quæ vestra utilitas ex multis contra hominem hunc insidiis? Quantum enim insidiamini, tantum hic crescit, et augetur gloria ejus. « Nam mundus, » hoc est omnis multitudo, « post eum vadit ; » atque ita quia nihil efficitis, cessate ab insidiis, ut ne frustra injustitiam patretis.]

Vers. 20-25. « Erant autem quidam Græci ex his qui ascenderant ut adorarent in festo. Ili ergo accesserunt ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galilææ, et rogabant eum, dicentes : Domine, volumus Jesum videre. Venit Philippus, et dicit Andreæ, Andreas rursus et Philippus dicunt Jesu. Jesus autem respondit eis dicens : Venit hora ut glorificetur Filius hominis. Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti dejectum in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet : si vero mortuum fuerit, multum fructum affert. » Propter pulchritudinem templi, et ea quæ de Judæis dicebantur admiranda, multi etiam Græcorum ascenderunt adoraturi. Parum autem aberat quin hi proselyti fierent, hoc est ad Judaismum accederent. Igitur fama communicata de Jesu, accedunt ad Philippum, et rogaverunt eum ut viderent Jesum, hoc est petiverunt. At ille (sed vide modestiam, et bonum ordinem) « Andreæ dicit, » tanquam ei qui ante se erat : et ille non arrogat sibi suggestionem, neque auctoritatem usurpat, sed simul accipit et Philippum, et ita fidenter Domino referunt. Tantus ordo, amorque mutuus inter eos erat. Quid igitur Dominus? Cum discipulis interdixisset ne in viam gentium abirent, videretque gentes se jam accedere (Græci

ἐκπομπεῖ τὴν προτέραν ἀγνοίαν τῶν ἀποστόλων. « Ταῦτα γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐγνώσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ πρότερον, ἀλλ' ὅτε Ἰησοῦς ἐδοξάσθη. » Δόξαν δὲ λέγει τὴν μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὸ πάθος ἀνάληψιν. Τότε δὴ τότε ἐγνώσαν τῆ τοῦ Πνεύματος πάντως. Ὅτι μὲν γὰρ ἐγγράπτο, τυχὸν ἤδεσαν· ὅτι δὲ ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ, τοῦτο αὐτοῦς ἐλάθανε συμφερόντως· ἥ γὰρ ἂν ἐσκανδαλισθησαν ἐπ' αὐτῷ σταυρουμένῳ, εἰ γε βασιλεὺς παρὰ τῆς Γραφῆς ἀναγορευόμενος, τοιαῦτα πάσχει.

« Ἐμαρτύρει οὖν ὁ ὄχλος ὁ ὢν μετ' αὐτοῦ, ὅτε τὸν Λάζαρον ἐφώνησεν ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ὑπήνησεν αὐτῷ ὁ ὄχλος, ὅτι ἤκουσε τοῦτο αὐτὸν πεποιθέναι τὸ σημεῖον. Οἱ οὖν Φαρισαῖοι εἶπον πρὸς ἑαυτούς· Θεωρεῖτε, ὅτι οὐκ ὠφέλειτε οὐδέν; Ἴδε ὁ κόσμος ἀπῆλθεν ὀπίσω αὐτοῦ. » Ὁ ὄχλος, φησὶν, ὁ ἐπὶ τῷ Λαζάρῳ τὸ θαῦμα ἰδὼν, μάρτυς ἦν, καὶ κήρυξ τῆς τοῦτου δυνάμεως· διὸ καὶ ὑπήνησεν αὐτῷ μετὰ δόξης οἱ ἀκούσαντες τοῦτο γενέσθαι τὸ σημεῖον, δηλονότι πιστεύσαντες. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ ἐπίστευσαν, οὕτως ἀθρόον μετετέθησαν. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι οἱ λέγοντες, ὅτι « Θεωρεῖτε, ὅτι οὐκ ὠφέλειτε οὐδέν, » οὐκ ἀπὸ πονηρίας ταῦτα φθέγγονται· οὐ γὰρ ἐκ τῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος μελετώντων ἦσαν, ἀλλ' εὐγνώμονες μὲν εἴασιν εἶναι, ἀπαρῆρσιστοὶ δὲ· διὸ μὴ τολμῶντες φανερώς ἀντιστήναι τοῖς κατὰ τοῦ Κυρίου λυττώσιν, ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πράγματος πειρῶνται ἀναστέλλειν αὐτούς, μονονουχί τοιαῦτα λέγοντες· Ποία ὑμῖν ὠφέλεια ἀπὸ τῶν πολλῶν τῶν κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τοῦτου ἐπιβουλῶν; Ὅσον ἂν ἐπιβουλεύητε, τοσοῦτον οὕτως αὐξεται, καὶ ἐπιδίδωσιν ἡ δόξα αὐτοῦ. « Ὁ κόσμος » γὰρ, ἦτοι τὸ πᾶν πληθός, « ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν. » Ὅστε ἐπεὶ οὐδὲν ἀνύετε, παύσασθε τῶν ἐπιβουλῶν, ἵνα μὴ ἀνομήτε διακενῆς.

« Ἦσαν δὲ τινες Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀναβαιόντων, ἵνα προσκυνήσωσιν ἐν τῇ ἑορτῇ. Οὗτοι προσῆλθον Φιλίππῳ τῷ ἀπὸ Βηθσαϊδᾶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες· Κύριε, θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν. Ἐρχεται Φίλιππος καὶ λέγει τῷ Ἀνδρέᾳ καὶ πάλιν Ἀνδρέᾳ καὶ Φίλιππος λέγουσι τῷ Ἰησοῦ. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς, λέγων· Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσῶν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει. » Διὰ τὸ τοῦ ναοῦ κάλλος, καὶ τὰ λεγόμενα παρὰ Ἰουδαίους θαυμαστά, πολλοὶ καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀνῆσαν προσκυνήσοντες. Οὗτοι δὲ ἐγγὺς ἦσαν τοῦ καὶ προσήλυτοι γενέσθαι, ἦτοι τῷ Ἰουδαϊσμῷ προσελθεῖν. Τῆς οὖν περὶ τοῦ Ἰησοῦ φήμης διαδοθείσης, « προσέλασι τῷ Φιλίππῳ, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν » ὥστε τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν, τουτέστιν, ἠτήσαντο. Ὁ δὲ (ἀλλ' ὄρα μετριοφροσύνην καὶ εὐταξίαν) « τῷ Ἀνδρέᾳ λέγει, » ὡς πρὸ αὐτοῦ ὄντι. Κάκεινος οὐχ ἀρπίζει τὴν ὑπόμνησιν, οὐδὲ αὐθεντεῖ, ἀλλὰ συμπαραλαβὼν καὶ Φίλιππον, οὕτω θαρρῶς τὴν ὑπόμνησιν· τοσαύτη εὐταξία καὶ φιλαλληλία αὐτοῖς ἐνεπολιτεύετο. Τί τοίνυν ὁ Κύριος; Ἐπειδὴ τοῖς μαθηταῖς παρήγγειλεν εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπελθεῖν, ἑώρα δὲ ἤδη τὰ

ἔθνη αὐτῶ προσιόντα (οἱ γὰρ Ἕλληνες οἱ θέλοντες αὐτὸν ἰδεῖν, ἔθνη οὖν πάντως ἦσαν), τοὺς δὲ Ἰουδαίους ᾄδει αὐτῶ ἐπιβουλευόντας· Καίρως, φησὶν, λοιπὸν ἐπὶ τὸ πάθος ἐλθεῖν. Ἐλήλυθεν γὰρ ἡ ὥρα τοῦ σταυροῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἐγὼ γὰρ ὑφελος τὰ μὲν ἔθνη προσιόντα ἡμῖν μὴ προσδέχεσθαι, τοῖς δὲ Ἰουδαίοις μισοῦσι καὶ διώκουσι προστρέχειν; Ἐπεὶ τοίνυν οἱ ἐξ ἔθνων προστρέγουσιν ἡμῖν, νῦν λοιπὸν ἡ ὥρα τοῦ σταυρωθῆναι. Οὐκοῦν συγχωρήσω τοῖς Ἰουδαίοις πέρας ἐπαγαγεῖν ταῖς βουλευμασιν αὐτῶν, καὶ ἐνδώσω αὐτοῖς, ὥστε σταυρωῶσαι με, ἵνα δὴ ἀπροφάτιστοι ὦσιν εἰς τὸ μετέπειτα, εὐλόγως ἐμοῦ ἀφέντος αὐτοὺς ὡς σταυρωτὰς ἑμοῦ καὶ φονεῖς, καὶ τοῖς ἔθνεσι προσχωρήσαντος τοῖς ἡδὴ ἀρξαμένοις προσεῖναι τῇ ἐμῇ διδασχῇ. Λίαν γὰρ ἄδικον τοῖς μὲν ἔθνεσι διψῶσι τοῦ λόγου καὶ τῆς σωτηρίας, μηδὲν δίδόναι, τοῖς δὲ ἀποπτύουσι τὰ διδόμενα Ἰουδαίοις καὶ ἐπιβουλεύουσι τῶ εὐεργέτῃ προσλιπεῖν. Εἴτα ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν οἱ μαθηταί, ὅτι ὅτε καὶ τὰ ἔθνη προσεῖναι ἤρξαντο, τότε καὶ ἀποθνήσκει, φησὶν, ὡς Αὐτὸ τοῦτο μᾶλλον τὸ ἀποθάνειν ἐμὲ, αὐξήσει τὴν τῶν ἔθνων πίστιν. Ὡσπερ γὰρ ὁ κόκκος τοῦ σίτου ὅταν σπασθῆ ἀποθάνῃ, τεχνικαῦτα πολλὸν καρπὸν φέρει· οὕτως δὴ καὶ ὁ ἐμὸς θάνατος πολλὸν τὸν ἐν τῇ πίστει τῶν ἔθνων καρπὸν ἐνέγκει. Ὡστε μηδεὶς σκανδαλιζέσθω, ὡς τῆς τῶν ἔθνων προσαγωγῆς διὰ τοῦ θανάτου μὴ κολωδουμένης· ἀλλὰ τῶ τοῦ κόκκου ὑπολείμματα πεπιθέσθω, τὴν ἐν τῶ θανάτῳ μου πτώσιν, αὐξήσιν τῶν πιστευόντων γενήσεσθαι. Εἰ γὰρ ἐν τῶ

A enim qui volebant eum videre, omnino gentiles, erant : Judæos autem sciebat sibi insidiari), Tempus, inquit, nunc est accedendi ad passionem. « Venit enim, inquit, hora » crucis, « ut glorificetur Filius hominis. » Nam quid opus est gentes quæ nos accedunt, non suscipere, et accurrere ad Judæos, qui oderunt et persequuntur ? Igitur quia ex gentibus veniunt ad nos, nunc est tempus ut crucifigat. Igitur permittam Judæis ut insidiandi finem faciant, et permittam eis ut crucifigant me, ut certe nullam habeant excusationem **675** posthac, cum juste reliquero eos ut crucifixores et interfectores meos, et contulero me ad gentes, quæ nunc venire incœperunt ad doctrinam meam. Nam valde injustum est nihil dari gentibus, quæ verbum ac salutem sicut B Judæis autem qui respuunt sibi data, et insidiantur benefactori, luxum suppeditare. Insuper ne scandalizentur discipuli quod quando et gentes accedere incœperunt, tunc moriatur, dicit quod suum mori fidem gentium magis aucturum sit. Nam « sicut granum frumenti cum seminaveris, moritur, et tunc multum fructum affert, » utique et mea mors magnum fructum in fide gentium apportat : et ita nullus scandalizetur, quod adductio gentium per mortem meam non prohibeatur, sed ab exemplo grani credat casum in morte mea, incrementum eorum qui crediderint, allaturum. Nam si hoc in grano fit, multo magis in me. Cum enim mortuus fuero, et resurrexero, multo magis ostendam virtutem meam, et cum resurrexero, omnes credent mihi ut Deo.

Ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῶ κόσμῳ τούτῳ, εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν. Ἐὰν ἐμοὶ διακονῇ τις, ἐμοὶ ἀκολουθήσει· καὶ ὅπου εἰμι ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκωνος ὁ ἐμὸς ἔσται. Καὶ ἂν τις ἐμοὶ διακονῇ, τιμήσει αὐτὸν ὁ Πατήρ. » Ἐπειδὴ ἐγγὺς ἦν τοῦ πάθους ὁ Κύριος, ᾄδει δὲ τοὺς μαθητὰς κατηφέας πλήρεις ἐσομένους, διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι Τοσοῦτον ὡ δεῖ ὑμᾶς ἐπὶ τῶ ἐμῶ θανάτῳ κατηφιᾶν, ὥστε ἂν καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ μὴ ἀποθάνητε, οὐδ' ὑμῖν ἔσται κέρδος, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἄνθρωπος ἀπλῶς, ὅς τὴν παρωσαν ζωὴν ἀγαπᾷ, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ φιλεῖ, D τούτέστι, τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς τὰς ἀτόπους ποιεῖ, καὶ παρὰ τὸ θεὸν χαρίζεται αὐτῇ, καὶ μὴ καταφρονεῖ θανάτου, ἀπόλλυσι ταύτην. Ὁ δὲ μισῶν αὐτήν, τούτέστιν, ὁ μὴ ὑπέκων αὐτῇ, μηδὲ ὑποκλινόμενος, « φυλάξει αὐτήν εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Θέλων δὲ ἐνδείξασθαι τὴν ἐπισταμένην ἀποστροφὴν, ἣν δεῖ ποιῆσθαι πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς, εἶπε τὸ, « Ὁ μισῶν. » Καὶ γὰρ τῶν μισουμένων οὔτε ὄψιν ἰδεῖν, οὔτε φωνὴν ἀκοῦσαι ὑπομένομεν. Οὕτως οὖν δεῖ διακρίσθαι πρὸς τὰς ἀλόγους τῆς ψυχῆς ὀρέξεις, τέλειον μῖσος μισοῦντας αὐτάς. Τῶ δὲ εἰπεῖν, ὅτι « Ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῶ κόσμῳ τούτῳ, » ἐμφαίνει τὸ πρόσκαιρον τοῦ πράγματός. Ἐπεὶ γὰρ φωνικὸν ἐξόκει καὶ ἀπηγνῆς τὸ παράγγελμα, παραμυ-

Vers. 25, 26. « Qui amat animam suam, perdet eam : et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eam. Si quis mihi ministrat, me sequatur : et ubi sum ego, illic et minister meus erit. Si quis mihi ministraverit, cohonestabit eum Pater. » Quoniam prope erat passionem Dominus, et sciebat discipulos mœrere plenos fore : ideo dicit quod Usque adeo non oportet vos in mea morte mœrere, ut etiam vos quoque nisi moriamini, nullum lucrum habebitis. Et in summa, omnis homo qui præsentem vitam diligit, et « animam suam amat, » hoc est sua desideria absurda facit, et permittit ei quod non oportet, nec contemnit mortem, « perdit eam : » qui autem odit illam, hoc est qui non concedit ei, neque ab illa flectitur, « custodiet illam in vitam æternam. » Volens autem ostendere magnam aversationem quæ habenda est erga concupiscentias animæ, dixit, « Qui odit. » Etenim non sustinemus ut videamus faciem vel audiamus vocem eorum qui odio habentur. Igitur oportet ita esse affectos in absurdos animæ appetitus, ut extremo odio illos habeamus. Quod autem dicit, « Qui odio habet animam suam in hoc mundo, » declarat temporalem rem esse. Nam quia videtur crudele præceptum et grave, mitigat illud per hoc quod adjicit, « in mundo hoc. » Non enim, inquit,

in immensum tempus jubeo haberi odio animam, sed in hoc transitorio mundo aversari eam quæ tibi tam absurda imperat. Subdit autem et lucrum, dicens, « In æternam vitam custodiet eam. » Olio quidem habes ad tempus, in secula autem servas viventem divinam vitam. Cum autem adhortatur eos magis ad contemptum præsentis vitæ, et contra mortem animat, dicit, **676** « Qui mihi ministrat, me sequatur : » ita promptus sit ad mortem, ut ego. Imitationem autem hic per opera dicit. Deinde et consolatio sequitur, « Ubi ego sum, et minister meus erit. » Ubi autem Christus? In cælis : et ita qui per mortem eum sequitur, et non adhæserit huic mundo, illic erit in cælis. Opponuntur enim inter se sursum et deorsum. Qui diligit infra esse, sursum non erit; qui autem fugit quæ infra sunt et mundum, sursum et in cælis erit. « Nam si quis mihi ministraverit, inquit, honorabit eum Pater. » Non dixit, Ego honorabo eum, sed « Pater : » commendans per hoc quod verus Filius sit. Pater enim honore prosequetur talem, ut ministrum veri Filii. Præterea per hoc docet quod non sit contrarius Deo. Deus enim et Pater non cohonestaret ministrantem ei qui sibi contrarius sit. Igitur, ne amemus animam nostram, ut servemus a periculis pro veritate, ut nolimus affligi pro bono; sed si quidem ministri Christi sumus, exponamus eam periculis pro veritate, et erimus omnino ubi nunc est Christus. Non de divinis loquor dignitatibus, nam ille natura est Deus, sed in quibus humana natura ornari potest, ut ille Deus natura sit, nos tui gratia et adoptione.

τῶν θεοπροπέσι λέγω ἀξιώμασιν (ἐκεῖνος γὰρ φύσει θεὸς δύνασθαι φύσιν, οἷον ἐκεῖνος θεὸς φύσει, ἡμεῖς

Vers. 27, 28. « Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, serva me ex hac hora, sed propterea veni in horam hanc. Pater, illustra nomen tuum. Venit ergo vox de cælo : Et illustravi, et rursus illustrabo. » Quid est quod dicit? Videtur enim sibi ipsi contraria loqui. Nam qui superior videtur admonere ut exerceamur et parati simus ad mortem, et odio habeamus animam, hic nunc turbatur, inquit, moriturus : quod non est exhortantis ad mortem, sed avertentis. At si recte consideraveris, invenies quod turbari ipsum, adhortatio sit ad contemptum mortis. Ut enim nequis possit dicere quod ipse extra humanas passiones constitutus, facile de morte philosophetur, et ipse extra pericula alios admoneat : ostendit quod et ipse ab humanis proprietatibus tentatus sit, et nostræ naturæ fuerit particeps, quamvis absque peccato. Idcirco quamvis mœreat et turbetur ut homo, qui natura vitæ amans est, non tamen mortem devitat niptote quæ esset pro mundi salute. « Propterea enim, inquit, veni in hanc horam, » ut pro omnibus mortem suscipiam. Docet autem per hæc nos, ut nos, etiamsi turbeamur et mœreamus, non fugiamus pro veritate mortem : quia et ego, inquit, cum turber (homo enim vere sum, et permitto naturæ

θεῖται τοῦτο διὰ τοῦ προσθεῖναι, « Ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτῳ. » Μὴ γὰρ, φησὶν, εἰς ἀπέραντον χρόνον κελεύω μισεῖν τὴν ψυχὴν· ἐν τῷ παροδικῷ τοῦτῳ κόσμῳ ἀποστράφηθι ταύτην, ἐπιτάσσουσάν σοι τὰ ἄτοπα. Ἐπάγει δὲ τὸ κέρδος· « Εἰς ζωὴν αἰώνιον, φησὶ, φυλάξει αὐτήν. » Μισεῖς μὲν πρόσκαιρον, εἰς αἰῶνας δὲ τηρεῖς ζῶσαν τὴν θεῖαν ζωὴν. Προτρεπόμενος δὲ αὐτοὺς πλέον ἐπὶ τὴν τοῦ παρόντος βίου καταφρόνησιν, καὶ κατὰ τοῦ θανάτου θαρρόνως, φησὶν· « Ὁ ἔμοι διακονῶν, ἔμοι ἀκολουθεῖτω· οὕτως ἔτοιμος ἔστω πρὸς τὸν θάνατον, ὡς ἐγώ. Ἀκολούθησιν γὰρ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐνταῦθα λέγει. Εἶτα καὶ ἡ παραμυθία· « Ὅπου εἰμι ἐγώ, καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται. » Ποῦ δὲ ὁ Χριστός; Ἐν οὐρανοῖς. Ὡστε ὁ διὰ τοῦ θανάτου αὐτῷ ἀκολουθῶν, καὶ μὴ τῷ κόσμῳ τοῦτῳ προσηλωθεὶς, ἐκεῖ ἔσται ἐν οὐρανοῖς. Ἀντίκειται γὰρ ἀλλήλοις τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω. Ὁ ἀγαπῶν κάτω εἶναι, ἄνω οὐκ ἔσται· ὁ δὲ φεύγων τὰ κάτω καὶ τὸν κόσμον, ἄνω καὶ ἐν οὐρανοῖς ἔσται. « Ἐάν τις γὰρ ἐμοὶ διακονῇ, φησὶ, τιμήσει αὐτὸν ὁ Πατήρ μου. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Τιμήσω ἐγὼ αὐτὸν, ἀλλ', « ὁ Πατήρ, » τὸ γνήσιον παριστῶν διὰ τούτου· ὡς γὰρ γνησίῳ Υἱοῦ διακονον τιμῆς ἀξιῶσαι ὁ ἀληθινὸς Πατήρ· ἅμα δὲ καὶ τὸ μὴ εἶναι ἀντιθεὸς διὰ τούτου δείκνυσιν· οὐκ ἂν γὰρ ὁ θεὸς καὶ Πατήρ ἐτίμα τοῦτον ἀντικείμενον αὐτῷ ὄντα διάκονον. Καὶ μὴ τοῖνον φιλήσωμεν τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἐν τῷ ταύτῃ ἐκ τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας κινδύνων συντηρεῖν, καὶ μὴ θέλειν κακοπαθεῖν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ· ἀλλ' εἴπερ διάκονοι Χριστοῦ ἐσμεν, ἐκδῶμεν ταύτην τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας κινδύνοις, καὶ ἐσόμεθα πάντως ἐν οἷς ἔστι νῦν ὁ Χριστός, οὐ θεός, ἀλλ' ἐν οἷς ἐνδέχεται τὴν ἀνθρωπίνην διαπρέ-
θεοὶ θέσει καὶ χάριτι.

« Nūn ἡ ψυχὴ μου τετάραχται. Καὶ τί εἶπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης; ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. Πάτερ, δόξασόν σου τὸ ἔνομα. Ἦλθεν οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. » Τί ἐστι τοῦτο ὁ λέγει; Δοκεῖ γὰρ ἐναντιοφωνεῖν αὐτὸς ἑαυτῷ. Ὁ γὰρ ἄνω-τέρῳ πρὸς θάνατον δοκῶν ἐπαλείφειν, καὶ μισεῖν τὴν ψυχὴν προτρεπόμενος, οὕτως νῦν ταράττεται, φησὶ, μέλλων ἀποθανεῖν· ὁ οὐ προτρεπομένου ἐστὶν εἰς θάνατον, ἀλλ' ἀποτρεπομένου. Ἄλλ' εἰ καλῶς σκοπήσεις, εὐρήσεις, ὅτι καὶ τὸ ταράττεσθαι αὐτὸν προτροπὴ ἐστὶν εἰς τὸ θανάτου καταφρονεῖν. Ἴνα γὰρ μὴ ἔχη τις λέγειν, ὅτι αὐτὸς ἔξω τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ὢν, εὐκόλως περὶ θανάτου φιλοσοφεῖ, καὶ ὡς ἐκτὸς κινδύνων ἄλλοις παραινεῖ, δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτὸς τῶν ἀνθρωπίνων ἰδιωμάτων πεπείραται, καὶ τῆς ἡμετέρας μετέσχε φύσεως, εἰ καὶ χωρὶς ἁμαρτίας. Διὸ καίτοι ἀθυμῶν καὶ ταραττόμενος ὡς ἄνθρωπος διὰ τὸ φύσει φιλόζωνος, ὁμοῦς οὐ παραινέται τὸν θάνατον, ὡς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου ὄντα. « Διὰ γὰρ τοῦτο, φησὶν, ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην, » ἵνα τὸν ὑπὲρ πάντων ἀναδέξωμαι θάνατον. Διδάσκει δὲ φανερῶς διὰ τούτου ἡμᾶς, ἵνα μηδὲ ἡμεῖς κἂν ταραττώμεθα, κἂν ἀδημονῶμεν, τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας φεύγωμεν θάνατον.

Ἐπεὶ κἀγὼ, φησὶ, ταράττομαι (ἄνθρωπος γὰρ τῷ
 ὄντι εἰμι, καὶ συγχωρῶ τὴν φύσιν τῆ αὐτῆς ἐπι-
 δείκνυσθαι) ὁμῶς οὐ λέγω πρὸς τὸν Πατέρα, ἵνα
 με σώσῃ ἐκ τῆς ὥρας ταύτης· ἀλλὰ τί λέγω;
 ἢ Πάτερ, δόξασόν σου τὸ ὄνομα· τοῦτέστι, Τὸν
 σταυρὸν, καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων σωτηρίας
 κίνδυνον, εὐδόκησόν με ἀναδέξασθαι. Ὅρα δὲ ὅτι
 ἔδξαν Θεοῦ ὠνόμασε, τὸ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀποθα-
 νεῖν· ὁ δὲ καὶ ὁ Πατήρ, ἢ Καὶ ἐδόξασα, φησὶ, καὶ
 πάλιν δοξάσω. Ὡς τὸις τε γὰρ πρὸ τοῦ σταυροῦ
 θαύμασιν, ἃ ἐν τῷ ἐμφῶ ὀνόματι ἐτέλεις, ἢ ἐδόξασα,
 καὶ πάλιν ὢ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ διὰ σοῦ θαύματα
 ποιήσας, ἢ δοξάσω, ἢ καὶ μετὰ τὴν ταφὴν ἀναστή-
 σας σε, καὶ τὸ Πνεῦμα πέψας, ἔτι ἐνδοξότερον καὶ
 ἐξ ἑμῶν ὀνομα καὶ σὲ καταστήσω. Τινὲς δὲ τὸ, ἢ Νῦν
 ἢ ψυχὴ μου τετάρταται, ἢ οὐχ ὡς τοῦ Ἰησοῦ τὸν
 θάνατον φοβουμένου κατὰ τὸ ἀνθρώπινον λέγεσθαι
 ἐνόησαν, ἀλλὰ προορῶν, φασὶ, τὴν ἐκπτώσιν τῆς
 παραπικραινοῦσης τῶν Ἰουδαίων γενεᾶς, καὶ ὑπερ-
 αἰγῶν αὐτῶν, καὶ φειδόμενος, καὶ κτηδόμενος, τα-
 ράττεται δι' ἐκείνους, καὶ λύπη βάλλεται ὁ φιλάν-
 θρωπος. Οὐ γὰρ τὸν θάνατον, φασὶ, φοβούμενος,
 ἐπεὶ μηδὲ ἡγνόει τίνας ἐνεκεν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐποιή-
 σαστο ἄφριξεν, ὡς καὶ αὐτὸς λέγει· ἢ Διὰ τοῦτο ἦλθον
 προετρέπετο, ἢ Μὴ φοβείσθε, λέγων, ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα;

ἢ Ὁ οὖν ὄχλος ὁ ἐστώς, καὶ ἀκούσας, ἔλεγον
 βροντὴν γεγονέναι. Ἄλλοι ἔλεγον· Ἄγγελος αὐτῷ
 ἐλάληκεν. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν· Οὐ δι'
 ἐμὲ ἢ φωνὴ αὕτη γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. Νῦν κρίσις
 ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου
 τούτου ἐκβλήθησεται ἔξω. Κἀγὼ ἐάν ὄψωθῶ ἐκ τῆς
 γῆς, πάντας ἐλκίσω πρὸς ἑμαυτόν. Τοῦτο δὲ ἔλεγε,
 σημαίνων τοῖσι θανάτῳ ἐμελλεν ἀποθνήσκειν. ἢ
 Χαχύτεροι ὄντες καὶ ἀμαθέστεροι οἱ πλείους, ἐνόμι-
 σαν βροντὴν εἶναι τὴν φωνὴν, καίτοι εὐσημον οὔσαν
 καὶ τετρανωμένην. Ταχέως γὰρ ἐπελάθοντο τῶν τῆς
 φωνῆς ῥημάτων, τὸν ἦχον μόνον κατέχοντες ταύτης.
 Ἐτεροι δὲ καταίχον μὲν καὶ τὰ ῥήματα αὐτὰ τῆς
 φωνῆς, λέγω δὲ τὸ, ἢ Ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω· ἢ
 μὴ συνιέντες δ' ὁμῶς τίς ὁ νοῦς τῶν ῥημάτων τού-
 των, ἄγγελον αὐτῷ ἐλάληκεναι ζήνοντο, διὸ καὶ δυσ-
 νόητα αὐτοῖς εἶναι ταῦτα, ὡς ὑπ' ἀγγέλου λεχθέντα.
 Ὁ δὲ Ἰησοῦς, ἢ Οὐ δι' ἐμὲ, φησὶ, γέγονεν αὕτη ἢ
 φωνή, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. ἢ Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐκ ἐδεόμην
 τοῦ μαθεῖν, ἔτι ἐδόξασεν ὁ Πατήρ, καὶ πάλιν δοξά-
 σαι τὸ αὐτοῦ ὄνομα· ὑμεῖς δὲ ἐδέεσθε τοῦ μαθεῖν,
 ἔτι οὐκ εἰμι ἀντίθεος, ἀλλ' εἰς δόξαν τοῦ ὀνόματος
 τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ δι' ἐμὲ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μέλλει
 δοξάζεσθαι, πῶς εἰμι ἀντίθεος; ἢ Δι' ὑμᾶς οὖν
 γέγονεν ἢ φωνή, ἢ ἵνα γινώτε ὅτι πρὸς δόξαν εἰμι
 τοῦ Θεοῦ· κἀν μὴ δύνησθε δὲ γινώσκειν, ἐρωτήσαντες
 τοῖν μάθετε, ὃ ἀγνοεῖτε. Τὸ δὲ, ἢ Νῦν κρίσις ἐστὶ
 τοῦ κόσμου τούτου, ἢ δοκεῖ μὲν ἀνακόλουθον εἶναι
 τοῖς πρὸ αὐτοῦ. Ποῖαν γὰρ ἀκολουθίαν ἔχει τοῦτο
 πρὸς τὸ, ἢ Ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω; ἢ Ἄντη
 δὲ ἀκολουθεῖ. Ἐπεὶ γὰρ εἶπεν ἄνωθεν ὁ Πατήρ, ἔτι
 ἢ Δοξάσω, ἢ δείκνυσιν ἡμῖν ὁ Κύριος τὸν τρέπον τῆς

A ut sua ostendat), attamen non dico ad Patrem ut
 salvet me; ex hora hac. Sed quid dico? Illustra,
 Pater, tuum nomen, hoc est, probetur tibi ut ego
 suscipiam crucem et periculum pro salute omnium.
 Vide autem quod gloriam Dei nominavit mori pro
 veritate 677; propterea, Pater, Et illustravi,
 inquit, et iterum illustrabo. Nam et miraculis quæ
 ante crucem, et quæ in meo nomine perficiebas,
 illustravi; et iterum factis per te miraculis in
 ipsa cruce illustrabo, et post sepulturam cum
 resuscitavero te, et Spiritum misero, magis glorio-
 sum et meum nomen et te constituam. Sunt autem
 qui intelligunt hoc dictum, Nunc anima mea tor-
 bata est: non quod Dominus timeat mortem
 secundum humanam naturam, sed prævideat eje-
 ctionem generationis Judæorum exasperatis, et
 dolens ac parcens eis turbatur propter eos, et mi-
 sericors dolorem in se accipit. Neque enim dicant
 quod mortem timeat. Non enim ignorabat quam
 ob causam ad nos profectus esset, sicut et ipse
 dixit, Propter hoc veni in horam hanc. Alioqui
 quomodo adhortatus fuisset alios, dicens: Ne
 timeatis eos qui occidunt corpus? εἰς τὴν ὥραν ταύτην. Πῶς δ' ἂν τοὺς ἄλλους
 ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα;

Vers. 29-33. Turba ergo quæ stabat et audie-
 rat, dicebat tonitruum esse factum. Alii dicebant:
 C Angelus ei locutus est. Respondit Jesus, et dixit:
 Non propter me hæc vox venit, sed propter vos.
 Nunc judicium est mundi hujus; nunc princeps
 mundi hujus ejicietur foras. Et ego si exaltatus fuero
 a terra, omnes traham ad meipsum. Hoc autem
 dicebat significans qua morte esset moriturus.
 Plures cum crassiores essent et imperitiores, puta-
 verunt tonitruum esse vocem, quamvis articulata
 vox esset et cognoscibilis. Statim enim oblitæ erant
 verborum vocis, et solum ejus sonum tenebant.
 Alii autem et verba vocis tenebant, quæ dicebat,
 Illustravi, et iterum illustrabo. Non intelligen-
 tes autem quis verborum sensus, angelum ipsi
 locutum fuisse putabant, et ideo illa intellectui
 difficilia, utpote ab angelo dicta. Jesus autem,
 D Non propter me, inquit, facta est hæc vox, sed
 propter vos. Equidem non opus habeo ut discam
 quod illustravit Pater, iterumque illustraturus sit
 nomen suum: vos autem opus habetis, ut discatis
 quod non sim adversarius Deo, sed in gloriam
 nominis Dei. Nam si per me nomen Dei illustran-
 dum, quomodo sum adversarius Dei? Propter vos
 igitur facta est vox, ut sciatis quod in gloriam
 sim Dei. Quamvis autem scire non possitis, saltem
 interrogate, et discite quod ignoratis. Dicendo
 autem, Nunc est judicium mundi hujus, videtur
 quidem superioribus male cohærere. Qualem enim
 consequentiam habet hoc ad illud quod dictum est,
 Et illustravi, et iterum illustrabo? Omnino
 autem recte sequitur. Nam quia superius dixerat

¹⁰ M. lth. x, 28.

Pater, « Illustrabo, » ostendit nobis Dominus modum illustrationis. Et quis ille? Ut ejiciatur quidem foras mundi Dominus, et vincatur; judicetur autem mundus, hoc est de eo ultio sumatur. Quod autem dicit, hunc sensum habet: **678** Nunc iudicium et ultio mundi fit. Quia enim diabolus mundum morti subiecit, peccato omnibus hominibus obnoxiiis factis: ad me, inquit, cum venerit, et peccatum in me non invenerit, morti autem ex æquo submitserit, condemnabitur a me, et sic ego ultionem de mundo sumam. Esto enim quod aliis mortem propter peccatum attulerit: in me quid tale videt quod in reliquis, ut occidat? Igitur « mundi iudicium, » hoc est ultio, nunc a me fit: quia enim ego occidam eum qui omnes occidit, et me quoque insontem invasit, ultor ero omnium qui ab ipso occisi sunt, et ejicietur foras tyrannus, per mortem meam condemnatus. Nam « ejicietur foras, » metaphorica est sumpta ab his qui in iudiciis condemnantur, et a tribunali exiguntur. Vel et sic intelligas, « Ejicietur foras, » hoc est « in externas tenebras; » sed et privabitur principatu quem in homines habebat, et non ultra regnabit sicut prius in illis, et illorum animabus, ac mortali corpore. « Sed omnes ego traham ad me, cum exaltatus fuero in cruce. » Nam omnes, etiam qui ex gentibus, ad fidem in me trahentur. Etenim quia ipsi non possunt ad me venire, eo quod a tyranno detenti sunt, ego, victo illo et foras ejecto, et resectis nervis potentiae ejus contra homines, traham etiam nolente illo. Id alio loco etiam rapinam nominavit. « Nullus enim, inquit, potest vasa fortis diripere, nisi alliget fortem ¹⁶. » — « Dicebat autem, Et si exaltatus fuero, significans qua morte esset moriturus, » hoc est crucifigendus. Nam hoc significat altitudo crucis.

φησὶ, σημαίνων πολὺ θανάτῳ ἐμελλεν ἀποθνήσκειν: ὕψος τοῦ σταυροῦ.

VERB. 34-36. « Respondit ei turba: Nos audivimus ex lege quod Christus manet in æternum, et quomodo tu dicis: Oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Filius hominis? Dixit ergo eis Jesus: Adhuc breve tempus lumen vobiscum est. Ambulate donec lucem habetis, ne vos tenebræ occupent. Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. » Existimantes reprehensuros se Dominum, et confuturos eum quasi non esset verus Christus, dicunt: Si Christus quidem immortalis est, tu autem de te dicis quod sis moriturus, quomodo igitur credemus te esse Christum? Hoc autem immerito dicebant. Nam Scriptura, quam legem appellant, non solum resurrectionis, sed et passionis meminit. Etenim Isaias utrumque ponit: passionem quidem et mortem, sic dicens ¹⁷: « Ut ovis ad occisionem ductus est; » resurrectionem autem, dicendo, « Et Dominus voluit eum purificare a plaga, et

A δόξης. Τίς δὲ οὗτος; Τὸ ἐκκληθῆναι μὲν ἔξω τὸν κοσμοκράτορα καὶ νικηθῆναι, κριθῆναι δὲ τὸν κόσμον, τουτέστιν ἐκδικηθῆναι. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Νῦν κρίσις καὶ ἐκδίκησις τοῦ κόσμου τούτου γίνεται. Ἐπεὶ γὰρ τὸν κόσμον ὁ διάβολος τῷ θανάτῳ ὑπέθηκε, τῇ ἀμαρτίᾳ πάντας ἀνθρώπους ἐνόησας, εἰς ἐμὲ, φησὶν, ἐλθὼν, καὶ ἀμαρτίαν μὲν μὴ εὐρῶν ἐν ἐμοί, τῷ θανάτῳ δὲ κάμει ἐπίσης τοῖς ἄλλοις ὑπαγαγών, κατακριθήσεται ὑπ' ἐμοῦ, καὶ οὕτως ἐγὼ ἐκδικήσω τὸν κόσμον. Ἔστω γάρ, τοῖς ἄλλοις τὸν θάνατον διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἐπήνεγκεν, ἐν ἐμοὶ τί τοιοῦτον εἶδεν οἷον τῆς λοιποῦς, ἵνα καὶ ἐμὲ θανατώσῃ; Τοῖνον « τοῦ κόσμου κρίσις, » ἦτοι ἐκδίκησις, νῦν ὑπ' ἐμοῦ γίνεται. Τὸν γὰρ πάντας θανατώσαντα, εἶτα καὶ ἐμοὶ τῷ ἀναιτίῳ προσεβλόντα

B θανατώσας ἐγὼ, ἐκδικητῆς ἔσομαι πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ θανατωθέντων, καὶ « ἐκβληθήσεται ἔξω » ὁ τύραννος, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἐμοῦ κατακριθείς. Τὸ γὰρ, « Ἐκβληθήσεται ἔξω, » ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἐν τοῖς δικαστηρίοις κατακρινομένων, καὶ τοῦ δικαστηρίου ἐξωθουμένων, εἰρηται. Καὶ οὕτω δὲ νοήσεις τὸ, « Ἐκβληθήσεται ἔξω, » ἀντὶ τοῦ, « εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. » Ἄλλὰ καὶ ἔξω τῆς κατὰ τῶν ἀνθρώπων δυναστείας γενήσεται, καὶ οὐκ ἔτι ἐν αὐτοῖς, καὶ ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς, καὶ τῷ θνητῷ σώματι βασιλεύσει ὡς τὸ πρότερον, ἀλλὰ « πάντας ἐγὼ ἐκλύσω πρὸς ἑμαυτὸν, ἐὰν ὑψωθῶ, » ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Πάντες γὰρ καὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν, πρὸς τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν ἐλκουθήσονται. Ἐπεὶ γὰρ αὐτοὶ οὐ δύναται πρὸς ἐμὲ ἐλθεῖν, ὡς ὑπὸ τοῦ τυράννου κατεχόμενοι: ἐγὼ νικήσας αὐτὸν καὶ ἐκβαλὼν ἔξω, καὶ τῆς κατὰ τῶν ἀνθρώπων δυναστείας αὐτοῦ τὰ νεῦρα τεμών, ἐκλύσω καὶ ἄκοντος ἐκεῖνου. Ὅπερ ἀλλαγῆς καὶ ἀρπαγῆς ὠνόμασεν. « Οὐδαὶς γὰρ, φησὶ, δύναται τὰ σκεῦη τοῦ ἰσχυροῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ δῆσῃ τὸν ἰσχυρόν. » — « Ἐλεγε δὲ » καὶ τὸ, « Ἐὰν ὑψωθῶ, τουτέστιν, ὅτι σταυρωθῆναι μέλλει· τοῦτο γὰρ τὸ

« Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ὄχλος· Ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ Χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ πῶς σὺ λέγεις, ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου; Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἔστι. Περιπατεῖτε εἰς τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. Ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ, οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει. Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. » Νομίζοντες ἐλέγγειν τὸν Κύριον, καὶ ἐπιστοιμίζειν, ὡς οὐκ ἀληθινὸν ὄντα Χριστόν, φασίν· Εἰ ὁ μὲν Χριστὸς ἀθάνατός ἐστι, σὺ δὲ λέγεις περὶ σεαυτοῦ, ὅτι μέλλεις ἀποθνήσκειν, πῶς ἄρα σε πιστεύσομεν εἶναι τὸν Χριστόν; Τοῦτο δὲ κακούργως ἔλεγον. Καὶ γὰρ ἡ Γραφή, ἣν νόμον ὀνομάζουσιν, οὐ μόνον τῆς ἀναστάσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ πάθους μνημονεύει. Καὶ γὰρ Ἡσαίας ἀμφοτέρω τίσῃσι· τὸ μὲν πάθος καὶ τὸν θάνατον, οὕτω λέγων· « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη » τὴν δὲ ἀνάστασιν, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Κύριος

¹⁶ Marc. III, 27. ¹⁷ Isa. LIII, 7.

βούλεται καθαρῆσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς, καὶ δεῖξαι αὐτὸν φῶς. » Καὶ ὁ Δαυὶδ τοῦ θανάτου ἔμα καὶ τῆς ἀναστάσεως μέμνηται. « Οὐκ ἐγκαταλείψεις γὰρ, φησί, τὴν ψυχὴν μου εἰς ἔδην. » Καὶ ὁ πατριάρχης δὲ, εὐλογῶν τὸν Ἰούδαν, περὶ Χριστοῦ προφητεύει· « Ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεῖ αὐτόν; » Ὅστε ἀρνούμενοι τὸ πάθος, καὶ τὴν ἀθανασίαν προσμαρτυροῦντες τῷ Χριστῷ, κακούργῳ γνώμῃ τοῦτο ἐποίουν. « Ἡμεῖς ἐμάθομεν ἐκ τοῦ νόμου, » τούτεστι, τῆς Γραφῆς (λέγεται γὰρ πᾶσα ἡ Γραφή, ὡς πολλακίς εἶπομεν, νόμος), « ὅτι ὁ Χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Εἰκότως τοῦτο ἐμάθετε· « Μένει γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα, » καὶ ὡς Θεὸς μένει καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν· τὸ δὲ πάθος αὐτοῦ οὐκ ἐμάθετε, καὶ πῶς, τῶν αὐτῶν Γραφῶν, ὡς ἐδείξαμεν, ἀμφοτέρα ὁμοῦ διδασκουσῶν; « Πῶς οὖν, φησὶ, σὺ λέγεις, ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; » Ὅρα, ὅτι καὶ τῶν αἰνιγματωδῶς λεγομένων παρὰ Κυρίου πολλὰ ἐνόουν, ὡσπερ οὖν καὶ τὴν « ὑψωθῆναι » ἐνόησαν, ὅτι περὶ τοῦ σταυροῦ λέγει· οὕτως ἄρα πολλὰ μὲν οὖν ἐνόουν, ἐθελόκακουντες δὲ, ἄγνοιαν προεβάλλοντο. Σκόπει δὲ καὶ τί φασί· « Πῶς σὺ λέγεις ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; » Κακούργιας γὰρ μετὰς ὁ λόγος αὐτῶν, ὡσανεὶ τοῦτο λεγόντων (31). Οὐδὲ οἶδαμεν περὶ τίνος λέγεις, καὶ τίς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ὅμως ἀποφαινόμεθα τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ὁ μέλλων ὑψωθῆναι, ὅστις ἂν καὶ εἴη, οὐκ ἐστὶν ὁ Χριστός· πῶς γὰρ, τῶν Γραφῶν λεγουσῶν τὸν Χριστὸν ἀθάνατον εἶναι; Τί οὖν ὁ Κύριος; Ἐπιστομίζων αὐτοὺς, καὶ δεικνύς ὅτι τὸ πάθος οὐδὲν κωλύει πρὸς τὸ μένειν αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα, « Ἐτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστί, » φησί· φῶς γὰρ ὠνόμασεν ἑαυτόν, ὡσπερ οὖν τὸ φῶς τὸ ἡλιακὸν οὐκ ἀναίρεται πάντῃ, ἀλλὰ δύνον πάλιν ἀνατέλλει· οὕτω καὶ ὁ ἐμὸς θάνατος οὐ διαφορὰ ἐστίν, ἀλλὰ δύσις καὶ μετὰστασις, καὶ πάλιν ἀνατελεῖ διὰ τῆς ἀναστάσεως. Ὅστε ἐπεὶ οὐδὲν κωλύει τὸ πάθος πρὸς τὸ αἰδίον εἶναι με, αἱ δὲ Γραφαὶ μαρτυροῦσι περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὡς αἰδίδος ἐστίν· ἐγὼ ἄρα εἶμι ὁ Χριστός, καὶ τὸ πάθος ὁποσῶ· φῶς γὰρ εἶμι· καὶ δύνω, πάλιν ἀνατελεῖ. « Ὑμεῖς οὖν περιπατεῖτε, ἕως τὸ φῶς ἔχετε. » τούτεστι, Πιστεῦσατε εἰς ἐμέ. Ποῖον δὲ καιρὸν ἐναυθᾶ φησί; Τὸν πρὸ τοῦ σταυροῦ, ἢ τὸν μετὰ τὸν σταυρὸν, ἢ ἀμφοτέρους. « Περιπατεῖτε, » γὰρ, φησί, καὶ πιστεύετε εἰς ἐμέ, καὶ πρὶν ἢ σταυρωθῶ, καὶ μετὰ τὸν σταυρὸν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἐν τῷ λέγειν, « ἕως τὸ φῶς ἔχετε. » τούτεστιν, ἕως δύνασθε εἰς ἐμέ πιστεῦειν· δύνασθε δὲ καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ μετὰ ταῦτα πιστεῦσαι εἰς ἐμέ, ὅς εἶμι φῶς. « Ὁ δὲ περιπατῶν ἐν τῇ ἀπιστίᾳ, » οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει. » Πόσα γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι νῦν πράττουσι, καὶ οὐκ ἴσασι τί πράτ-

ostendere ei lumen. » David quoque et mortis et resurrectionis mentionem facit¹⁸: « Non derelinques, inquit, animam meam in inferno. » Et patriarcha quoque benedicens Judam, de Christo prophetizat¹⁹: « Requiescens dormivit ut leo, et sicut catulus leonis 679: quis excitabit eum? » Atque ita qui hic negabant passionem, et immortalitatem Christo tribuebant, maligna id mente faciebant. « Nos didicimus ex lege, » hoc est Scriptura (dicitur enim omnis Scriptura, ut sæpe diximus, lex), « quod Christus manet in æternum. » Merito hoc didicistis: « Manet enim in æternum, » et ut Deus manet etiam post resurrectionem; passionem autem ejus non didicistis. Et quomodo, cum eadem Scripturæ, ut ostendimus, utraque doceant? « Quomodo igitur, B dicunt, tu dicis quod oporteat exaltari Filium hominis? » Vides quod multa et eorum quæ a Domino obscure dicebantur, intelligebant, quemadmodum et « exaltari » intelligebant de cruce dici. Igitur multa quidem sic intelligebant, sed voluntaria malitia ignorantiam prætexebant. Considera insuper et quid dicant: « Quomodo tu dicis quod oporteat exaltari Filium hominis? Quis est hic Filius hominis? » Malitia enim plenus est sermo illorum, quasi ita dicentium: « Ecce enim neque scimus de quo dicas, et quis sit Filius hominis; at tamen affirmamus veritatem, quod quisquis ille est exaltandus, is non sit Christus. Quomodo enim, cum Scripturæ dicant Christum immortalem esse? Quid igitur Dominus²⁰? Obturat illorum ora, et ostendit quod passio non prohibet quin ipse « maneat in æternum²¹. » — « Adhuc ad breve tempus, inquit, lux vobiscum. » Lucem enim nominavit seipsum. Igitur sicut lux solaris non omnino aufertur, sed cum occiderit, iterum exoritur, ita et mea mors non est corruptio, sed occasus et translatio, et iterum exorior per resurrectionem: atque ita cum nihil prohibet passio quin æternus sim, Scripturæ autem testantur de Christo quod æternus sit, ego igitur sum Christus, etiamsi passionem sustinero. Lux enim sum, et si occidero, iterum exoriar; « vos igitur ambulate quandiu lucem habetis, » hoc est, Credite in me. Quale autem tempus hoc loco dicit? num hoc quod ante, vel post crucem? Uirumque; « Ambulate » enim, inquit, et credite in me, et priusquam crucifigat, et post crucem. Hoc enim significat dicendo: « Quandiu lucem habetis, » hoc est Quandiu potestis in me credere. Potestis autem et ante crucem et postea credere in me, qui sum lux. « Qui autem ambulat » in incredulitate, « nescit quo vadat. » Omnia igitur quæ Judæi nunc faciunt, nesciunt quid faciant, sed in tenebris quidem ambulantes videntur rectam viam incedere. Omnino autem secus

¹⁸ Psal. xv, 10. ¹⁹ Gen. xlix, 9. ²⁰ I Tim. i, 17; Eccli. xxxvi, 2. ²¹ Joan. xii, 34.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(31) Codd. 31 et 32, ὡσανεὶ τοῦτο λεγόντων. Μὴ νομίσης ὅτι περὶ σοῦ λέγομεν, καὶ εἴποις, ὅτι δι' ἀπέχθειαν ἐναντιούμεθα, ἰδοὺ γὰρ οὐδὲ οἶδαμεν περὶ τίνος λέγεις, κ. τ. λ. « Quasi ita dicentium: Ne ru-

tes nos de te loqui; ac ne dicas, quod ex odio tibi adversemur: ecce enim neque scimus de quo dicas, » etc.

evenit, dum Sabbata servant et circumcisionem. Sed non ita his evenit qui crediderunt. In luce quidem ambulavit, et omnia quæ salutem continent, faciunt. Umbram enim legis et tenebrosa ænigmata effugerunt, et accesserunt **680** ad lucem quæ occultabatur, et nunc refulsit, et facti sunt « filii lucis, » hoc est Christi. Nam dicit, « ut filii lucis fatis, » hoc est, mei filii. Tametsi in exordio evangelista quosdam ex Deo natos dicat, hoc autem loco « lucis filios nominat²², » hoc est, Christi. Itaque confundantur Arius et Eunomius. Uua enim operatio Patris et Filii etiam hoc loco indicatur.

VERS. 36-40. « Hæc locutus est Jesus, ac digressus, abscondit se ab eis. Cum autem tam multa signa fecisset coram eis, non credebant in eum, ut sermo Isaiæ prophetæ impleretur, quem dixit : Domine, quis credidit sermone nostro? et brachium Domini cui revelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias : Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ne videant oculis, et ne intelligant corde, et convertantur, et sanent eos. » Quare occultatus est ab eis? Non enim nunc « lapides tulerunt contra eum, » neque blasphemaverunt sicut prius : quare igitur occultatus est? Ingressus corda eorum, videbat indignationem cordium ferocium, quamvis nihil loquerentur. Itaque « abscondit se, » mitigans illorum invidiam. Nam quod inviderint, et voluntaria malitia non crediderint, insinuat evangelista, dicens : « Cum autem ipse tanta fecisset signa, non crediderunt in eum. » Omnino non parvæ malitiæ opus, tantis signis non credere. Tanta enim signa, inquit, quæ prætermittit evangelista. Abscondit igitur se Jesus, invidiam illorum mitigans, interimque eis tempus dat et otium, ut per quietem de sermonibus et operibus ejus considerare queant. Ita enim, siquidem voluissent, pervenire ad cognitionem deitatis illius potuissent. Quamvis enim incredulitatem illorum prænosset : attamen omnia quæ ad se attinebant, faciebat, et secedit, ut dictum est, dato eis tempore dignoscendi. « Quod autem non crediderunt in eum, ut sermo Isaiæ impleatur, » non est sermo causæ, sed eventi significativus, ut sæpe diximus. Non enim Christo discredituri erant eo quod prædixit hoc Isaias ; sed quia illi discredituri erant, ideo prædixit Isaias. Et illud : « Non potuerunt credere, quia iterum dixit Isaias » de eis, eandem habet sententiam. Per omnia enim hæc vult asserere, quod Scriptura non sit mendax, et quod ea quæ prædixit Isaias, non aliter evenerunt quam dixit. Ut ne quis possit dicere et dubitare, quare venit Christus, si sciebat quod Judæi non erant sibi credituri, introducit et prophetas qui hoc prædixerant : et quod non ignoravit incredulitatem illorum, et nihilominus venerit, ne habeant quod

A τουςιν, ἀλλ' ὡς ἐν σκοτίῳ βαδίζοντες, δοκοῦσι μὲν τὴν ὀρθὴν οὐδεῖν, πᾶν δὲ τὸναντίον πάσχουσι, Σάββατον τηροῦντες· καὶ περιτομὴν. Ἄλλ' οὐχ οἱ πιστεύσαντες οὕτως. Ἐν φωτὶ δὲ περιπατοῦσι, πάντα τὰ σωτηριώδη ἐχόμενα πράττοντες. Τὴν σκιάν γὰρ τοῦ νόμου καὶ τὸ σκοτεινὸν τῶν αἰνιγμάτων ἐξέφυγον, καὶ τῷ κρυπτομένῳ φωτὶ λάμπαντι προσῆλθον, καὶ γεγόνασι « φωτὸς υἱοί, » τούτεστι, Χριστοῦ. « Ἴνα γὰρ, φησὶν, υἱοὶ φωτὸς γένησθε » ὅπερ ἐστίν, Ἐμοὶ υἱοί. Καίτοι ἐν προομίῳ· ὁ εὐαγγελιστὴς ἐκ Θεοῦ γεννηθῆναι τινὰς φησὶν· ἐνταῦθα δὲ φωτὸς τοὺς ὀνομάζει, τούτεστι, τοῦ Χριστοῦ. Αἰσχυνάσθω οὖν Ἄρειος καὶ Εὐνόμιος. Μὴ γὰρ ἐνέργεια Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἐντεῦθεν δείκνυται.

B « Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἀπειθῶν, ἐκρύθη ἀπ' αὐτῶν. Τεσσαῦτα δὲ αὐτοῦ πεποικηκότες τὰ σημεῖα ἐμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν· ἵνα ὁ λόγος Ἡσαίου τοῦ προφήτου πληρωθῆ, ὃν εἶπε· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Καὶ ὁ βραχίον Κυρίου τίνοι ἀπακαλύφθη; διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεῦν, ὅτι πάλιν εἶπεν Ἡσαίας· Τετὼφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, ἵνα μὴ ἴδωσι τοὺς ὀφθαλμοῖς, καὶ νοήσωσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστραφῶσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. » Τίνας ἔνεκεν ἐκρύθη ἀπ' αὐτῶν; Ὁ γὰρ ἐλίθους ἦραν· νῦν ἐ κατ' αὐτοῦ, ὁδὲ ἐδλασφήμησάν τι τοιοῦτον οἶον ἐμπροσθεν. Τίνας ἔνεκεν ἐκρύθη; Τὰς καρδίας αὐτῶν ἐμάταυον, ἦδει τὸν θυμὸν αὐτῶν ἀγριαίνοντα, εἰ καὶ μὴδὲν ἐφθέγγοντο. Κρύπτεται οὖν παραμυθούμενος αὐτῶν τὸν φθόνον. C « Ὅτι ἐ οὐκ ἐπίστευον, » ἀλλ' ἐφθόνουν, ἠνέξατο ὁ εὐαγγελιστὴς εἰπὼν· « Τεσσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποικηκότες, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν. » Πάντως γὰρ οὐ μικρὰς κακίας ἔργον, τὸ τοσοῦτοις σημεῖοις μὴ πιστεῦσαι. Τεσσαῦτα δὲ σημεῖα, φησὶν, ἀ παρέλιπεν ὁ εὐαγγελιστὴς. Ἐκρύθη τοίνυν ὁ Ἰησοῦς, τὸν φθόνον αὐτῶν παραμυθούμενος, ἀμα δὲ καὶ διδοὺς αὐτοῖς καιρὸν καὶ σχολήν, ὥστε καθ' ἡσυχίαν ἐπισκέπτεσθαι τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις. Οὕτω γὰρ ἂν, εἴπερ ἐβούλοντο, ἠδυνήθησαν ἔλθειν εἰς αἰθήρσιν τοῦ ἀξιώματος τῆς θεότητος αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν προσεγίνωσκεν, ἀλλ' ὁμως τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα ἐποιεῖ, καὶ ὑπεχώρει, ὡς εἴρηται, καιρὸν αὐτοῖς διδοὺς διασκέψεως. D Τὸ δὲ, « Οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν· ἵνα ὁ λόγος Ἡσαίου πληρωθῆ, » οὐκ ἐστὶν αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, ὡς πολλάκις εἴπομεν. Οὐ γὰρ ἐμελλον ἐκεῖνοι τῷ Χριστῷ ἀπιστεῖν, διότι προεῖπεν αὐτοῖς Ἡσαίας, ἀλλὰ διότι ἐμελλον αὐτοὶ ἀπιστεῖν, διὰ τοῦτο προεῖπεν αὐτοῖς ὁ προφήτης. Καὶ τὸ, « Οὐκ ἠδύναντο πιστεῦν, ὅτι εἶπεν Ἡσαίας πάλιν » περὶ αὐτῶν, τῆς αὐτῆς ἐνωίας ἔχεται. Διὰ πάντων γὰρ τούτων, τοῦτο βούλεται παραστήσαι, ὅτι ἡ Γραφὴ ἀψευδὴς ἐστὶ, καὶ ὅτι ἂν προεφῆνευσεν ὁ Ἡσαίας, οὐχ ἐτέρως ἐκδέθηκεν, ἀλλ' ὡς εἶπεν. Ἴνα γὰρ μὴ τις ἐξηλέγειν, καὶ ἀπορεῖν τίνας ἔνεκεν ἦλθεν ὁ Χριστὸς, εἴ ἦδει ὅτι οὐκ ἐμελλον αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι πιστεῦσαι· εἰσάγει καὶ τοὺς προφήτας τοῦτο προκαταγγελλήσαντας,

²² I Joan. III, 1.

καὶ ὅτι οὐκ ἤγγυε οὐδὲ ὁ Χριστὸς τὴν ἀπιστίαν αὐ-
 τῶν, ἀλλ' ὁμοῦς ἤλθεν, ἵνα μὴ πρόφρασι ἔχωσι περὶ
 τῆς ἀμαρτίας αὐτῶν, μηδὲ δύνωνται λέγειν, ὅτι εἰ
 ἤλθεν, ἐπιστεύσαμεν ἂν. Τὸ δὲ, « οὐκ ἠδύνατο πι-
 στεῦσαι, » ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἤθελον, νόει. Ὁ γὰρ κακὸς
 καὶ πονηρὸς ἄνθρωπος οὐ δύναται πιστεῦσαι ἐς τ' ἂν
 τοιοῦτος εἴη, τὰ πονηρὰ δηλαδὴ προαιρούμενος.
 Ὅταν δὲ ἀκούσῃς, ὅτι « τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς
 ὀφθαλμοὺς ὁ Θεός, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρ-
 διαν, » μὴ νόμιζε ὅτι ἀπλῶς τοὺς μὲν ἀγαθοὺς ποιεῖ,
 τοὺς δὲ πονηροὺς, ἀπαγε! ἀλλὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐγκα-
 τάλειψιν τυφλωσιν νόει παντελῆ. Οἶόν τι λέγω. Ἔστω
 τις μετρίως πονηρευόμενος· τούτῳ δοκεῖ συνεῖναι
 εἰ ὁ Θεός· ἐλπίζεται γὰρ ἐπιστραφῆναι. Ὅταν δὲ
 εἰς κόρον τῆς κακίας ἐμφορηθῇ ὁ ἄνθρωπος, τότε
 ἐγκαταλιμπάει μὲν αὐτὸν ὁ Θεός διὰ τὴν πονηρὰν
 αὐτοῦ προαίρεσιν· λέγεται δὲ ὁ ἄνθρωπος ὡς τυφλὸς
 διὰ τὴν, στερηθεὶς τοῦ θείου φωτός, καὶ ἐν τῷ σκοτει-
 νῆς ἀμαρτίας περιπατῶν· καὶ λοιπὸν τυφλωσὶς αὐτῷ
 δοκεῖ ἢ τοῦ θείου φωτός ἀπουσία· καὶ πώρωσις καρ-
 διας, ἢ στέρησις τοῦ θείου λόγου τοῦ τὰς καρδίας
 τῶν ὑποδεχομένων αὐτὸν μαλάττοντος. Τετύφλωται
 λοιπὸν ὁ μὴ παραδεχόμενος ὅλως ἀκτίνα τοῦ θείου
 λόγου καὶ πεπώρωται ὁ μὴ τὸν μαλάττοντα τὰς
 καρδίας λόγον θέλων ἐνωτίσασθαι, καὶ ὅλως ἢ ἀπου-
 σία τοῦ Θεοῦ τυφλοὶ καὶ σκοτίζει. Ὅταν οὖν ἀκούσῃς,
 ὅτι τυφλοὶ ὁ Θεός, οὕτω νόει, ὅτι τῷ μὴ παρῆναι
 τυφλοὶ. Εἰ γὰρ παρῆν Θεός, οὐκ ἂν τετύφλωται ὁ
 ἄνθρωπος. Εἰ ἦν ἥλιος, οὐκ ἂν σκοτία· νῦν δὲ ὁ ἥλιος
 ποιεῖ τὴν νύκτα. Ἀλλὰ πῶς; Δυόμενος. Οὕτω κ. λ.
 ὁ Θεός τυφλοὺς ποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους τῷ μὴ παρ-
 εῖναι αὐτοῖς. Οὐ πάρεστι δὲ διὰ τὴν αὐτῶν κακίαν,
 καὶ ἔκτοτε ὡς τυφλοὶ ἀμετάστροφα ἀμαρτάνουσι,
 καὶ ἀδιόρθωτα προσπατοῦσιν. Ἰδωμεν δὲ καὶ τὰ
 τοῦ Ἠσαίου· « Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;
 ἀντὶ τοῦ, οὐδεὶς ἐπίστευσε. Τὸ γὰρ, « τίς, » πολλα-
 χῶ τῆς Γραφῆς, ἀντὶ τοῦ, οὐδαίς, κεῖται. Ὡς ἐκ
 προσώπου δὲ τοῦ Χριστοῦ εἶπε τούτο ὁ προφήτης,
 λέγοντος δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Πατέρα·
 « Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; » ἀντὶ τοῦ,
 οὐδεὶς ἐπίστευσε τῷ λόγῳ ἡμῶν, καὶ τῷ κηρύγματί
 μου· ὅπερ κήρυγμα ἀκοὴν ὠνόμασε. Καὶ γὰρ, « Ἄ-
 χουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, φησὶν, ἐκεῖνα λέγω. »
 — « Καὶ ὁ βραχίων δὲ τίς ἀπεκαλύφθη; » τούτ-ἐστιν, Ἡ δυνατὴ τῶν σημείων ἐνέργεια, ἣν βραχίονα
 ὀνομάζει, οὐδενὶ ἀπεκαλύφθη τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων· ἀλλὰ καὶ τσαῦτα σημεῖα ποιοῦντά με
 σκοφαντοῦσι.

« Ταῦτα εἶπεν Ἠσαίας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, D
 καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. Ὅμοιως μέντοι καὶ ἐκ τῶν
 ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· ἀλλὰ διὰ
 τοὺς Φαρισαίους οὐκ ὠμολόγουν, ἵνα μὴ ἀποσυν-
 ἄγωγοί γένωνται. Ἠγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀν-
 θρώπων μᾶλλον ἢ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. — « Ταῦτα
 εἶπεν Ἠσαίας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ (32). » Τί-
 νος; Τοῦ Υἱοῦ, καίτοι τοῦ Πατρὸς τὴν δόξαν δοκεῖ
 ἰδεῖν, ὅσον ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας, ὁ προφήτης. Ἐν-

³¹ Joan. xv, 15. ³² Joan. xii, 38.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(32) Cod. 26 addit: καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ, « et mentionem fecit ejus. »

PATROL. GR. CXXIV.

peccato suo prætexant, neque possint dicere quod Si
 venisset, credidissent. Hoc autem quod dicit,
 681 Non poterunt credere, » significat, voluerunt.
 Nam malus et improbus homo non potest
 credere, quamdiu talis fuerit, mala scilicet eligens
 ac volens. Porro cum audieris quod « excæcarit
 oculos eorum Deus, et induruerit cor eorum: » ne
 putes quod simpliciter hos quidem Deus bonos fece-
 rit, illos autem malos, absit! sed Dei relictionem
 cæcætionem totam intellige: ut exempli gratia quid
 dicam: Est quispiam non valde malus, cum quo
 videtur adhuc esse Deus; spes enim est quod con-
 vertatur: quando autem malitia repletur homo,
 tunc derelinquit eum Deus propter malam ejus vo-
 luntatem. Dicitur autem homo ut cæcus, privatus
 B divino lumine, in tenebris malitiæ ambulare, et tunc
 cæcitas videtur ei divini luminis absentia, et cordis
 cæcitas, privatio divini verbi, quod corda suscipien-
 tium mulcet. Excæcatur consequenter, qui nullos
 suscipit radios divini verbi; et induratus est, qui
 sermonem corda mollientem suscipere non vult,
 et omnino absentia Dei excæcat et obtenebrat.
 Cum igitur audieris quod excæcet Deus, sic intel-
 lige, quod excæcet cum præsens non sit. Si enim
 adfuisset Deus, non excæcatus fuisset homo. Si
 erat sol, non utique erant tenebræ. Nunc autem
 sol facit noctem, sed quo pacto? Occidens: ita et
 Deus cæcos facit homines, cum non adest eis. Non
 adest autem propter illorum malitiam, et tunc ut
 cæci peccant, non se convertentes, et absque cor-
 rectione prolabuntur. Videamus autem et Isaïæ
 dicta, « Domine, quis credidit auditui nostro? hoc
 est, nullus credidit. Quis enim sæpe in Scriptura
 usurpari solet pro Nullus: quasi ex persona Christi
 hoc dicat propheta, dicente Christo scilicet ad Pa-
 trem: « Domine, quis credidit auditui nostro: »
 pro, Nullus credidit sermoni nostro et prædicationi
 meæ. Prædicationem auditum nominavit. Etenim,
 « Quæ audiui a Patre meo, inquit, illa! dico ³³. » —
 « Et brachium autem cui revelatum est ³⁴? » hoc est,
 Potens signorum virtus, quam brachium nominat,
 nulli ingratorum Judæorum revelatum est: sed
 et me tam multa signa facientem calumniantur.

Vers. 41-43. « Hæc dixit Isaïas quando vidit
 gloriam ejus, et locutus est de eo. Verumtamen
 etiam ex principibus multi crediderunt in eum: sed
 propter Phariseos non constabantur, ne e Synagoga
 ejicerentur. Dilexerunt enim gloriam hominum ma-
 gis quam gloriam Dei. — « Hæc dixit Isaïas quando
 vidit gloriam ejus. » Cujus? Filii, quamvis Patris
 gloriam videatur spectare, juxta consequentiam
 prophetiæ. Hoc autem loco evangelista gloriam Filii

dicit vidisse Isaiam : Paulus autem Spiritus²⁵. Una igitur gloria sanctæ Trinitatis : et quæ Patris, etiam Filii est : et quæ Filii, **682** etiam Spiritus est. Gloriam autem dicit vidisse Isaiam, fumum illum qui apparuit, Seraphin, carbones, altare, thronum. Vidit igitur Isaias hanc gloriam, et locutus est de illo, Filio videlicet. Quid autem locutus est de illo? Ea quæ supra dicta. « Quod excæcarit illorum oculos, et induravit corda illorum. » Assignavit autem evangelista quod « ex principibus multi crediderint in illum, » ostendens quod et in hoc mentiti sint Pharisei, dicentes : « Num quis principum credidit in illum? » Ecce « multi crediderunt etiam principum, sed propter Phariseus non confitebantur. Dilexerunt enim gloriam hominum. » Hoc autem Christus eis prædixit²⁶ : « Quomodo potestis credere, gloriam ab hominibus accipientes, et gloriam a Deo solo non querentes? » Itaque evangelista ostendit hoc eis accidere quod ante prædixit eis Christus. Sic ergo non fuerunt principes, sed servi, extremam vilissimamque servitutum servientes. Ex hoc discite quod vanæ gloriæ sectator servus est et ignominiosus.

VERS. 44, 45. « Jesus autem clamavit, et dixit : Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui videt me, videt eum qui misit me. » Occultavit quidem se ad tempus Jesus, cedens paulisper ob iram Judæorum. Iterum autem comparet, ac clamat libere et publice. Ostendens autem « semetipsum æqualem Patri²⁷, » et Deo non contrarium, dixit, « Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me, » quasi hoc dicens : Quid timuistis credere in me? fides illa quæ est in me, ad Patrem meum transit. Vide autem et sermonis evidentiam. Non dixit, Qui credit mihi, sed, « qui credit in me, » quod fidem in Deum significat. Aliud enim est credere cuiquam, et aliud credere in quempiam. Nam is qui credit alicui, potest intelligi quod credat ei ut vera dicenti : qui autem credit in quempiam, omnino ut in Deum credit. Ideo recte quis crediderit apostolis, at non item in apostolos. Eapropter Dominus non dixit, Qui credit mihi (hoc enim Paulus fortassis et Petrus poterat dicere : Qui credit mihi. Sed et Hebræis quod non crediderint Mosi, opprobretur), majus autem est quod dicit, « Qui credit in me, » per quod ostendit se esse Deum : sicut et discipulis dicit²⁸, « Creditis in Deum, et in me credite. » Atque ita, quoniam qui credit in illum, fidem ad Patrem transmittit, utique et qui discedit ei, Patri discredit. « Qui autem videt me, videt eum qui misit me. » Nunquid videt lineamenta corporis ejus? Non : neque enim Pater habet cor-

ταυθα δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς δόξαν τοῦ Υἱοῦ, φησίν, ἰδεῖν τὸν Ἰσαΐαν· ὁ δὲ Παῦλος, τοῦ Πνεύματος. Μία ἄρα ἡ δόξα τῆς ἁγίας Τριῦδος, ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἡ τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἐστὶ. Δόξαν δὲ λέγει ἰδεῖν τὸν Ἰσαΐαν τὸν καπνὸν ἐκεῖνον, ὃν ἐφάντασθη, τὰ Σεραφεῖμ, τοὺς ἄνθρακας, τὸ θυσιαστήριον, τὸν θρόνον. Εἶδεν οὖν ὁ Ἰσαΐας ταύτην τὴν δόξαν, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ, τοῦ Υἱοῦ ἐηλιαδῆ. Τί δὲ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ; Τὰ ἄνω εἰρημένα· « Ὅτι τετύφλωνεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὰς καρδίας. » Ἐπισμαίνεται δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι « Καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, » δεικνύων ὅτι καὶ ἐν τούτῳ ἐψεύσαντο οἱ Φαρισαῖοι εἰπόντες· « Μὴ τις τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσε εἰς αὐτόν; » Ἰδοὺ γὰρ « πολλοὶ ἐπίστευσαν καὶ τῶν ἀρχόντων, ἀλλὰ διὰ τοὺς Φαρισαίους οὐκ ὠμολόγουν. Ἰγάρησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων. » Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῖς προεῖπεν, ὅτι « Πῶς δύνασθε πιστεῦειν, δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες, τὴν δὲ δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ ἀθετοῦντες (33); » Δείκνυσιν οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς τοῦτο πάσχοντας αὐτοὺς, ὃ προεῖπεν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς. Οὕτως ἄρα οὐκ ἦσαν ἄρχοντες, ἀλλὰ δοῦλοι, δουλείαν τὴν ἐσχάτην δουλεύοντες. Ἐκ τούτου οὖν μαθητῶν, ὅτι ἐκεῖνός ἐστι δοῦλος καὶ ἄτιμος, ὁ φιλόδοξος.

« Ἰησοῦς δὲ ἐκραξε, καὶ εἶπεν· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με· καὶ ὁ θεωρῶν ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. » Ἐκρούθη μὲν πρὸς καιρὸν ὁ Ἰησοῦς, τῷ θυμῷ τῶν Ἰουδαίων ὑπεξισταμένων· πάλιν δὲ ἐμφανίζεται, καὶ κηρύττει παρῆρησι. Δεικνύων δὲ ἑαυτὸν καὶ ἴσον τῷ Πατρὶ, καὶ οὐκ ἀντίθεον, φησίν· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με· ὡσανεὶ τοῦτο λέγων· Τί θεοδοίκατε πιστεῦσαι εἰς ἐμὲ; Ἡ εἰς ἐμὲ πίστις πρὸς τὸν Πατέρα μου διαβαίνει. Ὅρα δὲ καὶ τὴν ἀκρίθειαν τοῦ λόγου. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὁ πιστεύων ἐμοί, ἀλλ', « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ· » ὃ τὴν εἰς Θεὸν πίστιν δηλοῖ. Ἄλλο γὰρ τὸ πιστεῦειν τινί, καὶ ἄλλο τὸ πιστεῦειν εἰς τινα. Ὁ μὲν γὰρ πιστεύων τινὶ δύναται νοηθῆναι, ὅτι πιστεύει αὐτῷ ἀληθῆ λέγοντι· ὁ δὲ πιστεύων εἰς τινα ὡς εἰς Θεὸν πάντως πιστεύει. Διὸ πιστεύων μὲν τοῖς ἀποστόλοις, εἴποι ἂν τις· πιστεύειν δὲ εἰς τοὺς ἀποστόλους, οὐκ ἔστι. Διὰ τοῦτο οὖν ὁ Κύριος οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὁ πιστεύων ἐμοί (τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Παῦλος τυχὸν καὶ ὁ Πέτρος ἐδύναντο εἰπεῖν, ὅτι Ὁ πιστεύων ἐμοί· ἀλλὰ καὶ οἱ Ἑβραῖοι διότι οὐκ ἐπίστευον Μωσῆ, ὡσεὶ δεικνύεται), τὸ δὲ μείζον εἶπεν, ὅτι « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ· » δι' οὗ δεικνύει ἑαυτὸν Θεὸν ὄντα· ὡσπερ καὶ τοῖς μαθηταῖς λέγει· « Πιστεύετε εἰς Θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. » Ὅστε ἐπεὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν τὴν πίστιν εἰς τὸν Πατέρα διαβιβάζει· καὶ ὁ ἀπιστῶν ἄρα αὐτῷ τῷ Πατρὶ ἀπιστεῖ. « Καὶ ὁ θεωρῶν δὲ ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. » Ἄρα ὁ θεωρῶν τὸν σωματικὸν χαρα-

²⁵ Rom. x, 19 seqq. ²⁶ Joan. v, 44; I Cor. iv, 3. ²⁷ Philipp. ii, 6. ²⁸ Joan. xiv, 1.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(33) Cod. 31, οὐ ζητοῦντες.

κῆρα; Οὐχί. Οὐ γὰρ δὴ σῶμα ὁ Πατήρ, ἵνα ὁ θεωρῶν σωματικῶς τὸν Χριστὸν, θεωρεῖν καὶ τὸν Πατέρα λεχθεῖ· ἀλλὰ θεωροῦν τὴν κατὰ νοῦν ἐνταυθὰ μοι νοεῖ· ὡσπερ ἂν εἰ οὕτως ἔλεγεν· Ὁ τὴν ἐμὴν οὐσίαν, ὡς δυνατὸν ἀνθρώπων, καταλαβὼν διὰ τῆς θεωρίας τοῦ νοῦ, καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς καταλήψεν. Ὁ ἐμὲ γνοῦς, ὅτι Θεὸς, καὶ τὸν Πατέρα πάντως· εἰκὼν γὰρ εἰμι τοῦ Πατρὸς. Διὰ πάντων δὲ τούτων τὸ ὁμοούσιον δηλοῦται τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἀκουέτωσαν οἱ δὲ τοῦ Ἀρσίου νοσοῦντες, ὅτι ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν οὐ πιστεύει εἰς αὐτόν, ἀλλ' εἰς τὸν Πατέρα· ὡστε ἢ κτίσμα καὶ ὁ Πατήρ, ἢ οὐδὲ ὁ Υἱός. Ὡσπερ ἂν εἴποι τις, ὅτι Ὁ τὸ τοῦ ποταμοῦ ἀρῶμενος ὕδωρ, οὐ τὸ τοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ τὸ τῆς πηγῆς λαμβάνει· οὕτω καὶ ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν, οὐκ εἰς τὸν Υἱὸν πιστεύει τὸν ποταμὸν (οὐδὲ γὰρ ἄλλης οὐσίας ἐστὶν ὁ Υἱός, οὐδὲ ἔχει τι παρὰ τὸν Πατέρα), ἀλλ' εἰς τὴν πηγὴν τοῦ ἀγαθοῦ πιστεύει, τὸν Πατέρα φημί.

« Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ. Καὶ ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων, καὶ μὴ πιστεύσῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν. Οὐ γὰρ ἤλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. » Καὶ πάλιν διὰ τοῦτου τὴν ὁμοουσιότητα ἐμφανίζει. Ἐπεὶ γὰρ καὶ ὁ Πατήρ καταρχῆς τῆς Γραφῆς φῶς λέγεται, διὰ τοῦτο καὶ περὶ ἑαυτοῦ φησιν· « Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα. » Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος ἀπαύγασμα αὐτὸν ὀνομάζει, θεικὸς ἀνεῦθεν, ὡς οὐδὲν μέσον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἀλλ' ἅμα Πατήρ, ἅμα Υἱός, ὡσπερ ἅμα τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. Φῶς οὖν καὶ ὁ Υἱός, διὰ τε τὸ πλάνης ἀπαλλάττειν, καὶ τὸ νοσητὸν σκότος λύειν· καὶ ὅτι ὡσπερ τὸ φῶς φανερὸν, καὶ ἑαυτὸ δηλοῖ καὶ τὰ λοιπὰ ὁρατά· οὕτω καὶ ὁ Υἱός ἐλθὼν καὶ φανεὶς ἡμῖν, ἑαυτὸν ἐγνώρισε καὶ τὸν Πατέρα, καὶ πρὸς πᾶσαν γνῶσιν τὰς καρδίας τῶν παραβεβημένων αὐτόν, ἐφώτισεν. « Ἐάν τις ἀκούσῃ μου, φησὶ, καὶ οὐ πιστεύσῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν. Οὐ γὰρ ἤλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. » Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Ἦν ἀπιστοῦντι ἀνθρώπων οὐκ ἐγὼ αἰτιός εἰμι τῆς κατακρίσεως· οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῳ ἤλθον προσηγουμένως, ἀλλ' ἐξ ἀποτέλεματος τοῦτο συνέβη. Ἐγὼ μὲν γὰρ ἤλθον, « ἵνα σώσω, » καὶ διὰ τοῦτο ἐδίβαξα. Εἰ δὲ τις ἀπιστεῖ, οὐκ ἐγὼ αἰτιός εἰμι αὐτῷ τῆς κατακρίσεως, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ ταύτην ἐπεσπάσατο. Καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα δὲ μᾶλλον σαφησιθήσεται τὸ λεγόμενον· καὶ ἀκουε τῶν ἐξῆς.

« Ὁ ἀθετῶν ἐμὲ, καὶ μὴ λαμβάνων τὰ ῥήματά μου, ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν. Ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρίνει αὐτόν ἐν τῇ ἰσχυρίᾳ ἡμέρας· ὅτι ἐγὼ ἐξ ἑμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατήρ, αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε, τί εἴπω, καὶ τί λαλήσω· καὶ οἶδα, ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ζωὴ αἰώνιος ἐστίν. » Ἀ οὖν λαλῶ ἐγὼ, καθὼς ἐρρηξέ μοι ὁ Πατήρ, οὕτω λαλῶ. » Ἐγὼ, φησὶν, οὐδένα κρίνω, ἀλλ' ὁ μὴ πιστεύων ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν· ὡσπερ εἰώθαμεν καὶ ἡμεῖς· πολλάκις λέγειν, ὅταν παιδίον ἀτακτοῦν μέλλω-

A pus, ut qui corporaliter videt Christum, videre dicatur et Patrem, sed intellige hic visionem mentalem sicut si ita diceret, Qui meam substantiam, ut possibile est homini, comprehenderit per contemplationem mentis, et Patris quoque substantiam apprehendit. Qui cognovit me ut Deum, etiam Patrem omnino: quandoquidem imago sum Patris. Per omnia autem haec manifestatur, eandem esse substantiam Patris ac Filii. Audiant qui Arrianorum morbo laborant: Qui credit in Filium, non credit in eum, sed in Patrem. Itaque aut creatura etiam Pater, aut neque Filius, quemadmodum dixerit quis: Qui haurit aquam ex flumine, non quod fluvii, sed quod fontis sumit; ita et qui credit in Filium, non in Filium credit fluvium (neque enim alterius substantiae est Filius, neque habet aliquid praeter Patrem), sed in fontem boni credit, Patrem, inquam.

Vers. 46, 47. « Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, et non crediderit, ego non judico eum. Non enim veni in mundum ad iudicem mundum, sed ut salvem mundum. » Iterum et per hoc se consubstantialem Patri declarat. Nam quia Pater in Scriptura passim lux dicitur, propter et de se ipso dicit: « Ego lux in mundum veni. » Unde et Paulus de radiationem eum nominat, ostendens hoc loco quod nihil mediet inter Patrem ac Filium; sed ubi Pater, ibi Filius: sicut ubi lux, ibi deradiatio. Lux igitur est Filius, et quia ab errore liberat, et quia discutit mentales tenebras. Et sicut lux quae appaerit, et se manifestam facit, ac caetera visibilia; ita et Filius qui venit et apparuit nobis, seipsum notum reddidit ac Patrem, et omni scientia corda susipientium illustravit. « Si quis audierit me, inquit, et non crediderit, ego non judico eum. Non enim veni ut iudicem mundum, sed ut salvem mundum. » Hujus dicti talis sensus est: Et qui discredidit homini, illi ego non sum condemnationis auctor: neque enim ad hoc praecipue veni, tametsi hoc ex consequenti eveniat. Ego enim, inquit, veni « ut salvem, » et propter hoc docui. Quod si quis discredidit, non ego et condemnationis eum auctor, sed ipse sibi ejus auctor est: id quod per ea quae sequuntur, magis evidens erit, quae audi.

Vers. 48-50. « Qui rejicit me, nec accipit verba mea, habet qui iudicet ipsum. Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in extremo die, quia ego ex meipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, et quid loquar: et scio quod mandatum ejus est vita aeterna. Quae ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor. » Ego, inquit, nullum judico; sed qui non credit, habet iudicantem se: sicut et nos saepe dicere consuevimus quando puerum incompositum

verberaturi sumus, quod non nos verberamus eum, sed ejus negligentia et dissolutio : et non **684** nos condemnamus eum, sed admonitiones nostræ quibus non paruit, illæ arguunt eum ut inobedientem. Sic igitur et Dominus : « Non ego judico, » sed « sermo quem locutus sum, ille condemnabit. » Quare enim non crediderunt ? Num ut adversario Dei, et propriam gloriam quærenti ²⁰ ? Et plane « ego a meipso locutus non sum, » sed omnia a Patre meo dixi. Nusquam meipsum prædicavi, aliud quiddam ab illo sentiens : « sed is qui misit me Pater mandatum mihi dedit quid dicerem, et quid loquerer. » Παρæ, quanta verborum humilitas ? Nunquid, o Domine, priusquam mitteret te Pater et daret mandatum, non cognoscebas quid loqui oportebat, sed ignarus eras mandati hujus, quod est vita æterna, et non cognoscebas vitam hanc, vitam æternam ? et quomodo dixisti, « Ego sum vita ? » Vides quæ absurditas prospectet, si non bona consideratione auscultemus. Cognosce igitur quare humiliter loquatur, nempe propter auditores, qui tam infirmi erant. Et quid vult per hæc signare ? Nihil aliud, quam nihil se vel dicere vel sentire præter ea quæ Pater. Nam sicut, inquit, qui mandatum referunt, nihil dicunt præterquam eis demandatum : ita sane et ego ipse nihil aliud sentio vel docui præter ea quæ Patri visa sunt. Hoc igitur volens ostendere, concordiam, inquam, sententiæ cum Patre, mentionem fecit hujus exempli, mandati, inquam. Ideo addit ²¹, « Quæ igitur loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor. » Atque ita quia nihil a memetipso dixi, qualem occasionem prætexent qui non crediderint ? Circa controversiam enim condemnabuntur, quod Patri non crediderunt. Nihil igitur humiliter intelligit orthodoxus ex humilibus illis verbis, « Mandatum accepi, » et similia ; sed candide hæc exponit : sicut et hoc, « Mandatum accepi quid dicerem, et quid loquerer. » Sermo enim cum sit Filius, et enarret omnia quæ sunt in mente, in Patre dico, mandatum ab eo se accepisse ait, quid dicat et quid loquatur : sicut et noster sermo, si quando vera dicturi sumus, illa dicit quæ mens ei suggerit, et nusquam alterius substantiæ est sermo quam mens, sed omnino ejusdem substantiæ.

CAPUT XIII.

De pelvi sive mallurio. Quomodo Judas exiverit ut Christum traderet. De præcepto se invicem diligendi. De eo qui Petrum interrogavit, quo abiret Jesus.

VERB. 1. « Ante festum autem Paschæ sciens Jesus quod venisset hora ipsius, ut transiret ex hoc mundo ad Patrem : cum dilexisset suos qui erant in mundo, usque ad finem dilexit eos. » Sciebat quidem Dominus **685** et ante omnia sæcula horam

²⁰ Joan. xiv, 6. ²¹ Joan. xv, 15.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(34) Cod. 26, Ἐκεῖνος κατακρίνει αὐτὸν ἐν τῇ ἑσχάτῃ ἡμέρᾳ. « Ille condemnabit ipsum in extremo die. »

Α μεν τύπτειν, ὅτι οὐχ ἡμεῖς τύπτομεν αὐτό, ἀλλ' ἡ ἀμέλεια αὐτοῦ καὶ ἡ ἀταξία· καὶ οὐχ ἡμεῖς κατακρίνομεν αὐτόν, ἀλλ' αἱ παραinéσεις ἡμῶν, αἱ οὐκ ἐπίσθη, αὐταὶ κατηγοροῦσιν αὐτό ὡς ἀνηκόου. Οὕτως οὖν καὶ ὁ Κύριος· « Οὐκ ἐγὼ κρίνω, » ἀλλ' « ὁ λόγος, ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κατακρίνει. » Διατί γὰρ ἠπίσθησαν ; ἄρα ὡς ἀντιθέω, καὶ τὴν ἰδίαν δόξαν ζητοῦντι ; Καὶ μὴν « ἐξ ἐμαυτοῦ ἐγὼ οὐκ ἐλάλησα, » ἀλλὰ πάντα ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μου εἰπὼν, οὐδαμοῦ ἐμαυτὸν ἀνεκέρυσα ἄλλο τι φρονοῦντα. « Ὁ γὰρ πέμψας με Πατήρ ἐντολήν μοι δέδωκε, τί εἶπω καὶ τί λαλήσω. » Βαβαὶ τῆς ταπεινότητος, τῶν ῥημάτων ! Ἄρα γὰρ, ὦ Κύριε, καὶ πρὶν ἡ πέμψη σε ὁ Πατήρ, καὶ δὴ τὴν ἐντολήν, οὐκ ἐγίνωσκας, τί δεῖ λαλήσαι, ἀλλ' ἀμαθῆς ὑπῆρχες τῆς ἐντολῆς ταύτης, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, καὶ οὐκ ἐγίνωσκας τὴν ζωὴν ταύτην τὴν αἰώνιον ; καὶ πῶς εἶπας, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ ; » Ὁρᾷς τὴν ἀτοπίαν, ὅση ἀνακύπτει, ἐὰν μὴ εὐγνωμόνως κατακούωμεν τῶν λεγομένων ; Γνώθι οὖν, διατί οὕτω ταπεινῶς φθέγγεται, ὅτι διὰ τοὺς ἀκροατὰς ἀσθενεῖς ὄντας. Καὶ τί βούλεται σημαίνει διὰ τούτων ; Τὸ μὴδὲν ἕτερον ἢ λέγειν ἢ φρονεῖν παρὰ τὸν Πατέρα δηλαδῆ. Ὡσπερ γὰρ, φησὶν, οἱ ἐντολεῖς οὐδὲν ἐκτός τοῦ ἐντεταλμένου λέγουσιν, οὕτω δὴ καὶ αὐτὸς ἐγὼ οὐδὲν ἕτερον ἢ φρονῶ, ἢ ἐδίδαξα παρὰ τὰ τῷ Πατρὶ δόξαντα. Τοῦτο τοίνυν θέλων ἐνδείξασθαι, τὸ πρὸς τὸν Πατέρα, φημι, ὁμόγνωμον, ἐμνήσθη τούτου τοῦ ὑποδείγματος, τῆς ἐντολῆς λέγω. Διὸ καὶ ἐπάγει· « Ἄ οὖν λαλῶ, καθὼς εἶρηξά μοι ὁ Πατήρ, οὕτω λαλῶ. » Ὡστε ἐπεὶ οὐδὲν ἀπ' ἐμοῦ εἶπον, ποῖαν πρόφασιν προβαλοῦνται οἱ ἀπειθήσαντες ; Ἀναμφιλέκτως γὰρ κατακρίθησονται, ὡς τῷ Πατρὶ ἀπιστήσαντες. Μὴδὲν οὖν ταπεινὸν ἐννοεῖ [f. ἐννοεῖ] ὁ ὀρθόδοξος, ἀπὸ τῶν ταπεινῶν ῥημάτων, ἧγουν τοῦ, « Ἐντολήν ἔλαβον, » καὶ τῶν τοιούτων· ἀλλὰ εὐγνωμόνως ταῦτα ἐκλάμβανε, οἷον καὶ τοῦτο τὸ, « Ἐντολήν ἔλαβον, τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω. » Λόγος γὰρ ὢν ὁ Υἱὸς, καὶ ἐκφαίνων πάντα τὰ ἐν τῷ νῷ, τῷ Πατρὶ, φημι, ἐντολήν παρ' αὐτοῦ φησὶν λαβεῖν, τί εἶπη, καὶ τί λαλήσῃ. Ὡσπερ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος, εἶγε ἀληθεύειν μέλλοιμεν, ἐκεῖνα λέγει, ἃ ὁ νοῦς αὐτῷ ὑποβάλλει, καὶ οὐ δῆπου ἑτεροουσίως ἐστὶν ὁ λόγος πρὸς τὸν νοῦν, ἀλλ' ὁμοουσίως πάντως.

D

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τοῦ νικητῆρος. Περὶ τοῦ ἐξελεθῆντος Ἰουδαῖνα τὸν Χριστὸν παραδώσῃ. Περὶ τῆς ἐντολῆς τοῦ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Περὶ τοῦ ζητοῦντος Πέτρου, ποῦ ὑπάγει ὁ Κύριος.

« Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν Πατέρα, ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς. » Ἦδει μὲν ὁ Κύριος ; καὶ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων τὴν

ώραν τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ἐνστάσης δὲ τότε αὐτῆς, ἄ
 πράγμα ποιεῖ πολλῆς τῆς φιλανθρωπίας καὶ συγκα-
 ταβάσεως γέμον, καὶ πολλὴν τὴν ἀγάπην ἐμφαίνον
 πρὸς τοὺς μαθητάς. Μέλλων γὰρ ἐγκαταλειμπάνειν
 αὐτοὺς, σφοδροτέραν τὴν ἀγάπην ἐπιδεικνύεται. Τὸ
 γὰρ, « Ἀγαπήσας αὐτοὺς, εἰς τέλος ἠγάπησεν
 αὐτούς, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι οὐδὲν ἐνέλιπεν, ὡν τὴν
 σφόδρα ἀγαπῶντα εἰκὸς ἦν ποιῆσαι. Διὸ καὶ τὸ τελευ-
 ταῖον πάντων τοῦτο ποιεῖ, νίπτων τοὺς πόδας τῶν
 μαθητῶν, ὥστε αὐτοῖς ἐπιτείνειν τὸν πόθον, καὶ πολ-
 λὴν αὐτοῖς προαποθέσθαι παράκλησιν πρὸς τὰ μέλ-
 λον ἐπιέναι δεῖν, λογισμένοις ὅτι ὁ οὕτως ἀγα-
 πῆτας αὐτοὺς, ὡς καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν νίψαι, οὐ
 περιόχεται αὐτούς, οὐδὲ ἐν τοῖς δεῖνοις. Μετάδρα-
 σιν δὲ ὀνομάζει τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν ἐξ
 ἀναστάσεως ἀνάληψιν. Ἐπει τοίνυν μεταβῆναι ἐμελ-
 λειν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ἐνδοκνύεται τὴν πρὸς
 « τοὺς ἰδίους » ἀγάπην· ἰδίους δὲ τοὺς μαθητάς
 ὀνομάζει κατὰ τὸν τῆς οικειώσεως λόγον. Ἰδιοὶ μὲν
 γὰρ θεοῦ κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας τρόπον καὶ
 πάντες ἄνθρωποι· καθὼ εἰρηται· « Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε,
 καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον· ἴδιοι δὲ αὐτοῦ οἱ
 ἄγιοι κατὰ τὸ οἰκεῖο αὐτῷ εἶναι· ὥσπερ οὖν καὶ
 ἐνταῦθα ἰδίους ἐκάλεσε τοὺς μαθητάς, προσέθηκε δὲ,
 « τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, » ἐπειδὴ καὶ ἄλλοι εἰσὶν αὐτοῦ
 ἴδιοι, Ἀβραάμ καὶ οἱ πατριάρχαι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ
 κόσμῳ· ἐξεδήμησαν γὰρ ἐντεῦθεν. Τούτους δὲ « τοὺς
 ἰδίους » αὐτῷ « τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ εἰς τέλος ἠγάπη-
 σεν » ὅπερ ἐστὶ, τελείαν ἀγάπην εἰς αὐτοὺς ἐνεδει-
 ξαστο.

« Καὶ δειπνοῦ γενομένου, τοῦ διαβόλου ἤδη βε-
 βληκὸς εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσκαριώ-
 του, ἵνα αὐτὸν παραβῶ, εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα
 δέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατήρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ
 θεοῦ ἐξῆλθε καὶ πρὸς τὸν θεὸν ὑπάγει, ἐγείρεται ἐκ
 δειπνοῦ, καὶ τίθησι τὰ ἱμάτια, καὶ λαβῶν λέντιον,
 διέζωσεν ἑαυτόν· εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα,
 καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ
 ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ, ᾧ ἦν διεζωσμένος. » Θαυμά-
 ζων ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι τὴν ἤδη τὴν προδοσίαν
 ἐκμελετήσαντα ἐνίψε ὁ Χριστὸς, φησὶ, « Τοῦ δια-
 βόλου ἤδη βεβληκὸς εἰς τὴν καρδίαν Σίμωνος· »
 οὕτως ἄχρι τέλους τὸν προδότην ἐθεράπευε. Καὶ τὸ,
 « Δείπνου δὲ γενομένου, » οὐ μάτην κεῖται, ἀλλ' ἵνα
 δεῖχθῇ τὸ ἀπάνθρωπον τοῦ Ἰούδα, ὅτι οὐδὲ ἡ τῆς
 τραπέζης κοινωνία κατεδυσώπησεν αὐτόν. « Εἰδὼς
 οὖν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα παρέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατήρ
 εἰς τὰς χεῖρας· » τούτέστιν, ὅτι τὴν σωτηρίαν τῶν
 πιστῶν αὐτῷ ἐνεχείρισε, καὶ δεῖ λοιπὸν πάντα τὰ
 πρὸς σωτηρίαν ὑποδεικνύουσι αὐτοῖς, ὅποιον καὶ τὸ
 νίψαι τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν. Ταπεινοφροσύνην
 γὰρ ἐντεῦθεν νομοθετεῖται. Καὶ ἄλλως δέ· « Εἰδὼς (35)

mortis suæ: cum autem illa instaret, rem facit
 magnæ misericordiæ et condescensione plenam,
 miramque erga discipulos præ se fert dilectionem.
 Relicturus enim illos vehementiorem charitatem
 ostendit. Nam per hoc quod dicit, « Cum dilexisset
 suos, usque ad finem dilexit eos: » hoc vult, quod
 nihil omiserit eorum quæ facere decet eum qui
 multum diligit. Ideo et postremo pedes discipulo-
 rum omnium lavat, ut ingerat magnum desiderium,
 et magnam eis consolationem afferat in malis quæ
 passuri erant, si cogitarent quod sic dilexerit eos,
 ut et pedes eorum laverit: quare neque despectu-
 rus sit eos in rebus gravioribus. Transiitum autem
 nominat mortem Christi, propter assumptionem ex
 resurrectione. Quia igitur transiurus erat « ex
 hoc mundo, » ostendit charitatem erga « suos. »
 Suos autem discipulos nominat secundum famili-
 ritatis rationem. Quantum enim, ad rationem crea-
 tionis, ejus proprii sunt omnes homines, quemad-
 modum dictum est²²: « In propria venit: et sui
 eum non receperunt. » Sui autem etiam sancti, eo
 quod familiares ei sint, quemadmodum et hoc loco
 suos vocavit discipulos. Adjecit autem his, « qui
 in mundo: » quia et alii erant sui, ut Abraham et
 patriarchæ, sed non in mundo; demigraverant enim
 ab eo loco. « Hos igitur suos quos in hoc mundo,
 usque in finem dilexit, » hoc est, perfectam erga
 illos charitatem declaravit.

C
 Vers. 2-5. « Et cœna facta, cum diabolus jam
 immisisset in cor Judæ Simonis Iscariotæ ut prode-
 ret eum, sciens Jesus quod omnia sibi dedisset Pa-
 ter in manus, et quod a Deo exisset, et ad Deum
 iret, surgit a cœna et ponit vestimenta: et cum
 accepisset linteum, præcinxit se. Deinde misit
 aquam in pelvim, et cœpit lavare pedes discipulo-
 rum, et exstergere linteo quo erat præcinctus. » Ad-
 mirans evangelista quod Christus laverit eum qui
 meditabatur proditorem, dicit, « Cum diabolus
 immisisset in cor Simonis. » Ita ergo usque ad
 finem proditoris curam gerebat, nec frustra appo-
 nit, « Cœna autem facta: » ut ostendatur inhumani-
 tatis Judæ, quem neque mensæ communio placa-
 verat. « Proinde Jesus sciens quod Pater omnia
 tradidisset ei in manus, » hoc est, quod concedi
 disset ei salutem fidelium, et debeat nunc omnia,
 quæ ad salutem eorum pertineant, monstrare eis,
 « et cœpit lavare pedes discipulorum. » Humilitatis
 enim lex hoc loco præcipitur. Et aliter, « Cum sci-
 ret quod omnia tradidisset ei Pater, et quod a Deo
 exisset, et ad Deum iret, » non timebat minui glo-

²² Joan. 1, 11.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(35) Cod. 31, Ὑποδεικνύουσι αὐτοῖς ὅποιον καὶ τὸ
 νίψαι τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν (ταπεινοφροσύνην
 ἐντεῦθεν νομοθετεῖται), ἐγείρεται ἐκ τοῦ δειπνοῦ,
 καὶ νίπτει τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν. Καὶ ἄλλως δέ,

(a) Sic vertendus est Græcus textus.

εἰδὼς, κ. τ. λ. « Monstrare eis (a): quale nam sit
 et lavare pedes discipulorum. (Hinc enim humilitas
 præscribitur.) Surgit a cœna, et lavat pedes disci-
 pulorum. Et aliter, cum sciret, » etc.

riam suam, lavans pedes discipulorum. Non enim rapuerat gloriam, ut timeret ab illa excidere. **636** Et propterea non dignatur humile quiddam facere sicut qui generosi non sunt, quoniam gloriam rapiunt, nolentes ullo modo humiliari, ut ne perdant quod rapuerant. At omnium rex erat et Dei Filius. Hoc enim vult dum dicit, « A Deo exisset, » hoc est, « ex Patris substantia, » et iterum ad Deum iret. » Et ita non minuebatur gloria ejus qui talis est, ex eo quod discipulos lavaret. Considera igitur, quod si humiliari opus est ejus qui a Deo egressus est, et ad Deum vadit: superbire et fastuosum esse, profecto opus est ejus qui a dæmonibus exivit, et ad dæmones vadit. Cum autem audieris, « Dedisset ei Pater: » ne existimes quamdam Filii impotentiam hic declarari, sed discite potius reverentiam erga Patrem et voluntatis concordiam: quia si impotens tibi videtur Filius, eo quod Pater ei ea dedisse dicatur, impotentem intellige et Patrem, eo quod Filius ei regnum tradit, ut Apostolus dicit¹³; sed non ita est. Verum traditio concordiam et cooperationem dicit, ut sic dicam, et beneplacitum Patris. Vide autem et eminentiam humilitatis. Non enim ante cœnam lavat, sed postquam omnes recubissent, surgit solus ipse, illis recumbentibus, et deponit quidem vestimenta: docens nos ut expediti et leves simus ad ministerium. Linteo autem præcingitur, ipse omnia faciens, lavans et exstergens. Mittit item aquam, et hoc ipse faciens, non alii committens. Hæc autem omnia nobis indicia sunt et præcepta quomodo nos cum omni alacritate ministrare oporteat, et nos ipsos omnia operari, non aliis utentes ministeria.

ποιῶν, καὶ οὐκ ἄλλω ἐπιτρέψας· ταῦτα δὲ πάντα δειγµατα ἡµῖν εἰσι καὶ νομοθεσίαι τοῦ, πῶς δεῖ διακονεῖν, ὅτι μετὰ πάσης προθυµίας, καὶ αὐτοῦ τὰ πάντα διενεργοῦντας, οὐκ ἄλλοις ὑπουργοῖς χρω-

VERS. 6, 7. « Venit ergo ad Simonem Petrum, et dicit ei ille: Domine, tu michi lavas pedes? Respondit Jesus, et dixit ei: Quod ego facio, tu venas nunc, scies autem postea. » Non primus lavat Petrum, quamvis primatum discipulorum gerebat; sed forte proditor, cum esset impudens et inverecundus, ante Petrum recumbebat, ojusque pedes loti sunt. Unde hoc manifestum? « Cœpit, inquit, pedes discipulorum lavare et exstergere, » deinde « venit ad Simonem Petrum. » Atque ita declarat quod non primo laverit Petrum. Non enim dixisset quod venisset ad Simonem Petrum, nisi alium quemdam ante Petrum lavasset. Ex aliis itaque discipulis nullus sustinisset ante Petrum lavari. Proditorum autem hoc ossum fuisse possibile est. Nam si ab aliis discipulis cœpisset lavare quempiam, prohibuisset Dominum ille quisquis fuisset, et dixisset quæ et Petrus, « Domine, tu meos lavas pedes? » et non permisisset. Non igitur ullum alium lavit prius quam proditorem, et deinde Petrum. A Petro autem eruditus cæteros verisimile

¹³ I Cor. xv, 15.

ὅτι πάντα παρέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατήρ, καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπάγει, οὐδὲ ἐλαττωθήσεται ἡ δόξα αὐτοῦ, νίπτοντος τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν. Μὴ γὰρ ἤρπαξε τὴν δόξαν, ἵνα φοβῆται ἐκπεσεῖν ταύτης, καὶ διὰ ταῦτα μὴ καταδέχηται τι ταπεινὸν ποιεῖν; οἶον οἱ θυσιγενεῖς πάσχουσιν, ἐπειδὴ ἂν δόξαν ἀρπάσωσι, μὴ θέλοντες ὅλως ὑποκληθῆναι, ἵνα μὴ ἀπολέσωσιν ὃ μὴ διαφέρουν αὐτοῖς ἤρπασαν. Ἄλλὰ πάντων βασιλεὺς ἦν, καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός· ταῦτο γὰρ τὸ, « Ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθε, » τούτοις, ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, « καὶ πάλιν πρὸς Θεὸν ὑπάγει. » Ὅσα οὐκ ἐμελλεν ἐλαττωθῆναι ἡ δόξα αὐτοῦ τηλικούτου ἔντος ἐπὶ τοῦ τοῦ μαθητῆς νίψαι. Σκόπει δὲ μοι, ὅτι εἰ τὸ ταπεινωθῆναι ἔργον ἐστὶ τοῦ ἀπὸ Θεοῦ ἐξιόντος, καὶ πρὸς Θεὸν ὑπάγοντος· τὸ ἀλαστονεύεσθαι δηλαδὴ ἐκείνου ἔσται ἔργον, τοῦ ἀπὸ δαιμόνων ἐξιόντος, καὶ πρὸς δαίμονας ἀπίοντος. Ὅταν δὲ ἀκούσης, ὅτι « Παρέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατήρ, » μὴ ἀδυναμίαν νομίσης ἐνταῦθα ἐμφανίσθαι τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα εὐμῆν καὶ ὁμόνοιαν. Ἐπεὶ εἰ ἀδύνατός σοι δοκεῖ ὁ Υἱός, διότι ὁ Πατήρ λέγεται αὐτῷ παραδοῦναι, ἀδύνατον νέει καὶ τὸν Πατέρα, διότι ὁ Υἱός αὐτῷ τὴν βασιλείαν παραδίδωσιν, ὡς ὁ Ἀπόστολός φησιν. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο· ἀλλ' ἡ παραδοσις τὴν ὁμόνοιαν, καὶ συνεργίαν; ἢ οὕτως εἶπω, καὶ εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς δηλοῖ. Ὅρα δὲ καὶ τὸ ὑπερβολικὸν τῆς ταπεινώσεως. Οὐ γὰρ πρὸ τοῦ δειπνοῦ νίπτει, ἀλλὰ μετὰ τὸ πάντας ἀναπεσεῖν, θγείρεται μόνος αὐτὸς, ἐκλείων ἀναπαυομένων· καὶ ἀποτίθησι μὲν τὰ ἱμάτια, τὸ περὶ τὴν διακονίαν ἀνεμποδιστοῦς ἑαυτοῦ ποιεῖν καὶ ἐλαφροῦς διδάσκων ἡμῶν· λαντίω δὲ διαζώνονται, αὐτὸς πάντα ποιῶν, καὶ τὸ νίψαι, καὶ τὸ ἐκμάσαι· βάλλει δὲ ὕδωρ, καὶ τοῦτο αὐτὸς πάντα διενεργοῦντας, οὐκ ἄλλοις ὑπουργοῖς χρω-

« Ἐρχεται οὖν πρὸς Σίμωνα Πέτρον, καὶ λέγει αὐτῷ ἐκεῖνος· Κύριε, σύ μου νίπτεις τοὺς πόδας; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ὅ ἐγὼ ποιῶ, σὺ οὐκ οἶδας ἄρτι, γινώσκῃ δὲ μετὰ ταῦτα. Οὐ πρῶτον τὸν Πέτρον νίπτει, εἰ καὶ τὰ πρῶτα τῶν μαθητῶν ἐφέρστο, ἀλλὰ τάχα ὁ προδότης Ἰταμὸς ὢν καὶ ἀνάσχυντος, πρὸ τοῦ Πέτρου κατεκλίνατο, καὶ τοὺς πόδας ἐνίψατο. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἐντεῦθεν· « Ἦρξατο, φησὶ, νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν καὶ ἐκμάσαι; » εἶτα· « ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον. » Ὅσατε δηλοῖ, ὅτι οὐ πρῶτον τὸν Πέτρον ἐνίψεν. Οὐ γὰρ ἂν εἶπεν, ὅτι « Ἐρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, » εἰ μὴ ἄλλον τινὰ πρὸ τοῦ Πέτρου ἐνίψεν. Ἐκ τῶν ἄλλων μὲν οὖν μαθητῶν οὐκ ἂν τις ὑψιθεδιάσατο, ὡς πρὸ τοῦ Πέτρου νίψατο· τὸν δὲ προδότην τοῦτο τοκμήσαι ἐνδέχεται. Εἰ γὰρ ἐκ τῶν ἄλλων μαθητῶν ἤρξατο νίψαι τινὰ, ἐκώλυσεν ἂν τὸν Κύριον ἐκείνος, ὅστις ἂν ἦν, καὶ εἶπεν ἂ καὶ Πέτρος· « Κύριε, σύ μου νίπτεις τοὺς πόδας; » Ἄλλ' οὐκ ἔστι ταῦτο. Οὐκ ἄρα τινὰ τῶν ἄλλων ἐνίψε πρῶτον, ἀλλὰ τὸν προδότην, εἶτα τὸν

Πέτρον. Ἐκ δὲ τοῦ Πέτρου παιδευθέντας τοὺς λοιποὺς, εἰκὸς μὴ ἀντιβῆναι, ἀλλὰ καταδέξασθαι τὴν τοιαύτην τιμὴν παρὰ τοῦ Ἰησοῦ προσαγομένην αὐτοῖς. Ὅρα δὲ καὶ τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα, πόσῃ ἔμφρασιν ἔχουσι· « Σὺ μου νίπτεις τοὺς πόδας » ταῖς χεῖροι ταύταις, αἷς λεπροὺς ἐκαθάρισας, αἷς νεκροὺς ἀνήγειρας, αἷς ὀφθαλμοὺς τυφλῶν ἀνέψυχας; Σὺ δὲ ταῦτα καὶ πλείω ποιήσας, ἐμοῦ τοῦ δούλου, τοῦ ἀμαθοῦς, καὶ οὐ χεῖρας, οὐδὲ ἄλλο μέρος ἐντιμότερον, ἀλλὰ πόδας, τὸ ἔσχατον πάντων, τὸ μάλιστα βυπατινόμενον μέλος; καὶ ἄτιμον δοκοῦν; Τί δὲ ὁ Κύριος; « Ὁ ποιῶ ἐγὼ, σὺ νῦν οὐκ οἶδας, » ὅ τι ταπεινοφροσύνην περιέχει πολλήν, καὶ ταύτην διδάσκω καὶ ὁμάς. « Μετὰ ταῦτα » μέντοι, ὅτε τῷ ἐμῷ ὁ ὅματι δαιμόνια ἐκβαλεῖς, ὅταν ἴδῃς με εἰς οὐρανοὺς ἀναλαμβάνομενον, ὅταν παρὰ τοῦ Πνεύματος μάθῃς, ὅτι ἐκ δεξιῶν κάθημαι τοῦ Πατρὸς, τότε « γνώσῃ, » ὅτι ὁ οὗτος ταπεινωθεὶς, ὡς καὶ τοὺς πόδας σου νίψαι, ἐκείνός σοι δίδωσι τὴν τοσαύτην δύναμιν κατὰ δαιμόνων, καὶ ἀνελήθη, καὶ συνεδοξάσθη τῷ Πατρὶ, μηδὲν ἐλαττωθεὶς ἐκ τοῦ ταπεινοῦσθαι· καὶ ὅτω λοιπὸν ἐνστερνίσῃ καὶ αὐτὸς τὴν ταπεινώσιν, ἢ μᾶλλον ὑψοῖ, καὶ οὐκ ἐλαττοῖ.

« Λέγει αὐτῷ Πέτρος· Ὁ μὴ νίψῃς τοὺς πόδας μου εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐάν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος· Κύριε, μὴ τοὺς πόδας μου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας, καὶ τὴν κεφαλὴν. » Σέβας πολὺ τῷ Πέτρῳ πρὸς τὸν διδάσκαλον, διὸ καὶ εὐλαβεῖται σφόδρα καὶ ἀποπέμπεται τὴν τοιαύτην θεραπείαν. Κἂν γὰρ καὶ ἄλλοτε ἐπιτιμήθῃ παρὰ Χριστοῦ, καὶ ἔδει δὲ γοῦν τὴν ἐπιτίμησιν ἐκείνην καταδέξασθαι καὶ νῦν ὑποκρίνοντος αὐτὸν τοῦ Κυρίου, ἀλλ' οὐν διὰ τὸ μέγα καὶ πολὺ εἶναι τὸ νῦν παρὰ Χριστοῦ γινόμενον, παραιτεῖται, καὶ οὐκ ὑπολογίζεται, ὅτι πάλιν αὐτῷ ἐπιτιμήσει ἰσως σφοδρότερον ὡς ἀπειθοῦντι ὁ Κύριος. Τί οὖν ὁ Χριστός; Ὁ μὴ λέγει αὐτῷ, ὅτι Ταπεινοφροσύνην σε διδάσκω, ὦ Πέτρε, καὶ διὰ τοῦτο νίπτω σου τοὺς πόδας. Εἶπε γὰρ ἂν αὐτῷ ὁ Πέτρος, καὶ ἐπαμύσατο, ὅτι καὶ χωρὶς τοῦ τοὺς πόδας νίψασθαι τὴν ταπεινοφροσύνην ἀσκήσει. Ἀλλὰ τί φησι πρὸς αὐτόν; Ὁ μάλιστα ἐγίνωσκε δάκνον αὐτοῦ τὴν καρδίαν, τοῦτο ἐπισείει αὐτῷ, καθάπερ τι φόβητρον, « Ἐάν μὴ νίψω σε, λέγων, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. » Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς ἦν ὁ μάλιστα πάντων τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν ποθῶν συνεῖναι Χριστῷ (διὸ καὶ ἠρώτα· « Ποῦ ὑπάγεις; » καὶ, « Τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω, » ἐπαγγελόμενος ἐξ ἀγάπης), διὰ ταύτης τῆς ἀπειλῆς κατασεφεί αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. « Ἐάν γὰρ μὴ νίψω σε, φησίν, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. » Ὡς οὖν ἤκουσε Πέτρος ταύτην τὴν φοβερὰν ἀπειλήν, δρον ἦν ἐν τῇ παραιτήσει σφοδρῶς, τοσοῦτον καὶ ἐν τῇ συχωρήσει, μᾶλλον δὲ καὶ σφοδρότερος, ἕσθω καὶ τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ νίψασθαι δίδωσιν. Ἀμφοτέρω δὲ ἐξ ἀγάπης· ἢ τε γὰρ παραιτήσῃς ἐκ τοῦ σφόδρα τιμᾶν τὸν Κύριον, ἢ τε συχωρήσῃς ἐκ τοῦ μὴ θέλειν χωρισθῆναι αὐτοῦ. Σὺ δὲ μοι, ὅταν ἴδῃς τινὰ σφόδρα

est non contravenisse, sed honorem hunc a Domino suscepisse. Vide autem et Petri verba quantum habeant emphasim, « Tu lavas meos pedes » manibus illis quibus oculos cæcorum aperuisti, quibus leprosos mundasti, quibus mortuos suscitasti? Tu qui hæc et majora fecisti, meos, servi imperiti, et non manus, neque aliam partem honestiorem, sed pedes, qui extremæ omnium maxime sordidæ partes ac ignominiosæ habentur? Quid igitur ait Dominus? « Quod ego facio, tu nunc nescis, » quod summam humilitatem in se continet, et eandem vos quoque doceo. « Posthac, » quando ejicies in meo nomine dæmonia, quando videbis me in cælum sumi, quando a Spiritu disces quod ad dexteram sedeam Patris, tunc « scies » quod ille qui ita sic se humiliat ut et pedes tuos lavet, tibi det tantam virtutem contra dæmones, et assumptus sit, et glorificatus cum Patre, in nullo imminutus propter suam humiliationem. Et ita nunc in pectore tuo conserves etiam ipse humilitatem, quæ te magis exaltabit, quam humiliabit.

VERS. 8, 9. « Dicit ei Petrus : Non lavabis pedes meos in æternum. Respondit ei Jesus : Si non laverō te, non habebis partem mecum. Dicit ei Simon Petrus : Domine, non tantum pedes meos, sed et manus, et caput. » Magna reverentia Petri erga magistrum, unde et religiose hanc ejus curam a se amandat. Quamvis autem et alio loco increpatus fuerit a Christo ²⁵, et oportebat certe et ob increpationem superiorem nunc permittere ut lavaret ipsum Dominus; tamēn quia usque adeo magni erat quod a Christo gerebatur, recusat; et non cogitat quod iterum increpaturus sit eum vehementius tanquam inobedientem Dominus. Quid igitur Christus? Si dixisset, Humilitatem te doceo, o Petre, et propterea lavo tuos pedes: dixisset utique ei Petrus, et jirasset, quod etiam absque pedum lotionē humilitatem exercuerit. Sed quid dicit ad illum? Quod maxime sciebat cor ejus vellicaturum, incutit ei tanquam terribilamentum quoddam, « Nisi laverō te (dicens) non habes partem mecum. » Nam cum ipse præ omnibus aliis discipulis magis desideraret esse cum Christo, ideo rogabat, « Quo vadis? » et, « Animam meam pro te ponam, » promittebat ex charitate: hujusmodi minis animum conculit. « Nam si non laverō te, inquit, non habes partem mecum. » Ubi audivit Petrus terribiles hasce minas, quam vehementer erat detrectando, tam vehemens, imo vehementior erat admittendo, ita ut et caput ad lavandum daret. Utrumque autem ex charitate fiebat: et detrectatio, quia plurimum observabat Dominum: et admissio, quia a Domino separari volebat. Tu autem cum videris aliquem valde urgentem præ temeritate, ac dicentem, et cum juramento, **688** Nunquam faciam

²⁵ Matth. xviii, 21, 22.

hoc : et deinde reverentia juramenti permanere in hoc, quod male decreverat, pertinacem, et ex eo periclitantem vel in anima, vel in corpore, recte utaris hoc Petri exemplo, qui cum pertinax esset, ubi vidit pertinaciam vergere in separationem a Christo, abstulit ab illa.

Vers. 10. « Dicit ei Jesus : Qui lotus est, non opus habet nisi ut pedes lavet, sed est mundus lotus : et vos mundi estis, sed non omnes. » Sciebat enim quisnam esset qui proderet se : propterea dixit, « Non estis mundi omnes. » Sumpta occasione Dominus arguit proflitorem ut eum ab immunda sententia abduceret, et indigentem lavari a malitia in aliam sententiam transferret. Vos igitur, inquit, cum sitis loti, non indigetis alio lavaero. Unus autem est immundus, qui lotione opus habet. Quærent autem multi quomodo dixerit Dominus apostolis, « Vos mundi estis. » Nondum enim erant liberati a peccatis, nondum Spiritum assecuti erant. At huc enim peccatum prævalebat, adhuc maledictio operabatur. Nondum enim « Agnus qui tollit peccata mundi »²⁴, « immolatus erat. Nondum suspensus in ligno, a maledicto nos redemerat. Quomodo igitur mundi fuerunt apostoli? Est igitur dicendum quod quamvis non fuerint omnino liberati a peccatis, attamen propter sermonem, inquit, quem locutus sum vobis, « mundi estis : » hoc est, secundum hoc nunc estis mundi, nunc lucem accepistis, nunc liberati estis ab errore Judaico : quia et Isaiam audi, quomodo doceat nos lavari : « Lavamini, et mundi estote, deponite malitias ab animabus vestris »²⁵. » Et ita etiam illi quia cum magna innocentia et simplicitate versabantur cum Christo, merito loti et mundi a Domino dicuntur. Intellexerunt autem quidam per cœnam agnitionem mysterii secundum Christum in fine sæculorum, quam Christus docens suos discipulos, lavat et pedes ipsorum, non ut maculam habentes, sed ut paratos eos faciens ad Evangelium, juxta hoc, quod dictum est ab Isaiâ : « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem »²⁶. — « Nam vos quidem, inquit, mundi estis, » sed quantum ad vos attinet. Oportet autem ob aliorum purificationes vos mitti : quod per lotionem pedum docetur. Lavacrum igitur non facit ut intelligamus purificationem peccatorum apostolorum (mundi enim esse perhibentur), sed symbolum est quod mittendi sint in prædicationem, et transvebant etiam ad alios homines puritatem, quæ ipsis data est per Verbum Dominicum. Idcirco et Petrus inquit, « Non solum pedes meos laves, sed et caput, » hoc est, non ad prædicationem tantum mittas me, sed et caput meum per martyrium purifica. Intellige autem quod et nunc hæc perficiantur. **689** Etenim et nunc cœna fit in divina sacra operatione divini corporis et sanguinis quæ proponuntur. Quid igitur ab uno

ἐνιστάμενον ἐκ προπερείας, καὶ λέγοντα καὶ μεθ' ὅρκου, ὅτι Οὐ μὴ ποιήσω τόδε, εἴτα αἰδοὶ τοῦ ὅρκου ἐμμένοντα τῷ κακῷ χειριμένῳ, καὶ ἐκ τούτου κινδυνεύοντα, ἢ περὶ ψυχῆν, ἢ περὶ σώμα· εὐστόχως ἂν χρῆσαι τῷ τοῦ Πέτρου ὑποδείγματι, ὃς ἐνιστάμενος, ἐπειδὴ εἶδε τὴν ἐνοστασιν εἰς τὸν ἀπὸ Χριστοῦ χωρισμὸν φέρουσαν, ἀπέστη τούτης.

« Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὁ λελουμένος οὐ χρεῖαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίφασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὁλος· καὶ ὑμεῖς καθαροὶ ἐστέ, ἀλλ' οὐχὶ πάντες. » Ἦδει γὰρ τὸν παραδιδόντα αὐτὸν· διὰ τοῦτο εἶπεν, ὅτι « Οὐχὶ πάντες καθαροὶ ἐστέ. » Ἀφορμῆς δραξάμενος ὁ Κύριος, ἐλέγχει τὸν προδότην, ὡς ἀκάθαρτον γινώμην ἔχοντα, καὶ δεόμενον τοῦ ἀπολούσασθαι τὴν πονηρίαν, καὶ μεταβουλεύσασθαι. Ὑμεῖς μὲν οὖν, φησὶ, λελουμένοι ὄντες, οὐ δέεσθε εἰτι ἄλλου λουτροῦ· εἰς δὲ ἐστὶν ὁ ἀκάθαρτος ὁ δεόμενος ἐκπλύσεως. Ζητοῦσι δὲ πολλοί, πῶς εἶπεν ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις, ὅτι « Ὑμεῖς καθαροὶ ἐστέ· » οὐπω γὰρ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπηλλάγησαν, οὐπω Πνεύματος ἔξιπντο. « Ἐτι γὰρ ἡ ἁμαρτία ἐκράτει, ἔτι ἡ κατάρρα ἐνήργει. Οὐπω γὰρ « ὁ Ἄμνός ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου » ἐσφάγη, οὐπω ἐκρυσμάσθη ἐπὶ τοῦ ξύλου ὁ ἐκ τῆς κατάρρας ἡμᾶς ἐξαγοράσας. Πῶς οὖν ἦσαν καθαροὶ οἱ ἀπόστολοι; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι εἰ καὶ μὴ τῶν ἁμαρτιῶν ἀπηλλάγησαν πάντη, ἀλλ' οὖν διὰ τὸν λόγον, φησὶν, ὃν λελάληκα ὑμῖν, « καθαροὶ ἐστέ· » τούτῃ ἐστι, κατὰ τοῦτό ἐστε καθαροὶ τέως. Ἦδη τὸ φῶς ἐδέξασθε, ἦδη τῆς πλάνης ἀπηλλάγητε τῆς Ἰουδαϊκῆς. Ἐπεὶ καὶ Ἡσαΐας, ἄκουε, πῶς διδάσκει ἡμᾶς λούεσθαι· « Λούσασθε, καὶ καθαροὶ γίνεσθε· ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. » Ὡστε καὶ αὐτοί, ἐπεὶ μετὰ πάσης ἀκακίας καὶ ἀδολόγητος συνῆσαν τῷ Χριστῷ, εἰκότως λελουμένοι καὶ καθαροὶ παρὰ τοῦ Κυρίου λέγονται. Ἐνόησαν δὲ τινε; δεῖπνον τὴν ἐν τῷ τέλει τῶν αἰώνων τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου γινώσιν, ἦν ὁ Ἰησοῦς διδάσκων τοὺς οἰκελοὺς μαθητὰς νίπτει καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν, οὐχ ὡς ῥύπον ἔχοντας, ἀλλ' ἐτοιμοὺς αὐτοὺς ποιῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον, κατὰ τὸ ὑπὸ Ἡσαίου ῥηθέν· « Ὡς ὠραῖαι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην. » — « Ὑμεῖς μὲν γὰρ, φησὶν, καθαροὶ ἐστέ, » ἀλλὰ καθ' ἑαυτοῦς· δεῖ δὲ καὶ περὶ τὴν ἐτέρων κάθαρσιν ἀποσταλῆναι ὑμᾶς· ὃ δὲ [τοῦ] τοὺς πόδας ὑμῶν νίπτεσθαι δηλοῦται. Ὁ τοίνυν νιπτήρ οὐ κάθαρσιν δίδωσιν ἡμῖν νοεῖν τῶν ἁμαρτιῶν τῶν ἀποστόλων (καθαροὶ γὰρ μαρτυροῦνται), ἀλλὰ σύμβολόν ἐστι τοῦ στέλλεσθαι αὐτοὺς ἐπὶ τὸ κήρυγμα, διαπορθμεύσαντας καὶ τοῖς ἄλλοις τὴν παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοποτικῆς δοθεῖσαν αὐτοῖς καθαρότητα. Διὸ καὶ Πέτρος, « Μὴ τοὺς πόδας μου νίψης μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλὴν· » τούτῃ ἐστι, μὴ εἰς τὸ κήρυγμα μόνον πέμπε, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλὴν μου διὰ τοῦ μαρτυρίου καθάρισον. Ἐκλάμβανε δὲ μοι καὶ ὡς νῦν ταῦτα τελούμενα. Καὶ γὰρ καὶ νῦν δεῖπνον γίνεσθαι ἐν τῇ θείᾳ ἱερωργίᾳ τοῦ θεοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ προκειμένου. Τί οὖν ἀπαιτεῖται ἕκα-

²⁴ Joan. 1, 29. ²⁵ Isa. 1, 16. ²⁶ Isa. LI, 7.

στοις ἡμῶν ποιεῖν, ἀκουσ· Ἐχομεν ἐν ἑαυτοῖς ἀπαν-
 τε· εἰς Χριστὸν πιστεύσαντες, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ
 καὶ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα. Πάντες γὰρ ὑπέδεξι-
 μεθα τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, ἀλλ' ὀφεί-
 λωμεν ἐν τῷ δεῖπνῳ τοῦτῳ τῷ θεῷ ἐξανιστᾶν τὸν
 Λόγον, καὶ ἀποτιθεῖσθαι αὐτοῦ τὰ ἱμάτια, ἃ συγκα-
 λῦπουσιν αὐτόν. Ἰμάτιον δὲ ἐστὶν ἡ φιλαργυρία,
 ἱμάτιον ἡ κενοδοξία, ἱμάτιον ὁ φθόνος, καὶ ἕκαστον
 τῶν ἄλλων παθῶν, ἃ τῷ ἐν ἡμῖν θεῷ Λόγῳ ἐπιχει-
 μενα βαρύνουσιν αὐτόν. Ταῦτα τοίνυν δεῖ ἀποτιθε-
 σθαι ἐγειρομένου τοῦ Λόγου, ἵνα ἐλαφρὸς ὢν δύνηται
 τὴν ἡμετέραν διὰ μετανοίας καθαρσιν ἐνεργῆσαι.
 Ἐγερθεῖς γὰρ ὁ Λόγος, καὶ πᾶν φορεῖον καὶ μέρι-
 μαν βιωτικὴν ἀποθέμενος, νίφει τοὺς ἡμετέρους
 λογισμοὺς μαθητῆς αὐτοῦ ὄντας, καὶ ἐπομένους
 αὐτῷ· νίφει δὲ τοὺς πόδας, τουτέστι, τὰς πρακτι-
 κὰς ἡμῶν κινήσεις καὶ τὰ διαβήματα ἡμῶν. Εἰ δέ
 τις δεῖται ἐτέρας καθάρσεις, καὶ τῆς ἐν τῷ διδα-
 σκαλικῷ καὶ θεωρητικῷ εὐδοκίμῃ τρεῖς ἐφίεται, λε-
 γέτω πρὸς τὸν Κύριον· « Κύριε, μὴ τοὺς πόδας
 μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλὴν »· του-
 τέστι, μὴ μόνον τὰ διαβήματά μου καθαρῆσαι, ἀλλὰ
 καὶ τὰς χεῖρας, ὡς ἂν καὶ ἐτέρους χειραγωγεῖν καὶ
 πρὸς τὸ καλὸν προσλαμβάνεσθαι δύνωμαι· καὶ τὴν
 κεφαλὴν, ἵνα ἐν τῷ θεωρητικῷ καὶ θεολογικῷ μέρει
 κκαθαρωμένην καὶ ἀρύπαντον τὴν περὶ τὸ Θεῖον δό-
 ξαν ἔχω. Οὕτως οὖν διὰ τῆς ἐξομολογήσεως δυνάμεθα
 νίφασθαι, ὡς ἂν μὴ ἀναξίως μετὰσχωμεν τοῦ δεῖπνου,
 « καὶ κρίμα ἑαυτοῖς φάγωμεν καὶ πίωμεν. »

« Ὅτε οὖν ἐνίψα τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ
 ἔλαβε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀναπεσὼν πάλιν εἶπεν αὐ-
 τοῖς· Γινώσχετε τί πεποίηκα ὑμῖν; Ὑμεῖς φωνεῖτέ
 με ὀδιδάσκαλος, καὶ ὁ Κύριος· καὶ καλῶς λέγετε·
 εἰμὶ γάρ. Εἰ οὖν ἐγὼ ἐνίψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ Κύ-
 ριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων
 νίπτειν τοὺς πόδας. Ὑποδείγμα γὰρ ἔδωκα, ἵνα
 καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε. Ἀμήν,
 ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔστι δοῦλος μεῖζων τοῦ κυρίου
 αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος μεῖζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν. »
 Οὐκ ἔτι πρὸς τὸν Πέτρον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀπαν-
 τας διαλέγεται, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοσαύτης περὶ
 ἑαυτοῦ ταπεινοφροσύνης τίθεισιν. Ἡ δὲ ἐστὶ τὸ δεῖν
 μιμητὰς αὐτοῦς τούτου γίνεσθαι. Μὴ ποτε οὖν καὶ
 ὅταν ἔλεγε τῷ Πέτρῳ, ὅτι « Γνώστη δὲ μετὰ ταῦτα, »
 περὶ τούτου τοῦ νῦν καίρου ἔλεγε; « γνώστη » γὰρ,
 ὦ Πέτρε, « μετὰ ταῦτα, » ὅτε λαθῶν τὰ ἱματιά
 μου καὶ ἀναπεσὼν, ἄρξομαι διδάσκειν ὑμᾶς καὶ λέ-
 γειν· « Γινώσχετε τί πεποίηκα ὑμῖν; » — « Εἰ γὰρ
 ἐγὼ ὁ παρ' ὑμῶν μαρτυρούμενος ὁ Κύριος καὶ
 διδάσκαλος, » καὶ οὐ ψευδῶς μαρτυρούμενος (εἰμὶ
 γάρ), τοὺς πόδας ὑμῶν ἐνίψα (καὶ οὐκ εἶπε, τῶν
 δοῦλων, τῶν ἀγραμμάτων καὶ ἀμαθῶν, ἀλλ' ἀφῆκε
 τοῦτο συλλογίζεσθαι)· ὑμεῖς ἀναγκαστάτων χρέως
 ἔχετε, « ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας· » τουτέστι,
 πᾶσιν διακονίαν ἀλλήλους [f. ἀλλήλοις] ὑπουργεῖν.
 Διὰ γὰρ τοῦ νίπτειν, ὅπερ ἐσχάτη ὑπερησία δοκεῖ,
 καὶ τὰς ἄλλας πολλῶν μᾶλλον τὰς ἐντιμωτέρας τελεῖν

A quoque ut faciat exigatur, audi: Habemus in nobis
 omnes qui in Christum credimus, Verbum Dei et
 Evangelii prædicationem. Omnes enim suscepimus
 Christum in cordibus nostris. Sed debemus in cæna
 illa divina excitare Verbum ut surgat, et deponere
 ejus vestes, quæ obtegunt illud. Vestis est avaritia;
 vestis, vana gloria; vestis, invidia, et quævis alia-
 rum affectionum quæ aggravant Verbum divinum
 in nobis. Illa oportet deponere, ut excitetur Verbum,
 et surgat, expeditumque sit, ut possit per peni-
 tentiam nostram operari purgationem. Verbum enim
 cum surrexerit, et omnem sarcinam sollicitudinem-
 que temporalem deposuerit, lavabit cogitationes
 nostras, qui discipuli ejus sumus et ipsum sequi-
 mur. Lavabit autem pedes, hoc est, operativas no-
 stras motiones, et gressus nostros. Si autem quis
 opus habuerit et alia purgatione, et desiderat etiam
 doctrinam et contemplatione probari, dicat ad Domi-
 num, « Domine, non solum pedes meos, sed et ma-
 nus et caput, » hoc est, Non solum gressus meos
 purifices, sed et manus, ut ego et alios manducere,
 et ad bonum simul assumere valeam: et caput, ut
 in contemplativa parte divinæ cogitationis, purga-
 tam et immaculatam de divinis cogitationem ha-
 beam. Ita igitur per confessionem lavari poterimus,
 ut non indigne communicemus cænæ « et judicium
 nobis manducemus et bibamus »²⁷.

VERS. 12-16. « Postquam ergo lavisset pedes eo-
 rum, receptisque vestibus suis accubisset; iterum
 dixit eis: Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis
 me magistrum ac Dominum, et bene dicitis: sum
 etenim. Si ergo ego lavi pedes vestros, Dominus et
 magister: vos quoque debetis invicem alii aliorum
 lavare pedes. Exemplum enim præbui, ut quemad-
 modum ego feci vobis, ita et vos faciatis. Amen,
 amen dico vobis, non est servus major domino suo,
 neque legatus major est eo qui legavit ipsum. »
 Non ultra ad Petrum solum, sed ad omnes loquitur,
 causamque tantæ erga illos humilitatis ponit, quæ
 est, ut illius famus imitatores. Et quid si hoc quod
 antea dixerat Petro, « Scies autem postea, » ad
 hoc tempus dicatur pertinere? « Scies » enim
 « post hæc » dixit, Petre, quando receptis vestibus
 accuburo, et cæpero docere vos ac dicere, « Scitis
 quid fecerim vobis? » — « Nam si ego » quem vos
 testamini « Dominum et magistrum, » et bene tes-
 tamini, (sum enim,) pedes vestros lavi (et
 non dixit servorum indoctorum et illitteratorum,
 sed hoc illorum reliquit considerationi), vobis
 maxime necessarium est, ut « alter alterius lavet
 pedes, » hoc est, omni ministerio vobis invicem
 690 servitiatis. Id enim vult per lotionem, quæ es,
 ministeriorum infima, ut et alia longe honestiora
 non detrectemus. « Exemplum enim dedi vobis, ut
 quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis: »

²⁷ 1 Cor. xi, 29.

hoc est, cum alacritate. Quamvis quod ego feci, majus sit, quatenus ego Dominus seravorum pedes lavi: vos autem conservorum pedes lavabitis, at tamen et doctores videmus pueris litteras elegantiores præscribere, ut ad imitationem quamvis a longe veniant. Necessario autem apostolos admonet de his, quoniam in honore erant futuri, alii majore, alii minore, ut ne inter se dissiderent et superbirent, sed ut omnium ipsorum spiritus comprimerentur et deicerentur. « Non est enim servus major domino suo, » quando servus est: « neque apostolus vel legatus eo qui legavit, » quando est legatus: quando autem major sit, neque servus est neque legatus.

Vers. 17-19. « Si hæc novistis, beati estis si feceritis ea. Non de omnibus vobis loquor, ego scio quos elegerim, sed ut adimpleatur Scriptura: Qui edit mecum panem, sustulit adversum me calcaneum suum. Nunc dico vobis, priusquam fiat: ut cum factum fuerit, credatis quod ego sim. » Ut ne dicant, Cur hæc dicis nobis quasi ignoremus? scimus etiam ipsi humilitatis bonum: propterea dicit, « Si novistis, » non sufficit hoc vobis solum, sed tunc perfecte « estis beati, si » et « feceritis: » quia et Judæi mandata sciverunt, sed non beati: miserissimi autem, utpote qui non fecerint ea. « Non de omnibus vobis dico: ego scio quos elegerim. » Arguit et non arguit proditorem, adumbratum sermonem referens. Volebat enim cum ad penitentiam reducere: et ideo relictis omnibus aliis beneficiis quæ in illum collocaverat, posuit hoc quod maxime omnium faciebat ad confundendum eum. « Qui edit panem mecum, » hoc est, qui pascitur a me, qui mea mensa fruitur, quod et inimicos placaret. Et non dixit, Hic tradit me: sed, « Levavit adversum me calcaneum, » hoc est, dolum et deceptionem contra me composuit: a luctantibus sumpta metaphora, qui supplantantes adversarios suos, dum illorum calcaneum calcant, dejiciant. Hoc autem dicens, « Non de omnibus vobis dico: » ne multis terrorem incutiat, separat illum manifeste, et ostendit unum esse hoc contra se meditantem; ideo dicit, « Qui edit panem mecum. » Dicente autem Domino, « Ego scio quos elegerim: » quid dicemus de Juda? Nonne illum elegit? Elegit quidem eum cum bonus esset, sicut et Saul¹⁸: sed mutatus est, ipse liberi existens arbitrii. Permittit autem unicuique secundum quod vult operari; non enim aufert liberum arbitrium. Mutatum autem Judam repulit, **691** quamvis prius elegerisset. Cæterum dum dicit, « ut Scriptura impleatur: » ita intellige sicut similia alia de quibus sæpe diximus. Neque enim propter hoc coactus fuit Judas prodere, ut appareant veri sermones Scripturæ, id quod omni blasphemia plenum; sed ut sciamus

ἀρεθίλομεν. « Ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, οὕτως καὶ ὑμεῖς ποιήτε. » τούτέστι, μετὰ τῆς αὐτῆς σπουδῆς. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἐμὸν μείζων, καθὼς Δεσπότης ὢν ἐγὼ, δούλων πόδας ἐνιψα, ὑμεῖς δὲ τῶν ὁμοδούλων πόδας νίψετε ὁμως καὶ τοὺς διδασκάλους ὁρώμεν τοῖς παισὶ γράμματα μετὰ πολλοῦ τοῦ κάλλους παραδίδοντας, ἵνα κἀν πρὸς τὸ καταβέστερον ἔλωσι τῆς μιμήσεως. Ἀναγκαίως δὲ τοῖς ἀποστόλοις ταῦτα πραινεί. Ἐπεὶ γὰρ ἐμελλον τιμῆς ἀπολαύσασθαι, οἱ μὲν μείζονες, οἱ δὲ ἐλάττονος, ἵνα μὴ ἀλλήλων καταπαίρωνται, πάντων αὐτῶν καθαιρέσι [f. καθαιρεῖ] τὰ φρονήματα. « Οὐκ ἔστι γὰρ δούλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, » ἔς τ' ἂν ἦ δούλος, « οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν, » ἔς τ' ἂν ἦ ἀπόστολος· ὅταν δὲ μείζων γένηται, τότε οὔτε δούλος ἐστίν, οὔτε ἀπόστολος.

« Εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοι ἐστέ, ἐὰν ποιήτε αὐτά. Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω, ἐγὼ οἶδα οὐς ἐξελεξάμην, ἀλλ' ἵνα ἡ Γραφή πληρωθῇ. Ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπήρην ἐπ' ἐμὲ πτέρναν αὐτοῦ. Ἀπάρτι λέγω ὑμῖν πρὸς τοῦ γενέσθαι. ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε, ὅτι ἐγὼ εἰμι. » Ἴνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι τί ταῦτα λέγεις ἡμῖν ὡς δὴ ἀγνοοῦσιν; οἴδαμεν καὶ αὐτοὶ τὸ τῆς ταπεινώσεως καλὸν, διὰ τοῦτό φησιν· « Εἰ οἴδατε, » οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ τότε ὄντως « ἐστὲ μακάριοι, ἐὰν » καὶ « ποιήτε αὐτά. » Ἐπεὶ καὶ Ἰουδαῖοι τὰς ἐντολάς ἤδρασαν, ἀλλ' οὐ μακάριοι, ἀθλιώτατοι δὲ, ὡς μὴ ποιῶντες αὐτάς. « Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω, ἐγὼ οἶδα οὐς ἐξελεξάμην. » Ἐλέγχει, καὶ οὐκ ἐλέγχει τὸν προδότην, συνεσχισμένως προφέρων τὸν λόγον. Ἠθέουλετο γὰρ αὐτὸν εἰς μετάνοιαν ἀγαγεῖν· διὸ καὶ πάσας τὰς ἄλλας εὐεργεσίας ἀφείλε, ἃς πρὸς αὐτὸν ἐπέδειξατο, τὸ μάλιστα πάντων ἔκαθεν ἐντρέψαι αὐτόν, τοῦτο τίθεικεν· « Ὁ ἐσθίων ἄρτον μου, » ὁ παρ' ἐμοῦ τρεφόμενος, ὁ μετ' ἐμοῦ τραπέζης ἀπολαύων, ὃ καὶ τοὺς ἔχθρους καταδυσωπεῖ. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὕτως παραδίδωστέ με, ἀλλ', « Ἦρην ἐπ' ἐμὲ πετρυσίμον· » τούτέστι, Δόλον καὶ ἀπάτην κατ' ἐμοῦ συνέθηκεν· ἐκ μεταφορᾶς τῶν παλαιόντων, οἱ ὑποσκαλίζοντες τοὺς ἀντιπαλαιόντας, διὰ τοῦ τῆς πτέρνας αὐτῶν πατεῖν, καταβάλλουσιν. Εἰπὼν δὲ τὸ, « Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω, » ἵνα μὴ εἰς πολλοὺς περιστήσῃ τὸ δόος, ἀποσχίζει αὐτὸν φανερώς, καὶ δεικνύει, ὅτι εἰς ἐστίν ὁ κατ' αὐτοῦ μελετῶν· διὸ λέγει· « Ὁ ἐσθίων ἄρτον μου. » Εἰπόντος δὲ τοῦ Ἰησοῦ, « Ἐγὼ οἶδα οὐς ἐξελεξάμην, » τί φήσομεν περὶ τοῦ Ἰούδα; Ἀρ' οὐχὶ καὶ αὐτὸν ἐξελέξατο; Ἐξελέξατο μὲν οὖν καλὸν ὄντα, ὡς καὶ τὸν Σαοὺλ· ἀλλὰ μετεβλήθη· αὐτεξούσιος γὰρ συγχωρεῖ δὲ ἐκάστῳ, καθὰ βούλεται, πράττειν· οὐ γὰρ ἀναίρει τὸ αὐτεξούσιον. Μεταβληθέντα δὲ τὸν Ἰούδαν ἀπέσασατο, εἰ καὶ πρὶν ἐξελέξατο. Τὸ δὲ, « Ἴνα ἡ Γραφή πληρωθῇ, » οὕτως νόει, ὡς καὶ τὰ ἄλλα τὰ ὁμοία, περὶ ὧν πολλάκις εἶπομεν. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη ὁ Ἰούδας προδοῦναι, διὰ τὸ φανῆναι ἀληθεῖς τοὺς λόγους τῆς Γραφῆς (τοῦτο γὰρ πάσης

¹⁸ I Reg. ix, 2.

βλασφημίας ἀνάμεστον), ἀλλ' ἵνα γινώμεν, ὅτι περὶ τοῦτου εἶπεν ἡ Γραφή, ὃν ὀρώμεν νῦν τὸ ἔργον τελείσαντα. Ταῦτα δὲ πάντα, φησί, προλέγω περὶ τοῦ προδότου, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσῃτε, ὅτι ἐγὼ εἰμι· > τουτέστιν, ὅτι ἀληθεύω.

« Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὁ λαμβάνων, ἐάν τινα πέμψω, ἐμὲ λαμβάνει· ὁ δὲ ἐμὲ λαμβάνων λαμβάνει τὸν πέμψαντά με. » Ποῖα ἀκολουθία πρὸς τὰ ἔμπροσθεν τούτοις τοῖς νῦν λεγομένοις; Ἐν ὅσῳ γὰρ περὶ τοῦ προδότου εἶπε, ἐπάγει· « Ὁ λαμβάνων, ἐάν τινα πέμψω, ἐμὲ λαμβάνει. » Μεγίστη μὲν οὖν ἀκολουθία. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ τοῦ προδοθήσεσθαι, καὶ τοῦ μέλλειν ἐγκαταλιπεῖν αὐτοὺς διηλέθη, ἐμελλον δὲ ἐξίναί τοις, καὶ σκορπίζεσθαι, καὶ πολλὰ πάσχειν δεινά· δυσὶ τρόποις αὐτοὺς παραμυθίζεται· ἐν μὲν τῷ παρ' ἑαυτοῦ. Ὑπέδειξε γὰρ αὐτοῖς ἅ τε αὐτοὺς παθεῖν μέλλει, καὶ ἅ πρὸς τὸν προδοτὴν ἐποίησε, νίψας αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ κοινῶν τραπέζης ἐλόμενος. Εἰ γὰρ ταῦτα ἐνομηθεῖεν, πάντως ὀσσοῦσι πάντα τὰ δεινά βραδίως. Εἰς μὲν οὖν αὐτοὺς τρόπον, δι' ὧν τε ἐποίησε, τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ ἄκρι τέλους θεραπεύσας, δι' ὧν τε ἐμελλε παθεῖν παραμυθουμένου αὐτοῦς τοῦ Κυρίου. Ἐτερος δὲ τρόπος ἐκ τοῦ τὰς πάντων αὐτοῦς οἰκίας ἀνοίξει, καὶ ἐπαγγελιασθαι αὐτοῖς, ὅτι πάντες αὐτοὺς ὑποδέξονται, οἱ τοῦ λόγου αὐτῶν ἀκούσαντες. Ὁρῆς ἀκολουθίαν τοῖς νῦν λεγομένοις πρὸς τὰ πρὸ αὐτῶν; Ἐμελλεν αὐτοὺς ἐγκαταλιπεῖν, ἐμελλον μυστῆρα παθεῖν κακὰ καὶ δεινά· παρεμυθήσατο αὐτοὺς τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι, προδοθήσεσθαι μὲν μέλλων ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ, νίπτων δὲ τοῦτον, αὐτοὺς παραμυθίζεται, καὶ τῷ προειπεῖν αὐτοῖς, ὅτι εἰ καὶ πολλὰ πείσονται δεινά, ἀλλὰ πάντες αὐτοὺς ὑποδέξονται. « Ὁ λαμβάνων » γὰρ, φησὶν, « ὑμᾶς, ἐμὲ λαμβάνει, » καὶ δι' ὅς. Ὡς τὸν Θεὸν αὐτὸν, φησὶ, τιμήσουσιν ὑμᾶς οἱ κακίας.

« Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς, ἐταράχθη τῷ πνεύματι, καὶ ἐμαρτύρησε, καὶ εἶπεν· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Ἔβλεπον οὖν εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταί, ἀπορούμενοι περὶ τίνος λέγει. » Ἐνόησας ὁ Κύριος, ὅτι ὁ προδοτὴς ἐκατέρων ἀπεστέρηται, καὶ τῆς ἐν τοῖς πόνοις ὑπομονῆς, καὶ τῆς ἐκ τῶν ὑποδεχομένων θεραπείας, ταραττέται τῷ πνεύματι, τουτέστι, λύπη βάλλεται τὴν ψυχὴν. « Καὶ ἐμαρτύρησε, » φησὶν, ἀντὶ τοῦ, προεῖπε, προεμαρτύρατο, ἀπεφήνατο. « Οἱ τοίνυν μαθηταί ἀπορούμενοι, ἔβλεπον εἰς ἀλλήλους. » Εἰ γὰρ καὶ ἕκαστος αὐτῶν καθάρσθητα συνήδει ἑαυτῷ, καὶ οὐδὲν πονηρὸν ταῖς ἑαυτῶν διανοίαις συνεγίνωσκον, ὅμως τὸν τοῦ Κυρίου λόγον ἀξιοπιστότερον ἤγουντο τῶν οἰκίων δικαιοῦν. Διὸ καὶ λυποῦνται καὶ ἐξάπορῶνται. Τοῦ ἀψευδοῦς γὰρ ἦν ἡ ἀπόφασις, ἣν ἐκδοθήσεσθαι πάντως ἐπίστευον. Ἐνόησαν δὲ πνευ τὸ, « εἰς ἐξ ὑμῶν, » ὅπως· « Εἰς, » φησὶν, ἐκπεσῶν ὑμῶν τοῦ χοροῦ, καὶ « ἐξ ὑμῶν » ἐξελεθῶν, « παραδώσει με » ὡς περ καὶ τὸ, « Ἰησοῦς γέγονεν Ἀδὰμ ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν. » Καὶ γὰρ κινταῦθα περιμερότερον τὸ ῥητὸν ἐξελέθοντο. « Γέ-

A quod de hoc dixerit Scriptura quem videmus nunc opus admisisse. Hæc autem omnia, inquit, prædico de proditore, « ut cum factum fuerit, credatis quod ego sim, » hoc est, quod vera dicam.

VERS. 20. « Amen, amen dico vobis : Qui recipit quemcumque ego misero, me recipit : qui autem me recipit, recipit eum qui misit me. » Quæ consequentia priorum ad ea quæ nunc dicuntur? quæ subdit sermoni de proditore, « Qui recipit quemcumque ego misero, me recipit. » Certe maxima consequentia. Quia enim dictum erat quod prodendus et derelicturus esset eos, et jam egressuri essent dispergendi, et variis malis affligendi, duobus modis solatur eos : et a se, ostendens eis quæ ipse passurus sit et quæ proditori fecerit, lotis ejus pedibus, ad communem mensam admissio : nam si hæc cogitaverint, omnino gravia omnia facile ferent. Igitur hic unus quidem consolandi modus, per ea quæ fecerat inimico suo usque ad finem, et quæ passurus erat. Alter autem modus ex eo quod promittit omnium domos illis futuras apertas, et suscipiendos ab omnibus qui sermonem eorum audierint. Vides nunc quomodo hæc superiori cohæreant? Relicturus erat illos, innumera mala passuri erant : consolatus est eos suo exemplo, prodendus a discipulo, cujus laverat pedes. Solatur etiam prædicando eis quod et ipsi multa mala passuri, sed omnes illos excepturi essent : et dicit, « Qui recipit vos, me recipit, » et propter me Deum et Patrem. Attende consolationis genus. Sicut Deum ipsum, inquit, in honore habebunt vos homines, atque ita propter persecutorum malitias ne mœreatis.

ἐμοῦ, τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα. Σκόπει παραμυθίας εἰς ἀνθρώποι· ὥστε μὴ ἀθυμεῖτε διὰ τὰς τῶν διωκτῶν

VERS. 21, 22. « Cum hæc dixisset Jesus, turbatus est spiritu, et testatus est, dixitque : Amen, amen dico vobis, quod unus ex vobis proditurus est me. Aspiciebant ergo se invicem discipuli, hæsitantes de quo diceret. » Cogitans Dominus proditorem utroque privandum, et patientia in laboribus, et excipientium ministerio, turbatur spiritu, hoc est, tristitia afficitur ejus anima. « Et testatus est, » inquit, hoc est, prædixit, attestatus est, affirmavit. « Igitur discipuli hæsitantes, aspiciebant se invicem : » nam quavis singuli bene conscii essent, de nullo malo arguente illos conscientia, sermonem tamen Domini veriore in suis cogitationibus existimabant, unde et tristantur ac hæsitant. Sententia enim erat ejus qui mentiri nesciebat, quam omnino 692 eventuram credebant. Intellexerunt autem quidam, « unus ex vobis, » sic : Qui a vestro choro excidit, et « a vobis » exiit, « trat det me : » sicut et hoc, « Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis ». » nam et in eo loco curiosius dictum exposuerunt : « Factus est, sicut, sicut unus qui ex nobis » cecidit, hoc est, diabolus. Sicut

enim ille excidit a nobis, ita certe et hic propter inobedientiam factus est ex nobis; hoc est, excidit a nobis.

Vers. 23-26. « Erat autem unus ex discipulis ejus recumbens in sinu Jesu, nimirum is quem diligebat Jesus. Innuvit ergo huic Simon Petrus, ut sciscitaretur quis esset de quo loqueretur. Itaque cum recubisset ille super pectus Jesu, dicit ei: Domine, quis est? Respondit Jesus, Ille est cui ego intinctum panem porrexero. » Quare omnibus aliis et Petro ipso principe tremante, Joannes quasi delicatior recumbit in sinu Domini? Et iterum, quare de seipso dicit quod « eum diligebat Jesus? » Recumbebat quidem propter duas illas causas: una est, quia præ omnibus aliis diligebatur maxime. Dilectionis autem signum, recumbere cum Domino. Altera, quia volebat se ostendere alienum a crimine per hoc quod tam libera illi cum Christo familiaritas. De se autem testatur quod dilexerit ipsum Jesus, ut ne cum tu auferis quod innuit ei Petrus, ut interrogaret, putes quod tanquam majori ipsi innuerit: unde dicit evangelista de se, quod Petrus sibi innuit non ut majori, sed ut ei qui dilectus magis fuerat a Domino; et ita magis humilitatis, quam ostentationis verbum est. Non enim dicit, Ego diligebam Jesum, quod de Petro protestatur, sed quid? Ille enim, inquit, diligebat me, qui propter misericordiam et miserationem suam susceperat me. Quod et Apostolus dicit ⁴⁰: « Persequor, si comprehendam in eo quo et comprehensus sum a Deo. » Et iterum ⁴¹, « Qui cognoverunt Deum, imo cogniti sunt a Deo. » Sic igitur cum dicit, « Quem diligebat Jesus, » non gloriatio est, sed humilitatis indicium. Quare autem Petrus non interrogat Dominum, sed innuit Joanni? Quia præ nimio fervore sæpe interrogaverat Dominum, et increpatum erat, ejus gratia nunc interrogare formidat. ⁴² Non etiam nunc temerarius arguatur a Domino. Quare autem Joannes acciit ad pectus Jesu absque reverentia et submissione? Quia nihil adhuc magnum de Domino sentiebat, neque erant edocti dignum reverentiæ honorem exhibere; piscatores enim erant et obli-vi imperiti. Permittit autem ei Dominus ut recumbat super pectus, mœrorem ejus solvens, et mitigans turbationem mentis illius, et in summa tristitiam sopiens. Verisimile enim **693** in faciebus eorum multum mœroris apparuisse. Et neque sic interrogatus Dominus nomine proditorem manifestat, sed per buccellam tunc manifestum facit, აღმონეს proditorem, et in memoriam ei reducens mensam et panem quorum particeps erat, ut ne prodatur, et contra pascentem insaniat. Accipe, inquit, panem, cujus mecum particeps es, memor esto communis mensæ. At non intellexit anima illius præ affectione gravata, Si vis et ipse prope Jesum recumbere, et in pectus ejus cadere, et my-tica ab

Α γυσε, φησιν, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν ἡ πεσῶν, τουτίστιν, ὁ διάβολος· ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐκπέπτωκεν, οὕτω καὶ οὗτο· διὰ τῆς παρακοῆς γέγονεν ἐξ ἡμῶν, ὅπερ ἐστίν, ἐκπέπτωκεν ἡμῶν.

« Ἦν δὲ ἀνακείμενος εἰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ Ἰησοῦ, ὃν ἠγάπα Ἰησοῦς. Νεύει οὖν τούτῳ Σίμων Πέτρος πυθέσθαι· τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει. Ἐπιπεσῶν δὲ ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ στήθος τοῦ Ἰησοῦ, λέγει αὐτῷ· Κύριε, τίς ἐστιν; Ἀποκρίνεται ὁ Ἰησοῦς· Ἐκεῖνός ἐστιν, ᾧ ἐγὼ βέβησα τὸ ψωμίον ἐπιδώσω. » Διατί πάντων ἀγωνιώντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ κορυφαίου Πέτρου τρέμοντος, ὁ Ἰωάννης ὡσπερ ἐντροφῶν ἀνακείται ἐν τῷ τοῦ Κυρίου κόλπῳ; καὶ εἶτι, διατί περὶ ἑαυτοῦ φησιν, ὅτι « ἐν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς; » Ἀνέκειτο μὲν οὖν διὰ ταῦτα τὰ δύο· ἐν μὲν, ὅτι ἀγαπώμενος ἦν πάντων μάλιστα τῶν ἄλλων· ἀγάπης δὲ σημεῖον τὸ ἀνακείσθαι μετὰ τοῦ Κυρίου. Ἔτερον δὲ, ἀλλότριον ἑαυτὸν τοῦ ἐγκλήματος δεῖξαι βουλόμενος διὰ τοῦ παρῶρα εἶσθαι καὶ θαρραίνει. Περὶ ἑαυτοῦ δὲ μαρτυρεῖ, ὅτι ἠγάπα αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, ζήτημα λύων. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούων σὺ, ὅτι ἔνευσεν αὐτῷ ὁ Πέτρος ἐρωτῆσαι, νομίση, ὅτι ὡς μεῖζον αὐτῷ ἔνευσε· φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι Οὐχ ὡς μεῖζονί μοι ἔνευσεν ὁ Πέτρος, ἀλλ' ὡς ἀγαπωμένῳ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ. Ὡστε μάλλον ταπεινόφρονος γνώμης οὐκ ἐπιδεικτικῆς ἐστὶ τοῦτο. Μὴ γὰρ λέγει ὅτι Ἐγὼ ἠγάπων τὸν Ἰησοῦν, ὃ ἐπὶ τοῦ Πέτρου προσμαρτυρεῖ, ἀλλὰ τί; Ἐκεῖνος, φησὶν, ἠγάπα ἐμέ, διὰ ἔλεος καὶ οἰκτιρμοῦς προσλαβόμενός με· ὃ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· Διὼκω, εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ καταλήφθην ὑπὸ Θεοῦ· » καὶ πάλιν, « Γινόντες Θεόν, μάλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ. » Οὕτως οὖν καὶ τὸ, « ἐν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, » οὐ καύχημα, ἀλλὰ ταπεινοφροσύνης ἐνδειγμα. Διατί δὲ οὐχ ὁ Πέτρος ἐρωτᾷ τὸν Κύριον, ἀλλὰ τῷ Ἰωάννῃ ἔνευσεν; Ἐπειδὴ ἀπὸ πολλῆς θερμότητος εὐρίσκειται πολλαχοῦ μὲν ὄρμῶν, ἐπιτιμώμενος δὲ, τοῦτο ἔνευκεν νῦν ἐρωτῆσαι δέδοικεν, ἵνα μὴ καὶ νῦν ἐπιπλήξῃ αὐτῷ ὡς προπετυομένῳ ὁ Κύριος. Τίνος δὲ ἔνευκεν ὁ Ἰωάννης πίπτει ἐπὶ τῷ στήθει τοῦ Ἰησοῦ οὕτως ἀνευλαβῶς καὶ ἀνοποστολῶς; Ὅτι οὐδὲν οὐδέπω περὶ Χριστοῦ μέγα ὑπελάμβανεν, οὐδὲ ἦσαν πεπαιδευμένοι, τὴν ἀξίαν τιμὴν προσάγειν τοῖς τιμίσι· ἀλλ' οἱ ἀνθρώποι, καὶ τοῦ προσήκοτος ἀμαθεῖς. Συγχωρεῖ δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος πεσεῖν ἐπὶ τὸ στήθος, τὴν ἀθυμίαν λύων αὐτοῦ, καὶ ἀπλῶς τὴν λύπην κατακοιμίζων. Εἰκόσ γὰρ καὶ τοῖς προσώποις αὐτῶν πολλὴν κατῆφειαν ἐφαίνεσθαι. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἐρωτηθεῖς ὁ Κύριος, ὀνομαστὶ φανεροῖ τὴν προδότην, ἀλλὰ διὰ τοῦ ψωμίου δῆθεν δηλοποιεῖ αὐτὸν, ἐντρέπων τὸν προδότην, καὶ εἰς αἴσθησιν ἄγων αὐτὸν τῆς τραπέζης καὶ τοῦ ἄρτου· ὧν μεταλαβόντα οὐκ ἔδει προδοῦναι καὶ κατὰ τοῦ τροφῆως μανῆναι. Δέξαι, φησὶ, τὸν ἄρτον, ὃ συμμετάλαβες ἐμοί, εἰς αἴσθησιν ἐλθὲ τῆς κοινῆς τραπέζης. Ἄλλ' οὐ συνῆκεν ὑπὸ τοῦ πάθους καρτωθεῖς τὴν ψυχὴν. Εἰ θέλεις καὶ αὐτὸς ἀνακείσθαι πλησίον

⁴⁰ Philipp. iii, 12. ⁴¹ Gal. iv, 9.

τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ πεσεῖν, καὶ τὰ μυστικά παρ' αὐτοῦ μαθεῖν, σπουδάσον ἀγαπηθῆναι αὐτῷ διὰ γνώμης ἀπλῆς καὶ ἀγαθῆς. Καὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης ἀκακώτερος, καὶ ἀπλούστερος, καὶ πραότερος; πάντων ἦν διὸ καὶ ἡγαπᾶτο. Καὶ σὺ τοίνυν εἰ τοιοῦτος εἶς ἀκακός, ἀξιώθησθαι καὶ ἐπὶ τὸ στήθος τοῦ Ἰησοῦ ἀναπεσεῖν (ὁ τοῦ θεολογικοῦ ἀξιώματος ἐστὶ σύμβολον. Ἐν γὰρ τῇ καρδίᾳ οἶδεν ἡ Γραφή τὰ λόγια τοῦ Κυρίου κρυπτόμενα); καὶ οὕτως ἀποκαλυφθῆσεται σοι τό τε μυστήριον ἅπαν, καὶ ὁ τοῦ λόγου προδότης. Τῷ γὰρ τὴν τῆς θεολογίας χάριν πιστευθέντι, καὶ ὁ προδότης τοῦ λόγου ὁ παρὰ τὴν ὁρθὴν φημί, πιστεῖν δοξάζων, ὁ ὅλος γίνεται. Ὁ γὰρ αἰρετικὸς δολῶν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ὅς ἐστιν εἰκνυται.

Ἔτι καὶ ἐμβόλα; τὸ ψωμίον, δίδωσιν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσκαριώτη· καὶ μετὰ τὸ ψωμίον, τότε εἰσῆλθεν εἰς ἐκείνον ὁ Σατανᾶς. Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὁ ποιεῖς, ποιήσον τάχιον. Τοῦτο δὲ οὐδαὶς ἐγνω τῶν ἀνακειμένων, πρὸς τί εἶπεν αὐτῷ. Τινὲς γὰρ ἐδόκουν, ἐπὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχεν ὁ Ἰούδας, ὅτι λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἀγόρασον ὧν χρειαίαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτήν, ἢ τοῖς πτωχοῖς ἴνα τι δῶ. Λαβὼν οὖν τὸ ψωμίον ἐκείνος, εὐθέως ἐξῆλθεν. Ἦν δὲ νύξ, ὅτε ἐξῆλθεν. Ἐπειδὴ ὁ μὲν Κύριος δέδωκε τὸ ψωμίον τῷ Ἰούδα, εἰ πως εἰς συναίσθησιν ἐλθὼν τῆς τραπέζης καὶ τοῦ ἄρτου, ἀπόσχοιτο τῆς προδοσίας, ὁ δὲ Ἰούδας οὐδὲ οὕτως ἐδελτιώθη· τότε δὴ, τότε τελειώτερον τοῦ Σατανᾶ γέγονε, καὶ παραδόθη λοιπὸν αὐτῷ, ὡς ἀδιόρθωτος. Ἔως μὲν οὖν εἶ; ἐδόκει τὸν μαθητῶν, καὶ τοῦ ἁγίου χοροῦ μέρος, οὐκ εἶχε τοσαύτην πάροδον εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς; ἐπεὶ δὲ ἀπέσχισεν αὐτὸν ὁ Κύριος, καὶ ἀψώρισε τῶν ἄλλων μαθητῶν, παραδειγματίσας τοῦτον διὰ τοῦ ἄρτου, ἔκτοτε δὴ παρέλαβεν αὐτὸν ὡς ἐγκαταλειφθέντα αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ ἀποδιορισθέντα τοῦ θείου χοροῦ. Ὅρα γὰρ καὶ τὸ, «εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς,» τοῦτέστιν, εἰς τὰ ἐσώτατα τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰσέει, καὶ κατέσχευεν τὴν αὐτοῦ ψυχὴν. Πρότερον μὲν γὰρ ἐξώθεν αὐτῷ παρηνώχλει διὰ τοῦ τῆς φιλαργυρίας πάθους· νῦν δὲ τέλειον αὐτοῦ κατεκράτησε, τὴν προδοσίαν αὐτῷ ὑποβαλὼν. Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὁ ποιεῖς, ποιήσον τάχιον. Τοῦτο δὲ οὐ προτρεπομένου ἐστὶν αὐτὸν εἰς προδοσίαν, ἀλλ' ὅσον οὐκ ἐπιδοξάζοντος αὐτῷ πρὸς τὴν προδοσίαν ἐλθεῖν. Τὸ γὰρ, «ποιήσον,» εἰπὼν, ὡσαύτως τοῦτο λέγει· Ἰδοὺ ἀφίγημί σε, ποιήσον ὅ θέλεις· οὐκ ἐμποδίζω σου τῇ γνώμῃ, οὐ κατέχω σε ἔτι. Πρὸ τούτου γὰρ αὐτὸς κατέχει τὴν πονηρίαν, ἑαυτῷ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου τηρῶν, καθὼς καὶ ἔλεγεν· «Οὐδαὶς αἶρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι ταύτην ἀπ' ἐμαυτοῦ.» — «Τοῦτο δὲ οὐδαὶς ἐγνω τῶν ἀνακειμένων.» Ἄξιον ζητήσεως τοῦτο, πῶς οὐδαὶς ἐγνω, καίτοι ἐρωτηθεὶς ὁ Κύριος· τίς ἐστὶν ὁ προδότης; εἶπεν, ὅτι· «Ὁ ἐγὼ τὸ ψωμίον ἐπιδώσω.» Φαίνεται οὖν λάθρα εἰπεῖν τοῦτο πρὸς μόνον τὸν Ἰωάννην, ὥστε μηδένα τῶν ἄλλων ἀκοῦσαι. Ἐπεὶ καὶ Ἰωάννης πρὸς τὸ στήθος πεσὼν, ἐρωτᾷ μονοουχί

eo discere, da operam ut propter simplicem bonamque mentem ab eo diligaris. Etenim Joannes innocentissimus, simplicissimus et mansuetissimus omnium erat, ideo et diligebatur. Et tu quoque talis esto, et dignabitur te pectoris sui recubitu, id quod theologicæ dignitatis symbolum est. In corde enim intelligit Scriptura eloquia Domini latentia, et ita revelabitur tibi mysterium totum, et verbi proditor. Etenim cui theologiæ beneficium conceditum est, et proditor verbi qui non rectam tenet fidem, manifestus sit. Hæreticus enim adulterans verbum veritatis, qui est panis, illum non purum, sed intinctum habere declaratur.

ἄρτος, οὐκ ἀμιγῆ, ἀλλὰ βεδαμμένον ἔχων τοῦτον

VERS. 26-30. « Et cum intinxisset panem, dedit Judæ Simonis Iscariotæ. Et post osculam ingressus est in eum Satanas. Dicit igitur ei Jesus : Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo discumbentium intelligebat ad quid dixisset ei. Quidam enim putabant, quia oculos habebat Judas, quod dixisset ei Jesus : Emne ea quæ nobis opus sunt ad diem festum : aut egenis ut aliquid daret. Cum ergo accepisset osculam, continuo exivit. Erat autem nox cum exisset. » Ubi Dominus quidem dedit buccellam Judæ, si forte recogitaret amicitiam mensæ et panis, a proditione desisteret; Judas autem cum neque sic emendaretur, tunc plane factus est Satana, et traditus ei ut inemendabilis. Igitur quandiu unus discipulorum videbatur, et ex sancto illo choro, non habebat tantum accessum ad illum Satanas : ubi autem illum divisit Dominus, et separavit ab aliis discipulis, traducto eo per panem, tunc invasit eum ut a Domino derelictum, et a divino choro separatum. Vide enim et hoc : « Ingressus est in eum Satanas, » hoc est, ingressus est interiora cordis ejus, et occupavit animam ejus. Nam prius eum foris per avaritiæ vitium turbabat, nunc autem perfecte eum comprehendit, proditionem suggerens. « Dicit igitur ei Jesus : Quod facis, fac citius. » Hoc autem non est adhortantis ad proditionem venire. Dicit enim, « Fac, » quasi diceret : Ecce reliqui te facere quod vis : non impedio tuam mentem, non retineo te ultra. Antea enim ipse cohibebat malitiam ejus, apud se 694 tempus mortis reservans : sicut et dicebat : « Nullus tollit animam meam a me, sed ego pono eam a me. » — « Hoc autem nullus cognovit accumbentium. » Digna quæstio, quo pacto nullus agnovit, cum rogatus Dominus quis esset proditor, dixerit, « Cui ego buccellam tradidero. » Videtur igitur clam hoc dixisse Joanni, ut nullus alius audiret; quia et Joannes cum supra pectus recumberet, rogabat quasi in aurem, et ita proditor non manifestus est, alioquin eum discerpisset Petrus forte, et occidisset eum. An ergo et Joannes non nocerat

⁶⁹⁴ Joan. x, 18.

eum? Neque iste. Nequaquam enim expectasset ut discipulus in tantam prorumperet impietatem. Sancta enim illa anima procul a tali impietate, neque de alio facile tale quidpiam suspicata fuit. « Nullus ergo cognovit, » sed existimaverunt quod dicens, « Fac citius, » diceret de aliquo ad festum emendo, « vel ut quid daret pauperibus. » Nam multam curam gerebat pauperum. Et quomodo qui alios admonet ne portent peram, neque æs, ipse marsupium ferebat? Ostendit quod et possessione carentem, et crucifixum mundo, magnam oportet ejus partis curam habere. « Cæterum nox erat cum exisset; » neque hoc superflue assignavit evangelista, sed ut doceat nos quod neque tempus prohibuerit illum, sed nocte dolum struxerit. Exiit igitur quinta, ut mihi videtur, vespera, quando « et intravit in ipsum Satanæ. » Nam quarta quidem accessit ad illum, quando scilicet mulier quæ apud Matthæum, unguentum effudit⁴². Ipse autem ut abiit, locutus est cum Judæis de traditione. At quinta vespera intravit in illum, hoc est, occupavit cor ejus: sicut aliud est percussere quempiam manu foris, et aliud est confodere gladio viscera. Exiit igitur Judas et sensibiliber et mentaliter a Salvatore. « Erat autem et nox: » fortassis et spiritualis nox, avaritiæ obtenebratio invaserat eum.

τῇ χειρὶ ἐξωθεν, καὶ ἄλλο τὸ εἰσωθῆσαι εἰς αὐτὸν τὸ ζῆφος, καὶ ἐμβαλεῖν αὐτὸ κατὰ τῶν σπλάγγων. Ἐξῆλθε δὲ ὁ Ἰούδας καὶ αἰσθητῶς καὶ νοητῶς ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος. « Ἦν δὲ νύξ, » τάχα δὲ καὶ νοητῇ νύξ ἢ κατασχούσα αὐτὸν τῆς φιλαργυρίας σκότωσης.

VERS. 31, 32. « Dicit Jesus: Nunc glorificatus est Filius hominis, et Deus glorificatus est per illum. Si Deus glorificatus est per eum, et Deus glorificabit eum per se. Et continuo glorificabit eum. » Quoniam conciderant discipulorum mentes, iterum eas erigit, dicens, « Nunc glorificatus est Filius hominis. » Docet enim eos non mœrere, sed magis gaudere. Gloria enim est hoc, ipsa passio scilicet, et quod per ignominiosa hominibus honor conciliatur. Et aliter, Per miracula in cruce glorificatus est, sole extincto, petris ruptis, velo scisso, aliisque mirabilibus factis: quomodo autem « glorificabit Deus Filium in seipso? Hoc est, per seipsum, non per alium, non per angelos et archangelos, non per alias virtutes, sed per seipsum. Omnia enim operatus est ad gloriam Filii. « Continuo » igitur, inquit, « glorificabit eum: » hoc est, non tardabit, sed in ipsa **685** cruce: et iterum post tres dies, cum resuscitavit eum: et post quadraginta dies supeditata gratia Spiritus discipulis. Videamus autem et ex superioribus mentem verborum. « Nunc glorificatus est Filius hominis, » hoc est, Ego doceo, miraculaque facio, et non in me subsistit gloria, sed in Deum et Patrem transit. Quia igitur mea gloria gloria sit Patris, ne contristemini. Nam Pater iterum glorificabit me, ut et ipse glorificetur. Numquid enim ego gloriam mihi vindico, et ad illum non transit? Verum communis est gloria, et

⁴² Matth. xxvi, 7.

A πρὸς τὸ οὖν, ὥστε μὴ γενέσθαι ἄλλον τὸν προδότην· ἢ γὰρ ἂν διεσπάσατο μάχαιραν τάχα Πέτρος, καὶ ἀείλεν αὐτόν. Ἄρ' οὖν οὐδὲ Ἰωάννης ἔγνω αὐτόν; Οὐδὲ οὗτος. Οὐ γὰρ ἂν προσεδόκησεν, ὅτι μαθητῆς ἐπὶ τοσοῦτον χωρήσει παρανομίας. Πόρρω γὰρ τῆς τοιαύτης πονηρίας ἢ ἅγια οὐσα ἐκείνη ψυχῇ, οὐδὲ περὶ ἐτέρου τοῦτο εὐκόλως ὑπόπτευσεν ἄν. « Οὐδεὶς οὖν ἔγνω, » ἀλλ' ἐνόμισαν, ὅτι τὸ, « Ποίησον τάχιστα, » περὶ τοῦ ἀγοράσαι τι « εἰς τὴν ἑορτήν, » λέγει, « ἢ ἵνα τι δῶ τοῖς πτωχοῖς. » Καὶ γὰρ πολλὴν πρόνοιαν τῶν πτωχῶν ἐποιεῖτο, καὶ ὁ τοῖς ἄλλοις παραινῶν μὴ πῆραν ἔχειν, μὴ χαλκῶν, αὐτὸς καὶ γλωσσόκομον ἐπεφέρετο· δεικνύς, ὅτι καὶ τὸν ἀκτῆμονα καὶ ἐσταυρωμένον τῷ κόσμῳ, πολλὴν δεῖ τοῦτο τοῦ μέρους φροντίδα ποιεῖσθαι. « Ἦν δὲ νύξ, » φησὶν, ὅτε ἐξῆλθεν. Οὐδὲ τοῦτο παρέργως ἐπεσημῆντο ὁ εὐαγγελιστῆς, τὸ εἶναι νύκτα, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς, ὅτι οὐδὲ ὁ καιρὸς ἐκόλυσεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ νυκτὸς εὐσεύς ἤρτησε [f. ἤρτυσε] τὸν δόλον. Ἐξῆλθεν οὖν τῇ πέμπτῃ δοκεῖ μοι ἐσπέρας, ὅτε « καὶ εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς. » Τῇ μὲν γὰρ τετράδι προσέβαλεν αὐτῷ, ὅτε δηλαδὴ ἢ παρὰ τῷ Ματθαίῳ γυνὴ ἐκένωσε τὸ μύρον· αὐτὸς δὲ ἀπελθὼν συνελάλησε τοῖς Ἰουδαίοις περὶ τῆς προδοσίας. Τῇ δὲ πέμπτῃ ἐσπέρας εἰσῆλθεν εἰς αὐτόν, ὅπερ ἐστὶ, κατέσχευ αὐτοῦ τὴν καρδίαν· ὡσπερ ἄλλο ἐστὶ τὸ πλῆξαι τινα

C « λέγει ὁ Ἰησοῦς· Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ. Εἰ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ Θεὸς δοξάσει αὐτόν ἐν ἑαυτῷ, καὶ οὕτως δοξάσει αὐτόν. » Ἐπειδὴ κατέπεσον τῶν μαθητῶν οἱ λογισμοί· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, » λέγων, διανίστησιν αὐτούς. Πείθει γὰρ αὐτούς μὴ κατηφιᾶν, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν. Δόξα γὰρ ἐστὶ τοῦτο, τὸ παθεῖν δηλαδὴ, καὶ διὰ τῶν ἀτίμων τιμὴν τοῖς ἀνθρώποις προξενῆσαι. Καὶ ἄλλως δέ· Διὰ τὰ ἐν τῷ σταυρῷ θαύματα ἐδοξάσθη, ἡλίου σβεσθέντος, πετρῶν βραγισθῶν, τοῦ καταπετάσματος σχισθέντος, καὶ τῶν ἄλλων πάντων τεραστίων γενομένων. Πῶς δὲ « δοξάσει ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν ἐν ἑαυτῷ; » Τουτέστι, δι' ἑαυτοῦ, οὐ δι' ἐτέρου, οὐ δι' ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, οὐδὲ δι' ἄλλης δυνάμεως, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ· πάντα γὰρ ἐπραξε πρὸς δόξαν τοῦ Υἱοῦ. « Εὐθύς » οὖν, φησὶ, « δοξάσει αὐτόν. » τουτέστιν, οὐ βραδυνεῖ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ καὶ αὐ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσας αὐτόν, καὶ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας τῆν τοῦ Πνεύματος χάριν ἐπιχορηγήσας τοῖς μαθηταῖς. Ἰδῶμεν δὲ καὶ ἄνωθεν τὸν σκοπὸν τῶν βημάτων. « Νῦν ἐδοξάσθη, » φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· « τουτέστιν, Ἐγὼ διδάσκων, θαυματουργῶν, καὶ οὐκ εἰς ἐμὲ περίστατο ἡ δόξα, ἀλλ' εἰς τὸν Θεόν, καὶ Πατέρα ἀνέβαινε. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἐμὴ δόξα δόξα γίνεται τοῦ Πατρὸς, μὴ κατηφιᾶτε. Ὁ γὰρ Πατὴρ πάλιν δοξάσει με, ἵνα καὶ αὐτὸς δοξασθῇ. Μὴ γὰρ

ἐγὼ τὴν δόξαν σφετερίζομαι, καὶ εἰς ἐκεῖνον οὐκ ἀναβαίνει; Ἀλλὰ κοινή ἐστὶν ἡ δόξα. Ὡστε καὶ πάλιν δοξάζει με· καὶ οὐ βραδυεῖ, ἀλλ' εἰ εὐθύς. » Ἐταν τὰ ἄτιμα πάσχω πάθη, ἔταν δοκῶ διὰ τοῦ θανάτου ἐκ μέσου γενέσθαι, τότε μᾶλλον τιμήσει, τότε φανερόν καταστήσει διὰ τῆς ἀναστάσεως.

« Τεκνία, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι. Ζητήσετε με· καὶ καθὼς εἶπον τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν, καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι. Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. » Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἔστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις. » Ἐπειδὴ ἔμελλον μετὰ μικρὸν τὰ λυπηρὰ ὑποστήσασθαι, προλέγει λοιπὸν ταῦτα αὐτοῖς, ὥστε ἐν τῇ μνήμῃ αὐτὰ ἔχειν, καὶ προπαρασκευάσθαι πρὸς ταῦτα. Συμβάλλεται δὲ καὶ τοῦτο εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ. Τὸ γὰρ τὰ μέλλοντα συμβῆσθαι τοῖς μαθηταῖς ἐκ' αὐτοῦ προαναφωτισθαι, οὐ μικρὰ ἦν δόξα αὐτοῦ, ὑπομιμνησκομένων ὑστερον τῶν μαθητῶν, ὅτι ταῦτα ὁ Κύριος αὐτοῖς προέλεγε. Δεικνύς δὲ ὅτι οὐ νῦν πρῶτος (s. πρῶτον), ἀλλὰ καὶ πρὸ πολλοῦ γινώσκαι, ὅτι ζητήσουσιν αὐτὸν ἐν πειρασμοῖς ὄντες, φησὶν, ὅτι καὶ τοῖς Ἰουδαίοις αὐτὸ τοῦτο εἶπεν, ὡς πρὸ πολλοῦ εἰδώς. Τὸ δὲ, « Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, » εἰπὼν, δείκνυσι τὸν θάνατον αὐτοῦ μεταβάσιν ὄντα καὶ μετὰ τῆσιν κρείττονα εἰς τόπον σώματα φθαρτὰ μὴ ἐσχόμενον. Τοῖς μὲν Ἰουδαίοις εἶλεγεν, ὅτι « Ζητήσετε με, καὶ ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν, » φόβον αὐτοῖς ἐπισείων· τοῖς δὲ μαθηταῖς, τὸν πόθον ἐξάπτων. Καὶ γὰρ εἰκόθαμεν ἔταν ἰσχυρὸν τινος τῶν φιλάτων ἀναχωροῦντας, μάλιστα διαθερμαίνεσθαι, καὶ μᾶλλον, ἔταν εἰς τόπον ἀπίωσιν, εἰς δὲ οὐ δυνατὸν ἡμῖν ἀπελθεῖν. Τὸν πόθον οὖν αὐτοῖς ἐξάπτων ταῦτά φησι. Διὸ καὶ ἐδ, « Τεκνία, » προσέθηγεν· ἵνα μὴ νομισῶσιν, ὡς ἀπὸ τῆς τοιαύτης διαθέσεως ταῦτα εἶπεν αὐτοῖς, ἀπ' ἧς καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης. Ἐζητήσαν μὲν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτε ἡ πόλις αὐτῶν ἐάλω, καὶ ἡ θεήλατος ἱερὴ πάντοθεν κατ' αὐτῶν ἐφέρετο, ὡς καὶ Ἰωσήπος μαρτυρεῖ διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ ταῦτα αὐτοῖς γενέσθαι. Οἱ δὲ μαθηταὶ, ὅτε ἔφευγον, ὅτε ἄλλως ἐθλίβοντο· διὸ καὶ ἀλλαχού, « Ἀρθήσεται, φησὶν, ὁ νυμφίος, καὶ νηστεύσουσιν οἱ φίλοι τοῦ νυμφίως. » Προλέγει οὖν τὰ μέλλοντα καὶ τούτοις κηκίως, τοῖς μὲν διὰ τὴν ἀπιστίαν, τοῖς δὲ διὰ τὴν ἀγάπην, καὶ τὸ μὴ ἀπροσδοκῆτοι· ἐμπροσθεν τοῖς δεινοῖς. Ἐπειδὴ εἰς θόρυβον αὐτοῖς ἐμπροσθεν εἰκὸς ἦν, ταῦτα ἀκούοντας ὡς ἐρήμους μᾶλλοντας ἔσεσθαι, παραμυθεῖται αὐτοῖς, Μὴ ἀλγείτε, λέγων· δίδωμι γὰρ ὑμῖν φύλακα ἰσχυρὸν τὴν ἀγάπην. Ἐὰν γὰρ ταύτην ἔχητε, ἀήττητοι ἔσεσθε, ὅτι ἀλλήλων δυναμούμενοι. Εἶτα ἐπειδὴ ἠπόρησεν ἂν τις· Πῶς καινὴν ἐντολὴν δίδω, ὦ Κύριε, τὴν ἀγάπην, ἣν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ νομοθετημένην ὀδαμεν; ἐπιφέρει, ὅτι « Καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ἀλλήλους ἀγαπᾶτε. » Ὡσπερ γὰρ ἐγὼ, φησὶ, ὄρωσάν ἠγάπησα

iterum glorificabit me, et non tardabit, sed « mox, » quando ignominiosam passionem patiar, quando videbor per mortem e medio tolli: tunc magis honorabit, tunc per resurrectionem me clarum faciet.

Vers. 33-35. « Filioli, adhuc paulisper vobiscum sum. Quæretis me: et sicut dixi Judæis: Quo ego vado, vos non potestis venire: ita et vobis dico nunc. Præceptum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem. In hoc enim cognoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis inter vos. » Quoniam paulo post passuri erant gravia, ea nunc prædicat eis, ut ea habeant in memoria et præparent se ad ea. Confert autem hoc ad gloriam ejus. Non parva enim gloria ejus fuit, quod discipulis prædixit quæ eventura essent eis, recordantibus postea discipulis quod illa eis essent prædicta. Monstrans autem, se non tunc primum cognoscere, sed multo antea quod quæsituri essent ipsum in tribulationibus constituti, dicit, quod et Judæis istud ipsum dixerit, utpote qui multo ante sciverit. Hoc autem, « Quo ego vado, » indicat ejus mortem, quæ transitus erat ac translatio in statum mellorem, in locum corruptibilia corpora non suscipientem. Igitur Judæis dicebat, « Quæretis me, et quo ego vado, vos non potestis venire: » timorem illis incutens, discipulis autem desiderium accendens. Etenim consuevit, quando videmus quosdam ex amicis secedentes, magis accendi, et maxime si eant in locum quo non est possibile nos ire. Igitur desiderium illis accendens, hæc dicit. Ideo et « Filii, » adjecit: ut non putent quod eadem affectione qua Judæis, hæc eis sit loculus, sed ex charitate. Quæsierunt quidem eum Judæi, quando civitas ipsorum capta est, et ira divinitus immissa undique in eos venit, sicut et Josephus testatur propter mortem Jesu eis hæc evenisse. Discipuli autem, quando fugerunt, et alias afflicti sunt, propterea et alio loco **, « Tolleur, inquit, sponsus, et jejunabunt amici thalami. » Itaque futura prædicat et his et illis: illis quidem propter incredulitatem, his autem propter amorem, ne inexspectata inciderent mala. Et quoniam verisimile **696** erat, audientes taha turbati animo, ut solitarios futuros consolatur, Ne dolentis, dicens, do enim vobis custodem sortem, ipsam dilectionem, quam si habueritis, inter vos corroborati, invicti eritis. Deinde si dubitaverit quis, Quomodo mandatum novum das, o Domine, charitatem quam et in veteri lege datam scimus? subdit, « Sicut ego dilexi vos, ita et vos mutuum diligatis. » Quemadmodum enim ego, inquit, gratis dilexi vos, nullis bonis operibus vestris præcedentibus, sed et cum inimica esset humana natura, eam suscepi, sanctificavique: ita et vos gratis « diligite inter vos: » etiam si offenderit te frater, ne recorderis ejus. Vides quod

** Matth. ix, 15; Luc. v, 35.

hoc sit novum mandatum, diligendum proximum cui nihil debeas? Lex autem dicebat **, « Diliges amicum tuum : » ut debitum proximo qui prius inceperat, dilectionem retribuendum jubens. Declarans autem quod non exstinguendi post suam migrationem, sed clariores futuri sint, dicit : « In hoc scient omnes. » Vides quomodo asserat eos ab omnibus cognoscendos, per hoc illos non parum consolans? Reliquit indicium et characterem a miraculis, a charitate autem nunc cognoscibiles facit. Multi enim sunt, qui miracula fecerunt, audituri **, « Nescio vos. » Quod autem totus orbis miraculis ad fidem adductus sit, quid mirum? Quia enim charitas aderat, ideo et virtus ad operandum miracula non deerat. Quod si divisi et distincti fuissent, omnia perissent, et nullus credidisset illis ita contra se furentibus. Itaque eos majiori miraculo dignos faciebat, quod una esset anima, et unum cor credentium **.

απρῆν, διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τὸ θαυματουργεῖν αὐτοῖς ἐμερίσθησαν, πάντα ἄν αὐτοῖς καὶ ἀπολώλει, καὶ οὐδεὶς ἐπίστευσεν οὕτω κατ' ἀλλήλων μαινομένοις· ὡσπερ οὖν καὶ πολλοῦ θαύματος αὐτοῖς ἐποίησεν ἀξίου; τὸ εἶναι τῶν πιστευόντων τὴν καρδίαν καὶ ψυχὴν μίαν.

VERS. 36 38, « Dicit ei Simon Petrus : Domine, quo vadis? Respondit ei Jesus : Quo ego vado, non potes me nunc sequi : sequeris autem postea. Dicit ei Petrus : Domine, quare non possum te sequi nunc? animam meam pro te ponam. Respondit ei Jesus : Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi, non canet gallus, donec ter me negaveris. » Petrus præ multo fervore magis præceps factus, qui audiverat Dominum dicentem, « Quo ego vado, vos non potestis venire : » interrogat, « Quo vadis? » quasi dicens Christo : Quæ ista est via quam ego transire non possum? Non enim discendi animo interrogat, sed occulte hoc subsignificat, quod Etsi difficillimam omnium viam transiturus sis, te sequar. Ita semper cum Christo esse amabat. Ideo et ipse ad mentem ejus respondit, « Non potes me nunc sequi, postea autem sequeris. » At ille ita temerarius fit, ut contradiceret Christo et non contentus oblatam esse spem bonam quod postea secuturus esset, urget pertinaciter : « Quare non possum te modo sequi? animam meam pro te ponam. » Vides vehementiam desiderii? Quia Dominum audiverat dicentem **: « Majorem hac charitatem 697 nullus habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis : » desiderat nunc hunc gradum et fastigium charitatis; et ideo pollicetur animam suam ponere pro Domino. Igitur Salvator ostendit, quod hoc sui solius et non cujusquam hominis sit, talia cum auctoritate polliceri : et dicit, « Priusquam gallus canat, ter negabis me : » hoc est, nunc : neque enim erat magnam intervallum. Intempesta enim nocte disse-
rebat, et cum prima ac secunda custodia noctis transierat. Quia igitur magna charitas contradicentem Petrum fecit, charitatem quidem approbat,

ὑμᾶς, οὐ προὔπαρχόντων ὑμῶν κατορθωμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐχθρᾶς εὐτης, καὶ κατηγγημένης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὁμοῦ αὐτῶς ἐπελαβόμεν τούτης καὶ ἡγάσσα· οὕτω καὶ ὑμεῖς δωρεάν ἐ ἀγαπάτε ἀλλήλους· ἢ κἄν σκανδαλίση σε ὁ ἀδελφός, μὴ ἐπιμνησθῆς τούτου. Ὁρᾶς ὅτι τούτῳ ἐστὶν ἡ καινὴ ἐντολὴ, τὸ μηδὲν ὀφείλοντα τῷ πλησίον, προῖκα αὐτὸν ἀγαπᾶν; Ὁ δὲ νόμος, ἐ ἀγαπήσεις, ἔλθε, τὸν φίλον σου, ὡς χρέος προκατάρξαντι τῷ πλησίον, τὴν ἀγάπην ἀντιιδόνα κελεύων. Δεικνύς δὲ, ὅτι οὐ σβεσθήσονται, αὐτοῦ ἀπελθόντος, ἀλλὰ περιφανεῖς ἔσσονται, φησὶν· ἐ Ἐν τούτῳ γνώσσονται πάντες. Ὁρᾶς πῶς διαγνωσθήσονται αὐτοὺς παρὰ πᾶσιν ἀποφαίνεται, παραμυθούμενος αὐτοῦ; οὐ μικρῶς διὰ τούτου; Ἄφεις δὲ ἀπὸ τῶν θαυμάτων αὐτοῦς χαρακτηρίσαι, ἀπὸ τῆς ἀγάπης χαρακτηρίζει. Πολλοὶ γὰρ θαύματα ποιήσαντες, μέλλουσιν ἀκούειν, ὅτι ἐ Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. ἐ Εἰ δὲ καὶ πᾶσα ἡ οἰκουμένη ὑπὸ τῶν θαυμάτων προσήχθη τῇ πίστει, τί θαυμαστόν; Διότι γὰρ ἡ ἀγάπη δύναμις ἐστὶν. Εἰ δὲ διέστησαν ἀπ' ἀλλήλων καὶ οὐδεὶς ἐπίστευσεν οὕτω κατ' ἀλλήλων μαινομένοις; τὸ εἶναι τῶν πιστευόντων τὴν καρδίαν καὶ ψυχὴν μίαν.

« Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος· Κύριε, ποῦ ὑπάγεις; Ἄπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, οὐ δύνασαι μοι νῦν ἀκολουθῆσαι· ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι. Λέγει αὐτῷ Πέτρος· Κύριε, διατί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι ἄρτι; τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω. Ἄπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Τὴν ψυχὴν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις; Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσῃ, ἕως οὐ ἀπαρνήσῃ με τρίς. » Ὁ Πέτρος ἀπὸ πολλῆς θερμότητος προπετιέστερος γενόμενος, ἐπειδὴ ἤκουσε τοῦ Κυρίου εἰπόντος, ὅτι ἐ Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν, ἐ ἔρωτᾷ· ἐ Ποῦ ὑπάγεις; ὡσανεὶ τούτῳ λέγων τῷ Χριστῷ· Ποία ὁδὸς ἐστὶν αὕτη, ἣν οὐ δύνησομαι ἐγὼ εἰθεῖν; Οὐ γὰρ μαθεῖν βουλόμενος τούτο ἔρωτᾷ, ἀλλὰ κεκρυμμένως τοῦτο ὑπόδηλοι, ὅτι Κἄν πασῶν δυσκολωτέραν ὁδὸν μέλλεις ἔλθειν, ἀκολουθήσω σοι· οὕτως ἡγάπα αἰετὶ συνεῖναι τῷ Χριστῷ. Διδὸν καὶ αὐτὸς πρὸς τὴν διάνοιαν αὐτοῦ ἀποκρίνεται· ἐ Οὐ δύνασαι μοι νῦν ἀκολουθῆσαι· ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι. ἐ Ὁ δὲ οὕτω προπετιέεται, ὥστε καὶ ἀντειπεῖν τῷ Χριστῷ. Οὐκ ἄρκεσθαίς γὰρ τὸ [f. τῷ] χρηστὰς ἐλπιδας λαβεῖν, ὅτι ὕστερον ἀκολουθήσει, ἐπιμένει τῇ ἐνστάσει, καὶ ἀυθαδιάζεται· ἐ Διατί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι; τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω. ἐ Ὅρα σφοδρότητα πόθου· Ἐπειδὴ ἤκουε τοῦ Κυρίου εἰπόντος, ὅτι ἐ Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἢ ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἢ ὑπὲρ τοῦ φίλου αὐτοῦ, ἐ ἐφέται λοιπὸν τούτου τοῦ βαθμοῦ, καὶ τῆς ἀρκετάτης ἀγάπης, διδὸν καὶ ὑπισχνεῖται θεῖναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ Κυρίου. Ὁ τοίνυν Σωτὴρ δεικνύς αὐτῷ, ὅτι αὐτοῦ μόνου ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου τινός, τὸ τοιαῦτα μετὰ αὐθεντίας ἐπαγγέλλεσθαι, φησὶ· ἐ Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνήσῃ με· ἐ τούτεστι, νῦν. Οὐδὲ γὰρ ἦν πολὺ τὸ διάστημα· ἄωρι

** Levit. xix, 18. ** Matth. xiv, 12; vii, 22. ** Act. iv, 32. ** Joan. xv, 13.

γάρ τῶν νυκτῶν διελέγετο, καὶ πρώτη καὶ δευτέρα ἦν φυλακὴ τῆς νυκτὸς διελευσάσα. Ἐπει τῶν τῶν ἡ πολλὴ ἀγάπη τὸν Πέτρον ἀντιλογικὸν εἰργάσατο, τὴν μὲν ἀγάπην ἀποδέχεται, τὴν δὲ ἀντιλογίαν περιπόσει. Διὸ καὶ ἀπογυμνοῖ αὐτὸν τῆς ἀνω βοηθείας, καὶ παθεύει· ἐπιγινώσκει τὴν ἀσθένειαν. Εἰ γὰρ ἀγαπᾷ, ὀφείλει τῷ ἀγαπωμένῳ πεῖθεσθαι. Εἶπον, ὅτι· «Ὁ δὴνασαι, » καὶ ἀντιλέγει. Διὰ τῆς ἀρνήσεως εἰση σαφῶς, ὅτι οὐχ οἶδόν τε μὴ γενέσθαι θ λέγω. Ὡστε κηδόμενος αὐτοῦ, συνεχώρησεν αὐτὸν πεσεῖν· ἵνα καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα, ὅταν τῆς οἰκουμένης τὴν οἰκονομίαν ἀναδέξῃται, μὴ πάθῃ τοῦτο, ἀλλ' ἐπιγινώσκῃ ἑαυτὸν. Καὶ ὅρα πῶς ἔπεσεν, οὐχ ἀπαξ, ἀλλὰ τρεῖς. Οὕτως ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Θεοῦ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, ἐλέγχει, καὶ ὁ προσέχων, εὐρίσκει ταύτην εὐεργεσίαν μεγίστην.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ Θωμᾶ ἀγνοούντος καὶ ὑπάρχει ὁ Κύριος. Περὶ τοῦ Ἰουδῆ τοῦ Θιθδαίου ἐρωτῶντος τὸν Ἰησοῦν. Περὶ τοῦ Παρακλήτου.

«Μὴ ταρρασέσθω ὑμῶν ἡ καρδία· πιστεύετε εἰς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοῦ, εἰς ταραχὴν ἐμπεσεῖν, ἀκούσαντας περὶ τοῦ κορυφαίου Πέτρον, ὅτι ἀρνήσεται, διὰ τοῦτο παραμυθεῖται αὐτοῦς, καὶ καταστέλλει τὴν τῆς καρδίας ταραχὴν. Εἰ γὰρ ὁ κορυφαῖος καὶ οὕτω διάπυρος πρὸ ἀέκτορος φωτὸς τρεῖς ἔμελλεν ἀπαρνήσασθαι, μεγάλην τινὰ περίστασιν αὐτοῦ εἰκὸς ἦν προσδοκᾶν. Εἶτα ὡσπερ εἰπόντων τῶν μαθητῶν· Καὶ πῶς οὐ ταραχθῆσόμεθα τοιαύταις μέλλοντες δυσκολαῖς ἐμπέσειν; φησί· «Πιστεύετε εἰς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε, » καὶ πάντα τὰ δυσχερῆ ὑμῖν λυθῆσεται, καὶ ἡ ταραχὴ κατασταλήσεται διὰ τῆς εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς ἐμὲ πίστεως. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εἶπεν αὐτοῖς, «Μὴ ταρρασέσθω ὑμῶν ἡ καρδία, » ἵνα Θεὸν αὐτὸν εἶναι πιστεύσωσιν, ἐκ τοῦ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν εἰδέναι, καὶ τὸν ἀφανῆ ταραχὸν ἐπιγινώσκειν.

«Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσιν. Εἰ δὲ μὴ, εἶπον ἂν ὑμῖν· Πορεύομαι ἐτοιμάσαι τόπον ὑμῖν. Καὶ ἐὰν πορευθῶ ἐτοιμάσαι τόπον ὑμῖν, πάλιν ἔρχομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς, ἵνα ὅπου εἰμι ἐγώ, καὶ ὑμεῖς ᾤητε. » Εἶπε μὲν πρὸς τὸν Πέτρον ὁ Κύριος, ἔτι· «Ἀκολουθήσεις μοι ὕστερον· » ἵνα δὲ μὴ νομίσωσιν εἰλοιοποι, ὅτι ἐκείνῳ μόνῳ τῷ Πέτρῳ τοῦτο ἐδόθη, ἀλλ' οὐχὶ καὶ αὐτοῖς, φησὶν, ὅτι καὶ ὑμᾶς ἐκεῖνος ὁ χῶρος, ὁ καὶ τὸν Πέτρον ὑποδεξάμενος, δέξεται, ὥστε οὐ χρὴ θορυβεῖσθαι περὶ τόπου· Πολλαὶ γὰρ μοναὶ εἰσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μου· τούτέστιν, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πατρὸς· οἰκίαν γὰρ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἀρχὴν νοεῖ. Εἰ δὲ καὶ μὴ ᾤοντο οἰκίαι, ἐγὼ ἂν ἐπορεύθην καὶ ἠτοίμασα ὑμῖν. Ὡστε καὶ ἀμφοτέρωθεν οὐ δεῖ ὑμᾶς ταράττεσθαι, εἴτε εἰσιν ἐτοιμοί, εἴτε καὶ μὴ. Κἂν γὰρ μὴ ὦσιν ἐτοιμοί, ἐγὼ μετὰ πάσης σπουδῆς προητοίμασα ἂν ταύτας ὑμῖν. Εἰ δὲ καὶ διὰ τὸ ἐτοιμάσαι ὑμῖν τόπον ἐπορεύθην, ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἀφήκα ἂν ὑμᾶς, ἀλλὰ παρέλαβον ἂν, «ἵνα ὅπου εἰμι ἐγώ, καὶ ὑμεῖς ᾤητε. » Ὁρᾷ παρακλήσεως καὶ ψυχαγωγίας ῥήματα· Ὅπου εἰμι ἐγώ, καὶ ὑμεῖς ἐκεῖ ἔσεσθε. Οὐχ ἔχει γοῦν λόγον τὸ ταράττεσθαι ὑμᾶς, εἴ γε μετ' ἐμοῦ εἶναι μέλλετε.

PATROL. GR. CXXIV.

A contradictionem autem resecat : ideo et denudat eum superno auxilio, et docet ut suam agnoscat imbecillitatem. Nam si diligis, debes obedire ei quem diligis. Dixi quod « Non possis, » contradicis : per negationem discas manifeste, impossibile non fieri quod dico. Et ita curam ejus gerens, permisit eum cadere, ut et postea orbis administratione suscepta, nihil tale experiat, sed agnoscat se. Et vide quomodo ceciderit non semel, sed ter. Ita derelictio Dei nostram arguit infirmitatem; et qui attendit, hoc invenit beneficium maximum.

CAPUT XIV.

De Thoma ignorante quo abiret Jesus. De Juda Thaddæo interrogante Jesum. De Spiritu consolatore.

VERS. 1. « Non turbetur cor vestrum; creditis in Deum, et in me credite. » Quoniam verisimile erat illos turbatos esse cum audiverunt de Petro inter ipsos primario quod negaturus esset, ideo consolatur eos, et sedat eorum turbellas. Nam cum princeps et qui tam fervidus, priusquam gallus caneret, ter negaturus erat, verisimile fuit magnam eos expectasse vicissitudinem. Deinde quasi dicerent discipuli, Et quomodo non turbabimur cum in tantas inciderimus difficultates? inquit : « Creditis in Deum, et in me credite, » et omnes vestri labores solventur, et turbatio sedabitur propter fidem in Deum et in me. Eaque propter etiam dixit eis, « Ne turbetur cor vestrum, » ut Deum ipsum esse credant, quandoquidem introspiciebat corda ipsorum, et occultam perturbationem cognoscebat.

VERS. 2, 3. « In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Quod si secus esset, dixissem vobis, Vado paraturus vobis locum. Et si abiero ad parandum vobis locum, iterum veniam et assumam vos ad meipsum, ut ubi sum ego, et vos sitis. » Dixerat quidem ad Petrum Dominus, « Sequeris me postea : » ut autem ne putent cæteri quod soli Petro hoc datum sit, et non etiam ipsis, inquit : Et vos suscipiet regio illa quæ Petrum exceptura est, atque ita non oportet 698 turbari pro loco : « Multæ enim mansiones sunt in domo Patris mei, » hoc est, sub potestate Patris mei. Per domum autem potestatem et principatum intellige. Si autem, defuissent domus, ego ivissem et parassem vobis. Et ita utrinque non oportet vos turbari, sive sint paratæ, sive non sint : nam et si paratæ non essent, ego omni studio præparassem vobis. Quod si autem et propter hoc ut præpararem vobis locum, ivissem, ne sic quidem reliquissem vos, sed suscepissem, « ut ubi sum ego, et vos sitis. » Vides consolationis et animationis verba? Ubi sum ego, et vos illic eritis. Non habet igitur rationem quod vos turbemini, siquidem mecum eritis.

VERS. 4-6. « Et quo ego vado scitis, et viam scitis. Dicit ei Thomas : Domine, nescimus quo vadis, et quomodo possumus viam scire. Dicit ei Jesus : Ego sum via, et veritas, et vita. Nemo venit ad Patrem, nisi per me. » Quia sciebat cogitationem eorum quærentem discere quo vadat, dat eis occasionem rogandi et dicit : « Quo vado scitis, et viam scitis, » incitans eos ad interrogationem. Ideo et Thomas : « Domine, nescimus, inquit, quo vadis et quomodo possumus viam scire. » Hoc autem dicit Thomas præ nimia formidine, non sicut Petrus desiderans sequi. Igitur Christus ostendens quod facile et non molestum sit eis sequi, declarat et quod vadat, et quæ sit via. Nam vadit quidem ad Patrem; via autem ipse est Christus. Quia igitur inquit, « Ego sum via, » per me omnino ad Patrem et vos ascendetis. Non solum autem via, sed et « veritas, » atque ita merito vos confidite, quod non decipiimini a me. Sed et « vita » sum : unde et si moriamini, non prohibebit vos mors quominus ad Patrem veniatis : bene igitur fidite. Per me enim veniunt omnes ad Patrem. Et quia ego dominus sum adducendi ad Patrem, omnino venietis illuc. Neque enim per aliam viam quam per me illuc eundum est. Tu autem et hoc loco æqualem discito Filium ei qui generavit. Nam alio quidem loco Patrem dicit adducere ad se. « Nullus, inquit, potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum »⁴⁹. » Hoc autem loco dicit per se adduci ad Patrem. Igitur æqualis est Patris ac Filii potestas, nam et una operatio. Cum igitur practicen exerces, fit tibi Christus via; cum vero contemplationi vacas, fit tibi veritas. Quia autem nonnulli practicen ita colunt, et in contemplativa ita occupati sunt, ut vitam non assequantur, vel quod propter vanam gloriam virtutem amplectentur, et hic recipiunt mercedem : vel quod in dogmatibus non recte sentiunt, et ita a recta via exciderunt, additum est viæ et veritati, hoc est, practicæ contemplativæque, Et vita. Nam et in virtutibus omnino, **699** et de divinis reâta disserendo, ad viventem in sæculum, et non ad mortuam hominum laudem spectare debemus.

VERS. 7. « Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis. Et nunc cognoscitis eum, et vidistis eum. » Quomodo superius dixit, « Quo vado scitis, et viam scitis, » hoc est, Me; hoc autem loco dicit : « Si cognovissetis me, et Patrem meum cognovissetis utique? » Non sunt hæc contraria. Nam sciverunt quidem Patrem, sed non ut oportebat. Nam ut Deum quidem sciverunt; ut Patrem autem, nondum : at ubi postea venit Spiritus, omnis eis data est scientia. Quod igitur dicit, hunc sensum habet : Si cognovissetis meam substantiam et dignitatem, et Patris quoque cognovissetis. Ex hoc autem tempore cœpistis cognoscere eum per me ut

« Καὶ ἔπου ἐγὼ ὑπάγω, οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε. Λέγει αὐτῷ Θωμᾶς· Κύριε, οὐκ οἴδαμεν ποῦ ὑπάγεις, καὶ πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἶδέναι. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Ἐπειδὴ συνείδε τὴν διάνοιαν αὐτῶν ζητοῦσαν μαθεῖν, ποῦ ὑπάγει, διδωσιν αὐτοῖς πρόφασιν τοῦ ἐρωτῆσαι. Καὶ δὴ φησιν· « Ὅπου ὑπάγω οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε. » παρακινῶν αὐτοὺς εἰς ἐρώτησιν. Διὸ καὶ ὁ Θωμᾶς· Κύριε, οὐκ οἴδαμεν, φησὶ, ποῦ ὑπάγεις, καὶ πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἶδέναι; » Τοῦτο δὲ λέγει Θωμᾶς ἀπὸ πολλῆς δειλιάει· οὐχ ὡσπερ ὁ Πέτρος ποθῶν ἀκολουθῆσαι. Ὁ τοῖνον Χριστὸς δεικνύων, ὅτι βῶν αὐτοῖς ἔσται καὶ εὐχερῆς ἡ ἀκολουθῆσις, ἐκφαίνει καὶ τὸ ποῦ ὑπάγει, καὶ τίς ἔστιν ἡ ὁδός. Ἐπάγει μὲν γὰρ πρὸς τὸν Πατέρα, ὁδὸς δὲ αὐτοῦ ὁ Χριστός. Ἐπεὶ οὖν φησιν, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, » δι' ἐμοῦ πάντως; πρὸς τὸν Πατέρα καὶ ὑμεῖς ἀναθήσεσθε· οὐ μόνον δὲ ὁδός, ἀλλὰ καὶ « ἀλήθεια. » ὥστε εἰκὸς ὁμᾶς θαρρῆναι, ὅτι οὐ ψευσθήσεσθε παρ' ἐμοῦ, Ἀλλὰ καὶ « ζωὴ » εἰμι· ὥστε εἰ καὶ ἀποθνήητε, οὐ κωλύσει ὑμᾶς ὁ θάνατος τοῦ μὴ οὐχὶ πρὸς τὸν Πατέρα ἐλθεῖν. Θαρρῆτε οὖν· δι' ἐμοῦ γὰρ ἔρχεται πᾶς πρὸς τὸν Πατέρα. Καὶ ἐπεὶ ἐγὼ κύριός εἰμι τοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἀγαγεῖν, πάντως ἤξετε ἐκεῖ. Οὐδὲ γὰρ δι' ἄλλης ὁδοῦ, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ, ἔστιν ἐλθεῖν. Σὺ δὲ μοι νόμι καντεύθεν ἴσον τὸν Ἰῖδον τῷ γεγεννηκότι. Ἀλλαχοῦ μὲν γὰρ τὸν Πατέρα λέγει προσάγειν αὐτῷ· « Οὐδεὶς γὰρ, φησὶ, δύναται ἐλθεῖν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ἐλκύσῃ αὐτόν. » Ἐνταῦθα δὲ τῷ Πατρὶ λέγεται προσάγεσθαι δι' αὐτοῦ. Ἰση ἄρα ἡ δύναμις Πατρὶ καὶ Ἰῖῷ· καὶ μία γὰρ ἡ ἐνέργεια. Ὅταν μὲν οὖν τὴν πρακτικὴν μετέβῃ, γίνεται σοι ὁδός ὁ Χριστός· ὅταν δὲ τὸ θεωρητικὸν ἀσκήσῃ, γίνεται σοι ἀλήθεια. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ καὶ τὴν πρακτικὴν μετιόντες, καὶ περὶ θεωρίαν ἀσχοληθέντες, οὐ πάντως ἐπέτυχον τῆς ζωῆς; (ἡ γὰρ διὰ κενοδοξίαν τὴν ἀρετὴν μετιόντες, ἀπέσχον ἐνταῦθα τὸν μισθόν, ἡ τῆ περὶ τὸ δογματικὸν οἴησας ἀπεπλανήθησαν τῆς εὐθείας ὁδοῦ), διὰ τοῦτο πρόσκειται τῇ ὁδῷ καὶ τῇ ἀληθείᾳ, τῷ πρακτικῷ, λέγω, καὶ τῷ θεωρητικῷ, ἡ ζωὴ. Δεῖ καὶ ἡμᾶς καὶ ἰδεύειν, καὶ θεολογεῖν πρὸς τὸν ζῶντα [εἰς] αἰῶνα, οὐχὶ πρὸς τὸν νεκρὸν ἔπαινον τῶν ἀνθρώπων ἀφορῶντας.

« Εἰ ἐγνώκατέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκατε ἂν. Καὶ ἀπάρτι γινώσχετε αὐτόν, καὶ ἐωράκατε αὐτόν. » Πῶς ἀνωτέρω μὲν εἶπεν, ὅτι « Ὅπου ὑπάγω οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε, » τουτέστιν, Ἐμὲ· ἐνταῦθα δὲ λέγει, ὅτι « Εἰ ἐμὲ ἐγνώκατε, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκατε ἂν; » Οὐκ ἐναντιολογῶν ταῦτα φησιν. Ἥδεσαν μὲν γὰρ τὸν Πατέρα, οὐχ οὕτω δὲ ὡς ἐχρῆν· ὡς Θεὸν μὲν γὰρ ἤδεσαν, ὡς Πατέρα δὲ οὕτω. Ὑστερον δὲ τὸ Πνεῦμα ἐλθόν, πᾶσαν αὐτοῖς ἐνέθηκε τὴν γνώσιν. Ὁ οὖν λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ οὖν ἐγνώκατε τὴν ἐμὴν οὐσίαν, καὶ τὴν ἀξίαν, καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ἂν ἐγνώκατε. Ἀπάρτι δὲ ἠρξασθε γινώσκειν αὐτόν δι' ἐμοῦ μέσου, « καὶ ἐωράκατε αὐ-

⁴⁹ Joan. vi, 44.

τὸν, ὡς τούτῳ, τῷ νῦ ὑμῶν, ὡς ἐστὶ δυνατὸν, ἠεωρήσατε. Ἐπεὶ γὰρ ἐμὲ Κύριον ἔχετε καὶ διδασκαλον, δι' ἐμοῦ πάντως καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς γνῶσιν, ὡς ἐφικτὸν τέως ὑμῖν, καὶ μετρίως ἐλάβετε· τὴν γὰρ τελειοτέραν οὕτω ἐδέξασθε. Καὶ ἄλλως δέ· Τὸ, ἢ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἂν, ὡς οὐκ ἐμφαίνεται αὐτὸν ἀγνοοῦντας αὐτοὺς, ἀλλὰ τοιοῦτόν ἐστι τὸ λεγόμενον· Εἶπον ὑμῖν, ὅτι· Ὅπου ἕπιγω, οἴδατε, ὡς τούτῳ, πρὸς τὸν Πατέρα, ἢ καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε, ὡς τούτῳ, ἢ καὶ λοιπὸν, ἢ καὶ οὐκ οἴδαμεν ποῦ ὑπάγετε, ἢ καὶ οὐκ οἴδαμεν, οὐδὲ τὴν ὁδὸν οἴδαμεν. Εἶπον τῷ Θωμᾷ· ἢ Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. ἢ Εἰ τοίνυν ἐμὲ ἐγνώκειτε, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἂν. ἢ Ἀλλὰ μὴ ἐμὲ οἴδατε, καὶ τὸν Πατέρα μου ὅρα οἴδατε. ἢ Ἀπίρρι γὰρ, φησὶ, γινώσκετε αὐτὸν, καὶ ἑώρακατε αὐτὸν, ἐμὲ ἑωρακότες.

ἢ Λέγει αὐτῷ Φίλιππος· Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Τσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνώκας με, Φίλιππε; Ὅ ἑωρακὸς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ πῶς σὺ λέγεις· Δείξον ἡμῖν τὸν Πατέρα; ἢ Ἐδῶκε ὁ Φίλιππος, ὅτι τὸν μὲν Χριστὸν ἀκριβῶς γινώσκει, ἀγνοεῖ δὲ τὸν Πατέρα· διὸ καὶ εἶπε· ἢ Δείξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. ἢ Κἂν γὰρ μυριάκις λέγῃς ἡμῖν, ὅτι· Εἰ ἐμὲ ἐγνώκειτε, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἂν, ὡς οὐ δυνασόμεθα οὕτω μαθεῖν τὸν Πατέρα. Δείξον οὖν ἡμῖν αὐτὸν τοῖς σωματικῶς ὀφθαλμοῖς. Ἀκούων γὰρ ὁ Φίλιππος, ὅτι καὶ οἱ προφῆται εἶδον τὸν Θεόν, ἐπεθύμησε καὶ αὐτὸς οὕτω σωματικῶς ἰδεῖν αὐτὸν, οὐκ εἰδὼς, ὅτι ἐκεῖνα τὰ τῶν προφητῶν, συγκατάθεσις ἦν. Ὅ τοίνυν Χριστὸς διδάσκων τὸν Φίλιππον, ὅτι οὐκ ἐστὶ δυνατὸν σωματικῶς ὁραθῆναι Θεόν, φησὶ· ἢ Τσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνώκας με, Φίλιππε; Ὅρα ὅτι οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ εἶδός με, ἀλλ', ἢ οὐκ ἐγνώκας με, ἢ ἀπάγων τὸν Φίλιππον ἀπὸ τοῦ χαμαιζήλου φρονήματος, τοῦ ἐπιθυμεῖν σωματικῶς ἰδεῖν τὸν Πατέρα. Γνώσις γὰρ, φησὶ, λέγεται ἐπὶ Θεοῦ, οὐχ ἡ σωματικῆς ὄψεως. Εἶτα ἐπιφέρει· ἢ Ὅ ἑωρακὸς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. ἢ Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Σὺ μὲν, ὦ Φίλιππε, δι' ὄψεως σωματικῆς ζητεῖς ἰδεῖν τὸν Πατέρα, καὶ δοκεῖς, ὅτι ἐμὲ ἔδη εἶδες· ἐγὼ δὲ λέγω σοι, ὅτι εἰ ἐμὲ εἶδες, καὶ ἐκεῖνον ἂν εἶδες. Νῦν δὲ ἐπεὶ ἐκεῖνον οὐκ εἶδες, οὐδὲ ἐμὲ εἶδες ὡς χρὴ βλέπειν· ἀλλὰ σωματικῶς μὲν εἶδες ἐμὲ, ἐπεὶ καὶ σῶμα φορῶ, τὴν δὲ θεῖαν οὐσίαν, οὐκ εἶδες· ὥστε οὐδὲ τὴν τοῦ Πατρὸς ἰδοῖς ἂν σωματικῶς. Ὅτε οὖν ἐμὲ, ὅτε τὸν Πατέρα δυνατὸν ἐστὶν ἰδεῖν σωματικῶς· ἢ Ὅ γὰρ ἑωρακὸς ἐμὲ, καὶ τὸν Πατέρα ἑώρακεν. ἢ Ἀλλὰ μὴ πολλοὶ ἐμὲ δοκοῦσιν ὁρᾶν, τὸν δὲ Πατέρα οὐκ ὁρῶσιν· ὥστε οὐδὲ ὁρῶσι κατὰ τὴν θεῖαν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Δύνασαι δὲ καὶ σαφέστερον οὕτω νοῆσαι· Ὅμοῦσιος, φησὶν, εἰμι τῷ Πατρί. Ὅ τοίνυν ἑωρακὸς ἐμὲ, ὅπερ ἐστὶ, γνῶσις, ἐγὼ τὸν Πατέρα· μίς γὰρ οὐσης οὐσίας καὶ φύσεως, μία καὶ ἡ γνῶσις. Ἀσχυνέσθω Ἄρειος ἀκούων, ὅτι ὁ ἑωρακὸς τὸν Υἱόν, τούτῳ, τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ γνῶσις, τὸν Πατέρα, ἦτοι τὴν τοῦ

medium, ἢ et vidisti eum, ὡς hoc est, mente vestra quantum possibile est, spectastis. Quia enim me Dominum habetis et magistrum, per me plane et Patris scientiam, ut apprehendi potuit a vobis, modice accepistis; nam perfectiorem nondum accepistis. Et aliter; ἢ Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis, ὡς non arguit quod ignorent; sed quod dicitur, hunc sensum habet: Dixi vobis, quod ἢ Quo ego vado, scitis, ὡς hoc est, ad Patrem: ἢ et viam scitis, ὡς hoc est, Me. Dixit mihi Thomas, ἢ Nescimus quo vadis, ὡς et neque viam scimus. Dixi Thomæ: ἢ Ego sum via: et nullus venit ad Patrem nisi per me. — ἢ Si igitur me cognovissetis, et Patrem meum utique cognovissetis. ὡς Cæterum me scitis, ergo et Patrem meum scitis. Ex hoc enim B ipsi cognoscitis eum, et vidistis eum, me viso.

Vers. 8, 9. ἢ Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis. Dicit ei Jesus: Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, vidit Patrem: et quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem? Videbatur Philippo quod Christum quidem bene cognosceret, Patrem autem ignoraret. Idcirco et dixit: ἢ Ostende nobis Patrem, ac sufficit nobis. ἢ Nam licet millies dicas nobis, ἢ Si me cognovissetis, et Patrem meum utique cognovissetis, ὡς non possumus ita discere Patrem. Ostende igitur nobis illum corporalibus oculis. Audiens enim Philippus quod et prophetæ corporalibus oculis vidissent Deum, desiderabat et ipse illum videre corporaliter, ignorans quod illa contingerint prophetis per condescensionem. Igitur Christus docens Philippum quod non sit possibile Deum videri corporalibus oculis, dicit: ἢ Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe? ἢ Vide quia non dixit, Non vidisti me, sed ἢ Non cognovisti me, ὡς abducens Philippum ab humili sensu, quo desiderabat Patrem videre corporaliter. Scientia enim de Deo, inquit, dicitur, 700 non corporalis aspectus. Deinde subdit: ἢ Qui vidit me, vidit Patrem. ὡς Quod autem dicit, ita se habet: Tu quidem, o Philippe, quæris videre Patrem visu corporali, et putas quod me jam videris. Ego autem dico tibi, quod si me vidisses, etiam illum utique vidisses: nunc autem cum illum non videris, neque me vidisti ut videre oportet. Corporaliter quidem vidisti me, quia et corpus fero; divinam autem substantiam non vidisti, atque ita neque Patrem vidisti corporaliter, neque igitur me, neque Patrem corporaliter videre licet. ἢ Etenim qui vidit me, et Patrem vidit. ὡς At multi putant quod me videant, Patrem autem non vident. Itaque neque me vident juxta naturam divinam, sed juxta humanam. Potes et sic manifestius intelligere: Ejusdem substantiæ sum cum Patre; qui ergo me vidit, hoc est, cognovit, cognovit et Patrem. Nam cum una sit substantia, scientia quoque una est. Confundatur Arius audiens, quod qui vidit Filium, hoc est, deitatem Filii cognovit. Patrem, hoc est, deitatem Patris cognovit.

Confundatur et Sabellius, qui dicit quod una sit hypostasis et una persona Patris ac Filii. Ecce enim diremit hypostases Dominus, et aliam personam ostendit Patris, et aliam Filii; dicens enim, « Qui vidit me, » ostendit suam personam, et postea dicens, « Vidit Patrem, » ecce et aliam personam. Quod si una persona esset, nihil tale dixisset: sed Philippo dicente, « Ostende nobis Patrem, » respondisset, Non habeo Patrem, sed ego sum Pater et Filius. Omnino autem extremæ insipientiæ fuerit audire quidem Filium dicentem, « Ad Patrem meum vado, » et « Ego in Patre, » et quæcunque similia sunt: non intelligere autem quod alia persona sit Filii, et alia Patris, sed confundere illas. Propterea discipulum Dominus increpat quod tanto tempore sequatur se videritque signa ac deitatis opera, nondum autem agnoverit eum ut Deum, quo per ipsum et Patrem cognosceret. Nunc autem dicit: Quia corporaliter quæris videre Patrem, manifestum quod non credis neque me neque illum esse Deum.

Vers. 10-12. » Non cognoscis quod ego in Patre, et Pater in me est? Verba quæ ego loquor vobis, a meipso non loquor: Pater autem qui in me manet, ipse facit opera. Credite mihi, quod ego in Patre, et Pater in me est: alioqui propter ipsa facta credite mihi. » In Patre est Filius, secundum quod in substantia illius apparet: et rursus Pater in Filio, sicut rex in imagine sua apparet et imago in rege. Unus enim character imaginis et regis. Quod autem una substantia mea est et Patris, manifestum. « Verba enim quæ ego loquor, a meipso non loquor, » hoc est, non aliter hæc dico; sed quemadmodum Pater diceret, sic **701** et ego loquor. Non enim habeo quiddam proprium quod meum sit et separatum a Patre, sed omnia communia. Una substantia est, subsistentiis separatis. Non sola autem verba quæ loquor, Patris sunt, sed et opera. Quia enim divina sunt opera, Deus autem est Pater, et ego, unius substantiæ sunt opera, atque ita etiamsi ego faciam, Pater facit; et si Pater, ego facio. « Credite quod ego in Patre, et Pater in me, » hoc est, Oportet quidem cum auditis Patrem et Filium, nihil aliud inquirere pro constituenda substantiali cognatione. Sin vero non sufficit hoc vobis ad ostendendam patrem substantiam et honorem, quod Pater in mea substantia apparet, et ego in Patris: « vel propter opera credite mihi. » Opera enim Dei sunt.

Vers. 12-14. « Amen, amen dico vobis: Qui credit in me, opera quæ ego facio, et ipse faciet, et majora his faciet: quia ego ad Patrem meum vado. Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio. Si quid petieritis in nomine meo, ego faciam. » Ostendens Christus quod non hæc sola posuit opera, sed et alia, et his multo majora, excellenter ea ponit. Non enim dixit quod et majora his facere possum: sed quod magis est

Α Πατὴρ θεότητα ἔγνω Αἰσχυρῆσθαι καὶ Σαβέλλιος ὁ λέγων· Μία ὑπόστασις καὶ ἐν πρόσωπον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἰδοὺ γὰρ διαίρει τὰς ὑποστάσεις ὁ Κύριος· καὶ ἄλλο πρόσωπον δείκνυσι τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλο τοῦ Υἱοῦ. Εἰπὼν γάρ, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, » εἶδεις τὸ οἰκείον πρόσωπον· εἶτα, « ἑώρακε τὴν Πατέρα, » ἰδοὺ καὶ ἕτερον πρόσωπον. Εἰ δὲ ἐν πρόσωπον ἦν, εἶπεν ἂν οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ τοῦ Φιλίππου εἰπόντος, « Δείξον ὑμῖν τὸν Πατέρα, » ἀπεκρίθη ἂν, ὅτι Οὐκ ἔστι μοι Πατὴρ, ἀλλ' ἐγὼ εἰμι Πατὴρ καὶ Υἱός. Καὶ ὅπως δὲ ἐσχάτης ἀνοήσιας ἐστὶ, τὸ ἀκούειν μὲν τοῦ Υἱοῦ λέγοντος, ὅτι « Πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι » καὶ, « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, » καὶ δεῖ ἄλλα τοιαῦτα· μὴ νοεῖν δὲ, ὅτι ἄλλο πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλο τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ συγχέειν ταῦτα.

Β Ἐπιτιμᾶ τοῖνον τῷ μαθητῇ ὁ Κύριος, ὡς τοσούτον μὲν χρόνον ἀκολουθοῦντι, σημεῖα δὲ ἰδόντι καὶ θεότητος ἔργα, μήπω δὲ γνόντι αὐτὸν ὡς Θεόν, ἵνα δι' αὐτοῦ καὶ τὸν Πατέρα γνῶ. Νῦν δὲ φησιν· Ἐπειδὴ σωματικῶς ζητεῖς τὸν Πατέρα, δῆλον ὡς οὐ πιστεύεις; οὔτε ἐμὲ οὔτε ἐκεῖνον εἶναι Θεόν.

« Οὐ γινώσκεις [αἱ πιστεύεις], ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστὶ; Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ Πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεύετε μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστίν. Εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετε μοι. » Ἐν τῷ Πατρὶ ἐστὶν ὁ Υἱός, καθὼς ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐκεῖνου φαίνεται· καὶ ὁ Πατὴρ αὐθις ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ· ὡσπερ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ φαίνεται, καὶ ἡ εἰκὼν ἐν τῷ βασιλεῖ. Εἰς γὰρ ὁ χαρακτήρ τῆς εἰκόνος; καὶ τοῦ βασιλέως. Ὅτι δὲ μία ἡ οὐσία ἐμοῦ τε καὶ τοῦ Πατρὸς, δῆλον· « Τὰ γὰρ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· » τουτέστιν, Οὐκ ἄλλως ἐγὼ λέγω ταῦτα, ἀλλ' ὡσπερ ἂν ὁ Πατὴρ εἶποι, οὕτως καὶ ἐγὼ λαλῶ. Μὴ γὰρ ἔχω τι ἴδιον ἐμαυτοῦ κειρωρισμένον τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ πάντα κοινά· μία γὰρ οὐσία διαιρουμένων τῶν ὑποστάσεων. Οὐ μόνον δὲ τὰ ῥήματα ἃ λέγω, τοῦ Πατρὸς εἰσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα θεῖα τὰ ἔργα. Ἐπεὶ γὰρ θεῖα τὰ ἔργα, Θεὸς δὲ ὁ Πατὴρ, καὶ γὰρ· μίας ὄρα οὐσίας εἰσὶ τὰ ἔργα. Ὅπως κὰν ἐγὼ ποιῶ, ὁ Πατὴρ ποιεῖ· κὰν ὁ Πατὴρ, ἐγὼ ποιῶ. « Πιστεύετε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ· » τουτέστι, Δεῖ μὲν ἀκούοντας ὑμᾶς Πατέρα καὶ Υἱὸν, μηδὲν ἕτερον ἐπιζητεῖν εἰς παράστασιν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν συγγενείας. Εἰ δὲ ὑμῖν οὐκ ἄρκει τοῦτο πρὸς τὸ δεῖξαι τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον, καὶ ὅτι ὁ Πατὴρ ἐν τῇ ἐμῇ οὐσίᾳ φαίνεται, καὶ ἐγὼ ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς, « κὰν διὰ τὰ ἔργα πιστεύετε μοι· » τὰ ἔργα Θεοῦ εἰσιν.

« Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, καὶ ἐκεῖνος ποιήσει, καὶ μεῖζονα τούτων ποιήσει· ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι· καὶ ὁ ἐάν αἰτήσῃτε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω, ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Ὁ ἐάν αἰτήσῃτε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω. » Δεικνύων ὁ Χριστὸς, ὅτι οὐ ταῦτα μόνον δύναται τὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πολλὰ τούτων μεῖζονα, μεθ' ὑπερβολῆς αὐτὰ τίθησιν. Οὐ γὰρ λέγει, ὅτι Καὶ μεῖ-

ζωνα τούτων δύναμαι ποιῆσαι, ἀλλ', ὁ πολλῶ θανα-
μαστότερον ἦν, καὶ ἑτέροις δύναμαι δοῦναι, φησί,
καὶ μείζονα τούτων ποιῆσαι. Ὁρᾷς τὴν δύναμιν τοῦ
Μοωγουνοῦς, πῶς τοσαύτη ἐστίν, ὥστε καὶ ἑτέροις
ἐδόναι ποιεῖν ἔργα μείζων αὐτοῦ ἐποίησεν; « Ὅτι
ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι, » τοῦτο δηλοῖ,
ὅτι Ἰγῶν ἐστὶ λοιπὸν, τὸ θεαματουργεῖν· ἐγὼ γὰρ
ἴδη μεθίσταμαι. Ἐρμηνεύει δὲ ἡμῖν, πῶς ὁ πι-
στεῶν εἰς αὐτὸν δυνήσεται ποιῆσαι μεγάλα καὶ
θεαματῆ, φησὶν, ὅτι· « Ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνό-
ματί μου. » Δείκνυσι γὰρ ἡμῖν ἐνταῦθα τὴν μέθοδον
τῆς θεαματουργίας. Διὰ γὰρ αἰτήσεως, καὶ προσ-
ευχῆς, καὶ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ,
θεαματουργεῖν τις δύναται. Οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι·
« Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔγριραι, καὶ πε-
ρικατεῖ. » Διὸ οὐκ εἶπεν, « Ὅσα ἂν αἰτήσητε, παρακα-
λέσω τὸν Πατέρα, καὶ ποιήσει, ἀλλ' » ἐγὼ ποιήσω, »
τὴν οικίαν ἐξουσίαν δηλών, « Ἴνα δοξασθῇ ὁ Πατήρ
ἐν τῷ Υἱῷ. » Ὅταν γὰρ φανῇ ὁ Υἱὸς μεγάλη δυνά-
μις, τότε δοξάζεται ὁ τοιοῦτον Υἱὸν γεγεννηκώς.
Ἦρα γὰρ τὴν ἀκολουθίαν τῆς τοῦ Πατρὸς δόξης· « Ἐν
τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγι-
νωστο τὰ σημεῖα, ἀπὸ τῶν σημείων ἐπίστευον τῷ
λόγῳ τῶν ἀποστόλων, καὶ λοιπὸν εἰς θεογνωσίαν
ἐρχόμενοι, ἐπυγίνωσκον τὸν Πατέρα, καὶ οὕτως ἐδο-
ξάζετο ἐν τῷ Υἱῷ. Εἰπάτωσαν οἱ τὰ τοῦ Ἀρείου νο-
σοῦντες, τὰ διὰ τῶν ἀποστόλων, αὐτὸς ἐποίησεν, καὶ
τὰ δι' αὐτοῦ, οὐκ αὐτὸς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐνεργ-
γούμενος, ἄλλοις ἐδίδου δύναμιν, καὶ αὐτὸς ταύτην
οὐκ εἶχε; Τίνας δὲ ἔνεκεν ἐκ δευτέρου εἶπε τὰ αὐτά;
Εἶπεν γὰρ, « Ὁ ἐν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου,
τοῦτο ποιήσω, » εἶτα ἐπαγαγὼν, « Ἴνα δοξασθῇ ὁ
Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ, » πάλιν ἐκ δευτέρου φησὶν, ὅτι
« Ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω. »
Ἐκ δευτέρου τοῦτο φησὶ, βεβαιῶν τὸν αὐτοῦ λόγον, καὶ
δεικνύων, ὅτι αὐτὸς ποιεῖ, καὶ οὐ δεῖται ἐπισεικτου
δυνάμεως. Ταῦτα δὲ πάντα λέγει τοῖς μαθηταῖς, πα-
ρημπούμενος αὐτοῖς, καὶ δεικνύων, ὅτι οὐκ ἀπο-
λείται, οὐδὲ ἀφανισθήσεται μετὰ τὸ θανεῖν, ἀλλὰ με-
νεῖ πάλιν ἐπὶ τῆς οικίας ἀξίας, καὶ ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς ἔσται. « Πρὸς τὸν Πατέρα γὰρ μου, φησὶ, πο-
ρεύομαι. » Μὴ γὰρ ἀφανίζομαι, ἀλλ' ἔκτισε ἀπειμι,
ἐνθα μακαριώτερα ἢ διαγωγῆ. Καὶ τοσοῦτον οὐκ ἀσθενῆς
ἐνισχύσω μείζονα ἔργα ποιεῖν· καὶ ὅσα ἂν βουληθῆτε, δώσω ὑμῖν. Μὴ τοίνυν ἀθυμεῖτε διὰ τὸν ἐμὸν θάνα-
τον τοιοῦτον ὄντα, ὅσον ἀπέδειξα.

« Ἐάν ἀγαπάτε με, τὰς ἐντολάς τὰς ἐμὰς τηρή-
σατε· καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Πα-
ράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένη μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν
αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύ-
ναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, οὐδὲ γινώσκει
αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσκειτε αὐτὸ, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει,
καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. » Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι « Ὅσα ἂν
αἰτήσητε, ποιήσω, » δείκνυσι νῦν, ὅτι οὐκ ἀπλῶς δεῖ
αἰτεῖσθαι, ἀλλὰ μετὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης καὶ
τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν. Τότε γὰρ ποιήσω, ὅταν
οὕτως αἰτήσθε. Καὶ ἄλλως, ἐπεὶ εἰκὸς ἦν αὐτοῖς
ἀκούοντας ὅτι στερηθήσονται αὐτοῦ, σκυθρωπύζειν

A suscipiendum, Aliis etiam, inquit, dare possum ne
etiam his majora faciant. Vides quanta sit virtus
Unigeniti, ut etiam aliis dare possit quod faciant
majora quam ipse fecerit? Dicendo enim, « Ego ad
Patrem meum vado, » hoc significat: Posthac vos
operabimini miracula, ego autem nunc transeo. In-
terpretans autem nobis quomodo qui credit in illum,
poterit facere magna et mirabilia, inquit: « Quæcum-
que petiveritis in nomine meo. » Nam hoc loco no-
bis operationis miraculorum methodum ostendit. Per
petitionem enim et orationem et invocationem no-
minis ejus mira operari quis poterit: ita et apo-
stoli: « In nomine Jesu Christi, surge et ambula⁶⁶. »
Ideo non dixit, Quæcumque petieritis, obsecrabo
Patrem et faciet: sed, « Ego faciam, » suam po-
testatem declarans. « Ut glorificetur Pater in Filio. »
Cum enim apparet Filium magna posse, glorificatur
et qui tantum Filium genuit. Vide enim consequen-
tem gloriam Patris. In nomine Jesu Christi facta
sunt signa, a signis credebant apostoli, et tandem
ad Dei notitiam pervenientes agnoscebant Patrem,
et ita glorificabatur in Filio. Dicant Ariani, num ea
quæ per apostolos ipse, et ea quæ per se, non
ipse, sed a Patre operationem recipiens faciebat,
aliis dabat faciendi potestatem, et ipse eandem non
habebat? Quare autem secundo hoc dixit. Cum
enim dixisset, « Quodcumque in nomine meo peti-
veritis, hoc faciam, » et subjunxisset, « Ut glori-
ficetur Pater in Filio, » iterum secundo dicit, **702**

C « Quæcumque petiveritis in nomine meo, ego faciam. »
Confirmans sermonem suum hoc dicit, et ostendit
quod ipse facit, et non indigeat subintroducta vir-
tute. Hæc autem omnia dicit discipulis, consolans
eos, et ostendens quod non peribit nec obscurabitur
moriendo, sed manebit iterum in propria dignitate
et in cælis erit: « Ad Patrem enim, inquit, vado. »
Non enim obscurus flo, nec esse cesso; sed illuc eo,
ubi beator vita: et in tantum non apparebo infir-
mus, etiamsi moriar, ut aliis ad majora opera fa-
cienda vires daturus sim. Et quæcumque petieritis,
dabo vobis: ne ergo tristitia afficiamini propter
meam mortem, quæ talis est qualem demonstravi.

D VERS. 15-17. « Si diligitis me, præcepta mea
servate: et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum
dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum,
Spiritus veritatis, quem mundus non potest acci-
pere, quia non videt eum, nec novit eum. Vos au-
tem cognoscitis eum, quia apud vos manet, et in
vobis erit. » Dixerat superius, « Quæcumque peti-
eritis, faciam: » ostendit nunc quod non simpliciter
oporteat potere, sed cum dilectione erga eum, et
observatione mandatorum: Tunc enim faciamus eum
sic petieritis. Et aliter: Quandoquidem verisimile
esset illos audientes quod ipso privandi essent, cou-

⁶⁶ Act. III, 6.

tristari et turbari animo : Non hoc, inquit, est diligere me, tristari et mœsto esse vultu, sed credere his quæ a me dicuntur. Mandatum enim dedi vobis, ne terreamini ab his qui occidunt corpus; atque ita si unigitis me, hoc observate, et posthac ne sitis tristes in morte mea. Nam tristitia affici, non est ejus qui observat mandatum meum, sed timentes mortem, dicitis quod diligatis me? Insuper quia verisimile est dixisse illos ad hæc : Et quomodo non afficeremur tristitia, privandi tanto solatio, et refocillatione quam ex te habemus? inquit : Non erit hoc, non privabimini consolatione. « Rogabo » enim, hoc est, obsecrabo « Patrem, et alium Paracletum mittet vobis : » alium sicut me. Confundatur hoc loco Sabellinus, dicens unam personam Patris et Filii et Spiritus sancti. Ecce enim audit, Alium Paracletum dabo, et ita aliam personam Spiritus. Confundatur et Macedonius, qui dicit alterius substantiæ esse Spiritum, et minorem Filio. Audit enim quod et ipse Paracletus sit, sicut Filius. Ejusdem enim substantiæ est cum Filio Spiritus, utique autem et cum Patre. Nam Pater et Filius ejusdem substantiæ. Ne mireris autem quod dicit, « Rogabo Patrem ; » non enim ut servus orat, sed vult quod sufficientibus argumentis testetur discipulis quod omnino veniat super eos Spiritus Paracletus : ejusque gratia condescendens illis dicit, « Rogabo Patrem. » Nam si dixisset, **703** Mittam, non sic credidissent : nunc autem credibiliorem faciens sermonem, inquit, « Rogabo Patrem. » Et si opus fuerit patrociniis et oratione, omnibus modis operam dabo ut veniat super vos Spiritus. Id quod et nos sæpenumero dicere solemus : Animam meam ponam ut hoc fiat, quamvis parvo labore plerumque res egeat : attamen volentes ostendere quod non detrectemus studium, ita dicimus. Et aliter : Quia pro nobis Dominus semetipsum obtulit hostiam Patri, placans illum per suam mortem ut Pontifex, deinde sic Placans venit in nos, utpote peccato soluto, et inimicitias sublatis : propterea dicit, « Rogabo Patrem, et Paracletum dabit vobis, » hoc est, placabo vobis Patrem, et reconciliabo illum vobis, qui propter peccatum inimici eratis ; et mittet vobis Spiritum, per meam pro vobis mortem placatus, et reconciliatus vobis. Quod autem dicit, « Ut maneat vobiscum in æternum, » dixit consolans eos. Non enim ita, inquit, temporaria erit ejus consuetudo vobiscum, ut mea, sed usque in æternum durabit : neque deficiet cum vos mortui fuerint, sed simul permanebit, et gloriosiores reddet : cæterum cum omnibus sanctis semper est : et post eorum mortem, tanto potius quanto scilicet sublimiores tunc corporalibus affectionibus. « Spiritum autem veritatis, » inquit, hoc est, Spiritum non Veteris Testamenti (nam illa figura est et umbra) sed Novi, quod est veritas. Habebant igitur et illi qui in lege, Spiritum, sed in figura et umbrosum, nunc Veritas ipsa substantialiter venit cum

καὶ ταράττεσθαι τὰς ψυχὰς, ὅθι τοῦτο, φησὶν, ἔστιν ἀγαπᾶν με, σκυθρωπάσειν, καὶ ταράττεσθαι, ἀλλὰ τὸ πεῖθεσθαι τοῖς παρ' ἐμοῦ λεγομένοις. Ἐντολὴν γὰρ ἔδωκα ὑμῖν μὴ φοβεῖσθαι [φ. φοβεῖσθε] ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων τὸ σῶμα. Ὡστε ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, ταύτην φυλάξετε, καὶ μὴ λυπεῖσθε λοιπὸν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῷ ἐμῷ. Τῷ [φ. τῷ] γὰρ λυπεῖσθαι οὐκ ἔστι φυλάσσοντος ταύτην τὴν ἐντολὴν. Πῶς οὖν μὴ φυλάσσοντες τὴν ἐντολὴν μου, ἀλλὰ φοβούμενοι τὸν θάνατον, λέγετε ἀγαπᾶν με ; Εἴτα ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοῖς πρὸς ταῦτα εἰπεῖν · Καὶ πῶς οὐ λυπηθῆσόμεθα, μέλλοντες τοιαύτης παρακλήσεως καὶ ψυχαγωγίας τῆς παρὰ σοῦ στερηθῆναι ; φησὶν · Οὐκ ἔσται τοῦτο, οὐ στερηθήσεσθε παρακλήσεως. « Ἐρωτήσω » γὰρ, ὅπερ ἔστι, παρακαλέσω « τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν, » ἄλλον, ὡς ἐμέ. Αἰσχυνέσθω ἐν ταῦθα ὁ Σαβέλλιος, ὁ λέγων ἐν πρόσωπον Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἰδοὺ γὰρ ἀκούει, ὅτι ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὡςτε ἄλλο πρόσωπον τὸ τοῦ Πνεύματος. Αἰσχυνέσθω καὶ Μακεδόνιος ὁ λέγων, ὅτι ἄλλης οὐσίας τὸ Πνεῦμα, καὶ ὑποδεέστερον τοῦ Υἱοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ἀκούει, ὅτι καὶ αὐτὸ Παράκλητός ἐστιν, ὡςπερ καὶ ὁ Υἱός. Ὁμοούσιον οὖν τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα · πάντως δὲ καὶ Πατρί · τῆς γὰρ αὐτῆς οὐσίας Πατὴρ καὶ Υἱός. Μὴ θαυμάσης δὲ εἰ φησιν, ὅτι « Ἐρωτήσω τὸν Πατέρα » οὐ γὰρ ὡς δοῦλος παρακαλεῖ, ἀλλὰ διὰ τὸ πληροφορησαί τοὺς μαθητάς, ὅτι πάντως ἐπελευθεύεται αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα Παράκλητος · τοῦτου ἕνεκεν συγκαταβαίνει αὐτοῖς, καὶ φησιν, ὅτι Παρακαλέσω τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ εἶπεν, ὅτι Πέμψω, οὐκ ἂν οὕτως ἐπίστευσαν · νῦν δὲ ἀξιώπιστον ποιῶν τὸν λόγον, φησὶν, ὅτι « Ἐρωτήσω τὸν Πατέρα. » Ἐὰν γὰρ χρεῖα γένηται, φησὶ, παρακλήσεως καὶ ἀξιούσεως, πάντα τρόπον σπουδάσω, ἵνα ἐπέλθῃ ὑμῖν τὸ Πνεῦμα · ὅπερ καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν πολλάκις λέγεσθαι, ὅτι τὴν ψυχὴν μου θήσω, ἵνα τότε γένηται· καίτοι γε ὀλίγης σπουδῆς πολλάκις χρῆζει τὸ ἔργον· ἀλλ' ὁμῶς δεῖξαι θέλοντες ὡς οὐ παραιτησόμεθα τὴν σπουδὴν, οὕτω λέγομεν. Ἄλλως τε · Ἐπεὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀνήνεγκεν ἑαυτὸν θυσίαν ὁ Κύριος τῷ Πατρὶ, ἐξιλιασάμενος αὐτὸν διὰ τοῦ οικείου θανάτου ὡς ἀρχιερεὺς, εἴθ' οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐπέλθῃ ἡμῖν, ὡς τῆς ἀμαρτίας λυθείσης, καὶ τῆς ἔχθρας ἀναιρεθείσης · διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι « Ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Παράκλητον δώσει ὑμῖν »· τουτέστιν, Ἐξιλιασῶμαι ὑπὲρ ὑμῶν τὸν Πατέρα, καὶ ἀποκαταλλάξω τοῦτον ὑμῖν τοῖς διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἐχθροῖς, καὶ οὕτως πέμψει ὑμῖν τὸ Πνεῦμα, ἐξιλιασθεὶς διὰ τοῦ ἐμοῦ ὑπὲρ ὑμῶν θανάτου, καὶ καταλλαγῆς ὑμῖν. Τὸ δὲ, « Ἴνα μένη μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, » εἶπεν, ἄμμι μὲν παραμυθούμενος αὐτούς. Οὐ γὰρ οὕτω, φησὶ, πρόσκαιρός ἐστιν ἡ αὐτοῦ παρουσία, ὡς ἡ ἐμῆ, ἀλλ' ἄχρι τοῦ αἰῶνος διαρκέσει· καὶ οὐδὲ θανόντων ὑμῶν ἀποστήσεται, ἀλλὰ συμπαρμενεῖ, καὶ ἐνδοξοτέρους ποιήσει· καὶ πᾶσι δὲ τοῖς ἁγίοις ἀεὶ σύνεσσι, καὶ θανοῦσι μετᾶλλον, ὅσῳ καὶ σωματικῶν παλῶν ὑψηλότεροι τότε μετᾶλλον. « Πνεῦμα δὲ ἀληθείας » φησὶν, ἀντὶ τοῦ, Πνεῦμα ἄ ἐστιν οὐ τῆς Ἑλλαδικῆς Διαθήκης (ἐκεῖνη γὰρ, τύπος καὶ σχῆμα, ἀλλὰ τῆς Νέας, ἥτις ἐστὶν ἀληθεῖα.

Εἶχον μὲν οὖν Πνεῦμα καὶ οἱ ἐν τῷ νόμῳ, ἀλλ' ἐν ἁ
 τῷ καὶ σκιοῦδῳ· νῦν δὲ ἡ ἀλήθεια αὐτῆ οὐσιωδῶς
 συγκατηλθε τοῖς μαθηταῖς, ὡς ἂν εἶποι τις· Ἴνα δὲ
 μὴ νομίσωσιν, ὅτι καὶ αὐτὸ σαρκωθῆναι μέλλει,
 ὡσπερ αὐτὸς, φησὶν, ὅτι « Ὁ κόσμος οὐ δύναται λα-
 βεῖν αὐτὸ » Οὐχ οὕτω, φησὶ, διδάξει ὑμᾶς, ὡσπερ
 ἐγὼ· οὐ γὰρ δύναται αὐτὸ ὁ κόσμος λαβεῖν σωματι-
 κῶς· τούτέστιν, Ἐν αὐταῖς οἰκῆσαι ταῖς ὑμετέραις
 φυαῖς. Καὶ ἄλλως δέ· Οὐ δύναται λαβεῖν ὁ κόσμος,
 τούτέστιν, ὁ χυδαῖος λαὸς, καὶ τὰ τοῦ κόσμου φρονῶν,
 « ὅτι· οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, » τούτέστιν, ὅτι ἀκατάληπτος
 αὐτοῦ ἐστὶν ἡ οὐσία· θεωρίαν γὰρ ἐναυθῖα τὴν διὰ
 τοῦ νόου λέγει· Ὅθεν καὶ ἐπιφέρει· « Οὐδὲ γινώσκει
 αὐτὸ. » Ὅρξῃ, ὅτι καὶ τὸ, « Οὐ θεωρεῖ » εἰπὼν, τὸ,
 « οὐ γινώσκει, » ἐδήλωσε; Παραμυθεῖται οὖν τοὺς
 ἀποστόλους διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι « Ὁ κόσμος οὐ δύναται
 λαβεῖν αὐτό· » ὑμῖν δὲ τοῦτο διδοται δῶρον ἐξαίρε-
 τον, καὶ « μένει παρ' ὑμῖν· » εἶτα τὸ μεῖζον, ὅτι
 « Καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. » Τὸ μὲν γὰρ, « Παρ' ὑμῖν, »
 τῆ· ἐξῶθεν ἐκ τοῦ σύγγενος βωθήθειαν δηλοῖ· τὸ δὲ,
 « Ἐν ὑμῖν, » τὴν ἐνδοθεν οἰκῆσιν καὶ δυνάμωσιν· ὁ
 καὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι, δεικτικόν. Τὸ γὰρ, « Ἐνοικήσω,
 καὶ ἐμπεριπατήσω ὑμῖν, » ὁ Θεὸς λέγει. « Ὁ μὲν
 οὖν κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν τὸ Πνεῦμα, ὅτι οὐ
 γινώσκει αὐτὸ, ὑμεῖς δὲ γινώσκατε αὐτό. » Διατί;
 Διότι οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου· » καὶ διὰ τοῦτο δεκτι-
 κοὶ ἐστε αὐτοῦ. Καὶ « μένει » νῦν « παρ' ὑμῖν, »
 ἀλλὰ « καὶ ἔσται » ἀεὶ « ἐν ὑμῖν. »

« Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς·
 Ἔτι μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος με οὐκ ἔτι θεωρεῖ· ὑμεῖς
 δὲ θεωρεῖτέ με, ὅτι ἐγὼ ζῶ· καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε. Ἐν
 ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γνώσεσθε ὑμεῖς, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ
 Πατρὶ μου, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ· κἀγὼ ἐν ὑμῖν. » Μὴ
 φοβηθῆτε, φησὶν, ὅτι εἶπον ὑμῖν, « Ἄλλον Παρά-
 κλητον πέμψω, » νομίζοντες, ὅτι οὐκ ἔτι λοιπὸν ἐμὲ
 ὄψεσθε· οὐ γὰρ ἀπαναστήσομαι ὑμῶν εἰς τέλος. « Ἐρ-
 χομαι » γὰρ, καὶ « οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς. »
 Ἐπεὶ ἀρχόμενος, « Τεκνία » αὐτοὺς ἔλεγεν, ἀκολου-
 θῶς νῦν φησὶν· « Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς. » Ἴνα
 δὲ μὴ νομίσωσιν, ὅτι ὡς πρότερον, μέλλει ἐμφανισθῆ-
 ναι καὶ αὐτοῖς καὶ πᾶσι μετὰ σώματος, φησὶν, ὅτι
 « Ὁ κόσμος οὐκ ἔτι θεωρεῖ με. » Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ,
 μόνον ὄψεσθέ με καὶ μετὰ τῆς ἀνάστασιν. « Ζῶ »
 γὰρ, εἰ καὶ θάνατον δέξομαι, καὶ ἀνίσταμαι. « Καὶ
 ὑμεῖς δὲ ζήσεσθε· » τούτέστιν, Ἰδόντες με χαρή-
 σεσθε, καὶ ὅσον ἀπονεκρωθέντες, ἀναβιώσετε τῇ ἐμῇ
 ἐκφανείᾳ. Ἡ καὶ οὕτως· Ὅσπερ, φησὶν, ὁ ἐμὸς
 θάνατος· εἰς ζωὴν γέγονεν, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἀποθά-
 νητε, « ζήσεσθε. » Μὴ τοίνυν μήτε ἐπ' ἐμοὶ θνήσ-
 κοντι λυπεῖσθε, μήτε ἐφ' ἑαυτοῖς. Κἂν γὰρ θάνητε,
 ζήσεσθε τὴν μέλλουσαν ζωὴν. « Ἐν ἐκείνῃ τῇ
 ἡμέρᾳ γινώσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ μου· » τού-
 τέστιν, Ὅταν ἀναστῶ, « γινώσεσθε, » ὅτι οὐκ ἀπ-
 ἐχγίαιται τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἔχω δύναμιν.
 « Καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ ἐστε, » φυλαττόμενοι ὑπ' ἐμοῦ·
 « Κἀγὼ ἐν ὑμῖν, » ἀντὶ τοῦ, Μεθ' ὑμῶν εἰμι, ἐξαι-
 ρούμενος τῶν θλίψεων, τὰ θαύματα δι' ὑμῶν τελῶν,

discipulis, ut ita quis dicat. Ne autem quis opinetur
 quod etiam Spiritus sicut ipse incarnandus sit,
 inquit, « Quem mundus non potest capere. » Non,
 inquit, docebit vos sicut ego : non enim mun-
 dus eum corporaliter capere potest ; hoc est, Ha-
 bitabit in ipsis animabus vestris. Et aliter : Non
 potest accipere mundus, hoc est, populus ille pro-
 miscuus et sapiens quia hujus mundi, « quia non
 videt eum, » eo quod incomprehensibilis sit ejus
 substantia. Contemplationem enim et visionem hoc
 loco mentis dicit : unde sublit, « Neque cognoscit
 eum. » Vides quod, et « Non videt, » dicens, « Non
 cognoscit, » significavit? Propterea solatur discipu-
 los, dicens, « Mundus non potest capere illum : »
 vobis autem hoc donum egregium datum est, « et
 « manet apud vos : » et deinde quod majus est, « Et
 « in vobis erit. » — « Apud vos » enim, externum
 subsidium et vicinitatem ; « in vobis » autem, inter-
 nam habitudinem et corroboracionem significat.
 Posterius autem illud, quod et Deus sit Spiritus,
 significat, qui dicit, « Habitabo et ambulabo in
 eis ». — « Igitur mundus quidem non potest
 accipere Spiritum, quia non cognoscit eum, vos au-
 tem cognoscitis eum. » Quare? Quia « non estis
 ex hoc mundo, » propterea capaces ejus estis, et
 « manet » nunc « apud vos, » sed « et erit » semper
 « in vobis. »

VERS. 18-20. « Non relinquam vos orphanos : ven-
 tiam ad vos. Adhuc pusillum, et mundus jam me
 non videt : vos autem videtis me, quia ego vivo, et
 vos vivetis. In illo die vos cognoscetis quod ego sum
 in Patre meo, et vos in me, et ego in vobis. » Ne-
 metuatis, inquit, quia dixi vobis me « alium Para-
 cletum vobis missurum, » credentes quod me ultra
 non sitis visuri : non enim abero a vobis usque in
 finem. « Veniam » enim et « non relinquam vos or-
 phanos. » Quia prius « filios » eos dixerat, nunc
 consequenter inquit : « Non relinquam vos orphani-
 nos. » Ut autem ne existiment quod sicut prius sit
 manifestandus et ipsis et omnibus in corpore, in-
 quit : « Mundus jam me non videt : » vos enim, in-
 quit, soli videbitis me, etiam post resurrectionem.
 « Vivo » enim, et quamvis mortem seram, resurgam :
 « et vos quoque vivetis, » hoc est, cum videbitis
 me, lætabimini, et quasi occisi reviviscetis in mea
 manifestatione. Vel etiam sic : Quemadmodum,
 inquit, mors mea facta est ad vitam, ita etiam si
 vos moriamini, « vivetis. » Ne igitur estote tristes,
 vel propter me qui morior, vel propter vos.
 Nam licet moriamini, vivetis in æternam vita-
 m. Illa enim die scietis quod « Ego in Patre
 meo, » hoc est, Cum surgam, « scietis » quod non
 sim a Patre separatus, sed eandem habeo potesta-
 tem. « Et vos in me estis, » quos ego custodio. « Et
 ego in vobis, » hoc est, vobiscum sum, vos eripiens
 ex periculis, miracula per vos operans, glorificans-

¹¹ II Cor. vi, 16 ; Levit. xvi, 12.

ὅτι διὰ τὸ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρεῖν, ἐπιφαίνεται· αὐτοῖς· καὶ ἤ σπουδάσωσι πάντοτε τηρεῖν ταύτας, ἵνα καὶ αἰεὶ αὐτοῖς ἐπιφαίνονται. Μέγα γὰρ ὄν τὸ τῆς ἀναστάσεως μυστήριον, δυσκόλως ἂν ὑπ' αὐτῶν παρεδέχθη. Διὰ τοῦτο προομαλίζει ἐν τῷ λέγειν, ὅτι ἐμφανίσει αὐτοῖς ἑαυτὸν. Ἐπεὶ καὶ ἀναστὰς, διὰ τοῦτο ἔφαγεν, ἵνα μὴ δόξωσιν αὐτὸν φάντασμα· ὃ καὶ νῦν ὁ Ἰουδαῖος οὗτος ἔπαθεν. Ἐνόμισε γὰρ ὁ Ἰουδαῖος ὁ νῦν μνημονευόμενος, ὅτι ὡσπερ τοὺς νεκροὺς ὀρώμεν θναρ, οὕτω καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἐμφανισθήσεται· διὸ καὶ φησι· « Κύριε, τί γέγονεν, ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ; » Ἐκ πολλοῦ γὰρ θάμβους καὶ ἐκπλήξεως τοῦτο φησιν, ὡσπερ ἂν εἰ ἔλεγεν· Οὐαὶ ἡμῖν ὅτι ἀποθνήσκεις, καὶ ὡσπερ οἱ τετελευτηκότες, μέλλεις ἡμῖν ἐμφανίζεσθαι θναρ! Τὸ γὰρ, « Τί γέγονεν; » ἐκπληκτικῶς καὶ τεθαυμάχημένῳ λογισμῷ εἶπα. Τί οὖν ὁ Κύριος πρὸς ταῦτα; Πῶς αὐτοῦ τὴν ὑπόνοιαν ταύτην ὡς ψευδῆ λύει;

« Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν· καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μὴ μὴ παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. Ὁ μὴ ἀγαπῶν με, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ. Καὶ ὁ λόγος ὃν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς. Ὁ μὲν Ἰουδαῖος ἀπὸ πολλῆς δειλίας ἐνόμιζεν, ὅτι ἀποθνήσκων ὁ Κύριος, θναρ ἐμφανίσει ἑαυτὸν αὐτοῖς· ὅθεν καὶ ἔρωτᾷ, καθάπερ εἰρηται. Ὁ δὲ Κύριος διαλύων αὐτοῦ τὴν ὑπόνοιαν, φησιν, ὅτι ὡσπερ ὁ Πατήρ ἐμφανίζει ἑαυτὸν, οὕτω καὶ ἐμφανίσω ὑμῖν ἑμαυτόν. « Ἐγὼ γὰρ, φησι, καὶ ὁ Πατήρ ἐλευσόμεθα » πρὸς τὸν φυλάσσοντα τοὺς λόγους μου. Οὐ καθ' ὑπνοῦς ἐμφανισθήσομαι ὑμῖν, ἀλλ' ἐπεὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς μέλλω ἔλθειν, ὡς εἰκὸς ἔστι τὸν Πατέρα ἐμφανίζεσθαι, οὕτω γενήσεται καὶ ἡ ἐμὴ πρὸς ὑμᾶς ἐμφάνεια. Καὶ τὸ [f. τῷ] εἰπεῖν δὲ, ὅτι « Μονῆ παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, » ἀνατρέπει τοῦ Ἰουδαίου τὴν ὑπόνοιαν. Οἱ γὰρ ὄνειροι, φησὶν, οὐ παραμένουσιν· ἐγὼ δὲ ἐμφανιζόμενος, παραμένω μετὰ τοῦ Πατρὸς· οὐκ ἄρα ὄνειρώδης ἔσται ἡ ἐπιφοίτησίς μου. Προλέγει δὲ αὐτοῖς, ὡς ἔφη, ὅτι ἐμφανισθήσεται, ἵνα μὴ φάντασμα αὐτὸν δόξωσι, καὶ ἅμα διεγείρει αὐτοὺς εἰς τὸ τηρεῖν τὰς αὐτοῦ ἐντολὰς, εἰδότες ὅτι τοῖς τηροῦσι ταύτας, ἐμφανίζεται καὶ αὐτὸς, καὶ ὁ Πατήρ· ὡσπερ αὖ πάλιν τοῦ μὴ τηροῦντος τὰς ἐντολὰς ἀφίσταται καὶ αὐτοῖς καὶ ὁ Πατήρ, ὡς μὴ ἀγαπῶντος. « Ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν με, φησι, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ » ὥστε οὐδὲ τὸν Πατέρα ἀγαπᾷ, ὃ μὴ ἀγαπῶν τὸν Υἱόν· ὃ γὰρ λόγος τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς ἔστιν. Ὁ μὴ φυλάττων οὖν τὸν λόγον τοῦ Υἱοῦ, ἤτοι τοῦ Πατρὸς, ὡς μετὰ τὸν Υἱόν, οὕτω καὶ τὸν Πατέρα. Ὑμεῖς τοῖνον, ὡ μαθηταί, τοὺς λόγους μου φυλάσσετε· οὕτω γὰρ ἂν τὴν τε πρὸς ἐμὲ καὶ τὸν Πατέρα ἀγάπην ἐνδείξησθε. Τινὲς δὲ οὐκ ἀπὸ δειλίας φησὶ, τὸν μαθητὴν Ἰουδαίου, ἀλλ' ἀπὸ φιλανθρώπου γνώμης εἶπεν τὸ, Διατί· μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν ἡμῖν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ; » Ἐβούλετο γὰρ μὴ μόνοις τοῖς μαθηταῖς ὑπάρχειν τὴν ἐκ τῆς ἐπιφανείας ὡς ἔλειαν, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ. Ὁ δὲ γε Σωτὴρ δείκνυσιν, ὅτι

ideo præparat eos dicens quod manifestaturus sit se eis : quia et cum resurrexisset, propterea comedit cum eis, ut ne videretur eis phantasma ⁶⁶. Id quod et Judæ nunc accidit. Opinabatur enim Judas ejus nunc mentionem facit, quod sicut in somniis videmus mortuos, ita et Dominus eis manifestandus esset : ideo et dicit : « Domine, quid factum est quod nobis teipsum manifestaturus es, et non mundo? » Præ multa enim admiratione et stupore hoc dicebat, sicut si dixisset : Væ nobis quod moreris, et quod sicut mortuus manifestandus es nobis in somniis. Nam quod dicit : « Quid factum est, » obstupescente et attonita mente dicebat. Quid igitur Dominus? quomodo a mente suspicionem ejus ut fallacem refellit?

VERS. 25, 24. « Respondit Jesus, et dixit ei, Si quis diligit me, sermonem 706 meum servabit, et Pater meus diligit eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non servat. Et sermo quem auditis, non est meus, sed ejus qui misit me Patris. » Judas quidem præ multa formidine existimabat quod mortuus Dominus in somniis se exhibiturus esset eis, unde et interrogabat sicut dictum est. Dominus autem refellens ejus suspicionem, inquit : Sicut Pater manifestat seipsum, ita et ego vobis manifestabo memetipsum. « Ego enim, inquit, et Pater veniemus » ad eos qui custodiunt sermones meos : atque ita non in somniis manifestabimur vobis, sed quia cum Patre venturus sum, ut par est Patrem manifestari, ita fiet et mea manifestatio qua vobis manifestabor. At dicendo, « Mansionem apud eum faciemus, » subvertit Judæ suspicionem. Non enim somnia manent, inquit. Ego autem cum manifestor, maneo cum Patre : non igitur quasi in somnio erit visitatio mea. Prædicat autem eis (ut dixi) se manifestandum, ut ne phantasma ipsum putent : et interim exhortatur eos ad servandum mandata sua, scientes quod servantibus illa manifestandus sit ipse et Pater. Sic quoque ab eo qui non servat mandata, discedit et ipse et Pater, tanquam a non diligente. « Nam qui non diligit me, inquit, sermones meos non servat, » atque ita neque Patrem diligit, qui non diligit Filium. Nam sermo Filii, et Patris est. Qui igitur non custodit sermonem Filii, vel Patris; sicut odit Filium, ita et Patrem. Vos igitur, discipuli, custodite sermones meos. Ita enim declarabit dilectionem tam erga me, quam erga Patrem. Quidam autem dicunt Judam discipulum non ex formidine, sed misericordii mente dixisse : « Quare manifestaturus es te nobis, et non mundo? » Volebat enim non solos discipulos, sed et totum mundum utilitatem ex manifestatione ejus percipere. At Salvator ostendit non omnes talia consequi, sed nos duntaxat qui mandata illius servamus, digni videbi-

⁶⁶ Joan. xxi, f. seqq.

mur ipsius manifestatione Patrisque dilectione. In eo autem qui custodit mandata, est Deus et Pater, et non sicut in Filio, ita et in hoc. In Filio quidem natura est, in homine autem secundum habitudinem quamdam.

VERS. 25, 26. « Hæc locutus sum vobis apud vos manens : Paracletus autem ille, qui est Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæcunque dixi vobis. » Quoniam obscura erant discipulis quæ a Domino dicebantur, et alia quidem non intelligebant, et de aliis multum dubitabant : ut ne iterum interrogent eum et dicant : Quæ mandata servare debemus ? liberat eos a turbatione, dicens : Paracletus obscura et intellectu difficilia, cognita vobis faciet. Nam « hæc » quæ vobis videntur obscura, **707** dixi cum « manerem et essem apud vos. » Si autem abiero, de omnibus docebitur. Igitur de discessu meo non oportet vos esse tristes, qui tanta vobis bona tantamque sapientiam afferet. Quandiu enim ego apud vos maneo, et Spiritus non venit, nihil magnum neque sublime intelligere potestis. Subinde autem Paracletum nominat, propter continuas ipsorum afflictiones, bono illos animo esse faciens, quod ab illo refocillandi essent. Quod autem dicit, « In nomine meo » veniet « Paracletus, » hoc vult, quod nihil alienum a me docturus est vos, neque propriam gloriam sibi vindicabit ; sed in nomine meo veniet, hoc est, in gloriam mei nominis, non sui : id quod faciunt contraria docentes, auditoribus suis proprium nomen commendantes. Quidam autem sic intelligunt, « In nomine meo : » Nomen Christi, Paracletus. Habemus enim, inquit, Paracletum Jesum Christum. Quia igitur et Spiritus qui venit ad discipulos, Paracletus factus est, mœstitatis illorum consolaturus, in nomine Christi venit. Paracletus enim et ipse sicut Christus. Sed et Christum Paulus nominavit Spiritum, dum dicit, « Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu, si quidem Spiritus Dei habitat in vobis. Si autem quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus ». Deinde subdit : « Si autem Christus in vobis ». Vides quomodo supra dicens Spiritum Dei habitare in eis, deinde subdit : « Christus in vobis, » Christum scilicet Spiritum nominans ? Quia igitur Spiritus Christus nominatur, ita debes intelligere : « In nomine meo mittet eum Pater, » hoc est, Et ipse nominabitur Christus. Igitur et Spiritus sanctus et docuit et suggestit. Docuit quidem, quæcunque non dixerat eis Christus, utpote portare non valentes. Suggestit vero, quæcunque dixerat quidem Dominus, sed obscurus, vel quæ propter imbecillitatem rationis memoria comprehendere non valuerunt apostoli.

VERS. 27. « Pacem relinquo vobis, pacem meam

⁷⁰⁷ Rom. viii, 9. ⁷⁰⁸ Ibid. 19.

Α οὐ πάντες καταξιοῦνται: τῶν τοιούτων, ἀλλὰ μόνοι οἱ φυλάσσοντες αὐτοῦ τὰς ἐντολάς, ἀξιοὶ γενήσονται τῆς τε αὐτοῦ ἐπιφανείας, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγάπης. Ἐν γὰρ τῷ φυλάσσοντι τὰς ἐντολάς, ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ· ἀλλ' οὐχ ὡς περ ἐν τῷ Υἱῷ, οὕτω καὶ ἐν τούτῳ· ἐν τῷ Υἱῷ μὲν γὰρ φυσικῶς, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δὲ σχετικῶς.

« Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, παρ' ὑμῖν μένων· ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν. » Ἐπειδὴ ἀσαφῆ τοῖς μαθηταῖς ἦσαν τὰ ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεγόμενα, καὶ τὰ μὲν οὐδὲ συνείσαν, τὰ δὲ πλείονα καὶ ἀμυθέβαλλον· ἵνα μὴ πάλιν ἐρωτῶσιν αὐτὸν, καὶ λέγωσι· Ποίας ἐντολὰς ὀφειλομένω φυλάττειν ; ἀπαλλάττει αὐτοὺς ὀχλήσεων καὶ ταραχῆς, λέγων, ὅτι Ὁ Παράκλητος, τὰ ἀσαφῆ καὶ δυσνόητα, εὐγνωστα ὑμῖν καταστήσει. « Ταῦτα » μὲν οὖν τὰ ἀσαφῆ δοκοῦντα ὑμῖν, « λελάληκα, παρ' ὑμῖν μένων, » καὶ μεθ' ὑμῶν ὦν· ἐὰν δὲ ἀποδημήσω, πάντα διδαχθήσεσθε. Οὐ τοίνυν χρὴ ὑμᾶς λυπεῖσθαι ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει μου, τοσοῦτων ἀγαθῶν προξένῳ ἐσομένη καὶ τοσαύτης σοφίας. Ἔως οὐ γὰρ αὐτὸς παρ' ὑμῖν μένω, καὶ τὸ Πνεῦμα μὴ ἐρχεται, οὐδὲν μέγα, οὐδὲ ὑψηλὸν ἐνοησάτω δυνήσεσθε. Συνεχῶς δὲ Παράκλητον ὀνομάζει, διὰ τὰς συνεχοῦσας αὐτοῦς θλίψεις, εὐέλπιδας αὐτοῦς ποιῶν, ὡς ὑπ' ἐκείνου ψυχαγωγηθήσονται. Τὸ δὲ, « Ἐν τῷ ὀνόματί μου » ἐλεύσεται « ὁ Παράκλητος, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι οὐδὲν ἀλλότριον ἐμοῦ διδάξει ὑμᾶς, οὐδὲ οἰκεῖν δόξαν σφετερίζεται, ἀλλ' ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἐμῷ ἔξει, τουτέστιν, εἰς δόξαν τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος, οὐχὶ τοῦ ἰδίου, ὃ ποιοῦσιν οἱ ἐπιτιδιδάσκοντες εἰς ἴδιον ὄνομα, τοὺς ἐπακολουθήσαντας ; αὐτοῖς ἐπαγομένοι. Τινὲς δὲ τὸ, « ἐν τῷ ὀνόματί μου, » οὕτω νοοῦσιν· Ὅνομα τοῦ Χριστοῦ, τὸ, Παράκλητος. Ἐχομεν γὰρ, φησὶ, Παράκλητον Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα ἔλθον τοῖς μαθηταῖς Παράκλητον γέγονε, τὰς λύπας αὐτοῖς παραμυθησάμενον, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ ἦλθε· Παράκλητος γὰρ καὶ αὐτὸς, ὡς καὶ ὁ Χριστός. Ἀλλὰ καὶ Χριστὸν καὶ Πνεῦμα ὁ Παῦλος ὠνόμασεν, ἐν οἷς λέγει· « Ὑμεῖς ἐξ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν Πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. » Εἶτα ἐπάγει· « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, » Ὁρᾶς, πῶς ἄνω εἰπὼν καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖν ἐν αὐτοῖς, εἶτα ἐπήγαγε, « Χριστὸς ἐν ὑμῖν ; » Χριστὸν γὰρ δηλονότι τὸ Πνεῦμα ὠνόμασεν. Ἐπεὶ οὖν τὸ Πνεῦμα Χριστὸς ὀνομάζεται, οὕτως ὀφείλεις νοεῖν αὐτό· « Ἐν τῷ ὀνόματί μου πέμψει αὐτὸ ὁ Πατὴρ· » τουτέστιν, ὅτι καὶ αὐτὸς Χριστὸς ὀνομασθήσεται. Τὸ οὖν ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐδίδαξε, καὶ ὑπέμνησεν· ἐδίδαξε μὲν, ὅσα οὐκ εἶπεν ὁ Χριστὸς αὐτοῖς, ὡς μὴ δυναμένοις βασιτάσαι· ὑπέμνησε δὲ, ὅσα εἶπε μὲν ὁ Κύριος, εἶτε δὲ δι' ἀσάρειαν, ἢ διὰ τὴν κωθῆς τοῦ λογισμοῦ οὐκ ἠδυνήθησαν κατασχεῖν τῇ μνήμῃ οἱ ἀπόστολοι.

« Εἰρήνην ἀφήμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι

ὁμίν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν. Ἀλλὰ μή ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δειλιάτω. » Πάλιν ἐν λύπαις ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, ἀκούοντες τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι Ἐγὼ μὲν ἀναχωρῶ, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐπελεύσεται. Αὐτὸ ὁρῶν ἐν ταραχαῖς οὖσαν τὴν καρδίαν αὐτῶν, καὶ μάλιστα διὰ τὰς μελλούσας ἐπιέναι αὐτοῖς θλίψεις καὶ τοὺς πολέμους, « Εἰρήνην, φησὶν, ἀφήμι ὑμῖν » τοῦτο λέγων αὐτοῖς· Τί βλάβη ἐστὶν ὑπὸ τῆς τοῦ κόσμου ταραχῆς, ἕως ἂν εἰρηνεύητε πρὸς με; Οὐ γὰρ τοιαύτη ἐστὶν ἡ ἐμὴ εἰρήνη, ὅσα ἡ τοῦ κόσμου, πολλάκις ἐπὶ κακῶ γινομένη καὶ ἀνόητος ὄσα. Ἄλλ' ἐγὼ τοιαύτην δίδωμι, ὥστε μετ' ἀλλήλων εἰρηνεύειν, καὶ ἐν σῶμα εἶναι. Τοῦτο δὲ ἰσχυρωτέρως πάντων ὑμᾶς καταστήσει· καὶ πολλοὶ ἐπιναστώσιν ὑμῖν, οὐδὲν κείσεσθε, τῇ ἁμοφυλίᾳ καὶ τῇ μετ' ἀλλήλων εἰρήνῃ φραττόμενοι. Εἶτα ἐπειδὴ πάλιν εἶπεν, « Ἀφήμι, » ὑπερ ἦν ἀναχωρούντος καὶ ἱκανὸν αὐτοὺς συγγεῖν, ἐπάγει· « Μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δειλιάτω. » Τὸ μὲν οὖν ταρασσέσθαι, ἀπὸ φιλοστοργίας καὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπασχόν, ὡς μέλλοντες αὐτοῦ στερηθῆναι· τὸ δὲ δειλιάειν, διὰ τὰ συμβήσεσθαι μέλλοντα αὐτοῖς κακὰ μετὰ τὸν αὐτοῦ θάνατον. Αὐτὸς οὖν οὐτε τὴν ἀπὸ φιλοστοργίας ταραχὴν, οὐτε τὴν διὰ τὰς μελλούσας θλίψεις δειλίαν ἀφήσιν αὐτοῖς ἀθεράπευτον· ἀλλ' ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δειλιάτω. »

« Ἰκούσατε, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν· Ὑπάγω, καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Εἰ ἠγαπάτε με, ἐχάρητε ἂν, ὅτι εἶπον· Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα, ὅτι ὁ Πατήρ μου μεῖζων μου ἐστὶ. Καὶ νῦν εἰρήνα ὑμῖν πρὶν γενέσθαι· ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε. » Ἐπειδὴ ἔώρα ὁ Κύριος τοὺς ἀποστόλους μηδ' ὄλωσ περι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἐλπίζοντας, μηδ' εἰδότας αὐτὴν ἀπλῶς τί ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο σφόδρα λυπομένους, καὶ ταρτατομένους ὡς μέλλοντας στερηθῆναι αὐτοῦ, συγκαταβαίνει πρὸς τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν, καὶ φησὶν· « Ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν, Ὑπάγω, καὶ ἐλεύσομαι, » καὶ ὅμως ἐτι λυπεῖσθε, οὐ γὰρ θαρσύνετε ἐμοί, ὅτι κἂν ἀποθάνω, ὅμως ἐν ταῖς θλίψεσιν ὑμῶν οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς. Νῦν οὖν ἀκούσαντες, ὅτι « Πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι, » ἐν ὕμεις μέγαν δοκεῖτε καὶ μεῖζονα ἐμοῦ, ὀφείλετε χαίρειν, ὅτι πρὸς ἐκεῖνον ἀπειμι τὸν μεῖζονά μου, καὶ δυνάμενον πάντα λύσαι τὰ δεινά. Ὅρα τὴν ἀκολουθίαν τοῦ νοήματος, πῶς τὸ, « Ὅτι ὁ Πατήρ μου μεῖζων μου ἐστὶ, » διὰ τὸ παραμυθίσσασθαι τοὺς μαθητὰς εἶπεν; Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐλυποῦντο, ὡς οὐκ ἔν δυνησομένου τοῦ Χριστοῦ ἐπαμῦναι αὐτοὺς, φησὶν, ὅτι Εἰ καὶ μὴ ἐγὼ δύναμαι, ὁ γοῦν Πατήρ μου, ἐν μεῖζονά μου δοκεῖτε, οὐκ ἀξιόχρεώς ἐστι βοηθῆσαι ὑμῖν; Ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ· « Μὴ δοκεῖτε, ὅτι οὐ δύναμαι παρακαλέσαι τὸν Πατέρα μου, καὶ παραστήσει μοι δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων; » Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα, ὡς ἀδύνατος, τοῦτο φησὶ (πῶς γὰρ, ὅς καὶ μόνον ἐρωτήσας τοὺς Ἰουδαίους, ἐβρίψεν αὐτοὺς ἀθρόως πάντα; εἰς τὰ ὑπέρω;) ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀνθρώπου δόξαν εἶχον, διὰ τοῦτο ταῦτά φησιν· οὕτως οὖν καὶ τὸ, « Ὁ Πατήρ μου μεῖζων μου ἐστὶ. » Πρὸς γὰρ τὴν ἐκεῖνων διάνοιαν

do vobis : non sicut mundus dat, ego do vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque formidet. » Iterum in mœrore erant discipuli, audientes Dominum dicentem : Ego quidem diacedo, Spiritus autem veniet. Ideo videns turbari cor eorum, et maxime propter afflictiones imminentes et certamina, dixit : « Pacem relinquo vobis, » quasi ita dicens : Quid nocent vobis mundi turbationes, cum mœcum pacem habeatis? Non enim talis est pax mea, qualis mundi, quæ sæpe in malo fit, et plane stulta est : sed talem ego do, ut et inter vos pacem habeatis, et unum corpus sitis. Hoc autem fortissimos omnium vos faciet; etiamsi multi contra vos insurrexerint, nihil tamen patiemini, concordia paceque mutua muniti. Deinde quia iterum **708** dixit, « Relinquo, » id quod recedentis erat et satis eos turbare poterat, subdit : « Ne turbetur cor vestrum, neque formidet. » Igitur turbationem patiebantur ex affectu amoris et dilectione erga illum, quod illo privandi essent : timebant autem, eo quod eventura erant illis mala post mortem ejus. Ipse igitur neque turbationem ex amore, neque timorem ex afflictionibus absque medicamine relinquit; sed utraque sedat dicens : « Ne turbetur cor vestrum, neque formidet. » ἀμφοτέρω κατατέλλει, « Μὴ ταρασσέσθω, λέγων,

Vers. 28, 29. « Audistis quod ego dixi vobis : Vado et venio ad vos. Si diligetis me, gauderetis utique quod dixerim, Vado ad Patrem, quia Pater major me est. Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis. » Quia vidit Dominus apostolos non plene resurrectionem suam sperare, neque scire quid esset, et propterea valde mœrere et turbari ut se privandos, attemperans se illorum infirmitati, dicit : « Quia ego dixi vobis, Vado, et iterum veniam, » adhuc tamen et tristes estis : mihi enim non fiditis, quod etiamsi moriar, attamen in afflictionibus vestris non relinquam vos. Nunc ergo cum audiveritis quod « ad Patrem meum vado, » qui magnus, et me major vobis videtur, delictis gaudere quod ad illum eam, qui me major, et omnia dura poterit auferre. Vides consequentiam sententiæ : quomodo cum dicit, « Quia Pater meus major me est, » ut consoletur discipulos, dixerit? Nam quia illi tristes erant quasi non posset eos juvare Christus, dicit : Quamvis ego non possem, saltem Pater meus, quem vos me majorem putatis, nonne tantus habitus est qui vos juvat? Sicut et alio loco dicit : « Num putatis, quod non possim orare Patrem meum et exhibebit mihi duodecim legiones angelorum? » Non enim hoc loco quasi non possit, hoc dicit, (quomodo enim, qui sola interrogatione Judæorum collectos prostravit, retroque cedere fecit?) verum quia de eo ut homine habebant opinionem, « propterea hæc inquit. Ita igitur et istud : « Pater major me est. » Dixit enim hoc juxta illorum sententiam, credentium ipsum quidem infirmum, Patrem autem posse in tempore afflictionis sufficere.

²⁸ Matth. xxvi, 55. ²⁹ Joan. xviii, 6.

« Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis, » hoc est, Ita bene fido, mortemque non timeo, neque tristis sum, ut et prædicam et gaudere vos jubeam, « ut quando factum fuerit, credatis mihi, » quod sicut seivi afflictiones vobis obventuras, et prædixerim eas non mentiens, ita neque de adventu Paracleti et consolationis prædicans mentiar, sed omnia vobis jucunda occurrent. Quidam autem Patrem, secundum quod principium et causa est Filii, intelligunt majorem esse. Major **709** enim me est, inquit, Pater, secundum quod principium et causa mea est. Ex ipso enim natus sum. At majorem ipso esse Patrem, non facit ipsum alterius substantiæ. Nam quamvis in hominibus (ut exempli causa dicamus) major sit pater filio, sed jam non alterius naturæ est. Dein dicant hæretici, secundum quid venit ad Patrem Christus? secundum quod Deus, vel secundum quod homo? Secundum quod homo. Quia secundum quod Deus semper in cælis erat et inseparatus a Patre: secundum humanam igitur naturam major eo dicitur esse Pater.

Vers. 30, 31. « Posthæc non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam: sed ut cognoscat mundus quod diligo Patrem, et sicut præceptum dedit mihi Pater, sic facio. » Cum consolatus esset discipulos per ea quæ supra dicta sunt, iterum dicit de morte sua. « Venit enim, inquit, princeps hujus mundi, » hoc est, diabolus. Principem autem huic intellige mundi, non creaturæ, sed mundi confusi et mundana sapientis: non enim cælum gubernat ac terram, quia omnia evertisset et conturbasset, sed eos qui sponte se illi tradunt: ideo et princeps tenebrarum dicitur. Per tenebras intellige prava opera. Et quia verisimile erat quosdam suspicari num et Christus propter peccata esset morti traditus, propterea subdit: « In me non habet quidquam, » cum non obnoxius sim morti, neque quidquam debeam diabolo; sed propter dilectionem erga Patrem, voluntarius sustineo passionem. Continuo autem repetit sermones de morte, illis adjungens et quæ ad consolationem pertinebant, ut credibiliorem illis faceret. Audientes enim quod moriatur, discunt et quod voluntarius contemnat diabolum, et quod propter charitatem erga Patrem moritur. Si igitur pernicioiosa fuisset passio, et non salutaris, quomodo approbasset Pater, qui diligebat? quomodo item Filius qui diligebatur, obisset eam? Quomodo autem intelligemus quod propter amorem erga Patrem moriatur? Pater, inquit, qui diligit mundum, exposuit me pro illorum morte. Ego quoque Patrem diligens, voluntatem ejus approbo, et ostendo quod diligam Patrem, per hoc quod mandatum ab eo, hoc est, complacitum illi, et decretum ab eo, suscipio et perficio. Dicite Arianistæ: Si servus fuit Filius, non dixisset, Propter dilectionem erga Patrem morior. Servus enim, non quia diligit dominum

αὐτὸν εἶπε, τῶν νομιζόντων αὐτὸν μὲν ἀσθενῆ, τὸν δὲ Πατέρα δυνάμενον αὐτοῖς ἐπαρκέσαι ἐν καιρῷ θλίψεων. « Καὶ νῦν εἶρηκα ὑμῖν πρὶν γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε. » τοῦτέστιν, Οὕτω θαρρῶ, καὶ οὐ δέδοικα τὸν θάνατον, οὐδὲ λυποῦμαι, ὥστε καὶ προλέγω, καὶ χαίρειν ὑμῖν διακελεύομαι, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητέ μοι. » Ὅτι ὡσπερ ἦδεν τὰς ὀλίψεις συμβησομένης ὑμῖν, καὶ προσιπῶν ταύτας οὐκ ἐψευσάμην, οὕτως οὐδὲ τὰ περὶ τῆς παρακλήσεως, καὶ ψυχαγωγίας ὑμῶν προσιπῶν, διαψευσθήσομαι, ἀλλὰ πάντα ὑμῖν τὰ χαρμόσυνα ἀπαντήσομαι. Τινὲς δὲ τὸ μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα, καθὼ αἰτιὸς ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, νοοῦσι. Μείζων γὰρ, φησὶν, ἐστὶν ὁ Πατὴρ, καθὼ αἰτιὸς καὶ ἀρχὴ μου ἐστίν· ἐξ αὐτοῦ γὰρ γέγεννημαι. Τὸ δὲ μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα, οὐ ποιεῖ αὐτὸν καὶ ἐτέρας οὐσίας εἶναι. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἀνθρώποις, φέρε εἰπεῖν, μείζων ἐστὶν ὁ πατὴρ υἱοῦ, ἀλλ' οὐκ ἦδη καὶ ἐτέρας φύσεως. Ἐπειτα εἰπάτωσαν οἱ αἰρετικοὶ, κατὰ τί ἐπορεύετο πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Χριστός; καθὼ Θεός, ἢ καθὼ ἄνθρωπος; Πάντως, καθὼ ἄνθρωπος, ἐπεὶ καθὼ Θεός, ἀεὶ ἐν οὐρανοῖς ἦν, καὶ ἀχώριστος τοῦ Πατρὸς. Κατὰ τὸ ἀνθρώπινον οὖν λέγεται μείζων αὐτοῦ εἶναι ὁ Πατὴρ.

« Οὐκ ἐστὶ πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν. Ἔρχεται γὰρ ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. Ἄλλ' ἵνα γινῶ ὁ κόσμος, ὅτι ἀγαπῶ τὸν Πατέρα, καὶ καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ Πατὴρ, οὕτω ποιῶ. » Παραμυθησάμενος τοὺς μαθητὰς διὰ τῶν ἀνωθεν εἰρημένων, πάλιν λέγει τὰ περὶ τοῦ οὐρανοῦ θανάτου. « Ἔρχεται γὰρ, φησὶν, ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, » τοῦτέστιν, ὁ διάβολος. Ἄρχοντα δὲ τοῦτον νοεῖ μοι τοῦ κόσμου, μὴ τῆς κτίσεως, ἀλλὰ τοῦ χυδαίου λαοῦ, καὶ τῆ τοῦ κόσμου φρονούντος. Οὐ γὰρ οὐρανοῦ ἄρχει καὶ γῆς, ἐπεὶ τὰ πάντα ἂν ἀνέτρεψε, καὶ συνετάραξεν, ἀλλὰ τῶν ἐκτετακέντων παραδιδόντων αὐτῷ. Διὰ τοῦτο καὶ ἄρχων τοῦ σκότους λέγεται· σκότος δὲ νοεῖ τὰς πονηρὰς πράξεις. Ἐπεὶ δὲ εἰκὸς ἦν ὑπονοῆσαι τινὰς· Ἄρα καὶ ὁ Χριστὸς δι' ἀμαρτίας παραδίδεται τῷ θανάτῳ; ἐπήγαγε διὰ τοῦτο, ὅτι « Ἐν ἐμοὶ ἔχει οὐδέν. » Οὐχ ὑπεύθυνος γὰρ ἂν τῷ θανάτῳ, οὐδὲν ὀφείλων τῷ διαβόλῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἀγάπην, ἐκὼν ὑπέταται τῷ πάθῳ. Συνεχῶς δὲ ἀνακυκλῶ τοὺς περὶ τοῦ θανάτου λόγους, ἀναμιγνύς αὐτοῖς καὶ τὰ παρακλήσειν φέροντα, ἵνα εὐπαράδεκτον αὐτὸν παρ' αὐτοῖς ποιήσῃ. Οἱ γὰρ ἀκούοντες, ὅτι ἀποθνήσκει, μανθάνουσι καὶ ὅτι ἐκὼν καταρροεῖ τοῦ διαβόλου, καὶ ὅτι διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Πατέρα θνήσκει. Εἰ τοίνυν ὀλέθριον ἦν τὸ πάθος καὶ οὐ σωτήριον, πῶς ἂν εὐδόκησεν ὁ Πατὴρ ὁ ἀγαπῶν; Πῶς δ' ἂν ὁ Υἱὸς ὁ ἀγαπώμενος κτεδέξατο τοῦτο; Πῶς δὲ νοήσομεν τὸ, διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἀγάπην θνήσκειν; Ὁ πατὴρ, φησὶν, ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, ἐκδίδωσί με ὑπὲρ αὐτοῦ τῷ θανάτῳ. Ἐγὼ τοίνυν ἀγαπῶ τὸν Πατέρα, τῇ εὐδοκίᾳ αὐτοῦ, καὶ τῷ θελήματι συνευδοκῶ, καὶ δεικνυμι, ὅτι ἀγαπῶ τὸν Πατέρα, ἐκ τοῦ τὸ ἐνεταλμένον παρ' αὐτοῦ, τοῦτέστι, τὸ εὐδοκῆθαι καὶ κυρωθῆναι καταδέχεσθαι καὶ τελεῖν. Εἶπατε, οἱ Ἀρειανίζοντες, εἰ δοῦλος ἦν

ὁ Υἱὸς, οὐκ ἂν ἔλεγεν, ὅτι διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἀγάπην θυφασκω. Ὁ γὰρ δοῦλος, οὐ δίδωι ἀγαπᾶ τὴν κύριον αὐτοῦ, διὰ τοῦτο ποιεῖ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὸ δοῦλος εἶναι, καὶ φοβεῖσθαι τὰς κολάσεις. Ὁ δὲ Κύριος Ἰησοῦς, ἐπεὶ ὡς ἀγροῦν ποιεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὐ δοῦλος, οὐδὲ κτίσμα, ἀλλὰ τῷ ὄντι Υἱὸς, Πατρὸς θέλημα πληρῶν. Ὅταν οὖν ἀκούσης, ζεῖ « Ἐνετείλατό μοι ὁ Πατήρ, » μὴ διὰ τὸ, « Ἐνετείλατο, » ὑποδιόσεως τὸν Κύριον ὡς προστασσόμενον· ἀλλὰ διὰ τὸ, Πατήρ, ἐπιγινώσκει αὐτὸν Υἱὸν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ· τὸ δὲ, « Ἐνετείλατο, » νόει, ἀντὶ τοῦ, ἐθέλησεν, εἶπεν, ἐκύρωσεν, εὐδόκησεν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου, καὶ γεωργοῦ, καὶ κλήματος.

« Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν. Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλο; ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστι. Πᾶν κλήμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἶρει αὐτό· καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτό, ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ. Ἥδη ὑμεῖς καθαροὶ ἐστε διὰ τὴν λόγον ἐν λέξει ἀκούσαντες ὑμῖν. » Ἐπεὶ περὶ τοῦ πάθους διαλεχθεῖς πολλὰ, κατέπεισεν αὐτῶν τὰς ψυχὰς, καὶ συνῆκεν αὐτοὺς δευλιώοντας ὡς ἐν τάξει ἀλωσομένους, καὶ ἀπὸ τῆς πολλῆς δειλία; οὐδὲ προσέχοντας τοὺς λεγομένοις, σχηματίζεται αὐτοὺς εἰς τόπον ἀπάγειν κρυπτόν, ἐν ᾧ οὐχ ἀλώσονται· καὶ δὴ ἀπανιστᾶ ἀπὸ τοῦ χωρίου ἐκείνου ἐν ᾧ ἦσαν, ὡς ἂν καταστήσας τὸν τάραχον αὐτῶν τῆς ψυχῆς, παραδῶ αὐτοῖς τὰ μυστικώτερα δόγματα· ἀπάγει δὲ αὐτοὺς, ὡς ἐφεξῆς μαθησόμεθα, εἰς τὴν κηπόν, ὃν Ἰούδας ἐγνώρισεν ὥστε τῷ μὲν δοκεῖν ἀναχώρησις ἦν τὸ πρᾶγμα, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἐκδοσις ἐκούσιος, εἰς τοιοῦτον τόπον ἀναχωροῦντας, ὃν ὁ Ἰούδας ἤδει. Τί τοίνυν μυστικὸν αὐτοῖς παραδίδωσιν; « Ἐγὼ εἰμι, φησὶν, ἡ ἀμπέλος, » τουτέστιν, ἡ ρίζα, « ὑμεῖς δὲ τὰ κλήματα, ὁ δὲ Πατήρ μου ἐστὶν ὁ γεωργός. » Περὶ τίνα δὲ ἀσχολεῖται ὁ Πατήρ; Ἄρα περὶ τὴν ρίζαν; Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ περὶ τὰ κλήματα. « Πᾶν γὰρ κλήμα, φησὶ, μὴ φέρον καρπὸν, αἶρει αὐτό· » τουτέστι, πάντα ἄνθρωπον, τὸν διὰ τῆς πίστεως μὲν μέρος γενόμενον τῆς ρίζης, καὶ ἐκθεῖντα τῷ Κυρίῳ καὶ σύσσωμον αὐτοῦ γενόμενον, δεῖ καὶ καρπὸν φέρειν, τουτέστι, βίον ἔχειν ἐνάρετον· ὡς εἰάν γε μάνην καὶ ψιλὴν ἀπολογίαν τῆς πίστεως ἔχη τις, οὐ μὴν καὶ διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν καρποφορῆ, νεκρὸν γίνεται κλήμα· « Πίστις γὰρ χωρὶς ἔργων νεκρά. » Πᾶς οὖν πιστὸς ἐν τῷ Χριστῷ μὲν εἶναι δοκεῖ, καθὸ πιστεύει. « Πᾶν γὰρ κλήμα, φησὶν, ὃ ἐν ἐμοὶ, εἰάν μὴ φέρῃ καρπὸν, αἶρει αὐτό ὁ Πατήρ, » τουτέστιν, ἔξω τῆς μετὰ τοῦ Υἱοῦ κοινωνίας τίθησι· τὸν δὲ καρποφοροῦντα, « καθαίρει. » Ἐνταῦθα τοῦτο μαυλόνομεν, ὅτι εἰάν σφόδρα ἐνάρετος εἴη τις, δεῖται τῆς καρᾶ τοῦ Θεοῦ ἐπιμέλειας. Τὸ μὲν γὰρ ἄκαρπον οὐδὲ ἐν τῇ ἀμπέλῳ εἶναι δύναται· τὸ δὲ καρποφοροῦν, γονιμώτερον ἐργάζεται ὁ Πατήρ. Νόει δὲ καὶ διὰ τὰς θλίψεις τῶν μαθητῶν λέγεσθαι ταῦτα. Ἐπεὶ γὰρ αἱ θλίψεις δοκοῦσιν εἶναι, οἷον ὃ λέγουσιν οἱ γεωργοί,

A sum, facit voluntatem ejus, sed quia servus est et timet supplicia. Dominus autem Jesus, quia ut diligens facit voluntatem Dei, non servus est, neque creatura, sed revera Filius, Patris implens voluntatem. Cum igitur audieris quod **710** « Mandatum dedit mihi Pater, » non propter hoc, « Mandatum dedit, » mancipium facias Dominum, ut subditum; sed quia Pater, cognosce quod ipse Filius sit ejusdem substantiæ Patri: « Mandatum dedit, » hoc est, voluit, dixit, approbavit, decrevit.

CAPUT XV.

De vera vite, agricola et palmitē.

VERB. 1-3. « Surgite, eamus hinc. Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollit: et omnem qui fert fructum purgat, ut fructum copiosorem afferat. Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis. » Quoniam scipius de passione locutus, illorum animos concussit, et intellexit eos formidare tanquam brevi capiendos, et præ multitudine neque dictis attendentes, fingit se illos in locum occultum abducentem, in quo non sint capiendi. Et exurgit sane a loco in quo erant, ut perturbationibus animarum sedatis, traderet eis dogmata magis mystica. Abducit autem eos, ut posthac discemus, in hortum quem Judas sciebat. Itaque quod fiebat, secretus esse videbatur: revera autem expositio voluntaria in talem locum secretis quem Judas sciebat. Quid igitur mysticum illis tradit? « Ego sum, inquit, vitis, » hoc est, radix, « vos autem palmitēs, et Pater meus agricola est. » Circa quæ autem occupatus est Pater? nunquid circa radicem? Non, inquit, sed circa palmitēs. « Omnem enim palmitem, inquit, non afferentem fructum tollit eum, » hoc est, omnem hominem qui per fidem factus est pars radicis, et unitus Domino, et incorporatus ei, oportet et fructum afferre, hoc est, vitam habere virtutibus præditam. Quod si quidem solam ac nudam confessionem fidei quis habeat, et non per observationem mandatorum fructum ferat, mortuus palmet sit. « Fides enim absque operibus mortua est ». « Omnis igitur fidelis in Christo quidem esse videtur, quatenus credit. « Omnis enim palmet, inquit, qui est in me, si non attulerit fructum, tollit eum Pater, » hoc est, ponit extra communionem cum Filio: enim autem qui fructificat, « purgat. » Sic autem discimus, quod etsi valde virtute quis præditus sit, indiget tamen ut a Deo curetur. Nam quod infructuosum, neque in vite poterit esse: quod autem fructum fert, fertilis facit Pater. Considera autem quomodo propter afflictiones discipulorum hæc dicantur. Quandoquidem enim afflictiones videntur esse, quod rustici dicunt, putationes: ostendit eis Dominus

** Jac. ii, 20.

quod per **711** afflictiones fertiliores erunt, sicut A et per putationem palmites. Tentationes enim eos fortiores declarabant. Dein ne dicant, De quibus hæc dicitis? « Vos, inquit, estis mundi propter sermonem quem locutus sum vobis. » Vide, superius dicebat purgare Patrem, nunc iterum se inducit eorum agentem. Una igitur operatio Patris et Filii. Ego, inquit, vos purgavi per meam doctrinam: debetis itaque quod vestrum est conferre, ideo et subdit:

VERS. 4-6. « Manete in me, et ego in vobis. Sicut palmes de se fructum ferre nequit, nisi maneat in vite: ita neque vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites. Qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum, quia sine me non potestis facere quidquam. Nisi quis manserit in me, eiectionis est foras sicut palmes, et aruit: et congregant eos, et in ignem conjiciunt, et ardent. » Ego quidem, inquit, vos purgavi per sermonem meum et doctrinam, et nihil quod ego facere debui, prætermissum est. Oportet autem nunc ut incipiantur et ea quæ a vobis sunt. « Manete, » inquit, « in me. » Nam ne præ timore separentur ab eo, remissas ipsorum animas constringit, et sibi jungit, et meliorem nunc eis spem dat: Quæcunque petiveritis, inquit, si manseritis in me, accipietis. Ab exemplo palmitis clare nobis qualitatem et vitam exponit, quam largitur his qui sibi placent. Nam sicut ille manens in vite fructum facit, eo quod ab illa vivendi operationem accipit: ita et vos « si manseritis in me » per observationem mandatorum majorem fructum afferetis. Qui autem non manet, aridus sit, hoc est, abijcit quod a radice habuit: si quod spirituale beneficium accipiebat, privatur eo, et nudatur auxilio et vita quæ ab eo datur. Et quid tandem? « In ignem mittitur, et ardet. » Hoc autem loco et consolationem non parvam eis dat, ostendens quod hi qui insidiantur sibi, ut Judas, comburentur: ipsi autem qui manserint in eo, fructum afferent. Nam absque succo et vivificatione quæ inde procedit, non poterunt quidquam facere.

VERS. 7-8. « Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint, quidquid volueritis, petetis, et fiet vobis. In hoc glorificatus est Pater meus, ut fructum copiosum afferatis, et efficiamini mei discipuli. » Hoc loco interpretatur nobis Dominus quid sit quod dixit, « Si manseritis in me, » hoc est, si mandata mea custodieritis: hoc enim significat, « Si verba mea manserint in vobis. » Vult enim sibi per opera adhæreatur. Nam quicumque Deo placere cupiens vivit, voluntate sua manet in vite, cum unitur illi per dilectionem et servationem mandatorum, adhæretque spiritu: sicut contra qui a mandatorum observatione abest, **712** sponte a Domino alienatur. In hoc autem glorificatur Pater meus, in-

κλάδεμα· δεικνυσιν αὐτοῖς ὁ Κύριος, ὡς διὰ τῶν θλίψεων γονιμώτεροι γενήσονται, ὡσπερ καὶ διὰ τῆς κλαδεῖας τὰ κλήματα· οἱ γὰρ πειρασμοὶ ἰσχυροτέρους μᾶλλον αὐτοὺς ἐδείκνυον. Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσι· Περί τίνων ταῦτα λέγεις; « Ὑμεῖς, φησὶν, ἐστὲ καθαροὶ διὰ τὴν λόγον, ὃν λελάληκα ὑμῖν. » Ὅρα, ἀνωτέρω τὸν Πατέρα ἔλεγεν εἶναι τὸν καθαίροντα· νῦν πάλιν ἑαυτὸν εἰσάγει τὸν ἐπιμελούμενον. Μία ἄρα ἡ ἐνέργεια τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἐγὼ, φησὶν, ὑμᾶς ἐκάθηρα διὰ τῆς ἐμῆς διδασκαλίας· ὀφείλετε οὖν τὰ ὑμέτερα λοιπὸν ἐπιδείκνυσθαι· οὐδὲν καὶ ἐπιφέρει·

« Μείνατε ἐν ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν ὑμῖν. Καθὼς τὸ κλήμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ· οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε. Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος, ὑμεῖς τὰ κλήματα. Ὁ μένων ἐν ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολὺν, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. Ἐὰν μὴ τις μείνῃ ἐν ἐμοί, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλήμα, καὶ ἐξηράνθη· καὶ συνάγουσιν αὐτὰ, καὶ εἰς τὸ πῦρ βάλλουσι, καὶ καίεται. » Ἐγὼ μὲν, φησὶ, καὶ ὑμᾶς ἐκάθηρα διὰ τοῦ λόγου μου καὶ τῆς διδασκαλίας, καὶ οὐδὲν τῶν παρ' ἐμοὶ ἐνέλειψε. Δεῖ δὲ ὑπάρξαι λοιπὸν καὶ τὰ παρ' ὑμῶν. « Μείνατε ἐν ἐμοί, » φησὶν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀπὸ τῆς δειλίας ἀποσχισθῶσιν αὐτοῦ, χυνοθεῖσαν αὐτῶν τὴν ψυχὴν ἐπισφίγγει, καὶ ἑαυτῷ συγκαλλᾷ, καὶ χρηστὸς ὑποτείνει λοιπὸν ἐλπιδας, ὅτι Ὅσα ἂν παῖτήσησθε, λήψεσθε, ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοί. Ἀπὸ δὲ τοῦ ὑποδείκνυματος τοῦ κλήματος ἐναργῶς περιτᾷ ἡμῖν τὴν παρ' αὐτοῦ δεδομένην ποιότητα καὶ ζωὴν τοῖς εὐαρεστοῦσιν αὐτῷ. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνο καρποφορεῖ μένον ἐν τῇ ἀμπέλῳ, καὶ παρ' ἐκεῖνης δεχόμενον τὴν πρὸς τὸ ζῆν συνεργίαν· οὕτω καὶ ὑμεῖς « ἐὰν ἐν ἐμοὶ μείνητε » διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν, τότε πλείονα καρπὸν ἐνέγκοιτε. Ὅδὲ μὴ μένον ξηραίνεται· τοῦτέστιν, εἴ τι εἶχεν ἀπὸ τῆς ῥίζης, ἀποβάλλει· εἴ τινα χάριν πνευματικὴν ἐδέχετο, γυμνοῦται ταύτης, καὶ στερεῖται· τῆς ἐκεῖθεν βοηθείας καὶ ζωῆς. Καὶ τί τὸ τέλος; « Εἰς πῦρ βάλλεται, καὶ καίεται. » Ἐνταῦθεν δὲ καὶ παραμυθίαν αὐτοῖς οὐ μικρὰν δίδωσι, δείκνυς, ὅτι οἱ μὲν ἐπιβουλεύοντες αὐτῷ, οἷος ὁ Ἰούδας, κατακαήσονται· αὐτοὶ δὲ μείναντες ἐν αὐτῷ, καρπὸν οἴσουσι. Χωρὶς γὰρ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ποιότητος καὶ ζωογονίας, οὐ δυνήσονται ποιεῖν οὐδέν.

« Ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοί, καὶ τὰ ῥήματά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ, ὃ ἐὰν θέλητε, αἰτήσεσθε, καὶ γενήσεται ὑμῖν. Ἐν τούτῳ ἐδοξάσθη ὁ Πατήρ μου, ἵνα καρπὸν πολὺν φέρητε, καὶ γένησθε ἐμοὶ μαθηταί. » Ἐνταῦθα ἐρμηνεύει ἡμῖν ὁ Κύριος, τί ἐστὶ τὸ, « Ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοί, » τοῦτέστιν, Ἐὰν τὰς ἐντολάς μου φυλάξητε. τὸ γὰρ, « Καὶ τὰ ῥήματά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ, » τοῦτο σημαίνει. Τῆς διὰ τῶν ἔργων προσκόλλασιν ζητεῖ. Ἐκαστος γὰρ τῶν θεαρέτως ζώντων, προαιρέσει οικεῖα μένει ἐν τῇ ἀμπέλῳ, ἐνούμενός τε αὐτῇ διὰ τῆς ἀγάπης, καὶ τῆς τῶν ἐντολῶν τηρήσεως, καὶ ἐν πνεύματι κολλώμενος· ὡσπερ τὸ θύναντιον, ὃ ἀφιστάμενος τῆς τῶν ἐντολῶν ἐργασίας, ἀπαλλοτριούται ἐκὼν ἀπὸ τοῦ Κυρίου. Ἐν τούτῳ δὲ δοξάζεται ὁ Πατήρ

μου, φησίν, ἐν τῷ φέρειν ὑμᾶς πολὺν καρπὸν. Δόξα A γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἡ εὐδοκίμησις τῶν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ μαθητῶν. Λάμποντος γὰρ τοῦ φωτὸς τῶν ἀποστόλων Ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἰδοξάζετο ὁ Πατήρ οὐράνιος. Καρπὸς τῶν ἀποστόλων καὶ τὰ ἔθνη, τὰ διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν προσαχθέντα τῇ πίστει, καὶ [τὰ] εἰς δόξαν Θεοῦ γενόμενα. Εἰ τοίνυν ἐν τούτῳ δοξάζεται ὁ Πατήρ, ἐν τῷ ὑμᾶς καρποφορεῖν, οὐκ ἄρα ἀμελήσει τῆς οικείας δόξης, ἀλλὰ καὶ συνεργήσει ὑμῖν εἰς τὸ πλεῖον καρποφορεῖν, ἵνα καὶ πλεον δοξάζεται. « Ἐν τούτῳ γὰρ, φησίν, ἰδοξάσθη ὁ Πατήρ μου, ἵνα καρπὸν πολὺν φέρητε, καὶ γένθησθε ἔμοι μαθηταί. » Ὁρᾷ, πῶς ὁ καρπὸν φέρων, ἐκείνός ἐστι τῷ ὄντι μαθητής, καὶ ὁ Πατήρ ἐν τούτῳ ἰδοξάζεται, τουτέστι χαίρει, καὶ δόξαν οικείαν τοῦτο ἡγείται.

« Καθὼς ἠγάπησέ με ὁ Πατήρ, καὶ γὰρ ἠγάπησα ὑμᾶς. Μείνατε ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ. Ἐάν τὰς ἐντολάς μου τηρήσητε, μανείτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου, καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολάς τοῦ Πατρὸς μου τηρήρηκα, καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ. » Θαρρεῖν αὐτοὺς προτρέπεται διὰ τοῦ λέγειν, ὅτι « ἠγάπησα ὑμᾶς, » οὕτω δὲ ἠγάπησα, ὡς ὁ Πατήρ ἐμέ. Τοῦτο δὲ ἀνθρωπικώτερον εἶρηκεν. « Μείνατε οὖν ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ. » Τούτου γὰρ ὑμεῖς ἐστε κύριοι. Μὴ γὰρ ἐπεισθῆ ἠκούσατε, ὅτι « ἠγάπησα ὑμᾶς, » καταφρονήσητε. Ἀλλὰ σπουδάσατε μείναι ἐν τῇ ἀγάπῃ μου. Εἴτα διδάσκει αὐτοὺς, πῶς δυνήσονται μείναι. Ἐάν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τηρήσωσιν. Ὡς γὰρ πολλάκις εἶρηται, ἐκείνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν αὐτὸν, ὁ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τηρῶν. Διὰ πάντων δὲ τούτων δεικνύει, ὅτι τότε ἐν C ἀσφαλεῖ ἔσονται, ὅτε βίον καθαρὸν ἐπιδείξονται. « Καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολάς τοῦ Πατρὸς μου τηρήρηκα, καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ. » Καὶ τοῦτο συγκαταβατικῶς διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκούοντων φησίν. Οὐ γὰρ δὴ ὁ πάντων νομοθέτης ὑπὲρ ἐντολάς ἔκειτο, καὶ ἀνευ τῶν Πατρικῶν ἐντολῶν οὐκ ἠδύνατο διάγειν τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν. τοῦτο γὰρ ἀτοπώτατον ἔνοησαι. Λέγει τὸ [f. δὲ] τοῦτο, ἐπὶ πλεον παραμυθησασθαι βουλόμενος αὐτοὺς. Ἐπεὶ γὰρ ἔλεγεν αὐτοῖς, ὅτι Ἄγαπῶ ὑμᾶς, εἴτα ἔμελλον ὑστερον θλίψει παλαίειν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν, ὡς τῆς ἀγάπης αὐτοῦ μηδὲν συμβαλλομένης αὐτοῖς, Μὴ θορυβεῖσθε, φησίν, ἐπεὶ κίμῃ ἀγαπᾷ μὲν ὁ Πατήρ, παραδίδωσι δὲ ὅμως εἰς τὸ ὑπὲρ τοῦ κόσμου παθεῖν. Ὅσπερ οὖν οὐκ ἔλαττοῦται ἡ ἀγάπη τοῦ Πατρὸς, ἐκ τοῦ πάσχειν ἐμὲ, θλίψει περὶ πεσεῖν μέλλητε.

« Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ ἐν ὑμῖν D μένη, καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῇ. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. » — « Ταῦτα, φησὶ, λελάληκα ὑμῖν, » ἵνα μὴ διακόψω ὑμῶν τὴν χαρὰν. Ἐχαιρον μὲν γὰρ συνόντες αὐτῷ θαυματουργοῦντι καὶ δοξαζομένῳ. καὶ μέντοι καὶ αὐτοὶ δαιμόνια ἐκβάλλοντες ἔχαιρον. ὡς καὶ αὐτός φησι. « Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ἐκβάλλετε. »

quit, si vos fructum multum attuleritis. Gloria enim Dei et Patris, approbatio discipulorum Filii ejus. Nam fulgente luce apostolorum coram hominibus, glorificabatur Pater cælestis. Fructus enim apostolorum sunt gentes, quæ per doctrinam illorum ad fidem sunt adductæ, et quæ operati sunt ad gloriam Dei. Si igitur glorificatur Pater dum vos fructum afferitis, utique suam gloriam non negliget, sed operabitur vobiscum, ut copiosiore fructum afferatis, quo magis glorificetur. « In hoc enim, inquit, glorificatus est Pater meus, ut fructum multum afferatis, et efficiamini mei discipuli. » Vides quomodo ille est fructum afferens qui vere est discipulus, et Pater in isto glorificatur, hoc est gaudet, et gloriam suam hoc existimat.

B VERS. 9, 10. « Sicut dilexit me Pater, ita et ego dilexi vos. Manete in dilectione mea. Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea, sicut et ego præcepta Patris mei servavi, et maneo in ejus dilectione. » Exhortatur eos ut bene confidant : dicit enim, « Dilexi vos. » Sic autem dilexi vos, sicut me Pater diligit. Hoc autem humanius dixit, « Manete igitur in dilectione mea. » Illis enim vos estis domini. Non enim quia audivistis quod « dilexerim vos, » contemnetis : sed dabit operam, ut « maneatis in dilectione mea. » Deinde docet eos quomodo poterunt manere : si mandata sua servarint. Nam (ut sæpe dictum est) ille est qui diligit Deum, qui mandata ejus servat⁶¹. Per omnia autem hæc ostendit quod tunc securi erunt, cum vitam puram egerint. « Sicut ego mandata Patris mei servavi, et maneo in dilectione ejus. » Et hoc temperans se audientium infirmitati dicit. Non enim qui omnium est legislator, mandatis obnoxius, et sine paternis mandatis degere non potest suam vitam; hoc enim cogitare fuerit absurdissimum. Dicit autem hoc, multum eos consolari volens. Quia enim dicebat eis, Diligo vos, et habituri erant postea cum afflictionibus certamen, ut ne offendantur, quasi dilectio nihil illis prodesset : Ne turbenini, inquit, quia etsi me diligit quidem Pater, permittit tamen ut patiar pro mundo. Sicut igitur non minuitur dilectio Patris propterea quod ego patiar; ita neque vos minus diligemini a me, etiamsi in varias iucideritis afflictiones.

οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς ἤττον ἀγαπᾶσθε ὑπ' ἐμοῦ, κἄν

D VERS. 11 13. « Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis maneat, et gaudium vestrum impleatur. Hoc est præceptum meum, ut diligatis vos invicem, sicut dilexi vos. Majorem hac dilectionem nemo habet, ut quis animam suam ponat pro amicis suis. » — « Hæc, inquit, locutus sum vobis, » ut non imminuam gaudium vestrum. 713 Nam gaudebant quidem, cum essent simul cum eo cum miracula faceret et glorificaretur : et ipsi quoque daemonia ejicientes gaudebant, sicut et ipse inquit :

⁶¹ Joan. xiv, 15.

« Nolite gaudere quod ðemonia eiecit. » Quoniam autem et affectio inciderebat, et mæror gaudium ipsorum mutilabat, inquit : « Hæc » solatoria verba « locutus sum vobis, » ut semper et usque ad finem gaudium vestrum integrum maneat, plenumque sit ac perfectum. Non enim mærore digna sunt præsentia, sed gaudium, licet crux, licet confusio, licet ignominia accedat. Quia autem supra dixit, « Si mandata mea servaveritis, » tunc « manebitis in me, » nunc ostendit quæ mandata debeant servare : et ipsis demonstrat charitatem. Dicit enim, « Ut diligatis vos invicem, sicut dilexi vos. » Non fortuito, neque simpliciter vult nos diligere invicem, sed sicut nos ipse dilexit. Observa autem quomodo supra quidem in plurali dixerit mandata, hic vero dicat, « Hoc autem mandatum meum est, » in singulari numero. Ego quidem opinor, quia dilectio omnia mandata complectitur, et caput est, ideo usurpari *mundata et mandatum*. Porro interim ostendit nobis viam qua servemus mandata, nempe per servationem unius mandati, charitatis. Quando autem dixit, « Sicut ego dilexi vos, diligatis et vos invicem, » ostendit modum et summitatem charitatis. « Majorem enim hac charitatem nemo habet, ut quis ponat animam suam pro amicis. » Atque ita et vos pro vobis invicem animam ponatis, quia et ego pro vobis morior. Igitur ne putetis ex odio erga vos fieri discessum hunc : sit enim ex summa charitate.

VERB. 14-16. « Vos mei amici estis, si feceritis quæcumque ego præcipio vobis. Non posthac vos dico servos, quia servus nescit quid faciat dominus ejus. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos et constitui vos, ut vos eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat, ut quidquid petieritis Patrem in nomine meo, det vobis. » Sursum deorsumque versat charitatis doctrinam, ostenditque nobis multis verbis quod istud mandatum majoris sit mōnenti, et plus curandum quam alia. Commendat autem et charitatis suæ signum maximum. Nam in tantum, inquit, diligo vos, ut et occulta vobis revelaverim. Servus enim nescit mysteria domini, vos autem cum nunc sitis amici mei, mysteriis digni facti estis. « Omnia enim quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis. » Quomodo igitur inquit alio loco : « Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo? » Omnia nota fecit eis quæ illi poterant audire, et quorum erant capaces. Quando autem dicit **714**, « Quæcumque audivi a Patre meo, » ne suspiceris quod doctrina Fillus opus habeat; sed ostendit quod nihil alienum a Patre loquatur, sed ea quæ Patris sunt, et quæcumque dixerit, illius sunt. Postquam autem dixit, iudicium charitatis meæ erga vos est, ut nota sint, vobis ea mysteria, subdit et aliud charitatis iudicium : « Ego, inquit, elegi vos, » hoc est, Non vos meam accessistis amicitiam, sed ego vestram,

« Ἐπεὶ δὲ τὸ πάθος παρενέπεσε, καὶ τὰ σκυθρωπὰ δέεκοπτε τὴν χαρὰν αὐτῶν, φησὶν, ὅτι « Ταῦτα » τὰ παραμυθητικὰ ῥήματα « λελάληκα ὑμῖν, » ἵνα διὰ παντὸς καὶ ἄχρι τέλους ἡ χαρὰ ὑμῶν μείνη ἀδιάκοπος καὶ πλήρης καὶ ἐντελής· εἶπ. Οὐ γὰρ λύπη; ἄξια τὰ παρόντα, ἀλλὰ χαρὰς, κἀν σταυρὸς, κἀν αἰσχρὴν, καὶ ἀτιμίαν προσῆ. Ἐπει δὲ ἄνω εἶπεν, ὅτι· « Ἐὰν τὰς ἐντολάς μου τηρήσητε, » τότε « μενεῖτε ἐν ἐμοί, » νῦν δείκνυσσι ποίας ἐντολάς ὀφείλουσι τηρεῖν, καὶ ὑποδείκνυσσιν αὐτοῖς τὴν ἀγάπην. « Ἴνα γὰρ, φησὶν, ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. » Οὐ γὰρ ἀπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχε, βούλεται ἡμᾶς ἀγαπᾶν ἀλλήλους, ἀλλὰ καθὼς αὐτὸς ἡμᾶς ἠγάπησε. Παρατήρει δὲ, πῶς ἄνω μὲν πληθυντικῶς εἶπε τὰς ἐντολάς, ἐνταῦθα δὲ φησὶν, « Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, » τῷ ἐνικῷ ἀριθμῷ. Καὶ οἶμαι, ὅτι ἐπεὶ πασῶν τῶν ἐντολῶν περιεκτικὴ καὶ κεφάλαιον ἐστὶν ἡ ἀγάπη, λέγεται καὶ ἐντολὴ καὶ ἐντολή. Ἄμα δὲ, καὶ δείκνυσσιν ἡμῖν ὅδον, πῶς τηρήσομεν τὰς ἐντολάς; ὅτι διὰ τοῦ μίαν ἐντολήν τηρεῖν τὴν περὶ τῆς ἀγάπης. Ἐπιστῆ δὲ εἶπεν, ὅτι « Καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ἀγαπᾶτε καὶ ὑμεῖς ἀλλήλους, » δείκνυσσι τὸ μέτρον τῆς ἀγάπης καὶ τὴν ἀκρότητα. « Μείζονα γὰρ ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα θῆ τις τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν φίλων. » Ὅστε καὶ ὑμεῖς ὑπὲρ ἀλλήλων τὰς ψυχὰς τίθεσθε, ἐπεὶ καὶ ἐγὼ ὑπὲρ ὑμῶν θήσκω. Μὴ δὴ οὖν νομίζετε ἀπὸ τοῦ πρὸς ὑμᾶς μίσους γενέσθαι τὴν ἀναχώρησιν ταύτην, ἣν ἀναχωρῶ νῦν ἀφ' ὑμῶν· ἀπὸ γὰρ ἀγάπης· μᾶλλον καὶ τελευτέρας γίνεται τοῦτο.

« Ὑμεῖς φίλοι μου ἐστέ, ἐὰν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐνετέλλομαι ὑμῖν. Οὐκ ἔτι ὑμᾶς λέγω δοῦλους, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε, τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος· ὑμᾶς δὲ εἶρηκα φίλους, ὅτι πάντα ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισα ὑμῖν. Οὐκ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελέξαμην ὑμᾶς, καὶ ἔθηκα ὑμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ὑπάγητε, καὶ καρπὸν φέρητε, καὶ ὁ καρπὸς ὑμῶν μὲνῃ· ἵνα ὅτι ἐὰν αἰτήσητε τὸν Πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δῶ ὑμῖν. » Ἄνω καὶ κάτω τὰ περὶ τῆς ἀγάπης στρέφει, τοῦτο δεικνύς ἡμῖν διὰ τῶν πολλῶν τούτων ῥημάτων ὅτι αὕτη ἡ ἐντολὴ ἀξιολογωτέρα τῶν ἄλλων καὶ ἀξιοσπουδαστοτέρα. Παραίστησι δὲ καὶ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ σημεῖον μέγιστον. Τοσοῦτον γὰρ, φησὶν, ἀγαπῶ ὑμᾶς, ὥστε καὶ τὰ ἀπρόβητα ὑμῖν ἀνεκάλυψα. Ὁ μὲν γὰρ δοῦλος οὐκ οἶδε τὰ τοῦ δεσπότητος μυστήρια· ὑμεῖς δὲ ἦδρ, ὡς φίλοι ἐμοί, μυστηρίων ἠξιώθητε. « Πάντα γὰρ ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισα ὑμῖν. » Πῶς οὖν ἀλλαχῶ φησὶν, ὅτι « Πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν; » Πάντα ἐγνώρισεν αὐτοῖς, ὅσα αὐτοὺς ἐνεδέχετο ἀκοῦσαι, καὶ ὅσα ἦσαν εὐθὺς χωρητά; Ὅταν δὲ εἶπεν, ὅτι « Ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, » μὴ ὑπολάβητε ὅτι διδασκαλίαις δέεται ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ τοῦτο δείκνυσσιν, ὅτι οὐδὲν ἄλλοτριον φθέγγεται, ἀλλὰ τὰ τοῦ Πατρὸς. καὶ ὅσα ἂν εἶπεν, ἐκείνου εἰσὶν. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Τῆς πρὸς ὑμᾶς ἀγάπης δειγμα ποιοῦμαι τὸ γνωρίσαι ὑμῖν τὰ μυστήρια, ἐπιφέρει καὶ ἕτερον σημεῖον τῆς ἀγάπης· « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐξελέξαμην ὑμᾶς; » τοῦτ' ἐστίν,

Ὡς ὑμεῖς τῇ ἐμῇ φιλίᾳ προσεδράματε, ἀλλ' ἐγὼ τῇ ἁ
 ὁμῶν, καὶ πρῶτος ὑμᾶς ἠγάπησα. Πῶς οὖν ἐγκατα-
 λέψω ὑμᾶς εἰς τὸ μετέπειτα; Ἀλλὰ « καὶ ἔθηκα
 ὑμᾶς, » τούτέστιν, Ἐφύτευσα ὑμᾶς, « ἵνα ὑμεῖς ὑπ-
 ἄγητε, » τούτέστιν, Ἴνα αὐξηθῆτε, καὶ πλατυνθῆτε, καὶ
 ἀπλωθῆτε, καὶ ἐκταθῆτε, « καὶ καρπὸν φέρητε. » Ἐν-
 ταῦθα δὲ προφανῶς καὶ γεωργὸν ἑαυτὸν εἰσάγει. Καὶ
 ἀνωτέρω μὲν γὰρ ὅταν ἔλεγε, ὅτι « Καθαροὶ ἐστε διὰ
 τὸν λόγον, ὃν λαλάηκα ὑμῖν, » ἔδειξεν ἑαυτὸν τὸν
 καθαίροντα· νῦν δὲ ἐκδηλότερον διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι
 « Ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς, καὶ ἔθηκα ὑμᾶς. » Ὁ γὰρ
 γεωργὸς δῆπουθεν ἐκλέγεται, καὶ τίθησι κατὰ γῆς
 τὰ κλήματα. Ὁρᾶς τὴν ἰσότητά Πατρὸς καὶ Υἱοῦ;
 Ὁ Πατὴρ γεωργός, ὁ Υἱὸς νῦν δεικνύεται γεωργός.
 Αἰγύνην ἐνδύσαι, Ἄρεις, μετὰ τῶν σὺν σοὶ εἰς ἀσά-
 βειν ἐκτραχηλισθέντων. Ὅρα δὲ καὶ ἕτερον· « Ἴνα
 ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν Πατέρα, δώ ὑμῖν. » τούτέστιν,
 Ἐγὼ δώσω ὑμῖν. Καίτοι ἔδει κατὰ τὸ ἀκλόρυθον
 οὕτως εἰπεῖν· Ὅσα ἂν αἰτήσησθε τὸν Πατέρα, δώσει
 ὑμῖν· ὁ δὲ εἶπεν, ὅτι « Ἐγὼ δώ ὑμῖν, » διὰ τὸ ἰσο-
 δύαμον πάντως. Ἐπεὶ καὶ ὁ Πατὴρ διδούς, ἐν τῇ
 ἐξῆς αὐτοῦ δίδωσι· δεξιὰ δὲ αὐτοῦ ὁ Υἱός. Σκόπει δέ
 μοι καὶ τοῦτο, ὅτι ὅταν φυτευθέντες καρποφορῶμεν,
 τίτε καὶ ὅσα ἂν αἰτησώμεθα, δώσει ἡμῖν· ἐάν δὲ μὴ
 καρποφορῶμεν, οὐ ληφώμεθα. Ἐπεὶ ὁ μὴ καρποφορῶν,
 οἷός τε συμφέροντα καὶ ψυχωφελῆ αἰτεῖται, ἀλλὰ πάν-
 τως κοσμικὰ καὶ ἀνωφελῆ· διὸ οὐδὲ λαμβάνει· Ζη-
 τεῖτε γὰρ, φησί, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς
 αἰτεῖσθε. »

« Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.
 Εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, γινώσχετε, ὅτι ἐμὲ πρῶτον
 ὁμῶν μεμίσηκεν. Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν
 τὸ ἴδιον ἐφιλει. Ὅτι δὲ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστὲ, ἀλλ'
 ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο μισεῖ
 ὑμᾶς ὁ κόσμος. » Ἴνα μὴ δόξωσιν οἱ ἀπόστολοι, ὅτι
 ὁνε.βλζων ὁ Κύριος προφέρει αὐτοῖς, τὸ τὴν ψυχὴν
 αὐτοῦ θεῖναι ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τὸ ἐκλέξασθαι, διὰ
 τοῦτο φησι· « Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, » οὐχ ἵνα
 ἀνειδίσω, οὐδ' ἵνα ἐπαλαζομένους ὡς κατορθώματι
 ε.νι, ἀλλ' ἵνα τὰς ὑμῶν ψυχὰς βεβαιώτερας ποιήσω
 ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ, διὰ τοῦτο ἀπαριθμοῦμαι
 ἐκ τῆς ἐμῆς πρὸς ὑμᾶς ἀγάπης κατορθώματα.
 « Ταῦτα γὰρ ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλή-
 λους. » Ἐπεὶ δὲ βαρὺ χρῆμα, καὶ σφόδρα λυπηρὸν,
 τὸ διώκεσθαι, καὶ μισεῖσθαι, παραμυθίζεται αὐτοὺς
 λέγων, ὅτι Εἰ καὶ ὑμᾶς μισοῦσιν, οὐδὲν καίνον· καὶ
 γὰρ ἐμὲ πρῶτον μεμίτηκασιν. Ὥστε τῇ κοινωνίᾳ
 τοῦ μισεῖσθαι, ὡς μεγάλη παραμυθία, ὀφείλετε
 ἀναγχαρτικώτερον. Τοῦναντίον γὰρ, φησὶν, ἔδει λυ-
 πείσθαι ὑμᾶς, εἰ μὴ ὑμᾶς ἐμίσει ὁ κόσμος, τούτέστιν,
 οἱ πονηροὶ ἀνθρώποι. Ἐδεικνύετε γὰρ ἂν ἐκ τοῦ μὴ
 μισεῖσθαι, ὅτι καὶ αὐτοὶ τῆς αὐτῆς ἐκείνοις κακίας
 καὶ πονηρίας κοινωνεῖτε. Νῦν δὲ ἐπειδὴ μισοῦσιν
 ὑμᾶς οἱ πονηροὶ, χαίρατε. Διὰ γὰρ τὴν ἀρετὴν ὑμᾶς
 μισοῦσιν· ἢ γὰρ ἂν, ἐάν οὐκ εἴχετε ἀρετὴν, ὁ κόσμος
 ἐφιλει τὸ ἴδιον. Ἐπεὶ δὲ « ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ »

et prior vos dilexi. Quomodo igitur relinquerem
 vos in posterum? Sed « et posui vos, » hoc est,
 plantavi vos, « et utatis, » hoc est, ut crescat, et
 expandamini et extendamini, « fructumque afferatis. »
 Hoc autem loco manifeste agricolam se esse
 introducit. Et superius quidem quando dicebat,
 « Mundi estis propter sermonem quem locutus sum
 vobis, » ostendit seipsum purgantem : nunc autem
 manifestis per hoc quod dicit, « Ego elegi vos, et
 posui vos. » Nam agricola delibet eligi, et ponit
 sub terram palmites. Vides æqualitatem Patris et
 Filii? Et Pater agricola, et Filius nunc ostenditur
 agricola. Confusionem induere, Ariane, cum his qui
 tecum ad impietatem prosiliunt. Vide autem et aliud;
 « Ut quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dem
 vobis, » hoc est, Ego dabo vobis. Tametsi oportebat
 juxta consequentiam ita dicere : Quæcunque petiverit
 Patrem, dabit vobis : sed dixit, « Ego dem
 vobis, » eo quod omnino sit ejusdem potentia, quia
 et Pater qui dat, per dextram suam dat : dextra
 autem ejus est Filius. Considera autem hoc loco
 quod quando plantati fructum afferimus, tunc quæ-
 cunque petiverimus, dabit nobis. Si autem non asse-
 rimus fructum, non recipimus, quia fructum non
 afferens, neque animæ petit utilia, sed omnino
 mundana et inutilia : ideoque non accipit : « Quæ-
 ritis enim, inquit, et non accipitis, eo quod male
 petatis ». »

Vers. 17-19. « Hæc mando vobis, ut diligatis in-
 vicem. Si mundus vos odit, scitis quod me priusquam
 vos odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod
 suum est diligeret : quia vero de mundo non estis,
 sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos
 mundus. » Ut ne opinentur apostoli quod Dominus
 approbrans proferat eis quod animam suam pro illis
 ponat, et quod electi sint, Ideo dixit, « Hæc mando
 vobis, » non ut exprohem, neque ut de bono quodam
 opere arroganter loquar, sed ut animas vestras firmio-
 res faciam in charitate mutua, idcirco enumero meæ
 erga vos charitatis opera. « Hæc enim mando vobis,
 ut diligatis invicem. » Quia autem res ardua et
 valde molestæ est persecutionem pati, et odio haberi,
 consolatur eos, dicens : Si vos odio habent, nihil
 novum est : nam et me primum odio habuerunt,
 atque ita quia commune **715** hoc mecum habetis,
 ut odio habeamini, sit vobis magnæ consolationis
 loco. Subdit autem et alium consolandi modum
 consolantem maxime. Contra enim, dieit, oportebat
 vos mœrore affici, si mundus vos non haberet odio;
 mundus, hoc est, mali homines. Ex eo enim quod
 non haberemini odio, ostenderetur quod et ipsi illo-
 rum malitiæ et iniquitati communicaretis : nunc
 autem quia odio vos habent mali, gaudete. Nam
 propter virtutem vestram vos oderunt. Alioqui si
 non essetis virtute præditi, mundus quod suum est
 amaret. Quia autem « Ego vos elegi de mundo »

⁶¹ Jac. iv, 3.

iniquitatis, « propterea odio vos habet mundus, » A
uti eos qui operibus suis non communicant.

« τῆς « τοῦ κόσμου » πονηρίας, « διὰ τοῦτο μισεῖ ὑμᾶς
ὁ κόσμος, » ὡς μὴ κοινωνοῦντας ταῖς ἔργοις αὐτοῦ.

VERS. 20, 21. « Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis. Non est servus major domino suo. Si me persecuti fuerint, et vos persequentur. Si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non poterunt eum qui misit me. » Hoc quod superius dixit, « Me priorem vobis odio habuit, » id nunc dilatans, majorem illis consolationem affert. Dicit enim : « Memores sitis sermonis mei, quod non sit servus major domino suo : » igitur neque vos me majores. Videte igitur quo pacto me usi sunt. Si persecuti fuerunt Dominum, et vos servos multo magis : si me non persecuti fuissent, sed meum sermonem servassent, et vestrum servaturi essent : id quod non fiet. Neque enim meum neque vestrum servabunt. « Sed omnia hæc facient vobis propter me : » atque ita si diligeretis me, sustineretis utique propter me quem diligitis, ut dicitis. Sed et illud etiam vos consoletur, quia injuria afficiunt et eum qui me misit. Itaque si nihil aliud, certe hoc sit vobis in consolationem, quod ipsi et vestri, et mei, et Patris mei sint inimici.

VERS. 22-25. « Si non venissem, et locutus fuisset eis, peccatum non haberent : nunc autem non habent quod prætexant peccato suo. Qui me odit, is et Patrem meum odit. Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alias fecit, peccatum non haberent : nunc autem et viderunt, et oderunt non solum me, verum etiam et Patrem meum : sed ut compleatur sermo qui in lege eorum scriptus est, odio habuerunt me gratis. » Num autem juste, inquit, hæc faciunt, et odio habent et me, et Patrem meum, et vos? num propterea quæ dixi vel feci, hanc mentem insumpserunt? Non, inquit : peccatum enim hoc incondonabile est. Nunquid enim non veni et docui? Si non venissem, si non fuisset locutus ⁶³, potuissem dicere, Non audivimus. Nunc autem prætextu caret eorum malitia. Dein quia nihil aliud prætexebant in omnibus, quam quod propter Patrem ulciscantur (sic enim dicunt, Homo 716 hic non est a Deo, et similia), idcirco subdit : « Qui me odit, et Patrem meum odio habet : » atque ita nihil tale relictum est eis in excusationem. Non solum autem doctrinam exhibui, sed et opera adjeci, qualia nullus alius, ut est miraculum de cæco, miraculum de Lazaro, et alia similiter. Quam igitur habebunt excusationem? Doctrinam sermonum præbui, adjeci et opera, sicut et Moses præcipit, illi ⁶⁴ obediendum mandans, qui et signa faceret, et pietatem doceret. « Nunc autem viderunt » talia opera, et nihilominus « Me atque Patrem odio habuerunt. » Deinde subdit et prophetam testem : « Oderunt me gratis. » Nam propter solam malitiam et nullam aliam causam natum est hoc odium. Legem autem non solos

« Μνημονεύετε τοῦ λόγου, ὃ ἐγὼ εἶπον ὑμῖν· Οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν· εἰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. Ἄλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν διὰ τὸ ὄνομά μου, ὅτι οὐκ ὀδῶσι τὸν πέμψαντά με. » Ὅπερ ἄνω εἶπεν, ὅτι « Ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκε, » τοῦτο νῦν πλατύνων, τὴν παρηγορίαν αὐτοῖς ἐντίθησι πλείων. « Μνήσθητε γὰρ, φησί, τοῦ λόγου μου, ὅτι οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ· οὐκοῦν οὐδὲ ὑμεῖς ἐμοῦ μείζονες. Ἴδετε τοίνυν πῶς ἐμοὶ ἐχρήσαντο. Εἰ ἐδίωξαν τὸν Δεσπότην, καὶ ὑμᾶς· τοὺς δούλους· πολλῶν μᾶλλον· εἰ μὴ ἐδίωξαν, ἀλλὰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. Ἄλλο οὐκ ἔστι τοῦτο· οὔτε γὰρ τὸν ἐμὸν, οὔτε τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. « Ἄλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν δι' ἐμέ. » Ὡστε εἰ ἀγαπήτε με, φέρετε ἃ πάσχετε δι' ἐμὲ τὸν ἀγαπώμενον, ὡς λέγει· Ἄλλὰ καὶ ἕτερον πρὸς παραμυθίαν, ὅτι καὶ τὸν πέμψαντά με συνεξουδριῶσιν ὑμῖν. Εἰ μὴ τι οὖν ἄλλο, τοῦτο ἔστω ὑμῖν εἰς παρηγορίαν, ὅτι οἱ αὐτοὶ καὶ ὑμῶν, καὶ ἐμοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς μου ἐχθροί.

« Εἰ μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν. Ὅ ἐμὲ μισῶν, καὶ τὸν Πατέρα μου μισεῖ. Εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν αὐτοῖς, ἃ οὐδεὶς ἄλλος πεποίηκεν, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον. Νῦν δὲ καὶ ἑώρακασιν, καὶ μεμισήκασιν, καὶ ἐμὲ, καὶ τὸν Πατέρα μου, ἀλλ' ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν, ὅτι Ἐμίσησάν με δωρεάν. » Ἄρα δὲ δικαίως ταῦτα ποιοῦσιν, καὶ μισοῦσι καὶ ἐμὲ, καὶ τὸν Πατέρα μου, καὶ ὑμᾶς· ἄρα ἢ τῶν λεχθέντων ἢ τῶν πραχθέντων χάριν τοιαύτην γνώμην ἐπεδείξαντο; Οὐχί, φησὶν· ἀσύγγνωστος γὰρ ἡ ἁμαρτία αὐτῶν. Μὴ γὰρ οὐκ ἦλθον, καὶ ἐδίδαξ; Εἰ μὴ ἦλθον, εἰ μὴ ἐλάλησα, εἶχον ἂν αὐτοὶ λέγειν, ὡς Οὐκ ἠκούσαμεν· νῦν δὲ ἀπροφάσιτος ἡ πονηρία αὐτῶν. Εἶτα ἐπειδὴ οὐδὲν ἄλλο προσφασίζοντο πανταχοῦ, εἰ μὴ τὸ τὸν Πατέρα ἐκδικεῖν (« Οὗτος γὰρ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ τοιαῦτα), διὰ τοῦτο ἐπάγει· « Ὅ ἐμὲ μισῶν, καὶ τὸν Πατέρα μου μισεῖ· » ὥστε οὐδὲ τοῦτο αὐτοῖς εἰς ἀπολογίαν ἀπολέλειπται. Οὐ μόνον δὲ διδασκαλίαν παρεσχόμεν, ἀλλὰ καὶ ἔργα προσέθηκα, οἷα οὐδεὶς ἄλλο· οἷον τὸ τοῦ τυφλοῦ θαῦμα, τὸ τοῦ Λαζάρου, καὶ τ' ἄλλα ὁμοίως. Ποῖαν οὖν ἔχουσιν ἀπολογίαν; Τὴν ἀπὸ τῶν λόγων διδασκαλίαν παρεσχόμεν, τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων προσέθηκα· καθὼς καὶ ὁ Μωϋσῆς διακελεύεται, ἐκείνῳ πεῖθεσθαι ἐντελλόμενος, τῷ καὶ σημεῖα ποιοῦντι, καὶ τὰ πρὸς εὐσέθειαν διδάσκοντι. « Νῦν δὲ καὶ ἑώρακασιν » τοιαῦτα ἔργα, καὶ ὅμως « Καὶ με καὶ τὸν Πατέρα μου μεμισήκασιν. » Εἶτα ἐπάγει καὶ τὸν προφήτην μάρτυρα, ὅτι « Ἐμίσησάν με δωρεάν. » Διὰ γὰρ πονηρίαν, φησὶ, μόνην ἐτέχθη τὸ μῖσος, οὐ

⁶³ Joan. xv, 22. ⁶⁴ Deut. ii, 15.

δι' αἰτίαν ἄλλην. Νόμον δὲ, ὡς πολλάκις εἶπομεν, οὐ βίβλον τὸν Μωσαϊκὸν, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν προφητῶν βίβλους φησὶν, ὡσπερ οὖν κἀναυῖθα τὴν τοῦ Δαυὶδ νόμον ἀνόνιασεν. Ὁ μὲν οὖν Δαυὶδ Πνεύματι ἄγιῳ προανεφώνεσι, ὃ ἐμελλεν ἢ αὐτῶν πονηρία ποιεῖν· αὐτοὶ δὲ πάντως ὡς πονηροὶ τὸ προλεχθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου ἐπλήρωσαν, καὶ τὴν προφητείαν ἀληθῆ ἔδειξαν.

« Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. Καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἔστε. » Εἶπε τοῖς μαθηταῖς, ὅτι « Διώξουσιν ὑμᾶς, » ὅτι « Τὸν λόγον ὑμῶν οὐ τηρήσουσιν. » Ἴνα οὖν μὴ ἔχωσι λέγειν· Καὶ λοιπὸν, ὦ Κύριε, ποῦ πέμπεις ἡμᾶς; πῶς ἀξιόπιστοι ἐσόμεθα; τίς προσέξει ἡμῖν; τίς πεισθήσεται; διὰ τοῦτο ἐπάγει· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » Ἀξιόπιστος, φησὶ, μάρτυς ἐκεῖνός ἐστιν. Ὅστε ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐλεγχόμενοι, ὅτι ἀνικολόγητα ἀμαρτάνουσι, παραδέχονται τὸ κήρυγμα. « Καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ἀπ' ἀρχῆς ὄντες μετ' ἐμοῦ, » ὅτι καὶ λόγοις καὶ ἔργοις ἀπροφασίστους αὐτοῖς ἐποίησα. Θαρρῆτε οὖν· οὐ γὰρ ἀμάρτυρον ἔσται τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα συνεμαρτυρήσει σημαίους καὶ τέρασι, καὶ ἀξιόπιστος ἔσται μάρτυς· Πνεῦμα γὰρ ἐστὶν ἀληθείας. Ὡς οὖν ἀληθεῖς Πνεῦμα, μαρτυρήσει τἀληθῆ· ὡς δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύομενον, πάντα ὁδὸν ἀκριβῶς· ἐκεῖθεν γὰρ ἐστὶν, ἐξ οὗ πάντων ἡ γῶσις. Τὸ δὲ, « Ὅν ἐγὼ πέμψω, » τὴν ἰσότητά δηλοῖ τὴν πρὸς αὐτόν. Ἀλλαχοῦ γὰρ τὸν Πατέρα εἶπε πέμπειν τὸ Πνεῦμα· ἐνταῦθα δὲ, ἑαυτὸν πέμπειν τοῦτο εἰπὼν, οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὴν ἰσότητά δηλοῖ. Ἴνα δὲ μὴ δόξῃ ἀντανιστῆν ἐκτὸς τῆς Πατρὸς, ὡς ἀπ' ἄλλης ἐξουσίας πέμπων τὸ Πνεῦμα, προσέθηκε· « Παρὰ τοῦ Πατρὸς. » — Πέμψω μὲν γὰρ αὐτὸς, ἀλλὰ « παρὰ τοῦ Πατρὸς »· τοιούτως, εὐδοκῶντος τοῦ Πατρὸς, καὶ συναποτέλλοντος. Οὐ γὰρ ἐξ οικείων κόλπων αὐτὸς προελαμῖ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' ἐμοῦ χορηγεῖται. Ὅταν δὲ ἀκούσης, ὅτι « Ἐκπορεύεται, » μὴ νείε ἀποστολὴν τὴν ἐκπόρευσιν, ὅταν ἀποστέλλονται τὰ λειτουργικὰ πνεύματα, ἀλλὰ φυσικὴ ὑπαρξίς τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἡ ἐκπόρευσις. Εἰ γὰρ μὴ οὕτω νοήσομεν τὴν ἐκπόρευσιν, ἀλλὰ τινα ἀποστολὴν ἐξωθεν γινομένην, ἄδῳλον ἔσται περὶ ποίου πνεύματος λέγει. Μυρία γὰρ εἰσι τὰ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοῦς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Ἀλλὰ μὴ ἐνταῦθα ἐξίρειτόν τι καὶ κχωρησμένον ἰδιώμα φησὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, ἐν τῷ κυρίῳ Πνεύματι προαφωρισμένον. Οὐκ ἄρα τὸ ἐκπορεύεσθαι, ἀποστέλλεσθαι νοήσομεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχειν τὴν φυσικὴν ὑπαρξίαν. Τοῦτο δὲ τὸ Πνεῦμα μάρτυς ἔσται τοῦ κηρύγματος· « καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, » οὗτοι οὐκ ἐξ ἄλλων ἀκηκόσατε, ἀλλ' αὐτοὶ ἐξ ἀρχῆς σέυσσε. Οὐ μικρὰ δὲ αὕτη μαρτυρία ὑπὲρ τῶν ἀπ' ἀρχῆς συνόντων γινομένη· ὃ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι

libros Mosi dicit, sed et prophetarum, ut supra diximus. Quemadmodum et hoc loco Davidis librum legem nominavit. Igitur David Spiritu sancto praedicit qualis futura esset illorum malitia, et ipsi, ut mali, dictum a propheta impleverunt, et prophetiam veram esse comprobaverunt.

VERS. 26, 27. « Cum autem venerit Paracletus (quem ego mittam vobis a Patre) Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et vos testes estis, quia ab initio mecum estis. » Dixerat discipulis, « Persecuturi sunt vos, sermonem vestrum non servabunt. » Ut igitur dicere non possint, Et nunc, o Domine, quo mittis nos? quomodo digni fide erimus? quis ad nos attendet? quis persuadebitur? ideo subdit: « Cum autem venerit Paracletus, ille testabitur de me. » Fidelis, inquit, testis ille est, et ita redarguti a Spiritu quod absque excusatione peccarint, praedicationem suscipient: « Et vos quoque testabimini, qui ab initio mecum estis, » quia et operibus et sermonibus feci desse ipsis excusationem. Bono igitur animo sitis, praedicationis non caritura est testibus, sed et Spiritus cum signis et prodigiis testabitur, fidelisque testis erit. Est enim « Spiritus veritatis. » Igitur Spiritus veritatis vera testificabitur: nam « a Patre procedit, » et omnia clare novit. Est enim ex eo a quo omnium scientia. Jam quod dicit, « Quem ego mittam, » aequalitatem erga Patrem significat. Nam alio loco, de Patre dixit quod mittat Spiritum: hoc autem loco quod ipse mittat, utique sane aequalitatem significans. Ut autem ne videatur obluclari Patri, quasi ab alia substantia mittat Spiritum, addidit, « A Patre. » Nam et ipse quidem « Mittam, » sed « A Patre, » hoc est, approbante Patre, et simul mittente. Non enim ex proprio sinu ipse prius mitto, sed a Patre per me suppeditatur. Cum autem audieris quod « Procedit, » ne intelligas per processionem missionem quali emittuntur ministratorii spiritus, sed naturalis 717 subsistentia Spiritus est processio. Nam nisi processionem sic intellexerimus, sed externam quamdam missionem, incertum erit de quo spiritu dicat: innumeri enim sunt qui in ministerium mittuntur propter eos qui haereditabunt salutem⁴². Caeterum hoc loco singularis quaedam et separata proprietas est procedere, uni proprio Spiritui attributa. Non igitur intelligemus per processionem simplicem emissionem, sed naturalem ex Patre subsistentiam. Hic igitur Spiritus testis erit praedicationis, « Et vos quoque testabimini, » quod non ex aliis audiveritis, sed ipsi ab initio mecum estis. Non parvum autem ex hoc testimonium ab initio simul esse: quod et ipsi apostoli postea concionati sunt, dicentes, Qui simul comeditimus, simulque bibimus cum eo. Duplex igitur testimonium, a vobis et a Spiritu. Nam licet vos ad

⁴² Petr. 1, 5.

iniquitatis, « propterea odio vos habet mundus, » A τῆς « τοῦ κόσμου » πονηρίας, « διὰ τοῦτο μισεῖ ὑμᾶς, uti eos qui operibus suis non communicant.

VERS. 20, 21. « Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis. Non est servus major domino suo. Si me persecuti fuerint, et vos persequentur. Si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non noverunt eum qui misit me. » Hoc quod superius dixit, « Me priorem vobis odio habuit, » id nunc dilatans, majorem illis consolationem affert. Dicit enim : « Memores sitis sermonis mei, quod non sit servus major domino suo : » igitur neque vos me majores. Videte igitur quo pacto me usi sunt. Si persecuti fuerunt Dominum, et vos servos multo magis : si me non persecuti fuissent, sed meum sermonem servassent, et vestrum servaturi essent : id quod non fiet. Neque enim meum neque vestrum servabunt. « Sed omnia hæc facient vobis propter me : » atque ita si diligeretis me, sustineretis utique propter me quem diligitis, ut dicitis. Sed et illud etiam vos consoletur, quia injuria afficiunt et eum qui me misit. Itaque si nihil aliud, certe hoc sit vobis in consolationem, quod ipsi et vestri, et mei, et Patris mei sint inimici.

VERS. 22-25. « Si non venissem, et locutus fuisset eis, peccatum non haberent : nunc autem non habent quod prætexant peccato suo. Qui me odit, is et Patrem meum odit. Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent : nunc autem et viderunt, et oderunt non solum me, verum etiam et Patrem meum : sed ut compleatur sermo qui in lege eorum scriptus est, odio habuerunt me gratis. » Num autem juste, inquit, hæc faciunt, et odio habent et me, et Patrem meum, et vos? Num propterea quæ dixi vel feci, hanc mentem insumpserunt? Non, inquit : peccatum enim hoc incondonabile est. Nunquid enim non veni et docui? Si non venissem, si non fuisset locutus⁴³, potuissent dicere, Non audivimus. Nunc autem prætextu caret eorum malitia. Dein quia nihil aliud prætexebant in omnibus, quam quod propter Patrem ulciscantur (sic enim dicunt, Homo 716 hic non est a Deo, et similia), idcirco subdit : « Qui me odit, et Patrem meum odio habet : » atque ita nihil tale relictum est eis in excusationem. Non solum autem doctrinam exhibuit, sed et opera adjeci, qualia nullus alius, ut est miraculum de cæco, miraculum de Lazaro, et alia similiter. Quam igitur habebunt excusationem? Doctrinam sermonum præbui, adjeci et opera, sicut et Moses præcipit, illi⁴⁴ obediendum mandans, qui et signa faceret, et pietatem doceret : « Nunc autem viderunt » talia opera, et nihilominus « Me atque Patrem odio habuerunt. » Deinde subdit et prophetam testem : « Oderunt me gratis. » Nam propter solam malitiam et nullam aliam causam natum est hoc odium. Legem autem non solos

« Μνημονεύετε τοῦ λόγου, ὃ ἔγω εἶπον ὑμῖν. Οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν· εἰ τὴν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν διὰ τὸ ὄνομά μου, ὅτι οὐκ ὄδασιν τὸν πέμψαντά με. » Ὅπερ ἄνω εἶπεν, ὅτι « Ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμισήκα, ἰ τοῦτο νῦν πλατύνων, τὴν παρηγορίαν αὐτοῖς ἐντίθησι πλείων. « Μνήσθητε γὰρ, φησί, τοῦ λόγου μου, ὅτι οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ· οὐκοῦν οὐδὲ ὑμεῖς ἐμοῦ μείζονες. Ἴδετε τοίνυν πῶς ἐμοὶ ἐχρήσαντο. Εἰ ἐδίωξαν τὸν Δεσπότην, καὶ ὑμᾶς τοὺς δοῦλους· πολλῶν μᾶλλον· εἰ μὴ ἐδίωξαν, ἀλλὰ τὴν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο· οὔτε γὰρ τὸν ἐμὸν, οὔτε τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. « Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν δι' ἐμέ. » Ὅστε εἰ ἀγαπᾶτέ με, φέρετε ἃ πάσχετε δι' ἐμὲ τὸν ἀγαπώμενον, ὡς λέγετε. Ἀλλὰ καὶ ἕτερον πρὸς παραμυθίαν, ὅτι καὶ τὸν πέμψαντά με συνεξυθροίζουσιν ὑμῖν. Εἰ μὴ εἰ οὖν ἄλλο, τοῦτο ἔστω ὑμῖν εἰς παρηγορίαν, ὅτι οἱ αὐτοὶ καὶ ὑμῶν, καὶ ἐμοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς μου ἐχθροί.

« Εἰ μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν. Ὁ ἐμὲ μισῶν, καὶ τὸν Πατέρα μου μισεῖ. Εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν αὐτοῖς, ἃ οὐδεὶς ἄλλος πεποίηκεν, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον. Νῦν δὲ καὶ ἐωράκασι, καὶ μεμισήκασι, καὶ ἐμὲ, καὶ τὸν Πατέρα μου, ἀλλ' ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν, ὅτι Ἐμίσησάν με δωρεάν. » Ἄρα δὲ δικαίως ταῦτα ποιοῦσιν, καὶ μισοῦσι καὶ ἐμὲ, καὶ τὸν Πατέρα μου, καὶ ὑμᾶς; Ἄρα ἢ τῶν λαχθέντων ἢ τῶν πραχθέντων χάριν τοιαύτην γνώμην ἐπεδείξαντο; Οὐχί, φησὶν· ἀσύγγνωστος γὰρ ἡ ἁμαρτία αὐτῶν. Μὴ γὰρ οὐκ ἦλθον, καὶ ἐδίδαξα; Εἰ μὴ ἦλθον, εἰ μὴ ἐλάλησα, εἶχον ἂν αὐτοὶ λέγειν, ὡς Οὐκ ἠκούσαμεν· νῦν δὲ ἀπροφάσιτος ἡ πονηρία αὐτῶν. Εἶτα ἐπειδὴ οὐδὲν ἄλλο προεφασίζοντο πανταχοῦ, εἰ μὴ τὸ τὴν Πατέρα ἐκδικεῖν (« Οὗτος γὰρ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ τοιαῦτα), διὰ τοῦτο ἐπάγει· « Ὁ ἐμὲ μισῶν, καὶ τὸν Πατέρα μου μισεῖ· » ὥστε οὐδὲ τοῦτο αὐτοῖς εἰς ἀπολογίαν ἀπολέλειπται. Οὐ μόνον δὲ διδασκαλίαν παρεσχόμεν, ἀλλὰ καὶ ἔργα προσέθηκα, οἷα οὐδεὶς ἄλλος· οἷον τὸ τοῦ τυφλοῦ θαῦμα, τὸ τοῦ Λαζάρου, καὶ τ' ἄλλα ὁμοίως. Ποῖαν οὖν ἔχουσιν ἀπολογίαν; Τὴν ἀπὸ τῶν λόγων διδασκαλίαν παρεσχόμεν, τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων προσέθηκα· καθῶς· καὶ ὁ Μωϋσῆς διακλεῖσεται, ἐκείνῳ πείθεσθαι ἐντελλόμενος, τῷ καὶ σημεία ποιοῦντι, καὶ τὰ πρὸς εὐσέθειαν διδάσκοντι. « Νῦν δὲ καὶ ἐωράκασι » τοιαῦτα ἔργα, καὶ ὁμοίως « Κεῖ με καὶ τὸν Πατέρα μου μεμισήκασι. » Εἶτα ἐπάγει καὶ τὸν προφήτην μάρτυρα, ὅτι « Ἐμίσησάν με δωρεάν. » Διὰ γὰρ πονηρίαν, φησὶ, μόνῃν ἐτέχθη τὸ μίσος, οὐ

⁴³ Joan. xv, 22. ⁴⁴ Deut. ii, 15.

δι' αἰτίαν ἄλλην. Νόμον δὲ, ὡς πολλάκις εἶπομεν, οὐ μόνον τὸν Μωσαϊκὸν, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν προφητῶν βίβλους φησὶν, ὡσπερ οὖν κἀνταῦθα τὴν τοῦ Δαυὶδ νόμον ὠνόμασεν. Ὁ μὲν οὖν Δαυὶδ Πνεύματι ἄγιῳ προανεφώνει, ὃ ἐμελλεν ἢ αὐτῶν πονηρία ποιεῖν· αὐτοὶ δὲ πάντως ὡς πονηροὶ τὸ προλεχθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου ἐπλήρωσαν, καὶ τὴν προφητείαν ἀληθῆ ἰδεῖξαν.

« Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. Καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἔστε. » Εἶπε τοῖς μαθηταῖς, ὅτι « Διώξουσιν ὑμᾶς, » ὅτι « Τὸν λόγον ὑμῶν οὐ τηρήσουσιν. » Ἴνα οὖν μὴ ἔχωσι λέγειν· Καὶ λοιπὸν, ὦ Κύριε, ποῦ πέμπεις ἡμᾶς; πῶς ἀξιόπιστοι ἐσόμεθα; τίς προσέξει ἡμῖν; τίς πεισθήσεται; διὰ τοῦτο ἐπάγει· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » Ἀξιόπιστος, φησὶ, μάρτυς ἐκεῖνός ἐστιν. Ὅσα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐλεγχόμενοι, ὅτι ἀναπολόγητα ἀμαρτάνουσι, παραδίξονται τὸ κήρυγμα. « Καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ἀπ' ἀρχῆς ὄντες μετ' ἐμοῦ, » ὅτι καὶ λόγοις καὶ ἔργοις ἀποφασίστους αὐτοῖς ἐποίησα. Θαρρῆτε οὖν· οὐ γὰρ ἀμάρτυρον ἔσται τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα συνεπιμαρτυρήσει σημεῖοις καὶ τέρασι, καὶ ἀξιόπιστος ἔσται μάρτυς· Πνεῦμα γὰρ ἔστιν ἀληθείας. Ὡς οὖν ἀληθεὶς Πνεῦμα, μαρτυρήσει τἀληθῆ· ὡς δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, πάντα οἶδεν ἀκριβῶς· ἐκεῖθεν γὰρ ἐστίν, ἐξ οὗ πάντων ἡ γνώσις. Τὸ δὲ, « Ὅν ἐγὼ πέμψω, » τὴν ἰσότητά δηλοῖ τὴν πρὸς αὐτόν. Ἀλλαχοῦ γὰρ τὸν Πατέρα εἶπε πέμπειν τὸ Πνεῦμα· ἐνταῦθα δὲ, ἑαυτὸν πέμπειν τοῦτο εἰπὼν, οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὴν ἰσότητά δηλοῖ. Ἴνα δὲ μὴ δόξῃ ἀντανιστῆν ἐκείνῳ τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπ' ἄλλης ἐξουσίας πέμπων τὸ Πνεῦμα, προσέθηκε· « Παρὰ τοῦ Πατρὸς. » — « Πέμψω » μὲν γὰρ αὐτὸς, ἀλλὰ « παρὰ τοῦ Πατρὸς »· τοῦτέστιν, εὐδοκῶντος τοῦ Πατρὸς, καὶ συναποστέλλοντος. Οὐ γὰρ ἐξ οἰκείων κόλπων αὐτὸς προέβη τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' ἐμοῦ χορηγεῖται. Ὅταν δὲ ἀκούσης, ὅτι « Ἐκπορεύεται, » μὴ νόμιε ἀποστολὴν τὴν ἐκπόρευσιν, οἷον ἀποστέλλονται τὰ λειτουργικὰ πνεύματα, ἀλλὰ φυσικὴ ὑπαρξὶς τοῦ Πνεύματός ἐστιν ἡ ἐκπόρευσις. Εἰ γὰρ μὴ οὕτω νόησομεν τὴν ἐκπόρευσιν, ἀλλὰ τινὰ ἀποστολὴν ἐξωθεν γινομένην, ἄβηλον ἔσται περὶ ποίου πνεύματος λέγει. Μυρία γὰρ εἰσι τὰ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοῦς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Ἀλλὰ μὴν ἐνταῦθα ἐξίρειτόν τι καὶ κεχωρισμένον ἰδιωματὸς φησὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, ἐνὶ τῷ κυρίῳ Πνεύματι προαφωρισμένον. Οὐκ ἄρα τὸ ἐκπορεύεσθαι, ἀποστέλλεσθαι νοήσομεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχειν τὴν φυσικὴν ὑπαρξίν. Τοῦτο δὲ τὸ Πνεῦμα μάρτυς ἔσται τοῦ κηρύγματος· « καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, » ὅτι οὐκ ἐξ ἄλλων ἀκηκόατε, ἀλλ' αὐτοὶ ἐξ ἀρχῆς συνέστε. Οὐ μικρὰ δὲ αὕτη μαρτυρία ὑπὸ τῶν ἀπ' ἀρχῆς συνόντων γινομένη· ὃ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι

libros Mosi dicit, sed et prophetarum, ut scripta diximus. Quemadmodum et hoc loco Davidis librum legem nominavit. Igitur David Spiritu sancto prædicit qualis futura esset illorum malitia, et ipsi, ut mali, dictum a propheta impleverunt, et prophetiam veram esse comprobaverunt.

VERS. 26, 27. « Cum autem venerit Paracletus (quem ego mittam vobis a Patre) Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et vos testes estis, quia ab initio mecum estis. » Dixerat discipulis, « Persecuturi sunt vos, sermonem vestrum non servabunt. » Ut igitur dicere non possint, Et nunc, o Domine, quo mittis nos? quomodo digni fide erimus? quis ad nos attendet? quis persuadebit? ideo subdit: « Cum autem venerit Paracletus, ille testabitur de me. » Fidelis, inquit, testis illi est, et ita redarguti a Spiritu quod absque excusatione peccarint, prædicationem suscipient: « Et vos quoque testabimini, qui ab initio mecum estis, » quia et operibus et sermonibus feci deesse ipsis excusationem. Bono igitur animo sitis, prædicationi non caritura est testibus, sed et Spiritus cum signis et prodigiis testabitur, fidelisque testis erit. Est enim « Spiritus veritatis. » Igitur Spiritus veritatis vera testificabitur: nam « a Patre procedit, » et omnia clare novit. Est enim ex eo a quo omnium scientia. Jam quod dicit, « Quem ego mittam, » æqualitatem erga Patrem significat. Nam alio loco, de Patre dixit quod mittat Spiritum: hoc autem loco quod ipse mittat, utique sane æqualitatem significans. Ut autem ne videatur oblectari Patri, quasi ab alia substantia mittat Spiritum, addidit, « A Patre. » Nam et ipse quidem « Mittam, » sed « A Patre, » hoc est, approbante Patre, et simul mittente. Non enim ex proprio sinu ipse prius mitto, sed a Patre per me suppeditatur. Cum autem audieris quod « Procedit, » ne intelligas per processionem missionem quall emittuntur ministratorii spiritus, sed naturalis 717 subsistentia Spiritus est processio. Nam nisi processionem sic intellexerimus, sed externam quamdam missionem, incertum erit de quo spiritu dicat: innumeri enim sunt qui in ministerium mittuntur propter eos qui hæreditabunt salutem⁶⁶. Cæterum hoc loco singularis quædam et separata proprietas est procedere, uni proprio Spiritui attributa. Non igitur intelligemus per processionem simplicem emissionem, sed naturalem ex Patre subsistentiam. Hic igitur Spiritus testis erit prædicationis, « Et vos quoque testabimini, » quod non ex aliis audiveritis, sed ipsi ab initio mecum estis. Non parvum autem ex hoc testimonium ab initio simul esse: quod et ipsi apostoli postea concionati sunt, dicentes, Qui simul comedimus, simulque bibimus cum eo. Duplex igitur testimonium, a vobis et a Spiritu. Nam licet vos ad

⁶⁶ Petr. 1, 6,

gratiam testari videamini, at non item ad gratiam A ὑστερον ἔλεγον δημηγοροῦντες· ἵ Οἵτινες συνεπάγο-

testificabitur et Spiritus. μεν αὐτῷ, καὶ συνεπίομεν. Διττὴ οὖν ἡ μαρτυρία
καὶ παρ' ὑμῶν, καὶ παρὰ τοῦ Πνεύματος. Εἰ γὰρ ὑμεῖς πρὸς χάριν μαρτυρεῖν δόξετε, ἀλλ' οὐτι γὰρ καὶ
τὸ Πνεῦμα πρὸς χάριν μαρτυρήσει.

CAPUT XVI.

Quomodo Jesus ea quæ discipulis eventura erant, prædixit. De hoc, Parum videbitis me. Quomodo Patet quæcumque ab eo petierint homines daturus sit.

VERS. 1-4. « Hæc locutus sum vobis, ut ne quid offendamini. Alienos a synagogis facient vos : sed veniet tempus, ut quisquis interficit vos, videatur cultum præstare Deo. Et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me. Sed hæc locutus sum vobis, ut, cum venerit tempus illud, reminiscamini eorum, quod ego dixerim vobis. » Dixi, inquit, vobis hæc priusquam fierent, « ut ne postea offendamini » cum videritis multos non credere, et vos multa aspera pati; sed cogitate quod etiam antequam factum sit, dixerim vobis. Suacipite posthac a me consolationem, quod neque in hoc decipiam vos, sicut neque in prædictione passionum. Nam et « absque synagogis facient vos, » et excludent a conciliis honestisque conditionibus, et in summa a sua communione separabunt. Etenim jam conspiraverant, quod si quis confiteretur Christum, ejiceretur a Synagoga ⁶⁶. Non solum autem a Synagoga vos alienos facient, sed et morte punient, morteque ignominiosissima, utpote ceu perniciosos, et ut inimicos Dei occident vos. Et omnis qui occiderit vos, tanto studio occidet, ut « videatur Deo cultum præstare, » hoc est, putabit se rem piam Deoque gratiam facturum. Subdit autem consolationem, quæ sufficere queat : « Hæc enim, inquit, facient quia non noverunt Patrem, neque me. » Propter me enim, inquit, et Patrem hæc patiemini, igitur sustinete. **718** « Beati enim eritis cum exprobraverint, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum verbum contra vos, mentientes propter me. » Hæc beatitudo vestra sit consolatio, cum ejus fueritis recordati. « Hæc autem locutus sum vobis, » ut quando videritis molesta illa evenisse, credatis et de reliquis. Non enim poteritis dicere quod jucunda prædixerim vobis, decipere vos cupiens. Verum sicut annuntians tristia non decepi, ita neque læta dicens, indignus fide fuerim. Insuper ut ne sitis minus præparati, sed instructi, recordemini quod ego vobis ea dixerim, et idcirco stetis fortiter contra adversa.

VERS. 5-7. « Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram. Nunc autem vado ad eum qui misit me. Et nemo ex vobis interrogat me quo vadam : sed quia hæc locutus sum vobis, mæstitudo implevit cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis; expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos. Si autem abiero, mit-

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τοῦ Ἰησοῦ προλέγοντος τὰ συμβησόμενα τοῖς μαθηταῖς. Περὶ τοῦ, Μικρὸν καὶ δύσεσθέ με. Περὶ τοῦ τὸν Πατέρα, ὅσα ἂν αἰτήσωνται, δώσειν.

« Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε. Ἄποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς· ἀλλ' ἐρχεται ὥρα, ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς, δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ. Καὶ ταῦτα ποιήσουσιν ὑμῖν, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν τὸν Πατέρα, οὐδὲ ἐμέ. Ἄλλα ταῦτα πάντα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὥρα, μνημονεύητε, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν. » — Ἐλάλησα, φησὶν, ὑμῖν ταῦτα » πρὸ τοῦ γενέσθαι, « ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε » ὑστερον, ὅταν ἴδητε πολλοὺς ἀπειθοῦντας, καὶ δεινὰ πάσχοντας ὑμᾶς αὐτοὺς· ἀλλὰ ἀναλογιζόμενοι, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι ταῦτα, εἶπον ὑμῖν, προσδέχησθε λοιπὸν καὶ τὴν παρ' ἐμοῦ παράκλησιν, ὡς οὐ διαφεύσοντος ὑμᾶς οὐδ' ἐν τούτῳ, ὡσπερ οὐδ' ἐν τῇ περὶ τῶν δεινῶν προαγορεύσει. Καὶ γὰρ « ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς, » καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς συνεδρίων, καὶ ἐνδόξων, καὶ ὅλων τῆς αὐτῶν κοινωνίας ἀφορλοῦσιν. Ἡδὴ γὰρ συνέθετο, ὅτι ἐάν τις ὁμολογήσῃ τὸν Χριστὸν, ἀποσυναγώγος γένηται. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, τὸ ἀποσυναγώγους ὑμᾶς γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ θάνατον προσδέχεσθε, καὶ θάνατον ἐπονειδίστον· ὡς γὰρ λυμῶνας καὶ ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς. Καὶ πᾶς ὁ φονεὺν ὑμᾶς, οὕτω σπουδάσει περὶ τὸν ὑμέτερον φόνον, ὥστε « δόξει λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ » τοῦτέστι, θεάρεστον ἔργον νομίζει καὶ εὐσεβὲς διαπράξασθαι. Ἐπάγει δὲ καὶ τὴν παραμυθίαν ἀρκούσαν. « Ταῦτα γὰρ, φησὶ, ποιήσουσιν, ὅτι οὐκ οἶδασιν τὸν Πατέρα, οὐδὲ ἐμέ. » Δι' ἐμὲ γὰρ, φησὶ, καὶ τὸν Πατέρα, ταῦτα παθεῖν μέλλετε· οὐκοῦν ὑπομένετε. « Μακάριοι γὰρ ἔστε, ὅταν ὀνειδίωσιν ὑμᾶς, καὶ διώξωσι, καὶ ἐπιπῶσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι ἕνεκεν ἐμοῦ. » Οὗτος ὁ μακαρισμὸς παράκλησις ὑμῖν ἔστω, ἀναμνησκομένοις αὐτά. « Ταῦτα δὲ λελάληκα ὑμῖν, » ἵνα ἐπειδὴν ἴδητε τὰ σκυθρωπὰ ἐκθάντα, πιστεύσητε καὶ περὶ τῶν λοιπῶν. Οὐ γὰρ ἔξετε εἰπεῖν, ὅτι τὰ εὐφρόσυνα προσέπον ὑμῖν, ἐξαπατᾶν θέλων ὑμᾶς· ἀλλ' ὡσπερ τὰ λυπηρὰ προαγγελίας, οὐ διεψεύσαμην, οὕτως οὐδὲ τὰ εὐφρόσυνα εἰπὼν, ἀπιστεῖσθε. ἄξιος· καὶ ἅμα ἵνα μὴ ἀπαράσκευοι ἦτε, ἀλλ' ἐτοιμοι, μνημονεύοντες ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο ἰστάμενοι γενναίως πρὸς τὰ λυπηρὰ.

« Ταῦτα δὲ ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον, ὅτι μεθ' ὑμῶν ἦμην· νῦν δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἔρωτά με· Ποῦ ὑπάγεις; Ἄλλ' ὅτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἡ λύπη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν. Ἄλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν· συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλω. Ἐάν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἔλυσεται πρὸς ὑμᾶς· ἐάν δὲ

⁶⁶ Joan. ix, 22.

πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. » Λίαν ἐθαυρήθησαν τῇ λύπῃ οἱ ἀπόστολοι, ἀκούσαντες τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ συμβεβηκότα. Διὸ καὶ ὁ Κύριος, « Ταῦτα, » φησὶ, « τὰ οὗτω λυπηρὰ ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον ὑμῖν, » οὐχ ὡς ἄγνοοι, ἀλλ' « ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην, » καὶ ἰκανὸν προσφύγιον ἐμὲ εἴχετε, καὶ ἅπας ὁ πόλεμος ἐπ' ἐμὲ ἀνεβρίπιζετο, αὐτοὶ δὲ ἐν πάσῃ ἀσφαλεῖζ ἦτε. Οὐκ οὖν ἔδει τοιούτων λόγων τότε, προπαρασκευάζοντων ἐπιλαθῆ καὶ προεσφαλίζομένων ὑμᾶς; ἀλλὰ νῦν ὑπάγων πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ μέλλων ὑμᾶς καταλιπεῖν, προλέγω ταῦτα, ἵνα ἑαυτοῦς ἀσφαλιζήσθε. « Καὶ οὐδαὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με · Ποῦ ὑπάγεις; » ἀλλ' ὑπὸ τῆς λύπης συνεχύθητε, καὶ ἔκστασιν πεπόνθατε, τῇ προσδοκίᾳ τῶν δεινῶν σαλευθέντες τὰς καρδίας. « Ἀλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν. » Ὅρα πῶς παρᾶμυθίζεται αὐτοῦς. Κἄν μυριάκις, φησὶ, λυπηθῆτε, ἐγὼ τὸ συμφέρον ὑμῖν λέγω. Ὑμεῖς μὲν γὰρ θέλετε ἀεὶ παρῆναί με ὑμῖν · οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο συμφέρον. « Ἐάν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. » Ὡστε κἄν ὑμεῖς τὴν παρουσίαν μου θέλητε, οὐ πεισθήσομαι ὑμῖν, ἀλλὰ τὸ συμφέρον ὑμῖν μάλλον αἰρήσομαι, ἢ τὸ ἐπιλαθῆ ὑμῖν θέλημα. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ὀφειλομέν ποιεῖν πανταχοῦ, τὸ συμφέρον καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἀδελφοῖς περινοεῖν, καὶ μὴ τὸ ἡδύ. « Ἐάν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀποθάνω ὑπὲρ τοῦ κόσμου, καὶ ἀπέλω πρὸς τὸν Πατέρα, θυσίαν καὶ ἰλασμὸν ἑαυτὸν δοῦς ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται (36). » Πῶς γὰρ ἂν ἐπέλθῃ, ἐάν μὴ ἡ ἐχθρα λυθῇ, τῆς ἁμαρτίας θανατωθείσης, ἐάν μὴ καταλαγή ὁ Πατὴρ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει; Ἀλλ' ἐνταῦθα εἰ περὶ Μακεδόνιον τί ἔχουσιν εἰπεῖν, κατασμικρύνοντες τὴν δόξαν τοῦ Πνεύματος, καὶ δοῦλον αὐτὸ τοῦ Υἱοῦ λέγοντες; Πῶς συμφέρει Δεσπότην ἀπελθεῖν, καὶ δοῦλον παραγενέσθαι; Ὡστε κἄν λυπηθῆτε, ὡ μαθηταί, διὰ τὴν ἐμὴν ἀπουσίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριτες παρουσίαν, ἢ τὰ πλείω ὑμᾶς εὐεργετήσῃ καὶ μεῖζω. Πῶς δὲ ὁ Κύριος εἶπεν, ὅτι « Ταῦτα ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον; » Καὶ μὴν γέγραπται, ὅτι: προσκαλεσάμενος τοὺς δώδεκα, εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι « Ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀχθῆσαθε. » Εἶπε μὲν, ὅτι « Ἐπὶ ἡγεμόνας ἀχθῆσαθε, » οὐ μὴν, ὅτι οὕτω, ἀποκτενεύουσιν ὑμᾶς, ὡς ἀσεβεῖς, καὶ λυμῶνας, καὶ τοῦ Θεοῦ ἐχθροῦς. Ἄλλως τε · Ἐκεῖ μὲν τὰ παρὰ τῶν ἐθνικῶν αὐτοῖς ἐπαχθησόμενα εἶπε, νῦν δὲ καὶ τὰ παρὰ τῶν Ἰουδαίων. Τὸ γὰρ, « Ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν, » οἱ Ἰουδαῖοι πάντως. Ὅρα δὲ μοι ἐν ταύτῃ καὶ τὸ τοῦ Πνεύματος αὐτεξούσιον, καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ συνεδόκησιν. Τὸ μὲν γὰρ, « Ἐλεύσεται ὁ Παράκλητος, » τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας · τὸ δὲ, πρὸς τὸ ἐλθεῖν τὸν Παράκλητον ἀρεσκείας, εἰ δεῖ

tam eum ad vos. » Valde gravati sunt tristitia discipuli, cum audirent talia sibi adventura. Idcirco et Dominus, « Hæc, » inquit, tam dura ea principio non dixi vobis, non ut ignorans, sed « vobiscumeram, » et sufficiens confugium ad me habebatis, et omne certamen in me rejiciebatur, ipsi vero in omni securitate eratis. Igitur non opus erat talibus tunc sermonibus vos preparari et præmuniri; sed nunc vadens ad Patrem meum, et vos relicturus, prædico ea, ut vos muniatis. « Et nullus ex vobis rogat me, Quo vadis? » sed præ tristitia confusi estis, et excessum mentis patimini: propter expectationem gravium concussa sunt corda vestra. « At ego veritatem dico vobis. » Vide quomodo solatur eos: Etiam si innumeris modis, inquit, magis tristitia afficiamini, ego quod vobis utile est dico. Nam vos quidem velletis semper esse mecum, atqui hoc non est expediens. « Nam si ego quidem non abiero, Paracletus non veniet ad vos: » atque ita etiam si vos presentiam meam velletis, non obedirem vobis, sed eligerem potius quod vobis utile, quam perniciosam vobis vestram voluntatem. Ita et nos debemus facere, prospicientes semper quod et nobis et fratribus est utile, et non quod suave. Nam si ego non morior pro mundo, et eo ad Patrem, dato sacrificio et propitiatione pro peccatis mundi, « Paracletus non veniet. » Quomodo enim adveniet si inimicitie non solvantur, et occisa morte Pater humanæ naturæ non concilietur? Porro hoc loco Mæcedoniani quid poterunt dicere, qui gloriam Spiritus extenuant et servum eum Filii dicunt? quomodo conducet abire Dominum, et advenire servum? Atque ita etsi tristes sitis propter meam absentiam, o discipuli, tamen propter adventum Spiritus gaudetis, qui pluribus et majoribus vos beneficiis 719 prosequetur. Quomodo autem Dominus dixit, « Hæc ab initio non dixi vobis? » quandoquidem scriptum est quod convocatis illis duodecim, dixerit eis, « Ad præsidēs et reges ducemini ». » Dixit quidem, « Ad præsidēs ducemini, » non autem, Occident vos ut impios et perniciosos, et inimicos Dei. Et aliter: Illic quidem dicit quæ a gentibus eis infligenda, nunc autem quæ a Judæis. « Absque synagogis vos facient, » Judæi scilicet. Vide autem in hoc et Spiritum liberum esse, et Filium approbare. Etenim quod dicit, « Paracletus veniet, » ad potestatem Spiritus pertinet: quod autem addit, « Ego mittam eum, » ad probationem et voluntatem Filii spectat, cui placet ut veniat Paracletus, et annuit, si sic dicere licet.

« Ἐγὼ πέμψω αὐτὸν, » τῆς τοῦ Υἱοῦ εὐδοκίας, καὶ οὕτως εἰπεῖν, καὶ συννεύσεως.

Vers. 8-11. « Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, et de justitia, et de judicio: de peccato quidem, quia non credunt in me: de justitia vero, quia ad Patrem vado, et posthac non vi-

⁶⁷ M. lth. x, 48.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(36) Cod. 52 addit: πρὸς ὑμᾶς.

debitis me : de judicio, quia princeps hujus mundi A jam judicatus est. » Veniet Paracletus, et quæ inde utilitas? « Arguet, inquit, mundum de peccato, » et ostendet eos peccatores, quia non credunt. Quando enim viderint per manus discipulorum in Spiritu egregia signa et prodigia fieri, et neque sic credent, quomodo non condemnatione digni, et peccato maximo obnoxii? Nam nunc quidem possunt dicere quod fabri filius sim, et humilis matris, quamvis ego miracula faciam : tunc autem incredulitas omni carebit excusatione, Spiritu in nomine meo perficiente. Itaque « de peccato » illos « arguet, » hoc est, ostendet eos abaque venia peccare, « Et de justitia » quoque « arguet, » quia ego ad Patrem meum vado, hoc est, ostendet eis quod ego, cum justus fuerim et irreprehensibilem egerim vitam, injuste ab ipsis occisus sim, et in ejus indicium ad Patrem vadam ; neque enim si injustus fuisset, ad Patrem ascendissem. Quia enim ut adversarium Deo et iniquum occiderunt, Ostendet eis, inquit, Spiritus, quod non sim talis. Neque enim si adversarius Dei fuisset, apud Deum et legislatorem hunc honorem assecutus essem, honoremque non temporarium, sed æternum. Jam quod dicit, « Posthac non videbitis me, » æternam ejus apud Patrem conversationem manifestat. « De judicio » autem arguet eos, « quia princeps hujus mundi judicatus est, » hoc est, etiam per hoc me justum, et a peccato immunem iterum ostendet me Spiritus, eo quod rector mundi a me judicatus est C et victus. Quia enim dicebant, « Dæmonium habet⁶⁶ » et, « In Beelzebul miracula facit⁶⁶, » et, « Imposter est : » Hac omnia, inquit, ostendentur vana, cum apparuerit diabolus condemnatus, et ostensum fuerit omnibus quod a me sit victus, id quod nequivilissem, si non illo fuisset fortior, et ab omni peccato alienus. Quomodo hoc demonstratum 720 est? Per adventum Spiritus omnes qui credunt in Christum, conculcant et contemnunt rectorem mundi. Unde satis monstratum quod a Christo condemnatus sit multo antea. Arguit ergo Spiritus eos qui non credunt, ut peccatores. Fides enim baptismi peccata solvit per remissionem. Operationes autem Spiritus quæ apparent in his qui crediderunt, non visæ sunt in his qui non crediderunt. Unde redarguti sunt in vasa mala et coinquinata, indigna Spiritus susceptione. Et aliter : Arguit mundum qui non credidit Spiritus de justitia, hoc est quia privatus est justitia, quia non credidit in justum Jesum, eum, qui propter justitiam assumptus est in cælos. Arguit autem et condemnat ut ignavum, quia vulnerato Satana, neque sic illum voluit vincere.

Vers. 12-14. « Adhuc multa habeo quæ vobis dicam, sed non potestis portare nunc : cum autem

οὐκ ἔτι θεωρεῖτέ με · περι δὲ κρίσεως, ὅτι ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου κέκρικται. » Ἐλεύσεται ὁ Παράκλητος, καὶ τί τὸ κέρδος ; Ἐλέγξει, φησί, τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας, » καὶ δείξει αὐτοὺς ἀμαρτωλοὺς, ὅτι οὐ πιστεύουσιν. Ὅταν γὰρ ἴδωσι διὰ τῶν χειρῶν τῶν μαθητῶν ἐν Πνεύματι σημεῖα ἐξαισία, καὶ τέρατα γινόμενα, καὶ οὐδὲ οὕτω πιστεύσωσι, πῶς οὐ κατακρίσεως ἄξιοι, καὶ ἁμαρτία μεγίστη ἔνοχοι ; Νῦν μὲν γὰρ ἔχουσι λέγειν, ὅτι τέκτονός εἰμι υἱός, ὅτι εὐτελοῦς μητρὸς, καίτοι καὶ θαύματα ποιοῦντός μου · τότε δὲ ἀπροφάσιτος ἔσται· αὐτοῖς ἡ ἀπιστία, τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ ὀνόματι μου τοιαῦτα ἐπιτελοῦντος. « Περὶ ἁμαρτίας ; » οὖν αὐτοὺς « ἐλέγξει. » τούτεστι, δείξει αὐτοὺς ἡμαρτηκότας ἀσύγνωστα. « Καὶ περὶ δικαιοσύνης » δὲ ἐλέγξει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι · τούτεστιν, Δείξει αὐτοῖς, ὅτι δίκαιος ὢν, καὶ ἀληπτον παρασχόμενος βίον, ἀδίκως ὑπ' αὐτῶν ἀνηρέθην · καὶ τούτου δείγμα, τὸ πρὸς τὸν Πατέρα πορεύεσθαι · οὐκ ἂν γὰρ, εἰ μὴ δίκαιος ἦμην, πρὸς τὸν Πατέρα ἀνηρχόμην. Ἐπεὶ γὰρ ὡς ἀντίθεον καὶ παράνομον αὐτὸν ἐφόνευσαν, Δείξει αὐτοῖς, φησί, τὸ Πνεῦμα, ὅτι οὐκ εἰμὶ τοιοῦτος. Οὐ γὰρ ἂν ἀντίθεος ὢν καὶ παράνομος, παρὰ τῷ Θεῷ καὶ νομοθέτῃ τιμῆς ἡξιούμην, καὶ τιμῆς οὐ προσκαίρου, ἀλλ' αἰωνίας. Τὸ γὰρ, « Οὐκ ἔτι θεωρεῖτέ με, » ἐπὶ αἰώνιον τῆς παρὰ τῷ Πατρὶ διαγωγῆς δηλοῖ. « Περὶ δὲ κρίσεως » ἐλέγξει αὐτοὺς, « ὅτι ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου κέκρικται. » τούτεστι, Καὶ ἐκ τούτου δὲ πάλιν δίκαιον καὶ ἀναμάρτητον ἀποδείξει με τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ τὸν κοσμοκράτορα ὑπ' ἐμοῦ κατακρηθῆναι, καὶ καταπαλαισθῆναι. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπα, ὅτι « Δαιμόνιον ἔχει, » καὶ ὅτι « Ἐν τῷ Βεελζεβὺλ θαύματα ποιεῖ, » καὶ « Πλάνος ἐστὶ : » Ταῦτα πάντα, φησί, δειχθήσονται μάταια, κατακρίτου φανέντος τοῦ διαβόλου, καὶ πᾶσι δειχθέντος, ὅτι ὑπ' ἐμοῦ νενίκηται · ὅπερ οὐκ ἂν ἦδυνήθη, εἰ μὴ ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἦμην, καὶ πάσης ἁμαρτίας ἀλλότριος. Πῶς δὲ ἐδείχθη τούτο ; Τῆ τοῦ Πνεύματος παρουσίᾳ πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς Χριστὸν, καταπάτημα καὶ ὕβριν ἐποιούντο τὸν κοσμοκράτορα. Οὐκοῦν ἐδείκνυτο ἔκ τούτων, καὶ ὅτι ὑπὸ Χριστοῦ κατακέκρικται πολλῶ πρότερον. Ἠλεγξεν τοίνυν τὸ Πνεῦμα τοὺς μὴ πιστεύσαντας ὡς ἀμαρτωλοὺς. Ἡ γὰρ πίστις ἁμαρτίας λύει διὰ τῆς ἀφέσεως τοῦ βαπτίσματος. Ἐν δὲ τοῖς πιστεύουσιν αἱ φαινόμεναι τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαι, ἐν τοῖς ἀπίστοις οὐχ ὤρῳντο. Ὅθεν ἠλέγχοντο σκευὴ πονηρὰ, καὶ ἐναγῆ, καὶ ἀνάξια τῆς τοῦ Πνεύματος χωρήσεως. Καὶ ἄλλως δέ · Ἐλέγχει τὸν ἀπιστήσαντα κόσμον τὸ Πνεῦμα περὶ δικαιοσύνης, τούτεστιν, ὅτι ἐστέρηται δικαιοσύνης, ὃ μὴ πιστεύων εἰς τὸν δίκαιον Ἰησοῦν, τὰν διὰ δικαιοσύνην ἀναληφθέντα εἰς οὐρανοῦς. Ἐλέγχει καὶ κατακρίνει καὶ ὡς ῥάθυμον, ὅτι καταθραυσθέντος τοῦ Σατανᾶ, οὐδὲ οὕτως αὐτοῦ ἠθέλησε περιγενέσθαι.

« Ἐτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν αὐτά. Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἔκείνος, τὸ Πνεῦμα

⁶⁶ Matth. vi, 18. ⁶⁶ Luc. ix, 19.

τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Ὁ γὰρ λαλήσει ἀπ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστὶ· διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. »

Εἰπὼν ἄνω, ὅτι: « Συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἀπέλθω, » νῦν πλατύνει τοῦτο, καὶ φησιν, ὅτι « Νῦν μὲν οὐ δύνασθε βιασάσθαι· ἐάν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, » τότε δὴ τῶν ἐκείνου ἀπολαύσαντες χαρίτων, εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ὁδηγήσεσθε. Ποῖαν δὲ ἀλήθειάν φησι, ἢ τὴν περὶ πάντων γνῶσιν; Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Κύριος οὐδὲν περὶ ἑαυτοῦ μέγα ἐφθέγγετο· ἅμα μὲν καὶ ταπεινοφροσύνης τύπου; διδοῦς, ἅμα δὲ καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκρωμένων, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀγνωμοσύνην. Ἄλλ' οὐδὲ τὴν τῶν νομικῶν παρατηρημάτων ἐκλυ-

σιν φανερώς εἰσηγεῖτο, ἵνα μὴ ἀντίθεος πᾶσι δοῖη. Τοῦ δὲ Παρακλήτου ἐλθόντος, ἢ τε τοῦ Υἱοῦ ἀξία ἐστρανώθη, καὶ ἡ ἀληθὴς περὶ πάντων γνῶσις ἐξεφάνη, καὶ τῶν τύπων τῶν νομικῶν ἀρθέντων ἐκ μέσου, καὶ καταργηθέντων, εἰς τὴν ἀληθινήν καὶ ἐν πνεύματι λατρείαν ὠδηγήθημεν, διὰ τῶν σημείων τῶν ἐν Πνεύματι τελουμένων, βεβαιωθείσης τῆς πίστεως. Εἶτα ἐπειδὴ μεγάλα τινὰ εἶπε περὶ τοῦ Πνεύματος, ἵνα μὴ νομίσωσι τινες, ὅτι μείζων αὐτοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, εἰ γὰρ αὐτὸς ὁδηγήσει πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ποιήσει χωρητικούς καὶ δεκτικούς τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων, ἃ, τοῦ Χριστοῦ παρόντος, οὐκ ἠδύναντο βιασάσθαι· ἵνα οὖν μὴ τοῦτο νομισθῆ, ἐπιφέρει· « Οὐ γὰρ λαλήσει ἀπ' ἑαυτοῦ. »

τοῦτέστιν, οὐδὲν ἴδιον παρὰ τὰ ἐμὰ ἔρει. Τὸ γὰρ, « Ὅσα ἂν ἀκούσῃ, » τοῦτο δηλοῖ, τὸ μηδὲν ἐκτὸς τῶν τοῦ Χριστοῦ διδάξει. Ὅσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγων περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι: « Ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου λαλῶ, » οὐ διδασκόμενον ἑαυτὸν εἰσάγει ὡσπερ τὴν νήπιον, ἀλλ' ὅτι οὐδὲν ἐκτὸς τῶν τοῦ Πατρὸς οὔτε γινώσκει, οὔτε διδάσκει· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· ἐπεὶ ὅτι οὐ δεῖται διδασκαλίας τὸ Πνεῦμα, ἄκουσον τί φησιν ὁ Παῦλος· « Ὅσπερ οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. » Ὁρᾷς αὐτοδίδακτον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡσπερ καὶ τὸ ἡμέτερον; Καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς δὲ μαθήσῃ, ὁ εὐγνώμων, τοῦ Πνεύματος τὴν θεότητα. « Τὰ γὰρ ἐρχόμενα, φησὶ, ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » τοῦτέστι, τὰ μέλλοντα, ὅπερ μέγιστα Θεοῦ ἴδιον, ἢ τῶν μελλόντων γνῶσις· ἐπεὶ γὰρ οὐδὲν ἄλλο διὰ πῶθου οὕτως ἐστὶ τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὥς ἢ περὶ τῶν μελλόντων γνῶσις, παραμυθεῖται τοὺς ἀποστόλους καὶ ἐκ τούτου. Τοσούτον γὰρ, φησὶν, εὐεργετήσῃ ὑμᾶς, ὥστε καὶ τὸ μείζον δοκοῦν πάντων, δώσει ὑμῖν, τὴν τῶν ἐσόμενων πρόγνωσην. Ἄμα δὲ ἐπεὶ καὶ πρὸς πειρασμοὺς ἐμελλόντων ἀποδύσεσθαι, Ἐκεῖνος, φησὶ, πρὸς τὰ μέλλοντα ὑμῖν συμβαίνειν, παρασκευάσει ὑμᾶς, ὥς μὴ ἀφυλάκτως ἐξ ἀγνοίας ἐμπεσεῖν. « Δοξάσει δὲ καὶ ἐμὲ. » ἐν γὰρ τῷ ἐμῷ ὄνοματι πάντα καὶ λαλήσει, καὶ ποιήσει, καὶ οὐδὲν ἐναντίον ἔρει· ὥστε με διὰ

A venerit ille qui est Spiritus veritatis, ducet vos in omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso : sed quæcunque audierit, loquetur : et quæ futura sunt, annuntiabit vobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt ; propterea dixi quod de meo accipiet, et annuntiabit vobis. » Cum dixisset supra, « Expedi vobis ut abeam, » nunc hoc latius prosequitur, et dicit quod « Nunc quidem non potestis portare : si autem venerit ille, » tunc fructus illius donis, in omnem veritatem ducemini. Quam autem veritatem inquit nisi scientiam de omnibus? Nam nihil de se magnum ipse Dominus locutus est : partim dans nobis figuram humilitatis, partim et propter infirmitatem audientium, et ingratiudinem Judæorum ; at neque legalium observationum solutionem manifeste introduxerat, ut ne Deo contrarius videretur omnibus. Ubi autem venit Paracletus, et manifestata fuit dignitas Filii, et vera de omnibus scientia in lucem producta, abolitis et sublatis e medio figuris legalibus, in verum et spiritualem cultum inducti sumus, per signa quæ in Spiritu sunt, confirmata fide. Deinde quia magna quædam dixerat de Spiritu, ut ne putent aliqui quod major ipso sit Spiritus, siquidem ipse in veritatem sit introducturus, et facturus capaces majorum et plurium quæ, Christo præsentate, portare non poterant : ne igitur hoc quis existimet, subdit : « Non enim loquetur a semetipso, » hoc est, nihil proprium loquetur præter mea. Cum enim dicit, « Quæcunque audierit, » hoc signat quod nihil docturus sit extra ea quæ Christus docuit. Sicut igitur et Dominus ipse dicens de se, « Quæcunque audiui a Patre meo, loquor : » non ut discitem et puerum se introducit, sed quod nihil vel sciat vel doceat, quam quæ Pater : ita et de Spiritu dicendum. Quod autem non opus habeat **721** doctore Spiritus, audi Paulum dicentem : « Quomādmōdum nullus novit quæ hominis sunt, nisi spiritus qui est in eo : ita et quæ Dei, nullus novit, nisi Spiritus Dei. » Vides quod sanctus Spiritus sui ipsius doctor sit, sicut et noster? Et ex his quæ sequuntur, discet cordatus deitatem Spiritus : « Quæ enim ventura sunt, inquit ; annuntiabit vobis. » Maxime enim propria est Dei futurorum cognitio. Nam quia nihil aliud desiderabile ita est humanæ naturæ ut futurorum cognitio, consolatur apostolos et ex hoc. In tantum enim, inquit, benefaciet vobis, ut et futurorum præscientiam vobis, quæ maxima omnium videtur, daturus sit. Præterea quia ad tentationes erudiendi erant, ille vos præparabit, inquit, ad futura quæ vobis contingent, ne per ignorantiam absque custode incidatis in illa. « Glorificabit autem et me. » In nomine enim meo omnia et loquetur et faciet, et nihil diversum dicet : atque ita et per miracula quæ per illum fiunt, Deus credar, cum in vos di-

¹⁰ 1 Cor. II, 11.

scipulos meos abundans effundetur gratia etiam post meam mortem, cum meum nomen magis fulgebit: quod citra controversiam magna gloria est, si quis ignominiose occisus, magis clarescere incipiat. Deinde quia audiverant Dominum dicentem, « Unus vester est magister Christus ⁷¹, » ut ne existiment Quia unus magister tu es, quomodo dicis nobis et alium fore magistrum Spiritum? subdit, « quia De meo accipiet, » hoc est, ex his quæ novi, et ex mea scientia. Vel et aliter: « De meo, » hoc est, de meo thesauro, qui scilicet Patris est. Quoniam enim « Quæcunque habet Pater, mea sunt » et meæ divitiæ: Paracletus autem ex Patre loquetur: verisimiliter dico quod « De meo accepturus sit, » hoc est, thesauro et divitiis scientiæ. Quare autem Spiritus tanta dedit nobis bona, et non Filius? Igitur primum quidem dicimus quod viam donis Spiritus Filius paraverit, et ipse sit talium bonorum auctor. Nisi enim ipse peccatum solvisset, quomodo nos Spiritum obtinuissimus? Non enim habebat Spiritus in corpore subdito peccatis ⁷². Hinc est quod si magnum quid dedit Spiritus, occasione a Christo habuit. Deinde quia hæretici Spiritui erant detracturi, quasi minor esset dignitate, eo quod posterius veniret; propterea concedit ei majora operari per apostolos, ut per donorum magnitudinem compulsi, vel inviti dignitatem Spiritus agnoscant, et non quia posterior apparuit, propterea minor judicetur Filio.

ἵνα διὰ τῆς τῶν δωρεῶν μεγαλειότητος ἀναγκασθῶμενοι, καὶ μὴ δῶτε ὑστερον ἐφάνη, διὰ τοῦτο ἔλαττον κριθεῖη τοῦ Υἱοῦ.

Vers. 16-18. « Pusillum, et non videtis me, et iterum pusillum et videbitis me, quia vado ad Patrem. Dixerunt ergo quidam ex discipulis ejus inter se: Quid est hoc quod dicit nobis, Pusillum et non videtis me, et iterum pusillum et videbitis me, et Quia vado ad Patrem? Dicebant ergo: Quid est hoc quod dicit pusillum? nescimus ⁷²² quid loquatur. » Quare Christus recessum et mortem suam in memoriam eis reducit, quamvis magis occultanda videantur? Mentem eorum exercebat, et probatiorem efficiēbat: propterea semper commemorans tristitia, assuefacit illos, et ad exspectationem illorum provehit, ne si repente eveniant, perterreantur: simul autem et adjungit tristibus læta. Igitur sic hoc loco, « Pusillum, et non videtis me » dicens, ad triste statim addidit lætum quiddam: « Et iterum pusillum, et videbitis me, » et, Ad Deum vado, qui vos juvare potest: et non pereat, sed transeo: et ad parvum quidem tempus recessus erit, postea autem perpetuo conversabor vobiscum. Illi quidem non intellexerunt; unde admiretur quispiam quomodo non agnoverint quæ dicebat. Videtur ergo vel tristitia mentem eorum adeo invasisse, ut abjicerent dictorum memoriam, vel propter obscuritatem verborum evenit ne intelligerent. Ideo Jesus videtur eis cau-

τῶν ὑπ' ἐκείνου γινομένων θαυμάτων πιστευθῆναι Θεόν, ὑμῖν τοῖς ἔμοις μαθηταῖς ἐπιχυθείσης πλουσίας τῆς χάριτος, καὶ μετὰ τὸν ἐμὸν θάνατον τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος λάμποντος μᾶλλον ὃ δέξα μεγάλη ἐστὶ καὶ ἀναμφίλεκτος, ὅταν ὁ νεκρωθεὶς καὶ ἀτιμασθεῖς, μετὰ ταῦτα μᾶλλον λάμπη. εἶτα ἐπειδὴ ἤκουσαν τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι « εἰς ὑμῶν ὁ καθηγητῆς ὁ Χριστὸς ἐστίν, » ἵνα μὴ νομισωσιν, ὅτι Ἐπειδὴ εἰς διδάσκαλος ὑπάρχεις αὐτὸς, πῶς λέγεις ἡμῖν καὶ ἄλλον ἐσεσθαι διδάσκαλον τὸ Πνεῦμα; ἐπιφέρει, ὅτι « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται: » τούτέστιν, Ἐξ ὧν αὐτὸς οἶδα, ἐκ τῆς ἐμῆς γνώσεως. Ἡ καὶ ἄλλως. Τὸ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ, » τούτέστιν, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ θησαυροῦ, ὅπερ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς. Ἐπεὶ γὰρ « πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμά ἐστι, » καὶ ἐμὸς πλοῦτος, καὶ ὁ Παράκλητος δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς λαλήσει: εἰκότως λέγω, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, » τούτέστι, θησαυροῦ, καὶ πλοῦτου, καὶ τῆς γνώσεως. Τίνος δὲ ἔνεκεν τὸ Πνεῦμα τοσαῦτα ἡμῖν δέδωκεν ἀγαθὰ, καὶ οὐχ ὁ Υἱός; Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο λέγομεν, ὅτι τὴν ὁδὸν ταῖς τοῦ Πνεύματος δωρεαῖς ὁ Υἱὸς ἐποίησε, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀρκίος τῶν θρησκουτικῶν ἀγαθῶν. Εἰ μὴ γὰρ αὐτὸς τὴν ἀμαρτίαν ἔλυσε, πῶς ἂν ἡξιώθημεν ἡμεῖς Πνεύματος; Οὐ γὰρ κατοικήσει τὸ Πνεῦμα ἐν σῶματι καταχρέψ ἀμαρτίας. Ὡστε εἴ τι μέγα δέδωκε τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Χριστοῦ τὰς ἀφορμὰς ἔσχεν. Ἐπειτα, ἐπεὶ οἱ αἱρετικοὶ ἐμελλον σμικρύνειν τοῦ Πνεύματος τὴν ἀξίαν ἐκ τοῦ ὑστερον ἐλθεῖν, τοῦτου ἔνεκεν αὐτῷ παραχωρεῖ τὰ μείζονα ἐν τοῖς ἀποστόλοις ἐνεργῆσαι:

καὶ ἄκοντες, ἐπιγνώσι τὴν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος, καὶ Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με· ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν Πατέρα μου. εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους· τί ἐστὶ τοῦτο ὃ λέγει ἡμῖν· Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με, καὶ Ὅτι ὑπάγω πρὸς τὸν Πατέρα μου; Ἐλεγον οὖν· Τοῦτο τί ἐστίν, ὃ λέγει τὸ μικρὸν, οὐκ οἴδαμεν τί λαλεῖ. » Τίνος ἔνεκεν πάλιν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς τὰ περὶ τῆς ἀναχωρήσεως καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ εἰς μνήμην ἄγει, καίτοι ἔδει μᾶλλον συγκρύψαι ταῦτα; Γυμνάζων αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ δοκιμωτέραν ἀπεργαζόμενος, καὶ διὰ τοῦτο ἀεὶ μνημονεύει τῶν λυπηρῶν, εἰς συνθεσίμην αὐτοῖς ἄγων, καὶ εἰς προσδοκίαν τούτων, ἵνα μὴ τῷ ἄθρῳ καταπλαγῶσιν· ἅμα δὲ καὶ προσπλέκει τοῖς λυπηροῖς τὰ ψυχαγωγούντα· ὥσπερ οὖν κἀνταῦθα, « Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με. » εἰπὼν τὸ λυπηρὸν, ἐπήγαγε καὶ τὸ εὐφρόσυρον· « Καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με. » καὶ ὅτι Πρὸς τὸν Θεὸν ἀνέμι, τὸν δυνάμενον ὑμῖν βοηθεῖν, καὶ οὐκ ἀπόλλυμαι, ἀλλὰ μεθίσταμαι· καὶ πρὸς ὀλίγον μὲν ὁ χωρισμὸς, ἀλόγιος δὲ ἡ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸ ἐξῆς διαγωγή. Ἐκεῖνοι μέντοι οὐ συνέλασαν· ὅθεν καὶ θαυμάσειεν ἂν τι·, πῶς οὐκ ἐπεγίνωσκον ἃ λέγει. Ἔοικεν οὖν ἡ λύπη αὐτῶν τὴν διάνοιαν κατασχούσα, ἐκθαλεῖν τὴν μνήμην τῶν λεγομένων, ἢ ἀπὸ τῆς ἀσφαλείας τῶν βημάτων, τὸ μὴ συνίναται αὐτοῖς ἐπιγενέ-

⁷¹ Matth. xxiii, 8. ⁷² Sap. i, 4.

σθαι. Διὸ καὶ δοκοῦσιν ἐναντία τινὰ αὐτοῖς τὸν Ἰη-
σοῦν φθέγγεσθαι· Εἰ μὲν γὰρ ὀφύμεθα σε, ποῦ ὀ-
πάγεις; Εἰ δὲ ὑπάγεις, πῶς ὀφύμεθα σε; Αἰνίγματα
γὰρ ἰδοῦναι ταῦτα.

« Ἐγὼ οὖν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἤθελον αὐτὸν ἐρωτᾶν,
καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Περὶ τούτου ζητεῖτε μετ' ἀλλήλων,
ὅτι εἶπον· Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν
μικρὸν, καὶ ἔψεσθέ με. Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅτι
κλαύσετε, καὶ θρηνήσετε ὑμεῖς, ὁ δὲ κόσμος χαρήσε-
ται, ὑμεῖς δὲ λυπηθῆσεσθε, ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς
χαρὰν γενήσεται. Ἡ γυνή, ὅταν τίκτη, λύπην ἔχει,
ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς· ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον,
οὐκ ἔτι μνημονεύει τῆς θλίψεως διὰ τὴν χαρὰν, ὅτι
ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὑμεῖς οὖν
λύπην μὲν νῦν ἔχετε, πάλιν δὲ ὀφύμαι ὑμᾶς, καὶ χα-
ρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς
αἶρει ἀφ' ὑμῶν. » Ἐπειδὴ εἶδε τοὺς μαθητὰς μηδ'
ἔλως συνιέντας τῶν λεγομένων διὰ τὴν ἐκ λύπης
κάρωσιν, σαφέστερον αὐτοῖς τὸ περὶ τοῦ θανάτου
αὐτοῦ ὄγμα ἐμπήγνυσιν, ἵνα συνεθισθέντες τοῖς
βήμασι, καὶ τοῖς πράγμασιν, αὐτὸν γενναίως ἐνέγ-
κωσι. Καὶ δὴ φησὶ· « Κλαύσετε μὲν καὶ θρηνήσετε
ὑμεῖς, » ὁ τοῦ θανάτου ἐστὶ τοῦ σταυροῦ· « ὁ δὲ κό-
σμος χαρήσεται· » τούτέστιν, ὅτι τὰ τοῦ κόσμου φρο-
νοῦντες Ἰουδαῖοι χαρήσονται, ὡς τὸν ἔχθρὸν αὐτῶν
ἐμὲ ἀνελόντες. « Ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γε-
νήσεται· » ὡσπερ οὖν καὶ ἡ τῶν Ἰουδαίων χαρὰ εἰς
λύπην αὐτοῖς καταστήσει, ὅταν μετὰ τὴν ἀνάστασιν
τὸ ἐμὸν δοξάζηται ὄνομα. Δύνασαι δὲ καὶ κόσμου
χαρὰν, μὴ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἣν ἐχάρησαν, τοῦ Κυρίου
ἀναιρεθέντος, ἀλλὰ τὴν τοῦ κόσμου σωτηρίαν νοῆσαι,
ὡς εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· « Ὑμεῖς μὲν λυ-
πηθῆσεσθε, » ἀλλὰ τούτο τὸ ἐμὸν πάθος, ἐφ' ᾧ ὑμεῖς
λυπεῖσθε, τοῦ κόσμου παντὸς χαρὰ καὶ σωτηρία
ἔσται. Εἶτα καὶ παράδειγμα κοινὸν ἐπιφέρει τὸ τῆς
γυναικὸς καὶ τῆς ὄδινος. Ταύτη δὲ τῆ παραβολῇ καὶ
οἱ προφήται κέχρηται, τῆ δριμύτητι τῶν ὀδίνων
τῆς ὑπερβολῆς τῆς ἀθυμίας παραδολοῦντες. Τοιοῦτον
δὲ τι λέγει· Ὀδίνες λήφονται ὄμβες ἀθυμίας, ἀλλ' ἡ
ὄδιν, τοῦ τόκου αἰτία γίνεται· ἕμα δὲ καὶ τὸν περὶ
ἀναστάσεως πιστούμενος λόγον, καὶ δεικνύων, ὅτι τὸ
ἀποθάνειν ὁμοίον ἐστὶ τῷ ἀπὸ μήτρας εἰς φῶς ἐξελ-
θεῖν. Μὴ γὰρ θαυμάσητε, ὅτι διὰ λύπης τοσαύτης
μῆλλε βαδίσαι ἐπὶ χαρὰν· ἐπεὶ καὶ ἡ μήτηρ διὰ
τῆς ἐν τῇ ὄδινι λύπης, ἐπὶ τὸ γενέσθαι μήτηρ ἐρχε-
ται. Αἰνίττεται δὲ τι ἐνταῦθα καὶ μουσικόν, ὅτι ἔλυ-
σεν αὐτὸς τὰς ὄδινας τοῦ θανάτου, καὶ νέον ἄνθρωπον
ἀπογεννηθῆναι ἐποίησεν, οὐκ ἔτι φθειρόμενον, οὐκ
ἔτι ἀποθνήσκοντα· ὅς ἐστιν αὐτὸς ὁ Κύριος. Ὅρα
γὰρ, πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἔτι μνημονεύει τῆς θλί-
ψεως, ὅτι ἐγεννήθη αὐτῇ παιδίον, ἀλλ', « Ὅτι ἐγεν-
νήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον. » Τούτο γὰρ οὐ μά-
τηρ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ θέλων ἐμφαντικῶς καὶ κε-
κρυμμένως ὑπαινέσασθαι, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ γεννηθεὶς
ἄνθρωπος, οὐ τῷ ὄδιναντι αὐτὸν ἕδη, ἀλλὰ τῷ κό-
σμῳ. Ἡμῖν γὰρ ἐγεννήθη ἐξ ἀναστάσεως ὁ νέος ἄν-
θρωπος καὶ ἀφθαρτος, Ἰησοῦς Χριστὸς· ὁ Θεὸς ἡμῶν.
Τὸ τοίνυν παράδειγμα τῆς τικτούσης γυναικὸς μὴ
δὲ ἔλου ζῆται προσαρμόσαι τοῖς περὶ τὸν Χριστὸν

traria quædam dicere : Nam si quidem videbimus
te, quo vadis? si autem vadis, quomodo videbimus
te? Videntur enim hæc ænigmata esse.

VERS. 19-22. « Cognovit autem Jesus quod vellent
interrogare se, et dixit eis : De hoc quæritis inter vos,
quod dixi : Pusillum, et non videtis me : et iterum
pusillum, et videbitis me. Amen, amen dico vobis :
Plorabit et lamentabimini vos, mundus contra gau-
debit : vos autem mærore afficiemini, sed mæror vest-
er vertetur in gaudium. Mulier cum parit, dolorem
habet, quia venit hora ejus : cum autem peperit puer-
rum, jam non meminit anxietatis, propterea quod
gaudeat hominem natum esse in mundo. Et vos igitur
nunc quidem mærorem habetis, sed iterum videbo
vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum
nemo tollet a vobis. » Postquam vidit discipulos non
intelligere dicta, eo quod gravati erant mærore, in-
culcat eis manifestius de morte sua, ut assueti
verbis, etiam re ipsa eam fortiter ferrent. Etenim
inquit : « Plorabit et lamentabimini vos, » propter
mortem ac crucem : « mundus autem gaudebit, »
hoc est, Judæi mundana sapientes gaudebunt, tan-
quam qui interemerint me inimicum ipsorum.
« Sed tristitia vestra in gaudium vertetur : » quem-
admodum Judæis quoque suum gaudium in mæ-
rorem cedet, quando post meam resurrectionem
nomen meum glorificabitur. Potes autem et mundi
gaudium, non Judæorum gaudium intelligere, quo
gavisus est, mortuo Domino, sed salutem mundi :
ut sit sensus dictorum : « Vos quidem mærore af-
ficiemini, » sed hæc mea Passio propter quam vos
estis tristes, mundi totius gaudium et salus erit.
Insuper et exemplum commune addit mulieris et
partuum. Hac autem parabola et prophetæ 723
usi fuerunt dolore partus ingenti excellentiam
mæroris significantes. Tale autem quiddam dicit :
Apprehendit quidem vos dolores mæstitudinis,
sed dolor ille causa efficitur partus. Interea con-
firmat et sermonem de resurrectione, et ostendit
mori simile esse ei qui a vulva in lucem prodit. Ne
enim admiremini quod per tantam tristitiam in-
gressuri sitis in gaudium, qua et mater per mæ-
rorem in partu ad hoc venit, ut sit mater. Insinua-
tur autem hoc loco et mysticum quiddam, quod
ipse solverit dolores mortis, et novum hominem
nasci fecerit, posthac non corrumpendum, neque
mortalem, qui est ipse Dominus. Vide enim quo-
modo non dixerit quod posthac non recordetur
anxietatis quia natus est ei puellus : sed, « Quia natus
est homo in mundum. » Hoc enim non frustra ita
dixit, sed volens cum emphasi et tacite insinuare
quod ipse sit ille natus homo, non parturienti
ipsum inferno, sed mundo : nobis enim ex resur-
rectione natus est novus homo, et incorruptibilis
Jesus Dominus noster. Igitur exemplum mulieris
parientis non per omnia quæras adaptare his quæ
circa Jesum acciderint ; sed tantum ut ostendatur
quod temporalis sit dolor, et magnum lucrum do-

loris et quod resurrectionis partus sit ad vitam et regenerationem, alia autem omnia ad exemplum non alludunt, et merito. Parabola enim si per omnia servetur, non est parabola, sed illud ipsum quod per parabolam signatur. Et hoc loco intelligimus per dolorem parientis, tristitiam apostolorum : et per gaudium, consolationem resurrectionis ; et iterum per solutionem dolorum parientis, inferni destructionem ; et per nativitatem, resurrectionem Primogeniti ex mortuis. Porro non ultra signatur infernus per matrem. Non enim gavisus est infernus, sed apostoli gavisus sunt gaudio quod nullus abstulit ab eis. Tunc enim gaudebant, quando pro nomine Domini aspergebantur conviciis⁷². Insuper dicendo, « Gaudium vestrum nemo tollit a vobis, » ostendit quod ultra non moriatur, sed perpetuo vivens, illis incorruptibilis gaudii, sit auctor futurus. ὁμῶν οὐδεὶς ἀφραὶ, » δεικνυσιν, ὅτι οὐκ ἔτι θανεῖται, ἔσται.

Vers. 23, 24. « Et in illo die me non rogabitis quidquam. Amen, amen dico vobis : Quæcunque petieritis Patrem sub nomine meo, dabit vobis. Hactenus non petistis quidquam sub nomine meo. Petite et accipietis, ut gaudium vestrum sit perfectum. » Quando resurgam, tunc veniet super vos Paracletus, et inducet vos in omnem veritatem : « Meque non rogabitis » quidquam tale, quale prius, « Quo vadis ? » et, « Ostende nobis Patrem. » Omnia enim scietis in Spiritu. Vel « rogabitis, » hoc est, obsecrabitis, orabit. Cum igitur a mortuis resurrexero, mittam vobis Paracletum : tunc « non me rogabitis, » hoc est, petetis, ita ut sim vester mediator, sed **724** sufficit vobis nomen meum ut a Patre accipiat petitiones. Ostendit igitur hoc loco nominis sui virtutem ; siquidem cum neque videtur, neque obsecratur, sed cum nominatur solum, talia facit. « Hucusque, inquit, non petistis quidquam sub nomine meo. » Ex hoc autem tempore « petite, et » omnino « recipietis : » et ita expedit vobis ut ego moriar : siquidem apud Patrem majorem quam nunc fiduciam inventuri estis. Non enim quod separor a vobis, existimate vos a me relictos, sed nomen meum majorem vobis fiduciam dabit, et gaudium vestrum tunc erit plenissimum, cum accipietis omnes petitiones. Considera autem quod ille sumit, qui sub nomine Christi petit. Nullus igitur ex his qui mundana petunt ac animabus damnosa, in nomine Christi petit ; ideo neque accipit. Nomen enim Christi divinum est ac salutare. Quando autem quis petit quæ ad perditionem animæ pertinent, quomodo dicemus illum in salutari nomine petere ?

Vers. 25- 28. « Hæc per paræmias locutus sum vobis : veniet tempus cum jam non per proverbialia loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis ; in illo die in nomine meo petetis ; et non dico vobis quod ego rogaturus sim Patrem pro vobis :

Α συμβεβηκόσιν, ἀλλ' ἡ μόνον εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι πρόσκαιρο; ἢ λύπη, καὶ ὅτι μέγα τῶν ὀδίνων τὸ κέρδος, καὶ ὅτι πρὸς ζωὴν καὶ καλιγγενεσίαν ὁ τῆς ἀναστάσεως τοκετός. Τὰ δ' ἄλλα πάντα τοῦ παραδείγματος ἀπέδουσι· καὶ εἰκότως. Παραβολὴ γάρ ἐστιν· ἡ δὲ παραβολή, ἐάν διὰ πάντων σώζῃται, οὐκ ἐστὶ παραβολή, ἀλλ' αὐτὸ ἐκεῖνο, δι' ὃ ἡ παραβολή. Καὶ ἐνταῦθα οὖν τὰς ὀδίννας λαμβάνομεν εἰς τὴν λύπην τῶν ἀποστόλων, καὶ τὴν χαρὰν εἰς τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν παραμυθίαν· καὶ πάλιν τὴν τῶν ὀδίνων λύσιν, εἰς τὴν τοῦ ἔθου κατάλυσιν, καὶ τὴν γέννησιν εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Πρωτοτόκου ἐκ νεκρῶν· οὐκ ἔτι μέντοι τὸν ἔθον εἰς τὴν μητέρα. Οὐ γὰρ ἐχάρη ὁ ἔθου, ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι ἐχάρησαν, καὶ χαρὰν, ἣν οὐδεὶς ἤρεν ἀπ' αὐτῶν. Ὅτε γὰρ ὑβρίζοντο, τότε ἔχαιρον, ὅτε ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἠτιμάζοντο. Ἄμα δὲ καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι « Τὴν χαρὰν ἔσται, ἀλλ' ἀεὶ ζῶν, ἀκταλύτου χαρᾶς αὐτοῖς πρόξενος

« Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν. Ἄμην, ἀμην λέγω ὑμῖν, ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν Πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δώσει ὑμῖν. Ἔως ἄρτι οὐκ ἠτήσαθε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου. Αἰτεῖτε, καὶ λήψετε, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ἢ πεπληρωμένη. » Ὅτε, φησὶν, ἀναστήσομαι, τότε ἐπιφουήσαντος ὑμῖν πάντως τοῦ Παρακλήτου, καὶ ὀδηγήσαντος εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, « ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν, » τοιοῦτον οἶον καὶ πρώην· « Ποῦ ὑπάγετε ; » καὶ, « Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα. » Πάντα γὰρ γνώσεσθε ἐν Πνεύματι, ἥτοι « ἐρωτήσετε, » ἀντὶ τοῦ, παρακαλεῖσθε, ἀξιώσατε. Ὅτε τοίνυν ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, πέμψω ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τότε « οὐκ ἔτι ἐμὲ ἐρωτήσετε, » τουτέστιν, αἰτήσεσθε, ὥστε μεσίτην ἐμὲ γενέσθαι, ἀλλὰ ἀρκέσει ὑμῖν τὸ ὄνομά μου εἰς τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβεῖν τὰ αἰτήματα. Δείκνυσιν οὖν ἐνταῦθα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τὴν δύναμιν, εἰ γε μηδὲ παρακαλούμενος, ἀλλ' ὀνομαζόμενος μόνον, τοιαῦτα ποιεῖ. « Ἔως ἄρτι, φησὶν, οὐκ ἠτήσαθε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου· » ἀπὸ τοῦ νῦν δὲ « αἰτεῖτε, καὶ » πάντως « λήψετε. » Ὅστε συμφέρει τὸ ἀποθανεῖν με, εἰ γε μέλλετε ἀπὸ τοῦ νῦν παρρησίας μεζονος τυχεῖν παρὰ τῷ Πατρὶ μου. Μὴ γὰρ ἐπειδὴ χωρίζομαι ὑμῶν, νομίζετε ἐγκαταλειφθῆναι παρ' ἐμοῦ, ἀλλὰ τὸ ὄνομά μου μεζίζω ὑμῖν παρρησίαν δώσει, καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν τότε ἔσται πληρεστάτη, λαμβανόντων πάντα τὰ αἰτήματα. Σκόπει δὲ, ὅτι ἐκεῖνος λαμβάνει, ὃ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ αἰτῶν. Οὐδεὶς οὖν τῶν κοσμικῶν αἰτούντων καὶ ψυχοβλαβῆ, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ αἰτεῖ, διὸ οὐδὲ λαμβάνει. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, θεῖον καὶ σωτήριον· ὅταν δὲ τις τὰ πρὸς ἀπώλειαν ψυχῆς φέροντα αἰτεῖ, πῶς ἐροῦμεν τοῦτον ἐν τῷ σωτηρίῳ ὀνόματι αἰτεῖν ;

« Ταῦτα ἐν παροιμαῖς λελάληκα ὑμῖν· ἀλλ' ἐρχεται ὥρα, ὅτε οὐκ ἔτι ἐν παροιμαῖς λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ παρρησίᾳ περὶ τοῦ Πατρὸς ἀγγελοῦ ὑμῖν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐν τῷ ὀνόματί μου αἰτήσεσθε· καὶ οὐ λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα περὶ

⁷² Act. v, 41.

ὁμῶν· αὐτὸς γὰρ ὁ Πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς, ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε, καὶ πεπιστεύκατε, ὅτι ἐγὼ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον. Ἐξῆλθον παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἔληλυθα εἰς τὸν κόσμον· πάλιν ἀφίημι τὸν κόσμον, καὶ πορεύομαι πρὸς τὴν Πατέρα. » Παροιμία ἐστὶ λόγος, πλαγίως, καὶ ἐπιεκχυμένως, καὶ τὸ ὄλον παραβολικῶς ὑποκειμένον τι δεικνύων. Ἐταί τοίνυν ὁ Κύριος· πλὴν αὐτοῖς ἐπιεκχυμένως εἶπε, καὶ παραβολικῶν δὲ ἦν τὸ περὶ τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ τοκετοῦ, φησί· « Ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν, ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὐκ ἔτι ἐν παροιμίαις, ἀλλὰ παρήσεια περὶ τοῦ Πατρὸς ἀναγγελῶ ὑμῖν. » Μετὰ γὰρ τὴν ἀνάστασιν παραστήσας ἑαυτὸν ζῶντα, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ἐλάλει αὐτοῖς τὰ περὶ τοῦ Πατρὸς τὰ μυστικώτερα καὶ ἀκριβέστερα. Πρῶτερον γὰρ οὕτως ἐνόμιζον αὐτοῦ Πατέρα εἶναι τὸν Θεόν, ὡς καὶ ἡμῶν ἐστὶ, χάριτι. Πάλιν δὲ θάρρος αὐτοῖς διδοῦς, ὅτι λήφονται ἐν τοῖς πειρασμοῖς βοήθειαν ἀνωθεν, « Ἐν τῷ ὄνοματί μου, φησὶν, αἰτήσασθε [f. αἰτήσασθε], » καὶ τοσοῦτον ὑμῖν διαβεβαιουῖμαι φίλον εἶναι τὸν Πατέρα, ὥστε οὐδὲ τῆς μεσιτείας λοιπῶν ἔμοῦ χρῆζετε. « Αὐτὸς γὰρ » ἔκεινος· « φιλεῖ ὑμᾶς. » Εἶτα ἵνα μὴ ἀποπηδήσωσι τοῦ Χριστοῦ, ὡς οὐκ ἔτι αὐτοῦ χρῆζοντες, ἀλλὰ τῷ Πατρὶ ἀμέσως ἀγαπώμενοι, φησί· « Διὰ τοῦτο φιλεῖ ὑμᾶς ὁ Πατὴρ, διότι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε. » Ὅτε οὖν ἐκπέσοιτε τῆς ἐμῆς φιλίας, αὐτίκα καὶ τοῦ Πατρὸς ἐκπεσεῖσθε. Ἐπεὶ δὲ διαφερόντως αὐτοὺς παρεμυθεῖτο, τὸ ἀκούειν ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ πάλιν πρὸς Θεὸν ὑπάγει, διὰ τοῦτο συνεχῶς αὐτὸ στρέφει. Ὅθεν καὶ αὐτοὶ ἐκ τοῦ ταῦτα ἀκούειν ὠφελήοντες, καὶ ἀνα-

A ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, et credidistis quod a Deo exiverim. Exivi a Patre, et veni in mundum : iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem. » Parœmia est sermo oblique et occulte ac per parabolas totum argumentum ostendens. Quia igitur Dominus multa eis occulte dixerat, et parabolam narrarat de muliere ac partu, dicit : « Hæc per parœmias nunc locutus sum vobis, sed venit hora, quando non ultra in parabolis loquar, sed libere de Patre annuntiabo vobis. » Post resurrectionem enim, cum se exhibuisset vivum per quadraginta dies, loquebatur eis de Patre magis mystica et manifestiora⁷⁴. Prius enim sic putabant ejus esse Patrem Deum, sicut et noster est, gratia. Iterum autem dat eis fiduciam, quod habituri sint in tentationibus supernum adjutorium. « Sub nomine meo, inquit, petetis : » et in tantum vobis conservabo amicum Patrem, ut posthac neque me opus habeatis intercessore : « nam ipsemet Pater vos amat. » Insuper ut non resiliant a Christo, quasi ipso non habeant opus, sed a Patre absque mediatore diligantur, dicit : « Propterea amat vos Pater, eo quod me dilexistis. » Quando igitur excideritis a mea amicitia, tunc et a Patris amicitia exciditis. Et quia multum eos consolatus fuit, quia audiebant eum a Patre exivisse, et iterum ad Patrem ire, propterea continuo hoc versat : unde et illi audiendo hæc, utilitate percepta respirantes aliquantulum, quid aiunt ?

αὐτοὶ ἐκ τοῦ ταῦτα ἀκούειν ὠφελήοντες, καὶ ἀνα-

« Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· Ἴδε νῦν, παρήσεια λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις· νῦν οἶδαμεν, ὅτι οἶδας πάντα, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχεις ἵνα τίς σε ἑρωτᾷ. Ἐν τούτῳ πιστεύομεν, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθες. Ἄπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἄρτι πιστεύετε. Ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐλήλυθεν, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐμὲ μόνον ἀφήτε· καὶ οὐκ εἰμι μόνος, ὅτι ὁ Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστίν. » Ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ, ὅτι φίλος ἔσται αὐτοῖς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, καὶ ὅτι οὐ δέονται τῆς αὐτοῦ μεσιτείας, ὡς τῷ Πατρὶ ὠκειωμένοι, καὶ ὅτι ἐξῆλθε παρὰ τοῦ Θεοῦ, φασίν, ὅτι « Νῦν οἶδαμεν, ὅτι οἶδας πάντα, » τουτέστι, Γινώσκεις τὰ σκανθαλλίζοντα τὴν ἐκάστου καρδίαν, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχεις, ἵνα πρὸς τινῶν μεθάνης αὐτά. Καὶ ἐν τούτῳ πιστεύομεν, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθες. » Θεοῦ γὰρ, τὸ εἶδέναι τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας. Σκόπει δὲ, πῶς ἀτελεῖς ἦσαν λέγοντες τὸ, « Νῦν οἶδαμεν. » Οἱ γὰρ τοσοῦτων ἀκούσαντες διδασκαλιῶν, « Νῦν οἶδαμεν, » φασίν. Ὁ δὲ Χριστὸς δεικνύων αὐτοῖς, ὅτι ἀτελεῖς εἰσιν ἔτι, καὶ οὕτω οὐδὲν μέγα περὶ αὐτοῦ ἐνενόησαν, ἀλλὰ κάτω καὶ περὶ τὴν γῆν ἔτι στρέφονται, φησίν· « Ἄρτι πιστεύετε. » Ὅσπερ γὰρ ἐπιμέμφεται αὐτοῖς καὶ προσονειδίζει τὴν βριδλήτητα τῆς πίστεως. Ἴνα [ὅτ] μὴ δόξωσι χαρίζεσθαι αὐτῷ, τοιούτῳ περὶ αὐτοῦ ἐννοοῦντες, φησίν· « Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος. » Ὑμεῖς γὰρ,

C VERS. 29-32. « Dicunt ei discipuli ejus : Ecce nunc aperte loqueris, nec proverbium ullum dicis.

725 nunc scimus quod scis omnia, nec opus est tibi ut quis te interroget. Per hoc credimus quod a Deo existis. Respondit eis Jesus : Nunc creditis ! Ecce instat tempus, et jam venit, ut dispergamini unusquisque in sua, neque solum relinquatis : et tamen non sum solus, quia Pater mecum est. » Cum audissent discipuli amicum illis futurum Deum et Patrem, neque indigere se illius intercessione, uti maxime familiares Patri, exiisseque illum a Deo, dicunt : « Nunc scimus quod scis omnia, » hoc est, cognoscis quæ unuscujusque cor offendunt, et « non opus habes » ut ab aliquo discas ea, « et in hoc credimus quod a Deo exieris⁷⁵ : » Dei enim est scire occulta cordis⁷⁶.

D Vide autem quomodo imperfecti fuerint dicentes, « Nunc scimus : » qui enim tantas audierant doctrinas, dicunt, « Nunc scimus. » Christus autem ostendens eis quod imperfecti sint, et quod nondum quidquam magni de se intellexerint, sed deorsum et in terrenis versentur, inquit : « Nunc creditis ! » Quodammodo impropere eis tarditatem fidei illorum. Ut autem ne videantur gratificari ipsi talia de ipso sentientes, inquit : « Venit hora ut dispergamini unusquisque. » Vos enim, inquit, videmini de me magnum quid-

⁷⁴ Act. 1, 3. ⁷⁵ Joan. xvi, 30. ⁷⁶ Psal. xliiii, 22.

dam sentire : ego autem dico vobis, quod usque adeo imperfecti estis, ut me inimicis derelicturi sitis, et invasura est vos formido, et ita neque junctim secedetis, sed separatim dispergemini, et unusquisque sibiipsi de salute et profugio prospiciet. Verum ego propterea non habebō pejus : « Non enim solus sum, » sed habeo et Patrem mecum : atque ita neque per impotentiam p̄tior, sed voluntarium me permitto crucifixoribus. Cum igitur audieris clamantem, « Ut quid me dereliquisti ? » ne sic simpliciter intellige, quod derelictus sit Salvator a Patre : alioqui quomodo hoc loco testaretur, « Pater mecum est ? » sed intellige ut ab humana natura dictum, derelicta propter peccatum et abjecta, in Christo antem conciliata, et assumpta per Patrem.

VERS. 32. « Hæc autem locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis ; In mundo afflictionem habebitis, sed confidite, ego vici mundum. » — « Hæc, inquit, locutus sum vobis, » ut ne^e ejiciatis me ex mente vestra, neque commoveamini et turbemini a stabili erga me charitate, sed « pacem habeatis in me, hoc est, Maneatis infracti, recipientes ut certa quæcunque dixi vobis. Audiat autem et Arius, quia hæc omnia quæ humilia et indigna videntur gloria Filii, propter auditores dicta sunt, non ut nos utamur his pro dogmatibus. Dicta enim sunt apostolis in consolationem, et demonstrant amorem quem erga illos gerebat. « In mundo afflictionem habebitis. » Non enim per prædicta tantum vos tentari permittam, inquit, sed quandiu fueritis in mundo, afflictionem habebitis : » non nunc tantum, quando trador, sed et postea ; sed resistite turbationi, et **726** « confidite, quia ego vici mundum ; » ego autem cum vicerim, non oportebit vos discipulos animum despondere, sed contemnere eum ut victum. Quomodo autem vicit mundum ? Quia devicit principem affectionum mundi ; sed hoc et ex posterioribus manifestum. Omnia enim ei subjecta sunt et cesserunt. Sicut igitur Adam victo, omnis natura condemnata est ; ita ubi Christus vicit, in omnem naturam victoria transiit, et virtus nostræ in Christo Jesu gratiam assecuta est calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem potestatem inimici. Per hominem enim intravit mors, et per hominem vita⁷⁸, et imperium contra diabolum. Nam si nudus Deus vicisset, nihil spectasset ad nos.

CAPUT XVII.

Oratio Jesu pro datis sibi a Patre discipulis.

VERS. 1-3. « Hæc locutus est Jesus, et sublatis oculis in cælum, dixit : Pater, venit hora, glorifica Filium tuum, ut et Filius tuus glorificet te : sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Hæc est

Α φησι, δοκεῖτε μέγα τι περὶ ἐμοῦ φαντασθῆναι· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι τοσοῦτόν ἐστε ἀτελεῖς, ὥστε ἐγκαταλιπεῖν με μέλλετε τοῖς ἐχθροῖς· καὶ τοσαύτη δαιλία ὑμῶν κατακρατῆσει, ὥστε οὐδὲ μετ' ἀλλήλων συνήσεσθε ἀναχωρῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ἀλλήλων διασκορπισθήσεσθε, καὶ ἕκαστος καταφυγὴν καὶ σωτηρίαν ἐαυτῷ πορίσεται. Ἄλλ' οὐδὲν ἐκ τούτου δεῖνόν πεῖσομαι· Ὁὐ γὰρ μόνος εἰμί, ἀλλ' ἔχω καὶ τὸν Πατέρα μετ' ἐμοῦ. Ὡστε οὐ δι' ἀδυναμίην πάσχω, ἀλλ' ἐκὼν παραχωρῶ τοῖς σταυρωταῖς. Ὅταν οὖν ἀκούσῃς τὸ, « Ἰνα εἶ με ἐγκατέλιπες ; » μὴ οὕτως ἀπλῶς νόει, ὅτι ἐγκατελείφθη ὁ Σωτὴρ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς (πῶς γὰρ ἐνταῦθα μαρτυρεῖ, ὅτι « Ὁ Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστι ; »), ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως βῆθῆναι νόει τούτου, τῆς ἐγκαταλειφθείσης διὰ τὰς ἀμαρτίας, καὶ ἀποβίφεισης, ἐν Χριστῷ δὲ καταλλαγείσης, καὶ προσληφθείσης τῷ Πατρὶ.

« Ταῦτα ἐλάληκα ὑμῖν, ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε. Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε, ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. » — « Ταῦτα, φησὶν, ἐλάλησα ὑμῖν, » ἵνα μὴ ἐκβάλῃτε με ἐκ τῆς διανοίας ὑμῶν, μὴδὲ διαταλευθῆτε, καὶ παραχθῆτε ἀπὸ τῆς ἐν τῇ ἐμῇ ἀγάπῃ σταθερότητος, ἀλλ' εἰρηνεύητε ἐν ἐμοί· τούτέστι, Μένητε ἀκλόνητοι, παραδεχόμενοι ὡς πιστά, ὅσα εἶπον ὑμῖν. Ἀκουέτω δὲ καὶ Ἄρειος, ὅτι ταῦτα πάντα τὰ ταπεινὰ, καὶ ἀνάξια δοκοῦντα τῆς τοῦ Υἱοῦ δόξης, διὰ τοὺς ἀκροατὰς εἰρηται, οὐχ ἵνα ἡμεῖς πρὸς τὰ δόγματα τοῦτοις χρώμεθα. Ἐλέχθησαν γὰρ τοῖς ἀποστόλοις πρὸς παρρηγορίαν, ὡς ἐνδεικτικὰ τῆς αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς ἀγάπης. « Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε. » Οὐ μέχρι τῶν βῆθῆτων, φησὶ, δεσπῶν στήσω ὑμῖν τοὺς πειρασμούς, ἀλλ' ἕως ἂν ἦτε ἐν τῷ κόσμῳ, « θλίψιν ἔξετε, » οὐ νῦν, ὅτε παραδίδομαι, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα· ἀλλ' ἀντίστητε τῷ λογισμῷ· « θαρσεῖτε γὰρ, ὅτι ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον· » ἐμοῦ δὲ νικήσαντος, οὐ δεῖ τοὺς μαθητὰς ὑμᾶς ἀλύειν, ἀλλὰ καταφρονεῖν αὐτοῦ ὡς νενικημένου. Πῶς δὲ νενίκηκε τὸν κόσμον ; Τὸν ἀρχοντα τῶν τοῦ κόσμου παθῶν καταπαλάσας. Ἄλλὰ μὴν καὶ ἀπὸ τῶν μετὰ ταῦτα δήλων. Πάντα γὰρ αὐτῷ ὑπετάγησαν, καὶ παρεχώρησαν. Ὡσπερ οὖν τοῦ Ἀδάμ ἡττηθέντος, πᾶσα ἡ φύσις κατεκρέθη· οὕτω τοῦ Χριστοῦ νικήσαντος, εἰς πᾶσαν τὴν φύσιν ἡ νίκη διάβέθηκεν, καὶ δύναμις ἡμῶν ἐχαρίσθη ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, πατεῖν ἐπάνω **D** βρωσῶν καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Δι' ἀνθρώπου γὰρ εἰσῆλθεν ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ ζωὴ, καὶ τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου κράτος. Εἰ γὰρ ψιλὸς Θεὸς ἐνίκησεν, οὐδὲν ἂν ἦν πρὸς ἡμᾶς.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ τῆς προσευχῆς τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ὑπὲρ τῶν δεδομένων ἐαυτῷ μαθητῶν.

« Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπήρε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ εἶπε· Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ ὁ Υἱός σου δοξάσῃ σε, καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός· ἵνα πᾶν ὃ δέλωκας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν

⁷⁷ Matth. xxvii, 46. ⁷⁸ I Cor. xv, 21.

αἰώνιον. Ἀυτὴ δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσι
 αὐτὸν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέπειλας Ἰη-
 σοῦν Χριστόν. » Εἰπὼν τοῖς μαθηταῖς, ὅτι « Ὁλίψιν
 ἔχετε, » καὶ παραινέσας αὐτοῖς θαρσεῖν, ἀνίστησι
 πάλιν διὰ τῆς εὐχῆς, παιδεύων ἡμᾶς ἐν τοῖς πει-
 ρασμοῖς, πάντα ἀριέντας, ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύ-
 γειν. Ἄλλως τε· Οὐδὲ εὐχὴ τὸ πρᾶγμα ἐστίν, ἀλλὰ
 διάλεξις πρὸς τὸν Πατέρα. Εἰ δὲ ἀλλοχοῦ εὐχεται,
 καὶ ἐπὶ γόνατα κάμπτεται, μὴ θαυμάσης. Ἦλθε γὰρ
 ὁ Χριστὸς μὴ μόνον ἑαυτὸν φανερώσων, ἀλλὰ καὶ
 ἀρετὴν πᾶσαν παιδεύσων· τὸν δὲ παιδεύοντα, οὐ διὰ
 ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων παιδεύειν
 χρῆ. Δεῖξαι ὅτι θέλων, ὅτι οὐκ ἔκων, ἀλλ' ἔκων ἐπὶ
 τὸ πάθος ἔρχεται, φησὶ· « Πάτερ, ἐλῆλυθεν ἡ ὥρα. »
 Ἰσοῦ γὰρ ὡς ἀσπαστὸν τοῦτο ποθεῖ, καὶ δόξαν τὸ
 πρᾶγμα καλεῖ, οὐκ οἰκεῖαν μόνην, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πα-
 τρός· ὃ καὶ γέγονεν. (Ὁ γὰρ ὁ Υἱὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ
 ὁ Πατὴρ ἐδοξάσθη. Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ σταυροῦ οὐδὲ
 Ἰουδαῖοι αὐτὸν ᾔδασαν (« Ἰσραὴλ γὰρ με οὐκ ἔγνω, »
 φησὶ)· μετὰ δὲ τὸν σταυρὸν ἡ οἰκουμένη πᾶσα αὐτῷ
 προσέδραμα. Δείκνυσσι δὲ τίς ἐστὶν ἡ δόξα αὐτοῦ τε
 καὶ τοῦ Πατρός. Τὸ πιστεῦσαι, φησὶ, πᾶσαν σάρκα,
 καὶ εὐεργετηθῆναι, τοῦτό ἐστι δόξα Θεοῦ. Οὐ γὰρ
 εἰς Ἰουδαίους μόνους ἡ χάρις συσταλήσεται, ἀλλ' εἰς
 τὴν οἰκουμένην ἐκταθήσεται. Εἶπε δὲ τοῦτο, ὅτι
 ἐμελλε πέμπειν αὐτοὺς εἰς τὰ ἔθνη. Ἰν' οὖν μὴ νο-
 μίσωσι καινοτομίαν εἶναι τοῦτο, καὶ ἀδούλητον τῷ
 Πατρὶ, δείκνυσιν, ὅτι ὑπὸ τοῦ Πατρός· δέδοται αὐτῷ
 κατὰ πάσης σαρκὸς ἐξουσία. Πρὸ τούτου δὲ ἔλεγεν
 αὐτοῖς· « Εἰς ὅδον ἔθνων μὴ ἀπέλιθτε. » Τί δὲ ἐστὶ
 τὸ, « Πάσης σαρκός; » οὐ γὰρ δὴ πάντες ἐπίστευ-
 σαν. Καὶ μὴν ὁ Χριστὸς, τὸ ἑαυτοῦ μέρος, ἐσπούδαζε
 πάντας εἰς πίστιν ὑπαγαγέσθαι· εἰ δὲ μὴ προσέσχον
 ἐκεῖνοι, οὐ τοῦ διδάσκοντος τὸ ἔγκλημα, ἀλλὰ τῶν μὴ
 δεχομένων. Ὅταν δὲ ἀκούσης τὸ, « Δέδωκας, » καὶ,
 « Ἐλαβον, » καὶ τὰ τοιαῦτα, συγκαταβατικῶς εἰρη-
 σθαί νοεῖ, ὡς μυριάκις εἰπομεν. Φυλάττων γὰρ ἀεὶ
 τὸ αὐτὸς τι περὶ αὐτοῦ λέγειν μέγα, συγκαταβαίνει
 τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἀκροατῶν· καὶ ἐπειδὴ ἐσκανδαλί-
 ζοντο, μεγάλα περὶ αὐτοῦ ἀκούοντες, τὰ τέως αὐτοῖς
 χωρητὰ φθέγγεται· ὡσερ καὶ ἡμεῖς, τοῖς παιδίοις
 διαλεγόμενοι, καὶ τὸν ἄρτον οὕτως ὀνομάζομεν ὡς
 ἐκεῖνα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἀπλῶς τ' ἄλλα πάντα. Ἐπεὶ
 ὅταν ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τοῦ Κυρίου λέγη, ἄκουσον
 τί φησὶ· « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο » καὶ, « Ὅσοι
 ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ
 γενέσθαι. » Ὅ ἐτέροις διδοῦς, πῶς αὐτὸς ταύτην οὐκ
 εἶχεν, ἀλλ' ἐλάβανε παρὰ τοῦ Πατρός; Ἐπειτα καὶ
 ἐνταῦθα ἐν τοῖς δοκοῦσι τούτοις ταπεινοῖς ῥήμασι,
 παραπέλεκται τι καὶ ὑψηλόν. « Ἴνα γὰρ, φησὶ,
 πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ, » τοῦτο τῆς συγκαταβάσεως·
 « δώση αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον, » τοῦτο τῆς ἐξουσίας
 τοῦ Μονογενοῦ· καὶ τῆς θεότητος. Θεοῦ γὰρ, τὸ δι-
 δόναι ζωὴν, καὶ ταύτην αἰώνιον. « Μόνον δὲ ἀληθινὸν
 Θεόν » εἶπε τὸν Πατέρα, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν
 ψευδωνύμων παρ' Ἑλληνισθεῶν, οὐ γὰρ δὴ χωρίζων
 ἑαυτὸν τοῦ Πατρός, ἄπαγε! Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Υἱὸς

autem vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum
 verum, et quem misisti Jesum Christum. » Cum
 dixisset discipulis, « Afflictionem habebitis, » et
 ad fiduciam exhortatus esset : iterum eos erigit
 per preces, erudiens nos in tentationibus, relictis
 omnibus, ad Deum confugere debere. Et aliter :
 Non hic oratio est, sed colloquium cum Patre.
 Quod autem alio loco orat, et genua flectit, ne
 mireris. Venit enim Christus non solum seipsum
 manifestaturus, sed omnem virtutem docturus; do-
 centem autem, non tantum verbis, sed et operibus
 docere oportet. Ostendere autem volens quod non
 invitus, sed sua sponte ad Passionem accederet, di-
 cit : « Pater, venit hora. » Ecce enim ut optabile
 hoc desiderat, et gloriam vocat, non suam tantum,
 sed et Patris : quod et factum est. Non enim Filius
 solus, sed et Pater glorificatus est. Nam ante cru-
 cem quidem neque Judæi ipsum sciverunt : « Israel
 enim me non cognovit », inquit : post crucem
 autem totus orbis ad eum confluit. Ostendit autem
 quæ sit gloria ejus et Patris : Credere, inquit, om-
 nem carnem, et beneficia experiri, gloria Dei est.
 Non enim ad Judæos solos gratia contrahitur, sed
 in totum orbem extenditur. Dixit autem hoc, quo-
 niam missurus erat illos in gentes. Ut igitur re-
 putent novitatem esse, et præter voluntatem Patris,
 indicat a Patre sibi datam potestatem omnis car-
 nis. Nam ante dicebat eis : « In viam gentium ne
 abieritis ». Quid 727 autem est, « Omnis car-
 nis ? » nam non omnes crediderunt. Et sane Chris-
 tus, quantum ad se attinebat, omnes ad fidem ad-
 ducere curabat : quod autem illi non attenderunt,
 non docentis, sed non suscipientium crimen est.
 Quando autem audieris, « Dedisti, » et « Accepi, » et
 similia, intellige ea dicta esse ad auditorum captum,
 sicut sæpe diximus. Semper enim cavet ne de seipso
 magna dicat, et se attemperat infirmitati auditō-
 rum. Et quia offendebantur magna de eo audientes,
 loquitur de his quorum capaces sunt : sicut et nos
 sæpe cum pueris loquimur, et panem ita nomina-
 mus ut illi, et aquam, et in summa omnia. Nam
 quando evangelista de Domino dicit, audi quæ
 dicat : « Omnia per ipsum facta sunt » : et, « Quo-
 quot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei
 fieri ». Qui aliis dat, quomodo ipse potestatem non
 habet, sed accipit a Patre ? Insuper et hic in his ver-
 bis quæ videntur humilia, asseritur sublime quid-
 dam. Nam, ut dicit, « Omne quod dedisti ei, » hoc
 per condescensionem est dictum : « Dei eis vitam
 æternam, » hoc potestatem indicat Unigeniti et
 deitatis. Dei enim est dare vitam, eamque æternam.
 « Solum autem verum Deum » dixit Patrem, oppo-
 nendo eum mendacibus, qui apud gentiles erant,
 diis. Non enim seipsum a Patre separat. Absit !
 Nam cum sit verus Filius, non erit mendax Deus,
 sed verus : sicut hic evangelista de Domino in
 Epistola sua catholica inquit, « Jesus Christus,
 hic est verus Deus, et vita æterna ». Si autem ur-

⁷² Isa. i, 3. ⁷³ Matth. x, 5. ⁷⁴ Joan. i, 3. ⁷⁵ Ibid. 12. ⁷⁶ I Joan. v. 20.

geant hæretici falsum esse Deum ipsum Filium, quia Pater solus dictus sit verus Deus, discant quod hic de Filio evangelista dicat : « Erat lux vera ²¹. » Igitur secundum eos Pater est lux falsa ; sed absit : et ita quando verum Deum dicit Patrem, falsis diis gentilium opponitur : sicut et hoc, « Gloriam quæ a solo Deo est non quæritis. » Hæc enim in sensu hæreticorum intelligere, nempe quod, cum Deus solus dictus sit Pater, minime Deus sit Filius, illud omnino fuerit absurdum.

τὸν Πατέρα, πρὸς τοὺς ψευθεῖς θεοὺς παρ' Ἑλλήσι « τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητεῖτε. » ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς δὲ οὐδὲ ἄλλω ἐστὶ Θεὸς, ὅπως ἀνόητα

VERB. 4-6. « Ego te glorificavi super terram. » Opus consummavi quod dedisti mihi ut facerem : et nunc glorifica me, Pater, apud te ipsum gloria quam habui priusquam hic mundus esset apud te. Manifestavi nomen tuum hominibus. » Disco hoc loco quomodo glorificet Pater Filium, utique sicut et Filius Patrem : « Ego te, inquit, glorificavi super terram. » Merito addidit, « super terram. » In œtulis enim glorificatus erat, et ab angelis adorabatur ; terra autem ignorabat eum. Igitur quia Filius annuntiavit eum omnibus, ideo dicit : « Glorificavi te super terram » omnem, notitia Dei disseminata, et perfecto opere « quod dedisti mihi. » Hoc enim opus est incarnationis Unigeniti, sanctificare naturam nostram, et prosternere rectorem mundi, qui se prius Deum faciebat, et inserere creaturæ **728** notitiam Dei. Quomodo autem consummavit hoc, cum nondum inceperit? Quod ad me attinet, inquit, consummavi. Vel quia fecit quod maximum omnium, et radicem bonorum omnium nobis substravit, dæmone victo, et se objecto voracissimæ bestię morti : radicem hanc necessario secuturi erant et fructus divinæ notitiæ : propter hoc dixit, « Perfeci opus. » Seminavi, inquit, radicem plantavi, fructus autem sequentur. « Glorifica igitur me, Pater, et tu apud te ipsum gloria quam habebam apud te priusquam mundus subsisteret. » Nondum autem glorificata erat carnis natura, neque incorruptibilitate fruebatur, neque regum thronum acceperat : propterea dicit, « Glorifica me : » hoc est, humanam meam naturam, quæ nunc in ignominia, quæque crucifigenda, et subvehe eam in gloriam quam habebam apud te ego Verbum et Filius tuus, « priusquam mundus esset. » Collocavit enim humanam naturam in throno regio, et adoratur nunc ab omni creatura. « Manifestavi nomen tuum hominibus. » Nunc interpretatur quid sit, « Ego glorificavi nomen tuum super terram, » hoc est, Manifestavi nomen tuum. Quomodo igitur Manifestavit Filius? Etenim Isaias quoque dicit : « Jurandum per Deum verum ²². » Sed, quod sæpe diximus, quamvis manifestum fue-

²¹ Joan. 1, 9. ²² Isa. xix, 18.

ἀληθινὸς ὢν, οὐκ ἂν εἴη Θεὸς ψευδῆ, ἀλλ' ἀληθινὸς ὡς περ αὐτὸς οὗτος ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τοῦ Κυρίου ἐν τῇ καθολικῇ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ φησιν, ὅτι « Ἰησοῦς Χριστὸς, οὗτός ἐστιν ἀληθινὸς Θεός, καὶ ζωὴ αἰώνιος. » Εἰ δὲ ἐνίστανται οἱ αἰρετικοὶ, ψευδῆ εἶναι Θεὸν τὸν Υἱὸν, ἐπειδὴ ὁ Πατὴρ εἴρηται μόνος ἀληθινὸς Θεός, μανθανέτωσαν, ὅτι περὶ τοῦ Υἱοῦ φησιν ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστὴς οὕτως, ὅτι « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. » Ἄρα γοῦν κατ' αὐτοὺς ὁ Πατὴρ ψευδὴς ἐστὶ φῶς· ἀλλ' ἄπαγε ! Ὅστε καὶ ὅταν ἀληθινὸν Θεὸν λέγῃ τοῦτον ἀντιδιαστέλλον λέγει· ὡς περ οὖν καὶ τὸ, Ὅς γὰρ οἱ αἰρετικοὶ νοοῦσι λοιπὸν, ἐπεὶ μόνος Θεός ταῦτα (37).

« Ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς » τὸ ἔργον ἐτελείωσα δὲ δέδωκάς μοι ἵνα ποιῆσω, Καὶ νῦν δόξασόν με σὺ, Πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί. Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις. » Μάνθανε ἐντεῦθεν, πῶς δοξάζει ὁ Πατήρ τὸν Υἱόν· πάντως γὰρ, ὁπως, ὡς καὶ ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα. « Ἐγὼ σε, φησιν, ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς. » Εἰκότως προσέθηκα τὸ, « Ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἐν οὐρανοῖς γὰρ δεδοξασμένος ἦν, ὑπὲρ τῶν ἀγγέλων προσκυνούμενος· ἡ δὲ γῆ ἠγνόει αὐτόν. Ἐπεὶ οὖν ὁ Υἱὸς αὐτὸν ἀνήγγειλε πᾶσιν, « Ἐδόξασά σε, φησιν, ἐπὶ πάσης τῆς γῆς, » θεογνωσίαν ἐγκατασπεύρας, καὶ τελειώσας « τὸ ἔργον, ὃ δέδωκάς μοι. » Τοῦτο γὰρ τὸ ἔργον τῆς τοῦ Μονογενοῦς σαρκώσεως, τὸ ἀγιάσαι τὴν φύσιν ἡμῶν, καὶ τὸν πρὶν θεοποιούμενον κοσμοκράτορα καταβαλεῖν, καὶ θεογνωσίαν ἐμφυτεύσαι τῇ κτίσει. Πῶς δὲ ἐτελείωσεν αὐτὸ, καίτοι μηδὲ ἀρξάμενος ; Ὅσον, φησὶ, τὸ εἰς ἐμὲ ἤκον, ἐτελείωσα. Ἦ καὶ ἐπειδὴ τὸ μείζον πάντων ἐποίησε, καὶ τὴν ρίζαν τῶν ἀγαθῶν ἡμῖν κατεβάλετο, τὸν διάβολον νενικηκώς, καὶ ἑαυτὸν τῷ παμφάγῳ θηρίῳ τῷ θανάτῳ ἐπιβρίψας ; τῇ δὲ ρίζῃ ταύτῃ ἐμελλον ἀκολουθήσειν ἐξ ἀνάγκης καὶ οἱ τῆς θεογνωσίας καρποί· διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι « Ἐτελείωσα τὸ ἔργον. » Ἐσπεῖρα, φησὶ, ρίζαν ἐφύτευσα· οἱ καρποὶ ἐφύονται. » Δόξασον οὖν με καὶ σὺ, Πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον παρὰ σοί πρὶν ἢ ὁ κόσμος συσταῖ. » Οὕτω δεδοξαστο τῆς σαρκὸς ἡ φύσις, οὔτε ἀφθαρσία· ἀπολαύσασα, οὔτε τοῦ θρόνου κοινωνήσασα τοῦ βασιλικοῦ· καὶ διὰ τοῦτο οὖν φησὶ· « Δόξασόν με »· τουτέστι, τὴν ἀνθρωπίνην μου φύσιν, ταύτην τὴν νῦν ἀτιμωζομένην, τὴν σταυρωθησομένην, καὶ ἀνάγαγε ταύτην εἰς τὴν δόξαν, « ἣν εἶχον παρὰ σοί, » ἐγὼ ὁ Λόγος καὶ Υἱὸς σου, « πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. » Συνεκάθισε γὰρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν τῷ θρόνῳ τῷ βασιλικῷ, καὶ προσκυνεῖται νῦν ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως. « Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις. » Νῦν ἐρμηνεύει τί ἐστὶ τὸ, « Ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς »· τὸ φανερώσαι σου τὸ ὄνομα. Πῶς οὖν ἐφανέρωσεν ὁ Υἱός ; καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἡσαΐας φησὶ· « Ὁμεισθε Θεὸν τὸν ἀληθινόν. » Ἄλλ' ὃ πολλὰκις εἴπομεν, ὅτι εἰ καὶ δῆλον ἦν, ἀλλ' Ἰουδαίοις μόνοις, καὶ οὐδὲ

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(37) Cod. 52, Ὅντως ἀνόητα ταῦτα παντάπασιν.

τούτους πᾶσι· νῦν δὲ περὶ τῶν ἐθνῶν φησιν, ὅτι φερὸν αὐτοῖς γενήσεται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ ἑδνός ἡδὴ σπέρματα τῆς θεογνωσίας; διὰ τοῦ καταλύσαι τὸν τῆς εἰδωλολατρίας ὑψηγῆτην διάβολον. Ἄλλως τε· Εἰ καὶ ἐγίνωσκον τὸν Θεόν, ἀλλ' οὐχ ὡς Πατέρα ἐγίνωσκον, ὡς δὲ Δημιουργὸν μόνον· ὁ δὲ Υἱὸς αὐτὸν Πατέρα ἐφανέρωσε, καὶ διὰ λόγων, καὶ δι' ἔργων γινώριμον ἑαυτὸν καταστήσας. Ὁ γὰρ Υἱὸς ἑαυτὸν ἀποδείξας Θεοῦ, εὐδῆλον, ὅτι καὶ Πατέρα ἔκεινεν συναπεδείκνυεν.

« Οὐ; δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου, σοὶ ἦσαν· καὶ ἐμοὶ αὐτοῖς δέδωκας, καὶ τὸν λόγον σου τετηρήκασι. Νῦν ἐγνώκαν, ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, παρὰ σοῦ ἐστίν, ὅτι τὰ ῥήματα ἃ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, καὶ αὐτοὶ ἔλαβον, καὶ ἐγνώσαν ἀληθῶς, ὅτι παρὰ σοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἐπίστευσαν, ὅτι σὺ μὲ ἀπέστειλας. » Δύο ταῦτα κατασκευάσαι βούλεται· ἓν μὲν, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐναντίος τῷ Πατρὶ· ἕτερον δὲ, ὅτι βούλημα αὐτοῦ ἐστὶ τὸ πιστεῦσαι αὐτοῖς τῷ Υἱῷ. Διὰ τοῦτό φησιν· « Οὐ; δέδωκάς μοι, σοὶ ἦσαν. » Ἀμφοτέρω γὰρ ταῦτα δείκνυται τὸ, « Δέδωκάς μοι. » Οὐ γὰρ ἔρπασα αὐτοῖς, ἀλλὰ σὺ εὐδόκησας αὐτοῖς προσγενέσθαι μοι. Ὅστε οὐκ ἐναντίωσιν, ἀλλ' ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην ἔχεις, Πάτερ, πρὸς με. « Τὸν λόγον δὲ σου τετηρήκασι; διὰ τοῦ πιστεῦσαι ἐμοὶ, καὶ μὴ προσχεῖν τοῖς Ἰουδαίοις. Ὁ γὰρ τῷ Χριστῷ πιστεύον, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τηρεῖ, τουτέστι, τὴν Γραφὴν καὶ τὸν νόμον· ὑπὸ γὰρ τῆς Γραφῆς καταγγέλλεται ὁ Χριστός. Ἄλλὰ καὶ ἄλλως· Πάντα ὅσα ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος, τοῦ Πατρὸς ἦσαν. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐ λαλῶ. » Εἶπεν οὖν μετὰ τῶν ἄλλων αὐτοῖς καὶ τοῦτο, ὅτι « Μείνατε ἐν ἐμοί. » καὶ ἰδοὺ τετηρήκασι (38). « Νῦν ἐγνώκαν, ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, παρὰ σοῦ ἐστίν. » Τινὲς χωρὶς τοῦ Ν ἀναγινώσκουσι· « Νῦν ἐγνώκα » ἐγώ. Ἄλλ' οὐκ ἔχει τοῦτο λόγον (39)· μετὰ γὰρ τοῦ Ν δεῖ ἀναγινώσκειν· « Νῦν ἐγνώκαν » οἱ μαθηταὶ μου, φησὶν, ὅτι οὐδὲν ἴσων ἔχω, οὐδὲ ἀλλοτρίως σοῦ εἰμι, ἀλλὰ « πάντα, ὅσα δέδωκάς μοι, » οὐχ ὡς κτίσματι χαριζομένός μοι δέδωκας. Οὐ γὰρ ἐπίκτητά μοι ταῦτα εἰσιν, ἀλλὰ « παρὰ σοῦ ἐστίν. » τουτέστι, Φυσικῶς μοι διαφέροντα, καὶ ἀρμόζοντά μοι ὡς Υἱῷ, καὶ ἐξουσιασῆ τῶν Πατρικῶν. Πόθεν δὲ ἐγνώσαν τοῦτο οἱ μαθηταὶ μου; « Ὅτι τὰ ῥήματα, ἃ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς; » τουτέστιν, Ἄπὸ τῶν ῥημάτων τῶν ἐμῶν καὶ τῶν διδασκαλιῶν. Ἄει γὰρ αὐτοῖς ἐδίδασκον, ὅτι πάντα ὅσα ἔχω, τοῦ Πατρὸς ἐστίν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ « παρὰ σοῦ ἐξῆλθον, » καὶ ὅτι « σὺ μὲ ἀπέστειλας. » Διὰ γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου παντὸς τοῦτο ἔβουλετο κατασκευάσαι, ὅτι οὐκ ἀντίθεός ἐστιν, ἀλλὰ τὸ Πατρικὸν πληροὶ θέλημα.

« Ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ, οὐ περὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι, ὅτι σοὶ εἰσι· καὶ τὰ ἐμὰ πάντα, σὰ ἐστίν, καὶ τὰ σὰ, ἐμὰ, καὶ δεδόςασμαι

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(38) Cod. 31, Καὶ ἰδοὺ τετηρήκασι καὶ ταύτην τὴν ἐντολήν. Ἐμείναν γὰρ, ὡς τε τὸν λόγον τοῦ Πατρὸς τετηρήκασι, νῦν ἐγνώκαν, κ. τ. λ.

A rit, tamen Judæis solis et neque illis omnibus : nunc autem de omnibus gentibus inquit, quod manifestum eis futurum sit nomen Dei, cum jam Christus dederit semina divinæ notitiæ, ut destrueretur idolorum cultus, quem suggessit diabolus. Et aliter : Quamvis cognoverant Deum, non tamen ut Patrem cognoverunt, sed ut ὀψificem solum! Filius autem Patrem manifestavit, et sermonibus et operibus notum se faciens. Nam cum se Filium Dei demonstravit, manifestum quod simul demonstravit et illum fuisse Patrem.

VERS. 6-8. « Quos dedisti mihi de mundo, tui erant : et mihi dedisti eos, et sermonem tuum servaverunt. Nunc cognoverunt quod omnia quæcumque dedisti mihi, a te sunt : quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, et ipsi acceperunt, et cognoverunt vere quod a te exivi, et crediderunt quod tu me misisti. » Duo hæc docere voluit, et, quod non sit adversarius Deo Patri, et quod voluntas ejus sit credere illos Filio ; propterea dicit, « Quos dedisti mihi, tui erant. » Utraque enim ostenduntur per hoc quod dicit, « Dedisti mihi. » Non enim rapui eos, sed tu comprobasti ut illos mihi lucrarer ; et ita non adversarius es mihi, sed concordiam habes et charitatem erga me, o Pater. « Sermonem autem tuum servaverunt, » per hoc quod credunt mihi, et non attendunt Judæis. Qui enim credunt Christo, sermonem Dei servant, hoc est, Scripturam et legem. Nam Christus a Scriptura annuntiatur. Et aliter : Omnia quæcumque dicebat discipulis Dominus, Patris erant. « Ego 729 enim, inquit, a meipso non loquor. » Dicit igitur cum aliis et hoc eis, « Manete in me : » et ecce servaverunt et hoc mandatum ; « manserunt enim, et ita sermonem Patris servaverunt. « Nunc cognoverunt quod omnia quæcumque dedisti mihi, a te sunt. » Quidam absque v legunt ἐγνώκα cognovi, » et inquirunt quod Dominus dicat : « Nunc cognovi » ego. Sed absurdum est, et legendum esse ἐγνώκαν ; « Nunc cognoverunt discipuli mei, » inquit, quod nihil habeo proprium, neque a te alienus sum ; sed quæcumque dedisti mihi, non ut creaturæ gratificans mihi dedisti. Non enim hæc mihi acquisita sunt, « sed a te sunt, » hoc est, naturaliter ad me pertinent ut ad Filium, qui in Paternis rebus potens est. Unde autem cognoverunt hæc discipuli mei ? « Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, » hoc est, a verbis meis et doctrinis. Semper enim eos doctorem quod omnia quæcumque habeo, Patris sunt : et non hoc solum, sed et quod « a te exierim, » et quod « tu me miseris. » Nam per Evangelium totum hoc efficere vult, quod non sit adversarius Dei, sed impleat Patris voluntatem.

VERS. 9, 10. « Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt :

(39) Cod. 26, Τινὲς χωρὶς τοῦ ν ἀναγινώσκουσι τὸ νῦν ἐγνώκαν, καὶ φασιν, ὅτι ὁ Κύριος λέγει, Νῦν ἐγνώκα ἐγὼ· ἀλλ' οὐκ ἔχει τοῦτο λόγον, κ. τ. λ.

et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt, et glorificatus sum in eis. » Cum ostendisset quod propter nihil aliud quam propter ipsos hæc ad Patrem dixisset, ut discant quod diligit eos, et curam eorum gerat, inquit, « Ego pro ipsis rogo » et supplico, « non pro mundo. » Ostendo enim omnino ex hoc quod diligam eos. Non enim solum do quæ mea sunt, sed et te oro ut custodias eos. Non oro te pro promiscuo populo, qui mundana sapit, « sed pro his quos dedisti mihi : tui enim sunt. » Et audiens continuo eum dicentem, « Dedisti mihi, » ne existimes nuper datum principatum et potestatem talem, quod quando habuit eos Pater, ipse non habuerit, et iterum nunc cum ipse habet Patri ablatam potestatem, propterea dicit : « Omnia mea tua sunt, et tua mea. » Non enim nunc accepi potestatem, sed quando tui fuerunt, et mei fuerunt : « Tua enim omnia, mea : » et quando ipse habeo eos, et tu habes, et non es privatus : « Mea enim omnia, tua. » — « Et glorificatus sum in eis, » hoc est, potestatem illorum habens ut Dominus, in eis glorificor, sicut et regis filius æqualem cum patre potestatem habens ac regnum, glorificatur in eo quod tanta habet, quanta pater. Si ergo iterum Filius minor esset Patre, quomodo ausus fuisset dicere, « Omnia tua mea sunt ? » Nam dominus quidem omnia habet quæ sunt servi, servus autem non omnia quæ sunt domini, Hoc autem loco conversim loqui licet, ut quæ sunt Patris, ea sint et Filii, et contra. Glorificatur igitur Filius in his quæ sunt Patris. Tantam enim omnium potestatem habet, quantum et 730 Pater.

VERS. 11, 12. « Et jam non sum in mundo : et hi in mundo sunt, et ego ad te venio. Pater sancte, æerva eos per nomen tuum, quos dedisti mihi, ut sint unum sicut et nos. Cum essem cum eis in mundo, ego servabam eos in nomine tuo. » Quare continuo dicit, « Jam non sum in mundo, » et, « Quando eram cum eis in mundo ? » Videntur enim contradictoria non examinanti. Alto enim loco promisit eis : « Ero vobiscum, et videbitis me » : » nunc autem alia videtur dicere. Potest igitur vere dici quod ad ipsorum mentem ista loqueretur. Nam quia verisimile erat trisitari eos, utpote qui relinquebantur ad jutore destituti, ostendit quod Patri eos commendat, et illum custodem eis præficiat, et Patrem alloquatur, dicens : Quia a te vocor, « æerva ipse illos in nomine tuo, » hoc est, per tuum adiutorium et virtutem quam dedisti mihi. Quænam autem est custodia ? « Ut sint unum. » Nam si charitatem inter se habuerint, et non fuerint discordes, invicti erunt, et nihil eis prævalebit. Non simpliciter autem « Ut sint unum, » sed Sicut ego et tu, unum sapientes et unum volentes, illa eos concordia custodiet. Itaque ut consoletur eos Patrem orat pro custodia eorum. Nam si dixisset : Ego custodiam vos, non sic credidissent : nunc autem dum Patrem pro eis rogat

A ἐν αὐτοῖς. » Δεικνύς, ὅτι δι' οὐδὲν ἄλλο ταῦτα πρὸς τὸν Πατέρα φησί, ἀλλὰ δι' αὐτούς, ἵνα μάθωσιν, ὅτι ἀγαπᾷ αὐτούς, καὶ προνοεῖται αὐτῶν, φησί· « Ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ, » καὶ ἀξιώ, « οὐ περὶ τοῦ κόσμου. » Δείκνυμι γὰρ πάντως ἐκ τούτου, ὅτι ἀγαπᾷ αὐτούς. Οὐ γὰρ μόνον τὰ ἑμαυτοῦ δίδωμι, ἀλλὰ καὶ σὲ παρακαλῶ φυλάττειν αὐτούς. Οὐκ οὖν περὶ τῶν χυδαίων, καὶ τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων ἀξιώ σε, ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι· σοὶ γὰρ εἰσιν. » Ἴνα δὲ μὴ, ἀκούων συνεχῶς αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι : Δέδωκάς μοι, νομίσης πρότερον αὐτῷ δεδόσθαι τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, καὶ ὅτε εἶχεν αὐτούς ὁ Πατήρ, αὐτὸς οὐκ εἶχεν, ἢ πάλιν νῦν, ὅτε αὐτὸς ἔχει, ὁ Πατήρ ἀφηρέθη τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν διὰ τοῦτό φησι· « Καὶ τὰ ἐμὰ πάντα, σὰ B ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ, ἐμὰ. » Οὐ γὰρ νῦν ἔλαβον τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ὅτε σοὶ ἦσαν, καὶ ἐμοί· « Τὰ γὰρ σὰ πάντα, ἐμὰ. » Καὶ ὅτε δὲ αὐτὸς ἔχω τούτους, καὶ σὺ ἔχεις, καλοῦκ ἀφηρέθης· « Τὰ γὰρ ἐμὰ πάντα, σὰ. » — « Καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς » τουτέστιν, Ἐξουσίαν αὐτῶν ἔχων ὡς Δεσπότης, « ἐν αὐτοῖς δοξάζομαι· » ὡσπερ καὶ ὁ τοῦ βασιλείως υἱὸς, τὴν ἰσοτιμίαν τοῦ πατρὸς ἔχων, καὶ τὴν βασιλείαν, δοξίζεται ἐν τῷ τοσαῦτα ἔχειν, ὅσα ὁ πατήρ. Εἰ τοίνυν ὁ Υἱὸς ἐλάττων ἦν τοῦ Πατρὸς, πῶς ἐτόλμησεν ἀν εἰπεῖν, ὅτι « Τὰ σὰ πάντα ἐμὰ ἐστίν. » Ὁ μὲν γὰρ δεσπότης ἔχει πάντα τὰ τοῦ δούλου· ὁ δὲ δούλος οὐκ ἔχει πάντα τὰ τοῦ δεσπότη. Ἐνταῦθα δὲ ἀντιστρέφει, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ εἰσιν, ὡσπερ καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Πατρὸς. Δοξάζεται οὖν ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς. Τοσαύτην γὰρ ἐξουσίαν ἔχει πάντων, ὅσην καὶ ὁ Πατήρ.

C « Καὶ οὐκ ἐτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ· καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ εἰσι, καὶ ἐγὼ πρὸς σὲ ἔρχομαι. Πάτερ ἄγιε, τήρησον αὐτούς ἐν τῷ ὀνόματί σου, οὓς δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς. Ὅτε ἤμην μετ' αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἐγὼ ἐτήρουν αὐτούς ἐν τῷ ὀνόματί σου. » Τίνας ἔνεκεν συνεχῶς τοῦτο φησι, τὸ, « Οὐκ ἐτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, » καὶ, « Ὅτε ἤμην μετ' αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ ; » Φαίνονται γὰρ ἄτοπα, εἰ τις ἀνεξετάστως ταῦτα ἐκδέχοιτο. Ἀλλαχοῦ γὰρ ὑπέσχετο αὐτοῖς, ὅτι « Ἐσομαι μεθ' ὑμῶν, » καὶ ὅτι « Ὁφείσθαι με· » νῦν δὲ ἄλλα φαίνεται λέγων. Ἔστιν οὖν τὴ ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι πρὸς τὴν αὐτῶν διάνοιαν ταῦτα φθέγγεται. Ἐπεὶ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοῖς ἀδημονεῖν, ὡς ἐγκαταλειμπανομένους ἐρήμους βοηθοῦ· δείκνυσιν αὐτοῖς, ὅτι τῷ Πατρὶ αὐτοῖς παρατίθεται, καὶ τοῦτον φύλακα αὐτοῖς ἐπιστᾷ, καὶ τῷ Πατρὶ διαλέγεται, ὅτι Ἐπειδὴ πρὸς σεαυτὸν σύ με καλεῖς, « φύλαξον τούτους αὐτὸς ἐν τῷ ὀνόματί σου· » τουτέστι, Διὰ τῆς σῆς βοηθείας καὶ δυνάμεως, ἦν δέδωκάς μοι. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ φυλακή ; « Ἴνα ὦσιν ἐν. » Ἐὰν γὰρ ἀγάπην ἔχωσιν πρὸς ἀλλήλους, καὶ μὴ διαστεισώσων, ἀήτητοι ἔσονται, καὶ οὐδὲν αὐτῶν κρατήσεται. Οὐχ ἀπλῶς δὲ, « Ἴνα ὦσιν ἐν, » ἀλλὰ, Καθὼς ἐγὼ καὶ σὺ, τὸ ἐν φρονούντες, τὸ ἐν θέλοντες. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν αὐτοῖς φυλακτῆριον, ἡ ὁμόνοια. Ἴνα οὖν αὐτοῖς παραμυ-

88. Joan. xiv, 19.

θήσεται, τὸν Πατέρα παρακαλεῖ ἐπὶ τὴν αὐτῶν φυλακὴν. Εἰ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ τηρήσω ὑμᾶς, οὐκ ἂν οὕτως ἐπίστευσαν· νῦν δὲ ἐκ τοῦ τὸν Πατέρα περὶ αὐτῶν ἀξιοῦν, εἰς ἐλπίδας αὐτοῦς ἀγεῖ χρηστός. Τὸ δὲ, « Ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοῦς ἐν τῷ ὀνόματί σου, » φησὶν, οὐκ ὡς αὐτὸς μὴ δυνάμενος ἄλλως, εἰ μὴ διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὡς πολλάκις εἶπομεν, διὰ τὸ ἀσθενεῖς εἶναι τοὺς ἀκούοντας, καὶ μήπω μὴδὲν μέγα περὶ αὐτοῦ φαντάζεσθαι, διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι Ἐν τῇ σῆ βοηθεῖ ἐτήρουν αὐτοῦς. Ἄμα δὲ καὶ εὐέλπιδας αὐτοῦς ποιεῖ, ὅτι ὡσπερ καὶ ἐμοῦ συνόντος ὑμῖν, ἐτηρεῖσθε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου καὶ τῇ βοηθεῖ· οὕτως καὶ πάλιν πιστεύετε ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τηρηθήσεσθαι· οὐνηθες γὰρ αὐτῷ ἐδωκέντες ὑμᾶς.

« Οὗς δέδωκάς μοι, ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο, εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ἵνα ἡ Γραφὴ πληρωθῇ. Νῦν δὲ πρὸς σὲ ἐρχομαι, καὶ ταῦτα λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεπληρωμένην ἐν ἑαυτοῖς. » Πολλὴ ἡ ταπεινώσις τῶν ῥημάτων, εἴ τις αὐτὰ ἀξίως ἐκδέχεται. Ὅρα γὰρ ἐνταῦθα τί φαίνεται, « Οὗς δέδωκάς μοι, ἐφύλαξα. » Δοκεῖ γὰρ παραγγέλλειν τῷ Πατρὶ, ἵνα φυλάσῃ καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦς· ὡσπερ ἂν εἰ τις παραιδούς τινα χρήματα πρὸς φυλακὴν, εἴποι· Βλέπε, ἐγὼ οὐδὲν ἀπώλεσα, μὴδὲ σὺ ἀπολέσῃς. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα λέγει διὰ τὴν τῶν μαθητῶν παρηγορίαν. « Ταῦτα γὰρ, φησὶ, λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τὴν τῶν μαθητῶν ἀνάπαυσιν, καὶ παρηγορίαν, καὶ χαρὰν, ἵνα ἀναπνεύσωσι, καὶ ἀφροντιστήσωσιν, ὡς παραλαμβάνοντός σου τούτους σώους, καὶ μέλλοντος φυλάττειν αὐτοῦς, ὡσπερ καὶ ἐγὼ ἐφύλαξα αὐτοῦς, καὶ οὐδένα ἀπώλεσα. Πῶς οὖν, ὦ Κύριε, οὐδένα ἀπώλεσας; ὅ τε γὰρ Ἰουδαῖοι ἀπώλετο, καὶ πολλοὶ ἄλλοι ὑπῆγον εἰς τὰ ὀπίσω. Τὸ ἐπὶ μέρους, φησὶν, οὐδένα ἀπώλεσα· ὅσον γὰρ τὸ ἐπὶ ἐμοῖ, οὐδὲν ἐνέλεψα, ἀλλ' ἐτήρησα αὐτοῦς, τούτεστι, παντοιοτρόπως ἐσπούδασα πρὸς τὴν αὐτῶν φυλακὴν· εἰ δὲ ἀφ' ἑαυτῶν ἀποτηδῶσιν, οὐδὲν τοῦτο πρὸς ἐμέ. Τὸ δὲ, « Ἴνα ἡ Γραφὴ πληρωθῇ, » τούτεστι, πᾶσα ἡ περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας προλέγουσα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν Ψαλμοῖς διαφόροις περὶ αὐτοῦ εἴρηται, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις τῶν προφητῶν βιβλίαις. Περὶ δὲ τοῦ, « Ἴνα, » πολλάκις εἶπομεν, ὅτι τὰ τῆς ἐκβάσεως ἐλθόν ἡ Γραφὴ αἰτιολογικῶς ἐκφωνεῖν.

« Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου· καὶ ὁ κόσμος ἐμίσησεν αὐτοῦς, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου, καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου. Οὐκ ἔρωτῶ, ἵνα ἄρῃς αὐτοῦς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοῦς ἐκ τοῦ πονηροῦ. Ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσὶ, καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰμὶ. » Παρακαλῶν τὸν Πατέρα εἰς τὴν τῶν ἀποστόλων βοήθειαν, λέγει καὶ αἰτίαν, δι' ἣν ἀξιοὶ εἰσι παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐπιμελείας πολλῆς τυχεῖν. Διὰ γὰρ « τὸν λόγον σου, φησὶν, ὃν δέδωκα αὐτοῖς, » ἐμίσηθησαν. Ὡστε ἀξιοὶ ἂν εἴεν παρὰ σοῦ βοηθηθῆναι, οἱ διὰ σὲ μισηθέντες παρὰ τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων. Τοῖς γὰρ χυδαίοις μισοῦνται οὗτοι, φησὶν. « Οὐ γὰρ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου· » τούτεστιν, οὐκ ἔχουσι γνῶμην τῷ κόσμῳ προσκειμένην, καὶ αὐτῷ πᾶσαν τὴν σπουδὴν προσαλλίσκουσαν. Πῶς οὖν ἀλαχοῦ λέγει, « Οὗς

A bona spe animantur. « Ego servabam eos in nomine tuo, » dicit : non quod ipse non valeat aliter nisi per nomen Patris, sed, ut saepe dixi, infirmitati consulit auditorum, et nondum magnum quiddam de se sentientium ; propter hoc dicit : In tuo adjutorio servabam eos. Iam super et bene sperare facit. Quemadmodum cum essem vobiscum praesens, servabamini in nomine et adjutorio Patris, ita nunc quoque credite vos ab eo servandos. Solet enim vestri curam habere.

VERS. 12, 13. « Quos dedisti mihi ego custodivi, et nemo ex eis perit, nisi filius ille perditus, ut Scriptura completeretur. Nunc autem ad te venio, et haec loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis. » Multa verborum humilitas, si quis ea digue exceperit. Vides enim hoc loco quid apparet. « Quos dedisti mihi, custodivi. » Videtur enim annuntiare Patri ut et Pater eos custodiat ; sicut si quis cuipiam tradidisset pecunias custodiendas, dicat : Vide, ego nihil perdididi, neque tu perdas. At haec omnia dicit propter discipulorum consolationem ; quasi diceret, Haec loquor ad discipulorum quietem et consolationem ac gaudium, ut respirent, ac curas deponant tanquam recipiente te illos salvos, et custodiaturo eos, sicut ego custodivi eos et nullum amisi. Quomodo, o Domine, nullum perdidisti, cum et Judas perierit, multique alii retrocesserint ? Quantum ad me attinet, inquit, nullum perdididi : quantum in me fuit, nullum amisi : sed servavi eos, hoc est, omnimodam curam habui de illorum custodia. Quod autem a seipsis resiliunt, nihil hoc ad me. Quod autem dicit : « Ut Scriptura impleatur, » hoc est, omnis quae de filio perditionis praedicit. Etenim et in Psalmis variis de illo dictum est, et in aliis prophetarum libris. De verbulo autem, « ut, » saepe diximus quod eo utatur Scriptura tanquam eventus, non causae significativo.

VERS. 14-16. « Ego tradidi eis sermonem tuum, et mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut et ego non sum de mundo. Non rogo ut tollas eos de mundo, sed servas eos a malo. De mundo non sunt, sicut et ego non sum de mundo. » Oramus Patrem ut juvaret apostolos, dicit et causam propter quam digni sint ut multam a Patre consequantur curam. Nam propter « sermonem tuum, inquit, quem dedi eis, » odio fuerunt, et ita digni erunt ut tuum sentiant auxilium, propter te exosi his qui mundana sapiunt. Vulgo enim promiscuo exosi sunt, inquit. « Non enim sunt ex mundo, » hoc est, non habent mentem mundo agglutinatam, et omne studium in illum insumentem. Quomodo igitur dicit alio loco, « Quos dedisti mihi ex hoc mundo, » tui fuerunt ? Illic qui-

dem de natura dicens, quod ex hominibus sint, et pars mundi : hoc autem loco mentem et voluntatem significat, dicens quod de mundo non sint. Neque turbet te quod dicit : « Sicut ego ex mundo non sum. » Non enim sic fuerunt sancti apostoli, et non participes affectionum mundi, sicut Dominus. « Ipse enim peccatum non fecit, neque inventus est in ore ejus dolus » : illi autem humanæ naturæ infirmitatem non fuerunt transgressi. Ne igitur cum dicitur, « Sicut ego non sum ex mundo, » intelligas quod in nullo minores fuerint apostoli Domino; sed quando de Patre et Filio dicitur, « sicut, » tunc solum æqualitatem intellige. Quod autem dicit : « Non rogo ut tollas eos ex mundo, » dicit volens declarare suam erga eos charitatem, et quod magni illorum curam faciat, intercedens tanto studio pro eis. Non enim Patrem docet pro quibus oret, nam hoc absurdum, sed (ut dixit) ostendit quod valde diligit discipulos, et illorum agat curam. Dicit ergo Patri : « Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut eos » in mundo cum sint « serves a malo. » Repetit igitur, « Ex mundo non sunt, » multo subsidio habent opus. Nihil enim commune habent cum terra, cælorum facti cives : et ita quia mundus omnis ut alienis usurus est eis, tu cælestis posthac ut cæli cives serves. Dicit autem talia audientibus discipulis, ut magis odio habeant mundum, et non fœdent ac perdant tantas suas laudes. Illud autem : « Serva eos a malo, » non tantum de liberatione a periculis, verum etiam de permanentia et firmitate in fide dicit :

τέστερον ἐν ἐπιχρέῳ τῶν μαθητῶν, ἵνα ἀκούοντες τὰ τοσαῦτα αὐτῶν ἐγκώμια. Τὸ δὲ, « Τήρησον αὐτοὺς ἀπαλλαγῆς λέγει, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ πίστει

VERB. 17-19. « Sanctifica eos in veritate tua. Sermo tuus veritas est. 732 Sicut me misisti in mundum, ita et ego misi eos in mundum; et pro eis ego sanctifico meipsum, ut et ipsi sint sanctificati in veritate. » Sanctos fac, inquit, per dationem Spiritus, et custodi eos in rectitudine sermonis et dogmatum, et erudi eos, et doce veritatem. Sanctificatio enim est rectorum dogmatum servatio. Quod autem de dogmatis dicat, manifestum : interpretatur enim, « Sermo tuus veritas est, » nullum in eo mendacium : atque ita si et illos feceris servare sermonem tuum, et custodiri a malo, in veritate sanctificabuntur. Significat autem et aliud quiddam. « Sanctifica eos in veritate tua, » hoc est, separa eos in verbum et prædicationem, et fac eos sacrificium, quod veritati tuæ ministrent, huic suam vitam consecrent. Subdit enim : « Sicut me misisti in mundum, et pro eis ego sanctifico meipsum, » hoc est, offero sacrificium : ita et illos sanctifica, hoc est, separa in sacrificium, in prædicationem, et cōstitue eos veritatis testes, sicut et me misisti veritatis testem et hostiam. Sancta enim dicuntur omnia quæ Deo reposita. « Ut et ipsi »

A δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου, σοὶ ἦσαν; » Ἐκεῖ μὲν περὶ τῆς φύσεως λέγων, ὅτι ἄνθρωποι εἰσι, καὶ τοῦ κόσμου μέρος· ἐνταῦθα δὲ τὴν γνώμην καὶ τὴν προαίρεσιν δηλοῖ λέγων· « Ὅτι οὐκ εἰσιν ἐκ τοῦ κόσμου. » Τὸ δὲ, « Καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἶμι, » μὴ σε διαταραττέτω. Οὐ γὰρ δὴ ἅγιοι ἦσαν οὕτως οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἀμέτοχοι τῶν τοῦ κόσμου παθῶν, ὥσπερ ὁ Κύριος. Αὐτὸς μὲν γὰρ « ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ ὄσλος εὐρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· » οἱ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν οὐκ ἐξέβησαν. Μὴ τοῖνον τὸ, « Καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἶμι, » ἀκούσας, νοήσης ἀκριθῆ ἀπαρᾶλαξίαν τῶν ἀποστόλων πρὸς τὸν Κύριον· ἀλλ' ὅταν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ αὐτοῦ λέγεται τὸ, « καθὼς, » τότε μόνον τὴν ἰσότητά ναι. Τὸ δὲ, « Οὐκ ἐρωτῶ,

B ἵνα ἄρη· αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, » εἶπε, θέλων ἐνδείξασθαι τὴν περὶ αὐτοὺς ἀγάπην, καὶ ὅτι πολλὰ αὐτῶν ποιεῖται τὴν πρόνοιαν, τὸ (ἰ. τῷ) μετὰ ἀκριθείας ποιεῖσθαι τὴν ὑπὲρ αὐτῶν παράκλησιν. Οὐ γὰρ δὴ τὸν Πατέρα διδάσκει περὶ τίνος αἰτεῖται (τοῦτο γὰρ ἄτοπον), ἀλλ' ὅπερ εἶπον, δεικνύων ὅτι ὑπεραγαπᾷ τοὺς μαθητάς, καὶ προνοεῖται αὐτῶν, φησὶ ταῦτα πρὸς τὸν Πατέρα. « Οὐκ ἐρωτῶ, ἵνα ἄρης αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα, » ἐν τῷ κόσμῳ ὄντας, « τηρήσης ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. » Πάλιν οὖν ἐπαναλαμβάνει· « Ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσί. » Πολλῆς, φησὶ, δέονται ἀντιλήψεως. Οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἐστὶ κοινὸν πρὸς τὴν γῆν· τῶν οὐρανῶν γεγόνασι πολῖται. Ὡστε ἐπεὶ πᾶς ὁ κόσμος ὡς ἄλλοτριος αὐτοῖς μέλλει χρῆσθαι, σὺ λοιπὸν, ὁ οὐράνιος, ὡς οὐρανοπολίταις βοήθησον. Λέγει δὲ τὰ τοιαῦτα συνεταῦτα, μισήσῃσι τὸν κόσμον, καὶ μὴ καταισχύνωσι ἐκ τοῦ πονηροῦ, ἢ οὐ περὶ τῆς τῶν κινδύνων μόνον παραμονῆς καὶ παγιοτήτος· διὰ καὶ ἐπιφέρει·

« Ἀγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· Ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστι. Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἐπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον· καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτὸν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ὡσιν ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. » Ἀγίους ποιήσον, φησὶ, διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος δόσεως, καὶ φύλαξον αὐτοὺς ἐν τῇ ὀρθότητι τοῦ λόγου καὶ τῶν δογμάτων, καὶ παλῶσον αὐτοὺς, καὶ διδάξον τὴν ἀληθειαν· τοῦτο γὰρ ἀγίωσύνη, ἢ τῶν ὀρθῶν δογμάτων τήρησις. Ὅτι δὲ περὶ δογμάτων λέγει, δῆλον· ἐρμηνεύει γὰρ, ὅτι « Ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστίν, » οὐδὲν ψεῦδος ἐν αὐτῷ. Ὡστε ἐὰν καὶ τούτους ποιήσης τηρῆσαι τὸν λόγον σου, καὶ φυλαχθῆναι ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἡγιασθήσονται. Δηλοῖ δὲ καὶ ἕτερόν τι τὸ, « Ἀγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· » τούτέστιν, Ἀφόρισον αὐτοὺς τῷ λόγῳ καὶ τῷ κηρύγματι, καὶ θυσίαν αὐτοὺς ποιήσον· τῇ ἀληθείᾳ ταύτῃ λειτουργήσάτωσαν, ταύτην (ἰ. ταύτην) τὴν οἰκίαν ζωῆν ἀφιερωσάτωσαν. Ἐπιφέρει γοῦν· « Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτὸν· » τούτέστιν, προσφέρω θυσίαν· οὕτω καὶ « αὐτοὺς ἀγίασον, » τούτέστιν, ἀφόρισον θυσίαν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος, καὶ τῆς ἀληθείας μάρτυρας

τάρον γενέσθαι, ὡς περ δὴ καὶ ἀπέστειλας μάρτυρα ἅ τῆς ἀληθείας καὶ σφάγιον (ἄγια γὰρ λέγονται πάντα τὰ τῷ Θεῷ ἀνακαίμενα) · « Ἰνα δὴ καὶ αὐτοί, » ὡς περ ἐγώ, « ὧσιν ἡγιασμένοι, » καὶ ἀνατεθειμένοι σοὶ τῷ Θεῷ, οὐχ ὡς περ τὰ κατὰ νόμον θυόμενα ἐν τύπῳ, ἀλλ' « ἐν ἀληθείᾳ. » Αἱ πάσαι μὲν γὰρ θυσίαι τυπικαί, καὶ πάντα τὰ ἄγια ἐν τύπῳ ἦσαν ἀφιερωμένα τῷ Θεῷ, ἄλλο τι πνευματικὸν σκιαγραφοῦντα · οἶον, ὁ ἄμνός, αἱ περιστεραι, αἱ τρυγόνες, καὶ τἄλλα. Αἱ δὲ τῷ Θεῷ ἀνατεθειμένοι ψυχαί, « ἐν ἀληθείᾳ » εἰσὶν ἡγιασμένοι καὶ ἀφιερωμένοι καὶ ἀφιερωμένοι τῷ Θεῷ · καθὰ καὶ Παῦλος φησι · « Παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν ἁγίαν, » ψυχάς, καὶ ἀναθήματα ταύτας ποιήσον ἀληθινὰ, ἧ καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐνδυναμώσον αὐτοὺς τοῦ ἡναι.

« Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων ἐκ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ, ἵνα πάντες ἐν ὧσι, καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, καὶ γὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Εἶπεν, ὅτι « Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτὸν. » Ἰν' οὖν μὴ νομίσειέ τις, ὅτι ὑπὲρ μόνων τῶν ἀποστόλων ἀπέθανεν, ἐπιφέρει · « Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντων τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ. » Ἐνταῦθα δὲ διανέστησε πάλιν τὰς ψυχὰς τῶν ἀποστόλων, εἰ γε μέλλουσιν ἔξειν πολλοὺς μαθητάς. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι « Οὐ περὶ τούτων μόνον ἐρωτῶ, » ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν οἱ ἀπόστολοι, ὡς οὐδὲν ἐξαιρέτων αὐτοῖς διδόντος παρὰ τοὺς λοιποὺς, παραμυθεῖται αὐτοὺς διὰ τοῦ δηλώσαι, ὅτι τοῖσις ἔσονται πιστεύου καὶ σωτηρίας αἰτίοι.

Ἐπεὶ δὲ ἰκανῶς αὐτοὺς παρέθετο τῷ Πατρὶ, ὡς ἂν ἀγιάσῃ αὐτοὺς τῇ πίστει, καὶ θυσίαν αὐτοὺς ἁγίαν τῇ ἀληθείᾳ ἀποτελέσῃ, λέγει λοιπὸν πάλιν περὶ ὁμονοίας, καὶ ἀφ' οὗ ἤρξατο κεφαλαίου, τῆς ἀγάπης λέγων, εἰς ἐκεῖνο λοιπὸν κατακλείει τὸν λόγον, καὶ φησιν · « Ἰνα πάντες ἐν ὧσι, » τούτῃσιν, ἵνα εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν ἔχωσι, καὶ ἐν ἡμῖν, τούτῃσιν, ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς πίστει τὸ διδασκαστον τηρῶσιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω σκανδαλίζει τοὺς μαθητάς, ὡς τὸ διασπᾶσθαι, καὶ μὴ ὁμοφρονεῖν τοὺς διδασκάλους · πῶς γὰρ τοῖς μὴ τὰ αὐτὰ φρονοῦσι θελήσουσι τινες πεισθῆναι; Διὰ τοῦτο φησιν · « Ἰνα καὶ αὐτοὶ ἐν ὧσιν » ἐν τῇ εἰς ἡμᾶς πίστει, « καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, καὶ γὼ ἐν σοί. » Πάλιν τὸ, « καθὼς, » οὐκ ἀκριβοῦς ἐξισώσεως ἐστίν. Οὐ γὰρ δυνατὸν οὕτως ἡμᾶς ἡνώσθαι ἀλλήλοις, ὡς ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ · ὡς περ καὶ ὅταν λέγῃ · « Ἰνεσθε οἰκτιρμοнос, ὡς ὁ Πατήρ ὑμῶν. » — « Ἰνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς ὁμονοίας τῶν μαθητῶν ἐγὼ ὁ διδάσκαλος; φανοῦμαι, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθον. Ἐάν δὲ μάχωνται, οὐκ ἐροῦσι τοῦ εἰρηνοκοῦ εἶναι μαθητάς · μὴ ὄντα δὲ με εἰρηνοκὸν οὐχ ὁμολογήσουσιν ἀπεστάλλομαι παρὰ σοῦ. Ὅρα, πῶς ἀκριβέως τοῦτο κατασκευάζεται, τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμονοητικόν;

« Καὶ γὼ τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὧσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν ἐσμεν. Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὧσι τετελειωμένοι εἰς ἐν, καὶ

sicut et ego, « sint sanctificati » et oblati tibi Deo, non sicut quæ secundum legem sacrificantur in figurâ, sed « in veritate. » Sacrificia enim vetera figurata erant, et omnia sancta in figura fuerunt sacra Deo, aliud spirituale quiddam adumbrantia, ut agnus, columbæ, turtures, etc. Animæ autem quæ Deo offeruntur, in veritate sunt sanctificatæ et consecratæ Deo, sicut et Paulus dicit: « Exhibete membra vestra sacrificium vivum sanctum ⁸⁷. » — « Sanctifica » igitur et consecra discipulorum animos, et fac eos veras oblationes, et corrobora ut pro veritate se sacrificent.

« Ἀγιάσον » οὖν, καὶ ἀφιέρωσον τὰς τῶν μαθητῶν καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐνδυναμώσον αὐτοὺς τοῦ ἡναι.

B **Vers. 20, 21.** « Non pro eis rogo tantum, sed etiam pro iis qui credituri sunt per sermonem eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint, ut credat mundus quod tu me miseris. » Dixerat, « Pro ipsis ego sanctifico meipsum. » Ut igitur ne putet quis quod pro solis apostolis mortuus sit, subdit: « Non pro his rogo solum, sed et pro omnibus qui credent per sermonem illorum. » Hoc autem loco iterum erigit apostolorum animos quod habitari sint multos discipulos. Quia enim dixit, « Non pro his solis rogo, » ut ne offendantur apostoli quasi nihil singulare præ aliis habeant, consolatur eos, significando fore illos plurimorum fidei et salutis auctores. Et quia satis commendarat eos Patri, quasi fide sanctificans eos, et sacrificium eos veritati sacrum consummans, dicit postea iterum de concordia, et a quo cœpit principio (charitatis dico) in eo nunc ferme concludit, ac inquit: « Ut omnes unum sint, » hoc est, ut pacem et concordiam habeant, et « in nobis, » hoc est, ut individua erga nos servent fidem. Nihil enim ita offendit discipulos, **733** ut divelli et non idem sentire doctores. Quomodo enim persuadebunt, qui non idem sapiunt? Propterea dicit: « Ut et ipsi unum sint » in fide erga nos, « sicut tu, Pater, in me, et ego in te. » Rursum, « sicut, » non exactæ est æqualitatis. Non enim possibile ut ita uniamur inter nos sicut Pater unitur Filio; atque ita cum dicit: « Estote misericordes, sicut Pater vester ⁸⁸, » intellige. « Ut mundus credat quod tu me miseris. » Etenim a concordia discipulorum ego doctor comprobor quod a Deo exiverim. Si autem pugnaverint inter se, non dicentur pacifici esse discipuli: neque me, si pacificus non fuero, fatebuntur a te missum. Vides quomodo usque ad finem concordiam erga Patrem astruit?

Vers. 22, 23. « Et ego gloriam quam dedisti mihi, deſi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus. Ego in eis, et tu in me, ut sint consummati: et

⁸⁷ Rom. vi, 19. ⁸⁸ Luc. vi, 36.

in unum, et ut cognoscat mundus quod tu me misisti. » Qualem gloriam datam esse dicit? Eam quæ per signa et per dogmata et doctrinas, et aliam quoque gloriam, concordia scilicet, « ut sint unum. » Ista enim gloria major est, quam ea quæ signorum. Nam sicut et Deum admiramur, quia non est seditio neque pugna in natura ejus, et maxima ista gloria est: ita et illi, inquit, hoc loco, a concordia dico, fiant clari. « Ego in eis, et tu in me. » Hoc loco ostendit quod apostoli et Patrem in se receperunt. « Ego enim, inquit, in ipsis sum, » et te quoque habeo in me, et ita etiam tu in eis es. Alio autem loco et Patrem etiam ipsum adventurum dicit, et mansionem facturum⁶⁶: Sabellii os concludens, et duas substantias manifestans. Hoc autem loco et Arij insaniam reprimens. Patrem enim inquit per ipsum fieri in discipulis, « ut sciat mundus quod tu me miseris: » continuo autem hoc dicit, ostendens pacem, quæ valeat etiam conciliare magis quam quodvis signum. Nam ut lites omnia dissolvunt, ita concordia omnia copulat.

VERS. 23, 24. « Et dilexisti eos, sicut et me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, et illi sint mecum: ut videant gloriam meam, quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante conditum mundum. » Iterum hoc loco per « sicut » intellige significari quantum homo diligi potest. Itaque cum dixisset futuros tutos, sanctos, multos per eos credituros, multam habituros gloriam, dicit nunc et de præmiis et coronis quæ post hanc vitam reposita sunt. « Volo enim, inquit, ut ubi sum ego, et illi sint. » Et ne cum hoc audieris, existimes quod eandem dignitatem assecuturi sint, subdit: « ut videant gloriam meam. » Non enim dixit: ut fruatur gloria mea, sed, « Ut videant. » Homini enim requies maxima, videre Filium Dei. Hæc enim est omnis gloria dignorum: quod et Paulus dicit: « Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes⁶⁷. » 734 Ostendit igitur hoc loco quod non sit, quemadmodum nunc videtur eis, in vili habitu conspiciendus tunc, sed in gloria quam habuit « ante conditum mundum. » Habebam autem hanc gloriam, inquit, eo quod « dilexeris me. » Insuper enim est, « Quia dilexisti me. » Igitur sicut superius dixit: « Glorifica me gloria quam habui antequam mundus esset: » ita et nunc « ante conditum mundum » sibi datam gloriam inquit deitatis. Dedit enim ei revera Pater deitatem, ut Pater Filio naturaliter. Nam quia genuit eum, necessario etiam gloriæ auctor fuit et suppediator, qui substantiæ auctor dicitur.

VERS. 25, 26. « Pater juste, et mundus te non cognovit, ego autem te cognovi: et hi cognoverunt quod tu me miseris. Et notum feci eis nomen tuum

A ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Ποίαν δόξαν δεδωκέναι λέγει; Τὴν διὰ τῶν σημείων, τὴν διὰ τῶν δογμάτων καὶ διδασκαλιῶν· καὶ ἄλλην δὲ δόξαν, τὴν τῆς ὁμοιοῦσας, ἵνα ὦσιν ἐν. » Αὕτη γὰρ ἡ δόξα μείζων τῆς ἀπὸ τῶν σημείων. Ὡς περὶ γὰρ καὶ τὸν Θεὸν θαυμάζομεν, ὅτι οὐκ ἔστι στάσις οὐδὲ μάχη ἐν τῇ φύσει ἐκείνῃ, καὶ μεγίστη αὕτη δόξα· οὕτω καὶ οὗτοι, φησὶν, ἐντεῦθεν, ἀπὸ τῆς ὁμοιοῦσας· λέγω, γενέσθωσαν λαμπροί. « Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί. » Ἐνταῦθα δεικνύουσιν, ὅτι οἱ ἀπόστολοι καὶ τὸν Πατέρα ἐχώρησαν ἐν ἑαυτοῖς. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐν αὐτοῖς » εἰμι, σὲ δὲ πάλιν ἔχω ἐν ἐμαυτῷ· ὥστε καὶ σὺ ἐν αὐτοῖς εἶ. Ἄλλαχού δὲ καὶ τὸν Πατέρα καὶ αὐτὸν παραγενέσθαι φησὶ, καὶ μονὴν ποιεῖν, τὸ τοῦ Σαβελλίου στόμα ἐμφράττων, καὶ τὰς δύο ὑποστάσεις παραδηλῶν. Ἐνταῦθα δὲ τὴν Ἀρείου μανίαν ἀναστέλλων, τὸν Πατέρα φησὶ διὰ αὐτοῦ γενέσθαι ἐν τοῖς μαθηταῖς, ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Συνεχῶς δὲ τοῦτο λέγει, δεικνύς τὴν εἰρήνην δυναμένην ἐπισπάσασθαι πάντας μᾶλλον σημείου. Ὡς περὶ γὰρ ἡ ἔρις διαλυτικὸν, οὕτως ἡ συμφωνία συγκρατητικόν.

« Καὶ ἡγάπησας αὐτούς, καθὼς ἐμὲ ἡγάπησας. Πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, κάκεινοι ὦσι μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν, ἣν δέδωκάς μοι, ὅτι ἡγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Πάλιν ἐνταῦθα τὸ, « καθὼς, » ὡς· ἀνθρώπων ἀγαπηθῆναι ἐγχεῖται, νόησον. Εἰπὼν τοίνυν, ὅτι ἔσονται ἐν ἀσφαλείᾳ, ὅτι ἔσονται ἄγιοι, ὅτι πολλοὶ πιστεύουσιν δι' αὐτούς, ὅτι πολλῆς ἀπολαύσουσι δόξης, λέγει λοιπὸν καὶ περὶ τῶν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν βραβείων καὶ στεφάνων ἀποκειμένων αὐτοῖς. « Θέλω γὰρ, φησὶν, ἵνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, κάκεινοι ὦσι. » Καὶ ἵνα μὴ τοῦτο ἀκούσας νομίζῃ, ὅτι τῆς αὐτῆς ἀξίας ἐπιτυχεῖν μέλλουσιν, ἐπιφέρει· « ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν. » Οὐ γὰρ εἶπεν· ἵνα ἀπολαύσωσι τῆς δόξης τῆς ἐμῆς, ἀλλ' « ἵνα θεωρῶσιν. » Ἀνθρώπων γὰρ ἀνάπαυσις μεγίστη τὸ θεωρεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ δόξα πᾶσι τοῖς ἀξίοις· ὃ καὶ Παῦλος λέγει· « Ἡμεῖς δὲ ἀνακαλυμμένῃ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατασπριζόμενοι. » Δείκνυσι δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι οὐχ οὕτως, ὡς περὶ νῦν ὁρᾶται αὐτοῖς, ἐν εὐτελεῖ σχήματι ὁραθῆσεται τότε, ἀλλ' ἐν δόξῃ ἣ εἶχε « πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Εἶχον δὲ, φησὶ, ταύτην τὴν δόξαν, διότι « ἡγάπησάς με » διὰ μέσου γὰρ κεῖται τὸ, « Ἠγάπησάς με. » Ὡς περὶ οὖν καὶ ἀνωτέρω εἶπε· « Δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. » οὕτω καὶ νῦν « πρὸ καταβολῆς κόσμου » δεδῶσθαι αὐτῷ τὴν δόξαν φησὶ τῆς θεότητος. Δέδωκε γὰρ οὕτως αὐτῷ ὁ Πατὴρ τὴν θεότητα, ὡς Πατὴρ Υἱῷ φυσικῶς. Ἐπεὶ γὰρ ἐγέννησεν αὐτὸν, ἀναγκαίως καὶ τῆς δόξης αἴτιος καὶ παροχὸς· ὃ τῆς οὐσίας αἴτιος λέγεται.

« Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἐγὼ δὲ σε ἔγνω· καὶ οὗτοι ἔγνωσαν, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. Καὶ ἐγνώρισά αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου, καὶ

⁶⁶ JoHn. xiv, 25. ⁶⁷ II Cor. iii, 18.

γνωρίσω· ἵνα ἡ ἀγάπη, ἣν ἠγάπησάς με, ἐν αὐτοῖς A
ἦ, καὶ ἐν αὐτοῖς. » Ἐπειδὴ περὶ τῶν πιστευόντων
τοιαῦτα ἠϋξάτο, καὶ τοσαῦτα αὐτοῖς ἀγαθὰ προεμνη-
στεύσατο, φησὶ λοιπὸν εὐσπλαγγνὸν τι καὶ τῆς αὐ-
τοῦ φιλανθρωπίας ἀξίον. « Πάτερ γάρ, φησὶ, δίκαιε, »
ἐγὼ μὲν ἐβουλόμην καὶ πάντας ἀνθρώπους τυχεῖν
τῶν τοιούτων ἀγαθῶν, ὅσα δὴ ἐπηυξάμην τοῖς πι-
στοῖς, ἀλλ' οὐκ ἔγνωσάν σε, διὸ καὶ ἀποταύζονται
τῆς δόξης καὶ τῶν βραβείων, « ἐγὼ δὲ σε ἔγνω. »
Αἰνίττεται δὲ ἐνταῦθα καὶ τοὺς Ἰουδαίους, οἱ ἔλεγον
γινώσκειν τὸν Θεόν, καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς μὴ ἐπι-
γινώσκοντας τὸν Πατέρα· κόσμον γάρ τοὺς Ἰου-
δαίους φησὶ πολλαχοῦ. Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοι φασιν,
ὅτι οὐκ ἀπέστειλός με σὺ, ἐγὼ δὲ « τοῦτοις » τοῖς
μαθηταῖς μου « καὶ ἐγνωρίσα τὸ θεομά σου, καὶ
γνωρίσω. » Πῶς δὲ γνωρίσω; Ἐπιπέμφας αὐτοῖς B
τὸ Πνεῦμα, ὃ « ὀδηγήσει αὐτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλή-
θειαν. » Καὶ ἐὰν μάθωσι τίς σὺ, τότε « ἡ ἀγάπη,
ἣν ἠγάπησάς με, ἐν αὐτοῖς » ἔσται, « καὶ ἐν αὐ-
τοῖς. » Γινώσκονται γάρ, ὅτι οὐκ ἀπεσχισμένος ἐγὼ,
ἀλλὰ τῶν σφόδρα πεφιλημένων, καὶ γνήσιος Υἱὸς
καὶ συνημμένος. Ἐπιγινόντες δὲ τοῦτο, καὶ τὴν
πίστιν τὴν εἰς ἐμὲ, καὶ τὴν ἀγάπην τηρήσουσι, καὶ
λοιπὸν ἐν αὐτοῖς μενῶ ἐγὼ τοιούτους οὖσι, σέ
τε ἐπεγνωκόσι, καμὲ ὡς Θεὸν τιμῶσι, καὶ τὴν
πρὸς ἐμὲ πίστιν τηροῦσιν ἀπαρασάλευτον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Ἰησοῦ. Περὶ τῶν
Ἰουδαίων χαμαὶ πεσόντων. Περὶ τοῦ Πέτρου
ἀποκόψαντος τὸ ὠτίον τῷ τοῦ ἀρχιερέως δούλῳ.
Περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀπαγομένου πρὸς Ἄνναν, καὶ
Καϊάθαν, καὶ Πιλάτον

« Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς, ἐξῆλθε σὺν τοῖς μαθη-
ταῖς αὐτοῦ πέραν τοῦ χειμάρρου τῶν Κέδρων, ὅπου
ἦν κήπος· εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς, καὶ οἱ μαθηταὶ
αὐτοῦ. Ἦδει δὲ καὶ Ἰούδας, ὁ παραδίδους αὐτὸν,
τὸν τόπον· ὅτι πολλάκις συνήχθη ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖ μετὰ
τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ταῦτα εὐξά-
μενος ὁ Ἰησοῦς, ἀλλὰ, « Ταῦτα εἰπὼν. » Οὐ γὰρ εὐχὴ
ἦν τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ διαλαλεῖα, πρὸς τὸ τοὺς μαθη-
τάς παραμυθῆσασθαι γενομένη. Μέσων δὲ νυκτῶν
ἴδοιπρηεῖ, καὶ ποταμὸν διαβαίνει, καὶ ἐπιγεται
πρὸς τὸν τῷ προδότη γινώριμον τόπον ἔλθειν, ἑαυ-
τὸν ἐπιδίδους τοῖς φονεῦσιν· ἵνα δεῖξῃ ὅτι ἐκὼν ἐπὶ
τὸ πάθος ἔρχεται, καὶ τὸν ἐπὶ τῇ ζητήσῃ κόπον
ἐκκόπτει τοῖς Ἰουδαίοις. Ἴνα γὰρ μὴ συντριβῶνται,
τῆς χάριτος περιερχόμενοι, καὶ ζητοῦντες αὐτὸν,
ἄπειν αὐτὸς πρὸς αὐτοὺς, καὶ εἰς τὰς χεῖρας αὐ-
τῶν βάλλει ἑαυτὸν· ὡσπερ γὰρ ἐν τινι δεσμοτηρίῳ
τῷ κίπῳ εὐρίσκειται. Ἴνα δὲ μὴ νομίσης, ὅτι ὡς
κρυπτόμενος ἀνεχώρησεν εἰς τὸν κήπον, ἐπιφέρει ὁ
εὐαγγελιστῆς, ὅτι « Ἦδει καὶ ὁ Ἰούδας τὸν τόπον. »
Ὅστε μᾶλλον φανερώσαι ἑαυτὸν θέλων, ἀλλ' οὐκ
ἀποκρύψασθαι, εἰς τοῦτον τὸν τόπον παραγίνεται.
« Ἦδει δὲ ὁ Ἰούδας τὸν τόπον, διότι ἐκεῖ πολλάκις
συνήχθη ὁ Ἰησοῦς. » Τὰ γὰρ ἔρημα χωρία καὶ
ἡ-υχίας ἐργαστήρια μετεδίωκεν ὁ Κύριος, καὶ μά-
λιστα, ὅταν τι μυστικώτερον παρεδίδο. Πόθεν δὲ ὁ
Ἰούδας ἐγίνωσκεν, ὅτι ἐν τῷ κήπῳ ἔστιν ὁ Ἰησοῦς

¹¹ Joan. xvi, 13.

et notum faciam, ut dilectio qua dilexisti me, in
ipsis sit, et ego in ipsis. » Postquam credentibus
hæc precatus est, et tanta eis bona conciliasset,
dicit quiddam multæ misericordiæ et benignitatis
plenum. « Pater enim, inquit juste, » ego quidem
omnes homines hæc bona assequi vellem, qualia
precatus sum fidelibus; sed non cognoverunt
te, ideo privabuntur præmiis et gloria. « Ego
autem te cognovi. » Carpentur autem hoc loco
et Judæi, qui se dicebant cognoscere Deum,
et ostendit eos non cognoscere Patrem. Mun-
dum enim Judæos dicit sæpius. Et Judæi quid-
dem dicunt, quod tu non me miseris, ego autem
« his » discipulis meis « et nomen tuum cogni-
tum feci, et notum faciam. » Quomodo autem
notum faciam? Misso eis Spiritu sancto, qui « indu-
cet eos in omnem veritatem ¹¹: » et si didicerint
quis tu sis, tunc « dilectio qua dilexisti me, in ipsis »
erit, « et ego in eis. » Scient enim quod non separ-
atus ego, sed valde dilectus et germanus Filius ac
coadunatus. Cum agnoverint autem hoc, et fidem
erga me et dilectionem servabunt. Insuper in illis
manebo ego qui tales fuerint, quique te agnoverint,
et me ut Deum coluerint, inconcussamque erga me
fidem custodierint.

CAPUT XVIII.

De traditione Jesu. De Judæis retro cadentibus. De
Petra qui abscidit auriculam servo pontificis. Quo-
modo Jesus ductus sit ad Annam, Caipham et Pila-
tum.

Vers. 1, 2. « Hæc cum dixisset Jesus, egressus est
cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat
hortus in quem intravit ipse et discipuli ejus. Sciebat
autem et Judas, qui tradebat eum, locum, quod
sæpe convenisset Jesus illuc cum discipulis suis. »
Non dixit: Cum precatus esset Jesus; sed: « Hæc
cum dixisset; » non enim oratio erat, sed collo-
quium ad solatium discipulorum factum. Media
autem nocte 735 iter facit, et flumen transit, festinat-
que ut veniat in locum proditori notum, seipsum per-
mittens homicidis: ut ostendat quod sponte ad
passionem veniat, et laborem minueret Judæis se
quærentibus. Nam ne fatigarentur huc et illuc
obambulantes et quærentes enim, abit ipse ad eos,
D et se manibus inimicorum infert. Invenitur enim in
horto, quasi in carcere quodam. Et ne existimes
quod delitescendi gratia illuc se contulerit, subdit
evangelista quod « et Judas noverit locum, » atque
ita magis manifestari quam occulari voluit in locum
illum veniens. « Sciebat autem et Judas locum, quia
sæpe illuc convenerat Jesus cum discipulis suis. »
Solitaria enim loca et silentii officinas quærare
solebat Dominus, et maxime si quando mysticum
aliquid tradebat. Unde autem Judas cognoscebat
quod in horto hac hora esset Jesus, et non in domo
quodians? Sciebat Dominum frequenter extra civi-
tatem pernoctare, et eapropter etiam tunc exisse

foras. Et aliter: Ipso festo maxime hunc morem servasse creditus est, docens discipulos suos sublimis quiddam. Docerat autem (ut diximus) in talibus locis mystica. Igitur quia tunc dies festus erat, conjectabat illie cum esse, dissertentem discipulis iusta morem suum in festo.

Ἐφημεν, τὰ μυστικὰ ἐν τοιοῦτοις τόποις. Ἐπεὶ οὖν μαθητοὶς τὰ τῆς ἑορτῆς φιλοσοφοῦντα κατὰ τὸ σύνθηες.

VERS. 3-6. « Judas ergo cum accepisset cohortem, et a pontificibus et Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis ac facibus et armis. Jesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super se, processit, ac dixit eis: Quem quæritis? Responderunt ei: Jesum Nazarenum. Dicit eis Jesus: Ego sum. Stabat autem et Judas, qui prodebat eum, cum ipsis. Ut ergo dixit eis: Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram. » Pecuniis impetrarunt ut cohors se joveret. Militaris enim ordo auri mancipium est. Multi autem veniunt, limentes eos qui Jesum sequebantur, et ab eo pendebant propter doctrinam et miracula. Laternas et faces gestant, ut ne occultans se in tenebris aufugeret. At ille in tantum fugam non quærebat, ut obviam exiret seipsum tradens. Et rogat quidem, non quod ignoret et discere opus habeat. « Sciebat enim omnia, inquit, quæ ventura super eum erant. » Et ita quia sciebat quod ad se venirent, rogat, non indigens ut doceatur, sed ostendere volens quod et præsens non visus vel cognitus esset. Sed et rogat ut alienus, et neque a voce agnoscunt eum, neque alii, neque ipse Judas. Quod autem non propter tenebras ignoraverint eum, prædixit evangelista « eos cum facibus » advenisse. Pone autem quod propter tenebras non agnoverint eum, oportebat certe a voce ipsum agnovere. Interrogat igitur, ut ostendat (ut diximus) se neque a specie, neque a voce cognitum fuisse. Ita ineffabilis erat ejus virtus. Et ita neque crucifigere potuissent, nisi voluntarius se obtulisset. Quod **736** autem non solum excæcarit oculos eorum, sed et supini ceciderint una interrogationis voce prostrati, signum fuit casuros eos qui contra Jesum venerant, universali gentis istius ruina, quæ post Christi mortem super eos venit, sicut et Jeremias prædixit: « Domus Israel cecidit: non est qui resuscitet ». » Cadunt igitur omnes qui sermoni divino sunt adversarii. Hortus autem a quo salus nostra sumpsit originem, paradikum referebat. Nam qui cecidimus in horto paradisi, vidimus in horto salutarem passionem sumpsisse initium, et omnia quæ prius corrupta, reparata esse.

VERS. 7-9. « Iterum ergo eos interrogavit, Quem quæritis? At illi dixerunt: Jesum Nazarenum. Respondit Jesus et dixit: Dixi vobis quod ego sim. Si

¹¹ Imo, Amos, v. 2.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(40) Cod. 31, αὐτῶν θαῦμα μέγα ἦν, ἀλλὰ, κ. τ. λ.

κατὰ ταύτην τὴν ὥραν, καὶ οὐχὶ ἐν οἰκίᾳ ἐνόμισεν εὐρεῖν αὐτὸν καθεῦδοντα; Ἐγίνωσκε τὸν Κύριον τὰ πολλὰ ἔξω διανοικταρεύοντα, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τότε ἐξήλθεν ἔξω. Ἄλλως τε· Καὶ ἐν ἑορτῆς καιριῶ μάλιστα ἠπίστατο αὐτὸν ἔχοντα, διδάσκειν τι τοὺς μαθητὰς ὑψηλότερον· ἐδίδασκε δὲ τοὺς μαθητὰς, ὡς τότε ἑορτὴ ἦν, ἐστοχάσατο ἐκεῖσε αὐτὸν εἶναι, τοῖς

« Ὁ οὖν Ἰούδας λαθὼν τὴν σπειραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων ὑπηρέτας, ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ λαμπάδων, καὶ φανῶν, καὶ ὄπλων. Ἰησοῦς οὖν εἰδὼς πάντα τὰ ἐπαρχόμενα ἐπ' αὐτὸν, ἐξελθὼν εἶπεν αὐτοῖς· Τίνα ζητεῖτε; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ εἰμι. Εἰστήκει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδούς αὐτὸν μετ' αὐτῶν. Ὡς οὖν εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι Ἐγὼ εἰμι, ἀπήλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἔπεσον χαμαί. » Τὴν μὲν σπειραν πείθουσιν αὐτοῖς συνεργῆσαι διὰ χρημάτων· τοιοῦτου γὰρ τὸ στρατιωτικὸν, χρυσοῦ ἕνιον. Πολλοὶ δὲ ἐπέρχονται, δεδοκότες τοὺς ἐπομένους τῷ Ἰησοῦ, καὶ ἐκκρεμαμένους αὐτῷ διὰ τὸν λόγον τε καὶ τὰ θαύματα. Λαμπάδας δὲ καὶ φανῶς ἐπάγονται, ὡς ἂν μὴ ἐκφύγη αὐτοὺς ἐν τῷ σκότει λαθίων. Ὁ δὲ τοσοῦτον ἔδει τοῦ φυγεῖν, ὥστε καὶ ἐξέεισε πρὸς αὐτούς, ἑαυτὸν παραδιδούς. Καὶ ἐρωτᾷ μὲν, οὐχ ὡς χρήζων μαθεῖν· « Ἥδει γάρ, φησί, πάντα τὰ ἐπαρχόμενα ἐπ' αὐτόν. » Ὡστε ἐπειθὴ ἤδει, ὅτι ἐπ' αὐτὸν ἤρχοντο, οὐχ ὡς μαθεῖν δεόμενος ἐρωτᾷ, ἀλλὰ δεῖξαι θέλων, ὅτι καὶ παρὼν οὐχ ἔωρατο αὐτοῖς ἢ ἐγνωρίζετο. Ἀλλὰ καὶ ἐρωτᾷ, ὡς ἀλλότριος· καὶ οὐδὲ ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐπιγινώσκουσιν αὐτόν, οὔτε οἱ ἄλλοι, οὔτε αὐτὸς ὁ Ἰούδας. Ὅτι γὰρ οὐ διὰ τὸ σκότος ἠγνόησαν αὐτόν, προεῖπεν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι « μετὰ λαμπάδων » ἐπήλθον. Εἰ δὲ διὰ τὸ σκότος ἠγνόουν (θῶμεν γὰρ), ἀπέ γε τῆς φωνῆς ἐπιγνώσιν αὐτόν ἔδει. Ἐρωτᾷ οὖν, ἵνα δεῖξῃ, ὡς εἶπομεν, ὅτι οὔτε ἀπὸ τοῦ εἶδους, οὔτε ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐπέγνωσαν αὐτόν. Οὕτως οὖν ἄφατος ἦν ἡ δύναμις αὐτοῦ, ὥστε οὐδὲ σταυρῶσαι ἠδύναντο, εἰ μὴ ἐκὼν ἐνέδωκεν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο τὸ πηρῶσαι τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, ἀλλὰ (40) καὶ τὸ καταβαλεῖν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντα, τῆς καθολικῆς τοῦ ἔθνους καταπτώσεως, ἢ ἐπεγένετο αὐτοῖς ὕστερον μετὰ τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον· ὡς καὶ Ἰερεμίας προεφήτευσεν· « Οἶκος Ἰσραὴλ ἐπεσεν, οὐκ ἔστιν ὁ ἀναστήσων. » Πίπτουσι τοίνυν πάντες οἱ τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ ἐναντιούμενοι. Ὁ δὲ κήπος, ἀφ' οὗ ἡ σωτηρία ἡμῶν ἐλαβε τὴν ἀρχήν, ἀντίτυπον ἂν εἴη τοῦ παραδείσου. Ἐν γὰρ τῷ κήπῳ τοῦ παραδείσου πεσόντες, εἰδόμενοι ἐν κήπῳ τὸ σωτήριον τοῦ Χριστοῦ πάθος δεχόμενοι τὴν ἀρχήν, καὶ πάντα τὰ πρῶτον δυσχερῆ ἀπανορθούμενοι.

« Πάλιν οὖν αὐτοὺς ἐπηρώτησε· Τίνα ζητεῖτε; Οἱ δὲ εἶπον· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν· Εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ εἰμι. Εἰ οὖν

ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τούτους ὑπάγειν· ἵνα πληρωθῇ ἡ
 ὁ λόγος, ὃν εἶπεν, ὅτι Οὐδὲ δέδωκάς μοι, οὐκ ἀπώλεσα
 ἐξ αὐτῶν οὐδένα. » Κατέβαλε μὲν αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ
 ἄμα τὴν τε δύναμιν αὐτοῦ δηλώνων, καὶ ὅτι ἐκὼν ἐρ-
 χεται πρὸς τὸ πάθος· πρὸς δὲ τοῦτους καὶ ἕτερόν τι
 αἰκονομῶν. Ἴνα γὰρ μὴ εἴπῃ τις, ὅτι οὐδὲν οἱ
 Ἰουδαῖοι ἤμαρτον· αὐτὸς γὰρ αὐτοῖς ἑαυτὸν ἐνεχεί-
 ρισε, καὶ δῆλον κατέστησε· διὰ τοῦτο ἐνδείκνυται
 αὐτοῖς τοῦτο τὸ σημεῖον, ἵκανόν ὃν αὐτοὺς ἀνακρού-
 σασθαι. Ἐπεὶ δὲ ἐπέμενον τῇ κακίᾳ καὶ μετὰ τὸ
 θαῦμα τοῦτο, τότε δὴ ἑαυτὸν ἐγχειρίζει. Καὶ ὄρα,
 πῶς οὐδὲ ἄχρι τῆς τελευταίας ὥρας τῆς πρὸς τοὺς
 μαθητὰς ἀγάπης ὑφέταται. « Εἰ γὰρ ἐμὲ ζητεῖτε,
 φησὶν, ἄφετε τοῦτους· ὑπάγειν· ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος,
 ὃν εἶπεν, ὅτι Οὐδὲ δέδωκάς μοι, οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐ-
 τῶν οὐδένα. » Ἀπώλειαν δὲ ὁ μὲν Κύριος τῆς ψυ-
 χῆς εἶπεν, ἣν οὐδεὶς τῶν μαθητευθέντων αὐτῷ
 ὑπέσθη· ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς ἐπὶ ταύτης τῆς σωματι-
 κῆς παρέλαβε τοῦτο. Θαῦμα δὲ, πῶς οὐ συνέλαθον
 τοὺς ὁποστούλους, καὶ κατέκοφαν αὐτούς, καὶ μάλιστα
 τοῦ Πέτρου παροξύναντος αὐτούς. Ὅθεν δῆλον, ὅτι
 ἡ τοῦ συλληφθέντος δύναμις τοῦτο ἐποίει, καὶ ἡ
 ἀπόφασις, ἣν προσεῖπεν, ὅτι « Οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώ-
 λητο. » Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς διδάσκων
 ἡμᾶς, ὅτι τῆς τοῦ Κυρίου ἀποφάσεως ἦν τὸ μὴ κα-
 τακοπῆναι τοὺς μαθητὰς, φησὶν· « Ἴνα πληρωθῇ ὁ
 λόγος, ὃν εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα· »
 διὰ γὰρ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν ἔξω ποιεῖται αὐτοὺς
 πειρασμῶν. Ὁβτώ καὶ ἡμᾶς νῦν οἰκονομεῖ, κἄν
 ἀνοήσομεν. Ὡστε ἐπειδὴν σοὶ εἴλη πειρασμὸς, πί-
 στευε, ὅτι εἰ μὴ ἐγίνωσκεν, ὅτι δύνασαι διαφυγεῖν
 τοῦτο, οὐκ ἂν συνεχώρησέ σοι αὐτὸν ἐπελθεῖν, ὡσπερ
 οὐδὲ τότε τοῖς μαθηταῖς.

« Σίμων οὖν Πέτρος ἔχων μάχαιραν, ἐλκυσεν αὐ-
 τὴν, καὶ ἔπαισε τὸν τοῦ ἀρχιερέως δοῦλον, καὶ ἀπέ-
 νοψεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον τὸ δεξιόν· ἦν δὲ ὄνομα τῷ
 δούλῳ Μάλχος. Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ· Βάλε
 τὴν μάχαιράν σου εἰς τὴν θήκην· τὸ ποτήριον, ὃ
 δέδωκέ μοι ὁ Πατήρ, οὐ μὴ πίνω αὐτό· » Ἰδὼν ὁ Πέ-
 τρος τὸν Κύριον ὑπὲρ αὐτοὺς καταβαλόντα, καὶ
 ἔαρστος ὑποκλιθεὶς διὰ τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς,
 εἰπόντος, « Ἄφετε τούτους ὑπάγειν, » ἐνόμισεν, ὡς
 καιρὸς λοιπὸν ἀμύνης ἐστὶ, καὶ δὴ σπάται τὴν μά-
 χαιραν, καὶ πατάσσει τὸν δοῦλον. (41) Εἰ δὲ ζητεῖς,
 πῶς ὁ κελευσθεὶς μὴ πήραν ἔχειν, μηδὲ δύο χιτῶνας,
 μάχαιραν ἔχει· μάθανε, ὅτι διὰ τὸ ἀρνῖον ταύτης
 ἔρηψε, καὶ ἐθάσταζεν αὐτὴν καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον·
 ἢ καὶ δεδοικῶς τὴν ἐπίθεσιν, παρεσκευάστο πάλαι
 εἰς τοῦτο. Εἰ δὲ ἀπορεῖς, πῶς ὁ μηδὲ ραπίζων
 [f. ραπίζειν] προσταθθεὶς, πρὸς φόνους παρεσκευά-
 ζετο· ἀκούσεις, ὅτι μάλιστα μὲν οὐχ ἑαυτῷ, ἀλλὰ
 τῷ διδασκάλῳ ἤμυεν· ἔπειτα οὐδὲ τέλει οὐπω
 ἦσαν· ἐν τοῖς ὑστέροις γὰρ ἴδε μοι τοῦτον, πῶς τὰ
 ἔσχατα πάσχων χαίρει. Νῦν δὲ ὑπὲρ τοῦ διδασκά-
 λου ἀγανακτῶν, καὶ ἐπ' αὐτὴν ὀρμῆ τὴν κεφαλὴν·

⁴⁰ Matth. x. 10.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(41) Cod. 52, Εἰ δὲ ζητεῖς μαθεῖν πῶς, κ. τ. λ.

igitur me quaeritis, sinite hos abire, ut impleteretur
 sermo quem dixit: Quos dedisti mihi, non perdidit
 ex eis quemquam. » Prostravit quidem eos ut re-
 trorsum caderent, declarans potentiam suam, et
 quod ad passionem sponte veniret. Ad hæc etiam
 hoc providens, ut ne quis dicat Judæos non peccasse,
 eo quod illis se in manus tradiderat et manifestarat,
 propter hoc ostendit eis hoc miraculum, quod suffi-
 ciebat ad repellendos eos. Ubi autem in malitia
 sua permanserunt etiam post miraculum istud,
 tunc se manibus eorum permisit. Et vide quomodo
 usque ad ultimam horam dilectionem erga discipu-
 los non reliquit. Nam « Si me quaeritis, inquit,
 sinite illos abire, ut impleteretur sermo quem dixe-
 rat: Quos dedisti mihi, ex eis non perdidit quem-
 quam. » Perditionem autem Domini animæ dicebat,
 quia nullus periit qui ab eo doctus fuit. Evangelista
 autem et ad corporalem trahit. Miraculum autem,
 quomodo non comprehenderint illi apostolos, et
 disseuerint eos, et maxime cum Petrus incitasset
 eos. Unde manifestum quod comprehensi virtus hoc
 fecerit, et sententia quam prædixerat, nullum esse
 ex illis perdendum: id quod et evangelista docens
 nos quod hoc fuerit propter sententiam Domini,
 ne interficerentur discipuli, inquit: « Ut impleteretur
 sermo quem dixit: Non perdidit ex eis quemquam. »
 Nam propter ipsorum infirmitatem securus eos fecit a
 tentationibus. Ita et nos nunc regit, etiamsi ignoremus.
 Unde quando incidis in tentationes, crede quod nisi
 cognovisset te posse illas evadere, non permisisset
 te in eas incidere, sicut neque tunc discipulos.

Vers. 10, 11. « Simon ergo Petrus cum haberet
 gladium, eduxit eum, et percussit pontificis servum,
 et abscidit auriculam ejus dexteram. Erat autem
 nomen servo Malchus. Dicit ergo Jesus Petro: Mitte
 gladium tuum in vaginam. Annon bibam poculum
 quod dedit mihi Pater? » Cum Petrus vidisset
 Dominum prostravisse illos, et impletus
 esset fiducia propter vocem Domini, dicentis,
 « Sinite illos abire, » existimavit **737** quod tunc
 esset tempus vindictæ, extractoque gladio percussit
 servum. Quod si quaeras, quomodo is qui jussus est
 non portare peram, neque duas tunicas⁴⁰, gladium
 haberet, discite quod portaverit illum in usum agni
 paschalis etiam post cœnam, vel quod, timens insi-
 dias, olim in hoc præparaverit. Quod si dubitas,
 quomodo, cum prohibitus fuerit vel alapis percutere,
 ad cædem se paraverit, audi quomodo non semet-
 ipsum, sed magistrum maxime ultus fuerit; deinde
 quod nondum perfecti tunc erant. Nam vide quomodo
 postea extrema ferre gaudet, nunc autem pro
 magistro indignatur, et caput ipsum invadit, et cum
 aberraret, auriculam solam abscindit. Jesus vero

restituit, et per hoc miraculum iterum insipientes A Judæos refrenat ab impetu ad homicidium. Nam quia magnum erat miraculum in auricula, propterea et uomen servi apponit evangelista, ut si legentes discredant, ab illo quærant num ita factum sit. Porro Dominus Petrum quidem reprimit et interminatur, dicens: « Mitte gladium tuum in vaginam. » Consolatur autem dicendo: « Poculum quod dedit mihi Pater, annon bibam illud? » Ostendit enim quod patitur non propter illorum virtutem, sed suam permissionem, et quod non sit adversarius Deo, sed usque ad mortem faciat voluntatem Patris. Dicendo autem « poculum, » insinat mortem dulcem et desiderabilem in salutem hominum. Cæterum tu hic attendas, desecari auriculam dextram servi pontificis signum fuisse inobedientiæ B illorum. Cæcitas enim in Israel facta est, ut audientes non audiant, propter impietatem erga Salvatorem, quæ maxime fuit pontificum. Ideo et auriculæ abscissio in servo pontificis facta est. Quod autem restituta est auricula, significat Israelitis offm restituendam prudentiam, quæ nunc est ablata. Etenim Elias cum venerit, revocabit eos ad Christum, et conjunget patres nobis filiis, sicut et Malachias dixit ⁹⁴.

λιτών συνέσεως, τῆς νῦν ἀφαιρεθείσης. Καὶ γὰρ καὶ συνάψει αὐτοὺς πατέρας ὄντας ἡμῖν τοῖς υἱοῖς, καθὰ δὴ καὶ Μαλαχίας προσφήτευσεν.

Vers. 12-14. « Cohors igitur et tribunus et ministri Judæorum comprehenderunt Jesum, et figaverunt eum, et adduxerunt eum ad Annam primum. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. Erat autem Caiphæ is qui consilium dederat Judæis, quod expediret unum hominem mori pro populo. » Postquam omnia fecit quæ ad reprimendum illorum furorem pertinere videbantur, illi autem non intellexerunt, tunc tandem permisit se abduci. Porro illi alligant et abducunt ad Annam, gloriantes facto, et quasi celebrari cupientes perinde ac magnum tropæum excitassent. Cæterum prophetiæ Caiphæ meminit ⁹⁵, ostendere volens quod pro salute mundi hæc facta sint, et quod tam excellens sit veritas, ut et inimici eam prædixerint. Ut enim non turbemur **738** audientes vincula, meminit prophetiæ, quod salutaria fuerint et mors et vincula, qua de causa et hæc pertulerit.

Vers. 15, 16. « Sequebatur autem Jesum Simon D Petrus, et alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus pontifici, et introivit cum Jesu in atrium pontificis, Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiit autem discipulus ille alter qui erat notus pontifici, et dixit ostiariæ, et introduxit Petrum. » Quis erat « alius discipulus? » Ille ipse qui hæc scripsit. Occultat autem se propter humilitatem, quia honestum opus narraturus erat, secutum se esse fugientibus aliis; propter hoc occultat seipsum, et præponit sibi Petrum: « Sequebatur enim, inquit,

διὸ κάκεινης μὴ ἐπιχόμενος, τὸ γοῦν ὠτίον τέμνει. Ἰησοῦς δὲ ὑποκαθίστησι [f. ἀποκ.], καὶ διὰ τούτου τοῦ θαύματος πάλιν τοὺς ἀνοήτους Ἰουδαίους ἀναχαίτιζων τῆς ἐπὶ τὸν φόνον ὁρμῆς. Ἐπεὶ δὲ μέγα ἦν τὸ ἐπὶ τῷ ὠτίῳ θαῦμα, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δούλου προστίθησιν ὁ εὐαγγελιστὴς· ἰν' ἐξῆ τοῖς ἀναγινώσκουσιν, εἴπερ ἀπίστοιεν, ζητεῖν καὶ περιεργάζεσθαι, εἰ γε οὕτω γέγονεν. Ἄλλ' ὁ Κύριος καταστέλλει μὲν τὸν Πέτρον, καὶ ἀπειλήσας (« Βάλε γὰρ, φησί, τὴν μάχαιράν σου εἰς τὴν θήκην »), παραμυθεῖται δὲ καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν· « Τὸ ποτήριον, ὃ δέδωκέ μοι ὁ Πατήρ, οὐ μὴ πίω αὐτό; Δείκνυσι γὰρ, ὅτι οὐ τῆς ἐκεῖνων δυνάμεως, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ συγχωρήσεως τὸ παθεῖν, καὶ ὅτι οὐκ ἀντίθεος, ἀλλ' ἄχρι θανάτου τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ποιῶν. Καὶ τὸ εἰπεῖν δὲ, « ποτήριον, » τὸ ἡδὺ καὶ ἐπιποθητὸν τοῦ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων θανάτου αἰνιττεται. Σὺ δέ μοι ὄρα, ὅτι καὶ τὸ ἀποκοπήναι τὸ δεξιὸν ὠτίον τοῦ δούλου τοῦ ἀρχιερέως σύμβολον ἦν τῆς ἀνηκουστίας αὐτῶν. Πῶρως γὰρ τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἵνα ἀκούοντες μὴ ἀκούσωσι, διὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἀσέθειαν, ἣ τῶν ἀρχιερέων μάλιστα γέγονε, διὸ καὶ περὶ οἰκέτην ἀρχιερέως τὸ σύμβολον ἦν τῆς τοῦ ὠτίου ἀφαιρέσεως. Τὸ δὲ ἀποκαταστήναι πάλιν τὸ ὠτίον δηλοῖ τὴν ὑστερον ἀποκατάστασιν τῆς τῶν Ἰσραηλίας ἐλθῶν, ἀποκαταστήσει αὐτοὺς εἰς Χριστὸν.

« Ἡ οὖν σπειρα, καὶ ὁ χιλιάρχος, καὶ οἱ ὑπρέταὶ τῶν Ἰουδαίων συνέλαβον τὴν Ἰησοῦν, καὶ ἔδησαν αὐτόν, καὶ ἀπήγαγον αὐτόν πρὸς Ἄνναν πρῶτον. Ἦν γὰρ πενθερὸς τοῦ Καϊάφα, ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκεῖνου. Ἦν δὲ Καϊάφας; ὁ συμβουλεύσας τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι συμφέροι ἕνα ἄνθρωπον ἀπολέσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. » Ὅτε πάντα ἐποίησεν, ὅσα ἱκανὰ ἦν ἀναστεῖλαι αὐτοὺς, οἱ δὲ οὐ συνέσαν, τότε δὴ συνεχώρησεν ἀπαγαγεῖν αὐτόν. Οἱ δὲ καὶ δεσμοῦσι, καὶ ἀπάγουσι πρὸς Ἄνναν, ὡσπερ ἐμπομπεῦοντες τῷ γενομένῳ καὶ ἐγκαυχώμενοι, ὡς δὴ μέγα τρόπαιον στήσαντες. Τῆς δὲ τοῦ Καϊάφα προφητείας μέμνηται, δειξάτι θέλων, ὅτι ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ταῦτα ἐγίνετο, καὶ ὅτι τσαούτη τῆς ἀληθείας ἡ ὑπερβολή, ὡς καὶ τοὺς ἐχθροὺς ταῦτα προαναφωνεῖν. Ἴνα γὰρ μὴ, δεσμοὺς ἀκούσας, θορυβηθῆς, ἀναμνησθεὶς σε τῆς προφητείας, ὅτι σωτηριώδεις ἦσαν καὶ ὁ δεσμὸς καὶ ὁ θάνατος, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν τούτων ἠνελετο.

« Ἠκολούθει δὲ τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος, καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς. Ὁ δὲ μαθητὴς ἐκεῖνος ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ συνεισῆλθε τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν αὐλήν τοῦ ἀρχιερέως. Ὁ δὲ Πέτρος εἰστήκει πρὸς τῆ θύρᾳ ἔξω. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ μαθητὴς ὁ ἄλλος, ὃς ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ εἶπε τῇ θυρωρῷ, καὶ εἰσῆγαγε τὸν Πέτρον. » Τίς ἦν « ὁ ἄλλος μαθητὴς; » Αὐτὸς οὗτος ὁ ταῦτα γράφας, ἀποκρύπτει δὲ ἑαυτὸν διὰ ταπεινοφροσύνην. Ἐπειδὴ γὰρ κατόρθωμα διηγεῖσθαι μέλλει, ὅτι τῶν ἄλλων ἀποπηδησάντων, αὐτὸς ἐπηκολούθει, διὰ τοῦτο κρύπτει ἑαυτὸν, καὶ προτάττει ἑαυτοῦ τὸν

⁹⁴ Malach. iv, 5, 6. ⁹⁵ Joan. xi, 49.

Πέτρον. « Ἠκολούθει γάρ, φησί, τῷ Ἰησοῦ Σίμων ἁ
Πέτρος. » εἶτα ἐπάγει τὸ, « καὶ ὁ ἄλλος μαθητής. »
Διὰ ταπεινοφροσύνην οὖν ἑαυτὸν κρύπτει. Καὶ τοῦτο
ὡς αὐτὸ, ὃ μέμνηται ἑαυτοῦ, διὰ τοῦτο μέμνηται,
ἵνα μάθωμεν, ὅτι ἀκριβέστερον τῶν ἄλλων διηγείται
τὰ κατὰ τὴν αὐλήν, ἅτε ἔνδον ὢν. Ὅρα δὲ καὶ πῶς
ὑποτίμνεται τὸ ἴδιον ἐγκώμιον. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκού-
σας, ὅτι « εἰσῆλθε σὺν τῷ Ἰησοῦ » ὁ Ἰωάννης, μέγα
τι περὶ αὐτοῦ ἠγηθῆς, λέγει, ὅτι γινώριμος ἦν τοῦ
ἀρχιερέως. Οὐ γὰρ ὡς ἀνδρείτερος τῶν ἄλλων συν-
εσῆλθον, φησὶν, ἀλλ' ὡς γινώριμος τοῦ ἀρχιερέως.
Τὸν μέντοι Πέτρον ἀνακηρύττει, ὡς ἀκολούθησαντα
μὲν διὰ τὸν πόθον, διὰ δὲ τὸ μὴ εἶναι γινώριμον δη-
λοῦν, ἔξω ἱστάμενον. Ὅτι γὰρ καὶ ὁ Πέτρος εἰσῆλ-
θεν ἂν, εἴπερ ἐπετράπη, δῆλον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξῆλθεν
ὁ Ἰωάννης, καὶ τὴν θυρωρὸν ἐκέλευσεν αὐτὸν εἰσα-
γαγεῖν, εὐθέως εἰσῆλθεν ὁ Πέτρος. Διατί δὲ ὁ Ἰωάν-
νης οὐκ εἰσῆγαγεν αὐτὸν, ἀλλὰ τῇ γυναικὶ τοῦτο
ἐπιτρέψει; Διὰ τὸ σφόδρα ἐχεσθαι τοῦ Χριστοῦ, καὶ
ἐπακολουθεῖν αὐτῷ, καὶ μὴ θέλειν ἀπ' αὐτοῦ χω-
ρισθῆναι.

« Λέγει οὖν ἡ παιδίσκη ἡ θυρωρὸς τῷ Πέτρῳ·
Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου;
Λέγει ἑκεῖνος· Οὐκ εἰμί. Εἰστήκεισαν δὲ οἱ δοῦλοι
καὶ οἱ ὑπηρέται, ἀνθρακίαν πεποιηκότας, ὅτι ψύχος
ἦν, καὶ θερμαίνοντο. Ἦν δὲ μετ' αὐτῶν ὁ Πέτρος
ἐπίως, καὶ θερμαίνόμενος. » Ἐρωτᾷ ἡ παιδίσκη
τὸν Πέτρον, οὐ θρασίως, οὐδ' ἀποτόμως, ἀλλὰ καὶ
ἴλαν πρᾶως. Οὐ γὰρ εἶπε· Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μα-
θητῶν εἶ τοῦ πλάνου; ἀλλὰ, « τοῦ ἀνθρώπου τού-
του. » ὅπερ ἐλευσῆς μάλλον ἦν καὶ φιλανθρω-
πισμένης. Εἶπε δὲ τὸ, « μὴ καὶ σὺ, » ἐπειδὴ
Ἰωάννης ἔνδον ἦν. Ἄλλ' ἡ μὲν γυνὴ οὕτω προσηνῶς
διελέγετο· ἑκεῖνος δὲ οὐδενὸς τούτων ἦσθετο, οὐδὲ
εἰς νοῦν ἔβαλε τὴν τοῦ Χριστοῦ πρόβρῃσιν· οὕτως ἡ
ἀνθρωπίνη φύσις ἀσθενὲς χρεῖμα, δευρὸν ὑπὸ Θεοῦ
ἐγκαταλειφθῆ. Τινὲς δὲ ματαίαν χάριν τῷ Πέτρῳ
χαρίζομενοι, φασὶν, ὅτι οὐκ ὡς φοβηθεὶς ὁ Πέτρος
ἠρνήσατο, ἀλλ' ἐπεὶ ἦθελε μὲν αἰεὶ συνεῖναι καὶ
ἀκολουθεῖν τῷ Χριστῷ, ἠπίστατο δὲ, ὅτι ἐὰν ὁμολο-
γήσῃ ἑαυτὸν μαθητὴν τοῦ Ἰησοῦ, ἀποχωρισθήσεται
αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔτι ἔξει χώραν, ὥστε ἀκολουθεῖν,
καὶ βλέπειν τὸν ποθοῦμενον, διὰ τοῦτο ἠρνήσατο,
ὅτι « Οὐκ εἰμί. » Ἐπεὶ καὶ τὸ θερμαίνεσθαι ἀπὸ
τοιαύτης ἐποιεῖτο γνώμης. Ὑπεκρίνετο γὰρ τὰ τῶν
ὑπηρευτῶν ὄρα, ὡς εἰς ἑκεῖνων, ἵνα μὴ τῷ κατηφεῖ
τοῦ προσώπου φωραθεὶς, ἐκκλεισθεῖν τοῦ βλέπειν
τὸν Χριστὸν, ὡς μαθητὴς τούτου ἐκ τοῦ μέσου διω-
κόμενος.

« Ὁ οὖν ἀρχιερεὺς ἠρώτησε τὸν Ἰησοῦν περὶ τῶν
μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς διδασχῆς αὐτοῦ. Ἀπε-
κρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ παρῆρῃσα ἐλάλησα τῷ
κόσμῳ, ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν τῇ συναγωγῇ καὶ
ἐν τῷ ἱερῷ, ὅπου πάντες οἱ Ἰουδαῖοι συνέρχονται,
καὶ ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδέν. Τί με ἐρωτᾷς; Ἐπε-
ρώτησον τοὺς ἀκηκόοντας, τί ἐλάλησα αὐτοῖς. Ἴδε
οὗτοι οἰδασιν, ἃ εἶπον ἐγώ. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος,

A Jesum Simon Petrus; » deinde subdit : « et alius
discipulus. » Propter humilitatem igitur se occultat,
et propter istud ipsum sibi meminit, ut discamus
quod certius narret ea quæ in atrio sint facta, eo
quod intus fuerit. Vide autem quomodo et propriam
laudem resecurit. Nam ut ne cum audieris quod
« ingressus sit cum Jesu » Joannes, magnum quid-
dam de eo existimes (a), dicit : « Notus autem erat
pontifici. » Non enim tanquam aliis fortior simul
ingressus sum, inquit, sed tanquam notus pontifici.
Petrum vero prædicat, eo quod propter amorem
secutus fuerit, et quia non erat notus, foras stete-
rit. Nam quod et Petrus ingressus fuisset si per-
missum fuisset, manifestum. Postquam enim Joan-
nes exivit, et ostiariæ jussit ut illum introduceret,
statim ingressus est Petrus. Quare autem Joannes
non introduxit eum, sed mulieri hoc commisit?
Quia valde adhærebat Christo, eumque sequebatur,
renuit ab eo separari.

Vers. 17, 18. « Dixit ergo Petro ancilla ostiaria :
Num et tu ex discipulis es hominis istius? Dicit
ille : Non sum. Stabant autem servi et ministri,
qui prunas congesserant, quia frigus erat, et cale-
faciebant se. Erat autem cum eis et Petrus stans,
et calefaciens se. » Interrogat ancilla Petrum, non
contumeliose, non præfracte, sed valde mansuete.
Non enim dicit : Num et tu ex discipulis es im-
postoris? sed, « hominis istius : » id quod magis
miserantis. Dixit autem, « nunquid et tu? » quia
Joannes intus erat. Et mulier quidem ita mansuete
alloquebatur. Ille autem nihil horum sentiebat,
neque in animum recipiebat Christi prædictionem.
Ita infirma res humana natura est, quando a Deo
derelinquitur. Quidam autem stulte Petro gratificari
volentes, dicunt, quod non ob timorem negaverit
Petrus, sed voluerit quidem semper cum Christo
esse et eum sequi : cognovit autem quod si confes-
sus fuisset, se discipulum Jesu, separandus
fuisset ab eo, et non ultra habiturus erat locum
quod sequeretur, et videret desiderabilem, et pro-
pterea 739 negavit, dicens : « Non sum. » Nam et
ex eadem sententia fuit, quod se calefaceret. Si-
mulavit enim se facere ea quæ ministri, ut unus
illorum, ut ne ex tristitia faciei deprehensus exclu-
datur a videndo Christæ rejectus e medio ut disci-
pulus ejus.

Vers. 19-23. « Pontifex ergo interrogavit Jesum
de discipulis suis, et de doctrinâ ipsius. Respondit
ei Jesus : Ego palam locutus sum mundo, ego sem-
per docui in synagoga et in templo quo omnes
Judæi conveniunt, et in occulto locutus sum nihil.
Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt
quid locutus sum ipsis. Ecce hi sciunt quæ dixerim
ego. Hæc autem cum dixisset, unus assistens mi-

(a) Edit. Lut., existimes eum fortiorem aliis.

nistrorum dedit alapam Jesu, dicens : Siccine respondes pontifici ? Respondit ei Jesus : Si male locutus sum, testare de malo ; sin bene, cur me cædis ? Interrogat pontifex Jesum de discipulis, fortasse in hunc modum : Ubi sunt, aut qui sunt, aut qua mente eos collegerit, et quid volens ? Quasi enim novatorem et seditiosum voluit eum arguere. Et de doctrina interrogat qualis sit, num a lege recedens, et pugnans cum Mose ? ut inde inventa occasione tanquam adversarium Dei occidat. Quid igitur Dominus ? Respondet illi juxta suspicionem ejus : « Ego quidem, inquit, in occulto nihil locutus sum. » Nam tu quidem suspicaris me seditiosum quemdam, et in occulto consilia struentem. Ego autem tibi, inquit, dico, quod « Nihil in occulto locutus sum, » hoc est, nihil seditiosum, et sicut tu opinaris, nihil innovo, neque dolosa et occulta mente proprium quiddam locutus sum. Quia nisi sic intellexerimus quod ad suspicionem pontificis hæc dixerit Dominus, videbitur mentiri. Nam multa dixit « in occulto, » utpote ea quæ supra captum multitudinis erant. Quod autem dicit : « Quid me interrogas ? Interroga eos qui audierunt : » non pertinacis est, sed fidentis in dictorum veritate. « Interroga » enim, inquit, inimicos, insidiatores, ministros illos qui ligaverunt me. Ista enim est veritatis indubitata demonstratio, quando quis habet inimicos testes eorum quæ dicit. Nam ministri ipsi, inquit, sunt qui antea dixerunt : « Nunquam locutus est homo sicut hic homo⁹⁶. » Et cum ita respondisset, non est admirationi, sed alapa cæditur : quo quid fieret impudentius ? Et cum posset omnia concutere et abolere, nihil quidem horum facit, sed verba loquitur quæ omnium bestiarum sævitiem demulcere possent. Dicit enim : Si quidem habes ut reprehendas ea quæ nunc a me dicta sunt, ostende quod male dixerim : si autem non habes, quid ferocis ? Vel et sic : « Si male locutus sum, » hoc est, si male docui quando docui in synagoga, ecce nunc « testimonium perhibe » de mala doctrina, et plene instrue pontificem, qui nunc Interrogat de doctrina mea. « Si autem bene » docui, et **740** me admirati estis etiam vos ministri, « quid me » nunc « cædis, » quem prius admirabaris ? Percussit igitur minister Dominum, magno crimine se liberans. Nam ubi Jesus in testes vocaret assistentes, dicens, « Ecce hi sciunt quæ dixerim ego, » volens minister se liberare a suspicione quod non esset ex admiratoribus Jesu, percussit eum. Jesus autem dicendo, « Ego in occulto locutus sum nihil, » reducit in memoriam prophetiam dicentem : « Non in occulto locutus sum, neque in loco terræ tenebroso⁹⁷. »

VERS. 24-27. « Et misit eum Annas vinctum ad Caipham pontificem. Stabat autem Simon Petrus, et calefaciebat se. Dixerunt ergo ei : Num et tu ex

A εἰς τῶν ὑπηρετῶν παρεστῶτως ἔδωκε βάπτισμα τῷ Ἰησοῦ, εἰπὼν Ὁὕτως ἀποκρίνη τῷ ἀρχιερεῖ ; Ἄπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς Ὁ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ ἢ δὲ καλῶς, τί με δαίρεις ; Ἐρωτᾷ ὁ ἀρχιερεὺς τὸν Ἰησοῦν περὶ τῶν μαθητῶν ἵσως τοιαῦτα Ποῦ εἰσι, καὶ εἶνες εἶεν, καὶ ἐπὶ τίνι σκοπῷ τοῦτους συνέλεξες, καὶ τί βουλόμενος ; ὡς γὰρ νεωτεριστὴν τινα ἢ στασιαστὴν ἤθελεν αὐτὸν ἐλέγξει. Καὶ περὶ τῆς διδαχῆς δὲ ἐρωτᾷ, ποῖα τις ἦν ἄρα μὴ ἀπὸ τοῦ νόμου ἀπιστώσα, καὶ μαχομένη Μωσεί ; ἵνα καὶ ἀπὸ ταύτης ἀφορμὴν εὐρών, ὡς θεομάχον ἀποκτείνῃ. Τί οὖν ὁ Κύριος ; Ἀποκρίνεται αὐτῷ πρὸς τὴν ὑπόνοιαν αὐτοῦ Ἐγὼ, φησὶν, « ἐν τῷ κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδέν. » Σὺ γὰρ ὑπονεῖς με στασιαστὴν τινα, καὶ κυριῶς βουλὰς τινας συσκευάζοντα ἢ ἐγὼ δὲ σοι, φησὶ, λέγω, ὅτι « οὐδὲν ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα. » τοῦτέστιν, οὐδὲν στασιῶδες, καὶ ὡς δοκεῖς σὺ, νεωτεροποιῶ καὶ δολίκα καὶ ἀποκρύφῳ γνώμῃ ἐλάλησά τι οικεῖον. Ἐπεὶ εἰ μὴ οὕτω νοήσομεν, ὅτι πρὸς τὴν ὑπόνοιαν τοῦ ἀρχιερέως τοῦτο εἶπεν ὁ Κύριος, φανήσεται διαψευσόμενος. Πολλὰ γὰρ εἶπεν « ἐν κρυπτῷ, » ὅσα δηλαδὴ τῆς τῶν πολλῶν διανοίας ὑψηλότερα ἦν. Τὸ δὲ, « τί με ἐρωτᾷς Ἐρώτησον τοὺς ἀκηκόοντας, » οὐκ ἀσθαβιζομένου ἐστίν, ἀλλὰ θαρρόντος τῇ τῶν λεχθέντων ἀληθείᾳ. Ἐρώτησον γὰρ, φησὶ, τοὺς ἐχθροὺς, τοὺς ἐπιβούλους, τοὺς ὑπηρέτας τοῦτους τοὺς δήσαντάς με. Αὕτη γὰρ τῆς ἀληθείας ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις, ὅταν τοὺς ἐχθροὺς τις ἐξη μάρτυρας ὧν λέγει. Οἱ γὰρ ὑπηρέται αὐτοῦ, φησὶν, εἰσὶν οἱ εἰπόντες πρῶτην ἢ οὐδέποτε ἐλάλησεν ἀνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἀνθρωπος. οὕτως οὖν ἀποκριθεὶς, οὐ θαυμάζεται, ἀλλὰ βραβίζεται ὅτι τί γένοιτ' ἂν ἱταμώτερον ; ἀυνάμενος δὲ πάντα συσσεῖσαι καὶ ἀφανίσαι, τούτων μὲν οὐδὲν ποιεῖ ὀφθέγγεται δὲ ῥήματα δυνάμενα πᾶσαν θηριωδιαν ἐκλύσαι. Εἰ μὲν γὰρ, φησὶν, ἔχεις ἐπιλαβέσθαι τῶν εἰρημένων παρ' ἐμοῦ, ἀπόδειξον, ὅτι κακῶς εἶπον ἢ δὲ οὐκ ἔχεις, τί λυτῆς ; Ἡ καὶ οὕτως ἢ ἐλάλησα ἢ τοῦτέστιν, εἰ κακῶς ἐδίδαξα, ὅτε ἐδίδαχον ἐν ταῖς συναγωγαῖς, παρελθὼν νῦν « μαρτύρησον » περὶ ταύτης μου τῆς κακῆς διδασκαλίας, καὶ πληροφόρησον τὸν ἀρχιερέα τὸν νῦν ἐρωτῶντά με περὶ τῆς διδαχῆς μου ἢ εἰ δὲ καλῶς ἐδίδαξα, καὶ ἐθαυμάζωμην παρ' ὁμῶν τῶν ὑπηρετῶν, « τί με » νῦν « δαίρεις, » ὅν πρῶτην ἐθαύμαζες ; Ἐτυψεν οὖν ὁ ὑπηρέτης τὸν Κύριον, μέγαλου ἐγκλήματος ἑαυτὸν ἀπαλλάττων. Ἐπεὶ γὰρ ὁ Ἰησοῦς τοὺς παρεστῶτας προὐκαλεῖτο μάρτυρας, λέγων ἢ ἴδε οὗτοι οἴδασιν, ἢ εἶπον ἐγὼ ἢ θέλω ὁ ὑπηρέτης ἑαυτὸν ἀπαλλάξει τῆς ὑποψίας, ὅτι οὐ τῶν θαυμαζόντων τὸν Ἰησοῦν ἦν, ἐτυψεν αὐτόν. Εἰπὼν δὲ ὁ Χριστὸς, Ἐγὼ « ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδέν, » ἀναμνησθεὶς προφητείας τῆς λεγούσης ἢ οὐδὲν κρυφῆ λέλάληκα, οὐδὲ ἐν λόπῳ γῆς σκοτεινῆς.

ἢ Ἀπέστειλεν αὐτὸν ὁ Ἄννας δεδεμένον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. Ἦν δὲ Σίμων Πέτρος ἐστῶς, καὶ θερμαινόμενος ; Εἶπον οὖν αὐτῷ ἢ μὴ καὶ σὺ

⁹⁶ Joan. vii, 46. ⁹⁷ Isa. xlv, 19.

ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶ; Ἐρνήσατο ἑκείνος, καὶ εἶπεν· Οὐκ εἰμί. Λέγει εἷς ἐκ τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως συγγενῆς ὢν, οὗ ἀπέκοψε Πέτρος τὸ ὠτίον· Οὐκ ἐγὼ σε εἶδον ἐν τῷ κήπῳ μετ' αὐτοῦ; Πάλιν οὖν ἠρνήσατο ὁ Πέτρος, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησεν. » Ἀπάγουσιν αὐτὸν πρὸς Καϊάφαν διὰ τὸ ἐν αὐτῷ μηδὲν εὑρεῖν αἴτιον, ἴσως ὑποπτεύσαντες ἑκείνον σφώτερον ὄντα, εἰρεῖν τι κατὰ τοῦ Ἰησοῦ θανάτου ἕξιν, ὑποσκελίσαντα ἢ ἐν ἀποκρίσει, ἢ πράξει τινος δραξάμενον. Ὁ δὲ Πέτρος, ὁ θερμὸς ἐραστής, τοσοῦτῳ κάρῳ κατείχεται, ὥστε ἀπαγομένου τοῦ διδασκάλου, οὐδὲ μετακινεῖται, ἀλλ' ἔτι θερμαίνεται. Ὅσατε καὶ πάλιν ἐρωτηθεὶς, ἀρνεῖται, καὶ οὐ δεῦτερον μόνον, ἀλλὰ καὶ τρίτον. Διὰ τὴν δὲ οἱ εὐαγγελισταὶ πάντες ὁμοῦ περὶ τοῦ Πέτρου ἀνέγραψαν; Οὐχὶ τοῦ συμμαθητοῦ κατηγοροῦντες, ἀλλ' ἡμᾶς παιδεύοντες, πᾶσον κακὸν τὸ μὴ τὸ πᾶν ἐπιτρέπειν Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτῷ θαρρῆναι. Χρὴ δὲ θαυμάσαι τοῦ Δεσπότου τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι καὶ δεδεδωμένος, καὶ ἀπαγόμενος, οὐκ ἠμέλησε τοῦ μαθητοῦ, ἀλλὰ στραφεὶς ἐνόησε τῷ Πέτρῳ, ὡς ἕτερος εὐαγγελιστῆς φησι, καὶ διὰ τοῦ βλέμματός προσωνομάσεν αὐτῷ τὴν ἀσθένειαν, καὶ εἰς μεταμέλειαν καὶ δάκρυα ἤγειρεν. Ὅσαρ δὲ τότε Πέτρος πέπονθε, καὶ νῦν πάρεστιν ἰδεῖν πολλοὺς ἡμῶν πάσχοντας. Δεσμεῖται γὰρ ὁ ἐν ἡμῖν λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ οἷον αἰχμαλωτίζεται, εἴτε ὑπὸ λύπης, εἴτε ὑπὸ ἡδονῆς ἐξανδραποδίζομενος. Ἀμφοτέρωθεν γὰρ δεσμευόμεθα τε καὶ ἀπαγόμεθα, ἢ ὑπὸ τῶν τοῦ κόσμου ἡδέων, ἢ ὑπὸ τῶν λυπηρῶν, τοῦ Θεοῦ ἐπιλανθανόμενοι, καὶ κατακρίνεται μὲν ὁ λόγος, νικᾷ δὲ ἡ ἀλογία, καὶ ὁ δούλος βραβίζει τὸν δεσπότην· τοιοῦτον γὰρ ἡ τῶν παθῶν ἐπανάστασις. Ὁ δὲ νοῦς ἡμῶν, οἷα τις Πέτρος, πολλάκις αὐθαδιάζεται, ὡς οὐ μὴ ἀρνήσῃται τὸν λόγον, διὸ καὶ ἴσταται καὶ θερμαίνεται. ἴσταται μὲν, ὡς μὴ κινούμενος, μηδὲ ὑποταπεινούμενος, ἀλλ' ἐπι τῆς αὐθαδείας ἰστάμενος ὁμοίως καὶ μένων. Θερμαίνεσθαι δὲ λέγεται, οἷα δὴ ἀπὸ θερμότητος καὶ τύφου νοσῶν τὴν αὐθάδειαν. Ἐλέγχει δὲ αὐτὸν πειδίτση, μικρὰ τις ἡδονή, καὶ θηλυνοῦσα, καὶ εὐθέως ἀρνεῖται τὸν λόγον, καὶ τῆ ἀλογίᾳ ὑπάγεται. Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τινος πειρασμοῦ λυπηροῦ ἐλέγχεται, ὥσαρ καὶ τότε Πέτρος ὑπὸ δούλου, καὶ οὕτως ἡ ἀσθένεια αὐτοῦ διαβέβηκεν. Ἀλλ' εὐξόμεθα, ἵνα ἐμβλέψῃ ἡμεῖς Ἰησοῦς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς μετάνοιαν καὶ δάκρυα ἐξεγείρῃ, ἐξελθόντας ἡμᾶς ἐξω τῆς αὐλῆς τοῦ τὸν Κύριον σταυρῶντος ἀρχιερέως, ὃς ἐστὶν ὁ κοσμοκράτωρ. Ὅταν γὰρ ἐκ τοῦ κόσμου, ὃς ἐστὶν αὐλή τοῦ κοσμοκράτορος, ἐξέλθωμεν, τότε δὴ, τότε εἰς μετάνοιαν ἐλικορνή ἀναστησόμεθα· καθὰ καὶ ὁ Παῦλος φησιν· « Ἐξερχόμεθα πρὸς αὐτὸν ἐξω τῆς πύλης, τούτεστι, τοῦ κόσμου, τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες. »

« Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον. Ἦν δὲ πρωτὰ· καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Πιλάτος πρὸς αὐτοὺς, καὶ εἶπε· Τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώ-

discipulis ejus es? Negavit ille, et dixit: Non sum. Dicit ei unus ex servis pontificis, cognatus ejus cujus absciderat Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negavit Petrus, et statim gullus cecinit. » Abducunt enim ad Caiapham, eo quod ipsi nullum crimen inveniebant in eo, fortassis suspicati illum sapienterem inventurum aliquid dignum morte contra Jesum, supplantantem vel in responso, vel deprehensurum in aliquo facinore. At Petrus servidus amator tanto stupore detinebatur, ut etiam cum magister abduceretur, non commotus sit, sed adhuc « calefaciebat se, » ita ut iterum interrogatus neget, et non solum secundo, sed et tertio. Quare autem evangelistæ omnes simul de Petro scripserunt? Non accusantes discipulum, sed nos erudientes quantum malum sit non totum tribuere Deo, sed in seipso confidere. Admirari autem decet Domini misericordiam, qui cum ligatus esset et abduceretur, non neglexerit discipulum, sed conversus vidit Petrum⁷⁷, sicut alius evangelista dicit, et aspectu opprobrat ei infirmitatem, et ad pœnitentiam ac lacrymas excitat. Quod autem tunc accidit Petro, etiam nunc videre licet evenire multis. Nam ligatur quidem sermo Dei qui in nobis est, et quasi captivus ducitur, sive a voluptate, sive a tristitia in servitutem redactus. Utroque enim modo vincimur et abducimur, vel præ prosperis, vel præ adversis mundi Deum obliviscentes. Et condemnatur quidem sermo, vincit autem absurditas. Et servus alapa cœdit dominum. Ita enim habet affectionum tumultus, quando mens nostra quasi Petrus aliquis sæpe pertinax sit, quasi non negatura verbum, et ideo et stat et calescit. Stat quidem, eo quod non inclinatur neque humiliatur, sed in sua pertinacia constanter maneat. Calefacere autem se dicitur, eo quod præ fervore et fastu pertinacia laboret. Arguit autem enim ancilla, parva quædam voluptas et effeminans: statimque negat sermonem, et in absurditatem fertur. Sed et quadam adversa tentatione arguitur, sicut tunc Petrus **741** a servo, et ita infirmitas ejus deprehenditur. Sed precemur ut aspiciat nos Jesus Verbum Dei, et ad pœnitentiam et lacrymas provocet: quod fiet, quando exiverimus ex atrio pontificis qui Dominum crucifigit, et rector est mundi. Quando enim extra mundum, qui est atrium rectoris mundi, egressi fuerimus, tunc sano ad pœnitentiam sinceram exurgemus: sicut et Paulus dicit: « Egrediamur ad eum extra portam, hoc est mundum, opprobrium ejus ferentes⁷⁸. »

Vers. 28-32. « Ducunt ergo Jesum a Caiapha in prætorium. Erat autem mane, et ipsi non introierunt in prætorium, ne contaminarentur, sed ut ederent Pascha. Exiit ergo Pilatus ad eos foras, et dixit: Quam accusationem affertis adversus hominem.

⁷⁷ Matth. ix, 22. ⁷⁸ Hebr. x, 38.

hunc? Responderunt et dixerunt ei: Si non esset hic nocens, haudquaquam tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, et secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Judæi: Nobis non licet interficere quemquam: ut sermo Jesu impleretur, quem dixit significans qua morte esset moriturus. » Ad multos iudices ducunt Dominum, opinantes se illum contumelia affecturos, sed revera per multa tribunalia clarum reddunt. Dominus enim per omnia illa exivit non convictus de crimine, robur habens cui contradici non potuit. Ducunt ergo eum ad prætorium. Non enim habebant ipsi potestatem occidendi, utpote rerum potentibus Romanis; vel quia timebant ne postea pœnas luerent, accusati quod indemnatum interfecissent. « Erat autem mane, » inquit: ut discas quod per dimidium noctis a Caipha interrogatus sit. Prius enim quam gallus cantaret, abductus est ad Caipham. Quid autem ab eo interrogarit, silentio præterit iste evangelista. Alii autem dixerunt: Cum noctem in illis perfecissent, mane ad Pilatum duxerunt. « Ipsi autem non sunt ingressi in prætorium, ut ne polluerentur. » O dementia! Injuste quidem occidebant, et non putabant se pollui: et pollui se credebant, si ingrederentur in prætorium. Quid autem est, « ut comederent Pascha? » Sane Dominus illud fecit prima Azymorum. Vel igitur intelligamus per Pascha omne festum septem dierum, vel quod ipsi quidem manducaturi erant in parascevæ vespere. Ipse autem Dominus uno die prævenit, reservans sui occisionem parascevæ, quando et vetus fiebat Pascha. Porro Pilatus aliquanto humanior, ipse egreditur: et quia Dominum vidit vinctum, non existimavit inde jam se causam habere contra Christum, sed interrogat de causa vinculorum. At hi cum nihil possent dicere, « Nisi hic esset malefactor, aiunt, non tibi tradidissemus eum. » Vides eos omni loco declinare accusationes? Annas interrogavit, et nihil invenit. **742** Ad Caipham misit, qui iterum cum examinasset eum, ad Pilatum misit. Deinde Pilatus iterum interrogat: Quam acensationem habetis contra hunc? Et neque hoc loco dicere aliquid possunt. Unde quia nihil dicunt: « Accipite, inquit, vos illum, » quia enim vobisipsis iudicium vindicatis, et arroganter loquimini, quasi nihil unquam mali feceritis: « Nisi enim, inquiunt, fuisset malefactor, non tibi tradidissemus eum: » ipsi accipite, et iudicate. Si autem ad me detulissetis causam, et formam juris servassetis, necessarium fuisset proferre causas hominis. « Iudicate eum vos. » Ego enim neutiquam talis iudex fuerim. Igitur si lex vestra non audita causa punit, « iudicate ipsi. » At illi dicunt: « Nobis non licet occidere quemquam. » Hoc autem dixerunt scientes quod Romani ad crucem condemnarent rebelles. Ut igitur crucifigeretur Dominus, et mors ejus invulgaretur, ejus gratia prætexunt quod non liceat sibi occidere: alioqui quomodo Stephanum lapidarunt? sed, ut dixi,

⁹⁹ Act. vii, 58.

που τούτου; Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιὸς, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε αὐτόν. Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Ἡμῖν οὐκ ἐξεστὶν ἀποκτεῖναι οὐδένα· ἵνα ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῆ, ὃν εἶπε, σημαίνων ποῖω θανάτῳ ἐμελλεν ἀποθνήσκειν. » Πολλοὶ δικαστηρίους ὑπάγουσι τὸν Κύριον, αὐτοὶ μὲν καθυβρίζουσιν αὐτὸν οἰόμενοι, τῆς δὲ ἀληθείας μᾶλλον διὰ τῶν πολλῶν δικαστηρίων ἐκφαινομένης. Ἀνέγκλητος γὰρ διὰ τούτων πάντων ὁ Κύριος ἐξελεύσθη, ἀναντιρρήτως τὸ κράτος ἔσχεν. Ἄγουσιν οὖν αὐτὸν εἰς τὸ πραιτώριον. Οὐ γὰρ εἶχον αὐτοὶ ἐξουσίαν ἀνελεῖν, ἅτε τῶν πραγμάτων ὑπὸ Ῥωμαίοις κειμένων· ἅμα δὲ καὶ ἐδεδοκίμασαν, μήπως ὕστερον δίκας ὑπόσχωσι κατηγορηθέντες, ὡς ἀνευ κρίσεως ἀνελόντες. « Ἦν δὲ πρωτὰ, » φησὶν, ἵνα σὺ μάθη, ὅτι ἡμῖς τῆς νυκτὸς ὑπὸ Καϊάφα ἠρωτᾶτο. Πρὶν γὰρ ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀπήχθη πρὸς Καϊάφαν. Τί δὲ ὑπὸ τούτου ἠρωτᾶτο, παρήκε μὲν οὗτος ὁ εὐαγγελιστῆς, ἕτεροι δὲ εἶπον. Τῆς δὲ νυκτὸς ἐν τούτοις ἀνυσθείσης, πρωτὰς πρὸς Πιλάτον ἀπάγεται. « Αὐτοὶ δὲ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μισθωσίν. » Ὡ τῆς ἀνοίας! Φουῶντες μὲν ἀδίκως, οὐκ ἐνόμιζον μισθωσθαι· δικαστηρίων δὲ ἐπιθαίνοντες, μισθωσίν ἑαυτοὺς ἠγόουντο. Τί δὲ ἐστίν, « ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα; » καὶ μὴν αὐτὸ ὁ Κύριος πεποίηκε τῇ πρώτῃ τῶν Ἀζύμων. Ἡ οὖν Πάσχα τὴν ἑορτὴν πᾶσαν νοήσομεν τὰς ἐπὶ τῆς ἡμέρας, ἢ ὅτι αὐτοὶ μὲν τότε ἐμελλον αὐτὸ φαγεῖν τῇ παρασκευῇ ἑσπέρας· αὐτὸς δὲ πρὸ μιᾶς αὐτὸ παρέδωκε, τῆρῶν τὴν ἑαυτοῦ σφαγὴν τῇ παρασκευῇ, ὅτε καὶ τὸ παλαιὸν ἐγένετο Πάσχα. Ὁ δὲ Πιλάτος ἐπιεικέστερόν τι ποιῶν, αὐτὸς ἐξεῖσι· καὶ ἐπειδὴ τὸν Κύριον εἶδε δεδεμένον, οὐκ ἐνόμισεν ἐντεῦθεν ἤδη ἐλεγχον ἔχειν κατὰ Χριστοῦ, ἀλλ' ἐρωτᾷ τὴν αἰτίαν τῶν δεσμῶν. Οἱ δὲ οὐδὲν ἔχοντες εἰπεῖν, « Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιὸς, φασὶν, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. » Ὅρξας πανταχοῦ ἐκκλίνοντας τοὺς ἐλέγχους; Ὁ Ἄννας ἠρώτησε, καὶ οὐδὲν εὐρών, πρὸς Καϊάφην ἐπεμψεν. Οὗτος πάλιν ἀνακρίνας, πρὸς Πιλάτον στέλλει. Εἶτα ὁ Πιλάτος πάλιν ἐρωτᾷ· Τίνα κατηγορίαν ἔχετε κατὰ τούτου; Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔχουσι τι εἰπεῖν. Ὅθεν ἐπειδὴ οὐ λέγουσιν οὐδὲν, « Λάβετε, φησὶν, αὐτὸν ὑμεῖς. » Ἐπειδὴ γὰρ ἑαυτοὺς ἐπιτρέπετε τὴν κρίσιν, καὶ ἀλαζονεύεσθε, ὡς οὐκ ἂν βδικόν τι ποιήσοντές ποτε. « Εἰ μὴ γὰρ ἦν, φασὶ, κακοποιὸς, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν, » αὐτοὶ λάβετε, καὶ κρίνατε. » Εἰ δὲ πρὸς ἐμὲ ἠνέγκατε, καὶ σχῆμα δικαστηρίου περιάπτετε τῷ πράγματι, ἀναγκαῖον ἐξεῖπεν τὰ αἰτιάματα τοῦ ἀνθρώπου. « Κρίνατε οὖν αὐτὸν ὑμεῖς· » ἐγὼ γὰρ οὐκ ἂν δικαστῆς τοιοῦτος εἴην. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος ὑμῶν ἀναιτίως κολάζει, « κρίνατε αὐτοί. » Οἱ δὲ, « Ἡμῖν οὐκ ἐξεστὶν ἀποκτεῖναι οὐδένα, » φασί. Τοῦτο δὲ λέγουσιν εἰδότες, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι σταυροῦ καταδικάζουσι τοὺς ἀνάρτους. Ἴν' οὖν σταυρωθῆ ὁ Κύριος, καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐκπομπευθῆ καὶ ἐπικατάρατος κηρυχθῆ, τούτου ἕνεκεν σχηματίζοντες τὸ μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἀποκτεῖναι· ἐπεὶ πῶς τὸν Στᾶ-

φρον ἑλ:θούλου; Ἄλλ' ὅπερ εἶπον, σταυρωθῆναι τὸν Κύριον βουλόμενοι, τοῦτο λέγουσιν· ὡς περ ἂν εἰ οὕτω; εἶπον· Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτείνειν διὰ σταυροῦ οὐδένα· τὸ δὲ σταυρωθῆναι τούτον, ἐπιπόθητον ἡμῖν. « Ἴνα ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῆ, ὃν εἶπε » περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτι δηλονότι σταυρωθήσεται, ἢ ὅτι οὐκ ὑπὸ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἐθνικῶν ἐμελλεν ἀναιρεῖσθαι. Εἰπόντων οὖν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι « Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτείνειν, » παρελαμβάνουσι λοιπὸν αὐτὸν οἱ ἐθνικοὶ, καὶ σταυροῦσι κατὰ τὸ εἰθιμικὸν αὐτοῖς; καὶ οὕτω πληροῦται ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ ἀμφοτέρωθεν, ἕκ τε τοῦ ἐθνικοῦ παραδοθῆναι, καὶ τοῦ σταυρωθῆναι.

« Εἰσῆλθεν οὖν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν ὁ Πιλάτος, καὶ ἐφώνησε τὸν Ἰησοῦν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἄφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Πιλάτος· Μήτις ἐγὼ Ἰουδαῖός εἰμι; Τὸ ἔθνος τὸ σὸν καὶ οἱ ἀρχιερεῖς παρέδωκάν σε ἐμοί. Τί ἐποίησας; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οἱ ὑπερέταί ἂν οἱ ἐμοὶ ἡγωνίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις. Νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐνταῦθεν. » Ἐφώνησε τὸν Ἰησοῦν ὁ Πιλάτος κατ' ἰδίαν, ἐπειδὴ μεγάλη μὲν περὶ αὐτοῦ ὑπόληψις ἦν, ἐβούλετο δὲ μαθεῖν ἀκριβῶς ἀπηλλαγμένος τοῦ θορύβου τῶν Ἰουδαίων. Ἐρωτᾷ οὖν αὐτὸν, εἰ βασιλεὺς ἔστιν· ὃ περιεφέρετο παρὰ πάνσι, τοῦτο εἰς μέσον ἄγων. Ὁ δὲ Χριστὸς ἐρωτᾷ αὐτὸν, εἰ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, ἢ ἀπὸ ἄλλων· οὐκ ἄγνοῦν, ἀλλ' ἐκκαλύψαι τὴν πονηρὰν τῶν Ἰουδαίων γνώμην βουλόμενος; ὥστε καὶ ὑπὸ τοῦ Πιλάτου κατηγορηθῆναι αὐτούς. Διὸ καὶ ὁ Πιλάτος ἀκολουθῶς τὸ παρὰ τῶν Ἰουδαίων παραδοθῆναι αὐτὸν προ[σ]φέρει, καὶ αὐτὸν ἀπαλλάττει αἰτίας. Καὶ ἄλλως δέ· Ἐρωτᾷ τὸν Πιλάτον ὁ Κύριος, εἰ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, ἢ ὑπὸ ἄλλων πεισθείς. Ἐλέγχει γὰρ διὰ σούτου αὐτὸν, ἀνόητον ὄντα, καὶ ἀκριτως δικάζοντα, καὶ ὡσανεὶ τοιαῦτά φησι πρὸς Πιλάτον· Εἰ μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λέγεις, δεῖξόν τὰ σημεῖα τῆς ἐμῆς ἀντάρσεως· εἰ δὲ ὑπὸ ἄλλων ἐδιδάχθης, οὐκοῦν ἀκριβῆ τὴν ἐξέτασιν ποίησον. Ὁ δὲ, ὅτι μὲν ἤκουσε παρ' ἐτέρων, οὐ λέγει· ἀπλῶς δὲ τῆ τοῦ λαοῦ ψήφῳ ἔπεται, καὶ « Παρέδωκάν σε, φησίν, ἐμοί. » Τὸ δὲ, « Τί ἐποίησας; » ὡς πικραίνοντο ῥῆμα ἔοικεν εἶναι, καὶ τραχυνομένου λοιπόν. Ἄλλοι γὰρ, τί ἐποίησας; Ὁ δὲ Κύριος διὰ τοῦ ἀπολογῆσθαι, ὅτι « Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, » δύο ταῦτα κατορθοῖ· ἓν μὲν, ἀνάγει τὸν Πιλάτον εἰς τὸ γινώσκειν, ὅτι οὐ φίλος ἔστιν ἄνθρωπος, οὐδὲ τῶν κάτω, ἀλλὰ Θεός, καὶ Θεοῦ Υἱός· ἕτερον δὲ, διαλύει τὴν ἐπιτυραννίδι ὑποψίαν. « Οὐ γὰρ ἔστιν ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. » ὡς τε μὴ δέδειθι με ὡς τύραννον, καὶ στασιαστὴν. « Εἰ γὰρ ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἡ βασιλεία μου, οἱ ὑπερέταί ἂν οἱ ἐμοὶ ἡγωνίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ. » Ἐνταῦθα δὲ δηλοῖ καὶ τῆς παρ' ἡμῖν βασιλείας τὸ ἀσθενές, ὅτι ἐν ὑπηρεταῖς ἔχει τὴν ἰσχύον· ἢ δὲ ἄνω αὐτάρχης ἐστὶ, μη-

A crucifigi Dominum volentes, hoc dicunt, quasi sic dixissent : « Nobis non licet occidere » in cruce « quemquam. » Desideratissimum autem esset nobis quod crucifigeretur. « Ut sermo Jesu impleatur quem dixerat » de morte sua, nempe quod crucifigendus esset, vel quod non a Judæis, sed a gentibus occidendus. Cum ergo dixissent Judæi, « Nobis non licet occidere, » tunc accipiunt eum gentiles, et pro sua consuetudine crucifigunt. Et ita impletur sermo Jesu, et quod traditus gentilibus, et quod crucifixus.

VERS. 33-36. « Introivit ergo iterum in prætorium Pilatus, et vocavit Jesum, et dixit ei : Tu es ille rex Judæorum? Respondit Jesus : A temetipso tu hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me? Respondit Pilatus : Num ego Judæus sum? Gens tua et pontifices tradiderunt te mihi : quid fecisti? Respondit Jesus : Regnum meum non est de hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ne traderer Judæis. Nunc autem regnum meum non est hinc. » Vocavit Jesum Pilatus seorsim; et quia magna quædam de eo erat opinio, volebat omnia evidenter cognoscere, liberaturus eum a tumultu Judæorum. Interrogat igitur, num rex sit, quod apud omnes de eo ferebatur, in medium afferens. Christus autem quærit num a semetipso hoc dicat, vel ab aliis : non ignorans, sed detegere malam Judæorum mentem volens, ut ita a Pilato condemnentur ipsi. Ideo et Pilatus mox a Judæis sibi traditum dicit, sese a crimine liberans. Et aliter : Interrogat Pilatum Dominus num a seipso dicat, vel ab aliis persuasus. Arguit autem per hoc eum insipientem esse, et absque judicio condemnantem, et quasi in hunc modum dicit **743** Pilato : Si quidem a teipso hoc dicis, monstra signa mee rebellionis. Si autem ab aliis edoctus es, igitur diligentem inquisitionem facito. At ille quid audiverit ab aliis, non dicit : simpliciter autem sequitur sententiam populi, et « Tradiderunt te, » inquit, « mihi. » Cum autem dicit : Quid fecisti? verbum quasi ad amaritudinem adducti et exasperati videtur. Dicit enim, Quid fecisti? At Dominus respondendo, D « Regnum meum non est de hoc mundo, » duo hæc corrigat. Primum enim docet Pilatum ut sciat se non esse purum hominem, neque ex his terrenis, sed Deum et Dei Filium. Deinde solvit suspicionem tyrannidis. « Non est enim regnum meum de hoc mundo, » et ita ne timeas me ut tyrannum et seditiosum. « Nam si esset ex hoc mundo regnum meum, ministri mei certassent utique, ut non traderer Judæis. » Hoc autem loco præsentis regni infirmitatem significat, eo quod a ministris habeat robur. Supernum autem per se sufficiens est, nullo indigens. Manichæi hinc sumpta ansa dicunt : Mundus hic non est a bono Deo : nam Filius Dei, aiunt, dicit : Non est regnum meum hinc. Cæterum, o stulti, discite quidem primum ab ipsa dictione. Dixit enim : « Regnum meum

non est ex hoc mundo, » et rursum « Non est hinc. » Non enim dixit quod non sit in mundo, neque quod non sit hic. Nam regnum quidem ejus est in hoc mundo et ab eo regitur, et sicut ipse vult, omnia circumagitur. Non est autem de mundo regnum ejus, sed supernum et ante sæcula, et non hinc, id est ex terrenis constitutum, sed hic quidem imperat et regit : non autem est hinc, neque constitutum ex illis inferioribus, neque caducum : « Hic quomodo intelligeretur hoc, « In propria venit », si mundus hic non esset ejus proprius ?

ἀνωθεν καὶ προαιώνιος· καὶ οὐκ ἐντεῦθεν, κάτωθεν λέγω, συστάσα· ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν κρατούσα, καὶ διοικοῦσα· οὐκ ἐντεῦθεν δὲ οὐσα, οὐδὲ τὴν σύστασιν κάτωθεν σχοῦσα, οὐδὲ ἐπίκηρος οὐσα. Ἐπειτα πῶς νοηθῆναι τὸ, « Εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, » εἰ μὴ ἦν ὁ κόσμος ἴδιος αὐτοῦ ;

Vers. 37-40. « Dixit itaque ei Pilatus : Ergo rex es tu ? Respondit Jesus : Tu dicis, quod rex sum ego. Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium feram veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus : Quid est veritas ? Et cum hoc divisisset, iterum prodiit ad Judæos, et dicit eis : Ego nullam invenio in eo causam. Est autem consuetudo vobis, ut unum dimittam vobis in Pascha. Vultisne ergo dimittam vobis illum regem Judæorum ? » Cum Pilatus interrogasset Dominum numi rex esset : « Ego, inquit, in hoc natus sum, » hoc est, ut rex sim. Natura enim hoc habeo, et ex eo quod natus sum de Patre : nam istud ipsum de rege natum esse, regem me esse testatur. Et ita cum audis quod « vitam Pater dederit Filio, et judicium », et alia omnia, ita intellige illud « dederit, » pro genuerit ipsum, ita ut habeat vitam et judicium, et **744** naturaliter hæc omnia Filius a Patre habeat. Et propterea veni in mundum, ut istud ipsum dicam et doceam, persuadeamque hominibus omnibus quod Rex sim ac Dominus. Conciliare autem per hoc volens Pilatum, et persuadere ut dicta suscipiat, inquit : « Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. » Ita et tu, o Pilate, si quidem veritatis es filius, eamque desideras, audies vocem meam, credesque me regem esse, non talem quales sunt mundi, nec acquisitum habentem regnum, sed naturale, et a nativitate ipsa a Deo et rege illud suscipientem. Perstringuntur autem hoc loco etiam Judæi, quod non sint ex veritate, quia vocem ejus audire nolunt. Et cum non sint ex veritate, mendacia utique contra ipsum suserunt, et non vere mortis reus est. Sic igitur paucis illis verbis Pilatum rapuit, atque ita, ut de veritate interrogarit « Quid sit ? » Ferme enim inter homines abolita erat, et ignorabatur ab omnibus in infidelitate adhuc permanentibus. Quia autem tempore quidem indigebat proprio quæstio hæc, et urgebat ut eriperet Jesum a Judæorum furore, idcirco egreditur ad eos, et dicit : « Ego nullam causam invenio in eo. » Et id quoque sapienter. Non enim dixit : Quamvis peccaverit, et dignus sit morte, attamen festi privilegio

A δυνὸς δεομένη. Οἱ Μανιχαῖοι δὲ ἐντεῦθεν λαβόντες ἀφορμῆς, λέγουσιν, ὅτι ὁ κόσμος οὗτος ἀλλοτρίος ἐστὶ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, φησί, λέγει, ἔτι « Οὐκ ἔστιν ἡ βασιλεία μου ἐντεῦθεν. » Ἄλλ', ὡς ἀνόητοι, μάθετε μὲν, πρῶτον ἀπὸ τῆς λέξεως. Εἶπε γὰρ, ὅτι « Ἡ βασιλεία μου οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου » καὶ αὐτίς, « Οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν. » Οἱ γὰρ εἶπεν· Οὐκ ἔστιν ἐν τῷ κόσμῳ, οὐδὲ ἐστὶν ἐνταῦθα. Βασιλεύει μὲν γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ προνοεῖται τούτου, καὶ ὡς βούλεται, περιάγει τὰ πάντα. Οὐκ ἔστι δὲ ἐκ τοῦ κόσμου ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἀλλ'

B « Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος· Οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ ; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Σὺ λέγεις, ὅτι βασιλεὺς εἰμι ἐγώ· ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ. Πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀκούει μου τῆς φωνῆς. Λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος· Τί ἐστὶν ἀλήθεια ; Καὶ τοῦτο εἰπὼν, πάλιν ἐξῆλθε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἐγὼ οὐδεμίαν αἰτίαν εὗρισκω ἐν αὐτῷ. Ἔστι δὲ συνθήκη ὑμῖν, ἵνα ἓνα ὑμῖν ἀπολύσω ἐν τῷ Πάσχα. Βούλεσθε οὖν ὑμῖν ἀπολύσω τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων ; Τοῦ Πιλάτου ἐρωτήσαντος τὸν Κύριον, εἰ βασιλεὺς ἐστὶν· Ἐγὼ, φησὶν, εἰς τοῦτο γεγέννημαι, » τοῦτέστιν, εἰς τὸ βασιλεὺς εἶναι. Φύσει γὰρ ἔχω τοῦτο, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ γεννηθῆναι ἐκ Πατρὸς. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο τὸ ἐκ βασιλείως γεννηθῆναι, βασιλεὺς εἶναι με μαρτυρεῖ. Ὅστε καὶ ἔταν ἀκούης, ὅτι ζῶν ἐδωκε τῷ Υἱῷ ὁ Πατήρ, καὶ κρίσιν, καὶ τὰλλα πάντα, οὕτω νόε· ἐδωκεν, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἐγέννησεν αὐτὸν, ὥστε ἔσται ζῶν, καὶ κρίνειν, καὶ φυσικῶς ταῦτα πάντα πρόσεστι τῷ Υἱῷ ἐκ Πατρὸς. Καὶ διὰ τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα τοῦτο αὐτὸ εἴπω, καὶ διδάξω, καὶ πείσω πάντας, ὅτι Βασιλεὺς, καὶ Ἀσπότης, καὶ Κύριός εἰμι. Ἐπισπάσασθαι δὲ θέλων καὶ διὰ τούτων τὸν Πιλάτον, καὶ πείσαι, ὥστε παραδέξασθαι τὰ λεγόμενα, φησί· « Πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας ἀκούει μου τῆς φωνῆς. » Ὅστε καὶ σὺ, ὦ Πιλάτε, εἴπερ ἀληθείας τέκνον εἶ, καὶ ποθεῖς ταύτην, ἀκούσεις μου τῆς φωνῆς, καὶ πιστεύσεις με εἶναι βασιλέα οὐ τοιοῦτον, οἷοι οἱ τοῦ κόσμου, ἐπίκτητον ἔχοντα τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ φυσικὴν, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ γεννηθῆναι ἐκ Θεοῦ καὶ βασιλέως προσουσάν μοι. Αἰνίττεται δὲ ἐνταῦθα καὶ τοὺς Ἰουδαίους μὴ ὄντας ἐκ τῆς ἀληθείας, ἐπεὶ οὐκ ἀκούειν θέλουσι τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Μὴ ὄντας δὲ ἐκ τῆς ἀληθείας, ψευδῆ πάντως καὶ κατ' αὐτοῦ πλάττονται, καὶ οὐκ ἀληθῶς ἔνοχος ἐστὶ θανάτου. Οὕτω γοῦν εἶλε τοῖς βραχέσι τούτοις ῥήμασι τὸν Πιλάτον, ὥστε περὶ ἀληθείας ἐρωτῆσαι τὸν Πιλάτον, « Τί ἐστὶ ; » Σχεδὸν γὰρ ἐξ ἀνθρώπων ἠφάνιστο, καὶ ἠγνοεῖτο ὑπὸ πάντων, ἔτι ἐν ἀπιστίᾳ ὄντων. Ἐπεὶ δὲ καιροῦ μὲν ἔδειτο ἰδίῳ τῷ ἐρώτημα, τὸ δὲ κατεπιγόν ἦν ἐξαρπάσαι τὸν Ἰησοῦν τῆς τῶν Ἰουδαίων ὀρμῆς, διὰ τοῦτο ἐξέρχεται πρὸς αὐτοῦς, καὶ φησιν· « Ἐγώ :

744 Joan. 1, 11. 745 Joan. v, 26.

οὐδεμίαν αἰτίαν εὐρίσκω ἐν αὐτῷ. Ἔτι καὶ τοῦτο δὲ
 συνετῶς. Οὐ γὰρ εἶπαν, ὅτι Εἰ καὶ ἡμαρταν, καὶ
 ἕως ἐστὶ θανάτου, ὅμως χάρισασθε αὐτὸν τῇ ἰερατῇ·
 ἀλλὰ πρῶτον αὐτὸν ἀπαλλάξαι αἰτίας ἀπάσης, τότε
 ἀξιοὶ αὐτοὺς περὶ τῆς ἀπολύσεως. Ἴνα, εἰ μὲν
 ἀπολύθῃ ὁ Ἰησοῦς, μηδεμίαν αὐτοῖς χάρις ὀφείλουτο
 τὸν γὰρ ἀνάτιον ἀπολελύκασιν. Εἰ δὲ καταψηφίσου-
 νται, δευχθεῖν αὐτῶν ἡ κακία, ὅτι τὸν ἀνάτιον κατα-
 δίκασαν. Ὅρα δὲ καὶ τὰ, « τὸν βασιλεῖα τῶν Ἰου-
 δαίων, » ποῖόν τινα νοῦν ἔχει. Φανερῶς γὰρ διὰ
 τοῦτου ἀπολογεῖται ὁ Πιλάτος, ὡς οὐδὲν Ἰησοῦς
 ἔπαισεν, ἀλλὰ μάτην ἐγκαλεῖται παρ' αὐτῶν, ὡς
 βασιλείας ἐπιθυμῶν. Οὐ γὰρ ἂν τὸν βασιλεῖα
 αὐτὸν ποιῶντα, καὶ ἀνταίρωντα τῇ τῶν Ῥω-
 μαίων δυναστείᾳ, ὁ τῶν Ῥωμαίων ὑποστράτη-
 γος ἀπέλυσεν. Ὅστε ἐν τῷ εἰπεῖν, « Τὸν βασιλεῖα
 τῶν Ἰουδαίων ἀπολύσω, » παντελῶς ἀνάτιον τὸν
 Ἰησοῦν ἀποδείκνυσαι, καὶ ἐπαγγελᾷ τοῖς Ἰουδαίοις,
 ὡς ἀνεὶ τοιζῦτα λέγων· Ὅν ὑμεῖς συκοφαντεῖτε ὡς
 βασιλευῖοντα, ὃν ἀντάρτην καὶ στασιαστὴν φατε,
 τοῦτον ἀπολύειν ἐγὼ ἀξιώ, δῆλον, ὡς οὐκ ὄντα
 τοιοῦτον. Τινὲς δὲ τὸ, « Εἰς τοῦτο γεγέννημαι, »
 οὐ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς προαιώνιον γέννησιν δηλοῦν
 ἐνόησαν, ἀλλὰ τὴν ὑστερον ἐκ παρθένου. Διὰ τοῦτο
 γὰρ γέγονα ἄνθρωπος, καὶ ἐγεννήθην ἐκ Μαρίας,
 ἵνα τὸ ψεῦδος καὶ τὸν διάβολον ἀπολέσω, τὴν θείαν
 φύσιν ἀποδείξας βασιλεύουσαν πάντων. Ἀλήθεια οὖν
 τοῦτο ἐστίν, ἡ ἐμὴ γνῶσις, καὶ ἡ σωτηρία ἡ διὰ ταύ-
 τας. Διὰ τοῦτο γοῦν ἦλθον, ἵνα καὶ τὴν ἀληθινήν γνῶ-
 σιν τοῦ Θεοῦ καὶ σωτηρίαν χρῆσασμαι. Ἄξιον δὲ ἐξε-
 τάσαι, πόθεν ὀρμώμενοι οἱ Ἰουδαῖοι, ἔθος εἶχον ἕνα
 ἄσπον ἀπολεῖν. Πρῶτον μὲν οὖν ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι
 οἱ ἐδιδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντέλματα ἀνθρώ-
 πων, ἢ τὰ πλείστα ταῖς ἰδίαις ἐστοίχουν γνώμας,
 ἀλλ' οὐ τοῖς τοῦ Θεοῦ προσεχρῶντο νόμοις. Ὅθεν
 καὶ τοῦτο ἐν ἔθει τοιοῦτῳ ἀλόγῳ εἶχον, οἷα τοῦ λοι-
 ποῦ ἐτραχηλισθέντες τῶν νομικῶν διατάξεων.
 Ἐπειτα, καὶ τοιοῦτόν τι εὐρηται ἐν τῇ Γραφῇ νομο-
 θέτημα, ἂν οὐ εἰκὸς ἦν ὀρμωμένους αὐτοὺς, τὰς
 τοιαύτας ἀπολύσεις τῶν κατακρίτων ἐν ἔθει οἰεῖν.
 Γέγραπται γὰρ περὶ τοῦ ἀκουσίως φονεύοντος, ἐάν
 μὴ δι' ἔχθραν ἢ ἐπίτηδες θέλων κακοποιῆσάι τις τὸν
 πλησίον αὐτοῦ, ῥίψη ἀκροῦς, ἢ λίθον, τὸ δὲ περὶ
 κατὰξαι τὸν παρευρεθέντα, καὶ ἀποθάνῃ ὁ ἄνθρω-
 πος, ἀκούσιος μὲν φονεὺς ὁ τοιοῦτος, κρινεῖ δὲ ἡ
 συναγωγὴ πᾶσα, καὶ ἀπελύσεται μὲν τούτον τοῦ
 θανάτου (οὐ γὰρ κακοῦθαι γνῶμη πεφόνευκε), κα-
 ταστήσουσι δὲ αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν τοῦ φυλακιστη-
 ρίου, ταυτάσει, φυγῇ ζημιώσουσιν. Ἐκ τούτου ἴσως
 ὀρμώμενοι, ὡς γε στοχάζεσθαι ἡμᾶς, ἔθος τοιοῦτον
 εἶχον, ἵνα ἀπολύειν τῶν ἐπὶ φονικῇ γνῶμῃ κατακρινομένων.
 Ὁ μὲν οὖν νόμος προσέταττεν ἔρπον
 εἶναι τοῦτο τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων· ἐπεὶ δὲ τὰ
 πράγματα ὑπὸ Ῥωμαίοις γέγονε, τοὺς Ῥωμαίων
 ἄρχοντας κυρίους ποιῶνται τοῦ ἀπολύειν, ὡς περ
 οὖν καὶ νῦν τὸν Πιλάτον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'

Ἐπεὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ μαστιγώσεως. Περὶ τῆς
 σταυρώσεως τοῦ Χριστοῦ. Περὶ τῶν παρὰ τῷ
 σταυρῷ ἐστῶτων. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυ-
 ριακοῦ σώματος. Περὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ.

Ἐκραύησαν οὖν πάλιν πάντες λέγοντες· Μὴ τοῦ-

eum donate; sed primum eum liberavit ab omni
 crimine, et tunc orat eos ut absolvant, ut si quidem
 absolutus fuerit Jesus, nulla eis gratia debeatur;
 dimisissent enim innoxium: si autem condemnarint,
 ostendatur eorum malitia, quod innoxium con-
 demnarint. Vide autem quem sensum habeat quod
 dicit: « illum regem Judæorum. » Manifeste enim
 per hoc excusat Pilatus Jesum a peccato alienum;
 sed frustra arguitur ab eis ut regnum desiderans.
 Non enim si regem se faceret, et contra Romano-
 rum potentiam extolleret, dimitteret eum Roma-
 norum præses; et ita dicendo, « Regem illum Judæo-
 rum dimittam, » per omnia Jesum innoxium decla-
 rat, et deridet Judæos, quasi talia dicens: Quem
 vos accusatis falso ut regnum invadentem et re-
 bellantem ac seditiosum dicitis, illum oro ut ab-
 solvatis: et manifestum quod non ita sit. Quidam
 autem, in hoc natum esse, non intellexerunt de
 æterna illa a Patre nativitate, sed posteriore e
 virgine. Propterea enim factus sum homo, et na-
 tus ex Maria, ut mendacium et diabolium expellam:
 divinam naturam ostendens regnare super omnia.
 Veritas igitur hoc est, nempe mea scientia, et
 salus quæ per hanc contingit: propter hoc scilicet
 veni, ut veram scientiam Dei et salutem largiar.
 Dignum autem est ut queratur, unde noti Judæi
 consuetudinem habeant dimittendi unum vincitum.
 Primo enim dicere possumus quod docentes doctri-
 nas, mandata hominum, plurima **745** juxta sua
 capita protulerunt, nec divinis usi fuerunt legibus,
 unde et hoc ita se habet, inque consuetudinem
 abiit etiam absque ratione, qualia multa absque
 legis præcepto. Deinde talis inventa est lex in Scri-
 ptura, a qua verisimile est profectas esse absolutio-
 nes illas condemnatorum. Scriptum est enim de eo
 qui præter voluntatem suam occiderit, si non pro-
 pter inimicitias, vel dedita opera affligere voluit
 vicinum, jaciens vas vel lapidem, et casu percus-
 tiens prætereuntem moriaturque homo, involunta-
 rius fit homicida talis: judicabit autem omnis sy-
 nagoga, et absolvent quidem illum a morte: non
 enim maligna mente occidit. Constituent autem
 eum in civitate refugii, hoc est, exsilio multabunt.
 Ex hoc forte erant impulsæ, ut conjectare possu-
 mus: ita enim morem armarunt, ut unum absolve-
 rent ex his qui de homicidio fuerant condemnati.
 Nam lex quidem jubebat hoc esse officium syna-
 gogæ Judæorum. Et quia Romanis cesserat regnum,
 Romanos fecerunt dominos absolventi, sicut et
 nunc Pilatum.

CAPUT XIX.

De flagellatione Christi. De crucifixione Christi. De
 iis qui juxta crucem stabant. De jettione Dominici
 corporis. De sepultura ejusdem.

VERS. 1-7. « Clamaverunt rursus omnes dicen-

tes : Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas A latro. Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum, et flagellavit. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus, et veste purpurea circumdederunt eum, ac dicebant : Ave, rex Judæorum : et dabant ei alapas. Exiit iterum Pilatus foras, et dicit eis : Ecce adduco vobis eum foras, ut cognoscatis quod nullam in eo causam invenio. Exiit ergo Jesus foras gestans spineam coronam, et purpureum pallium, et dicit eis : Ecce homo. Cum ergo vidissent eum pontifices et ministri clamabant, dicentes : Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus : Accipite eum vos, et crucifigite : ego enim non invenio in eo causam. Responderunt ei Judæi : Nos legem habemus, et secundum legem nostram debet mori, quia Filium Dei se fecit. » Vide per quam multa monstratur Judæorum malitia. Barabbam enim manifestarium latronem petunt, Dominum vero tradunt. Flagellat igitur eum Pilatus, ut consoletur et mitiget eorum furorem. Nam quia verbis non potuit eum eripere, flagellat, studens et ipse vel per hoc insaniam eorum placare. Et permittit ut chlamys et corona ei circumponantur, quo eorum ira exhauriatur. **746** Milites vero omnia ad gratiam Judæorum faciunt. Nam quia audiverunt Pilatum dicentem : « Regem illum Judæorum dimittam, » irrident nunc eum ut regem. Neque enim a Pilato instigati hoc faciebant, qui etiam et nocte invaserant Jesum præter sententiam præsidis, pecuniarum gratia Judæis gratificantes. Placidus enim erat Pilatus, et non efferis moribus, sicut Judæi. Porro educit Jesum, iram illorum extinguere volens ; sed illi neque sic mansuefacti sunt. Clamant autem : « Crucifige eum. » Cum vidisset autem Pilatus omnia hæc frustra fieri, dicit : « Accipite eum vos, et crucifigite : ego enim non invenio in eo causam. » Facit autem hoc, impellens eos in rem eis non concessam, si forte sic absolvatur Jesus. Nam ego quidem, inquit, qui habeo potestatem crucifigendi, « nullam invenio causam : » vos autem non habentes potestatem crucifigendi dicitis eum reum : « Accipite igitur eum, et crucifigite ; » sed non habetis potestatem, dimittatur ergo homo ille. Itaque talis quidem erat mens Pilati, mittor videlicet, neque tamen severiter pro veritate instans. At illi etiam in hoc confusi, dicunt quod « Secundum nostram legem debet mori, quia Filium Dei se fecit. » Vide quomodo malitia sibi non constet. Supra dicebat eis Pilatus : « Accipite eum, et secundum vestram legem judicate, » et illud non approbarunt. Nunc iterum dicunt, « Secundum legem nostram debet mori. » Supra accusabant quod fecisset se regem, nunc de mendacio redarguti, accusant « quod Filium Dei se fecerit. » Quid hoc criminis vertitur ? Si opera Dei facit, Filium Dei esse quid prohibet ? Vide autem divinam dispensationem, quomodo illi quidem ad multos iudices duxerint Dominum, ut infamarent et contaminarent ejus gloriam, sed contumelia in caput ipsorum reciderit.

τον, ἀλλὰ τὸν Βαραββᾶν. Ἦν δὲ ὁ Βαραββᾶς ἄνηθης. Τότε οὖν ἔλαθεν ὁ Πιλάτος τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐμαστίζωσεν. Καὶ οἱ στρατιῶται πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέθηκαν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ, καὶ ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτὸν, καὶ ἔλεγον· Χαίρει, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐδίδουν αὐτῷ ραπίσματα. Ἐξῆλθεν οὖν ἔξω πάλιν ὁ Πιλάτος, καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἴδε ἄγω ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, ἵνα γινώτε, ὅτι ἐν αὐτῷ οὐδεμίαν αἰτίαν εὐρίσκω. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἔξω φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον, καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον. Καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἴδε ὁ ἄνθρωπος. Ὅτε οὖν εἶδον αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ὑπηρέται, ἐκραύησαν λέγοντες· Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν. Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ σταυρώσατε· ἐγὼ γὰρ οὐχ εὐρίσκω ἐν αὐτῷ αἰτίαν. Ἀπακριθῆσαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Ἡμεῖς νόμον ἔχομεν, καὶ κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, ὅτι ἑαυτὸν Θεοῦ Υἱὸν ἐποίησεν. » Ὅρα διὰ πόσων ἡ κακία τῶν Ἰουδαίων δείκνυται. Τὸν γὰρ Βαραββᾶν ὁμολογουμένως ἄνηθην ἐξαιτοῦνται, τὸν δὲ Κύριον παραδίδoσσι. Μαστιγῶσι οὖν αὐτὸν ὁ Πιλάτος, παραμυθήσασθαι τῶς καὶ ἐκλύσαι τὸν θυμὸν αὐτῶν βουλόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ βημάτων οὐκ ἴσχυσεν αὐτὸν ἐξελεῖσθαι, μαστίζει, σπεύδων ἄχρι τούτου στήσαι τὴν μανίαν αὐτῶν, καὶ τὴν χλαμύδα, καὶ τὸν στέφανον συγχωρεῖ περιτεθῆναι αὐτῷ, ὥστε αὐτῶν χαλάσαι τὴν ὀργήν· οἱ δὲ στρατιῶται πάντα πρὸς χάριν τῶν Ἰουδαίων πράττουσιν. Ἐπεὶ γὰρ ἤκουσαν τοῦ Πιλάτου λέγοντος· Ἐτὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων ἀπολύσω, » ἐμπαίζουσι λοιπὸν αὐτῷ ὡς βασιλεῖ. Οὐ γὰρ δὴ ὑπὸ τοῦ Πιλάτου προτραπέντες, ἐποιοῦν ταῦτα, οἳ γε καὶ νυκτὸς ἐπῆλθον τῷ Ἰησοῦ παρὰ γνώμην τοῦ ἡγεμόνος, τοῖς Ἰουδαίοις χαρίζόμενοι χρημάτων ἕνεκα. Μαλθακὸς μὲν οὖν ὁ Πιλάτος, οὐ κακοῦθης δὲ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους. Ἐξάγει μὲν γὰρ τὸν Ἰησοῦν, σβῆσαι πάλιν αὐτῶν τὸν θυμὸν βουλόμενος, ἀλλ' ἐκεῖνοι οὐδὲ οὕτως ἡμεροὶ γεγονάσι, βῶσσι δὲ· « Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν. » Ἰδὼν δὲ ὁ Πιλάτος μᾶτην πάντα γινόμενα, φησί· « Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ σταυρώσατε· ἐγὼ γὰρ οὐχ εὐρίσκω ἐν αὐτῷ αἰτίαν. » Ποιεῖ δὲ τοῦτο, συνωθῶν αὐτοὺς εἰς πρᾶγμα μὴ συγκεχωρημένον αὐτοῖς, ὡς ἂν ἀπολυθῆ ὁ Ἰησοῦς. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, ὁ ἔχων ἐξουσίαν σταυρώσαι, « οὐδεμίαν αἰτίαν εὐρίσκω. » ὑμεῖς δὲ οἱ μὴ ἔχοντες ἐξουσίαν σταυροῦν, φατὲ ὑπαίτιον εἶναι τοῦτον. « Λάβετε οὖν αὐτόν, καὶ σταυρώσατε. » Ἄλλ' οὐκ ἔχετε ἐξουσίαν ; οὐκοῦν ἀπολυθῆτω ὁ ἄνθρωπος. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ σκοπὸς τοῦ Πιλάτου, ἐπιεικέστερος δηλαδὴ, οὐ μὴν ἐνστατικὸς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Οἱ δὲ καὶ ἐν τούτῳ κατασχυνθέντες λέγουσιν, ὅτι « Κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, ὅτι Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησεν. » Ὅρα τὴν κακίαν ἀσύμφωνον ἑαυτῇ. Ἄνω ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· « Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε. » καὶ οὐκ ἐδέξαντο τοῦτο. Νῦν πάλιν, ὅτι « Κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, » προφῆρουσιν. Ἄνω, ὅτι Βασιλέα ἑαυτὸν ποιεῖ, ἐνκάλουν· νῦν ἐκεῖνου ψευδοῦς ἐλαγχθέντος, « Ὅτι Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ποιεῖ, » ἐγκλοῦσι.

καὶ τί τοῦτο ἐγκληρα; Εἰ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ποιῶ, ἴδον Θεοῦ εἶναι τί κωλύει αὐτόν; Ὅρα δὲ τὴν θείαν οἰκονομίαν, πῶς ἐκείνοι μὲν πλείοσι δικαστηρίοις παρεδίδου τὸν Κύριον, ὥστε μωμήσασθαι ἐν αὐτοῖς ἡ ὑβρις περιτρέπεται· ἐνετύθεν γὰρ μάλλον ἀκατάκριτος διαδείκνυται, ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος ἀκριβέστερον. Ποσάκις γοῦν ὁ Πιλάτος ὠρολόγησε μὴδὲν εὐρίσκειν ἐν αὐτῷ θανάτου ἄξιον!

Ἐπεὶ οὖν ἤκουσεν ὁ Πιλάτος τοῦτον τὸν λόγον, μάλλον ἐφοβήθη, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ πραιτώριον κίβιν, καὶ λέγει τῷ Ἰησοῦ· Πόθεν εἰ σὺ; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπόκρισιν οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ. Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος· Ἐμοὶ οὐ λαλεῖς; Οὐκ οἶδας, ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρώσαι σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολύσαι σε; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. Διὰ τοῦτο ὁ παραδίδους μέ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει. Ὁ μὲν Πιλάτος ψιλὸν λόγον μόνον ἀκούσας, ὅτι Υἱὸς ἴσται τοῦ Θεοῦ, φοβεῖται· οἱ δὲ καὶ ἔργα-θεῖα ἰδόντες, ἐκταροῦσιν αὐτόν, ὑπὲρ ὧν ἔχρησεν προσκυνεῖν. Ἐρωτᾷ δὲ αὐτόν, οὐχ οὕτως ὥσπερ πρότερον· Ἐτί ἐποίησας; ἢ ἀλλὰ, ἢ τίς εἰ σὺ; Ὅτε μὲν γὰρ ἐπειδὴ ὡς βασιλευῶν ἐνεκαλεῖτο, εἰκότως ἔρωτᾷ· Ἐτί ἐποίησας; ἢ νῦν δὲ, ἐπεὶ ὡς Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ποιῶν διαβάλλεται, ἔρωτᾷ· ἢ Πόθεν εἰ σὺ; ἢ Ἰησοῦς δὲ σιγῇ. Ἐμαθε γὰρ παρ' αὐτοῦ ὁ Πιλάτος, ὅτι Ἐἰς τοῦτο γεγέννημαι· καὶ, ἢ Ἡ βασιλεία μου οὐκ ἔστιν ἐκ τούτου ἐνεσθῆναι· καὶ ὁμοῦ οὐδὲν ἐκ τούτων ὠφελήθη, οὐδὲ ἀνέστη ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἐνέδοκε τῇ τοῦ ἔθλου ὀρμῇ. Διὸ ὁ Κύριος τὰς ἐρωτήσεις αὐτοῦ ὡς εἰκὴ γενομένας διαπίπτων, οὐδὲν ἀποκρίνεται. Ὅμως δὲ φαίνεται ὁ Πιλάτος μὴ στερόδος τις εἶναι, ἀλλὰ καὶ λίαν ὑπὸ τῶν τυχόντων φοβήτρων διασειόμενος. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐδέδοικε, καὶ τὸν Ἰησοῦν, ὡς Υἱὸν Θεοῦ, ἐφριττεν. Ἰδόμεν δὲ καὶ πῶς ἑαυτὸν κατακρίνει, δι' ὧν λέγει· Ἐξουσίαν ἔχω σταυρώσαι σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολύσαι σε. Ἐἰ γὰρ τὸ πᾶν ἐν σοὶ ἔκειτο, τίνας ἐνεκεν οὐκ ἀπέλυες, ὃν ἀνάτιον εὔρες; Ὁ δὲ Κύριος τὸν τύπον αὐτοῦ κατασπῶν, ἢ Οὐκ εἶχες, φησὶν, ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. Ὁ γὰρ ἀπλῶς οὕτως ἀποθνήσκω, ἀλλὰ τι μυστικὸν ἐπιτελῶ, καὶ ἄνωθεν τοῦτο εἰς κοινήν σωτηρίαν προώρισται. Ἴνα δὲ μὴ ἀκούσας, ὅτι Ἐἄνωθεν ἔστι δεδομένον, ἢ νομίσης ἀπηλλάχθαι ἐθούνης παρὰ Θεῶ τὸν Πιλάτον, ἐπιφέρει, ὅτι Ὁ παραδίδους μέ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει. Δείκνυσι γὰρ ἐνετύθεν καὶ τὸν Πιλάτον ἁμαρτίας ὀπεύθονον, εἰ καὶ ἐλάττωτος. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἄνωθεν ἐδέδοτο, τοῦτο ἐστὶ, συγχωρήσας τὸ ἀποθανεῖν τὸν Χριστόν, ἥδη ἀνάτιοι εἰσιν ἔτε Πιλάτος καὶ οἱ Ἰουδαῖοι· ἀλλ' ἢ μὲν ὑμετέρα προαίρεσις τὸ κακὸν ἐβούλετο, ὁ δὲ Θεὸς εἴασε, καὶ συνεχώρησεν εἰς ἔργον προδηναυτήν. Οὐκ οὖν ἀνάτιοι οἱ πονηροὶ, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς συγχωρεῖ τὴν αὐτῶν κακίαν εἰς ἔργον ἐκβαίνειν· ἀλλὰ δότι καὶ βούλονται καὶ διαπράττονται, πάσης κατακρίσεως ἄξιοι.

Ἐκ τούτου ἐξήτει ὁ Πιλάτος ἀπολύσαι αὐτόν. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἔκραζον, λέγοντες· Ἐάν τούτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἰ φίλος τοῦ Καίσαρος. Πᾶς ὁ βασιλεὺς ἑαυτὸν ποιῶν, ἀντιλέγει τῷ Καίσαρι. Ὁ οὖν Πι-

linc enim magis insons demonstratur, rem tam diligenter disquirentibus. Quoties vel Pilatus confessus est se nihil invenire morte dignum!

Unde es tu? Jesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quod potestatem habeam crucifigendi te, et habeam potestatem absolventi te? Respondit Jesus: Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset e supernis.

Propterea qui me tradidit tibi, majus peccatum habet. Pilatus quidem audito nudo sermone quod sit Filius Dei, pavescit. Illi etiam operibus divinis visis eum occidunt, propter quæ adorare oportebat. Interrogat autem eum non ut prius, « Quid fecisti? » sed, « Quis es tu? » Nam quia tunc quidem ut reguli invasorem arguebans, merito rogabat, « Quid fecisti? » Nunc autem quia accusant quod Filium Dei se fecerit, rogat, 747 « Unde es tu? » Jesus autem tacet. Didicerat enim ab eo Pilatus quod « In hoc natus sum, » et, « Regnum meum non est hinc: » attamen nihil ex his percepit utilitatis, neque restitit aliis pro veritate, sed cessit turbæ tumultuanti. Ideo Dominus interrogationes ejus, utpote factas temere, respiciens, nihil respondet. Omnino autem videtur Pilatus non esse fervidus et constans, sed is quem vel pauca quedam terculamenta concutunt. Nam et Judæos timebat, et Jesum ut Filium Dei horrebat. Videamus autem quomodo seipsum crucifigendi te, et potestatem habere dimittendi te. Si enim hoc totum habes, et in te situm erat, quare non dimisisti quem innoxium invenisti? At Dominus factum ejus deprimens, inquit: « Non haberes potestatem ullam adversum me, nisi esset tibi superne datum. » Non enim ita simpliciter morior, sed mysticum aliquid perficio, et præfinitum est hoc superne in salutem hominum. Ne autem, cum audieris quod « superne sit datum, » existimes Pilatum apud Deum a culpa liberatum, statim subinfert: « Qui tradidit me tibi, majus peccatum habet. » Ostendit enim hinc et Pilatum peccato, quamvis minori obnoxium. Non enim quia superne datum est, hoc est, concessum est ut moriatur Christus, statim extra noxam sunt Pilatus et Judæi; sed vestra quidem voluntas malum voluit, Deus autem permisit et concessit ut in opus hoc progrediator. Igitur mali non sunt citra culpam, quia Deus permisit ipsorum malitiam prodire in opus; sed eo quod et volunt et faciunt, omni condemnatione sunt digni.

Et ex eo quærebat Pilatus absolvere eum. Judæi autem clamabant, dicentes: Si hunc absolveris, non es amicus Cæsaris. Quisquis se regem facit, contradicit Cæsari. Pilatus autem cum

audisset hunc sermonem, produxit foras Jesum, et seditque pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotios, hebraice autem Gabbatha. Erat autem parasceve Paschæ, hora ferme sexta. Postquam Dominus perstruxit Pilatum per verba, et excusationem sive defensionem adhibuit, quod Nisi voluntarius ego meipsum darem, et Pater concederet, non haberes potestatem contra me, et quod peccatum habes et tu, et Judas tamen majus, qui me tradidit, vel etiam populus, eo quod « Super dolorem vulnerum meorum addidit », et non est recordatus ut faciat misericordiam, sed cum invenisset me patrocinio et adjutorio destitutum, cruci tradidit, et neque talia iudicia in quibus innocuus declaratus sum, eum placarunt, sed clamabat, « Crucifige, crucifige : » cum iis, inquam, dictis Dominus perstruxisset Pilatum, « quærebat ex hoc » ille magis « dimittere eum. » Judæi autem cum ipsum accusassent quod Deum se faceret, **748** ac legem objecissent, se refelli putabant (ex hoc Pilatus magis timuit, et voluit dimittere eum, ne forte Deum offenderet), iterum confugiunt ad externas leges, et ut meticulousum terrent Pilatum. Nam quia viderant eum pietate moveri, ne Filium Dei occidendo Jesum peccet, metum Cæsaris incutiunt, et accusantes Dominum de tyrannide, Pilatum magis terrent quasi offensurum Cæsarem, si rebellem illum dimittat. Et ubi ille in tyrannide deprehensus? Unde autem hoc ostendetis? num a purpura? num a diademate? num a militaribus signis? nonne omnia quæ habebat, vilia? et stola, et cibus, et domus? Imo ei nec domus erat. Sed o Pilatum parum virilem! Periclitari sibi visus est, si quidem hanc causam indiscussam negligeret. Nam vadit quidem quasi examinaturus negotium, hoc enim sessio significat. Nulla autem examinatione facta, tradit illum, existimans se sic illos placaturum. Quomodo autem, Marco dicente tertiam horam quando Christus crucifigebatur, Joannes sextam dicit? Igitur hoc solvunt quidam, quod scripturæ error sit. Nam littera quidem gamma tertiam horam significat, et est character ejus talis, Γ; littera autem quæ sextam signat, habet characterem talem, Σ. Verisimile igitur litteram gamma a scriptoribus non attentis transisse ea parte quæ in longitudinem rectam producebatur incurvata in characterem episemi, quo sextus numerus signatur, et sic errorem hunc ortum. Quod autem hoc verisimile sit factum esse, et tertiam horam scriptam esse etiam apud Joannem, et non sextam, sicut nunc, manifestum hinc est. Nam cum tres evangelistæ, Matthæus, Marcus et Lucas consonanter dicant quod « a sexta hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam », manifestum quod Dominus noster ante sextam horam, priusquam fierent tenebræ, crucifixus sit, scilicet circiter horam tertiam, sicut Marcus prodit, et Joannes similiter, quamvis scribentium error

λάτος ἀκούσας τοῦτον τὸν λόγον, ἤγαγεν ἔξω τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βήματος εἰς τόπον λεγόμενον Λιθόστρωτον. Ἑβραϊστὶ δὲ Γαββαθᾶ. Ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, ὥρα δὲ ὡσεὶ ἕκτη. Ἐπειδὴ κατέπληξε τὸν Πιλάτον ὁ Κύριος διὰ τῶν βημάτων, καὶ σοφῆ παρέσχετο τὴν ἀπολογίαν, ὅτι εἰ μὴ ἐκὼν ἐγὼ ἔμαυτὸν ἐδίδοιμι, καὶ ὁ Πατὴρ συνεχώρει, οὐκ εἶχες ἐξουσίαν κατ' ἐμοῦ, καὶ ὅτι ἀμαρτίαν ἔχεις καὶ σὺ, καὶ μέγιστα Ἰουδαῖος ὁ παραδιδούς με, ἧ καὶ ὁ λαὸς, διότι « Ἐπὶ τὸ ἄλλοτς τῶν τραυμάτων μου προσέθηκε, καὶ οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος, » ἀλλ' εὐρών με ἀσυνηγόρητον καὶ ἀδοθήτητον, σταυρῶ παρέδωκε, καὶ οὐδὲ τοσαῦτα δικαστήρια, ἐξ ὧν ἀνεύθυνος ἐξήλθον, κατεδυσωπήθη, ἀλλ' ἐβόα, « Σταύρωσον, σταύρωσον » ἐπεὶ οὖν ταῦτα εἰπὼν ὁ Κύριος κατέπληξε τὸν Πιλάτον, ἐζήτηε ἐκ τούτου « μᾶλλον « ἀπολύσαι αὐτόν. » Ἰουδαῖοι δὲ, ἐπεὶ ὡς θεὸν ποιοῦντα ἐαυτὸν διαβάλλοντες, καὶ τὸν νόμον προσενηγόντες; ἠλέγχθησαν (ὁ γὰρ Πιλάτος, ἐκ τούτου μᾶλλον ἐφοβήθη, καὶ ἐβούλετο ἀπολύσαι αὐτόν, μήπως Θεῷ προσκρούσῃ)· πάλιν ἐπὶ τοὺς ἔξω νόμους καταφεύγουσι, καὶ ὡς φοφοδὴ ἐκφοδοῦσι τὸν Πιλάτον. Ὡς γὰρ εἶδον αὐτὸν εὐλαβούμενον, μὴ Ἰῖδν Θεοῦ ὄντα κατακρίνων τὴν Ἰησοῦν ἀμαρτήν, τὸν φόβον τοῦ Καίσαρος ἐπισειουσιν αὐτῷ, καὶ ἐπὶ τυραννίδι τὸν Κύριον διαβάλλοντες, ἐκδειματοῦσι τὴν Πιλάτον, ὡς προσκρούειν μέλλοντα Καίσαρι, εἰ γε ἀπολύσει τὸν ἀνταίρωντα αὐτῷ. Καὶ τοῦ τυραννίδος οὗτος ἐάλω; πῶθεν ἐκ τούτου δείξετε; Ἀπὸ τῆς ἀλουργίδος; ἀπὸ τοῦ διαδήματος; ἀπὸ τῶν στρατιωτικῶν; Οὐ πάντα αὐτῷ εὐτελῆ; καὶ στολῆ, καὶ τροφή, καὶ οἶκος, καὶ οὐδὲ οἶκος; Ἀλλ' ὡ τῆς ἀνανδρίας τοῦ Πιλάτου! κινδυνεύειν νομίσαντος, εἰ περιδῶι τοιαύτην ὑπόθεσι; ἀνεξέταστον. Ἐξέρχεται μὲν, ὡς ἐξέτασων τὸ πρῶγμα (τὸ γὰρ καθίσει τοῦτο ἐδήλου), οὐδεμίαν δὲ ἐξέτασιν ποιησάμενος, παραδίδωσιν αὐτόν, νομίζων δυσωπήσειν αὐτούς. Πῶς δὲ τοῦ Μάρκου λέγον. ο; τρίτην ὥραν εἶναι, ὅτε ὁ Χριστὸς ἐσταυροῦτο, ὁ Ἰωάννης ἕκτην ἑψηί; Λύουσιν οὖν τοῦτο, τινὲς μὲν, ὅτι γραφικὸν τὸ σφάλμα· τὸ μὲν γὰρ γάμμα τὴν τρίτην ὥραν σημαίνει, καὶ ἔστιν ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ τοιοῦτος, Γ· τὸ δὲ καλούμενον ἐπίσημον, τὴν ἕκτην, καὶ ἔχει τὸν χαρακτήρα τοιοῦτον, Σ'. Εἰκὸς οὖν τὸ γάμμα στοιχεῖον ἀπὸ τῆς ἀπροσεξίας τῶν μεταγραφόντων κυρωθείσης τῆς ἀποτεταμένης εὐθείας εἰς μῆκος, εἰς τὸν τοῦ ἐπισήμου μεταχωρησαί χαρακτήρα, καὶ οὕτω τὴν πλάνην ταύτην γενέσθαι. Ὅτι δὲ τοῦτο εἰκὸς γενέσθαι, καὶ τρίτην ὥραν ἀναγράφεσθαι καὶ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, ἀλλ' οὐχὶ ἕκτην ὡσπερ νῦν, δῆλον ἐντεῦθεν. Τῶν γὰρ τριῶν εὐαγγελιστῶν, τοῦ τε Ματθαίου, καὶ τοῦ Μάρκου, καὶ τοῦ Λουκᾶ συμφώνως λεγόντων, ὡς ἀπὸ ἕκτης ὥρας σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν, ἕως ὥρας ἐνάτης, πρόδηλον, ὡς ὁ Κύριος ἡμῶν πρὸ τῆς ἕκτης ὥρας, πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸ σκότος, ἐσταύρωτο, δηλαδὴ κατὰ τὴν τρίτην ὥραν, ὡς ὁ Μάρκος τε ἰστόρησε, καὶ ὁ Ἰωάννης ὁμοίως, εἰ καὶ ἡ πλάνη τῶν γραφόντων τὸ γάμμα μετέθηκεν

^a Psal. lxxviii, 27. ^b Psal. cviii, 16. ^c Marc. xv, 25. ^d Joan. xix, 27. ^e Matth. xxvii, 45.

εις τον του επιτημου χαρακτηρα. Τινες μὲν οὖν A
 οὕτω λούσαι τοῦτο. Ἄτεροι δὲ φασιν, ὅτι ὁ μὲν Μάρ-
 κος τὴν ὥραν τῆς ἀποφάσεως, τῆς περὶ τοῦ σταυρω-
 θῆναι τὸν Κύριον, ἐκτίθεσθαι σαφῶς καὶ ἀναμφιδό-
 λως. Ἐπει οὖν ἔκτεσε σταυρωῶσαι καὶ τιμωρῆσαι οἱ
 δικασταὶ λέγονται, ἀφ' οὗ τὴν ἀπόφασιν ἐξηγήκωσι,
 δὲ τὸ τὴν δύναμιν τῆς τιμωρίας καὶ τοῦ θανάτου ἐν
 ταῖς γλώσσαις κεκτήσθαι· τούτου χάριν ὁ Μάρκος
 τῇ τρίτῃ ὥρᾳ σταυρωθῆναι αὐτὸν λέγει, ἀφ' ἧς ὁ
 Πιλάτος τὴν ἀπόφασιν ἐξηγήκεν. Ἰωάννης δὲ, ὡς
 εἰρηκότος τοῦ Μάρκου τὸν καιρὸν τῆς ἀποφάσεως,
 αὐτὸς τὴν ὥραν, ἐν ἣ τὸν Κύριον ἐσταύρωσαν, ἔφη·
 ἐπεὶ καὶ σκόπει, πῶς μετὰ τῆς παρὰ τοῦ Πιλάτου
 περὶ τοῦ σταυροῦ ἀποφάσεως, καὶ τῆς ὥρας ταύτης,
 ἐν ἧς εἰς τὸν σταυρὸν ὁ Κύριος ἀνέθη, πέπρακται. B
 Ἀπολύσας τὸν Βαραβῶδαν, ἐπραγμάτωσε τὸν Ἰησοῦν,
 καὶ παρέδωκε πάντως αὐτὸν εἰς τὸ σταυρῶσθαι. Ἡ
 γὰρ τοῦ Βαραβῶδαν ἀπόλυσις, κατάκρισις; ἦν τοῦ Κυ-
 ρίου. Ἐμπαιζοῦσιν οἱ στρατιῶται καὶ σκόπει, πῶ-
 σος χρόνος ἀνηλώθη ἂν εἰς τὸν φιλότιμον ἐμπαιγμὸν.
 Ἐξηγήκεν αὐτὸν ὁ Πιλάτος, καὶ διελέχθη τοῖς Ἰου-
 δαίοις· πάλιν εἰσελθὼν ἀνακρίνει τὸν Ἰησοῦν· πάλιν
 ἐξελθὼν διαλέγεται τοῖς Ἰουδαίοις. Ταῦτα πάντα
 ἰκανὰ ἦν ἀναλῶσαι τὸν ἀπὸ τῆς τρίτης ὥρας ἄχρι
 τῆς ἕκτης χρόνον, ἄπερ Ἰωάννης ἐκθέμενος ἀκριβῶς,
 ἅτε πᾶσι παρηκολουθῶν, τῆς ἕκτης ὥρας μνημο-
 νεῖται, ὅτε καὶ παρέδωκεν αὐτὸν τελειῶς, ἵνα σταυ-
 ρωθῆ, οὐκ ἔτι διαλεγόμενος τοῖς Ἰουδαίοις, ἢ ἀνα-
 κρινῶν τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ τὴν τελειοτάτην ἀπόφασιν
 κατ' αὐτοῦ ἐξηγεῖται. Εἰ δὲ τις λέγει· Καὶ τίνας
 ἔνεκεν κατὰ τὴν τρίτην ὥραν, ὡς λέγεις, ἀποφηνά-
 μενο; σταυρωθῆναι, πάλιν ἐβούλετο ἀπολύσαι αὐτόν;
 μανθενέτω πρῶτον μὲν, ὅτι ὑπὸ τοῦ πλήθους βια-
 σθεις, ἔθετο τὴν ἀπόφασιν· ἔπειτα καὶ τῷ ὄνειρῳ τῆς
 γυναικὸς αἰνίττετο [f. ἐνύπτετο]· ἦν γὰρ αὐτῷ
 μηνύσασα· «Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ τούτῳ.» Ἐπὶ
 πᾶσι δὲ τούτοις, σκόπει καὶ τὸν Ἰωάννην, πῶς εἶπεν·
 «Ὁρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη.» Οὐκ εἶπε γὰρ, «Ὁρα ἦν ἕκτη,
 ὡς ἀποφαινόμενος, ἀλλ' ὡς ἐπιδοστάζων καὶ ἀμφι-
 γῶν, «Ὁσεὶ ἕκτη.» Ὄστε οὐδὲν θεοῖσαι ὑμῖν
 [f. ἡμῖν] τὸ περὶ τῆς ὥρας φαινεσθαι μὴ πάντη
 συντρέχοντας ἀλλήλους τοὺς εὐαγγελιστάς, εἴτε
 [f. εἴ γε] συγχωροῦμεν εἶναι διαφωνίαν. Τοῦτο γὰρ
 σκόπει, εἰ μὴ πάντες εἶπον, ὅτι ἐσταυρώθη· εἰ δὲ
 ὥρας, εἰ ὁ μὲν τρίτην εἶναι, ὁ δὲ ὡσεὶ ἕκτην φασί, τί
 ἐκ περιουσίας, δεῖ οὐδὲ διαφωνία εἶναι.

«Καὶ λέγει τοῖς Ἰουδαίοις· Ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν. D
 Οἱ δὲ ἐκραύγασαν· Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν.
 Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυ-
 ρώσω; Ἀπεκρίθησαν οἱ ἀρχιερεῖς· Οὐκ ἔχομεν βα-
 σιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα. Τότε οὖν παρέδωκεν αὐτόν
 αὐτοῖς, ἵνα σταυρωθῆ. Παρέλαβον οὖν τὸν Ἰησοῦν,
 καὶ ἤγαγον αὐτόν εἰς τὸ σταυρῶσαι, καὶ βαστάζων
 τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ἐξῆλθεν εἰς τόπον, λεγόμενον
 Κρανίου τόπον, ὃς λέγεται Ἑβραϊστὶ Γολγοθᾶ· ὅπου
 αὐτὸν ἐσταύρωσαν, καὶ μετ' αὐτοῦ ἄλλους δύο ἐντεῦ-
 θεν καὶ ἐντεῦθεν, μέσον δὲ τὸν Ἰησοῦν. » Πολλάκις
 εἶπομεν, ὡς ἀνανόρος μᾶλλον καὶ ψοφοδῆς ὁ Πι-
 λάτος, ἢ κακοήθης. Ὁρα γοῦν, καὶ νῦν σχῆμα ἐξ-

mutaveris gamma in episemi characterem. Et non-
 nulli quidem sic dicunt. Alii autem aiunt quod Mar-
 cus quidem horam qua lata est sententia de cruci-
 figendo Domino, manifeste et absque dubitatione
 ponat: utique quia crucifigere et punire ab eo tem-
 pore iudices dicuntur, quo sententiam proferunt,
 eo quod vis poenae et mortis in linguis quoque
 sit. Ejus gratia Marcus tertia hora crucifigi eum
 dicit, a qua Pilatus sententiam exposuit. Joannes
 autem, cum Marcus dixisset tempus sententiae, hor-
 ram in qua Dominum crucifixerunt dicit. Cæte-
 rum, considera quanta acta sint inter sententiam
 a Pilato de cruce, et horam ipsam in qua in cru-
 cem Dominus ascendit. Cum dimisisset Barab-
 ham, flagellavit Jesum, et tradidit eis ut cruci-
 figeretur. Nam Barabbæ dimissio condemna-
 tio 749 erat Domini. Illudunt milites, et vident
 quantum temporis insumi potuerit ad majorem illu-
 sionem. Eduxit eum Pilatus, et locutus cum Judæis.
 Iterum ingressus dijudicat Jesum, iterum egressus
 loquitur cum Judæis. Hæc omnia sufficiebant ad in-
 sumendum tempus ab hora tertia usque ad sextam:
 quæ Joannes exponens diligenter, utpole qui omnibus
 individuis comes adfuerit, horæ sextæ meminit,
 quando et tradidit eum perfecte ut crucifigatur, non
 ultra loquens cum Judæis, vel dijudicans Jesum,
 sed extremam in eum proferens sententiam. Si autem
 cui dicat, Quare circiter horam tertiam
 dicatur crucifigi, vult iterum absolvi illum? discat
 primum quidem, quod a multitudine coactus dedit
 sententiam; deinde a somnio mulieris impulsus
 fuerit. Nuntiabat autem illa ei, « Nihil tibi et justo
 huic. » Insuper considera et Joannem dixisse quod
 « fuerit hora ferme sexta, » quasi non definiens, et
 in ambiguo relinquens dixit, « ferme sexta. » Et ita
 nihil intererit, quod de hora non videntur prorsus
 convenire evangelistæ, si quidem concederemus esse
 differentiam. Vide enim hoc, num omnes dixerint
 quod crucifixus sit. At hoc quidem ab omnibus est
 confessum: de hora autem si alius dicit esse ter-
 tiam, alius quasi sextam, quid hoc obest veritati? Verumtamen hæc demonstrata sunt ex abundantia,
 quod nulla sit diversitas.

τοῦτο μὲν παρὰ πάντων ὁμολόγηται, περὶ δὲ τῆς
 τοῦτο ἐπηρεάζει τῇ ἀληθείᾳ; Πλὴν ἀλλὰ δίδεικται

Vers. 14 18. « Et dicit Judæis: Ecce rex vester.
 Illi autem clamabant, Tolle, tolle, crucifige eum. Di-
 citis Pilatus: Regem vestrum crucifigam? Responde-
 runt pontifices: Non habemus regem, nisi Cæsarem.
 Tunc ergo tradidit eum illis, ut crucifigeretur. Accep-
 erunt autem Jesum, et adduxerunt eum ut cruci-
 figerent: atque is hauriens crucem suam, oxivit in
 eum, qui dicitur Calvariae, locum, Hebraice autem
 Golgotha: ubi crucifixerunt eum, et cum eo alios,
 duos hinc et hinc, medium autem Jesum. » Sæpe
 diximus quod Pilatus magis fuerit mollis et meticu-
 losus, quam asperis moribus. Vide enim et nunc
 quod forma quidem examinis et iudicii utitur, sed

omnino molliter rem agi/ « Ecce enim, inquit, rex vester. » Neque enim Jesum condemnat, neque Judæos manifeste confutat, sed quasi occulte exprobrat eis ut sycophantis : quasi dicat, Ecce qualem hominem dicitis attentasse invadere regnum, vilem scilicet, et nihil tale attentare audentem : et ita accusatio vestra falsa est. Quid enim habet ille quod tyranni? num milites, divitias, nobilitatem? « Ecce rex vester : » quæ utilitas si hunc occideritis, qui hominem ne in minimo quidem nocere poterit? Et hæc quidem Pilatus non instanter et firme et pro veritate certaus. At illi : « Tolle, tolle, crucifige, » inquirunt. Urgent et quærent crucem, ut malam opinionem et famam assuant Christo. Ignominiosissima enim **750** erat mors crucis et maledicta : sicut dictum est : « Maledictus omnis qui pendet in ligno ». » Nesiverunt autem quod sicut per lignum ruina, ita per lignum correctio. Insuper vide quomodo alium regem præter Cæsarem non agnoscunt, voluntarie se Romanorum imperio subjicientes, et Dei regnum repellentes. Ideo et Deus eos Romanis tradidit, quos sibi reges asciverant, destitutos divino presidio et cura. « Tunc igitur tradidit illum eis, » insipiens. Oportebat autem inquirere num vere habuisset potentiam ad invadendam tyrannidem. At ille cedit improvidus, effeminateque sententiam dat. « Portans autem crucem suam » egreditur. Abominabile enim putabant omnino vel lignum attingere, et propterea condemnato et maledicto maledictum lignum imponunt. Vide autem et in veteri typo quodam hoc factum. Isaac enim et illic ligna ^a portans vadit ut immoletur. Ita et hoc loco Dominus crucem habens vadit, quasi miles arma gerit, quibus adversarium prosternat. Quod autem Isaac figura sit Domini, manifestum. Isaac enim interpretatur risus vel gaudium. Quis autem alius gaudium nostrum factus est, quam is qui in conceptione humanæ naturæ per angelum Χαίρε, hoc est, gaude, communicavit? Que enim Virgo audivit læta nuntia, omnis natura suscepit. Hujus Isaac pater est Abraham; pater multarum gentium, qui est Deus super omnia, et qui Judæorum est Pater et gentium, cujus voluntate et consilio crucem Filius ejus portat. Verumtamen in Veteri, in sola voluntate Patris res stabat : figura enim erat : hoc autem loco opere completur : veritas enim erat. Fortassis sicut illic Isaac dimissus est, et agnus immolatus est, ita et hoc loco divina natura impassibilis mansit, humana autem natura, quæ et Agnus dicitur, quia Adæ erraticæ ovis filius, immolatur. Quomodo autem alius Evangelista dicit quod « Simonem compulerint ut ferret crucem? » Utraque contigerunt, et in principio quidem Dominus ipse crucem gerens exivit, quia lignum maxime abominabile erat, et nemo alius attingere volebat. Postquam autem exiverunt, ob-

A ἐτάξεως καὶ κριτηρίου περιέθῃσι τῷ πράγματι, μαλακῶς δὲ τὸ ὄλον μεταχειρίζεται. « Ἴδε γὰρ, φησὶν, ὁ βασιλεὺς ὑμῶν. » Οὕτως γὰρ τὸν Ἰησοῦν κατακρίνει, οὕτως τοὺς Ἰουδαίους ἐπιστομιζέει φανερώς· ἀλλ' ὄλον ἐπιχειροῦμένους ὀνειδίξων αὐτοῖς ὡς συκοφαντοῦσαι, φησὶν· Ἴδε, ποῖον ἄνθρωπον λέγετε, ὅτι βασιλεῦσαι ἐπιχειρεῖ ὑμῖν, εὐτελεῖ δηλαδὴ, καὶ οὐκ ἂν τοιοῦτοις ἐπιχειρήσοντα· ὥστε ψευδὴς ἡ κατηγορία. Τί γὰρ ἔχει τυράννου οὗτος; στρατιώτας; πλοῦτον; εὐγένειαν; « Ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν. » Τί τὸ κέρδος ἔδν τοῦτον ἀποκτείνητε, ἄνθρωπον μὴδὲ τὰ ἐλάχιστα δυνάμενον βλάψαι; Ταῦτα μὲν ὁ Πιλάτος, οὐ μὴν ἐνστατικῶς καὶ βεβαίως, καὶ ὡς ὑπὲρ ἀληθείας ἀγινιζόμενος. Οἱ δὲ, « Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον, » φασί. B Κατεπέγουσι καὶ ζητοῦσι τὸν σταυρὸν, διὰ τὸ ποτηρὴν δόξαν βούλοισαι προσάφειν τῷ Χριστῷ. Ἐπειροειδιστότατος γὰρ οὗτος ὁ θάνατος καὶ ἐπικατάρατος· καθὰ εἰρηται· « Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. » Οὐκ ἤδεισαν δὲ, ὅτι ὡσπερ διὰ τοῦ ξύλου ἡ πῶσις, οὕτω διὰ ξύλου ἡ ἀνθρώπις. Ὅρα δὲ, πῶς ἄλλον βασιλεῖα ἑαυτοῖς οὐκ ἐπιγράφονται, εἰ μὴ Καίσαρα, ἐκόντες ἑαυτοὺς ὑποβάλλοντες ἐπὶ Ῥωμαϊκῆς δυναστείας, καὶ ἀποσειόμενοι τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτοὺς Ῥωμαίους παρέβωκεν, οὓς ἐπεκαλέσαντο βασιλεῖς ἐπ' αὐτῶν, ἀποστάντες τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας καὶ ἐπιστασίας. « Τότε οὖν παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς (42) » ὁ ἀνόητος. Διὸν ἐξετάσαι, εἰ ἀληθῶς δύνάμειν εἶχεν ἐπιθέσθαι τυραννίδι, ὁ δὲ ἐνδίδωσι καὶ ὑποβαίνει, ἀτόλμως C καὶ ἀνάνδρως τὴν κρίσιν μεταχειρισάμενος. « Βιστάζων δὲ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, » ἐξέρχεται. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀψασθαι ὄλων τοῦ ξύλου ἀπηγορευμένον ὄντο· διὰ τοῦτο αὐτῷ τῷ κατακρίτῳ καὶ καταράτῳ τὸ κατηραμένον ξύλον ἐπιφορτίζουσιν. Ὅρα δὲ καὶ ἐν τῷ κατὰ τὴν παλαιὰν τύπωσιν τοῦτο τελούμενον. Καὶ γὰρ κίχει ὁ Ἰσαὰκ τὰ ξύλα βαστάζων, ἀπήραχτο εἰς τὸ σφαγῆναι· οὕτω κἀνταῦθα ὁ Κύριος τὸν σταυρὸν ἔχων ἄπεισι, καὶ οὐκ αἰς στρατιώτης τὸ σπλον, μεθ' οὗ καταβάλλει τὸν ἀντιστρατευόμενον, φέρει. Ὅτι δὲ τύπος ὁ Ἰσαὰκ τοῦ Θεοῦ, ὄντο. Ἰσαὰκ ἐρμηνεύεται « γέλως, » ἦτοι « χαρὰ. » Τίς οὖν ἄλλος χαρὰ ἡμῶν γέγονεν, εἰ μὴ ὁ ἐν τῇ συλλήψει εὐθύς τὸ, « Χαίρε, » διὰ τοῦ ἀγγέλου ἐπὶ ἀνθρωπίνῃ φύσει διαδεδωκῶς; « Ἄ γὰρ ἡ Παρθένος ἤκουεν εὐαγγέλιον, » πᾶσα ἡ φύσις διεδέχτο. Τοῦτου τοῦ Ἰσαὰκ πάλιν ἄβραάμ, ὁ πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν, ὅς ἐστιν ὁ πάντων Θεός, ὅς καὶ Ἰουδαίων ἐστὶ Πατὴρ καὶ ἐθνῶν, οὗ ἐπὶ εὐδοκίᾳ καὶ ἐπὶ βουλή τὸν σταυρὸν ὁ Υἱὸς αὐτοῦ βαστάζει. Πλὴν ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ ἀκρι τῆς προαιρέσεως τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ πρᾶγμα· τύπος γὰρ ἦν· ἐνταῦθα δὲ καὶ εἰς ἔργον ἐξῆλθεν· ἀλήθεια γὰρ ἦν. Ἐτάχα δὲ, ὡσπερ ἐκεῖ ὁ Ἰσαὰκ ἀφείθη, ὁ δὲ ἀμνὸς ἐτύθη· οὕτω κἀνταῦθα ἡ θεία φύσις ἀπαθῆς, τὸ δὲ ἀνθρώπινον, ὃ καὶ Ἄμνός λέγεται, ὡς τοῦ Ἄδᾶμ τοῦ πλανηθέντος προδύτου υἱός, τοῦτό ἐστιν ὁ ἐτύθη.

^a Deut. xxi, 23. ^b Gen. xii, 3, 6, 9.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(42) Co. l. 26, παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς ἵνα σταυρωθῇ, ὁ ἀνόητος, κ. τ. λ.

Πῶς δὲ ἄλλοι εὐαγγελιστῆς φησιν, ὅτι « Τὸν Σίμωνα ἠγγάρευσαν. ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν; » Ὅτι ἀμφότερα βεβαιῶν τοῦτον ἐξήλθεν, οἷα πάντων ἀποτρεπομένων τὸ ξύλον, καὶ μηδὲ θίγειν αὐτοῦ δεχομένων. Ἐπεὶ δὲ ἐξήλθον, ἀπήντησαν. φησὶ, Σίμωνι ἐρχομένῳ ἐξ ἀγροῦ, καὶ οὕτως ἐπέθηκαν τούτῳ τὸ ξύλον. Κρανίου δὲ τόπον ἔλεγον τὸν τόπον. Καὶ γὰρ λόγος καταΐχεν, ὅτι ἐκεῖ τέθαιπται ὁ Ἀδάμ, ἵνα ὅπου ἡ ἀρχὴ τοῦ θανάτου, ἐκεῖ καὶ ἡ πτώσις αὐτοῦ γένηται. Παράδοσις γὰρ ἐκκλησιαστικὴ ὅστις, ὅτι πρώτη Ἰουδαία μετὰ τὸ ἐκβληθῆναι τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ παραδείσου, οἰκήτορα ἔσχεν εἰς παραμυθίαν τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ κελῶν, δοθεῖσα αὐτῷ, ὡς τῶν ἄλλων πασῶν χωρῶν κρείττεον καὶ πῶν· διὸ καὶ πρώτη νεκρὸν ἐδέξατο ἄνθρωπον. Οἱ τοίνυν τότε ἄνθρωποι, θαῦμα ποιούμενοι νεκρὸν κρανίον, τοῦ δέρματος αὐτῷ περιβρούτος, ἐν τόπῳ καταθήμενοι, ἀπ' αὐτοῦ τὸν τόπον ὠνόμασαν, καὶ μετὰ τὸν κατακλισμὸν ὑπὲρ τοῦ Νῶε διαδεδοσθαι τὴν φήμην εἰς πάντας· διὸ καὶ ὁ Κύριος, ἔνθα ἡ πηγὴ τοῦ θανάτου, ἐκεῖ θανατοῦται, ἵνα ταύτην ξηράνῃ. Σταυροῦσι δὲ καὶ ἄλλοι; δύο μετ' αὐτοῦ· αὐτοὶ μὲν πονηρὰν δόξαν περιθεῖναι βουλόμενοι, ὡς ληστῆ καὶ αὐτῷ ὄντι, πλὴν προφητεῖαν κἀν τούτῳ καὶ μὴ βουλόμενοι πληροῦσι, τὴν, ὅτι « Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. » Ὅρα δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, πῶς καὶ τοῦτο, ὃ ἐφ' ὕψει τοῦ Κυρίου ἐποιοῦν αὐτῷ, εἰς δόξαν ἀπέθετο αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ ληστὴν ἔσωσεν, ὅπερ οὐδεὶς ἤττον θαῦμα, καὶ ἐκ τούτου φαίνεται μᾶλλον Θεός, ἐκ τοῦ μόνος αὐτῶς δοξάζεσθαι, καίτοι καὶ ἄλλων συσταυρωθέντων· ὅπερ οὐκ ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ ἀνάτιος ἦν, καὶ οὐκ ὅπως εἰπὲν ἄνομος, ἀλλὰ καὶ παντὸς νόμου ἐπέκεινα, καὶ τῶν ἀνόμων κριτῆς.

« Ἐγράψε δὲ καὶ τίτλον ὁ Πιλάτος, καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ· ἦν δὲ γεγραμμένον· Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Τοῦτον οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἰγγύς ἦν ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἑσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς. Καὶ ἦν γεγραμμένον Ἑβραϊστί, Ἑλληνιστί, Ῥωμαϊστί. Ἐλεγον οὖν τῷ Πιλάτῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων· Μὴ γράφῃ· Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος· εἶπε· Βασιλεὺς εἰμι τῶν Ἰουδαίων. Ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος· Ὁ γέγραφα, γέγραφα. » Γράφει καὶ τίτλον ὁ Πιλάτος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τουτέστιν αἰτίαν, καὶ ἐπιγραφὴν, καὶ δόλωσιν· ταῦτα γὰρ ἐρμηνεύεται ὁ τίτλος. Ἐδήλοῦτο δὲ διὰ τοῦ τίτλου, εἶνος ἔστιν ὁ σταυρός. Γράφει οὖν τὸν τίτλον, ἅμα μὲν ἀρυνόμενος τοὺς Ἰουδαίους, ὡς παρακούσαντας αὐτοῦ, καὶ δεικνύς τὴν κακίαν αὐτῶν, ὅτι τῷ οἰκειῷ βασιλεῖ ἑπανέστησαν· ἅμα δὲ καὶ ὑπερβολογούμενος τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι μετὰ ληστῶν αὐτῶν ἑσταύρωσαν, καταρτυπᾶναι τὸ ὄνομα αὐτοῦ βουλόμενοι, ὁ Πιλάτος δεῖκνυσιν, ὅτι οὐ ληστῆς ἦν, ἀλλὰ βασιλεὺς αὐτῶν, καὶ τούτο οὐ μὴ γλώττη, ἀλλὰ τρισὶ ἔθλοι ποιᾷ. Εἰκόσ γὰρ ἦν πολλοὺς διὰ τὴν ἑορτὴν ἀναμειχθαι τοῖς Ἰουδαίοις Ἑλληνας· ὡς καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς ἀνωτέρω ἐδίδαξε περὶ τινῶν Ἑλλήνων τῶν καὶ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντων ἰδεῖν. Ἴνα οὖν πάντας ἐπιγνώ-

viam venerunt Simoni, venienti ex agro, et ita impulerunt ei lignum. Porro Calvarie locum dicebant, sicut narratio prodit, quod illic sepultus sit Adam : ut ubi principium mortis, illic et casus ejus fieret. Traditio enim ecclesiastica est, quia prior Judaea, postquam ejectus fuit homo ex paradiso, domicilium ibi habuit in solatium honorum quae in paradiso, data ei terra illa quae omulium aliarum optima esset et pinguisima : propterea et prima mortuum suscepit hominem. Homines igitur qui tunc erant, habuerunt pro miraculo mortui calvariam depilatum, in loco illo habitantes, inde eum nominaverunt, et post diluvium fama **751** haec a Noe in omnes divulgata est. Unde et Dominus ubi fons mortis, illic moritur, ut illum sicet. « Crucifigunt autem et duos alios cum eo. » Ipsi quidem per hoc infamare magis eum volentes, quasi et ipse latro esset. Verumtamen et ipsi prophetiam in hoc involuntarii repleverunt : nempe quod « Cum impiis reputatus est ». Vide autem et Domini sapientiam, quomodo et hoc quod faciebant in injuriam ipsius Domini, in gloriam ejus evenit. Nam et in ipsa cruce latronem salvavit, quod nullo miraculo minus est, et ex hoc magis apparet Deus, quod ipse solus glorificatur, quamvis et alii simul crucifixi sint : id quod non fuisset factum, nisi innocens fuisset, et non (ut sic dicam) legis praevicator, sed et supra omnem legem, et praevicatorum iudex.

« Vers. 19-22. » Scripsit autem et titulum Pilatus, et posuit super crucem. Erat autem scriptum : Jesus Nazarenus, rex Judaeorum. Hunc ergo titulum multi Judaeorum legerunt, quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus est Jesus. Et erat scriptum Hebraice, et Graece, et Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Judaeorum : Noli scribere, Rex Judaeorum, sed quod ille dixerit : Rex sum Judaeorum. Respondit Pilatus : Quod scripsi, scripsi. » Scribit et titulum Pilatus super crucem, hoc est, causam et manifestationem et inscriptionem. Ita enim interpretamur titulum. Significabatur autem per titulum, cujus esset crux. Caeterum scribit titulum, partim ulciscens se de Judaeis ut sibi inobedientibus, et ostendens malitiam eorum, quod insurrexerunt contra proprium regem : partim et gloriam Christi defendens. Quia enim illum cum latronibus crucifixerunt, coinquinare nomen volentes, Pilatus ostendit quod non fuerit latro, sed rex eorum : et hoc non una, sed tribus linguis manifestat. Verisimile enim erat multos gentiles propter festum commiscuisse se Judaeis, sicut et evangelista superius docuit de quibusdam gentilibus qui videre volebant Jesum ¹⁰. Ut igitur omnes agnoscerent, omnium vocibus Judaeorum insaniam infamavit. At illi etiam crucifixo invidabant. Et quid-

¹⁰ Isa. lxxi, 12. ¹⁰ Joann. xii, 9.

dicunt? « Scribe, quod ille dixerit. » Nam nunc quidem communis sententia Judæorum apparet. Si autem appositum fuisset, quod ipse dixerit se regem, visum fuisset crimen temeritatis et arrogantis illius. Sed Pilatus non obtemperavit, et in priori stetit sententia: ideo dicit: « Quod scripsi, scripsi. » Cæterum et aliud magnum quiddam dispensatur: quia futurum erat ut tres cruces eodem in loco defossæ jacerent, ut ne ignoraretur quæ esset crux Domini, propter hoc dispensatum est, ut sola titulum haberet et inscriptionem, ut per signum tale cognosceretur. Latronum enim cruces titulum non habebant. Insinuat autem et **752** sublimius quiddam inscriptio triplicibus litteris inscripta. Manifestat enim Dominum regem esse philosophiæ practicæ et naturalis et theologicæ. Practica enim per Romanas scripturas figuratur. Nam Romanorum principatus maxime virilis erat et strenuus in rebus bellicis. Per Græcas vero, naturalis, cui vacabant Græci. Per Hebraicas denique, theologica; nam Hebræis divinorum cognitio concedita fuit. Gloria igitur ei qui per crucem apparuit tale habere regnum, et qui mundum vicit, practicam nostram virtutem roboravit, scientiamque naturæ largitus est, et ab illa nos duxit in interiora velamenti, in suam dico scientiam et contemplationem, theologiai videlicet.

φύσεως χαριζομένην, καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς τὸ ἐσώτερον καὶ θεωρίαν, ἥτοι θεολογίαν, εἰσάγοντι.

Vers. 23, 24. « Milites ergo cum crucifixissent Jesum, acceperunt vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, a summo contexta per totum. Dixerunt ergo inter se: Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus sit, ut Scriptura impleretur, dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem. » Per illa potissimum implentur prophetiæ, per quæ diaboli insidiatur. Et vide veritatem. Tres fuerunt crucifixi, attamen in hoc solo implentur prophetica dicta. Et considera prophetæ diligentiam. Non enim solum quod « partiti fuerint, » sed etiam quod non partiti fuerint, dixit propheta. Igitur alia quidem distribuerant, tunicam autem non, sed sortiti sunt. Quod autem « a summo fuerit contexta, » non frustra fuit appositum. Et alii quidem dicunt allegoriam per hoc signari, quod non simpliciter homo fuerit crucifixus, sed et deitatem superne habuerit. Quidam vero genus dicunt tuniculæ evangelistam narrare. Quia enim Palæstini duos pannos committendo contextunt vestes; pro sutura utentes contextu: manifestans Joannes quod talis fuerit tunicula, dixit quod « a summo per totum fuerit contexta, » hoc est, ab initio et superne usque ad infima. Manifestat autem hinc vilitatem vestimentorum Christi. Alii autem dicunt quod in Palæstina contextant tæte non sicut apud nos: nam supra quidem est flum, infra autem contextitur pannus, et ita regressio fit: sed contrario modo: infra enim

A σκωσι, ταῖς φωναῖς ἀπάσαις τὴν Ἰουδαίων μανίαν ἐστηλίτευσεν. Οἱ δὲ καὶ ἐσταυρωμένῳ ἰδῶσκαίνον. Καὶ τί φασιν; « Γράψον, ὅτι αὐτὸς εἶπε. » Νῦν μὲν γὰρ κοινῆ ψήφους τῶν Ἰουδαίων φαίνεται· ἐὰν δὲ προστεθῆ, ὅτι αὐτὸς εἶπεν ἑαυτὸν βασιλεῖα, τῆς αὐτοῦ προπετίας καὶ ἀλαζονείας τὸ ἐγκλήμα φαίνεται. Ἄλλ' οὐχ ὁ Πιλάτος παρετράπη, ἀλλ' ἐπὶ τῆς προτέρας ἰσταται γνώμης. Διὰ καὶ φησιν· « Ὁ γέγραφα, γέγραφα. » Ἀλλὰ μὴν καὶ ἑτερόν τι μέγα οἰκονομεῖται. Ἐπειδὴ γὰρ καταχωσθέντες οἱ τρεῖς σταυροὶ ἐν ταυτῷ ἐμελλον κείσθαι, ἵνα μὴ ἀγνοηθῆ, πόλις ἐστὶν ὁ τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦτο ὠκονομήθη αὐτὸν μόνον τίτλον ἔχειν καὶ ἐπιγραφὴν, ὡς ἂν διὰ τοῦ τοιοῦτου σημείου ἐπιγνωσθῆ· οἱ γὰρ τῶν ληστῶν, τίτλον οὐκ εἶχον. Αἰνίττεται δὲ καὶ τι ὑψηλότερον B ἢ ἐπιγραφὴν τρισσοῖς γράμμασι ἐπιγραφείσα· δηλαδὴ τὸν Κύριον βασιλεῖα εἶναι πρακτικῆς, καὶ φυσικῆς, καὶ θεολογικῆς φιλοσοφίας· διὰ μὲν τῶν Ῥωμαϊκῶν, γραμμάτων τῆς πρακτικῆς τυπουμένης· ἡ γὰρ τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴ ἀνδρειοτάτη καὶ πρακτικωτάτη τὰ κατὰ πόλεμον. Διὰ δὲ τῶν Ἑλληνικῶν, τῆς φυσικῆς· οἱ γὰρ Ἕλληνες περὶ τὴν φυσικὴν ἠσχολήθησαν. Διὰ δὲ τῶν Ἑβραϊκῶν τῆς θεολογικῆς· οἱ γὰρ Ἑβραῖοι τὴν θεῖαν ἐπιστεύθησαν γνῶσιν. Δόξα οὖν τῷ διὰ τοῦ σταυροῦ φανέντι τοιαύτην ἔχειν τὴν βασιλείαν, καὶ τὸν τε κόσμον νικήσαντι, καὶ τὴν πρακτικὴν ἡμῖν ὁμαλίσαντι, τὴν τε γνῶσιν τῆς τοῦ καταπετάσματος, εἰς τὴν οἰκείαν λέγω γνῶσιν

C « Οἱ οὖν στρατιῶται, ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἐκάστῳ στρατιώτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶνα. Ἦν δὲ ὁ χιτῶν ἀβραάμ, ἐκ τῶν ἀνωθεν ὑφαντὸς διόλου. Εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους· Μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ, τίνας ἴστα· ἵνα ἡ Γραφὴ πληρωθῆ, ἡ λέγουσα· Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλήρον. » Δι' ὧν ὁ διάβολος πονηρεῖται, αἱ προφητεῖαι πληροῦνται. Καὶ ὄρα τὴν ἀλήθειαν· Τρεῖς ἦσαν οἱ σταυρωθέντες, καὶ ὁμοῦς ἐπ' αὐτοῦ μόνου πληροῦνται τὰ τῶν προφητῶν. Καὶ σκόπει τὴν τῆς προφητείας ἀκρίθειαν. Οὐ γὰρ ὅτι ἐμερίσαντο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ οὐκ ἐμερίσαντο, εἶπεν ὁ προφήτης. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα ἱμάτια διενείμαντο, τὸν δὲ χιτῶνα, οὐ, D ἀλλὰ κλήρον τὸ πρῶτον ἐπέτρεψαν. Τὸ δὲ, « Ἐκ τῶν ἀνωθεν ὑφαντὸς, » οὐχ ἀπλῶς πρόσκειται, ἀλλ' οἱ μὲν ἀλληγορίαν φασὶ δι' αὐτοῦ δηλοῦσθαι, ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἀνθρώπος ἦν ὁ σταυρούμενος, ἀλλὰ καὶ ἀνωθεν τὴν θεότητα εἶχε. Τινὲς δὲ αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ χιτωνίσκου φασὶ τὸν εὐαγγελιστὴν ἱστορεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ δύο βράχη συμβάλλοντες, ἥτοι δύο πανία, ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια ἀντι βραχῆς χρώμιοι τῷ συνυφασμῷ· δηλῶν ὁ Ἰωάννης, ὅτι τοιοῦτος ὁ χιτωνίσκος ἦν, εἶπεν, ὅτι « Ἐκ τῶν ἀνωθεν διόλου ὑφαντὸς, » τουτέστιν, ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἀνωθεν ἕως κάτω. Δηλοῖ δὲ ἐντεῦθεν τὸ εὐτελὲς τῶν ἱματίων τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλοι δὲ φασιν, ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ ὑφαίνουσι τοὺς ἱστοὺς, οὐχ ὡς παρ' ἡμῖν, ὅντων ἀνω μὲν τῶν μετῶν καὶ τοῦ στήμονος, κάτω δὲ ὑφαίνο-

μένου τοῦ πανίου, καὶ οὕτως ἀναβαίνοντος, ἀλλὰ ἄ
 τούναντιον, κάτω μὲν εἰσιν οἱ μίτρι, ἄνω δὲ ὑφαίνε-
 ται τὸ ὑφασμα. Τοιοῦτος, φησὶν, ἦν ὁ γιγτων τοῦ
 Κυρίου· μυστηρίου δὲ [f. δη] πάντως καὶ διὰ τοῦτου
 θηλουμένου. Τὸ γὰρ σῶμα τοῦ Κυρίου ἄνωθεν μὲν
 ὑφάνθη. Πνεῦμα γὰρ ἄγιον ἐπέηλθε, καὶ δύναμις
 Ὑψίστου ἐπεσκέασε τῇ Παρθένῳ. Εἰ γὰρ καὶ ἀνθρώ-
 που φύσιν ἀνέλαβε τὴν κάτω οὖσαν καὶ πεσοῦσαν,
 ἀλλὰ τῇ ἄνωθεν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτι συν-
 ἴστη καὶ συνεπάγη ἡ θεία σάρξ. Τὸ τοίνυν ἄγιον
 σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἀμερίστον ἐστὶ, τοῖς τέσσαρσι
 τοῦ κόσμου μέρεσι μεριζόμενον καὶ διαδιδόμενον.
 Κατακερματιζόμενον γὰρ ἐν τοῖς καθ' ἕνα, καὶ τὴν
 ἐκάστου ψυχὴν ἀγιάζων μετὰ τοῦ σώματος ὁ Μονο-
 γενεὴς διὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς, ὀλοκλήρως καὶ ἀμερι-
 στως ἐν ὅλοις ἐστίν, ὑπάρχων πανταχοῦ. Οὐδαμῶς
 γὰρ μεμερίσται, καθὰ καὶ Παῦλος βοᾷ. Ἐπεὶ δὲ
 ἐκ τεσσάρων στοιχείων τὸ πᾶν σύγκειται, νοητέον
 ἱμάτιον τοῦ Ἰησοῦ, τὴν φαινομένην ταύτην καὶ
 προδεδημένην κτίσιν, ἣν οἱ δαίμονες μερίζονται,
 ἔσαν τὸν ἐν ἡμῖν μὲν τοῦ Θεοῦ λόγον νεκρώσασι,
 σπουδάζουσι δὲ τῆς μερίδος ἑαυτῶν ποιήσασθαι ἡμᾶς
 διὰ τῆς πρὸς τὰ κοσμικὰ προσπαθείας. Ἀλλὰ τὸν
 χιτῶνα οὐ δύνανται τεμεῖν, τὸν ἐν τοῖς οὖσι λόγον,
 καθ' ὃν τὰ πάντα ὑπέστη. Κἄν γὰρ μυριάκις ἀπα-
 τῶμαι ὑπὸ τῶν βευστῶν, ἀλλὰ πάλιν ἐπιγιγνώσκω
 αὐτὰ βευστὰ ἕντα, καὶ τὸν λόγον καὶ τὴν οὐσίαν τῶν
 ἀπατηλῶν καὶ παραβρέδων οὐκ ἀγνοῦ.

Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται ταῦτα ἐποίησαν. Εἰστή-
 κεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ μήτηρ
 αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρία
 τοῦ Κλοπᾶ, καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνῆ. Ἰησοῦς οὖν
 ἰδὼν τὴν μητέρα, καὶ τὸν μαθητὴν παρεστῶτα ὄν-
 τήκατα, λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ· Γύναι, ἰδοὺ ὁ υἱός
 σου. Εἶτα λέγει τῷ μαθητῇ· Ἴδοὺ ἡ μήτηρ σου.
 Καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἔλαθεν ὁ μαθητὴς αὐτὴν
 εἰς τὰ ἴδια. Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται τὰ τῆς οἰκειας
 ἀνοσηίας ἐποίησαν· αὐτὸς δὲ τῆς μητρὸς φροντίζει,
 διδάσκων ἡμᾶς ἄχρη καὶ τῆς τελευταίας ἀναπνοῆς
 πᾶσαν ποιῆσθαι ἐπιμέλειαν τῶν γεγεννηκότων. Καὶ
 ὅρα, πῶς οὐσῶν καὶ ἄλλων γυναικῶν, μόνης τῆς
 μητρὸς προνοεῖται. Δεῖ γὰρ ἐμποδίζουσι μὲν πρὸς
 θεοσέβειαν τοῖς γεγεννηκόσι μὴ προσέχειν· μὴ
 ἐμποδίζουσι δὲ, πᾶσαν αὐτῶν φροντίδα ποιῆσθαι·
 ὡσπερ οὖν καὶ αὐτὸς, ἐπειδὴ ἀπέβημι τοῦ βίου,
 καὶ τὴν μητέρα εἰκὸς ἦν ἀλγεῖν καὶ τὴν προστασίαν
 ἐπιζητεῖν, ἐγχειρίζει τῷ μαθητῇ τὴν προστασίαν
 αὐτῆς. Ἀποκρύπτει δὲ τὸ οἰκεῖον ὄνομα εὐαγγελι-
 στής, μετριάζων. Εἰ γὰρ ἐβούλετο κομπάζειν, καὶ
 τὴν αἰτίαν προσέθηκεν ἂν, δι' ἣν ἠγαπάτο. Καὶ γὰρ
 εἰκὸς ἦν μεγάλην τινὰ εἶναι ταύτην καὶ θαυμαστήν.
 Βαβλὶ δὲ πῶς ἐτίμα τὸν μαθητὴν, ἀδελφὸν ἑαυτοῦ
 τοῦτον ποιούμενος! Οὕτω καλὸν τῷ [f. τῷ] παραμέ-
 νειν Χριστῷ πάσχοντι· εἰς ἀδελφότητα γὰρ αὐτοῦ
 ἄγει. Θαύμασον δὲ, πῶς ἐν τῷ σταυρῷ πάντα ἀτα-
 ράχως ποιεῖ, τῆς μητρὸς φροντίζων, προφητείας
 κληρῶν, τῷ ληστῇ παρᾶδεισον ἀνοήτων· πρὸ δὲ τοῦ

sunt filia, in summo autem contextitur contextus :
 et talis quoque fuit tunica Domini. Sacramentum
 quoque et per hoc nobis insinuat. Nam corpus
 Domini superne quidem contextum est. Spiritus
 enim sanctus venit super Virginem, et virtus Altis-
 simi obumbravit eam ¹¹. Licet enim hominis natu-
 ram susceperit, quæ inferior et labilis est, tamen
 superne Spiritus sancti gratia constitit, et compacta
 est divina caro. Igitur sanctum corpus Christi indi-
 visibile est et dividitur et communicatur in quatuor
 partes orbis. Distributus enim singulis, et uniuersu-
 jusque animam sanctificans, **753** cum corpore per
 suam carnem Unigenitus et integer et indivisus in
 omnibus est, existens ubique. Nunquam enim di-
 visus est, sicut et Paelus clamat ¹². Quia autem ex
 quatuor elementis universum constitutum est, intel-
 ligere licet per vestimenta Jesu visibilem et pro-
 positam hanc creaturam, quam dæmones partiuntur
 quando in nobis sermonem Dei occidunt. Dant
 enim operam ut nos suam faciant partem per
 affectiones ad mundana ; sed tunicam non possunt
 dividere in his quæ sunt sermonis per quem omnia
 constituta sunt. Nam licet infinities decipiar a
 fluxis et transitoriis, iterum tamen agnosco ea esse
 transitoria, et rationem ac substantiam prætereun-
 tium et fallacium non ignoro.

Vers. 24-27. « Et milites quidem hæc fecerunt.
 Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus, et
 soror matris ejus Maria Cleophæ, et Maria Magda-
 lene. Cum vidisset ergo Jesus matrem ac discipu-
 lum astantem quem diligebat, dicit matri suæ :
 Muller, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo :
 Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam disci-
 pulus in sua. » Milites quidem faciebant pro sua
 insipientia. Ipse autem matris curam habet, docens
 nos usque ad extremum spiritum omnem habere
 debere curam eorum qui nos genuerunt. Et vide
 quomodo cum essent et alie mulieres, solius matris
 curam agat. Nam oportet quidem parentibus ad
 pietatem obsistentibus non parere, non obsisten-
 tibus autem omni cura servire ; sicut et ipse cum
 migraret e vita, quod verisimile erat matrem do-
 lere et præsidium requirere, concedidit discipulo
 præfecturam ejus. Occultat autem proprium nomen
 evangelista, modestiæ gratia. Nam si veluisset ar-
 rogans esse, causam etiam apposuisset propter quam
 fuisset dilectus. Etenim verisimile erat magnam
 quamdam istam esse et mirabilem. Jam papæ quo-
 modo honorat discipulum, fratrem suum illum faci-
 ens ? Usque adeo bonum est manere apud patientem
 Christum ; nam in fraternitatem illius ducit.
 Admirare autem quomodo in cruce omnia absque
 turbatione facit, matris curam agens, prophetias
 implens, latroni paradisu aperiens, ante crucem
 autem laborans, sudans anxius : atque hæc quidem

¹¹ Luc. 1, 35. ¹² I Cor. 1, 13.

humanae naturæ, illa autem divinae virtutis. Con- fundatur Marcion et omnes alii qui Christum nunguntur in mundo apparuisse juxta apparentiam tantum. Nam si natus non fuisset, neque matrem habuisset. Cur enim tantam de ea curam habet? Quomodo autem soror matris ejus dicitur Maria Cleophae, cum Joachim non habuerit aliam prolem? Cleopas frater fuit Joseph, et cum absque liberis esset mortuus Cleopas (ut quidam dicunt), Joseph ejus uxorem duxit, et proles fratri peperit, quarum una et nunc commemoratur Maria, quæ soror dicitur Deiparae, hoc est cognata. Solet enim Scriptura cognatos dicere fratres, sicut et Isaac de Rebecca dicebat, « Soror mea est », quamvis uxor esset. Ita et hoc loco soror Deiparae dicitur, quæ Cleophae filia habita est, propter cognationem. Itaque quatuor Mariae celebrantur in Evangeliiis. Prima Deipara, quam et Jacob et Jose matrem nominat. Illi enim pueri fuerunt Joseph, ex priori uxore ei nati, fortasse uxore Cleophae. Dicitur autem Deipara mater eorum, quia poverca; uxor enim habebatur Joseph. Secunda Maria Magdalene, e qua ejecit septem dæmonia Jesus. Tertia Cleophae, et quarta Lazari soror. Assumpsit igitur discipulus Mariam in sua: nam puro pura est commissa. Vide autem quomodo muliebris sexus permanet in adversitatibus, et viri omnes dereliquerunt Dominum. Ita ergo venit corroborans quod infirmum erat, et assumens quod nihil habitum.

κύλον παραμένει ἐν τοῖς θείοις, οἱ δὲ ἄνδρες ἐγκατέλειπον πάντες τὸν Κύριον· οὕτως ἄρα ἦλθε τὸ ἀσθενές· ἐπισχύων, καὶ τὰ ἐξουθενήμενα προσλαμβάνομενος.

Vras. 28-30. « Postea sciens Jesus quod omnia consummata jam essent, ut consummaretur Scriptura, dicit: Sitio. Vas igitur erat positum aceto plenum. Illi vero impleverunt spongiam aceto et hyssopo impositam, et admoverunt ori ejus. Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit: Consummatum est. Et inclinato capite, tradidit spiritum. — « Cum vidisset, inquit, Jesus quod omnia consummata essent, » hoc est, nihil intermisisset quod suæ dispensationis: ita enim mors ejus libera erat. Non enim prius mors corpus ejus invasit, quam ipse voluit. Voluit autem, cum complevisset omnia, propterea et dicebat: « Potestatem habeo ponendi animam meam ». — « Dicit itaque, Sitio: » prophetiam hoc loco implens. At illi impietatem ac malitiam suorum morum declarantes, aceto cum potant, id quod condemnatis faciebant, quia hyssopum propter hoc aderat, ut lethale. Quidam autem hyssopum dicunt calamentum. Talis est enim summitas calami. Circumponunt igitur calamo spongiam, eo quod in sublimi erat os Jesu, et ita prophetia impleta est, « Et in siti mea potaverunt me aceto », dicens. Potatus itaque dixit: « Consummatum est. » Hac etiam prophetia cum aliis impleta est, nihil superest, omnia consummata sunt. Absque turbatione autem operatur et cum potestate omnia, quod de-

σταύρου ἀγωνίων, ἰδρῶν· ὥστε ἐκεῖνα μὲν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ταῦτα δὲ τῆς θείας δυνάμεως. Ἐντρεπέσθω Μαρκίων, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἐν φαντασίᾳ τὸν Κύριον τῷ κόσμῳ φανῆναι φλυαρησάντες· εἰ γὰρ μὴ ἐγεννήθη, μηδὲ μητέρα ἔσχε, πῶς ἔνεκα τοσαύτην περὶ αὐτὴν ποιεῖται πρόνοιαν: πῶς δὲ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ λέγεται Μαρία ἡ τοῦ Κλοπᾶ, καίτοι τοῦ Ἰωακείμ μὴ σχόντος ἄλλα τέκνον; Ὁ Κλοπᾶς ἀδελφὸς ἦν τοῦ Ἰωσήφ· ἀπαιδοῦς δὲ ἀποθανόντος τοῦ Κλοπᾶ, ὡς τινὲς φασιν, Ἰωσήφ ἰγάγετο τὴν αὐτοῦ γυναῖκα, καὶ παῖδας τῷ ἀδελφῷ ἔτεκεν, ὧν μία καὶ ἡ νῦν μνημονευομένη Μαρία, ἀδελφὴ λεγομένη τῆς Θεοτόκου, ἀπὸ τοῦ συγγενῆς. Ἐβίβη γὰρ ἡ Γραφή τοὺς συγγενεῖς ἀδελφοὺς ὀνομάζειν· ὡς καὶ Ἰσαὰκ περὶ τῆς Ῥεβέκκας, ὅτι « Ἀδελφὴ μου ἐστὶ, » καίτοι γυνὴ αὐτοῦ ἦν. Οὕτως οὖν καὶ ταῦθα ἀδελφὴ τῆς Θεοτόκου λέγεται ἡ τοῦ Κλοπᾶ νομιζομένη θυγάτηρ, διὰ τὴν συγγένειαν. Τέσσαρες οὖν Μαρίας ἐμφαίνονται τοῖς Εὐαγγελίοις· πρώτη ἡ Θεοτόκος, ἣν καὶ Ἰακώβου καὶ Ἰωσήφ μητέρα ὀνομάζουσιν. Οὗτοι γὰρ παῖδες μὲν ἦσαν τοῦ Ἰωσήφ, ἐκ τῆς προτέρας αὐτοῦ γυναικὸς γεννηθέντες, τάχα τῆς τοῦ Κλοπᾶ γυναικός. Λέγεται δὲ ἡ Θεοτόκος μήτηρ αὐτῶν ὡς μητρικῶς· γυνὴ γὰρ ἐλογίζετο τοῦ Ἰωσήφ. Δευτέρα ἡ Μαγδαληνὴ, ἀφ' ἧς ἐκβέβηκε ἑπτὰ δαιμόνια ὁ Ἰησοῦς· τρίτη ἡ τοῦ Κλοπᾶ, καὶ τετάρτη ἡ τοῦ Λαζάρου ἀδελφὴ. Ἐλάβεν οὖν ὁ μαθητὴς τὴν Μαρίαν εἰς τὰ ἴδια· τῷ καθαρῷ γὰρ ἡ καθαρὰ ἐπιστεύθη. Ὅρα δὲ πῶς τὸ μὲν γυναικεῖον

« Μετὰ ταῦτα ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα τετέλεσται, ἵνα τελειωθῇ ἡ Γραφή, λέγει· Διψῶ. Σκευὸς οὖν ἔκειτο ὕδρος μεστόν. Οἱ δὲ πλήσαντες σπόγγον ἕξου, καὶ ὑσώπῳ περιθέντες, προσήνεγκαν αὐτοῦ πρὸ στόματι. Ὅτε οὖν ἐλάβη τὸ ὕδρον ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· Τετέλεσται. Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα. » — « Ἰδὼν, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα τετέλεσται: » τούτῃσιν, οὐδὲν λείπει τῆ οἰκονομίᾳ, οὕτως ἄρα παρηλλαγμένος ἦν ὁ θάνατος αὐτοῦ. Οὐ γὰρ πρότερον ἐπήλθε τῷ σώματι αὐτοῦ ἡ τελευτὴ, ἢ ἔω; οὐ αὐτὸς ἐβούλετο· ἐβούλετο δὲ μετὰ τὸ πάντα πληρωσά: διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἔλεγεν· « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου. » — « Λέγει οὖν· Διψῶ » προφητείαν ἐνταῦθα πληρῶν. Οἱ δὲ τὸ μιᾶρὸν τοῦ τρόπου αὐτῶν ἐνδεικνύμενοι, ὕδρον αὐτὸν ποτίζουσιν, ὅπερ τοῖς καταδικαίσις ἐποιοῦν. Ἐπεὶ καὶ τὸ ὑσώπῳ διὰ τοῦτο πρόσκειται, ὡς δηγητηριῶδες. Τινὲς δὲ ὑσώπῳ φασὶν ὀνομάζεσθαι τὸν κάλαμον· ἢ γὰρ τοῦ καλάμου κόμη τοιαύτη. Περιέθησαν τοίνυν καλάμῳ τὸν σπόγγον, διὰ τὸ ἐπὶ μετεώρῳ εἶναι τὸ στόμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ οὕτως ἡ προφητεία ἐπληρώθη, « Καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὕδρος, » λέγουσα. Ποτισθεὶς οὖν εἶπε· « Τετέλεσται: » τούτῃσιν, καὶ αὕτη ἡ προφητεία μετὰ πάντων ἐπράχθη, οὐδὲν λείπει, πάντα τετέλεσται. Ἀταράχῳ; δὲ πράττει καὶ μετ' ἐξουσίας πάντα· καὶ τὸ ἐξῆς δὲ τοῦτο

¹¹ Gen. xx, 5. ¹² Joan. x, 18. ¹³ Psal. lxxviii, 22.

δρ)οι. Ὡς γὰρ ἀπὸ τῆς πᾶντα, εὐκλίνας τὴν κεφαλήν (οὐ γὰρ προσήλωτο αὐτῇ), ἀφῆκε τὸ πνεῦμα, » τούτεστιν, ἀπέφυξε. Καίτοι ἐφ' ἡμῶν τὸναντιον γίνεται, πρότερον μὲν γὰρ ἐκπνέομεν, εἶτα κλινόμεν τὴν κεφαλήν. Ἐκεῖνος δὲ πρότερον ἐκλίνας, εἶτα ἐξέφυξε. Δι' ὧν πάντων δηλοῦται, ὅτι τοῦ θανάτου αὐτοῦ Κύριος ἦν, καὶ πάντα κατ' ἐξουσίαν ἐποίησε.

« Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, ἵνα μὴ μείνη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ Σαββάτῳ, ἵνα παρασκευῆ ἦν (ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ Σαββάτου), ἠρώτησαν τὸν Πιλάτον, ἵνα καταγγύσιν αὐτῶν τὰ σκέλη, καὶ ἀρθώσιν. Ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται, καὶ τοῦ μὲν πρώτου κατέσξαν τὰ σκέλη, καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ συστρωθέντος αὐτῷ. Ἐπὶ δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντες, φησὶ εἶδον αὐτὸν ἤδη τεθνηκότα, οὐ κατέσξαν αὐτοῦ τὰ σκέλη· ἀλλ' εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ τὴν πλευρὴν αὐτοῦ ἐνυξε, καὶ εὐθέως ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ. » Παρέθετο μὲν τὸ πνεῦμα ὁ Κύριος τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ, δεικνύων, ὡς οὐκ ἔστι τοῖς μνημασιν ἐπιλωπορούσι τῶν ἀγίων αἱ ψυχαί, τρέχουσι δὲ μᾶλλον εἰς χεῖρας τοῦ πάντων Πατρὸς, τῶν δὲ ἀμαρτωλῶν εἰς τὸν τῆς κολάσεως τόπον κατασπωμένων, κατέστι τὸν ᾄδην. Οἱ δὲ τὴν κάμηλον καταπίνοντες καὶ τὸν κώνωπα διυλίζοντες, τηλικούτων ἐργασάμενοι τόλμημα, περὶ τῆς ἡμέρας ἀκριβολογοῦνται. « Ἴνα γὰρ, φησὶ, μὴ μείνη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα, ἠρώτησαν τὸν Πιλάτον, » ὅ ἔστι παρεκάλεσαν, « ἵνα ἀρθῶσι. » Τίνος δὲ ἕνεκα καταγγῆναι τὰ σκέλη αἰτοῦνται; Ἴνα εἰ καὶ ἐπιζήσουσιν, ἀχρηστοὶ ὡς ἤλπισται γὰρ ἦσαν. Οὐκ ἐβούλοντο οὖν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς τιμωροὶ καὶ φονεῖς φαίνεσθαι. Ἄλλως τε, καὶ ὁ νόμος οὕτως ἐκέλευε, μὴ ἐπιτίθειν τὸν ἕλιον ἐπὶ τιμωρῆς ἀνθρώπου. « Ὅρα δὲ δι' ὧν τεχνάζονται Ἰουδαῖοι, τὰς προφητείας πληρουμένας, ὡς περὶ οὖν κἀναυθα ἦσο ἐν ταύτῳ πληροῦνται προφητείας, ὡς ἐφεξῆς ὁ εὐαγγελιστὴς φησὶ. Τὰ μὲν οὖν τοῦ Ἰησοῦ σκέλη οὐ συνετέραν, ἕμως δὲ καταχαρίζομενοι τοῖς Ἰουδαίοις, κεντούσιν αὐτὸν, καὶ αἷμα καὶ ὕδωρ ἐξέρχεται· καὶ τοῦτο ξένον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ καὶ νεκρὸν τὸ σῶμα ὑβρίζειν ἐπιχείρουν, ἡ δὲ ὑβρις αὐτοῖς εἰς θαῦμα περιέστατο. Καὶ αἷμα μὲν γὰρ ἐκ νεκροῦ σώματος προίνασι παράδοξον· τίη ἔχει τις συκοφαντῶν λέγειν, ὅτι εἰκὸς εἶναι τινὰ ζωτικὴν ἔστι τῷ σώματι δύναμις. Τὸ ὕδωρ δὲ προὐκ ἀναντιβῆρητον τὸ θαῦμα ποιεῖ. Οὐκ ἀπλῶς δὲ ταῦτα γίνεται, ἀλλ' ἐπεὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ ζωὴ διὰ τούτων τῶν δύο γίνεσθαι καὶ συνίσταται· δι' ὕδατος μὲν γεννώμεθα, δι' αἵματος δὲ καὶ σώματος τρεφέμεθα. Ὅταν οὖν προσέρχῃ τῷ ποτηρίῳ τῆς κοινωνίας τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς πλευρᾶς πίνομ, οὕτω διάκεισο. Σκόπει δὲ μοι, πῶς διὰ τῆς τραυματισθείσης πλευρᾶς τὸ τῆς πλευρᾶς, ἦτοι τὸ τῆς Ἐκκλησίας τραῦμα ἐκθεραπεύεται. Ἐκεῖ Ἀδάμ κοιμηθεὶς, ἀφῆκε τὴν πλευρὴν, κἀναυθα ὁ Κύριος ἀφουπνώσας, τὴν πλευρὴν τῷ στρατιῷ διδώσιν. Ἡ ῥομφαία δὲ τοῦ

A clarant sequentia. Postquam enim consummata fuissent omnia, et inclinato capite » (neque enim ipsum affixum erat) » emisit spiritum, » hoc est, exspiravit, quavis in nobis contractum fiat. Primum enim exspiravimus, et deinde inclinamus caput. Ille autem prius inclinavit, deinde exspiravit. Ex quibus omnibus manifestatur quod ipse fuerit Dominus mortis, et omnia secundum potestatem fecerit.

V. 31-34. « Judæi ergo, quoniam parasceve erat, ut non remaneret in cruce corpora Sabbatho (erat enim magnus dies ille Sabbathi), rogaverunt Pilatum, ut frangerentur coram crura ac tollerentur. Venerunt ergo 755 milites, et primi quidem fregerunt crura, et alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Jesum autem cum venissent, ut viderent eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura; sed unus militum lancea latus ejus solvit, et continuo exivit sanguis et aqua. » Traxit quidem spiritum Dominus Deo et Patri, ostendens quod posthac anime justorum in monumentis non versantur, currunt autem in manus Patris omnium; sed peccatorum anime in locum supplicii detractæ, hoc est, in infernum dejectentur. At illi camelum deglutientes, et culicem excolantes, tali patrato facinore de die observando diligenter cogitant. Dicit enim, « Ut ne maneat in cruce corpora, rogaverunt Pilatum, » hoc est, obsecraverunt, « ut tollantur. » Quare autem confringi crura eorum petunt? Ut si etiam superviventes, inutilis essent. Latrones enim fuerant. Nolebant igitur in die festo videri punitores et homicidæ. Et aliter: Etiam lex ita præcipiebat, ne sol occideret in supplicio hominis. Vide autem quomodo per ea quæ struant Judæi, prophetiæ implentur. Sic ergo et in hoc loco duæ prophetiæ implentur, ut postea evangelista dicit. Etenim ossa Jesu non confringunt quidem, pungunt tamen eum, gratificantes Judæis, et sanguis et aqua egreditur. Et hoc quidem admirandum. Nam illi quidem etiam mortuum corpus contumelia afficerentur: at contumelia illis in miraculum vertitur. Et sanguinem quidem ex mortuo corpore prodisse admirabile est, verumtamen posset quis sycophantarum dicere quod verisimile sit vitalem quamdam virtutem adhuc fuisse in corpore. Aqua autem egressa omnem controversiam miraculo tollit. Non simpliciter autem hæc sunt, sed quia Ecclesiæ vita per duo ista et sit et consistit. Nam per aquam quidem generamur, per sanguinem autem et corpus nascimur. Cum igitur accedis ad calicem communionis sanguinis Christi, ita affectus sis quasi ex ipso latere bibas. Considera autem, quomodo per saucium latus vulnus lateris, hæc est Evæ, sanatur: et sicut in paradiso ubi Adam obdormivit, ablata est ab eo costa¹⁹, ita hoc loco cum Dominus obdormivisset latus, militi dedit. Rhomphaea autem militis figura est rhomphææ vergetilis quæ prohibet nos a paradiso: et quia omnis

¹⁹ Gen. 11, 21.

quod versatur nisi quid obsistat non absistit a suo cursu, Dominus ostendens quod rhomphæam illam sistat, supponit in figura latus frameæ militis, ostendens nobis quod sicut framea militis appulsa lateri sistit, ita et flammea stabit, et non ultra interminetur, et versione sua exterreat, prohibendo ingressum in paradysum. Confundantur Armenii, qui non admiscant in mysteriis aquam vino. Non enim credunt, ut videtur, quod aqua ex latere egressa sit, quod admirabilius, **756** sed sanguis tantum. Et hoc loco destruat majus miraculum. Itaque sanguis symbolum quod homo sit is qui crucifixus est: aqua vero, quod is sit super hominem, id est Deus.

ροῦσι τὸ πλεῖον τοῦ θαύματος. Τὸ μὲν οὖν αἷμα τὸ δὲ ὕδωρ ὑπὲρ ἄνθρωπον, τοῦ εἶναι θεόν.

VERB. 35-37. « Et qui vidit, testimonium perhibuit, et verum est testimonium ejus, et ille scit quod vera dicit, ut et vos credatis. Facta sunt enim hæc ut Scriptura impleretur: Os non comminuetur ex eo. Et rursus alia Scriptura dicit: Videbunt in quem pupugerunt. » Non ab aliis, inquit, audivi, sed ipse præsens vidi, et verum est testimonium. » Merito. Injuriam enim enarrat factam, et non magnum vel honorificum aliquid, ut suspectus sit sermo; sed propter hoc, inquit, hæc diligenter enarro, et ea quæ ignominiosa videntur in medium affero, ut et vos credatis, tanquam omnino veris, et non ad gratiam fictis. Nam qui ad gratiam loquitur, gloriosa magis ponit. Quia autem et Moses dignior fide se videbatur, adducit et hunc testem. Quod enim ille dixit de agno qui immolabatur in Pascha, quod « Os non confringetur »¹⁷, hoc inquit evangelista in Christo impletum esse: agnus enim ille hujus erat figura. Et multa est cognatio figuræ ad veritatem. Impletur autem et alia prophetia quæ dicit, « Videbunt in quem pupugerunt. » Quando enim venturus est Judicare, tunc videbunt eum in corpore meliorem et diviniorem, et cognoscent hi qui pupugerunt¹⁸, ac libebunt. Insuper et his qui non credituri erant, fidei Janua et indicium fuit id quod ab inimicis est attentatum, ut Thomæ. Nam per latus fidem resurrectionis accepit. Os quidem Jesu non conteritur, latus autem ejus scaturit nobis fontes, essentiam et vitam nobis dantes. Aqua quidem essentiam dedit, quia per eam pervenimus ad hoc ut Christiani simus: sanguis autem vitam; per ipsum enim pasчимur. Nam Agnus quidem Verbum est Dei, qui a capite usque ad pedes comedendus est. Caput quidem symbolum est deitatis (ipsa enim est caput); pedes autem carnis, ipsa enim extrema est. Insuper et intestina ejus, mysteria et occulta reverenter in cibum habentes, ossa non confringimus, hoc est difficiliorem et graviorem sensus. Quæ enim non possumus intelligere, ea non conteremus: hoc est, non dabimus operam ut male et periculose intelligamus. Etenim quando sano

στρατιώτου εἰς τύπον ἐστὶ τῆς στρεφομένης ῥομφαίας, καὶ κωλοῦσης ἡμᾶς ἐκ τοῦ παραδείσου. Ἐπεὶ δὲ πᾶν τὸ στρεφόμενον ἐὰν μὴ τινι συγκρούσῃ, οὐχ ἴσταται τοῦ ἰδίου δρόμου· ὁ Κύριος δεικνύων, ὅτι τὴν ῥομφαίαν ἐκείνην στήσει, ὑποτίθῃσιν ἐν τόπῳ τὴν πλευρὰν τῆ τοῦ στρατιώτου ῥομφαίας· ἵνα δεῖχθῇ ἡμῖν, ὅτι ὡσπερ ἡ τοῦ στρατιώτου προσερεισθείσα τῇ πλευρᾷ ἐστὶν, οὕτω καὶ ἡ φλογὶν στήσεται, καὶ οὐκ ἐπιδὲ τοῦ στρέφουσα ἀπειλούσα, καὶ ἐκδειματοῦσα τὴν εἰσοδόν, ἀποκλείσει τοῦ παραδείσου. Αἰσχυρῶσθωσαν Ἀρμένιοι, οἱ μὴ παρακρινῶντες ὕδωρ τῷ ὄνῳ ἐν τοῖς μυστηρίοις. Οὐ γὰρ πιστεύουσιν, ὡς ἔοικεν, ὅτι καὶ ὕδωρ ἐξηνέχθη τῆς πλευρᾶς, τὸ παραδοξότερον, ἀλλὰ μόνον αἷμα, κἀντεῦθεν καθαισύμβολον τοῦ εἶναι ἄνθρωπον τὸν σταυρωθέντα,

« Καὶ ὁ ἑωρακῶς μαμαρτύρηκε, καὶ ἀληθινὴ ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ· κἀκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθὴ λέγει, ἵνα καὶ ὑμεῖς πιστεύσητε. Ἐγένετο δὲ ταῦτα, ἵνα ἡ Γραφὴ πληρωθῇ· Ὅστω ὁ οὐ συντριβήσεται ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ πάλιν ἑτέρα Γραφὴ λέγει· Ὁφονταὶ εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. » Οὐ παρ' ἐτέρων, φησὶν, ἤκουσα, ἀλλ' αὐτὸς παρὼν εἶδον, καὶ ἀληθὴς ἐστὶν ἡ μαρτυρία. » Εἰκότως. Ἰσθρὶν γὰρ γενομένην ἐξηγεῖται, ἀλλ' οὐ μέγα τι καὶ ἐντιμον, ἵνα ὑποπτέουσης τὸν λόγον· ἀλλὰ διὰ τοῦτο, φησὶ, ταῦτα ἀκριβολογοῦμαι, καὶ τὰ ἐφύδριστα δοκοῦντα εἰς μέσον παράγω, ἵνα ὑμεῖς πιστεύσητε ὡς ἀληθεῖς πάντως, καὶ οὐχὶ πρὸς χάριν συνθεθεῖσιν. Ὁ γὰρ πρὸς χάριν λέγων τὰ ἐνδοξα μᾶλλον τίθησιν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Μωσῆς ἀξιοπιστότερος αὐτοῦ ἐδόκει, παράγει καὶ τοῦτον μάρτυρα. Ὁ γὰρ εἶπεν ἐκεῖνος περὶ τοῦ ἐν τῷ Πάσχα θυομένου ἀμνοῦ, « Ὅστω ὁ οὐ συντριβήσεται, » τοῦτ' φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς πληρωθῆναι ἐπὶ Χριστοῦ. Ὁ γὰρ ἀμνὸς ἐκεῖνος, τοῦτου τύπος ἦν· καὶ πολλὴ ἡ συγγένεια τοῦτου πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Πληροῦται δὲ καὶ ἑτέρα προφητεία ἡ λέγουσα· « Ὁφονταὶ εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. » Ὅτε γὰρ ἐρχεται κρῖναι, τότε θύονται αὐτὸν ἐν σώματι κρείττονι καὶ θεοειδοτέρῳ, καὶ γνωρισῶσιν οἱ ἐκκεντήσαντες, καὶ κόφονται. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς μέλλουσιν ἀπιστεῖν πίστεως θύρα καὶ ἀπόδειξις ἦν τὸ τολμηθῆν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, οἷον τῷ Θωμᾷ. Καὶ γὰρ διὰ τῆς πλευρᾶς ἐπιστώθη τοῦτ' ἡ ἀνάστασις. Ὅστω ἡ μὲν οὖν οὐ συντριβήσεται τῷ Ἰησοῦ· πλευρὰ δὲ αὐτοῦ βλύζει ἡμῖν τὰς τῆς οὐσιώσεως ἡμῶν καὶ τῆς ζωώσεως πηγὰς· ὕδωρ μὲν, τῆς οὐσίας· δι' αὐτοῦ γὰρ εἰς τὸ εἶναι Χριστιανοὶ ἐρχόμεθα· τὸ δὲ αἷμα, τῆς ζωῆς· δι' αὐτοῦ γὰρ τρεφόμεθα. Ἀμνὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὃν ἐσθλόντες ἀπὸ κεφαλῆς ἄχρι ποδῶν, κεφαλῆς μὲν, τῆς θεότητος· αὐτὴ γὰρ κεφαλὴ· ποδῶν δὲ, τῆς σαρκός· αὐτὴ γὰρ τὰ ἔσχατα. Ἐτι μὴν καὶ τὰ ἐντόσθια αὐτοῦ, τὰ μυστήρια καὶ κρύφια εὐλαδῶς ἐμβρωματιζόμενοι, τὰ ὅσα οὐ συντρίβομεν, τούτ' ἐστὶν, τὰ δυσκολώτερα τῶν νοημάτων καὶ ἐμβριθέστερα. Ἄ γὰρ οὐ δυνάμεθα νοῆσαι, ταῦτα οὐ συντρίβομεν, τούτ' ἐστὶν, οὐ σπουδάσομεν νοῆσαι κακῶς

¹⁷ Exod. xii, 46; Num. 9, 12. ¹⁸ Apoc. i, 7.

καὶ παρακεκινδυνευμένως. Ὅταν μὲν γὰρ ὕγιως A
νοῶμεν, τότε οὐ συντριβόμεν· ὕγιη γὰρ φυλάττομεν
τὰ θεῖα. Ὅταν δὲ παραδιασώμεθα, καὶ αἰρετικὸν
νόημα ὑποδεξώμεθα, συντριβόμεν καὶ κατακλῶμεν
τὸ στεῖρρον καὶ δυσκατέρχαστον νόημα. Κατεῖν οὖν
τὰ τοιαῦτα χρῆ πυρὶ, τούτεστι, τῷ Πνεύματι διδόναι
τὰ τοιαῦτα δυσνόητα, δι' οὗ καταργάζονται καὶ
λεπτούνται, ὡς πάντα ἐρευνώντος, καὶ τὰ βάθη τοῦ
θεοῦ.

« Μετὰ ταῦτα ἠρώτησε τὸν Πιλάτον Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ
Ἀριμαθαίας, ὢν μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ, κεκρυμμένος
δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἵνα ἀρῆ τὸ σῶμα
τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐπέτρυσεν ὁ Πιλάτος. Ἦλθεν οὖν
καὶ ἦρε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Ἦλθε δὲ καὶ Νικό-
δημος, ὁ ἐλθὼν πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς τῆ πρώτου,
φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης ὡσεὶ λίτρας ἑκα-
τόν. Ἐλάβον οὖν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἔθησαν
αὐτὸ ἐν ἄθροισι μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος
ἐστὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν. Ἦν δὲ ἐν τῷ τόπῳ,
ὅπου ἔσταυρώθη, κήπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον
καινόν, ἐν ᾧ οὐδέπω οὐδεὶς ἐτέθη. Ἐκεῖ οὖν διὰ τὴν
παρασκευὴν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν τὸ μνη-
μεῖον, ἔθησαν τὸν Ἰησοῦν. » Τίνας ἐνεκεν οὐχ εἰς
τῶν δωδεκά προσήλας τῷ Πιλάτῳ, ἀλλ' ἐκ τῶν
ἑβδομήκοντα ἰσως ὢν ὁ Ἰωσήφ, τοῖμα τοιοῦτον;
Εἰ γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων εἶποι τις κεκρύ-
φθαι τοὺς μαθητὰς, καὶ οὗτος τῷ αὐτῷ κατελύετο
φόβῳ. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι σφόδρα ἐπίσημος ἦν,
καὶ τῷ Πιλάτῳ γινώσκιμος διὰ τὸ ἐνδοξόν. Ὅθεν καὶ
νομίσας ὀβρισηθῆναι τὴν ὄργην, ὡς ἤδη ἔσταυρωμένου
τοῦ ἐναντίου αὐτοῖς, μετὰ ἀδείας πρόσσεισι, καὶ πο-
λυτελεῖ ποιεῖται τὴν ταφὴν σὺν τῷ Νικοδήμῳ, οὐδὲν
μὲν θεῖον περὶ αὐτοῦ φανταζόμενοι ἀμφοτέροι, ἀλλ'
ὡς περὶ ἀνθρώπου φιλοῦ διακείμενοι, ἐπαὶ καὶ
τοιαῦτα φέρουσιν ἀρώματα, ἃ μάλιστα τὸ σῶμα πέ-
φυκεν ἐπιπολὺ διατρεῖν, καὶ μὴ συγχωρεῖν ταχέως
ἐνδίδναι τῇ φθορᾷ· ὅπερ ἐδεικνυ αὐτοὺς οὐδὲν μέγα
φανταζόμενος περὶ αὐτοῦ. Πλὴν ὅμως τὴν φιλο-
στοργίαν ἐνδεικνυται· οὐ γὰρ ὡς κατάδικον ἐντα-
φιάσουσιν, ἀλλὰ πολυτελεῖς, ὡς ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις.
Ἐκεῖ δὲ ὑπὸ τοῦ καιροῦ συνείχοντο (ἐννάτης μὲν
γὰρ ὥρας ἐγεγόνει ἡ τελευτῆ· εἶτα ἐν τῷ μεταξὺ
τῷ Πιλάτῳ προσιδόντων, καὶ καθελόντων τὸ σῶμα,
εἰκὸς ἦν ἐσπέραν καταλαβέσθαι, ἐν ᾗ θέμις οὐκ ἦν
ἐργάσασθαι μνημεῖον), τιθέασιν αὐτὸν εἰς τὸ πλη-
σίον μνημεῖον. « Ἦν γὰρ ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ἔσταυ-
ρώθη, κήπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον καινόν. »
Οἰκονομεῖται δὲ πλησίον εἶναι τὸ μνημεῖον, ὥστε
καὶ τοὺς μαθητὰς δύνασθαι παραγενέσθαι, καὶ
θεατὰς καὶ μάρτυρας τῶν γινόμενων εἶναι, ἀλλὰ
καὶ στρατιώτας ἀποσταλῆναι εἰς φυλακὴν, καὶ μὴ
σεῖν χώραν τὸν περὶ τῆς κλοπῆς λόγον. Ἄπειντα
οὐκ ἂν οὕτω προέβησαν, εἰ πῶρρω ἐτέθη. « Και-
νὸν δὲ τὸ μνημεῖον, ἐν ᾧ οὐδέπω οὐδεὶς ἐτέθη, »
ἵνα μὴ συκοφαντηθῇ ἡ ἀνάστασις, ὡς ἄλλου ἀνα-
στάτος, καὶ οὐχὶ τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἄλλως δέ· « Και-
νὸν τὸ μνημεῖον, » συμβολικῶς τούτου δηλουμένου,

A sentimus, tunc non conterimus : sana enim serva-
mus divina. Quando autem torserimus et hæreti-
cum sensum acceperimus, conterimus et confrin-
gimus solidum et difficilem sensum. Igitur hæc
difficilia intellectu igni tradenda sunt hoc est,
Spiritui sancto, per quem conficiuntur et extenuan-
tur, eo quod omnia scrutatur, etiam profunda
Dei ¹⁰.

Vers. 38-42. « Posthæc autem rogavit Pilatum
Joseph Arimathiensis, qui erat discipulus Jesu, sed
occultus propter metum Judæorum, ut **757** tolleret
corpus Jesu : ilque permisit Pilatus. Venit ergo et
tulit corpus Jesu. Venit autem et Nicodemus, qui
venerat ad Jesum nocte primum, ferens mixturam
myrrhæ et aloes ad libras ferme centum. Acceperunt
ergo corpus Jesu, et obvinerunt illud linteis cum
aromatibus, sicut mos est Judæis sepelire. Erat
autem in loco ubi crucifixus est hortus, et in horto
monumentum novum, in quo nondum quisquam
positus erat. Ibi ergo propter parasceven Judæo-
rum, quod in propinquo esset monumentum pos-
suerunt Jesum. » Quare non unus ex duodecim
accessit ad Pilatum, scilicet Joseph, qui forte ex septua-
ginta erat, audet hoc? Nam si propter metum Ju-
dæorum dixerit quis delituisse discipulos, et hic
eodem correptus fuerat timore. Dicendum igitur
quod hic valde nobilis fuerit, et Pilato notus, quia
nobilis erat. Unde cum existimasset extinctam esse
Judæorum iram eo quod adversarius illis crucifixus
nunc esset, absque pavore accedit, et sumptuosam
facit sepulturam cum Nicodemo. Nihil divinum de
illo ambo sentiebant, sed affectuerant ut erga purum
hominem : quia talia afferebant aromata, quæ po-
tissimum possent corpora diuturna conservare, et
cohibere ne statim corrumperebantur : quod osten-
dit eos adhuc nihil magnum de eo cogitasse, ve-
rumtamen amorem suum declarant. Non enim sep-
pellunt ut condemnatum, sed sumptuose, ut nos
est Judæis. Quoniam autem tempore impediabantur
(si quidem hora nona facta erat mors : deinde cum
in medio tempore accessissent ad Pilatum et corpus
tulissent, verisimile erat vesperam ingruisse, cum
non licebat extruere monumentum), ponunt eum in
vicinum monumentum. « Erat enim in loco ubi
crucifixus est, hortus, et in horto monumentum
novum. » Singulari autem dispensatione factum
est, ut in propinquo esset monumentum, ut disci-
puli possent adesse, et spectatores ac testes facto-
rum fieri, et milites mitti possent ad custodiam, et
ut cessaret etiam, propter locum, furis suspicio :
quæ omnia non contigissent, si procul fuisset se-
pulchrum. « Novum autem erat sepulchrum, in quo
nullus adhuc erant positus : » ut non calumniatur
quis resurrectionem, quod alius resurrexerit, et non
Jesus. Et aliter quoque : « Novum monumentum »
symbolo quodam manifestat futuram novitatem per

¹⁰ I Cor. II, 10.

sepulturam Domini contra mortem et corruptionem, et quod innovandi simus omnes in illo. Videa autem et divitias paupertatis Domini propter nos. Qui enim non habuit domum in vita, neque post mortem sepulcrum habet, sed in alieno deponitur, et cum nudus esset, a Joseph vestitur. Est et nunc Jesus mortuus, cum occiditur ab avaris et violentis, vel a fame hoc patitur : sed et nudus **758** est : quæcumque enim pauper patitur, Christus patitur. Imitare et tu huic Joseph, adde aliquid bono (Joseph enim interpretatur *additio*) et nuditatem tege Christi, id est pauperis. Hoc autem fac non semel, et in monumento pone animæ, et semper memor esto talium operum, cogitaque et cura. Admisce autem et myrrham et aloem. Amara et mordacia sæculi illius iudicia animo reponere oportet, et vocem illam quæ maledictos advocat, et in ignem mittit immiserordes, quo nihil amarior puto.

φωνὴν ἐκείνην τὴν καταγραμμένους ἀποκαλοῦσαν, καὶ πικρότερον οἶμαι.

CAPUT XX.

De resurrectione Christi. De apparitione Christi, primam Mariæ Magdalene, deinde cæteris apostolicis congregatis.

VERS. 1-4. « Una vero Sabbatorum Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum, videtque lapidem sublatum a monumento. Currit ergo et venit ad Simonem Petrum, et ad alterum illum discipulum quem amabat Jesus, et dicit illis : Sustulerunt Dominum a monumento, et nescimus ubi posuerunt eum. Exiit ergo Petrus, et ille alius discipulus, et venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul, et ille alius discipulus præcurrit citius Petro, venitque prior ad monumentum. » Unam Sabbatorum nominat quam nos Dominicam vocamus. Nam Sabhata dies hebdomadæ nominant : unam autem dierum Sabbati, primam. Et enim revera dies omnes una sunt : sæpe autem cum accipitur una, et componitur, multas facit. Una itaque est prima : bis autem si accipitur, fit secunda : et tertio, tertia : et deinceps. Futuri autem sæculi typus est dies iste, quod sæculum unus dies est, nunquam nocte dissectus aut dimidiatus. Deus enim sol est ejus, qui nunquam occidit. Igitur quemadmodum in hoc resurrexit Dominus, corruptibile suum corpus incorruptibile recipiens : ita et nos in futuro sæculo incorruptionem recipiemus. Venit igitur in « hac una » hoc est, prima « Sabbatorum, » hoc est, dierum Sabbati et hebdomadæ, « Maria Magdalene. » Nam Sabbatum quidem præterierat, et non ultra a lege prohibebatur : et abiit, a loco volens consolationem quamdam invenire : et cum « vidisset lapidem sublatum, » magna festinatione venit ad Petrum » et Joannem. Nam Dominus quidem surrexerat, lapide supposito et obsignato sepulcro. Quia autem et testes quosdam resurrectionis esse oportebat, et in sepulcrum ingredi, tollitur lapis ab angelis. Maria autem nihil adhuc de re-

ἡ ὅτι καινοτομία γενήσεται διὰ τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς, καὶ καινοθησόμεθα πάντες ἐν αὐτῷ. Ὅρα δέ μοι καὶ τὸν πλοῦτον τῆς τοῦ Κυρίου δι' ἡμᾶς πτωχίας. Ὁ γὰρ μὴ ἔχων οἰκίαν ἐν τῇ ζωῇ, οὐδὲ μετὰ θάνατον μνῆμα ἔχει, ἀλλ' ἐν ξένῳ κατατίθεται· καὶ γυμνὸς ὢν, ὑπὸ Ἰωσήφ περιστέλλεται. Ἔστι καὶ νῦν ὁ Ἰησοῦς νεκρὸς, ὑπὸ τῶν ἐπιηρεζόντων ἢ πλεονεκτούντων νεκρούμενος, ἢ ὑπὸ λιμοῦ ταῦτ' ἀπάγων. Ἀλλὰ καὶ γυμνός. Ὅσα γὰρ ὁ πένης πάσχει, Χριστὸς πάσχει. Μίσησαι καὶ σὺ νῦν τὸν Ἰωσήφ· πρόσθε δὲ τῷ καλῷ (Ἰωσήφ γὰρ « πρόσθεσις » ἐρμηνεύεται), καὶ τὴν γύμνωσιν περίσσειαν τοῦ Χριστοῦ, ἦτοι τοῦ πένητος. Ταῦτα δὲ ποιήσον, μὴ ἀπαξ, ἀλλ' ἐν τῷ μνημείῳ θὲς τῆς ψυχῆς, καὶ ἀεὶ μνημόνευε, καὶ ἀεὶ λογίζου, καὶ φρόντιζε τῶν τοιούτων ἔργων. Παραμύγνυε δὲ καὶ σμύρναν καὶ ἀλόη. Τὰ πικρὰ γὰρ καὶ στύφοντα τοῦ ἐκείσε αἰώνος δικαστήρια ἐνθυμείσθαι χρὴ, καὶ τὴν εἰς πῦρ ἀποπέμπουσαν τοὺς ἀνελετήμονας, ἧς οὐδὲν

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Περὶ τῆς φανερώσεως τοῦ Χριστοῦ, πρώτον μὲν τῇ Mariæ τῇ Μαγδαληνῇ, ἔπειτα δὲ τοῖς μαθηταῖς συνηγμένοις.

Τῇ δὲ μιᾷ τῶν Σαββάτων ἔρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ πρῶτ', σκοτίας ἔτι οὖσης, εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου. Τρέχει οὖν, καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἐφίλει ὁ Ἰησοῦς, καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἦραν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ ὄδαμεν, ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Πέτρος, καὶ ὁ ἄλλος μαθητῆς, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον. Ἐτρεχον δὲ οἱ δύο ὁμοῦ, καὶ ὁ ἄλλος μαθητῆς προέδραμε τάχιον τοῦ Πέτρου, καὶ ἦλθε πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον. » Μίαν τῶν Σαββάτων τὴν παρ' ἡμῖν νῦν Κυριακὴν ὀνομάζει. Σάββατα μὲν γὰρ τὰς τῆς ἑβδομάδος ἡμέρας ὀνομάζουσι· μίαν δὲ τῶν Σαββάτων, ἡμερῶν τὴν πρώτην· καὶ γὰρ ὄντως πάσαι αἱ ἡμέραι μίαι εἰσὶ. Πολλάκις δὲ λαμβανομένη ἡ μία καὶ συντιθεμένη τὰς πολλὰς ποιεῖ. Μία οὖν ἐστὶν ἡ πρώτη ἡμέρα, ὃς δὲ λαμβανομένη, γίνεται δευτέρα, καὶ τρίτη, καὶ τετάρτη. Καὶ τοῦ μέλλοντος δὲ αἰῶνος τύπος ἐστὶν ἡ τοιαύτη ἡμέρα, ὃς αἰὼν μία ἡμέρα ἐστὶν, οὐδέποτε νυκτὶ διακοπτομένη ἢ μεσολαβουμένη. Ὁ Θεὸς γὰρ ἦλιος αὐτοῦ ἐστὶ, μηδέποτε δύόμενος. Ὅσπερ οὖν ἐν ταύτῃ ἀνάστη ὁ Κύριος, ἀφθαρτίσας τὸ φθαρτὸν αὐτοῦ σῶμα· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι τὴν ἀφθαρσίαν ἀποληψόμεθα. Ἐρχεται οὖν ἐν ταύτῃ « τῇ μιᾷ, » τοῦτο ἐστὶ, πρώτη « τῶν Σαββάτων, » ὃ ἐστὶ, τῶν τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς ἑβδομάδος ἡμερῶν, « ἔρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, » Ἐπεὶ γὰρ τὸ Σάββατον κατήλθε, καὶ οὐκ ἔτι λοιπὸν ἐκωλύετο ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀπεισι ἀπὸ τοῦ τόπου, παρακυβίαν τινὰ βουλομένη εὐρεῖν· καὶ ἰδοῦσα « τὸν λίθον ἠρμένον, » μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους « ἔρχεται πρὸς τὸν Πέτρον » καὶ Ἰωάννην. Ἀνάστη μὲν γὰρ ὁ Κύριος, τοῦ λίθου ἐπικειμένου καὶ τῶν σπαραγίδων οὐσῶν. Ἐπεὶ δὲ εἶδε καὶ μάρτυρες

τῆς ἀναστάσεως γενέσθαι τινάς, καὶ ἐπὶ τὴν τάφον εἰσελθεῖν, αἶρεται ὁ λίθος ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Ἡ δὲ Μαρία οὐδὲν οὐδέπω περὶ ἀναστάσεως γινώσκουσα, κλοπῆν, καὶ μετὰ θεσιν ὀνομάζει τὸ πρᾶγμα. Διὸ καὶ οἱ μαθηταὶ ἐφίστανται τῷ μνημείῳ, καὶ θεωροῦσι ἢ τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα, ἢ ὅπερ ἦν ἀναστάσεως ἕνεκα τὸ σημεῖον. Οὗτε γὰρ εἰ μετέθηκάν τινες τὸ σῶμα, ἐγύμνωσαν ἂν αὐτό· οὔτε εἰ ἐκλείψαν, ἐφρόντισαν ἂν τοῦ ἢ τὸ σουδάριον ἢ ἐντυλιξάει, καὶ θεῖναι ἢ χωρὶς εἰς ἓνα τόπον· ἄλλ' ἀπλῶς ὡς εἶχεν, ἔλαβον ἂν τὸ σῶμα. Καὶ διὰ τοῦτο προλαβὼν ὁ εὐαγγελιστὴς, εἶπεν, ὅτι σμῦρνη συνετάφη πολλῆ, ἣ οὐχ ἦτον μολεῖδου συγκολλᾶ τῷ σώματι τὰ ὀθόνια· ἵνα ὅταν ἀκούσωμεν, ὅτι τὸ σουδάριον ἔκειτο ἰδίᾳ, μὴ ἀνοησώμεθα τῶν λεγόντων, ὅτι ἐκλάπη. Οὐ γὰρ οὕτως ἀνόητος ἦν ὁ κλέπτων, ὡς περὶ πρᾶγμα περιττὸν τοσοῦτον ἀναλίσκεν χρόνον, καὶ τοσαύτην σπουδὴν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ μὴ ὑποφράσθαι, ὅτι ἐν ὄψι ἀσχολεῖται περὶ τοῦτο, ἴσως κατάφωρος γενήσεται. Ποῖα οὖν ὄρα γέγονεν ἡ ἀνάστασις, οὐδεὶς οἶδεν· ὡς περ οὖν καὶ ὁ τῆς δευτέρας παρουσίας καιρὸς ἀδηλος. Εἰ δὲ ὁ μὲν Ματθαῖος ἐσπέρας βαθείας λέγει τὸν σεισμὸν γεγονέναι, ὁ δὲ Ἰωάννης, πρῶτ' σκοτίας ἔτι οὐσης τὴν Μαρίαν τὸν λίθον ἠρμένον ἔβουδαν ἰδεῖν, οὐκ ἔστι διαφωνία. Πρῶτον μὲν γὰρ τοῦτο φαμεν, ὅτι παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ γυναῖκες ἦγον ὡς Σαββάτων, παρὰ δὲ τῷ Ἰωάννῃ, γυναῖκες ὁ μνημονεύονται νῦν (περιττὸν γὰρ ἦν, τοῦ Ματθαίου εἰπόντος τοῦτο, καὶ τὸν Ἰωάννην τὸ αὐτὸ λέγειν.) ἄλλ' ἢ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἔρχεται· πρῶτ'· ἄλλοι γὰρ αἱ πρῶ· τὸ μνημεῖον ἐλεύσεις, ποτὲ μὲν μετὰ τῶν λοιπῶν γυναικῶν τῆς Μαρίας ἐρχομένης, ποτὲ δὲ μόνης αὐτῆς. Ὅθεν οἱ εὐαγγελισταὶ τὰς διαφόρους ἐλεύσεις, ἄλλοι ἄλλην λέγοντες, δοκοῦσι διαφωνεῖν. Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο λέγομεν, ὅτι ἄλλην ἐλευσιν λέγει Ματθαῖος γυναικῶν, καὶ ἄλλην Ἰωάννης, μίαν γυναικὸς τῆς Μαγδαληνῆς. Ἐπειτα τὸ, ἢ ἐσπέρας βαθείας, ἢ καὶ τὸ, ἢ πρῶτ' σκοτίας ἔτι οὐσης, ἢ ὅπερ ἕτερος λέγει, ἢ ὄρουρου βαθείας, ἢ εἰς ταύτ' φέρουσιν· ὥστε εἶναι μεσονύκτιον πάντας τούτους τοὺς καιροῦς. Εἰ δὲ ἐρωτῆσθαι τῶν φυλάκων παρακαθημένων Ἰωάννης καὶ Πέτρος εἰσῆρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ αἱ γυναῖκες· ἀπλῶς ὁ λόγος, ὅτι ἀναστάντος τοῦ Κυρίου, καὶ οὖν τῷ αἰσιμῷ τοῦ ἀγγέλου τῷ τάφῳ ἐπιστάντος, οἱ φυλάκες ἀπῆλθον ἀπαγγέλλοντες τοῖς Φαρισαίοις, καὶ φρουρὰς, ἄδειαν ἔσχον οἱ μαθηταὶ προσέρχεσθαι.

Ἐ καὶ παρακύψας, βλέπει κείμενα τὰ ὀθόνια· οὐ μένοι εἰσῆλθαι. Ἐρχεται οὖν Σίμων Πέτρος ἀκολουθῶν αὐτῷ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα, καὶ τὸ σουδάριον, ὃ ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐ μετὰ τῶν ὀθονίων κείμενον, ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον εἰς ἓνα τόπον. Τότε οὖν εἰσῆλθε καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς ὁ ἐλθὼν πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ ἶδε καὶ ἐπίστευσεν. Οὐδέπω γὰρ ᾔδεισαν τὴν Γραφὴν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι. Ἀπῆλθον οὖν πάλιν πρὸς ἑαυτοῦς οἱ μαθηταί. Μαρία δὲ εἰσῆκει πρὸς τὸ μνημεῖον κλάουσα ἔξω. Ὡς οὖν ἔκλαυε, παρεκύψεν εἰς τὸ

surfectione scivus, furtum et translationem vocat quod contigerat de eo. Et discipuli assistant monumento, et vident ἢ lintea sola posita, ἢ 759 id quod verum signum erat resurrectionis. Neque enim si transtulissent quendam corpus, nudassent illud ἢ neque si furati essent, curam habuissent deponendi ἢ sudarii, ἢ involvendi et ponendi ἢ seorsim in unum locum, ἢ sed simpliciter sicut potuissent, accipissent corpus. Propter hoc etiam evangelista prius dixit quod cum multa myrrha sepultum fuerit, quæ non minus bituminis lintea corpori adherere facit : ut cum audiverimus quod sudaria seorsim illic fuerint posita, ne credamus dicentibus quod furtim sit ablatum : neque enim ita insipiens fuisset fur, quod in rem supervacuam tantam insumpsisset curam et tempus, et non fuisset suspicatus, quod dum in his esset occupatus, fortasse in furto deprehenderetur. Igitur quæ hora quidem fuerit resurrectio, nullus scit, sicut et tempus secundi adventus incertum. Quamvis autem Matthæus dicat profundo vespere factum esse terræ motum, Joannes autem mane ἢ cum essent adhuc tenebræ, ἢ Mariam venisse, et vidisse remotum lapidem : non est diversitas. Nam primum quidem hoc dicimus, quod apud Matthæum quidem mulieres venerunt vespere Sabbatorum : apud Joannem autem mulieres nunc non memorantur. Superfluum enim fuisset, cum Matthæus hoc prius dixisset, ut Joannes eadem diceret. Sed ἢ Maria Magdalene venit mane, ἢ Multi enim fuerunt adventus ad sepulcrum : venit enim interdum cum aliis mulieribus, interdum autem sola. Unde evangelistæ varias visitationes posuerunt, aliusque aliam dicentes videntur dissonare. Nam primum quidem dicimus quod aliam visitationem dicat Matthæus mulierum, et aliam Joannes unius mulieris Magdalenes. Deinde profundo vespere, et ἢ mane cum adhuc essent tenebræ, ἢ id quod alius dicit, ἢ profundo diluculo, ἢ in idem tendunt : quia omnia illa tempora fuerunt medium noctis. Si autem rogas quomodo assidentibus custodibus Joannes et Petrus accesserint ad sepulcrum et mulieres : ut simpliciter dicam, mox ut resurrexisset Dominus, et asitisset angelus sepulcro cum terræ motu, custodes iverunt, et nuntiarent Pharisæis, et ita sepulcro a custodum præsidio relicto, ἢ libertatem accedendi habuerunt discipuli.

οὕτω τοῦ μνήματος ἀπαλλαγέντος τῆς στρατιωτικῆς

Vers. 5-13. Ἐ cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen intravit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, et introivit in monumentum. Et videt linteamina posita, et sudarium quod fuerat super caput ejus, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum. Tunc ergo introivit et ille alius discipulus qui venerat prior ad monumentum, viditque et credidit. Nondum enim noverant Scripturam, quod oportuisset cum a mortuis resurgere. Abierunt ergo rursus discipuli ad semetipsos. Maria autem stabat ad monumentum 760 foris, plorans. Dum ergo fleret, iu-

clinavit se in monumentum, et videt duos angelos A
 amictos albis, sedentes unum ad caput et alterum
 ad pedes illic ubi posuerant corpus Jesu. Dicunt ei
 illi : Mulier, quid ploras ? Dicit eis : Sustulerunt
 Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. »
 Vide hic quan. alienus a fastu sit evangelista, quo-
 modo testetur diligentiam Petri in scrutando. Nam
 cum ipse prævenisset, et vidisset « jacentia lintea, »
 non ultra curiose querit, sed exspectat illum :
 Petrus autem ferventissimus introgressus omnia
 diligenter exploravit, tunc hic post illum ingressus
 « vidit » sepulchralia separatim posita, « ac credidit : »
 non quod surrexisset Dominus, sed quod furto abla-
 tus esset. Credidit enim Mariæ dicenti, « Sustule-
 runt Dominum. » Quare autem credidit Mariæ et
 non cogitavit quod surrexisset ? « Nondum enim
 sciverant Scripturam, quod oportebat eum a mortuis
 resurgere, » et propterea crediderunt Mariæ, suspic-
 anturque furtum et ablationem. Igitur hi quidem
 « abierunt ad seipsos, » id est per seipsos, et nihil
 ultra curiosius inquirentes. At Maria (mullebre
 enim genus affectionibus magis obnoxium et ad
 lacrymas propensum) ante sepulcrum stat, et
 plorat. Quia enim non habebat Jesum, vel locum
 videns in quo fuerat positum desiderabile corpus,
 ex hoc solo consolationem invenit : unde et ma-
 jorem meretur visionem quam discipuli. Quæ
 enim illi non viderunt, ea hæc conspicata est, duos
 angelos » inquam. Maximæ autem consolationi ei
 erat angelorum conspectus, et fulgidus illorum
 habitus. « Sedere autem unum ad caput et alterum
 ad pedes, » manifestat quod sciant quid amplius,
 et si rogentur, posse docere. Potro dicendo, « Cur
 ploras ? » magna compassione plenum est. Nam ut ne
 turbetur mulier interrogatione hac, perturbationem
 mulieris reprimunt, mansuete ac placide dicendo,
 « Mulier, quid ploras ? » Illa autem magna affectione
 et amore dicit, « Sustulerunt Dominum meum, »
 proptereaque ploro : nescio enim quo transtulerint
 eum, ut eo vadens inungam corpus, et vel mediocrem
 ex eo consolationem inveniam. Tu vero discite hic
 Petrum practicum et fervidum, Joannem autem
 contemplativum et ad divinorum cognitionem idoneum.
 Sæpius igitur contemplativus cognitione et
 ingenio prævenit, practicus autem posterior est, D
 attamen fervore ac studio illius vincit acumen. Et
 videt prior divinum quoddam mysterium practicus.
 An non tale quiddam contingit in disciplinis ? Ete-
 nim cum duo pueri sunt, unus ingenio acutior, alter
 tardior, præoccupat hic suo studio velocitatem natu-
 ræ alterius. Etenim in spiritualibus sæpe practicus,
 et sermone idiota, sensu quiddam sublimius percipit
 contemplativo. Sed et omnis anima quæ dominatur
 affectionibus, Maria dicitur. Purgata 761 igitur
 per affectionum depositionem, videt Jesum simul
 Deum et hominem. Nam angelorum unus qui « ad
 caput » sedet, deitatis symbolum est, alter autem
 « ad pedes » incarnationis Verbi, quæ est extrema.
 λῆ » καθήμενος τῆς θεότητός ἐστι σύμβολον· ὁ δὲ «

μνημεῖον· καὶ θεωρεῖ δύο ἀγγέλους ἐν λευκοῖς, καθ' ἑξομένους, ἕνα πρὸς τῆ κεφαλῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσίν, ὅπου ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ λέγουσιν αὐτῇ ἔκκεινον· Γύναι, τί κλαίεις; Λέγει αὐτοῖς· Ὅτι ἤραν τὸν Κύριόν μου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. » Σκόπει μοι τὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἀτυφον, πῶς τὴν ἀκριβείαν τῆς ἐρεύνης τῷ Πέτρῳ προσμαρτυρεῖ. Προφθάσας γὰρ αὐτὸς, καὶ ἰδὼν « τὰ θύονια κείμενα, » οὐδὲν πλέον πολυπραγμανεῖ, ἀλλὰ ἀναμένει ἐκείνον. Πέτρος δὲ ὁ θερμότητος ἐνδοτέρῳ γενόμενος, ἅπαντα κατώπτεισεν ἀκριβῶς, καὶ τότε οὗτος μετ' ἐκείνον εισελθὼν, « εἶδε » τὰ ἐντάφια διηρημένως κείμενα, « καὶ ἐπίστευσεν, » οὐχ ὅτι ἀνέστη ὁ Κύριος, ἀλλ' ὅτι ἐκλάπη. Ἐπίστευσε γὰρ τῷ τῆς Μαρίας λόγῳ εἰπούσης· « Ὅτι ἤραν τὸν Κύριον. » Διὰ τὴ ἐπίστευσε τῇ Μαρίᾳ, καὶ οὐκ ἐλογίσαστο, ὅτι ἀνέστη; « Οὐπω γὰρ ἤδεισαν τὴν Γραφὴν, ὅτι δεῖ αὐτόν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι, » καὶ διὰ τοῦτο ἐπίστευσαν τῇ Μαρίᾳ, κλοπῆν καὶ μετάθεσιν τοῦ σώματος ἵποπτευσούση. Οὕτοι μὲν οὖν « ἀπλήθον πρὸς αὐτοῖς, » ταυτέσει, καθ' ἑαυτοῦς, οὐδὲν πλέον περιεργασάμενοι. Μαρία δὲ (τὸ γὰρ γυναικείον γένος περιπαθὲς καὶ φιλόδακρυ) πρὸς τὸ μνημεῖον ἵσταται καὶ κλαίει. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ εἶχε τὸν Ἰησοῦν, τὸν τόπον βλέπει· ἔνθα τὸ ποθοῦμενον σῶμα κατεῆθη, ἐκ τούτου μόνου παραμυθίαν εὐρίσκουσα· ὅθεν καὶ ἀξιοῦται μελίζονος ὀπτασίας, ἣ οἱ μαθηταί. Ἄ γὰρ ἐκείνοι οὐκ εἶδον, ταῦτα αὐτῇ τεθίσταται, « δύο ἀγγέλους » φημί. Εἰς μεγίστην δὲ αὐτῇ παραμυθίαν ἣ τῶν ἀγγέλων ἔβρις ἐγένετο. Καὶ γὰρ τὸ σχῆμα αὐτῶν φαίερδον, καὶ τὸ καθίσθαι δὲ αὐτοῦς, « ἕνα πρὸς τῆ κεφαλῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσίν, » ἐμφανίζει αὐτοῦς εἰδόμενος τι πλέον, καὶ ἐὰν ἐρωτηθῶσι, διδάξαι δυναμένους. Καὶ τὸ εἰπεῖν δὲ, « Τί κλαίεις, » συμπαθείας πολλῆς γέμει. Ἴνα γὰρ μὴ παραχθῆ ὡς γυνή, διὰ τῆς ἐρωτήσεως ταύτης καταστέλλουσιν αὐτῆς τὴν παραχθὴν, συμπαθῶς οὕτω καὶ πράως ἐρωτήσαντες· « Γύναι, τί κλαίεις; » Ἢ δὲ περιπαθῶς ἅμα καὶ φιλοστόργως, « Διότι ἤραν τὸν Κύριόν μου, » φησι, διὰ τοῦτο κλαίω· οὐ γὰρ οἶδα ποῦ μετέθηκαν αὐτόν, ἵνα ἐκείσε ἀπαλοθῶσα, περιχυθῶ τῷ σώματι, καὶ παραμυθίαν εὐρήσω μετρίαν γούν. Σὺ δὲ μοι νόει Πέτρον μὲν, τὸ πρακτικὸν καὶ θερμόν· Ἰωάννην δὲ, τὸ θεωρητικὸν καὶ εὐφυῆς περὶ τὴν τῶν θεῶν γνῶσιν. Πολλάκις οὖν προλαμβάνει μὲν ὁ θεωρητικὸς τῆ γνώσει καὶ τῆ εὐφυίᾳ· ὁ δὲ πρακτικὸς, ὑστερεῖ, ἀλλ' ὅμως τῆ θερμότητι καὶ πολλῇ σπουδῇ νικᾷ τὴν ἐκείνου ἐξύτητα, καὶ βλέπει πρῶτος θεῖόν τι μυστήριον ὁ πρακτικὸς. Ἢ οὐχὶ τοιοῦτόν τι καὶ ἐν τοῖς μαθήμασι γίνεται; Καὶ γὰρ ἐν τούτοις δύο παιδῶν ὄντων, ὁ ἀφυστέρως καὶ ἀργότερος προλαμβάνει τῆ σπουδῇ τὸ τάχος τῆς τοῦ ἐτέρου φύσεως. Κἀν τοῖς πνευματικαῖς δὲ πολλάκις ὁ πρακτικὸς καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, νόημά τι ἐδέξατο κρείττον τοῦ θεωρητικοῦ. Ἄλλὰ καὶ πᾶσα ψυχὴ κυριεύσασα τῶν παθῶν Μαρία λέγεται. Καθαρθείσα οὖν διὰ τῆς ἀπαθείας, ὁρᾷ τὸν Ἰησοῦν θεῖον ἑοῦ καὶ ἀνθρωπον. Οἱ γὰρ ἄγγελοι, ὁ μὲν « πρὸς τῆ κεφαλῆς τοῖς ποσίν, » τῆς ἐσχάτης τοῦ Λόγου σαρκώσεως·

« Καὶ ταῦτα εἰπούσα, ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω **A** καὶ θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦν ἐστῶτα, καὶ οὐκ ᾔδει ὅτι Ἰησοῦς ἐστί. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Γύναι, τί κλαίεις; τίνα ζητεῖς; Ἐκείνη δὲ δοκούσα, ὅτι ὁ κηπουρός ἐστι, λέγει αὐτῷ· Κύριε, εἰ σὺ ἐδάστασας αὐτὸν, εἰπέ μοι, ποῦ ἔθηκας αὐτὸν, καγὼ αὐτὸν ἄρῶ. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Μαρία. Στραφεῖσα ἐκείνη λέγει αὐτῷ· Ῥαββουὶ, ὃ λέγεται, διδάσκαλε. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Μὴ μου ἅπτου· οὐπω γὰρ ἀναβίβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου. Πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ εἰπέ αὐτοῖς· Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. Ἐρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, ἀπαγγέλλουσα τοῖς μαθηταῖς, ὅτι ἰώρακε τὸν Κύριον, καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ. » Τίνος ἔνεκεν ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω Μαρία; πρὸς γὰρ τοὺς ἀγγέλους ὁμιλοῦσα, τί κέπονθεν, ἵνα στραφῇ εἰς τὰ ὀπίσω; Ἔοικεν οὖν ἐν ὄψι αὐτῆς τοῖς ἀγγέλοις ὠμίλει, ὁ Ἰησοῦς ἐπιστάς ἑπισθεν αὐτῆς, ἐκπλήξει αὐτοὺς, κἀκείνους θεασαμένους τὴν Δεσπότην, καὶ τῷ σχήματι, καὶ τῷ κινήματι, καὶ τῷ βλέμματι ἐμῶναι εὐθείως, ὅτι τὸν Κύριον εἶδον, καὶ τοῦτο τὴν γυναῖκα ἰδοῦσαν ἐπισταφῆναι εἰς τὰ ὀπίσω. Τοῖς μὲν οὖν ἀγγέλοις τυχὸν ἐν ἐκπλήττοντι σχήματι ἐφάνη, τῇ δὲ Μαρίᾳ οὐκ ἔτι, ἀλλ' ἐν εὐτελεῖ καὶ κοινῷ. Διὸ καὶ κηπουρὸν αὐτὸν ἐνόμισεν εἶναι, τοῦ κήπου δηλαδὴ ἐκείνου, ἐν ᾧ τὸ μνημεῖον ἦν. Ὅθεν καὶ φησι· Ὁ Κύριε, εἰ σὺ ἐδάστασας αὐτόν· » τουτέστιν, εἰ σὺ ἐκλεψας· καὶ οὐ λέγει τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ', « αὐτόν, » ὡς πρὸς εἶδός αὐτοῦ ποιουμένη τὸν λόγον. « Εἰ σὺ τοῖνον ἐδάστασας, » ἦτοι ἦρας, καὶ ἐκλεψας ἐντεῦθεν, « εἰπέ μοι ποῦ ἔθηκας αὐτόν, καγὼ αὐτόν ἄρῶ, » καὶ μεταβίβω εἰς ἕτερον τόπον, ἔνθα μαγαλοπρεπῶς ταφῆσται. Ἰσως γὰρ ἐφοβεῖτο μήπως οἱ Ἰουδαῖοι καὶ νεκρῷ τῷ σώματι ἐμπαροινήσωσι, καὶ διὰ τοῦτο ἐβούλετο εἰς ἕτερον τόπον ἀγνωστον μεταθεῖναι τούτο. Φιλόστοργος μὲν οὖν ἡ γνώμη τῆς γυναίκος, οὐ μὴν ὑψηλόν τι φαντασθῆναι δυναμένη. Διὸ καὶ ὁ Κύριος, ἐπεὶ μὴ ἀφ' ἑαυτῆς ἔδυσθη ὑψηλόν τι νοῆσαι, ἀπὸ τῆς αὐτοῦ φωνῆς ἄγχι γινώσκει αὐτῇ ἑαυτὸν. Καλέσας γὰρ μόνον τὸ ὄνομα, αὐτῇ γινώσκει διὰ τούτου ἐντέθεικεν. Ὅσπερ τοῖς Ἰουδαίοις ποτὲ μὲν ἐγνωρίζετο, ποτὲ δὲ ἄδηλος ἦν καὶ παρῶν· οὕτω καὶ φεγγρόμενος, ἡνίκα ἐβούλετο, τότε γινώριμον ἑαυτὸν ἐποίησεν· ὡσπερ οὖν καὶ νῦν, ὅτε ἐβουλήθη, τότε τῇ **D** Μαρίᾳ ἐγνώρισεν ἑαυτὸν διὰ τῆς φωνῆς. Ἐπεὶ πάντως καὶ πρότερον ἐφώνησεν αὐτῇ· « Γύναι, τί κλαίεις; Ἄλλ' οὐκ ἐπέγνω ἡ γυνή· οὐ γὰρ ἤθελεν ὁ Ἰησοῦς. Ὅτε δὲ ἠθέλησε, τότε διὰ τῆς φωνῆς ἐπεγνώσθη. » Στραφεῖσα ἐκείνη, λέγει αὐτῷ· » Τί τοῦτο; πρὸς αὐτόν διελέγετο, καὶ ἔλεγεν· « Εἰπέ μοι, ποῦ ἔθηκας αὐτόν; Καὶ νῦν ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει, ὅτι « στραφεῖσα. » Δοκεῖ οὖν μετὰ τὸ εἰπεῖν αὐτὴν τὸ, « Ποῦ ἔθηκας; » ἐπιστραφῆναι πρὸς τοὺς ἀγγέλους, ἐρωτήσους ἀτάχα τί ἐξέπλάγησαν, εἶτα τὸν Χριστὸν καλέσαντα αὐτὴν, πληξάτε τὰ διὰ τῆς φωνῆς, καὶ ἐπιστρέψαι πρὸς ἑαυτὸν ἀπ' ἐκείνων, καὶ οὕτως ἐπιγνώσαν, « Ῥαββουὶ, » εἰπεῖν, καὶ βούλεσθαι μὲν προσελθεῖν αὐτῷ, καὶ συνεῖναι αὐτῷ ὡσπερ καὶ

Vers. 14-18. « Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum, et videt Jesum stantem, et nesciebat quid Jesus esset. Dicit ei Jesus : Mulier, quid ploras ? Quem quæris ? Illa existimans quod hortulanus esset, dicit ei : Domine, si tu asportasti eum, dicito mihi ubi posueris eum, et ego tollam eum. Dicit ei Jesus : Maria. Conversa illa dicit ei : Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Jesus : Noli me tangere. Nondum enim ascendi ad Patrem meum. Sed vade ad fratres meos, et dic eis : Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, et Deum meum et Deum vestrum. Venit Maria Magdalene, annuntians discipulis quod vidisset Dominum, et ea dixisset sibi. » Quare conversa est retrorsum Maria, cum loqueretur cum angelis? **B** quid accidit ei quod conversa est retrorsum? Videtur igitur, dum illa colloqueretur cum angelis, Jesum stetisse post eam, et illos terruisse, quia spectaverant Dominum, et habitu, et forma, et aspectu, statim declarasse quod viderint Dominum : cumque hoc vidisset, mulierem conversam esse retrorsum. Nam angelis quidem in habitu forte quo terrebat apparuit : Mariæ autem non item, sed in simplici et communi. Ideo et illum putavit esse hortulanum, horti videlicet illius in quo sepulcrum erat : unde et dicit, « Domine, si asportasti eum : » hoc est, si tu furatus es : et non dicit Jesum, sed « eum » quasi ad eum qui sciret, faciens sermonem. « Si igitur tu portasti » aut abstulisti ac furatus es eum ex hoc loco, « dic mihi quo posuisti eum, et ego illum tollam, » et transferam in locum alium, ubi magnifice sepelietur. Fortasse enim metuebat ne forte Judæi et in mortuum corpus deservirent, et propterea volebat in alium incognitum locum eum transferre. Plena enim affectionum erat mens mulieris, non valens sublime quiddam cogitare. Ideo et Dominus, quia a seipsa sublime quiddam intelligere nequibat, sua voce se illi notum reddidit. Cum enim solo nomine vocasset eam, dicens, « Maria, » sui notitiam illi concessit. Nam sicut Judæis aliquando innotescerebat, aliquando etiam præmens incognitus erat : ita etiam loquens, quando voluit, seipsum illis notum faciebat, sicut et nunc quando voluit, cognoscibilem se fecit Mariæ per vocem : qui etiam si locutus dixisset, « Mulier, cur ploras ? » non agnovit tamen eum mulier : non enim volebat Jesus. At quando voluit, tunc per vocem agnitus fuit. « Conversa mulier dicit ei. » Quid hoc? Cum ipso collocuta est, et dicebat, « Dic mihi quo posuisti eum ? » et nunc evangelista dicit quod « conversa. » **762** Videtur itaque quod postquam ipsa dixit, « Quo posuisti eum ? » conversam esse ad angelos interrogaturam forsitan quare expavescerent facti fuissent, deinde vocatam a Christo, perculsam per vocem, et conversam ad illum ab istis, et ita agnovisse ac dixisse, « Rabboni : » et voluisse quidem accedere ad eum, et esse cum eo sicut prius, et fortassis ut desiderabilem amplexari. At ille crexit ejus mentem, ut melius quid-

quam de se sentiret, majorique reverentia observaret, dicens, « No tetigeris me : » hoc est, non ultra res se habent ut olim, neque similiter vobiscum conversari volo. Nam quamvis nec verbis hoc dixerit, sic tamen intelligitur. « Ascendo enim ad Patrem meum, » et illuc festino. Illuc enim festinant, et non jam tale habenti corpus, quale dum conversaretur cum hominibus, majori jam reverentia operæ pretium fuerit attendere, et ut præstantiori quam communis tactus et colloquium et conversatio ferat. Vide autem quantam sententiam breviter tocutus fuerit evangelista. Dixit enim, « Ne me tangas. » Deinde quasi interrogasset quispiam, « Quare? » inquit. Eo quod non jam tale mihi corpus est, quale cum in terra versarer, sed quale in cælo et sursum. Et deinde quasi iterum subinferret : « Quare igitur nunc in terra ambulas, si tale habes corpus? » Nondum enim, inquit, ascendi ad Patrem meum, » ascensus autem sum. Hoc enim per sequentia manifestat, dicens : « Vade autem ad fratres meos, et dic eis, Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum : » quamvis non statim ascenderit, sed post quadraginta dies. Quomodo igitur hoc dicit? Mentem ejus erigere volebat, et persuadere quod in cælos iret, et per hoc solatium caperet. Quia autem dixerat, « fratres, » subdidit, « Et Patrem meum. » Pater enim et noster Deus, sed gratia, Domini autem Pater natura. Sic Deus quoque modo diverso : noster enim natura, Christi autem juxta humanitatem. Deus enim ejus fuit secundum quod humanam assumpsit naturam. Abit igitur Maria, cum ei Dominus ita loqui dignatus esset, et annuntiat ea discipulis. Tantum bonum est perseverantia et assiduitas. Assiduus igitur et tu sis, et disces forsitan quiddam, et discipulorum verbi futurus es doctor.

· Vers. 19-25. « Cum ergo esset vespere die illo, qui erat unus Sabbatorum, et fores essent clausæ ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Jesus, stetitque in medio, et dicit eis : Pax vobis. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gavisunt ergo discipuli, viso Domino. Dixit ergo eis iterum Jesus : Pax vobis. Sicut misit me Pater, ita et ego mitto vos. Hoc cum dixisset, insufflavit in eos, et dixit : Accipite Spiritum sanctum : quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis : quorumcunque retinueritis, retenta sunt. » **763** Postquam Maria annuntiavit hæc discipulis, verisimile erat vel illos non credidisse ei; vel si crediderunt, doluisse quod ipsi non fuerint habiti digni ut eum viderent : ideo ille die eis assistit sistentibus, propterea quod a muliere audiverant eum resurrexisse. Quia autem timebant Judæos, ideo magis videre desiderabant, quæ sola ipsis erat consolatio. Assistit igitur vesperi. Expectavit enim donec omnes congregarentur. « Clausæ autem erant fores, » ut ostendat

A πρότερον, και τυχόν ὡς ποθομένῳ περιχυθῆναι τὸν δὲ ἀνάγοντα αὐτῆς τὴν διάνοιαν, ὥστε κρείττον τι περὶ αὐτοῦ ἐννοεῖν, και αἰδουσιμωτέρως αὐτῷ προσέχειν, εἰπεῖν · « Μὴ μου ἅπτου · » τουτέστιν, Οὐκ ἔτι ἐν τοῖς αὐτοῖς, οἷς και πρόην, εἶσι τὰ πράγματα, οὐδὲ ὁμοίως μέλλω συνείναι ὑμῖν. Εἰ γὰρ και μὴ τοῖς ῥήμασι τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ γὰρ οὕτω νοεῖται. Μέλλω γὰρ ἀναθῆναι πρὸς τὸν Πατέρα μου, και ἐκεῖ σπεύδω. Τῷ δὲ ἐκεῖ σπεύδοντι, και μὴκέτι τοιοῦτον ἔχοντι σῶμα, ὅσον μετὰ ἀνθρώπου ἀναστρέφουσαι, εὐλαθέστερον δεῖ προσέχειν, και ὡς κρείττονι τῆς κοινῆς και ὁμιλίαις και ἀφῆς, ἦτοι συναναστροφῆς. Ὅρα δὲ, πόσον νοῦν συντόμως οὐ εὐαγγελιστῆς; ἐξέφρασεν. Εἶπε γὰρ · « Μὴ μου ἅπτου · » εἶτα ὡς περ τιμὸς ἐρωτήσαντος · Διατί; Διότι, φησὶ, οὐκ ἔτι τοιοῦτον ἔσται μοι τὸ σῶμα, ὅσον τῆ ἐν γῆ πολιτεία οικεῖον εἶναι, ἀλλὰ τῷ οὐρανῷ και τοῖς ἄνω. Εἶτα πάλιν ὡς περ ἀνθυπενεγκόντος · Καὶ τίνος ἔνεκεν λοιπὸν ἐν γῆ περιπατεῖς τοιοῦτον ἔχων σῶμα; « Οὕτω γὰρ, φησὶν, ἀναβέθηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου, » μέλλω δὲ ἀναθῆναι. Τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐξῆς· δηλοῖ, εἰπὼν · « Πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, και εἰπέ αὐτοῖς · Ἐναθαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου, και Πάτερα ὑμῶν · » καίτοι οὐκ εὐθύς ἐμελλεν ἀνελεῖν, ἀλλὰ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας. Πῶς οὖν τοῦτο φησιν; Ἀναστῆσαι βουλόμενος αὐτῆς τὴν διάνοιαν, και πείσαι, ὅτι εἰς οὐρανοὺς ἄπεισι, και διὰ τοῦτου παραμυθῆσθαι. « Ἀδελφούς » δὲ εἰπὼν, ἐπάγει και, « Πάτερα ὑμῶν. » Πατὴρ γὰρ ὁ Θεὸς και ἡμῶν, ἀλλὰ χάριτι · τοῦ δὲ Κυρίου Πατὴρ φύσει · ὡς περ οὖν και Θεὸς τοῦ μαπαλιν ἡμῶν μὲν φύσει, τοῦ δὲ Κυρίου κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Θεὸς γὰρ αὐτοῦ ἐγένετο, ὡς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀναιληφότος. Ἄπεισιν οὖν Μαρία τοιοῦτων ἀξιωθεῖτα ῥημάτων, και ἀπαγγέλλει ταῦτα τοῖς μαθηταῖς · τοσοῦτόν ἐστι προσεδρεία και καρτερία καλόν. Προσέδρευε οὖν και σὺ, και μαθήσῃ τι τάχα, και τῶν μαθητῶν τοῦ λόγου γενήσῃ διδάσκαλος.

· Οὐσης οὖν ὄψιας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μετὰ τῶν Σαββάτων, και τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ἔκου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς, και ἔστη εἰς τὸ μέσον, και λέγει αὐτοῖς · Εἰρήνη ὑμῖν. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἰδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας και τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. Ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ ἰδόντες τὸν Κύριον. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς πάλιν · Εἰρήνη ὑμῖν · καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ Πατὴρ, καὶ γὰρ πέμπω ὑμᾶς. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐνεφύσησε, και λέγει αὐτοῖς · Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον · ἂν τινων ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς · ἂν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται. Ἐπειδὴ ἡ Μαρία ἀπήγγειλε ταῦτα τοῖς μαθηταῖς, εἰκὸς δὲ ἦν ἡ ἀπιστήσια τοῦτους αὐτῇ ἢ πιστεύσαντας ἀλγήσαι, ὅτι μὴ κατηξιώθησαν αὐτοῦ τοῦ ἰδεῖν αὐτόν, διὰ τοῦτο τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ αὐτοῖς ἐφίσταται διψῶσι μὲν, ἐκ τοῦ ἀκοῦσαι παρὰ τῆς γυναικὸς, ὅτι ἀνέστη, φοδομένοισι δὲ τοὺς Ἰουδαίους, και διὰ τοῦτο ποθοῦσι πλέον ἰδεῖν τὴν μόνην αὐτοῖς παραμυθίαν. Ἐφίσταται οὖν ἐσπέρας μὲν (ἀνέμενε γὰρ ὥστε ἅπαντες συλλεγεῖναι), και κεκλεισμένων δὲ τῶν θυρῶν, ὡς εἰδείν,

οὕτως ἀνέστη, καὶ τοῦ λίθου ἐπικειμένου τῷ τάφῳ. Πῶς δὲ φάντασμα αὐτὸν οὐκ ἐνόμισαν, θαυμάσειεν ἂν τις. Μάλιστα μὲν οὖν ἡ γυνὴ προλαβοῦσα πολλὴν τὴν πίστιν ἐργάσατο, ἄλλως δὲ, καὶ ἡμέρον αὐτοῖς τὴν ὄψιν ἔδειξεν, ἅμα δὲ καὶ διὰ τῆς φωνῆς ἐπράυνεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν κυμαίνουσαν, εἰπὼν τὸ, « Εἰρήνη ὑμῖν. » τοῦτέστι· Μὴ θορυβησθε· ἅμα δὲ, ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς καὶ τοῦ βήματος, ὃ πρὸ τοῦ σταυροῦ εἶπεν αὐτοῖς· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν. » Ἐχάρησαν δὲ ἰδόντες τὸν Κύριον. » Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προεἶπε πρὸ τοῦ σταυροῦ, ὅτι « Ὁφθαί μοι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία. » Ἐπειδὴ δὲ πρὸς Ἰουδαίους πόλεμον εἶχον ἀσπονδον, πάλιν αὐτοῖς φησὶ τὸ, « Εἰρήνη. » Ὅσπερ γὰρ ταῖς γυναίξιν εἶπε, « Χαίρετε, » διότι ἐν λύπαις ἦν τὸ γένος· οὕτω τοῦτοις τὴν εἰρήνην δίδωσι διὰ τὸν πόλεμον, ὃν πρὸς αὐτοὺς εἶχον καὶ σχεῖν ἐμελλον πάντες. Καταλλήλως οὖν κάλειται μὲν τὸ, « Χαίρε » ἐν γὰρ λύπαις τίθειεν κατηγορήσαν· τοῖς δὲ ἀνδράσι τὸ εἰρηνεύειν, διὰ τοῦς πολέμους τοὺς ἔνεκα τοῦ κηρύγματος. Ἄμα δὲ ἐμφαίνει καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ σταυροῦ· ταῦτα δὲ ἦν ἡ εἰρήνη. Διὸ καὶ, Ἐπει, φησὶ, διὰ τοῦ σταυροῦ εἰρήνη κατώρθωται, πέμπω ὑμᾶς ἐπὶ τὸ κήρυγμα. Παραμυθούμενος δὲ αὐτοὺς, καὶ παραθαρρύνων, φησὶ· « Καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ Πατήρ, καγὼ πέμπω ὑμᾶς. » Τὸ γὰρ ἔργον τὸ ἐμὸν, φησὶν, ἀναδέχασθε, ὥστε θηβήετε, ὅτι συνέτοιμοι ὑμῖν. Ὅρα δὲ τὴν αὐθεντίαν· οὐκ εἶπεν, ὅτι Παρακαλέσω τὸν Πατέρα μου, καὶ πέμψει ὑμῖς, ἀλλ', « Ἐγὼ πέμπω ὑμᾶς. » Ἐμφυσᾷ δὲ, καὶ δίδωσιν αὐτοῖς Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τὴν τελείαν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος νῦν αὐτοῖς νέμων (ταύτην γὰρ ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἐμελλον δοῦναι), ἀλλὰ πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Πνεύματος· ἐπιτηδεύουσι αὐτοὺς ποιῶν. Τὸ γὰρ, « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον, » ἀντὶ τοῦ, Γίνεσθε ἐπιτηδευοὶ πρὸς τὸ λαβεῖν Πνεῦμα. Ἔστι δὲ εἰπεῖν, ὅτι ἐξουσίαν τινὰ καὶ χάριν πνευματικὴν δέδωκεν αὐτοῖς, οὐχ ὥστε νεκροὺς ἐγείρειν καὶ δυνάμεις ποιεῖν, ἀλλ' ὥστε ἀρτεῖναι τὰ ἁμαρτήματα. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· « Ἄν τινας ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀρτενται αὐτοῖς· » δεικνύς ὅτι τοῦτο τὸ εἶδος τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων αὐτοῖς δέδωκε, τὸ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν· μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα κατελήθον, καὶ τῶν σημείων καὶ παντὸς ἄλλου χαρίσματος τὰς δυνάμεις αὐτοῖς ἐπεδαφίλευσατο. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, τίνος ἔνεκεν οὐκ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ τοῖς μαθηταῖς ἐπιφάνεται, ἀλλ' ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ· καί τοις Ἰωάννης καὶ ὁ Μάρκος ὑποσχέσθαι αὐτὸν αὐτοῖς ἐν Γαλιλαίᾳ ὀφθῆσεσθαι φασί· πῶς οὖν ἐν Ἱερουσαλήμ φαίνεται; φασὶν οὖν τινες, ὅτι καὶ τί τοῦτο; Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐν Γαλιλαίᾳ μόνον ὀφθῆσομαι ὑμῖν, ἐν δὲ Ἱερουσαλήμ οὐκ ὀφθῆσομαι· ὥστε φιλοτιμίας τοῦτο πλοῦτος, οὐ ψεύδους ἔχει κατηγορίαν. Ἐπειτα τὸ δεῖσθαι αὐτὸν ἐν Γαλιλαίᾳ τοῖς πᾶσι μαθηταῖς, οὐχὶ τοῖς δώδεκα, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑβδομήκοντα ὑπισχεῖται, ἐν Ἱερουσαλήμ δὲ μόνοις τοῖς δώδεκα ὤφθη. Οὐδεμίαν οὖν διαφωνίαν ἐντεῦ-

A quod ita surrexit supraposito lapide super sepulcrum. Quomodo autem non putaverint illum phantasma, admirabitur quispiam. Mulier prius magna eos fide firmarat, et præterea mansuetam eis faciem exhibuit, et voce fluctuabundas eorum mentes placavit. Cum autem dixisset, « Pax vobis, » hoc est, Ne turbemini : meiores eos fecit verbi quod ante crucem dixerat eis : « Pacem meam do vobis »²⁰. « Gavisii autem sunt viso Domino. » Et hoc quoque prædixerat eis ante crucem, dicens²¹, « Videbo vos, et gaudebit cor vestrum. » Quia autem cum Judæis implacabile gerebant bellum, iterum eis dicit, « Pax. » Sicut enim mulieribus dixit, « Gaude, » eo quod in luctu erant : ita illis pacem dat propter bellum quod cum Judæis habebant omnes, et habituri erant. Congrue igitur illis gaudium, ut mœrentibus, et maledictis olim ut in tristitia pariant : viris autem pacem dicit propter pericula prædicationis. Interim et crucis bona declarat, quæ pacis sunt. Ideo quia per crucem, inquit, pax facta, mitto vos ad prædicationem. Consolans autem eos et animans, inquit, « Sicut misit me Pater, ita et ego mitto vos. » Meum opus, inquit, suscipite, et confidite quod vobiscum sim futurus. Vide autem et auctoritatem. Non dixit, Obsecro Patrem meum, et mittet vos : sed, « Mitto vos. » Insufflat autem, et dat eis Spiritum sanctum, non perfectum donum Spiritus sancti nunc eis tribuens (hoc enim in Pentecoste daturus erat), sed ad susceptionem Spiritus idoneos eos reddens. « Accipite, inquit, Spiritum sanctum : » hoc est, Estote idonei ad suscipiendum Spiritum. Dicendum autem quod et potestatem quamdam et donum spirituale dedit eis, non ut mortuos suscitent, et virtutes faciant, sed ut remittant peccata. Ideo et subdit, « Quorum remisistis peccata, remittentur eis, » ostendens quod genus spiritualium donorum eis dedit, remissionem videlicet peccatorum. Post assumptionem autem ipse Spiritus cum descendisset, et signorum et aliorum charismatum virtutem eis largitus est. Digna autem quaestio, quare non in Galilæa discipulis apparet, sed in Hierusalem, cum Marcus et Matthæus dicant promississe eum illis se videntum in Galilæa²². Quomodo ergo in Hierusalem apparet? Dicunt igitur quidam, Quid hoc? Non enim dixit, **764** In Galilæa duntaxat videbo vos, in Hierusalem autem non videbo : et ita amplius apparet, et non mendacium. Deinde cum videretur se in Galilæa ab omnibus discipulis, et non a duodecim tantum, sed et a septuaginta promittit, in Hierusalem autem solis duodecim visus fuit. Nulla igitur hic diversitas. Visus enim est ab omnibus in Galilæa, a duodecim autem in Hierusalem : nam plures visiones fuerunt : unde alii has, alii illas scripserunt. Fortassis autem de eadem materia tradentibus duobus evangelistis, implet quæ a priore concisæ dicta sunt, posterior. Vide insuper sacerdotum

²⁰ Joan. xiv, 27. ²¹ Joan. xvi, 22. ²² Matth. xxvi, 32 ; Marc. xiv, 28.

dignitatem, quod divina sit. Dei enim est remittere peccata. Sic igitur illi honorandi sunt ut Deus. Nam quamvis indigni sint, quid hoc? Divinorum donorum ministri sunt, et gratia operatur per eos, sicut et per usinam Balaam locutus est ²²: non enim indignitas nostra gratiam prohibet; atque ita quia per sacerdotes gratia suppeditatur, honorandi sunt.

Θεόν. Κάν γάρ ἀνάξιοι ὦσι, τί τοῦτο; Τῶν θεῶν αὐτῶν, ὡσπερ οὖν καὶ διὰ τῆς ὄνου τοῦ Βαλαάμ κωλύει. Ὡστε ἐκεῖ δι' ἱερῶν ἡ χάρις χορηγεῖται, τιμητέον αὐτούς.

Vers. 21-29. « Thomas autem unus duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Jesus. Dixerunt ergo ei alii discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus ejus vestigium clavorum, et misero digitum meum in vestigium clavorum, et misero manum meam in latus ejus, non credam. Et post dies octo iterum erant discipuli ejus intus, et Thomas cum eis: venit ergo Jesus, januis clausis, et stetit in medio illorum, et dixit: Pax vobis. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et admove manum tuam, et immitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed credens. Respondit Thomas, et dixit: Dominus meus et Deus meus. Dixit ei Jesus: Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, et crediderunt. » Non erat Thomas cum discipulis: verisimile enim illum ex dispersione nondum fuisse congregatum. Quid autem est, « Qui dicitur Didymus? » Interpretatio est nominis Thomas. Quemadmodum enim Cephas interpretamur *Petrus*, sic et Thomas dicitur, hoc est, si interpreteris, sonat *Didymus*: Merito autem meminit interpretationis ejus nominis, ut ostendat nobis quod dubitator quidam sit, et id vitii a principio habuerit, ut et nomen indicat. Dicentibus autem aliis discipulis de Domino, non credit: non illos mendaces existimans, sed resurrectionem impossibilem putans: ideo et arguitur, ut supra modum curiosus. Nam quemadmodum facile credere, levitatis est: ita valde oblectari, rusticitatis est crassitudo. Vide enim quomodo neque oculis dicebat se credere, sed et, « Nisi misero manum meam, » addidit. Unde autem sciebat latus habuisse vestigia? Audierat a discipulis. Quare non statim apparet ei, sed post dies octo? ut cum edoceretur a condiscipulis, et his quæ audierat, in majus **765** desiderium accenderetur, et fidelior in futurum fieret. Ostendere autem volens Dominus quod et tunc aderat quando incredulitatis verba cum discipulis tractavit Thomas, non expectavit ut ab eo tale quiddam audiret, sed ipse prior, quæ desiderabat, implet. Et enim verbis eisdem usus est. Et vide quomodo loquatur primum increpans, « Adfer manum tuam, » et dein admonens, « Ne sis, inquit, incredulus, sed fidelis. » Vides manifestam ex infidelitate fuisse dubitationem, et frustra quosdam gratificari Thomæ, dicentes quod data opera

Α θεν. Πᾶσι μὲν γὰρ ἐν Γαλιλαίᾳ ὤφθη, τοῖ; δὲ δώδεκα ἐν Ἱερουσαλήμ. Πλειόνων γὰρ γενομένων ὀπτασιῶν, οἱ μὲν τάσδε, οἱ δὲ τάσδε ἀνεγράψαντο. Ἔστι δ' ὅτε καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου δύο διαλαμβάνοντες εὐαγγελιστοὶ, ἀναπληροῖ τὰ ὑπὸ τοῦ πρώτου λεχθέντα κατ' ἑλλειψίν, ὁ δεύτερος. Σκόπει δέ μοι τῶν ἱερῶν τὴν ἀξίαν, ὅτι θεοὶ ἐστί· Θεοῦ γὰρ, τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας. Οὕτως αὐτούς τιμητέον ὡς χαρισμάτων εἰσι διάκονοι, καὶ ἡ χάρις ἐνεργεῖ δι' αὐτούς.

« Θωμᾶς δὲ εἰς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν, ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. Ἐλεγον οὖν αὐτῷ οἱ ἄλλοι μαθηταί· Ἐώρακαμεν τὸν Κύριον. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσίν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἤλων, καὶ βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἤλων, καὶ βάλω τὴν χειρὰ μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω. Καὶ μεθ' ἡμέρας ὀκτὼ πάλιν ἦσαν ἔσω οἱ μαθηταί αὐτοῦ, καὶ Θωμᾶς μετ' αὐτῶν. Ἐρχεται ὁ Ἰησοῦς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἕστη εἰς τὸ μέσον, καὶ εἶπεν· Εἰρήνη ὑμῖν. Εἶτα λέγει τῷ Θωμᾶ· Φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε, καὶ ἴδε τὰς χειράς μου, καὶ φέρε τὴν χειρὰ σου, καὶ βάλε εἰς τὴν πλευρὰν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός. Ἀπεκρίθη Θωμᾶς, καὶ εἶπεν· Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὅτι ἐώρακάς με, πεπίστευκας· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » Οὐκ ἦν ὁ Θωμᾶς μετὰ τῶν μαθητῶν· εἰκὸς γὰρ αὐτὸν ἐκ τῆς διασπορᾶς μήπω ἐπισυναχθῆναι. Τί δὲ ἐστίν, « Ὁ λεγόμενος Δίδυμος; » Τοῦτο ἑρμηνεία ἐστὶ τοῦ, « Θωμᾶς. » Ὡσπερ γὰρ τὸ Κηφᾶς ἑρμηνεύεται *Πέτρος*, οὕτω καὶ τὸ Θωμᾶς λέγεται, τουτέστιν, ἑρμηνεύεται *Δίδυμος*. Εἰκότως δὲ μνημονεύει τῆς ἑρμηνείας ταύτης τοῦ ὀνόματος, ἵνα δείξῃ ἡμῖν, ὅτι διαστακτικὸς τις ἦν, καὶ ἀνωθεν καὶ ἀπ' ἀρχῆς τοιοῦτον εἶχε τὸν τρόπον, ὡς δηλοῖ καὶ τοιοῦμα. Λέγουσι δὲ τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς, περὶ τοῦ Κυρίου ἠπίσται, οὐκ ὡς ψευδεῖς αὐτούς ἠγοῦμενος, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα τῆς ἀναστάσεως ἀδύνατον εἶναι νομίζων· διὸ καὶ ἐγκαλεῖται, ὡς πέρα τοῦ μετρίου περιεργός. Ὡσπερ γὰρ τὸ ράδιον πιστεύειν, κορυφότητος· οὕτω τὸ σφόδρα ἀντιτείνειν, ἀγροικίας καὶ παχύτητος. Ὅρα δὲ, ὅπως οὐδὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔφη πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ, « Ἐὰν μὴ βάλω τὴν χειρὰ μου, » προσέθηκε. Πόθεν δὲ ἤδει, ὅτι τύπους εἶχεν ἡ πλευρὰ; Ἀκούσας παρὰ τῶν μαθητῶν. Τίνος δὲ ἕνεκεν οὐκ εὐθέως φαίνεται αὐτῷ, ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας ὀκτὼ; Ὡστε κατηχούμενον αὐτὸν ὑπὸ τῶν συμμαθητῶν, καὶ τὰ αὐτὰ ἀκούοντα, καὶ εἰς πλείονα πόθον ἐκκαθῆναι, καὶ πιστότερον πρὸς τὸ μέλλον γενέσθαι. Δείξει δὲ θέλων ὁ Δεσπότης, ὅτι καὶ τότε παρῆν, ἥνίκα τὰ τῆς ἀπιστίας ῥήματα πρὸς τοὺς συμμαθητὰς ἐφθέγγετο ὁ Θωμᾶς, οὐ περιμένει παρ' ἐκείνου ἀκοῦσαι τι τοιοῦτον, ἀλλ' αὐτὸς προλαβὼν, ἄπερ ἐπεθύμει πληροῦ· καὶ γὰρ τοῖς ῥήμασιν ἐχρήσατο τοῖς αὐτοῦ. Καὶ ὅρα, τὸ μὲν πρῶτον ἐπιτιμητικῶς·

²² Num. xxi, 28.

« Θέρε γάρ, φησί, τὴν χεῖρά σου » τὸ δὲ μετὰ ταῦτα, παραινενικῶς· « Μὴ γίνου γάρ, φησὶν, ἀπιστος, ἀλλὰ πιστός. » Ὅθεν δὴλον, ὅτι ἐξ ἀπιστίας ἦν ἡ ἀμφιβολία, καὶ μάτην λοιπὸν καταχαρίζονται τινες τῷ Θωμᾷ, φάσκοντες, ὡς ἐξ ἀκριβείας, οὐ βλάβως ἐπίστευσεν. Ἰδοὺ γὰρ ὁ Κύριος ἀπιστὸν αὐτὸν ἀποκαλεῖ. Ὅρα δὲ τὸν πρῶτον ἀπιστὸν, πῶς ἀπὸ τοῦ ἀψασθαι τῆς πλευρᾶς, θεολόγος ἄριστος ἀνεδείχθη. Τὰς γὰρ δύο φύσεις, καὶ τὴν μίαν ὑπόστασιν τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ ἐδίδαξεν· ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν Κύριον, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν (καὶ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων τὸ Κύριος λέγεται· ὡς τὸ, « Κύρια, εἰ σὺ ἐδάστασας αὐτόν ») διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Ὁ Θεός μου, » τὴν θεϊαν οὐσίαν, ἕνα μέντοι καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι Κύριον καὶ Θεόν. Δεικνύων δὲ ἡμῖν ὁ Κύριος, ὅτι τοῦτό ἐστι πιστεύω, ὡς τὸ τὰ μὴ ὀρώμενα δέξασθαι, φησί· « Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » Αἰνίττεται δὲ ἐνταῦθα τοὺς μαθητὰς, οἱ οὐτε τύπον ἔχον, οὐτε πλευρὰν ψηλαφήσαντες ἐπίστευσαν, οὐκ ἐκείνους δὲ μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα πιστεύσαντας. Οὐκ ἀποστερῶν δὲ τὸν Θωμᾶν τοῦ μακαρισμοῦ, εἶπε τοῦτο, ἀλλὰ παραμυθούμενος τοὺς μὴ ἰδόντας. Ἐπεὶ γὰρ πολλοὶ λέγουσιν, ὅτι Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ ἰδόντες· τὸν Κύριον, παραμυθεῖται τοὺς, ὅτι τοῦτο μᾶλλον ἐστὶ μακάριον, τὸ μὴ ἰδόντα πιστεῦσαι. Πῶς δὲ σῶμα ἀφθαρτον, τύπους ἔχον εἰδείχθη, καὶ ἀπτόν ἐγένετο χεῖρι ἀνθρωπίνῃ; Ὅτι συγκατάβασις ἦν ταῦτα πάντα. Τὸ γὰρ εἰσελθὼν « κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, » καὶ οὕτω λεπτὸν καὶ κούφον, πάσης παχύτητος ἀπῆλλακτο. Ἴνα γοῦν πιστεῦσῃ ἡ ἀνάστασις, ταῦτα δεικνύσι, καὶ διὰ τοῦτο ἀνίσταται ἔχων τὰ σημεῖα τοῦ σταυροῦ καὶ τὰς τρώσεις. Ἐπεὶ καὶ ὁ ἔφαγεν, οὐκ ἀνάγκη σώματος, ἀλλ' εἰς πίστωσιν τῆς ἀναστάσεως ἔφαγεν. Ὅπερ οὖν πρὸ τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν κυμάτων περιπατῶν, οὐκ ἄλλης φύσεως· εἶχε σῶμα· ὅτι καὶ νῦν ψηλαφῆσθαι αὐτὸ, καὶ τύπους ἔχον δεικνύσιν· ὅμως καὶ ἀφθαρτον αὐτὸ περιφέρει, εἰ καὶ ψηλαφῆσθαι καὶ ὁρατὸν. Διὰ γὰρ πίστωσιν ταῦτα δεικνύται, ἀλλ' οὐχὶ ἀνάγκη καὶ νόμου σώματος. Πᾶν γὰρ τὸ βιβρωσκόμενον εἰς ἀφθάρωνα χωρεῖ, καὶ ἀλλοιοῦται· ὅπερ μετὰ τὴν ἀνάστασιν οὐκ ἦν ἐπὶ Χριστοῦ, ἀλλὰ δυνάμει τιμὴ ἀοράτῃ καὶ θεῖα κατηναλισκοντο τὰ βιβρωσκόμενα, πρὸς πίστωσιν τῆς ἀναστάσεως μόνον παραλαμβανόμενα. Ὅρα δὲ πῶς δι' ἕνα ἀνθρώπων τὸν Θωμᾶν, οὐκ ἀπηξίωσε συγκαταβῆναι ὁ Κύριος, καὶ πλευρὰν ὑποδείξει, ἵνα σώσῃ ψυχὴν μίαν ἀπιστοῦσαν. Οὕτω καὶ ἡμεῖς οὐκ ὀφείλομεν καταφρονεῖν οὐδὲ τοῦ ἐνός καὶ ἐλαχίστου.

« Πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἃ οὐκ ἐστὶ γεγραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. Ταῦτα δὲ γέγραπται, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες, ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » Περὶ ποίων σημείων ἐνταῦθα λέγει ὁ εὐαγγελιστής; Ἄρα τῶν πρὸ τοῦ σταυροῦ; Ὁχι, ἀλλὰ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἐπάγει γὰρ· « Ἐποίησεν ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· τὰ δὲ πρὸ τοῦ σταυροῦ, οὐκ ἐνώπιον τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ

A et prudenter non facile crediderit? Nam Dominus incredulum vocat. Vide autem quomodo is qui prius incredulus, tactu lateris theologus optimus demonstratus sit. Duas enim naturas et unam hypostasim unius Christi docuit. Dicendo enim Dominum, humanam indicat naturam: nam de hominibus dicitur Dominus, sicut, « Domine, si tu sustulisti eum »²⁴. » Dicendo autem, « Deus meus, » divinam substantiam ostendit: et ita unum et eundem esse Dominum et Deum. At Dominus ostendens nobis quod fidei sit recipere ea quæ non videntur, dicit: « Beati qui non viderunt, et crediderunt: » hoc loco discipulos intelligens, qui neque fixuram clavorum, neque latus tetigerant, et crediderunt; non illos autem solum, sed et eos qui postea crediderunt. Non privans autem Thomam beatitudine, hoc dixit, sed consolans eos qui non viderant. Quia enim multi dicunt, Beati oculi qui viderunt Dominum, solatur eos quod multo beatius sit cum non videris, credidisse. Quomodo autem corpus incorruptibile monstratum est habere et clavorum typos, et humana manu tangibile factum est? Per attemperationem ad illorum infirmitatem facta sunt hæc omnia. Quod enim ingressum erat « clausis januis, » et ita tenue ac leve, omni liberum fuit crassitudine. Et ut credatur firmitus resurrectio, hæc monstrantur. Et propterea surgit habens signa crucis et vulnera; quia et quod comedit, non necessitatis erat corpori, sed ad confirmationem resurrectionis comedit; et sicut ante crucem in fluctibus ambulans, non alterius nature corpus habuit, ita et nunc palpabile ipsum, et typos habens ostendit. Et quamvis palpabile et visibile, simul tamen et incorruptibile ipsum circumfert, ut fides confirmetur; et non necessitate et lege corporis. Omne enim quod comeditur, in secessum vadit²⁵, et alteratur: id quod de Christo post resurrectionem non erat dicendum, sed vi quadam invisibili et divina consumebantur edulia, ad confirmationem resurrectionis tantum assumpta. Vide autem quomodo propter unum hominem Thomam non dedignatus est ita condescendere Dominus, et latus ostendere, ut salvet animam unam incredulam: ita et nos **766** neque unum vel minimum contemnere debemus.

VERS. 30, 31. « Multi quidem et alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in hoc libro. Hæc autem scripta sunt, ut credatis quod Jesus est Christus Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis per nomen ejus » De quibus signis hic dicit evangelista? num de his quæ ante crucem? Non, sed de his quæ post resurrectionem fecit! subdit enim, « in conspectu discipulorum. » Quæ autem ante crucem, non coram discipulis, sed omnibus faciebat. Atque ita hæc de quibus

²⁴ Joan. xx, 15. ²⁵ Matth. xv, 17

nunc dicit evangelista, post resurrectionem sunt facta. Cum solis enim discipulis versabatur quadraginta diebus, signa ostendens resurrectionis. Sicut enim ante crucem faciebat signa ostendens se esse Filium Dei : ita post resurrectionem perficiebat signa coram discipulis, ostendens se Filium hominis, et habere corpus, idque incorruptibile et divinius, et non jam carnalibus legibus subditum. Cum igitur multa facta sint signa resurrectionis, hæc solum scripta sunt, et neque hæc ostentationis gratia vel ut ostendatur gloria Unigeniti, sed, « ut » vos, inquit, « credatis. » Et quod lucrum, et cui cedens? non Christo, quæ enim ejus utilitas dum non credimus? sed in nosipos redundans. Dicit enim, « Ut credentes vitam habeatis in nomine ejus. » Credentes enim quod resurrexit et vivit, nobisipsis vitam paramus. Propter nos enim surrexit et vivit. Qui autem mortuum ipsum esse putat et neque surrexisse, neque vivere, ille sibi mortem et corruptionem adjudicat et affirmat.

πρὸν αὐτὸν εἶναι νομίζων, καὶ μήτε ἀναστῆναι, μήτε ζῆν, αὐτὸς ἐαυτῷ τὴν νέκρωσιν καὶ τὴν φθορὰν βεβαίω καὶ ἐπιψηφίζεται.

CAPUT XXI.

De apparitione Christi Petro facta post resurrectionem, cæterisque piscantibus in mari Tiberiadis. Quomodo Christus Petro dixerit : Pasce oves meas.

VERS. 1-8. « Postea manifestavit se iterum Jesus ad mare Tiberiadis : manifestavit autem sic. Erant simul Simon Petrus, et Thomas qui dicitur Didymus, et Nathanael, qui erat a Gaua Galilææ, et filii Zebedæi, aliique ex discipulis ejus duo. Dicit eis Simon Petrus : Vado piscatum. Dicunt ei : Venimus et nos tecum. Et exiverunt et ascenderunt in navim statim, et illa nocte nihil asperunt. Mane autem jam facto, stetit Jesus in littore, non tamen cognoverunt discipuli quod Jesus esset. Dicit eis Jesus : Pueri, num quid obsonii habetis? Responderunt ei : Non. At ille dicit eis : Mittite in dextram navigii partem rete, et inveniatis. Miserunt ergo, et jam non valebant illud trahere præ multitudine piscium. Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Jesus, Petro : Dominus est. Simon ergo Petrus cum audisset quod Dominus esset, 767 tunica succinxit se [erat enim nudus] et misit se in mare. Alii autem discipuli navigiolo venerunt : non enim longe aberant a terra, sed circiter cubitis ducentis, trahentes rete piscium. » Cum dicit, « Manifestavit semetipsum Dominus, » significat evangelista quod nisi voluisset ipse per seipsum illis condescendens manifestare, non fuisset visus in corpore incorruptibili. Quare et loci meminit, maris Tiberiadis? Ostendit quod non jam ultra timebant Judæos ut antea, sed magnam partem timoris abjecissent. Ideo et non inclusi erant, sed et prospectabant e domo, quod prius non audebant, et ubique ambulabant, ibantque usque ad Tiberiadem quæ distat a Hierosolymis, et est mare Galilææ. Piscabantur autem discipuli, quia nihil aliud habebant quod facerent, neque enim ipse semper cum

πάντων, ἔποiei. Ὅσα ταῦτα περὶ ὧν νῦν λέγει ὁ εὐαγγελιστὴς, τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἰσι. Μόνους γὰρ τοὺς μαθηταί· συναυλιζόμενος δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα, σημεῖα εἰδείκνυ τῆς ἀναστάσεως. Ὅσπερ γὰρ πρὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖα ἔποiei, δείκνυς ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ· οὕτω μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπετέλει σημεῖα ἐμπροσθεν τῶν μαθητῶν, δείκνυς ἑαυτὸν Υἱὸν ἀνθρώπου, τουτέστι σῶμα φοροῦντα, εἰ καὶ ἀφθάρτον, καὶ θεοειδέστερον, καὶ μηκέτι σαρκικῶς νόμοις ὑποκειμενον. Πολλῶν οὖν γενομένων σημεῖων τῆς ἀναστάσεως, ταῦτα μόνᾳ ἀναγέγραπται, καὶ οὐδὲ ταῦτα φιλοτιμίας ἕνεκεν, ἢ προσθήκης τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλ' « Ἴνα » ὑμεῖς, φησί, « πιστεύσητε. » Καὶ τί τὸ κέρδος καὶ πρὸς τίνα περιστάμενος; Οὐκ εἰς Χριστὸν (τί γὰρ αὐτῷ κέρδος ἐκ τοῦ ἡμᾶς πιστεύειν;), ἀλλ' εἰς ὑμᾶς αὐτοὺς ἀναστρέφον. « Ἴνα γὰρ, φησί, πιστεύοντες, ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » Πιστεύοντες γὰρ, οἱ ἀνέστη, καὶ ζῆ, ἡμῖν ἑαυτοὺς τὴν ζωὴν περιποιούμεθα. Δι' ἡμᾶς γὰρ ἀνέστη καὶ ζῆ. Ὁ δὲ νεκρῶν αὐτὸς ἐαυτῷ τὴν νέκρωσιν καὶ τὴν φθορὰν βεβαίω καὶ ἐπιψηφίζεται.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ τῆς φανερώσεως τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῷ Πέτρῳ, καὶ ἑτέροις ἀλιεύουσιν ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος. Περὶ τοῦ τῷ Πέτρῳ λεχθέντος· Βόσκει τὰ πρόβατά μου.

« Μετὰ ταῦτα ἐφανερώσεν ἑαυτὸν πάλιν ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος· ἐφανερώσεν δὲ οὕτως· Ἦσαν ὁμοῦ Σίμων Πέτρος, καὶ Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, καὶ Ναθαναὴλ ὁ ἀπὸ Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο. Λέγει αὐτοῖς Σίμων Πέτρος· Ἰπάγω ἀλιεύειν. Αἰγούσιν αὐτῷ· Ἐργόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν σοί. Ἐξῆλθον οὖν, καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον εὐθύς· καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν. Πρωτὰς δὲ ἦδη γενομένης ἔστη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸν αἰγιαλόν· οὐ μέντοι ἤδεισαν οἱ μαθηταί, οἱ Ἰησοῦς ἔστι. Λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Παιδιά, μὴ τι προσφάγιον ἔχετε; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ· Οὐ. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίκτυον; καὶ εὐρήσατε. Ἐβάλλον οὖν, καὶ οὐκ ἔτι αὐτὸ ἐλκῦται ἰσχυσάν ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἰχθύων. Λέγει οὖν ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, τῷ Πέτρῳ· Ὁ Κύριός ἐστι. Σίμων οὖν Πέτρος ἀκούσας, ὅτι ὁ Κύριός ἐστι, τὸν ἐπενδύτην διεζώτατο (ἦν γὰρ γυμνός), καὶ ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταί τῷ πλοιαρίῳ ἦλθον. Οὐ γὰρ ἴσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ὡς ἀπὸ πηχῶν διακασίων σύροντες τὸ δίκτυον τῶν ἰχθύων. » Ἐν τῷ εἶπεν, « Ἐφανερώσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς, » τοῦτο δηλῶ εὐαγγελιστῆς, ὅτι εἰ μὴ ἤθελε, καὶ αὐτὸς ταυτὴν διὰ συγκατάθεσιν ἐφανερώσεν, οὐκ ὤρῳτο, τοῦ ἡματός δυτος ἀφάρτου. Τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ τοῦ τόπου μέμνηται τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος; Δείκνυς, ὅτι οὐκ ἔτι λοιπὸν οὕτως ἐδοκίμασαν τοὺς Ἰουδαίους ὡς πρῶτον, ἀλλὰ τὸ πολὺ τοῦ φόβου ἀπεβάλλον. Διὸ καὶ οὐκ ἔτι συγκεκλεισμένοι ἦσαν, ἀλλὰ καὶ ἀρέκλυτον τῆς οἰκίας, ὃ πρὶν οὐκ ἐτόλ-

μων, και πανταχού περιεσαν, ώστε άχοι και Τιθε-
 ριδος λέναι, ητις άπέχοσα των Ήεροσολύμων, τής
 Γαλιλαίας έστι θάλασσα. Ήλίευσον δέ οι μαθηταί·
 ου γάρ εχόν τι έτερον ποιέιν. Ούτε γάρ αύτδς αύ-
 τότε· συνεχώς συνήν, ούτε το Πνεύμα δοθέν· ήν,
 ούτε την διδασκαλίαν τελείως έγκρατειρισμένοι ήσαν·
 διά τούτο δή την οικειαν τέχνην μετίεσαν. Πέτρος
 μόν ούν εργατικώτατος ών, ούκ άνέχεται σχολάζειν,
 αλλά πρδς τδ έργον θερμώς κινείται· οι δέ λοιποί
 συνίπνουνται, διά τδ συνεδέσθαι λοιπόν άλλήλοις.
 Έπιστάς δέ αύτοίς κάμνους και ταλαιπωρουμένους,
 ώκ εύθέως έαυτδν δείκνυσαι. Βούλεται γάρ πρώτον
 αύτοίς εις διάλεξιν κλιθείν· δθεν και φησι· « Παιδία,
 μή τι προσφάγιον έχετε; » ώς μέλλων τι ώνήσα-
 σθαι παρ' αύτων. Ως δέ άνέκυσαν, και κελούσαντος
 βαλείν εις τά δεξιά, έπίτυγον, ε λέγει ο μαθητής, δν
 ήγάπα ο Ήησοϋς, τή Πέτρω· « Ο Κύριός έστι. »
 Πάλιν ένταύθα τά κλιώματα των μαθητιών εδρισκο-
 μεν δείκνύμενα. Ο μόν γάρ διορατικώτερος ή Ήωάν-
 νης· ο δέ Πέτρος θερμότερος. Διά τούτο ο μόν
 Ήωάννης πρώτος έπέγνω τον Κύριον, ο δέ Πέτρος
 πρώτος ήλθε πρδς αύτόν. Τή μόν ούν διαζώσασθαι,
 την αιδώ έπεδεξάτο· τή δέ βίψαι· έστυν εις την
 θάλασσαν, τον πόσον ένέφηεν. Ού γάρ εκαρτέρη-
 σεν, ώσπερ οι άλλοι· αλλά ηχώμενος παρεγένετο,
 και το « ώς από πηγιών διακοσίωv » άπέχων τής γής.
 Έστιν ούν ο έπενδύτης λινοϋν τι δθάνιον, δν οι τε
 Φίνικαι· και οι Σύροι άλιεύς περιελίττουσιν· έαυτοίς,
 είτε γυμνοί δντες, είτε επί τοίς Ιματίοις τούτο επι-
 τίθεντες· άπλώς δέ ειπείν, οίον οι ζωγράφοι ποιοϋσι
 τους άποστόλους, έπάνω των Ιματιών περιελιγμέ-
 νους. Έπει ούν ε γυμνός ήν ο Πέτρος, ε άτε περι την άγραν πονούμενος, διά την αιδώ περιελίτεται,
 την έπενδύτην (τούτο γάρ έστι τδ διαζώσασθαι), και πρώτος έρχεται πρδς τον Κύριον. Οδ γάρ μικρά
 τια ήσαν τά γινόμενα, αλλά μεγάλα· πρώτον μόν τδ
 οσιδύησαι τδ δικτυον.

« Ως ούν άπέθυσαν εις την γήν, βλέπουσιν άνθρα-
 κιάν κειμένην, και όψάριον επι·κειμενον, και άρτον.
 Λέγει αύ·οις ο Ήησοϋς· Ένέγκατε από των όψαριων,
 ών έπίεσατε νύν. Άνέθη Σίμων Πέτρος, και ειλικυσε
 τδ δικτυον επί τής γής μεστόν Ιχθύων μεγάλων εκατόν
 πενηντοτατριών. Και τοσούτων δντων, ούκ έσχισθη
 τδ δικτυον. Λέγει αύτοίς ο Ήησοϋς· Δεϋτε, άριστή-
 σατε. Ούδεις δέ έτόλμα των μαθητών ζεταάσαι· αυ-
 τήν Σ· τίς ει; είδότες, ότι ο Κύριός· έστιν. Έρχεται
 ούν ο Ήησοϋς, και λαμβάνει τον άρτον, και διδωσιν
 αύτοίς, και τδ όψάριον όμοίως. Τούτο ήδη τρίτον
 έρανερωθή ο Ήησοϋς τοίς μαθηταίς αύτου, έγερθείς
 εκ νεκρών. ε Και τούτω θαύμα, ο βλέπουσι νύν, τοίς
 άθρακας λέγω, και τον Ιχθύν, και την άρτον. Ούκ
 έτι γάρ έξ ύποκειμένης ύλης έποιεί, ήσπερ πριν εν
 έρήμω από των πέντε άρτων, και των δύο Ιχθύων,
 τούς τοίς τοσούτοις άρκάσαντας, άλλ' άπλώς, έξ ούκ
 ένων. Ειπόντος δέ του Κυριου, ε Δεϋτε, άριστήσατε, ε
 ούδεις ζεταάζει, ούδδ το μζ έριστήσαι. Ούκ έτι γάρ
 την αύτην παρρησίαν είχον, αλλά μετά σιγής και
 έένος ιθαύμαζόν ήθεισιν μόν γάρ, ότι ο Κύριός
 έστι, διδ' ούδδ ήρώτων. Την δέ μορφήν άλλοιότεραν
 έώντες, και πολλής εκπλήξω· γέμουσαν, σφοδρα

A eis conversabatur, neque Spiritus datus erat, neque
 doctrina perfecte concessa, ideo suam artem secta-
 bantur. Petrus enim cum actuosissimus esset, non
 ferebat otium, sed in opere fervebat, et sequebantur
 caeteri, eo quod conjuncti erant. Et cum adesset eis
 laborantibus et miseris, non statim se ostendit, vult
 enim prius loqui cum eis: unde et dicit, « Pueri,
 num quid obsonii habetis? » quasi exopturus ab eis
 quiddam. Ut autem negarunt, et cum jussisset eos
 mittere in dextram, consecuti sunt, « dicit disci-
 pulus quem diligebat Jesus, Petro: Dominus est. »
 Iterum hoc loco invenimus discipulorum proprietates
 ostendi. Nam perspicacior quidem Joannes, Petrus
 autem ferventior: ea propter Joannes primo quidem
 agnoscit Dominum. Petrus vero prior venit ad eum.
 Succingendo itaque se, reverentiam ostendit. Mit-
 tendo autem se in mare, declaravit desiderii magnitu-
 dinem: non enim exspectat ut alii, sed natans advenit.
 quavis « circiter ducentis cubitis » abessent a terra.
 Est igitur επενδύτης linteum quoddam quo Phoenices
 et Syri piscatores se amiciebant, sive nudi essent,
 sive vestiti, hoc superimponentes; simpliciter autem
 dicendum, quod sicut pictores pingunt apostolos
 super vestibus tectos. Igitur quia « nudus erat
 Petrus, » et piscando laborat, in reverentiam s:
 induit επενδυτην (hoc est enim succingi) et prior
 vadit ad Dominum. Non enim parva quaedam erant
 quae fiebant, sed magna. Nam primum multi pisces
 capti sunt, deinde rete non est scissum

C Vers. 9-14. « Ut ergo descenderunt in terram, vi-
 derunt prunas positas, et piscem suprapositum et
 panem. Dicit eis Jesus: Afferte de piscibus quos
 prendidistis nunc. Ascendit Simon Petrus, et traxit
 rete in terram, plenum magnis piscibus centum quin-
 quaginta tribus. Et cum tot essent, non est scissum
 rete. Dicit ei Jesus: Venite, prandete. Et nemo
 discipulorum audebat interrogare eum, 768 dicens:
 Tu quis es? cum scirent quod Dominus esset. Venit
 itaque Jesus, et accipit panem, et dat eis, et piscem
 similiter. Hac jam tertia vice manifestatus est Jesus
 discipulis suis cum resurrexisset a mortuis. » Et hoc
 est miraculum quod nunc vident, prunas dico et pis-
 cem atque panem²⁰. Non enim jam faciebat ex ma-
 teria proposita, sicut prius in deserto cum satiaret
 de duobus piscibus ac panibus quinque, tot millia,
 sed simpliciter ex nihilo. Cum dixisset autem Domi-
 nus, « Venite, prandete, » nullus exquiriit, neque
 audet interrogare. Non enim ultra tantam habebant
 fiduciam, sed cum silentio ac timore admiraban-
 tur: sciebant enim quod Dominus esset. Ideo neque
 interrogabant. Cum autem formam mortuam ei
 horroris plenam viderent, valde stupescabant. Ac

²⁰ Joan. vi, 54, 35.

voluissent quidem de eo interrogare aliquid, sed metus et manifesta aspectio, quod non esset alius, sed ille ipse, non permittebant interrogare (a) : tantum ea quæ eis creaverat manducarunt. Quomodo autem creavit? sua potestate. Non enim jam in cœlum suscipit, et Patrem invocat : illa enim fiebant ut se nobis attemperaret. Jubet autem de piscibus afferre, ut ostenderet non esse phantasma quod videbatur. Sed hoc loco quidem non dicit quod comedit cum eis. Lucas autem dicit quod cum « illis versatus » comederit (b). Quomodo autem comederit, non est nostrum dicere. More enim admirabili facta sunt hæc, non quod natura ejus cibo habeat opus, sed nostri causa ad confirmationem resurrectionis fiebant. Ostendens quoque non illum assidue apud eos fuisse, neque similiter ut prius, dicit : « Hoc jam tertio manifestatus est. » Intellige insuper hæc et per allegoriam. Nox enim erat quando tenebræ idololatricæ invaluerunt, ante solis Christi adventum, quando prophætæ laboraverunt, et nihil ceperunt. Nam quævis unam gentem Israeliticam conclusisse in sagena videbantur, tamen quia et hæc subinde ad idololatricam redibat, nihil forte apprehenderunt. Ubi autem diluculum solis justitiæ infulsit, et apostolicum rete ejectum est, dextra certo doctrina, ad quam lex et prophætæ comparati, sinistra intelliguntur, tunc igitur trahitur rete et ad Christum adducuntur non ethnici tantum, quos et centum dixeris, verum etiam Israelitæ, qui per quinquaginta intelligi possunt. « Quando enim plenitudo gentium intraverit, tunc etiam Israel servabitur. » Tres vero, fidem in sanctam Trinitatem significant. Nam qui in reti continentur centum et quinquaginta. Ethnicos dico et Judæos, sine trium adjunctione non sunt. Absque enim fide in Trinitatem nullus in reti contineri dicitur. Illud autem, « Venite, prandete, » istiusmodi aliquid significat, quod post labores, requies, deliciæ, fructio, sanctos excipiet. Quæcunque enim 769 tunc aut dicta aut gesta sunt, mysteriis plena sunt. Quemadmodum igitur et illud quod Christum Maria hortulanum esse existimaverit, simpliciter quidem dictum videtur, habet tamen occultum quiddam, siquidem ipse revera verus erat paradisi cultor, in ipso monumenti horto, tanquam in paradiso, genus muliebri corrigens, atque eam quæ Adam primum hortulanum deceperat, ab errore et ignorantia convertens. Nam quod Maria conversa sit, et quod de resurrectione docuerit, hoc declarat quod muliebris sexus conversus esset, et ad sublimiorem statum reductus.

Vers. 15-19. « Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Jesus : Simon Joannis, diligis me plus quam hi? Dicit ei : Etiam, Domine, tu scis quod amem te. Dicit ei : Pasce agnos meos. Dicit ei rursus iterum : Simon Joannis, diligis me? Ait illi : Etiam, Domine, tu scis quod amem te. Dicit ei : Guberna oves meas. Dicit ei tertio : Simon Joannis, amas me? Indoluit

(a) In Edit. Lut. deest, *Interrogare, et manducarunt.*

κατεπλήττοντο· καὶ ἐβούλοντο μέντοι περὶ αὐτῆς ἐρωτᾶν, ἀλλὰ τὸ δῶς, καὶ τὸ εἶδέναι, ὅτι οὐχ ἑτερός τις ἦν, ἀλλ' αὐτὸς, ἐπέχον τὴν ἐρώτησιν, καὶ μόνον ἤσθιον, ἄπερ αὐτοῖς ἰδημίουργησεν. Πῶς δὲ ἰδημίουργησεν; Ἐξουσιαστικῶς. Οὐκ ἔτι γὰρ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναδύεται, καὶ τὸν Πατέρα ἐπικαλεῖται (ἐκεῖνα μὲν γὰρ συγκαταβάσεως χάριν ἐγίνοντο)· καλεῖται δὲ, ἀπὸ τῶν ὄψαριων ἐνεγκεῖν, ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ ὀρώμενον, οὐκ ἦν φάντασμα. Ἄλλ' ἐνταῦθα μὲν οὐ λέγει, ὅτι ἔφαγε μετ' αὐτῶν· ὁ δὲ Λουκᾶς φησιν, ὅτι « Συναυλιζόμενος αὐτοῖς. » Πῶς δὲ ἤσθιον, οὐχ ἡμέτερον εἶπε. Τρίτῃ γὰρ παραδοξοτέρῳ ταῦτα ἐγένετο, οὐχ ὡς τῆς φύσεως δεομένης βρωμάτων, ἀλλὰ συγκαταβάσεως πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀναστάσεως γινομένης. Δεικνύων δὲ, ὅτι οὐ συνεχῶς αὐτοῖς ἐπαχωρίαζεν, οὐδὲ ὁμοίως ὡς περ πρῶην, φησὶ· « Τοῦτο ἦδη τρίτον ἐφανερῶθη. » Λάμβανε δὲ μοι ταῦτα καὶ κατὰ θεωρίαν. Νῦν μὲν γὰρ ἦν, ὅτε τὸ σκότος τῆς εἰδωλολατρίας ἐκράτει, πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου Χριστοῦ παρουσίας, ὅτε κοπιάσαντες οἱ προφῆται, οὐδὲν ἐθήρευσαν. Εἰ γὰρ καὶ ἐνδὸς ἔθνους ἐδόκουν σαγηνεῦσαι τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλ' οὐν ἐπεὶ καὶ οὗτος συνεχῶς εἰς εἰδωλολατρειαν ἀπεπήδα, οὐδὲν τάχα ἐπίσταν. Ὅτε δὲ ἡ πρῶτα τοῦ Ἡλίου τῆς δικαιοσύνης ἐπέλαμψε, καὶ τὸ ἀποστολικὸν δικτυον ἐγαλάσθη, ἡ δεξιὰ ὄντως διδασκαλία, πρὸς ἦν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται παραβαλλόμενοι, ἀρίστερὰ νοοῦνται, τότε δὴ ἔλκεται ἡ σαγήνη, καὶ προσάγονται τῷ Χριστῷ οὐχ οἱ ἐξ ἔθνῶν μόνοι, οὐς καὶ ἑκατὸν εἶποις ἄν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οἱ πεντήκοντα νοηθεῖν. « Ὅτε γὰρ πλήρωμα τῶν ἔθνῶν εἰσέλθοι, τότε καὶ Ἰσραὴλ σωθήσεται. » Οἱ δὲ τρεῖς τὴν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα πίστιν δηλοῦσιν. Οἱ γὰρ σαγηνευθέντες ἑκατὸν καὶ πενήκοντα, ἔθνικοι, λέγω, καὶ Ἰουδαῖοι, ἄνευ τῆς τῶν τριῶν προσθήκης οὐκ εἰσίν. Ἄνευ γὰρ τῆς εἰς Τριάδα πίστεως, οὐδεὶς σαγηνευθῆναι λέγεται. Τὸ δὲ, « Δεῦτε, ἀριστήσατε, » αἰνιγματικῶς τοιοῦτον ἔχει, ὅτι μετὰ τοὺς πόρους διαδέχεται τοὺς ἁγίους ἀνάπαυσις, καὶ τρυφή, καὶ ἀπόλαυσις. Ὅσα γὰρ τότε ἡ γεγέννηται, ἡ εἰρηται, πάντα μυστηρίων γέμει· ὡς περ οὐν καὶ τὸ κηπουρὸν νομισθῆναι τὸν Χριστὸν τῇ Μαρίᾳ, ἀπλοῦν μὲν δοκεῖ, ἔχει δὲ τι καὶ ἀποκεκρυμμένον. Καὶ γὰρ ἦν ὄντως αὐτὸς ὁ ἀληθὴς τοῦ παραδείσου γεωργὸς ἐν τῷ τοῦ μνήματος κήπῳ, καθάπερ ἐν παραδείσῳ, τὸ γυναικίον γένος ἀνορθόμηνος, καὶ ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀγνωσίας ἐπιστρέφων τὴν Ἀδὰμ τὸν πρῶτον κηπουρὸν ἀπατήσαν. Τὸ γὰρ τὴν Μαρίαν ἐπιστρέφειν, καὶ ἀναδιδάσκειν περὶ τῆς ἀναστάσεως, τοῦτου δηλωτικὸν ἦν, τοῦ τὸ γυναικίον γένος ἐπιστρέφειν, καὶ ἀνάγεσθαι.

« Ὅτε οὖν ἠρίστησαν, λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων; λέγει αὐτῷ· Ναί, Κύριε, σὺ οἶδας, ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ· Βίσκα τὰ ἀρνία μου. λέγει αὐτῷ πάλιν δεῦτερον· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με; λέγει αὐτῷ· Ναί, Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ· Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου. λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον·

(b) Deest in græco τὸ comederit; sed sensus et verba Lucæ illud exigunt.

Σίμων Ἰωανᾶ, φιλεῖς με ; Ἐλυπήθη ὁ Πέτρος, ὅτι A εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον· Φιλεῖς με ; καὶ εἶπεν αὐτῷ· Κύριε, σὺ πάντα οἶδας, σὺ γινώσκεις, ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Βόσκει τὰ πρόβατά μου. Ἀμην, ἀμην λέγω σοι, ὅτε ἤς νεώτερος, ἐξώνυυες σεαυτὸν, καὶ περιπέταεις ὅπου ἤθελες, ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει, καὶ ὀσει ὅπου οὐ θέλεις. Τοῦτο δὲ εἶπε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ τέλος εἶχεν αὐτῷ τὰ τοῦ ἀρίστου, τῷ Πέτρῳ τὴν προστασίαν τῶν τῆς οἰκουμένης προβάτων ἐγχειρίζει· οὐκ ἄλλῳ δὲ, ἀλλὰ τούτῳ ταύτην δίδωσι, πρῶτον μὲν, ὅτι πάντων ἐκχριστός, καὶ στόμα τοῦ χοροῦ παντός· ἔπειτα δεικνύς αὐτῷ, ὅτι χρῆ θάρρειν, ὡς τῆς ἀρνήσεως ἐξελιγμένης [f. ἐξηλειμμ.]· καὶ τὴν μὲν ἀρνησιν οὐ προφέρει, οὐδὲ ὀνειδίζει· λέγει δὲ, ὅτι Εἰ φιλεῖς με, B προϊστασο τῶν ἀδελφῶν, καὶ τὴν θεαμὴν ἀγάπην, ἣν ἔλαγες ἔχειν πρὸς με, ὥστε ὑπεραποθνήσκειν μου, νῦν δεῖξον. Ἐρωτᾷ δὲ αὐτὸν ἐκ τρίτου, ἅμα μὲν δεικνύς ὅσην ποιεῖται φροντίδα τῶν πιστευόντων, καὶ ὅτι τοσοῦτον ἀγαπᾷ τὰ πρόβατα, ὥστε καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης τοῦτο ποιεῖται τεκμήριον, τὸ τῶν προβάτων προϊστασθαι· ἅμα δὲ καὶ τῷ τρισσῷ τῆς ἐρωτήσεως καὶ ἁμολογίας, τὸ τρισσὸν τῆς ἀρνήσεως θεραπεύει, καὶ λόγοις ἐπανορθοῖ τὰ διὰ λόγου γενόμενα πταίσματα. Ἔθος γέγονεν ἐκ τούτου, τρεῖς ἁμολογίας ἀπαιτεῖσθαι τοὺς μέλλοντας βαπτισθῆναι. Ἐρωτηθεὶς οὖν ἅπαξ καὶ δεύτερον, αὐτὸν τὸν τὰς καρδίας εἰδὸτα μάρτυρα ἐπεκαλεῖτο, ὅτι ἐτι ἀθαδειαζόμενος, οὐδὲ προπετῶς φθεγγόμενος, ἀλλὰ τὸ, « Σὺ οἶδας, » πανταχοῦ προστιθεῖς. C Ἐπεὶ καὶ τρίτον ἠρωτήθη, ἐταράχθη ὁ Πέτρος, μὴ ποτε αὐτὸς μὲν νομίζῃ φιλεῖν, οὐ φιλεῖ δὲ· ἐπεὶ καὶ πρότερον πολλὰ νομίζων καὶ διουχυρίζόμενος, ἠλέγγετο ὑστερον, τοῦτο δὴ καὶ νῦν ἐφοβήθη· διὸ καὶ εὐλαθῶς ἀποκρίνεται· « Κύριε, σὺ πάντα οἶδας, » καὶ τὰ παρόντα, καὶ τὰ μέλλοντα, « σὺ οἶδας, ὅτι φιλῶ σε » νῦν, ὡς ἐμοὶ φαίνεται. Εἰ δὲ καὶ ἐς τὸ μετέπειτα παραμεινῇ ἡ φιλία, καὶ τοῦτο σὺ οἶδας, ἐγὼ περὶ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐνίσταμαι. Εἰπὼν δὲ ὁ Κύριος αὐτῷ περὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, προαγορεύει αὐτῷ καὶ τὸ μαρτύριον, ὅπερ ἐμελλεν ὑπομένειν. Λέγει δὲ τοῦτο, δεικνύων διὰ τούτου, ὅτι καὶ τοῦτο ὅπερ ἐρωτᾷ αὐτὸν περὶ τοῦ ἀγαπᾶν, οὐκ ἀπιστῶν αὐτῷ, ἐρωτᾷ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εἰδῶς, ὅτι ἀγαπᾷ· πῶς γὰρ D οὐκ ἀγαπᾷ ὅς καὶ μαρτυρήσειν μέλλει περὶ αὐτοῦ ; ἀλλ' ἵνα μᾶλλον δεῖξῃ τὴν αὐτοῦ τοῦ Πέτρου ἀγάπην, καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας διδάξῃ, ὅτι ἐάν θέλωμεν αὐτὸν ἀγαπᾶν, οὕτω σπουδάζωμεν αὐτὸν ἀγαπᾶν, ἐν τῷ τῶν ἀδελφῶν προϊστασθαι. Πῶς δὲ προαγορεύει αὐτῷ τὸ μαρτύριον, ἀκούε· « Ὅτε ἤς νεώτερος, ἐξώνυυες σεαυτὸν, » καὶ τὰ ἐξῆς· Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἀγαπᾷς με, καὶ πολλάκις ἐν τοῖς ὑπὲρ ἐμοῦ κινδύνοις τὴν ψυχὴν σου θείναι κατατηγαγείτω, θάρρει, φησὶν. Οὕτω γὰρ ἐμπλήσω σου τὴν ἐπιθυμίαν· ὥστε ἅπερ οὐκ ἐκποθεὶς νέος ὢν, ταῦτά σε παθεῖν γηρακῶτα. Ἀναμιμνήσκει δὲ αὐτὸν τοῦ προτέρου

A Petrus, quod dixisset sibi tertio, Amas me? dixitque ei : Domine, tu omnia nosti, tu scis quod amem te. Dicit ei Jesus : Pasce oves meas. Amen, amen dico tibi, cum esses junior, cingebas te, et ambulabas quo volebas : cum autem senueris, extends manus tuas, et alius te cinget, et duceat quo non vis. Hoc autem dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deum. » Cum prandii finem ipse fecisset, totius orbis ovium praefecturam Petro committit : non autem alii, sed huic tradit, primum quidem quia omnes praecellebat, et totius caetus os erat ; deinde ostendens ipsi, fiduciam esse sumendam, negatione velut deleta, et oblivioni tradita ; et negationem quidem non profert, neque exprobrat, sed dicit, Si « diligis me, » fratrum curam suscipito ; et ferventem illam charitatem, quam erga me dicebas habere te, ita ut pro me mori paratus esses, nunc ostende. Ter autem eum interrogat, simul quidem declarans quantam credentium curam habeat, et quod usque adeo oves diligit ut dilectionis erga se hoc ponat indicium, si ovium curam suscipiat : simul etiam per trinam interrogationem et confessionem, trinam negationi medetur, et verbis corrigit quae per verba commissa fuerant peccata. Hinc mos invaluit, ut tres confessiones a baptizandis exigant. Interrogatus igitur semel atque iterum, ipsum qui corda novit testem advocat, non amplius confidenter neque temere loquens ; sed illud, « Tu scis, » ubique adjungens. Cum etiam tertio interrogatus esset Petrus, turbatus est, metuens ne forte ipse quidem existimaret se diligere, non diligeret tamen. Nam et prius cum multa se posse arbitraretur atque asseveraret, postea convictus est. Illud itaque etiam nunc metuebat, et propterea verecunde respondet, dicens : « Domine, tu omnia nosti, » 770 tum praesentia tum futura : « tu scis quod nunc te amem, » ut mihi quidem videtur. Ceterum, an etiam in posterum permansura sit amicitia, et hoc quoque tu nosti : ego de me non affirmo. Postquam verba ipsi fecisset Dominus de sui dilectione, martyrium etiam quod futurum erat ut sustineret, ipsi praedixit. Dicit autem hoc, ostendere volens quod etiam istud quod de dilectione interrogabat, non diffidens ipsi, interrogaret eum, sed plane sciens quod diligeret qui pro ipso martyrium esset subiturus, sed ut magis ostenderet ipsius Petri dilectionem, ac nos omnes doceat : quod si velimus ipsum diligere, sic studeamus ipsum diligere, nimirum in fratrum cura suscipienda. Audi autem quomodo ei martyrium praedicat : « Quando esses junior cingebas te, » etc. Quandoquidem enim, inquit, me diligas, et te animam tuam in periculis pro me positurum frequenter sis pollicitus, « homo, inquit, esto animo⁷⁷. » Tuum ita explebo desiderium, ut quae juvenis non es passus, ea senex patiaris. Commonefacit autem ipsum prioris vitae : ostendens quod vice versa spiritalia carnalibus respondeant. In corporalibus

⁷⁷ Tob. v, 13 ; Act. xviii, 25.

enim juvenis est utilis : senex vero inutilis. In spiritalibus autem ubi senectus accesserit, tunc splendidior est virtus. Ipsius itaque desiderium excitans et inflammans ad martyrium, ista dicit. Inquit autem ei, quod etiam ipse cruci sit affigendus. Illud enim, « Extendes manus tuas, et alius te cinget, » nihil aliud significat quam extensionem in cruce et vincula. Dicendo autem, « quando eras junior » et rursum, « quando vero senueris, » ostendit Petrum tunc neque juvenem, neque senem fuisse, sed virum perfectum. Quomodo autem dixit illi Dominus, « Alius te cinget et ducet quo non vis? » atqui Petrus martyrium volebat : volebat quidem et desiderabat, sed quod dicit Dominus, naturæ affectum et condolentiam significat, quodque anima invita a corpore avellitur. Deo hoc utiliter dispensante, ne violentam mortem nobis ipsis consciscamus. Nullus itaque absque dolore aliquo corpus exiit, etiamsi sanctus fuerit. Evangelista autem pro suo more nobis interpretans quidnam his verbis sibi velit Dominus, « Hoc autem dixit, inquit, significans qua morte glorificaturus esset Deum. » Dixit enim Jesus hæc, inquit, Petro, « Extendens manus tuas, » etc., significans quod martyrium pro ipso subiturus esset. Mortem autem Petri gloriam Dei nominat. Nam revera gloria Dei est, constans pro eo ad mortem usque asseveratio. Nisi enim plene persuasum haberet anima Deum esse veracem, nequaquam pro ipso moreretur. Mors itaque sanctorum, confirmatio est gloriæ Dei. Discrimen autem quis inveniat inter agnos et oves et inter βοσκήν et ποιμαίνειν, quasi dicas inter *pascua præbere* et *gregem gubernare*. Siquidem **771** agni fortasse dicuntur simpliciores qui facile introducuntur, oves vero, perfectiores. Qui igitur Christum diligit, et agnorum et ovium curam habebit : agnos pascens, hoc est, mitiorem præfecturam illis accommodans, et oves gubernans, quod perfectius quiddam, et magis absolutum demonstrat. Quandoquidem autem perfectiores etiam sæpenumero simpliciori et mitiori præfectura opus habent, oves etiam pascere jubentur qui his præficiuntur. Gubernare enim jam duriorum præfecturam demonstrat, pascere vero mitiorem. Quid igitur retribuemus Domino²⁸ qui usque adeo nos dilexit, ut sui dilectionem in hoc notaret, si diligens ovium cura habeatur.

VERS. 19-23. « Et cum hoc dixisset, dicit ei : Sequere me. Conversus Petrus, videt illum discipulum quem diligebat Jesus, sequentem : qui et recubuit in cœna super pectus ejus, et dixit : Domine, quis est ille qui tradit te? Hunc ergo cum vidisset Petrus, dicit Jesu : Domine, hic autem quid? Dicit ei Jesus. Si cum velim manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quod discipulus ille non moreretur. Et non dixerat ei Jesus, Non moritur, sed, « Si cum velim manere donec veniam, quid ad te? » Commisit quidem Petro fidelium

Α βίου, δηλῶν, ὅτι τὰ πνευματικὰ ἀντεστραμμένως ἔχει τοῖς σαρκικοῖς. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς βιωτικοῖς ὁ μὲν νέος χρῆσιμος, ὁ δὲ γεγηρακῶς ἀχρηστος· ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς, ὅτε τὸ γῆρας ἐπέλθῃ, τότε λαμπροτέρα ἡ ἀριστεία. Διαγεῖρων οὖν αὐτοῦ τὸν πόθον, καὶ ἀναζωπυρῶν εἰς μαρτυρίαν, ταῦτά φησιν. Ἀνίττεται δὲ αὐτῷ, καὶ ὅτι σταυρωθήσεται καὶ αὐτός. Τὸ γὰρ, « Ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει, » οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἔκτασιν καὶ τὰ δεσμὰ δηλοῖ. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Ὅτε ἦς νεώτερος, » καὶ πάλιν, « Ὅταν δὲ γηράσῃς, » δείκνυσιν, ὅτι τότε ὁ Πέτρος, οὔτε νέος ἦν, οὔτε γέρων, ἀλλ' ἀνὴρ τέλειος. Πῶς δὲ εἶπεν αὐτῷ ὁ Κύριος, ὅτι « Ἄλλος σε ζώσει, καὶ οἶσει ὅπου οὐ θέλεις; » καὶ μὴν Πέτρος ἤθελε τὸ μαρτύριον. Ἥθελε μὲν, καὶ ἐπόθει· ἀλλ' ὁ λέγει ὁ Κύριος, τῆς φύσεως τὴν συμπάθειαν δηλοῖ, καὶ ὅτι ἀκουσα τοῦ σώματος ἀπορρήγνυται ἡ ψυχὴ· τοῦτο τοῦ Θεοῦ συμφερόντως οἰκονομήσαντος, ἵνα μὴ ἑαυτοῦς ἀποσφάττωμεν. Οὐδεὶς οὖν ἀπαθῶς ἀποτίθεται τὸ σῶμα, κἂν ἅγιος ᾖ. Ἐρμηνεύων δὲ ὁ εὐαγγελιστῆς ἡμῖν, ὡς ἔθος αὐτῷ, περὶ τίνος ταῦτα εἶπεν ὁ Κύριος, φησὶ· « Τοῦτο δὲ εἶπε, σημαίνων ποῦ θανάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν. » Εἶπε γὰρ, φησὶ, ταῦτα τῷ Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς, τὸ, « Ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, » καὶ τὰ ἐξῆς, σημαίνων, ὅτι μαρτυρήσει περὶ αὐτοῦ. Δόξαν δὲ ὀνομάζει τοῦ Θεοῦ, τὸν τοῦ Πέτρου θάνατον. Καὶ γὰρ ὄντως δόξα Θεοῦ ἡ ὑπὲρ αὐτοῦ ἔθνηστας ἀχρι καὶ θανάτου. Εἰ μὴ γὰρ ἐπιπροφορήθη ἡ ψυχὴ, ὅτι Θεὸς ἀληθινός ἔστιν, οὐκ ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ ἔθνησκεν ὥστε βεβαίως τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ὁ τῶν ἁγίων θάνατος. Διαφορὰν δ' ἂν τις εὔροι ἀρνίων, καὶ προβάτων, καὶ τοῦ βοσκεῖν, καὶ ποιμαίνειν. Ἄρνια μὲν γὰρ τάχα οἱ εἰσαγωγικώτεροι, πρόβατα δὲ οἱ τελειότεροι. Ὅ τοῖνον τὸν Χριστὸν ἀγαπῶν, καὶ τῶν ἀρνίων καὶ τῶν προβάτων ἐπιμελήσεται, τὰ τε ἀρνια βοσκῶν, τουτέστιν, τὴν ἀπλουστέραν ἐπιστάσιν ἐπιβάλλων αὐτοῖς, τὰ τε πρόβατα ποιμαίνων, ὅπερ τὸ ἐντελέστερον δηλοῖ. Ἐπαὶ δὲ καὶ οἱ τελειότεροι δέονται πολλάκι· καὶ τῆς ἀκαλωτέρας ἐπιστάσεως, καὶ τὰ πρόβατα βοσκεῖν ἐπιτάττονται οἱ τούτων ἐπιστάται. Τὸ μὲν γὰρ ποιμαίνειν ἦδη καὶ σκληροτέραν ἐπιστάσιν ἐμφαίνει, τὸ δὲ βοσκεῖν, τὴν ἡπιωτέραν. Τί οὖν ἀναποδώσομεν τῷ Κυρίῳ, ὃς οὕτως ἡμᾶς ἠγάπησεν, ὥστε καὶ

D τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην ἐν τούτῳ χαρακτηρίζειν, τῷ τῶν προβάτων ἐπιμελεῖσθαι ;

« Καὶ τοῦτο εἰπὼν, λέγει αὐτῷ· Ἀκολουθεῖ μοι. Ἐπιστραφεὶς δὲ ὁ Πέτρος, βλέπει τὸν μαθητὴν, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, ἀκολουθοῦντα, ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δεῖπνῳ ἐπὶ τῷ στήθεσιν αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Κύριε, τίς ἐστὶν ὁ παραδίδους σε; Τοῦτον ἰδὼν ὁ Πέτρος, λέγει τῷ Ἰησοῦ· Κύριε, οὕτως δὲ τί; Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἔω, ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; σὺ ἀκολουθεῖ μοι. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ λόγος οὗτος εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, ὅτι ὁ μαθητῆς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει. Καὶ οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ', « Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἔως ἔρχο-

²⁸ Psal. cxv, 12.

μαί, τί πρὸς σέ; » Ἐνεχέρησε [f. ενεχέρισε] μὲν τῷ Πέτρῳ τὴν πάντων τῶν πιστῶν προστασίαν. Εἰ γὰρ καὶ τῶν Ἱεροσολύμων Ἰάκωβος τὸν θρόνον ἐλάβεν, ἀλλὰ Πέτρος τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Φησὶ δὲ πρὸς αὐτὴν μετὰ ταῦτα · « Ἀκολουθεὶ μοι · » δεικνύς τὴ κηδεμονικὸν, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν οἰκειῶς διατεθεῖσθαι. Ἄμα δὲ καὶ ἀκολουθήσιν ἐνταῦθα νόει, τὴν ἐν πάσι τοῖς ἔργοις καὶ τοῖς λόγοις ἐκπλήρωσιν. Οἱ γὰρ κατ' ἴχθος τῆς αὐτοῦ πολιτείας βαίνοντες, καὶ μιμούμενοι αὐτοῦ τὴν ἐν πάσιν ἀκρίθειαν, οὗτοι ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ. Τέως δ' οὖν αἰσθητῶς ἀκολουθήσας αὐτῷ τὸν Πέτρον προτρέπεται, δεικνύς, ὅπερ ἔφη, τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκειώσιν. Τοῦς γὰρ οἰκειοτέρους, τοῦτους ἀκολουθοῦς ποιοῦμεθα. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ὁ Πέτρος ἤκουσεν, καὶ τοιοῦτων ἠξιώθη, ὡς καὶ τὴν οἰκουμένην ἐγγχειρισθῆναι, καὶ μαρτυρίας ἀξιωθῆναι, σφόδρα τὸν Ἰωάννην ἀγαπῶν, ἔρωτᾷ καὶ περὶ αὐτοῦ · « Οὗτος δὲ τί; » οὐ τὴν αὐτὴν ἔδδον ἡμῖν ἤξει; οὐ κοινωνὸς ἔσται καὶ οὗτος; τῆς τε ἐπιστασίας τῶν προβάτων, καὶ τῆς ἐπὶ ταῦτα προχειρήσεως; [f. προχειρίσεως]; Τὸ γὰρ, « Ἀκολουθεὶ μοι, » τοῦτο μονοουχὶ δόλοι· Δεῦρο παραλαβε τὰ πρόβατα, εἰς τὴν οἰκουμένην ἐξελεύσῃ. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Κύριος οἶδε τὸν Πέτρον κηδόμενον τοῦ Ἰωάννου, καὶ μὴ ἀποσπασθῆναι αὐτῷ θέλοντα, διαιρῶν αὐτοὺς τῆς ἀκαίρου συναφείας καὶ προσπαθείας, Ἔργον, φησὶν, ἐνεπιστεύθης, τοῦτο ἄνυε, καὶ « ἀκολουθεὶ μοι » ἐξάγοντί σε ἐπὶ τὸ κήρυγμα, οἰκουμένην ἄκασαν ἐγγχειρίζοντι. Τοῦτον δὲ ἐὰν θέλω μένειν ἐνταῦθα ἐν τοῖς περὶ τὴν Γαλιλαίαν τόποις, καὶ μὴ συναποστεῖλαί σοι, « τί πρὸς σέ; » Τὸ δὲ, « Ἔως ἔρχομαι, » τινὲς οὕτως ἐνόησαν · « Ἔως, » φησὶ, κατὰ τῶν σταυρωσάντων με Ἰουδαίων « ἔρχομαι, » μέλλων αὐτοὺς διὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων βλάβου πατάξαι, καὶ καταστρέψαι τὴν πόλιν αὐτῶν. Φασὶ γὰρ τὸν ἀπόστολον τοῦτον ἄχρι τῆς Οὐεσπασιανοῦ ἐπικρατείας σχεδὸν τοῖς ἄνω τόποις ἐπιδημοῦντα, κηρύττειν, καὶ μένειν ἕκαστε· ὅτε δὲ ἐμελλε τὰ Ἱεροσόλυμα ἀλῶναι, μεταστῆναι. Ἐπεὶ οὖν μέγα ἔργον ἐνεπιστεῦοντο τὸ κήρυγμα, οὐκ ἔδει λοιπὸν αὐτοὺς συμπεπλήχθαι, ἀλλὰ διηρημένως τὸν μὲν τοσοῦτο, τὸν δὲ τοσοῦτο ἐπιφοιτᾶν. Τίνος δὲ ἐνεκεν ὁ εὐαγγελιστῆς μνημονεύει τῆς ἐπὶ τὸ στήθος ἀνακλίσεως, καὶ ὅτι ἠρώτησε · « Τίς ἐστὶν ὁ παραδιδούς σε; » Οὐχ ἀπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὴν μετὰ τὴν ἀρνησιν παρῆρησιν τοῦ Πέτρου. Ὁ γὰρ μὴ τολμῶν πρὸ τοῦ σταυροῦ ἐρωτῆσαι περὶ τοῦ προδότου, ἀλλ' ἐτέρῳ, τῷ Ἰωάννῃ, ἐπιτρέπων τὴν ἐρώτησιν, οὗτος καὶ τὴν προστασίαν πάντων ἐγγχειρίζεται· καὶ οὐ μόνον ἐτέρῳ τὰ καθ' ἑαυτὸν οὐκ ἐπιτρέπει, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ μάλιστα· παρὰ πάντας ἀγαπωμένου μαθητοῦ, ἔρωτᾷ, καὶ ὡσπερ μεσίτης πρὸς τὸν Κύριον γίνεται. Θαύμασον δὲ μοι τὸ ἄτυπον τοῦ εὐαγγελιστοῦ, πῶς τὴν ἐσφαλμένην τῶν πολλῶν ὑπόληψιν διορθοῦται, ὡς οὐ συνεωρακότων ὁ περὶ αὐτοῦ ἔφηκεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ νομιζάντων, ὅτι οὐκ ἀποθάνειται. Τὸ δὲ οὐκ ἦν, ἀλλὰ τὸ, « μένειν, » οὐχὶ περὶ τοῦ μὴ ἀποθάνειν αὐτὸν, εἶπεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ συνεζυγῆθαι τῷ Πέτρῳ ἐν τῷ τοῦ κηρύγματος καιρῷ, ἀλλὰ μένειν καθ' ἑαυ-

A omnium praefecturam. Quamvis enim Jacobus sedem Hierosolymis acceperit, sed Petrus totius terrarum orbis. Dixit autem ipsi post haec, « Sequere me, » sollicitum ostendens et familiarem quo erga ipsum afficeretur, affectum. Christum autem sequi hic intellige, operam in omnibus et verborum impletionem. Qui enim per vestigia vitae ipsius incedunt, imitanturque ejus in omnibus diligentiam, isti sequuntur ipsum. Interim autem Petrum adhortatur ut se palam sequatur, suam declarans, ut dixi, quam erga ipsum habebat familiaritatem. Qui enim nobis valde sua familiares, ut hi nos sequantur agimus. Posteaquam autem Petrus ista audivisset, et talibus dignus esset habitus, ut ipsi terrarum orbis committeretur, martyrioque dignus haberetur, Joannem vehementer diligens, de ipso etiam interrogat, dicens: « Hic autem quid? » num eadem qua nos incedet via? num particeps erit iste ovium praefecturae, atque ad illa delegabitur? Illud enim, « Sequere me, » prope modum hoc significat: Veni, assume oves, egredere in mundum. Igitur quia vidit Dominus Petrum curam habentem Joannis, et ab eo avelli nolentem, dirimit eos propter intempestivam affectionem et consuetudinem. Opus, inquit, quod tibi concredidum est, perfice, et « sequere me, » qui educo te ad praedicationem, et totum orbem in manus tuas trado. Illud autem si velim manere in hoc loco, Galilaea scilicet, et non mittere tecum, « quid ad te? » « Donec veniam, » quidam 772 sic exponunt: « Donec, » inquit, contra Judaeos, qui me crucifixerunt, « veniam, » percussurus eos in virga Romanorum, et subversurus eorum civitatem. Dicunt enim apostolum illum ferme usque ad Vespasiani imperium locaque superiora peragrasse, praedicationem et manentem illic; quando autem capiendae erant Hierosolymae, transiisse. Igitur quia magnum praedicationis opus ipsis erat concredidum, non erant conjungendi, sed separandi, ut unus ad hos, alius ad alios iret. Quare autem meminit evangelista recubitus supra pectus, et quod interrogaverit, « Quis est qui te tradet? » Non hoc simpliciter, neque fortuito evenit, sed ut ostendat libertatem Petri post negationem. Nam qui ante crucem non audebat interrogare de traditore, sed alteri committebat, id est Joanni, interrogationem, illi omnium praefectura concreditur, et non solum sua alteri non committit, sed et pro illo ipso qui maxime diligebatur interrogat, et fit mediator apud Dominum. Admirare autem quam sit alienus a fastu evangelista, quomodo quorundam suspicionem corrigit, quod non recte cognoverint quid de eo Dominus dixerit, sed putaverint quod non moriatur, id quod non erat, sed « Manere » jubet eum Dominus, non quod non moriatur, sed quod non sit jungendus comes Petro praedicationis tempore, manere autem debeat suo loco. Jam manere « donec veniam, » id est donec mihi placuerit, ut et illum educaam ad praedicationem. Te enim nunc educo, ut praesidi orbi, et « sequaris me: » ipse autem maneat hoc loco, donec redeam, et educaam etiam

Ipsum sicut te. Quidam autem sic intelligunt : Cum audisset, inquit, Petrus, quod moriatur pro Christo, dixit : Et Joannes quid ? num moriatur et ipse ? Christus autem hoc non rejectit : Omnis enim qui natus est, etiam moriatur. Dixit autem : « Si voluero manere, » id est vivere eum usque ad consummationem sæculi, ut et tunc de me testetur. Unde et dicunt vivere eum, et ab Antichristo occidendum cum Elia prædicantem Christum. Quamvis autem et monumentum ejus ostendatur, quid hoc ? Nam vivens quidem ingressus est in illud, et deinde translatus, sicut et Enoch et Elias. Igitur evangelista evertit falsam opinionem existantium quod non moriatur discipulus hic, sed immortalis sit. Vere enim mendacium est, immortalem esse hominem. Quamvis enim Enoch et Helias non sint mortui, atamen mortales sunt. Ita et hic quoque quamvis non fuerit mortuus, tamen moriatur. Igitur quod « non moritur, » id est immortalis sit, falsum est. Alii autem affirmant quod mortuus fuerit : et quod dicit, « Si eum voluero manere, » intelligunt sicut interpretati sumus. Omnes opiniones diximus : ne quam ignorent studiosi. Nobis autem placet, 773 ut, « donec veniam, » intel igitur sicut Chrysostomo divino et aureo illi ori videtur, non de vita, sed quod non sit jungendus Petro.

τοῦ μηδεμίαν ἀγνοεῖσθαι τοῖς φιλομαθέσιν· ὡς ἡμῖν σθαι, ὡς τῷ θεῷ καὶ χρυσῷ τὴν γλῶτταν Ἰωάννην εἰσεῦχθαι τῷ Πέτρῳ.

VERS. 24, 25. « Hic fuit discipulus ille qui testimonium perhibet de his, et scripsit hæc, et scimus quod verum est testimonium ejus. Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per singula, nec ipse, opinor, mundus caperet eos qui scriberentur libros. » Quare cum nullus evangelistarum alius de seipso perhiberet testimonium, hic de seipso testatur ? Dicitur postremum ad scribendum accessisse, cum motus et excitatus esset ad id per Christum. Et propter hoc sæpe dilectionis meminit, ostendens causam propter quam ad scribendum accesserit, quod Christus commiserit hoc opus ei, qui præ aliis magis diligebatur. Et scio, inquit, quod vera dicit, hoc est, Certis indicibus compertum habens, scripsi quæ scripsi, utpote qui interfui omnibus sermonibus, et operibus et passionibus et his quæ post resurrectionem acciderunt. Dilectus enim eram, et non excluderem, atque isa fidenter et de melpso dico quod vera dico, provocatus ut exquirerem quæ facta sunt, et singula examinarem. Prorsus autem solemus nos homines quando bene fidimus veritati nequaquam testimonia nostra recusare : id quod et apostoli dicebant : « Nos sumus testes eorum quæ dicimus, et Spiritus quem dedit obedientibus sibi. » Unde autem manifestum, inquit, quod vera dicam, et non aduler præceptorum ? Ex eo quod multa prætermittam, unde perspicuum quod non aduler. Qui enim ignominiosa omnia in medium protuli, et non abscondi, quod eum et prævaricatore legi, et seductorem nominaverunt, et

τόν. Τὸ δὲ, « Ἔως ἔρχομαι, » τούτέστιν, Ἔως πάλιν καὶ αὐτὸν εὐδοκῆσω πρὸς τὸ κήρυγμα ἐξαγαγεῖν. Σὲ μὲν γὰρ νῦν ἐξάγω ἐπὶ τὴν προστασίαν τῆς οἰκουμένης, καὶ « ἀκολουθεῖ μοι· » αὐτὸς δὲ μενέτω ἐν ταῦθα, ἕως οὗ πάλιν ἔλθω, καὶ ἐξάξω αὐτὸν ὡσπερ καὶ σὲ. Τινὲς δὲ οὕτως νοοῦσι· Ἀκούσας, φασίν, ὁ Πέτρος, ὅτι θανέται ὑπὲρ Χριστοῦ, εἶπεν, ὅτι Καὶ Ἰωάννης τί; οὐ θανέται καὶ αὐτός; Ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἀπηγόρευσε μὲν τοῦτο (πᾶς γὰρ ὁ γεννηθεὶς, καὶ θανέται), εἶπε δὲ τὸ, « Ἐὰν θέλω αὐτὸν μένειν· » τούτέστι, Ζῆν ἄχρι τῆς τοῦ κόσμου συντελείας, καὶ τότε μαρτυρήσαι περὶ ἐμοῦ. Ὅθεν καὶ φασὶ ζῆν αὐτὸν, ὅπερ δὲ τοῦ Ἀντιχριστοῦ μέλλειν ἀναιρεθῆναι, σὺν τῷ Ἠλίᾳ κηρύττοντα τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ καὶ μνήμα αὐτοῦ δείκνυται, τί τοῦτο; Ζῶν μὲν γὰρ εἰσηλθεν ἐν αὐτῷ, εἶτα μετέστη, ὡσπερ καὶ Ἐνὼχ καὶ Ἠλίας. Ἀνατρέπει τοίνυν ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν ψευδῆ δόξαν τῶν οἰομένων, ὅτι οὐκ ἀποθήσκει ὁ μαθητὴς οὗτος, ἀλλ' ἀθάνατος ἔσται. Ψευδὲς γὰρ ὄντως, τὸ ἀθάνατον εἶναι ἀνθρώπων. Κἂν γὰρ Ἐνὼχ καὶ Ἠλίας οὐκ ἀπέθανον, ἀλλ' ὅμως θνητοί. Οὕτως οὖν καὶ οὗτος, κἂν οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλ' ἀποθάνεται. Τὴ οὖν, « Οὐκ ἀποθήσκει, » τούτέστιν, ἀθάνατος ἔσται, ψευδὲς. Ἄλλοι δὲ διαβεβαίουσιν, ὅτι ἀπέθανε. Τὴ δὲ, « Ἐὰν θέλω αὐτὸν μένειν, » ὡς ἀνωθεν ἡρμηνεύσαμεν, οὕτω νοοῦσι. Πάσας δὲ τὰς δόξας εἰπομεν, ὑπὲρ γε τὸ, « Μένειν, ἕως ἔρχομαι, » οὕτως ἀρέσκει νοεῖσθαι, οὐχὶ περὶ τῆς ζωῆς, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ συν-

« Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτων, καὶ γράφας ταῦτα· καὶ οἶδαμεν, ὅτι ἀληθὴς ἔστιν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ, ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἕν, οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. » Τίνος ἕνεκεν μηδενὸς τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν μαρτυρήσαντος ἑαυτῷ, οὕτως μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ; Λέγεται ὑπερον πρὸς τὸ γράφειν ἔλθεῖν, τοῦ Χριστοῦ κινήσαντος αὐτὸν καὶ διεγείραντος. Διὰ τοῦτο καὶ μέμνηται συνεχῶς τῆς ἀγάπης, δείκνυς τὴν αἰτίαν ἀφ' ἧς ἐπὶ τὸ γράφειν ἦλθεν, καὶ ὅτι ἀγαπωμένῳ τῶν ἄλλων μάλιστα ἐνεχείρισε τοῦτο τὸ ἔργον ὁ Χριστός. Καὶ οἶδα, φησὶ, ὅτι ἀληθῆ λέγει· τούτέστι, Πληροφορηθεὶς ἔγραψα, ἃ ἔγραψα, ἅτε πᾶσι παρών, καὶ τοῖς ἔργοις καὶ τοῖς λόγοις, καὶ τοῖς πάθεσι, καὶ τοῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἀγαπητὸς γὰρ ἤμην, καὶ οὐκ ἀπειλιμπανόμην. Ὅστε παρῆρασιζομαι, καὶ περὶ ἑμαυτοῦ λέγω, ὅτι ἀληθεύω, προκαλούμενος ἐξετάζειν τὰ γεγενημένα, καὶ βασανίζειν καθ' ἕκαστον. Εἰώθαμεν δὲ πάντως οἱ ἄνθρωποι, ὅταν σφόδρα θαρρῶμεν ἐπὶ τῇ ἀληθείᾳ, μηδέποτε τὴν ἑαυτῶν μαρτυρίαν ἀρνεῖσθαι, ὅπερ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἔλεγον· « Ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες ὧν λέγομεν, καὶ τὸ Πνεῦμα, ὃ ἔδωκε τοῖς πειθορχοῦσιν αὐτῷ. » Πίθον δὲ θεῖον, ὅτι Ἀληθῆ, φησὶ, λέγω, καὶ οὐ χαρίζομαι τῷ διδασκάλῳ; Καὶ ἐκ τοῦ τὰ πολλὰ παραλιπεῖν, ἔθεν δηλον, ὅτι οὐκ ἂν ἔχαρισάμην. Ὁ γὰρ τὰ ἐπνοεῖδιστα πάντα εἰς μέσον θείας, καὶ μηδὲ τοῦτο ἀποκρυψάμενος, ὅτι καὶ ἀνομον αὐτὸν ἐκάλεσαν καὶ πλάνον, καὶ δαιμωνῶντα, εὐδῆλον ὅτι οὐκ ἂν ἔχαρι-

σάμην. Ὁ γὰρ χαριζόμενος, τὸναντίον ποιεῖ· τὰ A
 ἱπνεύσιστα παριέλθῃ, τὰ ἐνδοξα εἰς μέσον παράγει.
 Μὴ θαυμάσης δὲ, εἰ τὰ γραφόμενα βιβλία περὶ τῶν
 τοῦ Ἰησοῦ ἔργων ἐφη μὴ χωρῆσαι τὸν κόσμον· ἀλλ'
 ἐνοήσας τὴν ἀφ' αὐτοῦ δύναμιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, πι-
 στῶς δέξαι τὸ ῥηθὲν. ὡς περὶ γὰρ ἡμῖν τὸ φθέγγε-
 σθαι, οὕτως ἐκείνῳ, μᾶλλον δὲ πολλῷ ῥῆθον, ποιεῖν
 ἄπερ ἠθέλων. Τινὲς δὲ Γραφικῶς εἶθι ῥηθῆναι ὑπερ-
 βολικῶς τοῦτό φασιν. Ἔθος γὰρ τῇ Γραφῇ ταῖς ὑπερ-
 βολαῖς κεχρησθαι· ὡς περὶ τὸ, Εἶδομεν πόλεις ἀκρι-
 τοῦ οὐρανοῦ φθανούσας· καὶ τὸ, Εἶδομεν ἄνδρας,
 καὶ ἡμεν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ ἀκριβοῦς· καὶ ὅσα
 τοιαῦτα. Οὕτως οὖν καὶ τὸ μὴ δυναθῆναι τὴν κό-
 σμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. Ὡς περὶ τὸ
 ἐκείνῳ· μὴ νοοῦσι, τὸν κοσμικῶς φρονούντα, ἔργα B
 δὲ πεποιημένα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, τὰ θεῖα καὶ μυστη-
 ριώδη αὐτοῦ, τὰ ἐν τε τῇ ἀοράτῳ κτίσει καὶ τῇ ὁρα-
 τῇ, καὶ ὅσα περὶ τὴν ἐπ' ἐσχάτων οἰκονομίαν, ἃ
 μυστηρίων γέμοντα, τὸν κοσμικῶς ἀνθρωπῶν μὴ δὲ-
 νασθαι νοῆσαι· ὡς τὸ, Ἐπολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ'
 οὐ δύνασθε βαστάζειν. Ὡς περὶ τὸ, Ἀλλὰ γὰρ εὐξώμεθα μηδέ-
 ποτε εἰς λήθην ἐλθεῖν τῶν τοῦ Κυρίου ἔργων τε καὶ
 λόγων, ἀλλ' αἰεὶ ἀνελλίσειεν τὸ βιβλίον τοῦτο τοῦ ἡγα-
 πημένου, καὶ διερευνησθαι τὸν ἐγκείμενον θησαυ-
 ρὸν καὶ τοῖς θαύμασι τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῖς ῥήμασι·
 ἵνα δυναθῆντες ἐκκαθαῖραι ἑαυτοὺς καὶ λόγῳ καὶ βίῳ,
 καταξιώθωμεν καὶ τῶν ἀπορρήτοτέρων ἔργων καὶ
 μυστηρίων ἐν ἡμέρᾳ ἀποκαλύψεως, ἃ νῦν ἐν τῷ κό-
 σμῳ ὄντες, οὐ δύναμεθα χωρῆσαι· καὶ τελειωθῶμεν
 ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ διὰ τοῦ
 ἡγαπημένου αὐτοῦ μαθητοῦ, φωτίσαντι ἡμᾶς ἐν τῇ C
 θεολογίᾳ καὶ ἐπιγνώσει αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ
 τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.
 Ἀμήν.

Τέλος τῆς εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον
 Ἑρμηνείας Θεοφύλακτου.

dæmoniacum, manifestum est quod neutiquam a In-
 latus fuerim. Qui enim adulatur, et ad gratiam
 loquitur, contrarium facit, omnisque co tempti-
 bilibus, gloriosa in medium adducit. Ne admireris
 autem si libros qui de operibus Jesu scribantur,
 mundum dixit non capere, sed intellecta ineffa-
 bili vi Dei Verbi, dictum fideliter accipe. Nam
 sicut nobis loqui, ita illi, imo multo facilius
 est facere ea quæ voluit. Quidam autem per hyper-
 bolen more Scripturæ putant dictum. Mos enim
 Scripturæ est hyperbole uti : sicut, Vidimus civi-
 tates pertingentes in cælum ²⁹, et, Vidimus viros,
 et eramus sicut locustæ coram eis ³⁰, et quæcun-
 que sunt similia. Ita igitur quod non possit mundus ca-
 pere libros qui scribantur, intelligere licet. Qui-
 dam autem per e mundum intelligunt eos qui
 mundana sapiunt : opera autem quæ facta sunt a Je-
 su, divina et mysteriis plena, tam in invisibili quam
 in visibili creatura, et quæ futura sunt, et mysteriis
 sunt referta mundanum hominem non posse intel-
 ligere : sicut et cum dicitur ³¹, Multa habeo vobis
 dicere, sed non potestis portare modo. Cæterum,
 774 precemur nequando dictorum sanctorumque
 Christi obliviscamur, sed revolvamur librum hunc,
 dilecti, et scrutemur in eo positum thesaurum in
 miraculis ac verbis Jesu, ut sic valeamus purificari
 et vita et sermone, consequamurque in die revela-
 tionis ineffabilia opera et mysteria, quæ nunc quan-
 diu in mundo sumus, capere non possumus : et
 perficiamur in Christo, qui dilexit nos, et per dile-
 ctum suum discipulum illustravit nos in theologia
 et agnitione sui, et Patris, et Spiritus sancti, cui
 sit gloria in sæculorum sæcula. Amen.

Enarrationum Theophylacti in Evangelium Joannis,
 finis.

²⁹ Dan. iv, 17. ³⁰ Isa. xl, 22. ³¹ Joan. xvi, 12.

THEOPHYLACTI

BULGARÆ ARCHIEPISCOPI

IN OMNES DIVI PAULI EPISTOLAS

COMMENTARIUS.

PHILIPPI MONTANI PRÆFATIO

(Edit. Basil. anni MDLIV.)

Quod in commentariorum recognitione, quos in Evangelia Theophylactus discrete scripserat, supra aliquot annos fecimus, idem quoque nunc facere in iis quos in omnes divi Pauli Epistolas edidit, operæ pretium duximus, candide Lector: ut videlicet aliqua saltem ex parte intelligas, dum emendata quædam proferimus, quantum commodum tuis studiis afferre conati simus: ne, quod plerumque fit, splendidis typographorum titulis tibi hic quoque fucum fieri putes, atque ita per imprudentiam, qualiumcunque nostrorum laborum fructu priveris: quod Germanis in recognitione Commentariorum Chrysostomi apud Carolum Guillard sub *Sole aureo* impressorum magno studiosorum incommodo contigisse animadvertimus: cum ne ea quidem quæ D. Erasmus a nobis admonitus ipse emendarat, illi secuti fuerint: quos quidem labores non parvos in tuam et studiosorum omnium utilitatem haud gravatim suscepimus, fore sperantes, ut Deo in primis optimo maximo (in cuius gloriam omnes conatus nostri potissimum incumbere debent; et cuius auxilio freti, istud quidquid est operis tentavimus) haudquaquam ingrati essent, et tibi, candide Lector, haud cuivis sacræ Scripturæ studioso non infructuosi. Sed ne diutius te remorer, ea paucis accipe quorum te præmonitum cupimus.

Nos Græci codicis, quo usus est aliquando D. Erasmus, fidem quam potuimus diligentissime pro nostra qualicumque mediocritate secuti sumus, nisi sicuti scriba dormitasse videretur: perabsurdum enim fuerit ubique scribam nimium bona fide amplecti, hoc est, una cum ipsis erratis, quod Lonicerus sæpius factitasse deprehenditur. Usus est autem, ni fallor, eodem nostro exemplari: in quo divi Pauli contextus a Theophylacti glossa aut capita ipsa frequenter male distinguuntur, et nonnunquam dictiones aliæ pro aliis substituuntur (quæ res nobis non parum exhibuit negotii); quibus sane restituendis qua simus usi cautione dum diligenter expendimus quid ipse auctor in præcedentibus aut subsequentibus eundem locum attingentibus, quidve Chrysostomus eum locum tractans aut Oecumenius scripserit, aut etiam Porsenna vetus interpretes legerit, in margine Græci codicis, quem typographus brevi typis excudere statuit, suis locis exposuimus: ut I ad Corinth. xiv, ἀπόστολος depravate scriptum fuerat pro ἀπιστοίς, et ad Galat. v, *scandalum Christi*, pro scandalo crucis; quæ quidem scriptoris errore contigisse vehementer admiror Lonicerum non animadvertisse: cum vel ex mox sequentibus facile a mediocriter erudito et attento error deprehendi potuerit. Item ad Ephes. i depravate legebatur, *divitiæ datæ*, cum legendum fuerit, *divitiæ gloriæ*; δόξης enim, non δόξαω; scribendum fuerat. Quinto autem capite primæ ad Timotheum Epistolæ, locum in Græcis et Latinis mutilum ex Porsennæ scriptis, quæ eo quidem loco rectius habere videbantur, restituimus; hoc enim loco quid Theophylactus scripsisset non satis nobis constabat, sed quæ illinc assumpsimus, his notis () interclusimus, ne quid temere præter Græci codicis fidem de nostro addidisse videremur. Porsennæ autem viri eruditi, ut opinor, et eloquentis versione, ut multum a Græcis discedente, ne dicam plerumque dissidente, ut quæ

sit paraphrastica potius atque etiam nimium libera, utpote quæ plerumque adjiciat quæ in Græcis non habentur: et contra, plerisque in locis complures versus prorsus omittat, quæ tamen in nostro manuscripto codice Græco, eoque pervetusto aperte continentur, illius, inquam, omissa versione, Loniceri potius interpretationem arripuimus; eamque passim, ubi tolerabilis esset, retinuimus. Novam quidem ex amicorum quorundam consilio edere statueramus, sed cum id in præfatione ædori animadverteremus, nobis ad id nec satis esse otii, nec temporis, ea potissimum mutavimus quæ, Theophylacti mentem aut non assequi viderentur, aut non satis explicarent. Ad hæc margini vultis in locis quædam addidimus, sine quibus Latina legens vix unquam quid sibi velit Theophylactus intelligere queat: dum videlicet aut Græci sermonis variam attingit lectionem, aut Græcæ dictionis compositionem, aut diversam significationem, aliudve quidquam hujusmodi. Pleraque etiam delevimus ab interprete male addita, quod aut parum ad rem facerent, aut cum Theophylacti sententia pugnarent. Quædam vero perspicuitatis gratia, aut ambiguitatis vilandæ causa, a nobis sunt mutata, ut mediocriter erudito Lectori consulari. Ista enim veritatis et sacræ Scripturæ studiosis scribuntur, quibus nuda et perspicua auctoris sententia magis placet, quam interpretis fucata et affectata dictio, quæ istiusmodi studiosis tenebras offundens, plurimum facessit negotii. Porro vulgarem in Paulino textu versionem, qua passim utitur Ecclesia, fere retinuimus, nisi sicubi Theophylacti interpretatio illam immutare coegerit: ut, ad Romanos cap. xii. necesse fuit mutare *conformari* in *configurari*, quod Theophylactus differentiam ponat inter figuram et formam, et figuram mundo, formam autem virtuti attribui dicat. Item I Timoth. vi pro *inutilia*, necesse fuit ponere *stulta*, quod Theophylactus id interpretans dicat: «Quomodo enim non est stultum;» et mox, «Hæc stulta sunt et noxia.» Noster enim vulgaris interpret legisse videtur ἀνοήτους, Theophylactus vero cum Chrysostomo legit ἀνοήτους. Item II Timoth. ii pro *ne quando* ponendum fuit *si quando*, aut *si forte* vel *fortasse*: eo enim loco μήποτε, non est negantis, sed dubitantis sive addubitanter asseverantis: quo in sensu sæpe accipit Theophylactus, ut in epistola Evangelii præfixa satis docuimus. In ipsa autem Loniceri versione quam multa fuerint male versa, aut prorsus omissa, ex his quæ decerpimus conijcere licebit, si totum opus conferre graveris. Et quoniam principium fervere solet, exploremus quam fuerit initio fervens et diligens, ex multis tamen pauca decerpentes, ne a Theophylacti præclaro opere diutius retardati præstantiorum jacturam faciamus. Noster enim Theophylactus pulchre Horatianum illud vitans, *Brevis esse laboro, obscurus fio*: mediocritatem scite usque adeo amplexus est, ut perspicue docendo, et ex probatis auctoribus optima quæque apiculæ more seligendo, prolixitate non sit molestus. Sed ut et nos molestiam istam vitemus, pauca illa accipe. In ipsa statim operis præfatione, ubi de Epistolarum ordine Theophylactus disserit, ac declarat Epistolam ad Romanos non propterea primo loco collocari, quod ante alias omnes scripta fuerit, ad hunc modum verterat Lonicerus: «Quandoquidem ad Corinthios, tum ad Thessalonicenses una, in qua de ministerio Hierosolyma transmittendo omnes ipsos occulte quidem commonefacit, hanc præcesserint:» cum in Græcis hic sit sensus: Quandoquidem hanc præcedant quæ quæ ad Corinthios sunt missæ: quin et has præcedit ea quæ est ad Thessalonicenses; in qua, etc. Vides, candide Lector, quod ad Epistolarum ordinem attinet, hic doceri eam quæ ad Thessalonicenses scripta fuerit, eas præcedere quæ ad Corinthios fuerint missæ: qua in sententia est Chrysostomus, quod Lonicerus plane tacuerat. Græca autem sic habent: Καὶ γὰρ πρὸ αὐτῆς εἰσὼ αἱ πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ πρὸ τούτων αὐτῆς ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς, ἢ ἧ... Sed ad caput primum veniamus, et a multis pauca perstringamus. In eum Pauli locum qui in capitis est initio: *De Filio suo qui natus est ex semine David*, cum de duplici generatione Christi ageret Theophylactus, divina et humana, ita scriptum fuerat: «Quocirca non de vili exiguove homine Evangelium hoc est, nam de Filio Dei est; nec de exiguo Deo, nam de nato ex sanguine Davidis secundum carnem.» Hactenus Loniceri verba. Vides quam inepte colligat Filium Dei non esse exiguum Deum, propterea quod natus sit ex sanguine Davidis secundum carnem, cum ipse Paulus de incarnatione ad Philippenses scribens, longe aliter dicat: *Exinanivit semetipsum*, etc., et paulo post: *Humiliavit semetipsum*. Quod itaque Theophylactus negat Evangelium hoc esse περὶ φιλοῦ θεοῦ, et paulo ante περὶ φιλοῦ ἀνθρώπου, non erat vertendum, «De exiguo sive parvo Deo,» neque, «De vili exiguove homine,» sed, De *mero*, nudo et simplici Deo aut homine; ut sit

sensus : Evangelium hoc non esse de eo qui tantum sit homo, aut tantum Deus, sed qui idem et Deus sit et homo. Eodem primo cap. ibi, *Cui servio in spiritu meo in Evangelio*, etc. sic prius habebatur : « Nam servitutis Evangelii conatus necesse habet, » etc. ; nos vero clarius ad hunc modum : « Cui enim Evangelii annuntiandi servitus est commissa, illi necesse est ut, » etc. Et in Glossa sequenti ubi ait : « Atqui D. Paulus dum assidue orat tanquam vidisset eos », etc., potius dicere debuit, « Cæterum quod Paulus continenter orabat ut eos videret, sive videre contingeret, ex ferventi hoc charitate faciebat ; » et paulo post, ubi hortatur ut constantes simus in orationibus nostris, sic habebatur : « Neque enim Paulo sumus potiores, qui pro cruce etiam sua removenda precatus est. » Græce autem sic : Οὐ γὰρ ἔσμεν Παύλου βελτίους, ὅς καὶ ὑπὲρ τοῦ σκόλοπος τρὶς τὸν Κύριον παρεκάλεσε, hoc est, « Neque enim Paulo sumus meliores, qui pro stimulo ter Dominum precatus est, » ubi dictionem *ter* omisit, quæ potissimum ad orationis constantiam et perseverantiam pertinebat ; et crucem etiam pro stimulo posuit. Et mox, ἐπιτῆ τῆς πίστεως ἐπιδόσει, vertit, « Erga fidei communicationem, » cum, « ob fidei incrementum, » potius vertendum esset. Eodem primo capite, in illud, *Quemadmodum et in reliquis gentibus*, ita scripserat : « Committens autem ipsos, inquit, quemadmodum et in reliquis gentibus. » Συστάλων δὲ καὶ αὐτοὺς, φησὶ, καθῶς, etc., hoc est, « Illorum autem fastum etiam comprimens, inquit, quemadmodum, » etc. Quod enim sic intelligi debeat, satis declarat sequentia. Eodem capite, ubi explicat locum Pauli : *Tradidit eos in desideria*, etc., ibi Theophylactus notat, *tradit* dici, pro *deserit* eos, et *permittit*. Lonicerus vero pro καὶ ἐξ, id est, *et permittit*, posuerat, *amico* : idque fortasse ob scripturæ difficultatem ; mire enim scriba cum a calamo veluti luxuriante conjunxerat, ideoque interpretes ad ὡτάν, pro ὡ ἐτάν forte respexit. Item paulo post cum declarat quod aliis impellentibus non habuerint opus : « Sed ipsi, inquit, se contumelia affecerunt. Hujusmodi enim sunt impuri illi affectus ; » ubi longe alia prius habebatur sententia, ut etiam in mox sequentibus, ibi, *Sicut non probaverunt Deum habere in notitia* ; ubi Theophylactus : « Injuria, inquit, qua Deum affecerunt, non ex ignorantia processit, sed a meditatione et studio, » uti nos restituimus. Qui plura volet in hoc eodem primo capite emendata notare, id ex utriusque collatione facile poterit. Nec id tamen dico, ut Lonicero detrahā : plurimum enim illi debere me ingenue fateor : nisi enim ipsius versione fuissem adjutus, haud facile plerisque in locis pervetustos characteres agnovissem, ut interim de ipsorum figura mihi quidem insueta sileam ; sed ne studiosi, ut diximus, si aut pauca, aut nullius momenti loca hic emendata fuisse putent, eo fructu priventur, quem ex hac recognitione ipsos ἄν θεῶν consecuturos speramus. Sunt fortasse nonnulla quæ typographo potius quam interpreti ascribenda sunt, ut quod *Christum* pro *crucem* expresserat ; sed ne fastidium pariam, ea cum plerisque aliis prætereo : ideoque ex aliis capitibus pauciora huc transcribam. Capite secundo in illud Pauli, *Qui igitur alium docet, teipsum non docet*, ibi : « Si namque gentes, » etc. multum ab auctoris mente aberrare videtur, et paulo ante negatio non fuerat omissa ; et in glossa sequenti, post ista verba, *Sin minus*, ista desiderabantur : *Non dixit, Non prodest, ne ipsam contumelia afficere videatur, sed Judæum ea nudat, dicens : « Circumcisio, »* etc., et mox ubi duo præputia posuisset, unum secundum carnem, alterum secundum spiritum sive voluntatem, de hoc posteriore loquens, sic reddiderat Lonicerus : « Quæ sese habent uti commemoratum est, quando nihil carnalium quisquam affectuum habuerint, ut qui sint ablati. » Græca vero sic habent : Ἦτις ἐστὶν, ὡς εἶρηται, ὅταν τις μὴδὲν ἔχει τῶν σαρκικῶν παθῶν περιηρημένον, ubi dictio ἦτις, refert ἀρροβουσίαν ἐκ προαιρέσεως, quæ nos sic restituimus, quod quidem est, ut dictum est, quando quis carnalium affectuum nullum habet circumcisum aut amputatum ; quæ sententia belle huic loco convenit, cui prior contradicebat, et sub finem hujus capituli ab auctoris mente, ni fallor, multum aberrabat. Sed longum esset singula capita excutere ; ad sextum igitur transilio. In illud Pauli : *Non regnet peccatum in mortali*, etc., ubi extollit Christi gratiam, sic ait Theophylactus : « Itaque corpus sua natura haud nocet, sed obedire peccato, illud vero plurimum obest. Observa hic Chrisii gratiam, quomodo Adam peccavit, cum tamen nondum mortale corpus haberet : nos vero in mortali corpore peccatum vincimus et superamus. » Hactenus auctoris verba ad Græcum exemplar restituta, quæ prius longe diversam aut contrariam præ se ferebant sententiam, aut conferendo patebit ; quod si tamen ad alteram editionem recurrere graveris, ibi ad istum scribebatur modum : « Itaque corpus haud

nocet naturæ, sed obedire peccato, illud vero plurimum obest. Observa hic Christi gratiam quomodo Adam peccarit, cum tamen nondum mortale corpus haberet, nos vero in corpore mortali peccato exuberamus, adeoque in peccatis nascimur. » Vides Lector, ut *haud nocet naturæ*, pro *sua natura haud nocet*; et, *peccato exuberamus*, pro *peccatum vincimus*, dixerit diverso et contrario sensu? Capite etiam sequenti in annotatione: *Et inventum est*, [item in alia, *Nunc autem jam non ego operor*] fœdos lapsus deprehendes si conferre lubet, ut et cap. ix, xi et xiii. In hoc ubi Paulus ait: *Ut in die honeste ambulemus*. Ibi Theophylactus de Romanis honoris et gloriæ studiosis hoc modo scribit: Ἐπειδὴ γὰρ πολλὸς αὐτοῖς τῆς παρὰ τῶν πολλῶν δόξης ὁ λόγος, ἐφέλικται αὐτοὺς ἀπὸ τῆς εὐσχημοσύνης, hoc est, « Quandoquidem ipsi vulgi gloriam sive honorem, qui a multis exhibetur; magnificerent, ab honestate eos allicit; » prius autem sic redditum fuerat: « Cum enim ipsi Romani multa verba facerent, » etc., ubi πολλὸς λόγος, non multa verba, sed multam curam, rationem sive respectum habere gloriæ et auræ popularis potius significat. Deinde quod adjectum est, « abstrahit eos ab ea gloriæ turpitudine, » multum erat a Pauli et Theophylacti proposito alienum; suspicor interpretem existimasse pro εὐσχημοσύνης legendum esse ἀσχημοσύνης. Sub ea enim dictione ducta erat linea, quasi suspecta esset scriptura, quæ tamen belle habet, ut quæ Paulino textui respondet, ubi εὐσχημόνως.

Sed de hac una Pauli Epistola nimium multa; pauciora igitur ex reliquis afferam; et ne longius abeamus, initio Epistolæ sequentis, ubi Paulus ait, *Per voluntatem Dei*, in eum locum Lonicerus: « Animadvertite hic deitatis vocabulum ad Patrem pertinere; » egregia, scilicet animadversio, quasi vero usquam negarint Ariani deitatis vocabulum ad Patrem pertinere. Græca sic habent: Σημειῶσαι δὲ τὸ, διὰ ἐπὶ Πατρός καίμενον, hoc est, « Nota autem hanc dictionem *per* Patri appositam, » sive de Patre dici. Ubi Theophylactus contra Arianos hunc locum profert, declarans quod hæc præpositio *per*, diminutionem non importet, ut ipsi volebant: cum etiam hic apponatur Patri, ubi dicitur *per voluntatem Dei*, ut fusius ait idem Theophylactus in eum locum Joannis, *Omnia per ipsum facta sunt*, ubi Ariani volebant Filium facere Patre minorem, quod per ipsum sicut per instrumentum aut servum Pater alia fecisset: contra quos ibi adducit hunc ipsum locum, *Per voluntatem Dei*; et item alium ex hoc eodem capite: *Fidelis Deus per quem vocati sumus in societatem Filii sui*, ubi dictio *per*, Patri juncta, nequaquam significat Patrem Filio minorem. Hunc locum pluribus tractavi quod plerisque subobscurus videretur, et a Lonicero quidem male versus, ut qui ex præpositione διὰ deitatem fecerit; a Porsenna vero plane omissus fuisset: solet enim iste si quid placeat liberius tractare ac multa de suo infarcire; et contra si quid non arrideat, illud prorsus omittit: quod hic contigisse videtur, si modo ipsius exemplar cum nostro consenserit, eo sane pervetusto. Nec video cur hic de germana Theophylacti Scriptura dubitare debeamus, cum hujus loci mentionem ipse faciat Joannis primo, ut diximus. Quod autem Lonicerus glossam totam nonnunquam cum textu Pauli prætermiserit, non ipsius voluntate factum esse arbitror, sed ipsius aut scribæ potius negligentia aut errore contigisse.

Hic finem facere fortasse expediret: nam ex hujusmodi locis pro nostra qualicumque mediocritate restitutis facile candidus Lector de reliquis conicere posset, nec plura, opinor, desideraret: ob morosiores tamen, adhuc paucula ascribam, ut quod hujus Epistolæ capite quarto, ibi: *Magnæ mihi gloriæ*, contrariam posuerat sententiam; et capite quinto, in eum Pauli locum: *In interitum carnis*, scriptum erat: « Hoc est, ut a morbo eum liberet, solvat, » nos sic emendavimus: « Hoc est, ut morbo eum maceret et tabescere faciat, » de castigatione enim corporis loquitur, ut sequentia satis declarant. Capite autem septimo pleraque depravata, et non pauca omissa fuisse, qui totum hoc caput conferre volet, facile deprehendet; quod quidem vel unum caput moroso etiam Lectori, si tamen veritatis studiosus fuerit, hanc nostram operam ut minime supervacaneam, commendare valeat. Possem ex cap. ix, xi et xv, manifeste depravata, et contrariam sententiam continentia proferre, sed in hac priore ad Corinthios Epistola diutius quam statueram sum immoratus. In secundæ vero ad Corinthios Epistolæ capite primo, ibi: *Et spes nostra firma est pro vobis*, glossa hujus textus cum textu sequenti fuerat omissa; atque ita glossa textus sequentis huic erat adjecta, quod etiam factum est ad Romanos xiii, fœdo sane lapsu, ut alios ejusdem capituli præteream. Secundo autem capite bis contrariam reddidit sententiam. Primum in illud Pauli: *Ut ne circumveniamur a Satana*, dixerat: « Non enim a se discre-

pantia Satanas accipit, verum et nostra rapit, » cum dicere debuisset, « Non enim ad se pertinentia Satanas, » etc. Græce enim est : Ὁ γὰρ διάβολος οὐχὶ τὰ αὐτῷ διαφέροντα λαμβάνει. Deinde paulo post in illud Pauli : *Aliis quidem odor mortis in mortem*, pro, Deo acceptabiles esse, dixerat, esse reprobos et minime gratos apud Deum. Sed hic quodam modo excusandus venit, quod Græcus codex fuisse corruptus, quem secutus est fide, ut diximus, nimium bona ; nam loco ἀπρόδεκτοι legendum est εὐπρόδεκτοι, ut patet ex Chrysostomo et veteri interprete. Sed ad alia properans reliqua hujus Epistolæ capita transilio. Initio autem capitis primi ad Galatas, ibi : *Sed per Jesum Christum*, Theophylactus huic loco objicit quod est in Actis apostolorum cap. xiii, dicens, Καὶ μὴν αἱ Πράξεις ὑπὸ τοῦ Πνεύματος θελοῦσιν αὐτὸν ἀφορισθῆναι· id est : « Atqui Acta apostolorum a Spiritu sancto indicant eum segregatum esse, » etc., Lonicernus vero, de Pauli operibus intelligens, sic verterat : « Ipsæ res gestæ et opera a Spiritu sancto profecta indicant, » etc., quæ huic loco minime conveniunt : nec quæ statim sequuntur hanc admittunt interpretationem ; subnectit enim : « Perspicuum est igitur quod sit una et eadem potestas et Patris et Filii et Spiritus sancti. » Similem objectionem facit ad Rom. primo, ibi : *Per quem accepimus gratiam*. Sed nimium his immeror. Si quis tamen ex aliis Epistolis quædam desideret, conferat primum caput ad Philippenses, ubi non pauca fuisse multum corrupta deprehendet. Expendat item quæ Theophylactus in eum Pauli locum ad Thessalonicenses quarto : *Non hominem spernit, sed Deum*, pulcherrima scripserat, et plurimum fuisse deformata comperiet : et quædam sub finem ejusdem capitis omissa fuisse perspiciet. Atque illic transeat ad primæ ad Timotheum caput primum : et glossam in illud Pauli, *Sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci*, excutiat, et in una et eadem glossa non semel lapsus interpretem notabit. In Epistola vero ad Philemonem quod contra etiam Porsennæ versionem faciat reperiet, ubi : Imperandi quod ad rem pertinet ; contrariam habet sententiam. Porsennæ enim accepisse videtur τὸ ἀνήκον, quasi a privativa particula esset, cum verterit, *quod ad rem non pertinet* ; quo in errore pergens, totam Theophylacti pervertit explicationem, cum potius contrarium significaret τὸ ἀνήκον, nempe quod ad rem pertinet, sive τὸ πρόπον, ut ait Suidas, hoc est quod decet, quod convenit, sicut τὸ καθήκον officium dicitur. Ἀνήκω enim est *attineo, pertineo, specto*, sicut καθήκω, προσήκω, *convenio, consentaneus sum*. Sic Demosthenes ait, τὰ εἰς ἀρετὴν ἀνήκοντα, ad virtutem spectantia, interprete Budæo ; quæ significatio huic loco maximo convenit. Sed de hujus versione eleganti quidem, sed parum fida, satis antea dictum puto ; finem itaque facio, nec verbum addo : qui plura desiderat, totum opus, si lubet, conferat, et, ni fallor, labores nostros boni consulat. Bene vale, candide Lector, et tui Montani conatus tuis studiis prodesse cupientis in bonam partem, quæso, accipe.

Lutetia, e museo nostro Tornacensi, XII Octobris, anno MDLII.

MONITUM

T. BAILII EDITORIS LONDINENSIS.

Prematurus doctissimorum obitus quam gravi Ecclesiæ studiorumque incommodo evenire assolet, condocescebat nuperus reverendissimi viri, atque omni litterarum genere excoltissimi, domini Augustini Lindselli, episcopi Herefordensis, inter media optimæ frugis molimina abrepti. Quem ita extinctum etiam ignoti flebunt. At vero mei muneris esse duxi (qui in istiusmodi studiis illi inservierim) non tam defunctum ignavo questu prosequi, quam quæ voluerit, meminisse ; quæ mandaverit, exsequi. Hinc animus mihi accendebatur, hosce Theophylacti Commentarios, quos ille bono publico destinaverat, pro mediocritate mea potius excolere, quam una cum ipso sepelire. Priores ipsius curas atque etiam secundas experti erant : manus tantum deerat suprema. Unde licet fortassis haud usque adeo absolutos, non tamen omnino neglectos prodire comperies. Describebantur e vetusto codice manuscripto illustrissimi comitis Arundeliani, Angliæ mareschalli, viri ut antiquo stemmate, ita politæ antiquitatis studio d. cantati. Post apographon cum prototypo fideliter commissum, ad unum et alterum exemplar Oxoniensē iustituta est castigatio. Qua in re quantum ille fidei industriaque præstitit, testando erant viri ad ele-

gантиorem doctrinam facti, Thomas Triplei, amicus mihi unicus, et Joannes Gregorius; quos in posterioris exemplaris collatione sibi *συναγωγῆς* ascivit. Cæterarum scilicet illius curarum ego ipse conscius, editionem istam ad mentem ejus, quantum pote, adornavi. Discrepantes codicum lectiones, appinguntur areæ marginali. Asteriscus dictionem loquitur ab uno aut altero codice absentem, atque sine magno sententiæ detrimento debilem. *†* Tessera est conjecturæ, cui parcius indulimus, quo tibi facultas magis integra judicandi. Latina quidem versio est Philippi Montani; verum ubique adeo a nobis interpolata atque ad Græcorum veritatem revocata, ut (si per operas typographicas licuisset importune festinabundas) minus tædium foret novæ prorsus condendæ. Id quod committentibus liquebit. Vale.

ANNOTATA

PRO SINGULIS EPISTOLARUM ARGUMENTIS.

Ad Romanos ex Corintho scribit Apostolus, quos A nondum viderat, visendi tamen percupidus, quia de his multa acceperat, quorum et suscipit et laudat fidem, ut quam sciret fama et nomine celebrem et ubique vulgatam: et (ut cætera omitam) de gentium vocatione copiosius disserit.

Nec secus ex Epheso ad Corinthios scribit Epistolam, illos objurgans quod plurimum inter se dissiderent, et primarium quemdam e suis rem cum noverca habentem satis negligenter, vellenteque sub calibatus prætextu nonnulli divortia facere, et uxores relinquere: et multi idolothytis vescerentur: et alii cæteris plane contemptis, eos duntaxat demirarentur, qui essent linguarum gratiam consecuti: et, quod erat detestabilius, nequaquam crederent humana corpora post mortem resurrectura. Ad eosdem deinceps B et aliam ex Macedonia scribit, quando quidem ex priore plurimum profecissent: quippe quos pæniteret tandiu fornicantem illum tulisse, sed arrepti deinde seditiosissimorum hominum persuasu, legis duntaxat literæ inhæserunt, indifferentem existimantes gratiam quæ a Christo esset in multos collata: quin etiam et præceptores admodum jactitabant, et gloriæ ducebant, cum Apollo vellent vel Cephæ partes tutari, id cuiusvis quem sectaretur extollere, unde multa erant inter hos oborta dissidia: alioqui in sanctorum alimoniam abunde et liberaliter conferebant.

Ex Roma ad Galatas litteras dedit. Hos enim cum antea ad fidem quam optime instruxisset, et credidissent eo prædicante in Christum Jesum, post ejus discessum mox lapsi, improborum hominum suggestione ut se circumciderent compulsi sunt. Quod utique Paulus ægre ferens, quia præter suam institutionem egissent, incusat acrius quod se celerrime adeo immulassent.

Ex Urbe præterea et ad Ephesios scribit, haud tamen per se aditos, sed auditione solum perceptos fideles esse, et Christum Jesum optime credere, et mira quadam in sanctos omnes affici charitate, atque a se percipere in fide hac stabiliri. Quocirca et hos per litteras instruit, atque laudquam commenditum esse, aut nuper inventum hoc Christi

mysterium, sed perstare a sæculo: et alia multa quæ ad hos in fide firmandos maxime faciunt.

Ad Philippenses insuper litteras mittit ex Urbe, quos adierat sane, et ad fidem instruxerat. His itaque Paulo ipsi et sanctis nonnullis ministrantibus necessaria, exorti sunt quidam, qui pravis persuasionibus, et sub legis umbra et circumcisionis obtentu, simplicium quorundam corrumperent aures, asserentes neminem posse sine lege justificari. Quod Paulus audiens, Philippenstum primo fidem probat, et eorum se memoriam habere inter precandum fatetur commemoratque quemadmodum Romæ sese ac Christi fidem tutatus sit, et qui præterea molesti sibi in vinculis fuerint.

Colossensibus etiam ex Urbe litteras impertitur, quippe quibus cerneret per homines captivos et subdolos falsis quibusdam argumentis circumventum iri, qui Christi fidem apertissime Græcis argutis impugnerent, cum legis umbram et escæ vitæ sectarentur et circumcisionem efferrent.

Ex Athenis vero Thessalonicensibus scribit, apud quos antea fuerat diutius commoratus: et quoniam multa cum in Verria, tum Macedonia civitate Philippis, tum Corinthi et Thessalonica fuerat perpassus, veritus ne vel ex suis pressuris illi offensi haud satis stabiles forent, vel mærore nimio ob suorum e vita discessum conficerentur, quo patrio more certe plurimum angebantur, Timotheum cum epistola ad eos dimisit, ut in fide obfirmarentur, ne quaquam pacto ab ea desciscerent, sive ipsi affligerentur, sive alios cernerent affligari: hortaturque ut ducerent vitam quemadmodum a se accepissent. Commonefacit insuper, ne graviter ferant morientium casum, et alia pleraque. Ad eosdem idcirco ex Urbe et etiam scribit Epistolam, quia apud eos erant nonnulli segtiores ad bonum, et nullius momenti viri, qui alios mira arte fallebant, astruentes jamjam instare Christi adventum, cujus et Paulum falso testabantur auctorem, et sese idem cognovisse per Spiritum affirmabant. Cujus rei certior factus Apostolus, per litteras Thessalonicensium primo adæctam fidem collaudat, et gloria ducit quod Christi ob gratiam viriliter ferent præ-

surus, solaturque asserens illatas his Deum vindictarum quandoque injurias.

Scribit ad Timotheum ex Laodicea eam ob causam, quia Ephesi erant permulti qui Judaicos ritus servarent, cum longe aliter ipse Ephesios instruxisset, docereque et fallere integros quosque admiterentur. Quocirca Timotheum hortatur ut Ephesi maneat, et corruptores illos castiget et corrigat, ut tandem a suis erroribus resanescant. Ad eundem secundo ex Urbe conscribit Epistolam, monetque ut ad se redeat. Erat enim Apostolus ab omnibus jam destitutus, qui secum Romam ex Asia commigraverant, catenis abstritti, quibus erat devinctus.

Ex Nicopoli ad Titum litteras scribit; ibi namque hiemaverat Paulus. In Creta autem Titum reliquerat, ut per urbes institueret sacerdotes. Erant enim ibidem plerique qui sub legis prætextu seducere populum conabantur.

Scribit ex Urbe ad Philemonem, cujus servus One-

simus fugiens Romam se ad Apostolum contulit, apud eumque habitavit conjectum in carcerem, et in vinculis detentum. Hunc itaque cum ei optime obsequeretur, et brevi probus evasisset, ut ei esset acceptior, Philemoni commendat per litteras, hortaturque ut libertate donet, nec eo ut servo, sed ut fratre utatur.

Ad Hebræos demum ex Italia scribit: qui etsi Christi acceperant fidem, hanc tamen prorsus a lege defecerant. Quod sane inique ferens Apostolus, etsi ad gentes erat, ut Evangelium prædicaret, jam destinatus, non hos tamen ferebat legis umbris obvolvi, existimans haudquaquam credentibus his molestam hanc fore epistolam, in qua de Christi adventu, lege ipsa umbratili disserat: quam cessasse affirmat, et nihil in posterum valituram, quia Christus advenerit, quem illa præfigurasset.

His itaque Epistolis Paulus tam valida fundamenta jecit, ut incrementis in posterum fidei tanta posse moles imponi.

LECTORI VENETUS EDITOR.

Prodit tomus alter Operum Theophylacti, ea quidem celeritate, quam satis esse putamus ad fidem adstruendam promissioni nostræ, qua in *Prævia Declaratione* nos obstrinximus, integram operum præclari hujus auctoris editionem intra quadriennium absolvendam fore. Hæc vero hoc in tomo *Commentarios* ipsius in omnes *Pauli Epistolas*; qui quidem aliquoties Latine, Græcæ autem et Latine semel tantum, nempe Londini anno 1636, in lucem prodire. Ad hanc editionem satis nitidam et accuratam nostram plane exogimus, nisi quod manifesta quædam Latine versionis errata sustulimus. Quod vero hic e nostro adjecimus, præcipue sunt variantes lectiones ex codice bibliothecæ S. Marci depromptæ, quas ad calcem tomi, more nostro, apposuimus. Eas diligenter collegit juvenis industrius Georgius Constantini, natione Græcus, qui similem operam alias etiam nobis impendit. Collectas vero tradidimus Bonifacio Finetti, ordinis Prædicatorum, ut omnibus expensis, solertia sua et judicio, eas quæ frugi alicui esse possent, seligeret. Scilicet nos longe ab eorum opinione sumus, qui quidquid varietatis in codicibus reperiunt, id totum pro variantibus lectionibus habent, totumque in editiones suas effundunt, sicque paginas inutili congerie onerant haud raro. Nos econtra rati, variantes lectiones censendas non esse, nisi quæ phrasim vel sensum perficiunt ac complent, aut certe tales sunt, ut merito ambigas, num hæc vel illæ ab auctoris calamo profectæ fuerint, ea omnia prætermittenda putavimus, quæ aut manifestæ sunt antiquensium aberrationes, aut phrasim sensumve, potius quam compleant, reddunt imperfectiorem. Hocce delectu factum est, ut, cum variantes lectiones nostræ satis multæ forent, ad mediocrem numerum redactæ sint. Sed et aliud in causa est, cur ad majorem copiam non excreverint: nempe illæ omissæ sunt omnes quæ (non paucæ quidem) cum variantibus lectionibus ex codicibus Oxoniensibus a Londinensi editore collectis marginique ascriptis conveniebant (a). Non deerunt fortasse qui vellent eas quoque hic adnotatas habere, quod referat nonnihil scire an aliqua lectio non unius tantum, sed plurimum codicum auctoritate confirmetur. At non existimavimus, rem hanc tanti esse, ut ulteriorem hunc laborem mereri posset ac postulare. Porro variantes istæ lectiones ferme in una vel altera voce sitæ sunt: quas idcirco Græcæ tantum apponere placuit, eo vel magis quod ex illis non paucæ Græcam phrasim unice spectent, adeoque Latine

(a) Omnes, u. moris est nostri, collegimus in margine inferiori. Littera o Oxontensem, m cod. S. Marci Veneti designat. Edit. Para.

versionis tenorem intactum relinquunt. Nonnullæ tamen sunt paulo fusiores; quarum Latinam versionem a dicto Bonifacio Finetti factam non prætermittimus; sed eam ad calcem paginæ ponimus, ne ipsarum variantium lectionum seriè in totumque ordinem abrumperemus. Ex fusioribus hisce variantibus lectionibus aliæ sunt velut quædam additamenta, quæ ipsi textui edito inseri possent, eumque pleniorè reddere; aliæ vero sunt potius diversæ expositiones, aut eadem etiã quoad sensum, sed verbis diversis expressæ; et quidem modo ampliores expositionibus textus editi; modo breviores, quæ scilicet textum editum veluti compendio exhibent. Perspicuum idcirco est, codices plerosque qui hos Commentarios continent, interpolatrices manus expertos esse: neque enim fieri potest ut tam breviores quam fusiores expositiones hujusmodi ab eadem Theophylacti manu effluerint. Sed quænam Theophylacto sint ascribendæ, quænam interpolatori alicui, nemo, meo iudicio, definire potest, cui præ manibus non sit ipsum Theophylacti autographum. Neque enim ad id satis esse putamus, majorem codicis vetustatem; tum quod difficile sit, eam exploratam satis habere, cum sæpe vetustatis incertæ sint notæ: tum quod recentior codex sincerum esse possit vetustioris ac purioris codicis apographum. Si quis tamen breviores expositiones potius quam fusiores, Theophylacti esse velit, nec ille rem satis verisimilem affirmabit, utpote compendiario commentandi generi quo delectabatur Theophylactus et præsertim in hisce Commentariis, qui in aliquibus codicibus Ἐξήγησις ἐν ἑπιτομῇ, *Compendiaria Expositio* inscribuntur, æpprime consentaneam. Quod si hoc verum sit, habes profecto, benevole Lector, in Variantibus lectionibus nostris expositiones aliquot iis, quæ in edito textu habentur, hoc nomine, præferendas. Animadvertas hic vero, nos, cum edita loca respondentibus sibi in nostro codice textibus ampliora sunt, nequaquam integra referre, ne nimis vacui e regione respondeat; sed demptis iis quæ in medio sunt, eorum absentiam punctis aliquot ordinatim positis indicamus. Codex unde hæ variantes lectiones desumptæ sunt, nil peculiare habet quod hic commemoretur. Chartaceus is est, et xiv circiter sæculo scriptus censetur a clar. viris qui *Manuscriptorum Græcorum bibliothecæ S. Marci* Catalogum edidere. Variantes lectiones nostras excipiunt Observationes Latini Latini, quas ut in primo tomo, ita et in isto apponimus, ne quid ad editionis nostræ ornamentum desideretur: qua de causa præmittimus etiã non solum Philippi Montani Præfationem, verum etiã *Adnotata*, queis cujuslibet Epistolæ argumentum paucis exhibetur, et unde singulæ scriptæ sint, indicatur, quæ cum exstent in editionibus omnibus Latinis quas vidimus, Christofori Porsennæ, qui primus hosce Commentarios Latine transtulit atque vulgavit, esse putamus. Tomum denique claudunt duo Indices, Latinus unus, Græcus alter; uterque, locupletissimus: quo vel solo additamento haud parum sese editio nostra supra cæteras commendat. Sed non est cur pluribus te detineamus, amice Lector. Jam frui præclaris hisce Commentariis: et tomum tertium, qui pleraque vel prorsus inedita, vel rarissima complectetur, brevi intervallo temporis secuturum, securus expecta. Interim vale.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

THE

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ D. PAULI AD ROMANOS EXPOSITIO.

ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD ROMANOS Α ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

1 Assidua divinarum Scripturarum lectio, ad ipsarum cognitionem ducit. Mentiri enim nescit, qui dixit: « *Quærite, et invenietis: pulsate, et aperietur vobis.* » Proinde Epistolarum beati Pauli mysteria perdiscemus, si assidue diligenterque in eis versemur. Cæteris enim omnibus doctrinæ ratione præstantior erat. Et merito quidem. Nam quoniam omnibus abundantius laboravit, amplioem etiam Spiritus gratiam assecutus est. Neque hoc ex Epistolis ejus tantummodo, verum etiam ex apostolorum Actis perspicuum fit. Mercurius enim ab infidelibus ob sermonis præstantiam existimatus est. Prima autem nobis proponitur hæc ad Romanos Epistola, non quod prima scripta fuerit: binæ enim illæ ad Corinthios hanc præcedunt, et istas rursum ea **2** quæ est ad Thessalonicenses, in qua eos de ministerio Hierosolymam mittendo non sine laude commonefacit. Præterea Epistola ad Galatas hanc ad Romanos præcedit. Atqui cæteris Epistolis hæc est prior, hæc ad Romanos, inquam. Quid itaque factum est, ut primum locum obtinuerit? Quoniam in sacra Scriptura hujusmodi ordo non est necessarius. Siquidem et duodecim prophetæ, etiamsi proxima temporum serie alter alterum non subsequatur, sed longo intervallo ab invicem distent, in Bibliorum tamen serie continuato ordine collocantur. Scribit autem Paulus ad Romanos, perinde ac si Christi ministerio fungendi necessitas ipsi incumberet, ac veluti ad eos, qui universo terrarum orbi præsidebant. Nam qui capiti prodest, toti corpori profuerit.

^a Math. vii, 7.

Ἡ συνεχὴς ἀνάγνωσις τῶν θείων Γραφῶν, εἰς τὴν γνῶσιν αὐτῶν ἀγει· ἀψευδὴς γὰρ ὁ εἰπὼν· « *Ζητεῖτε καὶ εὕρησθε, κρούετε καὶ ἀνοίγησεται ὑμῖν.* » Καὶ τῶν Ἐπιστολῶν τοίνυν τοῦ μακαρίου ἁγίου Παύλου τὰ μυστήρια μαθησόμεθα, συνεχῶς αὐταῖς ^a καὶ ἐμμελῶς ἐντυγχάνοντες· τῶν γὰρ ἄλλων ἀπάντων ἐπλεονέκτητος τῷ τῆς διδασκαλίας λόγῳ. Καὶ εὐκρίτως· ἐπειδὴ γὰρ περισσότερον πάντων ἐκοπίασε, θαυλαστέρευ καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπεσπάσατο ^b χάριν. Καὶ οὐ μόνον ἀπὸ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦτο δῆλον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν Ἠράξεων. Ἐρμῆς γὰρ ἐνομήσθη παρὰ τοῖς ἀπίστοις, διὰ τὸ τοῦ λόγου κατάρχειν. Πρόκειται δὲ ἡμῖν Ἡρώτη ἢ πρὸς Ῥωμαίους, οὐκ ἐπειδὴ πρώτη αὕτη ἐγγράφη· καὶ γὰρ πρὸ αὐτῆς εἰσὶν αἱ πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ πρὸ τούτων αὐτὴ ἢ πρὸς Θεσσαλονικεῖς, ἐν ἧ περι τῆς εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα πεμπομένης διακονίας ἐλαιῶν αὐτοὺς ἀντίκειται· ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς Γαλάτας, προτέρα ἐστὶ ταύτης τῆς πρὸς Ῥωμαίους. Τῶν μέντοι ἄλλων Ἐπιστολῶν, προτέρα αὕτη, ἢ πρὸς Ῥωμαίους, φημί. Πῶς οὖν πρώτη τέτακται; Ὅτι παρὰ τῇ Γραφῇ ἡ τοιαύτη τάξις οὐκ ἀναγκαία. Καὶ γὰρ καὶ οἱ δώδεκα προφηταὶ, οὐκ ἐφεξῆς ὄντες ἀλλήλοις κατὰ τοὺς χρόνους, ἀλλὰ πολλῶ ^c διαστηκότες ἀλλήλων, ὁμοῦ ἐν τῇ τῶν βιβλίων τάξει ἐφεξῆς εἰσι κείμενοι. Γράφει δὲ Ῥωμαίοις ὁ Παῦλος, ὅτι δὴ χρέος ἔχωρ λειτουργῆσαι Χριστοῦ, καὶ ὡς προκαθημένους τῆς οἰκουμένης. Ὁ γὰρ τὴν κεφαλὴν ὠφελῶν, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα ὠφέλησε.

Variæ lectiones.

^a μεγάλου ο. ^b αὐτῷ ο. ^c ἐπορίσατο m. ^d Ἰσ. πολὺ ο.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

A

3 CAPUT PRIMUM.

« Παῦλος. » Οὐτε ὁ Μωσῆς, οὔτε πολλοὶ τῶν μετ' αὐτῶν, ἀλλ' οὐδὲ οἱ εὐαγγελισταί, τὰ ὀνόματα αὐτῶν προτεθείκασι τῶν συγγραμμάτων. Ὁ δὲ μακάριος οὗτος, πανταχοῦ τῶν Ἐπιστολῶν, τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα προτίθησι· διότι ἐκεῖνοι μὲν πρὸς τοὺς παρόντας ἔγραφον· οὗτος δὲ διὰ μακροῦ τὰ γράμματα διεπέμπετο, καὶ εἰκότως τὸν νόμον τοῦ ἐπιστολικοῦ χαρακτήρου· ἐπλήρου. Ἐν μέντοι τῇ πρὸς Ἑβραίους, οὐ ποιεῖ τοῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεχθῶς εἶχον πρὸς αὐτὸν, ἵνα μὴ τοῦ ὀνόματος εὐθὺς ἀκούσαντες ἀποπρήξωσι, κρύπτει τοῦτο ἐν προοιμίαις. Τίνος δὲ ἕνεκα ἀπὸ Σαύλου Παῦλος ἐκλήθη; Ἴνα μὴδὲ κατὰ τοῦτο ἐλαττωθῆ τῶ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ἐπικληθέντες; Κηφᾶ, ὃ ἑρμηνεύεται ἡ Πέτρος, ἢ καὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου, ἐπονομασθέντων Βοανεργάς, ὃ

B

ἔστι, ἢ υἱοὶ βροντῆς. »
« Δούλος. » Πολλοὶ δουλείας τρεῖσι. Ὁ ἀπὸ τῆς δημιουργίας, καθ' ὃν, « Τὰ πάντα δούλα σά· » ὃ ἀπὸ τῆς πίστεως, καθ' ὃν εἰρηται· « Ὅτι ὑπεκούσατε εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδασχῆς· ὃ ἀπὸ τῆς πολιτείας, καθ' ὃν καὶ Μωσῆς θεράπων Θεοῦ. Κατὰ πάντα οὖν τούτους τοὺς τρόπους, δούλος ὁ Παῦλος.

« Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τὰ τῆς οἰκονομίας ὀνόματα προβάλλεται, ἀπὸ τῶν κάτωθεν ἐπὶ τὰ ἄνω ἀνατρέχων. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν σάρκαωσιν, Ἰησοῦς καὶ Χριστός. Ἐχρίσθη γὰρ, ἐλαίῳ μὲν οὐδαμῶς, τῷ δὲ ἀγίῳ Πνεύματι· ὃ καὶ κυριώτερον πάντως τοῦ ἐλαίου. Ὅτι δὲ καὶ χωρὶς τοῦ ἐλαίου χρίσις ἐστίν, ἐν μόνῳ τῷ Πνεύματι, ἀκουσον· « Μὴ ἄπτεσθε τῶν χριστῶν μου· » περὶ τῶν πρὸ τοῦ νόμου γὰρ ὁ λόγος, ὅτε οὐδὲ ὄνομα τῆς τοῦ ἐλαίου χρίσεως ἦν.

C

« Κλητός. » Ταπεινοφροσύνης τὸ ῥῆμα· δείκνυσι γὰρ, ὅτι οὐκ αὐτὸς ζητήσας εὗρεν, ἀλλὰ κληθεὶς παρεγένετο.

« Ἀπόστολος. » Τοῦτο τέθεικε πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν ἐτέρων κλητῶν. Καὶ πάντες μὲν γὰρ οἱ πιστοὶ, κλητοί· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν, μέχρι τοῦ πιστεῦσαι· ἐγὼ δὲ, φησί, καὶ τὴν ἀποστολήν ἐνεχειρίσθη, ἣν καὶ ὁ Χριστὸς ἐγκειρίσθη, πρὸς τοῦ Πατρὸς ἀποστασίς.

« Ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ. » Τοῦτέστιν, ἄποκεκληρωμένος εἰς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου διακονίαν. Καὶ ἄλλως δὲ, τὸ, « Ἀφωρισμένος, » ἀντὶ τοῦ, ἠφωρισμένος εἰς τοῦτο· ὡς καὶ πρὸς Ἱερμίαν φη-

D

VERS. 1 « Paulus. » Neque Moses, neque plerique alii, qui illum sunt subsequuti, imo neque evangelistæ nomina sua scriptis suis præposuerunt. Divus autem iste, ubique Epistolis suis nomen suum præponit: quod illi quidem ad præsentem scribebant, hic vero e longinquo litteras mittebat, et ut par erat, characteris epistolaris legem complebat. In Epistola tamen ad Hebræos istud non facit. Nam quoniam infesto erga ipsum erant animo, ne statim, audito ejus nomine, protinus resiliirent, istud in præmio occultat. Cujus autem rei gratia ex Saulo Paulus dicitur est? Ut neque in hoc, apostolorum antesignano, qui Cephas appellatus est, quod valet, si interpreteris, « Petrus », minor esset: aut filius Zebedæi, qui Boanerges, id est, « Filii tonitruum », cognominati fuerunt.

« Servus. » Servitutis multi sunt modi. Alius quidem ab opificio et creatione, secundum quem dicitur: « Omnia tibi serviunt »; alius a fide, juxta quem dictum est: « Quoniam obedistis, in quam traditi estis, formam doctrinæ »; alius a vitæ instituto: quo modo Moses dicitur servus Dei. Proinde modis his omnibus Paulus nominatur servus.

« Jesu Christi. » Œconomix et dispensationis nomina præponit, ab inferioribus ad superiora recurrens. Etenim post incarnationem, Jesus, et Christus, id est, unctus, dicitur est: unctus enim est, handquaquam oleo, sed Spiritu sancto, qui oleo est omnino pretiosior. Porro quod unctio etiam sine oleo sit, per Spiritum solum, audi: « Ne tangatis unctos meos. » Quod verbum, de iis, qui ante legem fuerunt, accipiendum est, quo tempore unctionis per oleum ne nomen quidem innotuit.

« Vocatus. » Humilis et modesti animi hoc verbum est. Indicat enim quod non ipse quærendo invenerit, sed vocatus accesserit.

« Apostolus. » Hoc posuit ad aliorum discrimen qui vocati sunt. Etenim fideles omnes, vocati: at illi ad credendum duntaxat: Mihi vero, inquit, munus apostolici functionis, seu legationis commissa est, quæ et Christo, cum a Patre mitteretur, concredita erat.

« Segregatus in Evangelium Dei. » Hoc est, Selectus ad Evangelii ministerium. Aliter autem et « Segregatus, » pro eo, quod est Prædestinatus ad hoc, accipitur; ut cum ad Jeremiam Deus ait:

^a Psal. cxviii, 91. ^b Rom. vi, 17. ^c Psal. x, 15.

« Priusquam exires ex matrice sanctificavi te d. » A
 Quinetiam ipse Paulus alibi ait : « Quando visum est
 Deo, qui me segregavit ex utero matris mee *. »
 Porro non frustra dicit, « Vocatus sum, et segre-
 gatus in Evangelium. » Quoniam vero ei ad arro-
 gantes sermo erat, illum fide dignum efficit, ceu di-
 vinitus missum. Evangelium autem dicitur, non
 solum propter bona jam peracta, verum etiam ob
 futura. Consolatur insuper auditorem ipso statim
 Evangelii nomine. Non enim tristitia quædam, qualia
 prophetarum vaticinia, sed innumerorum honorum
 thesauros Evangelium complectitur. Deinde, Evan-
 gelium hoc Dei est, hoc est Patris, tum quod ab
 ipso donatum sit, tum quod ipsum manifestum
 reddat. Etsi enim in Veteri Testamento cognitius
 erat, solis tamen Judæis erat cognitus, neque illis
 ipsis, ut Pater. Postea vero per Evangelium revela-
 tus est universo terrarum orbi, una cum Filio suo.

Vers. 2. « Quod antea promiserat per prophetas
 suos. » Cum tanquam novam, prædicationem illam
 Evangelii calumniarentur, demonstrat hoc ipsum vel
 Græcis (sive gentibus) antiquius esse, et in prophe-
 tis jam antea perscriptum. Præterea ipsum Evan-
 gelii vocabulum in Davide invenitur, dum inquit :
 « Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute
 multa f. » Et in Isaia : « Quam speciosi pedes
 evangelizantium pacem g. »

« In Scripturis sanctis. » Non enim verba dun-
 taxat prophetæ fecerunt, sed et litteris mandarunt
 sua, ac per res figurarunt : quemadmodum Abra-
 ham per Isaacum, et Moses per serpentem, ma-
 nuumque extensionem, agnique mactationem. Ete-
 nim cum ardua quæpiam moliturus est Deus, multo
 eadem ante tempore vaticinatur ac prædicat. Quando
 ergo ait quod : « Multi prophetæ cupierunt videre
 quæ videtis, et non viderunt h : » hoc dicit, nempe,
 quod carnem illam suam non viderint, adeoque
 signa ipsa, quæ ipsorum oculis fuerant exposita.

Vers. 3. « De Filio suo, qui natus est ex semine
 David secundum carnem. » Hic perspicue duas ge-
 nerationes manifestat : per hoc enim quod ait, « De
 Filio ejus. » hoc est Dei, supernam generationem :
 per hoc autem quod apponit, « Ex semine David, »
 inferiorem hanc. Adjiciens porro, « Secundum car-
 nem, » indicavit quod et secundum spiritum ejus-
 dem sit generatio. Quocirca non de nudo et sim-
 plici homine Evangelium hoc est : nam de Filio
 Dei est ; neque de nudo et simplici Deo : nam de
 nato ex semine Davidis secundum carnem ; ita ut
 idem sit utrumque, nempe et Filius Dei et filius Da-
 vidis. In posterum itaque Nestorius erubescat.
 Generationis autem ejus, quæ 5 est secundum car-
 nem, meminit etiam iste, perinde ac tres evange-

σιν ὁ Θεός · ἐπὶ τοῦ σε ἐξελεσθῆναι ἐκ μήτρας, ἡγιασά-
 σαι. » Καὶ ὁ Παῦλος δὲ αὐτὸς ἀλλαχοῦ φησιν · « Ὅτε
 εὐδόκησεν ὁ Θεός, ὁ ἰφορήσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς
 μου. » Οὐ μάρτην δὲ λέγει, ὅτι « Κλητός εἰμι, » καὶ
 ὅτι « Ἀφωρισμένος εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. » Ἄλλ' ἐπειδὴ
 πρὸς ἀλαζόνας ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, ἀξιόπιστον αὐτὸν
 ποιεῖ, ὡς θεόθεν ὄντα. Εὐαγγέλιον δὲ λέγεται, οὐ
 διὰ τὰ γενόμενα ἀγαθὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ μέλ-
 λοντα. Παραμυθεῖται δὲ καὶ τὸν ἀκρατὴν εὐθύς διὰ
 τοῦ ὀνόματος. Οὐ γὰρ σκυθρωπά τινα, ὅσα τὰ τῶν
 προφητῶν, ἀλλὰ μυρίων ἀγαθῶν θησαυροὺς ἔχει.
 Τὸ δὲ Εὐαγγέλιον τοῦτο, τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, τουτ-
 ἐστὶ, τοῦ Πατρὸς, καὶ ὡς δωρηθὲν παρ' αὐτοῦ, καὶ ὡς
 γνωρίζον αὐτόν. Εἰ γὰρ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἔγνωστο,
 ἀλλ' Ἰουδαίοις μόνοις · καὶ οὐδὲ τοῦτοις, ὡς Πατὴρ
 ἕστερον δὲ, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐξεκαλύφθη τῇ οἰ-
 κουμένην πάση, μετὰ τοῦ Υἱοῦ.

« Ὁ προσηγγεῖλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ. »
 Ἐπειδὴ ὡς καινὸν διέβαλλον τὸ κήρυγμα, δεικνυσιν
 αὐτὸν πρεσβύτερον ὄν καὶ Ἑλλήνων, καὶ ἐν προφη-
 ταῖς προδιαγραφόμενον · καὶ αὐτοῖς δὲ ῥήμασι, τοῦ
 Εὐαγγελίου τὸ ὄνομα εὐρίσκεται ἐν Δαυὶδ, ὡς τὸ,
 « Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις, δυνά-
 μεις ἑ πολλῇ · » καὶ ἐν Ἡσαΐα, « Ὡς ὄρατοι οἱ πόδες
 τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην ! »

« Ἐν Γραφαῖς ἀγίαις. » Οὐ γὰρ ἔλεγον οἱ προφη-
 ται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔγραψαν, καὶ διὰ πραγμάτων
 ἐτύπουν · ὡς Ἀβραὰμ διὰ τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Μωϋσῆς
 διὰ τοῦ ὄψεως, καὶ τῆς τῶν χειρῶν ἐκτάσεως, καὶ
 τῆς τοῦ ἄμνου σφαγῆς. Καὶ γὰρ ὅταν μέλλῃ μεγάλη
 τιμὴ κατασκευάζειν ὁ Θεός, πρὸ πολλῶν αὐτὰ προ-
 αναφωνεῖ χρόνων. Εἰ οὖν ἑ καὶ λέγει, ὅτι « Πολλοὶ
 προφηταὶ ἐπεθύμησαν ἰδεῖν & βλέπετε, καὶ οὐκ
 εἶδον, » Αὐτὴν τὴν σάρκα, φησὶν, οὐκ εἶδον, καὶ αὐτὴ
 ἐπὶ τῶν ὄψεων τὰ σημεῖα.

« Περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρμα-
 τος Δαυὶδ κατὰ σάρκα. » Ἐνταῦθα φανερώς τὰ:
 δύο γεννήσεις δηλοῖ · ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν, « Περὶ τοῦ
 Υἱοῦ αὐτοῦ, » τουτέστι τοῦ Θεοῦ, τὴν ἄνω γέννησιν ·
 ἐν δὲ τῷ προσθεῖναι, « Ἐκ σπέρματος Δαυὶδ, » τὴν
 κάτω · προσθεῖς δὲ καὶ τὸ, « Κατὰ σάρκα, » εἰδείξεν
 ὅτι κατὰ πνεῦμα γέννησίς ἐστι τοῦ αὐτοῦ. Οὐ τοίνυν
 περὶ ψιλοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον · περὶ γὰρ
 τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν · ἀλλ' οὐδὲ περὶ ψιλοῦ Θεοῦ ·
 περὶ γὰρ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ
 σάρκα, τοῦ αὐτοῦ ὄντος ἀμφοτέρω, καὶ Υἱοῦ Θεοῦ,
 καὶ υἱοῦ Δαυὶδ. Καὶ λοιπὸν αἰσχυνέσθω Νεστόριος.
 Τῆς δὲ κατὰ σάρκα γεννήσεως αὐτοῦ μέμνηται καὶ
 οὗτος, ὡς καὶ οἱ τρεῖς Εὐαγγελισταὶ, ὡς ἂν ἀπὸ
 ταύτης χειραγωγῆται τοῦ ἀκρατῆς εἰς ἑ 9.10 τὴν ἄνω

d Jerem. 1. 5, * Galat. 1, 15. f Psal. LXXII, 15. g Isa. LII, 7. h Matth. XIII, 16.

Varie lectiones.

ἑ ὀψων ὀ. ἑ εἰρήνην ὀ. ἑ προκατασκευάζειν ὀ. ἑ γούν ὀ. ἑ 9.10 ἐπὶ ὀ.

γέννησιν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος πρῶτον ὤφθη Ἀ
ἀνθρώπος, εἶτα ἐγνώσθη Θεός.

« Τοῦ ὀρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ
Πνεῦμα ἁγιοσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, Ἰησοῦ
Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Εἶπεν ἄνω, ὅτι « περὶ
τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ » ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον· νῦν οὖν κατα-
σκευάζει· πῶς ἐγνώσθη Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ φησι·
« τοῦ ὀρισθέντος, » τούτέστιν, ἀποδειχθέντος ¹¹, βε-
βαιωθέντος, κριθέντος. Ὅρος γὰρ ἡ κρίσις, καὶ ἡ
ῥῆξις, καὶ ἡ ἀπόφασις. Πάντες γὰρ ὤρισαντο καὶ
ἐψηφίσαντο αὐτὸν εἶναι Υἱὸν Θεοῦ. Πόθεν; Ἐν δυνά-
μει, τούτέστιν, ἀπὸ τῆς δυνάμεως τῶν σημείων ὧν ¹²
ἔποιε. Ἀλλὰ καὶ « κατὰ Πνεῦμα ἁγιοσύνης, » τού-
τέστιν, ἐκ τοῦ Πνεύματος, δι' οὗ ἠγάγετε τοὺς πιστεύον-
τας· Θεοῦ γὰρ τὸ τοιαῦτα χαρίζεσθαι. Ἀλλὰ καὶ ἐξ
ἀναστάσεως νεκρῶν· πρῶτος γὰρ οὗτος, καὶ μόνος,
ἐκείνους ἤγειρε. Καὶ ἐκ τῆς ἀναστάσεως οὖν ὤρισθη
καὶ ἀπεφάνθη Υἱὸς Θεοῦ· μέγα γὰρ καὶ τοῦτο, ὡς
καὶ αὐτὸς λέγει· « Ὅταν ὑψώσῃτέ με ἀπὸ τῆς γῆς,
τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι. »

« Δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπα-
κοὴν πίστεως. » Ὅρα εὐγνωμοσύνην. Οὐδὲν, φησὶν,
ἡμέτερον, ἀλλὰ πάντα ἐλάβομεν διὰ τοῦ Υἱοῦ ¹³. Καὶ
μὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐλαβον τὴν ἀποστολὴν καὶ
τὴν χάριν. « Ἐκεῖνος γὰρ, φησὶν, ὀδηγήσει ὑμᾶς· »
καὶ τὸ Πνεῦμα φησὶν, « Ἀπορίσατέ μοι τὸν Παῦλον
καὶ τὸν Βαρνάβαν· καὶ, « Διὰ τοῦ Πνεύματος δι-
δοται λόγος σοφίας. » Καὶ τί τοῦτο; Τὰ τοῦ Πνεύ-
ματος, τοῦ Υἱοῦ εἰσι, καὶ τὸ ἔμπαιλιν. « Χάριν δὲ,
φησὶν, ἐλάβομεν καὶ ἀποστολὴν, » τούτέστιν, οὐκ αὐ-
τοὶ καταρωθῶσασμεν τὸ γενέσθαι ἀπόστολοι, ἀλλ' ἐκ
τῆς ἀνωθεν χάριτος τοῦτο. Ἀλλὰ καὶ τὸ πείθειν,
τῆς χάριτος· τὸ μὲν γὰρ περιεῖναι καὶ κηρύττειν,
τῶν ἀποστόλων· τὸ δὲ πείθειν τοὺς ἀκούοντας, ὅλον
τοῦ Θεοῦ. « Εἰς ὑπακοὴν πίστεως. » Οὐκ εἰς λογι-
μαχίας καὶ ζητήσεις, ἢ κατασκευάς, ἀπεστάλημεν,
φησὶν, ἀλλ' εἰς ὑπακοὴν πίστεως· ἵνα, φησὶν, οἱ δι-
δοκίμενοι ὑπακούωσιν, ἀναντιρρήτως πιστεύοντας.

« Ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. »
— « Ἐν πᾶσι δὲ τοῖς ἔθνεσιν » ἐλάβομεν χάριν, οὐκ
ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι. Οὐ γὰρ δὴ
Παῦλος πάντα τὰ ἔθνη περιήλθεν· εἰ μὴ τις εἶπη,
ὅτι εἰ καὶ μὴ ζῶν, ἀλλ' οὖν μετὰ τελευτῆν, εἰς πάντα
τὰ ἔθνη περιεῖσι διὰ τῶν Ἐπιστολῶν. Ἴνα δὲ πι-
στῶσιν ἀκούοντας ¹⁴ περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ,
ὅτι ¹⁵ περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ
Χριστοῦ ἦν, ὃ καὶ τὰ σημεῖα ἔποιε. Καὶ τοῦτο ἐξ
πίστεως δίδται· οὐδὲ γὰρ, οὐδ' αὐτὸ λογισμῇ κατα-
ληπτόν. Ὅρα ἐξ τῆν ἔρωσιν τοῦ Εὐαγγελίου, οὐκ
ἐν ἔθνεσιν, ὡς ἡ Παλαιὰ, ἀλλὰ πᾶσι δοδεῖσταν.

¹¹ Joan. viii, 28. ¹² Joan. xvi, 13. ¹³ Act. xiii, 2.

lista : ut ab hac auditores ad supernam illam ge-
nerationem quasi manu ducat. Siquidem et ipse
Dominus primum visus est homo, deinde cognitus
est Deus.

Vers. 4: « Qui definitus est Filius Dei in virtute
secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione
mortuorum, Jesu Christi Domini nostri. » Supra
dixit, Evangelium esse « de Filio suo : » nunc igitur
astruit, quam ratione cognitus sit Filius Dei, in-
quiens, « definitus, » hoc est, demonstratus, con-
firmatus, judicatus. Definitio enim est ipsa judicatio,
suffragium seu calculus et sententia. Nam cuncti
definiunt judicantque ipsum esse Filium Dei.
Undenam? « In virtute, » hoc est, ex potentia et
efficacia signorum quæ faciebat. Præterea « secun-
dum Spiritum sanctificationis, » hoc est, ex Spiritu
per quem sanctificabat credentes. Dei enim est,
donare talia. Quinetiam « ex resurrectione mortuo-
rum : » nam primus ille, et solus, se ipse excitavit.
Itaque ex resurrectione definitus est ac declaratus
Filius Dei. Magnum enim et hoc est, perinde atque
ipse ait : « Cum exaltaveritis me a terra, tum
cognoscetis quod ego sum i. »

Vers. 5. « Per quem accepimus gratiam et apo-
stolatam ad obediendum fidei. » Vide modestiam
et animi candorem : Nihil, inquit, nostrum, sed
omnia per Filium accepimus. Atqui per Spiritum
accepere apostolatam et gratiam. « Ille enim, inquit,
docebit vos i. » Et Spiritus ait : « Segregate mihi
Paulum et Barnabam k; » ac, « Per Spiritum datur
sermo sapientiæ l. » Equid hoc? Quæ Spiritus sunt,
Filius pariter sunt, et contra. « Gratiam » autem, in-
quit, « accepimus et apostolatam, » hoc est, Non
ipsi virtute nostra, ut apostoli efficeremur, impe-
travimus, sed hoc a superna gratia. Imo et
persuadere, gratiæ est. Circuire enim et prædicare,
apostolorum munus est : persuadere vero auditori-
bus, totum est Dei. « Ad obediendum fidei. » Non
ad inanem verborum pugnam, non ad quæstiones,
aut ad artificiosam orationis structuram missi su-
mus, inquit; verum « ad obediendum fidei, » ut qui
instituti fuerint, credentes, inquit, citra contradi-
ctionem obediant.

« In omnibus gentibus, pro nomine ejus. » — « In
omnibus porro gentibus » accepimus gratiam, non
ego solus, verum reliqui etiam apostoli : non enim
jam Paulus omnes gentes circumierat. Nisi quis-
piam dicat quod, etiamsi non vivus, post mortem ta-
men ad omnes gentes transeat per Epistolas. Ut au-
tem credant, audientes de nomine Christi, non de
essentia ipsius. Nomen enim Christi erat, quod et
signa faciebat. Atque istuc fide opus habet : neque
enim ratione comprehendi potest. Animadvertite hic
Evangelii donum, non uni videlicet genti, Veteris
6 Testamenti in morem, sed omnibus communi-
catum.

¹⁴ I Cor. xii, 8.

Varie lectiones.

¹¹ ἀναδειχθέντος iii. ¹² ἄ ο. ¹³ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ο. ¹⁴ οἱ ἀκούοντες; iii. ¹⁵ οὐ γὰρ ο.

VERS. 6. « In quibus estis et vos vocati Jesu Christi. » Illic tollit illorum fastum et supercilium. » Non enim plus quam cæteræ gentes obtinistis, qui videmini imperare, quin vobis perinde ac cæteris predicamus. Nolite igitur gloriari. Potest etiam aliter intelligi: Vocati enim estis et ipsi, gratia anticipati, non propria virtute accedentes.

VERS. 7. « Omnibus qui Romæ estis, dilectis Dei, vocatis sanctis. » Non omnibus simpliciter Romæ agentibus, sed « dilectis Dei. » Unde vero liquet quod dilecti? ex sanctificatione. Sanctos autem fideles vocat omnes. Rursus autem, « Vocatis, » apposuit, beneficium illis ad memoriam revocans, ac simul indicans, quod Etiam si ex consulibus et primatibus eratis, Deus tamen eadem vos vocationis vocavit, qua privatos, peræque vos diligens et sanctificans. Quoniam igitur similiter et dilecti estis, et vocati, et sanctificati, in tenuiores ne efferamini.

« Gratia vobis et pax. » Quin et Dominus verbum hoc primum apostolis ædes intransibus dicendum præcepit, verbum, inquam, pacis. Neque enim exiguum bellum diremit, quod nobis peccatum adversus Deum pepererat: pax autem illa non ex nostris laboribus, sed ex divina gratia profluxit: prius itaque gratia est, deinde pax. Hæc itaque duo bona perpetua manere optat et immota, ne demuo nobis in peccatum relabentibus aliud bellum excuscitetur.

« Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. » Papæ! quantum valuit gratia ex divina orta dilectione! Nam qui hostes et inglorii eramus, Patrem nacti sumus ipsum Deum. « A Deo Patre igitur et Domino nostro Jesu Christo, » sit vobis stabilis gratia et pax: ab his, inquam, qui hæc ut dederunt, ita et conservare possunt.

VERS. 8. « Primum quidem gratias ago Deo meo per Jesum Christum, pro omnibus vobis, quoniam fides vestra annuntiat in universo mundo. » Proœmium anima Pauli dignum, quo docemur et ipsi gratias agere, nec pro nostris tantum, sed etiam proximorum bonis: hoc namque charitas est. Gratias autem agit, non pro terrestribus quibusdam et pereuntibus bonis, verum propterea quod Romani crediderunt. Porro, quod ait, « Deo meo, » affectum, quem habebat, declaravit, Deum communem sibi privatim vindicando: quod et factitarunt prophætæ. Quinetiam Deus hoc ipse facit, Deum Abrahami et Isaac et Jacobi sese nominans, ut suam erga ipsos charitatem demonstraret. Gratias agere autem inquit, « per Jesum Christum. » Iste enim nobis gratiarum actionis ad Deum Patrem mediator est, non solum nos docens gratias agere, sed et nostram gratiarum actionem Patri offerens. Cujus porro rei causa gratias agit? Quod « fides » Romanorum « annuntiat in universo mundo. » Duarum illis rerum testimonium dicit, et quod crediderunt, et quod

^m Exod. iii, 15.

« Εν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐνταῦθα καθαίρει αὐτῶν τὴν ὀφρύν. Οὐ γὰρ πλέον ἔχετε ¹⁶ τῶν ἄλλων ἔθνῶν, οἱ δοκοῦντες ἀρχεῖν· ἀλλ' ὡς περ τοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ ὑμῖν, κηροῦτομεν· μὴ οὖν κομπάζετε. Ἄλλὰ καὶ ἄλλως· Κλητοὶ γάρ ἐστε καὶ αὐτοὶ, χάριτι προληφθέντες, οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν προσελθόντες ¹⁷.

« Πᾶσι τοῖς ὄσιν ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ, κλητοῖς ἁγίοις. » Οὐ πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ « τοῖς ἀγαπητοῖς Θεοῦ. » Πόθεν δὴλον, ὅτι ἀγαπητοὶ; Ἐκ τοῦ ἁγιασμοῦ· ἁγίους δὲ τοὺς πιστοὺς καλεῖ πάντας. Πάλιν δὲ τὸ, « Κλητοῖς, » προσέθηκε, τῆς εὐεργεσίας αὐτοῦ· ἀναμνησκῶν, καὶ δεικνύων, ὅτι Κἄν ἐξ ὑπάτων καὶ ὑπάρχων ἦτε, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὑμᾶς ἐν τῇ αὐτῇ κλήσει ἐκάλεσεν, ἢ καὶ τοὺς ἰδιώτας, ὁμοίως ὑμᾶς ἀγαπήσας καὶ ἁγιάσας. Ἐπει οὖν καὶ ἠγαπήθητε, καὶ ἐκλήθητε, καὶ ἠγιάσθητε ὁμοίως, κατὰ τῶν εὐτελεστέρων μὴ ἐπιτρέσθε.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. » Καὶ ὁ Κύριος τοῦτο πρῶτον βῆμα εἰς τὰς οἰκίας εἰσιούσι τοῖς ἀποστόλοις λέγειν ἐπέταξε, τὸ τῆς εἰρήνης. Οὐδὲ γὰρ μικρὸν πόλεμον κατέλυσεν, ὃν ἡμῖν ἡ ἀμαρτία πρὸς τὸν Θεὸν ἀπέτεκεν· ἡ δὲ εἰρήνη αὐτῆ οὐκ ἐξ ἡμετέρων κόνων, ἀλλ' ἐκ τῆς θείας χάριτος· πρότερον οὖν ἡ χάρις, εἶτα ἡ εἰρήνη. Ταῦτα οὖν τὰ δύο ἀγαθὰ ἐπεύχεται μένειν διηνεκῆ καὶ ἀκίνητα, ὥστε μὴ πάλιν ἀμαρτόντων ἡμῶν, ἕτερον ἀναβρίπισθῆναι πόλεμον.

« Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Βαβαί, πῶσόν ἡ χάρις Ἰσχυσεν ¹⁸, ἡ ἐκ τῆς θείας ἀγάπης! Οἱ γὰρ ἐχθροὶ καὶ ἄτιμοι, Πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. Ἀπὸ γούν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἴη ὑμῖν βεβαία ἡ χάρις, καὶ ἡ εἰρήνη· τῶν καὶ δόντων ταῦτα, καὶ δυνουμένων φυλάξαι.

« Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. » Πρέπον τῇ Παύλου ψυχῇ τὸ προοίμιον, δι' οὗ διδυσκόμεθα καὶ αὐτοὶ εὐχαριστεῖν· καὶ οὐχ ὑπὲρ οἰκείων ἀγαθῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν πλησίον· τοῦτο γὰρ ἀγάπη. Εὐχαριστεῖ δὲ, οὐκ ἐπὶ γηῖνοις τισὶ καὶ ἀπολλυμένοις, ἀλλ' ὅτι ἐπίστευσαν Ῥωμαῖοι. Εἰπὼν δὲ, « Τῷ Θεῷ μου, » ἔδειξε τὴν διάθεσιν ἣν ἔχει, τὸν κοινὸν Θεὸν ἰδιοποιούμενος, ὡς καὶ οἱ προφῆται. Καὶ ὁ Θεὸς δὲ αὐτὸς τοῦτο ποιεῖ, Θεὸν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, αὐτὸν ὀνομάζων, ἵνα τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην ἐνδείξῃται. Εὐχαριστεῖν δὲ φησι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗτος γὰρ καὶ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα εὐχαριστίας ¹⁹ ἡμῖν ὁ μεσίτης, οὐ μόνον διδάξας εὐχαριστεῖν, ἀλλὰ καὶ προσάγων τὴν ἡμετέραν εὐχαριστίαν τῷ Πατρὶ. Τίνος δὲ χάριν εὐχαριστεῖ; Ὅτι ἡ πίστις τῶν Ῥωμαίων καταγγέλλεται ²⁰ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Δύο αὐτοῖς μαρτυρεῖ, ὅτι τε ἐπίστευσαν, καὶ ὅτι μετὰ τοσαύτης παρρησίας, ὥστε τὴν πίστιν αὐτῶν καταγγέλλεσθαι ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, καὶ δι'

Variæ lectiones.

¹⁶ ἔχετε iii. ¹⁷ προσληφθέντες iii. ¹⁸ ἠδύσησεν ο. ¹⁹ εὐεργεσία; ο. ²⁰ ἡμεῖς οὖν iii.

αὐτῶν ὠφελῆσθαι πάντα, εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν ἅς βασιλίδος πόλεως ἐκκαίμενους. Καίτοι ἐκ τοῦ Πέτρου κηρύξαντος ἐν Ῥώμῃ, ὅμως τὰ ἐκείνου, οἰκτιρῆσαι ἠγούμενος, εὐχαριστεῖ ὑπὲρ τῆς πίστεως τῶν τοῦ Πέτρου μαθητῶν· οὕτω βασκανίας ἀπέλλακτο, quæ illius erant, sua reputans, pro fide Petri discipulorum grâtiâ agit: adco ab invidia quidem alienus erat.

« Μάρτυς γὰρ μοῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὃς λατρεύω ἐν τῷ πνεύματι μου, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἀδιαλείπτως μνησθῆναι ὑμῶν ποιῶμαι πάντοτε, ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου. » Ἐπειδὴ οὐδέπω ἦν αὐτοῦ ἐωρακώς, ἐμελλε δὲ εἰπεῖν, ὅτι « Ἀεὶ μέμνημαι ὑμῶν, » μάρτυρα καλεῖ τὸν τὰς καρδίας εἰδῶτα. Ὅρα δὲ σπλάγγνα, εἴ γε πάντοτε ἐμμένητο ἀνθρώπων μὴ δὲ ὁραθέντων αὐτῷ. Καὶ ποῦ; Ἐν ταῖς προσευχαῖς, καὶ τότε ἀδιαλείπτως. Λατρεύω δὲ τῷ Θεῷ, ὃ ἐστὶν, δουλεύω· « ἐν τῷ πνεύματι μου, » τοῦτ' ἐστὶν, οὐ σαρκικὴν λατρείαν, ἀλλὰ πνευματικὴν. Ἡ μὲν γὰρ Ἑλληνικὴ λατρεία, καὶ σαρκικὴ καὶ πεπλανημένη· ἡ δὲ Ἰουδαϊκὴ, ἀπλανὴς μὲν, ἀλλὰ σωματικὴ καὶ αὐτὴ· ἡ δὲ κατὰ Χριστὸν λατρεία, καὶ ἀληθινὴ, καὶ πνευματικὴ· ὃ καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ Σαμαρείταις φησὶν, ὅτι « Οἱ ἀληθῖνοι προσκυνοῦνται, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσουσιν. » Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ τῆς λατρείας ἄλλοι εἶναι (ὃ μὲν γὰρ λατρεύει καὶ δουλεύει Θεῷ ἐν τῷ τῷ καθ' ἑαυτὸν μόνον οἰκονομεῖν· ὃ δὲ ἐν τῷ καὶ ζῆλον ἐπιμελεῖσθαι, καὶ χηρῶν προστασθαι, ὡς οἱ περὶ Στέφανον· ὃ δὲ ἐν τῇ τοῦ λόγου διακονίᾳ), διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι « Ἐγὼ λατρεύω ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ. » Καίτοι τοῦ Πατρὸς ἔφησεν εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον ὄνομα· ἀλλ' οὐδὲν καινόν· τὰ γὰρ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ· καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Πατρὸς. Λέγει δὲ τοῦτο, δεικνύων ἀναγκαίαν αὐτῷ τὴν ταπεινότητα ὑπὲρ αὐτῶν φροντίδα. Ὁ γὰρ τὴν δουλείαν τοῦ Εὐαγγελίου ἐγκρατευσμένος, ἀνάγκη ἔχει πάντων φροντίζειν τῶν τὸν λόγον παραδεχομένων.

« Δεόμενος εἴ πως ἤδη ποτὲ εὐδοθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ, ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. » Νῦν προστίθησι καὶ ὑπὲρ τίνος αὐτῶν μὲμνηται· Ὑπὲρ τοῦ ἐλθεῖν, φησὶ, « πρὸς ὑμᾶς. » Ὅρα δὲ πῶς ἐφίλει μὲν αὐτοῦ, καὶ ἐσπευδεν ἰδεῖν· οὐ μὴν παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν. Ἀλλ' ἡμεῖς, ἢ οὐδένα φιλοῦμεν, ἢ ἐπειδὴν φιλήσωμεν ποτε, παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ τοῦτο ποιῶμεν. Ὁ δὲ Παῦλος, τὸ μὲν εὐχέσθαι ἀιτητικῶς ὡς ἂν αὐτοῦ ἴδῃ, ἀπὸ ἀγάπης σφοδρᾶς ἐποιεῖτο· τὸ δὲ ὑπείχειν τῷ τοῦ Θεοῦ νεύματι, ἀπὸ εὐλαθείας πολλῆς ἐδείκνυ. Καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ αἰτεῖν ἀπειτυχάνοντες, μὴ ἀσγάλλωμεν. Οὐ γὰρ ἐσμὲν Παῦλου βελτίους, ὅς καὶ ὑπὲρ τοῦ σκόλοπος τριπλῶν τὸν Κύριον παρακάλεσε καὶ οὐκ ἔτυχε· τοῦτο γὰρ τὸ συμφέρον.

« Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χά-

^a Joan. iv, 23.

Variæ lectiones.

^{a1} δουλείας ο. ^{a2} φησὶ παρακλήτως m. ^{a3} εἶπεν ο.

A tanta libertate et fiducia crederentur, ut fides illorum in universò mundo prædicetur, adeoque per ipsos alii omnes utilitatem perciperiant, ad regni scilicet urbis æmulationem et imitationem accensi. Imo cum Petrus Romæ Evangelium prædicasset,

VERS. 9. « Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo, in Evangelio Filii ejus, quod sine intermissione mentionem vestri faciam semper in orationibus meis. » Quia nunquam eos viderat, dicturus autem erat, « Semper mentionem vestri facio, » testem invocat eum qui cordis abdita novit. Intuere vero hic apostolica viscera, affectumque singularem, siquidem passim meminit hominum, quos etiam non conspexerat. Ubi hoc? In precationibus, idque incessanter. Colo autem Deum, hoc est, servio Deo; « in spiritu meo, » id est, non carnali cultu; sed spirituall. Gentilis enim cultus et carnalis et erroneus est: Judaicus autem, erroris quidem expers, attamen et ipse corporalis est. Christianus autem cultus, et verus est et spiritualis: quod et Dominus Samaritanæ dicit: « Veri adoratores in spiritu et veritate adorabant. » Quoniam vero, multi sunt cultus modi (alius enim Deum colit, illique inservit in suorum tantummodo rerum dispensatione: alius hospitibus et peregrinis adhibendo curam, ac viduarum præfecturam neque non sollicitudinem gerendo, idem ut Stephanus: alius in verbi ministerio), propter hoc ipsum Paulus inquit: « Cui ego servio in Evangelio Filii. » Atqui supra dixit, Evangelium esse Patris; sed nihil mirum. Quæ enim Patris sunt, Filii etiam sunt; et quæ Filii, Patris. Hæc autem commemorans, necessariam suam super illis curam demonstrat. Cui enim Evangelii annuntiandi servitus est commissæ, illi necesse est, ut omnium qui verbum exceperunt, curam gerat.

VERS. 10. « Obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei, ut veniam ad vos. » Nunc adjicit, qua de causa illorum meminerit, nempe, « Ut veniam, » inquit, « ad vos. » Vide autem quam impense quidem eos amabat ac videre festinabat; non tamen præter voluntatem Dei. Nos vero, aut neminem amore complectimur, aut si quem unquam complexi fuerimus, hoc præter voluntatem Dei agimus. Cæterum quod Paulus jugiter orabat ut videret eos, ex vehementi hoc charitate faciebat: quod vero Dei nutui obtemperat, religionis erat indicium. Nos itaque, si quando precum nostrarum non efflicimur composites, ne ægre seramus. Neque enim Paulo sumus meliores, qui pro stimulo ter Deum precatus est, nec tamen quod voluit est assecutus: hoc enim illi profuit.

VERS. 11. « Desidero enim videre vos, ut aliquod

vobis donum impertiar spirituale. » Alii pro aliis quidem rebus longam perfectionem suscipiunt : ego vero, inquit, « ut vobis aliquid impertiar. » Hoc autem dicit, modestiam spirans. Non enim ait, Ut instituam vos, sed, Ut quod accepi, communicem. Et hoc quoque exiguum et modestum. Porro, donum sive gratia, omne id est, quod ad audientium commolitionem doctores indicant : nam etiamsi rectum officium, et ex virtute factum esse videatur, atamen recte ac præclare a nobis facta, propterea quod superno opus habeant auxilio, dona sunt et charismata.

VERS. 12. « Ad confirmandos vos : hoc autem est, ut communem capiam consolationem in vobis per mutuam fidem vestram simul et meam. » Clanculum indicavit multa ipsis opus esse correctione. Postquam autem et hoc valde molestum erat (dicere namque potuissent : Quid ais? Concutimur? Circumferimur? tuæque ut confirmemur opera indigemus?) infert, « Hoc autem est, ut consolationem simul capiam. » Quod vero ait, huiusmodi est : Multas sustinulistis afflictiones : « Desideravi igitur vos videre, » ut quadantenus vos consolarer, imo potius, ut et ipse consolationem acciperem : commune enim hoc lucrum est. Quasi enim in captivitate degentes, qui tum fideles erant, opus habebant mutuo conventu, quo impense alter alterum consolarentur. Quid inde? Num et Paulus illorum auxilio indigebat? Absit a te istud, o Ecclesiæ columna! Verum ne impetuosum sermonem faciat, neve illos feriat seu percellat, uti diximus, ea propter et sese eorum consolationis indigere ait. Sin autem quispiam consolationem hic dixerit esse letitiam, quam ob fidei Romanorum incrementum habuerit, atque ea indigere Paulum, recte mea quidem sententia dixerit : quod et perspicuum est ex eo quod ait, « Per mutuam fidem vestram simul et meam ; » ut sit hæc sententia : Ego quidem conspecta fide vestra solamen capiam, atque lætabor ex animo : vos vero per meam fidem confirmabimini, consolatione accepta de iis rebus, quibus fortasse præ pusillanimitate concutimini. Verum hæc non aperte dicit, sed orationem artificiose con-

VERS. 13. « Nolo autem vos ignorare, fratres, quod sepe proposui venire ad vos, et prohibitus sum hucusque. » Postquam supra dixerat, Opto venire ad vos, ac verisimile erat quosdam cogitare secum, Si optas et concupiscis consolari, et consolationem rursus accipere, quid est quod prohibeat, quo minus venias? subintulit, quoniam « Prohibitus sum » a Deo. Animadvertit vero, quomodo non curiose inquirat cur sit prohibitus. Nam Dominicis mandatis plane obsequitur, crudiens et nos, ne curiose indagemus ea quæ Deus facit. Denuntiat itaque Romanis, quod non per socordiam aut contemptum non venerit. Adeo enim ardentem vos diligo, inquit, ut neque prohibitus destiterim, sed iterum atque iterum conatus sum venire, ob vehementem erga vos dilectionem.

ἄρισμα ὑμῶν πνευματικῶν. » Ἄλλοι μὲν ὑπὲρ ἄλλων δόξα ἰσχυροῦς ἡ μακρὰς στέλλονται, ἐγὼ δὲ, φησὶν, « ἵνα τι μεταδῶ ὑμῶν. » Μετριοφρονῶν δὲ τοῦτο λέγει· οὐ γὰρ εἶπεν, ἵνα διδάξω, ἀλλ', ἵνα ὅπερ ἔλαβον, μεταδῶ. Καὶ τοῦτο μικρὸν καὶ σύμμετρον. Χάρισμα δὲ ἔστι πᾶν, ὅπερ οἱ διδάσκαλοι εἰς ὠφέλειαν τῶν ἀκούοντων ἐνδείκνυνται. Εἰ γὰρ καὶ κατόρθωματα δοκῶσι, ἀλλ' οὐ καὶ τὰ κατορθώματα ἡμῶν χάρισματὰ εἶσι, διὰ τὸ τῆς ἀνωθεν δαΐσθαι βοήθης.

« Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς· τοῦτο δὲ ἔστι, συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῶν, διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ. » Λαθρανόντως ἐδείξε πολλῆς δεομένου διορθώσεως. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦτο σφόδρα φορτικὸν ἦν (εἶπον γὰρ ἄν· τί λέγεις; Σαλευόμεθα; περιφερόμεθα; καὶ σοῦ δεόμεθα εἰς τὸ στηριχθῆναι); ἐπάγει· « Τοῦτο δὲ ἔστι, συμπαρακληθῆναι. » Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Πολλὸς ὑπεμείνατε θλίψεις· ἐπεθύμησα τοῖνυν ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι παρακαλέσω· μᾶλλον δὲ, ἵνα καὶ αὐτὸς παράκλησιν δέξωμαι· κοινὸν γὰρ ἔστι τὸ κέρδος. Ὡςπερ γὰρ ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὄντες, οἱ τότε πιστοὶ, ἐδέοντο τῆς πρὸς ἀλλήλους συναγωγῆς, καὶ μεγάλως παρεμυθούντο. Τί οὖν; Καὶ Παῦλος ἐδείτο τῆς πρὸς ἐκείνων συμμαχίας; Ἄπαγε, ὁ τῆς Ἐκκλησίας στύλος! Ἄλλ' ἵνα μὴ καταφορικὸν ποιήσῃ τὸν λόγον, καὶ πλῆξῃ, ὡς εἰπομεν, αὐτοῦς, τοῦτο ἐνεκεν καὶ αὐτὸς δεῖσθαι τῆς πρὸς ἐκείνων παρακλήσεως ἔφη. Εἰ δὲ τις ἐνταῦθα παράκλησιν εἶναι λέγει, τὴν εὐφροσύνην, τὴν ἐπὶ τῆς πίστεως τῶν Ῥωμαίων ἐπιδόσει, καὶ ταύτης δεῖσθαι τὸν Παῦλον, καλῶς ἂν εἴποι· ὁ δὲ ἔλεγον, καὶ ἐκ τοῦ λέγειν· « Διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ· » ὡς εἶναι τὸν λόγον τοιοῦτον· Καὶ ἐγὼ μὲν, ἰδὼν τὴν πίστιν ὑμῶν, παρακληθῆσομαι καὶ εὐφρανθήσομαι· καὶ ὑμεῖς δὲ, ὑπὸ τῆς ἐν ἐμοὶ πίστεως στηριχθήσεσθε, παραμυθηθέντες ἐφ' οἷς ἴσως διὰ μικροβουλίαν σαλευέσθε. Ἄλλ' οὐ ταῦτα λέγει φανερώς, ἀλλὰ μεθοδεύει τὸν λόγον, ὡς εἰρηται.

« Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι πολλὰκις προσθέμην πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν, καὶ ἐκωλύθη ἄρχομαι τοῦ δεῦρο. » Ἐπειδὴ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι ἐβόημαι ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, εἰκόσ δὲ ἦν τινὰς ὑπονοῆσαι, ὅτι ἐπὶ εὐχῇ καὶ ἐπιθυμίᾳ παρακαλέσαι, καὶ παρακληθῆναι, τί τὸ κωλύον ἐλθεῖν; ἐπήγαγεν, ὅτι· « Ἐκωλύθη ἐλθεῖν ὑπὸ Θεοῦ. » Ὅρα δὲ, πῶς οὐ περιεργάζεται διὰ τὴν ἐκωλύθη, ἀλλ' ὁπεῖκει τοῖς Δεσποτικαῖς προσταγμασί, παιδεύων καὶ ἡμᾶς, ἵνα μὴ περιεργάζομεθα ἃ ὁ Θεὸς ποιεῖ. Δείκνυσιν οὖν τοῖς Ῥωμαίοις, ὅτι οὐ διὰ βλάβου, ἢ καταφρόνησιν, οὐκ ἤρξατο. Τοιοῦτον γὰρ περικαίεται ὑμῶν, ὅτι οὐδὲ κωλυόμενος ἀριστάμην, ἀλλὰ πάλιν καὶ πάλιν ἐπεχεῖρυσεν ἐλθεῖν, διὰ τὴν σφόδρην περὶ ὑμᾶς ἀγάπην.

Variæ lectiones.

²⁵ ἀποδομίας ο. ²⁶ γὰρ ο. ²⁷ πρὸς ο. ²⁸ κατάφορον ο. ²⁹ ἴσ. αὐτόν. ³⁰ παρὰ Θεοῦ ο. ³¹ ὑπέκατο ο.

« Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἄλλοις ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. » Ἐπειδὴ περιβλεπτος ἦν ἡ πόλις, καὶ πάντες πρὸς αὐτὴν συνέβησαν, διὰ τὰ ἐν αὐτῇ ἰσχυράτα, καὶ τὴν δόξαν αὐτῆς, ἵνα μὴ τις νομίση τὸν Παῦλον διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἐπιθυμῆσαι τῆς θεᾶς αὐτῶν, φησὶ· Διὰ τοῦτο ἐπεθύμουν ἔλθειν, ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ. » Ἄμα δὲ καὶ τὴν ἄλλην ὑπόνοιαν λύει· Ἰσως γὰρ εἶπεν ἄν τις, διὰ τοῦτο ἐκώλυον, διότι οὐ κατὰ θεὸν ἔλθειν ἐβούλου. Φησὶν οὖν, ὅτι Καρπὸν σχεῖν ἐβουλόμην. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἴνα κατηχήσω, ἵνα διδάξω· ἀλλὰ μετριοφρονῶν, « Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ » ὡσπερ καὶ ἀνωτέρω, « Ἴνα τι μετὰ χάρισμα. » Συστέλλων δὲ καὶ αὐτοὺς, φησὶ· « Καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι. » Μὴ γὰρ ἐπειδὴ βλαυεῖσθε, νομίσητε κρείττους εἶναι τῶν λοιπῶν ἔθνων· ἐν ἰσῆ γὰρ τάξαι ἴσασθε.

« Ut fructum cuiquem habeam in vobis, quemadmodum et in reliquis gentibus. » Quia celeberrima erat urbs, et omnes ad eam confluebant propter miranda quæ in ipsa spectabantur, et magnificentiam ejus, ne quis existimet, quod Paulus ob eandem causam eos videre desideret, Propter hoc, inquit, desiderabam venire, « ut fructum aliquem habeam. » Simul autem et aliam suspicionem diluit. Forsan enim dixisset quispiam, Eam ob causam prohibebaris, quod non secundum Dei voluntatem venire volueris, quod dicit igitur, Fructum habere volebam. Non autem ait, Ut instituiam, ut doceam, verum moderate loquens, « Ut aliquem fructum habeam. » Periinde ac supra, « Ut aliquod donum impertiam. » Illorum autem fastum compescens, inquit, « Quemadmodum et in reliquis gentibus. » Non enim quia imperium

orbis penes vos est, arbitremini vos reliquis gentibus præstantiores esse : æquali enim ordine collucamini.

« Ἐλλήσι τε καὶ Βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ἀπειλέησθε εἰμὶ. Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελισασθαι. » Καὶ τοῦτο μετριοφρονῆσαι. Οὐδὲν γὰρ, φησὶν, ἐγὼ χαρίζομαι, ἀλλ' ἐπίταγμα πληρῶ Ἀσποτικόν, καὶ τῷ θεῷ εὐχαριστεῖν δεῖ ὑμᾶς· ἐκεῖνος γὰρ ὁ εὐεργετῶν, ἐγὼ δὲ ἀπειλέησθε εἰμὶ, καὶ ἀπαραίτητον χρεὶς ἔχω τὸ κηρύττειν· ὃ καὶ τοῖς Κορινθίοις εἶπε· « Οὐαὶ μοι ἐάν μὴ εὐαγγελίζωμαι. » Πρόθυμος οὖν εἰμι καὶ ὑμῖν κηρύξαι, καὶ κίνδυνον προσορῶνται· οὕτως ἔξεσθ' ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ σπουδῆ.

Vers. 14, 15. « Græcis et Barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum. Ita quantum in me est, paratus sum et vobis, qui Romæ estis, evangelizare. » Hoc etiam ex modestia manat. Nihil enim, inquit, ego dono, verum Domini mei mandatum adimpleo, Deoque vos gratias agere convenit : siquidem ille benefactor est, ego vero « debitor sum, » et irrecusable debitum habeo prædicandi, ipsum sci-jicet munus : quod et Corinthiis dicebat : « Væ mihi, si non evangelizavero. » Proinde sane paratus sum et vobis Evangelium annuntiare, etiamsi pericula oculis observentur. Tanto in Christum flagrabat studio.

Vers. 16. « Non enim pudet me Evangelii Christi. Virtus enim Dei est ad salutem omni credenti. » Cui Romani ad mundi hujus gloriam mirifice obstructi essent, ipse vero prædicaturus erat, qui nihil non ignominie pertulerat, Jesum; ac verisimile erat ipsis pudori hoc fore, si talis existimaretur Servator : propterea, « Non me pudet, » inquit : illos juxta docens, ne pudescant : quandoquidem et ipse nedum non pudescit, quin potius pulchrum sibi putabat, et gloriabatur eo nomine. Quia vero et ipsi sapientie nomine turgidi erant, Ego, inquit, crucein **10** venio prædicaturus, nec propterea pudore suffundor : nam, « Virtus Dei est in salutem. » Est etiam virtus (sive potentia) ad punitionem, quemadmodum Ægyptiis suam Deus potentiam demonstrabat, ipsos pœna afficiens. Est præterea et ad interitum, ut cum ait : « Timete eum, qui potest perdere in gehenna ꝑ. » Quæ igitur ego Paulus prædico, non pœnam neque interitum continent, sed salutem. Cui autem? « Omni credenti. » Non enim simpliciter cunctis Evangelium cedit ad salutem, sed accipientibus illud.

« Judæo primum, et Græco. » Primum hic est ordinis honos, non gratie exuberantia. Non enim

« Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι· Τὸ, « Πρῶτον, » ἐπαυθῆ, τάξως ἐστὶ τιμὴ, οὐ χάριτος πλεονασμός.

• 1 Cor. 15, 16. ꝑ Matth. 1, 28.

Variæ lectiones.

¹⁰ ἐνταῦθα ο. ¹¹ ἀδοξίας ο. ¹² ἡ σωτηρία m.

plus habet Judæus (aut præferendus est) eo quod majorem justitiam acceperit : verum quod primus eam acceperit, honoratus est : solius ideo verbi est honor.

VERS. 17. « Justitia enim Dei in ipso revelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est : Justus autem ex fide vivit 9. » Cum dixerit quod ad salutem esset Evangelium, exponit, qui hoc sit : nempe quod servit nos « justitia Dei, » non sane nostra. Qualem enim justitiam nos haberemus execrati operibus et corrupti? At vero Deus justificavit nos, non ex operibus, sed ex fide, quæ ad fidem uberiorem et majorem procedere debet. Nec enim satis est primum credidisse, sed ex introductoria fide oportet nos ascendere ad consummationem fidem, immobilem nempe et firmam sedem, seu stabilimentum : sicut et apostoli dixerunt ad Dominum : « Adauge nobis fidem ». » Confirmat autem quod ait, nempe, quod ex fide justificati sumus, ex prophetia Habacuc : « Justus enim, inquit, ex fide vivet. » Cum enim ea quæ nobis per gratiam suam Deus imperit, humanas cogitationes excedant, merito nobis fide opus est. Nam si cœperimus curiosi divinarum rerum scrutatores esse, universum perdidimus.

VERS. 18. « Revelatur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem et injustitiam hominum, veritatem in injustitia detinentium. » Cum a commoitoribus orsus esset, dixissetque justitiam Dei per Evangelium revelari, nunc ea profert quæ terrere queant : novit enim quod plures metu ad virtutem trahuntur. Hunc in modum Deus regni mentionem faciens, simul gehennæ meminit : Prophetæ item primum bona præponunt, deinde mala subjiciunt. Nam illa quidem sunt præcedentis et præcipuæ voluntatis Dei, hæc autem nostræ ignaviæ. Considera autem hic orationis consecutionem : Venit, inquit, Dominus justitiam tibi afferens, noxæque dimissionem : quæ si non admiseris, tum revelatur ira Dei de cælo, quæ videlicet in secundo exprimitur adventu. Ac hodie quidem experimur iram ejus, **II** verum ad correctionem : tum vero ad supplicium tantummodo. Et nunc quidem ab hominibus videmur in multis lædi et affligi : tunc vero manifesta erit poena divina « super omnem impietatem. » Verus sane cultus et pietas una est ; impietas vero, multifida : eam ob rem dixit, « Omnem impietatem, » ceu multæ sint ejus viæ : « et injustitiam hominum. » Aliud est impietas, et aliud injustitia. Illa enim in Deum, injustitia vero in homines. Ac illa quidem mentis in speculatione versantis peccatum est, hæc vero in opere consistentis. Hujus porro sunt multæ semitæ. Nam injurius est quispiam proximo, cum in pecunia et facultatibus, tum in uxore et gloria. Quidam vero asserunt, etiam inju-

9 Habac. II, 4. 10 Luc. XVII, 5.

Οὐ γὰρ πλεον ἔχει ὁ Ἰουδαῖος, ἐν τῷ μείζονα λαβεῖν δικαιοσύνην, ἀλλ' ἐν τῷ πρῶτον αὐτὴν λαβεῖν, τετιμῆται· βήματος οὖν ἐστὶ· τιμὴ μόνον.

« Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, καθὼς γέγραπται· Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. » Εἰπὼν, ὅτι εἰς σωτηρίαν ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον, λέγει καὶ πῶς ἐστὶ τοῦτο. Ὅτι ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ σώζει ἡμᾶς· οὐ γὰρ ἡμετέρα. Ποίαν γὰρ εἶχομεν ²⁴ δικαιοσύνην ἡμεῖς ἐδδελυγμένοι τοῖς ἔργοις καὶ διαφθαρμένοι ; Ἄλλ' ὁ Θεὸς ἐδικαίωσεν ἡμᾶς, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ πίστεως, ἥτις εἰς πίστιν πλεῖω καὶ μείζω προκόπτειν ὀφείλει. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ πρῶτως πιστεῦσαι, ἀλλ' ἐκ τῆς εἰσαγωγικῆς πίστεως δεῖ ἡμᾶς ἀναβαίνειν εἰς τὴν τελωτέραν πίστιν, τὴν ἀμετάσειστον δηλαδὴ καὶ βεβαίαν Ἰδρυσιν, καθὼς καὶ οἱ ἀπόστολοι εἶπον πρὸς τὸν Κύριον· « Πρόσθε ²⁵ ἡμῖν πίστιν. » Βεβαῖοι δὲ ὁ λέγει, φημί δὲ, ὅτι ἐκ πίστεως ἐδικαίωθημεν, ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀβδακούμ· « Ὁ δίκαιος γὰρ, φησὶν, ἐκ πίστεως ζήσεται. » Ἐπειδὴ γὰρ ἔπερ ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο, ὑπερβαίνει τοῦ ἀνθρωπίνους λογισμοῦς, εἰκότως τῆς πίστεως δεῖ ἡμῖν· ὡς ἐάν γε ἀρξώμεθα περιεργάζεσθαι, τὸ πᾶν ἀπωλέσασμεν.

« Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ²⁶ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων. » Ἀπὸ τῶν χρηστοτέρων ²⁷ ἀρξάμενος, καὶ εἰπὼν, ὅτι δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν τῷ Εὐαγγέλιῳ ἀποκαλύπτεται, νῦν λέγει καὶ τὴν φοβησάμενα· οἶδε γὰρ, ὅτι οἱ πλείους τῷ φόβῳ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἔλκονται. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς μετὰ τὴν βασιλείαν καὶ ²⁸ περὶ γέννησιν λέγει. Καὶ οἱ προφήται τὰ ἀγαθὰ προτιθέασιν, εἶτα τὰ κακὰ· ὅτι ἐκείνα μὲν, τῆς προηγουμένης τοῦ Θεοῦ γνώμης, ταῦτα δὲ ²⁹, τῆς ἡμετέρας βραθυμίας. Σκόπει δὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου· ἢ Ἦλθε, φησὶν, ὁ Κύριος, δικαιοσύνην σοι φέρων καὶ ἀφαιρῶν· ἐάν μὴ δέξῃ, τότε ἀποκαλύπτεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ οὐρανοῦ, ἢ κατὰ τὴν δευτέραν δηλαδὴ παρουσίαν. Καὶ νῦν μὲν γὰρ ἀπολάβομεν [γ. — λαύομ.] τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ πρὸς διόρθωσιν· τότε δὲ, πρὸς κόλασιν μόνον. Καὶ νῦν μὲν ὑπὸ ἀνθρώπων δοκοῦμεν ἐπιτρεφέεσθαι τὰ πολλά· τότε δὲ, φανερὰ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ κόλασις· ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν. » Ἡ μὲν ³⁰ ἀληθὴς λατρεία, καὶ ἡ εὐσέβεια, μία· ἢ δὲ ἀσέβεια, πολυσχιδῆς· διὰ τοῦτο εἶπε, « Πᾶσαν ἀσέβειαν, » ὡς πολλῶν οὐσῶν ὁδῶν. « Καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων. » Ἄλλο ἀσέβεια, καὶ ἄλλο ἀδικία· ἢ μὲν γὰρ, εἰς Θεόν· ἢ δὲ ἀδικία, εἰς ἀνθρώπους· καὶ ἢ μὲν, τοῦ θεωρητικοῦ ἀμάρτημα· ἢ δὲ, τοῦ πρακτικοῦ. Πολλὰ δὲ καὶ αἱ ταύτης εἰδῆ· ἀδικεῖ γὰρ τις τὸν πλησίον καὶ ἐν χρήμασι, καὶ ἐν γυναικί, καὶ ἐν δόξῃ. Τινὲς δὲ φασὶν ὅτι καὶ τὴν ἀδικίαν περὶ δογμάτων ἔθηκε. Τί δὲ ἐστὶ, « Τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων, » ἀκουε·

Variæ lectiones.

²⁴ ἔχομεν III. ²⁵ πρόσθε III. ²⁶ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ III. ²⁷ γὰρ. ²⁸ τῆς βασιλείας Θ. ²⁹ τὴν ἀκόλουθα III. ³⁰ ἢ μὲν γὰρ III.

Ἡ ἀλήθεια, ἥτοι ἡ περὶ Θεοῦ γνῶσις, τοῖς ἀνθρώποις ἐνετέθη ἐξ ἀρχῆς. Ταύτην τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν γνῶσιν οἱ Ἕλληνες ἐν ἀδικίᾳ κατέσχον, τουτέστιν, ἠδίκησαν τὸ θεῖον ἐπ' αὐτοῖς, εἰδῶλοις περιθέντες τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ὅσπερ καὶ ὁ χρήματα λαβὼν, ὥστε εἰς τὴν τοῦ βασιλέως δόξαν ἀναλώσει, ἂν εἰς ληστὰς δαπανήσῃ ταῦτα καὶ πόρναις, λεχθεῖν ἂν ἀδικῆσαι τὴν τοῦ βασιλέως δόξαν. Καὶ οἱ Ἕλληνες οὖν ἐν ἀδικίᾳ κατέσχον, τουτέστι, κατακάλυψαν, καὶ ἐσκοτίσαν ἀδίκως τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ⁴¹ καὶ τὴν γνῶσιν, οὐκ εἰς τὸ προσήκον αὐτῇ χρῆσάμενοι.

juste veluti tenebris obfuscaverunt gloriam Dei et cognitionem, cum non decenter neque commode illa uterentur.

« Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς· ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανερώσει. Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται, ἥ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοῦ ἀναπολογῆτους· διότι γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ἠὲ χαρίστησαν. » Εἶπεν ἄνω, ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἠδίκησαν οἱ Ἕλληνες, κακῶς αὐτῇ χρῆσάμενοι. Πόθεν οὖν δῆλον, ὅτι γνῶσιν ἔειχον, νῦν φησιν· « Ὅτι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. » Εἶτα καὶ τοῦτο κατασκευάζει, λέγων, ὅτι Ἀπὸ τῆς εὐταξίας τῶν κτισμάτων κηρύττεται ⁴² ὁ Δημιουργός· ὡς καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· « Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ. » Τὸ γνωστὸν δὲ τοῦ Θεοῦ τί ἐστιν, οὕτως ἂν μάθοις· Τοῦ Θεοῦ, τὸ μὴ ἐκτείναν ἀγνωστον, οἷον ἡ οὐσία αὐτοῦ· τὸ δὲ γνωστὸν, οἷον πάντα τὰ περὶ τὴν οὐσίαν, τουτέστιν, ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ θεϊότης, ἥτοι μεγαλειότης· ἃ καὶ ἀόρατα αὐτοῦ ὁ Παῦλος λέγει, νοούμενα μὲν ⁴³ τοῖς ποιήμασι. Τοῖς οὖν Ἕλλησιν ἔδειξε τὸ γνωστὸν αὐτοῦ πᾶν, ἤγγουν τὰ περὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ πάντα, ἃ ὀφθαλμοῖς μὲν ἀισθητοῖς ἀόρατά εἰσι, νῦν δὲ καταληπτὰ, διὰ τῆς ἐν τοῖς ποιήμασιν εὐταξίας. Ἵνῃ δὲ ἀόρατα, τοῖς ἀγγέλοις φασίν· οὐκ εὐστόχως ⁴⁴ οἶμαι. Εἶπε δὲ τις τῶν Πατέρων, αἰδίων δυνάμιν, τὸν Υἱόν· θεϊότητα δὲ, τὸ Πνεῦμα.

nam in operibus ordinationem. **12** Quidam vero invisibilia, angelos dicunt, minus tamen apposite, ut opinor. Quidam autem e Patribus, sempiternam potentiam, Filium dixit; divinitatem autem, Spiritum sanctum.

« Εἰς τὸ εἶναι αὐτοῦ ἀναπολογῆτους. » Τοῦτο ἐξ ἀποτελέσματος γέγονεν. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ταῦτα κηρύττειν ὁ Θεός, ἵνα ἐκεῖνοι ὥσιν ἀναπολόγητοι, ἀλλ' ἐξ ἀποτελέσματος συνέθη τοῦτο. Πρόσχευ γοῦν τῷ τοιοῦτῳ ἰδιώματι τῆς Γραφῆς, καὶ οὐ προσκῆψεις· πολλὰ γὰρ τοιαῦτα πανταχοῦ λέγονται, ἃ δεῖ λύειν οὕτως, ὡς ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος αἰτιολογούμενα· οἷον λέγει Δαυὶδ· « Ὅτι τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν σὺ δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς. » Καὶ φαίνεται ἀποπον, ἀλλ' οὐκ ἔστι. Φησὶ γὰρ, ὅτι Εὐεργετηθεὶς παρὰ σοῦ, Κύριε, ὑπὲρ πᾶσαν ἐλπίδα, ἤμαρτόν σοι, καὶ ἐκ τούτου συμβαίνει σε δικαιολογούμενον πρὸς με, νικήσῃν. Ἐξ ἀποτελέ-

⁴¹ Psal. xviii, 4. ⁴² Psal. i, 6.

Variæ lectiones.

⁴¹ τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ο. ⁴² ἐκηρύττετο ο. ⁴³ μέντοι ο. ⁴⁴ ἀστόχως ο.

A stitiam de dogmatibus hic positam. Quid vero sit « Veritatem in injustitia detinentium, » audi : Veritas, sive quæ de Deo est cognitio, mortalibus ab initio est iusta. Hanc veritatem atque notitiam Græci in injustitia detinuerunt, hoc est, quantum in ipsis erat, injuria affecerunt, idolis deferentes gloriam Dei. Perinde ac si quis pecunias accipiens, ad regis gloriam insumendas, illas in prædones et scorta prodigat, recte dicitur injurius esse adversus regis gloriam et magnificentiam. Græci itaque in injustitia detinuerunt, hoc est, cooperuerunt, et injuste veluti tenebris obfuscaverunt gloriam Dei et cognitionem, cum non decenter neque commode illa uterentur.

VERS. 19-21. « Quia quod de Deo cognosci potest, manifestum est in illis : Deus enim ipsis manifestavit. Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus potentia et divinitas : ita ut sint inexcusabiles : quia cum Deum cognovissent, non ut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt. » Supra dixit, quod cognitionem Dei injuria affecerunt Græci, ea nimirum abutentes. Unde igitur perspicuum sit, quod Dei notitiam habuerint, nunc explicat : « Quoniam quod de Deo cognosci potest, manifestum est in illis. » Deinde hoc ipsum corroborat, inquit, quoniam ex bona creaturarum constitutione prædicatur Opifex : quemadmodum et David ait : « Cœli enarrant gloriam Dei ». » Quid autem sit, quod de Deo cognosci possit, ita discere quæras. De Deo, aliud quidem cognosci non potest, ut ipsa essentia : aliud vero cognosci potest, ut omnia quæ sunt circa essentiam, nempe bonitas, sapientia, potentia, divinitas, sive majestas : quæ et invisibilia ejus divus Paulus nominat, intellecta quidem ex operibus. Græcis itaque monstravit quidquid de sese cognosci posset, sive omnia ad essentiam ejus spectantia : quæ oculis quidem sensibilibus invisibilia sunt, mente vero comprehensibilia, propter concinnam in operibus ordinationem. **12** Quidam vero invisibilia, angelos dicunt, minus tamen apposite, ut opinor. Quidam autem e Patribus, sempiternam potentiam, Filium dixit; divinitatem autem, Spiritum sanctum.

« Ut sint ipsi inexcusabiles. » Hoc ex eventu contigit. Non enim propterea Deus hæc fecit, ut illi sint inexcusabiles, verum ex eventu hoc accidit. Animadvertite itaque talem Scripturæ proprietatem, et non offendas : pleraque namque hujusmodi plerisque in locis dicuntur, quæ sic dilucenda sunt, ut per eventum illorum reddatur ratio : veluti David inquit : « Quoniam malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, ut vincas. » Quod etiamsi absurdum apparet, minime tamen est absurdum. Ait enim : Beneficium a te, Domine, supra omnem spem affectus, peccavi adversum te : atque ex hoc contingit te mecum in judicio

disceptantem, vincere. Ex effectu itaque adeoque A exitu justificatur Deus dum nos ingrati sumus pro ipsius in nos collatis beneficiis, nec quidquam quo nos defendamus, habemus. Græcis itaque nihil, quo sese defendant, relinquitur: quandoquidem ex creaturis Deum cognoscentes, eum pro merito non justificaverunt, neque egerunt gratias tanquam titulum detulerunt.

VERS. 21, 22. « Sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. » Causam reddit ob quam ad huiusmodi amentiam exciderint. Ratiocinationibus, inquit, suis omnia permiserunt: volentesque in forma quapiam, formam non habentem, adeoque in corpore, incorporeum comprehendere, vani deprehensi sunt; cogitationibus nimirum sive ratiocinationibus finem suum non pertingentibus. Insipiens autem, seu intellectui carens cor ipsorum dicit, quod fide nolit omnia percipere. Unde autem eo erroris delapsi sunt, ut ratiocinationibus suis cuncta permitterent? Ex eo quod putarent « se esse sapientes » ideoque « stulti facti adorare? »

VERS. 23. « Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentum. » Qui permutat, id quod habet, in aliud permutat. Habebant ergo et ipsi notitiam, sed eam perdidierunt, et aliud quiddam habere voluerunt præter id quod habebant, amiseruntque id quod habebant. Attribuerunt autem gloriam incorruptibilis Dei, non homini quidem, sed imagini corruptibilis hominis. Et quod hoc longe deterius est, ad reptilia etiam delati sunt, imo vero et ad horum imagines, adeo luculenter insanierunt. Nam cognitionem, quam oportebat habere de eo, qui omnia **13** incomparabiliter excellit, hanc ei, quod omnium est incomparabiliter vilissimum, attribuerunt. Porro gloria Dei est ipsum ceu Creatorem, ceu providentem rebus mortalium gubernatorem cognosci, idque genus alia, quæ ei conveniunt. At enim qui sunt, qui adeo usque deliquerunt? Sapientissimi, Ægyptii. Nam et reptilium imagines illi coluerunt.

VERS. 24, 25. « Propter quod tradidit eos Deus D in desideria cordis eorum in immunditiam, ut concumelia afflicti corpora sua in semetipsis. Qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula, Amen. » — « Tradidit, » pro, Permisit, dimisit: quemadmodum medicus succurrens laboranti, deinde videns ipsum inordinate se gerentem, nec diætæ observantem, sibique immorigerum, tradit eum ut vehementius ægrotet, pro eo quod est, deserit eum, et permittit ut suæ voluntati indulgens a morbo non convalescat. Sunt qui, « Tradidit eos Deus, » sic intellexerunt, nempe pro, Tradidit eos injuria qua Deum affecerunt, et petulantia: per-

ματος οὖν δικαιοῦτα Θεός, ἡμῶν ἀγνωμοσύνην ἐπὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ δοθεῖσι, καὶ μὴ ἐχόντων τί ἀπολογησόμεθα. Καὶ οἱ Ἕλληνες δὲ ἀναπολόγητοι γεγονάτι, διότι γόνοντες διὰ τῆς κτίσεως τὸν Θεόν, οὐκ ἀξίως αὐτὸν ἐδόξισαν, ἢ ἠὲ χαριστήσαν ὡς Κτίστη καὶ Ποιητῆ; ἀλλ' εἰδῶλοισι τὴν αὐτοῦ τιμὴν περιῖψαν. Creatori et Factori, verum idolis honorem ipsi d-

« Ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνητος αὐτῶν καρδία. Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν. » Τὴν αἰτίαν τίθησι δὲ ἢν εἰς τοιαύτην ἀνοίαν ἐξέπεσον. Τοῖς λογισμοῖς γὰρ, φησί, τὸ πᾶν ἐπέτρεψαν· καὶ βουλόμενοι ἐν σχήματι τὸν ἀσχημάτιστον, καὶ ἐν σώματι τὸν ἀσώματον καταλαβεῖν, μάταιοι ἠλέγχθησαν, οὐ δυναθέντων τῶν λογισμῶν πρὸς τὸ πέρας ἐξικέσθαι. Ἀσύνητος δὲ τὴν καρδίαν αὐτῶν φησι, διὰ τὸ μὴ θελήσει πείσσει τὸ πᾶν περιλαβεῖν ⁴⁸. Πῶθεν δὲ ἐπλανήθησαν εἰς τὸ τοῖς λογισμοῖς ἐπιστρέψαι τὸ πᾶν; Ἐκ τοῦ οἴεσθαι εἶναι σοφοί· διὸ καὶ ἐμωράνθησαν. Τί γὰρ ἀνοητότερον τοῦ λίθοις προσκυνεῖν καὶ ξύλοις;

« Καὶ ἠλλάξαντο τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνας φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἑρπετιῶν. » Ὁ ἀλλάσων, ὃ ἔχει, ἀλλάσσει πρὸς ἄλλο. Εἶχον ἄρα καὶ αὐτοὶ τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ προσέδωκαν αὐτὴν ⁴⁹, καὶ τῷ θέλησαν ἄλλο τι σχεῖν, παρ' ὃ εἶχον, καὶ ἐξέπεσον καὶ οὗ εἶχον. Περιέβηκαν δὲ τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ, οὐδὲ ἀνθρώπων, ἀλλ' εἰκόνας ἀνθρώπου ⁴⁷ φθαρτοῦ, καὶ τὸ τοῦτου χεῖρον, καὶ εἰς ἑρπετὰ κατηνέχθησαν, μᾶλλον δὲ εἰς τὰς τούτων εἰκόνας· οὕτως λαμπρῶς ἐμάνησαν. Τὴν γὰρ γνῶσιν, ἢν ἔδει περὶ τοῦ πάντων ἀσυγκρίτως ὑπερέχοντος ἔχειν, ταύτην τῷ πάντων ἀσυγκρίτως εὐτελεστερῶ περιέβηκαν. Δόξα δὲ Θεοῦ, τὸ, ὡς Ποιητὴν, ὡς προνοητὴν γινώσκεισθαι, καὶ τἄλλα τὰ αὐτῷ πρέποντα. Τινες δὲ ταῦτα ἤμαρτον; Οἱ φιλοσοφώτατοι ⁴⁸, οἱ Αἰγύπτιοι· οὗτοι γὰρ τῶν ἑρπετιῶν εἰκόνας περιεῖπον.

« Ἐὶ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεός ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τὸ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς· οἷτινες μετέλλαξαν ⁴⁹ τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα, ὃς ἐστὶν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Τὸ, « Παρέδωκεν, » ἀντὶ τοῦ, εἶασεν, ἀπέλυσεν ὡς περὶ λατρῶν βοηθῶν τῷ κάμνοντι, εἶτα ἑρῶν ἀτακτοῦντα περὶ τὴν διαίταν, καὶ ἀπειθοῦντα αὐτῷ, παραδίδωσιν αὐτὸν τῷ ἐπὶ πλέον νοσεῖν, ἀντὶ τοῦ, ἀπολύει αὐτὸν καὶ ἐξ, ὥστε τῷ οἰκείῳ θελήματι χρωμένον μὴ ἀνακομισθῆναι τῆς νόσου. Τινες δὲ τὸ, « Παρέδωκεν ὁ Θεός, » οὕτως ἐνόησαν, ἀντὶ τοῦ, ἢ εἰς τὸν Θεὸν ὕβρις, καὶ παροινία ὡς περὶ λέγομεν,

Variæ lectiones.

⁴⁸ παραλαβεῖν m. ⁴⁹ ταύτην o. ⁴⁷ τοῦ. ⁴⁸ φιλοσοφώτεροι o. ⁴⁹ μετελλάξαντο m.

ὅτι τὸν θεῖνα ἀπώλεσε τὸ ἀργύριον· καίτοι οὐ τὸ ἀργύριον ἀπώλεσεν, ἀλλ' ἡ παράχρησις· καὶ τὴν Σαοὶλ ἢ βασιλεία διεφθίρειν, ἢ τὸν Σολομῶντα, ἀντὶ τοῦ, Ἡγετῆς βασιλεὺς παράχρησις. Παρεδόθησιν οὖν διὰ τὴν οἰκείαν μοχθηρίαν εἰς ἀκαθαρσίαν, ὥστε μὴ δεῖσθαι ἐτέρων τῶν ὑβριζόντων, ἀλλ' αὐτοὶ ἐαυτοὺς ὑβρίζον⁸⁰· τοιαῦτα γὰρ τὰ ἀκάθαρτα πάθη. Πόθεν δὲ εἰς ἀκαθαρσίαν ἐξεβόθησαν; Ἐκ τῆς πρὸς τὸν θεὸν ὑβρεως. Ὁ γὰρ τὸν θεὸν μὴ θέλων εἰδέναι, εἰθὺς καὶ κατὰ τὸν βίον διαφθείρεται· ὡς καὶ ἡ λαοὺ λέγει· « Εἶπεν ἄφρων· Οὐκ ἔστι θεός· » εἶτα, « διεφθάρησαν καὶ ἐδεδελύθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασι. » Μετέλλαξαν οὖν τὰ ἀληθῶς προσόντα τῷ θεῷ, καὶ περιέθησαν αὐτὰ τοῖς ψευδέσι θεοῖς. Τὸ, « Ἐσεβάσθησαν » μὲν οὖν, ἀντὶ τοῦ, ἐτίμησαν· τὸ δὲ, « Καὶ ἐλάτρευσαν, » ἀντὶ τοῦ, καὶ τὴν διὰ τῶν ἔργων δουλείαν προσήνεγκαν⁸¹. Τοῦτο γὰρ ἡ λατρεία ἢ διὰ πράξεως σημαίη. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ἀλλὰ, « Παρὰ τὸν κτίσαντα, » ἐκ τῆς συγκρίσεως τὸ ἐγκλημα ἐπαίρων. Ἄλλ' ἐκείνος, φησὶν, « εὐλογητός ἐστὶν εἰς τοὺς αἰῶνας, » τούτεστιν, οὐ παρεβλάθη τι ἐκ τοῦ παρ' ἐκείνων ὑβρισθῆναι· ἀλλ' ἐστὶν εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας, βεβαίως, καὶ ἀσφαλῶς· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἀμήν. »

« Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας. Ἄν τε γὰρ θηλείαι αὐτῶν μετέλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἀρσένες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους ἀρσένες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν, ἐν ἐκαστοῖς ἀπολαμβάνοντες. » Πάλιν τὴν τοῦ θεοῦ ἐγκατάλειψιν, παράδοσιν ὀνομάζει, διὰ τοῦτο γενομένην, ὅτι ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει. Ὡστερ οὖν ἐν τοῖς περὶ τοῦ δόγματι, ἀφέντες τὴν ἀπὸ τῆς κτίσεως χειραγωγίαν, διεφθάρησαν· οὕτω καὶ ἐν τῷ βίῳ βδελυκτοὶ ἐγένοντο, ἀφέντες τὴν κατὰ φύσιν ἡδονὴν (ἥτις καὶ εὐκολωτέρα καὶ ἡδίων), καὶ ἐπὶ τὴν παρὰ φύσιν ὀμοσθέντες (ἥτις καὶ δυσκολωτέρα καὶ ἀγρεστέρα). Τὸ γὰρ μεταλλάξαι, τοῦτο δηλοῖ, ὅτι δὲ εἶχον ἀφῆκαν, καὶ ἄλλα εἶλοντο. Μέγαν οὖν κατήγορον ἀμφοτέροις τοῖς γένεσι παριστάει καὶ τὴν φύσιν, ἣν παρέδωκεν. Εἰπὼν γὰρ περὶ τῶν θηλειῶν ἐπιεκχυμένως αἰσχρόν τι, καὶ οὐδὲ ῥηθῆναι πρέπον, λέγει καὶ περὶ τῶν ἀνδρῶν, ὅτι « Ἐξεκαύθησαν εἰς ἀλλήλους, » ὀστρον καὶ μανίαν δηλών. Οὐκ εἶπε δὲ, τὴν ἐπιθυμίαν κατεργαζόμενοι, ἀλλὰ, « τὴν ἀσχημοσύνην, » δεικνύς ὅτι τὴν φύσιν κατήσχυναν. Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν ὅτι « ἐν τῇ ὀρέξει ἐξεκαύθησαν, » ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι τῆς ἐπιθυμίας ἦν τὸ νόσημα μόνος, αὐτοὶ, φησὶ, κατεργάζοντο, τούτεστι, σπουδῆν ἐποιούσης περὶ τὴν ἀκαθαρσίαν, ἔργον ταύτην τιθέμενοι, καὶ τὸν μισθὸν τῆς ἐκ τοῦ θεοῦ ἀποστασίας, καὶ πρὸς τὰ εἰδωλα πλάνης, ἀπολαμβάνοντες ἐν τῇ τοιαύτῃ ἀσχημοσύνῃ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἰδῶνῃ τὴν κό-

⁸⁰ Psal. xiiii, 1, 2.

inde ac dicimus quod : Hunc pecunia perdidit : atqui argentum non perdidit, sed abusus : Saulem item regnum corrumpit, aut Solomonem, pro eo quod est, Regni abusus perdidit. Traditi sunt ergo per propriam nequitiam suam, ad impuritatem, ut non opus habuerint aliis injuriam inferentibus, sed ipsi se contumelia affecerunt : hujusmodi sunt enim impuri illi affectus. Unde autem ad impuritatem traditi sunt? Ex injuria qua in Deum impegerunt. Nam qui Deum non vult nosse, statim in vitæ etiam moribus corrumpitur : quemadmodum et David inquit : « Dixit insipiens, Non est Deus » : illico subdens, « Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis. » Commutarunt igitur quæ vere ad Deum pertinebant, eaque diis fictis apposerunt. Porro, « coluerunt, » posuit pro, honoraverunt. Et « servierunt, » pro, operibus servitutem exhibuerunt : id enim est λατρεία, honos qui per opus exhibetur. Nec simpliciter dixit, sed « Potius quam Creatori, » ex comparatione delictum aggravans. Verum ille, inquit, « benedictus est in sæcula, » hoc est, nihil quidquam læsus est ex ipsorum injuria, sed est benedictus in ævum, stabiliter ac certo : hoc enim Amen significat.

VERS. 26, 27. « Propterea tradidit eos Deus in passiones ignominie. Feminæ enim ipsorum immutarunt naturalem usum in eum, qui est contra naturam. Similiter et masculi, relicto naturali usu feminæ, exarserunt in desideriis suis inter se mutuo masculi in masculos turpitudinem suam operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris 14 sui in seipsis recipientes. » Rursus Dei derelictionem, traditionem nominat, propterea factam, quod inservierunt creaturæ. Sicut ergo in iis quæ de Deo erant dogmatibus, naturæ manuductionem relinquentes, corrupti erant ; ita et in vita execrabilia facti sunt, dimittentes, quæ secundum naturam est, voluptatem (quæ et facilius esset et suavior), et ad eam, quæ præter naturam est (quæ et difficilius et injucundior) prolapsi. Immutare enim hoc significat, quod quæ habebant dimiserunt, et alia elegerunt. Magnum igitur accusatorem utriusque sexui, naturam quam transgressi sunt, constituit. Cum enim de feminis turpe quiddam dixisset ac indecorum plane dictu, de maribus etiam ait, quod exarserint inter sese mutuo, œstrum et furorem indicans. Non autem dixit, Concupiscentiam operantes, sed « Turpitudinem, » innuens, quod naturam pudefecerint. Quoniam vero dixit, « In cupiditate exarserunt, » ne quis existimaret cupiditatis tantummodo esse modum, ipsi, inquit, operabantur, hoc est, studiosi ac diligentes erant circa impuritatem, opus ipsam facientes, et mercedem defectionis a Deo, et erroris idololatrici recipientes in tali turpitudine et in ipsa voluptate, ut quæ præter naturam sit et

Varie lectiones.

⁸⁰ ὑβρίζουσιν iii. ⁸¹ προσήνεγκαν o.

impuritatē plena, pœnam habentes. Dicit autem A loc Paulus, quasi nondum potuerit eis persuadere esse gehennam. Ipsam, inquit, immundam operationem, supplicium illis esse crede, si nondum credis de gehenna sermonibus.

Vers: 28. « Ac sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit eos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea, quæ non conveniunt. » En jam tertio ejusdem sententiæ meminit, eademque dictione est usus, « Tradidit, » inquit. Ubique autem derelictionis Dei causam, mortalium impietatem esse dicit, uti et nunc quidem. « Sicut non probaverunt Deum habere in cognitione, tradidit eos (Deus) » in passiones. Injuria, inquit, qua Deum affecerunt, non ex ignorantia processit, sed a meditatione et studio. Non enim dixit, Quemadmodum non noverunt Deum, sed « Quemadmodum non probaverunt, » hoc est, statuerunt Deum in notitia non tenere, ac suapte sponte impietatem elegerunt. Non igitur carnis sunt peccata, ut quidam hæreticorum putant, verum corrupti judicii. Primum igitur illi reprobaverunt nosse Deum, ideoque Deus permisit illos ad reprobam mentem deferri. Aversio namque Dei et derelictio, traditio nominatur in Scriptura. Quidam vero e sanctis Patribus eleganti exemplo uti sunt, quo explanatur, « Tradidit eos 15 Deus. » Perinde, inquit, ac si quis conniveat, nolens videre solem, deinde cadat in scrobem, dicimus, Sol non visus hunc in fossam dejecit; non quod ira percitus sol hominem dejecerit, verum quod oculos ejus non illustraverit. Jam quod non illuxerit oculis, unde est? A claudente, videlicet, oculos, et connivente. Sic et Deus tradidit eos in passiones ignominie, quam ratione? Non agnitus hominibus. Quod vero non sit agnitus, unde? Ab illis, nimirum, qui non probaverunt, nec statuerunt ut agnoscere ipsum.

Vers. 29. « Repletos omni injustitia. » Vide, singula cum amplificatione dicuntur. « Repletos » enim, inquit, et « omni in justitia: » universæ, scilicet, malitiæ mensuram attingentes. Dein, species malitiæ recenset.

« Fornicatione. » Omnem simpliciter impuritatem, fornicationis nomine complexus est.

« Versutia. » Insidiis erga proximum.

« Avaritia. » Peculiarum et facultatum cupiditate.

« Nequitia. » Vindictæ affectu.

« Plenus invidia, homicidio. » Nunquam non homicidium est ex invidia. Sic. Abel invisus Caino redditus, occisus est, et Joseph interimendus erat.

« Contentione, dolo. » Ex invidia et lis et dolus prodeunt, ad perniciem ejus cui invidetur.

« Malignitate. » Profunde occultata malitia, quæ bonitate quadam sit oblita.

† Gen. iv, 37.

Variæ lectiones.

¹⁵ ἀποδείξαι ο. ¹⁶ αἰτίας m. ¹⁷ καταμύση. ¹⁸ καὶ φόνου m.

λασιν ἔχοντες, ὡς παρὰ φύσιν οὕση καὶ πλήρει ἀκαθαρσίας. Λέγει δὲ τοῦτο ὁ Παῦλος, ὅτι μὴπω δυναμένος αὐτοὺς πείσαι ¹⁵, ὅτι ἐστὶ γέεννα. Αὐτὴν γὰρ, φησὶ, τὴν ἀκάθαρτον πράξιν, κόλασιν αὐτοῖς εἶναι πίστευς, εἴπερ ἀπίστευς τοῖς περὶ γεέννης λόγοις.

« Καὶ κηδὼς οὐκ ἔδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα. » Ἴδου ἐκ τρίτου τῆς αὐτῆς ἐννοίας ¹⁶ ἐμνήσθη, καὶ τῇ αὐτῇ λέξει ἐχρησάτο, « Παρέδωκεν, » εἰπὼν. Πανταχοῦ δὲ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ Θεοῦ αἰτίαν, τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσέβειαν εἶναι λέγει, ὡς περὶ οὖν καὶ νῦν. « Καθὼς οὐκ ἔδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὰ πάθη. » Οὐκ ἀγνοίας, φησὶν, ἀλλὰ μελέτης, ἢ εἰς Θεὸν ὕβρις. Οὐ γὰρ εἶπε, Καθὼς οὐκ ἔγνωσαν τὸν Θεὸν, ἀλλὰ, « Καθὼς οὐκ ἔδοκίμασαν, » ἀντὶ τοῦ, ἔκριναν μὴ ἔχειν τὸν Θεὸν ἐν ἐπιγνώσει, καὶ ἐκόντες ἐλλοντο τὴν ἀσέβειαν. Οὐκ ἄρα οἷδε τῆς σαρκὸς εἰσι τὰ πειράσματα, ὡς τινες τῶν αἰρετικῶν φασιν, ἀλλὰ τῆς διεφθαρμένης κρίσεως. Πρῶτοι γοῦν ἐκείνοι ἀπειδοκίμασαν τὸ εἶδέναι τὸν Θεὸν, καὶ τότε ὁ Θεὸς εἴασεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν κατενεχθῆναι. Ἡ γὰρ ἀποστροφή τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ ἐγκαταλείψις, παράδοσις ὀνομάζεται ἐν τῇ Γραφῇ. Καρίεντι δὲ ὑποδείγματι ἐχρησάτο τινες τῶν ἁγίων, δι' οὗ ἐπομαλλίζεται τὸ, « Παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεός. » Ὅσπερ, φασιν, ἐάν τις καμύση ¹⁷, μὴ θέλων ἰδεῖν τὸν ἥλιον, εἶτα κέση εἰς βόθρον, λέγομεν, Μὴ ὀφθεῖς ὁ ἥλιος; τὸν δεῖνα εἰς βόθρον ἔρριψεν οὐχ ὅτι ὀργισθεῖς ὁ ἥλιος εἰς βόθρον ἔρριψε τὸν ἀνθρώπον, ἀλλ' ὅτι μὴ φωτίσας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ (τὸ δὲ μὴ φωτίσαι, πόθεν; Ἀπὸ τοῦ καμύσαντος;) οὕτω καὶ ὁ Θεὸς παρέδωκεν εἰς πάθη ἀτιμίας, πῶς; Μὴ ἐπιγνώσθεις τοῖς ἀνθρώποις. Τὸ δὲ μὴ ἐπιγνώσθηναι, πόθεν; Ἀπ' ἐκείνων τῶν μὴ δοκιμασάντων μηδὲ κρινάντων ἐπιγνώσθηναι αὐτόν.

« Πεπληρωμένοι πάση ἀδικίᾳ. » Ὅρα, πάντα μετὰ ἐπιτάσεως. « Καὶ γὰρ πεπληρωμένους, » φησὶ, καὶ « πάση ἀδικίᾳ, » αὐτὸ τὸ ἴσατον μέτρον πάσης τῆς κακίας φθάσαντας. Εἶτα λέγει, καὶ τὰ εἶδη τῆς κακίας.

« Πορνεία. » Πᾶσαν ἀπλῶς τὴν ἀκαθαρσίαν τῆς πορνείας ὀνόματι περιέλαβε.

D « Πονηρία. » Τῇ κατὰ τοῦ πλησίον ἐπιβουλῇ.

« Πλεονεξία. » Τῇ τῶν χρημάτων ἐπιθυμίᾳ.

« Κακία. » Τῇ μνηστεικαίᾳ.

« Μεστοὺς φθόνου, φόνου ¹⁸. » Ἄει ὁ φόνος ἐκ τοῦ φθόνου. Καὶ Ἄβελ γὰρ φθονηθεὶς ἀνθρώπῳ, καὶ Ἰωσήφ. δὲ ἐμῆλλεν.

« Ἐριδος, δόλου. » Ἐκ τοῦ φθόνου καὶ ἡ εἶρις καὶ ὁ δόλος, πρὸς κάκωσιν τοῦ φθονουμένου.

« Κακοηθείας. » Τῆς ἐν βάθει κεκρυμμένης κακίας, καὶ ἐπιπλαττομένης χρηστότητι.

« Υβριστάς. » Τούς διαβάλλοντας λάθρα.

A VERB. 30. « Surrupes. » Clanculum calumniantes.

« Καταλάλους. » Τούς ἀναφανδόν.

« Detractores. » Palam detrahentes.

« Θεοσυγείς. » Τούς Θεόν μισούντας, ἢ καὶ ὑπὸ Θεοῦ μισουμένους.

« Deo odibiles. » Deum odio prosequentes, vel Deo invisos.

« Υβριστάς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας. » Ἐπὶ τὴν ἀρχιπολιν τῶν κακῶν ἀνέβη, τὴν ὑπερηφάνειαν. Καὶ καὶν γὰρ ποιῶν τις, ἀπόλλυσι τοῦτο ὑπεραιρόμενος· πόσω γε μάλλον ὅταν καὶ τὰ κακὰ ποιῇ; Οὐ γὰρ δύναται μεταγνῶναι. Πλὴν ἴσθι, ὑπερηφάνεια ⁵⁸ μὲν, Θεοῦ ἐστὶ καταφρόνησις· ἀλαζονεία δὲ, ἀνθρώπων, ἐξ ἧς γεννᾶται ἡ ὑβρις. Ὁ γὰρ καταφρονῶν ἀνθρώπων, πάντας ὑβρίζει καὶ καταπατεῖ· ἢ τάχα εἰ καὶ ⁵⁷⁻⁵⁸ ἡ ἀλαζονεία πρῶτερα φύσει τῆς ὑβριως, ἀλλ' οὐν ἤμιν ἡ ὑβρις πρῶτερα φαίνεται, εἴτα γνωρίζεται μήτηρ αὐτῆς ἡ ἀλαζονεία.

« Contumeliosos, superbos, elatos. » Ad omnium vitorum arcem, superbiam, conscendit. Etenim, si quis boni quidquam faciat, hoc perdit superbiens: quanto magis, cum mala perpetrat? neque enim resipiscere potest. Noveris tamen quod superbia quidem Dei est contemptus, arrogantia verò est hominum, e qua nascitur, injuria. Nam qui homines aspernatur, omnes injuria afficit et concutit. Quavis autem arrogantia natura prior est quam injuria, nobis tamen injuria manifestatur prior: deinde innotescit mater ejus arrogantia.

« Ἐφευρετάς κακῶν. » Οὐ γὰρ ἤρχοντο τοῖς πρῶτοις· τοῦτο δὲ οὐ συναρπαγῆς, ἀλλὰ μελέτης ἐστὶ καὶ σπουδῆς.

B prior: deinde innotescit mater ejus arrogantia.
« Inventores malorum. » Non enim contenti erant prioribus. Hoc autem non subiti motus, aut violenti rapus, sed meditationis est et studii.

« Γονεῦσιν ἀπειθεῖς. » Καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν φύσιν, ψησί, μαχομένους.

« Parentibus immosigeros. » Adversus ipsam etiam naturam, inquit, pugnantes.

« Ἀσυνέτους. » Εἰκότως. Οἱ γὰρ γονεῦσιν ἀπειθῶντες, τίνο; ἄλλου συνέσαν ἄν;

VERB. 31. « Insipientes. » Nec immerito. Quid enim aliud intelligerent, qui parentibus non obtinuerant?

« Ἀσυνθέτους. » Τουτέστι, τοῖς συμπεφωνημένοις μὴ ἐμμένοντα· ὁ ἐστὶν, ἀπίστους.

« Pactorum violatores. » Hoc est, in conventionibus et pactis non permanentes, id est, infidos.

« Ἀσπόνδους, ἀστόργους, ἀνελεήμονας. » Ἡ ρίζα τῶν κακῶν πάντων, αὐτὴ ἐστὶν ἡ ἀπόψυξις τῆς ἀγάπης. Ἐντεῦθεν γὰρ τὸ μὴ σπένδεσθαι τινι, μὴ στέργειν τινά, μὴ ἐλεεῖν· ὁ καὶ ὁ Χριστὸς εἶπεν· Ὅταν πληθυνθῇ ἡ ἀνομία, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη. Καίτοι ἡ φύσις συγκολλᾷ ἡμᾶς ἀλλήλοις, ὡς τὰ ζῷα· ἀλλ' οὐ συνῆκαν.

« Implacabiles, sine affectione, sine misericordia. » Radix omnium malorum est ipsa charitatis refrixio: hinc enim est quod alter alteri non reconciliatur, alter alterum non diligit, non miseretur. Quod et Christus dixit: « Quando abundabit iniquitas, refrigescet charitas. » Porro natura nos inter nos conglutinat, æquo ac reliqua animalia: verum homines parum intellexerunt.

« Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ γνόντες ⁵⁹, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσιν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσιν. » Ἐδειξεν ὅτι ἀπὸ τοῦ μὴ θέλει γνῶναι Θεόν, ἐπιηρώθησαν πάσης κακίας· δεικνύσι νῦν ⁶⁰, ὅτι οὐδὲ συγγνώμης εἰσὶν ἄξιοι. Οὐ γὰρ ἔχουσιν εἰπεῖν, ἔτι ἠγνοῦμεν τὸ καλόν· οἴδασιν γὰρ τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ. Ἐκόντες δὲ ποιοῦσι, καὶ ὁ χειρὸν τοῦτου, συνευδοκοῦσι ⁶¹ τοῖς πράττουσι, τουτέστι, συνηγοροῦσι τῷ κακῷ· ὅπερ ἀνίτα νοσεῖν ἐστὶ.

VERB. 32. « Qui cum justitiam Dei cognovissent, quod qui talla faciunt, digni sint morte: non solum ea faciunt, verum etiam assentiuntur illis qui faciunt. » Demonstravit quod quia noluerunt agnoscere Deum, repleti sint omni malitia: nunc demonstrat neque venia eos esse dignos. Non enim dicere possunt, Bonum ignoravimus: norunt namque justitiam Dei. Sua sponte itaque faciunt, ac quod deterius est, insuper et approbant eos qui faciunt, D hoc est, patrocinantur malitiæ, qui morbus est immedicabilis.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

CAPUT II.

« Διὸ ἀναπολόγητος εἰ, ὦ ἄνθρωπε πᾶς ὁ κρίνων· ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις· τί γὰρ αὐτὰ πράσσεις, ὁ κρίνων. » Ἐπειδὴ ἀνομάλους ⁶² ἔχομεν τὰς γνώμας· οἱ ἄνθρωποι, καὶ ποτὲ μὲν συνηγοροῦμεν τῷ κακῷ, ποτὲ δὲ κριταὶ τῶν ἀλλοτρίων καθήμεθα, τοῖς ὅμοιους κατακρίναντες [f. — νοντ.]. Ἐβῆθ μὲν εἰπὼν περὶ τῶν συνευδοκούντων τοῖς πονηροῖς· νῦν περὶ τοῦ κρίνειν ποιεῖται τὸν λό-

VERB. 1. « Propter quod, inexcusabilis es, o homo omnis, qui judicas. In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas: eadem enim agis, qui judicas. » Quandoquidem diversarum simus sententiarum nos homines, alias malo patrocinantes, alias alienorum judices malorum sedentes, similes nobis condemnemus: prius quidem dixit de consentientibus pravæ operationi: nunc vero de judicando sermonem fa-

* Matth. xxiv, 12.

Variæ lectiones.

⁵⁸ ὅτι ὑπερηφάνεια m. ⁵⁷⁻⁵⁸ ἢ τάχα καὶ ο. ⁵⁹ ἐπιγνόντες ο. ⁶⁰ οὐν m. ⁶¹ ἐπευδοκοῦσι ο. ⁶² ἀνομάλους m.

cit : propterea, inquit, « inexcusabilis es, o homo, » hoc est, quandoquidem nosti eam esse justitiam Dei, quod mali sint pœna digni, inexcusabilis es, qui judicas eadem tecum facientes. Videtur autem hic sermonem dirigere ad principes et magistratus, præcipue vero ad Romanos, ut qui orbi terrarum præsiderent. Magistratum enim est judicare. Attamen cuius etiam mortalium hæc conveniunt : quis enim sententiam ferre potest, etiamsi tribunal non occupet. Adulterum igitur, inquit, condemnans, teipsum condemnas, cum ipse mæchus sis.

VERS. 2. « Scimus autem quod iudicium Dei est secundum veritatem, in eos qui talia agunt. » Ne quis dicat : Ego hactenus mæchus cum essem, effugi supplicium, nec sum punitus etiamsi mæchum puniverim ; perterrefaciens ait, quod sic sese res non habet apud Deum. Hic enim alius quidem pœna afficitur, alius vero supplicium evadit, paria quamvis faciat : illic autem sic non est : iudicium enim Dei est secundum veritatem erga malos.

VERS. 3-6. « Existimas autem hoc, o homo qui judicas eos qui talia agunt, et facis ea, quod tu effugias iudicium Dei? An divitias **17** bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnis, ignorans quod benignitas Dei ad penitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam, et improbitatem cor thesaurizas tibi ipsi iram in die iræ et revelationis et justi iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua. » Supra dixit, quod necesse erroris, et creaturarum cultus, impiis, per illa ipsa in quibus lasciviebant, reddebatur : siquidem ipsa impuritas satis erat eis in pœnam. Jam vero quod superest, supplicium ipsis obventurum revelat. Est enim, inquit, et alia tibi relicta pœna, o homo : nam iudicium Dei non effugias. Quomodo enim, qui tuum ipsius iudicium non effugisti? Etenim in quo alterum condemnasti, contra teipsum sententiam tulisti. Sin autem propterea quod supplicium de te nondum sumptum fuerit, divitias bonitatis ejus aspernaris, hoc ipsum ad majorem tibi pœnam cedet. Nam longanimitas, ad emendationem ipsa utentibus, salutaris est : insumentibus autem eam ad peccati augmentum, majoris est supplicii occasio : non ob sui naturam, sed ob istorum duritiam. « Thesaurizas » enim, ait, « tibi ipsi iram : » non Deus, sed tu tibi ipsi. Unde? a corde tuo inflexibili et ad bonum obdurato. Quando enim neque bonitate molliris, neque terrore flecteris, quid te durius? Porro « diem iræ » dicens, adjecit simul, « Revelationis et justi iudicii Dei : » idque non immerito, ne quis ex iracundia iudicium esse putet. Detectio namque fit, inquit, omnium. Quare pro revalorum merito sit retributio : ea propter justum etiam est iudicium. Hic sane, quia opera oculantur, non semper justitia obtinet : illic au-

γον, καὶ φησι· « Διὸ » καὶ « ἀναπολόγητος εἶ » τούτεστι, Διὸτι οἶδας τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ, ὅτι κολάσεις ἀξιοί οἱ φαῦλοι, ἀναπολόγητος εἶ, ὁ κρίνων τοὺς τὰ ὁμοία σοὶ πράσσοντας. Δοκεῖ δὲ ἐνταῦθα πρὸς ἄρχοντας ἀποτελεῖσθαι, καὶ μάλιστα τοὺς Ῥωμαίους, ὡς προσετώτας τῆς οἰκουμένης· τῶν γὰρ ἀρχόντων τὸ κρίνειν. Πλὴν καὶ πρὸς πάντα ἄνθρωπον ταῦτα ἀρμόζει. Πῶς γὰρ δύναται κρίνειν, κὰν μὴ θρόνον ἔχοι. Τὸν μοιχὸν οὖν, φησὶ, κατακρίνων, σεαυτὸν κατακρίνεις, μοιχὸς καὶ αὐτὸς ὢν.

« Οἶδαμεν δὲ ὅτι τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἔστι κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. » Ἴνα μὴ λέγῃ τις, ὅτι Ἐγὼ τῶς διεφυγον, καὶ οὐκ ἐκλάσθην μοιχὸς ὢν, καίτοι τὸν μοιχὸν κολάσας· φησὶν ἐκφθεῖν, ὅτι οὐχ οὕτως ἔστι παρὰ Θεῷ. Ἐνταῦθα γὰρ, ὁ μὲν κολάζεται, ὁ δὲ διαφεύγει, τὰ αὐτὰ ποιῶν· ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτω· τὸ γὰρ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἔστι κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς φαύλους,

« Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε, ὁ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτὰ, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ; » Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. « Ὅς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Εἶπεν ἄνω ὅτι ἡ ἀνιμισθία τῆς πλάνης, καὶ τῆς κτισματολατρίας, ἐν αὐτοῖς, οἷς ἠτέλγαινον, ἀπεδίδοτο τοῖς φαύλοις· αὕτη γὰρ ἡ ἀκαθαρσία ἤρκει αὐτοῖς ἀντὶ κολάσεως· νῦν δὲ λοιπὸν ἀποκαλύπτει αὐτοῖς καὶ τὴν κόλασιν. Ἔστι γὰρ, φησὶ, καὶ ἑτέρα σοὶ κόλασις, ἄνθρωπε⁶⁴· οὐ γὰρ ἐκφεύξῃ τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ· πῶς γὰρ, ὅς γε τὴν σεαυτοῦ οὐκ ἐξέφυγες; Ἐν ᾧ γὰρ τὸν ἕτερον κατέκρινας, σεαυτὸν καταδικάσας. Εἰ δὲ διὰ τὸ μήπω κολασθῆναι, καταφρονεῖς τοῦ πλοῦτου τῆς ἀγαθότητος, αὐτὸ τοῦτο εἰς πλεῖω σοὶ κόλασιν ἔστιν. Ἡ γὰρ⁶⁵ μακροθυμία, τοῖς μὲν πρὸ, διόρθωσιν αὐτῇ χρωμένοις, σωτήριος⁶⁶· τοῖς δὲ εἰς προσθήκην ἀμαρτίας δαπανῶσιν αὐτήν, τιμωρίας μείζονος ἔστιν ἀφορμή. οὐ παρὰ τὴν αὐτῆς φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐκείνων σκληρότητα. « Θησαυρίζεις » γὰρ, φησὶ, « σεαυτῷ ὀργὴν. » Οὐχ ὁ Θεός, ἀλλὰ σὺ σεαυτῷ. Πόθεν; Ἀπὸ τῆς ἀνευδότου⁶⁷ καὶ πρὸς τὰ ἀγαθὰ σκληρᾶς σου καρδίας. Ὅταν γὰρ μήτε τῆς χρηστότητος μαλάττη, μήτε φόβου κάμπτη, τί σκληρότερόν⁶⁸ σου; Ἡμέραν δὲ ὀργῆς εἰπὼν, ἐπήγαγε καὶ τὸ, « Ἀποκαλύψεω; καὶ δικαιοκρισίας Θεοῦ »· εἰκότως, ἵνα μὴ νομίση τις, ὅτι κατ' ὀργὴν ἢ κρίσις. Ἀποκάλυψις γὰρ, φησὶ, γίνεται πάντων. Ὅστε κατ' ἄξιαν τῶν ἀποκαλυπτομένων ἢ ἀναπόδοσις· διὰ τοῦτο δὲ καὶ δικαιοκρισία. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ, διότι συγκριπτόνται τὰ ἔργα, διὰ τοῦτο οὐ πάντοτε τὸ δικαίον κρατεῖ· ἐκεῖ δὲ τῆ

Variæ lectiones.

⁶⁴ ὦ ἄνθρωπε π. ⁶⁵ μὲν ο. ⁶⁶ σωτηρία π. ⁶⁷ ἀνιδείξος ο. ⁶⁸ Τίς σκληρότερός; ο.

ἀποκαλύψει ἔπειτα ἡ δικαιοκρισία. Σημειώσαι δὲ τὴν ἀποκαλύψαντα ταυτην, συμβαλλομένην σοι εἰς τὸ, « Σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραῶν » μονονουχὶ γὰρ ἐκαίνα παραφράζει ὁ Παῦλος.

« Τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, ζῶναι αἰώνιον. » Εἰπὼν, ὅτι ἀποδώσει ἕκαστῳ ὁ Κύριος, ἀπὸ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀντιδόσεως ** ἤρξατο, ἰλαρύτερον τὸν λόγον ποῶν· ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Τοῖς καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ » δύο ταῦτα δηλοῖ· ἐν μὲν, ὅτι δεῖ μὴ ἀναπαύσασθαι, μηδὲ βραθυμεῖν, ἀλλ' ὑπομένειν ἄχρι τέλους ἐν τῷ καλῷ· ἕτερον δὲ, ὅτι οὐ γρητὴ πιστεῖται μόνῃ θεοφείῳ· καὶ ἔργου γὰρ ἀγαθοῦ χρεία. Ἀφθαρσίαν δὲ εἰπὼν, τὰς περὶ ἀναστάσεως ἀνοίγει θύρας. Ἐἶτα, ἐπειδὴ πάντας μὲν ἀνιστάμεθα, οὐ πάντας δὲ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, ἀλλ' οἱ μὲν εἰς δόξαν, οἱ δὲ εἰς κόλασιν· διὰ τοῦτο, καὶ δόξαν καὶ τιμὴν εἶπεν. Ἔστιν οὖν ὁ πᾶς λόγος τοιοῦτος· Ὁ Θεός, φησί, τοῖς μὲν ζητοῦσι τὴν μέλλουσαν δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ αἱ ἐν ἑαυτοῦ μένους ταύτην, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀφθαρσίαν, ἐν τῇ ἀναστάσει δηλαδὴ, ἀποδώσει ζῶναι αἰώνιον. Πῶς δὲ ζητεῖται ἡ μέλλουσα δόξα, καὶ τιμὴ, καὶ ἀφθαρσία; Καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ. Ὁ γὰρ ἐν τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ ὑπομένων, καὶ βεβαίως ἰστάμενος πρὸς πάντα πειρασμῶν, οὗτος καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τῷ θεῷ ζητεῖ, καὶ τὴν ἀφθαρσίαν, ἣστων τὴν ἐν τῷ ἀθάρτῳ σώματι τῶν ἀφθάρτων ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν.

is cum gloria, tam honore vere quaerit, et incorruptionem, sive et incorruptibili corpore incorruptibilibus bonis fruatur.

« Τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθόμενοι δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς, καὶ ὀργή, καὶ θλίψις, καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακόν, Ἰουδαίου τε πρώτου, καὶ Ἑλλήνου. » Ἐριθεία λέγεται ἡ φιλονεικία, καὶ ἡ ἀλογος ἐνστάσις. « Τοῖς οὖν ἐξ ἐριθείας, » φησί, τούτέστι, τοῖς ἐριστικοῖς. Ἀξίονυσι δὲ ἐνταῦθα, οὐκ ἀπὸ ἀγνοίας, ἀλλ' ἀπὸ φιλονεικίας πονηροῦς γινόμενος· ἔθεν καὶ ἀσύγνωστοι. Ἀλλὰ καὶ τὸ εὐπειθεῖν ** μὲν τῇ ἀδικίᾳ, μὴ πείθεσθαι δὲ τῇ ἀληθείᾳ, προαιρέσεώς ἐστιν ἀμάρτημα. Οὐ γὰρ εἶπε, βιαζόμενοι, τυραννουμένοι, ἀλλὰ, « Πειθόμενοι. » Ὅρα δὲ πῶς τὴν μὲν ζῶναι αἰώνιον, τὸν θεὸν εἶπεν ἀποδώσειν· τὰ δὲ σκυθρωπά, οὐκέτι. « Θυμὸς » γὰρ, φησί, « καὶ ὀργή, καὶ θλίψις » οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἀποδοθήσεται παρὰ θεοῦ, ἀλλ' εἶπεν οὕτως ἀπολαύμενον, ὥστε νοεῖσθαι ⁷⁰ τὸ, ἔσται. Τὸ μὲν γὰρ ζῶσοισιν, ἴδιον θεοῦ· ἡ δὲ κόλασις, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας βραθυμίας ἡμῖν ἐπιπίπτει. Πᾶσαν δὲ ψυχὴν ἀνθρώπου εἰπὼν, συστέλλει τὸν τύπον τῶν Ῥωμαίων. Κἂν γὰρ βασιλεὺς ἢ τις, οὐ φεύξεται τὴν δίκην, τὸ κακὸν κατεργαζόμενος, τούτέστιν ἐπιμένων, καὶ μὴ μετανοῶν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐργαζόμενος, ἀλλὰ « Κατεργαζόμενος, » ἣστων μελέτην ποιούμενος, τὸ κακόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰουδαῖος πλείονος ἀπέλαυσε τῆς διδασκαλίας, μεζίωνος καὶ τιμωρίας; ἄξιός ἂν εἴη. « Δυνατοὶ » γὰρ

* Exod. iv, 21.

tem revelationem sequitur justum iudicium. Observa locum hunc collatum isti; « Indurabo cor Pharaonis * ». Paulus enim illa iisdem fere verbis interpretatur.

VERS. 7. « Iis quidem qui secundum patientiam boni operis gloriam et honorem et incorruptionem quaerunt, vitam aeternam. » Cum dixisset quod unicuique Dominus reddet, a bonorum retributione orsus est, jucundiorē hac ratione orationem reddens. Dicendo autem, « Iis quidem, qui secundum patientiam operis boni, » duo ista denuntiat: alterum, quod non sibi a bono recidendum, neque ignaviter agendum, verum in bono ad finem usque perseverandum; alterum, quod non soli fidei confidere oporteat: nam et opere bono opus est. Cum ait, « Incorruptionem, » resurrectioni fores aperit. Deinde, quoniam cuncti quidem resurgimus, sed non cuncti ad eadem, sed alii quidem ad gloriam, alii vero ad supplicium: ideo « Gloriam, » inquit « et honorem. » Tota itaque **18** sententia est huiusmodi: Deus, inquit, inquirentibus futuram gloriam et honorem, ac nunquam non illa cogitantibus, praeterea autem et incorruptionem, in resurrectione videlicet, reddet vitam aeternam. At quo pacto quaeritur futura gloria, honos et incorruptibilitas? per operis boni perseverantiam. Nam in opere perseverans bono, ac firmiter adversus quamlibet tentationem consistens,

VERS. 8-9. « Iis autem qui sunt ex contentione et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum; Iudaei primum et Graeci. » Ἐριθεία, id est « contentio, » amor est litium et irrationalis quaedam pertinacia. « Iis igitur qui sunt ex contentione, » inquit, id est, contentiosis. Iudicat autem hic non ex ignorantia, sed ex studio rixandi pravos factos: unde haud sunt venia digni. Praeterea, obedire quidem iniustitiae, nec obedire veritati, propositi seu electionis est peccatum. Non enim dixit, Vi oppressis vel tyrannide gravatis, verum « Obedientibus. » Observa autem quomodo vitam aeternam Deum dixerit redditurum; tristitia vero non item. « Indignatio » enim, ait, « ira et afflictio: » non adjicit, quod a Deo reddentur, sed ita reliquit absolutum, ut subintelligeretur, erit. Nam vivificare proprium est Dei: poena vero a nostra socordia accidit. Cum autem « omnem animam hominis » ait, contrahit et imminuit fastum Romanorum. Etiam si enim imperator quispiam fuerit, non evadet iudicium, si malum operatur, id est, si perseverat in malo, et non resipiscat. Non enim dixit, εργαζόμενος, id est, operatus, sed Κατεργαζόμενος, hoc est, perseveranter operans, sive exercitium faciens ex malo. Quoniam vero Iudaei

Variæ lectiones.

** ἀναποδόσεως ο. ** ἀπειθεῖν μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πείθεσθαι δὲ τῇ ἀδικίᾳ ο. ⁷⁰ νοεῖται ο.

uberiore doctrina et institutione imbuti fuere, maiore juxta supplicio digni fuerint. « Potentes » enim « potenter examinabuntur 7, » et magis intelligentes, magis punientur.

Vers. 10-11. « Gloria autem et honor et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco. Non est enim acceptio personarum apud Deum. » Scopus est Apostolo monstrare in sequentibus, nihil prodesse circumcisionem, nihil item obesse præputium, ac inducere posthac fidem, quæ hominem justificet. Hoc igitur sibi præfixo scopo, præconcutit nunc res Judæorum. Animadvertite itaque sapientiam. Enarrat quæ sunt ante Christi adventum, et quod mundus fuerit repletus malitia, tum quod castigationi fuerint obnoxii, Judæus primum et Græcus. Cum vero pro confesso assumpsisset, quod Græcus malorum operum pœnas luet; ab eodem simul **19** astruit quod et honorum mercedem feret. Quod si ab operibus et honos provenit et ignominia, sequitur legem et circumcisionem superflua esse; nec superflua tantum, verum etiam Judæo majoris supplicii causas. Si enim Græcus eam ob causam, quod non a creatura, a deoque nature lege institutus sit, condemnatur; multo magis Judæus, qui cum his, etiam quæ a lege est, doctrinam et educationem accepit. Scopum igitur cum didiceris, prosequere dein et verba. Græcos autem hic dicit, non idolorum cultores, sed Dei, et naturæ legi morem gerentes et citra legem pie viventes, qualis Melchisedec, qualis Job, quales Ninivites, qualis tandem Cornelius. Pari ratione Judæos dicit eos, qui ante Christi adventum vixere. Daturus enim operam ut demonstret circumcisionem nihil valere, recurrit ad superiora tempora, indicans nihil interfuisse inter Græcum Dei colentem, et Judæum bona operantem. Jam si ante Christi adventum, quando potissimum florebant Judaica, nihil præstabat Græco Judæus, multo minus quando lex est abolita. Huc autem spectat, ut Judæorum fastum dejiciat, qui non admittent eos qui ex gentibus erant. « Gloria, » inquit, « et honor et pax. » Mundi hujus bona semper bella et tumultus habent, invidiæ et insidiis exposita: ac, etiam si nemo forinsecus insidias meditetur, ipse tamen hæc possidens, cogitationibus suis perpetuo turbatur. Quæ vero apud Deum sunt, gloria et honor, pacem continent, eo quod insidiis, et cogitationum turba vacanti. Quia vero incredibile videbatur, ut Græcus (sive Gentilis) in hunc admitteretur honorem, quippe qui neque legem neque prophetas audiverit, confirmat id ex hoc quod Deus non sit personarum acceptor. Non enim personæ reveretur, sed res, inquit, et opera explorat. Quoniam igitur Græcus nihil differt in

7 Sap. vi, 7.

Α « δυνατῶς ἐτασθήσονται, » καὶ οἱ μᾶλλον συνστοί, μᾶλλον κολασθήσονται.

« Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τῷ ἀγαθῷ, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον, καὶ Ἑλλήνι. Οὐ γὰρ ἐστὶ προσωπολήψια παρὰ τῷ Θεῷ. » Σκοπὸς ἐστὶ τῷ Ἀποστόλῳ δεῖξαι ἐν τοῖς ἐξῆς, μηδὲν ὠφελοῦσαν τὴν περιτομὴν, μηδὲ τὴν ἀκροῦσταίαν βλάβουσαν τὸν ἀνθρώπον. Τοῦτο γοῦν ἔχων σκοπῶν, προδιασαλεύει νῦν τὰ τῶν Ἰουδαίων. Καὶ ὅρα σοφίαν· διηγρεῖται τὰ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ ὅτι ὁ κόσμος πεπληρωτο πονηρίας, καὶ ὅτι κολάσει ἦσαν ὑπόδικοι, ὁ Ἰουδαῖος πρῶτον, καὶ ὁ Ἕλληγ. Λαθὼν δὲ ὁμολογημένον, ὅτι κολασθήσεται ὁ Ἕλληγ ἐπὶ τοῖς κακοῖς, ἀπ' αὐτοῦ κατασκευάζει, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς τιμηθήσεται. Εἰ δὲ ἀπὸ τῶν ἔργων ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἀτιμία ἔπεισι, περιττὸς λοιπὸν ὁ νόμος, καὶ ἡ περιτομὴ· καὶ οὐ μόνον περιττὸς, ἀλλὰ καὶ πλείονος κολάσεως τῷ Ἰουδαίῳ πρόξενος. Εἰ γὰρ ὁ Ἕλληγ διὰ τὴ μὴ ὑπὸ τῆς κρίσεως καὶ τοῦ φυσικοῦ νόμου παιδευθῆναι, κατακρίνεται· πολλῷ μᾶλλον ὁ Ἰουδαῖος, μετὰ τούτων ⁷¹ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου παιδαγωγίαν λαθὼν. Ἐπεὶ γοῦν ἔμαθες τὸν σκοπὸν, παρακολούθει λοιπὸν καὶ τῇ λέξει ⁷². Ἕλληγος ἐναυθία λέγει, οὐ τοὺς εἰδωλολάτρους, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβούντας καὶ τοὺς τῷ φυσικῷ πειθόμενους νόμῳ, καὶ εὐσεβούντας χωρὶς νόμου· οἷος ὁ Μελχισεδέχ, οἷος ὁ Ἰώβ, οἷοι οἱ Νινευῖται, οἷος ὁ Κορνήλιος ὑστερον· ὡσαύτως καὶ Ἰουδαίους, τοὺς πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας. Σπουδάζων γὰρ δεῖξαι, ὅτι ἡ περιτομὴ οὐδὲν ἰσχύει, ἀναπρέχει εἰς τοὺς ἀνω χρόνους, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐδὲν ἦν τὸ διάφορον Ἕλληγος θεοσεβούντος, καὶ ἀγαθοεργούντος Ἰουδαίου. Εἰ δὲ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ὅτι μᾶλλον ἦν τὰ Ἰουδαϊκὰ, οὐδὲν ἦν πλεῖον ⁷³ τῷ Ἰουδαίῳ· πολλῷ μᾶλλον ὅτι ὁ νόμος ἤργησε. Ταῦτα δὲ βούλεται, ἵνα καταβάλη τὸν τύπον τῶν Ἰουδαίων, μὴ δεχομένων τοὺς ἐξ ἐθνῶν. « Δόξα, » φησὶ ⁷⁴, « καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη. » Τὰ μὲν ⁷⁵ τοῦ κόσμου ἀγαθὰ, ἀεὶ πολέμους καὶ ταραχὰς ἔχουσι, φθονόμυνα καὶ ἐπιβουλεύόμενα· καὶ μηδεὶς ἐξώθεν ⁷⁶ ἐπιβουλεύη, αὐτὸς γὰρ ὁ ταῦτα ἔχων ἀεὶ ταραττεται τοῖς λογισμοῖς. Ἡ δὲ παρὰ Θεῷ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, τὴν εἰρήνην ἔχουσι, διὰ τὸ ἀνεπιβουλεύετον, καὶ τὴν ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀταραξίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπίστον ἐδόκει τὸ τιμᾶσθαι τὸν Ἕλληγ, μὴ νόμου, μὴ προφητῶν ἀκούσαντες, κατασκευάζει τοῦτο ἐκ τοῦ ἀπροσωπότητος εἶναι τὸν Θεόν. Οὐ γὰρ πρόσωπα δυσωπεῖται, ἀλλὰ πράγματα, φησὶν, ἐξετάζει. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Ἕλληγ οὐ διαφέρει τοῦ Ἰουδαίου ἐν τοῖς πράγμασιν, οὐδὲν κωλύει ⁷⁷ ἐπίσης αὐτὸν τιμηθῆναι. Ὡστε μὴ κατακαυχῶ, ὡ Ἰουδαῖε, τοῦ ἐξ ἐθνῶν, μετὰ

Variæ lectiones.

⁷¹ μετὰ τούτου m. ⁷² τὶ λέγει m. ⁷³ πλεόν m. ⁷⁴ ἔτερον. Δόξα δὲ φησὶ m. ⁷⁵ τὰ μὲν γὰρ. ⁷⁶ ἐξ

ο. ⁷⁷ τὸ κωλύον ο.

την τοῦ νόμου ἀργίαν· ὅπου γε, ὅτε ἤνθει τὰ σά, ἡ τιμὴ σου ἦν ὁ Ἕλληνας, τὸ ἀγαθὸν ποιῶν. qui est ex gentibus, post legis abrogationem, ubi, quando tua florebant, honore tibi par erat Græcus, bonum faciens.

« Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐννόμως ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιοσύνησονται. » Ἐδειξεν ἄνω, ὅτι τιμᾶται καὶ ὁ Ἕλληνας ἐπίσης τῷ Ἰουδαίῳ· νῦν δείκνυσιν, ὅτι ἐν τῇ κολάσει βαρύτερα ἢ κατὰ κρισις· ἡ τῷ Ἰουδαίῳ. Οἱ μὲν γὰρ Ἕλληνας, φησὶν, ἀνόμως ἥμαρτον, τουτέστι, χωρὶς τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου κατηγήσεως· διὰ καὶ ἀνόμως ἀπολοῦνται, τουτέστι, κολασθήσονται ἐλαφρότερον, μὴ ἔχοντες τὸν νόμον κατηγοροῦντα· τὸ γὰρ, « Ἀνόμως, » χωρὶς τῆς ἐκείνου κατακρίσεως, ἔστιν. Ὁ δὲ Ἰουδαίος ἐννόμως ἥμαρτην· ὁ ἔστι, μετὰ τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου κατηγήσεως· διὰ καὶ ἐννόμως κριθήσεται, ἐπὶ τοῦ, κατακριθήσεται, τοῦ νόμου σφοδρότερος ἀπὸ ἐπιχειρήσαντος καὶ κατηγοροῦντος, καὶ μετρίονα τὴν καταδίκην ποιῶντος. Πῶς οὖν λέγεις, ὅ Ἰουδαίε, ὅτι Οὐ δέομαι τῆς χάριτος, οἷα ἐκ τοῦ νόμου δικαιούμενος; Ἰδοὺ γὰρ εἰδείχθη· ὑπὸ τοῦ νόμου μηδὲν ἀφελόμενος. « Ὅστε τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος γρηθείς μᾶλλον ἢ ὁ Ἕλληνας, οἷα μὴ δικαιωθείς παρὰ Θεῷ ἐκ μόνης τῆς τοῦ νόμου ἀκροάσεως. Παρὰ μὲν γὰρ ἀνθρώποις, οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου, σεμνοὶ δύνανται φαίνεσθαι· παρὰ δὲ Θεῷ, οὐχ οὕτως· ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιοῦνται.

« Ὅταν γὰρ ἔβνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῆ, οὕτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμοι. Οἷτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ἡ γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυροῦσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως. » Ἐν οἷς κατασκευάζει τὰ κατὰ τῶν Ἰουδαίων, οὕτω μεταχειρίζεται συνετῶς τὸν λόγον, ὥστε μὴ δοκεῖν τι κατὰ τοῦ νόμου λέγειν. Ἡ γὰρ ἐπαίρων καὶ μεγαλύνων τὸν νόμον, φησὶν ὅτι οἱ μὴ νόμον ἔχοντες, τὰ δὲ τοῦ νόμου ποιῶντες (φύσει, ἢ ἀπὸ τοῦ, τοῖς ἐκ φύσεως λογισμοῖς περιόμενοι, θαυμαστοὶ τινές εἰσιν· ὅτι τοῦ νόμου οὐκ εἰδέθησαν, καὶ τὸν νόμον ἐπλήρωσαν, οὐ γράμματα, ἀλλ' ἔργα ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐγκολάφοντες, καὶ τῷ συνεῖδόντι καὶ τοῖς φυσικοῖς λογισμοῖς ἀπὸ τοῦ νόμου χρώμενοι εἰς μαρτυρίαν τοῦ καλοῦ. Τρεῖς δὲ νόμος ἐνταῦθά φησι· τὸν γραπτὸν, τὸν φυσικὸν, καὶ τὸν ἐν τοῖς ἔργοις. « Ἐβνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα. » Ποῖον; Τὸν γραπτὸν. « Φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῆ. » Ποῖου; Τοῦ διὰ τῶν ἔργων. « Οὕτοι νόμον μὴ ἔχοντες. » Ποῖον; Τὸν γραπτὸν. « Ἐαυτοῖς εἰσι νόμοι. » Πῶς; Τῷ φυσικῷ κεχηρημένοι. « Οἷτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου. » Ποῖου; Τοῦ διὰ τῶν πράξεων. Ὅρα δὲ σοφίαν, πῶς οὐκ ἐπλήρωσε τοὺς Ἰουδαίους, ὡς ἀπῆται ἢ ἀκολούθια τοῦ λόγου· πάντως γὰρ κατὰ τὸ ἀκόλουθον οὕτως εἶδει εἰπεῖν· Ὅταν γὰρ ἔβνη χωρὶς νόμου, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῆ, πολλῶν βελτίους εἰσι τῶν ἀπὸ τοῦ νόμου διδασκαμένων. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν

A rebus a Judæo, nihil prohibet quominus peræque honoretur. Proinde ne glorieris, Judæe, contra eum qui est ex gentibus, post legis abrogationem, ubi, quando tua florebant, honore tibi par erat Græcus, bonum faciens.

VERS. 12, 13. « Quicunque enim sine lege peccaverunt, sine lege et peribunt : et quicunque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur. Non enim auditores legis justii sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. » Indicavit supra, quod Græcus eodem cum Judæo honore afficitur : nunc ostendit quod supplicii tempore gravior Judæo futura sit condemnatio. Græci enim, inquit, « sine lege peccaverunt, » hoc est, sine ea quæ per legem est instructio : propterea « et sine lege peribunt » id est, punientur levius, ut qui legem accusantem non habuerint : nam « sine lege, » est, citra illius 20 condemnationem. Judæus autem « in lege » peccavit, hoc est, cum institutione quæ est ex lege : ideo et in lege judicabitur, id est, condemnabitur, lege vehementius ipsi incumbente et accusante, majorisque condemnationem faciente. Quomodo igitur dicis, Judæe, Gratia ego non indigeo, quippe qui ex lege justificer? Ecce enim demonstratum est, te a lege nihil adjutum fuisse : itaque Christi gratis magis indiges quam Græcus, ceu non justificatus apud Deum ex sola legis auditione. Nam apud homines, auditores legis et graves (et justii) videri queunt : apud Deum non item, sed factores legis justificantur.

VERS. 14, 15. « Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt, hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex. Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum. » Ubi ea quæ contra Judæos faciunt argumentis astruit, adeo prudenter sermonem moderatur, ut non videatur quidquam adversus legem dicere. Veluti enim extollens et magnificans legem, inquit, quod legem non habentes, « tamen quæ legis sunt facientes « naturaliter, » id est, rationibus a natura ductis persuasi, admirabiles sunt : quandoquidem legis non indiguerint, et legem interim compleverint, non litteras sane, verum opera cordibus suis insculpentes, et conscientia et naturalibus cogitationibus legis loco usi ad testimonium boni et honesti. Tres autem leges hic dicit : scriptam, naturalem et eam quæ est in operibus. « Gentes quæ legem non habent. » Qualem? Scriptam. « Natura faciunt quæ sunt legis. » Qualis? Ejus quæ in operibus consistit. « Hi legem non habentes. » Qualem? Scriptam. « Sibi ipsi sunt lex. » Quam ratione? Naturali nempe utentes. « Qui ostendunt opus legis. » Qualis? ejus quæ in operibus constat. Intuere autem hic sapientiam, quomodo Judæus, perinde ac sermonis consequentia postulat, non perstrinxit. Omnino enim per consecutionem sic debebat dicere :

Varie lectiones.

¹⁴ ἐν νόμῳ ο. ¹⁵ κρίσις π. ²⁰ ἐν νόμῳ ο. ²¹ τοῦ νόμου π.

Quando enim gentes sine lege, natura quæ sunt le faciunt, longe meliores sunt iis qui ex lege constituuntur. At enim sic non dixit : sed latius quiddam subdidit, « Sibi ipsis, » inquit, « sunt lex. » Ostendit autem ex hisce, quod et superioribus temporibus, ac ante legis sanctionem, omnis providentia humanæ naturæ obtigerit. Obstruit porro ora dicentibus : Ecquid non jam olim a principio adveniens Christus boni operationem ostendit? Dicit enim, quod boni et mali cognitionem omnibus a principio indidit; postquam vero vidit ipse advenit.

Vers. 14, 16. « Et inter se invicem cogitationibus accusantibus 21 et defendentibus. In die qua judicabit Deus occulta hominum, secundum Evangelium meum per Jesum Christum. » Ab alio adeoque novo principio hoc legit. Nam de eo nunc sermonem facit, nempe qua ratione cuncti ex æquo mortales judicandi simus. Tunc enim stabunt nostræ cogitationes, aliæ quidem accusantes, aliæ vero defendentes. Nec opus habet alio accusatore vel patrone homo apud illud iudicii forum. Terrorem autem exaggerans, non dixit, Peccata, sed, « Occulta. » Homines enim de manifestis tantummodo iudices sedent : « Deus » vero « occulta » inquit, « judicabit per Jesum Christum, » hoc est, Pater per Filium. « Nam Pater neminem iudicat, sed iudicium omne dedit Filio. » Vel sic intelligere queas quod ait, « Per Jesum Christum : » Secundum Evangelium meum : per Jesum Christum mihi collatum et exhibitum. Inquit autem hic, quod nihil absurdum aut alienum prædicatur per Evangelium, verum quæ natura ipsa præoccupans docuit, videlicet, iudicium et supplicium, hæc Evangelium etiam testatur.

Vers. 17-18. « Si tu autem Judæus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et nosti voluntatem, et probas utiliora, institutus per legem. » Cum dixisset quod Græco facienti ea quæ sunt legis, nihil desit ad salutem : deinceps Judæorum recenset magnifica, in quibus confidentes efferebantur supra gentes. Et primum quidem, nomen : etenim valde honorificum erat, æque ac hodie Christianismus, Non dixit autem, « Judæus » es, sed, « cognominaris ; » verus enim Judæus est qui confitetur. Etenim Judas, confessio dicitur. « Et requiescis in lege, » pro eo quod est, Non defatigaris circumiens et discens quid oporteat agere, sed legem habes, quæ te omnibus in rebus facile instituit. « Et gloriaris in Deo, » ceu dilectus ab ipso, et præ cæteris hominibus honori habitus. Est autem maximæ dementiae symbolum, Dei dilectione ad contemptum contribulium seu congenerum uti. « Et nosti voluntatem, » nempe, Dei, « Probas » autem « meliora, » id est, Judicas quæ agere conveniat, et

οὐτως, ἀλλ' ἰαρωτέρον, ὅτι « Ἐαυτοῖς εἰσι νόμος. » Δείκνυσσι δὲ ἐκ τούτων, ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἀνωθεν χρόνοις. καὶ πρὸ τῆς τοῦ νόμου δόξαις, πάσης προνοίας ἀπέλαθεν ὃ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιστοιμίζει δὲ καὶ τοὺς λέγοντάς· Τί δήποτε μὴ ἐξ ἀρχῆς ὁ Χριστὸς ὁ παραγεγόμενος ἐδίδαξε τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐργασίαν; Καὶ γὰρ φησιν, ὅτι τὴν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ γνῶσιν πᾶσιν ἐξ ἀρχῆς ἐνέθηκε· ἐπεὶ δὲ εἶδεν ὅτι οὐδὲν οὕτως ἀνύει, ἐπ' ἐσχάτων αὐτὸς παρεγένετο.

quod nihil ita profecerit, in novissimis temporibus

B « Καὶ μεταξύ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων. Ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρίνει ὁ Θεὸς τὰ κρυπτά τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ὁ ἀνάγνωθι τοῦτο· περὶ γὰρ τοῦ, πῶς κριθοσόμεθα πάντες κοινῶς ἄνθρωποι, ποιεῖται νῦν τὸν λόγον. Τότε γὰρ ἐστήκασιν ἡμῶν οἱ λογισμοί, οἱ μὲν κατηγοροῦντες, οἱ δὲ ἀπολογούμενοι· καὶ οὐ δεῖται ἐτέρου κατηγοροῦ ἢ συνηγόρου ὁ ἄνθρωπος· ἐπ' ἐκείνου τοῦ δικαστηρίου. Αὐξων δὲ τὸν φόβον, οὐκ εἶπε, Τὰ ἀμαρτήματα, ἀλλὰ, « Τὰ κρυπτά. » Ἄνθρωποι γὰρ τῶν φανερῶν μόνων κἀθηται κρίται· ὁ δὲ « Θεὸς τὰ κρυπτά, » φησὶ, « κρίνει, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, » τούτός ἐστιν, ὁ Πατὴρ, διὰ τοῦ Υἱοῦ. « Ὁ γὰρ Πατὴρ οὐδένα κρίνει, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ. » Ἡ οὕτω νοήσεις τὸ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου, τὸ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀνατεθέν μοι. Δείκνυσσι δὲ ἐνταῦθα, ὅτι οὐδὲν ἀλλόκοτον κριτέται· διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλ' ἂν προλαβοῦσα ἡ φύσις αὐτοῦς ὅτι ἐδίδαξε, τούτέστι, τὴν κρίσιν καὶ τὴν κρίσιν, ταῦτα ὁ μάρτυραὶ καὶ τὸ Εὐαγγέλιον.

C « Εἰ δὲ σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα κατηγούμενος ἐκ τοῦ νόμου. » Εἰπὼν, ὅτι τῷ Ἕλληνι ποιοῦντι τὰ τοῦ νόμου, οὐδὲν λείπει πρὸς τὸ σωθῆναι, ἀπαρθεμεῖται λοιπὸν καὶ τὰ σεμνὰ τῶν Ἰουδαίων, ἐν ὅς πεποιθότες κατεπήροντο ὅ τῶν ἐθνικῶν. Καὶ πρῶτον τὸ ὄνομα· καὶ γὰρ σφόδρα σεμνὸν ἦν, ὡσπερ νῦν ὁ Χριστιανισμός. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἰουδαῖος εἶ, ἀλλ', « Ἐπονομάζῃ » ἀληθῆς γὰρ Ἰουδαῖος λέγεται ὁ ἐξομολογούμενος. Ἰουδαῖος γὰρ « ἐξομολόγησις » ἐρμηνεύεται. « Καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ. » Ἀντὶ τοῦ, ὅτι κοπιᾷ περιῶν καὶ μαθάνων τί δεῖ πράξαι, ἀλλ' ἔχεις τὸν νόμον διδάσκοντά σε πάντα ῥαδίως. « Καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, » ὡς ἀγαπηθεὶς παρ' αὐτοῦ, καὶ προτιμηθεὶς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, Ἄπονοίας δὲ μεγίστης, τῷ Θεῷ τοῦ Θεοῦ ὁ ἀγάπη εἰς καταφρόνησιν τῶν ὁμογενῶν χρᾶσθαι. « Καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα » τούτέστι, τοῦ Θεοῦ. « Καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα » τούτέστι, Κρίνεις τί δεῖ πράξαι, καὶ

2 Joan. v, 22.

Variæ lectiones.

21 ἀπέλαυσεν ο. 22 Θεὸς ο. 23 οἶδεν ο. 24 οὐδὲ μ. 25 ἀπ' ἀρχῆς ἄλλως ο. 26 αὐτὴ ο. 27 ταύτην ο. 28 ἐφ' ο. 29 κατεπίρονται ο. 30 τοῦ ἀγαθοῦ μ. 31 συμφέροντα ο.

τί μή δεῖ πράξει. « Διαφέροντα » δέ, τὰ καθήκοντα A
ἐκάστῳ νοητέον, ἡγουν τὰ συμφέροντα.

« Πέποιθάς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς
τῶν ἐν σκότει, παιδαυτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νη-
πίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς
ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ. » Ἀνωτέρω μὲν ἔλεγεν, ὅτι
οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ ἀκράσεια τοῦ νόμου, ἐὰν μὴ πράξεις
προση. « Οὐ γὰρ οἱ ἀκραταί, » φησί, « τοῦ νόμου
δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταί. » Nῦν δὲ τὸ
μεῖζον λέγει, ὅτι Κἀν διδάσκαλος εἶ, μὴ πράττης δὲ
τὰ τοῦ νόμου, οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ καὶ μειζό-
ως κολάζῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τούτῳ μάλιστα ἐφρόνου,
τῷ διδασκαλικῷ ἀξιώματι, ἐντεῦθεν ⁸³ μάλιστα δε-
κνυσιν αὐτοὺς καταγελάστους. Ὅταν γὰρ λέγει,
« Ὁδηγὸν τυφλῶν, διδάσκαλον νηπίων, » καὶ τὰ λοιπὰ,
τὸν τύπον αὐτῶν καταλέγει. Οὕτω γὰρ ἐκάλουν ἐαυ-
τοὺς, ὁηγούς, φῶς, καὶ παιδευτάς· τοὺς δὲ ἐξ ἔθνῶν
προσηλῶτους, ἐν σκότει, καὶ νηπίους, καὶ ἀφρονάς.
Ἐχεις δὲ τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀλη-
θείας, οὐκ ἐν ταῖς πράξεσι καὶ τοῖς κατορθώμασιν,
ἀλλ' ἐν τῷ νόμῳ, πεποιθὼς αὐτῷ, ὡς μορφοῦναι τὴν
ἀρετὴν· ὡς περ ἐὰν τις βασιλεύς ⁸⁴ εἰκόνα ἔχων, αὐ-
τὸς μὲν κατ' αὐτὴν μηδὲν ζωγραφῶν· οἱ δὲ μὴ πι-
στευθέντες αὐτὴν, καὶ χωρὶς τοῦ πρὸς αὐτὴν ἀπο-
διέπειν, μετὰ ἀληθείας αὐτὴν μιμοῖντο. Πᾶς οὖν
διδάσκαλος ζωγραφεῖ καὶ μορφοῖ τὴν γνώσιν τοῦ κα-
λοῦ, καὶ τὴν ἀληθειαν, ἐν ταῖς τῶν μαθητῶν ψυχαῖς.
Ἄλλ' εἰ μὲν καὶ πράττει, τέλειος· εἰ δ' οὐ, τοιοῦτος,
οἷοι οἱ νῦν ὀνειδίζόμενοι παρὰ τοῦ Ἀποστόλου. Τινὲς
δὲ μόρφωσιν ἐνόησαν, τὴν ἐπίπλαστον εἰκόνα τῆς C
γνώσεως. Οὐ τὴν ἀληθῆ γὰρ, φησί, γινώσκον καὶ εὐσέ-
βειαν ἔχεις, ἀλλ' ἐπίπλαστον τινα καὶ ἐπιχειρω-
σμένην.

« Ὅ οὖν διδάσκων ἑτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις;
Ἐ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις; Ὅ λέγων μὴ
μοιχεύειν, μοιχεύεις; Βδελυσσόμενος τὰ εἰδωλα, ἱερο-
συλεῖς; Ὅς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως
τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις; Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ
Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὼς
γέγραπται. » Κατ' ἐρώτησιν ποιεῖται τὸν λόγον, ἐν-
τρέπων τοὺς καυχωμένους ἐπὶ τῷ διδάσκειν. Ἱερο-
συλίαν δὲ λέγει τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἀνατιθεμένων τοῖς
εἰδώλοις. Καὶ γὰρ εἰ καὶ ἐδελύσσοντο ⁸⁵ τὰ εἰδωλα, D
ἀλλ' ὁμοίως ⁸⁶ τῇ φιλορηματίᾳ τυραννοῦμενοι ἤπτοντο
τῶν εἰδωλικῶν ἀναθημάτων δι' αἰσχροκερδίαν. Εἶτα
τὸ βαρύτερον ἐπάγει, λέγων· « Ὅς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, »
ὡς τιμηθεὶς παρὰ Θεοῦ διὰ τὸν νόμον, διὰ τῆς παρα-
βάσεως τοῦ νόμου τὸ Θεὸν ἀτιμάζεις; Τρία γὰρ
εἰσιν ἐγκλήματα ἐνταῦθα· ἐν μὲν, ὅτι ἀτιμάζουσι·
δεύτερον, ὅτι ἀτιμάζουσι τὸν τιμήσαντα αὐτοὺς
Θεόν· καὶ τρίτον, δι' οὗ ἐτιμήθησαν νόμον, διὰ τού-
του ἀτιμάζουσι, παραβαίνοντες αὐτόν. Εἶτα, ἵνα μὴ
ἐξῆ κατηγορεῖν οἰκοθεν, τὸν προφήτην Ἡσαΐαν

⁸¹ Isa. III, 5.

quæ non conveniat agere. Per διαφέροντα, unicuique
convenientia intelligenda sunt, vel utilia.

VERS. 19-20. « Confidis teipsum esse ducem cæco-
rum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem
insipientium, magistrum infantium, habentem formam
scientiæ et veritatis in lege. » Supra quidem
dicebat, auditionem legis nihil prodesse, nisi et actio
accederet. « Neque enim auditores, » inquit, « legis
iusti sunt apud Deum, sed factores. » Nunc vero
majus quidpiam ait : Etiam si legis doctor es, nec
tamen quæ legis sunt facis, non tantum nihil tibi
prodes, verum etiam eo majore poena **22** afficeris.
Nam quoniam ob hanc magistralem dignitatem
maxime efferebantur, hinc potissimum ostendit eos
esse ridiculos. Cum enim inquit, « ducem cæcorum,
eruditorem insipientium, » idque genus alia, factum
illorum recenset. Ita enim vocabant senectippos, du-
ces et lumen et præceptores : istos autem qui ex
gentibus Judaismo accesserant, in tenebris agentes,
et stolidos, et amentes appellabant. Habes autem
« formam cognitionis et veritatis » non in operibus
et officis, sed « in lege, » confidens ipsi ceu for-
mantis virtutem : perinde ac si quisquam imperato-
riam imaginem habens, ipse quidem nihil ad ejus
exemplar effingat depingatve, alii autem quibus
hujusmodi non est commissæ, citra intuitum etiam
ejus revera ipsam imitentur. Omnis itaque doctor
format et effingit cognitionem boni, adeoque ipsam
veritatem in discipulorum animis. Quod si opere
exprimat, perfectus erit : sin minus, talis erit, quæ-
les nunc ab Apostolo culpantur. Sunt qui per for-
mationem illam intellexerunt effectam atque adum-
bratam imaginem cognitionis. Non veram, inquit,
notitiam et pietatem habes, sed fucatam et co-
loratam.

VERS. 21-24. « Qui ergo alium doces, teipsum
non doces? Qui prædicas non furandum, furaris?
Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui abomi-
naris idola, sacrilegium facis? Qui in lege gloriaris,
per prævaricationem legis Deum inhonoras? Nomen
enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut
scriptum est ». Per interrogationem verba facit,
pudefaciens eos, qui ob docendi munus gloriaban-
tur. Sacrilegium vero appellat ablationem eorum
quæ idolis consecrata erant. Nam etiam si exsecre-
rentur idola, avaritiæ tamen tyrannide victi, idolis
dicata, turpis quæstus gratia contractabant. Deinde,
quod gravius est infert, inquit : « Qui in lege
gloriaris, » ut qui honore sis affectus a Deo propter
legem, per legis prævaricationem Deum ignominia
afficis? Tria sunt enim hic erimina : primum, quod
dehonestant; alterum, quod Deum, a quo sunt
honestati, dehonestant; tertium, quod lege, qua ipsi
honestati fuerunt, per hanc dehonestant, transgre-
dientes ipsam. Deinde, ne videatur suoapte ingenio

Variæ lectiones.

⁸² ἐνταῦθα ο. ⁸³ βασιλικὴν ο. ⁸⁴ μὴ ἐπέδοντο ο. ⁸⁵ οὖν ὡς ο.

ipsos increpare, prophetam Esaiam ipsorum accusatorem produxit in medium, culpam illorum duplicem faciens. Non enim ipsi soli injuriam inferunt, cæterum et ipsi ad hoc alios præparant; et non tantum quæ legis sunt, non docent, verum etiam contraria docent, nempe blasphemiam Dei, quod contrarium est legi. Qui enim ipsos vident corruptos, quoscumque oportebat, inquit, a Deo diligere? num Deus, qui tales diligit, verus esse possit?

Vers. 25. « Circumcisio quidem prodest, si legem observes: si autem prævaricator legis sis, 23 circumcisio tua præputium facta est. » Quoniam præclaram de circumcissione conceperant opinionem, non statim a principio dixit, quod superflua et inutilis res sit circumcisio, verum verbis quidem eam recipit, reipsa vero tollit, inquit: Fateor equidem prodesse circumcissionem, verum tum cum legem observes: sin minus, non dixit, Non prodest, ne ipsam contumelia afflicta videatur; sed Judæum ea nudat, dicens: « Circumcisio tua præputium facta est. » Incircumcisium itaque ipsum demonstrat corde. Duas enim circumcisiones, duoque præputia dicit, altera quidem secundum id quod videtur, altera vero secundum id quod intelligitur: exempli gratia: Circumcisio secundum id quod videtur, est illa quæ in carne fit, cum quis nimirum secundum carnem circumcidatur: est et circumcisio secundum spiritum, carnalium scilicet affectuum relectio. Rursum, est præputium secundum carnem, quando aliquis incircumcisus fuerit carne: et est præputium secundum spiritum, quando quisquam gentilem habens animum nihil affectuum pravorum absciderit. Dicit itaque divus Paulus: « Quando circumcisus fueris in carne, nihil autem egeris eorum quæ legis sunt, præputium tibi adhuc est, et incircumcisus es juxta spiritum: perinde ac is qui carnis adhuc præputio vestitus est, si fecerit tum, quippe cui carnis affectus sint adempti. Quod

Vers. 26. « Quando igitur præputium justitias legis custodit, nonne præputium ejus in circumcissione reputabitur? » Non ait quod circumcissionem præputium vincat antecellatve (hoc enim molestum esset); sed, « In circumcissionem reputabitur. » Proinde vera circumcisio, est bona actio: præputium similiter, actio mala. Observa autem quod non dixerit, Quando præputium legem servavit. Verisimile namque erat quempiam sic occurrurum fuisse: Qui fieri potest ut lex ab eo, cui præputium est, servetur, cum hoc ipsum quod quisquam præputium habeat, sit legis transgressio? At quomodo dixit? « Justitias legis, » hoc est, quæ videntur justificare per operationem ipsarum. Circumcisio enim non actio erat, sed passio, circumciso nempe patiente.

† I Cor. vii, 18.

Variæ lectiones.

²⁷ τε ο. ²⁸ ὅτι. ²⁹ καρτομεν ιιι. ¹ ἡ ἐκκοπή ἡγουν περικοπή καὶ ἀφαίρεσις τῶν παθῶν ὡσαύτως ιιι. ² ἡ τοῦ παιδογόνου μορίου ἐπικρυφος ἡγουν ἐπικάλυψις ιιι. ³ ἡ ἀληθὴς ἐστὶ πρᾶξις καὶ ἀγαθὴ ὁ περιτεταμένου ο.

ἠπήγαγεν αὐτῶν κατήγορον, διπλοῦν ποιῶν τὰ ἐγκλημα. Οὐ γὰρ αὐτοὶ μόνοι ὀβριζοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους εἰς τοῦτο παρασκευάζουσι· καὶ οὐ μόνον οὐ²⁷ διδάσκουσι τὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία διδίσκουσι, βλασφημεῖν τὸν Θεόν· ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῷ νόμῳ. Οἱ γὰρ ὀρώντες αὐτοὺς διεσθαρμένους, Τητύτους ἔδει. φασίν, ἀγαπήσαι τὸν Θεόν; ἄρα ὁ ἀγαπῶν τοὺς τοιοῦτους Θεός, ἀληθινός;

« Περιτομή μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν πράσσης τὸν νόμον· ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖ, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν. » Ἐπειδὴ μεγάλην εἶχον περὶ τῆς περιτομῆς ὑπέληψιν, οὐκ εἶπεν ἐκ προοιμίων εὐθύς, ὅτι περιτὸν καὶ ἀνόνητον ἡ περιτομή· ἀλλὰ τῷ μὲν λόγῳ καταδέχεται ταύτην, τῷ δὲ πράγματι καθαιρεῖ, καὶ φησιν·²⁸ Ὁμολογῶ ὅτι ὠφελεῖ ἡ περιτομή, ἀλλ' ὅταν καὶ τὸν νόμον φυλάσσεις· εἰ δὲ μὴ, οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ὠφελεῖ, ἵνα μὴ δόξη αὐτὴν ὀβριζεῖν²⁹· ἀλλὰ γυνοῖ αὐτῆς τὸν Ἰουδαϊόν, εἰπὼν· « Ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν. » Ἀπερίτμητον οὖν αὐτὸν δείκνυσι τῇ καρδίᾳ. Δύο γὰρ περιτομάς, καὶ δύο ἀκροβυστίας λέγει· τὰς μὲν κατὰ τὰ φαινόμενον, τὰς δὲ κατὰ τὸ νοούμενον· αἶον, ἐστὶ περιτομή κατὰ τὸ φαινόμενον, ἡ κατὰ σάρκα, ὅταν τις περιτεμῆθῃ τὴν σάρκα· καὶ ἐστὶ περιτομή κατὰ πνεῦμα, ἡ τῶν σαρκικῶν παθῶν ἀποβολή¹. Πάλιν, ἐστὶν ἀκροβυστία κατὰ σάρκα, ὅταν τις ἀπερίτμητος ᾖ τὴν σάρκα²· καὶ ἐστὶν ἀκροβυστία κατὰ πνεῦμα, ὅταν τις ἔθνηκην ἔχων ψυχὴν, μηδὲν τῶν παθῶν ἀποκόψῃ. Λέγει οὖν Παῦλος, ὅτι Ὅταν περιτεταμμένος μὲν ᾖ τὴν σάρκα, μηδὲν δὲ πράττης τῶν τοῦ νόμου, ἀκρόβυστος καὶ ἀπερίτμητος εἶ κατὰ πνεῦμα· ὡςπερ ὁ κατὰ σάρκα ἀκρόβυστος, ἐὰν πράττη τὰ τοῦ νόμου, περιτέμνεται κατὰ πνεῦμα, τὰ τῆς σαρκὸς πάθη περιηρημένους. Ὅπερ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς φησι· καὶ ἄκουε.

ca quæ legis sunt, circumcisus est secundum spiritum quidem per sequentia declarat: audi enim.

« Ὅταν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαίωματα τοῦ νόμου φυλάττη, οὐκ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομήν λογισθήσεται; » Οὐ λέγει, αἶ τὴν περιτομήν ἡ ἀκροβυστία νικᾷ· ἐπαχθὲς γὰρ τοῦτο· ἀλλ' ὅτι εἰς περιτομήν λογισθήσεται. « Ὡστε περιτομή ἀληθὴς, ἡ πρᾶξις ἐστὶν ἡ ἀγαθὴ³, καὶ ἀκροβυστία ὁμοίως πρᾶξις πονηρά. » Ὅρα δὲ πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὅταν ἡ ἀκροβυστία τὸν νόμον φυλάττη· εἰκὸς γὰρ ἦν τινα ἀπαντῆσαι αὐτῷ λέγοντα· Πῶς ἐνὶ δυνατὸν φυλάττεσθαι παρὰ τοῦ ἀκροβύστου τὸν νόμον; αὐτὸ γὰρ τοῦτο, τὸ εἶναι ἀκρόβυστον, παράβασίς ἐστὶ νόμου. Ἄλλὰ πῶς εἶπε; « Τὰ δικαίωματα τοῦ νόμου, » τοῦτέστι, τὰ δοκοῦντα δικαιοῦν διὰ τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Ἡ γὰρ περιτομή, οὐκ ἦν ἐργασία, ἀλλὰ πείσις, πάχοντος τοῦ περιτεταμένου⁴. Ὡστε οὐδὲ δικαίωμα

νόμου λεχθεῖν. Σημεῖον γὰρ ἐδόθη εἰς τὸ μὴ ἀναμί-
γρῆσθαι τοὺς Ἰουδαίους τοῖς ἔθνευσι.

Quapropter neque justificatio legis dici queat. Nam est data in signum, ne cum gentibus Judæi misceantur.

Καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία τὸν νόμον τελοῦσα, σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου. Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαῖός ἐστιν· οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐν σαρκί, περιτομὴ· ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι· οὐ ὁ ἐπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Ἐνταῦθα φανερῶς δείκνυσιν, ὅτι δύο ἀκροβυστίας λέγει, τὴν τε ἐκ φύσεως, καὶ τὴν ἐκ προαιρέσεως· ἥτις ἐστίν, ὡς εἰρηται, ὅταν τις μὴδὲν ἔχη τῶν σαρκικῶν παθῶν περιηρημένον· καὶ δύο περιτομὰς, τὴν κατὰ σάρκα, καὶ τὴν ἐν πνεύματι τῆς καρδίας. Φησὶν οὖν, Ἵτι ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία, ἔχουσα τὴν τῶν παθῶν περιτομὴν, δὲ τοῦ τὸν νόμον τελεῖν, τουτέστι, τὰ, ὡς ἄνω εἰρηται, δικαιοῦματα τοῦ νόμου, « κρινεῖ, » ἀντὶ τοῦ, κατακρινεῖ, οὐ τὴν περιτομὴν (πληκτικὸν γὰρ τοῦτο), ἀλλὰ σὲ τὸν περιτετηγῆσθαι μὲν δοκοῦντα, ὅσον κατὰ σάρκα, ἀπερίτμητον δὲ τῇ καρδίᾳ, καθὼ παραβάτης εἰ τῶν τοῦ νόμου δικαιοῦμάτων. Οὐ τὴν περιτομὴν οὐν ἀτιμάζει· (μᾶλλον γὰρ δοκεῖ τιμᾶν ταύτην), ἀλλὰ τὴν εἰς αὐτὴν ὑβρίζοντα, ὡς παραβάτην. Εἶτα, ἵπαιθὴ ταῦτα κατασκευάσα, σαφῶς ὀρίζεται καὶ τίς ἐστὶν ἡ ἀλήθης Ἰουδαῖος, καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς πάντα πρὸς ἐπίδειξιν πρᾶττοντας. « Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, » φησὶν, « Ἰουδαῖος, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ· » ὁ μὴδὲν ἀπλῶς σωματικῶν* τελῶν, ἀλλὰ πνευματικῶν· νόων·, καὶ τὰ Σάββατα, καὶ τὰς θυσίας, καὶ τὰς καθαρισμοῦς. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι, τῇ τῆς Ἐκκλησίας πολιτεία προδοποιεῖ, καὶ τὴν πίστιν εισάγει. Καὶ γὰρ αὕτη ἐν καρδίᾳ καὶ πνεύματι, καὶ τὸν ἔπαινον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔχει, τοῦ τὰς καρδίας ἐτίζοντος, οὐχὶ κατὰ σάρκα κρίνοντος. Τὸ δὲ ἐκ πάντων τούτων συναγόμενον, τοῦτό ἐστιν, ὅτι πανταχοῦ βίου χρεῖα. Ἀκροβυστιον δὲ, ἴτοι Ἑλληνα, ὅταν ἀκούσης, μὴ τὸν εἰλωλοῦστρον νοεῖ, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ μὲν, καὶ ἐνάρετον, ἐξῶ δὲ τῶν τοῦ νόμου παρατηρήσεων, καθὼ καὶ ἄνω εἰρηται.

Vers. 27-29. « Et judicabit id quod ex natura est præputium legem consummans, te qui per litteram et circumcisionem prævaricator es legis. Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto est in carne, circumcisis est : sed qui in abscondito Judæus est; et circumcisis cordis in spiritu, non in littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est. » Hic aperte ostendit, quod duo præputia ponat, alterum quidem ex natura, alterum vero ex electione et voluntate : quod quidem est, ut dictum est, quando quis carnalium affectuum nullum habet circumcisis aut amputatum. Duas item circumcisiones dicit, alteram secundum carnem, alteram in spiritu cordis. Ait itaque, « id quod ex natura est præputium, » Affectuum carnis circumcisionem habens, per hoc quod legem perficiat, id est legis (ut supra dictum) justificationes, « judicabit, » pro eo quod est, condemnabit, non circumcisionem; (hoc enim odiosum erat), verum « te, » qui, quantum ad carnem attinet, circumcisis quidem videris, corde vero incircumcisis es, quatenus transgressor es justificationum legis. Non itaque circumcisionem ignominia afficit (nam istam potius honorare videtur), sed eum, qui in ipsam seu prævaricator injurios exstiterit. Hisce peractis, manifeste definit quisnam sit verus Judæus, ostendens eos cuncta ad ostentationem facere. « Non enim, » inquit, « qui in manifesto Judæus apparet, Judæus est, sed qui est in abdito, » qui nihil simpliciter corporale perficit, verum spiritualiter intelligit et Sabbatho, et sacrificia, et purificationes. Porro cum ait : « Circumcisis cordis in spiritu, » ecclesiasticæ reipublicæ viam præstruit, ac fidem inducit. Etenim ista est in corde et in spiritu, et « laudem a Deo habet, » corda explorante, neque quidquam secundum carnem judicante. Quod vero ex hisce omnibus colligitur, tale est : nempe, quod ubique vita proba opus sit. Porro cum præputiatum

ive incircumcisiu aut Græcum audiveris, ne idolorum cultorem intellige, verum Dei cultorem, et virtute præditum, extra legis tamen observationes, perinde ac supra dictum est.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

CAPUT III.

Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου; καὶ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; Πολὸν κατὰ πάντα τρόπον. Πρῶτον μὲν γὰρ, ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες; Μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσει; Μὴ γένοιτο. » Ἐπειδὴ πάντα τὰ τοῦ νόμου ἐξέθαλε, διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαῖος, » λοιπὸν ἀντιθετὴν τινα ἰδὼν ἀνακλύπτουσαν, ἴσταται πρὸς αὐτὴν. Τίς δὲ ἡ ἀντιθεσις; Εἰ μὴδὲν ὠφέλει, φησὶ, ταῦτα, τίνος ἕνεκα τὸ ἔθνος ἐξελέγη; Λύει οὖν ταύτην κατὰ τὴν αὐτοῦ σοφίαν· συνδέχει μὲν γὰρ τῷ λόγῳ, καὶ σητεν, ὅτι πολὺ τὸ ὄφελος τῷ Ἰουδαίῳ. Κατασκευά-

Vers. 1-3. « Quid ergo amplius Judæo est? aut quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem quia illis credita sunt eloquia Dei. Quid enim si quidam illorum non crederunt? Nunquid incredulitas eorum, fidem Dei evacuabit? Absit! » Simul ac omnia ad legem spectantia ejecisset, per hoc quod diceret, « Non enim qui in manifesto, Judæus est, » objectionem quamdam emergentem conspicatus, illi se opponit. Quanam autem est illa objectio? Si nihil prosunt, inquit, hæc, cur Judæorum gens electa est? Dicit ergo hanc pro sua sapientia : verbis siquidem con-

Varia lectiones.

* σωματικῶς ο. * τελῶν καὶ νόων ο.

sentit, multamque inde Judeo commoditatem proventuram asserit. Ad hoc vero confirmandum non Judæorum virtutes resque strenue gestas adducit, verum Dei potius dona et gratiam. Nec enim dixit, quod multum præstitierint cæteris gentibus Judæi, eo quod hoc vel istuc gnauiter transegerint, verum quod « commissa sint illis oracula Dei : quæ certe Dei est beneficentia, **25** nec ulla ratione illorum vel dignitas vel præstantia. Quid vero est « credita sunt? » pro, acceperunt, vel in manus sumpserunt, dignique visi sunt Deo, ut acciperent divina responsa cœlitus demissa. Hæc autem dicens, ipsos quidem defendere videtur : attamen aliam rursus accusationem in medium adversum ipsos profert, demonstrans ipsos divinis eloquiis fidem non adhibuisse, per quæ tamen plurimo sint honore affecti. Verumtamen hanc accusationem introducit, tanquam ab alio factam, qui ita diceret : Ecquid emolumentum confert Judæis quod oracula Dei acceperint, cum increduli erga eadem fuerint? Hanc autem objectionem diluere videtur, non pro ipsis, sed pro Deo potius apologiam afferens. Quod si increduli fuerint, quid hoc ad Deum? Num illorum incredulitas fidem Dei faciet irritam, hoc est, oraculorum commissionem ipsis factam, ejusque beneficentiam? Usque adeo namque Deus ex illorum incredulitate haud læditur, quandoquidem et illi qui eum ignominia affecturus est, beneficium sese exhibeat. Videntur quomodo eos reos fecerit ex iis ob quæ sibi placebant, scilicet ex

hoc quod legem acceperint? **C** **Vers. 4.** « Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est : Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris. » Dixit supra, quod quidam non crediderunt : deinde, cum neminem quidam, verum omnes in universum videantur increduli, ne molestus videretur, sermonem suum sapientissime instituit, atque id quod revera factum est, veluti per suppositionem profert, inquit : Pona mus quod omnes increduli fuerint : ecquid istud? vel hinc quoque justificatur Deus. Hoc est : Si judicatio fiat et exploratio eorum quæ a Deo Judæis sint collata, ac vicissim eorum quæ ab iis erga illum sint facta, Deus victoriæ palmam reportabit, sicut et David etiam ait. Quod vero inquit, « Sit Deus verax, usurpavit pro Manifestetur, demonstratur.

Vers. 5-6. « Si autem iniquitas nostra Dei justitiam commendat, quid dicemus? Num injustus est Deus, qui infert iram? (secundum hominem dico.) Absit! Alioquin quomodo Deus judicabit mundum? » Objectionem hic hujusmodi adducit, ceu nonnulli sint qui dicant : Si Deus, ubi in nos beneficia contulerit, ac a nobis contemptus fuerit, justior appareat, et vincat, per exuberantem nempe humanitatem suam indignis etiam beneficia conferens : cur in posterum iram infert, hoc est, punit nos, quippe qui facti simul ipsi auctores cum justificationis, tum victoriæ

• Psal. cxv, 2, 1, 6.

Α ζων δὲ τοῦτο, οὐ τὰ κατορθώματα τῶν Ἰουδαίων εἰσάγει, ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ χάρισματα. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Πολὺ περισσεύουσιν Ἰουδαῖοι, διότι τόδε καὶ τόδε κατώρθωσαν, ἀλλ' ὅτι « Ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ » ὅπερ εὐεργεσία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐκείνων προτέρημα. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, « Ἐπιστεύθησαν; » Ἄντὶ τοῦ, Ἐλαθον, ἐνεχειρίσθησαν, ἄξιοι ἔδοξαν τῷ Θεῷ τοῦ δέξασθαι χρησμούς ἀνωθεν κατανεχθέντας. Ταῦτα δὲ λέγων, δοκεῖ μὲν αὐτῶν ὑπεραπολογεῖσθαι· Ἐγκλημα δὲ ὅμως πάλιν ἄλλο εἰς μέσον αὐτοῖς προσφέρει [f. προφ.] καὶ δεικνυσὶν αὐτοῖς ἀπιστήσαντας τοῖς θεοῖς λόγοις, δι' ὧν ἐτιμήθησαν. Πλὴν καὶ τὸ ἔγκλημα τοῦτο, ὡς ἀπ' ἄλλου εἰσάγει, ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγοντος· Καὶ τί τὸ ὄφελος ἔτι ἐδέξαντο τὰ λόγια; καὶ γὰρ ἠπίστησαν. Δοκεῖ δὲ λύειν καὶ ταύτην τὴν ἀντίθεσιν, οὐχ ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ ἀπολογούμενος. Εἰ γὰρ ἠπίστησαν, τί τοῦτο πρὸς τὸν Θεόν; Μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν καταργήσῃ τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ, τουτέστι, τὴν καταπίστευσιν τῶν λογίων καὶ τὴν εὐεργεσίαν; Τοσούτου γὰρ οὐ βλάπτεται Θεὸς ἐκ τῆς ἐκείνων ἀπιστίας, ὅσον* καὶ μᾶλλον δοξάζεται ὡς φιλόνητος, ὅτι καὶ τὸν μέλλοντα αὐτὸν ἀτιμάξουσιν, φαίνεται εὐεργετῶν. Εἶδες πῶς αὐτοῖς ὑπευθύνους ἐποίησαν, ἀφ' ὧν ἐκαλλωπίζοντο, ἤγουν τοῦ τὸν νόμον δέξασθαι;

ut glorificetur potius ut benignus et humanus : hoc quod legem acceperint?

C **εἰ** γίνεσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής· πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης, καθὼς γέγραπται· Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. Ἐἶπεν ἄνω, ὅτι τινὲς ἠπίστησαν· εἶτα, ἐπεὶ οὐχί τινες, ἀλλὰ πάντες φαίνονται ἀπιστήσαντες, σοφώτατα μεταχειριζόμενος τὸν λόγον, διὰ τὸ μὴ δόξαι ἐπαχθῆς, τὸ κατ' ἀλήθειαν γενόμενον, ὡς καθ' ὑπόθεσιν τίθησι, καὶ φησι· Ὁῦμεν, ὅτι πάντες ἠπίστησαν· καὶ τί τοῦτο; Κάντε ὑμεν δικαιοῦται ὁ Θεός. Τουτέστι· Εἰ κρίσις γένοιτο καὶ ἐξέτασις τῶν τε παρ' αὐτοῦ γενομένων τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τῶν παρ' ἐκείνων εἰς αὐτὸν, τὰ νικητήρια ἐστὶν παρὰ τῷ Θεῷ· καθὰ δὴ καὶ Δαυὶδ λέγει. Τὸ δὲ, « γίνεσθω ὁ Θεὸς ἀληθής, » ἀντὶ τοῦ, Φανερούσθω, ἀποδεικνύσθω.

D

« Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; Μὴ ἀδικὸς ὁ Θεός ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργὴν (κατὰ ἄνθρωπον λέγω); Μὴ γένοιτο. Ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ Θεός τὸν κόσμον; » Ἀντίθεσιν εἰσάγει τοιαύτην, ὡς τινῶν λεγόντων· Εἰ ὁ Θεός εὐεργετήσας ἡμᾶς, εἶτα ἀγνωμονηθεὶς παρ' ἡμῶν, δίκαιος μᾶλλον φαίνεται, καὶ νικᾷ, ὡς διὰ πολλὴν φιλονηρίαν τοὺς ἀναξίτους εὐεργετῶν, τί λοιπὸν ἐπιφέρει τὴν ὀργὴν, τουτέστι κολάζει ἡμᾶς, τοὺς γενομένους αὐτῷ αἰτίους δικαιοσύνης καὶ νίκης; Αὕτη μὲν ἡ ἀντίθεσις· λύει δὲ αὐτὴν πανσόφως καὶ ἀγχιιστρό-

Variae lectiones.

* καὶ ἄξιοι ἰ. • ὅσων ο. • διὰ τὸ δόξαι ἀνεπαχθῆς ο.

φως ¹⁰. Καὶ μὴν, φησί, διότι σε κολάζει, δι' αὐτὸ τοῦτο οὐκ εἰ αὐτῷ τῆς νίκης αἴτιος· ἀδικία γὰρ τὸ ἐν αἴτιον τῆς νίκης παρὰ τοῦ νικῶντος κολάζεσθαι. Ἄλλὰ μὴν ὁ Θεὸς οὐκ ἀδικος· ἐπεὶ πῶς κρινεῖ τὸν κόσμον, ἐὰν αὐτὸς ἀδικῇ; Λοιπὸν οὖν, ἐπεὶ καὶ κολάζει σε, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικος ¹¹· οὐκ ἄρα σὺ αὐτῷ τῆς νίκης αἴτιος γέγονας διὰ τοῦ ἡμαρτηκέναι· ἐνθὴν γὰρ καὶ ἄλλως νικᾷν, κἂν μὴ σὺ ὀρθῆς κακός. Τὸ δέ, « Κατὰ ἄνθρωπον λέγω, » τοιοῦτον ἔχει νοῦν· Ἐγὼ μὲν, φησί, τοιαῦτα ἀπολογεῖμαι ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ, κατὰ ἀνθρώπινον λογισμόν, τουτέστιν, ὡς ἐνὶ δυνατὸν ἀνθρώπῳ λογίζεσθαι δικαιολογῶ ¹². Ἐπεὶ δεῖ ποιεῖ ὁ Θεὸς, ἔχει τινὰς ἀπορρήτους λόγους, καὶ ὑπὲρ τοῦ; ἀνθρωπίνους λογισμούς; ἔστι, μὴ δεόμενα τῆ; παρ' ἡμῶν ἀπολογίας. quæcumque agit Deus, nonnullas occultas rationes defensione non indigent.

« Εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύματι ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι καγὼ ὡς ἁμαρτωλὸς κρινόμαι; καὶ μὴ, καθὼς βλασφημοῦμεθα, καὶ καθὼς φασὶ τινες ἡμᾶς λέγειν, ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ ¹³; ὧν τὸ κρίμα ἐνδίκον ἔστι. » Καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει ¹⁴, διὰ τὸ σφαιότερον αὐτὸ ποιῆσαι. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς δικαίος; ἐφάνη καὶ ἀληθής, ἐξ ὧν ἐγὼ παρηνόμησα, λοιπὸν τί κρινόμαι, εἰς δόξαν Θεοῦ συντελέσας; Οὐ γὰρ ἀξίός εἰμι κατακρίσεως, ἀλλὰ στεφάνων μάλλον. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, ἄρα καὶ ὁ λέγουσιν οἱ Ἕλληνες περὶ ἡμῶν, ἀληθές ἔσται. Καὶ γὰρ οἱ Ἕλληνες ἀκούσαντες τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι « Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις, » ἐκωμῶδουν τοῦτο, καὶ ἔλεγον, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ λέγουσι· « ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ ¹⁵, » καὶ ἁμαρτωλοῦμεν πολλὰ, ἵνα πλεονάσῃ ἡ χάρις. Τοῦτο οὖν ὁ ἔλεγον οἱ Ἕλληνες, βλασφημοῦντες καὶ διασύροντες ἡμᾶς, συμβαίνει καὶ νῦν, ἐν δεξιόμεθα ὅτι ¹⁶ ὁ Θεὸς φαίνεται ἀγαθὸς ἐκ τῆς ἐμῆς κακίας καὶ ἀγνωμοσύνης. Ἄλλὰ μὴν τοῦτο οὐκ ἔστιν· Ἑλλήνων γὰρ τῶν αἰεὶ ψευδομένων ἔστιν ὁ λόγος. « Ὅν τὸ κατὰ κρίμα ¹⁷ ἐνδίκον ἔστι. » τουτέστιν, ὅτι δικαίως κολασθῆσονται. Οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐγὼ αἴτιος γίνομαι τῷ Θεῷ δικαιοσύνης, ἐκ τοῦ ἁμαρτανεῖν. Κρινόμαι γὰρ ὡς ἁμαρτωλός· οὐκ ἂν δὲ ἐκρινόμην, εἰ πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ ἡμάρτανον.

« Τί οὖν; προσχόμεθα ¹⁸; Ὁὐ πάντως· προηγιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας πάντα; ὅφ' ἁμαρτιάν εἶναι· καθὼς γέγραπται, ὅτι οὐκ ἔστι δικαίος οὐδὲ εἷς· οὐκ ἔστιν ὁ συνίων, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρηώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. Τάφος ἀνεψφγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν· ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐβολιῶσαν· ἰδὸς ἀσπίδων ὑπὸ τῆ χειρὶ αὐτῶν· ὧν τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει· ὄξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα. Σύντριμμα καὶ ταλαιπω-

¹⁴ Rom. v, 20. ¹⁵ Psal. xiii, 33, seqq.

illius? Atque tale quidem est argumentum; quod hanc ad rationem diluit omnino sapienter, idem in eos retorquendo. Quia, inquit, te punit, **26** propterea non es ipsi victoriæ causa auctorve: injustum enim foret victoriæ auctorem a vincente puniri. Atqui Deus non est injustus. « Alioqui, qui judicabit mundum, » si ipse sit injustus? Proinde, cum te et punit Deus, et non est injustus, non es igitur ipsi victoriæ causa per commissa flagitia tua: poterat enim et alias vincere, etiamsi non visus fuisset sceleratus. Quod adjicit, « Secundum hominem dico, » nunc habet sensum: Ego quidem, inquit, hæc pro Deo respondeo, juxta humanam ratiocinationem, hoc est, perinde ac possibile est homini causarum patrono collatis utrinque rationibus statuere. Nam quæcumque agit Deus, ac humanas cogitationes superant, nostraque

B Vers. 7-8. « Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit in gloriam ipsius, quid adhuc et ego tanquam peccator judicor? Et non, sicut blasphemamur, et sicut aiunt quidam nos dicere: Faciamus mala, ut veniant bona? quorum damnatio justa est. » Rursus idem resumit, ut apertius reddat. Si enim Deus justus et verus apparuit ex eo quod deliqui, cur ego in posterum condemnor, qui ista in gloriam Dei commiserim? Non enim dignus sum condemnatione, sed coronis potius. Quod si hoc verum, igitur et quod Græci de nobis dicunt, verum erit. Nam Græci sive gentiles simul ac audivissent Paulum dicentem, « Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia ^d, » ridebant hoc. asseverantes Christianos dicere: « Faciamus mala, ut veniant bona: » et peccemus multum, ut exuberet gratia. Istud igitur quod alebant Græci, vituperantes proscindentesque nos, etiamnum contingit, nempe, si admiserimus, quod Deus bonus appareat ex mea vitiositate, necnon ingratitude. Verum aliter sese res habet. Græcorum enim nunquam non mentientis iste sermo est. « Quorum condemnatio justa est, » id est, Qui juste punientur. Haudquaquam igitur ego meum ob peccatum Deo sum causa justificationis: condemnor enim tanquam peccator. Neque enim condemnarer, si ad gloriam Dei peccassem.

D Vers. 9-18. « Quid ergo? præcellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus et Judæos et Græcos omnes sub peccato esse. Sicut scriptum est, quia Non est justus quisquam ^e, non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Sepulcrum patens guttur eorum, linguis suis dolose agebant. Venenum aspidum sub labiis eorum: quorum os maledictione et amaritudine plenum est: veloces pedes eorum ad effunden-

Variæ lectiones.

¹⁰ ἀντιστρόφως ο. ¹¹ ἐπειδὴ κολάζει σε, οὐκ ἔστιν ἀδικ. ο. ¹² δικαιολογία ο. ¹³ κατὰ ο. ¹⁴ μεταλαμβάνει ο. ¹⁵ κατὰ ο. ¹⁶ ὡς ο. ¹⁷ ἕτερ. ὁ εἰς τὸ ὧν τὸ κατὰ κρίμα m. ¹⁸ προσερχόμεθα m.

dum sanguinem. Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt. **27** Non est timor Dei ante oculos eorum. » Supra dixerat quod esset aliqua excellentia Judæis, ut quibus omnino esset credita traditaque lex : nunc vero commonstrat nihil eos habere eximium quo excellant, quantum ad opera propria. Etenim cum non observaverunt quæ eis credita erant, magis condemnantur. Proinde præstantiam quamdam habuerunt, quatenus electi sunt a Deo ; simul ac vero propriis operibus contumelia effecerunt Deum, a quo honore erant affecti atque electi : nedum nihil quo excellant, habent, verum etiam plus condemnantur. Velut igitur in persona Judæorum ait : « Quid igitur ? excellimus ? » pro eo quod est, Habemusne aliquam excellentiam, ac præstamus aliis, et placemus Deo præ cæteris nos Judæi, quippe qui legem ac circumcisionem acceperimus ? « Non omnino, » dixit, pro, Nequaquam. Judæi enim atque ac Græci peccarunt, ne dicam, amplius. Unde vero hoc perspicuum est ? Ex prophetis nimirum, Davide ac Isaia. Davidis namque sunt illa, ab eo loco cujus initium est, « Non est justus quisquam, » usque ad eum ubi inquit, « Maledictione et amaritudine plenum est f ; » Isaiaæ autem, « Veloces pedes eorum, » ad usque locum ubi inquit, « Viam pacis non cognoverunt ». » Postea rursum sunt Davidis quæ sequuntur. Celeberrimos igitur prophetarum adducit accusatores ipsorum, sibi que ipsis consentientes inter se mutuo iudicat. Quare post Isaiaæ verba rursum Davidica affert. Isaiaus enim perspicue de Judæis disserit. Proinde etiam et David de iisdem. Porro, simul atque quispiam a bono declinat, protinus inutilis redditur. Malitia enim nihil aliud est quam perversio naturalium erga bonum motuum : unde ad id quod præter naturam est, hominem incitans, inutilem ipsum efficit. Natura enim ipso deinceps non utitur, quemadmodum nec agrotante utitur ad propria opera : Præterea « contritio et infelicitas, » peccatum est : nihil enim adeo contemnit animam atque ipsum, ob difficultatem inæqualitatemve viæ ejus. Virtus namque ceu naturale nostrum bonum, leviter et æqualiter nos ferri facit : sed vitium, ceu præter naturam, alias quidem sursum, alias vero deorsum facit ferri, in defectu et excessibus apparens, ac propterea inæqualem et difficilem motum exhibens, ne dicam supplicia posthac secutura. « Et viam pacis. » Piam conversationem intelliges : ipsa enim est via quietis ac tranquillitatis. Hinc : « Tollite, » inquit, « jugum meum, et invenietis requiem ^h : » atque ut ad veram Christi pacem pervenias, hæc via est.

VERS. 19, 20. « Scimus autem quod quæcumque lex loquitur, iis qui in lege sunt loquitur, ut omnes obstruatur, et subditus fiat omnis mundus Deo ; quia ex operibus legis **28** non justificabitur omnis caro coram illo. » Ne dicant Judæi, hæc ad nos

f Psal. xiii, 3. ^g Isa. lxx, 7. ^h Matth. xi, 29.

Α ρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὄδον εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. » Ἐνωθεν ¹⁹ εἰπὼν, ὅτι ἔστι τι περισσὸν τοῖς Ἰουδαίοις, διὰ τὸ ὅλως πιστευθῆναι καὶ ἐγγχειρισθῆναι τὸν νόμον ἄν ἔδεικνυσι μὴδὲν αὐτοὺς ἔχειν περισσόν, ὅσον ἐκ τῶν οικειῶν πράξεων. Μὴ φυλάξαντες γὰρ ἃ ἐπιστεύθησαν, μᾶλλον καταγινώσκοντες. Ὡστε περισσὸν μὲν τι ²⁰ εἶχον καθὼς ²¹ ἐξελέγησαν ὑπὲρ ²² Θεοῦ ἕπειδὴ ²³ διὰ τῶν οικειῶν πράξεων ²⁴ ἠτίμησαν τὸν τιμήσαντα αὐτοὺς Θεὸν καὶ ἐκλεξάμενον, οὐ μόνον οὐδὲν περισσὸν ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ πλεόν καταγινώσκονται. Φησὶν οὖν ὡς ἐκ προσώπου τῶν Ἰουδαίων : « Τί οὖν ; προσχόμεθα ²⁵ ; » Ἄντι τοῦ, Ἄρα ἔχομέν τι πλεόν, καὶ προέχομεν, καὶ εὐδοκίμοι οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς τὸν νόμον καὶ τὴν περιτομὴν **B** δεξάμενοι ; « Οὐ πάντως ; » ἀντι, Οὐδαμῶς. Καὶ Ἰουδαῖοι γὰρ ἐπίσης τοῖς Ἑλλήσιν ἡμαρτον, ἵνα μὴ πλεόν λέγω. Καὶ πῶθεν ὄηλον ; Ἄπὸ τῶν προφητῶν, τοῦ τε Δαυὶδ καὶ τοῦ Ἰσαίου. Δαυὶδ μὲν γὰρ εἶσι τὰ ἀπὸ τοῦ, « Οὐκ ἔστι δίκαιος οὐδὲ εἷς, » ἄχρι τοῦ, « ἄρᾳ καὶ πικρίας γέμει » Ἰσαίου δὲ τὸ, « Ὅζει οἱ πόδες αὐτῶν, » ἕως ²⁶ τοῦ, « ὄδον εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. » Εἶτα πάλιν τὰ τοῦ Δαυὶδ. Τοὺς οὖν ²⁷ γνωριμωτάτους τῶν προφητῶν παράγει κατηγορούς αὐτῶν, καὶ ὁμοφρονούστας ²⁸ ἀλλήλοις δεῖκνυσι. Διδὲ μετὰ τοὺς Ἰσαίου λόγους, αὖτις τὰ τοῦ Δαυὶδ ἐπιφέρει. Ὁ γὰρ Ἰσαίας προδήλιος περὶ τῶν Ἰουδαίων διαλέγεται ὥστε καὶ ὁ Δαυὶδ περὶ τῶν αὐτῶν. Ἄμα δὲ τις ἐκκλίνει ἀπὸ τοῦ καλοῦ, καὶ εὐθέως ἀχρειοῦται. **C** Ἡ γὰρ κακία, οὐδὲν ἄλλ' ἢ παρατροπὴ ἔστι τῆς φυσικῶν πρὸς τὸ καλὸν κινήσεων ὅθεν καὶ εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐξάγουσα τὸν ἄνθρωπον, ἀχρεῖον αὐτὸν ποιεῖ. Οὐκέτι γὰρ αὐτῷ χρεῖται ἡ φύσις, ὡς περὶ οὐδὲ τῷ νοσοῦντι εἰς τὰ οικεῖα ἔργα. « Σύντριμμα δὲ καὶ ταλαιπωρία, » ἢ ἁμαρτία ὁὐδὲν γὰρ οὕτω συντρίβει ψυχὴν, ὡς αὕτη διὰ τὴν ἀνοδίαν αὐτῆς. Ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ, ὡς φυσικὴν ἡμῶν ἀγαθὸν, λειώσκει καὶ ὀμαλῶς ἡμᾶς φέρεσθαι ποιεῖ ἢ δὲ κακία, ὡς παρὰ φύσιν, ποτὲ μὲν ἄνω, ποτὲ δὲ κάτω ποιεῖ φέρεσθαι, ἐν ἐλλείψει καὶ ὑπερβολαῖς φαινομένη ἢ καὶ διὰ τοῦτο ἀνώμαλον ἡμῖν καὶ ἔγκοπον ²⁹ ποιούσα τὴν κίνησιν, ἵνα μὴ λέγω τὰς μετὰ ταῦτα κολάσεις. « Καὶ ὄδον δὲ εἰρήνης, » τὴν κατὰ Θεὸν πολιτεῖαν νοήσεις ἢ αὕτη γὰρ ἡ ὁδὸς τῆς ἀταραξίας. « Ἄρατε γὰρ, φησὶ, τὸν ζυγόν **D** μου, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν » καὶ τῆς ἀληθοῦς δὲ εἰρήνης τοῦ Χριστοῦ ἔστιν ὁδὸς αὕτη.

« Οἴσμεν δὲ, ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ. ἵνα πᾶν στόμα φραγῆ, καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος ; τῷ Θεῷ ὁτιοῦντι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιοθήσεται πᾶσα σάρξ ³⁰. » ἵνα μὴ εἴπωσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι ταῦτα οὐ πρὸς ἡμᾶς εἰρηται ἢ φη-

Variae lectiones.

¹⁹ ἄνω ο. ²⁰ μέντοι ο. ²¹ καὶ ο. ²² παρὰ ο. ²³ ἴσ. ἐπειδὴ δέ. ²⁴ ἔργων ο. ²⁵ προσχόμεθα m. ²⁶ ἄχρι ο. ²⁷ δὲ ο. ²⁸ ὁμοφρονούστας ο. ²⁹ ἔγκοπον ο. ³⁰ Edit. ἐνώπιον αὐτοῦ.

σιν, ὅτι « Ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λα-
 λεί. » Ποία γὰρ ἀνάγκη, φησί, τὸν ὕμν δοθέντα νό-
 μον, ἑτέροις λαλεῖν; Νόμον δὲ λέγει, πᾶσαν τὴν
 Παλαιάν, οὐ μόνον ²¹ τὰ Μωσαϊκά· ὡσπερ οὖν καὶ
 νῦν τὰ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὰ τῶν Ψαλμῶν, νόμον
 ὠνόμασε. Τὸ δὲ, « Ἴνα πᾶν στόμα φραγῆ, » ἐνδεί-
 κνυται τὴν μεγαλοῤῥημοσύνην ²² τῶν Ἰουδαίων, καὶ
 τὴν ἀνυπόστατον ῥύμην τῆς γλώσσης αὐτῶν. Ἐν-
 ερραξε γοῦν ταύτην ὁ προφήτης ὡσπερ ῥέυμα φε-
 ρομένην ²³. Οὐ τοῦτο δὲ λέγει, ὅτι διὰ τοῦτο ἤμαρ-
 ταν, ἵνα φραγῆ αὐτῶν τὸ στόμα, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦτο
 ἠλέγχθησαν ὑπὸ τῶν προφητῶν, ἵνα μὴ ἀγνωσῶσιν
 ἀμαρτάνοντας, καὶ καυχῶνται. Οὐ μόνον δὲ οἱ Ἰου-
 δαῖοι, ἀλλὰ καὶ ἡ πᾶς ὁ κόσμος· ὑπόδικος γίνηται τῷ
 Θεῷ, τούτεστι, κατάκριτος, ἀπαρρήσιαστος, μὴ ἐκ
 τῶν οὐρανῶν ἔργων δικαιούμενος, ἀλλὰ τῆς ἑτέρου
 βοήθειας, δεόμενος, ἤγουν τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ.
 Ἄγε, Ἰουδαῖε, τί καυχῆ ἐν τῷ νόμῳ, ὅπου γε ἐπί-
 σης; τῆ λοιπῆς κόσμου ὑπόδικος; εἰ, ἐξ ἔργων νόμου μὴ
 δικαιούμενος;

« Διὰ γὰρ νόμου, ἐπίγνωσις τῆς ἀμαρτίας. Νυνὶ δὲ
 χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυ-
 ρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. » Εἰ καυ-
 χῆσαι; ²⁴, ὁ Ἰουδαῖος, ἐπὶ τῷ νόμῳ, γινώθι ὅτι μελίζονός
 σε κολάσει; αἴτιος οὗτος. Ἐγνώρισε γὰρ σοὶ τὴν
 ἀμαρτίαν· ἐν γνώσει δὲ ἀμαρτάνοντι μελίζων ἡ κολάσις.
 Ἡλὴν παρὰ τὴν σὴν ῥαθυμίαν τοῦτο συνέβη. Μὴ φυ-
 γῶν γὰρ τὴν γνωρισθεῖσάν σοι ἀμαρτίαν, μάλλον
 ἐπεσπάσω τὴν κολάσιν. Πῶς οὖν ἀπαλλαγῆση τῆς
 κολάσεως; « Ἐάν προσδέξῃ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ,
 τὴν χωρὶς νόμου. Δικαιοὶ γὰρ ἡμᾶς ὁ Θεός, κἂν μὴ
 ἔργα ἔχωμεν· Θεός γάρ ἐστι πάντα δυνάμενος. Κα-
 λῶς δὲ εἶπε τὸ, « Πεφανέρωται, » ἵνα δείξῃ ὅτι ἐκέχυ-
 πο πάλαι ²⁵ οὐσα. Καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Μαρτυρο-
 μένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, » τὸ αὐτὸ
 ἁπλοῦς, ὅτι οὐ πρόσφατός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ὁ νόμος τοῦ
 Μωσῆως, καὶ οἱ προφῆται περὶ ταύτης ἔλεγον· ὥστε
 καὶ ἄξια ἐστὶ παραδεχθῆναι. Εἰ γὰρ καὶ χωρὶς νόμου
 ἐστὶν, ἀλλ' ὁμως καὶ αὐτῷ τῷ νόμῳ τὸ δι' αὐτῆς
 δικαιοῦσθαι ἀρέσκει.

« Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ, διὰ πίστει· Ἰησοῦ Χριστοῦ,
 εἰς πάντα; καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας· οὐ γὰρ
 ἐστὶ διαστολή. Πάντες γὰρ ἤμαρτον, καὶ ὑστεροῦν-
 ται τῆ; δόξης τοῦ Θεοῦ. Δικαιούμενοι δωρεάν τῆ αὐ-
 τοῦ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ
 Ἰησοῦ. » Ἡ δικαιοσύνη δὲ αὕτη, φησί, τουτέστιν, ἡ
 δικαιοσύνη, ἣν δικαιοὶ ἡμᾶς ὁ Θεός, ἔρχεται εἰς πάν-
 τας διὰ πίστει· εἰσφέροντες γὰρ τὴν πίστιν, δι-
 κιοῦμεθα πάντες, καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνας. « Οὐ
 γὰρ ἐστὶ διαστολή. » Οὐδὲ ἐπειδὴ νόμον ἔλαβεν ὁ Ἰου-
 δαῖος, προτιμάται τοῦ Ἕλληνας. « Ἠμαρτε γὰρ καὶ
 αὐτεῖς, ἅτε παρὰ τοῦ νόμου τὴν γινώσκον μόνην τῆς
 ἀμαρτίας ἔχων, ὡχί καὶ τὴν ἀποφυγῆν. Εἰ δὲ καὶ μὴ
 ἤμαρτεν οὕτως ὡς ὁ Ἕλληνας, ἀλλὰ τῆς δόξης ὁμοίως

A non pertinent, ait: « Quæcumque lex loquitur, iis
 qui in lege sunt loquitur. » Nam quæ ista est nec-
 cessitas, ut quæ vobis tradita est lex, aliis verba
 facere iudicetur? Legem autem appellat totum
 Vetus Testamentum, non solum Mosaicam, quemad-
 modum et nunc Isaiam Psalmorumque vaticinia
 legem nominavit. Quod vero ait, « Ut omne os
 obstruatur, » per hoc Judæorum jactantiam indicat,
 intolerabilemque linguarum ipsorum impetum. Ob-
 struxit igitur hanc amnis instar decurrentem pro-
 pheta. Non autem hoc dicit, quod propterea pecca-
 verint, ut os ipsorum obstruatur: verum quod ea de
 causa a prophetis reprehensi fuerint, ne ignorantes
 peccata sua sese jactitent et glorientur. Atque ut
 non soli Judæi, verum et « universus mundus red-
 datur Deo obnoxius, » id est, condemnatus, fiducia
 et libertate vacans, ut qui non ex propriis operibus
 justificetur, sed alterius ope indigeat, nimirum
 Christi Jesu gratia. Itaque, Judæe, quidnam in lege
 gloriaris, cum æque ac reliquis mundus reus exi-
 stas, utpote ex operibus legis haud justificatus?

VERS. 20-24. « Per legem enim cognitio peccati.
 Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est,
 testificata a lege et prophetis. » Si gloriaris in lege,
 tu, qui Judæus es; noveris istam tibi majoris sup-
 plicii causam esse. Nam peccatum tibi cognitum
 reddidit. Jam scienter peccanti, major poena immi-
 net. Atqui per ignaviam tuam hoc contigit. Etenim
 cum non declinaveris quod innotuit tibi peccatum,
 supplicium tibi majus conciliasti. Equananimi ra-
 tione a poena istiusmodi liberaberis? Si complexus
 fueris justitiam Dei, quæ sine lege est. Justos enim
 nos Deus efficit, etiamsi opera nobis desint: nam
 Deus potest omnia. Belle autem dixit: « Manifestata
 est, » ut monstraret eam jam olim existisse, sed
 absconditam. Quinetiam cum adjicit, « Comprobata
 a lege et prophetis, » idem indicat: non novam esse
 justitiam, sed eam legem Mosaicam, tum pro-
 phetas de hac fecisse verba: proinde dignam esse
 quæ suscipiatur; etiamsi enim sine lege sit, legi
 tamen consonum esse, ut per eam justitiam nos ju-
 stificemur.

VERS. 22-24. « Justitia autem Dei per fidem Jesu
 Christi in omnes et super omnes qui credunt: non
 enim est distinctio. Omnes enim peccaverunt, et
 egent gloria Dei. Justificati gratis per gratiam ip-
 sius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu. »
 « Justitia, » inquit, ista, hoc est, justificatio qua nos
 justificavit Deus, venit in omnes per fidem. Affe-
 rentes enim fidem, justificamur, « omnes, » Judæi
 et Græci. « Non enim est distinctio. » Neque quod
 legem acceperit Judæus, propterea præfertur ²⁶
 Græco. Siquidem et ipse deliquit, quippe qui a
 lege solam peccati cognitionem acceperit, non
 etiam peccati fugam. Quod si non adeo peccavit ut
 Græcus, gloria tamen æque orbatus est, ut quæ

Variæ lectiones.

²¹ μόνα ο. ²² μεγαλοπροσύνη ο. ²³ ῥυμοφερομένην ο. ²⁴ τί ο. ²⁵ παλαιά ο.

transegerat, ex operibus justificatus sit, sed ex fide. Patrem hunc porro appellat « secundum carnem, » jiciens eos a cognatione quæ est secundum spiritum, vel potius necessitatem eis imponens, ut eum in omnibus imitentur. « Si enim ex operibus justificatus est, » habet quidem quod gloriatur, sed enim non apud Deum : hoc est, gloriari potest quod suis laboribus aliquid recte egerit : quod non est apud Deum gloriari, neque ad Deum recurrit. Et enim qui ex fide justificatur, gloriationem habet apud Deum, in Deo glorians, tanquam ejus gratia servatus ac ab eo dilectus. Enimvero et aliter gloriatur is qui credit, tanquam qui Deum glorificaverit per hoc quod crediderit ipsum ea præstare posse quæ nobis impossibilia videntur. Habet itaque gloriationem fiduciamque erga Deum, veram de eo possit.

Vers. 4-8. « Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero qui non operatur, sed credit in eum qui justificavit impium, imputatur fides ejus ad justitiam. Sicut et David dicit, beatitudinem esse hominis cui Deus justitiam imputat sine operibus : Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum. » Qui operatur, inquit, mercedem accipit, ceu quæ debeat ei pro labore : qui credit autem, etiamsi non operatur, fidem tamen affert, rem sane haud exigui momenti. Certo enim persuasum habere quod possit Deus enim qui impie vixisset, nedum pœna liberum facere, verum etiam justum efficere, magnum revera est. Eam ob rem fides credenti ad justitiam imputatur, hoc est, suscipit fidem ejus Deus, non ut mercedem ipsi reddat, verum ut justificet ipsum. Proinde qui credit, affert etiam nonnihil, fidem videlicet. Cum itaque ab Abrahamo ostenderit quod ex fide sit justitia sen justificatio, producit et David, beatitudinem hominem cui non imputavit Dominus peccatum, ac majorem excellentiam indicat. Nam si felix est atque beatus, qui remissionem peccatorum accepit ex gratia : multo magis qui fidem demonstraverit, et ex ea justificatus fuerit. Ne enim mihi dixeris, inquit, quod secundum gratiam remissionem accipiat : ecce enim ille ipse est, qui beatus esse prædicatur. Non autem ipsum beatum prædicasset, nisi immensa ipsum gloria frui conspexisset. Nam beatitudo eximium quiddam est, ac majus ipsa justitia, puta omnium quæ a Deo nobis obtingunt bonorum fastigium et culmen.

Vers. 9-10. « Beatitudo ergo hæc ad circumcissionem tantum pertinet, an etiam ad præputium? Dicitur enim, imputatam esse Abrahamo fidem ad justitiam. Quomodo igitur imputata est? Cum in

k Psal. cxxi, 1.

σάρκα καλεῖ τοῦτον, ἐκβάλλων αὐτοὺς τῆς κατὰ πνεῦμα συγγενείας· μᾶλλον δὲ καὶ ἀνάγκην αὐτοῖς περιτιθεὶς τοῦ μιμῆσθαι αὐτὸν κατὰ πάντα. Εἰ γὰρ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν· τοῦτέστιν, ἔχει καυχῆσθαι, ὡς ἐξ οἰκείων πόνων καταρθώσας· ὅπερ οὐ πρὸς τὸν Θεόν ἐστίν, οὐδὲ πρὸς ἐκείνον ἀνατρέχει. Ὁ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοῦμενος, τὸ καύχημα πρὸς τὸν Θεὸν ἔχει, καυχώμενος ἐπὶ τῷ Θεῷ, ὡς χάριτι ἐκείνου σωθεὶς καὶ ἀγαπηθεὶς ὡς ὁ αὐτοῦ. Ἄλλὰ μὴν καὶ ἄλλως καυχᾶται ὁ πιστεύων, ὡς τὸν Θεὸν δοξάζων· διὰ τοῦ πιστεῦσαι αὐτῷ, ὅτι τὰ ἀδύνατα δύναται. Ἐχει τοίνυν τὸ καύχημα καὶ τὴν παρρησίαν πρὸς τὸν Θεόν, ὡς τὴν ἀληθῆ δοξάζων περὶ αὐτοῦ ὡς ἔχων, καὶ πιστεῦων αὐτῷ ὡς πάντα δυναμένῳ.

opinionem fovens ac credens ei, ceu qui omnia

B « Τῷ γὰρ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατ' ὀφείλημα· τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιούντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην· καθάπερ καὶ Δαυὶδ λέγει, τὸν μακαρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ ὁ Θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων· Μακάριος ὁ ἀπέβησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὁ ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσται Κύριος ἁμαρτίαν. » Ὁ ἐργαζόμενος, φησί, μισθὸν λαμβάνει, ὡς χρέος αὐτῷ διδόμενον ἀπὸ τοῦ καμάτου· καὶ ὁ πιστεύων δὲ, εἰ καὶ μὴ ἐργάζεται, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸς εἰσφέρει τὴν πίστιν, μέγα τι οὖσαν χρῆμα. Τὸ γὰρ πληροφορηθῆναι εἶναι δύναται ὁ Θεὸς τὸν ἐν ἀσεβείᾳ βεβιωκότα, οὐ μόνον κολάσεως ἐλευθερώσαι, ἀλλὰ καὶ δικαίον ποιῆσαι, μέγα τῷ ὄντι. Αὐτὸ καὶ τῷ πιστεύοντι λογίζεται ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην, ταυτέστι, δίδεται τὴν πίστιν αὐτοῦ ὁ Θεὸς, οὐχ ἵνα μισθὸν αὐτῷ δῶῃ, ἀλλ' ἵνα δικαίωσιν αὐτόν. Ὡστε καὶ οὗτος εἰσφέρει τι, τὴν πίστιν, δηλαδὴ. Δείξας οὖν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ, ὅτι ἐκ πίστεως ἡ δικαιοσύνη, ἦτος δικαίωσις, παράγει καὶ τὸν Δαυὶδ, μακαρίζοντα τὸν ἀνθρώπον, ᾧ οὐ μὴ λογίσται Κύριος ἁμαρτίαν· καὶ κλείοντα δείκνυσιν τὴν ὑπερβολήν. Εἰ γὰρ μακάριος ὁ λαβὼν ἄρεσιν ἀπὸ χαρίσματος, πολλῷ μᾶλλον ὁ τὴν πίστιν ἐπιδειξάμενος, καὶ ἐξ αὐτῆς δικαιωθείς. Μὴ γὰρ μοι, φησὶν, εἴπη, ὅτι κατὰ χάριν λαμβάνει τὴν ἄρεσιν· ἰδοὺ γὰρ οὗτός ἐστιν ὁ μακαριζόμενος· οὐκ ἂν δὲ ἐμακάριζεν αὐτὸν, εἰ μὴ δόξης ἔειδεν αὐτὸν ἀπολαύοντα πολλῆς. Ὁ γὰρ μακαρισμὸς μέγα τί ἐστι, καὶ μείζον τῆς δικαιοσύνης αὐτῆς, κορυφὴ ὡν πάντων τῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν γινομένων ἀγαθῶν.

« Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος, ἐπὶ τὴν περιτομήν, ἢ καὶ ἐπὶ ἀκροβυστίαν; Λέγομεν γὰρ, ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραάμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην. Πῶς οὖν ἐλογίσθη; ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκρο-

Variae lectiones.

⁴¹ ὡς. ⁴² δοξάζων ο. ⁴³ παρ' αὐτῷ ο. ⁴⁴ προσφέρει ο. ⁴⁵ δόση ο. ⁴⁶ ἴσ. χάριτος. ⁴⁷ ἐνδοξος ἦν ο.

βουσία; Οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστία. » A
 Εἰ ὁ μακαρισμὸς, φησὶν, ἐκείνω ἀρμόζει, ἢ οὐ
 μὴ λογίσθεται Κύριος ἀμαρτίαν, τουτέστι, τῷ δι-
 καιωθένει· ἰδικαιώθη δὲ ὁ Ἀβραάμ· πάντως καὶ
 τοῦ μακαρισμοῦ ἔτυχεν. Ἴδωμεν οὖν πότε ἰδικαιώθη,
 ἀκροβυστος ὢν, ἢ ἐμπερίτομος; Ἀκροβυστος πάν-
 τως. Ὁ μακαρισμὸς ἄρα ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν πί-
 πται, τουτέστιν, αὐτῇ μᾶλλον προσήκει, ἢ τῇ πε-
 ριτομῇ.

« Καὶ σημεῖον ἔλαβε περιτομῆς⁴⁷, σφραγίδα τῆς
 δικαιοσύνης τῆς πίστεως, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ, εἰς
 τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι'
 ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιο-
 σύνην· καὶ πατέρα περιτομῆς τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς
 μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἔχουσι τῆς ἐν τῇ
 ἀκροβυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ. » B
 Ἀντίθεσιν ἀνακύπτουσαν λύει· ἴσως γὰρ ἂν τις εἴ-
 παν· Εἰ ἀκροβυστος ὢν ἰδικαιώθη ὁ Ἀβραάμ, τίνας
 ἔικεν περιετέμθη; Φησὶν οὖν⁴⁸, οἱ τὸ σημεῖον τῆς
 περιτομῆς ἔλαβεν, ἀντὶ σφραγίδος· σφραγιζούσης, καὶ
 ἀνακηρυττούσης, ὅτι ἰδικαιώθη ἐκ πίστεως, ἦν-
 τινα πιστῖν ἐπεδείξατο πρότερον, ἀκροβυστος ὢν.
 Ὅσοι ἐπειδὴ δύο ταῦτα θεωροῦνται περὶ⁴⁹ τὸν
 Ἀβραάμ, ἀκροβυστία καὶ περιτομὴ· διὰ τῆς ἀκρο-
 βυστίας δαίκνυται τῶν ἀκροβυστούντων⁵⁰ πατὴρ.
 Ἀλλὰ ποῖων; Τῶν πιστευόντων ἑμοῖως αὐτῷ,
 ὥστε καὶ αὐτοῖς τὴν πίστιν λογίζεσθαι εἰς δικαιο-
 σύνην, τουτέστιν, εἰς τὸ γίνεσθαι δικαίους. Διὰ δὲ
 τῆς περιτομῆς, πάλιν πατὴρ δαίκνυται τῆς περιτο-
 μῆς, τουτέστι, τῶν περιτεταγμένων. Ἔστι δὲ πα-
 τὴρ, ὡς τοῖς μόνον τὴν περιτομὴν ἔχουσιν⁵¹, ἀλλὰ C
 καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἔχουσι τῆς πίστεως αὐτοῦ,
 τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ. Οὕτως οὖν δεῖ ἀναγνῶναι·
 Καὶ πατέρα περιτομῆς⁵², οὐ τοῖς ἐκ περιτομῆς μό-
 νως ἑμοιουμένοις αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι
 τῷ; ἔχουσι τῆς πίστεως, τουτέστι, τοῖς πιστεύουσιν
 ἑμοῖως ἐκείνω, εἰς νεκρῶν σωμάτων ἀνάστασιν. Καὶ
 γὰρ ἐκείνος, γέρων ὢν καὶ νεκρὸς, ἐπίστευσεν, ἵτι
 δύναται ὁ Θεὸς ζωογονεῖν τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἀναδείξει,
 καὶ υἱὸν αὐτῷ δοῦναι. Ἔστιν οὖν πατὴρ ὁ νοῦς τοιοῦ-
 τος· Ἀκροβυστος ὢν ὁ Ἀβραάμ, ἐπίστευσε καὶ ἰδι-
 καιώθη, ὥστε τῶν ἀκροβυστων πιστῶν εἶναι πατὴρ.
 Πάλιν ἔλαβε τὴν περιτομὴν, σφραγίδα καὶ σημεῖον
 τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως, ὥστε εἶναι πατὴρ
 τῶν ἐκ περιτομῆς, στοιχοῦντων δηλαδὴ καὶ τοῖς D
 ἔχουσι τῆς πίστεως, ἦν εἶχεν ἐπὶ ἀκροβυστος ὢν. Ὡς
 ταύτης γε ἀπούση· μάτην τῇ περιτομῇ καλλωπίζον-
 ται· ὥσπερ ἂν εἴ τις βαλάντιον ἐπιδείκνυσιν σφρα-
 γίδα μόνον ἔχον, μηδενὸς ἔνδον ἀποκειμένου. Καὶ⁵³
 Ἰουδαῖος οὖν βαλάντιον ἔστιν ἐσφραγισμένον τῇ
 περιτομῇ, τὴν πίστιν δὲ μὴ ἔχον, ἥς σφραγίς ἢ
 περιτομὴ.

« Οὐ γὰρ διὰ νόμου ἢ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραάμ καὶ
 τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρόνμον εἶναι αὐτὸν τοῦ
 κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνην· πίστεως. Εἰ γὰρ αἱ ἐκ

circumcisione esset, an in præputio? Non cum in
 circumcissione, sed cum in præputio. » Si, inquit,
 beatitudo ei convenit, cui non imputaverit Domi-
 nus peccatum, hoc est, justificato, justificatus est
 autem Abraham, tum omnino beatitudinem asse-
 cutus est. Videmus igitur quando justificatus est :
 cum præputiatus esset, an cum circumcisis? Præ-
 putiatus certe. Beatitudo igitur in præputium cadit :
 hoc est, ipsi magis quam circumcissioni convenit.

VERS. 11, 12. « Et signum accepit circumcissionis,
 signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio, ut
 sit pater ipse omnium credentium per præputium,
 ut et eis imputetur justitia : et pater circumcissionis,
 non iis tantum qui ex circumcissione sunt, sed et iis
 qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio
 patris nostri Abrahami. » Objectionem emergen-
 tem diluit : forsán enim aliquis dixisset : Si Abra-
 ham, cum in præputio esset, justificatus est, quam
 igitur ob causam circumcisis est? Ait igitur, quod
 circumcissionis signum acceperit pro sigillo obsi-
 gnante ac prædicante quod ex fide justificatus est :
 quam sane fidem jam antea, cum præputiatus esset,
 ostendit. Cum itaque duo hæc cernantur circa Abra-
 hamum, præputium et circumcissio : per præputium
 sane eorum qui præputium habent, pater communis
 stratur. Sed qualium? talium videlicet qui ipsius lu-
 star crediderunt, « Ut etiam ipsis fides imputetur ad
 justitiam, » hoc est, ut justii fiant. Per circumcissio-
 nem vero, rursus ostenditur esse pater circumcissio-
 nis, hoc est, circumcisorum. Est autem pater, non
 illis, qui solam circumcissionem habent, sed et iis
 qui incedunt per vestigia fidei ipsius, quæ in
 præputio illi obtigit. Hunc itaque ad modum hic
 est legendus locus : Et patrem circumcissionis, non
 iis qui ex circumcissione sola ipsi adæquantur, sed et
 iis qui sectantur vestigia fidei, hoc est qui credunt
 æque atque ipse in mortuorum corporum resurrec-
 tione. Etenim ille, cum jam grandævus esset ac
 mortuus, credidit quod Deus 33 semen suum pro-
 lificum reddere, ipsique filium dare potuerat. Sen-
 sus itaque per totum est hujusmodi. Cum in præpu-
 tio esset Abrahamus, credidit et justificatus est, ut
 hoc pacto credentium præputiatorum pater esset.
 Rursus accepit circumcissionem, sigillum et signum
 fidei quam in præputio habuit, ut esset pater cir-
 cumcisorum, ingredientium videlicet per vestigia
 fidei, quam habuit dum adhuc incircumcisis esset :
 qua absente, frustra circumcissionem sibi gloriæ
 ducunt : perinde ac si quis crumenam ostendet
 signaculum solum habentem, ac nihil aliud intus
 repositum. Judæus itaque crumena est, circumcissio-
 ne quidem signata; fidem vero, cujus signacu-
 lum est circumcissio, non habens.

VERS. 13, 14. « Non enim per legem promissio
 Abrahamo, et semini ejus, ut esset ipse hæres
 mundi, sed per justitiam fidei. Si enim qui ex lege,

Varie lectiones.

⁴⁷ τῆς. ⁴⁸ γὰρ ο. ⁴⁹ παρὸ ο. ⁵⁰ ἀκροβυστων ο. ⁵¹ ἴσ. οὐ μόνον τοῖς τὴν περιτ. ἔχ. ⁵² εἶναι. ⁵³ Ὁ ο.

hæredes sunt, exinanita est fides, et abolita est promissio. » Ostendit jam antea, quod justitia non ex lege, sed ex fide sit : pergit itaque commonstrare, quod promissio Abrahamo non ex lege, sed ex fide justificante obtigerit. Qualis autem erat promissio? « Ut esset ipse hæres mundi, » hoc est, ut in ipso benedicerentur omnes totius mundi nationes. Si enim lex, inquit, dedit hæreditatem, evacuata est fides, id est, vana et inutilis esse res deprehenditur. Quis enim ulterius fidei curam habiturus est, si lex promissam hæreditatem daret? Verum non ita res habet : siquidem Abraham promissionis factus est hæres, non per legem (ubi enim tum lex erat ?) sed per fidem, quemadmodum scriptum est, « Credidit Abraham Deo ^{1-n.} »

Vers. 15. Lex enim iram operatur. Ubi autem non est lex, nec prævaricatio. » Confirmat jam quoniam pacto per legem promissio aboleatur, cum inquit, Legem sequitur transgressio : legis autem transgressio, « iram operatur, » et maledictionem superaducit et supplicium. Qui igitur supplicio est obnoxius, quomodo, quæso, dignus est hæreditate?

Vers. 16, 17. « Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei quod ex lege tantum, verum etiam ei quod ex Abrahami fide, qui est pater omnium nostrum (sicut scriptum est : Patrem multarum gentium posui te ²) ante Deum cui credidit. » Quia lex iram operatur, propterea dicitur Abrahamus ex fide justificari, ac hæres constitui, ut secundum gratiam omnia fiat. Gratia autem ad quid prodest? « Ut firma sit promissio. » Non enim prævaricationem habet gratia, quemadmodum lex, ut infirma sint quæ dantur. At quoniam hoc totum sit gratia et misericordia Dei, merito illa quæ donantur « firma sunt omni semini, » hoc est, omnibus credentibus : non iis tantum qui ex lege sunt, hoc **34** est circumcisio, verum etiam iis qui sunt in præputio, qui sunt semen Abrahami, ex fide ipsi progeniti. Quamobrem : qui fidem non habet, non est semen Abrahamæ, « qui pater est omnium nostrum, » hoc est, fidelium (« sicut scriptum est : Patrem multarum gentium posui te) ante Deum cui credidit. » Sensus est hujusmodi : Abraham est pater omnium « ante Deum, » hoc est, ad similitudinem Dei. Nam sicut Deus est omnium Pater, ita et ille : non secundum naturalem cognationem, sed secundum fidei conjunctionem. Adidit autem illud, « Cui credidit, » ut ostenderet, quod et fidei compensationem acceperit, nimirum, quod sit pater omnium. Quare si non aduiseris, o Judæe, ipsum esse patrem omnium nostrum, honorem ejus, quem credendo accepit, imminuisti.

« Qui vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt, »
 1. Gen. xv, 6. 2. Ibid. 7.

νόμου, κληρονόμοι· κεκένωται ἡ πίστις, καὶ καθήργηται ἡ ἐπαγγελία. » Ἐδείξεν ὅτι ἡ δικαιοσύνη, οὐκ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐκ ² πίστεως· νῦν βεβαιουσιν ὅτι καὶ ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραάμ οὐκ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης ³ πίστεως. Ποία δὲ ἦν ἡ ἐπαγγελία; « Τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου ⁴, » τούτεστιν, ἐν αὐτῷ εὐλογεῖσθαι πάντα τὰ τοῦ κόσμου ἔθνη. Εἰ γὰρ ὁ νόμος, φησὶ, τὴν κληρονομίαν εἰδίδου, « κεκένωται ἡ πίστις, » τούτεστι, κενὸν καὶ ἀχρεῖον πρᾶγμα εὐρίσκειται. Τίς γὰρ ἐτι πίστεως φροντίζει, εἰάν ὁ νόμος τὴν ἐπαγγελίαν διδῷ ⁵; Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ, τὴν ἐπαγγελίαν ἐκληρονόμησεν, οὐ διὰ νόμου. (τοῦ γὰρ τότε νόμος;) ἀλλὰ διὰ πίστεως, καθὰ γέγραπται· « Ἐπίστευσε δὲ ⁶ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ. »

B « Ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν καταργάζεται· αὐτὸ δὲ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις. » Νῦν κατασκευάζει, πῶς διὰ τοῦ νόμου καταργεῖται ἡ ἐπαγγελία· φησὶ γὰρ· Τῷ νόμῳ ἔπεται παράβασις· ὁ δὲ νόμος παραβαινώμενος; « ὀργὴν καταργάζεται, » καὶ κἀραυ ἐπεισάγει καὶ κόλασιν. Ὁ γοῦν κολάσει ὑπεθύθυνος, πῶς ἄξιός κληρονομεῖν;

« Διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν, εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι, οὐ τῷ ἐκ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Ἀβραάμ, ὃς ἔστι πατὴρ πάντων ἡμῶν (ὡς [ουλγ. καθὼς] γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, κατέναντι οὐ ἐπίστευσε Θεοῦ. » Ἐπειδὴ ὁ νόμος ὀργὴν ποιεῖ, διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, φησὶ, λέγεται δικαιοῦσθαι ὁ ⁷ Ἀβραάμ καὶ κληρονομεῖν, ἵνα κατὰ χάριν τὰ πάντα ἦ. « Ἡ δὲ χάρις εἰς εἰς συμβάλλεται; « Εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν. » Μὴ γὰρ παράβασιν ἔχει ἡ χάρις, ὡς περὶ ὁ νόμος, ἵνα ἀθέτῃα ἦ τὰ διδόμενα ⁸. Ἄλλ' ἐπεὶ χάρις ἔστι καὶ ἔλεος τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν, εὐκότως τὰ διδόμενα βεβαία εἰσι « παντὶ τῷ σπέρματι, » τούτεστι, πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν· οὐ μόνον τοῖς ἐκ νόμου, τούτεστι, τοῖς ἐμπεριττέμοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀκροθύτοις, ὅτινές εἰσι σπέρμα Ἀβραάμ, ἐκ πίστεως αὐτῷ γεννηθέντες. Ὅστε ὁ μὴ ἔχων πίστιν, οὐδὲ σπέρμα Ἀβραάμ, « ὅστις ἔστι πατὴρ πάντων ἡμῶν, » τούτεστι, τῶν πιστῶν, « καθὼς γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, κατέναντι οὐ ἐπίστευσε Θεοῦ. » Ὁ νοῦς σοιοῦτός ἐστιν· Ὁ Ἀβραάμ πατὴρ ἐστὶ πάντων κατέναντι τοῦ Θεοῦ, ἀντὶ τοῦ, ὁμοίως τῷ Θεῷ. Ὅσπερ καὶ [f. γὰρ] ὁ Θεὸς πάντων ἔστι πατὴρ, οὕτω καὶ αὐτός, οὐ κατὰ φυσικὴν συγγένειαν, ἀλλὰ κατ' οἰκείωσιν πίστεως. Προσέθηκε δὲ τὸ, « Οὐ ἐπίστευσε, » ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἀμοιβὴν τῆς πίστεως ἔλαβε, τὸ πατὴρ εἶναι πάντων. Ὅστε ἂν μὴ δέχη, ὧ Ἰουδαῖοι, εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων ἡμῶν, ἠλάττωσα; αὐτοῦ τὴν τιμὴν ἣν ἔλαβε πιστεύσας; ⁹.

« Τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκροὺς, καὶ καλοῦντος

Variæ lectiones.

² ὅπῃ τῆ; ο. ³ δικαιοσύνης καὶ ο. ⁴ τῶν ἐν κόσμῳ π. ⁵ δῶ ο. ⁶ Οὐ γὰρ ἐπ. π. ⁷ τὸν ο. ⁸ βεβαία ἦ τὰ γινόμενα ο. ⁹ πιστεύων π.

τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. » Ὅπερ ἀνωτέρω εἶπε ⁶¹, τοῦτο Α
καὶ νῦν λέγει, ὅτι Ἀβραὰμ ἐπίστευσεν, ὅτι ὁ Θεὸς
νεκρὸν σῶμα, ὅσον ἦν τὸ αὐτοῦ, δύναται οὐ μόνον
ζωῶσαι, ἀλλὰ καὶ ζωογόνον ποιῆσαι. Διὰ τοῦτο λέ-
γει νῦν· « Τοῦ ζωοποιῶντος τοὺς νεκρούς. » Τὸ δὲ,
« Καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, » τούτου ἕνεκα
προστίθεικεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἀδύνατον τῷ Θεῷ,
τὸ τοὺς μὴ ὄντας παῖδας τοῦ ⁶² Ἀβραὰμ, παῖδας αὐ-
τοῦ ποιῆσαι. Οὐκ εἶπε δὲ, Παράγοντας τὰ οὐκ ὄντα,
ἀλλὰ, « Καλοῦντος. » Ὡς περ γὰρ ἡμῖν εὐκόλον τὰ
ὄντα καλέσαι, οὕτως αὐτῷ ῥᾶδιον τὰ μὴ ὄντα ὑπο-
σῆσαι.

« Ὅς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, εἰς τὸ
γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν. » Μὴ νομί-
σῃ, φησὶν, εἰκὴ τετιρηῆσθαι τὸν Ἀβραὰμ. Πῶς γάρ,
« ὅς παρ' ἐλπίδα » τὴν ἀνθρωπίνην « ἐπ' ἐλπίδι » τῇ Β
θεῷ ἐπίστευσεν, « ὅτι γενήσεται πατὴρ πολλῶν
ἐθνῶν, » οὐ τῶν Ἰσραηλιτῶν (κείνοι γὰρ οὐ κατὰ
πίστιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἐξ αὐτοῦ), ἀλλὰ τῶν κατὰ
πίστιν αὐτῷ ἰσικόντων;

« Κατὰ τὸ εἰρημένον· Οὕτως ἴσται τὸ σπέρμα
σου. Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ
ἐκ τούτου σῶμα ἢ δὴ νενεκρωμένον, ἑκατονταετῆς που
ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μητέρας Σάρρας. Εἰς
ἐκ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ,
ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ. Καὶ
πληροφόρηθεις ὅτι ὁ ἐπηγγέλται, δυνατός ἐστι καὶ
ποιῆσαι. » Εἰπὼν, ὅτι « Παρ' ἐλπίδα ἀνθρωπίνην ἐπ'
ἐλπίδι τῇ θεῷ ἐπίστευσε, » νῦν κατασκευάζει τοῦτο, C
καὶ φησὶν, ὅτι ἐβρόθη μὲν πρὸς αὐτὸν, ὅτι « Ἔσται C
τὸ σπέρμα σου ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡς ἡ
ἄμμος. » Αὐτὸς δὲ « μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, » ἀλλ'
ἰσχυρὰν αὐτὴν ἔχων, οὐκ ἀπέβλεψεν εἰς τὸ οἰκτεῖν
σῶμα, ἢ δὴ τῷ χρόνῳ νενεκρωμένον, καὶ εἰς τὴν δι-
πλὴν νέκρωσιν τῆς μητέρας Σάρρας (καὶ γὰρ καὶ
ἀπὸ τοῦ γήραος, καὶ ἀπὸ τῆς στειρώσεως νενεκρωτο)
οὕτως ⁶³, « διεκρίθη ἐναντὶ τοῦ, οὐκ ἐνεδολασεν ἰδῶς, οὐκ
ἀμφέθαλεν, « ἀλλ' ἐδυναμώθη τῇ πίστει. » Ὅρα δὲ,
πῶς δεῖκνυσι τὸν πιστεύοντα, πολλῆς δυνάμεως
δεόμενον. Πολλοὶ γὰρ ἐζητεῖλιζον τὴν πίστιν, ὡς
ἀπονον πρᾶγμα· τὰ δὲ ἔργα ἐμεγάλυνον, ὡς ἰδρῶτας
ἔχοντα, καὶ δύναμιν ἀπαιτοῦντα. Δείξει γαῶν, φησὶ,
καὶ ὁ πιστεύων μεγάλης καὶ δυνατῆς ψυχῆς, ἵνα
διεκρούσῃται τοῦ· τῆς ἀπιστίας λογισμοῦ· ὡς περ
οὖν καὶ Ἀβραὰμ ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει. Πῶς; D
« Δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ· » οὐκ ἀνθρωπίνους, φησὶ,
πιστεύσας λογισμοῖς, ἀλλ' ἔξω τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ⁶⁴
διανοησάμενος, καὶ πληροφόρηθεις ὅτι τὰ ἀδύνατα
δύναται· τοῦτο γὰρ δόξα Θεοῦ. Ἄρα τοίνυν ὁ μὴ
πιστεύων, ἀλλὰ πολυπραγμονῶν, οὐ δοξάζει Θεόν.
Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν ὁ Ἀβραὰμ τελείων ἑκατὸν ἐτῶν,
διὰ τοῦτο εἶπε κεκολασμένως τὸ, « Ἐκατονταετῆς;
σου ⁶⁵. »

⁶¹ Gen. xv, 5.

Variæ lectiones.

⁶¹ εἶπεν ο. ⁶² τῷ ο. ⁶³ καὶ οὐ ο. ⁶⁴ δόσεως iii. ⁶⁵ ἑκατονταετῆς που ὧν iii.

tanquam sint. » Quod supra dixerat, hoc denuo re-
petit, nempe, quod Abraham credidit Deum mor-
tuum corpus, quale erat ipsius, non solum vivificare,
verum etiam secundum reddere potuisse. Idcirco
nunc ait, « Qui vivificat mortuos. » Hoc vero, « Qui
vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt, »
apposuit, ut ostendat quod Deo non sit impossibile,
eos qui non sunt filii Abraham, ipsius filios facere.
Non autem dixit, Qui producit quæ non sunt, sed,
« Qui vocat. » Ut enim nobis facile est vocare ea
quæ sunt, ita illi facile est, ea quæ non sunt in re-
rum naturam producere.

VERS. 18. « Qui præter spem in spe credidit, ut
fieret pater multarum gentium. » Ne arbitreris, in-
quit, temere honoratum Abrahamum. Quomodo
enim hoc fieri potuit, siquidem is « præter spem » B
humanam « in spe » divina « credidit, ut fieret pa-
ter multarum gentium, » non Ismaelitarum (nam
illi non secundum fidem, sed secundum carnem ex
eo descenderunt), sed earum quæ secundum fidem
sunt illi similes ?

VERS. 19, 21. « Secundum quod dictum est :
Sic erit semen tuum. Et non infirmatus est in fide,
nec consideravit suum ipsius corpus emortuum, cum
jam fere centum esset annorum, et emortuam vul-
vam Saræ. In promissione autem Dei non hæsitavit
dissidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam
Deo, plenissime sciens quod quæcumque promiserit
Deus, potens est et facere. » Quia dixerat, Præter
spem humanam in spe divina credidit, confirmat
nunc hoc ipsum, inquit dictum esse ad ipsum, I
« Sic erit semen tuum ut stellæ et ut arena. »
« Ipse vero » in fide haudquaquam labefactatus,
sed fortem eam retinens, non respexit ad proprium
corpus suum, ipso tempore jam emortuum, nec ex-
pendit secum Saræ matricem duplici ratione
enectam (etenim et senio et sterilitate jam erat
demortua); « nec hasitavit, » hoc est, non omnino
dubitavit, 85 non ambigebat, « sed fide confortatus
est. » Intuere autem, quinam ostendat credentem
opus habere multa virtute ac potentia. Nam pleri-
que fidem imminerunt, cum rem minime laborio-
sam : opera vero magnificaverunt, ut quæ sudorem
ac vires postulent. Indiget igitur, inquit, is qui cre-
dit, magno et potenti animo, ut incredulitatis ra-
tificationibus abigat ac repellat, perinde atque Abra-
hamus in fide robustior est redditus. Qua ratione?
« Dans gloriam Deo : » non humanis, inquit, ra-
tificationibus fidem adhibens, sed digna Dei
gloria secum animo volutans indubitato, persua-
sus quod impossibilia possit : hæc enim Dei est
gloria. Quocirca qui non credit, sed in multis rebus
curiosus est, non glorificat Deum : quia vero Abra-
ham non erat plene centum annorum, ideo moderate
dixit, « Annorum fere centum. »

VERS. 22-25. « Ideo imputatum est ei ad justitiam. Non autem scriptum est propter ipsum tantum quod imputatum est ei ad justitiam, sed et propter nos, quibus imputabitur, credentibus in eum qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. » Postquam et multa et magna de Abrahamo dixisset, ne quis objiceret, Ecquid ista ad nos? subdit, quod propter nos etiam scripta sint, et nobis fides imputanda est ad justificationem, modo eam habuerimus, « Credentes in eum qui excitavit Jesum. » Sin dubitas quomodo justificari possis, ob oculos mentis tuæ statue Jesum qui obliteravit peccata tua omnia, qui mortem obiit, non sane ob proprium delictum, verum propter delicta mundi. Quia vero peccatum non habens mortuus est, merito etiam resurrexit. Qua enim ratione ab inferis detineri potuisset, qui omni prorsus peccato vacabat? Mortuus est igitur et resurrexit, ut et a peccatis liberaret, et justos efficeret. Quemadmodum igitur Abraham effectum suum corpus credidit secundum reddi: non dissimilem ad modum et tu crede quod Jesus mortuus est et resurrexit, et imputabitur tibi etiam ad justitiam, æque ac progenitori tuo Abrahamo.

CAPUT V.

VERS. 1, 2. « Justificati ergo ex fide, pacem habeamus erga Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et accessum habemus per fidem in gratiam istam in qua stamus, et gloriamur in spe gloriæ Dei. » De vitæ ratione hic disserit: postquam enim de fide quidem præclara dixerat, opera vero luminuerat, ne jam socordes simus, de vitæ deinceps formula verba facit. Quia fides nos justificavit, inquit, non amplius peccemus, verum « Pacem habeamus erga Deum, » per vitam **36** ipsi minime displicentem. Quomodo autem istud continget? « Per Dominum nostrum Jesum Christum. » Qui enim justificavit nos cum peccatores essemus, adjuvabit etiam nos ut custodiamur in justitia ipsius: per ipsum enim accessum obtinuimus. Quod si cum procul essemus adduxit nos, multo magis viciniore nos redditis retinebit. Adduxit autem nos « in gratiam hanc. » Quo modo? In fide, hoc est, fidem afferentes. Quæ vero istæ est gratia? Omnium bonorum assuetio, quæ per baptismum nobis obtigerunt. « In qua stamus, » firmitudinem et immutabilitatem habentes. Divina enim bona nunquam non stant, neque unquam excidunt. Nec ea solum quæ accepimus, firmiter tenemus, verum alia pariter nos accepturos confidimus. « Gloriamur » namque, inquit, « in spe » bonorum quæ nobis sunt obtentura: quæ cum ad « gloriam Dei » pertineant, necessario dabuntur, etiamsi non propter nos id fiat, verum ut ipse glorificetur Deus.

« Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, ὅτι Ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην· ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς οἷς μέλλει λογιζεσθαι, τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγεῖραντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν· ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαιοσύνην ἡμῶν. » Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μέγала εἶπε περὶ τοῦ Ἀβραάμ, ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Καὶ τί ταῦτα πρὸς ἡμᾶς; φησὶν, ὅτι Καὶ δι' ἡμᾶς ἐγράφη, καὶ ἡμῖν μέλλει ἡ πίστις λογιζεσθαι εἰς δικαιοσύνην, μόνον ταύτην ἔχομεν, πιστεύοντες ἐπὶ τὸν ἐγεῖραντα Ἰησοῦν ⁶⁶. Εἰ δὲ ἐνδοιάξεις, πῶς δύνασαι δικαιοθῆναι ⁶⁷, ἐνόησον τὸν πάντα ἀπαλείψαντά σου τὰ ἁμαρτήματα Ἰησοῦν, ὃς καὶ ἀπέθανεν, οὐ δι' οἰκείαν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ τὴν ⁶⁸ τοῦ κόσμου ⁶⁹. Ἐπεὶ δὲ ἁμαρτίαν οὐκ ἔχων ἀπέθινεν, εἰκότως καὶ ἀνέστη. Πῶς γὰρ ἐμελλεν ἐνοχηθῆναι τῷ ἁγίῳ ὁ ἀναμάρτητος; Ἀπέθανεν οὖν καὶ ἀνέστη, ἵνα καὶ ἁμαρτιῶν ἀπαλλάξῃ, καὶ δικαίους ἐργάσῃται. Ὅσπερ τοίνυν ὁ Ἀβραάμ, τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νεκρὸν ὄν, ἐπίστευσε ζωογονηθῆναι· οὕτω καὶ σὺ πιστεύσον ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, καὶ λογισθήσεται καὶ σοὶ εἰς δικαιοσύνην, ὥσπερ καὶ τῷ προπάτορι· ἐστὶ ἐν ἡμῖν ἡ πίστις, καὶ ἡμῖν μέλλει ἡ πίστις λογιζεσθαι εἰς δικαιοσύνην, μόνον ταύτην ἔχομεν, πιστεύοντες ἐπὶ τὸν ἐγεῖραντα Ἰησοῦν ⁶⁶. Εἰ δὲ ἐνδοιάξεις, πῶς δύνασαι δικαιοθῆναι ⁶⁷, ἐνόησον τὸν πάντα ἀπαλείψαντά σου τὰ ἁμαρτήματα Ἰησοῦν, ὃς καὶ ἀπέθανεν, οὐ δι' οἰκείαν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ τὴν ⁶⁸ τοῦ κόσμου ⁶⁹. Ἐπεὶ δὲ ἁμαρτίαν οὐκ ἔχων ἀπέθινεν, εἰκότως καὶ ἀνέστη. Πῶς γὰρ ἐμελλεν ἐνοχηθῆναι τῷ ἁγίῳ ὁ ἀναμάρτητος; Ἀπέθανεν οὖν καὶ ἀνέστη, ἵνα καὶ ἁμαρτιῶν ἀπαλλάξῃ, καὶ δικαίους ἐργάσῃται. Ὅσπερ τοίνυν ὁ Ἀβραάμ, τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νεκρὸν ὄν, ἐπίστευσε ζωογονηθῆναι· οὕτω καὶ σὺ πιστεύσον ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, καὶ λογισθήσεται καὶ σοὶ εἰς δικαιοσύνην, ὥσπερ καὶ τῷ προπάτορι· ἐστὶ ἐν ἡμῖν ἡ πίστις, καὶ ἡμῖν μέλλει ἡ πίστις λογιζεσθαι εἰς δικαιοσύνην, μόνον ταύτην ἔχομεν, πιστεύοντες ἐπὶ τὸν ἐγεῖραντα Ἰησοῦν ⁶⁶. Εἰ δὲ ἐνδοιάξεις, πῶς δύνασαι δικαιοθῆναι ⁶⁷, ἐνόησον τὸν πάντα ἀπαλείψαντά σου τὰ ἁμαρτήματα Ἰησοῦν, ὃς καὶ ἀπέθανεν, οὐ δι' οἰκείαν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ τὴν ⁶⁸ τοῦ κόσμου ⁶⁹.

ΚΕΦΑΛΑ Ε΄.

« Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει, εἰς τὴν χάριν αὐτῆν, ἐν ἣ ἐστήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπὶ ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. » Περί πολιτείας ἐνταῦθα διαλέγεται. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ μὲν πίστεως εἶπε μέγала, τὰ δὲ ἔργα ἐξητέλεισεν, ἵνα μὴ ἀπορρήθυσθαι μὴν ⁷⁰, φησὶ λοιπὸν καὶ περὶ βίου, ὅτι Ἐπειδὴ ἡ πίστις· ἐδικαίωσεν ἡμᾶς, μηκέτι ἁμαρτάνωμεν, ἀλλ' « Εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, » διὰ τοῦ ἀρέσκοντος· αὐτῷ βιοῦν ⁷¹. Πῶς δὲ τοῦτο γενήσεται; « Διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ γὰρ δικαίωσας ἡμᾶς ἁμαρτωλοὺς ὄντας, συνεργήσει καὶ εἰ; τὸ φυλαχθῆναι ἡμᾶς ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ· δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν. Εἰ γοῦν μακρὰν ὄντας προσήγαγε, πολλῶν μάλλον ἐγγὺς γενομένους καθέξει. Προσήγαγε δὲ ἡμᾶς εἰς τὴν χάριν αὐτῆν. Πῶς; Ἐν τῇ πίστει, τοῦτέστι, πίστιν εἰσενεγκόντας. Τίς δὲ ἡ χάρις; Ἡ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἐπιτυχία, τῶν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἡμῖν προσγινομένων. « Ἐν ἣ ἐστήκαμεν, » τὸ βέβαιον ἔχοντες καὶ ἀπερίτρεπτον. Τὰ γὰρ θεία ἀγαθὰ αἰεὶ ἐστήκαμεν, οὐδέποτε μεταπίπτοντα. Καὶ οὐ μόνον ταῦτα, ἀ ἐλάβομεν, βεβαίως ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐλπίζομεν λαβεῖν. « Καυχώμεθα » γὰρ, φησὶν, « ἐπὶ τῇ ἐλπίδι » τῶν μελλόντων ἡμῖν ἀγαθῶν διδοσθαι· ἅπερ εἰς δόξαν Θεοῦ ὄντα, ἀναγκαίως δοθήσεται, εἰ καὶ μὴ δι' ἡμᾶς, ἀλλ' ἵνα γοῦν αὐτὸς δοξασθῇ.

Variæ lectiones.

⁶⁶ Χριστόν. ⁶⁷ σωθῆναι καὶ δικαιοθῆναι, ἀλλ' ἀξιοθῆναι ο. ⁶⁸ ἀλλὰ διὰ τὴν π. ⁶⁹ ἁμαρτίαν γὰρ αὐτὸς οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὔρεθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· ἀλλὰ τὴν περὶ σοῦ εὐσπλαγγίαν ο. ⁷⁰ βραθυμῆσαι ο. ⁷¹ ἀρέσκοντος αὐτῷ βίου ο.

« Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψιν, εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται· ἡ δὲ ὑπομονή, δοκιμὴ· ἡ δὲ δοκιμή, ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς καυχώμεθα, ἀλλ' ὅπερ μείζον ἐστὶ, καὶ ἐπὶ ταῖς νῦν παρούσαις ἡμῖν θλίψεσι. Μὴ γὰρ θορυβηθῆτε, φησὶν, ὅτι θλιδόμεθα· αὐτὸ γὰρ τοῦτο καύχημα τοῦ Χριστιανοῦ⁷². Καὶ πῶς; Ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν ποιεῖ· ἡ δὲ ὑπομονή, δοκιμον τὸν πειραζόμενον⁷³ ἀπεργάζεται· δοκιμος δὲ γενόμενος ὁ ἄνθρωπος, καὶ θαρρῶν ἐπὶ τῷ ἀγαθῷ αὐτοῦ συνειδέει, ὅτι διὰ τὸν Θεὸν ἐθλίβη, ἐλπίζει τὰς ὑπὲρ τῶν τοιοῦτων θλίψεων ἀμοιβάς. Ἡ δὲ τοιαύτη ἐλπίς οὐ διακίπτει καὶ κατασχύνει τὸν ἐλπίζοντα. Αἱ μὲν γὰρ ἀνθρώπινα ἐλπίδες μὴ ἐκβαίνουσαι, κατασχύνουσι τοὺς ἡλικιότα· Ἐν δὲ ταῖς θεαῖς οὐδὲν τοιούτων. Ὅ τε γὰρ διδοῦς τὰ ἀγαθὰ, ἀθάνατος καὶ ἀγαθός· ἡμεῖς τε⁷⁴ οἱ μέλλοντες λαβεῖν, κἂν ἀποθάνωμεν, ἤσομεν· καὶ λοιπὸν οὐδὲν τὸ κωλύον τὰς ἐλπίδας· ἡμῖν ἐκθῆναι.

« Ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν. » Πιστοῦται τὰ μέλλοντα ἀπὸ τῆς ἀγάπης, ἣν ἤδη περὶ ἡμᾶς εἰδείξατο ὁ Θεός· Μονοῦ γὰρ τοιαυτὰ⁷⁵ φησὶ· Μὴ ἀπιστήσης, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῖς θεοῖς ἐλπίς οὐ διακίπτει. Ὁ γὰρ οὕτως ἡμᾶς ἀγαπήσας, ὥστε υἱοὺς Θεοῦ ποιῆσαι ἀπόνως ἐντεῦθεν ἤδη διὰ Πνεύματος ἁγίου, πῶς οὐ⁷⁶ δώσει στεφάνους μετὰ τοὺς πόνους; Ἐκκέχυται οὖν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἀντὶ τοῦ, βασιλείας καὶ πλουσίας φαίνεται, ἐχόντων⁷⁷ ἡμῶν ἐν καρδίαις τὸ Πνεῦμα, ὃ ἔδωκεν ἡμῖν.

« Ἐπὶ γὰρ Χριστὸς ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσθενῶν ἀπέθανε. Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθάνεται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθάνειν. Συνίστασι δὲ τὴν αὐτοῦ ἀγάπην ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς, ὅτι ἐπὶ ἀμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. Πολλῶν οὖν μᾶλλον, δικαιοθενέας νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς. » Εἶπεν, ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ δείκνυται ἐκκεχυμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ τοῦ Πνεύματος, ὃ ἔχομεν ἐν αὐταῖς δοθὲν παρ' αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ οὖν δείκνυσι τὸ τῆς ἀγάπης μέγεθος, ἐκ τοῦ ἀποθάνειν τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀσθενῶν⁷⁸ ὄντων, τουτέστιν, ἀμαρτωλῶν (ἀσθένεια γὰρ ἡ ἀμαρτία, ὥσπερ ἡ δικαιοσύνη υἰεῖα)· καὶ οὐ μόνον ἀμαρτωλῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ ἀσθενῶν, ὃ τὸ χειρὸν, καίτοι ὑπὲρ δικαίου μόλις τις ἀποθάνεται. Ὑπερβολὴ οὖν ἀγάπης, τὸ ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν καὶ ἀσθενῶν ἀποθάνειν. Τὸ δὲ, « Κατὰ καιρὸν, » τουτέστιν, ἐν τῷ προσήκοντι καὶ προωρισμένῳ χρόνῳ· ὅτι γὰρ ἦν εὐκαιρὸν, τότε ἀπέθανεν. Ἐπεὶ οὖν διὰ τὴν ἀγάπην ἀπέθανεν, διὰ δὲ τοῦ θανάτου ἐδικαίωσε, πολλῶν μᾶλλον ἀπὸ τοῦ νῦν σώσει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς, οὐς ἤδη ἐδικαίωσε. Τὸ γὰρ μείζον ἔδωκε, τὸ δικαίωσαι· καὶ ἀπὸ τῆς

VERS. 3, 4. « Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non pudefacit. » Non solum, inquit, ob futura bona gloriamur, sed quod majus est, ob presentes etiam nostras afflictiones. Ne enim turbemini, inquit, quod affligimur : hoc ipsum enim Christiani est gloriatio. Qua ratione? Quoniam « afflictio efficit patientiam, patientia vero probatum » eum qui tentatur reddit : probatus autem homo factus, et bona sua conscientia fretus, quod propter Deum sit afflictus, pro hujusmodi tandem malis retributionem sperat. Talis autem « spes » non excidit, « nec pudefacit » sperantem. Humanae namque spes si non succedant, ipsos sperantes pudore suffundunt. In divinis autem nihil tale contingit. Qui enim bona confert, et immortalis est et bonus. Ac nos qui sumus accepturi, etiam si moriamur, vivemus tamen : et in posterum nihil erit impediens spes nostras, quominus succedant.

VERS. 5. « Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. » Fidem astruit futuris ex dilectione, quam jam antea Deus nobis exhibuit. Propemodum enim talia dicit. Ne despondeas animum : nam spes circa divina non excidit. Qui enim a deo nos dilexit, ut nos jam inde filios Dei faceret, citra nostrum laborem per Spiritum sanctum, quomodo non dabit nobis coronas post labores? Effusa est igitur dilectio Dei in corda nostra, id est, larga et dives apparet : quippe qui habemus in corde nostro Spiritum, quem dedit nobis.

VERS. 6-9. « Christus enim, cum adhuc essemus infirmi, 37 juxta tempus pro impiis mortuus est. Vix enim pro justo quis morietur : nam pro bono forsitan quis etiam audet mori. Commendat autem suam ipsius dilectionem Deus erga nos, quod cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo igitur magis justificati nunc in sanguine ipsius, servabimur per ipsum ab ira. » Cum dixisset quod dilectio Dei monstratur effusa in corda nostra per Spiritum, quem habemus in ipsis datum ab eo, porro etiam dilectionis magnitudinem ob oculos ponit, ex eo quod Christus « pro nobis infirmis mortuus est, » id est, peccatoribus (peccatum enim infirmitas est, sicut justitia sanitas), et non solum pro peccatoribus, sed quod deterius est, « pro impiis, » etsi pro justo vix quispiam mori sustineat. Dilectionis igitur est excessus, quod pro peccatoribus et impiis sit mortuus. Quod ait, « Secundum tempus, » convenientis ac praedefinitum tempus significat. Quando enim opportunum erat, tum obiit. Postquam igitur praë charitate mortuus est, per mortem vero nos justificavit : multo magis deinceps nos servabit « ab ira, » quos justificavit jam antea.

Variae lectiones.

⁷² ἐστὶ. ⁷³ ἐπηρεαζόμενον ο. ⁷⁴ καὶ ἡμεῖς τε ο. ⁷⁵ τοιαύτη ο. ⁷⁶ οὖν.

Nam id quod majus est, nempe justificationem donavit; et ab ira non liberabit? Servatis deinde ab ira, bona etiam pro multa sua dilectione impertiet.

VERS. 10. « Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvi erimus in vita ipsius. » Videtur dicere plane eadem: diversæ tamen sunt sententiæ, per comparationem expressæ. Supra enim hoc, nimiram, quod peccatores sumus, proponit: deinde assumens istud, nempe quod justificati sumus, comparative infert: Qui, cum peccatores essemus, nos justificavit per mortem, multo magis justificatos servabit. Nunc vero mortem Christi ac vitam assumens, rursus per comparationem animi conceptam exprimit, hunc ad modum inquit: Tunc reconciliati sumus per sanguinem et mortem ejus, nunc vero per vitam ipsius non servabimur? Qui enim non peperit Filio suo, sed pro nobis nostraque reconciliatione in mortem dedit, nonne multo magis per vitam Filii sui servabit nos?

VERS. 11. « Non solum autem, sed et gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus. » Non solum, inquit, servati sumus, veram et « gloriamur in Deo » propter hoc ipsum, quod cum impii essemus, servati simus, idque per sanguinem Unigeniti. « Gloriamur autem per Dominum Jesum Christum: » nam ipse est auctor glorificationis nostræ, qui et reconciliationis est auctor.

VERS. 12. « Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt. » Commemorato quod Dominus Jesus nos justificavit, recurrit ad radicem mali, peccatum nempe et mortem: ostendens quod duo hæc per unum hominem, nimirum Adamum, ingressa sunt in mundum, peccatum videlicet et mors; ac rursus per unum hominem, utpote Christum, ablata sunt. Quid autem est, « In quo omnes peccaverunt? » hoc est, in Adam omnes peccaverunt. Cum enim ille cecidisset, etiam ii qui non ederunt de ligno, facti sunt ex illo mortales, perinde ac si ipsi etiam impigissent quandoquidem ille impegerit.

VERS. 13, 14. « Usque enim ad legem peccatum erat in mundo: peccatum autem non imputabatur, cum non esset lex. Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen in eos etiam qui non peccarant, in similitudine prævaricationis Adami, qui est typus futuri. » Scopus est Apostolo demonstrare quod ii etiam qui non edissent de ligno, nec æque peccassent atque Adam, propter illius tamen peccatum itidem existimabantur tanquam et ipsi peccassent ac moriebantur. Atque istud ita confirmat: Peccatum regnabat ad legis usque lationem, hoc est, etiam ante legem. Quale igitur

ὄργης οὐ σώσει; σωθεῖσι δὲ ἀπὸ τῆς ὄργης, καὶ τὰ ἀγαθὰ ὄψει, διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ ἀγάπην.

« Εἰ γὰρ ἔχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶν μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. » Δοκεῖ τὰ αὐτὰ λέγειν· πλὴν διάφορὰ εἶσι τὰ ἐνθυμήματα συγκριτικῶς γενόμενα. Ἄνω μὲν γὰρ τὸ, ἀμαρτωλοῦς εἶναι ἡμᾶς, προτίθησι¹⁷· καὶ τὸ, δικαιωθῆναι, ἕστερον λαθὼν, συγκριτικῶς ἔλεγεν, ὅτι ἀμαρτωλοῦς ὄντας δικαιώσας διὰ τοῦ θανάτου, πολλῶν μᾶλλον δικαιωθέντας σώσει. Νῦν δὲ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ζωὴν λαθὼν, πάλιν συγκριτικῶς ἐκφέρει τὸ νόημα, λέγων οὕτω· Τότε κατηλλάγημεν διὰ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ θανάτου¹⁸, νῦν δὲ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ οὐ σωθησόμεθα; Ὁ γὰρ μὴ φεισάμενος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ δούς αὐτὸν θανεῖν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας καταλλαγῆς, οὐ νῦν πολλῶν μᾶλλον ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ σώσει ἡμᾶς;

« Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν. » Ὁ μόνον δὲ ἐσώθημεν, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν τῷ Θεῷ¹⁹ δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἀσεβεῖς ὄντες ἐσώθημεν, καὶ τότε²⁰ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Μονογενοῦς. ²¹ Καυχώμεθα δὲ διὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· αὐτὸς γὰρ αἴτιος τῆς καυχῆσεως ἡμῶν²², ὁ καὶ τῆς καταλλαγῆς αἴτιος.

« Διὰ τοῦτο ὡς περ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἀμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διήλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. » Εἰπὼν, ὅτι ἰδικαιώσεν ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ἀνατρέχει ἐπὶ τὴν ρίζαν τοῦ κακοῦ, τὴν ἀμαρτίαν καὶ τὸν θάνατον· καὶ δεικνυσὶν, ὅτι ταῦτα τὰ δύο δι' ἐνὸς ἀνθρώπου τοῦ Ἀδάμ εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, ἡ ἀμαρτία δηλαδὴ καὶ ὁ θάνατος· καὶ αὐτὸ δι' ἐνὸς ἀνηρέθησαν ἀνθρώπου, τοῦ Χριστοῦ. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, « Ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον; » Τουτέστιν, ἐπὶ τῷ Ἀδάμ πάντες ἥμαρτον. Πισόντος γὰρ ἐκείνου, καὶ οἱ μὴ φαγόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου γέγονατιν ἐξ ἐκείνου θνητοὶ, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ παίσαντες, διότι ἐκεῖνος ἔπαισεν.

« Ἄχρι γὰρ νόμου ἡ ἀμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ· ἀμαρτία δὲ οὐκ ἔλογεῖται²³ μὴ ὄντος νόμου. Ἄλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπ' Ἀδάμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἀμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ, ὃς ἐστὶ τύπος τοῦ μέλλοντος. » Σκοπὴν ἔχει δεῖξαι, ὅτι καὶ οἱ μὴ φαγόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου, μηδὲ ἀμαρτάνοντες ὁμοίως τῷ Ἀδάμ, ὅμως διὰ τὴν ἐκείνου ἀμαρτίαν, ὡς καὶ αὐτοὶ ἀμαρτάνοντες ἔλογίζοντο, καὶ ἀπέθνησκον. Κατασκευάζει οὖν τοῦτο οὕτως· Ἀμαρτία ἐκράτει ἄχρι τῆς τοῦ νόμου ἐδόσεως, οὐτέστι, καὶ πρὸ τοῦ νόμου. Ποῖα τοίνυν ἦν ἡ ἀμαρτία αὕτη; Ἄσα μὴ ἢ ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ νό-

Varie lectiones.

¹⁷ πρότερον ο. ¹⁸ Ἰσ. αὐτοῦ. ¹⁹ Χριστῷ ο. ²⁰ Ἰσ. τοῦτο. ²¹ καὶ ο. ²² ἡμῶν m. ²³ ἔλλογεῖτο ο.

μον· Καὶ πῶς τοιαύτη ἁμαρτία ἐμελλεν εἶναι, νόμου ἄ
 μὴ ὄντος; Ἐμαρτία γὰρ τότε λογίζεται, ὅτε ἐστὶ
 νόμος· καὶ παραβαίνοντες τούτων οἱ ἄνθρωποι, ἀναγκά-
 κίως λέγονται ἁμαρτάνειν. Ἄλλὰ μὴν « ὁ θάνατος
 ἰδασίλευσεν ἔχρι Μωυσέως, » τούτέστι, καὶ πρὶν ὁ
 νόμος· ὁδοῖ· ὥστε ἦν ἁμαρτία δι' ἧς ὁ θάνατος ἰδα-
 σίλευσεν. Οὐκ ἂν δὲ ἰδασίλευσεν, εἰ μὴ ἦν τις ἁμαρ-
 τία συντιστώσα αὐτόν. Ἐπει οὖν ἀπεδείχθη ὅτι ἐκ τῆς
 παραβάσεως τοῦ νόμου ἁμαρτία οὕτω ἦν, λείπεται
 τὴν τοῦ Ἀδάμ ἁμαρτίαν εἶναι ταύτην, δι' ἣν ὁ θάνα-
 τος ἰδασίλευσε καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτόντας ⁸⁵ μὲν,
 ὅσον τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς (νόμον γὰρ μὴ δεξάμενοι, μηδὲ
 παραβάτες τούτων, οὐδὲ λέγονται ἡμαρτημένοι),
 ὅμως μέντοι ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως
 Ἀδάμ ἁμαρτήσαντας, καὶ κοινωνοὺς γενομένους
 ἐκείνῳ τοῦ πταίσματος, ὡς προπάτορι, ὃς ἐστὶ ^B
 τύπος τοῦ Χριστοῦ. Ὡς γὰρ ὁ παλαιὸς Ἀδάμ πάν-
 τας ὑποδίκους ἐποίησε τῷ οἰκείῳ πταίσματι, καίτοι
 μὴ πταίσαντας· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἰδικαίωσε
 πάντας, καίτοι μὴ δικαιοῦσεως ἄξια ποιήσαντας.
 Διὰ τοῦτο « τύπος ἐστὶ τοῦ μέλλοντος, » τούτέστι, Χρι-
 στοῦ.

« Ἄλλ' οὐκ ὡς τὸ παράπτωμα ⁸⁶, οὕτω καὶ τὸ
 χάρισμα. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι οἱ πολ-
 λοι ἀπέθανον, πολλῶ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, καὶ
 ἡ δωρεὰ, ἐν χάριτι τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ
 εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε. Καὶ οὐκ ὡς δι' ἐνὸς
 ἁμαρτήσαντος, τὸ δῶρημα. Τὸ μὲν γὰρ κρῖμα ἐξ
 ἐνὸς εἰς κατάκριμα· τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παρα-
 πτωμάτων εἰς δικαίωμα. » Οὐ τοσοῦτον μόνον, φη-
 σὶν, ὡφέλησεν ὁ Χριστὸς, ὅσον ἔλαψεν ὁ Ἀδάμ ⁸⁷. ^C
 Εἰ γὰρ ἡ ἁμαρτία τοσοῦτον ἰσχυσεν, ὥστε ἐνὸς
 πταίσαντος, πάντας τοὺς ἐξ ἐκείνου, καίτοι μὴ πταί-
 σαντας, κατακρίθηνα· πολλῶ μᾶλλον ἡ χάρις ἡ τοῦ
 Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐ μόνου τούτου, ἀλλὰ καὶ τοῦ
 Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τοὺς πολλοὺς περισσεύσει δωφιλῶς
 β-εῖσα. Καὶ οὐκ ἐστὶ τὸ δῶρημα τοῦ Θεοῦ τοσοῦτον,
 ὅσον καὶ τὸ δι' ἐνὸς ἁμαρτήσαντος κατάκριμα; « Τὸ
 μὲν γὰρ κρῖμα, » τούτέστιν, ἡ εὐκατάκριτος ⁸⁸ ἁμαρ-
 τία, « ἐξ ἐνὸς » τοῦ Ἀδάμ βεῖσα, « εἰς κατάκριμα, »
 τούτέστιν, εἰς θάνατον, ἢ καὶ πλείους ἁμαρτίας, ἀεὶ
 τοῖς ἐξ ἐκείνου ἐγένετο, ὥστε πολλαῖς ἁμαρτίαις καὶ
 θανάτῳ ἐνσχεθῆναι τοὺς ἀνθρώπους. « Τὸ δὲ χάρισμα
 ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα, » τούτέστιν,
 ἡ χάρις οὐ τὴν μίαν ἐκείνην ἀνείλεν ἁμαρτίαν μόνον, ^D
 ἀλλὰ καὶ τὰς μετ' ἐκείνην ἐπεισελθούσας. Πάντων
 γὰρ τῶν μετὰ τὴν παράβασιν παραπτωμάτων λύσιν
 δοῦσα, εἰς δικαίωσιν ἡμῶν ἐγένετο.

« Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος
 ἰδασίλευσε διὰ τοῦ ἐνὸς, πολλῶ μᾶλλον οἱ τὴν πε-
 ρισσεῖαν τῆς χάριτος, καὶ τὴν δωρεάν τῆς δικαιο-
 σύνης λαμβάνοντες ⁸⁹, ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι διὰ τοῦ
 ἐνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παρα-
 πτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα, οὕ-
 τω καὶ δι' ἐνὸς δικαιοῦματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς
 δικαίωσιν ζωῆς. » Εἰ τὸ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ἔξλου ἕνα ἀν-

erat peccatum istius? Nunc quod est ex transgres-
 sione legis? At quomodo tale peccatum esse potuit,
 cum lex non esset? Peccatum enim tum imputatur,
 quando est lex: et qui hanc transgrediuntur, ne-
 cessario dicuntur peccare. Atqui « Mors regnavit
 ad usque Moesen, » hoc est, priusquam etiam lex
 ferretur: itaque peccatum erat, per quod mors
 regnavit. Non regnasset autem, nisi fuisset peccatum
 quoddam ipsam constituens. Quia vero demonstra-
 tum est, quod peccatum ex transgressione legis
 nondum erat, restat, peccatum, Adami istud esse per
 quod mors regnavit etiam in eos, qui, quantum
 quidem in ipsis erat, non peccaverunt (nam cum
 legem nondum accepissent, neque illam transgressi
 fuissent, peccasse non dicuntur), attamen in simili-
 tudine transgressionis Adami peccaverunt, ac peccati
 participes facti sunt cum illo tanquam progenitore,
 qui est signa Christi. Ut enim vetus Adam omnes
 obnoxios fecit proprio culpae lapsu, etiamsi non
 erant lapsi: sic Christus omnes justificavit, etiam si
 justificatione digna non transegerunt. Propter hoc
 « typus est futuri, » id est, Christi.

VERS. 15, 16. « Sed non sicut delictum, ita et
 donum. Si enim unius delicto multi sunt mortui,
 multo magis gratia Dei et donum, in gratia unius
 hominis Jesu Christi, in multos abundavit. Et non
 sicut per unum qui peccaverat, donum. Judicium
 enim ex uno ad condemnationem, donum autem ex
 multis delictis ad justificationem. » ³⁹ Non solum-
 modo tantum profuit Christus, quantum nocuit
 Adam. Si enim peccatum tantum potuit, ut ob unius
 lapsum omnes ejus posterii, etiamsi non peccaverant,
 condemnarentur; multo magis gratia Dei et Patris,
 et non solius hujus, verum etiam Filii sui, in multos
 exuberabit largiter fluens. Nec erit donum Dei tan-
 tum, quanta est quae per unum delinquentem venit
 condemnatio? « Judicium enim, » hoc est, pecca-
 tum, condemnationi obnoxium, « ex uno » Adamo
 profuens, « ad condemnationem, » hoc est, ad mor-
 tem, et plura peccata, nunquam non in posteris
 existit, ut et multis peccatis et morte delinquerentur
 homines. « Donum autem ex multis delictis ad ju-
 stificationem, » hoc est, gratia, non unum illud
 peccatum solum abstulit, verum etiam alia quae post
 illud invaserunt hominem. Omnium enim post lapsum
 peccatorum dimissionem donans, in justificationem
 nobis cessit.

VERS. 17, 18. « Si enim unius delicto mors re-
 gnavit per unum, multo magis abundantiam gratiae
 ac donum justitiae accipientes, in vita regnabunt
 per unum Jesum Christum. Igitur sicut per unius
 delictum in omnes homines ad condemnationem,
 sic per unius justitiam in omnes homines ad justi-
 ficationem vitae. » Si unius hominis comestio de
 ligno mortem fecit regnare, multo magis nos, qui

Variae lectiones.

⁸⁵ ἁμαρτάνοντας ο. ⁸⁶ παράπτωμα ἡμῶν ἐστὶ m. ⁸⁷ ἴσ. ἀλλὰ πολλῶ πλείον ο. ⁸⁸ κατάκριτος m. ⁸⁹ λαβόντες ο.

omnino Deum offenderit. Jam qui offendit Deum, ignominiam certe, non gloriam refert. At enim ne despondeas propterea animum. Justificantur enim omnes gratis gratia Dei : quæ gratia per redemptionem fit, hoc est, perfectam libertatem quam operatus est Christus. Ipse enim sese in pretium redemptionis dans, justificavit nos.

VERS. 25-26. « Quem proposuit Dens per fidem propitiatorium in ipsius sanguine, ad ostensionem justitiæ suæ propter remissionem præteritorum delictorum. In sustentatione Dei ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore, ut sit ipse justus, et justificans eum qui est ex fide Jesu. » « Propitiatorii et sanguinis; » meminit, ut persuadet Judæo, quod per Christum remissio et justificatio fiat. Si enim tu, inquit, sanguine peccatum dilui peccata credidisti, multo magis id sanguine Christi fiet. Quod si propitiatorium legale, Christi typus existens, tantum valuerit, multo magis ipsa veritas valebit. Propitiatorium autem vocabatur arca cooperulum, quod ex utraque parte cherubim obtegebant. Indicabat autem omnino humanam naturam, quæ cooperitorium erat divinitatis, contegens ipsam. Glorificabatur autem ab angelicis virtutibus ministrantibus ei, propter unionem quæ ei cum Deo Verbo erat. « Proposuit » vero dixit, ut ostenderet jam olim prædefinitam esse redemptionem per Jesu Christi sanguinem, ad sanandam paralyticam, hoc est, mortificationem peccatorum antea admissorum, « in patientia Dei. » Quamvis enim multa Dei bonitate usi sumus, paralyticis tamen ac mortuis similes eramus. Hæc autem contigerunt « ad ostensionem justitiæ » Dei, non ut ipse solus videatur justus, sed talis qui et alios peccato mortuos resuscitare et justificare queat : perinde ac alicui divitiarum indicium est, non solum quod ipse dives sit, sed quod alios ditare possit. Ne itaque pudeas hunc in modum justificatus. Nam si Deus hoc faciens se ostentat, hoc est, sibi placet ac gloriatur, veluti nos justificans in præsentem, id est, quando peccatum consummatum est, et quando de nobis veluti paralyticis et mortuis, conclamatum est, quare tu, Judæe, ob hujusmodi Dei gloriam erubescis ?

VERS. 27. « Ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non; sed per legem fidei. » Demonstravit quod per fidem justificamur : merito igitur Judæum percontatur : « Ubi nam est gloriatio tua » **30** et arrogantia? Non dicit autem, Ubi est virtus? nec enim habebant virtutem, sed solam gloriationem. Ac subdit, « Exclusa est, » pro eo quod est, Tempus amplius non habet opportunum. Ante Christum enim opportunum erat gloriari in lege : jam vero minime opportunum est, siquidem inutilis esse demonstrata est. Quia si lex potuisset nos justificare, non habuissemus opus

ἀπεστέρηται, προσκρούσας ὅλως τῷ Θεῷ· ὁ δὲ προσκρούσας, ἀσχύνην καρπεύεται, οὐ δόξαν. Ἄλλὰ μὴ ἀπογνῶς· δικαιοῦνται γὰρ πάντες δωρεὰν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ· ἥτις χάρις διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως γίνεται, τούτεστι, τῆς τελείας ἐλευθερίας, ἣν ἐνήργησεν ὁ Χριστός. Οὗτος γὰρ λύτρον ἑαυτὸν δοῦς, ἐδικαίωσεν ἡμᾶς.

« Ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἐνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων· ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ, πρὸς ἐνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν τῷ νῦν καιρῷ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ. » Ἰλαστηρίου καὶ αἵματος μέμνηται, πρὸς τὸ πείσαι τὸν Ἰουδαῖον, ὅτι ἐν Χριστῷ ἡ ἄφεσις καὶ ἡ δικαιοσύνη γίνεται. Εἰ γὰρ σὺ, φησὶν, αἵματι πρ.θ.των ἁμαρτίας ²⁵ λύεσθαι ἐπίστευες, πολλῶ μᾶλλον τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ· καὶ εἰ τὸ ἱλαστήριον τὸ νομικὸν, τύπος δὲ τοῦ Χριστοῦ, τοιαύτην εἶχεν ἰσχύν, πολλῶ μᾶλλον ἡ ἀλήθεια. Ἰλαστήριον δὲ ἐκαλεῖτο τὸ πῶμα τῆς κιβωτοῦ, ὃ ἐξ ἐκατέρων τῶν μερῶν τὰ Χερουδὶν περιεῖχον ²⁶. Ἐδήλου δὲ πάντως τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἥτις πῶμα ἦν τῆς θεϊότητος, ἐπικαλύπτουσα ταύτην. Ἐδοξάζετο μέντοι ὀπὸ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων διακονουσῶν αὐτῇ, διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν λόγον ἔνωσιν. « Προέθετο » δὲ, εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι πάλαι προῦριστο ἡ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἀπολύτρωσις, διὰ τὸ λύεσθαι ²⁷ τὴν πάρεσιν, τούτεστι, τὴν νέκρωσιν τῶν ἁμαρτημάτων τῶν προγεγονότων, ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ. Καίτοι γὰρ πολλῆς ἀπολαύσαντες τῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος, ὅμως παραλύτοις ἐφικαίμεν καὶ νεκροίς. Ταῦτα δὲ γέγονεν, εἰς ἐνδειξιν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης, ἵνα μὴ ὁ μόνος αὐτὸς φανῇ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους νεκρωμένους τῇ ἁμαρτίᾳ ἀνίστασθαι καὶ δικαιῶν δυνάμενος· ὥσπερ ἐνδείξεις πλοῦτου, τὸ μὴ μόνον αὐτὸν τινα εἶναι πλούσιον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους πλουτίζειν δύνασθαι. Μὴ τοίνυν ἐπαισχυνθῆς οὕτω δικαιούμενος. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἐνδείκνυται τοῦτο ποιῶν, τούτεστι, καλλωπίζεται καὶ ἐναθρόνεται, ὡς δικαίων ἡμᾶς, ἐν τῷ νῦν καιρῷ, τούτεστιν, ὅτε ἐκορυφώθη ἡ ἁμαρτία, ὅτε ἀπεγνώσθημεν ὡς παρειμένοι καὶ νεκρωμένοι, πῶς σὺ ὁ Ἰουδαῖος, ἐπαισχύνῃ τῇ τοιαύτῃ τοῦ Θεοῦ δόξῃ;

« Ποῦ οὖν ἡ καύχησις; Ἐξεκλείσθη. Διὰ τοῦ νόμου; τῶν ἔργων; Οὐχί· ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως. » Ἐδειξεν, ὅτι διὰ πίστεως δικαιούμεθα· εἰκότως οὖν ἐρωτᾷ τὸν Ἰουδαῖον· Ποῦ ἐστὶν ἡ καύχησις σου καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη; Οὐ λέγει δὲ· Ποῦ ἐστὶν ἡ ἀρετὴ; οὐδὲ γὰρ εἶχον ἀρετὴν, ἀλλὰ καύχησιν μόνην. Καὶ φησὶν, ὅτι « Ἐξεκλείσθη; » ἀντὶ τοῦ, Οὐκίτις ἔχει καιρὸν. Πρὸ μὲν γὰρ Χριστοῦ, καιρὸς ἦν καυχᾶσθαι ἐπὶ τῷ νόμῳ· νῦν δὲ, οὐ καιρὸς· ἀχρηστος γὰρ ἡ λέγῃσθαι. Ὡς εἴ γε ἦν δυνατὸν δικαίωσαι ὁ νόμος, οὐκ ἂν ἔδει ἡμῖν Χριστοῦ. Διὰ τοῦ νόμου, φησὶν, ἐξεκλείσθη; ἄρα τοῦ τῶν ἔργων νόμου, τούτεστι, τοῦ λέγον-

Variae lectiones.

²⁵ ἁμαρτιαν ο. ²⁶ περιεῖπον ο. ²⁷ ἐργάζεσθαι ο.

τος, ὅτι « Ὁ ποιήσας ταῦτα ζήσεται ἐν αὐτοῖς; » (τοῦτο γὰρ ἔλεγεν ὁ Μωσαϊκός); Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ τοῦ νόμου τῆς πίστεως, ἥτις χάριτι δικαιοί, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων. Ἰδοὺ καὶ τὴν πίστιν νόμον καλεῖ, διὰ τὸ τοῦ ἰνόματος παρὰ Ἰουδαίοις τίμιον. Λοιπὸν οὖν, ὡς Ἰουδαῖοι, ἐν τῇ πίστει καυχῶ, τῇ δυναμένῃ σε δικαιοῦσαι.

« Λοιζόμεθα οὖν πίστει δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου. Ἡ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνων²⁸; Οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; Ναί, καὶ ἐθνῶν. Ἐπειπερ εἰς ὁ Θεὸς, ὃς δικαιοῦσει περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. » Ἐπειδὴ ἔδειξεν, ὅτι ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ νόμου, ἡ δικαιοσύνη, συμπραίνει τὸν λόγον, καὶ φησὶν, ὅτι Ἐκ τῶν εἰρημένων πάντων συλλογιζόμεθα, πίστει δικαιοῦσθαι πάντα ἄνθρωπον. Καὶ μὴ ταραχθῆς, ὡς Ἰουδαῖοι, ὡς ἀτόπου ὄντος ἔβην τοῦ πράγματος. Μὴ γὰρ μερικὸς ἐστὶν ὁ Θεός, ὥστε σὲ μόνον σώζειν, ἀλλὰ μὴ πάντα ἄνθρωπον. Ἐνταῦθα δὲ ἐντρέπει τοὺς Ἰουδαίους πληκτικώτερον, ὡς θεομαχοῦντας, εἰπερ μὴ παραδέχονται σώζεσθαι τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως. Οὐ γὰρ πιστεύουσιν αὐτὸν πάντων ἰσότητος εἶναι Θεόν, καὶ προνομίᾳ πάντων ἐπίσης. Εἰς οὖν ἔστι, τουτέστιν, ὁ αὐτὸς καὶ Ἰουδαίων καὶ ἐθνῶν Θεός, ὃς καὶ τὸν ἐμπεριτομον δικαιοί, οὐκ ἐκ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐκ τῆς πίστεως; καὶ τὸν ἀκροβυστον διὰ τῆς πίστεως μεσιτεύμενον²⁹ παραδέχεται. Μνησθεὶς δὲ περιτομῆς καὶ ἀκροβυστίας, ἀναμνησκει τῶν πρὸ ὀλίγου ρηθέντων, ἐν οἷς ἔδεικνυ, ὅτι οὔτε ἡ περιτομὴ ὠφελεῖ, τῶν ἔργων ἀπόντων, οὔτε ἡ ἀκροβυστία αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν βλάπτει. Ἐκότερα οὖν τῆς πίστεως δέονται.

« Νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ νόμον ἰστώμεν. » Ἐπειδὴ ἰδορύθει τοῖς Ἰουδαίοις, τὸ, τὸν νόμον καταλύσθαι διὰ τῆς πίστεως, θεραπείας τοῦτο διὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ σοφίας, λέγων ὅτι νόμον ἰσῆ ἡ πίστις. Ὁ γὰρ ἔθελεν ὁ νόμος, τουτέστι, τὸ δικαιοῦσαι ἄνθρωπον, οὐκ ἴσχυσε δὲ ποιῆσαι, τοῦτο ἡ πίστις τελειοῖ· ὁμοῦ γὰρ τῷ πιστεύσαι τινα³⁰, δικαιοῦται. Οὐ τοίνυν καταργεῖ αὐτὸν, ἀλλ' ἰσῆ. Διὰ δὲ ταύτης τῆς λέξεως, δείκνυσιν αὐτὸν κείμενον. Ὁ γὰρ κείμενος, δαίται τοῦ στήναι.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Τίον ἐροῦμεν Ἀβραάμ τὸν πατέρα ἡμῶν ἐδρκεῖναι κατὰ σάρκα; Εἰ γὰρ Ἀβραάμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν. Τί γὰρ ἡ Γραφή λέγει; Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. » Κατασκευάσας ἱκανῶς ὅτι πάντες τῆς πίστεως θέονται, καὶ διὰ τοῦ Ἀβραάμ τοῦτο μερίζων δαίκνυσιν, ὅτι παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τιμωμένου· καὶ φησὶν, ὅτι οὐδὲ οὗτος ὁ τσαῦτα καὶ τὰ τηλικαῦτα κατορθώσας, ἐδικαιώθη ἐκ τῶν ἔργων, ἀλλ' ἐκ τῆς πίστεως. Πατέρα δὲ κατὰ

¹ Levit. xviii, 5. ² Gen. xv, 6.

Variæ lectiones.

²⁸ μόνον ο. ²⁹ ἰσ. μεσιτευομένης. ³⁰ τις iii.

Christo. « Per qualem » autem « legem, » inquit, exclusa est? nunquid per legem operum, i.e. ut quæ dicit, « Qui fecerit hæc, vivet in eis? » (id enim dixit lex Mosaica.) Haudquaquam, inquit, « sed per legem fidei, » quæ gratia justificat, et non ex operibus. Ecce fidem legem etiam vocat, ob nominis apud Judæos reverentiam. In posterum itaque, Judæe, in fide gloriare, quæ te justificare potest.

VERS. 28-30. « Arbitramur itaque justificari hominem per fidem sine operibus legis. An Judæorum Deus tantum? Nonne et gentium? Imo et gentium. Quandoquidem unus est Deus, qui justificabit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem. » Cum subjecisset oculis, quod ex sanguine Christi et non ex operibus legis esset justificatio, concludit sermonem, inquiens: Ex commemoratis omnibus colligimus, fide justificari omnem hominem. Et ne turberis, o Judæe, quasi res isthæc sit absurda. Non enim partium studiosus est Deus, ut te solummodo servet, non autem omnem hominem. Hic autem Judæos rubore suffundit, ac perterrefacit supra modum, cum eos qui adversus Deum pugnant, si non admittant gentes servari per fidem. Non enim credunt ipsum omnium peræque Deum esse, curamque gerere omnium ex æquo. Unus igitur, id est, idem est et Judæorum et gentium Deus, qui et circumcisum justificat, non ex lege, sed ex fide, ac præputiatum intermediente fide suscipit. Cum autem circumcisionis mentionem faciat et præputii, memoriam reficit eorum quæ paulo ante dicta sunt, quibus indicabat quod neque circumcisio prosit, si opera desint; neque præputium per sese quidquam obsit. Utraque igitur fide opus habent.

VERS. 31. « Legem ergo destruímus per fidem? Absit, sed legem statuímus. » Quia nonnihil turbabat Judæos, legem fide dissolvi, curat istud vulneris ingenti sua sapientia, inquiens quod legem stabilit fides. Quod enim voluit lex, nempe justificare hominem, non potuit autem præstare, hoc fides perficit. Simul atque enim quispiam crediderit, protinus justificatur. Non igitur destruit legem fides, sed statuit potius. Per hoc autem statuendi vocabulum, ostendit jacere legem. Nam qui jacet, opus habet ut erigatur et stabiliaur.

31 CAPUT IV.

VERS. 1-5. « Quid ergo dicemus Abraham patrem nostrum invenisse secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus justificatus est, habet gloriationem, sed non apud Deum. Quid enim Scriptura dicit? Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam. » Abunde satis confirmato hoc, nimirum quod omnes plane fide indigeant, Abrahæ exemplo id fortius monstrat, ut qui apud Judæos in magno admodum loco fuerit, summoque pretio. Dixit itaque quod neque is quis talia tantaque

transegerat, ex operibus justificatus sit, sed ex fide. Patrem hunc porro appellat « secundum carnem, » jiciens eos a cognatione quæ est secundum spiritum, vel potius necessitatem eis imponens, ut eum in omnibus imitentur. « Si enim ex operibus justificatus est, » habet quidem quod gloriatur, sed enim non apud Deum : hoc est, gloriari potest quod suis laboribus aliquid recte egerit : quod non est apud Deum gloriari, neque ad Deum recurrat. Etenim qui ex fide justificatur, gloriationem habet apud Deum, in Deo glorians, tanquam ejus gratia servatus ac ab eo dilectus. Enimvero et aliter gloriatur is qui credit, tanquam qui Deum glorificaverit per hoc quod crediderit ipsum ea præstare posse quæ nobis impossibilia videntur. Habet itaque gloriationem fiduciamque erga Deum, veram de eo possit.

Vers. 4-8. « Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero qui non operatur, sed credit in eum qui justificavit impium, imputatur fides ejus ad justitiam. Sicut et David dicit, beatitudinem esse hominis cui Deus justitiam imputat sine operibus : Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputabit Dominus peccatum. » Qui operatur, inquit, mercedem accipit, ceu quæ debentur ei pro labore : qui credit autem, etiamsi non operatur, fidem tamen affert, rem sane haud exigui momenti. Certo enim persuasum habere quod possit Deus enim qui impie vixisset, nedum poena liberum facere, verum etiam justum efficere, magnum revera est. Eam ob rem fides credenti ad justitiam imputatur, hoc est, suscipit fidem ejus Deus, non ut mercedem ipsi reddat, verum ut justificet ipsum. Proinde qui credit, affert etiam nonnihil, fidem videlicet. Cum itaque ab Abrahamo ostenderit quod ex fide sit justitia sen justificatio, producit et David, beatum prædicantem hominem cui non imputavit Dominus peccatum, ac majorem excellentiam indicat. Nam si felix est atque beatus, qui remissionem peccatorum accepit ex gratia : multo magis qui fidem demonstraverit, et ex ea justificatus fuerit. Ne enim mihi dixeris, inquit, quod secundum gratiam remissionem accipiat : ecce enim ille ipse est, qui beatus esse prædicatur. Non autem ipsum beatum prædicasset, nisi immensa ipsum gloria frui conspexisset. Nam beatitudo eximium quiddam est, ac majus ipsa justitia, puta omnium quæ a Deo nobis obtingunt bonorum fastigium et culmen.

Vers. 9-10. « Beatitudo ergo hæc ad circumcissionem tantum pertinet, an etiam ad præputium? Dicitur enim, imputatam esse Abrahamo fidem ad justitiam. Quomodo igitur imputata est? Cum in

^k Psal. xxxi, 1.

σάρκα καλεῖ τοῦτον, ἐκβάλλων αὐτοὺς τῆς κατὰ πνεῦμα συγγενείας· μᾶλλον δὲ καὶ ἀνάγκη αὐτοῖς περιτιθεῖς τοῦ μιμῆσασθαι αὐτὸν κατὰ πάντα. Εἰ γὰρ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν· τουτέστιν, ἔχει καυχῆσασθαι, ὡς ἐξ οικείων πόνων καταρθώσας· ὅπαρ οὐ πρὸς τὸν Θεόν ἐστιν, οὐδὲ πρὸς ἐκείνον ἀνατρέχει. Ὁ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοῦμενος, τὸ καύχημα πρὸς τὸν Θεὸν ἔχει, καυχώμενος ἐπὶ τῷ Θεῷ, ὡς χάριτι ἐκείνου σωθεὶς καὶ ἀγαπηθεὶς ⁴¹ ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ μὴ καὶ ἄλλως καυχᾶται ὁ πιστεύων, ὡς τὸν Θεὸν δοξάσας ⁴² διὰ τοῦ πιστεῦσαι αὐτῷ, ὅτι τὰ ἀδύνατα δύναται. Ἔχει τοίνυν τὸ καύχημα καὶ τὴν καθήρησιν πρὸς τὸν Θεόν, ὡς τὴν ἀληθῆ δόξαν περὶ αὐτοῦ ⁴³ ἔχω, καὶ πιστεῶν ἀπ' αὐτοῦ ὡς πάντα δυναμένῳ.

opinionem fovens ac credens ei, ceu qui omnia

B « Τῷ γὰρ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατ' ὀφείλημα· τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιῶντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην· καθάπερ καὶ Δαυὶδ λέγει, τὸν μακαρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ ὁ Θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων· Μακάριοι ὧν ἀπέβησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσται Κύριος ἁμαρτίαν. » Ὁ ἐργαζόμενος, φησι, μισθὸν λαμβάνει, ὡς χρέος αὐτῷ διδόμενον ἀπὸ τοῦ καμάτου· καὶ ὁ πιστεῶν δὲ, εἰ καὶ μὴ ἐργάζεται, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸς εἰσφέρει ⁴⁴ τὴν πίστιν, μέγα τι οὖσαν χρῆμα. Τὸ γὰρ πληροφορηθῆναι ἐστὶ δυνατὸν ὁ Θεὸς τὸν ἐν ἀσεβείᾳ βεβιωκότα, οὐ μόνον κολάσεως ἐλευθερώσαι, ἀλλὰ καὶ δικαιοῖν ποιῆσαι, μέγα τῷ ὄντι. Διὸ καὶ τῷ πιστεύοντι λογίζεται ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην, τουτέστι, δέχεται τὴν πίστιν αὐτοῦ ὁ Θεός, οὐχ ἵνα μισθὸν αὐτῷ δῶῃ ⁴⁵, ἀλλ' ἵνα δικαιώσῃ αὐτόν. Ὡστε καὶ οὗτος εἰσφέρει τι, τὴν πίστιν, δηλαδὴ. Δείξας οὖν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ, ὅτι ἐκ πίστεως ἡ δικαιοσύνη, ἦτοι δικαιοσύνη, παράγει καὶ τὸν Δαυὶδ, μακαρίζοντα τὸν ἀνθρώπον, ᾧ οὐ μὴ λογίσται Κύριος ἁμαρτίαν· καὶ πλείονα δείκνυσιν τὴν ὑπερβολὴν. Εἰ γὰρ μακάριος ὁ λαθὼν ἄφρονι ἀπὸ χαρίσματος ⁴⁶, πολλῷ μᾶλλον ὁ τὴν πίστιν ἐπιδειξάμενος, καὶ ἐξ αὐτῆς δικαιωθείς. Μὴ γὰρ μοι φησὶν, εἴπη, ὅτι κατὰ χάριν λαμβάνει τὴν ἄφρον· ἰδοὺ γὰρ οὗτός ἐστιν ὁ μακαριζόμενος· οὐκ ἂν δὲ ἐμακάριζεν αὐτόν, εἰ μὴ δόξης ⁴⁶ εἶδεν αὐτὸν ἀπολαύοντα πολλῆς. Ὁ γὰρ μακαρισμὸς μέγα τί ἐστὶ, καὶ μείζον τῆς δικαιοσύνης αὐτῆς, κορυφὴ ὧν πάντων τῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν γινομένων ἀγαθῶν.

« Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος, ἐπὶ τὴν περιτομήν, ἢ καὶ ἐπὶ ἀκροβυστίαν; Λέγομεν γὰρ, ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραάμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην. Πῶς οὖν ἐλογίσθη; ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκρο-

Variae lectiones.

⁴¹ ὡς. ⁴² δοξάζων ο. ⁴³ παρ' αὐτῷ ο. ⁴⁴ προσφέρει ο. ⁴⁵ δώση ο. ⁴⁶ ἴσ. χέριτος. ⁴⁶ ἐνδοξος ἦν ο.

βυστία; Οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστία. » A
 Εἰ ὁ μακαρισμὸς; φησὶν, ἐκείνῳ ἀρμόζει, ᾧ οὐ
 μὴ λογιστῆται Κύριος ἁμαρτίαν, τουτέστι, τῷ ἐκ-
 κιωθένει· ἐδικαιώθη δὲ ὁ Ἀβραάμ· πάντως καὶ
 τοῦ μακαρισμοῦ ἔτυχεν. Ἰδόμεν οὖν πότε ἐδικαιώθη,
 ἀκρόβυστος ὢν, ἢ ἐμπερίτομος; Ἀκρόβυστος πάν-
 τως. Ὁ μακαρισμὸς ἄρα ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν πί-
 πται, τουτέστιν, αὐτῇ μᾶλλον προσήκει, ἢ τῇ πε-
 ριτομῇ.

« Καὶ σημεῖον ἔλαβε περιτομῆς; » σφραγίδα τῆς
 δικαιοσύνης τῆς πίστεως, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ, εἰς
 τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι'
 ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιο-
 σύνην· καὶ πατέρα περιτομῆς τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς
 μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἔχουσι τῆς ἐν τῇ
 ἀκροβυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ. » B
 Ἀντίθεσιν ἀνακύπτουσιν λύει· ἴσως γὰρ ἂν τις εἴ-
 πην· Εἰ ἀκρόβυστος ὢν ἐδικαιώθη ὁ Ἀβραάμ, τίνας
 ἐνεκεν περιετμήθη; φησὶν οὖν «, ὅτι τὸ σημεῖον τῆς
 περιτομῆς ἔλαβεν, ἀντὶ σφραγίδος· σφραγιζούσης, καὶ
 ἀνακηρυττούσης, ὅτι ἐδικαιώθη ἐκ πίστεως, ἦν-
 τινα πίστιν ἐπαδείξατο πρότερον, ἀκρόβυστος ὢν.
 Ὡστε ἐπειδὴ δύο ταῦτα θεωροῦνται περὶ « τὸν
 Ἀβραάμ, ἀκροβυστία καὶ περιτομή· διὰ τῆς ἀκρο-
 βυστίας δεικνύεται τῶν ἀκροβυστούντων « πατήρ.
 Ἀλλὰ ποῖων; Τῶν πιστευόντων ὁμοίως αὐτῷ,
 ὥστε καὶ αὐτοῖς τὴν πίστιν λογιζέσθαι· εἰς δικαιο-
 σύνην, τουτέστιν, εἰς τὸ γίνεσθαι δικαίους. Διὰ δὲ
 τῆς περιτομῆς, πάλιν πατήρ δεικνύεται τῆς περιτο-
 μῆς, τουτέστι, τῶν περιετμημένων. Ἔστι δὲ πα-
 τήρ, οὐ τοῖς μόνον τὴν περιτομὴν ἔχουσιν «, ἀλλὰ C
 καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἔχουσι τῆς πίστεως αὐτοῦ,
 τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ. Οὕτως οὖν δεῖ ἀναγῶναι·
 Καὶ πατέρα περιτομῆς «, οὐ τοῖς ἐκ περιτομῆς μόν-
 νης ἐμωυμένοις αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι
 τοῖς ἔχουσι τῆς πίστεως, τουτέστι, τοῖς πιστεύουσιν
 ὁμοίως ἐκείνῳ, εἰς νεκρῶν σωμάτων ἀνάστασιν. Καὶ
 γὰρ ἐκεῖνος, γέρον ὢν καὶ νεκρὸς, ἐπίστευσεν, ἔτι
 δύναται ὁ Θεὸς ζωογονεῖν τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἀναδείξει,
 καὶ υἱὸν αὐτῷ δοῦναι. Ἔστιν οὖν πᾶς ὁ νοῦς τοιοῦ-
 τος· Ἀκρόβυστος ὢν ὁ Ἀβραάμ, ἐπίστευσε καὶ ἐδι-
 καιώθη, ὥστε τῶν ἀκροβύστων πιστῶν εἶναι πατήρ.
 Πάλιν ἔλαβε τὴν περιτομὴν, σφραγίδα καὶ σημεῖον
 τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως, ὥστε εἶναι πατήρ
 τῶν ἐκ περιτομῆς, στοιχοῦντων δηλαδὴ καὶ τοῖς D
 ἔχουσι τῆς πίστεως, ἦν εἶχεν ἐτι ἀκρόβυστος ὢν. Ὡς
 ταύτης γε ἀπόουσης μάτην τῇ περιτομῇ καλλωπίζον-
 ται· ὥσπερ ἂν εἰ τις βαλάντιον ἐπιδείκνυσιν σφρα-
 γίδα μόνον ἔχον, μὴδὲν ἐνδὸν ἀποκειμένου. Καὶ «
 Ἰουδαῖος οὖν βαλάντιόν ἐστιν ἐσφραγισμένον τῇ
 περιτομῇ, τὴν πίστιν δὲ μὴ ἔχων, ἥς σφραγὶς ἢ
 περιτομή.

« Οὐ γὰρ διὰ νόμον ἢ ἐπαγγελίᾳ τῷ Ἀβραάμ καὶ
 τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρόννομον εἶναι αὐτὸν τοῦ
 κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως. Εἰ γὰρ αἱ ἐκ

circumcisione esset, an in præputio? Non cum in
 circumcissione, sed cum in præputio. » Si, inquit,
 beatitudo ei convenit, cui non imputaverit Domi-
 nus peccatum, hoc est, justificato, justificatus est
 autem Abraham, tum omnino beatitudinem asse-
 cutus est. Videamus igitur quando justificatus est:
 cum præputiatus esset, an cum circumcissus? Præ-
 putiatus certe. Beatitudo igitur in præputium cadit:
 hoc est, ipsi magis quam circumcissioni convenit.

Vers. 11, 12. « Et signum accepit circumcissionis,
 signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio, ut
 sit pater ipse omnium credentium per præputium,
 ut et eis imputetur justitia: et pater circumcissionis,
 non iis tantum qui ex circumcissione sunt, sed et iis
 qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio
 patris nostri Abrahami. » Objectionem emergen-
 tem diluit: forsân enim aliquis dixisset: Si Abra-
 ham, cum in præputio esset, justificatus est, quam
 igitur ob causam circumcissus est? Ait igitur, quod
 circumcissionis signum acceperit pro sigillo obsi-
 gnante ac prædicante quod ex fide justificatus est:
 quam sane fidem jam antea, cum præputiatus esset,
 ostendit. Cum itaque duo hæc cernantur circa Abra-
 hamum, præputium et circumcissio: per præputium
 sane eorum qui præputium habent, pater common-
 stratur. Sed qualium? talium videlicet qui ipsius ius-
 titiar crediderunt, « Ut etiam ipsius fides imputetur ad
 justitiam, » hoc est, ut iusti fiant. Per circumcissio-
 nem vero, rursus ostenditur esse pater circumcissio-
 nis, hoc est, circumcissorum. Est autem pater, non
 illis, qui solam circumcissionem habent, sed et iis
 qui incedunt per vestigia fidei ipsius, quæ in
 præputio illi obtigit. Hunc itaque ad modum hic
 est legendus locus: Et patrem circumcissionis, non
 iis qui ex circumcissione sola ipsi adæquantur, sed et
 iis qui sectantur vestigia fidei, hoc est qui credunt
 æque atque ipse in mortuorum corporum resurrec-
 tione. Etenim ille, cum jam grandævus esset ac
 mortuus, credidit quod Deus « seminem suum pro-
 lificum reddere, ipsique filium dare potuerat. Sen-
 sus itaque per totum est hujusmodi. Cum in præpu-
 tio esset Abrahamus, credidit et justificatus est, ut
 hoc pacto credentium præputiatorum pater esset.
 Rursus accepit circumcissionem, sigillum et signum
 fidei quam in præputio habuit, ut esset pater cir-
 cumcissorum, ingredientium videlicet per vestigia
 fidei, quam habuit dum adhuc incircumcissus esset:
 qua absente, frustra circumcissionem sibi gloriæ
 ducunt: perinde ac si quis crumenam ostendet
 signaculum solum habentem, ac nihil aliud intus
 repositum. Judæus itaque crumena est, circumci-
 sione quidem signata; fidem vero, cujus signacu-
 lum est circumcissio, non habens.

Vers. 13, 14. « Non enim per legem promissio
 Abrahamo, et semini ejus, ut esset ipse hæres
 mundi, sed per justitiam fidei. Si enim qui ex lege,

Variæ lectiones.

« τῆς. » γὰρ ο. « παρ' ο. « ἀκροβύστων ο. « ἴσ. οὐ μόνον τοῖς τὴν περιτ. ἔχ. « εἶναι. « Ὁ ο.

hæredes sunt, exinanita est fides, et abolita est promissio. » Ostendit jam antea, quod justitia non ex lege, sed ex fide sit : pergit itaque commonstrare, quod promissio Abrahamo non ex lege, sed ex fide justificante obtigerit. Qualis autem erat promissio? « Ut esset ipse hæres mundi, » hoc est, ut in ipso benedicerentur omnes totius mundi nationes. Si enim lex, inquit, dedit hæreditatem, evacuata est fides, id est, vana et inutilis esse res deprehenditur. Quis enim ulterius fidei curam habiturus est, si lex promissam hæreditatem daret? Verum non ita res habet : siquidem Abraham promissionis factus est hæres, non per legem (ubi enim tum lex erat ?) sed per fidem, quemadmodum scriptum est, « Credidit Abraham Deo ^{1. n.} »

Vers. 15. Lex enim iram operatur. Ubi autem non est lex, nec prævaricatio. » Confirmat jam quoniam pacto per legem promissio aboleatur, cum inquit, Legem sequitur transgressio : legis autem transgressio, « iram operatur, » et maledictionem superaducit et supplicium. Qui igitur supplicio est obnoxius, quomodo, quæso, dignus est hæreditate?

Vers. 16, 17. « Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei quod ex lege tantum, verum etiam ei quod ex Abrahami fide, qui est pater omnium nostrum (sicut ut scriptum est : Patrem multarum gentium posui te ⁿ) ante Deum cui credidit. » Quia lex iram operatur, propterea dicitur Abrahamus ex fide justificari, ac hæres constitui, ut secundum gratiam omnia fiant. Gratia autem ad quid prodest? « Ut firma sit promissio. » Non enim prævaricationem habet gratia, quemadmodum lex, ut infirma sint quæ dantur. At quoniam hoc totum fit gratia et misericordia Dei, merito illa quæ donantur « firma sunt omni semini, » hoc est, omnibus credentibus : non iis tantum qui ex lege sunt, hoc **34** est circumcisitis, verum etiam iis qui sunt in præputio, qui sunt semen Abrahami, ex fide ipsi progeniti. Quamobrem : qui fidem non habet, non est semen Abrahamæ, « qui pater est omnium nostrum, » hoc est, fidelium (« sicut scriptum est : Patrem multarum gentium posui te) ante Deum cui credidit. » Sensus est hujusmodi : Abraham est pater omnium « ante Deum, » hoc est, ad similitudinem Dei. Nam sicut Deus est omnium Pater, ita et ille : non secundum naturalem cognationem, sed secundum fidei conjunctionem. Adidit autem illud, « Cui credidit, » ut ostenderet, quod et fidei compensationem acceperit, nimirum, quod sit pater omnium. Quare si non adu. iseris, o Judæe, ipsum esse patrem omnium nostrum, honorem ejus, quem credendo accepit, imminuisti.

« Qui vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt, » ^{1. n.} Gen. xv, 6. ^{2.} Ibid. 7.

νόμου, κληρονόμοι· κεκένωται ἡ πίστις, καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγγελία. » Ἐδείξεν ὅτι ἡ δικαιοσύνη, οὐκ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐκ ³⁵ πίστεως· νῦν δεικνύσκειν ὅτι καὶ ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραάμ οὐκ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης ³⁶ πίστεως. Ποία δὲ ἦν ἡ ἐπαγγελία; « Τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου ³⁷, » τούτέστιν, ἐν αὐτῷ εὐλογεῖσθαι πάντα τὰ τοῦ κόσμου ἔθνη. Εἰ γὰρ ὁ νόμος, φησί, τὴν κληρονομίαν εἰδίδου, « κεκένωται ἡ πίστις, » τούτέστι, κενὸν καὶ ἀχρεῖον πρᾶγμα εὐρίσκειται. Τίς γὰρ ἐτι πίστεως φροντίζει, εἰάν ὁ νόμος τὴν ἐπαγγελίαν διδῷ ³⁸; Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ, τὴν ἐπαγγελίαν ἐκληρονόμησεν, οὐ διὰ νόμου· (πῶς γὰρ τότε νόμος;) ἀλλὰ διὰ πίστεως, καθὰ γέγραπται· « Ἐπίστευσε δὲ ³⁹ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ. »

B « Ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν καταργάζεται· οὐ δὲ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις. » Νῦν κατασκευάζει, πῶς διὰ τοῦ νόμου καταργεῖται ἡ ἐπαγγελία· φησί γὰρ· Τῷ νόμῳ ἔπεται παράβασις· ὁ δὲ νόμος παραδαινώμενος « ὀργὴν καταργάζεται, » καὶ καταραν ἐπεισάγει καὶ κώλασιν. Ὁ γοῦν κολάσει ὑπεθύθυνος, πῶς ἄξιός κληρονομεῖν;

« Διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν, εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι, οὐ τῷ ἐκ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Ἀβραάμ, ὃς ἐστὶ πατὴρ πάντων ἡμῶν (ὡς [ουλγ. καθὼς] γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε), κατέναντι οὐ ἐπίστευσε Θεοῦ. » Ἐπειδὴ ὁ νόμος ὀργὴν ποιεῖ, διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, φησί, λέγεται δεκχιούσθαι ὁ ⁴⁰ Ἀβραάμ καὶ κληρονομεῖν, ἵνα κατὰ χάριν τὰ πάντα ἦ. « Ἡ δὲ χάρις εἰς εἰ συμβάλλεται; « Εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν. » Μὴ γὰρ παράβασις ἔχει ἡ χάρις, ὡς περὶ ὁ νόμος, ἵνα ἀδέδασα ἦ τὰ διδόμενα ⁴¹. Ἄλλ' ἐπεὶ χάρις ἐστὶ καὶ ἔλεος τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν, εὐκότως τὰ διδόμενα βέβαιά εἰσι « παντὶ τῷ σπέρματι, » τούτέστι, πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν· οὐ μόνον τοῖς ἐκ νόμου, τούτέστι, τοῖς ἐμπεριτέμοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀκροθυσίαις, οἵτινές εἰσι σπέρμα Ἀβραάμ, ἐκ πίστεως αὐτῷ γεννηθέντες. Ὅστε ὁ μὴ ἔχων πίστιν, οὐδὲ σπέρμα Ἀβραάμ, « ὅστις ἐστὶ πατὴρ πάντων ἡμῶν, » τούτέστι, τῶν πιστῶν, « καθὼς γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, κατέναντι οὐ ἐπίστευσε Θεοῦ. » Ὁ νοῦς τοιοῦτός ἐστιν· Ὁ Ἀβραάμ πατὴρ ἐστὶ πάντων κατέναντι τοῦ Θεοῦ, ἀντὶ τοῦ, ὁμοίως τῷ Θεῷ. Ὅσπερ καὶ [φ. γὰρ] ὁ Θεὸς πάντων ἐστὶ πατὴρ, οὕτω καὶ αὐτός, οὐ κατὰ φυσικὴν συγγένειαν, ἀλλὰ κατ' οἰκειώσιν πίστεως. Προσέθηκε δὲ τὸ, « Οὐ ἐπίστευσε, » ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἀμοιρῆν τῆς πίστεως ἔλαβε, τὸ πατὴρ εἶναι πάντων. Ὅστε ἂν μὴ δέχη, ὧ Ἰουδαῖε, εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων ἡμῶν, ἠλάττωσα; αὐτοῦ τὴν τιμὴν ἣν ἔλαβε πιστεύσας; ⁴².

« Τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκροὺς, καὶ καλοῦντος

Variae lectiones.

³⁵ ὁ πὸ τῆ; ο. ³⁶ δικαιοσύνης καὶ ο. ³⁷ τῶν ἐν κόσμῳ π. ³⁸ δῶ ο. ³⁹ Οὐ γὰρ ἐπ. π. ⁴⁰ τὸν ο. ⁴¹ βέβαια ἦ τὰ γινόμενα ο. ⁴² πιστεῖων π.

τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. » Ὅπερ ἀνωτέρω εἶπα⁶¹, τοῦτο ἂν καὶ νῦν λέγει, ὅτι Ἀβραὰμ ἐπίστευσεν, ὅτι ὁ Θεὸς νεκρὸν σῶμα, ὅσον ἦν τὸ αὐτοῦ, δύναται οὐ μόνον ζῶσαι, ἀλλὰ καὶ ζωογόνον ποιῆσαι. Διὰ τοῦτο λέγει νῦν· « Τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκρούς. » Τὸ δὲ, « Καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, » τοῦτου ἕνεκα προσετέθεικεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἀδύνατον τῷ Θεῷ, τὸ τοὺς μὴ ὄντας παῖδας τοῦ⁶² Ἀβραὰμ, παῖδας αὐτοῦ ποιῆσαι. Οὐκ εἶπε δὲ, Παράγοντος τὰ οὐκ ὄντα, ἀλλὰ, « Καλοῦντος. » Ὅσπερ γὰρ ἡμῖν εὐκολον τὰ ὄντα καλεῖσθαι, οὕτως αὐτῷ βῆδιον τὰ μὴ ὄντα ὑποεῖσθαι.

« Ὁς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν. » Μὴ νομίσῃς, φησὶν, εἰκῆ τετιμῆσθαι τὸν Ἀβραὰμ. Πῶς γὰρ, « ὃς παρ' ἐλπίδα » τὴν ἀνθρωπίνην « ἐπ' ἐλπίδι » τῇ^B θεῷ ἐπίστευσεν, « ὅτι γενήσεται πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν, » οὐ τῶν Ἰσραηλιτῶν (ἐκεῖνοι γὰρ οὐ κατὰ πίστιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἐξ αὐτοῦ), ἀλλὰ τῶν κατὰ πίστιν αὐτῷ ἰσχυρῶν;

« Κατὰ τὸ εἰρημένον· Οὕτως ἴσται τὸ σπέρμα σου. Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νεκρωμένον, ἑκατονταετῆς που ἔπαρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας. Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, ὅπως δόξεν τῷ Θεῷ. Καὶ πληροπορηθεὶς ὅτι δ' ἐπηγγέλται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι. » Εἰπὼν, ὅτι « Παρ' ἐλπίδα ἀνθρωπίνην ἐπ' ἐλπίδι τῇ θεῷ ἐπίστευσε, » νῦν κατασκευάζει τοῦτο, καὶ φησὶν, ὅτι ἐβρόθή μὲν πρὸς αὐτὸν, ὅτι « Ἔσται^C τὸ σπέρμα σου ὡς τὰ ἀστρα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡς ἡ ἄμμος. » Αὐτὸς δὲ « μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, » ἀλλ' ἰσχυρὰν αὐτὴν ἔχων, οὐκ ἀπίδελφεναιε τὸ οἰκτεῖον σῶμα, ἤδη τῷ χρόνῳ νεκρωμένον, καὶ εἰς τὴν διπλὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας (καὶ γὰρ καὶ ἀπὸ τοῦ γήραος, καὶ ἀπὸ τῆς στεριώσεως νεκρωτο)· οὕτως⁶³, « διεκρίθη » ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἐνεδολασεφθλως, οὐκ ἀμφέβαλεν, « ἀλλ' ἐδυναμώθη τῇ πίστει. » Ὅρα δὲ, πῶς δείκνυσαι τὸν πιστεύοντα, πολλῆς δυνάμεως δέδομενον. Πολλοὶ γὰρ ἐξηγεῖσθαι τὴν πίστιν, ὡς ἄπονον πρᾶγμα· τὰ δὲ ἔργα ἐμαγάλουν, ὡς ἰδρωτὰς ἔχοντα, καὶ δύναμιν ἀπαιτοῦντα. Δεῖται γοῦν, φησὶ, καὶ ὁ πιστεύων μεγάλης καὶ δυνατῆς ψυχῆς, ἵνα διακρούσθαι τοῦ; τῆς ἀπιστίας λογισμούς· ὡσπερ οὖν καὶ Ἀβραὰμ ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει. Πῶς;^D « Δοῦ; δόξαν τῷ Θεῷ· » οὐκ ἀνθρωπίνους, φησὶ, πιστεύσας λογισμοῖς; ἀλλ' ἕξια τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης⁶⁴ διανοησάμενος, καὶ πληροπορηθεὶς ὅτι τὰ ἀδύνατα δύναται· τοῦτο γὰρ δόξα Θεοῦ. Ἄρα τοίνυν ὁ μὴ πιστεύων, ἀλλὰ πολυπραγμονῶν, οὐ δοξάζει Θεόν. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν ὁ Ἀβραὰμ τελείων ἑκατὸν ἐτῶν, διὰ τοῦτο εἶπε κεκολεσμένως τὸ, « Ἐκατονταετῆς; τοῦ⁶⁵. »

⁶¹ Gen. xv, 5.

Variæ lectiones.

⁶¹ εἶπεν ο. ⁶² τῷ ο. ⁶³ καὶ οὐ ο. ⁶⁴ δόξας; ιη. ⁶⁵ ἑκατονταετῆς που ὧν ιη.

tanquam sint. » Quod supra dixerat, hoc denuo repetit, nempe, quod Abraham credidit Deum mortuum corpus, quale erat ipsius, non solum vivificare, verum etiam secundum reddere potuisse. Idcirco nunc ait, « Qui vivificat mortuos. » Hoc vero, « Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt, » apposuit, ut ostendat quod Deo non sit impossibile, eos qui non sunt filii Abraham, ipsius filios facere. Non autem dixit, Qui producit quæ non sunt, sed, « Qui vocat. » Ut enim nobis facile est vocare ea quæ sunt, ita illi facile est, ea quæ non sunt in rerum naturam producere.

Vers. 18. « Qui præter spem in spe credidit, ut fieret pater multarum gentium. » Ne arbitreris, inquit, temere honoratum Abrahamum. Quomodo enim hoc fieri potuit, siquidem is « præter spem » humanam « in spe » divina « credidit, ut fieret pater multarum gentium, » non Ismaelitarum (nam illi non secundum fidem, sed secundum carnem ex eo descenderunt), sed earum quæ secundum fidem sunt illi similes ?

Vers. 19, 21. « Secundum quod dictum est : Sic erit semen tuum. Et non infirmatus est in fide, nec consideravit suum ipsius corpus emortuum, cum jam fere centum esset annorum, et emortuam vulvam Saræ. In promissione autem Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissime sciens quod quæcumque promiserit Deus, potens est et facere. » Quia dixerat, Præter spem humanam in spe divina credidit, confirmat nunc hoc ipsum, inquit, dictum esse ad ipsum, « Sic erit semen tuum ut stellæ et ut arena. » « Ipse vero » in fide hædquaquam labefactatus, sed fortem eam retinens, non respexit ad proprium corpus suum, ipso tempore jam emortuum, nec expendit secum Saræ matricem dupliæ ratione onectam (etenim et senio et sterilitate jam erat demortua); « nec hæsitavit, » hoc est, non omnino dubitavit, **35** non ambigebat, « sed fide confortatus est. » Intuere autem, quinam ostendat credentem opus habere multa virtute ac potentia. Nam plerique fidem imminuerunt, cum rem minime laboriosam : opera vero magnificarunt, ut quæ sudorem ac vires postulent. Indiget igitur, inquit, is qui credit, magno et potenti animo, ut incredulitatis ratiocinationes abigat ac repellat, perinde atque Abrahamus in fide robustior est redditus. Qua ratione? « Dans gloriam Deo : » non humanis, inquit, ratio cinationibus fidem adhibens, sed digna Dei gloria secum animo volutans indubitato, persuasus quod impossibilia possit : hæc enim Dei est gloria. Quocirca qui non credit, sed in multis rebus curiosus est, non glorificat Deum : quia vero Abraham non erat plene centum annorum, ideo moderate dixit, « Annorum fere centum. »

VERS. 23-25. « Ideo imputatum est ei ad justitiam. Non autem scriptum est propter ipsum tantum quod imputatum est ei ad justitiam, sed et propter nos, quibus imputabitur, credentibus in eum qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. » Postquam et multa et magna de Abrahamo dixisset, ne quis objiceret, *Ecquid ista ad nos?* subdit, quod propter nos etiam scripta sint, et nobis fides imputanda est ad justificationem, modo eam habuerimus, « *Credentes in eum qui excitavit Jesum.* » Sin dubitas quomodo justificari possis, ob oculos mentis tuæ statue Jesum qui obliteravit peccata tua omnia, qui mortem obiit, non sane ob proprium delictum, verum propter delicta mundi. Quia vero peccatum non habens mortuus est, merito etiam resurrexit. Qua enim ratione ab inferis detineri potuisset, qui omni prorsus peccato vacabat? Mortuus est igitur et resurrexit, ut et a peccatis liberaret, et justos efficeret. Quemadmodum igitur Abraham effectum suum corpus credidit secundum reddi: non dissimilem ad modum et tu crede quod Jesus mortuus est et resurrexit, et imputabitur tibi etiam ad justitiam, æque ac progenitori tuo Abrahamo.

CAPUT V.

VERS. 1, 2. « Justificati ergo ex fide, pacem habeamus erga Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et accessum habemus per fidem in gratiam istam in qua stamus, et gloriamur in spe gloriæ Dei. » De vitæ ratione hic disserit: postquam enim de fide quidem præclara dixerat, opera vero imminuerat, ne jam socordes simus, de vitæ deluceps formula verba facit. Quia fides nos justificavit, inquit, non amplius peccemus, verum « *Pacem habeamus erga Deum,* » per vitam **36** ipsi minime displicentem. Quomodo autem istud continget? « *Per Dominum nostrum Jesum Christum.* » Qui enim justificavit nos cum peccatores essemus, adjuvabit etiam nos ut custodiamur in justitia ipsius: per ipsum enim accessum obtinimus. Quod si cum procul essemus adduxit nos, multo magis viciniore nos redditos retinebit. Adduxit autem nos « *in gratiam hanc.* » Quo modo? In *fide*, hoc est, fidem afferentes. Quæ vero istæc est gratia? Omnium bonorum assuetio, quæ per baptismum nobis obtigerunt. « *In qua stamus,* » firmitudinem et immutabilitatem habentes. Divina enim bona nunquam non stant, neque unquam excidunt. Nec ea solum quæ accepimus, firmiter tenemus, verum alia pariter nos accepturos confidimus. « *Gloriamur* » namque, inquit, « *in spe* » bonorum quæ nobis sunt obventura: quæ cum ad « *gloriam Dei* » pertineant, necessario dabuntur, etiamsi non propter nos id fiat, verum ut ipse glorificetur Deus.

Variæ lectiones.

⁶⁶ Χριστον. ⁶⁷ σωθῆναι καὶ δικαιοθῆναι, ἀλλ' ἀξιοθῆναι ο. ⁶⁸ ἀλλὰ διὰ τὴν π. ⁶⁹ ἀμαρτίαν γὰρ αὐτὸς οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· ἀλλὰ τὴν περὶ σοῦ εὐσπλαγχνίαν ο. ⁷⁰ βρῆθημεν ο. ⁷¹ ἀρέσκοντος αὐτῷ βίου ο.

« *Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, ὅτι 'Ελογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην· ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς οἷς μέλλει λογιζέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν· ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαιοσύνην ἡμῶν.* » Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μέγала εἶπε περὶ τοῦ Ἀβραάμ, ἵνα μὴ τις εἴπῃ· *Καὶ τί ταῦτα πρὸς ἡμᾶς; φησὶν, ὅτι καὶ δι' ἡμᾶς ἐγράφη, καὶ ἡμῖν μέλλει ἡ πίστις λογιζέσθαι εἰς δικαιοσύνην, μόνον ταύτην ἔχομεν, πιστεύοντες ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν* ⁶⁶. *Εἰ δὲ ἐνδοιαζέεις, πῶς δύνασαι δικαιοθῆναι* ⁶⁷, ἐνόησον τὸν πάντα ἀπαλείψαντά σου τὰ ἀμαρτήματα Ἰησοῦν, ὃς καὶ ἀπέθανεν, οὐ δι' οἰκείαν ἀμαρτίαν, ἀλλ' ἀ τὴν ⁶⁸ τοῦ κόσμου ⁶⁹. Ἐπει δὲ ἀμαρτίαν οὐκ ἔχων ἀπέθνηεν, **B** εἰκότως καὶ ἀνέστη. Πῶς γὰρ ἐμελλεν ἐνοχηθῆναι τῷ ᾄδῃ ὁ ἀναμάρτητος; Ἀπέθανεν οὖν καὶ ἀνέστη, ἵνα καὶ ἀμαρτιῶν ἀπαλλάξῃ, καὶ δικαίους ἐργάσῃται. Ὡσπερ τοίνυν ὁ Ἀβραάμ, τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νεκρὸν ὄν, ἐπίστευσε ζωογονηθῆναι· οὕτω καὶ σὺ πιστεύσον ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, καὶ λογισθήσεται καὶ σοὶ εἰς δικαιοσύνην, ὡσπερ καὶ τῷ προπάτορι. ⁷⁰ *est et resurrexit, et imputabitur tibi etiam ad justitiam*

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

« *Δικαιοθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει, εἰς τὴν χάριν αὐτῆν, ἐν ἣ ἐστήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπὶ ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.* » Περὶ πολιτείας ἐν ταῦθα διαλέγεται. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ μὲν πίστεως εἶπε μέγала, τὰ δὲ ἔργα ἐξηγεῖται, ἵνα μὴ ἀπορραβδησώμεν ⁷⁰, φησὶ λοιπὸν καὶ περὶ βίου, ὅτι Ἐπειδὴ ἡ πίστις ἐδικαίωσεν ἡμᾶς, μηκέτι ἀμαρτάνωμεν, ἀλλ' « *Εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν,* » διὰ τοῦ ἀρεσκόντος; αὐτῷ βιοῦν ⁷¹. Πῶς δὲ τοῦτε γενήσεται; « *Διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.* » Ὁ γὰρ δικαιοῦσας ἡμᾶς ἀμαρτωλοὺς ὄντας, συνεργήσει καὶ εἰ; τὸ φυλαχθῆναι ἡμᾶς ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ· δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν. **D** *Εἰ γοῦν μακρὰν ὄντας προσήγαγε, πᾶλλῳ μάλλον ἐγγὺς γενομένους καθέξει. Προσήγαγε δὲ ἡμᾶς εἰς τὴν χάριν ταύτην.* » Πῶς; Ἐν τῇ πίστει, τοῦτέστι, πίστιν εἰσενεγκόντας. Τίς δὲ ἡ χάρις; Ἡ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἐπιτυχία, τῶν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἡμῖν προσγινομένων. « *Ἐν ἣ ἐστήκαμεν,* » τὸ βέβαιον ἔχοντες καὶ ἀπερίτρεπτον. Τὰ γὰρ θεῖα ἀγαθὰ αἰεὶ ἕστηκεν, οὐδέποτε μεταπίπτοντα. Καὶ οὐ μόνον ταῦτα, ἀ ἐλάδομεν, βεβαίως ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐλπίζομεν λαβεῖν. « *Καυχώμεθα* » γὰρ, φησὶν, « *ἐπὶ τῇ ἐλπίδι* » τῶν μελλόντων ἡμῖν ἀγαθῶν δίδοσθαι· ἅπερ εἰς δόξαν Θεοῦ ὄντα, ἀναγκαίως δοθήσεται, εἰ καὶ μὴ δι' ἡμᾶς, ἀλλ' ἵνα γοῦν αὐτὸς δοξασθῇ.

οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι, ἐξ ὧν οὐ καταισχύνεται· ἢ δὲ δοκιμῆ, ἐλπίδα· ἢ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνεται· οὐ μόνον, φησὶν, ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς· καυχώμεθα, ἀλλ' ὅπερ μεῖζόν ἐστι, καὶ ἐπὶ ταῖς νῦν παρούσαις ἡμῖν θλίψεσι. Μὴ γὰρ θορυβηθῆτε, φησὶν, ὅτι θλιβόμεθα· αὐτὸ γὰρ τοῦτο καύχημα τοῦ Χριστιανοῦ ⁷⁸. Καὶ πῶς; Ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν ποιεῖ· ἢ δὲ ὑπομονή, δόκιμον τὸν πειραζόμενον ⁷⁹ ἀπεργάζεται· δόκιμος δὲ γενόμενος ὁ ἄνθρωπος, καὶ θαρρῶν ἐπὶ τῷ ἀγαθῷ αὐτοῦ συνειδῶτι, ὅτι διὰ τὸν Θεὸν ἐθλίβη, ἐλπίζει τὰς ὑπὲρ τῶν τωούτων θλίψεων ἀμοιβὰς. Ἡ δὲ τοιαύτη ἐλπίς οὐ διαπίπτει καὶ καταισχύνεται τὸν ἐλπίζοντα. Αἱ μὲν γὰρ ἀνθρώπινα ἐλπίδες μὴ ἐκθαίνουσαι, καταισχύνεται τοῖς ἡλιπίστοις. Ἐν δὲ ταῖς θείαις οὐδὲν τοιούτων. Ὅ τε γὰρ διδοῦς τὰ ἀγαθὰ, ἀθάνατος καὶ ἀγαθός· ἡμεῖς τε ⁸⁰ οἱ μέλλοντες λαβεῖν, κἂν ἀποθάνωμεν, ζήσομεν· καὶ λοιπὸν οὐδὲν τὸ κωλύον τὰς ἐλπίδας· ἡμῖν ἐκβῆναι.

Ἐπι γὰρ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκλύεται ἐν ταῖς καρδίαις· ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν. Ἐπιστοῦται τὰ μέλλοντα ἀπὸ τῆς ἀγάπης, ἣν ἤδη περὶ ἡμᾶς ἔδειξε ὁ Θεός. Μονοουχὶ γὰρ τοιαῦτά ⁸¹ φησὶ· Μὴ ἀπιστήσης, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῖς θεοῖς ἐλπίς οὐ διαπίπτει. Ὅ γὰρ οὕτως ἡμεῖς ἀγαπήσας, ὥστε υἱὸς Θεοῦ ποιῆσαι ἀπόνως ἐνετύθεν ἡδη διὰ Πνεύματος ἁγίου, πῶς οὐ ⁸² δώσει στεφάνους μετὰ τοὺς κόνους; Ἐκκλύεται οὖν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἀντὶ τοῦ, ἐπιλήθης καὶ πλουσία φαίνεται, ἐχόντων ⁸³ ἡμῶν ἐν καρδίαις τὸ Πνεῦμα, ὃ ἔδωκεν ἡμῖν.

Ἐπι γὰρ Χριστὸς ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε. Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθάνεται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθάνειν. Συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην ὁ Θεός εἰς ἡμᾶς, ὅτι ἔτι ἀμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. Πολλῶ οὖν μᾶλλον, δικαιοθῆντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς. Ἐῖπεν, ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ δείκνυται ἀκχευμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ τοῦ Πνεύματος, ὃ ἔχομεν ἐν αὐταῖς ὄθην παρ' αὐτοῦ· καὶ ἔτι οὖν δείκνυσι τὸ τῆς ἀγάπης μέγεθος, ἐκ τοῦ ἀποθάνειν τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀσθενῶν ὄντων, τούτεστιν, ἀμαρτωλῶν (ἀσθένεια γὰρ ἡ ἀμαρτία, ὡπερ ἡ δικαιοσύνη ὑγεία)· καὶ οὐ μόνον ἀμαρτωλῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ ἀσεβῶν, ἢ τὸ χεῖρον, καίτοι ὑπὲρ δικαίου μόλις τις ἀποθάνεται. Ἰπερβολὴ οὖν ἀγάπης, τὸ ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν καὶ ἀσεβῶν ἀποθάνειν. Τὸ δὲ, ἐκ καὶ καιρῶν, τούτεστιν, ἐν τῷ προσήκοντι καὶ προωρισμένῳ χρόνῳ· ὅτι γὰρ ἦν εὐκαιρὸν, τότε ἀπέθανε. Ἐπεὶ οὖν διὰ τὴν ἀγάπην ἀπέθανε, διὰ δὲ τοῦ θανάτου ἐδικαιώσε, πολλῶ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ νῦν σώσει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς, οὗς ἤδη ἐδικαιώσε. Τὸ γὰρ μεῖζον ἔδωκε, τὸ δικαιοῦσαι· καὶ ἀπὸ τῆς

VERS. 3, 4. « Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientiam autem probationem, probatio vero spem, spes autem non pudefacit. » Non solum, inquit, ob futura bona gloriamur, sed quod majus est, ob præsentes etiam nostras afflictiones. Ne enim turbemini, inquit, quod affligimur : hoc ipsum enim Christiani est gloriatio. Qua ratione? Quoniam « afflictio efficit patientiam, patientia vero probatum » eum qui tentatur reddit : probatus autem homo factus, et bona sua conscientia fretus, quod propter Deum sit afflictus, pro hujusmodi tandem malis retributionem sperat. Talis autem « spes » non excidit, « nec pudefacit » sperantem. Humanæ namque spes si non succedant, ipos sperantes pudore suffundunt. In divinis autem nihil tale contingit. Qui enim bona confert, et immortalis est et bonus. Ac nos qui sumus accepturi, etiamam moriamur, vivemus tamen : et in posterum nihil erit impediens spes nostras, quominus succedant.

VERS. 5. « Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. » Fidem astruit futuris ex dilectione, quæ jam antea Deus nobis exhibuit. Propemodum enim talia dicit. Ne despondeas animum : nam spes circa divina non excidit. Qui enim adeo nos dilexit, ut nos jam inde filios Dei faceret, citra nostrum laborem per Spiritum sanctum, quomodo non dabit nobis coronas post labores? Effusa est igitur dilectio Dei in corda nostra, id est, larga et dives apparet : quippe qui habemus in corde nostro Spiritum, quem dedit nobis.

VERS. 6-9. « Christus enim, cum adhuc essemus infirmi, **37** juxta tempus pro impiis mortuus est. Vix enim pro justo quis morietur : nam pro bono forsitan quis etiam audeat mori. Commendat autem suam ipsius dilectionem Deus erga nos, quod cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo igitur magis justificati nunc in sanguine ipsius, servabimur per ipsum ab ira. » Cum dixisset quod dilectio Dei monstratur effusa in corda nostra per Spiritum, quem habemus in ipsis datum ab eo, porro etiam dilectionis magnitudinem ob oculos ponit, ex eo quod Christus « pro nobis infirmis mortuus est, » id est, peccatoribus (peccatum enim infirmitas est, sicut justitia sanitas), et non solum pro peccatoribus, sed quod deterius est, « pro impiis, » etsi pro justo vix quispiam mori sustineat. Dilectionis igitur est excessus, quod pro peccatoribus et impiis sit mortuus. Quod ait, « Secundum tempus, » conveniens ac prædefinitum tempus significat. Quando enim opportunum erat, tum obiit. Postquam igitur præ charitate mortuus est, per mortem vero nos justificavit : multo magis deinceps nos servabit « ab ira, » quos justificavit jam antea.

Varie lectiones.

⁷⁸ ἐστι. ⁷⁹ ἐπειραζόμενον ο. ⁸⁰ καὶ ἡμεῖς τε ο. ⁸¹ τοιαύτη ο. ⁸² οὖν.

Nam id quod majus est, nempe justificationem donavit; et ab ira non liberabit? Servatis deinde ab ira, bona etiam pro multa sua dilectione impertiet.

Vers. 10. « Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvi erimus in vita ipsius. » Videtur dicere plane eadem: diversæ tamen sunt sententiæ, per comparisonem expressæ. Supra enim hoc, admiram, quod peccatores sumus, proponit: deinde assumens istud, nempe quod iustificati sumus, comparative infert: Qui, cum peccatores essemus, nos justificavit per mortem, multo magis iustificatos servabit. Nunc vero mortem Christi ac vitam assumens, rursus per comparisonem animi conceptam exprimit, hunc ad modum inquit: Tunc reconciliati sumus per sanguinem et mortem ejus, nunc vero per vitam ipsius non servabimur? Qui enim non peperit Filio suo, sed pro nobis nostræque reconciliatione in mortem dedit, nonne multo magis per vitam Filii sui servabit nos?

Vers. 11. « Non solum autem, sed et gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus. » Non solum, inquit, servati sumus, veram et « gloriamur in Deo » propter hoc ipsum, quod cum impii essemus, servati simus, idque per sanguinem Unigeniti. « Gloriamur autem per Dominum Jesum Christum: » nam ipse est auctor glorificationis nostræ, qui et reconciliationis est auctor.

Vers. 12. « Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt. » Commemorato quod Dominus Jesus nos justificavit, recurrit ad radicem mali, peccatum nempe et mortem: ostendens quod duo hæc per unum hominem, nimirum Adamum, ingressa sunt in mundum, peccatum videlicet et mors; ac rursus per unum hominem, utpote Christum, ablata sunt. Quid autem est, « In quo omnes peccaverunt? » hoc est, in Adamo omnes peccaverunt. Cum enim ille cecidisset, etiam ii qui non ederunt de ligno, facti sunt ex illo mortales, perinde ac si ipsi etiam impigissent quandoquidem ille impegerit.

Vers. 13, 14. « Usque enim ad legem peccatum erat in mundo: peccatum autem non imputabatur, cum non esset lex. Sed regnavit mors ab Adamo usque ad Moysen in eos etiam qui non peccarunt, in similitudine prævaricationis Adami, qui est typus futuri. » Scopus est Apostolo demonstrare quod ii etiam qui non edissent de ligno, nec æque peccassent atque Adam, propter illius tamen peccatum itidem existimabantur tanquam et ipsi peccassent ac moriebantur. Atque istud ita confirmat: Peccatum regnabat ad legis usque institutionem, hoc est, etiam ante legem. Quale igitur

ὄργης οὐ σώσει; σωθεῖσι δὲ ἀπὸ τῆς ὄργης, καὶ τὰ ἀγαθὰ δώσει, διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ ἀγάπην.

« Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶν μᾶλλον καταλλαγόντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. » Δοκεῖ τὰ αὐτὰ λέγειν· πλὴν διάφορα εἰσι τὰ ἐνθυμήματα συγκριτικῶς γενόμενα. Ἄνω μὲν γὰρ τὸ, ἁμαρτωλοῦς εἶναι ἡμᾶς, προτιθησι¹¹· καὶ τὸ, δικαιοῦσθαι, ὑστερον λαβὼν, συγκριτικῶς εἰλεγεν, ὅτι ἁμαρτωλοῦς ὄντας δικαιοῦσας διὰ τοῦ θανάτου, πολλῶν μᾶλλον δικαιοῦσέντας σώσει. Νῦν δὲ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ζωὴν λαβὼν, πάλιν συγκριτικῶς ἐκφέρει τὸ νόημα, λέγων οὕτω· Τότε κατηλλάγημεν διὰ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ θανάτου¹², νῦν δὲ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ οὐ σωθησόμεθα; Ὁ γὰρ μὴ φεισάμενος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ δοῦς αὐτὸν θανατῆν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας καταλλαγῆς, οὐ νῦν πολλῶν μᾶλλον ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ σώσει ἡμᾶς;

« Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν. » Οὐ μόνον δὲ ἐσώθημεν, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν τῷ Θεῷ¹³ δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἀσεβεῖς ὄντες ἐσώθημεν, καὶ τότε¹⁴ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Μονογενοῦς. ¹⁵ Καυχώμεθα δὲ διὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· αὐτὸς γὰρ αἴτιος τῆς καυχῆσεως ἡμῶν¹⁶, ὁ καὶ τῆς καταλλαγῆς αἴτιος.

« Διὰ τοῦτο ὡς περ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διήλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. » Εἰπὼν, ὅτι ἰδικαιώσεν ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ἀνατρέχει ἐπὶ τὴν ρίζαν τοῦ κακοῦ, τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸν θάνατον· καὶ δεῖκνυσιν, ὅτι ταῦτα τὰ δύο δι' ἐνὸς ἀνθρώπου τοῦ Ἀδάμ εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, ἡ ἁμαρτία δηλαδὴ καὶ ὁ θάνατος· καὶ αὐτὸ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου, τοῦ Χριστοῦ. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, « Ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον; » Τουτέστιν, ἐπὶ τῷ Ἀδάμ πάντες ἥμαρτον. Πιστόντος γὰρ ἐκείνου, καὶ οἱ μὴ φαγόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου γεγονῶσιν ἐξ ἐκείνου θνητοὶ, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ πταίσαντες, διότι ἐκεῖνος ἔπαισεν.

« Ἄχρι γὰρ νόμου ἡ ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ· ἁμαρτία δὲ οὐκ ἔλλογεῖται¹⁷ μὴ ἐντος νόμου. Ἄλλ' ἔδασκευσεν ὁ θάνατος ἀπ' Ἀδάμ μέχρι Μωυσῆως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ, ὃς ἐστὶ τύπος τοῦ μέλλοντος. » Σκοπὴν ἔχει δεῖξαι, ὅτι καὶ οἱ μὴ φαγόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου, μηδὲ ἁμαρτάνοντες ὁμοίως τῷ Ἀδάμ, ὅμως διὰ τὴν ἐκείνου ἁμαρτίαν, ὡς καὶ αὐτοὶ ἁμαρτάνοντες ἐλογίζοντο, καὶ ἀπέθνησκον. Κατασκευάζει οὖν τοῦτο οὕτως· Ἅμαρτία ἐκράτει ἄχρι τῆς τοῦ νόμου ἐδόσεως, πούτεστι, καὶ πρὸ τοῦ νόμου. Ποῖα τοίνυν ἦν ἡ ἁμαρτία αὕτη; Ἄσα μὴ ἡ ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ νό-

Varie lectiones.

¹¹ πρότερον ο. ¹² ἰσ. αὐτοῦ. ¹³ Χριστῷ ο. ¹⁴ ἰσ. τοῦτο. ¹⁵ καὶ ο. ¹⁶ ἡμῶν m. ¹⁷ ἔλλογεῖτο ο.

μου; Καὶ πῶς τοιαύτη ἁμαρτία ἐμελλεν εἶναι, νόμου ἢ ἄνευ νόμου; Ἄμαρτία γὰρ τότε λογίζεται, ὅτε ἐστὶ νόμος· καὶ παραβαίνοντες τοῦτον οἱ ἄνθρωποι, ἀναγκάσιως λέγονται ἁμαρτάνειν. Ἄλλὰ μὴν ἡ ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν ἄχρι Μωυσέως, ἡ τούτεστι, καὶ πρὶν ὁ νόμος; ὁ δὲ ὥστε ἦν ἁμαρτία δι' ἧς ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν. Οὐκ ἂν δὲ ἐβασίλευσεν, εἰ μὴ ἦν τις ἁμαρτία συνιστώσα αὐτόν. Ἐπει οὖν ἀπεδείχθη ὅτι ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου ἁμαρτία οὕτω ἦν, λείπεται τὴν τοῦ Ἀδάμ ἁμαρτίαν εἶναι ταύτην, δι' ἣν ὁ θάνατος ἐβασίλευσε καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτάνοντας ⁸⁵ μὲν, ὅσον τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς (νόμον γὰρ μὴ δεξάμενοι, μηδὲ παραβάντες τοῦτον, οὐδὲ λέγονται ἡμαρτηκέναι), ὅμως μέντοι ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ ἁμαρτήσαντας, καὶ κοινωνοὺς γενομένους ἐκείνῳ τοῦ πταίσματος, ὡς προπάτορι, ὅς ἐστι ^B τύπος τοῦ Χριστοῦ. Ὡς γὰρ ὁ παλαιὸς Ἀδάμ πάντας ὑποδίκους ἐποίησε τῷ οἰκειῷ πταίσματι, καίτοι μὴ πταίσαντας· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐδικαίωσε πάντας, καίτοι μὴ δικαιοσύνης ἀξία ποιήσαντας. Διὰ τοῦτο ἡ τύπος ἐστὶ τοῦ μέλλοντος, ἡ τούτεστι, Χριστοῦ.

Ἡ ἄλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα ⁸⁶, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ δωρεὰ, ἐν χάριτι τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε. Καὶ οὐχ ὡς δι' ἐνὸς ἁμαρτήσαντος, τὸ δώρημα. Τὸ μὲν γὰρ κρίμα ἐξ ἐνὸς εἰς κατάκριμα· τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα. Ὁ οὐ τοσοῦτον μόνον, φησὶν, ὠφέλησεν ὁ Χριστὸς, ὅσον ἐβλαψεν ὁ Ἀδάμ ⁸⁷. Εἰ γὰρ ἡ ἁμαρτία τοσοῦτον ἰσχυοῦν, ὥστε ἐνὸς πταίσαντος, πάντας τοὺς ἐξ ἐκείνου, καίτοι μὴ πταίσαντας, κατακριθῆναι· πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐ μόνου τούτου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τοὺς πολλοὺς περισσεύσει δωρεάν ἡ χάρις. Καὶ οὐχ ἔσται τὸ δώρημα τοῦ Θεοῦ τοσοῦτον, ὅσον καὶ τὸ δι' ἐνὸς ἁμαρτήσαντος κατάκριμα; Ἡ τὸ μὲν γὰρ κρίμα, ἡ τούτεστιν, ἡ εὐκατάκριτος ⁸⁸ ἁμαρτία, ἡ ἐξ ἐνὸς τοῦ Ἀδάμ βύβησεν, ἡ εἰς κατάκριμα, ἡ τούτεστιν, εἰς θάνατον, ἡ καὶ πλείους ἁμαρτίας, ἀεὶ τοῖς ἐξ ἐκείνου ἐγίνετο, ὥστε πολλὰς ἁμαρτίας καὶ θανάτῳ ἐνοχληθῆναι τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα, ἡ τούτεστιν, ἡ χάρις, οὐ τὴν μίαν ἐκείνην ἀνείλεν ἁμαρτίαν μόνον, ^D ἀλλὰ καὶ τὰς μετ' ἐκείνην ἐπεισεληθούσας. Πάντων γὰρ τῶν μετὰ τὴν παράθεσιν παραπτωμάτων λύσιν δοῦσα, εἰς δικαιοσύνην ἡμῶν ἐγένετο.

Ἡ Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τοῦ ἐνὸς, πολλῷ μᾶλλον οἱ τὴν περισσεύειν τῆς χάριτος, καὶ τὴν δωρεάν τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες ⁸⁹, ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι διὰ τοῦ ἐνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα, οὕτω καὶ δι' ἐνὸς δικαιοσύνης εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαιοσύνην ζωῆς. Ἡ Εἰ τὸ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου ἕνα ἀν-

erat peccatum istuc? Nomen quod est ex transgressionem legis? At quomodo tale peccatum esse potuit, cum lex non esset? Peccatum enim tum imputatur, quando est lex: et qui hanc transgrediuntur, necessario dicuntur peccare. Atqui « Mors regnavit ad usque Mozen, » hoc est, priusquam etiam lex ferretur: itaque peccatum erat, per quod mors regnavit. Non regnasset autem, nisi fuisset peccatum quoddam ipsam constituens. Quia vero demonstratum est, quod peccatum ex transgressionem legis nondum erat, restat, peccatum, Adami istud esse per quod mors regnavit etiam in eos, qui, quantum quidem in ipsis erat, non peccaverunt (nam cum legem nondum accepissent, neque illam transgressi fuissent, peccasse non dicuntur), attamen in similitudine transgressionem Adami peccaverunt, ac peccati participes facti sunt cum illo tanquam progenitore, qui est signa Christi. Ut enim vetus Adam omnes obnoxios fecit proprio suis lapsu, etiamsi non erant lapsi: sic Christus omnes justificavit, etiam si justificationem digna non transegerunt. Propter hoc « typus est futuri, » id est, Christi.

VERS. 15, 16. « Sed non sicut delictum, ita et donum. Si enim unius delicto mortui sunt multi, multo magis gratia Dei et donum, in gratia unius hominis Jesu Christi, in multos abundavit. Et non sicut per unum qui peccaverat, donum. Judicium enim ex uno ad condemnationem, donum autem ex multis delictis ad justificationem. » ³⁹ Non solummodo tantum profuit Christus, quantum nocuit Adam. Si enim peccatum tantum potuit, ut ob unius lapsum omnes ejus posteris, etiamsi non peccaverant, condemnarentur; multo magis gratia Dei et Patris, et non solius hujus, verum etiam Filii sui, in multos exuberabit largiter fluens. Nec erit donum Dei tantum, quanta est quae per unum delinquentem venit condemnatio? « Judicium enim, » hoc est, peccatum, condemnationi obnoxium, « ex uno » Adamo profuens, « ad condemnationem, » hoc est, ad mortem, et plura peccata, nunquam non in posteris existit, ut et multis peccatis et morte delinquerentur homines. « Donum autem ex multis delictis ad justificationem, » hoc est, gratia, non unum illud peccatum solum abstulit, verum etiam alia quae post illud invaserunt hominem. Omnium enim post lapsum peccatorum dimissionem donans, in justificationem nobis cessat.

VERS. 17, 18. « Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiae ac donum justitiae accipientes, in vita regnabunt per unum Jesum Christum. Egitur sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, sic per unius justitiam in omnes homines ad justificationem vitae. » Si unius hominis comestio de ligno mortem fecit regnare, multo magis nos, qui

Variae lectiones.

⁸⁵ ἁμαρτάνοντας ο. ⁸⁶ παράπτωμα ἡμῶν ἐστὶ m. ⁸⁷ ἴσ. ἀλλὰ πολλῷ πλείον ο. ⁸⁸ κατάκριτος m. ⁸⁹ λαβόντες ο.

gratiæ cum exuberantiam, tum copiam et largitatem accepimus et justificati sumus, vivemus et regnabimus per unum Jesum Christum, cujus fratres sumus, et in ejusdem corporis unitatem assumpti, et sicut corpus capiti, sic nos ipsi uniti sumus. Nec enim simplex et unius speciei bonum accepimus, ut etiam de futuris dubitemus, sed exuberantia gratiæ nostra bona sunt: quemadmodum si quis ære alieno obstrictus, et in carcerem cum uxore et liberis conjectus, non solum a carcere et a debito liberetur, verum etiam innumera talenta accipiat, ac in regiam aulam introductus summo honore afficiatur, regisque filius constituatur. Concludens igitur sententiam, ait: Proinde sicut per unius delictum (quod supra iudicium vocavit, nunc delictum nominans, hoc est, Adami peccatum) in omnes homines supervenit maledictio, sic per justitiam unius Christi, in omnes homines gratia, dans ipsis et justificationem pro peccato, et vitam pro morte.

VERS. 19. « Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per obedientiam unius justii constituentur multi. » Non est otiosa ejusdem repetitio, ut apparet: verum cum supra dixisset, « Quemadmodum per unius delictum, » sic et per unius justitiam, » jam interpretatur quid sit delictum unius, nempe inobedientia, per quam « peccatores constituti sunt multi, » hoc est, obnoxii supplicio, rei que mortis: et quæ sit justitia unius, nimirum Christi: Obedientia, inquit, ipsius « ad mortem usque, mortem autem crucis: » per quam obedientiam, contrita morte, liberati sumus nos ab ipsius condemnatione.

VERS. 20. « Lex autem subintravit, ut abundaret delictum: ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia. » Cum ostendisset omnes ab Adamo condemnatos esse, a Christo autem conservatos, ac verisimile esset addubitare quempiam ac dicere, Quid igitur lex tot annos faciebat, si quidem Christus nos justificavit? respondet, quod « Lex subintravit, » pro, ad tempus lata est, non primario, neque præcipue. Cum autem subingressa esset, auctius reddidit delictum. Nam multa mandata dabant, quæ omnia cum transgredierentur homines, auxerunt delictum. Particula porro, « Ut, » hic non est causæ redditiva, sed eventum respicit. Sancita est enim lex ut minueret et auferret peccatum: eventus autem contrarius, per socordiam hominum, non per legis naturam. Postquam autem abundavit peccatum per legem, per Christum gratia Dei exuberavit, nedum a peccatis liberans, sed et justificans nos, et celestes faciens, adoptansque

‡ Rom. viii, 12; II Cor. x, 12. † Philipp. ii, 8.

Varie lectiones.

80 ἠνώθημεν m. 81 ἀρχῆς m. 82 λέγει ο. 83 οὖν m. 84 τινὰς ο.

A θρωπον, τὸν θάνατον ἐποίησε βασιλεύσαι· πολλῶν μάλλον ἡμεῖς οἱ τὴν περισσεῖαν καὶ δαφλίειαν τῆς χάριτος λαβόντες, καὶ δικαιωθέντες, ζησόμεθα καὶ βασιλεύσομεν διὰ τοῦ ἐνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗ ἀδελφοὶ ἐσμεν, καὶ σύσσωμοι αὐτοῦ κατεστῆμεν, καὶ ὡσπερ σῶμα κεφαλῆ, οὕτως αὐτῷ ἠνώθημεν 80. Μὴ γὰρ ἀπλοῦν καὶ μονοειδὲς ἀγαθὸν ἐλάβομεν, ἵνα καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἐνδοιάσωμεν· ἀλλὰ περισσεῖα χάριτος ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ· ὡσπερ εἰ τις ὀφειλῶν πολλὰ, καὶ εἰς φυλακὴν ἐμβληθεὶς μετὰ γυναικὸς καὶ παιδῶν, εἶτα οὐ μόνον ἀπαλλαγείη τῆς φυλακῆς καὶ τοῦ χρέους, ἀλλὰ καὶ μυρία τάλαντα λάβοι, καὶ εἰς βασιλικὰς αὐλὰς εἰσαχθεὶς, τιμῆς 82 ἀξιωθεὶς ὑψηλῆς καὶ βασιλικῆς υἱὸς γένοιτο. Συμπεραίνων τοῖνον τὸ νόημα, φησὶν· Ἄρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους ἦλθεν ἡ κατὰρα (ὅπερ εἶπεν ἄνω κρῖμα, τοῦτο νῦν λέγων 80 παράπτωμα, τούτεστι, τὴν ἁμαρτίαν τοῦ Ἀδάμ), οὕτω καὶ διὰ τοῦ δικαϊώματος τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ χάρις, διδούσα αὐτοῖς καὶ δικαίωσιν ἀντὶ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ζωὴν ἀντὶ τοῦ θανάτου.

« Ὅσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου, ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοὶ, οὕτω καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἐνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί. » Οὐ ταυτολογία ἐστίν, ὡς δοκεῖ· ἀλλ' εἰπὼν ἀνωτέρω, « Ὅσπερ δι' ἐνὸς παραπτώματος, οὕτω καὶ δι' ἐνὸς δικαϊώματος, » νῦν ἐρμηνεύει, τί ἦν τὸ παράπτωμα τοῦ ἐνὸς, καὶ φησιν, « οἱ πολλοὶ, » τούτεστιν, ὑπεύθυνοι κολάσει, καὶ κατὰδικοι θανάτου· καὶ τί ἐστὶ τὸ δικαϊώμα τοῦ ἐνὸς, τούτεστι, Χριστοῦ· καὶ φησὶν, « οἱ πολλοὶ, » ἡμεῖς τῆς αὐτοῦ καταδικῆς.

« Νόμος δὲ 81 παρεῖσθλην, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα· οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις. » Ἐπειδὴ εἶδειε πάντας ἀπὸ μὲν τοῦ Ἀδάμ καταδικασθέντας, ἀπὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ σωθέντας, εἰκὸς δὲ ἦν τινα 83 ἐπαπορήσαι καὶ εἰπεῖν· Τί οὖν ὁ νόμος τὰ τοσαῦτα ἐτη ἐποίησε, εἴπερ ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ἐδικαίωσε; φησὶν, « οἱ πολλοὶ, » ἀντὶ τοῦ, πρὸς καιρὸν ἐδόθη, οὐ προηγουμένως οὐδὲ κυρίως· παρεῖσθλῶν δὲ, πλέον ἐποίησε τὸ παράπτωμα. Πολλὰς γὰρ ἐντολάς ἐδίδου, ἅς πάσας παραβαίνόντων τῶν ἀνθρώπων, ἐπλεόνασε τὸ παράπτωμα. Τὸ δὲ, « ἵνα, » ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολογικόν ἐστίν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποδόσεως. Ἐδόθη μὲν γὰρ ὁ νόμος ὥστε μειῶσαι καὶ ἀνελεῖν τὴν ἁμαρτίαν· ἐξέθη δὲ τὸναντίον, διὰ τὴν βραθυμίαν τῶν ἀνθρώπων, οὗ τὴν τοῦ νόμου φύσιν. Ἐπεὶ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία διὰ τοῦ νόμου, διὰ τοῦ Χριστοῦ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ὑπερπερίσσευσεν, οὐ μόνον ἁμαρτιῶν ἀπαλλάξασα, ἀλλὰ καὶ δικαίωσασα, καὶ οὐρανίους

ποίησα, καὶ υἱοθετήσασα Θεῷ. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ἐπε-
ρίσσευσεν, ἀλλ' ἔπεπερίσσευσεν, ὃ τὸ ἄφθονον
αὐτῆς δηλῶν.

Ἐἴνα ὡσπερ ἔδασειλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θα-
νάτῳ, οὕτω καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης
εἰς ζωὴν αἰώνιον²². Ὁ εἰπὼν, ὅτι ὑπερπερίσσευσεν
ἡ χάρις, δέικνυσι καὶ τὸ εὐλογον τοῦ πράγματος,
ἵνα μὴ ἀπιστῶμεν, καὶ φησιν, ὅτι Ἐν τάξει μὲν βα-
σιλέως ἡ ἁμαρτία ἦν· ὁ δὲ θάνατος, στρατιώτης
ὅπ' αὐτῆς²³ καθοπλιζόμενος. Εἰ οὖν ἡ ἁμαρτία
ἔδασειλευσεν ἡμῶν, οἷόν τινα στρατιώτην ἔχουσα τὸν
θάνατον, πολλῶ μᾶλλον ἡ χάρις βασιλεύσει ἐν
ἡμῖν, ἐπαγομένη τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀναιρετικὴν
τῆς ἁμαρτίας, καὶ διὰ τοῦ ἀναιρεῖν τὴν ἁμαρτίαν,
συναναρωῦσα τὸν θάνατον, καὶ ζωὴν εἰσάγουσα αἰώ-
νιον. Οἷονεὶ γοῦν ὀντιπαράταξις γέγονε, καὶ ἡ
ἁμαρτία μὲν εἶχε στρατιώτην τὸν θάνατον, ἡ δὲ χά-
ρις τὴν δικαιοσύνην. Ἀνεῖλεν οὖν ἡ δικαιοσύνη τὴν
βασιλέα ἁμαρτίαν, καὶ σὺν αὐτῇ τὸν θάνατον, καὶ
λοιπὸν εἰσῆχθη ζωὴ αἰώνιος.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Ἐ τί οὖν ἐροῦμεν; Ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα
ἡ χάρις πλεονάσῃ; Μὴ γένοιτο. Οἷτινες ἀπαθάνομεν
τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς εἶτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ; Ὁ ἐπειδὴ
εἶπεν, ὅτι Ἐποὺ ἐπλεονάσεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσ-
σευσεν ἡ χάρις, ὁ ἴσως ἂν τις εἶπεν, ὅτι Μὴ ἀπο-
στῶμεν λοιπὸν ἁμαρτάνοντες, ἵνα πλείων ἡ χάρις
δειχθῇ· τοῦτο οὖν λύει, λέγων ἀπαρηρευτικῶς· Ἐμὴ
γένοιτο. Ὁ ὡσπερ ἐπὶ τῶν σφόδρα ὠμολογημένων
ἀτόπων ποιεῖν εἴθωκεν. Εἶτα καὶ λογισμὸν εἰθῆσιν,
ὅτι Ἀπαθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ; διὰ τοῦ βαπτίσματος
νεκροὶ πρὸς αὐτὴν γινόμενοι, ὡστε μὴκέτι ὑπα-
κούειν αὐτῇ· πῶς οὖν εἶτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ, ὡστε
σχέειν ἔχειν πρὸς αὐτὴν, καὶ ὑπακούειν αὐτῇ; Ἐκ
τούτου μανθάνομεν, ὅτι πᾶς πιστὸς νεκροῦται μὲν
πρὸς τὴν ἁμαρτίαν διὰ τοῦ βαπτίσματος· ῥᾶθυμῆ-
σας δὲ, αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνιστά, καὶ ζωοποιεῖ²⁴ πρὸς
ταύτην αὐθις, ὡστε συμφύρεσθαι²⁵ αὐτῇ· ὡσπερ ὁ
σπουδαῖος, ἀεὶ τὴν νέκρωσιν ταύτην συντηρεῖ ἑαυ-
τῷ, καὶ μυριάκις ἐπιτάτῃ ἐκείνῃ, αὐτὸς ὡς νεκρὸς
οὐχ ὑπακούει.

Ἐ ἡ ἀγνοεῖτα, ὅτι ὅσοι ἔδραπτίσθημεν εἰς Χριστὸν,
εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἔδραπτίσθημεν; Συνετάφημεν
οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον· ἵνα
ὡσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ
Πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπα-
τήσωμεν. Ὁ κατασκευάζει πῶς ἀπαθάνομεν τῇ
ἁμαρτίᾳ, καὶ φησιν, ὅτι Διὰ τοῦ βαπτίσματος. Εἰς
τὸν θάνατον γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἔδραπτίσθημεν· του-
τέστιν, εἰς τὸ καὶ αὐτοὶ ἀποθανεῖν, ὡσπερ ἐκεῖνος. Ὡς
γὰρ ὁ σταυρὸς καὶ ὁ τάφος τῷ Χριστῷ²⁶, οὕτω καὶ
ἡμῖν τὸ βάπτισμα, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ τῶν αὐτῶν. Αὐ-
τὸς μὲν γὰρ σαρκὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη· ἡμεῖς δὲ
τῇ ἁμαρτίᾳ θνήσκοντες, ἀνιστάμεθα τῇ ἀρετῇ· ἵνα

A nos in filios Dei. Propterea non dixit, Abundavit,
sed, ἔπεπερίσσευσεν, ὃ copiam ipsius indicans.

Vers. 21, Ἐ Ut quemadmodum peccatum regnavit
in mortem, sic et gratia regnet per justitiam in
vitam æternam. Ὁ Cum gratiam superabundasse
dixisset, monstrat porro rei convenientiam, ne
simus increduli, inquit: Imperatoris loco pec-
catum erat, mors vero miles ab ipso armatus. Si
igitur peccatum dominatum est nobis, veluti quem-
dam militem habens mortem, multo magis gratia
dominabitur in nobis, justitiam adducens, quæ pec-
catum aufert, ac simul dum peccatum tollit, mor-
tem etiam adimit, vitam afferens sempiternam.
Veluti igitur contrariæ inter sese pugnantes acies
constituuntur, peccatum quidem militem habuit
mortem, gratia vero justitiam. Abstulit igitur et
interemit justitia imperatorem peccatum, ac una
cum ipso mortem, ac in posterum introducta est
vita sempiterna.

CAPUT VI.

Vers. 1, 2, Ἐ Quid ergo dicemus? Permanebimus
in peccato, ut gratia exuberet? Absit. Qui enim
mortui sumus peccato, quomodo adhuc vive-
mus in ipso? Ὁ Quia dixerat, Ἐ Ubi abundavit pec-
catum, superexuberavit gratia, ὁ aliquis forsitan inferre
potuisset: Deinceps ergo non desistamus peccare,
ut gratia eo major demonstretur; Istuc ergo diluit,
inquit, per inficiationem, Absit: quod in aperte
absurdum facere consuevit. Deinde ratiocinationem
ponit: Quoniam, inquit, mortui sumus peccato, per
baptisma mortui erga ipsum facti, ut non porro
obtemperemus ei; quomodo adhuc vivemus in illo,
ita ut affecti simus erga illud, ei que obediamus?
Hinc discimus, quod omnis sane fidelis ad peccatum
mortuus est per baptismum. Segniter autem agens,
ipse seipsum excitat, et denuo ad illud vivificat, ut
ipsi commisceatur: quemadmodum e diverso se-
dulus et studiosus, hanc sibi mortem vel mortifica-
tionem nunquam non retinet atque conservat, ut
etiamsi plus millies peccatum imperet, ipse tamen
veluti mortuus non obsequitur.

Vers. 3, 4, Ἐ An ignoratis, quod quicumque ba-
ptizati sumus in Christum, in mortem ipsius bap-
tizati sumus? Consequenti igitur sumus per baptismum
in mortem, ut quomodo Christus surrexit a mortuis
per gloriam Patris, sic et nos in novitate vitæ am-
bulemus. Ὁ Quomodo peccato mortui simus, jam
astruit, Per baptismum, inquit. In mortem enim
Christi baptizati sumus, hoc est, ut et nos sicut
ille moriamur. Quod enim Christo est crux et se-
pulerum, id nobis est baptismum, etiamsi ad eadem
utrumque non pertineat. Ipse namque carne mortuus
est et resurrexit, nos autem peccato morientes
resurgimus virtute: ut Ἐ sicuti Christus carne re-

Variæ lectiones.

²² αἰώνιον διὰ τοῦ Ἰησοῦ Κυρίου ἡμῶν ἰ. ²³ αὐτῇ ο. ²⁴ ζωῶ ο. ²⁵ συμφύρεσθαι. ἰ. ²⁶ τοῦ Χρι-
στοῦ ο.

surrexit a mortuis per gloriam Patris, » hoc est, A per propriam divinitatem (nam gloria Patris est Fillus), sic et nos alia resurrectione resurgamus, nova scilicet vivendi ratione Cum enim fornicator sit temperans, ecce mortem et resurrectionem, vitio in homine moriente, ac virtute resurgente et reviviscente.

VERS. 5, 6. « Si enim complantati sumus similitudini mortis ipsius, simul et resurrectionis erimus: hoc scientes, quod vetus noster homo simul crucifixus est, ut destruat corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato. » Non dixit, quod Communicaverimus similitudini mortis ejus, veram « Complantati sumus, » plantationis nomine fructum qui ex ea provenit adumbrans. Corpus enim Domini in terra sepultum salutis fructum protulit. Quia autem nos in aqua, ille vero in terra sepultus est, et nos quidem quoad peccatum, ille vero quatenus ad corpus; ideo non dixit, Morti, sed « Similitudini mortis. » Proinde et resurrectionis consortes erimus, vitæ æternæ hereditatem possessuri, propterea quod eam quæ in 42 operibus bonis consistit resurrectionem prius representavimus. Etenim « vetus noster homo, » id est, malitia, « simul crucifixus est, » hoc est, perinde ut corpus Christi, in baptisate sepultus est, « ut aboleatur corpus peccati, » id est, sive vitium ex variis partibus compositum ac tanquam in unum corpus coalescens, sive corpus nostrum ad peccandum proclive: propterea infert, « Ut non ultra inserviamus peccato. » C Yolo enim, inquit, ipsum esse mortuum, non ut destruat, sed ne peccet.

VERS. 7. « Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato. » De quolibet homine hoc ait: Quemadmodum « qui vita functus est, justificatus est a peccato, » hoc est, absolutus est, liberatus est: ita et tu qui baptizatus et mortuus es peccato, mortuus et persevera.

VERS. 8-11. « Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quod et simul vivemus cum ipso: acientes quod Christus resurgens a mortuis, porro non moritur; mors illi ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel: quod autem vivit, vivit Deo. Sic et vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo, in Christo Jesu Domino nostro. » Reiterare idem videtur, at secus se res habet. Supra enim dicebat, quod oporteret nos peccato semper manere mortuos: nunc autem verba facit de resurrectione novæ vitæ, quam secundum Deum nos semper habere convenit. Si enim mortui sumus cum Christo per baptisma, credimus quod et resurrectionem, quæ in novitate vitæ consistit, obtinebimus apud nos semper manentem. Nam et Christus excitatus, in sempiterna sæcula vivit, non amplius moriturus.

« ὡςπερ ὁ Χριστὸς ἀνάστη ἐκ νεκρῶν σαρκὶ διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, » τούτέστι, διὰ τῆς οἰκείας θεϊότητος⁹⁸ (δόξα γὰρ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός)· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐτέραν ἀνάστασιν ἀναστῶμεν, τὴν καινὴν πολιτείαν. Ὅταν γὰρ ὁ πόρνος γένηται σώφρων, ἰδοὺ θάνατος καὶ ἀνάστασις, τῆς κακίας θανούσης, καὶ τῆς ἀρετῆς ἀναστάσης καὶ ζωῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

« Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα· τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐκοινωνήσαμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ, « Σύμφυτοι γεγόναμεν, » τῷ τῆς φυτείας ὁνόματι τὸν ἐκ ταύτης καρπὸν αἰνιζόμενος. Ταφὴν γὰρ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἐν τῇ γῆ, καρπὸν σωτηρίας ἤνεγκεν. Ἐπειδὴ δὲ ἡμεῖς μὲν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνος δὲ ἐν τῇ γῆ ἐτάφη· καὶ ἡμεῖς μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἐκεῖνος δὲ τῷ σώματι· διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, Τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ, « Τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου. » Καὶ τῆς ἀναστάσεως οὖν κοινωνοὶ ἐσόμεθα, ζωὴν αἰώνιον καὶ αὐτοὶ κληρονομοῦντες, διὰ τοῦ τὴν ἐν τοῖς ἀγίοις ἔργους ἀνάστασιν ἐπιδείξασθαι. « Καὶ γὰρ ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, τούτέστιν, ἡ κακία, συνεσταυρώθη, » τούτέστιν, ὁμοίως τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῷ βαπτίσματι ἐτάφη, « ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, » τούτέστιν, ἥτοι ἡ ἀπὸ διαφόρων μερῶν συγχειμένη κακία, καὶ ὡςπερ ἐν σῶμα οὐσα⁹⁹, ἡ καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν τὸ ἁμαρτητικόν. Διὸ ἐπιφέρει· « Τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. » Βούλαμαι γὰρ, φησὶν, αὐτὸ εἶναι νεκρὸν, οὐχ ἵνα ἀφανισθῇ, ἀλλ' ἵνα μὴ ἁμαρτάνῃ.

« Ὁ γὰρ ἀποθανὼν δαδικάζεται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. » Περὶ παντὸς ἀνθρώπου τοῦτό φησιν, ὅτι ὡςπερ « ὁ ἀποθανὼν δαδικάζεται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας » τούτέστιν, ἀπολέλυσται, ἡλευθέρωται· οὕτω καὶ σὺ ὁ βαπτισθεὶς, καὶ νεκρωθεὶς τῇ ἁμαρτίᾳ, μένε νεκρός.

« Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ ἐκζησομεν αὐτῷ· εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι ἀποθήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. Ὁ γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανε ἐφ' ἡμᾶς· ὁ δὲ ζῆν. ζῆν τῷ Θεῷ. Οὕτω καὶ ἡμεῖς λογίσεσθε, ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Δοκεῖ καλλιλογεῖν, ἀλλ' οὐκ ἔστι. Καὶ γὰρ ἀνωτέρω μὲν, περὶ τοῦ αἰεὶ δεῖν νεκροὺς μένειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ, εἶπε· νῦν δὲ, περὶ τοῦ αἰεὶ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀνάστασιν τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας. Εἰ γὰρ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, πιστεύομεν, ὅτι καὶ τὴν ἐν καινότητι ζωῆς ἀνάστασιν ἐξομεν αἰεὶ παροῦσαν ἡμῖν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς ἐγερθεὶς, αἰεὶ ζῆν, οὐκέτι ἀποθήσκει. Καὶ ἐκεῖνο γὰρ, « Ὁ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανε, » τοῦτο ἔστι, διὰ τὴν ἁμαρτίαν τὴν ἡμετέραν, καὶ οὐχ

Varie lectiones.

⁹⁸ θεότητος m. ⁹⁹ γινόμενῃ m.

ὁπίθους ὄν τῷ θανάτῳ. « Ὁ δὲ ζῆ, ζῆ τῷ Θεῷ » A
 τούτῳ, τῆ θεῆ δυνάμει. Ζῆ γὰρ αἰ ἐν τῇ δυνά-
 μει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Ἐπειδὴ δὲ δευτέρον οὐκ
 ἀποθνήσκει Χριστὸς, οὐδὲ ἡμεῖς δευτέρον θάνατον
 ἐκ τέρου βαπτίσματος ἔχομεν. Μένωμεν τοίνυν
 ἐπὶ τῶν προτέρων, τούτῳ, τοῦ θανάτου μὲν τῆς
 ἁμαρτίας, ἀναστάσεως δὲ τοῦ κατὰ Θεὸν βίου. Τοῦτο
 δὲ γενήσεται ἡμῖν, « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » τού-
 τῳ, ἐν τῇ συμμαχίᾳ ἐκείνου. Ὁ γὰρ νεκρὸς
 ὄντας ἀναστήσας, πολλῶ μᾶλλον ζῶντας ἐν τῇ ζωῇ
 συντηρήσει.

« Μὴ οὖν βασιλεύτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ
 ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπι-
 θυμίαις αὐτοῦ ». Δεικνύς, ὅτι οὐ βίξ καὶ ἀνά- B
 γκη κατεχόμεθα ὑπὸ τῆς κακίας, ἀλλ' ἐκόντες, οὐκ
 εἴτε, Μὴ τυραννέτω, ἀλλὰ, « Μὴ βασιλεύτω »
 βασιλεία γὰρ, ἐκόντων ἐστὶν ἐπιστοασία. Εἰπὼν δὲ,
 « Ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, » ἔδειξε δύο ταῦτα·
 ἐν μὲν, ὅτι οὔτε τὰ ἴδια τοῦ σώματος, μόνιμα (θνη-
 τὸν γὰρ ἐστὶν), ὥστε οὐ δεῖ χαρίζεσθαι αὐτῷ ἐν
 ταῖς· οὔτε τὰ ἐπίτονα παραμένει· ὥστε οὐ δεῖ
 φεύγειν τὰ λυπηρὰ, καὶ τοὺς πρὸς τὰς ἡδονὰς
 ἄγωνα. Δεύτερον δὲ, ὅτι ἀναμνησθεὶς ἡμᾶς, ὅτι ἡ
 θνητότης ἐξ ἁμαρτίας. Μηκέτι οὖν δουλεύσης¹⁰ αὐ-
 τῇ, τῇ θανάτου ἐπεισαγοῦση. Πῶς δὲ βασιλεύει ἡ
 ἁμαρτία; Ἐὰν ὑπακούσωμεν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυ-
 μίαις τοῦ σώματος. Ὅστε οὐ τὸ σῶμα φύσει βλά-
 πται, ἀλλὰ τὸ ὑπακούειν τῇ ἁμαρτίᾳ. Ὅρα δὲ τὴν C
 χάριν τοῦ Χριστοῦ, πῶς ὁ μὲν Ἀδὰμ ἡμαρτε, καίτοι
 μὴ θνητὸν ἔχων σῶμα· ἡμεῖς δὲ ἐν θνητῷ σώματι
 περιγενόμεθα [f. περιγεν.] τῆς ἁμαρτίας.

Adam quidem peccavit, etiamsi corpus mortale non
 speramus.

« Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας
 τῆ ἁμαρτίας, ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ ὡς
 ἐν νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα δικαιο-
 σύνης τῷ Θεῷ. » Ποῦ εἰσιν οἱ Μανιχαῖοι, οἱ λέγοντες
 τὸ σῶμα φύσει πονηρὸν; ὅπλον γὰρ ἐστὶ· τὸ δὲ
 ὅπλον, μέσον ἀρετῆς καὶ κακίας. Τῷ στρατιώτῃ ἡ
 μάχιρα ὅπλον ὑπὲρ τῶν πολιτῶν· τῷ ληστῇ, ἡ μά-
 χιρα ὅπλον κατὰ τῶν πολιτῶν. « Μη παριστάνετε¹¹
 τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ. » Ὁ γὰρ
 ἁμαρτάνων, ἀδικεῖ μὲν καὶ τὸν πλησίον πολλάκις, D
 πίνετε δὲ ἑαυτόν. « Ἀλλὰ τῷ Θεῷ παραστήσατε, »
 ἐνοήσαντες τὸ μέσον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας,
 καὶ ὑπὸ τίνι βέλτιον τάττεσθαι καὶ βασιλεύεσθαι,
 ἢ τῇ νεκρωσάτῃ ἁμαρτίᾳ, ἢ τῷ ζωώσαντι Θεῷ.
 « Ὅπλα δὲ δικαιοσύνης τὰ μέλη » εἰπὼν, ἕμα μὲν δεῖ-
 κνυσιν, ὃ καὶ ἀνωτέρω εἰρηται, ὅτι οὐ πονηρὸν τὸ
 σῶμα, εἰ γε ὅπλον δικαιοσύνης δύναται γενέσθαι·
 ἕμα δὲ, ὅτι καὶ πόλεμος ἐφέστηκε, καὶ δεῖ ὑπὸ Θεῷ
 στρατηγῶν¹² εἶναι, καὶ τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τι-
 θέναι.

« Ἅμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύει. Οὐ γὰρ ἐστε

A Etenim ille, « Quod mortuus est, peccato mortuus
 est, » hoc est, propter peccatum nostrum, cum mi-
 nime morti obnoxius esset. « Quod autem vivit,
 vivit Deo, » id est, divina potentia. Vivit enim
 semper in virtute et potentia Dei et Patris. Quia
 autem Christus secundo non moritur, neque nos
 secundam mortem per alterum baptismum habemus.
 Maneamus igitur in prioribus. hoc est, in morte
 quidem peccati, in resurrectione autem vitæ quæ
 est secundum Deum. Hoc autem continget nobis,
 « In Christo Jesu, » id est, auxilio illius. Qui enim
 nos mortuos excitavit, multe magis viventes in
 vita conservabit.

VERS. 12. « Non ergo regnet peccatum in mortali
 vestro corpore, ut obediat ipsi in cupiditatibus
 ipsius. » Ostendens quod non vi aut necessitate
 a vitiis detinemur, sed nostra sponte, non dixit,
 Tyrannidem non exerceat, sed, « Ne regnet. » Re-
 gnum enim est voluntariorum principatus. Cum
 autem dixit, « In mortali vestro corpore, » duo hæc
 indicavit : alterum, quod neque suavia corpori
 stabilia sint 43 (morti siquidem est obnoxium) :
 quare non est cur istiusmodi voluptatibus tradatur
 corpus, neque difficilia ac laboriosa perpetuo ma-
 neant : hinc tristitia haudquaquam sunt fugienda,
 neque certamina, quæ nobis adversus voluptiones
 sunt ineunda ; alterum est, quod nobis ad memo-
 riam revocat ac docet mortalitatem ipsam ex pec-
 cato esse. Non igitur in posterum illi inservias,
 mortem scilicet afferenti. Quo igitur modo regnat
 peccatum ? Si obedierimus ei in cupiditatibus cor-
 poris. Itaque corpus sua natura haud nocet, sed
 obedire peccato. Observa hic Christi gratiam, quod
 habuit : nos vero in corpore mortali peccatum

VERS. 13. « Ne exhibeatis membra vestra arma
 iniquitatis peccato, sed exhibete vos ipsos Deo
 tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra
 arma justitiæ Deo. » Ubi Manichæi qui corpus na-
 tura pravum dicunt ? armorum enim hic nomine
 consetur ; arma vero, media inter virtutem et vi-
 tium. Militi, ensis est instrumentum pro civibus ;
 prædoni, gladius instrumentum est contra cives.
 « Ne exhibete igitur membra vestra arma iniustitiæ
 peccato. » Qui enim peccat, injuriam sane infert ;
 proximo sæpe, sibi vero semper. « Sed exhibete
 vos ipsos Deo, » expendentibus quantum interest inter
 Deum et peccatum, et utri melius sit subijci et gu-
 bernari, occidenti peccato, an vivificanti Deo. Di-
 cens autem, « Membra, arma justitiæ, » partim
 ostendit, id quod supra dictum est, quod corpus non
 est pravum, siquidem justitiæ arma sive instru-
 mentum fieri possit : partim quod et prælium instet,
 atque oporteat nos sub Deo imperatore esse, nec
 non arma pro anima nostra sumere.

VERS. 14. « Peccatum enim vobis non domina-

Variæ lectiones.

⁹ αὐτῆς ο. ¹⁰ οὐδὲ ο. ¹¹ δουλεύσωμεν ο. ¹² παριστάνετε οὖν μ. ¹³ στρατηγὸν ο.

hitor. Non enim estis sub lege, sed sub gratia. » A Corpore, inquit, vestrum ante Christi adventum a peccato facile expugnari potuit. Neque enim Spiritus aderat qui succurreret, neque baptisma quod mortificare posset. Propterea et lex præcipiens et suggerens quid agendum esset, nihil perficiebat. Post Christi autem adventum lucta facilius est rediit : ideoque certamina majora, seu auxilio ampliori nobis suppeditato. Non dominabitur igitur vobis peccatum, nisi nimium nos ipsi subdiderimus. Non enim est lex quæ jubet tantum, nihil autem auxilium præbet, verum gratia, quæ et priora peccata remittit, et adversus futura munit.

Vers. 15, 16: « Quid igitur? Peccavimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. An nescitis quod cui exhibetis vos ipsos servos ad obedientiam, servi estis cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obedientiæ ad justitiam? » Ubique objectiones 44 has suspectas habet : ideo et producit et diluit, quemadmodum et hanc ad quam respondet, dicens, « Absit. » Deinde ostendit quod facile nobis sit non peccare. Cogitate enim apud vos utrum sit commodius servos vos esse peccati, vestra sponte illi subjectos (hoc enim indicat per verbum « Exhibete »), et lucrari mortem, hoc est, nullis unquam sæculis finiendum supplicium (nam Adami peccatum mortem peperit corporalem, et quæ dissolvitur : peccatum autem quod nunc est, æternæ mortis, poenæ nimirum sempiternæ tradit hominem) an servire Deo, et justitiam aliaque ex hac promanantia bona lucrari.

Vers. 17. « Gratia autem Deo. quoniam eratis servi peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi estis. » — « Gratia Deo. » Non enim erat humanarum virium quod nos ab illis malis liberamur, sed plane divini auxilii : propterea et gratos vos esse oportet. Porro non estis coacti, sed sponte ex animo obedistis. Proinde ne retrocurratis ad id quod deterius est, a quo non inviti destitistis. Monstrans autem, quod etiam ipsi accesserint, totum tamen isthuc divini gratiæ opus sit, adjecit, « Traditi estis, » hoc est, a Deo in eam doctrinæ formam perducti estis. Quæ vero istæ forma doctrinæ est? Recte et cum optima conversatione vitam ducere.

Vers. 18, 19. « Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ. Humanum quiddam dico propter infirmitatem carnis vestræ. Sicut enim exhibuistis membra vestra serva immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra serva justitiæ ad sanctificationem. » Duo ista beneficia a Deo accepistis, et quod liberati estis a tanta turpitudine, et quod servi facti estis justitiæ : quod summo vobis est honori. Cum autem dicere vellet, In quantum servi fuistis peccati, in tantum nunc inservite Deo, advertens hoc, « Humanum, »

ὅπῳ νόμον, ἀλλὰ ὑπὸ χάριν. » Τὸ σῶμα, φησὶν, ὑμῶν, πρὸ μὲν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, εὐκαταγώνιστον ἦν τῇ ἁμαρτίᾳ. Οὐτε γὰρ Πνεῦμα παρῆν τὸ βοηθοῦν, οὐτε βάπτισμα τὸ νεκρῶσαι δυνάμενον. Διὸ καὶ ὁ νόμος ὑπαγορεύων τὰ πρακτέα, οὐδὲν ἔηυσεν· ἐλθόντος δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὰ παλαίσματα εὐκολώτερα γέγονε· διὸ καὶ μείζω τὰ ἀγωνίσματα, ὡς μείζονος βοηθείας δεδομένης ἡμῖν. Οὐ κυριεύσει οὖν ἡ ἁμαρτία ἡμῶν, ἐὰν μὴ σφόδρα ἑαυτοὺς ὑποκατακλίνωμεν. Οὐ γὰρ ἐστὶ νόμος ὁ κελεύων μόνον, μηδεμίαν δὲ βοηθειαν διδούς, ἀλλὰ χάρις, ἡ καὶ τὰ πρότερα ἁμαρτήματα ἀφίεσα, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀσφαλιζομένη.

« Τί οὖν; ἁμαρτησομεν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὅπῳ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν; Μὴ γένοιτο! Οὐκ εἴδατε ὅτι ὅ παριστάνετε ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοήν, δούλοι ἐστε ὅ ὑπακούετε, ἤτοι ἁμαρτίας εἰς θάνατον, ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιοσύνην; » Πανταχοῦ τὰς ἀντιθέσεις ταύτας ὑποπτύει, καὶ διὰ τοῦτο παράγει καὶ λύει, ὡς περ καὶ ταύτην, εἰπὼν· « Μὴ γένοιτο! » Εἶτα δεικνυσὶν, ὅτι εὐκολον ἡμῖν τὸ μὴ ἁμαρτάνειν. Ἐννοήσατε γὰρ ποῖον κρείττον, δούλους εἶναι ἁμαρτίας ἐκόντας ὑπαγομένους ταύτῃ (τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἐκ τούτου, « Παριστάνετε, » καὶ κερδαίνειν τὸν θάνατον, τούτῃ ἐστι, τὴν ἀθάνατον κόλασιν (ἢ μὲν γὰρ τοῦ Ἀδάμ ἁμαρτία, θάνατον σωματικὸν καὶ λυόμενον ἔτεκεν· ἡ δὲ νῦν ἁμαρτία, θανάτῳ αἰωνίῳ, τῇ κολάζει, φησὶ, τὸν ἄνθρωπον παραδίδωσιν), ἢ ὑπακούειν Θεῷ, καὶ δικαιοσύνην κερδαίνειν, καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἀγαθὰ.

« Χάρις δὲ τῷ Θεῷ, ὅτι ἦτε δούλοι τῆς ἁμαρτίας, ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς. » — « Χάρις τῷ Θεῷ. » Οὐκ ἀνθρωπίνης γὰρ ἰσχῦος, ἐδὲ ἀπαλλαγῆναι ἡμᾶς ἐκείνων τῶν κακῶν, ἀλλὰ θείας· διὸ καὶ εὐχαριστεῖν δεῖ. Οὐκ ἠναγκάσθητε δὲ, ἀλλ' ἐκόντες ἐν καρδίᾳ ὑπηκούσατε. Ὅστε μὴ καλινδρομήσητε ἐπὶ τὸ χεῖρον, οὐ ἐκόντες ἀπέστητε. Δεικνύων δὲ, ὅτι εἰ καὶ αὐτοὶ προσήλθον, ἀλλ' ὄρωσ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἐν πᾶν, προσέθηκα τὸ, « Παρεδόθητε. » τούτῃ, Ἐπὶ Θεοῦ ὠδηγήθητε εἰς τὸν τύπον τῆς διδαχῆς. Τίς δὲ ὁ τύπος τῆς διδαχῆς; Τὸ ὀρθῶς ζῆν, καὶ μετὰ πολιτείας ἀρίστης.

« Ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ. Ἀνθρώπινον λέγω, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. Ὅσπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δούλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν· οὕτως νῦν παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δούλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν. » Δύο ταῦτα εὐηργετήθητε πρὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ τε ἐλευθερωθῆναι τῆς τοσαύτης αἰσχύνῃς, καὶ τὸ δουλωθῆναι τῇ δικαιοσύνῃ· ὅπερ ἐστὶ δόξης ἀπολαῦσαι πολλῆς. Μάλλον δὲ εἰπεῖν, ὅτι Ὅσον ἐδουλεύσατε τῇ ἁμαρτίᾳ, δουλεύσατε τῷ Θεῷ· προλαβὼν φησὶν·

Varisæ lectiones.

¹² τοῦτο ο. ¹³ μηδὲ ο. ¹⁴ ἐδουλώθητε ο.

ἡ ἀνθρώπινον λέγω· τούτέστιν, Ἐυταλὲς, μικροπρα-
 πικῶν, σύμμετρον τῇ ἀσθενείᾳ ὑμῶν. Ἐδει μὲν γὰρ
 πῶς ἀπλάσιον τὸ μέτρον τῆς δουλείας ἐπιδείκνυσθαι
 ἐν Θεῷ, ἥπερ ¹⁶ τῇ ἀμαρτίᾳ· ὅμως δ' οὖν διὰ τὴν
 ἐσθίειαν κἄν τὸ ἴσον εἰσενέγκατε. Ὅρα δὲ, πῶς
 ἐναργέστατα τὴν ἐθελοδουλείαν ἡμῶν ἐδήλωσεν,
 εἰπὼν· Ὡςπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν
 δοῦλα. Ὁ αὐτοὶ γὰρ, φησὶν, ἑαυτοὺς αἰχμαλωτίζον-
 ται, ὑποχειρίους παρεστήσατε τῇ ἀκαθαρσίᾳ, τού-
 τῆσι, μοιχείᾳ, πορνείᾳ, ἀρρήτοποιᾷ· καὶ τί περὶ
 μόνης ἀκαθαρσίας λέγω· πάσῃ ἀνομίᾳ, καθολικώ-
 τερρον ποιῶν τὸν λόγον. Τὸ δὲ, εἰς τὴν ἀνομίαν, ὡς
 τοῦτ' ἔστιν, εἰς τὸ ἐπιπλέον ἀνομῆν. Οὐ γὰρ ὀ-
 φηνία τινὰ ἀμαρτίαν ἐποίησατε, ἵστασθε ἄχρι ταύτης,
 ἀλλ' ὑπέκκαυμα ταύτην ἔχετε εἰς τὸ ἐπὶ πλέον ἀνο-
 μῆν. Τῷ ἴσῳ τοίνυν μέτρῳ παρεστήσατε τὰ μέλη
 ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ ¹⁷, τούτέστι, πάσῃ ἀρετῇ,
 ὥστε ἐν σωφροσύνῃ καὶ ἀγιασμῷ διαίγειν, ἀντὶ τῆς
 προτίρας ἀκαθαρσίας.

A inquit, « dico, » hoc est, exiguum quiddam, humile,
 imbecillitati vestrae consonum. Oportebat quidem
 multo majorem esse servitutis mensuram quam
 Deo erat exhibenda, quam quam peccato : attamen
 propter infirmitatem vestram, æqualem saltem
 exhibete. Animadvertite autem, quam apertissime,
 nec non summa perspicuitate voluntariam nostram
 servitutem indicavit, inquit : « Sicut enim mem-
 bra vestra exhibuistis serva. » Ipsi enim vos ipsos
 captivantes, subiecit vos impuritati, hoc est,
 adulterio, fornicationi, rerum nefariorum patrati-
 oni : et quid de sola impuritate verba facio ? omni
 potius iniquitati, ut universum dicam. Quod autem
 ait « Ad iniquitatem, » hoc est, ad legem ulterius
 violandam. Nam post patratum aliquod a vobis pec-
 catum, hic non conquiescitis, ⁴⁵ sed augendum
 iniquitatis vestrae modum, hoc ipsum vobis est
 in fomitem. Pari itaque mensura exhibete membra
 vestra : erga justitiæ, id est, omni virtuti, ut in
 temperantia et sanctificatione vitam ducatis pro
 priori impuritate.

Vers. 20, 21. « Cum enim servi essetis peccati, li-
 beri fuistis justitiæ. Quæ igitur fructum habebatis
 tum in illis in quibus nunc erubescitis ? finis enim
 illorum mors est. » Quando in vitiis et malitia vi-
 vebatis, inquit, eratis plane a justitia soluti, non
 subjecti ei, recusantes ipsi omnino servire, sed ab
 ea in libertatem vos vindicantes. Quare nunc ser-
 vientes justitiæ, non omnino subjiciamini peccato.
 At vero quid fructus et commodi ex impuritate
 habuistis ? Nihil, præter ignominiam, et quid dico
 ignominiam ? mortem : « finis enim illorum mors ; »
 corporis quidem sæpenumero, animæ vero omnino.
 Verum a morte liberati estis per gratiam Christi,
 pudor vero adhuc commode sane remanet : nunc
 enim pudet vos istorum scelerum.

Vers. 22, 23. « Nunc vero liberati a peccato, servi
 autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanc-
 tificationem, finem vero vitam æternam. Stipen-
 dium enim peccati, mors : donum autem Dei, vita
 æterna in Christo Jesu Domino nostro. » Operum
 peccati fructus est pudor : justitiæ fructus sancti-
 ficatio, et puritas, et castitas. Finis illorum, mors ;
 finis hujus vita æterna. « Stipendia enim peccati,
 mors. » Stipendium dicitur cibarium militibus ab
 imperatore datum. Vobis igitur sibi servientibus
 peccatum elargiebatur, inquit, stipendium et ser-
 vitudinis mercedem, mortem. « Donum autem Dei. »
 Non dixit, Merces quæ est a Deo, sed « Donum. » Non
 enim retributionem et remunerationem laborum
 vestrorum accepistis, sed ex gratia hæc omnia con-
 tingerunt in Christo Jesu : ipse enim hæc est ope-
 ratus.

« Ὡςπερ γὰρ ἦτε δοῦλοι τῆς ἀμαρτίας, ἐλευθεροί
 ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ. Τίνα οὖν καρπὸν εἰχετε τότε, ἐφ'
 οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε ; Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνα-
 τος. » Ὅτε ἐν κακίᾳ ἐζήτε, φησὶν, ἀποκαλυμμένοι
 ἦτε ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης, μὴ ὑποτεταγμένοι αὐτῇ,
 μηδὲ θέλοντες δουλεύειν ὅπως αὐτῇ, ἀλλ' ἐλευθεριά-
 ζοντες ἀπὸ ταύτης. Οὐκοῦν καὶ νῦν δουλεύοντες τῇ
 δικαιοσύνῃ, μηδὲ ὅπως ὑποτέσσασθε τῇ ἀμαρτίᾳ. Καί-
 ται τί ἐκαρπούσθε ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας ; Οὐδὲν, ἀλλ'
 ἢ αἰσχύνῃ· καὶ τί λέγω αἰσχύνῃ ; θάνατον. « Τὸ
 γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνατος. » καὶ σωματικῶς μὲν
 πολλάκις, πάντως δὲ ψυχικῶς. Ἀλλὰ τοῦ μὲν θανά-
 του ἀπηλλάγητε διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ· ἡ δὲ
 αἰσχύνῃ, ἐπιφελῶς ἐτι παραμένει· νῦν γὰρ ἐπαι-
 σχύνεσθε ἐπὶ τούτοις.

« Nunc δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, δου-
 λωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς
 ἀγιασμόν· τὸ δὲ τέλος, ζωὴν αἰώνιον. Τὰ γὰρ ὀφύ-
 νια τῆς ἀμαρτίας, θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ,
 ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. »
 Ἰὼν τῆς ἀμαρτίας ἔργων ὁ καρπὸς, αἰσχύνῃ· τῆς
 δικαιοσύνης ὁ καρπὸς, ἀγιασμὸς, καὶ καθαρότης,
 καὶ ἀγία. Τὸ τέλος ἐκείνων, θάνατος· τὸ τέλος
 ταύτης, ζωὴ αἰώνιος. « Τὰ γὰρ ὀφύνια τῆς ἀμαρ-
 τίας, θάνατος. » Ὀφύνιον λέγεται, τὸ τοῖς στρατιώ-
 ταις παρὰ τοῦ βασιλέως διδόμενον σιτηρέσιον. Καὶ
 ὑμῖν οὖν δουλεύουσιν εἰδίδου, φησὶν, ἡ ἀμαρτία
 ἐξώνιον καὶ ἀντιμισθίαν τῆς δουλείας, τὸν θάνατον.
 « Τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ εἶπεν, Ἡ ἀντι-
 μισθία ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ, « Τὸ χάρισμα. » Οὐ
 γὰρ ἀμοιβὴν καὶ ἀντίδοσιν πόρων ἐλάβετε, ἀλλὰ χά-
 ριτι ταῦτα πάντα ¹⁸ ἐγένετο ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· αὐτὸς
 γὰρ ταῦτα ἐνήργησεν.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

CAPUT VII.

« Ἡ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί (γνωσκουσι γὰρ νόμον

Vers. 1-3. « An ignoratis, fratres (scientibus

Variæ lectiones.

¹⁶ ἕπερ ο. ¹⁷ μᾶλλον ο. ¹⁸ ἀγνωσύνη ο. ¹⁹ πάντα η.

enim legem loquor) quod lex dominatur in hominem quanto tempore vivit? Nam quæ sub viro est mulier, viventi viro alligata est ex lege: si autem mortuus fuerit vir, soluta est a lege viri. Vivente itaque viro, adultera vocabitur, si fuerit cum alio viro. Si autem mortuus fuerit vir, libera est, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro. Moraliter prætermissa, ad dogmaticam instituenti rationem transit, ostendens quod non amplius debeant esse sub lege. Etiam lex, inquit, quam et vos tenetis, dominatur in hominem tantisper dum vixerit: defunctis enim non amplius sancitur. Itaque **46** et vos illi mortui estis, vobisque deinceps non amplius dominatur. Porro hoc in principio quidem sic innuit; deinceps vero id ipsum alias dicit, quod scilicet, marito mortuo, mulieri copia facta est, ut alteri copulari queat. Proinde et hic quidem lex viro assimilatur, vos autem uxori. Deinde consectorium erat dicere: Itaque, fratres, non dominatur vobis lex, siquidem est mortua: verum hunc ad modum non dixit, ne offenderet Judæos; sed mortuam uxorem introduxit, hoc est, ipsos, ut ita duplici libertate fruantur. Nam si mortuo marito mulier liberata est a potestate legis, multo magis asserta est in libertatem, quando et ipsa mortua esse cernitur.

VERS. 4. « Itaque, fratres mei, mortificati estis et vos legi, per corpus Christi, ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo. » Si vita defuncti estis, inquit, non estis sub lege. Si enim mortuo marito non amplius ejus lege tenetur uxor, multo magis ipsa mortua liberata est a iugo legis. Observa hic sapientiam, uti ostendit, ipsam quidem legem velle ut ab ipsa deficiant. Liberati estis igitur et vos a lege per corpus Christi crucifixi et occisi pro nobis. Corpus enim illud propterea occisum est, ut vos moriamini quidem legi, jungamini vero alteri qui pro vobis mortem obiit, et postea excitatus est. Lex enim mortua non amplius vivit: Christus vero vita defunctus vivit. Quocirca non est data vobis potestas ab isto vivente desciscendi. Ecquid inde lucri? « Ut fructum feramus Deo, » hoc est, Ut ex hac copula qua Christo juncti sumus, liberos progeneremus Deo, nempe bona opera.

VERS. 5. « Quando enim eramus in carne, affectus peccatorum qui sunt per legem, operabantur in membris nostris ut fructificarent morti, » Demonstrans quod nihil nobis lex prosit ad hoc ut effugiamus carnales affectus, sed eos tantummodo indicet: Quando eramus, inquit, in carnali vita et pravis operibus, affectus peccatorum, qui per legem manifestabantur et agnoscebantur, efficaces erant per animam in membris nostris. Non dixit quod membra operarentur pravitatem, ne locum

A λαλῶ), ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐν ὄσῳ χρόνον ζῆ; Ἡ γὰρ ὑπανδρος γυνή, ἐν ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, καθήρηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός. Ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρός μοιχαλὶς χρηματίζει, ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίδα, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ. Ἀφ' ἐμῆς τοῦ ἰθικοῦ, ἐπὶ ἐδ' οὐκ ἐπινοῦν εἶναι ὑπὸ τὸν νόμον. Καὶ γὰρ ὁ νόμος, φησὶν, ἐν καὶ ὑμεῖς γινώσκατε, κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐν ὄσῳ χρόνον ζῆ. Τοῖς γὰρ τεθνηκόσιν οὐκ ἐπινοῦν διατάσσεται. Ὡστε καὶ ὑμεῖς ἀποθάνετε αὐτῷ, καὶ λοιπὸν οὐκ ἐπινοῦν κυριεύει ὑμῶν. Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν οὕτω τοῦτο ἠνέχετο· ἐξῆς δὲ ἄλλως τὸ αὐτὸ φησὶν, ὅτι ἀποθάνοντος τοῦ ἀνδρός, ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχει ἑτέρῳ συζευχῆναι. Οὐκοῦν καὶ ἐνεαῦθα, ὁ μὲν νόμος ἀνδρὶ κοίκεν, ὑμεῖς δὲ γυναικί. Εἶτα τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· Ὡστε, ἀδελφοί, οὐ κυριεύει ὑμῶν ὁ νόμος· ἀπέθανε γὰρ. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν οὕτως, ἵνα μὴ πλῆθὸς τοῦ· Ἰουδαίου, ἀλλὰ τὴν γυναῖκα εἰσάγει τελευτήσασσαν, τοῦτέστιν, αὐτοῦ, ὥστε διπλῆς ἀκλαβῆς τῆς ἐλευθερίας. Εἰ γὰρ τελευτήσαστος τοῦ ἀνδρός, ἀπῆλλαχται τῆς ἐξουσίας τοῦ νόμου, πολλῶ μᾶλλον ἤλευθέρωται, ὅταν καὶ αὐτὴ τετελευτηκυία φανῆται.

« Ὡστε, ἀδελφοί μου, θανατώθητε καὶ ὑμεῖς τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. » Εἰ νεκροὶ γεγόνατε, φησὶν, οὐκ ἐστὶ ὑπὸ νόμον. Εἰ γὰρ τελευτήσαστος τοῦ ἀνδρός, οὐκ ἐστὶν ὑπεύθυνος ἡ γυνή, πολλῶ μᾶλλον αὐτὴ τετελευτηκυία ἀπῆλλαχται τοῦ ζυγοῦ τοῦ νόμου. Ὅρα δὲ σφίαν, πῶς δείκνυσιν αὐτὸν τὸν νόμον βουλόμενον τοῦ ἀποστῆναι αὐτοῦ. Ἀπῆλλάγητε οὖν καὶ ὑμεῖς τοῦ νόμου διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ σταυρωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν. Τὸ γὰρ σῶμα ἐκεῖνο διὰ τοῦτο θανατώθη, ἵνα ὑμεῖς ἀποθάνητε μὲν τῷ νόμῳ, γένησθε δὲ ὑπὸ ἑτέρον τὸν ἀποθανόντα ὑπὲρ ἡμῶν, εἶτα καὶ ἐγερθέντα. Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἀποθανὼν, οὐκ ἐστὶ ζῆ· ὁ δὲ Χριστὸς θανάτων, ζῆ. Ὡστε οὐκ ἔχετε ἐξουσίαν τοῦ ζῶντος τοῦτου ἀποστῆναι. Καὶ τί τὸ χέριδος; ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ, τοῦτέστιν, ἵνα ἐκ τῆς αἰσχυρίας ταύτης τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν, τεκνογονήσωμεν τῷ Θεῷ, πράξεις ἀγαθὰς δηλαδὴ.

« Ὡστε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκί, τὰ παθήματα τῶν ἀμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐληργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ Θεῷ. » Δείκνυς, ὅτι ὁ νόμος εὐδὲν ἡμῖν συνετέλει εἰς τὸ φυγεῖν τὰ σαρκικὰ πάθη, ἀλλὰ μόνον ἐδείκνυ ταῦτα, Ὡστε ἦμεν, φησὶν, ἐν τῷ σαρκικῷ βίῳ καὶ ταῖς πονηραῖς πράξεσιν, τὰ παθήματα τῶν ἀμαρτιῶν, τὰ διὰ τοῦ νόμου φανερούμενα καὶ γνωριζόμενα, ἐληργεῖτο παρὰ τῆς ψυχῆς ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι τὰ μέλη ἐνήργει τὴν πονηρίαν, ἵνα μὴ

Variae lectiones.

¹⁰ Ἰσ. ἐκείνου ο. ¹¹ συνετέλει ο. ¹² ἡμῶν.

ὄση χάραν κατηγορήσει τῆς σαρκός. Ἡ γὰρ ψυχὴ ἂν
 ἴσται οἷον τις κιθαρικός, εἰ δὲ μέλη κιθάρα. Κα-
 κῶς οὖν κρούοντες τοῦ κιθαριστοῦ, κακῶς ἤξει ἡ
 κιθάρα. Ὑπὸ τὸν νόμον τοῖσιν ὄντες, ἐπειθὴ²² τὰ
 πάθη οὐκ ἐδυνάμεθα φυγεῖν, ἀτακτογονοῦμεν τὰς
 πονηρὰς πράξεις τῷ θανάτῳ.

« Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθα-
 νόντες ἐν ἡμῶν κατειχόμεθα, ὥστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν
 καινότητι Πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμμα-
 τος. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Κατηργήθη ὁ νόμος, ἵνα μὴ
 πληῖν τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ, « Κατηργήθημεν »
 ἡμεῖς « ἀπὸ τοῦ νόμου » ὁ ὅστις, Ἀπαλύθημεν,
 ἱλευθερώθημεν, ἀποθανόντες, καὶ νεκροί, καὶ ἀκι-
 νῆτοι γενόμενοι πρὸς ἐκεῖνο τὸ πρῶγμα ἐν ἡμῶν κατει-
 χόμεθα, ὅπερ ἦν ἡ ἁμαρτία· ἐν αὐτῇ γὰρ οἷον τινι
 δεσμῷ κατειχόμεθα. Ἀπεθάνομεν δὲ πρὸς ταύτην, B
 ἵνα δουλεύσωμεν, τῷ Θεῷ δηλαδὴ, « ἐν καινότητι
 πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος. » Ἐλά-
 μιν γὰρ δυσκατόρθωτος ἦν ἡ ἀρετὴ, ἅτε τοῦ Ἀδάμ
 ἐν τῷ θνητῷ σώματι πολλὰ ἐλαττώματα φυσικὰ
 ἀνάδεξιμα· νῦν δὲ χάριτι Χριστοῦ ἐν τῷ βα-
 πτίσματι, ἡ φύσις ἡμῶν ἐνεδυναμώθη διὰ τοῦ Πνεύ-
 ματος, τοῦ καινοῦ καὶ νέου ἡμᾶς ποιήσαντος, καὶ
 ἀπαλλάξαντος τῆς παλαιότητος καὶ ἀσθενείας τοῦ
 γράμματος. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ νόμῳ μὲν σπάνιον
 ἦν ἡ παρθενία, νῦν δὲ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χιλιάδες τῶν
 ἐν ταύτῃ²³ εὐθουόντων· καὶ ἐν τῇ τῷ θανάτῳ
 καταφρονήσει τὸ ὅμοιον.

« Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι ὁ νόμος ἁμαρτία; Μὴ γέ-
 νοστο! Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νό-
 μου. Τὴν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ἤδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος
 ἔλεγεν· Οὐκ ἐπιθυμήσεις. » Πολλὰ εἶπεν ἂ ἐδόκει
 διαβολῆν φέρειν τοῦ νόμου²⁴, οἷον ῥθ, « Ἅμαρτία
 ὁμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γὰρ ἔσται ὑπὸ νόμον, ἀλλ'
 ὑπὸ χάριν » καὶ, « Νόμος δὲ παρεσιθῆεν, ἵνα πλεο-
 νάσῃ τὸ παράπτωμα » καὶ πρὸ μικροῦ, ὅτι « Τὰ
 παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν, τὰ ἐκ τοῦ νόμου » καὶ,
 « Παλαιότητα γράμματος » θεραπεύει²⁵ τὴν ὑπό-
 νοσαν ταύτην, οἷον πῖνα ἀντίθεσιν ἐισάγων ὥστερ
 συμβουλευτικῶς, καὶ λέγων· « Τί οὖν ἐροῦμεν » περὶ
 τοῦ νόμου; « Ὅτι ἁμαρτία; » ἔλεγε λύων ταύτην, πρῶ-
 τον μὲν ἀπογορευτικῶς, ὡς εἶθεον ἐπὶ τῶν σφάδρα
 ἀτόπων λέγειν· εἶτα καὶ λογισμοὺς προτιθεῖς· Ἅμαρ-
 τία· οὐ γὰρ ἦλθεν τὴν ἐπιθυμίαν, εἰ μὴ ὁ νόμος
 ἔλεγεν· « Οὐκ ἐπιθυμήσεις. » Καὶ πῶς λοιπὸν ὁ
 κατακλυσμὸς γέγονε; Ἡὼς τὰ Σόδομα ἐνεπλήσθη, εἰ
 μὴ καὶ πρὸ τοῦ νόμου ἐγνωσκατο κακὸν ἡ ἐπιθυμία;
 Ἐγνωσκατο μὲν, ἀλλ' οὐχ ἡ ἐπιτεταμένη ἐπιθυμία,
 οὐδὲ οὕτως ἀκριβῶς καὶ²⁷ μετὰ τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου
 μαρτυρίας. Ἐρότερον μὲν γὰρ μόνῃ τῷ φυσικῷ
 νόμῳ διεγνώσκατο, ὕστερον δὲ διὰ τοῦ γραπτοῦ· ὁ
 καὶ μείζονος τιμωρίας πρόξενον· ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν
 τοῦ νόμου διδασκαλίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν μὴ προσ-
 εχόντων βλάβησαν· ὁ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς δηλοῖ.

• Rom. vi, 14. • Rom. v, 20.

Variae lectiones.

²² ἐπὶ ο. ²³ ἐνταῦθα ο. ²⁴ ἴσ. τῷ νόμῳ. ²⁵ νῦν θεραπεύει m. ²⁷ ἴσ. ὡς καί.

darot accusationi carnis. Anima enim est iustar
 citharædi, membra vero ut cithara. Male namque
 et inepte pulsante citharædo, male resonat quoque
 cithara. Cum itaque sub lege essemus, nec possemus
 affectus effugere, progrediebamus prava opera
 morti.

Vers. 6. « Nunc autem soluti sumus a lege,
 mortui ei, in qua delinēbamur, ut serviamus nos
 in novitate Spiritus, et non in vetustate litteræ. »
 Non dixit solutam esse legem, ne offenderet Ju-
 dæos; sed « Nos soluti sumus a lege, » quod est,
 absoluti **ἄγ** sumus, liberati sumus, defuncti vita
 et mortui, et immobiles facti ad illam rem in qua
 delinēbamur. Ea vero res peccatum erat: in ipso
 enim vetuti vinculo quodam delinēbamur. Mortui
 autem sumus erga istud, « Ut serviamus, » nempe
 Deo, « In novitate Spiritus, et non in vetustate
 litteræ. » Quondam enim virtus difficulter admodum
 perficiebatur, eo quod Adamus multas natura
 immixtiones in mortali suo corpore recepisset.
 Jam nunc vero per gratiam Christi in baptisinate,
 natura nostra confortata est per Spiritum, qui nos
 novos facit et juvenes, ac liberavit a vetustate ac
 infirmitate litteræ. Propterea et in lege rarum
 quiddam erat virginitas, nunc autem in Ecclesia
 Christi multæ virginum chiliades recte agentium
 inveniantur: necnon in contemptu mortis simili-
 liter.

Vers. 7. « Quid ergo dicemus? Lex peccatum est?
 Absit. Sed peccatum non cognovi nisi per legem,
 Concupiscentiam enim nesciebam, nisi lex diceret,
 Non concupisces. » Cum multa dixisset quæ vide-
 bantur legi calumniam afferre, quale est, « Pecca-
 tum vobis non dominabitur, non enim estis sub
 lege, sed sub gratia *; » et, « Lex subintravit, ut
 exuberaret delictum *; » et quod paulo ante dixit,
 « Affectus peccatorum, qui per legem; » et « Ve-
 tustatem litteræ: » suspicioni huic quamdam veluti
 objectionem quasi per consultationem introducens
 modestus, inquit: « Quid igitur dicemus? de lege?
 Peccatumne est? » Atque hanc oppositionem dil-
 luit primum inficiando, uti consuevit in vehe-
 menter absurdum dicere; posthac rationes etiam
 proponens, Peccatum quidem non est, inquit, scilicet
 D enim index peccati: « Non enim noram cupidita-
 tem, nisi lex diceret: Non concupisces. » At enim
 qua ratione inductum fuerit diluvium? Quomodo
 Sodoma incendio perierunt, si ante legem concu-
 piscencia malum esse ignorabatur? Cognoscebatur
 quidem, sed non intensa et late patens concupiscen-
 tia, neque adeo exacte percipiebatur ac cum legis
 testimonio. Prius enim sola naturæ lege cognosce-
 batur, postea vero et scripta lege, quod et majus
 supplicium infert. Id vero non accidit ex institutione
 et doctrina legis, sed ex ignavia legis præceptis non
 auscultantium, perinde ac in sequentibus patet.

VERS. 8. « Occasione autem accepta, peccatum A per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum erat mortuum. » Non dixit quod lex operata sit concupiscentiam, sed peccatum (quod est secundum Chrysostomum, ignava et corrupta voluntas), sive diabolus (hunc enim nonnulli peccatum esse putaverunt), sive voluptatis studium, ac impetus ad deteriora legis institutione **48** in contrarium utebatur. Perinde enim ac si medicus quispiam febricitanti et frigidæ potionem intempestive expetenti implendæ cupiditatis copiam non præstans, ipsam augeat, non est accusandus; siquidem medici est prohibere, patientis autem non bibere: consimilem ad rationem lex quidem docebat ut hominem a concupiscentia abduceret: voluntas autem peccati amans, auxit B concupiscentiam, et non unum, sed omnia cupiditatum genera admisit, intense quod malum est operans. Cum enim magis inhibetur quispiam, tunc magis furit. Tum itaque apparuit peccatum, quando lex erat transgressa. « Nam citra legem peccatum est mortuum, » hoc est, non reputatur esse. Porro, lege existente, et quid deceat præcipiente, vivit peccatum, id est, subsistit et peccatum esse apparet, peccantibus.

VERS. 9. « Ego autem vivebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit, ego autem mortuus sum. » Ante Mosen, inquit, vivebam sine lege: quare neque admodum condemnabar: (in propria autem persona, humanam naturam dicit.) At cum venisset mandatum, peccatum apparuit esse peccatum. Antea enim etiamsi peccassent, non norant tamen mortales. Legis autem vel hoc est bonum, quod homines fecerit novisse quod peccant. Quod vero dicit, « Mortuus sum, » dupliciter intelliges, et pro, Peccavi, et pro, Majori pœnæ factus sum obnoxius, quod non legis culpa evenit, sed ejus qui non attendit. Veluti, exempli gratia, ægrotabat quispiam et ignorabat se ægrotare: deinde adveniens medicus ostendit ei quod ægrotaret, et quod ab hoc cibo tanquam ægri tudinem augente abstinere oporteat: is vero non est observatus medico, et mortuus est.

VERS. 10, 11. « Et inventum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Peccatum enim occasione accepta, per mandatum seduxit me, et per illud occidit. » Non dixit quod Mandatum factum est mihi mors, sed « Inventum est, » novam et inexpectatam absurditatem ita exponens: « Nam scopus ipsius ad vitam ducebat, et eo etiam sine datum est. Quod si autem mors hinc evenit, non ipsius certe culpa: nam peccatum, hoc est impetus ad deteriora, corruptaque et peccati amans voluntas aut sententia, ac ut magis proprie dicam voluptas seduxit me, et occidit per mandatum. Nisi enim mandatum esset indicans peccatum, neque tanquam

« Ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἀμαρτία, διὰ ἐντολῆς κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν· χωρὶς γὰρ νόμου ἀμαρτία νεκρά. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὁ νόμος κατειργάσατο τὴν ἐπιθυμίαν, ἀλλ' « Ἡ ἀμαρτία » (ἡ ἐστὶ, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, ῥάθυμος προαιρέσις καὶ διεφθαρμένη), ἡ δὲ διάβολος (τοῦτον γὰρ ἀμαρτίαν τινὲς ἐνόησαν), ἡ ἢ φιληθονία, καὶ ἡ ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁρμὴ τῆ τοῦ νόμου διδασκαλίᾳ πρὸς τὸ ἐναντίον ἐχρήσατο. Ὡσπερ γὰρ εἰ τις ἰατρός κυρέττοντι, καὶ ψυχροποσίας ἀκαίρως ἐπιθυμοῦντι, μὴ παρέχων ἐμπορηθῆναι τῆς ἐπιθυμίας, αὐξήσῃσι ταύτην, οὐκ ἂν ἐγκληθεῖ· τοῦ μὲν γὰρ ἰατροῦ τὸ κωλύσαι, τοῦ δὲ κάμνοντος τὸ μὴ πεινῶ· οὕτω καὶ ὁ νόμος ἐδίδασκεν ἵνα ἀπαγάγῃ τῆς ἐπιθυμίας· ἡ δὲ φιλαμαρτημῶν προαιρέσις ἠξήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ οὐ μίαν, ἀλλὰ πᾶσαν κατειργάσατο, ἐπιτεταμένως τὸ κακὸν ἐνεργοῦσα. Ὅταν γὰρ κωλύηται τις, τότε μᾶλλον ἐκμαίνεται. Τότε δὲ καὶ ἐφάνη ἡ ἀμαρτία, ὅτε ὁ νόμος παρεδαινότο. « Χωρὶς γὰρ νόμου, ἀμαρτία νεκρά. » ταυτέστιν, οὐ λογίζεται εἶναι. Νόμου δὲ ὄντος, τοῦ τὸ δέον ὑπαγορεύοντος, ἡ ἀμαρτία ζῆ, ταυτέστιν, ὀφίσταται καὶ δοκεῖ ἀμαρτία, ὡς τῶν παραβαινόντων τὸν νόμον, ἐν γνώσει πταιόντων.

his nihilum, qui legem transgrediuntur, ex scientia^a

« Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτὲ· ἐλθοῦσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἀμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον. » Πρὸ τοῦ Μωσέως, φησὶν, ἔζων χωρὶς νόμου· διδὸν οὐδὲ σφόδρα καταδικαζόμεν (ἐν τῷ οἰκείῳ δὲ ²⁰ προσώπῳ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν λέγει)· ἐλθοῦσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἀμαρτία ἐφάνη ἀμαρτία. Οἱ πρότερον γὰρ, εἰ καὶ ἡμάρτανον, ἀλλ' οὐκ ἤδρασαν. Καὶ τοῦτο δὲ τοῦ νόμου καλὸν, ὅτι ἐποίησε τοὺς ἀνθρώπους γινώσκαι, ὅτι ἀμαρτάνουσι. Τὸ δὲ, « Ἀπέθανον, » διπλῶς ²⁰ νοήσεις, καὶ ἀντὶ τοῦ, Ἠμάρτων ²⁰, καὶ ἀντὶ τοῦ, Σφοδρότερας κολάσεως ²¹ ὑπεύθυνο; ἐγενόμεν ὅπερ οὐ τοῦ νόμου ἐγκλημα, ἀλλὰ τοῦ μὴ προσέχοντος αὐτῷ· ὅλον ἐν ὑποδείγματι· ἡλώρωται τις, καὶ οὐδὲ ἦδει, ὅτι ἀβρωσται· εἴτα ἤλθεν ἰατρός, καὶ ἐδίδασκεν αὐτόν, ὅτι ἀβρωσται, καὶ ὅτι τοῦδε τοῦ βρώματος, ὡς τὴν ἀβρωσίαν αἰξοντο, ἀπέχουσαι δεῖ. Ὁ δὲ οὐκ ἤκουσεν, εἴτα ἀπέθανεν.

« Καὶ εὐρέθη μοι ἡ ἐντολὴ ἡ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς θάνατον. Ἡ γὰρ ἀμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς, ἐξηπάτησέ με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινεν. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἡ ἐντολὴ γέγονέ μοι θάνατος, ἀλλ' « Εὐρέθη, » τὸ καινὸν καὶ παράδοξόν τῆς ἀτοπίας οὕτω; ἐρμηνεύων. Ὁ μὲν γὰρ σκοπὸς αὐτῆς εἰς ζωὴν ἦγε, καὶ διὰ τοῦτο ἐδόθη. Εἰ δὲ θάνατος ἐξέθη ἐντεῦθεν, οὐκ αὐτῆς τὸ ἐγκλημα. Ἡ γὰρ ἀμαρτία, ταυτέστιν, ἡ ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁρμὴ, καὶ ἡ διεφθαρμένη καὶ φιλαμαρτημῶν γνώμη, μᾶλλον δὲ, κυριώτερον αἰτεῖν, ἡ ἡδονὴ, ἐξηπάτησέ με, καὶ ἀπέκτεινε διὰ τῆς ἐντολῆς. Εἰ μὴ γὰρ ἦν ἡ ἐντολὴ ὑποδεικνύουσα τὴν ἀμαρτίαν, οὔτε ὡς ἀμαρτίαν πράττων ἐλογιζόμεν ἐν, οὔτε κο-

Variae lectiones.

²⁰ ἐν δὲ τῷ οἰκ. ²⁰ διττῶς ο. ²⁰ ἡμάρτανον ο. ²¹ σφοδρότερα κολάσει ιη.

λάσως ὑπεύθυνος ἤμην. Τὸ γὰρ, « Ἀπέκτεινε, » A
ἐπ' ἀμφοτέρων δεῖ νοεῖν, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀμαρτάνειν,
καὶ ἐπὶ τοῦ κολάζεσθαι, ὡσπερ καὶ ἀνωτέρω²² εἰρη-
ται τὸ, « Ἀπέθανον. » Τὸ οὖν συμπέρασμα πᾶν τῆς
ἀποστολικῆς ἐννοίας τοιοῦτόν ἐστι· Νόμου μὴ ὄντος,
ἁμαρτία οὐ λογίζεται· τοῦ νόμου δὲ ἐλθόντος καὶ
παραβαينوμένου, ἐφάνη ἡ ἁμαρτία καὶ ἀνέζησεν.
Ἵστε διὰ τῆς ἐντολῆς παραβαينوμένης ἡ ἁμαρτία,
τουτέστιν, ἡ τῆς ἁμαρτίας ἐκφανσις καὶ ὑπόστασις
ὑφίσταται²³, πρότερον μὴ ὑφίσταμένης²⁴· μὴ δὲ λο-
γισομένης²⁵, ἐν τῷ μὴδὲ νόμον εἶναι. Αἴτιος μὲν
οὖν καθ' αὐτὸν ὁ νόμος τῆς ἁμαρτίας οὐκ ἦν· οὐ
μὴ οὐδὲ λυτρώσασθαι ταύτης ἴσχυεν²⁶. Ἵστε τῆς
χάριτος· ἐδεήθημεν διὰ τὸ τοῦτου ἀνίσχυρον.

« Ἵστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία,
καὶ δικαία, καὶ ἀγαθὴ. » Ἰδοὺ φανερώτατα²⁷ ἐν- B
ταῦθα Μαρκιωνιτῶν, καὶ Μανιχαίων, καὶ Σιμωνια-
νῶν, καὶ πάντων τῶν τῆν Παλαιᾶν διαβαλλόντων τὰ
στόματα ἐνέφραξεν. Ἄγιον γὰρ τὸν νόμον ἀνακηρύτ-
ται σαφῶς, καὶ τὴν ἐντολὴν ἁγίαν, καὶ δικαίαν, καὶ
ἀγαθὴν. Διαφέρει δὲ νόμος²⁸ ἐντολῆς, ὡς καθολικώ-
τερον μερικωτέρου. Τοῦ γὰρ νόμου τὰ μὲν ἐστὶ δό-
γματα, τὰ δὲ ἐντολαί. Καὶ τὰ δόγματα οὖν τοῦ νό-
μου ἅγια, καὶ αἱ περὶ πράξεων ἐντολαί, ἅγια, καὶ
δικαίαι, καὶ ἀγαθαί. Ἵστε τοῦ ἀγαθοῦ καὶ δικαίου
θεοῦ εἰσι νομοθετήματα, καὶ οἱ ῥηθέντες αἰρετικοὶ
τοῦ πονηροῦ θεοῦ τὸν νόμον εἶναι βλασφημῶσι.

« Τὸ οὖν ἀγαθὸν ἐμοὶ γέγονε θάνατος; Μὴ γέ-
νοιο! Ἄλλ' ἡ ἁμαρτία, ἵνα φανῇ ἁμαρτία, διὰ τοῦ
ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον. » Ὁ μὲν νόμος, C
φησὶν, οὐ γέγονέ μοι θάνατος, ἀλλ' ἡ²⁹ ἁμαρτία με
ἐθανάτωσεν, ἵνα φανῇ, πηλίκον ἐστὶ κακόν, καὶ ὅτι
καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου λατρευόμενον, χεῖρον ἐγένετο.
Ἅμαρτίαν δὲ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, νοήσεις καὶ
τὴν φιλήδονον γνώμην, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ ἀμαρτάνειν
ὄρμην, ἥδη δὲ καὶ τὸν διάβολον, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν
πράξιν διὰ τῆς ἡδονῆς ὑποσύρουσαν. Χάρις οὖν τῷ
Χριστῷ τῷ τηλικούτου κακοῦ ἡμᾶς ἀπαλλάξαντι.

« Ἴνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρ-
τία διὰ τῆς ἐντολῆς. » Τὸ, « Ἴνα γένηται, » ἀντὶ τοῦ,
ἵνα φανῇ ἡλικὸς ὀλεθρὸς ἡ ἁμαρτία· ὡσπερ καὶ τὸ,
« Γενέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, » ἀντὶ τοῦ, φανήτω.
Τοῦτο δὲ διὰ τῆς ἐντολῆς εἰδείχθη· ἐκρήσατο γὰρ τῇ
ἐντολῇ εἰς θάνατον· ὡσπερ καὶ νόσημα, ὅταν διὰ D
τῶν ἰατρικῶν φαρμάκων χεῖρον γένηται, τὴν κακο-
ήθειαν αὐτοῦ ἐκφαίνειν λεχθεῖη διὰ τῆς ἰατρικῆς τέ-
χνης, ὡς μὴ ὠφελούμενον ὑπ' αὐτῆς.

« Οἶδαμεν γὰρ, ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν·
ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπραμένος· ὑπὸ τὴν ἁμαρ-
τίαν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι ἥδη διὰ τῆς ἐντολῆς ἡ
ἁμαρτία ἐφάνη, ἵνα μὴ νομίσης τὸν νόμον αἰτίον
ταύτης, ἀπολογίζεται ὑπὲρ αὐτοῦ, κοινήν ἐκφέρων
ψῆφον, καὶ λέγων· « Οἶδαμεν ὅτι ὁ νόμος· πνευμα-

peccator reputarer, neque poenæ essem obnoxius.
Nam « Occidit, » de utroque intelligendum est, et de
peccato et de supplicio, perinde ac supra dictum est,
« Mortuus sum. » Tota itaque conclusio apostolicæ
sententiæ est hujusmodi : 49 Lege non existente,
peccatum non imputatur : lege autem adveniente
et violata, apparuit peccatum et revixit. Itaque per
mandatum prævaricatione violatum, peccatum, hoc
est, peccati manifestatio et subsistentia subit, cum
ante neque subsisteret, neque imputaretur, eo quod
neque lex exstabat. Causa itaque per se lex peccati
haudquaquam erat : nec tamen ab eo nos liberare
potuit. Ob hujus itaque debilitatem gratia plane
indiguimus.

VERS. 12. « Itaque lex quidem sancta, et man-
datum sanctum, et justum, et bonum. » En mani-
festissime hic Marcionitarum, Manichæorum et
Simonianorum, omniumque Vetus Testamentum
calumniantium ora obstruxit. Sanctam enim legem
palam pronuntiat, et mandatum sanctum, et ju-
stum, et bonum. Differt autem lex a mandato,
quemadmodum universale a particulari. Legis
enim alia quidem sunt decreta, alia vero mandata.
Decreta itaque legis sive dogmata sancta sunt,
mandata etiam de rebus gerendis, sancta, justa et
bona sunt. Boni igitur et justii Dei sunt legislatio-
nes, etiamsi hæretici prædici pravi Dei legem esse
impie calumniantur.

VERS. 13. « Quod ergo bonum est, mihi factum
est mors? Absit! Sed peccatum, ut appareat pec-
catum, per bonum mihi operatum est mortem. »
Lex, inquit, non est facta mihi mors; sed peccatum
me occidit, ut appareat quale quantumque sit mal-
um, quodque lege ipsi medelam afferente, deterius
evaderet. Peccatum autem, ut et supra commemo-
ratum, intelliges amantem voluptatis sententiam
seu mentem, atque vehementem ad peccatum mo-
tionem, atque adeo diabolum, ipsumque actum præ
voluptate pellicentem. Gratias igitur Christo, qui
nos a tanto malo liberavit.

« Ut fiat supra modum peccans peccatum per
mandatum. » — « Ut fiat, » pro, appareat, quanta
sit peccati pernicietas : quemadmodum et illud :
« Sit autem Deus verax, » pro, palam fiat et pers-
picuum. Istud autem per mandatum demonstratum
est. Usus est enim peccatum mandato ad
mortem : perinde ac infirmitas vel morbus, quando
per medica pharmaca redditur deterior, malam sui
habitudinem per medicam artem declarare dici
queat, cum ex ea nihil juvetur.

VERS. 14. « Scimus enim quod lex spiritualis
sit, ego autem carnalis, venundatus sub peccato. »
Quia dixerat, quod jam per mandatum peccatum
apparuit, ne arbitreris legem causam esse peccati,
defendit eam, commune suffragium proferens, ac
dicens : « Novimus quod lex spiritualis est; id

Variorum lectiones.

²² ἀνω ο. ²³ πεφανέρωται m. ²⁴ ὑφίσταμένη ο. ²⁵ λογισομένη ο. ²⁶ ἴσχυεν m. ²⁷ φανερώτερον m.
²⁸ ἅγιος. ²⁹ ἡ δὲ ο.

enim est in confesso, nec cuiquam obscurum. Tantum enim abest ut lex sit causa peccati, ut virtutis potius sit præceptor, vitiiq; inimica et hostis: hoc enim est quod ait, « Spirituales estis. » Unde igitur peccatum enatum est, si lex tam miranda sit magistra? A discipulorum socordia et imbecillitate. « Ego » enim, inquit, « carnalis sum, » hoc est, universa humana natura, cum quæ ante sancitam legem, tum quæ tempore legis, universam affectuum turbam sibi aggregatam habuit. Non enim tantum mortales facti sumus ex Adami prævaricatione, verum etiam affectus pravos natura recepit, sub peccato vendita et in servitutem redacta, ita ut ne caput quidem erigere queat.

VERS. 15. « Quod enim operor, » inquit, « non intelligo. » Non omnigenam hic ignorantiam dicit. Si enim ex ignorantia peccabant, quomodo deinceps puniebantur? Sed quid ait? Tenebris obsepor, huc illuc rapior, nec quomodo me peccatum rapiat, novi. Quare cum ait, « Non novi, » haud ignorantiam rei agendæ indicat, sed circumstantiam et insidias ac deceptionem et raptum. Hæc autem omnia de mortalibus qui ante Christi in carnem adventum fuere, dicit, etiamsi propriam personam posuerit.

« Non enim quod volo, hoc ago. » Pro eo quod est, Non enim quod voluerunt homines, qui tum vixere, illud egerunt. Non inducit autem necessitatem, neque vim per huiusmodi sermones. At quid ait? Quod non laudabant, quod non recipiebant, quod non diligebant, hoc faciebant. Infert enim deinceps:

« Sed quod odi, hoc facio. » Viden' quod neque vim, neque necessitatem hic infert? Alias intulisset, Sed quod cogor, hoc ago: jam vero non sic dixit, sed, « Quod odi. » Quare illud, « Quod nolo, » sic accipias, ut expositum est. Quomodo igitur contingebant mala? Per arreptionem, per infirmitatem qua laborabant ex prævaricatione Adami. Hanc porro infirmitatem lex profecto sanare non potuit, etiamsi quid agendum esset dictaret: Christus autem accedens sanavit. Hic igitur Apostolo scopus est per omnia quæ dixit et quæ dicitur est, demonstrare humanam naturam immedicabilia passam, nec ab ullo alio sanitati restitutam, præterquam a solo Christo.

VERS. 16. « Si autem quod nolo, istud facio, consentio legi quod bona est. » Quod bona sit lex, iude constat, quod novi naturaliter quid agendum sit, et non sum mente corruptus, etiamsi vitium prosequor.

VERS. 17, 18. « Nunc autem jam non operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Novi autem quod non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. » Non dixit quod caro illud operetur, sed « peccatum, » hoc est peccati tyrannis me rapiens.

Α τικός ἐστιν. Ὁμολογημένον γὰρ ἐστὶ τοῦτο, φησί, καὶ πᾶσιν ἐγνώμενον, ὅτι τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ αἰτίου: εἶναι ὁ νόμος; ἀμαρτία, ὥστε καὶ διδάσκαλος ἀρετῆς ἐστὶ, καὶ κακίας πολέμιος: τοῦτο γὰρ τὸ, « Πνευματικός. » Πόθεν οὖν ἡ ἀμαρτία γέγονεν, εἰ οὕτω θαυμαστός ἐστιν ὁ διδάσκαλος; Παρὰ τὴν τῶν μαθητῶν ῥηθυμίαν καὶ ἀσθένειαν. « Ἐγὼ » γὰρ, φησί, « σαρκικός εἰμι, » τουτέστιν, ἡ ἀνθρωπίνη πᾶσα φύσις, ἣ τε πρὸ νόμου, καὶ ἡ ἐν νόμῳ, πάντα τὸν ἐχλὸν τῶν παθῶν ἐπεισασθέντα αὐτῇ ἔσχεν. Οὐ γὰρ μόνον θνητοὶ γεγόναμεν ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ, ἀλλὰ καὶ ἡ φύσις ἐδέξατο τὰ πάθη, κερθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ δούλη γενομένη, ὥστε μηδὲ ἀνακούφαι δύνασθαι.

« Ὁ γὰρ κατεργάζομαι, » φησὶν, « οὐ γινώσκω. » Οὐ τὴν παντελῆ ἀγνοίαν ἐνταυθα φησὶν. Εἰ γὰρ ἀγνοοῦντες ἡμάρτανον, πῶς λοιπὸν ἐκολάζοντο; Ἄλλὰ τί φησι; Σκοποῦμαι, συναρπάζομαι, οὐκ οἶδα, πῶς με συναρπάξει ἡ ἀμαρτία. Ὡστε τὸ, « Οὐ γινώσκω, » οὐκ ἀγνοίαν ἐμφαίνει τοῦ πρακτέου⁴¹, ἀλλὰ περίστασιν, καὶ ἐπιβουλήν, καὶ ἀπάτην, καὶ συναρπαγὴν. Ταῦτα δὲ πάντα περὶ τῶν πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπων λέγει, εἰ καὶ τὸ οἰκτεῖον πρόσωπον τέθεικεν.

« Οὐ γὰρ ὁ θέλω, τοῦτο πράσσω. » Ἀντὶ τοῦ, Οὐ γὰρ ὁ ἤθελον οἱ τότε ἄνθρωποι, τοῦτο ἐπραττον. Οὐκ ἀνάγκην δὲ εἰσάγει, οὐδὲ βίαν διὰ τῶν τοιοῦτων λόγων. Ἄλλὰ τί φησὶν; Ἀντὶ τοῦ, ὁ μὴ ἐπήνευ, ὁ μὴ ἀπεδέχοντο, ὁ μὴ ἠγάπων, τοῦτο ἐποίησαν: ἐπάγει γὰρ ἐφεξῆς

« Ἄλλὰ ὁ μισῶ, τοῦτο ποιῶ. » Ὁρᾷς, ὅτι οὐ βίαν εἰσάγει, οὐδὲ ἀνάγκην; Ἐπήγαγε γὰρ ἂν, Ἄλλ' ὁ ἀναγκάζομαι, τοῦτο πράσσω. Νῦν δὲ οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλ', « Ὁ μισῶ. » Ὡστε τὸ, « Ὁ οὐ θέλω, » οὐ νόμῳ νοήσεις, ὡς ἐξελέγητο. Πῶς οὖν ἐγένεον τὰ κακά; Κατὰ συναρπαγὴν, κατὰ ἀσθένειαν, ἣν ἔσχον ἀπὸ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ. Ταύτην δὲ τὴν ἀσθένειαν ὁ μὲν νόμος οὐκ ἴσχυεν ἰάσασθαι, καίτοι τὸ πρακτέον ὑπαγορεύων: ὁ δὲ Χριστὸς ἐλθὼν ἰάσατο. Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ σκοπὸς ἐφ' Ἀποστόλου διὰ πάντων, ὧν τε εἶπεν, καὶ ὧν μέλλει εἰπεῖν, τὸ δεῖξαι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀνίατα παθοῦσαν, καὶ οὐχ ὑπὸ ἄλλου λαθεῖσαν, ἢ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

« Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω, ταῦτο ποιῶ, σύμφημι ἐφ' νόμῳ ὅτι καλός. » Ὅτι καλὸς ὁ νόμος, δῆλον ἐξ ὧν καὶ αὐτὸς οἶδα φυσικῶς τὸ πρακτέον, καὶ οὐ διεφθαρμαι τὴν γνώμην⁴², εἰ καὶ τὴν κακίαν μετέρχομαι.

« Νῦν δὲ οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκουσα ἐν ἐμοὶ ἀμαρτία. Οἶδα δὲ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ, τουτέστιν, ἐν τῇ σαρκὶ μου, ἀγαθόν. » Οὐκ εἶπεν ὅτι ἡ σὰρξ αὐτὸ κατεργάζεται, ἀλλ', « Ἡ ἀμαρτία, » τουτέστιν, ἡ τῆς ἀμαρτίας τυραννὶς συναρ-

Variæ lectiones.

⁴⁰ οὐδὲ ο. ⁴¹ πράγματος ο. ⁴² ἀλλ' ο. ⁴³ τῇ γνώμῃ ο.

πῶς με. Ὡστε τί φλυαροῦσιν οἱ τὴν σάρκα ἡδύλλοντες, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν ἄλλοτριοῦντες; Καὶ πῶς, φασί, λέγει, ὅτι « Οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τουτέστιν, ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν; » Ἄκουε πῶς τοῦτο φησιν· « Ἐκ δύο ὁ ἄνθρωπος σύγκαιται, ψυχῆς τε καὶ σαρκός· τούτων δὲ ἡ μὲν ψυχὴ τὸ κράτος ἔχει ἐν πᾶσιν, ἡ δὲ σὰρξ δούλη ἐστίν. Οὐκ οἰκεῖ οὖν ἐν τῇ σαρκί τὸ ἀγαθόν, ἀντὶ τοῦ, οὐ κείται ἐν τῇ ταύτης· ἔξουσίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ τῆς ψυχῆς. Ὁ οὖν ἔληται ἡ ψυχὴ, ἐκεῖνο πράττει ἡ σὰρξ. Ὡστερ εἰ τις εἴποι, ὅτι Οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ κιθάρῃ τὸ καλὸν κρούμα, ἀλλ' ἐν τῇ κιθαρῇ. Οὐ γὰρ τὴν κιθάραν διαβάλλει, ἀλλὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ τεχνίτου πρὸς τὸ ὄργανον δείκνυσσι.

« Τὸ γὰρ θελεῖν παράκειται μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν οὐκ εὐρίσκω. Οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ ἀγαθόν· ἀλλ' ὁ ὁ θέλω κακόν, τοῦτο πράσσω. Εἰ δὲ ὁ ὁ θέλω ἐγώ, τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκουσα ἐν ἐμοί ἁμαρτία. » Ἐν τῷ εἰπεῖν, « Οὐκ εὐρίσκω, » ἐπήρειαν καὶ ἐπισουλήν τῆς ἁμαρτίας ἐνέφηγεν· ἀπαλλάττει γὰρ καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς ἐγκλήματος, καὶ τὸ πᾶν ἐπὶ τὴν πονηρὰν πρᾶξιν καὶ προαίρεσιν μεθίστα. Ἐν μὲν γὰρ τῷ εἰπεῖν, « Ὁ ὁ θέλω, » τὴν ψυχὴν ἀπαλλάττει ἐγκλήματος; ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, » τὴν σάρκα ἀδιάβλητον τηρεῖ. Τίς οὖν τὸ κακὸν κατεργάζεται; Ἡ ἁμαρτία, ἥτις ἐστίν, ὡς ὁ Χρυσόστομος φησιν, ἡ πονηρὰ προαίρεσις καὶ φιλαμαρτήμων. Αὕτη δὲ οὐκ ἐστὶ δημιουργία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡμέτερον κίνημα· Ἡ μὲν γὰρ ἀπλῶς βούλησις, τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἐργον· ἡ δὲ τοιαύτη βούλησις, ἡμέτερον, καὶ τῆς γνώμης ἡμῶν. Εἴρηται δὲ ἀνωτέρω, τίς ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, ὅτι ἡ τῆς ἁμαρτίας, τυραννίς, συναρπαζούσης τὸν νοῦν ἡμῶν διὰ τῆς ἡδονῆς.

« Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλόν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται. » Ἄσαφές τὸ εἰρημένον, ὡς ἑλλειπῶς ἔχον· Ἔδει γὰρ οὕτω λεχθῆναι· Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον συνηγοροῦντά μοι, θέλοντι μὲν ποιεῖν τὸ καλόν, μὴ ποιοῦντι δὲ, διότι ἐμοὶ παράκειται τὸ κακόν. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Τὴν γνώσιν τοῦ καλοῦ ἐξ ἀρχῆς συγκαταβέβλημένην ἔσχον· εὐρίσκω δὲ καὶ τὸν νόμον συνηγοροῦντα ταύτῃ καὶ ἐπαινοῦντα, καὶ θέλω μὲν ποιεῖν, πλὴν συναρπάζομαι, καὶ τὸ κακὸν παράκειται μοι· τουτέστιν, Ἡ πρᾶξις τοῦ κακοῦ οὐκ ἀνήρηται ἀπ' ἐμοῦ. Πλὴν ὁ μακάριος; Ἰωάννης, μετὰ τὸ, καθὰ εἴρηται, ἐξηγεῖσθαι αὐτὸ ὡς ἑλλειπῶς, αἰνίττεται, ὅτι καὶ ἄλλως δύναται νοηθῆναι· οἷον, Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον, οὐκ ἄλλω τινὶ ὄντι, ἀλλ' ἐμοὶ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλόν. Μόνω γὰρ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλόν νόμος ἐστὶν ὁ νόμος, τὰ αὐτὰ αὐτῷ βουλόμενος. Ὁ δὲ [/. καὶ] διὰ τῶν ἐφεξῆς ὄηλον.

Soli enim volenti facere bonum lex est lex, eadem fiet.

« Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ἔσω.

Variae lectiones.

⁶³ Chrysost. τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας. ⁶⁴ αὐτῆς ο. ⁶⁵ ἐγκλημάτων ο. ⁶⁶ δημιουργία ο. ⁶⁷ ἡμέτερον νόμον ο. ⁶⁸ ὄηλοι π.

Quid igitur hic nugantur et gannunt, qui carnem criminantur, et a Dei officio alienant? Et quomodo, **51** inquit, ait: « Quod non habitet in carne mea, bonum? » Audi qua id ratione dicat: Ex duobus homo compositus est, ex anima et carne: horum alterum, anima videlicet, imperium habet in omnibus: caro autem serva est. Non habitat igitur in carne mea bonum, id est, non est situm in ejus potestate, sed in animæ arbitrio. Quidquid igitur anima elegerit, caro prosequitur. Quemadmodum si quis dicat, Bona et concinna pulsatio non est in cithara, sed in citharædo. Non enim citharam calumniatur, sed artificis excellentiam instrumento comparati ostendit.

VERS. 18-20. « Velle enim adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio. Non enim quod volo facio bonum; sed quod volo malum, hoc ago. Si autem quod nolo ego, hoc facio, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. » Cum ait, « Non invenio, » vim et insidias peccati demonstravit. Liberat enim cum essentiam animæ tum essentiam carnis a crimine et accusatione, totumque in pravam operationem et voluntatem transfert. Nam cum dicit, « Quod nolo, » animam liberat a crimine: cum vero subdit, « Jam non ego operor illud, » carnem ab accusatione immunem servat. Ecquid igitur est quod malum operatur? Peccatum, quod est, juxta Chrysostomi sententiam, prava voluntas et peccandi avida. Ista vero non est opus Dei, sed nostra motio et affectus. Ipsa quidem simpliciter voluntas, Dei opus est: talis autem voluntas ad nos pertinet et mentem nostram. Dictum est autem supra quid sit peccatum, nempe peccati tyrannis, animam nostram per voluptatem alio rapiens.

VERS. 21. « Invenio igitur legem volenti mihi facere bonum, quod mihi malum adjacet. » Obscure hoc dictum est, quasi quidquam desit: debebat enim sic dici: Invenio itaque legem patrocinantem mihi, volenti quidem facere bonum, quod tamen non facio, eo quod malum mihi adjacet. Porro hujus loci talis est sententia: Cognitionem boni ab initio mecum una conditam habui: Invenio etiam legem patrocinantem huic, eamque commendantem, ac volo quidem (bonum) persequi, adeoque peragere, attamen vi quadam alio rapior, malumque mihi proxime adnotum est, id est operatio mali non est ablata a me. At vero divus Joannes Chrysostomus simul atque hunc locum ceu eum (uti dictum est) cui aliquid desit, interpretatus est, admonet et alia quadam ratione hunc possu intelligi: ut, Invenio quidem legem, non alii cuiuspiam sancitam, sed mihi volenti facere bonum. volens quæ ipse. Quod et in sequentibus planum

VERS. 22, 25. **52** « Condelector enim legi Dei

secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me lege peccati, quæ est in membris meis. » Noram sane et antehac bonum : inveniens autem ipsum, in literis situm, commendo legem, ac assentior ei « secundum interiorem hominem, » sive secundum mentem. « Video autem aliam legem, » hoc est peccatum : quod ideo legem appellavit, quod homines eo decepti, eidem obtemperant, ipsumque dimittere metuunt, seu legem quandam quæ prævaricationem non recipiat. Hæc igitur repugnat « legi mentis meæ, » id est naturali (quem autem supra « interiorem hominem » nominavit, eum nunc aperte mentem vocat), atque vincit, imo captivat me, et naturalem et scriptam legem suppressens. Quomodo vero captivum ducit ? « Lege peccati, » hoc est potentia, neque non tyrannide. Non autem dixit, motu carnis, aut natura, verum lege peccati, quæ regnat et dominatur in membra mea. Hæc vero non est calumnia carnis. Quemadmodum prædo quispiam, si occupet regiam aliquam, in eaque commoretur, non est isthæc calumnia vel criminatio domus : hunc ad modum, si peccatum habitet in membris nostris, eam ob rem non est prava caro : siquidem tyrannide est oppressa. Nonnulli quatuor hic leges faciunt : unam divinam, docentem nos quid deceat : alteram impugnantem nos, quæ ex diaboli motu et operatione nos invadit : tertiam, legem mentis, id est naturalem : postremam, quæ est in membris nostris, id est amantem peccati voluntatem et habitudinem ad malum, quæ nobis per consuetudinem veluti callum obduxit et induruit.

Vers. 24. « Infelix ego homo, quis me liberabit ex corpore mortis hujus ? » Naturalis lex non suffecit, scripta non potuit, sed utramque peccati tyrannis vicit. Unde igitur est salutis spes ? « Quis me liberabit ex corpore mortis ? » hoc est morti obnoxio. Postquam enim corpus per prævaricationem passibile factum esset, deinceps et peccato capti facile reddebatur. Atqui dicet aliquis, Siquidem corpus a peccato tam facile invadi potuerat, cur puniti sunt ii, qui ante Christi adventum peccarunt ? Quia talia imperata erant, quæ peccato etiam dominante potuissent recte peragere.

Vers. 25. « Gratias ago Deo per Jesum Christum Dominum nostrum. » Quia in angustias redactus erat, nec alium Servatorem invenit, necessario Christum invenit. Hinc et gratias agit « Deo Patri, per Jesum Christum Dominum nostrum, » hoc est causa gratiarum actionis existente **53** Christo. Ipse enim, inquit, præstitit ac transegit quæ lex non potuit : ipse me ab imbecillitate corporis liberavit, confortans illud ut non porro peccati tyrannide opprimatur. Sed quemadmodum per prævaricationem Adami mortale factum, peccato expugnato

A ἄνθρωπον. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσι μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσι μου. » Ἥδειν μὲν καὶ πρὸ τούτου τὸ καλὸν· εὐρῶν δὲ αὐτὸ ἐν γραμμασι κείμενον, ἐπεικὼ τὸν νόμον, καὶ συγκατατίθεμαι αὐτῷ « κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, » ἦτοι κατὰ τὸν νοῦν μου. « Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον, » τούτέστι, τὴν ἁμαρτιαν· ἦν ἐκάλεσε νόμον, διὰ τὸ πείθεσθαι αὐτῇ τοὺς ἀπατωμένους, καὶ φοβεῖσθαι ἀφείναι αὐτήν, ὡς νόμον τινὰ ἀπαράδατον. Αὕτη οὖν ἀντιστρατεύεται « τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, » τούτέστι, τῷ φυσικῷ (ὄν δὲ ἀνωτέρω « ἔσω ἄνθρωπον » ὠνόμασε, τοῦτον σαφῶς νοῦν ὀνομάζει), καὶ νικᾷ· μάλλον δὲ αἰχμαλωτίζει με, καὶ τὸν φυσικὸν καὶ τὸν γραπτὸν νόμον νικῶσα. Πῶς ⁵⁰ αἰχμαλωτίζει : **B** « Τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, » τούτέστι, τῇ δυνάμει, τῇ τυραννίδι. Οὐκ εἶπε δὲ, τῇ ὀργῇ τῆς σαρκός, ἢ τῇ φύσει, ἀλλὰ, « Τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, » τῷ κατακρατήσαντι τῶν μελῶν μου. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι διαβολὴ τῆς σαρκός. Ὡσπερ γὰρ ληστής, ἐὰν κατάσχη βασιλεία, καὶ ἰνοικῇ ⁵¹ αὐτοῖς, οὐ διαβολὴ ἔστι τοῦτο τοῦ οἴκου· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἐὰν οἰκῇ ἡ ἁμαρτία ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, οὐ παρὰ τοῦτον [f. τοῦτο] πονηρὰ ἢ ἀρξ· ἐτυραννήθη γὰρ. Τινὲς δὲ τέσσαρας νόμους ἐνταῦθα φασιν· ἓνα τὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν διδάσκοντα ἡμᾶς τὸ δέον· δεύτερον, τὸν ἀντιστρατευόμενον, ὅστις ἐστὶν ὁ κατ' ἐνέργειαν ⁵² τοῦ διαβόλου ἐπισιῶν ἡμῖν· τρίτον, τὸν νόμον τοῦ νοῦς, τούτέστι, τὸν φυσικόν· τέταρτον, τὸν ὄντα ἐν τοῖς μέλεσι, τούτέστι, τὴν φιλαμαρτήμονα προαίρεσιν καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν σχέσιν, διὰ τῆς συνηθείας ἐνσκιρρωθείσαν ἡμῖν.

« Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου ; » Ὁ φυσικὸς νόμος οὐκ ἤρκεσεν, ὁ γραπτὸς οὐκ ἴσχυσεν, ἀλλ' ἐνίκησε καὶ ἀμφοτέρους ἡ τυραννὶς τῆς ἁμαρτίας. Πόθεν οὖν ἔστι σωτηρίας ἐλπίς ; « Τί ; με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου ; » τούτέστι, τοῦ θανάτου ὑποκειμένου. Ἐπειδὴ γὰρ παθητὸν ἐγένετο ἐκ τῆς παράθασως, καὶ εὐεπιχείρητον λοιπὸν τῇ ἁμαρτίᾳ κατέστη. Ἄλλ' ἐρεῖ τις· Καὶ ἐπειδὴ εὐεπιχείρητον ἦν τὸ σῶμα τῇ ἁμαρτίᾳ, διὰ τί ἐκολάσθησαν οἱ πρὸ Χριστοῦ ἁμαρτάνοντες ; Διότι τοιαῦτα ἐπετάγησαν, **D** οἷα καὶ τῆς ἁμαρτίας κρατούσης ἠδύναντο κατορθοῦν.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Ἐπειδὴ ἐξηπορήθη, καὶ οὐκ εὔρεν ἄλλον τὸν σώζοντα, ἀναγκαιῶς εὔρε Χριστόν. Διὸ καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δι' Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τούτέστιν, αἰτίου ὄντος τῆς εὐχαριστίας τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ, φησὶ, κατώρθωσεν, ἃ ὁ νόμος οὐκ ἠδυνήθη· αὐτὸς με ἐῤῥύσατο ἐκ τῆς ἀσθενείας τοῦ σώματος, ἐνδυναμώσας αὐτὸ, ὥστε μηκέτι τυραννῆσθαι ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ἄλλ' ὡσπερ διὰ τὴν παράβασιν τοῦ Ἀδάμ θνητὸν γεγὼς, ἐκαταγώνιστον τῇ ἁμαρτίᾳ κατέστη· οὕτω διὰ τὴν ὑπακοὴν αὐτοῦ σταυ-

Variæ lectiones.

⁵⁰ πῶς δὲ m. ⁵¹ ἐν. ⁵² ἔργον ο.

ρωθέντος, εἶτα ἀνιστάντος, τῆς ἀφορασίας τοὺς ἀρ-
βιδῶνας δεξιόμενον, κατὰ τῆς ἁμαρτίας ἰσταται. ⁵⁵
γενναίως.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

« Ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοί δουλεύω νόμῳ
θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας. Οὐδὲν ἄρα κατὰ-
κριμα νῦν τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μὴ κατὰ σάρκα
περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. » Τὸ, « Δουλεύω, »
ἀπὸ τοῦ, ἐδούλευον· τῶν γὰρ προτέρων ἀναμνη-
σαι. Μέλλων γὰρ εἰπεῖν, ὅτι « Οὐδὲν ἄρα κατὰκριμα
νῦν, » καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ δηλώσαι τὴν ἀφατον χάριν τοῦ
Χριστοῦ, ἀναμνηστικῶς, πῶς πρότερον εἴχομεν, καὶ
ὅτι ἐνοσῶμεν τὸ καλὸν, « τῇ σαρκὶ » δὲ, τουτέστι, τῇ
τῆς σαρκὸς ἀσθενείᾳ, ὑπεκίπτομεν τῷ νόμῳ τῆς
ἁμαρτίας. Ἀλλὰ νῦν οὐδὲν κατὰκριμα τοῖς ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστι, τοῖς τοῦ βαπτίσματος ἀξίω-
θεῖσιν. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα
ἁμαρτάνουσι, προσέθηκε· « Τοῖς μὴ κατὰ σάρκα
περιπατοῦσι· » δεικνύς, ὅτι τὸ πᾶν τῆς βῆθουμίας τῆς
ἡμετέρας. Δυνατὸν γὰρ νῦν ⁵⁶ καὶ βῆθουμ, μὴ κατὰ
σάρκα περιπατεῖν, ὃ τότε παγγάλεπον ἦν. Οὐ μόνον
ἐ ἀπίχεσθαι τοῦ κατὰ σάρκα περιπατεῖν δεῖ, ἀλλὰ
χρη⁵⁷ προσεῖναι καὶ τὸ « κατὰ πνεῦμα. » Οὐ γὰρ ἡ
ἀποχὴ τῆς κακίας στεφανοῖ, ἀλλ' ἡ τῆς ἀρετῆς καὶ
τῶν πνευματικῶν ἔργων μετοχή.

« Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς, ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς
ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. » Νόμον Πνεύματος, τὸ
ἄγιον Πνεῦμα καλεῖ, ὡς περ καὶ νόμον ἁμαρτίας,
τὴν ἁμαρτίαν. Ζωῆς δὲ νόμον τοῦτον φησι, πρὸς
ἀντιδιαστολὴν τοῦ τῆς ἁμαρτίας νόμου, τοῦ καὶ τὸν
θάνατον προξενήσαντος. Ἡ χάρις γὰρ τοῦ θεοῦ
ἐθανάτωσε μὲν τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸν θάνατον· κοῦ-
φον δὲ ἡμῖν τὸν ἀγῶνα ποιήσασα, οὕτως ἐπὶ τὰ
καλαίσματα εἰσήγαγεν. Ἐτόλμησαν δὲ αἱ πονηραὶ
γλώσσαι νόμον ἁμαρτίας ἐνταῦθα εἰπεῖν τὸν Μωσαϊ-
κὸν νόμον ὃν ὁ Ἀπόστολος οὐδαμῶς οὕτως ὠνόμασεν,
ἀλλ' ἄγιον καὶ πνευματικόν. Καὶ εἰ πνευματικὸς,
φασὶν, ἔστι καὶ ὁ Μωσαϊκός, τί λοιπὸν διέστηκε τοῦ
νόμου τοῦ Πνεύματος; Πάμπλου. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ
Μωσαίου ὁπὸ Πνεύματος μόνον ἐδόθη· οὗτος δὲ ⁵⁸
καὶ Πνεῦμα ἐχορήγει. D

« Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ
τῆς σαρκὸς, ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμφας ἐν ὁμοίω-
ματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατ-
έκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. » Ἐμνήσθη τοῦ
Πνεύματος, μνημονεύει νῦν καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ
τοῦ Υἱοῦ, τὴν Τριάδα διδάσκων ⁵⁹. Καὶ δοκεῖ μὲν
κατὰ τοῦ νόμου λέγειν, οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο. Οὐ γὰρ
εἶπα, τὸ πονηρὸν τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἐκακούργει, ἀλλὰ,
« Τὸ ἀδύνατον, ἐν ᾧ ἠσθένει. » Πῶς δὲ ἠσθένει; Διὰ
τῆς σαρκὸς, τουτέστι, τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος. Ὁ
δὲ νοῦς ἥσας, ὡν ἔλεγεν ὁ Ἀπόστολος, ἐνταῦθα ἀνα-
καλύπτεται. Λέγει γὰρ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν,

facile reddebatur: sic per ejus obedientiam qui
crucifixus est et resurrexit, arripa accepta, peccato
fortiter resistit.

CAP. VII-VIII.

Vers. 25, f. « Igitur ego ipse mente servio legi
Dei, carne autem legi peccati. Nihil ergo nunc da-
nationis est iis qui sunt in Christo Jesu, qui non
secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. » — « Servio, » pro serviebam, dixit: priorum
namque meminit. Dicturus enim, « Nihil ergo nunc
damnationis, » etc., necnon indicaturus ineffabilem
gratiam Christi, ad memoriam revocat quales nos
antea gesserimus, et quod bonum intelligebamus,
« carne » vero, hoc est carnis imbecillitate, legi
peccati succumbebamus. Atqui nunc nulla est con-
demnatio iis qui sunt in Christo Jesu, hoc est, qui
ad baptismum sunt admissi. Quis vero multi etiam
post baptismum peccant, adjecit, « Qui non secun-
dum carnem ambulant, » innuens quod totum no-
stræ sit ignaviæ. Nunc enim et possibile est et fa-
cile, non ambulare secundum carnem, id quod tunc
temporis perdifficillimum erat. Non solum autem
temperandum est nobis ne secundum carnem am-
bulemus, verum oportet etiam illud accedere, nempe
« secundum spiritum. » Non enim abstinencia
a villis coronat, sed virtutis operamque spiri-
tualium participatio.

Vers. 2. « Lex enim Spiritus vitæ in Christo
Jesu liberavit me a lege peccati et mortis. » Lege
Spiritus Spiritum sanctum vocat, perinde atque
legem peccati ipsum peccatum. Vitæ autem legem
hanc appellat, ut opponat eam legi peccati, quæ et
mortem nobis subministravit. Etenim gratia Dei
occidit peccatum et mortem: cumque certamen
nobis leve reddidisset, ad confictus ita nos perduxit.
Ausæ sunt autem perversæ linguæ legem peccati
hic dicere Mosaicam legem, quam tamen Apostolus
nusquam nisi sanctam et spiritualem appellavit. At
si spiritualis est, inquit, et lex Mosaica, quid igitur
discrepat a lege Spiritus? Plurimum quidem.
Lex enim Mosaica Spiritum tantum lata est; hæc
autem et Spiritum suppeditabat.

Vers. 3. « Nam quod erat impossib e legi, in quo
infirmabatur per carnem, Deus misso Filio suo in
similitudine carnis peccati, de peccato condemna-
vit peccatum in carne. » Meminit ⁶⁰ Spiritus, nunc
mentionem facit et Patris et Filii, Trinitatem do-
cens. Ac videtur hic sane contra legem dicere, ve-
ritas legis in qua perverse agebat, sed « impossibili-
tas » in qua imbecillis erat. Qui vero imbecillis
erat? Per carnem, id est per carnalem affectum.
Sensus autem universus eorum quæ dixit Apostolus,
hic revelatur. Ait enim, ut et supra indicavimus,

Variæ lectiones.

⁵⁵ ἰσταται ο. ⁵⁶ οὖν ο. ⁵⁷ ἐεῖ ο. ⁵⁸ ὁ γὰρ ο. ⁵⁹ ἐν ἰσῶν ο. συνδύων III.

enim est in confesso, nec cuiquam obscurum. Tantum enim abest ut lex sit causa peccati, ut virtutis potius sit præceptor, vitiique inimica et hostis: hoc enim est quod ait, « Spiritualis est. » Unde igitur peccatum enatum est, si lex tam miranda sit magistra? A discipulorum socordia et imbecillitate. « Ego » enim, inquit, « carnalis sum, » hoc est, universa humana natura, cum quæ ante sanctam legem, tum quæ tempore legis, universam affectuum turbam sibi aggregatam habuit. Non enim tantum mortales facti sumus ex Adami prævaricatione, verum etiam affectus pravos natura recepit, sub peccato vendita et in servitutem reducta, ita ut ne caput quidem erigere queat.

Vers. 15. « Quod enim operor, » inquit, « non intelligo. » Non omnigenam hic ignorantiam dicit. Si enim ex ignorantia peccabant, quomodo deinceps puniebantur? Sed quid ait? Tenebris obsepor, huc illuc raptor, nec quomodo me peccatum rapiat, novi. Quare cum ait, « Non novi, » haud ignorantiam rei agendæ indicat, sed circumstantiam et insidias ac deceptionem et rapum. Hæc autem omnia de mortalibus qui ante Christi in carnem adventum fuere, dicit, etiamsi propriam personam posuerit.

« Non enim quod volo, hoc ago. » Pro eo quod est, Non enim quod voluerunt homines, qui tum vixere, illud egerunt. Non inducit autem necessitatem, neque vim per huiusmodi sermones. At quid ait? Quod non laudabant, quod non recipiebant, quod non diligebant, hoc faciebant. Infert enim deinceps:

« Sed quod odi, hoc facio. » Viden' quod neque vim, neque necessitatem hic infert? Alias intulisset, Sed quod cogor, hoc ago: jam vero non sic dixit, sed, « Quod odi. » Quare illud, « Quod nolo, » sic accipias, ut expositum est. Quomodo igitur contingebant mala? Per arreptionem, per infirmitatem qua laborabant ex prævaricatione Adami. Hanc porro infirmitatem lex profecto sanare non potuit, etiamsi quid agendum esset diceret: Christus autem accedens sanavit. Hic igitur Apostolo scopus est per omnia quæ dixit et quæ dicturus est, demonstrare humanam naturam immedicabilia passam, nec ab ullo alio sanitati restitutam, præterquam a solo Christo.

Vers. 16. « Si autem quod nolo, istud facio, consentio legi quod bona est. » Quod bona sit lex, inde constat, quod novi naturaliter quid agendum sit, et non sum mente corruptus, etiamsi vitium prosequor.

Vers. 17, 18. « Nunc autem jam non operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Novi autem quod non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. » Non dixit quod caro illud operetur, sed « peccatum, » hoc est peccati tyrannus me rapiens.

Α τικός ἐστιν. Ὡμολογημένον γὰρ ἐστὶ τοῦτο, φησί, καὶ πᾶσιν ἐγνωμένον, ὅτι τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ αἵτιο: εἶναι ὁ νόμος; ἁμαρτία; ὡστε καὶ διδάσκαλος ἀρετῆς ἐστὶ, καὶ κακίας πολέμιος· τοῦτο γὰρ τὸ, « Πνευματικός. » Πόθεν οὖν ἡ ἁμαρτία γέγονεν, εἰ οὕτω θαυμαστός ἐστιν ὁ διδάσκαλος; Παρὰ τὴν τῶν μαθητῶν βραθυμίαν καὶ ἀσθένειαν. « Ἐγὼ » γὰρ, φησί, « σαρκικός εἰμι, » τουτέστιν, ἡ ἀνθρωπίνη πᾶσα φύσις, ἢ τε πρὸ νόμου, καὶ ἢ ἐν νόμῳ, πάντα τὸν ἐχλὸν τῶν πειρασμῶν ἐπεισαχθέντα αὐτῇ ἔσχεν. Οὐ γὰρ μόνον θνητοὶ γεγόναμεν ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδὰμ, ἀλλὰ καὶ ἡ φύσις ἐδέξατο τὰ πάθη, κραθεῖσα ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ δούλη γενομένη, ὥστε μηδὲ ἰσχυρὰ δύνασθαι.

« Ὁ γὰρ καταργάζομαι, » φησὶν, « οὐ γινώσκω. » Οὐ τὴν παντελῆ ἀγνοίαν ἐνταῦθα φησὶν. Εἰ γὰρ ἀγνοοῦντες ἡμάρτανον, πῶς λοιπὸν ἐκολάζοντο; Ἀλλὰ τί φησι; Σκοτούμαι, συναρπάζομαι, οὐκ οἶδα, πῶς με συναρπάζει ἡ ἁμαρτία. Ὡστε τὸ, « Οὐ γινώσκω, » οὐκ ἀγνοίαν ἐμφαίνει τοῦ πρακτέου⁴¹, ἀλλὰ περίστασιν, καὶ ἐπιβουλήν, καὶ ἀπάτην, καὶ συναρπαγὴν. Ταῦτα δὲ πάντα περὶ τῶν πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπων λέγει, εἰ καὶ τὸ οἰκεῖον πρόσωπον τέθεικεν.

« Οὐ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω. » Ἀντὶ τοῦ, Ὁ γὰρ ὃ θηέλων οἱ τότε ἀνθρώποι, τοῦτα ἔπραττον. Οὐκ ἀνάγκην δὲ εἰσάγει, οὐδὲ βίαν διὰ τῶν τοιοῦτων λόγων. Ἀλλὰ τί φησὶν; Ἀντὶ τοῦ, ὃ μὴ ἐπὶ θύου, ὃ μὴ ἀπεδέχοντο, ὃ μὴ ἠγάπων, τοῦτο ἐπόλουν· ἐπάγει γὰρ ἐφεξῆς

« Ἀλλὰ ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ. » Ὅπως, ὅτι οὐ βίαν εἰσάγει, οὐδὲ ἀνάγκην; Ἐπήγαγε γὰρ ἂν, Ἀλλ' ὃ ἀναγκάζομαι, τοῦτο πράσσω. Νῦν δὲ οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλ', « Ὁ μισῶ. » Ὡστε τὸ, « Ὁ οὐ θέλω, » οὐ: ὡ νοήσεις, ὡς ἐξελέγηθη. Πῶς οὖν ἐγένεον τὰ κακά; Κατὰ συναρπαγὴν, κατὰ ἀσθένειαν, ἣν ἔσχον ἀπὸ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδὰμ. Ταύτην δὲ τὴν ἀσθένειαν ὃ μὲν νόμος οὐκ ἴσχυσεν ἰάσασθαι, καίτοι τὸ πρακτέον ὑπαγορεύων· ὃ δὲ Χριστὸς ἐλθὼν ἰάσατο. Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ σκοπὸς ἐφ' Ἀποστόλου διὰ πάντων, ὧν τε εἶπεν, καὶ ὧν μέλλει εἰπεῖν, τὸ δεῖξαι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀνίατα παθοῦσαν, καὶ οὐχ ὑπὸ ἄλλου λαθεῖσαν, ἢ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

« Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω, ταῦτα ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός. » Ὅτι καλὸς ὁ νόμος, δῆλον ἐξ ὧν καὶ αὐτὸς οἶδα φυσικῶς τὸ πρακτέον, καὶ οὐ διεφθαρμαί τὴν γνώμην⁴², εἰ καὶ τὴν κακίαν μετέρχομαι.

« Νῦν δὲ οὐκέτι ἐγὼ καταργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκουσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. Οἶδα δὲ ὅτι οὐκ οἰκαὶ ἐν ἐμοὶ, τοστέστιν, ἐν τῇ σαρκὶ μου, ἀγαθόν. » Οὐκ εἶπεν ὅτι ἡ σὰρξ αὐτὸ καταργάζεται, ἀλλ', « Ἡ ἁμαρτία, » τουτέστιν, ἡ τῆς ἁμαρτίας τυραννὶς συναρ-

Variæ lectiones.

⁴⁰ οὐδὲ ο. ⁴¹ πράγματος ο. ⁴² ἀλλ' ο. ⁴³ τῇ γνώμῃ ο.

πίστουσά με. Ὡστε τί φλυαροῦσιν οἱ τὴν σάρκα διαβάλλοντες, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν ἄλλοτριούντες; Καὶ πῶς, φασί, λέγει, ὅτι «Ὀὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τουτέστιν, ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν;» Ἄκουε πῶς τοῦτ' ὀφθαλμοῦ· Ἐκ δύο ὁ ἄνθρωπος σύγκειται, ψυχῆς τε καὶ σαρκός· τούτων δὲ ἡ μὲν ψυχὴ τὸ κράτος ἔχει ἐν πᾶσιν, ἡ δὲ σὰρξ δούλη ἐστίν. Οὐκ οἰκεῖ οὖν ἐν τῇ σαρκί τὸ ἀγαθόν, ἀντὶ τοῦ, οὐ κείται ἐν τῇ ταύτης ἡ ἐξουσία, ἀλλ' ἐν τῇ τῆς ψυχῆς. Ὁ οὖν ἔληται ἡ ψυχὴ, ἔκειντο πράττει ἡ σὰρξ. Ὅσπερ εἰ τις εἴποι, ὅτι Οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ κιθάρᾳ τὸ καλὸν κροῦμα, ἀλλ' ἐν τῷ κιθαριστῇ. Οὐ γὰρ τὴν κιθάραν διαβάλλει, ἀλλὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ τεχνίτου πρὸς τὸ ἔργον διακρίνει.

«Τὸ γὰρ θελεῖν παράκειται μοι, τὸ δὲ καταργᾶσθαι τὸ καλὸν οὐκ εὐρίσκω. Οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ ἀγαθόν· ἀλλ' ὁ ὁ θέλω κακόν, τοῦτο πράσσω. Εἰ δὲ ὁ ὁ θέλω ἐγὼ, τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγὼ καταργᾶζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοί ἁμαρτία.» Ἐν τῷ εἰπεῖν, «Ὀὐκ εὐρίσκω,» ἐπήρτειαν καὶ ἐπιθυλίαν τῆς ἁμαρτίας ἐπέφηνεν· ἀπαλλάττει γὰρ καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς ἐγκλήματος, καὶ τὸ πᾶν ἐπὶ τὴν πονηρὰν πράξιν καὶ προαίρεσιν μετίστη. Ἐν μὲν γὰρ τῷ εἰπεῖν, «Ὁ ὁ θέλω,» τὴν ψυχὴν ἀπαλλάττει ἐγκλήματος· ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, «Ὀὐκέτι ἐγὼ καταργᾶζομαι αὐτὸ,» τὴν σάρκα ἀδιάβλητον τηρεῖ. Τίς οὖν τὸ κακὸν καταργάζεται; Ἡ ἁμαρτία, ἥτις ἐστίν, ὡς ὁ Χρυσόστομος φησὶν, ἡ πονηρὰ προαίρεσις καὶ φιλαμαρτημίων. Αὕτη δὲ οὐκ ἐστὶ δημιουργία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡμέτερον κίνημα. Ἡ μὲν γὰρ ἀπλῶς βούλησις, τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἔργον· ἡ δὲ τοιαύτη βούλησις, ἡμέτερον, καὶ τῆς γνώμης ἡμῶν. Εἰρηται δὲ ἀνωτέρω, τίς ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, ὅτι ἡ τῆς ἁμαρτίας τυραννίς, συναρπαζούσης τὸν νοῦν ἡμῶν διὰ τῆς ἡβουῆς.

«Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλόν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται.» Ἄσαφές τὸ εἰρημένον, ὡς ἑλλιπῶς ἔχον· ἔδει γὰρ οὕτω λαχθῆναι· Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον συνηγοροῦντά μοι, θέλοντι μὲν ποιεῖν τὸ καλόν, μὴ ποιοῦντι δὲ, διότι ἐμοὶ παράκειται τὸ κακόν. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Τὴν γνώσιν τοῦ καλοῦ ἐξ ἀρχῆς συγκαταβημένην ἔσχον· εὐρίσκω δὲ καὶ τὸν νόμον συνηγοροῦντα ταύτη καὶ ἐπαινοῦντα, καὶ θέλω μὲν ποιεῖν, πλὴν συναρπαζομαι, καὶ τὸ κακὸν παράκειται μοι· τουτέστιν, Ἡ πράξις τοῦ κακοῦ οὐκ ἀνήρηται ἀπ' ἐμοῦ. Πλὴν ὁ μακάριος, Ἰωάννης, μετὰ τὸ, καθὰ εἰρηται, ἐρμηνεύσει αὐτὸ ὡς ἑλλιπῆς, αἰνιττεται, ὅτι καὶ ἄλλως δύναται νοηθῆναι· οἶον, Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον, οὐκ ἄλλω τινὶ ἔντα, ἀλλ' ἐμοὶ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλόν. Μόνω γὰρ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλόν νόμος ἐστὶν ὁ νόμος, τὰ αὐτὰ αὐτῷ βουλόμενος. Ὁ δὲ [f. καὶ] διὰ τῶν ἐφεξῆς δῆλον ἔστι.

Soli enim volenti facere bonum lex est lex, eadem fiet.

«Συνηθόμαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ἔσω·

Quid igitur hic nugantur et ganniant, qui carnem criminantur, et a Dei officio alienant? Et quomodo, 51 inquit, ait: «Quod non habitet in carne mea, bonum?» Audi qua id ratione dicat: Ex duobus homo compositus est, ex anima et carne: horum alterum, anima videlicet, imperium habet in omnibus: caro autem serva est. Non habitat igitur in carne mea bonum, id est, non est situm in ejus potestate, sed in animæ arbitrio. Quidquid igitur anima elegerit, caro prosequitur. Quemadmodum si quis dicat, Bona et concinna pulsatio non est in cithara, sed in citharcedo. Non enim citharam calumniatur, sed artificis excellentiam instrumento comparati ostendit.

Vers. 18-20. «Velle enim adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio. Non enim quod volo facio bonum; sed quod volo malum, hoc ago. Si autem quod nolo ego, hoc facio, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.» Cum ait, «Non invenio,» vim et insidias peccati demonstravit. Liberat enim cum essentiam animæ tum essentiam carnis a crimine et accusatione, totumque in pravam operationem et voluntatem transfert. Nam cum dicit, «Quod nolo,» animam liberat a crimine: cum vero subdit, «Jam non ego operor illud,» carnem ab accusatione immunem servat. Ecquid igitur est quod malum operatur? Peccatum, quod est, juxta Chrysostomi sententiam, prava voluntas et peccandi avida. Ista vero non est opus Dei, sed nostra motio et affectus. Ipsa quidem simpliciter voluntas, Dei opus est: talis autem voluntas ad nos pertinet et mentem nostram. Dicitur est autem supra quid sit peccatum, nempe peccati tyrannis, animam nostram per voluptatem alio rapiens.

Vers. 21. «Invenio igitur legem volenti mihi facere bonum, quod mihi malum adjacet.» Obscure hoc dictum est, quasi quidquam desit: debebat enim sic dici: Invenio itaque legem patrocinantem mihi, volenti quidem facere bonum, quod tamen non facio, eo quod malum mihi adjacet. Porro hujus loci talis est sententia: Cognitionem boni ab initio mecum una conditam habui: invenio etiam legem patrocinantem huic, eamque commendantem, ac volo quidem (bonum) persequi, adeoque peragere, attamen vi quadam alio rapior, malumque mihi proxime admotum est, id est operatio mali non est ablata a me. At vero divus Joannes Chrysostomus simul atque hunc locum ceu eum (uti dictum est) cui aliquid desit, interpretatus est, admonet et alia quadam ratione hunc posse intelligi: ut, Invenio quidem legem, non alii cuiquam sancitam, sed mihi volenti facere bonum. volens quæ ipse. Quod et in sequentibus planum

Vers. 22, 23. 52 «Condelector enim legi Dei

Variæ lectiones.

51 Chrysost. τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας. 52 αὐτῆς ο. 53 ἐγκλημάτων ο. 54 δημιουργία ο. 55 ἡμέτερον νόμον ο. 56 δηλοῖ π.

secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me lege peccati, quæ est in membris meis. » Noram sane et antehac bonum : inveniens autem ipsum, in litteris situm, commendo legem, ac assentior ei « secundum interiorem hominem, » sive secundum mentem. « Video autem aliam legem, » hoc est peccatum : quod ideo legem appellavit, quod homines eo decepti, eidem obtemperant, ipsumque dimittere metuunt, ceu legem quamdam quæ prævaricationem non recipiat. Hæc igitur repugnat « legi mentis meæ, » id est naturali (quem autem supra « interiorem hominem » nominavit, eum nunc aperte mentem vocat), atque vincit, imo captivat me, et naturalem et scriptam legem supprimens. Quomodo vero captivum ducit ? « Lege peccati, » hoc est potentia, neque non tyrannide. Non autem dixit, motu carnis, aut natura, verum lege peccati, quæ regnat et dominatur in membra mea. Hæc vero non est calumnia carnis. Quemadmodum prædo quispiam, si occupet regiam aliquam, in eaque commoretur, non est isthæc calumnia vel criminatio domus : hunc ad modum, si peccatum habitet in membris nostris, eam ob rem non est prava caro : siquidem tyrannide est oppressa. Nonnulli quatuor hic leges faciunt : unam divinam, docentem nos quid deceat : alteram impugnantem nos, quæ ex diaboli motu et operatione nos invadit : tertiam, legem mentis, id est naturalem : postremam, quæ est in membris nostris, id est amantem peccati voluntatem et habitudinem ad malum, quæ nobis per consuetudinem veluti callum obduxit et induruit.

VERS. 24. « Infelix ego homo, quis me liberabit ex corpore mortis hujus ? » Naturalis lex non suffecit, scripta non potuit, sed utramque peccati tyrannis vicit. Unde igitur est salutis spes ? « Quis me liberabit ex corpore mortis ? » hoc est morti obnoxio. Postquam enim corpus per prævaricationem passibile factum esset, deinceps et peccato captu facile reddebatur. Atqui dicit aliquis, Si quidem corpus a peccato tam facile invadi potuerat, cur puniti sunt illi, qui ante Christi adventum peccarunt ? Quia talia imperata erant, quæ peccato etiam dominante potuissent recte peragere.

VERS. 25. « Gratias ago Deo per Jesum Christum Dominum nostrum. » Quia in angustias redactus erat, nec alium Servatorem invenit, necessario Christum invenit. Hinc et gratias agit « Deo Patri, per Jesum Christum Dominum nostrum, » hoc est causa gratiarum actionis existente **53** Christo. Ipse enim, inquit, præstitit ac transegit quæ lex non potuit : ipse me ab imbecillitate corporis liberavit, confortans illud ut non porro peccati tyrannide opprimatur. Sed quemadmodum per prævaricationem Adami mortale factum, peccato expugnato

ἄνθρωπον. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατεύμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, καὶ ἀιχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. » Ἦδειν μὲν καὶ πρὸ τούτου τὸ καλὸν· εὐρῶν δὲ αὐτὸ ἐν γράμμασι κείμενον, ἐπαινω τὸν νόμον, καὶ συγκατατίθεμαι αὐτῷ « κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, » ἤτοι κατὰ τὸν νοῦν μου. « Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον, » τούτέστι, τὴν ἁμαρτίαν· ἣν ἐκάλεσε νόμον, διὰ τὸ πείθεσθαι αὐτῇ τοὺς ἀπατωμένους, καὶ φοβεῖσθαι ἀφείναι αὐτήν, ὡς νόμον τινὰ ἀπαράδατον. Αὕτη οὖν ἀντιστρατεύεται « τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, » τούτέστι, τῷ φυσικῷ (δὲ δὲ ἀνωτέρω « ἔσω ἄνθρωπον » ὠνόμασε, τοῦτον σαφῶς νοῦν ὀνομάζει), καὶ νικᾷ· μᾶλλον δὲ ἀιχμαλωτίζει με, καὶ τὸν φυσικὸν καὶ τὸν γραπτὸν νόμον νικῶσα. Πῶς ⁵⁰ ἀιχμαλωτίζει : « Τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, » τούτέστι, τῇ δυνάμει, τῇ τυραννίδι. Οὐκ εἶπες δὲ, Ἐἴ ὄρμηξ τῆς σαρκὸς, ἢ τῇ φύσει, ἀλλὰ, « Τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, » τῷ κατακρατήσαντι τῶν μελῶν μου. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι διαβολὴ τῆς σαρκός. Ὡσπερ γὰρ ληστής, ἐὰν κατάσχη βασιλεία, καὶ ἐνοικῇ ⁵¹ αὐτοῖς, οὐ διαβολὴ ἔστι τοῦτο τοῦ οἴκου· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἐὰν οἰκῇ ἡ ἁμαρτία ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, οὐ παρὰ τοῦτον [· τοῦτο] πονηρὰ ἢ σάρξ· ἐτυραννήθη γὰρ. Τινὲς δὲ τέσσαρας νόμους ἐνταῦθά φασι· ἕνα τὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν διδάσκοντα ἡμᾶς τὸ δέον· δεύτερον, τὸν ἀντιστρατεύμενον, ὅστις ἔστιν ὁ κατ' ἐνέργειαν ⁵² τοῦ διαβόλου ἐπεισιῶν ἡμῶν· τρίτον, τὸν νόμον τοῦ νοῦς, τούτέστι, τὸν φυσικὸν· τέταρτον, τὸν ὄντα ἐν τοῖς μέλεσι, τούτέστι, τὴν φιλαμαρτημίαν προαίρεσιν καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν σχέσιν, διὰ τῆς συνηθείας ἐνσχιρρωθεῖσαν ἡμῶν.

« Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου ; » Ὁ φυσικὸς νόμος οὐκ ἤρκεσεν, ὁ γραπτὸς οὐκ ἴσχυσεν, ἀλλ' ἐνίκησε καὶ ἀμφοτέρους ἡ τυραννὶς τῆς ἁμαρτίας. Πόθεν οὖν ἔστι σωτηρίας ἐλπίς ; « Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου ; » τούτέστι, τοῦ θανάτῳ ὑπεκειμένου. Ἐπειδὴ γὰρ παθητὸν γένητο ἐκ τῆς παραβάσεως, καὶ εὐπειρήρητον λοιπὸν τῇ ἁμαρτίᾳ κατέστη. Ἄλλ' ἔρει τις· Καὶ ἐπειδὴ εὐπειρήρητον ἦν τὸ σῶμα τῇ ἁμαρτίᾳ, διὰ τί ἐκολάσθησαν οἱ πρὸ Χριστοῦ ἁμαρτάνοντες ; Διότι τοιαῦτα ἐπετάγησαν, **D** οἷα καὶ τῆς ἁμαρτίας κρατούσης ἠδύνατο κατορθοῦν.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Ἐπειδὴ ἐξήγορήθη, καὶ οὐχ εὔρεν ἄλλον τὸν σώζοντα, ἀναγκαιῶς εὔρε Χριστόν. Διὸ καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δι' Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τούτέστιν, αἰτίου ὄντος τῆς εὐχαριστίας τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ, ψηθὶ, κατώρθωσεν, ἃ ὁ νόμος οὐκ ἠδυνήθη· αὐτὸς με ἐῤῥώσατο ἐκ τῆς ἀσθενείας τοῦ σώματος, ἐνδυναμώσας αὐτὸ, ὥστε μηκέτι τυραννεῖσθαι ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ἄλλ' ὥσπερ διὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Ἀδάμ θνητὸν γεγενῶς, εὐκαταγώνιστον τῇ ἁμαρτίᾳ κατέστη· οὕτω διὰ τὴν ὑπακοὴν αὐτοῦ σταυ-

Variae lectiones.

⁵⁰ πῶς δὲ m. ⁵¹ ἐν. ⁵² ἔργον ο.

ρωθέντο, ἕτα ἀνιστάντος, τῆς ἀφορασίας τοὺς ἀρ-
βρώνας δεξάμενον, κατὰ τῆς ἁμαρτίας ἰσταται ⁸³
γενναίως.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

« Ἀρὰ οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοί δουλεύω νόμῳ
θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας. Οὐδὲν ἔρα κατὰ-
κριμα νῦν τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μὴ κατὰ σάρκα
περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. » Τὸ, « δουλεύω, »
ἀντὶ τοῦ, ἐδούλευον· τῶν γὰρ προτέρων ἀναμνή-
σκει. Μέλλων γὰρ εἰπεῖν, ὅτι « Οὐδὲν ἔρα κατὰκριμα
νῦν, » καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ δηλώσαι τὴν ἀφατον χάριν τοῦ
Χριστοῦ, ἀναμνήσκει, πῶς πρότερον εἴχομεν, καὶ
ὅτι ἐνοοῦμεν τὸ καλὸν, « τῇ σαρκὶ » δὲ, τουτέστι, τῇ
τῆς σαρκὸς ἀσθενείᾳ, ὑπεκίπτομεν τῷ νόμῳ τῆς
ἁμαρτίας. Ἀλλὰ νῦν οὐδὲν κατὰκριμα τοῖς ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστι, τοῖς τοῦ βαπτίσματος ἀξιω-
θεῖσιν. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα
ἁμαρτάνουσι, προσέθηκα· « Τοῖς μὴ κατὰ σάρκα
περιπατοῦσι· » δεικνύς, ὅτι τὸ πᾶν τῆς βρῦθμίας τῆς
ἡμετέρας. Δυνατὸν γὰρ νῦν ⁸⁴ καὶ ββδιον, μὴ κατὰ
σάρκα περιπατεῖν, ὃ τότε παγγάλεπον ἦν. Οὐ μόνον
ἐ ἀπέχεσθαι τοῦ κατὰ σάρκα περιπατεῖν δεῖ, ἀλλὰ
χρη⁸⁵ προσεῖναι καὶ τὸ « κατὰ πνεῦμα. » Οὐ γὰρ ἡ
ἀποχὴ τῆς κακίας στεφανοῖ, ἀλλ' ἡ τῆς ἀρετῆς καὶ
τῶν πνευματικῶν ἔργων μετοχή.

« Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς, ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς
ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. » Νόμον Πνεύματος, τὸ
ἅγιον Πνεῦμα καλεῖ, ὡσπερ καὶ νόμον ἁμαρτίας,
τὴν ἁμαρτίαν. Ζωῆς δὲ νόμον τοῦτόν φησι, πρὸς
ἀντιδιαστολὴν τοῦ τῆς ἁμαρτίας νόμου, τοῦ καὶ τὸν
θάνατον προξενήσαντος. Ἡ χάρις γὰρ τοῦ Θεοῦ
ἐθανάτωσε μὲν τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸν θάνατον· κοῦ-
φον δὲ ἡμῖν τὸν ἀγῶνα ποιήσασα, οὕτως ἐπὶ τὰ
καλίσματα εἰσήγαγεν. Ἐτόλμησαν δὲ αἱ πονηραὶ
γλώσσαι νόμον ἁμαρτίας ἐνταῦθα εἰπεῖν τὸν Μωσαι-
κὸν νόμον ὃν ὁ Ἀπόστολος οὐδαμῶ οὕτως ὠνόμασεν,
ἀλλ' ἄγον καὶ πνευματικόν. Καὶ εἰ πνευματικὸς,
φασι, ἔστι καὶ ὁ Μωσαικὸς, τί λοιπὸν διέστηκε τοῦ
νόμου τοῦ Πνεύματος; Πάμπλου. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ
Μωσαίου ὑπὸ Πνεύματος μόνον ἐδόθη· οὗτος δὲ ⁸⁶
καὶ Πνεῦμα ἐχορήγει.

« Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ
τῆς σαρκὸς, ὃ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμφας ἐν ὁμοίω-
ματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατε-
έκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. » Ἐμνήσθη τοῦ
Πνεύματος, μνημονεύει νῦν καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ
τοῦ Υἱοῦ, τὴν Τριάδα διδάσκων ⁸⁷. Καὶ δοκεῖ μὲν
κατὰ τοῦ νόμου λέγειν, οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο. Οὐ γὰρ
εἶπα, τὸ πονηρὸν τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἐκακούργει, ἀλλὰ,
« Τὸ ἀδύνατον, ἐν ᾧ ἠσθένει. » Πῶς δὲ ἠσθένει; διὰ
τῆς σαρκὸς, τουτέστι, τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος. Ὁ
δὲ νῦν ἅπας, ὧν ἔλεγεν ὁ Ἀπόστολος, ἐνταῦθα ἀνα-
καλύπτεται. Λέγει γὰρ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν,

facile reddebatur: sic per ejus obedientiam qui
crucifixus est et resurrexit, arrha accepta, peccato
fortiter resistit.

CAP. VII-VIII.

VERS. 25, 1: « Igitur ego ipse mente servio legi
Dei, carne autem legi peccati. Nihil ergo nunc da-
mnationis est iis qui sunt in Christo Jesu, qui non
secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. » — « Servio, » pro serviebam, dixit: priorum
namque meminit. Dicturus enim, « Nihil ergo nunc
damnationis, » etc., necnon indicaturus ineffabilem
gratiam Christi, ad memoriam revocat quales nos
antea gesserimus, et quod bonum intelligebamus,
« carne » vero, hoc est carnis imbecillitate, legi
peccati succumbebamus. Atqui nunc nulla est con-
demnatio iis qui sunt in Christo Jesu, hoc est, qui
ad baptismum sunt admissi. Quia vero multi etiam
post baptismum peccant, adjecit, « Qui non secun-
dum carnem ambulant, » innuens quod totum no-
stræ sit ignaviæ. Nunc enim et possibile est et fa-
cile, non ambulare secundum carnem, id quod tunc
temporis perdifficillimum erat. Non solum autem
temperandum est nobis ne secundum carnem am-
bulemus, verum oportet etiam illud accedere,
nempe « secundum spiritum. » Non enim abstinen-
tia a vitis coronat, sed virtutis operumque spiri-
tualium participatio.

VERS. 2. « Lex enim Spiritus vitæ in Christo
Jesu liberavit me a lege peccati et mortis. » Legem
Spiritus Spiritum sanctum vocat, perinde atque
legem peccati ipsam peccatum. Vitæ autem legem
hanc appellat, ut opponat eam legi peccati, quæ et
mortem nobis subministravit. Etenim gratia Dei
occidit peccatum et mortem: camque certamen
nobis leve reddidisset, ad conflictus ita nos perduxit.
Ausæ sunt autem perversæ linguæ legem peccati
hic dicere Mosaicam legem, quam tamen Apostolus
nusquam nisi sanctam et spiritalem appellavit. At
si spiritualis est, inquit, et lex Mosaica, quid igitur
discrepat a lege Spiritus? Plurimum quidem.
Lex enim Mosaica Spiritu tantum lata est; hæc
autem et Spiritum suppeditabat.

VERS. 3. « Nam quod erat impossib e legi, in quo
infirmabatur per carnem, Deus misso Filio suo in
similitudine carnis peccati, de peccato condemna-
vit peccatum in carne. » Meminit 54 Spiritus, nunc
mentionem facit et Patris et Filii, Trinitatem do-
cens. Ac videtur hic sane contra legem dicere, ve-
rum id sese ita non habet. Non enim dixit: Pravi-
tas legis in qua perverse agebat, sed « impossibili-
tas » in qua imbecillis erat. Qui vero imbecillis
erat? Per carnem, id est per carnalem affectum.
Sensus autem universus eorum quæ dixit Apostolus,
hic revelatur. Ait enim, ut et supra indicavimus,

Variæ lectiones.

⁸³ ἰσταται ο. ⁸⁴ οὖν ο. ⁸⁵ εἰ ο. ⁸⁶ ὃ ββ ο. ⁸⁷ ἐνέζων ο. συνάγων m.

quod lex docebat quidem, non potuit autem vincere A carnaliorem affectum. Proinde Pater misit suum ipsius Filium « in similitudine carnis peccati, » hoc est, carnem habentem similem secundum essentialiam nostræ peccatrici, carentem autem omni peccato. Quia enim meminit peccati, ideo similitudinem apposuit. Non enim aliam carnem assumpsit, sed ipsam hanc assumens, sanctificavit et coronavit, condemnans peccatum in assumpta carne, et ostendens carnem non esse natura peccatricem. A Christo ergo perinde factum est, ac si quis in foro mulierem vapulantem cerneus, dicat se ejus filium, cum sit natus regis, eaque ratione liberet ipsam a verberantibus. Porro quod ait, « de peccato, » potest etiam simpliciter intelligi, hanc ad rationem : Misit Filium suum Pater pro peccato, id est, eam ob B rem, ut debellaret peccatum. Quod sane declarans magnus ille Joannes Chrysostomus : Arguit (inquit) et reprehendit peccatum Christus, quippe quod vehementer et supra modum peccasset. Quando enim peccatum peccatores occidit, justo eis mortem intulit. Postquam vero corpus Domini, im-peccabile illud reperiens, letho dedisset, veluti injuriam faciens et peccans, condemnatum est. Misit igitur Filium suum Deus, cum ut ostenderet peccatum et injustum esse et peccasse, tum ut justo ipsum condemnaret, ne dicat diabolus, Christus instar fortis me vicit.

Vers. 4. « Ut justificatio legis impleatur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. » Ne quis dicat, Ecquid ad me, si C Christus in carne, quam assumpsit, victoriam obtinuit? propterea inquit, Imo maxime istud tua interest. Nam « justificatio legis, » id est finis et scopus (scopus enim ei erat justificare hominem) « impletur, » inquit, « in nobis. » Quod enim lex volebat quidem, infirmior autem erat quam ut posset, hoc Christus fecit propter nos : et certamen quidem illius fuit, nos vero victoria potiti sumus. Quare nequamquam etiam peccabimus, nisi secundum carnem ambulaverimus, hoc est, carnalia expectaverimus : imo vero non satis est istud, nimirum, non sapere carnalia, cæterum oportet etiam adesse nobis, ut supra commemoratum est, spiritualem affectum. Ideoque addidit, « sed secundum spiritum. » — « Declina » enim « a malo », inquit David, nec hoc D solum, verum « fac » etiam « bonum. » Non enim postquam audivimus quod Christus nobis victoriam donavit, omnino recidamus ; sed lavacri gratiam custodire oportet. Omnino enim nobis nunc lucta est facilior, quam antebac.

Vers. 5. « Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt, sapiunt : qui vero secundum spiritum, quæ sunt spiritus. » Qui caro dedunt, inquit, immolerantiam carnis servituti, quæ carnis sunt, semper

« δτι ὁ νόμος ἐδίδαξαι μὲν, οὐκ ἠδύνατο δὲ νικῆσαι τὴ σαρκικώτερον φρόνημα. Ὁ τοίνυν Πατὴρ ἐπέμψεν τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, » τούτοστι, σάρκα ἔχοντα ὁμοίαν μὲν κατὰ τὴν οὐσίαν τῇ ἡμετέρᾳ τῇ ἁμαρτωλῷ, ἀναμάρτητον δέ. Διότι γὰρ ἐμνήσθη ἁμαρτίας, διὰ τοῦτο τὸ ὁμοίωμα προσέθηκεν. Οὐ γὰρ δὴ ἄλλην σάρκα ἀνέλαβεν, ἀλλ' αὐτὴν ταύτην λαβὼν, ἠγίασε καὶ ἐστεφάνωσε, κατακρίνας τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ τῇ προσληφθείσῃ, καὶ δείξας, ὅτι οὐ φύσει ἁμαρτωλὸς ἡ σὰρξ. Ὁμοιον οὖν γέγονεν ὑπὸ Χριστοῦ, οἷον εἰ τις ἐν ἀγορᾷ τὴν γυναῖκα τυπτομένην ἰδὼν, εἶπαι αὐτῆς εἶναι υἱὸς, βασιλέως ὢν υἱὸς, καὶ οὕτως αὐτὴν ἀπαλλάξαι τῶν τυπτόντων. Τὸ δὲ, « Καὶ περὶ ἁμαρτίας, » δύναται μὲν νοηθῆναι καὶ ἀπλούστερον, ἀντὶ τοῦ, ἐπέμψεν τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ περὶ ἁμαρτίας, τούτέστιν, ἐνεκα τοῦ καταγωνίσασθαι τὴν ἁμαρτίαν. Ὁ δὲ πάμμεγας Ἰωάννης τοῦτο δηλῶν, ἔφησεν **, ὅτι Ἠλεγε τὴν ἁμαρτίαν ὁ Χριστὸς μεγάλα ἡμαρτηκυῖαν. Ἔως μὲν γὰρ ἁμαρτωλοῦς ἐθανάτου ἡ ἁμαρτία, κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον ἐπῆγε τοῦτοις τὴν τελευτήν. Ἐπειδὴ δὲ ** ἀναμάρτητον εὐροῖσα σῶμα τὸ τοῦ Κυρίου ἐθανάτωσεν, ὡς ἀδικήσασα καὶ ἁμαρτοῦσα κατεκρίθη. Ἐπέμψεν γοῦν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ὁ Θεὸς, καὶ περὶ τοῦ δείξαι τὴν ἁμαρτίαν ἀδικον καὶ ἡμαρτηκυῖαν, καὶ κατακρίναι αὐτὴν δικαίως, ἵνα μὴ ἔχη ** λέγειν ὁ διάβολος, ὅτι Ὡς ἰσχυρὸς με ἐνίκησεν ὁ Χριστὸς.

« Ἴνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ. Καὶ τί πρὸς ἐμὲ, εἰ ὁ Χριστὸς ἐν τῇ σαρκὶ, ἦν προσεληφεν, ἐνίκησε ; διὰ τοῦτο ταῦτα φησιν, ὅτι Πρὸς σὲ μὲν οὖν μάλιστα. Τὸ γὰρ δικαίωμα τοῦ νόμου, τούτέστι, τὸ τέλος, ὁ σκοπὸς (σκοπὸν γὰρ εἶχε τὸ δικαίον τὸν ἄνθρωπον), πληροῦται, φησὶν, ἐν ἡμῖν. Ὁ γὰρ ὁ νόμος ἠθούλετο μὲν, ἠσθένει δὲ, τοῦτο ὁ Χριστὸς ἐποίησε δι' ἡμᾶς καὶ τὸ μὲν ἀγώνισμα γέγονεν ἐκείνῳ, ἡμεῖς δὲ τῆς νίκης ἀπελαύσαμεν. Διὸ καὶ οὐχ ἁμαρτησόμεθα, ἐάν μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦμεν, τούτέστι, σαρκικὰ φρονῶμεν* μάλλον δὲ οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο, τὸ μὴ φρονεῖν σαρκικὰ, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι ἡμῖν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ πνευματικὸν φρόνημα. Διὸ προσέθηκε* ἡ Ἄλλὰ κατὰ πνεῦμα. » — « Ἐκκλινον » D γὰρ « ἀπὸ κακοῦ, » καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ « καὶ ποιήσον ἀγαθόν. » Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ ἠκούσαμεν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἡμῖν τὴν νίκην ἐχαρίσαστο, ἀναπέσωμεν πάντῃ· ἀλλὰ δεῖ φυλάττειν τὴν τοῦ λουτροῦ χάριν. Πάντως γὰρ εὐκολωτέρα ἡμῖν ἡ πάλῃ νῦν, ἢ πρότερον.

« Οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες τὰ τῆς σαρκὸς φρονῶσιν· οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα, τὰ τοῦ πνεύματος. » Οἱ ἐκδόντες, φησὶν, ἑαυτοὺς τῇ τῆς σαρκὸς ἀμέτρῳ δουλείᾳ, τὰ τῆς σαρκὸς ἀεὶ φρονοῦσι, μηδὲν θεῶν

* Psal. xxxiii, 15.

Variæ lectiones.

** ἐφη ο. ** ἐπεὶ δὲ ο. ** ἔχοι ο.

πειροῦντες· οἱ δὲ ὑποταγέντες ὀλικῶς τῷ πνεύματι, πάντα πνευματικὰ καὶ φρονούσι καὶ ποιοῦσι.

τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος· τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ζωὴ καὶ εἰρήνη. Ὁ φρόνημα σαρκὸς τὴν παχυτέραν διάνοιαν ὀνομάζει, ἀπὸ τοῦ χείρονος αὐτὴν καλέσας. Οὐ γὰρ δὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ σὰρξ ἴδιον ἔχει φρόνημα, ἀλλ' ἡ παχέια καὶ ὀλικὴ διάνοια φρόνημά ἐστι σαρκὸς, ὡς ἂν τις εἰποι, νοῦς σαρκικῆ φρονήσας· ὡσπερ καὶ φρόνημα τοῦ πνεύματος, τὴν διάνοιαν τὴν φρονούσαν ἐκ τοῦ πνεύματος· ἥτις γεννᾷ ἐ ζωὴν, ἢ πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ θανάτου, ὃν γεννᾷ ἡ σαρκικὴ διάνοια· ἀλλὰ καὶ ἐ εἰρήνην, ἢ πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ ἐφεξῆς. Ἐπάγει γάρ·

« Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἐχθρὰ εἰς Θεόν. Τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ δύναται. » Ἡ μὲν πνευματικὴ διάνοια εἰρήνην γεννᾷ· ἡ δὲ φρονούσα τὰ σαρκικὰ, ἐχθρὰν πρὸς Θεόν. Ἄρα οὖν χείρας ἀνταίρει τῷ Θεῷ; Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ τῷ νόμῳ αὐτοῦ μὴ ⁶¹ ὑποτασσομένη, λέγεται ἐχθρὰ εἶναι τῷ Θεῷ. Μὴ θορυβηθῆς δὲ ἀκούσας τὸ, « Οὐδὲ γὰρ δύναται, » ἀλλὰ νόει τὸ λεγόμενον ὡς δεῖ. Οὐ γὰρ δύναται τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἕως ἂν μὲν τοιοῦτον, ὑποταγῆναι Θεῷ ⁶²· ὡσπερ τις εἰποι ⁶³. Ἡ πόρνη οὐ δύναται εἶναι σώφρων. Καὶ γὰρ οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐ δύνησεται, ἀλλ', « Οὐ δύναται » νῦν, σαρκικὸν μένον. Ἐπεὶ πῶς αὐτὸς Παῦλος ⁶⁴, πῶς μυροὶ ἀπλῶς ἐκ πονηρῶν ἀγαθοὶ ἐγένοντο, εἰ ἀδύνατος ἦν ἡ μεταβολή; Οὕτω καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος εἶπεν· « Οὐ δύναται δένδρον πονηρὸν καρπὸς καλοῦς ποιεῖν· » ἀντὶ τοῦ, ἔς τ' ἂν ἦ πονηρὸν. Μὴ τοίνυν σαρκικὰ φρονῶμεν, ἀλλὰ τὰ τοῦ πνεύματος, ἵνα εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεὸν δόντα ἡμῖν τὸ Πνεῦμα, δι' οὗ πάντα ῥῆμα ἡμῖν τὰ ἐν τῷ νόμῳ δυσκατόρθωτα.

« Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες, Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύναται. Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι. » Τοῦτέστιν, οἱ τὸ σαρκικὸν φρόνημα ἔχοντες ⁶⁵ οὐ δύναται Θεῷ ἀρέσαι, ἕως ἂν ὡς τοιοῦτοι. Οὐ γὰρ τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ τὸν παχὺν καὶ σαρκικὸν βίον, καὶ ὄλον ⁶⁶ σαρκοποιούντα τὸν ἄνθρωπον, οὕτως ὀνομάζει, καθὰ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ· « Οὐ μὴ καταμείλην τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας. » Καὶ τὸ, « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, » τοιοῦτον ἐστίν, ἀντὶ τοῦ, οὐ δουλεύετε τῷ σαρκικῷ βίῳ, ἀλλὰ τῷ πνευματικῷ. Καὶ εἶνος ἕνεκεν οὐκ εἶπεν, Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν ἁμαρτίαις; ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχὶ τὴν τυραννίδα μόνον τῆς ἁμαρτίας ἔσθεσεν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ καὶ τὴν σάρκα κουφοτέραν καὶ πνευματικωτέραν ἐποίησεν. Ὄσπερ γὰρ περὶ σίδηρος ὀμιλήσας· κύρ γίνεται· οὕτω καὶ

⁶¹ Matt. vii. 18. ⁶² Gen. vi, 3.

Variæ lectiones.

⁶³ οὐχ ο. ⁶⁴ τῷ Κυρίῳ ο. ⁶⁵ εἰρη ο. ⁶⁶ πῶς Παῦλος; πῶς ληστῆς; m. ⁶⁷ στέργοντες ο. ⁶⁸ ὄλως m.

A cogitant, nihil divini considerantes : qui vero prorsus spiritui subjecti sunt, omnia spiritualia plane et sapiunt et faciunt.

Vers. 6. « Affectus enim carnis, mors : affectus autem spiritus, vita et pax. » Affectum carnis, pinguiorem cogitationem nominat, a pejori ei nomen indens. Enimvero ipsa per seipsam caro proprium affectum non habet, sed pinguis et crassa cogitatio est affectus carnis, veluti si quis dicat, mens carnalia aspirans : quemadmodum et affectus spiritus, cogitatio expetens et anhelans ad ea quæ sunt spiritus : quæ « vitam » parit, ut morti opponatur, quam carnalis cogitatio gignit : necnon « pacem, » ut statuat in contrarium ei quod sequitur. Infert

B enim :

Vers. 7. « Nam affectus carnis inimicitia est in Deum : legi enim Dei non subjicitur. Neque enim potest. » Spiritualis cogitatio pacem generat, carnalia vero affectans, inimicitias erga Deum. Num igitur manus contra Deum attollit ? Non, inquit, sed legi ejus non subjecta, dicitur esse inimica Deo. Ne turberis autem cum audis, « Neque enim potest ; » verum id quod dicitur, intellige sicuti oportet. Non potest enim affectus carnis, quandiu hujusmodi permanserit, subdi Deo : æque ac si dicat aliquis, Fornicatrix non potest esse temperans. Non enim dixit quod non poterit unquam, verum « Non potest » jam nunc dum carnalis permanet. Quomodo enim ipse Paulus, quomodo latro, quomodo innumerii alii (ut semel dicam) scelerosi, ex malis boni fieri potuissent, si hæc permutatio impossibilis esset ? Haud dissimilem ad modum Dominus in Evangelio dixit : « Non potest arbor mala fructus bonos facere : » nempe tantisper dum mala remanserit. Ne igitur carnalia affectemus, sed quæ sunt spiritus, ut pacem habeamus ad Deum, qui Spiritum nobis suum impertiit, per quem omnia nobis facilia sunt quæ in lege facta erant difficilia.

Vers. 8, 9. « Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu. » Hoc est, Qui carnalem affectum habent, Deo placere nequeunt, tantisper dum tales fuerint. Non enim substantiam carnis, sed crassam et carnalem vitam, et quæ totum hominem carnem efficit, sic nominat, hildem ut in Veteri Testamento : « Non, » 56 inquit, « permanebit Spiritus meus in his, quia caro sunt. » Porro quod ait, « Vos autem non estis in carne, » hujusmodi est, Non servitis carnali vitæ, sed spirituali. Et quare non dixit, Vos autem non estis in peccatis ? Ut discas, quod nedum peccati tyrannidem extinxerit Christus, verum etiam carnem et leviozem et spiritualiorem reddiderit. Quemadmodum enim ferrum in igne commorans, ignis fit : sic et caro eorum qui

per baptismum Spiritum acciperunt, tota spiritualis A ἡ σὰρξ τῶν διὰ τοῦ βαπτίσματος τὸ Πνεῦμα δεξαμέ-
 efficitur. νων, ὅλη πνευματικὴ γίνεται.

VEBS. 10. « Siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. » — « Siquidem » hic non ponit quia dubitet, verum quia valde credat, pro eo quod est, Quandoquidem jam Spiritus Dei demoratur in vobis, propterea in spiritu estis.

« Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. » Non dixit, Si autem Spiritum Christi non habetis, ob sermonis asperitatem et molestiam: sed, « Si quis Spiritum non habet, » indefinite scilicet, « non est Christi, » idque non immerito: Spiritus enim ipse sigillum est. Proinde qui non gestat sigillum, non est Domini, qui per sigillum illud significatur.

« Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vita est propter justitiam. » Rursus eos exhilarat cum inquit, « Si Christus est in vobis. » Nonnulli hic per Christum, Spiritum intellexerunt, verum id secus habet. Cæterum Apostolus hoc demonstrat, quod cui Spiritus adfuerit, ei etiam adsit Christus. Ubi enim est una sacrosanctæ Trinitatis persona, illic etiam reliquæ sunt. Ecquid erit si Christus fuerit in nobis? Ut corpus sit mortuum, quatenus ad peccatum: Spiritus autem sanctus in vobis vita sit, hoc est, quod non solum ipse vivat, sed etiam aliis ut vivant præstare valeat. « Spiritus vero vita est propter justitiam, » hoc est, quod justificati sumus a Deo; ac in nobis ea justitia sive justificatio servatur: qua servata, peccatum non erit: peccato vero sublato, tollitur et mors, ac relinquitur prorsus vita, et in præsentis sæculo, quando secundum Deum vixerimus (ista enim proprie vita dicitur, quando peccato mortui sumus), et in futuro, vita indissolubilis.

VEN. 11. « Quod si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum ex mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis. » De resurrectione hic rursus sermonem movet, inquit, « Ne angaris animi, quod mortali corpore cinctus es: habes enim Spiritum Dei, qui excitavit Christum ex mortuis: et quemadmodum illum excitavit, sic et te resuscitabit, imo vivificabit. Resurgent etenim et illi quibus 57 Spiritus Dei non fuerit, sed ad supplicium: qui vero Spiritum habuerint, in vitam. Propterea non dixit Apostolus, Resuscitabit corpus, sed, « Vivificabit, » ob inhabitantem in te Spiritum. Nec dixit, qui inhabitavit, sed, « qui inhabitat, qui ad finem usque permanet. » Non enim sustinebit Deus, ubi viderit Spiritum suum in te, non introducere te in thalamum suum: quemadmodum si non habueris Spiritum

« Εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Τὸ, « Εἴπερ, » οὐκ ἀμφιβάλλων τίθησιν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα πιστεύων, ἀντὶ τοῦ, Ἐπειδὴ περ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, διὰ τοῦτο ἐν πνεύματι ἔσται.

« Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. » Οὐκ εἶπεν, Εἰ δὲ Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχετε, διὰ τὸ τοῦ λόγου ἐπαχθῆς, ἀλλ', « Εἰ τις οὐκ ἔχει Πνεῦμα, » ἀορίστως οὖν, « οὐκ ἔστι Χριστοῦ: » καὶ εἰκότως. Ἡ γὰρ σφραγίς, τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ὅστε ὁ μὴ ἔχων τὴν σφραγίδα, οὐκ ἔστι τοῦ Δεσπότου τοῦ διὰ τῆς σφραγίδος ἐκείνης δηλουμένου.

B

« Εἰ δὲ Χριστός ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν: τὸ δὲ πνεῦμα, ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. » Πάλιν ἠαυρύνει αὐτοὺς διὰ τοῦ εἰπεῖν. « Εἰ δὲ Χριστός ἐν ὑμῖν. » Τινὲς δὲ Χριστὸν τὸ Πνεῦμα ἐνόησαν. οὐκ ἔστι δὲ, φησὶ, τοῦτο. ἀλλὰ τοῦτο δεῖκνυσιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ὁ τὸ Πνεῦμα ἔχων καὶ αὐτὸν ἔχει τὸν Χριστόν. Ἐνθα γὰρ μία ὑπόστασις τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐκεῖ καὶ αἱ λοιπαί. Καὶ τί ἔσται, ἐάν ἢ ὁ Χριστός ἐν ἡμῖν; Τὸ εἶναι τὸ σῶμα νεκρὸν, ὡς πρὸς τὴν ἁμαρτίαν. Τὸ δὲ ἐν ὑμῖν 67 ἄγιον Πνεῦμα ζωῆς, τουτέστιν, οὐ μόνον αὐτὸ ζῆ 68, ἀλλὰ καὶ ἐτέροις τοῦτο δύναται 69 παρέχειν. « Ἔστι δὲ ζωὴ τὸ Πνεῦμα διὰ δικαιοσύνην » τουτέστι, διότι 70 ἐδικαιώθημεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. καὶ τηρεῖται ἐν ἡμῖν ἡ δικαιοσύνη ἐκείνη, ἧτοι δικαίωσις ταύτης δὲ 71 τηρουμένης, ἁμαρτία οὐκ ἔσται: ἁμαρτίας δὲ μὴ ὕσσης, οὐδὲ θανάτου: καὶ λοιπὸν ζωὴ τὸ πᾶν, καὶ ἐν τῷ νῦν μὲν αἰῶνι, ὅταν κατὰ Θεὸν ζῶμεν (αὕτη γὰρ κυρίως ζωὴ, ἐπηνίκα πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἐσμεν νεκροί), καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲ, ἡ ἀκατάλυτος ζωὴ.

C

D

« Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστόν 72 ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα ἐν ὑμῖν. » Πάλιν τὸν περὶ ἀναστάσεως κινεῖ λόγον, καὶ φησιν, ὅτι Μὴ θορυβηθῆς, ὅτι νεκρὸν περιχέεται 73 σῶμα. ἔχεις 74 γὰρ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγείραντος τὸν Χριστόν ἐκ νεκρῶν. καὶ ὡς περ ἐκείνον ἤγειρεν, οὕτω καὶ σὲ πάντως ἀναστήσει, μᾶλλον δὲ ζωοποιήσει. Ἀναστήσονται μὲν γὰρ οἱ τὸ Πνεῦμα μὴ ἔχοντες, ἀλλὰ εἰς κόλασιν: οἱ δὲ τοῦ Πνεύματος, εἰς ζωὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος οὐκ εἶπεν, Ἀναστήσει τὸ σῶμα, ἀλλὰ, « Ζωοποιήσει, » διὰ τὸ ἐνοικοῦν ἐν σοὶ Πνεῦμα. Οὐκ εἶπε, Τὸ ἐνοικήσαν, ἀλλὰ, « Τὸ ἐνοικοῦν, » τὸ ἄχρι τέλους παραμένον. Οὐ γὰρ ἀνέξεται ὁ Θεός, ἰδὼν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐν σοὶ, μὴ ἀγαγεῖν 75 σε εἰς τὸν νεκρῶνα αὐτοῦ. ὡς περ ἐάν οὐκ ἔχῃς τὸ Πνεῦμα, ἀπολῆ πάντως, καὶ ἀναστήσει. Νέκρωσον

Variæ lectiones.

67 ἡμῖν ο. 68 ζῆν ο. 69 δύνασθαι ο. 70 ὅτι ο. 71 γὰρ ο. 72 Κύριον ο. 73 περιχέεται m. 74 ἔχε ο. 75 συναγαγεῖν m.

τοῦτον τὸ σῶμα, ἵνα οἰκῇ τὸ Πνεῦμα ἐν σοί, καὶ δι' αὐτὸ δοθῇ σοὶ ἡ ζωὴ.

« Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, ὀφείλεται ἔσμεν, οὐ τῆ σαρκί, τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν. » Δείξας, ὅσον ὠφελεῖ ὁ πνευματικὸς βίος, ὅτι Χριστὸν ἔνοικον ποιεῖ, καὶ ζωοποιεῖ τὰ θνητὰ σώματα, λοιπὸν τὴν παραίνεσιν εἰσάγει, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἔσμεν ὀφείλεται τῆ σαρκί, ἀλλὰ τῷ Πνεύματι δηλονότι. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἡμᾶς χάριτι γέγονε· τὰ δὲ ἡμέτερα, ὀφειλή εἰσι καὶ ἀπαραιτήτως ἀπαιτούμενα. Ἐρμηνεύων δὲ, πῶς εἶπε, « Τῆ σαρκί, » ἵνα μὴ εἰς τὴν τῆς σαρκὸς τοῦτο λάθῃς φύσιν, ἐπήγαγε τὸ, « Κατὰ σάρκα ζῆν. » Οὐ γὰρ τὴν ὑπερ τῆς σαρκὸς ἀναιρῶ¹⁶ φροντίδα (καὶ γὰρ πολλὰ αὐτῇ ὀφείλομεν, τὸ τρίφειν αὐτήν, τὸ θάλαπειν), ἀλλὰ τὴν σπουδὴν¹⁷ ἐπὶ τῇ ἀμαρτίαν ἄγουσαν. Κατὰ σάρκα γὰρ ζῆ ὁ ποιῶν τὴν σάρκα κυρίαν τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας, καὶ δέσποιναν τῆς ψυχῆς.

« Εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε¹⁸ ἀποθνήσκειν· εἰ δὲ Πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε. » Θάνατον λέγει μὲν καὶ τὴν ἐν γένῃ ἀθάνατον κόλασιν· κλήν καὶ τὴν ἐν ταῦθα ἐν πονηραῖς· πράξεις ζωῆν θάνατον καλεῖ· ὥσπερ αὐτὸ¹⁹ εἰ διὰ τοῦ πνευματικοῦ βίου τὰς πράξεις τὰς πονηρὰς τοῦ σώματος θανατοῦμεν, ζησόμεθα καὶ τότε τὴν ἀκατάλυτον ζωὴν, καὶ νῦν τὴν ἐν ἀρετῇ. Ὁ γὰρ νεκρὸς τῷ κόσμῳ, ἐκαίνοσ ζῆ.²⁰ Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι τὸ σῶμα θανατοῦτε (τοῦτο γὰρ ἀνδροφονία), ἀλλὰ, « Τὰς πράξεις τοῦ σώματος, » καὶ ταύτας δηλαδὴ τὰς πονηρὰς. Οὐ γὰρ δὴ τὸ ὄρῳ ἀπλῶς, καὶ τὸ ἀκρίβειν (ἄτινά εἰσιν ἔργα φυσικὰ τοῦ σώματος), ἀλλὰ τὸ κακῶς τούτοις χρῆσθαι.

« Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοι εἰσὶν υἱοὶ Θεοῦ. » Ἐπηγγελάτο ἀνωτέρω, ὅτι Ζήσεσθε, εἰ τὰς πονηρὰς πράξεις θανατοῦτε. Νῦν μείζονα στέφανον καὶ μισθὸν πλείονα τοῦ προτέρου τίθησι, τὴν θείαν υιοθεσίαν. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, « Ὅσοι πνεύματι Θεοῦ ἔσονται, ἀλλ', « Ὅσοι ἄγονται, » τούτέστι, κυβερνοῦνται καὶ ἡνιοχοῦνται, τὸ Πνεῦμα κύριον τῆς τε ψυχῆς καὶ τῆς σαρκὸς ποιούμενοι. Κἂν γὰρ βάπτισμα λάβῃς, καὶ υἱὸς γένῃ Θεοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος, μὴ Πνεύματι δὲ ἄγῃ, ἀπόλωσα· τὴν δωρεάν. Πάντες μὲν γὰρ Πνεῦμα λαμβάνομεν διὰ τοῦ λουτροῦ· τὸ δὲ ἄγεσθαι²¹ παρὰ πάντα βίον²², τοῦτο ἀπαιτούμεθα ὡς ἡμέτερον. Διὸ οὐκ εἶπεν, « Ὅσοι Πνεῦμα ἔλαβον, οὗτοι εἰσὶν υἱοὶ Θεοῦ, ἀλλ', « Ὅσοι Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται. »

« Οὐ γὰρ ἔλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἔλάβετε Πνεῦμα υιοθεσίας, » εἶπεν, ὅτι υἱοὶ Θεοῦ εἰσὶν οἱ Πνεύματι ἀγόμενοι· εἴτα ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τῆς υιοθεσίας μετεποιούοντο²³, « Υἱοὺς

A Dei, percas necessum in sempiternum etiam si resurrexeris. Mortifica itaque corpus, ut habitet Spiritus in te, ac propter ipsum tibi vita imperiatur.

Vers. 12. « Debitores igitur sumus, fratres, non carni, ut secundum carnem vivamus. » Cum indicasset quantum commoditatis præberet spiritualis vita, nimirum quod Christum inhabitare faciat, et vivificet mortalia corpora : deinceps et adhortationem in medium affert, ostendens quod non debeamus porro quidquam carni, sed Spiritui potius. Nam quæ Deus in nos contulit, per gratiam nobis obtigerunt : quæ vero nostra, ex debito sunt, inevitabiliterque postulantur. Explicans autem quomodo dixerit, « carni, » ne pro carnis natura accipias, intulit, « ut secundum carnem vivamus. » Non enim sollicitudinem pro carne prorsus tollo (siquidem haud pauca ei debemus : est enim alenda, est etiam fovenda nobis), sed studium et conatum qui nos ad peccatum ducit. Secundum carnem enim vivit, qui carnem dominam vitæ nostræ reginamque animæ facit.

Vers. 13. « Si enim secundum carnem vivatis, moriemini : sin Spiritu facta corporis mortificetis, vivetis. » Mortem hic dicit non solum immortalem quæ est in gehenna pœnam, cæterum ipsam etiam hic in scelestis facinoribus vitam mortem appellat. Sicut contra, si per spirituales vitam prava corporis opera mortificemus, vitam cum futuram indissolubilem, tum præsentem quæ est in virtute, vivemus. Nam qui mundo mortuus est, is vivit. Observa autem quod non dixerit, corpus occideritis, id enim homicidium foret, sed, « opera corporis, » eaque prava. Non enim videre simpliciter et audire (quæ sunt opera corporis naturalia) tollenda sunt, sed abusus illorum.

Vers. 14. « Quicumque enim Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei. » Supra pollicitus est, Vivetis, inquit, si prava opera mortificetis ; nunc vero pretiosorem coronam mercedemque priori majorem subdit, filiorum nempe divinam adoptionem. Quare non dixit, quicumque Spiritu Dei vixerint, sed « quicumque aguntur, » id est gubernantur, ceu ab auriga quodam, Spiritum cum carnis tum animæ dominum facientes. Etiamsi enim baptisma acceperis, et filius Dei fueris per baptismum, non autem Spiritu ducaris, donum et gratiam amisisti. Omnes quidem Spiritum accipimus²⁴ per regenerationis lavacrum, agi autem per omnem vitam eodem, istud a nobis tanquam nostrum exigitur. Eapropter non dixit, Quo quot Spiritum acceperunt, hi sunt filii Dei : sed, « Quotquot Spiritu Dei aguntur. »

« Vers. 15. « Non enim accepistis spiritum servitutis iterum ad timorem, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum Dei. » Filios Dei esse qui Spiritu Dei aguntur, dixit : jam vero quia et Judæi

Varie lectiones.

¹⁶ Ἰσ. ἀναιρεῖ ο. ¹⁷ τὴν σπουδὴν τὴν ιι. ¹⁸ πάλιν. ¹⁹ οὗ ο. ²⁰ ἄγεσθαι πνεύματι ιι. ²¹ βίον τούτων ο.

τὸν βίον ιι. ²² ἀντεποιούοντο ιιι.

filiorum adoptionem sibi vindicabant, (« Filios enim genui et exaltavi », et, « Filius meus primogenitus Israel » :) quantum sit intervalli inter nostram et Judæorum adoptionem monstrat. Illi, inquit, spiritum servitutis acceperunt : litteram legis ita nominans, ut quæ a Spiritu quidem data sit, servis tamen interim magis conveniat. Nam et corporales inde pænæ et supplicia præsto sunt, lapidationes, exustiones et minæ : « Gladius, inquit, vos devorabit ». Unde ingens sane metus ob oculos versatur. Ac præmia rursus terrena promissionesque honorum terrestrium, tum mandata et vilia et servilia multa. Quare illi quidem, etiamsi filii vocabantur, erant tamen ut servi : nos vero, ceu ingenui et liberi. Nam et præmia nostra sunt cælestia, cælorumque regnum : ac pænæ nostræ non sunt lapidationes, idque genus alia quæ a sacerdotibus inferebantur, sed satis est ejici et excludi a mystica mensa tanquam filium. Porro mandata nobis sunt divina ac ingenuis convenientia : videlicet, Ne intuearis feminam, ut concupiscas : Ne jures : Relinque ea quæ possides : et non pænæ formidine, sed spiritus cupiditate et charitate perficiuntur. Id quod manifestum est ex eo, quod multi pleraque mandata transgrediuntur.

In quo clamamus : Abba Pater. » Hebraicam dictionem posuit, quod verbum est filiorum genuinorum erga patrem. Quid igitur? nonne et illi Deum vocabant patrem? « Deum enim, inquit, qui genuit te, dereliquisti ». Et alibi : « Deus unus condidit nos ». Et : « Pater unus omnium nostrum Deus ». Etiam autem hæc dicta sint de illis, nemo tamen inventus est qui Deum in orationibus suis patrem vocarit, sicut nos omnes jam nunc a baptismo. Præterea, sicubi eum illi ita appellarint, ex propria ipsorum sententia istud fecerunt : fideles autem ex spiritali motione et operatione. Ut enim novimus Spiritum prophetiæ ex eo quod qui acceperit eum, futura prædicat : sic et Spiritus adoptionis filiorum agnoscitur ex eo quod qui acceperit ipsum, patrem vocat Deum, a Spiritu motus. Nam et hoc est unum ex donis Spiritus, perinde ac ipse infert, dicens :

VERS. 16. « Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod simus filii Dei. » 59 Paracletus ipse testimonium dicit dono quod datum est nobis. Non enim nos Abba sonamus sine teste et a nobis ipsis, verum Paracleti donum est, et ipse locuit nos per Spiritum, id est donum, sic loqui in orationibus.

VERS. 17. « Si autem filii, et hæredes : hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. » Quia non omnes filii sunt hæredes, ostendit nos et filios

* Isa. i, 2. † Exod. iv, 23. ‡ Isa. iii, 20. § Deut. xxxii, 48. ¶ Malach. ii 10. †† Ephes. iv, 6.

Varia lectiones.

⁵⁹ γάρ. ⁶⁰ κολάσεις m. ⁶¹ εὐγενέσιν ἀνδρασιν m. ⁶² τεκνων m. ⁶³ Ἰσ. ἐκεῖνοι. ⁶⁴ ἦτοι ο.

μου Ἰσραὴλ, » δεικνύσει πόσον τὸ μέσον τῆς ἡμετέρας· υἰοθεσίας, καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων· καὶ φησιν, ὅτι ἐκεῖνοι πνεῦμα δουλείας· ἔλαβον, τὸ ἑβραϊστὶ γράμμα τοῦ νόμου καλέσας οὕτως, ὡς παρὰ τοῦ Πνεύματος μὲν δοθὲν, δούλοις δὲ μᾶλλον ἀρμόζον. Καὶ γὰρ καὶ αἱ τιμωρίαι παρὰ πόδας καὶ σωματικαί, λιθασμοί, καὶ καύσεις ⁶⁰ καὶ ἀπειλαί, ὅτι « Μάχαιρα ὑμᾶς κατέδειται »· καὶ διὰ ταῦτα πολλὸς ὁ φόβος πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν. Καὶ αὖ οἱ μισθοὶ ἐπίγειοι, καὶ ἐπαγγελίαι τῶν τῆς γῆς ἀγαθῶν, καὶ τὰ ἐπιτάγματα μικροπρεπῆ καὶ δουλικὰ. Ὅστε ἐκεῖνοι μὲν, εἰ καὶ υἱοὶ ἐκαλοῦντο, ἀλλ' ὡς δούλοι· ἡμεῖς δὲ, ὡς εὐγενεῖς καὶ ἐλεύθεροι. Καὶ γὰρ καὶ οἱ μισθοὶ ἡμῶν οὐράνιοι, καὶ βασιλεία οὐρανῶν· καὶ αἱ κολάσεις ἡμῶν, οὐ λιθασμοί, καὶ τὰ τοιαῦτα παρὰ τῶν ἱερῶν, ἀλλ' ἀρκεῖ τραπέζης μυστικῆς ἐκδηθῆναι ὡς υἱόν. Καὶ τὰ ἐπιτάγματα, θεῖα, καὶ εὐγενέσιν ⁶¹ ἀρμόζοντα· Μὴ ἐμβλέψῃς ἐμπαθῶς· Μὴ ὀμώσῃς· Ἀπόκτεισαι τὰ ὄντα σοι. Καὶ οὐδὲ φόβω κολάσεως, ἀλλὰ πνεύματος ἐπιθυμίᾳ καὶ ἀγάπῃ κατορθοῦνται· καὶ δῆλον ἐξ ὧν καὶ ὑπερβαίνουσι πολλοὶ πολλὰ τῶν ἐπιταγμάτων. Κάκει μὲν, Πνεῦμα οὐκ ἦν· ἐνταῦθα δὲ, πλουσία ἡ τοῦτου χάρις.

Atque illic quidem Spiritus non aderat; istic vero-

« Ἐν ᾧ κράζομεν· Ἀββὰ ὁ Πατήρ. » Τὴν Ἑβραϊκὴν λέξιν τέθεικε, ὅπερ ῥῆμά ἐστι γνησίῳν παιδῶν ⁶² πρὸς πατέρα. Τί οὖν; οὐκ ἐκάλουν καὶ ἐκεῖνοι πατέρα τὸν Θεόν; « Θεὸν γὰρ, φησὶ, τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες »· καὶ πάλιν, « Θεὸς εἰς ἔκτισεν ἡμᾶς »· καὶ, « Πατήρ εἰς πάντων ἡμῶν. » Ἄλλ' εἰ καὶ ταῦτα εἴρηται περὶ ἐκείνων, ὁμοίως οὐδὲς εὐρηται ἐν προσευχῇ καλέσας πατέρα τὸν Θεόν, ὡς περὺν ἡμεῖς πάντες; μετὰ τὸ βάπτισμα. Ἄλλως τε, εἰ καὶ ἐκάλεσάν ποτε ἐκεῖνοι ⁶³, ἀλλ' ἐξ οἰκείας διανοίας· οἱ δὲ πιστοὶ ἐκ πνευματικῆς ἐνεργείας. Ὅσπερ γὰρ ἴσμεν τὸ Πνεῦμα τῆς προφητείας, ἀφ' ὧν ὁ λαβὼν αὐτὸ προλέγει τὰ μέλλοντα· οὕτω καὶ Πνεῦμα υἰοθεσίας γνωρίζεται, ἀφ' ὧν ὁ λαβὼν αὐτὸ, πατέρα καλεῖ τὸν Θεόν, ὅπερ τοῦ Πνεύματος κινουμένου. Ἐν γὰρ καὶ τοῦτο τῶν τοῦ Πνεύματος χαρισμάτων, ὡς περὺν καὶ αὐτὸς ἐπιφέρει λέγων·

« Αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ. » Αὐτὸς ὁ Παράκλητος συμμαρτυρεῖ τῷ χαρισματι τῷ δεδομένῳ ἡμῶν. Οὐ γὰρ φθεγγόμεθα μὲν τὸ Ἀββὰ ἡμεῖς, ἀμαρτύρων δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ τοῦ Παρακλήτου ἐστὶν ἡ δωρεά, καὶ αὐτὸς ἐδίδαξεν ἡμᾶς διὰ τοῦ Πνεύματος, τοῦτέστι ⁶⁴, τοῦ χαρισματος, οὕτω φθέγγεσθαι ἐν ταῖς προσευχαῖς.

« Εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. » Ἐπειδὴ οὐ πάντα τὰ τέκνα κληρονόμοι, δεικνύσιν, ὅτι ἡμεῖς· καὶ

τινα καὶ κληρονόμοι. Ἐπειδὴ ²⁰ δὲ οὐ πάντες κληρονόμοι εἰσὶ μεγάλων πραγμάτων, δείκνυσιν, ὅτι καὶ μεγάλα κληρονομοῦμεν· « Θεοῦ γὰρ κληρονόμοι. » Πάλιν, ἐπειδὴ ἔστι καὶ κληρονόμοι εἶναι, οὐ πάντως δὲ τῷ Μονογενεῖ συκληρονομεῖν, φησὶν, ὅτι καὶ τοῦτο ἔχομεν· « Συκληρονόμοι γὰρ Χριστοῦ ἔσμεν. »

« Εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. » Εἰπὼν, ὅτι συκληρονόμοι Χριστοῦ ἔσόμεθα, δείκνυσιν, ὅτι εὐλόγως τοῦτο τευξόμεθα. Ὁ γὰρ τοὺς οὐδὲν κατωρθώκοντας τοσοῦτοις ἀγαθοῖς φιλοτιμησάμενος, ὅταν ἴδῃ πολλὰ πονήσαντας, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἀμείψεται; Τοῦτο δὲ ποιεῖ, ὡς ἂν μὴ αἰσχύωνται οἱ λαμβάνοντες τὴν δωρεάν, ὡς ἀπόνως ταύτην λαμβάνοντες ²⁰. Πλὴν σκόπει, ὅτι ἐνταῦθα αἰνίσσεται, πῶς δεῖ τὸν ἀξιοθέντα τοσοῦτων δωρεῶν καὶ εἰς πάθη καὶ εἰς κινδύνους ἑαυτὸν ἐκδίδοναι.

« Λογίζομαι γὰρ ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Συμπάσχομεν, » ἵνα μὴ ἀποκησῇ ὁ ἀκροατὴς, ὡς ἐπὶ κινδύνους ἐξαγόμενος, καὶ εἰς πάθη περιελκόμενος, φησὶν, ὅτι μὴ δειλιάσῃ. « Οὐκ ἄξια γὰρ τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, » τούτεστι, τὰ πρόσκαιρα καὶ παρερχόμενα, « πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι δόξαν. » Οὐκ εἶπε, τὴν μέλλουσαν ἄνεσιν, ἀλλὰ, « τὴν δόξαν. » Τοῦτο γὰρ τὸ ὄνομα ἐπέραστον τοῖς πολλοῖς. Ὅπου μὲν ἄνεσις, οὐ πάντως δόξα· ὅπου δὲ δόξα, ἐκεῖ καὶ ἄνεσις. Ἀτὰρ δὲ τοῦ εἰπεῖν τὸ, « Ἀποκαλυφθῆναι, » ἔδειξεν, ὅτι καὶ νῦν ἔστι, κρύπτεται δὲ τότε δὲ ἀποκαλυφθήσεται, τούτεστι, τελείως φανερωθήσεται. Διότι γὰρ μεγάλη ἔστι, καὶ ἀφράστως ὑπερβαίνει τὸν παρόντα αἰῶνα, διὰ τοῦτο ἐκεῖ τεταμειύται, τοῖς ἀτελεστέροις συμπαρακτεινομένη αἰῶσιν. Ὡστε, ὡς ἀκροατὰς, ἐπεὶ καὶ τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ εἰσιν, ἤγουν πρόσκαιρα, καὶ ἡ δόξα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τοῦ ἀκαταλύτου, καταφρονεῖ τῶν παθημάτων, καὶ τῆς δόξης ἀντιποιεῖται.

« Ἡ γὰρ ἀποκαρδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἰῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. » Θέλων δεῖξαι ²¹, ὅσης τευξόμεθα δόξης, φησὶν, ὅτι καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀμειψθήσεται· καὶ ἂν ἡ κτίσις, πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς. Ὁ μὲν οὖν νοῦς τῶν λεγομένων τοιούτος. Ὅτι πρὸς τὸν ἄνω, ὅπου εἰσὶν οἱ ποταμοὶ χειρὸς κροτούντας εἰσάγοντες, καὶ τὰ ὄρη σκιρτῶντα, καὶ πρόσωπα ἐμφύχων καὶ αἰσθητικῶν αὐτοῖς περιτεθέντες [/. περιτιθ.]· τοῦτο καὶ αὐτὸς ποιεῖ, καὶ φησὶν, ὅτι Ἡ κτίσις πᾶσα ἀποκαρδοκίαν ἔχει, τούτεστι, μεγάλην προσδοκίαν ἔχει, ὅτι καὶ αὕτη ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀμειψθήσεται, καὶ ἀπεκδέχεται τὴν ἀποκάλυψιν τῆς δόξης ἡμῶν τῶν υἰῶν τοῦ Θεοῦ. Τότε γὰρ καὶ αὕτη δοξασθήσεται τῇ ἀφθαρσίῃ, ὅτι καὶ ἡμεῖς. Ὅσα οὖν ἀκούεις λεγόμενα περὶ τῆς κτίσεως, ὡς περὶ ἐμφύχου, προσωποποιίας τρόπῳ νόμιζε λέγεσθαι.

Variae lectiones.

²⁰ ἐπεὶ ο. ²¹ λαβόντες ο. ²² μέλλον δεῖξαι m.

esse, et hæredes. Quia vero non omnes magnorum bonorum hæreditatem adeunt, ostendit quod magnorum etiam hæreditatem consecuturi simus. « Nam Dei sumus hæredes. » Rursus, quandoquidem fieri potest, ut hæredes simus, nec tamen omnino simus Unigenito cohæredes, ait quod et hoc habemus : « Cohæredes enim Christi sumus. »

« Si tamen compatimur, ut et conglorificemur. » Cum dixisset, Christi nos cohæredes fore, ostendit nos istud non sine causa assecuturos. Qui enim nos, cum nihil adhuc boni rectique præstissemus, tantis bonis honoravit; quomodo non præmiis majoribus dignabitur, cum nos multum laborasse viderit? Hoc autem agit, ne pudeant illi qui donum accipiunt, tanquam citra laborem accipiant. Verumtamen perpende tecum quod hic innuit, quomodo oportet tantis exornatum donis seipsum cum afflictionibus tum periculis exponere.

VERS. 18. « Existimo enim quod non sint condignæ passiones hujus temporis, ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis. » Quoniam dixerat, « Compatimur, » ne cunctetur et detrectet auditor, tanquam ad pericula eductus, et ad passiones circumactus, nunc, Noli timere, inquit. « Non enim dignæ sunt afflictiones hujus temporis, » hoc est temporariæ et transitoriæ, « ad futuram gloriam quæ revelabitur. » Non dixit, futuram quietem, sed, « Gloriam. » Nomen enim istud plerisque est amabile. Nam ubi quies, ibi non omnino gloria : ubi vero gloria, ibi et quies. At cum ait, « quæ revelabitur, » ostendit illam etiamquam esse, verum absconditam : tunc autem revelabitur, id est perfecte manifestabitur. Nam quia ingens est, præsensque sæculum ineffabiliter transcendit, ideo ibi reconditur sempiternis coextensa sæculis. Quamobrem, o auditor, cum afflictiones præsentis sint temporis, id est transitoriæ, gloria vero futuri sæculi, nemquam scilicet cessaturi, afflictiones contemne, gloriamque complectere.

VERS. 19. « Vehemens enim expectatio creature revelationem filiorum Dei expectat. » Monstraturus quantam simus gloriam consecuturi, inquit, quod ipsa creatura in melius permutabitur : quod si creatura, multo magis nos. Sententia itaque eorum quæ dicuntur, est hujusmodi. Quod ²⁰ autem prophetis in more est, ut flumine manibus plaudentia introducant, montesque saltantes, personas cum animatorum, tum sensibilium ipsis tribuentes : idem et ipse hic Apostolus agit, cum dicit, omnem creaturam ἀποκαρδοκίαν, id est, ingentem expectationem habere, quod et ipsa in meliorem permutetur statum, nec non expectare revelationem gloriæ nostri filiorum Dei. Tum enim et ipsa glorificabitur incorruptibilitate, quando et nos. Quæcumque igitur audis dici de creatura tanquam de animato, prosopopœiæ more dici arbitrare.

VERS. 20, 21. « Vanitati enim creatura subjecta est, non volens, sed propter eum qui subiecit ipsam. In spe, quod et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. » — « Vanitati, » hoc est corruptioni, « subjecta est creatura, » pro eo quod est, corruptibilis facta est propter te hominem. Simul atque enim corpus «cepisti mortale, et afflictioni obnoxium, eam ob rem terra etiam spinas ac tribulos protulit, cœlumque vetustate squalidum et antiquatum, permutatione indiget. Quare autem propter alium corruptibilis facta est creatura? Quoniam et propter hominem omnino in rerum naturam producta fuerit. « Non volens » autem, significat divina providentia et cura totum hoc contigisse, non ipsius creaturæ virtute et industria. Tuæ enim utilitatis gratia id factum est, ut corruptionem ejus intuens, asperneris eam animumque ad cœlestia transferas. Audiens quod ait, « in spe, » iidem per proso-popœiam intellige dictum, omniaque his similia. Ipsa itaque creatura « liberabitur: » non tu solus, verum et illud quod te longe est inferius, nupte inanimatum et insensibile: istud, inquam, bona tecum habebit communia, nec ultra corruptioni erit obnoxium, sed te imitabitur. Ac quemadmodum te corruptibili facto, ipsa corruptioni subjecta erat: sic te facto incorruptibili, et ipsa incorruptibilis fiet. Si igitur creatura propter te passa est, tua etiam interest, Dei causa, afflictiones patienter ferre: ac si illa glorificari sperat, tu multo magis creaturam nostra gloria Deus exornabit.

VERS. 22, 23. « Scimus enim quod omnis creatura congemiscit et simul parturit usque adhuc. Non solum autem, sed et ipsi primitias Spiritus habentes, et nos ipsi in nobis ipsis gemimus, filiorum adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri. » His argumentis cogit auditorem præsentia continere, perinde ac si dicat: Ne sis creatura peior, neque in præsentibus morose delecteris: quin potius ingemiscas, quod impræsentiarum futuram gloriam non assecutus es. Nam si creatura ingemiscit, tu multo magis idem **61** præstare debes. Infert autem, quod et nos « ipsi primitias Spiritus habentes, » hoc est, qui futura gustavimus, « ingemiscimus, » quoniam ea nondum adepti sumus. Ex iis enim spiritalibus donis quæ accepimus (nam hæc sunt primitiæ), etiam de futuris conjecturam facimus. Deinde, ne det hæreticis occasionem dicendi, Quia mundus iste malus est, eapropter ingemiscimus: « Filiorum adoptionem expectantes, inquit, gemimus. » Ac quomodo, cum jam sumus adoptati, aliam rursus adoptionem præstolamur? Næ, inquit, adoptionem dico, non eam quæ per baptismum obtinuit (hanc enim jam antea accepimus), sed perfectam gloriam in corporis incorrupti-

^d Gen. iii, 18; Psal. ci, 26.

« Τῇ γὰρ ματαιώθητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐκ ἔκουσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. » — « Τῇ ματαιώθητι, » τουτέστι, τῇ φθορᾷ, « ὑπετάγη ἡ κτίσις, » ἀντὶ τοῦ, φθαρτῆ γέγονε διὰ σὲ τὸν ἄνθρωπον. Ἐπειδὴ γὰρ σῶμα ἐλαβες θνητὸν καὶ παθητὸν, διὰ τοῦτο καὶ ἡ γῆ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἤνεγκε, καὶ ὁ οὐρανὸς παλαιούμενος ἀλλαγῆς χρήζει. Πῶς οὖν δι' ἑτερον φθαρτῆ γέγονε⁶²; Διότι καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον ὄλω; ὑπέστη. Τὸ δὲ, « Οὐκ ἔκουσα, » τοῦτο σημαίνει, ἀντὶ τοῦ, τῆς⁶³ τοῦ Θεοῦ⁶⁴ κηδεμονίας τὸ πᾶν ἐγένετο, καὶ οὐκ ἐκείνης ἐστὶ κατόρθωμα· πρὸς γὰρ σὴν ὠφέλειαν, ἵνα τὴν φθορὰν αὐτῆς ὄρων, καταρροῆς αὐτῆς, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὄρῃς. Καὶ τὸ, « Ἐπ' ἐλπίδι » δὲ, ἀκούων, προσυποποιίας τρόπῳ ῥηθῆναι νόμιζε, καὶ πάντα τὰ ὅμοια. Καὶ αὐτὴ οὖν ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται, οὐχὶ σὺ μόνος· ἀλλὰ καὶ τὸ καταθεστέρον σου⁶⁵, καὶ τὸ ἀψυχὸν καὶ ἀναίσθητον⁶⁶, καὶ τοῦτο κοινωθήσεται τῶν ἀγαθῶν· καὶ οὐκέτι ἔσται φθαρτῆ, ἀλλ' ἀκολουθήσεται σοι. Καὶ ὡσπερ, σοῦ φθαρτοῦ γενομένου, ἐγένετο φθαρτῆ· οὕτως, ἀφθαρτισθέντος σου, καὶ αὐτὴ ἀφθαρτισθήσεται. Εἰ οὖν ἡ κτίσις ἐπαθε διὰ σὲ, ὀφείλεις καὶ σὺ πάσχων διὰ τὸν Θεὸν ὑπομένειν· καὶ εἰ ἐκείνη ἐλπίζει δοξασθῆναι⁶⁷, πολλῶ μᾶλλον ὀφείλεις σὺ. Ὡσπερ γὰρ τοὺς δούλους ὁ πατὴρ στολιζει εἰς δόξαν τῶν υἱῶν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὴν κτίσιν εἰς δόξαν ἡμῶν.

Ut enim filiorum gloria servos pater induit, ita et

C « Οἶδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἀχρι τοῦ νῦν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, υἰοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. » Διὰ τούτων τῶν λόγων συναναγκάζει τὸν ἀκροατὴν περιφρονῆσαι τὰ παρόντα, ὡσανεὶ λέγων· Μὴ γένη τῆς κτίσεως χείρων, μηδ' ἐμφιλοχωρήσης τοῖς παροῦσιν· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ στενάξον, ὅτι μὴ τὴν μέλλουσαν δόξαν ἤδη ἔχεις. Εἰ γὰρ ἡ κτίσις στενάζει, πολλῶ μᾶλλον ὀφείλεις αὐτὸς τοῦτο. Ἐπάγει δὲ, ὅτι « Καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες, » τουτέστι, τῶν μελλόντων γευσάμενοι, « στενάζομεν, » διότι μὴ ἤδη αὐτὰ ἔχομεν⁶⁸. Ἐξ ὧν γὰρ ἐλάδομεν πνευματικῶν χαρισμάτων (ταῦτα γὰρ ἡ ἀπαρχὴ), καὶ τὰ μέλλοντα τεκμαιρόμεθα. Εἶτα, ἵνα μὴ δῶ τοῖς αἰρετικοῖς ἀφορμὴν, ὅτι διὰ τὸ εἶναι πονηρὸν τὸν κόσμον, διὰ τοῦτο στενάζομεν, φησὶν, ὅτι « Υἰοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι. » Καὶ πῶς οἱ ἤδη υἰοθετηθέντες πάλιν ἐτέραν ἐκδεχόμεθα; Ναί, φησὶν, υἰοθεσίαν λέγω, οὐ τὴν διὰ βαπτίσματος (ταύτην γὰρ ἤδη ἐλάδομεν), ἀλλὰ τὴν τελείαν δόξαν τὴν ἐν ἀφθαρσίᾳ τοῦ σώματος. Τοῦτο γὰρ ἡ τελεία ἀπολύτρωσις, ἐλευθερία τε καὶ ἀπαλλαγὴ⁶⁹ τοῦ θανάτου καὶ τῶν

Variæ lectiones.

⁶² ἐγένετο ο. ⁶³ Ἰσ. ὅτι τῆς ⁶⁴ ἀνθρώπου ο. ⁶⁵ ἀνόητον. ⁶⁶ ἔσχομεν ο. ⁶⁷ ἡ ἀπολύτρωσις ἡ τελεία ἐλευθερία καὶ ἀπ. ο.

παθῶν, ὅτε οὐκ εἶμι μέλλομεν στραφῆναι ἀπὸ τῆς A
 υιοθεσίας εἰς δουλείαν τῆς ἁμαρτίας.

« Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν· ἐλπίς δὲ βλεπομένη,
 οὐκ ἔστιν ἐλπίς. Ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ τοῦτο
 ἐλπίζει; Ἐἰ δὲ ὁ οὐ βλέπομεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπο-
 μονῆς ἀπεκδεχόμεθα. » Ἐπειδὴ περὶ μελλόντων
 πραγμάτων ἔλεγε τοῖς πολλοῖς ἀπιστουμένων, φησί·
 Μὴ ἀπιστήσης σὺ, ὁ πιστός, οἷς λέγω· ἐξ ὧν γὰρ ἤδη
 ἠαβες, πιστεύουσιν καὶ περὶ τῶν μελλόντων. Καὶ
 ὡσπερ οὐδὲν εἰσενεγκῶν πρότερον, εἰ μὴ τὴν πίστιν
 μόνην, μεγάλην ἔλαβες, παρὰ Θεοῦ· οὕτω καὶ νῦν τῇ
 πίστει χρῆσαι πρὸς τὴν περὶ τῶν μελλόντων ἐλπίδα.
 Ἡ γὰρ ἐλπίς τότε τῷδ' ἐστὶν ἐλπίς, ὅταν περὶ
 τῶν μὴ βλεπομένων ᾖ. « Ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ B
 ἐλπίζει; » Μὴ τοίνυν πάντα ἐνταῦθα ζητῶμεν. « Δι'
 ὑπομονῆς » γὰρ « ἀπεκδεχόμεθα τὰ μέλλοντα. » Ὑπο-
 μονὴν δὲ ὅταν ἀκούσης, ἀγῶνας καὶ ἰδρώτας ὡς δη-
 λουμένους. Ὑπομένειν γὰρ ὀφείλει ὁ Χριστιανός,
 ἀπεκδεχόμενος τὰ μὴ ὁρώμενα, ἐλπίζόμενα δὲ διὰ
 τῆς πίστεως.

« Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται
 ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν. » Ὑπομονῆς ἐμνημόνευσε·
 παραβαρβύκων τὸν τὸν ἀπροσπῆν, φησὶν, ὅτι « Καὶ
 τὸ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται » ἡμῖν. Ὡστε καὶ
 ἀπράκαμτος ἐλπίζων καὶ ὑπομένων· βοηθεῖ γὰρ σοι
 τὸ Πνεῦμα, μόνην τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ὑπομονὴν
 εἰσφέρωντι.

« Τὸ γὰρ εἰ προσευξόμεθα καθὼς δεῖ, οὐκ οἴδα- C
 μιν. » Δείκνυσιν, πῶς βοηθεῖ τὸ Πνεῦμα ταῖς ἀσθε-
 νείαις ἡμῶν, καὶ φησιν, ὅτι Τοσοῦτόν ἐσμεν ἀσθενεῖς,
 ὥστε οὐδὲ τί δεῖ προσευξασθαι οἰδομεν· πάντες γὰρ
 ἀπλῶς, καὶ ἐγὼ ὁ Παῦλος. Καὶ γὰρ αὐτὸς προσηύξατο
 περὶ τοῦ σκόλοπος, καὶ περὶ τοῦ εἰς Ῥώμην ἀπελ-
 θεῖν· καὶ Νωῦσης δὲ περὶ τοῦ τὴν Παλαιστίνην
 ἰδεῖν· καὶ Ἰσραήλ ὑπὲρ Ἰουδαίων⁹³· ἀγνοοῦντες
 τὸ ἔειν. Ταῦτα δὲ λέγει νῦν ὁ Παῦλος, ἐπειδὴ εἰκὸς
 ἦν τοῖς ἐν Ῥώμῃ πιστοῖς, διωκομένων· καὶ θλιβο-
 μένους, ἀνεσιν αἰτεῖν, καὶ μὴ λαμβάνοντας, σκαν-
 δαλιζέσθαι. Δείκνυσιν οὖν, ὅτι Οὐκ οἶδέ τις αἰτεῖν
 τὸ συμφέρον. Ὑφείλετε οὖν ὑπομένειν· τὸ δὲ Πνεῦμα
 μόνον οἶδε, τί συμφέροι ὑμῖν· διὸ ἐπάγει·
 norit quod expediat. Vos itaque, sustinere debetis :
 prosit. Propterea infert :

« Ἄλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερνευγῆται ὑπὲρ D
 ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. » Ὡσπερ πολλὰ χα-
 ρίσματα τοῖς βαπτιζομένοις ἐδίδου πάλαι ὁ Θεὸς
 καὶ διάφορα, ἃ δὲ καὶ πνεύματα ἐκαλοῦντο, καὶ ὁ
 μὲν εἶχε προφητείας χάρισμα, ὁ δὲ σοφίας, ὁ δὲ
 αἰλοῦ· οὕτω καὶ χάρισμα εὐχῆς ἐδίδου, καὶ αὐτὸ
 ἐκάλειτο πνεῦμα. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ τῶν συμπε-
 ρόντων ἡμῖν ἀγνοοῦντες, τὰ μὴ συμφέροντα αἰτού-
 μεν, ἤρχετο χάρισμα εὐχῆς εἰς ἕνα τινὰ τῶν τότε,
 καὶ τὸ κοινὸν συμφέρον αὐτὸς τε ἴσταντο αἰτῶν, καὶ

bilitate consistentem. Hoc enim est perfecta redem-
 ptio, libertas, et cum a morte, tum ab affectionibus
 liberatio, cum a statu adoptionis in peccati servitu-
 tem non amplius reversuri fuerimus.

VERS. 24, 25. « Spe namque servati sumus. Spes
 autem quæ videtur, non est spes. Nam quod videt
 quis, quid adhuc sperat? Si autem quod non viden-
 mus, speramus, per patientiam exspectamus. » Quia
 de rebus futuris a plerisque in dubium vocatis ser-
 monem habebat, Noli diffidere, inquit, tu qui fidelis
 es, istis quæ dico: ex his enim quæ jam antea
 recepisti, de futuris etiam crede. Ac sicuti antea
 nihil plane afferens præter solam fidem, ingentia a
 Deo bona accepisti: sic et nunc fide utere erga
 futurorum honorum spem. Nam spes tum demum
 vera est spes, cum de his quæ non cernuntur,
 fuerit. « Quod enim quisquam videt, quid adhuc
 sperat? » Ne hic igitur in terris omnia quaeramus:
 « Per patientiam » enim futura « exspectamus. »
 Patientiam autem cum audiveris, certamina, labo-
 res et sudores intellige denuntiari. Christianus
 enim sustinere debet, exspectans ea quæ non vi-
 dentur, sed ea quæ per fidem sperantur.

VERS. 26. « Similiter et Spiritus adjuvat infirmi-
 tatem nostram. » Patientiæ meminit. Animans ita-
 que auditorem, ait, quod et Spiritus nobis opitula-
 tur. Proinde sperando et sustinendo, ne fatiscas.
 Nam tibi solam spem et patientiam afferenti Spiritus
 opitulatur.

« Nam quid oremus sicut oportet, nescimus. »
 Ostendit quam ratione Spiritus succurrat infirmi-
 tati nostræ, inquit, Adeo sumus imbecilles
 nos, ut vel quid orare debeamus, ignoremus: in
 universum omnes, adeoque ego Paulus. Nam et ille
 pro stimulo orabat, atque ut Romam proficiscere-
 tur: Moyses item, ut Palestinam videat: Jeremias
 item pro Judæis; ignorantes quid opportunum seu
 necessarium esset. Hæc vero jam divus Paulus
 commemorat, quod verisimile erat, fideles qui Romæ
 persecutionibus et afflictionibus quatiebantur,
 cessationem ac quietem petere: et cum non asse-
 querentur, despondere animum et offendi. Com-
 monstrat igitur, quod nemo mortalium illud petere
 solus autem Spiritus compertum habet quid vobis

« Sed ille ipse Spiritus interpellat pro nobis ge-
 mitibus inenarrabilibus. » Quemadmodum multa
 dona necnon diversa baptizatis dabat olim Deus,
 quæ et ipsa spiritus appellabantur, et alius qui-
 dem habebat prophetiæ donum, alius sapientiæ,
 alius quoddam aliud: hunc ad modum donum
 orationis impertiebat, quod et ipsum vocabatur
 spiritus. Cum enim pleraque eorum quæ no-
 bis prosint ignorantes, inutilia peteremus, acce-
 debat orationis charisma uni cuidam eorum qui tum

Variæ lectiones.

⁹³ ὑπὲρ Ἰουδαίας m.

vixerunt, et quod communiter omnibus conferebat ipse stans precabatur, aliosque id petere docebat. Spiritum igitur hic vocat huiusmodi donum, et animam recipientem precationis donum, ac interpellantem apud Deum ingemiscentemque. Nam magna cum compunctione stabat spiritualis ille homo, et multis gemitibus: cuius hodieque symbolum est diaconus, stans, intentansque supplicationes pro populo effundens.

VERS. 27. « Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret Spiritus, qui secundum Deum postulat pro sanctis. » Non veluti ignorante Deo stans precatur homo ille. Qui enim scrutatur corda, novit quis sit sensus spiritus, id est spiritualis hominis. Nam quæ Deo grata sunt, ea postulat pro iis qui sunt, in Ecclesia fideles: hi enim, « sancti. » Atque hoc fit, ut nos discamus petere secundum Deum, sive quæ Deo placeant. Quia igitur Spiritus intercedit pro nobis, ne despondeas animum quisquis es qui afflictione premeris.

VERS. 28. « Scimus autem quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt. » Quæ jam antea commemorata sunt, nempe, quod creatura subjecta est vauitati: quodque incorruptibilitatem sit assumptura: et iterum, Quid orare debcamus, ignoramus: admonitiones erant iis qui Romæ affligebantur, sicuti annotavimus. Quæ vero nunc subdit, omnium sunt manifestissima. Nam « diligentibus Deum, omnia, » quantumvis ardua videantur et æspersa, « in bonum cooperantur. » Non dixit autem, quod nihil triste, nihilve difficile invadat diligentes Deum, sed, quod invadant quidem, verum istis malis et afflictionibus Deus in commodum afflictorum utitur. Deinde, quia hoc incredibile videbatur, a præteritis hoc stabilit, inquit: « iis qui secundum propositum vocati sunt, » Et enim vocavit te, inquit, cum longe abesses, sibi que te propinquum fecit, et non multo magis **68** vocato opem feret? Vocatus est autem homo « secundum propositum, » hoc est secundum propriam voluntatem. Non enim sufficit vocatio (alioquin omnes servati essent, siquidem et omnes sunt vocati), verum etiam voluntatis opus est.

VERS. 29, 30. « Nam quos præscivit, et prædestinavit conformes veri imagini Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, hos et vocavit. » Præscit Deus eos qui vocatione digni sunt, deinde prædestinat. Prior itaque est præscientia, postea sequitur prædestinatio. Prædestinationem autem intelliges, impermutabilem Dei bonam voluntatem. Prænovit itaque Paulum vocatione Evangelii dignum esse, sicque prædestinavit, hoc est impermutabiliter decrevit, adeoque statuit vocare ipsum. Conformes igitur efficit imagini Filii, quos prænoscit dignos. Quod enim Unigenitus est secundum naturam, hoc ipsi facti sunt

τοὺς ἄλλους ἐδίδασκεν αἰτεῖν. Πνεῦμα τοίνυν ἐνταῦθα καλεῖ τὸ χάρισμα, καὶ τὴν ψυχὴν τὴν δεχομένην τὸ χάρισμα τῆς εὐχῆς, καὶ ἐντυγχάνουσαν τῷ Θεῷ καὶ στεναίχουσαν. Μετὰ γὰρ πολλῆς κατανύξεως ἵστατο ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ἐκεῖνος, καὶ πολλῶν στεναγμῶν· οὗ καὶ νῦν σύμβολόν ἐστιν ὁ διάκονος, ἱστάμενος, καὶ τὰς ἐκτενεῖς δεήσεις ποιούμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

« Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος, ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων. » Οὐχ ὡς ἀγνοοῦντος, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, ἵσταται ὁ ἄνθρωπος αἰτῶν. « Ὁ γὰρ ἐρευνῶν τὰς καρδίας οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος, » τουτέστι, τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου· ὅτι τὰ δοκοῦντα τῷ Θεῷ, ἐκείνα αἰτεῖ ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πιστῶν· οὗτοι γὰρ « οἱ ἅγιοι. » Γίνεται δὲ τοῦτο, ἵνα ἡμεῖς μανθάνωμεν αἰτεῖν κατὰ Θεὸν, ἤγουν τὰ ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ. Ἐπεὶ οὖν τὸ Πνεῦμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνει, μὴ λυποῦ, ὁ θλιβόμενος.

« Οἶδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν, πάντα συνεργεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν. » Καὶ τὰ πρότερον μὲν εἰρημίνα, ὅτι· Ἡ κτίσις ὑπετάγη τῇ ματαιότητι· καὶ, ὅτι ἀφαρτισθήσεται· καὶ αὐθις τὸ, « Τί προσευξόμεθα οὐκ οἶδαμεν, » παραινήσεις τινὰς ἦσαν τοῖς ἐν Ῥώμῃ κακουχομένοις ὡς παρεσημειωσάμεθα· τὰ δὲ νῦν, φανερώτατα. « Τοῖς γὰρ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν, πάντα, » καὶ τὰ δοκοῦντα δυσχερῆ καὶ θλιβερά, « συνεργεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν. » Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι οὐδὲν ἐπέργεται δεινὸν τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν, ἀλλ' ὅτι ἔπεισι μὲν, ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν κακουχομένων κέχρηται ὁ Θεὸς τοῖς δεινοῖς. Εἶτα, ἐπειδὴ ἀπιστον ἔδοκει τοῦτο, ἀπὸ τῶν παρελθόντων βεβαίωσεν αὐτὸ, λέγων· « Τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς. » Καὶ γὰρ ἐκάλεσέ σε, φησὶ, μακρὰν ὄντα, καὶ οἰκεῖόν σε ἐποίησέ· καὶ πόσω μᾶλλον κληθέντος οὐκ ἀντιλήψεται; Κλητὸς δὲ γίνεται ἄνθρωπος κατὰ πρόθεσιν, τουτέστι, κατ' οἰκείαν προαίρεσιν. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ ἡ κλήσις (ἐπεὶ πάντες ἀνέσωθησαν· πάντες γὰρ ἐκλήθησαν), ἀλλὰ χρεια καὶ τῆς προαιρέσεως.

« Ὅτι οὗς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Οὗς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε. » Προγινώσκει ὁ Θεὸς τοὺς ἄξιους τῆς κλήσεως, εἰδ' οὕτως προορίζει. Προτέρα οὖν ἡ πρόγνωσις, εἶτα ὁ προορισμός. Προορισμὸν δὲ νοήσεις τὸ ἀμετάθετον τοῦ Θεοῦ ἀγαθὸν θέλημα. Προέγνω οὖν, ὅτι ὁ Παῦλος ἄξιός τῆς κλήσεως τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ οὕτω προώρισε, τουτέστιν ἀμεταθέτως ὤρισεν, καὶ ἔστησε τὸ καλέσαι αὐτόν. Συμμόρφους τοίνυν ποιεῖ τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, οὗς προγινώσκει ἄξιους. Ὁ γὰρ ἐστὶν ὁ Μονογενὴς φύσει, τοῦτο αὐτοὶ γεγόνασι κατὰ χάριν, υἱοὶ Θεοῦ καὶ

Variæ lectiones.

⁶⁸ ἐκκλησιαστικῶν ο. ¹ πρὸς ο. ² φανερώτερον ο. ³ προγινώσκων ο.

αὐτοὶ χρηματίζοντες. Πρωτότοκος δὲ ἔστιν ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, κατὰ τὴν οἰκονομίαν· κατὰ γὰρ τὴν θεοῦ θέτητα Μονογενής. Ἐπεὶ γὰρ ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ ἐχρίσθη παρουσίᾳ ὄλου τοῦ χρίστος, καὶ ἀπαρχὴ ἡμῶν ἐγένετο, ἀγιασθεῖσης ἐν Χριστῷ τῆς κατακρίτου φύσεως, εἰκότως πρωτότοκός ἐστι, καὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ χρηματίζομεν.

« Οὗ δὲ ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσε. » Διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας ἀπαλλάξας τῶν ἀμαρτιῶν καὶ δικαίους ποιήσας.

« Οὗ δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. » Τῆς υἱοθεσίας τὴν ἀξιώσας αὐτούς, καὶ τὰ ἅλλα χαρίσματα αὐτοῖς ἔδωκε.

« Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; » Ὁρᾷς, ὅτι ἐμφανέστατα ἐπιναῦθα δηλοῖ, ὅτι ὁ πρὸς τοὺς θλιβομένους ποιεῖται τὸν λόγον; Τοιαῦτα γὰρ, ὡσαυτὸν λέγει· « Εἰ τοσοῦτων ἠξιώθημεν ἀγαθῶν ἐχθροὶ ὄντες, μετὰ τὸ δικαιοθῆναι καὶ δοξασθῆναι πόσω μᾶλλον; Καὶ τοῦ Θεοῦ ἕντος ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; Κἂν γὰρ ἡ οἰκουμένη πᾶσα ἐπαναστή, ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία εἰς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν καὶ δόξαν περιτρέψει τὴν ἐπανάστασιν.

« Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐκ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; » Ἀφίημι, φησὶ, τὰ ἅλλα, ἃ προλαβὼν εἶπον, ὅτι ἐδικαίωσεν, ὅτι ἐδόξασεν. Ἀλλὰ τοῦτο σκόπει, ὅτι « τοῦ ἰδίου », τούτου ἐστὶ, τοῦ Μονογενοῦς, τοῦ ἀγαπητοῦ, τοῦ φύσει· ἐξ αὐτοῦ (εἰσὶ γὰρ καὶ εἰσποιητοὶ υἱοὶ αὐτοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος), τούτου οὖν οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν παρέδωκεν αὐτόν· καὶ ταῦτα, πάντων, τούτου ἐστὶν, εὐγενῶν, δυσγενῶν, εὐτελῶν, ἐνδόξων· καὶ οὐκ ἀκλῶς, ἀλλ' εἰς σφαγὴν παρέδωκε· καὶ νῦν οὐ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; Ὁ γὰρ τὸν Δεσπότην δούς, τὰ κτήματα οὐ δώσει; Ὅστις ἐπειδὴ οὐ δίδωσιν, οὐ συμφέρει, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δίδωσι. Μὴ τοίνυν σφόδρα ποθῆς [ἢ π. θήσης] τὴν ἄνοιαν, ὁ θλιβόμενος διὰ Χριστόν· εἰ γὰρ συμφέρει, λήψη.

« Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; » Ἐπειδὴ μετὰ τῶν ἄλλων πειρασμῶν καὶ ὠνειδίζοντο οἱ πιστοὶ παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ὡς εὐμετάβολοι, καὶ ἀθρόως μεταπεσόντες εἰς Χριστιανισμόν· φησὶν, ὅτι Ὁ Θεὸς ἐξελέξατο ὑμᾶς, καὶ τίς ὁ ἐγκαλῶν ὑμῖν τῇ ἐκλογῇ τοῦ Θεοῦ; Ἀνθρώπος τεχνίτης ἐὰν ἐκλέξηται τι, οὐτεὶς ὁ μεμφόμενος· καὶ Θεοῦ ἐκλεξαμένου, τίς ὁ ἐγκαλῶν;

« Θεὸς ὁ δικαίων. Τίς ὁ κατακρίνων; Χριστὸς ὁ ἀποθανών, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθείς ἐκ νεκρῶν. » Οὐκ εἶπε, Θεὸς ὁ ἀφελὶς τὰ ἀμαρτήματα, ἀλλ' ὁ πολλῶν μείζων ἦν, ὁ Θεὸς ὁ δικαίων. Μὴ τοίνυν φοβοῦμεθα μήτε τοὺς πειράζοντας, μήτε τοὺς ὠνειδίζοντας. Θεὸς γὰρ ἐξελέξατο, καὶ δικαίους ἐποίησε· καὶ ὁ ἀποθανών ὑπὲρ ἡμῶν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀναστὰς, Χρι-

per gratiam, ut et ipsi filii Dei vocarentur. Primogenitus autem est inter multos fratres secundum dispensationem: nam secundum divinitatem est Unigenitus. Quia enim assumpta caro uncta est presentia totius inungentis, ac primitiæ nostræ factus est, sanctificatus in Christo damnata nostra natura, merito primogenitus est, fratresque ipsius appellamur.

« Quos autem vocavit, hos et justificavit. » Per lavacrum regenerationis liberans a peccatis, justosque efficiens.

« Quos autem justificavit, hos et glorificavit. » In filios nimirum adoptans illos, aliaque illis impertiens dona.

Vers. 31. « Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? » Vident' apertissime hic indicare ipsum quod verba faciat ad afflictos? Huiusmodi enim propemodum dicit: Si tantis bonis digni iudicati sumus cum hostes essemus, quanto maioribus donabimur post justificationem et glorificationem nostram? Ac si Deus pro nobis sit, quis adversum nos erit? Etiam si enim universus orbis insurgat adversum nos, Dei tamen sapientia ad nostram salutem et gloriam hunc convertet insultum.

Vers. 32. « Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit ipsum, quomodo et eum ipso non omnia nobis donabit? » Quid cætera, inquit, quæ supra commemoravi, quod justificavit, et quod glorificavit nos. Verum hoc considera, quod « Filio suo proprio, » hoc est, Unigenito, dilecto, qui natura ex ipso est (sunt enim et adoptati per baptismum), huic non pepercit, sed pro nobis tradidit ipsum, idque pro omnibus, hoc est tum ingenuis tum non ingenuis, et humili et celebri loco natis: neque simpliciter, verum ad mactationem tradidit. Qui ergo jam non omnia nobis donaret? Qui enim Dominum dedit, **64** facultates non dabit? Cum itaque non dat aliquid, id non conducit, atque ideo non dat. Ne igitur impense desideres liberationem, qui affigeris propter Christum. Si enim conferat, accipies, erisque compos voti.

Vers. 33. « Quis accusabit adversus electos Dei? » Quia inter alias tentationes et illud a Judæis objiciebatur fidelibus, quod facile immutarentur, et confertim ad Christianismum deciderent, Deus, inquit, vos elegit, et quis est qui accuset electionem Dei? Si artifex quidquam elegerit, nemo est qui culpet: ecquis est qui Dei electionem reprehensusus sit?

Vers. 33, 34. « Deus est qui justificat. Quis est qui condemnet? Christus qui mortuus est, imo qui et resurrexit. » Non dixit, Deus est qui remittit peccata: verum, quod multo majus erat, « Deus est qui justificat. » Ne igitur metuamus neque tentantes neque exprobrantes. Nam Deus elegit et justificavit nos: et is qui mortuus est pro nobis, imo qui et

Varie lectiones.

Ἐμφανέστατα ο. ὡς ο. ὁ λέγων ο. ἢ αὐτοῦ ο. ὅτι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἰδίου m. ὁ τοῦ φύστος m.

resurrexit, Christus est Filius ille Dei. Quis igitur condemnabit tanta gloria donatos ac dignatos?

« Qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis » — « Interpellat pro nobis, » dixit, ut Christi erga nos dilectionem commonstret : quod etiamsi ea quæ ad corporis sui dispensationem pertinerent adimplevit, amicum tamen et clementem suum erga nos affectum nondum dissolvit, verum quasi legatus pro nobis intercedit : hoc enim significat εντυγχάνει. Nam ista dictio Unigeniti gloriæ diminutionem nequaquam infert. Nam cum prius dixisset, « Qui est ad dextram Dei » (quod majestatis ejus est indicium), intulit deinde, « Interpellat : » nihil aliud per hoc innuens, quam, ut dictum est, ejus erga nos dilectionem : quandoquidem et de Patre dictum sit, « Tanquam Deo exhortante per nos ». Numquid igitur gloria Dei imminuitur, quia exhortatur, sive obsecrat? Imo potius ineffabilis ipsius erga nos curæ argumentum est. Nonnulli autem, « Interpellat pro nobis, » sic intellexerunt, quod quatenus corpus ferat, nec deposuerit ipsum (uti Manichæi nugantur) illud ipsum esse interpellationem et intercessionem ad Patrem. Intuens enim in illud Pater, recordatur dilectionem erga mortales, propter quam gestavit corpus Filius suus, atque ita ad miserationem et misericordiam inflectitur. Hæc autem Paulus, ut sæpenumero indicavi, ideo dixit, ut afflictis animum addat, monstretque, quod et Spiritus pro nobis intercedat, ac quod Pater proprio Filio suo pro nobis non pepercit, sed justificavit et glorificavit nos, ac Filius ejus interpellat pro nobis : unde deinceps non despondetis animum, neque animo conciditis.

VERS. 35. « Quis nos separabit a dilectione Dei? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? » Cum demonstrasset ineffabilem dilectionem Patris et Filii et Spiritus sancti circa nos, veluti jam divino numine affatus exclamat, « Quis nos separabit a dilectione Dei? » Adeo enim dilectum, tantaque dignatum providentia, nihil est quod separare possit. Tribulationis autem et angustiae nomine complexus est omnia quæcumque affligere queant, etiamsi ea sigillatim non enumeraverit.

VERS. 36. « Sicut scriptum est : Propter te mortificamur toto die : æstimati sumus sicut oves mactationi destinatæ. » Ne videatur afflictio et angustia signum esse divinæ derelictionis, profert in medium prophetam, qui jam antea hæc vaticinatus sit, maximamque consolationem subindicavit esse pro Dei gloria pati, vel potius occidi totum diem : quod sane fit animi voluntate et proposito ; naturæ namque hoc est impossibile. Occidi autem, est offerri et mactari Deo : istud enim subindicat per hoc

* I Cor. v, 20.

σός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Τίς οὖν ὁ κατακρίνων τοὺς τοσαύτης δόξης ἀξιωθέντας ;

« Ὅς καὶ ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. » Τὸ, « Ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, » εἶπεν, ἵνα δείξῃ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ· ὅτι καίτοι τὰ τῆς σωματικῆς οἰκονομίας πληρώσας, οὐ κατέλυσε τὴν περὶ ἡμᾶς φιλόφρονον σχέσιν, ἀλλὰ προσθεύει ὑπὲρ ἡμῶν τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐντυγχάνει. » Οὐ γὰρ δήπου ἐλάττωσιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης εἰσάγει ἡ λέξις αὕτη. Πρῶτερον γὰρ εἰπὼν τὸ, « Ὅς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ ¹⁰ » (ὅπερ τῆς μεγαλειότητός ἐστιν αὐτοῦ ἐνδεικτικόν), διὸ καὶ ¹¹ ἐπήγαγε τὸ, « Ἐντυγχάνει. » οὐδὲν ἄλλο δηλῶν διὰ τοῦτο [*f. διὰ τοῦτο*], ἢ, ὡς εἴρηται, τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην· ἐπεὶ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηται, « Ὅς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. » Ἄρα οὖν διὰ τοῦτο ἠλάττωται ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, διότι παρακαλεῖ ; Ἄλλὰ πάντως τῆς ἀπάτου περὶ ἡμᾶς κηδεμονίας ἐδεικτικόν ἐστὶ τοῦτο. Τινὲς δὲ τὸ, « Ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, » οὕτως ἐνόησαν, ὅτι καθὼς τὸ σῶμα φορεῖ, καὶ οὐκ ἀπέθετο αὐτό, ὡς οἱ Μανιχαῖοι ληροῦσιν, αὐτὸ τοῦτο προσθεῖα ἐστὶ καὶ ἔντευξις πρὸς τὸν Πατέρα. Βλέπων γὰρ αὐτὸ ὁ Πιτὴρ, ἀναμνησθεῖται τῆς πρὸς ἀνθρώπους ἀγάπης, δι' ἣν ἐφόρησε τὸ σῶμα ὁ Υἱὸς αὐτοῦ, καὶ εἰς οἶκτον νεύει καὶ ἔλεον. Ταῦτα δὲ λέγει ὁ Παῦλος, ὅπερ πολλάκις εἶπον, τοὺς ὀλιβομένους παραμυθούμενος, καὶ εἰκνύων αὐτοί, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνει, καὶ ὁ Πιτὴρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ ὑπὲρ ἡμῶν οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσεν ἡμᾶς καὶ ἐδόξασε, καὶ ὁ Υἱὸς ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ λοιπὸν οὐ δεῖ ἡμᾶς ἀθυμεῖν καὶ καταπίπτειν.

« Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ ; θλίψις, ἢ στενοχωρία, ἢ λιμὸς, ἢ διωγμὸς, [*σαίγ. αἰδ.* ἢ] γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα ; » Μεθ' ὃ εἶδειξε τὴν ἀπατον ἀγάπην τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος περὶ ἡμᾶς, ὡς περ ἐνθουσιᾷ, καὶ φησι· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ ; » Τὸν γὰρ οὕτως ἀγαπηθέντα, καὶ τοσαύτης ἀξιωθέντα προνοίας, οὐδὲν ἐστὶν ὁ διαστῆσαι δυνησεται ¹². Τῷ τῆς θλίψεως δὲ ὀνόματι, καὶ τῆς στενοχωρίας, συμπεριέλαβε πάντα τὰ κκώσσει δυνάμενα, κἂν μὴ ἀπηριθμήσατο ἰδικῶς ταῦτα.

D « Καθὼς γέγραπται, ὅτι Ἐνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν. ἐλογισθῆμεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. » Ἴνα μὴ δόξῃ ἐγκαταλείψεως εἶναι τὸ θλίβεσθαι καὶ στενοχωρεῖσθαι, παράγει καὶ τὸν προφήτην προαναφωνοῦντα ταῦτα, καὶ παράκλησιν μεγίστην ὑποδεικνύοντα τὸ διὰ τὸν Θεὸν πάσχειν, μᾶλλον δὲ θανατούσθαι ὅλην τὴν ἡμέραν· ὃ γίνεται τῇ προαιρέσει· τῇ γὰρ φύσει τοῦτο ἀδύνατον. Τὸ δὲ θανατούσθαι τοῦτο, θυσιάζεσθαι ἐστὶ τῷ Θεῷ· τοῦτο γὰρ αἰνιττεται διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Ὅς πρόβατα σφαγῆς. »

Variæ lectiones.

¹⁰ πατὸς; ο. ¹¹ εἶθ' οὕτω; m. ¹² δύναται. m.

Καὶ οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς.

« Ἄλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. » Εἰπὼν, οὕτως ὅτι θανατούμεθα, τίθησι καὶ τὴν παράκλησιν, ἵνα μὴ τις ἀνθρώπινα φρονήσας ἀπαγορεύσῃ· καὶ φησὶν, οὐχ ὅτι Νικῶμεν, ἀλλ', « Ὑπερνικῶμεν »· τούτέστι, μετ' εὐκολίας ἀπάσης, χωρὶς ἰδρώτων καὶ πόνων, καὶ ἐν αὐτοῖς· τούτοις δὲ ὧν ἐπιβουλεύομεθα. Τοῦτο γὰρ ἡ τελευταία νίκη, ὅταν ἐλαυνόμενοι τῶν διωκόντων ὑπερισχύωμεν. Καὶ μὴ ἀπιστήσης· Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ συναγωνιζόμενος· ἀλλὰ καὶ ἠγάπησεν ἡμᾶς. Ὡστε οὐ θαυμαστόν, εἰ ὑπερνικῶμεν ἐν μέσοις τοῖς θείοις.

« Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαί, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστώτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὑψώματα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις· ἐτέρα, δυνήσεται ἡμᾶς χωρὶς ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Πρῶτον εἶπεν, ὅτι ἠγάπησεν ἡμᾶς ὁ Θεός· εἰδ' οὕτως τὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην τίθησιν, ἵνα μηδὲν δόξῃ μέγα λέγειν περὶ αὐτοῦ. Φησὶν οὖν, ὅτι τοσοῦτον ἐξαρτώμεθα τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης, ὥστε οὐ μόνον τὰ τῷ βίῳ τούτῳ συγκεκλιρωμένα δευρὸν οὐ δυνήσονται ἡμᾶς ἀποστήναι [f. ἀποστήσαι] ταύτης, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄνθρωπον τῆς ἀπειλῆς τὸν μέλλοντα θάνατον τὸν ἐν τῇ κολάσει¹², καὶ τὴν ζωὴν ἐπαγγέλλεται τὴν ἀκατάλυτον, ἐπιχειρῶν ἡμᾶς ἀποστήναι¹³ τοῦ Θεοῦ. Καὶ τί μοι λέγεις βασιλεῖς καὶ τυράννοι; οὐδὲ ἄγγελοι, οὐδὲ πᾶσαι αἱ ἄνω δυνάμεις δυνήσονται ἡμᾶς παρατρέψαι· οὐδὲ τὰ παρόντα, οὐδὲ τὰ μέλλοντα, οὔτε ὑψώματα, τούτέστι, τὰ ἐν οὐρανοῖς, οὔτε βάθος, τούτέστι, τὰ ἐν τῇ γῆ, οὔτε δόξα, οὔτε ἀδοξία. Τινὲς δὲ ὑψώματα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, βάθος δὲ τὴν ἀποτυχίαν ταύτης νοοῦσιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἐτέρα κτίσις ἦν, ὅση ἡ ὄρατὴ καὶ ἡ νοητὴ. οὐκ ἐν μετῆς ἀγάπης ἐκείνης ἀποστήσειε¹⁴. Οὐχ ὡς τῶν ἀγγέλων δὲ ἀφιστῶντων τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ Χριστοῦ, εἶπε τοῦτο, ἀλλὰ καθ' ὑπόθεσιν τὸν λόγον τίθει, καὶ ἐκ περιουσίας θέλων δειξάσαι τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ· οὐχ ἦν φασὶν οἱ Ἑβραῖοι ἔχειν, ἀλλὰ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ γὰρ Ἰουδαῖοι φασὶν ἀγαπᾶν τὸν Θεόν, ἀλλ' οὐκ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· οὐ γὰρ ἔχουσι τὴν πρὸς Χριστὸν πίστιν.

sed qualis est iis qui sunt in Christo Jesu. Etenim Christo Jesu : non enim habent fidem in Christum.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

« Ἀληθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι (συμμεταρρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου ἐν Πνεύματι ἀγίῳ), ὅτι λύπη μοι ἐστὶ μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος ἰδύνη ἐν τῇ καρδίᾳ μου. » Μέλλει προῖων δειξάσαι, ὅτι οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἀβραάμ, σπέρμα αὐτοῦ εἰσι. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ κατ' ἐμπάθειαν ταῦτα λέγειν, προλαμβάνει, καὶ λέγει περὶ τῶν Ἑβραίων τὰ χρηστότερα,

A quod ait, « Tanquam oves mactationi destinatae. » Et perinde ac illae non resistunt dum mactantur, sic neque nos.

VERS. 37. « Sed in his omnibus superamus per eum qui dilexit nos. » Quia dixerat, Occidimur, consolationem nunc adjicit, ne quis humana cogitans deficiat et desperet, non inquam, Vincimus, sed, « Superamus, » sive supervincimus, hoc est, cum omni facilitate citra sudores et labores, et per ea ipsa quibus nobis insidiae tenduntur. Haec enim perfectissima est victoria, quando dum agimur et pellimur, persequentibus superiores reddimus. Ne itaque diffidas. Deus enim est qui nos in certaminibus adjuvat, imo qui et dilexit nos. Quare nihil mirum si vel in mediis periculis victoriam facile obtineamus.

B VERS. 38, 39. « Persuasum enim habemus, quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque aliqua alia creatura poterit nos separare a dilectione Dei quae est in Christo Jesu Domino nostro. » Primum dixit quod dilexit nos Deus : deinde sic suam ipsius erga Deum charitatem et amorem ponit, ut nihil videatur magnum de se ipso dicere. Adeo, inquit, pendemus ex dilectione Dei, ut non solum quae huic vitae contingunt incommoda nos ab ea avocare nequeant : verumetiam si tyrannus aliquis mortem interminetur futuram, quae in supplicio sit duratura : si polliceatur vitam nullis saeculis intermoreruram, allaborans hoc pacto nos abstrahere a Deo, nihil plane efficiet. Ecquid mihi reges ac tyrannos objicis? Neque angeli, neque omnes supernae potestates poterunt nos avertere : 66 neque praesentia, neque futura, neque altitudo, hoc est quae in caelis, neque profunditas, hoc est quae in terra, neque gloria, neque ignominia. Quidam per altitudinem, caelorum regnum ; per profunditatem, jacturam ejus intelligunt. Insuper, si aliud esset mundi opificium tantum quantum visibile hoc et intelligibile, a dilectione ejus me non averterit. Non autem quod angeli homines a Deo desciscere faciant, hoc dixit : verum ex suppositione sermonem hunc protulit, et ex abundantia ostendere volens dilectionis Dei magnitudinem et D excellentiam ; non qualem Hebraei se habere dicunt, Judaei dicunt sese diligere Deum, verum non in

CAPUT IX.

VERS. 1, 2. « Veritatem dico in Christo, non mentior (testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto). Quoniam tristitia mihi magna est, et continuus dolor cordi meo. » Demonstraturus est in procurso, quod non omnes, qui ex Abraham, semen ipsius sint. Ne vero ex affectu haec videatur dicere, antevertit, ac de Hebraeis me-

Variæ lectiones.

¹² ἀλλὰ καὶ τὸν θάνατον τῆς ἀπειλῆς τὸν μέλλοντα, τὸν ἀθάνατον, τὸν ἐν τῇ κολάσει ο. ¹³ ἀποστήσαι ο. ¹⁴ ἐχώρισεν ἢ ἀπέστησεν ο.

liora dicit, suspicionem hanc adimens, confiteturque se illos excellenter amare. Ne vero suspectus habeatur, ac fide parum dignus, « Veritatem, » inquit, « dico in Christo, non mentior. » Producitque tres in testimonium, Christum, suam ipsius conscientiam, et Spiritum sanctum, inquit : « Quoniam tristitia mihi est magna, » cor meum excedens, Hebræorum nomine, quod extra gratiam sint : hoc enim dicturus est.

VERS. 3. « Optarim enim ipse ego anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui mihi sunt cognati secundum carnem. » Quid anathema sit, primum disce : Separatio, abalienatio. Quemadmodum enim munus Deo oblatum nemo audent attingere : ita cum excommunicato agi solet, verumtamen alia ratione. Sacro enim muneri nemo sese admovere audent honoris causa : quippe Deo collatum consecratumque est ; ab hoc vero separantur omnes, ceu profano, abalienatoque a Deo. Quid igitur est quod dicit Paulus ? Videtur enim hoc loco supradictis contradicere : illic enim dixit, « Nemo nos separabit a charitate Dei : » jam nunc vero optare se ait, ut a Christo separaretur. Videtur ergo contraria dicere, sed non ita se res habet, quandoquidem et hoc pro charitate Dei dicat. Cum enim omnes Deum accusarent, quod Hebræos adoptione donatos, glorificatosque, adeoque majores Christi appellatos, eiceret, ignominiaque afficeret, atque in illorum locum gentes, quæ ipsum nunquam agnovissent 67, induceret : ejusque Providentiæ obmurmurarent ac blasphemarent, quasi hæc iniuste fierent, et Deus ipsorum progenitoribus, quibus ipsa dona pollicebatur, imposuerat : incensens itaque Paulus, anxieque motus et morsus pro Dei gloria, optavit anathema, id est, abalienatus esse a Christo, ut illi servarentur, dissolvereturque eorum adversus Deum maledictio. Viden' igitur quod ex amore quo in Deum inflammatus est, optat si modo fieri possit, separari a cætu eorum qui cum Christo æternum vivent ? Non a charitate ipsius, sed gloria ipsius, et gloriæ fructu. Periude ac patres sæpenumero a filiis segregantur, ut glorificentur filii, minime tamen a filiorum dilectione abalienati, sed ipsi inglorii esse cupientes, ut illi celebres evadant. Itaque ipse, inquit, ego, qui innumera transegi, diligens Deum supra quam natura ferat, opto, ait, pro gloria Dei excidere a gloria Christi. Hoc autem non est excidere, sed potius assequi. Quod vero ait, « Pro fratribus meis, mihi sunt cognati secundum carnem, » viscera indicat, et quam vehementi charitate erga eos affectus erat.

VERS. 4, 5. « Qui sunt Israelitæ, quorum est adoptio, et gloria, et testamenta, et legislatio, et cultus, et promissiones : quorum sunt patres, et ex quibus Christus quoad carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen. » Commendat

Variæ lectiones.

⁶⁶ παράγει ο. ⁶⁷ αναθεματισμένου ο. ⁶⁸ Θεῷ ο. ⁶⁹ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ο. ⁷⁰ τῆς ἁγάπης ο. ⁷¹ οὐ ο.

Α τὴν ὑπόνοιαν ταύτην ἀναιρῶν, καὶ ὁμολογεῖ αὐτοῦς ὑπερβαλλόντως φιλεῖν. Ἴνα δὲ μὴ ἀπίστωθῃ, φησὶν· « Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι. » Καὶ συμπαράγει ⁶⁶ τρεῖς μάρτυρας, τὸν Χριστὸν, τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ φησὶν, ὅτι Ἀύπη μοι ἐστὶ μεγάλη, κατεσθλοῦσά μου τὴν καρδίαν, ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων, ὅτι ἔξω τῆς χάριτος γεγόνας· τοῦτο γὰρ μέλλει εἰπεῖν.

« Ἡχόδη γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα. » Τί ἐστὶ τὸ ἀνάθεμα μάθε πρῶτον· χωρισμὸς, ἀλλοτριωσις. Ὡς περὶ γὰρ τοῦ ἀναθήματος τοῦ ἀνατιθεμένου Θεῷ οὐδεὶς ἄψασθαι τολμᾷ, οὕτω καὶ τοῦ ἀναθεματισμένου ⁶⁷· πλὴν ἐτέρῳ τρόπῳ. Β Τῷ μὲν γὰρ ἱερῷ ἀναθήματι, τιμῆς ἕνεκεν οὐ τολμᾷ τις ἐγγίσει, ὡς ἀνακειμένη Θεῷ· τούτου δὲ χωρίζονται πάντες, ὡς ἀνέρου καὶ ἀπηλλοτριωμένου Θεοῦ ⁶⁸. Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγει ὁ Παῦλος ; Φαίνεται γὰρ ἐναντία λέγων τοῖς ἀνωτέρω βῆθεϊσι. Τότε μὲν γὰρ ἔλεγεν, ὅτι· Οὐδεὶς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ ⁶⁹. » νῦν δὲ εὐχεσθαι φησὶ, χωρισθῆναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. Δοκεῖ οὖν ἐναντία λέγειν, οὐκ ἐστὶ δὲ· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ὑπὲρ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ λέγει. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπαντες τοῦ Θεοῦ κατηγοροῦν, ὅτι τοὺς ἀξιοθέοντας τῆς υἰοθεσίας, καὶ δοξασθέντας, καὶ προπάτορας Χριστοῦ χρηματίσαντας, τοὺς Ἑβραίους, ἐξέβαλε, καὶ ἤρτισεν· ἀνείσηγαγε ⁷⁰ δὲ τοὺς μηδέποτε αὐτὸν μετιγόντας, τοὺς ἐξ ἔθνῶν· καὶ κατεγόγγυζον τῆς Προνοίας, καὶ ἐβλασφήμουν, ὡς ἀδικῶς τούτων γινομένων, καὶ τοῦ Θεοῦ ἀπατήσαντος τοὺς προγόνους, οἷς καὶ τὰς δωρεὰς ⁷¹ ἐπηγγείλατο· ἀλγῶν ὁ Παῦλος καὶ δακνόμενος ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ἠβέητο ἀνάθεμα αὐτὸς εἶναι, ὥστε σωθῆναι ἐκείνους, καὶ καταλυθῆναι τὴν κατὰ Θεοῦ βλασφημίαν. Ὅρα οὖν, ὅτι διὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην εὐχεσται, εἰ δυνατόν, χωρισθῆναι τοῦ περὶ τὸν Χριστὸν χοροῦ ; οὐχὶ ⁷¹ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀπολαύσεως ἐκείνης ; ὡς περὶ καὶ πατέρες πολλὰκις χωρίζονται τῶν υἱῶν, ἵνα καὶ οἱ υἱοὶ δοξασθῶσιν· οὐχὶ τῆς ἀγάπης τῶν πατρῶν χωριζόμενοι, ἀλλ' αὐτοὶ ἀδοξεῖν βουλόμενοι, ἵν' ἐκείνοι εὐδοκιμῶσιν. Αὐτὸς οὖν ἐγὼ, φησὶν, ὁ μυστήρια κατορθώσας, ὁ ἀγαπήσας ὑπὲρ φύσιν τὸν Θεὸν, εὐχομαι ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἀποπείσειν τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶν ἐκπέσειν, ἀλλ' ἐπιτυχεῖν μᾶλλον. Τὸ δὲ, « Ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, » τὰ σπλάγχνα ἐνδείκνυται, καὶ ὡς διακαίεται ὑπὲρ αὐτῶν.

« Ὁσίνες εἰσὶν Ἰσραηλίται, ὧν ἡ υἰοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ αἱ διαθήκαι, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὧν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Ἐπαινεῖ τοῦ-

τους ἰναυθα καὶ μεγαλύνει, ἵνα, ὅπερ ἔφη, μὴ ἄλλ' ἐπιπάθειαν λέγειν. Ἡρέμα δὲ καὶ ἐκαινεῖται [/. ὑπαίν.], ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἠδούλετο αὐτοὺς σωθῆναι· καὶ δῆλον ἐξ ὧν υἰοθεσίας ἤβλωσε καὶ δόξης, καὶ ἐξ ὧν τοὺς πατρᾷσι ἐπηγγελᾶτο, καὶ ἄλλα πάντα ²² ἐξάρηται αὐτοῖς ἔδωκε, καὶ τὸν Χριστὸν ἐξ αὐτῶν γεννηθῆναι εὐδόκησεν· αὐτοὶ δὲ τὴν εὐεργεσίαν ἀπεκρούσαντο. Διδὸν καὶ ἐκπλαγεὶς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, ἀναφέρει τῷ Μονογενεὶ τὴν εὐχαριστίαν, καὶ φησὶ· « Ὁ ὧν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητός. » Εἰ γὰρ καὶ ἕτεροι, φησὶ, βλασφημοῦσιν, ὡς οὐκ εὐλόγοι· γενομένης τῆς παραδοχῆς τῶν ἔθνῶν ²³, ἀλλ' ἡμεῖς οἱ τὰ μυστήρια εἰδότες τοῦ Χριστοῦ, οἴδαμεν, ὅτι τοῦ δοξάζεσθαι ἔστιν ἄξιός. Καὶ ἐντεῦθεν δὲ κατασχύνεται Ἄρειος, ἅτε τοῦ Παύλου τὸν Χριστὸν ἐπὶ πάντων Θεῶν ἀνακηρύττοντος.

« Οὐχ ὅσον δὲ ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. » Ἐγὼ μὲν, φησὶ, διακαίνομαι, ὅτι βλασφημεῖται ὁ Θεός, καὶ ἤθελον διὰ τοῦτο ἵνα πάντες σωθῶσι· πλὴν εἰ καὶ μὴ πάντες σώζονται, οὐ παρὰ τοῦτο ἐφεύσατο ὁ Θεός, ἐφ' οἷς ἐπηγγελᾶτο τοῖς πατρᾷσι, οὐδὲ ἀπέπτωκεν ὁ λόγος αὐτοῦ. Ὁ γὰρ ἐπηγγελᾶτο, καὶ ἐποίησε· καὶ οἱ βλασφημοῦντες λέγωσιν, ὅτι ἄλλοις ἐπηγγελᾶτο, καὶ ἄλλοις ἔδωκεν. Ἄκουε γὰρ τῶν ἐξῆς·

« Οἱ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ· οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα. » Ὁ ἐπηγγελᾶτο, φησὶν, ὁ Θεός, τοῦτο καὶ ἐποίησεν. Ἐπεὶ γὰρ, ὅτι « Σοὶ καὶ τῷ σπέρματι σου δώσω. » Ἰσόμεν οὖν, κοίον ἐστὶ τὸ σπέρμα. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἀβραάμ, ἀπλῶς οὗτοι σπέρμα· οὐδὲ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραηλίται· ἀλλ' οἱ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ γεννηθέντες, καὶ οἱ τῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἀρετῆς ἄξιοι, οἱ ἧς Θεὸν εἶδεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Οἱ ἐξ Ἰακώβ, ἀλλ', « Οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, » τῷ τιμίου ὀνόματος μνημοσύνας. Ἐὰν οὖν μάθης, τίνες κατὰ τὸν Ἰσαὰκ γεννῶνται, τότε εὐρήσεις ἀδιάφυστον τὴν ἐπαγγελίαν· τοῦτοις γὰρ ἔδόθη ²⁴ τὰ ἐπαγγελθέντα. Ὄστε ὃ βλασφημῆσθαι ἔστιν ἄξιός· ὁ Θεός. Ὁ γὰρ εἶπεν ἐποίησε, καὶ τινες οὐ νοῶσιν.

« Ἄλλ' ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοὶ σπέρμα, τούτῳ ἐστὶν, οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκός, ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα. Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος· Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῆ Σάρρα υἰός. » Οὐκ ἐγὼ, φησὶν, ἐρμηνεύω ²⁵ σοι, τί ἐστὶ τὸ ἀληθές; ²⁶ σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλ' ἡ Παλαιὰ, εἰπούσα· « Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοὶ σπέρμα. » Ὄστε ὅσοι κατὰ τὸν Ἰσαὰκ ἐτέχθησαν, τούτῳ ἐστὶν, ἐξ ἐπαγγελίας, οὗτοι εἰσὶν ἀληθῶς τέκνα Ἀβραάμ, μᾶλλον δὲ τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ πᾶν τοῦ θείου λόγου ἐγένετο. Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ ὁ Ἰσαὰκ νόμῳ καὶ δυνάμει φύσεως ἐγεννήθη,

²² Gen. xiii, 15. ²³ Gen. xviii, 10. ²⁴ Gen. xi, 12.

Variae lectiones.

²² τὰ ο. ²³ ἐθνικῶν ο. ²⁴ ἐδόθησαν ο. ²⁵ ἐρμηνεύσω τί ο. ²⁶ ἀληθῶς ο.

hic Judæos, eosque magni facit, ne videatur, uir dixi, ex affectu, vel perturbatione animi, vel odio loqui. Tacite autem innuit, quod Deus illos servare voluerit : quod inde satis colligitur, quia illos adoptione filiorum dignatus est et gloria, et quia patribus promissiones fecerit, atque omnia excellentia eis impertierit, Christumque adco ex ipsis nasci voluerit, verum ipsi tanta beneficia repulerunt. Quocirca immensam Dei dilectionem demiratus, Unigenito gratiarum actionem refert, inquit : « Qui est super omnia Deus benedictus. » Et si enim alii conviciantur, inquit, non commode factam assumptionem gentium, nos tamen Christi mysteria habentes explorata, scimus quod ipse dignus sit gloria et præconio. Hic vero Arium pudesceri necesse est, Paulo nempe Christum super omnia Deum proclamante.

VERS. 6. « Non autem quod exciderit verbum Dei. » Ego, inquit, uror et affligor, quod Deus blasphematur, ac eapropter optavi omnes salvos fieri. Verum si non omnes serventur, eam ob rem non est mentitus Deus in iis quæ promisit patribus, neque excidit verbum ejus. Quod enim promisit, hoc etiam præstitit : etiamsi maledicti dicant, quod aliis promiserit, aliis vero dederit. Audi enim sequentia.

VERS. 8. « Non enim omnes qui ex Israel, hi Israelitæ : neque quia sunt semen Abrahami, propterea sunt omnes filii. » Quod promiserat, inquit, Deus, hoc etiam præstitit. Dixit enim : « Tibi et semini tuo dabo. » Videamus igitur quale sit semen. Non enim omnes qui ex Abrahamo, illi simpliciter sunt semen : neque qui ex Israel, sunt Israelitæ : verum qui secundum Isaacum nati sunt, qui quoque Israelis virtute conspicui, per quam Deum conspexit. Non enim dixit, Qui ex Jacob, sed, « Qui ex Israel, » honoratioris nominis mentionem faciens. Ubi igitur didiceris qui secundum Isaac nascantur, inveniens vacantem mendaciam promissionem : istis enim promissa sunt exhibita. Quare Deus haudquaquam maledictis incensendus : quod enim dixit, id operum pariter complevit, etiamsi nonnulli haud intelligunt.

VERS. 8, 9. « Sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filii carnis, hi filii Dei ; sed qui filii sunt promissionis æstimantur in semine. Promissionis enim verbum hoc est : Secundum hoc tempus veniam, et erit Saræ filius. » Non ego, inquit, tibi interpretor quid sit revera semen Abrahami, sed Veteris Testamenti Scriptura, quæ dicit, « In Isaac vocabitur tibi semen. » Quocirca quotquot secundum Isaac nati sunt, hoc est ex promissione, illi sunt revera filii Abraham, imo vero Dei. Verbum enim divinum omnino impletum erat. Non enim Isaac lege potentiaque naturæ natus est, verum sc-

cundum potentiam promissionis : nam ; « Secundum hoc tempus veniam, Inquit, et erit Sara filius. » Verbum itaque Dei finxit Isaac, et genuit. Consimili sane ratione super nos filios Dei in lavacro baptismatis, veluti in matrice, verba divina pronuntiantur, eaque nos refingunt : siquidem in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, baptizati generamur. Ac perinde ut illic Isaaci generationem promiserat, quam postea implevit, sic et nostram regenerationem promisit per prophetas, et postea perfecit. Quare illud, « In Isaac vocabitur tibi semen, » sic accipiendum est : Illi sunt semen Abrahami, qui Isaaci nativitatis ad instar sunt geniti, hoc est per verbum divinum. Non igitur excidit sermo Dei, sed vero semini, hoc est fidelibus ex gentibus, qui facti sunt filii Dei sicut et Isaac, quatenus et hi ex promissione, dedit quæ promisit. Sin autem Judæi dicant quod istud, « In Isaac vocabitur tibi semen, » hoc significat, nempe, quod ii qui Isaac prognati erant, semen Abrahamæ reputentur, oporteret et Idumæos et omnes ab ipso oriundos semen Abrahamæ appellari. Siquidem ipsorum progenitor Esau filius erat Isaac. Atqui jam non solum non vocantur Abrahami filii, verum etiam valde sunt abalienati, alienigenique dicuntur.

69 VERS. 10. « Non solum autem, sed Rebecca etiam ex uno conceperat, Isaac patre nostro. » Monstravit quod cum multi et varii Abrahamo essent filii, Isaac vocatus sit semen : itaque et ii, qui simili qua ipse nascuntur ratione. Jam vero ait : Non in Isaac tantum hoc videre queas, sed quod majus est, in fratribus etiam ex eodem patre et matre, iisque geminis propagatis, Esau nimirum et Jacob. Neque enim illi eadem sunt consecuti, sed alter quidem electus, alter vero odio est habitus. Quare ne quæras cur gentes elegerit, easque semen Abrahamæ, imo divinum fecerit, Hebræos autem repulerit.

VERS. 11-13. « Cum enim nondum nati essent, aut aliquid boni egissent, aut mali (ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante), dictum est ei : Major serviet minori : sicut scriptum est : Jacob dilexi, Esau autem odio habui. » Necessum fuerit hic nos præmittere, atque summam explicare sensum eorum quæ prolixè dicturus est Apostolus. Quia enim non pauci dicebant, Ecce Deus gentes Hebræis prætulit (nec enim quisquam dixerit istud virtutis ergo contigisse : omnes enim peccaverunt) ? colligit Apostolus multa ambigua nostro quidem ingenio incomprehensibilia, soli autem Deo comprehensibilia : statuitque primum ante conspectum, quod inter illos duos fratres didymos, alter quidem qui electus est, non sit propter virtutem electus : alter vero qui

1 Gen. xxv, 23.

Α ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ἐπαγγελίας. Ἐκατὶ τὸν καιρὸν γὰρ τοῦτον ἐλευσόμεθα, καὶ ἔσται τῆ Σάρρα υἱός. Ἐὖν ῥῆμα τοῦ Θεοῦ διέπλεσε τὸν Ἰσαὰκ καὶ ἐγέννησεν. Οὕτω δὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ κολυμβήθρῃ, ὡς ἐν μήτρῃ, ῥήματα θεῖα ἐπιλέγονται, κάκεινα ἡμᾶς ἀναπλάττουσιν. Εἰς δνομα γὰρ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτιζόμενοι γεννώμεθα. Καὶ ὡς περ ἐκεῖ ἐπηγγεῖλατο τὴν τοῦ Ἰσαὰκ γέννησιν, εἶθ' ὕστερον ἐπήρρωσεν ὅστω καὶ τὴν ἡμετέραν ἐπηγγεῖλατο διὰ τῶν προφητῶν, καὶ μετὰ ταῦτα ἐτελείωσεν ὥστε τὸ, « Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα, » οὕτω νοεῖσθαι, ἀντὶ τοῦ, « Ἐκεῖνοι εἰσι σπέρμα Ἀβραάμ, οἱ κατὰ τὸν τρόπον τῆς τοῦ Ἰσαὰκ γεννήσεως γεννηθέντες, τουτέστι, διὰ λόγου θεοῦ. Οὐκ ἄρα διαπίπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῷ ἀληθινῷ σπέρματι, τουτέστι, τοῖς ἐξ ἐθνῶν πιστοῖς, τοῖς γενομένοις τέκνοις Θεοῦ, ὡς καὶ ὁ Ἰσαὰκ, καθὼ καὶ οὗτοι ἐξ ἐπαγγελίας, δέδωκεν ἃ ὑπέσχετο. Εἰ δὲ λέγοιεν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι τὸ, « Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα, » οὗτο δηλοῖ, τὸ τοὺς ἐξ Ἰσαὰκ γεννωμένους λογίζεσθαι τῷ Ἀβραάμ εἰς σπέρμα. Ἐδεῖ καὶ τοὺς Ἰδουμαίους, καὶ πάντας ἐκείνους, σπέρμα Ἀβραάμ χρηματίζεσθαι. Ὁ γὰρ πρόγονος αὐτῶν Ἡσαῦ, υἱὸς ἦν τοῦ Ἰσαὰκ. Νῦν δὲ οὐ μόνον οὗ χρηματίζουσιν υἱοὶ τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλὰ καὶ σφέδρα ἠλλοτριῶνται, καὶ ἀλλόφυλοι ὀνομάζονται.

« Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα, ἐξ ἐνὸς κόλτην ἔχουσα, τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰσαὰκ. » Ἐδειξεν ὅτι πολλῶν καὶ διαφόρων ὄντων τέκνων τῷ Ἀβραάμ, ὁ Ἰσαὰκ ἐκλήθη σπέρμα ὥστε καὶ οἱ ὁμοίως αὐτῷ τικτόμενοι : καὶ νῦν οὖν φησιν, ὅτι Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τοῦ Ἰσαὰκ τοῦτο ἴδουσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς μεῖζον, καὶ ἐπὶ ἀδελφῶν ὁμοπατρῶν καὶ ὁμομητρῶν καὶ διδύμων, τοῦ τε Ἡσαῦ καὶ τοῦ Ἰακώβ. Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ οὗτοι τῶν αὐτῶν ἀπέλαυσαν, ἀλλ' ὁ μὲν ἐξελέγη, ὁ δὲ ἐμισήθη. Ὅστε μὴ ἀπαίτει λόγους, τίνος ἕνεκα τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐξελέξατο, καὶ σπέρμα Ἀβραάμ, μᾶλλον δὲ θεῖον, ἐποίησε : τοὺς δὲ Ἑβραίους ἀπώσατο.

« Μήτω γὰρ γεννηθέντων, μηδὲ πραξάντων ἀγαθόν τι ἢ κακόν, ἵνα ἢ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τοῦ Θεοῦ μὲν, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος, ἐβλήθη αὐτῆ, ὅτι Ὁ μεῖζον δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι : καθὼς γέγραπται : Τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα. » Ἀναγκαῖον ἔστι προειπεῖν ἡμᾶς τὸν νοῦν τῶν μελλόντων βηθῆναι διὰ μακροῦ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον οἱ πολλοὶ : Τίνος ἕνεκα τὰ ἔθνη προετιμήθησαν τῶν Ἑβραίων (οὐ γὰρ ἂν εἴποι τις, ὅτι δι' ἀρετῆν πάντες, γὰρ ἡμαρτον) ; συνάγει ὁ Ἀπόστολος πολλὰ ἄπορα, ἡμῖν μὲν ἀκατάληπτα, μόνῃ δὲ Θεῷ καταληπτά : καὶ δεικνυσι πρῶτον τοὺς δύο διδύμους ἀδελφούς, ὅτι οὐ δι' ἀρετῆν ὁ ἐκλεγείν ἐξελέγη, οὐδὲ διὰ κακίαν ὁ μισηθείς ἐμισήθη (οὐ γὰρ ἐπράξαντο ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἐτι ἐν τῇ νηδίῃ τῆς μητρὸς ὄντες) : ἀλλὰ τῆ θεῖα προῦσει,

Variæ lectiones.

²⁷ ἐγεννήθη ο. ²⁸ ὡς ἐν μήτρῃ, τῇ κολυμβήθρῃ ο. ²⁹ Chrysost. πάντας τοὺς ἀπ' ἐκείνου. ³⁰ δὲ ο. ³¹ προστίμησε ιι.

τούτεστι, τῆ προγνώσει, ὁ μὲν ἐξελέγη καὶ ἡγαπήθη, ὁ δὲ ἐμισήθη· καθὼς καὶ ὁ προφήτης λέγει, ὅτι Τὸν μὲν ἡγάπησα, τὸν δὲ ἐμίσησα· ἵνα τὸ πᾶν ᾖ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς αὐτοῦ προθέσεως²² καὶ προγνώσεως. Καὶ τί λέγω τούτους; ἀλλὰ καὶ οἱ Ἰσραηλίται πάντες ἐμοσχοποιήσαν, καὶ οἱ μὲν ἐκολάσθησαν, οἱ δὲ οὐ. Καὶ ὁ Φαραὼ σκληρὸς μὲν ἦν ἀληθῶς· ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἄλλοι. Πῶς οὖν μόνος κολάζεται; Ὅρᾳς ὅτι ταῦτα μὲν ἀκατάληπτα ἀνθρώποις, μόνῳ δὲ Θεῷ καταληπτά; Οὕτως οὖν καὶ ἡ τῶν ἐθνῶν ἐκλογή, καὶ τῶν Ἑβραίων ἀποβολή, ἡμῖν μὲν παράλογος δοκεῖ, τῷ δὲ Θεῷ δικαιοτάτη. Οὐτός ἐστιν ὁ νοῦς παντὸς τοῦ χωρίου.

electio, Judæorumque rejectio, nobis quidem præter rationem et absurda videtur, Deo autem est justissima. Hæc est sententia totius in quo nunc versatur loci.

« Τί οὖν ἐροῦμεν; Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γίνετο! » Οὐκοῦν οὐδὲ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων ἀδικος ὁ Θεός.

« Τῷ γὰρ Μωσῆ λέγει· Ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οὐκ ἐπιθήσω ὃν ἂν οὐκ ἐπιθήσω. » Ἐπισυνάπτει, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ ἕτερον ἐκ τῆς Παλαιᾶς, δεικνύων, ὅτι ὁ Θεὸς μόνος οἶδε τοὺς ἀξιους ἡ τιμῆς, ἢ κολάσεως. Καίτοι γὰρ πάντων ἐπίσης ἁμαρτανόντων²³, ὅτε ἐμοσχοποιήσαν· ὁμοῦς ὁ Θεὸς τοὺς μὲν ἐλεεῖ, τοὺς δὲ παραδίδωσι τοῖς ἑνεταῖς εἰς σφαγὴν. Καὶ οὐδὲ Μωσῆς οἶδε τὴν αἰτίαν, ὁ τοσοῦτος· καὶ σὺ αἰτίας ἀπαιτεῖς, τίνος ἕνεκα οἱ ἐθνικαὶ προσημαθήσαν, καὶ ταῦτα ἁμαρτωλοὶ ὄντες; Καίτοι²⁴ ἠδύνατο ὁ Παῦλος εἰπεῖν τὴν αἰτίαν, ἣν ἀλλαχοῦ εἶπεν, ὅτι Οἱ μὲν Ἰσραηλίται ἐξ ἔργων ἐνόμισαν δικαιούσθαι· οὗτοι δὲ, ἐκ πίστεως καὶ χάριτος· ἀλλ' οὐ λέγει νῦν, ἐκ περιουσίας ἐπιστομίζων τοὺς περιέργους, καὶ παιθῶν μηδὲν τῶν ταῦ Θεοῦ λογοπραγεῖν.

« Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ. » Ἦθελε μὲν εὐλογῆσαι Ἰσαὰκ τὸν Ἠσαῦ· ἔτρεχε δὲ Ἠσαῦ εἰς τὸ πεδῖον, ὡς ἂν θηρεύσας θήραν εὐλογηθῆ. Ὁ δὲ Θεός²⁵ τὸν Ἰακώβ κρίσει δικαίᾳ, ὡς ἀξιον πάντως, τῆς εὐλογίας τυχεῖν ἐποίησε. Δοκεῖ δὲ ἐνταῦθα τὸ αὐτεξούσιον ἀναρεῖν ὁ Ἀπόστολος· οὐκ ἔστι δέ· ἀλλ' ὡσπερ ἐπὶ τῆς οἰκίας λέγομεν, ὅτι Τὸ πᾶν τοῦ τεχνίτου ἐστὶ, καίτοι δεῖται καὶ ὕλης, καὶ τῶν συνεργησόντων αὐτῷ· ἀλλ' ὁμοῦς ἐπειδὴ τὸ τέλος ἐκείνου ἐστὶ, λέγομεν, ὅτι τὸ πᾶν ἐκείνου ἐστὶν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ λέγομεν, ὅτι Τὸ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἐστὶ²⁶, καίτοι τῆς ἡμετέρας προθυμίας δεῖται ὁ Θεός· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνος τελειοῖ, καὶ ἐκεῖνος στεφανοῖ, καὶ ἐκεῖνος κατακρίνει, λέγομεν, ὅτι Τὸ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἐστὶν.

« Λέγει γὰρ ἡ Γραφή τῷ Φαραῷ, ὅτι Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύ-

A odio est habitus, ob vitia non sit rejectus (non enim egerunt quidquam boni aut mali, cum adhuc in utero essent), verum divino proposito, hoc est præscientia, alter quidem est electus et dilectus, alter vero odio habitus, itidem ut propheta testatur²²: « Alterum quidem dilexi, alterum vero odi, » ut totum sit Dei atque propositi ipsius et præscientiæ. Et quid hos dico? Imo Israelitæ omnes vitulam confecerunt, et alii quidem puniti sint, alii vero non item. Præterea Pharaeo revera durus erat, atque itidem alii multi. Quare igitur solus ille punitur? Viden' hæc hominibus esse incomprehensibilia, soli autem Deo perceptibilia? Hanc ad rationem gentium

rationem et absurda videtur, Deo autem est justissima.

VERS. 14. « Quid igitur dicemus? Nunquid injustitia est apud Deum? Absit. » Itaque neque in nos ethnicos, neque in Judæos injustus est Deus.

VERS. 15. « Moysi enim dicit: Miserebor cujuscunque miseratus fuero: et commiserabor quemcunque commiseratus fuero. » Adjungit, ut et supra dictum est, et alium locum ex Veteri Testamento ostendens, 70 quod solus Deus norit qui sint digni vel honore, vel pœna (1). Nam quamvis omnes ex æquo peccassent, cum vitulum slexerunt, Deus tamen aliorum quidem miseretur, alios vero tradit Levitis ut interficerentur. Neque Moses tantus apud Deum, rationem novit: et tu causam postulas cur gentes Judæis sint prælatæ, cum tamen peccatis infectæ essent? Atqui Paulus potuit rationem dicere, quam et alio in loco reddidit, quoniam Israelitæ ex operibus existimarunt se justificari: istæ vero ex fide, et gratia: verum id jam nunc non dicit, abunde curiosis ora obstruens, ac suadens ut nihili eorum quæ ad Deum spectant rationem exigant.

VERS. 16. « Igitur non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei. » Voluit quidem Isaac benedicere Esau, currebat autem Esau in campum, ut venatu capta fera, benedictionem a patre reportaret. Sed Deus justo judicio Jacobum, ceu prorsus dignum, benedictionem consequi fecit. Videtur autem hic liberum arbitrium tollere Apostolus, at istud non agit: sed quemadmodum de domo dicimus, Totum est artificis, cum interim opus habeat materiæ, et cooperatoribus ipsum adjutantibus: attamen quia rei consummatio ab illo pendet, dicimus Totum hoc illius est: ita etiam de Deo dicimus, quod totum Dei sit, quamvis et nostra voluntate indigeat Deus. Sed quoniam ille consummat et perficit, et ille coronat, et ille condemnat, dicimus, quod totum Dei sit.

VERS. 17. « Dicit enim Scriptura Pharaoni: In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem

¹ Malach. 1, 2. ¹ Exod. xxxiii, 19.

Variæ lectiones.

²² γνώσεως ο. ²³ ἁμαρτόντων ὅτι ο. ²⁴ καὶ μέντοι ο. ²⁵ ἀλλ' ὁ Θεός ο. ²⁶ ἐκείνου ο.

(1) Non hoc agit Apostolus ut ostendat Deum solum id posse; sed Dei miserentis, non hominis

volentis aut currentis esse ad salutem pervenire. LATINUS LATINUS.

nieam et ut annuntietur nomen meum in universa terra. » Quemadmodum, inquit, eorum qui vitulum fixerant, alii quidem servati erant, alii vero supplicio affecti, solo Deo cognoscente, quinam digni essent ut aut servarentur, aut punirentur : sic et solus Pharaos, cum plerique alii et impii et scelerati essent, iram Dei expertus est. « Propter hoc ipsum » enim, inquit, « o Pharaos, excitavi te, » id est, in medium protuli, ut per te appareat potentia mea, coercerenturque multi, nomine meo ceu justo et potenti prædicato in universa terra.

VERS. 18. « Ergo cuius vult miseretur, et quem vult indurat. » Infert conclusionem, ac demonstrat, quod non oporteat rationem exigere a Deo. « Cujus enim vult miseretur. » perinde atque in Israelitis, qui vitulum fixerant. « Et quem vult indurat, » ut Pharaonem. Quid autem est, « Indurat? » videtur enim absurdum esse. Quemadmodum sol lutum indurat, sic Deus luteum Pharaonis cor dicitur indurasse. Quanam ratione? Per longanimitatem. Longanimitem enim sese illi exhibens, duriores ipsum faciebat : perinde ac si quis **7** servum habeat sceleratum, quo se humaniores illi ostenderit, hoc eum reddit nequiores : non quod ipse perversitatem nequitiamve eum doceat, sed quod domini longanimitate iste ad perversitatis suæ incrementum abutatur, quippe qui eam contemnat.

VERS. 19. « Dices igitur mihi, Quid adhuc queritur? Voluntati enim ejus quis resistat? » Conatur per omnia, quod sæpenumero dixi, commonstrare, quod soli Deo sint cognitæ suæ rerum dispensationes, atque judicia hæc. Hinc undique haud pauca ambigua colligit, quorum nullam dilutionem affert, ut ad angustiam redacto auditore, persuadeat ei hæc esse incomprehensibilia, adeoque humani ingenii captum excedere. Quod igitur hic dicit, est hujusmodi : Objectionem adducit, adeoque dubitationem : Si quem velit induret, quid adhuc de peccante conqueritur? Voluntati namque ejus poterit resistere? Voluit etenim, et induravit, meritoque impiegit induratus; cur ergo de illo queritur et punit? Hæc sane objectio producta est, ut ostendat hujusmodi dubia soli Deo perceptibilia. Unde nec ipse hanc diluit, sed dubitanti os obstruit, dicens :

VERS. 20. « Atqui, o homo, tu quis es qui ex adverso respondeas Deo? » Viden' quomodo colibeat importunam curiositatem, frenumque imponat, erudiens nos ut discamus quid Deus sit, et quid homo. Tu quis es? Nunquid imperium cum eo partiris? Num iudex es eorum quæ ipsum oporteat facere aut non facere? Nam explorare quid sic deceat, vel non deceat, est ejus qui ex adverso respondeat opponaturque Deo. Verum haudquamam ita faciendum, sed obtemperandum est iis

ναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῆ ²⁷ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. » Ὅσπερ ἐπὶ τῶν μοσχοποιησάντων, φησιν, οἱ μὲν ἐσώθησαν, οἱ δὲ ἐκολάσθησαν. τοῦ Θεοῦ μόνου εἰδότος τοὺς ἀξίους ἢ σωτηρίας, ἢ κολάσεως : οὕτω καὶ ὁ Φαραὼ μόνος, καίτοι πολλῶν καὶ ἄλλων γενομένων πονηρῶν, ἀπήλαυσε τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ αὐτὸ ἐξήγειρά σε, φησιν, ὦ Φαραὼ, τουτέστιν, εἰς τὸ μέσον ἤγαγον. ἵνα διὰ σοῦ φανῆ ἡ δύναμίς μου, καὶ συσταλῶσι πολλοὶ, διαγγελθέντες τοῦ ὀνόματός μου, ὡς δικαίου καὶ δυνατοῦ, ἐν πάσῃ τῇ γῆ.

« Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει. » Ἐπάγει τὸ συμπέρασμα, καὶ ἀποφαίνεται, ὅτι οὐ δεῖ εὐθύνας ἀπαιτεῖν τὸν Θεόν. « Ὅν γὰρ θέλει ἐλεεῖ, » ὡς ἐπὶ τῶν μοσχοποιησάντων Ἰσραηλιτῶν ὃν δὲ θέλει σκληρύνει, ὡς τὸν Φαραὼ. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, « Σκληρύνει; » φαίνεται γὰρ ἄτοπον. Ὅσπερ ὁ ἥλιος τὴν πηλὸν σκληρύνει, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὴν πηλίνην καρδίαν τοῦ Φαραὼ λέγεται σκληρύνειν. Πῶς; Τῇ μακροθυμίᾳ : μακροθυμῶν γὰρ ἐπ' αὐτῷ, σκληρότερον αὐτὸν εἰργάζετο ὡσπερ εἰ τις ἔχει δούλον πονηρὸν, εἴτα φιλανθρώπως αὐτῷ χρᾶται, πονηρότερον αὐτὸν ἐργάζεται : οὐχ ὡς αὐτὸς τὴν πονηρίαν αὐτὸν διδάσκων, ἀλλ' ὡς ἐκείνου τῇ μακροθυμίᾳ εἰς τὴν τῆς πονηρίας ἀβύσσον χρωμένον, οἷα δὴ καταφρονούντος ταύτης.

« Ἐρεῖς οὖν μοι : Τί ἐτι μέμφεται, τῆ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; » Σπουδάζει διὰ πάντων, ὅπερ πολλάκις εἶπον, δεῖξαι, ὅτι τῷ Θεῷ μόνῳ γινώσκονται αἱ οἰκονομίαι καὶ τὰ κρίματα ταῦτα : διὸ καὶ πάντοθεν συνάγει ἀπορα πολλὰ, καὶ οὐκ ἐπάγει τὰς λύσεις, ἵνα στενωχωρήσας τὸν ἀκροατὴν, πείσῃ ὅτι ἀκατάληπτα, καὶ ἀκατανόητα ταυτὰ ἐστίν. Ὅπερ οὖν λέγει ἐνταῦθα, τοιοῦτόν ἐστιν. Ἀντιθεσιν εἰσάγει τοίνυν καὶ ἀπορίαν, ὅτι Ἐὰν ὃν θέλει σκληρύνῃ, τί ἐτι μέμφεται τῷ πταλοντι; Τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ, τίς τῆ δύνατι ἀντιστῆναι; Ἡθέλησε, καὶ ἐσκήρυνε, καὶ εἰκότως ἐπταίσειν ὁ σκληρυνθεὶς : πῶς οὖν αὐτῷ μέμφεται, καὶ κολάζει; Ἀύτη μὲν ἡ ἀντιθεσις εἰσαχθεῖσα, διὰ τὸ δεῖξαι ἀπορα ταῦτα ²⁸ καὶ Θεῷ μόνῳ καταληπτά : διὸ οὐδὲ αὐτὸς λύει ταύτην ²⁹, ἀλλ' ἐπιστοιμίζει τὸν ἀποροῦντα λέγων :

D

« Μενούγγε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀναποκρινόμενος τῷ Θεῷ; » Ὁρᾷ, πῶς ἀναστέλλει τὴν ἀκαιρον περιεργίαν, καὶ χαλινὸν ἐπιτίθησι, παιδεύων εἰδέναι, τί μὲν Θεός, τί δὲ ἄνθρωπος. Σὺ τίς εἶ; συμμεριστὴς αὐτῷ τῆς ἀρχῆς; δικαστὴς αὐτῷ ὃν δεῖ ποιεῖν ³⁰, ἢ μή; Τὸ γὰρ ἐξετάζειν, ὅτι οὕτως ἔπρεπε, καὶ οὐχ οὕτως ἔπρεπε, ἀναποκρινόμενον ἐστὶ, καὶ ἀντικαθισταμένου ³¹ τῷ Θεῷ. Οὐ χρὴ δὲ οὕτω ποιεῖν, ἀλλὰ πειθεσθαι τοῖς γινομένοις, ὅπως ἂν γίνωνται.

Varie lectiones.

²⁷ διαγγελῆ ο. ²⁸ τὰ τοιαῦτα ο. ²⁹ ταῦτα ο. ³⁰ εἰπεῖν ο. ³¹ ἀνθισταμένου m.

« Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι · τί με ἐποίη- A
σας οὕτως ; Ἦ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ
πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φεράματος ποιῆσαι, ὃ μὲν εἰς
τιμὴν σκευῆς, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν ; » Τῷ ὑποδείγματι
τούτῳ ἐχρήσατο ὁ Παῦλος, οὐχ ἵνα ἀνέλῃ τὸ αὐ-
εξούσιον ἡμῶν, οὐδ' ἵνα ἀργοὺς ὄντας καὶ ἀκινήτους
ἡμᾶς δείξῃ · ἀλλὰ διδάσκων, πῶς δεῖ πείθεσθαι Θεῷ,
καὶ ἐπιτεταμένην σιγὴν καὶ ὑπακοὴν ἐπιδείκνυσθαι.
Καθάπερ γὰρ, φησὶν, ὁ κεραμεὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ φε-
ράματος, ἃ βούλεται ποιεῖ, καὶ οὐδὲν ἀντιλέγει αὐτῷ
τῶν σκευῶν · οὕτως καὶ τοῦτον, ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους
τῶν ἀνθρώπων, τοὺς μὲν κολάζοντα, τοὺς δὲ τι-
μῶντα, μὴ περιεργάζου, ἀλλὰ προσκύνει μόνον, καὶ
μιμῶν τὸν πηλόν · καθ' ὡσπερ ἐκεῖνος ἔπεται τῆ χειρὶ
τοῦ κεραμέως, οὕτως καὶ σὺ τῆ γνώμῃ τοῦ οἰκονο- B
μοῦτος. Ἔσθι δὲ, ὁ ἀναγιγνώσκων, ὅτι ὡσπερ ἐπὶ
τῶν σκευῶν, οὐχὶ τὸ φεράμα ποιεῖ τὰ μὲν ἐντιμα,
τὰ δὲ ἀτιμα (ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ αὐτὸ), ἀλλ' ἡ χρῆ-
σις τῶν μεταχειριζομένων · οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώ-
πων, οὐχ ἡ φύσις τοὺς μὲν ποιεῖ κολάσεως ἀξίους,
τοὺς δὲ στεφάνων (μία γὰρ ἐστὶν), ἀλλ' ἡ προαι-
ρεσις.

« Εἰ δὲ θέλων ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ
γνωρίσαι τὸ δυνατόν αὐτοῦ, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μα-
κροθυμίᾳ σκευὴ ὀργῆς κατηρησιμῆνα εἰς ἀπώλειαν ·
καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ ἐπὶ
σκευῇ ἐλέους, ἃ προητοίμασεν εἰς δόξαν ¹¹ · οὐδὲ καὶ
ἐκάλεσεν ἡμᾶς, οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ C
ἐθνῶν. » Ἐπιστομίνας τοὺς πολυπραγμονεῖν ἐπιχει-
ροῦντας, νῦν ἐπάγει τὴν λύσιν · ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν
ἐστὶ · Σκευὸς ὀργῆς ἦν ὁ Φαραὼ, τοῦτέστιν, ἀνθρω-
πος ἐξάπτων τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς οικείας
σκληρότητος. Τοῦτον ἤνεγκεν ὁ Θεός, τοῦτέστιν, ὑπε-
ρέβαινε, ἠνέσχαστο · πολλῆς γὰρ μακροθυμίας αὐτὸν
ἤξιωσεν. Ἀλλ' ἐκεῖνος τῆ μακροθυμίᾳ ταύτῃ εἰς
σκληρότητα κατεχρήσατο, καὶ γέγονε σκευὸς ὀργῆς
ἐκτεκνῶν, κατηρησιμῆνον εἰς ἀπώλειαν, τοῦτέστιν,
ἀπηρησιμῆνον παρ' ἑαυτοῦ καὶ οὐκ ὀθεν. Οὐδὲ γὰρ
ἐνέλειπέ τι τῶν ἀπολλύντων αὐτὸν, ἀλλὰ πάντα
ἀπήρησεν ¹², ὅσα πρὸς ἀπώλειαν αὐτὸν ἔφερον. Ἦ
τὸ, « Ἦνεγκεν, » ἀντὶ τοῦ, εἰς μέσον ἤγαγεν, ὡς ἀν,
ἐπεὶ μὴ ἐδελτιώθη διὰ τῆς μακροθυμίας, τιμωρήθη-
ται αὐτόν, καὶ δείξῃ τὴν οικείαν δύναμιν πρὸς τὸ
ἑτέρους βελτιῶσαι · ὡσπερ οὖν τοῦτον, σκευὸς ὀργῆς
γινόμενον [ἴ. γεν.] ἐκ τῆς οικείας προαιρέσεως,
κολάσας, ἔδειξε τὴν οικείαν δύναμιν · οὕτως τοὺς ἐξ
ἐθνῶν πολλὰ ἡμαρτηκότας ἐλεήσας, διότι ἀξίους
ἐλέους ἑαυτοὺς ἐποίησαν ¹³, ἐγνωρίσας « τὸν πλοῦτον
τῆς δόξης αὐτοῦ. » Οὐκ εἶπε δὲ, Τῆς φιλανθρωπίας,
ἀλλὰ, « Τῆς δόξης » · τοῦτα γὰρ τελεία δόξα Θεοῦ,
τὸ ἐλεεῖν. Τὸ δὲ, « Ἀ προητοίμασεν, » ἀντὶ τοῦ, Ἄ
προέγω. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι πάντας τοὺς ἐθνικοὺς
ἔτισεν, ἀλλ', « Ἐξ ἐθνῶν, » δηλαδὴ τινάς. Ὅστε

Vers. 20, 21. « Nunquid dicit figmentum ei qui
se finxit, Erquid me sic finxisti? Annon habet pote-
statem figulus ex eadem massa facere aliud quidem
vas in honorem, aliud vero ad ignominiam? » Hoc
exemplo usus est Paulus, non ut e medio tolleret
liberum nostrum arbitrium, neque ut nos torpore
languidos ac plane immobiles ostenderet: verum ut
doceret quomodo nos oporteat obedire Deo, atque
intensum silentium, neque non summam obedien-
tiam exhibere. Perinde, inquit, ut figulus ex eadem
massa, quæ animus tulerit, fingit, neque ullum ei
vas contradicit: sic cum hæc ex eodem genere
mortalium alios quidem puniat, alios vero honore
digneur, ne sis tu curiosus, sed adora tantummo-
do, lutumque imitare: ac ut illud manum figuli
sequitur, sic tu consilio et voluntati omnia guber-
nantis cede. Noveris autem qui hæc legis, quod
sicut in vasibus non ipsa massa alia quidem nobilia,
alia vero ignobilia efficit (est enim una et eadem),
sed usus eorum qui ista sibi vindicant: 72 pari
ratione in hominibus, non ipsa natura (utpote una
et eadem) hos quidem pœnæ, illos vero gloriæ
adjudicat, sed ipsa deliberatio atque propositum.

Vers. 22-24. « Quod si Deus volens ostendere
iram, et notam facere potentiam suam, tulit in mul-
ta longanimitate vasa iræ parata ad interitum, et
ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordi-
diæ, quæ præparavit ad gloriam: quos et vocavit
nos, non solum ex Judæis, verumetiam ex genti-
bus. » Obstructo curiosorum ore, affert jam solu-
tionem. Quod autem dicit, est hujusmodi: Iræ vas
erat Pharaö, hoc est homo accendens iram Dei
per propriam suam duritiam: hanc tulit Deus,
id est expectavit, sustinuit. Nam multa ipsum
longanimitate dignatus est: verum is longanimitate
istâ ad indurationem sui abusus est, factusque est
vas iræ Dei capax, paratum ad interitum, id est
a seipso proprioque ingenio aptatum. Neque enim
quidquam reliquit quod ipsum perderet, verum
omnia patravit quæ ad perniciem ipsum ferrent.
Vel, « tulit, » pro, in mediana protulit, ut, cum
per longanimitatem in meliorem animi sententiam
non esset redactus, puniat eum, ostendatque po-
tentiam suam, ut inde alii reddantur meliores.
Quemadmodum igitur hunc, vas iræ factum ex
propria voluntatis deliberatione, supplicio afficiens,
monstravit potentiam suam: sic eorum, qui ex
gentibus plurimum deliquerant, misertus, quia
dignos sese misericordia fecerant, manifestavit
« divitias gloriæ suæ. » Non dixit autem, Clemen-
tiæ, sed, « Gloriæ; » nam summa Dei gloria est, mi-
sericordiam impertiri. Porro, « Quæ præparavit, »
est pro, Quæ præscivit. Neque dixit, quod omnes
gentes servavit, sed, « Ex gentibus, » quosdam

Variæ lectiones.

¹¹ ἐπλάσας ο. ¹² αὐτοῦ. ¹³ ἀπήρητιστο ο. ¹⁴ ἀπήρητισαν ο.

videlicet. Quocirca ne offendaris, Judæe: ecce enim vel ex gentibus nonnulli misericordiam obtinent, nonnulli vero minime.

VERS. 25, 26. « Sicut et in Osee dicit = : Vocabo non populum meum, populum meum: et non dilectam, dilectam. Et erit, in loco ubi dictum est ipsis: Non populus meus vos, ibi vocabuntur filii Dei viventis. » Ne dicant Judæi, Imponis nobis, Paule, hæc dicens: producit Osee clamantem affirmantemque: « Vocabo non populum meum, populum meum. » Quis vero erat non populus? Ipsæ gentes. Ecquæ non dilecta? Ipsa gentium Ecclesia. Populus tamen facti sunt ac dilecti, imo quod majus est, « filii Dei viventis. » Sin vero quisquam hoc de Judæis, qui ingratis se gesserant, et tandem in gratiam recepti fuerint, dictum esse asserat, hoc nihil est. Nam si his hoc contigit, quid obstitit quominus idem gentibus proveniret?

VERS. 27. « Isaias autem clamat pro Israel = : 73 Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arenæ maris, reliquiæ salvæ fient. » Non fuit contentus Osee propheta, verum Isaiam etiam testem adducit, « clamantem, » hoc est magna cum libertate et sine formidulose pronuntiantem, quod non omnes Israelitæ salvi erunt, sed qui digni tantum fuerint (fid enim est, « reliquiæ, » hoc est, electio), quos reliquit Deus, et segregavit, tanquam dignos videlicet. Cum autem dicit, « tanquam arena maris, » his in memoriam revocat veterem promissionem, qua se indignos constituerunt. Ne igitur turbemini, eo irrita et vana sit facta promissio, quandoquidem omnes prophetæ vaticinentur haud omnes esse salute dignos.

VERS. 28. « Sermonem enim, consummans et concidens in justitia: quoniam sermonem abbreviatum Dominus faciet in terra. » Qua ratione reliquiæ sint servandæ, nunc indicat: Non, inquit, laboribus et circuitibus, atque afflictione ex operibus legis orta opus est; sed Deus, inquit, perficiens et concidens vel abbrevians sermonem fidei in universa terra, hunc faciet in justitia, hoc est ut iustificet eos qui illum susceperint. « Si enim confessus fueris ore tuo Dominum Jesum, crediderisque in corde tuo, quod Deus excitavit ipsum a mortuis, salvus eris. » Hic est, concisus abbreviatusque sermo, brevia nimirum fidei verba.

VERS. 29. « Et sicut prædixit Isaias P: Nisi Dominus reliquisset nobis semen, velut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuisset. » Cum dixisset reliquias tantum fore salvas, quidnam istuc sit, nunc interpretatur, inquiens, Reliquit nobis Deus electum semen ac fermentum: nam pro, Elegit, « Reliquit, » posuit: ut nisi Deus conservasset illud, prorsus interiissemus perinde ac Sodoma et Gomorrha, utpote condemnati ob peccata nostra.

⁂ Osee 11, 24; 1, 10. ⁂ Isa. x, 22. ⁂ Rom. x, 9. P Isa. 1, 9.

Variæ lectiones.

⁂ ἔ λὰς. Ἰσ. ὁ οὐ λὰς ο.

μη σκανδαλίζου, ὡ Ἰουδαίε· ἰδοὺ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἔθνῶν, οἱ μὲν ἔλειϋνται, οἱ δὲ οὐ.

« Ὡς καὶ ἐν τῷ ᾠσῆ λέγει· Καλέσω τὸν οὐ λαὸν μου, λαὸν μου, καὶ τὴν οὐκ ἡγαπημένην, ἡγαπημένην. Καὶ ἔσται, ἐν τῷ τόπῳ οὗ ἐβρέθη αὐτοῖς, οὐ λαὸς μου ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος. » Ἰνα μὴ λέγωσιν οἱ Ἰουδαῖοι· Παραλογίζη ἡμᾶς, Παῦλε, τοιαῦτα λέγων· παράγει καὶ τὸν ᾠσῆ βωῶντα καὶ λέγοντα· Καλέσω τὸν οὐ λαὸν μου, λαὸν μου. » Τίς γὰρ ἦν οὐ λαός; ἡ ἔθνη. Καὶ τίς οὐκ ἡγαπημένη; ἡ αὐτῶν Ἐκκλησία. Ἄλλ' ὁμως καὶ λαὸς ἐγένοντο, καὶ ἡγαπημένοι, καὶ Ἰσθ Θεοῦ ζῶντος, ἐτὸ μείζον. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι τοῦτο περὶ τῶν Ἰουδαίων εἰρηται τῶν ἀγνωμονησάντων, εἶτα προσληφθέντων, οὐδὲν τοῦτο. Εἰ γὰρ ἐπ' ἐκείνων, τί ἐκώλυε καὶ ἐπὶ τῶν ἔθνῶν τοῦτο προσηται;

« Ἡσαίας δὲ κράζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ· Ἐάν ἡ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. » Οὐκ ἠρκέσθη τῷ ᾠσῆ, ἀλλὰ καὶ Ἡσαίαν μάρτυρα παράγει κρίζοντα, τουτέστι, μετὰ παρήρησιας ἀναφωνοῦντα, καὶ οὐκ ὑποστελλόμενον, ὅτι οὐ πάντες σωθήσονται οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ' οἱ ἀξιοί· τοῦτο γὰρ ἔστι, « τὸ κατάλειμμα, » τουτέστιν, ἡ ἐκλογὴ· οὐς κατέλιπεν ὁ Θεός, καὶ ἀφώρισεν, ὡς ἀξίους δηλαδὴ. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, » ἀναμνησθεῖ αὐτοῦ τῆς παλαιᾶς ἐπαγγελίας, ἧς αὐτοῦς ἀναξίους κατέστησαν. Μὴ τοίνυν θορυβείσθε, ὡς τῆς ἐπαγγελίας διαψευθείσης, ὅπου γε πάντες οἱ προφήται προαναφώνουσι, μὴ πάντας εἶναι ἀξίους σωτηρίας.

« Λόγον γὰρ συντελῶν, καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντεταμημένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. » Νῦν δείκνυσιν πῶς σωθήσεται τὸ κατάλειμμα, καὶ φησιν, ὅτι οὐ χρεῖα πόνων καὶ περιόδων, καὶ τῆς ταλαιπωρίας τῆς ἐπὶ τοῖς ἔργοις τοῖς νομικοῖς· ἀλλ' ὁ Θεός, φησὶ, συντελῶν καὶ συντέμνων τὸν λόγον τῆς πίστεως ἐπὶ πάσης τῆς γῆς, τοῦτον ποιήσει ἐν δικαιοσύνῃ, τουτέστιν, ὡστε δικαιῶσαι τοὺς παραδειξομένους τοῦτον. « Ἐάν γὰρ ὁμολογήσης τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσης ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι αὐτὸν ἡγειρεν ὁ Θεός ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. » Οὗτός ἐστιν ὁ συντεταμημένος λόγος, τὰ βραχέα τῆς πίστεως ῥήματα.

« Καὶ καθὼς προείρηκεν Ἡσαίας· Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἀν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἀν ὠμώθημεν. » Εἰπὼν, ὅτι τὸ κατάλειμμα σωθήσεται, νῦν ἐρμηνεύει, τί ἔστι τοῦτο, καὶ φησιν, ὅτι Ὁ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν ὁ Θεός ἐπιλεχτον σπέρμα καὶ ζύμην. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, ἐπέλεξατο, τὸ, « Ἐγκατέλιπε, » τέθειν [f. τέθεικεν]· ὡς εἴ γε μὴ ὁ Θεός συνεστῆρει, πανωλεθρία ἀν ἀπολώμεθα [f. ἀπωλέμ.], ὡς τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα, οἷα δὴ ἐξ ἀμαρτιῶν κατάδοκοι ὄντες.

«Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην, κατέλαβεν δικαιοσύνην, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ πίστεως. Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασεν. » Ἐνταῦθα τὴν σαφεινὴν λύσιν ἐπέγει, δείκνυς, πόθεν τὰ μὲν ἔθνη προσελήφθησαν, οἱ δὲ Ἰσραηλίται ἀπέστησαν· καὶ φησιν, ὅτι τὰ μὲν ἔθνη τὴν ἐκ πίστεως δικαιοσύνην κατέχοντα, ἐδικαιώθησαν ὅπως⁴⁷· οἱ δὲ Ἰσραηλίται, ἐν νόμον τῆς δικαιοσύνης, τουτέστι, τὸν ἐξ ἔργων, διώκοντες καὶ ζητοῦντες, οὐκ ἔφθασαν εἰς τὸ δικαιωθῆναι. Οὐ γὰρ ἠδύνατο δικαιῶσαι ὁ ἐξ ἔργων νόμος. ...

«Διὰ τί; Ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου. » Ἐρωτῆς, πόθεν οἱ Ἰσραηλίται ἀπέτυχον τοῦ δικαιωθῆναι, καίτοι σπουδάζοντες πολλὰ; Μάνθανε ὅτι «οὐκ ἐκ πίστεως» ἐζήτουν δικαιωθῆναι, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου. » Ἐκ δὲ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθῆσεται πᾶσα σὰρξ. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπεν, Ἐξ ἔργων, ἀλλ', «ὡς ἐξ ἔργων.» ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἀληθῆς, οὐδὲ τῶν ἔργων ἐπιμελοῦντο, ἀλλ' ὡς ἐν ὑπερηφάνειᾳ.

«Προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, καθὼς γέγραπται· Ἴδου τίθημι ἐν Σιών λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου· καὶ πᾶς ὁ πικρῶν ἐπ' αὐτῷ, οὐ καταισχυθῆσεται. » Ὁ προσκόπων, ἐκ τοῦ πρὸς ἕτερα κεχηνῆναι, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς ἐμπροσθεν, προσκόπτει. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι οὖν ἐκ τοῦ πρὸς τὸν νόμον κεχηνῆναι προσέκοψαν τῷ Χριστῷ, τουτέστιν, ἠπίστησαν. Λίθος δὲ προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου, ἀπὸ τοῦ τέλους καὶ τῆς ἐκβάσεως τῶν ἀπιστησάντων ὀνόμασται ὁ Χριστός. Αὐτὸς γὰρ καθ' ἑαυτὸν θεμέλιος καὶ ἰδραῖωμα ἐτέθη· φησὶ γὰρ· «Πᾶς ὁ πιστευὼν ἐπ' αὐτῷ⁴⁸ οὐ καταισχυθῆσεται,» κἄν Ἑλλήν, κἄν Ἰουδαῖος. Ὡστε ἡ πίστις ἐστὶν ἡ τὸ πᾶν ἐνεργοῦσα καὶ δικαιοῦσα, οὐ τὰ ἔργα.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

«Ἄδελφοί, ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας, καὶ ἡ ἐλπίς ἡ πρὸς τὸν Θεόν, ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν. » Ἐπειδὴ μέλλει αὐτῶν καθάπτεσθαι, προλαίπει⁴⁹, ὡς ἂν μὴ δόξωσιν αὐτὸν κατ' ἔχθραν λέγειν, ἀ μέλλει λέγειν· καὶ φησιν, ὅτι Ἡ μὲν εὐδοκία⁵⁰, τουτέστιν, ἡ θέλησίς μου, καὶ ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἡ δέησις, ὑπὲρ ὑμῶν ἐστὶν· οὐχ ἵνα ἀπαλλαγῆτε τῆς κολάσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ σωθῆτε. Πῶς οὖν ἀπεχθῶς ἂν ἔχοιμι πρὸς ὑμᾶς, ὧν τῆς σωτηρίας ὑπερεύχομαι;

«Μαρτυρῶ ἄρ' αὐτοῖς, ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Ἄγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. » Δοκεῖ μὲν χαριζέσθαι αὐτοῖς ἐξ ἀρχῆς, μαλάσσων αὐτούς. Εἰπὼν γὰρ, «Ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν,

Vers. 30, 31. «Quid igitur dicemus? Quod gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, justitiam autem quæ est ex fide: Israel vero sectando legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit.» Apertissimam hic dilutionem adducit, ostendens unde gentes quidem sint assumptæ, Israelitæ vero repulsi: Gentes, inquit, ex fide justitiam tenentes, revera sunt justificatæ: Israelitæ vero legem justitiæ, hoc est, quæ est ex operibus, persequentes et quærentes, ad justificationem non pervenerunt. Nam lex quæ ex operibus constabat, justificare non poterat.

Vers. 32. «Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis.» Percutiaris, unde Israelitæ exciderint a justificatione, etiamsi multa sint conati? Noveris, inquit, quod «non ex fide» quærebant justificari, «sed quasi ex operibus legis.» Atqui ex operibus legis non justificabitur omnis caro &c. Observa autem quod non dixerit, 74 Ex operibus, sed, «Quasi ex operibus,» ut ostendat quod non serio sint operum tacti cura, sed simulatione quadam et hypocrisi.

Vers. 33. «Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali, et omnis qui credit in eum, non confundetur.» Qui impingit, propterea impingit, quod aliis inhiet, non animadvertens quid pedibus sit obvium. Judæi itaque legi inhiantes, in Christum impeerunt, id est increduli fuerunt. «Lapis autem offensionis et petra scandali,» a fine et eventu eorum qui non crediderunt, Christus nominatus est. Ipse enim fundamentum basisque positus est: ait enim: «Omnis qui credit in eum, non pudebit,» sive Græcus, sive Judæus. Proinde fides est quæ omnia efficit, et justificat, non opera.

CAPUT X.

Vers. 1. «Fratres, voluntas cordis mei, et obsecratio ad Deum sit pro Israele ad salutem.» Quia perstricturus est eos, leni exordio utitur, ne existiment ipsum ex odio dicere quæ dicturus est, et ait, Εὐδοκία, id est, voluntas mea et vehemens desiderium, et non solum hoc, verumetiam obsecratio, pro vobis est: non tantum ut a pœna liberemini, verumetiam ut salvi sitis. Quomodo igitur insensus sim vobis, pro quorum salute Deum imploro?

Vers. 2, 3. «Testimonium enim illis perhibeo, quod æmulationem Dei habent, sed non secundum cognitionem. Ignorantes enim Dei justitiam, ac propriam justitiam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti.» Videtur in principio quidem ipsos humaniter tractare et demulcere. Nam cum

⁴⁷ Rom. iii. 20. ⁴⁸ Isa. xxviii, 33.

Variæ lectiones.

⁴⁹ οὕτως ο. ⁵⁰ εἰς αὐτὸν ο. ⁵¹ προλαμβάνει m. ⁵² τῆς ἐμῆς καρδίας.

dicit, et Zelum Dei habent, sed non secundum cognitionem, et misericordia potius quam poena dignos ostendit. *Æmulantur enim, inquit, pro lege sibi a Deo tradita: verum non secundum cognitionem est ipsorum æmulationis; quippe qui legem hanc abolitam esse agnoscere nolunt. Atqui in sequentibus eorum contentionem, amoremque primatus indicat. Nam quærentes statuere justitiam propriam, hoc est, ex lege, ex propriis nimirum laboribus et operibus paratam, quæ cum excidit, tunc subsistere non potest: neque illam statuerunt, nec justitiæ Dei subjecti sunt. Quod ostentationis, ac mentis principatus avidæ, imo potius stolidæ et insipientis signum est, quærere nimirum constituere quod subsistere nequit; inque eo nequicquam atteri. Dei autem justitia ea est, quæ ex fide est: hæc enim non indiget laboribus nostris, verum tota ad gratiam Dei pertinet.*

75 VERS. 4. « Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti. » Quia prorsus justitiam nominaverat, eam quæ est in lege, ne dicant ii qui ex Hebræis crediderunt: Peccavimus ergo, et inique egimus^a, hæc justitiam dimittentes: ac ne rursus increduli dicere possent: Quandoquidem justitia est in lege omnino, etiamsi eam nondum impleverimus, aliquando tamen perfecte implebimus: ambo hæc e medio tollens, ait: « Finis legis Christus est. » Quod enim voluit quidem lex, non autem perfecit, hoc Christus perfecit, justificare nempe hominem. Quare ne dicas qui Christo accessisti ex Hebræis, quod deliqueris adversus legem: quin potius legis voluntatem conspexeris in te esse perfectam per fidem in Christum. Neque rursus qui nondum credidisti, Judæe, spera quod perficietur abs te justitia per legem: Christus enim est consummator hujus. Proinde si justitiam assecutus es, Christum accipe per fidem, et habebis omnia.

VERS. 5. « Moses enim scribit justitiam quæ ex lege est, quod Qui fecerit ea homo, vivet in eis^b. » Confirmat quod dixit, quod id quod lex non perfecit, istud Christus implevit, et inquit: Moses asserit hominem per opera justificari: opera vero nemo inventus est explere. Itaque in lege justificari, est impossibile.

VERS. 6-9. « Quæ autem ex fide est justitia, sic dicit: Nec dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cælum^c? id est Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? hoc est, Christum ex mortuis revocare. Sed quid dicit? Prope te est verbum, in corde tuo, et in ore tuo. Hoc est verbum fidei quod prædicamus. Quoniam si confessus fueris in ore tuo Dominum Jesum, et credideris quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris. » Posteaquam dividisti legis opera non posse justificare hominem, discite jam quomodo citra laborem facile in Christo

Α ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, ἢ ἐλέους μᾶλλον ἀέλουσ αὐτοὺς, εὐ κολάσεως δείκνυσιν. Ζηλοῦσι γὰρ ὑπὲρ τοῦ νόμου, φησί, τοῦ παρὰ Θεοῦ δεθέντος¹¹· πλὴν οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ἔστιν ὁ ζῆλος αὐτοῖς, μὴ βουλομένοις γινῶναι, ὅτι ὁ νόμος οὗτος¹² πέπτωκε καὶ κατήργηται. Ὑποκατωὶν μένοι δείκνυσιν τὴν φιλονομίαν αὐτῶν καὶ φιλαρχίαν. Ζητοῦντες γὰρ στήσαι τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην, τοῦτέστι, τὴν ἐκ τοῦ νόμου, τὴν ἐξ ἔργων ἰδίων καὶ πόνων κατορθουμένην, ἥτις καὶ πέπτωκε, καὶ οὐ δύναται στήναι, οὔτε ταύτην ἔστησαν, καὶ τῆ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη οὐχ ὑπετάγησαν. Ὁ ἀλαζονείας σημεῖον, καὶ φιλάρχου γνώμης, μᾶλλον δὲ ἀνοήτου, τὸ ζητεῖν συστήναι ἀεὶ τὸ ἀσύστατον, καὶ ἐν τούτῳ διακενῆς κατατρέβεσθαι. Θεοῦ ἰδὲ δικαιοσύνη, ἣ ἐκ πίστεως· οὐ γὰρ πόνου, ἔχει ἡμετέ-
B ρους, ἀλλὰ τὸ ὄλον χάρισμά¹³ ἔστι Θεοῦ.

« Τέλος γὰρ νόμου Χριστός, εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Ἐπειδὴ ὅλων δικαιοσύνην ὠνόμασε τὴν ἐν τῷ νόμῳ, ἵνα μὴ εἰπωσιν οἱ ἐξ Ἑβραίων πιστεύσαντες, ὅτι Ἰουδαῖον παρηνομήσαμεν, ἀφέντες τὴν δικαιοσύνην ταύτην· καὶ πάλιν, οἱ εἰσι ἀπιστοῦντες ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι Ἐπειδὴ δικαιοσύνη ὅλων ἔστιν ἐν τῷ νόμῳ, εἰ καὶ μὴ νῦν ἐπληρώσαμεν, ἀλλὰ πάντως ποτὲ πληρώσομεν· φησὶν ἀμφοτέρω ταῦτα ἀναιρῶν, ὅτι Τέλος νόμου ὁ Χριστός ἐστιν. Ὁ γὰρ ἠθούλετο μὲν ὁ νόμος, οὐκ ἐτελείωσε δὲ, τοῦτο ἐτελείωσεν ὁ Χριστός, τὸ δικαιοῦσαι τὸν ἄνθρωπον. Ὅστε μὴ λέγε, ὁ πιστεύσας ἐξ Ἑβραίων, ὅτι παρηνομήσας, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ βούλημα τοῦ νόμου εἶδες ἐν σοὶ τελειωθῆν¹⁴ διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Μὴδὲ πάλιν, ὁ μῆπω πιστεύσας Ἰουδαῖος, ἔλιπε, ὅτι τελειωθήσεται σοὶ ἡ δικαιοσύνη διὰ τοῦ νόμου· ὁ γὰρ Χριστός ἐστιν ὁ τελειωτής ταύτης. Ὅστε εἰ μέλλεις τὴν δικαιοσύνην σχεῖν, τὸν Χριστὸν λάβε διὰ πίστεως, καὶ ἔξεις τὸ πᾶν.

« Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι Ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. » Πιστοῦται ὁ εἶπεν, ὅτι ὁ νόμος οὐκ ἐτελείωσε, τοῦτο Χριστός ἐπλήρωσε· καὶ φησιν, ὅτι ὁ Μωσῆς διὰ τῶν ἔργων λέγει δικαιοῦσθαι τὸν ἄνθρωπον· τὰ δὲ ἔργα οὐδεὶς εὐμέθῃ πληρώσας. Ὅστε ἐν νόμῳ οὐκ ἔστι δυνατόν δικαιοθῆναι.

« Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη, οὕτω λέγει· Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἀναθήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; Τοῦτ' ἐστι Χριστὸν καταγαγεῖν. Ἡ, τίς καταθήσεται εἰς τὴν ἀβυσσον; τοῦτ' ἐστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἀλλὰ τί λέγει; Ἐγγύς σου τὸ βῆμά ἐστιν ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν τῷ στόματι σου, τοῦτ' ἐστι, τὸ βῆμα τῆς πίστεως ὁ κηρύσσου· ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματι σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. » Ἐπειδὴ ἤκουσας τὰ τοῦ νόμου ἔργα μὴ δύνασθαι δικαιοῦσαι ἄν-

^a Barnuch II, 12. ^b Levit. xviii, 5. ^c Deut. xxx, 12.

Variae lectiones.

¹¹ παραδοθέντος ο. ¹² αὐτοῖς ο. ¹³ χάρις ω. ¹⁴ πληρωθῆν ο.

θρωπον, μάνθανε, πῶς ἐν Χριστῷ δικαιούμεθα ἀπό-
 ως καὶ ῥαδίως· πίστιν γὰρ ζητεῖ ἐκ καρδίας, καὶ
 ὁμολογίαν ἐκ στόματος. Ἐναγκαῖον δὲ σαφηνίσαι τὸ
 ῥητὸν πλατυτέρως, τὸ, « Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν
 οὐρανόν; » καὶ, « Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; »
 Ἄπὸ τοῦ Μωσέως ἐληπτὰ τῷ Ἀποστόλῳ νοηθὲν
 κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν. Ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς,
 ὅσον κατὰ τὸ γράμμα, τοῦτό ⁵⁵ φησιν, ὅτι Ἡ ἐντολὴ
 τοῦ Θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν σοι ⁵⁶ κεῖται, ὧ Ἰουδαίε,
 καὶ οὐ δεῖ σε οὔτε εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελθεῖν, ἵνα ταύ-
 την εὕρῃς· οὔτε εἰς τὴν ἄβυσσον καταβῆιν, ἵνα ταύ-
 την λάθῃς· οὔτε εἰς τὰ πέραν τῆς θαλάσσης διαβῆ-
 νοί· ἀλλ' ἐγγύς σου ἐστίν, ἐν τῷ στόματι σου, καὶ ἐν
 τῇ διανοίᾳ σου. Πάντα γὰρ ὑπέδειξέ σοι ὁ Θεὸς διὰ
 τοῦ νόμου. Ὁ μὲν οὖν Μωσῆς κατὰ τὸ γράμμα οὕτω
 δοκεῖ ταῦτα λέγειν· ὁ δὲ Ἀπόστολος εἰς Χριστὸν
 ταῦτα ἐξελάβετο· τουτέστι, Μὴ διατάσῃς, μηδὲ εἴπῃς
 ἐν τῇ διανοίᾳ σου· Πῶς ὁ Χριστὸς κατήλθεν ἐκ τῶν
 οὐρανῶν, καὶ ἐσαρκώθη; ἢ, Πῶς ἀπαθανῶν ἀνέστη ἐκ
 τῆς ἄβυσσου, τουτέστι, τῶν κατωκίων τόπων; ἀλλὰ
 πίστευσον, ὅτι κατήλθε σαρκωθείς, καὶ αὐ ταφεῖς
 ἀνῆλθεν ἀναστάς· ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν ἤγειρεν. Ὅστε
 καὶ ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἑγείραντος, δύνασαι ῥα-
 δίως πιστεῦσαι. Τί οὖν ⁵⁷ τοῦτου εὐκολώτερον, ὅταν
 ἐν τῷ στόματι σου ἔχῃς τὴν σωτηρίαν; Ἴνα δὲ μὴ
 διὰ τὸν εὐκολόν, δόξῃ ἀξιὸν καταφρονήσεως τὸ τῆς
 πίστεως χρῆμα, δείκνυσιν, ὅτι καὶ τῇ πίστει λογι-
 σμοὶ ἀπιστίας ἀντίκεινται, καὶ δεῖ πρὸς τοὺτους γεν-
 ναίως ἰστασθαι. Μὴ εἴπῃς γὰρ, φησὶν, ἐν τῇ καρδίᾳ
 σου τάδε καὶ τάδε· τουτέστι, Μὴ ⁵⁸ ἐννοήσῃς ὅπως
 ἀμφιβολίας τι νόημα. C

« Καρδία μὲν γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην,
 στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. » Δεῖται καὶ
 ἡ καρδία τοῦ στόματος. Τί γὰρ ὕψελος πιστεῦειν
 κατὰ ψυχὴν, μὴ ὁμολογεῖν δὲ ἐνώπιον ἀνθρώπων;
 Ἡ μὲν γὰρ κατὰ διάνοιαν πιστεύει δικαιοῖ· ἡ δὲ παν-
 τελὴς σωτηρία, ἐν τῇ ὁμολογίᾳ κεῖται. Τότε γὰρ
 διαλάμπει ἡ πίστις, ἡ ἀληθινὸς ὠφελοῦνται. Δεῖται
 μὲντοι καὶ τὸ στόμα τῆς καρδίας. Πολλοὶ μὲν γὰρ
 ὁμολογοῦσι ⁵⁹ στόματι Χριστὸν κατ' ὑπόκρισιν· ἡ δὲ
 καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' αὐτοῦ.

« Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ,
 οὐ κατασχυνθήσεται. Οὐ γὰρ ἐστὶ διαστολὴ Ἰουδαίου
 τε καὶ Ἑλλήνος· ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων, πλου-
 τῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν. Πᾶς γὰρ
 ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. »
 Εἶπεν, ὅτι Καρδία πιστεύεται, καὶ στόματι ὁμολο-
 γεῖται· καὶ παράγει ἀπὸ τῆς Γραφῆς μαρτυρίας καὶ
 τῆς πίστεως καὶ τῆς ὁμολογίας, ἥτοι τῆς ἐπικλή-
 σεως. Τῷ μὲν γὰρ εἶπεν, « Πᾶς ὁ πιστεύων, » τὴν
 πίστιν ἰδήλωσε, δι' ἧς δικαιούμενος μὲν οὐ κατα-
 σχυνθήσεται ⁶⁰ τῷ δὲ, « Ὅς ἀνεπικαλέσθηται, » τὴν
 ὁμολογίαν, ἥτις σωτηρίαν ἐργάζεται. Πᾶς οὖν, καὶ
 Ἰουδαῖος, καὶ Ἕλληνας, δεκτὸς παρὰ τῷ Θεῷ. « Ὁ γὰρ
 αὐτὸς Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπι-
D

A justificemur : fidei enim quærit ex corde et con-
 fessionem ex ore. Necessarium autem est declarare
 latius quod dixit, « Quis ascendet in cælum? » et,
 « Quis descendet in abyssum? » Ex Mose desumpsit
 hoc Apostolus, pro magna sua sapientia intellectum.
 Moses namque quoad litteram hunc ad modum illud
 effatus est : Mandatum Dei ob oculos tuos positum
 est, Judæe; neque opus est te in cælum conscen-
 dere, ut illud invenias : neque ad abyssum descen-
 dere, ut istud accipias, neque ultra maria transire :
 sed prope te est in ore tuo, et in mente tua. Cuncta
 enim monstravit tibi Deus per legem. Moses igitur
 juxta litteram hæc videtur sic dicere : Apostolus
 autem ad Christum illa transtulit : hoc est, Ne hæ-
 sites, neque dicas in corde tuo : Quomodo Christus
 descendit e cælis et incarnatus est? aut, Quomodo
 mortuus, resurrexit ex abysso, hoc est ex **76** infimis
 locis? Sed crede quod et descendit incarnatus, ac
 tumulo conditus redierit resurgens et suscitatus :
 Deus namque ipsum suscitavit. Quare et a digni-
 tate et auctoritate excitantis facile potes credere.
 Quid igitur hac re facilius, cum in ore tuo salutem
 habeas? Ne autem ob facilitatem contemptu dignum
 videatur fidei negotium, ostendit incredulitatis ra-
 tiocinationes et cogitationes esse vel ipsi fidei oppo-
 sitas, easque fortiter resistendum. Ne dicas enim,
 inquit, in corde tuo hæc vel illa, hæc est nullam
 omnino hæsitantiæ cogitationem in animum indu-
 cas tuum.

Vers. 10. « Corde namque creditur ad justitiam,
 ore autem fit confessio ad salutem. » Cor ipsum ore
 indiget. Quid enim prodest credere quidem in animo,
 non confiteri autem coram hominibus? Fides enim
 mentis justificat quidem; exterum perfecta salus
 in confessione sita est. Tum enim effulget fides,
 adeoque plures adjuvantur. Eget autem et os ipsum
 cordis. Siquidem multi ore constituentur Christum
 per hypoerisim, corde longe ab eo dissiti.

Vers. 11-13. « Dicit enim Scriptura : Omnis qui
 credit in ipsum, non confundetur. Non enim est
 distinctio Judæi et Græci : idem enim Dominus
 omnipotens, dives in omnes qui invocant illum. Omnis
 qui invocaverit nomen Domini salvus erit. »
 Corde credi, ore vero confessionem fieri dixit; pro-
 ducit itaque a Scriptura testimonia tum fidei, tum
 confessionis sive invocationis. Cum enim dicit,
 « Omnis qui credit, » fidem denuntiavit, per quam
 justificatus non pudeflet. At cum subdit, « Quisquis
 invocaverit, » confessionem innuit, quæ salutem
 operatur. Omnis itaque, sive Judæus, sive Græcus,
 Deo gratus acceptusque est. « Idem enim Dominus
 omnipotens, dives in omnes qui invocant eum, » hoc

† Isa. xxviii, 16. † Joel. ii, 32.

Variorum lectiones.

⁵⁵ οὕτως ω. ⁵⁶ σου ο. ⁵⁷ τί γάρ ἦν ο. ⁵⁸ μηδὲ ο. ⁵⁹ πολλοὶ στόματι μὲν γὰρ ὁμ. Χρ. ο. ⁶⁰ οὐ κατα-
 σχυνθήσων δὲ ο.

est, divitias in his habens, in his, inquam, qui invocaverint ipsum : perinde ac si quis dicat, Rex iste dives est auri et argenti. Proinde si divitias habet ipsos credentes, ne despondeas animum, quasi adeo peccaris, ut tibi condonari nequeat. Nam suscipiet te, ut te partem divitiarum suarum efficiat.

VERS. 14, 15. « Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? Quomodo autem credent ei, quem non audierunt? Quomodo vero audient sine prædicante? Quomodo autem prædicabunt, nisi militantur? sicut scriptum est : Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona? » Supra dixit, « Omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit : » nunc Judæos arguit et reprehendit quod non invocaverint. Quare autem non invocaverunt? 77 Quia non crediderunt. Quare autem non crediderunt? Num ideo quia non audierunt? Atqui audierunt. Hinc sequitur objectio : At quomodo sine prædicante audire potuerunt? Cui protinus adjicitur dilutio : Atqui prædicarunt, et missi sunt ad eos non pauci. Et unde perspicuum est eos esse illos qui sint missi? Ad hujus confirmationem profert sane prophetam dicentem : « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! » Nihil enim aliud circumeuntes apostoli onuntiarunt, quam ineffabilia bona, Deique hominibus communicatam oblatamque pacem. Quare quod non crediderunt, culpa est eorum qui non susceperunt prædicantes.

VERS. 16. « Sed non omnes credunt Evangelio : Isaias enim dicit : Domine, quis credidit auditui nostro? » Quia dixerat, evangelizantes istos prophetæ testimonium habere quod a Deo essent, ne quis dicat : Quod si a Deo fuerunt, omnes illis obtemperare plane oportuit : asserit, omnes revera Evangelio non esse obsecutos; ex eo tamen nihil prorsus labefactari ipsam veritatem. Hoc enim ipsum jam olim ante multos annos Isaias dixit, « Quis, inquit, credidit auditui nostro? » Quis? pro, Rari, ponitur hoc loco : id est, Pauci crediderunt auditui nostro.

VERS. 17. « Fides itaque ex auditu est; auditus autem per verbum Dei. » Cum præcedentibus hæc cohærent, ac instar conclusionis cujusdam prædictis adducuntur : subindicat autem quiddam aliud. Quia enim Judæi nullo non tempore signum quærebant, ac resurrectionis aspectum ipsum, inquit, « Fides est ex auditu, » atque ultra hunc auditum non oportet inquirere quidquam aliud. Nam auditus sive sermo non est verborum simpliciter dictorum, sed verborum Dei. Quocirca si admiranda quæris, adeoque miracula, ceu ex Deo sint, crede etiam verbis, ceu quæ a Deo profertur.

VERS. 18. « Sed dico : Nunquid non audierunt?

7 Isa. LII, 7. 8 Isa. LIII, 1.

Variæ lectiones.

81 τὸ δὲ ο. 82 πάντως αὐτῶν ὑπακούσαι ἅπαντας ο. 83 δὲ ο. 84 σπάνιος, καὶ, σπανίως ο. 85 Ἰσ- πλὴν ο.

A καλουμένους αὐτόν· τούτέστι, τὸν πλοῦτον ἐν τοῖσις ἔχων, τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν· ὡς περ εἷς τις εἶποι· Ὁ βασιλεὺς πλουτεῖ εἰς χρυσὸν καὶ ἀργύριον. Ὅστε ἐπεὶ πλοῦτον ἔχει τοὺς πιστεύοντας, μὴ ἀπογῶγῃς ὡς ἀσύγγνωστα ἡμαρτηκῶς· προσδέξεται γὰρ σε, ἵνα καὶ σὲ μέρος τοῦ οἰκείου πλοῦτου ποιήσῃται.

« Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς δὲ πιστεύσουσιν οὐ οὐκ ἤκουσαν; πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος; πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; καθὼς γέγραπται· Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ! » Εἶπεν ἄνω, ὅτι « Πᾶς ὃς ἐὰν ἐπικαλέσῃται, σωθήσεται. » κατηγορεῖ νῦν λοιπὸν τῶν Ἰουδαίων, ὡς μὴ ἐπικαλεσαμένων. Διὰ τί δὲ οὐκ ἐπικαλέσαντο; Διότι οὐκ ἐπίστευσαν. Διὰ τί δὲ οὐκ ἐπίστευσαν; μὴ διότι οὐκ ἤκουσαν; Καὶ μὴν ἤκουσαν. Εἶτα ἀντίθεσις· Καὶ πῶς ἠδύναντο ἀκούσαι χωρὶς κηρύσσοντος; Εἶτα πάλιν λύσις· Καὶ μὴν ἐκήρυξαν, καὶ ἀπεστάλησαν εἰς αὐτοὺς πολλοί. Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι οὗτοι εἰσιν ἐκαίνοι οἱ ἀποσταλέντες; Τότε 81 δὴ λοιπὸν εἰσάγει τὸν προφήτην λέγοντα· « Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ! » Οὐδὲν γὰρ ἄλλο περιήσαν οἱ ἀπόστολοι λέγοντες, ἀλλ' ἢ τὰ ἀπόβρητα ἀγαθὰ, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους γενόμενὴν εἰρήνην. Ὅστε τὸ μὴ πιστεύσαι, ἔγκλημα ἐκείνων, τῶν μὴ παραδεξαμένων τοὺς κηρύσσοντας.

C « Ἄλλ' οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ Εὐαγγελίῳ. Ἐσαῖας γὰρ λέγει· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι οἱ εὐαγγελιζόμενοι παρὰ τοῦ προφήτου ἐμαρτυρήθησαν ὡς θεόθεν ὄντες· ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Καὶ μὴν εἰ θεόθεν ἦσαν, ἔδει πάντας αὐτῶν ὑπακούσαι 82· φησὶν, ὅτι ἀληθῶς πάντες οὐχ ὑπήκουσαν τῷ Εὐαγγελίῳ· ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τούτου βλάπτεται ἡ ἀλήθεια· αὐτὸ γὰρ 83 τοῦτο Ἐσαῖας λέγει πρὸ πολλῶν ἐτῶν· « Τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; » Τὸ γὰρ, Τίς; ἀντὶ τοῦ, Σπάνιος 84· κεῖται ἐνταῦθα· τούτέστιν, Ὀλίγοι ἐπίστευσαν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν.

D « Ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοή διὰ ῥήματος Θεοῦ. » Τοῦτο ἔχεται μὲν τῆς τῶν προτέρων ἀκολουθίας, καὶ ὡς περ συμπέρασμα τι ἐπάγει τοῖς ποβήθησιν· αἰνίττεται δὲ καὶ τι ἕτερον. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι καθ' ἕκαστον καιρὸν σημεῖα ἐζήτουσαν, καὶ τὴν ὄψιν αὐτῆς τῆς ἀναστάσεως· φησὶν, ὅτι· « Ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς. » Καὶ πλέον 85 τῆς ἀκοῆς οὐ δεῖ ζητεῖν ἕτερον τι. Οὐ γὰρ ἀκοή ἐστὶ ῥημάτων ἀπλῶς λεγομένων, ἀλλὰ ῥημάτων Θεοῦ. Ὅστε εἰ θαύματα ζητεῖς, ὡς ἐκ Θεοῦ ὄντα, πίστευσον καὶ τοῖς ῥήμασιν, ὡς ἐκ Θεοῦ λεγομένοις.

« Ἀλλὰ λέγω· Μὴ οὐκ ἤκουσαν; Μενούγγε εἰς τὰ·

σαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » Ὡσπερ τινὲς εἰπόντος· Καὶ τί πρὸς τοὺτους, [εἰ] ἀπεστάλησαν οἱ εὐαγγελιζόμενοι, οὗτοι δὲ οὐκ ἤκουσαν ὄλως; φησὶν, ὅτι· Ἡ οἰκουμένη πᾶσα⁶⁶ ἤκουσε, καὶ οὗτοι οὐκ ἤκουσαν, παρ' οἷς τοσοῦτον τὸν χρόνον διέτριψαν οἱ ἀπόστολοι, καὶ ὄθεν ἦσαν; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον;

« Ἀλλὰ λέγω· Μὴ οὐκ ἔγνω Ἰσραὴλ; » Πάλιν ἑτέρα ἀντίθεσις· Εἰ ἐκήρυσαν μὲν οἱ ἀπόστολοι, οὗτοι δὲ οὐ συνῆκαν, ἄρα οὐκ ἀξιοὶ συγγνώμης; Εἶτα ἐπάγει καὶ τοῦτου τὴν λύσιν.

« Πρῶτος Μωσῆς λέγει· Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνει· ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργισῶ ὑμᾶς. » Εἰ καὶ μηδαμῶθεν ἄλλοθεν, φησὶ, κἂν γούν ἐκ τῆς τιμῆς, ἦν⁶⁷ ἐτιμῆθησαν⁶⁸ οἱ ἐξ ἔθνῶν, ἔδει⁶⁹ αὐτοὺς συνιέναι. Ὅταν γάρ τῶν ἄνω τῶν ἀγαθῶν, ἔδει αὐτοὺς⁷⁰ παραζηλώσαντας ἐνοῆσαι, ὅτι τοῦτο ἐστὶ τὸ ἔθνος, περὶ οὗ Μωσῆς εἶπεν. Οὐ γὰρ μόνον τὸ μέγεθος τῆς τιμῆς ἱκανὸν ἦν αὐτοῦς εἰς ζῆλον ἐμβαλεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ οὐτως εὐτελεῖς⁷¹ εἶναι τοῦς τιμηθέντας, ὥστε μὴδὲ ἔθνος νομιζεσθαι. « Ἐπ' οὐκ ἔθνει γάρ, φησὶ, παραζηλώσω ὑμᾶς, ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ. » Τί γάρ Ἑλλήνων ἀσυνετώτερον, ξύλοις καὶ λίθοις προσεκεχηγόντων; insipientem. » Quid enim Græcis stultius et insipientius, quippe qui a lignis et lapidibus veluti ore hianti penderent?

« Ἡσαίας δὲ⁷² ἀποτολμᾷ καὶ λέγει· Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. » Εἰπὼν ὅτι πρῶτος Μωσῆς λέγει, διηγείται καὶ περὶ ἑτέρου προφήτου⁷³, τὰ αὐτὰ λέγοντος καὶ τρανότερον καὶ σαφέστερον. « Ἡσαίας γάρ, φησὶν, ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει· » τουτέστιν, ἐβιάσατο γυμνῆν εἰπεῖν τὴν ἀλήθειαν, καὶ κινδυνεύσαι, ἢ ἀποσιωπῆσαι. « Εὐρέθην » γάρ, φησὶ, τοῖς ἐξ ἔθνῶν, « τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσι, » μὴδὲ ἐπερωτῶσι με. Οὐς γάρ Μωσῆς ἔθνος ἀσυνέτον ὠνόμασε⁷⁴, τοὺτους Ἡσαίας μὴ ζητοῦντας, μὴδὲ ἐπερωτῶντας ὀνομάζει, ὡς ἀμαθεῖς; δηλαδὴ καὶ μισολόγους. Ἐδει τοίνυν ἐκ τούτων πάντων συνιέναι τοὺς Ἰουδαίους, πῶς αὐτοὶ μὲν ἀκώσθησαν, ἕτεροι δὲ προσεδέχθησαν.

« Πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ λέγει· Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. » Ἴνα μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι τοῖς ἔθνεσις εὐρέθης, ἡμῖν δὲ οὐκ ἠθέλησας ὀμιλεῖν· φησὶν· « Ὅλην τὴν ἡμέραν, » τουτέστι, πάντα τὸν χρόνον, « ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου, » ὥστε ἐφελκυσσασθαι ὑμᾶς· ἀλλ' ὑμεῖς ἐφάνητε λαὸς ἀπειθῆς καὶ ἀντιλέγων. Ἐμέτερον οὖν τὸ ἐγκλημα, οὐκ ἐμὸν. Ἐγὼ γάρ ἐξεπετάμην τὰς χεῖρας, καὶ παρεκάλουν· ἀλλ' οὐκ ὑπηκούσατε. Ὡστε δῆλον, ὅτι καὶ ἤκουσαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ἔγνωσαν· οὐκ ἠθέλησαν δὲ ὑπακούσαι.

^a Psal. xviii, 4. ^b Deut. xxxi, 21. ^c Isa, lxxv, 1. ^d Isa. lxxv, 2.

Variae lectiones.

⁶⁶ ταῦτα ο. ⁶⁷ ἐτιμῆσαν ο. ⁶⁸ ἦς ἐτιμῆθησαν m. ⁶⁹ πάντως ο. ⁷⁰ ἀτελεῖς. ⁷¹ γὰρ ο. ⁷² δευτέρου προσώπου ο. ⁷³ ἐκάλεσε ο.

atque in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrarum verba eorum. » Veluti quispiam dicat, Et quid ad hos, si missi sint prædicantes Evangelium, si autem omnino non audierint? ait: Universos terrarum orbis eorum prædicationem audivit, et illi non audiissent, apud quos tanto sunt tempore morati apostoli, quibusque erant oriundi? Quam, quæso, rationem hoc habuerit?

VERS. 19. « Sed dico; Nunquid Israel non cognovit? » Alia est objectio: Si prædicarunt apostoli, illi autem non intellexerunt, nunquid digni sunt venia? Hujus etiam dilutionem subtextit.

« Primus Moses dicit: Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam. » Si non aliunde, inquit, saltem ex honore, quo gentes affectæ sunt, intelligere debent prædicatum Christum. Cum enim idololatriæ cultores cernerent adeo repente tantis bonis ornatos, oportebat eos æmulatione incitados intelligere, hanc esse ipsam gentem de qua Moses verba fecerit. Nedum enim magnitudo honoris sufficiebat ut ad æmulationem eos incitaret, verumetiam quod adeo viles nonore affecti essent, ut ne gentis quidem nomine censendi essent. « Ego enim, » inquit, « ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem

VERS. 20. « Isaias enim audet et dicit: Inventus sum a non quærentibus me, palam apparui iis, qui me non interrogabant. » Præmisso quod Moses primum dixit, jam alterius prophetæ mentionem facit, qui eadem clarius et apertius exponit. « Isaias enim, » inquit, « audet et dicit, » id est conatus est nudam dicere veritatem, et periculo sese submittere potius quam reticere. « Inventus sum, » inquit, a gentibus, quæ me non inquirebant, et quæ de me nihil percontabantur. Quos enim Moses gentem non intelligentem vocavit, hos Isaias non quærentes, neque interrogantes nominat, tanquam rudes videlicet, osioresque disciplinarum. Oportebat itaque ex hisce omnibus Judæos intelligere sese esse repulsos, aliosque receptos.

VERS. 21. « Ad Israel autem dicit: Tota die expandi manus meas ad populum non obedientem et contradicentem. » Ne possent dicere Judæi: A gentibus quidem es inventus, nobiscum vero noluit versari, subdit, « Tota die, » hoc est, omni tempore « expandi manus meas » ut attraherem vos: at vos apparuistis populus inobediens et contradicens. Vestra igitur culpa est, non mea. Ego namque extendebam manus meas, et advocabam vos, at vos non obediistis. Proinde manifestum est quod et audiverunt Israelitæ, et cognoverunt, sed obtemperare noluerunt.

CAPUT XI.

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

VERS. 1,2. « Dico igitur : Nunquid repulit Deus populum suum quem prænovit? Absit! Nam et ego Israelita sum ex semine Abrahami, e tribu Benjamin. Non repulit Deus populum suum quem præscivit. » Quia illos populum inobedientem vocarat, dubitat deinceps et dicit : Num quia populus incredulus et inobediens factus est, eapropter cassatæ sunt promissiones? Respondet : « Absit! Non enim repulit populum suum quem prænoverat, » hoc est, quem sciebat idoneum ad fidem recipiendam. « Nam et ego Israelita sum. » Ac ne illi objiciant, Tune solus 79 es populus? infert posthac : « Non repulit populum suum, » pro eo quod est, Sunt et alii ter mille, et quinquies mille, imo myriades, quæ ex populo crediderunt, ut Acta apostolorum indicant^o.

VERS. 2-4. « Aut nescitis in Elia quid dicat Scriptura? quomodo interpellat ad Deum adversum Israel, dicens : Domine, prophetas tuos occiderunt, et altaria tua suffoderunt, et relictus sum solus, et quærunt animam meam. Sed quid dicit ei divinum responsum? Reliqui mihi ipsi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal. » Ne objiciant ei, Quid ais, Paule? Ter millibusne, vel quinquies millibus, vel paucis myriadibus tantum populum comprehendis, qui arenæ stellisque comparatur? ait quod Et in Eliæ temporibus ad septem millia redacta erant quæ ad salutem pertinebant : verum ne hos quidem Elias norat. Jam vero verisimile est multos esse qui crediderunt. Ac etiamsi ignoretis vos, nihil novi est, cum et Helias illos quondam ignoraverit. Clanculum autem de alio argumento verba faciens, monstrat ipsorum homicidium jam olim a principio de ipsis prædicatum. Ne enim dicant, Tanquam impostorem Christum occidimus, Quomodo igitur, inquit, veteres prophetas, patres et majores vestri occiderunt? Num et illi impostores erant? Sed molesti erant ob multam libertatem. Quomodo autem aras ipsas suffoderunt? Num et illæ immodeste se gesserunt? Qui vero Eliam ipsum, qui pro ipsorum salute zelo ardebat, qui miraculis mirificisque signis clarebat, occidere quærebant? Quare cum tunc temporis, cum tot scelerati homines essent, septem duntaxat millia elegerit sibi ipse Dominus, ut oraculum dicit, hoc est, Domini demonstratio et colloquium : nihil novi est, si etiamnum dignos tantum seligat : quod et per subsequencia declarat.

VERS. 5. « Sic igitur et hoc tempore, reliquæ recundum electionem gratiæ factæ sunt. » Etiam nunc, inquit, reliquum est, hoc est reliquæ factæ sunt. Quemadmodum enim paleis repurgatis, quod reliquum est frumentum est : hanc ad rationem pravos reprobans Deus, relinquit sibi ipsi dignos. Cum

« Λέγω οὖν· Μὴ ἀπόσωτο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω; Μὴ γένοιτο! Καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμι, ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, φυλῆς Βενιαμὴν. Οὐκ ἀπόσωτο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω. » Εἰπὼν αὐτοὺς λαὸν ἀπειθῆ, διαπορεῖ λοιπὸν, λέγων, ὅτι Ἄρα μὴ ἐπεὶ ἀπειθῆς λαὸς ἐγένοντο, διεψεύσθησαν αἱ ἐπαγγελίαι; καὶ φησὶ· « Μὴ γένοιτο! Οὐ γὰρ ἀπόσωτο τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω »· τοῦτέστιν, ὃν ἤδει ἐπιτήδεον ὄντα πρὸς τὸ τὴν πίστιν δεῖξασθαι. « Καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμι. » Εἶτα, ἵνα μὴ εἴπωσιν αὐτῷ· Σὺ μόνος λαὸς εἶ; ἐπιφέρει λοιπὸν⁷⁶. « Οὐκ ἀπόσωτο τὸν λαὸν αὐτοῦ »· ἀντὶ τοῦ, Καὶ ἕτεροι δὴ εἰσιν, οἱ τρισχιλιοὶ δηλαδὴ, καὶ οἱ πεντακισχιλιοὶ, καὶ αἱ μυριάδες, οἱ ἐκ τοῦ λαοῦ ἐπίστευσαν, ὡς αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων δηλοῦσιν.

« Ἡ οὐκ οἶδατε ἐν Ἠλίᾳ τί λέγει ἡ Γραφή; ὡς ἐντυγχάνει τῷ θεῷ κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, λέγων· Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, κἀγὼ⁷⁶ ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου. Ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμὸς; Κατέλιπον ἑμαυτῷ ἑπτακισχιλοὺς ἀνδρας, ὅτινες οὐκ ἐκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ. » Ἴνα μὴ εἴπωσιν αὐτῷ· Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; τρισχιλιοὶ, καὶ πεντακισχιλιοὶ, καὶ μυριάσιν ὀλίγαις περιορίζεις τὸν τοσούτον λαὸν, τῇ ἄμμφ καὶ ἄστρῳ παρειαζόμενον; φησὶν, ὅτι Καὶ ἐν Ἠλίᾳ εἰς ἑπτακισχιλοὺς⁷⁶ περιέστη τὰ τῆς σωτηρίας· ἀλλ' οὐδὲ τούτους ὁ Ἠλίας ἠπίστατο. Καὶ νῦν δὲ εἰκὸς πολλοὺς εἶναι τοὺς πεπιστευκότας. Εἰ δὲ καὶ ἀγνοεῖτε ὑμεῖς, οὐδὲν καινὸν, ὅπου γε κἀκεῖνος τοὺς τότε ἠγνόει. Δελθότως δὲ ἐν τῷ περὶ ἄλλης ὑποθέσεως λέγειν, δείκνυσι τὴν μαιφρονίαν αὐτῶν ἀνωθεν καὶ ἐξαρχῆ; κηρυττομένην. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι Ὡς πλάνον ἀνεύλομεν τὸν Χριστὸν, Πῶς οὖν, φησὶ, τοὺς παλαιούς προφήτας οἱ πατέρες ἀνείλον ὑμῶν; μὴ κἀκεῖνοι πλάνοι; Ἄλλ' ἐλύπον διὰ τῆς παρρησίας. Πῶς οὖν τὰ θυσιαστήρια κατέσκαψαν; μὴ ἐκεῖνα ἀπηναιδεύοντο; Πῶς δὲ αὐτὸν τὸν Ἠλίαν τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ζηλώσαντα, τὸν θαυματουργόν, ἐζήτητον⁷⁷ ἀποκτεῖναι; Ὡστε ἐπεὶ τότε τοσούτων ὄντων τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων, ἑπτακισχιλοὺς μόνους ὑπέξειλετο ἑαυτῷ Κύριος, ὡς ὁ χρηματισμὸς λέγει, τοῦτέστιν, ἡ τοῦ θεοῦ ἐμφάνεια, καὶ ὀμίλια· οὐδὲν καινὸν, εἰ καὶ νῦν τοὺς ἀξίους μόνους ἐκλέγεται· ὁ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς δηλοῖ.

« Οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ, λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονε. » Καὶ νῦν, φησὶ, λείμμα, τοῦτέστι, κατάλειμμα. Ὡς περὶ γὰρ τῶν ἀχούρων ἀποκαθαρθέντων, κατάλειμμά ἐστιν ὁ σίτος· οὕτω τοὺς πονηροὺς ἀποδοκιμάζων ὁ θεὸς, καταλείμψαντι ἑαυτῷ τοὺς ἀξίους. Ἐν μὲν οὖν τῷ εἰπεῖν, « Κατ'

^o Act. II, 24. ¹ III. Reg. xxxi, 18.

Varia lectiones.

⁷⁶ πάλιν n. ⁷⁶ καὶ o. ⁷⁶ ἑπτακισχιλιῶν o. ⁷⁷ ἐζήτει o.

ἐκλογῆν, ἢ εἶδετε τὴν ἐκείνων σπουδὴν· ἅπλο γὰρ ἂν σπουδῆς ἰγίνοντο ἔξιοι τοῦ ἐπιλεγῆναι· τῷ δὲ εἰπεῖν, ἢ Χάριτος, ἢ εἶδετε τοῦ Θεοῦ τὴν δωρεάν.

ἢ Εἰ δὲ χάριτι, οὐκέτι ἐξ ἔργων· ἐπεὶ ἡ χάρις οὐκέτι γίνεταί χάρις, ἢ Ἐκ περιουσίας ἀναπολογητοῦς δείκνυσι τοὺς ἀπιστήσαντας ἐξ Ἑβραίων. Οὐ γὰρ ἔχετε εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι ἔργα καὶ πόνους ἀπαιτεῖ ὁ Θεός, ἀλλὰ τὸ πᾶν χάριτός ἐστι. Διὰ τί οὖν οὐ βούλεσθε σωθῆναι, οὕτως ἀπόνου προκειμένου τοῦ ἀγαθοῦ; Ὅσατε οἱ βουλευθέντες ἐσώθησαν· οἱ καὶ λαὸς Θεοῦ εἰσιν. Οὐκ ἄρα ἀπόσωτο ὁ Θεός τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν ἔξιοι σωτηρίας.

ἢ Εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκέτι ἐστὶ χάρις· ἐπεὶ τὸ ἔργον οὐκέτι ἐστὶν ἔργον. ἢ Ἐάν ἐξ ἔργων εὐαρσασθῶμεν, οὐκ εἰ λοιπὸν ἔχει παράδοσιν ἡ χάρις· ἐπεὶ ἐάν ἡ χάρις ἐξη παράδοσιν, τὸ ἔργον λοιπὸν οὐχεται, καὶ οὐκέτι ἐστὶν ἔργον. Ὅπου γὰρ χάρις, ἔργον οὐ ζητεῖται· καὶ ὅπου ἔργον, χάρις οὐκ ἐστὶ.

ἢ Τί οὖν; Ὁ ἐπιζητεῖ Ἰσραὴλ, τούτου οὐκ ἐπέτυχεν· ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχε. ἢ Δείξας, τί ποτὲ ἐστὶν ἡ χάρις, ὅτι ἡ χωρὶς ἔργων Θεοῦ δωρεὰ, λέγει λοιπὸν, ὅτι οἱ Ἰσραηλιταὶ ἐπιζητοῦντες δικαιοθῆναι, οὐκ ἐπέτυχον, ὡς κακῶς ζητοῦντες, καὶ ἐξ ἔργων ὅπου ἀδύνατον. ἢ Ἡ δὲ ἐκλογὴ, ἢ τούτῃ ἐστιν, οἱ ἐκλεγμένοι ἢ ἐπέτυχον. Αἰὰ δὲ τῆς λέξεως ταύτης, ἐμφαίνει τῶν ἀγαθῶν τὸ μέγεθος, καὶ ὅτι τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ κοινῇ ὁμιλίᾳ λέγομεν· Ὁ θεὸς ἐπέτυχεν, ἀντὶ τοῦ, Ἀπόνο· εὐρημα εὗρεν.

ἢ Οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν (καθὼς γέγραπται· Ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανώξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὠτα τοῦ μὴ ἀκούειν) ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας. ἢ Παράγει τὸν Ἰσραὴλ μάρτυρα τῆς πωρώσεως, ἵνα μὴ δόξη οὐκ εἶναι λέγειν. Τὸ δὲ, ἢ Ἔδωκεν ὁ Θεός, ἢ ἀντὶ τοῦ, Κατέλειψεν αὐτοὺς ἔχειν ἢ πνεῦμα κατανώξεως, ἢ συγχώρησεν, ἀφῆκε. Κατάνυξιν δὲ, τὴν πρὸς ἢ κακὰ ἐπίμονον καὶ ἀμετάθετον ἔξιν τῆς ψυχῆς λέγει, Κατανύσσεισθαι γὰρ ἐστὶ τὸ ἐμπηγνυσθῆναι καὶ προσηλοῦσθαι. Τὸ τοίνυν ἀνάτοσιν τῆς γνώμης αὐτῶν καὶ ἀμετάθετον, κατάνυξιν ὠνόμασεν. Ὁφθαλμοὺς γὰρ ἔχοντες, ὥστε βλέπειν τὰ θαύματα, καὶ ὠτα, ἀκούειν τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, οὐδενὶ τούτων εἰς θεόν ἐχρήσαντο. Καὶ οὐ μόνον ἐπὶ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων. ἢ Ἔως γὰρ τῆς σήμερον ἡμέρας, ἢ φησὶ.

ἢ Καὶ Δαυὶδ λέγει· Γεννηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς θήραν, καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς. Σκοπιεθῆτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντός σύγκαμψον. ἢ Ἀμετάθετοι, φησὶν, ὄντες ἐν

⁸ Isa. xxix, 10. ^h Psal. lxxviii, 22.

igitur ait, « Secundum electionem, » illorum studium et conatum indicavit. A conatu enim suo digni sunt facti ut eligerentur. Cum autem dixit, « Gratia, » Dei donum commonstravit.

VERS. 6. « Si autem per gratiam, non jam ex operibus: alioqui gratia non erit gratia. » Ex abundantibus eos qui ex Hebraeis non crediderunt, inexcusabiles esse declarat. Non enim est quod dicatis, opera et labores a vobis exposcere Deum, verum totum est gratia. Cur igitur non vultis servari, eum bonum tantum sine labore vobis proponatur? Proinde qui voluerunt, **SO** servati sunt, qui et populus Dei sunt. Non igitur Deus repulit populum suum salute dignum.

« Sin ex operibus, jam non est gratia, cum opus non sit porro opus. » Si per opera placeamus Deo, gratia porro non habebit locum. Nam si gratia locus relinquatur, abest statim opus, nec opus porro dicitur. Nam ubi gratia est, ibi opus non quaeritur: et ubi est opus, gratia non est.

VERS. 7. « Quid ergo? Quod quaerebat Israel, id non est consecutus; electio autem est consecuta. » Ostenso quid sit gratia, nempe quod sine operibus Dei donum, dicit deinceps quod Israelitae quaerentes justitiam, eam non sunt assecuti, quippe qui male eam quaesierint, adeoque ex operibus; quod erat impossibile. « Electio autem, » hoc est, electi sunt assecuti. Per hanc dictionem, bonorum magnitudinem ostendit, et quod totum sit divinae gratiae. Nam et nos in familiari et communi sermone dicere solemus: Hoc illi feliciter evenit, hoc est, Citra laborem inventionem invenit.

VERS. 7,8. « Caeteri vero excaecati sunt (sicut scriptum est: Dedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, et aures ut non audiant) usque in hodiernum diem, » Producit Israhel testem obstinationis ac caecitatis, ne videatur propria et sua dicere. Porro illud « Dedit Deus, » dixit pro, Reliquit eos habere « spiritum compunctionis, » concessit, permisit. Compunctionem autem dicit, stabilem atque impermutabilem animae habitum erga malum. Compungi enim, est insigi saepe et veluti clavo impacte affigi. Incurabilem itaque et immutabilem illorum sententiam, compunctionem appellavit. Cum enim oculos haberent, ut miracula viderent; et aures, ut audirent doctrinam Domini, neutro horum sicut oportuit usi sunt. Neque id solum in Christo, verum et in apostolis admiserunt: « In hodiernum enim usque diem, » inquit.

VERS. 9,10. « Et David dicit: Fiat mensa eorum in laqueum et in captionem et in scandalum et retributionem ipsis. Obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum illorum semper incurva. » Cum sint, inquit, impermutabiles in malitia, extremo sup-

Variæ lectiones.

⁷⁸ ἐκλεγόμενοι ο. ⁷⁹ περι ο.

plicio afficiuntur. Mensa enim ipsorum, hoc est, A omnia bona et deliciæ ipsorum, convertentur in contrarium, et illaqueentur comprehendanturque, omnium captiōni et invasioni expositi, scandala semper et offensiones in vita sua habentes. Indicans autem quod pro peccatis hæc patiantur, dixit, « In retributionem. » Quinetiam oculi eorum sunt obscurati, mentis quidem prorsus atque etiam corporei a calamitatibus. Et dorsum eorum incurvatum est : serviunt enim Romanis servitute nunquam cessatura. 21 Hoc enim est quod ait, « Semper : » nunquam nimirum ab ea liberandi.

VERS. 11. « Dico igitur : Nunquid impegerunt, ut caderent? Absit! » Cum abunde satis eos reprehendisset, nunc consolationem eis meditatatur, atque interrogat : « Nunquid impegerunt, ut caderent? » hoc est, Nunquid incurvabiliter deliquerunt? Haudquaquam. Impegerunt enim, hoc est, offenderunt : verum non ut caderent omnino, ita ut nunquam erigi possent. Etenim servabantur circa tempus consummationis, ut in progressu orationis dicit.

« Sed eorum delicto salus gentibus obtigit, ut ad æmulandum provocaret eos. » Duo ista vult præstare per ea quæ nunc dicit : nempe consolari Judæos, et gentium fastum reprimere, inquit, quod istis offendentibus diffidentibusque, gentibus exorta est salus. Rerum enim ordo hos primum servari postulabat, deinde gentes : postquam autem isti inobedientes facti sunt, accitæ sunt illæ : quod et in Evangeliiis haud paucis in locis significatur. Servatæ autem sunt gentes, ut « ad æmulandum provocaret eos, » hoc est, ut gentium honor mordens hos, persuaderet eos, saltem ex æmulatione adversus eas, ad Christum accedere.

VERS. 12. « Quod si delictum illorum, divitiæ sunt mundi, et diminutio eorum divitiæ gentium : quanto magis plenitudo ipsorum? » Si, quando offenderunt, inquit, tam multis fuerunt conciliatores salutis, et pro hoc quod isti fuerunt rejecti, illæ sint assumptæ, lapsusque eorum divitiæ gentium fuerint : « Quanto magis plenitudo ipsorum, » id est quando omnes ad Christum reversi servati fuerint? Hæc autem dicit veluti gratificans ipsis, et solamen afferens. Non enim quia impegerunt Israelitæ, propterea salvæ factæ essent gentes, nisi fidem habuis-
sent.

VERS. 13, 14. « Vobis enim gentibus dico, quatenus ego quidem sum gentium apostolus, ministerium meum glorifico : si quo modo ad æmulandum provochem carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis. » Rursus Judæos consolans, gentium cristas dejecit, inquit : Laudo vos, gentes, propter duo hæc : alterum, quia necessarium mihi est, tanquam institutionis et religionis vestræ institutori, glorifi-

τη κακία, τὰ ἔσχατα κολασθήσονται. Ἡ γὰρ τράπεζα αὐτῶν, τούτέστι, πάντα τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἡ τρυφή, μεταβληθήσεται ⁸⁰ εἰς τὸναντιον· καὶ παγιευθήτωσαν ⁸¹ καὶ συλληφθήτωσαν, εὐχείρωτοι ⁸² πᾶσι γενόμενοι, καὶ αἰεὶ σκάνδαλα καὶ προσκόμματα ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν ἔχοντες. Δεικνύς δὲ, ὅτι ὑπὲρ ἀμαρτημάτων ταῦτα πάσχουσιν, εἶπε τὸ, « Εἰς ἀναπόδομα. » Ἄλλὰ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐσκοτίσθησαν, καὶ οἱ νοστοὶ μὲν πάντως, καὶ οἱ αἰσθητοὶ δὲ, ἀπὸ τῶν συμφορῶν. Καὶ ὁ νῆστος αὐτῶν ἐκάμφθη· δουλεύουσι γὰρ τοῖς Ῥωμαίοις ἀτελεύτητον δουλείαν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Διαπαντός· » οὐδέποτε λύσιν ληψόμενοι ταύτης.

« Λέγω οὖν· Μὴ ἔπταισαν, ἵνα πέσωσι; Μὴ γένοιτο. » Ἰκανῶς αὐτῶν καθαψάμενος, νῦν παραμυθίαν αὐτοῖς ἐπινοεῖται, καὶ ἐρωτᾷ· « Μὴ ἔπταισαν, ἵνα πέσωσι; » τούτέστιν, Ἐὰν μὴ ἀνίατα ἤμαρτον; « Μὴ γένοιτο! » Ἐπταισαν μὲν γὰρ, τούτέστι, προσέκρουσαν ⁸³, ἀλλ' οὐχ ἵνα πέσωσι τελείως, μηδέποτε ὀρθωθῆναι δυνάμενοι· καὶ γὰρ σωθήσονται κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συντελείας, ὡς προῶν ἔρεϊ.

« Ἄλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλώσαι αὐτούς. » Δύο ταῦτα βούλεται κατορθῶσαι, δι' ὧν λέγει νῦν· τὸ τε παραμυθισασθαι τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὸ καταστεῖλαι τὸ σῆμα τῶν ἐθνῶν· καὶ φησιν, ὅτι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν ἐγένετο, τούτων προσκρουσάντων καὶ ἀπίστησάντων. Ἡ μὲν γὰρ ἀκολουθία ἀπῆται τούτους πρώτους σωθῆναι, εἶτα τοὺς ἔθνικούς· ἐπεὶ δὲ οὕτως ἠπίσθησαν ⁸⁴, ἐκλήθησαν ἐκεῖνοι· ὃ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις πολλαχοῦ δηλοῦται. Ἐσώθησαν δὲ οἱ ἔθνικοι « εἰς τὸ παραζηλώσαι αὐτούς, » τούτέστιν, ἵνα ἡ τῶν ἐθνῶν ⁸⁵ τιμὴ δάκνουσα τούτους, κἂν ἐκ τῆς πρὸς ἐκείνους φιλονεικίας, πείσῃ προσελθεῖν.

« Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν πλοῦτος κόσμος, καὶ τὸ ἡττημα αὐτῶν πλοῦτος ἐθνῶν· πόσω μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν; » Εἰ ὅτε προσέκρουσαν, φησὶ, πρόξενοι ἐγένοντο τοσοῦτοι σωτηρίας, καὶ ἐν τῇ τούτους ἀποβλήθησαν, ἐκεῖνοι προσελήφθησαν, καὶ τὸ σφάλμα αὐτῶν πλοῦτος ἐγένετο τῶν ἐθνικῶν· « Πόσω μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν, » τούτέστιν, ὅταν πάντες σωθῶσιν ἐπιστρέψαντες; Ταῦτα δὲ λέγει, χαριζόμενος αὐτοῖς, καὶ παραμυθούμενος. Οὐ γὰρ διότι ἔπταισαν οἱ Ἰσραηλίται, διὰ τοῦτο ἐσώθησαν ἂν οἱ ἔθνικοι, εἰ μὴ πίστιν εἶχον.

« Ὑμῖν γὰρ λέγω τοῖς ἔθνεσιν, ἐφ' ὅσον μὲν εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω· εἰπὼς παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν. » Πάλιν παραμυθούμενος τοὺς Ἰουδαίους, καταστέλλει τοὺς ἐθνικούς, καὶ φησιν, ὅτι Ἐπιτιμῶ ὑμᾶς, ὦ ἔθνικοι, διὰ δύο ταῦτα· ἐν μὲν, ὅτι ἀνάγκην ἔχω, ἅτε τὴν διδασκαλίαν ὑμῶν ἐγχεχειρισμένος, δοξάζειν τὴν διακονίαν μου, τούτέστιν, ὑμᾶς· δι'

Variæ lectiones.

⁸⁰ μεταβληθῆτω m. ⁸¹ παιδευθήτωσαν. ⁸² ἀχείρωτοι o. ⁸³ προσέκοψαν o. ⁸⁴ ἠπίσθησαν o. ⁸⁵ ἐθνικῶν o.

εἰτερον δὲ, ἵνα παραζηλώσω, τούτεστιν, εἰς ζῆλον ἁμαρτάνω τὴν σάρκα μου, τούτεστι, τοὺς κατὰ σάρκα συγγενεῖς μοι Ἰουδαίους. Σάρκα δὲ εἰπὼν, γνησιότητα καὶ φιλοστοργίαν ἐπέφηνε. « Καὶ σώσω, » οὐκ εἶπε, Πάντας, ἀλλὰ, « Τινάς. » Αἰληθότως γὰρ τὴν αὐτῶν σκληρότητα ὑπεμφαίνει· ἴσως γὰρ φιλονεικία χρώμενοι μιμήσονται τοὺς ἐθνικοὺς, καὶ πιστεύουσι τινες.

« Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, καταλλαγὴ κόσμου· τίς ἢ πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν ; » Εἰ ὀργιζόμενος αὐτοῖς, φησὶν, ὁ Θεός, τοιαῦτα ἐχαρίσατο ἐτέροις, καὶ τοὺς ἐχθροὺς φίλους ἐποίησεν· ὅταν αὐτοὺς προσλάβηται, τί οὐκ ἂν χαριεῖται; Ζωὴ γὰρ ἐκ νεκρῶν τότε ἔσται, τούτεστιν, ἀπειρα ἀγαθὰ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τῆς ζωῆς. Ἄμα δὲ καὶ ἀνιττεται τι βελύτερον, ὅτι ὡσπερ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις, οὐ διὰ τοὺς Ἰουδαίους ἔσται, οὕτως οὐδὲ ἄλλων σωτηρία δι' αὐτοὺς, εἰ μὴ ἐκεῖνοι πιστὴν ἔχουσιν. Ἄ γὰρ ἅπαντα δεῦρ λέγειν ὑπὲρ αὐτῶν, ψυχρὰν χάριν χαρίζομενος λέγει, ὡς καὶ οἱ ἱερεῖς πολλαῖς ποιούσι τοὺς κάμνουσιν.

« Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα· καὶ εἰ ἡ ῥίζα ἁγία, καὶ οἱ κλάδοι. » Ἀπαρχὴν καὶ ῥίζαν ὀνομαζοῦσι τοὺς πατριάρχας· φύραμα δὲ καὶ κλάδους, τοὺς ἐξ ἐκεῖνων πιστεύσαντας. Ἄ. Παραμυθίζεται οὖν τοὺς ἀπίστους Ἑβραίους, ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔσθε πιστεύσαντες. Ἀνάγκη γὰρ τῇ ἀπαρχῇ, τοιούτοις, τῇ ῥύμη τὸ φύραμα, καὶ τῇ ῥίζῃ τοὺς κλάδους ἐξομοιοῦσθαι. Εἰ δὲ ὑμεῖς μὴ ἐξομοιοῦσθε, μεγάλῃς κακίας τοῦτο σημεῖον.

« Εἰ δὲ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ ἀργεῖλαιος ὢν ἐνεκεντρίσθης ἐν αὐτοῖς, καὶ συγκοινωνὸς τῆς ῥίζης καὶ τῆς πίστεως τῆς ἐλπίδος ἐγένου, μὴ κατακαυθῶ τῶν κλάδων. » Τοὺς ἀπίστους Ἑβραίους ἐκάλεισε κλάδους ἀποκλασθέντας· ἀνάγκη γὰρ τῆς ῥίζης τῆς ἁγίας ἐγένυτο. Καὶ καλῶς εἶπε τὸ, « Ἐξεκλάσθησαν· » οὐδέποτε γὰρ οὕτως αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἀπεθάλετο, καίτοι διαφόρως ἡμαρτηκότας. Ἄντ' αὐτῶν δὲ ἐνεκεντρίσθης, φησὶ, σὺ ὁ ἐθνικός. Οὐκ εἶπεν, Ἐφουτεύθης, ἀλλ', « Ἐνεκεντρίσθης· » ἁπάντων τῶν Ἰουδαίων, καὶ δεικνύων ἐν τῷ αὐτοῦ δέντρῳ, τούτεστι, τοῖς πατριάρχαις, τὸν ἐθνικὸν ἱστάμενον, καὶ συγκοινωνὸν ὄντα τῆς ῥίζης καὶ τῆς πίστεως, τούτεστι, τῆς αὐτῆς ἐκεῖνος εὐγενείας καὶ δόξης μετέχοντα παρὰ Θεοῦ. Μὴ οὖν κατὰ τῶν κλάδων ἐπαίρου καὶ καυθῶ.

« Εἰ δὲ κατακαυθῆσαι, οὐ σὺ τὴν ῥίζαν βιστάσεις, ἀλλ' ἡ ῥίζα σέ. » Καὶ εἰ τοῦτο κατόρθωμα τῶν ἀποστασέντων κλάδων; Τῆς γὰρ ῥίζης ἐστὶ τὸ βαστάζειν. Ὅρξ, πῶς τοῖς Ἰουδαίοις ψυχρὰν χαρίζεται χάριν, παραμυθήσασθαι μόνον σπεύδων; Μᾶλλον δὲ καὶ διὰ τοῦτο ἂν παροξύνει εἰς ζῆλον, δεικνύς τὴν ζημίαν ἣν ἐπέθον, καὶ ὅπω; ἄλλοι τὰ αὐτῶν ἐλαθὼν καὶ ἔχουσιν.

care ministerium meum, hoc est, vos : alterum, ut provocem, hoc est ad æmulationem concijiam siue permoveam carnem meam, hoc est, secundum carnem cognatos mihi Judæos. Carnem autem dicens, cognationem et naturalem ejus affectum commostraravit. « Et servem, » non dixit omnes, sed, « Aliquot. » Clanculum enim eorum duritiam subindicat : fortasse enim contentione et æmulatione quadam accensi, imitabuntur gentes, et credent aliqui.

82 Vers. 15. « Si enim rejectio ipsorum est reconciliatio mundi, quæ erit assumptio, nisi vita ex mortuis ? » Si iratus ipsis Deus, talia donavit aliis, hostesque amicos fecit : quando ipsos assumpserit denuo, quid non donaturus est? Vita namque ex mortuis tum erit, hoc est infinita plane bona : hoc enim per vitam indicat. Simul autem et quiddam altius innuit : nimirum, quemadmodum ex mortuis resurrectio non propter Judæos continget, sic neque aliorum salus propter ipsos, nisi illi fidem habuerint. Quæcunque enim pro ipsis dicere videtur, ea dicit, frigidam gratiam illis impertiens, uti medici laborantibus sæpe faciunt.

Vers. 16. « Si autem primitiæ sanctæ, et massa : et si radix sancta, et rami. » Primitias et radicem appellat patriarchas : massam autem et ramos, eos qui ex illis crediderunt. Consolatur igitur incredulus Hebræos, dicens : Et vos sancti eritis, si credideritis. Necesse enim est primitiis, hoc est, fermento massam, et radici ramos assimilari. Sin vos illis non assimilemini, ingentis malitiæ hoc est argumentum.

Vers. 17, 18. « Quod si aliqui ex ramis effracti sunt, tu vero cum oleaster esses, insertus es in illis, et socius radicis et pinguedinis oliivæ factus es, noli gloriari adversus ramos. » Infideles Hebræos appellavit effractus ramos : indigni enim sancta radice facti sunt. Pulchre autem dixit, « Effracti sunt : » nunquam enim Deus sic ipsos rejecit, licet multifariam peccassent. Pro ipsis autem tu insitus es, o Ethnice. Non dixit autem, Plantatus es, sed, « Insitus, » Judæum ita mordens, et ostendens gentes in ipsius arbore, hoc est patriarchis consistere, esseque consortes et participes radicis et pinguedinis, hoc est ejusdem cum illis nobilitatis et gloriæ apud Deum participes. Ne igitur attollere et gloriari adversus ramos.

« Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. » Et quodnam hoc ramorum qui avulsi sunt præclarum facinus? Radicis enim est portare. Viden' quam frigide gratificetur Judæis, consolari ipsos tantummodo enitens? Atqui per hoc potius ad æmulationem eos incitat, damnum ostendens quod sunt passi, et quomodo alii quæ ipsorum erant percepserunt et possident.

Varie lectiones.

⁸⁰ πιστεύοντας ο ⁸¹ τούτων ο.

VERS. 19, 20. « Dices igitur : Effracti sunt rami, A ut ego insererer. Bene : propter incredulitatem effracti sunt, tu autem fide stas : noli altum sapere, sed time. » Hic ostendit, quod non quia illi impeerint, gentes sint subrogatæ in ipsorum locum, sed propter fidem quam demonstraverunt. Ubi autem gentes deprimere videtur, indicat Judæorum lapsam veniam **83** et excusatione carere. Utrosque autem corrigit. Dices igitur tu qui es ex gentibus : « Effracti sunt ut ego inserar. » Effracti sunt quidem, sed ob suam incredulitatem : non quod tibi cum honorem Deus debuerit : « Stas enim fide, » hoc est, Propter fidem stas radici insitus. Metue igitur : nam non est naturæ insitio, sed fidei.

VERS. 21. « Si enim Deus naturalibus ramis non repercit, nequando nec tibi parcat. » Siquidem illi natura fuerunt filii sanctorum patriarcharum, ne propter incredulitatem suam sunt evulsi et effracti. Quare tu multo magis metue, qui ascititius es, ne si quando offendas, tibi etiam non parcat.

VERS. 22, 23. « Vide igitur bonitatem et severitatem Dei : in eos quidem qui ceciderunt, severitatem : in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate : alioquin et tu excideris. Et illi rursus si non manserint in incredulitate, inserentur : potens est enim Deus rursus inserere eos. » Non dixit, Vide igitur opus tuum, sed, « Bonitatem Dei : » totum enim illius est gratiæ. Et stude permanere, non dixit, in fide, sed, « In bonitate, » hoc est, digna Dei clementia perage ad fluem usque vitæ. Nisi enim ita egeris, excideris : quemadmodum et illi, si non perseveraverint in incredulitate, inserentur. Nam neque Deus eos primum evulsit effregitque, sed ipsi a sese per incredulitatem suam deciderunt et effracti sunt. Severitatem autem Dei dicit, quod non parcat eis, sed indignos eos iudicat sanctorum patrum communionem et societate. Sapientissimum vero Paulus gentes terret per ea quæ Hebræis acciderunt : exemploque gentium Judæos animat et excitat, ut per fidem inserantur : atque a Dei potentia bene sperare jubet. « Potens enim est Deus, inquit, inserere, » qui omnia supra spem nostram transigit.

VERS. 24. « Si enim tu ex natura oleastro excisus es, et præter naturam insitus es in bonam olivam : quanto magis hi qui secundum naturam, inserentur suæ olivæ ? » Si tu ex gentibus, inquit, natura malus, majores habens oleastro similes, excisus es ab illis per fidem, insitusque es præter naturam bonæ et secundæ oleæ, sive patriarchis : quanto magis Judæus, natura bonum possidens, ad naturam suam oleam non recurret, hoc est ad patres ? Quando autem audiveris Paulum, « Secundum naturam, » dicentem, decens et consequens intellige :

« Ἐρεῖς οὖν · Ἐξεκλάσθησαν οἱ κλάδοι, ἵνα ἐγὼ ἔγκεντριθῶ. Καλῶς τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν, οὐ δὲ τῇ πίστει ἐστηκας · μὴ ὑψηλοφρόνει, ἀλλὰ φοβοῦ. » Ἐνταῦθα δείκνυσιν, ὅτι οὐχὶ διότι ἐκεῖνοι ἔπταισαν, διὰ τοῦτο οἱ ἔθνηκοι ἀντεστήχθησαν, ἀλλὰ διὰ τὴν πίστιν ἣν ἐπεδείξαντο. Ἐν οἷς οὖν δοκεῖ καταστέλλειν τὸν ἔθνηκον, δείκνυσιν τὸν Ἰουδαῖον ἀσύγγνωστα πταίσαντα. Ἀμφοτέρους δὲ κατορθοῖ ⁸⁴. « Ἐρεῖς οὖν : οὐδ' ἔθνηκός, ὅτι ἔξεκλάσθησαν, ἵνα ἐγὼ ἔγκεντριθῶ. » Ἐξεκλάσθησαν μὲν, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτῶν ἀπιστίαν, οὐχὶ διότι σοὶ ὁ Θεὸς ἐχρυσώσται τιμὴν · « Ἐστηκας γὰρ τῇ πίστει, » ἀντὶ τοῦ, διὰ τὴν πίστιν ἐστηκας, ἐν τῇ βίβῃ ἔγκεντρισμα. Φοβοῦ τοίνυν · οὐ γὰρ φύσει ἔστι τὸ ἔγκεντρισμα, ἀλλὰ πίστεως.

« Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μήπως οὐδὲ σοῦ φείσεται. » Ἐκεῖνοι γὰρ φύσει ἦσαν υἱοὶ τῶν ἁγίων πατριαρχῶν, καὶ διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐξεκλάσθησαν. Φοβοῦ σὺ πολλῶ μᾶλλον ὁ εἰσποίητος, μήπως πταίσαντός σου οὐ φείσεται.

« Ἴδὲ οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ · ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας, ἀποτομίαν · ἐπὶ δὲ σὲ, χρηστότητα, ἐὰν ἐπιμείνης τῇ χρηστότητι · ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ. Καὶ ἐκεῖνοι δὲ, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἔγκεντρισθήσονται · δυνατὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς πᾶν ἔγκεντρισαι αὐτούς. » Οὐκ εἶπεν, Ἴδὲ οὖν τὸ κατόρθωμά σου, ἀλλὰ, « Τὴν χρηστότητα τοῦ Θεοῦ · » τὸ πᾶν γὰρ τῆς ἐκείνου χάριτος · καὶ σπουδάξῃ ⁸⁵ ἐπιμείναι, οὐκ εἶπε, Τῇ πίστει, ἀλλὰ, « Τῇ χρηστότητι · » τούτῃστιν, Ἄξια πράττει τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἄχρι τέλους. Εἰ γὰρ μὴ πράττεις ὡτως, ἐκκοπήσῃ ⁸⁶ · ὡς περ ἐκεῖνοι, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἔγκεντρισθήσονται. Καὶ γὰρ οὐδὲ ὁ Θεὸς αὐτοὺς προηγουμένως ⁸⁷ ἐξέκλασεν, ἀλλ' αὐτοὶ ὑφ' αὐτῶν τῇ ἀπιστίᾳ ἐξέπεσον, καὶ ἐξεκλάσθησαν ⁸⁸. Ἀποτομίαν δὲ Θεοῦ λέγει, τὸ μὴ φείσασθαι αὐτῶν, ἀλλ' ἀναξίους κρίναι τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους πατέρας κοινωνίας καὶ ἀλληλουχίας. Σοφιώτατα δὲ ὁ Παῦλος καὶ τὸν ἔθνηκον φοβεῖ, ἀπὸ τῶν συμβάντων τῷ Ἰουδαίῳ · καὶ τὸν Ἰουδαῖον παραθαβρῦνει τῷ τοῦ ἔθνηκου ὑποδείγματι, εἰς τὸ διὰ τῆς πίστεως ἔγκεντριθῆναι, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως εὐέλπιδά ταιεῖ. « Δυνατὸς γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἔγκεντρισαι, » ⁸⁹ ὁ πάντα ὑπὲρ ἐλπίδα ποιῶν.

« Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπης ἀργελαίου, καὶ παρὰ φύσιν ἐνεκεντρισθῆς εἰς καλλιέλαιον · πόσω μᾶλλον οὗτοι οἱ κατὰ φύσιν, ἔγκεντρισθήσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ ; » Εἰ σὺ ὁ ἔθνηκός, φησὶ, κακῶν φύσει, καὶ ἔχων πατέρα ἀργελαίου εὐκρίτατος, ἐξεκόπης ἐκείνων διὰ τῆς πίστεως, καὶ ἐνεκεντρισθῆς παρὰ φύσιν τῇ καλλιελαίῳ, ἦσθων τοῖς πατριάρχαις · πόσω μᾶλλον ὁ Ἰουδαῖος, κατὰ φύσιν ἔχων τὸ καλὸν, οὐκ ἐπαναδραμεῖται πρὸς τὴν ἰδίαν ἐλαίαν, τούτῃστι, τοῦ πατέρα ; Ὅταν δὲ ἀκούσης τοῦ Παύλου τὸ, « Κατὰ φύσιν, » λέγοντός, τὸ εἰκόσ νοεῖ καὶ τὸ ἀνό-

Variae lectiones.

⁸⁴ διορθοῖ ο. ⁸⁵ σπουδάξων ο. ⁸⁶ κοπήσῃ ο ⁸⁷ προηγούμενος ο. ⁸⁸ κατεκλάσθησαν ο.

λουθον· οἶον, εἰκὸς ἦν τὸ τέκνον τοῦ ἁγίου Ἀβραάμ ἄξιον εἶναι· ὡςπερ αὖ, « Περὰ φύσιν, » ἀντὶ τοῦ, ἀπεικὸς καὶ ἀνακόλουθον, τὸ τέκνον τοῦ μιαροῦ Ἑλλήνος ἁγίον γενέσθαι.

« Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, τὸ μυστήριον τοῦτο (ἵνα μὴ ᾗτε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς), ὅτι πάρωσις ἀπὸ μέρους τῆ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. » Μυστήριον ἐνταῦθα, τὸ ἀγνοούμενον καὶ ἀπόρρητον λέγει. Τί δὲ τοῦτο; Ὅτι οὐκ ἐξ ἁποκλήρου ἢ ἀπειρία τῶν Ἑβραίων, ἀλλ' ἐκ μέρους ἢ πάρωσις. Πολλοὶ γὰρ ἐπίστευσαν, οὐς προέγνω ὁ θεός, ὡς ἀνωτέρω εἰρηται, καὶ αὐ μέλλουσι πιστεῖσθαι. Ἐπαρωθήσαν γὰρ οἱ Ἰσραηλίται, ἄχρις οὗ πάντες οἱ προεγνωσμένοι⁹⁹ ἐθνικοὶ σωθῶσι· καὶ τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται, πιστεύσας θεολογῶν.

« Καθὼς γέγραπται· Ἦξει ἐκ Σιών ὁ βρούμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσθεῖας ἀπὸ Ἰακώβ. Καὶ αὕτη αὐτοῦ ἢ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. » Τὸν Ἰσαΐαν πάλιν εἰσάγει βοῶντα, ὅτι « Ἦξει ἐκ Σιών » ὁ δυνάμενος σῶσαι, καὶ καθαρῖσει τὰς ἀμαρτίας τῶν Ἰσραηλιτῶν. Καὶ πότε ταῦτα ἴσται; « Ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν· » τούτέστιν, Ὅταν τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀφέσεως καταξιώσω. Ὅστε ἐπεὶ οὕτω ταύτης ἔτυχον (πεπύρνωται γὰρ), ὑστερον μέλλει γίνεσθαι τοῦτο.

« Κατὰ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς· κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν, ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας. Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ. » Διότι, φησὶν, ὑμεῖς ὑπηκούσατε τῆ Εὐαγγελίῳ, καὶ προσελήφθητε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, φιλονεικότεροι αὐτοὶ γέγονασιν καὶ ἀπεπῆδησαν μᾶλλον, καὶ ἐχθροὶ ἐγένοντο· καθὼ μὲντοι οἱ πατέρες αὐτῶν ἐξελέγησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς, οὐκ ἔλασι αὐτοὺς ὁ θεός πάντων ἀπολείσθαι (ἀγαπητοὶ γὰρ εἰσιν), ἀλλ' ἐὰν πιστεύσωσι, παραδέξεται.

« Ὅσοπερ γὰρ ὑμεῖς ποτε ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ, νῦν δὲ ἐλεήθητε [καὶ εἰς τὴν] τῆ τούτων ἀπειθεία· οὕτω καὶ οὗτοι ἠπειθήσαν νῦν τῷ ὑμῶν ἐλέει, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεθῶσιν. » Ἐτι κατασκευάζει ὅτι σωθήσονται οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ὑστερον. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, οἱ ἐθνικοὶ κληθέντες πρότερον, οὐκ ἐβελήσατε ὑπακούσαι, καὶ διὰ τοῦτο ἐκλήθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ νόμον λαβόν· πάλιν, κληθέντων τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀπειθήσαντων τῷ Χριστῷ, ἐκλήθητε ὑμεῖς, καὶ ἠλεήθητε. Ἀλλὰ τὸ ὑμῶν ἔλεος, καὶ τούτων ἴσται· παραζηλώσουσι γὰρ ὑμᾶς, καὶ πιστεύσουσι καὶ αὐτοὶ, καὶ οὕτω τῷ ὑμῶν ἐλέει ἐλεηθήσονται.

« Συνέλευσε γὰρ ὁ θεός τοὺς πάντας εἰς ἀπειθεῖαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ. » Τούτέστιν, ἠλεγξεν,

exempli gratia, decens erat et par, filium sancti Abrahami sanctum esse: sicut et rursus, « Præter naturam, » pro eo quod est, indecens et inconsequens, dixit, ut, Non erat verisimile polluti Græci gentium sanctum fieri.

84 VERS. 25, 26. « Nolo enim vos, fratres, ignorare mysterium hoc (ut non sitis apud vosmetipsos prudentes), quod cæcitas Israeli ex parte contigit, donec plenitudo gentium intraret; et sic omnis Israel salvus erit. » Mysterium hic ignotum et arcanum dicit. Quidnam autem hoc est? Quod non in universum incredulitas, verum ex parte cæcitas et obduratio Hebræos invaserat. Multi enim crediderunt, quos Deus præsciverat, ut supra dictum est, et posthac multi credituri sunt. Excæcati enim sunt Israelitæ, donec ethnici omnes prædestinati salvifaci sint: et tunc omnis Israel salvus erit, qui crediderit videlicet.

VERS. 26, 27. « Sicut scriptum est: Veniet ex Sion Liberator, et auferet impietates a Jacob. Hocque ipsis a me testamentum, quando abstulero peccata ipsorum. » Isaiam rursus adducit clamantem, quoniam « Veniet ex Sion, » qui possit servare, et purgabit Israelitarum peccata. Quando autem hæc erunt? « Quando abstulero peccata eorum, » hoc est, Cum per baptismum eos dimissione noxæ donaverō. Quare cum nondum hanc assecuti sint (sunt enim indurati sive excæcati), in posterum hanc consequentur.

VERS. 28, 29. « Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos, secundum electionem autem dilecti propter patres. Sine pœnitentia enim sunt dona Dei et vocatio. » Quia vos obediistis, inquit, Evangelio, et assumpti estis a Deo, ipsi continentiores facti sunt, magisque resillierunt, et hostes sunt redditii: at quatenus patres eorum jam olim ab initio sunt electi a Deo, non sinet eos Deus interire prorsus (dilecti enim sum), sed si crediderint, recipiet eos.

VERS. 30, 31. « Sicut enim et vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum: ita et isti non crediderunt nunc in vestram misericordiam, ut et ipsi misericordiam consequantur. » Confirmare pergit Israelitas tandem conservandos. Vos enim, inquit, ethnici primum vocati, nolulistis obedire, et propterea vocati sunt Judæi, atque legem acceperunt. Rursus, vocatis Judæis, et Christo morem non gerentibus, vocati estis vos, et misericordiam estis consecuti: verum vestra misericordia horum quoque erit. Emulabuntur enim vos, credentque ipsi, hacque ratione vestra misericordia donabuntur.

VERS. 32. « Conclusit enim Deus omnes sub incredulitate, ut omnium misereatur. » Hoc est, Arguit,

Variæ lectiones.

⁹⁹ προεγνωσμένοι ο.

demonstravit inobedientes et incredulos, ut alios aliorum contentione servaret. Prius enim, gentibus non obtemperantibus, servavit, ut dictum est, Hebræos : rursus Judæis Christo non credentibus, salvæ factæ sunt gentes : conservatis 85 autem gentibus Judæi æmulantes, ipsi etiam servantur : et sic omnes misericordiam consequuntur.

Vers. 33. « O profunditatem divitiarum et sapientiæ et scientiæ Dei ! quam sunt imperscrutabilia judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus ! » Reputans secum Dei dispensationes, quæ a mundi fuerunt constitutione, qui per contraria dispenset contraria, ac per alios inobedientes et incredulos, alios obedientes et credulos efficiat, obstupuit : affirmans eum omnino qui sic res nostras dispensat, de Hebræorum etiam futura salute, aliquid dispensaturum. Divitias igitur divinam bonitatem appellat, cujus profunditatem solummodo demiratur, quantitatem ignorans : opum enim est, gentes adeo locupletes facere. Enimvero cum bonitate et sapientiam admiratur per quam nostra regit ac dispensat, rudesque gentes erudit ; et cognitionem per quam novit quid unicuique conducat. Non dixit autem, Incomprehensibilia sunt judicia ejus, sed, « Imperscrutabilia, » hoc est, non omnino recipienda indagationem. « Et viæ ejus, » hoc est, dispensationes, nedum non possunt agnosci, sed ne inquiri quidem prorsus, vel vestigium ipsarum conspici.

Vers. 34, 35. « Quis enim cognovit sensum Domini ? aut quis consiliarius ipsi fuit ? aut quis prior dedit ei, et retribuetur ipsi ? » Solus, inquit, ipse novit sua, et nemo alius. Sapiens porro cum ait, a nullo alio consultore institutus est, sed ipse sibi ipsi satis fuit sufficiens, et est. Quinetiam omnium bonorum fons est, et quæcumque dat, non veluti compensationem vel retributionem debeat, impertit, sed ob propriam tantummodo bonitatem. Quis enim primum dedit ei, nimirum Deo, ut retribuat ipsi ? hoc est, ut quod a Deo datur beneficium, tanquam retributio erga ipsum facta imputetur ?

Vers. 36. « Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipsum sunt omnia. » Ipse est fons omnium ; hoc enim est quod ait, « Ex ipso ; » et Conditor omnium : hoc enim illud, « Per ipsum ; » et conservator omnium : hoc enim illud, « In ipsum. » Omnia enim ex ipso habent principium, et per ipsum facta sunt, et in ipsum ceu fundamentum quoddam vergentia euntiaque consistunt et continentur, conversa ad ipsum.

« Ipsi gloria in sæcula. Amen. » Est in more divo Paulo, ut cum ardui quiddam dixerit, cum gratiarum actione sermonem claudat, perinde ac et jam nunc facit. Postquam enim admiratione et

l. j Isa. xl, 13. k Sap. ix, 3.

A ἀπέδειξεν ἀπειθοῦντας, ἵνα τοὺς ἐτέρους διὰ τῆς τῶν ἐτέρων σώσει φιλονεικίας. Πρῶτον γὰρ ἀπειθισάντων τῶν ἐθνικῶν, ἔσωσεν, ὡς εἴρηται, τοὺς Ἑβραίους· πάλιν ἐπὶ Χριστοῦ ἀπειθισάντων τῶν Ἰουδαίων, ἐσώθησαν οἱ ἐθνικοὶ σωθέντων [δὲ] τῶν ἐθνικῶν, παραζηλοῦντες οἱ Ἰουδαῖοι, σώζονται καὶ αὐτοὶ· καὶ οὕτως πάντες ἐλεοῦνται.

« Ὁ βᾶθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ ὡς ἀνεξερεῦνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ! » Τὰς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ἀναλογισάμενος, τὰς ἀφ' οὐπερ ὁ κόσμος συνέστη, πῶς διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία οἰκονομεῖ, καὶ δι' ἐτέρων ἀπειθοῦντων, ἄλλους εὐπειθεῖς ἀναδείκνυσεν, ἐξεπλάγη· πιστούμενος ὅτι πάντως ὁ οὕτως οἰκονομῶν τὰ ἡμέτερα, καὶ περὶ τῆς μελλούσης σωτηρίας τῶν Ἰουδαίων οἰκονομήσει. Πλοῦτον μὲν οὖν ὀνομάζει τὴν ἀγαθότητα, ἧς τὸ βᾶθος ἐκπληττεται μόνον, τὸ ποσὸν αὐτῆς ἀγνωστὸν· πλοῦτον γὰρ τὸ, τοὺς ἐθνικούς οὕτως εὐπόρους ποιῆσαι. Οὐ μὲν ὁ ἀλλὰ πρὸς τῇ ἀγαθότητι καὶ τὴν σοφίαν ἐκπληττεται, δι' ἧς πλέκει τὰ ἡμέτερα, καὶ τοὺς ἀμαθεῖς ἐθνικούς ἐδίδασκε· καὶ τὴν γνώσιν, δι' ἧς γινώσκει τὸ ἐκάστη συμπερόν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἀκατάληπτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, ἀλλ', « Ἀνεξερεῦνητα, » τουτέστιν, οὐδὲ ὅπως διεχόμενα ἐρευνᾶν. « Καὶ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, » τουτέστιν, αἱ οἰκονομίαι, οὐ μόνον οὐ δύνανται γνωσθῆναι, ἀλλ' οὐδὲ ζητηθῆναι ὅπως, ἢ ἔχνος αὐτῶν φανῆναι.

C « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτῷ ἐγένετο ; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀντιποδοθήσεται αὐτῷ ; » Μόνος, φησὶν, αὐτὸς οἶδε τὰ αὐτοῦ, καὶ οὐδεὶς ἕτερος. Σοφὸς δὲ ὢν, οὐ παρ' ἐτέρου συμβούλου ἐσοφίσθη, ἀλλ' αὐτὸς ; ἑαυτῷ αὐτάρκης ἐγένετο καὶ ἔστιν. Ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγὴ ἔστι, καὶ ὅσα δίδωσιν, οὐχ ὡς ἀμοιβὴν ὀφειλῶν δίδωσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν ἀγαθότητα. « Τίς γὰρ προέδωκεν αὐτῷ ; » τουτέστι, τῷ Θεῷ, ἵνα « ἀντιποδοθήσεται αὐτῷ ; » τουτέστιν, ἵνα ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσία, ὡς ἀνταπόδομα λογισθεῖται πρὸς αὐτὸν γινόμενον ;

D « Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. » Αὐτὸς ἡ πηγὴ πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐξ αὐτοῦ· » καὶ ὁ ποιητὴς πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, « Δι' αὐτοῦ· » καὶ ὁ συνοχεὺς πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, « Εἰς αὐτόν. » Πάντα γὰρ ἐξ αὐτοῦ ἔχει τὴν ἀρχὴν, καὶ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ εἰς αὐτόν, ὥσπερ εἰς θεμέλιόν τινα βεβηκότα ἴστανται καὶ συνέχονται ἐπιστραμμένα πρὸς αὐτόν.

« Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Ἐθὸς τῷ Παύλῳ, ὅταν τι μέγα εἴπη, εἰς εὐχαριστίαν κατακλείει τὸν λόγον· ὅπερ οὖν καὶ νῦν ποιεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξεπλάγη τὴν ἀγαθότητα, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ

Variæ lectiones.

ὁ μόνος, ο.

τὴν γνῶσιν, καὶ τὰς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, δοξάζει
λοιπὸν αὐτόν· τὸ αὐτὸ καὶ ἡμᾶς διδάσκων, ἐπὶ τοῖς
μεγάλαις ἀγαθοῖς· εὐχαριστεῖν, καὶ δοξάζειν αὐτὸν
καὶ διὰ λόγων, καὶ διὰ πολιτείας.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

Ἐπαρκαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν
τοῦ Θεοῦ, παραστήσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶ-
σαν, ἄγιαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν
ὑμῶν. Ἐπειδὴ ἱκανῶς τῷ δογματικῷ ἐνδιέτριψε
λόγῳ, λοιπὸν καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν πρόεισι. Καὶ ἐπεὶ
ἐξέφε τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς ἀφατον οἰκονομίαν
καὶ ἀγαθότητα, παρακαλεῖ ἐκ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ
Θεοῦ, » τουτέστιν, αὐτοὺς τοὺς οἰκτιρμούς μεσίτας
προβαλλόμενος, ὡς ἂν τούτους αἰδεσθέντες, μηδὲν
ἀνάξιον αὐτῶν ἐπιδειξώμεθα. Τί δὲ παρακαλεῖ;
ἵνα παραστήσωμεν τὰ σώματα ἡμῶν, τουτέστιν,
ἵνα εἰς πόλεμον ταῦτα ἐκδώμεν. Οὕτω γὰρ εἴωθεν
ἡμίλιζ λέγειν· Παρέστησεν ὁ στρατηγὸς τὰς τά-
ξεις εἰς πόλεμον. Ἡ καὶ ὡς βασιλεῖ τῷ Θεῷ ὀφειλο-
μεν παριστῆναι τὰ μέλη ἡμῶν δόκιμα καὶ ἐκλελεγμέ-
να· τοιοῦτοι γὰρ οἱ τῷ βασιλεῖ παριστάμενοι. Ἀλλὰ
καὶ ἐθυσίαν ζῶσαν· ταῦτα παραστῶμεν [ἢ παριστ.
ἢ παραστήσωμ.]. Ὅταν γὰρ νεκρώσωμεν ταῦτα,
τότε ζῶμεν κατὰ πνεῦμα. Ἡ μὲν οὖν Ἰουδαϊκὴ θυ-
σία, οὐκ εὐάρεστος τῷ Θεῷ. Ἐτις γὰρ ἐξεζήτησε,
ἢ τίς, » ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Ἡ δὲ τῶν
πιστῶν θυσία, ἡ λογικὴ λατρεία, σφόδρα ζητεῖται
παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐθῦσον· γὰρ ἐτῷ Θεῷ θυσίαν αι-
νήσεως· καὶ, ἐθυσία αἰνήσεως δοξάσει με. Ἐλογικὴ
δὲ λατρεία, οὐ μόνον ἡ διὰ λόγου πρὸς Θεὸν γινομένη,
ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πολιτεία, ὅταν μηδὲν ἄλο-
γον πίθοι ἐν ἡμῖν κρατῆ, ἀλλὰ ὁ λόγος τὰ πάντα
διοικῆ· καὶ ὡσπερ ἀρχιερεὺς ἕκαστος ἑαυτοῦ γίνεται,
ἀποσπάτων τὰς ἐντὸς κακίας, καὶ δοκῶν ἀεὶ πα-
ριτάναί τῷ Θεῷ, καὶ κατὰ πάσαν πρᾶξιν καὶ βῆ-
σιν οὕτω φρίττων, ὡς ὁ ἀρχιερεὺς, ὅταν θείῃ θυσια-
τηρίῳ παρίσταται.

Ἐκαὶ μὴ συσχηματίζεσθαι ἑαυτοῖς τῷ αἰῶνι τούτῳ,
ἀλλὰ μεταμορφοῦσθαι τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς
ὑμῶν. Ἐποτίθεται ἡμῖν τρόπον, δι' οὗ δύνησώ-
μεθα τὴν λογικὴν λατρείαν κατορθῶσαι· ὅς ἐστιν,
ἐν μὴ συσχηματίζώμεθα τῷ αἰῶνι τούτῳ. Οὐδὲν
γὰρ ἔχει ἐστὸς καὶ βέβαιον, ἀλλὰ πάντα πρόσκαιρα,
καὶ σχῆμα μόνον ἔχοντα, οὐκ ὑπόστασιν τινα καὶ
οὐσίαν μόνιμον. Μὴ οὖν, φησιν, ἐξομοιοῦσθε καὶ
ὑμεῖς τούτῳ τῷ αἰῶνι ἀνοποστάτῳ· τουτέστι, Μὴ
φρονεῖτε τὰ τούτου, ἢ ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαι-
νώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν, τουτέστιν, ἀεὶ ἀνακαίνου σεαυ-
τόν. Ἡμάρτες; ἐπαλαίωσάς σου τὴν ψυχὴν. Ἀνα-
καινίσθητι πάλιν. Κατήρθωσά; τι μικρόν; σπουδα-
σον καὶ μείζον κατορθῶσαι, καὶ γέγονας καινός, ἀεὶ
ἐπὶ τὸ κρείττον μεταμορφούμενος. Ὅρα δὲ, πῶς ἐπὶ
μὲν τοῦ κόσμου σχῆμα ὄνμασε, διὰ τὸ εὐδιάλυτον

¹ Isa. 1, 12. = Psal. XLIX, 14.

Variæ lectiones.

²² τῷ Θεῷ ο. ²³ —τιζέσθε ο. ²⁴ —φοῦσθε ο.

A stupore percussus est ob bonitatem, et sapientiam
et notitiam, et gubernationem Dei, ipsum deinceps
glorificat: nos itidem instituens ob ingentia bona
gratias agere, ipsumque et verbis et vita glorifi-
care.

86 CAPUT XII.

VERS. 1. « Obsecro itaque vos, fratres, per mi-
serationes Dei, ut exhibeatis corpora vestra hos-
tiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationa-
lem cultum vestrum. » Postquam abunde satis de
dogmatibus verba fecisset, deinceps ad morum præ-
cepta pergit. Et cum ineffabilem Dei circa nos dis-
pensationem et bonitatem ostendisset, obsecrat
nos « per miserationes Dei, » hoc est, ipsas mi-
serationes intermediâs proponens, ut vel ipsas ro-
veriti, nihil ipsis indignum præstemus. Quid autem
obsecrat? Ut exhibeamus corpora nostra, hoc est,
ut ad bellum exponamus et tradamus. Sic enim
vulgo dici solet: Imperator acies suas ad bellum
exhibuit vel instruxit. Aut tanquam regi Deo de-
bemus exhibere membra nostra probata et electa.
Tales enim sunt qui imperatori sive militiæ præfec-
to sistuntur. Insuper, « hostiam viventem » ea-
dem exhibeamus. Quando enim ea mortificaverimus,
tunc vivimus secundum spiritum. Judaicum itaque
sacrificium non est Deo gratum. « Quis enim, »
inquit, « exquisivit hæc de manibus vestris? »
Fidelium autem sacrificium, id est, rationalem
cultum vehementer expetit Deus. « Sacrifica enim
Deo, » inquit, « sacrificium laudis: » et, « Sacrificium
laudis glorificabit me ». « Rationalis autem cultus
est, non solum qui verbis ad Deum factis præsta-
tur, verum etiam vita est et conversatio secundum
Christum: et quando nullus irrationalis affectus
in nobis regnat, sed ratio omnia gubernat; et tan-
quam pontifex quisque suiipsius factus fuerit, inte-
riorem malitiam jugulans, seque existimans semper
coram Deo stare, ac in omni opere et verbo instar
pontificis divinx aræ assistentis perhorrescens.

VERS. 2. « Et ne configuremini huic sæculo, sed
transformemini per renovationem mentis vestræ. »
Modum nobis proponit, quo rationalem cultum vel
servitutem perficere queamus: qui est, si non
configuremur sæculo huic. Nihil enim habet vel
stabile vel firmum, sed omnia sunt temporaria et
figuram tantum habentia, non subsistentiam quam-
dam, et substantiam firmam seu permanentem. Ne
itaque, inquit, assimilèmini et vos huic sæculo in-
constanti: hoc est, Ne cogitate, neque sapite quæ
sunt huius, « Sed transformemini per renovatio-
nem mentis vestræ, » hoc est, Nunquam non te-
ipsum innova. Peccasti? animam tuam veterem red-
didisti: innovare rursus. Correxisti mores tuos
paululum? conare magis magisque emendare, fa-
ctusque es novus, in melius semper transformatus.

Vide autem quomodo de mundo, figuram dixit, eo quod nihil non sit in illo temporarium, et facile dissolubile: de virtute vero, **87** formam: ut quæ naturalem pulchritudinem gerat, neque aliqua externarum figurarum ornamentorumve indigeat. Mundus enim ornatur, ut nos in fraudem inducat: virtus autem propriam suam formam absque fuce ostendit. Semper itaque transformari debemus secundum virtutem, innovarique a malo ad bonum, et a minori virtute ad majorem.

« Ut probetis vos quæ sit voluntas Dei bona, et bene placens et perfecta. » Quia dixerat, Innovemini semper, novi facti: jam exponit, ad quid utilis sit isthæc mentis innovatio: nimirum ad hoc, « Ut probetis, » hoc est, ut dignoscatis « quæ sit voluntas Dei. » Cui enim est inveterata mens, non novit quæ sit voluntas Dei: quæ est, in humilli affectu vivere et in paupertate et luctu aliisque rebus de quibus lege cautum est. Innovatus autem spiritu, is novit quæ sit voluntas Dei, non perinde ac Judæi norant, lege detenti. Siquidem et lex Dei voluntas erat, sed non beneplacens neque perfecta. Non enim primario et præcipue lata erat, sed propter illorum imbecillitatem concessa est. Perfecta autem voluntas et beneplacens, est Novum Testamentum. Potes autem juxta Magni Basilii sententiam sic etiam accipere: Multa vult Deus, alia quidem ad beneficentiam nostram quæ bona etiam dicuntur, cetera bonitate referta: alia vero vult, propter peccata nostra iratus quæ et mala dicuntur, ut quæ nos affligant, etiamsi et horum finis bonus est. Bonas igitur Dei voluntates nos imitari debemus: Quæ autem ad afflictionem spectant, non omnino. Non enim ministri malorum nos sumus, sed pravæ potestates. Primum igitur considera voluntatem Dei, num bona sit: deinde ubi agnoveris, contemplare num sit etiam beneplacens. Nam multa bona sunt, quæ neque grata sunt, neque Deo placentia, temporis videlicet seu personæ causa: veluti, Deo incensum adolere bonum est: at istud cum Ozias faceret, displicuit Deo ². Et bonum erat discipulis in arcanis mysteriis institui: sed ante tempus, non beneplacens. « Non enim, » inquit, « potestis portare modo ^o. » Cum autem et bonum et beneplacens fuerit, dato operam ut et perfectum sit et indeficiens, ita factum uti exigitur, non curtum et mutilum: exempli gratia, oportet impertiri in simplicitate, hoc est, cum liberalitate: sin parce fiat, non habuit perfectam ista commun-

VEAS. 3. « Dico enim per gratiam Dei quæ data est mihi, cuilibet qui est inter vos, non ultra quam oportet sapere. » Ceu humilia perpetuo spirans Paulus, nusquam se fide dignum jactat: sed alias miserationes Dei, alias vero gratiam mediatrices proponit. Non meum, inquit, sermonem **88** dico,

² II Paral. xxvi, 16. ^o Joan. xvi, 12.

καὶ πρόσκαιρον· ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς, μορφήν, ὡς φυσικὸν ἔχουσης κάλλος, καὶ οὐδὲν θεόμενον τῶν ἐξωθεν σχημάτων καὶ καλλωπισμάτων. Ὁ μὲν γὰρ κόσμος σχηματίζεται, ὡς ἀν κλέψῃ ἡμᾶς· ἡ δὲ ἀρετὴ, τὴν οἰκείαν μορφήν ἀσχημάτιστον ἐπιδεικνυται. Ὁφειλομέν οὖν αἰετ μεταμορφῶσθαι κατ' ἀρετὴν, ἀνακαινίζόμενοι καὶ ἀπὸ τοῦ κακοῦ εἰς τὸ καλὸν, καὶ ἀπὸ τῆς κλάττονος ἀρετῆς εἰς τὴν μέζονα.

« Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον. » Εἰπὼν, ὅτι Ἄνανοιθε αἰετ καινοὶ γενόμενοι [f. γιν.], λέγει νῦν, καὶ τοῦ ὠφέλιμος ἡ τοῦ νοδὸς ἀνακαινώσις· καὶ φησιν, ὅτι « Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, » τουτέστι, διαγιγνώσκειν, « τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. » Ὁ μὲν γὰρ ἔχων τὴν νοῦν πεπαλαιωμένον, οὐκ οἶδε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· ὅπερ ἐστὶ τὸ ἐν ταπεινοφροσύνῃ ζῆν, καὶ πενίξ, καὶ πένθει, καὶ τοῖς ἄλλοις οἷς ἐνομοθέτησεν. Ὁ δὲ ἀνακαινισθεὶς τῷ πνεύματι, οὗτος οἶδε τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὐχ οἶον οἱ Ἰουδαῖοι ἤδρασ, τοῦ νόμου ἐξεγόμενοι. Καὶ ὁ νόμος μὲν γὰρ θέλημα ἦν Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ εὐάρεστον, οὐδὲ τέλειον. Οὐ γὰρ προηγουμένως ἐδόθη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν ² συνεχωρήθη. Τέλειον δὲ καὶ εὐάρεστον ἡ Νέα Διαθήκη. Δύνασαι δὲ, καὶ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον οὕτως· ἐκλαδίσθαι· Πολλὰ θέλει ὁ Θεός, τὰ μὲν πρὸς εὐεργεσίαν ἡμῶν· ἃ καὶ ἀγαθὰ λέγονται, ὡς ἀγαθότητος γέμοντα· τὰ δὲ, εἰς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν θέλει ἄργιζόμενος· ἃ καὶ κακὰ λέγονται, ὡς κίκωσιν ἐμποιοῦντα, καιτοὶ καὶ τούτων τὸ τέλος ἀγαθόν. Τὰ τοίνυν ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ θελήματα μιμεῖσθαι ὀφείλομεν· τὰ δὲ πρὸς κίκωσιν, οὐ πάντως. Οὐ γὰρ ὀηρέται κακῶν ἡμεῖς, ἀλλ' αἰ πονηρὰ δύναμεις. Πρῶτον οὖν σκόπει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἰ ἀγαθόν· εἴθ' ὅταν γνωρίσης, σκόπει, εἰ καὶ εὐάρεστον. Πολλὰ γὰρ ἀγαθὰ ὄντα, οὐκ εὐάρεστά εἰσιν, ἡ παρὰ τὸν καιρὸν, ἡ παρὰ τὸ πρόσωπον. Οἶον, τὸ θυμῶν τῷ Θεῷ, ἀγαθόν ἐστιν· ἀλλ' ὁ Ὀζίας ποιήσας, οὐκ εὐηρέστησε. Καὶ καλὸν ἦν, τὸ τοῖς μαθηταῖς τὰ μυστήρια πιστευθῆναι· ἀλλὰ πρὸ καιροῦ, οὐκ εὐάρεστον. « Οὐ γὰρ δύνασθε, » φησὶ, « νῦν ² βαστάζειν. » Ὅταν δὲ καὶ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον ἦ, σκοῦδαςον ἵνα καὶ τίλειον καὶ ἀνελλιπές ἦ, οὕτω γινόμενον ὡς ἀπαιτεῖται, καὶ μὴ κολοβῶς. Οἶον, δεῖ μεταδιδόναι ἐν ἀπλότητι, τουτέστι, μετὰ δαψιλείας· ἐὰν οὖν μετὰ φειδικίας γίνεταί, οὐ τὸ τέλειον μέτρον ἔσχηεν ἡ μετὰδοσις.

sin parce fiat, non habuit perfectam ista commu-

« Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τῆς δωδεσίης μοι, παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν. » Ὡς ταπεινώφρων ὁ Παῦλος, οὐδαμῶ ἀξιοπίστον ἑαυτὸν φησιν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν, τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ, ποτὲ δὲ, τὴν χάριν μεστὰς προβάλλεται. Οὐκ ἐμὸν λόγον λέγων [f. λέγω], φησὶν,

Variae lectiones.

² ἐκαίγων ο. ² ἀρετ. ο.

ἀλλὰ τὸν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὃν ἡ χάρις αὐτοῦ ἐνέπνευσέ A
 μοι. Πανταὶ δὲ λέγει¹, καὶ ἰδιώτη, καὶ ἄρχοντι, « Μὴ
 ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν »· περὶ τῆς ταπεινο-
 φροσύνης διαλεγόμενος πρῶτον, ὡσπερ καὶ ὁ Κύ-
 ριος, ἀπ' αὐτῆς ἤρξατο· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῆ
 πνεύματι. » Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· δεῖ μὲν φρο-
 νεῖν, τουτέστιν, ὑψηλὸν λογιζόμενον ἔχειν, ἀλλὰ πρὸς τὸ
 φρονεῖν τὰ οὐράνια, καὶ ὑπερκεῖσθαι τῶν γερῶν,
 οὐχὶ πρὸς τὸ τῶν ὁμογενῶν καταπαίρεσθαι· τοῦτο
 γὰρ ἐστὶ τὸ ὑπερφρονεῖν.

« Ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὴ σωφρονεῖν. » Ἐλάβομεν
 γὰρ φρόνησιν, οὐχ ἵνα εἰς ἀπόνοιαν αὐτῆς χρησώ-
 μεθα, ἀλλ' ἵνα εἰς σωφροσύνην, τουτέστιν, εἰς ταπει-
 νοφροσύνην. Οὕτω δὲ εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ μὴ τα-
 πεινοφρονῶν, παραπαλεῖ καὶ ἐξέστηκε τῶν ἰδίων B
 λογισμῶν· ὁ δὲ ταπεινοφρονῶν, σώας ἔχει τὰς φρέ-
 νας· καὶ διὰ τοῦτο λέγεται σωφρονεῖν.

« Ἐκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως. »
 Εἰπὼν, ὅτι δεῖ ἡμᾶς μὴ ὑπερφρονεῖν, ἀλλὰ σωφρο-
 νεῖν, νῦν λέγει, πῶς δεῖ σωφρονεῖν· καὶ φησιν, ὅτι
 οὕτω δεῖ σωφρονεῖν, ὡς λογιζομένους, ὅτι ἐκάστῳ
 ἐμέρισεν ὁ Θεὸς μέτρον πίστεως. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ
 χάρισματα μᾶλλον εἰς ἀπόνοιαν ἐπήρε τοὺς πολλοὺς,
 δι' αὐτὸ τοῦτο, φησὶ, δεῖ σωφρονεῖν, διότι ὁ Θεὸς
 ἐμέρισεν ἐκάστῳ τὸ μέτρον τῆς πίστεως. Μὴ γὰρ
 ὄν κατόρθωμα τοῦτο, ἀλλὰ χάρισμά ἐστι θεῖον·
 κἰν μέγα, κἂν μικρὸν, ὁ Θεὸς τοῦτο δέδωκε. Πίστιν
 δὲ ἰναυθα τὸ χάρισμα λέγει, ἐν ᾧ ἑθαυματούργουν.
 Ἡ γὰρ πίστις διττὴ· ἡ μὲν ἡμῶν, ὡς τὸ, « Ἡ πί- C
 στις σου σέσωκέ σε »· ἡ δὲ Θεοῦ δῶρον, δι' ἧς καὶ
 θαύματα γίνονται, ὡς τὸ, « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς
 κόκκον σινάπεως, ἐρείτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάδηθι
 ἐκεῖθεν ἐκεῖ, καὶ μεταθήσεται. »

« Καθάπερ γὰρ ἐν ἐνὶ σώματι πολλὰ μέλη ἔχομεν,
 πάντα δὲ τὰ μέλη οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν· οὕτω
 καὶ οἱ πολλοὶ, ἐν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ· ὁ δὲ καθεὶς
 [καθ' εἷς], ἀλλήλων μέλη. » Τῷ τοῦ σώματος
 καὶ τῶν μελῶν ὑποδείγματι, τὸ μέγα τῆς ὑπερφρο-
 σύνης ἔπαρμα καθαρεῖ. Ὡσπερ γὰρ τὸ σῶμα ἐν μὲν
 ἐστὶ, διάφορα δὲ μέλη ἔχει, διάφορους πράξεις ἐνεργ- D
 οῦντα· οὕτω καὶ οἱ πιστοί, ἐν σῶμά ἐσμεν ἐν Χρι-
 στῷ, ὡς ἐν κεφαλῇ συνιστάμενον, καὶ ὁ καθεὶς, ἀλ-
 λήλων μέλη· οὐχ ὁ μικρὸς μόνον τοῦ μεγάλου, ἀλλὰ
 καὶ ὁ μέγας τοῦ μικροῦ. Μὴ τοίνυν ἀλλήλων κατα-
 παίρεσθε· χρῆζετε γὰρ, ὡς καὶ τὰ μέλη, ἀλλήλων.

« Ἐχοντες δὲ τὰ χάρισματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δο-
 θέσαν ἡμῖν διάφορα, εἴτε προφητεῖαν, κατὰ τὴν ἀνα-
 λογίαν τῆς πίστεως. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Μείζονα καὶ ἐλάτ-
 τωνα ἔχοντες, ἀλλὰ, « Διάφορα »· ἵνα καταστειλῇ τοὺς

sed eum quem a Deo accēpi, quem gratia ipsius
 inspiravit mihi. « Caillbet » autem hic verba facit,
 et privato et magistratum gerenti, « Non sapere ultra
 quam oporteat : » de humilitate primum disserens,
 sicut et Dominus ab ipsa etiam orsus est : « Beati
 pauperes spiritu P. » Quod autem ait, est humi-
 litudi : Oportet quidem sapere, hoc est, altam cogi-
 tationem habere, sed ita, ut cœlestes res affe-
 ctiemus, atque super terrestria elevemur, non ut
 contra fratres et proximos efferamur ; hoc enim est
 sapere ultra quam oportet.

« Sed sapere ad sobrietatem. » Accepimus enim
 sapientiam non ut ad arrogantiam abutamur ea, sed
 ad sobrietatem et moderationem, hoc est, ad humi-
 litatem. Hæc ita locutus est, ut ostenderet eum qui
 non humiliter, sed arroganter se gesserit, et im-
 pegisse et excidisse a propriis cogitationibus. Hu-
 milis autem, incolumes salvosque sensus habet :
 propterea dicitur esse sobrius.

« Unicuique sicut Deus partitus est mensuram
 fidei. » Cum dixisset nos non oportere superbire,
 sed modestos esse et humiles, nunc ostendit qua
 ratione sobrios esse oporteat, inquit, ita sobrios
 esse oportere, reputantes nempe, quod cuique Deus
 partitus est mensuram fidei. Quandoquidem etiam
 dona illa complures in arrogantiam efferebant, Pro-
 pter hoc ipsum, inquit, modeste sentire oportet,
 quod Deus unicuique fidei mensuram partitus sit.
 Non enim tua virtus isthæc, neque tuum opus est,
 sed divinum donum : sive magnum sive exiguum
 fuerit, Deus certe hoc impertit. Fidem autem hic
 donum appellat, quo miracula perficiebant. Fides
 enim duplex est : altera nostra, ut, « Fides tua te
 servavit » : altera vero donum Dei, per quam mi-
 racula fiunt, ut cum ait Christus : Si habueritis
 fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic :
 Transfer te hinc illo, et transferetur². »

VERS. 4, 5. « Sicut enim in uno corpore multa
 membra habemus, omnia autem membra non eum-
 dem habent actum : ita et multi unum corpus su-
 mus in Christo, singuli autem, alter alterius mem-
 bra. » Corporis et membrorum exemplo ingentem
 superbix elationem tollit. Ut enim corpus unum
 quidem est, diversa vero membra habet differentes
 actiones exercentia : sic et nos fideles unum su-
 mus in Christo, ceu in capite, corpus constitutum,
 atque inter nos mutuo alter alterius sumus mem-
 bra : non minor tantummodo majoris, sed major
 etiam minoris. Ne igitur inter vos alter adversus
 alterum efferamini : egetis enim, membrorum in-
 star, mutua vestra opera.

VERS. 6. « Habentes autem dona, secundum gra-
 tiam quæ data est nobis, varia, sive prophetiam
 secundum rationem fidei. » Non 69 dixit, dona ma-
 jora aut minora habentes, sed, « Diversa : ut su-

¹ Matth. v, 3. ² Matth. ix, 22. ³ Matth. xvii, 19

verbos vel eo ipso nomine comprimat: neque Vir- A tutes dixit, sed, « Dona. » Dei enim, inquit, donum est, non tuum opus, quod accepisti: et gratia est quæ istud tibi dat. Ut igitur elatos deficiat, hæc a Deo donari affirmat, charismata ea nominans. Ut autem segnes et ignavos excitet, iterum ostendit quod et nos aliquid contribuimus ut accipiamus dona, « Sive prophetiam, » inquit, « ad analogiam fidei. » Etsi enim gratia est, non tamen simpliciter effunditur; sed quatenus invenerit vas fidei sibi oblatum, eatenus influit. Prophetiæ autem primum meminit, citra ullum forsitan discrimen istud faciens, vel fortasse quia propter eam nonnulli vulgo extollebantur. Porro si extollebantur, cur non privavit eos Deus eo dono? Propter populi commoditatem, utque erudiat nos, ne condemnemus charismata habentes, etiamsi peccaverint. Si enim ego non denudo aut privo gratia mea. (inquit Deus), tu quis es qui ipsum vilipendis?

VERS. 7. « Sive ministerium, in ministerio. » Est sane et specialis curæ ac gubernationis donum, ministerium, qualis erat septem diaconorum functio. Intelliges tamen generaliter omne opus spirituale per ministerium. Alio ergo: Si quis functionem quamquam nactus est, in ea functione perseveret (necessum est enim sententiæ huic apponere, *μενέτω*, id est, maneat sive perseveret), neque aliquid ultra quærat, neque adversus alium extollatur, sed maneat contentus eo quod accepit.

« Sive qui docet, in doctrina. » Si ministerium universaliter accipias, audi deinceps ejus species connumeratas: sin vero particulare ministerium intelligas, observa quomodo prius illius meministi, licet inferius sit, ac doctrinam, cum tamen major sit, secundo loco posuerit, indiscriminatum ordinem ostendens, erudiensque nos ex ipso ordine, non inflari debere, neque de iis quæ majora videntur efferri.

VERS. 8. « Sive qui exhortatur, in exhortatione. » Est et ipsa quoque exhortatio, doctrinæ species. Doctrina enim dicitur simpliciter, de quavis re proposita disputatio: exhortatio autem sive consolatio speciatim, quando quispiam mentibus mœrore vel iracundia perturbatis mitigationem et quietem inducit per sermonem. Proinde qui adhortatur vel consolatur, inquit, in exhortatione sive consolatione maneat, opus suum exercens, nec contra alium elatus.

« Qui tribuit, in simplicitate: qui præst in sollicitudine. » Cum de doctrina et exhortatione, quæ sunt animarum præfecturæ, 90 verba fecisset, nunc de corporis rebus loquitur: hæc enim secundo loco habentur. Simplicitatem autem, ipsam liberalitatem dicit. Oportet igitur dare cum liberalitate et copia. Nulla enim virtus permanere potest, si convenienti

ἐπιαιρομένους καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος· καὶ οὐ, Κατορθώματα, ἀλλὰ, « Χαρίσματα. » Θεοῦ γὰρ, φησὶν, ἔστι χάρισμα, οὐ δὴν κατορθώματα, ὁ ἔλαβες· καὶ χάρις ἔστιν ἡ δοῦσά σοι τοῦτο. Ἴνα μὲν οὖν καταστείλη τοὺς ἐπαιρομένους, παρὰ Θεοῦ διδοσθαι ταῦτα λέγει, καὶ χαρίσματα ὀνομάζει· ἵνα δὲ διεγείρῃ τοὺς βραθύμους, πάλιν δείκνυσιν ὅτι καὶ ἡμεῖς συνεπαιρομένοι τε εἰς τὸ λαβεῖν τὰ χαρίσματα· καὶ φησὶν, ἔτι « Εἴτε προφητείαν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως. » Εἰ γὰρ καὶ χάρις ἔστιν, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς ἐκχεῖται, ἀλλ' ὅσον ἂν εὐρῆ σκεύος πίστεως αὐτῆ προσηνεχθῆν, τοσοῦτον ἐπιβρέει. Πρῶτον δὲ τῆς προφητείας ἐμνήσθη, τάχα μὲν καὶ ἀδιαφόρως τοῦτο ποιήσας, ἴσως δὲ καὶ διότι τυχὼν ἐπὶ ταύτῃ ἡσάν τινες ἐπαιρομένοι. Καὶ εἰ ἐπήροστο, πῶς ὁ Θεὸς οὐκ ἐστέρει αὐτοὺς τοῦ χαρίσματος; Διὰ τὴν ὠφείλειαν τοῦ λαοῦ, καὶ ἵνα παιδεύσῃ ἡμᾶς μὴ κατακρίνειν τοὺς τὰ χαρίσματα ἔχοντας, καὶ ἁμαρτάνουσιν. Εἰ γὰρ ἐγὼ αὐτὸν οὐχ ἀπογομνῶ τῆς χάριτός μου, σὺ τίς εἶ ὁ τοῦτον ἐξουθενῶν;

« Εἴτε διακονίαν, ἐν τῇ διακονίᾳ. » Ἐστὶ μὲν οὖν καὶ ἰδικῆς οἰκονομίας χάρισμα ἡ διακονία, ὡς ἡ τῶν ἐπτά διακόνων. Νοήσεις μέντοι καθολικῶς καὶ πᾶν ἔργον πνευματικῶν διακονίαν. Φησὶν οὖν· Εἴτινα διακονίαν τις ἔλαβεν, ἐν τῇ διακονίᾳ μενέτω ταύτῃ (δεῖ γὰρ προσθεῖναι: τὸ, μενέτω), καὶ μὴ ζητεῖται τι πλεον, μηδὲ καταπειρέσθω ἄλλου, ἀλλὰ μενέτω στέργων ὁ ἔλαβεν.

C « Εἴτε ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. » Ε. μὲν καθόλου τὴν διακονίαν λάβης, δέξαι λοιπὸν καὶ τὰ ταύτης εἶδη καταριθμούμενα· εἰ δὲ τὴν ἰδικὴν διακονίαν, ὅρα, πῶς πρώτης ἐκείνης μνησθεὶς, καίτοι ὑποδεεστέρας οὐσης, τὴν διδασκαλίαν μείζονα οὕτω δευτέραν τέθεικεν, ἀδιάφορον τὴν τάξιν δεικνύς, καὶ παιδεύων ἐξ αὐτῆς τῆς τάξεως μὴ φουδῶσθαι, μηδὲ ἐπαίρεσθαι ἐπὶ τοῖς δοκοῦσι μείζοσιν.

D « Εἴτε ὁ παρακαλῶν, ἐν τῇ παρακλήσει. » Καὶ τοῦτο εἶδος διδασκαλίας, ἡ παράκλησις. Διδασκαλία μὲν γὰρ ἀπλῶς λέγεται, ἡ περὶ παντὸς τοῦ προτεθέντος διάλεξις· παράκλησις δὲ ἰδικῶς, ὅταν τις ψυχαῖς τεταραγμέναις ἢ λύπη, ἢ θυμῷ, καταστολήν ἐμποιῇ διὰ τοῦ λόγου. Ὁ γοῦν παρακαλῶν, φησὶν, ἐν τῇ παρακλήσει μενέτω, τὸ ἔργον μετιῶν, καὶ μὴ ἄλλου καταπαρόμενος.

« Ὁ μεταδίδους, ἐν ἀπλότητι· ὁ προϊστάμενος, ἐν σπουδῇ. » Μετὰ τὸ εἰπεῖν περὶ διδασκαλίας καὶ παρακλήσεως, αὐτίνες εἰσι τῶν ψυχῶν προστασία, λέγει νῦν καὶ περὶ τῶν σωματικῶν· δεύτερα γὰρ ταῦτα. Ἀπλότητα δὲ, τὴν δαψιλιαν φησὶ. Δεῖ γοῦν μετὰ δαψιλείας δίδουσι. Οὐδέμια γὰρ ἀρετὴ μένει ἀρετῆ, ἢ μετὰ τοῦ προσήκοντος τρόπου γινομένη. Καὶ αἱ παρ-

Variae lectiones.

* μὲν ο. * λάβοις ο. * συναριθμούμενα ο. * στάσιν δεικνύων ο.

θένοι γὰρ ἔλαιον εἶχον, ἀλλ' ἐπεὶ τὸ ἀρκούν οὐκ εἶ-
χον, ἐξέπεσον· ὡσπερ οὖν καὶ ὁ προϊστάμενος ὀφεί-
λει σπουδαίως, καὶ οὐκ ἐβράθυμηνώς, τοῦτο με-
τεῖναι. Προστασθαι δὲ ἐστὶ τὸ βοηθεῖν καὶ διὰ ῥημάτων,
καὶ διὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ, τῷ βοηθείας δεομένῳ.
Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ μεταδόσεως χρημάτων, οὐ
πάντες δὲ χρημάτων εὐπροουσι, φησὶν ὅτι Προστασο
ἄλλως, ὡς δύνασαι, καὶ βοηθεῖ τοῖς χρῆζουσιν, ἀλλ'
ἐν σπουδῇ.

« Ὁ ἐλεῶν, ἐν ἰαρότητι. » Εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι δεῖ
μετὰ ἀπλότητος, ἤτοι θαψιλείας μεταδιδόναι. Εἶτα,
ἐπειδὴ πολλοὶ μὲν πολλὰ δίδουσι, βεβιασμένως δὲ
καὶ μετὰ λύπης, φησὶν ὅτι τῇ θαψιλείᾳ καὶ τὴν ἀλυ-
πίαν ὁ δεῖ προσεῖναι, μᾶλλον δὲ τὴν ἰαρότητα, ἣγουν
φαιδρότητα. Χαίρειν γὰρ δεῖ, ὅτι λαμβάνεις ὄλιγον
τιμῆματος τὸν οὐρανόν. Νόει δέ μοι ὁ διαφορὰν τοῦ
μεταδιδόντος καὶ ἐλεούτος· ὅτι ὁ μὲν μεταδίδου-,
παρ' ἄλλου λαμβάνων, μεταχορτεῖται τὴν δόσιν· ὁ δὲ
ἐλεῶν, παρ' ἑαυτοῦ ἀναλίσκει.

« Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος. » Δείκνυσι πῶς ἀ-
προιημένα πάντα ὁ κατορθωθείη, καὶ φησὶν, ὅτι
Ἡ ἀγάπη ἔστω ἀνυπόκριτος. Τότε γὰρ ἐστὶν ἡ ἀγά-
πη, καὶ πάντα κατορθωθείσθαι βραδίως. Καὶ ὁ ἐλεῶν
γὰρ ἰαρόως ἐλεήσει, δίδους τῷ πλησίον ὡς ἑαυτῷ·
καὶ ὁ προϊστάμενος, σπουδαίως προστήσεται, ὡς
ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀγωνιζόμενος τοῦ πλησίον, καὶ πάντα ὁ-
μοίως.

« Ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρόν. » Εἶπε περὶ ἀγά-
πης. Ἐπεὶ δὲ ἐστὶν ἀγάπη ἐπιβλαβής, ὡς ἡ τῶν ἐπι-
ληστεύειαι ὁμοιοῦντων, καὶ τῶν τοιούτων· διὰ τοῦτο
φησὶν· « Ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρόν. » τούτέστιν,
Ἐκ ψυχῆς μισοῦντες. Ἡ γὰρ, « Ἀπὸ, » πρόθεσις, τὸ
ἐπιτεταμένον μῖσος, καὶ τὸ ἀπὸ καρδίας ἐμφαίνει.
Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ εἰσι μὴ πράττοντες μὲν τὰ κακὰ,
ὁμῶς μέντοι τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἔχοντες· φησὶν,
ὅτι Τὸ ἀπὸ καρδίας μῖσος πρὸς τὴν κακίαν ἀπαιτῶ,
ἵνα καὶ ἡ ψυχὴ καθαρευοί. Μὴ οὖν ἐπειδὴ εἶπον,
« Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, » νομιστέ με διεγείρειν ὑμᾶς,
ἵνα καὶ εἰς τὸ πονηρὸν συμπράττετε ἀλλήλοις· ἀλλὰ
τοῦναντίον μᾶλλον, ἀλλοτριούσθαι βούλομαι ὑμᾶς, οὐ
μόνον τῆς πράξεως τῆς πονηρᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς κατὰ
ψυχὴν πρὸς αὐτὴν διαθέσεως.

« Κολῶμενοι τῷ αγαθῷ. » Οὐκ ἀρκεῖ ἡ τοῦ κα-
κοῦ ἀποφυγὴ, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι καὶ τὴν τῆς ἀρε-
τῆς ἐργασίαν· διὸ εἶπε· « Κολῶμενοι τῷ αγαθῷ. »
τούτέστι, διαθέσειν πρὸς αὐτὸ ἀγαπητικὴν ἔχοντας.
Ὡς καὶ ὁ Θεὸς συνάπτων οἰκτιότερον τὸν ἄνδρα τῇ
γυναικὶ, ἔλεγε· « Προσκοληθήσεται πρὸς τὴν
γυναῖκα. »

« Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι. »
Περὶ τῆς ὑμῶν, φησὶν, ἀγαπᾶν, καὶ εἰκότως ὀφεί-

ἰ I Petr. i. 12.

Variae lectiones.

ἰ ἐν ἀλλόποις ο. ἰ νοήσεις δὲ καὶ ο. ἰ πάντως ο. ἰ τὸν πλοῦτον ο. ἰ πάντας ο.

A ratione non fiat. Nam et virgines oleum habebant,
sed quia oleum istud non sufficebat, exciderunt.
Qui praesidet igitur, sedulo debet hic quoque et laud-
quaquam segniter hoc transigere. Praesae autem
est, verbis et corpore auxiliari ei qui auxilio eget.
Quia autem de largitione pecuniarum locutus erat,
nec omnes abundant facultatibus, ait : Praesto
aliter, ut potes, ac adjuva egentes, verum sedulo et
studiose.

« Qui miseretur, in hilaritate. » Supra monuit,
quod cum simplicitate, sive liberalitate, sit imper-
tiendum : deinde, quia multi multa, inviti tamen et
coacti cum mœrore quopiam largiuntur, subdit :
Oportet ut liberalitas fiat sine tristitia, vel potius
ut ei adsit hilaritas, sive alacritas. Gaudere enim
convenit, quod pro exiguo pretio cœlum accipias.
Intelliges autem discrimen impertientis et mise-
rentis. Nam impertiens, ab alio accipiens, donum
transfert : qui vero miseretur, a seipso insumit,
sive de suo tribuit.

VERS. 9. « Dilectio sine simulatione. » Quanam
ratione praedicta omnia compleantur perficiantur-
que monstrat, inquires : Charitas non sit simulata.
Tum enim vere est charitas, et cuncta facile perfici-
entur. Etenim qui miseretur, hilariter miserebitur,
impertiens proximo suo tanquam sibi ipsi. Deinde
qui praest, sedulo praecerit, pro proximo suo perinde
ac pro se ipso certans, et omnia pari diligentia
persequetur.

« Odio prosequentes quod malum est. » De cha-
ritate verba fecit. At quoniam est charitas quae
damnum inferat, cuiusmodi est illa, quae cum praed-
onibus de atrocibus convenientibus intercedit, et
in similibus : eam ob rem subjicit, « Odio prose-
quentes malum, » hoc est : Ex animo odio habentes.
Praepositio enim ἀπὸ, intensum et vehemens odium
significat, et quod ex imo corde profisciscatur. Cum
enim non pauci sint scelus opere quidem non pa-
trantes, ejus tamen cupiditate flagrantes, Odium,
inquit, mali omniumque vitiorum ex corde postulo,
ut vel ipsa anima sit pura. Ne igitur, cum dixi,
« Diligite vos mutuo, » existimetis excitare me vos,
ut ad malum adeoque flagitia committenda alter
alterum adjuvetis ; sed multo magis e diverso, vos
D alienissimos esse volo, nedum a pravo opere, verum-
etiam ab omni cordis propensione erga ipsum.

« Agglutinati bono. » Non sufficit a sceleribus
declinare, nisi et virtutis actio 91 praesto fuerit ;
eam ob rem dixit, « Agglutinati bono, » hoc est,
affectum charitatis erga ipsum habentes. Hunc ad
modum Deus maritum uxori familiariter copulaus,
« Agglutinabitur, » inquit, « uxori suae. »

VERS. 10. « Fraternali charitate ergo vos mutuo
affecti. » Adhortatus sum vos, inquit, ut diligatis,

atque istud merito facere debetis : fratres enim estis, in una matrice, nempe baptismatis fonte generati. *Æquum* igitur est, ut vos mutuo amore diligatis. Fratemitas enim ex amicitia nobilior notiorque evadit, et amicitia ex fraternitate profluit et continetur.

« *Honore vos mutuo prævenientes.* » Qui fraterna charitas perseveret, disserit; ex mutuo nimirum honore quo alius alium antevertit. Hoc enim est prævenire, dum alius alium mutuo honore antevertit.

VERS. 11. « *Studio non pigri.* » Quia plerique honorare et diligere videntur quoad animum, manum autem interim non porrigunt, ait : Necessè est vos mutuo præsesse, et aliorum curam gerere, atque conari, sicuti par est, ut et per opera succurratis.

« *Spiritu ferventes.* » Perinde quasi dixerit aliquis: Qui fiet ut studio pigri non simus? ait: Si spiritu fervemus, hoc est, si fuerimus excitati et calidi. Porro illud etiam observa, quod postquam multas virtutis species recensuerit, tunc istud subjunxerit, « *Spiritu ferventes.* » Qui enim jam commemorata peregerit, is et Spiritus gratiam attrahit, ab eoque inflammatus fervet.

« *Domino servientes.* » Cum fratrum amator fueris, cum dilectionem habueris, idque genus alia quæ paulo ante commemorata sunt, tum servis Domino. In seipsum enim transfert quæcumque fratri tuo præstiteris.

VERS. 12. « *Spe gaudentes.* » Quia magna quædam factuque difficilia postulavit, jam nunc ostendit quomodo ista facile præstari possint, nimirum si spei cooperemur. Spes enim fortiores efficit animam, et confidentiorem adversus pericula.

« *In tribulatione patientes.* » Quia spes futurorum est, Etiam in præsentibus, inquit, tempore multum percipies boni, nimirum ut tolerans et probatus reddaris ex afflictionum patientia.

« *In oratione perseverantes.* » Ingens et istud est auxilium ad prædicta omnia perficienda, ipsa videlicet oratio. Nec dixit simpliciter, *Orantes*, sed « *Perseverantes.* » Etsi enim nihil statim accipias, persevera, et perficies quod cupis.

VERS. 13. « *Necessitatibus sanctorum communicantes,* » **92** Cum in superioribus diceret, « *Qui miseretur in hilaritate,* » omnibus simpliciter manum aperuit; hic vero de eleemosyna in fideles conferenda loquitur: hos enim sanctos nominat. Nec dixit, *Exhibete illorum necessitatibus*, verum, « *Communicate,* » subindicans, quod ea res sit veluti mercatus et commune lucrum. Tu enim pecunias quidem largiris, illi vero cælum tibi referunt. Nec dixit, *Sumptibus ei luxui sanctorum*, sed, « *Neces-*

itates tuas provide. » *ἀδελφοὶ γὰρ ἐστε ἐν μιᾷ μήτρᾳ τῇ κολυμβήθρᾳ γεννηθέντες. Δίκαιοι οὖν ἐν εὐχῆστέργοντες* ¹¹ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλίαν. Καὶ ἡ ἀδελφότης γὰρ ἐκ τῆς φιλίας γνωριμωτέρα γίνεται. καὶ ἡ φιλία ἐκ τῆς ἀδελφότητος γίνεται ¹² καὶ συγκρατεῖται.

« *Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι.* » Λέγει, πῶς ἂν διαμείνῃ ἡ φιλαδελφία, ὅτι ἐκ τοῦ τιμᾶν ἀλλήλους, καὶ προφθάνειν ἕτερον τὸν ἕτερον. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ προηγεῖσθαι, τὸ προλαμβάνειν ἀλλήλους ἐν τῇ ἀλλήλους τιμᾷ.

« *Τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί.* » Ἐπειδὴ πολλοὶ τιμᾶν μὲν δοκοῦσι καὶ ἀγαπᾶν κατὰ διάνοιαν, οὐκ ἐρέγουσι δὲ χεῖρα· φησὶν, ὅτι δεῖ καὶ προϊστασθαι ἀλλήλων, καὶ σπουδάζειν ὡς δεῖ, ¹³ εἰς τὸ καὶ βί' ἔργων βοηθεῖν.

« *τῷ Πνεύματι ζέοντες.* » Ὅσπερ τινὸς εἰπόντος· Καὶ πῶς ἂν γανοίμεθα τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί; εἶπεν· Ἐὰν τῷ Πνεύματι ζώωμεν· τοῦτέστιν, Ἐὰν ὤμεν διεγρηγερμένοι καὶ θερμοί. Ὅρα δὲ καὶ τοῦτο, ὅπως ¹⁴ μετὰ τὸ πολλὰ εἰπεῖν τῆς ἀρετῆς; εἶδη, τότε εἶπε· « *τῷ Πνεύματι ζέοντες.* » Ὅγινὰρ τὰ προειρημένα κτισθώσας, ἐκείνοι; ἐπισπᾶται καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν. καὶ πυρούμενος ὑπὸ τούτου ζέει.

« *τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες.* » Ὅταν φιλάδελφος εἶ ¹⁵, δταν τὴν ἀγάπην ἔχῃς, καὶ τὰ ἄλλα ἃ προεῖρηται, τότε δουλεύεις ¹⁶ τῷ Κυρίῳ. Εἰς αὐτὸν γὰρ ἀναδέχεται, ὅσα ποιεῖς τῷ ἀδελφῷ.

« *τῇ ἐλπίδι χαίροντες.* » Ἐπειδὴ μέγала τινὰ καὶ δυσκατόρθωτα ἀπήχησε, λέγει νῦν, καὶ πῶς βραδύως κατορθώσεται· ἐὰν τῇ ἐλπίδι συνεργώμεθα. Ἢ γὰρ ἐλπίς ἀνδρειωτέραν ἐργάζεται τὴν ψυχὴν, καὶ πρὸς κινδύνους θαρσύνει.

« *τῇ θλίψει ὑπομένοντες.* » Ἐπειδὴ ἡ ἐλπίς τῶν μελλόντων ἐστὶ, φησὶν, ὅτι καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ μέγα καρπώσῃ καλῶν, τὸ καὶ καρτερικὸς καὶ δοκιμὸς ¹⁷ γίνεσθαι ἀπὸ τῆς ἐν θλίψεσιν ὑπομονῆς.

« *τῇ προσευχῇ* ¹⁸ προσκαρτεροῦντες. » Μέγιστον γὰρ τοῦτο βοήθημα πρὸς τὸ κατορθοῦν τὰ προειρημένα πάντα, ἡ προσευχή, φημί. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, *Προσευχόμενοι*, ἀλλὰ, « *Προσκαρτεροῦντες*· ἂν γὰρ μηδὲν λαμβάνῃς ἐκ τοῦ παραχρημα, προσκαρτέρει, καὶ ἀνύσεις ὁ βούλει.

« *ταῖς χρεῖσιν τῶν ἀγίων κοινωνοῦντες.* » Ἄνω μὲν εἰπὼν, « *Ὁ ἐλεῶν, ἐν ἰλαρότητι,* » πᾶσιν ἀπλῶς τὴν χεῖρα ἠνέωξε ¹⁹· νῦν δὲ περὶ τῆς εἰς τοὺς πιστοὺς ἐλεημοσύνης λέγει· τοὺτους γὰρ ἀγίους καλεῖ. Καὶ οὐκ εἶπε, *Παρέχετε ταῖς χρεῖσιν αὐτῶν*, ἀλλὰ, « *Κοινωνεῖτε*· » δεικνύων, ὅτι ἐμπροσθα ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ κοινὸν τὸ κέρδος. Σὺ μὲν γὰρ χρήματα δίδως, ἐκείνοι δὲ ²⁰ ἀντισφέρουσι τὸν οὐρανόν. Καὶ οὐκ εἶπε, *ταῖς πολυτελείαις τῶν ἀγίων*, ἀλλὰ, « *ταῖς χρεῖσιν,* » ἵνα δυσωπήσῃ. Ἡὼς γὰρ οὐκ ἀνήμεροι καὶ

Variæ lectiones.

¹¹ στέργειν ο. ¹² στέργεται ο. ¹³ μὴ ὀκνηῶντας ο. ¹⁴ ἐπὶ ο. ¹⁵ ἴσ. ἡς ο. ¹⁶ δουλεύσεις ο. ¹⁷ καρτερικὸν καὶ φρόνιμον ο. ¹⁸ τῇ προσευχῇ, φησὶ ο. ¹⁹ ὥρεξε ο. ²⁰ ἐκείνοι δὲ σοι m.

σηρωθεὶς, οἱ μὴδὲ ἐν τοῖς χρωσθεῖσι καὶ ἀναγκαίοις Ἀ
βουθεύοντες τοῖς ἀγίοις;

« Τὴν φιλοξενίαν διώκοντες. » Οὐκ εἶπε, Τὴν φιλοξενίαν μετιόντες, ἀλλὰ, « Διώκοντες. » παιδεύων ἡμᾶς μὴ ἀναμένειν τοὺς δοκίμους πότε πρὸς ἡμᾶς ἔλθωσιν, ἀλλὰ ἐπιτρέχειν ἡμᾶς, καὶ καταδιώκειν αὐτοὺς, ὡς ὁ Ἀβραάμ, ὡς ὁ Λώτ.

« Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς· εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρῶθε. » Μετὰ τὴ διδᾶξαι περὶ φιλαδελφίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς οἰκειοὺς ἀγάπης, λοιπὸν καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ὅπως διακισνώμεθα, διατάσσεται. Οὐκ εἶπε, Μὴ μνησικαχεῖτε, μὴδὲ ἀμύνεσθε, ἀλλ' ὁ πολλῶν μείζον, « Εὐλογεῖτε. » Προσέθηκε δὲ καὶ τὸ, « Μὴ καταρῶθε. » ἵνα μὴ καὶ τοῦτο καὶ ἐκεῖνο ποιῶμεν. B
Ὁ μὲν γὰρ εὐλογῶν τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ αὐτὸν διώκοντας, δεικνυσὶν, ὅτι χαίρει ὑπὲρ τοῦ φιλουμένου πῆσων· ὁ δὲ καταρῶμενος, δεικνυσὶν, ὅτι οὐ χαίρει· ἐκ τούτου δὲ, ὅτι οὐδὲ φιλεῖ τὸν ὑπὲρ οὐ διώκεται.

« Χαίρειν μετὰ χαίρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαίωντων. » Μεγάλῃ δέεται ψυχῆς, τὸ οὐ μόνον μὴ φθονεῖν, ἀλλὰ καὶ συγχαίρειν τῷ χαίροντι. Δεικνυσὶ γὰρ τοῦτο ²¹ ἐκ περιουσίας, φθόνου παντὸς ταύτην ἐλευθέρων· καὶ μείζον ἐστὶ τοῦ κλαίειν μετὰ κλαίωντων. Τὸ γὰρ κλαίειν, καὶ ἡ φύσις αὐτὴ ὑποτίθησιν, εἰ συμπάθειαν ἔλκουσα. Ἀμφότερα τοῖσιν ἡμᾶς παιδεύει, καὶ συμπάθειαν, καὶ ἄφθονον διάθεσιν πρὸς C
πάντας, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς διώκοντας.

« Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονούντες. » Πάλιν περὶ ταπεινοφροσύνης διαλέγεται· εἰκὸς γὰρ ὅτι ἐπιχωρίαιζε τῇ πόλει, ὡς βασιλίδι, τὸ νόσημα τῆς ἀλαζονείας. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Μέγαν σεαυτὸν εἶναι νομίζεις· οὐκοῦν καὶ τὸν ἐδελφὸν τοιοῦτον νόμῃς. Ταπεινὸν καὶ μικρὸν ἐκείνον ὑποπτύεις· οὐκοῦν καὶ περὶ σεαυτοῦ τὸ αὐτὸ ψηφίζου, καὶ πᾶσαν ἀνωμαλίαν οὕτω καταστειλεῖς, καὶ οὐ βδελύξῃ ἐκείνον, ὡς ὑπερέχω, ἀλλ' ὡς ἴσον, τιμήσεις ὡς καὶ σεαυτὴν.

« Μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονούντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. » Πῶς ἂν κατορθωθείη τὸ προειρημένον, μάνθανε· Ἐὰν μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονῶμεν, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς, τούτεστι, τοῖς εὐτελεῖσι, τοῖς εὐκαταφρονήτοις συναπαγώμεθα, τούτεστι, συγκαταβαίνωμεν, συμπεριφερώμεθα.

« Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι κατ' ἑαυτοῖς. » Τούτεστι, Μὴ νομίζετε ἀρκεῖν αὐτοὶ ἑαυτοῖς, καὶ μὴ δεῖσθαι ἑτέρου τοῦ συμβουλευόντος, ἢ τὸ δέον ὑποθησμένου. Καὶ γὰρ καὶ Μωσῆς τῷ Θεῷ ὠμίλει, ἀλλ' ἐδεήθη συμβούλου τοῦ πενθεροῦ.

« Μὴδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες. » Εἰ γὰρ ἕτερον ψέγετε ὡς κακὸν ποιήσαντα, τί λοιπὸν αὐτῷ ²²

sitatibus, » ut exoret eos. Quomodo enim isti non immites et plene belluis similes, qui sanctis, in rebus ad usum et necessitatem spectantibus, non optulantur.

« Hospitalitatem sectantes. » Nam dixit, Hospitalitatem aggredientes, sed « Sectantes : » erudiens nos, ne expectemus tantisper dum ad nos miseret et egeni accesserint, verum ut accurramus nos ad ipsos, insequamurque eos, ut Abraham et Lot.

VERS. 14. « Benedicite persequentibus vos : benedicite, et nolite maledicere. » Cum de fraterna charitate et dilectione erga amicos præcepta dedisset, deinceps instruit qualinam affectu erga hostes iunbui esse debeamus. Nec dixit, Ne revocetis ad memoriam veterem injuriam, nec vos ulciscamini, sed quod multo majus est, « Benedicite. » Addidit autem, « Et nolite maledicere, » ut non hoc, sed illud faciamus. Qui enim benedicit iis qui ob Christi nomen persequuntur ipsam, indicat lætari sese quod dilecti causa patiantur : qui vero execratur, ostendit sese non lætari, et ex hoc quod neque eum diligit, cuius causa persecutionem sustinet.

VERS. 15. « Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus. » Magnum requirit animum, non solum non invidere, sed congaudere etiam gaudenti. Indicat enim hoc animam prorsus ab omni invidia liberam, et majus est quam flere cum flentibus : siquidem flentium natura ipsa suppeditat, ad compassionem trahens. Utraque ergo vos docet, et compassionem scilicet, et affectum invidia vacuam erga omnes, etiam erga ipsos persecutores.

VERS. 16. « Idem erga vos mutuo sentientes. » Rursus de humilitate disserit. Verisimile est enim, quod urbi huic ceu imperatoria, propriis fuerit ostentationis arrogantique morbus. Quod autem dicit, est hujusmodi : Magnum teipsum esse arbitraris : proinde et fratrem talem tantumque reputa. Sin abjectum et exiguum ipsum existimas, de teipso idem sentias, neque ita omnem inæqualitatem tolles, neque abomineris illum, ceu sis eo præstantior ; sed tanquam æqualem, et perinde ac te ipsum honore afficies.

« Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. » Quomodo prædictum perfici queat, discite : Si non sublimia speremus, sed cum humilibus, hoc est, vilibus et contemptis, simul abducamur, hoc est condescendamus, una circumferamur.

« Ne sitis prudentes apud vosmetipsos. » Hoc est, ne existimetis vos vobis sufficere, neque opus esse vobis consultore alio, aut eo qui quid deceat, suggerat. Nam Moses etiamsi cum Deo familiariter colloqueretur, opus tamen habuit consultore cocero.

VERS. 17. « Nulli malum pro malo reddentes. » Si enim alium vituperes ceu qui malum fecerit,

Variæ lectiones.

²¹ τὴν ψυχῆς ἔτι περιουσίαν φθόνου παντὸς ἐλευθέρων ο. ²² αὐτὸν ο.

quare tu illum imitaris, ac malefacis etiam ipse? Α ζηλοῖ: ἐκείνον, καὶ κακοποιεῖ: ²³ καὶ αὐτός; Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ ποιοῦντες κακὸν τῷ πιστῷ, ἀλλὰ, « Μῆθεν, » καὶ Ἕλληνα, καὶ ὅστις ἄν εἴη.

« Providentes bona coram omnibus hominibus. » Hoc ideo non dicit, ut ad inanem gloriam vivamus, sed ut occasionem adversum nos querentibus non præbeamus. Exigit enim a nobis, ut citra scandalum et offensionem ducamus vitam. Plurimi enim nos nostraque observant.

VERS. 18. « Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. » Pulchre dixit, « Si fieri potest. » Nonnunquam enim fieri non potest ut pacem quispiam complectatur, cum de pietate certamen fuerit, cum de injuria affectis. Ait igitur, Quod tui esse officii, facias, nec cuiquam occasionem præbeas bellorum vel tumultuum. Sin pietatem læsam conspexeris, fortiter consiste, pro veritate dimicans: non homini quidem infensus, sed impietati, illum ipsum sane miserans, ejusque curam gerens. Hac ratione, quod antea impossibile videbatur, sit possibile; quod enim ad te attinet, pacatus es erga illum solam impietatem impugnans.

VERS. 19. « Non vosmetipsos ulciscentes, dilecti, sed date locum iræ. Scriptum est enim: Mibi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus. » Date locum, inquit, Dei iræ adversus eum qui vobis injuriam affert. Si enim vosipsos ulciscamini, non egredietur pro vobis adversum hostes Deus. Si autem vos dimiseritis, Deus ulciscetur acerbius. Adducit autem testimonium quo sermonem suum stabiliat. Hæc autem dicit ad consolationem pusillanimatorum: nihil enim aliud desiderant, quam ut videant pro se de hostibus sumptam esse vindictam.

VERS. 20. « Si esurit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, da ei potum: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ipsius. » Altiorum philosophiæ gradum hic a nobis exigit. Quid enim dicam, inquit, quod oporteat vos pacificos esse? quin etiam benefacere impero. « Carbones » autem « ignis congregabis super caput ejus, » dixit, indulgens pusillanimitati injuriam passi: nihil enim adeo suave ²⁴ est, atque hostem videre punitum; ac propemodum talia dicit: Vis ulcisci te de hoste? Beneficium illi exhibe, tunc acerbior eum supplicio affectus. Eapropter dixit, « Carbones ignis congeres super caput ipsius; » grave supplicium designans. Hunc ad modum supra dixit, « Date locum Dei iræ. »

VERS. 21. « Ne vincaris a malo, sed vince in bono malum. » Hic loci istud subindicat, non oportere nos tali sententia cibare hostes, ut majus supplicium illis asciscamus; hoc enim est quod ait:

¹ Deut. xxxii, 35.

« Προνοούμενοι: καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. » Οὐχ ἵνα πρὸς κενοδοξίαν ζῶμεν, τοῦτο φησιν, ἀλλ' ἵνα μὴ παρέχωμεν καθ' ἡμῶν ἀφορμὰς τοῖς βουλομένοις. Τὸ γὰρ ἀσκανδάλιστον καὶ ἀπρόσκοπον ἀπαίτει· πολλοὶ γὰρ οἱ τὰ ἡμέτερα ἐπιτηροῦντες.

« Εἰ δυνατόν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες. » Καλῶς εἶπε τὸ, « Εἰ δυνατόν. » Ἔστι γὰρ ὅπου οὐ δυνατόν τὸ εἰρηνεύειν, ὅταν περὶ εὐσεβείας ὁ ἀγὼν ᾗ, ὅταν ὑπὲρ ἀδικουμένων. Φησὶν οὖν, ὅτι τὸ σεαυτοῦ σὺ ποιεῖς, καὶ μῆθεν δίδου πολέμων ἀφορμὰς καὶ ταραχῶν ²⁵. Εἰ δὲ τὴν εὐσεβείαν παραβλαπτομένην ²⁶ ἴδοις, ἴστασο γενναίως ὑπὲρ τῆς ἀληθείας πολέμων ²⁷· οὐχὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἀπεχθανόμενος, ἀλλὰ τῇ ἀσεβείᾳ, ἐκείνῳ μέντοι ἐλεῶν, καὶ κηδόμενος αὐτοῦ. Οὕτω δὲ, ὃ τέως ἐδόκει οὐ δυνατόν, γίνεται δυνατόν· ὅσον γὰρ τὸ κατὰ σὲ, εἰρηνεύει; πρὸς ἐκεῖνον, πρὸς τὴν ἀσεβείαν μόνην ἀπομαχόμενος.

« Μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοὶ, ἀλλὰ ὅτε τόπον τῇ ὀργῇ. Γέγραπται γὰρ· Ἔμοι ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος. » Δότε, φησὶ, πάροδον τῇ τοῦ Θεοῦ ὀργῇ κατὰ τοῦ ἀδικούντος ὑμᾶς. Ἐάν μὲν γὰρ ὑμεῖς ἑαυτοὺς ἐκδικήητε, οὐκ ἐπεξελεύσεται ὁ Θεός· ἐάν δὲ ὑμεῖς ἀφήητε, ὁ Θεὸς ἐκδικήσει πικρότερον. Ἐπάγει δὲ καὶ τὴν μαρτυρίαν, βεβαιῶν τὸν οἰκεῖον λόγον. Ταῦτα δὲ φησὶ πρὸς παραμυθίαν τῶν μικροψύχων· οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐπιθυμοῦσιν, ὡς τὸ ἰδεῖν ἑαυτοὺς ἐκδικηθέντας.

« Ἐάν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, ψώμιζε αὐτόν· ἐάν διψᾷ, πότιζε αὐτόν· τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἀνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. » Πλείονα φιλοσοφίαν ἀπαιτεῖ ἡμᾶς ἐνταῦθα. Τί γὰρ λέγω, φησὶν, ὅτι εἰρηνεύειν δεῖ; καὶ γὰρ καὶ εὐεργετεῖν ἐπιτάττω. Τὸ δὲ, « Ἀνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, » εἶπε, συντρέχων τῇ μικροψυχίᾳ τοῦ ἀδικηθέντος· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡδύ, ὡς ἐχθρὸν κολαζόμενον ἰδεῖν· ὡσανεὶ γὰρ τοιαῦτά φησὶ· Θέλεις αὐτὸν ἀμύνασθαι; εὐεργετήσον, καὶ τῆνικαῦτα πικρότερον ἡμῶν. Διὸ καὶ εἶπεν· « Ἀνθρακας πυρὸς σωρεύσεις· » τὴν ἐπιτεταμένην τιμωρίαν δηλῶν. Οὕτω καὶ ἀνωτέρω εἶπε· « Δότε τόπον τῇ ὀργῇ » τοῦ Θεοῦ.

« Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν. » Ἐνταῦθα τοῦτο ὑποδηλοῖ, τὸ μὴ δεῖν ἡμᾶς τοιαύτην ²⁸ γνώμην ψώμιζειν τοὺς ἐχθροὺς, ἵνα πλείονα κώλασιν αὐτοῖς ἐπάγωμεν· τοῦτο γὰρ ἐστὶν

Variæ lectiones.

²³ τὸν κακοποιήσαντα ο. ²⁴ ταραχῶν ο. ²⁵ πολεμουμένην ο. ²⁶ τοιαύτην γνώμην ο.

ὁ λέγει· « Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ »· τουτέστι, Μὴ A
 μνησικακῶ προαιρέσει τοῦτο ποιεῖ, μὴδὲ μμοῦ τὸν
 κακοποιὸν (ἦττα γὰρ ἐστὶ τοῦτο), ἀλλὰ σπούδαζε
 μᾶλλον ἐν τῇ ἀγαθοποιίᾳ σου νικῆσαι ἐκεῖνον, καὶ
 μεταβαλεῖν ἀπὸ τῆς κακίας. Ὅπερ οὖν εἶπεν ἀνω-
 τέρω, πρὸς παραμυθίαν τῆς μικροψυχίας εἶπε· νυνὶ
 δὲ τὸ τελειώτερον εἰσηγήσατο.

ΚΕΦΑΛ. ΓΓ'.

« Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέ-
 σθω. » Ἐπειδὴ ἱκανῶς καθήρτυσε τὰ ἦθη τῶν ἀκούον-
 των, καὶ ἐδίδαξεν αὐτοὺς καὶ ἐχθροὶς εἶναι εὐμενεῖς,
 εἰσάγει καὶ ταύτην τὴν παραίνεσιν· παιδεύων πᾶ-
 σαν ψυχὴν, καὶν ἱερεὺς ἢ τις, καὶν μοναχός, καὶν ἀπό-
 στολος, ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἀρχούσιν. Αὕτη γὰρ ἡ
 ὑποταγὴ οὐκ ἀνατρέπει τὴν εὐσέθειαν. Παραινεῖ δὲ B
 τοῦτο ὁ Ἀπόστολος, δεικνύων, ὅτι οὐκ ἀποστασίαν
 διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον, οὐδὲ ἀπειθείαν, ἀλλὰ μᾶλλον
 εὐγνωμοσύνην καὶ εὐπείθειαν.

« Οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ· αἱ δὲ
 οὖσαι ἐξουσίαι, ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν. » Τί λέ-
 γεις; Πᾶς ἀρχὼν ὑπὸ Θεοῦ χειροτόνηται; Οὐ τοῦτο
 λέγω, φησὶν, οὐδὲ περὶ τῶν καθ' ἕκαστον ἀρχόντων
 ὁ λόγος μοι νῦν, ἀλλὰ περὶ τοῦ πράγματος αὐτοῦ. Τὸ
 γὰρ ἀρχὰς εἶναι, καὶ τοὺς μὲν ἀρχεῖν, τοὺς δὲ ἀρ-
 χεσθαι, καὶ μὴ ἄνω καὶ κάτω τὰ πάντα φύρεσθαι²⁷,
 τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἔργον φημὶ εἶναι. Οὐκ εἶπε γὰρ,
 ὅτι οὐκ ἔστιν ἀρχὼν, ἀλλ', « Οὐκ ἔστιν ἐξουσία, εἰ
 μὴ ὑπὸ Θεοῦ. » Ὡστε περὶ αὐτοῦ τοῦ πρά-
 γματος, τῆς ἀρχῆς, φημὶ, διαλέγεται. Ὅσπερ καὶ C
 τις σοφὸς ὅταν λέγῃ· « Παρὰ Κυρίου ἀρμόζεται γυνὴ
 ἀνδρί· » οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι ἕκαστον συνιόντα γυναίκα,
 αὐτὸς συνάπτει· ἀλλ' ὅτι τὸν γάμον ἐποίησεν αὐτός.
 Πᾶσαι οὖν αἱ ἐξουσίαι, ὑπὸ Θεοῦ δικαίως τεταγμέναι
 εἰσίν, οἷαν ἂν σκοπήσης, καὶν τὴν τοῦ πατρὸς πρὸς
 υἱὸν, καὶν τὴν τοῦ ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα, καὶν τῆς
 ἄλλας πάσας· καὶ τὰς ἐν τοῖς ζώοις δὲ, ὡς τῶν με-
 λιστῶν, ὡς τῶν γεράνων, ὡς τῶν ἰχθύων.

« Ὡστε ὁ ἀνείτασόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ Θεοῦ
 διαταγῇ ἀνθέστηκεν. Οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἐκυτοῖς
 κρίμα λήφονται. » Ἴνα μὴ ἔχωσι λέγειν οἱ πιστοί,
 ὅτι· Ἐξουτελιζεῖς ἡμᾶς; τοὺς τῆς τῶν οὐρανῶν βασι-
 λεύας ἀπολαύειν μέλλοντας, ἀρχουσιν ὑποτάττων· D
 δεικνυσιν, ὅτι τῷ Θεῷ ὑποτάττεται, ὁ ταῖς ἀρχαῖς
 ὑποτασσόμενος· μᾶλλον δὲ τὸ φοβεριώτερον²⁸ τίθη-
 σιν, ὅτι ὁ μὴ ταύταις πειθόμενος, ἀντιτάσσεται τῷ
 Θεῷ, τῷ τὰς ἀρχὰς τάξεντι· ὁ δὲ ἀνθεστηκώς, καὶ
 παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμωρηθήσεται καὶ παρὰ ἀνθρώπων.
 Τοῦτο γὰρ εἰνίκεται εἰπών· « Ἐαυτοῖς κρίμα λή-
 φονται οἱ ἀνθεστηκότες. »

« Οἱ γὰρ ἀρχοντες οὐκ εἰσὶ φόδος τῶν ἀγαθῶν ἔρ-
 γων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. Θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν
 ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ ἔξεις ἔπαινον ἐξ ἀ-

²⁷ Prov. xix, 14.²⁸ φέρεσθαι ο. ²⁸ φανερώτερον ο.

« Ne vincaris a malo, » id est, Ne ultionis avida mente
 vel deliberatione illud fac: nec mala patrantem
 imitare: hoc enim esset te succumbere et vinci:
 quin potius stude beneficentia tua illum vincere,
 atque a sua malitia transferre. Quod igitur supra
 dixit, ad pusillanimitatis consolationem dixit: nunc
 autem quod perfectius est induxit.

CAPUT XIII.

Vers. 1. « Omnis anima potestatibus subhumiori-
 bus subdita sit. » Cum auditorum mores sufficienter
 composuisset, eosque docuisset ut vel hostibus
 essent benigni, hanc adducit adhortationem, eru-
 diens et instituens omnem animam, sive sacerdos
 quispiam fuerit, vel monachus, vel apostolus, sub-
 jici principatibus. Ista enim subiectio non invertit
 pietatem. Admonet autem hoc Apostolus, ut ostendat
 Evangelium non docere defectionem aut inobedien-
 tiam erga magistratum, sed moderationem potius
 et obedientiam.

« Non enim est potestas nisi a Deo: quæ autem
 sunt potestates, a Deo ordinatæ sunt. » Quid ais?
 Omnisne princeps vel magistratus a Deo electus
 est? Non hoc dico, inquit, neque de omnibus et
 singulis principibus vel magistratibus mihi sermo
 nunc est, sed de re ipsa. Nam principatus esse, et
 alios quidem magistratu fungi, alios vero magistra-
 tibus subdi, neque sursum et deorsum omnia
 misceri, Dei sapientiæ dico opus esse. Non enim
 dixit, non esse principem, sed « Non esse potesta-
 tem, nisi a Deo. » Quare, de re ipsa, de ipso magi-
 stratus, inquam, officio disserit. Quemadmodum
 cum sapientum aliquis dicat: « A Domino uxer
 aptatur viro²⁷: » non hoc dicit, quod quemlibet cum
 muliere convenientem Deus copulet, verum quod
 ipse nuptias fecit et instituit. Omnes itaque pote-
 states, qualemcunque cogites, rite a Deo ordinatæ
 sunt, sive patris in filium, sive mariti in conjugem,
 sive omnes alias, imo quæ vel in ipsis sunt anima-
 libus, apibus nimirum, gruibus et piscibus.

Vers. 2. « Itaque qui resistit potestati, Dei ordi-
 nationi resistit. Resistentes autem sibiipsis judi-
 cium accipient. » Ne fideles dicere 95 queant:
 Viles plane nos reddis, qui tamen cælorum regnum
 adepturi sumus, principibus et magistratibus nos
 subjiciens; monstrat quod Deo subjiciatur, quis-
 quis magistratui subjicitur: vel potius, quod terri-
 billus est, subdit, nempe, quod ille qui his non
 fuerit obsecutus, Deo resistit, qui potestates et
 magistratus ordinavit. Qui autem repugnat, et a
 Deo punietur, et ab hominibus: hoc enim subin-
 nuit, cum dixit, « Sibiipsis judicium accipient resi-
 stentes. »

Vers. 3. « Principes enim non sunt terror bono-
 rum operum, sed malorum. Vis autem non timere
 potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ab

Variæ lectiones.

ipsa. » Quid metuis aut horres? Non enim cum bene facias, magistratus te increpat: non terribilis est tibi virtuti operam navanti: quin potius laudator tuus sedet, si feceris quod bonum est. Tantum enim abest ut terrorem tibi ineutiat, ut etiam te laudet.

Vers. 4. « Dei namque minister est tibi in bonum. » Voluntati, inquit, Dei cooperatur: verbi gratia, consulit tibi Deus per Evangelium, ut temperantiæ studeas: ita princeps per leges suas eadem jubet. Adhortatur Deus ne quemquam defraudes, ne avaritiæ inhiēs, neque rapias aliena: magistratus etiam super hisce judicat, adeoque fert sententiam. Adjutor itaque nobis est ad bona opera, si modo ipsi mentem advertamus.

« Sin malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat. » Proinde princeps non facit metum in nobis, verum nostra nequitia, propter quam operatur principis gladius, hoc est coercendi potestas. Magistratus enim non frustra gladio cingitur, sed ut sceleratos puniat.

« Dei enim minister est, vindex in iram ei qui male agit. » Et quando virtutem laudat, voluntatem Dei implet: et quando gladio ferit, Dei minister est, vulticans virtutem et vitium abigens. Plerique enim non tam propter metum Dei, quam ob principum formidinem bonum perficiunt. Quare cum vindex sit virtutis, supplicio afficiens malum operantem, Dei minister est.

Vers. 5. « Ideo necessarium est subditos esse, non solum propter iram, sed et propter conscientiam. » Necessum est, inquit, subdī, non solum ut non experiaris iram Dei et magistratus, tanquam immorigerus, intolerabiliterque crucieris; verum etiam ut non videaris conscientię expers, et erga benefactorem ingratus. Plurimum enim prosunt rebus publicis magistratus: per ipsos enim vita nostra consistit. Qui nisi essent, jam olim omnia perlissent, potentioribus imbecilliores devorantibus. Conscientia itaque tua, inquit, persuadeat 96 tibi, ut suo honore tanta tibi bona donantes nunquam non digneris.

Vers. 6. « Ideo enim et tributa præstatis. » Tu, inquit, testaris, quod a magistratu beneficio afficeris, quatenus mercedem ei pendis, ut ei videlicet qui rebus tuis prospiciat. Non enim in principio tributum solvissemus, nisi agnovissemus, lucrum nobis ex hujusmodi præfectura accrescere: cum scilicet nos cura soluti, magistratus habeamus, qui pro nobis excubias agant.

« Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum incumbentes. » Quare Deo etiam placet ut ipsius ministris tributa pendamus. Vult enim Deus pacem ac virtutem in republica versari, vitium autem profligari: atque in hoc principes ministrant voluntati

της. » Τί δέδοικας καὶ φοβίτεις; Μὴ γὰρ ἐπιτιμᾷ σοὶ καλῶς πράττοντι, μὴ γὰρ φοβερός σοὶ ἐστὶν ἀρετῆς ἐπιμελουμένῳ· ἀλλ' ἰδὼν ποιεῖς τὸ ἀγαθόν, μᾶλλον ἐπαινέτης σου κἀθήται ὁ ἄρχων. Τσοῦτον γὰρ ἀπέχει τοῦ φοβῆσαι σε, ὥστε καὶ ἐπαινεῖ σε.

« Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστι σοὶ εἰς τὸ ἀγαθόν. » Τῷ βουλήματι, φησί, τοῦ Θεοῦ συμπράττει· ὅσον, συμβουλεύει σοὶ ὁ Θεός περὶ σωφοσύνης διὰ τοῦ Εὐαγγελίου· καὶ ὁ ἄρχων τὰ αὐτὰ λέγει διὰ τῶν νόμων. Παραινεῖ ὁ Θεός μὴ πλεονεκτεῖν, μηδὲ ἀρπάξαι· καὶ ἐκεῖνος ὑπὲρ τούτων κἀθήται δικάζων. Ὅστε συνεργός ἐστιν ἡμῖν εἰς τὰς ἀγαθὰς πράξεις, ἰδὼν αὐτῷ προσέχωμεν.

« Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῆς, φοβοῦ· οὐ γὰρ εἰκὴ τὴν μάχαιραν φορεῖ. » Ὅστε οὐχ ὁ ἄρχων ποιεῖ τὸ φόβον, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα πονηρία, δι' ἣν καὶ ἡ μάχαιρα τοῦ ἄρχοντος ἐνεργεῖ, τούτεστιν, ἡ κολαστικὴ δύναμις· οὐ γὰρ μέτην περιέξωσαι τὴν σπάθην ὁ ἄρχων, ἀλλ' ἵνα κολάζῃ, φησί, τοὺς πονηροὺς.

« Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν ἐκδικὸς εἰς ὀργὴν τῶν τὰ κακὸν πράσσοντι. » Καὶ ὅταν τὴν ἀρετὴν ἐπαινεῖ, τὸ τοῦ Θεοῦ βούλημα πληροῖ· καὶ ὅταν τῇ μάχαιρᾳ χρᾶται, τοῦ Θεοῦ διάκονός ἐστιν, ἐκδικῶν τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν κακίαν ἀπελαύνων. Οἱ πολλοὶ γὰρ οὐ τσοῦτον διὰ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, ὅσον διὰ τὸν τῶν ἀρχόντων, τὸ καλὸν μετέρχονται. Ὅστε ἐπειδὴ ἐκδικός ἐστι τῆς ἀρετῆς, κολάζων τὸν τὸ κακὸν πράσσοντα, Θεοῦ διάκονός ἐστι.

« Διὰ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. » Ἀνάγκη, φησὶν, ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον ἵνα μὴ περασθῆς τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἄρχοντος, ὡς ἀπειθής, καὶ κολασθῆς ἀφόρητα, ἀλλὰ καὶ ἵνα μὴ δόξης ἀσυνείδητος εἶναι καὶ ἀγνώμων περὶ τὸν εὐεργέτην. Εὐεργετοῦσι γὰρ οἱ ἄρχοντες μεγάλως τὰς πόλεις· διὰ γὰρ αὐτῶν ὁ βίος ἡμῶν συνίσταται· καὶ εἰ γε μὴ ἦσαν, πάντα ἀν ὄχρω, τῶν δυνατωτέρων τοὺς ἀσθενεστέρους καταπιπνόντων. Ἡ συνείδησίς σου ταῖνον, φησὶ, πειθῶ σε τιμᾶν τοὺς τὰ τοιαῦτα καλὰ χαριζομένους σοι.

« Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε. » Συμμεμετρῶς, φησὶν, ὅτι εὐεργετῆ ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος, καθὼ μισθὸν αὐτῷ τελεῖς· πρόδηλον γὰρ, ὅτι ὡς προνοημένῳ σου. Οὐκ ἂν γὰρ ἐτελέσαμεν ἐξ ἀρχῆς, εἰ μὴ ἔγνωμεν ὅτι κερδαίνομεν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιστάσις· αὐτοὶ μὲν ἀμέριμοι ὄντες, τοὺς ἄρχοντας δὲ ἔχοντες ὑπὲρ ἡμῶν ἀγρυπνοῦντας.

« Λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσιν, εἰς αὐτὸ τοῦτο προκατεργουῦντες. » Ὅστε καὶ τῷ Θεῷ δοκεῖ, τὸ φόρους τελεῖν τοῖς αὐτοῦ λειτουργοῖς. Θέλει γὰρ ὁ Θεός εὐρήνην ἐμπροσθεῖναι καὶ ἀρετὴν, καὶ κακίαν ἀπελαύνεσθαι· καὶ εἰς τοῦτο οἱ ἄρχοντες λειτουργοῦσι

Variæ lectiones.

⁹⁶ ὅτι ο.

τῷ θεῷ καταστάσεις, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες, ἵνα ἡμεῖς ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀταραξίᾳ διαγάγωμεν. Εἰ δὲ κακῶς τις τῇ ἀρχῇ κέχρηται, οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὴν αὐτοῦ²⁰ τοῦ πράγματος εὐχοσμίαν.

« Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς· τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον· τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος· τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον· τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν. » Χρέος, φησὶν, ἔστι σοι ἀπαραιτήτως²¹ ἐπιεικόμενον, ἢ πρὸς τοὺς ἀρχοντας ἐγνωμοσύνη. Ἐπίδοτος οὖν ἂ ὀφείλεις πᾶσι τοῖς χρεωστούμενοι, ἤγουν τὴν λεγομένην κεφαλαιωσίαν, ἀπόδοτε τὸν φόρον· τῷ τὸ τέλος δὲ, ἤγουν τὴν ὑπὲρ τῆς γῆς συνεισφορὰν, τὸ τέλος· καὶ οὐ μόνον χρήματα, ἀλλὰ καὶ φόβον, τουτέστιν, αἰδῶ, καὶ εὐλάβειαν, καὶ ἐπιτεταμένην τιμὴν. Ἐπάγει γοῦν· « Τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν. » Ὁ φόβος γὰρ διττός· ὁ μὲν²², ὃν φοβοῦνται οἱ πταίνοντες, ἐκ τοῦ πονηροῦ συνειδότος· ὃν ἀνωτέρω ἀπηγόρευεν ὁ Ἀπόστολος· ὁ δὲ, ὃν ἔχουσιν οἱ ἀγαπῶντες πρὸς τοὺς ἀγαπωμένους, τουτέστιν, ἡ ὑπερβάλλουσα τιμὴ, καθὼς εἴρηται· « Οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν· » καὶ, « Ὁ φόβος Κυρίου διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » Τὴν γὰρ εὐλάβειαν ἐναυθα ὁποδηλοῖ.

« Μηδὲν μὴδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. » Τὰς μὲν ἄλλας, φησὶν ὀφειλάς²³ ἀπόδοτε· μηδέποτε δὲ τὴν ἀγάπην ἀποδοῦναι θελήσετε [φ.—σητε], ἀλλ' αἰεὶ ὄφλημα αὐτὴν ἔχετε διηνεκός. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ σήμερον ἀγαπητικὴν ἐπεδείξω διάθεσιν πρὸς τὸν πλησίον, νομίσης ἀποπληρῶσαι τὴν ὀφειλὴν, καὶ διὰ τοῦτο παρβόλης αὐτὸν αὐρίον· ἀλλὰ διηνεκῶς νόμιζε τὴν ἀγάπην χρεωσταῖν τῷ πλησίον.

« Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκε. Τὸ γὰρ, Οὐ μοιχεύσεις· Οὐ φονεύσεις· Οὐ κλέψεις· Οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἰς τὴν ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. » Τὸν νόμον πάντα πληροὶ ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον. Ὡστε λοιπὸν χρέος ἔχει ἀγαπᾶν αὐτόν, εἰ γε τοσαῦτα εὐεργετῆται ἐξ αὐτοῦ καὶ τῆς πρὸς αὐτόν ἀγάπης, ὡς τὸν νόμον πάντα πληροῦν. Οὐκ εἶπε δὲ, Πληροῦται, ἀλλ' « Ἀνακεφαλαιοῦται, » τουτέστιν, ἐν συντόμῳ καὶ ἐν βραχεί τὸ πᾶν τῶν ἐντολῶν ἀπαρτίζεται. Καὶ γὰρ καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος ἀρετῆς ἡ ἀγάπη. Ἐπιτεταμένην δὲ ἀγάπην ἀπαιτεῖ ὁ νόμος· « Ὡς σεαυτόν » γὰρ, φησὶν, « ἀγαπήσον τὸν πλησίον· » ὁ δὲ Κύριος τὸ μείζον καὶ ὑπὲρ αὐτόν, φησὶ Τὴν γὰρ ψυχὴν τιθέναι ὑπὲρ τοῦ φίλου δίδασκει.

« Ἡ ἀγάπη, τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. Πλήρωμα οὖν νόμου, ἡ ἀγάπη. » Ἀμφοτέρω τὰ εἶδη τῆς ἀρετῆς προσόντα τῇ ἀγάπῃ δεικνύει· τὴν τε τῶν κακῶν ἀποχὴν, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Κακὸν οὐκ ἐργάζε-

A Dei pro communi statu laborantes, inque idipsum perseveranter incumbentes, ut nos in pace ac tranquillitate vitam transigamus. Sin quisquam male magistratu suo et publica functione abutatur, id nihil adversus rei ipsius utilitatem facit.

Vers. 7. « Reddite ergo omnibus debita : cui tributum, tributum : cui vectigal, vectigal : cui timorem, timorem : cui honorem, honorem. » Gratitudo erga magistratus est debitum, inquit, irrefragabiliter tibi incumbens. Redde igitur quæ debes iis omnibus, quibus varii magistratus sunt commisi : cui tributum debetur, capitumve census, ei tributum da : cui vectigal, hoc est pro terra census, vectigal. Nec solum pecunias reddite, sed timorem etiam, hoc est reverentiam ac religionem atque B eximium honorem. Quare insert : « Cui honorem, honorem. » Est enim duplex metus : alter, quo terrentur scelera patrans, ex mala conscientia profluens, quem jam antea rejectit Apostolus : aliter vero, quo diligentes erga dilectos afficiuntur, hoc est, excellens et eximius honor, quemadmodum dictum est : « Non est inopia timentibus eum, » et, « Timor Domini permanens in sæculum sæculi. » Pietatem enim hic sive reverentiam subindicat.

Vers. 8. « Nemini quidquam debeatis, nisi ut vos diligatis mutuo. » Alia quidem debita reddite : charitatem autem nunquam persolvere veltis, sed semper ipsam vel debitum perpetuum habebitis. Non enim quia hodie charitatis quamdam propensionem demonstrasti erga proximum, arbitreris te persolvisse debitum, ac propterea ipsam in crastinum negligas ; sed perpetuo existima te charitatem debere proximo.

Vers. 8, 9. « Nam qui alterum diligit, legem implevit. Nam : Non concupisces, et si quod aliud mandatum, in hoc verbo consummatur, nempe : Diliges proximum tuum ut teipsum. » Qui proximum diligit, totam legem implet. Deinceps 97 itaque quisque proximum suum debet diligere, quandoquidem tot tantisque beneficiis ab eo ejusque dilectione sit affectus : ut totam legem impleat. Non autem dixit, Impletor, sed, « Consummatur, » D hoc est, quidquid in legis mandatis continetur, breviter et succincte perficitur. Etenim principium est omnis virtutis, est dilectio. Porro, intensam charitatem lex exigit : « Diliges enim proximum tuum, » inquit, « ut teipsum. » Dominus autem noster majorem exigit, et, Super teipsum, inquit. Nam animum pro amico ponere docet.

Vers. 10. « Caritas proximo malum non operatur. Plenitudo igitur legis dilectio. » Ambas virtutis species charitati adesse monstrat : a malis abstinentiam, in eo quod ait : « Malum non opera-

^v Psal. cxxiiii, 10, 18, 19.

Variæ lectiones.

²⁰ αὐτὴν τὴν ο. ²¹ ἀπαραιτήτων ο. ²² ὁ μὲν οὖν ἔστιν ο. ²³ ἐντολας, ὡς ὀφ. ο

tur : » et honorum operationem, cum dicit : « Ple-
nitudo igitur legis dilectio. » Totam enim virtutem
lege commoustratam in nobis perficit.

VERS. 11. « Et hoc, scientes tempus, quia hora
jam est nos e somno surgere. » Charitatem, inquit,
plurimi facere debetis, ac per ipsam alias virtutes
omnes : idque propter temporis rationem. Nam
prope est resurrectio, prope iudicium, atque oportet
nos e sopore socordix desidiaque excitari, esse-
que paratos ad opera resurrectione digna.

« Nunc enim est propior salus nostra, quam cum
credidimus. » Quia verisimile erat eos in fidei pri-
mordiis studiosiores exstitisse, temporis autem pro-
cursu refrixisse : Nunc, inquit, magis appropinqua-
mus futuro saculo. Nam illud salutem nominavit,
a nomine nimirum commoiorie : peccatoribus enim
non est salus, sed perniciēs. Proinde quia appro-
pinquamus futuræ vitæ, studium vehementius in-
tendamus. Id enim est quod in sequentibus indicat.

VERS. 12. « Nox processit, dies autem appropin-
quavit. » Id est, Nox est proxime finem. Exempli
gratia, demus duodecim horarum esse noctem ;
cum ergo decem præterierint, dicimus noctem pro-
cessisse, pro eo quod est, præterisse, proximeque
finem esse. Noctem autem præsens sæculum appel-
lat, quod plerique in tenebris agunt, ac cuiusque
vita caligine contegatur ; diem vero, futurum sæ-
culum, tum propter justorum lumen, tum quod
omnium res occultæ tunc manifestentur. In Evan-
gelio vero, dies quidem, præsens vita dicitur, eo
quod oporteat in ea operari ; nox autem, futura
vita, eo quod tum nemo quidquam operetur.

« Abjiciamus igitur opera tenebrarum, et in-
duamur arma lucis. » Opera, peccati operationes
appellavit, ceu laboriosum quiddam et magnum
difficultatem continentem et infinita pericula, idque
in præsentī vita, arma vero lucis, virtutis 98 ope-
rationes. Eum enim qui his armatus fuerit, in tu-
lum collocant ; « arma » namque sunt, et splendi-
dum faciunt ; « lucis » enim sunt. Porro cum ait :
« Abjiciamus, » et, « Induamur, » amborum faci-
litate indicavit, devitationis nempe pravorum ope-
rum, et ad virtutem inclinationis. Nam sicut facile
est deponere pallium et alterum induere : ita et a
vitio discedere et virtutem complecti.

VERS. 13. « Ut in die honeste ambulemus. »
Paulo ante dixit « Diem appropinquasse, » jam
nunc vero ipsam instare ostendit, inquiens : « Ho-
neste ambulemus. » Quandoquidem enim vulgi glo-
riam auramque popularem magni facerent, ab ho-
nestate eos allicit. Nec dixit, Ambuletis, sed,
« Ambulemus, » adhortationem suam levem et im-
molestam efficiens. Nihil enim adeo dedecori est,
ut peccatum : uti et nihil atque honestatem parit, ac
ipsa virtus.

Α ται· » καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν, ἐν τῷ φάναι·
« Πλήρωμα οὖν νόμου, ἡ ἀγάπη. » Ὁλόκληρον γὰρ
κατορθοῖ ἐν ἡμῖν τὴν ἀρετὴν, τὴν διὰ τοῦ νόμου δει-
κνυμένην.

« Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι ὥρα ἡμᾶς·
ἤδη ἐξ ὑπνου ἐγερθῆναι. » Ὁφείλετε, φησὶ, τὴν
ἀγάπην περὶ πολλοῦ ποιῆσθαι, δι' αὐτῆς δὲ καὶ πά-
σας τὰς ἄλλας ἀρετάς· καὶ διὰ τὸν καιρὸν· ὅτι ἐγγύς
ἐστὶν ἡ ἀνάστασις, ἐγγύς ἡ κρίσις, καὶ δεῖ ἡμᾶς
ἐκ τοῦ ὑπνου τῆς βραθυμίας 99 ἐγερθῆναι, καὶ εἶναι
ἐτοιμοὺς πρὸς τὰ τῆς ἀναστάσεως ἄξια ἔργα.

« Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπι-
στεύσαμεν. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς
πίστεως σπουδαιότερους αὐτοὺς εἶναι, εἶτα προϊόντος
τοῦ χρόνου ἀποφυγρανθῆναι, φησὶν, ὅτι Νῦν μᾶλλον
ἐγγίζομεν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Σωτηρίαν γὰρ τοῦτον
ὠνόμασεν ἀπὸ τοῦ χρηστοτέρου ὀνόματος· τοῖς γὰρ
ἀμαρτωλοῖς οὐ σωτηρία, ἀλλὰ ἀπώλειά ἐστίν. Ὅσπερ
ἐπεὶ ἐγγίζομεν τῇ μελλούσῃ ἡμέρᾳ, μᾶλλον ἐπιτεί-
νωμεν τὴν σπουδὴν· ὃ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς δηλοῖ.

« Ἡ νύξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. » Του-
τέστι, πρὸς τῷ τέλει ἐστὶν ἡ νύξ· οἷον, ὡς ἐπὶ ὑπο-
δείγματος, δώδεκα ὥρων θῶμεν εἶναι τὴν νύκτα·
ὅταν αἱ δέκα διέλθωσιν, λέγομεν, ὅτι προέκοψεν ἡ
νύξ, ἀντὶ τοῦ, παρήλθε, πρὸς τῷ τέλει ἐστὶ. Νύκτα
δὲ καλεῖ τὸν ἐνεστώτα αἰῶνα, διὰ τὸ ἐν σκότει τοὺς
πολλοὺς εἶναι, καὶ διὰ τὸ συγκεκαλύφθαι τοὺς βίους
ἐκείστων· ἡμέραν δὲ, τὸν μέλλοντα, διὰ τὸ τὸν
δικαίων φῶς, καὶ διὰ τὸ τὰ κρυπτά πάντων φανε-
ροῦσθαι τότε. Ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ, ἡμέρα μὲν ὁ
ἐνεστώσος λέγεται, διὰ τὸ δεῖν ἐν τούτῳ ἐργάζεσθαι·
νύξ δὲ ὁ μέλλων, διὰ τὸ μηδένα τότε ἐργάζεσθαι.

« Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ εν-
δυσώμεθα τὰ ὄπλα τοῦ φωτός. » Ἔργα 99 ἐκάλεσε τὰς
τῆς ἀμαρτίας πράξεις, ὡς ἐργωδίαν καὶ δυσκολίαν
ἐχούσας πολλήν, καὶ κινδύνους μυρίους, καὶ ἐν τῷ
νῦν αἰῶνι· ὄπλα δὲ φωτός, τὰς τῆς ἀρετῆς· ἐν ἀσφα-
λείᾳ γὰρ καθιστῶσι τὸν ταύτας ἔχοντα· « ὄπλα » γὰρ
εἰσι, καὶ λάμπειν ποιοῦσι· « φωτός » γὰρ εἰσιν. Ἐν ἐξ
τῷ εἰπεῖν, « Ἀποθώμεθα, καὶ, » Ἐνδυσώμεθα, » τὴν
εὐκολίαν ἀμφοτέρων ἐδήλωσε, τῆς τε ἀποφυγῆς τῶν
πονηρῶν πράξεων, καὶ τῆς πρὸς τὴν ἀρετὴν νεύ-
σεως. Ὅσπερ γὰρ εὐκόλον ἐστὶν ἀποθέσθαι ἱμάτιον,
καὶ ἕτερον ἐνδύσασθαι· οὕτω καὶ κακίαν ἀποφυγεῖν,
καὶ ἀρετὴν ἐλέσθαι.

« Ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν. »
Ἄνω μὲν εἶπεν· « ἤγγικεν ἡ ἡμέρα »· νῦν δὲ ἤδη
αὐτὴν ἐφισταμένην δείκνυσσι, καὶ φησὶν, ὅτι· Εὐ-
σχημόνως περιπατήσωμεν. » Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς αὐ-
τεῖς τῆς παρὰ τῶν πολλῶν δόξης ὁ λόγος, ἐφέλευται
αὐτοὺς ἀπὸ τῆς εὐσχημοσύνης. Καὶ οὐκ εἶπε, Περι-
πατεῖτε, ἀλλὰ, « Περιπατήσωμεν, » ἀνεπισχθῆ ποῶν
τὴν παραίνεσιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀσχημοσύνης ἀφ-
τειον, ὡς ἀμαρτία· ὡσπερ καὶ εὐσχημοσύνης οὐδὲν
οὕτω πρόξενον, ὡς ἀρετὴ.

Varix lectiones.

98 εἰπεῖν ο. 99 τοὺς βραθύμους ο. 99 ἔργα σκότους η.

« Μὴ κώμοις καὶ μέθαις. » Οὐ τὸ πίνειν κωλύει, ἄλλὰ τὸ ἀμέτρως· οὐδὲ τὸ ἀπολαύειν οἴνου, ἀλλὰ τὴν παροινίαν. Κώμος γάρ ἐστι τὰ μετὰ μέθης καὶ ὑβρῶς ἄσματα· ὁ καὶ παροινία λέγεται.

« Μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις. » Εἰπὼν περὶ τῆς μέθης πρότερον, νῦν λέγει περὶ τῶν ἐκ ταύτης γεννημένων κακῶν· ἐκ γὰρ μέθης αἱ ἀσελγείαι. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα τὸ μίγνυσθαι γυναίξιν ἀναρρεῖ, οὐδὲ τὴν κοίτην, ἀλλὰ τὸ πορνεύειν.

« Μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ. » Ἐπειδὴ τὰ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τικτόμενα κατέσβεσε, νῦν καὶ τὰ ἐκ τοῦ θυμοῦ κακὰ καταστέλλει. Οὐδὲν γὰρ οὕτω καὶ ἐπιθυμίαν ἀνάπτει, καὶ ὄργην ἐκκαλεῖ, ὡς μέθη καὶ παροινία. Ἐκ δὲ τοῦ ζήλου ἡ ἔρις. Ὁ γὰρ ζηλοτυπίαν ἔχων πρὸς τινά, οὗτος καὶ εἰς ἔριδας χωρεῖ. Ἀνελῶν δὲ τὴν ἔριν, ἀνατρέχει καὶ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ταύτης, τὴν ζηλοτυπίαν. Ἐπειδὴ οἶδεν ὅτι ἐκ τῆς ἀσελγείας ἀνάπτονται πόλεμοι καὶ οἰκιῶν ἀνατροπαί, μετὰ τῆς ἀσελγείας ἔριδος καὶ ζήλου ἐμνήσθη.

« Ἄλλ' ἐνδύσασθε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. » Ἀποδύσας ἡμᾶς τῶν πονηρῶν ἱματίων, καλλωπίζει λοιπὸν, οὐκέτι ὄπλα φωτὸς ἡμᾶς ἐνδύων, ἀλλ' ὁ πολλῶ φρικωδέστερον, τὸν αὐτὸν Δεσπότην διδοῦς ἱμάτιον ἡμῖν. Ὁ γὰρ τοῦτον περιβεβλημένος, πᾶσαν ἔχει τὴν ἀρετὴν.

« Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας. » Οὐ τὸ προνοεῖσθαι τῆς σαρκὸς κωλύει, ἀλλὰ τὸ, εἰς ἐπιθυμίας. Πρὸς ὑγίειαν, φησὶν, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἀσελγείαν ἐπιμελοῦ τῆς σαρκὸς. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη πρόνοια λοιπὸν, ὅταν τὴν φλόγα ἀνάπτῃς, ὅταν τὴν κάμινον χαλεπὴν ποιῇς. Ἐν ζῆτει μόνον, ὅπως ὑγαίνουσαν ἔχης τὴν σάρκα· περατιτέρω δὲ μηδὲν περιεργάσῃ, ὥστε τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς ἀνῆψαι, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν σπουδὴν περὶ τὰ πνευματικὰ ἀνάλισκε.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

« Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε. » Πολλοὶ τῶν ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότων, καὶ μετὰ τὴν πίστιν ἐφύλαττον ἔτι τὴν τῶν βρωμάτων παρατήρησιν, καὶ χοιρείων κρεῶν ἀπέχοντο, οὕτω θαρβούντες τέλει ἀποστῆναι τοῦ νόμου. Εἶτα ὥστε μὴ εὐφώρτοι καταστῆναι ὡς τῶν χοιρείων μόνων ἀπεχόμενοι, πάντων ἀπλῶς ἀπέχοντο κρεῶν, καὶ λάχανα ἡσθιον. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἦσαν τελειότεροι, οἱ μηδὲν παρατηροῦντες, ἀνείδιζον τοῖς παρατηροῦσιν. Ἐφοβήθη τοίνυν ὁ Παῦλος, μήπως ἀκαίρως ἐπιπλήσσοντες, καὶ μὴ μετὰ τοῦ προσήκοντος τρόπου, παραλεύσωσι τοὺς ἀτελεστέτους οἱ τελειότεροι ἀπὸ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως· διὸ καὶ σοφῶς μεταχειρίζεται τὸ πρῶγμα, ἑκατέρω μέρους ἐπιμελούμενος. Οὕτε γὰρ

« Non in comessationibus et ebrietatibus. » Bibere haudquaquam vetat, sed immoderate bibere : neque frui quemquam vino prohibet, sed ipsam temulentiam arcet. Κώμος enim est cantilenæ illæ quæ in ebrietate cum injuria sunt : quod et temulentia dicitur.

« Non in cubilibus et impudiciis. » Cum de ebrietate prius locutus esset, nunc de malis disserit ex ea ortis. Ex ebrietate enim impuditiæ profluunt. Neque enim hic uxoribus jungi, neque matrimonii lectum tollit, sed ipsam fornicationem.

« Non in contentione et æmulatione. » Cum mala ex concupiscentia nata exstinxisset, nunc etiam illa quæ ex ira prodeunt, suppressit. Nihil enim adeo cupiditatem accendit, et iram inflammat, ut ebrietas ac temulentia. Ex æmulatione autem contentio. Qui enim æmulatur alicui, is et ad rixas progreditur. Sublata itaque contentione, ad æmulationem, unde illa exoritur, recurrit. Quoniam vero compertum habuit, bella ex fornicatione et impudicitia excusitari, ædiumque subversiones, una cum impudicitia contentionis et æmulationis mentionem facit.

VERS. 14. « Sed induamini Dominum nostrum Jesum Christum. » Exuit nos pravus vestimentis Apostolus, deinceps exornat nos, non jam lucis arma nos induens, sed quod multo magis est formidandum, ipsum Dominum pro indumento nobis largiens. Hoc qui vestitus fuerit, omni sane virtute decoratus est.

« Et carnis curam ne gesseritis ad cupiditates. » Non prohibet carnis curam, sed ne juxta cupiditates ipsius ei prospiciamus. Ad sanitatem, inquit, sed non ad libidines et voluptates carni prospicite. Neque enim istæ providentia aut cura fuerit, si flammam accendas, si caminum molestum reddas. Unum istuc tantummodo quære, ut caro corpusque tuum bene valeat : supra hoc ne sis adhuc curiosus, neque id agas ut cupiditates ejus accendas, sed omnem conatum tuum circa spiritualia insume.

CAPUT XIV.

VERS. 1. « Infirmum autem in fide assumite. » Plerique Judæorum qui fidei accesserant, post fidem adhuc in ciborum observatione hærebant, a suilla carne abstinentes, nondum ausi prorsus a lege deficere. Deinde ne facile deprehenderentur, ut qui a sola porcina abstinerent, ab omnibus carnibus simpliciter abstinebant, solisque oleribus vescerantur. Alii rursus perfectiores erant, qui nihil observantes, observantibus convitiabantur. Veritus est igitur Paulus, ne perfectiores importune et non uti par erat imperfectiores increpando, a Christi fide decuterent. Propterea sapienter rem aggreditur, utriusque partis rationem habens. Neque enim objurgantibus audebat dicere : Male agitis, ne hyperfe-

Variæ lectiones.

'' γάρ ο.

ctis in observatione stabiliret : neque rursus dicere potuit, Bene agitis, ne vehementiores accusatores faceret ; sed enim moderatam et ad utrosque temperatam adhortationem facit. Et videtur quidem fortes increpare : totum autem sermonem hoc in loco contra imbecilliores insumit. Statim enim ut dixit, « infirmum, » indicavit eum non esse validum. Cum porro ait, « suscipite, » monstrat eum sedula indigere curandi ratione, id quod extremæ imbecillitatis argumentum est.

« Non ad dijudicationes disceptationum. » Hoc est, ne dijudicetis ob infirmitatem ipsius, neque offendamini, nec multis cogitationibus turbemini : cæterum tanquam infirmum et ægrotum omni curandi ratione suscipite.

VERS. 2. « Alius quidem credit licere sibi vesci quibus libet, qui vero infirmus est, vescitur oleribus. » Perfectum et imperfectum comparat, iniquens : Perfectus, fide sua fretus, omnia indiscriminatim edit : imperfectior vero, tanquam infirmus, olera comedit. Dignus itaque est ut curetur, non ut objurgatione acri absterreatur.

VERS. 3. « Qui vescitur, non vescentem ne contemnat, et qui non vescitur, vescentem ne judicet : Deus enim illum assumpsit. » Qui omnia edebant, ceu perfectiores, non edentes vilipendebant, ceu modica fide imbutos, æe adhuc Judaizantes. Contra, non vescentes, quibuslibet vescentes judicabant, eosque condemnabant ut vellosos et voraces. Quia autem plerique horum e gentibus erant, « Deus, » inquit, « ipsum assumpsit, » hoc est, ineffabilem suam gratiam erga eum commonstravit. Quid igitur cum eo de lege disputas, **100** cum Christus illum justificavit ?

VERS. 4. « Tu quis es qui iudicas alienum servum ? Suo domino stat aut cadit. » Ad perfectiorem hoc loquitur, abducens ipsum ut a contemptu, sic et a condemnatione. Utraque enim admittebant perfectiores, aspernantes nimirum et condemnantes imperfectiores. Clanculum autem et hic imperfectos perstringit. Non enim quia illa faciat quæ judicari non mereantur, propter hoc te non judicare jubeo, verum quia alienus servus est, hoc est, non tuus, sed Dei. Nam etiamsi infirmus fuerit, non tamen excidit ab eo quod sit servus : quare non est de eo desperandum. Animum autem rursus ei addens, non dixit, cadit, sed « Stat aut cadit. » Sive enim hoc, sive illud contingat, ad dominum pertinet vel damnatum cadentis, vel stantis lucrum.

« Statuetur autem : potens est enim Dominus statuere ipsam. » Cum ait, « statuetur, » indicat ipsum adhuc moveri et conculi usque adeo, ut solo Deo confirmatore opus habeat. Quod de plane desperatis dicimus.

VERS. 5. « Alius quidem iudicat diem inter diem, alius vero iudicat omnem diem. » Nonnulli inedia

Variæ lectiones.

¹⁰⁰ ἀσθενέστερος ο. ¹⁰¹ ἐπεὶ οὖν καὶ ο. ¹⁰² ἕως ο.

Α τοῖς ἐπιτιμῶσιν ἐτόλμα εἰπεῖν, ὅτι Κακῶς ποιεῖτε, ἵνα μὴ τοὺς ἀταλεῖς βεβαιώσῃ ἐν τῇ παρατηρήσει· οὐτε πάλιν, ὅτι Καλῶς, ἵνα μὴ σφοδρότερους κατηγοροὺς ποιήσῃ· ἀλλὰ συμμε[με]τρημένην ποιεῖται τὴν παραινεσίν. Καὶ δοκεῖ μὲν τοῖς ἰσχυροῖς ἐπιτιμῶν· τὸ δὲ πᾶν, εἰς τοὺς ἀσθενεστέρους κενοῖ ἐν τῷ πρὸς τοὺτους λόγῳ. Αὐτίκα γοῦν εἰπὼν, « Τὸν ἀσθενοῦντα, » εἰδείξεν ἄρρωστον ὄντα. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, « Προσλαμβάνεσθε, » δείκνυσσι πολλῆς δόξου ἐπιμέλειας, ὅπερ σημεῖον ἐσχάτης ἀρρώστιας.

« Μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. » Τουτέστι, μὴ διακρινόμενοι ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ, καὶ σκανδαλιζόμενοι, καὶ λογισμοῖς πολλοῖς ταραττόμενοι· ἀλλ' ὡς ἀσθενῆ ὄντα πάσης θεραπείας ἀξιοῦντες.

« Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα· ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει. » Συγκρίνει τὸν τέλειον καὶ τὸν ἀτελεῖ, καὶ φησιν, ὅτι ὁ μὲν τέλειος, τῇ πίστει θαρρῶν, πάντα ἀδιαφόρως ἐσθίει· ὁ δὲ ἀτελεστερος ¹⁰⁰, ἅτε ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. Ὅστε ἀξιὸς τοῦ θεραπεύεσθαι, οὐχὶ τοῦ προσπλήττεσθαι.

« Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενεῖτω· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω. Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. » Οἱ πάντα ἐσθίοντες, ὡς τελειότεροι, τοὺς μὴ ἐσθίοντας ἐξηυτέλιζον, ὡς ὀλιγοπίστους καὶ Ἰουδαίζοντας ἐτι. Πάλιν, οἱ μὴ ἐσθίοντες κατέκρινον τοὺς ἐσθίοντας πάντα, ὡς λαιμάργους. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ¹⁰¹ ἐξ ἐθνῶν ἦσαν πολλοὶ τούτων, φησιν, ὅτι « Ὁ Θεὸς αὐτὸν προσελάβετο· » τουτέστι, τὴν ἀφαινον αὐτοῦ χάριν περὶ αὐτὸν ἐπεδείξατο. Τί τοίνυν αὐτῷ περὶ νόμου διαλέγη, ὅπου γε αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἐδικαίωσεν ;

« Σὺ τίς εἶ ὁ κρινῶν ἀλλότριον οἰκέτην ; Τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει. » Πρὸς τὸν τέλειον λέγει τοῦτο, ἀπάγων αὐτὸν ὡσπερ τοῦ ἐξουθενεῖν, οὕτω καὶ τοῦ κατακρίνειν· ἀμφοτέρω γὰρ ἐποιοῦν οἱ τελειότεροι, καὶ ἐξηυτέλιζον, καὶ κατέκρινον τοὺς ἀτελεστερούς. Λανθανόντως δὲ ἐνταῦθα τοῦ ἀτελοῦς καθάπτεται. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἀξία τοῦ μὴ κρινεσθαι ποιεῖ, διὰ τοῦτο κελεύω μὴ κρινεῖν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀλλότριός ἐστιν οἰκέτης, τουτέστιν, ὁ σὸς, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ ἀσθενῆ, ἀλλ' οὐκ ἐξέπεσε τοῦ οἰκέτης εἶναι· οὐκ οὖν ἀπογνωστέος. Παραρρυθόμενος δὲ πάλιν αὐτὸν, οὐκ εἶπεν, ὅτι πίπτει, ἀλλὰ, « Στήκει ἢ πίπτει· » ἂν τε δὲ τοῦτο, ἂν τε ἐκείνο, τῷ δεσπότῃ διαφέρει, καὶ ἡ ζημία πίπτοντος, καὶ ὁ πλοῦτος ἐστῶτος.

« Σταθήσεται δὲ· θυναντὶς γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς στήσαι καὶ αὐτόν. » Ἐν τῷ εἰπεῖν, ὅτι « Σταθήσεται, » δείκνυσιν ἐτι σαλευόμενον, καὶ τασσοῦτον, ὥστε Θεοῦ μόνου δεῖσθαι τοῦ στήσοντος· ὅπερ ¹⁰² ἐπὶ τῶν σφόδρα ἀπεγνωσμένων λέγομεν.

« Ὅς μὲν κρινεῖ ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὁ δὲ πᾶσαν ἡμέραν. » Ἦσαν τινες νηστεύοντες, ἢ καὶ τῶν

χορείων ἀπεχόμενοι ῥητάς τινὰς ἡμέρας· ἕτεροι δὲ ἄλλοι ἐπιθυνοῦντες, οἳ καὶ κατέκρινον τοὺς νηστεύον-
τας, ἕπερ τούτων οὖν φησὶν, ὅτι ἄλλος ἄλλως κρίνει,
καὶ ἀδιάφορόν ἐστι τὸ πρᾶγμα. Οὐ δεῖ οὖν κληῖτεσθαι
τοὺς ἀδελφοὺς χάριν τοῦτου, ταῦτα δὲ συγκατα-
βαίνει αὐτοῖς, διὰ τὸ νεώφυτον τῆς πίστεως αὐτῶν.

« Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοί πληροφροεῖσθω. » Ὅταν
μὲν περὶ δογματῶν ὁ λόγος ᾖ, οὐ δεῖ ἡμᾶς τῷ οἰκείῳ
καὶ πληροφροεῖσθαι, ἀλλ' ἀ παραλάβομεν, ταῦτα κατ-
εἶχειν, καὶ ἄγγελος ἐξ οὐρανῶν ἕτερα εὐαγγελίζηται.
Ἐγὼ δὲ περὶ βρωμάτων καὶ νηστείας ὁ λόγος ᾖ, καὶ
τῶν τοιούτων, καὶ οἱ ἐπιθυνοῦντες περὶ ταῦτα ⁵¹ νεώφυ-
τοι, καὶ συγκαταβάσεως δεόμενοι, ἐν ταῦτα τῆς ἀκρι-
βείας ἐνδοτέον.

« Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ· καὶ **B**
ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. » Ὁ
παρατηρούμενος, φησὶ, τὴν ἡμέραν, διὰ τὸν Κύριον
παρατηρεῖται, ὡς εὐλαβούμενος· καὶ ὁ μὴ παρατη-
ρούμενος, διὰ τὸν Κύριον, ὡς ἦδη ἐν Χριστῷ καλεω-
θεὶς, καὶ ὑπέρτερος γενόμενος τῶν νομικῶν παρα-
τηρήσεων.

« Καὶ ὁ ἐσθίων, Κυρίῳ ἐσθίει (εὐχαριστεῖ γὰρ τῷ
Θεῷ)· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχα-
ριστεῖ τῷ Θεῷ. » Ἐν ζητοῦμεν μόνον, φησὶν, ἐάν
διὰ τὸν Θεόν ⁵² τὸ πρᾶγμα γένηται, καὶ εὐχαριστῶμεν
τῷ Θεῷ, καὶ ὁ μὴ ἐσθίων καὶ ὁ ἐσθίων· οὕτω γὰρ
γενόμενον, ἀδιάφορόν ἐστι. Ταῦτα δὲ, ὡς ἔφη, λέ-
γει, διὰ τὸ νεώφυτον εἶναι. Ἐπεὶ τοι ἡρέμα κληῖται
τοὺς Ἰουδαίζοντας, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ὁ μὴ ἐσθίων **C**
εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ. » Πῶς γὰρ ἂν εὐχαριστοῖται, εἴ
τοῦ νόμου ἐχόμενος; Ὅστε ὁ ἐσθίων μόνος εὐχα-
ριστεῖ.

« Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῆ, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ
ἀποθνήσκει. Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν·
ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκωμεν. »
ἀεσπότην, φησὶν, ἔχομεν, ᾧ μέλει ἡμῶν, ὅς καὶ
πλοῦτον τὴν ἡμετέραν ζωὴν ἡγείται, καὶ ζημίαν, τὴν
θάνατον. Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς ζῶμεν, ἢ θηήσομεν μόν-
ον, ἀλλὰ καὶ τῷ Κυρίῳ. Ζωὴν δὲ ἐν ταῦτα τὴν ἐν
πίστει λέγει, καὶ θάνατον τὴν ἐκπίπτεισιν [ἴ. ἔκπτ.]
τῆς πίστεως. Ὅστε οὐ μὴ ἐάσῃ οὗτος ὁ ἀεσπότης
θαλεῖν κατὰ τὴν πίστιν, καὶ ἐκπεσεῖν αὐτῆς τοὺς
δοκῶντας ἁσθενῶς ⁵³ εἶχειν.

« Ἐάν τε οὖν ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ
Κυρίου ἐσμὲν. » Ἀπὸ τοῦ κατὰ πίστιν θανάτου ἐπὶ
τὴν φυσικὴν μεταβαίνει· περὶ τοῦτου γὰρ νῦν διαλέγε-
ται. Ὅτι καὶ τὴν φυσικὴν ζωὴν ζῶμεν, τοῦ
Κυρίου ἐσμὲν· καὶ τὴν φυσικὴν θάνατον ἀποθνή-
σκωμεν, τοῦτου ⁵⁴ διαφέρομεν.

« Ἐἰς ταῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ
ἀνάστη, καὶ ἐζήσεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυ-
ριεύσῃ. » Καὶ τοῦτο σε, φησὶ, πεθεῖτω, ὅτι φροντίζει
τῆς διορθώσεως τῶν ἀσθεῶν. Ὁ γὰρ τὸ αἷμα ἐχέει,
καὶ θανεῖν ἀνασχόμενος, ἵνα ἡμῶν κυριεύσῃ, πῶς
οὐκ ἂν φροντίσειε δούλων αὐτοῦ γενομένων; ὡσπερ
εἰώθαμεν λέγειν· Ὁ δεῖνα πῶς οὐ φροντίσει τοῦ

Variae lectiones.

⁵¹ τὴν καὶ ταῦτα ο. ⁵² Χριστῶν ο. ⁵³ εὐσθενῶς ο. ⁵⁴ αὐτῷ ο.

et jejunio sese macerabant, aut etiam a silla carne
abstinebant certis quibusdam diebus : alii quibus-
libet diebus edebant, qui et jejunantes condemna-
bant. De iis igitur loquitur ; alius aliter judicat,
cum sit res indifferens. Non sunt igitur incessendi
fratres hujus rei causa. In his autem indulget illis,
quod in fide sunt adhuc neophyti.

« Unusquisque in suo sensu abundet. » Quando
sermo est de dogmatibus vel doctrina, non oportet
nos proprio sensu abundare, sed quæ accepimus,
firmiter tueri, etiamsi vel angelus e caelis aliud
prædicarit. Ubi autem de cibis et jejunio sermo est
et similibus, et qui in istis impingunt, adhuc sunt
neophyti, et indulgentia opus habent, hic ab exacto
jure non nihil est remittendum.

Vers. 6. « Qui sapit diem, Domino sapit : qui
non sapit diem, Domino non sapit. » Qui observat,
inquit, diem, propter Dominum observat, ex rever-
entia et pietate quadam : et qui non observat, in-
quit, diem, propter Dominum non observat, ut qui
jam in Christo sit consummatus, legalibusque obser-
vationibus major.

« Et qui edit, Domino edit : gratias enim agit
Deo : et qui non edit, Domino non edit, et gratias
agit Deo. » Unum tantummodo, inquit, querimus,
an propter Christum ista fiant, gratiasque agant Deo,
cum qui vescitur, tum qui non vescitur. Nam quod
ita peragitur, expers est accusationis et calumnie.
Hæc autem, uti dixi, inquit, quod adhuc erant no-
viti. Alqui tacite perstringit **101** Judaizantes,
cum ait, « Qui non vescitur, gratias agit Deo. » Qui
enim gratias agere queat, lege adhuc contentus?
Quare qui manducat, is tantum gratias agit.

Vers. 7, 8. « Nemo enim nostrum sibiipsi vivit,
nemo sibiipsi moritur. Sive enim vivamus, Domino
vivimus : sive moriamur, Domino morimur. » Domi-
num habemus, inquit, cui nos sumus curæ, quique
pro lucro et divitiis nostram vitam ducit, et mortem
pro damno. Neque enim nobis ipsis vivimus aut
morimur solum, sed etiam Domino. Vitam autem hoc
loco dicit, quæ fide constat, et mortem, lapsum a
fide. Itaque Dominus iste nequaquam mori sinet se-
cundum fidem, et ab ea excidere eos qui infirmi
esse videntur.

« Sive igitur vivamus, sive moriamur, Domini
sumus. » A morte secundum fidem ad naturalem
transit : de hæc enim nunc disserit. Sive, inquit,
naturalem vivamus vitam, Domini sumus : sive natu-
rali morte moriamur, ad eum pertinemus.

Vers. 9. « In hoc enim Christus mortuus est,
et resurrexit, et vivit, ut et mortuorum et viventium
dominetur. » Hoc, inquit, persuadeat tibi, quod
curam gerat (Dominus) infirmorum, ut erigantur
consolidenturque. Qui enim sanguinem suum iun-
dere, nec non mori sustinuit, ut nobis dominaretur,
quomodo jam nunc nostri non tangeretur sollicitu-

dine, qui servi ejus facti sumus? sicut dicere consuevimus: Quomodo fieri potest, ut aliquis servi sui curam non gerat, pro quo tanta impendit? Deinde, si mortuorum (inquit) rationem habet, multo magis viventium. Hæc autem dicit, Judaizantem pudefaciens, et suadens ut animo suo recolat, quod erga Christum, qui pro eo moriebatur, ingratus existens, legi adhuc auscultatur.

VERS. 10. « Tu autem quid judicas fratrem tuum? Aut tu, quare spernis fratrem tuum? Omnes enim statuemur ante tribunal Christi. » Tu qui non edis, quid fratrem tuum ceu gulosum judicas quod edat? Tu vero qui edis, quid contemnis fratrem tuum ceu exigua fide imbutum? Frater est, proinde non est quod contemnas proprium membrum tuum. Num enim tu pro eo es redditurus rationem? Ipse per sese sistetur ante tribunal, ipseque pœnam et sententiam sustinebit. Viden' qui dum ad consummationes verba facit, ipsum Judaizantem terret, ceu eum, qui ante tremendum tribunal rationem redditurus sit?

VERS. 11, 12. « Scriptum est enim x: Vivo ego, dicit Dominus: quoniam mihi innectetur omne genu, et omnis lingua constibitur Deo. Itaque unusquisque nostrum pro se 102 rationem reddet Deo. » Quod, inquit, judicabimur, ceu servi a domino, propheta testatur. Vehementem enim adeoque maximam subjectionem indicavit per hoc quod dixit, Omnes mihi genu flectent, et omnis lingua eorum qui fuerunt ante legem, et in lege, constibitur, hoc est, rationem reddet rerum gestarum. Cui? Non legi sane, sed Christo. Quare itaque adhuc a lege pendes?

VERS. 13. « Ne igitur nos mutuo judicemus, sed hoc judicate potius, ut non ponatis offendiculum fratri, aut scandalum. » Uterque vestrum, inquit, dissolvite quæ inter vos mutuo viget contentionem: neque tu qui quibuslibet vesceris, offendiculum ponas fratri imperfecto, vehementer adeoque nimium eum increpando: neque tu qui non vesceris omnibus, offendiculum ponas fratri per observationem tuam. Utrisque enim personis hæc conveniunt vicissim, offendiculum et scandalum.

VERS. 14. « Novi et persuasum habeo in Domino Jesu, quod nihil commune est per sese, nisi ei qui existimat aliquid commune esse, illi commune est. » Postquam docuit non oportere perterrefacere infirmum, deinceps de cibis decretum præscribit, erudiens imbecilliozem ne contremiscat aut metuat ista tanquam impura; aitque, « Novi et persuasum habeo, » non humanis rationibus, sed, « in Domino Jesu, » hoc est, ab ipso diacens, et ab eo certior redditus, « quod nihil per seipsum commune est: » hoc est, sua natura nihil est immundum, sed ex voluntate ac deliberatione utentis ista immundities dependet. Illi enim soli est commune et immundum, non omnibus.

x Isa. XLV, 23.

δούλου, ὑπὲρ οὗ τοσαύτην τιμὴν κατεδάλετο; Καὶ εἰ τῶν νεκρῶν, φησὶ, φροντίζει, πολλῶν μᾶλλον τῶν ζώντων. Λέγει δὲ ταῦτα, ἐντρέπων τὸν Ἰουδαζόντα, καὶ πείθων ἀναμνησθῆναι, πῶς ἔτι τῷ νόμῳ προσέχει, ἀγνωμονῶν τῷ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθανόντι Χριστῷ.

« Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. » Σὺ δὲ μὴ ἐσθίων, τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου ἐσθίοντα ὡς λαίμαργον, διὰ τὸ ἐσθίειν αὐτόν; Καὶ σὺ δὲ ἐσθίων, τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου ὡς ὀλιγόπιστον; Ἀδελφός ἐστιν, οὐ δεῖ ἐξουθενεῖν σε τὸ οἰκτεῖον μέλος. Μὴ γὰρ σὺ μέλεις ὑπὲρ αὐτοῦ δοῦναι λόγον; Ἀὐτὸς παραστήσεται τῷ βήματι, καὶ αὐτὸς εὐθύνας⁴⁵ ὑφέξει. Ὁρᾷς, πῶς ἐν οἷς πρὸς τὸν τελειότερον⁴⁶ διαλέγεται, ἐκφοβεῖ τὸν Ἰουδαζόντα, ὡς μέλλοντα εὐθύνας ὑποσχεῖν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος;

« Γέγραπτα: γὰρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ. Ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ. » Ὅτι, φησὶ, κριθησόμεθα ὡς δεῦλοι δεσπότη, μαρτυρεῖ ὁ προφήτης. Τὴν ἐπιτεταμένην γὰρ ὑποταγὴν ἐδήλωσε διὰ τοῦ εἰπεῖν· Γόνυ κάμψουσιν ἐμοὶ πάντες, καὶ πᾶσα γλῶσσα, τῶν τε πρὸ τοῦ νόμου, καὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ, ἐξομολογήσεται, ἀντὶ τοῦ, λόγους δώσει τῶν πεπραγμένων. Τίνι; Οὐ τῷ νόμῳ, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. Ὅστε τί ἔτι τοῦ νόμου ἐξέχει;

« Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν, ἀλλὰ τοῦτο κρίνατε μᾶλλον, τὸ μὴ τιθέσθαι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ, ἢ σκάνδαλον. » Ἀμφοτέροι, φησὶ, καταλύσατε τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν· καὶ μήτε σὺ δὲ ἐσθίων πάντα, πρόσκομμα τίθει τῷ ἀτελεῖ, ὡς σφοδρῶς ἐπιπλήσων· μήτε σὺ δὲ μὴ ἐσθίων πάντα, σκάνδαλον τίθει τῷ ἀδελφῷ, ὡς παρατηρούμενος. Ἀμφοτέροις γὰρ τοῖς προσώποις ἀρμόζει ταῦτα ἀνὰ μέρος, τὸ τε πρόσκομμα καὶ τὸ σκάνδαλον.

« Οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ, εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ τι κοινὸν εἶναι, ἐκείνῳ κοινόν. » Μεθ' ὃ ἐδίδαξεν, ὅτι οὐ δεῖ ἐπιπλήσσειν τῷ ἀσθενούντι, δογματίζει λοιπὸν περὶ τῶν βρωμάτων, παιδεύων τὸν ἀσθενέστερον, μὴ δεδιέναι, μηδὲ τρέμειν ταῦτα ὡς ἀκάθαρτα· καὶ φησιν· « Οἶδα καὶ πέπεισμαι, » οὐκ ἀνθρωπίνους λογισμοῖς, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, » τούτεστι, παρ' αὐτοῦ μαθὼν, καὶ ἐκεῖθεν πληροφορηθεὶς, « ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ » τούτεστι, τῇ ἑαυτοῦ φύσει οὐδὲν ἀκάθαρτον, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς προαιρέσεως γίνεται τοῦ μετιόντος. Ἐκείνῳ οὖν μόνῳ ἔστι καὶ κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον, καὶ οὐ πᾶσιν.

Variae lectiones.

⁴⁵ δίνας ο. ⁴⁶ τέλειον ιιι.

« Εἰ δὲ διὰ βρῶμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, οὐκέτι α κατ' ἀγάπην περιπατεῖς. » Πρὸς τὸν τελειότερον ἐνταῦθα διαλέγεται, διδάσκων, ὅτι κἀν μυριάκις οὐκ ὦσι τὰ βρῶματα ἀκάθαρτα φύσει, σὲ γαῶν ὅμως ἔδει ἀπέχεσθαι τῶν χοιρειῶν, εἴγε τὴν ἀγάπην ἐμελλες φυλάττειν, ὡς ἂν μὴ λυπηται ὁ ἀδελφός σου σκανδαλιζόμενος. Ἐπιφέρει δὲ ἐξῆς ·

« Μὴ τῷ βρῶματί σου ἐκείνον ἀπόλλυε, ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανε. » Διὰ τὸ βρῶμα, φησὶν, ἀπολλύεις καὶ ἀνατρέψεις τὸν ἀδελφόν, τὸν οὕτω περισπούδαστον ὄντα Χριστῷ, ὥστε ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθανεῖν. Ὅρων γὰρ σε ἐσθίοντα τὰ χοιρεία, κατὰ φιλονεικίαν τὴν πρὸς ἐκείνον, ἐνοστακίωτερος γίνεται, καὶ οὕτω κινδυνεύσει ἀποστάς Χριστοῦ, τῷ νόμῳ ὅλος προσηλωσθαι.

« Μὴ βλασφημισθῶ οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν. » Του- B ἐστὶ, Σὺ τελειότητα ἔχεις ἐν τῇ πίστει (ταύτην γὰρ ὀνομάζει ἀγαθόν) · μὴ οὖν χρῶ κακῶς τῇ τελειότητί σου, μὴδὲ ποιεῖς ταύτην βλασφημισθαι. Ἐὰν γὰρ σὺ ἀπὸ τοῦ τέλειος εἶναι, διαφθίρῃς τὸν ἀτελεῖ, ἐποίησας διαβάλλεσθαι τὸ ἀγαθόν ὃ εἶχες. Νοήσεις δὲ ἀγαθόν, καὶ τὸ δόγμα ἡμῶν, ὃ οὐ βούλεται βλασφημισθαι παρὰ τῶν ἀπίστων, ὁρώντων τὰ σχίσματα, καὶ τὰ σκάνδαλα τὰ περὶ τῶν βρωμάτων.

« Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πίσις. » Μὴ γὰρ ἀπὸ τούτων εὐθνηκίμομεν · μὴ γὰρ ἐν φτήγῃ, φησὶ, τοῦτό σε εἰς βασιλείαν εἰσάγει. ἀισύρων δὲ αὐτοὺς ὡς ἐπὶ τοῦτο μέγα φρονούντας, προσέθηκε καὶ πίσιν.

« Ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη, καὶ χαρὰ ἐν C Πνεύματι ἁγίῳ. » Εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσάγει ἡ δικαιοσύνη, τουτέστιν, ἡ καθόλου ἀρετὴ, ὃ ἄμμεπτος βίος, καὶ εἰρήνη πρὸς τὸν ἀδελφόν, οὐχ ἡ φιλονεικία · καὶ ἡ χαρὰ ἐκ τῆς ὁμονοίας, οὐχ ἡ λύπη ἢ ἐκ τῆς ἐπιπλήξεως. Ἐπεὶ δὲ ἐστὶν εἰρήνη καὶ χαρὰ καὶ ἐπὶ πονηρῶν πραγμάτων, ἐπιγαγεν · « ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Περὶ γὰρ τῆς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ εἰρήνης καὶ χαρᾶς, φησὶ, λέγω. Ἐξηγήσατο δὲ καὶ βαθύτερον ὁ πάμμεγας Χρυσόστομος, τίνος ἕνεκεν ἐμνήσθη ὁ Παῦλος τῆς δικαιοσύνης. Ἰνα γὰρ δεῖξῃ, φησὶν, ὅτι ὁ μὴ ἀπεχόμενος τῶν χοιρειῶν, ἀδικοῖ τὸν ἀδελφόν περὶ τὴν σωτηρίαν αὐτὴν, ἣν ὁ Χριστὸς θανάτων αὐτῷ περιποίησατο. Ὡστε ἐκ τούναντι, ὁ ἀπεχόμενος διὰ τὸν ἀδελφόν, τὴν δικαιοσύνην μέτεισιν, D ἥτις προξενεῖ τὴν βασιλείαν.

« Ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ, εὐάρε- στος τῷ Θεῷ, καὶ δόκιμος τοῖς ἀνθρώποις. » Αἰνίττεται ἐνταῦθα, ὅτι ἀπὸ κενοδοξίας ἐπατίμων τοῖς ἀσθενεστέροις οἱ τελειότεροι · καὶ φησὶν, ὅτι Εἰ θέλεις θαυμασθῆναι τοῖς ἀνθρώποις, οὐ τοσοῦτον ἀπὸ τῆς τελειότητος, ὅσον ἀπὸ τῆς εἰρήνης καὶ τῶν ἄλλων θυμασθήσῃ. Ἐν τούτοις γὰρ ἐστὶ καὶ τῷ Χριστῷ δουλεύειν, καὶ εὐαρεστεῖν τῷ Θεῷ, οὐκ ἐν τῷ τὰ χοιρεία ἐσθίειν ἀδιαφόρως.

« Ἄρα οὖν τὰ τῆς εἰρήνης διώκωμεν, καὶ τὰ τῆς οἰκδομῆς τῆς εἰς ἀλλήλους. » — « Τὰ τῆς εἰρήνης, » εἶπε, πρὸς τὸν ἀτελέστερον · ἐκεῖνος γὰρ ἦν ὁ μὴ εἰρηγέμων. « Τὰ τῆς οἰκδομῆς, » πρὸς τὸν τελειό-

VERS. 15. « Quod si propter cibum frater tuus contristatur, jam non secundum charitatem ambulas. » Ad perfectiorem loquitur hic, docens quod etiamsi decies millies cibi per se impuri non fuerint, vel sic tamen a porcina carne tibi abstinendum erat, ne frater tuus offendatur, si modo charitatem conservare velis. Infert autem et deinceps :

« Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. » Propter cibum, inquit, perdis et subvertis fratrem, quem tanti Christus fecit, ut pro ipso mortem obire dignatus sit. Animadvertens enim te ex oppositione erga illum porcina carne manducare, pertinacior redditur, adeoque periclitatur ne a Christo deficiens, sese legi tandem totum tradat affigatque.

VERS. 16. « Ne blasphemetur itaque vestrum bonum. » Id est, tu habes perfectionem in fide (hanc enim bonum nominat). Ne igitur abutere hac perfectione tua, neque in causa esto cur blasphemetur vel vituperetur. Si enim ex perfectione tua imperfectum perdis, ansam præbuiti 103 criminationis, qua malediceretur bono quod habebas. Bonum autem intelliges doctrinam nostram, quam non vult infidelium calumniæ obnoxiam esse, dum vident scandala atque dissidia ciborum nomine.

VERS. 17. « Non enim est regnum Dei cibum et potus. » Non enim ob hæc probamur vel grati sumus Deo. Non enim si edas, inquit, istud te in regnum cælorum introducit. Carpens autem ipsos, ceu propterea inflatos, adject et potum.

« Sed [justitia et pax et gaudium in Spiritu sancto. » In regnum Dei introducit justitia, hoc est, virtus universa, inculcata vita, et pax erga fratrem, non contentio, et gaudium ex concordia, non mæror ex increpatione. Quia vero gaudium et pax est etiam in malis rebus, subintulit : « in Spiritu sancto. » De gaudio enim et pace quæ est in Spiritu sancto, inquit, verba hic facio. Altius hunc locum interpretatus est plane magnus ille Chrysostomus, quare videlicet divus Paulus justitiæ meminerit. Ut enim monstraret, inquit, eum qui suilla carne non abstineat, esse injurium adversus fratrem in rebus salutis, quam ei Christus sua morte peperit. Quare e diverso, qui propter fratrem abstinet, justitiam adit et persequitur, quæ subministrat æternum regnum.

VERS. 18. « Qui enim in his inservit Christo, Deo bene placet, et hominibus probatur. » Hoc in loco subinnuit, quod ii qui perfectiores erant, imbecilliores ex inani gloria increpabant, Si, inquiens, hominibus admirationi esse cupis, non tantum ob perfectionem, quantum ob pacem et ob alias virtutes, admirationem de te concitabis. In his enim Christo inservire licet, Deoque placere, sed non in hoc quod porcina carne indiscriminatum vescaris.

VERS. 19. « Itaque quæ pacis sunt sectemur, et quæ ad mutuam ædificationem. » — « Quæ pacis sunt, » dixit ad imperfectiorem : is enim pacem haud habebat. « Quæ ad ædificationem, » ad perfectiorem

retulit, ne destrueret fratrem, offendens ipsum: In hoc communia hæc fecit, dum ait, « mittam. » In hoc autem quod primum meminere pacis, deinde ædificationis, ostendit, quod citra pacem non sit facile ædificare.

Vers. 20. « Noli propter escam destruere opus Dei. » — « Opus Dei, » fratris salutem nominat. Nequior eam dissolvas, quam Christus ei peperit; idque propter eibum, dum non vis videlicet abstinere a porcina, ut lucreris ipsum.

« Omnia quidem munda, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. » Ubi multum inerepisset perfectiorem, **104** metuit ne forsitan in prava sua opinione infirmus stabiliretur. Ob eam rem rursus dogmata profert, inquit: Omnia quidem munda sunt, sed malum est ei qui mala conscientia et scandalizatus manducat. Siquidem imperfectus immundam reputans suillam carnem, dum coactus et invitatus gustat, magis læditur. Quare oportet eum primum abs te discere quod omnia sicut munda.

Vers. 21. « Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut impingit, aut infirmatur. » Tu, inquit, adigis fratrem edere quæ non audet. Ego autem dico te abstinere oportere ab omni quod offendit fratrem; non quia malum sit (omnia enim munda), sed quia offendit. Quia vero dixit eum « impingere, » ostendit eum cæcutientem: hujusmodi enim impingunt. Offenditur autem, ut levis. Infirmus est autem, ut qui modica sit fide imbutus. Per hæc autem omnia potentiora attrahit ad auxilium fratris, ut qui omnino sit imbecillus.

Vers. 22. « Tu fidem habes? Penes te ipsum habes coram Deo. » Hic subindicat quod veluti ambitiosus perfectior perfectionem suam ostendebat. Ait itaque: Vis mihi ostendere quod in fide circa cibos perfectus es, credens omnia esse et bona et pura? Ne mihi demonstra, sed sufficit conscientia, adeoque Deus cui hæc demonstras.

« Beatus qui non iudicat seipsum in hoc quod probat. » Etiam si homo non videat, tute tibi ipsi sufficis ut sis beatus, si non condemnes te ipsum, neque conscientia tua te condemnet in re quam probasti, seu elegisti. Hæc autem de solo præsentis subjerto, cibis scilicet, intelligas.

Vers. 23. « Qui autem discernit, si manducaverit, damnatus est, quia non ex fide. » Qui ambigit, inquit, nec confidenter edit, condemnatus est. Quam obrem? Non quia immundus erat cibus, sed quia non credidit mundum esse, atque attigit escam ceu immundam.

« Omne autem quod non est ex fide, peccatum est. » Cum enim non fuerit confisus, neque crediderit purum esse cibum, sed gustatit ipsum cum prava conscientia, omnino peccavit.

A τερον, ὡς ἀν μὴ καταβάλλῃ τὸν ἀδελφόν, σκανδαλίζων αὐτόν· μᾶλλον δὲ κοινὰ ταῦτα πεποιήκεν, εἰπὼν· « Τῆς εἰς ἀλλήλους. » Μνήσθεις δὲ προτέρας τῆς εἰρηνης, εἶτα τῆς οἰκοδομῆς, εἰδείξεν, ὅτι χωρὶς εἰρηνης οὐκ εὐκόλον οἰκοδομεῖν.

« Μὴ ἐνεκεν βρώματος κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ. » — « Ἔργον τοῦ Θεοῦ » τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ φησι. Μὴ οὖν ταῦτα κατάλυε, ἦν ὁ Θεὸς αὐτῷ περιεποιήσατο, καὶ ταῦτα ἐνεκεν βρωμάτων, μὴ βουλομένους δὴλαθεῖν ἀπέχεσθαι τοῦ χοιρείου διὰ τὸ κερδῆσαι αὐτόν.

« Πάντα μὲν καθαρὰ, ἀλλὰ κακὸν τῷ διὰ προσκόμματος ἐσθίοντι. » Πολλὰ ἐπιτιμήσας τῷ τελειοτέρῳ, ἐφοβήθη μὴ πως ὁ ἀσθενὴς βεβαιωθῆ ἐν τῇ πονηρᾷ ὑπολήψει. Διὰ τοῦτο γοῦν δογματίζει πάλιν καὶ λέγει, ὅτι πάντα καθαρὰ, ἀλλὰ κακὸν τῷ μετὰ συνειδότος πονηροῦ ἐσθίοντι· καὶ σκανδαλιζομένῳ. Ὁ γὰρ ἀτελής, ἀκάθαρτον νομίζων τὸ χοιρεῖον, εἶτα ἀπογεύεσθαι τούτου ἀναγκαζόμενος, βλάπτεται μᾶλλον. Ὡστε δεῖ αὐτὸν πρότερον μαθεῖν παρὰ σοῦ, ὅτι καθαρὰ εἰσι πάντα.

« Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πιεῖν οἶνον, μηδὲ ἐν ᾧ ἀδελφός σου σκανδαλίζεται, ἢ προσκίπτει, ἢ ἀσθενεῖ. » Σὺ μὲν, φησὶν, ἀναγκάζεις τὸν ἀδελφὸν ἐσθίειν ἃ οὐ θαρρεῖ· ἐγὼ δὲ καὶ σὲ δεῖν φημὶ ἀπέχεσθαι παντὸς τοῦ σκανδαλίζοντος τὸν ἀδελφόν· οὐχ ὅτι κακὸν ἐστὶ (πάντα γὰρ καθαρὰ), ἀλλ' ὅτι σκανδαλίζει. Εἰπὼν δὲ, ὅτι « Προσκίπτει, » εἰδείξεν αὐτὸν τυφλύτωνα· οἱ γὰρ τοιοῦτοι προσκίπτουσιν. Σκανδαλίζεται δὲ ὡς κύψος· ἀσθενεῖ δὲ ὡς ὀλιγόπιστός. Διὰ τούτων δὲ πάντων ἐφέλεται τὸν δυνατότερον πρὸς βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ, ὡς τὰ πάντα ἀσθενούς.

« Σὺ πίστιν ἔχεις; Κατὰ σεαυτὸν ἔχει ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Ἐνταῦθα ὑπαινίττεται, ὅτι καὶ ὡς κενόδοξος ὁ τελειότερος ἐπεδείκνυε τὴν ἑαυτοῦ τειροσύνην. Φησὶν οὖν· Θέλεις μοι δεῖξαι ὅτι ἐν τῇ περὶ τῶν βρωμάτων πίστις τέλειος εἶ, πιστεύων πάντα εἶναι καλὰ καὶ καθαρὰ; Μὴ ἐμοὶ δείκνυε, ἀλλὰ ἀρκεῖ τὸ συνειδὸς, καὶ ὁ Θεός, ᾧ ταῦτα δεικνύσεις.

« Μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει. » Κἂν ἄνθρωπος μὴ ᾔδῃ, αὐτὸς σεαυτῷ ἀρκεῖ εἰς τὸ εἶναι μακάριος, ἐὰν μὴ σεαυτὸν κατακρίνης, μηδὲ τὸ συνειδὸς σου καταγινώσκῃ σου ἐν πράγματι ᾧ ἐδοκίμασας, ἦτοι ἐξελέγω. Ταῦτα δὲ νοεῖ περὶ τῆς προκεμένης ὑποθέσεως μόνης, τῆς τῶν βρωμάτων.

« Ὁ δὲ διακρινόμενος, ἐὰν φάγῃ, κατακρίνεται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως. » Ὁ δὲ διατάζων, φησὶ, καὶ μὴ πεπειθὸς ἐσθίων, κατακρίνεται. Διὰ τί; Οὐχ ὅτι ἀκάθαρτον ἦν τὸ βρῶμα, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐπίστευσε, ὅτι καθαρὸν ἐστίν, ἀλλ' ἤφατο τοῦ βρώματος, ὡς ἀκάθαρτου.

« Πᾶν δὲ ὁ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν. » Ὅταν γὰρ μὴ θαρρήσῃ, μηδὲ πιστεύσῃ ὅτι καθαρὸν ἐστὶ βρῶμα, ἀλλὰ γεύσῃται αὐτοῦ μετὰ πονηροῦ συνειδότος, πάντως ἡμαρτεν.

Variae lectiones.

¹⁰⁷ καταλύῃ ο. ¹⁰⁸ τὸ οἰκοδομεῖν m. ¹⁰⁹ βρώματος u. ¹¹⁰ ὑπεδείκνυε ο. ¹¹¹ αὐτοῦ ο.

« Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίζαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένως, φανερωθέντος; δὲ νῦν διὰ τῆς Γραφῶν καὶ προφητῶν⁸⁸, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος, μόνῳ σοφῷ Θεῷ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, Ἀμήν. » Μετὰ τὴν παραίνεσιν εἰσθεν ἀεὶ εὐχεσθαι· ὁ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, ὑπὲρ τῶν ἀτελεστέων εὐχόμενος· καὶ οὐ μόνον λόγῳ παιδεύων, ἀλλὰ καὶ τὴν παρὰ Θεοῦ συμμαχίαν εἰσάγων. Ἡ δὲ ἀκολουθία τῆς συντάξεως, τοιαύτη· « Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίζαι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Τὸ γὰρ, ᾧ, ἄρθρον, ἐκ περισσοῦ καίται, διὰ τὸ δεῖσθαι τὸν λόγον ἐπαναλήψεως παραληφθέν. Τῷ δυναμένῳ ὑμᾶς τοὺς ἀτελεῖς, τοὺς σαλευομένους στηρίζαι· πῶς; « Κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, » τοτέστιν, ἵνα κατέχητε ἃ διδάσκω. Τὸ δὲ εὐαγγέλιόν μου, καὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ κήρυγμα, ἓν εἰσιν. Οὐχ ἡμέτερα γὰρ τὰ δόγματα, ἀλλὰ ἐκείνου οἱ νόμοι. « Κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου. » Μεγίστης τιμῆς σημεῖον, τὸ μυστηρίων ἡμᾶς γενέσθαι κοινωνοῦς, πράγματος πάλαι μὲν προωρισμένου, φανέντος; δὲ νῦν διὰ προφητικῶν Γραφῶν. Ὅστε τί φοβῆσθε, ὁ ἀσθενής, μὴ ἀποστῆς τοῦ νόμου ἐσθίων τὰ χοίρεια; Ἰδοὺ γὰρ αἱ Γραφαὶ πᾶσαι τοῦτο τὸ μυστήριον κηρύττουσι, τὸ τὴν ἀδιαφορίαν τῶν βρωμάτων εἰσάγων. Ἄλλὰ καὶ « κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ » ἐστίν. Οὐκοῦν οὐ δεῖ Θεῷ ἀντιτάττεσθαι, ἀλλὰ πιστεῦναι καὶ ὑπακούειν. Ὑπακοῆς γὰρ ἡ πίστις δαίται, οὐ φιλοπραγμοσύνης. Ἄλλὰ καὶ πάντα τὰ ἔθνη οὕτω πιστεύει· πᾶσι γὰρ ἐγνωρίσθη. Πῶς οὖν αὐτὸς ἐστὶ τῷ νόμῳ δουλεύεις; « Μόνῳ δὲ σοφῷ Θεῷ, » εἶπε, πρὸς ἀντιδιστολήν ἀγγέλιον καὶ ἡμῶν, οὐ τοῦ Υἱοῦ, ἀπαγε. Ὁ γὰρ Υἱὸς ἐστὶν ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς. Αὐτῷ οὖν ἡ δόξα, τῷ φανερωσάντι τὸ μυστήριον, οὐ τῷ νόμῳ, ᾧ προσεδρεύεις ἐτι σὺ παρατηρούμενος τὰ βρώματα. Τὸ δὲ, « διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, » δύναται μὲν, ὡς ἀνωτέρω εἰρηται, συνταχθῆναι· « Τῷ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίζαι, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, » δύναται καὶ οὕτω ληφθῆναι· « Εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἐγνώρισεν τὸ μυστήριον τοῖς ἔθνεσιν, ὁ τοὺς μαθητάς ἀποστελλας εἰς τὸ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη.

ΚΕΦΑΛΑ ΙΕ'.

« Ὁφειλομεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν. » Μετὰ τὴν εὐχὴν πάλιν παραίνει, καὶ ἐκμειλίχεται τοὺς τελειωτέρους, καὶ τῷ μεθ' αὐτοῦ τάξει, καὶ τῷ δυνατοῦς εἰπεῖν. Οὐχ εἶπε δὲ ἀπλῶς, τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλὰ, « τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων, » διπλώσας τὴν λέξιν⁸⁹, ἵνα πρὸς πλεῖον ἔλεον ἐφελευσῆται.

« Καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν. » Εἰπὼν, ὅτι ὀφειλομεν

VERS. 24-26. « Ei autem qui potest vos stabilire secundum Evangelium meum et prædicationem Jesu Christi, juxta revelationem mysterii, temporibus æternis taciti : manifestati autem nunc per Scripturas et prophetas, juxta mandatum æterni Dei, ad obedientiam fidei in omnes gentes patefacti : soli sapienti Deo per Jesum Christum, cui gloria in sæcula. Amen. » Post adhortationem consuevit semper votum et prædicationem addere : quod et hic facit, pro imperfectioribus deprecans : nec sermone tantum erudiens, **105** verum etiam divinum auxilium adducens. Constructionis autem consecutio est hujusmodi : Et qui potest vos fulcire per Jesum Christum, sit gloria in sæcula. Amen. Nam, ᾧ, articulus, id est, cui, redundat, assumptus scilicet, eo quod sermo repetitionem postulabat. Ei qui potest vos imperfectos et concussos stabilire : quomodo? Secundum Evangelium meum, hoc est, ut contineatis ea quæ doceo. Evangelium autem meum, et Christi prædicatione, unum sunt. Non nostra enim dogmata, sed illius leges sunt. « Secundum revelationem mysterii. » Maximi honoris argumentum est, nos esse mysteriorum participes, nempe rei olim prædefinitæ, manifestatæ autem nunc per Scripturas propheticas. Itaque quid times tu, imbecillis, ne a lege deficias carnes porcinas edeus? En enim universa Scriptura mysterium hoc prædicat, quod indifferentem ciborum usum introducit. Quietiam, « secundum mandatum æterni Dei » hoc continget. Quare te non oportet reuiri Deo, sed credere et morem gerere. Fides enim obedientia opus habet, non curiositate. Præterea « omnes gentes » ita creditur : omnibus enim innotuit. Quomodo igitur ipse legi adhuc inservis? « Soli autem sapienti Deo, » dixit, ad angelorum nostrique differentiam, non Filii : absit! Filius enim est sapientia Patris. Ipsi itaque sit gloria, qui manifestavit mysterium hoc : non legi, cui tu adhuc assides et adhærescis, ciborum discrimina observans. Quod ait, « per Jesum Christum » potest, ut supra dictum est, ita construi : Ei qui potest vos fulcire per Jesum Christum ; potest et ita accipi : in omnes gentes patefacti per Jesum Christum. Ipse namque gentibus mysterium patefecit, qui discipulos ablegavit amandavitque ut docerent omnes gentes.

CAPUT XV.

VERS. 1. « Debemus autem nos qui potentes sumus, infirmitates impotentium sustinere. » Post votum seu orationem rursus adhortatur perfectioresque deinde, et, tum quod eos sibi adæquat, secumve reputat, tum quod potentes, seu fortes appellat. Non dixit autem simpliciter, infirmos, sed, « infirmitates impotentium, » duplicata dictione, ut ad majorem misericordiam eos pertineret.

« Et non nobisipsis placere. » Simul atque dixit-

Variæ lectiones.

⁸⁸ προφητικῶν ο. ⁸⁹ διπλῶς αὐτὴν λέγει ο.

sed oportere nos sustinere, qui hoc fieri possit, edocet: nimirum, si non ea tantum quæ nostra sunt queramus.

VERS. 2. « Unusquisque vestrum proximo placeat in bonum, ad ædificationem. » Id est, quod proximo placet, illud faciat, inserviatque fratri, sed ad bonum. Ne vero dicat qui sibi perfectus videtur, En et ego ad bonum traho; adjecit: « ad ædificationem. » **106** Nunc enim quod facis, etiamsi bonum est, atamen quatenus non sit opportune, ad dissolutionem destructionemque est. Importuna enim increpatio haud ædificat.

VERS. 3. « Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est **7**: Improperia improperantium tibi ceciderunt super me. » Christum in medium producentem, exemplum eum nobis statuit. Potuisset enim ipse convitiorum et opprobriorum expertus esse, neque pati quæ tulit, si voluisset sibiipsi placere, hoc est, quod suum erat, querere: verum noluit hoc, sed enim crucem et afflictionem suscipiens, malam apud plerosque existimationem sustinuit, infirmus esse judicatus, et veluti impostor et maleficus. « Alios » enim, inquit, « servavit, seipsum servare non potest. » Improperia itaque improperantium tibi Patri in Veteri Testamento, ceciderunt super me Filium tuum, neque quidquam novi contigit.

VERS. 4. « Quæcunque autem præscripta sunt, ad nostram doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum, spem habeamus. » Hæc, inquit, præscripta sunt ut imitemur. Hinc autem et ad tentationum tolerantiam eos adhortatur, inquit: Ut Scripturis firmati, sustineamus, et sustinentes demonstremus in nobisipsum spem omnem viventem et stabilem. Qui enim sustinet et tolerat, futurorum bonorum spem habere videtur, perinde ac tolerantiam expertus a spe excidit.

VERS. 5. « Deus autem patientiam et solatii det vobis idem sapere inter vos mutuo secundum Christum Jesum. » Demonstrat quod cum Scripturis Deus simul impertit patientiam et consolationem. Hinc illum vocat « Deum patientiam et consolationis, » ut qui dator sit harum et auctor. Exoptat autem ab ipso dari, ut idem inter se sentiant. Hoc enim germanæ charitatis est symbolum, perinde quampiam de proximo suo sentire, ac de semetipso. Quia vero charitas etiam est secundum mundum, apposuit « secundum Christum Jesum: » hoc est, ut illa sentiatis et cogitetis, quæ placeant Christo Jesu.

VERS. 6. « Ut unanimiter uno ore glorificetis Deum, et Patrem Domini nostri Jesu Christi. » Quid lucri est ex concordia et unanimi sententia? Glorificare non solum uno ore, verum etiam una

7 Psal. LXXVIII, 10. **2** Matth. XXVII, 42.

Α βραστάζειν, διδάσκει πῶς ἂν γένηται τοῦτο· ὅτι ἐὰν μὴ τὰ ἑαυτῶν μόνον ζητῶμεν.

« Ἐκαστος ὑμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθόν, πρὸς οἰκοδομήν. » Τοῦτέστιν, Ὁ ἀρέσκει τῷ πλησίον, ἐκεῖνο ποιέτω, καὶ δουλεύετω τῷ ἀδελφῷ, ἀλλ' εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἴνα δὲ μὴ λέγη ὁ τέλειος· Ἰδοὺ καὶ ἐγὼ εἰς τὸ ἀγαθόν ἔλκω· προσέθηκε· πρὸς οἰκοδομήν. Νῦν μὲν γὰρ ὁ ποιεῖς, εἰ καὶ ἀγαθόν ἐστιν, ὁμῶς καθὼς οὐκ εὐκαίρως γίνεται, εἰς κατάλυσιν ἐστίν. Ἡ γὰρ ἀκαιρὸς ἐπιπληξίς οὐκ οἰκοδομεῖ.

« Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται· Οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδίζοντων σε ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ. » Τὸν Χριστὸν εἰς τὸ μέσον ἄγων, ὑπόδειγμα τοῦτον δίδωσιν ἡμῖν. Ἐξῆν γὰρ αὐτῷ μὴ ὀνειδισθῆναι, μηδὲ παθεῖν ἃ ἐπαθεν, εἰ γε ἤθελεν ἑαυτῷ ἀρέσκειν, τοῦτέστι, τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν· ἀλλ' οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλὰ καταδεχάμενος παθεῖν, πονηρὰν παρὰ τοῖς πολλοῖς ἔσχε δόξαν, ἀσθενὴς εἶναι νομισθεὶς, καὶ ὡς πλάνος καὶ κακοῦργος. « Ἄλλους » γὰρ, φασίν, « ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. » Οἱ ὀνειδισμοὶ οὖν « τῶν ὀνειδίζοντων σε » τὸν Πατέρα ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ· τὸν Υἱόν σου, καὶ οὐδὲν καινὸν συνέβη.

« Ὅσα δὲ προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη· Ἴνα διὰ τῆς ὑπομονῆς, καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν, τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν. » Ταῦτα, φασί, προεγράφη, ἵνα μιμῶμεθα. Ἐνταῦθα δὲ καὶ εἰς ὑπομονὴν πειρασμῶν αὐτοὺς παρακαλεῖ, καὶ φησιν· Ἴνα ὑπὸ τῶν Γραφῶν νευρούμενοι ὑπομώμεν, καὶ ὑπομένοντες δεικνύωμεν ἐν ἑαυτοῖς πάσαν τὴν ἐλπίδα ζωσαν καὶ βεβαίαν. Ὁ γὰρ ὑπομένων, ἐκεῖνος δοκεῖ ἐλπίδα ἔχειν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· ὡσπερ ὁ ἀνυπομόνητος, τῆς ἐλπίδος ἀκπέπτωκεν.

« Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως, δὴν ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν. » Δείκνυσιν, ὅτι μετὰ τῶν Γραφῶν ὁ Θεὸς δίδωσι τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν παρακλήσιν. Διὸ καὶ Θεὸν αὐτὸν ὑπομονῆς καὶ παρακλήσεως ὀνομάζει, ὡς δοτήρα τούτων καὶ αἰτίον. Ἐπεύχεται οὖν παρ' αὐτοῦ δοθῆναι τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις. Τοῦτο γὰρ ἀγάπης ἀληθοῦς, ὃ περὶ ἑαυτοῦ τὴν φρονεῖ, τοῦτο καὶ περὶ τοῦ πλησίον φρονεῖν. Ἐπειδὴ ἐστὶν ἀγάπη κατὰ κόσμον, προσέθηκε· « κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν. » τοῦτέστιν, Ἴνα ἐκεῖνα φρονήτε, ἃ ἀρέσκει τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ.

« Ἴνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι δοξάζητε τὸν Θεόν, καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τί τὸ κέρδος τοῦ τὰ αὐτὰ φρονεῖν; Τὸ δοξάζειν, οὐ μόνον ἐν ἐνὶ στόματι, ἀλλὰ καὶ μὴ ψυχῇ

Variæ lectiones.

¹¹ εἰρήνης ο.

(τούτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Ὁμοθυμαδὸν ») τὸν Θεόν. Ἐνταῦθα δεῖ στίξαι, εἴτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγνῶναι· « Καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Εἰ δὲ καὶ ἠνωμένως ἀναγνῶς, ὥστε τοῦ αὐτοῦ Χριστοῦ⁸⁸ καὶ Θεὸν εἶναι καὶ Πατέρα, οὐδὲ τούτο ἄτοπον. Θεὸς μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· Πατὴρ δὲ, κατὰ τὴν θεότητα.

« Δὴ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ἡμᾶς, εἰς δόξαν Θεοῦ. » Πάλιν τῆς προτέρας παραίνεσεως [καὶ] ἔχεται, καὶ παραδείγμα εἰσάγει τὸν Χριστὸν, ὥστε προσλαμβάνεσθαι ἡμᾶς ἀλλήλους· εἰς δόξαν γὰρ Θεοῦ⁸⁹ ἐστὶ τούτο. Τὸ γὰρ ἠνωσθαι ἡμᾶς μάλιστα δοξάζει τὸν Θεόν. Ἐν τούτῳ γὰρ, φησὶ, γινώσκονται πάντες, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας, ἐν ᾧσιν ἐν· ὡσπερ τὸ διεσχίσθαι, βλασφημεῖσθαι αὐτὸν ποιεῖ. Χριστιανοὺς γὰρ ἐρῶντες οἱ Ἕλληγες διαστασιάζοντας, τῆς πίστεως κατηγοροῦσι.

« Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων. » Τοῦ αὐτοῦ κεφαλίου ἔχεται, δεῖκνύς, ὅτι οὐχ ἐκυτῆ ἤρσεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντα κατεδέξατο, καὶ πείσων τ. ἴς ἐθνικοὺς μὴ καταπαύεσθαι τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευσάντων. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν ἐσώθησαν· οἱ δὲ ἔθνη οὐκ ἐλέφ' ἰσχυρῶς καὶ φιλανθρωπία. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐπαγγελία ἦν πρὸς τὸν Ἀβραάμ, ἵνα τὸ σπέρμα αὐτοῦ κληρονομήσῃ εἰς τὸν κόσμον· ἀλλ' ἰγένοντο κολάσεως ὑπεύθυνοι πάντες οἱ ἐξ Ἀβραάμ, ἕτε παραβαίνοντες τὸν νόμον, καὶ διὰ τούτου ἀνάξιοι τῆς ἐπαγγελίας. Ἦλθεν οὖν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐπλήρωσε τὸν νόμον, τὰ τε ἄλλα καταδεξάμενος, καὶ τὴν περιτομήν. Πληρώσας οὖν τὸν νόμον, καὶ περιτομῆς, καὶ σπέρμα Ἀβραάμ γενόμενος, ἔλυσε τὴν τοῦ Θεοῦ ὀργήν, καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς ἐπιτηδέλους εἰς τὸ δεξασθαι τὰς ἐπαγγελίας. Διὰ τούτου οὖν ἀνεδέξατο τὴν περιτομήν, ἵνα ἀληθεῖς ποιῆσῃ τὰς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας, οὐχ ἵνα στήσῃ τὸν νόμον. Τί τοίνυν, ὦ [f. ὁ] Ἰουδαῖων, ἐξέχη τοῦ νόμου, δι' ἐν κινδύνεως τῶν ἐπαγγελιῶν⁹¹ ἐκπεσεῖς;

« Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν Θεόν. » Οἱ μὲν ἐξ Ἰουδαίων κἂν ἐπαγγελίας εἶχον, εἰ καὶ ἀνάξιοι ἦσαν· σὺ δὲ, ὁ ἔθνηκός, ἀπὸ φιλανθρωπίας ἐσώθης μόνως. Διὸ καὶ ἀξίος ἂν εἴης μάλιστα δοξάζειν τὸν Θεόν. Δόξα δὲ Θεοῦ, τὸ ἠνωσθαι ὑμᾶς ἀλλήλοις, τὸ βαστάζειν σε τοὺς ἀσθενεῖς.

« Καθὼς γέγραπται· Διὰ τούτου ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν ἔθνεσι, καὶ τῷ ὄνοματι σου ψαλῶ. Καὶ πάλιν λέγει· Εὐφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἐπαινεσατε αὐτὸν, πάντες οἱ λαοί· Καὶ πάλιν Ησαίας λέγει· Ἔσται ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ὁ

A anima (hoc enim indicat unanimitèr) Deum. Hic opus est distinctione, deinde ab alio initio legendum, « et Patrem Domini nostri Jesu Christi. » Sin et conjunctim legas, ut ipsius Christi et Deus sit et Pater, neque istud erit absurdum. Deus namque Christi est secundum humanitatem, Pater autem secundum divinitatem.

VERS. 7. « Propter quod suscipite vos invicem **107** sicut et Christum suscepit nos, ad glori in Dei. » Priorem adhortationem repetit, et exemplum Christi inducit, ut suscipiamus nos mutuo : id namque ad gloriam Dei cedit. Nostra enim unio maxime glorificat Deum. In hoc enim cognoscent omnes quod tu me misisti, si fuerint unum * : quemadmodum, si dissensiones oriantur, in causa sunt cur ei maledicatur. Nam Græci animadvertentes Christianos inter se dissentire, fidem accusant.

VERS. 8. « Dico autem Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum. » Eidem capiti adhæret, commonstrans quod Christus sibiipsi non placuerit, cæterum omnia nostri causa assumpserit : et persuadens gentibus, ne attollantur adversum eos qui ex Judæis crediderunt. Judæi enim ob promissionem patribus factam salvi facti sunt : gentes autem sola misericordia, adeoque clementia. Quod vero ait, est hujusmodi : Promissio erat ad Abrahamum, quod semen ejus mundum in hæreditatem esset accepturum : atqui omnes Abrahæ posterii obnoxii facti sunt pœnæ et culpæ, ut qui sint transgressi legem, ac propterea indigni facti promissione. Venit itaque Christus, et implevit legem, cum alia, tum circumcisionem suscipiens. Legem igitur simul ac implesset, essetque circumciscus, et semen Abrahami factus, Dei iram dissolvit, nosque idoneos reddidit ad promissiones recipiendas. Eam enim ob rem accepit circumcisionem, ut promissiones Dei veras efficeret, non ut legem statueret. Quid igitur, o Judæe, legi adhæres, ab eaque pendes, qua eo periculi adductus es, ut promissionibus excideres ?

VERS. 9. Gentes autem super misericordia glorificarent Deum. » Judæi sane promissiones habebant, etiamsi indigni essent : tu vero qui ex gentibus es, ex sola clementia servatus es. Quare par est ut tu maxime glorifices Deum. Dei autem gloria est, quod vos uniti estis mutuo, quod tu sustineas infirmos.

VERS. 9-12. « Sicut scriptum est ^b : Propterea constitbor tibi in gentibus et nomini tuo cantabo. Et iterum dicit ^c : Lætamini, gentes, cum plebe ejus. Et rursus ^d : Laudate Dominum, omnes gentes, et magnificate eum, omnes populi. Et rursus Isaias dicit ^e : Erit radix Jesse, et qui exsurgat regere

* Joan. xvii, 23. ^b Psal. xvii, 49. ^c Deut. xxxii, 43. ^d Psal. cxvi, 1. ^e Isa. xi, 10.

Variæ lectiones.

⁸⁸ τὸν αὐτὸν Χριστὸν θ. ⁸⁹ ὅτι εἰς δόξ. Θεοῦ θ. ⁹¹ ἀγγελικῶν θ.

gentes, in eum gentes sperabant. » Hæc omnia testimonio protulit, ut ostenderet gentes oportere uniri Judæis, atque idem sentire : et Judæos quidem comprimit, ne attollantur adversus gentes : nam prophetæ omnes eas vocabant : rursus gentibus persuadet ne cristas erigant, cum ostendit eas multo plura debere Deo, quippe quæ majorem gratiam 108 acceperint. Nam cum non populus essent, populo uniti sunt. Quod vero ait, « Confitebor tibi in gentibus, » ex persona Christi dictum est, pro eo quod est, Prædicabo te in gentibus, o Pater. At, « Erit radix Jesse, » accipiendum est pro, ex radice Jesse germinabit, qui exsurget dominari gentibus, hoc est Christus.

VERS. 13. « Deus autem spei repleat vos omni gaudio et pace in credendo, ut abundetis in spe, in virtute Spiritus sancti. » Exoptat ipsis, ut omni lætitia repleantur Judæi : nam objurgati contristabantur : ac ut pace imbuantur credentes ex gentibus : ii namque videbantur esse infensi iis qui lege adhuc tenebantur, vel potius ut utriusque repleantur, gaudio scilicet et pace. Unde vero istud fiat? Credendo. Fides autem ad quid nobis prodest? Ut exuberemus in spe. Qui enim fide apprehendit futura bona, præsentia non moleste ferens, hic sane spe abundat, nimirum quæ ventura sunt expectans, omniaque temporaria mala et adversa sufferens. Equid porro spes nobis confert? Ut obtineamus virtutem Spiritus, quæ spem nostram fortiolem potentiolemque efficiet. Ipsa enim spes Spiritus potentiam et virtutem nobis conciliat, et contra a Spiritu sancto in nobis fortior redditur.

VERS. 14. « Persuasum autem habeo, fratres mei, et ipse ego de vobis, quod et ipsi pleni estis bonitate, repleti omni scientia, ut qui possitis et alios admonere. » Quia sæpe asperiore sermone usus est, deinceps mitigat eundem. Nec dixit, audivi, sed, « persuasum habeo, » hoc est, certior sum factus : et ipse ego, » qui vos objurgavi, qui accusavi : « quod pleni estis bonitate, » id est, mente fraterna charitate inflammata. Vel universam virtutem bonitatem appellat. Nec ait, habetis bonitatem, sed, « pleni estis. » At enim quia nihil prodest habere quidem bonitatem, nec interim novisse qui istae sit utendum, eam ob rationem adjecit « omni cognitione; quippe qui possitis et alios admonere; » non solum quidem ipsi discere, sed potius alios etiam docere.

VERS. 15. « Audentius autem scripsi vobis, fratres, ex parte, veluti commonefaciens vos. » Summa dignitate conspicui erant Romani, ac multo fastu turgebant. Eam ob rem eos lenit et mitigat, dum ait, « Ausus fui. » Nam per hoc verbum valde conterit eos. Neque eo contentus est, sed addidit,

ἀνιστάμενος ἄρχειν τῶν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι. » Ταύτας πάσας τὰς μαρτυρίας παρήγαγε, δεικνύς, ὅτι δεῖ ἠνωθῆναι τοὺς ἐξ ἐθνῶν τοὺς ἐξ Ἰουδαίων, καὶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν· καὶ τοὺς μὲν ἐξ Ἰουδαίων καταστέλλων, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται κατὰ τῶν ἐξ ἐθνῶν· οἱ γὰρ προφήται πάντες τοῦτους ἐκάλουν· τοὺς δὲ ἐξ ἐθνῶν πάλιν πείθων συυστάλθαι, τῷ δεῖξαι πλείονα ὑφείλοντας τῷ Θεῷ, ὡς καὶ πλείονα λαβόντας χάριν. Ὅντες γὰρ οὐ λαὸς, ἠνώθησαν τῷ λαῷ. Τὸ δὲ, « Ἐξομολογήσασθε μοι ἐν ἔθνεσιν, » ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ εἴρηται, ἀντὶ τοῦ, Κηρύξω, ⁸⁸ σε, ὦ Πάτερ, ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Τὸ δὲ, « Ἐσται ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσσαί, » ἀντὶ τοῦ, ἐκ τῆς ρίζης τοῦ Ἰεσσαί βλαστήσει ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν τῶν ἐθνῶν, τούτέστιν ὁ Χριστός.

« Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρῶσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης, ἐν τῷ πιστεῦναι, εἰς τὸ περισσεῦναι ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. » Εὐχεται αὐτοῖς ἵνα πληρωθῶσι πάσης χαρᾶς οἱ ἐξ Ἰουδαίων (οὗτοι γὰρ ἠθῶμενοι ἐπιπληροτόμενοι)· καὶ εἰρήνης, οἱ ἐξ ἐθνῶν· οὗτοι γὰρ ἐδόκουν ἀπεχθῶς ἔχειν πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῦ νόμου ἀντεχομένους ⁸⁹· μᾶλλον δὲ ἀμφοτέροις ἀμφοτέρων. Πῶς δ' ἂν τοῦτο γένοιτο; Ἐν τῷ πιστεῦναι. Ἡ δὲ πίστις τοῦ συμβαλεῖται ἡμῖν; Εἰς τὸ περισσεῦναι ἐν τῇ ἐλπίδι. Ὁ γὰρ πιστεύων τοῖς μέλλουσι, καὶ μὴ πρὸς τὰ παρόντα δυσχεραίνων, οὗτος περισσεύει ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐλπίζων τὰ μέλλοντα, καὶ πάντα ὑπομένων τὰ πρόσκαιρα τεινά. Ποῦ δὲ ἡ ἐλπίς ἡμῖν συμβαλεῖται; Εἰ; τὸ κτήσασθαι τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἦτις αὐτὴν ἐλπίδα ἡμῶν δυνατωτέραν ἐργάζεται. Καὶ προξενεῖ γὰρ ἡμῖν τὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος ἡ ἐλπίς· καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν ἡμῖν κραταιοτέρα γίνεται.

« Πέπεισμαι δὲ, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοὶ ἐστε ἀγαθωσύνης, πληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους ⁹⁰ νοθετεῖν. » Ἐπειδὴ πολλαχοῦ τραχύτερον τὸν λόγον ἐποίησε, θεραπεύει λοιπόν. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἤκουσα, ἀλλὰ, « Πέπεισμαι, » τούτέστι, πεπληροφόρημαι καὶ αὐτὸς ἐγὼ ὁ ἐπιτιμῶν ὑμῖν, ὁ ἐγκαλιῶν, « ὅτι μεστοὶ ἐστε ἀγαθωσύνης, » τούτέστιν, ἀγαθῆς γνώσεως καὶ φιλαδέλφου· ἢ καὶ ὀλόκληρον τὴν ἀρετὴν ἀγαθωσύνην καλεῖ. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἔχετε ἀγαθωσύνην, ἀλλ', ὅτι « Μεστοὶ ἐστε. » Ἐπεὶ δὲ οὐδὲν ὄφελος ἔχειν μὲν ἀγαθωσύνην, μὴ εἰδέναι δὲ, πῶς δεῖ χρῆσθαι ταύτῃ, διὰ τοῦτο προσέθηκε· « Πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νοθετεῖν· » οὐχὶ μόνον μανθάνειν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ διδάσκειν.

« Τολμηρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἀδελφοί, ἀπὸ μέρους, ὡς ἐπαναμιμνήσκων ὑμᾶς. » Ἐν ἀξιώματι ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ πολλὴν εἶχον φλεγμονὴν· οὗ θεραπεύει αὐτοὺς ἐν τῷ λέγειν· « Ἐτόλμησα. » Πάνυ γὰρ κατακλᾶ τούτους διὰ τοῦτου τοῦ ῥήματος. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ προσέθηκεν· « Ἀπὸ μέ-

Variæ lectiones.

⁸⁸ ἀνακηρύττω ο. ⁸⁹ ἐξεγομένους ο. ⁹⁰ ἀλλήλους π.

ρους · > τούτέστιν, ἡμέμα, καὶ διὰ βραχείων · καὶ ἄ
οὐχ' Ὡ; διδάσκων, ἀλλ', Ὡ; ἐπαναμνησκων, > τού-
ἐπι μικρόν τι ἀναμνησκων.

« Διὰ τὴν χάριν⁶⁰ τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ,
εἰς τὸ εἶναι με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ
ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ. > Τα-
πεινώτερον τὸν λόγον ποιῶν, λέγει, ὅτι οὐκ ἔμαυτῷ
ἤρπασα τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὁ Θεὸς τοῦτο ἐπέταξεν,
ἀφορίσας με εἰς τοῦτο · οὐκ ὡς ἄξιον, ἀλλὰ κατὰ
χάριν. Εἰς τί δὲ ἐδόθη μοι ἡ χάρις; Εἰς τὸ εἶναι με
λειτουργὸν καὶ ἱερέα τοῦ εὐαγγελίου. Μὴ τολίυν
μοι μέμψασθε, ἐάν ὑμῖν ἐμιμῶ · αὕτη γὰρ μοι ἱε-
ρωσύνη, τὸ καταγγέλλειν τὸ εὐαγγέλιον. Μάχαιραν
ἔχω τὸν λόγον · θυσία ἐστὲ ὑμεῖς. Τίς δ' ἂν μέμ-
ψοιτο τῷ ἱερεὶ τὴν μάχαιραν ἐπάγοντι τοῖς πρὸς θυ-
σίαν ἀφωρισμένοις;

« Ἴνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἔθνῶν εὐπρόσδε-
κτος, ἡγιασμένη ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. > Οὐχ ἵνα ἐγὼ
δοξασθῶ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμῖν ἔγραψα· ἀλλ' ἵνα καὶ ὑμεῖς
μετὰ τῶν ἄλλων [ἔθνῶν] σωθῆτε, καὶ οὕτω γένηται ἡ
προσφορὰ τῶν ἔθνῶν ὁλοκλήρως εὐπρόσδεκτος, ὡς
πάντων καρποφορουμένων τῷ Θεῷ. « Ἠγιασμένη ἐν
Πνεύματι ἁγίῳ, > τούτέστιν, ἐν πολιτείᾳ [καθαρῇ]
πνευματικῇ. Οὐ γὰρ πίστις μόνη ἁγιάζει, ἀλλὰ καὶ βίος.
Πιστεύσαντες μὲν γὰρ καὶ βαπτισθέντες, λαμβάνο-
μεν τὸ Πνεῦμα· ἀλλ' ἐάν μὴ καὶ βίον ἔχωμεν,
σβέννυται ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος. Καταστέλλει δὲ
τὰ φρονήματα τῶν Ῥωμαίων, ὥστε μὴ ἀπαξιώσασαι
ἀδάσκαλον ἔχειν τὸν πάντα τὰ ἔθνη προσάγοντα τῷ
Θεῷ.

« Ἐχω οὖν καύχησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸς
θεόν. > Ταπεινώσας ἑαυτὸν σφόδρα, νῦν αὖθις ἐπαί-
ρει τὸν λόγον, ὥστε μὴ εὐκαταφρόνητος δοξάει· καὶ
φησιν, ὅτι « Ἐχω καύχησιν, > οὐκ ἐν ἑμαυτῷ, οὐδὲ
ἐν τῇ ἐμῇ σπουδῇ, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι.
Ποῦ δὲ καυχῶμαι; Εἰς τὰ πρὸς Θεόν· τούτέστιν,
οὐκ εἰς τὰ τυχόντα, ἀλλ' εἰς τὰ πνευματικά.

« Οὐ γὰρ τολμήσω τι λαλῆσαι ἢ ὡς⁶¹ κατεργά-
σατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ, εἰς ὑπακοὴν ἔθνῶν λόγῳ
καὶ ἔργῳ. Ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυ-
νάμει Πνεύματος Θεοῦ. > Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Λει-
τουργός εἰμι τοῦ εὐαγγελίου εἰς πάντα τὰ ἔθνη, φησιν, ὅτι Οὐ κομπάζω, οὐδὲ ἀλαζονεύομαι τι⁶² ὧν
οὐκ ἐποίησα· μᾶλλον δὲ οὐκ ἐγὼ κατεργασάμην,
ἀλλ' ὁ Χριστὸς κατεργάσατο, ἐμοὶ ὄργανῳ χρησά-
μενος. Εἴτε γὰρ φθέγγομαι τι λέγων καὶ φιλοσοφῶν
περὶ τῶν οὐρανίων, εἴτε⁶³ ἐργάζομαι θεῖαν πολι-
τείαν μετιῶν⁶⁴, ἢ καὶ θαύματα τελεῶν, πάντα τοῦ
Χριστοῦ⁶⁵. Διαφέρει δὲ σημεῖον καὶ τέρας, τῷ τὸ
μὲν σημεῖον ἐν τοῖς κατὰ φύσιν λέγεσθαι, καινοπρε-
πῶς μέντοι γινομένοις (ὡς ἐπὶ τοῦ, τὸ τὴν πενθε-
ρὰν Πέτρου πυρέττουςαν εὐθέως ἰαθῆναι. Ἐνταῦθα
γὰρ τὸ τὸν πυρετὸν θεραπεύεσθαι, κατὰ φύσιν μὲν

« Ex parte, > hoc est, placide, et paucis : ac non
veluti docens, sed, « veluti commonefaciens, > hoc
est, paulatim in memoriam revocans.

VERS. 15, 16. « Propter gratiam quæ mihi data
est a **109** Deo. Ut essem ego minister Jesu Christi
inter gentes, sanctificans Evangelium Dei. > Humi-
liorem modestioremve sermonem suum faciens, Non
mihi ipse, inquit, honorem rapui, sed Deus hoc iu-
juxxit mihi, ad hoc ipsum me segregando : non
quod dignus essem, sed secundum gratiam suam.
Quorsum vero mihi gratia collata est? Ut essem mi-
nister ac sacerdos Evangelii. Ne igitur conquera-
mini, si ad vos sermonem dirigam. Hoc enim est
sacerdotium meum, prædicare Evangelium. Cultel-
lum habeo sermonem, victima estis vos. Quis au-
tem accusaverit sacerdotem cultellum admoventem
ad victimam destinatis?

« Ut fiat oblatio gentium accepta, sanctificata
in Spiritu sancto. > Non ut ego, inquit, glorificer,
ideo vobis scripsi, sed ut et vos cum aliis serve mini,
atque ita fiat oblatio gentium prorsus acceptabilis,
omnibus Deo fructificantibus. « Sanctificata in Spi-
ritu sancto, > hoc est, spirituali vita. Non enim sola
fides sanctificat, sed et vita : simul ac enim credi-
dimus et baptizati sumus, accipimus Spiritum. Et
enim nisi vita accesserit, gratia Spiritus exstinguitur.
Dei enim nisi vita accesserit, gratia Spiritus exstinguitur.
Dei enim nisi vita accesserit, gratia Spiritus exstinguitur.
Dei enim nisi vita accesserit, gratia Spiritus exstinguitur.
Dei enim nisi vita accesserit, gratia Spiritus exstinguitur.
Dei enim nisi vita accesserit, gratia Spiritus exstinguitur.
Dei enim nisi vita accesserit, gratia Spiritus exstinguitur.
Dei enim nisi vita accesserit, gratia Spiritus exstinguitur.
Dei enim nisi vita accesserit, gratia Spiritus exstinguitur.
Dei enim nisi vita accesserit, gratia Spiritus exstinguitur.

VERS. 17. « Habeo igitur gloriationem in Christo
Jesu, in iis quæ ad Deum attinent. > Ubi vehe-
menter sese humiliasset, Jam rursus sermonem
attollit, ne contemptus plane videatur, inquit, «
Gloriationem habeo, > non in meipso, neque in
meo conatu, sed in gratia Jesu Christi. Sed quibus
in rebus glorior? « In iis quæ ad Deum attinent : >
hoc est, non in rebus vulgaribus, sed in spiritua-
libus.

VERS. 18, 19. « Non enim audeo loqui aliquid eo-
rum quæ non effecit Christus per me ad obedi-
entiam gentium verbo et opere. In virtute signorum
et prodigiorum, in virtute Spiritus Dei. > Cum
dixisset, Minister sum Evangelii ad omnes gentes,
adjicit, Non sum arrogans, nec arroganter jacto
quidquam eorum quæ non feci : imo non ego feci,
sed Christus effecit, me instrumento usus. Sive
enim quidquam loquar, de cælestibus disserens ac
philosophans, sive operer, divinam conversationem
exercens, sive miracula perficiens, omnia sunt Christi.
Differunt autem signum et prodigium. Signum
enim dicitur de iis quæ secundum naturam fiunt,
modo tamen inusitato, ut in Petri socio febrici-
tante repente sanata. Hic enim febriem curari se-
cundum naturam est tum vero nova quadam ra-

Varisæ lectiones.

⁶⁰ τοῦ Θεοῦ. ⁶¹ ὁ μὴ ο. ⁶² τῶν ο. ⁶³ εἰ καὶ ο. ⁶⁴ μετελθὼν m. ⁶⁵ τῷ Χριστῷ ο.

tione contigit, nempe adeo celeriter simulatque attigisset. Prodigium vero est in eis quæ non sunt secundum naturam, veluti cum is qui a nativitate ææcus erat sanaretur ^f. **110** Quia vero haud raro signa et prodigia per dæmones etiam flant, adjecit, « in virtute spiritus Dei. » Hinc etiam ostenditur dignitas Spiritus, ut qui tanta possit.

« Ita ut ab Jerusalem et per circuitum usque ad Illyricum impleverim Evangelium Christi. » Vis, inquit, demonstrationem accipere eorum quæ dico? Ecce discipulorum meorum multitudinem: ab Hierosolymis enim usque ad Illyricum, quæ sunt extremæ partes ejus quæ nunc Bulgaria nominatur. Non autem dixit, prædicavi, sed « implevi Evangelium, » ut ostendat quod sermo ejus non inefficax fuerit, sed perfectus. Ne vero, cum audis, « ab Jerusalem usque ad Illyricum, » existimes quod recta per publicam viam sit profectus, « Et per circuitum, » inquit, hoc est, et quæ ad aquilonem et ad austrum sunt gentes, prædicando pertransii.

VERS. 20. « Sic vero annitens prædicare Evangelium, non ubi nominatus esset Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem. » Non solum tot tantisque prædicavi Evangelium, illisque persuasi, verum neque ad homines qui omnino Christi nomen audierant, abii: tantum abest, ut me aliorum discipulis vel ingeram, vel gloriæ causa hoc agam. Proinde neque scripsi vobis ceu gloriam a vobis expetens, cæterum tanquam ministerium implens. Alienum autem fundamentum apostolorum doctrinam vocat: non quod alieni fuerint, aut alia a Paulo prædicaverint, sed mercedis ratione. Merces enim eorum qui apud illos laboraverant, aliena erat, et non ad Paulum pertinens.

VERS. 21. « Sed quemadmodum scriptum est ^g: Quibus non annuntiatum est de eo, videbant: et qui non audierunt, intelligent. » Prophetiam hic impletam ostendit. Ingens autem labor est et sudor, cum quis indociles erudire velit: ad quod sane Paulus accurrebat.

VERS. 22. « Propter quod impediobar sæpe venire ad vos. » In epistolæ hujus principio, « Prohibitum sum, » inquit, « hactenus. » Hic autem et causam cur sit prohibitus, reddit: Quia, inquit, quoquo-versum circumcursabam prædicando verbum, ideo sæpe impediobar: hoc est, quanquam sæpenumero conabar, et expeterem, semper tamen impediobar.

VERS. 23, 24. « Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos jam inde a multis annis: ut si in Hispaniam proficiscar, veniam ad vos: spero enim quod præteriens videam vos, et a vobis deducar illic, si vobis primum ex parte fuero expletus. » Impediobar, inquit, eo quod prædicare vellem. Jam vero cum nihil ultra mihi in locis hisce restat agen-

« ἔστι· τότε δὲ καινοπρεπῶς ἐγένετο· οὕτω γὰρ ταχέως ἄμα τῇ ἀφῆ)· τὸ δὲ τέρας, ἐν τοῖς μὴ κατὰ φύσιν· οἷον τὸ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν ἰαθῆναι. Ἐπεὶ δὲ σημεῖα καὶ τέρατα γίνονται πολλάκις καὶ ἐνεργεῖα δαιμόνων, προσέθηκεν· « Ἐν δυνάμει Πνεύματος Θεοῦ. » Δείκνυται δὲ καὶ τοῦ Πνεύματος τὸ ἀξίωμα ἐντεῦθεν, εἰ γε τοσαῦτα δύναται.

« Ὡστε με ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικῶ πεπληρωμένοι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. » Θέλει, φησὶν, ἀπόδειξιν λαβεῖν ὧν λέγω; Ἰδὲ τῶν μαθητῶν μου τὸ πλήθος· ἀπὸ γὰρ Ἱερουσαλήμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικῶ· ὃ ἔστι τὰ ἔσχατα τῆς νῦν ὀνομαζομένης Βουλγαρίας. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐκέρυσα, ἀλλ', [ὅτι] « Ἐπλήρωσα τὸ εὐαγγέλιον. » ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἀνενέργητος ἐγένετο αὐτοῦ ὁ λόγος, ἀλλ' ἐντελής ⁶⁶. Ἴνα δὲ μὴ ἀκούσας, « Ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ἄχρι τοῦ Ἰλλυρικῶ, » νομίσης ὅτι κατ' εὐθὺ τὴν λεωφόρον ἤρχετο, φησὶν, ὅτι « Καὶ κύκλῳ· » τουτέστιν, ὅτι Καὶ τὰ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον ἔθνη διήλθον τῷ λόγῳ.

« Οὕτω δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ ὅπου ὀνομάσθη Χριστός, ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ. » Οὐ μόνον τοσοῦτοις εὐηγγελισάμην καὶ ἐπεισα, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἀνθρώπους ἀκούσαντας· ὅπως ὄνομα Χριστοῦ ἀπήλθον· τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ ἐπιβρίπτειν ἐμαυτὸν ἄλλων μαθηταῖς, καὶ δόξης ἔνεκεν τοῦτο ποιεῖν. Οὐκοῦν οὐδὲ ὑμῖν ἔγραψα, ὡς τῆς παρ' ὑμῶν δόξης ἕρῶν, ἀλλ' ὡς διακονίαν πληρῶν. Ἄλλότριον δὲ θεμέλιον τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀποστόλων φησὶν· οὐχ ὅτι ἀλλότριοι ἦσαν, οὐδ' ὅτι ἄλλα ἐκέρυττον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τοῦ μισθοῦ λόγον. Ὁ γὰρ μισθὸς τῶν πέποινημένων ἐκείνοις, ἀλλότριος ἦν, καὶ οὐ διαφέρων Παύλῳ.

« Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται· Οἱς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄφονται· καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι. » Προφητεῖαν ἐνταῦθα δείκνυσι πεπληρωμένην· πλείων δὲ πάντως ὁ πόνος καὶ ὁ ἰδρώς, ὅταν τις τοὺς ἀμαθεστάτους διδάσκειν ἐληται· ὧ δὴ καὶ Παῦλος ἐπέτρече ⁶⁷.

« Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. » Ἀρχόμενος μὲν τῆς Ἐπιστολῆς, εἶπεν, ὅτι « Ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο· » ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι, δι' ἣν κεκώλυται, ὅτι Διὰ τὸ πανταχοῦ περιτρέχειν ⁶⁸ κηρύττων, διὰ τοῦτο ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ· τουτέστι, πολλάκις ἐπιχειρῶν καὶ ἐπιθυμῶν, ὅμως ἐνεκοπτόμην ἀεὶ.

« Νυνὶ δὲ μηκέτι τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλίμασι τοῦτοις, ἐπιποθίαν δὲ ἔχων τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν· ὡς ἐάν πορεύωμαι εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς· ἐλπίζω γὰρ διαπερευόμενος θεάσασθαι ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ, ἐάν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ. » Ἐνεκοπτόμην, φησὶ, διὰ τὸ θέλειν με κηρύσσειν. Ἰνυνὶ δὲ ἐπειθὴ οὐκέτι ἔργον ἔστι μοι ἐν τοῖς τόποις

^f Jan. v, 7. ^g Isa. LII, 15.

Variaë lectiones.

⁶⁶ ἀλλ' ἐνεργῆς καὶ ἐντελής m. ⁶⁷ οὗ δὴ καὶ Παῦλος ἐπέτρече ο. ⁶⁸ παρατρ. ο.

τούτοις, διὰ τοῦτο καὶ γράφω ὑμῖν, καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, οὐχὶ δι' ἄλλο τι, ὅσον διὰ δόξης ἔρωτα. Ἔτα, ἵνα μὴ εἰπωσιν αὐτῷ, ὅτι διὰ τὸ μὴ ἔχειν σε αὐτόθι ἔρχομαι, ὡς ἐν παρέργῳ ποιῆ ἡμᾶς· ἐπιφέρει, ὅτι Ἐπιποθῆν ἔχω πρὸ πολλῶν ἐτῶν· τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην σπεύδω πληρῶσαι. Ἴνα δὲ μὴ πάλιν ψοσθῶσιν, ὡς ἐπιποθοῦντος αὐτοῦς τούτου, οἷα δὴ μεζυροῦ τῶν ἄλλων⁷⁰, ἐπάγει· « Ὡς ἐὰν πορεύομαι εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. » Ἴνα δὲ μὴ εἰπωσι πάλιν· Ὀδοῦ παρέργον ποιῆ ἡμᾶς, ἐπήγαγε· « Καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ. » τοῦτέστιν, Ὑμεῖς αὐτοὶ ἰδόντες τὴν ἀνάγκην⁷¹ καταπειροῦσάν με πρὸς τὸ καὶ ἐκεῖνοις ἐπιδημῆσαι, προπέμφειν μέλλετε με. Ὡστε οὐ καταφρονῶν ὑμῶν, ἀλλ' ἀναγκαίως, ὑμᾶς παρελεύσομαι. Ἐπεὶ δὲ ἔτι τοῦτο⁷² ἐλύπει πλέον, θεραπεύει αὐτὸ λέγων· « Ἐὰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ. Διότι γὰρ ἑαυτὸν ἔρωτα τῆς ἀγάπης αὐτῶν, καὶ σφοδρῶς· διὸ οὐδὲ εἶπε, Θεσάομαι, ἀλλ', « Ἐμπλησθῶ, » τὰ τῶν γονέων μιμούμενος ῥήματα. Ἐκ μέρους δὲ, εἶπε· τοῦτέστιν, Οὐδεὶς με χρονοῦ ἐμπλησθαι δύναται, οὐδὲ ἐμποιῆσαι μοι χρόνον τῆς ὁμιλίας ὑμῶν. Ἀγαπητὸν οὖν μοι, ἐὰν μερικῶς ὑμῶν ἐμπλησθῶ.

« Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, διακονῶν τοῖς ἁγίοις. Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. » Ὑπέσχετο ἀνωτέρω πρὸς αὐτοὺς εἰσελεῖν· ἐπεὶ δὲ ἐμελλεν ἐμβραδύναι, ἵνα μὴ δόξη χλευάζειν αὐτοὺς, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐμβραδύνει, καὶ φησιν, ὅτι « Περαιύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, διακονῶν τοῖς ἁγίοις. » Οὐκ εἶπεν, « Ἐλεημοσύνας ἀποκομιζῶν, ἀλλὰ, « Διακονῶν. » ἵνα μάθωμεν ἡλίκοι καὶ ὑφ' οὗ γινόμενον πρὸ γινόμενον, καὶ ὅτι μέγα. διὰ δὲ τούτου προτρέπεται καὶ τοὺς Ῥωμαίους⁷³ εἰς ἐλεημοσύνην. Λέγων γὰρ, ὅτι « Εὐδόκησαν Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα, » καὶ τὰ ἑξῆς, ἤλον αὐτοῖς ἐντίθησιν εἰς τὸ μιμησασθαι τοὺτους. Τὸ δὲ, « Εὐδόκησαν, ἀντὶ τοῦ, ἠθέλησαν, ἀγαθὸν ἔκριναν, τὸ στελεῖται κοινωνίαν τινὰ. Πανταχοῦ δὲ κοινωνίαν καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, ὡς κοινοῦ τοῦ κέρδους ὄντος καὶ τῶν⁷⁴ δίδόντων, καὶ τῶν λαμβανόντων. « Τινὰ » δὲ, εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, μικρὰν, ἵνα μὴ δόξη τοῖς Ῥωμαίοις ὀνειδίσειν, ὡς φειδωλοὶ καὶ ἀκοινωνῆτορες. « Πτωχοὺς δὲ τῶν ἁγίων, » τοῦτέστι, τῶν πιστῶν. Ὡστε⁷⁵ διπλῶς⁷⁶ ἄξιοι ἐλεῖσθαι, διὰ τὴν πενίαν καὶ διὰ τὴν ἀρετήν.

« Εὐδόκησαν γὰρ, καὶ ὀφείλεται αὐτῶν εἶναι· εἰ γὰρ ἐν τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινωνήσαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς. » Οὐδὲν, φησὶ, καινὸν, εἰ εὐδόκησαν κοινωνῆσαι τοῖς ἁγίοις· ὀφείλεται γὰρ αὐτῶν εἶναι. Καὶ ὡς· Ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἦν ὁ Χριστός, δι' αὐτοῦς ἦλθεν, ἐκεῖθεν οἱ ἀπόστολοι, οἱ προφῆται, πάντα τὰ ἀγαθὰ. Τούτων οὖν ἀπάντων ἐκοινωνήσεν ἡ οἰκουμένη. Ὀφείλουσιν οὖν πάλιν μεταδόναι αὐτοῖς τῶν

Variae lectiones.

⁷⁰ ἐπιθυμοῦντος ο. ⁷¹ τῶν ἄλλων ἰδεῖν m. ⁷² πρὸς ο. ⁷³ ἀγάπην ο. ⁷⁴ τοῦτους ο. ⁷⁵ αὐτοὺς ο. ⁷⁶ Ἐβραίουσιν ο. ⁷⁷ κοινήν οὖσαν καὶ τῶν ο. ⁷⁸ διαπλῆ ο.

A dum, **111** propter hoc ipsum et scribo ad vos, et viso vos; non alicujus alius rei gratia, veluti ob gloriae cupiditatem. Deinde, ne dicant ei, Quia in iis regionibus nihil erat tibi negotii, nos oblitus visis, infert: Desiderium habui ante multos annos: desiderium hoc implere festino. Ne vero rursus inflectur, quod is eorum desiderio teneretur, quasi caeteris omnibus superiores essent, subdit: « Ut si proficiscar in Hispaniam, veniam ad vos. » Ne vero iterum dicant, Itineris auctarii loco nos facis; addidit: « et a vobis deducar illuc: » hoc est, vos ipsi conspicati necessitatem urgentem me ad illos proficisci, deducturi estis me. Quare non ex contemptu, sed necessario transiero vos. Quoniam autem istud eos adhuc magis angebat, sanat illud, inquires: « Si vobis primum ex parte fuero expletus. » Indicat autem se charitatem illorum amare, idque vehementer: ideoque non dixit, videro; sed, « expletus fuero; » parentum verba imitatus. « Ex parte, » autem dixit; hoc est, nullum me tempus explere, aut vestrae societatis satietatem mihi creare potest. Si itaque ex parte vobis expletus fuero, contentus ero.

VERS. 25, 26. « Nunc autem proficiscor Hierosolyma, ministrans sanctis. Placuit enim Macedonia et Achaiae communicationem quandam facere in pauperes sanctos qui sunt in Jerusalem. » Super pollicebatur se ad ipsos perventurum: at quoniam cunctaturus erat, ne videretur eos irridere, causam morae suae exponit, « Proficiscor, » inquires, « Hierosolyma, ministrans sanctis, » Non dixit, elemosynam mecum asportans, sed, « ministrans: » ut discamus quantum sit, et a quo fiat, quod factum est, et quam arduum. Per hoc autem Romanos etiam ad elemosynam hortatur. Cum enim ait, « Placuit Macedoniae et Achaiae, » etc., emulationem eis indit ad istos imitandos. Porro, « placuit » eis, pro, voluerunt, bonum censuerunt mittere communicationem aliquam. Ubique autem elemosynam communicationem vocat, quasi lucrum commune esset cum dantium tum accipientium. « Quamdam » autem dixit, pro exigua: ne videatur Romanis objicere quod et parci sint et illiberales. Porro, « pauperes sanctos » dixit, hoc est, fideles. Ita ut duplici ratione miseratione digni sint, primum paupertatis, deinde vero virtutis nomine.

VERS. 27. « Placuit enim eis, et debitores sunt illorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent et in carnalibus ministrare eis. » Nihil novum, inquit, si sanctis communicare voluerunt: debitores enim illorum sunt. Ecqua istae ratione? Ex Judaeis erat Christus, propter ipsos venerat; ab illis etiam apostoli et prophetae, adeoque **112** omnia bona. Horum igitur omnium particeps factus est universus terrarum orbis. Debent

itaque gentes carnalia sua bona eis impertiri : A proinde et vos. Non autem dixit, communicare, sed, « ministrare. » In ordiue enim ministrorum eos collocavit. Nec dixit, in carnalibus suis. Spiritualia enim Judæorum esse testatus est ; carnalia nec gentium quidem. Pecuniæ namque et facultates omnibus sunt communes, nec ad possessores tantum pertinent.

VERS. 28. « Hoc igitur ubi perfecero, atque ob-signavero illis fructum hunc. » Id est, simul ac cen in regia promptuaria deposuero, veluti in asylo et loco tuto : huiusmodi enim sunt quæ obsignantur. « Fructum » autem appellat, ostendens per hoc, eos qui dant potius lucrari.

« Proficiscar per vos in Hispaniam. » Rursus Hispaniæ mentionem facit, innuens necessariam sibi eo fuisse profectionem, quodque non veluti ipsos despiciens Romam prætereat.

VERS. 29. « Scio autem quod veniens ad vos, in plenitudine benedictionis Evangelii Christi veniam. » Hoc est, video vos omnibus Evangelicis bonis probatos. Plenitudinem namque benedictionis Evangelii, omnia bona benedictione digna, hoc est, laude quæ est ex Evangelio, appellat. Potes autem per benedictionem intelligere eleemosynam ut sit sententia : Inveniam vos perfectos in eleemosyna et humanitate. Hæc vero dicit præoccupans ipsos, ut ea encomia reveriti, dent operam, ut tales videantur.

VERS. 30. « Obsecro autem vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum et per dilectionem Spiritus. » Nusquam seipsum sibi dignum putat, sed mediatores assumit, perinde ac etiamnum Christum et Spiritum. Atqui Patris non meminit, ut discas quod neque quando Patris solius mentionem lecerit, Filium et Spiritum rejiciat. « Dilationem » porro « Spiritus, » dixit. Quomodo dicitur enim Pater et Filius dilekere mundum, sic et Spiritus.

« Ut adjuvetis me in orationibus pro me ad Deum. » Maxima animi dejectio et summa est humiliatio, quod sit indigere se horum precatione.

VERS. 31. « Ut liberer ab infidelibus, qui sunt in Judæa. » Non dixit, ut cum illis conficeret, et vincam eos, sed, « ut liberer, » divinam legem impleas, quæ orare jubet ne in tentationem incidamus. Præterea ostendit quod sit necessarium ministrare illis qui in medio tot incedulorum degant (a quibus et ipse liberari exoptat), de quibus etiam periculum sit, ne fame pereant.

« Etique ministerium meum erga Jerusalem acceptabile fiat sanctis. » Hoc est, ut **113** cum alacritate accipiant quæ eis dantur. Hinc autem percipuum est, quod dare eleemosynam, non sufficiat ut accepta sit. Quando enim necessario quispiam

¹ Matth. 21, 43.

σαρκικῶν ἀγαθῶν οἱ ἐξ ἔθνων · ὥστε καὶ ὑμεῖς. Οὐκ εἶπε δὲ, Κοινωνῆσαι, ἀλλὰ, « Λειτουργῆσαι. » ἐν τάξει γὰρ διακόνων αὐτοὺς κατέστησεν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐν τοῖς σαρκικοῖς αὐτῶν. Τὰ μὲν γὰρ πνευματικὰ, τῶν Ἰουδαίων εἶπεν εἶναι · τὰ δὲ σαρκικὰ, οὐκ εἶπε τῶν ἔθνικῶν. Τὰ γὰρ χρήματα κοινὰ πάντων, καὶ οὐ τῶν ἔχόντων μόνον.

« Τοῦτο οὖν ἐπιτελέσας, καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν καρπὸν τοῦτον. » Τουτέστιν, ὡς εἰς βασιλικὰ τραπεζα ἀποθέμενος, ὡς ἐν ἀσύλῳ καὶ ἀσφαλῆ ἑλίψῃ · τοιαῦτα γὰρ τὰ σφραγισζόμενα. « Τὸν καρπὸν » δὲ, εἶπε, δεικνύς αὐτοὺς μᾶλλον κερδάνοντας τοὺς δίδοντας.

« Ἀπελεύσομαι ⁷⁰ δι' ὑμῶν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. » Πάλιν μέμνηται τῆς Ἰσπανίας, δεικνύς, ὅτι ἀναγκαίᾳ αὐτῆ ἢ ἐκεῖσε ὁδῶς, καὶ ὅτι οὐχ ὡς καταργωνῶν αὐτῶν παρέργεται τὴν Ῥώμην.

« Οἶδα δὲ ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσομαι. » Τουτέστιν, « Ὅφομαι ὑμᾶς ἐν πᾶσιν εὐδοκιμοῦντας τοῖς ἀγαθοῖς ⁷¹ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Πλήρωμα γὰρ εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου καλεῖ πάντα τὰ ἀγαθὰ τὰ ἄξια τῆς εὐλογίας, τουτέστι, τοῦ ἐπαίνου τοῦ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον · δύνασαι δὲ εὐλογίαν τὴν ἐλεημοσύνην νοῆσαι, ἵνα ἢ ὁ λόγος αὐτῷ, ὅτι Εὐρήσω ὑμᾶς τελείως ἐν ἐλεημοσύνῃ καὶ φιλανθρωπίᾳ. Ταῦτα δὲ λέγει προκαταλαμβάνων αὐτοὺς, ἵνα αἰδασθέντες τὰ ἐγκώμια, σπουδάσωσι τοιοῦτοι ὁφθῆναι.

« Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ ⁷² τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος. » Οὐδαμῶς ἀξιοπίστον ἑαυτὸν ἡγείται, ἀλλὰ μεσίτας παραλαμβάνει · ὥσπερ δὴ καὶ νῦν τὸν Χριστὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. Τοῦ μέντοι Πατρὸς οὐ μέμνηται, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐδ' ὅταν τοῦ Πατρὸς μόνου μέμνηται ⁷³, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα ἀθετεῖ. « Τῆς ἀγάπης » δὲ « τοῦ Πνεύματος, » εἶπε. Καθάπερ γὰρ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἡγάπησαν τὸν κόσμον, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα.

« Συναγωνίσασθέ μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Θεόν. » Μεγίστη ταπεινοφροσύνη, ὅτι λέγει τῆς τούτων δεῖσθαι εὐχῆς.

« Ἴνα ῥυθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. » Οὐκ εἶπεν, Ἴνα συμπλακῶ, καὶ νικήσω αὐτοὺς, ἀλλὰ, « Ἴνα ῥυθῶ, » θεῖον νόμον πληρῶν, τὸν διακαλειόμενον εὐχεσθαι μὴ ἔμπροσθεν εἰς πειρασμόν. Ἄμα δὲ καὶ δεικνυσιν, ὅτι ἀναγκαῖον τὸ διακονῆσαι τοῖς ἐν μέσῳ τοσούτων ἀπειθῶν οὖσιν (ὧν καὶ αὐτὸς ῥυθῆναι εὐχεταί), καὶ προσέτι λιμῶ ἀπόλλυσθαι κινδυνεύουσι ⁷⁴.

« Καὶ ἵνα ἡ διακονία μου ἢ εἰς Ἰερουσαλὴμ ἐπρόδεκτος γένηται τοῖς ἁγίοις. » Τουτέστιν, ἵνα μετὰ προθυμίας ἀποδέξωνται τὰ διδόμενα. Ἐντεῦθεν δὲ δῆλον, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τὸ δοῦναι ἐλεημοσύνην, ὡς τὸ δευθῆναι. Ὅταν γὰρ μετὰ ἀνάγκης τις πρ-

Variae lectiones.

⁷⁰ ἐπελεύσομαι m. ⁷¹ τοῖς ἀγαθοῖς τοῖς m. ⁷² τῆς ἀγάπης. ⁷³ μνησθῆ θ. ⁷⁴ κινδυνεύουσι θ.

ἐξη, ὅταν ἐξ ἀδικίας, ὅταν πρὸς κενοδοξίαν, πάντα ἀ
 ὀχταί, καὶ ὁ ἐκ τούτων καρπὸς ἀφανίζεται.

« Ἴνα ἐν χαρᾷ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς διὰ θελήματος
 θεοῦ. » Διὰ τοῦτο, φησί, ῥυθθῆναι εὐχομαι, ἵνα
 ταχέως ὑμᾶς ἴδω, καὶ μεθ' ἡδονῆς, μηδεμίαν ἐκεί-
 θεν ἐπισυρόμενος ἀθυρίαν.

« Καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν. » Οὐκ εἶπε, Διδάξω
 ὑμᾶς, καὶ κατηγήσω, ἀλλὰ, « Συναναπαύσωμαι
 τοῦτέστιν, Ὑμεῖς ἐμοὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν, ἀγῶ
 ὑμῖν διὰ τὴν τῆς πίστεως ἐπίδοσιν. Δείκνυσι δὲ διὰ
 τῆς λέξεως ταύτης, ὅτι ἀγῶνας ἔχοντες καὶ πόνους,
 καὶ αὐτὸς καὶ αὐτοὶ χρῆζουσιν ἀναπαύσεως.

« Ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν.
 Ἀμήν. » Τοῦτο πανταχοῦ ἔθος αὐτοῦ, εὐχὴν ποιῆσθαι
 καὶ τῇ παραινέσει προστιθέναι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

« Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ὑμῶν,
 διάκονον εὔσαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς. »
 Ἐπίδῃ αὕτη ἦν διακομίζουσα τὴν Ἐπιστολήν, συ-
 ιστῆ πότῃ αὐτοῖς. Σαμῦνις δὲ ταύτην, καὶ διὰ τοῦ
 πρώτης μνησθῆναι, καὶ διὰ τοῦ ἀδελφῆν ὀνομάσαι
 (ὁ μέγα ἀξίωμα), καὶ διὰ τοῦ διάκονον εὔσαν δείξαι.

« Ἴνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ ἀξίως τῶν
 ἁγίων. » Τοῦτέστιν, Διὰ τὸν Κύριον τιμήσητε αὐτήν.
 Ὁ γὰρ διὰ τὸν Κύριον δεχόμενος καὶ τὸν μικρὸν με-
 γάλως τιμᾷ· ἐάν δὲ καὶ ἅγια ἦ, πολλῶ μᾶλλον· διὸ
 προσέθηκεν· « Ἀξίως τῶν ἁγίων, » τοῦτέστιν, ὡς δεῖ
 τοὺς ἁγίους ὑποδέχασθαι.

« Καὶ παραστήτε αὐτῇ, ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν πράγματι
 χρῆξῃ. » Τοῦτέστιν, Ἴνα τὰ παρ' ὑμῶν εἰσενέγκητε,
 καὶ χεῖρα ἐρέζητε. Ὅθι γὰρ εἶπεν, Ἴνα ἀπαλλάξῃτε
 αὐτήν.

« Καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγενήθη, καὶ
 ἐμοῦ αὐτοῦ. » Ἐπήνησε πρῶτον, εἶτα εἰθεῖκε τὴν
 παράκλησιν μέσην· εἶτα πάλιν τὰ ἐγκώμια, ἐκατέ-
 ρωθε σφίγγων τὴν πρὸς τὸ τιμῆσαι αὐτὴν προτρο-
 πὴν⁸³. « Προστάτις » γὰρ, φησί, « πολλῶν ἐγένετο,
 καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ, » τοῦ κήρυκος τῆς οἰκουμένης, τοῦ
 ἰσαύτα παύοντος.

« Ἀσκάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συν-
 εργοὺς μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Συνήργησάν μοι,
 φησίν, ἐν τῷ λόγῳ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ⁸⁴, καὶ πόνων
 καὶ κινδύνων ἐγένοντο κοινωνοί. Τινὲς δὲ συνεργοὺς
 τοῦτους ὡς σκηνοποιοὺς καὶ σπείους ὕψασαν.

« Ὅστινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν πρᾶχ-
 λον ὑπέθηκαν. » Μάρτυρες ἀκηρτισμένοι οὗτοι· καὶ
 γὰρ ἐπὶ Νέρωνος μωροὶ οἱ κίνδυνοι.

« Ὅς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι
 αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν. » Ἐνταῦθα τὴν φιλοξε-

A exhibet, quando ex injuria, quando ad ostentatio-
 nem, cuncta pereunt, atque horum omnium fru-
 ctus evanescent.

Vers. 32. « Ut cum gaudio veniam ad vos per
 voluntatem Dei. » Propterea, inquit, liberari opto, ut
 cito vos videam, et cum voluptate, nullam inde
 tristitiam contrahens.

« Et refrigerer vobiscum. » Non dixit, ut vos do-
 ceam atque instituam, sed, « refrigerer vobiscum : »
 hoc est, ut vos quidem in me recremini per do-
 ctrinam, ac ego in vobis propter fidei vestræ incre-
 mentum. Monstrat autem per dictionem hanc, quod
 certaminibus ac laboribus defessi, cum ipse tum illi
 refocillatione indigeant.

Vers. 33. « Deus autem pacis sit cum omnibus
 vobis. Amen. » Ubique consuetudo est Apostolo,
 precatorem adhortationi apponere.

CAPUT XVI.

Vers. 1. « Commendo autem vobis Phæben soro-
 rem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ quæ
 est in Cenchræis. » Quia hæc matrona Epistolam hanc
 afferebat, ideo eam commendat ipsis. Peculiari autem
 hæc honore afficit, et quod primo loco mentionem
 ejus facit, et per hoc quod sororem appetat (quæ
 ingens sære est dignitas), et per hoc quod ostendi
 eam ministram fuisse.

Vers. 2. « Ut ipsam accipiat in Domino dignè
 sanctis. » Hoc est, ut propter Dominum ipsam
 honoratis. Qui enim quempiam quamvis exiguum,
 propter Dominum suscipit, ingenti honore dignatur :
 sin vero et sancta fuerit, magis magis. Propterea
 adjecit, « dignè sanctis, » id est, quemadmodum
 convenit sanctos suscipere.

« Et assistatis ei in quocunque negotio vestri
 indigerit. » Hoc est, ut vestra ei offeratis, manum-
 que ei porrigatis. Non enim dixit, ut dimittatis ip-
 sam.

« Etenim ipsa assistit multis et mihi ipsi. » Inipri-
 mis commendavit ipsam, deinde exhortationem in-
 terposuit, ac denuo addit enoimia; exhortationem
 suam qua monet eos, ut honorem illi deferant, utrin-
 que cingens. « Assistit » enim, inquit, « multis, » imo
 « et mihi ipsi, » totius orbis præconi, tot tantaque
 passo.

Vers. 3. « Salutate Priscillam et Aquilam, adju-
 tores meos in Christo Jesu. » Mihi, inquit, coope-
 rati sunt in verbo et in doctrina, laborumque et
 periculorum facti sunt participes. Nonnulli coopera-
 rios istos intellexerunt, tanquam ipsi tabernaculo-
 rum textores essent.

114 Vers. 4. « Qui pro anima mea suam ipsorum
 cervicem supposuerunt. » Hi erant perfecti martyres.
 Nam sub Nerone innumera pericula imminabant.

« Quibus non ego solus gratias ago, verum etiam
 omnes Ecclesiæ gentium. » Hospitalitatem eorum

Variæ lectiones.

⁸³ προκοπήν ο. ⁸⁴ τῆς διδασκαλίας ο.

hic adumbrat. Ne enim per adulationem hæc dicere videatur, producit etiam alios multos testes.

VERS. 5. « Et Ecclesiam quæ est in domo ipsorum. » Hi adeo probati fuerunt, ut totam eorum familiam fideles fecerint. Hosce enim Ecclesiam nominavit. Quin etiam propter hospitalitatem hæc dicit. Ubi enim multa pietas est et virtus, domus illa Ecclesia dicitur. Audiant itaque ii, qui matrimonio junguntur, quod iis ad virtutem istud non est impedimento.

« Salute Epænetum dilectum meum, qui est primitiæ Achaïæ in Christo. » Magnum sane est Paulo dilectum esse, qui cum iudicio, et non ad gratiam amare novit. Primitias autem ipsum appellat, vel quod primus credidit, principium et ingressus factus ad fidem universæ genti, vel quod maiorem præ cæteris pietatem commonstraverat. Propterea dixit, « qui est primitiæ in Christo, » hoc est, non in mundanis rebus, sed in iis quæ ad Christum spectant.

VERS. 6. « Salute Mariam quæ multum laboravit erga nos. » A laboribus quos pro veritate pertulit, mulierem ornat. Non tantum enim, inquit, pro seipsa laboravit, excubias agens, humique jacens: verum etiam, quod majus est, pro nobis apostolorum adimplevit officium. Qui ergo dicit Apostolus: « Mulieri docere non permitto! » A verbo doctrinæ eam non arcet, sed a præsulatu in conventu et a suggesto. Privatam enim institutionem valde probat. Hanc enim ad rationem et iuratum suum uxor, et liberos docet, sic Prisca Apollo instituit. Non dixit autem, multa docuit, sed, « laboravit: » ut ostendat quod et per pecunias suas et alias ministrabat.

VERS. 7. « Salute Andronicum et Juniam, cognatos meos et conceptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo. » Quod cognati sint Paulo, non tantum est encomium, quantum est quod sint conceptivi. Etenim graviora captivis patiebantur, dum agerentur hinc inde et vastarentur. Porro magnum est quod apostoli sint, præsertim cum Junia sit mulier. Multo vero majus est quod insignes sint. Porro ab operibus suis insignes sunt facti. Non verecundatur autem Paulus dicere ac fateri, Qui ante me crediderunt Christo, commendans eos quod adeo præsilierint atque præriperint bonum.

VERS. 8. « Salute Ampliam dilectum meum in Domino. » Si a rege diligi magnum est, quanto præclarior est a Paulo, qui propter virtutem ac secundum Deum diligit?

VERS. 9. « Et Urbanum adiutorem nostrum in Christo. » Major hæc laus est priore, imo hæc est causa illius et comprehensoria. Nam qui est adiutor, est etiam dilectus.

¹ 1 Cor. xiv, 35.

νία αὐτῶν αἰνίττεται. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη κολακεύων λέγειν, παράγει καὶ ἄλλους πολλοὺς μάρτυρας.

« Καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν. » Οὕτως ἤσαν οὗτοι εὐδόκιμοι, ὥστε τὸν οἶκον αὐτῶν πάντα ποιῆσαι πιστούς· τούτους γὰρ Ἐκκλησίαν ὠνόμασεν· ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ φιλόξενον. Ἐνθα γὰρ εὐλόβεια πολλὴ καὶ ἀρετὴ, Ἐκκλησία ὁ οἶκος ἐκεῖνος⁶⁶. Ἀκουήτωςαν οἱ ἐν γάμῳ, ὅτι οὐ βλάπτονται ἐκ τούτου πρὸς ἀρετὴν.

« Ἀσπάσαθε Ἐπαινετὸν [vulg. Ἐπαίνετον] τὸν ἀγαπητὸν μου· ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαλαίας Χριστόν. » Μέγα τὸ εἶναι Παύλου ἀγαπητὸν, τοῦ μετὰ κρίσεως, καὶ οὐ πρὸς χάριν, φιλεῖν εἰδότες. Ἀπαρχὴν δὲ αὐτὸν λέγει, ἥ ὅτι πρῶτος ἐπίστευσεν, ἀρχὴ καὶ εἰσὸς εἰς τὴν πίστιν γενόμενος ὄμῳ τῷ ἔθνει· ἥ ὅτι πλεονα εὐλόβειαν ἐπεδείκνυτο· διὸ εἶπεν, « Ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ εἰς Χριστόν· τούτέστιν; οὐκ ἐν τοῖς κοσμικοῖς πράγμασιν, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ Χριστόν.

« Ἀσπάσαθε Μαρὶαμ, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς. » Ἀπὸ τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἰδρώτων τῆν γυναῖκα καλλωπίζει. Οὐ μόνον γὰρ, φησὶν, εἰς ἐαυτὴν ἐκοπίασεν, ἀγρυπνοῦσα καὶ χαμεινοῦσα· ἀλλὰ τὸ μείζον, καὶ εἰς ἡμᾶς; ἀποστόλων πληροῦσα τάξιν. Πῶς εὖν φησὶν, ὅτι « Γυναίκα διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω; » Οὐ τοῦ λόγου τῆς διδασκαλίας αὐτὴν κωλύει, ἀλλὰ τῆς ἐν τῷ μέσῳ προεδρίας, καὶ τοῦ ἐν βῆματι θρόνου· τὴν γὰρ ἰδίᾳ γινομένην διδασκαλίαν⁶⁷ καὶ σφόδρα δέχεται. Οὕτω γὰρ καὶ γυνὴ τὸν οἶκον ἀνδρα καὶ τὰ τέκνα διδάσκει, καὶ ἡ Πρίσκα τὸν Ἀπολλῶν κατήχησεν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Πολλὰ εἰδίδασεν, ἀλλ', « Ἐκοπίασεν· » ἵνα δείξῃ, ὅτι καὶ διὰ χρημάτων διεκόνει, καὶ δι' ἄλλων τρόπων.

« Ἀσπάσαθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουνίαν, τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου· οἵτινες εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἳ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγονάσιν ἐν Χριστῷ. » Οὐ τὸ συγγενεῖς εἶναι Παύλου, τοσοῦτον ἐγκώμιον, ὅσον τὸ συναιχμαλώτους. Καὶ γὰρ χαλεπώτερα ἔπασχον αἰχμαλώτων, ἐλαυνόμενοι, πορθούμενοι. Καὶ τὸ ἀποστόλους δὲ εἶναι, μέγα· καὶ ταῦτα γυναῖκα οὖσαν τὴν Ἰουνίαν· τὸ δὲ ἐπίσημος, πολλῶ⁶⁸ μᾶλλον. Ἐπίσημοι δὲ ἐγίνοντο ἀπὸ τῶν ἔργων. Οὐκ ἐπαισχύνεται δὲ ὁ Παῦλος λέγων, ὅτι Πρὸ ἐμοῦ ἐπίστευσαν τῷ Χριστῷ, ἐπαίνων αὐτοὺς, ὅτι προσηθήσαν καὶ προήρπασαν τὸ ἀγαθόν.

« Ἀσπάσαθε Ἀμπλίαν τὸν ἀγαπητὸν μου ἐν Κυρίῳ. » Εἰ τὸ παρὰ βασιλέως ἀγαπᾶσθαι μέγα, πόσῳ μᾶλλον τὸ παρὰ Παύλου, τοῦ δι' ἀρετὴν καὶ κατὰ θεὸν ἀγαπῶντος;

« Καὶ Οὐρβανὸν τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν Χριστῷ. » Τοῦτο μείζον ἐκεῖνου τὸ ἐγκώμιον· μᾶλλον δὲ καὶ αἴτιον τοῦτο ἐκεῖνου καὶ περιεκτικόν. Ὁ γὰρ συνεργός, καὶ ἀγαπητός.

Variæ lectiones.

⁶⁵ αὐτῶν ο. ⁶⁶ διδάσκαλον ο. ⁶⁷ πόσῳ ο.

« Καὶ Στάχυν τὸν ἀγαπητὸν μου. » Καὶ τοῦτον Α ἀπὸ τῶν αὐτῶν στεφανοί.

Ἀσπάσαθε Ἀπελλὴν τὸν δόκιμον ἐν Χριστῷ. » Τουτέστι τὸν ἀνεπιληπτον, τὸν ἁμωμον ἐν πᾶσι. Τινεῖ δὲ φασιν, ὅτι πρὸς ἀντιδιαστολήν τινος Ἀπελλοῦ ἀδοκίμου τοῦτο εἴρηται.

« Ἀσπάσαθε τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου. » Ἰσως οὐκ ἦσαν ὡς οἱ πρῶτοι· διὸ οὐδὲ ὀνομαστὶ αὐτῶν ἐμνήσθη.

« Ἀσπάσαθε Ἡρωδιῶνα τὸν συγγενῆ μου. Ἀσπάσαθε τοὺς ἐκ τῶν Ναρκίσσου, τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ. » Τουτέστι πιστούς.

« Ἀσπάσαθε Τρύφαιναν καὶ Τρυφῶσαν, τὰς κοπιῶσας ἐν Κυρίῳ. » Περί μὲν τῆς Μαρίας ἄνω ἔλεγε· « Ἦτις πολλὰ ἐκοπίασε »· περὶ δὲ τούτων, ὅτι κοπιῶσιν ἔτι. Μέγας δὲ ἔ ἐκαινος τὸ ἐνεργῶς εἶναι δὲ ὄλου, καὶ κοπιᾶν.

« Ἀσπάσαθε Περισίδα τὴν ἀγαπητὴν, ἣτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐν Κυρίῳ. » Αὕτη μείζων, ὅτι τε πολλὰ ἐκοπίασε, καὶ ὅτι ἀγαπητὴ. Οὕτως ἕκαστον κατὰ τὴν ἕξιν ὀνομάζει, αὐτοὺς τε προθυμοτέρους ποιῶν, καὶ ἑτέρους εἰς ζῆλον διεγείρων.

« Ἀσπάσαθε Ροῦφον τὸν ἐκλεκτὸν ἐν Κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ. » Διπλοῦν ἀγαθὸν⁸⁶, τὸ καὶ τὴν υἱὸν ἀνεπιληπτον εἶναι, καὶ τὴν μητέρα. Οὐ γὰρ ἂν ἀπλῶς εἶπε, « Μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ, » εἰ μὴ πολλὴν ἐμαρτύρει τῇ γυναικὶ τὴν ἀρετὴν.

« Ἀσπάσαθε Ἀσύγκριτον, Φλέγοντα, Ἑρμᾶν, Πατρόβαν, Ἑρμῆν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφοὺς. » Μὴ τοῦτο ἴδῃς, ὅτι χωρὶς ἐγκωμίων τοῦτους τίθει· ἀλλ' ὅτι καταδεστέρους ὄντας ἀπάντων, ὅμως ἤλιπε τῆς παρ' αὐτοῦ προσήσεως· μᾶλλον δὲ καὶ τοῖς ἐγκώμιον προσήψε, ἀδελφοὺς καλέσας.

« Ἀσπάσαθε Φιλόλογον, καὶ Ἰουλίαν, Νηρέα, καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ Ὀλυμπᾶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἁγίους. » Μέγα καὶ τοῖς τὸ ἐγκώμιον· ἁγίους γὰρ αὐτοὺς ἐκάλεσεν.

« Ἀσπάσαθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγιῳ. » ἵνα μὴ φιλονεικίαι γένωνται, τῷ τοὺς μὲν οὕτω, τοὺς δὲ οὕτω προσειρησθαι· καὶ τοὺς μὲν μετὰ πλειόνων ἐγκωμίων, τοὺς δὲ μετὰ ἐλαττόνων· ἀνακλιοντὶ πάλιν αὐτοὺς τῷ ἀγιῳ φιλήματι· ἵνα μὴτε ὁ μέγας καταφρονῇ τοῦ ἐλάττονος, μῆτε ὁ μικρὸς βασκαίνῃ τῷ μείζονι, τοῦ ἀγίου φιλήματος πάντα καταπροσθονοτὸς τε καὶ ἐξισούτος.

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ. » Οὐ μόνον αὐτὸς ἤνωσεν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ τὸν παρὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀσπασμὸν αὐτοῖς· διαπέμπεται ἐνωτικῶς. Κοινῇ γὰρ φησι πάντας, οὐ τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα. Τοσοῦτους δὲ προσηγόρευσεν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ, ὅπερ οὐκ ἐν ἄλλῃ ἐποίησε, διὰ τὸ μῆπω ἐωραξέναι Ῥωμαίους. Ἐπὶ οὖν εἰς τὴν πόλιν ταύτην πολλοὶ τῶν αὐτῷ γνωρίμων κατέφυγον, εὐχότως ὀνο-

« Et Stachyn dilectum meum. » Hunc iisdem præconiis ornat.

VERS. 10. « Salutate Apellem probatum in Christo. » Hoc est irreprehensibilem, in omnibus inculpatum. Quidam dicunt, quod ad differentiam alterius eujusdam Apellis non probati istud dictum sit.

« Salutate eos qui sunt ex Aristobuli familia. » Forsan non fuerunt ut priores; ideo nominatim eos non recenset.

VERS. 11. « Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino. » Hoc est fideles.

VERS. 12. « Salutate Tryphænam et Tryphosam quæ laborant in Domino. » De Maria quidem supra dicebat, « quæ multum laboraverit: » de his vero ait, quod adhuc laborent. Ingens autem laus est, quod semper in opere perseverent et labore.

« Salutate Persidem dilectam quæ multum laboravit in Domino. » Ideo major est ista, non solum quod plurimum laboraverit, sed etiam quod sit dilecta. Ita quemlibet pro dignitate nominat, cum ipsos alacriores reddens, tum alios ad æmulationem excitans.

VERS. 13. « Salutate Rufum electum in Domino, et matrem ejus et meam. » Duplex bonum est: et quod filius sit inculpatus, et quod ipsa mater irreprehensibilis. Omnino enim non dixisset, « matrem ejus et meam, » nisi multam matronæ isti virtutem tribueret.

VERS. 14. « Salutate Asynceritum, Phlegontem et Hermam, Patrobam, Hermen et fratres qui cum ipsis sunt. » Ne hoc intuearis, quod sine encomiis ipso posuit, sed cum inferiores essent omnibus, non est tamen sua dedignatus compellatione et salutatione: imo non parum illis laudis tribuit, dum fratres eos nominavit.

VERS. 15. « Salutate Philologum et Juliam, Nerea et sororem ipsius, et Olympam et qui cum ipsis sunt sanctos omnes. » Ingens sane præconium eis accenset, cum sanctos appellat.

VERS. 16. « Salutate vos invicem in osculo sancto. » Ne contentiones et rixæ orientur, cum alii quidem sic, alii vero alia ratione salutarentur: cumque alii majoribus, alii vero minoribus præconiis vererentur: commiscet hic eos, et jungit rursus sancto osculo, ut neque major aspernetur minore, neque minor invidet **116** potiori: quippe quia sanctum osculum omnia mitiget atque adæquet.

« Salutant vos Ecclesiæ Christi. » Non ipse tantum eos univit, verum etiam ab Ecclesiis salutem illis transmittit, qua uniantur conjunganturque in unum. In commune enim omnes, non hunc vel illum jam nominavit. Tot autem in hac Epistola salutavit, quot in nulla alia, eo quod Romanos nondum viderat. Quia vero in urbem istam haud parum multi, qui ipsi cogniti fuerant, confugerant, non

Variæ lectiones.

⁸⁶ διπλοῦν τὸ ἀγαθὸν m.

immerito nominatim mentionem illorum faciens, A μασι αὐτῶν μεμνημένος, συνίστησι αὐτοὺς διὰ commendat eos per litteras.

VERS. 17. « Rogo autem vos, fratres, ut observetis eos qui dissensiones et offencula, præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt. » Rursus admonet, non veluti consultor, sed supplicis instar, summaque cum reverentia. Fratres enim appellat. Fraudulentiam autem calumniantium demonstrans, ait, observate, hoc est, inquirete in eos summa cum diligentia. Primum autem dissensiones sunt, delinde scandala. Tantisper enim dum corpus unitum fuerit, non possunt irrepere scandala: ista autem sunt hæreses: nam, « præter doctrinam » inquit, « quam vos didicistis. » Non dixit, quam docuimus, sed: « quam didicistis: » antevertens eos ac monstrans, jam persuasos esse atque recepisse, ideoque permanere debere in iis quæ acceperunt. Dissidia igitur et scandala seu hæreses, ab iis qui dogmata præter apostolicam institutionem tradunt, introducuntur.

VERS. 17, 18. « Declinate ab ipsis: huiusmodi enim Domino nostro Jesu Christo non serviunt, sed suo ipsorum ventri. » Resilite, inquit, ab ipsis. Nam si hæc ex ignorantia vel errore facerent, par erat emendare: quoniam vero scienter peccant, fugite. Judæos autem intelligit, quos maxime ceu gulosos carpere solet: universum enim eorum genus est huiusmodi. Omnes porro hæreses hinc nascuntur, nimirum quod eorum auctores affectibus suis et ventri inserviant. Nonne igitur te pudet, cum sis Christi frater, ventris servos tibi disciscere in doctores? Observa hic, quod qui ventri inservit, Christo non inservit.

« Et per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium. » Insidiantur, inquit, per adulationes. Nam χρηστολογία et εὐλογία hoc significant; nimirum, cum verba amicitiam sonent; mens vero fraude abundet. Non autem dixit: Decipiunt vos, sed: « Corda innocentium, » hoc est simpliciorum.

VERS. 19. « Vestra enim obedientia in omni loco divulgata est. Gaudeo igitur in vobis. » Simpliciores, inquit, inescant, non autem vos. « Vestra enim obedientia, » hoc est 17 persuasio, quæ est ex multa mansuetudine, « ad omnes pervenit. » Nec ego solus fidei huic vestræ testimonium perhibeo, verum etiam universus orbis. « Gaudeo igitur in vobis, » ut qui non sitis decepti.

« Volo autem vos sapientes quidem esse ad bonum, simplices vero ad malum. » Innuat quod vel ex ipsis nonnulli decepti fuerint. Palam autem hic idem cum Domino præcipit: « Estote prudentes ut serpentes, et simplices velut columbæ. » Vult enim sapientes quidem seu providos esse ad bonum, hoc est, ad propriam salutem et commoditatem: sim-

1 Matth. x, 16.

γραμμάτων.

« Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα, παρὰ τὴν διδαχὴν ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποιούντας. » Πάλιν παραινεί, καὶ οὐχ ὡς σύμβουλος, ἀλλ' ὡς ἐκέτης, καὶ μετὰ πολλῆς τιμῆς· ἀδελφούς γὰρ καλεῖ. Τὸ δολερὸν δὲ τῶν ἐπιρραζόντων δεικνύς, εἶπε, Σκοπεῖτε, τουτέστι, περιεργάζεσθε αὐτοὺς μετὰ ἀκριβείας. Πρῶτον δὲ αὐτὸς διχοστασίας, εἶτα τὰ σκάνδαλα. Ἔως γὰρ ἠνωμένον ἦν τὸ σῶμα, οὐκ ἔχει εἰσοδοὺς τὰ σκάνδαλα· αἰρέσεις δὲ ταῦτα. « Παρὰ τὴν διδαχὴν » γὰρ, φησὶν, « ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε. » Οὐκ εἶπεν, Ἦν ἐδιδάξαμεν, ἀλλ', « Ἦν ἐμάθετε, » προκαταλαμβάνων αὐτοὺς, καὶ δεικνύς ἤδη πεπεισμένους, καὶ καταδεξαμένους, καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλοντας ἐμμένειν οἷς ἤδη παρέλαβον. Καὶ αἱ διχοστασίαι τοίνυν, καὶ τὰ σκάνδαλα, ἦγουν αἱ αἰρέσεις, ἐκ τῶν παρὰ τὴν ἀποστολικὴν διδαχὴν δογματιζόντων εἰσάγονται.

« Ἐκκλίνατε ἀπ' αὐτῶν. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἐαυτῶν κοιλίᾳ. » Ἀποπηδᾶτε, φησὶν, ἀπ' αὐτῶν. Εἰ μὲν γὰρ ἐξ ἀγνοίας, ἢ πλάνης· ταῦτα ἐποιοῦν, εἰδὲ διορθοῦν· ἐπεὶ δὲ εἰδότες ἀμαρτάνουσι, φεύγετε. Τοὺς ἐξ Ἰουδαίων δὲ αἰνίττεται, οὓς μάλιστα εἴωθε διαβάλλειν ὡς γαστριμάργους· ὅλον γὰρ τὸ γένος τοιοῦτον. Πᾶσαι δὲ αἱ αἰρέσεις ἐκ τοῦ δουλεύειν πάθει καὶ γαστρὶ 19. Οὐκ αἰσχύνῃ οὖν κοιλοδοῦλους διδασκάλους· ποιούμενος, ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀδελφός; Σημείωσαι δὲ, ὅτι ὁ δουλεύων γαστρὶ, Χριστῷ οὐ δουλεύει.

« Καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. » Ἐπιθουλεύουσι, φησὶ, διὰ κολακείας· τοῦτο γὰρ ἡ χρηστολογία καὶ ἡ εὐλογία, ἐταν τὰ μὲν ῥήματα φιλίας ἦ, ἢ δὲ διάνοια δόλου γέμουσα. Οὐκ εἶπε δὲ, Ὑμᾶς; ἐξαπατῶσιν, ἀλλὰ, « Τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων, » τουτέστι τῶν ἀπλουστέρων.

« Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ εἰς πάντας ἀφίκετο. Χαίρω οὖν τὸ ἐφ' ὑμῖν. » Τοὺς ἀπλουστέρους, φησὶ, δελεάζουσι, καὶ οὐχ ὑμᾶς. « Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοή, » τουτέστιν ἡ πειθὴ, ἦτις ἀπὸ πολλῆς πραότητος γίνεται, « εἰς πάντας ἀφίκετο. » Καὶ οὐκ ἐγὼ μόνος μαρτυρῶ ταύτην, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα. « Χαίρω οὖν τὸ ἐφ' ὑμῖν, » τοῖς μὴ ἐξαπατηθεῖσι.

« Θέλω ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν. » Αἰνίττεται, ὅτι καὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν τινες ἀπατώμενοι. Ἄντικρυς δὲ τὸ τοῦ Κυρίου φησὶ· « Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περισσεραί. » Βούλεται γὰρ « σοφοὺς μὲν, » ἤτοι φρονίμους « εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, » τουτέστιν εἰς τὴν οἰκίαν σωτηρίαν καὶ ὠφέλειαν· « ἀκεραίους

Variæ lectiones.

19 αρχὴ ο.

ἐε εἰς τὸ κακὸν, ἢ τούτέστιν, εἰς τὸ μὴ κακοποιεῖν ἄλλοις. Ὁ γὰρ ἀκέραιος οὐδένα βλάπτει.

« Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοῖς πόδας ὑμῶν ἐν τάχει. » Ἐπειδὴ ἦσαν διχαστασῆσαι, τὸν τῆς εἰρήνης δοτήρα ἐπικαλεῖται, ἵνα παύσῃ τὰ σκάνδαλα. Οὐ λέγει δὲ, Ὑποτάξαι, ἀλλ' ὁ πολλῶ μείζων ἦν, « Συντρίψει. » καὶ ἐκεῖνους, οὐ μόνους τοὺς σκανδαλοουργοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν στρατηγούντα αὐτῶν. Παραμυθεῖται δὲ αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου· ἐπήγαγε γὰρ, « Ἐν τάχει. » Τὸ δὲ, « Συντρίψει, » ἔστι καὶ εὐχὴ, καὶ προφητεία. Εἰς τὸν μέλλοντα γὰρ ἐγκέκλιται ⁹⁰.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετ' ὑμῶν. » Ἀνέμνησεν αὐτοὺς καὶ τῆς χάριτος, ἵνα ἀπ' ὧν ἦδη ἔλαβον, προθυμότεροι πρὸς τὸ πιστεῦσαι καὶ περὶ τῶν μαλλόντων γίνωνται. Εἰ γὰρ ἐχθροὺς ἦντα· ἔσωσε, πολλῶ μᾶλλον νῦν συντρίψει τὸν Σατανᾶν. Ὅρα δὲ, ὅτι οὔτε ἔργα χωρὶς εὐχῆς, οὔτε εὐχὴν χωρὶς ἔργων τίθησι. Μετὰ γὰρ τὸ μαρτυρῆσαι αὐτοῖς τὴν ὑπακοήν, τότε ἐπηύξατο· δεικνύς ὑμᾶς [f. ἡμ.] οὐ μόνον θέλαιοι, ἀλλὰ καὶ νῦν, καὶ ἀκριβοὶ ὦμεν, τῆς τοῦ Θεοῦ δεομένου χάριτος.

« Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργός μου. » Συντρίγει γὰρ αὐτῶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Μέγα δὲ ἐγκωμῆσι μὲν τὸ τὰ αὐτὰ Παύλῳ ἐνεργεῖν.

« Καὶ Λούκιος, καὶ Ἰάσων, καὶ Σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου. » Ὁ Ἰάσων εὖτος ἐν ταῖς Πράξεσιν ἀνυμνεῖται, ὡς ἀνδρείοτάτα κινδυνεύσας. Συγγενεῖς δὲ, οὐ μόνον κατὰ σάρκα, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον κατ' εὐσέβειαν. Εἰ μὴ γὰρ τοιοῦτοι ἦσαν, οὐκ ἂν αὐτῶν ἐμνήσθη.

« Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος, ὁ γράψας τὴν Ἐπιστολήν. » Μέγα, τὸ ὑπογραφεῖν εἶναι Παύλου. Τοῦτο δὲ γράφει, οὐχ ἵνα ἑαυτὴν ἐγκωμιάσῃ, ἀλλ' ἵνα πλέον ἀγαπηθῇ ὑπ' αὐτῶν, ὡς διακονήσας τοῖς πρὸς αὐτοὺς γράμμασιν.

« Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς Γάιος, ὁ ξένος μου, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὅλης. » Τούτέστιν ⁹¹ ὁ ξένος μου. Καὶ πολὺς ὁ ἐπαινος, ὅτι πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν ἐξένιζε, καὶ Παῦλον αὐτὸν· ὅς οὐκ ἂν παρ' αὐτῶ ἐξενίσθη, εἰ μὴ ἄξιον εὐρεν.

« Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς Ἐραστός, ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως, καὶ Κούαρτος ὁ ἀδελφός. » Τούτέστιν ὁ προνοητής, ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως Κορίνθου· ἵνα γνῶς εἶτι οὐ κλοῦτος, οὐκ ἀξίωμα κωλύει τινὰ πρὸς πίστιν ἢ πολιτείαν ἐρθῆν.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. » Καὶ τὸν θεμέλιον, ἦτοι τὴν ἀρχὴν τῆς Ἐπιστολῆς, ἐντεῦθεν κατεβάλετο, εἰπὼν· « Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη » καὶ τὸν δροφον νῦν, ἦτοι τὸ τέλος, ἐκ ταύτης ἐπιτίθησιν, ἐπευχόμενος τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ αἰεὶ αὐτοῖς περιεῖναι πᾶσι. Τοῦτο γὰρ διδασκάλου, τὸ μὴ μόνον λόγῳ, ἀλλὰ καὶ εὐχῇ ὠφελεῖν τοὺς μαθητάς. Διὸ καὶ ἔλε-

⁹⁰ Act. vi, 4.

Variæ lectiones.

⁹¹ ἐγκέκλεισται ο. ⁹² Ἰω. ξενόδοχος ο.

Alpices autem ad malum, hoc est, ad non male faciendum aliis. Simplex enim nemini nocet.

VERS. 20. « Deus autem pacis conteret Satanam sub pedibus vestris velociter. » Quia dissidia erant, ideo pacis datorem invocat, ut scandala compescat. Non autem dicit, Subjiciet : sed quod multo vehementius est, « Conteret : » (et non solum illos scandalorum auctores, verum etiam ipsum illorum ducem. Consolatur porro illos a tempore, « Velociter, » in-quiens. At « Conteret, » et votum est et prophetia : est enim futuri temporis.

« Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. » Gratiam Christi ad memoriam hic illis revocavit, ut ab his quæ jam accepissent, alacriores reddantur ad credendum futura. Si enim, cum inimici essent, servavit eos, multo magis nunc Satanam conteret. Vide autem quod neque opera sine oratione, neque orationem sine operibus ponit. Cum enim obedientiam eis adesse testatus esset, adjecit votum : subindicans nos non solum olim, verum etiam nunc etsi probati simus, indigere Dei gratia.

VERS. 21. « Salutatur vos Timotheus adjutor meus. » Cooperabatur enim ipsi in Evangelio. Ingens autem encomium est, eadem cum Paulo operari.

« Et Lucius, et Jason, et Sosipater, cognati mei. » Jason iste in apostolorum Actis celebratur, ut qui fortissime extrema etiam pericula subierit. Cognati autem, non solum secundum carnem, verum, quod multo majus est, secundum pietatem. Ni enim tales fuissent, nullam eorum fecisset mentionem.

VERS. 22. « Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam hanc. » Magnum sane est, divi Pauli amanuens esse. Hoc autem scribit, non ut seipsum commendet, cæterum ut majori dilectione ab ipsis afficiatur, ut qui operam suam impenderit litteris ad ipsos scribendis.

VERS. 23. « Salutatur vos Gaius hospes meus, ac totius Ecclesiæ. » Hoc est, qui me hospitio exceperit. Plurimum porro laudis est, quod totam Ecclesiam hospitio exceperit, adeoque ipsum Paulum ; qui non apud illum divertisset, nisi eum dignum invenisset.

118 « Salutatur vos Erastus, œconomus urbis, et Quartus frater. » Hoc est, prosector et gubernator urbis Corinthi : ut animadvertas, neque opes, neque dignitatem quempiam arcere a fide vel a recta vita.

VERS. 24. « Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen. » Fundamentum sive principium Epistolæ inde orsus est, in-quiens, « Gratia vobis et pax : » atque etiamnum fastigium seu finem ex ipsa imponit, gratiam Dei cunctis nunquam non adesse comprecans. Hoc enim officium est præceptoris, non verbo solum, verum etiam oratione prodesse discipulis. Propterea dicebant : « Nos

autem oratione et ministerio verbi instantes erimus. » Ista nos custodial, qui non speramus ex operibus salutis locum invenire, cæterum prorsus in divinam gratiam et misericordiam fiduciam collocamus, et per ipsam Satanæ laqueis superiores evadamus, contritis eis sub pedibus nostris in Christo Jesu Domino nostro : cui gloria in sæcula. Amen.

γον· « Ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ, καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσωμεν [τυίq.-σομεν]. » Αὕτη καὶ ἡμᾶς φυλάττει, τοὺς μὴ ἐξ ἔργων ἐλπίζοντας ὡς σωτηρίας τόπον εὐρεῖν, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῇ θεῷ χάριτι καὶ τῷ ἔλεει ἐπελπίζοντας· καὶ δι' αὐτῆς ἀνώτεροι γενοίμεθα τῶν τοῦ Σατανᾶ παγίδων, συντριβομένων ὑπὸ τοῦ πόδας ἡμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ PRIMÆ DIVI PAULI AD CORINTHIOS

EXPOSITIO.

119 ARGUMENTUM PRIMÆ EPISTOLÆ Β ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Corinthus opum exuberantia et sapientia superbiens, credidit quidem Christo, verum post fidem acceptam periclitabatur ne a Christo excideret, siquidem opulenti proprias classes et ordines fecerant, sapientes item proprias : sibi que ipsi doctores eligentes, divum Paulum ceu pauperem et plebeium calumniabantur. Præterea, quispiam inter ipsos cum noverca sua rem habuerat. Tum idolis immolata nonnulli edebant præ gulositate, et in litibus pecuniariis apud Græcos, hoc est, infideles iudices judicabantur. Comam item viri nutriebant, et in Ecclesiis manducabant, indigentibus nihil imperitentes. Charismatum insuper seu donorum nomine instabantur : nec non resurrectionis ratio apud ipsos claudicabat. Hunc vero ad modum ob externam suam sapientiam nutabant. Ista enim iis, qui tota ab ea pendent, eique omnia committunt, omnium malorum mater est. 120 Scribit itaque divus Paulus urbi, hæc omnia corrigens. Quia vero cæteris omni-

Ἡ Κόρινθος πολὺ πλούτῳ καὶ σοφίᾳ κομῶσα, ἐπίστευσε μὲν τῷ Χριστῷ, πλὴν μετὰ τὸ πιστεῦσαι ἐκινδύνησε Χριστοῦ ἐκπεσεῖν. Οἱ τε γὰρ πλούσιοι ἰδίας συμμορίας ἐποιήσαντο, καὶ οἱ σοφοὶ αὐτῶν ἰδίας καὶ διδασκάλους ἑαυτοῖς χειροτονήσαντες, τὸν Παῦλον ὡς κέρητα καὶ ἰδιώτην διέβαλλον. Ἀλλὰ καὶ τις ἔν αὐτοῖς τῇ μητρικῇ ἐμίγῃ· καὶ τὰ εἰδωλόθυτά τινος ἤσθιον, ἀπὸ γαστριμαργίας· καὶ ἐν ταῖς ὑπὲρ χρημάτων φιλονηκίαις παρὰ τοῖς Ἑλλησι δικασταῖς ἐκρίνοντο. Καὶ τὰς κόμας ἐτραφον οἱ ἄνδρες, καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἤσθιον, μὴ μεταδιδόντες τοῖς δεομένοις. Καὶ ἐπὶ τοῖς χαρίσμασι δὲ μέγα ἐφρόνουν· καὶ ὁ περὶ ἀναστάσεως λόγος ἐχώλεσε παρ' αὐτοῖς. Ταῦτα δὲ ἐσφάλλοτο ἀπὸ τῆς ἐξωθεν σοφίας. Αὕτη γὰρ τοῖς πάντα αὐτῇ πιστεύουσι τῶν κακῶν πάντων μήτηρ. Γράφει τοίνυν ὁ Παῦλος τῇ πόλει, πάντα ταῦτα διορθοῦμενος. Ἐπεὶ δὲ μείζον πάντων ἦν, τὸ σὺ-

σηματα εἶναι ἐν Ἐκκλησίᾳ, τοῦτο δὲ ἀπὸ ὑψηλο-
φροσύνης ἐτίχτετο· τὴν ὑψηλοφροσύνην πρῶ-
την ἀναιρεῖ²¹· ἐν ταύτῃ²² γὰρ ὑψηλότερα διδά-
σκει φορτο. Αἰὶ καὶ οὕτως ἀρχεται.

A bus majus erat, dissensiones et sectas esse in Ec-
clesia, hæc vero ex fastu eorum nascebantur, fastum
istum atque adeo arrogantiam primum e medio tollit.
Ex ea enim, arrogantia dico, altiora sese docere
arbitrabantur : eam ob rem et hanc ad rationem
initium ducit.

EJUSDEM EPISTOLÆ ARGUMENTUM ALTERUM.

Ex codice Arandelliano.

Ἰκθόσεως τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης Ἐπι- B
στολῆς.

Argumentum Epistolæ primæ ad Corinthios.

Ἡ Κόρινθος ἔστι μὲν πόλις τῆς Ἑλλάδος·
ἐκὼμα δὲ τηρικαῦτα πλούτῳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ πολ-
λοῖς ἄλλοις προτερημασιν. Ἐν ταύτῃ πολλὰ
πέπονθεν ὁ Παῦλος. Ἐν ταύτῃ γὰρ αὐτῷ φανεῖς
ὁ Χριστὸς, « Μὴ σιγήσης, » φησὶν, « ἀλλὰ λέλει,
δίδοι λαὸς μοι πολλὸς ἔστιν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. »
Τὴν γοῦν οὕτω μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον πό-
λιν ἰδὼν ὁ διδάσκαλος τῆς ἀληθείας ἐπειλημμένην,
διαρεῖ τοὺς ἀνθρώπους· καὶ οἱ μὲν αὐτοχειρο-
τόνητοι διδάσκαλοι γεγόνασι· τοῦ δὲ πλήθους
οἱ μὲν τούτοις ἐφοίτων, οἱ σοφωτέροις, καὶ
πλέον τι τοῦ Παύλου διδάσκειν δυναμένοις·
οἱ δὲ ἐκείνοις, ἅτε πλουσιωτέροις, καὶ μείζον
ἐκείνων δυναμένοις εἰς προστασίαν. Καὶ οὕτως C
ἀντιζηλοτιμούμενοι διείπον τὴν Ἐκκλησίαν.
Ἐν μὲν οὖν τοῦτο χαλεπόν. Ἔτερον δὲ, ὅτι
συγγενομένους τις τῇ ἐαυτοῦ μητριᾷ, οὐ μόνον
οὐκ ἐπετιμήθη παρὰ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ
καὶ ὠχλαγώγει, καὶ ἐφυσῆτο ἐπὶ τῇ ἕξω σο-
φίᾳ. Καὶ ἄλλο δὲ πάλιν, ὅτι τῶν δῆθεν τελειο-
τέρων τινὲς ἀπὸ γαστριμαργίας ἤσθιον εἰδωλό-
θουτα, καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς κατακλινομένοι, πολλοὺς
ἐβλαπτον. Καὶ ἄλλοι δὲ μαχόμενοι πρὸς ἀλλή-
λους ὑπὲρ χρημάτων, παρὰ τοῖς ἕξω τῆς Ἐκκλη-
σίας ἐδικάζοντο. Καὶ ἕτεροι δὲ καθ' ἐαυτοὺς
ἰσθιότερες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, τοῖς δεομένοις οὐ
μετεδίδοσαν. Ἄλλοι δὲ μέγα φρονούντες ἐν τοῖς
χαρίσμασι, πρὸς ἀλλήλους ἐζηλοτύπου. Καὶ ὁ D
περὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ λόγος ἐχώλευεν ἐν
αὐτοῖς. Καὶ κομῆται δὲ πολλοὶ παρ' αὐτοῖς
περήσσαν κατὰ τοὺς κυνικοὺς φιλοσόφους.
Ἐγραψαν μὲν οὖν διὰ Στεφανᾶ καὶ Φουρτυ-
νάτου καὶ Ἀχαϊκοῦ πρὸς τὸν Ἀπόστολον περὶ
γύμον καὶ παρθενίας, τὰ ἄλλα παραλιπόντες.
Ἀντιγράψαι δὲ λοιπὸν αὐτὸς, οὐ μόνον ὑπὲρ
ῶν ἔγραψαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὧν οὐκ ἔγραψαν,
πάντα μετὰ ἀκριβείας μαθῶν. Ἐπεὶ οὖν μείζον
πάντων τῶν ἄλλων ἦν, τὸ σχίσματα εἶναι ἐν τῇ
Ἐκκλησίᾳ, τοῦτο δὲ ἀπὸ ὑψηλοφροσύνης ἐτί-
χτετο· τὴν ὑψηλοφροσύνην πρῶτην καθαιρεῖ· ἐκ
ταύτης γὰρ καὶ ὑψηλότερον διδάσκει φορτο.
Αἰὶ καὶ οὕτως ἀρχεται.

Corinthus est urbs Græciæ : quæ tunc temporis
opibus, sapientia, multisque aliis quibus eminebat,
superbebat. In ista Paulus multa passus est. Hic
enim comparavit illi Christus, « Noli tacere, » in-
quiens, « sed loquere, quoniam populus est mihi
multus in hac civitate ». Diabolus itaque civitatem
tam magnam et frequentem incolis, veritatem appre-
hendisse conspicatus, dividebat homines, atque inter
eos alii quidem suo ipsorum suffragio doctores electi
sunt : e multitudine vero, alii hos tanquam sapien-
tiores et in docendi munere Paulo aliquantum præ-
stantiores sectabantur ; alii vero illos, cum ditiores,
et qui in gubernando plus illis efficere possent. Atque
ita inter se invicem contententes, Ecclesiam admini-
strabant. Atque istud sane e malis unum erat.
Alterum vero, quod quidam cum noverca sua con-
gressus, non solum ab illis non reprehendebatur,
verum etiam multitudinem concitabat, atque ob ex-
ternam sapientiam elatus erat. Aliud rursus malum
erat, quod perfectiores quidam ea quæ idolis immola-
bantur præ gulositate comedebant, ac in templis
discumbentes multos offendebant. Præterea, alii inter
se de pecuniis contententes, apud judices extra Ec-
clesiam constitutos litigabant. Porro, alii in Eccle-
siis apud seipsos comedentes indigentibus non lar-
giebantur. Alii autem magnifice de donis sentientes,
sibi invicem æmulabantur. Ad hæc resurrectionis
doctrina apud illos claudicabat. Multi etiam comam
nutrientes, cynicorum more circumibant. Scripserunt
itaque ad Apostolum per Stephanam et Fortunatum
et Achaicum de nuptiis et de cælibatu, cætera omit-
tentes. Tandem autem ipse rescribit, non de iis so-
lum quæ illi scripserant, sed etiam de quibus non
scripserant, ut qui omnia accurate intellexerat. Quo-
niam vero cæteris omnibus gravior erat quod schi-
smata in Ecclesia gliscerent, istud autem e superbia
oriebatur, superbiam imprimis deprimit. Inde enim
altius quiddam se docere opinabantur. Propterea hunc
in modum orditur.

ἐκ ταύτης γὰρ καὶ ὑψηλότερον διδάσκει φορτο.

²¹ Act. xviii, 9.

Variæ lectiones.

²² καθαιρεῖ m. ²³ ἴσ. ἐκ ταύτης ο.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM I AD CORINTHIOS.

121 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. « Paulus vocatus apostolus. » Ecce proœmium confestim increpans doctores falsos. Vocatus sum, inquit, non ipse inveni, neque propria sapientia apprehendi. Et missus sum a Christo, et non sum proprio suffragio electus, quemadmodum doctores vestri.

« Jesu Christi. » Christus est doctor ac præceptor : quomodo igitur vos vobis ipsis homines doctores accensetis ?

« Per voluntatem Dei. » Non quia nos fuerimus digni, sed quia voluit, ideo nos servavit et vocavit. Itaque etiamnum vult me apostolum et doctorem vestrum esse. Et quare vos alios vultis habere doctores ? Num Deo resistitis ? Nota autem præpositionem, « per, » Patri appositam.

« Et Sosthenes frater. » Per insignem modestiam, sibi ipsi hominem se longe inferiorem conjungit, idque ad verecundiam fastuosorum Corinthiorum, qui neminem non aspernabantur.

VERS. 2. « Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi. » Non hujus vel illius, sed, « Dei. » Ecqui igitur homines habetis præsides ? Quod si Ecclesia estis, omnino vos unitos esse oportet. Nam Ecclesiæ nomen conjunctionis et condonationis est declarativum.

« Sanctificatis in Christo Jesu. » Non in homine quopiam, sed in Christo sanctificati estis : per baptismum videlicet, non per sapientiam aut opes, propter quas efferrimini.

« Vocatis sanctis. » Vel ipsum credere, inquit, non est vestrum, sed a Deo vocati obedistis et credidistis. Proinde et fides principium a Deo habet. Nisi enim ille vocasset, vos certe non credidissetis. j

« Cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi. » Non solis, inquit, vobis Corinthiis gratia sit et pax, verum etiam omnibus qui invocant nomen Christi, non hujus vel illius.

« In omni loco, nostro et ipsorum. » Fidelium ubivis gentium agentium meminit, uti demonstret, quod una Ecclesia sint omnes fideles, ubicunque etiam fuerint. Qui autem vos unam incolentes urbem, divisi estis ? Iterum, « nostrum, » adjecit. Cum enim dixisset, « Domini nostri Jesu Christi, » interposito in medium, **122** « in omni loco, »

Variæ lectiones.

« φησίν, τοῦτ' ἐστὶν οὐκ ἴ. » κατέβαλον. Ἄλλα πορθητῆς ὡν πρότερον, εἶτα ἐκλήθη. Πῶς οὖν ὑμεῖς αὐτοχειροτόνητοι διδάσκαλοι ἴ. Apprehendi : Et destructor cum prius essem, postea vocatus sum. Quomodo itaque vos doctores estis proprio auctoritate constituti ? « καὶ διδάσκαλον. Καὶ πῶς ἴ. » ἐαυτὸν Σωσθένει ο. « ὑπηρεύσατε ο.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

« Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος. » Ὅρα προοίμιον εὐθὺς καθαιπτόμενον τῶν ψευδοδιδασκάλων. Ἐκλήθη, φησίν, οὐκ « αὐτὸς εὔρον, οὐδὲ οικεία σοφίη κατέβαλον ». Καὶ ἀπεστάλην παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ εἶμι αὐτοχειροτόνητος, ὡς οἱ ἐν ὑμῖν διδάσκοντες.

« Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ Χριστὸς διδάσκαλος : πῶς οὖν ὑμεῖς διδασκάλους ἑαυτοῖς ἀνθρώπους ἐπιγράφεσθε ;

« Διὰ θελήματος Θεοῦ. » Οὐ διότι ἡμεῖς ἤμεν ἄξιοι, ἀλλὰ διότι ἠθέλησεν, ἔσωσε καὶ ἐκάλεσεν. Ὅστε καὶ νῦν ἐμὲ θέλει ἀπόστολον ὑμῶν εἶναι : καὶ πῶς « ὑμεῖς ἄλλους θέλετε διδασκάλους ; ἀρα ἀντιθεοί ἐστε ; Σημειῶσαι δὲ τὴν, « διὰ, » ἐπὶ τοῦ Πατρὸς κειμένην.

« Καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός. » Κατὰ μετροφορσύνην συνάπτει ἑαυτῶν « τὸν πολλῶν ἐλάττονα » καὶ τοῦτο πρὸς ἐντροπήν τῶν ὑψηλοφρόνων Κορινθίων, τῶν πάντας ὑπερορώντων.

« Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ. » Οὐ τοῦ θεῖνος, ἢ τοῦ δεῖνος, ἀλλὰ « τοῦ Θεοῦ. » Πῶς οὖν ἀνθρώπου ; ἔχετε προστάτας ; Εἰ δὲ καὶ Ἐκκλησία ἐστὲ, πάντως ἠνώσθαι ὀφείλετε. Τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα, ἐνώσεώς ἐστιν ἐνδεικτικόν.

« Ἦγιασμένοι ἐν Χριστῶ Ἰησοῦ. » Οὐκ ἐν ἀνθρώπων τινι, ἀλλ' ἐν Χριστῶ ἡγιασθητε διὰ τοῦ βαπτίσματος δηλαδὴ, οὐχὶ διὰ τῆς σοφίας, ἢ τοῦ πλοῦτου, ἐφ' οἷς ἐπαίρεσθε.

« Κλητοὶ ἀγίοις. » Καὶ αὐτὸ, φησὶ, τὸ πιστεύσαι, οὐχ ὑμέτερον, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ κληθέντες, οὕτως ὑπηρεύσατε καὶ ἐπιστεύσατε. Ὅστε καὶ ἡ πίστις τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔχει. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἐκάλεσεν, οὐκ ἂν ὑμεῖς ἐπιστεύσατε « ο.

« Σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Μὴ μόνοις ὑμῖν, φησὶ, τοῖς Κορινθίοις χάρις καὶ εἰρήνη εἴη, ἀλλὰ καὶ « πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, » οὐ τοῦ θεῖνος ἢ τοῦ δεῖνος.

« Ἐν παντὶ τόπῳ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν. » Τῶν ἐν παντὶ τόπῳ πιστῶν μέμνηται, ἵνα δείξῃ, ὅτι μία Ἐκκλησία εἰσὶ πάντες οἱ πιστοὶ, ὅπου δ' ἂν ᾖσι. Καὶ πῶς ὑμεῖς ἐν μιᾷ πόλει ὄντες διήρησθε ; Ἐκ δευτέρου δὲ προσέθηκε τὸ, « Ἡμῶν. » Εἰπῶν γὰρ, « Τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, » καὶ μέσον παρενθεις τὸ, « Ἐν παντὶ τόπῳ, » πάλιν ἐπανέλαβεν

καλ εἶπε· « Καὶ ἡμῶν Κυρίου καὶ αὐτῶν » ἵνα δεῖξῃ ἅ
κοινὸν Δεσπότην ὄντα. Τινὲς δὲ οὕτως ὡς κεῖται
νοοῦσιν· « Ἐν παντὶ τόπῳ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν »
τοὔτέστιν, Ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς ἐσμεν καὶ ἐκεῖνοι.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν,
καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἀπὸ Θεοῦ ἡ χάρις καὶ ἡ
εἰρήνη. Καὶ πρότερον, ὅτε πρὸς αὐτὸν ἐκπεπολεμη-
μένοι ὄντες, διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ εἰρηνεύσαμεν,
καὶ ἀεὶ δὲ εὐχομαι ταῦτα ὑμῖν ἀπὸ Θεοῦ παρεῖναι,
ἵνα μὴτε τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐκπέσητε¹, μὴτε τῆς
εἰρήνης, ὡς διαστasiaζόντες πρὸς ἀλλήλους. Πῶς
οὖν ἀνθρώποις ἐαυτοὺς προσνέμετε, καὶ τὴν παρ'
ἐκείνοις χάριν καὶ εὐαρέστησιν ζητεῖτε, ὡς διδασκά-
λοις;

[« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς
ἡμῶν. » Ἐπεύχεται αὐτοῖς χάριν, ἤγουν οἰκείωσιν
καὶ εὐμένειαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, διασύρων ἐντεῦθεν τὴν
ἀπὸ τῶν ἑτεροδιδασκάλων γινομένην αὐτοῖς· καὶ μὴν
καὶ εἰρήνην διαστasiaζούσι πρὸς τε αὐτοὺς καὶ πρὸς
τὸν Θεόν. Πατέρα δὲ ἡμῶν τὸν Θεὸν προσηγόρευεν,
ὡς υἱοθετομένου ἀπὸ τοῦ λουτροῦ τῆς καλιγ-
γενεσίας.

« Καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἄ γὰρ δίδωσιν
ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱός. Τοῦτο γὰρ δηλωτικὸν τῆς
ἐν ἀμφοτέροις ἰσότητος. *Cod. Arundel.*]

« Εὐχαριστῶ. » Εὐχαριστοὺς ἡμᾶς εἶναι παῖδες αὐτοῦ,
καὶ ἐν πάσῃ μὲν Ἐπιστολῇ, εὐκαιρότερον δὲ νῦν τῇ
εὐχαριστίᾳ κέχρηται. Ἡ γὰρ εὐχαριστία ἐπὶ χάριτι
γίνεται· ἡ δὲ χάρις οὐκ ὀφειλή, οὐδὲ ἀμοιβή. Τοῦτο
δὲ τὴν ἔπαρσιν τῶν Κορινθίων καθαιρεῖ.

« Τῷ Θεῷ μου. » Ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης τὸν κοινὸν
πάντων Θεὸν ἰδιοποιεῖται.

« Πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ. »
Παιδεύει διὰ τοῦτου τοὺς Κορινθίους καὶ αὐτοὺς,
ἀεὶ εἰδέναι χάριν τῷ Θεῷ, καὶ μὴ τοῖς οἰκείοις κατ-
ορθώμασιν. « Ἐπὶ τῇ χάριτι γὰρ τοῦ Θεοῦ, » φησὶν,
οὐκ ἐπὶ τοῖς ὑμετέροις ἔργοις εὐχαριστῶ.

« Τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τοὔτέστι,
δ.κ. Χριστοῦ Ἰησοῦ, οὐ διὰ τοῦ δεινός ἢ τοῦ δεινός.
Ἵστε τί ἀνθρώποις προσέχετε;

« Ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ. » Τὸ,
« Ἐν αὐτῷ, » πάλιν ἀντὶ τοῦ, δι' αὐτοῦ. Ὅταν οὖν
καὶ πλοῦτος ᾖ, καὶ Θεοῦ πλοῦτος, καὶ ἐν παντὶ, καὶ
δι' αὐτοῦ τοῦ Μονογενοῦς, πῶς ἀχαριστοῦντες ὑμεῖς
ἀνθρώπους ἐαυτοῖς διδασκάλους ἐπιγράφεσθε;

« Ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει. » Ἔστι καὶ
λόγος χωρὶς γνώσεως· ὡσπερ ὅταν τις λέγῃ μάταια
χωρὶς νοημάτων· ἔστι καὶ γνώσις χωρὶς λόγου, ὅταν
τις νοῆ μὲν ὑψηλὰ¹, λόγον δὲ οὐκ ἔχῃ ἑρμηνεῖα².
Ἵμεῖς δὲ καὶ λόγον ἔχετε καὶ γνώσιν θεῖαν, ὥστε
καὶ νοεῖν καὶ λέγειν δύνασθαι.

« Καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαίωθη ἐν

rursus repetiit ac dixit, nostri Domini et ipsorum,
ut commonstret communem esse Dominum. Sunt
qui verba, uti jacent, intelligunt, « in omni loco
nostro et ipsorum, » hoc est, in quo et nos et illi
sumus.

VERS. 3. « Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro,
et Domino Jesu Christo. » A Deo gratia et pax est.
Etiam prius, cum inimici essemus, per gratiam
ipsius pacem adepti sumus. Perpetuo autem hæc
vobis divinitus adesse opto, ut neque a gratia ejus
excidatis, neque a pace, tanquam inter vos mutuo
dissidentes. Ecqui igitur hominibus vos applicatis,
eum gratiam, tum benevolentiam apud illos, cet.
doctores, ambientes?

B VERS. 3. « Gratia vobis et pax a Deo Patre no-
stro. » Gratiam, id est, reconciliationem et bene-
volentiam iis a Deo comprecatur, vellicans inde
illam, quæ ipsis ab iis qui diversa docebant, con-
flata erat. Quin etiam dissidentibus pacem, cum inter
se, tum apud Deum. Deum autem Patrem nostrum
vocavit, nobis illi per lavacrum regenerationis in
aliorum numerum adscitis.

« Et Domino Jesu Christo. » Nam quæ Pater dat,
eadem et Filius. Hoc enim in utroque æqualitatis
est indicium.

VERS. 4. « Gratias ago. » Gratos nos esse docet,
idque in omni prorsus epistola : opportunus autem
nunc gratiarum actioe usus est. Gratiarum enim
actio propter gratiam fit : gratia autem non est
debitum, neque compensatio. Atque hoc Corinthio-
rum fastum deprimit.

« Deo meo. » Ex immensa dilectione, Deum om-
nibus communem, proprium sibi vindicat.

« Semper pro vobis, super gratia Dei. » Erudit
per hoc ipsos Corinthios, Deo gratias semper agere,
et non propriis operibus. Nam « Super gratia Dei, »
inquit, non ob vestra opera, « gratias ago. »

« Quæ data est vobis in Christo Jesu, » hoc est,
per Christum Jesum, non per hunc vel alium quem-
piam. Quid ergo hominibus mentem adhibeitis?

VERS. 5. « Quia in omnibus divites facti estis in
illo. » — « In illo, » rursus ponitur pro, per illum.
D Cum igitur opes vobis adsint, ac Dei opes, idque in
omni re, et per unigenitum Dei Filium; qua, quæso,
fronte vos ingrati, homines vobisipsis in doctores
asciscitis?

« In omni sermone et omni cognitione. » Potest
esse sermo sine cognitione, ut si quis vana absque
intellectu effutiat : est et cognitio sine sermone,
ut si quis sublimia intelligat, verbo autem vel ser-
mone non possit explicare. Vos autem et verbum
habetis, et notitiam divinam, ut et intelligere et
proloqui possitis.

VERS. 6. « Secundum quod testimonium Christi

Varie lectiones.

¹ ὑψηλῶς ο. ² ἑρμηνείας ο.

confirmatum est in vobis. » — « Secundum quod, » est pro, per quæ. Per verbum, inquit, et scientiam, in quibus ditati estis, stabilitum est in vobis testimonium, id est, prædicatio Christi. Non enim per externam sapientiam accepistis prædicationem, sed per signa atque dona, quibus donati estis.

Vers. 7. « Ita ut vobis nihil desit in ullo dono. » Si in donis nihil illis deerat, quomodo in proccursu carnales eos vocat? Dicendum itaque est, quod neque omnes fuerint spirituales, neque omnes carnales. Quare quæ nunc dicit, ad spirituales dicit; illa vero, ad carnales. **123** Vel quod verisimile erat eos in principio omnis generis charismata consecutos, deinceps autem ad socordiam relapsos, secundum carnem vixisse.

[Vers. 7. « Ita ut vobis nihil desit in ullo dono. » Queritur unde evenit, ut quibus tot spirituales præcipientias attestatus est, et quos tantis præconiis extulit, illos jam in orationis proccursu increpet, et carnalium nomine incuset. Dicit potest, quod in principio quidem, cum ad fidem primum accedebant, hujusmodi fuerint, donis omnibus instructi, laudemque merebantur. Postea vero animum demittentes, seipsos reprehensioni obnoxios reddiderunt. Vel aliter: Neque encomia, neque accusationes æque omnino in omnes, sed pro singulorum meritis cum hæ, tum illa intendebantur. Alii enim ex illis adhuc diligentes, alii negligentes erant. Sed et tertia ratio assignari potest, nimirum quod encomia per administrationem quamdam inserta sunt, viamque sermoni præstruunt. Nam qui statim in exordio molesta profert, auditorum aures sermoni suo oclclisit. Auditores enim si honore sint æquales, ira; si inferiores, mœrore afficiuntur; et sic incassum verba faciet.

« Expectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi. » Illic perterret eos, secundi adventus Christi mentionem faciens. Nam si Christus revelandus est, quomodo vos alios præsidet et præceptores habetis? Inuit autem pariter, quod ad accepta charismata seu dona, aliis etiam virtutibus indigeant. In illa enim die dona neminem juvabunt, nisi et vitam habuerit virtutibus ornatam. Revelationem porro dicens, indicat, quod etiamnum adsit quidem, absditus tamen sit, tum autem revelabitur.

Vers. 8. « Qui et confirmabit vos usque in finem sine crimine in die Domini nostri Jesu Christi. » Cum dicit, « Confirmabit, » ostendit eos nonnihil concussos, et cum ait: « Sine crimine, » significat eos jam criminibus obnoxios. Ad hæc, cum sæpius hic meminit Domini nostri Jesu Christi, quam in ulla alia Epistola, revocat Corinthiis ad memoriam, per quem servati sunt, et cujus nomine vocentur. Nam Christiani a Christo, non ab alio quopiam humano nomine.

A ὁμίν. Ὁ, « Καθώς, » ἀπὸ τοῦ δι' ὧν. Διὰ τοῦ λόγου, φησὶ, καὶ τῆς γνώσεως, ἐν οἷς ἐπιλουτίσθητε, ἐθεθαίωθη ἐν ὁμίν τὸ μαρτύριον, τουτέστι τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ. Οὐ γὰρ διὰ τῆς ἐξωθεν σοφίας ἐδέξασθε τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ διὰ τῶν σημείων καὶ τῶν χαρισμάτων, ὧν ἠξιώθητε.

« Ὅστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματος. » Εἰ ἀνελλιπῆ τὰ χαρίσματα εἶχον, πῶς προῖων σαρκίκοις αὐτοὺς λέγει; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι οὐτε πάντες ἦσαν πνευματικοί, οὐτε πάντες σαρκικοί· διὸ ἃ μὲν νῦν λέγει, πρὸς τοὺς πνευματικούς λέγει· ἐκεῖνα δὲ πρὸς τοὺς σαρκίκοις. Ἡ δὲ καὶ ἐν ἀρχῇ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς πάντων ἐπιτυχεῖν τῶν χαρισμάτων, ὑστερον δὲ βραθυμῆσαι, καὶ κατὰ σάρκα ζῆν.

[« Ὅστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματος. » Ζητεῖται ἐνταῦθα, πῶς οἷς τοσαῦτα πνευματικὰ προτερήματα προσεμαρτύρησε, καὶ οὕτως ἐπήνεσε, τοῖσι ἐπιτιμᾶ παρακατιῶν, καὶ σαρκίκοις καλῶν ἐγκαλεῖ. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ὅτε ἐπίστευσαν, τοιοῦτοι ἦσαν, πᾶσι κομῶντες χαρίσμασι, καὶ ἀξίεταίνοι γεγονότες· ὑστερον δὲ βραθυμῆσαντες, μέμψως ἀξίους ἑαυτοὺς πεποιήκασιν. Ἡ καὶ ἄλλως· Οὐ πρὸς πάντας, οὐτε τὰ ἐγκώμια, οὐτε τὰ κατηγορήματα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀξίους καὶ ταῦτα κάκεινα. Ἦσαν γὰρ αὐτῶν οἱ μὲν εἰς σπουδάζοντες, οἱ δὲ βραθυμῆσαντες. Ἔστι δὲ καὶ τρίτον εἰπεῖν, ὅτι οἰκονομικῶς οἱ ἔπαινοι ἐγχεῖνται, προοδοποιῶντες τῷ λόγῳ. Ὁ γὰρ ἐκ προοιμίων εὐθέως φορτικῶς φθεγγάμενος ἀπέκλεισε τῷ λόγῳ τὴν ἀκοήν. Ἄν τε γὰρ ὁμότιμοι ὦσιν οἱ ἀκούοντες, ὀργισθήσονται· ἂν τε ἐλάττους, λυπηθήσονται, καὶ μάτην ἐρεῖ. Cod. Arundel.]

« Ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐνταῦθα φοβεῖ αὐτοὺς, ἀναμνήσας τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς μέλλει ἀπκαλύπτεσθαι, πῶς ὑμεῖς ἄλλους προστάτας ἔχετε; Δείκνυσι δὲ, καὶ ὅτι δεῖ μετὰ τῶν χαρισμάτων καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ τὰ χαρίσματα οὐδένα ὠφελεῖ, εἰ μὴ καὶ βίον ἐνάροτον ἔχοι. Ἀποκάλυψιν δὲ εἰπὼν, δηλοῖ ὅτι καὶ νῦν πάρεσσι μὲν, κρύπτεται δὲ τότε δὲ ἀποκαλυφθήσεται.

« Ὅς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν, « Βεβαιώσει, » δείκνυσιν αὐτοὺς σαλευσμένους· ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Ἀνεγκλήτους, » δείκνυσιν αὐτοὺς ἐγκλήμασι νῦν ὑποκειμένους. Πολύλακίς δὲ ἐστὶ μεμνημένος ἐνταῦθα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁσάκις ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ Ἐπιστολῇ. Ὅστε διὰ τούτου ὑπομνησκει τοὺς Κορινθίους; διὰ τίνος ἐσώθησαν, καὶ τίνος ὀνόματι καλοῦνται. Χριστιανοὶ γὰρ ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἀπ' ἄλλου ὀνόματος.

Variæ lectiones.

^a οὐδὲν ο.

[« Ὅς καὶ βεβαιώσῃ ὑμᾶς ζωὴς τέλους. » Τὸ, **A** « βεβαιώσῃ, » δοκεῖ μὲν εὐχῆς εἶναι· ἐμφαίνει δὲ κλέον, ὅτι ἐσαλεύθησαν καὶ παρεκινήθησαν ἀπὸ τοῦ βίουτος.

« Ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἀνεγκλήτους εὐρισκομένους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Ταύτην γὰρ ἡμέραν τοῦ Χριστοῦ λέγει, ὡς τηνικαῦτα τῆς δόξης αὐτοῦ τελειώτερον φαινομένης. Καὶ τὸ, « Ἀνεγκλήτους, » δὲ, καθαπομένους μᾶλλον ἐστίν. Ἐνδείκνυται γὰρ ὅτι ἐγκλήματα ἔχουσι. Σκόπει δὲ, πῶς συνεχῶς αὐτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ προσφέρει, καὶ διὰ τούτου σχεδὸν τὸ ὄλον ἐξυφαίνει προοίμιον, μηχανώμενος ἀποστῆσαι τῶν ψευδοδιδασκάλων, εἰς οὓς κατεμερίσθησαν, καὶ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν συναγαγεῖν. *Cod. Arundel.*]

« Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Τούτέστιν, ἀληθὴς ὁ Θεός. Εἰ δὲ ἀληθὴς, ἐκάλεσε δὲ ἡμᾶς εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τούτέστιν, ὡς τε συνοξάσαι ἡμᾶς τῷ Υἱῷ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ· πρὸβλον, ὅτι πληρώσει ἃ ἐπηγγελάτο. Ἐκλήθητε ἐξ, φησὶν, οὐκ αὐτοὶ ὀκθοθεν προσήλθετε. Πῶς οὖν ὑψηλοφρονεῖτε ὡς ἐπὶ οἰκείοις ἔργοις; Σημειώσαι δὲ ἐν ταῦθα σαφέστερον τὸ, « Δι' οὗ, » ἐπὶ τοῦ Πατρὸς κεῖμενον.

« Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐπειδὴ μέλλει ἀλεαθῆναι αὐτοῖς πληκτικώτερον, προλαβὼν, παρακαλεῖν φησὶ ⁵⁴ διὰ τοῦ Χριστοῦ· τούτέστιν, οὐκ ἐγὼ ἀρχῶν εἰς παράκλησιν, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου συμπαραλαμβάνω, ἅψ' οὗ καλεῖσθε μὲν Χριστιανοί· ὑβρίσαντες δὲ τοῦτο, ἀπ' ἀνθρώπων καλεῖσθαι εἴλεσθε. Τοῦτο τοίνυν δυσωπησάτω ὑμᾶς.

« Ἴνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ἦ ἐν ὑμῖν σχίσματα. » Τί ἐστὶν ὁ παρακαλῶ; Ἴνα, φησὶ, συμφωνῆτε ⁵⁵ πάντες, καὶ μὴ σχιζήσθε. Τὸ γὰρ σχιζόμενον δοκεῖ μὲν ἀντὶ ἐνὸς πολλὰ γίνεσθαι, οὐτε δὲ πολλὰ ⁵⁶ ἐγένετο (τί γὰρ ὑφείλος τῶν πολλῶν κολοβῶν;), καὶ τὸ ἐν ἀπώλεσεν ⁵⁷. Ἐμφατικώτατα οὖν σχίσματα ἐκάλεσε τὰ παρ' αὐτοῖς γινόμενα. Ἐμφαίνει γὰρ διὰ τῆς λέξεως ταύτης, ὅπως ἀθλίως διέκειντο.

« Ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῦ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ. » Ἐπειδὴ ἀνωτέρω εἶπεν, « Ἴνα τὸ αὐτὸ λέγητε, » ἵνα μὴ νομισωσιν ἄχρι ῥημάτων εἶναι τὴν ὁμόνοιαν, ἐπάγει, ὅτι καὶ, « Ἐν τῷ αὐτῷ νοῦ » τούτέστιν, ἵνα καὶ τὰ αὐτὰ φρονῆτε. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ ἐν τῷδε μὲν τῷ πράγματι συμφρονοῦσιν, ἐν τῷδε δὲ οὐ· διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ, « Κατηρτισμένοι, » τούτέστι τέλειοι, ἐν πᾶσι πράγμασι ὁμονοῦντες. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ κατὰ μὲν τὰ νοήματα ἔνωται, κατὰ δὲ τὴν γνώμην διίστανται (ὅταν γὰρ τὴν αὐτὴν πίστιν ἔχωμεν, μὴ συναπτόμεθα δὲ κατὰ τὴν ἀγάπην, τὰ μὲν αὐτὰ νοοῦμεν, διστάμεθα δὲ κατὰ τὴν γνώμην)· διὰ τοῦτο εἶπών, « Τῷ αὐτῷ νοῦ, »

Variæ lectiones.

⁵⁴ παρακαλῶ in. ⁵⁵ παρακαλεῖ καὶ φησὶ ο. ⁵⁶ συμφρονῆτε ο. ⁵⁷ εἰ δὲ καὶ πολ. ο. ⁵⁸ τὸ ἐν εἶναι ἀπώλεσεν ο.

VERS. 8. « Qui et confirmabit vos usque ad finem. » — « Confirmabit, » videtur quidem votum esse : at vero plus denotat, nimirum, quod concussi erant, et indecore exorbitabant.

« Sine crimine in die Domini nostri Jesu Christi. » Irreprehensibiles repositos in die iudicii. Hanc enim Christi diem vocat, eo quod tum ipsius gloria plenius manifestabitur. Atque illud : « sine crimine, » potius increpantis est. Ostendit enim quod criminibus obnoxii sunt. Vide autem quam crebro Christi nomen illis offert, et ex hoc totum fere proœmium contextit, a falsis doctoribus, quorum partium studio divisi erant, abducere satagens, et ad doctrinam Christi cogere.

B
VERS. 9. « Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ipsius Jesu Christi Domini nostri. » Hoc est, verus Deus. Quod si verus, vocavit nos in societatem Filii sui, hoc est, ut simul nos glorificet cum Filio in regno suo; perspicuum est quod implebit quæ promisit. Porro, vocati estis, inquit, non vos ipsi motu proprio accessistis. Quomodo igitur superbitis ceu de propriis operibus? **Observa** hic : « Per quem, » manifestius de Patre dictum.

VERS. 10. « Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi. » Quia illis acerbiora locuturus est, anteveriens, obsecrare se illos dicit per nomen Christi, id est, ego ad obsecrationem non sufficio, sed nomen Domini simul assumo, a quo vocamini quidem Christiani : at vos istud injuria afficientes, maluistis ab hominibus vocari. Hoc igitur vos obtestetur.

« Ut idem dicatis omnes, et non sint inter vos schismata. » Quid est quod obtestor? Ut consentiatis, inquit, omnes, et non discindamini. Quod enim scinditur, videtur pro uno multa fieri, cum multa haudquaquam sit, (quæ enim commoditas multorum multorum?) et tamen unum esse desiit. Significantissime igitur schismata appellavit ea quæ apud ipsos sunt. Indicat enim per hoc verbum, quam misere eorum res habuerint.

« Sitis autem compacti in eadem mente, et eadem sententia, » Quia supra dixerat, **124** « Ut idem dicatis; » ne existiment hanc concordiam in verbis tantum constare, subdit : « Eadem mente, » hoc est, ut eadem sentiatis. Quoniam autem plerique in re una consentiunt, in altera vero minime, propterea addidit, « Compacti, » hoc est, perfecti, in omnibus rebus idem sentientes. Quoniam vero multi cogitatione quidem et intellectu uniti sunt, sententia vero dissident (nam cum eandem quidem fidem habeamus, non copulemur autem per charitatem, eadem quidem intelligimus, dissentimus tamen sententia) : ideo cum dixisset, « Eadem

mente, » apposit, « Et eadem sententia : » ut ne- A que secundum fidem, neque secundum sententiam dissociant.

VERS. 11. « Significatum est enim mihi de vobis, fratres, ab his qui sunt Chloes. » Ne inficias eant, testes producit : et, ne videatur ipse fingere, istos nominatim recenset, Chloes videlicet familiam. Fuit autem Corinthii familia quæ nominabatur Chloes. Fratres autem adhuc eos appellat. Etiamsi enim peccatum eorum manifestum esset, nihil tamen prohibet quominus fratres appellet. Non autem dixit verbatim quinam fuerint, qui hoc significarint, sed totam domum posuit, ne hos illis infensos reddat.

« Quod contentiones sint inter vos. » Denuntiaturus quænam ab indicantibus audiverit, contentiones dixit, dictione usus mitiore. Quando vero in propria persona loquitur, schismata appellat, quod multo pejus est contentione.

VERS. 12 « Dico autem hoc, quod quilibet vestrum ait : Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo. » Non unus et alter ista dicit, sed quilibet vestrum. Isti autem non ita dicebant, sed ille sermonem suum ita effluit, ut ostendat, quod si dicere se Pauli et Cephæ discipulos culpa non vacet, multo magis si aliorum.

« Ego autem Cephæ. » Non ut seipsum præferat, Petrum posteriorem posuit, sed illum potius honorans, perinde ac Christum jam posteriore loco posuit. In rebus enim factu indignis primum suæ ipsius personæ meminit.

« Ego autem Christi. » Non hoc reprehendit, quod dicant : « Ego sum Christi : » sed quod non omnes hoc dicant. Imo a seipso potius hoc posuit, volens ita accusationem graviores constituere atque ostendere, Christum in partem unam datum, etsi illi hoc non faciebant.

VERS. 12. « Dico autem hoc, quod quilibet vestrum ait : Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo, ego autem Cephæ, ego autem Christi. » Illud ipsum contentiones voco, quod quilibet vestrum privatum sibi præceptorem assignat. Non autem Paulum et Apollo et Cephæ sibi ascribent, sed alios quos silentio præterit, sub istis apostolorum nominibus, veluti personis quibusdam, ipsos occultans, cum ut sermonem suum minus molestum reddat, tum ut doceat quod si vere apostolos et doctores sibi ascribere non liceret, multo minus illos. Nomina autem ipsorum per auxesin protulit, Apollo quidem sibi, Cephæ vero Apollo præferens. Atqui alios quidem aliorum, alios vero Christi nomine dictos rite increpat. Quid ita ? Hos quidem non perstringit ; sed tamen et ipsos posuit, veluti particulam et portionem Christo relictam.

VERS. 13. « Divisus est Christus ? Dissecuistis

προσέθηκε, « Καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ· ἵνα μήτε κατὰ τὴν πίστιν, μήτε κατὰ τὴν γνώμην διεστηκότες ὦσιν.

« Ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης. » Ἴνα μὴ ἀρνήσωνται, μάρτυρας παράγει· καὶ ἵνα μὴ δόξῃ αὐτὸς πλάττειν, ὀνομαστὶ αὐτοὺς λέγει, τοὺς τῆς Χλόης. Οἰκία δὲ ἦν ἐν Κορίνθῳ οὕτως ἐπονομαζομένη Χλόης. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτοὺς ἐτι ὀνομάζει· ἵνα γὰρ ἔδηλον ἦ τὸ ἀμάρτημα, οὐδὲν κωλύει ἀδελφοὺς καλεῖν ἐτι. Οὐκ εἶπε δὲ ῥητῶς, τίνες ἦσαν οἱ εἰπόντες, ἀλλ' ὀλόκληρον τὴν οἰκίαν τέθεικεν, ἵνα μὴ ἐκπολεμῶσιν αὐτοὺς πρὸς ἐκείνους.

« Ὅτι ξριδες ἐν ὑμῖν εἰσι. » Τὰ παρὰ τῶν δηλωσάντων ἀπαγγέλλων, ξριδας εἶπε, προατέρῃ λέξει χρῆσάμενος. Ὅταν δὲ ἀπὸ τοῦ οἰκείου λέγῃ προσώπου, σχίσματα αὐτὰ καλεῖ, ὃ πολλῶ χειρὸν τῆς ξριδος.

« Λέγω δὲ τοῦτο. ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ. » Οὐ μέρος ταῦτα λέγει, ἀλλ' ἕκαστος ὑμῶν. Οὐκ ἔλεγον δὲ οὕτως ἐκεῖνοι, ἀλλ' αὐτὸς οὕτω σχηματίζει τὸν λόγον, ἵνα δείξῃ, ὅτι εἰ τὸ λέγειν μὲν αὐτοὺς Ἁυλοῦ καὶ Κηφᾶ ὑπεύθυνον, πολλῶ μᾶλλον τὸ ἐτέρων.

« Ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. » Οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν τέθεικε Πέτρον ὑστερον, ἀλλ' ἐκεῖνον προτιμῶν μᾶλλον, ὡς περὶ δὴ καὶ τὸν Χριστὸν ὑστερον τέθεικεν. Ἐν πράγμασι γὰρ οὐκ ἀξίους γενέσθαι, πρώτου ἐπεμήθησθαι τοῦ οἰκείου προσώπου.

« Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. » Οὐ τοῦτο ἐγκαλεῖ, διότι λέγουσιν· « Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. » ἀλλὰ διότι οὐ πάντες τοῦτο λέγουσι. Μᾶλλον δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο ἐθεσκε, βουλόμενος τὸ ἐγκλημα βαρύτερον κατασκευάσαι, καὶ δείξει καὶ τὸν Χριστὸν δοθέντα εἰς μέρος ἐν, εἰ καὶ μὴ τοῦτο ἐποίουν ἐκεῖνοι.

[« Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. » Λέγω δὲ ξριδας τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν ἴδιον ἐπιφημίζει διδάσκαλον ἑαυτοῦ. Οὐ τὸν Παῦλον δὲ καὶ τὸν Ἀπολλῶ καὶ τὸν Κηφᾶν ἐπέγραφον ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐτέρους οὓς ἀπεσιώπησε, καθάπερ τίσι προσώποις, τοῖς ὀνόμασι τούτοις τῶν ἀποστόλων ὑποκρύπτων αὐτοὺς, ἵνα τε ἀνεχθέστερον [Ἰσ. ἀνεπαχθέστερον] τὸν λόγον ποιήσῃ, καὶ ἵνα διδάξῃ, ἐτι εἰ τοὺς ἀληθῶς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους οὐκ ἐγρῆν ἐπιφημίζειν ἑαυτοῖς, πολλῶ μᾶλλον ἐκείνους. Κατὰ ἀξίωσιν δὲ προήγαγε τὰ ὀνόματα, ἑαυτοῦ μὲν τὸν Ἀπολλῶ προθεῖς, τοῦ Ἀπολλῶ δὲ τὸν Κηφᾶν. Ἀλλὰ τοῖς μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων προσαγορευομένοις καλῶς ἐπιτιμᾷ, τοῖς δὲ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, διὰ τί ; Τούτοις μὲν οὐκ ἐπιτιμᾷ, τέθεικε δὲ ὅμως καὶ αὐτοὺς, ὡς μέρος καὶ τμήμα ὑπολειφθῆναι τῷ Χριστῷ. Cod. Arundel.]

« Μεμέρισται ὁ Χριστός ; » Κατετέματε ¹⁰ τὸν

Variae lectiones.

⁹ αὐτοὺς m. ¹⁰ κατατέματε m.

Χριστόν; διείλετε ¹¹ αὐτοῦ τὸ σῶμα; Θυμοῦ δὲ γέ-
 μει ὁ λόγος. Τινὲς δὲ τὸ, « Μεμέρισται ὁ Χριστός; »
 οὕτως ἐνόησαν· Διμερίσαστο τοῖς ἀνθρώποις τὴν
 Ἐκκλησίαν, καὶ μοῖραν τὴν μὲν αὐτὸς ἔλαβε, τὴν
 ἑὴ ἐκεῖνοι; ἔδωκε;

« Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; » Ἀναιρεῖ
 τὸ παρ' αὐτοῖς γινόμενον ἀτόπον, καὶ τοῦ οικείου
 ἰνόματος μέμνηται, ἵνα μὴ δόξη κατὰ φθόνον ἄλλο-
 τριῶν νομάτων μεμνησθαι. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ Παῦ-
 λος ἐπλάσεν ὑμᾶς, ἢ ἐποίησεν; ἀλλ' ὁ πολλῶ πλέον,
 τὴν ἄρατον αὐτοῦ ¹² φιλανθρωπίαν δηλῶν, τὸν σταυ-
 ρὸν εἰς τὸ μέσον παράγει. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ ὁ
 Παῦλος ἀπέθανεν; ἀλλ', « Ἐσταυρώθη; » τὴν δο-
 κοῦσαν ἀτιμίαν τοῦ θανάτου δεικνύων.

[« Μεμέρισται ὁ Χριστός; » Κατετέμετε τὸν Χρι-
 στόν; διείλετε αὐτοῦ τὸ σῶμα; Μερισθέντος γὰρ τοῦ
 σώματος αὐτοῦ, ὅπου ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία, μεμέρι-
 σται πάντως αὐτός. Θυμοῦ δὲ γέμει ὁ λόγος. Τινὲς
 δὲ τὸ, « Μεμέρισται ὁ Χριστός; » οὕτως ἐνόησαν,
 ἀπὸ τοῦ, Διμερίσαστο τὴν Ἐκκλησίαν τοῖς ἐπιφη-
 μιζομένοις διδασκάλοις, καὶ μερίδα μίαν λαβὼν, τὰς
 ἄλλας ἀφῆρηται; Οὕτως ἐπιπλήξας, ἐργάζεται λοιπὸν
 τὴν ἀναίρεσιν τοῦ παρ' αὐτοῖς γινομένου ἀτόπου.

« Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; » Ἴνα μὴ
 δόξη ἀπὸ φθόνου ἐπιτιμᾶν, ἐπὶ τοῦ ἰδίου ὀνόματος
 τὴν ἀναίρεσιν ποιεῖται. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ Παῦλος;
 ἔπλάσεν ὑμᾶς; ἢ ἄλλην τοιαύτην εὐεργεσίαν, ἀλλὰ
 τὸν σταυρὸν ἤγαγεν εἰς μέσον, ὅς ἐστι μετῴων πάν-
 των ἀπόδειξις τῆς περὶ ἡμᾶς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ.
 Οὐκ εἶπε, Μὴ Παῦλος ἀπέθανεν; ἀλλὰ, « Ἐσταυ-
 ρώθη; » ἅμα καὶ τὸ εἶδος τοῦ θανάτου αὐτοῦ δηλῶν.
 Cod. Arundel.]

« Ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; » Ἐβά-
 πτισα μὲν καὶ ἐγὼ, φησὶ, πολλοὺς, ἀλλ' εἰς τὸ τοῦ
 Χριστοῦ ὄνομα. Τοῦτο δὲ λέγει, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο
 αἶτιον ἐγένετο σχίσματος, τὸ ἀπὸ τῶν βαπτισάντων
 κλιεῖσθαι. Ὁδὸ τοῦτο δὲ ζητεῖται, τίς ὁ βαπτιστὴς,
 ἀλλ' εἰς τίνος ὄνομα βαπτίζει· ἐκεῖνος γὰρ ἀφίησι
 τὰ ἁμαρτήματα, οὐχ ὁ βαπτίζων.

« Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα,
 εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάιον. » Τί μέγα φρονεῖτε, φησὶν,
 ἐπὶ τῷ βαπτίσει, ὅπου γε ἐγὼ εὐχαριστῶ μᾶλλον,
 ὅτι τοῦτο οὐκ ἐποίησα; Ταῦτα δὲ λέγει, οὐ τὴν τοῦ
 βαπτίσματος δύναμιν καθαιρῶν, ἀλλὰ τὴν ἐκεῖνων
 ἀλαζονείαν, ἣν εἶχον ἐπὶ τούτῳ. Τὸ μὲν γὰρ βάπτισμα
 μέγα, τὸ δὲ βαπτίζειν οὐ μέγα.

« Ἴνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβά-
 πτισα. » Οὐχ ὅτι περὶ ἐκεῖνων τοῦτο ἔλεγον, ἀλλὰ,
 Δίδουκα, φησὶ, μὴ εἰς τοῦτο προῦθῃ ἡ νόσος. Εἰ γὰρ
 ἰτελῶν ἀνθρώπων βαπτίζοντων ἄρρετος γέγονεν,
 ἴσως ἂν ἐμοῦ τοῦ κήρυκος βαπτίζοντος, εἰκός ἐστι
 συσῆναί τινος, καὶ τὸ βάπτισμα ἐμοὶ ἐπιφημι-
 ζεῖν.

A Christum? divisistis ejus corpus? Indignationis au-
 tem plena est oratio. Sunt qui, « Divisus est Chri-
 stus? sic intellexerunt: Partitus estne Christus
 apud homines Ecclesiam, et unam partem ipse sibi
 acceperit, alteram vero illis dedit?

125 « Num Paulus crucifixus est pro vobis? »
 Absurditatem tollit quam ii admiserant, ac proprii
 nominis meminit, ne videatur ex invidia alienorum
 nominum mentionem fecisse. Non dixit autem: Nun-
 quid Paulus finxit seu creavit vos? sed quod multo
 majus est, inexplicabilem ejus clementiam indicans,
 crucem in medium depromit. Nec dixit: Numquid
 Paulus mortuus est? sed: « Crucifixus? » mortis
 contumeliam, ut existimabatur, demonstrans.

VERS. 13. « Divisus est Christus? » Dissecuistis
 B Christum? Corpus ejus divisistis? Diviso enim cor-
 pore ejus, quod est Ecclesia, ipse omnino dividitur.
 Indignationis autem plena est oratio. Nonnulli vero,
 « Divisus est Christus? » ita intellexerunt: Parti-
 tusne est Ecclesiam ascriptiis hisee doctoribus,
 ipseque unam portiunculam accipiens, cæteris or-
 batus est? Postquam ipsos hunc in modum percu-
 lisset, deinceps admisse ab illis absurditatis amo-
 litionem aggreditur.

« Num Paulus crucifixus est pro vobis? » Ne ex
 invidia objurgare videatur, sub proprio suo nomine
 refutationem parat. Non autem dixit: Paulusne
 finxit vos? vel aliud istiusmodi beneficium, sed
 crucem in medium protulit, quæ Christi in nos
 charitatis omnium maxima demonstratio est. Non
 dixit: Num Paulus mortuus est? sed, « Cruci-
 fixus? mortis ejus speciem simul indicans.

« Aut in nomine Pauli baptizati estis? » Baptizavi,
 inquit, et ego non paucos, sed in Christi nomine.
 Id vero sit, quandoquidem et ea schismatis erat
 causa, nempe quod a baptizantibus nomenclaturam
 sibi usurpabant. Atqui non hoc quaeritur, quisnam
 fuerit qui baptismate tinxerit, cæterum in cujus
 nomine baptizet. Is enim peccata remittit, non qui
 baptizat.

VERS. 14. « Gratias ago Deo, quod neminem
 vestrum baptizaverim, nisi Crispum et Gaium. »
 Quid, inquit, baptizatoris nomine adeo superbitis,
 cum ego potius gratias agam, quod istud nequa-
 quam fecerim? Hæc autem ait, baptismatis aucto-
 ritatem haudquaquam imminuens, sed illorum osten-
 tationem quam hac in re habebant. Siquidem
 baptisma res magna est; baptizare autem non per-
 inde magnum.

VERS. 15. « Ne quis dicat, quod in meo nomine
 baptizaverim. » Non quod de illis hoc dicebam,
 sed metuo, inquit, ne eo progrediat morbus. Si
 enim infirmis hominibus baptizantibus emergerent
 hæreses, forsân me præcone et Apostolo baptizante,
 verisimile esset ut aliqui conspirarent, et baptismam
 mihi ascriberent.

Variæ lectiones.

¹¹ διείλετο m. ¹² τοῦ Χριστοῦ o.

Vers. 15. « Ne quis dicat, quod in meo nomine baptizaverim. » Ne quis, multis a me baptizatis, et in cœtum magnum coalescentibus, dicat me illos in meo nomine baptizasse, quo illud ipsis attribueretur, atque illi a me Pauliani nuncuparentur. Illos autem aperte insectatur, qui hanc ob rem multos baptizabant. Vel etiam aliter : Ne, si mihi adherescerent, et mea nomine vocarentur (quemadmodum multi ab iis qui ipsos baptizarunt, appellantur), dicat aliquis, quod in meo nomine baptizaverim, ideoque mihi astipulentur.

« Iis autem qui salvi fiunt, id est, nobis, potentia Dei est. » Nobis, inquit, id est, fidelibus, qui non perimus, sed servamur, crux potentiam Dei ostendit. Divinæ enim potentie signum est, quod is qui res adversas patitur, eis superior evadat. Ac quemadmodum in tribus pueris magis admirandum erat, quod cum in fornacem incidissent, non combusti erant, quam si in caminum non incidissent : atque uti in Jona majus erat quod a celo absorptus non consumeretur, quam si non absorptus fuisset : ita quoque in Christo longe admirabilis erat, ut is moriendo mortem vinceret, quam si omnino non moreretur.

Vers. 16. « Baptizavi autem et Stephanæ domum. » Omnes nimirum in domo ejus existentes. Magnus enim hic fuit Corinthi, necnon celeberrimus.

« Cæterum nescio si quem alium baptizaverim. » Adeo, inquit, non sum sollicitus circa baptismam, ut ne meminere quidem nunc alium baptizaverim. Cur ergo vos hanc ob rem efferimini ?

Vers. 17. « Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare. » Nam laboriosius erat, atque animo ferreo plane egebat, Evangelium annuntiare. Hominis enim sententiam mutare, atque a paternis traditionibus abducere, idque in mediis periculis, magni animi et strenui opus est. Assumere autem persuasum et ad baptismam paratum, eumque baptizare, cujuslibet fuerit sacerdotium habentis. Quod si ad baptizandum non erat missus, quomodo omnino baptizavit ? Ad hoc quidem præcipue non mittebatur : verumtamen non prohibebatur quominus istud faceret. Ad illud enim quod majus erat mittebatur, et tamen non erat ei inhibitum, ne id quod minus esset, efficiat.

126 « Non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi. » Sublato eorum fastu qui baptismatis nomine cristas erexerant, ad eos nunc transit, qui externa sapientia efferebantur, inquit : Misit me Evangelium prædicare, « non in sapientia verbi, » hoc est, in eloquentia, sermonisque cum elegantia, tum venustate ; ne noxam patiat et imminutionem crux, sive de cruce prædicatio. Hoc enim est quod ait : « evacuetur, » id est, inutilis et inanis inveniat. Si enim in sapientia verbi apostoli prædicassent, potuissent quidam dicere, quod

[« Ἴνα μή τις εἴπῃ, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. » Ἴνα μή πολλῶν βαπτισθέντων ὑπὲρ ἐμοῦ, καὶ σύστημα μέγα ποιησαμένων, εἴπῃ τις ὅτι διὰ τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα αὐτούς, ἵνα ἐπισημίζηται τοῦτοις, καὶ ἀπ' ἐμοῦ καλῶνται Παυλιανοί. Ἐμφαντικῶς δὲ διέστυρε τοὺς διὰ τοῦτο πολλοὺς βαπτίζοντας. Ἥ καὶ ἄλλως · Ἴνα μή προσκειμένον μοι, καὶ ἀπ' ἐμοῦ καλουμένων (ὡσπερ ἀπὸ τῶν βαπτισάντων αὐτούς πολλοί), εἴπῃ τις ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα αὐτούς, καὶ διὰ τοῦτο μοι πρόσκεινται.]

« Τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστίν. » Ἡμῖν, φησί, τοῖς πιστοῖς, τοῖς μὴ ἀπολωλόσιν, ἀλλὰ σωζομένοις, δύναμιν Θεοῦ ἐμφανίζει ὁ σταυρὸς. Δυνάμειος γὰρ θείας, τὸ τὸν ἐν δεινοῖς γενόμενον ἀνωτέρω τῶν δεινῶν γενέσθαι. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν τριῶν παιδῶν, τοῦ μὴ ἐμπιστεῖν εἰς τὴν κάμινον, τὸ ἐμπροσθέντος μὴ καυθῆναι θαυμασιώτερον · καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωνᾶ, τοῦ μὴ καταποθῆναι ὑπὸ τοῦ κήτους, τὸ τὸν καταποθέντα μὴ ἀναλωθῆναι, μείζον · οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, τὸ ἀποθανόντα νικῆσαι τὸν θάνατον, πολλῶ δῆπου παραδοξότερον. *Cod. Arundel.*]

« Ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανᾶ οἶκον. » Τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ πάντας δηλονότι. Μέγας δὲ ἦν οὗτος ἐν Κορίνθῳ, καὶ ἐπισημότατος.

« Λοιπὸν οὐκ οἶδα εἰ τίνα ἄλλον ἐβάπτισα. » Τοσοῦτον, φησὶν, οὐκ ἔστι μοι περισπούδαστον τὸ βαπτίζειν, ὥστε οὐδὲ μέμνημαι εἰ τίνα ἄλλον ἐβάπτισα · πῶς οὖν ὑμεῖς ἐπὶ τοῦτω αἴρεσθε ;

« Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι. » Τὸ γὰρ ἐπιπονώτερον, καὶ ψυχῆς σιδηρᾶς δεόμενον, τὸ εὐαγγελίζεσθαι ἦν. Τὸ γὰρ μεταπεῖσαι ἄνθρωπον, καὶ μεταστῆσαι τῶν πνεύμων δογμάτων, καὶ ταῦτα ἐν μέσῳ κινδύνων, μεγάλης ψυχῆς καὶ γενναίας. Τὸ δὲ παραλαβεῖν ἔτοιμον καὶ βαπτίσειν, πάντος ἂν εἴη τοῦ τὴν ἱερωσύνην ἔχοντος. Καὶ εἰ οὐκ ἀπεστάλη βαπτίζειν, πῶς ὄλως ἐβάπτισεν ; Οὐκ ἀπεστάλη μὲν εἰς τοῦτο προηγουμένως · πλὴν ἀλλ' οὐκ ἐκωλύθη τοῦτο ποιεῖν. Εἰς μὲν γὰρ τὸ μείζον ἀπεστάλη, ἀπὸ δὲ τοῦ καὶ τὸ ἐλαττον ἐνεργεῖν οὐκ ἐκωλύθη.

« Οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ. » Καθελὼν τὴν ὄφρυν τῶν ἐπὶ τῷ βαπτίζειν μέγα φρονούντων, μεταβαίνει ¹² νῦν καὶ ἐπὶ τοὺς τῆ ἐξωθεν σοφίᾳ ἐπαυρομένους, καὶ φησιν, ὅτι Ἐπέστειλέ με εὐαγγελίζεσθαι, « οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, » τουτέστιν, εὐγλωττίᾳ καὶ καλλιπέειᾳ, ἵνα μὴ βλάβην καὶ ἐλάττωσιν πάθει ὁ σταυρὸς, ἦτοι τὸ περὶ τοῦ σταυροῦ κήρυγμα. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Κενωθῇ, » τουτέστιν, ἀχρηστος καὶ κενὸς εὐρεθῇ. Εἰ γὰρ ἐν σοφίᾳ λόγου οἱ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, εἶχον ἂν τινες λέγειν, ὅτι διὰ τὴν πιθανότητα τῶν λόγων

Variæ lectiones.

¹² μεταβαίνει ο.

ἐπισαν, οὐχὶ διὰ τὴν δύναμιν τοῦ κηρυττομένου· ἅ ὅτι οὗτο δὲ κένωσις ἦν καὶ βλάβη τοῦ ἐσταυρωμένου. Νῦν δὲ ἐν ἰδιωτισμῷ κηρύξαντες, δεικνύουσι τὴν τοῦ σταυρωθέντος δύναμιν ἐν πᾶν ἐνεργήσασαν. Καὶ ἕλλως δὲ κενούται ὁ σταυρὸς· οἶον, Ἐρωτᾷ με ὁ Ἕλλην περὶ τίνος τῶν θεῶν ὑπὲρ κατάληψιν· εἰ οὖν ἐπιχειρήσω ἀποδεικνύειν ταῦτα αὐτῷ ἀπὸ συλλογισμῶν καὶ τῆς ἐξω σοφίας, ἀσθενήσω· οὐδεὶς γὰρ λόγος ταῦτα παραστήσαι δύναται· καὶ οὕτως ἡ ἐμὴ ἀσθένεια φανήσεται τοῦ κηρύγματος εἶναι ἀσθένεια, καὶ λοιπὸν κενούται ὁ σταυρὸς, μάταιόν τι καὶ κενὸν φαίνεται.

« Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστίν. » Ἐπειδὴ ἤσαν τινες ἀπιστοὶ ἐν Κορίνθῳ, χλευάζοντες τὸν σταυρὸν, καὶ λέγοντες· Ὅντως μωρία ἐστὶ τὸ κηρύττειν Θεὸν ἐσταυρωμένον. Εἰ γὰρ Θεὸς ἦν, ἤμουν ἐν αὐτῷ σταυρωμένῳ [σ. -ρομ.]· ὁ δὲ τὸν θάνατον μὴ δυνήθει ἀπέσθαι, πῶς ἐν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι δυνήθει; εἰκόσ ἦν τοῖς πιστοῖς τῆ παρ' αὐτῶν σοφίᾳ ἀνθίστασθαι τοῖς, θορυβουμένοις ἐφ' οἷς ἐκεῖνοι ἐβλασφήμουν τὸν σταυρὸν. Φησὶν οὖν, ὅτι Μὴ ξενισθῆτε. Τοῖς γὰρ ἀπολλυμένοις τὰ εἰς σωτηρίαν δοθέντα παρὰ Θεοῦ μωρία δοκεῖ. Λόγον δὲ τοῦ σταυροῦ φησὶ τὸ κήρυγμα τοῦ σταυροῦ, ἦτοι τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐσταυρωμένου.

« Τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστίν. » Ἡμῖν, φησὶ, τοῖς μὴ ἀπολωλόσιν, ἀλλὰ σωζομένοις, δύναμις Θεοῦ· ἀλλὰ καὶ σοφίαν ἐμφαίνει ὁ σταυρὸς· δύναμιν μὲν, ὅτι θανάτῳ θάνατον ἔλυσεν¹⁴· περιουσία γὰρ δυνάμεως, τὸ πίπτοντα νικᾷ· σοφίαν δὲ, ὅτι τοῦτῳ τῷ τρόπῳ ἀπολωλότας διέσωσε.

« Γέγραπται γὰρ· Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. » Εἰπὼν ἀπολλυμένους τοὺς ἀπίστους σοφοὺς, κατακευθίζει τοῦτο ἀπὸ τῆς Γραφῆς. Ἐκεῖνη γὰρ εἶπεν, ὅτι· Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, ὡς τῶν ἐξω· τούτεστιν, Ἀνόνητον αὐτὴν ἀποδείξω (ἄπερ οὐκ ἐστὶ σοφίας¹⁵), καὶ τὴν σύνεσιν τῶν δοκούντων συνείναι καὶ νοεῖν, ἀθετήσω.

« Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; Οὐχὶ ἐμῶρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου: » Εἶπε τὰ τῆς Γραφῆς· λοιπὸν οὖν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἐπάγει ἀπόδειξιν. Καὶ ἐλέγει Ἕλληνας μὲν, ἐν τῷ εἰπεῖν, « Ποῦ σοφός; » τούτεστι, φιλόσοφος· Ἰουδαίους δὲ, ἐν τῷ εἰπεῖν, « Ποῦ γραμματεὺς; » Συζητητὰς δὲ ὠνόμασε τοὺς λογισμοὺς καὶ ἐρευνᾶς τὰ πάντα ἐπιτρέποντας. Οὐδεὶς γὰρ τούτων ἔσωσεν ἡμᾶς, ἀλλ' οἱ ἀλιεῖς ἀπὸ τῆς πλάνης ἐξελίοντο. Τὸ δὲ, « Ἐμῶρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν, » ἀντὶ τοῦ, ἀνερέγγητον οὖσαν εἰδείξε,

¹⁴ Isa. xlviii, 14.

¹⁵ ὠλεσε m. ¹⁶ σοφία o.

A orationis persuasibilitate persuasissent, et non virtute ejus qui prædicabatur. Id vero in frustrationem et injuriam crucifixi cessisset. Jam vero in simplicitate sermonis prædicantes, crucifixi potentiam omnia perficientem ostendunt. Præterea crux aliter evacuatur. Exempli gratia : Interrogat me Græcus, sive gentilis, de divinis quibusdam rebus humani ingenii captum superantibus. Hic si incipiam per syllogismos et externam sapientiam ista demonstrare, infirmus ero : nulla enim ratio ista probare potest : sicque mea ista infirmitas prædicationis infirmitas videbitur, atque deinceps crux evacuatur, quippe quæ vanum quiddam et inane esse videatur.

Vers. 18. « Sermo enim crucis pereuntibus quidem stultitia est. » Quia nonnulli erant infideles apud Corinthios, crucem subsannantes et dicentes, Revera stultitia est prædicare Deum crucifixum. Nam si Deus esset, sibi metipsi crucifixo suppetias tulisset. Qui vero mortem propulsare non poterat, quomodo ille a mortuis resurgere poterit? Verisimile erat fideles pro sua sapientia illis obsistere, indigne et graviter ferentes, quæ illi in crucem jacerent convitia. Ait igitur : Ne admiremini. Nam quæ a Deo data sunt in salutem, ista pereuntibus stultitia videntur. Sermonem autem crucis prædicationem crucis dicit, sive Christi crucifixi.

« His autem qui salvi sunt, id est, nobis, potentia Dei est. » Nobis, inquit, qui non perimus, sed servamur, potentia Dei est. Quin etiam sapientiam declarat crux. Potentiam sane in hoc, quod morte mortem dissolvit : summæ enim potentia est, ut is qui cadit, victoria potiat : sapientiam vero, quod hoc modo eos qui perierant, conservavit.

Vers. 19. « Scriptum est enim : Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo. » Quia incredulos sapientes pereuntes dixerat, Scripturæ testimonio istud confirmat. Ista enim dicit : « Perdam sapientiam sapientium, et nimirum hujus mundi, hoc est, inutilem esse demonstrabo (quod non est sapientia), 127 et prudentiam eorum qui sapere et intelligere sibi videntur, reprobabo.

D Vers. 20. « Ubi sapiens? ubi scriba? ubi disputator sæculi hujus? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? » Scripturæ testimonium protulit : deinceps itaque et a rebus ipsis demonstrationem adducit. Ac Græcos quidem redarguit, cum ait : « Ubi sapiens? » hoc est philosophus; Judæos vero, cum inquit : « Ubi scriba? » Disputatores autem nominavit eos, qui ratiocinationibus et investigationibus cuncta tribuunt. Nemo enim illorum servavit nos, sed piscatores nos ab errore exemerunt. Istud vero, « Deus stultam reddidit sa-

Variæ lectiones.

pientiam, » accipit pro, inefficacem esse demonstravit, ac convicit esse stultam, ut quæ non potuerit invenire verum.

VERS. 20. « Ubi sapiens? ubi scriba? ubi disputator sæculi hujus? » Scripturæ testimonia protulit, deinceps itaque demonstrationem a rebus ipsis inducit, inquires: Ubi Græcorum sapiens? ubi Judæorum scriba? ubi disputator qui syllogismis et disquisitionibus omnia tribuit? Ubi, si cum apparente prædicationis stultitia comparentur? Respectu illius quem locum occupant? Transcendit enim eos et superavit. « Sæculi hujus, » hoc est, in hoc sæculo existens.

« Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? » Nonne Deus sapientiam Judæorum et Græcorum, qui res mundanas sapiebant, inefficacem esse ostendit, ac stultam esse demonstravit, utpote quæ veritatem invenire non poterat? Ita sane. Nam per concionatores qui stulti videbantur, veritas et salus edocebatur, et non per eos qui sapientes videbantur.

VERS. 21. « Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis servare credentes. » Causam reddit quare sapientia mundi in stultitiam versa sit. Posteaquam enim in sapientia, quæ per creaturas cernitur (cælum enim et terra, adeoque omnis creatura prædicat Conditorum), non novisset mundus, hoc est, qui mundana sapient, Deum (per sapientiam videlicet, quæ in eloquentia cernebatur, impediti): visum est Deo per prædicationis simplicitatem (quæ videtur quidem esse stultitia, sed non est) servare credentes. Græci igitur doctorem habebant sapientiam Dei, nempe illam quæ in creaturis cernitur, sed tamen Deum non agnoverunt, propter sapientiam quam in orationis venustate ponebant; quæ non est sapientia.

VERS. 22, 23. « Quoniam et Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærunt: nos autem prædicamus Christum crucifixum. » Vult commonstrare Paulus quomodo per contraria Deus contraria operatus sit, inquires: Si quando dixero Judæo, Crede, actutum signa inquirat ad confirmationem prædicationis. Nos autem Christum prædicamus crucifixum: quod non solum non est signorum exhibitio, verum etiam infirmitatis, quantum quidem apparet: attamen per hoc, quod respectu illius quod ille petit, infirmum et contrarium videtur, ad fidem perducitur. Quæ res ingentem sane Dei potentiam ostendit. Rursus: Græci sapientiam inquirunt a nobis: atqui et illis nos crucem prædicamus, quod et ipsum, ut apparet, stultitiæ esse videtur, Deum nempe crucifixum prædicare: interim tamen ita persuadentur. Nonne igitur maximæ hæc potentia argumenta sunt, ex contrariis, quoad ea quæ inquirunt, persuaderi eos?

« Judæis quidem scandalum, Græcis autem stul-

Varie lectiones.

²⁶ ἐν τῇ εὐγλωττίᾳ m. ²⁷ σοφία Θεοῦ m. ²⁸ Χριστὸν ο.

καὶ ἤλεγξε μωρὰν, ὡς μὴ ἰσχύσασαν εὐρεῖν τὸ ἀληθές.

[« Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς: ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; » Εἶπε τὰ τῆς Γραφῆς· λοιπὸν οὖν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἐπάγει ἀπόδειξιν, καὶ φησι· « Ποῦ σοφός; Ἕλληνων; ἢ ποῦ γραμματεὺς, Ἰουδαίων; ἢ ποῦ συζητητὴς; » συλλογισμοί; καὶ ἐρευνᾷς τὰ πάντα ἐπιτρέπων; ποῦ πρὸς τὴν δοκοῦσαν μωρίαν τοῦ κηρύγματος; ποῦ φθάνουσι πρὸς αὐτὴν; Ὑπερβῆν γὰρ καὶ νενίκηκεν αὐτούς. « Τοῦ αἰῶνος » δὲ « τούτου, » ἀντὶ τοῦ, ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ γενόμενος.

« Οὐχὶ ἐμῶρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου; » Οὐχὶ ἀνεπέργητον ἀπέδειξεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τῶν τὰ κοσμικὰ φρονούντων Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων, καὶ ἤλεγξε μωρὰν, μὴ ἰσχύσασαν εὐρεῖν τὸ ἀληθές; Πάνυ μὲν οὖν. Διὰ γὰρ τῶν δοκούντων μωρῶν κηρύκων ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ σωτηρία ἐδιδάχθη, καὶ οὐ δι' ἐκείνων τῶν δοκούντων σοφῶν. Cod. Arundel.]

« Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύοντας. » Λέγει τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐμωράνθη ἡ ἔξω σοφία. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ διὰ τῶν κτισμάτων φαινομένῃ σοφίᾳ (ὁ οὐρανὸς γὰρ καὶ ἡ γῆ, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις κηρύττει τὸν Δημιουργόν) οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος, τοῦτέστιν οἱ τὰ τοῦ κόσμου φρονούντες, τὸν Θεόν, (διὰ τῆς ἐν εὐγλωττίᾳ ²⁶ θεωρουμένης σοφίας ἐμποδιζόμενοι δηλαδὴ), εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς ἰδιωτείας τοῦ κηρύγματος (ἣτις δοκεῖ μὲν εἶναι μωρία, οὐκ ἔστι δὲ) σώσαι τοὺς πιστεύοντας. Εἶχον μὲν οὖν διδάσκαλον οἱ Ἕλληνες τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐν τῇ κτίσει δηλαδὴ θεωρουμένην· οὐκ ἔγνωσαν δὲ τὸν Θεόν, διὰ τῆς ἐν λέξει σοφίας· ἣτις οὐκ ἔστι σοφία ²⁷.

« Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν· ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον. » Θέλει δεῖξαι ὁ Παῦλος, πῶς διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία ὁ Θεὸς ἐεργάσατο· καὶ φησιν, ὅτι Ὅταν εἶπω τῷ Ἰουδαίῳ, Πίσταυσον, εὐθὺς σημεῖα ζητεῖ πρὸς σύστασιν τοῦ κηρύγματος; ἡμεῖς δὲ Χριστὸν κηρύσσομεν ἐσταυρωμένον· ὅπερ οὐ μόνον οὐκ ἔστι σημεῖον ἐπίδειξις, ἀλλὰ καὶ ἀσθενείας, ὅσον κατὰ τὸ φαινόμενον· καὶ ὁμῶς τούτῳ τῷ δοκοῦντι ἀσθενεῖ καὶ ἐναντίῳ, ὅσον πρὸς ὁ αἰτεῖ, ἐνάγεται καὶ πρὸς τὴν πίστιν· τοῦτο δὲ μεγάλην δείκνυσι τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν. Πάλιν Ἕλληνες σοφίαν ἐπιζητοῦσι παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ κάκεινοις ἡμεῖς τὸν σταυρὸν ²⁸ κηρύσσομεν· ὅπερ κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ μωρίας εἶναι δοκεῖ, Θεὸν κηρύσσειν ἐσταυρωμένον· ἀλλὰ καὶ οὕτω πείθονται. Ἄρα οὐ μεγίστης ταῦτα δυνάμει, ἐκ τῶν ἐναντίων, ὡς πρὸς ἃ αὐτοὶ ἐπιζητοῦσι, πείθεσθαι αὐτούς;

« Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν. »

Ἰουδαῖοι, φησιν, ἔχουσι σκάνδαλον τὸν σταυρωμένον· προσπαίλουσι γὰρ τούτῳ, λέγοντες· Πῶς ὁ σαγῶν καὶ πῶν μετὰ τελωνῶν καὶ πορνῶν, καὶ τέλος μετὰ ληστῶν σταυρωθεὶς, δύναται εἶναι Θεός; Ἕλληνες δὲ διαγελωσι τὸ μυστήριον ὡς μωρίαν, ὅτι πίστευι μόνῃ, καὶ οὐ συλλογισμοῖς, ὧν αὐτοὶ ἐξήρηται, καταλαμβάνεται τὸ Θεὸν σταυρωθῆναι, καὶ διότι οὐ καλλιεπεῖται κοσμεῖται.

« Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι, Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν. » Τοῖς μὲν ἀπίστοις Ἰουδαίοις, φησὶ, σκάνδαλον ἐστὶν ὁ Χριστός· καὶ τοῖς ἀπίστοις Ἕλλησι μωρία δοκεῖ, ὅτι ἀζητοῦσιν, ἐν αὐτῷ οὐχ εὐρίσκουσι, σημεῖα καὶ σοφίαν. Τοῖς δὲ κλητοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τοῖς κλητοῖς Ἕλλησι, τουτέστι, τοῖς ὑπὸ Θεοῦ κληθεῖσιν, ὡς ἐξίσως, ἀμφοτέρωθεν ὁ Χρ. στὸς εὐρίσκεται, ἀκεῖνοι ζητοῦσι. Τί γὰρ ζητεῖς, ὦ Ἰουδαεῖ; σημεῖα; Ἰδοὺ ὁ Χριστὸς δύναμις Θεοῦ ἐστὶν, ἤτις τῶν σημείων ποιητικὴ. Καὶ σὺ τί λέγεις, ὦ Ἕλλην; σοφίαν ζητεῖς; Ἐχεις τὸν Χριστὸν, σοφίαν ὄντα τοῦ Πατρὸς.

« Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ, σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ· καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ, ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ. » Τὸν σταυρὸν ὀνομάζει μωρὸν, ὡς οὕτω δοκοῦντα· σοφώτερον μὲντοι τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν. Οἱ μὲν γὰρ φιλόσοφοι περὶ ψυχρὰ καὶ ἀνόητα ἡσχολήθησαν· ὁ δὲ σταυρὸς τὸν κόσμον ἔσωσε. Καὶ ἀσθενὲς δὲ δοκεῖ, ὡς ἐξ ἀσθενείας σταυρωθέντος τοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν, οὐ μόνον διὰ μωρίων ἐπιχειρησάντων σέβει τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀνθεὶ μάλλον· ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ τοῦ δοκοῦντος ἀσθενοῦς ὁ ἰσχυρὸς διάβολος ἐδόθη. Δύνασαι δὲ καὶ οὕτω ταῦτα νοῆσαι, ὅτι ἐπὶ Θεοῦ τὸ ὑπέροφον ἄσοφον λέγεται, ὃ ἐστὶ μωρὸν· καὶ ὑπερσθενὲς, ἀσθενὲς· ὥσπερ καὶ τὸ ὑπέρφωτον αὐτοῦ λέγεται σκότος καὶ γνόφος.

« Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοὶ, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς. » Ἐπισκέψασθε, φησὶ, καὶ διερευνήσατε τοὺς κληθέντας εἰ; τὴν πίστιν, καὶ εὐρήσατε ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, τουτέστι, κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸν παρόντα βίον. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι οὐδεὶς σοφός, ἀλλ', « Οὐ πολλοί. » Ἦσαν γὰρ σοφοὶ καὶ ἐν τῇ πίστει, ὡς ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὡς ὁ ἀνθύπατος, καὶ ἕτεροι δὴ [δὲ] οἱ μὴ ὀνομαστὶ νῦν γνωρίζομενοι. Καὶ δυνατοὶ δὲ καὶ εὐγενεῖς ἐπίστευσαν. Διὰ τοῦτο οὖν εἶπεν ἐπὶ πάντων τὸ, « Οὐ πολλοί. » Ὥστε ἰδὲ τὴν δύναμιν τοῦ κηρύγματος, πῶς ἰδιώτας¹⁹ οὕτω σοφὰ δόγματα²⁰ εἰδίδασκε, καὶ ὅπως ἡ ἔξω σοφία ἀρχεῖν τι δεῖκνυται.

tam sapientia docuerit, et quonam modo externa mundi sapientia inutile quiddam esse demonstratur.

« Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα κατασχῶν τούς σοφούς· καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα κατασχῶν τὰ

titiam. » Judæis, inquit, scandalo est crucifixus. Impingunt enim adversus ipsum, dicentes: Ecqui is qui comedit **128** et bibit cum publicanis et meretricibus, ac tandem cum prædonibus crucifixus, potest esse Deus? Græci vero mysterium hoc irrident ceu stultitiam, eo quod sola fide, et non ratiocinationibus ullis, ex quibus ipsi dependebant, comprehendatur Deum crucifixum esse, et quia orationis splendore non exornetur.

VERS. 24. « Ipsi autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam. » Infidelibus, inquit, Judæis Christus est offendiculum, et infidelibus Græcis stultitia videtur, eo quod illa quæ quærent, signa nimirum et sapientiam, in illo non inveniant. Vocatis autem Judæis et vocatis Græcis, hoc est, a Deo vocatis, tanquam dignis, utrumque ab illis quæsitum Christus esse invenitur. Quid enim signa quæris, o Judæe? En Christus potentia Dei est, quæ signa efficit. At tu, Græce, quid ais? quæris sapientiam? Habes Christum sapientiam Patris.

VERS. 25. « Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. » Crucem stultam vocat, ut quæ sic videatur: sapientius tamen hominibus est. Nam philosophi frigidis et inutilibus rebus incubuerunt; crux autem mundum servavit. Imbecille porro apparet, tanquam ex imbecillitate crucifixo Christo; sed fortius est hominibus, non solum ideo, quod innumeris hoc nomen extinguere conantibus, floreret magis: verum quia etiam per illum qui imbecillis visus est, fortis Satanas ligatus est. Poteris autem hæc sic etiam intelligere, quod in Deo quod immense sapiens est, insipiens dicatur, hoc est, stultum: et quod supra modum firmum, infirmum, perinde ac eximius splendor et excellens lumen ejus tenebræ et caligo dicuntur.

VERS. 26. « Videte enim vocationem vestram, fratres, quod non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles. » Considerate, inquit, et scrutamini vocatos ad fidem, et invenietis quod non multi sapientes sint secundum carnem, hoc est, ut apparet in speciem, in præsentia vita. Non dixit autem quod nemo sapiens, sed,

D « non multi. » Nam nonnulli sapientum ad fidem accesserunt, quorum de numero sunt Areopagita et proconsul et alii de quorum nominibus nunc non constat. Quin etiam potentes quidam, et genere clari crediderunt. Propterea de omnibus dixit: « non multi. » Proinde animadvertite potentiam et virtutem prædicationis, quomodo idiotas et rudes dogmata

129 VERS. 27. « Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut pudefaciat sapientes: et infirma mundi elegit Deus, ut pudefaciat fortia. » Isud enim

Varie lectiones.

¹⁹ ἰδιώτης; m. ²⁰ διδάγματα ο.

Græcos maxime pudet, cum in foro videant mechanicum vera sapientia ipsos excedere, ac imbecillum adeoque contemptibilem opibus et potestate conspicuos humiliare.

VERS. 28. « Et ignobilia mundi et contempta elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt abolerent. » Qui nihil esse reputantur, ea quæ non sunt nominat; qui autem aliquid esse videntur, ea quæ sunt. Ut igitur hos otiosos et inutiles ostendat, ideo eos qui nihil sunt, elegit. Porro, cum audis, « Elegit, » non sic intelligas, quasi operæ pretium duxerit, aut contenderit contemptos eligere ac celebres depellere: verum quia, cum celebres et insignes viri propria sapientia intumescerent, ideoque Evangelii verbum non susciperent, ad hujus susceptionem Deo magis idonei visi sunt illi qui ab arrogantia alieni erant.

VERS. 29. « Ut non gloriatur omnis caro coram Deo. » Propterea, inquit, hæc Deus fecit, ut deprimeret fastum et arrogantiam eorum qui mundana sapiunt, persuadeatque omnia sibi accepta referenda, nec coram ipso gloriandum. Quomodo igitur vos, o Corinthii, ob eam rem efferrimini? Observa autem quod haud temere diximus, quod illi qui rejecti sunt, propter arrogantiam indigni facti sunt prædicatione Evangelii.

VERS. 30. « ex ipso autem vos estis in Christo Jesu. » Quod ait, « Ex ipso » non de productione ad esse, sed ad bene esse dictum accipies. Porro, quod ait est hujusmodi: Filii Dei facti estis, et ex ipso estis, filii ejus facti in Christo, pro, per Christum. Quoniam autem dixerat quod ignobilia elegerit Deus, ostendit quod omnium sunt nobilissimi, qui Deum nacti sunt in Patrem.

« Qui factus est nobis sapientia a Deo, justitia et sanctificatio et redemptio. » Hoc est, sapientes nos et justos et sanctos et liberos fecit. Hoc enim est redemptio, nempe revocatio ex captivitate. Quemadmodum autem ignobiles eligens, nobiles et claros fecit, filios Dei constituens: hunc ad modum stultos sapientes reddidit, factus nobis sapientia. Quare igitur non dixit: Sapientes nos fecit, sed: « Factus est nobis sapientia? » Doni largitatem scilicet ostendens, perinde ac si dicat, Seipsum nobis tradidit. Cum autem magna de Filio dixisset, apponit, « A Deo, » ne ingenitum ipsum cogites, sed ad causam recurras, nempe Patrem. Animadvertite autem ordinem. Primum sapientes fecit, liberans eos ab errore, Deique cognitionem docens: deinde justos, peccatorum dimissione

130 data: post sanctificavit per Spiritum sanctum: atque ita perfectam liberationem ab omnibus malis nobis impertit et liberavit, ut ipsius tantum simus, eique addicti.

VERS. 31. « Ut quemadmodum scriptum est d: d Jerem. ix, 33.

Variæ lectiones.

¹¹ ἀχρήστους ο. ¹² ταῦτα πάντα ιι. ¹³ δὲ τὴν τάξιν ιιι.

Ἰσχυρά. » Τοῦτο γὰρ ἔστι μεγίστη αἰσχρὴ τῶν Ἑλλήνων, ὅταν ἴδωσι τὸν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς χειροτέχνην ὑπὲρ αὐτοὺς φιλοσοφούντα, καὶ τὸν ἀσθεῆ καὶ εὐκαταφρόνητον τοὺς ἐν δυναστείᾳ καὶ πλοῦτι τεινοῦντα.

« Καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεός, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ. » Τοὺς μὴδὲν εἶναι λογιζομένους, τοὺτους μὴ ὄντα ὀνομάζει· ὄντα δὲ, τοὺς εἶναι τι δοκοῦντας. Ἴνα οὖν τοὺτους ἀργούς καὶ ἀχρείους ¹¹ ἀποδείξῃ, τοῦτου ἕνεκα τοὺς μὴδὲν ὄντας ἐξελέξατο. Ἀκούων δὲ τὸ, « ἐξελέξατο, » μὴ νοήσης οὕτως, ὅτι ἔργον ἐποίησε τοὺς μὲν ἔξουθενημένους λαβεῖν, τοὺς δὲ ἐνδόξους ἀπόσασθαι· ἀλλ' ὅτι τῶν ἐνδόξων ἀλαζονευμένων ἐπὶ τῇ οἰκειᾷ σοφίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο μὴ παραδεχομένων τὸ κήρυγμα, οἱ μὴ ἀλαζόνες πρὸς τὴν τοῦτου παραδοχὴν ἐπιτηδειότεροι ἔδοξαν τῷ Θεῷ.

« Ὅπως μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Διὰ τοῦτο, φησὶ, ταῦτα ¹² ποιήσεν ὁ Θεός, ἵνα καταστειλῇ τὸν τύφον καὶ τὴν ἀλαζονείαν τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων, καὶ πείσῃ πάντα αὐτῷ ἀνατιθέναί, καὶ μὴ καυχᾶσθαι ἐνώπιον αὐτοῦ. Πῶς οὖν ὑμεῖς, ὦ Κορίνθιοι, ἐπὶ τούτῳ ἐπαίρεσθε; Οὐκ δὲ, ὅτι οὐκ ἀπεικίτως ἡμῖν εἰρηται, ὡς διὰ τὴν ἀλαζονείαν ἀνάξιοι ἐγένοντο τοῦ κηρύγματος οἱ ἀπωσθέντες.

« Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τὸ, « Ἐξ αὐτοῦ, » μὴ περὶ τῆς εἰς τὸ εἶναι παραγωγῆς νοήσης λέγεσθαι, ἀλλὰ περὶ τῆς εἰς τὸ εἶναι· ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Τέκνα Θεοῦ ἐγένεσθε, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐστε, υἱοὶ αὐτοῦ γινόμενοι ἐν Χριστῷ, ἀντὶ τοῦ, διὰ Χριστοῦ. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν, ὅτι· « Τὰ ἀγενῆ ἐξελέξατο, » δείκνυσιν ὅτι πάντων εἰσὶν εὐγενέστεροι, οἱ Πατέρα Θεὸν πλουτήσαντες.

« Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις. » Τουτέστι, σοφούς ἡμᾶς, καὶ δικαίους, καὶ ἁγίους, καὶ ἐλευθέρους εἰργάσατο. Τοῦτο γὰρ ἡ ἀπολύτρωσις, ἡ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπαγάλλησις. Ὡσπερ δὲ τοὺς ἀγενεῖ, ἐκλεξάμενος, εὐγενεῖς ἐποίησεν, υἱοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, ἰθέμενος· οὕτω καὶ τοὺς μωροὺς, σοφοὺς ἐποίησε, γενηθεῖς ἡμῖν σοφία. Πῶς οὖν οὐκ εἶπεν, ὅτι· Ἐσφίσεσιν ἡμᾶς, ἀλλ', « Ἐγενήθη ἡμῖν σοφία; » Τὸ διεψιλὲς ἐνδεικνύμενος τῆς δωρεᾶς, ὡσανεὶ ἔλεγεν, ὅτι· Ἐαυτὸν ἡμῖν ἔδωκε. Μεγάλα δὲ εἰπὼν περὶ τοῦ Ἰησοῦ, προστίθεισι τὸ, « Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, » ἵνα μὴ ἀγέννητον αὐτὸν ὑπολάβῃς, ἀλλ' ἐπὶ τὴν αἰτίαν ἀναδράμῃς τὸν Πατέρα. Ὅρα δὲ τάξιν ¹³· πρῶτον σοφούς ἐποίησεν, ἀπαλλάξας τῆς πλάνης, καὶ θεογονώσαν διδάξας· καὶ τότε δικαίους, τῶν ἁμαρτιῶν τὴν ἄρεσιν δωρησάμενος· εἶτα καὶ ἁγιάσας διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ οὕτω τελείαν ἀπαλλαγὴν πάντων τῶν κακῶν χαρισάμενος καὶ ἐλευθερώσας, ὥστε αὐτοῦ μόνου εἶναι ἡμᾶς, καὶ αὐτῷ ἀνακείσθαι

« Ἴνα καθὼς γέγραπται· Ὁ καυχώμενος, ἐν τῷ

Κυρίαυ καυχᾶσθω. » Πάντα ταῦτα, φησὶ, γέγονεν, ἅνα μηδεὶς ἐαυτὸν εἶναι τι νομίσῃ, μηδὲ ἐφ' ἐχυτῶ καυχᾶται, ἢ ἐπ' ἄλλω τινι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ τοσαῦτα ἡμῖν χαρισσαμένῳ. Ἦως οὖν ὑμεῖς φυσιοῦσθε καὶ ἐφ' ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ ἀνθρώποις διδασκάλους ;

ΚΕΦΑΛ. Β'.

« Καθὼ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς, ἀδελφοί, οὐκ ἦλθον καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ ²⁴ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. » Οὐ μόνον, φησὶν, οἱ μαθηταὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἄσποροι ἐξελέγησαν καὶ δυσγενεῖς, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ αὐτὸς ὁ κήρυξ τοῦ Εὐαγγελίου, οὐκ ἦλθον λόγοις παρεσκευασμένοις καὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ, τουτέστι, τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ. ^B Ὅρα οὖν, ὅτι καὶ ὁ κήρυξ ἄσπορος καὶ ἰδιώτης, καὶ τὸ κηρυττόμενον θάνατος καὶ σταυρός· καὶ ὁμῶς ἐνίκησε. Πρὸδηλον ἔρα ὅτι ἀφαιτος δύναμις ἐστίν, ἢ ταῦτα οὕτως ἔχειν ποιῶσα. Τί δέ; εἰ καὶ ἠδούλετο Παῦλος, ἡδύνατο ἰλεῖν ἐν σοφίᾳ; Αὐτὸς μὲν οὐκ ἡδύνατο· ἰδιώτης γὰρ ἀληθῶς ἦν· ὁ δὲ Χριστὸς ἡδύνατο, ὁ μείζω χαρισάμενος αὐτῷ, ἀλλ' οὐ συνέφερε τῷ κηρύγματι. Μειζόνως γὰρ δοξάζεται Χριστὸς, διὰ τῆς ἰδιωτείας τοῦ Παύλου νικῶν, ἢ εἰ διὰ σοφίας καὶ λόγου ἐνίκαι. cationi. Major enim Christo gloria per divi Pauli orationisque splendorem victoriam retulisset.

« Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἶδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ ^C Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον. » Καὶ ὁ Χριστὸς, φησὶ, τοῦτο ἤθελε, τὸ ἰδιώτην εἶναι με· καὶ ἐγὼ δὲ τοῦτο αὐτὸ ἔκρινα καλὸν, τὸ μηδὲν εἶδέναι τῶν τῆς ἔξω σοφίας, εἰ μὴ μόνον ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐσταυρώθη, καὶ τοῦτον ²⁵ κηρύττειν ὑμῖν.

« Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς. » Οὐ μόνον, φησὶν, εὐταλῆς κατὰ τὸν λόγον ἦλθον ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀσθενείᾳ, καὶ φόβῳ, καὶ τρόμῳ διέτριψα παρ' ὑμῖν, τουτέστι, διωκόμενος, καὶ πειραζόμενος, καὶ φόβου ²⁶ μυρίοις βαλλόμενος. Ἐφοβείτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος τοὺς κινδύνους, μᾶλλον δὲ καὶ ἔτρεμεν. Ὅθεν καὶ μείζων αὐτῷ ὁ ἔπαινος, ὅτι τῆς αὐτῆς ὣν ἡμῖν φύσεως, ὑπερέβη τῇ προαιρέσει. ^D Λέγει δὲ ταῦτα, δεικνύς τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ, ὅτι τοσαύτων κωλυμάτων ὄντων, ὁμῶς ὑπερίσχυσε· καὶ καταβάλων ²⁷ τὴν ὄψιν τῶν Κορινθίων, ἐπὶ σοφίᾳ, καὶ πλούτῳ, καὶ δυνάμει πεποιθέντων.

« Καὶ ὁ λόγος μου, καὶ τὸ κήρυγμά μου, οὐκ ἐν πεθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος καὶ δυνάμεως. » Οὐκ ἦν, φησὶ, τὸ κήρυγμά μου σεσοφισμένον τῇ ἔξω πιθανότητι καὶ εὐγλωττίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος, τουτέστιν, ἀποδείξει ἔχον ²⁸ αὐτὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τάχα μὲν, καὶ διότι ἀρρήτως τιτὶ τρέπων πίστιν ἐνεποίησε τοῖς ἀκούουσι διὰ τοῦ πᾶν λόγον χαριτοῦν· τάχα δὲ, ἕνεκα καὶ σημεῖα ἐπέτελλε καὶ τέρατα. Ἐπάγει γὰρ·

Variæ lectiones.

²⁴ καὶ ο. ²⁵ τοῦτο ο. ²⁶ πόνους ο. ²⁷ κατέβαλε ο. ²⁸ ἔργον, καὶ εἶχον ο.

Qui gloriatur, in Domino gloriatur. » Omnia hæc, inquit, facta sunt, ne quisquam se putet esse aliquid, neque in seipso gloriatur, vel in alio quopiam, sed in Deo qui tanta nobis donavit. Qui igitur vos et propter ipsos, et propter homines doctores inflati estis?

CAPUT II.

VERS. 1. « Et ego cum venissem ad vos, fratres, non veni in sublimitate sermonis et sapientiæ, annuntians vobis testimonium Dei. » Non solum, inquit, discipuli Evangelii insipientes et obscuro genere electi sunt, verum etiam ego ipse Evangelii præco, non veni oratione et sapientia humana instructus, annuntians vobis testimonium Dei, id est mortem Christi. Animadvertite ergo quod et præco insipiens est et simplex, et id quod prædicatur, est mors et crux : attamen vel sic victoriam obtinuit. Perspicuum itaque est, quod virtus et potentia quæ hæc sese ita habere efficiat, ineffabilis est. Quid autem ? nunquid si voluisset Paulus, potuerit venire in sapientia ? Ipse sane non potuisset ; revera enim simplex sive rudis erat. Potuisset tamen hoc efficere Christus, qui majora largitus est, sed non conducebat Evangelii prædicationem simplicitatem vincenti, quam si per sapientiam

VERS. 2. « Non enim judicavi me quidquam scire inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum. » Christus, inquit, voluit ut esset imperitus et simplex : atque istud ego bonum esse judicavi, quod nihil externæ sapientiæ scirem, præterquam hoc tantum, quod Christus Jesus crucifixus est, et quod eum vobis prædicarem.

VERS. 3. « Et ego in infirmitate et timore ac tremore sui apud vos. » Non solum, inquit, contemptum quantum ad orationem attinet, ad vos veni ; sed et in infirmitate, in timore ac tremore sum versatus apud vos, hoc est persecutionem passus, tentationi atque adeo innumeris formidinitibus obiectus. Nam et ipse, quæ homo, pericula metuebat, ino potius tremebat. Unde et majorem est adeptus laudem, quod cum ejusdem esset nobiscum nature, voluntate tamen et consilio exsuperaverit. Hæc autem dicit, Christi potentiam ostendens, qui cum tot tantaque essent impedimenta, prævaluit tamen : necnon Corinthiorum, in sapientia, potentia et opibus confidentium, superbiam dejiciens.

131 VERS. 4. « Et sermo meus et prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in demonstratione Spiritus et virtutis. » Non erat, inquit, prædicatio mea externa persuasibilitate et facundia ornata, sed in demonstratione Spiritus, hoc est, demonstrationem habebam ipsum Spiritum sanctum : forsitan ideo, quia inexplicabili quoddam modo fidem ingerebat auditoribus per gratum verbi ministerium, vel quia signa perficiebat et prodigia.

Inert enim, « et virtutis, » id est, signorum. Maxima enim ad fidem demonstratio erat mortuos videre resurgentes. Quia vero et a dæmonibus virtutes fiunt per imposturam, cum prius dixisset, « Spiritus, » subintulit, « Virtutis; » ostendens spiriualia fuisse quæ facta sunt. Potes autem « Virtutis » vocabulum aliter accipere. Cum enim dixisset, Non veni ad vos in sapientia, sed in infirmitate; ad sapientiam, « in demonstratione Spiritus; » ad hoc autem, « in infirmitate, » « virtutis » vocem retulit: id est, etiamsi persecutionem patiar, et verberibus cædar, attamen adhuc potentior demonstrabar: quod ipsum est maxima sermonis demonstratio.

VERS. 5. « Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei, » Sapientiam hominum, eloquentiam vocat, et vim persuadendi: potentiam autem Dei, ut supra demonstratum est, imbecillium et afflictorum confortationem, signorumque seu miraculorum demonstrationem, quæ sane fidem vobis, o Corinthii, conciliarunt et confirmarunt non humanæ dicendi facultatis splendor et facultia, cæterum virtus et potentia Dei.

VERS. 6. « Sapientiam autem loquimur inter perfectos; sapientiam autem non sæculi hujus, aut principum sæculi hujus qui abolentur. » Stultitiam quidem supra nominavit prædicationem, perinde ac Græci illam appellabant. Postquam autem a rebus ipsis demonstrasset eam veram esse sapientiam, audet deinceps sapientiam etiam appellare prædicationem de Christo, adeoque salutem per Christum crucifixum partam. Maximæ enim sapientiæ, mortem morte delere. Porro fideles perfectos vocat. Ili enim perfecti sunt qui, terrenis omnibus posthabitis, ad cœlestia subvolant. Sæculi autem hujus sapientiam nominat externam illam, utpote temporariam ac transitoriam, et quæ cum hoc sæculo dissolvatur: et principes hujus sæculi non dæmones appellat, ut quidam voluerunt, sed sapientes et orationum scriptores et rhetores qui et populi ductores erant et principes. Cum autem et ipsi temporarii sint, sæculi hujus appellat, et abolitos, hoc est cessantes, et non in sæcula durantes.

VERS. 7. « Sed loquimur sapientiam Dei in mysterio quæ abscondita est. » Mysterium vocat de Christo prædicationem. Nam 132 etiamsi prædicatione sit, attamen etiam mysterium est, quatenus neque angeli noverunt ipsam priusquam fieret, et quatenus aliud videntes, aliud intelligimus. Intueor enim crucem ac passionem, et virtutem atque potentiam intelligo, servum audio, et Dominum adoro. Abdita est autem sapientia hæc, infidelibus quidem omnino, fidelibus autem non omnino. Videmus enim nunc per speculum.

« Quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram. » Ut Dei charitatem erga nos ostendat, dixit, « Prædestinavit, » Nam illi maxima

« Καὶ δυνάμει, » τούτεστι, τῶν σημείων. Μεγίστη γὰρ ἀπίδειξις πρὸς πίστιν, τὸ νεκροῦς ἔρῃν ἀνισταμένους. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὑπὸ δαιμόνων γίνονται δυνάμεις ἀπατηλῶς, πρότερον εἰπὼν τὸ, « Πνεύματος, » εἶτα ἐπήγαγε τὸ, « Δυνάμει, » δεικνύων ὅτι πνευματικὰ ἦν τὰ γινόμενα. Δύνασαι δὲ τὸ, « Δυνάμει, » καὶ ἄλλως ἐκλαθεῖν. Ἐπεὶ γὰρ εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἔλθον ἐν σοφίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀσθενείᾳ πρὸς μὲν τὴν σοφίαν εἶπε τὸ, « Ἐν ἀποδείξει Πνεύματος » πρὸς δὲ τὸ, « Ἐν ἀσθενείᾳ, » τὸ, « Δυνάμει, » τούτεστι, Καίτοι διωκόμενος καὶ τυπτόμενος, ὅμως δυνατώτερος ἐδεικνυόμην· ὃ καὶ αὐτὸ μέγιστον τοῦ λόγου ἀπίδειξις.

« Ἴνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ. » Σοφίαν ἀνθρώπων τὴν πιθανότητα καλεῖ, καὶ τὴν εὐγλωττίαν· δύναμιν δὲ Θεοῦ, ὡς ἀνωτέρω ἀποδέδεικται⁹⁹, τὴν τε τῶν ἀσθενῶν καὶ διωκομένων ἐνίσχυσιν, καὶ τῆς τῶν σημείων ἐπίδειξιν, ἃ δὴ τὴν πίστιν ὑμῶν, ὧ Κορινθιοί, συνέστησεν· οὐχ ἡ πιθανότης καὶ ἡ εὐγλωττία, ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ.

« Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν δὲ οὐδὲ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων. » Μωρίαν μὲν ὠνόμασεν ἀνωτέρω τὸ κήρυγμα, καθὰ δὴ καὶ τὶ Ἕλληνας αὐτὸ ὠνόμαζον· ἐπειδὴ δὲ ἀπέδειξε διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι ἡ ἀληθὴς σοφία τοῦτο ἐστὶ, λοιπὸν θαρρῆε καὶ σοφίαν ὀνομάζειν¹⁰⁰ τὸ κήρυγμα τὸ περὶ Χριστοῦ, καὶ τὸ διὰ σταυροῦ σωθῆναι· μεγίστης γὰρ σοφίας τὸ διὰ θανάτου καταργῆσαι τὸν θάνατον. Τελείους δὲ λέγει τοὺς πιστοὺς· οὗτοι γὰρ τέλειοι, οἱ πάντων ὑπερίδιντες, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναπτάντες. Αἰῶνος δὲ τούτου σοφίαν ὀνομάζει τὴν ἔξω, ὡς πρόσκαιρον, καὶ τῷ αἰῶνι τούτῳ συγκαταλυομένην. Ἀρχοντας δὲ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐ δαίμονας, ὡς τινες ἐνόησαν, ἀλλὰ τοὺς σοφοὺς, καὶ λογογράφους, καὶ ῥήτορας, οἱ καὶ δημαγωγοὶ ἐγίνοντο καὶ ἀρχοντες. Ὡς πρόσκαιρους δὲ ὄντας καὶ αὐτοὺς, τοῦ αἰῶνος τούτου ὀνομάζει, καὶ καταργουμένους, τούτεστι, παυομένους, καὶ οὐκ αἰωνίζοντας.

« Ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην. » Μυστήριον καλεῖ τὸ κατὰ Χριστὸν κήρυγμα· εἰ γὰρ καὶ κήρυγμα ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ μυστήριόν ἐστι, καθὼς οὐτε ἄγγελοι ᾔδεσαν αὐτὸ πρὶν γενέσθαι, καὶ καθὼς¹⁰¹ ἄλλο βλέποντες, ἄλλο νοοῦμεν. Βλέπω γὰρ σταυρὸν καὶ πάθος, καὶ νεῶν δύναμιν· δαῦλον ἀκούω, καὶ Δεσπότην προσκυνῶ. Ἀποκρύπτεται¹⁰² δὲ αὐτὴ ἡ σοφία τοῖς μὲν ἀπίστοις πάντῃ· τοῖς δὲ πιστοῖς, οὐ πάντῃ. Βλέπομεν γὰρ ἔρτι ἐν ἐσόπτρῳ.

« Ἦν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν. » Τὸ, « Προώρισεν, » εἶπεν, ἵνα δείξῃ τὴν περὶ ἡμῶν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος

Variae lectiones.

⁹⁹ ἀποδέδοται ο. ¹⁰⁰ ὀνομάζει ο. ¹⁰¹ καθὼς ο. ¹⁰² ἀποκρύπτεται ο.

μάλιστα ἀγαπᾶν ἡμᾶς νομίζονται, ὅσοιπερ ἂν πρὸ πολλοῦ ὡς παρεσκευασμένοι εὐεργετῆιν ἡμᾶς. Οὕτως οὖν καὶ ὁ θεὸς πρὸ τῶν αἰῶνων προὐόρισε τὴν διὰ σταυροῦ σωτηρίαν, ἣτις ἐστὶν ἡ μεγίστη σοφία. Εἰς δόξαν δὲ ἡμῶν, καθὼς κοινωνοὺς ἡμᾶς ταύτης ἐποίησε. Δόξα γὰρ ²⁵ δούλου τῷ κοινωνῆσαι τῷ Δεσπότῃ ἀποκρύφου μυστηρίου.

« Ἦν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν. » Ἀρχοντας νῦν λέγει ²⁶ τὸν Πιλάτον καὶ τὸν Ἡρώδη. Εἰ δὲ καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς ἔποιον, οὐκ ἂν ἀμάρτοισι. « Τοῦ αἰῶνος δὲ τούτου, » διὰ τὸ πρόσκαιρον τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται.

« Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. » Εἰ ἔγνωσαν ²⁷ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ὡς εἶρηται, σοφίαν, καὶ τὰ τῆς θεοῦ οἰκονομίας μυστήρια· οἶον, τὰ κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπιησιν, κατὰ τὸν σταυρὸν, τὰ κατὰ τὴν κλήσιν καὶ οἰκείωσιν τῶν ἔθνων, τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν καὶ υἰοθεσίαν, καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ἀπλῶς, ὅσα διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπεκαλύφθη τοῖς ἀποστόλοις. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, εἰ ᾔδεσαν ὅτι ἡ πόλις αὐτῶν ἀλώσεται, καὶ αὐτοὶ ἀπχθήσονται, οὐκ ἂν ἐσταύρωσαν. « Κύριον δὲ δόξης » ἐνταῦθα ὠνόμασε τὸν Χριστόν· δίδει γὰρ ἀδόξια ἕξαι ὁ σταυρὸς, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν εἰς δόξαν παρεδόθη ἐκ τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἔδοξασθη, ὡς ἐκ τούτου μᾶλλον φανεῖς φιλόθρησκος. Οὐκοῦν εἰ μὴ ἔγνωσαν, ἔδει αὐτοῖς ἀφεθῆναι τὸ ἀμάρτημα; ²⁸ Ναι, εἰ μετὰ ταῦτα προσῆλθον μετανοήσαντες, ἀφεθῆναι ἂν αὐτοῖς, ὡσπερ καὶ τῷ Παύλῳ, καὶ τοῖς ἕλοις ποῖς ἐξ Ἑβραίων.

« Ἀλλὰ καθὼς ἔγραπται. » Λέπει τὸ, γέγονε· κολλαχοῦ γὰρ ὁ Ἀπόστολος τῷ ἑλληπτικῷ σχήματι κέχρηται.

« Ἄ ὁ [ὄκλ. σμ. δ] ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἔποιμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Τί δὲ ἠτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; Τὴν τοῦ Χριστοῦ γνῶσιν, καὶ τὴν τῆς ἐνανθρώπιησεως σωτηρίαν. Ταῦτα γὰρ οὐτε ὀφθαλμὸς ἀνθρώπινος εἶδεν, οὐτε οὐς ἀνθρώπινος [οὐκ] ἤκουσεν, οὐτε καρδία ἀνθρωπίνῃ ἐλογίσαστο. Οἱ γὰρ προφηταὶ οὐκ ἀνθρωπίνους ὀφθαλμοῖς ἐβλεπον, οὐδὲ ἀνθρωπίνους ὠσὶν ἤκουον, οὐδὲ ἀνθρωπίνῳ ἢ χρώμενοι συνίεσαν τὰ περὶ Χριστοῦ ²⁹· ἀλλὰ πάντα θεῖα ἦν αὐτοῖς. « Κύριος γὰρ, » φησὶ, « προσέθηκέ μοι ὠτίον, » πνευματικῶν θηλαδῆ· καὶ τὰλλα ὁμοίως. Τίνες δὲ εἰσὶν οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεόν; Οἱ πιστοί. Ποῦ δὲ γέγραπται ἡ χρῆσις αὐτῆ; Ἰσως μὲν εἰκό; καὶ αὐταὶ λέξεσι γεγράφθαι αὐτὴν οὕτω, καὶ νῦν μὴ εὐρίσκεισθαι τὸ βιβλίον· Ἰσως δὲ καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος; μετέφρασεν ³⁰ εἰς ταύτην τὴν

1. a. LXIV, 4.

Variae lectiones.

²⁵ ὁ θ. ²⁶ ἀρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου Ἡρώδη καὶ Πιλάτον νεφίσις, οἱ τὸ μυστήριον οὐκ ᾔδεσαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων, οἱ οὐδὲ αὐτοὶ ἔγνωσαν m. Principes mundi hujus intellige Herodem et Pilatum, qui hoc mysterium ignorarunt; ac etiam pontifices Judaeorum, quoniam et ipsi non cognoverunt.

²⁷ εἰ ἔγνωσαν, φησὶ, ὅτι οὕτως ἔχε· λάμψαι ὁ σταυρὸς καὶ ὅτι τῆς οἰκουμένης ἔσται σωτηρία. Ἀλλὰ καὶ m. Si cognovissent, inquit, futurum, ut adeo splenderet crux mundique salus evaderet. Quin etiam.

²⁸ Θεοῦ ο. ²⁹ τὸ βιβλίον ο.

A nos dilectione prosequi existimantur, qui jam olim ante multa tempora parati fuerunt nobis benefacere. Hanc ad rationem Deus ante saecula statuit ac decrevit salutem per crucem quæ est maxima sapientia. In gloriam vero nosfram, dixit, quatenus nos gloriæ participes fecit. Gloria enim servi est, participem esse domini in abdito mysterio.

VERS. 8. « Quam nemo principum hujus sæculi cognovit. » Principes nunc dicit Herodem et Pilatum. Si vero et pontifices et Scribas dicas, non admodum errabis. Sæculi autem hujus, ob temporarium eorum imperium.

« Si enim cognovissent, Dominam gloriæ non crucifixissent. » Si reconditam (ut supra dictum est) sapientiam et divinæ administrationis mysteria cognovissent; illa nimirum, quæ circa Dei incarnationem, quæ circa crucem; quæ circa gentium vocationem et appropriationem; quæ circa regenerationem, et adoptionem regni quæ cælestis hæreditatem, et, ut uno verbo dicam, quæcumque per Spiritum sanctum apostolis revelata sunt. Quin etiam si pontifices urbem suam dirvendam, seque abducendos cognovissent, illum non crucifixissent. Gloriæ autem Dominum hic dixit Christum. Quia enim crux pro infamia ducebatur, ostendit quod nihil illi gloriæ diminutum est per crucem, quin potius quod inde glorificatus est, quippe qui ex hoc humanæ salutis studiosior apparuit. Si itaque non cognoverint, nonne peccatum eis dimitti oportuit? Omnino, si postea resipiscentes ad Christum accessissent, dimitteretur iis, perinde ac Paulo aliisque Hebræis.

VERS. 9. « Sed quemadmodum scriptum est. » Deest, factum est. Nam Apostolus multis in locis ellipseos figura usus est.

« Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderant, quæ præparavit Deus diligentibus se. » Quid autem præparavit Deus diligentibus se? Christi cognitionem ac salutem per incarnationem. Hæc enim sequi humanus oculus vidit, neque auris humana audivit, neque cor hominis cogitavit. **133** Prophetæ enim non humanis oculis viderunt, neque humanis auribus audiverunt, neque humano usi intellectu intellexerunt ea quæ de Christo dicta erant; sed omnia divina erant eis. « Dominus enim, inquit, apposuit mihi aurem, » spiritualem videlicet, et alia id genus. Quinam autem sunt diligentes Deum? Fideles. Ubi autem scriptum est hoc oraculum? Verisimile est hisce ipsum verbis alicubi scribi, hodieque non inventiri librum. Fortassis autem et sapientissimus Paulus hunc a l modum interpretatus est illud: « Quibus

non annuntiatum est de eo, videbunt : et qui non audiverunt, intelligent f. »

« Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus Jiligentibus se. » Quæ Deus præparavit eis qui ipsum diligunt, id est fidelibus. Neque enim omnino antequam fierent, ulli creaturæ visa neque intellecta sunt. Quamvis enim prophetæ viderunt et audiverunt et intellexerunt ea, non tamen oculis et auribus et cordibus humanis, sed propheticis et spiritualibus. Ista autem erant agnitio Christi et salus per incarnationem ejus. Ubi autem hic textus scribitur, non reperitur, ac librum illum, quemadmodum multos alios, quorum libri Regnorum et Paralipomenon mentionem faciunt, periisse verisimile est. Fortasse vero sapientissimus Paulus ita interpretatus est illud : « Quibus non annuntiatum est de eo, videbunt, et qui non audiverunt, intelligent ». »

VERS. 10. « Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum. » Perinde ac si quis dicat, Si in cor hominis non ascendit, quomodo vos didicistis? subdit, Deus revelavit nobis per Spiritum, non per humanam sapientiam. Ipsa enim non potuit, neque digna fuit videre, adeoque agnoscere Dei mysteria.

VERS. 10, 11. « Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. » Tantum, inquit, mysterium erat, adeoque absconditum, ut non potuerimus ab alio discere, nisi Spiritus nos docuisset, qui profunditates Dei novit. Nam quod ait, « scrutatur, » non est indicium ignorantiae, cæterum exactæ comprehensionis, quemadmodum et de Patre dictum est, « scrutans corda h, » id est profunda eorum cognoscens. Præterea, ceu oblectans se divinorum mysteriorum contemplatione, ista scrutari dicitur. Ostendit porro per sequentia, exactam Spiritus cognitionem. Ut enim humanus spiritus novit quæ sunt in homine, sic et Spiritus Dei, quæ sunt Dei. Hinc autem discimus, quod Spiritus non sit alterius essentiae a Patre, quemadmodum hominis non est diversæ ab eo.

VERS. 10. « Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum. » Perinde ac si quis diceret, Si in cor hominis non ascendit, quomodo vos didicistis? ait : « Deus revelavit nobis per Spiritum, » non per externam sapientiam. Non solum itaque quod nos ista didicimus, honorem indicat quo nos a Deo dignati sumus, et quod una cum angelis didicimus, sed et illud quod multo majus est, quod per Spiritum sanctum didicimus. « Ille enim, » inquit,

f Isa. LI, 15. g Ibid. h Psal. VII, 10.

« Οἱ; οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ἔψονται · καὶ εἰ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσιν. »

« Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐ; οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » — « Ἄ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, » τουτέστι τοῖς πιστοῖς. Οὕτε γὰρ ὠράθησαν, οὕτε ἠκούσθησαν. οὕτε ἐνενοήθησαν ὅλως τινὶ κτιστῶ, πρὸ τοῦ ἐνεργηθῆναι αὐτά. Εἰ γὰρ καὶ οἱ προφῆται εἶδον, καὶ ἤκουσαν, καὶ ἐνενοήθησαν περὶ αὐτῶν, ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπίνως; ὀφθαλμοῖς καὶ ὡσὶ καὶ καρδίαις, προφητικοῖς δὲ καὶ πνευματικοῖς. Ταῦτα δὲ ἦσαν ἡ τοῦ Χριστοῦ γνώσις, καὶ ἡ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως σωτηρία. Πού δὲ γέγραπται ἡ χρῆσις αὐτῆ, οὐχ εὐρηται. καὶ εἰκό; διαφθορῆσαι τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, καθάπερ καὶ ἄλλα πολλὰ ὧν αἱ βίβλοι τῶν Βασιλειῶν καὶ τῶν Παραλειπομένων μέμνηται. Ἰσως δὲ καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος μετέφρασεν εἰς ταύτην τῆ, « Οἱ; οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ἔψονται · καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσιν. » [Cod. Arundel.]

« Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. » Ὅσπερ τινὸς εἰπόντος, εἰ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, πῶς ὑμεῖς μεμαθήκατε; φησὶν, εἰ « Ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν ἡμῖν διὰ τοῦ Πνεύματος, » οὐ δι' ἀνθρωπίνης σοφίας. Αὕτη γὰρ οὐκ ἠδυνήθη, ἵδεν τοῦ Θεοῦ τὰ μυστήρια.

« Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἐποσούτων ἦν, φησὶ, τὸ μυστήριον, καὶ οὕτως ἀπεκέκρυπτο, ὥστε οὐκ ἂν ἠδυνήθημεν αὐτὸ μαθεῖν παρ' ἄλλου, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα ἰδίδαξεν ἡμᾶς, τὸ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἐπιστάμενον. Τὸ γὰρ, « Ἐρευνᾷ, » οὐκ ἀγνοίας ἐνδεικτικόν, ἀλλ' ἀκριβοῦς καταλήψεως · ὥσπερ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηται · « Ὁ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, » ἀντὶ τοῦ, ὃ τὰ βάθη αὐτῶν οἶδως. Καὶ ἄλλως δὲ, ὡς ἐντροφῶν τῇ θεωρίᾳ τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, ἐρευνᾶν λέγεται ταῦτα. Δείκνυσι καὶ διὰ τῶν ἡξῆς τὴν ἀκριβῆ γνώσιν τοῦ Πνεύματος. Ὅσπερ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα οἶδε τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ · οὕτω, φησὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὰ τοῦ Θεοῦ. Μανθάνομεν δὲ ἐντεῦθεν, εἰ οὐχ ἐτέρας οὐσίας τὸ Πνεῦμα παρὰ τὸν Πατέρα, ὥσπερ οὐδὲ τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐτέρας παρ' αὐτόν.

« Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. » Ὅσπερ τινὸς εἰπόντος, εἰ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, πῶς ὑμεῖς μεμαθήκατε; φησὶν, εἰ « Ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν ἡμῖν, διὰ τοῦ Πνεύματος, » οὐ διὰ τῆς ἐξωθεν σοφίας. Οὐ μόνον τοίνυν τὸ μαθεῖν ἡμᾶς ταῦτα δείκνυσι τὴν εἰς ἡμᾶς τιμὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μετ' ἀγγέλων μαθεῖν, ἀλλὰ πολλῶ κλειδίον, τὸ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαθεῖν. « Ἐκεῖνος » γὰρ, φησὶν, « ὀδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν

Variæ lectiones.

ἡ ἡξιώθη ο. ἡ τούτων ο.

την ἀληθειαν. » Ἐἴτα, δεικνύων ὅτι παρ' αὐτῶν ἄ
ταῦτα εἶχεν ὁ Θεός, καὶ οὐδεὶς ἕτερος ἐγίνωσκε,
φησί·

« Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ
Θεοῦ. » Ἐρευνᾷ ἐνταῦθα τὴν ἀκριθεῖ γνῶσιν ὀνο-
μάζει, ὡσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ φησιν· « Ὁ δὲ
ἐρευνῶν τὰς καρδίας, » ἀντὶ τοῦ, ὁ βάθη αὐτῶν
εἰδώς. Οὐδὲν καινόν, εἰ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀπεκα-
λύφθη ἡμῖν τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα
ἁποστόλων καὶ Ἰσον ὃν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἀκριθῶς
οἶδε τὰ τε ἅλλα πάντα, καὶ αὐτὰ τὰ κρύφια τοῦ Θεοῦ.
Ταῦτα γὰρ ἐκάλεσε, βάθη [Cod. Argundel.]

« Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν,
ἀλλ' τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Πνεῦμα κόσμου
τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν ὠνόμασεν· οὐ ταύτην ἦν
ἐλάβομεν, ἵνα μὴ κενὸν καὶ ἀχρεῖον ἀποδείξῃ τὸ κή-
ρυγμα ἡμῶν. « Ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, »
τουτέστι, τὸ ἁποστόλων τῷ Θεῷ, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας
αὐτοῦ, τοῦτο ἔσχομεν διδάσκαλον.

« Ἴνα ἴδωμεν τὰ ὑπὲρ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. »
Φῶς, φησὶν, ἔστι τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐλάβομεν τοῦτο τὸ
φῶς, ἵνα τὰ συγκαλυμμένα τέως ⁴⁰ ἴδωμεν, ὅπ'
αὐτοῦ φωτιζόμενοι. Τίνα; Τὰ ὑπὲρ Θεοῦ χαρισθέντα,
τουτέστι, τὰ κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Χριστοῦ· πῶς
ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, πῶς υἱοῦς Θεοῦ ἐποίησε, πῶς
συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἐν ταυ-
τῷ. Ὅσοι οἱ μὴ ἔχοντες τὸ Πνεῦμα, οὐ μὴ ἴδωσι
ταῦτα.

« Ἄ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης
σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἁγίου. »
Τοσοῦτον ἡμεῖς, φησί, σοφώτεροι τῶν παρ' Ἑλλήσι
σοφῶν, ὅσον ⁴¹ ἐκείνοι μὲν ὑπὸ ἀνθρώπων ἐδιδάχθη-
σαν· ἡμεῖς δὲ ἄ λαλοῦμεν, ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου
διδασκόμενοι.

« Πνευματικοὶς πνευματικὰ συγκρίνοντες. » Του-
τέστιν, Ἐν ἀνακύψει τινα πνευματικὰ ζητήματα,
συγκρίνομεν ταῦτα, τουτέστι, διαλύομεν δι' ἑτέρων τι-
ῶν πνευματικῶν νοημάτων ἢ ἱστοριῶν· οἷον, ὅτι
ἀνέστη ὁ Χριστὸς, ζήτημά ἐστι. Τοῦτο οὖν πνευμα-
τικὸν ὃν ζήτημα, ἐξ ἑτέρου πνευματικοῦ, τουτέστι,
τῆς κατὰ τὸν Ἰωάνν ἱστορίας συγκρίνεται καὶ
λύεται. Καὶ ὅτι παρθένος ἔτεκε, καὶ τοῦτο ζήτημά ἐστι,
καὶ λύεται ἐκ τῆς στειρώσεως ⁴² τῆς Σάρρας, τῆς
Ῥεβέκκας, τῆς Ἐλισάβετ· αὐτὴ φυσικῆ ἀκολουθία, ^D
ὅσον γε πρὸς τὴν δύναμιν ἐκάστης μητρός, συν-
είαθον· καὶ ἐκ τοῦ τὴν Εὐαν ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἀσπύρω
γενέσθαι, καὶ ἐξ ἄλλων τῶν κατὰ τὴν πρώτην εἰς τὸ
εἶναι παραγωγῆν θεωρουμένων. Νοήσεις δὲ καὶ οὐ-
τω τὸ, « πνευματικοὶς πνευματικὰ συγκρίνοντες, »
ἀντὶ τοῦ, πνευματικοὶς ἀνθρώποις τὰ πνευματικὰ
συγκρίνοντες καὶ διαλύοντες· οἷτοι γὰρ μόνοι δύ-
νανται χωρεῖν ταῦτα. Ἐπάγει γοῦν·

« Πνευματικοὶς πνευματικὰ συγκρίνοντες. » Τοῦ-
τέστιν, ἐν ἀνακύψει τινα πνευματικὰ ζητήματα,
συγκρίνομεν ταῦτα, τουτέστι, διαλύομεν δι' ἑτέρων

« ducet vos in omnem veritatem. » Deinde, osten-
dens quod Deus ista apud seipsum habebat, et nemo
alius cognoscebat, ait :

« Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda
Dei. » Exactam cognitionem scrutationem hic ap-
pellat, quemadmodum de Deo dicit : « Qui autem
scrutatur corda, » pro, qui profunda illorum no-
vit. Nil mirum si mysteria Dei per Spiritum nobis
revelata sunt. Nam Spiritus, cum sit ejusdem sub-
stantiæ et æqualis Deo Patri, cum cætera omnia,
tum ipsa Dei secreta exacte novit. Ista enim pro-
funda vocavit.

Vers. 12. « Nos autem non accepimus spiritum
hujus mundi, sed Spiritum qui est ex Deo. » Spi-
ritum mundi humanam sapientiam nominavit, non
hauc quam accepimus; ne vanam et inutilem osten-
dat prædicationem nostram. « Sed Spiritum qui
ex Deo est, » hoc est coessentialem cum Deo,
qui est ex ipsius essentia, hunc nacti sumus præ-
ceptorem.

« Ut sciamus quæ sint a Deo donata nobis. »
Lumen, inquit, est Spiritus, atque ipsum lumen
accepimus, ut jam olim abscondita videamus, ab eo
videlicet illuminati. Quænam? « Quæ a Deo donata
sint, » hoc est, quæ ad Christi dispensationem at-
tinent; quomodo pro nobis mortem obierit, quo-
modo nos filios Dei fecerit, quomodo nos a dextris
Patris ¹³⁴ collocarit in seipso. Qui itaque Spi-
ritum non habent, ista non vident.

Vers. 13. « Quæ et loquimur, non in doctis hu-
manæ sapientiæ verbis, sed in doctrina Spiritus
sancti. » Tanto, inquit, nos Græcorum sapientibus
sapientiores sumus, quanto illi quidem ab homini-
bus instituti sunt: nos vero quæ loquimur, a Spi-
ritu sancto docti loquimur.

« Spiritualibus spiritualia comparantes. » Hoc
est, Si quæ spirituales quæstiones emergunt, con-
ferimus eas, hoc est, diluimus per alios quosdam
spirituales conceptus vel historias: veluti quæstio
est, an Christus resurrexerit: quæ cum spiritalis
sit, ex alla spiritali, nimirum Jonæ historia,
comparatur et diluitur. Sic quæstio est, an Virgo
peperit; quæ itidem diluitur per Sarræ, Rebecca et
Elisabethæ sterilitatem, quæ profecto non ex naturali
consecutione, quatenus ad cujuslibet matricis vim
attinet, conceperunt: tum ex eo quod Eva ex Adam
sine semine progenita erat, necnon ab aliis ex prima
sua productione ad suum esse consideratis. Porro
illud, « Spiritualibus spiritualia comparantes, »
poteris etiam sic intelligere: apud spirituales
videlicet homines spiritualia comparantes et expli-
cantes. Hi enim soli ista cõpere queunt: Infert
igitur:

Vers. 13. « Spiritualibus spiritualia comparan-
tes. » Hoc est, sicubi quæstiones aliquæ spirituales
emergant, conferimus eas, hoc est, diluimus eas per

Variæ lectiones.

⁴⁰ πῶς ο. ⁴¹ ὅση ο. ⁴² τῶν στειρῶν ο.

alios quosdam spirituales conceptus vel historias. Quando enim aliquis dubitat, quomodo Christus ex virgine natus est, ad fidem faciendam sterillum partus afferimus, puta, Sarræ, Rebeccæ atque aliarum quæ, quantum ad uniuscujusque matricis præsentiam, naturali ordine non conceperunt. Ad hæc, Adami e terra, atque ex isto solo Evæ generationem. Et quando quæritur, quomodo Christus resurrexit, Jonam ejusque in ceto moram et exitum illinc in medium proferimus. Atque ita, per istiusmodi exempla, ambigua solvimus. Apud priscos enim res futurae in typis et umbris describebantur, ut per illa fides istis adhiberetur. Neque syllogismis et dialectica Græcorum demonstratione nobis opus est. Illi enim infirmum intellectum perturbantes potius ac tenebris et dubitatione repletes conculciant. Porro, istud, etc.

VERS. 14. « Animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei : stultitia enim ipsi sunt. » Animalis homo est, qui omnia animæ suæ ratiocinationibus tribuit, neque superno auxilio indigere se existimat, neque fide quidquam accipere vult, cæterum omnia stultitiam arbitratur, quæ demonstrationem non admittunt. Cuncta igitur naturali quadam consecratione fieri existimantem, neque quidquam supra naturam effici judicantem, animalem vocat, hoc est naturalem. Anima enim circa naturæ æconomiam versatur. Et quemadmodum oculi corporei, pulcherrimi cum sint et utilisimi, sine luce vero videre non valent : ita et anima Spiritus sancti capax facta, absque illo divina contemplari nequit.

« Nec scire potest, quod spiritualiter dijudicantur. » Hoc est, non intelligit quod fide egeant quæ dicuntur, nec ratione comprehendi possunt. Id enim est, « spiritualiter dijudicantur, » hoc est, per fidem et Spiritum demonstrationem habent.

VERS. 15. « Spiritualis vero dijudicat omnia, et ipse a nemine dijudicatur. » Spiritualis, inquit, omnia novit, cum quæ hic sunt, quod sint caduca et fluxa : tum quæ illic, quod sint stabilia ; et quæ sua sunt, quod salutem consequetur, et quæ infidelium, quod pœna afficientur. Propterea et reprehendit eos : ipse tamen **135** a nemine horum dijudicatur, hoc est arguitur : quemadmodum qui videt, et sua videt, et ea quæ sunt eorum qui non vident : isti vero neque quæ sua sunt, neque quæ illius sunt cernunt, quippe quæ cæci sunt.

VERS. 15. « Spiritualis dijudicat omnia, et ipse a nemine dijudicatur. » Quis sit vir animalis, supra quidem didicimus. Spiritualis vero is est, qui Spiritus sancti splendorem in animam suam intromittit, et mentem ab illo illuminatam habet. Quocirca qui spiritualis est, omnia spiritualiter comprehen-

α πνευματικῶν νοημάτων, ἢ ἱστοριῶν. Ὅταν γὰρ ἀπορῆ τις, πῶς ὁ Χριστὸς ἐκ παρθένου γεγέννηται, παρῆγομεν εἰς πίστιν τοὺς τοκετοὺς τῶν στειρῶν, Σάρρας, Ρεβέκκας, καὶ τῶν λοιπῶν· αἱ οὐ φυσικῆ ἀκολουθία, ὅσον γε πρὸς τὴν δύναμιν ἐκάστης μήτρας, συνέλαβον. Ἐτι δὲ καὶ τὴν ἀπὸ γῆς γοῆν τοῦ Ἀδάμ, καὶ τὴν ἐκ τοῦτου μόνου τῆς Εὐας. Καὶ ἔταν ζητῆται, πῶς ὁ Χριστὸς ἀνέστη, φέρομεν τὸν Ἰωνᾶν εἰς μέσον, καὶ τὴν ἐν τῷ κήτει διατριβὴν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀπαλλαγὴν. Καὶ διὰ τῶν τοιούτων λύομεν τὰς ἀπορίας. Τοῖς γὰρ παλαιοῖς ὡς ἐν τύποις καὶ σκιαῖς διεγράφετο τὰ μέλλοντα, ἵνα ἐξ ἐκείνων ταῦτα πιστευθῶσι. Καὶ οὐκ ἔχομεν χρεῖαν συλλογισμῶν καὶ τῆς λογικῆς Ἑλλήνων ἀποδείξεως. Ἐκεῖνοι γὰρ παρασαλεύουσι τὴν ἀσθενῆ διάνοιαν, ταρᾶντοντες, μᾶλλον δὲ ζόφου πληροῦντες καὶ ἀπορίας. Νοήσεις δὲ, καὶ τὰ λοιπὰ. [Cod. Arundel.]

« Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστίν. » Ψυχικὸς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ τὸ πᾶν τοῖς τῆς ψυχῆς ¹³ λογισμοῖς διδοῦς, καὶ μὴ νομίζων δαΐσθαι τῆς ἀνωθεν βοήθειας, μὴδὲ πιστεῖν θέλων δέχεσθαι τι, ἀλλὰ πάντα μωρίαν ἠγοῦμενος τὰ μὴ ἀπόδειξιν ἔχοντα. Τὸν οὖν φυσικῆ ἀκολουθία τὰ πάντα γίνεσθαι οἰόμενος, καὶ μὴδὲν ὑπὲρ φύσιν γίνεσθαι δοξάζοντα, ψυχικὸν καλεῖ, τούτέστι φυσικόν. Ἡ γὰρ ψυχὴ περὶ τὴν τῆς φύσεως οἰκονομίαν στρέφεται. Καὶ ὡς περ οἱ τοῦ σώματος ὀφθαλμοί, κάλλιστοι μὲν καὶ χρησιμώτατοι, χωρὶς δὲ φωτὸς ὄραν οὐκ ἰσχύουσιν· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, δεκτικὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατασκευασθεῖσα, χωρὶς αὐτοῦ τὰ θεῖα βλέπειν οὐ δύναται.

« Καὶ οὐ δύναται γινῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. » Τούτέστιν, οὐκ ἐννοεῖ, ὅτι πίστει δαΐται τὰ λεγόμενα, καὶ λογισμοῖς αὐτὰ καταλαβεῖν οὐκ ἔστι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Πνευματικῶς ἀνακρίνεται, ἀντὶ τοῦ, διὰ πίστεως καὶ Πνεύματος τὰς ἀποδείξεις ἔχουσιν.

« Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. » Ὁ μὲν πνευματικὸς, φησὶ, πάντα οἶδε· καὶ τὰ ὧδε, ὅτι πρόβατα· καὶ τὰ ἐκεῖ, ὅτι μόνιμα· καὶ τὰ αὐτοῦ ¹⁴, ὅτι σωτηρίας τεύξεται· καὶ τὰ τῶν ἀπίστων, ὅτι κολασθήσονται. Διὸ καὶ ἐλέγχει τούτους· αὐτὸς μέντοι ὑπ' οὐδενὸς ¹⁵ τούτων ἀνακρίνεται, τούτέστιν, ἐλέγχεται· ὡς περ καὶ ὁ ὄρων, αὐτὸς μὲν καὶ τὰ οἰκτεῖα βλέπει, καὶ τὰ τῶν μὴ ὄρωντων· ἐκεῖνοι δὲ τυφλοὶ ὄντες, οὔτε τὰ ἑαυτῶν, οὔτε τὰ ἐκείνου.

« Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. » Τίς μὲν ἐστὶν ὁ ψυχικὸς ἄνθρωπος ἐμάθομεν. Πνευματικὸς δὲ ἐστὶν ὁ τῆ ψυχῆ τὴν ἀγλήν τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰσδεξιόμενος, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸν νοῦν φωτιζόμενος. Ὁ τοίνυν πνευματικὸς καταλαμβάνει μὲν πάντα

Variæ lectiones.

¹³ ψυχικὸς ο. ¹⁴ τῶν πιστῶν ο. ¹⁵ ὑπ' οὐδενὸς in.

πνευματικῶς, ὡς προεῖρηται · αὐτὸς δὲ τίς ἐστιν, ὡς οὐδὲν τῶν ψυχικῶν καταλαμβάνεται · ὡς οὐδὲν αὐτοῦ γὰρ ὢν, ἀγνοεῖται τούτοις. Ἡ, καταλαμβάνει μὲν τίς ἐστιν ὁ ψυχικός, καὶ τί πεῖσεται μετὰ θάνατον, καὶ οἶδα καὶ τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ ψυχικοῦ · αὐτὸς δὲ ὡς οὐδὲν ψυχικοῦ καταλαμβάνεται, τίς ἐστι, καὶ τί πεῖσεται · ὡς περὶ δὴ καὶ ὁ βλέπων ὁρᾷ μὲν τὸν τυφλόν, οὐχ ὁρᾷται δὲ ὑπὸ τοῦ τυφλοῦ. Ἐπεὶ δὲ ἀνακρίνεται ἐτι νοεῖται καὶ τὸ ἐλέγχειν, ὁ μὲν πνευματικός ἐλέγχει πάντοσε τὸν κακῶς ἔχοντα, αὐτὸς δὲ ὡς οὐδὲν τῶν κακῶς ἔχόντων ἐλέγχεται, ἐτι ὁρθῶς βιών. [Cod. Arundel.]

« Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ὃς συμβιδάσκει αὐτόν; » Τὸν πνευματικὸν νοῦν, νοῦν Κυρίου ὀνομάζει. Τὸ δὲ, « Συμβιδάσκει, ἀντὶ τοῦ, διορθώσεται. Ἐπεὶ τοίνυν ἐφθῆ εἰπὼν, ὅτι ὁ πνευματικός ὡς οὐδὲν ἀνακρίνεται, φησὶ νῦν, ὅτι εἰκότως τοῦτο εἶπον. « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ὃς μέλλει συμβιδάσκει αὐτόν (τὸν νοῦν φημι), » τούτῃ διορθώσασθαι; Ἐἰ γὰρ εἰδέναι οὐδεὶς δύναται τὸν τοῦ Κυρίου νοῦν, ὃν ἔχει ὁ πνευματικός, πολλῶ μᾶλλον διδάσκειν καὶ διορθώσασθαι ⁴⁶.

« Ἡμεῖς δὲ νοῦν Κυρίου ⁴⁷ ἔχομεν. » Μὴ θαυμάσις, φησὶν, ὅτι εἶπον νοῦν Κυρίου τὸν πνευματικόν ⁴⁸ καὶ τὸν νοῦν αὐτοῦ. Ἡμεῖς γὰρ πάντες νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν · τούτῃσι, Πάντα ὅσα ἴσμεν, ὁ Χριστὸς ἡμῖν ἀπεκάλυψε · καὶ τὸν νοῦν ὃ [f. δν] ἔχομεν περὶ τῶν θεῶν πραγμάτων, τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν · τούτῃσι, Τὴν γνώσιν ἣν ἔχομεν περὶ τῶν κατὰ τὴν πίστιν πραγμάτων πνευματικῶν ⁴⁹, ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν · ὡς τε εἰκότως ὡς οὐδὲν ἀνακρίνομεθα. Τινὲς δὲ νοῦν Χριστοῦ τὸν Πατέρα, ἄλλοι καὶ τὸ Πνεῦμα ὠνόμασαν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἔδυνήθην λαλήσαι ὑμῖν, ὡς πνευματικοί, ἀλλ' ὡς σαρκικοί. » Κατέβαλεν αὐτῶν τὸν ἐπὶ τῇ ἔξω σοφίᾳ τύπον. Ἴνα οὖν μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι Ἡμεῖς οὐκ ἐπ' ἐκείνην ἐπαρόμεθα, ἀλλ' ἐπὶ τῇ πνευματικῇ · νῦν δείκνυσιν αὐτοὺς οὐδὲ ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ σοφίᾳ τὸ τέλειον ἔχοντας, ἀλλ' ἐτι ἀτελεῖς ὄντας · καὶ φησὶν, ὅτι Οὐπω οὐδὲν ⁵⁰ τῶν τελειοτέρων ἔχουσάτε. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « Οὐκ ἔδυνήθην, » ἵνα μὴ δόξη διὰ φθόνου αὐτοῖς τὸ τελειότερον ⁵¹ μὴ εἰπεῖν. Διὰ γὰρ ⁵² τὸ στρέφεσθαι ὑμᾶς ἐπὶ τὰ σαρκικά, οὐκ ἔδυνήθην λαλήσαι ὡς τελεῖοις. Καὶ πῶς σαρκικοί ὄντες σημεῖα ἐπετέλουν; Ἦσαν καὶ ⁵³ τοιοῦτοι, ὃ καὶ κατ' ἀρχὰς εἶρηται. Ἄλλως τε, ἐνὶ καὶ σημεῖα ποιεῖν, καὶ σαρκικὸν εἶναι, ὡς αἱ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλοντες τῷ ὄνοματι τοῦ Χριστοῦ. Τὰ γὰρ σημεῖα, πρὸς ὠφέλειαν ἐτέρων γίνονται · διὸ καὶ διὰ τῶν ἀναξίων ἐνεργεῖνται πολλάκις.

Itaque commoditatem eduntur, ideoque per indignos exhibentur.

⁴⁶ Isa. xl, 15.

Variae lectiones.

⁴⁶ ἔσθροῦσθαι ο. ⁴⁷ Χριστοῦ ο. ⁴⁸ τὸν τοῦ πνευματικοῦ νοῦν. Ἡμεῖς γὰρ, οἱ πνευματικοὶ δηλοῦντι, νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν ο. ⁴⁹ πνευματικὴν καὶ τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν ο. ⁵⁰ οὐδὲ ο. ⁵¹ τὰ τελειότερα. ⁵² διὰ γὰρ τὸ εἶναι ὑμᾶς σαρκικούς ο. ⁵³ ἦσαν γὰρ iii.

A dit, ut supra dictum est; ipse vero, quoniam sit, a nullo animali comprehenditur. Nam supra illos existens, ab iis non cognoscitur. Vel, percipit sane quis sit homo animalis, et quid post mortem patietur, novitque suiipsius et hominis animalis res: ipse vero ab animali nullo intelligitur, qui sit, et quid post mortem patietur: quemadmodum is qui videt, cæcum quidem cernit, non tamen a cæco cernitur. Quoniam vero, « dijudicare, » accipitur pro, « arguere, » homo spiritualis quidem, eum qui male se gerit, nunquam non arguit, ipse autem a nemine eorum qui male se habent, arguitur, quia recte vivit.

VERS. 16. « Quis enim novit mentem Domini qui erudiat ipsam? » Spiritualem mentem « Domini mentem » vocat. Συμβιδάσκει autem est pro, dirigit, corrigit. Quia ergo supra dixit, « Spiritualis a nemine dijudicatur: » subdit nunc, Non immerito dixi. « Quis enim novit mentem Domini, qui sit instructurus ipsam (mentem, inquam), hoc est, diriget sive corrigit? Si enim nemo scire potest mentem Domini, quam habet spiritualis, multo minus docere illam poterit et corrigere.

« Nos autem mentem Domini habemus. » Ne mireris, inquit, quod dixi mentem Domini ipsum spiritualem et mentem ipsius. Nos enim omnes mentem Christi habemus, hoc est, omnia quæcumque scimus, Christus nobis revelavit. Et quam mentem seu intellectum habemus de divinis rebus, Christi est: hoc est, notitiam quam habemus de rebus fidei spiritualibus, a Christo habemus. Itaque haud injuria a nemine dijudicamur. Nonnulli vero mentem Christi Patrem, alii etiam Spiritum nominarunt.

CAPUT III.

VERS. 1. « Et ego, fratres, non potui vobis loqui, tanquam spiritualibus, sed tanquam carnalibus. » Fastum ipsorum quem de externa sapientia conceperant, demolitus est. Ne itaque dicant, Nos ejus sapientiæ nomine haud sane turgemus, sed propter spiritualem: nunc ostendit eos neque in nostra sapientia perfectos, sed imperfectos adhuc esse, iniquiens: Quoniam nondum quidquam perfectionum rerum audistis. Pulchre autem dixit, « Non potui, » ne videatur ex invidia ipsis perfectiora communicare nolle. Quia enim in rebus carnalibus adhuc versati estis, non potui vobis verba facere ceu perfectis. Qui vero cum carnales essent, signa faciebant? Ejusmodi certe fuerunt, ut in principio dictum est. Præterea, potest aliquis signa edere, et tamen carnalis esse, quemadmodum ii qui dæmonia in Christi nomine eiecerunt. Signa enim ad alio-

VERS. 2. « Tanquam infantes in Christo, lacte vos potavi, et non cibo. Nondum enim poteratis, sed neque nunc quidem potestis : adhuc enim carnales estis. » In rebus Christi, inquit, infantes estis : propterea « lacte, hoc est simpliciore doctrina, vos potavi, nec solidum cibum vobis obtuli, hoc est doctrinam perfectiorem. **136** Quare? Propterea quod non poteratis. Detrahens autem illorum supercilium, ait : Neque nunc quidem potestis : adhuc enim quæ carnis sunt affectatis. Viden' ob eam causam illos non posse capere, quod spirituales esse nolint, sed carnales?

VERS. 3. « Cum enim inter vos sint zelus et contentio et dissensiones, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis? » Quæ supra dixit, omnia ad principes sapientia generisque splendore elatos dixit : nunc autem deinceps ad subditos sermonem convertit. Non immerito, inquit, vos carnales nomino, quia in vobis est æmulationis et contentio et factiones. Potuisset quidem eos fornicationis aliorumque vitiorum accusare; cæterum quia vehementer urgebant dissensiones sive factiones et contentiones, harum mentionem fecit. Ubique autem zelum sive æmulationem liti seu discretionis conjungit. Zelus enim pater est contentionis : hæc autem factiones gignit. Hæc cum sint inter vos, « nonne secundum hominem ambulatis? » hoc est, nonne carnalia et humana ac terrestria sapitis?

VERS. 4. « Cum enim quis dicat : Ego quidem sum Pauli : alius autem, Ego vero Apollo, nonne carnales estis? » Pauli et Apollo nomine celebres apud eos et doctores subindicat.

VERS. 4. « Cum enim quis dicat, » etc. Seipsum et Apollo ponit; illos quidem innuens qui diversa docebant, in quorum partes Corinthii divisi erant : sermonem vero minus molestum et æquabiliorem reddens.

VERS. 5. « Quis igitur est Paulus, quis Apollo, nisi ministri per quos credidistis? » Suo et Apollo nomine quod vult perficit. Confirmat enim quod, Si nos nihil sumus, quid dicat aliquis de vestris doctoribus? Ministri, inquit, sumus, non radix et fons honorum : id enim Christus est. Proinde non oportet nos superbiere, quia ministravimus vobis ea quæ a Deo accepimus. Illius enim totum est, qui honorum est largitor. Nec dixit, evangelistæ sumus, sed, « ministri : » illud enim verbi solius est : ministrare autem opera etiam continet.

« Unicuique ut Dominus dedit. » Ne ipsum quidem exiguum ministerii, inquit, a nobis ipsis habemus, verum istud etiam a Domino accepimus, alius alia mensura.

VERS. 6. « Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus Incrementum dedit. » Ego, inquit, primum verbum Evangelii disseminavi; Apollo autem continua sua

« Ὡς νηπίους ἐν Χριστῷ, γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρώμα. Οὐπω γὰρ ἠδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε· ἐτι γὰρ σαρκικοί ἐστε. » Ὅσον ⁸⁴ εἰς τὰ τοῦ Χριστοῦ, φησί, νηπίοι ἐστε· διὸ « γάλα, » τοῦ ἐστι, τὴν ἀπλουστεράν διδασκαλίαν « ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρώμα » προσήνεγκα ὑμῖν, τοῦτέστι τὴν τελειοτέραν. Διὰ τί; Διότι οὐκ ἠδύνασθε. Καθαίρων δὲ τὴν ὄψρον αὐτῶν, φησὶν· « Οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε » ἐτι γὰρ τὰ τῆς σαρκὸς φρονεῖτε. Ὅρᾳς ὅτι διὰ τοῦτο οὐ δύνανται, διότι οὐ θέλουσι πνευματικοὶ εἶναι, ἀλλὰ σαρκικοί;

« Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἐρις καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; » « Ἄ μὲν προσέειπε, πάντα πρὸς τοὺς ἀρχοντας τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ καὶ εὐγενεῖ ἔταιρομένους ἔλεγε· νῦν δὲ λοιπὸν πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἀποδύεται, καὶ φησὶν, ὅτι εἰκότως ὑμᾶς σαρκικοὺς ὀνομάζω, ὅπου γε ⁸⁵ ἐν ὑμῖν ζῆλος, καὶ ἐρις, καὶ διχοστασίαι. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ περὶ πορνείας καὶ ἄλλων πολλῶν ἑλατωμάτων αὐτοῖς ἐγκαλέσαι· πλὴν ἐπὶ τὸ κατεπαίγον ἦσαν αἱ διχοστασίαι καὶ ἐριδες, τούτων μέμνηται. Πανταχοῦ δὲ τὸν ζῆλον τῇ ἐριδι συνάπτει. Πατήρ γὰρ ὁ ζῆλος τῆς ἐριδος· αὐτὴ δὲ ⁸⁶ τὰς διχοστασίας γεννᾷ. Ταῦτα γοῦν ⁸⁷ ἔχοντες, οὐ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; τοῦτέστιν, Οὐ σαρκικὰ καὶ ἀνθρώπινα καὶ πρόσβγεια φρονεῖτε;

« Ὅταν γὰρ λέγῃ τις· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου· ἕτερος δὲ, Ἐγὼ Ἀπολλῷ· οὐχὶ σαρκικοί ἐστε; » Τῷ τοῦ Παύλου καὶ Ἀπολλῷ ὀνόματι τοὺς παρ' αὐτοῖς ἐνδόξους καὶ διδασκάλους ὑποδηλοῖ.

« Ὅταν γὰρ λέγῃ τις, » καὶ τὰ λοιπά. Ἐξυτὸν τίθησι καὶ τὸν Ἀπολλῷ· αἰνιττόμενος μὲν τοὺς ἑτεροδιδασκάλους εἰς οὓς κατεμερίσθησαν οἱ Κορινθιοὶ, ἀνεπαχθέστερον μὲν δὲ τὸν λόγον ποιῶν καὶ τὴν κατηγορίαν ὀμάλωτέραν. [Cod. Arundel.]

« Τίς οὖν ἐστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς, ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε; » Ἐν τῷ αὐτοῦ καὶ Ἀπολλῷ ὀνόματι, κατορθοὶ ἔβούλεται. Κατασκευάζει γὰρ, ὅτι εἰ ἡμεῖς οὐδὲν ἔσμεν, τί ἂν εἴποι τις περὶ τῶν καθ' ὑμᾶς διδασκάλων; Διάκονοι, φησὶν, ἔσμεν, οὐχὶ αὐτοβρίζα καὶ πηγῆ τῶν ἀγαθῶν· τοῦτο γὰρ Χριστός ἐστιν. Οὐκ οὖν ἐπαίρεσθαι δέχρη, ὅτι διηκονήσαμεν ὑμῖν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖνο γὰρ ἐστι τὸ πᾶν τοῦ παροχέως τῶν ἀγαθῶν· οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Εὐαγγελιστοὶ ἔσμεν, ἀλλὰ, « Διάκονοι. » Τὸ μὲν γὰρ, λόγου μόνου ἐστὶ· τὸ δὲ διακονεῖν, καὶ ἔργα ἔχει.

« Ἐκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν. » Οὐδὲ αὐτὸ, φησὶ, τὸ μικρὸν τὸ τῆς διακονίας, παρ' ἑαυτῶν ἔχοντες, ἀλλὰ καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ Κυρίου εἰλήφραμεν, ἄλλος ἄλλῃ μέρει.

« Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἠξέανε. » Ἐγὼ μὲν, φησὶ, πρῶτος τὸ κήρυγμα κατέσπειρα· ὁ δὲ

Variæ lectiones.

⁸⁴ ἴσον m. ⁸⁵ ὅπου γὰρ m. ⁸⁶ γὰρ o. ⁸⁷ γὰρ o.

συνεχεῖ διδασκαλίᾳ οὐκ εἶσατε καταξηρανθῆναι ⁸⁹ τὸν ἄσπρον τῷ καύσαντι τῶν τοῦ πονηροῦ πειρασμῶν ⁹⁰· κτλ. ὁ Θεὸς ἠύξησεν ⁹¹ ὑμᾶς.

« Ὅστε οὐτε ὁ φυτεύων ἐστὶ τι, οὐτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ ἀυξάνων Θεός. » Ὅρα, πῶς ἀνεπαχθῆ ποιεῖ τῆν ἐξουδένωσιν τῶν προσεστώτων ἐν Κορίνθῳ σοφῶν καὶ κλουςίων, ἑαυτὸν καὶ Ἀπολλῶν κατὰ τὸ φαινόμενον ἐξουδενώσας, καὶ διδάξας, ὅτι Θεῷ δεῖ μόνῳ προσέγειν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀνατιθέναι πάντα τὰ συμβαίνοντα ἀγαθά.

« Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων, ἐν εἰσιν. » Ὅσον πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι τι χωρὶς Θεοῦ, ἐν εἰσι. Πῶ; οὖν ἐπαίρεσθε κατ' ἀλλήλων, ἐν ὄντες;

« Ἐκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. » Ἐπειδὴ εἰκόξ ἦν τοὺς πλείω καμόντας περὶ ⁹² τὴν πίστιν, ῥαθυμοτέρους γίνεσθαι, ἀκούσαντας, ὅτι ἐν εἰσι πάντες, εὐθὺς αὐτὸ διορθοῦται, λέγων, ὅτι « Ἐν εἰσιν, » ὅσον πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι τι ἄνευ τοῦ ἀυξάνοντος Θεοῦ· ἐπεὶ ⁹³ ὅσον γε πρὸς τὴν ἀνταπόδοσιν, ἕκαστος κατὰ τὸν ἴδιον κόπον τὸν μισθὸν ἔξει. Ὡς εἶπε δὲ, Κατὰ τὸ ἴδιον ἔργον, ἀλλά, « Κατὰ τὸν κόπον »· τί γὰρ εἰ ἔργον μὲν οὐκ ἐτέλεσεν, ἔκοπιασε δέ;

« Θεοῦ γὰρ ἐσμεν συνεργοί. » Οἱ διδάσκοντες, φησὶ, Θεοῦ ἐσμεν συνεργοί, τῷ σκοπῷ τοῦ Θεοῦ συμπράττοντες, σώζειν θέλοντες· οὐχὶ αὐτοὶ τῆς σωτηρίας ὄντες αὐτοῦργοι ⁹⁴, ἢ δοτήρες. Ὅστε οὖν καταφρονεῖσθαι ἄξιον· Θεοῦ γὰρ ἐσμεν συνεργοί· οὐτε ἐπαίρεσθαι· Θεοῦ γὰρ τὸ πᾶν.

« Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομὴ ἐστε. » Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι « Ἐφύτευσα, » ἐπιμένει τῇ τροπῇ, καὶ γεώργιον αὐτοὺς καλεῖ. Εἰ οὖν γεώργιον ἐστε καὶ οἰκοδομῆ, ἀπὸ τοῦ Δεσπότου καλεῖσθαι ὀφείλετε, οὐκ ἀπὸ τῶν γεωργῶν, ἢ τῶν οἰκοδόμων. Ὅς γεώργιον ὄν, ἐνὶ φραγμῷ τῷ τῆς ὁμοιοῦς ὀφείλετε τελεῖσθαι· ὡς οἰκοδομῆ δὲ, ἠνώσθαι, ἀλλ' οὐχὶ διεπᾶσθαι.

« Κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν ἰδοθεισάν μοι, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. » Σοφὸν ἑαυτὸν καλεῖ ἀρχιτέκτονα, οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, ἀλλὰ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀρχιτέκτονος σοφοῦ, τὸ τοιοῦτον θεῖναι θεμέλιον, ταυτέστι· Χριστόν· καὶ ὅτι οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, οὕτως εἶπε, δῆλον ἐντεῦθεν. Φησὶ γάρ· « Κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ ἐμὸν γὰρ κατήρθωμα τὸ γενέσθαι σοφόν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ χάρις.

« Ἄλλοι δὲ ἐποικοδομοῦ· ἕκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομᾷ. » Ἐπειδὴ περὶ ἐνώσεως αὐτοῖς διελέχθη, λοιπὸν περὶ πολιτείας αὐτοῖς διαλέγεται, ἐποικοδομῆν καλῶν τὰς ἐκάστου πράξεις.

« Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. » Οὐ δύνα-

institutione non permisit semen exarescere aestu Satanæ tentationum: at vero Deus vobis dedit incrementum.

VERS. 7. « Itaque neque qui plantat est, aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. » Vide quomodo seipsum et Apollo vilificando, sapientium et divitum Corinthii præfactorum contemptum immolestum reddit, docens quod soli Deo sit attendendum, eique omnia quæ contingunt bona, accepta referenda.

137 VERS. 8. « Qui autem plantat et qui rigat, unum sunt. » Quatenus citra Deum nihil possunt, unum sunt. Quomodo ergo efferrimini alius erga alium, cum unum sitis?

« Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. » Quia verisimile erat, eos qui in fidei rebus multum laboraverant, segniores futuros, cum audirent omnes esse unum; statim istud corrigit, dicens: Unum sunt, quatenus sine Deo, qui incrementum dat, nihil possint. Nam quod ad retributionem attinet, quisque juxta proprium laborem mercedem habebit. Non dixit autem, secundum proprium opus, sed, « secundum laborem. » Quid enim si opus quidem non perfecit, laboravit tamen?

VERS. 9. « Dei enim sumus cooperatores. » Qui docemus, inquit, Dei sumus cooperatores, ad scopum et propositum Dei, servare volentis, cooperantes; non ipsi nos sumus salutis vel auctores vel datores. Non igitur contemnendi; Dei enim sumus cooperatores. Neque ideo nos attolli oportet: totum enim est Dei.

« Dei agricultura, Dei ædificatio estis. » Cum supra dixisset, « plantavi; » eodem in tropo perseverat, agriculturam eos appellans. Quod si igitur agricultura estis et ædificatio, a Domino debetis nominari, non ab agricolis aut exstructoribus. Igitur tanquam arvarum, una concordie sepe muniri debetis, et tanquam ædificium, uniri debetis, et non divelli.

VERS. 10. « Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui. » Sapientem se architectum appellat, non quod se ipsum extollat, sed uti commonstret eas esse partes sapientis architecti, tale fundamentum jacere, nimirum Christum. Quod vero non ut sese attolleret, hæc dixerit, inde planum est: dicit enim, « secundum gratiam Dei; » non enim meum est opus quod sapiens sum, sed Dei gratia.

« Alius autem superædificat: unusquisque autem videat quomodo superædificet. » Postquam de unitate eis disseruisset, in posterum de vita moribusque disputat, superædificationem sua cujusque opera nominans.

VERS. 11. « Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est

Varie lectiones.

⁸⁹ ἀποξηρανθῆνα: ο. ⁹⁰ ἦγουν τῷ τοῦ πονηροῦ πειρασμῷ ο. ⁹¹ ἠύξεν ο. ⁹² πρὸς ο. ⁹³ ἐπειδὴ ο. ⁹⁴ ἀρχηγοὶ ιι.

Jesus Christus. » Non potest, tantisper dum manserit sapiens architectus. Nam si quis fuerit insipiens architectus, potest quidem fundamentum jacere, sed ex quo hæreses prodeant. At cum inter vos Corinthios fundamentum unum sit Christus, debetis et ipsi vos super hunc ædificare, non quæ ex contentione et æmulatione sunt, sed virtutis potius opera.

Vers. 12. « Sin quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam, uniuscujusque opus manifestum erit. » Ubi acceperimus fundamentum fidei, superstruimus unusquisque, alii quidem bona opera, quæ differentiam admittunt, quatenus alia majora sunt et alia minora: exempli gratia virginitatem, seu aurum; honestas nuptias, instar argenti; paupertatem, veluti lapides pretiosos; in divitiis eleemosynam, tanquam aliud minus pretiosum. Alii autem mala opera superstruimus, quæ et ipsa suos habent gradus. Unde et illa quidem quæ facilius comburuntur, fenum et stipula dicuntur: qualia sunt, impuritas, idololatria, avaritia: illa vero quæ minus sunt ejusmodi, ligna; ut ebrietas, risus et his similia. Quidam autem fortassis e contra; prædicta illa, ligna; hæc vero fenum et stipulam dicunt.

Vers. 13. « Dies enim declarabit, quoniam in igne revelatur: et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. » Per diem judicii diem intelligit. In igne vero opera revelari dicit, id est manifestum fieri cujusnam sint naturæ, utrum aurum sint, an diversum.

Vers. 14, 15. « Si cujus opus manserit quod superædificavit, mercedem accipiet. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur. » Si aurum vel argentum habueris, opus tuum omnino permanebit, et mercedem feres. Sin fenum et hujusmodi, opus tuum ignis impetum non feret (hoc enim est, « arserit »), sed malum esse convincetur. Quemadmodum si quis aureis indutus armis igneum flumen pertranseat, illustrior evadit: sin vero feno amictus permeet, non solum sibi emolumento non foret, sed etiam exitio: ita in operibus se res habet. Quamobrem fides sine operibus nihil valet. Ecce enim hic fundamentum quidem est Christus: opera vero quæ secundum Christum non sunt, flammis adjucantur.

« Ipse autem servabitur: sic tamen quasi per ignem. » Non quemadmodum opera, sic et ipse peribit, adeo scilicet, ut in nihilum redigatur, sed servabitur, hoc est incolumis custodietur, ita ut igne comburatur, aut in cinerem convertitur, ita dicere solemus, quod in igne servatur, quo ustio diuturnior fiat. Peccator itaque detrimentum patitur, propterea quod in ejusmodi rebus laboravit, per

ται, ἕως ἂν μένη σοφὸς ἀρχιτέκτων· ἐπεὶ ὅταν μὴ ἦ τις σοφὸς ἀρχιτέκτων, δύναται θείναι, καὶ ἐκ τούτου αἰ αἰρέσεις. Ἐν ὑμῖν οὖν τοῖς Κορινθίοις, ἐπεὶ θεμέλιος εἶς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὀφείλετε καὶ αὐτοὶ τούτῳ ἐποικοδομεῖν, μὴ τὰ ἐξ ἐριθὸς καὶ ζήλου, ἀλλὰ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα.

« Εἰ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τούτον, χρυσόν, ἄργυρον, λίθους, τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἐκάστου τὸ ἔργον φανερόν γενήσεται. » Μεθ' ὃ δεξιόμεθα τὸν θεμέλιον τῆς πίστεως, ἐποικοδομοῦμεν ἕκαστος, οἱ μὲν ἀγαθὰς πράξεις· αἱτινες διαφορὰς ἔχουσι, μείζους οὐσαὶ καὶ ἐλάττους· οἷον, τὴν παρθενίαν, ὡς χρυσόν· τὸν τίμιον γάμον, ὡς ἄργυρον· τὴν ἀκτημοσύνην, ὡς λίθους τιμίους· τὴν ἐν πλούτῳ ἐληημοσύνην, ὡς ἄλλο τι τῶν ἥττον τιμίων. Οἱ δὲ, τὰς πονηρὰς πράξεις ἐποικοδομοῦμεν, αἱτινες καὶ αὐταὶ βαθμοὺς ἔχουσιν· ὡς χόρτον μὲν καὶ καλάμην λέγεσθαι τὰς εὐκολοτέρας πρὸς τὸ καλεσθαι· οἷον, ἀκαθαρσίαν, εἰδωλοκρασίαν, πλεονεξίαν· ξύλα δὲ, τὰς ἥττον τοιαῦτας· οἷον, μέθην, γέλωτα, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἴσως δὲ τινες τούναντιον· ξύλα, τὰς προβηθείσας· χόρτον δὲ καὶ καλάμην, ταύτας ἐροῦσιν.

« Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ αποκαλύπτεται· καὶ ἐκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει. » Ἡμέραν μὲν τὴν τῆς κρίσεως φησὶν· ἐν πυρὶ δὲ λέγει τὰ ἔργα ἀποκαλύπτεσθαι, τουτέστι, φανερὰ γίνεσθαι, ὅποια τὴν φύσιν ἐστίν, ἄρα χρυσοῦ, ἄρα τούναντιον.

« Εἰ τινοὺς τὸ ἔργον μένει ὃ ἐποικοδόμησας, μισθὸν λήψεται. Εἰ τινοὺς τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται. » Εἰ μὲν ἄργυρον, ἢ χρυσόν ἔχεις, μενεῖ πάντως τὸ ἔργον σου, καὶ λήψῃ μισθόν· εἰ δὲ χόρτον καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐκ οἴσει τοῦ πυρὸς τὴν βύμην τὸ ἔργον σου (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « κατακαήσεται »), ἀλλ' ἐλεγχθήσεται πονηρὸν ὄν. Ὡσπερ γὰρ εἰ τις χρυσοῦ ὅπλα ἔχων διέλθοι ποταμὸν πυρὸς, φαιδρότερος διαβαίνει· εἰ δὲ χόρτον ἔχων διέλθοι, οὐ μόνον οὐδὲν ὠνησεν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν ἀπολλύει· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐστίν. Ὡστε οὐκ ὠφελεῖ πίστις χωρὶς ἔργων ἀγαθῶν. Ἰδοὺ γὰρ ἐνταῦθα θεμέλιος μὲν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τὰ ἔργα μὴ κατὰ Χριστὸν ὄντα, τὰ κατακαίηαι ἀξία λέγονται.

« Αὐτὸς δὲ σωθήσεται· οὕτω δὲ, ὡς διὰ πυρὸς. » Οὐχ ὡσπερ τὰ ἔργα, οὕτω καὶ αὐτὸς ἀπολείπεται, εἰς τὸ μηδὲν χωρῶν, ἀλλὰ σωθήσεται, τουτέστι, σώσει· τηρηθήσεται, ὥστε ἐν τῷ πυρὶ κατακαίεσθαι. Καὶ ἡμῖν γὰρ ἔθος οὕτω λέγειν περὶ ζήλου μὴ κατακαίμενου, μὴδὲ ἀποτεφρουμένου βιβλίου, ὅτι σώζεται ἐν τῷ πυρὶ, ὥστε διαρκιστέραν γενέσθαι τὴν καυσίν. Ζημιούται· μὲν οὖν ὁ ἀμαρτωλὸς, καθ' ὃ ἐπὶ τοιαύτοις ἔκοπίασεν, ἐξ ὧν ἀπώλετο, πάντας τοὺς κρ-

Variæ lectiones.

ἄ διαφορὰς ἔχουσι μείζους καὶ ἐλατ... ο. ἄ τούτοις ο.

πως μάτην καταβαλλόμενος ει; ἀνυπόστατα πράγματα, καὶ μὴ ὄντα (πᾶσα γὰρ κακία μὴ ὄν)· ὡσπερ ἂν εἰ τις τίμημα πολὺ καταβαλλόμενος, ὠνήσεται τι θνησιμαίον, ὡς ζῶν. Σώζεται μέντοι αὐτὸς, ὁ ἀμαρτωλὸς δηλαδὴ, τούτεστι, σώως τηρεῖται δίκας αἰωνίου ὕπνου.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; » Εἰ; τὸν περὶ τοῦ πορνευκώτου λόγον εἰσβαλεῖν μέλλει. Καὶ ὄρα, πῶς ἐντροπικῶς κέχρηται τῷ λόγῳ. Ἀπὸ γὰρ τῆς δοθείσης ἡμῖν χάριτος, τούτεστι, τῆς ἐνοικήσεως τοῦ Πνεύματος, ἐντρέπει τὸν πορνεύσαντα, εἰ καὶ μὴ σαφῶς τὸ πρόσωπον τέθεικεν, ἀλλ' ἐν κοινοῦ τὸν λόγον ποιεῖται. Εἰ δὲ ναὸς Θεοῦ ἐσμεν, ἐπειδὴ ἐνοικεῖ ἐν ἡμῖν τὸ Πνεῦμα, ἄρα τὸ Πνεῦμα Θεός.

« Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τούτον ὁ Θεός. » Τούτεστιν ἀπολεῖ. Τοῦτο δὲ οὐ καταρωμένον, ἀλλὰ τὸ ἐσόμενον προλέγοντος.

« Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἰκινός ἐστε ὑμεῖς. » Τοιγαροῦν ὁ πόρνος οὐ δύναται εἶναι ἅγιος, ἐπειδὴ τὸ ναὸς εἶναι ἀπόλασεν, ἐξοικισθέντος τοῦ ἀγιάζοντος αὐτὸν Πνεύματος. Τίς δὲ ὁ ναός; Ὑμεῖς δηλαδὴ, εἰ καθαροὶ διαμείνητε.

« Μηδεὶς ἐαυτὸν ἐξαπατάτω. » Νομίζων ὅτι ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐχ ὡς εἶπον.

« Εἰ τις δοκεῖ σοφός εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός. » Περὶ τοῦ πορνευκώτου αἰνξάμενος; ὄλγχι τινά, πάλιν κατὰ τῶν ἐπαιρουμένων ἐπὶ τῇ ἔξω σοφίᾳ ποιεῖται τὸν λόγον, καὶ φησιν, ὅτι « Ὁ δοκῶν σοφός εἶναι ἐν ὑμῖν, ἐ μωρὸς γενέσθω, ἀντὶ τοῦ, τὴν ἔξω σοφίαν ἐπιμησάτω, ἵνα κτήσεται τὴν θείαν. Ὡσπερ γὰρ ἡ κατὰ Θεὸν πενία πλουτός ἐστι, καὶ ἡ ἀδοξία ὁμοίως ἕξω· οὕτω καὶ ἡ κατὰ Θεὸν μωρία, σοφία ἐστίν. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Ἀποθέσθω τὴν σοφίαν, ἀλλ' ὁ πολλῷ μείζων, ἐ μωρὸς γενέσθω, » τούτεστι, μὴδὲν ἀφ' ἐαυτοῦ νοῶν, μὴ τοῖς οικείοις πιστευῶν λογισμοῖς, ἀλλὰ τῷ Θεῷ κτηνωδῶς ἐπόμενος, καὶ πιστευῶν πᾶσι τοῖς τοῦ Θεοῦ.

« Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου, μωρία παρὰ ἡμῶν ἐστίν. » Οὐ μόνον γὰρ οὐδὲν συντελεῖ πρὸς τὴν ἀληθινὴν σοφίαν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐμποδίζει, ἅτε ἐξ οἰήσεως ἀπαξιοῦσα μαθεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀγνοίᾳ εἶναι ἀεὶ παρασκευάζουσα τὸν ταύτην χρώμενον· ὅθεν καὶ ὡς μωροὶ ὑποσκελιζονται παρὰ τοῦ Θεοῦ.

« Γέγραπται γάρ· Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. » Μαρτυρίαν ἐπάγει, πῶς μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν ἡ ἀνθρωπίνη σοφία, καὶ φησιν, ὅτι ὡς μωροὺς δράσεται ὁ Θεός τοὺς σοφοὺς· τούτεστι, τοῖς οικείοις ὄπλοις αὐτοὺς χειροῦται. Κἂν γὰρ πανοῦργοι ὡσι καὶ σοφοί, ὡς μωροὶ καὶ ἀνόητοι ἡλέγονται. Ὅσον Ἐνόμιζον ἐκεῖνοι μὴ δεῖσθαι Θεοῦ,

1 Joan. v, 15.

quæ perit, omnes suos labores in res non subsistentes frustra impendens. (Nam omne malum est non ens.) Haud aliter quam si quis magnum deprensens pretium, cadaver emeret, perinde ac si vivum esset. Atqui servatur ipse (peccator scilicet), hoc est, integer servatur ad æterna supplicia.

VERS. 16. « Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? » Ad eum qui fornicatus erat sermonem convertit. **139** Et vide quam efficaciter ad pudorem faciendum locutus est. A gratia enim quæ nobis data est, hoc est ab inhabitatione Spiritus, eum qui fornicatus erat pudefacit, licet personam ejus non palam proposuit, quia in communi sermonem instituit. Si autem Dei templum sumus, eo quod Spiritus Dei habitat in nobis, tum Spiritus est Deus.

VERS. 17. « Si quis templum Dei corrumpit, corrumpet illum Deus. » Id est perdet. Hoc vero non est execrantis, sed quidam futurum sit vaticinantis.

« Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. » Proinde fornicator non potest esse sanctus, quoniam amisit quod sit templum Dei, expulso sanctificante ipsum Spiritu. Quis vero templum est? Vos scilicet, si puri perseveretis.

VERS. 18. « Nemo seipsum seducat. » Existens quod aliter se res habeat, et non sicut dixeram.

« Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens. » Paucis de fornicatore veluti per umbram adductis, rursus in eos qui externa sapientia inflantur, sermonem flectit. Qui, inquit, videtur sapiens esse inter vos, « stultus fiat, » hoc est externam sapientiam reprobet, ut possideat divinam. Nam quemadmodum paupertas secundum Deum, divitiæ sunt et incelebritas similiter gloria, ita stultitia secundum Deum sapientia est. Animadvertite autem, non dixit, rejectat sapientiam, sed quod multo majus est, « stultus fiat, » hoc est nihil a seipso intelligens, non propriis argumentis fidem adhibens, sed Deum, ut jumenta pastorem, sequens, omnibusque divinis rebus credens.

VERS. 19. « Sapientia enim hujus mundi est stultitia apud Deum. » Non solum enim nihil prodest aut conducit ad veram sapientiam, verum etiam potius impedit: quippe quæ præ sui existimatione discere delignetur, atque propterea nunquam non in ignorantia esse faciat eum qui ipsa utatur. Unde et fatuorum instar a Deo passum deturbantur.

« Scriptum est enim: Qui apprehendit sapientes in astutia eorum. » Testimonium producit quomodo stultitia sit apud Deum humana sapientia, aitque: Tanquam stultos apprehendit sapientes Deus: hoc est, propriis armis subigit illos. Etiam si enim astuti et sapientes fuerint, tanquam stulti tamen et insipientes arguuntur. Exempli gratia:

arbitrabantur illi se Deo non indigere, sed omnia per se posse intelligere. At Deus monstravit illis per res ipsas, quod dicendi vehementia et astutia nihil illis profuerit; sed maxime divino auxilio li indigebant, qui nihil indigere viderentur. Itaque in calliditate sua, qua putabant se omnia novisse, nihil scire inventi sunt, sed piscatoribus et coriariis in rebus necessariis rudiores.

VERS. 20. « Et rursus: i Dominus novit cogitationes sapientum, quod vanæ sint. » Si igitur Dominus novit quod vanæ sunt cogitationes, quippe quæ nihil necessariorum et salutarium contineant: quomodo vos, Corinthii, contraria Deo decernitis, ac tanquam valde utiles cogitationes vestras prosequimini?

VERS. 21. « Itaque nemo gloriatur in hominibus: omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas. » Hæc videtur ad subditos quidem dicere; terret autem principes, inquam: Non oportet vos omnino gloriari: neque in sapientia, stultitia enim est: neque ob spiritualia dona, Dei enim sunt, ac propter subditos hæc donantur. Atque hoc est quod ait: « Omnia enim vestra sunt, » hoc est, Quid doctores vestri superbiunt, vos autem inflatis eos et attollitis? Non enim proprium aliquid habent, sed vestra sunt quæ illi habent, ob vestram commoditatem data ipsis, et vobis potius illi gratias agere debent. Rursus autem suiipsius meminit et Petri, ut minus esset molestus, utque ostendat, quod si nos vestri causa acceperimus charismata, ac vestri causa nos doctores designati sumus; multo magis ii, qui nunc sunt doctores vestri, de donis spiritualibus, tanquam de propriis operibus, efferri non debent, cum aliena bona sint.

VERS. 22. « Sive mundus, sive vita, sive mors, sive præsentia, sive futura. » Ipsa vita, inquit, doctorum propter vos est, ut vobis prosint, dum instituimini ab eis: ac mors ipsorum est propter vos: propter vos enim vestramque salutem pericula subeunt. Vel aliter: Et Adami mors est propter vos, ut modestiores reddamini; et Christi, ut servemini. Ac simpliciter universus mundus propter vos, ut per ipsum ad auctorem et conditorem ducamini, utque ipsius corruptione doctoris vice utamini, ad desiderium rerum incorruptibilium excitandum. Præsentia sunt etiam propter vos, hoc est bona quæ jam inde credentibus donat Deus. Futura etiam propter vos parata sunt.

VERS. 23. « Omnia vestra sunt: vos autem, Christi: Christus autem, Dei. » Non quemadmodum nos Christi sumus, sic et Christus Dei. Nos enim Christi sumus, velut opus ejus et signum: Christus autem Dei, tanquam Filius ante sæcula genitus et æternus, ac veluti causam et auctorem habens Patrem. Quare licet dictio sit unica, diversa tamen

i Psal. xciii, 42.

ἄλλὰ πάντα ὀκθοθεν νοεῖν· ἔδειξεν αὐτοῖς ὁ θεὸς δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅτι ἡ δεινότης καὶ ἡ πανουργία οὐδὲν αὐτοῖς ἔλυσε τέλει, ἀλλὰ μάλιστα αὐτοὶ δέονται τοῦ θεοῦ, οἱ δοκοῦντες μὴ δεῖσθαι. Ὡστε ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, ἐν ἧ φροντο τὰ πάντα εἰδέναι, εὐρέθησαν μὴδὲν εἰδότες, ἀλλ' ἀλιέων καὶ σκυτέων ἀγροικότεροι ὄντες ἐν τοῖς ἀναγκαίοις.

« Καὶ πάλιν· Γινώσκει Κύριος τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν ὅτι, ὅτι εἰσὶ μάταιοι. » Εἰ τοίνυν γινώσκει ὁ Κύριος τοὺς διαλογισμοὺς ὅτι, ὅτι μάταιοι εἰσιν, ἅτε μὴδὲν τῶν ἀναγκαίων καὶ σωτηριωδῶν καταλαμβάνοντες· πῶς ὑμεῖς, Κορινθιοὶ, τάναντία τῷ θεῷ γινώσκετε, καὶ ὡς ἐπιωφελεῖς τούτους περιέπετε;

« Ὡστε μηδεὶς καυχᾶσθω ἐν ἀνθρώποις· πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστίν, εἴτε Παῦλος, εἴτε Ἀπολλῶς, εἴτε Κηφᾶς. » Ταῦτα δοκεῖ μὲν πρὸς τοὺς ἀρχομένους λέγειν· πληττεῖ δὲ τοὺς ἀρχοντας, λέγων, ὅτι οὐδεὶς καυχᾶσθαι ὄλως· οὐτε ἐπὶ τῇ ἐξω σοφίᾳ· μωρία γὰρ ἐστίν· οὐτε ἐπὶ τοῖς πνευματικῶς χαρίσμασι· τοῦ θεοῦ γὰρ εἰσι, καὶ διὰ τοὺς ἀρχομένους ταῦτα δίδονται. Τοῦτο γὰρ ἐστίν ὃ λέγει· « Πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστίν· τούτεστι, τί οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν ἐπαίρονται, καὶ ὑμεῖς δὲ ὀγκοῦτε αὐτοὺς καὶ ὑπερβίβετε; Μὴ γὰρ οἰκεῖόν τι ἔχουσιν, ἀλλ' ὑμῶν εἰσιν ἅ ἔχουσι, διὰ τὴν ὑμετέραν ὀφέλειαν δοθέντα αὐτοῖς, καὶ χάριν αὐτοὶ μᾶλλον ὑμῖν ὀφείλουσι. Πάλιν δὲ ἐαυτοῦ καὶ Πέτρου ἐμνήσθη, διὰ τὸ ἀνεπαχθῆς, καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι εἰ ἡμεῖς δι' ὑμᾶς ἐλάβομεν τὰ χαρίσματα, καὶ δι' ὑμᾶς διδάσκαλοι προσεδιήμεθα· πολλῷ μᾶλλον οἱ νῦν διδάσκαλοι ὑμῶν οὐκ ὀφείλουσιν ὡς ἐπὶ οἰκείῳ κατορθώμασι, τοῖς χαρίσμασιν ἐπαίρεσθαι, ἀλλοτρίοις οὖσιν ἀγαθοῖς.

« Εἴτε κόσμος, εἴτε ζωὴ, εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστώτα, εἴτε μέλλοντα. » Καὶ ἡ ζωὴ, φησὶ, τῶν διδασκάλων δι' ὑμᾶς ἐστίν, ἵνα ὀφελῆσθε διδασκόμενοι· καὶ ὁ θάνατος αὐτῶν δι' ὑμᾶς· ὀκρὸν ὑμῶν γὰρ κινδυνεύουσι, καὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας. Ἡ καὶ ἄλλως· Ὅτι καὶ ὁ τοῦ Ἀδάμ θάνατος δι' ὑμᾶς ἐστίν, ἵνα σωφρονισθῆτε· καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ, ἵνα σωθῆτε· καὶ ἅπλως ὁ κόσμος ἅπας δι' ὑμᾶς, ὡς ἂν ὁ αὐτοῦ πρὸς τὸν Δημιουργὸν ὀδηγηθῆτε, καὶ χρησθήσθε τῇ φθορᾷ αὐτοῦ διδασκάλῳ πρὸς τὸν τῶν ἀφάρτων πόθον. Καὶ τὰ ἐνεστώτα δι' ὑμᾶς, τούτεστι, τὰ ἀγαθὰ, ἃ ἐνετύθεν ἤδη χαρίζεται τοῖς πιστεύουσιν ὁ θεός· καὶ τὰ μέλλοντα δι' ὑμᾶς ἡτοίμασται.

« Πάντα ὑμῶν ἐστίν· ὑμεῖς δὲ, Χριστοῦ· Χριστοῦ δὲ, Θεοῦ. » Οὐκ ὡς ἡμεῖς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς Θεοῦ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ Χριστοῦ, ὡς ἔργον αὐτοῦ καὶ ποίημα· ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς Υἱὸς προαιώνιος, καὶ ὡς αἴτιον ἔχων τὸν Πατέρα. Ὡστε εἰ καὶ μία ἡ λέξις, ἀλλὰ διάφορος ἡ ἐννοία· ἐπεὶ οὐδὲ τὰ πάντα οὕτως ἐστίν ἡμῶν, ὡς ἡμεῖς

Variae lectiones.

ὅτι ἀνθρώπων m. ὅτι συλλογισμοῦς o. ὅτι ἐν m.

τοῦ Χριστοῦ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ δοῦλοι ἐσμεν τοῦ Χριστοῦ καὶ ποιήματα· τὰ δὲ πάντα, οὐ δοῦλα ἡμῶν, οὐδὲ ποιήματα. Ὅστε οὐ καλῶς ποιεῖτε, ἄνθρωποι· ἐαυτοὺς προσέκλιοντες, καὶ ταῦτα Χριστοῦ βντες.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Οὐ. ως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος, ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ, καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ. » Ἐπειδὴ ὑπηρεταί ἐσμέν οἱ διδάσκαλοι, τί τὸν Δεσπότην ἀφέντες, ἀφ' ἡμῶν τῶν ὑπηρετῶν ὀνομάζεσθε; Οἰκονόμους δὲ ὀνομάσας μυστηρίων τοὺς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους, ἔδειξεν ὅτι οὐκ ἀνοικονομητῶς πᾶσι χρῆ τὸν λόγον χορηγεῖν, ἀλλ' οἷς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ ὡς δεῖ· ἄλλως τε καὶ μυστήρια ὄντα, οὐ πᾶσιν ὀφείλουσιν ἀνακαλυφθῆναι· τοῦτο γὰρ οὐ φρονίμου οἰκονόμου.

« Ὁ δὲ ζητεῖται λοιπὸν ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα τις πιστὸς εὐρεθῇ. » Τουτέστιν, ἵνα μὴ τὰ δεσποτικὰ σφέτερίζηται, ἵνα μὴ ὡς δεσπότης τὰ πράγματα μεταχειρίζηται, ἀλλ' ὡς ἀλλότρια καὶ δεσποτικὰ οἰκονομῶν· οὐκ οἰκεία λέγων εἶναι τὰ δεσποτικὰ, ἀλλὰ τούναντιον, τὰ οἰκεία, δεσποτικὰ.

« Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὧν ἀνακρίθῃ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. » Νόσημα ἐπεχωρίαζε τῇ Κορίνθῳ τοιοῦτον. Οἱ γὰρ πρὸς τοὺς διδασκάλους διηρημένοι¹⁰, καθάπερ δικασταὶ προκαθήμεινοι, ἄνδρας εὐσεβεῖς καὶ θεοφιλεῖς διὰ τὴν ἀμαθίαν ἐκωμῶδουν καὶ ἐξέβαλλον· τοὺς δὲ μυρίων γέμοιτας κακῶν ἐνέκρινον διὰ τὴν εὐγλωττίαν, τοιαῦτα προπετιῶς ψηφίζόμενοι· Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνα κρείττων, καὶ οὗτος ἐκείνου καταδεέστερος, κάκεινος τοῦτου βελτίων, κάκεινος τοῦτου. Ἐπεὶ οὖν εἶπεν ὁ Παῦλος ἐν τοῖς οἰκονόμοις ζητεῖσθαι ἵνα πιστός τις εὐρεθῇ, ἐδόκει δὲ πάροδον αὐτοῖς διδόναι τοῦ κρίνειν τὴν ἐκάστου βίον, τοῦτο δὲ τὰς διχοστασίας μείζους ἐποίησε· ἵνα μὴ τοῦτο πάθωσιν, ἀναστῆλει αὐτοὺς τοῦ κρίνειν, καὶ φησιν· « Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, » οἷον, Ἀδοξίαν ἔχω μεγίστην τὸ ὄμως κρίνεσθαι με ὑφ' ὧν. Εἶτα, ἵνα μὴ πλῆξη αὐτοὺς ὡς περιφρονουμένους, προσέθηκεν· « Ἡ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας, » τουτέστιν, ἢ ὑπ' ἄλλου τινὸς ἀνθρώπου ἐνδόξου καὶ ὑψηλοῦ· ἡμέραν γὰρ ἀνθρώπου ἢ Γραφῆ τὸ ὕψος εἰωθεν ὀνομάζειν. Ἀλλὰ μὴδεὶς ἀπόνειαν καταγινωσκέτω τοῦ Παύλου. Ταῦτα γὰρ οὐ περὶ ἑαυτοῦ ἀληθῶς φησιν· οὐ γὰρ ἔκρινον αὐτὸν ὄλιως· ἀλλ' ἵνα τοὺς ἄλλους μὴ κρίνωσιν, ἐν τῷ οἰκείῳ προσώπῳ κατορθοῖ ὁ βούλεται.

« Ἄλλ' οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀνακρίνω· οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοδα· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι· ὁ δὲ ἀνακρίνων με Κύριός ἐστι. » Μὴ νομίσσητε¹¹, φησίν, ὅτι ὡς ἐξουτελλίζων, ἢ τοὺς ἄλλους πάντας ἀνθρώπους, ἀπαξίῳ κρίνεσθαι· ἀλλ' οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀρκεῖν ἡγοῦμαι¹² πρὸς τὴν τοιαύτην ἀκρίθειαν. Οὐ

A est sententia : neque enim omnia sic sunt nostra, ut nos Christi. Nos enim servi sumus Christi et figmentum : omnia autem non sunt serva nostra neque figmentum. 141 Quamobrem non recte facitis, hominibus vos ipsos attribuentes, idque cum sitis Christi.

CAPUT IV.

VERS. 1. « Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. » Quia nos doctores sumus ministri, cur Dominum dimittentem, a nobis ministris appellamini? Dispensatores autem mysteriorum vocans apostolos ac doctores, monstravit quod non omnibus sine dispensatione verbum suppeditare oportet, sed quibus opus est, et quando convenit, et sicut oportet: præsertim cum mysteria sint, non debent quibusvis revelari: hoc enim non est prudentis œconomi.

VERS. 2. « Quod reliquum est, quæritur in dispensatoribus, ut fides quispiam inveniatur. » Hoc est, ut herilia bona sibi non vindicet, ut non veluti dominus res tractet, sed veluti aliena et herilia dispense: non sua dicens esse quæ heri sunt, sed e diverso, quæ sua sunt, heri esse.

VERS. 3. « Mihi autem pro minimo est, ut a vobis dijudicer, aut ab humano die. » Istiusmodi morbus Corinthum invaserat. Nam qui juxta doctores divisi erant, sedentes tanquam iudices, viros pios et devotos propter simplicitatem irridebant repudiabantque: eos autem qui innumeris flagitiis abundabant, propter eloquentiam introufitebant, talia præcipitanter decernentes: Hic illo excellentior est, ille isto inferior, atque isto ille. Cum ergo Paulus dixisset, « in dispensatoribus requiri, ut fides quispiam inveniatur, » ac videbatur veniam ipsis dare cujuslibet vitam judicandi, quod sane majores dissensiones excitaret: ne istud patiantur, reprimit eos quominus judicent, inquit: « Mihi vero pro minimo est: » perinde ac si dicat: Ignominiosum duco, me omnino a vobis judicari. Deinde, ne eos percellat, quasi despiciatui ducerentur, addidit: « Aut ab humano die, » hoc est, a ab alio quopiam homine celebri et præclaro. Scriptura enim diem hominis celsitudinem nominare solet. Atqui nemo Paulum insolentiæ damnet: ista enim de seipso non revera dicit (nam ipsum omnino non judicabant), sed ne alios judicent, in propria persona, quod vult, corrigit.

VERS. 4. « Sed neque meipsum dijudico. Nihil enim mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum. Qui autem me judicat, Dominus est. » Ne existimetis, inquit, quod villipendens vos aliosve omnes, dedigner judicari: nam neque meipsum sufficere censeo ad hujusmodi exactum iudicium.

Variæ lectiones.

¹⁰ διηρημένοι κριταὶ ἐκάθηγτο λέγοντες. Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνα κρείττων· ὁ δεῖνα λογιώτερος. Ἐπεὶ οὖν m. *Divisi iudices sedebant dicentes. Hic illo melior; hic eloquentior. Cum ergo.* ¹¹ νομίζητε m. ¹² ἡγοῦμενος o.

Non enim conscius sum mihi alienius lapsus, quippe qui recte et exacte **142** iudicare nequeo: verumtamen in hoc non iustificatus sum, hoc est, non sum purus a peccato. Verisimile namque est, me peccata quæpiam admisisse, me tamen ignorare ea: Dominus autem solus est qui infallibiliter exacteque iudicat. Hinc jam reputa, quam exacta erit indagatio futuri iudicii.

VERS. 5. « Itaque ne ante tempus quidquam iudicetis, quoad usque veniat Dominus. » Videntur propterea hæc Paulum dixisse, ne alii a Corinthiis iudicentur, non autem propter seipsum? Ita namque divus Paulus perpetuo solet, quæ alterius sunt, in propriam transferre personam, inque seipso docere, quod est docturus.

« Qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium. » Nunc quidem, ait, absconduntur prava opera (hæc enim sunt « abscondita tenebrarum »), et sæpenumero quispiam virtute præditus apparet, cum sit profanus et corruptus. Tunc autem Deus revelabit omnia, imo et cordium consilia in lucem proferet. Exempli gratia: Hic quisquam præconiis quemquam velit: in rem bonam, sed sententia fortasse corrumpitur: nam non bono forte isthuc scopo agit. Rursus, reprehendit hic quempiam aliquis, at non in eum finem, ut corrigat, sed ut patefaciat fratris peccatum. Atque huiusmodi innumera cordium consilia tunc reteguntur.

« Tunc uniuersæ laus erit a Deo. » Ordo postulabat, ut diceret, vel pœna vel laus: cæterum in mellorem partem sermonem transtulit.

VERS. 6. « Hæc autem, fratres mei, transtuli in me et Apollo propter vos, ut discatis in nobis, non supra id quod scriptum est, sapere. » — « Hæc, » nempe quæ supra dicta sunt de dissensionibus, et quæ deinceps de non iudicando alios. Ut, inquit, per nostram personam discatis non sapere ultra quam scriptum est. Dicit enim Scriptura, docens ut non extolamur: « **κ** Qui vult esse primus, sit inter vos postremus: » et, « **κ** Qui seipsum humiliat, exaltabitur: » idque genus alia innumera. De non iudicando autem: « **κ** Nolite iudicare, ne iudicemini. »

« Ne alter adversus alterum inflentur de alio. » **D** Isthuc ad populum dicit. Doctrinam enim variat, et interdum in discipulos, interdum autem in doctores et magistratus invehitur, perinde ac jam nunc facit. Etenim doctorum nomine inflabantur. Exempli gratia: Qui hunc doctorem habebat, adversus huius discipulum valde superbiebat, ob suum doctorem adversus alterius doctorem inflatus. Pulchre autem rem ipsam inflationem nominavit, veluti tuber ac tumorem, per metaphoram corporis pravo humore vel spiritu inflati.

κ Matth. xx, 27. **κ** Matth. xiii, 12. **κ** Matth. vii, 1.

Variæ lectiones.

¹⁴ κόσμου ο. ¹⁵ φανήσονται ο. ¹⁶ καὶ οὐ μὴ κριθῆτε ο. ¹⁷ διδασκάλου ο.

σύννοδα μὲν γὰρ ἑμαυτῷ πταίσμα τι, ἕτε μὴ δυνατόν ὁρθῶς κρίνειν καὶ ἀκριβῶς. « Πλὴν οὐκ ἐν ταύτῃ δεικνύμαι: » τούτέστιν, Οὐκ εἶμι καθαρὸς ἀπὸ ἁμαρτίας. Εἰκόσ γὰρ ἡμαρτηθῆσαι μὲν μοί τινα, ἐμὲ δὲ ἀγνοεῖν ταῦτα: ὁ δὲ Κύριος μόνος ἐστὶν ὁ ἀκριβῶς καὶ ἀσφαλῶς κρίνων. Ἐνταῦθεν δὲ μοι λογίζου, πόση τῆς μελλούσης κρίσεως ἀκρίβεια.

« Ὡστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος. » Ὁρᾷ, ὅτι διὰ τὸ μὴ κρίνεσθαι ἑτέρους παρὰ τῶν Κορινθίων ταῦτα εἶπεν ὁ Παῦλος, οὐχὶ δὲ δι' ἑαυτὸν; Τοιοῦτος γὰρ ὁ Παῦλος, ἀεὶ εἰς τὸ οἰκεῖον πρόσωπον ἀναδεχόμενος τὰ τῶν ἐτέρων, καὶ ἐν αὐτῷ διδάσκων, & μέλλει διδάσκειν.

B « Ὁς καὶ φωτίζει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν. » Νῦν μὲν, φησὶν, ἀποκρύπτονται αἱ πονηραὶ πράξεις (αὗται γὰρ « τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους »), καὶ πολλάκις ἐνέρετός τις δοκεῖ εἶναι, βέβηλος ὢν καὶ διεφθαρμένος. Τότε δὲ ὁ Θεὸς ἀποκαλύψει πάντα, καὶ μὴν καὶ τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν φανερώσει. Οἷον· Ἐνταῦθα ἐπαινεῖ τις τινα· ἰδοὺ τὸ πρᾶγμα καλὸν, ἀλλ' ἡ βουλή ἴσως διεφθαρταί· τυχὸν γὰρ οὐ σκοπῶ ἀγαθῶ τοῦτο ποιεῖ. Πάλιν, διελέγχει δὴθὲν τινα, ἀλλ' οὐχ ὥστε διορθώσασθαι, ἀλλ' ὥστε ἐκπομπέσθαι τὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Καὶ μυρία τοιαῦτα βουλαὶ καρδιῶν τότε φανερωθήσονται.¹⁴

C « Τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἐκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. » Ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· Ἡ τιμωρία ἢ ὁ ἔπαινος· ἀλλ' εἰς τὸ εὐφημότερον ἀπέθετο τὸν λόγον.

« Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί μου, μετεσχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ δι' ὑμᾶς, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν. » — « Ταῦτα, » τὰ ἐν ἀνωτέρῳ ρηθέντα περὶ τῶν διχοστασιῶν, καὶ τὰ προσεχῶς περὶ τῶν κατακρινόντων ἐτίρους. « Ἴνα » φησὶ, διὰ τοῦ ἡμετέρου προσώπου « μάθητε τὸ μὴ φρονεῖν ὑπὲρ ὃ γέγραπται. » Λέγει γὰρ ἡ Γραφή περὶ μὲν τοῦ μὴ ἐπαίρεσθαι· « Ὁ θέλων εἶναι πρῶτος, ἔστω πάντων ἕσχατος: » καὶ, « Ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται: » καὶ μυρία τοιαῦτα. Περὶ δὲ τοῦ μὴ κρίνειν· « Μὴ κρίνητε [vulg. κρίνετε], ἵνα μὴ κριθῆτε ».¹⁵

D « Ἴνα μὴ εἰς ὑπὲρ τοῦ ἐνὸς φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἐτέρου. » Τοῦτο πρὸς τὸν λαὸν φησὶ. Ποικίλλει γὰρ τὴν διδασκαλίαν, καὶ ποτὲ μὲν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἀποτείνεται, ποτὲ δὲ πρὸς τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς ἄρχοντας, ὡσπερ δὴ καὶ νῦν. Καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν διδασκάλων ἐφυσιοῦντο. Οἷον, ὁ τόνδε ἔχων διδασκαλον κατὰ τοῦδε τοῦ μαθητοῦ ¹⁶ μέγα ἐφρόνει, ὑπὲρ τοῦ οἰκείου διδασκάλου φυσιοῦμενος· κατὰ τοῦ ἐτέρου διδασκάλου. Καλῶς δὲ τὸ πρᾶγμα φυσίωσιν ὠνόμασεν, οἷον ἐγκλον καὶ οἰδημα, ἀπὸ μεταφορᾶς σώματος φυσιθέντος ὑπὸ πονηροῦ χυμοῦ ἢ πνεύματος.

« Τίς γάρ σε διακρίνει ; τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες ; Α εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβὼν ; » Πάλιν πρὸς τοὺς διδασκάλους ἀποτείνεταί, καί φησι · Τίς ᾗ σε διέκρινε καὶ ἐψηφίσατο ἄξιον τοῦ ἐπαινεῖσθαι ; ἀνθρώπος ; Ἄλλ' ἐσφάλλετο ᾗ ἄνθρωπινῃ κρίσει. Ἔστω δὲ ὅτι καὶ ἔχεις τι ἄξιον ἐπαίνου · οὐ σὸν ἐστὶ τοῦτο, ἀλλὰ τοῦ δόντος · καὶ ἔλαβες αὐτὸ, οὐ κατ' ὄρωσα. Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, πῶς λοιπὸν ἐπαίρη ὡς μὴ λαβὼν, ἀλλ' ὅτι οἶχθεν τοῦτο ἔχων καὶ ἐξ οἰκείων πόνων ; Τὸν γάρ λαβόντα οὐ δεῖ ἐπαίρεσθαι ἐφ' ᾧ ἔλαβεν · ἀλλότριον γάρ ἐστιν.

« Ἦδη κακορρασμένοι ἐστέ, ἤδη ἐπλουτήσατε. » Βαρυνομένοι ἐστέ τὰ ῥήματα. Οὕτω ταχῶς, φησὶν, οὐδενὸς δεῖσθε ; οὐδενὸς ἐστε ἐν χερί ; ἀλλ' ἤδη ἐκορσέθητε, ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ εἰς τὸ τέλειον φθάσαντες, καὶ τὸν πλοῦτον πάντα τῆς τε γνώσεως καὶ τῶν χαρισμάτων λαβόντες ; Καίτοι γε ἐν τῷ μέλλοντι ἐστὶ τὸ τέλειον · ὑμεῖς δὲ αὐτὸ ἤδη, ὡς εἰσικεν, ἔχετε · ἡ γὰρ καύχησις τοῦτο δηλοῖ, ὅτι εἰς αὐτὴν ἐφθάσατε τὴν τελειότητα. Ταῦτα δὲ λέγει, δεικνύων ὅτι ἀτελεῖστατοὶ εἰσιν ᾗ, εἴπερ οὕτως ἔχουσι.

« Χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε. » Καὶ ταῦτα μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἤθους φησὶ, τὸ ἀσυνηθὸν αὐτῶν ἐνδεκνύμενος, ὅτι Τηλικούτων ἀξιοθέντες ὑμεῖς δωρεῶν, οὐ βούλεσθε ἡμᾶς τοὺς πονήσαντας κοινωνοὺς λαβεῖν.

« Καὶ ὀφειλόν [ουίγ. ὀφελ.] γε ἐβασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν. » Εἴθε, φησὶν, ἐβασιλεύσατε, τούτεστι, τοῦ τελείου ἐτύχετε. Εἶτα ἵνα μὴ ὀφθαλμοειδέσθαι ὁ λόγος, ἐπάγει · « Ἴνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν » τούτεστι, τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν τύχωμεν. Ἡ γὰρ ὑμῶν δόξα ἐμῇ ἐστίν · ἐπεὶ καὶ παντὶ διδασκάλῳ ἡ τῶν μαθητῶν τελειότης ἐπιπόθητος.

« Δοκῶ γάρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἰσχύτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανάτους. » Λυπουμένου, μᾶλλον δὲ ἐντρέποντος ῥήματα λέγει. Ὡς ὄρω γάρ, φησὶν, ἐξ ὧν ὑμεῖς ποιεῖτε, ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι ἰσχυτοὶ πάντων παρὰ Θεοῦ ἀπεδείχθημεν καὶ ἐπιθανάτιοι, τούτεστι κατάδικοι, πρὸς τὸ θανατοῦσθαι ᾗ παρεσκευασμένοι. Ἐξ ὧν γάρ ᾗ ὑμεῖς ἤδη ἐβασιλεύσατε ᾗ, στοχάζομαι ὅτι λοιπὸν ἡμεῖς κατακεκρίμεθα ἰσχυτοὶ εἶναι, καὶ ὡς κατάδικοι · ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι, τούτεστιν, οἱ τσαῦτα ὑπὲρ Χριστοῦ πεπονθότες.

« Ὅτι θεάτρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλαις, καὶ ἀνθρώποις. » Τούτεστιν, οὐκ ἐν γωνίᾳ μᾶ πάσχομεν, ἀλλὰ πανταχοῦ γῆς · καὶ θεῶνται ἡμᾶς οὐκ ἄνθρωποι μόνον (οὐ γὰρ οὕτως εὐτελεῖ τὰ γινόμενα), ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι. Μεγάλα γὰρ ἡμῶν τὰ παλαισμάτα, ὡς καὶ ἀγγελικῆς θεωρίας ἄξια εἶναι. Καὶ γὰρ οὐ πρὸς ἀνθρώπους παλαίωμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς τῶν πονηρῶν ἀγγέλων δυνάμεις.

143 VER^o. 7. « Quis enim te dijudicat ? aut quid habes quod non accepisti ? si autem accepisti, quid gloriaris tanquam non acceperis ? » Rursus in doctores invehitur, inquit : Quis te laude dignum iudicavit aut censuit ? homo ? Atqui fallax est humanum iudicium. Esto autem te quiddam laude dignum habere : tuum tamen isthuc non est, sed ejus qui dedit, et accepisti illud, non tuis operibus meruisti. Quod si accepisti, quid deinceps efferris tanquam non acceperis, sed ex propriis laboribus per te habueris ? Qui enim accepit quiddam, eum non oportet efferrī ob id quod accepit : alienum enim hoc est.

VERS. 8. « Jam saturati estis, jam divites facti estis. » Graviter ferentis sunt hæc verba. Adeone cito, inquit, nullius indigetis ? nulla plane re habetis opus ? sed jam saturati estis, exiguo temporis spatio perfectionem attingentes, omnes tum cognitionis tum charismatum divitias accipientes ? Atqui perfectio est in futuro : vos vero jam nunc ipsum, ut videtur, tenetis. Gloriatio namque vestra isthuc indicat, quod ad ipsam consummationem perveneritis. Hæc autem dicit, monstrans eos omnium esse imperfectissimos, si ad hunc modum sese habeant.

« Sine nobis regnastis » Istud quoque eodem affectu dicit, mentem ipsorum conscientie expertem indicans. Cum enim tot tantisque donis donati perfusique sitis, non vultis, inquit, nos vobis consortes, qui tamen laboravimus, accipere.

« Atque utinam regnetis, ut et nos vobiscum regnemus ! » Utinam, inquit, regnetis, hoc est, perfectionem essetis nacti ! Deinde ne sermo ironicus videatur, subinfert : « Ut et nos vobiscum regnemus, » hoc est, eadem bona consequamur. Vestra enim gloria mea est : quandoquidem cuius præceptorum discipulorum perfectio desiderabilis est.

VERS. 9. « Puto enim quod Deus nos apostolos extremos ostendit tanquam morti destinatos. » Conterritati, vel potius pudorem inducentis verba sunt. Ut enim video, inquit, ex his quæ vos agitis, nos apostoli, omnium postremi a Deo demonstrati sumus, morti obnoxii : hoc est condemnati, atque ad mortem præparati. Quia enim vos jam regnatis, hinc conjectura colligo, quod nos jam simus condemnati ut simus postremi, ac veluti ultimo supplicio addicti : « nos, » inquam, « apostoli, » hoc est, qui tot tantæque pro Christo passi sumus.

« Quoniam spectaculum facti sumus mundo et angelis et hominibus. » Hoc est, non in uno quopiam angulo patimur, sed ubique terrarum : spectantque nos, nedum homines (non enim adeo viles sunt res operationesque nostræ), verum etiam angeli. Adeo enim magna sunt nostra certamina, ut vel angelis spectatoribus digna sint. Nam non adversum homines tantummodo luctamur, cæterum adversum etiam pravorum angelorum vires adeoque potentiam.

Variæ lectiones.

ᾗ ὅς ο. ᾗ ἐσφαλται m. ᾗ ἀτελεῖστατοὶ m. ᾗ θανεῖν m. ᾗ οὐκ ο. ᾗ ἐβουλεύσασθε ο.

VERS. 10. « Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo. » Rursus et hoc ad pudorem faciendum dictum est. Nam cum apostoli cederentur contemnerenturque propter Christum : illi vero in pretio honoreque essent, ac sapientes putarentur, atque hæc in Christo esse jactarent : Quomodo, inquit, fieri potest, ut eadem sentientibus contraria contingant? Proinde necesse est aut nos non sapere secundum Christum, aut vos. Atqui indignum est Christi apostolos non sapere secundum Christum : vos igitur erratis.

« Nos infirmi, vos autem fortes : vos nobiles, nos autem ignobiles. » Hoc est, nos agimur, persecutionem patimur : vos vero summa securitate fruimini. Infirmi enim tentationes passim vocat. Vos, inquit, celebres quidem estis et ingenui, nos vero inglorii. Hæc autem omnia molestia affectus dicit. Sensus enim est hujusmodi : Quomodo fieri potest, ut nos quidem affligamur, vos autem securitate fruamini, et in bonis vitam agatis? Quare perspicuum est non esse vos in bono statu, sed nunc potius male vos et apostolis indigne habetis. Non debetis igitur eam ob rem erigere cristas.

VERS. 11. « In hauc usque horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus. » Quid, inquit, vetera recenseo? quæ in præsentia geruntur, vide : quomodo vos in mediis deliciis agitis, nos autem omnino diversum patimur.

« Et colaphis cædimur. » Hoc est, verberamur. Istud autem ad inflatos dicit.

« Et instabiles sumus. » Hoc est, agitur et ad fugam compellimur. Id vero ad opulentos pertinet.

VERS. 12. « Et laboramus, propriis manibus operantes. » Hæc dicit rubore suffundens eos, qui lucri quæstusque gratia conantur, audentque concionari.

« Dum maledicimur, benedicimus : dum persecutionem patimur, sustinemus ; dum blasphemamur, obsecramus. » Et quod majus est his omnibus, inquit, non ægro ferimus ista animo. Unde vero hoc patet? Inde sane, quod eos, qui nobis male faciunt, contrariis excipimus. Bene enim eis precamur, qui convicia in nos jactant, et eis, qui contumeliosius in nos feruntur (blasphemia enim est asperior injuria), illos, inquam, obsecramus, hoc est, mansuetioribus et mollioribus verbis occurrimus. Hæc enim est obsecratio, sermo mansuefaciens. Propterea Christiani videntur stulti, quandoquidem hæc faciant.

145 VERS. 13. « Tanquam purgamenta mundi facti sumus, omnium peripsema hucusque. » Quid vero est : purgamentum? » Sordes quæ spongia absterguntur. Cum enim quis sordidum quid abstergit, purgamenta dicuntur sordes illæ quæ absterguntur. Et « peripsema » idem significat. Nam περιψῆν est veluti spongia abstergere. Ait ergo, Nos abjectione sumus digni, ac veluti abominationi

A « Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν· ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ. » Πάλιν καὶ τοῦτο ἐντροπετικῶς εἰρηταιῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐτύπτοντο μὲν οἱ ἀπόστολοι, καὶ κατεφρονούντο διὰ Χριστόν· ἐκείνοι δὲ ἐτιμῶντο καὶ σοφοὶ ἐνομιζόντο, καὶ ἐν Χριστῷ ταῦτα εἶναι ἐκλόμπιζον· Πῶς, φησὶ, δυνατὸν τὰ ἐναντία συναλθεῖν ἐν τοῖς τὰ αὐτὰ φρονουῦσιν; Οὐκοῦν ἀνάγκη ἢ ἡμᾶς μὴ κατὰ Χριστὸν φρονεῖν, ἢ ὑμᾶς. Ἀλλὰ μὴν ἀνάξιον τοὺς ἀποστόλους τοῦ Χριστοῦ μὴ κατὰ Χριστὸν φρονεῖν· ὑμεῖς ἄρα ἐστὲ οἱ σφαλλόμενοι.

« Ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροὶ· ὑμεῖς ἐνδοξοὶ, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι. » Τουτέστιν, Ἡμεῖς ἐλαυνόμεθα, διωκόμεθα· ὑμεῖς δὲ ἀδείας ἀπολαύετε. Ἀσθένειαν γὰρ πανταχοῦ τοὺς πειρασμούς φησὶ. Καὶ ὑμεῖς μὲν ἐνδοξοὶ καὶ εὐγενεῖς· ἡμεῖς δὲ ἐν ἀτιμίᾳ. Ταῦτα δὲ πάντα βαρυνόμενος λέγει. Ἔστι γὰρ ὁ νοῦς τοιοῦτος· Πῶς εἰκὸς ἡμᾶς μὲν κακοπαθεῖν, ὑμᾶς δὲ ἀπολαύειν ἀδείας, καὶ ἐν ἀγαθοῖς εἶναι; Ὡστε πρόδηλον, ὅτι οὐκ ἐν ἀγαθοῖς ἐστέ, ἀλλὰ νῦν μᾶλλον κακῶς καὶ ἀναξίως τῶν ἀποστόλων ἔχετε. Οὐκ ἄρα ὀφείλετε ἐπαίρεσθαι ἐπὶ τούτοις.

« Ἀχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν. » Τί, φησὶ, τὰ παλαιὰ λέγω; τὰ νῦν ἰδέ· πῶς ὑμεῖς μὲν τρυφᾶτε, ἡμεῖς δὲ πᾶν τούναντιον.

« Καὶ κολαφιζόμεθα. » Τουτέστι, τυπόμεθα. Τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς πεφυσιωμένους.

C « Καὶ ἀστατοῦμεν. » Τουτέστιν, ἐλαυνόμεθα, φεύγομεν. Τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς πλουτοῦντας.

« Καὶ κοπιῶμεν, ἐργαζόμενοι ταῖς οἰκείαις χερσὶ. » Ταῦτα λέγει ἐντρέπων τοὺς ἕνεκα κέρδους καὶ πορισμοῦ ἐπιχειροῦντας καὶ ἐπιτολμῶντας; τὸ κηρῦσσειν.

« Λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν· διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα· βλασφημούμενοι, παρακαλοῦμεν. » Καὶ τὸ μείζον πάντων, φησὶν, ὅτι οὐδὲ δυσχεραίνομεν ἐπὶ τούτοις. Καὶ πόθεν δῆλον; Ἀπὸ τοῦ καὶ τοὺς ποιοῦντας ἡμᾶς κακῶς τοῖς ἐναντίοις ἀμείβεσθαι. Εὐφημούμεν γὰρ τοὺς λοιδοροῦντας, καὶ τοὺς ὑβριστικώτερον δὲ⁸⁸ προσφερομένους (τοῦτο γὰρ ἡ βλασφημία, ἡ τραχυτέρα ὑβρις), καὶ τούτους παρακαλοῦμεν, ἀντὶ τοῦ, πραοτέρους λόγοις καὶ μαλακτικοῖς ἀμειδόμεθα. Τοῦτο γὰρ ἡ παράκλησις, ἡ πραΰνουσα διάλεξις. Διὰ τοῦτο οἱ Χριστιανοὶ δοκοῦσι μωροί, ὅτι ταῦτα ποιοῦσιν⁸⁹.

« Ὡς περικαθάρατα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περιψήμα ἕως ἄρτι. » Τί ἐστὶ τὸ περικαθάραμα; Τὸ ἐγόμενον ἀποσπόγγισμα. Ὅταν γὰρ ῥυπαρὸν τι ἀποσπογγίσῃ τις, περικαθάραμα λέγεται τὸ ἀποσπόγγισμα ἐκεῖνο. Καὶ τὸ περιψήμα δὲ τὸ αὐτὸ δηλοῖ. Περιψῆν γὰρ λέγεται τὸ περισπογγίζειν. Φησὶν οὖν, ὅτι τοῦ ἀπορρίπτεσθαι ἐσμεν ἄξιοι, καὶ ὡς βδέλυγμα λογίζεσθαι, οὐχ ὑμῖν μόνοις, ἀλλὰ

Variæ lectiones.

⁸⁸ εἰρηγεν ο. ⁸⁹ ἰδίαις ο. ⁹⁰ πῶς ο. ⁹¹ ὅτι πάντα ποιοῦσι τὰ τοιαῦτα ο.

παντὶ τῷ κόσμῳ, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις· καὶ οὐχ ἓνα καιρὸν, ἀλλ' ἕως ἔρτι. Ὅρα δὲ ὅποιοι εἶναι δεῖ τὸν Χριστιανὸν, καὶ ὅτι ἀθλεῖν ὀφείλει ἀχριτέλους.

A habendi, non solum vobis, verum etiam toti mundo et cunctis mortalibus: nec uno duntaxat tempore; sed ad hanc usque horam. Observa hic qualem esse oporteat Christianum, quodque ad finem usque certare debeat.

« Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς ταῦτα γράφω, ἀλλ' ὡς τέκνα μου ἀγαπητά⁸⁷ νοουθετῶν. » Οὐ καταισχύων ὑμᾶς, φησὶν, οὐδὲ πονηρὰ καὶ μισούση γνώμη ταῦτα λέγω, ἀλλ' ὡς τέκνα· καὶ οὐχ ἀπλῶς τέκνα, ἀλλὰ ἀγαπητά. Σύγγνωτέ μοι εἰ τι καὶ φορτικὸν εἴρηται· ἐξ ἀγάπης γὰρ ταῦτα γίνεται. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐπιτιμῶ, ἀλλὰ, « Νοουθετῶ⁸⁸ » Τίς δὲ οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο πατὴρ νοουθετοῦντος;

Vers. 14. « Non ut vos pudefaciam, hæc scribo; sed ut filios meos clarissimos moneo. » Non pudefaciens « vos » inquit, neque prava et invida mente hoc dico, cæterum « ut filios: » nec simpliciter filios, sed dilectos. Ignoscite mihi si quid molestum a me dictum sit. Hæc enim ex amore sunt. Et non dixit, inerepo, sed, « Moneo. » Quis vero admonentem patrem non sustineat?

Ἐάν γὰρ μυρίους παιδαγωγούς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας. » Τί οὖν, φασὶν⁸⁹; οἱ ἄλλοι οὐκ ἀγαπῶσιν ἡμᾶς; Οὐχ οὕτω, φησὶν, ὡς ἐγώ. Ἐκείνοι μὲν γὰρ παιδαγωγοί· ἐγὼ δὲ πατήρ. Ὅσπερ οὖν ἐπὶ τῶν παιδῶν, ὁ μὲν πατήρ εἷς, οἱ δὲ παιδαγωγοὶ τυχὸν πολλοί⁹⁰· πρὸς δὲ τὸ τοῦ ἐνδὸς φιλίρον, τοῦ πατρὸς, φημί, πολλῶ λείπεται ἡ διάθεσις αὐτῶν· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν, φησὶν. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ τὸ, « Ἐν Χριστῷ, » προσέθηκεν ἐπὶ τῶν παιδαγωγῶν, ἵνα μὴ πάντῃ πλήρη αὐτοῦς· ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιπικνότερον μὲν ἐκεῖνοις δέδωκε (τοιούτου γὰρ ὁ παιδαγωγός), τὴν δὲ τῆς ἀγάπης ὑπερβολὴν ἑαυτῷ ἐταμιεύσατο.

Vers. 15. « Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. » Quid igitur, inquit? non diligunt nos alii? Non eam, inquit, ad rationem qua ego. Illi namque pædagogi sunt, ego vero pater. Quemadmodum igitur in pueris fieri solet, ut sit pater unus, pædagogi vero multi fortasse: ad unius autem amorem, patris nimirum, si conferantur, multum distat eorum affectio: sic et nobiscum sit. Animadvertite hic quomodo, « In Christo, » apposuerit ad « pædagogorum, » ne eos omnino percellat: Verum quod plus laboris habet, eis attribuit (id enim est pædagogum esse) charitatis autem excessum sibi ipsi conservavit.

« Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Κατασκευάζων, πῶς πατήρ ἐστι, φησὶν, ὅτι Ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ βοηθείᾳ ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Οὐ γὰρ, ὡσπερ οἱ πολλοὶ παρ' ὑμῖν, ἐμαυτῷ λογιζομαι τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐδίδαξα, ἀλλὰ, « Ἐγέννησα, » τῷ τῆς φύσεως ὀνόματι τὴν ἀγάπην ἰπιδεικνύων, καὶ ὅτι οικειότατοι καὶ γνησιώτατοι αὐτοῦ μαθηταὶ οὗτοί εἰσιν, ὡς πανταχοῦ τῆς Ἐπιστολῆς δηλοῖ.

« In Christo enim Jesu per Evangelium vos genui. » Confirmans quomodo pater sit, Christi, inquit, opo « vos genui per Evangelium. » Non enim mihiipsi, ut plerique inter vos, ascribo imputorem, sed Christo. Non dixit autem, docui, sed, « Genui: » naturæ videlicet nominæ dilectionem ostendens, quodque proprii valde, maximeque genuini isti discipuli sui sint, ut ubique in Epistola manifestat.

« Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταὶ μου γίνεσθε. » Μιμήσασθε, φησὶν, ἐν πᾶσιν ἐμᾶ, μήτε ἐπὶ σοφίᾳ, μήτε ἐπὶ πλούτῳ ἐπαιρόμενοι, μήτε πρὸς τοὺς ἀδελφούς διιστάμενοι· ἀλλὰ καὶ σοφίαν καὶ πλοῦτον, τὴν πρὸς Χριστὸν καὶ ἀδελφούς ἀγάπην εἰδότες. Ὅρα δὲ σπλάγγνα, πῶς παρακαλεῖ, οὐκ ἐπιτάσσει. Μεγάλῃ δὲ παρρησίᾳ καὶ τὸ ἑαυτὸν ἀρχέτυπον προτιθένα.

Vers. 16. « Adhortor itaque vos, imitatores mei esote. » Imitamini, inquit, me in omnibus: nec sapientiæ, nec divitiarum nominæ efferamini, neque cum fratribus dissideatis: verum eas tantum opes, eam esse veram sapientiam noveritis, charitatem nimirum erga Christum et fratres. Observa autem dilectionis affectum: adhortatur enim, non imperat. Magnæ autem fiduciæ argumentum est, quod sese exemplar, quod imitentur, proponat.

« Διὰ τοῦτο ἐπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὃς ἐστὶ τέκνον μου ἀγαπητόν. » Διότι, φησὶ, κήδομαι ὑμῶν ὡς καίλων, ἐπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἡδουλόμην εἰλθεῖν, ὡς ἂν καταρτίσω ὑμᾶς· ἐπειδὴ δὲ οὐ δυνατόν, ἐπεμψα τοῦτον, ὃς ἐστὶ τέκνον μου ἀγαπητόν. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἵνα ἅμα μὲν δεῖξῃ πόσον αὐτοὺς ἀγαπᾷ, εἰ γε εἴλετο αὐτοῦ χωρισθῆναι δι' αὐτούς· ἅμα δὲ, ἵνα καὶ αἰδέσιμος αὐτοῖς γένηται.

Vers. 17. « Ideo misi vobis Timotheum, qui est filius meus dilectus. » Quoniam vestri, 146 inquit, curam gero, non secus ac filiorum, misi vobis Timotheum. Ipse quidem venire volui, ut vos componerem: quia vero istuc fieri haud potuit, misi istum, qui est filius meus dilectus. Hoc autem dixit, partim ut monstret quanta eos charitate prosequatur, siquidem a Timotheo segregari sustinuerit propter ipsos: partim ut et veneratione dignus eis reddatur.

Variae lectiones.

⁸⁷ ποθοῦμένα ο. ⁸⁸ Ἰσ. νοουθετῶν ο. ⁸⁹ φησὶν m. ⁹⁰ πολλοὶ μὲν m.

« Et fidelis in Domino. » Hoc est, non in rebus A
temporariis, sed in iis quæ ad Christum pertinent.
Itaque et in iis quæ ad vos pertinent, fideliter mi-
nistrabit.

« Qui vobis ad memoriam revocabit vias meas
quæ sunt in Christo, quemadmodum ubique in
omni Ecclesia doceo. » Non dixit, docebit, ne ægre
ferant (Juvēnis enim erat Timotheus) sed, « Ad
memoriam revocabit: » quæ jam antea novistis,
inquit, hæc renovabit in vobis. Vias autem dicit,
prædicationis verbi dispensationem, regulas, con-
suetudines, leges divinas; qua scilicet ratione
obambulem, quod non inflatus ut vos, neque hære-
ses inducens et schismata. Quæ sunt in Christo
dixit, hoc est, nihil humani habentes, sed omnia
secundum Christum, vel quæ Christi auxilio perfici-
untur. Submonstrabit autem vobis, quomodo in
omni Ecclesia doceam. Nihil enim novi dixi vobis,
sed istorum omnes mecum sunt conscii. Itaque
pudeat vos quod præter cæteras Ecclesias a viis
meis descivistis.

Vers. 18. « Tanquam non venturus sim ad vos,
sic inflati sunt quidam. » Cum dixisset, « Misi »
vobis « Timotheum: » ne segniores redderentur,
subdit: Etiam si nunc non veniam, ac idcirco non-
nullos absentia mea inflarit, veniam tamen. Indicat
autem puerilem eorum mentem. Nam pueri, absente
præceptore, incompositæ se gerere solent. Quinam
autem illi, qui inflati erant? Fornicatoris amici,
qui et sapiens et dives erat: ac simpliciter omnes,
qui ob hujusmodi efferebantur: qui, tanquam Pau-
lus non esset qui ista argueret, superblebant.

Vers. 19. « Veniam autem ad vos cito, si Domi-
nus voluerit. » Hæc deicientis superbos, adeoque
sobrios reddentis verba sunt. Pulchre vero, « Si
Dominus voluerit. » Omnia namque illius nutu
aguntur.

Vers. 19, 20. « Et cognoscam, non sermonem
eorum, qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim in
sermone est regnum Dei, sed in virtute. » Quia
eloquentiæ confidentes, Paulum ceu idiotam et in-
doctum aspersionabant: Videbo, inquit, non elo-
quentiam vestram (nam ea non est opus) sed virtu-
tem qua signa edantur. Non enim per orationis
elegantiam prædicatum et confirmatum est regnum
Dei, 147 sed per signa quæ Spiritus virtute ac
potentia eduntur.

Vers. 21. « Quid vultis? in virga veniam ad vos,
an in charitate, et spiritu mansuetudinis? » Per
virgam supplicium et pœnam intelligit. Ait itaque,
Penes vos est, ut ego hoc vel illo modo veniam.
Nam si desides fueritis deprehensi, veniam ad vos,
et æque pœnam atque Elymam. Sin sobrii fueritis,
mansuetudinis spiritu utar. Est etenim et spiritus
austeritatis et supplicii, verum a commodiore officio

« Καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ. » Τουτέστιν, οὐκ ἐν βρω-
τικοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν πράγμασιν. Ὅτι
καὶ ἐν ταῖς καθ' ὑμᾶς διακονήσῃ πιστῶς.

« Ὅς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ἑδούς μου τὰ ἐν Χρι-
στῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκω. »
Οὐκ εἶπε, Διδάξει, ἵνα μὴ δυσχεραίνωσι (νέοι γὰρ ἦν
ὁ Τιμόθεος), ἀλλ', « Ἀναμνήσει. » « Ἄ οἴδατε, φησί,
ταῦτα ἀνανεώσεται ἐν ὑμῖν. Ὅδοὺς δὲ λέγει, τὰς
ἐν τῷ κηρύγματι οἰκονομίας, τοὺς κανόνας, τὰ ἔθη,
τοὺς νόμους τοὺς θείους. Πῶς περιπατῶ, ὅτι οὐ πε-
φυσιωμένος ὡς ὑμεῖς, οὐ διατρέσεις εἰσάγων καὶ
σχίσματα. Τὰς ἐν Χριστῷ δὲ εἶπε, τουτέστι, τὰς
μηδὲν ἐχούσας ἀνθρώπινον, ἀλλὰ πάντα κατὰ Χρι-
στὸν, ἧ καὶ κατορθουμένας ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ βο-
θείᾳ. Ἐποδείξει δὲ ὑμῖν, καθὼς ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ
διδάσκω. Οὐδὲν γὰρ καινὸν εἶπον ὑμῖν, ἀλλὰ πάντες
ταῦτά μοι συνίσασιν. Ὅστε αἰσχύνθητε ὑμεῖς, παρὶ
τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας τῶν ἡμῶν [f. ἐμ.] ὁδῶν ἀπο-
σφαλέντες.

« Ὅς μὴ ἐρχομένου δὲ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσί-
θησάν τινες. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Ἐπεμψα Τι-
μόθεον: » ἵνα μὴ ῥαθυμότεροι γένωνται, φησὶν, ὅτι
εἰ καὶ νῦν οὐκ ἐρχομαι⁹¹, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀπουσία
μου ἐφυσίωσέ τινας⁹², ἀλλ' οὖν ἐλεύσομαι. Δείκνυσι
δὲ αὐτῶν παιδείαν τὴν διάνοιαν. Παῖδων γὰρ τὴν
ἀπόντος τοῦ διδασκάλου, ἀτακτεῖν. Τίνες δὲ ἦσαν
οἱ φουσίουμένοι; Οἱ περὶ τὸν πεπορευεκότα, ἔς καὶ
σοφὸς ἦν καὶ πλουσίος· καὶ ἀπλῶ, πάντες οἱ ἐπὶ
τοῖς τοιοῦτοις ἐπαίρομενοι: οἱ καὶ, ὡς μὴ ὄντος
Παύλου τοῦ ἐλέγχοντος, μέγα ἐφρόνου.

Ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος
θελήσῃ. Καταστέλλοντός ἐστι τὸ ῥήμα τοῦτο, καὶ
νήφειν παρακελεύοντος. Καλῶς δὲ προσέθηκε τὸ,
« Ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ. » Πάντα γὰρ τῷ ἐκείνου νεύ-
ματι⁹³ ἄγονται.

« Καὶ γινώσκωμαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων,
ἀλλὰ τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ
Θεοῦ⁹⁴, ἀλλ' ἐν δυνάμει. » Ἐπειδὴ ἐπ' εὐγλωττίᾳ
θαρβρύντες⁹⁵ ἐξουθενῶν τὸν Παῦλον ὡς ἰδιώτην,
φησὶν, ὅτι Ὅφραμαι, οὐ τὴν εὐγλωττίαν ὑμῶν· οὐδὲ
γὰρ ταύτης χρεῖα· ἀλλὰ δυνάμειος τῆς⁹⁶ ἐν σημεῖοις.
Οὐ γὰρ διὰ λόγου κομφοῦ ἐκηρύχθη ἡ βασιλεία τοῦ
Θεοῦ⁹⁷ καὶ ἐθεσάωθη, ἀλλὰ διὰ σημεῖων, τῇ δυνά-
μει τοῦ Πνεύματος γινομένων.

« Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ πρὸς ὑμᾶς εἶθω, ἢ ἐν
ἀγάπῃ, πνεύματι τε πραότητος; » Ῥάβδον λέγει τὴν
κολάσιν, τὴν τιμωρίαν. Φησὶν οὖν, ὅτι Ὑμεῖς εἴτε
κύριοι τοῦ καὶ οὕτως ἢ οὕτως εἰσθεῖν με· ἐὰν μὲν
ῥαθυμῆτε, ἐλεύσομαι καὶ κολάσω, ὡς τὸν Ἐλύμαν·
ἐὰν δὲ νήψητε, τῷ πνεύματι τῆς πραότητος χηρι-
σομαι. Ἐνὶ γὰρ καὶ πνεῦμα αὐστηρότητος καὶ τι-
μωρίας, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρηστοτέρων αὐτὸ καλεῖ· ὡς

Variæ lectiones.

⁹¹ ἐρχομαι m. ⁹² ὑμᾶς m. ⁹³ θελήματι o. ⁹⁴ τῶν οὐρανῶν o. ⁹⁵ φρονοῦντες o. ⁹⁶ ἴσ. ἐν δυνάμει τῆς θ.
⁹⁷ τῶν οὐρανῶν o.

καὶ τὸν Θεὸν οἰκτιρίζοντα καὶ ἐλεημονά φάμεν, ἀλλ' Α eum nominat : perinde ac Deum miseratorem et
οὐ κολαστὴν, καίτοι γε καὶ τοῦτο ὄντα.

et misericordem dicimus, non vindicem, scelerumque
punitorum ac ultorem, cum tamen etiam talis re-
vera sit.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

« Ὅλωσ' ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη
πορνεία, ἣτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε
γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν. » Κοινὸν ποιεῖται
πάντων τὸ ἔγκλημα, ἵνα μὴ βραθυμῶσιν ὡς ἀλλό-
τροιοι τοῦ πλημμελήματος, ἀλλὰ σπουδάσωσι τοῦτο
διορθώσασθαι, ὡς κοινὸν ὄντας. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι
τολμάται, ἀλλ', « Ὅλωσ' ἀκούεται. » Εἰ δὲ τὸ ἀκούε-
σθαι, ἀπηγορευμένον, πόσω μᾶλλον τὸ τολμάσθαι;
Ἀλλὰ καὶ, « Ἐν ὑμῖν, » τοῖς τῶν πνευματικῶν
μυστηρίων ἀξιωθεῖσι⁹⁹. Ἀβῶν δὲ τὸ ἔγκλημα, φησὶν.
Ὅσα οὐδὲ τοῖς ἔθνεσι. Καὶ οὐκ εἶπε, Γίνεται, ἀλλ',
« οὐδὲ ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκα τοῦ πατρὸς τινα
ἔχειν. » Οὐκ εἶπε, Μητρύτιν, ἀλλὰ, « Γυναῖκα τοῦ
πατρὸς, » ὥστε καιριώτερον πληῖξαι τῷ μνησθῆναι
πατρὸς. Σμενότερον δὲ εἶπε τὸ, « Ἐχειν. » Δι' ἰσχυρό-
μενος τὸ τῆς πορνείας ὄνομα.

« Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ. » Ἐπὶ τῇ διδα-
σκαλίᾳ τῇ παρ' ἐκείνου· σοφὸς γὰρ ἦν. Καὶ ὄρα
σοφίαν· Οὐδαμοῦ ἐκεῖνον ἀξίως λόγου, ὡς ἄτιμον, καὶ
οὐδὲ ἀξίον ἐλθεῖν εἰς μέσον· τοῖς δὲ ἄλλοις διαλέ-
γεται ὡς παρὶ κοινού ἔγκληματος.

« Καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπειθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ
μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας. » Ἐδει,
φησὶ, πανθῆσαι, διότι εἰς τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας
ἢ διαβολὴ προεχωρήσεν· ἔδει εὐξασθαι καὶ κλαῦσαι,
ὡς ἐπὶ νόσου καὶ λοιμοῦ. « Ἴνα ἐξαρθῇ ἐξ ὑμῶν, » του-
τέστιν, ἀπομηθῇ ὡς κοινὴ βλάβη. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα
τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μὲμνηται, ἀλλ' εἶπεν· « Ὁ τὸ
ἔργον τοῦτο ποιήσας. »

« Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ἅπῃν τῷ σώματι, παρῶν δὲ
τῷ πνεύματι, ἤδη κίτρικα ὡς παρῶν. » Ὅρα θυμὸν·
οὐδὲ ἀναμείναι αὐτοῦ τὴν παρουσίαν ἀφίησιν, οὐδὲ
ἐκδέξασθαι αὐτὸν, καὶ τότε δεῖσαι, ἀλλ' ὡς λοιμὸν
ἐπιίχεται κατασχεῖν, πρὶν εἰς ὅλον τὸ σῶμα τῆς
Ἐκκλησίας διαδοθῆ. Παρῶν δὲ τῷ πνεύματι,
ἔφη, κατεπεσίγων αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπόφασιν, καὶ ἐκ-
ροβῶν, ὡς εἰδῶς τὰ ἐκεῖ κριθησόμενα, καὶ οὐκ ἀγ-
νήρων διὰ τοῦ Πνεύματος, ἦτοι τοῦ διορατικοῦ
χρισματος, ὃ ἂν πράξωσι. Λέγων δὲ, καὶ ὅτι « Ἦδη
κίτρικα ὡς παρῶν, » οὐκ ἀφίησιν αὐτοὺς ἑτερόν τι
ἐνοήσασιν. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐξήνεγκα τὴν ἀπόφασιν,
καὶ οὐδὲν ἕτερον δεῖ γενέσθαι.

« Τὸν οὕτω τοῦτο καταργασάμενον, ἐν τῷ ὀνόματι
τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ συναχθέντων ὑμῶν
καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος. » Ἴνα μὴ δόξῃ αὐθάδης,
καὶ αὐτοὺς προσλαμβάνει κοινωνοὺς, « Συναχθέντων »
γὰρ ὑμῶν, φησὶν, « ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ »
τουτέστιν. Ἴνα μὴ κατὰ ἀνθρωπίνην πρό[σ]ληψιν ἢ

Variae lectiones.

⁹⁹ ἐν ὑμῖν τοῖς μυστηρίων ἀξιωθεῖσι τοῖς πνευματικῶς ο.

CAPUT V.

VERS. 1. « Omnino auditur inter vos fornicatio, ac
talis fornicatio, qualis ne inter gentes quidem no-
minatur, ita ut uxorem patris sui quis habeat. »
Communem omnium accusationem facit, ne desides
sint, quasi a delicto alieni essent, sed conentur po-
tius corrigere istud tanquam commune opprobrium.
Et non dixit, audacter admittitur, sed, « Omnino
auditur. » Quod si ut audiat, interdictum est,
quanto magis ut perpetretur? Præterea, « Inter vos, »
qui spiritualibus mysteriis donati estis. Amplificans
autem accusationem, « qualis, » inquit, « ne inter
gentes quidem. » Nec dixit, Admittitur, verum,
« Ne nominatur quidem, ut conjugem quisquam
patris sui habeat. » Non dixit, novercam, sed,
« Uxorem patris, » ut eo acrius feriat, dum « pa-
tris » meminit. Honestius autem dixit, « Habeat, »
fornicationis nomen verecunde fugiens.

VERS. 2. « Et vos inflati estis. » Ob doctrinam
ejus sapiens enim erat. Observa autem ejus pruden-
tiam. Nusquam illum sermone dignatur, tanquam
ignominiosum et indignum qui in medium prodeat;
sed cum aliis, ceu de communi delicto et culpa lo-
quitur.

« Nec luxistis potius, ut e medio vestri tolleretur,
qui hoc opus fecit. » Debebatis, inquit, lugere, quo-
niam in comunem Ecclesiam calumnia pervenit.
Conveniebat etiam ut oraretis et ploraretis tanquam
super morbo et peste, « ut tolleretur » vobis, « hoc
est resicaretur ceu publica noxa. Neque hic no-
minis ejus meminit, verum dixit, « Qui opus hoc
fecit. »

VERS. 3. « Ego sane tanquam absens corpore
præsens autem spiritu, jam judicavi ceu præsens, »
Vide ejus indignationem : neque præsentiam suam
expectare sinit, neque ipsum præstolari, ut tum
vinciat, cæterum tanquam pestem comprimere festi-
nat priusquam in totum Ecclesiam corpus dissemi-
netur. « Præsens autem spiritu, » dixit, ut com-
pellat eos ad sententiam ferendam, 148 atque
perterrefaciat, ut qui sciat quæ illic judicaturi sint,
nec ignoret per Spiritum, id est per donum per-
spicitatis, quidnam agant. Quod autem ait : « Jam
judicavi, tanquam præsens, » non permittit eis ut
aliud quidquam cogitent. Nam ego, inquit, senten-
tiam tuli, et nil aliud oportet fieri.

VERS. 4. « Eum qui sic istud operatus est, in no-
mine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis,
et meo spiritu. » Ne videatur arrogans, eos assumit
consortes, « Congregatis vobis, » inquit, « in no-
mine Christi, » hoc est ut conventus non fiat hu-
mano quopiam affectu, sed secundum Deum : ut

Christus ipse vos congreget, pro quo etiam convenitis. Præfecit autem ipsis suum etiam spiritum, ne ipsum venia dignentur, sed recte judicent, æque ac si ipse præsto esset.

Vers. 5. « Cum virtute Domini nostri Jesu Christi, tradere talem Satanæ. » Hoc est, vel quod Christus talem vobis dare queat gratiam, qua diabolo illum tradere possitis : vel quod et ipse vobiscum adversus istum suffragium ferat. Nec dixit, Dedere, sed, « tradere, » subaperiens ei resipiscentiæ januas. Neque nominis ejus rursus meminit, sed « talem, » dicit.

« In interitum carnis, ut spiritus salvus sit in dio Domini Jesu. » Hoc est, ut morbo ipsum maceret. Cum enim a corporis voluptate cupiditas oriatur, corpus puniri vult, « ut spiritus, » id est anima, servetur : non quasi ista sola servaretur, sed quasi hoc concessio, quod ea servata, corpus etiam servabitur. Quidam vero spiritum, donum spirituale appellant, nimirum ut salvum ei servetur, nec ab eo eccu ex impio discedat. Hoc enim curam gerentis potius est, quam punientis. Pulchre autem diei illius meminit, ut et illi sibi metuentes, medicinam afferant, et ille iidem hanc recipiat. Meta autem diabolo statuit, æque atque in Jobo, ut corpus tantum, non autem animam attingat.

Vers. 6. « Non bona est gloriatio vestra. » Suggestat, quod ipsi non permiserint eum resipiscere, gloriantes ejus nomine. Nam unus ex Corinthiorum sapientibus erat.

« Nescitis quod modicum fermenti totam massam fermentat? » Et vestri, inquit, non illius tantummodo curam habeo. Nam malum neglectum, reliquum Ecclesiæ corpus vastare potest. Ut enim fermentum, modicum cum sit, totam massam fermentat, ac in seipsum alterat, sic et hujus peccatum ad sese plerisque alios attrahet.

Vers. 7. « Expurgate itaque vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, quemadmodum estis 149 azymi. » Hoc est, fornicatorem istum ejcitate, imo et alios qui mali sunt. Vetus enim fermentum omnis generis vitia nominat. Et non dixit, Purgate, sed, « Expurgate, » hoc est summa diligentia purgate, ut sitis nova massa, quæ non sit vitiiis mista. « Quemadmodum estis, » hoc est, sicuti decet vos esse, sive fermento, id est vetere malitia, quæ acetosa est, et mordicans per poenitentiam.

« Etenim Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. » Quia azymorum, meminit, quæ Paschalis tempore edebantur, simulatque per allegoriam quid sint azyma explicavit, nimirum affectio vitiiis non contaminata ; nunc allegorice interpretatur

Α σύναξι; γένηται, ἀλλὰ κατὰ Θεόν· ἵνα αὐτὸς ὁ Χριστὸς συνάξῃ ὑμᾶς, ὑπὲρ οὗ καὶ συνέρχεσθε. Ἐπέετησε δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ αὐτοῦ πνεῦμα, ἵνα μὴ συγκνώμης αὐτὸν ἀξιώσωσιν, ἀλλ' ὀρθῶς κρίνωσιν, ὡς καὶ αὐτοῦ παρόντος.

« Σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, παραδοῦναι τὴν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ. » Τουτέστιν, ἡ δὲ ὅτι Ὁ Χριστὸς δύναται τοιαύτην ὑμῖν χάριν δοῦναι, ὥστε δύνασθαι τῷ διαβόλῳ παραδιδῶναι· ἡ δὲ καὶ αὐτὸς μετ' ὑμῶν κατ' αὐτοῦ φέρει τὴν ψῆφον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐκδοῦναι, ἀλλὰ, « Παραδοῦναι, » ὑπανοιγῶν αὐτῷ τὰς τῆς μετανοίας θύρας. Καὶ οὐδὲ πάλιν ὀνόματος μέμνηται, ἀλλὰ, « Τὸν τοιοῦτον, » λέγει.

« Εἰς θλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ B ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Τουτέστιν, ἵνα νόσφ αὐτὸν τήξῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τῆς σωματικῆς τρυφῆς ² αἰ ἐπιθυμῶμαι, τὸ σῶμα κολασθῆναι βούλεται, ἵνα τὸ πνεῦμα, τουτέστιν, ἡ ψυχὴ, σωθῇ· οὐχ ὡς ταύτης σωζομένης μόνης, ἀλλ' ὡς ὁμολογημένῳ τούτου, ὅτι ταύτης σωζομένης, καὶ τὸ σῶμα σωθῆσεται. Τινὲς δὲ φασὶ πνεῦμα, τὸ χάρισμα, ἵνα σὺν τηρηθῇ αὐτῷ, καὶ μὴ ἀναχωρήσῃ ὡς ἐξ ἀσεβοῦς· τοῦτο δὲ κηδομένου μᾶλλον ἢ τιμωρουμένου ἐστὶ. Καλῶς δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀνεμνήσθη ³, ἵνα καὶ ἐκείνοι δεισαντες, τὴν ἰατρίαν ἀπενέγκωσι ⁴ καὶ ἐκείνος ὡσαύτως ταύτην δέξῃται. Ὅρον δὲ τίθησι τῷ διαβόλῳ, καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰώβ, τὸ σῶματος ἄφασθαι, ἀλλὰ μὴ καὶ τῆς ψυχῆς.

C « Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν. » Αὐνίτεται ὅτι αὐτοὶ οὐκ εἴσαν αὐτὸν μετανοῆσαι, καυχώμενοι εἰς αὐτόν. Καὶ γὰρ εἰς τῶν παρ' αὐτοῦς ⁵ σοφῶν ἦν οὗτος.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύραμα ζυμοί; » Καὶ ὑμῶν, φησὶν, οὐκ ἐκείνου μόνου κήδομαι. Καὶ γὰρ ἀμελούμενον τὸ κακὸν δύναται καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας λυμῆσθαι. Ὅσοι γὰρ ἡ ζύμη μικρὰ οὖσα, τὸ φύραμα πᾶν ⁶ ζυμοί καὶ πρὸς ἐαυτὴν μεταβάλλει· οὕτω καὶ ἡ τοῦτο ἀμυγία πρὸς ἐαυτὴν πολλοὺς ἐπισπάσεται.

D « Ἐκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθῶς ἐστε ἄζυμοι. » Τουτέστιν, τὸν κέρνον τοῦτον ἐκθάλατε, μᾶλλον δὲ καὶ ἄλλους κακούς. Παλαιὰν γὰρ ζύμην πᾶσαν κακίαν φησὶ. Καὶ οὐκ εἶπε, Καθάρατε, ἀλλὰ, « Ἐκκαθάρατε, » τουτέστι, Μετὰ ἀκριβείας καθάρατε, ἵνα νέον φύραμα καὶ ἀμιγῆς κακίας ἦτε. « Καθῶς ἐστε, » ἀντὶ τοῦ, Καθῶς πρέπει εἶναι ὑμᾶς, χωρὶς ζύμης, τουτέστι, τῆς παλαιᾶς κακίας, καὶ ὀξέδους, καὶ δακνύσης τῆς μεταμειξίς.

« Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. » Ἐπειδὴ ἀζύμων ἐμνήσθη, τὰ ἄζυμα δὲ ἐν τῷ Πάσχα ἠσθίοντο, ἀλληγορήσας τὰ ἄζυμα εἶπειν, ὅτι ἡ διάθεσις ἡ ἀμιγῆς κακίας, νῦν ἀλληγορεῖ ⁷ καὶ τὸ Πάσχα, καὶ φησιν, ὅτι Ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἡμῶν τῷ

Varie lectiones.

¹ διδόναι ο. ² βούλεσθαι ο. ³ τοῦ σώματος καὶ τῆς τρ. ο. ⁴ ἀνέμνησεν ο. ⁵ ἐπεγγέλωσι m. ⁶ παρ' αὐτοῖς m. ⁷ ὄλον ο. ⁸ μαρτυρεῖ ο.

Πάσχα, τυθείς ὑπὲρ ἡμῶν. Ὑφελιομεν οὖν τὰ ἄζυμα, Α quid sit Pascha, Christus, inquit, Pascha nostrum est, pro nobis mactatus. Debemus igitur azyma, id est omnem ab omnibus vitiiis puritatem amplecti.

« Ὅστε ἑορτάζωμεν, μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας. » Δείκνυσιν ἔτι πᾶς ὁ χρόνος, ἑορτῆς ἔστι καιρὸς τοῖς Χριστιανοῖς, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν δοθέντων αὐτοῖς ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος γέγονε, καὶ ἐτύθη, ἵνα σὲ ἑορτάζειν ποιήσῃ· οὐκ ἐν ζύμῃ τοῦ παλαιοῦ Ἀδὰμ, οὐδὲ ἐν βίῃ κακίας πλήρει, μᾶλλον δὲ ὁ χεῖρον, πονηρίας. Κακὸς μὲν γὰρ, πᾶς ὁ τὸ κακὸν πράττων· πονηρὸς δὲ, ὁ καὶ μετὰ βαθυτάτου καὶ δολερᾶς ὁ γνώμης.

« Ἄλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας. » Τοῦτέστιν, ἐν βίῃ εἰλικρινεῖ, ἦτοι καθαρῶ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κακίας· καὶ ἀληθεῖ, τουτέστιν, ἀνυποκρίτως, ἀδόλῳ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς πονηρίας. Ἡ τὸ, « Ἀληθείας, » δύναται νοησάι, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν παλαιῶν τύπων, οἵτινες οὐκ ἦσαν ἀλήθεια. Βούλεται γὰρ τὸν Χριστιανὸν, καὶ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ τύπων ὑπέρτερον εἶναι. Ἡ εἰλικρινεῖαν μὲν, τὴν καθαρότητα, ἣ διὰ τῆς πράξεως γίνεται· ἀλήθειαν δὲ, τὴν θεωρίαν.

« Ἐγραψα ὑμῖν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, μὴ συναναμίγυσθαι πόρνοις. » Ἐν ποίᾳ Ἐπιστολῇ; Ἐν αὐτῇ ταύτῃ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι « Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, » τὸν πεπορνευκότα, ὡς δὴ ἡλωται, αἰνιττόμενος, δι' οὗ ἐδηλοῦτο τὸ μὴ συναναμίγυσθαι πόρνοις· ἴσως ὑπενόησαν ἂν ὅτι πάντων τῶν πόρνων καὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι χωρίζεσθαι δεῖ. Ἐρμηνεύει τοίνυν περὶ ποίων παρήγγειλε.

« Καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ τοῖς πλεονέκταις, ἢ ἄρπαξιν, ἢ εἰδωλολάτραις· ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελεῖν. » Τὸ, « Πάντως, » ὡς ἐπὶ ὀμολογημένον τέθεικε πρᾶγμα-τος. Ἡ σύνταξις δὲ τοῦ λόγου τοιαύτη· Καὶ πάντως οὐ τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου συναναμίγυσθαι ἐκώλυσα, τουτέστι, τοῖς τῶν Ἑλλήνων· ἐπεὶ ἑτέραν οἰκουμένην ὀφείλετε ζητῆσαι. Πῶς γὰρ δυνατόν, ἐν τῇ αὐτῇ πόλει πλείονων ὄντων τῶν Ἑλλήνων, μὴ συναναμίγυσθαι τοῖς τοιοῦτοις;

« Νυνὶ δὲ Ἐγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγυσθαι, ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοιδορὸς, ἢ μέθυσος, ἢ ἄρπαξ, τῷ κοινῷ μηδὲ συνεσθίειν. » Ὁρᾷς, ὅτι οὐχ εἰς μόνον ἦν πόρνος, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι, καὶ ἐν διαφόροις κακίαις. Καὶ πῶς ἀδελφὸς ὢν, εἰδωλολάτρης εἶναι δύναται; Ὅσπερ ἐπὶ τῶν Σαμαρειτῶν συνέθη ποτὲ, οἱ ἐξ ἡμιετίας ἠυσιθῶν· οὕτω καὶ ἐν τοῦτοις, τινὲς τῶν εἰδώλων εἶχοντο εἶτι. Ἄλλως τε καὶ προκαταβάλλεται τὸν περὶ τῶν τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθιόντων λόγον. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « Ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος. » Ὅνομα γὰρ μόνον ἀδελφοῦ ἔχει, οὐκ

VERS. 8. « Ferias itaque celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et versutiæ. » Ostendit quod omne tempus feriarum sit occasio et opportunitas Christianis, propter excellentiam traditorum illis bonorum. Ob eam enim causam homo factus et occisus est Filius Dei, ut te feriari faceret : non in fermento veteris Adami, neque in vita vitiiis plena, vel, quod pejus est versutia. Malus enim est, quisquis male agit : versutus autem, qui et cum profunditate ac dolosa mente male agit.

« Sed in azymis sinceritatis et veritatis. » Hoc est, in vita sincera sive pura, ut opponatur malitiæ : et vera, hoc est, hypocrisis ac dolo vacante, ut versutiæ opponatur. « Vel veritatem, » intelligere poteris ad discrimen veterum figurarum, quæ non fuerunt veritas. Vult enim Christianum veteribus figuris superiorem esse. Vel sinceritatem accipies pro puritate quæ per opera fit : veritatem autem, pro contemplatione.

VERS. 9. « Scripsi vobis in Epistola, ne commisceremini fornicatoribus. » In qua Epistola? In hac ipsa. Cum enim supra dixisset, « Expurgate vetus fermentum, » fornicatorem, ut supra dictum est, subinnuens, unde perspicuum fecit, quod fornicatoribus commisceri non oportet; suspicari essent fortasse ab omnibus fornicatoribus, ab iis etiam qui apud Græcos essent, recedendum esse. Interpretatur igitur qualibus præcepit.

VERS. 10. « Et non omnino fornicatoribus mundi hujus, aut avaris, aut rapacibus, aut idolorum cultoribus : alioqui debueratis ex hoc mundo exiisse. » « Omnino, » tanquam de re confessa ac manifesta posuit. Hæc vero hujus orationis est constructio : Et omnino non prohibui ne cum mundi fornicatoribus conversaremini, hoc est, Græcis : alioquin alium terrarum orbem quærere oporteret. Qui enim fieri potest ; 150 cum in una eademque urbe plures sint Græci et peccatores, ut non commisceamini talibus?

VERS. 11. « Nunc autem scripsi vobis, non commisceri, si is qui frater nominatur, sit fornicator, aut avarus, aut idolorum cultor, aut conviciator, aut ebriosus, aut rapax, cum hujusmodi nec cibum sumere. » Vides non unicum solummodo scortatorum fuisse, sed diversos, idque in variis sceleribus. At quomodo is qui frater est, idolorum cultor esse potest? Quemadmodum in Samaritanis olim contigit, qui ex dimidia parte pii essent, Deique cultores videbantur : sic apud istos accidit. Ex his enim nonnulli idolis detinebantur adhuc. Præterea viam præstruit sermoni, quem de iis, qui idolis

Variæ lectiones.

ἢ βαθύτητος καὶ πονηρᾶ; γν. ο. ἢ πόρνος; ο. ἢ ἔτι m.

immolata edebant, habiturus est. Pulchre autem dixit, « Qui frater nominatur. » Siquidem nomen tantummodo fratris habet, revera autem frater non est, quisquis enumeratis vitiis obnoxius est. Quod inquit, ἢ πόρνος, potest per conjunctionem disjunctivam intelligi, perinde ac sequentia. Potest etiam ut verbum accipi pro eo quod est, Si quis frater nominatus, « ait, » hoc est, existat fornicator, etc. se abominatorem esse propter scelus, ab eo absteineat.

VERS. 12. « Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare? » Eos qui foris sunt, Græcos sive Gentiles nominat : qui intus, Christianos. Nulla mihi, inquit, cura de iis qui foris sunt. : tantum enim est quod ait, Extra meas leges sunt. Supervacaneum itaque foret legem sancire iis qui extra Christi regiam et aulam agunt. « Quæcunque enim lex loquitur, iis, qui sunt in lege, loquitur. »

VERS. 12, 13. « Nonne de iis qui intus sunt, vos judicatis? Eos vero qui foris sunt, Deus judicabit. » Nonnulli particulam οὐχί, id est, nonne, puncto interstinguunt : deinde ab alio principio sine interrogatione legunt : « De iis qui intus sunt, vos judicatis. » Cum enim supra dixisset : « Quid enim mihi de iis qui foris sunt, judicare? » subintulit, Non : quasi dicat, Mea nihil refert illos judicare. Quidam vero junctim cum interrogatione legunt : « Nonne de iis qui intus sunt, vos judicatis? » hoc est, Nonne Christiani a vobis judicandi sunt? Eos vero qui foris sunt, horribilior judex excipiet. Proinde, si a vobis, qui intus sunt, judicantur, Dei judicium, quod terribilius est, evadent.

« Auferte malum ex vobis ipsis. » Meminit Scripturæ loci in Veteri Testamento, ut commonstret quod jam olim legislatori placuerit, ut scelerati exciderentur. Quod ait, « Ex vobis ipsis, » ostendit quod impii sublatio ipsis majori erit emolumento.

151 CAPUT VI.

VERS. 1. « Audet aliquis vestrum, habens negotium adversus fratrem suum, judicari apud injustos, et non apud sanctos? » Plerique in pecuniariis causis dissidentes, apud Græcos judices contendeabant, utpote legum peritos. Hoc igitur nunc corrigit, quod obiter in medium incidit. Postquam enim mentionem fecit avarorum, actutum effertur præ eorum cura qui talia patrarant. Intuere autem quomodo statim ab initio indignationem suam ostendat, audaciam appellans rem istam ac prævaricationem. Non autem dixit, Apud infideles, sed, « Apud injustos. » Cum enim is qui litigat, justum assequi laborat, ostendit eos istud haud consecutos. Injusti enim sunt, inquit, judices Græci : qui igitur tibi juste judicabunt? Sanctos autem fideles appellat, ex ipsis nominibus differentiam demonstrans ; illi namque injusti sunt, isti vero sancti.

VERS. 2. « An nescitis quod sancti mundum ju-

« Rom. III, 19. • Deut. XIII, 5.

Variæ lectiones.

¹⁵ Χριστοῦ III. ¹⁶ τὸ θ. ¹⁷ δικάζοντες θ.

« Esti δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πᾶς ὁ τοῦ ἀπειρηθημένου ἐνοχος. Τὸ δὲ, « Ἡ πόρνος, » δύναται μὲν καὶ ὡς διαζευκτικὸς σύνδεσμος νοηθῆναι, καθὼς καὶ τὰ ἐξῆς δύναται δὲ καὶ ὡς ῥῆμα, ἀντὶ τοῦ, Ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἦ, τουτέστιν, ὑπάρχῃ πόρνος, καὶ τὰ ἐξῆς, τῷ τοιοῦτῳ μηδὲ συνεσθῆσιν, ἵνα γνοῦς ὅτι βδελυγμὰ ἐστὶ διὰ τὴν κακίαν, ἀπόσχηται ταύτης.

Cum tali ne cibis quidem sumendus, ut agnoscens

« Τί γὰρ μοι καὶ τοὺς ἐξω κρίνεις ; » Ἐξω τοῦ Ἑλληνος ὀνομάζει· ἔσω δὲ, τοῦ Χριστιανοῦ. Οὐδεις μοι, φησὶ, λόγος πρὸς τοὺς ἐξω· αὐτὸ γὰρ τοῦτο, ἔσω τῶν ἐμῶν νόμων εἰσὶ. Περιττὸν οὖν τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ ¹¹ τιθέναι τοῖς ἐξω τῆς Χριστοῦ ἀλλῆς· ὅσα γὰρ ὁ νόμος λαλεῖ, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ.

« Οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε ; Τοὺς δὲ ἐξω, ὁ Θεὸς κρίνει. » Τινὲς εἰς τὸ, « Οὐχί, » στίξουσιν· εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγινώσκουσι χωρὶς ἐρωτήσεως· « Τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε. » Εἰπὼν γὰρ ἄνω, ὅτι « Τί μοι τοὺς ἐξω κρίνεις ; » ἐπήγαγεν, ὅτι « Οὐχί » ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἐστὶ μοι τὸ κρίνειν ἐκείνους. Τινὲς δὲ συναπτῶς καὶ ἐρωτηματικῶς ἀναγινώσκουσιν· « Οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε ; » Ἀντὶ τοῦ, Οὐχὶ τοὺς Χριστιανούς ὀφείλετε ὑμεῖς κρίνειν ; Τοὺς δὲ ἐξω ὁ Θεὸς φοβερώτερος δικαστῆς παραλήψεται. Ὅστε, εἰ παρ' ὑμῖν οἱ ἔσω κρίνονται, ἐκφεύζονται τὴν φοβερώτερον κρίσιν τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ἐξαρεῖτε τὸν ¹² πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. » Ἐμνημόνευσε ῥήσεως ἐν τῇ Παλαιᾷ κειμένης, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἀνωθεν ἐδόκει τῷ νομοθέτῃ τοὺς πονηροὺς ἐκτέμνεσθαι. Τὸ δὲ, « Ἐξ ὑμῶν αὐτῶν, » δείκνυσιν ὅτι μᾶλλον αὐτῶν ὠφέλειά ἐστὶν ἢ ἐξαραις τοῦ πονηροῦ.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Τολμᾷ τις ὑμῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πρᾶγμα ἔχων, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων ; » Πολλοὶ χρηματικῆς δίκας ἔχοντες, ἐκρίνοντο παρὰ τοῖς Ἑλλήσι δικασταῖς, ἅτε νομομαθεῖσι. Τοῦτο τοίνυν διαρβοῦται παρεμπεσὸν εἰς τὸ μέσον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμνήθη πλεονεκτῶν, εὐθύς ἐξεσε τῇ περὶ τῶν ἀμαρτανόντων τὰ τοιαῦτα φροντίδι. Καὶ ὅρα, ὅπως θυμὸν ἐνδείκνυται ἐξ ἀρχῆς, καὶ τόλμαν καλεῖ τὸ πρᾶγμα καὶ παρανομίαν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐπὶ τῶν ἀπίστων, ἀλλ', « Ἐπὶ τῶν ἀδίκων. » Ἐπειδὴ γὰρ ὁ δικαζόμενος, τοῦ δικαίου τυχεῖν βούλεται, δείκνυσιν αὐτοῦ; τούτου οὐ τυγχάνοντα. Ἀδικοὶ γὰρ, φησὶν, εἰσὶν οἱ κρίνοντες ¹³ Ἕλληνες· πῶς οὖν σοὶ δικαίως κρινούσιν ; Ἁγίους δὲ, τοῦ; πιστοῦς φησὶν, ἐξ αὐτῶν τῶν ὀνομάτων δεικνύς τὴν διαφορὰν· οἱ μὲν γὰρ ἀδικοὶ εἰσιν, οἱ δὲ ἅγιοι.

« Ἡ οὐκ οἶδατε [ουλγ. Οὐκ οἶδατε ἔτι] οἱ ἅγιοι τὸν

κόσμον κρινούσιν; » Ἐπειδὴ οἱ πιστοὶ ἰδιώται ὄντες ἅπασι ἀξιοπίστοι ἐδόκουν πρὸς τὸ τεμεῖν ¹⁴ ὑπόθεσιν, ἀξιοπίστους αὐτοὺς ποιεῖ ¹⁵, πρῶτον μὲν ἀγίους καλέσας, εἶτα εἰπὼν, ὅτι τὸν κόσμον κρινούσιν· οὐκ αὐτοὶ καθήμενοι καὶ δικάζοντες (ὁ γὰρ Κύριος κρινεῖ), ἀλλὰ κατακρινούσιν. Ὅταν γὰρ ὁμοιωπαθεῖς ὄντες, εὐρεθῶσιν αὐτοὶ μὲν πιστεύσαντες, ἐκείνοι δὲ ἀπιστήσαντες, οὐ κατάκρισις τοῦτο τῶν ἀπίστων;

« Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων; » Ὅρα, οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ ὑμῶν κρίνεται, ἀλλ', « Ἐν ὑμῖν » τούτέστιν, Ἐπὶ τοῦ θεοῦ μὲν κρίνεται, ἐν ὑμῖν δὲ κατακρίνεται, ἀντὶ τοῦ, Ἐν τῷ ὑμᾶς ὑπόδειγμα εἶναι πιστεύσαντας. Τὸ δὲ, « Ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων, » τοιοῦτον ἔχει νοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἔσω κρινόμενους αἰσχύνεσθαι, τούναντίον μὲν οὖν ἔστιν αἰσχύνη, φησὶν, ὅταν ὑπὸ τῶν ἔξωθεν κρινεσθε. Ἐκείνα γὰρ ἔστιν ἐλάχιστα δικαστήρια, οὐ τὰ ἔσω.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν; Μήτοιγε [vulg. μήτιγε] βιωτικά; » Ἀγγέλους τοὺς δαιμονιάς φησι. Καὶ τούτους οὖν κατακρινοῦμεν, ὅταν οἱ ἐν σαρκὶ ἡμεῖς, τῶν ἀσωμάτων αὐτῶν πλεον εὐρεθῶμεν ἔχοντες.

« Βιωτικά μὲν οὖν κριτήρια ἔαν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενμένους ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τούτους καθίζετε. Πρὸς ἐντροπήν ὑμῖν λέγω· οὕτως οὐκ ἐνὶ ἐν ὑμῖν σοφὸς οὐδὲ εἷς, ὃς δυνήσεται διακρίνειν ἀνὰ μέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ; » Ἐκ παρουσίας βουλόμενος ἀποσῆσαι αὐτοὺς τῶν ἔξω δικαστηρίων, φησὶν, ὅτι Ἰσως εἴποι τις ἄν, ὅτι οὐκ ἐνὶ σοφός τις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὃ διακρίνειν θυνάμενος. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν ὑμῶν λόγον οὐκ ἐνὶ σοφός, τοὺς ἐξουθενμένους μᾶλλον δικαστάς καθίζετε, ἢ τοὺς ἀπίστους. Τοῦτο δὲ εἰπὼν πρὸς ἐντροπήν ὑμῶν, συντρέχων τῇ ψευδεὶ προφάσει ὑμῶν, ἔπειθ' ἔρα τὸσαύτη σπάνις ἐστὶ σοφῶν παρ' ὑμῖν, ὥστε τοὺς εὐτελεῖς καὶ ἰδιωτικωτέρους κρίνειν. Τὸ, « Ἀδελφοῦ δὲ αὐτοῦ, » προσέθηκα, σημαίνων ὅτι οὗτος ¹⁶ πρὸς τὸν ἀδελφόν ἐστὶν ἡ δίκη, οὐδὲ πολλῆς χρεία ποιικιλίας καὶ γνώσεως, ἅτε τῆς ἀδελφικῆς διαθέσεως πολλὰ συνεργούσης πρὸς λύσιν τῆς φιλονεικίας.

« Ἀλλὰ ἀδελφός μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων; » Διπλοῦν τὸ κακόν, ὅτι τε πρὸς ἀδελφὸν ἢ χριστός, καὶ ὅτι ἐπὶ ἀπίστων.

« Ἦδη μὲν οὖν ὅλως ἤττημα ἐν ὑμῖν ἐστὶν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν. » Πρότερον ἀνεῖλε τὸ κρινεσθαι παρὰ τοῖς ἀπίστοις· νυνὶ δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ὥς κρινεσθαι ἀναίρει, λέγων, ὅτι « Ὅλως ἤττημα » τούτέστι, Κατάκρισις, αἰσχύνη ὅτι ὅλως ἔχετε κρίματα, τούτέστι, δίκας μετ' ἀλλήλων· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Μεθ' ἑαυτῶν. » Ἐμφαντικῶς δὲ τοῦτο εἶπεν· ἐπιτοῦς γὰρ ὀφειλομένων λογίζεσθαι οἱ Χριστιανοὶ τοὺς [ὧς] ἀδελφούς.

Variæ lectiones.

¹⁴ κρίνουν ο. ¹⁵ καλεῖ ο. ¹⁶ ἐπεὶ ο.

A dicabunt? » Quia fideles, utpote indocti, ad litem dirimendam non videbantur idonei, auctoritatem illis conciliat : primum quidem sanctos appellando, deinde affirmando quod mundum sunt iudicaturi : non ipsi quidem sedentes ac sententiam proferentes (Dominus enim iudicabit) verum condemnabunt. Cum enim ipsi, qui similibus affectionibus obnoxii erant, inventi fuerint fideles, illi vero infideles, nonne hoc condemnatio est infidelium?

« Quod si in vobis iudicatur mundus, indigni estis iudiciis minimis? » Observa quod non dixerit, a vobis iudicatur, sed, « In vobis : » hoc est, a Deo quidem iudicatur, in vobis autem condemnatur, pro, ex hoc quod vos credentes iis eratis pro exemplo. Quod autem ait, « Indigni estis iudiciis minimis, » huiusmodi sensum habet. Cum enim verisimile esset ipsos ab iis qui intus erant iudicatos pudesceri; e diverso, inquit, contumeliam retuleritis, si ab illis qui foris sunt, hoc est, ab infidelibus iudicemini. Minima enim sunt illa tribunalia; quæ intus sunt non item.

VERS. 3. « Nescitis quod angelos iudicabimus? quanto magis sæcularia? » Angelos dæmones appellat, quos condemnabimus, quando nos carne vestiti, incorporeis istis substantiis excellentiores fuerimus reperti.

VERS. 4, 5. « Iudicia igitur de rebus temporariis si habeatis, qui in Ecclesia contempti sunt, eos constituite. Ad verecundiam vestram dico : Sic non est inter vos quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum? » Ab exoticis iudiciis eos revocare volens, ex abundanti adjicit : Forsan dixerit quispiam, quod non sit sapiens **152** in Ecclesia, qui diiudicare possit. Si enim secundum vestram estimationem non est sapiens, contemptos potius iudices constituite, quam infideles. Istud autem dixi, ad verecundiam vestram, inani vestrae prætextui consentiens : quandoquidem tanta est raritas sapientum apud vos, ut viles et indoctiores iudicium exercent. « Fratrem suum, » adjecit, indicans quod si quando adversus fratrem sit contentio, varia rerum cognitione non est opus, affectione nimirum fraterna ad litis solutionem cooperante.

VERS. 6. « Sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles? » Duplex malum, et quod erga fratrem sit iudicium, et quod apud infideles.

VERS. 7. « Jam quidem omnino delictum est in vobis, quoniam iudicia habetis inter vosmetipsos. » Antea hoc sustulit, quod iudicarentur apud infideles : nunc autem ipsam omnino disceptationem tollit, inquiens : « Omnino est delictum, » id est, condemnatio et pudor, quoniam omnino habetis iudicia, hoc est, causas iudicarias inter vos invicem, hoc enim est quod ait, « Inter vosmetipsos. » Emphatice vero hoc dixit. Nos enim Christiani fratres nostros nosmetipsos existimare debemus.

VERS. 7,8. « Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? Sed ipsi injuriam inferitis, ac defraudatis, idque fratres. » Multiplex accusatio. Prima quidem, quod injuriam passi, sustinere non norant: altera, quod ipsi potius injuriam inferant: tertia, quod fratribus. Bonum esset, inquit, neque injuriam facere, neque pati: in summa autem, melius est pati.

VERS. 9. « An nescitis quod iniqui regnum Dei non possidebunt? » Exhortationem comminatione concludit, sermonem vehementiorem reddens, ac veluti in re confessa ipsos interrogat.

« Ne erretis. » Hic occulte indicat fuisse nonnullos apud eos qui dicerent: Clemens est Deus, nec puniet nos, verum in regnum introducet. Ait igitur, « Ne erretis. » Etenim revera erroris est et imposturæ, hic sperare comoda, posthac vero illic diversum consequi.

« Neque fornicatores. » Eum qui jam condemnatus erat, primo loco ponit.

« Neque idololorum cultores, neque mœchi, neque molles. » Molles, turpia patientes nominat. Infert igitur et turpia agentes.

VERS. 10. « Neque masculorum concubitores, neque avari, neque fures, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. » Quæruni multi, quare conjunxit ebriosos et maledicos cum idololorum **153** cultoribus, et cum eis qui scelera nefanda perpetrant? Quoniam nimirum Christus ipse, eum qui dixerit « fratri suo, Fatæe P, reum faciat gehennæ: ac rursus quia Judæi ex ebrietate ad idololatriam pervenerunt. Deinde, non de supplicio jam nunc loquitur; sed de regni amissione. E regno autem pariter omnes excidunt: num vero in pœnis discrimen habituri sint, non est præsentis loci indagare.

VERS. 11. « Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu, et in Spiritu Dei nostri. » Intelligite, inquit, a qualibus malis vos liberarit, quantaque vobis bona largitus sit Deus. Habebatis enim vos prædicta omnia: verum ad iis vos mundavit Deus: et non solum hoc, sed etiam sanctificavit. Quomodo? justificando, inquit, vos. Abluit enim vos, deinde justificans sanctificavit: non hujus vel illius doctoris nomine, cæterum in Christi nomine, Spirituque sancto: id est, Trinitas ista vobis donavit. Cum enim dicit quod Deus in nomine Christi et Spiritu sancto nos sanctificavit, nihil aliud quam Trinitatem ponit.

VERS. 12. « Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. » Quia fornicatoris supra meminit, ac de illo rursus verba facturus est, sermonem de gulositate interponit. Ex hac enim plerumque fornicationis malum provenire solet. Ait ergo: Licet

P Matth. v, 22.

« Διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; Διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; Ἄλλ' αὐτοὶ ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφούς. » Πολλαπλοῦν τὸ ἔγκλημα· πρῶτον μὲν, ὅτι οὐκ οἴδασιν ἀδικοῦμενοι φέρειν· δεύτερον δὲ, ὅτι ἀδικοῦσι μᾶλλον αὐτοῖς τρίτον, ὅτι ἀδελφούς. Καλὸν μὲν ἦν, φησί, μῆτε ἀδικεῖν, μῆτε ἀδικεῖσθαι· ἐν ἐπιλογῇ δὲ, βέλτιον τὸ ἀδικεῖσθαι.

« Ἡ οὐκ οἴδατε ὅτι ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν; » Εἰς ἀπειλὴν κατακλείει τὴν παραινέσιν, ἰσχυρότερον ποιῶν τὸν λόγον, καὶ ὡς ἐπ' ὠμολογημένῳ πράγματι ἐρωτῶν αὐτούς.

« Μὴ πλανᾶσθε. » Ἐνταῦθα αἰνίττεται τινὰς παρ' αὐτοῖς ὄντας, οἱ ἔλεγον, ὅτι φιλόανθρωπος ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὐ κολάσει, ἀλλ' εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάξει. Φησὶν οὖν· « Μὴ πλανᾶσθε. » Καὶ γὰρ ὄντως ἀπάτης ἐστὶ καὶ πλάνης ἐλπίζεται ἐνταῦθα ¹⁷ χρηστὰ, εἴτα ἐκεί τῶν ἐναντίων ἐπιτυχεῖν.

« Οὐτε πόρνοι. » Τὸν ἤδη καταδικασθέντα πρῶτον τίθεισιν.

« Οὐδὲ [υμῖν] εἰδωλαλάτραι, οὐτε μοιχοί, οὐτε μαλακοί. » Μαλακούς φησὶ τοὺς αἰσχροπαθοῦντας. Ἐπιφέρει γοῦν ¹⁸ καὶ τοὺς αἰσχροποιοῦντας.

« Οὐτε ἀρσενοκοῦται, οὐτε πλεονέκται, οὐτε κλέπται, οὐτε μέθυσοι, οὐ λοιδόροι, οὐκ ἄρπαγες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. » Ζητοῦσι πολλοί, τί δήποτε τοὺς μεθύσοις ¹⁹ καὶ λοιδόρους μετὰ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν ἀρρητοποιῶν τέθεικέν; Ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς τὸν εἰπόντα, « Μωρὲ, τῷ ἀδελφῷ, » ἔνοχον εἶπε γέεννης· καὶ αὐτῶν, Ἰουδαῖοι ἐκ τῆς μέθης εἰς εἰδωλολατρῶν ἦλθον. Ἐπειτα, οὐ περὶ κολάσεως, ὁ λόγος νῦν, ἀλλὰ περὶ ἐκπτώσεως βασιλείας. Τῆς μὲν οὖν βασιλείας ὁμοίως πάντες ἐκπίπτουσιν· εἰ δὲ ἐν ταῖς κολάσεσι ²⁰ διαφορὰν ἐξουσιαν, οὐ τοῦ πρώτου καιροῦ ζητεῖν.

« Καὶ ταῦτά τινες ἤτε, ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιασθητε, ἀλλὰ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Ἐνοήσατε, φησὶν, ἡλικῶν ὡμᾶς κακῶν ἀπέλλαξε, καὶ ἡλίκα ὡμῶν ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς ἀγαθὰ. Ἐχγετε γὰρ καὶ ὡμῶς τὰ εἰρημένα πάντα· ἀλλὰ καθαρούς τούτων ὡμᾶς ἐποίησε· καὶ οὐ μόνον τούτου, ἀλλὰ καὶ ἡγίασε. Πῶς; Δικαιώσας, φησὶν. Ἀπέλουσε γὰρ, εἴτα ἐδικαιώσας ἡγίασεν· οὐκ ἐν τῷ τοῦ δεῖνος, ἢ τοῦ δεῖνος διδασκάλου ὄνοματι, ἀλλ' ἐν τῷ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· τουτέστιν, Ἡ Τριάς ὡμῶν ²¹ ταῦτα ἐχαρίσατο. Ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν, ὅτι ὁ Θεός ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡγίασεν, οὐδὲν ἀλλ' ἢ τὴν Τριάδα τίθεισιν.

« Πάντα μοι ἐξεστίν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. » Ἐπειδὴ καὶ εἶπε περὶ τοῦ πεπορευκόςτος, καὶ αὐθις μέλλει εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ, παρεμβάλλει λοιπὸν καὶ τὸν περὶ τῆς γαστριμαργίας λόγον. Ἐκ γὰρ ταύτης ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ τῆς πορνείας πάθος. Φησὶν οὖν,

Variæ lectiones.

¹⁷ ἐντεῦθεν ο. ¹⁸ δὲ νῦν ο. ¹⁹ μεθύοντας ο. ²⁰ καὶ τῆς κολάσεως ο. ²¹ ἡμῶν ο.

ἔτι Ἐξοστί μοι φαγεῖν καὶ πιεῖν, ἀλλ' οὐ συμφέρει ἂ μὴ καὶ ἀμετρίας ταῦτα ²² ποιεῖν.

« Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπὸ τίνος ²³. » Κύριός εἰμι, φησὶ, τοῦ φαγεῖν καὶ πιεῖν· ἀλλ' ἂν τούτοις ἐμαυτὸν ἐκδῶ ἀμέτρως, δοῦλος αὐτῶν ἀντὶ κυρίου εὐρεθήσομαι ²⁴. Ὁ μὲν γὰρ εἰς θεόν αὐτοῖς κεχρημένος, αὐτὸς αὐτῶν κύριός ἐστιν· ὁ δὲ εἰς ἀμετρίαν ἐξιῶν, οὐκέτι κύριος, ἀλλὰ δοῦλος· αὐτῶν γίνεται, τῆς ἀδόξηφας ἐν αὐτῷ τυραννούσης. Εἶδες, πῶς τὸν νομιζόντα ἐξουσίαν ἔχειν, ἔδειξεν ὑπεξούσιον; Σκόπει γὰρ· Ἐκεῖνων ἕκαστος ἔλεγεν· Ἐξοστί μοι τρυφᾶν· αὐτὸς φησὶ, ὅτι οὐχ οὕτως αὐτὸ ποιεῖν ²⁵ ὡς ἐξουσίαν ἔχων αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ αὐτὸς ὑποκείμενος. Οὐ γὰρ ἔχεις ἐξουσίαν τῆς γαστροῦ, ἕως ἂν ἄσματος ἦς, ἀλλ' αὕτη σοῦ τὴν ἐξουσίαν ἔχει.

« Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι. » Κοιλίαν τὴν γαστριμαργίαν φησὶν, οὐ τὸ μέλος ἡμῶν· βρώματα δὲ, τὴν ἀμετρίαν τῶν βρωμάτων. Φησὶν οὖν ὅτι ἡ ἀμετρία τῶν βρωμάτων, πρὸς τὴν γαστριμαργίαν, φιλίαν καὶ οικειότητα ἔχει, κακεῖνη πρὸς ταύτην· καὶ οὐ δύναται ταῦτα πρὸς Χριστὸν ἡμᾶς; ἀγαγεῖν, ἀλλ' ἑαυταῖς παραπέμπουσι τοὺς πεθομένους αὐταῖς, ἡ ἀμετρία τῇ γαστριμαργίᾳ, καὶ ἐκεῖνη ταύτῃ.

« Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. » Οὐ τὴν γαστέρα, ἀλλὰ τὴν γαστριμαργίαν· οὐδὲ τὴν τροφήν, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν. Τὸ δὲ, « Καταργήσει, » τινὲς μὲν φασιν, ὅτι προαγόρευσις τοῦτο ἔστι περὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκεῖ φαγεῖν, οὔτε πλεῖν. Καὶ εἰ τὸ συμμετρῶς φαγεῖν οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, πολλῷ μᾶλλον ἡ ἀμετρία καὶ ἡ γαστριμαργία καταργηθήσεται ²⁶. Ὁ δὲ Θεολόγος τὴν καταργουμένην ²⁷ αὐτίκα σὺν τοῖς καταργουμένοις βρώμασι εἰπὼν, ἐβήλωσεν ὅτι ἅμα τῷ κορεσθῆναι καταργεῖται ἡ τὰ πολλὰ τῶς ζητούσα. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι τὴν παραλείπειν εὐχῆ ἐπεσφράγισεν, ἐπευξάμενος ὡς ἂν καταργηθεῖ, ἦγουν παυθεῖ καὶ ἡ ἀμετρία καὶ ἡ γαστριμαργία.

« Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι. » Ἰδοὺ ἔδειξεν, ὅτι διὰ τὸν περὶ τῆς πορνείας λόγον περὶ γαστριμαργίας προεῖπεν. Ἀκάλου· οὐ μὲν γὰρ ²⁸ ἦν εἰπεῖν· Τὸ δὲ σῶμα, οὐ τοῖς βρώμασι, οὐδὲ τῇ κοιλίᾳ· ὁ δὲ οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ, « Τῇ πορνείᾳ, » δεικνύς τί τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τρυφῆς, ὅτι πορνεία. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Τὸ σῶμα, φησὶν, οὐ διὰ τοῦτο πέπλασται, ἵνα τρυφᾶ καὶ εἰς πορνείαν ἐμπέτη· ἀλλ' ἵνα τῷ Χριστῷ ἀκολουθῇ ὡς κεφαλῇ αὐτοῦ, καὶ ἂν ὁ Κύριος ὡς κεφαλὴ ἐπικαθῆται αὐτῷ.

« Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἦγειρε, καὶ ἡμᾶς ἐξήγειρε διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. » Μὴ θορυβηθῆς ἀκούσας, ὅτι ὁ Θεὸς τὸν Κύριον ἦγειρεν· ὡς γὰρ νηπίοι; αὐτοῖς συγκαταβαίνει. Καὶ ἐπειδὴ περὶ ²⁹

mihī edere et bibere, sed non potest isthæc immoderate facere.

« Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. » Dominus sum, inquit, edendi et bibendi: verum si me istis immoderate dedam, servus eorum pro domino inveniar. Nam qui illis utitur uti decet, iste illorum dominus est: qui vero in intemperantiam dilabitur, non amplius dominus, sed servus eorum sit, gulositate nimirum in illo regnante. Vidisti quomodo eum, qui se potestate præditum existimat, subditum esse ostenderit? Perpende enim: Quilibet eorum dicebat; Licet mihi voluptuose vivere: Ille dicit, quod id non perinde facis, ac si potestatem habeas in illud, sed veluti huic ipse potestati sis subjectus. Nam quando in intemperans manes, non habes potestatem in ventrem, sed iste in te potestatem occupat.

VERS. 13. « Escæ veniri, et venter escis. » Ventrem, gulositatem dicit, non membrum nostrum: escas autem, immoderatum ciborum usum. Ait ergo, immoderatum ciborum usum, amicitiam et affinitatem cum gulositate habere, hancque cum illo: Nec possunt nos hæc ad Christum perducere, sed ad sese transmittunt obtemperantes sibi: nimirum excessus ad gulositatem, gulositas vero ad excessum.

« Deus autem et hunc et has destruet. » **154** Non ventrem, sed gulositatem: neque cibum, sed immoderatum eorum usum. « Destruet, » nonnulli pro prædicatione accipiunt ejus, quod in futuro sæculo eventurum est. Nam illic neque edemus, neque bibemus. Quod si illic non licebit modice manducare, multo magis immoderatio et gulositas tolletur. Theologus autem dicendo ventrem una cum cibus destructioni obnoxiiis aboleri, indicavit, quod simul atque saturatus fuerit venter, destruitur, qui adeo multa interim inquirat. Quidam autem dicunt, quod adhortationem voto signaverit, exoptans uti destruat sive aboleatur tum immoderatio, tum gulositas.

« Corpus autem non fornicationi, sed Domino, Dominus autem corpori. » Ecce ostendit quod propter sermonem de fornicatione, primo locutus sit de gulositate. Consequens enim erat dicere: Corpus non cibus, neque alvo: ille vero non sic dixit, sed, « Fornicationi: » ostendens qui sit voluptatis effectus, nempe scortatio. Quod autem ait, est hujusmodi: Corpus, inquit, non eum in finem formatum est, ut delicietur, et in fornicationem incidat: cæterum ut Christum ceu caput suum sequatur, ac rursus Dominus ceu caput illi insideat.

VERS. 14. « Deus vero et Dominum suscitavit, et nos suscitabit per virtutem suam. » Noli animo fluctuare, audiens quod Deus Dominum excitavit. Nam iis, tanquam infantibus, condescendit. Et

Variæ lectiones.

²² τοῦτο ο. ²³ ὑπὸ τίνος τούτων m. ²⁴ εὐρεθήσομαι. Ἐν γὰρ, φησὶ, Θεὸς ἡ κοιλία. Τοιγαροῦν οὐκ ἐξουσιασθήσομαι ὑπὸ τίνος τούτων m. *Inveniar enim, inquit, Deus venter est: igitur sub nullius redigar potestate.* ²⁵ Chrysost. ποιεῖς ο. ²⁶ κατακρηθήσεται ο. ²⁷ ἴσ. κοιλίαν κατ. ο. ²⁸ οὐν ο. ²⁹ παρὰ ο.

quoniam de Patre, ceu causa, concorditer omnes magna sentiebant, ideo resurrectionem Patri refert, nosque ab ipso excitandos dicit. Sicut enim caput nostrum, nempe Christum excitavit; ita et reliquum corpus, nos nimirum, excitabit. Confirmans autem sermonem suum, addidit, « Per virtutem suam: » quasi dicat: Nolite diffidere iis quæ dico: nam potentia Dei quæ tam magna gessit, hoc etiam effectum dabit. Quod vero Patri, ceu auctori, Christi excitationem refert, planum est ex eo quod Dominus de se ipso dicit: « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. » Et rursus scriptum est: « Exhibuit seipsum viventem. » Quare cum ipse seipsum excitaverit, Patri, ceu

VERS. 15. « Nescitis quod corpora vestra sint membra Christi? » Redit denuo ad propositam admonitionem, quæ contra fornicationem erat suscepta. Terribilissimo autem argumento sermonem auspicatur. « Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit! » Non dixit, copulabo scorto? verum, quod tremendum erat, « Faciam membra scorti? » Quis enim non perhorrescat hoc audiens, nempe, membra Christi avellere, eaque membra meretricis facere?

155 VERS. 16. « An nescitis quod qui adhæret meretrici, unum corpus est? Erunt enim, inquit, duo in carnem unam. » Confirmat quod dixit, quomodo videlicet scorti membra efficiantur, quæ sunt Christi. Per commisionem, inquit, vir unum eum scorto efficitur: quare et membra ejus, quæ fuerunt membra Christi, in scorti membra permulata sunt.

VERS. 17. Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est. » Observa quomodo ab ipsis nudis verbis scorti et Christi, promoveat accusationem, vehementiorem ipsam reddens. Ait itaque: Qui Domino adjungitur, nihil aliud quam spiritus efficitur, dum nihil carnale transigit: hoc est, spiritualis efficitur. Domino enim uniri, sanctificationem Spiritus ipsi suppeditat. Per hæc autem commonstravit quoniam modo fideles membra Christi efficiantur.

VERS. 18. « Fugite fornicationem. » Ceu persecutricem quæ nunquam non corporibus nostris immineat, fugere nos eam adhortatur, ut omnibus viribus nostris ab ea abstineamus, consulens. Nihil enim adeo nos persequitur, ac carnalis ista concupiscentia.

« Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui vero fornicatur, in proprium corpus peccat. » Fornicatione totum corpus, inquit, inquinatur: unde et ad balneas accurrere solent qui fornicati sunt, ceu corpore jam polluto. In ipsum itaque corpus delinquit scortator, conta-

⁹ Joan. 11, 19. ⁱ Act. 1, 3.

Variæ lectiones.

ⁱ⁰ πάντα μέγα ο. ⁱ¹ ὑπὸ αὐτοῦ m. ⁱ² μὴ ἀπιστεῖτε m. ⁱ³ ἐπιέγραψε ο. ⁱ⁴ ἡμῶν ο. ⁱ⁵ τούτων ο.
ⁱ⁶ ὑπὸ, καὶ, ἐπὶ ο.

τῷ Πατρὶ, ὡς αἰτίου, ὁμολογουμένως πάντες μεγάλα ⁱ⁰ ἐδόξαζον· διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἔγερσιν τῷ Πατρὶ ἀνατίθεισι, καὶ ἡμᾶς ἀπ' αὐτοῦ ⁱ¹ ἐγερθῆναι ἀπαφαίνεται. Ὡσπερ γὰρ τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, τὸν Χριστὸν φημι, ἤγειρε, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα, ἡμᾶς, ἐξέγερει. Πιστοκροῦμενος δὲ τὸν λόγον, προσέθηκε, « Διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, » ὡσανεὶ τοῦτο λέγων· Μὴ ἀπιστήσητε ⁱ² οἷς λέγω· ἡ δύναμις γὰρ τοῦ Θεοῦ μεγάλα κατορθοῦσα, καὶ τοῦτο ποιήσει. Ὅτι δὲ ὡς αἰτίῳ τῷ Πατρὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ ἀνατίθεισι ⁱ³, δῆλον ἐκ τοῦ τὸν Κύριον περὶ ἑαυτοῦ λέγειν· « Λύσατε τὸν γὰρ τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » Καὶ αὐτὸ γέγραπται, ὅτι « Παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα. » Ὡστε αὐτοῦ ἑαυτὸν ἐγειραντος, τῷ Πατρὶ, ὡς αἰτίῳ, τὸ πρᾶγμα προστίθεται.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ⁱ⁴ μέλη Χριστοῦ ἐσσι; » Πάλιν ἐπὶ τὴν προκειμένην ἤθε παραίνασιν, τὴν κατὰ τῆς πορνείας ἰ φρικωδέστατον δὲ τὸν ἴδῃον μεταχειρίζεται. « Ἄρα οὐκ τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιῆας πόρνῆς μέλη; Μὴ γένοιτο! » Οὐκ εἶπε, Ζεῦξω πόρνῃ, ἀλλ' ὁ φρικώδες ἦν, « Ποιῆσω πόρνῆς μέλη; » Τίς γὰρ οὐ φρίξει τοῦτο ⁱ⁵ ἀκούων, τὸ ἀποσπᾶσαι τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ ποιῆσαι ταῦτα πόρνῆς;

« Οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλῶμενος τῇ πόρνῃ, ἐν σῶμά ἐστιν; » Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Πιστοῦται δ' εἶπε, πῶς γίνονται πόρνῃ; τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη. Διὰ τῆς συνελύσεως, φησὶν, ἐν γίνεται ὁ ἀνὴρ πρὸς τὴν πόρνῃ. Ὡστε καὶ τὰ μέλη αὐτοῦ, ἃ ἦσαν Χριστοῦ, ἐκείνης μέλη ἐγένοντο.

« Ὁ δὲ κολλῶμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν πνεύμα ἐστιν. » Ὅρα, πῶς καὶ ἀπ' αὐτῶν ⁱ⁶ γυμνῶν τῶν ὀνομάτων τῆς πόρνῆς καὶ τοῦ Χριστοῦ, προάγει τὴν κατηγορίαν, δεινοποιῶν αὐτήν. Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ τῷ Κυρίῳ κολλῶμενος, πνεῦμα γίνεται μόνον, τῷ μηδὲν ποιεῖν σαρκικόν· τούτέστι, πνευματικῶς καθίσταται. Ἡ γὰρ πρὸς τὸν Κύριον ἔνωσις, τὸν ἁγιασμὸν τοῦ Πνεύματος αὐτῷ χορηγεῖ. Ἔδειξε δὲ διὰ τούτων κατὰ πῶς Χριστοῦ μέλη γίνονται οἱ πιστοί.

« Φεύγετε τὴν πορνείαν. » Ὡσπερ τινὰ διώκτριαν οἴσαν, καὶ ἀεὶ ἡμῖν ἐπικειμένην, φεύγειν προτρέπεται, τὴν ἐπιτεταμένην ἀποχὴν ταύτης ὑποτιθεὶς ἡμῖν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω διώκει ἡμᾶς, ὡς ἡ σαρκικὴ ἐπιθυμία.

« Πῶς ἀμάρτημα δ' ἐάν ποιῆσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. » Ὑπὸ τῆς πορνείας, φησὶν, ὅλον μολύνεται τὸ σῶμα· ὅθεν καὶ ἐπὶ βαλανεῖα τρέχειν ἔθος τοῖς πορνεύουσιν, ὡς μολυνθέντος δηλαδὴ τοῦ σώματος. Εἰς αὐτὸ τοῖνον τὸ σῶμα ἁμαρτάνει δὲ πόρνος,

μολύνων αὐτὸ καὶ καταβρῦλαινον. Εἰ γὰρ καὶ ὁ φθὸς ²⁷ οὐ κεῖ διὰ τοῦ σώματος γίνεσθαι, ἀλλ' οὐ πᾶν τὸ σῶμα μολύνει. Εἰκόσ γὰρ ἢ λίθω, ἢ ξύλῳ βαλεῖν, ἢ ἄλλῳ τινὶ ὄργάνῳ, καὶ μὴ μισθῆναι τὸ σῶμα · πορνείαν δὲ τελεσθῆναι χωρὶς τοῦ σώματος ἀδύνατον ὄθεν ἀναγκαίως καὶ μολύνεται. Ἐξῆραι δὲ ἡβουλήθη τὸ πρῶγμα, ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ πρόκειται αὐτῷ ²⁸ ἡ παραινέσις. Οὐ γὰρ πάντως πάντων χεῖρον ἡ πορνεία. Οἷα καὶ ἄλλας εἰς τοῦτο λύσεις · οἷον, ὅτι ὁ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει, καθὼ οὐ παιδοποιεῖς ἐπιθυμία, ὡς ²⁹ πρὸς ἔνομον γυναῖκα, μίγνυται, ἀλλὰ μάτην αὐτὸ φθείρει τῇ ἀπορροῇ, καὶ ἀδυναμοῖ ³⁰. Καὶ αὖ ἄλλως, ὅτι ὁ πορνεύων, εἰς τὴν γυναῖκα, ἢ μίγνυται, ἀμαρτάνει, ἥτις σῶμα αὐτοῦ ἐστὶ διὰ τῆς συνουσίας ³¹. Καθὼ γὰρ οὐ μίγνυται αὐτῇ νομίμως, ἀμαρτάνει εἰς αὐτήν. Πλὴν ἡ τοῦ μεγάλου Ἰωάννου λύσις, πασῶν ³² κρείττων, ἢ πρώτη ἐηλαθῆ. Ἀποροῦσι δὲ τινες · Τί οὖν; Ὁ φθόνος οὐ τῆκε τὸ σῶμα; Καὶ λύουσι πάλιν, ὅτι Ὁ φθόνος πάθος ἐστίν, οὐκ ἐνεργεῖα · περὶ ἐνεργείας δὲ νῦν ὁ λόγος τῷ Ἀποστόλῳ. Φησὶ γάρ · « Πᾶν ἀμάρτημα ὃ ἐν κοίτησιν ἀνθρώπου · οὐ μὴν περὶ πίθους. Ὁ γὰρ φθόνος οὐ γίνεται παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐνεργεῖται ἐν ἡμῖν.

« Ἡ οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν, οὗ ἔχετε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ; » Ἐκφοβεῖ ἔτι πλέον καὶ τῷ μεγέθει τῆς δωρεᾶς, τουτέστι, τοῦ Πνεύματος, καὶ τῇ ἀξίᾳ τοῦ δωδωκτότος, τουτέστι, τοῦ Θεοῦ. Ναὸς, φησὶν, ἐστὲ, καὶ ἁγίος · ἀγίου γὰρ Πνεύματος. Μὴ τοίνυν μιᾶρον ποιήσητε τὸν ἅγιον ναὸν, μηδὲ ἀχρειώσητε τὴν τοῦ Θεοῦ δωρεάν · ἀπὸ Θεοῦ γὰρ ἔχετε τὴν δωρεάν καὶ τὸ Πνεῦμα.

« Καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν; ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς. » Ὑπὸ Δεσπότην, φησὶν, ἐστὲ, καὶ οὐδὲν ἔχετε ἴδιον, ὡς τὸ σῶμα. « ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς · » τουτέστι, διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Ὡς τὰ μέλη ὑμῶν ἀλλῷ Δεσπότην ὑπόκεινται, καὶ ὅπου θέλει ἐκεῖνος, ἀγεσθαι ταῦτα δεῖ. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐ τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρῶν ³³, ἀλλὰ τὸ δίκαιον δείκνυσι τοῦ δεῖν ἡμᾶς δουλεύειν τῷ Θεῷ, ὅφ' οὗ καὶ ἠγοράσθημεν.

« Δοξάσατε δὲ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν. » Ἐπεὶ ³⁴ οὖν ἠγοράσθητε, φησὶ, δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, τὰς ἀγαθὰς πράξεις διὰ τοῦ σώματος τελούντες, καὶ ἅγιον αὐτὸ τηροῦντες καὶ καθαρὸν. Δοξάζεται γὰρ ὁ Θεός, τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν ἐρώντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀκολούθως δοξαζόντων αὐτόν.

« Καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν. » Δείκνυσι, ὅτι οὐ σώματι μόνον χρὴ φεύγειν τὴν πορνείαν, ἀλλὰ καὶ ψυχῇ, τῷ μηδὲ ³⁵ κατὰ διάνοιαν μολύνεσθαι (πνεῦμα γὰρ τὴν διάνοιαν ἐκάλεσε) · καὶ ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ γὰρ μοιχεία ἐν Εὐαγγελίοις ἀπηγόρευται.

²⁷ Matth. v, 28.

Variae lectiones.

²⁷ πάντως ο. ²⁸ αὐτῶν ο. ²⁹ οὐ ο. ³⁰ ἐκδυναμοῖ ο. ³¹ συνόδου ο. ³² πάντων ο. ³³ λέγων... ἀναιρῶν ο. ³⁴ καὶ μηδὲ ο.

Amnans ipsum, sordibusque conspurcans. Ac etiamsi caedes per corpus fieri videatur, non tamen totum corpus coinquinat. Nam verisimile est lapide petere, vel ligno, vel alio quopiam; instrumento, et non inquinari corpus : fornicationem autem citra corpus perficere impossibile est : uode necessario etiam coinquinatur. Rem autem exaggerare voluerat, quia de ipsa praesens exhortatio instituta est. Non enim omnino omnium pessima est fornicatio. Alias etiam quasdam solutiones novi. Exempli gratia. Qui fornicatur, in proprium corpus peccat, quatenus non prolis desiderio, perinde ac cum legitima conjuge, miscetur, sed frustra ipsum corrumpit seminis profusione ac debilitat. Rursus aliter : Qui fornicatur, in feminam cui miscetur, peccat, quae corpus ipsius est per congressum. Nam quatenus illegitimo cum ea miscetur, peccat in ipsum. Atqui magui Joannis solutio cunctis est praestantior, prima nimirum. Ambigunt autem hic nonnulli, dicentes : Quid igitur ? Nonne et invidia corpus tefefacit adeoque dissolvit ? Verum diluunt ad hunc rursus modum : Invidia est passio, non actio : de actione autem nunc sermocinatur Apostolus. Ait enim : « Omne peccatum quodcumque fecerit homo : » non autem de passione loquitur. **156** Invidia enim non sit a nobis, sed efficitur in nobis.

VERS. 19. « An nescitis quod corpora vestra sint templum Spiritus sancti, qui est in vobis, quem habetis a Deo ? » Vehementius eos perterrefacit doni inaguitudine, hoc est Spiritus, tum dignitate donantis, hoc est Dei. Templum, inquit, estis, et sanctum, Spiritus nimirum sancti. Ne igitur polluat is templum istiusmodi sanctum, neque inutile reddatis Dei donum : a Deo enim habetis et donum et Spiritum.

VERS. 20. « Et non estis vestri ipsorum ? siquidem empti estis pretio. » Sub Dominō, inquit, estis, nihilque proprium habetis, ne ipsum quidem corpus. « Empti » enim « eatis pretio, » nempe per sanguinem Christi. Proinde membra vestra alii Domino sunt subjecta, et quo vult ille, duci oportet ea. Haec autem dicens, liberum arbitrium non tollit, caeterum par et justum esse monstrat, nos Deo servire, a quo et empti sumus.

« Glorificate Deum in corpore vestro. » Quoniam empti estis, inquit, glorificate Deum in corpore vestro, bona opera per corpus perficientes, sanctumque ipsum servantes et purum. Glorificatur enim Deus, cum bona opera vestra homines viderint, ac deinceps Deum glorificarint.

« Et spiritu vestro. » Ostendit, quod non corpore tantum evitare oportet fornicationem, caeterum et anima, ut ne mente quidem coinquinemur. Spiritum enim mentem nominavit. Nam quod etiam in corde est adulterium ³, in Evangelio interdictum est.

« Quæ sunt Dei. » Assidue in memoriam revocat, A quod in nostra potestate non sumus, verum sub Domino Deo censemur, qui et animam et corpus nostrum sanguine redemit.

CAPUT VII.

VERS. 1. « De quibus autem scripsistis mihi. » Sectas correxit, fornicationem, avaritiam : jam nunc vero de nuptiis et virginitate statuit. Scripserant enim ei, num abstinendum esset ab uxore, an secus.

« Bonum est homini mulierem non tangere. » Bonum, inquit, et eximium est cuivis mortalium, nec soli sacerdoti (perinde ac nonnulli male intelligunt) mulierem prorsus non attingere, sed virginem permanere. Tutior autem, nostram imbecillitatem plurimum adjuvans est matrimonii res. Subinfert igitur :

VERS. 2. « Propter fornicationes autem, unusquisque propriam uxorem habeat, et unaquæque suum virum habeat. » De utraque parte disserit. Verisimile est enim virum continentiam amare, mulierem **157** autem non item : aut a diverso « Propter fornicationes autem, » dicens, compellit nos ad continentiam. Si enim propter fornicationes nuptiæ permittuntur, non debent posthac matrimonii juncti intemperanter, sed pudice congrédi.

VERS. 3. « Uxori maritus debitam benevolentiam reddat ; similiter et uxor marito. » delictum (inquit) habetis, mutuam erga vos benevolentiam. Quatenus igitur debitum, necessarium est, ut hanc vobis mutuam præstetis.

VERS. 4. « Uxor proprii corporis non habet potestatem, sed maritus : similiter autem et maritus proprii corporis potestatem non habet, sed uxor. » Quod debitum sit, et veluti res necessaria mutua benevolentia, nunc demonstrat. Non enim, inquit, potestatem habent corporum, sed enim uxor mariti et serva est et domina : serva quidem, quatenus non habet proprii corporis potestatem, ut tradat ipsum quibus velit, cæterum maritus dominatur in ipsum : domina vero, quatenus rursus mariti corpus ipsius est, nec habet is corporis sui potestatem, ut tradat ipsum scortis. Consimilem ad rationem maritus est, cum servus tum dominus suæ conjugis.

VERS. 5. « Ne defraudetis vos mutuo, nisi quid ex consensu ad tempus. » Hoc est, invito marito ne contineat uxor ; vel maritus, nolente uxore. Alterum enim altero invito istud facere, est defraudare, quemadmodum et de pecuniis dicitur : volente vero, non item, ceu quando ex consensu utriusque segregaverint aliquid temporis, ut inter sese abstineant.

« Ut vacetis jejuniis et orationi. » Interpretatur quomodo dixerit, « Ad tempus, » quando scilicet tempus fuerit vacare orationi, hoc est

« Ἀτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ. » Συνεχῶς ἀναμνησκαί δει οὐκ ἐστὲν ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὸ Δεσπότην τελούμεν τὸν Θεὸν, τὸν καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἡμῶν ἐξαγοράσαντα.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

« Περὶ δὲ ὧν ἐγράφατέ μοι. » Διωρθώσατο τὰ σχίσματα, τὴν πορνείαν, τὴν πλεονεξίαν· νῦν οὖν περὶ γάμου καὶ παρθενίας διατάσσεται. Ἐγράψαν γὰρ αὐτῷ, εἰ δεῖ γυναῖκός ἀπέχεσθαι, ἢ οὐ.

« Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναῖκός μὴ ἄπτεσθαι. » Τὸ μὲν καλὸν καὶ τὸ ὑπερέχον ἐστὶ, φησὶ, πανεὶ ἀνθρώπῳ, καὶ οὐ μόνον ἱερεῖ (ὡς τινες κακῶς νοοῦσι), τὸ ὅλως μὴ ἄπτεσθαι γυναῖκός, ἀλλὰ παρθενεύειν· τὸ δὲ ἀσφαλέστερον καὶ βοηθοῦν ἡμῶν τῇ ἀσθενείᾳ ἐστὶ τὸ τοῦ γάμου χρῆμα. Ἐπιφέρει οὖν·

« Διὰ δὲ τὰς πορνείας, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἕκαστὴ τὸν ἴδιον ἀνδρα ἐχέτω. » Περὶ ἑκατέρου μέρους διαλέγεται. Εἰκόσ γὰρ τὸν μὲν ἄνδρα στέργειν ⁴⁸ τὴν σπιφροσύνην, τὴν δὲ γυναῖκα οὐ· ἢ καὶ τὸ ἐμπαλιν. « Διὰ δὲ τὰς πορνείας, » εἰπὼν, εἰς ἐγκράτειαν συνωθεῖ. Εἰ γὰρ διὰ τὰς πορνείας ὁ γάμος συγχωρεῖται, οὐκ ὀφείλουσι λοιπὸν οἱ ἐν γάμῳ ἀκολάστως συνέχεσθαι, ἀλλὰ σωφρόνως.

« Τῇ γυναῖκι ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὐνοίαν ἀποδίδτω· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. » Χρέος, φησὶν, ἔχετε, τὴν πρὸς ἀλλήλους εὐνοίαν· ὡς οὖν χρέος, ἀναγκαῖόν ἐστιν ὑμᾶς ἀποδιδόναι ταύτην ἀλλήλοις.

« Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή. » Ὅτι ὀφειλὴ καὶ χρέος ἐστὶν ἡ πρὸς ἀλλήλους εὐνοία, νῦν δεῖκνυσιν. Οὐ γὰρ ἐξουσιάζουσι, φησὶ, τῶν σωμάτων, ἀλλ' ἡ γυνή, καὶ δοῦλη καὶ δέσποινα ἐστὶ τοῦ ἀνδρός· δοῦλη, καθ' ὃ τὸ ἴδιον σῶμα οὐκ ἔχει αὐτῇ ἐν ἐξουσίᾳ, ὥστε δίδοναι αὐτὸ οἷς βούλεται, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ δεσπόζει αὐτοῦ· δέσποινα δὲ, διότι πάλιν τὸ τοῦ ἀνδρός σῶμα αὐτῆς ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔχει ἐκεῖνος αὐτοῦ ἐξουσίαν, ὥστε ταῖς πόρναις δίδοναι αὐτό. Ὅμοίως οὖν καὶ ὁ ἀνὴρ, καὶ δοῦλός ἐστι καὶ δεσπότης τῆς γυναῖκός.

« Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μήτι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν. » Τουτέστιν, ἀκοντος τοῦ ἀνδρός μὴ ἐγκρατευσέσθω ἡ γυνή, ἢ ὁ ἀνὴρ, τῆς γυναῖκός μὴ βουλομένης. Τὸ γὰρ, ἀκοντος τοῦ ἐτέρου τὸν ἕτερον τοῦτο ποιεῖν, ἀποστερεῖν ἐστὶν, ὡσπερ καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων λέγεται· τὸ δὲ ἐκόντος, οὐκέτι· οἶον, ὅταν ἐκ συμφώνου οἱ δύο ἀφορίσασαι καιρὸν τινα εἰς τὸ ἀπέχεσθαι ἀλλήλων.

« Ἴνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ. » Ἐρμηνεύει, πῶς εἶπε τὸ, « Πρὸς καιρὸν, » ἡγουν ὅταν καιρὸς ἢ σχολάζαι τῇ προσευχῇ, τουτέστιν,

Variæ lectiones.

⁴⁸ ἐνεργεῖν ο.

ἐπιταμένως εὐξασθαι. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Ἵνα ἂν προσεύξησθε, ἀλλ', « Ἵνα σχολάζητε τῇ προσευχῇ. » Εἰ ⁴⁶ γὰρ τοῦ ἀπλῶς εὐχεσθαι ἀπείργει τοὺς συνιόντας, πῶς ἀλλαχοῦ φησιν· « Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε; » Ὡς ἂν οὖν ἡ εὐχὴ σπουδαιότερα γένηται, ἀπέργισθε, φησιν, ἀλλήλων, ὡς τῆς μίξεως ἀσχολίαν, οὐκ ἀκαθαρσίαν, ποιούσης.

« Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, ἵνα μὴ πειράξη ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. » Τὸ πάλιν συνέρχεσθαι ὑμᾶς, φησιν, οὐ νομοθετῶν λέγω, ἀλλ' « ἵνα μὴ πειράξη ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς; » εἰς πορνεϊαν δηλαδὴ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ διάβολος οὐ καθ' ἑαυτὸν αἴτιος τῆς πορνείας, ἀλλὰ προηγουμένως ἡ ἡμῶν ἀκρασία· ἐπέγηγε· « Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. » Αὕτη γὰρ ἡ αἰτία τοῦ καὶ τὸν διάβολον πειράζειν ἡμᾶς.

« Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγὴν. » Τὸ, « πρὸς καιρὸν, φησιν, ἀποστρεφῆναι ⁴⁷ ἀλλήλους, κατὰ συγγνώμην εἶπον· τουτέστι, συγκαταβαίνειν τῇ ἀσθενείᾳ ὑμῶν, οὐ νόμον τιθεὶς οὖν καὶ ἐπιταγὴν ἀπαράβατον.

« Θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτῶν. » Ἐνθα ἂν δυσχερὲς ἐπιτάσῃ πρᾶγμα, εἰθὲν ἑαυτὸν φέρειν εἰς μέσον. Φησιν οὖν, ὅτι Βούλομαι ἵνα πάντες πάντοτε ἐνεγκρατεύονται [f. ἐγκρ.].

« Ἄλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὅς μὲν οὕτως, ὅς δὲ οὕτως. » Τὸ μείναι, φησὶ, παρθένον, χάρισμα ἐστὶν ἀπὸ Θεοῦ. Καίτοι καὶ τῆς ἡμετέρας δεῖται σπουδῆς τὸ πρᾶγμα. Πῶς οὖν χάρισμα αὐτὸ λέγει; « Ἵνα παραμυθησῆται αὐτοὺς, ὡς ἱκανῶς πλήξας ἐν οἷς εἶπε τὸ, « Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. » Σημειῶσαι δὲ, ὅτι καὶ τὸν γάμον χάρισμα εἶθαι, ἐν τῷ εἶπε· « Ἐκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ὅς μὲν οὕτω· » τουτέστι, παρθενεύειν· « ὅς δὲ οὕτω· » τουτέστι, γαμεῖν ⁴⁸.

« Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστίν, ἐὰν μείνωσιν ὡς ἐγώ. Εἰ δὲ οὐκ ἐνεγκρατεύονται, γαμησάτωσαν· κρείσσον γὰρ ἐστὶ γαμῆσαι ⁴⁹, ἢ πυροῦσθαι. » Εἶδες σοφίαν Παύλου, πῶς καὶ βελτίονα ⁵⁰ δεικνύσι τὴν ἐγκράτειαν, καὶ οὐκ ἀναγκάζει ⁵¹ τὸν μὴ δυνάμενον, ἵνα μὴ χειρὸν παράπτωμα γένηται; Εἰ γὰρ πολλὴν, φησιν, ὑπομεινῆς βίαν καὶ πύρωσιν (μεγάλῃ γὰρ ἡ τῆς ἐπιθυμίας τυραννίς), ἀπαλλάγηθι πόνων καὶ ἰδρώτων, ^D μήποτε καὶ περιτραπήσῃ.

« Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι· παραγγέλλω, οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ὁ Κύριος. » Ἐπειδὴ βῆτῶς ὁ Κύριος ἐνομοθέτησε, μὴ διαζεύγνυσθαι παρεκτὸς λόγου πορνείας· διὰ τοῦτο φησιν· « Οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ὁ Κύριος. Τὰ γὰρ προειρημένα οὐκ ἦσαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου βῆτῶς νομοθετηθέντα· εἰ καὶ ὅσα ὁ Παῦλος λέγει, τοῦ Κυρίου εἶσι, καὶ οὐκ ἀνθρώπινα. Παρακατιῶν γὰρ φησιν· « Δοκῶ γὰρ ἐγώ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. »

⁴⁶ I Thess. v, 16. ⁴⁷ Matth. v, 32. ⁴⁸ I Cor. vii, 40.

Variorum lectiones.

⁴⁹ καὶ ο. ⁵⁰ μὴ ἀποστρεφεῖτε ο. ⁵¹ ὑπὸ γάμον εἶναι ο. ⁵² γαμεῖσθαι ο. ⁵³ βέλτιον ο. ⁵⁴ οὐκ ἀναγκάζει ο.

intense orandi. Non enim dixit simpliciter. Ut oreris : sed, « Ut vacetis orationi. » Si enim simpliciter ab orando eos qui congressu utuntur, prohiberet; quomodo alibi dicit : « Incessanter orate ? » Ut igitur oratio ferventior fiat, abstinete, inquit, alius ab alio : veluti congressus non impuritatem faciat, sed negotium facessat.

« Et rursus in idem conveniatis, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram. » Illud, ut « rursus conveniatis, » inquit, non ceu legem imponens dico, sed « ne vos tentet Satanas, » ad fornicationem videlicet. Quia vero diabolus per sese non est auctor fornicationis, sed nostra imprimis incontinentia, subintulit : « Propter incontinentiam vestram. » Ipsa enim est in causa cur Satanas nos tentet.

^B Vers. 6. « Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. » Illud, « Ad tempus, » inquit, « defraudetis vos mutuo, » **158** per concessionem dixi, imbecillitati vestrae cedens, non legem sanciens vobis, aut mandatum quod transgredi non liceat.

Vers. 7. « Volo enim omnes homines esse sicut et meipsum. » Ubi rem arduam præcipit, sese in medium proferre solet. Ait igitur : Optarini ut semper omnes continerent.

« Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic. » Virginem inquit, quempiam manere, donum Dei est. Atqui et nostro studio ea res opus habet. Quomodo igitur donum ipsum dicit? ut consoletur eos quos abunde percusserat, cum dixit, « Propter incontinentiam vestram. » Observa autem quod etiam nuptias donum faciat, inquiens : « Unusquisque proprium donum habet, alius quidem sic, » hoc est, ut virgo permaneat : « alius vero sic, » hoc est, ut in matrimonio sit.

Vers. 8, 9. « Dico autem innuptis et viduis, bonum eis, si permanserint, sicut et ego. « Si autem non continent, nubant : melius est enim nubere quam uri. » Vident sapientiam Pauli, quomodo meliorem monstret esse continentiam, nec lamen cogat interim, si quis non possit, ne pejus flagitium committatur? Si enim multam, inquit, vim sustines et ustionem (magna enim concupiscentiæ tyrannis est) abscede a laboribus istis et sudoribus, nequando subvertaris.

Vers. 10. « Iis autem qui matrimonio juncti sunt præcipio, non ego, sed Dominus. » Quia Dominus legem disertis verbis sancivit, non debere fieri divortium nisi fornicationis causa ⁴, propterea, « Non ego, inquit, sed Dominus. » Ante hac enim commemorata, non fuerunt expresse a Domino lege lata instituta : etiamsi quæcumque Paulus dicat, Domini sunt, et non humana. Nam in progressu dicit : « Puto enim quod et ego Spiritum Dei habeam. »

VERS. 10, 11. « Uxorem a viro non discedere. A Quod si discesserit, manere inuuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat. » Quoniam servandæ pudicitia gratia vel pusillanimitate, vel alia quavis de causa fiunt divortia : Satius quidem, inquit, est, ut nulla prorsus fiat separatio. Quæ tamen si fieri contigerit, maneat mulier virum habens, etsi non ad commisionem, saltem ut aliam non superinducat : vel si continere nequeat, viro concilietur.

VERS. 12, 13. « Reliquis autem ego dico, non Dominus : Si quis frater uxorem habeat infidelem, ipsaque consentiat habitare cum illo, ne dimittat ipsam. Et uxor cui maritus est infidelis, cui placeat habitare cum illa, ne dimittat ipsum. » Quid ais? Si infidelis quispiam sit, maneat cum uxore : si fornicarius, non item? atqui fornicatione **159** deterior est infidelitas. Deterior quidem, sed nostra potius vindicat Deus, quam sua. Nam « Relinque, » inquit, « ibi victimam tuam, et fratri tuo reconciliare x. » Et decem talentorum millia sibi debita contempsit; sed contumeliam, in eum qui centum denarios debebat, factam vindicavit y. Ita et hic infidelitatem, qua constat in se delinqui, dissimulat Deus : ob fornicationem vero qua in uxorem peccatur, pœnas exigit. Dicunt tamen nonnulli, quod per ignorantiam infidelitas contingat, quamque sinem habituram esse verisimile erat. Quemadmodum et ipse ait : « Quid enim nosti, mulier, si virum salvum facies? » Fornicatio autem fit per manifestam malitiam. Fornicator præterea seipsum prius separavit. Auferens enim membra sua ab uxore, effecit membra meretricis. Infidelis vero nihil in carnalem unionem peccavit. Imo potius per ipsam fortasse etiam in fide unietur. Ne dicam quod vitæ futura sit eversio et opprobrium Evangelio, si credens ab incredulo se jungeretur. Id tamen tum quidem futurum intelligas, si utrique cum infidelitate essent, inissent conjugium, postea alter ad fidem venisset. Nam si prius fuisset aut vir aut uxor fidelis, haudquaquam cum infideli jungi matrimonio licuisset. Nec dixit quidem : Si quis vult infidelem accipere, sed, « Si quis habet » infidelem uxorem. Nec simpliciter infideli fidelem, sed volenti cohabitare facit. Id enim significat quod ait, « Consentiat, » hoc est voluerit.

VERS. 14. « Sanctificatus enim est maritus infidelis per uxorem, et sanctificata est uxor infidelis per maritum. » Hoc est, partis fidelioris abundanti puritate vincitur infidelis immunditia : Non quod sanctitatem adipiscatur Græcus ; siquidem non dixit, sanctus est, sed, « Sanctificatus est, » hoc est, per fidelis sanctimoniam vincitur : Hæc autem dicit, ne verecure fidelis mulier, ne, si cum infideli misceatur, impura fiat. Quæritur autem ; quod si qui meretrici adhæserit, unum jam corpus cum ea sortitus, sit

Matth. v, 24. y Matth. xviii, 54.

« Γυναίκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι. Ἐάν τις καὶ χωρισθῆ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγῆτω· καὶ ἄνδρα γυναίκα μὴ ἀφίεναι. » Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἐγκράτειαν, καὶ διὰ προφάσεις ἄλλας καὶ μικροφυχίας γίνονται διαζυγία, φησὶ· Βέλτιον μὲν μὴ δὲ ὅλως γενέσθαι χωρισμόν· εἰ δὲ γένηται, μενέτω ἔχουσα ἢ γυνὴ τὸν ἀνδρα, εἰ καὶ μὴ τῇ μίξει, ἀλλ' ἕνεκα τῷ μηδένα ἕτερον παρεισαγαγεῖν· ἢ μὴ δυναμένη ἐγκρατεῦσθαι, καταλλαγῆτω πρὸς αὐτόν.

« Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος· Εἰ τις ἀδελφὸς γυναίκα ἔχει ἀπίστον, καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφίετω αὐτήν. Καὶ γυνὴ ἣτις ἔχει ἄνδρα ἀπίστον, καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφίετω αὐτόν. » Τι λέγεις ; ἂν μὲν ἀπίστος, μενέτω μετὰ τῆς γυναικὸς· ἂν δὲ πόρνος, οὐκέτι ; Καὶ τοὶ χεῖρων τῆς πορνείας ἡ ἀπιστία. Χεῖρων μὲν· ἀλλ' ὁ Θεὸς μᾶλλον τὰ ἡμέτερα ἐκδικεῖ, ἢ τὰ οἰκεία. « Ἄφες » γὰρ, φησὶ, « τὴν θυγατέρα σου, καὶ καταλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου. » Καὶ τῶν μὲν μυρίων ταλάντων κατεφρόνησεν αὐτῷ διαφερόντων· τὴν δὲ εἰς τὸν ἑκατὸν δηνάριον ὀφειλοντα ὑβριν ἐξεδίκησεν. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα, τὸ τῆς ἀπιστίας εἰς αὐτὸν ἀναφερόμενον παρορᾷ· τὸ δὲ τῆς πορνείας κολάζει, ὡς εἰς τὴν γυναίκα. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ἡ μὲν ἀπιστία, κατὰ ἄγνωτον γίνεται, ἣν καὶ εἰκὸς παυθῆναι, ὡς καὶ αὐτὸς φησὶ· « Τι γὰρ οἶδα, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις ; » Ἡ δὲ πορνεία, δι' ὁμολογουμένην αὐτοῦν διαστῆσας. Ἄρα γὰρ τὰ μέλη αὐτοῦ ἀπὸ τῆς γυναικὸς, ἐποίησε πόρνης μέλη. Ὁ δὲ ἀπίστος, οὐδὲν ἤμαρτεν εἰς τὴν σαρκικὴν ἔνωσιν. Μᾶλλον μὲν οὖν δι' αὐτῆς ἰσως ἐνωθήσεται, καὶ κατὰ τὴν πίστιν· ἵνα μὴ λέγω, ὅτι καὶ ἀνατροπὴ ἔμαλλε γίνεσθαι τοῦ βίου, καὶ διαβολὴ τοῦ Ἐθαγγελίου, εἰ τὸ πιστὸν μέρος ἐχωρίζετο τοῦ μὴ πεπιστευκότος. Ταῦτα δὲ νόει, ὅτε συνεζύγησαν μὲν ἐν ἀπιστίᾳ ὄντες ἀμφοτέροι, ἐπίστευσε δὲ τὸ ἐν μέρος. Ἐάν γὰρ προὔπηρχε πιστὸς ὁ ἀνὴρ, ἢ ἡ γυνή, οὐδ' ὅλως ἐξῆν πρὸς ἀπίστον ζεύγυσθαι. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ τις βούλεται λαθεῖν ἀπίστον, ἀλλ', « Εἰ τις ἔχει. » Ἄλλ' οὐδὲ ἀπλῶς συνοικίει· τῷ ἀπίστῳ τὸ πιστὸν μέρος, ἀλλὰ βουλομένῳ. Τὸ γὰρ, « Συνευδοκεῖ », τούτῳ ἐστίν, ἀντὶ τοῦ, εἰ βούλεται.

D « Ἁγιάσται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἀπίστος ἐν τῇ γυναικὶ· καὶ ἡγιάσται ἡ γυνὴ ἡ ἀπίστος ἐν τῷ ἀνδρὶ. » Τουτέστι, τῇ περιουσίᾳ τῆς καθαρότητος τοῦ πιστοῦ μέρους, νικᾶται ἡ ἀκαθαρσία τοῦ ἀπίστου· οὐχ ὅτι ἅγιος γίνεται ὁ Ἕλλη· οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἅγιος ἐστίν, ἀλλ', « Ἁγιάσται. » τουτέστι, τῇ ἀγιότητι τοῦ πιστοῦ νενίκηται. Ταῦτα δὲ λέγει, ἵνα μὴ φοβῆται ἡ πιστὴ γυνὴ, ὡς ἀκάθαρτος γινομένη διὰ τὴν μίξιν. Ζητεῖται δὲ· Εἰ ὁ κολλώμενος τῇ πόρνη, ἐν σώμα ὢν, ἀκάθαρτός ἐστιν· εὐδὴλον ⁵² ὅτι καὶ ἡ

Variæ lectiones.

⁵² συνευδοκεῖν ο. ⁵³ Ἰσ. εὐδὴλον δὲ ο.

τῷ εἰδωλοδότηρ κολλωμένη, ἐν σῶμά ἐστι· πῶς οὖν ἂν γίνεταί ἀκάθαρτος; Ὅτι ἐπὶ μὲν τῆς πορνείας αὐτὸ ἐκεῖνο, ἐν ᾧ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις, ἡ μίξις, φημί, τὴν ἀκαθαρσίαν ἔχει, καὶ διὰ τοῦτο καὶ οἱ δύο ἀκάθαρτοι. Ἐπὶ δὲ τοῦ πιστοῦ μέρους καὶ τοῦ ἀπίστου, ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα. Ἀκάθαρτος μὲν γάρ ἐστιν ὁ ἀπίστος, κατὰ τὴν ἀπιστίαν· οὐ κοινωνεῖ δὲ κατὰ ταύτην αὐτῷ ἡ γυνή, κοινωνεῖ δὲ κατὰ τὴν μίξιν, καθ' ἣν οὐδεμία ἀκαθαρσία ἐμφαίνεται· γάμος γάρ ἐστι. Διὰ τοῦτο οὖν οὐκ ἐστὶν ἀκάθαρτον τὸ πιστὸν μέρος.

« Ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὁμῶν ἀκάθαρτά ἐστιν. » Εἰ γὰρ μὴ νικᾶται τῇ καθαρότητι τοῦ πιστοῦ μέρους τὸ ἀπίστον, λοιπὸν τὰ τικτόμενα ἀκάθαρτά ἐστιν, ἥτοι ἐξ ἡμισείας καθαρὰ.

« Νῦν δὲ, ἀγία ἐστι. » Τουτέστιν, οὐκ ἀκάθαρτα· τῇ γὰρ περιουσίᾳ τῆς τοῦ ἀγίου λέξεως, ἐκβάλλει τὸ θεός τῆς τοιαύτης ὑποψίας.

« Εἰ δὲ ὁ ἀπίστος χωρίζεται, χωριζέσθω. » Ὅσον, εἰ κελεύει σοι ἡ κοινωνῆσαι τῆς ἀπιστίας αὐτῷ, ἡ ἀναχωρεῖν⁸⁴ τοῦ γάμου, ἀναχωρεῖτω. Βέλτιον γὰρ τὸν γάμον, ἢ τὴν εὐσέβειαν λυθῆναι.

« Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφός ἢ ἡ ἀδελφή ἐν τοῖς τοιούτοις· ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ὑμᾶς ὁ Θεός. » Εἰ μάχεται σοι, φησί, διότι μὴ κοινωνεῖς τῆς ἀπιστίας, διαζυγίῃ. Οὐ γὰρ δεδούλωσαι εἰς τὰ τοιαῦτα· τουτέστιν, οὐ καταναγκάζει βασιτάζειν αὐτὸν καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις. Βέλτιον γὰρ ἀπαλλαγῆναι ἢ μάχεσθαι· ἐπεὶ οὐδὲ ὁ Θεός βούλεται τοῦτο. « Ἐν γὰρ εἰρήνῃ κέκληκεν ὑμᾶς. » Ὅστε εἰ μάχεται, ἐκείνος παρέσχε τὴν αἰτίαν τοῦ διαζυγίου.

« Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; » Πάλιν πρὸς τὸ, « Μὴ ἀφιέτω, » ἀναδραμῶν, τοῦτο λέγει· Εἰ γὰρ μὴ μάχεται σοι, μένε, φησί, καὶ παρῆναι ἰσως ἀνύσεις. Ἐν ἀμφιβόλῳ δὲ τοῦτο τίθησιν, ἅμα μὲν ἵνα μὴ δόξη ἀνάγκην ἐπάγειν τῇ γυναικὶ τοῦ πάντως πείσαι τὸν ἄνδρα· ἅμα δὲ καὶ μετέωρον αὐτὴν ποιῶν τῷ ἀεὶ ἐλπίζειν, ὥστε μὴ ἀπογινώσκειν.

« Καὶ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις; Εἰ μὴ ἐκάστη ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός, ἕκαστον⁸⁵ ὡς κέκληκεν ὁ Κύριος;⁸⁶ οὕτω περιπατεῖτω. » Τινὲς οὕτως ἀνέγνωσαν· « Τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις, ἢ μὴ; » εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς· « Ἐκάστη ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός· » τουτέστι, Πόθεν οἶδας, κἄν τε σώσης, κἄν τε καὶ μὴ; Ἄδηλον πάντως. Ἀδήλου δὲ ὄντος, οὐ δεῖ λύειν τὸν γάμον. Μὴ σώζων μὲν γὰρ, οὐκ ἐβλάθης· σώζων δὲ, ὠφέλησας καὶ ὠφελήθης. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ὁ ἐν ἀγίοις Ἰωάννης ἀνέγνω, ἀλλὰ, « Εἰ μὴ ἐκάστη ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός· » ὁ καὶ βέλτιον πάντως· ὡσανεὶ γὰρ εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· Οὐ γίνεται ὁ χωρισμὸς διὰ τὴν ἀπιστίαν, « εἰ μὴ ἐκάστη, » ἀντὶ τοῦ, Ἄλλὰ ἕκαστος οὕτως ἐχέτω, ὡς τῷ δόκῃσεν

immundus; perspicuum autem est, etiam eam quæ cum idololatra jungitur, unum cum illo corpus sortiri: cur igitur ex ea non immunda redditur? Quoniam in fornicatione illud ipsum in quo communicant, commistionem dico, impuritatem habet, eoque vel utrosque coinquinari: verum quod ad fidelem spectat et infidelem, longe se aliter res habet. Siquidem ob suam incredulitatem immundus efficitur infidelis, in hac autem mulier cum ipso non communicat, sed in mistione, in qua nulla apparet impuritas, (conjugalis enim est) communicat. Propterea nullam fidelis ex eo labem admittit.

« Alioquin filii vestri immundi essent. » Nam si infidelis credentis puritate non vinceretur, forent sane, quos parerent, liberi immundi vel ex parte dimidia mundi.

« Nunc autem sancti sunt. » Hoc est, non immundi. Nam per exuberantiam dictionis hujus sancti, hujusmodi suspicionis metum rejicit.

VERS. 15. « Quod si infidelis discedit, discedat. » Veluti si tibi imperet, ut suæ particeps fias infidelitatis, aut discedas a matrimonio, discede. Salius enim est connubium solvere quam pietatem.

« Non enim servituti subjectus est frater aut soror in hujusmodi: in pace autem vocavit vos Deus. » Si tecum, inquit, litiget, eo quod cum illo non communicas in infidelitate, disjungitor. Hujusmodi enim servituti non est subjecta; hoc est, in hujusmodi rebus virum ferre non cogeris. Melius enim est secedere quam altercari. Neque vero illud divinæ est voluntatis; « In pace enim vos vocavit. » Itaque si litiget, divortii causam ille præbuit.

VERS. 16. « Quid enim nosti, mulier, num maritum salvum facies? » Rursus ad illud rediens, videlicet, « Ne dimittat, » hoc dicit. Si tibi enim molestus non sit, maneto, inquit, cum eo, et commonefacito, aliquid fortassis efficies. Rem autem in ambiguo statuit; partim, ne mulieri necessitatem virum omnino persuadendi videatur imponere; partim, ut animum ejus ad spem erigat, ne de illo desperet.

VERS. 16, 17. « Ant quid nosti, vir, si conjugem tuam salvam facies? Nisi cuique ut divisit Deus, unumquemque ut vocavit Dominus, ita ambulet. » Nonnulli sic legunt: « Quid nosti, vir, si mulierem salvam facias, necne? » Deinde ab alio exordio: « Unicuique ut divisit Deus; » hoc est, Unde comperitum habes, si hanc salvam facturum sis necne? id quidem est prorsus incertum. Cum autem in ambiguo sit, connubium non est dirimendum. Quod si salvam non feceris, nil tibi officiet. Salvam autem hanc si reddideris, et aliis profulset et tibi. At non ita legit sanctus Chrysostomus: sed, « Nisi ut unicuique divisit Deus: » qui sensus est longe potior: perinde ac si dixerit Apostolus, Haudqua-

Variæ lectiones.

⁸⁴ Ἰσ. ἀναχώρει. ο. ⁸⁵ ἕκαστος ο. ⁸⁶ Θεός ο.

quam propter infidelitatem fit divortium, « nisi unicuique, » hoc est, Sed unusquisque sic se habeat, ut Deo de illo disponere placuit. Uxorem habens litatem ejicias.

« Et sic in omnibus Ecclesiis dispono. » Hoc dixit, ut ex eo quod alios habeant participes, ad obsequendum sint paratiores.

VERS. 18. « Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat præputium. » Verisimile erat multos quos circumcisionis pudebat, medicamento quodam membrum circumcisum ad pristinum statum redigere, cuticulam nimirum superinducentes.

161 « In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur. » Contra nonnulli, quod in circumcissione præclarum quid esse videretur, post fidem circumcidebantur. Ait igitur, quod ista ad fidem nihil conferant.

VERS. 19. « Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei. » Ubique una cum fide virtutis exigitur operatio. Cætera vero, vel minus, vel non omnino.

VERS. 20, 21. « Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Servus vocatus es? non sit tibi curæ: sed et si potes fieri liber, magis utere. » In vocatione qua vocatus est, hoc est, quocumque in genere, vel ordine vel conditione Christi fidem susceperit quispiam, in hoc perseveret. Vocationem enim dicit inductionem ad fidem. Servus cum esses credidisti? anxius ne sis, neque perturberis. Usque adeo enim non obest servitus, ut potius, si potes liber fieri, utere: hoc est, servito, atque in usum te conficito.

VERS. 22. « Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est: Domini est: similiter qui liber vocatus est, servus est Christi. » Libertus dicitur, qui servitute liberatur. Inquit igitur: Tu qui, cum in servitute maneres, credidisti in Christum, libertus effectus es Christi: liberavit enim hic te tum a peccato, tum ab ista servitute exteriori, tametsi servus sis. Cum enim quis ab affectibus liberatur, et animi ingenuitate potitur, non est servus, etsi videatur. Rursus, alius quispiam, liber cum esset, ad fidem vocatus, Christi servus efficitur. Itaque si servitutis nomen servum obturbat, intelligat se in Christo liberatum esse: quod longe est humana libertate præstantius. Porro, si libertatis nomen liberum attollit, intelligat idem se Christi servum esse, et comprimatur, utpote qui tanti Domini jugum subierit, ipsique placere debuerit. Viden' quam prudenter Apostolus, quæ utramque deceant partem, commonefaciat?

VERS. 23, 24. « Pretio empti estis, nolite fieri servi hominum. Unusquisque in quo vocatus est, fratres, in eo permaneat apud Deum. » Non solum ad servos hoc dicit, sed etiam ad liberos: et universos instituit Christianos, ut nihil ad hominum gratiam

Varie lectiones.

⁶⁷ γένωνται ο. ⁶⁸ τῶν ἐντολῶν ο. ⁶⁹ ἐν ἡ ἐτάχθη μενέτω. ⁷⁰ Ἄλλ. ἐν ἐκεῖνῃ μενέτω ο. ⁷¹ πᾶσιν ἀνθρώποις ο.

Α αὐτὸν ὁ Θεός. Γυναῖκα ἔχων ἀπίστον ἐκλήθη; Μένε ἔχων, καὶ μὴ διὰ τὴν ἀπίστιαν ἐκβάλλῃ. infidelem vocatus es? eam retineto, nec ob infide-

« Καὶ οὕτως ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις διατάττομαι. » Τοῦτο εἶπεν, ἵνα τῷ ἔχειν καὶ ἄλλους κωνοῦς, προθυμότεροι περὶ τὴν ὑπακοὴν διατεθῶσι⁶⁷.

« Περιτετμημένος τις ἐκλήθη; Μὴ ἐπισπάσθω. » Εἰκὸς ἦν πολλοὺς αἰσχυνομένους τῇ περιτομῇ, διὰ τινος λατρείας, ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον ἐπανάγειν τὸ ἐμπαρίτομον μόριον, ἐπισπωμένους τὸ δέσμα.

« Ἐν ἀκροβυστία τις ἐκλήθη; μὴ περιτεμένεσθω. » Πάλιν τινὲς διὰ τὸ δοκοῦν εὐδοξον τῆς περιτομῆς, μετὰ τὸ πιστεῦσαι περιετέμνοντο. Φησὶν οὖν, ὅτι ταῦτα οὐδὲν εἰς τὴν πίστιν συντελεῖ.

B « Ἡ περιτομὴ οὐδὲν ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστὶν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. » Πανταχοῦ τοῦτο ζητεῖται, μετὰ τῆς πίστεως ἡ ἐργασία τῆς ἀρετῆς⁶⁸. τὰλλα δὲ, ἢ ἦττον, ἢ οὐδὼς.

« Ἐκαστος ἐν τῇ κλήσει, ἢ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω⁶⁹. Δοῦλος ἐκλήθη; μὴ σοι μελέτω· ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλευθερὸς γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι. » — « Ἐν τῇ κλήσει, ἢ ἐκλήθη, » τούτέστιν, ἐνοῦν βίω, καὶ ἐν οἴῳ τάγματι καὶ πολιτεύματι ὧν ἐπίστευσεν, ἐν τούτῳ μενέτω. Κλήσιν γὰρ τὴν εἰς τὴν πίστιν προσαγωγὴν φησι. Δοῦλος ὧν ἐπίστευσας; μὴ φρόντιζε, μὴδὲ θορυβοῦ. Τοσοῦτον γὰρ οὐ βλάπτει σε ἡ δουλεία, ὥστε μᾶλλον, καὶ εἰ δύνασαι ἐλευθερωθῆναι, χρῆσαι· τούτέστι, Δούλευε, εἰς χρῆσιν σεαυτοῦν ^C ἕκδος.

« Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δοῦλος, ἀπελεύθερος Κυρίου ἐστίν· ὁμοίως καὶ ὁ ἐλεύθερος κληθεὶς, δοῦλος Χριστοῦ ἐστίν. » Ἀπελεύθερος λέγεται, ὁ ἀπὸ δουλείας ἐλευθερωθεὶς. Φησὶν οὖν, ὅτι Σὺ ὃ ἐν δουλείᾳ πιστεύσας, ἀπελεύθερος εἶ τοῦ Χριστοῦ· ἡλευθέρωσε γὰρ σε καὶ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἀπὸ τῆς ἐξωθεν δὲ ταύτης δουλείας, εἰ καὶ δοῦλος εἶ. Ὅταν γὰρ τις παθῶν ἀπύλλαται, καὶ εὐγενῆ ἐχη ψυχὴν, οὐκ ἐστὶ δοῦλος, κἂν δοκῇ. Πάλιν, ἄλλος ἐλεύθερος ᾖ, ἐκλήθη εἰς τὴν πίστιν, δοῦλος Χριστοῦ ἐστίν. Ὅστε εἰ τὸ ὄνομα τῆς δουλείας θορυβεῖ τὸν δοῦλον, ἐννοεῖται ὅτι ἐν Χριστῷ ἡλευθέρωται· ὃ πολλῶν μείζον ἐστὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Αὐθὺς δὲ, εἰ τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας ἐπαίρει τὸν ἐλεύθερον, ἐννοεῖται, ὅτι δοῦλός ἐστι Χριστοῦ, καὶ συστελλέσθω, ὡς ὑπὸ Δεσπότην τηλικούτον ὦν, καὶ αὐτῷ ἀρέσκειν ὀφείλων. Ὅρῃς σοφίαν, πῶς ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσι τὰ προσήκοντα παραινεῖ;

« Τῆς ἡγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων. Ἐκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μενέτω παρὰ Θεῶ. » Οὐ πρὸς οἰκέτας μόνους τοῦτ' φησιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐλευθέρους, παραινῶν πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς, ⁷⁰ μὴ πρὸς ἀρέσκειαν ἀνθρώπων κειν

τι, μηδὲ ὑπείκειν αὐτοῖς παράνομα ἐπιτάττουσι. Τοῦτο γάρ ἐστι δουλεύειν ἀνθρώποις· καὶ ταῦτα, ὀπὸ Θεοῦ ἀγορασθέντας. Οὐ γὰρ ἤθ' οὗτο παραιεῖ, τὸ ἀφίστασθαι ἀπὸ τῶν δεσποτῶν· ἀπαγε! ὅτι γὰρ ὁ τοῦτο λέγει, δῆλον ἐξ ὧν ἐπάγει· « Ἐκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, » καὶ τὰ ἐξῆς· τουτέστι, κἴν ἐν δουλείᾳ, ἐν ταύτῃ μενέτω· τὸ δὲ, « Παρὰ Θεῶ, » προσέθηκον, ἵνα μὴ πάλιν τοῦ Θεοῦ ἀφιστώμεθα, διὰ τὴν πρὸς τοὺς παρὰ νόμους θεσπότης ὑποταγῆν. Ἀμφότερων γὰρ προνοεῖται, τοῦ μήτε τῶν σωματικῶν δεσποτῶν ἀφίστασθαι προφάσει τοῦ Θεοῦ· μήτε πῦλιν τοῦ Θεοῦ ἀποστατεῖν, ὑπείκοντα; ὑπὲρ τὸ δέον τοῖς δεσπότηαις.

« Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγῆν Κυρίου οὐκ ἔχω γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἴλημμένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι. » Ἐπειδὴ τοῖς περὶ σωφροσύνης λόγοις ἐνεγύμνασεν ἡμᾶς, ἐπὶ τὸ μείζον ἀνατρέχει, τὴν παρθενίαν, καὶ φησιν, ὅτι Ὁ Κύριος μὲν οὐκ ἐνομοθέτησεν, οὐδὲ ἐπέταξε τι περὶ ταύτης· ἀλλ' εἶπεν· « Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖν, » Οὐκοῦν οὐδὲ ἐγὼ τομῶ ἐπιτάξαι· μέγα γὰρ καὶ ἐπικινδύνον τὸ πρᾶγμα· πλὴν ἀλλὰ γνώμην δίδωμι, τουτέστι, συμβουλίην, καθὸ καὶ αὐτὸς ἠξιώθηεν διὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ πιστὸς εἶναι, τουτέστιν, οἰκτιροῦν⁶⁰ αὐτοῦ, καὶ μυστικᾶ ἄξιως πιστεῦσθαι.

« Νομίζω εὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν διὰ τὴν ἐν-εστώσαν ἀνάγκην, ὅτι καλὸν ἀνθρώπων τὸ αὐτως εἶναι. » Ὅσον κατ' ἐμὴν γνώμην, φησὶ, κάλλιστόν⁶¹ ἐστὶν ἀνθρώπων γάμου ἀπέχεσθαι, διὰ τὰς ἐν αὐτῷ δυσκολίας, καὶ τὰ τοῦ γάμου ὀχληρὰ, οὐ τὴν ἀκαθαρσίαν.

« Δέδεσαι γυναῖκι; Μὴ ζῆτει λύσιν. Δέλυσαι ἀπὸ γυναικός; Μὴ ζῆτει γυναῖκα. Ἐάν δὲ καὶ γῆμησ, οὐχ ἡμαρτες. » Ἐν τῷ εἰπεῖν, « Δέδεσαι; » εἰδείξεν ὅτι κάκωσιν ἐπιφέρει ὁ γάμος, ὡς δεσμός. Λύσιν δὲ, οὐ τὴν ἐκ συμφωνίας ἀποχὴν φησιν, ἀλλὰ τὴν πράλογον διάζευξιν· ὡς ἐάν γε κατὰ συμφωνίαν ἐγκρατεῦσιντο, τοῦτο οὐκ ἐστὶ λύσις. Ἐπειδὴ δὲ εἶπε, « Μὴ ζῆτει γυναῖκα, » ἵνα μὴ δόξῃ ὅτι ἀγαμίαν νομοθετεῖ, ἐπάγει· « Ἐάν δὲ γῆμησ, οὐχ ἡμαρτες. » Ὅρα δὲ, πῶς λεληθότως εἰς τὴν παρθενίαν εἰσῶθε⁶², τὸν μὲν γάμον δεσμὸν λέγων· τὴν δὲ παρθενίαν, λύσιν καὶ ἐλευθερίαν.

« Καὶ ἐάν γῆμη ἡ παρθένος, οὐχ ἡμαρτε. » Παρθένον ἐνταῦθα φησιν, οὐ τὴν ἀφιερωθεισαν⁶³ Θεῷ (αὕτη γὰρ ἐάν γῆμη, ἡμαρτε πάντως, ὡς μοιχὸν ἐπισηφύρουσα τῷ νυμφίῳ αὐτῆς Χριστῷ), ἀλλὰ τὴν ἐτι ἀγαμον κέρην. Αὐτῆ γοῦν ἐάν γῆμη, οὐχ ἡμαρτεν· οὐ γὰρ ἀκάθαρτος ὁ γάμος.

« Θλιψὶν δὲ τῆ σαρκὶ ἐξουσιον οἱ τοιοῦτοι. Ἐγὼ δὲ ὑμῶν φειδομαι. » Τὰς ἐν τῷ γάμῳ φροντίδας καὶ λύπας, θλιψὶν φησιν. « Ἐγὼ δὲ, » φησὶν, « ὑμῶν φει-

A facient, neque illorum jussa qui prava injunxerint, exsequantur. Hoc enim est hominibus servire, eos praesertim qui a Deo redempti sint. Neque profecto hortatur, ut a dominis desciscant; absit! Nam illum non ita dicere liquido patet ex eo quod addit: « Unusquisque in quo vocatus est, » etc., hoc est, si fuerit in servitute vocatus, in ea perstet. « Apud Deum, » autem adjicit, ne forte improbis dominis obsequendo, deficiamus a Deo. Utrisque enim providet, videlicet ne sub Dei praetextu **162** discedant a dominis, quorum in potestate eorum sunt corpora: et rursus ne a Deo deficiant, dominis supra quam par est obsequendo.

VERS. 25. « De virginibus autem praecceptum Domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis. » Postquam nos in sermonibus de continentia exercuisset, ad id quod majus est, virginitatem scilicet, ascendit; atque nullam Dominum tulisse de virginitate legem, neque de hac quidquam statuisset, sed unum illud dixisse: « Qui potest capere, capiat ^{22a}. » Quocirca neque ipse ausim quidquam de illa re statuere: magnum enim hoc et periculosum: caeterum do sententiam, hoc est, consilium, quatenus ipse per misericordiam Dei non indignus sum habitus, ut sim fidelis, hoc est, familiaris ejus, et dignus cui mysteria concedantur.

VERS. 26. « Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. » Mea quidem, inquit, sententia, hominem matrimonio abstinere optimum est, propter ejus difficultates, conjugiique molestias, non ob immunditiam.

VERS. 27. « Alligatus es uxori? Noli quaerere solutionem. Solutus es ab uxore? Noli quaerere uxorem. Si autem acceperis uxorem, non peccasti. » Dicendo « Ligatus es? » ostendit quod nuptiae veluti vincula, afflictionem afferant. Solutionem autem, non eam quae sit ex consensu continentiam dicit, sed divortia rationi non consentanea: nam si ex consensu contineant, ea non est solutio. Quia vero dixit, « Ne quaeras uxorem, » ne calibatum statuere velle videatur subdit: « Si autem et duxeris uxorem, non peccasti. » Animadvertite autem, quam latenter ad virginitatem impellat nuptias vinculum appellans, virginitatem autem solutionem et libertatem.

VERS. 28. « Et si nupserit virgo, non peccavit. » Virginem hic dicit, non eam quae Deo consecrata sit (ea enim si nupserit, peccavit omnino, utpote quam mœchum superinduxerit sponso suo Christo), sed innuptam puellam. Ea enim si nupserit, non peccavit: matrimonium enim non est impurum.

« Tribulationem tamen canis habebunt ejusmodi. Ego autem vobis parco. » Sollicitudines in matrimonio et mœrores obvientes, tribulationem vocat.

^{22a} Matth. xix, 12.

Variæ lectiones.

⁶⁰ οἰκτεῖν ο. ⁶¹ καλόν m. ⁶² συνωθεῖ ο. ⁶³ ἀφορροσεῖσαν ο.

« Ego autem, » inquit, « vobis parco, » tanquam filii, voloque liberos vos esse, extraque mœrorem : tanquam matrimonium nexus quispiam sit, qui que eo sint colligati, non sint sui juris, ut supra commemoratum est.

VERS. 29. « Hoc autem dico, fratres, tempus breve est : reliquum est, » Cum dixisset, « Afflictionem habebunt in carne. » ne quis 163 adjiceret, atqui et voluptatem habebunt : subsecat et auferit quæ sunt voluptatis, per hoc quod tempus esse contractum et breve subinferat. Ad dissolutionem enim et interitum omnia vergunt, appropinquavitque regnum Christi, ac in posterum ad ipsum migrare debemus. Quare etiam et nonnulla in matrimonio voluptas est, ea tamen brevis est, exiguoque temporis spatio duratura : atque hoc ipsum est afflictio.

VERS. 29-31. « Ut qui habent uxores, tanquam non habentes sint : Et qui flent, tanquam non flentes : et qui gaudent, tanquam non gaudentes : et qui emunt, tanquam non possidentes : Et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur. » Quod si qui uxores habent, tanquam non habeant, esse debeant, quid ultra proderit in matrimonio conjungi, sibi que ipsi onus injicere ? Quid autem est, « Tanquam non habentes ? » pro, non affixi, non omne studium circa nuptias et uxorem impendentes. Consimilem ad rationem, neque circa alia, sive tristitia, quæ per, flentes, innuit ; sive delectabilia, quæ per, gaudentes, significavit ; neque circa contractus quos per emptionem indicavi, vehementius quispiam studere debet. Quorsum vero, ait, hæc et illa recenseo ? Uno verbo dicam : Qui utuntur hoc mundo, non debent ipso abuti, hoc est, omni studio et affectu illi incumbere. Abusus enim est superfluous usus, et decorum exsuperans.

« Præterit enim figura mundi hujus. » Id est, transit et dissolvitur. Quid ergo amore ejus teneamur, quod dissolvitur ? Figuram autem appellavit, innuens hujus mundi res oculos tantum attingere, ac leves esse, nullam stabilitatem et subsistentiam habentes.

VERS. 32. « Volo autem vos absque sollicitudine esse. » Quomodo vero sollicitudinis expertes simus ? si cælibes permauserimus. Infert igitur :

VERS. 32, 33. « Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Domino. Qui vero cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori. » Quomodo volens nos absque sollicitudine esse, o Paule, ac propterea nos in cælibatu asservans, rursum dicit : « Qui sine uxore est, de iis quæ Domini sunt sollicitus est ? » Ecce enim iterum sollicitudines. Sed non tales, inquit, quales sunt matrimonii ; Domini enim curæ salutares sunt, oblectabilesque : mundi vero curæ noxiæ sunt, et angustia plenæ. Quomodo enim fieri potest, quin ærumnosum molestumque sit uxoris placendæ stu-

δομαι, » ὡς τέκνων, καὶ βούλομαι ὑμᾶς ἐλευθέρους εἶναι καὶ ἀλύπους · ὅς ὁ γάμος γε καὶ δεσμός ἐστι, καὶ οἱ ὑπὸ τούτων ὄντες, ἐαυτῶν οὐκ ἐξουσιάζουσι, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται.

« Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπὸν ἐστίν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « θλίψιν ἐξουσι τῆ σαρκί, » ἵνα μὴ τις εἴπῃ · Ἄλλὰ καὶ ἡδονὴν ὑποτέμνει τὰ τῆς ἡδονῆς, ἐκ τοῦ τὸν καιρὸν συνεσταλμένον εἰσαγαγεῖν. Πρὸς λύσιν γὰρ ἐπιέγεται τὰ πάντα, καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, καὶ λοιπὸν πρὸς αὐτὸν ἀποδημεῖν ὀφείλομεν. Ὅσα καὶ εἰ ἡδονὴ τίς ἐστίν, ἀλλὰ βραχεία αὕτη, καὶ ὠγοχρόνιος · καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ θλίψις.

B

« Ἴνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι · καὶ οἱ κλαίοντες, ὡς μὴ κλαίοντες · καὶ οἱ χαίροντες, ὡς μὴ χαίροντες · καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες · καὶ οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ καταχρώμενοι. » Ἐπεὶ καὶ οἱ ἔχοντες, ὡς μὴ ἔχοντες ὀφείλουσιν εἶναι, τί δεῖ λοιπὸν ὅπως συζυγῆναι, καὶ ἐαυτῷ φορτίον ἐπιβαλεῖν ; Τί δὲ ἐστίν, « Ὡς μὴ ἔχοντες ; » ἀντὶ τοῦ, οὐ προσηλωμένοι ⁶⁴, οὐδὲ πᾶσαν τὴν σπουδὴν περὶ τὸν γάμον καὶ τὰς γυναῖκας ἀναλλισκοντες. Ὅσαύτως οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλων, ἢ λυπηρῶν, ἢ διὰ τοῦ κλαίειν ἠνίκατο · ἢ τερπνῶν, ἢ διὰ τοῦ χαίρειν ἐδήλωσεν · ἢ τῶν συναλλαγμάτων, ἢ διὰ τοῦ ἀγοράζειν ἐνέφηεν, ὀφείλει τι ; πᾶν σφοδρότερον ⁶⁵ σπουδάζειν. Καὶ τί, φησὶ, τὰδε καὶ τὰδε καταλέγω ; Ἄπλως, οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὐκ ὀφείλουσιν αὐτῷ καταγράσθαι · τουτέστι, προσέχειν αὐτῷ μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν προσπαθείας. Κατὰχρησις γὰρ ἡ περιττὴ χρῆσις, καὶ πλείων τοῦ δέοντος.

« Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. » Ἄντὶ τοῦ, παρέρχεται καὶ διαλύεται. Τί οὖν ἐθεσθαι δεῖ τοῦ λυομένου ; Σχῆμα δὲ ἐκάλεσεν, ἐμφαινῶν ὅτι ἄχρισ ὑψέως εἰσι τὰ τοῦ παρόντος ; κόσμου, καὶ ἐπιπέλαια, μηδὲν βεσηκός καὶ οὐσιῶδες ἔχοντες [f. — τα].

« Θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμους εἶναι. » Πῶς δ' ἂν εἴημεν ἀμερίμοι ; Εἰ ἀγαμοὶ ὦμεν. Ἐπάγει οὖν ·

D

« Ὁ ἀγάμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρῆσει τῷ Κυρίῳ ⁶⁶. Ὁ δὲ γαμήσας, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρῆσει τῇ γυναίκι. » Πῶς θέλω ἡμᾶς ἀμερίμους εἶναι, Παῦλε, καὶ διὰ τοῦτο ἀγάμους συντερῶν, πάλιν λέγεις · « Ὁ ἀγάμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου ; » Ἰδοὺ γὰρ καὶ πάλιν μερίμναι. Ἄλλ' οὐχ οἶαι, φησὶν, αἱ τοῦ γάμου. Αἱ μὲν γὰρ τοῦ Κυρίου μερίμναι, σωτηριώδεις καὶ τερπναί · αἱ δὲ τοῦ κόσμου, βλαβεραὶ καὶ θλιβεραί. Πῶς γὰρ οὐ θλίψις καὶ δχλησις τὸ σπεύδειν ἀρῆσαι γυναίκι, καὶ ταῦτα φιλοκόσμῳ, καὶ ἀπαιτούσῃ χρυσία καὶ μαργαρίται, καὶ τὴν ἄλλην βλακείαν ; Ἐνθεν καὶ εἰς ἀδικίαν συν-

Variæ lectiones.

⁶⁴ προσκολλώμενοι ο. ⁶⁵ ὀφείλοντες ; πᾶν-σφόδρα ο. ⁶⁶ αὐτῷ ο.

ωφούνται οἱ ἄλλοι ἀνδρες καὶ ψυχολαβεῖς διοικη- A
ταις πραγμάτων.

« Μεμερίττει ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. » Τουτέστι, διαφέρουσιν ἀλλήλων, καὶ οὐ τὴν αὐτὴν ἔχουσι φρονι-
τιδα, ἀλλὰ μεμερισμένοι εἰσι ταῖς σπουδαῖς· καὶ ἡ
μὲν περὶ ἄλλα σπουδάζει, ἡ δὲ περὶ ἄλλα· διαφέ-
ρουσι δὲ αἱ φρονιταί· αὐταῖς, καὶ δεῖ ἐκλέγεσθαι τὰ
κρεῖττω καὶ ἀπονώτερα ⁶⁷.

« Ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει
τῷ Κυρίῳ, ἵνα ἢ ἀγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἡ
δὲ γαμήσασα, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ
ἀνδρὶ. » Οὐκ ἀρκεῖ σώματι εἶναι ἀγίαν, ἀλλὰ δεῖ
καὶ πνεύματι. Τοῦτο γὰρ ἡ ἀληθὴς παρθενία, ἡ τῆς B
φυγῆς καθαρότης· ἐπεὶ πολλὰ τὸ σῶμα ἀγναὶ καὶ
ἀμόλυνται οὐσαι, κατεσπιλωμένοι εἰσι τὴν ψυχὴν.
Ἄλλὰ καὶ τοῦτο σκόπει, ὅτι οὐκ ἔστι παρθένος ἡ τὰ
τοῦ κόσμου μεριμνῶσα. Ἐπειδὴν οὖν ἴδης τινὰ
παρθενίαν ἐπαγγελομένην, μεριμνῶσαν δὲ τὰ τοῦ
κόσμου, γίνωσκε ⁶⁸ ὅτι οὐδὲν διαφέρει τῆς ἐν γάμῳ.
Ὁ γὰρ Παῦλος ἄφρονος ἀποστόλου τῆσιν, ἐξ ὧν
διαγιγνώσκονται, οὐ γάμον καὶ ἐγκράτειαν, ἀλλὰ
πολυπραγμοσύνην καὶ ἀπραγμοσύνην ⁶⁹. Ὡστε ἡ
πολυπράγμων, οὐ παρθένος. Μεριμνᾷ δὲ καὶ ἡ
γαμηκυῖα πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρὶ· τυχὸν μὲν καὶ
κάλους ἐπιμελουμένη· τυχὸν δὲ, καὶ διὰ τὸ οἰκουρὸν
δοκῆν εἶναι ἀγαθὴν, ἀνελεθῶν καὶ φειδωλὸς
δεικνυμένη.

« Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω, C
οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω. » Τοὺς περὶ παρθενίας,
φησὶ, λόγους ἐκίνησα, εἰδὼς συμφέρον ὑμῖν τὸ
πρᾶγμα, διὰ τὸ ἄλυτον, καὶ θμέριμον, καὶ ψυχωφε-
λέστερον· οὐχ ἵνα ἀναγκάσω ὑμᾶς, καὶ μὴ θέλοντας,
παρθενεύειν· βρόχον γὰρ τὴν ἀνάγκην ὠνόμασεν.

« Ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐσημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ
Κυρίῳ ἀπερισπάστως. » Ἴνα, φησὶν, εὐσημονῶς,
καὶ ἐν καθαρῷ τῆς ζῆτις (τί γὰρ παρθενίας εὐση-
μονέστερον καὶ καθαρώτερον;) καὶ ἵνα ἐλευθεροί
ᾖντες τῶν τοῦ γάμου ὀχλήσεων, ἀπερισπάστως τῷ
Κυρίῳ δουλεύητε καὶ αὐτῷ παρεδρεύητε ⁷⁰, ὅλην τὴν
μεριμνὰν ἐπ' αὐτὸν μετατιθέντες ⁷¹.

« Εἰ ἐξέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ
νομίζει, ἐὰν ἢ ὑπέρακμος, (καὶ οὕτως ὀφείλει γίνε- D
σθαι), ὁ θελεῖ ποιεῖτω, οὐχ ἁμαρτάνει· γαμήτωσαν. »
Εἰ τις, φησὶν, ἀσθενῆς ὢν τῷ ὄντι τὴν διάνοιαν, νο-
μίζει ἀσχημον εἶναι τὸ παρθένον ἔχειν θυγατέρα,
καὶ ταῦτα ⁷², ὑπέρακμον οὖσαν· γενέστω, φησὶ, καὶ
οὕτω. Πῶς; « Ὁ θελεῖ, ποιεῖτω· » τουτέστιν, ἐὰν
θέλῃ δοῦναι αὐτὴν ἀνδρὶ, δότω· οὐχ ἁμαρτάνει γὰρ.
Πλὴν κρεῖττον τὸ παρθένον τηρεῖν, ὡς ἐξῆς λέγει.

« Ὅς δὲ ἔστηκεν ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ ἔχων
ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος,
καὶ τοῦτο κέρριον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, τηρεῖν

diuini, præcipue cum ejusmodi sit, quæ cruatn delc-
ctatur, et aurum, margaritas, aliamque mollitiem
expetit? Hinc miseri mariti ad iniquitatem, animæ-
que noxias rerum administrationes impelluntur.

VERS. 34. « Divisæ sunt uxor et virgo. » Hoc est,
164 differunt inter se mutuo, nec habent sollicitu-
dinem, sed divisæ sunt in studiis suis: atque ista
quidem de aliis est sollicita, illa vero de aliis:
diversæ autem sunt utriusque curæ: ea itaque quæ
præstantiora sunt, et minus habent laboris, eligenda
sunt.

« Innupta cogitat quæ sunt Domini, quomodo pla-
ceat Domino, ut sit sancta et corpore et spiritu. Quæ
vero nupsit, cogitat quæ sunt mundi, quomodo pla-
ceat viro. » Non satis est ut virgo sancta sit corpore,
verum etiam spiritu. Hoc enim est vera virginitas,
animæ nimirum puritas. Nam multæ corpore quidem
castæ et impollutæ, anima contaminatæ sunt. Præ-
terea, et istud perpende, quod illa non est virgo,
quæ res curat mundanas. Cum igitur conspexeris
quampiam, quæ castitatem vovit, sollicite incum-
bentem rebus mundi, noveris eam a conjugata nihil
discrepare. Nam Paulus fines utrisque posuit, qui-
bus dignoscantur, non certe matrimonium et conti-
nentiam, sed curiositatem et tranquillitatem. Quare,
quæ variis negotiis se implicat, virgo non est. Quæ
autem nupta est, sollicita est quomodo marito pla-
ceat; formam fortasse curans, vel forsân ut bona
materfamilias videatur, se immisericordem et parcâ
ostendens.

VERS. 35. « Porro hoc ad utilitatem vestram dico,
non ut laqueum vobis injiciam. » De virginitate ser-
monem movi, rem istam vobis conducere sciens,
quod mœrore sollicitudineque careat, animæque sit
utilior: non ut cogam vos invitos in cælibatu per-
manere: nam necessitatem laqueum nominavit.

« Sed ad id quod honestum est, et ut Domino assi-
deatis, ita ut ab eo avelli nequeatis. » Ut, inquit, hone-
ste et in puritate vivatis (quid enim virginitate
honestius et purius?), et ut a nuptiarum molestiis li-
beri, Domino sine ulla distractione serviat ipsique
assideatis, totam curam vestram in ipsum transfe-
rentes.

VERS. 36. « Sin quis turpe esse putet super virgi-
ne sua, si fuerit superadulta, et sic oportet fieri,
quod vult, faciat, non peccat, contrahant matrimo-
nium. » Si quis, inquit, revera imbecillis intelligen-
tiæ, turpe esse censeat, filiam suam virginem reti-
nere, præsertim quæ ætatis florem præterit, Fiat, in-
quit, sic. Quomodo? « Quod vult faciat: » hoc est,
si velit eam tradere marito, tradat; non enim peccat.
Verum tamen melius est virginem servare, quemad-
modum deinceps dicit.

VERS. 37-38. « Qui autem stat firmus in corde
suo, non habens necessitatem, potestate autem ha-
bens propriæ voluntatis, atque hoc judicavit in corde

Varisæ lectiones.

⁶⁷ τὴν κρεῖττω καὶ ἀπονώτεραν. ⁶⁸ ἴσθι. ο. ⁶⁹ ἀκτημοσύνην ο. ⁷⁰ προσεδρεύητε ο. ⁷¹ ἀνατιθέντες ο.
⁷² ταύτην ο.

suo, servare suam virginem, bene facit. Igitur et qui matrimonio **165** jungit virginem suam, bene facit : qui vero non jungit, melius facit » Observa, quomodo statim ab initio admiretur eum qui servet suam virginem, stabilem ipsum et firmum vocans, et cum iudicio agentem quæ agit. « Judicavit » enim, inquit, « in corde suo. » Itaque qui virginem suam nuptui tradit, non stat firmus. Istud autem : « Non habens necessitatem, » significat quod potestatem habeat ut det virgini suæ maritum, neque quisquam sit qui cogat eum ne det. Honor itaque ejus est servare filiam virginem, eamque ob rem laudatur : nam « Bene facit, » inquit. Sed et ille, qui eam nuptiis elocat, bene facit. Nam elocare, non est peccatum. Omne autem quod non est peccatum, bene fit. Melius vero est non elocare : virtus enim **B** est.

VERS. 39, 40. « Mulier alligata est legi quanto tempore vivit maritus ejus : si autem dormierit maritus ejus, libera est ut cui vult nubat ; modo in Domino. Beatior autem est si sic manserit juxta meum consilium. Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam. » De secundis nuptiis hæc tradit, permittens quidem eas : attamen beatior eam iudicat, quæ alterum maritum non acceperit. Quemadmodum enim virginitas primis nuptiis est melior, sic et prius matrimonium posteriori præstat. « Alligata est igitur legi mulier, » hoc est, lege de adulterio cavente tenetur, ne adultera fiat, si, vivente marito, alteri copuletur : sin defunctus fuerit, liberata est a primo nexu et lege, adeoque soluta est. « Modo in Domino : » hoc est, cum temperantia et decoro, in liberorum procreatione et præsentia, non in libidinis affectione. « Secundum » vero « meum consilium, » dicit, ne rem istam necessitatem arbitraris, sed consilium idque divinum. « Puto, » enim, inquit, « quod et ego Spiritum Dei habeam. » Magnæ autem humilitatis argumentum est hoc. Non enim dixit : Habeo, sed, « Puto me habere : » hoc est, Abitor, existimo.

CAPUT VIII.

VERS. 1. « De iis autem quæ idolis immolantur, novimus, quoniam omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas ædificat. » Fuerunt quidam apud Corinthios perfecti, qui scientes, quod quæ **D** ingrediuntur in hominem, ipsum non coinquinant, quodque idola sint lapides et ligna, nec possint nocere ; indiscriminatim introierunt idolorum delubra, eaque comederunt quæ idolis immolabantur. Hosce autem alii imperfectiores videntes, ingressi sunt et ipsi delubra, idolisque sacrificabant, non eadem sententia, verum ceu idola honoranda essent, nec non digna quæ sacrificia acciperent. Hoc ad zelum provocavit Paulum, quippe **166** quod utrisque obsesset : perfectis, tanquam iis qui dæmoniacis mensis fruerentur : imperfectis, tanquam ii ad

Α τὴν αὐτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ. Ὡστε καὶ ἡ ἐκγαμίζων, καλῶς ποιεῖ· ὁ δὲ μὴ ἐκγαμίζων, χρεῖστον ποιεῖ. » Ὅρα, πῶς ἐκ προσιμίων θαυμάζει τὴν τηροῦντα αὐτὴν παρθένον, ἔδραϊον αὐτὴν καὶ βεβηκότα καλῶν, καὶ ἐν κρίσει ἃ ποιεῖ ποιοῦντα. « Κέκρικε » γάρ, φησίν, « ἐν τῇ καρδίᾳ. » Ὡστε ὁ ἐκγαμίζων, οὐχ ἔστηκεν ἔδραϊος. Τὸ δὲ, « Μὴ ἔχω ἀνάγκη, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει τοῦ δοῦναι αὐτῇ ἄνδρα, καὶ οὐδεὶς ὁ ἀναγκάζων ἢ μὴ δοῦναι αὐτῇ. Ὡστε φιλοτιμία αὐτῆς ἐστὶ τὸ τηρεῖν παρθένον τὴν θυγατέρα, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαινεῖται. « Καλῶς, » γάρ, φησὶ, « ποιεῖ. » Καίτοι καὶ ὁ ἐκγαμίζων, κικεῖνος καλῶς ποιεῖ. Οὐ γὰρ ἁμαρτία τὸ ἐκγαμίζειν· πᾶν δὲ ὁ οὐχ ἁμαρτία, καλῶς γίνεται. Κάλιον δὲ τὸ μὴ ἐκγαμίζειν· κατόρθωμα γάρ ἐστιν.

« Ἡ γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρη ἐστὶν ᾧ θέλῃ [vult]-λεῖ] γαμηθῆναι· μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαριωτέρα δὲ ἐστὶν ἐὰν οὕτω μείνῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. Δοκῶ δὲ κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. » Περὶ δευτερογαμίας ἐνταῦθα διδάσκει, συγχωρῶν μὲν αὐτὴν· πλὴν μακαριωτέραν τιθεὶς τὴν μὴ διγαμοῦσαν. Ὡς γὰρ ἡ παρθεσία τοῦ πρώτου γάμου καλλίων· οὕτω καὶ ὁ πρῶτος γάμος τοῦ δευτέρου. « Δέδεται οὖν νόμῳ ἡ γυνὴ, » τουτέστι, κατέχεται νόμῳ τῷ περὶ τῶν μοιχείων διαλαμβάνοντι, ὡς ἂν μὴ μοιχαλὶς γένοιτο ἐτέρῳ συζευχθεῖσα, ζῶντος τοῦ ἀνδρός· ἀποθανόντος δὲ, ἡλευθέρωται ἐκ τοῦ πρώτου δεσμοῦ καὶ νόμου, καὶ λέλυται. « Μόνον ἐν Κυρίῳ » τουτέστι, μετὰ σωφροσύνης, μετὰ κοσμιότητος, ἐπι παιδοποιεῖα καὶ προστασίᾳ, μὴ ἐμπαθείᾳ ἢ ἐπιθυμίᾳ. Τὸ δὲ, « Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, » φησίν, ἵνα μὴ ἀνάγκη τὸ πρᾶγμα εἶναι νομισθῆ, ἀλλὰ συμβουλήν, καὶ συμβουλήν θεῶν. « Δοκῶ » γάρ, φησὶ, « κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. » Πολλῆς δὲ ταπεινοφροσύνης τοῦτο. Ὁὐ γὰρ εἶπεν· Ἐχω, ἀλλὰ, « Δοκῶ ἔχειν » τουτέστιν, Ἠγοῦμαι, ὑπονοῶ.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

« Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων οἴδαμεν, ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν· ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. » Ἦσάν τινες παρὰ τοὺς Κορινθίους τέλειοι, καὶ εἰδότες, ὅτι τὰ εἰσερχόμενα οὐ κοινοῖ τὸν ἄθεωπον, καὶ ὅτι τὰ εἰδῶλα, ξύλα καὶ λίθοι εἰσι, καὶ οὐ δύνανται βλάψαι· ἀδιαφόρως εἰσῆσαν εἰς τὰ εἰδωλεῖα, καὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἐνεφοροῦντο. Ὁμῶντες δὲ τοῦτους ἕτεροι ἀτελέστεροι, εἰσῆσαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ εἰδωλεῖα, καὶ εἰδωλοθύτου, οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς γνῶμης, ἀλλ' ὡς τῶν εἰδῶλων τιμίῳ ὄντων ἢ, καὶ ἀξίῳ θυσίας ὑέγεσθαι. Τοῦτο εἰς ζῆλον ἐκίνησε τὸν Παῦλον, ἅτε καὶ ἀμφοτέρους βλάπτον· τοὺς τε τελείους, ὡς δαιμονικῶν ἀπολαύοντας τραπέζων· καὶ τοὺς ἀτελεῖς, ὡς ἐπὶ εἰδωλολατρίας συνωθωμένους. Σπεύδει τοίνυν διορθώσασθαι τοῦτο· καὶ

Variæ lectiones.

¹³ ἀναγκάζων αὐτόν π. ¹⁴ ἐν πάθει ο. ¹⁵ εἶναι δοκούντων ο.

πρὸς τοὺς τελείους διαλέγεται, ἀφελὸς τοὺς ἀτελεστέ-
ρους, ὅπερ ἔθος αὐτῷ. Καὶ πρῶτον καταστέλλει
αὐτῶν τὸν ἐπὶ ⁷⁶ τῇ γνῶσει τῦφον, καὶ φησιν, ὅτι
οὐ μόνον ὑμεῖς ταύτην ἔχετε, ἀλλὰ πάντες οἶδαμεν ⁷⁷,
ὅτι οὐδὲν ἐστὶν εἰδῶλον ἐν κόσμῳ· πλὴν, ἡ γνῶσις
οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μάλλον καὶ βλάπτει,
φυσιοῦσα καὶ θγκοῦσα τὸν ἔχοντα, καὶ διὰ τοῦτο
ἀποσχίζουσα αὐτὸν τοῦ πλησίον μέλους, ἐὰν μὴ καὶ
τὴν ἀγάπην ἔχη μεθ' ⁷⁸ ἑαυτοῦ, ἥτις ἀγάπη τοῦναν-
τίον οικοδομεῖν δύναται. Ὅσα γὰρ ἡ χωρὶς ἀγάπης
γῶσις καθαιρεῖ, ταῦτα ἡ ἀγάπη θνεγαίρει καὶ
οικοδομεῖ, πάντα ὑπὲρ τοῦ πλησίον ποιοῦσα.

« Εἰ δὲ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε
καθὼς δεῖ εἰδέναι ⁷⁹. » Τὸ μείζον λέγει ἐνταῦθα, **B**
ὅτι κἂν μετὰ τῆς ἀγάπης ἡ γνῶσις ᾗ, οὐδὲ οὕτως
ἐστὶ τέλεια· οὐδεὶς γὰρ οἶδέ τι καθὼς δεῖ γινῶναι,
κἂν Πέτρος ᾗ, κἂν Παῦλος. Ὅστε τί ὑμεῖς ἐπαίρε-
σθε, οἱ τὴν γνῶσιν ἔχοντες χωρὶς ἀγάπης, ὅπου γε
κἂν μετὰ τῆς ἀγάπης αὐτὴν εἴχετε, οὐδὲ οὕτω
τέλειόν τι ἐγινώσκετε;

« Εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ'
αὐτοῦ. » Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ τις ἀγαπᾷ
τὸν πλησίον, ἀγαπᾷ καὶ τὸν Θεόν πάντως. Ἀγαπῶν
δὲ τὸν Θεόν, οὐκ εἶπεν, ὅτι ἔγνω τὸν Θεόν, ἀλλ',
« Ἐγνωσται ὑπὸ Θεοῦ. » τουτέστι, γνωστὸς αὐτῷ ⁸⁰
καὶ οικεῖος καθίσταται. Γνωστὸς δὲ γενόμενος τῷ
Θεῷ, γινῶσιν παρ' αὐτοῦ λαμβάνει, καὶ οὐδὲ ταύτην **C**
ἔχει ἀπρητισμένην. Ὅστε κἂν γινῶσιν ἔχης, μὴ
ἐπαίρου· οὔτε γὰρ τέλεια ἐστὶν, οὔτε σὸν κατόρθωμα,
ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ⁸¹ ἐστὶ χάρισμα. Ὅρα γοῦν, διὰ πόσων
καταστέλλει τὸν τῦφον αὐτῶν.

« Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἶδαμεν
ὅτι οὐδὲν εἰδῶλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς
ἕτερος, εἰ μὴ εἷς. » Πάλιν κοινοποιεῖ τὴν γνῶσιν,
καταστέλλων αὐτούς. Πάντες γὰρ, φησὶν, οἶδαμεν
ὅτι οὐδὲν εἰδῶλον ἐν κόσμῳ. Οὐκ ἐστὶν οὖν εἰδῶλα;
οὐκ ἐστὶ ξόανα; Ἔστι μὲν, ἀλλ' οὐδὲν ἐστὶ· του-
τέστιν, οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχει· οὐδὲ θεοὶ εἰσιν, ἀλλὰ
λίθοι καὶ θαύματα. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσαν παρ' Ἑλλήσι
καὶ Ἰδιῶται, καὶ σοφοί· καὶ οἱ μὲν Ἰδιῶται οὐδὲν
ᾔδεσαν ⁸² πλέον τῶν λίθων· οἱ δὲ φιλόσοφοι δυνά-
μεις θείας ἐνοικεῖν αὐτοῖς ἐδόξαζον, οὐς ⁸³ καὶ θεοὺς
ἐκάλουν· πρὸς μὲν τοὺς Ἰδιώτας εἶπε τὸ, « Οὐδὲν
ἐστὶν εἰδῶλον ἐν τῷ κόσμῳ. » πρὸς δὲ τοὺς φιλοσό-
φους, ὅτι « Οὐκ ἐστὶν ἕτερος Θεός, εἰ μὴ εἷς. » Ὅστε
οὐδὲ δυνάμεις θεαὶ ἐνοικεῖσαι τοῖς εἰδώλοις· εἷς
γάρ ἐστι Θεός, καὶ οὐ πολλοί.

« Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοί, εἴτε ἐν οὐ-
ρανῷ, εἴτε ἐπὶ γῆς (ὡσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ
κύριοι πολλοί), ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ
ἐκ πάντων, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν. » Ἐπειδὴ εἶπεν,

A *idolorum culturam impellerentur. Ad istud itaque
corrigenendum festinat, ac ad perfectos, imperfectio-
ribus, uti solet, omissis, disserit. Ac primum ipso-
rum fastum ob scientiam conceptum reprimit, in-
quiens: Non vos soli hanc habetis, sed nos omnes
ex æquo tenemus, quod nihil sit idolum in mundo.
Verum scientia adeo non solum non prodest, ut
potius etiam obsit, inflans et intumescere faciens
habentem, ac propterea abscindens a proximi mem-
bro, nisi charitatem una secum habuerit. Quæ nimi-
rum charitas, e contra ædificare potest. Quæcunque
enim scientia sine charitate, destruit, hæc charitas
erigit ædificatque, omnia in proximi gratiam
faciens.*

Vers. 2. « Si quis autem se existimat scire ali-
quid, nondum quidquam novit, quemadmodum no-
visse oportet. » Majus quiddam hic dicit, nempe:
« Etiam si charitati scientia conjuncta fuerit; neque
sic est perfecta. Nemo enim quidquam novit quem-
admodum scire oportet, sive Petrus [fuerit, sive
Paulus. Quid igitur vos esferimini, qui scientia sine
dilectione imbuti estis? quandoquidem si scientiam
etiam cum dilectione haberetis, neque sic tamen
perfecte aliquid sciretis.

Vers. 3. « Sin quis autem diligit Deum, is co-
gnitus est ab eo. » Quod ait, est hujusmodi: Si
quis charitate proximum suum prosequitur, is Deum
etiam prorsus diligit. Qui autem Deum diiigit, non
dixit, cognoverit Deum, sed, « A Deo cognitus est: »
hoc est, notus ipsi et familiaris constituitur. Notus
autem Deo, scientiam ab eo accipit: neque hanc
tamen perfectam habet. Proinde, etsi scientiam
habeas, noli efferrri. Nam neque perfecta est, neque
tuum opus, sed Dei donum. Vide igitur quantis
argumentis eorum superbiam cohibet.

Vers. 4. « De manducatione vero eorum, quæ
idolis sunt oblata, scimus quod idolum nihil est in
mundo, et quod nullus est Deus nisi unus. » Rursus
cognitionem communem facit, deprimens eos. Nam
omnes, inquit, scimus quod idolum nihil sit in
mundo. Nonne igitur sunt idola? nonne sculptilia?
Sunt quidem, sed nihil sunt: id est, nullum robur
habent. Neque dii sunt, sed lapides ac dæmones.
Quia vero apud Græcos fuisse et indocti et sapientes:
indocti quidem nihil plus idola esse quam
lapides norant: philosophi vero divinas in ipsis
habitare virtutes arbitrabantur, quas et deos voca-
bant; ad idiotas dixit: « Idolum nihil est in mundo: »
ad philosophos vero, « Non est alius Deus, præter-
quam unus. » Igitur neque virtutes divinæ simu-
lacro ista inhabitant: unus enim Deus est, non
multi.

167 Vers. 5, 6. « Nam etsi sunt qui dicantur
dii, sive in cælo, sive in terra (quemadmodum dii
multi sunt, et domini multi), nobis tamen unus
Deus Pater est, ex quo omnia, et nos in ipsum. »

Variaë lectiones.

⁷⁶ ἐν ο. ⁷⁷ οἶδατε ο. ⁷⁸ ἐκυτῆς ο. ⁷⁹ γινῶναι ο. ⁸⁰ αὐτοῦ ο. ⁸¹ Χριστοῦ ο. ⁸² ἦσαν ο.

Cum nullum esse alium Deum asseruisset, ac apud Græcos dii multi dicebantur : ne videretur rebus manifestis repugnare, etiamsi sint, inquit, qui dicantur dii, hoc est, qui revera non sint, sed nomine tenus : sive in cœlo, ut sol et luna, aliæque stellæ et sidera, quibus Græci numina attribuerunt : sive super terram, ut qui ex hominibus in deorum ordinem ab iis translati sunt : at vero « nobis est unus Deus Pater, ex quo omnia : » quod significat eum esse Conditorem et Creatorem. Quod vero adjicit, « Et nos in ipsum : » fidei et appropriationis rationem indicat : perinde ac si dicat, Et nos ad ipsum conversi sumus, exque eo pendemus.

« Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum. » Per Filium omnia adesse perducta sunt, et nos per ipsum perducti sumus ut essemus, et ut bene essemus : hoc est, ut fideles efficieremur, atque ex errore ad veritatem traduceremur. Cæterum cum audis, « Unus est Deus Pater, » et « Unus Dominus Jesus Christus : » Ne Patri soli attributum censeas Dei vocabulum, Filio vero, Domini. Indiscriminatim namque et Filius Deus est, uti in hoc loco : « Ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus ^b : » et rursus, Pater est Dominus, ut in eo psalmi ^c : « Dixit Dominus Domino meo. » Sed quoniam ad Græcos illi sermo erat, multos deos colentes, multosque dominos : propterea neque Filium Deum hic dixit, ne duos deos existimarent, ut qui multis diis assuevissent : neque Patrem Dominum appellavit, ne multos etiam dominos apud nos esse censerent. Hanc etiam ob causam neque Spiritus hic ullam fecit mentionem, auditorum imbecillitati parcens : quemadmodum neque prophetæ Filii aperte meminerunt, Judæorum causa, ne ipsi generationem affectibus obnoxiam intelligant. Unde et, « Unus, » continuo ponit : « Non est, » inquit, « Deus, nisi unus : » et, « Unus Deus : » et, « unus Dominus. » Dixit itaque Patrem unum Deum, ad oppositionem deorum false dictorum, et non Filii : et ad differentiam falsorum dominorum, non autem Patris, dixit unum Dominum ipsum Filium.

« Sed non in omnibus est scientia. » Non omnes, inquit, sciunt unum esse Deum, et non multos, nihilque esse idola.

VERS. 7. « Quidam autem cum conscientia idoli usque nunc, quasi idolothytum manducant, et conscientia ipsorum cum sit infirma polluitur. » « Quidam, » inquit, indefinite, nolens eos palam proferre. Namque 168 plurimi ab idolorum cultu ad Christum accesserant, qui usque nunc, id est, postquam etiam crediderant in Christum, idolothyta tanquam idolothyta manducant. « Cum conscientia » enim, inquit, « idoli : » hoc est, eandem sententiam habentes de idolis, et putantes illa esse

« Οὐδεις Θεος ἕτερος, » ἔλεγον· τοὺς δὲ πολλοὺς θεοὺς παρ' Ἑλλήσιν· ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς φανεροῖς μάχεσθαι, φησὶν, ὅτι « Εἰ καὶ εἰσὶ λεγόμενοι θεοί, » τούτέστιν, οὐκ ἐν ἀληθείᾳ ὄντες, ἀλλ' ἐν λόγῳ· « εἶτε ἐν οὐρανῷ, ἢ ὡς ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ οἱ λοιποὶ ἀστέρες, οὓς ἐθεοποίησαν Ἕλληνες· » εἶτε ἐπὶ γῆς, ἢ ὡς οἱ ἐξ ἀνθρώπων αὐτοῖς θεοποιηθέντες· « ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· » ὅπερ δηλοῖ αὐτὸν Δημιουργόν. Τὸ δὲ, « Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν, » τὸν τῆς πίστεως καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οικειώσεως λόγον δηλοῖ· ὡσαύτως εἶπε· Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν ^a ἐπιστρέψαμεθα, καὶ εἰς αὐτόν ἐσμεν ἡρτημένοι.

« Καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. » Διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα εἰς τὸ εἶναι παρήχθη, καὶ ἡμεῖς δὲ δι' αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι παρήχθημεν, καὶ εἰς τὸ εἶναι, τούτέστι, πιστοὶ γενέσθαι, καὶ ἐκ πλάνης πρὸς τὴν ἀλήθειαν μεταθεῖν. Ἀκούων δὲ, « Εἷς Θεός ὁ Πατήρ, » καὶ, « Εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· » μὴ ἀποκακηλώσασθαι νομίσης, τῷ μὲν Πατρὶ τὸ, « Θεός· » τῷ δὲ Υἱῷ τὸ, « Κύριος. » Ἀδιαφθῶρος γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς Θεός· ὡς τὸ, « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός· » καὶ αὐτὸς ὁ Πατήρ, Κύριος, ὡς τὸ, « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. » Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς Ἑλλήνας ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, πολυθεῖαν προσθεύοντα καὶ πολυκυριότητα· διὰ τοῦτο, οὕτε καὶ τὸν Υἱὸν Θεὸν εἶπεν, ἵνα μὴ δύο θεοὺς νομίωσιν, ἅτε πολυθεῖα ἐνειθισμένοι· οὕτε καὶ τὸν Πατέρα Κύριον, ἵνα μὴ πολλοὺς κυρίους καὶ παρ' ἡμῖν εἶναι δόξωσι. Διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν, οὐδὲ τοῦ Πνεύματος ἐμνήσθη ἐνταῦθα, φειδόμενος τῆς ἀσθενείας τῶν ἀκούοντων· ὡσπερ καὶ οἱ προφῆται τοῦ Υἱοῦ σαφῶς οὐ μέμνηται, διὰ τοὺς Ἰουδαίους· ἵνα μὴ ἐμπαθῆ νομίωσιν τὴν γέννησιν· διὸ ^{a, b} τὸ, « Εἷς, » συνεχῶς τίθησι, λέγων, ὅτι « Οὐκ ἔστι Θεός εἰ μὴ εἷς· » καὶ, « Εἷς Θεός· » καὶ, « Εἷς Κύριος. » Καὶ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῖνων πᾶν ψευδωνύμων θεῶν, οὐχὶ τοῦ Υἱοῦ, εἶπεν ἕνα Θεὸν τὸν Πατέρα· καὶ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ψευδωνύμων κυρίων, ἀλλ' οὐ τοῦ Πατρὸς, εἶπεν ἕνα Κύριον τὸν Υἱόν.

« Ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις. » Οὐ πάντες, φησὶν, ἴσασιν ὅτι εἷς Θεός, καὶ οὐ πολλοί, ἢ οὐ οὐδὲν εἰσὶ τὰ εἰδωλα.

« Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδώλου ἕως ἄρτι, ὡς εἰδωλόθυτον ἐσθίουσι, καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀσθενῆς οὕσα μολύνεται. » — « Τινὲς, » εἶπεν, ἀορίστως, μὴ θέλων αὐτοὺς ἐκπομπεῦσαι. Ἦσαν γὰρ πολλοὶ ἐξ εἰδωλόλατρίας τῇ πίστει προσελθόντες. οἱ ἕως ἄρτι, τούτέστι, καὶ μετὰ τὸ πιστεῦσαι, τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίουσιν, ὡς εἰδωλόθυτα. « Τῇ συνειδήσει » γὰρ, φησὶ, « τοῦ εἰδώλου· » τούτέστι, τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχοντες περὶ τὰ εἰδωλα, καὶ νομιζόντες αὐτὰ εἶναι τι, καὶ δεσποικότες ὡς βλάψαι δυνάμενοι.

^b Rom. ix, 5. ^c Psal. cix, 1.

Variæ lectiones.

^a εἰς αὐτόν τῆς πίστεως ἀρχηγόν m. ^{a, b} ὁθεν ο.

Ἀὐτὸ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐκεῖνα μολύνουσιν, ἀλλὰ, « Ἡ Α συνειδήσις αὐτῶν μολύνεται, » ὡς ἀσθενὴς οὖσα, καὶ μὴ δυναμένη νοῆσαι, ὅτι οὐδὲν εἰσιν· ἐπεὶ ἐκεῖνα αὐτὰ καθ' αὐτὰ οὐ δύνανται μολῦναι τινα. Νόησον ὡν τοιούτων πάσχειν ἐκείνους, ὥσπερ εἰ τις κατὰ τὴν Ἰουδαϊκὴν συνήθειαν, μολυσμὸν νομίζων τὸ ἔπιεσθαι νεκροῦ, εἶτα ἐτέρους ὀρώων ἀπταμένους μετὰ καθαροῦ συνειδέτος, ἀπταίτο μὲν καὶ αὐτὸς, αἰδοῦμενος τοὺτους· μολύνοντο δὲ τὴν συνειδήσιν, ὡς διακρινόμενος.

« Βρώμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ. » Ἴνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι· Ἐγὼ καθαρᾶ ἐσθίω συνειδήσει, καὶ τί μοι μέλει εἰ τις διὰ ἀσθένειαν σκανδαλίζεται; Δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ φαγεῖν ὄλιγ· ἐπὶ καταφρονήσει τῶν εἰδώλων, οὐδὲν ἐστι. Κἂν γὰρ ὁ ἀδελφὸς B μὴ ἰδλάπτειτο, οὐδὲ οὕτως ἐπαινετόν τι ἐποίησεν καὶ θεῆρεστον. Βρώμα γὰρ οὐκ οικειοὶ ἡμᾶς τῷ Θεῷ.

« Οὐτε γὰρ ἐν φάγωμεν, περισσεύομεν· οὐτε ἐν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα. » Τουτέστιν, Οὐτε ἐν φάγωμεν, περισσάν τι ἔχομεν, καὶ εὐδοκίμοιμεν παρὰ τῷ Θεῷ· οὐτε ἐν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεν καὶ κλαυτούμεθα.

« Βλέπετε δὲ, μήπως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενοῦσι τῶν ἀδελφῶν. » Ἐκφοβεί αὐτοὺς διὰ τούτου. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ γνώσις ὑμῶν, ἀλλ', « Ἡ ἐξουσία. » Τουτέστιν, ἡ προπέτεια, καὶ ἡ ἀλαζονεία πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενοῦσιν· ὁ μείζων αὐτῶν κατηγορεῖται, ὅτι οὐδὲ ἀσθενοῦντων φείδονται, οἷς ἔδει καὶ χεῖρα ὀρέγειν. C

« Ἐὰν γὰρ τις ἴδῃ σὲ τὸν ἔχοντα γινῶσιν ἐν εἰδωλείῳ κατακείμενον, οὐχὶ ἡ συνειδήσις αὐτοῦ, ἀσθενοῦς ὄντος, οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν; » Τουτέστι, Σὲ τὸν, ὡς λέγεις, τέλειον ὄντα, ἐν ἴδῃ ἀσθενὴς τις τῶν εἰδωλοθύτων γευόμενον, Ἄρα οὐ μὴ λάβῃ ἀφορμὴν πλεῖω εἰς τὸ καὶ αὐτὸς τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν, καὶ μᾶλλον παγισθῆσεται (τούτο γὰρ τὸ, « Οἰκοδομηθήσεται ») εἰς τὸ οσεσθαι εἶναι τι τὰ εἰδωλά; Ἄγνων γὰρ τὸν σὸν λογισμὸν, μεθ' οὗ τούτο ποιεῖς, προτροπήν τούτου λογίζεται πάντως.

« Καὶ ἀπολείπεται ὁ ἀσθενοῦν ἀδελφὸς ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. » Καὶ γενήσεται πρόφασις ἀπωλείας ἐτέρῳ ἢ σῇ τελειότητι, καὶ ταῦτα D ἀσθενοῦντι, καὶ ταῦτα δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς οὐδὲ ἀποθανεῖν παρητήσατο ὑπὲρ αὐτοῦ· σὺ δὲ οὐδὲ βρωμάτων ἀπέχη, ἵνα μὴ σκανδαλίζηται; Ὁ δὲ Χρυσόστομος, « Ἐπὶ τῇ σῇ βρώσει, » λέγει.

« Οὕτω δὲ ἀμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς, καὶ τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνειδήσιν ἀσθενοῦσαν, εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνετε. » Οὐκ εἶπε, Σκανδαλίζοντες, ἀλλὰ, « Τύπτοντες, » ὥστε τὴν ἠμώτητα ἐνδείξασθαι, ὅταν καὶ τὴν ἀσθενοῦσαν συνειδήσιν τύπτωσιν. Εἰς αὐτὴν δὲ τὴν κορυφήν τῆς παρανομίας τὸ ἀμάρτημα ἀνήγαγεν⁹⁷, « Εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνετε, » εἰπὼν.

Variæ lectiones.

aliquid, eaque metuentes quasi quæ possint lædere. Quapropter non dixit: Illa polluent, sed: « Conscientia eorum polluitur; » quippe quæ imbecillior sit, quam ut possit intelligere idolum nihil esse; cum illa ipsa per sese non possit polluere quemquam. Intellige igitur tale quidpiam pati eos, veluti si quis Judaica consuetudine, contaminationem existimans attingere mortuum, deinde alios videat pura conscientia tangentes, ipse quoque tangat, illos reveritus; interea tamen ejus conscientia coinquinetur, ut qui ambigat secum.

Vers. 8. « Esca autem nos non commendat Deo. » Ne objiciant: Ego pura conscientia vescor, ecquid mihi curæ est, si quis per imbecillitatem offenditur? ostendit quod ipsum edere etiam cum contemptu idolorum, nihil sit. Etiam si enim frater tuus non læderetur, neque sic tamen laudabile quidquam faceres, Deoque gratum. Cibus enim nos Deo non associat.

« Neque enim si edamus, abundamus: neque si non edamus, deficiamus. » Hoc est, Neque si edamus, idcirco meliores sumus, ac Deo gratiores: neque si non edamus, idcirco pejores sumus et deficiamus.

Vers. 9. « Videte autem ne quomodo hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis fratribus. » Perterrefacit eos per hoc. Nec dixit: Scientia vestra, sed, « Licentia, » hoc est, petulantia et arrogantia fiat offendiculum infirmis. Atque hæc major eorum est accusatio, quod ne infirmis quidem voluerint parcere, quibus etiam optulari oportebat.

Vers. 10. « Nam si quisquam conspexerit te habentem scientiam, in idolio accumbentem, nonne conscientia ejus qui infirmus est, ædificabitur ut vescatur idolothytis? » Hoc est, sine, qui, uti dicis, perfectus es, infirmus aliquis idolis immolata edentem conspexerit, nonne majorem arripiet occasionem, ut ipse etiam idolothytis vescatur, magisque stabilietur (hoc enim est, « Ædificabitur ») ut existimet idola aliquid esse? Ille enim inscius, quatuor ratio ductus hoc facis, istud pro exhortatione reputabit.

Vers. 11. « Ac peribit infirmus frater ob tuam scientiam, propter quem Christus est mortuus. » Et tua perfectio alteri fiet occasio interitus, idque infirmo, et propter quem Christus est mortuus. Et Christus quidem pro ipso non detrectavit mori; tu vero ne a cibus quidem abstines, ut 169 ille non offendatur? Chrysostomus autem, « Ob manducationem tuam, » dicit.

Vers. 12. « Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. » Non dixit, Offendentes, sed « Percutientes; » ut crudelitate indicaret; quandoquidem et languentem conscientiam feriant. In ipsum autem transgressionis fastigium, peccatum retulit; « In Christum peccatis, » inquit. Quo-

⁹⁷ εἰσήγαγεν ο.

modo autem peccatum in Christum refertur? multis modis: Quia et quæ servorum suorum sunt, sibi tribuit, et quoniam corpus et membra ipsius sunt, qui feriuntur, et quia, quæ ipse per propriam victimam edificavit, nimirum salutem ipsi destrunt.

« Quare propter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem. » Ceu optimus præceptor, per seipsum commendat quæ dicit. Nec dixit, si juste scandalizet, sed Quacunque ratione. Nec ait, non manducabo idolis oblatum; sed, « Carnem » simpliciter, etiamsi permissum fuerit: nec uno alterove die, sed per omnem ætatis meæ cursum. Istihuc enim indicat, « In æternum. » Nec dixit: Ne perdam, sed simpliciter, « Ne scandalizem. »

CAPUT IX.

Vers. I. « Nonne sum apostolus? Nonne sum liber? Nonne Dominum nostrum Jesum Christum vidi? » Cum dixisset: Si esca scandalizat fratrem meum, non vescar carnibus: ne quis existimet eum superbire, ostentatoremque agere, cogitur deinceps ostendere quomodo vel a concessis abstinuerit, ne aliquos offenderet. Ipso enim Christo præcipiente, ut qui Evangelium prædicet, ex Evangelio, hoc est, iis qui instituuntur edat^d: ego malui potius fame perire, nihilque a vobis accipere; imo manibus meis laborabam, operans, mihi que alimoniam parans. Fuerunt enim et apud ipsos nonnulli, ut videtur, divites doctores, qui gloriæ sibi dicebantur, erantque in pretio, quod citra sumptum docerent, hincque Paulum pudefacere moliebantur: quod ipse intelligens, abstinuit (ut dixi) a discipulis aliis, etiamsi hoc illi indultum erat. Ego equidem, inquit, sic me gessi: vos vero ne ab idolis quidem oblato abstinetis. Totus itaque sensus orationis, quam multis versibus absolvit, iste est. Deinceps vero vicicamus singulas ordine dictiones: « Nonne sum apostolus? » Ne quis illi dicat, Non licet tibi, ac propterea non accipis: Quid, inquit, audio? annon alii apostoli accipiunt? Næ, inquit. Quid igitur? **170** Nonne ego sum apostolus? id est, perinde ac illi. « Nonne sum liber? » hoc est, Non habeo quemquam, qui me accipere impediatur. Ne vero rursus dicerent, Alii apostoli te sunt excellentiores, quoniam Dominum viderunt, ait^e: « Nonne Dominum nostrum Jesum Christum vidi? Postremo enim omnium, tanquam abortivo, visus est et mihi. » Magnum enim erat Christi fuisse spectatores^f. « Vestri enim, » inquit, « beati oculi, quoniam videtis quæ non viderunt prophetae et reges. »

« Nonne opus meum vos estis in Domino? » Si liber es et apostolus, nihil autem interim apostolo dignum transegisti, quid hoc juvat? nam et Judas

^d Matth. x, 10. ^e I Cor. xv, 18. ^f Matth. xiii, 15.

Variæ lectiones.

⁸⁵ σωτηρίαν αὐτῶν m. ⁸⁶ διαλαζονέσθαι o. ⁸⁷ ἐπεδείξω o.

Πῶς δὲ τὸ ἀμάρτημα εἰς Χριστὸν ἀναφέρεται; Κατὰ πολλοὺς τρόπους· ὅτι τε τὰ τῶν οικειῶν αὐτῶς οικειοῦται, καὶ ὅτι σῶμα αὐτοῦ καὶ μέλη εἶσιν οἱ τυπτόμενοι, καὶ ὅτι ἡ ψυχὸς ἐμψυσεν αὐτῶς διὰ τῆς οικείας σφαγῆς, τούτεστι, τὴν σωτηρίαν⁸⁵, αὐτοὺς καθαιρῶσι.

« Διόπερ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω. » Ὡς διδισκαλὸς ἄριστος δι' ἑαυτοῦ συνιστᾷ, ἃ λέγει. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐάν σκανδαλίῃ δικαίως, ἀλλ', Ὅπως οὖν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅς μὴ φάγω εἰδωλόθυτον, ἀλλὰ, « Κρέα » ἀπλῶς, κιν [καὶ] συγκεχωρημένον εἴη· καὶ οὐ μίαν ἢ δευτέραν ἡμέραν, ἀλλὰ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς μου· τούτο γὰρ ὁρῶσι τὸ, « Εἰς τὸν αἰῶνα. » Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἵνα μὴ ἀπολέσω, ἀλλ', « Ἵνα μὴ » ἀπλῶς « σκανδαλίσω. »

ΚΕΦΑΛΑ Θ'.

« Οὐκ εἶμι ἀπόστολος; Οὐκ εἶμι ἐλεύθερος; Οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐώρακα; » Ἐπειδὴ εἶπεν· « Εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα· » ἵνα μὴ τις νομίση κομπάζειν αὐτὸν καὶ ἀλαζονέσθαι⁸⁶, ἀναγκάζεται λοιπὸν δεῖξαι, πῶς καὶ τῶν συγκεχωρημένων ἀπέσχετο, ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσει τινάς. Αὐτοῦ γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἐπιτάξαντος τὸν κηρύσσοντα τὸ Εὐαγγέλιον, ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, τούτεστι, τῶν μαθητευομένων, ἐθλίειν ἐγὼ εἰλόμην λιμῶ διασπαρῆναι μᾶλλον, καὶ μηδὲν παρ' ἡμῶν λαβεῖν, ἀλλὰ ταῖς χερσὶ μου ἐκοπίων ἐργάζομενος καὶ ἀποτρεφόμενος. Ἦσαν γὰρ καὶ παρ' αὐτοῖς τινες, ὡς ἔθικεν, πλούσιοι διδασκαλοὶ, φησὶ μούμενοι ἐπὶ τῷ διδάσκειν ἀδαπάνως, καὶ κατασχύνειν ἐντεῦθεν τὸν Παῦλον μηχανώμενοι. Ὅπερ αὐτὸς συνείσ, ἀπέσχετο, ὡς εἶπεν, τοῦ παρὰ τῶν μαθητῶν τρέφεσθαι, καίτοι συγχωρηθεὶς τούτο. Ἐγὼ μὲν, φησὶν, οὕτως· ὑμεῖς δὲ οὐδὲ εἰδωλοθύτων ἀπέσχεσθε. Ἦ μὲν οὖν διάνοια πᾶσα τοῦ λόγου, αὕτη ἐστίν, ἣν διὰ πολλῶν ἐργάζεται· στίχων· λοιπὸν δὲ ἴδωμεν καὶ ἐκάστην λέξιν· « Οὐκ εἶμι ἀπόστολος; » Ἵνα μὴ τις εἴπῃ αὐτῷ, ὅτι Οὐκ ἐξεστὶ σοι, καὶ διὰ τοῦτο οὐ λαμβάνεις· φησὶν, ὅτι Πῶς; Μὴ ἄλλοι ἀπόστολοι οὐ λαμβάνουσι; Ναί, φησὶ. Τί οὖν; Ἐγὼ οὐκ εἶμι ἀπόστολος; Τούτεστιν, ὡς ἐνεῖναι. « Οὐκ εἶμι ἐλεύθερος; » Τούτεστι, Μὴ ἔχω τινὰ τὸν κωλύοντά με λαβεῖν. Ἵνα δὲ πάλιν μὴ εἴπωσιν, ὅτι οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι πλέον ἔχουσιν, ὅτι εἶδον τὸν Κύριον· φησὶν, ὅτι Οὐχὶ Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐώρακα; — « Ἐσχάτον γὰρ πάντων ὡσπερ ἐπέκτριώματι ὠφὴ κάμοι. » Μέγα γὰρ ἦν τὸ, αὐτόπτας γενέσθαι Χριστοῦ. « Ὑμῶν γὰρ, » φησὶ, « μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπετε ἃ οὐκ εἶδον οἱ προφῆται καὶ βασιλεῖς. »

« Οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ; » Εἰ ἐλεύθερος εἶ, καὶ ἀπόστολος, οὐδὲν δὲ ἐπέδειξας⁸⁷ ἔργον τοῦ ἀποστόλου, τί τοῦτο; Καὶ γὰρ καὶ Ἰούδας

ἀπόστολος ἦν, καὶ τὸν Κύριον ἐώρακε. Διὰ τοῦτο οὖν ἄποστολος ἔστιν· « Τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε. » Ὡστε ἀποστολικὴν διακονίαν ἐπλήρωσα. Ἐπεὶ δὲ μέγα εἶπε, προσέθηκεν· « Ἐν Κυρίῳ· » τούτέστιν, Οὐκ ἐν τῇ ἐμῇ δυνάμει, ἀλλὰ τῇ τοῦ Κυρίου.

« Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι. » Οὐ λέγω, ὅτι Τῆς οἰκουμένης ἀπάσης· εἰμι διδάσκαλος, ἀλλ', Ὑμῶν οὐκ εἰμι διδάσκαλος; Πῶς οὖν οὐκ ἔλαβον παρ' ὑμῶν, παρ' ὧν μάλιστα ἐχρῆν με λαβεῖν; Κατὰ συγχώρησιν δὲ τίθησι τὸν λόγον.

« Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς, ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ. » Τούτέστιν, ἡ ἀπόδειξις. Κἀν βούλεται τις μαθεῖν εἴπερ εἰμι ἀπόστολος, ὑμᾶς δείκνυμι· καὶ ὑμεῖς ἐστε οἱ σφραγίζοντες καὶ ἐπιβεβαιοῦντες τὴν ἐμὴν ἀποστολὴν. Πάντα γὰρ, ὅσα ἀπόστολος, ἔργα ἴσθι, ὅσα ἀποστόλου ἔργα, ἐν ὑμῖν ἐνεδειξάμην.

« Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν, αὕτη ἐστὶ. » Τοῖς ζητοῦσι μαθεῖν, πῶθεν δῆλον ὅτι ἀπόστολος εἰμι, ταύτην ἀπολογίαν προβάλλομαι· τούτέστιν, Ὑμᾶς. Δεικνύων γὰρ ὑμᾶς πάντα παρ' ἐμοῦ μαθητευθέντας, ἀποκρούομαι τοὺς ἀνακρίνοντας.

« Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; » Τούτέστι, παρὰ τῶν μαθητῶν λαβόντες. Καὶ μὴ ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' οὐ χρώμεθα ταύτῃ.

« Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ λοιποὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ Κηφᾶς; » Αἱ εὐποροὶ γυναῖκες ἠκολούθουν τοῖς ἀποστόλοις, χορηγοῦσαι αὐτοῖς τὰ ἀναγκαῖα, καὶ πᾶσαν ἀμεριμνίαν ἐπὶ τούτοις περιποιούμεναι, ὥστε μόνῃ τῷ κηρύγματι αὐτοὺς ἀπησχολῆσθαι. Ὅρα δὲ, ὅτι τὸν κορυφαῖον, ἐσχάτον τέθεικεν, ὡς μεζονα· τοῦτο ἰσχυρῶς· Καὶ τί, φησὶ, τοὺς ἄλλους λέγω; Αὐτὸς ὁ Πέτρος τοῦτο ποιεῖ. Ἀδελφοὺς δὲ τοῦ Κυρίου φησὶ, τὸν Ἰάκωβον, τὸν Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπον, καὶ Ἰωσὴν, καὶ Σίμωνα, καὶ Ἰούδαν· οἱ ἀδελφοὶ ὀνομάσθησαν τοῦ Κυρίου, διὰ τὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον τοῦ Ἰωσήφ μνηστείαν.

« Ἡ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν [τούτου] ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; » Τούτέστιν, Οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ ἀργῶς ζῆν, καὶ τοῦ τρέφεσθαι παρὰ τῶν μαθητευομένων, μηδὲν ἐργαζόμενοι; Οὐκ ἀπεκρύφατο δὲ τὸν Βαρνάβαν, ὃν ἤδει κοινωνοῦντα αὐτῷ τῆς περὶ τοῦτο ἀκριβείας· κάκεινος γὰρ ἐργαζόμενος ἔζη.

« Τίς στρατεύεται ἰδίῳ ὄφωνοις ποτέ; » Τούτέστιν, ἰδίῳ σιτηρεσίοις. Πάντες γὰρ οἱ στρατευόμενοι, ἀπὸ τοῦ δημοσίου τρέφονται. Καλῶς δὲ τὸ τοῦ στρατιώτου τέθεικε πρότερον. Τοῦτο γὰρ ἀρμόδιον τῇ ἀποστολῇ, διὰ τοὺς ἐν αὐτῇ κινδύνους, καὶ τὴν πόλεμον τῶν νοσητῶν ἐχθρῶν.

« Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; » Διὰ τούτου τοῦ παραδείγματος, τὸν πίνον, καὶ τὴν πολλὴν ταλαιπωρίαν, καὶ ἐπιμέλειαν ἐπέφηνεν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ὅλον τὸν καρπὸν ἐσθίει, ἀλλ',

apostolus erat, et Dominum conspexit. Hanc itaque ob rem, inquit, « Opus meum vos estis. » Apostolicum itaque ministerium implevi. Quia vero rem arduam dixit, adjecit, « In Domino; » hoc est, Non mea virtute, sed Domini.

VERS. 2. « Si aliis non sum apostolus, vobis tamen sum. » Non dico me totius terrarum orbis esse doctorem, sed, Annon vester sum præceptor? Quare igitur a vobis non accepi, a quibus maxime me accipere oportuit? Per concessionem autem argumentum texit.

« Sigillum enim apostolatus mei vos estis in Domino. » Hoc est, demonstratio. Porro si quis scire velit, num sim apostolus, vos ostendo. Vos enim estis qui consignatis et stabilitis apostolatum meum; cuncta namque apostoli opera in vobis demonstravi.

VERS. 3. « Mea defensio erga eos qui me interrogant, hæc est. » Quæremibus discere unde sit perspicuum me apostolum esse, hanc apologiam objicio, Vos nimirum. Ostendens enim vos in omnibus a me institutos ac doctos, interrogantes repello.

VERS. 4. « Nunquid non habemus potestatem edendi ac bibendi? » Videlicet a discipulis ista accipientes. Atqui habemus potestatem, verum ea non utimur.

VERS. 5. « Nonne potestatem habemus sororem mulierem circumducendi, sicut et cæteri apostoli, et fratres Domini, et Cephas? » Divites feminæ comitabantur apostolos, ut suppeditarent eis necessaria, omnem illis securitatem quoad ista parantes, ut soli Evangelii prædicationi vacarent. Animadvertite autem, quod apostolorum coryphæum ultimo loco posuit, deo majorem: hoc innuens, Ecquid, inquit, alius dico? Ipse Petrus hoc facit. Fratres autem Domini appellat, Jacobum Hierosolymorum episcopum, et Josen, et Simonem, et Judam, qui fratres Domini nominati sunt, ob Josephi cum virgine Deipara desponsationem.

VERS. 6. « Aut solus ego et Barnabas non habemus potestatem hoc faciendi? » Hoc est, non habemus potestatem, ut otiosi vivamus, **171** ac nihilum operantes, a discipulis alantur? Barnabam autem quem secum diligentiam circa hanc rem participem norat, minime occultavit. Nam et ille operando victitabat.

VERS. 7. « Quis militat stipendiis suis unquam? » Hoc est, suis alimentis? Omnes enim qui militant, a publico aluntur. Pulchre autem rem militarem prius posuit. Hæc enim apostolicæ functioni convenit, propter bellum spirituum hostium.

« Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit? » Hoc exemplo laborem et ingentem calculatam atque curam indicavit. Non dixit autem, Totum fructum edit: sed, « De fructu. » Neque dixit, quis

Variæ lectiones.

¹ ἢ οὐκ m. ² τούτου o. ³ ἀργούντας o. ⁴ τούτου o.

non ditiescit ex fructu? sed, « Non edit? » ubique, A « Ex τῷ καρποῦ. » οὐδὲ εἶπε, Τίς οὐ πλουτεῖ ἐκ τοῦ καρποῦ; ἀλλ' « Οὐκ ἐσθίει· πανταχοῦ τὸ χρεῖωδες ζητεῖν παραινῶν, οὐ τὸ περιττόν.

« Quis pascit gregem, et de lacte ejus non edit? » Non dixit, Vendit pecudes, easve edat, aut universum lac, sed, « De lacte : » ostendens nobis quod modica consolatione doctorem contentum esse oporteat, ac necessario victu. Per pastorem vero, magnam curam indicavit quam doctorem gerere oporteat.

VERS. 8. « Nunquid secundum hominem hæc dico? an et lex hæc non dicit? » Hoc est, Anne ex solis humanis exemplis ista probo, nec habeo Scripturæ testimonium? Possum equidem demonstrare, quod hæc Deo placeant : siquidem et lex, quæ non est humana sed divina, hæc præcipit.

VERS. 9. « Scriptum est enim in lege Moysi : Non alligabis os bovi trituranti 8. » Ex abundantia, quod vult, confirmat : unde et boum exemplum profert.

« Nunquid de bobus cura est Deo? » Quid igitur? Nonne curat? Omnino certe : atqui non ita, ut leges de iis sanciat. Aliud itaque quiddam per clementiam erga bruta adumbravit, exercens nimirum Judæos in studio et amore erga doctores suos. Hinc porro discimus, quod quæcumque in Veteri Testamento de brutis animalibus dicta sunt, ad hominum institutionem conducunt.

VERS. 10. « An propter nos hæc omnino dicit? propter nos enim scripta sunt. » — « Omnino, » C quasi de re confessa posuit, ut ita auditori nullum contradicendi locum relinquat.

« Quoniam in spe debet, qui arat, arare. » Hoc est, præceptor spe compensationis et retributionis arare ac laborare debet.

« Et qui triturat, ut sit particeps spei suæ, in spe. » A semine ad aream transit, multos apostolorum sudores inde ob 172 oculos ponens : nam et ipsi arant, et aream frugesque terunt. Quoniam autem is, qui arat, sperat tantum : qui vero triturat, jam etiam aliqua re fruitur, propterea dixit, « Qui triturat, spei suæ particeps est. » Ne quis igitur dicat : Quid ergo? Tot tantorumque sudorum hanc solam mercedem das apostolis, ut alantur tantum? a. Ijecit, « In spe, » futurorum videlicet bonorum. D Quare et illa quidem sperare oportet, sed interim etiam alii.

VERS. 11. « Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos vestra carnalia metamus? » Rei æquitatem hic ostendit. Non enim paria redditus, inquit, pro iis quæ accepistis. Nos enim spiritualia vobis seminavimus, vos autem carnalia nobis redditis. Magnum igitur hoc est?

VERS. 12. « Quod si alii potestatis vestræ participus sunt, nonne potius nos? » Doctores quosdam

« Ex τῷ καρποῦ. » οὐδὲ εἶπε, Τίς οὐ πλουτεῖ ἐκ τοῦ καρποῦ; ἀλλ' « Οὐκ ἐσθίει· πανταχοῦ τὸ χρεῖωδες ζητεῖν παραινῶν, οὐ τὸ περιττόν.

« Τίς ποιμαίνει ποιμνην, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει; » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Πωλεῖ τὰ πρόβατα, ἢ, 'Εσθίει ταῦτα, ἢ Τὸ γάλα πᾶν, ἀλλ', « Ex τῷ γάλακτος » δεικνύων ἡμῖν, ὅτι μικρὰ παραμυθία τὸν διδάσκαλον ἀρκεῖσθαι δεῖ⁹⁵, καὶ τῇ ἀναγκαίᾳ τροφῇ. Τὴν δὲ πολλὴν κηδεμονίαν ἐδήλωσε, διὰ τοῦ ποιμῆνος, ἣν δεῖ ἔχειν τὸν διδάσκαλον.

« Μὴ κατὰ ἀνθρώπων ταῦτα λέγω; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει; » Τουτέστι, Μὴ ἐκ τῶν ἀνθρώπων μόνων ὑποδείγματων ταῦτα συνιστῶ, οὐκ ἔγω δὲ καὶ ἀπὸ τῆς Γραφῆς μαρτυρίαν; Ἐγὼ δεῖξαι τι καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα δοκεῖ, καὶ ὁ νόμος, ὃς οὐκ ἀνθρώπινος, ἀλλὰ θεῖός ἐστι, ταῦτα διαγορεύει.

« Ἐν γὰρ τῷ Μωσείῳ νόμῳ γέγραπται· Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. » Ἐκ περιουσίας κατασκευάζει ὁ βούλειται· διὰ τοῦτο καὶ τὸ τῶν βοῶν παρειαγείν ὑπόδειγμα⁹⁶.

« Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ; » Τί οὖν; οὐ μέλει; Ναὶ πάντως· ἀλλ' οὐχ οὕτως, ὥστε καὶ νόμος τιθέναι περὶ τούτων. Ὡστε ἄλλο τι ἠντίτετο διὰ τῆς εἰς τὰ ἄλογα φιλανθρωπίας, ἐγγυμνάζων τοὺς Ἰουδαίους τῇ εἰς τοὺς διδασκάλους σπουδῇ. Ἐντεῦθεν δὲ μανθάνομεν, ὅτι ὅσα περὶ ἀλόγων ἐν τῇ Παλαιᾷ λέγεται, εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων συντελεῖ διδασκαλίαν.

« Ἡ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει; δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη. » Τὸ, « Πάντως, » ὡς ἐπὶ ὁμολογουμένου τίθεικεν, ἵνα μὴ συγχωρήσῃ, μηδ' ὅτι οὖν ἀντεπιτεῖν τῷ ἀκροατῇ.

« Ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν. » Τουτέστιν, ὁ διδάσκαλος ὀφείλει ἀροτριᾶν, καὶ κοπιᾶν ἐπ' ἐλπίδι ἀμοιβῆς καὶ ἀντιμισθίας.

« Καὶ ὁ ἀλοῶν, τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχει, ἐπ' ἐλπίδι. » Ἀπὸ τοῦ σπόρου ἐπὶ τὴν ἄλωνα μετέλθε, κἀντεῦθεν τοὺς πολλοὺς ἰδρώτας τῶν ἀποστόλων ἐμφαίνων· ὅτι καὶ αὐτοὶ καὶ ἀροτριῶσι καὶ τὴν ἄλωνα τρίβουσι. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν ἀροτριῶν ἐλπίζει μόνον, ὁ δὲ ἀλοῶν καὶ ἀπολαύει ἤδη τινός· διὰ τοῦτο εἶπεν, ὅτι « Ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχει. » Ἴνα οὖν μὴ τις εἴπῃ· Τί οὖν; τῶν τοσοῦτων ἰδρώτων μόνην ταύτην ἀμοιβὴν δίδως τοῖς ἀποστόλοις, τὸ τρέφεσθαι μόνον; προσέθηκεν· « Ἐπ' ἐλπίδι· τουτέστι, τῇ τῶν μελλόντων⁹⁷ ἀγαθῶν. Ὡστε δεῖ μὲν κάλεινα ἐλπίζειν, πλὴν καὶ τρέφεσθαι.

« Εἰ ἡμεῖς ὁμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπαίραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὁμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν; » Ἐνταῦθα τὸ δίκαιον δεῖκνυσι τοῦ πράγματος. Οὐ γὰρ ὁμοία φησὶ, δίδοτε, ὧν ἐλάβετε. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ὁμῖν ἐσπαίραμεν πνευματικὰ, ὁμῖς δὲ σαρκικὰ ἡμῖν ἀντιδίδοτε. Μέγα οὖν τοῦτό ἐστιν;

« Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὁμῶν μετέχουσιν, οὐ πολλῷ μάλλον ἡμεῖς; » Ψευδοδιδασκάλους τινὰς αἰ-

⁸ Deut. xxv, 4.

Variae lectiones.

⁹⁵ χρῆ ο. ⁹⁶ παράδειγμα ο. ⁹⁷ τῆς μελλούσης μεταποροσεία· ο.

γίνεται, ὁ ἐλάμβανον ἀναισχύντως καὶ αὐθεντικῶς⁹⁹ παρ' αὐτῶν⁹⁸. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, ὅτι Εἰ ἄλλοι λαμβάνουσιν, ἀλλ', ἢ Εἰ τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσι· τούτῃστι, Κρατοῦσιν ὑμῶν, ἐξουσιάζουσιν, ὡς οἰκέταις ἀποπέχρηται· οὐ πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ ἀληθῶς ἀπόστολοι;

ἢ Ἄλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. ἢ Καίτοι γε, φησὶν, ἐξουσίαν ἔχοντες ἀφ' ὑμῶν τρέφεσθαι, οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, ἵνα μὴ σκανδαλιζήσθε· καὶ ὑμεῖς οὐδὲ τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθε, διὰ τὸ μὴ σκανδαλίζειν τοὺς ἀσθενεστέρους τῶν ἀδελφῶν;

ἢ Ἄλλὰ πάντα στέγομεν, ἵνα μὴ ἐγκοπήν τινα δώμεν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. ἢ Ἰνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι Ἐπαὶ οὐδὲ ἐχρηζες, δ.ά. τοῦτο οὐδὲ ἐλαβες· φησὶν, ὅτι Ἐν μεγάλῃ στενοχωρίᾳ ὄντες, ὅμως·^B πάντα στέγομεν, καὶ πείναν, καὶ δίψαν, καὶ γυμνότητά, ἵνα μὴ τις ἐγκοπή γένηται, τούτῃστιν, ἢ σμικρὰ καὶ ἢ τυχοῦσα ἀναβολή, εἰς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ κήρυγμα.

ἢ Οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν; ἢ Οὐκ ἀρκεσθεὶς τοῖς πρώτοις, καὶ ἕτερα ἐπάγει ἐκ τοῦ νόμου, δεικνύς, ὡς ἐξῆν αὐτῷ παρὰ τῶν μαθητῶν λαβεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ περὶ τῶν βῶν κατὰ ἀλληγορίαν αὐτῷ ἐξεληφθη, φησὶν, ὅτι Ῥητῆς ὁ νόμος διαγορεύει, ἵνα ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, τούτῃστιν, οἱ Λευῖται, οἱ τῶν ἱερῶν ὑποδεέστεροι κατὰ τὸν βαθμὸν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐκ τῶν προσεφερόντων ἐσθίουσιν, ἀλλ', ἢ Ἐκ τοῦ ἱεροῦ· ἢ Ἰνα μήτε οἱ λαμβάνοντες αἰσχύνωνται, ὡς^C παρὰ ἀνθρώπων τρεφόμενοι, μήτε οἱ διδόντες ἐπαίρονται.

ἢ Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. ἢ Τούτῃστιν, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ἀρχιερεῖς. Τὴν διηνεκῆ δὲ δουλείαν καὶ καρτερίαν διὰ τῆς προσεδρείας ἀνδείκνυται. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι τὰ ἱερὰ λαμβάνουσι, δεικνύς τὴν συμμετρίαν, καὶ ὅτι οὐ χρήματα συναγεῖν³ δεῖ. Οὐδὲ εἶπεν, ὅτι ἀπὸ τῶν θυόντων λαμβάνουσι, ἀλλὰ, ἢ Τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. ἢ Τὰ γὰρ προσενηχθέντα² οὐκέτι λοιπὸν τῶν προσενηκόντων ἦσαν, ἀλλὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Τὸ δὲ, ἢ Συμμερίζονται, ἢ εἶπεν, ἐπειδὴ τῶν θυομένων τὸ μὲν αἷμα προσεχείτο τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ τὸ σῆμα ἔθυμιατο· τῶν δὲ κρεῶν ἀφαίρεμά τι ἐλάμβανεν ὁ ἱερεὺς· οἷον τὸ στηθῆνιον καὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα, καὶ τὸ ἦνυστρον· τὰ μέντοι ὀλοκαυτώματα, μόνου τοῦ θυσιαστηρίου ἐγίνοντο.

ἢ Οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν. ἢ Τὸ πάντων ἰσχυρότερον τελευταῖον τέθεικε. Τί γὰρ, φησὶ, τίδε καὶ τάδε λέγω; Ὁ Κύριος οὕτω διετάξατο, νομοθετήσας ἀκολούθως τῇ Παλαιᾷ. Ὡσπερ δὲ ἄνω εἶπεν, ἢ Ἐθέλειν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ἢ οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ὡς, Ἐκ τῶν μαθητευομένων, ἀλλ', ἢ Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ Ἰνα μὴ ἐπαίρωνται οἱ τρέφοντες. Οὐ γὰρ σὺ,

A falsos hic denotat, qui impudenter et cum auctoritate accipiebant ab ipsis. Quare non dixit: Si alii accipiunt, sed, ἢ Si potestatis vestrae participes sunt, ἢ hoc est, Dominantur, imperium in vos exercent, seu servis vobis abusi sunt: Nonne multo magis nos, qui vere sumus apostoli?

ἢ Sed non usi sumus potestate hac. ἢ Potestatem, inquit, habentes ut a vobis aleremur, non tamen usi sumus potestate ista, ne offenderemini: et vos ne ab idolorum quidem oblationibus abstinētis, ne imbecillioribus fratribus scandalum ponatis?

ἢ Sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi. ἢ Ne quis dicat, Quia non egebas, ideo nihil accipiebas, inquit, In ingenti angustia constituti, omnia tamen sufferimus, et sitim et nuditatem, ne quod offendiculum contingat, hoc est, exigua et vulgaris retardatio, Evangelio ejusque praedicationi.

VERS. 13. ἢ Nescitis quod qui in sacrario operantur, quae de sacrario sunt edunt? ἢ Prioribus locis non contentus, alia ex lege in medium deponit: commonstrans, quod licuerit sibi a discipulis accipere. Nam cum ea quae de bobus dicta erant, allegorice accepisset, jam disertis verbis legem imperare ait, ut ii sacra edant, qui sacra faciunt: hoc est levitae, sacerdotibus gradu inferiores. Non autem dixit, Ex offerentibus edunt, sed ἢ Ex sacro, ἢ ut neque accipientes pudeant, quasi ab hominibus alantur, neque dantes attollantur.

ἢ Qui altari assident, cum altari participant. ἢ Hoc est, pontifices et sacerdotes. Continuum autem servitutum et perseverantiam, per assessionem indicat. Non autem dixit, quod sacra accipiant, **173** moderationem innuens, quodque pecunias colligere non oporteat. Nec dixit quod a sacrificantibus accipiant, verum, ἢ Cum altari participant. ἢ Oblata namque non amplius offerentium erant, sed templi et altaris. Dixit autem, ἢ Participant, ἢ quia victimarum sanguis super aram effundebatur, et adeps cremabatur: carniū vero partem quamdam accipiebat sacerdos; veluti pectusculum, dextrum arum et ventriculū: holocaustomata tamen solius altaris erant.

VERS. 14. ἢ Ita et Dominus ordinavit, iis qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere. ἢ Omnium fortissimum posteriore loco posuit. Quid enim, inquit, haec atque talia dico? Dominus sic ordinavit, legem sanciens, quae Veteris Testamenti legibus respondeat. Quemadmodum vero supra dixit, ἢ Edere ex sacro; ἢ simili ratione hic non ex discipulis, sed ἢ Ex Evangelio ἢ edendum docet, ne

Varia lectiones.

⁹⁸ ἀναισχύντως, καὶ ἀναιδῶς m. ⁹⁹ αὐτοῖς o. ¹ δ.ά. τοῦτο m. ² λαμβάνειν o. ³ προσενηκάντων m.

efferantur alentes. Non enim tu alis ipsum, inquit, **A** verum opus ejus, nempe Evangelium. Et vivere, dixit, non negotiari, neque thesauros colligere.

Vers. 15. « Ego vero nullo horum sum usus. » Hoc est, neque quopiam exemplorum quæ commemoravi, neque illo Veteris Testamenti, neque Christi mandato, ut a vobis alerem sum usus.

« Non autem scripsi hæc, ut ita fiant in me, » Ne quis ipsi dicat; Quid inde? etiamsi nondum usus sis, in posterum tamen uteris, atque eo ista dicis: hoc statim corrigit, « Non scripsi hæc, » inquiens, « ut ita fiant in me, » hoc est, Ut accipiam.

« Bonum est enim mihi potius mori, quam ut gloriam meam quis evaeuet. » Ego, inquit, fama perire potius optarim, quam quod evacuet quispiam, hoc est, vanam et vacuum ostendat gloriationem meam. Gloriationem autem dixit, quo gaudii excessum ostendat. Forsan enim aliquis dicere potuisset, Revera nihil quidem accepit, atqui mœrens ac ingens non accipiebat. Tantum igitur, inquit, abest ut eam ob rem contrister, ut et idcirco gloriar.

Vers. 16. « Si enim evangelizem, non est mihi gloriatio: necessitas enim mihi incumbit. Væ autem mihi est, si non evangelizavero. » Quid ais? non tibi gloriæ loco ducitur, prædicare evangelium, sed citra aliorum impensas ac sumptum prædicare, tibi gloriæ est: Nunquid hoc illo majus est? Minime, sed Evangelium annuntiare, præceptum est ac debitum: et si hoc perficiam, nihil est a me præclare et eximie factum. Væ enim mihi, si non impleram: cædar namque plagis multis, quippe quod mandatum Domini non sum exsecutus. Sed sine impensis prædicare, voluntatis honor **174** est, et propterea gloriatio est. Istud vero, « Necessitas mihi incumbit, » non ad liberi arbitrii sublationem; sed ad oppositionem libertatis in accipiendo dictum est, ac propter præcæ metum, si id non efficiat.

Vers. 17. « Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est. » Si, inquit, prædicatio Evangelii non esset mihi demandata, sed a meipso istud facerem, haberem equidem mercedem magnam et multam: Quod si mihi commissum est, perspicuum est quod non a meipso istud facio, sed Domini mandatum impleo. Hoc enim est quod ait, « Invitus. » Quocirea istæ res non est honor: dispensationem namque mihi creditam adiunxerunt. Animadvertite autem, quod non dixerit, Si autem invitus, mercedem non habeo: indicans quod habeat quidem mercedem, etiam in promulgando Evangelio, herile licet mandatum impleat. Absurdum enim esset, si Apostoli omnes prædicationis mercedem non acciperent; sed enim non talem, qualem ille qui gratis prædicaverit.

Vers. 18. « Quæ igitur est merces? ut Evangelium

φησι, τρέφεις αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ, τὸ εὐαγγέλιον. Καὶ, « Ζῆν, » εἶπεν, οὐκ, Ἐμπορεύεσθαι, οὐδὲ, Θησαυρίζειν.

« Ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἔχρησάμην τούτων. » Τουτέστιν, Οὐτε τιτὼ τῶν παραδειγμάτων, ὧν εἶπον. οὐτε τοῖς τῆς Παλαιᾶς, οὐτε τῷ ἐπιτάγματι τοῦ Χριστοῦ ἔχρησάμην, εἰς τὸ τρέφεσθαι παρ' ὁμῶν.

« Οὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ αὐτῷ· Τί οὖν; εἰ μὴ ἔχρησῶ νῦν, πρὸς δὲ τὸ μέλλον βούλει χρῆσασθαι, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγεις· ἐπιδιωρθεῖται ταχέως, ὅτι « Οὐκ ἔγραψα, ἵνα οὕτω γένηται· » τουτέστιν, Ἴνα λαμβάνω.

« Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθάνειν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. » Αἰρούμαι, φησι, μᾶλλον διαφθαρῆναι λιμῷ, ἢ ἵνα κενώσῃ τις, τουτέστι, μάταιον καὶ κενὸν ἀποδείξῃ τὸ καύχημά μου. Καύχημα δὲ εἶπεν, ἵνα τὴν ὑπερβολὴν τῆς χαρᾶς δείξῃ. Ἰσως γὰρ ἂν τις εἴπῃ, ὅτι Ἀληθῶς οὐκ ἐλάμβανε μὲν, πλὴν στένων καὶ ὀδυνώμενος τοῦτο ἔποιε. Τοσούτον οὖν, φησὶν, ἀπέχω λυπεῖσθαι ⁴, ὅτι καὶ καυχῶμαι.

« Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα· ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται. Οὐαὶ δὲ μοί ἐστιν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. » Τί λέγεις; οὐκ ἔστι καύχημά σοι τὸ εὐαγγελίζεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἀδαπάνως κηρύσσειν; οὐκοῦν τοῦτο ἐκείνου μεῖζον; Ἀπαγε, φησὶν· ἀλλὰ τὸ μὲν εὐαγγελίζεσθαι, ἐπίταγμά ἐστι· καὶ χρεῖος, καὶ ἐὰν πληρῷ τοῦτο, οὐδὲν κατόρθωμα. Οὐαὶ γάρ μοι ἐὰν μὴ πληρῷ· διαρῆσομαι γὰρ πολλὰ ⁵, ὡς τὸ ἐπίταγμα τοῦ Δεσπότου μὴ ποιῶν. Τὸ δὲ ἀδαπάνως κηρύσσειν, προαιρέσεως φιλοτιμία· καὶ διὰ τοῦτο καύχημά ἐστι. Τὸ δὲ, « Ἀνάγκη μοι ἐπίκειται, » οὐ πρὸς ἀνάγκησιν τοῦ αὐτεξουσίου, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδικαστολὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐν τῷ λαμβάνειν εἰρηται, καὶ διὰ τὸν φόβον τῆς ἐπὶ τῷ μὴ ποιῆσαι κολάσεως.

« Εἰ γὰρ ἐκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι. » Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἐνεχειρίσθη, φησι, τὸ κήρυγμα, ἀπ' ἑμαυτοῦ δὲ τοῦτο ἔποιουν, μισθὸν ἔχω μέγαν καὶ πολὺν· εἰ δὲ ἐνεχειρίσθη, πρόδηλον ὅτι οὐκ ἀπ' ἑμαυτοῦ τοῦτο ποιῶ, ἀλλὰ Δεσποτικὴν ἐντολὴν ἠπληρῶ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Ἄκων. » Καὶ διὰ τοῦτο οὐ φιλοτιμία τὸ πρᾶγμα· οἰκονομίαν γὰρ ἐμπιστευθεὶς, δικαῶ ταύτην. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ εἶπεν, Εἰ δὲ ἄκων, μισθὸν οὐκ ἔχω· δεικνύς ὅτι ἔχει μὲν μισθὸν καὶ ἐπὶ τῷ κηρύσσειν, εἰ καὶ ἐπίταγμα Δεσποτικὸν πληροῖ. Ἄποπν γὰρ, εἰ οἱ ἀπόστολοι πάντες οὐ λήψονται μισθὸν ὑπὲρ ὧν ἐκήρυσαν· πλὴν οὐ τοιοῦτον, εἶον καὶ ὁ ἀδαπάνως κηρύξας.

« Τίς οὖν ὁ μισθός; Ἴνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδέξαι

Variæ lectiones.

⁴ τοῦ λυπεῖσθαι: m. ⁵ πολλάς ο.

νον ὄησω τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρῆσασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. » Τουτέστιν, ὁ μείζων μισθὸς καὶ καυχήματος ἁξίος, ἵνα μὴ καταχρῆσωμαι τῇ ἐξουσίᾳ, τουτέστιν, ὅπως χρῆσθαι τὴν γὰρ ἀπλῶς χρῆσιν, κατάχρησιν ὠνόμασε. Πανταχοῦ δὲ ἐξουσίαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, δείκνυς, ὅτι οὐδὲ οἱ λαμβάνοντες ἡμάρτανόν τι. « Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ » δὲ, εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ εὐαγγελιζόμενος καὶ πονῶν, ὀφείλει λαμβάνειν ὁ δὲ ἀργῶν ὁ οὐ.

« Ἐλεύθερος γὰρ ὦν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω. » Τὸ πλεόν λέγει, ὅτι Οὐ μόνον οὐκ ἔλαβον, καίτοι ἐξουσίαν ἔχων ἄλλὰ καὶ ἐλεύθερος ὦν, καὶ οὐδὲν ὑποκείμενος, οὐδὲ ἀνάγκην ἔχων, πᾶσιν ἐδούλωσα ἑμαυτὸν ὅχι ἐνὶ καὶ ὄντι, ἀλλὰ τῇ οἰκουμένῃ ὅχι ἵνα ὡς κλάξ ἀρέσω, ἀλλ' ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω τούτους γὰρ πάντας, ἀμήχανον.

« Καὶ ἑγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω. » « Ὅτε περιέτεμε Τιμόθεον. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἰουδαῖος, ἀλλ', « Ὡς Ἰουδαῖοι, » ἵνα δείξῃ ὅτι οἰκονομία τὸ πρᾶγμα ἦν.

« Τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω. » Τούτους προσηλύτους λέγει, ἢ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων μὲν πιστοὺς γενομένους, ἔτι δὲ τοῦ νόμου ἐξεγομένους. Ἐγένετο δὲ ταῦτα, ὅτε ἐξύρατο, ὅτε ἔθυσσε τὰ τοῦ ἁγνισμοῦ. Ταῦτα δὲ ἐπολεῖ οἰκονομικῶς, καὶ κατ' ἐπίδειξιν, ἵνα τοὺς ἀληθῶς ταῦτα ποιοῦντας διορθώσῃται.

« Τοῖς ἀνόμοις, ὡς ἄνομος. » Ἀνόμους λέγει, τοὺς μὴ τὸν νόμον τοῦ Μωσέως ἔχοντας, τοὺς ἐξ ἐθνῶν, οἷος ἦν Κορνήλιος ὁ οἷος καὶ αὐτοῖς ἔπιφοιτῶν, συγκατέβαινε τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν. Ἡ καὶ τοὺς Ἕλληνας, ὡς περὶ ἠνίκα πρὸς Ἀθηναίους διελέγετο, ἀπὸ τοῦ παρ' αὐτοῖς βωμοῦ ὀμιλῶν αὐτοῖς, καὶ οὐχ ὡς περὶ Θεοῦ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς περὶ ἀνθρώπου διδάσκων. Οὐ γὰρ ἀκούειν ἐχίρουν τοιοῦτόν τι ἄλλ' ἵνα τῶν παρ' αὐτοῖς θεοποιηθέντων καὶ τοῦτον ἐνόμισον ὁ οἷος Ἡρακλῆς, οἷος Ἀσκληπιός. Πανταχοῦ δὲ τὸ, « Ὡς, » πρόσκειται, ἵνα μάθῃ, ὅτι ἐπεδείκνυτο ταῦτα, οὐκ ὦν ἀληθῶς.

« (Μὴ ὦν ἄνομος Θεοῦ, ἀλλ' ἔνομος Χριστοῦ), ἵνα κερδήσω ἀνόμους. » Ἴνα μὴ νομίσης, ὅτι μεταβλήθη τὴν γνώμην, πρὸς ἀνόμους διαλεγόμενος, φησί. « Μὴ ὦν ἄνομος Θεοῦ. » ἀντὶ τοῦ, μὴ ὦν ἐξω τῶν νόμων τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἔνομος καὶ οὐχ ἀπλῶς ἔνομος, ἀλλὰ « Χριστοῦ, » τουτέστιν, τοῦ παλαιωτέρου νόμου ὑψηλότερον νόμον ἔχων, τὸν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τί τὸ κέρδος; « Ἴνα κερδήσω ἀνόμους. »

prædicans, sine sumptu ponam Evangelium Christi, ut non abutar potestate mea in Evangelio. » Hoc est, major est merces, dignaque gloriatione, ut non abutar potestate mea, id est, omnino utar. Simplicem enim usum, abusum appellavit. Ubique autem negotium, potestatem nominat, ostendens quod, neque accipientes peccarunt quidquam. « In Evangelio, » autem dixit; uti jobjoculos ponat, quod, is qui Evangelii ministerio fungatur, adeoque labore, accipere debet; qui autem otiosus est, minime.

Vers. 19. « Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem. » Quod majus est, dicit. Non solum, inquit, non accepi, etiamsi potestatem haberem: verumetiam liber cum essem, et nemini subjectus, neque necessitatem habens, omnibus tamen meipsum in servitutem redegi: non uni, aut duobus, sed universo terrarum orbi: non ut adulatoris instar placeam, cæterum ut plures lucrifaciam: omnes enim, impossibile.

Vers. 20. « Et factus sum Judæis tanquam Judæus ut Judæos lucrer. » Nempe, quando circumcidit Timotheum. Non autem dixit, Judæus, sed, « Veluti Judæus, » ut ostendat quod negotium dispensatio erat.

« Iis qui sunt sub lege, quasi sub lege essem, ut eos qui sub lege, lucrer. » Proselytas intelligit, vel eos qui ex Judæis fidei accesserant adhuc tamen lege delinenterentur. Facta autem sunt hæc, quando rarus est, quando quæ ad purificationem attinent, obtulit. Hæc autem per dispensationem faciebat, et in speciem, ut eos qui revera ista facerent, corrigerent.

Vers. 21. « 175 Illis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem. » Lege carentes eos dicit, qui legem Mosaicam non habebant, qui ex gentibus erant, qualis erat Cornelius: ad quos ille accedens, infirmitati eorum acquiescebat. Vel Græcos intelligit, veluti quando adversus Athenienses disputabat, ad ara, quæ apud ipsos erat, sermonem inagituens: et de Christo, non tanquam de Deo, sed tanquam de homine, docens. Nam tale quid audire non poterant; sed et ipsum deorum suorum quemdam arbitrabantur, qualis Hercules, qualis Æsculapius. Ubique autem apponitur particula, « Tanquam, » uti discas, quod hæc in speciem ostentavit, talis revera non existens.

« (Cum sine lege Dei non essem, sed in lege Christi) ut eos qui sine lege essent, lucrifacerem. » Ne existimes quod sententiam mutarit, cum ad exleges disputaret; « Cum non essem. » inquit, « absque lege Dei: quasi dicat, cum non essem extra Dei leges, sed in lege: nec simpliciter in lege, verum in lege Christi: hoc est, vetere lege præstantiorem habens, Christi nimirum. Ecquæ inde commoditas? Ut lucrifaciam eos, qui sunt sine lege.

Varia lectiones.

ὁ οὐ μὴν ὁ ἀργῶν ο. ἴσ. αὐτός. ὁ ἔλεγεν.

VERB. 22. « Factus sum infirmis tanquam infirmis, ut infirmos lucrifacerem. » Perinde ac nunc vobis factus sum, ob imbecillam vestram scandalisque facile obnoxiam mentem, cum nolui a vobis ali. Quinetiam sicubi eum, ob auditorum infirmitatem, vel de Filii deitate, vel de Spiritus divinitate non perspicue disserenti conspexeris; tum noveris ipsum infirmis tanquam infirmum fieri.

« Omnibus factus sum omnia, ut omnino quosdam facerem salvos. » Et quid multa recenseam? Omnibus me attenperavi: Atqui non omnes servare expectans, verum ut paucos saltem salvos facerem: quod et admirabilius est. Nam qui uberes fructus sperat, si ille labore, non est adeo mirandum: quod autem exiguae rei gratia, modicique fructus causa tantis laboribus se defatigavit, hoc sane magnum est. « Omnino » autem apposuit, consolationem præbens docentibus. Etiamsi enim non omnes quispiam conservet, omnino debet.

VERB. 23. « Hoc autem facio propter Evangelium, ut participes ejus efficiar. » Evangelium dicit fideles, qui per Evangelium servantur, quemadmodum et supra dixit: « Ex Evangelio vivere, » pro, ex credentibus. Ut igitur, inquit, fidelium coronæ consors fieri possim, propterea hæc facio: non quod ipse pro mercede hæc faceret, verum ut illis persuaderet omnia pro fratribus facere, spe honorum supernorum. Considera autem ejus humilitatem, uti is qui primas meruit, in **176** bonorum communicatione se simpliciter fidelibus conjungit.

VERB. 24. « Nescitis quod, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit brabeum? » Postquam ostenderat quod fratribus condescendere oporteat, deinceps aliquanto terribilius cum iis disserit. Quod autem ait, hujusmodi est: Ne existimetis quod simulatque credidistis, et in Ecclesiæ stadium ingressi estis, istud vobis ad salutem sufficiat: quemadmodum neque iis sufficit, ut simpliciter currant, nisi hoc etiam adsit, ut inculpate scilicet, et ad metam usque. Quapropter et ille solus qui ita currit, brabeum accipit: quod vos periclitamini ne accipiatis, dum propter scientiæ scilicet perfectionem fratres contemnitis, idolothytisque farcimini.

VERB. 24, 25. « Sic currite, ut comprehendatis. Omnium autem qui certat, ab omnibus se abstinere. » Debetis, inquit, currere, « ut comprehendatis. » Hoc autem sine charitate non fit, quam vos non habetis, etiamsi perfectos vos putetis, quod minime vobis contigit: nondum enim apprehendistis. Innuens autem quod multa eis deerant, quippe quod gula, et fornicatio, et ebrietas apud eos regnabant,

« Ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, ἵνα τοῖς ἀσθενέσι κερδήσω. » Ὡς περ νῦν ὑμῖν διὰ τὴν ἀσθενῆ ὑμῶν καὶ εὐσκανδάλιστον γνώμην, μὴ θελήσας ὑπὲρ ὑμῶν τραφήναι. Ἄλλὰ καὶ ὅτιν ἐσθὲν αὐτὸν μὴ τρανώσῃ περὶ τῆς τοῦ Ἰησοῦ θεότητος, ἢ περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος λέγοντα, διὰ τὴν ἀσθενείαν τῶν ἀκούοντων, καὶ τότε ἴσθαι αὐτὸν γίνεσθαι τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενῆ.

« Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω. » Καὶ τί πολλὰ καταριθμοῦμαι; Τοῖς πᾶσι συγκατέβην· καίτοι γε οὐ πάντας σώζειν προσδοκῶν, ἀλλ' ἵνα καὶ ὀλίγους σώσω· ὃ καὶ θαυμασιώτερον. Τὸ μὲν γὰρ ἐλπίζοντα μεγάλην ἐπικαρπίαν ποιεῖν, οὐ τοσοῦτον θαυμαστόν· τὸ δὲ καὶ μικρῶν ἕνεκα τοσαῦτα μοχθεῖν¹⁰, τοῦτο μέγα. Τὸ δὲ, « Πάντως, » προσέθηκε, παραμυθούμενος διδάσκοντας¹¹. Κἂν γὰρ μὴ τοὺς πάντας διασώσῃ τις, πάντως γε ὀλίγους διασώσῃ. Οὐκοῦν οὐκ ὀφείλει ἀποναρξῆν, ἀλλὰ τὰς ἀπολαύσεις ἀποποιήσασθαι. Οἴοιτο ἴσθαι αὐτὸν γίνεσθαι τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενῆ.

« Τοῦτο δὲ ποιῶ διὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἵνα συγκοινωνῶς αὐτοῦ γένωμαι. » Εὐαγγέλιον λέγει τοὺς πιστοὺς, τοὺς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου σωζομένους· ὡς περ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, « Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν, » ἀντὶ τοῦ, ἐκ τῶν πιστευόντων. Ἴνα οὖν, φησί, ἀνηθῶ κοινωνῆσαι τῶν στεφάνων τοῖς πιστοῖς, διὰ τοῦτο ταῦτα ποιῶ· οὐκ ἐπιειδῆ αὐτῷ ἐπὶ μισθῷ ταῦτα ἐποίησε, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους πείσῃ ποιεῖν πάντα ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν, ἐπ' ἐλπίδι τῶν ἔτι ἀγαθῶν. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην, πῶς ὁ τῶν πρωταίων ἀξιος, τοῖς ἀπλῶς πιστοῖς ἑαυτὸν συντάττει ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀγαθῶν.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντας μὲν τρέχουσιν, εἷς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον; » Μετὰ τὸ δεῖξαι, ὅτι δεῖ συγκαταβαίνειν τοῖς ἀδελφοῖς, λοιπὸν πληκτικώτερον αὐτοῖς διαλέγεται. « Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ νομίσητε, ὅτι ἐπειδὴ ἐπιτεύξατε, καὶ εἰς τὸ στάδιον τῆς Ἐκκλησίας εἰσῆλθετε, ἴδη ἀρκεῖ τοῦτο ὑμῖν εἰς σωτηρίαν· ὡς περ οὐδὲ ἐκεῖνος τὸ τρέχειν ἀπλῶς, εἰ μὴ προσγένηται καὶ τὸ ἀμέμπτως, καὶ τὸ μέχρι τέρατος. Διὸ καὶ μόνος λαμβάνει τὸ βραβεῖον οὕτως δραμῶν¹²· ὅπερ ὑμεῖς κινδυνεύετε μὴ λαβεῖν, διὰ τὴν τελειότητα δῆθεν τῆς γνώσεως καταφρονούντες τῶν ἀδελφῶν, καὶ τῶν ἐιδωλοθύτων ἐμποροῦμενοι.

« Οὕτω τρέχετε, ἵνα καταλάβητε. Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεύεται. » Ὅφειλετε, φησί, τρέχειν, « ἵνα καταλάβητε. » Τοῦτο δὲ χωρὶς τῆς ἀγάπης οὐ γίνεται, ἢ ὑμεῖς οὐκ ἔχετε, εἰ καὶ τελείους ἑαυτοὺς νομίζετε· ὅπερ οὐκ ἔστιν· οὐπω γὰρ καταλάβητε. Αἰνιττόμενο δὲ, ὅτι κατὰ πολλὰ ἐλλείποντο [f. ἐλείπον], ἅτε γαστριμαργία; ἐν αὐτοῖς ἐμπολιτευομένης, καὶ πορνείας, καὶ μέθης, φησὶν ὅτι

Variæ lectiones.

⁹ ἀπ' ο. ¹⁰ κερδήσω ο. ¹¹ ποιεῖν m. ¹² τοὺς διδάσκοντας m. ¹³ ἐκεῖνος τὸ δραμεῖν, ἀλλὰ δεῖ καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ βραβεῖου σπεύδειν, καὶ πάντα ποιεῖν πρὸς τὸ τοιοῦτον λαβεῖν. m. *Ut simpliciter currant; sed oportet ut usque ad brabeum perveniant; omniaque faciant ad illud accipiendum: quod vobis, etc.*

« Ὁ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεύεται » οὐ τοῦδε ἄνθρωπου ἀπεχόμενος, τοῦ δὲ οὐ ἰσχυροῦ, ἀλλὰ πάντων. Ἐπίγνωτε οὖν, πόσον λείπεσθε, καὶ μάθετε τὸν τρόπον δι' οὗ στεφανώθησθε, ἡγουν ἐγκρατευόμενοι.

« Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ἵνα φθαρτὸν στέφανον ἀπολάβωσιν ἡμεῖς δὲ ἀφθαρτον. » Ἐντροπετικὸς δὲ λόγος οὗτος· εἰ γὰρ ἐκεῖνοι ἕνεκα φθαρτοῦ στέφανου ἐγκρατεύονται· ἡμεῖς δὲ τοῦτο οὐ ποιοῦμεν ἕνεκα τοῦ ἀφθάρτου. §

« Ἐγὼ τοίνυν οὕτω τρέχω ὡς οὐκ ἀδήλως. » Τί ἐστὶ τὸ, « Οὐκ ἀδήλως; » Τουτέστι, Πάντα μετὰ σκοποῦ ποιῶ, καὶ περιτέμνων, καὶ ξυρόμενος, καὶ οὐδὲν εἰκῆ καὶ μάτην, ὡσπερ ὑμεῖς. Τίς γὰρ ὁ σκοπὸς τοῦ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν, ἐτέρων ἀπολλυμένων; Οὐδεὶς πάντως. Ὅστε ἀλόγως ποιούντες ὑμεῖς τοῦτο, ἀδήλως τρέχετε καὶ ἀσκοπῶς, καὶ μάτην. Ὡς ἀριστοὺς δὲ διδάσκαλος, ἐαυτὸν εἰς τὸ μέσον τίθησιν ὑπόδειγμα.

« Οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων. » Ἐχω γὰρ ὄψιν πλῆξω, τονύεστι, τὸν διάβολον· ὑμεῖς δὲ αὐτὸν οὐ κίττετε, ἀλλὰ μάτην τῆ τελειότητι τῆς γνώσεως κίττεσθε.

« Ἄλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ. » Ἐνταῦθα ἐμφαίνει αὐτοῦ καὶ γαστριμαργίαν κατεχομένους, καὶ προφάσει τελειότητος ταύτην ἐκθεραπύοντας. Ἐγὼ γὰρ τοίνυν, φησὶ, πάντα κόπον ὑπομένω, ὥστε σωφρόνως ζῆν. « Ὑπωπιάζω » γὰρ, τονύεστι, πυκτεύω πρὸς τὸ σῶμα· ὑπόπια γὰρ λέγονται τὰ ὑπὸ τοῦς ὀφθαλμοῦς τραύματα, ἀ ἐν τῷ πυκτεύειν ἐγίνωντο. Τὸν οὖν ἀγῶνα τὸν πολὺν τὸν πρὸς τὴν φύσιν δείκνυσι. Τυραννὶς γὰρ μεγίστη, καὶ ἀντίπαλος, φησὶ, μέγας ἐστὶ τὸ σῶμα. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν, « Ὑπωπιάζω, » καὶ τραυμάτων ἐμνήσθη, ἐπήγαγε συντόμως· « Καὶ δουλαγωγῶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐκ ἀγχείν αὐτὸ δεῖ, ἀλλ' ὡς δοῦλον ἀρηνιάζοντα καταστέλλειν, καὶ ὑποτάσσειν· ὁ δεσπότης ἐστὶ, καὶ οὐ πολεμίου. Τινὲς δὲ, « Ὑπωπιάζω », ἰδικιώτερον εἰρησθαι νοοῦσιν, ἀντὶ τοῦ, Λιμῶ παραδίδομι τοῦτο. Ὅπερ οὐκ ἐστίν· ὑποπέζω γὰρ, ὡφείλειν εἶναι.

« Μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένομαι. » Καὶ διὰ τοῦτου νηφαλιωτέρου; [f. — λεωτ.] αὐτοῦς ποιεῖ. Εἰ γὰρ ἐμοί, φησὶν, οὐκ ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν τὸ κηρύξαι καὶ διδάξαι, εἰ μὴ διὰ πάντων ἐμαυτὸν ἀληπτον παρασχοίμην· πῶς ὑμεῖς ἀπὸ τῆς πίστεως μόνης σωθήσεσθε, τοσοῦτον καθῶν ἐπιτάμνοι;

ΚΕΦΑΛ. Γ.

« Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διεήλθον. » Καταλέγει πόσων ἡξιώθησαν θωραεῶν οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ Θεοῦ· καὶ δείκνυσι

A ideo dicit : « Qui certat, ab omnibus se abstinet, » non ab hoc sibi temperans, ab illo vero non; sed ab omnibus. Agnoscite igitur quantum vobis desit, disciteque modum per quem coronemini, nempe si temperantes sitis.

« Illi quidem, ut corruptibilem coronam acciperent, nos vero incorruptibilem. » Sermo hic pudorem faciens. Siquidem illi ob corruptibilem coronam abstinent : nos vero hoc non facimus ob incorruptibilem.

Vers. 26. « Ego igitur sic curro, non quasi in incertum. » Quid est, « Non in incertum? » Istud est, omnia in certum scopum dirigo, cum circumcidens, tum rarus, nihilque temere ac frustra admittens, quemadmodum vos. Quis enim scopus est esus idolis oblatorum, aliis inde pereuntibus? nullus omnino. Proinde citra rationem vos hoc facientes, curritis] incerte, [citraque scopam, et frustra. Optimi vero præceptoris instar seipsum in medium statuit, exempli vice.

« Sic pugno, non quasi aerem verberans. » Habeo enim quem feriam, nempe diabolum. Vos autem ipsum non feritis, sed frustra scientiæ perfectione usi estis.

Vers. 27. « Verum castigo corpus meum, et in servitatem redigo. » Hic indicat eos tum gulositate detentos, tum eam perfectionis prætextu fovere. Ego igitur, inquit, omnem sustineo laborem, ut sobrie vivam. Ὑπωπιάζω γὰρ, hoc est, pugno contra, corpus, Ὑπόπια enim dicuntur vulnera, quæ sub oculos infliguntur, dum pugnis contenditur. Certamen igitur quod est 177 adversus naturam, magnum esse indicat. Tyrannis enim maxima est corporis, et adversarius, inquit, magnus, ipsum corpus. Postquam vero, « Pugno, » dixisset, et vulnerum mentionem fecisset, statim intulit, « Et in servitatem redigo : » ut discas quod non oportet strangulare ipsum vel suffocare; sed veluti effrenem servum humiliare atque subdere; quod domini est, non hostis. Nonnulli verbum Ὑπωπιάζω, magis proprie dictum putant, pro eo quod est, fami trado corpus meum. Verum ea interpretatio nullius est momenti : oporteret enim esse Ὑποπιέζω.

D « Ne quo modo, cum aliis prædicaverint, ipse reprobus efficiar. » Per hoc etiam eos magis sobrios reddit. Si enim mihi, inquit, non satis est ad salutem, prædicare ac docere, nisi meipsum irreprehensibilem in omnibus præbeam : quomodo vos ex sola fide salvi eritis, qui affectionibus adeo succumbitis?

CAPUT X.]

Vers. 1. « Nolo autem vos ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt. » commemorat quantis donis Judæi a Deo donati sint, monstratque posi

Variæ lectiones.

¹⁶ τούτου δ' ὁ β. ¹⁷ τὸ ὑπωπιάζω iii.

tanta dona plerosque non placuisse Deo. Hæc autem dicit inuens quod quemadmodum illis non profuit tantis seui donis, quandoquidem quæ suarum erant partium, ipsi non adjecerint adhibuerintque: hanc ad rationem neque vobis fides proderit, et quod spiritualibus mysteriis donati estis, nisi et vos ipsos dignos exhibueritis Dei gratia. « Omnes, » inquit, « sub nube fuerunt. » Expandit enim nubem in protectionem ipsis, « et per mare transierunt. »

VERS. 2. « Et omnes in Mosem baptizati fuerunt in nube, et in mari. » Hoc est, umbræ quæ a nube proveniebat, marisque transitus cum Mose participes erant. Cum enim ipsum primum transire vidissent, ausi sunt et ipsi aquis sese credere. Quemadmodum et apud nos fit; primum Christo pro nobis mortuo et exciuto, baptizaverunt et ipsi, mortem ipsius per immersionem, et resurrectionem per emersionem, imitantes. In Maysen igitur baptizabantur, hoc est, ipsum ducem habuerunt baptismatis figuræ. Nam figura baptismatis erat; cum quoniam sub nube esset, tum quod mare Rubrum transierit.

VERS. 3. « Et omnes eandem escam spirituales manducarunt, et omnes eundem potum spirituales biberunt. » Perinde ac nos post baptismum, corpus Dominicum manducamus; sic manna ipsi post mare trajectum manducarunt. Et quemadmodum nos sanguinem 178 Domini bibimus, sic illi e prædura petra aquam scaturientem biberunt. Spiritualia autem hæc dicit, quoniam etsi sensibilia fuerint, naturalis tamen ordine facta non sint, sed gratia spirituali: utpote quæ una cum corpore antiquas agebant, et ad fidem perducebant.

VERS. 4. « Bibebat enim ex spirituali sequente eos petra: petra autem erat Christus. » Quod ad cibum attingit, non erat opus confirmatione. Nam protinus impositus erat. De potu vero, quoniam sola suppeditationis ratio inusitata erat, probatione indiget. Dicit itaque quod non petrae natura isium suppeditabat (alioquin enim et antea scaturisset), verum alia quædam petra spiritualia totum præstitit, nempe Christus. « Sequente, » autem dixit, ut ostendat Christum illis ubique præsentem fuisse, atque miracula omnia perfecisse.

VERS. 5. « Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo: Nam prostrati sunt in deserto, » Quæquam Deus multa dilectionis suæ signa illis ostenderat, tamisque bonis dignatus erat: atiam in plerisque eorum non est oblectatus: id enim significat, Οὐδόκησεν. Non enim omnes reprobatii sunt, sed plerique. Cum autem, « Pluribus, » dicit, ostendit quod nihil eos juverit multitudo: siquidem ipsi erga benefactorem dilectionis indicium non dederant. Porro, per « Prostrati sunt, » subitam

^h Psal. cxi, 14.

Variæ lectiones.

¹⁶ προσθεντο, ἦτοι παρέχοι. ο. ¹⁷ ἐβαπτίζοντο ο. ¹⁸ πρώτου ο. ¹⁹ διότι ο. ²⁰ ἐπ. ο. ²¹ δεσπότην ιη.

μετὰ τὰς δωρεὰς ταύτας, τοὺς πολλοὺς μὴ ἀρέσαντας τῷ Θεῷ. Ταῦτα δὲ λέγει, δεικνύς, ὅτι ὡσπερ ἐκείνους οὐκ ὤνησε τὸ τοσοῦτων ἀπολαύσαι δωρῶν, ἐπειδὴ τὰ παρ' αὐτῶν οὐ παρέσχοντο¹⁶. οὕτως οὐδὲ ὑμᾶ; ὠφελήσει ἡ πίστις, καὶ τὸ μυστηρίων ἀξιοθῆναι πνευματικῶν, εἰ μὴ καὶ ἀξίους ἑαυτοὺς παρᾶσχοιτε τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. « Πάντες, » φησὶν, « ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν. » Διεπέτασε γὰρ νεφέλην εἰς σκέπην αὐτοῖς, « καὶ διὰ τῆς θαλάσσης; διήλθον. »

« Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσθησαν¹⁷ ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ. » Τουτέστι, τῷ Μωσῆ ἐκοινωνήσαν τῆς τε ὑπὸ τὴν νεφέλην σκιάς, καὶ τῆς διόδου τῆς θαλάσσης. Ἰδόντες γὰρ αὐτὸν πρώτων διαβάτῃ, κατετόλμησαν καὶ αὐτοὶ τῶν ὑδάτων ὡσπερ καὶ ἐφ' ἡμῶν, πρώτων¹⁸ τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντος καὶ ἀναστάντος, βαπτιζόμεθα καὶ αὐτοί, μιμούμενοι τὸν θάνατον διὰ τῆς καταδόσεως, καὶ τὴν ἀνάστασιν διὰ τῆς ἀναδόσεως. « Εἰς τὸν Μωσῆν οὖν ἐβαπτίζοντο, » ἀντι τοῦ, αὐτὸν ἀρχηγὸν ἔσχον τοῦ τύπου τοῦ βαπτίσματος· τύπος γὰρ βαπτίσματος ἦν, τὸ τε ὑπὸ τὴν νεφέλην εἶναι, καὶ τὸ τὴν θάλασσαν διελθεῖν.

« Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικῶν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικῶν ἔπιον. » ὡσπερ ἡμεῖς μετὰ τὸ βαπτισθῆναι, τὸ σῶμα ἐσθίμεν τὸ δεσποτικόν· οὕτω τὸ μάννα ἐκείνοι μετὰ τὴν θάλασσαν. Καὶ ὡσπερ ἡμεῖς τὸ αἷμα τοῦ δεσπότου πίνομεν· οὕτως ἐκείνοι τὸ ἐκ τῆς ἀκροτόμου πέτρα; ἀναβλύσαν ὕδωρ. Πνευματικὰ δὲ ταῦτα λέγει, ἐπειδὴ¹⁹ εἰ καὶ αἰσθητὰ ἦσαν, ἀλλ' οὐ φύσεως ἀκολουθεῖ ἐγίνοντο, ἀλλὰ χάριτι πνευματικῇ, τρέφοντα μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὰς ψυχὰς, καὶ εἰς πίστιν ἐνάγοντα.

« Ἐπινον γὰρ ἐκ τῆς πνευματικῆς ἀκολουθοῦσας πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Περί²⁰ μὲν οὖν τῆς τροφῆς οὐδὲν ἐδεῖθη κατασκευῆς· αὐτὸθεν γὰρ ἦν παρηλλαγμένη· ἐπὶ δὲ τοῦ ποτοῦ, ἐπειδὴ ὁ τρόπος τῆς χορηγίας μόνος παρηλλαγμένος ἦν, κατασκευῆς ἐδεῖθη. Καὶ φησὶν, ὅτι Οὐχ ἡ τῆς πέτρας φύσις τοῦτο ἐχορήγει (ἡ γὰρ ἂν καὶ πρὸ τούτου ἀνέβλυσεν), ἀλλ' ἕτερα τὴν πνευματικὴν πέτρα τὸ πᾶν εἰργάσατο, τουτέστιν, ὁ Χριστός. Ἐὶ δὲ, « Ἀκολουθοῦσας, » εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι αὐτοὺς ἦν ὁ παρῶν αὐτοῖς πανταχοῦ, καὶ πάντα θυματουργῶν.

« Ἄλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός· κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Εἰ καὶ ἀγάπης τεκμήρια πολλὰ ἐπεδείξατο ὁ Θεός; πρὸς αὐτοὺς, καὶ τοσοῦτων αὐτοὺς ἀγαθῶν ἠξίωσεν· ὁμως οὐκ ἤρέστη, φησὶν, ἐπὶ τοῖς πλείοσιν αὐτῶν· τοῦτο γὰρ τὸ, « Εὐδόκησεν. » Οὐ γὰρ ἀπεδοκιμάσθησαν πάντες, ἀλλ' οἱ πλείους. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Τοῖς πλείοσι, » δηλοῖ καὶ ὅτι τὸ πλῆθος αὐτοὺς οὐδὲν ὤνησε, διότι τὰ τῆς ἀγάπης αὐτοὶ οὐκ ἐπεδείκνυντο πρὸς τὸν εὐεργέτην²¹. Διὰ δὲ τοῦ, « Κατεστρώθησαν, »

τὴν ἀφραὴν αὐτῶν ἀπόλειαν, καὶ τὰς θεηλάτους κο- A eorum destructionem indicat, pœnasque divinitus
λάσεις ἐμφαίνει.

« Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶ-
ναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς τῶν κακῶν, καθὼς κακείνοι
ἐπεθύμησαν. » Ὡσπερ αἱ εὐεργεσίαι τύποι ἦσαν,
οὕτω καὶ αἱ κολάσεις. Δείκνυσι δὲ, οὐχ ὅτι κολα-
σθῆσονται μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μειζρόνως ἢ ἐκείνοι,
ὅσῳ ἐκεῖνα μὲν τύποι, ταῦτα δὲ ἀλήθεια. Καὶ
ὡσπερ ἐν ταῖς δωρεαῖς ἡ ὑπεροχή, οὕτω καὶ ἐν ταῖς
κολάσειν. Εἰπὼν δὲ, « Ἐπιθυμητὰς κακῶν, » καθ-
ολικῶς περὶ πάσης κακίας λέγει, ἐπειδὴ καὶ πᾶσα
κακία ἐξ ἐπιθυμίας. Εἶτα καὶ κατ' εἶδος τίθησι τὰς
κακίας. Τί δὲ ἐκείνοι ἐπεθύμησαν; Σκίροδα, κρέα,
θεοὺς ἰδίους, ὡς καὶ αὐτοὺς διὰ τῶν ἐξῆς δηλοῖ τὴν εἰ-
δωλολατρείαν αὐτῶν.

« Μὴδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθὼς τινες αὐτῶν,
ὡσπερ γέγραπται · Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν, καὶ
καῖν, καὶ ἀνάστησεν παίξαι. » Πρῶτον τούτων
καθίσταται τῶν ἐν τοῖς εἰδωλείοις ἐσθιόντων, καὶ
δαίκνυσι, ὅτι ὡσπερ ἐκείνοι ἀπὸ γαστριμαργίας εἰς
εἰδωλολατρείαν ἔπεσον (χοροὶ γὰρ στήσαντες περὶ
τὸν μόσχον, ἔπαιζον ἔμπροσθεν αὐτοῦ· οὕτω καὶ
ἡμᾶς κίνδυνος εἰς ταύτην πεσεῖν, ἀπὸ τοῦ τὰ εἰδω-
λήθοντα διὰ γαστριμαργίαν ἐσθίειν. Ὡστε, ποῦ ἡ
δακτοῦσα τελειότης σου, ὅταν εἰς εἰδωλολατρείαν ἐξ-
ἴθῃ;

« Μὴδὲ πορνεύωμεν ²², καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρ-
νευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσι τρεῖς χιλιά-
δες. » Πάλιν τῆς πορνείας μέμνηται, τῇ συνεχείᾳ C
τοῦ ἐλέγχου ἀνυσσιμώτερον τὸν λόγον ποιῶν. Καὶ αὕτη
δὲ ἡ ἀμαρτία ἀπὸ γαστριμαργίας γίνεται. Πότε δὲ
ἔπεσον εἰκοσι τρεῖς χιλιάδες; Ὅτε κατὰ τὴν συμβου-
λὴν Βαλαάμ αἱ Μεδιαντιτίδες γυναῖκες ἐπὶ τῆς παρα-
τάξεως φανείσαε, τοὺς νεωτέρους; ἐφεικύναντο, καὶ
διὰ τῆς πορνείας εἰς τὸ θῦσαι τῷ Βεελφεγὼρ ἐξεκα-
λέσαντο τούτους, καὶ ἔπεσαν ὁ λαὸς ἐν τῇ παρατά-
ξει.

« Μὴδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστὸν, καθὼς καὶ τι-
νες αὐτῶν ἐπείρασαν ²³, καὶ ὑπὸ τῶν ὄψεων ἀπ-
ώλοντο. » Ἐμφαίνει, ὅτι οἱ Κορινθιοὶ ἐπείραζον, ση-
μαῖα ἐπιζητοῦντες.

« Μὴδὲ γογγύζετε, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐγόγγυ-
ζον, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ. » Τουτέστι, D
ἀνάμεικτος τινος τιμωρητικῆς. Αἰνιττεται δὲ αὐτοὺς
καὶ διὰ τούτου, ὅτι ἐν τοῖς πειρασμοῖς οὐκ ἔφερον
γενναίως, ἀλλ' ἐγόγγυζον λέγοντες· Πότε ἤξει τὰ
ἀγαθὰ; καὶ ἕως πότε αἱ κακώσεις;

« Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις·
ἐγράφη δὲ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη
τῶν αἰώνων κατήντησε. » Φοβεῖ αὐτοὺς τῷ τε εἰπεῖν,
ὅτι « Πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν ἐγράφη, » καὶ ὀφειλομέν
λοιπὸν καὶ ἡμεῖς προσδοκῆν κολάσεις, καὶ φρικωδε-
στέρας, ὅσῳ καὶ μειζρόνως ἀπηλαύσαμεν δωρεῶν·
καὶ τῷ ἐφιστῆν αὐτοῖς τὸ τέλος, καὶ δεῖκνύναι, ὅτι

¹ Exod. xxxii, 6.

Variæ lectiones.

²² πορνεύωμεν ο. ²³ ἐξεπείραζον ο.

finem ipsis imminere, ostenditque quod supplicia non temporaria, sed immortalia, vos suscitabat. Tribunal enim illud jam nunc præ foribus est, quandoquidem mundi ætates transierint.

VERS. 12. « Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat. » Rursum eos innuit, qui scientiæ nomine intumescabant. Quanquam enim te stare existimas, metue, inquit, ne cadas. Nam ipsum sane considerare, quod stes, iudicio est quod non stes : videris enim ; non revera stas. Ac etiamsi maxime stes, facilis est per arrogantiam lapsus.

VERS. 13. « Tentatio vos non cepit, nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere. » Quia perterrefecit eos dicens, « Qui se existimat stare, videat ne cadat, » essent vero, qui non paucas jam tentationes sustinuisent ; ne dicerent, Quid nos perterrefacis ? multas enim perpassi tentationes, non tamen succubimus, ait, Non cepit vos tentatio nisi modica et moderata : humanum enim ubique modicum vocat. Deinde rursus consolatur, persuadens eis, ut in Deum intueantur, qui fidelis est, hoc est, verus, nec mentietur unquam. Promisit 180 enim, « Venite, » inquit, « qui laboratis, et ego reddiam vos J. » Non sinet igitur vos tentari ultra vires vestras, sed tentationem viribus vestris respondentem adoriri vos faciet. Imo quævis tentatio vires vestras exsuperat, nisi ille auxilietur vobis, et felicem eventum præbeat, hoc est, liberationem a tentationibus, cum tentatione : hoc est, celorem, et simul atque invaserit tentatio ; ita ut ob sublimam liberationem ea vobis tolerabilis efficiatur. « Faciet enim exitum, » inquit, « ut vos sufferre queatis : » hoc est, at facilis vobis videatur tentatio et tolerabilis.

VERS. 14. « Propterea, fratres mei, fugite ab idolorum cultura. » Cum eos abunde satis increpisset, tandem medetur ipsis, fratres vocans. Nondum tamen prohibet, quominus idolothytis abstineant, ne fratres offendat ; sed rem ipsam in seipsa consideratam vituperat, idololatriam vocans, subitumque ab illa secessum postulans. « Fugite » enim, inquit.

VERS. 15. « Tanquam prudentibus loquor, iudicate vos quod dico. » Quia magnam illis culpam inussit, idololatriam nominans id quod patrabant, verbi asperitatem mitigat, ipsosque reos iudices constituit (id quod illius est, qui propriis rationibus ceu veris confidit). Non opus habeo, inquit, aliis iudicibus, vos tanquam prudentes iudicate.

VERS. 16. « Callix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est ? » Hoc est, Eucharistiæ. Manibus enim eum tenentes, be-

οὐ πρόσκαιροι τιμωρίαί, ἀλλ' αἱ μετὰ τὴν συντέλειαν ἀθάνατοι διαδέξονται ὑμᾶς. Ἦδη γὰρ τὸ δικαστήριον ἐκείνο ἐπὶ οὐραῖς, ἐπειδὴ τελευτῶσιν οἱ τοῦ κόσμου αἰῶνες.

« Ὡστε ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ. » Πάλιν τοὺς ἐπὶ τῇ γνώσει μέγα φρονούντας αἰνίττειται. Εἰ γὰρ καὶ ἐστάναι νομίζεις, εὐλαθεῦ ²⁴, φησί, μὴ πέσῃς· καὶ αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ θαρζεῖν, ὅτι ἐστηκας, οὐδὲ ἐστάναι ἐστὶ. Δοκεῖς γὰρ, οὐκ ἀληθῶς ἐστηκας· εἰ δὲ καὶ ἐστίν, εὐχερῆς ἐξ ἀπονοίας ἢ πτώσις.

« Πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ ἐληφεν, εἰ μὴ ἀνθρώπινος· πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ σὺν τῷ πειρασμῷ ποιήσει καὶ τὴν ἐκβασιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν. » Ἐπειδὴ ἐφόβησεν αὐτοὺς, εἰπὼν· « Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ. » ἦσαν δὲ πολλοὺς ὑπενεγκόντες ; ἦδη πειρασμοὺς, ἵνα μὴ λέγωσι· Τί ἡμᾶς ἐκφοβεῖς ; πολλοὺς γὰρ ὑπερμείναντες πειρασμοὺς οὐ πεπώκαμεν· φησὶν, ὅτι οὐκ ἐληφεν ὑμᾶς πειρασμὸς, εἰ μὴ μικρὸς καὶ σύμμετρος· ἀνθρώπινον γὰρ πανταχοῦ τὸ μικρὸν καλεῖ. Εἶτα παραμυθεῖται πάλιν, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀφορᾶν αὐτοὺς πεῖθων, ὃς πιστὸς ἐστὶ, τούτῃ ἐστιν, ἀληθῆς, καὶ οὐ διαψεύσεται. Ἐπηγγελάτο γὰρ· « Δεῦτε, οἱ κοπιῶντες, καὶ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » « Οὐκ ἐάσει οὖν πειρασθῆναι ὑμᾶς ὑπὲρ ὃ δύνασθε. » ἀλλὰ τὸν πειρασμὸν ἀνάλογον τῇ ὑμῶν δυνάμει ποιήσει ἐπελθεῖν· μάλλον δὲ πᾶς πειρασμὸς μείζων τῆς ὑμετέρας ²⁵ δυνάμεως, εἰ μὴ ἐκείνος βοηθήσει, « καὶ ποιήσει τὴν ἐκβασιν, » ὅ ἐστι, τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ πειρασμοῦ, « σὺν τῷ πειρασμῷ »· τούτέστι, ταχεῖν, καὶ ἅμα τῷ ἐπελθεῖν ὑμῖν ²⁶ τὸν πειρασμὸν ὥστε καὶ διὰ τὴν ταχέαν ἀπαλλαγὴν, φορητὸν ὑμῖν γενέσθαι τοῦτον. « Ποιήσει γὰρ τὴν ἐκβασιν, » φησὶν, ἔνεκεν « τοῦ ²⁷ δυναθῆναι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν. » τούτῃ ἐστίν, ἐλαφρὸν ὑμῖν φανῆναι τὸν πειρασμὸν καὶ ἀνεκτόν.

« Διόπερ, ἀδελφοί μου, φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας. » Ἐπειδὴ ἱκανῶς αὐτῶν καθήφατο, θεραπεύει λοιπὸν, ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλῶν· οὐκέτι ἐξ, διὰ τὴν τῶν ἀδελφῶν βλάβην, κωλύει αὐτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδωλοθύτων, ἀλλ' αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ πρῶτον διαβάλλει, εἰδωλολατρίαν ὀνομάζων, καὶ τὴν ταχέαν ἀπ' αὐτοῦ ἀναχώρησιν ἀπαιτῶν. « Φεύγετε » γὰρ, φησὶν.

« Ὡς φρονίμοις λέγω, κρίνετε ὑμεῖς ὁ φημι. » Ἐπειδὴ μέγα ἐγκλημα αὐτοῖς προσῆψεν, εἰδωλολατρίαν ὀνομάσας ὃ ἐποιοῦν, καταλαλεῖν τὸ τραχὺ τοῦ λόγου, καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπευθύνους κριτὰς καθίζει (ὑπὲρ θαρρόυντός ἐστι τοῖς οἰκειοῖς λόγοις ²⁸, ὡς ἀληθῆσι), καὶ φησὶν· Οὐ θέομαι ἐτέρων δικιστῶν, ὑμεῖς ὡς φρόνιμοι κρίνετε.

« Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν, οὐκ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ ; » Τούτέστι, τῆς Εὐχαριστίας. Ἐπὶ χεῖρας γὰρ αὐτὸ ἔχοντες

i Matth. xi, 28.

Variae lectiones.

²⁴ ἀλλὰ φοβοῦ m. ²⁵ ἡμετέρας o. ²⁶ ἡμῖν o. ²⁷ ὥστε m. ²⁸ λογιμοῖς o.

εὐλογοῦμεν καὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ τῷ αἵμα αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχέαντι, καὶ ἀβρήτων ἀγαθῶν ἀξιῶσαντι. Οὐκ εἶπε δὲ, Μετοχή, ἀλλὰ, « Κοινωνία, » ἵνα πλέον τι δηλώσῃ, τὴν ἄκραν ἔνωσιν δηλαδὴ. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Τοῦτο τὸ ἐν τῷ ποτηρίῳ ἐν, ἐκεῖνό ἐστι· τὸ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ρεῦσαν· καὶ ἐκείνου μεταλαμβάνοντες, [καὶ] κοινωνοῦμεν, τοῦτο ἐστίν, ἐνούμεθα τῷ Χριστῷ. Οὐκ αἰσχύνεσθε οὖν, ὡς Κορίνθιοι, ἐπὶ τὸ ποτήριον τῶν εἰδώλων τρέχοντες, ἀπὸ τούτου τοῦ ποτηρίου τοῦ τῶν εἰδώλων ὑμᾶς ἠπαλλάξαντος ;

« Τὸν ἄρτον ἐν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνίᾳ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστίν ; » Ὅπως ἐπὶ τοῦ σταυροῦ οὐ πίπθον ἐν Κύριῳ ; (ὁστόν γὰρ αὐτοῦ οὐ συνετριβή), τοῦτο νῦν ὑπομένει, δι' ἡμᾶς κατακλῶμενος. « Ὅν » γὰρ « κλῶμεν, » φησί. « Κοινωνία δὲ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστίν, » εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Ὅπως ἐκεῖνο τὸ σῶμα ἤνωται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτῷ διὰ τοῦ ἄρτου τούτου ἐνούμεθα.

« Ὅτι εἰς ἄρτος, καὶ ἐν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμεν. » Ἐπειδὴ εἶπε· « Κοινωνία τοῦ σώματός ἐστι· » τὸ δὲ κοινωνοῦν, ἑτερόν ἐστίν ἐκείνου οὐ κοινωνεῖ· νῦν δείκνυσσι τὸ μείζον, καὶ φησιν, ὅτι αὐτὸ ἐσμεν ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Τί γὰρ ἐστίν ὁ ἄρτος ; Σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβάνοντες ; Σῶμα Χριστοῦ· οὐχὶ σώματα πολλὰ, ἀλλὰ σῶμα ἓν. Καθάπερ γὰρ ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν κόκκων εἰς γίνεσθαι· οὕτω καὶ ἡμεῖς, πολλοὶ ὄντες, ἐν γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ.

« Οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μετέχομεν. » Ὅστε καὶ σῶμα ἓν ἐσμεν. Πῶς οὖν οὐ φυλάττομεν τὴν ἀγάπην, καὶ γινόμεθα καὶ κατὰ τοῦτο ἓν ; Καίτοι γε ὁ Θεός, φησὶ, τὸ σῶμα αὐτοῦ διὰ τοῦτο δίδωσιν ἡμῖν, ἵνα ἐνώσῃ ἡμᾶς, καὶ πρὸς ἑαυτὸν, καὶ πρὸς ἀλλήλους. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ προτέρα τῆς σαρκὸς φύσις ἐφθάρη ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ζωῆς ἐγένετο ἐρημος, εἴωκεν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ ἀναμάρτητον καὶ ζωηράν, ὁμοίαν δὲ ἡμῖν σάρκα, ὡς ἀν' αὐτῆς μεταλαμβάνοντες, πρὸς αὐτὴν ἀνακραθῶμεν, καὶ ζήσωμεν ἀναμαρτήτως, ὡς ἐνεστί :

« Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα· οὐχὶ οἱ ἐσθίοντες τὰς θυσίας, κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσίν ; » Ἀπὸ τῶν παχυτέρων, φησὶ, παιδεύθητε, ὅτι κοινωνία εἰδώλων ἐστὶ τὸ παρ' ὑμῶν γινόμενον [· γίν.]. « Κατὰ σάρκα δὲ Ἰσραὴλ, » εἶπεν, ὡς αὐτῶν κατὰ Πνεῦμα ὄντων. Σκόπει δὲ, πῶς ἐπὶ μὲν τῶν Ἰουδαίων οὐκ εἶπεν, ὅτι τῷ Θεῷ κοινωνοῦσιν, ἀλλὰ, « Κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσίν. » Καὶ γὰρ ²⁰ τῷ Θεῷ ἀφοριζόμενοι, τῷ θυσιαστηρίῳ ἐπιτιθέμενοι, κατεκαίετο· ἐπὶ δὲ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, οὐκ οὕτως· ἀλλὰ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστίν. Ὅ γὰρ τοῦ θυσιαστηρίου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ²¹ κοινωνοὶ γινόμεθα. Δείσας οὖν, μήποτε ὑπολάβωσιν οἱ ἀκούοντες, ὅτι ἐπειὶ ὁ τὴν θυσίαν ἐκεῖ προσδεχόμενος Θεός, ἠδύνατο βλάψαι, ἄρα καὶ τὴν θυσίαν ἐνταῦθα λαμβάνοντα εἰδῶλα δύναται βλάψαι τοὺς μὴ θύοντας, ἐπήγαγε·

A nedicimus ei, et gratias agimus ei, qui sanguinem suum pro nobis effudit, ineffabiliaque bona in nos contulit. Non dixit autem, Participatio, sed « Communicatio, » ut aliquid excellentius indicet; summam puta unionem. Quod autem dicit, hujusmodi est : Hoc quod in calice est, illud est quod ex Christi latere effluxit : et ex eo accipientes, communicamus, hoc est, unimur Christo. Nonne itaque vos pudet, o Corinthii, ab isto calice qui vos ab idolis liberavit, ad idolorum poculum accurrere ?

« Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est ? » Quod Dominus in cruce non patiebatur (os enim ejus nullum est contritum) hoc jam sustinet, cum propter nos frangitur. Inquit enim, « Quem frangimus. » — « Communio » autem « corporis Christi est, » pro eo dixit quod est, Quemadmodum illud corpus Christo unitum est, sic et nos ipsi per panem hunc unimur.

VERS. 17. « Quoniam unus panis, et unum corpus multi sumus. » Quia dixerat, « Communio **181** corporis est, » communicans autem aliud est ab eo cujus particeps est : jam majus quiddam demonstrat, inquit, Quod illud ipsum corpus sumus. Quid enim est panis ? corpus Christi. Quid autem fiunt illi qui participant ? corpus Christi : non corpora multa, sed unum corpus. Quemadmodum enim panis ex multis granis unus efficitur, sic et nos, multi cum simus, unum efficimur corpus Christi.

« Omnes enim ex uno pane participamus. » Itaque et unum sumus. Quare igitur charitatem non observamus, et unum secundum hoc quoque efficimur ? Atqui Deus, inquit, propterea corpus suum nobis tradit, ut uniat nos, cum erga seipsum, tum nos inter nos mutuo. Quia enim prior carnis nostræ natura corrupta erat a peccato, vitæque destituta, dedit nobis suam ipse omnis peccati expertem, et vivam, similem tamen nobis carnem, ut eam assumentes, in ipsam permisceamur, et sine peccato vivamus quatenus licet.

VERS. 18. « Videte Israel secundum carnem. Nonne qui edunt hostias, altaris sunt particeps ? » A crassioribus exemplis, inquit, discite quod idolorum communicatio sit id quod a vobis geritur. Dixit autem, « Israel secundum carnem, » quasi ipsi sint secundum Spiritum. Reputa vero tecum quod non dixerit de Judæis, quod cum Deo communicent, sed « Particeps altaris sunt. » Nam id, quod Deo segregatum erat, aræ impositum comburebatur. In corpore autem Christi non sic se res habet : sed est communicatio corporis Christi. Non enim aræ, sed ipsius Christi particeps efficimur. Metuens igitur, ne illi audientes quod Deus sacrificium illic accipiens, nocendi potestatem habet, suspicentur idola etiam istic sacrificium accipientia, iis, qui non sacrificant, nocere posse, intulit :

Varie lectiones.

²⁰ ἡμᾶς ο. ²¹ καὶ γὰρ κατεκαίετο τὸ ἐπιτιθέμενον ο. ²² Κυρίου ο.

VERS. 19. « Quid igitur dico? Non quod idolum aliquid sit, aut quod idolis immolatum sit aliquid? » Non quasi idolis vis aliqua inesset, et vel nocere vel prodesse potuissent, Idcirco ab iis vos abduco (neque enim quidquam sunt omnino) verum quod non offeratur victima Domino tuo. Infert igitur:

VERS. 20. « Sed quod quæ gentes immolant, dæmoniis immolent, et non Deo. » Ne igitur accurrat ad hostes Domini vestri. Nam si, mensa regia dimissa, ad condemnatorum mensam accurreres, omnino peccares; non quod noceret illa quidquam aut juvaret, cæterum quod injuria istud videretur mensæ regię.

« Nolo autem vos participes dæmoniorum fieri. » Si enim mysticam mensam participant, Christo communicant: dæmonum mensam participant, dæmonibus haud dubio communicant.

VERS. 21. « **182** Non potestis calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum. » Cum per modum adhortationis dixerat, Nolo vos participes esse dæmoniorum, ne admonitio ista flocci pendatur, per modum sententiæ negativæ nunc illud ipsum posuit, « Non potestis, » inquit, « calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum. »

« Non potestis mensæ Domini participes esse, et mensæ dæmoniorum. » Ex solis nominibus probat, quod ab idolothytis abstinere oporteat.

VERS. 22. « An provocamus Dominum? Numquid fortiores eo sumus? » Quo pudefaciat ipsos, hoc posuit: Num tentamus, inquit, et lacessimus Deum, utrum punire nos possit, ad hostes ejus secedentes? Deinde ad absurdum perducens orationem, « Numquid fortiores, » inquit, « ipso sumus? » dictum illud Mosaicum valde acriter iis in memoriam revocans: « Provocarunt me in non Deo: ad iracundiam me concitaverunt in idolis suis k. »

VERS. 23. « Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. » Ne quis illi objiciat: Tantisper dum pura cum conscientia manducavero, istud faciendi potestatem habeo: Certe, inquit, omnia tibi licent, quandoquidem proprii arbitrii dominus a Deo conditus es: verum hoc ipsum ut edas, non omnino tibi expedit. Istac enim progrediens, in idola propendebis, ipsorum mensas frequenter participando.

« Omnia mihi licent, at non omnia ædificant. » D Neque tibi prodest, inquit, sicut et antea dixi, neque fratri tuo: ipsum enim non ædificat, quin potius destruit ac evertit ipsius fidem. Cum itaque neque te, neque fratrem adjuvet, quid hoc facis?

VERS. 24. « Nemo quod suum est quærat, sed quisque quod proximi est. » Ne quæras num tu

k Deut. xxxii, 21.

« Τι οὖν φημι; ὅτι εἰδωλὸν τί ἐστιν; ἢ ὅτι εἰδωλόθυτον τί ἐστιν; » Οὐχ ὡς ἰσχυρὸν τινα ἐχόντων τῶν εἰδωλῶν, καὶ δυναμένων βλάψαι ἢ ὠφελῆσαι, ἀπάγω τούτων ὑμᾶς· οὐδὲ γὰρ εἰσὶν ὄλιγος· ἀλλ' ὅτι οὐ προσάγεται τὸ θυόμενον τῷ Δεσπότῃ τῷ σφ. Ἐπιφέρει οὖν·

« Ἄλλ' ὅτι ἂ θύει τὰ ἔθνη, δαιμονίοις θύει, καὶ οὐ Θεῷ. » Μὴ τοίνυν τρέχετε ἐπὶ τοῖς ἐχθροῦς τοῦ Δεσπότου ὑμῶν· καὶ γὰρ εἰ βασιλικὴν ἀφείλετε τράπεζαν, ἐτραχεῖς ἐπὶ τὴν τῶν καταβίβων, πάντως ἡμάρτανες· οὐχ ὅτι ἐβλαπτεν ἐκείνη, ἢ ὠφέλει, ἀλλ' ὅτι ὑβρίζει ἐδόκει τοῦτο τῆς βασιλικῆς τραπέζης. »

« Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι. » Εἰ γὰρ τῆς μυστικῆς τραπέζης μετέχοντες, κοινωνοῦσι Χριστῷ· οἱ δαιμόνων τραπέζης μετέχοντες, δῆλον ὅτι δαίμοσι κοινωνοῦσιν.

« Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων. » Ἐπειδὴ ἐν τάξει παραιέσεως εἶπεν· « Οὐ θέλω ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι· » ἵνα μὴ παραίσεις καταφρονηθῆ, ἐν τάξει ἀποφάσεως νῦν αὐτὸ τέθεικεν, εἰπὼν· « Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων. »

« Οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων. » Ἐκ μόνων τῶν ὀνομάτων κατασκευάζει, τὸ δεῖν ἀπέχεσθαι τῶν εἰδωλοθύτων.

« Ἡ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἔσμεν; » Ἐντροπικῶς τοῦτο τέθεικεν. Ἡ πειραζόμεν, φησι, καὶ παρακνίζομεν τὸν Θεόν, εἰ δύναται κολάσαι ἡμᾶς πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἀποχωροῦντας; Εἶτα εἰς ἀποπὸν ἀπάγων τὸν λόγον, φησὶ· « Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἔσμεν; » ἀναμνηστικῶν ²² σφόδρα πληκτικῶς τῆς Μωσαϊκῆς ῥήσεως· « Παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδωλοῖς αὐτῶν. »

« Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ αὐτῷ, ὅτι Μετὰ καθαρᾶς ἐσθίων συνειδήσεως, ἐξουσίαν ἔχω τοῦτο ποιεῖν· Ναί, φησὶ, πάντα μὲν σοι ἔξεστιν, ²³ ἐπειδὴ αὐτὸς παρὰ Θεοῦ αὐτεξούσιος γέγονας· ἀλλ' οὐ πάντως συμφέρει σοι τὸ ἐσθίειν· ἰδὼ γὰρ προβαίνων, διάθεσιν ἔξει; πρὸς τὰ εἰδωλα, τῷ συνεχῶς κοινωνεῖν τῶν τραπέζων αὐτῶν.

« Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. » Οὕτε σοι συμφέρει, φησὶ, καθὼ καὶ προλαβὼν εἶπον, οὔτε τῷ ἀδελφῷ σου· οὐ γὰρ οἰκοδομεῖ αὐτὸν, ἀλλὰ μᾶλλον καθαιρεῖ, καὶ κατασκάπτει τὴν πίστιν αὐτοῦ. Ἄσπε ἐπέλ οὔτε σὲ ὠφελεί, οὔτε τὸν ἀδελφόν, εἰ τοῦτο ποιεῖς;

« Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον ἑακαστος. » Μὴ ζῆται τοῦτο, εἰ σὺ ἐσθίεις καθαῶς

Varie lectiones.

²² ἐφοβήθη μήπως δόξωσι ταῦτα λέγειν αὐτὸν ὡς ἰσχυρὸν ἐχόντων τῶν εἰδωλῶν. Καὶ φησιν ὅτι οὐχ ὡς δυναμένων βλάψαι ἢ ὠφελῆσαι τῶν εἰδωλῶν, ἀπάγω τούτων ὑμᾶς m. Sit aliquid. Timebat, ne hac empta dicere, putarent, quasi idolis vis aliqua inesset: unde ait: Non quia illa obesse possint, aut prodesse, idcirco ab iis vos abduco. ²³ Ἐβλαπτεν ἐκείνην ἢ ὠφέλεις ο. ²⁴ δεσποτικῆς ο. ²⁵ ἀναμνηστικῶς δὲ ο. ²⁶ ἐπὶ ο. ²⁷ ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει.

συνιδῆσαι, ἀλλ' εἰ τὸν ἀδελφὸν οἰκοδομεῖ τὸ γινόμενον. Πολλαχοῦ δὲ ²⁷ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦτο τίθησιν, ὡς ἀναγκαῖόντατον. Οὐχ ἀπλῶς δὲ κελεύει μὴ ζητεῖν τὸ οἰκεῖον συμφέρον, ἀλλ' ὅταν τοῦτο βλάβη τὸν ἀδελφόν. Τότε γὰρ τὸ ἐκείνου συμφέρον χρή προτιμῆν καὶ προαιρεῖσθαι τοῦ ἰδίου.

« Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντας διὰ τὴν συνειδησιν. » Ἐπειδὴ διὰ πολλῶν κατεσκεύασεν, ὅτι δεῖ αὐτοὺς ἀπέχεσθαι τῶν εἰδωλοθύτων· ἵνα μὴ πάλιν περιεργότεροι τοῦ δέοντος γίνωνται, ὥστε παραιτεῖσθαι καὶ τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ὄνια, δεδοικότες μήπως εἰς καὶ αὐτὰ εἰδωλόθута, φησὶν, ὅτι « Πᾶν τὸ πωλούμενον ἐσθίετε, » μὴ ἀνακρίνοντας τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἐρωτῶντας, εἰ ἄρα εἰδωλόθυτόν ἐστιν, ὡς πλητόμενοι τὴν συνειδησιν, καὶ καθαρίσαι αὐτὴν θέλοντες. Ἡ καὶ οὕτως· ἵνα **B** μὴ πληγῇ ἡ συνειδησίς σου, διὰ τοῦτο μὴ ἀνάκρινε· ἴσως γὰρ ἀνακρίνων μαθήσῃ, ὅτι εἰδωλόθυτόν ἐστι, καὶ πληγῆσεται σου ἡ συνειδησίς.

« Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » Οὐχ τῶν δαιμονίων. Εἰ δὲ ἡ γῆ, καὶ οἱ καρποὶ καὶ τὰ δένδρα καὶ ζῶα. Εἰ δὲ αὐτοῦ πάντα, οὐδὲν ἀκάθαρτον φύσει, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκάστου διανοίας.

« Εἰ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παραιτῆμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντας διὰ τὴν συνειδησιν. » Καλῶς τὸ, « ἐσθίετε. » οὐτε γὰρ προτρέψασθαι, οὐτε ²⁸ ἀποτρέψασθαι αὐτοὺς ἠδούλετο. Μηδὲν δὲ ἀνακρίνετε, ἵνα **C** μὴ τῇ περιτομῇ ²⁹ περιεργία νομισθῆτε δευτέρως τὰ εἰδωλα, καὶ ἵνα φυλάττητε καθαρὰν καὶ ἀπλήγαν τὴν συνειδησιν ὑμῶν.

« Ἐάν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ· Τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι· μὴ ἐσθίετε, δεῖ ἐκείνον τὸν μηνύσαντα, καὶ τὴν συνειδησιν τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » Οὐχ ὡς βλαβερῶν ἀπέχεσθαι σε κελεύω, ἀλλὰ δι' ἐκείνον τὸν μηνύσαντα, ἵνα μὴ βλαβῇ, καὶ νομίσῃ, ὅτι τὰ τῶν εἰδῶλων οὐκ ἀπόβλητά εἰσι τοῖς Χριστιανοῖς. Ἐπεὶ ὅτι οὐχ ὡς ἀκαθάρτων, οὐδὲ ἀλλοτρῶν ὄντων τοῦ ἡμετέρου Κυρίου, ἀπέχεσθαι ἠδύσκω, δῆλον ἐνταῦθεν. « Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, » τούτεστι, πάντα τὰ πληροῦντα αὐτὴν, τὰ ἐμπεριεχόμενα αὐτῇ. Ἡ καὶ οὕτως· Ἀπόστολος φησὶ, τοῦ βρώματος τούτου· πᾶσα **D** γὰρ ἡ γῆ τοῦ Κυρίου ἐστὶ, καὶ ἐξεστὶ σοὶ ἄλλοθεν ³⁰ ἐμπλησθῆναι. Ἀνέφικται γὰρ σοὶ πάντα.

« Συνειδησιν δὲ λέγω οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου. » Τούτεστι, τοῦ Ἑλλήνος. Ἰσως γὰρ (ὅπερ εἶπον) σκανδαλισθῆσεται, ἢ ὡς λαίμαργον κρίνων, ἢ ὡς τὰ εἰδωλα καὶ σὲ ἀποδεχόμενον ἐπίσης αὐτῷ ³¹. Ἀλλ' ἴσως εἶποι τις ἄν· Διὰ τί φροντίζεις τοῦ μηνύσαντος; εἴπας γὰρ προλαβίων· Τί μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνεις; Οὐκ ἐκείνου φροντίζω, φησὶν,

pura conscientia vescaris; sed num fratrem tuum ædificet ea res. Sæpe enim in Epistolis hoc ponit tanquam maxime necessarium. Non autem simpliciter præcipit, ne propriam utilitatem quæramus, sed cum fratri sit illa incommodo. Tum enim ipsius utilitatem propriæ præferre et præeligere debemus.

VERS. 25. « Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. » Cum hactenus multis confirmasset abstinendum plane ab idolothytis, ne rursus plus æquo curiosiores reddantur, adeo ut abstineant etiam ab iis quæ in foro vaneunt, metuentes ne et ea sint idolothyta: Omne, inquit, quod venditur, edite, non examinantes vendentes, et interrogantes num idolothytum sit, tanquam conscientia vestra consternati, quam hoc pacto purgare intendatis. Vel sic: Ne feriat **183** conscientia tua, propterea ne examines. Fortasse namque, si disquiras, rescisces idolis esse immolatum quod emere cogitas, et ferietur conscientia tua.

VERS. 26. « Domini enim est terra, et plenitudo ejus. » Non dæmoniorum. Quod si terra sit ejus, tum fructus et arbores et animalia. Si autem ipsius sint omnia, tum nihil natura est immundum, sed ex uniuscujusque opinione.

VERS. 27. « Si quis autem vocat vos infidelium, et vultis ire, omne quod vobis apponitur, edite, nihil interrogantes propter conscientiam. » Bene dixit, « Vultis. » Neque enim ipse adhortari ad hoc, neque delortari instituit. Nihil autem interrogate, ne id **C** nimia sollicitudine formidare videamini, et ut conscientias vestras puras et inconcussas custodiatis.

VERS. 28. « Si quis autem vobis dixerit: Hoc est immolatum idolis: nolite manducare propter illum qui indicavit, et conscientiam. Domini enim est terra, et plenitudo ejus. » Non veluti a rebus noxiis tibi abstinere mando; sed propter eum qui indicavit, ut is non lædatur, atque putet idolorum res haud rejici a Christianis. Nam quod non tanquam ab immundis, vel ab iis quæ sint a Domino nostro aliena, abstinendum esse doceo, vel inde planum est: « Domini enim est terra, et plenitudo ejus, » hoc est, omnia ipsum replentia, et quæ in ea continentur. Vel etiam sic: Abstine, inquit, a cibo isto: universa enim terra Domini est, ac licet tibi aliunde impleri. Nam cuncta tibi sunt aperta.

VERS. 29. « Conscientiam autem dico, non tuam sed alterius. » Hoc est, Græci. Fortasse enim (uti dixi) offendetur, vel tanquam gastrimargum te judicando, vel ceu eum, qui æque ac ipse, idola excipiat. Sed fortasse dicat quispiam, Quid tu sollicitus es de illo qui indicaverit? Supra enim dixisti, Quid mihi de iis qui foris sunt, judicare? Non illius, in-

¹ I Cor. v, 12.

Variae lectiones.

²⁷ πανταχοῦ δὲ τοῦτο παραινῖ τὸ συμφέρον τῷ πλησίον ο. ²⁸ ἡ ο. ²⁹ περιτετῇ μ. ³⁰ ἄνωθεν ο. ³¹ αὐτὸν ο.

quit, sed vestri curam gerō, ne condemnemini : Α ἀλλ' ὑμῶν, ἵνα μὴ καταγινώσκηθε· διὸ καὶ ἐ-
 idcirco addidit :

« Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia? » Non observare, et non prohiberi, libertatem dicit. Ego enim, inquit, libere et sine observatione vescor, Græcus vero me condemnabit, Fabula est, inquit, Christianorum religio : aiunt quidem idola sese exsecrari, et interim ea quæ iis oblata sunt libenter comedunt.

VERS. 30. « Si ego cum gratia participo, quid blasphemor ejus rei gratia, pro qua gratias ago? » Ego, inquit, libere participo creaturas Dei, per gratiam Dei quæ me stabilem et firmum fecit, adeo ut nihil observem : at Græcus conviciabitur mihi, quippe qui similem me idola **184** quidem fugere, et tamen per gulam eis immolata comedam. Quod autem **B**
 adjicit, « Pro quo gratias ago, » hujusmodi est : Ego, inquit, gratias ago Deo, quod adeo me excelsum fecit, ac Judaica humilitate sublimiorem, ut nullatenus lædar. Græcus autem, ut dixi, scandalizatur et blasphemat.

VERS. 31. « Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. » Omnia, inquit, facite ad gloriam Dei : quasi quæ nunc fiant a vobis, ad Dei contumeliam sint, imo potius blasphemiam. Manducat ergo quisquam, vel bibit in gloriam Dei, quando neminem offendit, quando non ut gulosus aut voluptatis sectator epulatur ; sed velut is qui corpus conservare velit ad virtutis operationem. Omnino autem quamcunque rem in gloriam Dei quispiam agit, quando neque alium scandalum quopiam lædit, neque seipsum ; nempe hominibus placere studens, vel ex affectu aliquo perturbato.

VERS. 32. « Sine offensione estote et Judæis et Græcis, et Ecclesiæ Dei. » Hoc est, nullam vituperationis occasionem nemini præbentes. Continget autem hoc, si neque Judæum, neque Græcum offendamus, neque etiam fratres : nam illi sunt Ecclesiæ Dei. Observa, quod majus est, ultimo loco protulit. Nam et alios ad fidem attrahere convenit, nec interim tamen fratres persequi. Indicat autem omnes ex hoc offensos, quod idolorum immolatis vescerentur.

VERS. 33. « Sicut et ego per omnia omnibus pla- **D**
 ceo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant. Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. » Postquam magni quidpiam illis imposuerat, reos eos faciens et Judæorum et Græcorum noxæ, seipsum in medium protulit, ut ostendat rem haud esse difficilem. Qui vero suum commodum non quæsierit, liquet ex multis, quæ supra commemoravit, « Omnibus, » inquit, « factus sum omnia ; » maxime vero ex eo quod optavit anathema esse pro fratribus. « Imitatores » igitur, inquit, « mei estote. » Illud vero, « Quemadmodum et ego Christi, » ne

ἡγαγεν·
 « Ἴνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως ; » Ἐλευθερίαν, τὸ ἀπαρτηρητὸν λέγει, καὶ ἀκώλυτον. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, ἐλευθέρως καὶ ἀπαρτηρητῶς ἐσθίω· ὁ δὲ Ἕλλην κατακρινεῖ με, καὶ ἐρεῖ· Μῦθος τὰ Χριστιανῶν· τὰ εἰδῶλα λέγουσι βδελύττεσθαι, καὶ τὰ αὐτοῖς θυόμενα προθύμως ἐσθίουσιν.

« Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὐ ἐγὼ εὐχαριστῶ ; » Ἐγὼ μὲν μετέχω, φησὶ, τῶν τοῦ Θεοῦ κτισμάτων ἐλευθέρως, διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν ποιήσασάν με ἐδραῖον καὶ στερεόν, ὥστε μηδὲν παρατηρεῖσθαι· ἀλλ' ὁ Ἕλλην βλασφημῆσει με, ὡς ὑποκρινόμενον φεύγειν τὰ εἰδῶλα, καὶ διὰ γαστριμαργίαν πάλιν τὰ ἐκ τούτων ἐσθίοντα. Τὸ δὲ, « Ὑπὲρ οὐ ἐγὼ εὐχαριστῶ, » τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Ἐγὼ μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτω με ὑψηλὸν ἐποίησε, καὶ Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος ἀνώτερον, ὡς μετὰ μὲν βλάπτεσθαι· ἀλλ', ὅπερ ἔφη, ὁ Ἕλλην σκανδαλίε-
 ται καὶ βλασφημεῖ.

« Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. » — « Πάντα, φησὶ, ποιεῖτε εἰς δόξαν Θεοῦ, ὡς τὰ γε νῦν γινόμενα παρ' ὑμῶν ἀδοξία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ βλασφημία. Ἐσθίει δὲ τις εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ πίνει, ὅταν μὴ ἐπὶ σκανδαλίῳ τινός, ὅταν μὴ ὡς γαστριμαργός, ἢ φιλήδονος, ἀλλ' ὡς θέλων συγκρατεῖν τὸ σῶμα πρὸς τὴν ἐργασίαν τῆς ἀρετῆς ⁴²· καὶ ἀπλῶς δὲ πᾶν πρᾶγμα ποιῇ τις εἰς δόξαν Θεοῦ, ὅταν μῆτε ἄλλον βλάπτῃ σκανδαλίζων, μῆτε ἑαυτὸν, οἶον, ὡς ἀνθρωπάρεσκος ποίων, ἢ διὰ τινὰ ἐμπαθῆ λογισμῶν.

« Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. » Τουτέστι, μηδεμίαν μηδενὶ ψόγου ⁴³ παρέχοντες ἀφορμὴν. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν μῆτε Ἰουδαῖον, μῆτε Ἕλληνα σκανδαλίζωμεν, μῆτε μὴν τοὺς ἀδελφούς· οὗτοι γὰρ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Ὅρα δὲ, τὸ μεῖζον ἔσχατον εἶπε· καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους ἐφέλκεσθαι προσήκει πρὸς τὴν πίστιν· οὐ μὴν καὶ τοὺς ἀδελφούς διώκειν. Ἐμφαίνει δὲ πάντα ἐκ τούτου σκανδαλιζομένους, ἐκ τοῦ τὰ εἰδῶ-
 λόβητα ἐσθίειν.

« Καθὼς καὶ ἐγὼ πάντα πᾶσιν ἀρέσσω, μὴ ζητῶν τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ ἐγὼ Χριστοῦ. » Ἐπεὶ δὲ ⁴⁴ μέγα αὐτοῖς ἐπέταξεν, ὑπευθύνους αὐ-
 τοῦς δεῖξας ⁴⁵ καὶ τῆς Ἑλλήνων καὶ τῆς Ἰουδαίων βλάβης, ἑαυτὸν εἰς τὸ μέσον παρήγαγεν, ἵνα δείξῃ τὸ πρᾶγμα ράδιον. Πῶς δὲ οὐκ ἐζήτηε τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἐκ πολλῶν ὀφθόντων, ὧν καὶ προλαβὼν εἶπεν, ὅτι « Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα· » μάλιστα δὲ ἐξ ὧν εὐξάτο ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ⁴⁶. Μιμηταὶ μου γίνεσθε. » Τὸ δὲ, « Καθὼς καὶ ἐγὼ Χριστοῦ, » μὴ ἀλαζόνος λόγον ⁴⁷ νοήσης, ἀλλὰ προ-
 ρε-

Variæ lectiones.

⁴² ψυχῆς ο. ⁴³ λόγου ο. ⁴⁴ ἐπειδὴ ο. ⁴⁵ ποιήσας ο. ⁴⁶ Τὸ δὲ, μιμηταὶ μου γίνε. καθὼς καὶ Χ. ο.
⁴⁷ λόγου λογισμῶν ο.

τοῦ μᾶλλον εἰς τὴν μίμησιν. Εἰ γὰρ ἐγὼ, φησί, ἅπτερος ἕμῃ, ὁ πάντων ἀσυχρήτως ὑπερέχων.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

« Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μίμησθε. » Ἐπειδὴ τὸν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων λόγον ἀπῆρτε, περὶ μεγάλων ὄντων, νῦν κορυφώτερον τι ἀμίμητον διορθοῦται. Ἐβωθε γὰρ μεταξὺ τῶν βαρέων τὰ κορυφώτερα ἀμαρτήματα τιθέναι. Τί δὲ τοῦτο ἦν; Αἱ μὲν γυναῖκες ἀκατακάλυπτοι ⁴⁷ καὶ ἠύχοντο καὶ προσφῆτεον (καὶ γὰρ καὶ γυναῖκες προσφῆτεον ἔτι)· οἱ δὲ ἄνδρες ἐκόμουν, ἅτε ἐν φιλοσοφίᾳ διατρέφαντες, καὶ ὅτε ἠύχοντο, καὶ ὅτε προσφῆτεον. Ταῦτα δὲ Ἑλληνικοῦ νόμου ἦσαν. Ἐπεὶ οὖν περὶ τούτων παρήγεσαν αὐτοῖς, ἴσως ὅτε παρήν, ἐξ αὐτῶν δὲ οἱ μὲν ὑπέκουσαν, οἱ δὲ ἠπειθήσαν· φησί περὶ τῶν ὑπακούοντων ⁴⁸, ὅτι « Ἐπαινῶ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μίμησθε. » Καίτοι γε ἐν τῇ τοῦτο, περὶ τοῦ μὴ κομᾶν τῶν ἄνδρας· ἀλλ' ὁμοῦ αὐτὸς, « Πάντα, » φησί, « μίμνησθε μου. » Ἄει γὰρ εἰβωθε σοφῶς μάλα τινι τοῖς ἐπαινοῖς τοῦ ἀπὸ τούτων βελτιωθῆναι προσδοκώμενους.

« Καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε. » Ἐντεῖθεν δὴλον, ὅτι καὶ ἀγράφως πολλὰ ⁴⁹ παρέδωκε καὶ αὐτὸς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι.

Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι, ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι. » Δοκεῖ μὲν, ὅσον ἐκ τῆς ἀκολουθίας διαλέγεσθαι πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπαινούμενους ἐπὶ τῷ κατέχειν τὰς παραδόσεις· τῇ ἀληθείᾳ δὲ, τοῦ ἀπειθήσαντας διορθοῦται. Παντὸς δὲ ἀνδρὸς ἀκούων, τοῦ πιστοῦ νόμι καφαλὴν εἶναι τὸν Χριστόν. Οἱ γὰρ πιστοὶ ἐσμὲν σῶμα αὐτοῦ, οὐχὶ καὶ οἱ Ἕλληνας· ὥστε οὐδὲ κεφαλὴ ἐκαίμων ὁ Χριστός.

« Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. » Κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, διὰ τὸ κατέρχειν αὐτῆς· Χριστοῦ δὲ κεφαλὴ ὁ Θεός, διὰ τὸ αἰτιος εἶναι αὐτοῦ, ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. Οὐ δεῖ γὰρ τὰ περὶ κεφαλῆς ⁵⁰ εἰρημένα ὁμοίως καὶ ἐπὶ Χριστοῦ ἐκλαμβάνειν· ἀλλ' ἡμῶν μὲν κεφαλὴ ὁ Χριστός, καὶ ὡς Δημιουργός, καὶ ὡς σώματος αὐτοῦ ὄντων ἡμῶν· ὁ δὲ Πατὴρ, Χριστοῦ κεφαλὴ, ὡς αἰτιος αὐτοῦ. Εἰ δὲ καὶ κατὰ ἀνθρώπινον ἐκλάβοις ὁμοίως εἰρησθαι τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ κεφαλὴν, ὡς περ αὐτὸς ὁ Χριστός ἐλέχθη ἡμῶν κεφαλὴ, οὐδὲν ἀσεβές· ἐπεὶ καὶ Θεὸς ὁ Πατὴρ λέγεται τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ἐπεὶ γὰρ ἡμῖν ὁμοιωσθαι ⁵¹ κατεδέξατο, καὶ ἀδελφός ἡμῶν ἐγρημάτισε καὶ κεφαλὴ, οὐδὲν καινὸν εἰ καὶ τὰ τῆς ταπεινώσεως ὀνόματα καταδέχεται ⁵², καὶ τὸν κατὰ

putes arrogantis esse sermonem, verum adhortantis potius ad imitationem. Si enim ego, inquit, Christum imitatus sum, qui vitam suam contempsit, ut nos vivamus, quanto potius vos me imitabimini. Non enim ego tanto sum melior vobis, quanto ille me, qui omnes incomparabiliter antecellit.

CAPUT XI.

VERS. 1. « Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei memores estis. » Absoluto de idolothytis sermone, quippe qui de magnis erat, nunc levius quoddam peccatum ¹⁸⁵ corrigit. Nam inter delicta graviora, leviora collocare solet. Quid autem istud fiet? Feminae quidem non velato capite orabant, ac vaticinabantur (nam et feminae tunc prophetiae dono clare erant), viri autem, quippe qui in philosophia versati essent, comam nutriebant, cum quando orarent, tum quando prophetarent. Haec vero Graecae consuetudinis erant. Quia igitur de hisce eos admonuerat, forsitan cum praesto esset, atque eorum quidam alii obtemperaverant, alii vero non obtemperaverant; de obedientibus inquit, « Laudo vos, quod per omnia mei memores estis. » Atqui inter caetera istuc unum erat, de coma non nutrienda per viros; ipse tamen « Per omnia, » inquit, « mei meministis. » Semper enim sapienter praeconiis eos lenire solet, de quibus spes est, quod per ista possint in meliorem statum redigi.

VERS. 2. « Quemadmodum tradidi vobis, traditiones continetis » Hinc perspicuum fit, quod haud pauca sine scriptis tradiderint et ipse et reliqui apostoli.

VERS. 3. « Volo autem vos scire, quod cujuslibet viri caput, Christus est. » Videtur quidem quantum a verborum consequentia colligitur, ad eos verba facere, quos eo laudavit, quod praecpta sive traditiones observarent: revera autem immorigeros corrigit. Cum vero cujuslibet viri caput esse Christum audis, de fideli istuc intelligas. Nam fideles nos sumus corpus ipsius; non autem Graeci infideles: quare nec caput illorum Christus.

« Caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus. » Caput uxoris maritus est, propterea quod dominetur in eam; Christi vero caput Deus, quod ait ejus causa, ut Pater Filii. Non oportet enim ea quae de capite dicta sunt, ex æquo de Christo intelligere: verum nostrum quidem caput est Christus, et quatenus est creator noster, et quatenus nos sumus ipsius corpus. Christi autem caput Pater est, eum causa ipsius. Sin juxta humanitatem accipias sic dictum esse Patrem Christi caput, perinde ac Christus dictus est caput nostrum, nihil impietatis admittis: quandoquidem, et Deus Pater Christi dicitur secundum humanitatem. Quia enim nobis assimilari dignatus est, et frater noster, et caput nostrum audiit, nihil novum est, si et humiliationis

Variæ lectiones.

⁴⁷ ἀκατακαλύπτως ο. ⁴⁸ ὑπακούσαντων ο. ⁴⁹ ὁμοιωθῆναι ο. ⁵⁰ ἀναδέχεται ο.

nomina recipiat, ac eum qui juxta divinitatem Pater est, caput habeat secundum humanitatem suam, tanquam principem et Deum suum.

VERS. 4. « Omnis vir orans aut prophetans, in capite habens, deturpat caput suum. » Virum non jomino caput operire prohibet, sed in oratione tantum et prophetia. Nec dixit, Tectus caput, verum, « In capite habens, » ut auferat non solum velationem per pileum, verum etiam **186** per comam. Nam qui comam nutrit, etiam in capite habet, comam videlicet. Qui vero pudefacit caput suum? Quia cum princeps sit, sui que juris, se ipse jugo subdit. Caput enim contegere, est potestatem capiti imponere. Nam capitis tegumentum, est dominatoris vice, signumque subjectionis. Vel hunc ad modum: Pudefacit Christum caput suum, seipsum nimirum imminuens ac libertate privans. Ut enim exiguum corpus pudefacit caput, sic qui a Deo liber sui que juris factus est, seipsum autem imminuit, ac veluti sub potestate esset, ita se contegit; Christo capiti ejus, tanquam corporis, est decori. Non fuerit autem abs re querere, cur veluti culpam et peccatum istuc Apostolus posuerit. Inter multa alia que cum viro tum femine, illi nempe in dominii, huic in subjectionis signa tradita erant, istud etiam, ut ille quidem caput aperiat, ista autem tegat, iis pro symbolo datum erat. Quomodo igitur culpa vacet, nature leges prætergredi; ac virum quidem comam nutrire, mulierem vero relecto esse capite? Hoc ergo tollit, seu arrogantie signum, que non pauca sane in rebus ecclesiasticis et vastat et perdit. Hinc enim oriuntur hæreses, ex hoc scilicet, quod ea que legibus constituta sunt, unusquisque transgrediat.

VERS. 5. « Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum; unum enim et idem est, ac si rasa esset. » Fuerunt autem et femine prophetie (ut diximus) donum habentes, ut Philippi filie aliaque multe. Quomodo vero pudefacit caput suum? Quia fugitivum quoddam caput ostendit, ut que defecerit a tradita sibi a Deo potestate. Noveris autem quod virum in oratione et prophetia vetet esse tecto capite, mulierem vero non solis hisce illis temporibus, verum semper. Hoc enim vult per hoc quod ait: « Unum enim et idem est ac si rasa esset. » Nam sicut ipsi nunquam non turpe esset radi, ita etiam istud, nempe nudo capite incidere. Nam coma tegumenti vice est. Illa itaque que tegumentum abjicit, similis est illi que comam abjecit.

VERS. 6. « Si enim non velatur mulier, tondeatur etiam: Si autem turpe est mulieri tonderi vel radi, veletur. » Adhuc ostendit, quod relectio capitis rasure similis est; et quemadmodum ista turpe est,

την θεότητα Πατέρα έχει κεφαλήν κατά τὸ ἀνθρώπινον, ὡς ἄρχοντα αὐτοῦ, καὶ ὡς Θεὸν αὐτοῦ.

« Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων, κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. » Οὐκ ἀεὶ κωλύει τὸν ἄνδρα κατακαλύπτεσθαι, ἀλλὰ μόνον ἐν προσευχῇ καὶ προφητείᾳ. Οὐκ εἶπε δὲ, Κατακαλυμμένος τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ, « Κατὰ κεφαλῆς ἔχων, » ἵνα ἀνέλῃ οὐ μόνον τὸ κατακαλύπτεσθαι ἱματίῳ⁸¹, ἀλλὰ καὶ κόμῃ· καὶ ὁ κομῶν γὰρ κατὰ κεφαλῆς ἔχει, τὴν κόμην δηλαδή. Πῶς δὲ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ; Δίδει ἄρχων γεγωνῶς καὶ ἐξουσιαστῆς, ὑπὸ ἐξουσίαν ποιεῖ ἑαυτὸν. Τὸ γὰρ κεκαλύφθαι τὴν κεφαλὴν, ἐξουσίαν ἐπιτιθέναι τῇ κεφαλῇ ἐστίν· ἀντὶ γὰρ ἐξουσιαστοῦ ἐστὶ τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κάλυμμα, καὶ σημεῖον ὑποταγῆς. Ἡ καὶ οὕτω· Καταισχύνει τὸν Χριστὸν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, κατασμικρύνων δηλαδή ἑαυτὸν καὶ ἀνελεῦθερον ποιῶν. Ὡς γὰρ τὸ μικρὸν σῶμα καταισχύνει τὴν κεφαλὴν οὕτω καὶ ὁ ὑπὸ Θεοῦ μὲν γεγωνῶς ἐλευθερός καὶ αὐτεξούσιος, κατασμικρύνων δὲ ἑαυτὸν, καὶ ὡς ὑπὸ ἐξουσίαν ὄντα οὕτω καλύπτων, εἰς αἰσχύνῃ ἐστὶ Χριστοῦ, ὅς ἐστὶ κεφαλὴ αὐτοῦ, ὡς σώματος. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, τίνας ἐνεκεν ὡς ἔγκλημα τοῦτο τίθησιν ὁ Ἀπόστολος· Σύμβολον δέδοται τῷ ἀνδρὶ καὶ τῇ γυναικί· τῷ μὲν, τῆς ἀρχῆς· τῇ δὲ, τῆς ὑποταγῆς, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, καὶ τοῦτο δὴ τὸ, τὸν μὲν ἀκατακάλυπτον εἶναι, τὴν δὲ κεκαλύφθαι. Πῶς οὖν οὐκ ἔγκλημα τὸ τοὺς ὄρους τῆς φύσεως παραβαίνεσθαι, καὶ τὸν μὲν ἄνδρα κομᾶν, τὴν δὲ γυναῖκα ἀνακακαλύφθαι; Τοῦτο οὖν ἀναρτῆ ὡς ἀθάβηλας σημεῖον, τῆς οὐ μικρᾶ λυμαιομένης τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασιν. Ἐντεῦθεν γὰρ καὶ αἱ αἰρέσεις, ἐκ τοῦ ἕκαστον τὰ νενομισμένα παρεξίεναι.

« Πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτω τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς· ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένη. » Ἦσαν γὰρ, ὅπερ ἔφημεν, καὶ γυναῖκες, τὸ χάρισμα τῆς προφητείας ἔχουσαι, ὡς αἱ Φιλίππου θυγατέρες, καὶ ἄλλαι πολλαί. Πῶς δὲ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς; « Ὅτι φυγάδα⁸² τινὰ τὴν κεφαλὴν ἀποδείκνυσιν, ἀποσταθεῖσα τῆς ἐμπιστευθείσης αὐτῇ παρὰ Θεοῦ ἐξουσίας. Ἰσθὶ δὲ, ὅτι τὸν μὲν ἄνδρα, ὡς εἴρηται, ἐν τῇ προσευχῇ καὶ προφητείᾳ⁸³ κωλύει κεκαλύφθαι· τὴν δὲ γυναῖκα οὐ μόνον ἐν τούτοις τοῖς καιροῖς, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ. Τοῦτο γὰρ βούλεται διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἐν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ ἐστὶ τῇ ἐξυρημένη. » Ὅσπερ γὰρ ἀεὶ αὐτῇ τὸ ἐξυρηθῆσθαι αἰσχρὸν, οὕτω δηλαδή καὶ τὸ ἀποκακαλύφθαι. Ἡ γὰρ κόμη ἀντὶ καλύμματός ἐστιν. Ὅστε ἡ ἀποβάλλουσα τὸ κάλυμμα, τῇ τὴν κόμην ἀποβαλλομένη ἴσκειν.

« Εἰ γὰρ οὐ κατακαλύπτεται γυνὴ, καὶ χειράτω⁸⁴ εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ξυράσθαι, κατακαλυπτέσθω. » Ἐπιμένει δεῖκνύς, ὅτι ἡ ἀκαλύψις τῇ ξυρῆσει ἴσκει· καὶ ὥσπερ κείνη αἰ-

Variæ lectiones.

⁸¹ προφητεύων, κάλυμμα κατὰ π. ⁸² ἱμάτια ο. ⁸³ ὅτι δραπेत्रίαν (καὶ, δραπετεῖαν) τινὰ καὶ φυγάδα τὸν κε. ἀποδ. ἀποσταθεύσαν τῆς ἐμπιστευθείσης ο. ⁸⁴ νηστείᾳ ο.

σπρὸν, οὕτω καὶ αἷτη. Διὰ δὲ τούτων καὶ ὅπερ **A** εἶπον ἐμφαίνει, ὅτι δεῖ αἰσχροὺν τῇ γυναικὶ τὸ ἀνακεκαλύφθαι.

Ἡ ἄνηρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. Ἡ πρώτη μὲν αἰτίαν εἶπεν, ὅτι κεφαλὴν ἔχει τὸν Χριστόν, καὶ οὐ δεῖ αὐτὸν κεκαλύφθαι· νῦν δὲ καὶ δευτέραν τίθησιν, ὅτι δόξα Θεοῦ ἐστὶ· τούτέστιν, ὑπαρχὸς Θεοῦ, καὶ εἰκὼν αὐτοῦ. Δεῖ οὖν τὸν ἄρχοντα τοῦ παμβασιλείως μετὰ τῶν συμβόλων τῆς ἀρχῆς αὐτῷ ἐπιφαινεσθαι, ἡγοῦν τῆς ἀκατακαλύπτου κεφαλῆς· αἷτη γὰρ σύμβολον τοῦ μὴ ὑπ' ἐξουσίαν εἶναι τινὲ τῶν ἐπιγεῖων τὸν ἄνδρα, ἀλλ' αὐτὸν ἄρχειν πάντων, ὡς εἰκὼνα Θεοῦ.

Ἡ γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός· ἐστὶ. Ἡ τούτέστιν, ὑπὸ τοῦ ἀνδρός ἄρχεται· δεῖ οὖν αὐτὴν μετὰ τῶν συμβόλων τῆς ὑποταγῆς φαίνεσθαι, ἅτινά ἐστι τὸ συγκεκαλύφθαι **B** τὴν κεφαλὴν.

Ὁ γὰρ ἐστὶν ἄνηρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός. Καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἄνηρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. Ἡ τὰς αἰτίας λέγει δι' ἧς ὑπερέχει ὁ ἄνηρ τῆς γυναικὸς· ὅτι τὸ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἡ γυνή, καὶ ὅτι οὐκ ἐκείνος δι' ἐκείνην, ἀλλ' ἐκείνη δι' ἐκεῖνον⁸⁵. Ἡ ποιήσωμεν γὰρ, φησὶ, ἡ βοήθησεν αὐτῷ. Ἡ πῶς οὖν ὁ ἄνηρ κατακαλύφεται οὕτω τιμηθεὶς ὑπὸ Θεοῦ; Τὸ γὰρ τῆς γυναικὸς ἀρπάζει σχῆμα, καὶ ταῦτ' ἐν ποιεῖ, ὡς περ ἀνεῖ διάδημα λαβῶν, τοῦτο μὲν ἀποβρέβειε τῆς κεφαλῆς, δουλικὸν δὲ σχῆμα λάβοι.

Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοῦ ἀγγέλου. Διὰ τὰ εἰρημύμενα πάντα, **C** φησὶν, ὀφείλει ἡ γυνὴ τὸ τοῦ ἐξουσιάζεσθαι σύμβολον, τούτέστι, τὸ κάλυμμα ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, εἰ μὴτι ἄλλο, τοῦ ἀγγέλου αἰδομένη, ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς ὡς ἀναίσχυντος φαίνηται. Ὡς περ γὰρ τὸ κατακαλύπτεσθαι κατὰ νεύσειν παρασκευάζει καὶ ἐντρέπεσθαι, καὶ τὸ τοῦ ἀρχομένου σχῆμα διατηρεῖν· οὕτω τὸ ἀνακεκαλύφθαι ἀναίσχυντὸν ἐμφαίνει· ἦν καὶ οἱ τοῖς πιστοῖς παρεπόμενοι ἀγγελοὶ βδελύσσονται⁸⁶. Κλήμης δὲ ὁ Στρωματεὺς ἀγγέλου ἐνόησε περιεργότερον, τοὺς τῆς Ἐκκλησίας δικαίους. Κατακαλύπτέσθω γὰρ, φησὶν, ἵνα μὴ τούτους εἰς πορνείαν σκανδαλίση.

Ἡ πλὴν οὐτε ἄνηρ χωρὶς γυναικὸς, οὐτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός, ἐν Κυρίῳ. Ἡ ταῦτα λέγει, ἐπειδὴ πολλὴν ἰπεροχὴν δέδωκε τῷ ἀνδρὶ, δεῖξας, ὅτι ἡ γυνὴ ἐξ **D** αὐτοῦ καὶ δι' αὐτόν. Ἡ οὖν μὴτε τοὺς ἄνδρας ἐπάρη πλέον τοῦ δέοντος, μὴτε ἐκείνας ταπεινώσῃ, φησὶν, ὅτι ἀληθῶς μὲν ἐν τῇ πρώτῃ δημιουργίᾳ οὕτω γέγονε γυνὴ ἐξ ἀνδρός· νῦν δὲ οὐτε ἄνηρ χωρὶς γυναικὸς γεννᾶται. Ἡ πλὴν ἐν Κυρίῳ· τούτέστι, τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν ποιούντος, καὶ ζωογονούντος τὸ σπέρμα, καὶ τὴν μήτραν βωννύοντος.

Ἡ ὡς περ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρός, οὕτω καὶ ὁ ἄνηρ διὰ τῆς γυναικός. Ἡ μὲν γυνὴ, φησὶν, ἐκ τοῦ ἀνδρός· ἐπεὶ γὰρ παραμένει τῷ ἀνδρὶ τοῦτο ἀκέραιον,

⁸⁵ Gen. 11, 18.

⁸⁶ αὐτὸν ο. ⁸⁶ βδελυθῆσονται· ο.

ita et illa : Per hæc autem id quod supra dixi subinnuit, nunquam non turpe esse, mulierem caput suum reterege vel nudare.

VERS. 7. « Vir quidem non debet velari, quoniam imago et gloria Dei est. » Primam quidem **187** causam dixit, quod Christum caput habeat, nec oporteat ipsum tegi : jam vero secundam ponit, quod gloria Dei sit, hoc est, vicarius Dei et imago ipsius. Oportet itaque eum qui summi imperatoris vices gerit, cum imperii sui insignibus coram ipso apparere, hoc est, aperto capite. Istud enim indicio est, virum nulli terrenæ potestati esse subditum, sed ipsum dominari omnibus, seu imaginem Dei.

« Mulier autem gloria viri est. » Hoc est, mariti dominatui subdita est. Quare par est, ut cum subjectionis suæ indicio appareat, quæ sunt confecto esse capite.

VERS. 8, 9. « Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. » Causas dicit propter quas vir mulieri præstet : nimirum et quia mulier ex viri costa est, et quia vir non est propter illam, sed illa propter ipsum. « Faciamus enim, inquit, « adiutorium ipsi ». « Qui igitur vir contegetur, qui tanto honore a Deo affectus est? Femine enim habitum sibi arripit, ac perinde facit, ac si diadema suum capite arreptum abiciat, habitumque servilem assumat.

VERS. 10. « Quapropter mulier debet potestatem habere in capite, propter angelos. » Propter hæc omnia prædicta, inquit, mulier in capite suo signum habere debet subjectionis suæ, tegumentum videlicet, si nihil aliud, angelos tamen reverita, ne et ipsis tanquam impudens videatur. Ut enim obvelare caput, oculos demittere facit, et verecundari, adeoque subditi formam servare ; sic revelato capite ingredi, impudentiam declarat, quam et angeli, qui Christianos comitantur, exsecrantur. Clemens vero Stromatensis, curiosius, per angelos, in Ecclesia justos intellexit. Obveletur enim, inquit, ne hos ad fornicationem scandalizet.

VERS. 11. « Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro, in Domino. » Hæc adjicit, quia plurimum excellentiæ viro dederat, commonstrans quod mulier ex ipso, et propter ipsum, et sub ipso sit. Ne igitur viros plus quam par sit efferat, neque illas deprimat, Revera, inquit, in prima creatione ita mulier e viro condita fuit : nunc autem ne vir quidem sine muliere nascitur. « Verumtamen in Domino, » hoc est, Deo universum faciente, et vivificante semen, matricemque confortante.

VERS. 12. « Nam sicut mulier de viro, ita et vir per mulierem. » Mulier quidem, inquit, ex viro est : nam adhuc viro hoc integrum restat, mulie-

rem ex ipso **188** esse. Vir autem est per mulierem, id est, mulier est ministra generationi hominis: potior autem operatio seminis est, ita ut vir non proprie dicatur ex femina esse, sed ex patre suo per mulierem, ut quæ fuerit ministra ad generationem. De Domino autem Paulus non sic dixit, sed Natum ex muliere ait. Metuit enim uti præpositione « Per, » ne locum daret hæreticis calumniandi, quod per virginem, quasi per canalem, transierit: vel quod sine viri congressu, solius ipsius uteri fructus erat.

« Omnia autem ex Deo. » Non viri, inquit, istud opus est, sed Dei. Quod si omnia Dei potentia fiant, ipseque ordinavit virorum et mulierum res, noli contradicere, sed obtempera.

VERS. 13. « Inter vos ipsos iudicate. » Rursum eos iudices constituit, abunde et copiose astruens quod velit.

« Decet mulierem non velatam orare Deum? » Illic quiddam horribilius indicat, nempe quod ad Deum injuria recurrat.

VERS. 14, 15. « Nonne natura quidem ipsa docet vos, quod vir quidem, si comam nutriat, ignominia est illi: mulier autem, si comam nutriat, gloria est illi? Nam coma pro velamine ei data est. » Ecqui est ignominia viro, si comam curet? Quia mulieris habitum assumit, cumque princeps constitutus sit, subjectionis signum recipit. Mulieri autem coma est gloriæ, quoniam proprium ordinem servat. Cuius autem in gloriam cedit sui status observatio. Quid vero necessum est aliud adhuc operimentum, peplum scilicet addere, si coma est velamentum? Ut non ex sola natura, verum etiam ex consilio et voluntatis electione subjectionem fateatur.

VERS. 16. « Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesiæ Dei. » Contentionis igitur est, in huiusmodi rebus reluctari non rationis et intellectus. Quandoquidem enim Corinthii sapientes vidri volentes, per syllogismos fortasse renitebantur, rem indifferentem esse ostendentes: Nos, inquit, talem consuetudinem non habemus, sive ita altercandi, sive ut vir quidem comam nutriat; mulier vero non obvelatum caput gerat: imo ne aliæ quidem, inquit, Ecclesiæ Dei. Quare non nobis solis adversamini, verum etiam universæ Ecclesiæ. Ista autem pudorem incutiunt, cogendo scilicet auditores, ne quidquam præter apostolicam consuetudinem faciant.

VERS. 17. « Hoc autem præcipiens non laudo. » Quemadmodum ii qui primum crediderant, communia omnia habentes, communiter epulabantur: sic per quamdam eorum imitationem, etiamsi non adeo **189** exactam, Corinthii, statis quibusdam

Α τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι τὴν γυναῖκα· ὁ δὲ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικὸς, τούτέστιν, ἡ γυνὴ διάκονός ἐστι τῆ γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου· ἡ πλειὼν δὲ ἐνέργεια τοῦ σπέρματος ἐστίν. Ὡστε ὁ ἀνὴρ οὐκ ἂν λεχθεῖσιν κυριῶς ἐκ τῆς γυναικὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διὰ τῆς γυναικὸς, ὡς διακόνου γενομένης πρὸς τὴν γέννησιν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου ὁ Παῦλος οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ Γενόμενον, φησίν, ἐκ γυναικὸς. Ἐφοβήθη γὰρ τῆ, « Διὰ, » προθέσει χρῆσασθαι, ἵνα μὴ διψώ χωρὰν τοῖς αἰρετικαῖς λέγειν, ὅτι ὡς διὰ σωλήνος τῆς Παρθένου διήλθεν· ἢ καὶ διότι ἀνδρὸς μὴ παρεισεθρότος, καρπὸς τῆς κοιλίας αὐτῆς μόνος ἦν.

« Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Οὐ τοῦ ἀνδρὸς, φησὶ, τοῦτο κατ'ὀρθωμα, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Εἰ τοίνυν πάντα τῆ τοῦ Θεοῦ δυνάμει γίνονται, αὐτὸς δὲ ἔταξε ⁸⁷ τὰ περὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, μὴ ἀντιλεγῆ, ἀλλὰ πειθῶ.

« Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε. » Πάλιν αὐτοῖς καθίζει δικαστὰς, ἐκ περιουσίας κατασκευάζων ὁ θελεῖ.

« Πρέπον ἐστὶ γυναικὶ ἀκατακάλυπτον τῷ θεῷ προσεύχεσθαι; » Ἐνταῦθα φοβερώτερον ⁸⁸ τι αἰνίττεται, ὅτι πρὸς θεὸν ἡ ὕβρις ἀνατρέχει.

« Ἡ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις ὑμᾶς διδάσκει, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἔαν κομᾶ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστὶ· γυνὴ δὲ ἔαν κομᾶ, δόξα αὐτῇ ἐστίν; ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δίδεται αὐτῇ. » Πῶς δὲ ἀτιμία ⁸⁹ τῷ ἀνδρὶ τὸ κομᾶν; Ὅτι σχῆμα γυναικὸς ἀναλαμβάνει, καὶ ἄρχιν ⁹⁰ ταχθεῖς, τὸ τῆς ὑποταγῆς σύμβολον ἀναδέχεται. Τῇ γυναικὶ δὲ δόξα ἡ κόμη, ὅτι φυλάττει τὴν οἰκίαν τάξιν. Τιμὴ δὲ ἐκάστῳ ἡ τῆς τάξεως ⁹¹ φυλακὴ. Διὰ τὸ δὲ δεῖ καὶ ἕτερον περιβόλαιον προστιθέσθαι, τὸ τῆς καλύπτρας, εἰ γε ἡ κόμη περιβόλαιον ἐστίν; Ἴνα μὴ ἀπὸ τῆς φύσεως μόνος, ἀλλὰ καὶ τῆς προαιρέσεως τὴν ὑποταγὴν ὁμολογῆ.

« Εἰ δὲ τις δοκεῖ φιλονεικὸς εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ. » Φιλονεικία; ἄρα, τὸ ἀντιτείνειν ἐν τοῖς τοιούτοις, ἀλλ' οὐ λογισμοῦ καὶ συνέσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ἴσως οἱ Κορίνθιοι σοφίζεσθαι βουλόμενοι, ἀντέτεινον διὰ συλλογισμῶν, ἀδιάφορον δεικνύντες τὸ πρᾶγμα· φησὶν, ὅτι ἡμεῖς συνήθειαν τοιαύτην οὐκ ἔχομεν· ἦτοι τοῦ φιλονεικεῖν, ἢ τοῦ, τὸν μὲν ἄνδρα κομᾶν, τὴν δὲ γυναῖκα μὴ κεκαλύφθαι· ἀλλ' οὐδὲ αἱ ἄλλαι Ἐκκλησίαι, φησίν. Ὡστε οὐχ ἡμῖν μόνους ἐναντιοῦσθε, ἀλλὰ καὶ πάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ ⁹². Ἐντροπικὰ δὲ ταῦτά εἰσι, συνωθοῦντα τοὺς ἀκούοντας, μηδὲν παρὰ τὴν ἀποστολικὴν συνήθειαν ποιεῖν.

« Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ. » Ὡσπερ οἱ ἐν ἀρχῇ πιστεύσαντες, κοινὰ πάντα ἔχοντες κοινῇ κεινῶντο· οὕτω κατὰ τινα μέμνησιν τούτων ⁹³, εἰ καὶ μὴ ἐκριβῆ, ἐν Κορίνθῳ κατὰ τινὰς ῥητάς ἡμέρας, ἑορτίους ἴσως, κοινῇ εὐωχοῦντο μετὰ τὸ

Varia lectioes.

⁸⁷ ἐπέταξε ο. ⁸⁸ φοβερόν ο. ⁸⁹ ἐστίν ο. ⁹⁰ ὁ ἄρχων ο. ⁹¹ πίστῳ ο. ⁹² οἰκουμένη ο. ⁹³ τούτου π.

μεταλαβεῖν τῶν μυστηρίων, τῶν μὲν πλουτούντων A εἰσπερόντων τὰ ἐδέσματα, τῶν δὲ πενήτων ὑπ' αὐτῶν κλωμένων καὶ ἐστρωμένων. Διὰ τοίνυν τὰς διχοστασίας διεφθάρη τὸ θαυμαστὸν τοῦτο καὶ φιλόλληλον καὶ φιλόσοφον ἔθος, καὶ οὐ παρὰ πάντων ἐτηρεῖτο. Γράφει οὖν ὁ Παῦλος διορθούμενος· καὶ ἐν μὲν τῷ πρὸ τοῦτου ἐγκλήματι, ἐπειδὴ πολλοὺς εἶχε τοὺς πειθομένους, « Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, » φησὶν· ἐνταῦθα δὲ ἄλλως ἔχοντος τοῦ πράγματος, φησὶ· « Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ· » τούτῃστιν, Οὐκ ἐπαινῶ ὑμᾶς, ὅτι ὅλως παραγγέλλω ὑμῖν περὶ τούτου, οὐ μὲλλω ἐρεῖν, καὶ παραινῶ. Ἔδει γὰρ ἀφ' αὐτῶν συνιέντας, μήτε ἀμαρτῆσαι ὅλως, μήτε παραγγελίας δεσθῆναι.

« Ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλὰ εἰς τὸ ἥττον συνέρχεσθε. » Ἔδει ὑμᾶς εἰς τὸ κρεῖττον προβαίνειν, καὶ τὰς συνελεύσεις ποιεῖσθαι φιλοτιμωτέρας· ὑμεῖς δὲ ἴλαττώσατε καὶ τὸ ἤδη κρατῆσαν ἔθος· καὶ συνέρχεσθε μὲν ἐν τῇ μιᾷ Ἐκκλησίᾳ, οὐ μὴν ὥστε συνδειπνεῖν. Τοῦτο οὖν ἐστὶ, « Τὸ ἥττον· » τούτῃστιν, Ὅ ἐλαττούσθε.

« Πρῶτον μὲν γὰρ, συνερχομένων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν. » Οὐκ εὐθὺς εἰς τὸν περὶ τῶν τραπεζῶν λόγον εἰσβάλλει, ἀλλὰ πρότερον πλήττει αὐτοὺς, ὅτι σχίσματα ἐν αὐτοῖς εἴσι. Καὶ γὰρ ὄντως εἶδιτο ἀπασχισμένοι ἦσαν, διὰ τοῦτο ἰδίᾳ ἤσθιον ἕκαστος.

« Καὶ μέρος τι πιστεύω. » Ἴνα μὴ εἴπωσι· τί γὰρ εἰ ψεύδονται οἱ διαβάλλοντες; οὔτε, ὅτι πιστεύω, C « Ἴνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιῆσῃ· οὔτε, ὅτι Ἄπιστῶ, ἵνα μὴ ὀξὴ μάτην ἐπιτιμῶν· ἀλλὰ, Μικρόν τι, φησὶ, πιστεύω· ἅμα δὲ καὶ εἰκός, μὴδὲ πάντα; παραβαίνειν τὸ ἔθος, ἀλλ' ἐκ μέρους τινά;·

« Δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι. » Οὐ τὰς τῶν δογματῶν αἱρέσεις λέγει, ἀλλὰ τὰς τῶν τοιούτων σχισμάτων, τὰς περὶ τῶν τραπεζῶν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, « Δεῖ; » ἀντὶ τοῦ, ἐνδέχεται, ἢ καὶ, ὅτι Ἀνάγκη ἐστὶν ἀνθρώπους ὄντας ὑμᾶς μὴ πάντα ὀρθοποδεῖν. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ πιστεύω· ὡσπερ καὶ ὁ Κύριος εἶπεν· « Ἀνάγκη ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα, » ἀντὶ τοῦ, Ἐπεὶ πονηροὶ εἰσὶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἀνάγκη καὶ σκάνδαλα εἶναι, καὶ ἐρχεσθαι.

« Ἴνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. » Τὸ, D « Ἴνα, » ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολογικόν ἐστίν, ἀλλὰ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πράγματος, ὡς πολλαχόθεν δῆλον. Ἐκ γὰρ τοῦ τοῦ; ἀλαζονικωτέρους μὴ καταδέχεσθαι τὴν ἐπίστασιν, φανεροῦνται οἱ δόκιμοι, τούτῃστιν, οἱ πένητες, ὅτι φέρουσι παρορώμενοι· πρότερον δὲ οὐκ ἐφάνετο ἡ καρτερία αὐτῶν. Ἡ δοκίμιος λέγει τοὺς εἶς τὸ ἔθος φυλάττοντας· οὐ γὰρ πάντες τοῦτο παρέλιψαν. Τῶν οὖν παραλυσάντων ἀδοκίμων φαινομένων, οἱ φυλάττοντες φανεροῦνται ὡς δόκιμοι.

« Συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, οὐκ ἐστὶ

» Matth. xviii, 7.

diebus, festis fortasse, post mysteriorum participationem communiter convivabantur, divitibus nimirum fercula afferentibus, pauperibus autem ab ipsis ad convivia vocatis. At per dissensiones admirandus ille ritus, quod mutua charitas, et christiana philosophia continebatur, corruptus est, nec ab omnibus servabatur. Scribit igitur Paulus, ut hoc corrigat. Cum autem in præcedenti delicto multos obediētes haberet, « laudo vos, » inquit : hic vero secus habente re, « Hoc autem præcipiens non laudo, » ait : hoc est, non laudo vos, quod prorsus hæc de re, de qua dicturus sum, præcipiam vobis et adhorter. Oportuit enim ut per vos ipsos intelligentes, nec peccaretis omnino, nec præcepto indi- B geretis.

« Quod non in melius, sed in deterius convenitis. » Decbat vos ad meliora progredi, conventusque facere liberaliores : vos autem consuetudinem, quam obtinuerat apud vos, imminuistis ; ac convenitis quidem in una Ecclesia, non tamen ut simul cœnetis. Hoc igitur est « Deterius, » id est, in quo deficitis.

VERS. 18. « Primum quidem convenientibus vobis in Ecclesia, audio schismata inter vos esse. » Non statim aggreditur sermonem de mensis, sed prius eos ferit, quod schismata inter eos essent : nam revera quia divisi erant, idcirco privatim unusquisque edebat.

« Et ex parte credo. » Ne dicant, Quid autem si mentiuntur calumniatores nostri? Neque credo, dixit, ne impudentiores faciat : neque non credo, ne videatur eos frustra objurgare ; sed Parum quiddam credo, inquit. Verisimile item est neque omnes morem istum transgredi, sed ex parte quosdam.

VERS. 19. « Oportet enim et hæreses inter vos esse. » Non dogmatum hæreses dicit, sed schismatum huiusmodi, de mensis scilicet. Quid vero est, « Oportet? » Pro, possibile est, vel necesse est vos, cum homines sitis, non omnes recta ingredi. Hanc igitur ob rem etiam credo : perinde ac Dominus etiam dixit : « Necesse est venire scandala » : hoc est, Cum pravi sint in mundo, esse et venire scandala necesse est.

« Ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. » Coniunctio, « Ut, » hic non est causalis, sed ad rei eventum et exitum pertinet, uti multis in locis perspicuum est. Cum enim arrogantiores communem istam cœnam non acciperent, manifestabantur probati, id est, pauperes, quod patienter ferant sese negligi : antea autem non apparebat perseverantia eorum. Vel probatos dicit eos, qui morem cœnæ adhuc custodiebant : non enim 190 enim omnes dissolverant. Cum igitur dissolventes reprobi apparerent, observantes manifestantur cum probati.

VERS. 20. « Convenientibus igitur vobis in idem

non est Dominicam cœnam manducare. » Conventus, inquit, charitatem indicat et consociationem : atqui opus non sit. Dominicam autem cœnam convivium vocat, veluti imitationem tremendæ illius cœnæ, quam Dominus una cum discipulis suis manducavit. Propterea et cœnam prandium vocavit. Videte igitur, inquit, quo orbemini, nempe imitatione mensæ Dominicæ.

VERS. 21. « Unusquisque enim propriam cœnam præsumit ad manducandum. » Dominicam hanc cœnam privatam fecistis. Quandi enim communis esset, Dominica cœna vocabatur : Domini enim res omnibus servis sunt communes. Quoniam vero unusquisque antevertit propriam cœnam manducando, nec exspectat pauperes, sed privatim apud sese edit, contumelia affecistis cœnam vestram, pro Dominica privatam facientes.

« Et alius quidem esurit, alius vero ebrius est. » Pauper quidem esurit, opulentus vero inebriatur. Duo autem hic sunt piacula, et quod prætereuntur pauperes, et quod vos inebriamini, soli iis saturati quæ etiam pauperibus oportebat apparata esse. Emphatice autem dixit, « Ebrius est. »

VERS. 22. « Nunquid enim domos non habetis ad edendum et bibendum ? » Si enim communiter et publice non estis esuri, cur non in ædibus vestris editis ?

« Aut Ecclesiam Dei contempnitis ? » Cum enim Dominicam cœnam privatam feceris, manducans apud teipsum, in Ecclesiam et locum es injurius.

« Et pudefacitis non habentes. » Non tantum curant pauperes, inquit, quod non alitis eos, quantum quod pudescunt redarguti, quod ipsi nihil habeant, vobis splendide accumbentibus, ac vino indulgentibus.

« Quid vobis dicam ? Laudabo vos ? In hoc non laudo. » Post erroris demonstrationem mitius cum illis loquitur. Cum enim dicere potuisset, ista innumeris mortibus digna, ipse quid ait ? « Laudabo vos ? In hoc non laudo. » Hoc autem facit, ut eos clementiores erga pauperes reddat. Si enim eos ad finem usque vehementius percussisset, adversus inopes crudeliores facti essent, quippe quia eorum causa ab Apostolo ignominia affecti.

VERS. 23. « Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis. » Cujus rei gratia mysteriorum et vespere illius meminit ? Omnino necessario, ut persuadeat quod Dominus tuus omnès eadem mensa excipere dignatus sit, tu vero fratrem ejusdem tecum generis et naturæ aversaris et dedignaris ? At qui ait a Domino se **191** accepisse ? Neque enim tum aderat, sed persecutor erat. Ut discas, quod etiamnum ipse est qui mystica mensa mysteria illa tradit, æque atque tum.

A Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν. » Ἡ μὲν συνέλευσις, φησὶν, ἀγάπην ἐνδείκνυται καὶ συναγελασμένον· κλήν οὐ γίνεται τὸ ἔργον. Κυριακὸν δὲ δεῖπνον καλεῖ τὴν συνεστίασιν ⁶⁴, ὡς μίμησιν ἐκείνου τοῦ φρικτοῦ, ὃ ὁ Κύριος συνέφαγε τοῖς μαθηταῖς· διὸ καὶ δεῖπνον τὸ ἄριστον ἐκάλεσεν. Ἴδετε οὖν, φησὶ, τίνος στερεῖσθε, τοῦ μιμεῖσθαι τὴν Δεσποτικὴν τράπεζαν.

« Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν. » Τὸ Κυριακὸν τοῦτο δεῖπνον ἰδιωτικὸν πεποιήκατε. Ἔως μὲν γὰρ ἦν κοινόν, καὶ Κυριακὸν δεῖπνον ἐλέγετο· τὰ γὰρ τοῦ Δεσποτοῦ πάντων κοινὰ τῶν δούλων. Ἐπει δὲ ἕκαστος προλαμβάνει τρώγων τὸ ἴδιον δεῖπνον, καὶ οὐκ ἀναμένει τοὺς πένητας, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐσθίει καθ' ἑαυτὸν, ἠτιμάσατε ⁶⁵ τὸ δεῖπνον ὑμῶν, ἀντὶ Κυριακοῦ ἰδιωτικὸν ποιήσαντες.

« Καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει. » Ὁ πένης μὲν πεινᾷ, ὃ δὲ πλοῦσις μεθύει. Δύο δὲ ἐγκλήματα, ὅτι τε παρορῶνται οἱ πένητες, καὶ ὅτι ὑμεῖς μεθύετε, μόνοι σιτούμενοι ἃ καὶ τοῖς πένησιν ἔδει παρεσκευάσθαι. Ἐμφαντικῶς δὲ τὸ, « Μεθύει, » εἶπε.

« Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν ; » Εἰ γὰρ μὴ κοινῶς μέλλετε ἐσθίειν, διὰ τί μὴ ἐν ταῖς οἰκίαις ὑμῶν ἐσθίετε ;

« Ἡ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε ; » Ὅταν γὰρ τὸ Κυριακὸν δεῖπνον ἰδιωτικὸν ποιῆς, ἐσθίων καθ' ἑαυτὸν ⁶⁶, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν τόπον ὀβριζεῖς.

« Καὶ κατασιχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας. » Οὐ τοσοῦτον, φησὶ, μέλει τοῖς πένησιν, ὅτι οὐ τρέφεται αὐτοὺς, ὅσον, ὅτι κατασιχύνονται, ἐλεγχόμενοι ἐπὶ τῷ μὴ αὐτοὶ ἔχειν, ὑμῶν φιλοτίμως ἀνακειμένων καὶ μεθούντων.

« Τί ὑμῖν εἶπω ⁶⁷ ; Ἐπαινέσω ὑμᾶς ; Ἐν τούτῳ οὐκ ἔπαινώ. » Μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ πταίσματος, ἡμερώτερον αὐτοῖς διαλέγεται. Ἐχων γὰρ εἶπεν, Ταῦτα μυρίων θανάτων ἄξια, ὃ δὲ τί φησιν ; « Ἐπαινέσω ὑμᾶς ; ἐν τούτῳ οὐκ ἔπαινώ. » Τοῦτο δὲ ποιεῖ, ἵνα ἡμερωτέρους αὐτοὺς τοῖς πένησι καταστήσῃ. Εἰ γὰρ σφοδρότερον ἐπέπληξεν ἄχρι τέλους, ἠγρίαιον ἂν πρὸς ἐκείνους, ὡς δι' αὐτοὺς ἀτιμασθέντες παρὰ τοῦ Ἀποστόλου.

« Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν. » Τίνος ἕνεκεν τῶν μυστηρίων μέμνηται καὶ τῆς ἐσπέρας ἐκείνης ; Σφόδρα ἀναγκαίως· ἵνα πείσῃ ⁶⁸, ὅτι Ὁ Δεσπότης σου τῆς αὐτῆς πάντας ἠέλωσε τραπέζης, καὶ σὺ τὸν ὁμογενῆ παρωθεῖς καὶ ἀπαξιοῖς ; Πῶς δὲ φησι παρὰ τοῦ Κυρίου παρεῖληφέναι ; οὐδὲ γὰρ παρῆν τότε, ἀλλὰ διώκτης ἦν. Ἴνα μάθῃς, ὅτι καὶ σήμερον ἐπὶ τῆς μυστικῆς τραπέζης αὐτός ἐστιν ὁ παραδιδούς τὰ μυστήρια, ὡσπερ καὶ τότε.

Variaë lectiones.

⁶⁴ ἐστίασιν ο. ⁶⁵ ἠτιμάσατέ φησι m. ⁶⁶ καθ' ἑαυτὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τὸν τόπον ὄβρ. ο. ⁶⁷ τί ὑμῖν δοκεῖ m. ⁶⁸ ἵνα δεῖξῃ m.

« Ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ, ἣ παρεδί- A
δοτο, ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ
εἶπε· Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ
ὑπὲρ ὑμῶν κλῶμενον. » Ἀναμνησθητε, φησὶν, ὅτι
ταύτην ἐσχάτην ὑμῖν δέδωκε τὴν μυσταγωγίαν, καὶ
ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἣ σφάττεσθαι ἐμελλε, καὶ τὸν προ-
δότην εἶχε συνέστιον⁶⁸· καὶ σὺ ἀπαξιοῖς τὸν ἀδελφόν;
Καὶ ἐδιδάχθης μὲν εὐχαριστεῖν· καὶ γὰρ κάκεινος
ἠεὐχαρίστησε, τύπον ἡμῖν διδοῦς· ἀνάξια δὲ τῆς εὐ-
χαριστίας ποιεῖς, ὑβρίζων τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ
πεινῶντος ἄλλου, αὐτὸς μεθύων. Καὶ ὁ μὲν πᾶσιν
εἶπε κοινῶς, « Λάβετε, φάγετε, » καὶ ταῦτα, τὸ σῶμα
αὐτοῦ, ὃ ὑπὲρ πάντων ἐπίσης ἔκλασε, διδοῦς εἰς
θάνατον· σὺ δὲ⁶⁹ προλαμβάνεις ἐσθίων, καὶ οὐδὲ τὸν
κοινὸν ἄρτον εἰς τὸ μέσον τίθεις, οὐδὲ κλῆς αὐτὸν,
ἵνα δοθῇ πολλοῖς, ἀλλὰ σαυτῷ κατέχεις.

« Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. » Τί
λέγεις; Εἰ μὲν Υἱοῦ ἀνάμνησιν ἢ Πατρὸς ἐποίησας,
ἐκλήγης ἂν ὑπὸ τοῦ συνειδότος, εἰ μὴ τὰ νενομί-
σμένα ἐπλήρωσας, καὶ πένητας· ἐκάλεσας· ἀνάμνησιν
δὲ τελῶν τοῦ Δεσπότη, οὐδὲ τραπέζης ἀπλῶς⁷⁰
μεταδίδως.

« Ὑσάτω· καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι,
λέγων· Τοῦτο τὸ ποτήριον ἢ Καινῆ Διαθήκη ἐστὶν ἐν
τῷ ἔμῳ αἵματι. » Ἦσαν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ποτήρια,
ἐν οἷς τὸ αἷμα τῶν ἀλόγων ἐσπενδον μετὰ τὸ θῆσαι,
φιάλη καὶ ποτηρίῳ τοῦτο δεχόμενοι. Ἀντὶ τοῦ αἵ-
ματος τοίνυν τῶν ἀλόγων, ὃ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην
ἐσφράγισε, τὸ ἐμὸν αἷμα νῦν τίθῃμι, τὴν Καινὴν
C Διαθήκην ἐπισφραγίζων. Μὴ θορυβηθῆς οὖν, αἵματος
ἀκούων. Καὶ γὰρ εἰ τὸ τῶν ἀλόγων ἐδέξω ἐν τῇ Πα-
λαιᾷ, πόσῳ μᾶλλον τὸ θεῖον νῦν;

« Τοῦτο ποιεῖτε ὁσάκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν
ἀνάμνησιν. » Καὶ διὰ τοῦ ποτηρίου, φησὶν, ἀνάμνη-
σιν τελεῖς τοῦ Δεσποτικοῦ θανάτου. Ἦως οὖν αὐτὸς
μὸνος πίνεις καὶ μεθύεις, τοῦ φρικτοῦ⁷¹ ποτηρίου
πᾶσιν ἐπίσης δοθέντος;

« Ὑσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ
τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου
καταγγέλλετε ἄχρις⁷² ἂν ἔλθῃ. » Οὕτω, φησὶν,
ὀφείλετε διακεῖσθαι, ὡσπερ ἀνελὲν ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ
ἐσπέρῃ, καὶ ἐπ' αὐτῆς· κείμενοι τῆς σιβάδος, καὶ
περ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λαμβάνοντες τὴν θυσίαν.
Αὐτὸ γὰρ ἐκεῖνο τὸ δεῖπνόν ἐστι, καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον
τὸν θάνατον καταγγέλλομεν, τουτέστιν, ὑποδεικνύο-
μεν, ἄχρι τῆς δευτέρας παρουσίας.

« Ὥστε, ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίνῃ
τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἐστὶ τοῦ
σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου. » Αὐτοὺς αἰνίττε-
ται ἀναξίως μεταλαμβάνοντας, ὡς περιορῶντας τοὺς
πένητας. Πῶς δὲ ἔνοχος γίνεται ὁ ἀναξίως μεταλαμ-
βάνων; Ὡς καὶ αὐτὸς ἐκχέας τὸ αἷμα. Ὡσπερ γὰρ

VERS. 24. « Quoniam Dominus Jesus, in nocte
qua tradebatur, accepit panem, et postquam gra-
tias egisset, fregit, ac dixit, Accipite, manducate :
Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur. »
Recordamini, inquit, quod hanc ultimam vobis de-
derit institutionem; quodque ea etiam nocte qua
mactandus erat, ipsum proditorem convivam ha-
buerit : Et tu fratrem tuum indignum judicas?
Edoctus es etiam gratias agere; quandoquidem et
ille gratias egerit, exemplum nobis relinquens :
atqui tu indigna gratiarum actione committis, in-
juriam inferens Ecclesiae, alioque esuriente Ipse
inebriaris. At vero ille communiter omnibus di-
xit, Accipite, edite, idque corpus suum, quod pro
omnibus ex aequo fregit, in mortem tradens; tu
B vero edendo antevertis, neque communem panem
in medium ponis, neque frangis ipsum uti detur
multis, verum tibi ipsi contines.

« Hoc facite in meam commemorationem. » Quid
ais? Si Filii vel Patris commemorationem face-
res, conscientia tua percussus esses, nisi ritus
omnes perfecisses, ac pauperes invitasses : com-
memorationem autem Domini faciens, ne mensam
quidem tuam simpliciter impertis.

VERS. 25. « Similiter et calicem postquam cœ-
nasset, dicens : Hic calix Novum Testamentum est
in meo sanguine. » Fuerunt etiam in Veteri Testa-
mento pocula, quibus sanguinem brutorum post
viciniam oblatam libarent, quem phiala et poculo
excipiebant. Pro sanguine itaque brutorum; qui
C Vetus Testamentum veluti sigillo consignabat,
meum ego nunc sanguinem pono, Novum Testa-
mentum eo ceu sigillo muniens. Ne turberis igitur
sanguinem audiens. Nam si irrationalium pecorum
sanguinem accepisti in Veteri Testamento, quanto
potius nunc divinum?

« Hoc facite, quoties biberitis, in meam com-
memorationem. » Per poculum istud, inquit, memo-
riam facis Dominicæ mortis. Qui igitur tu solus
bibis et inebriaris, tremendo isto calice omnibus
ex aequo tradito?

VERS. 26. « Quoties enim ederitis panem hunc,
calicem hunc biberitis, mortem Domini annuntia-
bitis donec veniat. » Eo, inquit, affectu debetis esse
D imbuti, perinde quasi in illa ipsa essetis vespera,
eidemque accumberetis toro, et ab ipso Christo ac-
ciperetis sacrificium istud. Illa ipsa enim cœna est,
et illam ipsam mortem annuntiamus, hoc est de-
monstramus, ad secundum usque ejus adventum.

VERS. 27. « Itaque quicumque manducaverit panem
hunc, aut biberit calicem Domini indigne, reus erit
corporis et sanguinis Domini. » 192 Ipsos oblique
perstringit indigne manducantes, quandoquidem ino-
pes negligent. Qua vero ratione reus fit qui indigne
assumit? Perinde nimirum ac ipse qui sanguinem

Variae lectiones.

⁶⁸ συνεσθίοντα ο. ⁶⁹ καὶ σὺ ο. ⁷⁰ αὐτοῖς ο. ⁷¹ δεσποτικοῦ ο. ⁷² ἕως ο.

Domini effuderit. Ut enim qui tam pupugerunt Christum, non ut biberent pupugerunt, verum ut effunderent: sic indigne bibens, nihilque inde commodi referens, sanguinem frustra effudit. Porro, Judæi quidem dilacerarunt regis chlamydem: at qui indigne manducat, in cœnum et lutum in animam suam videlicet, hanc chlamidem iniecit. Nonne igitur par et minime dissimilis est ignominia? Propterea et ipse istius reus est.

VERS. 28. « Prohet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat. » Paulo in more est, sicubi in medium cujuscumque argumenti incidit aliud necessarium, hoc etiam pertractare: quemadmodum etiamnum alio proposito argumento de mensis, simul atque in mysteriorum sermonem incidit, hunc veluti maxime necessarium absolvit, ac summam bonorum monstrat, cum pura conscientia accedere, atque: Non alium tibi iudicem præficio, verum teipsum tibiipsi. Judica igitur et explora conscientiam tuam, et sic accede, non quando fuerint feriæ, sed quando purum teipsum ac dignum inveneris.

VERS. 29. « Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit. » Non propter mysteriorum naturam hæc (enim sunt vivifica), verum propter accedentis iniquitatem: quemadmodum et sol oculis corruptis est noxius.

« Non dijudicans corpus Domini. » Hoc est, non explorans, non intelligens propositæ rei amplitudinem. Si enim disceremus inquam quisnam esset qui nobis proponitur, non indigeremus altero, sed etiam ipsum nos sobrios redderet.

VERS. 30. « Ideo inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi. » Accipite demonstrationem ab his quæ apud vos contingunt. Hinc enim immaturæ mortes, morbi que diuturni, eo quod multi indigne assumant. Quid igitur? Num hi qui ad extremam usque senectutem incolumes servantur, peccata non admittunt? Peccant sane: sed non hujus temporis pœnæ solæ indigne accedentibus destinatae sunt: sed in futuro quoque sæculo illis graviora sunt reposita: neque hic nos puniti essemus, nisi deliquissemus, periude ac ipse jam infert.

VERS. 31. « Si enim nos ipsos iudicaretis, non iudicaretur. » Non dixit, Si nos ipsos puniremus, sed tantum, « Si iudicaretis » et condemnaremus nos ipsos, ne hic quidem condemnaremur a Deo, verum et præsentia et futura supplicia effugeremus.

VERS. 32. « Cum autem a Domino iudicamur, corripimur, ut non cum mundo condemnemur. » **193** Quandoquidem rem adeo levem et facilem non facimus, hoc est, quod nos ipsos non condemnamus; neque Deus nobiscum adeo crudeliter agit, verum hic corripit et castigat, ut illic misereatur. Castigamur enim hic, inquit; non punimur, sed a Patre admonemur, « ne cum mundo, » id est, in-

Α και τότε οἱ κεντήσαντες, οὐχ ἵνα πίωσιν ἐξέντησαν, ἀλλ' ἵνα ἐχθέωσιν· οὕτω και ὁ ἀναξίως μὲν πίπων, μηδὲν δὲ ἐντεῦθεν καρπούμενος, μάτην ἐξέγεε τὴν αἷμα. Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοι διέβρῆξαν τοῦ βασιλέως τὴν χλαμύδα· ὁ δὲ ἀναξίως κοινωνῶν, εἰς βόρβορον, τὴν αὐτοῦ φημι ψυχὴν, ταύτην ἐπέβαλεν. Ἄρα οὐχ ἴση ἡ ἀτιμία; διὰ τοῦτο και αὐτὸς ταύτης ἐνοχός ἐστι.

« Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, και οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, και ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω. » Ἐκωθεν ὁ Παῦλος, ἐπειδὴν ἐν μέσῳ ⁷³ τινὸς ὑποθέσεως ἐτέρα ἀναγκαία παρεμπέση, και ταύτην ἐκ-εξέρχασθαι· ὡσπερ οὖν και νῦν ἐτέρας προκειμένης ὑποθέσεως τῆς περὶ τῶν τραπεζῶν, ἐπειδὴ εἰς τὸν τῶν μυστηρίων ἐπέπεσε λόγον, ἐπεξεργάζεται τούτων ὡς ἀναγκαϊότατον, και τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν ὑποδεικνύσει, τὸ μετὰ καθαρῶν προσεῖναι συνεῖδοτος· καὶ φησιν, ὅτι Οὐχ ἕτερον δικαστὴν ἐριστῶ σοι, ἀλλ' ἑαυτὸν σαυτῷ. Δίκασον οὖν τῷ συνεῖδοτι σου, και οὕτω πρόσθι, μὴ ὅταν ἐορτῆ ἦ ⁷⁴, ἀλλ' ὅταν καθαρὸν σεαυτὸν και ἄξιον εὐρησῇ.

« Ὁ γὰρ ἐσθίων και πίπων ἀναξίως, κρίμα ἑαυτοῦ ἐσθίει και πίνει. » Οὐ διὰ τὴν τῶν μυστηρίων φύσιν (ταῦτα γὰρ ζωηρά), ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ προσώπου ἀναξιοτήτα· ὡσπερ και ὁ ἥλιος τοῖς τὰς βύβεις διαφθαρμένοις βλαβερός.

« Μὴ διακρίνω τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. » Τούτῃσι, μὴ ἐξετάζων, μὴ ἐνοῶν ⁷⁵ τὸ τοῦ προκειμένου μέγεθος. Εἰ γὰρ μάθοιμεν τίς ποτὲ ἐστὶν ὁ προκειμενος, οὐ δεησόμεθα ἐτέρου, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο νήφει ἡμᾶς παρασκευάσει.

« Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς και ἀβρωστοὶ, και κοιμῶνται ἱκανοί. » Ἐκ τῶν παρ' ὑμῖν γινομένων λάβετε τὰς ἀποδείξεις. Διὰ τοῦτο γὰρ ἄσροὶ θάνατοι, και μακρὰ νόσοι, διότι ἀναξίως μεταλαμβάνουσι πολλοί. Τί οὖν; οἱ ἄσροσι τηρούμενοι μέχρι βιθυτάτου γήρωσ, οὐχ ἀμαρτάνουσιν; Ἀμαρτάνουσι μὲν, ἀλλ' οὐχ αἱ ἐνταῦθα κολάσεις μόναι τοῖς ἀναξίως προσιοῦσιν, ἀλλ' ἐκεῖ χαλεπώτερα αὐτοῖς ἀπέκεινται. Ἡμεῖς δὲ οὐδ' ἂν ἐνταῦθα ἐκολάσθημεν, εἰ μὴ ἡμαρτάνομεν· ὡσπερ δὴ και αὐτὸς ἐπιφέρει·

« Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐχ ἂν ἐκρινόμεθα. » Οὐκ εἶπεν, Εἰ ἑαυτοὺς ἐκολάζομεν, ἀλλὰ μόνον, « Εἰ ἐκρίνομεν » και κατεγινώσκομεν ἑαυτῶν, οὐκ ἂν οὐδὲ ἐνταῦθα κατεκρινόμεθα παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξεφεύγομεν ἂν και τὰς ἐνταῦθα κολάσεις, και τὰς ἐκεῖ.

« Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου, παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. » Ἐπισθὴ, φησὶ, τὸ οὕτω κούφον και ἐλαφρὸν οὐ ποιοῦμεν, τούτῃσι, τὸ καταγινώσκειν ⁷⁶ ἑαυτῶν, οὐδὲ οὕτως ἀφειδῶς ἡμῖν ὁ Θεὸς κέχρηται, ἀλλ' ὥδε παιδεύει, ἵνα ἐκεῖ ἐλεῆσθαι. Παιδευόμεθα γὰρ, φησὶν, ὥδε, οὐ κολαζόμεθα, ἀλλ' ὑπὸ Πατρὸς νοθετούμεθα, « ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ, » τούτῃσι, τοῖς ἀπίστοις, κατακριθῶμεν ἐκεῖ. Περι-

Variae lectiones.

⁷³ μέσον ο. ⁷⁴ εἴη ο. ⁷⁵ μηδὲ νοῶν ο. ⁷⁶ κατακρίνειν m.

παύσιστοι γὰρ ἔντες· Θεῶ ἢ πιστοὶ, ὧδε ἀπολαμβά-
νοισι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

« Ὅστε, ἀδελφοί μου, συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν,
ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. » Αὐθις εἰς τὸν περὶ τῶν πε-
νήτων ἦλθε λόγος, μεθ' ὃ ἐμνήσθη κολάσεων καὶ
θανάτων. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἄλλήλοις μετὰδοτε, ἀλλ',
« Ἐκδέχεσθε, » δεικνύων ὅτι κοινὰ εἰσι τὰ ἕκαστα εἰσ-
φερόμενα, καὶ δεῖ ἀναμένειν τὴν κοινὴν συνέλευ-
σιν.

« Εἰ δέ τις πεινῆ, ἐν οἴκῳ ἐπιθέτω. » Ἐντε-
πεικὸς ὁ λόγος· ὡς γὰρ παιδίοις δυσχεραίνουσι διὰ
τὴν πεινῆν, αὐτοὺς διαλέγεται, καὶ γαστριμαργίαν
αὐτῶν καταγιώσκει. Διὸ καὶ ἐξέγων αὐτοὺς ἀπὸ
τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν οἰκίαν παραπέμπει· ἕπερ
οὐ μικρὰ αἰσχύνη.

« Ἴνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε. » Τουτέστιν,
εἰς βλάβην ὑμῶν, καὶ εἰς κατὰκρυσιν. Διὰ τοῦτο γὰρ
ὠρίσθησαν αἱ συνελεύσεις, ἵνα ὠφελῆσθε ἐν ἀγάπῃ
συνερχόμενοι· εἰ δὲ μὴ, βέλτιον οἴκοι εἶναι. Τοῦτο
δὲ λέγει, οὐχ ἵνα οἴκοι ὦσιν, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον αὐ-
τοὺς ¹⁷ ἐφελύσῃται πρὸς τὸ συνέρχεσθαι ὡς δεῖ.

« Τὰ δὲ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλω, διατάξομαι. » Ἡ
περὶ ἐτέρων τινῶν ἁμαρτανομένων παρ' αὐτοῖς καὶ
θεομένων διαταγῆς λέγει, ἢ περὶ αὐτοῦ τούτου φη-
σιν, ὅτι εἰκόσ ἐστι τινὰς ἀπολογίαις χρῆσασθαι ¹⁸
πρὸς ἃ εἶπον· ἀλλὰ τέως μὲν, ἃ εἶπον φυλακτέσθω-
σαν. Εἰ δέ τις ἕτερον τι ἔχει λέγειν, τῇ ἐμῇ παρου-
σίᾳ τοῦτο τηρεῖσθω. Ἐκφοβῆ δὲ αὐτοὺς ὡς παρ-
εσόμενος, ἵνα κατασταλῶσι καὶ διορθώσωσιν, εἰ τι
μὴ καλῶς ἔχοιεν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

« Περί δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμᾶς
ἀγνοεῖν. » Τουτέστι, τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύμα-
τος. Ἡ δὲ ὑπόθεσις αὕτη· Οἱ πιστεύσαντες ἐν ἀρχῇ
καὶ βαπτισθέντες, πάντες ¹⁹ τὸ Πνεῦμα ἐλάβανον·
ἐπεὶ δὲ ἀόρατον ἦν τοῦτο, ἔλεγχος αἰσθητὸς ἐτίδοτο
τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, καὶ ἡ γλώσσαις ἐλάλουν, ἢ
προεφήτευον, ἢ ἐθαυματούργουν. Παρὰ Κορινθίους
οὖν διὰ τὰ χαρίσματα στάσεις ἦσαν, τῶν τε μαιζονα
λαμβανόντων ἐπαιρομένων, καὶ τῶν ἐλάττονα, δια-
φθορῶντων ἐκείνοις. Ἐπειτα ἦσαν καὶ μάντις τι-
νὲς καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δυσχερῶς διεκρίνοντο
ἀπὸ τῶν ἐνθέων προφητῶν. Πάντα οὖν ταῦτα διορ-
θοῦνται, καὶ πρῶτον τὸ τῶν μάντεων.

« Οἴδατε ὅτι ὅτε ἔβη ἤτε, πρὸς τὰ εἰδῶλα τὰ
ἄρωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι. » Σημεῖον δι-
δοσὶ τοῦ μάντεως καὶ τοῦ προφήτου· καὶ φησιν, ὅτι
ἐν τοῖς εἰδώλοις εἰ τις ἐμαντεύετο, κατασχεθεὶς ὑπὸ
πνεύματος ἀκαθάρτου, ὡς ἂν ἀπαγόμενος, οὕτως
ἐλακετο ὑπὸ τοῦ πνεύματος δεδεμένος, οὐδὲν εἰδὼς
ὧν ²⁰ ἔλεγεν, ἀλλ' ἐξεστηκῶς καὶ μεμηνῶς· ὃ δὲ

Variæ lectiones.

¹⁷ αὐτὸς ο. ¹⁸ χρῆσθαι ο. ¹⁹ πάντως ο. ²⁰ ὃ ο.

A fidelibus, illic condemnemur. Nam quoniam fideles
Deo sint curæ, peccatorum suorum mercedem hic
accipiunt.

VERS. 33. « Itaque, fratres, cum convenitis ad
manducandum, alter alterum exspectate. » Post
pauperum mortisque mentionem, rursus ad sermo-
nem de pauperibus redit. Non autem dixit, Alter
alteri impertimini, sed, « Exspectate, » ostendens
communiam esse quæ illuc afferantur, quodque com-
munis conventus sit exspectandus.

VERS. 34. « Si quis autem esurit, domi mandu-
cet. » Sermo iste pudificandi vim habet : loquitur
enim eis tanquam pueris incediam ægre ferentibus,
ipsorumque gulositatem condemnat. Hinc et
eos ab Ecclesia educens, in suam cujusque domum
B remittit, quæ non exigua est ignominia.

« Ut non ad iudicium conveniatis. » Id est, a
detrimento vestrum, et ad condemnationem. Eam
enim ob causam sunt constituti conventus, ut alter
ab altero juvetur, dum in charitate congregamini.
Quod si hoc non fiat, satius est ut domi vos con-
tineatis. Hoc autem non ideo dicit, ut domi sint,
cæterum ut eos magis attrahat quo sicut oportet
conveniant.

« Cætera autem cum venero disponam. » Vel de
aliis nonnullis ipsorum peccatis, quæ opus habeant
emendatione, vel de hoc ipso loquitur, quod veri-
simile est aliquos defensionem parare adversus ea
quæ dixi, verum interim quæ dixi custodiant. Sin
quisquam aliud quidquam habeat quod mihi dicat,
C in meum id adventum usque servetur. Terret au-
tem eos tanquam adfuturus, ut interea temporis de-
mittant cristas, et corrigant si quid non bene
habeant.

CAPUT XII.

VERS. 1. « De spiritualibus autem nolo vos igno-
rare, fratres. » Hoc est, de donis Spiritus. Argu-
mentum autem est huiusmodi : Omnes qui in prin-
cipio crediderant et baptizati erant, Spiritum ac-
cipiebant. Quia vero is invisibilis erat, sensibile
signum dabatur operationis ipsius, atque aut lin-
guis loquebantur, aut prophetabant, aut miracula
edebant. Apud Corinthios itaque charismatum no-
mine seditiones exortæ erant, adeo ut qui majora
dona acceperant, efferrerent : qui vero minora, it-
lis inviderent. Insuper, vates aliquot et pseudopro-
phetæ fuerunt, qui difficulter a divinis prophetis
194 discernebantur. Cuncta igitur hæc in meliorem
statum revocat, ac primum quod ad vates attinet.

VERS. 2. « Nostis quod quando gentes eratis, ad
idola, quemadmodum ducebamini, abducti sitis. »
Signum dat vatis et prophetæ : Si, inquit, apud
idola aliquis vaticinaretur, a spiritu immundo de-
tentus ceu raptus et abductus, sic rapietur a spi-
ritu ligatus, nihil sciens eorum quæ diceret, sed
plane extra se constitutus et insanus : propheta

Domini effuderit. Ut enim qui tam pupugerunt Christum, non ut biberent pupugerunt, verum ut effunderent : sic indigne bibens, nihilque inde commodi referens, sanguinem frustra effudit. Porro, Judæi quidem dilacerarunt regis chlamydem : at qui indigne manducat, in cœnum et lutum in animam suam videlicet, hanc chlamidem iniecit. Nonne igitur par et minime dissimilis est ignominia ? Propterea et ipse istius reus est.

VERS. 28. « Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat. » Paulo in more est, sicubi in medium cujuscumque argumenti incidit aliud necessarium, hoc etiam pertractare : quemadmodum etiamnum alio proposito argumento de mensis, simul atque in mysteriorum sermonem incidit, hunc veluti maxime necessarium absolvit, ac summam bonorum monstrat, cum pura conscientia accedere, atque : Non alium tibi judicem præficio, verum teipsum tibiipsi. Judica igitur et explora conscientiam tuam, et sic accede, non quando fuerint feriæ, sed quando purum teipsum ac dignum inveneris.

VERS. 29. « Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit. » Non propter mysteriorum naturam hæc (enim sunt vivifica), verum propter accedentis iniquitatem : quemadmodum et sol oculis corruptis est noxius.

« Non dijudicans corpus Domini. » Hoc est, non explorans, non intelligens propositæ rei amplitudinem. Si enim disceremus unquam quisnam esset qui nobis proponitur, non indigeremus altero, sed istud ipsum nos sobrios redderet.

VERS. 30. « Ideo inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi. » Accipite demonstrationem ab his quæ apud vos contingunt. Hinc enim immaturæ mortes, morbique diuturni, eo quod multi indigne assumant. Quid igitur? Num ii qui ad extremam usque senectutem incolumes servantur, peccata non admittunt? Peccant sane : sed non hujus temporis pœnæ solæ indigne accedentibus destinatæ sunt : sed in futuro quoque sæculo illis graviora sunt reposita : neque hic nos puniti essemus, nisi deliquissemus, perinde ac ipse jam infert.

VERS. 31. « Si enim nos ipsos judicaremus, non judicaremur. » Non dixit, Si nos ipsos puniremus, sed tantum, « Si judicaremus » et condemnaremus nos ipsos, ne hic quidem condemnaremur a Deo, verum et præsentia et futura supplicia effugeremus.

VERS. 32. « Cum autem a Domino judicamur, corripimur, ut non cum mundo condemnemur. » **193** Quandoquidem rem adeo levem et facilem non facimus, hoc est, quod nos ipsos non condemnamus ; neque Deus nobiscum adeo crudeliter agit, verum hic corripit et castigat, ut illic misereatur. Castigamur enim hic, inquit ; non punimur, sed a Patre admonemur, « ne cum mundo, » id est, in-

A καὶ τότε οἱ κεντήσαντες, οὐχ ἵνα πίνωσιν ἐκέντησαν, ἀλλ' ἵνα ἐκχέωσιν· οὕτω καὶ ὁ ἀναξίως μὲν πίνων, μηδὲν δὲ ἐντεῦθεν καρπούμενος, μάτην ἐξέχεε τὸ αἶμα. Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοι διέβρηξαν τοῦ βασιλέως τὴν χλαμύδα· ὁ δὲ ἀναξίως κοινωνῶν, εἰς βόρβορον, τὴν αὐτοῦ φημι ψυχὴν, ταύτην ἐπέβαλεν. Ἄρα οὐχ ἴση ἡ ἀτιμία ; διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ταύτης ἐνοχὸς ἐστίν.

« Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πίνετω. » Ἐβωθεν ὁ Παῦλος, ἐπειδὴν ἐν μέσῳ ⁷³ τινὸς ὑποθέσεως ἐτέρα ἀναγκαῖα παρεμπέση, καὶ ταύτην ἐπεξήρξασθαι· ὡσπερ οὖν καὶ νῦν ἐτέρας προκειμένης ὑποθέσεως τῆς περὶ τῶν τραπεζῶν, ἐπειδὴ εἰς τὸν ^B τῶν μυστηρίων ἐπέπεσε λόγος, ἐπεξεργάζεται τούτων ὡς ἀναγκαιότατον, καὶ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν ὑποδείκνυσσι, τὸ μετὰ καθαροῦ προσιέναι συνεδέσθαι· καὶ φησιν, ὅτι Οὐχ ἕτερον δικαστὴν ἐπιστῶ σοι, ἀλλ' ἑαυτὸν σαυτῷ. Δίκασσον οὖν τῷ συνειδότι σου, καὶ οὕτω πρόσιθι, μὴ ὅταν ἐορθῇ ⁷⁴ ἡ, ἀλλ' ὅταν καθαρὸν σεαυτὸν καὶ ἀξιον εὐρησῇ.

« Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κρίμα ἑαυτοῦ ἐσθίει καὶ πίνει. » Οὐ διὰ τὴν τῶν μυστηρίων φύσιν (ταῦτα γὰρ ζωηρὰ), ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ προσιόντος ἀναξιοτήτα· ὡσπερ καὶ ὁ ἥλιος τοῖς τὰς βίβης διεφθαρμένοις βλαβερός.

« Μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. » Τουτίστι, μὴ ἐξετιζῶν, μὴ ἐννοῶν ⁷⁵ τὸ τοῦ προκειμένου μέγεθος. Εἰ γὰρ μάθοιμεν τίς ποτὲ ἐστὶν ὁ προκειμένος, οὐ δεησόμεθα ἐτέρου, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο νήφει ἡμεῖς παρασκευάσει.

« Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. » Ἐκ τῶν παρ' ὑμῖν γινομένων λάβετε τὰς ἀποδείξεις. Διὰ τοῦτο γὰρ ἄωροι θάνατοι, καὶ μακρὰ νόσοι, διότι ἀναξίως μεταλαμβάνουσι πολλοί. Τί οὖν ; οἱ ἄνοσοι τηρούμενοι μέχρι βυθιῶν γήρωσ, οὐχ ἁμαρτάνουσιν ; Ἄμαρτάνουσι μὲν, ἀλλ' οὐχ αἱ ἐνταῦθα κολάσεις μόναι τοῖς ἀναξίως προσιοῦσιν, ἀλλ' ἐκεῖ χαλεπώτερα αὐτοῖς ἀπέκρινται. Ἡμεῖς δὲ οὐδ' ἂν ἐνταῦθα ἐκολάσθημεν, εἰ μὴ ἡμαρτάνομεν· ὡσπερ δὴ καὶ αὐτὸς ἐπιφέρει·

« Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. » Οὐκ εἶπεν, Εἰ ἑαυτοὺς ἐκολάζομεν, ἀλλὰ μόνον, « Εἰ ἐκρίνομεν » καὶ κατεγινώσκομεν ἑαυτῶν, οὐκ ἂν οὐδὲ ἐνταῦθα κατεκρινόμεθα παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξεφεύγομεν ἂν καὶ τὰς ἐνταῦθα κολάσεις, καὶ τὰς ἐκεῖ.

« Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου, παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. » Ἐπειδὴ, φησί, τὸ οὕτω κούφον καὶ ἐλαφρὸν οὐ ποιοῦμεν, τουτίστι, τὸ καταγινώσκειν ⁷⁶ ἑαυτῶν, οὐδὲ οὕτως ἀφειδῶς ἡμῖν ὁ Θεὸς κέχρηται, ἀλλ' ἕδε παιδεύει, ἵνα ἐκεῖ ἐλεησῇ. Παιδευόμεθα γὰρ, φησὶν, ὧδε, οὐ κολαζόμεθα, ἀλλ' ὑπὸ Πατρὸς νοουετούμεθα, « ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ, » τουτίστι, τοῖς ἀπίστοις, κατακριθῶμεν ἐκεῖ. Περι-

Variae lectiones.

⁷³ μέσον ο. ⁷⁴ εἴη ο. ⁷⁵ μηδὲ νοῶν ο. ⁷⁶ κατακρίνειν m.

σπούδιατοι γὰρ ἔντες Θεῷ εἰ πιστοί, ὧδε ἀπολαμβά- A fidelibus, illic condemnemur. Nam quoniam fideles Deo sint curæ, peccatorum suorum mercedem hic accipiunt.

« Ὅστε, ἀδελφοί μου, συνεργόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. » Αὐθις εἰς τὸν περὶ τῶν πεινήτων ἦλθε λόγον, μεθ' ὃ ἐμνήσθη κολάσεων καὶ θανάτων. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἄλλήλοις μετὰδοτε, ἀλλ', « Ἐκδέχεσθε, » δεικνύων ὅτι κοινὰ εἰσι τὰ ἐκεῖσε εἰσφερόμενα, καὶ δεῖ ἀναμένειν τὴν κοινὴν συνέλευσιν.

« Εἰ δὲ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐπιθίτω. » Ἐντροπικὸς ὁ λόγος· ὡς γὰρ παιδίοις δυσχεραίνουσι διὰ τὴν πεινῆν, αὐτοῖς διαλέγεται, καὶ γαστριμαργίαν αὐτῶν καταγινώσκει. Διὸ καὶ ἐξάγων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν οἰκίαν παραπέμπει· ἕπερ ὁ μικρὰ αἰσχύνη.

« Ἴνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε. » Τουτέστιν, εἰς βλάβην ὑμῶν, καὶ εἰς κατάκρισιν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὠρίσθησαν αἱ συνελεύσεις, ἵνα ὠφελησθε ἐν ἀγάπῃ συνεργόμενοι· εἰ δὲ μὴ, βέλτιον οἴκοι εἶναι. Τοῦτο ἐκ λέγει, οὐκ ἵνα οἴκοι ὦσιν, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον αὐτοῦς ἔφε) κύσηται πρὸς τὸ συνέρχεσθαι ὡς δεῖ.

« Τὰ δὲ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλω, διατάξομαι. » Ἡ περὶ ἐτέρων τινῶν ἀμαρτανομένων παρ' αὐτοῖς καὶ δομένων διαταγῆς λέγει, ἣ περὶ αὐτοῦ τούτου φησὶν, ὅτι εἰκόσ ἐστι τινὰς ἀπολογίαις χρῆσασθαι ἦ πρὸς ἃ εἶπον· ἀλλὰ τέως μὲν, ἃ εἶπον φυλακτέσθωσαν. Εἰ δὲ τις ἑτερόν τι ἔχει λέγειν, τῇ ἐμῇ παρουσίᾳ τοῦτο τηρεῖσθω. Ἐκφοβεῖ δὲ αὐτοὺς ὡς παρεσόμενος, ἵνα κατασταλῶσι καὶ διορθώσωνται, εἰ τι μὴ καλῶς ἔχοιεν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

« Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγοεῖν. » Τουτέστι, τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος. Ἡ δὲ ὑπόθεσις αὕτη· Οἱ πιστεύσαντες ἐν ἀρχῇ καὶ βαπτισθέντες, πάντες ἦ τὸ Πνεῦμα ἐλάβανον· ἐπεὶ δὲ ἀόρατον ἦν τοῦτο, ἔλεγχος αἰσθητὸς ἐδίδото τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, καὶ ἡ γλώσσαις ἐλάλουν, ἡ προσηύτευσον, ἡ ἐθαυματούργουν. Παρὰ Κορινθίους οὖν διὰ τὰ χαρίσματα στάσεις ἦσαν, τῶν τε μείζονα λαμβανόντων ἐπαιρομένων, καὶ τῶν ἐλάττονα, διαφθορούμενων ἐκείνοις. Ἐπειτα ἦσαν καὶ μάντιες τινὲς καὶ ψευδοπροφηταί, καὶ δυσχερῶς διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν ἐνθέων προφητῶν. Πάντα οὖν ταῦτα διορθοῦται, καὶ πρῶτον τὸ τῶν μάντεων.

« Οἴδατε ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἰδῶλα τὰ ἄρωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι. » Σημεῖον δίδωσι τοῦ μάντεως καὶ τοῦ προφήτου· καὶ φησὶν, ὅτι ἐν τοῖς εἰδώλοις εἰ τις ἐμαντεύετο, κατασχεθεὶς ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου, ὡς ἂν ἀπαγόμενος, οὕτως ἐπιλαμοῦ ὑπὸ τοῦ πνεύματος δεδεμένος, οὐδὲν εἰδῶς ὧν ἔλεγεν, ἀλλ' ἐξεστηκῶς καὶ μεμηγῶς· ὃ δὲ

Variæ lectiones.

ἦ αὐτὸς ο. ἦ χρᾶσθαι ο. ἦ πάντως ο. ἦ δ ο.

VERS. 33. « Itaque, fratres, cum convenitis ad manducandum, alter alterum exspectate. » Post panarum mortisque mentionem, rursus ad sermonem de pauperibus redit. Non autem dixit, Alter alteri impertimini, sed, « Exspectate, » ostendens communia esse quæ illuc afferantur, quodque communis conventus sit exspectandus.

VERS. 34. « Si quis autem esurit, domi manducet. » Sermo iste pudefaciendi vim habet : loquitur enim eis tanquam pueris inedia ægre ferentibus, ipsorumque gulositatem condemnat. Hinc et eos ab Ecclesia educens, in suam cujusque domum remittit, quæ non exigua est ignominia.

« Ut non ad iudicium conveniatis. » Id est, a detrimento vestrum, et ad condemnationem. Eam enim ob causam sunt constituti conventus, ut alter ab altero juvetur, dum in charitate congregamini. Quod si hoc non fiat, satius est ut domi vos contineatis. Hoc autem non ideo dicit, ut domi sint, cæterum ut eos magis attrahat quo sicut oportet conveniant.

« Cætera autem cum venero disponam. » Vel de aliis nonnullis ipsorum peccatis, quæ opus habeant emendatione, vel de hoc ipso loquitur, quod verisimile est aliquos defensionem parare adversus ea quæ dixi, verum interim quæ dixi custodiant. Sin quisquam aliud quidquam habeat quod mihi dicat, in meum id adventum usque servetur. Terret autem eos tanquam adfuturus, ut interea temporis demittant cristas, et corrigant si quid non bene habeant.

CAPUT XII.

VERS. 1. « De spiritualibus autem nolo vos ignorare, fratres. » Hoc est, de donis Spiritus. Argumentum autem est huiusmodi : Omnes qui in principio crediderant et baptizati erant, Spiritum accipiebant. Quia vero is invisibilis erat, sensibile signum dabatur operationis ipsius, atque aut linguis loquebantur, aut prophetabant, aut miracula edebant. Apud Corinthios itaque charismatum nomine seditiones exortæ erant, adeo ut qui majora dona acceperant, efferrentur : qui vero minora, illis inviderent. Insuper, vates aliquot et pseudoprophetæ fuerunt, qui difficulter a divinis prophetis discerniebantur. Cuncta igitur hæc in meliorem statum revocat, ac primum quod ad vates atinet.

VERS. 2. « Nostis quod quando gentes eratis, ad idola, quemadmodum ducebamini, abducti sitis. » Signum dat vatis et prophetæ : Si, inquit, apud idola aliquis vaticinaretur, a spiritu immundo detentus ceu raptus et abductus, sic rapiebatur a spiritu ligatus, nihil sciens eorum quæ diceret, sed plane extra se constitutus et insanus : propheta

autem non sic; verum is mente sobria cuncta loquitur. Hoc igitur est primum signum vatis dæmoniaci, et prophetæ divini.

VERS. 3. « Ideo notum vobis facio, quod nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesum: et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto. » Etiam hoc tibi signum sit vatis, nempe execrari, blasphemare, conviciisque incessere Jesum: prophetæ vero, haud citra præconium nominare Domini nomen. Quid igitur catechumeni faciunt? Quomodo isti nondum habentes Spiritum sanctum, nominant Jesum? Verum de his nunc non est sermo, cæterum de fidelibus et infidelibus. Quid vero dæmones? Nonne nomen Domini nominabant? Imo; sed flagris cæsi et coacti; suapte vero sponte et nisi vapulantes, nunquam.

VERS. 4. « Divisiones autem donorum sunt, idem vero Spiritus. » Cum discrimen inter verum et falsum prophetam indicasset, etiam de donis Spiritus disserit, ut eos etiam corrigat, qui in istis disident. Ac primum eum curat, qui minus donum accepit, ac propterea mœret. Cur enim doles, inquit, quod non tantum accepisti atque alius? Non enim debitum est, sed charisma et donum. Itaque gratias age, quod nihil tibi Deus cum debeat, aliquid sane dederit: imo vero idem est, qui et tibi et illi largitus est Deus. Non enim tibi angelus dedit, illi vero Deus: verum idem utrique Spiritus.

VERS. 5. « Ac divisiones ministracionum sunt, sed idem Dominus. » Meminit et Filli, tanquam datoris bonorum. Dolentem porro majori consolatione reficiens, « Ministracionum, » dixit. Qui enim charismatis vocabulum audiverat, et minus acceperat, fortasse angi queat animo, ceu circa donum imminutus: qui vero ministerii vocem audiverit, non ita: laboris enim et sudoris hoc est indicium. Quid enim doles, si alium plus quam te laborare jussit, parcens videlicet tibi?

VERS. 6. « Divisiones etiam operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus. » Patris hic mentionem facit, qui operatur omnia in omnibus fidelibus. En hic Trinitatem perfectam. Donum autem, et operatio, et ministerium, **195** eadem sunt, etsi nominibus differunt. Æqualia enim sunt quæ a Spiritu et Filio et Patre dantur. Vide autem quomodo Spiritus meminit primum, postremo vero Patris, eorum causa qui in ordine nimium sunt curiosi.

VERS. 7. « Cuius autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. » Ne quis dicat, Quid si idem sit Dominus, et idem Spiritus, et idem Deus, cum ego interim minus acceperim? Hoc tibi, inquit, utile erat et conferebat. Spiritus autem manifestationem signa dixit. Per hæc enim demonstrabatur Spiritum libenter in baptizatis commorari. Quid

προφήτης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μετὰ διανοίας νηρούσης πάντα φθέγγεται· ὥστε τοῦτο πρῶτον σημεῖον μάντεως δαιμονιώδους καὶ προφήτου θείου.

« Διδὸν γινώριζω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν· καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Καὶ τοῦτο, φησὶ, σημεῖον ἔστω σοὶ μάντεως, τὸ ἀναθεματίζειν, ἤτοι βλασφημεῖν καὶ κακολογεῖν τὸν Ἰησοῦν· καὶ αὐτὸν, προφήτου, τὸ ὀνομάζειν εὐφῆμως ⁸¹ τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα. Τί οὖν οἱ κατηχούμενοι; πῶς μὴ ἔχοντες οὐπω Πνεῦμα ἅγιον, ὀνομάσουσι τὸν Ἰησοῦν; Ἄλλ' οὐ περὶ τούτων νῦν ὁ λόγος, περὶ ⁸² δὲ πιστῶν καὶ ἀπιστῶν. Τί δὲ οἱ δαίμονες; οὐκ ὠνόμαζον τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου; Ἄλλὰ μαστιζόμενοι καὶ ἀναγκαζόμενοι· ἐκόντες δὲ καὶ μὴ μαστιγούμενοι μηδαμῶ ⁸³.

« Διαίρεσις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. » Μετὰ τὸ δεῖξαι ⁸⁴ τὴν διαφορὰν τοῦ προφήτου καὶ τοῦ ψευδοπροφήτου, καὶ περὶ τῶν χαρισμάτων ⁸⁵ φησὶν, ἵνα καὶ τοὺς ἐν τούτοις διαστασιζοντας διορθώσῃται. Καὶ πρῶτον θεραπεύει τὸν τὸ ἑλαττον χάρισμα λαβόντα, καὶ διὰ τοῦτο ἀλγοῦντα. Τίνας γὰρ ἔνεκεν ἀλγείς, ὅτι οὐκ ἔλαβες ὅσον ἕτερος; Μὴ γὰρ ὀφειλὴ ἔστιν, ἀλλὰ χάρισμα καὶ δωρεά. Ὅστε εὐχαρίστητε, ὅτι οὐδὲν σοὶ ὀφειλῶν ὁ Θεός, ὅλως ⁸⁶ δέδωκε τι· ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτός ἐστι δοτὴρ καὶ σοὶ κίχαινον ὁ Θεός. Οὐ γὰρ σοὶ μὲν ἄγγελος δέδωκεν, ἐκείνῳ δὲ ὁ Θεός· ἀλλὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἀφοτέροις.

« Καὶ διαίρεσις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτός Κύριος. » Μémνηται καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς δοτὴρ τῶν ἀγαθῶν. Παραμυθούμενος δὲ πλέον τὸν ἀλγοῦντα, « Διακονιῶν, » εἶπεν. Ὅ μὲν γὰρ χάρισμα ἀκούσας, καὶ ἑλαττον λαθῶν, ἴσως ἂν ἀλγῆσαιεν ὡς ἑλαττωθεὶς περὶ τὴν δωρεάν· ὁ δὲ διακονίαν, οὐχ ὁμοίως· πόνου γὰρ καὶ ἰδρωτός ἐνδεικτικὸν τοῦτο. Τί γὰρ ἀλγείς, εἰ ἕτερον πλείονα πονῆσαι ⁸⁷ ἐκέλευσε, σὺ φειτάμενος;

« Καὶ διαίρεσις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτός Θεός ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάσιν. » Ἐνταῦθα καὶ τοῦ Πατρὸς ἐμνήσθη, ὅς ἐνεργεῖ τὰ ἐνεργήματα ἐν πάσιν τοῖς πιστοῖς. Καὶ ἰδοὺ σοὶ ἡ Τριάς ἀπρητισμένη. Χάρισμα δὲ, καὶ ἐνεργήματα, καὶ διακονία ταῦτά εἰσιν, εἰ καὶ τοῖς ὀνόμασι διαφέρουσιν· ἴσα γὰρ τὰ παρὰ τοῦ Πνεύματος καὶ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς διδόμενα. Ὅρα δὲ, πῶς τοῦ Πνεύματος ἐμνήσθη πρῶτον, τελευταῖον δὲ τοῦ Πατρὸς, διὰ τοὺς τὴν τάξιν περιεργαζομένους.

« Ἐκάστῳ δὲ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. » Ἴνα μὴ λέγῃ τις· Τί γὰρ, εἰ ὁ αὐτός Κύριος, καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ αὐτός Θεός, ἐγὼ δὲ ἑλαττον ἔλαβον; φησὶν, ὅτι τοῦτο σοὶ συνέφερε. Φανέρωσιν δὲ τοῦ Πνεύματος, τὰ σημεῖα λέγει. Διὰ τούτων γὰρ ἐδείκνυτο τὸ Πνεῦμα τοῖς βαπτισθεῖσιν ἐμφιλοχωροῦν. Ὅστε, κί ἀλγείς;

Variæ lectiones.

⁸¹ προθύμως ο. ⁸² ἀλλὰ περὶ ο. ⁸³ μηδαμῶς, καὶ οὐδαμῶ ο. ⁸⁴ ἀποδείξει ο. ⁸⁵ θαυμάτων ο. ⁸⁶ ἴσ. δμως. ⁸⁷ ποιῆσαι ο.

Κάν τε γάρ μείζον ἔχεις χάρισμα, κἄν τε ἑλαττον, A igitur doles? Sive enim majus, sive minus habes donum, ostendit Spiritum in te esse. Et quid ultra cures?

« Ἐάν μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας. » Ὅσον εἶχεν Ἰωάννης, ὁ τῆς βροντῆς υἱός· ὅσον αὐτὸς ὁ Παῦλος. Σημειῶσαι δὲ τὸ, « Διὰ, » ἐπὶ τοῦ Πνεύματος.

« Ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. » Ὅσον, εἶχον οἱ πολλοὶ τῶν πιστῶν, γνῶσιν μὲν ἔχοντες αὐτοὶ, ἄλλους δὲ διδάξαι μὴ ἰσχύοντες. Ἡ γὰρ σοφία διδάσκει, σάφειά τις οὖσα, ὡς καὶ διασαφύσα τὰ κρυπτά. Πανταχοῦ δὲ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος μέμνηται, παραμυθούμενος, ὡς πολλάκις εἴρηται, τὸν τὸ ἑλαττον λαθόντα.

« Ἐτέρω δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι. » Ὅχι ἡ τῶν δογμάτων, ἀλλ' ἡ τῶν σημείων, ἡ καὶ τὰ βραβεία μεθιστώσα.

« Ἄλλω δὲ χαρίσματα ἰαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι. » Τὸ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν.

« Ἄλλω δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων. » Οὗτος καὶ τιμωρεῖσθαι ἠδύνατο τοὺς ἀπειθεῖς, ὡς ὁ Παῦλος ἐπήρωσε τὸν Ἐλύμαν, καὶ ὁ Πέτρος Ἀνανίαν ἀνείλεν· ὅπερ ὁ τὰ χαρίσματα τῶν ἰαμάτων λαθὼν, οὐκ εἶχεν.

« Ἄλλω δὲ προφητεία, ἄλλω δὲ διακρίσεις πνευμάτων. » Τουτέστι, τὸ εἰδέναι, τίς ὁ πνευματικὸς, καὶ τίς ὁ μὴ πνευματικὸς· τίς ὁ προφήτης, καὶ τίς ὁ ἀπατεῶν.

« Ἄλλω δὲ γένη γλωσσῶν· ἄλλω δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν. » Πολὺ τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα παρά Κρινηθίοις ἦν, ἐφ' ᾧ καὶ μᾶλλον ἔθρασύνοντο, ὡς δοθέντι πρῶτον τοῖς ἀποστόλοις, καὶ διὰ τοῦτο δοκῶντι μείζονι τῶν ἄλλων. Τὸ δ' οὐχ οὕτως ἔχει. Τὸ γὰρ τῆς διδασκαλίας χάρισμα μείζον, καὶ ἡ ἑρμηνεία τῶν γλωσσῶν μείζον τοῦ ἀπλῶς γλώσσαις λαλεῖν. Οἰκεύεταί τε ἐπὶ τῶν γλωσσῶν, « Γένη, » εἶπε, διαφορὰς αὐτῶν γένη καλέσας.

« Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. » Πάλιν τὴν αὐτῆν παραμυθίαν τίθησιν, ὅτι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖ πάντα. Ἐπιστομίζει ⁸⁸ δὲ μᾶλλον τὴν ἀπαρεσκόμειον ἐπὶ τῇ διανομῇ. « Καθὼς » γὰρ « βούλεται, » φησὶν, οὕτω καὶ ποιεῖ· καὶ σὺ τίς εἰ ὁ μὴ ἀρεσκόμειος; Σημειῶσαι δὲ τὸ ῥητὸν, διὰ τοὺς Πνευματομάχους· οὐ γὰρ, καθὼς κελεύεται, ἀλλὰ, « καθὼς βούλεται. » Ὅστε Δεσπότης καὶ Θεός. Καὶ οὐκ, Ἐνεργεῖται, ἀλλ', « Ἐνεργεῖ, » ὡς περ καὶ ὁ Πατήρ· « Ὁ ἐνεργῶν » γὰρ, φησὶ, « ἐὰ πάντα ἐν τᾷσι. »

« Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἓν ἐστὶ, καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ μέλη τοῦ σώματος, πολλὰ ὄντα, ἐν σῶμά ἐστιν· οὕτω καὶ ὁ Χριστός. » Καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ σῶμα ὑποδείγματος παραμυθεῖται τὸν λυ-

Vers. 8. « Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae. » Qualem habebat Joannes tonitru filius, qualem et ipse Paulus. Observa autem praepositionem, « Per, » Spiritui hic applicari.

« Alii autem sermo scientiae, secundum eundem Spiritum. » Qualem habebant plerique fidelium, qui ipsi quidem scientiam habentes, alios docere non poterant. Sapientia namque docet, perspicuitas quaedam existens, quae abscondita manifestat. Ubique autem ejusdem Spiritus meminit, consolans (ut saepius dictum) eum, qui minus acceperat.

Vers. 9. « Alii autem fides, in eodem Spiritu. » Non fides dogmatum, sed miraculorum, quae vel montes transfert *.

« Alii autem dona sanationum, in eodem Spiritu. » Ut curet omnem aegritudinem et languorem.

Vers. 10. « Alii autem operationes virtutum. » Iste inobedientes etiam punire potuit, ut Paulus excaecavit Elymam, et Petrus Ananiam sustulit: id quod dona sanationum accipiens non habebat.

« Alii autem prophetia, alii vero discretionis spirituum. » Hoc est, ut sciat, quisnam spiritualis, et quis non spiritualis; quis propheta, et quis impostor.

« Alii autem genera linguarum, alii vero interpretatio linguarum. » Abundabat apud Corinthios linguarum donum; hinc etiam confidebant, quasi primum id apostolis esset datum, ac propterea aliis donis excellentius sit visum. Atqui id sic non habet; siquidem doctrinae donum majus est, et interpretatio linguarum major est, quam simpliciter linguis loqui. Valde proprie autem de linguis loquens, « genera, » dixit, ipsarum differentias genera appellans.

Vers. 11. « Omnia autem haec operatur unus et idem Spiritus, dividens seorsim unicuique ut vult. » Rursus eandem consolationem ponit, nempe quod idem Spiritus operatur omnia. Magis autem obstruit ora **196** eorum, qui talem haud aequo animo dispensationem ferunt. Nam « Uti vult, » inquit, ita et facit. Tu vero quis es qui istud aegre feras? Observa autem istud in Spiritus sancti adversarios dictum esse: non enim Quemadmodum jubetur, sed, « Ut vult. » Itaque Dominus et Deus est. Nec, Efficitur, sed, « Operatur, » aequè ac Pater: inquit enim, « Qui operatur omnia in omnibus. »

Vers. 12. « Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa: omnia autem membra corporis multa cum sint, unum sunt corpus: sic et Christus. » Exemplo a corpore sumpto, consolatur il-

* Matth. xvii, 19.

Variæ lectiones.

⁸⁸ δεικνυται ο. ⁸⁹ μᾶλλον δὲ καὶ ἐπιτομίζει ο.

luna qui ob minus donum contristatur, ostendens quod nihil sit immutatus. Ut enim corpus unum est et multa, eo quod membra continet : sic et membra et multa sunt et unum, eo quod in unum corpus coagmentantur. Ubi igitur differentia? ubi majus, ubi minus? omnia enim unum sunt : « Sic, » inquit, « Christus, » id est, Christi Ecclesia. Quandoquidem enim Christus caput est Ecclesie, sic Ecclesiam nominavit a capite. Perinde enim ut corpus et caput unus sunt homo, consimilem ad rationem, Ecclesiam et Christum, veluti corpus et caput, unum esse sciens, pro Ecclesia Christum posuit. Dicit igitur, quod in Ecclesia quoque unum quoddam omnes sumus, etiamsi ex diversis ordinibus sit concinnatum.

VERS. 13. « Etenim in uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive gentiles, sive servi, sive liberi. » Indicat jam nunc, quomodo Ecclesia assimiletur unius corporis exemplo, inquit : Sub uno eodemque Spiritu nos omnes, et ego etiam ipse Paulus, baptizati sumus in unum corpus, hoc est ut simus unum corpus. Non enim in alio quidem tu, in alio vero ego baptizati sumus Spiritu, verum in eodem. Proinde neque ego quiddam te excellentius habeo. Nam « In unum corpus baptizati sumus, » pro, Ut simus unum corpus, et Judæi et Græci, et servi et liberi. Si ergo adeo disjunctos, tantoque intervallo distantes, Spiritus conjunxit atque univit : multo magis postquam unum facti sumus, non debemus contristari, ceu discrimen quoddam sit inter nos.

« Et omnes uno Spiritu potati sumus. » Videtur hic loqui de mensa Dominica, et de pane et vino. Cum enim dicit, Spiritu qui potavit nos, utraque indicavit, nempe sanguinem et carnem. Verumtamen verius est, quod hic loquatur de accessu Spiritus, qui nobis post baptismum contingit, et priusquam sacramenta accedamus. « Potati autem sumus, » dixit per metaphoram sumptam ab arboribus, quæ eodem fonte irrigantur. Unus igitur Spiritus potavit nos, et **197** irrigavit, et unum corpus esse fecit.

VERS. 14. « Etenim corpus non est unum membrum, sed multa. » Ne mireris, inquit, quod tot cum simus, unum corpus simus. Etenim et in humano corpore a multis membris unum corpus est invenire.

VERS. 15, 16. « Si dixerit pes, quia Non sum manus, non sum de corpore : num propterea non est de corpore? Et si dixerit auris, quoniam non sum oculus, non sum de corpore : num propterea non est de corpore? » Introducit membra loquentia et murmurantia, quod sint aliis inferiora : ut dum ostendit membrorum obmurmurationem absurde factam, pudefaciat eos qui in Ecclesia obmurmurant, propterea quod nonnulli ipsis sint majores. Ponit

πούμενον ἐπὶ τῷ ἐλάττωι χαρίσματι, δεικνύων αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἡλάττωται. Ὅσπερ γὰρ τὸ σῶμα καὶ ἐν ἑστὶ καὶ πολλὰ, διὰ τὰ μέλη ἔχειν· οὕτω καὶ τὰ μέλη καὶ πολλὰ εἰσι καὶ ἐν, διὰ τὸ εἶναι ἐν σῶμα συντελεῖν. Ποῦ τοίνυν ἡ διαφορὰ; ποῦ τὸ μείζον; ποῦ τὸ ἐλάττωτον; πάντα γὰρ ἐν ἑστὶν. « Οὕτως, » οὖν, φησὶ, « καὶ ὁ Χριστὸς. » τοιούτων, ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία. Ἐπεὶ γὰρ κεφαλὴ ἐστὶν ὁ Χριστὸς τῆς Ἐκκλησίας, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν ὠνόμασεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα καὶ ἡ κεφαλὴ εἶναι ἐστὶν ἄνθρωπος· οὕτω καὶ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστὸν, ὡς σῶμα καὶ κεφαλὴν, ἐν εἰδῶς, ἀντὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸν Χριστὸν τέθεικε. Φησὶ τοίνυν, ὅτι καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τι πάντες ἐσμεν, εἰ καὶ ἐκ διαφορῶν ταγμάτων σύγκριται.

B « Καὶ γὰρ ἐν ἐνὶ Πνεύματι πάντες ἡμεῖς εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνας, εἴτε δούλοι, εἴτε ἐλεύθεροι. » Νῦν δείκνυσσι πῶς; ἡ Ἐκκλησία ἔοικε τῷ τοῦ ἐνὸς σώματος ὑποδείγματι, καὶ φησιν, ὅτι Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς Πνεύματος ἡμεῖς πάντες, καὶ ἐγὼ ὁ Παῦλος, [φρασί·] ἐβαπτίσθημεν εἰς ἐν σῶμα, τοιούτων, ὥστε ⁹⁰ εἶναι ἐν σῶμα. Οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ μὲν σὺ, ἐν ἄλλῳ δὲ ἐγὼ ἐβαπτίσθημεν Πνεύματι, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ. Ὅστε οὐδὲ ἐγὼ ἔχω πλέον τι σοῦ. « Εἰς, » γὰρ « ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν. » Ἀντὶ τοῦ, ἵνα ὦμεν ἐν σῶμα καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνας, καὶ δούλοι καὶ ἐλεύθεροι. Εἰ δὲ τοὺς τοσοῦτον διεστηχτάς; ἤνωσε τὸ Πνεῦμα, πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὸ γενέσθαι ἐν, οὐκ ὀφειλομένον λυπεῖσθαι, ὡς διαφορᾶς τινος οὐσης ἐν ἡμῖν.

C « Καὶ πάντες εἰς ἐν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν. » ἡκοί μὲν λέγειν περὶ τῆς πνευματικῆς τραπέζης, τοῦ τε ἄρτου ⁹¹ καὶ τοῦ οἴνου. Πνεῦμα γὰρ εἶπὸν τὸ ποτίσαν ἡμᾶς, ἀμφοτέρω ἐδήλωσε, τὸ τε αἶμα καὶ τὴν σάρκα. Πλὴν τὸ ἀληθέστερον, τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ Πνεύματος φησὶν ἐνταῦθα, τὴν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος εἰς ἡμᾶς γενομένην, καὶ πρὸ τῶν μυστηρίων. « Ἐποτίσθημεν δὲ » εἶπεν, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν δένδρων [καὶ] τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρδευ[ο]μένων πηγῆς. Ἐν οὖν Πνεῦμα ἐπότισεν ἡμᾶς καὶ ἠρδευσε, καὶ ἐν σῶμα εἶναι ἐποίησε.

D « Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἐν μέσῳ, ἀλλὰ πολλὰ. » Μὴ θαυμάσης, φησὶν, εἰ τοσοῦτοι ὄντες ἐν σῶμα ἐσμεν. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ σοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀπὸ πολλῶν μελῶν ἐν σῶμα ἐστὶν εὐρεῖν.

E « Ἐάν εἴπῃ ὁ ποῦς, ὅτι Οὐκ εἰμι χεῖρ, οὐκ εἰμι ἐκ τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; Καὶ ἐάν εἴπῃ τὸ οὖς, ὅτι Οὐκ εἰμι ὀφθαλμὸς, οὐκ εἰμι ἐκ τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; » Εἰσάγει τὰ μέλη φθεγγόμενα καὶ γογγύζοντα διὰ τὸ ἡλαττώσθαι τῶν ἄλλων μελῶν, ἵνα διὰ τοῦ δεῖξαι τὸν γογγυσμὸν τῶν μελῶν παραλόγως γινόμενον, ἐντρέψῃ τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ γογγύζοντας, διὰ τὸ εἶναι τινὰς μείζους αὐτῶν.

Variæ lectiones.

⁹⁰ εἰς τὸ ο. ⁹¹ τοιούτων τοῦ ἄρτου ο.

Τῆσι δὲ δύο ἄκρα, πόδα καὶ ἀκοήν· καὶ οὐ ποιεῖ τὴν πόδα τῷ ὀφθαλμῷ διαλεγόμενον, ἀλλὰ τῇ ὀλίγον ὑπερχούσῃ αὐτοῦ χειρὶ. Τὴν μέντοι ἀκοήν τῷ ὀφθαλμῷ εἰσάγει διαλεγομένην· αἱ γὰρ οὐ τοῖς σπόδρα ὑπερέχουσιν, ἀλλὰ τοῖς ὀλίγον ἀναβεθηκόσι φθοεῖν εἰώθαμεν. Φησὶν οὖν, ὅτι· Ἐὐν εἴπη ὁ ποῦς, ὅτι διότι οὐκ ἔχω τὴν μέσσην χώραν ὡς ἡ χεὶρ, ἀλλ' ὑποκάτω πάντων εἰμι, οὐκ εἰμι μέρος τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, διότι οὐκ ἔστι χεὶρ, διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; Οὐ γὰρ ὁ τόπος ποιεῖ τὸ εἶναι μέρος τοῦ σώματος, ἢ μὴ εἶναι, ἀλλὰ τὸ ἠνώσθαι, ἢ μὴ ἠνώσθαι. Ὡσαύτως καὶ ἐὰν ἡ ἀκοή εἴπη, ὅτι διότι οὐκ εἰμι ὀφθαλμὸς, ἀποβάλλομαι καὶ τὸ ὅλος εἶναι μέρος τοῦ σώματος; οὐ διὰ τοῦτο καὶ αὐτὴ οὐκ ἔσται ἐκ τοῦ σώματος; Ἄλλὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς αὐτῇ ταχθέντα τόπον ἔχουσα, καὶ τὴν οἰκείαν ἐνεργούσα ἐνεργεῖαν, καὶ αὕτη ἔσται μέρος καὶ μέρος τοῦ σώματος. Ὡστε καὶ σὺ ὁ δοκῶν τὸ ἔλαττον λαβεῖν χάρισμα, μὴ γόγγυζε. Μέρος γὰρ εἶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ, εἰ καὶ τὸν κάτω τόπον ἔλαχες. Τότε δὲ οὐκ εἶ μέρος, ὅταν ἀποσχίσης σεαυτὸν, καὶ τῆς ἐνώσεως ἀπορραγῆς. Φύλαττε τοίνυν τὴν ἐνωσιν, ἐὰν θέλησθε εἶναι μέρος.

« Εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμὸς, ποῦ ἡ ἀκοή; Εἰ ὅλον ἀκοή, ποῦ ἡ ὄσφρησις; » Ἐπειδὴ ὀφθαλμοῦ καὶ πόδος ἐμνήσθη, καὶ ἀκοῆς καὶ χειρὸς, καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς ἐνωσίαν τῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς ἐλαττώσεως. καὶ διὰ τοῦτο πάλιν εἰκὸς ἦν αὐτοὺς λυπεῖσθαι, οὐχὶ παραμυθεῖσθαι· νῦν δεῖκνυσιν, ὅτι οὕτω συμφέρον ἐστὶ, διάφορα εἶναι χαρίσματα. Εἰ γὰρ ἐν μέρος ἦν τὸ σῶμα ὅλον, ποῦ τὰ λοιπά; Οὐκ αἰσχύνῃ οὖν ποσαῦτα μέλη ἐκβάλλων, καὶ σεαυτὸν μόνον ἀξίῳ εἶναι;

« Nūn δὲ ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἐν ἑκάστῳ αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησε. » Μεγάλως ἐπιστομίζει αὐτοὺς διὰ τοῦ λέγειν, ὅτι ὁ Θεὸς ἠθέλησε, καὶ ἀφώρισεν ἐν ἑκάστῳ μέλει τὸν οἰκείον τόπον (τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, « Ἔθετο »), καὶ οὐτε ὁ ποῦς ἔχων τὸν κάτω τόπον ὀφείλει ἀλγεῖν· οὕτω γὰρ ἠθέλησεν ὁ Θεός, καὶ τοῦτο αὐτῷ συμφέρει, τὸ κάτω τετάχθαι. Οὕτε ἡ κεφαλὴ τὴν ἄνω χώραν ἔχουσα, ὀφείλει ἐπαίρεσθαι· [τοῦτο] γὰρ Θεοῦ ἐστὶ, τοῦτο οὐκ αὐτῆς κατ' ὄρθωμα. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Θεὸς ἔθετο τοῦτον εἶναι κάτω, καὶ συμφέρει αὐτῷ· κάκεινον εἶναι ἄνω· καὶ δεῖ καὶ τοῦτον στέργειν, κάκεινον μὴ ἀφρεσθαι.²²

« Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέρος, ποῦ τὸ σῶμα; Νῦν δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἐν δὲ σῶμα. » Ὅρα σοφίαν· ἐξ αὐτοῦ τούτου ἐπιστομίζει αὐτοὺς, τοῦ δοκούντος ἐμποιεῖν τὴν μικροψυχίαν, φημί δὲ τοῦ διάφορα εἶναι τὰ χαρίσματα, καὶ μὴ εἶναι ἰσοτιμία.²³ Εἰ γὰρ μὴ ἦσαν διάφορα μέλη, οὐδ' ἂν ἐν σῶμα ἦν· μὴ ὄντος δὲ ἐνδὲ σώματος, οὐδὲ ἰσοτιμία ἂν ἦν. Νῦν δὲ διὰ τοῦτο ἰσοτιμία ἐστὶν ἐν πᾶσι, διότι εἰς ἐν σῶμα συν-

A autem duo extrema, pedem et aurem. Nec pedem cum oculo disserentem inducit, sed cum manu, ipso aliquantulum superiore. Auditum autem introducit cum oculo disputantem; eis enim qui longe nobis supereminent nunquam invidere solemus, sed iis qui paulo altius ascenderunt. Ait igitur: Quod si dixerit pes, quia non habeo medium locum æque ac manus, sed sum omnium infimus, non sum ergo pars corporis: numquid propterea, hoc est quia non est manus, non est ideo ex corpore? Non enim locus est in causa, cur sit pars corporis, vel non sit: verum quod corpori unitum sit vel non. Hunc ad modum si auris dixerit, Quia non sum oculus, eam ob causam orbor omnino eo, ut sim pars corporis: num propterea et ipsa non erit ex corpore?

B Atqui cum locum sibi a principio destinatum retineat, propriamque operationem operetur, ipsa quoque erit et membrum et pars corporis. Proinde et tu, qui donum minus accepisse videris, noli murmurare. Membrum enim es Ecclesiæ, quæ est corpus Christi, etiamsi inferiorem locum nactus es. Tum vero non es membrum, cum teipsum abscideris, atque ab unitate avulsus fueris. Conserva igitur unitatem, si vis esse membrum.

VERS. 17. « Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi olfactus? » Quia oculi et pedis meminerat, et auditus et manus, eosque in excellentiæ defectusque cogitationem induxerat, ac verisimile esset rursus ipsos mœrorem inde potius quam consolationem accipere: nunc ostendit ita commodum esse, ut sint diversa dona. Nam si totum corpus foret unum membrum, ubinam reliqua manerent? Non igitur pudet te, qui tot membra ejicis, et te solum dignum esse judicas?

VERS. 18. « Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, sicut voluit. » Vehementer eos compescit, cum ait, quod Deus voluit, ac segregavit 198 unicuique membro proprium locum (id enim significat, « Posuit ») et quod neque pes, quia infimum locum obtineat, ægre ferre debeat. Sic enim Deus voluit: atque hoc ipsi confert, in imo loco positum esse. Neque caput supremum locum habens, propterea debet efferri. Dei enim hoc, non ipsius opus est. Consimilem ad modum in Ecclesia Deus constituit hunc esse inferiorem, id quod ipsi prodest: illum vero superiorem. Atque hunc oportet sua sorte esse contentum, illum vero non attolli.

VERS. 19, 20. « Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem membra multa, corpus vero unum est. » Animadvertite sapientiam. Hoc ipso ora ipsorum obstruit, quod videbatur illis parere pusillanimitatem; nempe, quod diversa sint charismata, quodque non sint pari honore digna. Nisi enim essent diversa membra, neque corpus unum esset: quod si corpus non esset unum,

Varie lectiones,

²² ἐπαίρεσθαι m. ²³ ἰσοτιμίαν o.

tum non esset honoris æqualitas. Jam vero eam ob rem in omnibus est idem pretium, quod omnia idem corpus perficiant. Itaque quia diversa membra sunt, ideo unum corpus perficitur. Quia vero unum corpus, ideo ejusdem dignitatis sunt omnia, ex hoc ipso, quod omnia coeant et compaginentur ad unius corporis complementum. Ait enim : « Multa quidem membra, corpus vero unum. »

VERS. 21. « Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo : aut iterum caput pedibus, Opera vestra non indigeo. » Pacatis jam eis qui minora charismata acceperant, ad eos nunc verba facit, qui majora habebant, seque erga inferiores insolenter gerebant. Ut enim, inquit, oculus non potest dicere reliquis membris, Vobis opus non habeo (uno namque deficiente, cludicat totum corpus), sic neque qui majora charismata acceperunt, attollere sese possunt adversus eos quibus sunt minora. Eorum enim et ipsi opera indigent, utpote qui soli non sufficiunt ad Ecclesiam Dei ædificandam. Pulchre autem dixit, « Non potest. » Etiam si namque multa velit, inquit, non sic tamen habet rei natura.

VERS. 22, 23. « Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt : et quæ putamus ignobiliora esse corporis, his honorem abundantiorum circumdamus : et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorum honestatem habent. » Indicat jam quod et commoda et necessaria sint quæ videntur esse minora. Videntur enim inferiora, sed non sunt. Quæ vero sunt hæc quæ imbecilliora quidem videntur, et minus honesta, et interim tamen necessaria sunt? Nonnulli dicunt, membra genitalia, quæ videntur quidem minus honesta et indecora : usque adeo autem necessaria sunt, ut sine his ne vita quidem constare queat? Insuper majorem illis honorem attribuimus. Etsi enim quisquam toto corpore nudus sit, ista tamen nudari non patitur. Nonnulli vero per imbecilliora quidem, sed necessaria tamen, oculos intelligunt, qui cum parvi sint ac reliquis artubus infirmiores, imprimis tamen sunt necessarii. Per ignobiliora vero et inhonesta, pedes. Oculos itaque magna cura dignamur, ceu imbecillos. Pedes rursus contegimus et obvelamus, ac sollicite illis prospicimus, quamvis inferiore loco positi, ac honoris vacui esse videantur. Poterit autem quispiam hic tres ordines intelligere in his quæ dicta sunt; nempe, alia quidem sunt infirma et necessaria, ut oculi : alia vero honoris vacua, ut pedes : alia deformia sive inhonesta, ut genitalia.

VERS. 24. « Honestam autem nostram nullius egent. » Ne quis dicat, Quenam hæc est ratio, ut prospiciamus inhonestis atque ignobilibus, honesta vero despiciamus? Non despiciamus, ait, sed illa nulla nostra cura opus habent; utpote quæ decus suam a natura habent.

Α τελοῦσι τὰ πάντα. Ὡστε ἐκ τοῦ διάφορα εἶναι τὰ μέλη, ἀποτελεῖται ἐν σῶμα· ἐκ τοῦ ἐν εἶναι σῶμα, ἰσοτιμία ἐστὶ πᾶσι, κατ' αὐτὸ τοῦτο, καθὼ συντελοῦσιν εἰς ἐνὸς σώματος συμπλήρωσιν· καὶ γὰρ φησὶ· « Πολλὰ μὲν μέλη, ἐν δὲ σῶμα. »

« Οὐ δύναται δὲ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ· Χρεῖαν σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ· Χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω. » Καταστελλας τοῦ· τὰ ἐλάττωνα χαρίσματα ἔχοντας, νῦν πρὸς τοὺς τὰ μείζονα ἔχοντας, καὶ καταπαιρομένους τῶν ὑποδεεστέρων, διαλέγεται. Ὡσπερ γὰρ, φησὶν, οὐ δύναται ὁ ὀφθαλμὸς λέγειν τοῖς λοιποῖς μέλεσι· « Χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω » (ἐνὸς γὰρ ἐνδέοντος, χωλεῖται τὸ πᾶν σῶμα)· οὕτως οὐδὲ οἱ τὰ μείζονα εὐληφότες χαρίσματα δύνανται ἐπαίρεσθαι κατὰ τῶν τὰ ἐλάττωνα εὐληφότων. Χρηῖσοι γὰρ αὐτῶν, ὡς οὐκ ὄντες αὐτάρκεις αὐτοὶ μόνοι τῶν Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖν. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « Οὐ δύναται. » Κἂν γὰρ πολλὰ θέλη, φησὶν, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει φύσεως τὸ πρᾶγμα.

« Ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστι. Καὶ ἂν δοκοῦμεν ἀτιμώτερα εἶναι τοῦ σώματος, τοῦτοις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθεμεν, καὶ τὰ ἀσχημονα ἡμῶν περισσοτέραν τιμὴν ἔχει. » Νῦν δείκνυσιν, ὅτι καὶ χρεῖωδῆ καὶ ἀναγκαῖά εἰσι τὰ δοκοῦντα ἐλάττωνα. C δοκοῦσι γὰρ ἐλάττωνα, οὐκ εἰσὶ δέ. Τίνα δὲ εἰσι ταῦτα, τὰ ἀσθενέστερα μὲν δοκοῦντα καὶ ἀτιμώτερα, ἀναγκαῖα δὲ ὄντα; Τινὲς μὲν τὰ γεννητικὰ μύριά φασιν, ἂν δοκοῦσι μὲν ἄτιμα εἶναι καὶ ἀσχημονα· τοσοῦτον δὲ εἰσὶν ἀναγκαῖα, ὥστε ἀνευ αὐτῶν οὐδὲ ὁ βίος ἐστίν. Ἀλλὰ καὶ τιμὴν περισσοτέραν τοῖσι περιτίθεμεν· κἂν γὰρ γυμνὸς τις εἴη ὁλον τὸ σῶμα, ταῦτα γε οὐκ ἀνέχεται γυμνὰ εἶναι. Τινὲς δὲ ἀσθενέστερα μὲν, ἀναγκαῖα δὲ, τοὺς ὀφθαλμοὺς φασιν· μικροὶ γὰρ ὄντες καὶ τῶν ἄλλων μελῶν ἀσθενέστεροι, ἀναγκαῖοτάτοι εἰσιν. Ἀτιμώτερα δὲ καὶ ἀσχημονα, τοὺς πόδας. Τοῦς τε οὖν ὀφθαλμοὺς πολλῆς ἀξιοῦμεν κηδεμονίας, ὡς ἀσθενεῖς· καὶ τοὺς πόδας δὲ αὐ σκέπομεν καὶ προνοίας ἀξιοῦμεν, καίτοι κἂν κειμένους, καὶ ἀτίμους δοκοῦντας. Δύναται δὲ τίς νοῆσαι τρεῖς τάξεις ἐν τοῖς λεγομένοις¹¹· ὡς τὰ μὲν ἀσθενῆ εἶναι καὶ ἀναγκαῖα, καθάπερ ἰ ὀφθαλμοί· τὰ δὲ ἄτιμα, καθάπερ οἱ πόδες· τὰ δὲ ἀσχημονα, καθάπερ τὰ γεννητικὰ.

« Τὰ δὲ εὐσχημονα ἡμῶν οὐ χρεῖαν ἔχει. » Ἴνα¹² μή τις εἴπῃ· Καὶ ποῖος οὗτος λόγος, προνοεῖν τῶν ἀσχημόνων καὶ ἀτίμων, καταπρονοεῖν δὲ τῶν εὐσχημόνων; Οὐ καταπρονοοῦμεν, φησὶν, ἀλλ' ἐκεῖνα οὐδενὸς ἐξ ἡμῶν δέονται, φύσει τὸ εὐσχημον ἔχοντα.

Variæ lectiones.

¹⁰ ἐχόντων ο. ¹¹ σωζομένοις ο. ¹² καταστολῆς, ὡς τὸ πρόσωπον, αἱ χεῖρες· ἵνα γὰρ ο.

« Ἄλλ' ὁ θεὸς συνεκέραισε τὸ σῶμα. » Ὡστε εἰ ἂν συνεκέραισε, καὶ ἐν ἐποίησε· τὸ γὰρ κερνώμενον, ἐν γίνετα· καὶ τοῦ λοιποῦ ἐν τῷ ἐνὶ τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἐλάττω;

« Τῷ ὑστεροῦντι περισσοτέραν δοῦς τιμὴν, ἵνα μὴ ἦ σχίσματα ἐν τῷ σώματι. » Οὐκ εἶπε, Τῷ ἀσχημονί, ἢ τῷ ἀτίμῳ, ἀλλὰ, « Τῷ ὑστεροῦντι. » Ὡρὸν γὰρ φύσει ἀσχημον ἢ ἀτίμον. Περισσοτέραν, φησὶ, δέδωκε τιμὴν τῷ ὑστεροῦντι. Μὴ τοίνυν ἀλλαγῆς αἰὼν τιμηθεὶς. Καὶ ἡ αἰτία, ἵνα μὴ ἦ ἐν τῷ σώματι σχίσματα. Εἰ γὰρ τὰ μὲν καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως, καὶ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἐθεραπεύετο προνοίας· τὰ δὲ οὐδὲ τῆς παρ' ἡμῶν ἱεριοῦτο κτθμενίας, ἀπεσχίσθησαν ἂν ἀλλήλων, μὴ δυνάμενα φέρειν τὸν σύνδεσμον ἀποσχισθέντων δὲ τούτων, καὶ τὰ λοιπὰ ἂν ἐβλάθη, ἅτε τοῦ σώματος σχιζομένου. Μὴ τοίνυν μηδὲ ὑμεῖς, φησὶν, οἱ τὰ μεῖζον ἔχοντες χαρίσματα, ἐπεμβαίνητε τοῖς ἐλάττωσιν, ἵνα μὴ ἐκείνων ἀποσχίζομένων, καὶ ὑμεῖς βλαθῆτε.

« Ἄλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι ⁹⁷ τὰ μέλη. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἵνα μὴ ἀποσχίζηται τὰ μέλη, ἀλλ' ἵνα καὶ ἡ ἀγάπη ἢ πολλὴ καὶ ὁμόνοια. Καὶ ὁ μέγας, ὑπὲρ τοῦ μικροῦ φροντίζει καὶ μεριμνῆ, οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ· τούτέστιν, ἵνα τῆς αὐτῆς τῷ μεγάλῳ προνοίας ἀπολαύη καὶ ὁ μικρὸς. Οὕτω γοῦν ἀκάνθης ἐμπεισοῦσης, καὶ τῆς πτέρην ἐμπαιγίσης, ὅλον τὸ σῶμα αἰσθάνεται καὶ μεριμνᾷ· κεφαλὴ κύπτει, νῶτος συγκάμπεται ⁹⁸, γαστήρ καὶ μηροὶ συστέλλονται, ὀφθαλμοὶ ὀρῶσι μετὰ πολλῆς τῆς φροντίδος, χεῖρες ἐξαιροῦσι τὸ παγόν. Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως.

« Καὶ εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγκαίρει πάντα τὰ μέλη. » Ἡ γὰρ ἀκριθῆς ἐνωσις, κοινὰς πρῆσεται τῆς συμφορᾶς, καὶ τὰς εὐδοκίμησεις. Οὕτω γοῦν, ὡς εἴπομεν, τῆς πτέρης πλαιγίσης [f. πληγ.] πάντα συμπάσχει· πάλιν, στεφανοῦται ἡ κεφαλὴ, καὶ τοῖς λοιποῖς μέλεσι δόξα καὶ χαρὰ, ὀφθαλμοὶ εἰσι καλοὶ, καὶ τὸ πᾶν σῶμα δοκεῖ καλόν.

« Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους. » Ἴνα μὴ εἴπωσι· Τί πρὸς ἡμᾶς τὸ τοῦ σώματος; καὶ τῶν μελῶν παράδειγμα; φησὶν, ὅτι καὶ ὑμεῖς ἐστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη· ὥστε, εἰ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα οὐ δεῖ στασιάζειν, πόσω μᾶλλον τὸ τοῦ Χριστοῦ; Ἐπειδὴ δὲ οὐκ αὐτοὶ μόνον συνεπλήρουν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οἱ ἐν πάσῃ τῇ ἀκρομένη πιστοὶ προσέθηκε τὸ, « Καὶ μέλη. » Εἰ γὰρ καὶ μὴ σῶμα ὁλόκληρον ἦσαν, ἀλλ' οὖν μέλη· αἱ ταῦτα, « ἐκ μέρους, » τούτέστι, πάντα τὰ μέλη, ἢ ἐκ μέρους. Κατὰ μὲν γὰρ τὴν ἐν ὑμῖν Ἐκκλησίαν, σῶμα Χριστοῦ ἐστε, ὡς ὁλόκληρος Ἐκκλησία· τῆς δὲ τὴν ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἧς τὸ σῶμα συνέστηκεν ἐκ τῶν ἀπανταχοῦ Ἐκκλησιῶν, ἔχον κεφαλὴν τὸν Χριστόν, μέλη τε, ἐκ τοῦ εἶναι μέρος πρὸς αὐτήν.

« Sed Deus simul temperavit corpus. » Si ergo temperavit, tum unum fecit : quod enim miscetur, unum fit. Et ubi deinceps in uno majus et minus?

VERS. 25. « Et cui deerat, abundantiore tribuendo honorem, ne schismata sint in corpore. » Non dixit, Deformi et ignobili, sed, « Deficienti : » nihil enim natura inhonestum aut ignobile. Exuberantiozem, inquit, impertiit honorem ei qui deerat. Ne igitur doleas, cum majori honore officiaris. Causa est, ne schismata sint in corpore. Si enim alta quidem et a natura et a nostra providentia curata essent, alia vero ne nostra quidem sollicitudine dignata essent, divisa fuissent inter se mutuo, connexum ferre non valentia. His vero discissis, neque reliqua permansissent salva, ceu corpore jam sceto ac scisso. Ne igitur vos majoribus charismatibus decorati insurgite in inferiores, ne resectis illis vos detrimentum patiamini.

« Sed idem pro se mutuo sollicita sint membra. » Non solum, inquit, ut non abscendantur membra ac dissideant, verum ut dilectio sit multa et concordia. Et qui major est, minoris curam gerit, atque sollicitus est, non simpliciter, sed idem; hoc est ut eadem sane, qua magnus, providentia fruatur et minor. Ita spina incidente calcaneoque infixa, totum corpus sentit et sollicitum est; caput se inclinat, dorsum inflectitur, venter et femora contrahuntur, oculi multa cum sollicitudine intuentur, manus quod infixum erat eximunt. Et de cæteris similiter.

VERS. 26. « Et sive patitur unum membrum, compatiantur omnia membra : sive glorificatur unum membrum, congaudent omnia **200** membra. » Exacta enim conjunctio communes facit calamitates et glorias. Proinde, ut jam diximus, calcaneo vulnerato, totum corpus condolet : rursus, si caput coronetur, reliquis inde membris et gloria et gaudium emergit; oculi sunt pulchri, ac totum corpus formosum apparet.

VERS. 27. « Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte. » Ne dicant, Ecquid ad nos corporis et membrorum similitudo? Imo, inquit, vos estis corpus Christi et membra. Quare si humanum corpus non oporteat a se dissentire, quanto minus corpus Christi? Quia vero non ipsi soli constituerant corpus Christi, sed omnes in universo terrarum orbe fideles, apposuit, « Et membra. » Etiam si enim non totum corpus essent, membra certe erant : idque « Ex parte, » hoc est omnia quidem membra, sed, ex parte. Nam quoad Ecclesiam quidem quæ apud vos est, corpus Christi estis, quatenus integra Ecclesia : quoad vero catholicam per universum terrarum orbem Ecclesiam, cujus corpus ex omnibus passim Ecclesiis constat, caput habens Christum, membra estis, eo quod respectu illius, pars sitis.

Variæ lectiones.

⁹⁷ ἀεὶ μεριμνᾷ ο. ⁹⁸ συγκύπτεται ο.

Vers. 28. « Et alios quidem posuit Deus in Ec-
clesia, primum apostolos, deinde prophetas. » Deus
posuit : quare igitur te Deo opponis? Principe
autem loco apostolos collocat, ceu omnium bono-
rum duces : secundo prophetas, non Veteris qui-
dem Testamenti (illi enim ad Joannem usque de
Christi adventu vaticinati sunt), sed eos qui in Novo
Testamento post Christi adventum prophetabant,
quales fuerunt Philippi filiae, qualis Agabus, quales
affi innumerati. Longa enim et abundans erat hæc
gratia Spiritus, in quavis Ecclesia. Primum autem
et secundum posuit, ut linguarum dono relinqua-
tur postremus locus, et sic eos, qui ob id effereban-
tur, reprimat.

« Tertio doctores. » Propheta quidem omnia ex
Spiritu loquitur, doctor autem a seipso : propterea
tertium locum obtinet.

« Deinde virtutes, post gratias curationum. »
Virtutes et sanabant ægrotos, et puniebant adver-
sarios : dona autem curationum sanabant tantum.
Hinc illud huic anteponit. Utrique tamen horum,
qui vere doctor est, antelatus est, qui nimirum
vita et verbo docet.

« Opitulationes, gubernationes. » Hoc est sovere
infirmos, et gubernare, adeoque dispensare ea quæ
fratrum sunt. Hæc enim etiam nostræ quoque
diligentiæ sint, Dei tamen dona esse affirmat : per-
suadens nobis ut grati simus, ac ut in illum respi-
ciamus, nec siquis **201** superbi.

« Genera linguarum. » Postremum hoc posuit, ut
cohibeat eos qui hujus nomine superbiebant.

Vers. 29, 30. « Numquid omnes apostoli? numquid
omnes prophetæ? numquid omnes doctores? num-
quid omnes virtutes? numquid omnes dona habent
curationum? numquid omnes linguis loquuntur?
numquid omnes interpretantur? » Quia verisimile
erat eos potius dolere, ceu majoribus et minoribus
donis per enumerationem manifestatis, rursus con-
solatur inferiores. Quid doles, inquit, quod forsitan
non habeas prophetiam? Cogita rursus prophetæ
deesse quod tibi adest : et quod alii est, alii non
est. Itaque hoc commodius est vobis et utilius, sic ha-
bere esse res Ecclesiæ, ut quilibet proximi indigeat.

Vers. 31. « Æmulamini autem dona meliora. »
Tacite innuit, quod sibi sint ipsi in causa cur mi-
nora dona accipiant. Cum enim dicit, « Æmula-
mini, » diligentiam et conatum ipsorum postulat,
et majorem erga spiritualia cupiditatem. Nec dixit,
Majora, sed, « Meliora, » hoc est, utiliora.

« Et adhuc excellentiorem viam vobis demon-
stro. » Atque una cum his (hoc enim significat,
« Et adhuc »), si omnino æmulatores sitis chari-
smatum, monstrabo vobis viam quandam per hyper-
bolam, hoc est, eximiam, quæ ad omnia chari-
smata perducit. Charitatem autem intelligit.

« Καὶ οὐκ ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ,
πρῶτον ἀποστόλους, δευτέρων προφήτας. » Ὁ Θεὸς
ἔθετο πῶς οὖν ἀντιτάττει τῷ Θεῷ; Προτίθει δὲ
ταῦς ἀποστόλους, ὡς πάντων τῶν ἀγαθῶν χρῆ-
σηγούς²⁰¹· δευτέρους δὲ τοὺς προφήτας οὐκ ἂν τῆς Πα-
λαιᾶς¹ (ἰκεῖνοι γὰρ ἔω; Ἰωάννου προεφήτευσαν περὶ
τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας), ἀλλὰ τοὺς μετὰ τὴν
Χριστοῦ παρουσίαν ἐν τῇ Καινῇ προφητεύοντας·
οἷαι αἱ Φιλίππου θυγατέρες, οἷος Ἄγαθος, οἷοι ἄλλοι
μυρία· δαψιλῆς γὰρ ἦν ἡ χάρις αὐτῆ τοῦ Πνεύματος
ἐν ἐκάστη Ἐκκλησίᾳ. Πρῶτον δὲ καὶ δεύτερον τι-
θησιν, ἵνα τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα ἔσχατον τάξας,
καταστειλῆ τοὺς ἐπὶ τούτοις ἐπαίρομένους.

« Τρίτον διδασκάλους. » Ὁ μὲν γὰρ προφήτης
πάντα ἀπὸ τοῦ Πνεύματος φθέγγεται· ὁ δὲ διδάσκα-
λος, καὶ οἰκοθεν^B διὰ τοῦτο τρίτος οὗτος.

« Ἐπειτα δυνάμεις, εἴτα χαρίσματα ἰαμάτων. »
Αἱ δυνάμεις, καὶ ἰώντες τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ ἐκλύζον
τοὺς ἐναντίους· τὰ δὲ χαρίσματα τῶν ἰαμάτων, μό-
νον ἰώντο· διὰ τοῦτο ἐκεῖνο τούτου προτίθεισιν. Ἄμ-
φοτέρων μέντοι τούτων, ὁ τῶνόντι διδάσκαλος προ-
ετίθει, ὅς ἐστι δηλαδὴ ὁ δι' ἔργου καὶ λόγου διδάσκων.

« Ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις. » Τουτέστι, τὸ ἀν-
έχεσθαι τῶν ἀσθενῶν, καὶ τὸ κυβερνᾶν, ἦτοι οἰκοκο-
μεῖν τὰ τῶν ἀδελφῶν. Ταῦτα δὲ εἰ καὶ τῆς ἡμετέρας
εἰσὶ σπουδῆς, ὅμως καὶ τοῦ Θεοῦ χαρίσματα εἶναι
λέγει, πείθων ἡμᾶς εὐχαριστοῦς εἶναι, καὶ πρὸς
ἐκεῖνον ἀφορᾶν, καὶ μὴ ἐπαίρεσθαι.

« Γένη γλωσσῶν. » Ἐσχατον τοῦτο τέθεικεν, ἵνα
συστειλῆ τοὺς ἐπὶ τούτοις ἀλαζονευομένους.

« Μὴ πάντες ἀπόστολοι; μὴ πάντες προφῆται;
μὴ πάντες διδάσκαλοι; μὴ πάντες δυνάμεις; μὴ
πάντες χαρίσματα ἰαμάτων ἔχουσι; μὴ πάντες
γλώσσαις λαλοῦσι; μὴ πάντες διερμηνεύουσιν; »
Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοῦς μᾶλλον ἀλγῆσαι, ὡς φα-
νερωθέντων τῶν μειζόνων καὶ τῶν ἐλαττόνων χα-
ρισμάτων διὰ τῆς ἀπαριθμήσεως, πάλιν παραμυ-
θεῖται τοὺς ἐλάττονας. Τί γὰρ, φησὶν, ἀλγεις, ὅτι
οὐκ ἔχεις τυχόν² προφητείας; Ἐνόησον ὅτι ἔχεις
σύ πάλιν, ὃ ὁ προφήτης οὐκ ἔχει· καὶ ὅπερ ἄλλος,
ἄλλος οὐκ ἔχει. Ὅστε τοῦτο συμφέρον ὑμῖν καὶ ὀφελι-
μώτερον, τὸ οὕτως ἔχειν, ἵνα ἕκαστος τοῦ πλησίον
δέηται.

« Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. » Ἡ-
ἔτατο ἡρέμα, ὅτι αὐτοὶ αἰτίοι εἰσι τοῦ τὰ ἐλάττονα
λαβεῖν· διὰ γὰρ τοῦ εἰπεῖν, « Ζηλοῦτε, » τὴν παρ'
ἐκεῖνων σπουδὴν ἀπαιτεῖ, καὶ τὴν πλείω ἐπιθυμίαν
περὶ τὰ πνευματικά. Καὶ οὐκ εἶπε, Τὰ μείζονα,
ἀλλὰ, « Τὰ κρείττονα, » τουτέστι, τὰ ὀφελιμώτερα.

« Καὶ ἐτι καθ' ὑπερβολὴν ἔδδν ὑμῖν δεικνυμῖ.
Καὶ μετὰ τούτων (τούτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Καὶ ἐτι »)
ἐὰν ὄλως ζηλωται ὑπάρχητε χαρισμάτων, δείξω
ὑμῖν μίαν ὁδὸν καθ' ὑπερβολὴν, τουτέστιν, ὑπερ-
έχουσαν, ἣτις φέρει ἐπὶ πάντα τὰ χαρίσματα. Τὴν
ἀγάπην δὲ λέγει.

Varia lectiones.

¹ ἀρχηγούς ο. ² τοὺς παλαιούς ο. ³ τυχεῖν ο.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ΄.

Α

CAPUT XIII.

« Ἐὰν ταῖς γλώσσαις λαλῶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἦχῶν, καὶ ὡς κύμβαλον ἀλαλάζον. » Οὐκ εὐθὺς ὑπέδειξεν αὐτοῖς τὴν ὁδὸν, ἀλλὰ συγκρίνει αὐτὴν πρότερον πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς χάρισμα εἶναι μείζον, τὸ τῶν γλωσσῶν, καὶ δείκνυσαι ταύτην ἀσυγκρίτως τούτου ὑπερέχουσαν, ναὶ μὴν καὶ τῶν λοιπῶν πάντων χαρισμάτων, καὶ τότε ἀξιοπόθητον ἀποφαίνει. Γλώσσας δὲ ἀνθρώπων, τῶν ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐθνῶν φησιν. Οὐκ ἀρκοῦμενος δὲ τούτῳ, καὶ ἑτέραν εἴθρην ὑπερβολὴν · « Ταῖς τῶν ἀγγέλων, » φησὶ, « γλώσσαις · » οὐκ ἔτι οἱ ἀγγελοὶ γλώσσας ἔχουσιν, ἀλλὰ κρεῖττόν τι δηλῶσαι θέλων, καὶ τὸ ὑπερέχον τῶν ἀνθρωπίνων ὡς γλωσσῶν, διὰ τοῦτο οὕτως εἶπεν. Ἄγγελοι γὰρ ὡς γλώσσα, ἡ νοερά πρὸς τὸ ἀλλήλοισι ὡς διαδιδοῦναι τὰ θεῖα νοήματα δύναμις · Ἀπὸ δὲ τοῦ ἡμετέρου ὄργανου ταύτην ὠνόμασεν, ὡσπερ καὶ τὸ, « Πᾶν γόνυ κάμψαι ἐπουρανίων. » Οὐ γὰρ ὅσα καὶ νεῦρα ἔχουσιν, ἀλλὰ τὴν ἐπιτεταμένην ὑποταγὴν ἐδήλωσε. « Γέγονα » δὲ, φησὶ, « χαλκὸς ἦχῶν · » τούτεστιν, φωνὴν μὲν ἀφίει, εἰκὴ δὲ φθεγγόμενος, καὶ ὀχληρὸς ὢν, μηδένα δὲ ὠφελῶν, διὰ τὸ ἀγάπης ἰσπερῆσθαι.

« Καὶ ἐὰν ἔχω προφητεῖαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν. » Οὐκ ἀπλῶς προφητεῖαν, ἀλλὰ τὴν ἀκροτάτην, καὶ πάντα εἰδύσαν τὰ μυστήρια. Σκόπει δὲ, πῶς ἐπὶ μὲν τῶν γλωσσῶν, οὐδὲν εἶπεν εἶναι κέρδος · ἐπὶ δὲ τῆς προφητείας, τὸ εἶδέναι τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν.

« Καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν. » Ἴνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγων ὀχληρὸς φαίνεται, ἐπὶ τὴν μητέρα καὶ τὴν πηγὴν ἀπάντων ἤλθε, τὴν πίστιν, καὶ ταύτην, πᾶσαν.

« Ὡστε καὶ ὄρη μεθιστάναι, ἀγάπην δὲ οὐκ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. » Ἐπειδὴ ἐδόκει τοῖς παχυτέροις μέγα, τὸ μεθιστάνειν τὰ ὄρη, τούτου ἕνεκα ἐπεμνήσθη αὐτοῦ, οὐκ ὅτι τοῦτο μόνον δύναται ἡ πᾶσα πίστις · τὸ γὰρ ὄρη μεθιστάνειν, ὁ Κύριος μικρῶ μέρει τῆς πίστεως ἀνατίθησιν, εἰπῶν · « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως. » Ὅρα δὲ, πῶς διὰ τῆς προφητείας καὶ τῆς πίστεως, πάντα τὰ χαρίσματα περιελάβεν · ἢ γὰρ ἐν λόγοις, ἢ ἐν ἔργοις, εἰσὶ τὰ θαύματα. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἀγάπην μὴ ἔχων, μικρὸς εἰμι καὶ εὐτελής, ἀλλ', « Οὐδὲν εἰμι. »

« Καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου. » Οὐκ εἶπεν, Ἐὰν δῶ μέρος τῆς οὐσίας μου, ἀλλὰ, « Τὰ πάντα » καὶ οὐκ εἶπε, Δῶ, ἀλλὰ, « Ψωμίσω. » ὥστε προσκεῖσθαι τῇ δαπάνῃ καὶ τὴν διακονίαν, τὴν μετ' ἐπιμελείας πάσης.

« Καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. » Οὐκ

VERS. 1. « Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æssonans, vel cymbalum tinniens. » Haud actutum submonstravit eis viam, sed comparat eam prius cum dono quod ipsis videbatur esse potius, linguarum videlicet, ostenditque hanc illud incomparabiliter antecellere, imo et cætera omnia charismata : et tum eam dignam esse ait, quæ ab omnibus expectatur. Linguas autem hominum, cunctarum gentium ubique terrarum commorantium intelligit. Nec hoc contentus, aliam ponit excellentiam : « Angelorum linguis, » inquit : non quod angelicæ linguas habeant, sed ut quiddam, quod humanis linguis excellentius esset, indicaret, sic dixit. Angelorum enim lingua est intellectualis vis qua sibi multo divinæ rerum intellectum ac divinas cogitationes impertiunt. A nostro autem organo eam nominavit, quemadmodum et illud, « Flectetur omne genu cælestium ꝑ. » Non enim ossa et nervos habent, sed summam subjectionem indicavit. « Factus sum, » inquit, « æs sonans, » hoc est vocem quidem edens, temere autem loquens, ac turbulenta proferens, quibus nemini prosim, quandoquidem charitate sim destitutus.

VERS. 2. « Et si **202** habuero prophetiam, et noverim mysteria omnia, et omnem scientiam. » Non simpliciter prophetiam, sed maxime sublimem, et quæ mysteria omnia noverit. Observa autem quod de linguis quidem nullam utilitatem dixit quæ eis inesset ; at de prophetia hoc dixit, Si noverim mysteria omnia, et omnem scientiam.

« Et si habuero omnem fidem. » Ne sigillatim dicendo molestus videatur, ad matrem et fontem omnium, fidem pervenit, eamque omnem.

« Ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. » Quia videbatur magnum esse rudioribus montes transferre, propterea ejus rei meminuit, non quod hoc solum possit tota fides : nam montes transferre, vel modicæ fidei parti Dominus ascribit : « Si habeatis, » inquit, « fidem ut granum sinapis ꝑ. » Observa autem hic quomodo per prophetiam et fidem omnia charismata comprehendit : aut enim in verbis vel operibus sunt miracula. Non dixit autem charitatem non habens, Modicus sum et vilis ; verum, « Nihil sum. »

VERS. 3. « Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas. » Non dixit, Si partem aliquam facultatum mearum dederò, sed, « Omnes : » nec dixit, Dederò, sed, « In cibos distribuero, » aut sumptui ministerium cum omni diligentia adjiciatur.

« Et si dederò corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. » Non

ꝑ Philipp. ii, 40. ꝑ Matth. xvii, 20.

Variæ lectiones.

ꝑ ꝑ o. ὡ ἀνθρώπων o. ὡ δὲ o. ὡ ἀλλήλοισι, καὶ ἀλλήλων o.

dixit, Ut moriar, sed quod omnium difficillimum videbatur, Vivum quempiam comburi, neque hoc citra charitatem prodesse dicit. At dixerit quispiam: Quomodo fieri potest ut quispiam res suas et facultates in pauperes distribuat sine charitate? Hic responderi potest, vel quod id quod non est, tanquam sit, posuerit: perinde ac cum ait: « Si vel angelus vel nos prædicemus vobis Evangelium præterquam quod accepistis * : » atqui neque ipse, neque angeli aliud Evangelium annuntiaturi erant. Quin aliis plerisque locis quædam dicit hujusmodi. Vel quod quispiam sine charitate possit etiam in opibus largiri, cum non ex affectu erga pauperes id fiat, verum ut hominibus placeat. Cum dilectione autem fiat, quando veluti compatiens et inflammatus charitate hoc faciat.

VERS. 4. « Charitas patiens est, benigna est. » B Deinceps charitatis indicia percurrit, ac primo loco longanimitatem ponit, radicem omnis philosophiæ. Longanimis enim est, qui lento et magno est animo. Quia vero nonnulli non ad philosophiam longanimitate usi sunt, sed sæpe eoa qui ipsis irascuntur, risu et scommatis excipientes, ceu longanimes scilicet, in causa sunt, ut ira magis exardescerent: 203 propterea, « Benigna est, » inquit, charitas, hoc est mansueta est, candidos et innocentes mores indicat; non ut illi prædicti, subdoli et morosi. Hæc autem dixit, morosos et contentiosos apud Corinthios carpens.

« Non æmulatur. » Hoc est non invidet. Potest enim aliquis et longanimis esse, et interim invidiæ affectu laborare. Verum charitas etiam hoc effugit. C Hoc autem dixit, propter invidios quosdam apud Corinthios.

« Non agit perperam. » Id est, non præcipitanter agit, sed prudentem efficit et firmum eum cui inest. Πέρπερος enim est, qui in sublime tollitur, levis, stolidus. Hoc autem ad eos pertinet, qui leves erant apud eos, novorumque studiosi.

« Non inflatur. » Fieri enim potest ut quispiam omnia jam commemorata bona habeat, ac propterea inflatur: verum charitas istuc non agit: cæterum cum jam commemoratis bonis humiliter se gerit. Hoc vero ad arrogantes pertinet.

VERS. 5. « Non pudefit. » Hoc est, non solum non inflatur, sed etiamsi turpissima patiat propter adamatam, non arbitratur rem istam esse turpitudinem ac ignominiam: quemadmodum et Christus ob dilectionem quam erga nos habuit, ignominiosam crucem non solum recepit, verum etiam gloriam peculiarem putavit. Poteris etiam ita intelligere, « Non pudefit, » pro, non Injuria afficit, nihil enim turpius est injuria. Hoc autem ad fastuosos pertinet.

« Non querit quæ sua sunt, non irritatur. » Modum explicat quomodo non pudefit charitas. Pro-

* Galat. 1, 8.

Varia lectiones.

1 Κορινθιοι ο. 2 αυτη ο. 3 υπερτερος ο.

Α ειπεν, "Ina αποθανω, αλλ' ο χαλεπωτερον παντων εδοκει, το, ζωντα τινα κατακαηναι, αυδε τουτο φησιν ωφελειν, χωρις αγαπης. 'Αλλ' ειποι τις αν· Πως εστι δυνατον ψωμισαι τα υπαρχοντα, χωρις αγαπης "Εστιν ουν ειπειν, οτι η το ουκ ον, ως ου υπεθετο. (ωσπερ εταν λεγη· « Εαν αγγελος η ημεις ευαγγελιζόμεθα υμιν, παρ' ο παρελθεται » καιτοι, ουτε αυτες, ουτε αγγελος εμελλεν ετερα ευαγγελιζεσθαι. Και αλλαχου πολλαχου τοιαυτα λεγει· η οτι εστι και χωρις αγαπης διδοναι, εταν. μη δια την προς τους δαομενους συμπάθειαν, αλλα δια την ανθρωπαρεσκειαν γινηται. Μετα αγαπης δε γινεται, εταν ως συμπάσχων και παρικαιόμενος τις τουτο ποιη.

« Η αγαπη μακροθυμει, χρηστευεται. » Διοτιν διεξέρχεται της αγαπης τα γνωρισματα, και πρωτην την μακροθυμian τιθησι, την ριζαν πασης φιλοσοφιας. Μακροθυμος γαρ, ο μακρον και μεγαλην εχων ψυχην. 'Επειδη δε τινες ουκ εις φιλοσοφιαν τη μακροθυμια κέχρηται, αλλα πολλοις τους κει' αυτων οργιζομενους διαγειλυντες και ειρωνευόμενοι, ως δεηθεν μακροθυμοι, μλλον αυτους ποιουσιν εκκαλεσθαι τη οργη· δια τουτο φησι το, « Χρηστευεται, » αντε του, χρηστον ηθος και ακακον ενδεικνυται· ουχ ως κεινοι γε οι ρηθεντες, υπολοι και κακοηθεις. Ταυτα δε ειπε καθαπτόμενος των εν Κορινθιοις φιλωνεικων και υποουλων.

« Ου ζηλοι. » Τουτεστιν, ου βασκαίνει· εστι γαρ και μακροθυμον τινα ειναι, και βασκαίνειν· αλλ' η γε αγαπη και τουτο διασφενυγε. Τουτο δε ειπε, δια τους εν αυτοις βασκαίνους.

« Ου περπερευεται. » Τουτεστιν, ου προπετευεται, αλλ' συνετον εργαζεται και βεβηχότα τον εχοντα· περπερος γαρ εστιν ο μετεωριζόμενος, ο κουφος, ο βλακευόμενος· και τουτο δε προς τους παρ' αυτοις κούφους και νεωτερικους.

« Ου φυσιοιυται. » "Εστι γαρ τα προειρημένα μεν πάντα αγαθα εχειν, φυσιοιυσθαι δε επι τουτοις· αλλ' η αγαπη ουδε τουτο εχει, αλλα μετα των ρηθεντων αγαθων ταπεινοφρονει. Προς δε τους αλαζονας τουτο.

« Ουκ ασχημονει. » Τουτεστιν, ου μονον ου φυσιοιυται, αλλ' ει και τα ασχηστα πάθοι δια των αγαπωμενον, ουχ ηγειται το πρᾶγμα ασχημοσύνην και αδοξιαν· ωσπερ και ο Χριστος, δια την προς ημας αγαπην την αιμιον σταυρον ου μονον κατεδέξατο, αλλ' και δόξαν οικειαν ηγήσατο. Νοησεις δε και ουτω το, « Ουκ ασχημονει, » αντε του, ουχ υβριζει. Ουδεν γαρ ασχημονεστερον υβριστου. Προς δε τους ασυγκαταβάτους τουτο.

« Ου ζητει τα εαυτης, ου παροξυνεται. » Λεγει τον τροπον, πως ουκ ασχημονει. "Οτι, φησι, το ει-

κειον συμφέρον οὐ ζητεῖ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον· καὶ ἄσχημοσύνην τότε ¹⁰ ἠγείται, ὅταν ἀσχημονοῦντα τὸν πλησίον μὴ ἀπαλλάξῃ. Τοῦτο δὲ, πρὸς τοὺς ὑπερ-
ορώντας τῶν λοιπῶν. Ἄλλ' οὐδὲ παροξύνεται, ἐπειδὴ οὐκ ἀσχημονεῖ. Ἀνὴρ γὰρ θυμώδης, οὐκ εὐτρήμων. Ὡστε οὐκ ἀσχημονεῖ ἢ ἀγάπη, διότι οὐδὲ παροξύνεται· τουτέστιν, οὐκ ἀναπηδᾷ εἰς ¹¹ ὀργήν. Τοῦτο πρὸς τοὺς ὑβριζομένους.

« Οὐ λογίζεται τὸ κακόν. » Πάντα, φησὶ, τὰ κακὰ πάσχουσα, οὐ παροξύνεται εἰς ὀργήν· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἀντεργάζεται· ¹² τὸ κακὸν πρὸς ἄμωσαν, ἀλλ' οὐδὲ λογίζεται. Ὅρα δὲ πανταχοῦ, πῶς οὐ λέγει, ἐπὶ ἢ ἀγάπῃ ζητοῖ μὲν, ἀλλὰ περιγίνεται· ἢ παροξύνεται μὲν, ἀλλὰ κρατεῖ· ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ὀργήν, φησὶν, ὅπως ἐφ' οὐναί τινα κακίαν· ὡσπερ καὶ ἐν-
τιῦθα· « Οὐ λογίζεται τὸ κακόν. » Καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἀνθυβρίζωσιν.

« Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ. » Τουτέστιν, οὐκ εὐφραίνεται, ὅταν τις ἀδικῆται, καὶ ἐπηρεάζεται, καὶ κακῶς πάσχη.

« Συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ. » Ἄλλ' ὁ πολλῶν μείζον, φησὶ, συγχαίρει ἐπὶ τοῖς εὐδοκίμοις· καὶ ὅταν ἡ ἀλήθεια εὐδοκῆται, καὶ δόξαν οικεῖαν τοῦτο ἠγείται. Πρὸς δὲ τοὺς βρασκάνους τοῦτο.

« Πάντα στέγει. » Καὶ ὑβρεῖς, καὶ πληγὰς, καὶ θάνατον· τοῦτο γὰρ αὐτῇ ἢ μακροθυμία χαρίζεται, **C** ἢ προσεῖναι αὐτῇ εἶπε. Πρὸς δὲ τοὺς ἐπιβουλευμένους τοῦτο.

« Πάντα πιστεύει. » Ὅσα ἂν εἴποι ὁ ἀγαπώμενος· καὶ οὐδὲν ὑπουλον οὔτε αὐτὸς ¹³ λαλεῖ, οὔτε ἄλλον λαλεῖν οἴεται.

« Πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. » Οὐκ ἀπογινώσκει, φησὶ, τοῦ ἀγαπώμενου ¹⁴, ἀλλ' ἐλπίζει αὐτὸν ἀεὶ εἰς τὸ κρεῖττον ἐπιδιόδωαι. Τοῦτο δὲ εἶπε πρὸς τοὺς ἀπογινώσκοντας. Εἰ δὲ καὶ ἐλπίσας ἀποτύχη, ἐκαίνοῦ τῇ κακίᾳ ἐναπομείναντος, φέρει γενναίως αὐτοῦ τὰ ἐλαττώματα· « Πάντα » γὰρ, φησὶν. « ὑπομένει. » Πρὸς δὲ τοὺς εὐκόλως δισταμένους τοῦτο.

« Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. » Τουτέστιν, οὐδέποτε ἀσταθεῖ, ἀλλὰ πάντα κατορθοῖ· ἢ, ὁ κρεῖττον, ἀντὶ τοῦ, οὐ διαλύεται, οὐ διακόπτεται, οὐδέποτε παύεται, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι μένει, τῶν ἄλλων ἀπάντων καταργουμένων, ὡς ἐφ' ἐξῆς ἐρεῖ.

« Εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθῶσονται· εἴτε γλώσσαι παύσονται. » Καταλέξας τῆς ἀγάπης τὰ βλαστήματα, πάλιν αὐτὴν καὶ ἑτέρω τρόπῳ ὑψοῖ, τῷ λέγειν καὶ τὴν προφητείαν καὶ τὰς γλώσσας τέλος ἔξειν, τὴν δὲ ἀγάπην μόνιμον εἶναι καὶ ἀτελεύτητον. Εἰ γὰρ καὶ αἱ προφητεῖαι, καὶ αἱ γλώσ-

primum, inquit, com'nodum non quaerit, sed proximi; et deformitatem tuam maxime putat esse, cum a turpitudine proximum non arcuerit. Hoc vero spectat ad eos qui reliquos contemnebant. At neque irritatur, quandoquidem se incomposite non gerit. Vir enim iracundus non est decorus. Proinde non turpiter agit charitas, quia non exacerbatur, hoc est, in iram non prosilit. Hoc facit pro iis qui injuria afficiuntur.

« Non cogitat malum. » Omnia, inquit, mala patiens non exacerbatur ad iracundiam : et non solum non contra mali quidpiam molitur, ut sese ulciscatur, sed ne cogitat quidem. Observa autem undique quomodo non dicat, quod charitas æmuletur quidem, sed superior evadit : aut irritatur quidem, sed victoriam obtinet : imo neque ab initio, inquit, prorens nasci sinit aliquam malitiam : quemadmodum et hic, « Non cogitat, » inquit, « malum. » Hoc ipsis Corinthiis dictum est, ne de injuriis injuriam retalient.

VERS. 6. « Non gaudet super iniquitate. » Hoc **204** est, non exhilaratur si quisquam injuria afficiatur, lædatur, patiaturque male.

« Congaudet autem veritati. » At quod multo majus, inquit, congaudet probatis . et si quando veritas prosperum cursum nanciscatur, hoc quoque gloriam suam arbitratur. Hoc autem ad invidos dicitur.

VERS. 7. « Omnia suffert. » Et injurias et plagas et mortem. Istud enim ei longanimitas donat, quam adesse ei dixit. Ad insidias tendentes hoc dicit.

« Omnia credit. » Quæcumque dixerit dilectus, nihilque maleficum aut subdolum neque ipse loquitur, neque alium loqui arbitratur.

« Omnia sperat, omnia sustinet. » Non desperat de dilecto, sed sperat eum semper ad melius promovere. Hoc vero ad desperantes dixit. Quod si vero a sua spe exciderit, illo in malitia perseverante, strenue fert illius deliquia. « Omnia » enim, inquit, « sustinet. » Ad facile dissidentes hæc loquitur.

VERS. 8. « Charitas nunquam excidit. » Id est, nunquam aberrat, sed omnia perficit. Vel, quod est melius, significat, non dissolvitur, non discinditur neque unquam desinit, sed in futuro quoque sæculo perdurat, aliis omnibus abolitis, perinde ac infra dicit.

« Sive vero prophetiæ abolēbuntur, sive linguæ cessabunt. » Commemoratis dilectionis germinibus, rursus alia quadam ratione eam exaltat, dicendo prophetiam et linguas finem habituras, charitatem vero permansuram stabilem, sineque carituram. Si enim prophetiæ et linguæ sint propter susceptionem

Variae lectiones.

¹⁰ τοῦτο ο. ¹¹ πρὸς ο. ¹² καταργάζεται ο. ¹³ ἴσ. αὐτῆ ο. ¹⁴ ἠγαπημένου ο.

fidei, si le undique expressa et explicata, merique in A
præsenti quidem, præsertim vero in futuro.

VERS. 8-10. « Sive scientia destruetur; ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est. » Si scientia abolenda est, numquid igitur in ignorantia vivemus? Minime: verum de scientia ex parte, seu imperfecta loquitur, perinde ac ipse interpretatur hoc, « Scientia ex parte abolebitur, » adveniente cognitione perfecta, illa nimirum quæ ad vitam futuram spectat. Non enim amplius tantumdem sciemus, sed longe plura et majora: quemadmodum, quod ubique sit Deus, novimus quidem nunc; sed quo modo, nescimus. Et quod virgo peperit, scimus: qua vero ratione, nondum novimus: at tunc quiddam excellentius et commodius de his sciemus.

VERS. 11. « Cum essem parvulus. » Cum dixisset, Cum venerit quod perfectum est, destruetur quod est ex parte, nunc etiam exemplum profert quo indicat, quantum 205 sit discriminis inter cognitionem temporis hujus, et futuram. Hic enim infantibus assimilatur, tum vero viri erimus.

« Loquebar ut parvulus. » Tanquam ad linguas referat, dicit, « Loquebar. »

« Sapiebam ut parvulus. » Hoc ad prophetias referre videtur.

« Cogitabam ut parvulus. » Ad scientiam istuc pertinet.

« Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli. » Hoc est, quando in futuro sæculo viriliorem adeoque perfectiorem cognitionem nactus fuero, tum destruetur exigua infantibusque adæquata scientia, quam hic habemus. Infert igitur:

VERS. 12. « Videmus enim nunc per speculum in ænigmate. » Declarat id quod de parvulo dixit, ac demonstrat quod obscura quædam nobis sit hic cognitio, tum vero magis perspicua erit. « Videmus enim, » inquit, « nunc per speculum. » Deinde quia speculum expressius demonstrat rei repræsentationem imitationem, adjecit, « In ænigmate: » ostendens cognitionem præsentem valde ex parte esse et exilem.

« Tunc autem facie ad faciem. » Non quod Deus faciem habeat, cæterum ut per hoc ostendat ætatiorem et planiorem cognitionem, et omnino revelatam.

« Jam cognosco ex parte, tunc vero agnoscam quemadmodum et agnitus sum. » Duplici ratione tollit inflationem ipsorum, ostendens particularem esse cognitionem præsentem, quodque illam a nobis ipsis non habeamus. Non enim ego, inquit, novi Deum, sed ipse me agnovit. Perinde igitur ut nunc ipse me novit, et ipse mihi accurrit, hunc admodum

σαι διὰ τὴν πίστιν παραδοχθῆναι εἰσι, τῆς πίστεως πανταχοῦ ἀπλω'είσεως. εἰκότως ὡς περιττα ἀργήσουσι, καὶ νῦν μὲν, μάλιστα δὲ τότε.

« Εἴτε γνῶσις, καταργηθήσεται. Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. » Ἐὰν ἡ γνῶσις καταργηθῆναι μέλλῃ, ἄρα ἐν ἀγνωσίᾳ μέλλομεν διάγειν; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκ μέρους γνῶσεως λέγει, ὡς καὶ αὐτὸς ἐρμηνεύει τοῦτο, ὅτι ἡ ἐκ μέρους γνῶσις καταργηθήσεται, τῆς τελείας ¹⁵ ἐλθούσης, δηλονότι, τῆς κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν. Οὐκέτι γὰρ τοσαῦτα εἰσόμεθα, ἀλλὰ πολλῶν πλείονα· οἷον, ὅτι μὲν πανταχοῦ ἐστὶν ὁ θεός, οἴδαμεν νῦν· ἀλλὰ, πῶς, οὐκ ἴσμεν· καὶ ὅτι μὲν ἔτεκε παρθένος, ἴσμεν· πῶς δὲ, οὐκέτι· τότε δὲ εἰσόμεθά τι πλεον καὶ συμφέρον περὶ τούτων.

« Ὅτε ἤμην νῆπιος. » Εἰπὼν, ὅτι τοῦ τελείου ἐρχομένου, καταργεῖται τὸ ἐκ μέρους· νῦν καὶ παράδειγμα φέρει, δι' οὗ δείκνυσιν, ὅσον τὸ μέσον τῆς νῦν γνῶσεως καὶ τῆς τότε. Νῦν μὲν γὰρ νηπίος· εἰκότα μὲν· τότε δὲ, ἄνδρες εἰσόμεθα.

« Ὡς νῆπιος ἐλάλουν. » Ὡς πρὸς τὰς γλώσσας, τὸ, « Ἐλάλουν. »

« Ὡς νῆπιος ἐφρόνουν. » Τοῦτο ὡς πρὸς τὰς προφητείας.

« Ὡς νῆπιος ἐλογιζόμην. » Τοῦτο ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν.

« Ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. » Τοῦτέστιν, ὅτε ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἀνδρειοτέραν ¹⁶ γνῶσιν ἔξω, τότε καταργηθήσεται ἡ μικρὰ καὶ νηπίος· ταχυα γνῶσις, ἣν ἐνταῦθα ἔχομεν. Ἐπιφέρει οὖν·

« Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι. » Σαφηνίζει τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ νηπίου, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἀμυδρὰ τις ἡμῖν ἐστὶν ἄρτι ἡ γνῶσις· τότε δὲ τρανοτέρα ἔσται. « Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου, » φησὶν. Εἶτα ἐπειδὴ τὸ ἔσοπτρον ἐκτεπώτερον δείκνυσιν τοῦ ἐμφαινομένου τὴν μίμησιν, προσέθηκε τὸ, « Ἐν αἰνίγματι, » μεθ' ὑπερβολῆς δείκνυς τὴν παρούσαν γνῶσιν μερικωτάτην.

« Τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. » Οὐχ ὡς πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἔχοντος, ἀλλὰ διὰ τοῦτου δεικνύων τὴν σαφεστέραν καὶ τρανοτέραν γνῶσιν, καὶ ἀνακαλυμμένην.

« Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους· τότε δὲ ἐπιγνώσσομαι καθὼς ἐπεγνώσθην. » Διπλῆ καθαιρεῖ τὸ φύσημα αὐτῶν, δείκνυς μερικὴν τε οὖσαν τὴν νῦν γνῶσιν, καὶ οὐδὲ ταύτην οἰκοθεῖν οὖσαν. Οὐ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ἔγνω ὅν θεόν ¹⁷, ἀλλ' αὐτὸς με ἐγνώρισεν. Ὅσπερ οὖν νῦν αὐτὸς με ἔγνω, καὶ αὐτὸς μοι ἐπέδραμεν· οὕτως ἐγὼ αὐτῷ ἐπέδραμοῦμαι τότε μειζόνως; ἢ νῦν·

Varie lectiones.

¹⁵ συντελείας ο. ¹⁶ ἀδροτέραν ο. ¹⁷ αὐτόν ο.

ὡσπερ ὁ ἐν σκότει καθήμενος, ἕως μὲν οὐ βλέπει τὴν ἥλιον, οὐκ αὐτὸς ἐπιτρέχει τῷ κάλλει τῆς ἀκτίνος, ἀλλ' ἐκεῖνη δεικνύσιν αὐτὴν ἐπειδὴν λάμψη· ὅταν δὲ αὐτῆς δέξεται τὴν αἴγλην¹⁰, τότε καὶ αὐτὸς δάκει τὸ φῶς. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ, « Καθὼς καὶ ἐπεγνώσθη⁹ » οὐκ ὅτι οὕτως ἀπαρράλλάκτως αὐτὸν εἰσάμεθα, ἀλλ' ὅτι ὡσπερ αὐτὸς ἡμεῖν ἐπέδραμε νῦν, οὕτως ἡμεῖς ἐξάμεθα αὐτοῦ¹⁰ τότε ὡσπερ εἰ τις εὐρῶν βρέφος εὐγενὲς ἐκτεθὲν, ἀσταῖον τῷ εἶδει, αὐτὸς μὲν ἐπιγνοὺς αὐτὸ, ἀνέλοιτο, καὶ κομιδῆς ἀξιώσει, καὶ εὐγενὸς ἀνατρέφων, τελευταῖον καὶ πλούτῳ λαμπρῦνοι, καὶ εἰς τὰ βασιλεία εἰσαγάγῃ· τὸ δὲ, ἕως μὲν νῆπιον εἴη, οὐδενὸς ἐπαισθάνοιτο τούτων, οὐδὲ ἐπιγινώσκου τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ ἀνελομένου· ἐπειδὴν δὲ ἀνδρωθεῖ¹⁰, τῆνικαῦτα ἐπιγνοίη τὸν εὐεργέτην, καὶ ἀξίως αὐτὸν ἀγαπήσειεν. Ἰδοὺ σοὶ διὰ τοῦ ὑποδείγματος κεφῶτισται τὸ συσκιαζόμενον ἐν τῷ ῥητῷ.

« Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μελίζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. » Εἰσὶ μὲν οὖν καὶ γλώσσαι, καὶ προφητεῖαι, καὶ γινώσεις, εἰ καὶ ἀμυδραὶ εἰσι· πλὴν τῆς πίστεως χεθείσης εἰς πάντας, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, πάντῃ¹¹ ἀργήσουσιν· ἡ μέντοι πίστις, ἡ ἐλπίς, ἡ ἀγάπη, μονιμώτεροι τούτων (τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Νυνὶ δὲ μένει, » τὴν μονιμότητα δηλῶν τῶν τριῶν), καὶ τούτων δὲ αὐτῶν μελίζων ἡ ἀγάπη, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα παρακτείνεται.

[« Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα. » Ἐνταῦθα δὲ, φησὶ, μονιμώτερά εἰσι πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη. Τῆς πίστεως γὰρ τοῦ κηρύγματος, ὡς εἴρηται, πανταχοῦ διαδοθείσης, αἱ μὲν γλώσσαι καὶ αἱ προφητεῖαι καὶ τὰ λοιπὰ χαρίσματα παυθήσονται. Ἡ πίστις δὲ, ἡ περὶ τῶν μελλόντων, τῆς τε κρίσεως καὶ ἀναταποδόσεως, καὶ ἡ ἐλπίς τῶν ἀμοιβῶν, καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη, μανεῖ μέχρι συντελείας, ὡς χρειωδεστέρα.

« Μελίζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. » Τούτων δὲ πάλιν τῶν μονιμωτέρων κατορθωμάτων μελίζων ἡ ἀγάπη. Τῆς συντελείας γὰρ ἐλθούσης, ἡ μὲν πίστις καὶ ἐλπίς παυθήσονται· ἡ δὲ ἀγάπη μανεῖ, κραταίωτέρα γινόμενη καὶ σφοδροτέρα. *Cod. Argundel.*]

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

« Διώκετε τὴν ἀγάπην. » Ἐπειδὴ μέγα χρῆμα ἀπέδειξε ταύτην, προτρέπεται λοιπὸν ἐπ' αὐτήν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ἄκολουθεῖτε αὐτῇ, ἀλλὰ, « Διώκετε, » τὴν ἐπιτεταμένην σπουδὴν ἀπαιτῶν. Πάφυγε γὰρ ἐξ ἡμῶν, καὶ πολλοῦ χρεῖα θρόμου, ἵνα φθάσωμεν ταύτην.

« Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικὰ· μέλλον δὲ, ἵνα προφητεύητε. » Ἴνα μὴ νομισώσιν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐξῆρε τὴν ἀγάπην, ἵνα σέση τὰ χαρίσματα, ἐπάγει· « Ζη-

A Ipsi tunc accurram majore cognitione quam nunc : quemadmodum qui in tenebris sedet, tantisper dum non intuetur solem, ipse non accurrit ad pulchritudinem radii, sed luce emissa seipsum radius demonstrat : quando vero ipse radii fulgorem acceperit, tum et ipse persequitur lumen. Hoc igitur est quod ait, « Quemadmodum cognitissum : » non quod eodem prorsus modo ipsum agnosceremus, verum quod sicut ipse ad nos nunc accesserit, sic et nos tunc adjungemur ipsi. Veluti si quis inveniens ingenuum infantem expositum, forma blandum et conspicuum, ipse quidem infantem agnoscens tollat, educationeque dignetur, ipsumque ingenue educans, tandem opibus splendidum reldat, et ad regiam introducat : ac puer quandiu infans manserit, nihil horum sentiat, neque tollentis agnoscat humanitatem : simul ac vero adoleverit, benefactorem agnoscat, dignisque eum beneficiis prosequatur. En hoc jam exemplo illustratum est, quod adumbratum fuit.

VERS. 13. « Nunc autem manet fides, spes, 206 charitas, tria hæc, sed maxima in his charitas. » Sunt quidem etiamnum linguæ et prophetiæ et scientiæ, sint licet obscuræ : atqui fide in omnes diffusa, ut supra dictum est, omnino cessabunt : ipsa tamen fides, spes et charitas, istis diuturniores sunt (id enim significat per hoc quod ait, « Nunc autem manet, » trium istorum durationem ac stabilitatem denuntians) ; atque inter hæc tria charitas maxima est, quandoquidem et in futurum sæculum extendatur.

« VERS. 13. « Nunc autem manet fides, spes, charitas, tria hæc. » Hoc in loco ait fidem, spem, charitatem durabiliora esse. Nam fide prædicationis ubique disseminata, uti dictum est, linguæ quidem et prophetiæ cæteraque dona cessabunt. Fides vero, quæ est de rebus futuris et de judicio ac retributione, nec non spes præmii et mutua dilectio, utpote magis necessaria, ad consummationem usque permanebunt.

« Sed maxima in his charitas. » rursum ex istis virtutibus quæ durabiliores sunt, major est charitas. Nam sine adveniente fides sane ac spes cessabunt, charitas autem, utpote fortior et vehementior reddita, permanebit.

CAPUT XIV.

VERS. 1. « Sectamini charitatem. » Quia rem esse arduam charitatem demonstravit, adhortatur deinceps ad eam. Non autem dixit, Sequimini eam, sed, Διώκετε, id est sectamini sive persequimini ; vehementem conatum atque diligentiam expetens. Effugit enim a nobis, quare multo cursu opus est, ut eam assequamur.

« Æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis. » Ne arbitrentur quod propterea charitatem extulit, ut exstinguat charismata, infert,

Varie lectiones.

¹⁰ αἴγλην ο. ¹¹ αὐτῷ ο. ¹² ἀδρονθίη ο. ¹³ πάντες ο.

« *Æmulamini spiritualia,* » hoc est, *charismata,* & *caeteris autem prophetiam.* Hoc autem dixit *linguarum causa,* quarum nomine arrogantes erant.

VERS. 2, 3. « *Qui enim lingua loquitur, hominibus non loquitur, sed Deo. Nemo enim audit: Spiritu autem loquitur mysteria. Qui vero prophetat, hominibus loquitur ædificationem et alhortationem et consolationem.* » *Linguas cum prophetia confert, ostenditque eas per se neque omnino inutiles, neque omnino commodas. « Non » enim « hominibus loquuntur, sed Deo: »* hoc est, non intellectu facilia et aperta hominibus dicunt; cæterum in Spiritu sancto loquuntur mysteria. Quatenus itaque ex Spiritu loquuntur, res profecto est ardua: quatenus autem hominibus non prodest, inferior est prophetia. Nam illa et ex Spiritu est, et commodior, eos, qui non sunt stabiliti, ædificans, segniores adhortans et excitans, pusillanimes animans et consolans. Ubique ergo Paulus illud ponit majus, quod est utilius.

VERS. 4. « *Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: qui autem prophetat, Ecclesiam ædificat.* » Multi linguis loquentes non poterant aliis interpretari quæ dicerent. Isti igitur sibiipsis solis utiles erant. Qui autem prophetat, omnes audientes juvabat. Quanto igitur præstantius est Ecclesiam juvare potius quam unum, tanto etiam linguis excellentior est prophetia.

VERS. 5. « *Volo autem vos omnes linguis loqui, magis autem ut prophetetis.* » Quia non pauci apud eos loquebantur linguis, ne **207** videatur ex invidia linguas elevare, « *Volo,* » inquit, « *omnes linguis loqui,* » non unum aut duos, potius tamen volo ut prophetetis, propter majorem utilitatem scilicet.

« *Major enim est qui prophetat, quam qui linguis loquitur, nisi etiam interpretetur, ut Ecclesia ædificationem accipiat.* » Major, inquit, est propheta, verum eo qui tantum linguis loquitur, nec interpretari novit. Nam si novit interpretari, æqualis est prophetæ is qui linguis loquitur. Ædificat enim Ecclesiam, dum interpretatur quæ obscure in lingua dicuntur. Donum etiam erat interpretatio, et aliis quidem dabatur, qui linguis loquebantur, aliis vero non dabatur.

VERS. 6. « *Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar in revelatione, aut scientia, aut prophetia, aut doctrina?* » *Vultis scire incommodum linguarum quæ non exponuntur? Esto quod ego Paulus doctor vester loquor linguis; sed inde ad auditores nihil emolumentum proveniet, nisi quid dixerō in revelatione, hoc est, quemadmodum consueverunt dicere qui revelationem a Deo sortiti sunt: quæ et ipsa est prophetiæ species, cum multis astantibus cujusque sensa patefiant. « Vel in scientia, » hoc*

λοῦτε τὰ πνευματικά, » τούτέστι, τὰ χαρίσματα, ἐξαιρέτως δὲ τὴν προφητείαν. Τοῦτο δὲ εἶπε, διὰ τὰς γλώσσας, ἐφ' αἷς αὐτοὶ ἤλαζονεύοντο.

« Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσση, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Οὐδεὶς γὰρ ἀκούει. Πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. Ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν. » Συγκρίνει τὰς γλώσσας πρὸς τὴν προφητείαν, καὶ οὕτε πάντῃ ἀχρήστους δείκνυσι ταύτας, οὕτε πάντῃ ὠφελίμους καθ' ἑαυτάς. Οὐ γὰρ ἀνθρώποις λαλοῦσι, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· τούτέστιν, οὐκ εὐνόητα λέγουσι τοὺς ἀνθρώποις καὶ σαφῆ, ἀλλ' ἐν ἁγίῳ Πνεύματι λαλοῦσι μυστήρια. Ὡστε καθὼς μὲν ἐκ Πνεύματος λαλοῦσι, μέγα τὸ πρᾶγμα· καθὼς δὲ οὐκ ἀνθρώπους ὠφελεί, ἤτιστα τῆς προφητείας. Ἐκείνη γὰρ καὶ ἐκ Πνεύματος, καὶ ὠφελιμωτέρη, τοὺς ἀστηρίκτους οἰκοδομοῦσα, τοὺς βῆθυμοτέρους παρακαλοῦσα καὶ διεγειροῦσα, τοὺς ἀλογόφυχους παραμυθουμένη. Πανταχοῦ τοίνυν ὁ Παῦλος ἐκεῖνο τίθει μείζον, τὸ ὠφελιμώτερον.

« Ὁ λαλῶν γλώσση, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ· ὁ δὲ προφητεύων, Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. » Πολλοὶ γλώσσαις λαλοῦντες οὐκ ἰσχυοὶ καὶ ἐτέροις ἐρμηνεύσαι ἄελογον²⁰. Οὗτοι τοίνυν ἑαυτοὺς μόνους ὠφέλουσι. Ὁ δὲ προφητεύων, πάντας τοὺς ἀκούοντας ὠφέλει. Ὅτον οὖν τὸ μέσον τοῦ ἑνα ὠφελείσθαι, καὶ τοῦ Ἐκκλησίας, τοσαῦτον τὸ μέσον τῶν γλωσσῶν καὶ τῆς προφητείας.

« Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς γλώσσαις λαλεῖν· μᾶλλον δὲ, ἵνα προφητεύητε. » Ἐπειδὴ παρ' αὐτοῖς ἐλάλουν γλώσσαις πολλοὶ, ἵνα μὴ δόξη διὰ φθόνον κατασκευρύνειν τὰς γλώσσας, « *Θέλω,* » φησὶ, « *πάντας λαλεῖν,* » οὐχ ἕνα, ἢ δύο· πλὴν μᾶλλον, ἵνα προφητεύητε, διὰ τὸ πολυωφελέστερον.

« *Μείζων γὰρ ὁ προφητεύων, ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἕκτος εἰ μὴ διερμηνεύει, ἵνα ἡ Ἐκκλησία οἰκοδομηθῆ.* » *Μείζων, φησὶν, ὁ προφήτης²¹· ἀλλ' ἐκεῖνου τοῦ μόνου γλώσσαις λαλοῦντος, μὴ εἰδότες δὲ διερμηνεύειν. Ἐπεὶ ἐὰν οἶδς καὶ διερμηνεύειν, ἴσως ἔστι τῷ προφήτῃ ὁ γλώσσαις λαλῶν. Οἰκοδομεῖ γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ τοῦ ἐρμηνεύειν τὰ ἀσαφῶς ἐν γλώσση λεγόμενα. Χάρισμα δὲ ἦν καὶ ἡ ἐρμηνεία, καὶ ἄλλοις μὲν εἰδότες τῶν γλωσσῶν λαλοῦντων, ἄλλοις δὲ οὐκ εἰδότες.*

« *Νυνὶ δὲ, ἀδελφοί, ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδαχῇ;* » *Θέλετε γινῶναι τὸ ἀκερδὲς τῶν ἀνερμηνεύτων γλωσσῶν; Ἔστω γὰρ ὅτι ἐγὼ Παῦλος ὁ διδάκταλος ὑμῶν φθέγγομαι γλώσσαις· οὐδὲ οὕτως ἔσται τι πλεον τοῖς ἀκούουσιν, ἐὰν μὴ τι εἴπω ἐν ἀποκαλύψει· τούτέστιν, οἷα εἰώθασιν λέγειν οἱ ἀποκαλύψας ἐκ Θεοῦ τυχόντες· ὁ καὶ αὐτὸ εἶδος προφητείας ἔστιν, ὅταν ἰσταμένων πολλῶν ἀποκαλύπτηται τὰ ἐκάστου νοήματα. « Ἡ ἐν γνώσει » τούτέστιν, οἷα δύναν-*

Variae lectiones.

²⁰ λέγουσιν ο. ²¹ προφητεύων m.

και λέγειν οί γινώσκοντες, και μυστήρια Θεού ἀποκαλύπτει· τοίς ἀκούουσιν. « Ἡ ἐν προφητείᾳ, » ὅταν και περί τῶν παρελθόντων, και τῶν ἐνεστῶτων, και τῶν μελλόντων διαλέγεται τις. Καθολικώτερον γάρ ἡ προφητεία ἢ ²⁴ ἀποκάλυψις. « Ἡ ἐν διδαχῇ, » τούτέστιν, ἐν εἴδει διδασκαλικοῦ λόγου, ὅταν περί ἀρετῆς, ὅταν περί δογματῶν γίνηται ἡ διάλεξις. Καί ἡ διδαχή γάρ πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀκούοντων γίνεσται. Τινὲς δὲ τὸ, « Ἐν ἀποκαλύψει, » οὕτως ἐνόησαν, τὸ εἰληπτά τινα και σαφῆ λέγειν, και ἀνακεκαλυμμένα· και τὸ, « Ἐν γινώσει, » τὸ εἰπεῖν τὰ δυνάμενα γνωσθῆναι.

« Ὅμως τὰ ἄψυχα φωνὴν διδόντα, εἴτε αὐλὸς, εἴτε κιθάρα, ἐὰν διαστολῆν τοῖς φθόγγοις μὴ διδῶ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον, ἢ τὸ κιθαριζόμενον; » Καί τί λέγω, φησίν, ὅτι ἐφ' ἡμῶν ἀκερδὰς μὲν τὸ ἀσαφές, τὸ δὲ σαφές ὠφέλιμον; Καί γάρ και ἐν τοῖς ἀψύχοις ὄργανοις, ἐὰν διαστολῆν, τούτέστι, διάκρισιν και σαφήνειαν οἱ φθόγγοι μὴ ἔχωσιν, ἀλλὰ συγκεχυμένα τὰ πάντα ὄσιν, οὐ γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον, οὐδὲ ψυχαγωγία ἔσται και εὐφροσύνη ἐκ τούτου.

« Καί γάρ ἐὰν ἀδῆλον φωνὴν ἀλλπιγξ δῶ, τίς παρασκευάζεται εἰς πόλεμον; » Ἀπὸ τῶν περιττῶν ἐπὶ τὰ ἀναγκασιότερα ἤλθε, και σάλπιγγος μέμνηται, και φησιν, ὅτι και ἐπὶ ταύτης εἰσὶ ρυθμοὶ τινεσ, οἱ μὲν πρὸς πόλεμον παρασκευάζοντες· οἱ δὲ ἀπὸ πολέμου ἀνακαλούμενοι. Ἐὰν οὖν ἀσαφῆ φωνὴν δῶ και ἀδῆλον, ἀπαρασκευοῖ ἔσονται οἱ στρατιῶται, και τί τὸ ὄφελος τῆς ἀσαφοῦς ἤχου; ²⁵;

« Οὕτω και ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὐσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; Ἔσεσθε γάρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες. » Ἴνα μὴ εἰπωσιν· Καί τί πρὸς ἡμᾶς τὸ τοῦ αὐλοῦ παράδειγμα και τῆς σάλπιγγος; φησίν, ὅτι και ὑμεῖς ἐὰν μὴ διὰ τοῦ χάρισματος αὐτοῦ [και] τῆς γλώσσης εὐσημον λόγον ἤ-οι σαφῆ δῶτε, εἰκῆ και μάτην λέγετε, οὐδενὸς ἀκούοντος. Τὸ γάρ πᾶν τοῦτο ἔστιν, ἵνα ἐπωφελεῖς ἢ τὸ χάρισμα. Καί εἰ ἀνωφελεῖς ἦν τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα, τίνοσ ἐνεκεν εἰδίδοτο; ἵνα ὠφελῆται ἕκαστος μόνος ὁ λαθῶν αὐτό; Εἰ δὲ και ἐτέροις ἐμελλεν ἐπωφελεῖς εἶναι, ὠφειλεν ἡ αἰτεῖσθαι τὸν Θεόν, και τὴν ἐρμηνείαν λαμβάνειν διὰ βίου κεκαθαρμένου, ἢ ἄλλῃ προσέρχεσθαι ²⁶ τῷ δυναμένῳ ἐρμηνεύειν. Καί γάρ και ὁ Παῦλος τούτου ἕνεκα ταῦτα φησιν, ἵνα συγκάλῃσῃ ²⁷ αὐτοὺς ἀλλήλοις, και μὴ ὄντων αὐτοῖς αὐταῖσ αὐτάρκεισ εἶναι, ἀλλὰ προσλαμβάνωνται τοὺς και ἐρμηνεύσαι δυναμένους· τότε γάρ [και] ὠφελιμωτερον τὸ χάρισμα.

« Ἔσοῦντα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν εἰσιν ἐν κόσμῳ, και οὐδὲν αὐτῶν ἀφωνον. » Τούτέστι, τσοῦντα φωναί ἔτυχον εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ, Σκυθῶν, Ἰνδῶν, Θρακῶν, και ἄλλων ἐθνῶν, και πᾶσαι αἱ φυλαί ²⁸ λέγουσι τι· οὐδὲ γάρ εἰσιν ἀφωνοι.

« Ἐὰν μὴ εἰδῶ οὖν τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσο-

est, qualia dicere possunt ii qui scientiam habent, adeoque mysteria auditoribus explicant. « Vel in prophetia, » quando quispiam de præteritis, præsentibus et futuris loquitur; latius enim patet prophetia quam revelatio. « Vel in doctrina, » hoc est in sermonis forma qui instituit, cum de veritate vel dogmatibus disserit. Doctrina enim ad auditorum sit commodum. Nonnulli vero, quod ait, « In revelatione, » sic intellexerunt, quod dicant quæ facile intelligantur, manifesta que et perspicua sint. Et illud, « In scientia, » intelligendum putant, quod dicant quæ sciri cognoscique possunt.

VERS. 7. « Tamen inanimata vocem dantia, sive tibia, sive cithara, si distinctionem non dederint sono, quomodo cognoscetur quod vel tibia vel cithara canitur? » Quid autem dico, inquit, quod in nobis inutile est quod obscurum est, perspicuum vero est utile? Nam et in inanimatis instrumentis si distinctionem, hoc est discretionem et perspicuitatem soni non habuerint, sed omnia fuerint confusa, non agnosceitur quod tibia concinitur, neque oblectatio, neque lætitia inde proveniet.

VERS. 8. « Etenim si tuba vocem incertam dederit, quis parabitur ad bellum? » A supervacaneis ad magis necessaria venit, tubæque meminit, inquit: Sunt in ea modulationes quædam, quarum aliæ ad bellum accendunt, aliæ a bello revocant. **208** Quod si obscuram et incertam vocem dederit, imparati erunt milites, et quæ tandem lucerti et obscuri soni est utilitas?

VERS. 9. Ita et vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in æra loquentes. Ne dicant, Quid ad nos tibiæ tubæque exemplum? Quia vos, inquit, nisi per ipsum donum linguarum plana et perspicua verba edideritis, temere et frustra loqui- mini, nemine audiente. Hæc enim est summa, ut clarissima sit utilis. Si vero inutile erat linguarum donum, cur dabatur? Num ut ille solus utilitatem percipiat, qui illud acceperit? Quod si aliis quoque futurum esset utile, oportuit vel rogare Deum, ut interpretationem per vitam a vitis purgatam accipiat, vel ad alium quempiam, cui interpretandi facultas est, accedere. Divus enim Paulus ideo hæc **D** dicit, ut vos inter se mutuo conjungat, et ne existiment ipsos sibiipsis sufficere; sed assumant eos quæ interpretari possint. Tum enim utilius erit donum.

VERS. 10. « Tam multa, si res ferat, genera vocum sunt in mundo, et nihil ipsorum sine voce est. » Hoc est, tot esse voces in mundo contingit, nimirum Scytharum, Indorum, Thracum, aliarumque gentium, omnesque populi aliquid dicunt; neque enim sunt nulli.

VERS. 11. « Si ergo nesciero virtutem vocis, ero

Varie lectiones.

²⁴ και ἡ ο. ²⁵ Ἰσως ἤχοῦς, ἢ, τοῦ ἀσαροῦς ἤχου ο. ²⁶ προσεύχεσθαι ο. ²⁷ συγκάλῃσῃ ο. ²⁸ φωναί ο.

loquenti Barbarus : et qui loquitur, mihi Barbarus. » Si ignorem, inquit, vim vocis, Barbarus mihi videbitur qui loquitur, hoc est non intelligibilia sonans : et ego illi rursus Barbarus censebor, non vocum sermonisque vitio, sed nostræ ignorantie causa.

VERS. 12. « Sic et vos, quia æmulatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite ut exuberetis. » Nonnulli ad hæc verba, « Sic et vos, » punctum affigunt, et hunc ad modum interpretantur : Sic et vos linguis loquentes incerte et obscure, Barbari videmini auditoribus : deinde ab alio principio legunt, « Quia æmulatores estis. » Divus vero Joannes conjunctim legit : « Et vos igitur, » inquit, « quandoquidem æmulamini spiritualia charismata, » volo et ego, adeoque recipio hoc, perinde ac prius dixi : Veruntamen quærite ut exuberetis ad ædificationem sive commoditatem Ecclesiæ. Tantum enim abest ut vos prohibeam linguis loqui, ut et abundare vos velim, modo ad publicam eas utilitatem transferatis.

VERS. 13. « Propterea qui lingua loquitur, oret ut interpretetur. » Modum explicat quo futurum est ut charisma istuc in publicam utilitatem cedat. Oret, inquit, « qui lingua loquitur, » ut et interpretationem accipiat. Proinde ipsi sibi in causa sunt cur non accipiant interpretationem, ut qui hoc a Deo non postulent.

VERS. 14. « Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens vero mea sine fructu est. » Nonnulli apud veteres, donum orationis in lingua accipientes, sonabant quidem Persarum aut Romanorum voce, mens vero eorum ignorabat quid diceretur. Ait itaque Paulus : « Spiritus meus orat, » hoc est donum quod movet linguam, « mens autem mea sine fructu est, » nihil intelligens eorum quæ dicuntur. Animadvertite hic quomodo in orationis pro cursu demonstraverit, sola lingua loquentem, sibi etiam inutilem esse. Hac ratione sane divus Joannes Chrysostomus interpretatur. Quidam vero sic intelligunt : Si loquar lingua, non autem interpreter, spiritus meus, sive anima mea, ipsa per seipsam juvatur : mens autem mea citra fructum est, cum et aliis non commodet. Qui vero sic accipiunt hunc textum, metuerunt, mea quidem sententia, Montani deliramentum. Hujusmodi namque hæresim iste introduxit, quod prophetæ omnino non intelligerent quæ dicerent, verum spiritu detenti dicerent quædam, nec intelligerent tamen quæ dicerent. At hoc non habet hic locum. Non enim de prophetis hoc dixit Apostolus, nimirum quod non intelligerent quæ a se dicerentur, cæterum de illis qui linguis loquuntur : neque de illis omnibus, sed de quibusdam.

VERS. 15. « Quid igitur est ? orabo spiritu, orabo et mente : psallam spiritu, psallam et mente. » Quid igitur, inquit, est commodius ? et quid necessum est a Deo petere ? ut oremus spiritu id est, dono : verum etiam mente, hoc est, ut mente intelli-

μαι τῷ λαλοῦντι Βάρβαρος, καὶ ὁ λαλῶν, ἐν ἑμοὶ Βάρβαρος. » Ἐάν οὖν μὴ διαγνῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, Βάρβαρος δόξει μοι ὁ λαλῶν, τουτέστιν, ἀνόητα φεγγόμενος· καὶ γὰρ δὲ ἐκείνῳ ὁμοίως· οὐ διὰ τὴν τῶν φωνῶν κακίαν· ἀλλὰ διὰ τὴν τρυτέον ἀγνοίαν.

« Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ζηλωταὶ ἐστέ πνευμάτων, πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε. » Τινὲς εἰς τὸ, « Οὕτω καὶ ὑμεῖς, » στίζουσι, καὶ ἐρμηνεύουσι τοῦτο, ὅτι Οὕτω καὶ ὑμεῖς γλώσσαις λαλοῦντες ἀσαφῶς, Βάρβαροι δοκεῖτε τοῖς ἀκούουσιν· εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγινώσκουσι τὸ, « Ἐπεὶ ζηλωταὶ ἐστέ. » Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης συναπτῶς ἀνέγνω· Καὶ ὑμεῖς οὖν, φησὶν, ἐπεὶ ζηλοῦτε τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, θέλω καὶ γὰρ, καὶ ἀποδέχομαι τοῦτο, ὡς καὶ προεῖπον· πλὴν ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε πρὸς τὴν οἰκοδομὴν, ἥτοι ὠφέλειαν τῆς Ἐκκλησίας. Τοσοῦτον γὰρ ὑμᾶς οὐ κωλύω [φησὶ,] γλώσσαις λαλεῖν, ὥστε καὶ περισσεύειν ὑμᾶς βούλομαι, μόνον ἂν πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον αὐτὰς μεταχειρίζησθε.

« Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσση, προσεχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. » Τρόπον λέγει, δι' οὗ τὸ χάρισμα τοῦτο εἰς ὠφέλειαν ἐσται πολλῶν. Προσεχέσθω γὰρ, φησὶν, ὁ λαλῶν γλώσση, ἵνα καὶ ἐρμηνεῖται λάθῃ. Ἄρα οὖν αὐτοὶ αἴτιοι τοῦ μὴ λαμβάνειν καὶ τὴν ἐρμηνείαν, ἕτε μὴ αἰτοῦντες παρὰ Θεοῦ.

« Ἐάν γὰρ προσεύχωμαι γλώσση, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἀκαρπὸς ἐστίν. » Ἦσαν τινες τὸ παλαιὸν καὶ χάρισμα εὐχῆς λαμβάνοντες ἐν γλώττῃ, καὶ ἐφθέγγοντο μὲν τῇ Περσῶν ἢ Ῥωμαίων φωνῇ, ὁ δὲ νοῦς οὐκ ᾔδει τὸ λεγόμενον. Φησὶν οὖν ὁ Παῦλος, ὅτι· Τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, » τουτέστι, τὸ χάρισμα τὸ κινεῖ τὴν γλῶσσαν· « Ὁ δὲ νοῦς μου ἀκαρπὸς ἐστίν, » μὴ συνιείς τι τῶν λεγόμενων. Ὅρα δὲ, πῶς ὀφ' προῖων, εἰδείξε τὴν γλώσση μόνῃ λαλοῦντα, ἄχρηστον ὄντα καὶ ἑαυτῷ. Οὕτω μὲν ὁ ἐν ἀγίοις Ἰωάννης. Τινὲς δὲ οὕτως· Ἐάν λαλῶ γλώσση, μὴ διερμηνεύω δὲ, τὸ μὲν πνεῦμά μου, ἥτοι ἡ ψυχὴ μου, αὐτὴ καθ' αὐτὴν ὠφελεῖται· ὁ δὲ νοῦς μου ἀκαρπὸς ἐστίν, τῷ μὴ καὶ ἄλλους ὠφελεῖν. Οἱ δὲ οὕτως ἐκλαμβανόμενοι τὸ ρητόν, ἑμοὶ δοκεῖν, ἐφοβήθησαν τὸ τοῦ Μοντανοῦ παραλήρημα. Οὗτος γὰρ τοιαύτην αἴρεσιν εἰσήγαγεν, ὅτι οἱ προφηταὶ ἀπαξιαπλῶς οὐ συνείσαν ἢ ἐλάλουν, ἀλλὰ κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἑλεγόν τινα, οὐ ᾔδεσαν δὲ ἢ ἑλεγον. Ἄλλ' οὐκ ἔχει χώραν τοῦτο ἐνταῦθα. Οὐ γὰρ περὶ τῶν προφητῶν εἶπε τοῦτο ὁ Ἀπόστολος, ὅ μὴ συνείναι, φησὶ, τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ περὶ τῶν γλώσσαις λαλοῦντων· καὶ οὐδὲ τούτων πάντων, ἀλλὰ τινῶν.

« Τί οὖν ἐστίν; προσεύξομαι, τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῖ· ψαλλῶ τῷ πνεύματι, ψαλλῶ καὶ τῷ νοῖ. » Τί οὖν ἐστίν, φησὶ, τὸ ὠφελιμώτερον; καὶ τί χρὴ αἰτεῖν τὸν Θεόν; Τὸ προσεύχεσθαι τῷ πνεύματι, τουτέστι, τῷ χάρισματι· πλὴν ἀλλὰ καὶ

τῷ νοῖ· τούτέστι, τῇ διανοίᾳ συνιέναι τὰ τῆς εὐχῆς· Ἄγαμυς quæ oramus. Idem et de psalmis intelligendum.

Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογῆσθαι τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἐρεῖ τὸ Ἄμην ἐπὶ τῇ σῆ εὐχαριστίᾳ, ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδεν; Ὅταν, φησί, ψάλλῃς, ἐὰν εὐλογῆσθαι τῷ πνεύματι, τούτέστι, τῷ πνευματικῷ χάρισματι διὰ τῆς γλώσσης, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, τούτέστιν, ὁ λαϊκός, πῶς ἐρεῖ τὸ Ἄμην ἐπὶ τῇ σῆ εὐχῇ; Σοῦ γὰρ εἰπόντος τὸ, Εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀσαφῶς καὶ ἐν γλώσσῃ, οὐκ ἤκουσαν· ὥστε οὕτε ὠφελεῖται.

Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται. Ἴνα μὴ δόξῃ παντελῶς κατευτελιζεῖν τὸ χάρισμα, φησί· Σὺ μὲν καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλὰ τῆς τοῦ πλησίον ὠφελείας μὴ προσοῦσης, ἀχρηστος ἢ εὐχαριστία.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, πάντων ὁμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν. Ἴνα μὴ ὑπολάβωσιν, ὅτι ὡς μὴ ἔχων τοῦτο τὸ χάρισμα, διὰ τοῦτο εὐτελιζει αὐτὸ, φησὶν, ὅτι Πλέον πάντων γλώσσαις λαλῶ.

Ἄλλ' ἐν Ἐκκλησίᾳ θελῶ πέντε λόγους διὰ τοῦ νοός μου καλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχῆσω, ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ. — Διὰ τοῦ νοός μου· τούτέστι, Νεῶν κατείδως ἀλέγω, καὶ ἐρμηνεύσει δυνάμενος ταῦτα, ἵνα καὶ ἄλλους ὠφελῆσω. Ἡ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ· τούτέστιν, Ὅταν μὴ ἔχῃ αὐτοὺς ἐρμηνεύσαι· τότε γὰρ εἰς ἐμὲ μόνον ἢ ὠφέλεια περισταταί. Πέντε δὲ λόγους λέγει πᾶς διδάσκαλος²⁰, ὅ τὰ καταλλήλα φάρμακα ἐκάστη τῶν ἐν ἡμῖν πέντε αἰσθήσεων προσάγων.

Ἀδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε· ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε. Μετὰ τὸ δεῖξαι τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα, ποῖόν τί ἐστι, λοιπὸν πληκτικωτέρῳ κέρηται τῷ λόγῳ, καὶ ὀνειδίζει αὐτοῖς ὡς παιδικὰ φρονουσι. Νηπίων γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς, τὸ τὰ μικρὰ θαυμάζειν, διὰ τὸ τυχόν ἐκπληκτικὰ εἶναι, οἷα εἰσι καὶ αἱ γλώσσαι· τῶν δὲ μεγάλων καταφρονεῖν, ὡς μηδὲν καινοπρεπέος²¹ ἐμφαινόντων, οἷα εἰσι καὶ αἱ προφητεῖαι. Παραινέται τοῖνυν αὐτοῖς²² ἐνταῦθα, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται, μηδὲ γινώσκωσιν ἀπλῶς τί ἐστὶ καὶ κακία, ὡς οὐδὲ τὰ νῆπια· ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι ὦσι· τούτέστιν, ἵνα διακρίνωσι τίνα μείζω καὶ ὠφελιμώτερα τῶν χαρισμάτων. Καὶ ἄλλως δὲ, νηπιάζει τῇ κακίᾳ, ὁ μηδένα κακοποιῶν, ἀλλ' ὡσπερ νῆπιον, ἀκακος· ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειός ἐστιν, ὁ [f. δς] μετὰ τοῦ μηδένα κακοποιεῖν, ἐστὶ καὶ ὠφελῶν, καὶ οὐ μόνον κακίαν φεύγων, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν διώκων, καὶ φυλάττων ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ μὴ βλάπτεσθαι περὶ τὰ καιρία. Ὅμοιον τούτῳ τὸ, Ἐγίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περὶστέραι.

Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ὅτι Ἐν ἑτερογλώσσαις, καὶ ἐν χειλέσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονται μου, λέγει Κύριος· Ἰδὲ

²⁰ Matth. x, 19. ²¹ Isa. xxviii, 11.

Variæ lectiones.

²² ψαλμοῦ ο. ²³ διδασκαλικός ο. ²⁴ καινοπρεπέστατον. ²⁵ αὐτοῦς ο.

A gamus quæ oramus. Idem et de psalmis intelligendum.

VERS. 16. « Quoniam si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet Amen ad tuam gratiarum actionem, quandoquidem quid dicas nescit? » Quando psallis, inquit, si benedixeris spiritu, hoc est, spirituali dono linguæ, « qui supplet idiotæ locum, » id est laicus, quomodo dicet Amen ad tuam orationem? Te enim dicentem, In sæcula sæculorum, obscure et per linguam non audivit, et proinde non juvatur.

VERS. 17. « Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur. » Ne videatur omnino donum illud vilipendere, Tu quidem, inquit, bene gratias agis, sed proximi tui commodo non accedente, inutilis est tua gratiarum actio.

VERS. 18. « Gratias ago Deo meo, quod plus vobis omnibus linguis loquar. » Ne suspicentur quod cœcarens eo charismate, ideo ipsum elevet ac vilipendat, Plus quam omnes, inquit, linguis loquor.

VERS. 19. « Sed in Ecclesia volo quinque verba **210** mente mea loqui, ut et alios instruam, quam decem millia verborum in lingua. » « Mente mea; » hoc est intelligens et sciens quæ dico, ut qui possim interpretari hæc, ut et alios adjuvem. « Quam decem millia in lingua, » quando nimirum non possim ea interpretari: tum enim ad me solum commoditas redit. « Quinque » autem « verba » dicit quisquis alios instituit, medicinam convenientem cuivis quinque C sensuum nostrorum adhibens.

VERS. 20. « Fratres, ne sitis pueri sensibus, sed malitia infantes estote; sensibus vero perfecti estote. » Postquam commonstravit quale sit linguarum donum, deinceps asperiore sermone utitur, exprobrans eis quasi puerilia affectantibus. Infantium enim revera est, res exigua admirari, propterea quod forsitan admirationem et stuporem excitent, quales sunt linguæ: magna vero contemnere, ut quæ nihil mirum præ se ferant, quales sunt prophetiæ. Adhortatur hic itaque eos, ut non effrauentur, non inflentur, neque simpliciter sciant quid sit malitia, infantium instar: mente autem sive sensibus perfecti sint; hoc est, ut dijudicent quæ sint majora et commodiora charismata. Præterea, infans est malitia, qui nemini est injurius, verum infantis in morem innocens. Mente vero sive sensibus perfectus est, qui præterquam quod nemini damnnum det, juvet etiam alios, nedum vitium fugiens, verum virtutem etiam insequens, sibi que cavens, ne in rebus, quæ alicujus sint momenti, damnnum patiatur. Illic affine est illud: « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. »

VERS. 21. « In lege enim scriptum est: Quoniam aliis linguis, et labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me, dicit Dominus. »

Rursus prophetiam cum linguis comparat, monstrans ipsam esse excellentiorem : et quomodo hoc fiat, per sequentia planum fiet. Legem autem universum Vetus Testamentum appellare consuevit. Propterea et nunc quæ in Isaia scribuntur, in lege dicit esse scripta. Cum vero ait, « Neque sic exaudient me, » indicat quod ipsos attonitos reddere potuit miraculum ; quod si non persuasi erant, ipsorum id culpa. Deus enim quæ sua sunt, semper facit, ac providentiam suam ostendit, etiamsi sciat eos non obtemperaturos, ut jam inexcusabiles sint.

VERS. 22. « Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus. » Signum autem terret quidem, non docet vero prorsus, neque juvat, quandoquidem et sæpe nocet, quemadmodum et lingua sine interpretatione, perinde ac infra dicit, « Dicent, quod insanitis. » Quin etiam signa infidelibus data sunt : fideles enim non habent opus hisce, ut qui jam fideles sint.

« Prophetia 211 autem non infidelibus, sed credentibus. » Prophetia, inquit, prodest fidelibus, eos instituens. Nonne igitur et infidelibus est prophetia? Et qui deinceps dicit, « Si omnes prophetaverint, ingrediatur autem quispiam infidelis? » En istic infidelibus prophetia inservit. Poteris igitur dicere, non dixisse Apostolum inutilem esse infidelibus prophetiam; sed non esse in signum illis inutile, ut lingua. Quocirca ut summam dicam, lingua est in signum infidelibus, hoc est ut admirationem moveat tantum. Prophetia vero et fidelibus est utilis et infidelibus, ipsos arguens, etiamsi non dicatur in signum eis esse.

VERS. 23. Si igitur convenerit Ecclesia universa in unum, et omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ et infideles, nonne dicent, quod insanitis? Tacite indicat quod occasio sit noxæ etiam linguæ, nisi interpretatio accesserit. Hoc autem dicit, factum eorum tollens. Cum enim arbitrarentur se jinguarum nomine esse admirationi, contrarium potius Paulus ostendit, quod scilicet ad ignominiam ipsi sunt, dum sunt in causa, cur insanire videantur. Ne autem existimes quod charismatis hoc opus sit, nempe quod ignominia afficiat habentem, ait, insipientes dicent, quod insanitis. « Idiota » enim, dicit, « aut infideles, » quales erant qui apostolorum temporibus dicebant musto eos esse plenos^a. Nam sapientiores a linguis etiam nonnihil ædificationis recipiunt, ut qui apostolorum temporibus eos demitrabantur, ceu magnalia Dei enarrantes^v.

VERS. 24, 25. « Si autem omnes prophetent, intret autem aliquis infidelis, vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus : sicque occulta cordis ejus manifesta sunt, et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod Deus vere sit in

λιν συγκρίνει τὴν προφητείαν πρὸς τὰς γλώσσας, καὶ δείκνυσιν αὐτὴν ὑπερέχουσαν· καὶ πῶς, διὰ τῶν ἐξῆς δῆλον. Νόμον δὲ τὴν Παλαιάν πᾶσαν εἰσὼς καλεῖν· διὸ καὶ νῦν τὰ ἐν τῷ Ἰσαΐα γεγραμμένα, ἐν τῷ νόμῳ φησὶ γεγράφθαι. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Οὐδ' οὕτως εἰσακούσονται μου, » δείκνυσιν ὅτι ἐκπλήξαι αὐτοὺς ἠδύνατο τὸ θαῦμα· εἰ δὲ οὐκ ἐπεισθήσαν, ἐκείνων τὸ ἐγκλημα. Ὁ γὰρ Θεὸς τὰ αὐτοῦ πάντοτε ποιεῖ, καὶ τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ δείκνυει, καίτοι εἰδῶς ἐκείνους μὴ πεισθησομένους, ὡς ἂν ἀναπολόγητο ὦσιν.

« Ὅστε αἱ γλώσσαι εἰς σημεῖόν εἰσιν, οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις. » Τὸ δὲ σημεῖον ἐκπλήττει μὲν, οὐ πάντως δὲ διδάσκει καὶ ὠφελεῖ· ὁπότε καὶ βλάπτει πολλάκις, ὥσπερ ἡ ἄνευ ἔρμηνείας γλώσσα, καθὰ προῖων φησιν, ὅτι « Ἐροῦσιν, ὅτι μαίνεσθε »· ἀλλὰ μὴν καὶ τοῖς ἀπίστοις δέδοται τὰ σημεῖα· οἱ γὰρ πιστοὶ οὐ δέονται τούτων, ἤδη πιστοὶ ὄντες.

« Ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν. » Ἡ προφητεία, φησὶν, ὠφελεῖ τοὺς πιστοὺς, κατηχούσα τούτους. Ἄρα οὖν καὶ τοῖς ἀπίστοις οὐκ ἔστιν ἡ προφητεία; καὶ πῶς παρακατιῶν λέγει, ὅτι « Ἐὰν πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δὲ τις ἀπίστος; » Ἰδοὺ γὰρ καὶ τοῖς ἀπίστοις ἡ προφητεία. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι οὐκ ἔστι χρήσιμος ἡ προφητεία τοῖς ἀπίστοις, ἀλλ' οὐκ ἔστιν εἰς σημεῖον ἀνωφελές, ὡς ἡ γλώσσα. Ὅστε συλλήθῃ εἰπεῖν, ἡ μὲν γλώσσα εἰς σημεῖον ἔστι τοῖς ἀπίστοις, τουτέστιν, εἰς τὸ ἐκπλήξαι μόνον· ἡ δὲ προφητεία, καὶ τοῖς πιστοῖς ἔστι χρήσιμος, καὶ τοῖς ἀπίστοις, ἐλέγχουσα αὐτοὺς, κἂν οὐκ εἰς σημεῖον αὐτοῖς εἶναι λέγεται.

« Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ Ἐκκλησία ὅλη ἐπιτοαστὸν, καὶ πάντες λαλῶσι γλώσσαις, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἀπίστοι, οὐκ ἔροῦσιν ὅτι μαίνεσθε; » Ἦρμα δείκνυσιν, ὅτι καὶ ἀφορμὴν βλάβης ἔχει³³ ἡ γλώσσα, ἂν μὴ καὶ ἔρμηνείαν ἔχη. Τοῦτο δὲ λέγει καθαιρῶν αὐτῶν τὸ φύσημα. Ἐπεὶ γὰρ ἐνόμιζον, ὡς αἱ γλώσσαι αὐτοὺς ποιούσι θαυμάζεσθαι, τούναντίον μάλλον δείκνυσιν ὁ Παῦλος, ὅτι εἰς ἀδοξίαν αὐτοῖς εἰσι, μαινομένουσιν αὐτοὺς δοκεῖν ποιούσαι. Ἴνα δὲ μὴ νομίσης ὅτι τοῦ χαρίσματος ἔστι τοῦτο τὸ ἔργον, τὸ δυσφημῆσαι περιβάλλειν τὸν ἔχοντα, φησὶν, ὅτι οἱ ἀνόητοι ἔροῦσιν ὅτι μαίνεσθε. « Ἰδιῶται » γὰρ, φησὶν, « ἢ ἀπίστοι, » οἳ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, οἱ λέγοντες αὐτοὺς γλεύκους μεμυσθῶσαι· ἐπεὶ οἳ γε σωφρονέστεροι καὶ ἀπὸ τῶν γλωσσῶν κερδαίνουσιν, ὡς οἱ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων θαυμάζοντες αὐτοὺς, ὡς τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ διηγούμενους.

« Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δὲ τις ἀπίστος ἢ ἰδιῶτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων· καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται, καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἐπαγγέλλων ὅτι ὁ Θεός

^a Act. 11, 13. ^v Ibid. 41.

³³ ἀφορμὴ βλάβης ἐστὶν ο.

ἡσυχίας ἐν ὑμῖν ἔστιν. » Ὁρᾷς τὴν προφητείαν πῶς ἀποκαλύπτει, πῶς τὰ κρυπτά τῆς καρδίας ἀποκαλύπτουσα, ποιεῖ τὸν ἀπιστὸν ἐπιγινώσκειν τὸν Θεόν, κίβητα ἐπὶ πρόσωπον καὶ προσκυνοῦντα, καὶ ὁμολογοῦντα, ὅτι « Ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἔστιν ; » Ὑπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ γέγονε · τοῦ ἀνατῆ γὰρ ἀποκαλύψαντος αὐτῷ τὸ θναρ²⁵, εἶπεν · « Ἐπ' ἀληθείᾳ ὁ Θεὸς ὑμῶν, αὐτὸς ἐστὶ Θεὸς ἀποκαλύπτων μυστήρια. » Γνωθὶ οὖν ἐνταῦθεν, τί ἦν ὁ εἰρηγῆς ἀνωτέρω, τὸ, « Ἐν ἀποκαλύψει. » Ἰδοὺ γὰρ ἡ ἀποκαλύψις εἶδος ἐν προφητείας. Σημειῶσαι δὲ καὶ ὅπως τὸ Πνεῦμα, Θεός· φησὶ γάρ· « Ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἔστιν. » Ἐν δὲ τοῖς προφητεύουσι πάντως τὸ Πνεῦμα · οὕτω γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι προφητεῖαι ἐν Πνεύματι· δίδονται.

« Τί οὖν ἔστιν, ἀδελφοί ; Ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, ἀποκαλύψιν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἐρμηνείαν ἔχει · πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω. » Καὶ ψαλμοὺς τὸ παλαιὸν ἔκλιον ἀπὸ χάρισματος, καὶ διδασκαλίας δὲ χάρισμα ἰδίωτο. Ἀποκαλύψιν δὲ τὴν προφητείαν καλεῖ, ἀπὸ τοῦ εἶδους τὸ γένος ὀνομάσας. Μνημονεύει δὲ τῆς γλώσσης, ἵνα μὴ πάντῃ εὐκαταφρόνητον δόξῃ τὸ χρῆμα²⁶, καὶ οὐδὲ ἐν χάρισματος²⁷ τάξει. « Πάντα » οὖν ταῦτα, φησὶ, « πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω » τοῦτο γὰρ τοῦ Χριστιανοῦ ἴδιον, τὸ οἰκοδομεῖν, τὸ ὠφελεῖν. Πῶς δὲ ὁ μόνον γλῶσσαν ἔχων δύναται οἰκοδομεῖν ; Ἐν συνέρχεται τῷ ἐρμηνείαν ἔχοντι, καὶ ἠνωμένως τὰ χάρισματα ἐπιδεικνύονται.

« Εἴτε γλῶσση τις λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἰς διερμηνεύτω. » Οὐ κωλύω τὸ γλῶσση λαλεῖν, ἀλλὰ τὸ, χωρὶς ἐρμηνεύω. Μὴ οὖν πολλοὶ γλῶσσαις λαλεῖτωσαν, ἵνα μὴ σύγχυσις καὶ²⁸ ἀκαταστασία γίνηται. « Καὶ ἀνὰ μέρος, » τούτῃστιν, ἐκ διαδοχῆς. Πάντως μέντοι ἐρμηνεύς ἔστω.

« Ἐὰν δὲ μὴ ἦ διερμηνευτής, σιγάτω ἐν ἐκκλησίᾳ · ἑαυτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ. » Ἐὰν μὴ ἔχη ἐρμηνευτήν, ἐν Ἐκκλησίᾳ μὴ λαλεῖτω, ἵνα μὴ δοκῇ Βάρβαρος, ἀσύνετος καὶ ἀδιανοήτως φηγεγόμενος τοῖς πολλοῖς. Ἐὰν δὲ οὕτως εἴη κενόδοξος, ὥστε μὴ ἀνέχεσθαι σιγᾶν, « ἑαυτῷ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ, » τούτῃστιν ἀφορητῆ καὶ ἡρέμα καθ' ἑαυτὸν, ὡς Θεῷ μόνῳ εἶναι ἀκουστὰ τὰ λεγόμενα, οὐκ ἀνθρώποις. Ὅρα δὲ, πῶς ἄκακον ἐπιτρέπειν, ἀποτρέπει.

« Προφήται δὲ δύο, ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν. » Ἦσαν ἐν τοῖς προφήταις καὶ μάντιες λαθάνοντες· διὸ φησιν, ὅτι « Διακρινέτωσαν » τούτους « οἱ ἄλλοι, » μήπου τις μάντις ὑποκρύπτηται. Καθάπερ γὰρ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, ἡ χάρισμα διακρίσεως, ὥστε γινώσκειν τοὺς ψευδεῖς καὶ τοὺς ἀληθεῖς. Διὰ τοῦτο δὲ δύο ἢ τρεῖς προφητεῖαι κελεύει, διὰ τὸ εὐτακτότερον, καὶ τὸ μὴ ἐν τῷ πληθει λαθάνειν τοὺς μάντιες.

²⁵ Dan. II, 47.

Variæ lectiones.

²⁶ ἐν ὑπνιον ο. ²⁷ χάρισμα ο. ²⁸ χάριτος ο. ²⁹ σύγχυσις, ἀταξία καὶ μ.

PATROL. GR. CXXIV.

A vobis. » Viden prophetiam, quomodo sit commodior, quomodo cordis abdita revelans, faciat insidilem agnoscere Deum, ut in faciem procumbat adoretque, et consteatur quod Deus vere sit in vobis? Quod in Nabuchodonosor etiam contigit. Per Danielem enim somnio illi patefacto, « Revera, inquit ». Deus vester ipse est qui revelat mysteria. » Hinc igitur cognosce quid sit quod supra dictum est, « In revelatione. » Ecce enim revelatio est quedam prophetiae species. Observa autem quod Spiritus sit Deus : dicit enim, « Deus vere in vobis est. » In prophetantibus autem omnino est Spiritus. Sic enim et supra dixit, nempe quod prophetiae in Spiritu dantur.

B VERS. 26. « Quid ergo est, fratres? Cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet, 212 doctrinam habet, revelationem habet, linguam habet, interpretationem habet : omnia ad aedificationem fiant. » Psalmos etiam olim faciebant ex dono, doctrinae pariter donum dabatur. Revelationem autem prophetiam nominat, a specie genus vocando. Meminit autem linguae, ne res omnino contemptibilis videatur, neque charismatis loco digna. « Cuncta, » inquit, haec « ad aedificationem fiant. » Christiani namque hoc est officium, ut aedificet, ut prosit. Quomodo autem qui linguam tantum habet, aedificare potest? Si interpretandi dono praeditum sibi comitem adhibeat, donaque conjunctim ostendant.

VERS. 27. « Sive lingua quis loquitur, per duos id fiat, aut ad plurimum tres, et per partem, et unus interpretetur. » Non prohibeo lingua loqui, sed sine interprete. Ne igitur multi linguis loquantur, ne confusio et tumultus fiat. « Et per partem, » id est per successionem. Omnino vero interpretem adeo necessum fuerit.

VERS. 28. « Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia. sibi ipsi autem loquatur et Deo. » Si non habuerit interpretem, in Ecclesia non loquatur, ne videatur Barbarus, haud intelligibilia et stulta plerisque sonans. Si autem adeo fuerit ambitiosus, ut non possit silere, « sibi loquatur et Deo, » hoc est citra strepitum, ac tacite apud sese, ut soli Deo audiantur quae dicuntur, et non hominibus.

D Animadvertite autem quomodo visus concedere, dehortetur.

VERS. 29. « Prophetae autem duo aut tres dicant, et caeteri dijudicent. » Latitabant inter prophetas vani etiam vates : eam ob rem dicit, eos « dijudicent alii, » ne aliquis vates vanus occultetur. Ut enim in superioribus commemoratum est, fuit etiam donum dijudicationis, ut dignoscerent qui mendaces, et qui veraces essent. Idcirco autem duos aut tres prophetare jubet, ut eo melior ordo consistat, neque in multitudine falsi vates clanculum delitescant.

Vers. 30, 31. « Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim singulatim omnes prophetare, ut omnes discant, et omnes consolationem recipiant. » Bonum hic ordinem et humilitatem docet. Cum enim alii inspirarit Spiritus, tu qui prior es, tace. Si enim Spiritus te voluit loqui, non illum excitasset. Deinde illi consolationem præbens, « Potestis, » inquit, « singulatim omnes prophetare, » hoc est. Ne mœrens, potes enim et tu, et alius, et omnes per partem, hoc est per successionem prophetare. Non enim in uno solo concluditur donum, sed omnibus datur, ut universa Ecclesia discat, et consolationem ad virtutem recipiat.

213 Vers. 32. « Et spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt. » Hoc ad consolationem quoque ejus, qui conticescere jussus est, pertinet. Quod vero dicit, est hujusmodi: Ne contendas, neque seditionem cœas. Ipse namque Spiritus, hoc est donum quod in te est, et operatio Spiritus qui in te est, subjicitur dono alterius, qui ad prophetandum concitatus est. Quod si Spiritus subjicitur, tu multo magis qui Spiritum possides, non debes esse contentiosus. Nonnulli vero hoc ita intellexerunt: Vates sane apud Græcos omnes, quando semel arrepti essent a dæmone, etiam si voluissent, non potuerunt tamen reticere. Apud nos vero sancti prophetæ haud sic agebant, verum in ipsorum est arbitratu, inquit, vel loqui, vel tacere. Atque hoc est quod ait, Spiritus prophetarum, id est dona, subduntur ipsis: atque in manu prophetarum est sîtere, vel non sîtere. Ne enim dicat is qui donum habet, Quis tacere possum, perinde ac tu mandas, cum a Spiritu agitated loquar? Atqui Spiritus, inquit, qui te agitat, tibi subditur, inque tua deinceps potestate situm est tacere. Noli itaque Spiritum nequidquam præterendere.

Vers. 33. « Non enim est dissensionis Deus, sed pacis, quemadmodum in omnibus Ecclesiis sanctorum. » Indicat quod Deo etiam placeat priorem tacere. Non enim est Deus seditionis et confusionis (quæ ex eo quod non sileant, sed omnes prophetare velint, nascitur), verum pacis est Deus. Ista vero pax in omnibus Ecclesiis sanctorum, hoc est fidelium, versatur. Sunt enim et Græcorum et Judæorum ecclesiæ. Pudeat igitur vos præter et contra omnes Ecclesias vivere.

Vers. 34. : Mulieres vestræ in Ecclesiis taceant: non enim permissum est eis loqui; sed subditas esse, sicut et lex dicit. » Cum omnia pulchre ordinasset, et quæ de linguis, et quæ de prophetis in quæstionem veniebant, ne multi prophetent, et ita confusio et seditio ex eo subnasceretur: nunc etiam mulierum tumultum compescit, dicens: « In Ecclesia taceant. » Deinde quod majus est, convenientius ait

« Ἐν δὲ ἅλλῃ ἀποκαλυφθῆ καθημένῃ, ὁ πρῶτος σιγάτω. Δύνασθε γὰρ καθ' ἓνα πάντες προφητεύειν. Ἴνα πάντες μαθάνωσι καὶ πάντες παρηκαλῶνται. Εὐταξίαν ἐνταῦθα καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκει. Ὅταν γὰρ ἄλλῃ ἐμπνεύσῃ τὸ Πνεῦμα, φησί, σὺ σίγα ὁ πρῶτος· εἰ γὰρ ἠθέλησε τὸ Πνεῦμα σὲ λαλεῖν, οὐκ ἂν ἐκείνον ἐκίνησεν. Εἶτα παραμυθούμενος ἐκείνον, φησί· « Δύνασθε γὰρ καθ' ἓνα πάντες προφητεύειν. » τούτέστι, Μὴ λυποῦ· δύνασαι γὰρ καὶ σὺ, καὶ ἄλλος, καὶ πάντες ἀνά ²⁰ μέρος, καὶ ἐκ διαδοχῆς προφητεύειν. Μὴ γὰρ ἐνὶ μόνῃ περικλείεται τὸ χάρισμα, ἀλλὰ πρὸς πάντας δίδεται, ἵνα πᾶσα ἡ Ἐκκλησία μαθάνῃ, καὶ παράκλησιν πρὸς ἀρετὴν δεχῆται.

« Καὶ πνεύματα προφητῶν, προφήταις ὑποτάσσεται. » Καὶ τοῦτο πρὸς παραμυθίαν τοῦ ἐπιτροπομένου σιγᾶν. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ φιλονεικεῖ, μηδὲ στασιαζε· αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα, τούτέστι, τὸ ἐν σοὶ χάρισμα, καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐν σοὶ Πνεύματος, ὑποτάσσεται τῷ χάρισματι τοῦ ἐτέρου τοῦ κινήθέντος εἰς τὸ προφητεύειν· καὶ εἰ τὸ Πνεῦμα ὑποτάσσεται, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς ἐφέλιος ὁ κεκτημένος τὸ Πνεῦμα, μὴ φιλονεικεῖν. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν τοῦτο· Οἱ μὲν παρ' Ἑλλησι μάντις, ἐπειδὴν ἀπαξ κατεσχέθησαν [.-σχέθ.] ὑπὸ τοῦ δαιμονίου, κἂν ἐβούλοντο, οὐκ ἠδύναντο σιγᾶν. Οἱ δὲ παρ' ἡμῶν ἅγιοι προφηταὶ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς, φησί, ἐστὶ τὸ σιγᾶν, ἢ λαλεῖν· καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ φησὶν, ὅτι τὰ πνεύματα τῶν προφητῶν, τούτέστι, τὰ χάρισμα, ὑποτάσσεται αὐτοῖς, καὶ ἐπὶ τοῖς προφήταις ἐστὶ τὸ σιγᾶσαι καὶ τὸ μὴ σιγᾶσαι. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃ ὁ τὸ χάρισμα ἔχων, ὅτι Πῶς δύναμαι σιγᾶσαι καθὰ κελεύεις, ὅπου γε παρὰ τοῦ Πνεύματος κινούμενος λαλῶ; φησὶν, ὅτι Ἄλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦτο τὸ κινεῖν σε, ὑποτάσσεται σοὶ, καὶ ἐν τῇ σῆλοιπὴν ἐξουσία κείται τὸ σιγᾶν· καὶ μὴ μάτην προφασίζου τὸ Πνεῦμα.

« Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστασίας ὁ Θεός, ἀλλ' εἰρήνης, ὡς ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων. » Δείκνυσιν, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ, τὸ τὸν πρῶτον σιγᾶν· οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ Θεός ἀκαταστασίας καὶ συγχύσεως (ἦτις ἐκ τοῦ μὴ σιγᾶν, ἀλλὰ πάντας προφητεύειν, γίνεται), ἀλλ' εἰρήνης ἐστὶ Θεός. Αὕτη δὲ ἡ εἰρήνη ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων, τούτέστι, τῶν πιστῶν, πολιτεύεται· εἰσὶ γὰρ καὶ Ἑλλήνων, καὶ Ἰουδαίων ἐκκλησίαι. Αἰσχύνθητε οὖν ὑμεῖς παρὰ πάσας τὰς Ἐκκλησίας πολιτευόμενοι.

« Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει. » Ἐπειδὴ πάντα κελῶ; διετάξίτω, καὶ τὰ περὶ τῶν γλωσσῶν, καὶ τὰ περὶ τῶν προφητῶν, ἵνα μὴ πολλοὶ προφητεύωσι, καὶ σύγχυσις καὶ ἀκαταστασία ἐκ τούτου εἴη· οὐν καὶ τὸν ἀπὸ τῶν γυναικῶν θόρυβον καταστέλλει, καὶ φησὶν, ὅτι « Σιγάτωσαν ἐν ἐκκλησίᾳ. » εἶτα τὸ μείζον

Variae lectiones.

²⁰ κατὰ ο.

φρον, ὅτι τὸ ὑποτάσσασθαι αὐταῖς ἀρμοδιώτερον. Ἐπεὶ γὰρ ὑποταγὴ τῆν μετὰ φόβου τιωπήν θηλοῖ, ὡς ἐπὶ ἀνδουλίδων γίνεται. Νέρον δὲ τὸ τῆς Γενέσεως βιβλίον λέγει, ἐν ᾧ γέγραπται: « Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποτροφή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει. » Ἐπὶ ἄνω ἄνδρὶ ὑποτάσσασθαι ἰσχυρῶς, πολλῶν μᾶλλον τῶν πνευματικῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διδασκάλους.

« Εἰ δὲ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοῦς οἰκίους; » ἄνδρας ἐπερωτήσωσαν. « Ὅσπερ τινὸς εἰπόντος: Ἐάν μὴ λαλοῦσι, πῶς μαθεῖν τὰ ἐγνωσόμενα; φησὶν, ὅτι Ἐν οἴκῳ παρὰ τῶν ἀνδρῶν μαθησάντων. Ταῦτα δὲ καὶ ἐκαίνας κοσμίως ποιεῖ, καὶ τοὺς ἄνδρας προσεκτικωτέρους, ἅτε ὑπερίκοντες, ἃ ἤκουσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ταῖς γυναῖξιν παρακατατίθεσθαι ἐρωτώσας αὐτάς. Σημειώσαι δὲ, ὅτι οὐδὲ περὶ ἀναγκαίων καὶ ψυχοφελῶν ἐπιτίτραπται γυναῖξιν λαλεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ.

« Αἰσχρὸν γάρ ἐστι γυναῖξιν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. » Ἐπειδὴ ἐκαίνας ἰσως ἐνεκαλλωπίζοντο ταῖς ὁρθῶν πνευματικαῖς ἐν ἐκκλησίᾳ ὁμιλίαις, αὐτὰς τούτων τῶν φησὶν, ὅτι ἀδοξία ἐστὶν αὐταῖς καὶ αἰσχρὸν τοῦτο.

« Ἡ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν; ἢ εἰς ἡμᾶς μόνους κατήνησεν; » Ὁσαυτὰ πρὸς τινὰς ἀντιπύνας αὐτῶν ὁ λόγος δογματίζεται. Τί γάρ, φησὶν, ἐναντιοῦσθε, καὶ οὐχ ἡγήσασθε καλὸν εἶναι τὸ σιγῆν ἐν ἐκκλησίᾳ τὰς γυναῖκας; Μὴ ὑμεῖς ἐστε διδάσκαλοι; καὶ ἀφ' ὑμῶν ἐξῆλθε τὸ κήρυγμα [καὶ] εἰς τοὺς λοιπούς; ἢ εἰς ἡμᾶς μόνους ἐστάθη ἡ πίστις; καὶ οὐ δεῖ τὰ παρ' ἑτέρων δεχθέντα, καὶ ἡμᾶς λέγεσθαι; Οὐτε οὖν πρῶτοι ὑμεῖς ἐστε πιστοί, οὐτε μόνοι. Δεῖ τοίνυν τὰ τῇ οἰκουμένῃ δοκούντα καὶ ἡμᾶς σέργειν.

« Εἰ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικὸς, ἐπιγνωστέτω ἃ γράφω ὑμῖν, ὅτι τοῦ Κυρίου εἰσὶν ἐντολαί. » Τὸ πάντων ἰσχυρότερον, τελευταῖον τέθεικεν, ὅτι Ὁ Θεὸς ταῦτα ἐπιτάττει δι' ἐμοῦ, καὶ τοῦτο πάντως γινώσκεται, ὃς ἂν δοκῇ παρ' ὑμῖν προφήτης εἶναι, ἢ ἄλλο τι πνευματικὸν χάρισμα ἔχων, τουτέστι γινώσκεις.

« Εἰ δὲ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοεῖτω. » Τουτέστιν· Ἐγὼ εἶπον· ὃ θέλω, πειθέσθω. Τὸ δὲ οὕτω λέγειν, σημεῖον ἐστὶν ἀνδρὸς μὴ τὸ οἰκεῖον θέλημα συνιστῶντος, ἀλλὰ τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦντος. Εἶωθε δὲ τοῦτο ποιεῖν ὁ Παῦλος, ἐνθα μὴ σφόδρα ἀναγκαῖον ἔχει τὸ ἀντιτείνειν. Τί γάρ Παῦλῳ ἀναγκαῖον τὸ ἀνθίστασθαι, καὶ παθεῖν, ὅτι Θεοῦ εἰσὶν ἐντολαί ἃ λέγει, καὶ ταῦτα πρὸς μαθητὰς αὐτοῦ λέγοντι, καὶ [ταῦτα] εἰπόντι ὅτι ὁ πνευματικὸς ἐπιγνωσέται ταῦτα, ὅτι ἐξ ἡμῶν εἰσι; πρόβλημα γάρ, ὅτι πάντες ἂν ἐπέδραμον τῷ εἰπεῖν αὐτὰ θεῖα, ἵνα βδέξωσι πνευματικοί.

« Ὡστε, ἀδελφοί μου, ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν, καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε. » Περὶ τῶν χαρισμάτων διαλεχθεὶς, εἰτα παρενέβαλε μέσον τῶν

* Gen. III, 16.

Variæ lectiones.

²⁰ ἰδίους ο. ⁴⁰ ἀθάσαι ο. ⁴¹ γρη ο.

A esse ut subjiciantur. Subjectio enim cum timore silentium indicat, perinde ac in ancillis sit. Legem autem Genesis librum appellat, in quo scriptum est: « Ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur. » Si igitur decretum est ut viro subdatur, multo magis spiritualibus in Ecclesia doctoribus.

Vers. 35. « Si quid autem discere volunt, domi viros suos interrogent. » Perinde ac si quis dicat, Nisi loquantur, quomodo discant quæ ignorant? Domi, inquit, a suis maritis discant. Hoc autem et istas ornatas reddit, et viros attentiores **214** facit, ut qui debeant, quæ in Ecclesia audiverunt, uxoris eos interrogantibus recitare, ac veluti apud eas deponere. Observa autem quod ne de necessariis **B** quidem rebus et animæ commodis, mulieribus loqui permissum est in ecclesia.

« Turpe est enim mulieribus in ecclesia loqui. » Quandoquidem illæ forsân putabant sibi decori esse in ecclesia colloquia spiritualia miscere, ipse e contra hoc illis in dedecus et pudorem cedere asserit.

Vers. 36. « An a vobis verbum Dei processit? aut ad vos solos pervenit? » Veluti adversus quosdam sibi contradicentes hic sermo formatus est. Quid enim, inquit, mihi adversamini, nec pulchrum esse putatis feminas in ecclesia tacere? Numquid vos estis doctores? aut a vobis exiit prædicatio verbi ad reliquos? vel apud vos solos stabilita est fides, nec oportet vos ab aliis recepta recipere? Neque igitur vos primi estis fideles, neque soli. Quæ itaque universo placent orbi, vos etiam amare oportet.

Vers. 37. « Si quis videtur propheta esse aut spiritualis, agnoscat quæ scribo vobis, quod Domini sunt mandata. » Quod omnium est fortissimum, postremo loco posuit, Deus, inquit, hæc imperat per me: atque hoc omnino cognoscat, qui visus fuerit apud vos esse propheta, vel aliud quoddam spirituale donum habeat, hoc est scientiæ.

Vers. 38. « Si autem quis ignorat, ignoret. » Hoc est, Ego dixi: qui vult, obtemperet. Sic vero loqui hominis est sua non commendantis, sed rem publicam spectantis. Consuevit autem Paulus hoc facere, ubi non admodum necessarium est opponere se cuiquam. Quid enim Paulo necessarium reniti aliis, atque persuadere velle, quod Dei sint mandata quæ dicat, idque cum ad discipulos suos loquatur, et dicat spiritualem hominem agnitarum quod hæc divini sint? perspicuum enim est omnes assensuros cum divina ac cælestia loqui, quo spirituales esse videantur.

Vers. 39. « Itaque, fratres mei, amulamini prophetare, et linguis loqui ne prohibeatis. » Ubi de charismatibus disputasset, sermonem de mulieribus

in medium inseruit. Nunc autem rursus de charismatibus disserit, primas prophetiæ tribuens, « Æmulamini, » inquit: secundas vero linguis. Atqui non dixit, Permittite loqui, sed, « Ne prohibete: » quod dicere solemus in rebus non necessariis, neque adhortantes, neque dehortantes.

VERS. 40. « Omnia decore ac secundum ordinem fiunt. » Veluti in summa hic omnia corrigit, et quæ ad eos qui linguis loquuntur, et quæ ad mulieres in ecclesia loquentes 215 pertinent: ac simpliciter omnia, quæ apud illos haud justo ordine fiunt. Decore autem et ordine fieri queant, si ii qui linguis loquuntur cum interpretatione loquantur, et non veluti insanientes, si prophetæ sibi mutuo cedant, si feminae conticescant.

CAPUT XV.

VERS. 1. « Notum autem facio vobis, fratres, Evangelium quod prædicavi vobis. » Sermonem de resurrectione aggreditur, qui caput est nostræ fidei. Si enim non est resurrectio, neque Christus excitatus est: Quod si non est excitatus, neque incarnatus est: efficiturque hac ratione, ut universæ fides nostra evanescat. Quoniam igitur resurrectio apud Corinthios ita claudicabat (nam sapientes externa sapientia clari, omnia suscepissent potius quam resurrectionem), de hoc contendit Paulus. Sapientissime vero ipsis in memoriam revocat ea quæ jam antea illorum fidei commissa erant. Nihil enim novum, inquit, vobis dico, sed quod jam antea vobis cognitum, oblivioni vero traditum erat, istud vobis notum facio, hoc est ad memoriam vobis revoco. Fratres autem eos appellans, partim placavit, partim in memoriam revocat unde fratres facti simus, nimirum tum ab incarnati Christi adventu, cuius fides in periculum adducebatur, tum a baptisate, quod sepulturæ et resurrectionis Domini typus est. Evangelium autem dicens, innumerorum bonorum meminit, quibus per incarnati Christi adventum et resurrectionem potiti sumus.

« Quod et accepistis. » Non dixit, quod audivistis, sed: « Quod accepistis; » non enim sermone tantum, sed per opera et miracula Evangelium acceperant; et simul ut eis persuadeat ut hoc ceu depositum retineant.

« In quo et statis, per quod et salvamini. » Etiamsi concussi nonnihil essent, stare tamen eos asscribit in hoc, libenter simulans se ignorare, atque antevertens eos, ut, etiamsi maxime velint, negare tamen haud possint. Quid autem lucri erit, si in isto steteritis? nimirum, ut salvemini.

VERS. 2. « Qua ratione prædicaverim vobis. » Quod ait, huiusmodi quiddam est: De hoc quod resurrectio sit, nihil vobis indico: quandoquidem hæc in re non eratis concussi. Hujus autem fortasse

Α περί τῶν γυναικῶν λόγον· νῦν οὖν πάλιν περὶ τῶν χαρισμάτων λέγει, καὶ τῇ προφητείᾳ τὰ πρωταῖα δίδωσιν, εἰπὼν· « Ζηλοῦτε· » ταῖς δὲ γλώσσαις, τὰ δευτερεῖα. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐπιτρέπετε λαλεῖν, ἀλλὰ, « Μὴ κωλύετε· » ὅπερ εἰσῆθαμεν λέγειν ἐπὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων, μῆτε προτρέποντες, μῆτε ἀπιτρέποντες.

« Πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γίνεσθε. » Ὡς ἐν κεφαλαίῳ τὰ πάντα διορθοῦται, τὰ τε τῶν γλώσσαις λαλοῦντων, τὰ τε τῶν λαλοῦσῶν ἐν ἐκκλησίᾳ γυναικῶν· καὶ ἀπλῶς, πάντα τὰ παρ' αὐτοῖς μὴ κατὰ τάξιν γινόμενα. Εὐσχημόνως δ' ἂν γένοιτο καὶ κατὰ τάξιν, εἰ οἱ γλώσσαις λαλοῦντες, μεθ' ἑρμηνείας⁴³ λαλοῦσι, καὶ μὴ ὡς μαινόμενοι· εἰ οἱ προφηταὶ ἀλλήλοις παραχωροῦσιν, εἰ αἱ γυναῖκες σιγῶσι.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΕ'.

« Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ Εὐαγγέλιον ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν. » Εἰς τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον εἰσβάλλει· ὅς ἐστι τὸ κεφάλαιον τῆς ἡμετέρας πίστεως. Εἰ γὰρ οὐκ ἔστιν ἀνάστασις, οὐδὲ ὁ Χριστὸς ἠγέρθη· εἰ δὲ οὐκ ἠγέρθη, οὐδὲ ἐσαρκώθη· καὶ οὕτως οἴχεται ἡ πᾶσα ἡμῶν πίστις. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἐχώλευσ πρὸς τοῖς Κορινθίοις (οἱ γὰρ ἔξω σοφοὶ πάντα ἂν καταδέξαντο, ἢ τὴν ἀνάστασιν), περὶ τοῦτου ἀγωνίζεται Παῦλος. Σοφώτατα δὲ ἀναμιμνήσκει αὐτοῖς τῶν ἤδη αὐτοῖς πιστευθέντων. Οὐδὲν γὰρ ἔνον, φησὶ, λέγει ὑμῖν· ἀλλὰ τὸ ἤδη γνωρισθὲν ὑμῖν, διαλαθὼν δὲ, τοῦτο γνωρίζω, τοῦτο ἐστίν, ἐπαναμιμνήσκω. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτοῖς ὀνόμασας, ἅμα μὲν καταπράυνει, ἅμα δὲ ἀνέμνησεν, ὅθεν ἀδελφοὶ γεγονάμεν, καὶ ὅτι ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου Χριστοῦ παρουσίας ἡ⁴⁴ κινδυνεύει ἀπιστηθῆναι· καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, ὃ τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐστὶ τύπος. Καὶ Εὐαγγέλιον δὲ εἰπὼν, τῶν μυρίων ἀγαθῶν ἀνέμνησεν, ὧν ἀπεισάσαμεν διὰ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας καὶ τῆς ἀναστάσεως.

« Ὁ καὶ παρελάβετε. » Οὐκ εἶπεν, Ὁ ἠκούσατε, ἀλλ', « Ὁ παρελάβετε. » Οὐ λόγῳ γὰρ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων καὶ θαυμάτων αὐτὸν παρέλαβον· καὶ ἅμα ἵνα πείσῃ αὐτοὺς ὡς παρακαταθήκην κατέχειν αὐτό.

« Ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε. » Καίτοι σαλευόμενοι, ὅμως ἐστάναι ἐν τούτῳ φησὶν, ἔχων προσποιούμενος ἀγνοεῖν, καὶ προκαταλαμβάνων αὐτούς· ἵνα μὴδὲ, εἰ σφόδρα βουληθεῖεν, ἀρνήσασθαι δύνωνται. Τί δὲ τὸ κέρδος τοῦ ἐν τούτῳ ἵστασθαι; Τὸ σώζεσθαι.

« Τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν. » Τοιοῦτόν τι λέγει· Περὶ μὲν τοῦ εἶναι ἀνάστασιν, οὐδὲν γνωρίζω ὑμῖν· καὶ γὰρ οὐδὲν παρεσαλεύθητε ἐν τούτῳ. Τοῦτο δὲ ἴσως δεῖσθε μαθεῖν, τίνι τρόπῳ γίνεσθαι τὴν ἀνά-

Variæ lectiones.

⁴³ ἑρμηνέως ο. ⁴⁴ ἦν ο.

σασιν εὐηγγελισάμεν ὑμῖν· τοῦτο δὲ καὶ γνωρίζω ἅμα ὑμῖν, περὶ τοῦ πῶς δηλαδὴ γίνεται ἡ ἀνάστασις.

« Εἰ κατέχετε, ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῆ ἐπιστεύσατε. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Ἐστήκατε, » ἵνα μὴ ῥαθυμοτέρους αὐτοὺς ποιήσῃ, φησὶν· « Εἰ κατέχετε. » Κατέχετε δὲ πάντως, « ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῆ ἐπιστεύσατε. » ἀντὶ τοῦ, Εἰ μὴ ἄρα μάτην ὀνομάζεσθε Χριστιανοί. Τὸ γὰρ πᾶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῷ τῆς ἀναστάσεως· κείται δόγματι.

« Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον. » Ὡς μέγα ὄν τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως δόγμα, ἐν πρώτοις αὐτὸ παρέδωκα· ὁλοναὶ γὰρ θεμέλιός ἐστι πάσης τῆς πίστεως. Παρέλαβον δὲ αὐτὸ καὶ γὰρ, ἀπὸ Χριστοῦ δηλαδὴ. Ὅσπερ οὖν ἐγὼ κατέχω αὐτὸ, οὕτω καὶ ὑμεῖς· ὀφείλετε κατέχειν· καὶ ὡς ἐν πρώτοις παρεληφότες, νῦν οὐ δίκαιοι ἐστε ἀμφιδάλλειν, κἂν διὰ τὸν χρόνον.

« Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, κατὰ τὰς Γραφάς. » Προδήλιος τῶν ἐν τῷ Παύλῳ λαλοῦντος Χριστοῦ βήματά ἐστι ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Μανιχαῖοι ἐμελλον λέγειν, ὅτι ὁ Παῦλος θάνατον λέγει τὰς ἁμαρτίας, καὶ ἀνάστασιν τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν, ἀπὸ τούτων τῶν βημάτων αὐτοὺς ἐλέγχεσθαι εὐδόκησεν. Ἀπέθανε γὰρ ὁ Χριστὸς· ποῖον θάνατον; σωματικὸν πάντως· οὐ γὰρ δὴ τὸν ἐν ἁμαρτίαις· « Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν. » Εἰ ἢ καὶ ἀναίσχυνοι, λέγοντες, ὅτι τὸν ἐν ἁμαρτίαις θάνατον ἀπέθανε καὶ αὐτός· πῶς φησιν, ὅτι « Ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν; » Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς ἁμαρτωλὸς ἦν, πῶς ὑπὲρ τῶν ἡμετέριων ἁμαρτιῶν ἀπέθανεν; Ἀλλὰ καὶ τῷ, « Κατὰ τὰς Γραφάς, » εἰπεῖν, ἐντρέπεται σαφέστατα τούτους. Πανταχοῦ γὰρ αἱ Γραφαὶ τούτον τὸν σωματικὸν θάνατον τῷ Χριστῷ προσμαρτυροῦσιν. « Ὄρουξαν » γὰρ, φησὶ, « χεῖράς μου, καὶ πόδας μου. » καὶ, « Ὁφονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. » καὶ, « Ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. » καὶ, « Ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤκει ἐἰς θάνατον. »

« Καὶ ὅτι ἐτάφη. » Οὐκοῦν καὶ σῶμα εἶχε· τὸ γὰρ θαπτόμενον, σῶμά ἐστιν. Οὐ προσέθηκε δὲ, « Κατὰ τὰς Γραφάς, » ἢ ὅτι δῆλος ἦν ὁ τάφος· πᾶσιν ἢ ὅτι κατὰ κοινοῦ κείται τὸ, « Κατὰ τὰς Γραφάς. »

« Καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, κατὰ τὰς Γραφάς. » Καὶ ποῦ αἱ Γραφαὶ φασιν, ὅτι « Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγήγερται; » Διὰ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωάνην τύπου· καὶ πρὸ τούτου, τοῦ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἀποσωθέντος [καὶ] ζῶντος τῇ μητρὶ, καὶ μὴ σφαγέντος, καὶ μυρίων ἄλλων τύπων· καὶ ἀπὸ βημάτων τοῦ μὲν Ἠσαίου, « Κύριος βούλεται καθαρῶσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς, δεῖξαι αὐτῷ φῶς. » τοῦ δὲ Δαυὶδ, « Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ᾄδην. »

« Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾶ. » Ἐν πρώτοις τὸν ἀξιό-

A rei cognitione opus habetis, quam ratione futuram resurrectionem vobis prædicaverim : atque hoc vobis notum facio, quomodo videlicet futura sit resurrectione.

« Si tenetis, nisi frustra credidistis. » Quia dixerat, « Statis, » ne segniores eos faciat, adjicit, « Si tenetis. » Tenetis autem omnino, « nisi temere credidistis, » pro eo **216** quod est, nisi frustra nominamini Christiani. Christianismi namque universum negotium in resurrectionis dogmate situm est.

Vers. 3. « Tradidi enim vobis in primis, quod et accepi. » Tanquam ingens sit de resurrectione dogma, « Tradidi illud vobis in primis. » Velut enim fundamentum est universæ fidei. « Accepi » autem et ego ipsum, a Christo nimirum. Quemadmodum igitur ego retineo, debetis et vos illud ipsum retinere. Et sicut in primis accepistis, non est æquum ut jam dubitetis, saltem ob tempus.

« Quod Christus mortuus sit pro peccatis nostris, secundum Scripturas. » Christi perspicue in Paulo loquentis hæc verba sunt. Quia enim Manichæi dicturi erant, quod Paulus mortem peccata vocet, et ab his liberationem, resurrectionem, per hæc verba eos redarguere placuit. Mortuus enim est Christus : qua morte? omnino corporea, haudquamquam peccati : « Peccatum enim non fecit. » At vero si adeo impudentes sint, ut audeant affirmare ipsum etiam mortem quæ in peccatis est, obiisse, quomodo, dicit « Pro peccatis nostris » mortuus est? Si enim et ipse peccator esset, quomodo pro peccatis nostris mortuus est? Præterea cum ait, « Secundum Scripturas, » istos manifestissime evergit. Universæ namque Scripturæ de corporea hæc Christi morte testimonium dicunt, ut^a : « Foderunt enim, inquit, manus meas, et pedes meos : » et^b, « Videbunt in quem pupugerunt : » et^c, « Vulneratus est propter iniquitates nostras : » et, « Pro peccatis populi mei venit in mortem. »

Vers. 4. « Et quod sepultus sit. » Igitur corpus etiam habuit : quod enim sepelitur, corpus est. Non apposuit autem, « Secundum Scripturas, » vel quia omnibus sepultura Christi constaret, vel quod **D** « Secundum Scripturas, » communiter de utroque positum est.

« Et quod resurrexerit tertio die, secundum Scripturas. » At ubi Scripturæ loquuntur quod tertio die resurrexit? Per Jonæ prophetæ figuram^d : et ante hunc, ex eo quod Isaac tertio die matri vivus sit conservatus, et non mactatus : et aliis innumeris figuris. Tum a verbis Isaïæ^e : « Dominus vult purgare eum a plaga, ut monstret ei lumen; » postea Davidis^f : « Non derelinques animam meam in inferno. »

Vers. 5. « Et quod visus sit Cephæ. » In primis

^a Psal. xxi, 17. ^b Zach. xii, 10. ^c Isa. liii, 5, 6.

^d Joan. ii, 22. ^e Isa. liii, 10. ^f Psal. xv, 10.

ποίησιν eum qui cæteris omnibus auctoritate præ-
eminebat. Atque Evangelium testatur ipsam primam
Marie Magdalene apparuisse. Imo, sed inter viros
primus visus est Petro, ceu inter discipulos pri-
mum obtinenti locum. Par enim erat, ut qui pri-
mum confessus esset Christum, resurrectionem
etiam primum videret. Et quia cum abnegasset,
apparet ei primum, ut ostenderet ei, eum propterea
non esse rejectum.

« Deinde duodecim. » Atque Matthias post as-
sumptionem Domini, in Judæ locum subrogatus
est : quomodo igitur ait : « Deinde duodecim. » Di-
cimus igitur verisimile esse, quod Matthias quoque
post ascensionem videri fuerit, quandoquidem et
Paulo post assumptionem vocato visus est. Eam ob
causam neque tempus dixit, sed indefinitè posuit.
Quidam autem dicunt errorem esse in scribendo :
vel quia Dominus præscienti oculo sciens et videns
illum esse undecim istis commemorandum, visus est
ei, ne hac in re cæteris apostolis inferior videretur.
Tale quiddam et dicitur Joannes tradidit, dicens :
« Thomas autem unus ex duodecim. » Dicit autem
affinis, quod secundam præscientiam potius Mat-
thiam reliquis apostolis annumerari, quam Judam
post proditorem et strangulationem.

Vers. 6. « Deinde visus est plus quam quingentis
fratribus simul. » Post demonstrationem ex Scri-
pturis, testes producit apostolos, et reliquos fideles
homines. Nonnulli autem, Ἐπάνω, pro, Superne, e
cælis, accipiunt. Sursum enim et supra caput eis vi-
sus est, ut et assumptionem sursum firmaret. Quidam
vero, Ἐπάνω πεντακτοίς, pro, Pluribus quam
quingentis, intellexerunt.

« Ex quibus plures manent ad hunc usque diem,
quidam autem et obdormierunt. » Hæc, inquit,
testimonia viva. Per dictionem autem, « Dormie-
rant, » resurrectionis principium præstavit. Qui
enim dormit, resurgit etiam.

Vers. 7. « Deinde visus est Jacobo. » Fratris
Domini, qui ab ipso primus Hierosolymorum epi-
scopus constitutus erat.

« Deinde apostolis omnibus. » Fuerunt enim et
alii apostoli, ut septuaginta.

Vers. 8. « Novissime autem omnium tanquam
abortivo visus est et mihi. » Humilitatis est hoc
dictum. Sapienter autem usus est defectione hæc,
ne, quando magnum illud proferret, « Abundantius
omnibus aliis laboravi, » non adhibeatur ei fides
ceu arroganti. « Abortivum » proprie dicitur foetus
in utero, qui justam incrementi sui tempus non ex-
plevit, quem efficit mulier. Quia igitur ipse se im-
pugnè apostolici muneris functione dicit, ac reje-
ctum, sic seipsum nominavit, ceu imperfectum
et immaturum, quantum ad apostoli dignitatem at-
tinet. Nonnulli per abortivum, postremum factum

• Joan. xx, 24.

Α πιστότερον πάντων τίθηται. Καίτοι τὸ Εὐαγγέλιον
πρώτῃ ὄψθαι αὐτὸν τῇ Μαρτῆ φησίν· ἄλλ' ἐν ἀν-
δράσι, πρώτῳ ὄψθη τῷ Πέτρῳ, ὡς προῦχοντι τῶν
μαθητῶν. Ἔδει γὰρ τὸν ὁμολογήσαντα πρώτον, καὶ
τῆν ἀνάστασιν πρώτων ἰδεῖν· καὶ διὰ τὸ ἀρνησάσθαι
δὲ φαίνεται αὐτῷ πρώτον, ἵνα δαίξῃ αὐτῷ ὡς οὐκ
ἀπεβρόνται.

« Ἔτα τοῖς δώδεκα. » Καίτοι ὁ Ματθίας μετὰ τὴν
ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, ἀντεστήθη ἀντὶ τοῦ Ἰούδα·
πῶς οὖν φησίν· « Ἔτα τοῖς δώδεκα; » Λέγομεν οὖν,
ὅτι ἐταδὸς ἦν αὐτὸν τῷ Ματθίᾳ καὶ μετὰ τὴν ἀνάλη-
ψιν ὄψθαι, ἵνα καὶ τῷ Παύλῳ μετὰ τὴν ἀνάληψιν
κλήθῃντι ὄψθη· διὸ οὐδὲ τὸν καιρὸν εἶπεν, ἀλλ'
ἀόριστως τίθηται. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι γραζικὸν ἐστὶ
τὸ σφάλμα· ἢ ὅτι τῷ πραγματικῷ ὀφθαλμῷ ὁ Κύ-
ριος εἰδῶς, ὅτι συγκοσμηθῆσεται τοῖς ἔνδεκα,
ὄψθη καὶ αὐτῷ, ἵνα μηδὲ ἐν τούτῳ ἕλαττον εἶη τῶν
λοιπῶν ἀποστόλων. Τοιοῦτόν τι παραδολοὶ καὶ ὁ
Ἰωάννης λέγων· « Θωμᾶς δὲ [ἦν] εἷς ἐκ τῶν δώδεκα. »
Ἐλλοθεν γὰρ ἀνείποι τις, ὅτι τὸν Ματθίαν συνέταξε
κατὰ τὴν πρόβλεψιν τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, ἢ τὸν
Ἰούδαν μετὰ τὴν προδοσίαν καὶ τὴν ἀγχόνην.

« Ἐπίτα ὄψθη ἑπάνω πεντακτοίς ἀδελφοῖς
ἐπάναξ. » Μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἀπόδειξιν,
καὶ μάρτυρας παράγει τοὺς τε ἀποστόλους καὶ τί-
ρους πιστοὺς ἀνθρώπους. Τὸ δὲ, « Ἐπάνω, » τίς
μὲν τὸ, Ἄνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν, φασίν· ἄνα γὰρ
καὶ ὅπου κεφαλῆς αὐτοῖς ὄψθη, ἵνα καὶ τὴν ἀνάλη-
ψιν πιστώσῃται· τινὲς δὲ τὸ, « Ἐπάνω πεντακ-
τοίς, » τοὺς κλειστοὺς ἢ πεντακτοίς, ἐνόησαν.

« Ἐξ ὧν οἱ κλειστοὺς μένουσιν ἕως ἄρτι· τινὲς δὲ
καὶ ἐκοιμήθησαν. » Ἐχω, φησὶ, ζῶντας μάρτυρας·
ἀλλ' οὐκ ἐστὶν τοῦ, « Ἐκοιμήθησαν, » λέξεως, ἀρχὴν τῆς
ἀναστάσεως προκατεβάλετο· ὁ γὰρ κοιμώμενος καὶ
ἀνίσταται.

« Ἐπίτα ὄψθη ἑκατόμω. » Τῷ ἀδελφῷ τοῦ Κυ-
ρίου, [λέγει,] τῷ ὅπ' αὐτοῦ κατασταθέντι ἐπισκόπῳ
πρώτῳ Ἱεροσολύμων.

« Ἔτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. » Ἦσαν γὰρ καὶ
ἄλλοι ἀπόστολοι, ὡς οἱ ἑβδομήκοντα.

« Ἐσχάτον ἄδ πάντων, ὡς κεραὶ τῷ ἐκτρώματι
ὄψθη κάμοι. » Ταπεινοφροσύνης τὸ ῥῆμα· σαρξὶς
δὲ κέχρηται τῇ ταπεινοφροσύνῃ, ἵνα ὅταν εἴπῃ
μὲγα-ἐκείνο, τὸ, « Περισσότερον πάντων ἐκοίταξαι,
μὴ ἀπεισθῆ ὡς ἀλαζόν. » Ἐκτρώμα δὲ λέγεται
κυρίως, τὸ ἀτελεσφόρητον ἔμβρυον, ὃ ἀποβάλλεται
ἢ γονή. Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτὸς ἀνάξιον τοῦ εἶναι
ἐαυτὸν ἀπόστολον λέγει, καὶ ἀποδύσθη, οὕτως καὶ
τὸν ὀνόμασεν, ὡς ἀτελεσφόρητον κατὰ γὰρ τὸ
ἀποστόλου ἀξίωμα. Τινὲς δὲ τὸ ὕστερον γίννημα
ἐκτρώμα ἐνόησαν, δοθέντι καὶ αὐτὸς ἔσχατος τῶν ἀπο-
στόλων. Οὐκ ἔλαττώται δὲ ὁ Παῦλος. Διὸ ἐστὶν

Variae lectiones.

ἄ ὕστερον ο. ἄ ἄλλων ο.

τα· εἶδε τὸν Κύριον. Οὐ γὰρ Ἰάκωβος ἐλάττων τῶν ἄλλων πεντακοσίων⁴⁶, ὅτι ἑσχατος⁴⁷ ἐκείνων εἶδε τὸν Κύριον.

opererit. Neque enim caeteris quingentis inferior est Jacobus, quod illorum postremus Dominum con-

« Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. » Ἀποφαίνεται περὶ ἐαυτοῦ· καὶ οὐκ εἶμι, εἶπεν, [ἐλάχιστος,] τῶν δώδεκα μόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ὅρα δὲ, ὅτι διὰ τούτων μέμνηται τῶν ἀμαρτιῶν, ὧν ἠλευθέρωται διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἵνα δείξῃ τὴν χάριστον αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Τίνας δὲ ἔνεκεν, μάρτυρα ἐαυτὸν παράγωγ' τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ αὐτῷ ὁφθέντος, τὰ οἰκτεῖα ἐλαττώματα καταλέγει; Ἴνα μᾶλλον ἀξιοπιστότερος εἴη. Ὁ γὰρ μετὰ ἀληθείας τὰς οἰκτεῖας ὑβρὶς θεῖς, οὐκ ἂν ἄλλῃ καταχάρισται μάτην.

« Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὃ εἰμι. » Τὰ μὲν ἐλαττώματα, ἐαυτῷ λογίζεται· τὰ δὲ κατορθώματα, τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἀνατίθεται.

« Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κενὴ ἐγενήθη· ἀλλὰ περισσώτερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα. » Καὶ τοῦτο μεθ' ὑποσερῆς⁴⁸ εἴρηκεν· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἄξια τῆς χάριτος ἐπραξα, ἀλλ', Οὐ ματαία, φησὶν, εὔρεθ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐν ἐμοί. Πῶς; Ὅτι πάντων τῶν ἀποστόλων περισσώτερον ἐκοπίασα. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐκινδύνευσά, ἀλλ' ὑφειμένως τῷ ὀνόματι τοῦ κόπου τοῦ αὐτοῦ ἐγκώμιον ὑποτεμνόμενος. Διὰ δὲ τὸ ἀξιοπίστον φανῆναι, ταῦτα περὶ ἐαυτοῦ λέγει. Δεῖ γὰρ τὸν διδάσκαλον ἀξιοπίστον εἶναι.

« Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. » Καὶ τὸ κοπιᾶσαι δὲ αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἔστιν, οὐκ ἐμὸν κατορθώμα.

« Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε. » Εἴτε ἐγὼ ἐκοπίασα πλέον, εἴτε ἐκεῖνοι, περὶ γοῦν⁴⁹ τὸ κήρυγμα ὁμοφωνοῦμεν, φησὶν, ἅπαντες. Καὶ οὐκ εἶπεν, Εἰ μὴ ἐμοί πιστεύσατε⁵⁰, ἐκεῖνοις πείσθητε· ἐξηυτέλισε γὰρ ἂν ἐαυτὸν, καὶ οὐκ ἀξιοπίστον μάρτυρα τῆς ἀληθείας ἀπεδείκνυ· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀρκεῖν φησὶν, καὶ ἐκεῖνους καθ' ἑαυτοὺς αὐτάρκει· εἶναι. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, « Κηρύσσομεν, » τὸ ἀληθὲς τῶν λεγομένων ἐμφαίνει. Οὐ γὰρ ἐν παραθύστῃ λαλοῦμεν, ἀλλὰ φανερώς· καὶ οὐ ποτὲ, ἀλλὰ καὶ νῦν. « Καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε. » Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Νῦν πιστεύσατε, διότι ἐσαλεύοντο. Μετὰ τῶν ἄλλων δὲ καὶ τὴν αὐτῶν πίστιν μάρτυρα καλεῖ⁵¹ τῆς ἀληθείας. Οὐ γὰρ ἂν ἀπλῶς, φησὶν, ἐπιστεύσατε λόγοις ἐψευσμένοις καὶ ἀπατηλοῖς, εἰ μὴ ἐπείσθητε ἀληθῆ εἶναι τὰ κηρυσσόμενα.

« Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν⁵² οὐκ ἔστιν; » Ἄριστα συλλογίζεται. Ἀποδείξας γὰρ πρότερον, ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται, καὶ ὅτι οὕτω κηρύσσεται παρ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἀποστό-

intellexerunt, quandoquidem et ipse postremus apostolorum fuerit. Etenim eam ob rem nihil Pauli auctoritati decedit, quod postremus Dominum con-

Jacobus, quod illorum postremus Dominum con-

VERS. 9. « Ego enim sum minimus apostolorum, 218 qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. » De seipso sententiam fert : nec dixit, duodecim tantum, verum et aliorum omnium. Considera autem quomodo per hæc verba eorum peccatorum meminerit, a quibus liberatus sit per baptismata, ut ostendat quid donaverit illi Deus. Quam ob causam vero seipsum testem resurrectionis Christi, ceu ab eo conspecti, producens, proprios defectus recenset? Ut majorem verbis suis fidem conciliet. Qui enim revera suas contumelias profert, haud sane alteri frustra gratificabitur.

VERS. 10. « Gratia autem Dei sum id quod sum. » Defectus suos sibi ipsi imputat ; virtutes autem gratiæ Dei refert acceptas.

« Et gratia ipsius in me non fuit inanis, sed abundantius omnibus ipsis laboravi. » Hæc quoque cum submissione dixit. Non enim dixit : Quæ digna sunt gratia transegi : verum, Non vana, inquit, gratia Dei in me inventa est. Quomodo? Eo quod plus quam omnes apostoli laboravi. Nec dixit : Periculosis obnoxius fui ; sed submisso loquens, laboris vocabulo usus est, ut laudem suam succideret. Cæterum ut fide dignus judicaretur, hæc de seipso commemorat. Oportet enim doctorem fide dignum esse.

« Non ego autem, sed gratia Dei mecum. » Quin et ipsum laborare, gratiæ Dei est, non meum opus.

VERS. 11. « Sive igitur ego, sive illi, sic prædicamus, et sic credidistis. » Sive ego plus laboravi, sive illi, circa prædicationem tamen omnes, inquit, sumus concordēs. Nec dixit : Si mihi non adhibetis fidem, illis obtemperate : ita enim seipsum parvi fecisset, et pro veritate testem parum fidelem ostendisset : sed et ipse per se sufficere ait, et illos per se abunde satis instructos esse. Cum autem ait « Prædicamus, » veritatem eorum quæ dicuntur, innuit. Non enim in abscondito loquimur, sed palam : et non aliquando, sed et nunc. « Et sic credidistis. » Non dixit, Nunc creditis, quoniam jam vacillabant. Cum aliis autem et ipsorum fidem, veritatis testem vocat. Non enim simpliciter credidissetis, inquit, sermonibus fictis et fallacibus, nisi persuasi essetis vera esse quæ vobis prædicabantur.

VERS. 12. « Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo dicunt quidam inter vos quod resurrectio non est? » Optime ratiocinatur. Demonstrato enim primum quod Christus resurrexit, et quod sic prædicatur a se et apostolis :

Variæ lectiones.

⁴⁶ ἑξῆδομήκοντα ο. ⁴⁷ ὕστερος ο. ⁴⁸ καθ' ὑπερβολὴν ο. ⁴⁹ μὲν ο. ⁵⁰ ἐπιστεύσατε ο. ⁵¹ καλεῖται ο. ⁵² ἐκ νεκρῶν ο.

ab hujus excitatione communem omnium resurrectionem confirmat, seu reliquo corpore caput sequente. Non autem contra omnes intendit accusationem, ne impudentiores faciat : sed, « Quidam, » inquit, « dicunt. »

219 VRS. 13. « Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. » Ne dicant, Christus excitatus est, sed non ideo universalis erit resurrectio : confirmat hoc, Inquiens : « Neque Christus excitatus est, si mortuorum resurrectio non est. » Utrumque enim utriusque est confirmatio. Cujus enim gratia resurrexisset, nisi futurum erat, ut esset primitiæ nostri ?

VRS. 14. « Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est etiam fides vestra. » Si enim mortuus non potuit resurgere, neque peccatum sublatum est, neque mors sublata est : ac deinceps vana prædicavimus nos, vosque vana credidistis.

VRS. 15. « Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam de eo testificati sumus, quod excitavit Christum, quem non excitavit, siquidem mortui non resurgunt. » Impii, inquit, invenimur, quoniam calumniati sumus Deum, quod excitaverit, quem non excitavit. Hoc autem contingit, si mortui non resurgunt. Quocirca cum absurdum inde colligatur, neque illud est credendum, mortuos nempe non resurgere.

VRS. 16, 17. « Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra. » Rursus eodem certat argumento. Eam enim ob causam resurrexit Christus, ut universalem resurrectionem faceret. Sin resurrectio non est, igitur ne ipse quidem resurrexit. Hoc autem dato, vana est fides vestra : quod absurdum est.

« Adhuc enim estis in peccatis vestris. » Si enim non resurrexit, neque mortuus est : si vero mortuus non est, neque peccatum solvit. Mors enim ipsius, peccati est dilutio. « Ecce enim, » inquit, « agnus Dei, qui tollit peccatum mundi. » Agnum autem omnino propter mactationem appellavit. Quare itaque credidistis quod ab eo liberati sitis ?

VRS. 18. « Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt. » Id est, qui propter Christum mortui sunt, ac testimonium perhibuerunt, perierunt, si non est resurrectio. Cuncti præterea simpliciter Christiani, qui in fide erga Christum, et vita angusta et afflictiva dormierunt, interierunt, mundanis voluptatibus orbat : neque posthac aliquo bono fruituri, si resurrectio non erit.

VRS. 19. « Si in hac vita in Christo tantum sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. » Si ad hanc usque vitam nostra sese

^b Joan. 1, 29.

λων· ἐκ τῆς τούτου ἐγέρσεως καὶ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν κατασκευάζει, ὡς ἐπομένον τῇ κεφαλῇ καὶ τοῦ λοιποῦ σώματος. Οὐ κατὰ πάντων δὲ ποιῆται τὴν κατηγορίαν, ἵνα μὴ ἀναίσχυντοτέρους ποιῆσῃ· ἀλλὰ, « Τινὲς, » φησὶ, « λέγουσι. »

« Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. » Ἴνα μὴ λέγωσιν, ὅτι Ὁ μὲν Χριστὸς ἐγήγερται, οὐ μὴν ἔσται καθολικὴ ἀνάστασις· κατασκευάζει τοῦτο, καὶ φησιν· « Εἰ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται· ἑκπότερον γὰρ ἐκπότερου κατασκευαστικόν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἀνέστη, εἰ μὴ ἐμελλεν ἡμῶν ἀπαρχὴ εἶναι ;

« Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἔρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ ἄρα ⁸³ ἡ πίστις ὑμῶν. » Εἰ γὰρ ἀποθανῶν οὐκ ἔσχυεν ἀναστῆναι, οὔτε ἡ ἀμαρτία ἀνήρηται, οὔτε ὁ θάνατος καθήρηται· καὶ λοιπὴν, κενὰ ἐκπυράμεν ἡμεῖς, καὶ ὑμεῖς δὲ κενὰ ἐπιστεύσατε.

« Εὐρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατ' αὐτοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστόν· ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. » Ἀνόσιοι, φησὶν, εὐρισκόμεθα, ὅτι ἔσχοφαντήσαμεν τὸν Θεόν, ὅτι ἤγειρε. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, εἴπερ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. Ὡστε ἐπεὶ ἄτοπον τὸ συμβαίνειν, οὐδὲ ἐκεῖνο πιστευτέον, τὸ ⁸⁴ νεκροῦς μὴ ἐγείρεσθαι δηλαδὴ.

« Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ ὁ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ δὲ ὁ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν. » Πάλιν τῷ αὐτῷ ἐπαγωνίζεται λόγῳ. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀνέστη, ἵνα καθολικὴν ἀνάστασιν ποιῆσῃ. Εἰ δὲ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, ἄρα οὔτε αὐτὸς ἀνέστη. Τοῦτου δὲ δοθέντος, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν· ὅπερ ἄτοπον.

« Ἐτι ἔστέ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν. » Εἰ γὰρ οὐκ ἠγέρθη ⁸⁵, οὐδὲ ἀπέθανεν· εἰ δὲ οὐκ ἀπέθανεν, οὐδὲ τὴν ἀμαρτίαν ἔλυσεν· ὁ γὰρ θάνατος αὐτοῦ, τῆς ἀμαρτίας λύσις. « Ἴδε » γὰρ, φησὶν, « ὁ ἀμὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀφρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Ἀμὸν δὲ πάντως διὰ τὴν σφαγὴν ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ οὐκ ἐλύθη ἡ ἀμαρτία, ἐν αὐτῇ ἔστέ πάντως· καὶ πᾶς ἐπιστεύσατε, ὅτι ἠλευθερώθητε ταύτης ;

D « Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ, ἀπώλοντο. » Τουτέστιν, οἱ διὰ τὸν Χριστὸν ἀποθανόντες· καὶ μαρτυρήσαντες, ἀπώλοντο, εἰ μὴ ἔστιν ἀνάστασις· καὶ πάντες δὲ ἀπλῶς, οἱ ἐν ⁸⁶ τῇ κατὰ Χριστὸν πίστει, καὶ διαγωγῇ τῇ στενῇ καὶ τεθλιμμένῃ κοιμηθέντες, ἀπώλοντο, τῶν τέρπνων τοῦ κόσμου στερηθέντες, καὶ μὴδὲ μετὰ ταῦτα μέλλοντές τινος ἀγαθοῦ ἀπολαῦσαι, εἴπερ ἀνάστασις οὐκ ἔσται.

« Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐν Χριστῷ μόνον ἠλπίζοντες ἔσμεν, ἐλειονότεροι πάντων ἀνθρώπων ἔσμεν. » Εἰ ἄχρι, φησὶ, τῆς ὥδε ζωῆς ἔστι τὰ ἡμέτερα, καὶ

Varie lectiones.

⁸³ κενὴ δὲ καὶ ο. ⁸⁴ τοῦ ο. ⁸⁵ ἐγήγερται ο. ⁸⁶ αὐτῇ ο.

εις ταύτην μόνην περιεστώμεθα οἱ ἐν Χριστῷ⁸⁷ ἡλιπιοὶ, τουτέστιν, οἱ τὰς ἐλπίδας εἰς Χριστὸν ἔχοντες, καὶ οὐκ ἔστιν ἐκεῖ ἄλλη ζωὴ· ἀθλιώτεροι πάντων ἐσμέν, ὡς μήποτε τῶν παρόντων ἀπολαύσαντες, καθὼ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ τὰ μέλλοντα οὐχ ἔχοντες, διότι οὐδὲ ἀναστήσόμεθα, ὡς λέγουσι τινες. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις, ὅτι ἡ ψυχὴ μόνη ἀπολαύσεται. Καὶ τί τοῦτο; Οὐ γὰρ μόνη αὕτη ἐκοπίασεν, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα. Ποῦ οὖν τὸ δίκαιον, τοῦ τὸν πλείονα κέρματον ὑποστάντος σώματος εἰς τὸ μὴ ὄν χωροῦντος, καὶ μηδενὸς ἀγαθοῦ ἀπολαύσαντος, τὴν ψυχὴν μόνην στεφανωθῆναι; |

« Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο. » Δείξας ὅσα ἄτοπα ἐκ τοῦ μὴ πιστεύεσθαι τὴν ἀνάστασιν τίκεται⁸⁸, ἀναλαμβάνει τὸν λόγον, καὶ φησι τοιοῦτόν τι, ὅτι ταῦτα μὲν συμβαίνει, εἴπερ⁸⁹ οὐκ ἔστι κοινὴ ἀνάστασις; ὡς μηδὲ τοῦ Χριστοῦ ἐγεγέρθαι. « Νυνὶ δὲ ὁ Χριστὸς ἐγήγερται. » Ἄρα καὶ κοινὴ ἀνάστασις ἔσται, καὶ τὰ ἄτοπα ταῦτα οὐ συμβήσεται. Συνεχῶς δὲ τὸ, « Ἐκ νεκρῶν, » προστίθῃσιν, ἀποβράπτων τὰ τῶν Μανιχαίων στόματα. Εἰ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, καὶ τούτους πάντως ἀναστήναι δεῖ. Ἡ γὰρ ἀπαρχὴ, καὶ τοὺς ἐπακολουθοῦντας ἔχει· οἷον ὅταν ἐκ πολλῶν ποιήσῃ εἰς πρῶτος ἀρχάμαχος, ὃ μέλλουσι καὶ οἱ λοιποὶ ποιεῖν ἐφεξῆς.

« Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται. » Αἰτίαν προστίθῃσιν εἰς τὴν πίστιν τὰ εἰρημένα. Ἔδει γὰρ, φησὶν, αὐτὴν νικῆσαι τὴν ἡττηθεῖσαν φύσιν, καὶ τὸν καταβλήθοντα, αὐτὸν ἐνικῆσαι. Καὶ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ, τουτέστι, διὰ τὸ τοῦ Ἀδάμ πταίσμα, πάντες τῷ θανάτῳ ὑπέπεσον. Οὕτως οὖν ἐν Χριστῷ πάντες ἀναστήσονται· τουτέστι, διὰ τὸ εὐρεθῆναι τὸν Χριστὸν ἀναμάρτητον καὶ ἀνένοχον τῷ θανάτῳ, καὶ ἐκόντα μὲν ἀποθανεῖν, ἀναστήναι δὲ, καθὼ⁹⁰ οὐκ ἔν δυνατὸν αὐτὸν κρατεῖσθαι ὑπὸ τῆς φθορᾶς τὸν ὀργηγόν τῆς ζωῆς. Καὶ ταῦτα δὲ πάντα κατὰ Μανιχαίων.

« Ἐκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. » Ἴνα μὴ ἀκούσας, ὅτι « Πάντες ζωοποιηθήσονται, » νομίσης καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς σίξισθαι, ἐπήγαγεν, Ὅσον μὲν κατὰ τὸ ἀναστήναι, « πάντες ζωοποιηθήσονται. » πλὴν « Ἐκαστος » ἔσται « ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. » καὶ ἐν οἷς ἔστιν ἄξιος.

« Ἀπαρχὴ Χριστὸς, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρυσίᾳ αὐτοῦ· εἶτα, τὸ τέλος. » Ἀπαρχὴ καὶ ὁδὸς τῆς ἀναστάσεως ἐγένετο ὁ Χριστός· μετ' αὐτὸν οὖν, οἱ αὐτοῦ, τουτέστιν, οἱ πιστοὶ καὶ οἱ εὐδοκίμηκοί τε ἐν αὐτῷ ἀναστήσονται πρῶτοι, ἐξ οὐρανῶν ἐκείνου ἐρχομένου. Τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ, « Ἐν τῇ παρυσίᾳ αὐτοῦ. » δεῖ γὰρ ἔχειν προνομίον τι καὶ ἐν

A tantum extendunt, atque in hanc solam incumbimus nos qui in Christum speramus, hoc est, qui spem in Christum habemus, nec est illic alia vita, miseriorum sumus cunctis mortalibus, quippe qui neque presentibus fruimur, ut supra dictum est, nec futura bona sumus. **220** consecuturi, propterea quod neque resurgemus, ut quidam dicunt. Sed fortasse dixerit quispiam, quod anima sola fruatur bonis. At quid hoc fiet? Non enim ista sola laboravit, sed corpus etiam. Ubinam igitur justum manet, si corpus quod plurimum laboris sustinuit, in nihilum redigatur, ac nullo bono perfruatur, et sola anima coronetur.

VERS. 20. « Nunc autem Christus a mortuis surrexit, primitiæ dormientium factus est. » Postquam demonstravit quot absurda nascantur ex eo, quod quis non credat resurrectionem, sermonem repetit, hujusmodi quiddam dicens: Hæc sequuntur, si non est communis resurrectio, nempe quod Christus non sit excitatus. Atqui Christus excitatus est: resurrectio igitur communis erit, atque hæc absurda non evenient. Continuo autem, « A mortuis, » apponit, Manichæorum ora obstruens. Quod si eorum qui dormierunt primitiæ est, et ipsos omnino resurgere oportet. Primitiæ enim ad sequentes respectum habent, veluti si quando unus e multis primus incipiat facere, quod alii deinceps sint facturi.

VERS. 21, 22. « Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Quemadmodum enim in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur. » Causam reddit per quam confirmat quæ commemorata sunt. Oportuit enim ipsam victam naturam vincere, et eum qui dejectus erat, evincere. Nam in Adam, hoc est per lapsum Adami, omnes morti facti sunt obnoxii. Sic igitur in Christo omnes resurgent, hoc est, quia Christus inventus est sine peccato, nec mortis reus, et propterea quod voluntario quidem mortem subierit, resurrexit autem, quatenus impossibile erat ipsum teneri a corruptione, principem nimirum vitæ. Hæc autem omnia adversus Manichæos.

VERS. 23. « Unusquisque autem in proprio ordine. » Ne audiens cunctos vivificandos, arbitreris etiam peccatores salvos futuros, subinvenit: Quantum ad resurrectionem attinet, « omnes vivificabuntur, » verumtamen « unusquisque in suo ordine, » et inter quos esse merebitur.

« Primitiæ Christus, deinde ii qui Christi sunt, in adventu ejus: postea finis. » Primitiæ, adeoque via resurrectionis, Christus est: post ipsum igitur qui ad eum pertinent, hoc est, fideles, et probati in ipso, primi resurgent, illo ex cælis veniente. Hoc enim est quod ait: « In adventu ipsius. » Est enim par, ut justii privilegio quoque gaudeant in resur-

Variæ lectiones.

⁸⁷ εἰς Χριστὸν m. ⁸⁸ γίνεται m. ⁸⁹ ἐάν ο. ⁹⁰ καθότι ο.

gndo. Cum enim rapiendi sint in aera in occursum Domini, præ aliis excitantur. Nam peccatores infra expectant iudicem, ceu condemnati. Deinde omnium rerum consummatio erit, ipsiusque adeo resurrectionis, ceu omnibus universim **221** excitatis. Nec enim, ut nunc sit, Christo solo resurgente, res humanæ suum priorem statum locumque obtinent, sic tum erit: verum omnia finem accipient.

VERS. 24. « Cum tradiderit regnum Deo Patri. » Duo regna Scripturâ novit, alterum quidem per appropriationem, alterum vero per creationem. Creationis igitur nomine, in omnes, Græcos, Judæos, ipsos dæmones, ac nolentes imperium exercet. Omnibus vero fidelibus ac sanctis, qui suapte sponte subjiuntur, ratione appropriationis dominatur. De hoc itaque regno dicit: « Postula a me, et dabo tibi gentes: » et, « Data est mihi omnis potestas i. » Hanc autem tradit Patri, hoc est, transigit strenue et perficit. Exempli gratia, rex quispiam bellum filio suo commiserit adversum gentes, quæ defectionem sint molitæ, ut illud administret: confecto itaque bello, domitis et subactis rursus gentibus, tunc dicitur bellum tradere patri, hoc est, submonstrare quod delegatum sibi opus perfecit. Ait itaque Paulus, quod simul atque omnia subjecerit Filius, tum finis erit. Tum enim perfecte Christus super nos regnabit, non amplius divisos partim Deo, partim mundi principi. Regnum enim tanquam in tyranno usurpatum ipse eripiens, liberum tradit Patri.

« Quando aboleverit omnem principatum et omnem potestatem et virtutem. » Hoc est, quando vicerit et compescuerit pravas potentias. Hodie namque operantur, et vim suam exerunt plerumque, tum vero quiescent.

VERS. 25, 26. « Oportet enim ipsum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedibus suis. Postremus hostis destruitur mors. » Quia dixerat Christum destructarum defectrices potentias, ac tropæa erecturam, verisimile autem erat quempiam dubitare ac dicere: Fortasse debilitabitur usque dum omnia hæc perfecerit, neque poterit ea complere: ad hoc, Haudquaquam, inquit, destitueatur viribus, sed « oportet ipsum regnare, » hoc est, tanquam regem et potentem versari, donec subjecerit hostes, ac ipsam ultimo mortem. Qui enim diabolum subegit, perspicuum est quod et opus ipsius mortem subiciet. Quomodo autem subditam esse appareat, nisi corpora quæ continebat, evo-

¹ Psal. II, 8. ² Matth. xxviii, 18.

αὐτῷ τῷ ἐγείρεσθαι τοὺς δικαίους. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλουσιν ἀρπάξεσθαι εἰς ἀέρα εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, προεγείρονται· ὡς οἱ γε ἁμαρτωλοὶ κάτω μένουσι τὸν κριτὴν ὡς καταδίκαιοι. Εἶτα τὸ τέλος τῶν πάντων, καὶ αὐτῆς τῆς ἀναστάσεως, ἅτε πάντων κοινῶς ἐγειρομένων· οὐχ ὡς περ γὰρ νῦν, μόνου τοῦ Χριστοῦ ἀναστάντος, κατὰ χώραν μεμένηκε τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, οὕτως ἔσται καὶ τότε· ἀλλὰ πάντα τέλος λήφεται.

« Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. » Δύο βασιλείας οἶδεν ἡ Γραφή· τὴν μὲν κατ' οἰκείωσιν, τὴν δὲ κατὰ δημιουργίαν. Βασιλεύει μὲν γὰρ πάντων, καὶ Ἑλλήνων, καὶ Ἰουδαίων, καὶ τῶν δαιμόνων αὐτῶν, καὶ μὴ βουλομένων, κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον· βασιλεύει δὲ τῶν πιστῶν καὶ ἁγίων, ἐκόντων ὑποτασσομένων, κατὰ τὸν τῆς οἰκείωσης λόγον. Περὶ ταύτης τῆς βασιλείας φησὶν· « Ἀρτῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη. » καὶ, « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία. » ταύτην καὶ παραδίδωσι τῷ Πατρὶ, λέγεισθαι, κατορθοῖ, τελειοῖ· οἶον, βασιλεύς τις ἐνεχείρησε [φ. ρισε] τῷ υἱῷ αὐτοῦ πόλεμον πρὸς ἔθνη ἀποστατήσαντα ⁶¹, ἵνα αὐτὸν διοικήσῃ· ὅταν οὖν τὸν πόλεμον συμπληρώσῃ ὁ υἱὸς, ὑποτάξας τὰ ἔθνη, τότε λέγεται παραδοῦναι τὸν πόλεμον τῷ Πατρὶ, τούτέστιν, ὑποδείξαι τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῷ ἔργον ἀνυσθῆν. Λέγει τοίνυν ὁ Παῦλος, ὅτι ὅταν πάντα ὑποτάξῃ ὁ Υἱὸς, τότε ἔσται τὸ τέλος. Τότε γὰρ τελείως ὁ Χριστὸς ἡμῶν βασιλεύσει, μηκέτι μεριζομένων τῷ Θεῷ καὶ τῷ κοσμοκράτορι· ὡς περ γὰρ ὑπὸ τυράννου διηρπασμένην τὴν βασιλείαν ἐξελών, ἐλευθέραν παριστά τῷ Πατρὶ.

« Ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν, καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. » Τούτέστιν, ὅταν νικήσῃ καὶ παύσῃ τὰς πονηρὰς δυνάμεις. Νῦν μὲν γὰρ ἐνεργοῦσι πολλοῦ, τότε δὲ παύσονται ⁶².

« Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ ἂν θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐσατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι μέλλει καταργῆσαι τὰς ἀποστατικὰς δυνάμεις, καὶ τρόπαια ποιῆσαι, εἰκὸς δὲ ἦν τινα διατάσαι καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἴσως ἀτονήσει ἕως οὗ ποιήσῃ ταῦτα πάντα, καὶ οὐ μὴ δυνασθεῖται πληρῶσαι αὐτὰ· φησὶν, ὅτι οὐκ ἀτονήσει, ἀλλὰ « δεῖ αὐτὸν βασιλεύειν, » τούτέστιν, ὡς βασιλέα καὶ ὡς δυνατὸν ἀναστρέφεσθαι, ἄχρις οὗ ὑποτάξῃ τοὺς ἐχθροὺς, καὶ ἔσατον, τὸν θάνατον. Ὁ γὰρ τὸν διάβολον ὑποτάξας, πρόδηλον ὅτι καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, τὸν θάνατον ὑποτάξει. Πῶς δ' ἂν φανεῖται ὅτι ὑποτάξῃ, εἰ μὴ τὰ σώματα ἃ κατεῖχεν, ἐξεμέσει; Τότε γὰρ κυρίως ἠττάται, ὅταν καὶ τὰ σκύλα διαρ-

Variae lectiones.

⁶¹ ἀποστάσαντα ο. ⁶² παύσονται. Καταργήσῃ, τοῦτ' ἐστίν, ὅταν νικήσῃ, καὶ παύσῃ· νῦν μὲν γὰρ ἐνεργοῦσιν αἱ πονηραὶ καὶ ἀποστατικαὶ δυνάμεις· τότε δὲ οὐκ ἂν ἐνεργήσουσι εἰς κόλασιν παραδιδόμεναι. Καὶ ἔλλως· Ὁμοίως φησὶν ὁ Δαυὶδ, Ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πτερυγῶν σου ἐλπιδῶ ἕως παρέλθῃ ἡ ἀνομία. Τότε γὰρ παύσεται [παρέρχεται] ὅταν αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι καταργηθῶσι καὶ ἀνεργῆτοι μένουσι m. Abolerent, hoc est, cum vicerit, et compescuerit: nunc enim operantur pravae et apostaticae potestates; tunc vero operari non poterunt, utpote in supplicium iam traditae. Et aliter: Simili modo ait David (Ps. lvi, 2): In umbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas. Tunc enim transiit iniquitas, cum principatus ei potestates abolerentur, et absque operatione maneant.

παῖ. Μὴ τοίνυν, φησὶν, ἀκούσας, ὅτι πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καταργήσει, φοβηθῆς ὅτι ἀτονήσει, καὶ οὐ μὴ ποιήσῃ ταῦτα. Ποιήσει γὰρ πάντα ⁶³, βασιλεύων καὶ διοικῶν τὸν πόλεμον, ἕως οὗ ὑποτάξῃ πάντας. Ὁρᾷς ὅτι τὸ, » Ἄχρισ, » οὐ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ, Μετὰ ταῦτα, κεῖται; Ἄλλὰ δι' ἣν εἰρηται αἰτίαν; Κρατεῖ γὰρ, φησὶν, αὐτοῦ ἡ βασιλεία, καὶ οὐκ ἀτονεῖ, ἕως οὗ πάντα κατορθώσῃ. Μεθ' ὃ δὲ κατορθώσῃ, πολλῶ μᾶλλον « Τῆς γὰρ βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. » Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριός φησιν, ὅτι βασιλεύειν ἐνταῦθα λέγεται, τουτέστιν, ἐνεργεῖν τὴν ὑποταγὴν, καὶ τιθεῖναι ἡμᾶς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν· ὅθεν καὶ μεθ' ὃ ὑποταγώμεν αὐτῷ, παύεται ἡ τοιαύτη βασιλεία, τουτέστιν, ἡ πρὸς τὸ βασιλεύσθαι ἡμᾶς ὑπ' αὐτοῦ σπουδὴ καὶ ἐνέργεια. Ὡσπερ γὰρ οἰκοδομεῖ ὁ οἰκοδόμος ἄχρισ· οὗ θῆ ἵν' ὁ δροφον, μετὰ ὅτε ταῦτα σχολάζει τοῦ ἔργου τούτου τῆς οἰκοδομῆς· οὗτος καὶ ὁ Υἱὸς βασιλεύει, τουτέστιν, ἐνεργεῖ τὴν εἰ, ἡμᾶς αὐτοῦ βασιλευσθῆναι ἄχρισ οὗ βασιλευθώμεν. Filius regnat, hoc est operatur et exercet imperium suum in nos, tantisper dum regno ejus plauē subjugati fuerimus.

« Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι πάντα ὑποτέτακται, δῆλον ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. » Ἐπειδὴ εἶπε περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι καταργήσει τοὺς ἐχθρούς, καὶ τρώσιον ἐργάσεται, ἐφοβήθη μὴ ἄλλη τις ἀρχὴ ἀγέννητος νομισθῆ ὁ Υἱός. Ἐπὶ τὸν Πατέρα οὖν ἀναφέρει τὰ πάντα, λέγων ὅτι αὐτὸς ὑπέταξε τῷ Υἱῷ τοὺς ἐχθρούς. Ἐπεὶ δὲ πρὸς Ἑλλήνας ἔγραψε, τοὺς δοξάζοντας ὅτι τῷ πατρὶ αὐτοῦ Κρόνον ἐπανάστη ὁ Ζεὺς, καὶ παρέλυσεν αὐτὸν τῆς βασιλείας· ἐφοβήθη μὴ τὴ τοιοῦτον ὑπερ⁶⁴ τοῦ Υἱοῦ ὑποπετσῶσιν, ὡς ἐπαναστάτης τῷ Πατρὶ, καὶ φησιν, ὅτι Πάντα ὑποτέτακται τῷ Υἱῷ, πλην τοῦ Πατρὸς· ἐκείνος γὰρ μᾶλλον ὑπέταξε καὶ τᾶλλα πάντα τῷ Υἱῷ.

« Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι Εἰ καὶ μὴ ὑποτέτακται τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ ⁶⁵, οὐδὲν κωλύει τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἰσχυρότερον εἶναι· ταύτην τὴν ὑπόνοιαν ⁶⁶ ἐκ περιουσίας ἀναίρει, καὶ φησιν, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ Πατρὶ, τὴν πολλὴν ὁμόνοιαν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δεικνύς. Ὡστε γινώθῃ, ὅτι ὁ Πατὴρ ἔστιν αἰτία καὶ πηγὴ τῆς δυνάμεως ταύτης τῷ Υἱῷ, καὶ οὐχ ὁ Υἱὸς ἕτερα τίς ἐστι δύναμις ἀντίθετος τῷ Πατρὶ. Εἰ δὲ πλέον τοῦ δέοντος ταπεινῆ λέξει ἐχρήσατο, μὴ θαυμάσης· ἔθος γὰρ ἔχει ὁ Παῦλος, ὅταν μέλλει πρόβριζόν τι ἀνασπᾶσαι, πολλῆ κεχρησθῆαι τῆ περιουσία ⁶⁷· οἷον, μέλλων δεῖξαι ὅτι ἡ πιστὴ γυνὴ οὐ βλάπτεται συνοικοῦσα τῷ ἀπίστῳ ἀνδρὶ, εἶπεν, « Ζεῖ· Ἡγάσται ὁ ἀνήρ ὁ ἀπίστος ἐν τῇ γυναικί· » οὐ τῶν λέγων, ὅτι ἀπίστος ὢν ὁ ἀνὴρ ἅγιος γίνεταί, ἀλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τοῦ ῥήματος δεικνύων, ὅτι οὐδὲν βλάπτεται ἡ πιστὴ. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῷ τῆς ὑποταγῆς ὀνόματι, πρόβριζόν ἀνασπᾶ τὴν κονηρὰν

A muerit? Tum enim proprie victoria obtinetur, cum et spolia directa fuerint. Ne igitur cum audias quod destruet omnem principatum et potestatem, metuas quod viribus destituatur, nec facturus sit ista: faciet enim omnia, bellum gubernans ac disponens tantisper dum omnes subegerit. Viden' quod, « Donec, » non ponatur ad tollendum, *Posthac*? At qua de causa dictum est? **222** Durat enim ejus imperium, inquit, nec labefactabitur, donec omnia confecerit. Postquam vero omnia confecerit, multo magis: regni enim ejus non erit finis. Gregorius autem Theologus ait, quod reguare hic dicitur, hoc est facere operative subjectionem, nosque suo imperio subdere. Unde postquam subjecti fuerimus ipsi, cessat hujusmodi regnum, hoc est conatus et B efficacia, qua in gubernando et subjiciendo nos usus est. Perinde namque ac architectus aedificat, usque dum tectum apposuerit: postea vero ab hoc aedificandi opere desistit: haec ad rationem et Filium regnat, hoc est operatur et exercet imperium suum in nos, tantisper dum regno ejus plauē subjugati fuerimus.

VERS. 27. « Omnia namque subjecit pedibus ejus. Quando autem dicat, quod omnia subjecta sunt ei, videlicet praeter eum qui ei subjecit omnia. » Quia dixerat de Filio quod aboliturus sit hostes, tropaeaque erecturus, metuit ne aliud quoddam principium ingenium existimetur Filius. Ad Patrem igitur omnia refert, inquit, quod ipse Filio subjecerit hostes. Quia vero ad Graecos scribebat, quorum opinio erat quod Jupiter insurrexisset adversus patrem suum Saturnum, eumque e regno deieciisset: metuit ne tale quiddam de Filio suspicarentur, ceu insurgente adversus Patrem: ait itaque, Omnia Filio sunt subjecta, dempto Patre: nam ille potius omnia alla Filio subjecit.

VERS. 28. « Cum autem subjecta fuerint ipsi omnia, tunc et ipse Filius subjicietur ei, qui illi subjecit omnia. » Ne quis dicat, Etsi Pater non est subjectus Filio, nihil prohibet Patre Filium fortiozem esse: hanc suspicionem ex abundanti diluit, inquit, quod et Filius subjicietur Patri, Filii erga Patrem multam concordiam et unanimitatem ostendens. Noveris itaque Patrem esse causam et fontem potentiae hujus in Filio, neque Filium aliam quamquam vim Patri oppositam putes. Quod si plus quam par est humili dictione usus est, ne miseris: est enim in more divo Paulo, ut, si quando funditus quidquam tollere velit, multa utatur redundantia: quemadmodum demonstraturus fidelem mulierem nihil laedi si cohabitaret marito infideli: « Sanctificatus est, » inquit, « maritus infidelis per mulierem: » non hoc dicens, quod infidelis cum sit vir, sanctus reddatur: verum dictionis istius excessu ostendens, quod nihil laedatur fidelis ipsa conjux: sic hoc in loco subjectionis vocabulo funditus tollit

⁶³ I Cor. vii, 14.

Variae lectiones.

⁶⁴ ταῦτα ο. ⁶⁵ περὶ ο. ⁶⁶ τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς ο. ⁶⁷ ὑπόνοιαν ἰσχυρῶς καὶ m. ⁶⁸ παρρησια ο.

pravam istam suspicionem, qua suspicari quisquam poterat, Filium fortasse Patre esse fortio- rem, ut qui tanta transigere possit. Atqui Gregorius Theologus asserit, quod Filius omnia nostra sibi propria faciens, nostram etiam **223** subjectionem propriam reputet. Nunc vero seditionem ciemus adversus Deum : infideles quidem cum eum abnegant ; fideles vero, dum affectibus suis inserviunt multi, et secundum hoc rebelles sumus. Cum vero alii quidem agnoverint quem nunc negant, alii vero transmutati fuerimus ab hujus vitæ affectibus ; tum vere dicitur Filius subjici. Humanitatis enim personam subiens, sua facit quæ nostra sunt.

« Ut sit Deus omnia in omnibus. » Hoc est, ut omnia a Patre dependeant, ne quis duo principia sine principio suspicetur, eaque inter sese divisa. Cum enim hostes sint sub pedibus Filii, Filius autem non est seditiosus erga Patrem, verum quemadmodum decet filium, Deo Patri subditur, omnino Deus Pater erit omnia in omnibus. Nonnulli autem malitiæ sublationem significari aiunt per hoc quod omnia sint subjecta. Cum enim peccatum porro non fuerit, planum est quod Deus omnia in omnibus erit ; quando non amplius motibus et affectibus dediti simus, ita ut nihil omnino Dei, vel parum in nobis feramus : sed toti Dei similes, totius et solius Dei capaces erimus. Omnia sane tum nobis Deus erit, et cibus, et potus, et vestitus, et cogitatio, et motus.

VERS. 29. « Alioqui, quid facient qui pro mortuis baptizantur, si omnino mortui non resurgunt ? quid et baptizantur pro mortuis ? » Marcionistæ hæretici, si quis apud eos non baptizatus moreretur, sub mortui lecto, viventem quempiam occurrentes, accedunt lectum, interrogantes mortuum, num velit baptismate tingi. Atque eo respondente qui latitabat, quod velit, sic loco mortui cum baptizant. Deinde ob id accusati, defendunt sese hoc loco ; affirmantes Apostolum hoc dixisse, et hunc textum stolidi producunt. Id vero sic se non habet : at quomodo ? Omnes qui baptizandi sunt, symbolum fidei profitentur. In eo enim symbolo, una cum aliis et hoc proponitur, « Credo resurrectionem mortuorum. » Dicit igitur : Qui crediderunt futuram esse resurrectionem mortuorum corporum, et qui baptizati sunt in talem spem, quid facient si fuerint decepti ? Quid autem omnino baptizantur homines super resurrectione, hoc est in exspectatione resurrectionis, si mortui non excitantur ?

VERS. 30. « Quid et nos periclitamur omni hora ? » Si non recipitis ad demonstrationem resurrectionis, confessionem verborum quam faciunt qui baptizantur, accipite vero vocem quam res ipsæ loquuntur. Nos enim apostoli omnes nunquam non periculis sumus obnoxii : et nisi esset resurrectio, cujus

ὑπόνοιαν, ἣν ὑπενόησαν ἄν τις, ὅτι ὁ Υἱὸς Ἰσως ἰσχυρότερός ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἅτε τοσαῦτα κατορθοῦν δυνάμενος. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος φησιν, ὅτι ὁ Υἱὸς πάντα οικειούμενος τὰ ἡμέτερα, καὶ τὴν ἡμέτεραν ὑποταγὴν οικεῖαν ἡγεῖται. Νῦν μὲν οὖν στασιάζομεν πρὸς τὸν Θεόν· οἱ μὲν ἄπιστοι, ἀρνούμενοι αὐτόν· οἱ δὲ πιστοὶ, τοὺς πάθεσι πολλοὶ δουλεύοντες, καὶ ἀνυπότακτοι κατὰ τοῦτό ἐσμεν. Ὅταν δὲ οἱ μὲν ἐπιγνώσιν ὃν νῦν ἀρνοῦνται· οἱ δὲ μεταποιηθῶμεν ἀπὸ τῶν παθῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, πάντως τότε λέγεται ὁ Υἱὸς ὑποταγῆναι· τὸ τῆς ἀνθρωπότητος γὰρ ὑποδύμενος ⁸⁸ πρόσωπον, ἑαυτοῦ ποιεῖται τὰ ἡμέτερα.

« Ἴνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. » Τουτέστιν, ἵνα πάντα ἢ τοῦ Πατρὸς ἡρητημένα, ἵνα μὴ δύο τις ἀρχὰς ἀνάρχους ὑποπεύῃ καὶ ἀπεισιχμένας. Ὅταν ⁸⁹ γὰρ οἱ μὲν ἐχθροὶ ὑπὸ τοὺς πόδας ὡς τοῦ Υἱοῦ· ὁ δὲ Υἱὸς μὴ στασιάζῃ πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὡς πρέπει υἱῷ, Θεῷ ὑποτάσσεται τῷ Πατρί· πάντως ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Τινὲς δὲ τὴν τῆς κακίας ἀναίρεσιν διὰ τούτων δηλοῦσθαι φασιν, ὡς πάντων ὑποτεταγμένων· ὅταν γὰρ ἁμαρτία μὴ ἦ, εὐδὴλον ὅτι ὁ Θεὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· ὅταν μὴ κέτι πολλοὶ ὤμεν ἐν τοῖς κινήμασι καὶ τοῖς πάθεσι, μὴδὲν ὄλων Θεοῦ, ἢ ὀλίγον ἐν ἑαυταῖς φέροντες· ἀλλ' ὄλοι θεοειδεῖς, ὄλοι χωρητικοὶ Θεοῦ καὶ μόνου. Πάντα γὰρ ἡμῖν ὁ Θεὸς ἔσται, καὶ βρῶμα, καὶ πόμα, καὶ ἐνδυμα, καὶ νόημα, καὶ κίνημα.

« Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὄλων νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται ; τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν ; » Οἱ Μαρκωνιστὰι αἰρετικοὶ, ἐπιθεῖν τις παρ' αὐτοῖς δόξαπιστος ἀποθήκη, ὑπὸ τὴν κλίνην τοῦ τετελευτηήκοτος ⁹⁰ κρύψαντές τινα ζῶντα, προσίαισι τῇ κλίνῃ, καὶ ἐρωτῶσι τὸν νεκρὸν, εἰ βούλοιο βαπτισθῆναι· καὶ ἀποκρίνεται ὁ κεκρυμμένος κάτωθεν, ὅτι βούλεται· καὶ οὕτω βαπτίζουσιν αὐτὸν ἀντὶ τοῦ ἀπελθόντος. Εἶτα κατηγοροῦμενοι ἐπὶ τούτῳ, ἀπολογοῦνται, ὅτι ὁ Ἀπόστολος τοῦτο ⁹¹ εἶπε, καὶ παράγουσι τὴν βῆσιν ταύτην οἱ παράφρονες. Τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· ἀλλὰ πῶς ; Οἱ μέλλοντες βαπτισθῆναι πάντες ἀπαγγέλλουσι τὸ σύμβολον τῆς πίστεως· ἐν οὖν τούτῳ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο πρόκειται ⁹²· « Πιστεύω εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν. » Φησὶν οὖν, ὅτι οἱ πιστεύσαντες, ὅτι ἔσται ἀνάστασις νεκρῶν σωμάτων, καὶ βαπτισθέντες ἐπὶ τοιαύταις ἐλπίσι, τί ποιήσουσιν ἀπατηθέντες ; τί δὲ ὄλων καὶ βαπτίζονται ἄνθρωποι ὑπὲρ ἀναστάσεως, τουτέστιν, ἐπὶ προσδοκίᾳ ἀναστάσεως, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται ;

« Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν ; » Εἰ οὐδέχετε πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀναστάσεως ; τὴν διὰ τῶν ῥημάτων ὁμολογίαν, ἣν οἱ βαπτιζόμενοι ποιοῦνται,δέξασθε καὶ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων φωνήν. Ἡμεῖς γὰρ πάντες οἱ ἀπόστολοι ἐν κινδύνῳ ; ἐσμὲν αἱεὶ· καὶ εἰ μὴ ἦν ἀνάστασις, τίνας ἐνεκεν ἐκινδυνεύομεν ; ἵνα

Variae lectiones.

⁸⁸ ἀποδύμενος ο. ⁸⁹ ὅτι ο. ⁹⁰ τελευτήσαντος ο. ⁹¹ ἐν τούτῳ ο. ⁹² πρόκειται ο.

τινος ἀπολαυσωμεν; Εἰ γὰρ καὶ διὰ κενοδοξίαν ἔλοιτό τις κινδυνεύειν, ἕπαξ ἢ δεύτερον ἢ ἔλοιτο τοῦτο· τὸ δὲ πᾶσαν ὥραν, ὡσπερ ἡμεῖς, μεγίστη ἀπόδειξις τοῦ πεπληροφῆσθαι περὶ τῆς ἀναστάσεως.

« Καθ' ἡμέραν ἀποθνῄσκω, νῆ τὴν ὑμετέραν καύχῃσιν, ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Εἰπὼν, ὅτι « Κινδυνεύομεν, » ἔδειξε τοὺς κινδύνους· μᾶλλον δὲ μείζον τι, θανάτους καθημερινούς. Πῶς δὲ καθ' ἡμέραν ἀπέβησθε; Τῇ προθυμίᾳ, καὶ τῷ πρὸς τοῦτο παρεσκευασθαι, καὶ τῷ τοιαῦτα πάσχειν, ἢ θάνατον ἔφερε. « Νῆ τὴν ὑμετέραν καύχῃσιν »· τοιούτι, Νῆ τὴν ὑμετέραν προκοπὴν, ἐφ' ἣ καυχώμασθε. Καύχῃσις γὰρ τῷ διδασκάλῳ, ἢ τῶν μαθητῶν προκοπή. Εἶτα τῷ Χριστῷ ἀνατιθεὶς τοῦτο, φησὶν· « Ἦν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· » ἐκεῖνου γὰρ τὸ ἔργον, οὐκ ἐμὸν. Σοφώτατα δὲ ὑπομιμνήσκει τούτους, ὅτι ὡσπερ καυχώμασθε προκοπέοντων¹, οὕτως ἐγκαλύφμασθε², εἰ ἄχρι τέλους οὕτως ἀθλῶς ἔχετε, ὥστε τῇ ἀναστάσει διαπιστεῖν.

« Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μου τὸ ὄφελος; » Ὅσον, φησὶ, τὸ εἰς ἀνθρώπους, ἐθριομάχησα· τί γὰρ εἰ ὁ Θεὸς ἐξήρασέ με τῶν κινδύνων; τί οὖν ὄφελός μοι, ἀναστάσεως μὴ οὐσης; Ἐθριομαχίαν δὲ καλεῖ τὴν πρὸς Ἰουδαίους καὶ ἀημέτριον τὸν ἀργυροκόπον μάχην. Τί γὰρ οὗτοι³ θηρίων διέφερον;

« Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριοὶ γὰρ ἀποθνήσκουσι. » Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ ἔσται ἐκεῖ ἀπόλαυσις, ἀπολαύσωμεν ἵοπιν τῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἀγαθῶν, τοῦ φαγεῖν καὶ τοῦ πιεῖν· ταῦτα γὰρ κερδανούμεν. Τοῦτο δὲ τὸ βῆμα ἀπὸ τοῦ Ἠσαίου παρήγαγε, κομψῶν τὴν ἀνοίαν τῶν μὴ λεγόντων ἀνάστασιν.

Μὴ πλανᾶσθε· φθείρουσιν ἡθὴ χρηστὰ ὁμιλίαι κακάι. » Ἐπὶ παραίνεσιν τρέπει τὸν λόγον· ἡρέμα δὲ καὶ ὡς ἀνοήτων αὐτῶν καὶ κούφων κατηγορεῖ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ δ. ἀ τοῦ, « Μὴ πλανᾶσθε. » Χρηστὰ δὲ ἡθὴ, τὰ ἐξεπατάτητα καλεῖ· δηλοῖ μέντοι ὅτι καὶ ἄλλοι αὐτοὺς εἰς τὰ τοιαῦτα ὑποούρουσιν.

« Ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε· ἀγνωσίαν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσιν. » Ὡς ἐπὶ μεθύοντων τὸ, « Ἐκνήψατε· » τὸ δὲ, « Δικαίως, » οἶονεῖ, συμφορόντως. Ἐνὶ γὰρ καὶ ἀδικῶς νήφειν, οἶον ἐπὶ κακῷ. « Καὶ μὴ ἀμαρτάνετε, » φησὶν· ἐκ τούτου γὰρ καὶ τῇ ἀναστάσει ἀπιστεῖτε. Οἱ γὰρ ἑαυτοῖς συνειδότες κακὰ, οὐ πείθονται εἶναι ἀνάστασιν, δεῖε τῶν κολάσεων. Ἀγνωσίαν δὲ Θεοῦ ἔχουσιν, οἱ τῇ ἀναστάσει διαπιστοῦντες. Οὐ γὰρ ἴσασι τοῦ Θεοῦ τὸ δυνατόν.

¹ Isa. xxii, 13.

Variæ lectiones.

² προκόπτων ο. ³ ἐγκαταλείφμασθε ο. ⁴ ἐκεῖνοι ο.

A rei gratia pericula subiremus? cujus commodi consequendi gratia? Quamvis enim aliquis 224 ambitione ductus, pericula subeat, semel forsitan atque iterum periculum elegerit; verum singulis horis. quemadmodum nos, periclitari, maxima demonstratio est, nos de resurrectione certos esse.

VERS. 31. « Quotidie morior, per vestram gloriationem quam habeo in Christo Jesu Domino nostro. » Cum dixisset, « Periclitamur, » pericula hic expressit: imo potius majus quiddam, quotidianas videlicet mortes. Quomodo autem in singulos dies moriebatur? Animi promptitudine, et quia ad hoc instructus et paratus fuerit, et quia talia pertulerit quæ mortem afferebant. « Per vestram gloriationem, » id est, Per vestram profectum, cujus gratia glorior: gloriatio enim præceptoris discipulorum est progressus. Deinde Christo istud ascribens, « Quam habeo, » inquit, « in Christo Jesu: » illius enim opus est, non in meum. Sapientissime autem eos commonefacit, Ut, inquit, de vestro in fide progressu glorior, sic pudeam, inquit, si ad finem usque adeo misere vos gratis, ut resurrectioni fidem non adhibeatis.

VERS. 32. « Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi, quæ mihi utilitas? » Quatenus, inquit, ad homines pertinet, cum feris dimicavi. Quid enim si Deus e periculis me eripuit? Quid igitur mihi prodest, si resurrectio non sit? Pugnam autem cum bestiis appellat contentionem adversus Judæos et Demetrium argentarium. Quid enim isti a bellulis distabant?

« Si mortui non resurgunt, edamus et bibamus, cras enim morimur. » Si mortui non excitantur, neque erit in futuro quædam voluptas, fruamur deinceps hujusce vitæ bonis, edendo nimirum et bibendo: hæc enim tantum lucratur. Hanc autem sententiam ex Isaia protulit¹, dementia eorum taxans qui negant resurrectionem.

VERS. 33. « Nolite seduci: corrumpunt bonos mores colloquia prava. » Ad adhortationem sermonem vertit. Tacite autem eos veluti insipientes et leves accusat. Hoc enim indicat per hoc quod ait, « Nolite seduci. » Bonos autem mores vocat, quibus D facile imponi potest. Indicat porro quod et alii ipsos ad ista subtrahant.

VERS. 34. « Sobrii estote juste, et ne peccetis: ignorantiam enim Dei quidam habent. » Tanquam temulenti essent, « Sobrii, » inquit, « estote. » — « Juste » vero, veluti utiliter. Potest enim quispiam injuste etiam sobrius esse, sive vigilare, veluti ad malum. « Et ne peccetis, » inquit: hinc enim est quod resurrectioni non credatis. Qui enim sibi sunt conscii malorum, non persuadentur esse resurrectionem, metu pœnarum. Ignorantiam autem Dei

habent, qui resurrectioni non adhibent fidem. Non enim noverunt Dei potentiam. Non autem dixit: Habetis, sed, « Habent, » faciliorem et tolerabiliorē ita accusationem faciens.

225 « Ad pudorem vobis hæc dico. » Postquam satis eos carpsit, consolatur eos, dicens: Hæc dixi, non ut hostis vobis exprobrans, sed ut pudore suffunderemini, ut reducerem vos ad emendationem, pudefactos nimirum, ac decorum cogitantes.

VERS. 35. « Sed dicet aliquis, Quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore venient? » Non dixit, Vos dicitis, ut sic tolerabilis reddatur sermo, inquam de aliis non credentibus hæc inquirat. Duo autem sunt de quibus dubitatur: ipse resurrectionis modus, quomodo excitatur seniel dissolutum corpus; et quali corpore resurgit, hoc, an alio quodam. Per exemplum autem grani illa duo dissolvit.

VERS. 36. « Insuper, tu quod seminas, non vivificatur nisi moriatur. » A perspicuo quoque, et ab eo quod ab ipsis quotidie agitur, facit dilutionem. Hinc et demones eos vocat, ut qui adeo manifesta ignorant. « Tu, inquit, quod seminas, » tu qui corruptibilis es, acqui de Deo hæsitas? « Non vivificatur, » inquit, « nisi moriatur, » dictionibus usus, non seminibus, sed corporibus propriis et accommis. Non enim dixit quod alias non germinet nisi dissolvatur, sed, « Non vivificatur, nisi moriatur. » Observa autem quomodo in contrarium sermonem converterit: illis enim videbatur ambiguum, quomodo post mortem excitemur: ipse autem contrarium asserit, nempe quod ideo excitamur, quia morimur: quasi non liceret aliter vivificari, nisi mors esset.

VERS. 37. « Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum, ut puta tritici vel alicujus cæterorum. » Cum duo esse quæ controvertentur dixisset, quomodo nimirum excitentur mortui, et quali corpore: quæstionem, quomodo excitentur, dissolvit, nempe moriendo, quemadmodum et granum. Jam vero cum interpretetur quali corpore resurgant, diluit alterum illud de quo ambigebatur, Idem, inquit, corpus excitatur, vel ejusdem essentialis, splendidius tamen et elegantius. Hæretici autem contendunt non idem corpus excitari: hoc enim indicare aiunt Apostolum, cum ait: « Non quod futurum. » Atqui Apostolus hoc non dicit. Quid igitur? Non seminas quale nascetur, splendidum nempe et elegans, sed nudum granum: attamen spica decentior et pulchrior inde exurgit. Neque eadem est omnino, nam spica non est seminata, cum culmo nimirum et arisis, sed nudum granum: neque omnino aliud seu diversum, quandoquidem non ex alio grano, verum ex nudo illo est spica.

VERS. 38. « Deus autem dat corpus ipsi, quemad-

μοχ εἶπε δὲ, Ἔχετε, ἀλλ' ἔχουσιν, ἢ ελαφρότερον τὸ ἔγκλημα ποιῶν.

« Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. Ἐπειδὴ ἱκανῶς αὐτῶν καθήφατο, παραμυθεῖται αὐτοὺς λέγων, ὅτι Ταῦτα εἶπον ὑμῖν, οὐχ ὡς ἐχθρὸς ἐνειδίζων, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἐντρέψαι, ὥστε ἐπαναγαγεῖν ὑμᾶς πρὸς τὴν διόρθωσιν αἰσχυνθέντας, καὶ τὸ δέον φρονήσαντας.

« Ἀλλ' ἔραϊ τί; Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποῖω δὲ σώματι ἔρχονται; Οὐχ εἶπεν ἰ, Ὑμεῖς λέγετε, ἵνα οὕτως ἀνεπαχθῆ: ὁ λόγος γένηται, ὡς ἐπὶ ἐτέρων ἀπιστούντων ἐξεταζόμενος. Δύο δὲ τὰ ἀμφιβαλλόμενα ὅ τε τρόπος τῆς ἀναστάσεως, πῶς ἐγείρεται τὸ ἥπαξ διαλυθὲν σῶμα· καὶ ποῖω σώματι ἀνίσταται, τοῦτω ἢ ἑτέρω τινί. Διὰ δὲ τοῦ παραδείγματος τοῦ κόκκου τὰ δύο ἐπιλύει.

« Ἄφρον, σὺ ὁ σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. » Ἀπὸ φανεροῦ τινος, καὶ καθ' ἡμέραν αὐτοῖς πραττομένου, ποιεῖται τὴν λύσιν διὰ καὶ ἀφρονας αὐτοὺς καλεῖ, ὡς τὰ οὕτω σαφῆ ἀγνοοῦντας. « Σὺ, » φησὶν « ὁ σπείρεις, » σὺ ὁ φθαρτὸς, καὶ πῶς περὶ Θεοῦ ἀμφιβάλλεις; « Οὐ ζωοποιεῖται » δὲ, εἶπε, [καὶ] « ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, » λέγεισι χρησάμενος, οὐ σπείρωμασιν οἰκείαις, ἀλλὰ σώμασιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἄλλως οὐ βλαστάνει, ἐὰν μὴ διαλυθῇ, ἀλλ', « Οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. » Ὅρα δὲ, πῶς εἰς τὸ ὑναντίον περιέτρψε τὸν λόγον· ἀκρίτως γὰρ ἰδοὺ αἰ ἀπορον, πῶς μετὰ τὸ θανεῖν ἐγειρόμεθα: αὐτὸς δὲ τὸ ὑναντίον φησὶν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐγειρόμεθα, ἐπειδὴ ἀποθνήσκωμεν, ὡς οὐκ ἐνδὸν ἄλλως ζωοποιηθῆναι, εἰ μὴ ἦν θάνατος.

« Καὶ ὁ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρει; ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, αἴτου, ἢ τινος τῶν λοιπῶν. » Δύο ἀπορεῖσθαι εἰπὼν, πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί, καὶ ποῖω σώματι: πῶς μὲν ἐγείρονται, ἔλυσεν, ὅτι διὰ τοῦ θανεῖν, ὥσπερ καὶ ὁ κόκκος· νῦν δὲ ἑρμηνεύων καὶ ποῖω σώματι ἐγείρονται, λύει καὶ τὸ ἕτερον ἀπορον, καὶ φησὶν, ὅτι Τὸ μὲν αὐτὸ σῶμα ἐνέριεται, ἦτοι τῆς αὐτῆς ἐν οὐσίας, λαμπρότερον δὲ καὶ κοσμιώτερον. Οἱ δὲ αἰρετικοὶ λέγουσιν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ ἐγείρεται. Τοῦτο γὰρ φασὶ, δηλοῖ ὁ Ἀπόστολος διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Οὐ τὸ γενησόμενον. » Οὐ τοῦτο δὲ λέγει ὁ Ἀπόστολος· ἀλλὰ τί; ὅτι Οὐ σπείρεις ὅσον γενήσεται, λαμπρὸν δηλαδὴ καὶ κόσμιον, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον· ἀλλ' ὁμοῦς ὁ στάχυς εὔπρεπέστερος φύεται. Οὕτε ὁ αὐτὸς ἐστὶ πάντη, διότι οὐκ ἐσπάρη στάχυς, μετὰ τῆς καλάμης δηλαδὴ, καὶ τῶν ἀνθερίων, ἀλλὰ γυμνὸς κόκκος: οὕτε ἕτερος πάντη, διότι οὐκ ἐξ ἐτέρου κόκκου, ἀλλ' ἐκ τοῦ γυμνοῦ ἐκείνου ὁ στάχυς.

« Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέ-

Variæ lectiones.

¹⁶ οὐχ εἶπεν, οὕτως ὑμ. λ. ὁ. ἄν. ο. ¹⁷ γίνεται ο.

λησεν. » Εἰ οὖν ὁ Θεὸς δίδωσι σῶμα, τί ἐτι περιεργάζῃ, πόλις σώματι ἐγειρόμεθα, καὶ διαπιστεῖς τῇ ἀναστάσει, ἀκούων Θεοῦ δύναμιν καὶ θέλησιν; Ὁ γὰρ Θεὸς τὸ λυθὲν μὲν ἐγείρει σῶμα, πλὴν εὐπρεπέστερον καὶ πνευματικώτερον. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν σπερμάτων ἐστὶν εὐρεῖν, ὅτι εὐπρεπέστερον τοῦ καταβληθέντος τὸ βλαστήσαν ἀνεῖσι.

« Καὶ ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. » Τοῦτο τῶν αἰρετικῶν ἀναντιβῆῆτως ἐμφράττει τὰ στόματα τῶν λεγόντων, τὸ αὐτὸ σῶμα ἐν τῇ ἀναστάσει μὴ ἐγειρεσθαι, ἀλλ' ἕτερον. Ἰδοὺ γὰρ ἀκούεις, ὅτι τὸ ἴδιον σῶμα ἐκάστῳ δίδεται.

« Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σὰρξ, ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ σὰρξ πτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων. » Ἴνα μὴ ἀκούσας περὶ τοῦ αἵτου, νομίση, ὅτι ὡσπερ ἐπὶ τούτου, πάντες οἱ ἰσάτους ὁμότιμοι ἀνίστανται¹⁹, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει πάντες ὁμότιμοι ἴσονται· δεῖξαι θέλει ὅτι διαφορὰ ἐστὶ τῶν ἀνισταμένων (ὅπερ καὶ προφθάσας ἠνίκατο, εἰπῶν « Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι »), καὶ φησιν, ὅτι « Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σὰρξ. » τοῦτο ἐστὶν, Οὐ πάντες ἐν τῇ αὐτῇ τιμῇ ἀνίστανται, ἀλλ' ἔχουσι διαφορὰν, πρῶτην οἱ δίκαιοι πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἣν ἔχουσι τὰ σώματα τὰ οὐράνια [πρὸς τὰ ἐπίγεια· ἐπειτα, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς δικαίοις διαφορὰ βιβλίων πολλή, ὡς παρακατιῶν ἔρει· καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἁμαρτωλοῖς. Καὶ γὰρ, φησίν, ὡσπερ διαφορὰ ἐστὶ τῆς σαρκὸς τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῆς κτηνῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ζώων· οὕτω καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ἐστὶν διαφορὰ ἐν ταῖς κολάσεσι. Πάντα οὖν ὅσα εἴρηται τούτῳ νῦν, περὶ διαφορᾶς ἁμαρτωλῶν εἴρηται. Περὶ γὰρ τῶν δικαίων παρακατιῶν λέγει, ὅταν οὐράνια καταλέγη σώματα.

« Καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἕτερα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἕτερα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων. » Ἐνταῦθα, ὅπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπον, τὴν διαφορὰν τῶν δικαίων πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς δηλοῖ· τοὺς μὲν καλῶν ἐπουράνια σώματα· τοὺς δὲ γε ἁμαρτωλοὺς, ἐπίγεια· καὶ ἕτερα μὲν ἡ τῶν δικαίων δόξα, ἕτερα δὲ ἡ τῶν ἁμαρτωλῶν, οὐκέτι δόξα (οὐ γὰρ δεῖ συνυπακοῦσαι τοῦτο), ἀλλ' ἡ διαγωγὴ.

« Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστὴρος διαφέρει ἐν δόξῃ. » Ὡσπερ μικρῶ ἐμπροσθεν εἶπε τῶν ἁμαρτωλῶν σωμάτων τὰς διαφορὰς, ἀπὸ ἀνθρώπων ἀρξάμενος, καὶ ἐξῆς πτηνῶν μνημονεύσας, καὶ κτηνῶν, καὶ ἰχθύων, διότι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἄνθρωποι ἐξ ἀρχῆς γεγονότες, εἶτα ἐπὶ τὴν τῶν ἀλόγων ὁμοίωσιν κατηνέχθησαν· οὕτω καὶ τῶν δικαίων τὰς διαφορὰς δείκνυσιν. Πάντες μὲν γὰρ ἐν δόξῃ· ἀλλὰ, ἄλλο τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ ἄλλο τὸ τῆς σελήνης, καὶ ἄχι τῶν τυχόντων. Καὶ γὰρ ἀστέρες πρὸς ἀστέρας διαφέρουσιν ἐν δόξῃ, τοῦτέστιν, ἐν τῷ φωτί· ὅσα γὰρ τῶν ἀστέρων, τὸ φῶς. Τινὲς δὲ σώματα ἐπουράνια, τοὺς ἀγγέλους ἐνόησαν, οὐκ εὐστόχως οἴμασι²⁰· καὶ

modum voluit. » Si ergo Deus corpus 226 dat, quid est quod amplius curiose inquiras, quali corpore excitemur, ac diffidas resurrectioni, audiens Dei potentiam et voluntatem? Deus enim dissolutum quidem corpus excitat, verum pulchrius, decentius et spiritualius. Hoc enim et in seminibus licet invenire. Nam speciosius et elegantius, dissoluto semine, quod natum est germen exurgit.

« Et unicuique seminum proprium corpus. » Hoc hæreticorum ora irrefragabiliter obstruit, affirmantium idem corpus, in resurrectione non excitari, sed diversum. En audis enim quod suum cuique corpus datur.

VERS. 39. « Non omnis caro est eadem, sed alia quidem hominum, alia autem pecorum, alia vero caro volucrum, alia vero piscium. » Ne cum audis de frumento, arbitreris, quod quemadmodum in hoc omnes spicæ æquales prodeant, sic et in resurrectione omnes fore honore pares: monstrare vult quod discrimen sit resurgentium, id quod supra innuit, « Quilibet, inquit, in proprio ordine. » Ait autem quod « Non omnis caro sit eadem caro, » hoc est non omnes pari honore resurgunt, sed diverso: enimvero primam habent differentiam justis ad peccatores, quam habent supercælestia corpora terrestribus collata. Deinde et in ipsis justis magna differentia graduum, ut in progressu dicet, adeoque in ipsis peccatoribus. Ait enim: Perinde ac discrimen est in carne hominum et pecorum et reliquorum animalium: sic et peccatorum discrimen erit in pœnis. Omnia igitur quæcumque nunc ab illo dicta sunt, de discrimine peccatorum dicta sunt. De justis enim infra dicit, quando cælestia recenset corpora.

VERS. 40. « Et corpora supercælestia, et corpora terrestria: sed alia quidem supercælestium gloria, alia vero terrestrium. » Hic ut supra dixi, justorum et peccatorum differentiam ostendit: illos quidem vocans supercælestia corpora, hos vero, peccatores scilicet, terrestria: et alia quidem justorum gloria, alia vero peccatorum, non gloria (hoc enim subintelligendum non est) sed conversatio.

VERS. 41. « Alia est gloria solis, et alia gloria lunæ, et alia gloria stellarum: stella enim a stella differt in gloria. » Perinde ac paulo ante corporum peccatorum differentias dixit, ab hominibus exorsus ac deinceps mentionem faciens volucrum, pecorum et piscium, eo quod et ipsi peccatores, cum ab initio facti essent homines, postea ad brutorum similitudinem delapsi sint: ita etiam justorum differentias ostendit. Omnes enim in gloria: verum aliud est lumen solis, aliud lunæ, ad vulgares usque stellas procedendo. 227 Nam et stellæ a stellis discrepant in gloria, hoc est in lumine: gloria enim stellarum, lumen est. Nonnulli autem per corpora cælestia, angelos intellexerunt, non appo-

Variæ lectiones.

¹⁹ εἶσιν ο. ²⁰ εἶναι ο.

sic ut opinor. Atque istud inde planum sit, quod A
producat solem et lunam et stellas. Quare de istis
sermonem facit.

Vers. 42. « Sic et resurrectio mortuorum. » Sic,
quomodo? in multo sane discrimine, perinde ac
præscripta patefecerunt exempla.

« Seminatur in corruptione, resurgit in incorrup-
tione. » Supra cum loqueretur de seminibus, ute-
batur verbis corporibus propriis, veluti cum dice-
ret, « Non vivificatur, nisi moriatur! » nunc de
corporibus verba faciens, dictionibus utitur semi-
nibus convenientibus. « Seminatur, » inquit, « in
corruptione. » Sationem autem hic dicit, non eam
quæ sit in matrice, verum corporum defunctorum
in terra depositionem, perinde ac si dicat: Repo-
nitur in terram corpus mortuum in corruptione, B
hoc est, ut corrumpatur. Pulchre autem dixit,
« Resurgit, » et non, Nascitur, ne terræ esse opus
existimes.

Vers. 43. « Seminatur in ignominia, resurgit in
gloria. » Quid enim mortuo ignobilis? etenim in
gloria incorruptibilitatis excitatur, etiamsi non
eodem omnes fruuntur honore.

« Seminatur in infirmitate, resurgit in potentia. »
Ad dierum enim usque quinque intervallum, caro
non potest persistere adversus corruptionem:
sed excitatur in incorruptibilitatis potentia, nulli
porro corruptioni obnoxia, etiamsi incorruptibilitas
impiis sit ad majores pœnas

Vers. 44. « Seminatur corpus animale, resurgit
corpus spirituale. » — « Corpus animale, » est C
quod animæ viribus gubernatur, et in quo anima
dominatum et imperium habet. « Spirituale » vero,
quod Spiritus sancti operatione abunde utitur, et
ab illo in omnibus gubernatur. Etiamsi enim Spiritus
etiamnum in nobis operatur, non sic tamen
operatur, neque semper: avolat enim a commit-
tentibus flagitium. Ac præsentem quidem Spiritu,
anima corpus regit: tum vero assidue Spiritus
permanebit in corporibus justorum. Vel simpliciter
spirituale incorruptibile dicit, veluti subtile magis
et leve, adeo ut vel in aere vehatur, at tamen non ita,
ut Origenes dicit, æreum et æthereum, nempe ex
aeris ætherisque substantia constitutum. Quod si
de incorruptibilitate hæsitans, intueri cœlestia cor-
pora, quæ hactenus nullo neque senio confecta sunt,
neque labore defatigata. Qui enim ea talia condidit,
corruptibilitatem quoque nostram incorruptibilem
efficiet.

« Est corpus animale. » Quod jam habemus in
præsentī vita.

« Estque corpus spirituale. » Quod habituri 228
sumus in futuro, idem sane cum hoc, verum spiri-
tuale, hoc est corruptionis experts.

Vers. 45. « Sic et scriptum est: Factus est pri-
mus homo Adam in animam viventem; novissimus
Adam in Spiritum vivificantem. » Prius quidem
scriptum est, posterius autem non item; verum ex
rerum consecutione quod evenit, scriptum esse ait:

ὄηλον ἐκ τοῦ ἐπαγαγεῖν ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ τοὺς
ἀστέρας. Ὡστε περὶ τούτων ὁ λόγος.

« Οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν » — « Οὕτω, »
πῶς; Ἐν διαφορᾷ πολλῇ, καθὼς καὶ τὰ προγραφέντα
ἐδήλωσε παραδείγματα.

« Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. »
Ἄνω περὶ σπερμάτων λέγων, λέξεσιν ἐχράτο σώ-
ματιν οικειαίς· ὡς ὅταν ἔλεγεν· « Οὐ ζωοποιεῖται,
ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· » νῦν περὶ σωμάτων λέγων, λέξει
χράται σπέρμασιν οικειαίς· « Σπείρεται » γὰρ φη-
σιν, « ἐν φθορᾷ. » Σποράν δὲ λέγει νῦν, οὐ τὴν ἐν
τῇ μήτρᾳ, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ γῆ τῶν νεκρῶν σωμά-
των ἀπόθεσιν, ὡσεὶ ἔλεγε· Κατατίθεται ἐν τῇ γῆ
τὸ νεκρὸν σῶμα ἐν φθορᾷ, τούτεστιν, ὥστε φθαρή-
ναι. Καλῶς δὲ εἶπεν· « Ἐγείρεται, » καὶ οὐ, φύ-
εται, ἵνα μὴ τῆς γῆς εἶναι νομίσης τὸ ἔργον.

« Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ. » Τι
γὰρ νεκροῦ ἀτιμότερον; ἀλλ' ἐν τῇ δόξῃ τῆς ἀφ-
θαρσίας ἐγείρεται, εἰ καὶ μὴ τῆς αὐτῆς τιμῆς ἀπ-
λάσωσι πάντες.

« Σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει. »
Οὕτω γὰρ ἡμέραι πέντε, καὶ οὐκ ἰσχύει ἡ σὰρξ
ἀντισχεῖν πρὸς τὴν φθοράν· ἀλλ' ἐγείρεται ἐν τῇ
τῆς ἀφθαρσίας δυνάμει, ἀνάλωτος οὕσα λοιπὸν πίσση
φθορᾷ, εἰ καὶ ἡ ἀφθαρσία τοῖς ἀμαρτωλοῖς πρὸς κέ-
λασιν πλείω ἐστί.

« Σπείρεται σῶμα ψυχικόν· ἐγείρεται σῶμα πνευ-
ματικόν. » — « Ψυχικόν σῶμα, » τὸ ὑπὸ τῶν ψυχικῶν
δυνάμεων διοικούμενον. καὶ ἐν τῇ ψυχῇ τὸ κύρος
καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχει· « πνευματικόν » δὲ, τὸ τῆν
τοῦ ἁγίου Πνεύματος ναταπλουτοῦ ἐνέργειαν, καὶ
ὕπ' ἐκείνου τὰ πάντα διοικούμενον. Εἰ γὰρ καὶ νῦν
ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐχ οὕτως, οὐδὲ
ἀεὶ· ἀφίπταται γὰρ ἀμαρτανόντων. Καὶ τοῦ Πνεύ-
ματος δὲ παρόντος, ἡ ψυχὴ διοικεῖ τὸ σῶμα· τότε
δὲ διηνεκῶς παραμένει τοῖς σώμασι τῶν δικαίων τὸ
Πνεῦμα. Ἡ πνευματικὸν ἀπλῶς λέγει τὸ ἀφθαρ-
τον, ὡς λεπτομερέστερον καὶ κούφον, ὅσον καὶ ἐπ'
ἀέρος ὀχεῖσθαι· πλὴν οὐχ ὡς Ἀριγένης λέγει, ἀέρω-
δες καὶ αἰθέριον, ἦτοι ἐν τῆς τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ αι-
θέρος οὐσίας. Εἰ δὲ ἀπιστοῖς τῇ ἀφθαρσίᾳ, ὅρα τὰ
οὐράνια σώματα, τὰ τῶς ἀγῆρω καὶ ἀκάματα· ὁ
γὰρ ταῦτα τοιαῦτα ποιήσας, καὶ τὰ φθαρτὰ ἡμῶν
ἀφθαρτίσει.

« Ἔστι σῶμα ψυχικόν. » Ὁ νῦν ἔχομεν ἐν τῇ
παρούσῃ ζωῇ.

« Καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. » Ὁ μέλλομεν
ἔξαι ἐν τῷ μέλλοντι, τὸ αὐτὸ μὲν δν, πνευματικόν
δὲ, τούτεστιν, ἀφθαρτον.

« Οὕτω καὶ γέγραπται· Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄν-
θρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζωσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ
εἰς Πνεῦμα ζωοποιούσιν. » Καὶ μὴν τὸ μὲν γέγρα-
πται, τὸ δὲ ὕστερον οὐ γέγραπται, ἀλλ' ἐκ τῆς
ἀκολουθίας τῶν πραγμάτων τὸ ἐκθετικῶς, γηγρό-

φθαι φησίν ⁸⁰ ὡς περ καὶ ὁ προφήτης τὴν Ἱερουσα-
λήμ εἶπε κληθῆσεσθαι πόλιν δικαιοσύνης, καὶ οὐκ
ἐκλήθη ῥητῶς· καὶ τὸν Κύριον τὸ Εὐαγγέλιον, Ἐμ-
μανουήλ· καὶ οὐκ ⁸¹ αὐτὸς οὕτως ἐκλήθη, ἀλλὰ τὰ
ἰσχύματα ταύτην ἀφήκαν τὴν φωνήν. Ὁ μὲν οὖν
πρῶτος Ἀδὰμ ψυχικὸς ἦν ἄνθρωπος, τουτέστι, ψυ-
χικαῖς δυνάμεσι διοικούμενον σῶμα εἶχεν· ὁ δὲ Ἐσα-
τος Ἀδὰμ, ὁ Κύριος, εἰς πνεῦμα ζωοποιούν. Ὁὐκ
εἶπεν, Εἰς πνεῦμα ζῶν, ἀλλὰ, « Ζωοποιούν, » τὸ μεῖζον
εἶπεν. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος εἶχε τὸ οὐσαυδῶς αὐτῷ συν-
δὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δι' οὗ καὶ τὴν ἰδίαν σάρκα
ἐζωοποιεῖ, καὶ ἡμῖν δι' αὐτοῦ τὴν ἀφθαρσίαν ἐχα-
ρίσατο. Ὡστε τῆς μὲν φθαρτῆς ταύτης ζωῆς τὰ ἐν-
έγγυρα ἐν τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ ἔσχομεν· τῆς δὲ μελ-
λούσης, ἐν Χριστῷ.

« Ἄλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυ-
χικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ·
Διὰ τί τὸ ψυχικόν σῶμα καὶ χειρὸν νῦν ἔχομεν, τὸ
δὲ πνευματικόν μέλλει· φησίν, ὅτι κατὰ ἀρχαὶ ἐκα-
τέρων οὕτω διετάγησαν. Καὶ ὁ μὲν Ἀδὰμ πρότε-
ρος, ὁ δὲ Χριστὸς ὕστερος. Ὡστε ἐπὶ τὸ βέλτιον
αἰετὰ ἡμέτερα πρόβεισι· καὶ πίστευσι, ὅτι καὶ τὰ
νῦν ἐν σοὶ φθαρτὰ καὶ χειρῶ ἐπὶ τὸ ἀφθαρτον καὶ
κρείττον μεταστοιχειωθήσονται.

« Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός· ὁ δεύτερος
ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. » Ἴνα μὴ ἀμελεῖσιν
ἀρίστου βίου, μέλλει παραινεῖν λοιπὸν περὶ πολι-
τείας θεαρέστου, καὶ φησίν, ὅτι « Ὁ Ἀδὰμ ἐκ γῆς
ἦν » τοιγαροῦν καὶ οὕτως ὠνόμασται· τὸ γὰρ,
« Ἀδὰμ, » γῆινον καὶ χοϊκὸν δηλοῖ. Ὁ δὲ δεύτε-
ρος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ ἦν. Καὶ τὸν
μὲν ἐκ τοῦ χειρῶνος ὀνομάζει· τὸν δὲ δεύτερον, ἐκ
τοῦ κρείττονος· οὐχ ὅτι δὲ ὁ ἄνθρωπος, ἦτοι τὸ ἀν-
θρώπινον πρόσλημμα, ἐξ οὐρανοῦ ἦν, ὡς ὁ ἄφρων
Ἀπολλινάριος ἐλήρησε· ἀλλ' ὅτι ἐν πρόσωπον τοῦ
ἐνὸς Χριστοῦ, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ εἶναι
διὰ τὴν ἔνωσιν λέγεται, καὶ ὁ Θεὸς σταυρωθῆναι,
διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν.

« Οἷος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί. » Τουτέ-
στιν, οὕτω ἀπολούνται καὶ τελευτήσουσιν· ἢ, ὅτι τὸν
τῆς ἀμαρτίας θάνατον ἀποθανοῦνται οἱ τῆ γῆ προσ-
ηλωμένοι.

« Καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουρά-
νιοι. » Τουτέστιν, οὕτω μενοῦσιν ἀθάνατοι καὶ λάμ-
ποντες. Εἰ γὰρ καὶ ὁ δεύτερος Ἀδὰμ ἀπέθανεν, ἀλλ'
ἵνα καταλύσῃ τὸν θάνατον· ἢ ὅτι οὕτω δοξασθήσου-
ται καὶ αὐτοὶ θεοειδῶς βιώσαντες, ὡς τὰ οὐράνια
φροιοῦντες.

« Καὶ καθὼς ἐφρόσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ,
φωρέσομεν ⁸² κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ. » Ἐν-
ταῦθα γυμνότερον ἀποκαλύπτει ⁸³ τὸ παραινετικὸν
σχῆμα τοῦ λόγου. « Εἰκόνα δὲ χοϊκοῦ » τὰς φαύλας πρά-
ξεις λέγει· « εἰκόνα δὲ τοῦ ἐπουρανοῦ, » τὰς αγαθάς.
Ὡς περ οὖν ἐν κακίᾳ διεξήσαμεν ὡς τοῦ χοϊκοῦ υἱοί,

⁸⁰ Zach. viii, 3. ⁸¹ Math. i, 23.

Variae lectiones.

⁸² λέγει ο. ⁸³ οὐδὲ ο. ⁸⁴ φωρέσωμεν ο. ⁸⁵ ἀνακαλύπτει ο.

PATROL. GR. CXXIV

A quemadmodum propheta dixit Jerusalem vocan-
dam « urbem justitiæ » : nec tamen aperte vocata
est. Ac Evangelium Dominum « Emmanuelem »
vocandum ait, cum tamen ipse ita non sit appella-
tus, sed res ipsæ hanc vocem emisierint. Primus ita-
que Adam animalis erat homo, id est, animæ viri-
bus gubernatum corpus habebat : postremus vero
Adam, ipse nimirum Dominus, in Spiritum vivifi-
cantem. Non dixit, in Spiritum viventem, sed quod
majus est, « Vivificantem. » Etenim Dominus sub-
stantialiter habebat Spiritum sanctum sibi unitum,
per quem et propriam carnem vivificabat, nobisque
per ipsum incorruptibilitatem donavit. Proinde
corruptibilis hujus vitæ pignora in primo Adam ha-
buimus, futuræ autem in Christo.

VERS. 46. « Sed non primum quod spirituale, sed
quod animale, deinde quod spirituale. » Ne quis
dicat, Cur jam animale corpus habemus, adeoque
deterius, spirituale vero adhuc futurum est? Quo-
niam, inquit, principia utrorumque sic ordinata
fuerunt. Nam Adam est prior, Christus posterior.
Quare res nostræ semper in melius progrediuntur.
Crede itaque quod et quæ nunc in te sunt corru-
ptibilia deterioraque, in incorruptibilia adeoque
meliora transelementabuntur.

VERS. 47. « Primus homo de terra terrenus,
secundus homo Dominus ex cælis. » Ne optimum
vivendi genus negligent, in posterum eos adhorta-
turus est ad vitam Deo placentem; « Adam, » In-
quiens, « de terra erat; » propterea et sic appella-
tus est : Adam enim *terreum* et *pulveream* signifi-
cat. « Homo vero secundus, ipse Dominus, ex cælo
erat. » Ac alteri quidem a deteriori nomen indit,
alteri vero a præstantiori : non quod homo, vel
humanitas a Christo assumpta, de cælis esset, ut
demens Apollinarius delirabat, cæterum quod una
persona unius Christi, et homo ex cælo esse dica-
tur propter unionem, ac Deus cruci affixus esse,
ob eandem causam.

VERS. 48. « Qualis terrenus, tales et terreni. »
Hoc est, sic peribunt et morientur : vel quod pec-
cati morte morientur, qui terræ sunt affixi.

« Qualis cælestis, tales et cælestes, » Id est, ita
permanebunt immortales et fulgentes. Etsi enim
secundus Adam mortuus est, ideo mortuus est, ut
mortem dissolveret : vel quod ita glorificabuntur
229 illi qui vitam divinam duxerint, veluti cæ-
lestia sperent.

VERS. 49. « Et quemadmodum gestavimus ima-
ginem terreni, gestabimus etiam imaginem cæ-
lestis. » Planius hic adhortatorium sermonis ha-
bitum revelat. Imaginem autem terreni prava opera
dicit : imaginem vero cælestis, bona. Ut igitur in
vitæ viximus, ceu terreni hominis filii, et quæ

terre sunt affectantes : sic virtute rursus conspiciam nunc vitam vivamus, tanquam cœlestis imaginem et imitationem conservantes. Imago etiam terreni est hoc, « Terra es, et in terram abibis. » Imago autem cœlestis, a mortuis resurrectio et incorruptibilitas. Proinde si hæc intelligenda sint ceu de resurrectione dicantur, et non de vita moribusve, etiam illud quod addit, « Gestabimus imaginem cœlestis, » non est intelligendum aut scribendum tanquam consulentis, sive adhortantis more sit dictum, sed ut obventuræ nobis rei sit indicium, id est quod futurum sit ut gestemus.

VERS. 50. « Hoc autem dico, fratres, quod caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt. » Quia dixerat, « imaginem terreni, » quasi jam hæc interpretetur, ait, Caro et sanguis est imago terreni, hoc est, carnales operationes, corporis etiam crassitie propriæ, quæ regni Dei hæreditatem adire non possunt.

« Neque corruptio incorruptibilitatem hæreditat. » Hoc est, malitia animæ nobilitatem corrumpens non potest esse hæres gloriæ illius et incorruptibilium bonorum. Poteris autem hæc omnia non velut de vita dicta sint, sed de resurrectione, accipere, ut illud, Caro et sanguis; quasi dicat, Corruptibile hujusmodi corpus, ex carne et sanguine consistens, in futuro sæculo haud fruetur regno. Non est enim illic cibus et potus, quibus omnino hujusmodi corpus nutritur. « Neque corruptio, » id est corruptibile corpus, incorruptibilium hæreditatem adibit. Necessè est igitur spirituale fore corpus nostrum et incorruptibile. Noveris autem quod Chrysostomus hæc ab Apostolo per adhortationis modum dicta, qua ad optimam vitam adhortetur, acceperit.

VERS. 51. « Ecce mysterium vobis dico. » Ad sermonem de resurrectione redit, atque tremendum quiddam et secretum se illis esse dicturum. Indicat autem per hoc se magno illos honore dignari, ut qui secreta eis revelet.

« Non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur. » Non omnes quidem morientur, inquit, omnes tamen immutabuntur, etiam qui non moriuntur, hoc est, ad incorruptibilitatem transferentur. Ne igitur, quoniam moriaris, metuas quod non resurgas. Ecce enim dico **230** tibi, quod nonnulli non morientur, attamen hoc non satis est eis ad resurrectionem illam, nisi immutentur etiam, et sic ad immortalitatem veniant a mortalitate illa quam habent, corporum. Ut igitur illos non juvat quod non moriantur, sic nobis non nocebit quod moriamur. Nam et illis mutatio mors est. Moritur enim in ipsis corruptio permutata in incorruptibilitatem.

VERS. 52. « In momento, in ictu oculi, in novissima tuba. » In minutissimo et indivisibili temporis spatio, ac veluti palpebræ motu, tanta sient : quæ

καὶ τὰ τῆς γῆς φρονούντες· οὕτω καὶ ἐν ἀρετῇ αὐθις ζήσωμεν, ὡς τοῦ ἐπουρανίου τὴν εἰκόνα καὶ τὴν μίμησιν τηροῦντες. Εἰκὼν δὲ τοῦ χοίκοῦ καὶ τὸ, « Ἦ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελευσθή· » εἰκὼν δὲ τοῦ ἐπουρανίου, ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις καὶ ἀφθαρτία. Ὅστε εἰ ὧ; περὶ ἀναστάσεως λεγόμενα, οὐ περὶ πολιτείας ταῦτα δεῖ νοῆσαι, καὶ τὸ, « Φορέσομεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, » οὐχ ὧ; συμβουλευτικῶς λεγόμενον δεῖ νοῆσαι ἢ γράψαι, ἀλλ' ὡς μέλλοντος πράγματος ἐνδεικτικόν, τοὔτεστιν, ὅτι μέλλομεν φερέσαι.

« Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Εἰκόνα τοῦ χοίκοῦ, » ὡστανεῖ ἐφερημενίων ταύτην, φησὶν ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα εἰσὶν ἡ εἰκὼν τοῦ χοίκοῦ· τοὔτεστιν, αἱ σαρκικαὶ πράξεις καὶ τῆ παχύτητι τοῦ σώματος οἰκείαι, αἵτινες « βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται. »

« Οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρτίαν κληρονομεῖ. » Τοὔτεστιν, ἡ κακία, ἡ καταφθειρούσα τὴν τῆς ψυχῆς εὐγένειαν, οὐ δύναται κληρονομεῖν τὴν δόξαν ἐκείνην καὶ τὰ ἀφθάρτα ἀγαθὰ. Δύνασαι δὲ ταῦτα πάντα, οὐχ ὧ; περὶ πολιτείας εἰρημένα, ἀλλ' ὧ; περὶ ἀναστάσεως ἐκλαθεῖν, ὅσον τὸ, « Σὰρξ καὶ αἷμα· » ὅσον, ὅτι οὐ σῶμα τοιοῦτον ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος συνεστῶς, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀπολαύσει τῆς βασιλείας. Οὐκ ἔστι γὰρ ἐκεῖ βρώσις καὶ πόσις, ἐξ ὧν πάντως τὸ τοιοῦτον σῶμα τρέφεται. « Οὐδὲ ἡ φθορὰ, » τοὔτεστι, τὸ φθαρτὸν σῶμα, κληρονομεῖ τὰ ἀφθάρτα· ὡστε ἀνάγκη πνευματικὸν ἡμῶν εἶσθαι τὸ σῶμα καὶ ἀφθαρτον. Ἰσθὶ μέντοι ὧ; Χρυσόστομος παραινενικῶς ταῦτα εἰρησθαι τῷ Ἀποστόλῳ περὶ βίου ἀρίστου ἐδέξατο.

« Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω. » Πάλιν εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως λόγον ἐπάνεισι, καὶ φησὶν, ὅτι φρικτὸν ⁸⁶ τι καὶ ἀπόρρητον αὐτοῖς μέλλει λέγειν. Ἐνδεικνυται δὲ διὰ τοῦτου καὶ πολλὴν τὴν εἰς αὐτοὺς τιμὴν, ὡς τὰ ἀπόρρητα αὐτοῖς λέγων.

« Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. » Οὐ πάντες μὲν, φησὶν, ἀποθανοῦνται, ὁμοῦ μὲντοι πάντες ἀλλαγῆσονται, καὶ οἱ μὴ ἀποθνήσκοντες, τοὔτεστιν, εἰς ἀφθαρτίαν μεταπεσοῦνται. Μὴ τοίνυν, ἐπειδὴ ἀποθνήσκεις, φοβηθῆς ὅτι οὐκ ἀναστήσῃ. Ἰδοὺ γὰρ λέγω σοι, ὅτι τινὲς οὐ τεθνήσκονται, καὶ ὁμοῦ οὐκ ἀρκεῖ αὐτοῖς τοῦτο πρὸς τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην, ἐὰν μὴ ἀλλαγῶσι, καὶ οὕτως εἰς ἀθανασίαν ἔλθωσιν ἀπὸ τῆς θνητότητος ταύτης ὧν ἔχουσι σωματίων. Ὅσπερ οὖν οὐκ ὤφελαι ἐκείνους τὸ μὴ ἀποθανεῖν· οὕτως οὐδὲ ἡμᾶς βλάψαι τὸ ἀποθανεῖν. Καὶ γὰρ κἀκεῖνοις ἡ ἀλλαγὴ θανάτος ἐστίν· ἀποθνήσκει γὰρ ἐν αὐτοῖς ἡ φθορὰ, ἀλλατομένη εἰς ἀφθαρτίαν.

« Ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἰσχυρῇ σάλπιγγι. » Ἐν ἀκαριαίῳ χρόνῳ καὶ ἀμερεῖ, καὶ ὅσον μῦσαι βλέφαρον, γενήσονται τὰ τηλικαῦτα.

Variæ lectiones.

⁸⁶ φορικτὸν ο.

ἡ καὶ θαύματος γέμει. Οὐ γὰρ μόνον ὅτι σαπέντα ἀναστήσεται, οὐδ' ὅτι ἕκαστος ἐν οἰκείῳ λήψεται, ἀλλ' ἡ θαυμάζειν· ἀλλ' ὅτι καὶ οὕτω ταχέως ὡς οὐδὲ φανείπειν. Τινὲς δὲ τὸ, « Ἐν εἴῃ ἐσχάτῃ σάλπιγγι, » ὡς ἔδοξε ἐνόησαν, ἕως ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Ἐπεὶ γὰρ σαλπείγων, φησὶν, οὐσῶν, αἱ μὲν πρῶται τὴν συντέλειαν τῶν ἀνθρώπων ποιῶσιν (οὐ γὰρ ὁμοῦ πάντες συντελοῦνται, ἀλλὰ κατὰ μέρος)· καὶ τοῦτο οἰκονομία, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, ἵνα τοὺς πρῶτους ἀπολλυμένους οἱ ὑπολιμπανόμενοι ὀρῶντες, αὐτοὶ μετανοήσωσιν· ἢ μέντοι ἐσχάτῃ σάλπιγγι τὴν τε ἔγερσιν καὶ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ἤδη ἀναστάντων ποιεῖ, « ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ. »

« Σαλπίζει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται. » φησὶν οὖν. « Ἴνα μὴ ἀπιστήσῃ τις, πῶς τὰ τηλικαῦτα ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ γίνονται, τὸ ἀξιόπιστον τοῦ λόγου δεῖκνυσιν ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ ποιῶντος ταῦτα Θεοῦ, καὶ φησὶν, ὅτι « Σαλπίζει, καὶ γενήσονται. » ὁμοίον τῷ, « Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν. » Ἡ σάλπιγγις γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ κέλευσμα καὶ τὸ νεῦμα τοῦ Θεοῦ δηλοῖ, τὸ διὰ πάντων φέρον.

« Καὶ ἡμεῖς ἀλλαγόμεθα. » Οὐχὶ περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, ἀλλὰ περὶ τῶν τότε εὐρισκομένων ζώντων.

« Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Ἴνα μὴ ἀκούσας τις, ὅτι « Σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. » καὶ πάλιν, ὅτι « Ἀφθαρτοὶ ἀναστήσονται οἱ νεκροί, » νομίση τὰ σώματα μὴ ἀνίστασθαι, διότι νῦν ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος συνίσταται, ἐπιφέρει, ὅτι ἀνίσταται μὲν τὰ σώματα, ἀλλ' οὐ σὰρξ ὄντα καὶ αἷμα, εἰς ἀφθαρσίαν δὲ μεταστοιχειωθέντα. Σημεῖωσαι δὲ τὰς ῥήσεις ταύτας κατὰ τῶν λεγόντων, ὅτι οὐ τὰ αὐτὰ σώματα ἐγείρονται, ἀλλ' ἕτερα. « Τὸ φθαρτὸν » γὰρ, φησὶ, « τοῦτο, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο, » οὐχ ἕτερον, ἀλλὰ τοῦτο, δεῖκτικῶς. Ὅστε τὸ μὲν σῶμα τὸ αὐτὸ μένει (αὐτὸ γὰρ ἔστι τὸ ἐνδύμενον)· ἡ δὲ θνητότης καὶ ἡ φθαρτότης ἀφανίζεται, ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασίας περιεχοῦσης αὐτήν. Διαφέρει δὲ θνητότης καὶ φθορᾶς, τῷ τὴν μὲν θνητότητα λέγεσθαι ἐπὶ ἐμψύχων μόνων, τὴν δὲ φθορὰν καὶ ἐπὶ ἀψύχων. Ἐν ἡμῖν οὖν εἰσὶ τινὰ ἀψύχους τοιαῦτα, ὅσον, τρίχες, καὶ δονυχες· καὶ ταῦτα γοῦν ἀφθαρσίαν ἐνδύσεται.

« Ὅταν γοῦν » τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· Κατεπόθη ἡ θάνατος εἰς νίκος. » Ὅταν ταῦτα γένηται, τότε πληροῦται ἡ γραφή ἡ τοῦ Ὀσηέ. Ἐπειδὴ γὰρ παρὰ δόξα εἶπε, πιστοῦται ταῦτα Γραφῆ· καὶ μαρτυρία. Τὸ δὲ, « εἰς νίκος, » τουτέστιν, εἰς τέλος, ὥστε νικη-

• Apoc. viii, 7. P Psal. cxlii, 9. Q Osee xiii, 15.

res est valde admiranda. Non enim tantum quia putrefacta corpora resurgent, nec quod quisque proprium recipiet, mirari convenit; verum quod adeo coloriter, ut nullis aliis verbis exprimi possit. Nonnulli vero, « in novissima tuba, » sic intellexerunt, quasi ex Apocalypsi Joannis evangelistæ interpretantes. Septem tubæ, inquit, cum sint, primæ quidem consummationem hominum faciunt: non enim simul omnes consummantur, sed ex successione. Atque hæc est, inquit, dispensatio et ordinatio Dei, ut cum primos intereuntes, qui relinquuntur, cernunt, ipsi resipiscant. Extrema autem tuba resurrectionem et immutationem eorum qui jam resurrexerunt, facit, « in momento, in ictu oculi. »

« Canet enim tuba, et mortui excitabuntur incorruptibiles. » Ne ambigat quisquam, quomodo talia tantaque in oculi ictu fieri queant, verbo suo auctoritatem conciliat ex potentia hæc facientis Dei: « Canet, » inquit, « tuba, » et fiet: simile ei loco, « Ipse dixit, et facta sunt P. » Tuba enim nihil aliud quam jussum et nuntium Dei significat, omnia prævenientem.

« Et nos mutabimur. » Non de seipso hoc dicit, sed de eis qui tum viviprehendentur.

Vers. 53. « Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, et mortale hoc induere immortalitatem. » Ne quis audiens, « Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, » et rursus, « Mortui resurgent incorruptibiles, » existimet ipsa corpora non resurgere, quod nunc ex carne et sanguine constant, infert: Resurgent quidem corpora, sed non quæ caro et sanguis sint, sed in incorruptibilitatem transformata. Observa autem verba hæc adversus eos qui dicunt, quod non eadem corpora resurgant, sed alia. « Corruptibile enim hoc, » inquit, « et mortale hoc, » non aliud, sed, hoc, cum demonstratione. Itaque corpus quidem idem manet (ipsum enim est quod induitur), mortalitas autem et corruptibilitas aboletur et evanescit, immortalitate et incorruptibilitate ipsum cingente. Est autem discrimen inter corruptionem et mortalitatem, 231 quod mortalitas dicitur de solis animalis, corruptio autem etiam de inanimatis. In nobis igitur sunt quedam inanimatis similia, velut capilli et ungues: hæc scilicet incorruptibilitatem induent.

Vers. 54. « Quando autem corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem, et mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoriam. » Quando hæc contigerint, tunc impletur quod ab Osee scriptum est. Quia enim opinionem hominum exsuperantia dixisset, Scripturæ eadem testimonio confirmat. Quod autem

Variae lectiones

85 ἀναστήσονται ο. 86 -σται ο. 87 συνέστηκεν ο. 88 ἀφθαρσία ο. 89 ἔλ ο.

all, « in victoriam, » hoc est in finem et plene, ut A θέντα τελείως ἀφανισθῆναι, καὶ μηδὲ ἐλπιδά ὑπο-
victa perfecte exterminetur, ut nulla spes ei in poste-
rum ullius potentie relinquatur. λειφθῆναι ** αὐτῷ τοῦ θλως ἰσχυσαί τοῦ λοιποῦ.

VERS. 55. « Ubi, o mors, stimulus tuus? ubi, o inferne, victoria tua? » Perinde ac res gestas conspexisset, impetu divino agitated, victoriam canit et exsultat, veluti prostratæ morti insultans, eamque pedibus conculcans. Invenire autem queas discrimen quoddam inter infernum et mortem: nimirum quod infernus animas contineat, mors vero corpora; nam animæ sunt immortales.

VERS. 56. « Stimulus vero mortis peccatum est. » Per illud enim potens fuit, ipso ceu armis quibusdam et stimulo utens. Perinde namque ut scorpius animalculum est exiguum, in aculeo autem robur habet: consimilem ad rationem mors per peccatum robusta B οὕτω καὶ ὁ θάνατος διὰ τῆς ἁμαρτίας ἰσχυεν, ἄλλως ἀνεπέρρητος ὢν. Δηλοῖ δὲ καὶ τὸ τοῦ Κυρίου· καὶ γὰρ ἐν τούτῳ ἁμαρτίαν μὴ εὐρών, ἀνεπέρρητος ἔμεινεν.

« Virtus autem peccati lex. » Quomodo? Quoniam si lex non esset, per ignorantiam peccantes non sic condemnaremur. Lex autem ipsum manifestans, nos magis condemnavit, quippe qui scienter delinquamus: forteque peccatum fecit, non per ipsius naturam, sed ob nostram socordiam, qui non recte usi sumus dato nobis remedio, sicut et in Epistola ad Romanos latius et fusius dictum est. Ne igitur dubites de resurrectione, o homo, cum videas peccatum sublatum quod mortis erat arma, cumque lex sit abolita quæ erat ex eventu robur et potentia peccati. Nam planum est quod mors exarmata non porro sit valida.

VERS. 57. « Deo autem gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. » Domini Jesu quidem est certamen; nobis autem victoria data est: non ex retributione, neque ex debito, verum per gratiam et clementiam Dei Patris, qui fecit nos vincere per certamen Filii sui.

VERS. 58. « Itaque, fratres dilecti, stabiles estote, immobiles, abundantes in opere Domini semper. » Quandoquidem nostis, 232 inquit, quod resurrectio sit futura, et compensatio bonorum et malorum, stabiles estote. Concutiebantur enim sermonibus de resurrectione. At cum negligenter vitæ honestatem, tanquam non esset resurrectio, inquit, « Abundantes in opere Domini semper, » non solum ipsum facientes, verum etiam abunde ipsum efficietes. Opus autem Domini, hoc est, quod diligit Dominus, et quod postulat a nobis, ipsa virtus est.

« Scientes quod labor vester non est inanis in Domino. » Hoc est, futuram resurrectionem sperantes, credentesque vos non amissuros quæcunque hic laboraveritis. Nam antehac quidem negligebatis virtutem, quippe qui non crederetis resurrectionem esse, neque velletis temere adeoque frustra laborare:

« Τοῦ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἁμαρτία. » Δι' αὐτῆς γὰρ ἰσχυεν **, ὅπλω τιλὴ καὶ κέντρον ταύτης χρώμενος. Ὅσπερ γὰρ ὁ σκορπίος αὐτὸς μένεισι ζωὴφίον τι μικρὸν, ἐν δὲ τῷ κέντρῳ τὴν ἰσχὺν ἔχει· οὕτω καὶ ὁ θάνατος διὰ τῆς ἁμαρτίας ἰσχυεν, ἄλλως ἀνεπέρρητος ὢν. Δηλοῖ δὲ καὶ τὸ τοῦ Κυρίου· καὶ γὰρ ἐν τούτῳ ἁμαρτίαν μὴ εὐρών, ἀνεπέρρητος ἔμεινεν.

« Ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας, ὁ νόμος. » Πῶς; Ὅτι τοῦ νόμου μὲν μὴ δυνατός, ἐν ἀγνοίᾳ ἁμαρτάνοντες, οὐχ οὕτω κατεκρινόμεθα· ὁ δὲ νόμος φανερώσας αὐτὴν, κατέκρινε μᾶλλον ἡμᾶς, ὡς ἐν γνώσει ἁμαρτάνοντας· καὶ ἰσχυρὴν αὐτὴν ἐποίησεν, οὐ παρὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν βεβουλίαν, τῶν μὴ καλῶς χρησαμένων τῷ δοθέντι φαρμάκῳ, ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους πλατύτερον καὶ διὰ πλειόνων εἰρηται. Μὴ οὖν ἀμφίβαλλε, ὡς ἔθρωπε, περὶ τῆς ἀναστάσεως, ὁρῶν ὅτι καὶ ἡ ἁμαρτία ἀνηρέθη, ἥτις ἦν τοῦ θανάτου ὄπλον· καὶ ὁ νόμος καθηργήθη **, ὃς ἦν ἐξ ἀποτελέσματος δύναμις τῆς ἁμαρτίας. Πρόδηλον γὰρ, ὅτι ἀροπλισθεὶς ὁ θέντος οὐκέτι ἰσχύει.

« Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ δίδόντι ἡμῖν τὸ νίκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τοῦ μὲν Κυρίου Ἰησοῦ ὁ ἀγὼν, ἡμῖν δὲ τὸ νίκος δέδοται· οὐκ ἐξ ἀμοιβῆς, οὐδὲ κατὰ ὀφειλὴν, ἀλλὰ κατὰ χάριν καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὃς ἡμᾶς ἐποίησε νικᾶν διὰ τοῦ ἀγῶνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.

« Ὅστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἔδραοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε. » Ἐπει ** ἔγνωτε, φησὶν, ὅτι ἀνάστασις ἔσται, καὶ ἀμοιβὴ καλῶν καὶ φαύλων, ἔδραοι γίνεσθε. Ἐσαλεύοντο γὰρ ἐν τοῖς περὶ ἀναστάσεως λόγοις. Ἐπει δὲ ἡμέλων καὶ βίου ἀγαθοῦ, ὡς οὐκ οὐδὲς δῆθεν ἀναστάσεως, φησὶ· « Περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε· » οὐ μόνον αὐτὸ ἐργαζόμενοι, ἀλλὰ καὶ ἐκ περιουσίας· αὐτὸ ποιοῦντες. Τὸ δὲ ἔργον τοῦ Κυρίου, τούτεστιν, ὁ ἀγαπᾶ ὁ Κύριος, καὶ ὁ ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν, ἡ ἀρετὴ ἔστιν.

« Εἰδότες, ὅτι καὶ ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἔστι κενός ἐν Κυρίῳ. » Τούτεστιν, ἐλπίζοντες, ὅτι ἀνάστασις ἔσται, καὶ ὅσα ἂν κοπιήσητε, οὐ μὴ ἀπολέσητε. Πρῶην μὲν γὰρ ἡμελεῖτε τῆς ἀρετῆς, ὡς μὴ πιστεύοντες ἀνάστασιν εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο μὴ θέλοντες κενῶς κοπιᾶν· νῦν δὲ οἴδατε, ὅτι, εἴ τι κοπιήσητε,

Variæ lectiones.

** ἀπολειφθῆναι ο. ** ἰσχυσεν m. ** καθηρέθη ο. ** δίδοται m. ** ἐπειδή ο.

οὐκ ἔσται κενόν. Τὸ δὲ, « Ἐν Κυρίῳ, » ἢ, ὅτι Ὁ κόπος ὑμῶν ὁ ἐν Κυρίῳ, τουτέστιν, ὁ καὶ τὴν ἀνωθεν βοήθειαν ἔχων, ὡς ἐπὶ θεαρέτοις ἔργοις γινόμενος· ἢ, ὅτι Παρὰ Κυρίῳ οὐ ματαιωθήσεται ὁ κόπος, ἀλλὰ λήψεθε παρ' ἐκείνου τὰς ἀμοιβάς.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

« Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, ὡς περ διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὗτων καὶ ὑμεῖς ποιήσατε. » Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν δογμάτων λόγον, εἰς ⁹⁵ τὸ καφάλαιον τῶν ἀρετῶν τὴν ἐλεημοσύνην ἤλαθε. Λογίαν δὲ καλεῖ ⁹⁶ τὴν συλλογὴν, κοῦφον εὐθύς τὸ πρᾶγμα ποιῶν ἐκ προοιμίων. Τὸ γὰρ ἐκ πολλῶν συνεισφερόμενον κοῦφον ἦν ἐκάστω. **B** Ἔτα εἰς ζῆλον αὐτοὺς ἀγει ⁹⁷ τῇ διηγῆσει τῶν ἐτέρω· κατορθωθέντων. Ὅσπερ γὰρ, φησὶν, οἱ Γαλάται πεποιθήκασιν. Οὐκ εἶπε δὲ, Παρήνεσα, ἀλλὰ, « Διέταξα, » ὅπερ αὐθεντικώτερον, ἵνα μάθῃς, ὅτι διάταγμα βασιλικόν ἐστι, καὶ μὴ καταφρονήσης τοῦ πράγματος.

« Κατὰ μίαν Σαββάτων ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ εἰδέτω, θησαυρίζων ὃ τι ἂν εὐδοῦται. » Μίαν Σαββάτων τὴν Κυριακὴν καλεῖ ⁹⁸, ἀντὶ τοῦ, τὴν πρώτην τῶν τοῦ Σαββάτου ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος ἡμερῶν. Καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας δὲ ἐπὶ ἐλεημοσύνην αὐτοὺς προτρέπεται, τῶν ἐν αὐτῇ μυστηρίων ὑπομιμνήσκων. Προνοητικῶς δὲ λίαν κελεύει θησαυρίζειν ἕκαστον, ὅπερ ἂν εὐδοῦται, τουτέστιν, ὅπερ ἂν ὁ θεὸς πέμψῃ, καὶ ὁ εὐχερῶς ἔχῃ. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εὐθύς φέρε, ἵνα **C** μὴ ὀλίγον τις ἔχων αἰσχύνηται, ἀλλὰ, Παρὰ σεαυτῷ συναγε, καὶ ὅταν ἀξιόλογον ⁹⁹ γένηται, τότε φέρε.

« Ἴνα μὴ ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται. » Ἴνα μὴ, φησὶν, ὅταν δὲ ἀναλίσκειν, τότε συνάγητε. Εἰπὼν δὲ, « Ὅταν ἔλθω, » προθυμότερους αὐτοὺς πρὸς τὴν συλλογὴν ποιεῖ, ὡς ἐπ' ὄψεσιν αὐτοῦ μελλούσης ἔσεσθαι τῆς συνεισφορᾶς.

« Ὅταν δὲ παραγένωμαι, οὓς ἐὰν δοκιμάσητε, δι' ἐπιστολῶν, τούτους πέμψω ἀπενεργεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλήμ. » Καλῶς τὸ, « Οὓς ἐὰν δοκιμάσητε, » τέθεικεν, ἀποφεύγων πανταχοῦ τὰ σκάνδαλα, ἵνα μὴ ὑποπτεῦσιν ὡς αὐτὸς τι βούλεται νοσφίζεσθαι ἐκ τῶν συναγομένων. Στίξον οὖν εἰς τὸ, **D** « Δοκιμάσητε· » εἶτα ἀνάγνωθι, « Δι' ἐπιστολῶν τούτους πέμψω· » ὥστε εἶναι τὸ ἐξῆς τοιοῦτον· Οὓς ἂν δοκιμάσητε, τούτους πέμψω διὰ τῶν γραμμάτων μου· ὡσανεὶ λέγων· Καὶ αὐτοὺς συνέσομαι ¹ αὐτοῖς, καὶ κοινωνήσω τῆς διακονίας διὰ τῶν γραμμάτων. Χάριν δὲ τὸ πρᾶγμα ἐκάλεσε, τουτέστι φιλοτιμίαν, ἵνα δείξῃ αὐτοὺς μέγα τι ποιοῦντας, καὶ οὐκ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· τοιοῦτον γὰρ ἡ χάρις. Τὸ γὰρ ἐλεημοσύνην εἰπεῖν, ἀνάξιον ἦν τῶν μελλόντων λαμβάνειν ἁγίων.

« Ἐὰν δὲ ἢ ἀξιον τοῦ καμῆ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύονται. » Ἐὰν ἢ, φησὶ, τὸ συναγόμενον το-

nunc autem novistis, quod si quid laboraveritis. non sit futurum vanum. Quod vero ait, « in Domino, » vel quod labor vester qui est in Domino, hoc est, a supernis auxilium habens, ut qui fiat ob opera Deo grata : vel, apud Dominum non vanus fiet labor vester, verum accipietis ab illo compensationem.

CAPUT XVI.

VERS. 1. « De collecta vero quæ fit in sanctos, sicut ordinavi in Ecclesiis Galatiæ, sic et vos facite. » Absoluto de dogmatibus sermone, ad summam virtutum eleemosynam venit. Λογίαν autem collectionem vocat, statim ab exordio rem levem faciens. Nam quod a multis contribuebatur leve erat singulis. Deinde ad æmulationem eos ducit commemoratione eorum quæ alii gesserant, Sicuti Galatæ, inquietis, fecerunt. Non dixit autem, Hortatus sum, verum, « ordinavi, » quod erat majoris auctoritatis, ut discas ordinationem esse regiam, neque rem ipsam asperneris.

VERS. 2. « In una Sabbatorum unusquisque vestrum apud se seponat recondens quod prosperum fuerit. » Unam Sabbatorum Dominicam vocat, hoc est primam Sabbati vel hebdomadis dierum. Ab ipso autem die ad eleemosynam eos hortatur, mysteriorum quæ in eo peraguntur mentionem faciens. Valde autem prudenter jubet quemlibet colligere quod successerit, hoc est, quidquid Deus dederit ac miserit, et quod facile potest. Non enim dixit, Statim fer, ne quis parum habens pudeat : sed enim apud seipsum collige, et quando operæ pretium fuerit, tum affer.

« Ut non, cum venero, tum collectiones fiant. » Ut non cum opus fuerit expendere, tum colligatis. Dicendo autem, « Cum venero, » eos promptiores facit ad collectionem, quasi contributio ad oculos ipsius perventura sit.

233 VERS. 3. « Quando autem advenero, quos probaveritis per epistolas hos mittam perferre gratiam vestram in Jerusalem. » Pulchre « Quos probaveritis » posuit, ubique scandala aufugiens, ne suspicentur ipsum velle quidquam sublegere a collectis. Comma igitur post « Probaveritis » adjice : deinde lege, « Per epistolas hos mittam » ut hujusmodi inde sensus concinnetur : Quos probaveritis, hos mittam per litteras meas ; perinde ac si diceret : Ipse etiam cum illis concurram, et per litteras particeps ero ministerii. Gratiam autem rem ipsam vocavit, id est liberalitatem, ut ostendat eos magnum quid præstare, et non ex mœrore vel necessitate. Tale enim quiddam est gratia. Nam si dixisset eleemosynam, indignum fuisset sanctis qui accepturi erant.

VERS. 4. « Si autem dignum fuerit ut et ego eam, mecum ibunt. » Si, inquit, quod collectum est, tantum

Variæ lectiones.

⁹⁵ πρὸς ο. ⁹⁶ λέγει ο. ⁹⁷ εἰσάγει ο. ⁹⁸ δηλοῖ, καὶ φησι ο. ⁹⁹ ἀξιόπιστον ο. ¹ ἐλεύσομαι ο.

st, ut meo sit ministerio dignum, ego simul ab illo. Per hoc autem eos ad liberalitatem hortatur. Testes autem habere vult, quod ipse nihil sit accepturus, propterea dicit : « Mecum ibunt. »

Vers. 5-7. « Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero (nam Macedoniam pertransibo). Apud vos autem forsitan permanebo, aut etiam hibernabo, ut vos me deducatis quocunque iero. Nolo enim vos modo in transitu videre. Spero autem aliquantum temporis me permansurum apud vos, si Dominus permiserit. » Non dixit, In Macedoniam proficiscor, ne objiciant, Nobis ergo Macedones præfers : sed, « Transeo Macedoniam, » hoc est, festinanter, ac veluti in transcurso eos video : apud vos autem permanebo. Per hoc autem indicat, quod eos Macedonibus anteponat, ceu discipulorum magis genuinos ac digniores : nam magna erat apud Corinthios Ecclesia. Terrorem autem incutit peccantibus, cum inquit, « Permanebo. » Addit autem, « Forsan ; » quia haud satis certus erat. Non enim compertum habebat, permitteturne ei hoc a Spiritu sancto, an secus. A Spiritu enim ducebatur, quocunque ipse volebat. At vero cum esset Ephesi, profecturus erat in Macedoniam, atque eam transiturus celeriter, deinde ad eos iturus. Plerisque autem argumentis suum testatur erga eos affectum, et quod nolit eos in transcurso et obiter videre, et quod ab eis deduci velit.

Vers. 8. « Permanebo autem Ephesi ad Pentecosten usque. » Istud quoque impense diligentis est indicium, nempe, dicere ubi et quandiu sit mansurus : imo vero ipsam causam apponere. Infert enim :

Vers. 9. « Ostium enim mihi apertum est magnum et efficax, et adversarii multi. » Hoc est, multi accessuri sunt ad fidem, et latus ad istos mihi patet introitus, **234** maturescente nimirum ad fidem eorum ministerio. Præceptorum namque angustia est, cum non habeat promptos discipulos : latum vero spatium, cum paratos eos invenerit. Adversarii autem multi, propter hoc ipsum. Satanas enim videns sese jam nudatum ac derelictum, vehementius perturbatur, adversariosque excitat.

Vers. 10. « Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos. » Quia verisimile erat fore, ut Timotheus postquam Corinthum venisset, carperet delinquentes atque objurgaret, certiores ipsos facit et præmunit, ne divites sapientes insurgant adversus eum : non quasi meliculosus esset Timotheus animumque desponderet, sed quod damnum inde ipsi reportarent. Nam ille admodum fortiter adversus pericula instructus erat. Pulchre vero dixit, « Apud vos. » Ne enim mihi dixeris Græcos, dum id interim a vobis requiram ut tutus sit.

Α σουτον ἢ, ὥστε καὶ τῆς ἐμῆς ἀξίον εἶναι διακονίας, καὶ γὰρ ἀπελεύσομαι. Διὰ τούτου δὲ εἰς διαφθεῖραν αὐτοὺς προτρέπεται. Μάρτυρας δὲ καὶ οὕτως ἔχειν βούλεται, ὡς εὐδὲν αὐτῶς λήψεται ἢ διό φησι· « Σὺν ἐμοὶ πορεύσονται.

« Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω (Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι). Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν καὶ παραμενῶ, ἢ καὶ παραχαιμάσω, ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε, οὐ ἂν πορεύωμαι. Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἀρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν· ἐλπίζω δὲ χρόνον τινα ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι εἰς Μακεδονίαν ἀπέρχομαι, ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι Προτιμᾶς ἡμῶν Μακεδόνας· ἀλλὰ, « Διέρχομαι Μακεδονίαν, » τούτέστιν, « Ὡς κατὰ σπουδὴν καὶ ἐν παρόδῳ αὐτοὺς βλέπω· παρ' ὑμῶν δὲ παραμενῶ. Διὰ τούτου δὲ δείκνυσι μὲν καὶ ὅτι προτιμᾶ αὐτοὺς Μακεδόνας, ὡς γνησιωτέρουσ μαθητᾶς καὶ ἀξιολογωτέρουσ· μεγάλη γὰρ ἦ ἐν Κορίνθῳ Ἐκκλησία· φοβεῖ δὲ καὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας διὰ τοῦ, « Παραμενῶ. » Προστίθησι δὲ τὸ, « Τυχὸν, » διὰ τὸ ἀδύλον. Οὐ γὰρ ᾔδει εἴτε ἐπιτραπεῖη τοῦτο παρὰ τοῦ Πνεύματος, εἴτε μὴ· ὑπὸ τοῦ Πνεύματος γὰρ ἤγετο, ἐνθα ἐκεῖνο ἤθελεν. Ἐν Ἐφέσῳ δὲ ὢν, τότε ἐμελλεν ἀπελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, καὶ διελθεῖν ταύτην τάχιστα, εἶτα εἰς αὐτοὺς ἀπελθεῖν. Ἐν πολλοῖς δὲ δείκνυσι τὴν πρὸς αὐτοὺς διάθεσιν, τῶν τε μὴ εἶναι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν, καὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν θέλειν προπεμφθῆναι.

« Ἐπιμενῶ δὲ ἐν Ἐφέσῳ ἕως τῆς Πεντηκοστῆς. » Καὶ τοῦτο σφόδρα ἀγαπῶντος, τό τε εἰπεῖν πῶς προσμενεῖ, καὶ ἕως ποῦ· ἀλλὰ καὶ τὸ τὴν αἰτίαν προσθεῖναι. Ἐπάγει γάρ·

« Θύρα γὰρ μοι ἀνεῳχται μεγάλη καὶ ἐνεργῆ, καὶ οἱ ἀντικείμενοι πολλοί. » Τούτέστι, Πολλοὶ μέλλουσιν εἰς τὴν πίστιν προσελθεῖν, καὶ πλατεῖα ἀνεῳχται μοι εἰς τοῦτους εἰσόδος, ἕτε ἀκμαζούσης τῆς διακονίας· αὐτῶν εἰς τὴν πίστιν. Τῶν γὰρ διδασκάλῳ στενοχωρία μὲν, ὅταν μὴ ἔχη προθύμους τοὺς μαθητᾶς· εὐρυχωρία δὲ, ὅταν εὐρίσκη τοῦτους συγκεκροτημένους. Οἱ ἀντικείμενοι δὲ πολλοί, δι' αὐτὸ τοῦτο. Ὁ γὰρ διάβολος βλέπων ἑαυτὸν γυμνούμενον, πλεῖον ταραττεται, καὶ τοὺς ἐναντιούμενους

D διεγείρει.
« Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα φοβὸς γένηται πρὸς ὑμᾶς. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν Τιμόθεον ἐλθόντα πρὸς ἢ Κορίνθον, καθάπτεσθαι τῶν ἀμαρτανόντων, καὶ ἐπιτιμᾶν αὐτοῖς, ἀσφαλίζεται αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἐπαναστῶσιν αὐτῷ οἱ πλούσιοι σοφοί· οὐχ ὅτι ἀνδρὸς ὢν ὁ Τιμόθεος ἐμελλε καταπίπτειν, ἀλλ' ὅτι αὐτοὶ ἐμελλον βλαθῆναι. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ σφόδρα παρεσκευάσαστο πρὸς κινδύνους. Καλῶς δὲ τὸ, « Πρὸς ὑμᾶς, » εἶπε. Μὴ γὰρ μοι τοὺς Ἕλληνας εἰποις, τῶν τε παρ' ὑμῶν ζητῶ.

Variæ lectiones.

ἢ τοιοῦτον ο. ἢ ἔχει λήψεσθαι ο. ἢ ἰσ. διακονίας ο. ἢ εἰς ο.

« Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, ὡς κἀγὼ ἢ μή Α
 τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. » Τουτέστι, Κηρύσσει
 καὶ διδάσκει· καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡσπερ ἐγὼ.
 Ὅπερ μέγας Τιμοθέῳ ἔπαινος. Ἐπεὶ οὖν τοιοῦτός
 ἐστι, « μὴ τις αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. » νέος γὰρ ἦν, καὶ
 μόνος, καὶ τοσοῦτου δήμου καὶ οὕτως ὑπέρφρονος
 φροντίδα ἐπετέτραπτο, καὶ εἰκὸς ἦν αὐτὸν καταφρο-
 νηθῆναι.

« Προπέμψτε δὲ αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρὸς
 με· ἐκδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν. » Μᾶλ-
 λον οὖν, φησί, καὶ τιμήσατε αὐτόν· τὸ γὰρ, « Προ-
 πέμψατε, » τοῦτο δηλοῖ. « Ἐν εἰρήνῃ δὲ, » τουτέστιν
 ἀφίθως, χωρὶς μάχης καὶ φιλονεικίας, μετὰ πάσης
 ὑπεταγῆς. Τὸ δὲ, « Ἐκδέχομαι αὐτόν, » φοβοῦντός
 ἐστιν, ἵνα εἰδότες ὅτι πάντα αὐτῷ ἀπαγγελεῖ, μὴδὲν Β
 αὐτὸν θλιψῶσιν· ἅμα δὲ καὶ αἰδεσιμώτερον αὐτὸν
 ποιῶν*, εἶγε οὕτως ἀναγκαῖον τοῦτον εἶχει, ὥστε
 ἐκδέχεσθαι αὐτόν.

« Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ, πολλὰ παρεκά-
 λιστα αὐτόν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν·
 καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα ἵνα νῦν ἔλθῃ. » Ὁ Ἀ-
 πολλῶς καὶ πρεσβύτερος ἦν Τιμοθέου, καὶ λόγιος
 ἀνήρ. Ἴνα οὖν μὴ λέγωσι, τί δήποτε αὐτόν οὐκ ἔπεμ-
 ψεν, ἀλλὰ τὸν νεώτερον; φησί· « Πολλὰ αὐτὸν
 παρεκάλεσα. » Καὶ οὐ λέγει, ὅτι Ἄντεστη μοι, ἀλλὰ
 χάριστον ἀπολύων μέμψεως, φησί· « Πάντως οὐκ
 ἦν θέλημα· » τουτέστιν, ὁ Θεὸς οὐκ ἤθελεν. Ἴνα δὲ
 μὴ λέγωσιν, ὅτι σκῆψις ταῦτα καὶ πρόφασις,
 φησὶν·

« Ἐλεύσεται δὲ, ὅταν εὐκαιρήσῃ. » Ἄμα καὶ C
 ὑπὲρ ἐκείνου ἀπολογούμενος, καὶ αὐτοὺς ποθοῦντας
 αὐτὸν ἰδεῖν παραμυθούμενος τῇ ἐλπίδι τῆς παρου-
 σίας.

« Γρηγορεῖτε. » Πάλιν παραινεῖ πρὸς τῶν τέλει·
 δευτέρως, ὅτι οὐκ ἐπὶ τοῖς διδασκάλοις τὰς ἐλπίδας
 ἔχειν δεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑαυτοῖς. « Γρηγορεῖτε, » διὰ
 τοὺς ἀπειθῶντας· ὡς νυσταζόντων δὲ αὐτῶν τοῦτο
 εἶπε.

« Στήκατε ἐν τῇ πίστει. » Οὐκ ἐν τῇ ἑξῶ σοφίᾳ·
 ἐν ἐκείνῃ γὰρ οὐκ ἔστιν ἔστάναι, ἀλλὰ περιφέρεισθαι·
 ὡς σαλευομένων δὲ τοῦτο εἶπεν.

« Ἀνδρίζεσθε, κραταυθῆτε. » Διὰ τοὺς ἐπιβου-
 λήσαντας· ὡς ἐπὶ μαλακισομένων δὲ τοῦτο εἶπε.

« Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω. » Τοῦτο πρὸς D
 τοὺς στασιάζοντας καὶ διασπώνοντας τὴν Ἐκκλησίαν.
 Εἶτε γὰρ, φησί, διδάσκει τις, εἶτε μαθησάμενος, εἶτε
 ἐπιτιμᾶ, πάντα ἐν ἀγάπῃ ἔστω· καὶ οὐκ ἔσται
 φυσίωσις, οὐδὲ διάστασις, ἀγάπης μεσιτευσούσης.

« Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί. » Τοῦτο ὑπερβα-
 τὸν, « Παρακαλῶ ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσση-
 σθε τοῖς τοιούτοις; » τὰ δὲ ἄλλα παρεμείβληται.

« Οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ, ὅτι ἐστὶν ἀπαρχὴ
 τῆς Ἀχαΐας. » Ὑμεῖς*, φησί, γινώσκετε, καὶ οὐ
 δεῖσθε παρ' ἐμοῦ μαθεῖν. Ἀπαρχὴν δὲ καλεῖ τῆς
 Ἀχαΐας τοὺς τοῦ Στεφανᾶ, ἧ δὲ τὸ πρῶτους αὐτοὺς

« Opus enim Domini operatur, sicut et ego, ne
 quis ergo illum spernat. » Hoc est, prædicat et
 docet, nec simpliciter, sed sicut ego. Quæ magna
 sane Timothei laus est. Cum igitur sit huiusmodi,
 « Nemo ipsum vilipendat. » Juvenis enim erat, et
 solus, ac tanti tanquam superbi populi cura ei com-
 missa erat, probabileque erat ipsum vilipensum
 iri.

VERS. 11. « Deducite autem ipsum in pace, ut
 veniat ad me : exspecto enim ipsum cum fratribus. »
 Potius igitur, inquit, honorate eum. Hoc enim hic
 « Deducite » significat. « In pace » autem, hoc est,
 intrepide, sine pugna et contentione, cum omni obe-
 dientia. At, « Exspecto ipsum, » partim terrentis
 est, ut scientes quod omnia ei sit enarraturus, nulla
 in re ipsam affligant, partim ut honoratorem eum
 reddat, siquidem adeo est illi opus opera Timothei,
 ut ipsum etiam exspectet.

VERS. 12. « De Apollo autem fratre, multum ad-
 hortatus sum ipsum ut veniat ad vos cum fratribus,
 et omnino non erat voluntas ut nunc veniret. » Apollo
 grandior erat natu Timotheo, et vir sanctus. Ne
 igitur dicant, Cur ipsum non miserit, sed eum qui
 junior esset? « Multum, » inquit, « ipsum adhorta-
 tus sum. » Nec dicit, Restitit mihi, cæterum illum
 ab accusatione liberans, « Omnino, » inquit, « non
 erat voluntas, » hoc est, Deus noluit. Ne autem
 hunc fucum esse dicant inanemque prætextum,
 subdit :

« Veniet autem, cum opportunitatem nactus fue-
 rit. » Cum Timotheum defendit, tum Corinthios
 illum expetentes videre, spe adventus consolatur.

VERS. 13. « Vigilate. » Rursus in fine eos admonet,
 ostendens quod non oporteat spem collocare in do-
 ctoribus, sed in seipsis. 235 « Vigilate, » propter
 deceptiores : quasi autem dormitarent ipsi, hoc
 dixit.

« State in fide. » Non in externa sapientia : in ea
 enim nemini stare licet, sed circumagi ac rotari.
 Hoc, quasi vacillassent, ait.

« Viriliter agite, estote fortes. » Propter eos qui
 insidias struunt. Istud autem dixit tanquam de effe-
 minatis.

VERS. 14. « Omnia vestra in charitate flant. »
 Hoc ad dissidentes et Ecclesiam divellentes pertinet.
 Sive enim docet quispiam, sive discit, sive objurgat,
 omnia in dilectione flant : et non erit inflatio inter
 vos, neque dissensio, charitate intercedente.

VERS. 15. « Obsecro autem vos, fratres. » Hyper-
 baton est, « Obsecro vos, » nimirum ut et vos tali-
 bus gratis morem. Cætera autem interposita sunt.

« Nostis domum Stephanæ, quod sit primitiæ
 Achaïæ. » Vos, inquit, tenetis, nec habetis necesse
 ut a me discatis. Primitias autem Achaïæ vocat
 Stephanam cum suis, vel quod primi ipsi crediderint,

Varie lectiones.

* ποιῶ m. ἡ γινέσθω m. ἢ αὐτοὶ m.

vel quod optimam vitam elegerint. Primitiam autem A undique excellentiam habere debent earum rerum, quarum sunt primitiæ. Achaïam autem Græciam vocat.

« Et quod ad ministerium sanctis seipso ordinaverint. » Ut pauperes fideles suscipere ipsis ministrarent, seipso posuerunt atque segregarunt, non ab aliis constituti necessario, sed suapte sponte se addicentes.

VERS. 16. « Ut et vos subditi sitis talibus, et omni cooperanti et laboranti. » Hoc est, adjuvetis eos et sumptu pecuniarum, et ministerio corporali. Et non dixit simpliciter, Cooperemini, cæterum vehementem obedientiam ostendens, « Subditi sitis, » inquit. Ne autem videatur soli Stephanæ gratificari, infert, « Et omni cooperanti et laboranti. » Ubi? Ad sanctorum ministerium: digni enim omnes tales honore. Sic enim fit ut laborem fortiter ferant.

VERS. 17. « Gaudeo autem in præsentia Stephani et Fortunati et Achaici, quoniam vestrum defectum hi repleverunt. » Isti sunt qui divo Paulo annuntiarunt de dissensione quæ erat apud Corinthios, de qua aliis peccatis. Tum qui ex Chloes familia erant, per hos forsitan hæc indicarunt. Quia igitur verisimile erat Corinthios adversum hos efferari, commendat eos, inquit: « Vestrum illi defectum repleverunt, » hoc est, pro omnibus vobis venerunt, et propter vos tantam protectionem destinarunt ad me.

VERS. 18. « Refecerunt enim vestrum spiritum et meum. » Monstravit ipsis, quod ipsius recreatio ipsorum quoque sit. Quare cum ego refocillatus sum ab ipsis, et 236 vos inde lucrati estis illud ipsum, meam nempe refocillationem, nihil ingratum et triste adversus eos ostendatis.

« Agnoscite igitur tales. » Hoc est, honorate eos.

VERS. 19. « Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. » Conglutinat membra Christi per salutationem, quemadmodum consuevit semper facere.

« Salutant vos in Domino multum Aquila et Priscilla, cum Ecclesia quæ est in domo ipsorum. » Apud ipsos enim manebat, tabernaculorum artifex cum esset et ipse. Observa autem ipsorum virtutem, quoniam domum suam Ecclesiam fecerunt, collectionem fidelium in ea facientes.

VERS. 20. « Salutant vos fratres omnes. Salutate vos mutuo in osculo sancto. » Hanc appendicem osculi sancti hic solum apponit, ob multas dissensiones. Quia ergo multum eos adhortatus erat ad unitatem, in unum deinceps eos jungit per osculum sanctum, hoc est, dolo carens et simulatione.

VERS. 21. « Salutatio mea manu Pauli. » Sua manu salutationem facit, ut ostendat quod plurimi fecerit epistolam.

πιστεῦσαι, ἣ ὅτι καὶ βίον ἀριστον εἶλον. Ἡ γὰρ ἀπαρχὴ πάντοθεν τὸ ἐξαιρετικὸν ὀφείλει ἔχειν ὡς ἐν τῇ ἀπαρχῇ. Ἀχαίαν δὲ τὴν Ἑλλάδα καλεῖ.

« Καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἀγίοις ἔταξαν ἑαυτοὺς. » Εἰς τὸ ὑποδέχασθαι τοὺς πιστοὺς πένητας, καὶ διακονεῖν αὐτοῖς, ἔταξαν ἑαυτοὺς καὶ ἀφώρισαν· οὐ παρ' ἄλλων καταστάντες ἀνάγκη, ἀλλ' ἐκουσίως παρ' ἑαυτῶν.

« Ἴνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσῃτε τοῖς τοιούτοις, καὶ παντὶ τῷ συνεργῶντι καὶ κοπιῶντι. » Τοῦτέστι, Συναντιλαμβάνηθε καὶ ἐν δαπάνῃ χρημάτων, καὶ ἐν διακονίᾳ σωματικῇ. Καὶ οὐκ εἶπαν ἀπλῶς, Συνεργήτε, ἀλλ' ἐπιτεταμένην ὑπακοὴν δεικνύμενος, « Ὑποτάσσῃτε. » Ἴνα δὲ μὴ δόξη τῷ Στεφάνῳ μόνῳ χαρίζεσθαι, ἐπάγει· « Καὶ παντὶ τῷ συνεργῶντι καὶ κοπιῶντι. » Ποῦ ¹⁰; Εἰς τὴν τῶν ἀγίων διακονίαν. Ἄξιον γὰρ πάντες οἱ τοιοῦτοι τιμῆς· οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὸν κόπον γενναίως ¹¹ φέροιεν.

« Καίρω δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Στεφάνου, καὶ Φουρτουνάτου, καὶ Ἀχαϊκοῦ, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα οὗτοι ἀνεπλήρωσαν. » Οὗτοι ἦσαν οἱ ἀναγγελλάντες Παύλῳ περὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ διχοστασίας καὶ τῶν ἄλλων ἁμαρτημάτων· καὶ οἱ τῆς Κλόης, διὰ τούτου ἰσως ἐδήλωσαν. Ἐπεὶ οὖν εἰκὸς ἦν τοὺς Κορινθίους ἐκτεθηριώσθαι πρὸς τοὺς, συνιστᾷ αὐτοὺς λέγων, ὅτι « τὸ ὑμῶν ὑστέρημα ἀνεπλήρωσαν· » τοῦτέστιν, Ἄνετὶ πάντων ὑμῶν ἦλθον, καὶ δι' ὑμᾶς τοσαύτην ἀποδημίαν ἐστελιάντο πρὸς με.

« Ἀνάπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα, καὶ τὸ ὑμῶν. » Ἐδειξεν αὐτοῖς ὅτι ἡ αὐτοῦ ¹² ἀνάπαυσις αὐτῶν ἐστίν. Ὅστε ἐπεὶ ἐμοῦ ἀναπαυθέντος παρ' αὐτῶν, καὶ ὑμεῖς ἐκερδήσατε αὐτὸ τοῦτο, τὴν ἐμὴν ἀνάπαυσιν, μηδὲν ἄχαρι ¹³ πρὸς αὐτοὺς τοῦτους ἐνδείξησθε.

« Ἐπιγινώσκατε οὖν τοὺς τοιούτους. » Ἄνετὶ τοῦ, Ἐν τιμῇ αὐτοὺς ἔχετε.

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας. » Συγκολλᾷ τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ, ὡς περ εἰσῆθεν ἀεὶ ποιεῖν.

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ πολλὰ Ἀκύλιος καὶ Πρίσκιλλα, σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίᾳ. » Παρ' αὐτοῖς γὰρ ἔμενε, σκηνοποιὸς ὢν καὶ αὐτός. Ὅρα δὲ αὐτῶν τὴν ἀρετὴν, ὅτι τὸν οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν πεποιθήκασι, ἄθροισμα πιστῶν ἐν ταύτῃ ποιήσαντες.

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. Ἀσπασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. » Ταύτην τὴν προσθήκην τοῦ ἁγίου φιλήματος ὡδε μόνον προστίθησι, διὰ τὰς πολλὰς διχοστασίας. Ἐπεὶ οὖν πολλὰ αὐτοῖς περὶ τοῦ ἠνῶσθαι παρήνευσεν, ἐνοῖ λοιπὸν αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦ φιλήματος τοῦ ἁγίου, τοῦτέστι, τοῦ ἀδόλου, τοῦ ἀνυποκρίτου.

« Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. » Ἰδοὺ χειρὸν ἐποίησε τὸν ἀσπασμὸν, ἵνα δείξῃ, ὅτι περὶ πολλοῦ ἐποίησατο τὴν Ἐπιστολήν ¹⁴.

Variae lectiones.

⁹ εἶχον ο. ¹⁰ ποῦ δὲ μ. ¹¹ κούρω; ο. ¹² τοιαύτη ο. ¹³ ἀχρεῖον ο. ¹⁴ ὅτι περ ἄλλος ἐποίησε τ. ἰ. ο.

« Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἅψω ἀνάθεμα. » Τῷ ἐνὶ τούτῳ λόγῳ πάντας ἐφόβησε, τοὺς πόρνους, τοὺς διχονοοῦντας, τοὺς τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθλόντας, τοὺς τῇ ἀναστάσει ἀπιστοῦντας, καὶ πάντας ἀπλῶς τοὺς παρ' αὐτοῖς ἔξω τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας καὶ παραδόσεως διάγοντας. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι πάντες οὐ φιλοῦσι τὸν Κύριον.

« Μαραναθά. » Τουτέστιν, ὁ Κύριος ἦλθε. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἅμα μὲν τὸν τῆς οἰκονομίας λόγον βεβαιῶν, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀνάστασιν· ἅμα δὲ καὶ ἐντρέπων αὐτούς, ὅτι Ὁ Δεσπότης ὑπὲρ ἡμῶν πάντα κατεδέξατο· ὑμεῖς δὲ παροργίζετε αὐτόν, οἱ μὲν ἀπὸ ἀνθρώπων καλούμενοι, οἱ δὲ πράττοντες τὰ φαῦλα. Οὐκ ἐχρήσατο δὲ Ἑλληνίδι διαλέκτῳ, ἀλλ' Ἑβραϊδί, μᾶλλον δὲ τῇ Σύρων γλώττῃ, ἐπειδὴ πρὸς Κορινθίους εἶπε, τοὺς ἐπὶ τῇ ἔξω σοφίᾳ μέγα φρονοῦντας, καὶ τῇ κομψείᾳ τῆς Ἑλληνίδος διαλέκτου, δεικνύς ὅτι τοσαῦτον οὐ δεῖται αὐτὸς ταύτης, ἀλλὰ τῇ ἰδιωτείᾳ ἔγκυαχται, ὥστε καὶ βαρβάρῳ γλώττῃ φθέγγεται.¹⁰

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. » Τοῦτο διδασκάλου, τὸ μὴ μόνον παραινεῖν, ἀλλὰ καὶ εὐχεσθαι, καὶ διπλῆ στηρίζειν, τῇ τε διδασκαλίᾳ, καὶ τῇ τῆς ἀνωθεν βοήθειας διὰ τῶν εὐχῶν ἐπιχορηγίᾳ.

« Ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν. » Ἐπειδὴ διεστῆκει τῷ τόπῳ, ὡσανεὶ δεξιᾶς τινος ἐκτάσει, ταῖς τῆς ἀγάπης χερσὶ περιλαμβάνει αὐτούς, λέγων· « Ἡ ἀγάπη μου μεθ' ὑμῶν » ὅ ἐστι, Μετὰ πάντων ὑμῶν ἐγώ· οὐκ ἄπειμι γὰρ, εἰ καὶ τῷ τόπῳ διέστηκα. Διὰ τούτων δὲ δεικνύσιν, ὅτι οὐ θυμοῦ, οὐδὲ ὀργῆς ἦσαν τὰ γραφέντα, ἀλλ' ἀγάπης καὶ κηδεμονίας, εἰ καὶ πικρίαν ἐνέφανον [f. — φαίνον]. Ἴνα δὲ μὴ νομίσωσιν, ὅτι κολακεύων αὐτούς ταῦτα λέγει, φησὶν· « ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ » τουτέστιν, Οὐδὲν ἀνθρώπινον, ἢ σαρκικὸν ἢ ἀγάπη μου ἔχει, ἀλλὰ πνευματικὴ ἐστὶ καὶ ἐν Χριστῷ. Εὐξώμεθα οὖν καὶ ἡμεῖς ἵνα ἀλλήλους ἐν Χριστῷ ἀγαπῶντες, μηδὲν τῆς κοσμικῆς ἀγάπης ἐν ἑαυτοῖς περιφέρωμεν, ἥτις ἔχθρα ἐστὶν εἰς τὸν Θεόν. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν ἀγαπητῶν τοῦ Θεοῦ¹¹ σκηνωμάτων καταξίωθισόμεθα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν ἀγαπήσαντι ἡμᾶς· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VERS. 22. « Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, anathema sit. » Uno hoc verbo cunctos terruit, fornicatores, dissidorum excitatores, idolothyta manducantes, resurrectioni non credentes, adeoque omnes simpliciter, qui apud eos extra ipsius institutionem et traditionem agebant : hujusmodi enim omnes non amant Dominum.

« Maranatha. » Hoc est, Dominus venit. Hoc autem dixit, partim ut stabiliat dispensationis et incarnationis verbum, ac per hoc resurrectionem ; partim ut pudefaciat eos, quoniam Dominus pro nobis omnia pertulit ac suscepit. Vos autem provocatis eum, alii quidem ab hominibus vocati, alii vero mala perpetrantes. Non usus est autem Græca dialecto, sed Hebræa, imo Syrorum potius lingua ; quia scilicet ad Corinthios verba faceret, qui ob externam sapientiam et Græcæ linguæ elegantiam multum superbirent, ostendens quod adeo non indigeat ipse sapientia hac, ut et de vulgari et vili lingua gloriaretur, adeo ut et barbara lingua loquatur.

VERS. 23. « Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. » Doctoris officium hoc est, non solum adhortari, verum etiam orare, ac bifariam fulcire, tum doctrina tum superni auxilii per orationes suppeditatione.

VERS. 24. « Dilectio mea cum omnibus vobis in Christo Jesu. Amen. » Quia loco distabat, ceu dexteræ cujuspiam extensione, 237 charitatis manibus eos complectitur, inquit : « Dilectio mea vobiscum : » quod est, Cum omnibus vobis ego sum. Non enim a vobis absum, etiamsi loco distem. Per hæc autem commonstrat quod hæc quæ scripta sunt, neque indignationis neque iracundiæ verba fuerint, sed charitatis et curæ, etiamsi amarulentæ nonnihil præ se ferrent. Ne vero arbitrentur quod hæc ex adulatione loquatur, adjicit, « In Christo Jesu : » hoc est, Nihil humanum aut carnale charitas mea habet, sed spiritualis est, et in Christo. Precemur igitur et nos, ut nos mutuo inter nos diligentes in Christo, nihil mundanæ charitatis in nobis circumferamus, quæ inimica est Deo. Sic enim et amabilibus Dei tabernaculis digni judicabimur in Christo Jesu Domino nostro, qui dilexit nos : cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Varie lectiones.

¹⁰ φθέγγεσθαι m. ¹¹ Χριστοῦ o.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ
ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ II DIVI PAULI AD CORINTHIOS
EXPOSITIO.

ARGUMENTUM SECUNDÆ EPISTOLÆ Α ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ
AD CORINTHIOS. ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

239 Secundam ad Corinthios Epistolam divus Paulus apponit, quia promiserat in priore sese venturum ad eos, cunctatus est autem, Spiritu nimirum eum ad alia magis necessaria occupante, tentationibusque adversus eum insurgentibus. Debuit igitur apologiam suæ diuturnæ moræ texere. Ideoque secundam hanc Epistolam conscribit, rationem reddans cur hæc tentans adventum suum distulerit. Simul autem ex priore Epistola meliores factos debuit approbare et laudare. Quemadmodum enim eos peccantes increpabat, sic jam in meliorem viam reductos esse laudibus decebat. Proinde non multum acris et vehementis est hæc Epistola, **240** nisi in paucis sub finem partibus : idque propter Judæos quosdam insolentes, ipsamque tanquam indoctum ac nullo numero dignum calumniantes.

Δευτέραν πρὸς Κορινθίους προστίθησιν Ἐπιστολήν ὁ μακάριος Παῦλος, διότι ἐν τῇ πρώτῃ μὲν ἐπηγγέλατο ἐλθεῖν πρὸς αὐτοὺς, ἐμέλλησε δὲ, ὡς τοῦ Πνεύματος εἰς ἕτερα αὐτὸν ἀσχολούτος ἀναγκαιότερα, καὶ πειρασμῶν αὐτῷ ἐπιτεθέντων. Ἔδει τοίνυν ἀπολογηθῆσθαι περὶ τῆς βραδύτητος μακρᾶς γενομένης· καὶ διὰ τοῦτο δευτέραν ταύτην Ἐπιστολήν συντίθησιν, ἀπολογούμενος ὑπὲρ ὧν ἐμέλλησεν· ἅμα δὲ καὶ βελτίους αὐτοὺς ἐκ τῆς πρώτης Ἐπιστολῆς γενομένους ἐχρῆν ἀποδέξασθαι, καὶ ἐπαινεῖσαι. Ὁσπερ γὰρ ἁμαρτάνουσιν ἐνεκάλει, οὕτω διερωθέντας ἐπαινεῖσαι ἔδει. Διὸ οὐδὲ καταφορικώτερα ἐστὶν ἡ Ἐπιστολή, εἰ μὴ ἄρα ὀλίγα αὐτῆς μέρη τὰ πρὸς τῷ τέλει, καὶ ταῦτα διὰ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἀλαζονευομένους, καὶ διαβάλλοντας αὐτὸν, ὡς ἰδιώτην καὶ οὐδενὸς ἀξίον λόγου.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM II AD CORINTHIOS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

A

CAPUT I.

« Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός. » Ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ πέμψας ἐκεῖ τὸν Τιμόθεον, εἶτα πάλιν ἀπολαθὼν αὐτὸν, εἰκότως ἐαυτῷ συνάπτει. Καὶ γὰρ καὶ πείραν τῆς οικείας ἀρετῆς ἔδωκε Τιμόθεος Κορινθίοις, καὶ ὡς ἤδη γνώριμον αὐτοῖς γεγονότα, καὶ διορθώσαντα πολλὰ τῶν ἐν αὐτοῖς, προσλαμβάνεται αὐτὸν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ. Ὅρα δὲ, ποτὲ μὲν τέκνον αὐτὸν καλεῖ· « Ὡς πατρὶ » γὰρ, φησί, « τέκνον, ἐδόλευσέ μοι. » ποτὲ δὲ συνεργόν· « Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, ὡς καὶ γώ. » νῦν δὲ, ἀδελφόν· πανταχόθεν αἰδέσιμον αὐτὸν ποιῶν.

« Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὐσῃ ἐν Κορίνθῳ. » Πάλιν αὐτοὺς συνδέει, Ἐκκλησίαν εἰπὼν. Οἱ γὰρ διεσπασμένοι οὐκ εἰσὶν Ἐκκλησία.

« Σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαίᾳ. » Πάντων τῶν ἐν Ἀχαίᾳ μέμνηται, ἅμα μὲν καὶ τιμῶν τοὺς Κορινθίους, ὡς διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς Ἐπιστολῆς πάντας προσαγορεύων· ἅμα δὲ καὶ εἰς ὁμόνοιαν συνήγων ἅπαν τὸ ἔθνος. Καὶ πρὸς γε, διότι κοινῇ ἐσαλεύοντο, κοινῇ ποιεῖται καὶ τὴν θεραπείαν· ὃ καὶ πρὸς Γαλάτας καὶ πρὸς Ἑβραίους γράφων ποιεῖ. Ἅγιους δὲ καλέσας δεικνύσιν, ὅτι εἴ τις ἀκάθαρτος, οὐκ ἔστιν ἄξιός τῆς προσηγορίας καὶ προσήσεως ταύτης.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τὴν συνήθη προσήγοριαν καὶ νῦν ποιεῖται. Εἴρηται δὲ ἐν ἄλλοις περὶ τούτων.

« Εὐλογητὸς ὁ Θεός, καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐπηγγέλατο ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ πρὸς αὐτοὺς ἐλθεῖν· εἶτα βραδύνας, σφόδρα ὑπέπευσε λυπεῖσθαι αὐτοὺς, ὡς ἄλλων προτιμηθέντων αὐτῷ. Θέλων οὖν ἀπολογῆσθαι, καὶ δεῖξαι ὅτι πειρασμῶν πολλῶν αὐτῷ περιτεθέντων¹⁷ κενώλυται, εὐφρῶς ποιεῖται τὴν ἀπολογία. Εὐχαριστῶ γὰρ, φησί, τῷ Θεῷ δηλαδὴ, ὡς βυσσάμενός με ἀπὸ κινδύνων· διὰ τῆς εὐχαριστίας αἰνιττόμενος, ὅτι μεγάλα τινὰ ἦσαν τὰ κωλύοντα αὐτὸν, ὧν ἐλευθερωθεὶς εὐχαριστεῖ. Στίξον δὲ εἰς τὸ, « Θεός. » εἶτα ἄρξαι· « Καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου. » Εἰ δὲ καὶ συναπτόως νοήσεις τὸ, « Ὁ Θεός καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου, » οὐδὲν κινδύν· καὶ γὰρ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνός

241 VERS. 1. « Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Timotheus frater. » Misso illuc in prima Epistola Timotheo, ac denuo recepto, non injuria sibi ipse eum connectit : nam et suae virtutis experientiam Corinthiis dederat Timotheus. Assumit itaque eum in hac Epistola, ceu eum qui ipsis jam innotuerit, necnon pleraque correxerit apud eos. Observa autem quod ipsam nonnunquam filium appellat : « Tanquam patri » enim, inquit, « filius, servivit mihi a ; » nonnunquam autem cooperatoremi ; « Opus enim Domini operatur, quemadmodum ego b : » jam hunc vero fratrem, ex omni ipsam parte honore afficiens.

« Ecclesiae Dei quae est Corinthi. » Rursus eos connectit, Ecclesiam dicens. Qui enim distracti sunt, non sunt Ecclesia.

« Cum omnibus sanctis qui sunt in universa Achaia. » Omnium in Achaia meminit, partim et Corinthios honoret, veluti omnibus per litteras haec ad eos perscriptas salutem impertiens : partim ut ad concordiam congreget universam gentem. Praeterea, quia communiter concutiebantur omnes, communem adhibet eorum, adeoque medicinam : quod et ad Galatas et ad Hebraeos scribens facit. Sanctos vero eos appellans, ostendit quod si quis sit impurus, non sit dignus salutatione et appellatione hac.

VERS. 2. « Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. » Consuetam etiam salutem utitur : in aliis autem de his dictum est.

VERS. 3. « Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi. » Promiserat in prima Epistola se ad eos venturum : deinde quia distulerat, suspicabatur eos valde in aere confici, ceu alii antelati ipsis essent. Volens igitur defendere se, et commoustrare, quod haud paucis tentationibus se invadentibus fuerit impeditus, scite facit apologiam. « Gratias, » inquit, « ago, » nempe Deo, qui me liberaverit e periculis : per gratiarum actionem **242** clanculum indicans, quod magna fuerint quae ipsum inhibuerint, a quibus liberatus, gratias agit. Adjice autem comma ad, « Deus : » postea incipe, « et Pater Domini. » Sia conjunctim intelligas, « Deus et Pater Domini, » nihil novum est. Est enim ejus-

^a Philipp. II, 22. ^b I Cor. xvi, 10.

¹⁷ ἰπτ:θ. ο.

dem et unius Christi, secundum humanitatem quidem Deus; secundum vero divinitatem, Pater.

« Pater misericordiarum », ac Deus totius consolationis. » Hoc est, qui tot tantasque miserationes exhibuit, ut ex ipsis nos mortis portis reduxerit, ac dignatus sit nos omni consolatione in afflictionibus. Consuetudo autem erat sanctis, Deum ex beneficiis quæ ab eo accipiebant, nominare: pro victoria quidem in bello, « Diligam te, » inquit, « Domine, robur meum: » et, « Dominus protector meus ^d. » Cum vero a caligine et obscuratione rationis, et a mœrore erepti fuerint: « Dominus illuminatio mea ^e. » Haud dissimili ratione nunc quoque Paulus « Patrem miserationum, » ac « Deum consolationis » ipsum nominat, ab accidente scilicet. Vide autem ejus humilitatem. Siquidem ereptus a tentationibus quibus ob Evangelii prædicationem excipiebatur, non dicit, Pro dignitate liberatus sum, cæterum per miserationes Dei.

Vers. 4. « Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. » Non dixit, Qui non sinit nos affligi, sed, « Qui consolatur nos in afflictione. » Sinit enim nos affligi, ut per patientiam mercedem habeamus: et quando nos labantes viderit, consolatur nos: idque semper facit. Ideoque Paulus non dixit, Qui consolatus est semel, sed, « Qui consolatur, » hoc est, semper. Non in hac vel illa afflictione, sed, « in omni. »

« Ut possimus nos consolari eos qui sunt in omni afflictione, per consolationem qua nos ipsos consolatur Deus. » Non quod digni simus, inquit, consolationem accipere, propterea consolatur nos Deus: verum ut ab exemplo consolationis quæ mihi obvenit, alios etiam consolari valeam, si quando in tentationibus fuerint. Proinde et vos conspicientes me adeo confortatum, in afflictionibus vestris animo ne concidatis. Per hoc autem apostolorum opus indicat, nempe, quod constituti sunt ut alios ad certamen veluti inungant et excitent: et quod non, perinde ac pseudapostoli, deliciis studeant, ac domi desidentes, negligant eos qui consolatione et excitatione opus habent.

Vers. 5. « Quoniam sicut abundant passionibus Christi in nobis, ita per Christum abundat et consolatio nostra. » Ne despondeas animum quisquis audis afflictiones et mala, inquit: quanto enim ista exuberant, tanto exuberant consolationes. Non simpliciter autem dixit, « passionibus, » sed, « Christi: » ut vel inde animum Corinthiis **243** addat. Christi enim, inquit, passionibus sunt istæ quas nos patimur, nosque efficitur participes afflictionum ipsius. Quare, summo istud sit tibi solatio, quod Christi afflictiones sustineas: imo vero non illas solas, verum etiam plures. « Abundant » enim, inquit, « passionibus Christi in nobis, » hoc est, plures perferimus, quam Christus pertulerit. Sentiens autem quantum et quam magnum dixerat, rursus illud reprimit, « Sic, »

Α Χριστοῦ, κατὰ μὲν τὸ ἀνθρώπινον, Θεός· κατὰ δὲ τὴν θεότητα, Πατήρ.

« Ὁ Πατήρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως. » Τουτέστιν, ὁ οἰκτιρμῶν τοσοῦτου· ἐπιδειξάμενος, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν ἡμᾶς ἀναγαγεῖν, καὶ παρακλήσεως πάσης ἀξιώσαι ἐν ταῖς θλίψεσιν. Ἔθος δὲ τοῖς ἁγίοις, ἐκ τῶν εἰς αὐτοὺς εὐεργεσιῶν ὀνομάζειν τὸν Θεόν· ἐπὶ μὲν νίκης πολέμων, « Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου, » φησί· καὶ, « Ὁ Κύριος ὑπερασπιστής μου, » ὅταν δὲ ζόφου, καὶ σκοτώσεως λογισμοῦ, καὶ λύπης λυτρωθῶσι· « Κύριος φωτισμός μου. » Ὁτως οὖν καὶ νῦν ὁ Παῦλος Πατέρα οἰκτιρῶν καὶ Θεὸν παρακλήσεως αὐτὸν ὀνομάζει, ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην. Λυτρωθεὶς γὰρ τῶν διὰ τὸ κήρυγμα πειρασμῶν, οὐ λέγει, ὅτι Κατ' ἀξίαν ἐβρύσθην, ἀλλὰ, διὰ τοὺς οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ.

« Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν. » Οὐκ εἶπεν, Ὁ μὴ ἐὼν ἡμᾶς θλιβῆναι, ἀλλ', Ὁ ἐν τῷ θλιβεσθαι παρακαλῶν. Ἐξ γὰρ ἡμᾶς θλιβῆναι, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς μισθὸν σχοίημεν· κἀπειθὲν ὁκλάζοντας ἰδῆ, παρακαλεῖ· καὶ ἀεὶ τοῦτο ποιεῖ. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ ἅπαξ παρακαλέσας, ἀλλ', « Ὁ παρακαλῶν, » τουτέστιν, ἀεὶ. Καὶ οὐκ ἐν τῇδε ἢ τῇδε τῇ θλίψει, ἀλλ', « Ἐν πάσῃ. »

« Εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. » Οὐχ ὅτι, φησὶν, ἀξιοὶ ἐσμεν παρακαλεῖσθαι, διὰ τοῦτο παρακαλεῖ ἡμᾶς ὁ Θεός· ἀλλ', ἵνα ἐκ τοῦ ὑποδείγματος τῆς εἰς ἐμὲ παρακλήσεως καὶ ἄλλους δυναθῶ παρακαλέσαι ἐν πειρασμοῖς ὄντας. Ὅστε καὶ ὑμεῖς ἐμὲ ὄρωντες οὕτω παρακληθέντες, μὴ καταπίπτετε ἐν θλίψεσιν ὄντες. Διὰ τούτου δὲ δείκνυσσι καὶ τὸ ἔργον τῶν ἀποστόλων, καὶ ὅτι εἰς τὸ ἐτέρους ἀλείφειν τε καὶ διεγείρειν κείνται· καὶ οὐχ ὥσπερ οἱ ψευδαπόστολοι, τρυφῶσι, καὶ οἴκοι καθήμενοι περιορῶσι τοὺς δεομένους παρακλήσεως καὶ διεγερμοῦ.

« Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ τοῦ Χριστοῦ παθήματα εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. » Μὴ κατὰπέσης, φησὶν, ὧ ἀκροατὰ, θλίψεις καὶ πάθη ἀκούων. Ὅσῳ γὰρ περισσεύουσι ταῦτα, τοσοῦτ' περισσεύουσι καὶ αἱ παρακλήσεις. Οὐχ ἀπλῶς δὲ εἶπε, Παθήματα, ἀλλὰ, « Τοῦ Χριστοῦ, » ἵνα καὶ αὐτόθεν παραμυθῆσθαι. Τοῦ Χριστοῦ γὰρ ἐστὶ παθήματα ταῦτα ἃ ἡμεῖς πάσχουμεν, καὶ κοινωνοὶ αὐτῷ γινόμεθα τῶν παθμάτων· ὥστε μεγίστη σοι ἔστω παράκλησις καὶ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἐκ τοῦ Χριστοῦ θλίψεις ὑφίστασαι· μᾶλλον δὲ, οὐκ ἐκείνας μόνας, ἀλλὰ καὶ πλείους. « Περισσεύει » γὰρ, φησὶ, « τὰ τοῦ Χριστοῦ παθήματα εἰς ἡμᾶς· » τουτέστι, Πλείονα ὢν ἔπαθεν ὁ Χριστὸς, πάσχουμεν. Αἰτῶμενος δὲ ἤλικον ἐφθέγγετο.

• Psal. xvii, 1. ^d Psal. xxvi, 2. • Psal. xxvi, 1.

καὶ οὕτως μέγα, πάλιν συστέλλει ¹⁸ αὐτὸν, λέγων· Ἄ
 « Οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παρά-
 κλησις ἡμῶν. » Τὸ πᾶν γὰρ αὐτῷ ἀνατίθεται. Καὶ
 οὐ λέγει, ὅτι ἰσόμετρος ταῖς θλίψεσιν ἢ παρακλήσις,
 ἀλλὰ, « Περισσεύει, » καὶ πολλῶν μείζων αὐτῇ ἐστὶ
 τῶν θλίψεων.

« Εἶτε θλιβόμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως
 καὶ σωτηρίας. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, οὐ δεῖ ὑμᾶς
 θορυβεῖσθαι ἐπὶ ταῖς θλίψεσί μου, διότι ὑπὲρ τῆς
 ὑμῶν σωτηρίας καὶ παρακλήσεως θλιβόμεθα. Ἐξήν
 γὰρ ἡμῖν ἐν ἀσφαλείᾳ διάγειν μὴ κηρύσσουσι· νῦν
 δὲ κηρύσσοντες, ἵνα πάντως ὑμᾶς σώσωμεν, καὶ
 παρακαλέσωμεν τὰς ψυχὰς ὑμῶν διὰ τοῦ κηρύγμα-
 τοῦ, καὶ τῶν ἐντεῦθεν γινομένων ἀγαθῶν, θλίψαι
 περιπίπτομεν. Οὐκ οὖν τὰς θλίψεις ὑπομένομεν ὑπὲρ
 τῆς ὑμῶν σωτηρίας· καὶ λοιπὸν οὐ δεῖ ὑμᾶς τα-
 ράττεσθαι.

« Τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν πα-
 θημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν. » Ἐνεργεῖται,
 φησὶν, ἡ σωτηρία αὕτη, οὐ μόνον διὰ τῆς ἡμετέρας
 ὑπομονῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ὑμετέρας· τούτεστιν,
 οὐκ ἐμοῦ μόνου ἔργον ἢ ὑμετέρα σωτηρία, ἀλλὰ
 καὶ ὑμῶν αὐτῶν. Ὅσπερ γὰρ ἐγὼ κήρυγμα, τὰ
 αὐτὰ παθήματα ὑπομένετε ἢ καὶ ἐγώ. Πολλὴν δὲ
 ἀρετὴν αὐτοῖς προσμαρτυρεῖ, ὅτι μετὰ πειρασμῶν
 ἰδέχοντο τὸ κήρυγμα.

« Καὶ ἡ ἐλπίς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν. » Τού-
 ἐστι, θαρβύομεν ἐφ' ὑμῖν βεβαίως, ὅτι οὐ περιτρα-
 πήσεσθε ὑπὸ τῶν προσπιπτόντων ὑμῖν πειρασμῶν·
 πολλῶν οὖν μᾶλλον οὐ παραχθήσεσθε ἐφ' οἷς ὄρατε
 ἡμᾶς πάσχοντας.

« Εἶτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλή-
 σεως καὶ σωτηρίας. » Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι δι' ὑμᾶς
 θλιβόμεθα ¹⁹, ἵνα μὴ δόξη βαρὺ τι εἰπεῖν, λέγει νῦν,
 ὅτι καὶ δι' ὑμᾶς παρακαλούμεθα· τούτεστιν, Ἡ
 ἡμετέρα παρακλήσις ὑμετέρα παραψυχὴ γίνεται.
 Ἐν γὰρ μικρὸν ἀναπνεύσωμεν ἡμεῖς, ἀρκεῖ τοῦτο
 εἰς παραμυθίαν ὑμῖν. Κοινωνεῖτε γὰρ ἡμῖν τῆς
 ἡδονῆς.

« Εἰδότες ὅτι ὡσπερ κοινωνοὶ ἐστε τῶν παθημά-
 των, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως ἡμῶν. » Ὅσπερ,
 φησὶ, διωκομένων ἡμῶν ἀλγεῖτε, ὡς αὐτοὶ πάσχον-
 τες τοῦτο· οὕτως ἴσμεν, ὅτι καὶ παρακαλουμένων,
 αὐτοὶ τῆς παρακλήσεως ἀπολαύειν νομίζετε.

« Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὑπὲρ
 τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι
 καθ' ὑπερβολὴν ἐδαρύνθημεν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε
 ἐξαπρηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. » Ἐπειδὴ ἀπροσ-
 διορίστως θλίψεις ἐμέμνητο, νῦν λέγει ²⁰, πόλας.
 Διὰ τοῦτου δὲ καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην δείκνυ-
 σιν. Ἀγάπης γὰρ τὸ τὰ συμπύπτοντα ἀλλήλοις ἀπο-
 γυμνοῦν· καὶ ἅμα καὶ ἀπολογία ὑφαίνει ὑπὲρ τῆς
 βραδύτητος. Ἐν τῇ Ἀσίᾳ δὲ φησὶν αὐτῷ γενέσθαι

inquieti, « per Christum abundat consolatio nostra. »
 Ipsi enim totum refert. Nec dicit quod consolatio
 afflictiones [æquiparet], verum, exuberat et longe
 major est ipsis afflictionibus.

VERS. 6. « Sive autem tribulamur, pro vestra
 consolatione ac salute. » Propterea, inquit, non
 oportet vos turbari ob meam afflictionem : nam
 pro vestra consolatione et salute affligimur. Potuis-
 semus enim nos in tuto agere, si non prædicarem-
 us : nunc autem cum prædicamus, ut omnino vos
 salvos faciamus, consolemurque animas vestras
 per prædicationem, et per inde nascentia bona, in
 tribulationes incidimus. Itaque afflictiones sustine-
 mas pro vestra salute. Proinde non est quod in
 posterum turbemini.

« Quæ efficitur in patientia earundem passionum
 quas et nos patimur. » Efficitur, inquit, salus ista
 non tantum per nostram patientiam, sed etiam per
 vestram : hoc est, non mei solius opus est salus
 vestra, sed et vestri ipsorum. Ut enim ego prædica-
 cans verbum affligor, sic et vos prædicationem
 suscipientes, easdem tribulationes sustinetis quas
 et ego. Haud exiguæ autem ipsorum virtuti testi-
 monium dicit, quod cum tentationibus prædicationem
 reciperent.

« Et spes nostra firma est pro vobis. » Hoc est,
 firmiter de vobis confidimus, quod ob afflictiones
 adversum vos ingruentes, non immutabimini :
 multo igitur minus turbabimini ob ea quæ nos pati
 cernitis.

« Sive consolationem accipimus, pro vestra
 consolatione et salute. » Quia dixerat supra, Pro-
 pter vos affligimur, ne videatur grave quiddam
 dicere, ait jam, Et propter vos consolationem acci-
 pimus, id est, nostra consolatio vestra est refucil-
 latio. Si enim parum nos respiraverimus, salis hoc
 est ad consolationem vobis. Voluptatem enim no-
 biscum participatis.

VERS. 7. « Scientes quod quemadmodum estis
 participes afflictionum, sic et consolationis nostræ. »
 Quemadmodum, inquit, dum nos persecutionem
 patimur, vos doletis, tanquam istud vos ipsi pa-
 teremini : sic scimus, quod cum consolationem
 accipimus, vos eam consolationem vestram esse
 ducitis.

244 VERS. 8. « Non enim volumus vos ignorare,
 fratres, de tribulatione quæ nobis facta est in Asia :
 quoniam supra modum gravati sumus et supra
 vires, ita ut nos desperaverimus etiam de vita. »
 Quia indefinite afflictionis memineral, speciatim
 jam qualis fuerit explicat. Charitatem autem suam
 per hoc indicat. Charitatis enim est, ea quæ acci-
 derint, mutuo patefacere. Simul autem apologiam
 texit pro tarditate sua. In Asia autem obtigisse

Variæ lectiones.

¹⁸ ἀναστέλλει ο. ¹⁹ θλιβόμεαι ο. ²⁰ μνημονεύει ο.

sibi afflictionem ait, de qua et in priori Epistola locutus est : « Janua mihi aperta est ingens, adversariique multi f. » Videtur autem idem dicere, cum ait : « Supra modum, » et, « supra vires : » sed non ita est. Quod autem ait, est hujusmodi : Supra modum erat tentatio, id est magna. Deinde, quandoquidem magna possit esse tentatio, et interrim fortiter etiam bajulari a potenti quopiam; dicit, quod non solum magna erat, verum etiam vires nostras excedebat : hoc est et ingens erat, et plane intolerabilis, ac tanta, « ita ut nos desperaverimus etiam de vita, » hoc est non expectare porro vivere. Talem autem tentationem David portas inferni nominat, ac dolores parturientis, tanquam quæ mortem pariat, umbramque mortis.

VERS. 9. Sed ipsi in nobisipsis responsum mortis habuimus. » Judicium, suffragium, sententiam quam dabant res tantum non vocem edentes : hoc est, suspicionem adusque nostram perstabat mortis expectatio, et responsum quod rerum natura edebat ; non autem ulterius progrediebatur.

« Ut non simus fidentes in nobis, sed in solo Deo. » Cur autem hoc factum est, inquit? Ut discamus confidere non in nobis ipsis, sed in solo Deo. Hoc autem dicit Paulus, non tanquam ipse istud nunc discere opus habeat, (quis enim eo melius et plenius norat, quod in solam Deum nos confidere oporteat?) verum alios componens per hæc quæ de seipso loquitur, simul etiam ut doceat nos non alia spirare.

VERS. 9, 10. « Qui suscitavit mortuos, qui ex tali tantaque morte eripuit nos et eripit. » Rursus eos commonefacit sermonis de resurrectione, de qua tot in præcedenti Epistola dixit, stabiliens eam etiam a præsentibus. Hinc etiam intulit, « Qui ex tali morte eripuit. » Non enim dixit, « Ex periculo, sed, « Mortis. Quia enim resurrectio res futura erat et incerta, monstrat quod in singulos dies id fiat. Cum enim hominem qui ad portas usque inferni pervenerit, retraxerit Deus, nihil aliud quam resurrectio indicatur : unde et consuevimus de talibus dicere, quod mortuorum resurrectionem viderimus.

« Speravimus autem quod et adhuc eripiet. » Hinc discimus, quod perpetuo **245** in certamine vitam nostram constitutam esse oporteat. Quod enim ait, « Eripiet, » multarum tentationum agmen prænuntiat.

VERS. 11. « Adjuvantibus et vobis per orationem pro nobis. » Quia illud, « Ut non simus fidentes in nobisipsis, » communis quædam accusatio quibusdam videbatur, illosque subnotaret; lenit jam dictum, et orationes eorum magni præsidii loco im-

f 1 Cor. xvi, 9.

την θλίψιν, περι ἧς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ εἶπεν, ὅτι « Θύρα μοι ἀνέφικται μεγάλη, καὶ οἱ ἀντικείμενοι πολλοί. » Δοκεῖ δὲ τὸ αὐτὸ λέγειν, « καθ' ὑπερβολὴν, » καὶ « ὑπὲρ δύναμιν. » ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἢ δὲ λέγει, « τοιοῦτον ἔστι. Καθ' ὑπερβολὴν ἦν ὁ πειρασμός, τουτέστι, μέγας. Ἐἴτα, ἐπειδὴ ἔστι καὶ μέγαν εἶναι πειρασμόν, βαστάζεσθαι δὲ γενναίως ὑπὸ τινος δυνατοῦ, φησὶν, ὅτι Οὐ μόνον μέγας ἦν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν δύναμιν. τουτέστι, καὶ μέγας, καὶ ἀβάστακτος, καὶ τοσοῦτος, « ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. » τουτέστι, Μὴτὲ προσδοκῆσαι ἡμᾶς ἔτι ζῆν. Τὸν δὲ τοιοῦτον ὁ Δαυὶδ πύλας ἕδου καλεῖ, καὶ ὠδίνας ὡς θάνατον τίκοντα, καὶ σκιάν θανάτου.

B « Ἄλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπίκριμα τοῦ θανάτου ἐσχῆκαμεν. » Τὴν κρίσιν, τὴν ψῆφον, τὴν ἀπόφασιν ἦν ἐδίδου τὰ πράγματα μονοουχὶ φωνῆν ἀφιέντα. τουτέστι, Μέχρι τῆς ὑπονοίας τῆς ἡμετέρας ἔστι ἡ τοῦ θανάτου προσδοκία, καὶ ἡ ἀπόκρισις, ἦν ἡ τῶν πραγμάτων φύσις ἐποιοεῖτο ²¹. « περαιτέρω δὲ οὐ πρόβη.

« Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ μόνῳ. » Διὰ τί δὲ τοῦτο ἐγένετο; φησὶν. Ἴνα μάθωμεν μὴ θαρβῆναι ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ μόνῳ τῷ Θεῷ. Τοῦτο δὲ λέγει Παῦλος, οὐχ ὡς αὐτὸς τοῦτο δεόμενος μαθεῖν νῦν (τίς γὰρ πλέον αὐτοῦ τοῦτο ἠπίστατο, ὅτι ἐπὶ τῷ Θεῷ δεῖ θαρβῆναι;), ἀλλὰ τοὺς ἄλλους ρυθμίζων, ἐν οἷς περὶ ἑαυτοῦ λέγει. ἅμα δὲ καὶ ταπεινοφρονεῖν διδάσκων ²².

« Τῷ ἐγεγραντι τοὺς νεκρούς. » Ὅς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐβρύσατο ἡμᾶς καὶ ρύεται. » Πάλιν τῷ περὶ ἀναστάσεως αὐτοῦς ὑπομνησθεὶς λόγου, ὑπὲρ οὗ τσαυτά εἶπεν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, βεβαιῶν αὐτὴν καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν. « Ὅς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐβρύσατο. » Οὐ γὰρ εἶπε, Κινδύνου, ἀλλὰ, « Θανάτου. » Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἀνάστασις μέλλον ²³ πρᾶγμα ἦν καὶ ἀδηλον, δείκνυσιν ὅτι καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοῦτο γίνεται. Ὅταν γὰρ ἀνθρώπων πρὸς αὐτὰς τὰς τοῦ ἕδου πύλας ἐλθόντα ἀνεκλύσῃ ὁ Θεός, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀνάστασιν ἐπιδείκνυται. ὅθεν καὶ εἰκόθαμεν ἐπὶ τῶν τοιούτων

D λέγειν. Ἐνάστασιν νεκρῶν ἐπαράκαμεν ²⁴.

« Ἠλπικαμεν δὲ ὅτι καὶ ἔτι ρύσεται. » Ἐντεῦθεν μαθηθάνομεν, ὅτι ἐν ἀγῶνι ἀεὶ χρὴ εἶναι τὸν ἡμέτερον βίον. τὸ γὰρ, « Ῥύσεται, » εἰπὼν, πολλῶν πειρασμῶν νικητὰς προαναφανεῖ.

« Συνουπουργούντων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ ἔσῃ. » Ἐπειδὴ τὸ, « Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, » κατηγορία κοινὴ ἐδίδκει ἐνίοις, καὶ ἐκείνους αἰνιτιστομένη, παραμυθεῖται τὸ βῆτην, τὰς εὐχὰς αὐτῶν ἀντὶ προστασίας μεγάλης καλῶν. Διδασκόμεθα

Variæ lectiones.

²¹ περιεποιοεῖτο ο. ²² σπουδαίων ο. ²³ μέγα ο. ²⁴ ἐπαράκαμαι ο.

ἐ ἐντεῦθεν καὶ ταπεινοφροσύνην, εἰ γε Παῦλος τῆς τῶν Κορινθίων εὐχῆς ἐδεῖτο· καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς τῆς εὐχῆς. Πολλὰ γὰρ δύναται ἡ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς δεῖ, γινομένη, ὡς καὶ Παῦλον ταύτης χρῆζειν.

« Ἴνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῆ ὑπὲρ ἡμῶν. » — « Ἐβρίσατο, » φησὶν, « ὁ Θεὸς ἡμᾶς, καὶ ῥύσεται » διὰ τῶν ὑμετέρων εὐχῶν, ἵνα τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, τὸ διὰ πολλῶν· τουτέστιν, ἡ εἰς ἐμὲ γινομένη χάρις διὰ πολλῶν· τουτέστιν, ὑμῶν ὑπερευχαμένων μου, ἐκ πολλῶν προσώπων εὐχαριστηθῆ, ἦγουν, ὑμῶν. Τὴν σωτηρίαν γὰρ τὴν ἐμὴν διὰ τῶν εὐχῶν ὑμῶν γινομένην πᾶσιν ὑμῖν ἐχαρίσατο, ἵνα πολλὰ πρόσωπα αὐτῷ εὐχαριστήσῃ ὑπὲρ ὑμῶν. Μακάρομεν δὲ ἐντεῦθεν, οὐ μόνον ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχεσθαι, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχαριστεῖν. Ὅρα δὲ, πῶς ἀρχόμενος μὲν, διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ σωθῆναι φησι· νῦν δὲ ταῖς εὐχαῖς τούτων τὴν σωτηρίαν ἐπιγράφεται. Δεῖ γὰρ μετὰ τοῦ θείου ἐλέους καὶ τὰ παρ' ἡμῶν συνεισφέρειν ²⁵. Καὶ ἐνταῦθα δὲ ὁ Παῦλος οὐτε τὸ πᾶν τοῦ κατορθώματος τοῖς Κορινθίοις ἔδωκεν, ἵνα μὴ αὐτοὺς ἐπάρῃ· οὐτε πάντῃ ἠλλοτριώσεν αὐτοὺς τούτου, ἵνα μὴ βραθυμοτέρους ἐργάσεται. « Ῥύσεται » γὰρ, φησὶν, « ὁ Θεὸς καὶ ὑμῶν συνυπουργούντων τῇ δεήσει » τουτέστι, τὰ παρ' ἐαυτῶν εἰσφερόντων.

« Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν. » Καὶ τοῦτο, φησὶ, παραμυθία· ἡμῖν ἀφορμὴ ἐστίν, ἡ συνείδησις ἡμῶν μαρτυροῦσα ἡμῖν, ὅτι οὐχ ὡς ἐπὶ πονηροῖς πράγμασιν ἀιόντως ἐλαυνόμεθα καὶ δικαιώμεθα, ἀλλὰ δι' ἀρετῆν καὶ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν. Ἡ μὲν οὖν προτέρα παράκλησις ἐκ Θεοῦ ἦν· αὕτη δὲ, ἐκ τῆς τοῦ συνειδήτος μου καθαρότητος, φησὶ· διὸ καὶ καύχησιν αὐτὴν ὀνομάζει, τὴν πολλὴν δεικνύου πεποιθήσιν, ἣν εἶχεν ἐπὶ τῷ καθαρῷ συνειδήτι.

« Ὅτι ἐν ἀπλότῃ καὶ εἰλικρινεῖα Θεοῦ. » Τί, φησὶ, μαρτυρεῖ ἡμῖν τὸ συνειδός· καὶ διὰ τί καυχώμεθα· « Ὅτι ἐν ἀπλότῃ, » τουτέστιν, ἐν ἀπονήρῳ γνώμῃ· « καὶ εἰλικρινεῖα, » τουτέστιν, καθαρῶτητι διανοίας καὶ ἀδολότητι, οὐδὲν ἔχουσα συνεσιασμένον καὶ ὑπουλον, ὅταν ὁ Θεὸς ἀποδέχεται. Ταῦτα δὲ λέγει διὰ τοὺς δολίους ψευδαποστόλους.

« Οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ. » Τουτέστιν, ἐν δεινότητι λόγων καὶ πλοκῇ σοφισμάτων. Αὕτη γὰρ ἡ σαρκικὴ σοφία, ἐφ' ἣ ἐκείνων ἀλαζονευομένων, αὐτοὺς ταύτην ἀρνεῖται καὶ διωθίζεται.

« Ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ. » Τουτέστιν, ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ χαρισθείσῃ σοφίᾳ καὶ ἐν τοῖς σημείοις καὶ τέρασιν, ἀ' χάρις Θεοῦ ἦσαν. Μεγίστη δὲ παράκλησις, τὸ συνειδέναι τινὰ ἐαυτῷ, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, ἀλλὰ θεῖα χάριτι πάντα ²⁶ ποιεῖ. Καὶ οὐκ ἐν Κορίνθῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ.

« Περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς. » Πῶς· Ὅτι μετὰ τῶν σημείων, ἐτι καὶ ἀδάπανον παρ' αὐτοῖς τὸ εὐαγ-

A plorans. Docemur autem hinc et humilitatem, siquidem Paulus Corinthiorum precibus imllegebat, et ipsius orationis vim. Multum enim valet precatio Ecclesie, si fiat ut oportet, adeo ut vel Paulus isthæc opus habeat.

« Ut ex multis personis, pro dono in nos collato, per multos gratiæ agantur pro nobis. » — « Eripuit, » inquit, « nos Deus, et eripiet » per vestras preces, ut donum in nos collatum, « per multos, » hoc est, vobis pro me orantibus, ex multis personis gratum fiat, nimirum vestris. Salutem enim meam per orationes vestras factam, omnibus vobis donavit, ut multæ personæ ipsi gratias agant pro nobis. Hinc autem discimus non modo ut alter pro altero intercedat, verum etiam ut alter pro altero gratias agat. Observa autem quomodo in exordio, per miserationes Dei se servatum esse dixerit : nunc vero eorum orationibus salutem ascribit. Oportet enim ut una cum divina misericordia nostra pariter conferamus. Atque hic Paulus neque totum beneficium Corinthiis tribuit, ne ipso offerat : neque omnino eos privavit hoc, ne segniore reddat. Eripiet enim, inquit, Deus, vobis etiam cooperantibus per preces, hoc est, vestra etiam afferentibus.

VERS. 12. « Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. » Et hoc, inquit, solatii nobis est occasio, conscientia nostra testimonium nobis exhibens, quod non tanquam in pravis rebus deprehensi agitur et persecutionem patimur, sed virtutis multorumque salutis causa. Prior itaque consolatio ex Deo erat : hæc vero ex conscientiamque puritate, inquit. Eam ob rem et gloriationem ipsam nominat, multam ostendens fiduciam quam in pura conscientia habebat.

« Quod in simplicitate et sinceritate Dei. » Quid testatur, nobis conscientia ? et cur gloriamur ? « Quoniam in simplicitate, » hoc est, sententia minime prava, « Et sinceritate, » hoc est, puritate mentis et candore fallaciæ experte, quæ nihil habet obscuratum, aut ulcerosum, qualem Deus recipit. Hæc autem dicit ob fallaces pseudapostolos.

« Non in sapientia carnali. » Hoc est in potentia et virtute verborum, ac nexu **246** sophismatum. Hæc enim carnalis est sapientia, cujus causa cum ipsi offerrentur, eandem ipse negat atque repellit.

« Sed in gratia Dei conversati sumus in mundo. » Hoc est in sapientia quæ mihi per ipsum est donata, et in signis et prodigiis quæ gratia Dei fuerunt. Maxima autem consolatio est, quæmpian sibi concium esse, quod omnia non humana virtute, sed divina gratia faciat. Et non apud Corinthios tantum, verum etiam in toto mundo.

« Abundantius autem ad vos. » Quomodo ? Quoniam cum signis, atque etiam citra sumptum Evan-

Varie lectiones.

²⁵ ἡμῖν προσφέρειν ο. ²⁶ ταῦτα ο.

gelium eis prædicavit. Observa autem, quod suum A opus gratiæ Dei ascribit.

VERS. 15. « Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legitis, aut et agnoscitis. » Quia de seipso magna visus est dicere, ne quis dicat hanc verbosam esse jactantiam, ait, Illa scribimus vobis quæ legitis in litteris hisce, agnoscitis autem et vos prævenientes. Non enim adversatur litteris meis vestra cognitio, quam prius conceptam de nobis habebatis. Quidam vero hoc ita intellexerunt : nempe illa scribimus vobis quæ legitis, hoc est, quorum memoria vobis renovatur. Lectio enim est suggestio, vel superior quædam cognitio. Et quid dico, inquit, quorum memoria vobis renovatur, cum agnoscatis nostri esse propria, neque opus habere suggestionem, eo quod sint perspicua?

VERS. 13, 14. « Spero autem quod ad finem usque agnoscetis ; quemadmodum agnovistis nos ex parte. » Totum Deo acceptum refert. « Spero » enim, inquit, in Deum videlicet, quod tales nos agnoscetis, quales et epistolæ nostræ indicant, ac præterita nostra vita spondet. « Ex parte namque nos agnovistis, » hoc est, experti estis, cum nos ex parte vobis demonstravimus quædam vitæ virtute transactæ indicia. Istud autem ex animo modesto locutus est.

« Quia gloria vestra sumus, sicut et vos nostra, in die Domini Jesu Christi. » Quid agnoscetis? Quod gloria vestra sum, hoc est talis sum, qui vobis occasionem de me gloriandi præbere possum, quod talem habetis doctorem, qui nihil vos humanum, nil simulatum, nil subdolum docuerit. Deinde ne istud de se jactabunde dixisse videatur, communem facit gloriationem, inquiens : Vos etiam mea eritis gloriatio. Glorior enim quod hujusmodi nactus sim discipulos, qui neque concutiantur, neque decipiantur a pseudopostolis. Quando vero inter nos mutuo gloriabimur? Etiamnum quidem, sed potissimum in die illa. Hodie namque haud pauci convicia et opprobria quæ nos sustinemus, vident, ac fortasse calumniantur nos : tum vero, ubi cuncta revelata fuerint, videbor et 247 ego, quod non sim talis, qualem pseudopostoli calumniantur. Vos autem gloriatio nostra eritis, quod impostoribus non conjuncti fuistis.

VERS. 15. « Et hac fiducia volui prius venire ad vos. » Quali, quæso, fiducia? Quod nihil mihi mali conscius sim, quod gloriatio vestra sim, quod in carnali sapientia non sim versatus, sed in gratia Dei, quodque vos horum omnium testes habeam. Propter hæc igitur, inquit, « volui venire ad vos. »

« Ut secundam gratiam haberetis. » Hæc est, duplex gaudium, tum id quod contigit per priorem Epistolam, tum illud quod accepturi estis per adventum meum.

γέλιον ἐκήρυξεν. Ὅρα δὲ, ὅτι ἔπερ ἦν αὐτοῦ τὸ κερθωμα, τοῦτο τῆ τοῦ Θεοῦ ἀνατίθησι χάριτι.

« Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἡ ἀναγινώσκετε, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε. » Ἐπειδὴ μεγάλα ἔδοξε λέγειν περὶ ἑαυτοῦ, ἵνα μὴ τις εἶπη κόμπον ῥημάτων εἶναι ταῦτα, φησὶν, ὅτι Ἐκεῖνα γράφομεν ὑμῖν, ἡ ἀναγινώσκετε μὲν ἐν τοῖς γράμμασι τούτοις, γινώσκετε δὲ προφθάσαντες καὶ ὑμεῖς. Οὐ γὰρ ἐναντιοῦται τοῖς γράμμασι ἡμεῶν ἡ ὑμετέρα γνώσις, ἢ ἔχετε προλαθόντες περὶ ἡμεῶν. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν τοῦτο, ὅτι Ἐκεῖνα γράφομεν ὑμῖν, ἡ ἀναγινώσκετε · τούτέστιν, ὑπομνησθεσθε · ἀνάγνωσις γὰρ ἐστὶν ἡ ὑπόμνησις, ἢ ἀνωθεν γινώσις. Καὶ εἰ λέγω, φησὶν, ἅτινα ὑπομνησθεσθε ; ἅτινα μὲν οὖν ἐπιγινώσκετε εἶναι ἡμῖν ἴδια, μὴδὲ ὑπομνησθεσθε δέοντα, διὰ τὸ πρόδηλα εἶναι.

« Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγινώσεσθε, καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους. » Τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνατίθησιν. « Ἐλπίζω » γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν Θεὸν δηλαδὴ, ὅτι τοιοῦτος ἡμᾶς ἐπιγινώσεσθε, οἷός καὶ αἱ ἐπιστολαὶ ἡμῶν δηλοῦσι, καὶ ὁ παρελθὼν βίος ἐγγυᾶται. « Ἐκ μέρους » γὰρ « ἐπέγνωτε ἡμᾶς » τούτέστιν, Ἐπειράθητε, ἡμῶν ἐπιδοξαζόμενον ὑμῖν ἐκ μέρους τινὲς ἀναρέτου βίου τεκμήρια. Μετριοφρονῶν δὲ τοῦτο εἶπεν.

« Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου [ἡμῶν] Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τί ἐπιγινώσεσθε ; Ὅτι καύχημα ὑμῶν εἰμ'· τούτέστι, τοιοῦτός εἰμι, οἷός διδόναι ὑμῖν ἀφορμὴν καυχῆσεως ἐπ' ἡμεῖς, ὅτι τοιοῦτον ἔχετε διδάσκαλον, οὐδὲν ἀνθρώπινον διδάξαντα, οὐχ ὑπουργόν, οὐ δολερὸν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξη περὶ ἑαυτοῦ λέγειν μεγαλαυχῶν ²⁷, κοινοποιεῖται τὸ καύχημα, καὶ φησὶν, εἰ καὶ ὑμεῖς καύχημα ἐσεσθε ἐμὸν. Καυχῆσομαι γὰρ, ὅτι τοιοῦτον ἔτυχον μαθητῶν, μὴ σαλευομένων, μὴδὲ παραλογιζομένων ὑπὸ τῶν ψευδαποστόλων. Πότε δὲ ἐπ' ἀλλήλοις καυχῆσομεθα ; Καὶ νῦν μὲν, μάλιστα ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Νῦν μὲν γὰρ οἱ πολλοὶ τὰ ἀνεῖδη καὶ τὰ σκώμματα, ἢ ἀφιστάμεθα ἡμεῖς, ὁρῶσι, καὶ ἴσως διαβάλλουσιν ἡμᾶς · τότε δὲ, πάντων ἀνακαλυφθέντων, φανήσομαι καὶ ἐγὼ, ὅτι οὐ τοιοῦτος, οἷόν οἱ ψευδαπόστολοι διαβάλλουσι · καὶ ὑμεῖς δὲ καύχημα ἡμῶν ἐσεσθε, ὅτι οὐ τοῖς ἀπατεῶσι προστεθήτε.

« Καὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἐβουλόμην ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς τὸ πρότερον. » Ποῖα πεποιθήσει ; Τῷ μὴδὲν ἑμαυτῷ συνειδέναι πονηρὸν, τῷ καύχημα ὑμῶν εἶναι, τῷ μὴδὲ ἐν σαρκικῇ ἀναστραφῆναι σοφία, ἀλλὰ ἐν χάριτι τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑμᾶς μάρτυρας ἔχειν τούτων πάντων. Διὰ ταῦτα οὖν, φησὶν, « ἐβουλόμην ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς. »

« Ἴνα δευτέραν χάριν ἔχητε. » Τούτέστι, διπλῆν χάριν, τὴν τε διὰ τῆς προτέρας Ἐπιστολῆς, καὶ τὴν διὰ τῆς παρουσίας μου.

Variae lectiones.

²⁷ ἀλαζῶν περὶ ἑαυτοῦ μεγαλαυχῶν ο.

« Καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν. » Καίτοι ἂν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ εἰρήχαι· « Ἐλευσόμεαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω. » ἐνταῦθα δὲ φησιν, ὅτι « Ἐβουλόμην πρότερον ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. » Τί οὖν; ἑαυτῷ ἐναντιοῦται; Μὴ γένοιτο! Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐγραψα δι' ὑμῶν ἀπελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, ἀλλ', « Ἐβουλόμην. » Εἰ γὰρ καὶ οὐχ οὕτως ἔγραψα, φησὶν, ὅμως ἐσπούδαζον καὶ ἐβουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς; καὶ πρὶν Μακεδονίαν ἰδῶ· τοσοῦτον ἀπέσχον τοῦ ἁρβυμῆσαι· ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑστερησάσθαι τῆς ὑποσχέσεως, ὥστε καὶ προφθάσαι αὐτὴν ἠθέλησα.

« Καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας· ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν. » Ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἀδιορίστως εἶπεν· « Ἴνα ὑμεῖς με προπέμψητε οὐ εἴς τινι πορεύομαι. » δεδοικὸς μὲν πως εἶπὼν, ὅτι Εἰς τὴν Ἰουδαίαν, εἶτα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐτέρωθι ἀναγκασθεὶς ἀπελθεῖν, φανῆ φέουσι. Νῦν δὲ ἐπειδὴ ἀπέτυχε τοῦ πρὸς αὐτοὺς ἐλθεῖν, θαρρῶν λέγει λοιπὸν, ὅτι Εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἤθελον προπεμφθῆναι ὑφ' ὑμῶν· ἀλλ' ὁ Θεὸς οὕτε εἰς ὑμᾶς, ὅλω; ἐλθεῖν εὐδόκησεν, οὕτε εἰς τὴν Ἰουδαίαν ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι. Ἄκουε οὖν καὶ τῶν ἐξῆς·

« Τοῦτο οὖν βουλόμενος, μήτι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐρηγάμην; Ἡ δὲ βουλεύομαι, κατὰ σάρκα βουλεύομαι, ἵνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ, καὶ τὸ οὐ, οὐ; » Ἐνταῦθα ἐκδηλότερον ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῆς βραδύτητος, καὶ φησιν, ὅτι Βουλόμενος· ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, τίνας ἐνεκεν οὐκ ἤλθον; ἄρα ὡς ἐλαφρὸς καὶ εὐρίπιστος, καὶ ἄλλοτε ἄλλα φρονῶν; Οὐδαμῶς. Ἄρα ἐξ κατὰ σάρκα, τουτέστιν, ἀνθρωπίνως· βουλεύομαι, καὶ οὐκ ἐκ γνώμῃ διοικοῦμαι, ὥστε ὁ ἀφορίω παρ' ἐμαυτῷ, τοῦτο καὶ πληρῶ, κἂν τε ναὶ, κἂν τε οὐ; οὐκ ἔστιν οὐδὲ τοῦτο. Ἀλλὰ τῷ Πνεύματι ἀγομαι, καὶ οὐκ ἔχω ἐξουσίαν ὅπου θέλω ἀπέραι, ἀλλ' ὅπου ἐκεῖνο προστάξει. Ὡστε πολλάκις παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ οὐκ ἔστι ναὶ, διὰ τὸ μὴ καὶ τῷ Πνεύματι δοῦναι· οὐδὲ τὸ οὐ, οὐ, διότι ὅπερ ἐγὼ ἀπαναίνομαι, τοῦτο κελεύει τὸ Πνεῦμα. Ὅρα δὲ σοφίαν, πῶς ὅπερ οἰδιαβάλλοντες πρόφασιν λοιδορίας ἐποιοῦντο, τὸ μὴ ἐλθεῖν ὑποσχόμενον, τοῦτο αὐτὸς ἐν ἐγκωμίου μοίρᾳ τάττει, τὸ μὴ ἐξουσιάζειν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀγεσθαι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὅπου ἂν ἐκεῖνον δοκῇ. Τί δὲ; ἐκεῖνα δὲ ὑπισχνεῖτο, οὐ μετὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας ὑπισχνεῖτο, ἀλλ' ἠγνῶσι τὸ μέλλων; Ἠγνῶσι· οὐ γὰρ πάντα ἐπίστατο· ὥστε καὶ ἀσύμφορα ἠῤῥητο, ὡς ἐπὶ τοῦ σκόλοπος. Καὶ ἐν ταῖς Πρόξεναι δὲ εὐρίσκειται βουλόμενος ἀπελθεῖν ἀλλ'· χροῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος καλυόμενος. Τοῦτο δὲ συμφερόντως ὁ Θεὸς ἐποίησεν, ἵνα μὴ ὡς Θεοὺς αὐτοὶ, προσέχουσιν οἱ ἄνθρωποι· ὅπερ οἱ Λυκάδονες ἐπαθον.

« Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο οὐκ ἔγενετο » ναὶ, καὶ οὐ. » Ἀντίθεσιν ἀνακύπτουσιν λέγει. Εἰκό; γὰρ εἰπεῖν τινα· Εἰ ὅπερ λέγεις οὐκ

⁵ 1 Cor. xvi, 13. ^h Act. xvi, 6. ⁱ Act. xiv, 10.

Variæ lectiones

⁵⁰ ὅς γὰρ ο. ⁵¹ ἔστι ο.

VERS. 16. « Ac per vos transire in Macedonia. » Atqui in priore Epistola dixerat ⁵, « Veniam ad vos ubi Macedonia transiero : » hic vero ait, « Volui prius venire ad vos. » Quid igitur? secum ipse pugnat? Haudquaquam. Non enim dixit, Scripsi per vos me abiturum in Macedonia, sed, « Volui. » Etiam si enim non sic scripsi, inquit, studebam tamen et volebam venire ad vos priusquam Macedonia inuiserem : tantum abest ut ex socordia intermiserim quominus ad vos venirem, ac non statim promissioni, ut et praevenire illam voluerim.

« Et iterum a Macedonia venire ad vos, et a vobis deduci in Judæam. » In priore Epistola indefinite dixit, « Ut vos me deducatis quocunque iero, » veritus ne si dixisset, in Judæam, et a Spiritu alio coactus fuisset proficisci, mendax esse videretur. Jam nunc vero quandoquidem ad eos proficisci non contigit, ideo quoad dicit, quod in Judæam volui a vobis deduci : at Deo visum est, ut neque omnino ad vos venirem, neque a vobis in Judæam deducerer. Audi igitur quæ sequuntur.

VERS. 17. « Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum? Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me, næ, næ, et non, non? » Hic clarius rationem reddit tarditatis suæ, inquiens, Cum ad vos venire decrevissem, cujus causa non veni? Num quia levis et inconstans sim, et qui alias alia sentiat? Nequaquam. Num igitur secundum carnem, id est, humano more delibero, et propria voluntate gubernor, ut quod constituerem apud meipsum, idem et impleam, sive sit næ, sive sit non? Haud sic istud habet. Sed Spiritu agor, nec mihi copia est facta, ut quo velim proficiscar, sed quo ille injusserit. Itaque sæpe numero apud me næ non est næ, propterea quod non etiam Spiritui hoc placeat : neque non apud me sit non, **248** quandoquidem id quod ego renuo, Spiritus jubet. Observa autem ejus sapientiam, quomodo quod calumniatores occasionem convicii faciebant, quia non venisset, cum promisisset tamen, hoc ipse encomii loco ponit, nempe, quod sui potestatem non habeat, cæterum quod a Spiritu agatur quorsum is voluerit. Quid vero? Illa quæ promittebat, nonne cum Spiritus operatione promittebat, sed ignorabat quid futurum esset? Ignorabat. Non enim omnia norat. Itaque pro iis orabat, quæ inutilia erant, ut cum de stimulo a se auferendo oraret. In Actis etiam invenitur quod voluerit alio abire, sed a Spiritu sit prohibitus ^h. Id vero commode faciebat Deus, ne homines illis ut diis essent intenti, id quod Lycaonibus accidit ⁱ.

VERS. 18. « Fidelis autem Deus, quia sermo noster qui fuit apud vos, non fuit næ et non. » Objectionem emergentem diluit. Verisimile enim erat

dicturum quempiam, Si quæ dicis non sunt firma, sed sæpe dicis næ, et invenitur non, metui-
mus ne quo modo et sermo tuus et prædicatio talis sit, nempe næ et non, hoc est, inconstans et instabilis. Hanc igitur dissolvens, Quod promiseram, inquit, venire ad vos, meum erat, unde et a proposito decidi. Prædicatio autem Dei est, et quæ Dei sunt fallere non possunt : propterea etiam inquit, « Fidelis est Deus, » hoc est, verus. Proinde, quia verus est, neque verbum ipsius erga vos, quod nos prædicavimus, inconstans et instabile erit, ut alias quidem sit næ, alias vero non.

VERS. 19. « Dei enim Filius Jesus Christus, qui in vobis est per nos prædicatus, per me et Silvanum et Timotheum, non fuit næ et non, sed næ in eo fuit. » Deinceps dicit qualis sermo non fuerit næ et non. « Qui in vobis prædicatus est, non fuit næ et non, » hoc est, non hoc quidem nunc prædicabatur, nunc vero aliud : verum næ fuit, hoc est, firmiter et inconcusse prædicatus est. Recenset autem et multitudinem eorum qui prædicaverunt, testimonium fide dignum faciens, ac humilitatem docens, cum suos discipulos conductores faciat.

VERS. 20. « Quotquot enim sunt promissiones Dei, in ipso sunt næ, et in ipso Amen, Deo ad gloriam per nos. » In prædicatione multa sunt quæ promittuntur, resurrectio mortuorum, filiorum adoptio, ac simpliciter spes futuri sæculi. Ait ergo quod non solum verbi ministerium adeoque prædicatio similiter habeat, ac firmiter prædicata sit, verum etiam quæ in ipsa sunt promissiones. Dei enim sunt : quæcunque autem promisit Deus, « in ipso næ, et Amen » habent, id est, robur et stabilitatem. Non enim in homine quopiam complentur, sed in ipso Deo. Stabiles 249 itaque sunt. Quinetiam ad gloriam ejus faciunt. Etiam si enim ob nihil aliud prorsus, ob suam tamen ipsius gloriam Deus promissiones suas complebit. Quomodo vero complebit eas? « Per nos, » hoc est, per beneficia quæ in nos ille confert. Nos enim ipsi sumus occasio sua implendi promissa, qui promissa accipimus. Quod si promissiones Dei firmæ sunt, multo magis ipse, et qui de ipso est sermo, erit firmus. Vel, « per nos, » aliter est accipiendum, hoc est, ad gloriam Dei, quæ per nos ipsi est oblata : per nos enim glorificatur.

VERS. 21, 22. « Qui autem confirmat nos vobiscum in Christum, et qui unxit nos, Deus est : qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris. » Supra dixit quod Deus impleat promissiones : jam confirmat hoc, Quod vos, inquit, et ego doctor vester, firmiter stemus in fide erga Christum, ipse dedit, qui et unxit nos et signavit : hoc est, prophetas, sacerdotes et reges nos fecit. Talis enim est unusquisque qui baptizatus est : nempe propheta, quippe qui viderit quæ oculus non

εισι βέβαια, ἀλλὰ πολλάκις λέγεις ναί, καὶ εὐρίσκειται οὐ, δεδοίκαμεν μήπως καὶ ὁ λόγος σου καὶ τὸ κήρυγμα τοιοῦτόν ἐστι, ναί καὶ οὐ· τούτέστιν ἀστατον καὶ ἀβέβαιον. Φησὶν οὖν λύων ταύτην, ὅτι τὸ μὲν ἐπαγγελιασθαι ἰλοθεῖν ἐμὸν ἦν, διὸ καὶ ἀπέτυχον· τὸ δὲ κήρυγμα τοῦ Θεοῦ ἐστι, καὶ ἀμήχανον διαψεύσασθαι τὰ τοῦ Θεοῦ· διὸ καὶ ἔφη· « Πιστὸς ὁ Θεός, » τούτέστιν, ἀληθής. Ὡστε, ἐπεὶ ἀληθής ἐστιν, οὐδὲ ὁ λόγος αὐτοῦ ὁ πρὸς ὑμᾶς, ὃν ἡμεῖς ἐκηρύξαμεν, ἀστατός ἐστι καὶ ἀβέβαιος, καὶ ποτὲ μὲν, ναί, ποτὲ δὲ, οὐ.

« Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς Ἰησοῦς Χριστός, ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο ναί καὶ οὐ, ἀλλὰ ναί ἐν αὐτῷ γεγονεν. » Λοιπὸν λέγει ποῖος λόγος οὐκ ἐγένετο καὶ καὶ οὐ²⁰. « Ὁ ἐν ὑμῖν κηρυχθεὶς οὐκ ἐγένετο ναί καὶ οὐ· τούτέστιν, οὐ νῦν μὲν τοῦτο ἐκηρύττετο, νῦν δὲ τοῦτο· ἀλλὰ ναί ἐγένετο, τούτέστι, βεβαίως²¹ καὶ ἀπαρασαλεύτως ἐκηρύχθη. Καταλέγει δὲ καὶ τὸ τῶν κηρυξάντων πλῆθος, ἀξιόπιστόν τε τὴν μαρτυρίαν ποιῶν, καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκων, ὅτι τοὺς ἐκ τῶν μαθητᾶς συνδιδασκάλους ποιεῖται.

« Ὅσα γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ναί, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Ἀμήν, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. » Ἐν τῷ κηρύγματι πολλὰ ἐστὶ τὰ ἐπαγγελλόμενα, ἀνάστασις· νεκρῶν, υἰοθεσία, καὶ ἀπλῶς, ἐλπίδες τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Φησὶν οὖν, ὅτι οὐ μόνον τὸ κήρυγμα αἰεὶ ὡσαύτως, ἔχει, καὶ βεβαίως ἐκηρύχθη, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν αὐτῷ ἐπαγγελίαι· τοῦ Θεοῦ γὰρ εἰσιν. Ὅσα δὲ ὑπέσχετο ὁ Θεός, ἐν αὐτῷ τὸ ναί, καὶ τὸ Ἀμήν· ἔχουσι· τούτέστι, τὸ βέβαιον. Οὐ γὰρ ἐν τινι τῶν ἀνθρώπων πληροῦνται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ· ὥστε βεβαία εἰσιν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς δόξαν αὐτοῦ εἰσι· καὶ πάντως, εἰ καὶ μὴ διὰ τι ἄλλο, διὰ γούν τὴν οἰκίαν δόξαν ὁ Θεός τὰς αὐτοῦ ἐπαγγελίας πληρῶσι²². Πῶς δὲ πληρῶσι ταύτας; « Δι' ἡμῶν· » τούτέστι, διὰ τῶν πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν. Ἡμεῖς γὰρ ἔσμεν αὐτῷ πρόφαισις τοῦ πληροῦν τὰς ἐπαγγελίας, οἱ δεχόμενοι τὰ ἐπαγγελλόμενα. Εἰ τοίνυν αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ βεβαία εἰσι, πολλῶν μᾶλλον αὐτὰς καὶ ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος ἐστὶ βέβαιος. Ἡ τὸ, « Δι' ἡμῶν, » καὶ ἄλλως ἐκκλητέον· τούτέστι, πρὸς δόξαν Θεοῦ, τὴν δι' ἡμῶν αὐτῷ προσαγομένην²³· δι' ἡμῶν γὰρ δοξάζεται.

« Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστόν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, Θεός· ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δούς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. » Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι αὐτὸς πληρῶσι τὰς ἐπαγγελίας, κατασκευάζει νῦν τοῦτο, καὶ φησιν, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ βεβαίως ἐστάναι ἐν τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστόν ὑμᾶς, καὶ ἐμὲ αὐτὸν τὸν διδάσκαλον ὑμῶν, αὐτὸς διδῶσι, καὶ αὐτὸς ἔχρισεν ἡμᾶς καὶ σφραγίσαι· τούτέστι, προφήτας, καὶ βασιλεῖς, καὶ ἱερεῖς εἰργάσατο. Τοιοῦτος γὰρ πᾶς βαπτισθείς· προφήτης, ὡς

Variae lectiones.

²⁰ ναί καὶ οὐ· ὁ γὰρ Υἱὸς φησὶ, τοῦ Θεοῦ, ἐ ἐν m. ²¹ γενναίως o. ²² ἐκπληρῶσει m. ²³ προστινομένην m.

ἰδῶν ἢ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐδ' οὐκ ἤκουσεν· ἰσ-
 ρεύς, ὡς ὀφειλῶν αὐτῶν προσάγειν θυσίαν ζώσαν, ἀγίαν,
 εὐάρεστον τῷ Θεῷ· καὶ βασιλεὺς, ὡς Θεοῦ
 τοῦ παμβασιλέως υἱὸς γαγονῶς, καὶ τῆς μελλούσης
 κληρονομίας βασιλείας, καὶ ὡς νῦν βασιλεύων τῶν
 ἀτόπων λογισμῶν, καὶ τοῦ κόσμου παντὸς ὑπερκείμε-
 νος. Ὡς περ οὖν τὸ παλαιὸν οἱ ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς
 ἐχρῖοντο τῷ ἐλαίῳ· οὕτω καὶ νῦν ἡμεῖς τῷ Πνεύ-
 ματι ἐχρίσθημεν, δόντος τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς καρδίαις
 ἡμῶν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος· εἰ δὲ τὸν
 ἀρραβῶνα ἔδωκε, καὶ τὸ πᾶν δώσει πάντως. Ἀρ-
 ραβῶνα δὲ λέγει τὰ νῦν χαρίσματα τοῦ Πνεύ-
 ματος. Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκουμεν, καὶ ἐκ μέ-
 ρους προφητεύομεν· τότε δὲ τὸ τέλειον ²⁵ ἀποληψό-
 μεθα, ὅτε φανερωθήσεται ὁ Χριστὸς ἐν τῇ δόξῃ
 αὐτοῦ. Μὴ τοίνυν νομίζετε, ὅτι ἡμεῖς ἴσμεν οἱ ἐπαγ-
 γελλόμενοι ὑμῖν, καὶ ἰσως ψευσόμεθα. Οὐδὲ γὰρ,
 οὐδὲ ἡμεῖς ἴσμεν οἱ στηριζόντες ὑμᾶς, ἀλλ' ὁ Θεὸς
 καὶ ἐπαγγέλλεται, καὶ στηρίζει, καὶ ἐμὲ, καὶ ὑμᾶς.
 Αὐτὸς οὖν μέλλει τὰ πάντα πληροῦν. Ἐξῶθεν γὰρ
 ἰσχυροὶ συνυπάρχουσι, ὅτι Ὁ τάδε καὶ τάδε ποιή-
 σαι Θεός, αὐτὸς πληροὶ τὰς οἰκίας ὑποσχέσεις.

Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν
 ἐμὴν ψυχὴν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν, οὐκέτι ἦλθον εἰ;
 Κόρινθον. » Καὶ μὴ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι διὰ τοῦτο
 οὐκ ἦλθον, ὅτι οὐκ εἶχον ἐξουσίαν ἑαυτοῦ, ἀλλ'
 ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐκωλύθη. Πῶς οὖν νῦν λέγει,
 ὅτι διὰ τὸ φεῖδασθαι ὑμῶν οὐκ ἦλθον; Ἥ καὶ
 τοῦτο αὐτὸ τοῦ Πνεύματος ἦν. Τὸ γὰρ Πνεῦμα
 ὑπέβαλεν αὐτῷ μὴ παραγενέσθαι, τὴν φειδῶ τὴν
 αὐτῶν προβαλλόμενον. Ἥ ὅτι κατὰ μὲν τὴν ἀρ-
 χὴν τὸ Πνεῦμα ἐκώλυεν, ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸς ἐπι-
 λογισάμενος, ὅτι τοῦτο βέλτιον, ἔμενεν. Ὅρα ἐκ
 τὴν σοφίαν αὐτοῦ· Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι· εἶλεγον, ὅτι
 διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθες, διότι, ὡς ἔοικεν, ἐμίσησας
 ἡμῖς· αὐτὸς τούναντιον φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ
 ἦλθον, ὅτι φειδομαι ὑμῶν. Τοῦτο δὲ λέγει, διότι
 ἦσαν τινες παρ' αὐτοῖς ἀμαρτάνοντες ²⁶, καὶ μὴ με-
 τανοήσαντες, οἷς ²⁷ ἐπεξήλθεν ἄν, εἰ παραγένετο,
 καὶ εὗρεν ἀδιορθώτους. Περιέμενον οὖν, ἵνα ὅταν
 διορθωσῶνται, τότε ἔλθῃ, καὶ μὴ εὗρη κολάσεως
 ἀφορμὴν.

Ὁὐκ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ
 συνεργοὶ ἔσμεν τῆς χάριτος ὑμῶν. » Ἐπειδὴ αὐθεν-
 τικώτερον ἔδοκει ὁ εἶπεν (ἐκεῖνων γὰρ τίς φεῖδεται,
 οὐς κολάσαι κύριός ἐστι), θεραπεύει τὸ τοῦ λόγου
 τριχῶ, καὶ φησιν, ὅτι εἶπον, φεῖδασθαι ὑμῶν, οὐ διὰ
 τὸ ἐξουσίαν εἶχεν τῆς πίστεως ὑμῶν (προαιρέσεως ²⁸
 γὰρ ἐστὶν ἡ πίστις, καὶ οὐδεὶς ἀναγκάζει πιστεύσαι
 τὸν μὴ βουλόμενον), ἀλλὰ διότι ἡ ὑμετέρα χάρις
 ἐμὴ ἐστίν, οὐκ ἦλθον, ἵνα μὴ ἐμβάλω ὑμᾶς εἰς λύ-
 πην, καὶ λυπηθῶ καγῶ. Πάντα γὰρ ἐργάζομαι ὑπὲρ
 τῆς χάριτος ὑμῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἔμεινα· ἵνα διορθω-
 θέντας ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς μόνης εὐρών, ἀλύτους ὑμᾶς
 διατηρήσω.

vilit, nec auris audivit. Sacerdos etiam, ut qui
 debeat seipsum offerre hostiam viventem, sanctam,
 beneplacentem Deo. Tum rex, ceu Dei summi regis
 et imperatoris filius factus, futuri regni hæres,
 et qui nunc regnet domineturque in omnes absur-
 das cogitationes, constitutusque sit supra univer-
 sum mundum. Perinde igitur ut apud priscos, sa-
 cerdotes et reges inungebantur oleo : ita etiamnum
 nos Spiritu inuncti sumus dante Deo arrhabonem
 Spiritus in cordibus nostris. Quod si arrhabonem
 dedit, totum omnino etiam dabit. Arrhabonem au-
 tem appellat quæ nunc dantur charisma Spiritus.
 Ex parte enim cognoscimus, et ex parte propheta-
 mus : tum vero perfectum absolutumque percipie-
 mus, quando manifestabitur Christus in gloria sua.

Ne igitur arbitremini nos esse qui polliceamur,
 deinceps forsau mendaces inveniendi. Minime enim
 gentium nos sumus qui fulcimus vos : verum Deus
 est, qui et promittit, et firmat cum me tum vos.
 Ipse enim omnia adimplebit. Subaudire enim te
 oportet, quod Deus hæc et illa faciens, ipse etiam
 complet proprias promissiones.

Vers. 23. « Ego autem testem Deum invoco in
 animam meam, quod parcens vobis, nondum vene-
 rim Corinthum. » Atqui supra dixit, Propterea non
 veni, quia non habuerim mei ipsius potestatem, sed
 a Spiritu sim prohibitus. Qui igitur nunc ait, Ut
 parcere vobis non veni? Vel hoc ipsum a Spiritu
 erat : Spiritus enim ei suggestit ne veniret, propo-
 nens nimirum et consulens quo eis parcat : vel quia
 Spiritus primum inlibuerit, post vero **250** et ipse
 secum reputaverit sic melius esse, ideoque manserit.
 Sapientiam hic ipsius animadvertite. Cum enim illi
 dicerent, Propterea non venisti, quod, ut videtur,
 oderis nos, ipse contrarium ait, Eam ob causam
 non veni ad vos, quod vobis parcerem. Hoc autem
 refert, quia nonnulli apud eos fuerint peccantes et
 impœnitentes, de quibus supplicium sumpsisset, si
 non reformatos invenisset. Expectavit igitur tan-
 tisper dum correxerint mores suos, ac tum veniat,
 nec puniendi occasionem inveniat.

Vers. 24. « Non quod dominemur fidei vestrae,
 sed adiutores sumus gaudii vestri. » Quia videba-
 tur majoris auctoritatis quod dixerat (illis enim
 quispiam parcat, in quos puniendi jus habet), aspe-
 ritatem jam orationis curat et mitigat : Non dixi,
 inquit, me vobis parcere, eo quod sit mihi jus in
 fidem vestram (libere namque voluntatis fides est,
 neque quisquam cogit nolentem credere); verum
 quia vestra lætitia mea est, non veni, ne conjiciam
 vos in mœrorem, ac simul vobiscum mœream.
 Omnia enim facio pro gaudio vestro, eamque ob
 causam adventum meum distuli, ut per solas minas
 vos ad meliorem statum translatos inveniens, mœ-
 rores expertes conservem.

Variæ lectiones.

²⁵ συνάλλαγμα ο. ²⁶ ἀμαρτόντες ο. ²⁷ οὐς ο. ²⁸ προαιρέσεις ο.

« Nam fide statis. » Submisit cum eis disserit, A propterea quod non parum eos percusserrat in priore Epistola. Quod autem ait, est hujusmodi: In his quæ ad fidem attinent, statis: non potui igitur quidquam hoc nomine de vobis conqueri. In aliis vero concussi eratis, et vacillabatis: quæ qui non emendassent, incussissem eos, meritoque mœrore affecissem, quandoquidem et ipse contristatus essem.

CAPUT II.

VERS. 1. « Statur autem hoc apud meipsum, ne iterum in tristitia venirem ad vos. » Cum « iterum » ait, indicat se antehac quoque mœrore affectum fuisse. Non autem aperte dixit, Alias etiam mœrore affecistis me: sed aliter, Ea de re non veni ad vos, ne iterum vos contristem: quod eundem quidem sensum habet. Ideo enim ille eos mœrore affecit objurgationibus, quandoquidem et ipsum contristaverant delictis. Attamen non peræque ferit.

VERS. 2. « Si enim ego vos contristo, equis est qui me lætificet, nisi qui ex me contristatur? » Etsi contristem vos, cum vos increpo et aversor, ex hoc tamen exhilaror, quia video me plurimi apud vos fieri, adeo ut mordeat vos, si quando vos averser vel objurgem. Nemo enim, inquit, me adeo exhilarat ac is qui contristatur, cum conspiciat me ira percitum. Indicat enim quod non contemnit 251 me. Unde cum melioris vitæ spem præbeat, exhilarat me.

VERS. 3. « Et scripsi vobis hoc ipsum. » Quale? C Quod parcens vobis non veni. Ubi autem scripsi? In hac ipsa Epistola.

« Ne cum venero, tristitiam habeam propter quos oportebat me gaudere. » Propter hoc ipsum, inquit, nunc scripsi vobis, ut corrigamini, ne impœnitentibus ac non emendatis assistens, mœrore afficiar propter vos, quos oportebat lætitiæ ansam mihi præbere.

« Confidens de omnibus vobis, quod gaudium meum omnium vestrum est. » Scripsi, inquit, confidens quod emendaturi sitis vos, atque ita me gaudio affecturi. « Meum autem gaudium omnium vestrum est. » Ea de causa dixi, « ut non contrister, » non meum, sed, vestrum potius commodum spectans. Novi enim quod si conspexeritis me lætantem, lætemini et vos: sin dolentem, et vos dolentis.

VERS. 4. « Nam ex multa afflictione et anxietate cordis scripsi vobis per multas lacrymas. » Cum supra dixerat, « Qui contristatur, exhilarat me, » ne dicant, Eo niteris in mœrorem conjicere nos, ut ipse exhilareris, Propterea, inquit, vehementer etiam mihi dolet, plus quam vobis peccantibus. Non enim simpliciter ex afflictione, sed, « ex multa: » neque per lacrymas simpliciter, sed, « per multas, » et anxietate cordis scripsi: hoc est, suf-

« Τῆ γὰρ πίστει ἐστήκατε. » Ὑπεσταλμένως αὐτοῖς διαλέγεται, διὰ τὸ πολλὰ αὐτοὺς πλῆξαι ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐμὲ μὲν τοὺς κατὰ πίστιν ἐστήκατε. Οὐκ οὖν ἐν τούτοις εἶχόν τι μέμφασθαι ὑμᾶς· ἐν ἄλλοις δὲ ἐσαλευσέμεν· ἃ μὴ διορθωσαμένοις ἐπεξῆλθον ἂν, καὶ εἰκότως ἐλύπησα ἂν, ὡς καὶ αὐτοὺς λυπηθεὶς.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

« Ἐκρινε δὲ ἐν ἑμαυτῷ τούτο, τὸ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς. » Τὸ, « Πάλιν, » δείκνυσιν αὐτὸν καὶ ἄλλοτε λυπηθέντα. Οὐκ εἶπε δὲ φανερώς, ὅτι Ἐλυπησάτε με καὶ ἄλλοτε· ἀλλ' ἐτέρως, ὅτι Διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθον, ἵνα μὴ πάλιν λυπησῶ ὑμᾶς· B ὁ τὴν αὐτὴν μὲν διάνοιαν ἔχει (διὰ τοῦτο γὰρ πάντως καὶ αὐτὸς ἐλύπει αὐτοὺς τοὺς ἐπιτιμωμένους, ὅτι αὐτοὶ ἐλύπουν αὐτὸν τοὺς ἁμαρτήμασι), πλὴν οὐχ ὁμοίως ἐστὶ πληκτικόν.

« Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνειν με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ; » Εἰ καὶ λυπῶ, φησὶν, ὑμᾶς, ἐν τῷ ἐπιτιμᾶν ὑμῖν, καὶ ἀποστρέφασθαι ὑμᾶς, ἀλλ' ὅμως δι' αὐτὸ τούτο εὐφραίνομαι, ὅτι, ὡς εἶοικε, περὶ πολλοῦ με τίθεσθε, ὥστε δάκνυσθαι, ὅταν ἀποστρέψωμαι ὑμᾶς, καὶ ἐπιτιμῶ ὑμῖν. Οὐδεὶς γὰρ με, φησὶν, εὐφραίνει οὕτως, ὡς ἐκεῖνος ὁ λυπούμενος, ὅτε βλέπει με ὀργιζόμενον. Ἐμφανὲς γὰρ, ὅτι οὐ καταφρονεῖ μου. Ὅθεν καὶ ἐλπίδας διδοὺς διορθώσεως, καὶ κατὰ τούτο εὐφραίνει με.

« Καὶ ἔγραψα ὑμῖν αὐτὸ τούτο. » Ποῖον; « Ὅτι φειδόμενος ὑμῶν οὐκ ἦλθον. » Ποῦ δὲ ἔγραψα; Ἐν ταύτῃ τῇ Ἐπιστολῇ.

« Ἴνα μὴ ἐλθῶν, λύπην σχῶ ἀφ' ὧν ἔδει με χαίρειν. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἔγραψα νῦν ὑμῖν, ἵνα διορθωθῆτε, καὶ μὴ ἀδιορθώτοις ἐπιστάς, λύπην σχῶ ἐφ' ὑμῖν, εὗς ἔδει εὐφροσύνης ἀφορμὰς μοι δίδόναι.

« Πεποικώς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν. » Ἐγραψα, φησὶν, πεποικώς, ὅτι διορθωθήσεσθε, καὶ ἐκ τούτου χαρήσομαι. « Ἡ ἐμὴ δὲ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν. » Ὅστε διὰ τοῦτο εἶπον, Ἴνα μὴ λυπηθῶ, οὐ τὸ ἑμαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. Οἶδα γὰρ, ὅτι ἐὰν ὄργη D χαίροντα, χαίρετε· καὶ ἐὰν ἀλόγῳντα, ἀλγεῖτε.

« Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρῦων. » Ἐπειδὴ εἶπεν ἂνω, ὅτι « Ὁ λυπούμενος εὐφραίνει με· » ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι Αὐτὸ τούτο σπουδάζεις, τὸ λυπεῖν ἡμᾶς, ἵνα αὐτὸς εὐφραίνῃ· διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι Στάθου καὶ αὐτὸς ἀλόγῳ, πλεον ὑμῶν τῶν ἁμαρτανόντων. Οὐ γὰρ, Ἄπὸ θλίψεως, ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ, « Πολ- λῆς· » οὐδὲ, Διὰ δακρῶν, ἀπλῶς, ἀλλὰ, « Διὰ πολλῶν, καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα· » τοῦτέστιν,

Variæ lectiones.

27 εὐφραίνει ο.

Ἄπεινιγε τὴν καρδίαν μου ἢ ἀθυμία, συνέχουσα ἅ καὶ στενωρωῦσα, καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψα. Ὡς περ εἰ τις πατὴρ ἰατρὸς τέμνων ἢ καίων τὸν παῖδα, δι' ἀμφοτέρων λυπεῖται, καὶ ὅτι νοσεῖ, καὶ ὅτι ἀναγκάζεται αὐτὸν τέμνειν· κατ' ἄλλον δὲ τρόπον εὐφραίνεται, διὰ τὴν τῆς υἰείας ἐλπίδα· οὕτως οὖν καὶ ὡ ἀμαρτάνοντας ὑμᾶς λυπῶν²⁸, λυπούμαι· κατ' ἄλλον δὲ τρόπον εὐφραίνομαι, λυπούμένων, ὑμῶν, διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς διορθώσεως ὑμῶν.

« Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλ' ἵνα γνῶτε τὴν ἀγάπην ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. » Τὸ ἀκόλουθον ἦν εἶπέν· Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλ' ἵνα διορθωθῆτε· ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο· καταγλυκαίνει δὲ τὸν λόγον, βουλόμενος ἐπισπάσασθαι αὐτούς, διὰ τοῦ δεῖξαι, ὅτι « περισσοτέρως, » ἢ τοὺς ἄλλους μαθητὰς, ἀγαπᾷ αὐτούς, καὶ ὅτι κτλ λυπηθῆ, ἀπὸ ἀγάπης λυπεῖ, καὶ οὐκ ἀπὸ θυμοῦ. Μεγίστης γὰρ ἀγάπης, τὸ ἀμαρτανόντων ὑμῶν, ἐμὲ λυπεῖσθαι, καὶ σπεύδειν ἐπιτιμᾶν ὑμῖν, κἀντεῦθεν λυπεῖν ὑμᾶς. Εἰ γὰρ μὴ ἠγάπων, ἀφῆκα ἂν ἀθεραπεύτους.

« Εἰ δὲ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς. » Βούλεται διὰ τούτων ἀγάπην κυρωθῆναι εἰς τὸν πεπορευκότα, περὶ οὗ ἔγραψεν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ· καὶ γὰρ ἦσαν αὐτὸν πάντες τῇ κελεύσει Παύλου ἀποστραφέντες ὡς βδελυκτόν. Ἴνα τοίνυν μὴ πάλιν τὴ ἐναντία κελευσθέντες, τούτέστι, τὸ προσλαθῆσθαι αὐτὸν, καὶ χαρίσασθαι αὐτῷ, σκανδαλισθῶσιν ἐπὶ τῷ Παύλῳ ὡς παλιμβόλῳ· μεταχειρίζεται σοφώτατα τὸν λόγον, καὶ κοινωνοὺς αὐτούς ποιεῖται τῆς συγχωρήσεως, λέγων, ὅτι Ὡς περ κοινῶς ἐλύπησεν ἡμᾶς, οὕτω καὶ κοινῶς πάλιν εὐφράνητε²⁹ ἐπὶ τῇ συγχωρήσει αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἐμὲ, φησί, μόνον λελύπηκεν, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς πάντας « ἐκ μέρους· » τούτέστιν, Ὀλίγον τι ἐλύπησεν, ἵνα μὴ λέγω ὅτι πυντελώως ἐλύπησεν ὑμᾶς, διὰ τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι αὐτὸν ἐπὶ τῇ γε ἀληθείᾳ καὶ ὑμᾶς ὁμοίως ἐμοὶ ἐλύπησεν· ἀλλ' ὅμως ἵνα μὴ ἐπιβαρῆσω αὐτὸν τὸν πεπορευκότα, « ἐκ μέρους » φημί, ὑμᾶς λυπηθῆναι.

« Ἰκανὸν τῷ τοιοῦτῳ ἢ ἐπιτιμία αὐτῆ, ἢ ὑπὸ τῶν πλειόνων. » Οὐ λέγει, Τῷ πεπορευκότῳ, ἀλλὰ, « Τῷ τοιοῦτῳ, » ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν οὐδὲ ὀνομάζεσθαι θέλων αὐτὸν· ἐνταῦθα δὲ, φειδόμενος, καὶ οὐδὲ μέμνηται οὐδαμοῦ τῆς ἀμαρτίας· παιδεύων καὶ ἡμᾶς, τοῖς συντετριμμένοις συμπαθεστέροις εἶναι.

« Ὡστε τὸναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι. » Μὴ μόνον, φησί, λύσατε τὴν ἐπιτίμησιν, ἀλλὰ τι καὶ πλέον αὐτῷ χαρίσασθε, καὶ παρακαλέσατε αὐτὸν· τούτέστιν, ἀνακτήσασθε, θεραπεύσατε· Ὡς περ εἰ τις μαστίζων τινὰ, μὴ μόνον ἀπολύσῃ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ πᾶς πληγὰς θεραπεύσῃ· προτραπή. Καλῶς δὲ εἶπε, « Χαρίσασθε. » Ἴνα γὰρ μὴ νομίσῃ ἐκείνος, ὅτι ἀφείθη, ὡς ἱκανῶς ἐξ-

locavit cor meum ipsa tristitia, constringens et angustum reddens, ac propterea scripsi. Quemadmodum si quis pater medicus secans aut urens filium suum, duplici nomine angitur, et quod agratat filius, et quod aligatur ipse admoveere manum et secare : altera autem ratione exhilaratur, spe nimirum sanitatis ; hunc ad modum et ego vos delinquentes in mœrorem coniciens, ipse mæreo : alia vero ratione, vobis mœrentibus, propter spem emendationis vestræ exhilaror.

« Non ut contristemini, sed ut charitatem cognoscatis quam habeo abundantius erga vos. » Consequens erat dicere, Non ut contristemini, verum ut emendemini : atqui non dicit hoc. Edulcat autem sermonem, cupiens eos attrahere, indicando quod eos præ cæteris suis discipulis dilectione majore complectatur : et quod etiamsi contristet eos, ex dilectione contristet, non ex iracundia. Maxime enim charitatis symbolum est, me ob delicta vestra mœrore affici, ac festinare ut vos increpem et vos inde contristem. Nisi enim vos diligerem, relinquerem incuratos.

VERS. 5. « Sin quispiam contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem vos omnes. » Vult per hæc horum charitatem in fornicatore confirmari, de quo in priore Epistola scripserat. Nam, Paulo jubente, omnes ipsum ceu execrabilem aversati erant. Ne igitur rursus contraria jussi, nempe ut recipiant ipsum, eique condonent, scandalum patiantur Pauli nomine, tanquam inconstantis, prudentissime argumentatur, eosque participes facit hujus condonationis, inquit, Quemadmodum communiter nos mœrore affecit, sic et communiter exhilaremini in condonatione ejus. Non enim me solum, ait, mœrore affecit, sed omnes vos « ex parte : » hoc est, parum quiddam contristavit, ne dicam quod omnino vos contristaverit, ne ipsi gravis essem : quandoquidem revera vos perinde contristavit ac me, at tamen ne aggravem eum qui fornicatus est, « ex parte » dico vos contristatos fuisse.

VERS. 6. « Sufficit illi qui ejusmodi est, objurgatio hæc quæ fit a pluribus. » Non dixit, ei qui fornicatus est, sed, « illi qui est ejusmodi, » perinde ac in priori quoque Epistola : sed illie ne nominare ipsum quidem volens, hic vero parcens ei, nusquam peccati mentionem facit, erudiens nos, ut contritis compatientiores simus.

VERS. 7. « Ita ut e diverso potius vos ei condonetis et consolemini. » Nedum, inquit, removete increpationem, verum etiam quiddam amplius illi indulgete, et adhortemini ipsum, hoc est, recreetis et curetis ipsum : quemadmodum si quis flagris quempiam cædens non solum non dimittat, verum etiam plagas et vulnera curare adhortetur. Pulchre autem dixit, « Condonate. » Ut enim ille non exi-

Variæ lectiones.

²⁸ ὀρῶν ο. ²⁹ εὐφρανεῖ ο.

stimet sibi remissam noxam, quia satis confessus sit, et sufficienter pœnitentia ductus, ostendit quod non tantum ex pœnitentia sua, quantum ex illorum indulgentia, dimissionem recipiat.

« Ne quo modo abundantiori tristitia absorbeatur qui hujusmodi est. » Oportet, inquit, ut ipsum denuo assumatis, consolemini et curetis, ne a tristitia velut a bellua quadam, vel a tempestate et procella absorbeatur, vel ad strangulationem perveniat, veluti Judas, præ desperatione; vel resiliat, ut puta non ferens ex immoderata objurgatione dolorem, et ad majorem malitiam præcipitetur. Animadvertite autem quomodo istum in officio contineat, ne post dimissionem segnior fiat. Non enim ideo te suscepimus, inquit, quod perfecte sordes elueris, sed ne quid gravius patiaris ob infirmitatem tuam. Animadvertite autem quod non ad naturam peccatorum, cæterum ad affectionem peccantium increpationes sint moderandæ.

VERS. 8. « Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illum charitatem. » Non jam veluti præceptor imperat, sed veluti patronus judices precatur confirmare, hoc est stabilire dilectionem, nec simpliciter aut vulgariter ipsum assumere. **253** Indicat autem eorum etiam virtutem; qui cum antea sic amarant hominem, ut ei applauderent, nunc usque adeo ipsum aversabantur peccati istius causa, ut vel Paulus ipse pro eo intercederet.

VERS. 9. « Ideo enim scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, num ad omnia obedientes sitis. » Perterrefacit eos, ut metuentes ne inobedientiæ condemnentur, facile condonent homini. « Ideo enim scripsi, » inquit, « ut cognoscam experimentum vestrum, » hoc est, obedientiæ virtutem, an quemadmodum audivistis me ad eum increpandum, sic mihi nunc obediat, ad eum consolandum. Id enim valet quod ait, « num ad omnia obedientes sitis. » Atqui non propterea scripsit, sed ob illius salutem: attamen ubi nihil læditur, simul illis amicam sese exhibet.

VERS. 10. « Cui autem quidquam donatis, et ego. » Per hæc nascentem ipsorum contentionem et pertinaciam, qua homini condonaturi non erant, mitigat. Ecce enim illos quidem gratiæ hujus auctores primarios facit, seipsum vero subsequenter: « Cui, » inquit, « donatis vos, et ego condono. »

« Nam et ego, si quid donavi, cui donavi, propter vos in persona Christi. » Ne existiment se esse dominos dimittendi, et non, ac propterea negligant hominem absolvere, indicat eis quod jam ipse tali donaverit, ut non possint sese porro ipsi opponere. Ne autem vulnerentur ceu contempti, Propter vos, inquit, remisi ei: noram enim quod hoc vobis gratum sit futurum. Deinde, ne hominum gratia veniam illi concessisse videatur, adjecit, « in per-

A ὁμολογησάμενος, καὶ μετανοήσας ἀρκοῦντος· δεῖκνυσιν ὅτι οὐ τοσοῦτον ἀπὸ τῆς μετανοίας, ὅσον ἀπὸ τῆς αὐτῶν χάριτος, λαμβάνει τὴν ἀφεσιν.

« Μήπω; τῆ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῆ ὁ τοιοῦτος. » Δεῖ αὐτὸν προσλαβέσθαι, φησί, καὶ παρακαλέσασθαι, καὶ θεραπεύσασθαι, ἵνα μὴ καταποθῆ ὡσπερ ὑπὸ θηρίου τινός, ἢ ὑπὸ χειμῶνος καὶ κλύδωνος, τῆς λύπης· καὶ ἢ εἰς ἀγχόνην ἤξῃ, ὡς ὁ Ἰούδας, τῆ ἀπογνώσει· ἢ ἀποσκιρτήσῃ, μὴ φέρων τὴν ἐκ τῆς ἀμέτρου ἐπιτιμῆσεως, ὀδύνην, καὶ εἰς μέγιστα κακίαν ἐκτραχηλισθῆ. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ ἐκείνον καταστέλλει, ἵνα μὴ βραθυμόστροφος γένηται μετὰ τὴν ἀφεσιν. Οὐ γὰρ ἐδεξάμεθα, φησί, διότι ἀπεινήσω τελείως τὸν ῥύπον, ἀλλ' ἵνα μὴ χαλεπώτερόν τι πάθῃ; διὰ τὴν ἀσθένειάν σου. Σημείωσαι δὲ, ὅτι οὐ πρὸς τὴν τῶν ἀμαρτημάτων φύσιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ἀμαρτανόντων διάθεσιν τὰ ἐπιτίμια δεῖ ἰρίζειν.

« Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην. » Οὐκέτι ὡς διδάσκαλος ἐπιτάττει, ἀλλ' ὡς συνήγορος, δικαστὰς παρακαλεῖ κυρῶσαι, τοῦτέστι, βεβαιῶσαι ἀγάπην, καὶ μὴ ἀπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχε, αὐτὸν παραδέξασθαι. Δείκνυσιν δὲ καὶ τὴν αὐτῶν ἀρετὴν, εἰ γε οὕτω πρότερον φιλοῦντας τὸν ἄνθρωπον, ὡς καὶ συγχροτεῖν αὐτὸν, οὕτω νῦν διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἀπεστέρησαν, ὥστε καὶ Παῦλον ὑπὲρ αὐτοῦ παρακαλεῖν.

« Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα, ἵνα γινῶ τὴν δοκίμην ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοι ἔστε. » Ἐκφοβέει αὐτούς, ἵνα δεισαντες τὸ κατάκριμα ^ω τῆς παρακοῆς, εὐκόλως τῷ ἀνθρώπῳ συγχωρήσωσι. « Διὰ τοῦτο γὰρ, » φησὶν, « ἔγραψα, ἵνα γινῶ τὴν δοκίμην ὑμῶν· » τοῦτέστι, τὴν ἀρετὴν τὴν ἐν τῇ ὑπακοῇ, ἢ ὡσπερ ἤκουσάτέ μου εἰς τὸ ἐπιτιμῆσαι αὐτῷ, οὕτω καὶ νῦν ὑπακούσητε πρὸς τὸ παρακαλέσαι· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοι ἔστε. » Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἔγραψεν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκείνου σωτηρίαν· ὁμως ἐνθα μὴδὲν βλάπτεται, χαρίζεται κάκεινοις.

« Ὁ δὲ τι χαρίζεσθε, καὶ ἐγώ. » Μαλάττει διὰ τούτων τὴν ἀνακύψουσαν ἰσως φιλονεικίαν αὐτῶν καὶ ἐυστασιν, ὥστε μὴ συγχωρήσωσι τῷ ἀνθρώπῳ. Ἰδοὺ γὰρ ἐκείνους μὲν προκατάρχοντας τῆς χάριτος, αὐτὸν δὲ ἐπόμενον τίθησι, λέγων, ὅτι « Ὁ χαρίζεσθε ὑμεῖς, τούτῳ καὶ ἐγώ » χαρίζομαι.

« Καὶ γὰρ ἐγώ εἰ τι κεχάρισμαι, ᾧ κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ. » Ἴνα μὴ αὐτούς νομίωσι κυρίους τοῦ ἀφίεναι, καὶ μὴ, καὶ διὰ τοῦτο ἀμελήσωσι τοῦ ἀπολύσαι τὸν ἄνθρωπον· δείκνυσιν αὐτοῖς ὅτι ἤδη αὐτὸς ἐχαρίσατο τῷ τοιούτῳ, ὥστε μηκέτι δύνασθαι αὐτούς ἀντιδιατάξασθαι αὐτῷ. Ἴνα δὲ μὴ πληγῶσιν ὡς παροφθίντες, φησὶ· Δι' ὑμᾶς ἐχαρίσαμένην αὐτῷ· ἤδειν γὰρ ὅτι ἀποδεκτὸν ὑμῖν ἐστὶ τοῦτο. Ἐἴτα ἵνα μὴ δόξῃ δι' ἀνθρώπους συγ-

Variæ lectiones.

^ω κρίμα ο.

κεχωρημένοι, προσέθηκεν · « Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ ·, τούτεστι, Κατὰ Θεόν, καὶ ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὡσανεὶ ἐκείνου τούτου ⁴¹ κελεύοντο·, καὶ ὡς ἀντιπρόσωπος ὢν ἐκείνου, συνεχώρησα · ἤ, εἰς ὄψαν τοῦ Χριστοῦ. Εἰ οὖν εἰς δόξαν Χριστοῦ γίνεται ἡ συγχώρησις, πῶς οὐ δεῖ συγχωρηθῆναι τούτου, ἵνα δεξασθῆ Χριστός;

A sona Christi, » hoc est secundum Deum, et coram Christo, et tanquam illo hoc iubente, ac veluti ejus vicem gerens, dimisi; vel in gloriam Christi. Quod si in gloriam Christi cedit dimissio, quomodo non esset huic ignoscendum, ut glorificetur Christus?

« Ἴνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ · οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. » Ἴνα μὴ γένηται, φησί, κοινή ἡ βλάβη, καὶ ἐλαττωθῆ τῆς ἀγέλης τοῦ Χριστοῦ ὁ ἀριθμός. Καλῶς δὲ πλεονεξίαν τὸ πρᾶγμα ὠνόμασεν · ὁ γὰρ διάβολος οὐχὶ τὰ αὐτῶ ἁφαίροντα λαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τὰ ἡμέτερα ἀρπάζει· καὶ μάλιστα, εἰ καὶ διὰ μεθόδου ἡμέτερας, τούτεστι, τῆς μετανοίας ⁴² ἀμέτρου γινομένης. Διὸ καὶ νοήματα ἐκάλεισε τοῦ διαβόλου, τὴν κακουργίαν αὐτοῦ καὶ τὴν δολιότητα, καὶ ὅπως ἐν προσχήματι εὐλαθείας ⁴³ ἀπόλλυσιν. Οὐ γὰρ μόνον ἐκ πορνείας ὑποσκελίζει, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀμέτρου λύπης. Πῶς οὖν οὐ πλεονεξία, ὅταν καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἀλλοση ἡμᾶς;

VERS. 11. « Ut non circumveniamur a Satana: non enim ignoramus ipsius cogitationes. » Ne, inquit, fiat commune damnum, imminuatque gregis Christi numerus. Eleganter autem rem ipsam circumventionem nominavit. Non solum enim ad se pertinentia Satanas accipit, verum et nostra rapit: ac maxime per methodum nostram, id est, per poenitentiam immoderatam. Propterea diaboli cogitationes malitiam ejus et imposturam vocavit, et quomodo in pietatis specie perdat. Non solum enim per fornicationem supplantat, verum etiam per immodicum moerorem. Quomodo igitur non est circumventio, cum vel per nostra nos capiat?

« Ἐθῶν δὲ εἰς Τρωάδα εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεωγμένους ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἔρηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματι μου, τῷ μὴ εὐρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου. » Εἶπεν ἄνωτέρω, ὅτι θλίψις αὐτῷ ἐγένετο ἐν τῇ Ἀσίᾳ, καὶ ἔδειξε πῶς ἀππλλάγη ταύτης · νῦν πάλιν διδάσκει ὅτι καὶ ἐτέρως ἐθλίθη τῷ μὴ εὐρεῖν Τίτον. Ὅταν γὰρ ὁ παραμυθούμενος μὴ ἦ, δεινότερο; ὁ πειραζόμενος. Ὅποτε τί μοι μέμφεσθε τῆς βραδύτητος τῶσαύταις ἀνάγκαις περιπεσόντι οὐκ ἐώσασαι ἡμᾶς, ὡς βουλόμεθα, ἀποδημεῖν; Οὐχ ἀπλῶς δὲ φησιν, ἐπιδημησάτω τῇ Τρωάδι, ἀλλ', « εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, » τούτεστιν, ὥστε κηρύξαι. Πῶς οὖν οὐκ ἐκήρυξας, καὶ ταῦτα ⁴⁴ θύρας σοι ἀνεωγμένους; Ἐκήρυξα μὲν, οὐκ ἐπὶ πολλῶν δὲ, διότι οὐχ εὗρον Τίτον. « Οὐκ ἔρηκα γὰρ ἄνεσιν · » τούτεστιν, Ἐθλίβην, ὠδυνήθην διὰ τὴν ἀπουσίαν τούτου ⁴⁵. Ἄρα οὖν διὰ τοῦτο ἀφῆκας τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ; Οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλὰ διότι ἐνεποδίζετο τὸ ἔργον, ἐκείνου ἀπόντος ⁴⁶. Ἐγὼ μὲν γὰρ πᾶν ἐπεθύμουν κηρύξαι, ἀλλ' ἡ ἀπουσία Τίτου ἐμπόδιον γέγονε · μεγάλη γὰρ συνήργει παρών.

VERS. 12, 13. « Porro cum venissem Troadem in Evangelium Christi, et ostium mihi apertum **254** esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum. » Supra commemoravit quod afflictionem habuerit in Asia, monstravitque quomodo liberatus sit ab ea: jam nunc rursus docet quod et aliter afflictus fuerit, eo quod non invenerit Titum. Cum enim non adfuerit qui consoletur, gravior est tentatio. Quare igitur me tarditatis accusatis, qui in tot calamitates inciderim, quæ non sinunt nos pro nostro arbitratu proficisci? Non simpliciter autem dicit, Profectus sum Troadem, verum, « Ad Evangelium, » hoc est, ut prædicarem. Equi igitur non prædicasti, maxime cum janua tibi patefacta fuerit? Prædicavi quidem, sed non multum, eo quod non reperi Titum. « Non habui enim quietem, » hoc est, affligabar, angebar propter ipsius absentiam. An ideo intermisisti opus Dei? Non sane propter hoc, sed quia impediabatur opus illo absente. Nam ego prædicare valde cupiebam, sed Titii absentia impedimento fuit: multum enim cooperabatur cum præsens esset.

« Ἄλλ' ἀποταξάμενος αὐτοῖς ἐξῆλθον εἰς Μακεθονίαν. » Τούτεστιν, Οὐ διέτριψα πλεονα χρόνον ἐκεῖ **D** στενωπορούμενος. Θύρα μὲν γὰρ ἀνεῴκτο μεγάλη, τούτεστιν ἔργον πολὺ · πλὴν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ συνεργῶ ἐνεποδίζετο.

« Verum illis valere jussis, profectus sum in Macedoniam. » Hoc est, non multum temporis illic trivi, in angustias nimirum redactus. Ostium enim ingens apertum erat, id est, multum operis restabat: verum propter cooperatoris absentiam impediabatur.

« Τῷ δὲ Θεῷ χάρις, τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ. » Ἐπειδὴ πολλὰς κατέλαξε ὥσπας, τὴν ἐν Ἀσίᾳ, τὴν ἐν Τρωάδι, τὴν διὰ τὸ μὴ εὐρεῖν αὐτοὺς ἔλθειν· ἵνα μὴ δόξῃ ὡς θρηγῶν ταύτας ἰσαριθμεῖσθαι, φησιν, ὅτι Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι πάντοτε θριαμβεύει ἡμᾶς, τούτεστιν περιφανεῖς δεινῶσι. Θρίαμβος γὰρ λέγεται ἡ μετὰ νίκης καὶ τρο-

VERS. 14. « Deo autem gratia, qui semper triumphat nos in Christo. » Cum multos dolores commemorasset, quem in Asia, quem in Troade, quem eo quod ad eos non accesserat, pertulerat, ne videatur ista lugens recensere, inquit: « Gratias ago Deo, quod semper triumphat nos, » hoc est, conspicuos facit. Triumphus enim dicitur

Variæ lectiones.

⁴¹ ταῦτα m. ⁴² διανοίας o. ⁴³ εὐσεβείας m. ⁴⁴ ἐνταῦθα m. ⁴⁵ Τίτου o. ⁴⁶ ἀποδημούντος o.

progressio regis sive imperatoris per mediam urbem cum victoria et tropæis. Et nos igitur cum victoria de diabolo Deus conspicuos reddit. Quæ enim videntur esse contumelia, sunt gloria nostra: tum enim corrumpit diabolus. In Christo autem ista fiunt, hoc est, propter Christum et verbi prædicationem; vel quod in Christo triumphamur, hoc est glorificamur. Nam Christum veluti tropæum gestantes, nos quoque in ipsius splendore glorificamur.

« Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. » Unguentum, inquit, pretiosum est cognitio Dei, quam nos cunctis hominibus manifestamus: imo potius non ipsum unguentum, sed odorem ipsius. Etenim præsens cognitio non est admodum perspicua, sed per speculum et in ænigmate. Perinde igitur ac si quis fragrantiam olfaciens, unguentum alicubi positum esse novit, cuiusmodi autem sit essentia, non item: sic et nos, quod Deus sit, novimus, quid vero sit quoad substantiam, non item. Veluti **255** igitur thuribulum sumus regale, et quocumque abierimus, odorem spiritualis unguentum circumferimus, id est, cognitionis Dei. Cum igitur paulo ante dixisset, quod Semper triumphamur, nunc inquit, In omni loco homines bono suffitu affluamus. Omnis enim et locus et tempus nostris institutionibus repletus est. Itaque strenue oportet ferre, siquidem et nunc usque adeo glorificemur, priusquam futuris bonis potiamur.

VERS. 15. « Quia Christi bonus odor sumus Deo, in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt. » Vel hoc dicit, quod nosmetipsos hostiam offerimus, moviendo propter Christum: vel quod ad Christi viciniam, veluti quidam suffitus, et nos incendamur. Quod vero ait, est huiusmodi: Sive serventur quidam, sive pereant, Evangelium propriam virtutem retinet, nosque perseveramus illud esse quod sumus. Ac quemadmodum lumen, etiamsi caligine perfundat eos qui debiliore visus sunt, lumen tamen est: mel quoque, etiamsi ictero laborantibus (a) amarum fuerit, dulce tamen est: hunc ad modum Evangelium boni odoris est, etsi increduli quidam pereunt. Et nos « bonus odor sumus » non autem simpliciter, sed « Deo. » Quando vero ille iudicaverit istuc quis est qui contradicat?

VERS. 16. « Aliis quidem odor mortis ad mortem, aliis vero odor vitæ ad vitam. » Quia dixerat nos bonam esse fragrantiam pereuntibus, ne arbitreris illos quoque Deo acceptabiles esse, subintulit hæc: Odores, inquit, hunc alii quidem recipiunt ut serventur, alii ut pereant: perinde ac sucs et cantharus unguentum suffocare dicitur, et Christus, petra scandali, et in ruinam positus est. Tum ignis

παίων διὰ μέσης τῆς πόλεως· πρόδος βασιλέως, ἡ στρατηγού. Καὶ ἡμᾶς οὖν ὁ Θεὸς μετὰ τῶν κατὰ τοῦ διαβόλου τροπαίων περιφανεῖς ποιεῖ. Αἱ γὰρ δοκοῦσαι ἀτιμαί, δοξα ἡμετέρα· τότε γὰρ πίπτει ὁ διάβολος. « Ἐν Χριστῷ » δὲ ταῦτα γίνονται, τοῦτέστι, διὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὸ κήρυγμα· ἢ ὅτι ἐν Χριστῷ θριαμβευόμεθα, τοῦτέστι δοξαζόμεθα· τὸν γὰρ Χριστὸν οἶόν τι τρόπαιον φέροντες, ἐν τῇ ἐκείνου περιφανείᾳ δοξαζόμεθα καὶ ἡμεῖς.

« Καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ. » Μύρον πολύτιμον, φησὶν, ἔστιν ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ, ἣν ἡμεῖς πᾶσιν ἀνθρώποις φανεροῦμεν, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτὸ τὸ μύρον, ἀλλὰ τὴν ὁσμὴν τούτου. Καὶ γὰρ ἡ παρούσα γνώσις οὐ σφόδρα σαφής, ἀλλὰ δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν ἀνίγμῳ. Ὡς περ οὖν ὁ τῆς ὁσμῆς ὁσφραίνόμενος, οὕτως ἐστὶ μύρον κείμενόν που, οἶδεν· ποταπὸν δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκέτι· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτι μὲν Θεὸς ἔστιν, ἴσμεν· τί δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκέτι. Ὅσαυτ' οὖν θυμιατήριόν ἔσμεν βασιλικόν, καὶ ὅπου ἂν ἀπέλθωμεν, καὶ τὴν ὁσμὴν τοῦ πνευματικοῦ μύρου περιφέρωμεν, τοῦτέστι τῆς θεογνωσίας. Ἄνω τῶν εἰπῶν, ὅτι Πάντοτε θριαμβευόμεθα, νῦν φησὶν, ὅτι Καὶ ἐν παντὶ τόπῳ εὐωδιάζομεν τοὺς ἀνθρώπους. Πᾶς γὰρ, καὶ τόπος, καὶ καιρὸς, τῶν ἡμετέρων ἐμπέλησται. Ὡστε δεῖ φέρειν γενναίως, εἰ γε τὰ ταῦτα καὶ νῦν δοξαζόμεθα καὶ πρὸ τῶν μελλόντων.

« Ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἔσμεν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις. » Ἡ τοῦτέ φησιν, ὅτι Ἐαυτοὺς θυσίαν προσφέρωμεν, ἀποθηνήσκοντες διὰ τὸν Χριστόν· ἢ ὅτι Ἐπὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ σφαγῇ, οἶόν τι θυμιαμα καὶ ἡμεῖς ἐπιθυμώμεθα. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Κἂν σώζωνται τινες, κιν ἀπόλλωνται, τὸ Εὐαγγέλιον μένει ἔχον τὴν οἰκείν ἀρετὴν, καὶ ἡμεῖς μένομεν τοῦτο ὄντες ὅπερ ἔσμεν. Καὶ ὡς περ τὸ φῶς κἂν σκοτίζη τοὺς ἀσθενεῖς, ὅμως φῶς ἐστὶ· καὶ τὸ μέλι, κἂν τοῖς ἰκτεριώσι πικρὸν ᾖ, ὅμως γλυκὺ ἐστὶν· οὕτω καὶ τὸ Εὐαγγέλιον εὐωδία ἐστὶ, κἂν ἀπιστοῦντές τινες ἀπολλύωνται. Καὶ ἡμεῖς « εὐωδία ἔσμεν » καὶ οὐκ ἄπλως, ἀλλὰ, « τῷ Θεῷ. » Ὅταν δὲ ἐκεῖνος ψηφίζηται, τίς ὁ ἀντιλέγων;

« Οἷς μὲν ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον· οἷς δὲ ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Εὐωδία ἔσμεν ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις »· ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι κείνοι εὐπροσδοκτοὶ ⁴⁷ εἰσιν, ἐπήγαγε ταῦτα, καὶ φησὶν, ὅτι τὴν εὐωδίαν ταύτην οἱ μὲν οὕτω προσλαμβάνονται, ὥστε σωθῆναι, οἱ δὲ ὥστε ἀπολέσθαι· ὡς περ καὶ τὰς ὕς, καὶ τοὺς κανθάρους, λέγεται πνίγειν τὸ μύρον· καὶ ὁ Χριστὸς, πέτρα σκανδάλου, καὶ εἰς

Varie lectiones.

⁴⁷ εὐπροσδοκτοί, καὶ ἀπρόσδεκτοί ο.

(a) Edit. Lond. habet, nec quoque etiamsi fabricantibus.

πῶσιν κείμενος· καὶ τὸ πῦρ, τὸν χρυσὸν λαμπρύνον, ἅ
πῶς ἀκάθαρτα πιμπρᾷ.

« Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; » Ἐπειδὴ μεγάλη
ἐφθέγγετο, ὅτι « Εὐωδία ἐσμὲν, » καὶ ὅτι θριαμ-
βευόμεθα· πάλιν μετριοφρονεῖ, καὶ φησιν, ὅτι
πρὸς τούτῃ ἡ ἡμετέρα ἀσθένεια οὐκ ἔρκει, εἰ μὴ τὴν
ἢ τοῦ Θεοῦ δύναμις· ἐκείνου γὰρ τὸ πᾶν, καὶ οὐδὲν
ἡμέτερον.

« Οὐ γὰρ ἐσμὲν, ὡς πολλοὶ, καπηλεύοντες τὸν
λόγον τοῦ Θεοῦ. » Τοὺς ψευδαποστόλους ἐναυθὰ δη-
λοῖ⁸⁸, οἱ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν οἰκεῖον ἐφασκον κατόρ-
θωμα· καὶ φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο εἶπον· « Τίς ἱκανός; »
καὶ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνέθηκα, διότι οὐκ εἰμι, ὡς οἱ
ψευδαπόστολοι, καπηλεύων καὶ νοθεύων τὴν δω-
ρεάν τοῦ Θεοῦ. ἀνιτίτεται δὲ αὐτοῦ; καὶ τὴν διδα-
σκαλίαν δολοῦντας τοῖς τῆς ἐξω σοφίας σοφίσμασι,
καὶ χρημάτων πωλοῦντας, ὅπερ δωρεάν ἔδει διδόναι.
Ἄλλ' οὐκ ἡμεῖς τοιοῦτοι. Ἐπάγει τοίνυν·

« Ἄλλ' ὡς ἐξ εὐλικρινεῖας, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ, κατ-
ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. » Τουτέστιν,
ἐκ καθαρᾶς, καὶ ἀδόλου γνώμης, καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ
ἔχοντες ἀ λαλοῦμεν, καὶ οὐκ ὡς ὀκροθὲν αὐτοὶ κατορ-
θούντες. Καὶ « ἐν Χριστῷ· » οὐκ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ
σοφίᾳ, ἀλλὰ τῇ παρ' ἐκείνου δυνάμει⁸⁹ ἐνηχοῦμενοι.
Τὸ δὲ, « Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, » εἶπεν, ἵνα δείξῃ τὸ
εὐθὲς τῆς καρδίας καὶ εὐπαρήσιαστον. Τοσοῦτον
γὰρ ἡ καρδία ἡμῶν ἔστι καθαρὰ, φησὶν, ὥστε τῷ
Θεῷ αὐτὴν ἐμφανίζομεν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; » Ἐπειδὴ
μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ ἐφθέγγετο, φησὶν· Ἰσω; τίς
ἔρει; Τί τοῦτο, ὦ Παῦλε; ἐπαίρεις σεαυτὸν ταῦτα
λέγων περὶ σεαυτοῦ. Ταύτην οὖν τὴν ἀντίθεσιν λύει
διὰ τῶν ἐξῆς·

« Εἰ μὴ χρῆζομεν, ὡς τινες, συστατικῶν ἐπιστο-
λῶν πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν; » Τοῦτο
μετὰ βαρύτητος λέγει, πληκτικώτερον ποιῶν τὸν
λόγον· ἀνιτίτεται δὲ τοὺς ἀποστόλους⁹⁰ τοὺς ψευδαί-
τες, οἱ μὴ ἔχοντες ἐκ τῶν οἰκειῶν ἔργων γνωρίζεσθαι,
συστατικὰς ἐπιστολάς πλάττοντες, διεκόμενον οἷς
ἀν. ἤθελον, διὰ τούτων συνιστώμενοι καὶ γνωρίζο-
μενοι. Ὁ τοίνυν λέγει βρυγόμενος, τοῦτό ἐστιν· Εἰ
μὴ ἄρα τίς εἶπη, ὅτι δεῖ ἡμᾶς συστατικὰς ἐπιστολάς
ἐπιφέρεισθαι πρὸς ὑμᾶς, ἵνα δι' αὐτῶν γνωρισθῶμεν,
ἢ πάλιν ἐξ ὑμῶν πρὸς ἄλλους; Εἶτα ἐνδιαθέτως
ἐπάγει·

« Ἡ Ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἔστε ἐγγεγραμμένη
ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γνωσκομένη καὶ ἀναγνωσκο-
μένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων. » Ὅπερ ἂν ἐποίησε,
φησὶ, τὰ γράμματα συνιστῶντα ἡμᾶς, καὶ αἰδεσί-
μους ποιοῦντα, τοῦτο ὑμεῖς ποιεῖτε, καὶ ὀρώμενοι,
καὶ ἀκουόμενοι· καὶ ὅπου ἂν ἀπέλθωμεν, περιφέ-
ρομεν ὑμᾶς· ἐν τῇ καρδίᾳ γὰρ ἐγγεγραμμένους

Variæ lectiones.

⁸⁸ φησὶν ο. ⁸⁹ σοφία ο. ⁹⁰ ψευδαποστόλους ο.

aurum illuminat clariusque reddit, spinas vero urit
et absumit.

« Et ad hæc quis idoneus? » Quia magna dixerat,
nimirum, « Bonus odor sumus, » et « Triumphamur, »
rursus ad moderatam animi sententiam
redit: Ad hæc, inquit, nostra imbecillitas non
sufficiebat sine potentia Dei; illius enim totum hoc
est quod agimus, nihilque nostrum est.

VERS. 17. « Non enim sumus, ut multi, caupo-
nantes verbum Dei. » Pseudapostolos hic notat,
qui Dei gratiam suam esse opus affirmabant: ac
Propterea, inquit, dixi, « Quis est idoneus? » ac,
Deo totum retuli acceptum, quod non sum sicut
pseudapostoli, cauponans et adulterans verbum
Dei. Innuit autem, quod ipsi Evangelii etiam doc-
trinam depravent humanæ sapientiæ ratiocinationi-
bus ac pecunia divendere conentur, quod gratis im-
pertendum erat. Verum nos non sumus hujusmodi.
Infert igitur:

« Sed tanquam ex sinceritate, sed tanquam ex
Deo, ante conspectum Dei in Christo loquimur. »
Hoc est, ex pura minimeque fallaci mente,
ac veluti ex Deo habentes ea quæ loquimur, et non
veluti per nos ipsi quidquam transigamus. « Et in
Christo: » non per nostram sapientiam, verum
illius potentia imbuti et instituti. « Ante conspec-
tum » autem « Dei » dixit, ut cordis sui rectitu-
dinem et libertatem ostendat. Adeo enim cor no-
strum purum est, ut et Deo ipsam indicemus.

CAPUT III.

VERS. 1. « Incipimus iterum nosmetipsos com-
mendare? » Quandoquidem magna de seipso locu-
tus erat, ait, Aliquis fortasse dicere poterat: Quid
hoc, o Paule? hæc de teipso dicens, teipsum effers.
Hanc igitur objectionem per sequentia diluit.

« Num egemus, ut nonnulli, commendatitiis li-
teris ad vos, aut ex vobis commendatitiis? » Hoc
cum acerbitate loquitur, sermonem suum asperio-
rem reddens. Pseudapostolos autem innuit, qui
cum propriis suis operibus non possent inlares-
cere, commendatitias fingentes epistolas, ad quos-
cunque vellet perferebant, quibus ita commenda-
bantur et innotescebant. Quod igitur cum acerbitate
dicit, est hujusmodi: Num igitur dicat aliquis,
quod oporteat nos epistolas commendatitias afferre
ad vos, ut per ipsas vobis manifestemur, aut
rursum ex vobis ad alios? Deinde ex affectu appo-
site subdit:

VERS. 2. « Epistola nostra vos estis scripta in
cordibus nostris, quæ cognoscitur et legitur ab homi-
nibus omnibus. » Quod fecissent, inquit, litteræ com-
mendantes nos et venerabiles reddentes, hoc ipsum
vos facitis, dum alii vos vident, et de vobis audiunt;
et quocumque profecti fuerimus, vos circumferi-
mus: nam cordi nostro inscriptos gestamus, omni-

bus deannuntiantes virtutem vestram. Proinde cum vos habeam epistolam me aliis commendantem, non indigeo aliorum epistolis a vobis, per quas innotescam ignorantibus me. Porro cum vos in mente mea sitis, non opus habeo ut quidam alii me vobis prædicent. Ad ignotos enim commendatiis litteris opus est, non ad cognitos. Vos autem ita menti meæ inscripti estis, ut excidere non possitis. Hic autem testimonium dicit non solum eorum charitati, verumetiam operibus. Ut qui sufficientes fuerint cunctis mortalibus præceptoris sui dignitatem commonstrare. Discipulorum namque virtus præceptorem ornat.

VERS. 3. « Manifestati quod estis epistola Christi, « Qui istuc ratione? Quod lex Christi et mandata ejus, litterarum instar, apud vos maneant et custodiantur.

« 257 Ministrata a vobis, inscripta non atramento, sed Spiritu Dei viventis : non tabulis lapideis, sed tabulis cordis carnis. » Occasione apprehensa comparandi legem cum Evangelio, orditur hinc, inquit : Quemadmodum Moses minister fuit legis, sic et nos vestræ in verbum fidei ministri existimus. Et perinde ut is tabulas lapideas incidit, sic et nos vestra corda. Lex porro atramento scribebatur ; Evangelium autem in vobis per Spiritum scriptum est. Quanto igitur intervallo Spiritus ab atramento distat, et cor a lapide, tanto et Novum Testamentum a lege discrepat. Quod vero ait, « in tabulis cordis carnis, » sic lege per hyperbaton, « in tabulis carnis : » deinde adjice quod per medium impositum est, hoc est, « cordis. » Aut quia corda sunt lapidea, induratum nimirum, eam ob rem credentium corda carnea esse dixit, quippe quæ sunt capacia verbi.

VERS. 4, 5. « Fiduciam autem habemus talem per Christum ad Deum, non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis ipsis. » Quia commonstravit Novum Testamentum Vetere esse majus, consequens autem erat ratiocinari, quod et nos deinceps apostoli Novi Testamenti ministri majores sumus Mose, qui Veteri Testamento inservit : id autem arrogans esse videbatur : Nihil, inquit, nostrum, sed fiducia nostra, id est gloriatio nostra, per Christum est ad Deum. Christus enim nobis est in causa cur in Deo gloriemur, nihilque plane nostrum est, ne minimum quidem. Hoc enim indicat, cum ait : « Non sumus sufficientes cogitare aliquid veluti ex nobis ipsis. »

VERS. 6. « Sed sufficientia nostra ex Deo est, qui et nos idoneos fecit ministros Novi Testamenti. » Potentia, inquit, nostra ex Deo est : ipse enim idoneos nos reddidit, hoc est roboravit, idoneos fecit ministros magnæ ac divinæ hujusce rei, nempe Novi Testamenti.

ἔχομεν, καὶ πᾶσιν ὑποδεικνύομεν τὴν ὑμετέραν ἀρετὴν. Ὅστε ἐπειδὴ ὑμᾶς ἔχω ἐπιστολὴν συνιστώσαν με πρὸς ἄλλους, οὐ δέομαι ἄλλων ἐπιστολῶν παρ' ὑμῶν⁸¹, ἵνα δι' ἐκείνων γνωρισθῶ τοῖς ἀγνωστοῖς με. Ἄλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ διανοίᾳ μου ἔστε, οὐ δέομαι ἵνα με συστήσωσιν ἄλλοι τινὲς πρὸς ὑμᾶς. Πρὸς γὰρ τοὺς ἀγνωστούς δεῖται τις γραμμῶν, οὐ πρὸς τοὺς εἰδόμενους· ὑμεῖς δὲ ἐν τῇ διανοίᾳ μου ἔστε ἐγγεγραμμένοι, ὥστε μὴδὲ ἀποκλασθῆναι δύνασθαι. Ἐνταῦθα δὲ μαρτυρεῖ αὐτοὺς οὐ μόνον ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ κατορθώματα· εἴ γε ἱκανοὶ ἦσαν δεικνύειν πᾶσιν ἀνθρώποις τοῦ διδασκάλου τὸ ἀξίωμα. Τῶν γὰρ μαθητῶν ἡ ἀρετὴ, τὸν διδάσκαλον κοσμεῖ.

« Φανερούμενοι, ὅτι ἔστε ἐπιστολὴ Χριστοῦ. » Πῶς ; Τῶ τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, γραμμῶν δίκην μένειν παρ' ὑμῖν καὶ φυλάττεσθαι.

« Διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας. » Ἀφορμῆς δρασάμενος τοῦ τὸν νόμον συγκρίνει πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, ἀρχεται ἐντεῦθεν, καὶ φησιν, ὅτι Ὅσπερ ὁ Μωσῆς διάκονος τοῦ νόμου ἐγένετο, οὕτω καὶ ἡμεῖς τῆς ὑμετέρας εἰς τὸ κήρυγμα πίστεως διάκονοι ἐγενόμεθα· καὶ ὡσπερ ἐκεῖνος τὰς πλακάς ἐλάξευσεν, οὕτω καὶ ἡμεῖς τὰς ὑμετέρας καρδίας. Καὶ ὁ μὲν νόμος μέλανι ἐγράφη· τὸ δὲ Εὐαγγέλιον ἐν ὑμῖν Πνεύματι γέγραπται. Ὅσπερ οὖν διαφέρει Πνεῦμα μέλανος, καὶ καρδία λίθου, τοσοῦτον καὶ ἡ Καινὴ τοῦ νόμου. Τὸ δὲ, « Ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας, » οὕτως ἀνάγνωθι καθ' ὑπερβατόν· « Ἐν πλαξὶ σαρκίνας »· εἶτα διὰ μέσου, τουτέστι, « Καρδίας. » Ἡ καὶ ἐπειδὴ καρδίαι εἰσὶ λίθιναι αἱ τῶν πεπωρωμένων, διὰ τοῦτο τὰς τῶν πιστῶν καρδίας σαρκίνας εἶπεν, ὡς δεκτικὰς τοῦ λόγου.

« Πεποθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν· οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἔσμεν ἀφ' ἑαυτῶν λογισασθαι τι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν. » Ἐπειδὴ εἰδείξεν τὰ τῆς Νέας μεζῶν τῶν τῆς Παλαιᾶς· ἀκόλουθον δὲ ἦν συλλογίσασθαι, ὅτι Καὶ ἡμεῖς λοιπὸν οἱ ἀπόστολοι, οἱ διάκονοι τῆς Νέας, μεζῶνές ἐσμεν Μωσέως, τοῦ διακονήσαντος τῇ Παλαιᾷ· ἐδόκει δὲ τοῦτο ἀλαζονείας· φησιν, ὅτι Οὐδὲν ἡμέτερον, ἀλλ' ἡ πεποθησιν ἡμῶν, τουτέστι τὸ καύχημα ἡμῶν, διὰ τοῦ Χριστοῦ ἔστι πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ γὰρ Χριστὸς αἴτιος ἡμῶν τοῦ ἐν Θεῷ καυχᾶσθαι, καὶ οὐδὲν ἡμέτερον, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Οὐ γὰρ ἔσμεν ἱκανοὶ λογισασθαι τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν. »

« Ἄλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους Ἐκείνης Διαθήκης. » Ἡ δύναμις, φησιν, ἡμῶν ἐκ Θεοῦ ἔστιν· αὐτὸς γὰρ ἱκάνωσεν ἡμᾶς, τουτέστιν ἐνεδυνάμωσεν, ἐπιτηδείους εἰργάσαστο διακόνους τοῦ μεγάλου τούτου καὶ θείου πράγματος τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Variæ lectiones.

⁸¹ πρὸς ὑμᾶς ο.

« Οὐ γράμματος, ἀλλὰ Πνεύματος. » Καὶ ὁ νόμος; ἂν μὲν πνευματικὸς ἦν, τουτέστιν, ὑπὸ Πνεύματος δοθεὶς· οὐ μὴν Πνεῦμα ἐχορήγει, ὡς ἡ Καινὴ. Τοῦτο οὐ λέγει, ὅτι ἡμεῖς « οὐ γράμματος » ἐπιστεύθημεν, ὡς ὁ Μωσῆς, « ἀλλὰ Πνεύματος » χορηγίαν. Καὶ γὰρ οὐ μόνον πνευματικὰ καὶ ²² θεῖα ἐδίδασκον οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας ἐπιτιθέντες, Πνεῦμα ἐδίδωσαν.

« Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. » Ὁ νόμος, φησὶν, ἐὰν λάβῃ τινὰ ἁμαρτόνια κατὰ τὸ δοκοῦν ἐλάχιστον, ὡς τὸν τὰ ξύλα ἐν Σαββάτῳ συλλέξαντα, ἀναίρει· τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα, τοὺς μυρία κακὰ πεπλημμεληκότας ὑποδεχόμενον, ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ βαπτίσματος δικαιοῖ, καὶ νεκρωμένους τῇ ἁμαρτίᾳ ζωοποιεῖ.

« Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις ἐγενήθη ἐν δόξῃ. » Διδάσκει ἐν τοῖς ἅνω τὴν διαφορὰν τῆς Νέας ὡς πρὸς τὴν Παλαιάν, τῷ ἐκείνῃ μὲν ἐν μέλανι, ταύτην δὲ ἐν Πνεύματι γερῆσθαι· κακείνῃ ἐν λίθοις, ταύτην δὲ ἐν καρδίαις· καὶ ἀποκτείνει μὲν ἐκείνην, ταύτην δὲ ζωοποιεῖν· νῦν βούλεται δεῖξαι, ὅτι καὶ ἡ δόξα τοῦ Εὐαγγελίου μεῖζων. Ἐπεὶ δὲ ὁ νόμος αἰσθητὴν δόξαν ἔσχε, τὴν τοῦ προσώπου Μωσέως· ἡ δὲ Καινὴ, νοητὴν, ἣν οὐδεὶς αἰσθητῶς ὀρᾷ· ἀπὸ λογισμοῦ ²³ τὴν ὑπεροχὴν τῆς τοῦ Εὐαγγελίου δόξης δείκνυσαι, καὶ φησιν, ὅτι ὁ νόμος διάκονος ἦν θανάτου. Οὐκ εἶπε δὲ, Ποιητικὸς, ἵνα μὴ δῶ χώραν τοῖς αἰρετικοῖς, ἀλλ', Ἵπουργός· Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἦν ποιητικὴ θανάτου, οὕτως δὲ τὴν κόλασιν ἐπέηγεν. Ἀλλὰ καὶ γράμματα μόνον ἦν, οὐ βοηθειὰν τινὰ παρέχων τοῖς ἀγωνιζομένοις, ὅπερ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος γίνεται, ἀλλὰ καὶ τὰς τιμωρίας ἀνεξαλείπτους ὑποδεικνύων. Ἐν λίθοις γὰρ, φησὶν, ἐντετυπωμένη ἦν ἡ διακονία τοῦ θανάτου αὕτη. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος τοιοῦτος ὦν, ἐγενήθη ἐν δόξῃ, πόσω μᾶλλον ἡ χάρις, ἡ ἀσυγκρίτως ὑπερέχουσα;

« Ὅστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τὴν καταργουμένην. » Κατηγορεῖ λεληθῆτως τῶν Ἰουδαίων. Οὕτω γὰρ, φησὶν, ἦσαν παχεῖς, ὡς μὴ δὲ αἰσθητὴν δόξαν δύνασθαι ὀρᾶν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ὁ νόμος καὶ αἱ πλάκες εἶχον τὴν δόξαν, ἀλλὰ τὸ Μωσέως πρόσωπον· ὁ γὰρ Μωσῆς ἦν ἐνδοξος, οὐχ αἱ πλάκες τοῦ νόμου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν δόξαν τοῦ Μωσέως καθαιρεῖ, καταργουμένην λέγων ταύτην, ἀντὶ τοῦ, παυομένην. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ εἶπε, τὴν πονηράν, ἀλλὰ, τὴν τέλος λαμβάνουσαν, καὶ ἀργούσαν.

« Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ; » Ὅσπερ εἶπε τὸν νόμον διακονίαν θανάτου, ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν τὸ Εὐαγγέλιον διακονίαν ζωῆς· ὃ δὲ τὸ μεῖζον εἶπε, « Πνεύματος. » Ἡ γὰρ Καινὴ Διαθήκη χορηγίαν ἔχει οὐ ζωῆς μόνον, ἀλλὰ τὸ μεῖζον, καὶ Πνεύματος, τοῦ τὴν ζωὴν χο-

« Non litteræ, sed Spiritus. » Lex quidem spiritualis est, hoc est a Spiritu data: non tamen Spiritum suppeditabat, ut Novum. Hoc igitur dicit: Nobis non litteræ sicut Moysi, sed Spiritus suppeditatio commissa est. Etenim non tantum spiritualia et divina docebant apostoli, verumetiam manum imponentes, Spiritum dabant.

« Littera enim occidit, Spiritus autem vivificat. » Lex, inquit, si acceperit quempiam peccantem, etiam in eo quod minimum videretur, veluti qui in Sabbato ligna collegisset, eum tollit et medio. Spiritus autem sanctus eos qui innumera flagitia commiserunt suscipiens, in lavacro baptismatis justificat mortuosque peccato vivificat.

258 VERS. 7. « Quod si ministratio mortis litteris delormata in lapidibus fuit in gloria. » Cum supra docuisset discrimen Novi et Veteris Testamenti, quod illud quidem atramento, hoc vero Spiritu scribitur: et illud quidem in lapidibus, hoc vero in cordibus scribatur: tum quod illud occidat, hoc vero vivificet: nunc ostendere vult, quod gloria quoque Evangelii major sit. Quia vero lex gloriam sensibilem habuit, illam scilicet quæ in vultu Moysi renitebat, Novum vero Testamentum intellectualem, quam nemo sensibiliter videt; a ratiocinatione excellentiam evangelicæ gloriæ ostendit, inquiring, Lex ministra erat mortis. Non dixit autem Factrix mortis, ne det locum hæreticis, sed, Adjutrix. Peccatum namque mortem faciebat; lex autem pœnam induxit. Præterea litteræ tantum lex fuit, non auxilium præstans certantibus, quod sit in baptisate, sed et supplicia indelebilia subindicans. Lapidibus enim impressum fuit hoc mortis ministerium. Si igitur lex, cum hujusmodi sit, fuit in gloria, quanto potius gratia, quæ illam incomparabiliter excellit?

« Ita ut non possent desigere oculos filii Israelis in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus quæ aboletur. » Clanculum Judæos accusat. Adeo namque rudes, inquit, fuerunt, ut neque sensibilem gloriam intueri possent. Non dixit autem, quod lex et tabulæ habuerint gloriam, sed vultus Moysi. Moses enim celebris erat, non tabulæ legis. Quinetiam ipsam Moysi gloriam tollit, abolitam illam dicens, hoc est quiescentem. Vide autem quomodo non dixerit, pravam, sed, finem accipientem et cessantem.

VERS. 8. « Quomodo non magis ministratio Spiritus erit in gloria? » Quemadmodum legem dixerat ministerium mortis, ita consequens erat dicere, Evangelium esse ministerium vitæ: at quod majus est dixit, nimirum, « Spiritus. » Novum enim Testamentum suppeditandi facultatem habet, non

Variæ lectiones.

²² τινὰ ο. ²³ συλλογισμοῦ ο.

vitam modo, sed quod majus est, Spiritum quoque ipsam qui vitam suppeditat. Hoc igitur multo celebrius erit lege.

VERS. 9. « Nam si ministratio damnationis est gloria, multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria. » Rursus eandem sententiam versat. Interpretans autem quomodo dixerit, « Littera occidit, » legem ait esse ministerium condemnationis, ut punitricem peccati, non factricem : Evangelium autem, ministerium justitiæ ; nam non solum a pœna et supplicio liberal, verum justificat etiam peccatores. Multo igitur magis Evangelium in gloria erit.

259 VERS. 10. « Etenim neque glorificatum est quod glorificatum est, in hac parte, propter excellentem gloriam. » Quid confero, inquit, Vetus et Novum Testamentum inter sese ? Tanta est enim Novi excellentia, ut « in hac parte, » id est in comparatione, ne gloriam quidem habere putetur quod glorificatum est, Vetus nimirum Testamentum, propter supereminentem Novi gloriam. Etiam si enim lex glorificata est per seipsam, propter excellentiam tamen gloriæ Evangelii in gloria videtur. Animadvertite autem quod vel per hoc, Vetus Testamentum commendat. Comparationes enim sunt inter cognata.

VERS. 11. « Si enim quod aboletur, per gloriam fuit, multo magis quod manet, in gloria erit. » Aliam rationem adjicit : Si enim lex quæ abolenda et abroganda erat, per gloriam data est, multo magis in gloria erit stabile ac semper duraturum Novum Testamentum.

VERS. 12. « Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur. » Quia ingentem quamdam gloriam Novo attribuit, qui vero istuc audiverant, tanquam infirmi, sensibilem gloriam videre cupiebant : Spem habemus, inquit. Qualem ? Quod majoribus bonis honorati ac donati simus quam Moses, quotquot credimus. Hinc multa fiducia utimur erga eos quos instituimus, nihil celantes, nihil etiam prætermittentes : neque metuimus vestrum conspectum, quemadmodum Moses Judæorum. Non enim estis infirmi æque atque illi. Moses enim cum secunda vice accepisset tabulas atque a monte descenderet, faciem habebat adeo splendidam, ut Judæi neque accedere ad eum possent, neque quidquam cum eo loqui, donec vultum obvelaret i. Hujus historiæ Paulus hic jam meminit, et ait :

VERS. 13. « Et non sicut Moses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in finem ejus quod aboletur. » Id est, non est opus nos contegi, perinde ac Moses se contegebat. Potestis enim vos aspicere gloriam hanc quam nos habemus, gloriam dico Evangelii, quanquam illa longe clariorem : hoc est, potestis intelligere my-

i Exod. xxxiv, 34.

ρηγούντος. Πολλῶ οὖν μᾶλλον αὐτὴ ἔσται ἐν δόξῃ, ἢ ἡπερ ὁ νόμος.

« Εἰ γὰρ ἡ δικονομία τῆς κατακρίσεως, δόξα· πολλῶ μᾶλλον ἢ διακονία τῆς δικαιοσύνης περισσεύει ἐν δόξῃ. » Πάλιν τὸ αὐτὸ νόημα ⁵⁴ περιστρέφει· ἐρμηνεύων δὲ, πῶς εἶπεν, ὅτι « Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, » φησὶ τὸν νόμον εἶναι διακονίαν κατακρίσεως, ὡς κολαστικὸν ἁμαρτίας, οὐ ποιητικόν· διακονίαν δὲ δικαιοσύνης, τὸ Εὐαγγέλιον· οὐ μόνον γὰρ ἀπολύει τῆς κολάσεως, ἀλλὰ καὶ δικαιοὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς. Πολλῶ οὖν μᾶλλον ἐν δόξῃ ἔσται τὸ Εὐαγγέλιον.

« Καὶ γὰρ οὐδὲ δεδοξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῶ μέρει, ἔνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. » **B** Καὶ τί, φησὶ, συγκρίνω τὴν Παλαιάν καὶ τὴν Νέαν; Τοσαύτη γὰρ τῆς Νέας ἡ ὑπεροχὴ. ὥστε « ἐν τούτῳ τῶ μέρει, » τουτέστιν ἐν τῷ συγκρίνεσθαι, οὐδὲ ὄψαν ἔχειν νομισθήσεται τὸ δεδοξασμένον, τουτέστιν ἡ Παλαιά, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν δόξαν τῆς Νέας. Καίτοι γὰρ δεδοξασμένος ὁ νόμος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, ὅμως διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς δόξης τοῦ Εὐαγγελίου, ἄδοξος φαίνεται. « Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ ἐν τούτῳ συντιτθὶ τὴν Παλαιάν· αἱ γὰρ συγκρίσεις ἐπιπέτων συγκρίσιν γίνονται.

« Εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον, διὰ δόξης· πολλῶ μᾶλλον τὸ μένον, ἐν δόξῃ. » Καὶ ἄλλον λόγον μὲν προστίθησιν. Εἰ γὰρ ὁ μέλλων καταργεῖσθαι καὶ παύεσθαι νόμος, διὰ δόξης ἐδόθη· πολλῶ μᾶλλον ἐν δόξῃ ἔσται ἢ ὁ μόνιμος καὶ ἀει ἐσομένη Νέα Διαθήκη.

« Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῆ παρρησίᾳ χρώμεθα. » Ἐπειδὴ μεγάλην τινὰ δόξαν προσεμαρτύρησε τῇ Νέᾳ· οἱ δὲ ἀκούοντες ἰσως αἰσθητὴν ἐπεθύμουν ἰδεῖν δόξαν ὡς ἀσθενεῖς· φησὶν, ὅτι Ἐλπίδα ἔχομεν. Ποταπὴν; Ὅτι μειζρόνων ἠξιώθημεν, ἢ ὁ Μωσῆς, πάντες οἱ πιστεύσαντες· καὶ διὰ τοῦτο πολλῆ παρρησίᾳ χρώμεθα πρὸς τοὺς μαθητευομένους, οὐδὲν ἀποκρυπτόμενοι, οὐδὲν ὑποστελλόμενοι· καὶ οὐ δεδοικαμεν ὁμῶν τὰς ἡψεις, καθάπερ ὁ Μωσῆς τῶν Ἰουδαίων· οὐ γὰρ ἔστε ἀσθενεῖς, ὡς ἐκεῖνοι. Ὁ γὰρ Μωσῆς, μετὰ τὸ ἐκ δευτέρου δέξασθαι τὰς πλάκας, καταβάς ἀπὸ τοῦ ὄρους, τὸ πρόσωπον εἶχεν ἀπολάμπον, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς Ἰουδαίους προσίεναι αὐτῷ, καὶ διαλέγεσθαι, ἕως ὅτου ἐπέθηκε κάλυμμα τῷ προσώπῳ. Ταύτης τῆς ἱστορίας ἀναμιμνήσκει νῦν ὁ Παῦλος, καὶ φησιν·

« Καὶ οὐ καθάπερ Μωσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι ⁵⁵ τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου. » Τουτέστιν, οὐ χρεία καλύπτεσθαι ἡμᾶς καθάπερ τὸν Μωσῆν· δυνατοὶ γὰρ ἰδεῖν ὑμεῖς τὴν δόξαν ταύτην, ἣν ἡμεῖς ἔχομεν, τὴν τοῦ Εὐαγγελίου, καίτοι λαμπρότερον οὖσαν ἐκείνης· τουτέστι, Δύνασθε νοεῖν τὰ μυστή-

Variæ lectiones.

⁵⁴ ὄνομα ο. ⁵⁵ εὐνάσθαι ο.

ρια τοῦ Θεοῦ ⁸⁴, ἤγουν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ οὐ δε-
 ῶμεθα ἀποκρύπτειν ταῦτα ὑμῖν, ὡσπερ τινὶ καλύμ-
 ματι, τῇ ἀσάφειᾳ. Οἱ δὲ Ἰσραηλιταὶ παχεῖς ὄντες,
 ὡκ ἤδυναντο ἰδεῖν, ὅτι τέλος ἔχει ὁ νόμος, καὶ ὅτι
 καταργηθήσεται· τὸ γὰρ κάλυμμα τὴν παχέαν αὐ-
 τῶν διάνοιαν δηλοῖ ⁸⁷, ὡς ἐξῆς μαθήσῃ. Τινὲς δὲ
 οὕτως ἐνόησαν, ὅτι αὐτὸ τοῦτο τὸ μὴ δύνασθαι ἐκεί-
 νους ἀτενίσαι, ἐδείκνυε τὴν δόξαν τέλος ἔχουσαν. Μὴ
 ἱρωμένη γὰρ, οὐδὲ δόξα ἦν· καὶ οὕτως ἐδηλοῦτο,
 ὅτι ὀλιγοχρόνιος ἔσται, ἐκ τοῦ μηδὲ δόξαν φα-
 νεσθαι.

« Ἄλλ' ἐπωρώθησαν τὰ νοήματα αὐτῶν· ἄχρι γὰρ
 τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει
 τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον,
 ὅ τι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. » Ἐπωρώθη, φησὶν, ὁ
 νοῦς αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο οὕτε οἱ τότε ἐβλεπον,
 οὕτε οἱ νῦν, ὡς πεπωρωμένοι, καὶ τὸ αὐτὸ κάλυμμα
 ἔχοντες ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μωσέως, τουτέστιν ἐν
 τῇ ἐπιπολίῳ ἀναγνώσει τοῦ νόμου ⁸⁸ (Μωσεία γὰρ
 τὸν νόμον ὀνομάζει Χριστὸς, ὡς τὸ, « Ἐχουσι Μω-
 σία καὶ τοὺς προφήτας »), καὶ οὐδὲ ἀνακαλύπτεται
 αὐτοῖς, οὐδὲ διαγινώσκεται, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐμελλε
 καταργῆσαι τὴν Παλαιάν. Ὡστε τῆς αὐτῶν γνώμης
 τὸ πταίσμα· ἡ γὰρ πώρωσις, γνώμης ἀμάρτημα.
 Μὴ τοίνυν, φησὶ, θαυμάζετε, εἰ μὴ δύνανται ἰδεῖν
 τὴν δόξαν τοῦ Χριστοῦ ⁸⁹, καὶ πιστεῦσαι οἱ Ἰουδαῖοι·
 οὐδὲ γὰρ τὴν τοῦ νόμου, τὴν ἐλάττονα, ἤδυναντο
 ἰδεῖν. Εἰ γὰρ ἐκείνην εἶδον, πάντως ἂν καὶ τὴν τοῦ
 Χριστοῦ. Δόξα γὰρ νόμου τὸ πρὸς τὸν Χριστὸν ἐπι-
 στρέψαι. Ποῦ δὲ εἶπεν ὅτι ὁ νόμος ⁹⁰ ἐν Χριστῷ μέ-
 λει καταργηθῆναι; Καὶ ἐν τῷ, « Προφήτην ὑμῖν
 ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός· αὐτοῦ ἀκούσετε κατὰ
 πάντα. » Ὡστε ἔπει προσετάσσοντο αὐτοῦ ἀκούσαι,
 αὐτὸς δὲ καὶ τὰ Σάββατα παρέλυσε, καὶ τὴν περιτο-
 μὴν, καὶ τὰλλα ἅπαντα· ὁ νόμος ἔρα προσέτασσε
 τὴν οἰκείαν κατάλυσιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τὰς θυσίας
 προστάζει γίνεσθαι μὲν ἐν ἐνὶ ναῷ, τοῦτον δὲ αὐτὸν
 πάλιν καθελεῖν, οὐ τὰς θυσίας ἀνήρει παντελῶς ⁹¹;
 Καὶ, « Σὺ Ἰσραὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν
 Μελχισεδέχ· » καὶ, « Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ
 ἠθέλησας. » Ταῦτα γὰρ πάντα λύσις τοῦ νόμου

« Ἄλλ' ἕως σήμερον ἤνικα ἀναγινώσκειται Μωσῆς,
 κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. » Ἐπειδὴ
 ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς
 Παλαιᾶς κεῖται· ἵνα μὴ τις νομίση, ὅτι κάλυμμα
 λέγει τὴν τοῦ νόμου ἀσάφειαν, Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ
 τὴν πώρωσιν καὶ παχύτητα τῆς αὐτῶν καρδίας ⁹²,
 ταύτην φημὶ κάλυμμα· ἔπει καὶ ἐν τῇ ὕψει Μωσέως,
 οὐ δι' ἐκεῖνον ἔκειτο, ἀλλὰ διὰ τὴν τούτων παχύτητα
 καὶ ἐμβλωπιαν.

« Ἦνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαι-

⁸⁴ Luc. xvi, 29. ⁸⁵ Deut. xviii, 18. ⁸⁶ Psal. cix, 4. ⁸⁷ Psal. xxxix, 7.

Variæ lectiones.

⁸⁸ καλῶς τοῦ εὐαγγελίου ο. ⁸⁹ καλεῖ ο. ⁹⁰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης ο. ⁹¹ τοῦ Θεοῦ ο. ⁹² ὁ νόμος ζε ο.
⁹³ φανερώς ο. ⁹⁴ διανοίας ο.

A steria Dei, nempe Evangelium; neque opus est ea
 vobis obscuritate tanquam velamine quopiam oc-
 cultare. Israelitæ autem, utpote rudes, non pote-
 rant videre quod finem habitura erat lex, quodque
 abroganda foret. Velum enim pinguem necuon cras-
 sam eorum mentem significat, ut infra dis. es. Non-
 nulli vero ita intellexerunt, quod illud ipsum, quod
 vultum ejus intueri non potuerunt, ostenderet glo-
 riam istam finem habere. Cum enim non videretur,
 gloria non erat: atque hac ratione significabatur
 eam non diu duraturam, quandoquidem ne gloria
 quidem appareret.

260 Vers. 14. « Sed obtusi sunt sensus eorum.
 Nam in hodiernum usque diem idem velamen in
 lectione Veteris Testamenti manet non revelatum,
 quod in Christo aboletur. » Excæcata est, inquit, **B**
 mens eorum: ac propterea neque qui tum vixere
 videbant, neque qui hodie supersunt cernunt:
 quippe excæcati sint, idemque velamentum habe-
 ant in facie Mosis, hoc est, in superficiali lectione
 legis. Nam Mosen Christus legem nominat, ut in
 eo loco: « Habent Mosen et prophetas ^k. » Neque
 revelatur eis, neque dignoscitur, quod Christus
 esset antiquaturus Vetus Testamentum. Itaque
 mentis eorum error est: siquidem excæcatio men-
 tis est peccatum. Ne igitur mirum sit vobis, inquit,
 si non possint intueri in gloriam Christi, et credere
 Judæi: neque enim gloriam legis, quæ minor erat,
 conspiciere poterant. Si enim legis gloriam vidis-
 sent, Christi etiam gloriam vidissent. Gloria enim
 legis est, ad Christum converti. Ubi autem dixit,
 quod lex per Christum sit abroganda? Illic ubi ait:
 « Prophetam vobis excitabit Dominus Deus ^l:
 ipsum per omnia audietis. » Itaque cum juberentur
 ipsum audire, ipse vero et Sabbata dissolveret, et
 circumcisionem aliaque omnia: lex igitur impe-
 rabat propriam sui dissolutionem. Insuper per hoc
 quod præcepit sacra fieri in uno templo, ac rursus
 illud ipsum destruxit, nonne sacrificia omnino au-
 ferebat? Et, « Tu es sacerdos in æternum, æ-
 cundum ordinem Melchisedech ^m; » et, « Sacrifi-
 cium et oblationem noluit ⁿ. » Hæc enim omnia
 legis sunt solutio.

Vers. 15. « Sed usque in hodiernum diem cum
D legitur Moses, velamen positum est super cor
 eorum. » Quia supra dixerat, quod in lectione
 veteris legis velamen sit positum, ne quis existi-
 met quod velamentum legis obscuritatem dicat,
 Haudquaquam, inquit, sed cæcitate et crassitu-
 dinem cordis eorum, hanc dico velamentum:
 quandoquidem in facie Mosis, non propter ipsum,
 sed propter eorum crassitiam hebetudinemque vis-
 us positum erat.

Vers. 16. « Quando autem conversus fuerit ad

Dominum, auferetur velamen. Dominus autem Spiritus est. » Modum hic dicit quo fieri possit ut corrigantur Israelitæ : « Quando conversus fuerit ad Dominum, » inquit : hoc est, quando a lege defecerit, accesseritque spirituali Evangelio, tunc auferetur velamentum. Nam quando Moses, ut historia habet, ad Dominum convertebatur, reiectus erat. Id vero futuri typus erat : nam cum conversus quispiam fuerit ad Spiritum (is enim Dominus est), tunc nudam videbit faciem legislatoris, imo ipse erit in Mosis ordine et loco, et fruatur gloria, legis gloriam, quantum dictum est, superante. **261** Hanc enim donabit Spiritus, utpote Dominus et omnipotens.

Vers. 17. « Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. » In lege jugum erat et servitus : in Spiritu autem lege et Evangelio, libertas, ut citra obstaculum et libere videatur gloria Domini.

Vers. 18. « Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini specularantes, ad eandem imaginem transformamur, a gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu. » Tanta, inquit, libertate et ingenuitate fruimur, ut omnes nos fideles, non quemadmodum unus illic Moses, reiecta facie (non enim est apud credentes velamentum) gloriam Domini specularantes, ad eandem imaginem transformemur, hoc est, eandem gloriam recipiamus, et tanquam speculum, splendorem recipientes ac rursus respicientes. Ac quemadmodum argentum soli ex adverso positum radios quosdam et ipsum appulsu solis remittit, sic et nos in baptismo per Spiritum purgati illiusque radiis illustrati, jubar quoddam spirituale remittimus, ac transformamur ad eandem imaginem, a gloria Spiritus ad gloriam nostram : eamque talem, qualem par est habere eum qui a Spiritu Domini, qui nulli est subjectus, illustratus est. Nam cum Dominus sit, heriles etiam faces habet. Siquidem omnes fideles Spiritu sancto replentur per baptismum anima que ipsorum fulget, quandoquidem etiam Moses divinam gloriam conspicatus, transformatus est et ipse in hanc, hoc est, assumpsit et ipse fulgorem, luxitque vultus ipsius, quippe qui figura nostri esset.

CAPUT IV.

Vers. 1. « Ideo habentes hanc ministrationem, quemadmodum misericordiam consecuti sumus, non deficiamus. » Quia multa ac magna dixerat, nimirum, Nos apostoli Mose majores sumus (nam si omnes, multo magis isti), curat nunc, adeoque demittit tumorem istum, Dei est, inquit, universum. Nos enim ministri tantummodo sumus : neque illud etiam ministerium nostrum est, sed, « quemadmodum, » inquit, « misericordiam consecuti su-

αρείται τὸ κάλυμμα · ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Ἄγει νῦν τρόπον, δι' οὗ δυνατόν ἐστι διορθωθῆναι, τοὺς Ἰσραηλίτας. « Ὅταν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, φησί · τουτέστιν, Ὅταν ἀποστῆ τοῦ νόμου, καὶ προσέλθῃ τῷ πνευματικῷ Εὐαγγελίῳ, τότε περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας, ὅτε πρὸς τὸν Θεὸν ἐπέστρεψε Μωσῆς, ἀνακαλυμμένος ἦν. Τοῦτο δὲ τοῦ μέλλοντος τύπος ἦν, ὅτι ὅταν ἐπιστραφῇ τις πρὸς τὸ Πνεῦμα (τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος), τότε γυμνὸν ὄψεται τὸ πρόσωπον τοῦ νομοθέτου· μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἔσται ἐν τάξει Μωσείως, καὶ τῆς δόξης ἀπολαύσει τῆς ὑπερβαλλούσης τὴν τοῦ νόμου δόξαν, ὅσον εἰρηται· ταύτην γὰρ σοὶ χαρίζεται τὸ Πνεῦμα, ὡς Κύριος καὶ παντοδύναμος.

« Οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. » Ἐν τῷ νόμῳ ζυγὸς ἦν καὶ δουλεία· ἐν δὲ τῷ τοῦ Πνεύματος νόμῳ καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ, ἐλευθερία, ὥστε ἀκωλύτως καὶ ἐλευθέρως βλέπειν τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου.

« Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. » Τοσοῦτον ἀπολαύομεν ἐλευθερίας καὶ εὐγενείας, φησὶν, ὥστε πάντες ἡμεῖς οἱ πιστοὶ, οὐχ ὡς περ ἐκεῖ εἰς ὁ Μωσῆς ⁶¹, ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ (οὐ γὰρ ἐστὶ παρὰ τοῖς πιστεύσασιν κάλυμμα) τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου ⁶² καταπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα, τουτέστι, τὴν αὐτὴν δόξαν μεταλαμβάνομεν, οἷον κάτοπτρον ὄντες καὶ δεχόμενοι τὴν λαμπρότητα, καὶ αὐτὶς ἀντιστρέφοντες. Καὶ ὡς περ ἄργυρος ἀντικρῶ ἡλίου κείμενος, ἀντιπέμπει τινὰς ἀκτίνας καὶ αὐτὸς τῇ προσβολῇ τοῦ ἡλίου· οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι καθαιρόμενοι διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ταῖς ἐκείνου ἀκτίναις καταυαζόμενοι, αἴγλην τινὰ νοσητὴν καὶ αὐτοὶ ἀντιπέμπομεν, καὶ μεταμορφούμεθα τὴν αὐτὴν εἰκόνα, ἀπὸ δόξης τῆς τοῦ Πνεύματος, εἰς δόξαν τὴν ἡμετέραν, καὶ τοιαύτην, ὅταν εἰκόνη ἔχει τὸν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Κυρίου, καὶ μηδὲν ὑποκειμένου καταυαζόμενον. Κύριος γὰρ ὢν, Δεσποτικῶς ἔχει καὶ τὰς λαμπρότητας. Πάντες γὰρ οἱ πιστοὶ, Πνεύματος ἁγίου πληροῦνται διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ λάμπει αὐτῶν ἡ ψυχὴ· ἐπεὶ καὶ ὁ Μωσῆς ἰδὼν τὴν θείαν δόξαν, μετέλαβε καὶ αὐτὸς, ⁶³ καὶ εἰλαμπε τὸ πρόσωπον, τύπος ὢν ἡμῶν.

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

« Διὰ τοῦτο ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἠλεθθημεν, οὐκ ἐκκακοῦμεν. » Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μεγάλα εἶπεν, ὅτι Καὶ Μωσῆς μείζους ἔσπεν οἱ ἀπόστολοι (εἰ γὰρ πάντες, πολλῶ μᾶλλον οὗτοι), λοιπὸν θεραπεύει τὸν ἕκγον, καὶ φησὶν, ὅτι τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τὸ πᾶν. Ἡμεῖς γὰρ διάκονοι μόνον ἐσμεν, καὶ οὐδὲ τοῦτο τὸ τῆς διακονίας ἡμέτερον, ἀλλὰ « καθὼς, » φησὶν, « ἠλεθθημεν· » τοῦ θείου γὰρ ἐλέους καὶ τοῦτο. Τὸ δὲ ὑπερβατὸν, « Διὰ τοῦτο οὐκ ἐκκα-

Variae lectiones.

⁶¹ κατορθωθῆναι. ο. ⁶² ἔκτισε ο Μ. ο. ⁶³ πνεύματος, καὶ πατρὸς ο.

χοῦμεν· > τουτέστι, Διότι τοιούτων ἤξιώθημεν, οὐκ ἄμυς; > divina enim et istuc misericordiae est. Hyperbaton autem hoc est, « Ideo non deficiamus, » hoc est, quia tantis sumus dignati donatique bonis, non destituimur neque deficiamus ad pericula, ad afflictiones, postquam semel misericordiam eius-culī, ordinati sumus ministrare.

« Ἄλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτά τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ. » Τοὺς ψευδαποστόλους αἰνίττεται, οἱ ὑπεκρίνοντο πάντα. Λαμβάνοντες γὰρ κρύφα, ἐφαίνοντο μὴ λαμβάνοντες· ἄγιοι ἐδόκουν, καὶ ἀκάθαρτοι ἦσαν. Ἡμεῖς οὖν, φησὶν, ἀπειπάμεθα τὸ τοιαῦτα πράττειν, ἀ φανερούμενα κατασιχύνει τὸν πράττοντα, τὰ μεθ' ὑποκρίσεως, δηλαδὴ γινόμενα. Ἐπιφέρει γάρ· « Μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ. » Ὡστε ταῦτά ἐστι τὰ αἰσχύνῃ ἐμποιούμενα, τὰ ἐν πανουργίᾳ γινόμενα. Εἰ δὲ καὶ περὶ πράξεων αἰσχυρῶν νοήσεις τοῦτο, οὐδὲν καινόν· Καὶ τοιοῦτοι γὰρ **B** οἱ ψευδαπόστολοι.

« Μὴ δὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. » Οὐ μόνον, φησὶν, ὁ βίος ἡμῶν ἀπλοῦς ἐστὶ καὶ καθαρὸς, καὶ ἀπόνηρος, ἀλλὰ καὶ τὸ δόγμα καὶ ὁ λόγος ἀδόλος. Οὐ γὰρ παραμίσγνυμέν τι τῆς ἐξω σοφίας αὐτῶ, ἢ κολακευτικῶν τι, ἢ χρήματα συλλέγομεν ἐκ τοῦ λόγου, ἢ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο διδάσκομεν πρὸς τοὺς καιροὺς καὶ τὰ πρόσωπα, ὡς οἱ ψευδαπόστολοι.

« Ἄλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστῶντες ἐ-υτοὺς πρὸς πᾶσαν συνειδησιν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Οἱ μὲν ψευδαπόστολοι, φησὶ, συνιστῶσιν ἐαυτοὺς ταῖς ὑποκρίσεσι, καὶ τῇ φαίνεσθαι ἄλλο, **C** ἄλλο ὄντες· ἐγὼ δὲ συνιστῶ ἑμαυτὸν « τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας »· τουτέστιν, αὐτοῖς τοῖς πράγμασι μάρτυσι χρώμενος· ὅσον λέγω, ὅτι οὐδὲν λαμβάνω, καὶ μάρτυρας ἔχω ὑμᾶς· καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως. Καὶ οὕτω συνιστῶ ἑμαυτὸν πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ἀπίστους τε καὶ πιστοὺς, τὸν τε βίον μου ἀπογυμνῶν, καὶ τὸ κήρυγμα φανερὸν πᾶσι προτιθεὶς, ὥστε μανθάνειν αὐτό. Εἶτα ἐπειδὴ δυνατὸν ἀνθρώπους λαθεῖν, φησὶν, ὅτι « Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, » ὅν οἱ ψευδαπόστολοι μάρτυρα ἔχειν οὐκ ἂν δέξαιτο.

« Εἰ δὲ καὶ κεκαλυμμένον ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις* ἐστὶ κεκαλυμμένον. » Εἰπὼν ἄνω, ὅτι εἰ καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις κάλυμμα ἐπίκειται, ἀλλ' οἱ πιστοὶ ἡμεῖς ἀνακεκαλυμμένῳ **D** προσώπῳ ἐρῶμεν· φησὶ νῦν, ὅτι « Εἰ καὶ ἐστὶ κεκαλυμμένον τὸ Ἐυαγγέλιον, τοῖς ἀπίστοις ἐστὶ κεκαλυμμένον. » Ὅπερ γὰρ τότε τοῖς Ἰουδαίοις ἐγένετο πρὸς Μωσέα, τοῦτο νῦν τοῖς ἀπίστοις πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐκεῖνων δὲ τὸ ἔγκλημα, οὐ τοῦ Εὐαγγελίου· ἐπεὶ εἰ γε ἐπίστευσαν, ἑώρων ἂν καὶ αὐτοὶ ἀνακεκαλυμμένῳ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

« Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγᾶσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. » Ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, φησὶ, πολλοῖς οὕσι

VERS. 2. « Sed abdicavimus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia. » Pseudapostolos subobscurè notat et intelligit hic, qui simulabant omnia. Accipientes enim **262** clanculum, videbantur non accipere : sancti in speciem cernebantur, et immundi erant. Nos vero, quæ cum manifestantur talia committere, quæ cum manifestantur, perpetrantem dedecore afficiunt, nempe quæ cum hypocrisi transiguntur. Infert enim : « non ambulantes in astutia. » Proinde hæc sunt illa quæ contumeliam pariunt, quæ scilicet astutia transiguntur. Sin de turpibus actionibus istuc intelligas, nihil mirum : nam hujusmodi etiam sunt pseudapostoli.

« Neque adulterantes verbum Dei. » Non solum vita, inquit, nostra simplex est et pura et expers sceleris, verum etiam doctrina nostra et verbum fraude carent. Non enim quidquam externæ sapientiæ admiscemus ipsi, aut quidquam adulatorium, aut ex verbo pecunias colligimus : aut jam quidem hoc, jam vero illud docemus, pro temporum et personarum opportunitate, perinde ac pseudapostoli.

« Sed in manifestatione veritatis commendantes nos ipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo. » Pseudapostoli commendant seipsum per hypocrisia, et per hoc quod alii esse videantur, cum alii sint : ego vero commendo meipsum « manifestatione veritatis, » hoc est, ipsis operibus pro testimonio utor : veluti dico, me nihil accipere et vos testes habeo : et sic in cæteris. Atque sic me prædico et commendo apud omnes homines, tam infideles quam fideles, cum vitam meam retegens, tum verbi prædicationem omnibus ad discendum proponens. Quia vero fieri potest ut homines fallantur, adjicit, « coram Deo, » quem pseudapostoli testem non admitterent.

VERS. 3. « Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum, in iis qui pereunt est opertum. » Cum supra dixisset, Etiam si Israelitis velamen appositum est, attamen nos fideles aperta facie videmus, nunc ait, Si opertum est Evangelium, infidelibus est opertum. Quod enim tum Judæis respectu Mosis contingebat, idem nunc infidelibus, respectu Evangelii. Illorum autem culpa est, non Evangelii : nam si credidissent, etiam ipsi aperte palam conspexissent gloriam Dei.

VERS. 4. « In quibus Deus sæculi hujus excæcavit mentes infidelium, ne fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi. » Inter eos, inquit, qui pereunt, qui multi sunt et varii, sunt etiam incre-

Variae lectiones.

* ἀπίστοις 0.

duli. Horum igitur « mentes excæcavit Deus sæculi A hujus. » Hic prodeunt Marcionistæ, asseverantes de Creatore hæc esse dicta, quem justum dicunt et bonum : Manichæi vero de diabolo, quem et mundi hujus conditorem asserunt. At vero neutrum horum dicendum est, cæterum de 263 Deo nostro hoc dictum est. At si sæculi hujus Deus esse perhibeatur, nihil novum est, cum et Deus cæli dicatur : nec hujus tantum Deus est. Item Deus Abrahami et Isaac et Jacob dicitur : non tamen illorum tantum Deus est, sed etiam omnium. Quid igitur novi est, si Paulus opportune jam nunc ipsum Deum hujus sæculi appellat, quo magis ostendat incredulis, quod etiam ea quæ videntur, ipse condiderit, ex quibus ipsi voluptatem capientes ipsum conditorem nihil faciunt ? Quin et ad hunc etiam modum hic locus est legendus : Infidelium hujus sæculi mentes excæcavit, futurum enim sæculum infideles non habet. Quid vero est « Excæcavit ? » Hoc est, permisit eis cæcis esse, quemadmodum et illud, « Tradidit eos Deus in affectus ignominie * . » Posteaquam enim resilierunt ab eo, dimisit eos, reliquit eos ; non enim cogit ad salutem. Observa autem quod non dixerit, Excæcavit ut non credant, sed, ut profani oculi non videant splendorem gloriæ Christi. Splendor autem est, credere quod crucifixus sit, quod in cælum receptus sit, et quod futura nobis daturus sit. Quemadmodum si quis ophthalmiæ laborantem excludat, ut solis radios non videat, ne iis offendatur : hanc ad rationem et illi increduli facti sunt a seipsis : postquam vero talis facti erant, exclusit Deus radios gloriæ Evangelii, æque atque Israelitis Mosis faciem obvelavit. Sic et nobis in mandatis dedit, ne projiciamus margaritas nostras ad porcos P. Bene autem dixit, « Fulgeat ; » mediocre enim nunc habemus splendorem, non totam illuminationem ; id quod supra odorem et arrhabonem dixit, ostendens quod illic quiddam amplius restat.

« Qui est imago Dei invisibilis. » Monstrat hic quod non solum Christi gloriam ignorent, verum etiam Patris. Cum enim Christus sit imago Patris, qui hunc non videt, neque illum novit.

Vers. 5. « Non enim nosipsums prædicamus, sed Christum Jesum Dominum : nos autem servos vestros, propter Christum. » Supra dixit, Non ambulamus in astutia, deinde adjecit de infidelibus, quomodo sint contacti. Ait igitur nunc, Propterea fraudulenter non agimus, quia nosipsums haud prædicamus, vanorum apostolorum instar. Nam illi persuadebant discipulis suis ut a se sibi nomina inderent, ut in priore Epistola indicavit, aliis dicentibus, « Ego quidem sum Apollo, ego vero Cephæ ¶ ; » aut, ne vos existimetis, qui adversum nos pugnat, quod nobiscum bellum geritis. « Non

καὶ διαφοροῖς, εἰσὶ καὶ οἱ ἄπιστοι· τούτων οὖν ἐκ τῶ νοήματα ἐτύφλωσεν ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἐνταῦθα μὲν οἱ Μαρκιωνισταὶ λέγουσι περὶ τοῦ Δημιουργοῦ ταῦτα εἰρησθαι, ὃν δίκαιον λέγουσι καὶ ἀγαθόν· οἱ δὲ Μανιχαῖοι περὶ τοῦ διαβόλου, ὃν καὶ δημιουργὸν τοῦδε τοῦ κόσμου φασί. Πλὴν οὐδέτερον ἔστι τούτων, ἀλλὰ περὶ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν εἰρηται τοῦτο. Εἰ δὲ τούτου τοῦ αἰῶνος Θεὸς εἰρηται, οὐδὲν καινόν, ἐπειδὴ καὶ Θεὸς οὐρανοῦ λέγεται· καὶ οὐκ ἔστι τούτου μόνου Θεός· καὶ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ· καὶ οὐκ ἐκείνων μόνων, ἀλλὰ καὶ πάντων. Τί οὖν καινόν, εἰ καὶ νῦν ὁ Παῦλος εὐκαίρως ὠνόμασεν αὐτὸν Θεὸν τούτου τοῦ αἰῶνος, ἵνα μῆλλον δαίξῃ τοῖς ἀπίστοις, ὅτι καὶ ταῦτα τὰ ὀρώμενα αὐτὸς ἐποίησεν, οἷς ἐντροφῶντες, αὐτὸν ἀθετοῦσι ; Καὶ οὕτω δὲ ἀναγνωστέον, ὅτι τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα· ὁ γὰρ μέλλων, ἀπίστους οὐκ ἔχει. Τί δὲ ἔστι τὸ, « Ἐτύφλωσε ; » τουτέστι, συνχώρησε τυφλοῦς εἶναι· ὡσπερ καὶ τὸ, « Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεπίδησαν ὁ αὐτοῦ, ἔλασεν αὐτοὺς, ἐγκατέλειψεν· οὐ γὰρ βιάζεται πρὸς τὴν σωτηρίαν. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐτύφλωσε πρὸς τὸ ἀπιστῆσαι ¶, ἀλλὰ πρὸς τὸ μὴ ἰδεῖν τοὺς βεβήλους ἐφθάλμοις τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Φωτισμὸς δὲ ἔστι τὸ πιστεῦσαι ὅτι ἐσταυρώθη, ὅτι ἀνέβη εἰς οὐρανόν, ὅτι τὰ μέλλοντα δώσει. Ὅσπερ εἰ τις ὀφθαλμίων τὰ τινα ἀποκλείσει τοῦ μὴ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου ἰδεῖν, ἵνα μὴ καὶ προσβλαθῆ· οὕτω τοῖσιν καὶ οὕτω ἀπίστοι μὲν ἐγένοντο ἀπ' ἐαυτῶν· γενομένοι δὲ τοιοῦτοις ἀπέκλεισεν ὁ Θεὸς τὰς ἀκτῖνας τῆς δόξης τοῦ Εὐαγγελίου, ὡς καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις τὸ πρῶτον Μωσέως. Οὕτω καὶ ἡμῖν ἐπέταξ μὴ βάλλειν τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « Αὐγάσαι· » Αὐγὴν γὰρ ἔχομεν νῦν μετρίαν, καὶ οὐ τὸν ὅλον φωτισμὸν· ὃ καὶ ἐμπροσθεν εἶπεν ὁσμήν καὶ ἀβραβῶνα, δεικνύς ὅτι τὸ πλεον ἐκεῖ μένει.

« Ὅς ἔστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. » Δείκνυσιν ἐνταῦθα, ὅτι οὐ μόνον τὴν τοῦ Χριστοῦ δόξαν ἀγνοοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς. Ἐπεὶ γὰρ εἰκὼν ἔστι τοῦ Πατρὸς ὁ Χριστός, ὁ τούτων μὴ ὀρών, οὐδὲ ἐκεῖνον οἶδεν.

« Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον· ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Χριστόν. » Ἄνω εἶπεν, ὅτι οὐ περιπατοῦμεν ἐν πανουργίᾳ· εἶτα παρενέβλεπε τὰ περὶ τῶν ἀπίστων, πῶς εἰσι κεκαλυμμένοι. Φησὶν οὖν νῦν, ὅτι διὰ τούτου οὐ πανουργεῖσθε, διότι οὐκ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ὡς οἱ ψευδαπόστολοι. Ἐκεῖνοι γὰρ ἐπειθον τοὺς μαθητὰς ἀπ' αὐτῶν ὀνομάζεσθαι, ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐδήλωσεν· « Ἐγὼ μὲν εἰμι Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφῆ· » ἢ, ὅτι μὴ νομιζετε [f.— ζετε] οἱ πολεμουντες ἡμῖν, ὅτι ἡμῖν πολεμεῖτε. « Μὴ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν,

* Rom. 1, 28. P Matth. vii, 6. ¶ I Cor. 1, 12.

Variæ lectiones.

¶ ἀπεδήμησαν m. ¶ ἀποπηδήσαι o.

ἀλλὰ Χριστόν. » Ἐκείνῳ οὖν πολεμεῖτε τῷ κηρύσσοντι ἡμᾶς. » Ἡμεῖς γὰρ τοσοῦτον οὐ κηρύσσομεν ἑαυτούς, ὥστε καὶ οὐ παραιτούμεθα δοῦλοι ὑμῶν εἶναι διὰ τὸν Χριστόν· τούτῃστι, Διότι ἐκεῖνος οὕτως ἡμᾶς ἠγάπησε, καὶ πάντα ὑπὲρ ἡμῶν ἔπραξεν.

« Ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν, ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ἐξ ἑλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Διὰ τί, φησὶν, οὐχ ἑαυτούς κηρύττομεν; Διότι ὁ Θεὸς ἑλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ ὡς περ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Μωσέως πάλαι, οὕτως νῦν εἰς ἡμᾶς. Οὐχ ὡς περ δὲ ἐπὶ τῆς πρώτης κτίσεως, εἶπε, καὶ ἐγένετο φῶς ἐκ σκότους, οὕτω, καὶ νῦν εἶπε, καὶ ἐγένετο φῶς· ἀλλ' αὐτὸς ἡμῖν γέγονε φῶς. Αὐτὸς γὰρ ἑλαμψεν ἡμῖν ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, τούτῃστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ. Διὰ γὰρ τοῦ Χριστοῦ λάμπει ἐν ἡμῖν ὁ Πατήρ, καὶ χαρίζεται « τὴν φωτισμὸν τῆς γνώσεως, » οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλὰ « τῆς δόξης. » Ὅρα δὲ τῆς Τριᾶδος· τὴν θεολογίαν παρὰ τῷ Παύλῳ καὶ νῦν· περὶ μὲν τοῦ Πνεύματος, « τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου κατοπτρίζομεθα· » ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ Ἐυαγγελίου τοῦ Χριστοῦ· περὶ δὲ τοῦ Πατρὸς νῦν, « τὸν φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης » αὐτοῦ.

« Ἐχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστροκίνοις σκεύεσιν. » Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μεγάλα εἶπε περὶ τῆς ἀπορρήτου δόξης, ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Καὶ πῶς μένομεν ἐν θνητῷ σώματι οἱ τοιαῦτα, ὡς λέγεις, λαβόντες· φησὶν, ὅτι καὶ τοῦτο αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὅτι ὀστροκίνον σκεῦος τοιούτους θησαυροὺς χωρεῖ.

« Ἴνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν. » Ἴνα, φησὶν, ἢ ὑπερβολὴ τῆς φαινομένης ἐν ἡμῖν δυνάμεως τοῦ Θεοῦ ἢ, καὶ μὴ ἡμεῖς νομιζόμεθα κατορθοῦν ἐξ ἑαυτῶν τι, ἀλλὰ πάντες εἰ ὀρῶντες τοῦ Θεοῦ λέγωσιν εἶναι τὸ πᾶν. Αἰνύεται δὲ τοὺς ψευδαποστόλους, ὅτι ἑαυτοῖς τὸ πᾶν ἐπέγραφον.

« Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι. » Καὶ τοσοῦτον, φησὶν, ἔστι τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὥστε καίτοι ὀστροκίνοι ὄντες, καὶ τοσοῦτοις περικρουόμενοι πειρασμοῖς, οὐ θραυόμεθα καὶ ἀπόλλυμεν τὸν ἐν ἡμῖν θησαυρὸν. Θλιβόμεθα γὰρ ἐν παντὶ καιρῷ, καὶ τόπῳ, καὶ πράγματι, ἐν φίλοις, ἐν ἐχθροῖς· ἀλλ' οὐ στενοχωρούμεθα, τοῦ Θεοῦ πλατύνοντος τὰς καρδίας ἡμῶν.

« Ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι. » Τούτῃστι, εἰς ἀπορίας καὶ ἀμηχανίας ἐμπίπτοντες· πλὴν ἀλλ' ὀρθοὶ ἱστάμενοι καὶ οὐκ ἀπογινώσκοντες καὶ ἠττώμενοι, ἀλλὰ πόρους ἐν Θεῷ εὐρίσκοντες καὶ νικῶντες.

« Διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλείπομενοι. » Διωκοῦσιν ἡμᾶς οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' ὁ Θεὸς οὐκ ἐγκαταλείπει. Πρὸς γυμνασίαν γὰρ ἡμῶν, οὐ πρὸς ἤτταν, συγχωροῦνται ταῦτα.

enim nos ipsos prædicamus, sed Christum. » Adversus eum itaque dimicatis, qui prædicatur. Nos enim adeo non prædicamus nos ipsos, ut non detractemus servi vestri esse propter Christum, hoc est, Eo quod ille sic nos dilexit, et omnia nostri causa egit.

264 Vers. 6. « Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, qui illuxit in cordibus nostris ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei, in facie Jesu Christi. » Quare, inquit, nos ipsos non prædicamus? Quia Deus illuxit in cordibus nostris, et perinde ac faciei Moysi quondam, sic nobis nunc refulsit. Porro non quemadmodum in prima creatione, dixit, et facta est lux e tenebris, sic nunc dixit, et facta est lux: sed ipse nobis effectus est lumen. Siquidem is illuxit nobis in facie Christi, hoc est, per Christum. Per Christum enim lucet in nobis Pater, datque « illuminationem cognitionis, » non substantiæ suæ, sed « gloriæ. » Animadvertite autem Trinitatis mysterium apud Paulum hoc etiam in loco. De Spiritu namque dicit, « Gloriam Domini speculamur: » Dominus enim Spiritus est; de Filio autem, « Illuminationem gloriæ Evangelii Christi; » de Patre autem aunc, « Illuminationem cognitionis gloriæ » ipsius.

Vers. 7. « Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus. » Postquam multa et præclara de ineffabili gloria locutus esset, ne quis dicat, Quomodo ergo manemus in mortali corpore, si talia, ut dicis, acceperimus? Hoc ipsum, inquit, Dei potentia tribuendum est, quod vas testaceum hujusmodi thesaurus capit.

« Ut excellentia potentia sit Dei, et non ex nobis. » Ut excellentia, inquit, potentia quæ in nobis apparet, Dei sit, neve existimemus nos a nobis ipsis aliquid egisse, verum omnes qui vident, Dei dicant hoc totum esse. Notat autem pseudapostolos, quoniam sibi ipsi universum ascribebant.

Vers. 8. « In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur. » Adeo, inquit, totum est potentia Dei, ut quamvis testacei simus, tantis tamque variis tentationibus impulsimur, non frangamur, neque perdamus thesaurum qui in nobis est. Affligimur enim in omni tempore, et loco, et re, inter amicos, inter hostes: sed ad angustias non cogimur, Deo corda nostra dilatante.

« Aporiamur, sed non destituimur. » Hoc est, in summam rerum penuriam et difficultatem incidentes, verum tamen recti consistentes, in desperationem non devolvimur, neque vincimur: cæterum in Deo exitum invenimus, atque vincimus.

Vers. 9. « Persecutionem patimur, sed non derelinquimur. » Persequuntur quidem nos homines, verum Deus nos non deserit. Ad exercitium enim noscitur, non ut succumbamus hæc permittuntur.

« Dejecimur quidem, sed non perimus. » Corpore, inquit, et externis rebus ab adversariis nostris dejecimur, sed non perimus, quantum ad alacritatem animæque constantiam attinet, tum quoad ipsum corpus a Deo etiam conservamur.

265 VERS. 10. « Semper mortem Domini Jesu in corpore circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corpore nostro. » Hoc est, quotidianas mortes sustinentes, imitantesque mortem Domini Jesu semper, hincque vitam ipsius commonstrantes, seu resurrectionem, in corpore nostro. Si enim quispiam non credat quod Dominus resurrexerit, cum nos quotidie morientes, et quotidie viventes conspexerit, bona cum ratione non amplius dubitabit.

VERS. 11. « Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in mortali carne nostra. » Per hæc interpretatur quomodo dixerit mortem Jesu : nam obscurum erat. Solet enim perpetuo obscure dicta dilucidare. Istud autem, « Ut et vita Jesu manifestetur, » præter priorem acceptionem etiam sic accipiendum est : Quemadmodum nos mortem Christi sustinemus nunc, viventesque propter ipsum nobis elegimus, ita ille mortuos tum vivificare volet : id quod alibi ait : « Si enim Christo commorimur, simul etiam cum eo vivemus. »

VERS. 12. « Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis. » Mortem hic tentationes vocat, hoc dicens : Nos quidem in periculis sumus, vos autem vita, quæ ex periculis paratur, fruimini, Evangelio nempe vobis prædicato, per quod vitam vivitis sempiternam.

VERS. 13. « Habentes autem eundem Spiritum fidei, secundum quod scriptum est : Credidi, propter quod locutus sum : et nos credimus, propterea et loquimur. » Tentationum supra mentionem fecit, et mortis ; deinde ait, quod Ab istis etiam Jesus nos liberavit, rationemque reddidit, nempe ideo nos liberavit, ut resurrectionis suæ fidem faciat. Subdit itaque jam nunc, quod fide hoc oporteat certum reddi, et non rationibus tantum : Quemadmodum, inquit, David tentationibus immersus, et a Deo solo ab iis ereptus, dixit, « Credidi, propter quod locutus sum : » sic et nos eundem fidei Spiritum habentes, quem et ille habebat, credimus, ac eam ob causam loquimur, quod perinde ut Jesus resurrexit, sic nos pericula hujus temporis vincemus, et rursus excitabimur. Observa, quod idem sit Spiritus Veteris et Novi Testamenti, propter eos qui legem calumniantur.

VERS. 14, 15. « Scientes, quod qui suscitavit Jesum, et nos suscitabit, et constituet vobiscum. Omnia enim propter vos, ut abundans gratia plurius gratias agentibus abundet ad gloriam Dei. » Quid, inquit, credimus, et quid novimus ? Quoniam et nunc ex periculis nos eripiet, ac in posterum

« Καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλόμενοι. » Τῷ σώματι καὶ τοῖς ἐκτὸς καταβαλλόμενοι παρὰ τῶν ἀντιπαλαίωντων, ἀλλ' οὐκ ἀπολλόμενοι, τῇ προθυμίᾳ, καὶ τῇ τῆς ψυχῆς ἐνστάσει, καὶ κατ' αὐτὸ δὲ τὸ εἶμα ἵπὸ Θεοῦ συντηρούμενοι.

« Πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν. » Τουτέστι, θανάτου; καθημερινούς ὑπεστᾶμενοι, καὶ μιμούμενοι τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου ἀεὶ, κἀντεῦθεν δεικνύοντες καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἥτοι τὴν ἀνάστασιν, ἐν τῷ σώματι ἡμῶν. Εἰ γὰρ τις ἀπιστεῖ δεῖ ἀνίστη ὁ Κύριος, ἡμεῖς ὁρῶν καθ' ἡμέραν μὲν ἀποθνήσκοντες, καθ' ἡμέραν δὲ ζῶντας, οὐκ ἂν ἔτι εὐλόγως ἀπιστήσῃ.

« Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς εἰ ζῶντες εἰς θάνατον παραδόμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν. » Διὰ τούτων ἐρμηνεύει, πῶς εἶπε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἀσαφῆ γὰρ ἦν· εἰωθε γὰρ ἀεὶ τὰ ἀσαφῆ σαφηνίζειν. Τὸ δὲ, « Ἴνα ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ, » πρὸς τῇ προτέρᾳ ἐκδοχῇ καὶ οὕτως ἐκληπτέον, ὅτι ὡς περ ἡμεῖς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ ὑπομένομεν νῦν, καὶ ζῶντες αἰρούμεθα δι' αὐτὸν θανεῖν, οὕτω καὶ αὐτὸ; αἰρήσεται ἀποθανόντας ζωογονῆσαι τότε ὅπερ καὶ ἀλλαγῶ φησιν· « Εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν. »

« Ὡστε ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν. » Θάνατον ἐνταῦθα τοὺς πειρασμούς φησι, τοῦτο λέγων, ὅτι ἡμεῖς μὲν ἐν κινδύνῳ ἐσμέν· ὑμεῖς δὲ τὴν ἐκ τῶν κινδύνων καρποσθε ζωὴν, ἅτε τοῦ Εὐαγγελίου κηρυττομένου ὑμῖν, δι' οὗ τὴν αἰώνιον ζῆτε ζωὴν.

« Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διδὲ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διδὲ καὶ λαλοῦμεν. » Πειρασμῶν ἐμνημόνευσε καὶ θανάτων ἀνωτέρω· εἶτα, ὅτι καὶ ἐκ τούτων βύστα ἡμεῖς, φησιν, ὁ Ἰησοῦς· καὶ προσέθηκε λογισμὸν, ὅτι διὰ τοῦτο βύστα, ἵνα πιστώσῃται τὴν αὐτοῦ ἀνάστασιν. Νῦν οὖν, φησιν, εἰ καὶ πίστει δεῖ τοῦτο πεπληροροῦσθαι, καὶ οὐ μόνον λογισμοῖς. Καὶ φησιν, ὅτι ὡς περ ὁ Δαυὶδ ἐν πειρασμοῖς ὤν, καὶ ὑπὸ Θεοῦ μόνου βυσθεῖς, ἔφη· « Ἐπίστευσα, διδὲ ἐλάλησα· » οὕτω καὶ ἡμεῖς τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἔχοντες τῆς πίστεως, ὅπερ κακεῖνος· εἶχε, πιστεύομεν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ λαλοῦμεν, ὅτι ὡς περ Ἰησοῦς ἀνέστη, οὕτω καὶ ἡμεῖς νῦν τε τῶν κινδύνων περισσόμεθα, καὶ αὐ συναναστησόμεθα. Σημειώσαι δὲ, ὅτι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ ἐν τῇ Καινῇ, διὰ τοὺς τὴν νόμον διαβάλλοντας.

« Εἰδότες ὅτι ὁ ἐγεῖρας Ἰησοῦν, καὶ ἡμεῖς ἐγερεῖ, καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν. Τὰ γὰρ πάντα δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλεονάτασα, διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. » Τί πιστεύομεν, φησὶ, καὶ τί οἶδαμεν; Ὅτι καὶ νῦν τῶν κινδύνων ἡμεῖς ἐξέλκεται, καὶ ὑπερὸν ἀναστήσει ἔ

• Rom. viii, 6. • Psal. cxv, 1.

καὶ τὸν Ἰησοῦν ἐγείρας, καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν ἀπολαύοντας τῶν ἀγαθῶν. Παραθαβρῦνει δὲ αὐτοὺς πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγαθὴν πολιτείαν. Αἰνετό- μενος δὲ τοῖς ψευδαποστόλους λέγοντας, ὅτι Ἕμεῖς ἐσμεν μεσίται τοῖς μαθηταῖς τῶν πρὸς τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν, φησὶν, ὅτι « Δι' ὑμᾶς ἐστὶ τὰ πάντα, » καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτῆ, οὐχὶ διὰ τὸν δεῖνα, ἢ διὰ τὸν δεῖνα. Τοῦτο δὲ ποιεῖ ὁ Θεὸς, καὶ χαρίζεται πολλοῖς, ὥστε πλεοναζούσης τῆς χάριτος πλεονάσαι καὶ τὴν εὐχαριστίαν διὰ πολλῶν προσώπων προσαγομένην εἰς δόξαν Θεοῦ. Ὡστε οἱ ψευδαπόστολοι τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ὀφτεριζόμενοι, ἀμαυροῦσι καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ

« Διὸ οὐκ ἐκκαοῦμεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἐξω ἡμῶν ἄνθρωπος φθείρεται, ἀλλ' ὁ ἐσωθεν ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρῃ. » Διότι, φησὶν, οἶδαμεν τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καὶ ὅτι νῦν τε ἡμᾶς τῶν κινδύνων βύεται, καὶ ὑστερον ἀναστήσει λαμπροῦς, οὐκ ἐκκαοῦμεν, οὐδὲ ἀπαγορεύομεν πάσχοντας· καὶ ὁ μὲν ἐξω ἄνθρωπος, » τούτέστι, τὸ σῶμα, ε φθείρεται. » Πῶς; Μαστιζόμενος, ἐλαυνόμενος. « Ὁ δὲ ἐσω, » τούτέστι, τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχή, ε ἀνακαινοῦται. » Πῶς; Ἀγαθὰς ἐλπίδας ἔχουσα, καὶ παρρησιαζομένη, ὡς διὰ τὸν Θεὸν πάσχουσα, καὶ χαίρουσα.

« Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν, αἰώνιον βᾶρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν. » Ἐρμηνεύει, πῶς ἀνακαινοῦται ὁ ἐσω ἄνθρωπος, καὶ φησὶν, ὅτι ἐνθυμούμενος ὅτι ἡ μὲν θλίψις παραυτίκα ἐστὶ, τούτέστι, πρόσκαιρος, καὶ ἐλαφρὰ, διὰ τοῦτο αὐτὸ ὅτι πρόσκαιρος· ἡ δὲ δόξα καὶ αἰώνιος ἐστὶ, καὶ βᾶρος ἔχει, τούτέστι, μέγεθος ὑπερβολικῶς ὑπερβολικόν· τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τοῦ, « Καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν. »

« Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια. » Πῶς ἐλαφρὸν ἐστὶν ἡ θλίψις, θεῖκνυσι. Διότι, φησὶ, πάντα ε τὰ βλεπόμενα, πρόσκαιρα¹⁰· ὥστε καὶ ἡ θλίψις, καὶ ἡ ἀνάπαυσις· καὶ αὕτη γὰρ βλεπόμενον. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπε, « Τὰ βλεπόμενα, » ἵνα καὶ ταύτην περιλάβῃ. Ὅτε οὖν τῇ θλίψει καταπεσούμεθα, οὕτε τῇ ἀναπαύσει χαυλωθησόμεθα· πρόσκαιρα¹¹ γὰρ ἀμφοτέρω. Τούτων δὲ τοιοῦτων ἐντων, « τὰ μὴ βλεπόμενα αἰώνια, » τούτέστιν, ἡ βασιλεία καὶ ἡ κόλασις· ὥστε καὶ ἐκείνην ποθεῖν, καὶ ταύτην φεύγειν.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

« Οἶδαμεν γὰρ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σήκους καταλυθῇ, οἰκοδομήν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἐπειδὴ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι ὅσον ὁ ἐξω ἄνθρωπος φθείρεται, τοσοῦτον ὁ ἐσω ἀνακαινοῦται, ἐδόκει δὲ καινόν τι λέγειν, φησὶν, ὅτι μᾶλλον ὅταν τελείως φθαρῇ τὸ θνητὸν τοῦτο σῶμα καὶ γῆινον, τότε μυσία

A excitabit, is qui et Jesum excitavit, sistetque nos iisdem vobiscum bonis perfruitorios. Excitat autem eos ad fidem et bonam vitam. Notans autem pseudapostolos qui 266 dicebant, Nos sumus mediatores bonorum quæ discipulis a Deo proveniunt, « Propter vos, » inquit, « sunt omnia, » etiam ipsa resurrectio, non propter hunc vel illum. Hoc autem Deus facit, multisque gratiam suam exhibet, ut exuberante gratis, abundet et gratiarum actio, a multis personis in gloriam Dei oblata. Quare pseudapostoli gratiam Dei sibi ascribentes, obscurant etiam ipsius gloriam.

VERS. 16. « Propterea non deficiamus, sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est, renovatur de die in diem. » Quoniam, inquit, novimus Dei potentiam, et quod hoc tempore nos a periculis liberet, et quod postea nos suscitabit splendor, non deficiamus, neque desperamus dum patimur. Porro, « exterior homo, » id est, corpus, corrumpitur : quomodo ? dum flagris cæditur, dum agitatur. « Interior » vero, id est, spiritus et anima, renovatur : quoniam ratione ? cum bene sperat, et audacter agit, quasi propter Deum patiens et gaudens.

VERS. 17. « Id enim quod iam præsentem est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æterni pondus gloriæ operatur nobis. » Interpretatur quomodo renovetur interior homo, nempe, dum secum reputat quod afflictio momentanea sit, id est, temporaria, et levis, propter hoc ipsum quod sit temporaria. Gloria autem, et æterna est, et pondus habet, hoc est, magnitudinem excellentem excellentem, hoc enim est quod ait, Καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν.

VERS. 18. « Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporaria sunt : quæ vero non videntur, æterna. » Quam leve sit afflictio, ostendit per hoc quod dicit, « Omnia, quæ videntur, temporaria sunt : » itaque et afflictio, imo et ipsa requies : nam et ipsa visui subjacet. Ob eam enim causam dixit, « Quæ videntur, » ut hanc quoque comprehenderet. Neque igitur afflictioni succumbemus, neque otio et quiete laxabimur : utrumque enim temporarium est. Cum itaque hæc se ita habeant, « ea quæ non videntur, æterna sunt, » id est, regnum et pœna : illud ergo desiderate, hanc vero declinate.

CAPUT V.

VERS. 1. « Scimus enim quod si terrestris nostra domus huius tabernaculi dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis. » Quia supra dixerat : Quanto exterior homo corrumpitur, tanto renovatur interior, ac aliquid ita novi dicere videretur, ait quod quando perfecte corruptum 267 fuerit mortale istud et

Variæ lectiones.

¹⁰ Ἰησοῦ ο. ¹¹ πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια· ὥστε iii. ¹² πρὸς καιρὸν iii.

terrestre corpus, tum innumera nobis bona germinabunt. Simul autem et de resurrectione ipsis rursus disserit, etiamsi non adeo perspicue ac in priore, ne ipses nondum reformatos existimare videatur. Terrestrem autem domum tabernaculi corpus nominavit. Porro dum tabernaculum vocat, temporariam corruptibilemque ejus naturam significat: tabernaculum enim tale quiddam est. Etiamsi autem sæpenumero tabernacula vocetur justorum quies, verum istuc cum appendice dicitur, nempe tabernacula æterna. Animadvertite autem quomodo terrestri cœleste et tabernaculo æternum opposuit. Exaggerans autem encomium futuræ gloriæ corporis nostri, addidit etiam, « Non manufactam; » non ut opponeret corpori huic: hoc enim non est manufactum. Nonnulli autem domum manufactam, pro vita quam in terris degimus, acceperunt: tabernaculum autem, corpus ipsum: ut sit quod dicitur, hujusmodi: Si dissoluta fuerit, quæ in terra est, vita corporis nostri, quæ et manufacta dici possit, tanquam a manibus composita (panis enim et vinum et similia, ex quibus vita nostra constat, manibus conficiuntur): habebimus aliam vitam in cœlis incorruptibilem et non manufactam, hoc tione

Vers. 2. « Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cœlo est, superindui cupientes. » Qualem habitationem? Corpus incorruptibile. Ex cœlo autem ipsum dicit, non quod descendat a supernis, sed quod incorruptibilitatis gratiam inde demissam habet. Adeo igitur non est opus ut quisquam turbetur ob tentationes corporis quadam ex parte contingentes, ut e diverso potius ingemiscere debeamus, quod non universum corruptibile corpus exuamus, ut incorruptibile hoc superinduamus. Propterea non tabernaculum ipsum nominavit, sed, habitationem, veluti permanentiorem.

Vers. 3. « Si tamen vestiti, non nudi inveniamur. » Ne confidant omnes incorruptibilitati corporis. « Si modo, » inquit, « Induti incorruptione, » et corpus incorruptibile accipientes, « non nudi inveniamur » a gloria et securitate, tanquam peccati deformitatem habentes. Resurrectio namque communis est, honos non item.

Vers. 4. « Nam et qui sumus in tabernaculo hoc, ingemiscimus, quatenus volumus exspoliari, sed supervestiri, ut absorbeat quod mortale est a vita. » Quia molestum videbatur quod dixit, Ingemiscimus desiderantes liberari a corpore: ineffabilis enim est animæ ad corpus affectio: Non propterea, inquit, ingemiscimus, ut simpliciter a corpore liberemur, verum quia superinduere incorruptibilitatem expetimus, adeo ut non hoc quidem exuere volumus, verum a corruptione liberari, ut a vita corruptio insumatur, non corpus.

ἡμῖν βλαστῆσαι ἀγαθὰ· ἅμα δὲ καὶ περὶ ἀναπαύσεως αὐτοῖ· διαλέγεται πάλιν, εἰ καὶ ἴσῃ μὴ ἀριθμητικῶς ὡς ἐν τῇ προτέρῃ· ἵνα μὴ δόξη ἔτι ἀδιορθώτους αὐτοὺς νομίζειν. Ἐπίγειον δὲ οἰκίαν σκῆνος, τὸ σῶμα ἐκάλεσεν· διὰ δὲ τοῦ σκῆνος αὐτὸ καλεῖται, τὸ πρόσκαιρον ἐδήλωσε· τοιοῦτον γὰρ ἡ σκηνή. Εἰ δὲ καὶ πολλὰκις σκηναὶ καλοῦνται καὶ αἱ τῶν δικαίων ἀναπαύσεις, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· αἰώνιοι γὰρ σκηναί. Ὅρα δὲ, πῶς πρὸς τὴν ἐπίγειον ἀντίθετε τὴν οὐράνιον· πρὸς τὸ σκῆνος, τὴν αἰώνιον. Αὐτῶν δὲ τὸ ἐγκώμιον τῆς μελλούσης δόξης τοῦ σώματος ἡμῶν, καὶ, « Ἀχειροποίητον, » προσέθηκεν· οὐχ ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τούτου τοῦ σώματος· οὐδὲ γὰρ χειροποίητόν ἐστι τοῦτο. Τινὲς δὲ χειροποίητον ἴσῃ μὲν οἰκίαν, τὴν ἐν τῇ γῆ ζωὴν, σκῆνος δὲ τὸ σῶμα φασί· ὥστε εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· Ἐὰν καταλύθῃ ἢ ἐπὶ γῆς ζωὴ τοῦ σώματος ἡμῶν· ἦ τις καὶ χειροποίητος ἂν ῥηθῆι, ὡς ἀπὸ χειρῶν συνισταμένη (ἄρτος γὰρ καὶ οἶνος, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐξ ὧν καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν, διὰ χειρῶν γίνονται)· ἔξομεν ἑτέραν ζωὴν ἐν οὐρανοῖς ἄφθαρτον καὶ ἀχειροποίητον, τουτέστιν, οὐ προσδοκούμενην τῆς τῶν ἡμετέρων χειρῶν ἐργασίας.

est, non indigentem nostrarum manuum operatione

« Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες. » Ποῖον οἰκητήριον; Τὸ σῶμα τὸ ἀφθαρτον. Ἐξ οὐρανοῦ δὲ φησὶν αὐτὸ, οὐχ ὅτι ἀνωθεν κάτεισιν, ἀλλ' ὅτι ἐκείθεν ἔχει ἐκπεμπομένην τὴν τῆς ἀφθαρσίας χάριν. Τοσοῦτον οὖν οὐ δεῖ λυπεῖσθαι ἐπὶ τοῖς κατὰ μέρος τοῦ σώματος πειρασμοῖς, ὥστε τούναντιον μᾶλλον στενάζειν ὀφείλομεν, ὅτι μὴ καθολικῶς τὸ φθαρτὸν σῶμα ἀπεκδυόμεθα, ἵνα ἀφθαρτον τοῦτο ἐπενδυσώμεθα. Διὰ τοῦτο, οὐδὲ σκῆνος αὐτὸ ἐκάλεσεν, ἀλλ' οἰκητήριον, ὡς μονιμώτερον.

« Εἰ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθισόμεθα. » Ἴνα μὴ θάρρῳσι πάντες διὰ τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ σώματος, φησὶν· « Εἰ γε καὶ ἐνδυσάμενοι » τὴν ἀφθαρσίαν, καὶ σῶμα ἀφθαρτον λαβόντες, « οὐ γυμνοὶ εὐρεθισόμεθα » δόξης καὶ ἀσφαλείας, ὡς τὴν ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἀσχημοσύνην ἔχοντες. Ἢ μὲν γὰρ ἀνάστασις, κοινή· ἡ δὲ τιμὴ, οὐ.

« Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκῆνι τούτῳ, στενάζομεν, βαρυνόμενοι ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. » Ἐπειδὴ φορτικὸν ἐδόκει ὁ ἔλεγε, ὅτι στενάζομεν ἐπιθυμοῦντες ἵνα ἀπαλλαγῆναι τοῦ σώματος· καὶ γὰρ ἀρήρητος σχέσις τῇ ψυχῇ πρὸς τὸ σῶμα· φησὶν, ὅτι Οὐ διὰ τοῦτο στενάζομεν, ἵνα τοῦ σώματος ἀπλῶς ἀπαλλαγώμεν, ἀλλὰ θέλοντες ἐπενδύσασθαι τὴν ἀφθαρσίαν· ὡς τοῦτο γε οὐδὲ ἐκδύσασθαι βουλόμεθα, ἀλλὰ τῆς φθορᾶς ἀπαλλαγῆναι, ἵνα ἀναλωθῇ καὶ δαπανηθῇ ἡ φθορὰ ὑπὸ τῆς ζωῆς, οὐ τὸ

Varie lectiones.

ἴσῃ γὰρ ο. ἴσῃ ἐπίγειον. ο. ἴσῃ ἐπιποθοῦντες π.

σῶμα. Οὐ γὰρ διὰ τὸ σῶμα ἀπλῶς βαρυνόμεθα, ἀλλὰ διότι ἐστὶ φθαρτόν. Ἐντεῦθεν δὲ παντελῶς ἐμπαρτίζονται τῶν αἰρετικῶν τὰ στόματα. Οὐ γὰρ περὶ ἄλλου καὶ ἄλλου σώματος ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας.

« Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, θεός, » θεός δέ ἐστι, φησὶν, ὁ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς κατεργασάμενος ἡμᾶς· καὶ γὰρ ἐδημιούργησεν ἡμᾶς· ἵνα ὦμεν ἀφθαρτοί· καὶ οὐ νῦν τοῦτο ἐδοξεν αὐτῷ, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς. Ὡστε πάντως ἡ γενήσεται.

« Ὁ καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος. » Θέλεις, φησὶν, ἀπόδειξιν; Δώσω σοι καὶ ἄλλην. Διὰ τοῦ βαπτίσματος Πνεῦμα ἡμῖν δοὺς, τὸν ἀρραβῶνα τῆς ἀφθαρσίας ἔδωκε. Καὶ γὰρ ἠγάπησε καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, καὶ θεϊότερα ἀμφοτέρω πεποίηκε, τῆς ἀμαρτίας ἀπαλλάξας, ἐξ ἧς ὁ θάνατος. Ὡστε ἐπεὶ Πνεῦμα δέδωκε, πρόδηλον ὅτι τῆς ἀμαρτίας ἀπέλαξεν· ἀμαρτίας δὲ ἀπαλλάξας, καὶ τὴν φθορὰν κατήργησεν· ἐξ ἀμαρτίας· γὰρ ἡ φθορά. Οὕτως οὖν ἀρραβῶνα τῆς μελλούσης ἀθανασίας τὸ Πνεῦμα. Καὶ ἄλλω; δὲ, δοὺς νῦν ἡμῖν μερικῶς τὸ Πνεῦμα, πάντως ἀρραβῶνά τινα ἔδωκεν, ὥστε καὶ τὸ ὅλον ὤσει. Πῶς δ' ἂν δώσει, εἰ μὴ μέλλοιμεν ἀφθαρτισθῆναι ψυχῇ τε καὶ σώματι; Λαβὼν οὖν ἐνταῦθα τὸ δλίγον καὶ ψυχῇ καὶ σώματι ὅσον ἀρραβῶνα, ἔλπικε ὅτι καὶ τὸ ὅλον τότε ἔξει ὀλοκλήρως.

« Θαρρόντες οὖν πάντοτε, καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημῶντες τῷ σώματι ἐκδημῶμεν ἀπὸ Κυρίου. (Διὰ πίστει γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους.) Θαρρόμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς Κύριον. » Ἐτι ἐκείνο κατασκευάζει ὁ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι οὐ φροντίζομεν τῶν κινδύνων· οἱ κίνδυνοι γὰρ, φησὶ, καὶ οἱ θάνατοι, τὸ εὐκταῖον ἡμῖν χρῆμα ἡ προξενούσι, τὴν ἀφθαρσίαν, δι' ἣν καὶ στενάζομεν, καὶ προσάγομεν ἡμᾶς τάχιον τῷ Δεσπότην ἡμῶν. « Θαρρόντες οὖν πάντοτε, » τούτέστι, μὴ φοβούμενοι μήτε διωγμούς, μήτε ἐπιβουλὰς, μήτε θανάτους. Ὅρα δὲ σφίαν, πῶς ἀπέκρυψε τὰ ὀνόματα τοῦ θανάτου καὶ τῆς ζωῆς, καὶ τὴν μὲν ἐνδημίαν πρὸς Κύριον, τὴν δὲ ἐκδημίαν ἀπὸ Κυρίου τέθεικεν, ἵνα μηδεὶς τῆς παρούσης ζωῆς ἐξέχηται, οἷα δὴ ἀπαγούσης ἀπὸ τοῦ Κυρίου. Εἶτα ἵνα μὴ τις εἴπῃ· τί οὖν; τὸ σῶμα ἡμᾶς ἄλλοτριον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ; διωρθώσατο τοῦτο, εἰπὼν· « Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους. » τούτέστιν, Ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν ἴσμεν, ἀλλὰ μετρίως· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Διὰ πίστεως. » οὐ μέντοι πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ὅπερ ἐστὶ τὸ, « Διὰ εἰδους. » Ἐπεὶ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, « Εὐδοκοῦμεν. » τούτέστι, Σφόδρα ἐπιθυμοῦμεν τοῦ ἐκδύσασθαι τὸ σῶμα τοῦτο, καὶ μετὰ Κυρίου γενέσθαι. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἀφθαρσία; μετασχεῖν, ἀλλὰ τὸ κρεῖττον, τὸ μετὰ Κυρίου εἶναι· μείζον γὰρ τοῦτο τῆς ἀφθαρσίας.

Non enim simpliciter propter corpus gravamur, sed quia est corruptibile. Hinc autem omnino hæreticorum ora obstruuntur. Non enim de alio atque alio corpore sermo est, sed de corruptione et incorruptibilitate.

VERS. 5. « Qui autem efficit nos ad illud, Deus est. » Deus est, inquit, qui primum nos ad hoc effecit. Etenim condidit nos, ut simus incorruptibiles. Neque hoc nunc primum ei placuit, sed jam iude a principio. Itaque omnino fiet.

« Qui dedit etiam nobis pignus Spiritus. » Demonstrationem, inquit, cupis? Alteram tibi dabo. Qui nobis per baptismum Spiritum dedit, pignus quoque immortalitatis nobis impertit. Etenim sanctificavit et animam et corpus, et utraque diviniore reddidit, a peccato nos liberans, ex quo mors propagata erat. Quocirca cum Spiritum nobis dederit, perspicuum est quod a peccato liberavit. A peccato vero postquam nos liberavit, corruptionem etiam destruxit: ex peccato enim corruptio. Ita igitur futuræ immortalitatis pignus est Spiritus. Et aliter: Qui dedit nobis in præsentem Spiritum ex parte, pignus quoddam dedit se totum quoque traditurum. Quomodo autem dabit, nisi corpore et animo incorruptibiles futuræ simus? Ubi igitur pusillum hic acceperis, arrhabonem videlicet, confide quod et totum tunc prorsus sis habiturus.

VERS. 6-8. « Audentes igitur semper, et scientes quod dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino. (Per fidem enim ambulamus, non per speciem.) Audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præseles esse ad Dominum. » Confirmare pergit quod supra dixit: nempe, quod Pericula non moramur. Nam pericula et mortes, inquit, rem nobis optatam conciliant, nimirum, incorruptibilitatem propter quam ingemiscimus, et celerius nos ad Dominum nostrum perducunt. « Audentes igitur semper, » id est, non metuentes neque persecutiones neque insidias, neque mortes. Expende autem sapientiam, quomodo nomina mortis et vitæ occultarit; alteram quidem præsentiam apud Dominum, alteram vero peregrinationem a Domino faciens, ut nemo de præsentem vita pondeat. ut quæ a Domino abducatur. Deinde, ne quis dicat, Quid igitur? corpus nos alienos facit a Deo? correxit hoc, inquires: « Per fidem enim ambulamus, non per speciem, » hoc est, hic ipsum quidem novimus, sed modice (hoc enim est « Per fidem; » non quidem facie ad faciem, quod est « Per speciem. » Cum autem hæc sic habeant, « Bonam voluntatem habemus, » hoc est, valde desideramus exuere corpus hoc, atque esse cum Domino. Non dixit autem, Immortalitatem assequi: verum quod præstantius est, cum Domino esse: hoc enim immortalitate majus est.

Varie lectiones.

ἡ πάροια κινίττεται ο. ἡ κτήμα ο.

VERS. 9. « Ideo contendimus, sive absentes, sive A
præsentes, placere illi. » Quod queritur hoc est,
ut ipsi in vita placeamus. Ne enim audiens pe-
regrinationem a corpore, existimes hanc tibi ad
salutem satis esse : Stude, inquit, probatus hinc
migrare, vitam nimirum Deo placentem vivendo.

VERS. 10. « Omnes enim nos manifestari oportet
ante tribunal Christi. » Terrorem incutit hic men-
tione facta tremendi illius tribunalis, et per hoc
quod ait, « Manifestari oportet. » Nolito enim cogi-
tare quod illic parietes et velamenta cordisque
profunditas vel opera, vel consilia occultet, sed
omnia manifestantur.

« Ut reportet unusquisque ea quæ sunt per
corpus juxta ea quæ fecit, sive bonum, sive malum, »
Per ista eos qui bene et recte vixerint, melius B
sperare facit : segniores autem terrore diligen-
tiores reddit. Sernonem autem de corporum
resurrectione iterum confirmat. Quod enim vel
bonis vel pravis operibus inservit atque obscuro
est, illud omnino vel coronatur vel punitur.
Obstruuntur ergo vel hinc hæreticorum ora.

VERS. 11. « Scientes igitur timorem Dei, homi-
nibus suademus : Deo autem manifestati sumus :
spero autem et conscientis vestris manifestos nos
esse. » Scientes, inquit, tremendum illud tribunal,
omnia agimus, ne scandalum ponamus mortalibus.
Hoc enim est quod ait, « Hominibus suademus, »
hoc est, Offendiculis medemur. Etsi enim mali
quidquam non operemur, et interim suspicioni
ansam præbeamus, nec removeamus scandala,
cum possimus tamen, condemnatur. Deo autem
perspecti sumus, qui optime etiam novit qualem
vitæ rationem habeamus : neque opus est ut ipsi
suadeamus, utpote qui scandalizaretur. Vobis item
manifestati sumus, quippe qui omnia nostra probe
teneatis. Vobis igitur persuadere non debemus,
ceu in nobis scandalum passis.

VERS. 12. « Non enim rursus nos ipsos commen-
damus vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi
de nobis. » Gloriandi suspensionem confestim dete-
rit, Ad hos, inquiens, sermones pervenimus,
non ut nos ipsos commendemus, hoc est, attolla-
mus, vel præconiis evehamus, verum ut vobis de
nobis apud pseudapostolos, qui nos contumeliis di-
lacerant, gloriandi et jactandi ansam præbeamus.

« Ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur, et
non in corde. » Ut habeatis quod dicatis et glo-
riemini de nobis apud pseudapostolos, « qui in
facie gloriabantur, » hoc est, in his quæ ad
ostentationem faciebant, 270 et quoad vultum.
Istiusmodi enim erant, nempe pietatis larvam
prætentantes, attamen boni nihilum in corde ge-
stantes. Non semper autem gloriari jubet, sed cum
illi sese extulerint.

VERS. 13. « Sive enim mente excessimus, Deo :
sive sobrii sumus, vobis. » Sive magnum quiddam
loquimur (« xstasin enim istud vocat, perinde ac

« Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδρμούντες, εἴτε
ἐκδρμούντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι. » Τὸ ζητούμενον
τοῦτό ἐστι, τὸ εὐάρεστος αὐτῷ ζῆν. Ἴνα γὰρ μὴ
ἐκδρμίαν ἀκούσας, νομίσης ἀρκεῖν σοι ταύτην πρὸς
σωτηρίαν, φησὶν, ὅτι Σπουδάσον εὐδόκιμος ἀπε-
θεῖν, διὰ τοῦ ἐνταῦθα εὐάρεστος αὐτῷ βίωσαι.

« Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσ-
θεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ. » Φοβεῖ ἐνταῦθα τῆ
ὀπονήσει τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου βήματος, καὶ τῷ
εἰπεῖν, « Φανερωθῆναι δεῖ. » Μὴ γὰρ ὑπολάβῃς, ὅτι
ἐκεῖ τοῖχοι, καὶ παραπετάσματα, καὶ βαθύτης καρ-
δίας ἀποκρύπτει ἢ τὰ ἔργα, ἢ τὰ βουλεύματα, ἀλλὰ
πάντα φανεροῦνται.

« Ἴνα κομισθῆται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς
ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν. » Διὰ τούτων
τοὺς μὲν κατωρθωκότας μᾶλλον εὐέλπιδας ποιεί-
τοῦς· δεῖ ῥηθυμοτέρους· σπουδασιτέρους τῷ φόβῳ. Βε-
βαιῶ δὲ καὶ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων
λόγον· τὸ γὰρ διακονητάμενον, εἴτε τοῖς ἀγαθοῖς,
εἴτε τοῖς φαύλοις ἔργοις, ἐκεῖνο πάντως ἢ στεγα-
νοῦται, ἢ κολάζεται. Ἐμφράττονται οὖν κἀντεῦθεν
τῶν αἰρετικῶν τὰ στόματα.

« Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, ἀνθρώπους
πειθομεν· Θεῷ δὲ πεφανερῶμεθα· ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν
ταῖς συνειδησεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι. » Εἰδότες,
φησὶ, τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο τὸ φοβερόν, πάντα πράτ-
τομεν, ὥστε μὴ σκανδαλίσαι τοὺς ἀνθρώπους· τοῦτο
γὰρ ἐστὶ τὸ, « Ἀνθρώπους πειθομεν, » ἀντὶ τοῦ, Τὰ
σκάνδαλα θεραπεύομεν. Κἀν γὰρ κακόν τι μὴ πράτ-
τωμεν, ὑποψίαν δὲ παρέχουμεν, καὶ δυνάμενοι λύσαι
τὸ σκάνδαλον, οὐ λύωμεν, κατακρινόμεθα· τῷ μὲν-
τοι Θεῷ φανεροὶ ἐσμεν, κάκεινος οἶδεν πῶς διάγομεν·
καὶ οὐδὲν δεῖ πείθειν ἐκεῖνον, ὡς δῆθεν σκανδαλιζέ-
μενον. Καὶ ὑμῖν δὲ πεφανερῶμεθα, ὡς πάντα τὰ
ἡμέτερα καλῶς εἰδόσιν. Οὐκ οὖν δεῖ πείθειν ὑμᾶς ὡς
σκανδαλισθέντας.

« Οὐ γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν ὑμῖν, ἀλλ'
ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος ὑπὲρ ἡμῶν. »
Συνεχῶς ἀποτριβεται τὴν τοῦ δοκεῖν καυχᾶσθαι
ὑπόνοιαν, καὶ φησὶν, ὅτι εἰς τοὺς τοὺς λόγους
ἤλθομεν, οὐκ ἑαυτοὺς συνιστῶντες, τουτέστιν, ἐπαί-
ροντες, ἢ ἐγκωμιάζοντες, ἀλλ' ὑμῖν ἀφορμὴν παρέ-
χοντες τοῦ καυχᾶσθαι καὶ καλλωπιέσθαι ὑπὲρ
ἡμῶν πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους, οἳ ἑκαστοῦσιν
ὑμᾶς.

« Ἴνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους,
καὶ οὐ καρδίᾳ. » Ἴνα ἔχητέ τι λέγειν καὶ καυχᾶσθαι
ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους, « οἳ ἐν προσ-
ώπῳ ἑκαυχῶντο· » τουτέστιν, ἐν τοῖς πρὸς ἐπίδει-
ξιν, ἐν τοῖς κατὰ πρόσωπον. Τοιοῦτοι γὰρ ἦσαν,
εὐλαβείας μὲν ἔχοντες προσωπεῖον, ἐν δὲ καρδίᾳ
οὐδὲν φέροντες ἀγαθόν. Οὐκ ἀεὶ δὲ καυχᾶσθαι κλεῖται,
ἀλλ' ὅταν ἐκεῖνοι ἑαυτοὺς ἐπαίρουσιν.

« Εἴτε γὰρ ἐξεστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν,
ὑμῖν. » Ἄν τέ τι μέγα φθειγγόμεθα (ἐκστασιν γὰρ
τοῦτο καλεῖ, ὡσπερ καὶ ἀλλαχοῦ ἀφροσύνην), δεῖ

ἐὼν θεὸν τοῦτο ποιούμεν, ἵνα μὴ ὑμεῖς νομίζοντες ἡμᾶς εὐτελεῖς, καταφρονῆτε, καὶ ἀπόλλυθε [f. ἀπόληθε]· ἂν τί τι μέτριον καὶ ταπεινὸν εἴπωμεν, δι' ὑμᾶς, ἵνα μᾶθῃτε ταπεινοφρονεῖν. Ἡ καὶ ἄλλως· Ἐὶ μὴ μαίνεσθαι τις ἡμᾶς ὑποπτεύει, παρὰ θεοῦ τὸν μισθὸν ἐκδεχόμεθα, ὑπὲρ ὧν ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις ὑποπτεύομεθα· εἰ δὲ σωφρονεῖν ἡγείται, αὐτὸς ἀπολαύτω τῆς ἐκ τοῦ σωφρονεῖν ἡμᾶς ὠφελείας. Ἡ καὶ ἄλλως· Ἐὶ μαινόμεθα, διὰ τὸν θεὸν μαινόμεθα τοιαῦτα, ἵνα ἡμᾶς αὐτῷ παραστήσωμεν. Ἐμαίνετο δὲ ἄρα ὁ Παῦλος μανίαν ἐρωτικὴν, τοῦ θεοῦ ἐρῶν, καὶ ὡς ἐραστῆς ἐκαίνο ζωὴν, τῷ ἐρωμένῳ, φημί, καὶ ἐκσταῆς ἑαυτοῦ, καὶ ὅλος πρὸς τὸν θεὸν μεταστὰς, καὶ οὐ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ζῶν, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐρωμένου, ὡς σφόδρα ἐρωτικὴν ἦτοι ἀγαπητήν. Ἐὶ οὖν ἐξέστημεν, φησὶν, αὐτῶν, τῷ θεῷ πάντως ἐξέστημεν, ἀντὶ τοῦ, εἰ τὸν θεόν.

A alibi, insipientiam), Dei, inquit, istuc causa facimus, ne vos existimantes nos esse viles, aspernemini et pereatis. Sive moderatum quiddam et humile dicamus, propter vos, uti discatis humilia sapere. Vel aliter: Si quis nos furere suspicetur, a Deo mercedem recipimus, eo quod hujusmodi suspicioni simus obnoxii; sin sobrios nos esse putet, ipse pariter utilitate e sobrietate nostra proveniente perfruatur. Vel aliam ad rationem: Si insanimus, Dei causa ita insanimus, ut vos ad ipsius perducamus. Insaniebat itaque Paulus amatoriam quandam insaniam, Deum amans, ac amatoris instar illi vivens, nempe adamato, extra seipsum raptus, ac totus in Deum translatus, nec suam ipsius vitam vivens, sed ejus quem amat, amatoriam plane, sive dilectam et valde charam. Si igitur e nobis excessimus, inquit, Deo omnino excessimus, id est, Dei causa.

« Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ » συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον· ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἔγερθέντι. » Ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἦν ἐπεδειξάτο εἰς ἡμᾶς, συνέχει ἡμᾶς καὶ συναθεῖ εἰς τὸ κινδυνεύειν ὑπὲρ αὐτοῦ, τοῦτο καλῶς παρ' ἑαυτοῖς κρίναντας, ὅτι ἐπεὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων, προδηλον ὅτι πάντες ἡμεῖν ἀπολωλότες, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἀπολωλότων καὶ τεθανατωμένων, ἵνα ζωώσῃ ἡμᾶς. Ἐπεὶ οὖν ἐζώσωσεν, οὐκ ὀφειλομεν λοιπὸν ἑαυτοῖς ζῆν, ἀλλ' ἐκαίνο δι' ὃν ζῶμεν· ὅς οὐ μόνον ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἠγέρθη, τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν, τουτέστι, τὸ αὐτοῦ σῶμα εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναγαγὼν, καὶ ἵνα ἡμᾶς πάντως ἀναγάγῃ. Τίς γὰρ ὅλος χρειαῖ ἐκαίνο⁷⁷ ἀνελεῖν, εἰ μὴ ἐμέλλομεν καὶ ἡμεῖς τῶν ὁμοίων τυχεῖν; Ὅστε καὶ διότι ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ διότι ἐζώσωσεν ἡμᾶς, καὶ διότι τοὺς ὀρθρωσάνας ἡμῖν τῆς ἀφθαρσίας ἔδωκεν, ὀφειλομεν αὐτῷ ζῆν, καὶ οὐχὶ ταῖς ἑαυτῶν ἐπιθυμίαις.

VERS. 14, 15. « Charitas enim Christi urget nos, æstimantes hoc, quod si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt; ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit. » Dilectio Dei quam exhibuit erga nos, urget nos et compellit ut ejus amore pericula subeamus, hoc probe apud nos judicantes, quod quia mortuus est pro omnibus, perspicuum est quod omnes perieramus, eamque ob causam mortuus est pro iis qui perierant, oblerantque mortem, ut nos vivificaret. Quoniam igitur nos vivificavit, non debemus porro nobis ipsis vivere, sed illi, propter quem vivimus: qui nedom mortuus est pro nobis, verum etiam resurrexit, primitias nostras, hoc est, corpus suum in cælos referens, ut omnino nos etiam eo perducatur. Quid enim prorsus opus erat illum ascendere, nisi nos quoque similia consecuturi essemus? Proinde, quia mortuus est pro nobis, et qua vivificavit nos, et quia nobis arrhabones incorruptibilitatis dedit, ipsi in posterum debemus vivere, haud nostris cupiditatibus.

« Ὅστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἶδαμεν κατὰ σάρκα. » Ἐπεὶ πάντες θανατωθέντες ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἀνεζωώθησαν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος· εἰκότως οὐδένα οἶδαμεν, φησὶ, τῶν πιστῶν κατὰ σάρκα ζῶντα⁷⁸, τουτέστι, κατὰ τὴν καλαίαν καὶ σαρκικὴν πολιτείαν. Πάντες γὰρ τῷ Πνεύματι ἀναγεννηθέντες, νέαν καὶ πνευματικὴν ζωὴν μετέρχονται.

« Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν. » Δείκνυσιν ὅτι καὶ τούτου αὐτοῦ, τοῦ μὴ κατὰ σάρκα ζῆν, φημί, ἀρχηγὸν ἔχομεν τὸν Χριστόν· καὶ φησιν, ὅτι εἰ καὶ ὁ Χριστὸς ἦν ποτε κατὰ σάρκα, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι ἐστὶ. Τί οὖν; τὴν σάρκα ἀπέθετο; Μὴ γένοιτο· ὡς γὰρ ἀνεληφθη, οὕτω⁸⁰ καὶ ἐλεύσεται. Ἀνελήφθη δὲ ἐν σαρκὶ καὶ μετὰ τοῦ σώματος. Τί τοίνυν φησὶν; Ὅτι ἡμεῖς

VERS. 16. « Itaque nos ex hoc neminem novimus secundum carnem. » Quia omnes occisi a peccato reviximus, et vidcati sumus a Christo per baptismum, merito neminem novimus fidelium, inquit, secundum carnem viventem, hoc est, juxta veterem et carnalem vitam. Omnes enim Spiritu regenerati, novam et spiritualem vitam ducunt.

271 « Etsi cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc non novimus. » Indicat quod Christum ducem et principem habemus hujus ipsius, nempe ut secundum carnem non vivamus, Etsi, inquit, Christus olim secundum carnem erat, nunc tamen non est. Quid inde? carnemine deposuit? Minime; nam quemadmodum assumptus est, sic etiam veniet⁸¹. Assumptus est autem in carne, et

¹ Act. iv, 11.

Variae lectiones.

⁷⁷ Θεοῦ ο. ⁷⁸ ἐκαίνο ο. ⁷⁹ ὄντα ο. ⁸⁰ τοιοῦτος ο.

cum corpore. Quid igitur dicit? Quod nos tunc quidem secundum carnem vivere dicimur, quando in peccatis fuerimus: tumque non secundum carnem vivere, quando non peccaverimus. Christus autem secundum carnem vixisse dicitur, quando secundum naturales et inculpato affectus vixit, esuriens, sitiens, dormiens, laborans. Nunc autem non est secundum carnem, hoc est, ab his naturalibus et inculpatis affectionibus liberatus est, impassibile et immortale corpus habens; ut nos quoque, inquit, abunde doceat, ne ulterius secundum carnem et in peccatis vivamus, sed secundum spiritum.

Vers. 17. « Itaque si quis in Christo, nova creatura. » Si quis credidit Christo, in aliam plane creaturam pervenit, et nova creatura facta est. Non debemus igitur secundum veterem morem vivere.

« Vetera transierunt, ecce nova facta sunt omnia. » Qualia vetera? peccatum et Judaicæ ceremoniæ. Nam vetus peccatum præterit, novaque nobis anima, et novum corpus factum est, et pro Judaicis omnibus nova nobis facta sunt omnia: pro lege, Evangelium; pro Hierosolymis, cælum; pro templo, interior cortina, in qua sacrosancta Trinitas; pro circumcissione, baptisma; pro manna, corpus Dei; pro aqua, sanguis Domini; pro virga Mosis vel Aaronis, crux; pro agno, Filij Dei; omniaque alia eandem ad rationem.

Vers. 18. « Omnia autem ex Deo, qui reconciliavit nos sibi ipsi per Jesum Christum. » Hæc omnia nobis data sunt a Deo, qui reconciliavit nos sibi ipsi per intercessionem Filij sui. Non enim nos ipsi accurrimus, sed ipse nos vocavit per mortem Filij sui.

« Et dedit nobis ministerium reconciliationis. » O profunditatem clementiæ divini! Cum enim Pater et Filium suum legatum misisset, eumque occisum conspicatus esset ab iis qui reconciliatione indigereat, neque sic tamen neglexit homines, verum ministerium reconciliationis, inquit, nobis apostolis suis dedit, ut circumeuntes, legatione fungamur ad eos qui a Deo defecerant, eosque ad eum perducamus.

Vers. 19. « Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non imputans eis peccata ipsorum. » Quod nos sibi ipse reconciliaverit, supra dixit. Ne quis igitur dicat: Atqui Filium suum misit: nunc ait quod Filium quidem miserit, verum tamen non solus Filius exhortatur, verum etiam Pater mundum sibi ipsi reconciliavit per Christum (hoc enim est illud, « in Christo ») tantamque bonitatem hominibus ostendit, ut non solum non punierit, verum etiam reconciliatus sit: nec tantum dimiserit, sed ne imputaverit quidem peccata. Si enim rationem exigere voluisset, omnino perissent.

« I Joan. iv. 7.

Α μὲν τότε λεγόμεθα κατὰ σάρκα ζῆν, όταν ἐν ἀμαρτίαις ὤμεν· καὶ τότε μὴ ζῆν κατὰ σάρκα, όταν μὴ ἀμαρτανώμεν. Ὁ δὲ Χριστὸς· κατὰ σάρκα λέγεται ζῆσαι, ὅτε κατὰ τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη ἔζη, κινῶν, διψῶν, ὑπνῶν, κοπιῶν. Νῦν δὲ, οὐκέτι κατὰ σάρκα· τουτέστι, τούτων τῶν φυσικῶν καὶ ἀδιάβλητων ἀππλλάγη, ἀπαθὲς καὶ ἀκήρατον σῶμα ἔχων· ἵνα, φησί, πάντως καὶ ἡμᾶς ἐκ περιουσίας διδάξη μηκέτι ζῆν κατὰ σάρκα, καὶ ἀμαρτητικῶς, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

« Ὡστε εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις. » Εἴ τις ἐπίστευσε τῷ Χριστῷ, εἰς ἑτέραν δημιουργίαν ἦλθε, καὶ νέα κτίσις ἐγένετο. Οὐκ ὀφείλομεν οὖν κατὰ τὰ παλαιὰ ζῆν.

« Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά. » Ποῖα ἀρχαῖα; Καὶ τὰ τῆς ἀμαρτίας, καὶ τὰ Ἰουδαϊκά· καὶ γὰρ καὶ παλαιὰ ἀμαρτία παρῆλθε, καὶ καινὴ ἡμῖν ψυχὴ, καὶ καινὸν σῶμα γέγονε· καὶ ἀντὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν πάντων, καινά ἡμῖν πάντα· ἀντὶ τοῦ νόμου, Εὐαγγέλιον· ἀντὶ Ἱερουσαλὴμ, οὐρανός· ἀντὶ ναοῦ, τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπέτασματος, ἐν ᾧ ἡ Τριάς· ἀντὶ περιτομῆς, βάπτισμα· ἀντὶ τοῦ μάννα, σῶμα Θεοῦ· ἀντὶ τοῦ ὕδατος, αἷμα Δεσπότου· ἀντὶ βράβδου Μωσέως ἡ Ἀαρῶν, ὁ σταυρός· ἀντὶ τοῦ ἀμνοῦ, Υἱὸς Θεοῦ· καὶ παρὰ τὰλλα ὡσαύτως.

« Τὰ δὲ πάντα ἐκ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ταῦτα δὲ πάντα ἐκ Θεοῦ ἡμῖν δέδοται, τοῦ ἀποκαταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτῷ προσεδράμομεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἐκάλεσε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ.

« Καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. » Ὡ βάθος φιλανθρωπίας! Πέμψας γὰρ πρέσβυον ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν, εἶτα τοῦτον σφαγέντα ἰδὼν παρὰ τῶν τῆς καταλλαγῆς δεομένων, οὐδὲ οὕτως ἡμέλησε τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς ἡμῖν, φησί, τοῖς ἀποστόλοις ἔδωκεν, ἵνα περιερχόμενοι προσευώμεν πρὸς τοὺς ἀποστάτας τοῦ Θεοῦ, καὶ προσάγωμεν αὐτοὺς αὐτῷ.

« Ὡς ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσων, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν. » Εἶπεν ἄνω, ὅτι αὐτὸς κατήλλαξεν ἡμᾶς ἑαυτῷ. Ἴνα οὖν μὴ τις εἴπῃ· Καὶ μὴν τὸν Υἱόν ἐπέμψε· νῦν φησιν, ὅτι τὸν Υἱόν μὲν ἐπέμψε· πλὴν οὐχ ὁ Υἱὸς μόνος παρεκάλετο, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ ἦν καταλλάσσων αὐτῷ τὸν κόσμον διὰ Χριστοῦ· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐν Χριστῷ »· καὶ τοσαύτην τοῖς ἀνθρώποις ἀγαθότητα ἐπιδεικνύμενος, ὥστε οὐ μόνον οὐκ ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ κατήλλαξεν· καὶ οὐ μόνον ἀφήκεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐλόγισατο τὰς ἀμαρτίας. Καὶ γὰρ δὴ καὶ εἰ θέλησε λόγους ἀπατεῆσαι, πάντως ἂν ἀπώλοντο.

« Καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς. » A
 Οὐδὲν οὖν φορτικὸν ⁸¹ ὑμῖν ποιεῖν ἐτάχθημεν ὑπὸ
 Θεοῦ, ἀλλὰ καταλλάσσειν ὑμᾶς αὐτῷ. Ἐπεὶ γὰρ
 ἔμοι, φησὶν, οὐκ ἐπέσθησαν, παραμείνατε ὑμεῖς
 παρακαλοῦντες, ἕως ἂν πείσητε.

« Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ
 παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν · δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ,
 καταλλάγητε τῷ Θεῷ. » — « Ὑπὲρ Χριστοῦ, » τού-
 ἐστιν, ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ πρεσβεύομεν. Ὅπερ γὰρ
 ἐμελλεν ἔκεινος ποιεῖν, ἡμεῖς ἀνεδεξάμεθα νῦν · καὶ
 ὡσπερ δι' ἔκεινου παρεκάλεϊ ἡμᾶς ὁ Πατήρ, οὕτω
 καὶ νῦν δι' ἡμῶν παρακαλεῖ, ἵνα καταλλαγῆτε αὐτῷ.
 Οὐκ εἶπε δὲ, Καταλλάξατε ἑαυτοῖς τὸν Θεόν, ἀλλ',
 Ὑμεῖς καταλλάγητε αὐτῷ. Ὑμεῖς γὰρ αὐτῷ ἐχ-
 θραίνετε · ἔκεινος δὲ οὐδέποτε ὑμῖν · Θεὸς γὰρ καὶ B
 Πατήρ. Ὡσανεὶ δὲ πταίσαντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ,
 οὕτω ποιεῖται τὴν πρεσβείαν, ἵνα συγχωρήσῃ τῷ
 Θεῷ. Ὡ πλοῦτος εὐσπλαγχνίας καὶ συγκαταθά-
 σεως!

« Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρ-
 τίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ
 ἐν αὐτῷ. » Ἴνα μὴ λέγω, φησὶ, τᾶλλα πάντα, ὅτι
 εὐεργέτην ἠτιμάσατε, ὅτι δίκας οὐκ ἀπήτησεν, ὅτι
 μᾶλλον αὐτὸς πρῶτος καταλλαγῆναι ἐβλετο, καὶ δι'
 δ' ἐποίησε νῦν οὐκ ἄξιόν ἐστι καταλλαγῆναι αὐτῷ
 ὑμᾶς; Τί τοῦτο; Ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μὴ γνόντα
 ἁμαρτίαν, τούτέστι, τὸν αὐτοδικαιοσύνην ὄντα, ὑπὲρ
 ἡμῶν ἐποίησε θανεῖν ὡς ἁμαρτωλὸν καὶ κακοῦργον.
 « Ἐπικατάρατος γὰρ ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. » καὶ, C
 « Μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. » Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἁμαρ-
 τωλὸν ἐποίησεν, ἀλλὰ, « Ἁμαρτίαν. » ὅπερ ἐστὶ μετ-
 ζον. Ἴνα τί γένηται; Ἴνα ἡμεῖς δικαιωθῶμεν · οὐκ
 ἐξ ἔργων νόμου, ἀλλ' ἐκ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.
 Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, ὅταν τις
 χάριτι δικαιωθῆ, ὅταν μηδεμίαν κηλὶς εὐρεθῆ· διὰ
 τοῦτο γὰρ οὐδὲ εἶπεν, Ἴνα γενώμεθα δίκαιοι, ἀλλὰ,
 « Δικαιοσύνη Θεοῦ, τὴν ὑπερβολὴν τῆς χάριτος
 ἠγλῶν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κε-
 νὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. » Συνεργ-
 οῦμεν ἡμεῖς, φησὶ, καὶ ὑμῖν καὶ τῷ Θεῷ· ὑμῖν μὲν,
 ἵνα σωθῆτε · τῷ Θεῷ δὲ, εἰς τὸ πληρῶσαι τὸ αὐτοῦ D
 θέλημα, τούτέστι, τὸ σῶσαι ἡμᾶς· καὶ παρακαλοῦ-
 μεν ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅχι τῆς δευτέρας αὐτοῦ
 παρουσίας, καὶ ἕως ἂν ὦμεν ἐν τῷ θίῳ, ἵνα μὴ εἰς
 κενὸν δέξησθε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ ὄφελος
 ἁμαρτιῶν ἀπαλλαγῆναι χάριτι θεῆ, εἴτα πάλιν οἰ-
 κεία βραθυμία τούτων πλησθῆναι; Πάλιν γὰρ ἐχθρα,
 καὶ κενῶς λοιπὸν ἐγένετο ἡ χάρις εἰς ἡμᾶς. Μὴ
 τοῖνον νομίσητε ὅτι τὸ πιστεῦσαι, οὗτο μόνον ἐστὶ
 καταλλαγῆ, ἀλλὰ καὶ πολιτείας χρεια.

« Ἄγει γὰρ · Καὶρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν
 ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐδοθήθησά σοι · ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐ-

^v Deut. xxi, 3. ^x Isa. xxxiii, 12. ^y Isa i, 49.

Variæ lectiones.

⁸¹ φρικτόν m.

« Et posuit in nobis verbum reconciliationis. »
 Nihil igitur molestum aut onerosum vobis impo-
 nere præcipimur a Deo, sed ut vos ipsi reconcilia-
 mus. Quia enim mihi, inquit, non crediderunt, per-
 severate vos adhortantes, tantisper dum persua-
 seritis.

VERS. 20. « Pro Christo igitur legatione fungi-
 mur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus
 pro Christo, reconciliamini Deo. » — « Pro Chri-
 sto, » id est, Christi loco intercedimus. Quod enim
 ille facturus erat, nos suscepimus nunc : et quem-
 admodum per illum adhortabatur nos Pater, sic et
 nunc per nos adhortatur, ut ipsi reconciliemini.
 Non dixit autem, Reconciliate vobis ipsis Deum, sed,
 Vos ipsi reconciliemini. Vos enim hostes ejus estis,
 ipse vero nunquam vester : siquidem Deus et Pater
 est. Quasi vero Deus adversum eos deliquerit, sic
 per legatos intercedit, ut condonent Deo. Miram
 pietatis et indulgentiæ sive humiliationis magnitu-
 dinem !

VERS. 21. « Eumenim qui peccatum non noverat,
 pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justi-
 tia Dei in ipso. » Ne alia, inquit, omnia commemo-
 rem, quod benefactorem vestrum ignominia affe-
 cistis, quod vindictam is non exegerit, quod ipse
 primus potius reconciliari voluerit, nonne propter
 id quod nunc fecit, vos ipsi reconciliari dignum est?
 Quidnam istud? Quod Filium suum qui peccatum
 non norat, hoc est, qui ipsa justitia erat, cen pec-
 catorem ac sceleratum, pro nobis morti tradidit.
 « Maledictus enim qui pendet ex ligno, » et,
 « Cum iniquis reputatus est. » Nec dixit, quod
 peccatorem fecerit, sed, « Peccatum, » quod ma-
 jus est. Cur istuc factum? Ut nos justificemur, non
 ex operibus legis, sed ex gratia Dei. Hæc enim est
 Dei justitia, cum quis gratia justificatus fuerit, cum
 nullus in eo nævus, nullave macula inveniat. Pro-
 pterea enim non dixit, « Ut efficiamur justi : sed,
 « Justitia Dei, » gratiæ excellentiam ostendens.

CAPUT VI.

VERS. « Cooperantes autem etiam exhortamur,
 ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. » Coopera-
 mur, inquit, nos et vobis et Deo : vobis quidem,
 ut servemini ; 273 Deo autem, ut voluntatem ejus
 impleamus, hoc est, ut vos salvos reddamus : et
 Christi loco ad secundum usque adventum ejus, ac
 tantisper dum vixerimus, hortamur, ne in vanum
 suscipiatis gratiam Dei. Quid enim prodest a pecca-
 tis divina gratia liberari, deinde rursus iis per pro-
 priam socordiam impleri? Rursus enim inimicitia
 nascitur, et gratia Dei erga nos deinceps frustra
 fit. Ne igitur existimetis, quod mera fides sit re-
 conciliatio, verum vita etiam est necessaria.

VERS. 2. « Ait enim γ' : Tempore accepto exaudi-
 vi te, et in diebus salutis adjuvi te. Ecce nunc tem-

pus acceptabile, ecce nunc dies salutis. » Qualenam A tempus acceptabile? Gratiae, in quo est remissio peccatorum, iustitiæque subministratio. Istud est acceptabile tempus, in quo nos Deus recipit, exauditque nos, et servat. Iudicii enim tempore, neque exaudiet, neque adjuvabit, neque servabit. In hoc itaque gratiæ tempore certare debemus; facile namque assequemur præmia.

VERS. 3. « Nullam ulla in re dantes offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum. » Adhortamur, inquit, et cooperamur. Quomodo? Citra offensionem viventes. Per narrationis autem ordinem consulit, ut et ipsi illum intueantur. Sic enim, inquit, instituo vitam meam, ut nedum non accusationi, verum Ne querimoniam quidem exigam, aut scandalo cuipiam locum dem, ne culpetur ministerium nostrum. Rursum non dixit, Ne accusetur, verum, Ne minimam quidem reprehensionem accipiat opus meum, et ministerium meum. Nonnulli vero sic interpretati sunt: Ne vituperium in prædicationem reflectat; hanc enim ministerium suum appellat. Me enim male vivente, prædicationi conculcabitur et vituperabitur. Glanculum autem illos quoque subindicat, quod Vobis etiam male viventibus, ad Christum et fidem blasphemia redundabit.

VERS. 4. « Sed in omnibus exhibentes nos ipsos, tanquam Dei ministri. » Hoc majus est, non solum seipsum ab accusationibus et reprehensionibus purum facere, verum etiam huiusmodi vitam monstrare, ut per ipsam appareat esse minister Dei. Non dixit autem, Apparentes, sed, « Exhibentes, » hoc est, demonstrantes.

« In patientia multa. » Modum dicit quo talis evasit, per patientiam videlicet: nec simpliciter, sed, « Per multam, » inquit. Non enim satis est, unum aliquid et alterum sufferre, cæterum opus est ad finem usque sustinere.

« In tribulationibus, in necessitatibus. » Hæc est tribulationis intensio et exaggeratio, quando inextricabilia mala fuerint, quæ hominem premunt.

« In angustiis. » Quæ sunt a fame, vel simpliciter a tentationibus.

274 VERS. 5. « In plagis et carceribus. » Quando plagæ et carceres adsint, vide quantum sit mali; siquidem vel alterum horum per se sit gravissimum.

« In seditionibus. » Hoc est, in persecutionibus, quando non habuerit aliquis ubi pedem figat, de loco in locum actus.

« In laboribus, in vigiliis, in jejuniis. » Cum dixisset de externis, quæ sua sunt jam hic apponit, quibus suapte sponte sese affligebat: « Laboribus, » manuum scilicet, per quos et seipsum et alios

πρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας. » Ποιὸς καιρὸς εὐπρόσδεκτος; ὁ τῆς χάριτος, ἐν ᾧ ἄφεσις ἁμαρτημάτων, καὶ δικαιοσύνης χορηγία. Οὗτος ὁ δεκτὸς καιρὸς, ἐν ᾧ δέχεται ἡμᾶς ὁ θεὸς, καὶ ἐπακούει ἡμῶν, καὶ σώζει. Ἐν γὰρ τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ, οὔτε ἐπακούσεται, οὔτε βοηθήσει, οὔτε σώσει. Ἐν τῷδε τῆς χάριτος οὖν καιρῷ, ἀγωνίζεσθαι ὀφείλομεν· εὐκόλως γὰρ ἐπιτευξόμεθα τῶν βραδίων.

« Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία ἡμῶν. » Παρακαλοῦμεν, φησί, καὶ συνεργοῦμεν. Πῶς; Πολιτευόμενοι ἀπροσκόπως. Ἐν τάξει δὲ διηγήσεως συμβουλεύει, ἵνα καὶ αὐτοὶ πρὸς αὐτὸν ἀφορώσιν. Οὕτω γὰρ, φησὶν, ἀπαυθύνω τὸν βίον μου, ὥστε οὐ λέγω ὅτι κατηγορίας, ἀλλ' οὐδὲ μέμψως ψιλῆς, μᾶλλον δὲ σκανδάλου χώραν οὐ δίδωμί τι, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία ἡμῶν. Πάλιν οὐκ εἶπεν, Ἴνα μὴ κατηγορηθῇ, ἀλλ' Ἴνα μηδὲ τὸν τυχόντα μῶμον δέξεται τὸ ἔργον μου, καὶ ἡ διακονία μου. Τινὲς δὲ οὕτως ἠρήνευσαν· Ἴνα μὴ ἀναδράμη ὁ μῶμος εἰς τὸ κήρυγμα· τοῦτο γὰρ διακονίαν αὐτοῦ καλεῖ. Ἐμοῦ γὰρ κακῶς ζῶντος, τὸ κήρυγμα καταπατηθήσεται καὶ διαβληθήσεται. Διηθῶτως οὖν καὶ αὐτοὺς ὑπαινίττεται, ὅτι Καὶ ὑμῶν κακῶς ζώντων, εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν πίστιν ἀναδραμεῖται ἡ βλασφημία.

« Ἄλλ' ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς, ὡς θεοὶ διάκονοι. » Τοῦτο μείζον, τὸ μὴ μόνον αὐτὸν κατηγοριῶν καὶ μῶμων καθαρὸν ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ τοιοῦτον βίον ἐπιδείκνυσθαι, ὥστε δι' αὐτοῦ φαίνεσθαι καὶ διάκονον θεοῦ. Οὐκ εἶπε δὲ, Φαινόμενοι, ἀλλὰ, « Συνιστῶντες, » τούτέστιν, ἀποδεικνύντες.

« Ἐν ὑπομονῇ πολλῇ. » Λέγει καὶ τὸν τρέπον, πῶς ἐγένετο τοιοῦτος, ὅτι διὰ τῆς ὑπομονῆς· οὐχ ἀπλῶς δὲ, ἀλλὰ καὶ « Πολλῆς. » Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ ἐν τι καὶ δεύτερον ὀπνευγεῖν, ἀλλὰ δεῖ ἄχρι τέλους ὑπομένειν.

« Ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις. » Τοῦτο ἐπίτασις τῆς θλίψεως, ὅταν ἀδιεξόδευτα ᾖ τὰ κακὰ ἔργοντα τὸν ἄνθρωπον.

« Ἐν στενοχωρίαις. » Ταῖς ἀπὸ τοῦ λιμοῦ, ἢ τῶν πειρασμῶν ἀπλῶς.

« Ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς. » Ὅταν καὶ πληγαὶ καὶ φυλακαὶ, ὅρα πόσον τὸ κακόν· ὅπου γὰρ καὶ τὸ ἕτερον τούτων αὐτὸ καθ' αὐτὸ βαρύτερον.

« Ἐν ἀκαταστασιαις. » Τούτέστιν, ἐν διωγμοῖς, ὅταν μὴ ἔχη τις τοῦ στή, ἐλαυνόμενος ἐκ τόπου εἰς τόπον.

« Ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις. » Εἰπὼν τὰ παρὰ τῶν ἔξω, τὰ παρ' αὐτοῦ προστίθειν ἐνταῦθα, ἃ ἐκὼν ἐκακούχει αὐτόν. « Κόποις, » ταῖς τῶν χειρῶν, δι' ὧν καὶ αὐτὸν καὶ ἄλλους ἐταίους

Variæ lectiones.

⁸¹ δ:δασκαλία m. ⁸² αὐτοῖς o. ⁸³ ἔχοντα o. ⁸⁴ περὶ τῶν ἐξωθεν o.

καὶ μετὰ τούτων πάντων καὶ ἠγρύπνει καὶ ἐνήστευεν.

« Ἐν ἀγνότητι. » Τὴν σωφροσύνην οὕτω φησὶν, ἣ τὴν ἐν πᾶσι καθαρότητα, καὶ τὸ ἀδαυροδόκητον, καὶ τὸ ἀδαιπάνως κηρύσσειν.

« Ἐν γνώσει. » Τοῦτέστιν, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ σοφίᾳ· ἥτις ἐστὶν ὄντως γνώσις· οὐχὶ τῇ ἕξω, καθάπερ οἱ ψευδαπίστολοι.

« Ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι. » Ἀδαμαντίνης ψυχῆς, τὸ πάντοθεν παροξυνόμενον καὶ κεντούμενον, οὐ μόνον μακροθυμεῖν, ἀλλὰ καὶ χρηστεύεσθαι.

« Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Δείκνυσι, πῶθεν πάντα τούτα κατώρθωσεν· ὅτι « ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Ὅτε δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπεδείξατο, τότε τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος βοήθειαν ἐθήκεν. Νοεῖται δὲ ὅτι καὶ ἐν χαρίσμασι πνευματικοῖς· καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτοις δείκνυμεν ὅτι Θεοῦ ἐσμεν διάκονοι, ἅτε θαύματα ἐπιδεικνύμενοι. Ἡ ὅτι καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ προσκοπήν οὐκ ἐδώκαμεν, τουτέστιν, ἐν τοῖς χαρίσμασι τοῦ Πνεύματος. Πολλοὶ γὰρ ἐπαίρομενοι, ὡς οἱ τὰς γλώσσας ἔχοντες, οὐκ εἰς δέον χρῶνται τούτοις· ἀλλ' οὐχ ὅγε Παῦλος οὕτως.

« Ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ. » Τοῦτο τὸ πάντων αἴτιον τῶν ἀγαθῶν, τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα παρ' αὐτῷ μένειν ἐποίει.

« Ἐν λόγῳ ἀληθείας. » Τοῦτέστιν, οὐ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

« Ἐν δυνάμει Θεοῦ. » Οὐδὲν, φησὶν, ἐμὸν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐν δυνάμει Θεοῦ ἐγένοντο, ἣ καὶ ἐν σημείοις καὶ τέρασι, καὶ κολαστικῇ καὶ εὐεργετικῇ δυνάμει.

« Διὰ τῶν ὀπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ τῶν ἀριστερῶν. » Ὅπλα δικαιοσύνης ἀριστερὰ, τὰ λυπηρὰ πάντα· ὀπλα μὲν, ὡς τειχίζοντα καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ καθιστῶντα· ἀριστερὰ δὲ, διὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐκέλευσεν εὐχεσθαι, μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. Δεξιὰ δὲ, τὰ εὐθυμότερα. Δι' ἀμφοτέρων οὖν Παῦλος ἀμώμητος ἰδείκνυτο, ὅτε τοῖς λυπηροῖς συστελλόμενος, ὅτε τοῖς εὐθυμοτέροις ὀγκοῦμενος, ἀλλ' ὀπλα δικαιοσύνης ταῦτα ποιῶν **.

« Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας. » Ἐρμήνευσεν ἡμῖν τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερὰ, ὅτι δόξα καὶ ἀδοξία. Πῶς δὲ ἔπλον δικαιοσύνης ἡ δόξα; Ὅτι πολλοὺς ἐνάγει εἰς εὐσέθειαν, τὸ τιμᾶσθαι τοὺς διδασκάλους. Τί οὖν; τοῦτο κατόρθωμα Παύλου; Ναί, ὅτι οὐκ ἔχουνοῦτο δοξαζόμενος· ἡ ἀδοξία δὲ ὑπομονὴν κατεργαζομένην, εὐδόκιμον αὐτὸν ἐποίει, καὶ εὐόδου τὸ κήρυγμα.

« Διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας. » Καὶ τοῦτο μέγα, ἐπὶ ὑπομῆναι δυσφημίαν· μεγάλως γὰρ τῆς ψυχῆς καθάπτεται. Διὸ καὶ ὁ Κύριος μακαρίζει τοὺς ὑπομένοντας τὸν ὀνειδισμόν. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς βραβάνοις

* Psal. cxvii, 18.

** ταῦτα ὄντως ποιῶν m.

A alebat, cumque his omnibus et vigilavit et jejunavit.

VERS. 6. « In puritate. » Temperantiam sic appellat, vel puritatem in omnibus rebus, tum quod munus corruptelam non admisit, tum quod contra sumptum prædicaverit.

« In scientia. » Hoc est, in Dei sapientia, quæ est revera scientia: non externa, pseudapostolorum more.

« In longanimitate, in benignitate. » Adamantini plane animi est, si quis, cum undique exacerbetur et pungatur, non solum longanimis, verum etiam mitis sit et benignus.

« In Spiritu sancto. » Ostendit unde hæc omnia peregerit: nimirum « in Spiritu sancto. » Cum autem sua ostendisset, tum Spiritus sancti auxilium posuit. Intelligit etiam, pro, « in donis spiritualibus; » per hæc enim documentum quoque damus, quod Dei simus ministri, ut qui miracula exhibeamus. Vel in Spiritu sancto nullam delimus offensionem, hoc est, in donis Spiritus. Multi enim eorum qui afferuntur, veluti ii qui linguas habent, iis uti decet non utuntur. Paulus vero non sic.

« In charitate non ficta. » Hæc res omnium bonorum causa est: hæc et Spiritum apud cum permanere faciebat.

VERS. 7. « In verbo veritatis. » Hoc est, non depravantes verbum Dei.

« In virtute Dei. » Nihil, inquit, meum est, sed hæc omnia in virtute et potentia Dei facta sunt, vel in signis etiam atque prodigiis et virtute, qua Deus et punit, et beneficia nobis impertit.

« Per arma justitiæ dextra et sinistra. » Arma justitiæ sinistra, tristia cuncta; arma quidem tantquam munientia, ac in tuto nos collocantia; sinistra vero, propter multorum opinionem. Siquidem et Dominus ipse nos orare jussit, ne ingrediamur in tentationem. Dextra vero, jucundiora. In utrisque ergo Paulus irreprehensibilis monstrabatur, ut qui neque tristibus dejiceretur, neque lætis efferretur, sed arma justitiæ hæc revera faceret.

VERS. 8. « Per gloriam et ignominiam. » Interpretatus 275 est nobis, dextra et sinistra, quod sint gloria et ignominia. Quomodo vero arma justitiæ gloria? Quoniam multos inducit ad pietatem, honor qui defertur doctoribus. Quid inde? Hæcne Pauli virtus? Imo, quia cum gloria affectus esset, non superbiebat. Ignominia autem quæ patientiam operatur, ipsum probatum efficiebat, prædicationemque ejus felicem reddebat.

« Per infamiam et bonam famam. » Hoc quoque arduum est, infamiam sustinere: nam animum magnopere movet. Propterea Dominus eos beatos prædicat, qui opprobria ferunt. In tormentis enim

corpus cum anima partitur dolores ; in contumelia vero sive infamia, totum onus animæ imminet : unde et Jobo istuc cæteris plagis gravius erat. »

« Tanquam seductores et veraces. » Hoc est quod dixit, « Per ignominiam et bonam famam.

VERS. 9. « Velut ignorati et agniti. » Aliis enim adamati et cogniti erant, alii vero ipsos ne novisse quidem dignati erant. Hoc autem idem est cum eo quod dixit, « Per gloriam et ignominiam. »

« Tanquam morientes, et ecce vivimus. » Hoc est, tanquam morti addicti et condemnati, ac quatenus ad mentem insidiantium pertinet, « morientes » per Dei autem potentiam « ecce vivimus. »

« Tanquam castigati, et non occisi. » Permittit, inquit, hæc Deus, ut erudiat nos et castiget. Quare etiamnum, ante futura illa præmia, non exiguum nobis a castigatione lucrum provenit. A Davide autem hoc desumptum est ^b, « Castigans » enim, inquit ille, « castigavit me Dominus, et morti non tradidit me. »

VERS. 10. « Tanquam dolentes, semper autem gaudentes. » Apud externos quidem, mœsti videmur, nit : nos vero solida voluptate perfruimur. Non enim aliquando lætamur, aliquando non, sed semper.

« Tanquam egentes, multos autem locupletantes. » Divitiis tum spiritualibus tum sensibilibus multos locupletavit. Etenim omnium ædes sibi apertas habens, opulentissimus erat, ac aliis impertiri et nutrire potuit, perinde ac sanctos in Hierusalem. ^c Indicat autem hoc et per sequentia.

« Tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. » Qui enim nulli rerum temporalium ad victum et amictum pertinentium affixus est, quæ omnium sunt, habet. « Si enim fieri posset, » inquit, « oculos vestros eruissetis et militi dedissetis * : » quomodo igitur tales pecuniis pepercissent erga ipsum ? Hæc autem omnia illis recensuit, ne ob aliquid eorum quæ tristia videbantur, turbarentur.

VERS. 11. « Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est. » Postquam propria certamina recensuisset, ipsisque veluti per narrationunculam quamdam **276** ostendisset, quod ipsum imitari debuerint, deinceps increpaturus est eos, ceu eum non admodum diligentes. Antea vero quam hoc faciat, propriam charitatem ostendit : Semper, inquit, volo vobis loqui et disserere, ac libere, cumque fiducia verba facere : hoc enim significat, « Os nostrum patet. » Sic autem dicit, quia eos objurgaturus est, indicans eam esse maxime dilectionem, ipsam videlicet loquendi libertatem. Non solum autem ore ostendo dilectionem meam, verum etiam corde, amplum illud et latum erga vos habens. Fervor enim dilectionis et os meum aperit,

τὸ σῶμα μερίζεται σὺν τῇ ψυχῇ τὰς ἀληθῶνας· ἐν δὲ τῇ δυσφημίᾳ, τὸ βλον βάρος ἐπὶ τὴν ψυχὴν. Ὅθεν καὶ τῷ ἰσὺ βαρύτερον τοῦτο τῶν ἄλλων πληγῶν.

« Ὡς πλάνοι καὶ ἀληθεῖς. » Τοῦτό ἐστιν ὃ εἶπε· « Διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας. »

« Ὡς ἀγνοοῦμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι. » Τοῖς μὲν γὰρ ἦσαν περισπούδαστοι καὶ γνώριμοι· οἱ δὲ οὐδὲ εἰδέναι αὐτοὺς ἤξιουν. Τοῦτο δὲ ταῦτόν ἐστι τῷ, « Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας. »

« Ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν. » Τοῦτέστιν, ὡς ἐπιθανάτιοι καὶ κατὰδικοι, καὶ ὅσον πρὸς τὴν γνώμην τῶν ἐπιβουλεύοντων, « ἀποθνήσκοντες »· διὰ δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν « ἰδοὺ ζῶμεν. »

« Ὡς παιδεύομενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι. » Συγχωρεῖ δὲ, φησὶ, ταῦτα ὁ Θεός, ἵνα παιδεύῃ ἡμᾶς. Ὅστε καὶ πρὸ τῶν ἐκείθεν μισθῶν, οὐ μικρὸν ἐνταῦθα τὸ κέρδος, τὸ τῆς παιδείας. Τοῦτο δὲ ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ· ἐκεῖνος γάρ, « Παιδεύων, » φησὶν, « ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, τῷ δὲ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ με. »

« Ὡς λυπούμενοι, ἀεὶ δὲ χαίροντες. » Παρὰ μὲν τοῖς ἔξω, φησὶ, δοκοῦμεν ἀθυμεῖν· ἡμεῖς δὲ τὴν ἡδονὴν αἰκμαζούσαν ἔχομεν. Οὐ γὰρ ποτὲ μὲν χαίρομεν, ποτὲ δὲ οὐ, ἀλλ' ἀεὶ.

« Ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες. » Καὶ κατὰ τὸν πνευματικὸν πλοῦτον πολλοὺς ἐπλοῦτιζε, καὶ κατὰ τὸν αἰσθητὸν ἔδ. Καὶ γὰρ τὰς ἀπάντων οἰκίας ἀνεωγγμένας αὐτῷ ἔχων, πλουσιώτατος ἦν, καὶ ἄλλοις παρέχειν καὶ τρέφειν δυνάμενος, ὥσπερ καὶ τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ ἁγίους. Ἀηλοὶ δὲ τοῦτο καὶ διὰ τῶν ἔξης.

« Ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες. » Ὁ γὰρ μηδὲν προσηλωμένος τῶν βιωτικῶν, τὰ πάντων ^d ἔχει. « Εἰ δυνατόν γάρ, » φησὶ, « καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορῶντες, ἐδέξατέ μοι : » πῶς οὖν χρημάτων ἂν ἐφείσαντο οἱ τοιοῦτοι πρὸς τοῦτον; Ταῦτα δὲ πάντα αὐτοῖς κατέλεξεν, ἵνα μὴ ταρατῶνται ἐπὶ τινι τῶν δοκούστων λυπηρῶν.

« Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέψγε πρὸς ὑμᾶς, ὦ Κορινθιοὶ· ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. » Τοὺς οἰκείους ἀγῶνας καταλέξας, καὶ δεῖξας αὐτοῖς, ὡς ἐν τάξει διηγῆσεως, ὅπως χρῆ αὐτὸν μιμεῖσθαι, μέλλει λοιπὸν καθάπτεσθαι αὐτῶν, ὡς οὐ σφόδρα αὐτὸν ἀγαπῶντων. Ἰβρίν δὲ τοῦτο ποιῆσαι, δείκνυσιν αὐτοῖς τὴν οἰκίαν ἀγάπην, καὶ φησὶν, ὅτι· Ἄεὶ βούλομαι προσλαλεῖν ὑμῖν καὶ διαλέγεσθαι, καὶ ἀνυποστόλως καὶ μετὰ παρρησίας λαλεῖν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, « Ἀνέψγε τὸ στόμα. » Οὕτω δὲ λέγει, ἐπειδὴ μέλλει αὐτοῖς ἐπιτιμᾶν, δείκνυσίν ὅτι τοῦτο μάλιστα ἀγάπη, ἡ παρρησία. Οὐ μόνον δὲ τῷ στόματι δείκνυμι τὴν ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ τῇ καρδίᾳ, πλαταίαν ταύτην πρὸς ὑμᾶς ἔχων. Ἡ γὰρ θέρμη τῆς ἀγάπης καὶ τὸ στόμα μου ἀνοίγει, καὶ τὴν καρδίαν μου ἐπλάτυνε, καὶ εὐ-

^b Matth. v, 41. * Galat. iv, 15.

Variæ lectiones.

^d πάντα κατέχει ο.

ρελαν ἐποίησεν, ὥστε πάντας ὑμᾶς χωρεῖν· ὅπερ **A** et cor meam dilatavit, amplumque reddidit, ut omnes vos capiat. Unde etiam infert :

καὶ ἐπιφέρει·
 « Καὶ οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν· στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν. » Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, ἐν τῇ ἐμῇ καρδίᾳ, πλατεῖα ὄσση, ἀστενοχωρήτως χωρεῖτε ^{87*}, καὶ ταῦτα τοσοῦτοι ὄντες. Ἐν δὲ τοῖς ὑμέτεροις σπλάγχνοις στενοχωρίαν πολλὴν ἔχετε, καὶ οὐ δύνασθε πλατεῖως χωρησαί με, καίτοι ἕνα ὄντα· τοιούτων, Ἐγὼ μὲν σφόδρα ὑμᾶς ἀγαπῶ, ὑμεῖς δὲ ἀγαπάτε μὲν με, καὶ ἔχετε με ἐν τοῖς σπλάγχνοις, ἀλλ' ἐστενοχωρημένως, καὶ οὐ πλατεῖως.

« Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν (ὡς τέκνοις λέγω) πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς. » Τὴν αὐτὴν ἀμοιβὴν καὶ ἐξόχητα τῆς φιλίας εἰσενέγκατε, καὶ πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, ὡς καὶ ἐγὼ. Δείκνυσσι δὲ καὶ χρέος ὄν τοῦτο·
 « Ὡς τέκνοις » γὰρ, φησὶ, « λέγω » οὐδὲν μέγα αὐτῷ, εἰ Πατὴρ ὢν, ὑπὸ τέκνων φιλεῖσθαι ἀξιώ. Χρῖος γὰρ τοῦτο τοῖς παισὶ.

« Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. » Ἴνα μὴ δόξη δι' ἑαυτὸν ταῦτα λέγειν, δείκνυσιν ὅτι διὰ τὸ ἐκείνων κέρδος χρῆζει τῆς φιλίας αὐτῶν, καὶ ὡσανεὶ φησὶ· Τοῦτό ἐστὶ τὸ ἀγαπᾶν με, τὸ μὴ συναναμίγνυσθαι ὑμᾶς τοῖς ἀπίστοις καὶ ἐπικλίνειν πρὸς τὸ μέρος αὐτῶν. Οὐκ εἶπεν δὲ, Μὴ συναναμίγνυσθε, ἀλλὰ, « Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ^{87**}· » τοιούτων, Μὴ ἀδικεῖτε τὸ δίκαιον, ἐπικλινόμενοι καὶ προσκείμενοι οἷς οὐ θέμις. Τὸ γὰρ ἑτεροζυγεῖν, ἐπὶ ζυγοῦ ἄδικου λέγεται, ὅταν ἡ μία πλάστιγξ βαρῆ.

« Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας ; » Ἐν ταῦθα οὐχ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἀπίστων σύγκρισιν ποιεῖται, ἀλλὰ τῆς τῶν Κορινθίων ἀρετῆς καὶ εὐγενείας, καὶ τῆς ἐκείνων φαυλότητος· ὡσανεὶ ὁ πατὴρ ὁρῶν τὸν υἱὸν διεφθαρμένοις ἀνθρώποις σύνοντα, λέγει πρὸς αὐτόν· Τίς κοινωνία τῇ σῆ εὐγενείᾳ καὶ τῇ ἐκείνων μιαινείᾳ ; Ὑμεῖς οὖν, φησὶ, δικαιοσύνη αὐτόχρημά ἐστε· ἐκείνοι δὲ ἀνομία· τίς τοίνυν μετοχὴ ἑμὴν κάκεινους ;

« Τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος ; τίς δὲ συμφωνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ ; » Πᾶσι τρόποις θέλων αὐτοὺς ἀποστήσαι τῶν ἀπίστων, οὐκ εἶπεν, ὅτι Τίς κοινωνία τοῖς τοῦ φωτός πρὸς τοὺς τοῦ σκότους ; ἢ τοῖς τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς τοῦ Βελίαρ ; ἀλλ' αὐτὰ τὰ πράγματα ἀντὶ τῶν προσώπων τέθειε, φῶς καὶ σκότος, ὃ πλεον ἦν· καὶ Χριστὸν καὶ Βελίαρ, ὃ σημαίνει τὸν ἀποστάτην. Διὰ τοῦτου δὲ φρεδερώτερον πάντως τὸν λόγον ἐποίησεν.

« Ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου ; » Ἐνταῦθα τῶν προσώπων ἐμνήσθη, ἵνα μὴ δόξη κακίας ἀπλῶς κατηγορεῖν, ἢ ἀρετὴν ἐπαινεῖν.

« Τίς δὲ συγκατάθεσις ναῶ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων ; Ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος. » Οἱ μὲν ἀπίστοι, ναοὶ εἰδώλων εἰσιν, ἢ καὶ εἰδῶλα· ὑμεῖς δὲ κῶς Θεοῦ· οὐχ οἷου αὐτοὶ μυθεύονται, ἀλλὰ ζῶντος.

VERS. 12. « Et non angustiamini in nobis : angustiamini autem in visceribus vestris. » Vos, inquit, in corde meo, lato nimirum, sine angustia locum habetis, idque cum tot sitis. In vestris autem visceribus magna est angustia, nec me, quamvis unicum, plene capere potestis : hoc est, Ego quidem valde vos diligo, vos vero diligitis quidem me, et habetis me in visceribus, sed angusto modo, non amplo.

VERS. 13. « Eamdem autem retributionem, tanquam filii dico, dilatamini et vos. » Eamdem, inquit, compensationem amicitiae et aequalitatem vos asserite, ac latos vos quoque reddite, perinde ac ego. Indicat autem et hoc esse debitum : « Ut filii » enim, inquit, « dico. » Nihil magni postulo, si pater cum sim, a filiis amari cupio : interest enim puerorum hoc.

VERS. 14. « Ne ad alteram lancem acclinemini cum infidelibus. » Ne propter seipsum ista dicere videatur, ostendit quod propter ipsorum lucrum illorum amicitia indiget, ita ferme inquiring : Hoc est diligere me, si non commisceatis vos infidelibus, nec ad eorum partes inclinatis. Non dixit autem, Non commisceamini, sed, « Ne ad alteram lancem inclinemini, » hoc est, Justitiam injuria ne afficiatis, iis scilicet inclinatis, et adherentes, quibus non licet.
C Nam ἑτεροζυγεῖν, de injusta libra dicitur, quando nimirum altera lanx gravior exstiterit.

« Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate ? » Hic non sui ipsius et infidelium comparisonem facit, sed Corinthiorum virtutis et ingenuitatis, illorumque pravitatis : perinde ac si pater videns filium cum hominibus depravatis conversantem, ad eum dicat : Quæ est communicatio tuæ generositati cum illorum pollutione ? Vos igitur reipsa, inquit, justitia estis ; illi vero iniquitas : quid igitur vobis cum illis commune est ?

VERS. 15. « Quæ autem societas luci ad tenebras ? Quæ est conventio Christo ad Belial ? » Omnibus modis volens ut ipsi deficiant ab infidelibus, non dixit, Quæ **277** est societas illustratis lumine cum tenebricosis ? vel Christianis cum Belialitis ? verum res ipsas pro personis posuit, lumen et tenebras ; quod plus est : et Christum et Belial, quod significat desertorem. Hinc autem omnino terribiliorem orationem fecit.

« Aut quæ est pars fideli cum infideli ? » Hic personarum meminit, ne videatur vitia simpliciter accusare, vel virtutem commendare.

VERS. 16. « Quis autem consensus templo Dei cum idolis ? Vos enim estis templum Dei viventis. » Infideles sane templa idolorum sunt, vel ipsa etiam idola. Vos autem templum Dei estis, non talis

Variæ lectiones.

^{87*} ἴσ. χωρεῖσθε ο. ^{87**} μὴ ἑτεροζυγεῖτε ο.

qualem ipsi linguunt, sed, viventis. Quis igitur consensus, id est, similitudo, conventio, vobis cum istis?

« Sicut dixit Deus ^d : Quoniam inhabitabo in ipsis, et inambulabo, eroque ipsorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. » Ne adulari videatur, ex Scriptura confirmat quod sint templum Dei. Quod igitur Deus in nobis habitat, prioris vitæ puritas sane præbet : quod vero ambulet, conatus posthac et diligentia facit. Cum enim homo purus fuerit, inhabitat eum Deus : post, si ad aliud quoddam opus moveatur, inambulare dicitur, quando scilicet Deus, ipsius sit Deus, ita in patriarcharum ordinem ascendentis.

VERS. 17. « Propter quod exite de medio eorum, et separamini, et impurum nolite tangere, et ego suscipiam vos, dicit Dominus ^e. » Non dixit, Ne agatis absurda, sed, « Ne attingite » quidem. Impuritas autem duplex est : altera quidem corporis, altera vero animæ : animæ quidem, ut sordidæ cogitationes, et intueri impudicis oculis, vindictæ cupiditas, doli, idque genus alia : corporis vere, ut fornicatio, adulterium, omnisque impudicitia. Vult igitur utrinque nos esse puros. Exite igitur e medio infidelium, et segregemini, hoc est, soli agite, separemini, et puri estote, et tum suscipiam vos. Cum enim discesseris a pravis, tum unieris Deo.

VERS. 18. « Et ero vobis in Patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens. » Viden' qui prædixerit propheta, quæ jam in nos pervenit per baptismum, regenerationem filiorumque adoptionem?

CAPUT VII.

VERS. 1. « Has ergo habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus. » Quales promissiones? Quod templum sinus Dei : quod habeamus inhabitantem in nobis et inambulantem ipsum Deum et Patrem. **278** Purgemus nosipsos ab impuris operibus (hæc enim carnis sunt coinquinatio) et a sordidis ac turbidis cogitationibus; hæc enim sunt contaminatio spiritus, id est, animæ.

« Perficientes sanctificationem in timore Dei. » Non satis est, inquit, abstinere ab impuritate, verum opus est etiam aliquid boni perficere, nempe sanctificationem, id est, puritatem, temperantiam. « In timore » autem « Dei, » apposuit, vel quia est temperantia instituta, ut placeat hominibus, et non in timore Dei : vel ostendit nobis quomodo hanc perficiamus, nempe, in timore Dei. Nam etiamsi sæviat concupiscentia carnis, timorem Dei habe, ac tolletur insaniam. Non solam autem temperantiam per sanctimoniam intelliges, verum etiam quamvis in vita puritatem.

^d Levit. ΙΧVI, 12. • Isa. LII, 11.

^ε ἄλλη ο.

A Τίς οὖν συγκατάθεσις, τούτέστιν, ὁμοιότης, συνένουσις, ὑμῖν πρὸς τούτους;

« Καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς, ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεὸς, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός. » Ἴνα μὴ δόξη κολακεύειν, ἀπὸ τῆς Γραφῆς δείκνυσιν ὅτι εἰσι ναὸς Θεοῦ. Τὸ μὲν ἐνοικήσαι ἐν ἡμῖν τὸν Θεὸν, προξενεῖ ἡ τοῦ προτέρου βίου καθαρότης· τὸ δὲ καὶ ἐμπεριπατήσαι, ἡ μετὰ ταῦτα σπουδή. Καθαρῶ γὰρ ὄντι τῷ ἀνθρώπῳ ἐνοικεῖ ὁ Θεός· εἶτα καὶ πρὸς ἕτερα πάλιν ἔργα κινουμένη ἐμπεριπατεῖν λέγεται· ὅτε δὴ καὶ Θεὸς αὐτοῦ γίνεται ὁ Θεός, εἰς τὴν τάξιν τῶν πατριαρχῶν ἀναβαίνοντος.

B « Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, κίχῳ εἰσοδέξομαι ὑμᾶς, λέγει Κύριος. » Οὐκ εἶπε, Μὴ πράττειτε ἄσπασα, ἀλλὰ, « Μὴδὲ ἅπτεσθε. » Ἡ δὲ ἀκαθαρσία διττὴ ἡ σώματος, ἡ ψυχῆς· ψυχῆς μὲν, ὡς οἱ ῥυπαροὶ λογισμοὶ, καὶ τὸ ἐμβλέψαι ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, καὶ μνησικαχίαι, καὶ δόλοι, καὶ τὰ τοιαῦτα· σώματος δὲ, ὡς πορνεία, μοιχεία, καὶ πᾶσα ^ε ἀσέλγεια. Βούλεται τοίνυν ἐκατέρωθεν ἡμᾶς εἶναι καθαρούς· Ἐξέλθετε οὖν ἐκ μέσου τῶν ἀπίστων, καὶ ἀφορίσθητε, τούτέστι, μονώθητε καὶ καθαρίσθητε, καὶ τότε εἰσοδέξομαι ὑμᾶς. Ὅταν γὰρ ἀπαλλαγῆς τῶν πονηρῶν, τότε ἐνωθήσῃ Θεῷ.

C « Καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς Πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Ὅρξ, πῶς προανεφώνησεν ὁ προφήτης τὴν εἰς ἡμᾶς νῦν φθάσαναν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγέννησιν καὶ υἰοθεσίαν;

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

« Ταῦτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοὶ, καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος. » Ποίας; Τὸ ναοὶ εἶναι Θεοῦ, τὸ ἔχειν αὐτὸν ἐνοικούντα καὶ ἐμπεριπατοῦντα τὸν θεὸν καὶ Πατέρα. Καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν ἀκαθάρτων ἔργων· ταῦτα γὰρ μολυσμὸς σαρκὸς· καὶ τῶν ῥυπαρῶν καὶ ἐμπαθῶν λογισμῶν· ταῦτα γὰρ μολυσμὸς πνεύματος, τούτέστι, τῆς ψυχῆς.

D « Ἐπιτελοῦντες ἀγωνσίην ἐν φόβῳ Θεοῦ. » Οὐκ ἀρκεῖ, φησὶν, ἀπέχεσθαι ἀκαθαρσίας, ἀλλὰ δεῖ καὶ ἐπιτελέσαι τι ἀγαθόν, τὴν ἀγωνσίην, τούτέστι, τὴν καθαρότητα, τὴν σωφροσύνην. Τὸ δὲ, « Ἐν φόβῳ Θεοῦ, » προσέθηκεν, ἡ διότι ἐστὶ καὶ ἐπιτηδεύει σωφροσύνη πρὸς ἀνθρωπαρέσκειαν, καὶ οὐ κατὰ φόβον Θεοῦ· ἡ δείκνυσιν ἡμῖν πῶς ἐπιτελεσομεν ταύτην, ὅτι ἐν φόβῳ Θεοῦ. Εἰ γὰρ καὶ τυραννεῖ ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ φόβον ἔχει Θεοῦ, καὶ λυθῆσεται ἡ μανία. Μὴ μόνον δὲ τὴν σωφροσύνην νοήσης ἀγωνσίην, ἀλλ' ἀπλῶς πᾶσαν τὴν ἐν βίῳ καθαρότητα.

Variæ lectiones.

« Χωρήσατε ἡμᾶς, οὐδένα ἡδικήσαμεν, οὐδένα ἄφθειραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. » Πάλιν τὸν περὶ ἀγάπης κινεῖ λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπέπληξεν αὐτοὺς εἰπὼν, ὅτι αὐτοῦ μὲν ἀποσκιρτῶσι, κολλῶνται δὲ ἀπίστοι καὶ ἀκαθάριοι· νῦν καταλείνεται αὐτοὺς, καὶ φησι, « Χωρήσατε ἡμᾶς· » τουτέστι, Δέξαθε ἡμᾶς πλατέως, καὶ μὴ στενοχωρῶμεθα ἐν ὑμῖν. Αἰνιτιτόμενος δὲ τοὺς ψευδαποστόλους, φησὶν, ὅτι « Οὐδένα ἡδικήσαμεν, » ἐν χρήμασιν· « οὐδένα ἄφθειραμεν· » τουτέστιν, Ἠπατήσαμεν, ἐν δόγμασιν ἀσέβει τὸν νοῦν αὐτῶν διαφθείραντες· « Οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν· » τουτέστιν, Οὐκ ἠρπάσαμεν, οὐκ ἐχρηματισάμεθα προφάσει τοῦ κηρύγματος.

« Οὐ πρὸς κατάκριτον λέγω· προεῖρηκα γὰρ ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν. » Οὐκ ἐπὶ τῷ κατακρίναι ὑμᾶς, ταῦτα λέγω. Πῶθεν δὴλον; Ἐκ τῆς ἀγάπης, ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔστε. Ἐπεὶ δὲ ἐνὶ καὶ ἀγαπᾶν, μὴ θέλειν δὲ συγκινοῦσθαι, φησὶν· « Εἰς τὸ συναποθανεῖν. » Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ εὐημεροῦσι τοῖς φίλοις οὐ συχαίρουσι διὰ βασκανίαν, προσέθηκε καὶ τὸ, « Συζῆν. » Τὸ πᾶν οὖν τοῦτο φησιν, ὅτι Καὶ ἐν κινδύνοις οὐ φευξόμεθα ὑμᾶς, καὶ ἐν εὐημερῶν συζήσομεν καὶ οὐ φθονήσομεν.

« Πολλὴ μοι παρῆρσις πρὸς ὑμᾶς, πολλὴ μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν. » Ἐπειδὴ ἔδοκει πληττεῖν αὐτοὺς λέγων, ὅτι « Στενοχωρήσθε, » καὶ, « Χωρήσατέ με, » ἀπολογεῖται νῦν θεραπεύων αὐτοὺς, καὶ φησὶν, ὅτι Οὐκ ὤ; καταγινώσκων ὑμῶν ταῦτα εἰπον, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς ὑμᾶς πολλὴν παρῆρσιαν, καὶ βουλόμενος ὑμᾶς ἐπιδύναται πρὸς ἀρετὴν. Ὅτι γὰρ οὐ καταγινώσκω ὑμῶν, δῆλον ἐξ ὧν καὶ πρὸς ἄλλους καυχῶμαι ὑπὲρ ὑμῶν.

« Πεπληρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν. » Διορθωθέντες, φησὶν, ἐφ' οἷς ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ κατέγων ὑμῶν, παρακλήσεώς με ἐπληρώσατε· καὶ οὐ μόνον παρεκαλέσατέ με (ὑπερ ἐστὶ λύπης ἀπαλλάξαι), ἀλλὰ καὶ χαρᾶς μετὰ δαφιλίας ἐπληρώσατε⁸⁸. Τὸ γὰρ πλήθος τῆς χιρᾶς δηλοῖ διὰ τοῦ, « Ὑπερπερισσεύομαι. » Καὶ τοσαύτη, φησὶν, ἦν ἡ χαρὰ, ὥστε ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν μεγάλη ὕψη, ἴσχυσον⁸⁹ αὕτη, καὶ κατέσθεσεν ἐκείνην. Ταῦτα δὲ δοκεῖ μὲν εἶναι ἐναντία οἷς πρὸ ὀλίγου περὶ αὐτῶν ἔλεγεν, οὐκ εἶσι δὲ· καὶ ταῦτα γὰρ κάκεινα, φιλοῦντος· ἐκεῖνα μὲν ἐλέγχοντος, ταῦτα δὲ βεβαιούντος, ὅτι οὐκ ἀπὸ ἐχθρας οἱ ἔλεγχοι, ἀλλ' ἀπὸ σφοδρᾶς ἀγάπης.

« Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, οὐδὲ μίαν ἐσχῆκεν ἀνεῖν ἡ σὰρξ ἡμῶν. » Διηγείται τὴν θλίψιν, καὶ ἐπαίρει αὐτὴν τῷ λόγῳ, ἵνα δεῖξῃ καὶ τὴν παρ'⁹⁰ αὐτῶν χαρὰν μεγάλην, εἰ γε τοσαύτην ὁδύνην

VERS. 2. « Capite nos, neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem fraudavimus. » Rursus sermonem de charitate movet. Quia enim terruerat eos cum diceret quod ab eo resiliunt, agglutinanturque incredulis et impuris, nunc mitigat eos, inquit, « Capite nos, » hoc est, Accipite nos late, neque sit arctus nobis in vobis locus. Pseudapostolos autem innuens, « Neminem, » inquit, « læsimus, » in pecuniis : « Neminem corrupimus, » hoc est, Decepimus, doctrina impia mentem eorum corrumpentes : « Neminem fraudavimus, » hoc est, Non rapuimus, non questum nostrum fecimus prædicationis prætextu.

VERS. 3. « Non ad condemnationem hæc dico. Prædixi enim, quod in cordibus nostris estis, ad commoriendum, et ad convivendum. » Non ut vos condemnem, hæc dico. Unde perspicuum est? Ex charitate, quod in cordibus nostris sitis. Quia vero fieri potest ut quispiam diligit, nec velit tamen una periculis se submittere, propterea dixit, « Ad commoriendum. » Ac quia multi, amicis prospere ægyptibus, præ invidia non congratulantur, addidit, « Et ad convivendum. » Totum autem quod ait, est huiusmodi : In periculis non fugiemus vos, in secundiore rerum statu convivemus, et non invidemus.

VERS. 4. « Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio de vobis. » Quia eos perculluisse videbatur, dicendo, « Angustiamini, » et, « Capite me, » jam se excusat, ipsisque modestus, inquit, « Non ut condemnem vos, hæc locutus sum, sed ob multam meam, quam mihi de vobis polliceor, fiduciam ac libertatem, et quia cupio ad virtutem vos promovere. Quod enim vos non condemnem, vel inde planum est, quod etiam apud alios vestri nomine glorier.

« Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. » Quia correxistis ea, propter quæ vos in priore 279 Epistola condemnavi, consolatione me replestis. Nec solum me consolati estis (quod est a tristitia liberare), verum etiam lætitia largiter me implestis. Lætitiæ namque copiam indicat per verbum Ὑπερπερισσεύομαι, hoc est, superexubero. Ac tantum, inquit, gaudium erat, ut in omni afflictione nostra, eaque magna, prævaluit illud, illamque exstinxit. Ista autem iis quæ paulo ante de ipsis dixit, contraria videntur, sed non sunt. Nam tam hæc, quam illa amanti sunt : illa quidem arguentis, ista vero confirmantis, quod non ex inimicitia, sed ex amore vehementi istiusmodi increpationes proveniunt.

VERS. 5. « Etenim cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra. » Afflictionem suam narrat, eamque verbis aggravat, ut ostendat ingens esse gaudium quod ex ipsis dima-

Varie lectiones

⁸⁸ ἐνεπλήρωσατε ο. ⁸⁹ ἴσχυσεν ο. ⁹⁰ καὶ τὴν παράκλησιν αὐτῶν μεγάλην ο.

net, siquidem tantum dolorem repulerit represseritque. Pulchre autem dixit, carnem requiem non habuisse : anima enim Pauli invincibilis erat.

« Sed omnem tribulationem passi sumus : foris pugnae. » Ab infidelibus.

« Inius terrores. » Propter imbecilliores fideles, ne seducantur a falsis fratribus.

VERS. 6. « Sed qui consolatur humiles, nos consolatus est Deus in adventu Titi. » Quia multa eis attestatus erat, Titum etiam testem producit. Quis vero consolatur humiles? Deus, inquit : ille et nos consolatus est, utpote qui Titum nobis miserit ; ejus enim adventus satis fuit ut dispergeret afflictionem nostram. Vult autem istum virum illis venerabilem reddere. Quare magni admodum facit ejus adventum.

VERS. 7. « Non solum autem in adventu ejus, verum etiam in consolatione quam ipse accepit in vobis. » Non solum, inquit, ob eam causam quod mihi tempore afflictionis meae adfuit, me consolatus est, verum etiam quia hujusmodi vestram virtutem nobis denuntiavit, ex qua et ipse solamen adeptus est, hoc est, gavisus est in vobis, suscipiens vos propter virtutes vestras. Conciliat autem, et familiarem facit ipsis hunc virum, utpote qui eos apud ipsum laudaverat.

« Referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me. » Verisimile enim erat eos lugere et anxios esse, quare tam ægro esset animo præceptor, et quare laudiu abisset. Hinc non simpliciter dixit, Lacrymas, sed, « Fletum : » neque, Cupiditatem, sed, « Desiderium, » hoc est, vehementem inquisitionem : neque Iram, sed, « Æmulationem, » nempe adversus eum qui fornicatus erat. Propter me enim accensi et igniti estis, ut jussa mea capesseretis : vel etiam adversum pseudapostolos æmularemini pro me. Hæc autem dicit Apostolus, **280** non solum priores reprehensiones sanans, verumetiam revera suscipiens eos qui bene se gesserant. Multi enim malis moribus præditi erant, et hisce laudibus indigni ; attamen illos ipse non diducit, verum cum encomia, tum vituperia communia in medium ponit, dans ita cuilibet sibi conscio eligere quod ad se pertineat.

« Ita ut magis gauderem. » Ex præsentia etiam ejus exhilaratus, magis, inquit, gravisus sum, quia talia mihi de vobis annuntiavit.

VERS. 8. « Itaque etiamsi contristavi vos in Epistola, me non pœnitet, quamvis pœnitebat me. » Etsi hujusmodi scripserim vobis, quibus excesserim modum objurgationis, ut adeo me pœniteret quod ultra modum vos increpaverim : ingens tamen commoditas quæ inde profluxit, non sinit me jam pœnitentia duci. Hæc autem dixit, non quod revera immoderate eos increperit, verum ut præconia eorum majora faciat.

A ἀπεκρούσατο. Καλῶς δὲ εἶπεν, ὅτι ἡ σὰρξ οὐκ ἔλαχε, ἀνεσεν· ἡ γὰρ ψυχὴ τοῦ Παύλου ἀήτητος.

« Ἄλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι· ἔξωθεν μάχα. » Παρὰ τῶν ἀπίστων.

« Ἔσωθεν φόβοι. » Διὰ τοὺς ἀσθενεῖς τῶν πιστῶν, ἵνα μὴ παρασυρῶσιν ὑπὸ τῶν ψευδαδελφῶν

« Ἄλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεισεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν ⁸¹ τῇ παρουσίᾳ Τίτου. » Ἐπειδὴ μεγάλη προσεμαρτύρησεν αὐτοῖς, καὶ τὸν Τίτου παράγει μάρτυρα. Τίς δὲ ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς; Ὁ Θεός, φησὶν· οὗτος καὶ ἡμᾶς παρεκάλεισεν, ἅτε τὸν Τίτον ἡμῖν πέμφας· ἡ γὰρ παρουσία αὐτοῦ ἤρκεσεν εἰς τὸ διασκεδάσαι τὴν θλίψιν ἡμῶν. Βούλεται δὲ αὐτοῖς αἰδέσιμον καταστῆσαι τὸν ἄνδρα. Διὰ τοῦτο **B** μεγάλην τίθεται τὴν παρουσίαν αὐτοῦ.

« Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει ἢ παρεκλήθῃ ἐφ' ὑμῖν. » Οὐ μόνον, φησὶ, κατ' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἐπέστη ἡμῖν ἐν καιρῷ θλίψεως, παρεμυθίσαστο, ἀλλ' ὅτι καὶ τοιαύτην τὴν ἀρετὴν ὑμῶν ἀπήγγειλεν, ἐξῆς καὶ αὐτὸς παρεκλήθη, τουτέστιν, ἐχάρη ἐφ' ὑμῖν, ἀποδεξάμενος ὑμᾶς διὰ τὰ κατωρθώματα ὑμῶν. Οἰκτεροὶ δὲ αὐτοῖς τὸν ἄνδρα, ὡς ἐπαινέσαντα αὐτοὺς πρὸς αὐτόν.

« Ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὴν ὑμῶν ὀδυρμόν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ. » Εἰκόσ γὰρ ἦν αὐτοὺς πενθεῖν καὶ ἀλγεῖν· Τί οὕτως ἔδυσχερανεν ὁ διδάσκαλος, τί τοσοῦτον ἀπίστη χρόνον; ἀλλ' οὐδὲ ἀπλῶς εἶπε, Δάκρυα, ἀλλ' « Ὀδυρμόν· » οἷός τε, « Ἐπιθυμίαν, ἀλλ', » « Ἐπιπόθησιν, » τουτέστι, σφοδρὰν ἐπιζητήσιν· οὐδὲ, Ὀργὴν, ἀλλὰ, « Ζῆλον, » κατὰ τοῦ πεπορευκότος. Ἵπὲρ ἐμοῦ γὰρ ἐπερόθητε, καὶ διεκάρητε, ὥστε τὸ πρόσταγμα μου πληρῶσαι ⁸²· ἢ καὶ πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους ἐζηλοῦτε ὑπὲρ ἐμοῦ. Ταῦτα δὲ λέγει ὁ Ἀπόστολος, οὐ μόνον θεραπεύων τὰς προτέρας ἐπιτιμήσεις ⁸³, ἀλλὰ τῶ ὄντι καὶ ἀποδεχόμενος τοὺς κατωρθωκότας· ἦσαν μὲν γὰρ καὶ κακοῦθεις πολλοὶ, καὶ ἀνάξιοι τούτων τῶν ἐπαίνων· ἀλλ' ὁμοίως αὐτὸς οὐ διαίρει τοὺς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐγκώμια καὶ τὰ ἐγκλήματα κοινὰ ἐν τῶ μέσῳ τίθησι, διδοὺς τῶ συνειδότε ἐκάστου ἐπιγεσθαι τὰ οἰκτεία.

D « Ὅτε με μᾶλλον χαρῆσαι. » Καὶ ἐκ τῆς παρουσίας αὐτοῦ χαρεῖς, μᾶλλον ἐχάρην, φησὶν, ἐφ' οἷς ἀπήγγειλε τοιαῦτα περὶ ὑμῶν.

« Ὅτε εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμέλομην. » Εἰ καὶ τοιαῦτα φησὶν, ἔγραφα ὑμῖν, ὥστε ὑπερβῆναι τὸ μέτρον τῆς ἐπιτιμήσεως, καὶ ποιῆσαι με μεταμεληθῆναι, ὡς ὑπὲρ μέτρον ἐπεπλήξαντα· ὁμοίως τὸ πολὺ κέρδος τὸ ἐξ αὐτῶν οὐκ ἐξ με μεταμελεῖσθαι νῦν. Ταῦτα δὲ ἐλεγεν, οὐχ ὡς ἀμέτρως τῶ ὄντι ἐπιτιμήσας, ἀλλὰ τὰ ἐγκώμια αὐτῶν αὐξων.

Variæ lectiones.

⁸¹ ἐπί ο. ⁸² ποιῆσαι ο. ⁸³ ἐπιπλήξεις ο.

« Εἶπών γάρ ὅτι ἡ Ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ἄ
 ὦραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς· νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπή-
 θητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν· ἐλυπήθητε
 γὰρ κατὰ Θεόν. » Πρὸς ὦραν ἡ λύπη· τὸ δὲ κέρδος
 ἀμεταμέλητον. « Χαίρω » δὲ, φησὶν, « οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε »
 (ἰ γάρ μοι κέρδος ἀπὸ τοῦ λυπηθῆναι ὑμᾶς;),
 « ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς ἡ μετάνοιαν ἡ. » Ὅρα
 δὲ, πῶς τὸ μὲν λυπηθῆναι, τῇ Ἐπιστολῇ ἀνατιθεῖται·
 οὕτως δὲ λέγει, ὅτι ἠφελήσεν ὑμᾶς· ὃ καὶ ἦν ἀλη-
 θές· ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀρετῆς τὸ πρᾶγμα ποιεῖ.
 Ὑμεῖς γάρ, φησὶν, ἐλυπήθητε· ἐλυπήθητε δὲ κατὰ
 Θεόν.

« Ἴνα ἐν μηδενὶ ἐξ ἡμῶν ζημιωθῆτε. » Ἐπιτιμη-
 θέντες, φησὶ, παρ' ἡμῶν, ἐλυπήθητε κατὰ Θεόν, καὶ
 λοιπὸν οὐκ ἐζημιώθητε παρ' ἡμῶν ἐνοουδενί. Πάντες
 γάρ, καὶ αὐτὸς ὁ τὰ ἔσχατα ἡμαρτηκῶς καὶ πεπορ-
 νευκῶς, ἐβεβητώθητε ἡ. Ὁ γὰρ διδάσκαλος τότε
 ζημοῖ τὸν μαθητὴν, ὅταν ἁμαρτάνοντα μὴ ἐπιτιμᾷ.
 Εἰ γὰρ ἐπιτιμήθη, ἐμελλε κερδοῦναι.

« Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτη-
 ρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ κόσμου
 λύπη θάνατον κατεργάζεται. » Φιλοσοφεῖ περὶ τῆς
 λύπης, καὶ δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἀεὶ κακὸν ἡ λύπη,
 ἀλλ' ὅταν κατὰ κόσμου [f. κόσμου] γίνηται, τουτέ-
 ἴστι, διὰ χρήματα, διὰ δόξαν, διὰ τοὺς τελευτῶντας.
 Αὕτη γὰρ θάνατον κατεργάζεται, πάντως μὲν τὸν
 ψυχικόν, πολλάκις δὲ καὶ τὸν σωματικόν· πολλοὶ
 γὰρ διὰ ταῦτα ἀπώλοντο. Διὰ μέντοι τὰς ἁμαρτίας
 λυπεῖσθαι τις θέλων, κατὰ Θεὸν λυπεῖται· τὸ γὰρ
 φάρμακον τοῦτο πρὸς ταύτην τὴν νόσον ἀρμόζει
 μόνην, σωτηρίαν ἀμεταμέλητον ἡ κατεργαζόμενον
 (οὐδεὶς γὰρ ἑαυτοῦ καταγινώσκει ἐπὶ ἁμαρτίας λυ-
 πηθέντος), καὶ ἀρπάζει ἡ ἐκ τοῦ ψυχικοῦ θανάτου
 τὸν ἄνθρωπον.

« Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς,
 πύσιν κατεργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδήν. » Οὐκ ἀπ'
 ἀίλων, φησὶ, δείκνυμι τῆς κατὰ Θεὸν λύπης τὴν
 ὠφέλειαν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν καθ' ὑμᾶς. Οὐ μόνον γὰρ
 οὐ μετεμελήθητε ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλὰ μάλλον καὶ
 ποιοῦναι ἡγεύεσθε.

« Ἀλλ' ἀπολογίαν. » Πρὸς ἐμέ. Ἀπελογήσασθε
 γάρ μοι ἡ διὰ τῆς μετανοίας.

« Ἀλλ' ἀγανάκτησιν. » Πρὸς πεπορνευκῶτα.

« Ἀλλὰ φόβον. » Πρὸς ἐμέ· φόβου γὰρ ἦν ἡ τοσού-
 τῃ καὶ οὕτω ταχεῖα ἡ διόρθωσις.

« Ἀλλ' ἐπιπόθησιν. » Πρὸς ἐμέ. Εἰπὼν δὲ φόβον,
 ἵνα μὴ εὐδὴ αὐθεντεῖν, συντόμως διωρθώσατο, ἐπι-
 πόθησιν εἰπὼν ὅτι ἐνδεικτικὸν ἀγάπης, οὐκ ἐξου-
 σίας.

« Ἀλλὰ ζῆλον. » Τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ.

Variæ lectiones.

ἡ πρὸς ο. ἡ μεταμέλειαν in. ἡ ἐβεβητώθησαν ο. ἡ ἀμετανόητον ο. ἡ ἀρπάζον ο. ἡ πρὸς ἐμὲ ο.
 ἡ ταχεῖα ο.

VERS. 8, 9. « Video enim quod Epistola illa,
 etiamsi ad tempus, vos contristaverit. Gaudeo nunc,
 non quod contristati estis, sed quod contristati
 estis ad poenitentiam: contristati autem estis se-
 cundum Deum. » Tristitia ad horam durat, utilitas
 autem perpetua est. « Gaudeo » vero, non quod
 contristati estis, (quid enim lucri mihi accedit
 ex eo quod vos mœreatis?) « sed quia contristati
 estis ad poenitentiam. » Observa autem quomodo
 tristitiam Epistolæ attribuit, et non dicit, quod vo-
 bis profuerit (id quod verum erat), sed illorum vir-
 tuti rem ascribit. Vos enim, inquit, « contristati
 estis: contristati autem estis secundum Deum. »

« Ut in nullo detrimentum patiamini a nobis. »
 Objurgati a nobis, inquit, contristati estis secundum
 Deum, ac in nulla porro re a nobis lœsi estis, da-
 mnunve passi. Omnes enim vos, atque etiam ipse
 qui extreme deliquerat per fornicationem, mores
 vestros correxistis. Præceptor enim tum discipulo
 damnum infert, quando delinquentem non objur-
 gat. Nam si objurgatus esset, ipsi in lucrum ce-
 deret.

VERS. 10. « Tristitia namque quæ est secundum
 Deum, poenitentiam ad salutem haud poenitentiam
 operatur: mundi vero tristitia mortem operatur. »
 Philosophatur de mœore, ostendens quod non sem-
 per sit noxia res mœor, sed quando secundum
 mundum fiat, hoc est propter pecunias, propter
 gloriam, propter mortuos. Ista enim mortem efficit,
 omnino quidem animæ, sæpenumero autem et cor-
 poris: haud pauci enim ob has res perierunt. Pro-
 pter peccata vero si quis libenter tristatur, secun-
 dum Deum constrictatur. Medicina enim hæc ad
 hanc ægritudinem solam commodat, haud poeni-
 tendam salutem efficiens (nemo enim seipsum
 281 seipsum condemnat peccati nomine contristatum), hominem-
 que a morte animæ eripit.

VERS. 11. « Ecce enim quod secundum Deum
 contristati fuistis, quantum in vobis genuit sollici-
 tudinem. » Non aliunde, inquit, demonstro com-
 moditatem ex tristitia secundum Deum provenien-
 tem, sed ex rebus vestris. Non tantum enim non
 poenituit vos quod contristati fuistis, verum etiam
 studiosiores facti estis.

« Sed defensionem. » Erga me. Excusati enim
 apud me estis, quia resipuistis.

« Sed indignationem. » Erga eum qui fornicatus
 erat.

« Sed timorem. » Erga me: timoris enim erat
 tanta adeoque festina correctio.

« Sed desiderium. » Erga me. Cum autem metum
 dixisset, ne putaretur ista ex auctoritate quadam
 suiipsius dicere, statim correxit, desiderium in-
 quiens: quod charitatis, non potestatis erat indi-
 cium.

« Sed æmulationem. » Pro Deo.

« Sed vindictam. » Legum Dei : Iste enim injuriam passus uiscerabantur.

« In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse in negotio. » Non solum, inquit, nihil tale estis ausi, quale fornicator iste, sed neque oblectati estis in illo. Quia enim in priore Epistola dixerat, « Et vos inflati estis » (id quod eos socios constituere sceleris), talem, inquit, jam nunc suspicionem de vobis detrivatis, demonstrastisque vos esse puros ab hac reprehensione.

Vers. 12. « Igitur etiamsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram quam habemus pro vobis erga vos coram Deo. » Ne dicant ei, Quid igitur increpabas nos, si in hoc negotio incontaminati eramus? ait : Tantam habeo gratiam litteris illis, nec pœnitet me objurgationis, ut etiam dicam, quod propter hoc ipsum hæc scripserim, ut dilectio mea et sollicitudo mea pro vobis manifestetur erga vos coram Deo, hoc est inspectante Deo, quod vera sit. Metuebam enim ne in vos quoque perveniret contagium. Quem autem dicit injuriam intulisse, et injuria affectum esse? Eos qui fornicati erant : utrique enim se mutuo injuria affecerunt. Quomodo autem dicit, Non propter hos scripsi? Hoc est, scripsi quidem, Idque propter hos, sed non præcipue propter eos, propter vos vero potius, operam dans ne tota civitas læderetur : perinde ac cum dicit, Num Deus curam gerit boum? non hoc dicit, quod Deus nulla boum cura tangatur : qui enim conditi fuissent? verum quia propter hoc præcipue non sancit leges.

282 Vers. 13. « Propterea consolationem accepimus. » Eo quod studium meum apparuit pro vobis, neque spes mea me sefellit, propter hoc, inquit, maximam consolationem accepi.

« Super consolatione autem vestra abundantius magis gavisus sum super gaudio Titi. » Nunc vero ad consolationem qua consolati estis me, ut dictum est, longe adhuc vehementius gavisus sum super gaudio Titi. Ista vero lætitia et consolatio ex vobis est, et propter vos. Ait ergo deinceps :

Vers. 13, 14. « Quia relectus est spiritus ejus ab omnibus vobis. Nam si quid gloriatus sum ipsi de vobis, non sum pudefactus. » Eam ob rem exhilaratus sum, inquit, quod invenit vos Titus tales, quales ego ipsi dixi vos esse. Proinde et ipse recreatus est, cum tales vos invenerit, neque quidquam asperum aut injucundum ipsi a vobis occurrit. Quod vero Paulus discipulorum nomine gloriatur, indicat virtutibus eos conspicuos fuisse, ipsumque liberorum amantem. Tales igitur hodieque convenit discipulos esse atque præceptores.

« Sed sicut omnia in veritate locutus sum vobis,

1. 1. Cor. ix, 15.

Varie lectiones.

¹ ἐξεδικήσατε γὰρ τοὺς ὄβ. ο. ² κοινοὺς καθιστῆ ο. ³ ἐπειτήμας ο. ⁴ τοσοῦτον ο. ⁵ πράγμασιν ο. ⁶ μοι ο. ⁷ αὐτὸς ο. ⁸ ἐκείνους ο. ⁹ καὶ αὐτὸν ο.

« Ἄλλ' ἐδικήσιν. » Τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ἐξεδικήσαν ² γὰρ τοὺς ὄβρισθέντας.

« Ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἀγνοῦς εἶναι ἐν τῷ πράγματι. » Οὐ μόνον, φησὶν, οὐδὲν ἡμῖν τοιοῦτον τετόληται, οἷον τῷ πεπορευμένῳ, ἀλλ' οὐδὲ συνήσθητε αὐτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ εἰρήκει· « Καὶ ὑμεῖς πεφουσιωμένοι ἐστέ », ὅπερ αὐτοὺς κοινωνοὺς καθέστη ³ [f. καθίστη] τοῦ ἐγκλήματος· φησὶν, ἔτι Νῦν καὶ ταύτην τὴν ὑποφάν ἀπετρέψατε καὶ ἐδείξατε ἑαυτοὺς καθαρούς τοῦ ἐπὶ τούτῳ μώμου.

« Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἕνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' ἕνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ἡμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς· ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Ἴνα μὴ εἰπωσιν αὐτῷ· Τί οὖν ἐπειμάς· ἢ ἡμῖν, εἰ ἀγνοῖ ἡμῖν ἐν τῷ πράγματι; φησὶν, ὅτι τοσαύτην ⁴ ἔχω χάριν τοῖς γράμμασιν ⁵ ἐκείνοις, καὶ οὐ μεταμέλομαι ἐπὶ τῇ ἐπειτήμασι, ὥστε καὶ λέγω, ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο ἔγραψα ταῦτα, ἵνα ἡ ἀγάπη μου, καὶ ἡ σπουδὴ μου ἡ ὑπὲρ ὑμῶν, φανερωθῆ πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τοῦτέστιν, ἐφορώσῃ τοῦ Θεοῦ ὅτι ἀληθὴς ἐστιν. Ἐβδόκειν γὰρ μὴ καὶ εἰς ὑμᾶς διαβῆ ἡ λύμη. Τίνα δὲ λέγει ἀδικήσαντα καὶ ἀδικηθέντα; Τοὺς πεπορευκότες· ἀμφοτέροι γὰρ ἀλλήλους ἠδίκησαν. Πῶς δὲ φησὶν, ὅτι Οὐχ ἕνεκα τούτων ἔγραψα; Τοῦτέστιν, Ἐγραψα μὲν, καὶ διὰ τούτους, ἀλλ' οὐ προηγουμένως δι' αὐτούς· δι' ὑμᾶς δὲ, σπουδάων ἵνα μὴ εἴη ἡ πόλις βλαβῆ· ὡσπερ καὶ ὅταν λέγει· « Μὴ τῶν βῶων μέλει τῷ Θεῷ; » αὐ τοῦτο λέγει, ὅτι οὐ μέλει· πῶς γὰρ ἂν συνέστησαν; ἀλλ' ὅτι οὐ προηγουμένως; διὰ τοὺς βῶας νομοθετεῖ.

« Διὰ τοῦτο παρακληθήμαθα. » Διότι ἡ σπουδὴ μου ἐφάνη ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ οὐ διεφύσθησάν μου ⁶ αἱ ἐλπίδες, διὰ τοῦτο, φησὶ, παραμυθίαν μεγίστην παρεδέξαμην.

« Ἐπὶ δὲ τῇ παρακλήσει ὑμῶν περισσοτέρως μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου. » Νῦν δὲ ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν ἢ παρεκλήθη ἄφ' ὑμῶν, ὡς εἰρηται, ἔτι περισσοτέρον ἐχάρην καὶ ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου· καὶ αὕτη δὲ ἡ χαρὰ καὶ ἡ παρακλήσις ἐξ ὑμῶν ἐστι, καὶ δι' ὑμᾶς. Φησὶν οὖν ἐξῆς·

« Ὅτι ἀναπέπαιται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν. Ὅτι εἰ τι αὐτῷ κεκαύχημαι ὑπὲρ ὑμῶν, οὐ κατησχύνθη. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐχάρην, ὅτι εὔρεν ὑμᾶς ὁ Τίτος τοιοῦτους, οἷους ἐγὼ αὐτῷ ⁷ εἶεγον εἶναι ὑμᾶς· καὶ ἀνεπαύθη καὶ αὐτὸς εὐρῶν ὑμᾶς τοιοῦτους, καὶ οὐδὲν δυσχερὲς αὐτῷ ἦ ἀπὸ ἄφ' ὑμῶν ἀπήνησε. Τὸ δὲ καυχᾶσθαι τὸν Παῦλον ἐπὶ τοῖς μαθηταῖς, δείκνυσσι καὶ αὐτοῦς ⁸ ἐναρέτους· κάκεινον ⁹ φιλότεκνον. Τοιοῦτους δεῖ εἶναι καὶ νῦν τοὺς τε μαθητάς καὶ τοὺς διδασκάλους.

« Ἄλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλάλησα ὑμῖν, οὕτως

καὶ ἡ καύχησις ὑμῶν ἔτι Τίτου ἀληθῆς ἐγενήθη. » A sic et gloriatio nostra quæ fait super Tito, vera fuit. » Ut, inquit, quæcumque prædicavi vobis vera fuerant, vel quia verisimile erat eum de Tito ipsis encomia dixisse. Quemadmodum igitur hæc omnia vera, sic quæcumque de vobis gloriatus sum, vera visa sunt.

« Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἐστὶν εἰς ὑμᾶς. » Διὰ τοῦτο τὸν Τίτον αὐτοῖς συνιστᾷ, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἀνταγαπῶσιν αὐτὸν, ὡς συνδεδεμένον αὐτοῖς καὶ περικαθόμενον αὐτῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπε, « Τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, » ἵνα τὸ ἐνδιέθετον καὶ διάπυρον τῆς γνησίας ἀγάπης δηλώσῃ.

« Ἀναμνησχομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπακοήν, ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν. » Τὰς αἰτίας τίθεισι δι' ἃς αὐτοὺς ὁ Τίτος οὕτως ἀγαπᾷ, δεικνύς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀγάπης ἐξ αὐτῶν οὖσαν, καὶ ἅμα προτρέπων αὐτοὺς ἔτι εἰς ταύτην. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀγάπην ἢ σπουδὴν ἐνεδείξασθε εἰς αὐτόν, ἀλλ' ὑπακοήν, ὡς τέκνα πατέρα ὑποδεξάμενοι, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄρχοντα. « Μετὰ φόβου » γὰρ, « καὶ » ἔτι « μετὰ τρόμου. » Διπλῆν γὰρ αὐτοῖς ἀρετὴν μαρτυρεῖ· ἀγάπην, ὡς πρὸς πατέρα· καὶ φόβον, ὡς πρὸς ἄρχοντα· ἵνα μήτε ἡ ἀγάπη χωρὶς φόβου οὕσα ἐκλυθῇ· μήτε ὁ φόβος χωρὶς τῆς ἀγάπης ὢν, ἄχαρις ᾖ.

« Χαίρω ὅτι ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν. » Θὺ διὰ τῶν ἴστων χαίρω τοσοῦτον, ὅτι ἐτιμήθη παρ' ὑμῶν, ἀλλ' ὅτι σοιούτους ὑμᾶς εὐρίσκω, μὴ κατασχύνοντάς με, ἀλλὰ ποιούντάς με θαρρῆναι καὶ παρρησιάζεσθαι ἐφ' ὑμῖν ἐν παντὶ πράγματι καὶ καιρῷ. Καὶ ἄλλως δέ, θαρρῶ ἐφ' ὑμῖν, ὅτι ὅσα ἀν' ἡ πράξω, ἡ λέξω πρὸς ὑμᾶς, ἡδέως ταῦτα δεύσατε, καὶ πρὸς τὴν ὑμῶν αὐτῶν βελτίωσιν, καὶ ἐπιπλήξαι δέη, καὶ ἐγκωμιάσαι, ἀν' ἐν βαρὺ ἐπιτάξαι.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

« Γνωρίζομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην » ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας. » Οὐ μάρτην προλαβὼν τὰ πολλὰ ἐγκώμια τούτοις » ἐπέλεξεν, ἀλλὰ προλαβὼν αὐτοὺς, ἐπιειχῆ ἐμειλλεν εἰς φιλοπρωχίαν προτρέψασθαι. Διὰ τοῦτο γὰρ τοι καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι « θαρρῶ ἐφ' ὑμῖν. » τούτέστιν, ὅτι Ὅσα ἀν' ὑμῖν λέγω, ποιεῖτε. Οὐκ εἶπεν οὖν εὐθύς, ἄγετε ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ τὰ κτεροῖς ππραγμέγα εἰς μέσον τίθει, πρὸς τὸν ἡμῶν ζῆλον καὶ τούτους προτρέπεται, Ὅρα δέ, πῶς χάριν Θεοῦ τὴν ἐλεήμονα γνάμην καλεῖ, ἅμα μὲν ἀνεπίφθασον τὸν λόγον ἐργαζόμενος, ἅμα δὲ καὶ ἐκκαλούμενος τοὺς Κορινθίους ὥστε ἀρπάσαι καὶ αὐτοὺς τὸ αὐτὸ ὡς χάρισμα τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, Τῆδε ἡ τῆδε τῆ πόλει, ἀλλ' ὀλόκληρον τὴν Μακεδονίαν ἐπαινεῖ, ἵνα καὶ αὐτοὶ πάντες πρὸς τὰ ἴσα ἀποδλέψωσιν.

« Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσειᾷ τῆς χαρᾶς αὐτῶν. » Τούτέστι, πολλὰ θλιθέντες, καὶ ὠκυως, ὥστε δοκιμοὶ γενέσθαι διὰ τῆς ὑπομονῆς.

Varie lectiones.

¹¹ ἐφάνησαν ο. ¹² δοθεῖσαν ο. ¹³ τούτων ἐπέλεξεν ο.

Vers. 15. « Et viscera ipsius abundantius sunt erga vos. » Titum ideo ipsis commendat, ut ipsi rursus eum diligant, cum colligatam ipsis et ipsorum amore flagrantem. Ideo enim dixit, « viscera eius, » ut affectum et ignam genuinæ charitatis indicet.

« Reminiscentis omnium vestrum obedientiam, quemodo cum tremore et timore excepistis illum. » Causas reddit propter quas Titus eos adeo diligit, ostendens principium dilectionis ex ipsis esse, si mulque eos adhuc ad hæc adhortatur. Non enim simpliciter charitatem aut studium vestrum erga ipsum ostendistis, sed obedientiam, tanquam liberi patrem recipientes, imo tanquam principem: nam « cum timore, » atque insuper, « cum tremore. » Duplicem enim ipsis virtutem inesse testatur, dilectionem veluti ad patrem, et metum, tanquam ad principem, ut neque charitas sine timore deficiat, neque timor a dilectione sejnactus injucundus sit et ingratus.

Vers. 16. « Gaudeo quod in omnibus confido in vobis. » Non propter Titum tantum gaudeo, quod honoratus sit a vobis, verum quia tales vos invenio, qui non pudfaciatis me, sed potius confidentem reddatis, ac libere de vobis loquentem, in omni re ac tempore. Quin et aliter, confido etiam ac pollicor mihi de vobis, **283** quod quæcumque vel dixero vel fecero vobis, libenter vos suscipiatis, et ad vestram emendationem, siye increpare siye laudare siye grave quid præcipere opus fuerit.

CAPUT VII.

Vers. 1. « Notam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ. » Non frustra in superioribus multis præconiis eos evexit, verum antea leniit eos, quia ad paupertatis amorem eos adhortaturus erat. Propterea enim et supra dixit; « Confido in vobis, » hoc est, quæcumque vobis dico, facitis. Non dixit autem statim, Date eleemosynam, sed quæ ab aliis acta erant, in medium promens, ad similem zelum et hos adhortatur. Observa autem quomodo gratiam Dei misericordem mentem appellet: partim quidem sermonem invidia vacuum faciens, partim ut Corinthios provocet, ut et ipsi idem tanquam donum Dei arripiant. Non dixit autem, Huic vel illi urbi, verum totam Macedoniam commendat, ut et ipsi omnes ex æquo ad similia respiciant.

Vers. 2. « Quod in multo experimento tribulationis; abundantia gaudii ipsorum fuit. » Id est, multum afflicti, et sic us probati sicut per patientiam.

tiam : non succubuerunt tamen, sed magis gavisī sunt : et non simpliciter, verum cum exuberantia.

« Et profunda paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum. » Hoc est, quemadmodum ingens afflictio exuberavit in lætitiā : sic ingens et profunda eorum paupertas eleemosynis non solum non erat impedimento, verum etiam eos potius divitiis abundare persuasit. Non autem dixit, Eorum quæ data sunt, sed, « Simplicitatis, » hoc est candidi animi, ad largiendum prompti. Non enim ex multitudine donorum, sed animi promptitudine liberalitas æstimatur. Hoc autem mirandum, quod tanta ex paupertate (direpti enim sunt a propriis contribulibus) tantam liberalitatem ostenderit.

VERS. 3, 4. « Quia pro viribus testimonium illis reddo, et supra vires voluntarii fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos : » Interpretatur quod dixit, Pro viribus, inquit, imo « Et supra vires : » hoc enim appellat exuberantiam simplicitatis, « Supra vires, » inquam. Quin etiam non admoniti a nobis, sed, « Voluntarii. » Et quid hoc dico? illi ipsi multum adhortabantur nos et rogabant. Hinc autem dicit, ut ipsos etiam commonefaciat non tam multa dare, quam cum alacritate. Ideoque in sermone de hac re immoratur.

284 « Gratiam et communicationem ministerii quod sit in sanctos. » Deest, Adhortabantur nos suscipere ministerium hoc. « Gratiam » autem dixit, ut quia Corinthii spiritualium charismatum æmulatores essent, huic quoque ceu charismati accurrant, perinde ac supra commemoratum est. « Communicationem » autem vocavit, ut discant quod non solum dant, verum etiam accipiunt.

VERS. 5. « Et non sicut speravimus. » Non sperassemus, inquit, quod in tanta paupertate et afflictione existentes, nos adeo enixe rogassent, ut susciperemus ministerium eorum.

« Sed seipsos dederunt primum Domino, deinde et nobis per voluntatem Dei. » Alias eorum virtutes hic commemorat. Non enim ideo elati quia eleemosynæ studebant, alia neglexerunt : cæterum seipsos dederunt totos Domino, ad omne opus Deo gratum toto et indiviso animo inclinantes. Quin etiam nobis dederunt seipsos, hoc est, in omnibus subjecti fuerunt, charitatem ostenderunt per voluntatem Dei, hoc est uti Deo placet, et non humanæ rationi.

VERS. 6. « Ut nos adhortaremur Titum, ut quemadmodum jam antea conspisset, in vobis sic perficeret gratiam hanc. » Adeo, inquit, illi sese ad eleemosynam dederunt, ut ego conspicius rem, anxie cogitarem pro vobis, ne ipsis inferiores essetis, ac propterea adhortarer Titum ut veniret ad vos : quod et ipse jam antea exorsus erat, id est,

ὁμῶς οὐ κατέπεσον, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ χαρὰν ἔσχον· καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ περισσείας.

« Καὶ ἡ κατὰ βῆθους πτωχεῖα αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν. » Τουτέστιν, ὡς περ ἡ πολλὴ θλίψις ἐπερίσσευσεν εἰς χαρὰν, οὕτως ἡ πολλὴ αὐτῶν καὶ βαθεῖα πτωχεῖα οὐ μόνον οὐκ ἐνεπέδισεν εἰς ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ περισσεύσαι αὐτοὺς παρέπεισεν εἰς τὸν πλοῦτον. Οὐκ εἶπε δὲ, Τῶν διθρόνων, ἀλλὰ, « Τῆς ἀπλότητος, » τουτέστι, τῆς ἀφθόγου γνώμης, τῆς εὐμεταδότου. Οὐ γὰρ τῷ πληθεῖ τῶν δεδομένων, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει κρίνεται ἡ φιλοτιμία. Τοῦτο οὖν θαυμαστὸν, ὅτι ἐκ τοσαύτης πενίας (διηρηπάγησαν γὰρ ὑπὸ τῶν οἰκείων¹⁵ συμφυλετῶν) τοσαύτην ἐπέδειξαν¹⁶ φιλοτιμίαν.

« Ὅτι κατὰ δύναμιν μαρτυρῶ, καὶ ὑπὲρ δύναμιν αὐθαίρετοι, μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενα ἡμῶν. » Ἑρμηνεύει δ' εἶπε, καὶ φησιν, ὅτι Ὅση δύναμις, μᾶλλον δὲ « καὶ ὑπὲρ δύναμιν » τοῦτο γὰρ ἡ περισσεῖα τῆς ἀπλότητος, τὸ, « ὑπὲρ δύναμιν, » φησίν. Ἀλλὰ καὶ μηδὲ¹⁷ προτραπέντες παρ' ἡμῶν, ἀλλ'· « αὐθαίρετοι. » Καὶ τί τοῦτο λέγω; Αὐτοὶ μὲν οὖν ἐκείνοι πολλὴν παράκλησιν εἰσφέρουτες, καὶ δεόμενοι ἡμῶν. Ταῦτα δὲ λέγει, ἵνα καὶ αὐτοὺς προτρέψῃται οὐ τοσοῦτον εἰς τὸ κολλᾶ δοῦναι, ὅσον εἰς τὸ μετὰ προθυμίας. Διδ καὶ ἐνδοαπίθει τῷ περὶ τούτου λόγῳ.

« Τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους. » Λεῖπει τὸ, Παρεκάλουν ἡμᾶς ἀναδέξασθαι τὴν διακονίαν ταύτην. « Τὴν χάριν » δὲ, εἶπεν, ἵνα ἐπειδὴ ζητῶται ἦσαν τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων οἱ Κορίνθιοι, ἐπιδράμωσι καὶ τούτῳ ὡς χάρισματι, κατὰ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται. Καὶ « κοινωνίαν » δὲ ἐκάλεσεν, ἵνα μάθωσιν ὅτι οὐ μόνον διδῶσιν, ἀλλὰ καὶ λημβάνουσι.

« Καὶ οὐ καθὼς ἠλπίζαμεν. » Οὐκ ἠλπίζαμεν ὅτι καὶ τοσαύτην πένιαν ἔχοντες, καὶ ἐν τοσαύτῃ θλίψει ὄντες, τοσαῦτα δεηθήσονται ἡμῶν, ἵνα δεξώμεθα τὴν διακονίαν αὐτῶν.

« Ἀλλ' ἐν τοῦτοῦτο ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεοῦ. » Ἐνταῦθα καὶ τὰ ἄλλας ἀρετὰς αὐτοῖς προσμαρτυρεῖ· οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἐλεημοσύνης¹⁷ ἐπεμελήθησαν τυφωθέντες, τῶν ἄλλων ἡμέλησαν, ἀλλ' ὅλους ἑαυτοὺς ἔδωκαν τῷ Κυρίῳ, πρὸς πᾶν ἔργον θεάρεστον ὀλοφύχως¹⁸, καὶ οὐ μετὰ διψυχίας¹⁹ νεύσαντες. Καὶ ἡμῖν ἐπὶ ἔδωκαν ἑαυτοὺς, τουτέστιν, ἐν πᾶσιν ὑπετάγησαν, ἀγάπην διὰ θελήματος Θεοῦ ἐνεδείξαντο· τουτέστιν, ὡς ἀρέσκει Θεῷ, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ.

« Ὡστε ἡμᾶς παρακαλέσαι Τίτον, ἵνα καθὼς προεῆρξατο, ἐν ὑμῖν ἐπιτελέσῃ οὕτω καὶ τὴν χάριν ταύτην. » Τοσοῦτον, φησίν, ἐκείνοι ἔδωκαν ἑαυτοὺς εἰς ἐλεημοσύνην, ὥστε ἐμὲ ἰδόντα τὸ πρᾶγμα μεριμνήσαι ὑπὲρ ὑμῶν, μήπως ἐλαττωθῆτε αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο παρακαλέσαι Τίτον ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς²⁰ καὶ πρὸ τῆς ἐμῆς προτροπῆς. Οἰκτιροῖ δὲ αὐτοὺς

Varia lectiones.

¹⁵ ἰδίων ο. ¹⁶ ἐνεδείξ. ο. ¹⁷ μή ο. ¹⁸ ἐλεημοσύνην ο. ¹⁹ ὀλοφύχως ο. ²⁰ ἴσ. ἔ καὶ προεῆρξατο αὐτοῖς, τουτέστι, πρόθετο ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ο.

τὸν Τίτον διὰ τούτων, ἵνα ἐλθόντι καὶ συμβουλευόντι· A
 περὶ ἐλεημοσύνης, εὐκολώτερον αὐτῷ πεισθῶσιν, ὡς τὰ ὑπὲρ αὐτῶν φρονούντι. Καὶ πάλιν δὲ χάριν ἐκάλεσε τὸ πρᾶγμα. Μέγα γὰρ τῷ ὄντι, καὶ δῶρον θεοῦ, καὶ ἐξομοιοῦν αὐτῷ δυνατὸν τὸν μετιόντα· ὅθεν καὶ τις σοφὸς φησὶ· « Μέγα ἀνθρώπος, καὶ τίμιον ἀνὴρ ἐλεήμων ²¹. »

« Ἄλλ' ὡσπερ ἐν παντὶ περισσεύετε πίστει, καὶ λόγῳ, καὶ γνώσει, καὶ σπουδῇ πάσῃ, καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἀγάπῃ ἐν ἡμῖν, ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε. » Ms.: ἐγκωμίων προτρέπεται, καὶ φησιν, ὅτι ὡσπερ τὰ ἄλλα πάντα μετὰ ²² περισσείας ἔχετε, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, οὐχ ἵνα δώτε, ἀλλ' ἵνα ²³ περισσεύητε, ἢ ὑπὲρ τοὺς Μακεδόνας, ἢ ἵνα θαυ- B
 λεύσησθε ἀπλῶς. « Πίστει » δὲ, τῇ τῶν χαρισμάτων, τῇ ἀδιστάκτῳ· « λόγῳ, » τῷ τῆς σοφίας· « γνώσει, » τῇ τῶν δογμάτων· « καὶ σπουδῇ πάσῃ, » τῇ εἰς τὴν ἄλλην ἀρετὴν· καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ. Προεῖπε γὰρ, ὅτι Ἐνεδείξασθε τῷ Τίτῳ τὴν πρὸς ἐμὲ ἀγάπην, ζηλοῦντες ὑπὲρ ἐμοῦ.

« Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω. » Τουτέστιν, Οὐκ ἀναγκάζων ὑμᾶς, οὔτε ὡς κατεξουσιάζων.

« Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων. » Τουτέστι, διὰ τοῦτο ἐπαίνῳ τοὺς Μακεδόνας, ἵνα διὰ τῆς ἐκείνων σπουδῆς τὴν ὑμετέραν πρὸς τοὺς πένθητας ἀγίους ἀγάπην δοκιμωτέραν ἀποδείξω καὶ λαμπροτέραν.

« Γινώσχετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὢν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε. » Τουτέστιν, Ἐννοήσατε, ἀναλογίσασθε τὸ μέγα μυστήριον, καὶ οὐδενὸς φείσεσθε ²⁴. Εἰ γὰρ ἀπιστεῖς ²⁵, φησιν, ὅτι ἡ πτωχεία πλούτου ἐστὶ ποιητικὴ, ἐν- νήσῃ σου τὸν Δεσπότην, καὶ οὐκέτι ἀπιστήσεις. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἐπτώχευσε, τουτέστι, τὴν κάτω κειμένην καὶ ἄτιμον σάρκα ἀνέλαβε, καὶ τὰλλα πάντα τῆς ἀτιμίας ὀπέστη, καὶ ταῦτα δι' ἡμᾶς, τοὺς ἀναξίους, τοὺς ἐχθροὺς, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἐπλουτήσαμεν. Ποῖον δὲ πλούτον φησὶ; Τὸν τῆς εὐσεβείας, τὸν καθαρῆς μὲν, τὸν ἁγιασμένον, καὶ τὰλλα ἀγαθὰ, ἃ καὶ ἔδωκε καὶ δώσει.

« Καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι· τοῦτο γὰρ ὑμῖν D
 συμφέρει. » Ὅρα πῶς ἀνεπαχθὴς εἶναι σπουδάζει. « Γνώμην » γὰρ, φησὶ, « δίδωμι· » τουτέστι, Συμβουλὴν, οὐκ ἀνάγκην ἐπιτίθημι· καὶ αὐτὴν δὲ τὴν συμβουλὴν ποιοῦμαι διὰ τὸ συμφέρειν ὑμῖν μᾶλλον ἢ τοῖς λαμβάνουσιν.

« Οἷτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προενημέρασθε ἀπὸ πέρυσι· νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε. » Οὐκέτι ἐκ τῆς τῶν ἐτέρων σπουδῆς αὐτοῦ προτρέπεται, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῶν προθυμίας· καὶ φησιν, ὅτι Ἐχόντες ἐπὶ τοῦτο ἤλθετε, καὶ οὐ μόνον ἀρχὴν κατεβάλεσθε πρὸς τὸ ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ

Varia lectiones.

²¹ μέγα γὰρ ἀνθρώπος, ἀνὴρ καὶ τίμιος ἐλεήμων ο. ²² ἐκ ο. ²³ ἵνα δὲ ο. ²⁴ οὐδὲ νοσηρίσθη ο.

²⁵ ἀπιστεῖτε ο.

proposuerat venire ad vos, priusquam eum com-
 monefacerem. Per hæc autem Titum ipsis conciliat,
 ut ubi venerit atque de eleemosyna consulti, fa-
 cilius ei credant, ceu cogitanti quæ ad eorum salu-
 tem faciant. Rursus autem gratiam vocavit rem
 istam : magnum enim revera est ac Dei donum,
 enimque, qui ejus est particeps, Deo assimilare
 valet. Unde et sapiens quispiam dixit : « Magnum
 quiddam est homo, et pretiosum vir misericors. »

VERS. 7. « Sed sicut in omnibus abundantis fide
 et sermone et scientia et omni sollicitudine et cha-
 ritate vestra in nos, ut et in hac gratia abundetis. »
 Laudando adhortatur, inquit : Quemadmodum
 cætera omnia abunde tenetis, sic et hoc loco, non
 ut deis, verum ut exuberetis, vel supra Macedones,
 vel ut largi sitis simpliciter. « Fide » autem, nempe
 charismatum, indubitata ; « sermone, » sapientiæ ;
 scientia, doctrinarum ; « et omni sollicitudine, »
 erga aliam virtutem : « et charitate, » quam vos
 in nos habetis. Nam supra dixit, Indicastis Tito
 dilectionem vestram in me, æmulantes pro me.

VERS. 8. « Non quasi imperans dico. » Hoc est,
285 non cogo vos, neque velut aliquam in vos
 potestatem habens.

« Sed per aliorum sollicitudinem, etiam vestræ
 charitatis ingenuum bonum comprobans. » Hoc est,
 propterea laudo Macedones, ut per illorum diligen-
 tiam vestram erga pauperes sanctos dilectionem
 probatiorem et fulgentiorem reddam.

VERS. 9. « Scitis enim gratiam Domini nostri
 Jesu Christi, quod propter vos pauper factus est,
 cum dives esset, ut illius inopia vos divites essetis. »
 Hoc est, cogitate, expendite vobiscum ingens my-
 sterium, et nulli rei parcatis. Si enim non credis,
 inquit, quod paupertas divitiarum sit effectrix,
 considera Dominum tuum, et non amplius dubita-
 bis. Nisi enim ille pauper factus esset, hoc est,
 infra jacentem et ingloriam carnem suscepisset,
 aliaque cuncta contumeliosa sustinuisset, idque
 propter nos indignos, inimicos suos, nos haud es-
 semus ditati. Quales autem opes ait? Pietatem,
 puritatem, sanctificationem, cæteraque bona, quæ
 cum dedit tum daturus est.

VERS. 10. « Et consilium in hac re do : hoc enim
 vobis utile est. » Animadvertite quomodo minime
 molestus esse contendat. « Consilium » enim, in-
 quit, « do, » id est, consulo, non necessitatem
 impono. Istud autem consilium do, eo quod vobis
 magis prosit quam accipientibus.

VERS. 10, 11. « Qui non solum facere, sed et
 velle cœpistis ab anno superiore, nunc vero et
 facto perficite. » Non parro ex aliorum studio eos
 commonefacit, cæterum ex sua ipsorum promptitu-
 dine. Sponte, inquit, ad hoc venistis, nec solum
 faciendi fundamentum jecistis, verum etiam vo-

lensit, hoc est, ut voluntarii nulloque adhortante, A
faciatis. Nunc igitur consilium vobis do, ut et opu-
perficiatis.

« Ut quemadmodum promptus est animus vo-
luntatis, ita sit et perficienti ex eo quod habetis. »
Ut bonum in promptitudine non sistat, sed et opere
perficiatur. Nam sicut promptitudinem et delibera-
tionem voluntas facit, sic et opus ex facultate
nascitur. Qui igitur habet, impleat opus : nam qui
non habet, quod ad voluntatem attinet, opus
implevit.

VERS. 12. « Si enim voluntas prompta est, se-
cundum id quod habet accepta est, non secundum
id quod non habet. » Vide sapientiam ejus, uti
Macedones (Thessalonicenses inquam) commen-
dans, quod supra vires præstiterint, ab his nihil
ultra vires poscat. Si igitur animos pronos habue-
ritis, pro virili quæ potestis contribute, ac suscipit
hæc Deus.

VERS. 13. « Non enim ut aliis sit remissio, vobis
autem tribulatio. » Non ut alii, 286 inquit, in
quiescatis ac deliciis agant, vos oportet supra vires
elargiri, ut ex hoc penuriam et afflictionem susti-
neatis. Atqui Dominus viduam etiam laudavit, quæ
omnes facultates suas impertit. Verum enim-
vero Paulus hoc nunc non agit, partim quod imbec-
illiores erant, partim quod opulenti erant : atque
omnino si pro viribus suis dedissent, magna, exi-
mia atque opulenta contributio fuisset. Deinde
etiam sperat Thessalonicensium exemplo eos magis
excitandos, ideoque illorum arbitratui rem permit-
tit. Denique in sequentibus subobscurè ad eandem
rem hortatur.

VERS. 14. « Sed ex æqualitate in præsentì tem-
pore vestra abundantia illorum inopiam suppleat,
ut et illorum abundantia vestræ inopiæ sit supple-
mentum. » Hoc est, floretis vos opibus et pecuniis,
illi autem florent fiducia et libertate erga Deum.
Date igitur ex iis quibus vos abundatis divitiis,
illi vero destituuntur, ut accipiant a fiducia qua
illi quidem locupletes sunt, vos autem inopes.
Animadvertite quomodo clanculum confirmet ac pro-
bet, ut supra vires etiam dent. Si enim, inquit,
vis ex abundantia accipere, da etiam ex abundantia :
sin totam vis omnino compensationem accipere,
tu pariter totum exhibe : quod quidem est ex ino-
pia et supra vires : verum id clam agit. Hactenus
igitur, ut apparet, pro viribus dare commendat.

VERS. 15 « Ut fiat æqualitas, sicut scriptum est :
Qui multum, non exuberavit, et qui modicum, non
defecit. » Quanam ratione sit æqualitas? Si et
vos et illi exuberantia permutetis, ac defectus re-
pleatis. Quæ autem est æqualitas, spiritualia pro
carnalibus dare? Non secundum pretium, nec se-
cundum utilitatem rerum, quæ dantur et redduntur,

^a Marc. xii, 43. ^b Exod. xvi, 18.

πρὸς τὸ θέλειν· τούτῃσι, πρὸς τὸ ἔκουστας ποιεῖν,
καὶ μηδεὸς προτρέψαμένου. Νυνὶ οὖν γνώμη ὑμῖν
δίδωμι, ἵνα καὶ τὸ ἔργον ἐπιτελέσητε.

« Ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν, οὕτω
καὶ τὸ ἐπιτελέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν. » Ἴνα μὴ ἔχη τῆς
προθυμίας τῆς τὸ καλὸν, ἀλλὰ καὶ ἐργασθῆ ²⁸⁶ ἐπι-
λειότερον. Ὅσπερ γὰρ τὴν προθυμίαν καὶ προαιρέ-
σιν τὸ θέλειν ποιεῖ· οὕτω καὶ τὸ ἔργον ἐκ τοῦ ἔχειν
γίνεται. Ὅστις ²⁸⁷ οὖν ἔχει, πληρωσάτω τὸ ἔργον·
ὡς δὲ γε μὴ ἔχων, τὸ ἀπὸ τῆς προαιρέσεως ἐπλήρωσεν.

« Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθὸ ἐὰν ἔχη-
ται, εὐπρόσδεκτος, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει. » Ὅρα σοφίαν,
πῶς τοὺς Μακεδόνας, τοὺς Θεσσαλονικεῖς φημι,
ἐπαινέσας, ὡς ὑπὲρ δύναμιν ποιήσαντας, τούτους
οὐδὲν πλέον τῆς δυνάμεως ἀπαιτεῖ. Ἐὰν οὖν τὴν
προθυμίαν, φησὶν, ἔχητε, τὰ κατὰ δύναμιν ἐσφί-
ρατε, καὶ προσδέχεται ταῦτα ὁ Θεός.

« Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἀνεσεις, ὑμῖν δὲ θλίψις. » Οὐχ
ἵνα, φησὶν, ἄλλοι μετὰ ἀνεσεως τρυφώσιν ²⁸⁷, χρεῖ-
μα ὑμῶν ὑπὲρ δύναμιν δοῦναι, ὥστε καὶ ἐνδοίαν καὶ
θλίψιν ὑπομένειν ἐκ τούτου. Καίτοι ὁ Κύριος τὴν
χτῆραν ἐτήνησεν, ὡς ἔλον τὸν βλον δοῦσαν· ἀλλ' ὁ
Ἡαῦλος οὐ ποιεῖ τοῦτο νῦν· ἅμα μὲν διότι ἀσθενέ-
στεροι ἦσαν, ἅμα δὲ ὅτι καὶ πλούσιοι· καὶ πάντως
εἰ πρὸς δύναμιν ἔδωκαν, ἀδρά ἂν, καὶ ἀξιώλογος, καὶ
πλουσία ἐγένετο ἡ δόσις. Ἐτι δὲ καὶ ἐλπίζει ἐπὶ τῷ
τῶν Θεσσαλονικέων ὑποδείγματι· μάλλον διεγερθή-
σονται· καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τῆ ἐξουσίᾳ αὐτῶν ἐπὶ τὸ
πρῶγμα· ἀμίλει ἐν τοῖς ἐξῆς αἰνιγματωδῶς εἰς
αὐτὸ τοῦτο προτρέπεται.

« Ἄλλ' ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὑμῶν πε-
ρισσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα· ἵνα καὶ τὸ
ἐκείνων περισσευμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα. »
Τούτῃσι, Κομᾶτε χτήμασιν ὑμεῖς· κομῶσιν ἐκεῖνοι
τῆ πρὸς Θεὸν παρῆρησι. Δάτε τοῖσιν ἀφ' ὧν ὑμεῖς
περιστευετε χρημάτων, ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔχουσιν, ἵνα
λάβητε ἀπὸ τῆς παρῆρησις, ἐν ἧ πλουτοῦσι μὲν
ἐκεῖνοι, ὑμεῖς δὲ ὑστερεῖσθε. Ὅρα δὲ, πῶς λανθ-
νόντως κατασκευάζει τὸ καὶ ὑπὲρ δύναμιν δίδοναι.
Εἰ γὰρ βούλει, φησὶν, ἐκ τοῦ περισσεύματος λαβεῖν,
δός· καὶ σὺ ἐκ τοῦ περισσεύματος. Εἰ δὲ βούλει
ὀλόκληρον λαβεῖν τὴν ἀντιμισθίαν, πάρασχε καὶ σὺ
ἔλον· ὅπερ ἐστὶν ἐκ τοῦ ὑστερημάτων, καὶ ὑπὲρ
δύναμιν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν λεληθότως. Τέως δ' οὖν,
κατὰ τὸ φαινόμενον, τὸ κατὰ δύναμιν παραινέει.

« Ὅπως γένηται ἰσότης, καθὼς γέγραπται· Ὁ
τὸ πολὺ, οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἧλα-
τόνησε. » Πῶς γένηται ἰσότης; Ἐὰν καὶ ὑμεῖς
καὶ ἐκεῖνοι τὰ περισσεύοντα ἀντιδιδώτε, καὶ τὰ
ὑστερήματα ἀναπληροῦτε. Καὶ ποῖα ἰσότης· πνευ-
ματικῶς ἀντὶ σαρκικῶν δίδοναι; Οὐ κατὰ τὸ
πολυτιμότερον ἢ ἀτιμότερον τῶν δεδομένων καὶ

Variæ lectiones

²⁸⁵ ἐξεργασθῆ ο. ²⁸⁶ εἴτις ο. ²⁸⁷ τρυφῶντες ὡς ο.

ἀντιδομένων εἰρηται ἡ ἰσότης, ἀλλὰ καθὼς ὁ πε- A
ρισσεύει ὑμῖν, δίδετε ὑμεῖς· καὶ πάλιν, ὃ περισσεύει
ἐκείνοις, δίδασιν ἐκείνους· καὶ πάλιν, ὃ ὑστερεῖσθε
ὑμεῖς, λαμβάνετε· καὶ ὁσπερ οὖνται ἐκείνοι, λαμβά-
νουσι· κατὰ τοῦτο ἡ ἰσότης. Ἄλλως τε καὶ κατὰ
τὴν παρόντα, φησι, καιρὸν ἡ ἰσότης αὕτη· ἐν δὲ
τῷ μέλλοντι, ὑπεροχὴ πολλὴ ὧν ἐκείνοι διδάσιν.
Ἵστε συστάλητε, οἱ πλούσιοι, εἰ γὰρ ἐν τοῖς ἐστώσιν
ὑπερέχουσιν ὑμῶν οἱ πένητες. Παράγει δὲ τὸ ἐπὶ
τοῦ μάννα γινόμενον, ἅμα μὲν ἵνα δείξῃ πῶς γίνεται
ἡ ἰσότης· ὅτι ὅταν ὁ τὸ πολὺ ἔχων πλούσιος, εἰ δὴ
τὸ περιτεῦθον τῷ ἔχοντι τὰ ὀλίγα, οὕτε αὐτὸς πλεο-
νάζει, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον ἔχων, οὐκ ἐλαττονεῖται, ἅτε
λαθὼν παρ' ἐκείνου. Καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς πρὸς Θεὸν
παρρησίας τὸ αὐτὸ· ἅμα δὲ καὶ τι μείζον κατορθοῖ,
δεικνύων τοῖς πλουσίοις, ὅτι ὡσπερ ἐπὶ τοῦ μάννα,
οἱ τε πλέον συνάγοντες, καὶ οἱ ἐλαττον, πάντες τὸ
αὐτὸ μέτρον εὐρίσκοντο ἔχοντες, τὴν ἀπληστίαν
τοῦ Θεοῦ κολάζοντος· οὕτως καὶ νῦν αὖ δεῖ τοῦ
πλεόντος ἐφίεσθαι.

« Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν.
ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου. » Διαλεχθεὶς περὶ
τῆς ἐλεημοσύνης ὅσα εἶδει, λοιπὸν ἐπαινεῖ τοὺς ἐπὶ
τούτῳ σταλέντας· ἵνα ἀνύποπτοι γεγονότες ²⁸, μάλ-
λον εἰς προθυμίαν αὐτοὺς τοῦ συνεισενεγκεῖν ἐμβά-
λωσιν. Ἐπειδὴ δὲ πρῶτος τούτων Τίτος ἦν, τοῦτον
ἐπαινεῖ, καὶ Θεοῦ ἔργον λέγει τὸ διεγερθῆναι αὐτὴν
εἰς τὸ διακονῆσαι. Τὴν αὐτὴν γὰρ σπουδὴν ἦν καγὼ
ἔχω ὑπὲρ ὑμῶν, ἐνέθηκεν αὐτῷ. Ἐντεῦθεν δὲ προ- C
τρέπεται αὐτοὺς ἵνα ἀξιόλογον ποιήσωσιν τὴν
δόσιν. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτὸν διήγειρεν, ὁ Θεὸς λοιπὸν
ἔτι, καὶ ὀφείλετε ἀξιόθεον ²⁹ τὴν δόσιν ποιήσασθαι.

« Ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο, σπουδαιότε-
ρος δὲ ὑπάρχων, ἀθάρατος ἐξῆλθε πρὸς ὑμᾶς. »
Πόθεν δὴλον, ὅτι ὁ Θεὸς προτρέψατο τὸν Τίτον;
Ὅτι καὶ παρακληθεὶς παρ' ἐμοῦ, προθύμως ἐδέξατο
τὴν παράκλησιν, καὶ οὐκ ἐγγύσεν, ἀλλὰ μὴν καὶ
ἀθάρατος ἐξῆλθεν, ὥστε κἂν μὴ ἐγὼ παρακάλεσα,
αὐτὸς τὴν οἰκίαν σπουδὴν ἐνεδείξατο.

« Συνεπέμφαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν, οὗ ὁ
ἐπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλη- D
σιῶν. » Τινὲς μὲν τὸν Λουκᾶν φασί, διὰ τὸ Εὐαγγέ-
λιον ὅπερ ἔγραφε· τινὲς δὲ τὸν Βαρνάβαν· καὶ γὰρ
καὶ τὸ ἄγραφον κήρυγμα, Εὐαγγέλιον καλεῖ. Οὐκ
ἐμφιλοχωρεῖ δὲ τοῖς ἐγκωμίοις τούτου, ὡσπερ τοῦ
Τίτου, ἴσως διότι ἠγνοεῖτο τοῖς Κορινθίοις, ὃ δὲ Τί-
τος ἔγνωστο ἱκανῶς. Πλὴν καὶ οὕτως ἱκανὸν αὐτῷ
πλέκει ἐγκώμιον. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, φησίν, Εὐαγγέλιον
κηρύττει, ἀλλὰ καὶ ἐπαινεῖται· οὐκ ὑπὸ δύο ἢ τριῶν,
ἀλλ' ὑπὸ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν.

« Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν

æqualitas dicta est, verum quatenus ex eo quo
abundatis, datis vos; ac contra, quo illi exuberant,
vobis communicant: ac iterum quo vos indigetis,
ab illis accipitis; et illi quo opus habent, a vobis
accipiunt: secundum hoc est æqualitas. Præcipue
autem in præsentī, inquit, est æqualitas ista: in
futuro autem plurimum excellunt ea quæ ipsi don-
nant. Proinde submitte vos, opulenti, siquidem
in rebus stabilibus vos pauperes antecellunt. Pro-
dicit autem id quod de manna factum est, partim
ut indicet quomodo sit æqualitas; quando videlicet
dives qui multum habet, si dederit quod sibi su-
perfluit, ei cui parum est, neque ipse abundat,
atque is cui parum est, non deficit, eo quod ab illo
acceperit. Ac rursus idem sit in fiducia erga Deum. B
Simul vero majus etiam aliquid perficit, ob oculos
ponens opulentis, quod quemadmodum in manna,
qui plus collegerant, et qui minus, omnes ²⁸⁷
eamdem habere mensuram inveniēbantur, Deo insa-
tiabilitatem eorum puniente, ita etiam nimium
expetere non oportet.

Vers. 16. « Gratia autem Deo, qui de lit eamdem
solicitudinem pro vobis in corde Titi. » Cum de
eleemosyna, quantum res posebat, disseruisset,
deinceps commendat eos qui eam ob rem missi
erant, ut omnī suspicione carentes, vehementius
eos ad alacritatem et promptitudinem contribuendi
impellant. Quia vero inter hos primus erat Titus,
laudat eum, Deique opus esse dicit quod ad mini-
strandum sit excitatus. Eamdem enim curam et
solicitudinem quam ego habeo pro vobis, menti
ejus imposuit. Hinc vero hortatur eos ut contribu-
tionem faciant, quæ alicujus momenti sit. Si enim
Deus ipsum excitavit, tum Deus petit, largitionem-
que Deo dignam facere debetis.

Vers. 17. « Quoniam adhortationem quidem sus-
cepit, sed cum sollicitior esset, sua voluntate
profectus est ad vos. » Unde planum est quod Deus
Titum excitaverit? Quoniam commonefactus a me
alacriter adhortationem suscepit, neque quidquam
murmuravit, sed sua sponte exivit, ut etiamsi ego
ipsum non essem adhortatus, proprium tamen stu-
dium ipse demonstrasset.

Vers. 18. « Minimus autem una cum ipso fra-
trem, cuius laus in Evangelio per omnes Eccle-
sias. » Nonnulli Lucam hic intelligi aiunt, propter
Evangelium quod scripsit: nonnulli vero Barna-
bam. Nam et prædicationem non scriptam Evange-
lium vocat. Non immoratur autem in hujus præco-
niis, perinde ac in Titi: forsā ideo, quia Corin-
thiis ignotus erat, Titus autem abunde notus erat.
Attamen et sic idoneum illi encomium textit. Non
enim simpliciter dicit, Evangelium prædicat, verum
etiam laudatur, non a duobus vel tribus, sed ab
omnibus Ecclesiis.

Vers. 19. « Non solum autem, sed et ordinatus est

Varie lectiones.

²⁸ γενόμενοι ο. ²⁹ ἀξιόλογον iii.

ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ, cum gratia hæc quæ a nobis administratur. » Commendat hominem etiam ex eorum iudicio, qui ipsum selegerunt. Non enim tantum, inquit, Evangelii verbum prædicando commendatur veluti probatus, verum etiam ab Ecclesiis electus est, ut simul nobiscum profisciscatur : proinde cum tentationum etiam periculorum est socius. Hæc autem Barnabæ magis quadrant. Electus est autem ad gratiam hæc, hæc est ad pecuniarum ministerium, ut una nobiscum administret.

« Ad ipsius Domini gloriam et promptitudinem testram. » Hoc est, ut et Deus glorificetur, et vos promptiores reddamini, utpote cum pecuniarum istarum **288** receptores probati sint, adeoque spectatæ fidei, ut nemo adversum ipsos suspicionem parere queat.

VERS. 20. « Veriti hoc, ne quis nos carpat in plenitudine hæc, quæ administratur a nobis. » Decet hoc sanctam Pauli animam, ingentemque curam et submissionem. Eam enim ob rem, inquit, tales misimus : nec unum, sed plures « Veriti, » id est, suspicantes et metuentes ne quis suspicetur nos quidquam e pecuniis in usum nostrum sublegere. Nec dixit, Ne vos, sed, « Ne quis alius : » ne succenseant tanquam suspecti quod de ipso talia sentiant. Siquidem, inquit, plenitudo ista, id est pecuniarum copia, satis est idonea, ut pravæ suspicionem præbeat, nisi securitatem ostenderit.

VERS. 21. « Providentes bona, non solum coram Domino, verum etiam coram hominibus. » En Pauli mentem quam sollicitus fuerit, ne scandalum poneret fratribus. Non enim dixit, Ego purus sum, iugeat qui vult : sed quemadmodum, inquit, coram Deo provideo, hoc est curo videri inculpatus, sic et coram hominibus : ac quanto sunt imbecilliores, tanto magis nos demittere oportet, quanto quidem et parvulis pueris condescendamus, si laturos eos.

VERS. 22. « Misimus autem cum ipsis fratrem nostrum, quem probavimus in multis sæpe studiosum esse, nunc autem studiosiorem ob multam fiduciam quam habeo erga vos. » Alterum addit, fratrem eum nominans, et commendans ipsum ex hoc quod probavit ipsum, iudicaveritque studiosum esse et multis in rebus, et sæpe. Landis autem exaggeratio est, dictionem ita ingeminare. Nunc autem, inquit, studiosior factus est, utpote confidens quod vos largiorem eleemosynam facturi sitis, quam administraturus est.

VERS. 23. « Sive pro Tito, qui est socius meus, et ad vos adiutor. » Hoc est, si quid mihi dicendum de Tito, eadem dicenda sunt, quod collega meus sit, adjuvans me in institutionem et utilitatem vestram. Vel, si quid Titi nomine facturi estis, non vulgaris cujuscumque nomine facietis, sed collegæ mei.

Ἐκκλησιῶν συνέδριος ἡμῶν, ὅν τῃ χάριτι ταύτῃ διακονοῦμένη ὑφ' ἡμῶν. » Ἐπαινεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐκ τῆς κριτικῆς τῶν ἐπιλαβασμένων αὐτοῦ. Οὐ γὰρ μόνον, φησὶν, εὐαγγελιζόμενος ἐπαινεῖται ὡς εὐδόκιμος, ἀλλὰ καὶ συνέδριος ἡμῶν χειροτονήθη ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν. Ὅστε καὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν κινδύνων κίνησός. Ταῦτα δὲ τῷ Βαρνάβῳ μᾶλλον προῆκει. Ἐχειροτονήθη δὲ καὶ εἰς τὴν χάριν ταύτην, τούτεστιν, εἰς τὴν διακονίαν τῶν χρημάτων, ὡς ἂν σὺν ἡμῖν διακονῆ.

« Πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν. » Τούτεστιν, ἵνα καὶ ὁ Θεὸς δοξάζεται, καὶ ὑμεῖς προθυμότεροι γένησθε, ἅτε τῶν ὑποδεχομένων τὰ χρήματα ταῦτα δοκίμων ὄντων, καὶ μηδενὸς ὑποψίας κατ' αὐτῶν τεκεῖν δυναμένου.

« Στελλόμενοι τοῦτο, μὴ τις ἡμᾶς μωμῆσθαι ἐν τῇ ἀδρότητι ταύτῃ τῇ διακονοῦμένη ὑφ' ἡμῶν. » Ἄξιον τοῦτο τῆς ἀγίας τοῦ Παύλου ψυχῆς, καὶ τῆς πολλῆς κηδεμονίας καὶ συγκαταβάσεως. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, τοιοῦτους ἐπέμψαμεν, καὶ οὐχ ἕνα, ἀλλὰ πλείους, « στελλόμενοι, » τούτεστιν, ὑποπτεύοντες καὶ δεδοκίκατες ἵνα μὴ τις ἡμᾶς ὑποπτεύσῃ ὡς ωσφιζομένους ἐκ τῶν χρημάτων. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ ὑμεῖς, ἀλλὰ, « Μὴ τις ἄλλος. » ὡς ἂν μὴ ἀγανακτῶσιν ὡς τοιαῦτα φρονεῖν περὶ αὐτοῦ ὑποπτεύοντες. Καὶ ἡ ἀδρότης γὰρ αὐτῆ, φησὶ, τούτεστι, τὸ πᾶθος τῶν χρημάτων, ἵκανὸν τοῖς πονηροῖς παραστῆναι ὑποψίαν, εἰ μὴ ἐπιδειξώμεθα ἀσφάλειαν.

« Προνοοῦμενοι καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. » Ἴδε τὴν ψυχὴν τοῦ Παύλου, πῶς ἐφρόντιζε τῶν σκανδάλων τῶν ἀδελφῶν. Οὐ γὰρ εἶπεν · Ἐγὼ καθαρὸς εἰμι, οἰμώξω ὁ βουλόμενος · ἀλλ' ὡς περ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, φησὶ, προνοοῦμαι, τούτεστι, φροντίζω φείεσθαι ἀνεγκλήτους, οὕτω καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων · καὶ μᾶλλον ἔσον ἀσθενέστεροί εἰσι, τοσοῦτον δεῖ συγκαταβαίνειν ἕπει καὶ τοῖς μικροῖς παιδίοις συγκαταβαίνοντες, εἰ μέλλομεν βλαστᾶσαι αὐτά.

« Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, ὃν ἔδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς. » Καὶ ἕτερον προστίθησιν, ἀδελφὸν ἐνομάζων αὐτόν, καὶ συνιστῶν ἐκ τοῦ δοκιμασθῆναι αὐτὸν καὶ χρῆναι σπουδαῖον ὄντα, καὶ ἐν πολλοῖς καὶ πολλάκις ἐπίτασις δὲ ἐπαινοῦ, τὸ οὕτω διαπιστάσαι τὴν λέξιν. Νυνὶ δὲ, φησὶ, σπουδαιότερος γέγονεν, ἅτε πεποιθὸς ὅτι ὑμεῖς θαυμάσιον τὴν ἐλεημοσύνην ποιήσετε, [εἰς] ἣν μέλλει διακονῆσαι.

« Εἶτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἡμῶν, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός. » Τούτεστιν, εἰ δεῖ τι εἰπεῖν ὑπὲρ Τίτου, ταῦτα ἔχω λέγειν, ὅτι κοινωνὸς ἡμῶν, συνεργῶν μοι εἰς τὴν ὑμῶν διδασκαλίαν καὶ ὠφέλειαν · ἢ ἔτι εἰ ὑπὲρ Τίτου τι ποιήσετε, οὐκ εἰς τὸν τυχόντα ποιήσετε, ἀλλ' εἰς ἡμῶν κοινωνόν.

Variæ lectiones.

ἢ τοιαῦτα ο.

« Εἰτε ἀδελφοὶ ἡμῶν. » Τουτέστιν, Εἰτε ὑπὲρ τῶν Ἀλλων βούλεσθ' ἐτι ἀκοῦσαι, κάκεινοι μεγάλη δίκαια ἔχουσι τοῦ ἀξιόπιστοι κριθῆναι²¹· καὶ γὰρ ἀδελφοὶ ἡμῶν.

« Ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν. » Τουτέστιν, ὑπὸ Ἐκκλησιῶν πεμφθέντες καὶ χειροτονηθέντες.

« Δόξα Χριστοῦ. » Τὸ μείζον πάντων ὑστερον εἴθεικεν. Εἰς Χριστὸν, φησὶν, ἀναφέρεται τὸ πᾶν, ἔπειρ ἂν εἰς ἐκεῖνους γένηται.

« Τὴν οὖν ἐνδείξειν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ ἡμῶν καυχῆσεως ὑπὲρ ὑμῶν εἰς αὐτοὺς ἐνδείξαθε εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν. » Nūn δείξατε, φησὶ, πῶς μὲν ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἡμᾶς· πῶς δὲ καὶ ἡμεῖς οὐ μόνον καυχώμεθα ἐφ' ὑμῖν. Δείξατε δὲ, ἐν ἀγάπῃ εἰς αὐτοὺς ἐνδείξαθε. Καὶ γὰρ καὶ εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν ποιήσατε ὃ ποιήσατε εἰς τούτους, τουτέστιν, εἰς τιμὴν τῶν Ἐκκλησιῶν. Τὸ πρόσωπον γὰρ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπέχουσιν οὗτοι τῶν πεμφθασῶν αὐτούς.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

« Ἐπεὶ μὲν γὰρ τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, περιττόν μοι ἔστι τὸ γράφειν ὑμῖν. » Τσαῦτα καὶ πρότερον εἶπῶν, καὶ πάλιν μέλλον εἰπεῖν²², ὅμως περιττόν αὐτῷ λέγει τὸ²³ περὶ τούτων γράφειν. Σοφῶς δὲ τοῦτο ποιεῖ, ὥστε μάλλον αὐτοὺς ἐπισπᾶσασθαι. Αἰσχυνθήσονται γὰρ, εἴ γε τοιαύτην ὑπόληψιν περὶ αὐτῶν ἔχοντος τοῦ Παύλου, ὅτι οὐ δέονται συμβουλῆς πρὸς τὸ ἔλαειν, εἶτα φανῶσιν ἐλάττους τῆς ὑπολήψεως.

« Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχώμαι Μακεδόσιν, ὅτι Ἀχαῖα παρεσκευάσται ἀπὸ πέρσει. » Οἶδα καὶ αὐτὸς, φησὶ, τὴν προθυμίαν ὑμῶν· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις καυχώμαι, ὅτι ἐτοιμὴ ἐστὶ πᾶσα ἡ Ἀχαῖα, οὐ μόνον ἡ Κόρινθος· καὶ οὐδὲν λείπει, εἰ μὴ τὸ ἔλθειν τοὺς δεξομένους τὰ χρήματα. Ὅστε αἰσχυρὴ μοι²⁴ ἐστίν, εἰ φανήσομαι μάλιστα καὶ ψευδῆ καυχώμενος.

« Καὶ ὃ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας. » Καὶ μὴ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι εἰς ἀυθαίρετοι καὶ δεόμενοι ἡμῶν. » Πῶς οὖν φησὶ νῦν, ὅτι « Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας; » Οὐκ εἶπε δὲ, Τοὺς πάντας, ἀλλὰ, « Τοὺς πλείονας. » Οἱ μὲν γὰρ αὐθαίρετοι, καὶ δεόμενοι ἡμῶν· οἱ δὲ ἐκ τοῦ πρὸς ὑμᾶς ζήλου ἠρεθίσθησαν· οἱ γὰρ πλείους κέντρου δέονται. Ἢ καὶ, ὅτι οὐ συνεβουλεύσαμεν, οὐ παρεκαλέσαμεν, ἀλλὰ μόνον ἐπηνέσαμεν ὑμᾶς, καὶ τοῦτο ἤρκεσεν αὐτοῖς εἰς προτροπήν. Ὁρᾶς, πῶς κάκεινους διὰ τούτων, καὶ τούτους δι' ἐκείνων ἐγείρει; Διδάσκαλοι, φησὶν, ἐκεῖνοις ἐγίνεσθε· μὴ οὖν φανῆτε τῶν μαθητῶν ὑστεροῦντες οἱ διδάσκαλοι.

« Ἐπεμψα δὲ τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν, κενωθῆ ἔν τῳ μέρει τούτῳ· ἵνα (καθὼς ἔλεγον) παρεσκευασμένοι ᾦτε. » Ὅσα ἐστὶν αὐτὸν μέρος τῶν Κορινθίων ποιεῖται, καὶ ἀγωνιστὴς ὑπὲρ αὐτῶν· φησὶ γὰρ, ὅτι Ἐπειδὴ ἐκαυχισάμην, ἐροθήθη μὴ αἰσχυνθῶμεν· καὶ διὰ τοῦτο « ἐπεμψα

« Sive fratres nostri. » Hoc est, sive pro aliis vultis quidquam audire, et illi multum juris habent cur fide digni censeantur: etenim fratres nostri sunt.

« Apostoli Ecclesiarum. » Hoc est, ab Ecclesiis missi et electi.

« Gloria Christi. » Quod omnibus majus est, posterius posuit. In Christum, inquit, omnia referuntur, quæcumque illis obtingunt.

Vers. 21. « Ostensionem igitur charitatis vestræ et gloriationis nostræ pro vobis erga ipsos ostendite 289 in facie Ecclesiarum. » Nunc ostendite, inquit, quomodo diligitis nos, quomodo etiam non frustra gloriemur de vobis. Monstrabitur autem, si charitatem in ipsos ostendatis. Nam in ipsa Ecclesiarum facie facietis, quod facietis ad hos, hoc est ad honorem Ecclesiarum. Isti enim Ecclesiarum, quæ ipsos miserunt, personam gerunt.

CAPUT IX.

Vers. 1. « Nam de ministerio quod sit in sanctos, superfluum est mihi scribere vobis. » Cum tanta antea dixerat, ac rursus dicturus erat, tamen de istis scribere, supervacaneum sibi esse dicit. Sapiens autem hoc facit, ut magis eos attrahat. Pudet enim, si Paulus talem de ipsis opinionem habeat, quod consilio nihil opus habeant ad id, ut sanctorum misereantur, postea autem deprehendantur opinione inferiores.

Vers. 2. « Novi enim promptitudinem vestram, qua de vobis apud Macedones gloriatur, quod Achaia parata est ex anno superiore. » Novi, inquit, et ipse animi vestri promptitudinem: nec hoc solum, verum etiam gloriatur apud alios, quod parata sit tota Achaia, non sola Corinthus: neque quidquam deest, nisi ut veniant qui pecunias accipiant. Quare pudori mihi est, si videar frustra et falso gloriari.

« Et vestra æmulatione provocavit complures. » Atqui supra dixit, « Voluntarii et rogantes nos: » quomodo ergo nunc dicit, « Æmulatione vestra incitavit plures? » Non dixit, Omnes, sed, « Plures. » Alii namque sua sponte et rogantes nos contribuerunt, alii autem per vestram æmulationem incitati sunt: siquidem plures stimulo indigent. Vel quia non consulimus, non adhortati sumus, sed tantum laudavimus vos, idque satis fuit eis ad adhortationem. Videntur quomodo et illos per hos excitet, hosque per illos? Doctores, inquit, illis facti estis: nam igitur discipulis videamini inferiores, cum doctores estis.

Vers. 3. « Misi autem fratres, ne quod gloriemur de vobis, evacuetur in parte hac, ut (quemadmodum dixi) parati sitis. » Seipsum veluti partem Corinthiorum facit, certatque pro ipsis. Ait enim: Quia postquam vestri nomine gloriatum sum, metui ne pudefierem, et propterea « misi fratres, ne eva-

Variæ lectiones.

²¹ κληθῆναι ο. ²² ἐρεῖν ο. ²³ τι ο. ²⁴ μου ο.

euetur, id est, inani et vana arguatur gloriatio mea de vobis. Ego enim, inquit, de vobis superbiens, apud omnes gloriabar, atque etiam apud illos. Itaque si deficiatis, communis est ignominia: sed non in omnibus, verum in hac sola parte, hoc est, ne pudetiam in hoc solo de eleemosyna argumento, **290** sed parati sitis, perinde ac dixi Macedonibus, quod parati sint in tota Achaia omnes, neque quidquam eis deest.

VERS. 4. « Ne quo pacto, si venerint mecum Macedones, et invenerint vos imparatos, pudetiamus nos (ne dicamus, vos) in hac substantia gloriationis. » Rursus in iisdem versatur, ac certamen intendit, ab humanis rationibus ipsos instituens. Majus enim dedecus est, cum quis apud alienas personas pudetiam fiat. Forsitan, inquit, mihi confiditis ceu ignoscenti vobis: atenim Macedonas animo volvite, qui forsitan mecum venient: verisimile est enim hoc. Et si invenerint vos, non dixit, Nolentes dare, sed « Imparatos. » Si enim non paratum esse, aut celeviter non contribuere dedecus est, quanto magis nihil omnino contribuere, vel minus quam par sit? Corrigit autem sermonem, dicens, Nos pudetiamus que dicam, vos) in hac substantia gloriationis: hoc est, non alia in re pudetiamus, præterquam in sola de eleemosyna gloriatione, cum cætera vestra reprehensionem non admittant. Hoc autem dicit, non ut eis aduletur, sed potius ut paratior reddat, ne in aliis probati, in hoc non inveniantur probati, sibi que ipsis inferiores. Cum vero ait, ne dicam vos, ostendit quod ipsi majorem ignominiam relaturi erant. Nam ipsorum erat delictum. Substantiam autem subjectum, vel rem ipsam, vel gloriationis essentiam intellige.

VERS. 5. « Necessarium ergo existimavi rogare fratres, ut præveniant ad vos, et præparent reponissam benedictionem hanc paratam esse sic, quasi benedictionem, non tanquam avaritiam. » Ne contraria dicere videatur, cum supra dixerat, « Supervacaneum est mihi scribere, » nunc autem denuo de iisdem disserit, jam de liberalitate et de opere enim alacritate perficiendo verba facit, atque hæc propter se fratres misisse ait. Duorum autem inter se pugnantium admonens, nempe ut ample et cum alacritate largiantur, utrumque sapientissime aggreditur. Nam prius de alacritate in dando disserit, deinde de altero capite. Ait itaque, Benedictio est id quod datur: nemo autem qui benedictionem dat, contristatur. Porro fructum statim inde germinantem ostendit, eosque qui largiuntur benedictione repletos. Neque hoc illi satis fuit, sed addidit, « Et non tanquam avaritiam. » Nolite enim existimare, inquit, quod ista, ceu vos fraudantes, accipimus;

Α τούς ἀδελφούς, ἵνα μὴ κενωθῆ, τούτεστι, μάταιον καὶ κενὸν ἐλεγχθῆ ἐτὸ καυχῆμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν. Ἐγὼ γάρ, φησί, καλλωπιζόμενος ἐφ' ὑμῖν, παρὰ πάντων ἔκαυχασάμην, καὶ παρ' ἐκείνοις. Ὅστε ἐὰν ὑστερήσῃτε, κοινή ἡ αἰσχύνῃ· οὐ πανταχοῦ δὲ, ἀλλ' ἐν τούτῳ τῷ μέρει· τούτεστιν, ἵνα μὴ καταισχυθῶ ἐν τῇ περὶ τῆς ἐλεημοσύνης ὑποθέσει μόνῃ· ἀλλὰ παρεσκευασμένοι ἦτε, καθὼς ἔλεγον τοῖς Μακεδόσιν, ὅτι ἐτοιμοὶ εἶτε τῆς Ἀχαίας ἀπαντες, καὶ οὐδὲν αὐτὰς λείπει.

« Μὴ πως ἐὰν ἔλθωσιν σὺν ἐμοὶ Μακεδόνες, καὶ ἑώρασιν ὑμᾶς ἀπαρασκευάστους καταισχυθῶμεν ἡμεῖς (ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμεῖς) ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχῆσεως. » Πάλιν περὶ τὰ αὐτὰ στρέφεται, καὶ ἐπιτείνει τὴν ἀγωνίαν, ἀπὸ ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἀνάγων [f. ἐνάγ.] αὐτούς. Μείζων γὰρ ἡ ἐντροπή, ὅταν ἐπὶ ἀλλοτρίων προσώπων καταισχυνέται τις. Ἰσως γὰρ, φησὶν, ἐμοὶ θαρβέιτε, ὡς συγγινώσκοντι ἀλλὰ Μακεδόνας ἐνοοεῖτε, οἱ τυχὸν ἐλεύσονται σὺν ἐμοὶ (εἰκόσ γὰρ ἐστὶ τοῦτο), « καὶ ἐὰν εὗρωσιν ὑμᾶς, οὐκ εἶπεν, ὅτι μὴ θέλοντα· δοῦναι, ἀλλ', « ἀπαρασκευάστους. » Εἰ γὰρ τὸ μὴ παρασκευάσασθαι, μὴ ταχέως εἰσενεγκεῖν, αἰσχύνῃ· πολλῶ μᾶλλον τὸ μηδὲν ὅλως εἰσενεγκεῖν, ἢ ἔλαττον τοῦ θέοντος. Κολάζει δὲ τὸν λόγον, λέγων, ὅτι Ἑμεῖς καταισχυθῆσόμεθα (ἵνα μὴ λέγω, ὅτι ὑμεῖς) ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχῆσεως· τούτεστιν, οὐκ ἀλλαχοῦ καταισχυθῆσόμεθα, ἀλλ' ἐν μόνῃ [ταύτῃ] τῇ περὶ τῆς ἐλεημοσύνης καυχῆσει, ὡς τὰ γε ἄλλα ὑμῶν ἀνεπληρήτα. Τοῦτο δὲ λέγει, οὐ κολακεύων αὐτούς²⁵, ἀλλὰ μᾶλλον προθυμοτέρους ποιών, ἵνα ἐν τοῖς ἄλλοις εὐδοκίμουσιν, καὶ ἐν τούτῳ μὴ εὐρεθῶσιν ἀδόκιμοι καὶ ταυτῶν ἐλάττους. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, ἵνα μὴ λέγω, ὅτι ὑμεῖς, δείκνυσιν ὅτι μᾶλλον αὐτοὶ καταισχυθῆσονται· αὐτῶν γὰρ τὸ ἀμάρτημα. Ὑπόστασιν δὲ τὴν, ὑπόθεσιν, καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἦτοι τὴν οὐσίαν τῆς καυχῆσεως νόει.

« Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην παρακαλέσαι²⁶ τοὺς ἀδελφούς, ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ προκατατίσωσι [vulg. προκ.] τὴν προεπηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν, ταύτην εἶναι ἐτοιμὴν οὕτως ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν. » ἵνα μὴ δόξη ἐναντιολογεῖσθαι, ἄνω μὲν εἰπὼν, ὅτι « Περιττόν μοι γράψαι, » νῦν δὲ πάλιν περὶ τούτων διαλεγόμενος, νῦν περὶ διαφιλίας διαλέγεται, καὶ τοῦ μετὰ προθυμίας ποιῆσαι τὸ ἔργον· καὶ διὰ ταῦτα πέμψαι φησὶ τοὺς ἀδελφούς. Εἰς δύο δὲ ἐναντία προτρέπων, τὸ τε φιλοτίμως δοῦναι, καὶ τὸ μετὰ προθυμίας, σοφώτατα ἀμφοτέρω μεταχειρίζεται. Πρῶτερον γὰρ περὶ τοῦ μετὰ προθυμίας δοῦναι διαλέγεται, εἶτα καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου κερταλαίου. Φησὶν οὖν, ὅτι εὐλογία ἐστὶ τὸ διδόμενον οὐδέ· δὲ εὐλογίαν²⁷ διδοὺς λυπεῖται. Δείκνυσιν δὲ καὶ τὸν καρπὸν εὐθὺς ἐνταῦθα βλαστάνοντα, καὶ εὐλογίας πεπληρωμένους τοὺς παρέχοντας. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἡρκέσθη, ἀλλὰ προσέθηκε· « Καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν. » Μὴ γὰρ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ὡς πλεονεξοῦντες

Variae lectiones.

²⁵ ἐκείνους ο. ²⁶ προπέμψαι ο. ²⁷ εὐλόγως ο.

ὁμᾶς ταῦτα λαμβάνομεν, ἀλλ' ὡς θέλοντες ὑμῖν εὐ-
λογίαν προφενῆσαι. Ὡστε ὁ διδοὺς ἀκῶν ἐλεημοσύ-
νην ὡσαύτῃ πλεονεκτητεῖται.

Τοῦτα δὲ, ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως
καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλο-
γίαις καὶ θερίσει. Ἐπὶ τὸ ἕτερον κεφάλαιον με-
ταβαίνει, τὸ περὶ τοῦ μετὰ δαφιλείας δοῦναι, καὶ
φησιν, ὅτι καὶ τοῦτο λέγω πρὸς οἷς εἶπον, ὅτι οὐ
φειδωλῶς δεῖ διδόναι. Καὶ οὐκ εἶπε, Μικρολόγως,
ἀλλ' εὐφημότερον, τὸ τῆς φειδοῦς ὄνομα τέθεικε. Καὶ
σπείρων τὸ πρᾶγμα ἐκάλεσεν, ἵνα εὐθέως πρὸς τὴν
ἀντιδοσὴν βλέψῃς, καὶ μάθῃς ὅτι πλείονα λαμβάνεις
ἢ δίδως. Εἰπὼν δὲ περὶ τοῦ μετὰ δαφιλείας δίδοναι,
πάλιν καὶ τοῦ μετὰ προθυμίας δοῦναι ἐπεμνήσθη·
τὸ γὰρ, « Ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, » τοῦτο δηλοῖ,
ὡς ἀνωτέρω εἴρηται.

Ἐκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ, μὴ ἐκ
λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἰατρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ
θεός. Ἐνδιατρίβει τῷ περὶ τοῦ μετὰ προθυμίας
δίδοναι λόγῳ, εἰδὼς ὅτι πρὸς τὸ δοῦναι πολλά, καὶ
τὸ παράδειγμα τῶν Μακεδόνων ἱκανὸν ἔσται δι-
εγείρει αὐτούς, καὶ τὴν αἰσχύνεσθαι ἐλάττους φανῆναι
ἐκείνων. Τὴν δὲ γνώμην αὐτῶν ἴσται, ἵνα εἴη καὶ
ἀρετὴ τὸ παρ' αὐτῶν γινόμενον. Εἰ γὰρ ἀκούσιον,
οὐκ ἀρετῆ. Ὡς οὖν διδάσκαλος ἀληθῆς, θέλει τοὺς
μαθητὰς κατὰ τὸν λόγον τῆς ἀρετῆς ποιεῖν ὁ ποιῶ-
σιν, ἅμα δὲ καὶ ἵνα ὁ μισθὸς αὐτοῖς ὀλόκληρος εἴη,
ἐκουσίως ποιοῦσι τὸ καλόν· ὡς τὸ γε ἀκούσιον ὑπο-
τέμκει τὸν μισθόν· διὰ τοῦτο φησιν· « Ἐκαστος ὡς
προαιρεῖται, καὶ οὐκ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· » καὶ
μαρτυρίαν ἐκ Σολομῶντος παράγει. Καίτοι ὁ λόγος τῷ
σοφῷ [οῦ] περὶ δαφιλείας εἴρηται· ἀλλ' ὅμως ἀπὸς
εἰς τὸ μετὰ προθυμίας δίδοναι τοῦτον ἐξελάβετο·
εἰ δὲ βούλει, καὶ πρὸς ἀμφοτέρα.

Δυνατὸς δὲ ὁ θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς
ὁμᾶς. Διὰ τούτων τῶν λόγων ἀνατρέπει τὸν λογι-
σμὸν ὃν οἱ πολλοὶ ἔχουσαν λέγοντες· Ἐάν πολλά δῶ,
δέδοικα μὴπως πένης γένωμαι. Φησὶν οὖν, ὅτι Ὁ
θεὸς δύναται τοσοῦτον ὑμᾶς ἀνευθεεῖς ποιῆσαι, ὥστε
καὶ πᾶσαν χάριν, τουτέστι πᾶσαν ἐλεημοσύνην, δύ-
νασθαι ὑμᾶς μετὰ περισσείας ποιεῖν. Δότε τοίνυν
δαφιλῶς, ἵνα ἡ ἐλεημοσύνη ὑμῶν αἰεὶ καὶ αἰεὶ πε-
ρισεύῃ.

Ἴνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες,
περισεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. Ὁρᾶς; οὐ
πλούτον αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτάρκειαν ἐπέχεται. Τοῦτο
δὲ εἰπὼν, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ βιάζεται αὐτούς, οὐδὲ
ἀναγκάζει ἐκ τοῦ ὑστερήματος δίδοναι· οὐδὲ γὰρ
ἐν αὐτάρκειαν λοιπὸν ἔχουσιν· ἅμα δὲ καὶ διδάσκει
ποῦ δεῖ τοῖς τοῦ θεοῦ δώροις κεχρησθῆαι. « Ἴνα γὰρ,
φησὶν, εἰς πᾶν ἔργον περισσεύητε ἀγαθόν. » Ἐν
μὲν γὰρ τοῖς σαρκικοῖς, φησὶν, αὐτάρκειαν ὑμῖν
ἐπέυχομαι· ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς (τοῦτο γὰρ ἐστὶ
τὸ, « εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν »), περισσεῖαν· ἵνα μὴ μό-
νον ἐλεῆτε περισσῶς, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἔργον θεάρεστον
φιλοτίμως ποιῆτε.

Καθὼς γέγραπται· Ἐσχόρπισεν, ἰδῶκε τοῖς

sed benedictionem vobis conciliare volentes. Ille
itaque qui elemosynam invite largitur, quodam-
modo expilat.

291 Vers. 6. « Hoc autem dico, qui parce se-
minat, parce et metet : et qui seminat in benedi-
ctionibus, in benedictionibus et metet. » Ad aliud
caput jam transit, quod est de largiter dando, in-
quiens : Hoc etiam adjicio eis quæ dixerim, quod
non parce oporteat dare. Et non dixit, tenuiter,
sed celebrius parcimonix vocabulum posuit. Ac
semen opus ipsum vocavit, ut ad retributionem
confestim respicias, ac dicas quod plura accipias
quam des. Cum vero dixisset, quod largiter dan-
dum sit, rursus etiam meminit quod cum animi
alacritate dandum sit : quod enim ait, « Qui semi-
nat in benedictionibus, » hoc indicat, perlude ac in
superioribus dictum est.

Vers. 7. « Unusquisque prout destinat in corde
suo, non ex tristitia aut necessitate. Hilarem enim
datorem diligit Deus. » In sermone de promptitu-
dine in dando immoratur, compertum habens Ma-
cedonum exemplum sufficere ad hoc, ut excitet eos
quo plura dent, utque pudescant eos, si inferiores
illis appareant. Ipsorum autem mentem sanat, ut
sit etiam virtus quod ab ipsis fit. Nam si involun-
tarium est, non est virtus. Ideo ceu verus præcep-
tor, discipulos suos omnino vult pro virtutis rati-
one facere quod faciunt. Simul autem ut et merces
ipsis tota contingat, voluntario faciunt bonum :
nam involuntarium mercedem minuit. Ob eam cau-
sam, inquit, « Unusquisque ut in corde suo desti-
nat » sive prædeliberat, « et non ex mœnore, aut
necessitate. » Testimonium præterea ex Solomone
producit. Atqui sermo sapienti de largitate dictus
est, ipse vero intellexit eum de promptitudine in
dando : aut si malis, ad utraque relucit.

Vers. 8. « Potens est autem Deus omnem gratiam
exuberantem facere erga vos. » Hisce verbis
cogitationem subvertit quam multi habemus dicen-
tes : Si multa dederō, metuo ne ad paupertatem re-
digar. Ait igitur : Deus potest adeo vos rerum co-
pia affluentes facere, ut et omnem gratiam, hoc
est elemosynam, possitis eum exuberantia facere.
Date igitur largiter, ut elemosyna vestra magis
magisque exulere.

« Ut in omni re omnem sufficientiam habentes,
abundetis in omne opus bonum. » Viden? non
opes ipsis exoptat, sed sufficientiam. Hoc autem
dicens, indicat quod neque adigat, neque compellat
eos ex inopia dare : neque enim sufficientiam deinceps
haberent. Simul autem docet ubinam oporteat
donis Dei uti. « Ut abundetis » enim, inquit, « ad
omne opus bonum. » Siquidem in carnalibus vobis
sufficientiam exopto : in spiritualibus autem (hoc
enim est quod ait, « ad omne opus bonum ») abun-
dantiam etiam vobis 292 imprecor, ut nedum
abunde misericordes sitis, verum etiam omne opus
Deo placens liberaliter faciatis.

Vers. 9. « Sicut scriptum est : Dispersit, dedit

pauperibus, justitia ejus manet in sæculum ¹. » A
 Dixit, « ut exuberetis. » Ad istius itaque confir-
 mationem ex propheta testimonium protulit, vide-
 licet, « Dispersit; » hæc enim dictio liberalitatem et
 exuberantiam indicat. Pecuniæ igitur et facultates
 non manent : justitia autem, hoc est humanitas
 (sic enim eam vocat, tanquam quæ hominem justifi-
 ficet, ac peccata solvat), ista scilicet perdurat in
 sæculum tum præsens tum futurum. Hinc enim est
 quod misericos ab omnibus, et progenies 'ejus a
 posteris diligitur.

VERS. 10. « Qui autem administrat semen semi-
 nanti, et panem ad manducandum præstet, et multi-
 plicet semen vestrum, et crescere faciat germina
 justitiæ vestræ. » Sub eisdem verbis et corporalia
 et spiritualia illis exoptat, sermonique suo aucto-
 ritatem a sensibili agricultura conciliat. Si enim
 terræ semina mandantibus Deus impertit semen, ac
 si corpus alentibus alimoniam præbet : multo magis
 cælum colentibus animamque alentibus. Dicens
 igitur, « Præstet et multiplicet semen vestrum, »
 de divitiis sensibilibus loquitur, quas vult spiri-
 tuale semen effici, dum pauperibus erogantur. Hinc
 enim crescit omne bonum opus in nobis, atque adeo
 justitiæ manipuli augescunt : propterea infert, « Et
 crescere faciat germina justitiæ vestræ. » Illic autem
 nota, quod Deum non delicias, sed alimoniam im-
 pertientem introducat : « Panem » enim, inquit,
 « ad manducandum ¹. » Istud autem ex Isaia de-
 sumptum est.

VERS. 11. « In omnibus ditescetes ad omnem
 simplicitatem, quæ efficit per nos gratiarum actio-
 nem Deo. » Indicat hic rursus quomodo nos divitiis
 uti oporteat. Ait enim quod non sunt defoliendæ,
 cæterum ad omnem simplicitatem habendæ, hoc
 est cum liberalitate erogandæ. Quoniam vero laud
 parum multi in scorta et mimos simplicitatem
 ostendant, Talem, inquit, simplicitatem dico, quæ
 multam gratiarum actionem affert Deo : imo vero
 non solum gratiarum actionem, verum et multa
 alia quæ in progressu Epistolæ deinceps ponit, ut,
 sic ostendens multa illa bona ex simplicitate orta,
 proniores eos ad hanc efficiat.

VERS. 12-14. « Quoniam ministerium hujus offi-
 cii non solum supplet ea quæ desunt sanctis,
 verum etiam abundat per multas gratiarum actiones
 Deo, per probationem ministerii hujus, glorifica-
 ntes Deum in obedientia confessionis vestræ in
 Evangelium Christi, in simplicitate communicatio-
 nis in 293 ipsos et in omnes : et ipsorum preca-
 tionem pro vobis, desiderantium vos propter eminentem
 gratiam Dei in vobis. » Ministerium, inquit,
 id est pecuniarum suppeditatio, multa perficit.
 Etenim non solum repletis indigentiam fratribus,

πένθησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. »
 Εἶπεν, ὅτι « ἵνα περισσεύητε. » Κατασκευάζων
 τοῦτον τοῦτο ἀπὸ τοῦ προφήτου παρήνευγε ²⁹ μαρ-
 τυρίαν, τὸ, « Ἐσχόρπισεν. » Ἡ λέξις γὰρ αὕτη τὴν
 δαψίλειαν καὶ περισσείαν ἐμφαίνει. Τὰ μὲν οὖν
 χρήματα οὐ μένει · ἡ δὲ δικαιοσύνη, τούτῃσιν ἡ
 φιλανθρωπία (οὕτω γὰρ αὐτὴν καλεῖ, ὡς δικαιοσύνην
 τὸν ἄνθρωπον καὶ διαλύουσαν τὰ ἁμαρτήματα),
 αὕτη γοῦν μένει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὸν ἐνταῦθα, καὶ
 τὸν ἐκεῖ. Κάντε οὖν γὰρ ὁ ἐλεῆμων ἀγαπητὸς πᾶσι,
 καὶ τοῖς ὀφίγινοις οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ.

« Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ
 ἄρτον εἰς βρώσιν ἐπιχορηγήσῃ, καὶ πληθύνῃ τὸν
 σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσῃ τὰ γεννήματα τῆς δι-
 καιοσύνης ὑμῶν. » Ἐπεύχεται αὐτοῖς ἐν ταῦτῳ καὶ
 σωματικὰ καὶ πνευματικὰ, καὶ ἀξιόπιστον ποιῆται
 τὸν λόγον ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς γεωργίας ³⁰. Εἰ γὰρ
 τοῖς τὴν γῆν σπείρουσι σπέρμα δίδωσιν ὁ Θεὸς, καὶ
 εἰ τοῖς τὰ σῶμα τρέφουσι παρέχει τροφήν · τοῦτο
 μᾶλλον τοῖς τὸν οὐρανὸν γεωργοῦσι, καὶ τὴν ψυχὴν
 τρέφουσιν. Εἰπὼν οὖν, « Κορηγήσῃ καὶ πληθύνῃ
 τὸν σπόρον ὑμῶν, » περὶ τοῦ αἰσθητοῦ πλοῦτου
 λέγει, ὃν βούλεται σπόρον γενέσθαι πνευματικῶν
 τοῖς τένησιν διδόμενον. Ἐκ τούτου γὰρ αὐξεται πῶς
 ἔργον ἀγαθὸν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ δράγματα τῆς δικαιο-
 σύνης · διὸ καὶ ἐπάγει · « Καὶ αὐξήσῃ τὰ γεννήματα
 τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. » Σημειώσαι δὲ κἀνταῦθα,
 ὅτι οὐ τροφήν, ἀλλὰ τροφήν διδόντα ἡμῖν εἰσάγει
 τὸν Θεόν. « Ἄρτον » γὰρ, φησὶν, « εἰς βρώσιν. »

C Τοῦτο δὲ τοῦ Ἱερεμίου ἐστίν.
 « Ἐν παντὶ πλουσιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἀπλότητα,
 ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. »
 Καὶ πάλιν δείκνυσιν, πῶς τῷ πλοῦτῳ δεῖ χρεῖσθαι.
 Φησὶ γὰρ ὅτι οὐ κατορύττειν χρεῖ, ἀλλ' εἰς πᾶσαν
 ἀπλότητα ἔχειν, τούτῃσιν, μετὰ δαψίλειαν κενῶν.
 Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ εἰς πόρνους καὶ μίμους ἐνδείκνυνται
 τὴν ἀπλότητα, φησὶν, ὅτι τοιαύτην ἀπλότητά φησιν,
 ἥτις εὐχαριστίαν πολλὴν φέρει τῷ Θεῷ · μᾶλλον δὲ
 οὐκ εὐχαριστίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ ἐ-
 τίθησιν προῦτων · ἵνα δείξας πολλὰ τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῆς
 ἀπλότητος ³¹ τιμωόμενα, προθυμότερους εἰς ταῦτα
 ἐργάσθαι.

D « Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ
 μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν
 ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαρι-
 στιῶν τῷ Θεῷ (διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας τῆς
 τῆς δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς
 ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ,
 καὶ ἀπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς
 πάντας) · καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν ἐπιποθούτων
 ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐν
 ὑμῖν. » Ἡ διακονία, φησὶ, τούτῃσιν, ἡ τῶν χρησι-
 μῶν ἐπιχορηγία, πολλὰ κατορθοῖ. Καὶ γὰρ οὐ μόνον

¹ Psal. cxi, 9. ² Isa. lv, 10.

Variæ lectiones.

²⁹ παρήνευγε ο. ³⁰ ἀπὸ τῆς θεωρίας ο. ³¹ καὶ τῆς χρηστότητος.

πλεονεχέτε τὴν χρεῖαν τοῖς ἀδελφοῖς, ἀλλὰ καὶ περισσεύετε· τούτους, Πλέον τῆς χρείας αὐτοῖς παρέχετε, καὶ πολλὰ εὐχρηστίαι γίνονται διὰ τῆς δοκίμου ταύτης καὶ μεμαρτυρημένης ἐπὶ φιλανθρωπικῆς διακονίας. Δοξάζουσι γὰρ τὸν Θεόν, ὅτι οὕτως ὑπετάγητε τῷ Εὐαγγελίῳ, ὥστε τὰ προστάγματα αὐτοῦ μετὰ θαυμάσιας πληροῦν. Τὴν γὰρ ἐλεημοσύνην τὸ Εὐαγγέλιον διδάσκει. Καὶ δι' ἄλλο δοξάζουσι τὸν Θεόν, ὅτι ἡ ἀπλότης καὶ ἡ ἀγαθότης ὑμῶν, οὐκ εἰς αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας τοὺς πιστοὺς πένθητας ἐκχεῖται. Οὐ γὰρ ζηλοτυποῦσιν, ὡς οἱ λοιποὶ πτωχοὶ, ἀλλ' εὐχαριστοῦσι, καὶ ὑπὲρ ὧν ἑτέροις διδάτε. Ὁ μεγάλη ἀρετὴς αὐτῶν σημεῖον. Ὅστε εἰ τοῖς τοιοῦτοις θαυμάσιον διδόναι, τοῖς οὕτως ἀφύθουσι, τοῖς οὕτως ἐναρέτοις. Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὑμῶν δέονται, ὡς ἂν ἀξιωθῶσιν ἰδεῖν ὑμᾶς· ἰδεῖν, οὐ διὰ τὰ χρήματα, ἀλλὰ διὰ τὴν θαύσειαν ὑμῶν ὑπερβολικῶς· χάριν τοῦ Θεοῦ. Πάλιν δὲ χάριν τὸ τῆς ἐλεημοσύνης πρᾶγμα ἐκάλεσε, τὸ πᾶν τῷ Θεῷ ἀνατιθεῖς, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται αὐτοί. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ, » διεγείρει αὐτοὺς, ἵνα θαυμάσιον τὴν φιλοτιμίαν ποιήσωνται, καὶ μὴ υπερβάλλωσιν αὐτοὺς καὶ νικήσωσιν ἑτεροί.

Ἡ χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιήγητῳ αὐτοῦ δωρεῇ. Ἐν δὲ λέγει τὰ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης γινόμενα ἀγαθὰ καὶ τοῖς διδοῦσι, καὶ τοῖς λαμβάνουσιν· ἡ καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀναμνησθεῖς, ὧν ἠξιώθημεν διὰ τῆς σπικώσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγων· Μὴδὲν μέγα νομίσητε ὡμεις ποιεῖν· ἀνεκδιήγητα γὰρ εἰσι τὰ ἀγαθὰ ἃ ἐλάβομεν παρὰ Θεοῦ· καὶ εἰ ὀλίγα καὶ φθαρτὰ δώμεν, τί μέγα;

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

« Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ. » Ἀπαρτίσας τοὺς περὶ ἐλεημοσύνης λόγους, νῦν ἀρχεται τῶν ἀσπικώσεων, κατὰ τὰ τῶν ψευδαποστόλων καὶ τῶν διαβαλλόντων αὐτὸν ὡς ἰδιώτην καὶ εἰκῆ ⁶⁰ ἀλαξουμένον· καὶ μέλλει ⁶¹ συνιστάνειν ἑαυτὸν, ἀναγκασθεῖς, ἵνα μὴ τὸ κήρυγμα ἐξουτελισθῇ. Καταλέγει τοῖσιν καὶ τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα, καὶ τὴν θαύσειαν χάριν τοῦ Θεοῦ. Ὅστε οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι, ἐγκώμιον τοῦ Παύλου ταύτην τὴν Ἐπιστολὴν εἰπών. Τίως δ' οὖν ἀρχομένῳ τοιαύτην τινὰ διάνοιαν ὁ λόγος ἐμφαίνει, πρὸς τοὺς ἀδύνατον αὐτὸν ἀποκαλοῦντας καὶ ἀλαξόνα, ὅτι « Παρακαλῶ ὑμᾶς αὐτὸς ἐγὼ ὁ Παῦλος » ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης (ἀξίωμα γὰρ ἐμφαίνει τὸ, « Αὐτὸς ἐγὼ ὁ Παῦλος, » ὡσπερ καὶ τὸ, « Ἰδὲ ἐγὼ ὁ Παῦλος λέγω ὑμῖν καὶ δέσμαι ὑμῶν, ἵνα μὴ με ἀναγκάσωσιν οἱ λοιδοροῦντές με, χρῆσασθαι τῇ δυνάμει μου κατ' αὐτῶν. Μέγα μὲν οὖν καὶ τὸ αὐτὸν παρακαλεῖν. Ὁ δὲ καὶ τὴν πραότητα τοῦ Χριστοῦ εἰς μεσίτην ἀγει, ὡσανεὶ λέγων· Ἀλλόθουτε τὴν ἐπιεικειαν τοῦ Χριστοῦ, δι' ἧς ὡμᾶς παρακαλῶ· ἐμοῦ δὲ ἐμφαίνει διὰ τὴν φείδεται αὐτῶν·

verum etiam exuberatis, hoc est, plus quam necessarium sit, ipsis exhibetis, multæque gratiarum actiones sunt per probum hoc et comprobatum propter humanitatem ministerium. Glorificant enim Deum, quod sic subjecti sitis Evangelio, ut expleatis Jussa ejus cum liberalitate. Eleemosynam enim Evangelium docet. Alia etiam ratione glorificant Deum, quia simplicitas et bonitas vestra non in ipsos solos, verum in omnes etiam fideles pauperes effunditur. Non enim invidia affectu laborant, rellquorum mendicorum instar, verum gratias agunt quod aliis etiam detis : quod maximæ virtutis eorum argumentum est. Quare hujusmodi hominibus largius dandum est, qui adeo invidia vacant, qui adeo virtutibus sunt præditi. Insuper pro vobis etiam apud Deum interpellant, ut digni judicentur videre vos ; videre, non ob pecuniam, verum ob excellentem Dei gratiam excellenter vobis datam. Rursus autem gratiam eleemosynæ negotium vocavit, omnia ita Deo accepta referens, ne ipsi attollantur. Cum autem dicit, « Excellentem gratiam Dei, » excitat eos, ut largiorem munificentiam faciant, ne exsuperentur aut vincantur ab aliis.

VERS. 15. « Gratia autem Deo super inenarrabili dono ejus. » Donum hic nominat bona ipsa quæ per eleemosynam sunt tum dantibus tum accipientibus : vel bonorum commonefacit, quibus donati dignatque sumus per incarnationem Christi, perinde ac si dicat : Nihil arduum vos facere existimetis ; inenarrabilia enim sunt bona quæ accepimus a Deo. Quid igitur præclari est, si pauca eaque corruptibilia demus?

CAPUT X.

VERS. 1. « Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et clementiam Christi. » Confectis de eleemosyna sermonibus, austeriora nunc orditur adversum pseudapostolos, et eos qui calumniabantur ipsum ceu rudem et indoctum et temere sese jactantem. Atque seipsum commendare coactus est, ne ipsius prædicatio vilipendatur. Recenset igitur quæ a se gesta sunt, gratiamque Dei sibi datam. Itaque non aberraverit, qui hanc Epistolam Pauli encomium dixerit. Hactenus igitur ab exordio talemquemdam sensum præ se fert oratio contra eos qui illum impotentem et arrogantem vocabant ; nempe, Obsecro vos ipse ego Paulus, **294** terrarum orbis doctor (dignitatem enim et auctoritatem indicant hæc verba, « Ipse ego Paulus : » perinde ac illa, Ecce ego Paulus dico vobis et precor vos, ne me cogant conviciantes mihi uti potentia mea adversum ipsos). Magna autem res est Apostolum obsecrare. Ille vero mansuetudinem etiam Christi ad interpellationem adducit, perinde ac si dicat, Reverentini clementiam Christi, per quam vos obsecro : simul ostendens cur eis pareat, nimirum ut imitetur man-

Variæ lectiones,

⁶⁰ εἰχουσιν ο. ⁶¹ μέλλειν ο.

suetudinem Servatoris Christi, non quia infirmus est. Ne igitur cogatis me deficere a mansuetudine hac, quam adeo cupio, ut et intercessionis loco eam vobis objiciam.

« Qui in facie quidem abjectus sum inter vos, absens autem confido vobis. » Vel per ironiam hæc dicit, calumniantium eum verbis usus. Dicebant enim illi, Cum adest, nullius est inomenti, sed vilis atque contemptibilis : sin absuerit, tumet et superbit, audeque adversum nos et interminatur. Vel vere hæc de seipso dicit : Ego, qui cum apud vos sim, humilis et mansuetus sum erga vos : etiamsi nunc magna proloquar, non ex arrogantia istud ago, sed quia confidam vobis.

Vers. 2. « Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere in quosdam qui arbitrantur nos veluti secundum carnem ambulare. » Precor, inquit, ne me adigatis confidenter uti potentia mea (confidentiam enim potentiam suam vocat.) quam cogito audere, hoc est, in animum induco, ratiocinor, aut conjicio, eo quod illi me compellant, adversum calumniantes nos, quasi hypocritæ et ostentatores simus : hoc enim est, « secundum carnem ambulare. » Observa autem quomodo audaciam appellat, quod omnino se de quibusdam ulcisci velit, etiamsi non propter seipsum, sed ob verbum a se prædicatum hoc facturus erat. Attamen magis interest præceptoriam, in suppliciis cunctari, nec protenus ad illa insilire.

Vers. 3. « In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. » Hoc est, carne amicti, carnalibus armis haud utimur. De prædicatione enim disputat, ostendens quod non sit humana, neque humanæ opis indiga. Cum autem dicit, « Militamus, » prælium et pugnam nos suscepisse indicat.

Vers. 4. « Nam arma militiæ nostræ non sunt carnalia. » Hoc est, non opes, non gloria, non eloquentia, non adulationes, non hypocrisis : talia enim carnalia sunt arma.

« Sed potentia Deo, ad destructionem munitionum. » Non dixit, sed spiritualia (hoc enim omnino debuisset dicere, ut carnali opponeretur), sed, « potentia, » subindicans ita eorum res esse imbecilles **295** et impotentes. Considera autem demissum in eo spiritum : non dixit enim, Nos potentes sumus, sed, « Arma potentia Deo, » hoc est, Deus ipsa potentia effecit. Quia enim agebantur et flagris cædebantur, infirmitatis autem hæc esse videbantur : Deo (inquit) potentia sunt hæc. Dei namque robor per hæc maxime apparet, ac ille est qui operatur et bellum gerit, etiamsi nos illis amiciamur. Ubi autem sunt potentia ? Ad demolitionem munitionum. Quænam autem sint istæ munitiones, subinfert.

« Ratiocinationes destruentes. » Græcorum syllogismos, inquit, et fastum eorum demolimur hisce

δτι διὰ τὰ μμεϊσθα τὴν πραότητα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ οὐ διὰ τὸ ἀσθενῆς εἶναι. Μὴ τοίνυν με ἀναγκάσητε ἐκστῆναι ταύτης· ἦν οὕτω ποῶ, ὡσα καὶ μεσίτην ταύτην ὑμῖν προβάλλομαι.

« Ὅς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. » Ἡ κατ' εἰρωνείαν τοῦτο φησι, τοῖς τῶν διαβαλλόντων αὐτὸν λόγοις χρησάμενος· ἔλεγον δὲ ἐκεῖνοι, ὅτι ὅταν μὲν παρῆ, οὐδενὸς ἔστιν ἄξιος λόγου, ἀλλὰ ταπεινὸς, εὐκαταφρόνητος· ὅταν δὲ ἀπῆ, φυσᾷ τε καὶ κομπάζει, καὶ καταθάρσει ἡμῶν καὶ ἀπειλεῖ. Ἡ ἀληθῶς ταῦτα φησι περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι· Ἐγὼ ὅ ἐν τῷ παραίνα, ταπεινὸς καὶ κρδὸς εἰς ὑμᾶς, νῦν εἰ καὶ μετὰ φθέγγομαι, οὐκ ἐξ ἀπονοίας τοῦτο ποῶ, ἀλλ' ἐκ τοῦ θαρρῆν ὑμῖν.

« Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποθῆσει, ἢ λογιζομαι τολμῆσαι ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζόμενους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. » — « Δέομαι, » φησὶν, ἵνα μὴ με ἀναγκάσητε θαρρῶντως ²⁹⁶ χρῆσασθαι τῇ δυνάμει (πεποιθῆσιν γὰρ τὴν δυνάμιν αὐτοῦ καλεῖ) ἐῖ λογιζομαι τολμῆσαι, » τούτέστιν, ὑπολαβένω καὶ λογιζομαι, ἤστοχάζομαι ἀφ' ὧν ἐκεῖνοι ²⁹⁷ με ἀναγκάζουσι κατὰ τῶν διαβαλλόντων ἡμᾶς ὡς ὑποκριτὰς καὶ ἀλαζόντας· τούτο γὰρ τὸ, « Κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. » Ὅρα δὲ, πῶς τόλμαν καλεῖ, τὸ ὄλω· ἀμύνασθαι τινὰς, καίτοι γε οὐκ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἐμελλε ποιῆσαι. Ἄλλ' ὅμως τῷ διδασκάλῳ οἰκειότερον τὸ ἐν ταῖς τιμωρῆσι μέλλειν εἶναι, καὶ μὴ ταχέως ταῦταις ἐπιπηθεῖν.

« Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατεύομεθα. » Τούτέστι, σάρκα περικεῖμενοι, ὡς σαρκικοί· ὅπλοις χρώμεθα. Περὶ γὰρ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται, δεικνύς ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινον, οὐδὲ τῆς κάτωθεν δέδομενον βοήθειας. « Στρατεύομεθα » δὲ, εἰπὼν, ἔδειξεν ὅτι πόλεμον καὶ μάχην ἀνεδεξάμεθα.

« Τὰ γὰρ ὄπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικά· τούτέστιν, οὐ πλοῦτος, οὐ δόξα, οὐκ εὐγλωττία, οὐ χολακείαι, οὐκ ὑποκρισεις· τοιαῦτα γὰρ τὰ σαρκὰ ὄπλα. »

« Ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ, πρὸς καθαίρειν ὀχυρωμάτων. » Οὐκ εἶπεν, ἔτι Ἀλλὰ πνευματικὰ (τούτο γὰρ πάντως ὤφειλεν εἰπεῖν πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ σαρκικοῦ), ἀλλὰ, « Δυνατὰ » ἀνιττόμενο· ὅτι τὰ ἐκείνων ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατα. Καὶ σκόπει τὸ ἀνυφρον· οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἡμεῖς δυνατοί, ἀλλὰ, « Τὰ ὄπλα δυνατὰ τῷ Θεῷ, » τούτέστιν, ὁ Θεὸς αὐτὰ δυνατὰ κατεσκευάσεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἠλαύνοντο καὶ ἐματίζοντο, ἀσθενείας δὲ ταῦτα ἐδόκουν, φησὶν ὅτι δυνατὰ εἰσι ταῦτα τῷ Θεῷ. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἰσχύς διὰ τῶν μάλιστα φαίνεται, κακείνός ἐστιν ὁ ἐνεργῶν καὶ πολεμῶν, εἰ καὶ ἡμεῖς αὐτὰ περικεῖμεθα. Πού δὲ εἰσι δυνατὰ ; « Εἰς καθαίρειν ὀχυρωμάτων » καὶ τῶν τὰ ὀχυρώματα, ἐπιφέρει.

« Λογιζομὸς καθαίρωντες. » Τοὺς τῶν Ἑλλήνων συλλογισμοὺς, φησὶ, καὶ τὸν τῶν αὐτῶν καθαίρειν.

Variæ lectiones.

²⁹⁶ θαρρῶντως ο. ²⁹⁷ κακείνοι ο.

μεν ἐὶ τούτων τῶν δ' ἄλλων ἢ, ὅτι αὐτοὺς τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν καὶ τὰς ψυχὰς καταβάλλομεν ἐκ τῆς πλάνης, ἢ κεκράτηνται, καὶ ὑποτάσσομεν ⁴⁴ τῇ ἀληθείᾳ. Ὁ γὰρ τοῦ Ἀρειοπαγίτου λογισμὸς, καὶ ἡ μεγαλιόνοια, καθηρέθη μὲν ἀπὸ τῆς ἀσεθείας, ὑπεκλήθη δὲ τῇ εὐσεθείᾳ. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, ὅτι Μηχανήματα προσάγομεν, ἀλλ', εὐθύς καθαιρούμεν τὸ εὐχολον τῆς νίκης καὶ τὸ δυνατόν τῶν βελῶν ⁴⁵ δηλῶν.

« Καὶ πᾶν ὑψωμα ἐπαυρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. » Ἐπιμένει τῇ τροπῇ, ἵνα ἐναργέστερον ⁴⁶ δηλώσῃ ὃ βούλεται. Φησὶν οὖν, ὅτι Κἂν ὑψωμα ἐπιπύρωμα, ἢ φρούριον ἀντιστάμενον τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ, ἦτοι τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ τοῦτο καθαιρούμεν.

« Καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ. » Τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα δύο ὁλοῖ καὶ τὴν ἐκπτώσιν τῆς ἐλευθερίας, καὶ τὴν τελείαν ἔλωσιν, ὥστε μὴ ἀντιστῆναι πάλιν. Κατὰ γοῦν τὸ δεύτερον σημαίνόμενον, εἶπεν ὁ Παῦλος νῦν τὸ, « Αἰχμαλωτίζοντες. » Οὐ γὰρ περιγυρόμεθα, φησὶ, μόνον, καὶ νικῶμεν πᾶσαν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ αἰχμαλωτίζομεν ὅπερ ἐστὶν ἡ τελειότερα νίκη. Ἐἴτα ἐπεὶ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα βαρῦ, φησὶν « Εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ » τοῦτέστι, εἰς δουλείαν αὐτοῦ ὑπάγομεν, πάσης ἐλευθερίας τιμωτέραν· ἀπὸ γὰρ ἀπωλείας εἰς σωτηρίαν, καὶ ἀπὸ θανάτου εἰς ζωὴν, ὑποτάττοντες αὐτοῦ τῷ Χριστῷ. Ἐννόησον οὖν τοὺς ἐν Ἐπίσῳ τὰς μαγικὰς αὐτῶν βίβλους κατακαύσαντας, καὶ νοήσεις πᾶς ἡμμελώτευσσε Παῦλος.

« Καὶ ἐν ἐτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοήν, ὅταν πληρωθῇ ὁμῶν ἡ ὑπακοή. » Ἐνταῦθα καὶ τούτους ἐφόβησεν. Ὑμᾶς γὰρ, φησὶν, ἀναμένομεν, ἵν' ὅταν διὰ τῆς παραινέσεως διορθώσωμεν ὑμᾶς καὶ ἀποστήσωμεν ἐκείνων, τότε ἐκείνοις μόνως, ἀπολειφθεῖσιν ἀνιάτοις ⁴⁷, τὴν τὸμὴν ἐπενέγκωμεν. Ἐν ἐτοίμῳ οὖν ἔχομεν τὴν τιμωρίαν, ἀλλ' ἀναμῆξ ὄντων ὁμῶν, κωλυόμεθα, ἵνα μὴ καὶ ὁμῶν ἐψῆται ἡ πληγὴ. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Ὅταν πληρωθῇ ὁμῶν ἡ ὑπακοή, » αἰνέττεται ὑπακούοντας μὲν καὶ νῦν, ἀλλ' οὐ τελείως. Ταῦτα δὲ ἀπειλεῖ, ἵνα καὶ οὗτοι κάκεινοι διορθωθῶσι, καὶ μηδένα πλήξῃ. Πρῶτον δὲ ἐν ἡμῖν λογισμοὶ συνίστανται, παλαιότων τῶν χειρόνων πρὸς τοὺς κρείττονας· εἴτα γίνονται ὑψώματα, νικῶντων δηλαδὴ, ὅτε καὶ ἐπαίρονται κατὰ τῆς θείας γνώσεως, καὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ εἰς τὴν τοῦ νοήματος ⁴⁸ τάξιν ἀνατρέχειν, ὡς λεγόμενοι ἐνθουσιασμοί. Ἔστι γὰρ νόησις, ἀπλὴ καὶ ἀσυλλόγιστος ἐπιβολὴ ⁴⁹ τοῦ νοῦ, αὐτὰ δεικνύσα τὰ πράγματα κρείττονως ἢ ἡ ἀπόδειξις. Εἰσὶν οὖν καὶ ἐν ταῖς ὑπὸ δαιμόνων ἀπατωμένους τοιαῦται δοκοῦσαι νοήσεις, αἷ ὁ Παῦλος, καὶ εἰ τις κατὰ τοῦτον, αἰχμαλωτίζει εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.

ponitur, tales, ut videtur, intellectus, quos Paulus, et si quis alius Pauli spiritu ductus, captivos ducit ad obedientiam Christi.

^{k-1} Act. xix, 19.

Variae lectiones.

⁴⁴ ὑποταπεινούμεν ο. ⁴⁵ δ' ἄλλων ο. ⁴⁶ μὲν ἀργέστερον ο. ⁴⁷ ἀνιάτως ο. ⁴⁸ νοήματος ο. ⁴⁹ μεταβολὴ ο.

armis, vel quia ratiocinationes sive cogitationes eorum et animas dejicimus ex errore quo detentæ fuere, ac veritati subijcimus. Areopagitæ enim ratio et magna mens sublata est ab impietate et pietati subdita. Animadvertite autem quod non dixerit, Machinas admoveamus, sed, statim demolimur, cum victoriæ facilitatem, tum armorum potentiam indicans.

VERS. 5. « Et omnem altitudinem extolentem se adversus scientiam Dei. » Perseverat in tropo, ut quod velit clarius explicet. Si, inquit, altitudo fuerit, hoc est, turrita munitio vel propugnaculum resistens scientiæ Dei, adeoque Evangelio, id quoque demolimur.

« Et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. » Captivitatis vocabulum duo significat : et ex libertate lapsum, et perfectam captivonem, qua quis ita capitur, ut ne resistere quidem possit. Juxta secundam igitur significationem nunc Paulus dixit, « captivantes. » Non enim tantum, inquit, superiores sumus, et victoriam obtinemus de omni humana cogitatione et intellectu, sed in captivitate etiam redigimus, quæ est consummatio victoria. Deinde, quia captivitatis vocabulum grave est, addit, « ad obsequium Christi, » hoc est, ad servitutum ejus redigimus omni libertate pretiosiorum : ab interitu nimirum ad salutem, a morte ad vitam subjiciendo eos Christo. Animo igitur revolve eos qui magicæ artis libros Ephesi combusserunt ^{k-1}, et videbis quomodo Paulus captivos duxerit.

VERS. 6. « Et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia. » Hic illos etiam terruit. Vos, inquit, etiam exspectamus, ut postquam per admonitionem nostram correxerimus vos et ab illis desicere fecerimus, tum illis solis incurabilibus relictis sectionem afferamus. In promptu igitur habemus pœnam et ultionem, cæterum cum vos illis nisi sitis, prohibemur adhuc, ne et vos plaga contingat. Per hoc autem quod ait, « Cum completa fuerit obedientia vestra, » tacite indicat **296** eos quidem etiamnum obedire, sed imperfecte. Hæc autem interminatur, ut et hi et illi meliorem vitam induant, et ut neminem feriat. Prius autem in nobis consuevit ratiocinationes, pejoribus adversum potiores luctantibus; deinde sunt exaltationes vel altitudines, victoriam videlicet obtinentibus, quando contra divinam cognitionem eriguntur, adeoque ut vel intellectus locum occupent, quales sunt qui dicuntur furiores, sive numinis affatus. Est enim intellectus simplex et ratiocinatione vacans mentis actio impetive ipsa opera melius ostendens, quam demonstratio. Sunt igitur et in iis quibus a dæmonibus im-

VERS. 7. « Quæ ad faciem sunt videte. » Non solos deceptores perterrefacit, verum etiam deceptos increpat. Propterea dicit, Ex iis quæ apparent iudicate, si quis superbit, si quis locuples est, si quis virtutis imagine vestitus est.

« Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc rursus apud sese cogitet, quod sicut ipse Christi est, ita et nos. » Pseudapostoli enim gloriabantur et superbiebant, quod Christi essent, et quod Christum ipsi viderint forsitan. « Apud seipsum » autem dixit, pro, Nou expectet nostram adversus ipsum oburgationem, sed intelligat quod secundum hoc ipsum quod Christi est, nihil nobis sit superior. Non enim ille quidem Christi, ego vero alterius cujuspsam sum. Verum hoc se submitiendo dixit, quandoquidem deinceps in sequentibus ostendit quantum ipse excellat.

VERS. 8. « Nam si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate quam dedit mihi Dominus ad ædificationem, et non ad destructionem, non erubescam. » Non dixit, Est mihi potestas puniendi et occidendi, quæ illis non est, sed longe submissius, « amplius quiddam. » Nec dixit, Si glorier, verum, « Si gloriatus fuero, » hoc est, si gloriari voluero de potestate quam dedit mihi Dominus, rursus ipsi totum ascribens. Accepi autem hanc potestatem a Deo, ut ad fidem ædificem, beneficia impertiens, non ut puniam. Quare igitur dixisti, « cogitationes destruentes? » Quoniam hoc ipsum maxime est ædificatio, marcida demoliri, obstaculaque dejicere. Quomodo igitur ipsis interminaris, si non in destructionem accepisti potestatem? Præcipue quidem ad ædificationem accepi: sin quisquam fuerit incurabilis, demolitione utemur. Si igitur voluero, inquit, gloriari quod Deus aliquid amplius mihi dederit, ut potestatem habeam benefaciendi imprimis, et quando cogar, etiam puniendi, « non erubescam, » hoc est, non monstrabor esse mendax aut arrogans.

297 VERS. 9-11. « Ut non existimer tanquam terrere vos per epistolas. Quoniam quidem epistolæ, inquit, graves sunt et fortes, præsentia autem corporis infirma, et sermo contemptibilis. Hoc autem cogitet qui ejusmodi est, quod quales sumus sermone per epistolas absentes, tales etiam sumus præsentibus opere. » Quod ait est hujusmodi: Potuissem equidem gloriari, sed ne videar terrere vos per litteras, quemadmodum dicunt qui me calumniantur; In epistolis grandis est, et horrenda scribit: ubi autem advenerit, despicibilis et contemptibilis est, arguiturque non esse talis qualis est in scriptis suis. Verum agnoscat quisquis est qui talia dicit, quod non solum grandia interminamur, verum etiam cum præsentibus fuerimus, minas ad effectum perducere possumus.

VERS. 12. « Non enim audemus inserere aut com-

A « Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε. » Οὐ μόνους τοὺς ἀπατῶντας ἐκφοβεῖ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπατῶμένοις ἐπιτιμᾷ: διὸ φησιν· Ἀπὸ τῶν φαινομένων κρίνετε, εἴ τις μεγαλαυχεῖ, εἴ τις πλουτεῖ, εἴ τις ἀρετῆς προσωπεῖον περιχρεῖται.

« Εἴ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογίζεσθω πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς. » Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι ἐμεγαλαύχουν ὡς Χριστοῦ ὄντες, καὶ τάχα αὐτόπται. Τὸ δὲ, « Ἀφ' ἑαυτοῦ, » εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Μὴ ἀναμενέτω τὴν ἡμετέραν κατ' αὐτοῦ ἐπιτίμησιν, ἀλλ' ἔγνωστέτω, ὅτι κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ εἶναι Χριστοῦ, οὐδὲν πλέον ἔχει ἡμῶν. Οὐ γὰρ ἐκεῖνος μὲν Χριστοῦ, ἐγὼ δὲ ἄλλου τινός. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν συγκαταβατικῶς εἶπεν, ἵνα προῶν δείκνυσι πόσον αὐτὸς ὑπερέχει.

B « Ἐὰν γὰρ καὶ περισσὸν τι καυχῆσομαι [ὡνίγ. καυχῆσωμ.] περὶ τῆς ἐξουσίας ἧς ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθάρεισιν, οὐκ αἰσχυρθήσομαι. » Οὐκ εἶπε, Κολάζειν ἔχω ἐξουσίαν καὶ ἀπειτινύναμι ἐγὼ, ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔχουσιν· ἀλλ' ὑπεσταλέμενος, « Περισσὸν τι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐὰν καυχώμαι, ἀλλ', « Ἐὰν καυχῆσωμαι, » τούτέστιν, Ἐὰν βουληθῶ ἐπερὶ τῆς ἐξουσίας, φησιν, ἧς δέδωκέ μοι ὁ Κύριος· πάλιν τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατιθεῖς. Ἐλαβον ἢ ταύτην παρὰ Θεοῦ, ἵνα εἰς τὴν πίστιν οἰκοδομῶ εὐεργετῶν, οὐχ ἵνα κολάζω. Πῶς οὖν εἶπε, « Λογισμοὺς καθαιρούντες; » Ὅτι αὐτὸ τοῦτο μάλιστα οἰκοδομῇ, τὸ [πάντα] τὰ σαθρὰ καθαιρεῖν, καὶ τὰ κωλύματα καταβάλλειν. Πῶς οὖν αὐτοῖς ἀπειλεῖς, εἰ οὐκ ἔλαβε, εἰς καθάρεισιν τὴν ἐξουσίαν; Προηγούμενος μὲν εἰς οἰκοδομὴν ἔλαβον ἔάν τις ἀνίκατος ἦ, καὶ τῇ καθάρεισιν χρησόμεθα. Ἐάν οὖν θελήσω, φησὶ, καυχῆσασθαι ὅτι ὁ Θεὸς πλέον τι δέδωκέ μοι, ὥστε ἐξουσίαν ἔχειν με καὶ εὐεργετεῖν προηγούμενος, καὶ ὅταν ἐκβιασθῶ, κολάζειν, « οὐκ αἰσχυρθήσομαι: » τούτέστιν, Οὐ δειχθήσομαι ψεύστης ἢ ἀλαζών.

D « Ἴνα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν. » Ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ, φησὶ, βαρεῖαι καὶ ἰσχυραὶ· ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενής, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος. Τοῦτο δὲ λογίζεσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἱοί εἰμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπότεροι τοιούτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ. « Ὁ λέγει, τοιούτος ἐστίν· Ἡδυνάμην καυχῆσασθαι, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξω ὅτι ἐκφοβῶ ὑμᾶς διὰ τῶν γραμμάτων, οἷα δὴ λέγουσιν οἱ διαβιλλοντές με, ὅτι Κομπάζει ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, καὶ φοβερὰ ἐπιστέλλει· παραγενόμενος δὲ, εὐκαταφρόνητός ἐστι, καὶ ἐλέγχεται μὴ ὡν οἷος γράφει· ἀλλὰ γινωσκέτω, φησὶν, ὅστις ἂν ἢ ὁ ταῦτα λέγων, ὅτι οὐ μόνον ἀπειλοῦμεν βαρεῖα, ἀλλὰ καὶ δυνάμεθα παρόντες εἰς ἔργον τὰς ἀπειλὰς ἐνεργεῖν.

« Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρίναι ἢ συγκρίναι ἐν

Variæ lectiones.

⁹⁹ αἰνίσσεται ο. ¹⁰⁰ λαμβανέτω ο. ¹⁰¹ ἐλάβομεν ο. ¹⁰² οἰκοδομῶμεν εὐεργετοῦντες, οὐχ ἵνα κολάζωμεν ο. ¹⁰³ οἷος ο.

τούς· τισι τῶν ἑαυτοῦς συνιστανόντων. » Ἐνταῦθα ἁλαζόνας δείκνυσιν ὄντας ἐκείνους, καὶ μεγάλα περὶ ἑαυτῶν καυχώμενους. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἐοὐ τολμώ-
 μαν ἡμεῖς ἐγκρίναι ἑαυτοῦς, » τούτέστι, συναριθμη-
 σαι· ἢ συγκρίναι, » τούτέστιν ⁵⁵, ἀντιπαραθεῖναι
 ἑαυτοῦς τισὶ τούτων τῶν ἑαυτοῦς ἐπαινούντων.

« Ἄλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοῦς μετροῦντες,
 καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοῦς ἑαυτοῖς, οὐ συνιοῦσιν. »
 Ἐκεῖνοι, φησὶν, οὐκ ἀξιούσι πρὸς τινὰς ἄλλων ἀν-
 θρώπων συγκριθῆναι, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοῖς συγκρί-
 νονται καὶ ἀμιλλῶνται πρὸς ἀλλήλους, καὶ οὐκ αἰσ-
 θάνονται πῶς εἰσι καταγέλαστοι τοιαῦτα ἀλαζονεύ-
 μενοι. Ἐκαστος γὰρ ἑαυτὸν κρείττω λέγων, τὸν
 ἕτερον καταβάλλει· καὶ οὕτω πάντες δι' ἀλλήλων
 εὐθόκιμοι φαίνονται· ὅπερ γελοῖον ὅν οὐ συνιοῦσιν
 αὐτοί.

« Ἡμεῖς δὲ οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμεθα. »
 Ἐκεῖνοι γὰρ τυχὸν κομπάζοντες ἔλεγον, ὅτι Πρὸς τὰ
 πέρατα τῆς γῆς ἀφικώμεθα, καὶ τὴν οἰκουμένην
 ἐπιστρέψαμεν. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτω, φησὶν.

« Ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος, οὐ ἐμέρι-
 σεν ⁵⁶ ἡμῖν ὁ θεὸς μέτρον, ἐφικέσθαι ἄχρι καὶ
 ὑμῶν. » Ὡσπερ γεωργοῖς ἀμπελῶνα διαιρῶν ὁ θεὸς,
 οὕτω καὶ ἡμῖν τοῖς ἀποστόλοις τὴν οἰκουμένην
 ἀφώρισεν. Κατὰ οὖν τὸ μέτρον τοῦ κανόνος, οὐ
 ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ θεὸς, καυχώμεθα. Ποῖον δὲ ἐστὶ
 τὸ μέτρον; Τὸ, « Ἄχρις ὑμῶν ἀφικέσθαι. » Ἐπεὶ
 οὖν τοῦτό ἐστιν ἡμῶν τὸ μέτρον, ἄχρι καὶ ὑμῶν
 καυχώμεθα.

« Οὐ γὰρ ὡς μὴ ἀφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς· ὑπερε-
 τείνομεν ἑαυτοῦς· μέχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν
 ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. » Εἰκόσ· ἦν τοὺς ψευδ-
 ἀποστόλους καὶ ἀνευ κηρύξαι ⁵⁷ παραγενομένους
 ὑποδύποτα, ἐκ τῆς ψιλῆς ἐπιδημίας κομπάζειν,
 καὶ τὸ πᾶν ἐχυτοῖς λογίζεσθαι. Φησὶν οὖν ὁ Ἀπό-
 στολος, ὅτι Οὐχ ὡς μὴ φθάσαντες εἰς ὑμᾶς, ὑπερε-
 τείνομεν ἑαυτοῦς. « Ἐφθάσαμεν γὰρ, » οὐχ ἄπλως,
 ἀλλ', « ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ· » τούτέστιν,
 οὐχὶ ψιλῶς ἐπιδημήσαντες, ὡς ἐκεῖνοι, ἀλλὰ καὶ
 μετὰ τοῦ τοῦ εὐαγγελίου κηρύττειν.

« Οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις
 κόποις, ἐλπίζα δὲ ἔχοντες, ἀξαναομένης τῆς πίστεως
 ὑμῶν, ἐν ὑμῖν μεγαλυθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν
 εἰς περισεῖαν· εἰς τὰ ὑπερπέκεινα ὑμῶν εὐαγγε-
 λίζεσθαι, οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι, εἰς τὰ ἔτοιμα
 κυχῆσασθαι. » Ἐμφαίνει ἐκείνους καλλωπιζομέ-
 νους τοῖς τῶν ἀποστόλων κόποις, καὶ εἰς τὰ ἄμετρα
 καυχώμενους· τούτέστιν, ὑπερβολικῶς καὶ ἐν ἄλλο-
 τρίοις κόποις. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτως· ἀλλ' ἕως
 ὑμῶν φθάσαντες, μέχρις ὑμῶν παρρησιαζόμεθα.
 Ἐλπίζομεν δὲ, εἰς τὸν θεὸν ἠδὲ (οὐ γὰρ ἀπο-
 φαίνεσθαι εἰδὼν ὁ Παῦλος), ὅτι· κανῶς ὑμᾶς δι-
 δάξαντες, καὶ ἀξήσαντες τὴν πίστιν ὑμῶν, ὥστε
 μεγαλυθῆναι με ἐν ὑμῖν. Τότε γὰρ μεγαλύνεται
 ὁ διδάσκαλος, ὅταν ἀξάνῃ τὰ τῶν μαθητῶν,
 καὶ ὁ κανὼν αὐτοῦ εἰς περισεῖαν ⁵⁸ προβαίῃ·

parare nos quibusdam qui seipsos commendant. »
 Hic illos arrogantes esse ostendit, ac multa adeoque
 magna de seipsis jactantes. Dicit igitur : « Nos non
 audemus inserere nosipso, » hoc est, connumerare,
 « vel comparare, » hoc est, opponere nos quibusdam
 eorum qui seipsos prædicant.

« Sed ipsi in seipsis seipsos metientes, et com-
 parantes seipsos sibiipsis, non intelligunt. » Illi,
 inquit, ad quempiam aliorum conferri non dignan-
 tur, sed ipsi sibiipsis conferuntur, secumque ipsi
 certant erga se mutuo, nec sentiunt quam sint ridi-
 culi ita sese ostentantes. Unusquisque enim seipsum
 meliorem dicens, alterum deiecit, sicque omnes inter
 se mutuo insignes videntur. Quod quam ridiculum
 sit, ipsi non intelligunt.

Vers. 13. « Nos autem non in immensum gloria-
 bimur. » Illi enim fortasse gloriantos dicebant, Ad
 fines terræ accessimus, orbemque terrarum conver-
 timus. At nos non sic, inquit.

« Sed juxta mensuram regulæ qua nobis Deus
 partitus est mensuram, pertingendi usque ad vos. »
 Quemadmodum colonis vineam Deus dividit, hunc
 ad modum nobis apostolis suis terrarum orbem se-
 gregavit. Secundum igitur mensuram regulæ quam
 partitus est nobis Deus, gloriabimur. Qualis est
 autem mensura? « Ut perveniam adusque vos. » Post-
 quam igitur hæc nostra pars est, ad vos etiam usque
 gloriamur.

Vers. 14. « Non enim quasi non pertingentes ad
 vos, superextendimus nos : usque ad vos enim per-
 venimus in Evangelio Christi. » Verisimile erat
 pseudapostolos vel sine prædicatione aliquo usque
 profectos, ex nuda et simplici professione elatos
 esse, ac totum sibi imputare. Ait ergo Apostolus :
 Non tanquam ad vos non pervenerimus, nosipso
 extendimus : **298** « Pervenimus » enim, non sim-
 pliciter, sed « in Evangelio Christi : » hoc est non
 nude et simpliciter peregrinantes, ut illi, verum etiam
 cum Evangelii prædicatione.

Vers. 15, 16. « Non in immensum gloriantes in
 alienis laboribus, spem autem habentes crescente
 fide vestra, in vobis magni fieri secundum regulam
 nostram ad abundantiam : ut etiam in illa quæ ultra
 vos sunt Evangelium prædicemus, non in aliena
 regula, ut de his quæ parata sunt gloriemur. » In-
 dicat illos apostolorum laboribus extolli, et supra
 modum et mensuram gloriari, hoc est ad excessum
 usque et in alienis laboribus. At nos non sic, sed
 ad vos usque pervenientes, ad vos usque libertate
 nostra utimur. Speramus autem, in Deum videlicet
 (non solet enim explicare Paulus), quod abunde vos
 docentes et augentes fidem vestram inveniamur, ut
 adeo magni fiam ego in vobis. Tunc enim magni fit
 præceptor, cum res discipulorum creverint, ac regu-
 la ejus « ad abundantiam » processerit : hoc est,

Varie lectiones.

⁵⁵ ἡγοῦν ο. ⁵⁶ ἐμέτρισεν ο. ⁵⁷ τοῦ κηρύξαι m. ⁵⁸ μεσιτεῖαν ο.

inensuram quam accepit, abunde promoverit. Quid A igitur speramus? quod et ultra vos Evangelium prædicabimus, ac forsitan etiam propterea gloriabimur, siquidem ipsis profuerimus. Canonem autem ubique et mensuram vocat, tanquam orbis terrarum fabricator et architectus: et ut indicet, quod Dei sit universum hoc, qui canonem dedit et mensuram, propterea infert:

« Qui autem gloriatur, in Domino gloriatur. » Habentes enim talia tantaque opera, non superbiimus, neque nobis ipsis quidquam imputamus: sed Deo universum, etiam ipsam ad quam pervenimus mensuram, tribuimus. Oportebat igitur et illos in hoc gloriari.

« Non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed quem Dominus commendat. » Non dixit, Nos sumus probati: sed, « Quem Dominus commendat, » hoc est, quem veritas laboris et operis cum Dei gratia probatum ostendit.

CAPUT XI.

VERS. 4. « Uinam sustineretis medicum me in insipientia mea, sed et sustinetis me. » Proprias laudes aggressurus, multis usus est præcorrectionibus, defugiens id quod onerosum et molestum videtur in suis ipsius commendatione. Huc autem eum necessitas percipit, et metus, ne in discipulorum damnium vergeret, si ipse vituperaretur, pseudapostoli vero in pretio haberentur. Quod enim ex inuita necessitate, et ob discipulorum suorum commodum huc pervenerit, vel admodum insensatis planum esse queat. Qui enim priorum peccatorum meminit, a quibus per baptismum liberatus erat, atque 299 se apostoli nomine indignum censet, quomodo citra necessitatem de se magna prædicaret! Ait ergo, Uinam sustineretis me in paucis quibusdam insipientem: imo vero et sustinetis. Confide enim quod diligatis me, et omnia mea sustineatis.

VERS. 2. « Æmulor enim vos Dei æmulatione. » Non dixit, Diligo, sed quod multo vehementius erat, « Æmulor. » Zelotypia enim inter ardentius amantes nascitur. Deinde ne existiment quod humani ejusquam, veluti pecuniarum aut gloriæ causa, eos æmuletur, infert, « Dei zelo. » Nam et Deus æmulari dicitur, eo quod nimia nos dilectione prosequatur, non quod aliquid inde commodi lucretur, sed ut nos servet, ad seipsum colligendo, sibi que agglutinando. Hujusmodi igitur et meus erga vos zelus est, non ut inde quid mihi lucri accedat, verum ut vos non corrumpamini.

« Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » Despondi vos, inquit, Christo: pro illo igitur æmulor, non pro meipso. Non enim ego sponsus, sed paranymphus. Observa autem quomodo non dixerit, Præceptor vester sum, propterea debetis me sustinere: verum illos sponsæ loco posuit, seipsum autem pronubæ vice collocat,

τουτέστι, τὸ μέτρον ὁ ἔλαχε, περισσῶς προκόπη. Τί οὖν ἐλπίζομεν; Ὅτι καὶ εἰς τὰ ὑπερπεπεκναι ὑμῶν εὐαγγελισθῆμεθα, καὶ τυχόν καὶ ἐπ' ἐκαίνοις καυχώσθημεθα, εἰ γε ὠφελήσομεν αὐτούς. Κανὼνα δὲ παραχρῆμα καλεῖ καὶ μέτρον, ὡς οἰκοδόμος τῆς οἰκουμένης καὶ ἀρχιτέκτων, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι τοῦ Θεοῦ ἐστὶ πᾶν, τοῦ ἐδὸν κανὼνα δόντος καὶ τὸ μέτρον διὰ ἐπάγει.

« Ὁ δὲ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθαι. » Ἐχόντες γὰρ τοιαῦτα ἔργα, οὐ κομπάζομεν, οὐδὲ ἑαυτοῖς τι λογιζόμεθα: ἀλλὰ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν, καὶ αὐτὸ δ' ἐφθάσαμεν μέτρον. Ἐδεῖ οὖν κἀκαίνοισι ἐν τούτῳ καυχᾶσθαι.

« Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν ἐκείνός ἐστι δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος συνίστησιν. » Οὐκ εἶπεν, Ἡμεῖς ἐσμεν δόκιμοι, ἀλλ' « Ὁν ὁ Κύριος συνίστησιν » τουτέστιν, ὃν ἡ ἀλήθεια τοῦ ἔργου καὶ τοῦ κόπου μετὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύει δόκιμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ. ΙΑ'.

« Ὁφείλον ἠνείχεσθέ μου μικρόν τι τῆς ἀπροσῆχης ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου. » Μέλλων ἐμβαλεῖν εἰς τοὺς οἰκέλους ἐπαίνοισι, πολλὰς κέχρηται ταῖς προδιορθώσεσι, τὸ φορτικὸν τοῦ δοκεῖν ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀποφεύγων. Εἰς τοῦτο δὲ ἠνεύκην αὐτὸν ἡ ἀνάγκη, καὶ τὸ δεδιέναι μὴ εἰς βλάβην τῶν μαθητῶν γένηται τὸ αὐτὸν μὲν ἐξευταλίζεσθαι, τοὺς δὲ ψευδαποστόλους δοκεῖν εἶναι τι. Ὅτι γὰρ ὑπὸ πολλῆς ἀνάγκης, καὶ διὰ τὴν ὠφέλειαν τῶν μαθητῶν εἰς τοῦτο ἦλθε, ὅθλον καὶ τοῖς σφοδρὰ ἀνοήτοις. Ὁ γὰρ τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων μεμνημένος, ὢν διὰ τοῦ βαπτισματος ἠλευθέρωται, καὶ ἀνάξιον ἑαυτὸν ἀποκαλῶν τῆς τοῦ ἀποστόλου προσηγορίας, πῶς ἂν χωρὶς ἀνάγκης ἐμεγαληγόρει περὶ ἑαυτοῦ; Φησὶν οὖν Ἐφθε ἠνείχεσθέ μου μικρὰ τίνα ἀνοηταίνοντο; μᾶλλον δὲ καὶ ἀνέχεσθε. Θάρρῳ γὰρ ὅτι ἀγαπᾷτε με, καὶ πάντα μου ἀνέχεσθε.

« Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλω. » Οὐκ εἶπεν, Ἀγαπῶ, ἀλλ' ὁ πολλῶ σφοδρότερον ἦν, « Ζηλῶ. » ἡ γὰρ ζηλοτυπία ἐπὶ τῶν διακαῶς ἐρώτων εἴκεται. Εἶτα ἵνα μὴ νομισῶσιν ὅτι διὰ τι ἀνθρώπινον, ὅσον χρήματα, ἡ δόξαν, αὐτοὺς ζηλοῖ, φησὶ, « Θεοῦ ζήλω. » καὶ γὰρ καὶ ὁ Θεὸς ζηλοῦν λέγεται, διὰ τὸ ἀγαν ἡμᾶς ἀγαπᾶν, οὐχ ἵνα αὐτός τι κερδάνῃ, ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς σώσῃ, πρὸς ἑαυτὸν συνάγων, καὶ ἑαυτῷ συγκαλλῶν. Τοιοῦτος οὖν, φησὶ, καὶ ὁ ἐμὸς πρὸς ὑμᾶς ζήλος, οὐχ ἵνα ἐγὼ κερδάνω, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς μὴ διαφθάρητε.

« Ἐρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένῳ ἀγνήν παραστήσαι τῷ Χριστῷ. » Προεμνηστευάμην ὑμᾶς, φησὶ, τῷ Χριστῷ. Οὐκοῦν ὑπὲρ ἐκείνου ζηλῶ, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Οὐ γὰρ ἐγὼ ἀνήρ, ἀλλ' νυμφαγωγός. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι διδασκαλὸς ὑμῶν εἰμι, καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλεσθέ μου ἀνέχεσθαι, ἀλλ' ἐκείνους μὲν ἐν τάξει νύμφης, ἑαυτὸν δὲ ἐν

Variæ lectiones.

ἢ ἤγαγεν ο. ἢ ἐπάγει ο.

χώρα προμητρίας τάττει, σεμνώνων αὐτούς. Ἐ-
 νον δὲ τὸ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας συμβαῖνον· ἐπὶ γὰρ
 τοῦ κόσμου μετὰ τὸν γάμον οὐκέτι παρθέναι μένου-
 σιν· ἐνεαυθα δὲ, καὶ οἱ μὴ ὄντες, παρθέναι πρὸ αὐ-
 τοῦ, μετὰ τὸν γάμον τούτου ἄ· παρθέναι γίνονται.
 Οὕτω πᾶσα ἡ Ἐκκλησία παρθένος ἐστὶ. Πρὸς γὰρ
 πάντας ταῦτα λέγει Παῦλος, καὶ τοὺς γεγαμηκότας,
 καὶ τὰς γεγαμημένας. Ποῖα δὲ ἔδνα φέρων ἤρμω-
 σατο; Τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Τούτου τύπος ἦν
 τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ, ὅτε τὸν οὐκέτιν ἐπεμφε μνη-
 στευσόμενον κόρην ἔθνηκην. Καὶ ἐνεαυθα γὰρ ὁ Θεὸς
 ἐπέμφε τοὺς δούλους αὐτοῦ τοὺς προφήτας, μνη-
 στευσόμενους τῷ παιδί αὐτοῦ Χριστῷ τὴν Ἐκκλη-
 σίαν· ὡς τὸν Δαυὶδ λέγοντα· ἄ· Ἀκουσον, υἱγα-
 τερ, καὶ ἴδε, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ
 οἴκου τοῦ πατρὸς σου· ἄ· καὶ τοὺς ἀποστόλους, ὡς
 τὸν Παῦλον λέγοντα· ἄ· Ὑπερ Χριστοῦ πρεσβεύ-
 μεν. ἄ· Ὁ μὲν οὖν παρὼν κερὸς μνηστείας ἐστίν· ὁ
 δὲ μέλλον τῶν γάμων, ὅτε κραιπή γίνεται· ἄ· Ἰσοῦ
 ὁ νομφος. ἄ·

ἄ· φοβοῦμαι δὲ μήπως ὡς ὁ ὄφις ἔβαν ἐξηπάτη-
 σεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρή τὰ νοή-
 ματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς Χριστόν. ἄ·
 Εἰ γὰρ καὶ ἡ ἀπώλεια ὑμετέρη, ἀλλ' ὁ φόβος ἄ· ἐμὸς.
 Οὐκ ἀποφαίνεται δὲ, ὅτι διεφθάρητε, καίτοι ἦσαν
 διεφθαρμένοι, ἀλλ' ἀμφιβολίως αὐτὸ τέθεικε· ἄ· Μή-
 τως ὡς ὁ ὄφις ἔβαν ἐξηπάτησε. ἄ· Καὶ γὰρ κάκεινος
 μέζονα ἐπαγγεῖλάμενος, ἠπάτησε· καὶ οἱ ψευδο-
 ἀπόστολοι· δὲ κομπάζοντες, καὶ μεγάλα τινὲ ὑμῶν
 λέγοντες, ἐξαπατῶσιν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. ἄ·
 ἄ· ὡσπερ οὕτε ἡ πανουργία ἄ· τοῦ θρωσκ, οὕτε ἡ
 ἀπλότης τῆς ἔβας ἠρκεσεν αὐτῇ εἰς συγγνώμην,
 οὕτως οὐδὲ ὑμῖν ταῦτα προσέεται ἄ·. Οὐκ εἶπε δὲ,
 ὅτι ὁ Ἀδὰμ ἠπατήθη, ἵνα δείξη γυναικῶδες τὸ ἀπα-
 τᾶσθαι. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ ἀπατηθῆτε, ἀλλὰ, ἄ· Μὴ
 φθαρή τὰ νοήματα ὑμῶν, ἄ· ἐπιμένων τῇ τροπῇ· ἡ
 γὰρ φθορὰ ἐπὶ τῶν παρθένων λέγεται. Μήπως φθαρή
 ἀπὸ τῆς ἀφελείας ὑμῶν ἦν ἔχετε εἰς Χριστόν. Τους-
 ἐστι, Μὴ ἀπατηθῆτε ἀπὸ τῆς ἀφελείας ὑμῶν.
 Τινὲς δὲ οὕτω· Μὴ μετενεχθῆτε ἀπὸ τῆς ἀπλῆς πί-
 στεως εἰς τὴν τῶν ἔξω δεινότητα· αὕτη γὰρ ἡ με-
 γίστη φθορά.

ἄ· Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύ-
 σσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ Πνεῦμα ἕτερον λαμβά-
 νετε, ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον ὃ οὐκ
 ἐδέξασθε, καλῶς ἠνείχεσθε. ἄ· Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; ὁ
 Γαλάταις γράφων· ἄ· Ἐάν τις εὐαγγελίζηται ὑμῖν
 παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω· ἄ· νῦν λέγεις,
 ὅτι· Ἐάν ἄλλον Ἰησοῦν ἐκηρύττον ἐκεῖνοι, καλῶς
 ἠνείχεσθε; ἄ· Ἀκουε τοίνυν· Ἐκόμπηζον οἱ ψευδο-
 στολοι, ὡς πλέον τι τῶν ἀποστόλων εἰσφέροντες.
 ἄ· Ἐπεὶ οὖν πολλὰ ἄ· ἐφλυάρουν ἀνόητα, τῇ ἐξωθεν
 σοφίᾳ χρώμενοι, φησὶν, ὅτι· Εἰ μὲν ἐκηρύττον ἕτερον
 Χριστόν, ὃν κηρυχθῆναι· ἔδει, ἡμεῖς δὲ παρελείπο-
 μεν, καλῶς ἠνείχεσθε. Αἰὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκεν·

Δ honore ipsos afficiens. Mirum autem hic quiddam
 in Ecclesia contingit. In mundo enim post nuptias
 non porro virgines manent: hic autem qui ante
 virgines non fuerunt, post nuptias hasce efficiuntur
 virgines. hac ratione universa Ecclesia virgo est:
 ad omnes enim Paulus hæc loquitur, et maritos et
 uxores. Quales autem dotes afferens despondit?
 Regnum caelorum. Hujus figura erant quæ sub
 Abrahamo contigerunt, quando servum misit ut
 ethnicam puellam filio desponderet. Hic etiam
 Deus misit servos suos prophetas desponsaturos
 filio suo Christo Ecclesiam, veluti Davidem, cum
 dicit: « Audi, filia, et vide, et obliviscere populi
 tui, et domus patris tui ». » Tum apostolos, ut Pau-
 lum, ubi ait: « Christi nomine legatione fungimur ». » Præsens itaque temporis desponsationis
 est, futurum autem nuptiarum erit, cum clamor
 factus fuerit, « Ecce sponsus ». »

VERS. 3. « Timeo autem, ne sicut serpens Evam
 seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri
 a simplicitate quæ est in Christum. » Etiam enim
 interior vester est, metus tamen meus est. Non
 autem palam pronuntiat, Corrupti estis, etiam
 corrupti fuerunt; verum ambigue hoc posuit, « Ne
 quo modo ut serpens Evam decepit. » Nam et ille
 majora promittendo, decepit. Hæc ad rationem
 pseudapostoli sese jactantes, ac magna quædam
 300 vobis narrantes, calliditate sua vobis impo-
 nunt. At perinde ac neque astutia serpentis, neque
 simplicitas Evæ satis fuit ipsi ad veniam, sic ne-
 que vobis hæc proderunt. Non dicit autem quod
 Adam deceptus sit: ut ostendat, quod decepti, mu-
 liebre sit. Neque dixit, Ne decipiamini, verum, « Ne
 corrumpantur sensus vestri, » in cepto tropo seu
 metaphora perseverans: corruptio enim de virgini-
 bus dicitur. Ne corrumpantur a simplicitate vestra;
 quam habetis in Christo, hoc est, Ne a simplicitate
 vestra decipiamini. Quidam autem sic: Ne trans-
 feramini a simplici fide ad infidelium in dicendo
 potestatem: hæc enim est maxima corruptio.

VERS. 4. « Nam si is qui venit, alium Jesum
 prædicaverit, quem non prædicavimus: aut Spiritum
 alium accipitis, quem non accepistis, aut
 Evangelium aliud quod non recepistis, recte susti-
 neretis. » Quid ais, Paule? Galatis scribens, « Si quis
 evangelizaverit, inquis, præterquam quod accepistis,
 anathema sit ». » nunc vero dicis, Si alium Jesum
 prædicarent illi, recte sustineretis? » Audi igitur:
 pseudapostoli fastu inturgescabant, quasi plus quam
 veri apostoli afferrent. Quia igitur stulta quamplu-
 rima nugabantur, externa sapientia utentes: Si,
 inquit, alium prædicarent Christum, prætermisum
 a nobis, quem prædicari conveniebat, recte susti-

— Gen. xxiv, 4. — Psal. xliv, 11. — I Cor. v, 20. — Matth. xxv, 6. — Galat. i, 8.

Variæ lectiones.

ἄ· τότε ο. ἄ· ἀλλ' ὁμως ὁ φόβος m. ἄ· κακουργία ο. ἄ· προσθήσεται, καὶ, προσθήσεται ο. ἄ· πολλοὶ ο

unissetis; propter hoc enim adjecit, « Quem non A prædicavimus. » Sin vero eadem fidei capita sunt, in quo nobis illi superiores sunt? Observa porro, non dixit, Si is, qui venit, quiddam amplius prædicaverit (nam quiddam amplius magna cum auctoritate, multaque verborum elegantia dicebant, sed, « Alium Jesum prædicaverit, quem non prædicavimus, » ad quod non est necessaria sermonis elegantia. « Aut Spiritum alium accipitis, » hoc est, si opulentiores vos faceret in spiritualibus donis, quod ipsum orationis venustate non indiget. « Vel Evangelium aliud : » neque ad hoc opus hæbebat orationis cultu. Ubique autem indicat, quod non simpliciter, si quid excellentius dicant, attendere oporteat, sed si quid dicant quod dicendum esset, et a nobis prætermisum fuerit. Observa enim : « Alium, » B inquit, « Jesum, quem non prædicavimus : Spiritum alium, quem non accepistis : Evangelium aliud, quod non accepistis. » Cum itaque eadem dicant, quid in eos inhiatis? Postquam ergo eadem prædicant, o Paule, quid eos prohibes? Quia hypocrisis utentes, alia dogmata introducunt.

Vers. 5. « Existimo enim me nihil esse inferiorem iis qui magni admodum sunt apostoli. » Deinceps Petri sectatoribus sese confert, hoc indicare volens : Si me plura norunt, etiam et illis; ad absurdum 301 ducens. Observa autem ejus humilitatem. « Existimo, » inquit, id est puto, arbitrator : et nihil enuntiat et decernit. Non simpliciter autem dicit, Reliquis apostolis, sed, « Iis qui sunt eximii apostoli, » Petrum, Jacobum, Joannem innuens. Atque hoc dicit, quia jam necessitas istud postulabat, cum tamen alibi dicat : « Qui non sum dignus vocari apostolus r. »

Vers. 6. « Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia. » Quandoquidem in hoc sibi placebant pseudapostoli, quod non essent indocti, ostendit quod non inficietur sese imperitum esse, atque hoc sibi gloriæ ducit. Nec dicit, Etiam si indoctus ac rudis sim, commune hoc mihi cum cæteris est apostolis, ne videatur una criminari ipsos : sed exterioris sapientiæ ipsum negotium tollit, æque atque in priori Epistola monstravit eam non solum esse inutilem, verum gloriæ potius crucis subruere ac devastare. Sermone igitur indoctus sum, scientia haudquam. Per hoc autem illos innuit, quod quo magis illi eloquentia gloriantur, eo cognitione Dei ipsos magis esse orbatos, et quatenus ad ipsam attinet, eos esse idiotas et indoctos.

« Sed in quavis re manifesti sumus in omnibus erga vos. » Non quemadmodum pseudapostoli, aliud sumus, et aliud apparemus : verum in omnibus quæ facimus et dicimus, manifesti sumus erga vos; neque ulla est in nobis duplicitas vel hypocrisis,

^r I Cor. xv, 9.

« Ὅν οὐκ ἐκηρύξαμεν. » Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ κεφάλαια τῆς πίστεως, τί τὸ πλεόν ἐκείνοις ; Καὶ ὅρα, οὐκ εἶπεν, ὅτι Εἰ ὁ ἐρχόμενος πλεόν τι κηρύσσει· καὶ γὰρ πλεόν τι ἔλεγον μετὰ πλειόνου αὐθεντείας καὶ πολλοῦ τοῦ κάλλους τῶν ῥημάτων· ἀλλ', « Ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν· ὅπερ οὐ χρεῖαν ἔχει καλλιτείας. » Ἡ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε· τοῦτέστιν, Εἰ πλουσιωτέρους ὑμᾶς ἵποσει ἐν τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασιν· ὅπερ οὐδὲ τοῦτο δεῖται κομψείας λόγων. « Ἡ Εὐαγγέλιον ἕτερον· » ὃ οὐδὲ τοῦτο λόγων δεῖται. Πανταχοῦ δὲ δηλοῖ, ὅτι οὐχ ἀπλῶς εἰ τι πλεόν λέγουσι, προσέχειν δεῖ, ἀλλ' εἰ τι λέγουσιν ὃ λεχθῆναι ⁶⁷ ἔδει, καὶ παρ' ἡμῶν παρελείφθη. « Ὅρα γάρ· » Ἄλλον Ἰησοῦν ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν· Πνεῦμα ἕτερον, ὃ οὐκ ἐλάθετε· Εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε. » Ὅστε ἐπεὶ τὰ αὐτὰ λέγουσι, τί πρὸς αὐτοὺς κεχῆναι; Καὶ ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, ὧ Παῦλε, τί αὐτοὺς κωλύεις; Ὅτι; τῇ ὑποκρίσει χρώμενοι ἕτερα εἰσάγουσι δόγματα.

« Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκεῖναι τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων. » Λοιπὸν τοῖς περὶ Πέτρον συγχρίναι ἑαυτὸν, τοῦτο δεῖξαι θέλων, ὅτι Εἰ ἐμοὶ τι πλεόν ἴσασιν, καὶ ἐκείνων· εἰς ἀποπὸν ἀπάγων τὸν λόγον. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνη· « Λογίζομαι, » φησὶν, οἶον, Ἠγοῦμαι, νομίζω, καὶ οὐδὲν ἀποφαντικῶν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ λέγει, τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ, « τῶν ὑπὲρ λίαν, » Πέτρον, καὶ Ἰωάννην, καὶ Ἰάκωβον ἀνιτιτόμενος. Τοῦτο δὲ φησὶν, ἐπειδὴ τοῦτου νῦν χρεῖα ἦν, ἐπεὶ ἀλλαγῶ φησὶν· « Ὅς οὐκ εἰμὶ ἰκτινὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος.

« Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. » Ἐπειδὴ ἐν τούτῳ ἐκαλλωπίζοντο οἱ ψευδαπόστολοι, τῷ μὴ εἶναι ἰδιῶται, δείκνυσιν αὐτοῖς, ὅτι οὐ φεύγει τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ σεμνύνεται ἐπ' αὐτῇ. Καὶ οὐ λέγει, ὅτι Εἰ καὶ ἰδιώτης εἰμὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπόστολοι, ἵνα μὴ δόξη συνδιαβάλλειν αὐτοὺς· ἀλλ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τῆς ἐξωθεν σοφίας καθαιρεῖ, ὡς καὶ ἐν προτέρῳ ἔδειξεν αὐτὸ οὐ μόνον ἀνόνητον, ἀλλὰ μάλλον καὶ λυμαινόμενον τῇ δόξῃ τοῦ σταυροῦ. Τῷ λόγῳ οὖν εἰμὶ ἰδιώτης, οὐ τῇ γνώσει. Διὰ τοῦτο D δὲ ἀνιτέταται ἐκείνους, ὅτι ὅσον τῇ εὐγλωττίᾳ κομπάζουσι, τοσοῦτον ὑστερημένους τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως, καὶ ἰδιώτας ὄντας κατ' αὐτήν.

« Ἄλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐν πάσιν εἰς ὑμᾶς. » Οὐχ ὡςπερ οἱ ψευδαπόστολοι ἄλλο ὄντες ἄλλο φαινόμεθα, ἀλλ' ἐν πάσιν, οἷς ποιοῦμεν καὶ λέγομεν, φανεροὶ ἐσμεν εἰς ὑμᾶς· οὐδεμίαν διπλῆν, ἢ ὑπόκρισιν ἐν ἡμῖν, ὡςπερ ἐκείνοις, εὐλαθείας προ-

Variæ lectiones.

⁶⁶ ἐνίκων ο. ⁶⁷ δεχθῆναι ο.

σωπεινον μόνον περιχειμένοις, καὶ πάντα τὰ χεῖριστα **A** ut in illis qui sola pietatis persona sunt amici, deterrima quæque patrantes.

« Ἡ ἁμαρτίαν ἐποίησα, ἑμαυτὸν ταπεινῶν ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, ὅτι δωρεάν τὸ τοῦ Θεοῦ Εὐαγγέλιον εὐηγγελισάμην ὑμῖν ; » Τοῦτο, φησὶν, ἡμαρτον, καὶ διὰ τοῦτο μοι ἐγκαλεῖν ἔχετε καὶ καταπαρεσθαι μου, ὅτι ἐταπεινώσα ἑμαυτὸν, προσαιτῶν καὶ λιμώτων, « ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, » τούτέστιν, οἰκοδομηθῆτε πρὸς τὴν πίστιν ; Οὐκ ἐσκανδαλίζοντο γὰρ λοιπὸν (ὃ καὶ μεγίστη αὐτῶν κατηγορία), ὅτι οὐκ ἕκδομοῦντο ἄλλως ; εἰ μὴ αὐτὸς ἐλιμαγχονεῖτο. Ἐπειδὴ δὲ εἰ-
έβαλλον αὐτὸν, ὅτι παρῶν μὲν, ταπεινὸς, ἀπῶν δὲ, κομπάζει· ὡς ὑπὲρ τοῦτου ἀπολογούμενος νῦν, πλήττει αὐτοὺς, ὅτι Ταπεινὸς γέγονα, ἀλλ' ὑμεῖς ⁶⁸ ὑψώθητε ἐκ τοῦτου.

« Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσῴλησα, λαβὼν ὀψώνιον πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν. » Καίτοι ἡδύνατο εἰπεῖν, ὅτι : Ἐκ τῶν χειρῶν μου ἦσθιον· ἀλλὰ πληκτικώτερον τὸν λόγον ποιῶν, Παρ' ἄλλων, φησὶν, ἔλαβον, καὶ ταῦτα, ὑμῖν διακονούμενος. Τὸ δὲ, « Ἐσῴλησα, » ἀντὶ τοῦ, Ἐγὼ μῶσα, καὶ πένητας αὐτοὺς ἐποίησα. Αἰνίσταται δὲ καὶ τοὺς Μακεδόνας, οἱ πάνιστατοι ὄντες, ἔτι καὶ ἐμὲ εἶχον προσεπιτρέθοντα αὐτοὺς, καίτοι οὐ περιττῶν ἔχρηζον, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων διαπανημάτων. Ὀψώνιον γὰρ ἔλαβον· ἀλλ' ὁμως οὐδὲ ταῦτά μοι ἐδώκατε· ὃ μεγίστη κατηγορία, καὶ τὸ χεῖρον, ὅτι πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν· ὑμῖν γὰρ κηρύσσω, καὶ τὰ ὑμῶν ἐργαζόμενος, παρ' ἄλλων ἐτρεφόμην.

« Καὶ παρῶν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεὶς, οὐ κατενάρκησα οὐδενός. » Τριπλοῦν τὸ ἔγκλημα· ὅτι καὶ παρ' ὑμῶν ὦν, καὶ ὑμῖν διακονούμενος, καὶ ὑστερούμενος, οὐκ ἠξιώθη λόγου. Οὐ μόνον οὐκ ἐπέμψατε, ὅπερ οἱ Μακεδόνες ἐποιοῦν, ἀλλ' οὐδὲ παρόντα ἐτρέφετε. Τὸ δὲ, « Οὐ κατενάρκησα οὐδενός, » τοῦτο ⁶⁹ δηλοῖ, Οὐκ ἐπεδάρσα τι. Δηλοῖ δὲ αὐτοῦς ὡς ὀκνηρῶς καὶ ναρκωδῶς εἰσφέροντας. Τινὲς δὲ τὸ, « Οὐ κατενάρκησα, » ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἠμέλησα, ἢ ῥαθυμότερος πρὸς τὸ κήρυγμα γέγονα· ἀλλὰ παρ' ἐμοῦ μὲν ὅσα ἔδει, ἐγένετο εἰς τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν· ἐν ἐνδείᾳ δὲ ⁷⁰ δι-
έτριβον, καὶ οὐκ ἤτησα, οὐδὲ ἐξέλυσα τὴν ὑπομονὴν ἀποναρκήσας.

« Τὸ γὰρ ὑστέρημά μου προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας. » Εἰς Ζηλοτυπίαν αὐτοὺς ἐμβάλλει, « ἵνα καὶ μᾶλλον διεγείρη πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην, ὡς ἂν μὴ ἤτηθηθέντες ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ἐν τῷ θρέψαι αὐτὸν, ἤτηθῶσι καὶ ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ. Εἰπὼν δὲ, « Ὑστέρημα, » δεικνυσὶν ὅτι οὐδὲν ὑπὲρ τὴν ἀναγκαίαν χρεῖαν ἔλαβεν· οἱ Φιλιππησιοὶ δὲ ἦσαν οἱ θρέψαντες αὐτόν.

« Καὶ ἐν παντὶ ἀδαρῇ ὑμῖν ἑμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω. » Δεικνυσὶν ὅτι καὶ βάρος ἠγοῦντο πᾶς τρο-

Vers. 7. « Num peccatum feci, meipsum humilians. ut vos exaltaremini, quod gratis Evangelium Dei prædicavi vobis ? » In hoc, inquit, peccavi, et propterea est cur me accusetis, et adversum me efferamini, quoniam dejeci meipsum, mendicans et famem patiens? « Ut vos exaltaremini, » hoc est, ad fidem ædificaremini. Non enim offendeantur deinceps (quæ maxima est eorum accusatio) quod non aliter ædificabantur, nisi ipse fame premeretur. Quia vero calumniabantur eum, quod præsens humilis esset, absens vero gloriabatur, hac de re veluti apologiam texens, ferit eos : Vilis quidem factus sum et abjectus, cæterum vos inde exaltati estis.

Vers. 8. « Alias Ecclesias exspoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum. » Etsi dicere potuisset, Ex manuum mearum labore manducavi, attamen asperiores orationem faciens, Ab aliis, inquit, accepi, idque cum in vestri essem ministerio. « Exspoliavi, » autem dixit, pro Nudavi, et pauperes eos feci. Macedones intelligit, qui tametsi pauperissimi essent, me tamen habebant se aliterentem. Atqui superfluis non indigebam, verum necessariis sicutat sumptibus. **302** Stipendium enim accepi : at vos ne ista quidem mihi suppeditatis : quæ maxima sane est accusatio, et quod pejus est, « ad ministerium vestrum : » vobis enim prædicans, et **C** vestra agens, ab aliis alebar.

Vers. 9. « Et cum essem apud vos et egerem, nulli onerosus fui. » Triplex est accusatio : prior, quod cum apud vos præsens fuerim : altera, quod vobis inserviens : tertia, quod rebus necessariis destitutus, non fui in aliquo habitus numero. Non solum enim mihi alibi agentis non misistis quidquam, id quod Macedones faciebant, sed ne præsentem quidem alebatis. Istud autem, « Nulli onerosus fui, » est pro, Non gravavi quemquam. Indicat autem eos segniter ac cum torpore contribuere. Nonnulli verbum, Οὐ κατενάρκησα, pro, Non posthabui, vel signior ad prædicationem fui, accipiunt : sed a me quidem, quæcumque ad salutem vestram necessaria erant, perficiebantur. Porro rerum necessarium indigne apud vos vixi, et non petii quidquam, neque patientiam meam dissolvi torpentiorem redditus.

D « Nam quod mihi deerat, suppleverunt fratres qui venerunt a Macedonia. » Ad æmulationem eos invitatur, quo magis ad eleemosynam excitet : ne a Macedonibus victi in alendo eum, in eleemosyna quoque vincerentur. Cum vero ait, « Quod mihi deerat, » indicat sese nihil accepisse ultra necessarium usum. Philippenses autem fuerunt qui aluerunt ipsum.

« Et in omnibus sine onere me vobis servavi et servabo. » Indicat quod gravamen arbitrabatur,

Variæ lectiones.

⁶⁸ ἵνα ὑμ. ὑψωθῆτε θ. ⁶⁹ τούτέστιν θ. ⁷⁰ ἐγὼ δὲ ἐν ἐνδείᾳ θ.

alimenta ei suppeditare. Pulchre autem addidit, « Servabo. » Ne enim existimetis, inquit, quod hæc dixerim ut in posterum accipiam a vobis : Servavi enim me, ac servabo deinceps citra gravamen : quod iugens eorum vulnus est, siquidem non ultra eis condidat, sed omnino aliquid ab eis accipere desperet.

VERS. 10. « Est veritas Christi in me, quoniam gloriatio hæc non infringetur in me in regionibus Achaie. » Ne existiment quod propterea dixerit, « Servabo meipsum, » ut magis eos ad impertientiam attraheret, ait : Secundum veritatem, quæ est in Christo Jesu, dico, quod non sim quidquam accepturus. Ne autem quispiam arbitretur eum ex dolore vel iracundia hæc dicere, gloriationem rem ipsam appellat. Gratis enim prædicare Evangelium, gloriatio ei magna erat, ceu ultra Christi terminos propter Christum prosilienti. Et quod ait, « Non infringetur, » sive obstruetur, metaphora est a fluminibus desumpta. Tanquam enim hæc ei fama per omnes terrarum fines fluere, dicit : Non obturabitur bonus et celebris iste rumor, per hoc quod **303** aliquid posthac accipiam. Quod ait, « In climatibus Achaie, » ferientis est : Si enim hæc est gloria, hæc ubique custodienda erat : sin in ipsis solis conservat, perspicuum est quod ipsi non sint sana mente præditi, reliquorum instar.

VERS. 11. « Quare ? Quia non diligo vos ? Deus novit. » Proleturus causam cur non acceperit ab ipsis, propter pseudopostolos nimirum, prius tollit quod suspicabantur Corinthii : Quia, ut videtur, quod nos non diligit, non accipis. Imo potius, inquit, quia vos diligo, et nolo vos lædi, utpote qui facile scandalum patiamini. Verum adeo perspicue non dicit, ne imbecillitatem eorum arguat : sed ad aliam causam sermonem convertit.

VERS. 12. « Quod autem facio, et faciam, ut ampatem occasionem eorum, qui volunt occasionem, ut in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos. » Illic manifestissime causam explicat, cur non acceperit. Quoniam enim novit diabolus, quod homines hujus sæculi studiosi, per hoc maxime captantur, quod doctores nihil accipiant, docuit pseudopostolos istud quoque simulare. Hoc enim revera non faciebant, etiamsi divites essent ; verum etiamsi viderentur nihil accipere, accipiebant tamen. Propterea non dixit, Ut in quo gavriter agunt, sed, « In quo gloriantur : » quod et arrogantiam est indicium. Quocirca Apostolus, hisce conspectis, docuit apud sese, ne quidquam accipere a quocquam, idque cum paupertate gravaretur : ut reseret animam et occasionem illorum, nec locum habeant carpendi eam. Atqui hæc non erat reprehensio : siquidem lex Christi erat. Attamen quia Corinthii, ceu infirmi, facile scandale succumbebant, seipsum custodivit. Ac deinceps in aliis inferiores inventi

φάς αὐτῷ χορηγεῖν. Καλῶς δὲ τὸ, « Τηρήσω. » Μη γὰρ νομισητε, φησί, ὅτι ταῦτα εἶπον, ἵνα τοῦ λοιποῦ λάβω παρ' ὑμῶν· ἀλλὰ καὶ ἐτήρησα ἑμαυτὸν ὀδωρῆ, καὶ τηρήσω· ὁ μέγαν αὐτῶν πληγῆ, εἰ μὴδὲ ἐτι θαρρῆε αὐτοῖς⁷¹. ἀλλὰ καθάπαξ ἀπέγνω λαβεῖν τι παρ' αὐτῶν.

« Ἐστὶν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί, ὅτι ἡ καύχησις αὐτῆ οὐ φραγήσεται εἰς ἐμὲ ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαίας. » Ἴνα μὴ νομισωσιν, ὅτι διὰ τοῦτο εἶπεν, ὅτι « Τηρήσω ἑμαυτὸν, » ἵνα μᾶλλον αὐτοὺς ἐφελκυστήται, φησί· Κατ' ἀλήθειαν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ λέγω, ὅτι οὐ λήψομαι· ἵνα δὲ⁷² μὴ τις αὐτὸν νομίσῃ ἀλγοῦντα, ἢ ὀργιζόμενον ταῦτα λέγειν, καύχησιν τὸ πρῶγμα καλεῖ. Τὸ δὲ ἀδάπανον κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον, καύχημα μέγα αὐτῷ ἦν, ὡς ὑπὲρ τοὺς τοῦ Χριστοῦ ὄρους διὰ Χριστὸν πηδῶντι. Καὶ τὸ, « Οὐ φραγήσεται, » ἀπὸ τῆς μεταφορᾶς τῶν ποταμῶν· ὡς γὰρ τῆς φθίμης αὐτῷ ρεοῦσης πανταχοῦ, φησί· Οὐ φραγήσεται ὁ καλὸν τοῦτο ρεῦμα καὶ ἐνδοξόν, διὰ τοῦ λαβεῖν με ἀπὸ τοῦ νῦν. Καὶ τὸ εἰπεῖν δὲ, « Ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαίας, » πλήττοντός ἐστιν. Εἰ γὰρ καύχησις τοῦτο, πανταχοῦ εἶδει φυλάττειν· εἰ δὲ ἐν αὐτοῖς μόνοις φυλάττει, πρόδηλον ὅτι οὐκ ὑγιαίνουσιν αὐτοί, ὡς οἱ λοιποὶ⁷³.

« Διὰ τί ; Ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς ; Ὁ Θεὸς οἶδε. » Μᾶλλον⁷⁴ εἰσαγαγεῖν τὴν αἰτίαν δι' ἣν οὐκ ἔλαβε παρ' αὐτῶν, καὶ ὅτι διὰ τοὺς ψευδαποστόλους, πρότερον ἀναιρεῖ ὅπερ ὑπενόησαν ἂν οἱ Κορίνθιοι, ὅτι Ὡς εἰκοι, διὰ τὸ μισεῖν ἡμᾶς, οὐ λαμβάνεις· καὶ φησὶν, ὅτι Μᾶλλον διότι ἀγαπῶ, καὶ οὐ θέλω ὑμᾶς βλαστῆναι, ὡς ῥαδίως σκανδαλιζομένους. Ἄλλ' οὕτω μὲν σαφῶς οὐ λέγει, ἵνα μὴ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν ἐλέγξῃ· ἐφ' ἑτέραν δὲ αἰτίαν τρέπει τὸν λόγον.

« Ὁ δὲ ποιῶ, καὶ ποιῶσα, ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελότων ἀφορμῆν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς. » Ἐνεπαῦθα ἀριδηλότερα τὴν αἰτίαν τίθησι δι' ἣν οὐκ ἔλαβεν. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδεν⁷⁵ ὁ διάβολος, ὅτι οἱ βιωτικοὶ ἐν τούτῳ μάλιστα θεραπεύονται⁷⁶, ἐν τῷ μὴ λαμβάνειν τοὺς διδασκάλους, ἐδίδαξε τοὺς ψευδαποστόλους καὶ τοῦτο ὑποκρίνεσθαι. Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ τοῦτο ἀληθῶς κατῴρθον, εἰ καὶ πλουσιοὶ ἦσαν· ἀλλὰ δοκοῦντες μὴ λαμβάνειν, ἐλάμβανον. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, Ἴνα ἐν ᾧ κατορθώσιν, ἀλλ', « Ἐν ᾧ καυχῶνται. » ὁ καὶ ἀλαζονείας δεικτικόν ἐστιν. Ὁ τοίνυν Ἀπόστολος ταῦτα συνιδῶν, ὤρσει παρ' ἑαυτῷ τοῦ μὴ λαβεῖν τι παρὰ τινος, καὶ ταῦτα πενόμενος, ἵνα ἐκκόψῃ τὴν ἀφορμὴν ἐκείων, καὶ μὴ εὐρωσι⁷⁷ χώραν τοῦ μωμήσασθαι αὐτόν. Καίτοι τοῦτο μῶμος οὐκ ἦν· νόμος γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἐστίν· ἀλλ' ὁμως ἐπειδὴ ὡς ἀσθενεῖς οἱ Κορίνθιοι εὐσκανδάλιστοι ἦσαν, ἐφύλαξεν ἑαυτόν. Καὶ λοιπὸν ἐν τοῖς ἄλλοις ἐλαττούμενοι οἱ ψευδαποστολοὶ, οὐδὲ ἐν τούτῳ πλεον τι ἔαχον· εἰ μὴ τίς

Varies lectiones.

⁷¹ αὐτοῖς ο. ⁷² ὡς ἂν δὲ ο. ⁷³ πολλοὶ ο. ⁷⁴ θέλων m. ⁷⁵ εἶδε ο. ⁷⁶ Ἰσ. θηρεύονται ο. ⁷⁷ ἔχουσι ο.

εἶποι, ὅτι καὶ ἐν τούτῳ ἠλαττώθησαν, ὅτι τε κλυδοῖσι ὄντες αὐτοὶ οὐκ ἐλάμβανον, τοῦ Παύλου ἐν πηνίᾳ πολλῇ μὴ λαμβάνοντος· καὶ ὅτι οὐδὲ τοῦτο ἀληθῶς κατῴρθουν, ἀλλ' ὑπεκρίνοντο· ὁ δὲ γὰρ Ἀπόστολος ἀληθῶς κατῴρθου.

« Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται, δόλιοι, μετασηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ. » Τί λέγεις; Οἱ Χριστὸν κηρύσσοντας, οἱ Εὐαγγέλιον ἑταρον μὴ ἐπισηάγοντες⁷⁷, ὡς ἀνωτέρω εἰρηκας, ψευδαπόστολοι νῦν; Ναί, φησί, δι' αὐτὸ τοῦτο· ὑπεκρινόμενοι γὰρ ταῦτα, λάθρα ἐνόσια παρεισφέρουσι δόγματα. « Ἐργάται δὲ δόλιοι, » καθὼ ἐργάζεσθαι μὲν δοκοῦσιν, ἀνασπῶσι δὲ τὰ πεφυτευμένα, καὶ σχῆμα μόνου⁷⁸ ἔχουσιν ἀποστόλων, καὶ δορᾶν προβίτων, λύκοι δὲ εἰσιν ὄντως.

« Καὶ οὐ θαυμαστὸν· αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς μετασηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός. » Ὅταν γὰρ ὁ διδάσκαλος αὐτῶν πάντα ταλμᾷ, οὐδὲν θαυμαστὸν καὶ ταύτους μιμεῖσθαι αὐτόν. « Ἄγγελον δὲ φωτός » λέγει τὸν παρήλαϊον ἔχοντα, τὸν τῷ ἀληθινῷ φωτὶ παρωσῶτα, τὸν ἀγγέλλοντα ὅτι καὶ ὁ θεὸς φῶς ἐστίν, ἐν τῷ καὶ αὐτὸν εἶναι φῶς. Μετασηματίζεται καὶ εἰς τοιοῦτον⁷⁹ ὁ διάβολος, οὗ γίνεται τοιοῦτος. Οὕτως οὖν καὶ αὐτοὶ σχῆμα μόνον φέρουσιν ἀποστόλων, οὐκ αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν. Μανθάνομεν δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ πρὸς ἐπίδειξιν τι ποιεῖν, μάλιστα πάντων διαβολικόν.

« Οὐ μέγα οὖν εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης, ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. » Τουτέστιν, ὡς διάκονοι τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ τὴν δικαιοσύνην ἔχοντος· ἢ ὅτι δικαίων ἀνδρῶν δόξαν αὐτοῖς περιτιθέασιν· ἀλλ' οὐκ ἐκφεύξονται εἰς τέλος· κατὰ γὰρ τὰ ἔργα αὐτῶν ἔσται τὸ τέλος αὐτῶν, τουτέστι, πονηρόν. Ὡστε ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπιγνωσόμεθα αὐτούς· τὸ γὰρ τέλος κατέλληλον τοῖς ἔργοις ἔξουσιν.

« Πάλιν λέγω (μὴ τις με δόξῃ ἀφρονα εἶναι· εἰ δὲ μὴ γὰρ, κἄν ὡς ἀφρονα διέσασθέ με, ἵνα κατὰ μικρόν τι καυχῶμαι. » Εἰ γὰρ καὶ ἤδη προδιορθώσεσιν ἐχρήσατο, ἀλλ' ὅμως, οὐκ ἀρκοῦμαι, φησί, τοῖς εἰρημένοις, ἀλλὰ πάλιν λέγω, ἵνα « μῆτις με δόξῃ ἀφρονα εἶναι. » Τὸ μὲν γὰρ καυχῶσθαι ἀπλῶς, ἀφροσύνης ἐστίν· ἐγὼ δὲ, οὐχ ὡς ἀνόητος τοῦτο ποιῶ, ἀλλ' ἀναγκαζόμενος. Ὅμως εἰ μὴ συγγινώσκατέ μοι, ἀλλ' ἐκ παντὸς ἀφρονα καὶ ἐμὲ κρίνετε, καίτοι κατὰ ἀνάγκην καυχῶμενον, αὐ παραιτούμαι τοῦτο. Οὐκοῦν ὡς ἀφρονος ἀνέχεσθε μου λέγοντος, « ἵνα κατὰ μικρόν τι, » τουτέστιν, ὡσπερ ἐκεῖνοι, « καυχῶμαι, » ἀλλὰ καὶ τοῦτο « μικρόν τι. »

« Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνη, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. » Ὁ λαλῶ, φησὶν, οὐκ ἔστι κατὰ Κύριον, τουτέστι, τὰ ῥήματα· ὁ δὲ σκοπὸς τῶν ῥημάτων, σφέδρα κατὰ

A pseudapostoli, neque in hoc excellabant : nisi quis dicat, quod in hoc etiam inferiores sint, quod divitiis affluentibus ipsi nihil acciperent, cum Paulus ne in multa quidem egestate quidquam acceperit : et quod neque hoc vere perficiebant, sed simulabant : Apostolus autem revera perficiebat.

VERS. 13. « Nam hujusmodi pseudapostoli sunt operarii subdoli, transfigurantes se in apostolos Christi. » Quid ais? Christum annuntiantes, nec aliud Evangelium introducentes, ut supra commemorasti, pseudapostoli nunc sunt? Næ, inquit, propter hoc ipsum. Ista enim simulantes, clanculum impia dogmata subinferunt. « Operarii » autem « dolosi, » quatenus operari quidem videntur, revellunt autem plantata, ac figuram tantum habent apostolorum, et pellem ovium, lupi autem sunt revera.

VERS. 14. « Nec enim mirum. Ipse namque Satanas transfigurat se in angelum lucis. » 304 Quando doctor eorum Satanas omnia audet, nihil mirum hos imitari ipsum. Angelum autem lucis dicit eum qui fiduciam habet, qui vero lumini astat, qui per hoc quod ipse lumen sit, ostendit quod et Deus lumen est. Diabolus vero in talem transformatur, non autem talis fit. Hunc ad modum et illi figuram tantum apostolorum gerunt, non ipsam efficaciam. Hinc autem discimus quod ad ostentationem aliquid facere, maxime sit diabolicum.

C VERS. 15. « Non est ergo magnum, si et ministri ejus transfigurentur veluti ministri justitiæ, quorum finis erit secundum opera ipsorum. » Hoc est, ceu ministri Evangelii justitiam habentis, vel quod justorum virorum gloriam sibiipsis circumponunt. Sed non effugient tandem : secundum enim opera eorum, erit etiam finis eorum, id est malus. Itaque ab operibus ipsorum agnoscamus ipsos : finem enim respondentem operibus habebunt.

VERS. 16. « Iterum dico (ne quis putet me insipientem esse : alioquin, vel tanquam insipientem accipite me, ut et ego modicum quid glorier). » Etiam si enim multa jam mitigatione usus erat, Non contentus tamen sum, inquit, commemoratis, verum iterum dico, « ne quis me existimet insipientem esse. » Gloriarī enim simpliciter, insipientia est : ego autem non tanquam insipiens hoc facio, sed coactus. Attamen si mihi non ignoscitis, sed omnino insipientem me judicatis, oīam si necessitate adactus glorier, non detrecto hæc. Proinde tanquam insipientem sustinete me loquentem, ut et ego, hoc est, perinde ac illi, glorier ; sed et hoc modicum quid.

VERS. 17. « Quod loquor, non loquor secundum Dominum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriationis. » Quod loquor, inquit, non est secundum Dominum, nempe si verba spectes : sco-

Varie lectiones.

⁷⁷ ἐπιγινώσκοντες ο. ⁷⁸ μὲν ο. ⁷⁹ τοῦτον ο.

pus vero verborum est admodum secundum Dominum. Non dixit autem, In insipientia, sed, « Veluti in insipientia : » videtur enim insipientia esse gloriatio mea : non est autem revera. Ut autem non existimes quod ubique in insipientia loquatur, et non secundum Dominum, ait, In hac parte gloriationis, non in aliquibus aliis.

VERS. 18. « Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor. » Hoc est, de externis, de generis splendore, de circumcisione, de majoribus Hebræis. Hoc enim est quod non secundum Dominum loquitur, cum ob hujusmodi gloriatur : quæ enim utilitas Hebræum esse? Non igitur tanquam virtutem hæc pono, verum enimvero quia illi in hujusmodi se factant, inde et ego comparationem facere cogor.

305 VERS. 19. « Libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. » Vos, inquit, cogitis metalia dicere : nisi enim et vos suscepissetis illos, et ex hoc viderem vos lædi, huc ego sane non essem progressus. Insipientes autem vocat eos, qui propter carnalia gloriantur. Si enim de spiritualibus gloriari, stultitiæ signum : quanto magis, de rebus quæ omnino non sunt? Quod autem ait, « Insipientes cum sitis, » jucundum sane videtur, verumtamen accusationem vehementiorem continet : Quoniam scientes, inquit, peccatis. Nam si insipientes essetis, venia eratis digni.

VERS. 20. « Sustinetis enim si quis vos in servitutem redigit. » Observa quantam servilitatem **C** Coynthiorum accuset, et quod supra modum pseudapostolis se submiserant.

« Si quis devorat, si quis accipit. » Viden' quod indicet eos accipere, idque cum hyperbole? Nam, « Devorat, » hoc significat. Itaque et quod supra dixit, « Ut in quo gloriantur, » bene dixit. Gloriationem enim solam, non veritatem habebant, simulantes se non accipere.

« Si quis extollitur. » Hoc est, si quis in potestatem suam vos redigit, et contra vos attollitur. Neque enim milites domini sunt, sed onerosi et molesti.

« Si quis vos in faciem cædit, justa contumeliam loquor. » Vidisti intensam et vehementem injuriam atque arrogantiam : ipsis enim tanquam mancipiis utebantur. Hæc autem dicit, non quod in faciem verberarentur, verum quod non minora paterentur iis qui in faciem ferirentur. Ad contumeliam enim eorum hoc dixit. Etenim quid hoc turpius esse queat, quando et pecunias resque illorum, et libertatem, et honorem auferentes, tanquam servos illos tractaverint?

VERS. 21. « Tanquam nos infirmi fuerimus. » Cujus rei gratia, inquit, ipsos sustinetis? Num quia nos infirmi sumus, nec possumus eodem modo vobiscum agere? Non ita se res habet. Nos enim,

A Κύριον. Οὐκ εἶπα δὲ, Ἐν ἀφροσύνῃ, ἀλλ', « Ὡς ἐν ἀφροσύνῃ. » Ἔοικε γὰρ ἀφροσύνῃ ἡ καυχῆσίς μου, οὐκ ἔστι· ἐὰ ἀληθῶς. Ἴνα δὲ μὴ νομίσης. ὅτι πανταγοῦ ἐν ἀφροσύνῃ λαλεῖ, καὶ οὐ κατὰ Κύριον, φησὶν, ὅτι Ἐν τούτῳ τῷ μέρει τῆς καυχῆσεως, οὐκ ἐν ἄλλοις τισίν.

« Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, καὶ γὰρ καυχῆσομαι. » Τουτέστιν, ἀπὸ τῶν ἐξωθεν, ἀπὸ εὐγενείας, ἀπὸ τοῦ περιτομῆν ἔχειν, καὶ προγόνους Ἑβραίους. Τοῦτο γὰρ ἔστιν, ὅσπερ οὐ κατὰ Κύριον, λαλεῖ, τὸ καυχᾶσθαι ἐπὶ τοιούτοις· τί γὰρ ὄφρα Ἑβραίων εἶναι; Οὐ τοίνυν ὡς ἀρετὴν ταῦτα τίθημι, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνοι, φησὶ, καυχῶνται ἐν τοῖς, καὶ γὰρ τὴν σύγκρισιν ἀναγκάζομαι ἐντεῦθεν ποιῆσθαι.

« Ἡδῶς γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες. » Ὑμεῖς, φησὶν, ἀναγκάζετέ με τοιαῦτα λέγειν· εἰ μὴ γὰρ καὶ ὑμεῖς ἐδέχεσθε ἐκεῖνους, καὶ ἐκ τούτου ἐώρων παραθλαπτομένους ὑμᾶς, οὐκ ἂν οὐδὲ ἐγὼ ἐπὶ τούτου ἦλθον. Ἄφρονες δὲ καλεῖ, τοὺς ἐπὶ τοῖς σαρκικοῖς καυχωμένους. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἐπὶ πνευματικοῖς καυχᾶσθαι, μωρίας· πόσῃ μᾶλλον τὸ ἐπὶ τοῖς μὴ οὖσιν ὄλω; Τὸ δὲ, « Φρόνιμοι ὄντες, » δοκεῖ μὲν ἰσάρων εἶναι, πλην μᾶλλον ἐπίτασιν ἔχει κατηγορίας, ὅτι Ἐν γνώσει, φησὶν, ἀμαρτάνετε. Εἰ γὰρ ἀνόητοι ἦτε, συγγνώμης ἂν ἦτε ἄξιοι.

« Ἀνέχεσθε γὰρ, εἰτις ὑμᾶς καταδουλοῖ. » Ὅρα πόσῃ δουλοπρέπειαν κατηγορεῖ τῶν Κορινθίων, καὶ ὡς μεθ' ὑπερβολῆς ὑπεκέκλιντο τοῖς ψευδαποστόλοις.

« Εἰτις κατεσθλεί, εἰτις λαμβάνει. » Ὅρᾳς οὖν δείκνυσιν αὐτοὺς λαμβάνοντας, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς; Τὸ γὰρ, « Κατεσθλεί, » τοῦτο δηλοῖ. Ὡστε καὶ ὅσπερ ἀνωτέρω εἶπεν, « Ἴνα ἐν ᾧ καυχῶνται, » καλῶς εἶπε. Καύχημα μόνον γὰρ, οὐκ ἀλήθειαν εἶχον, ὑπεκρινόμενοι μὴ λαμβάνειν.

« Εἰτις ἐπαίρεται. » Τουτέστιν, εἰτις κατεξουσιάζει ὑμῶν, καὶ κατεπαίρεται· οὐδὲ γὰρ ἡμεροὶ οἱ δεσπότηαι, ἀλλὰ φορτικοὶ καὶ ἐπαχθεῖς.

« Εἰτις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει, κατὰ ἀτιμίαν λέγω. » Εἶδες ἐπίτασιν ἀτιμίας⁶⁰ καὶ ὕβρεως; ὡς ἀνδραπόδοις γὰρ αὐτοῖς ἐχρῶντο. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὅτι εἰς ὕψιν ἐτύπτοντο, ἀλλ' ὅτι τῶν εἰς πρόσωπον τυπτομένων οὐκ ἔλαττον⁶¹ ἔπασχον· πρὸς ὕβριν γὰρ αὐτῶν εἶπε⁶² τοῦτο. Καὶ γὰρ τί τοῦτου γένοιτ' ἂν ἀισχρότερον, ὅταν καὶ τὰ χρήματα αὐτῶν⁶³, καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν τιμὴν ἀφελόμενοι, ὡς δούλοις αὐτοῖς⁶⁴ κέχρηται;

« Ὡς ὅτι ἡμεῖς ἡσθενήσαμεν. » Τίνος δὲ ἔνεκεν, φησὶν, αὐτῶν ἀνέχεσθε; Ὡς ἂν ἡμῶν ἀσθενούντων, καὶ μὴ δυναμένων οὕτω κεχρηθῆναι ὑμῖν; ὅσπερ οὐκ ἔστι. Καὶ ἡμεῖς γὰρ δυνάμεθα οὕτως ὕβριστικῶς

Variae lectiones.

⁶⁰ ἀπονοίας ο. ⁶¹ ἐλάττονα πάσχετε ο. ⁶² ὑμῶν εἶπον ο. ⁶³ ὑμῶν ο. ⁶⁴ ὑμῖν ο.

ὑμῖν ἐμπεριπατεῖν· ἀλλ' οὐ βουλόμεθα πάντως. Πᾶσιν οὖν τὴν αἰτίαν τῆς ἐκείνων ἀπονοίας, τῇ τούτων δουλοπρεπείᾳ ἀνατίθησιν. Ὑμεῖς γὰρ δουλικώτερον⁸⁴ αὐτοῖς ὑποκλινόμενοι, καὶ ἐκείνοις τῆς ὑβρεως αἰτίοι ἐστέ, καὶ ἡμῖν τῶν παρόντων λόγων.

εἰ Ἐν ᾧ δ' ἂν τις τολμᾷ (ἐν ἀφροσύνῃ λέγω) τολμῶ κἀγώ. » Ὅρα πάλιν αὐτὸν τόλμαν καὶ ἀφροσύνην τὸ πρᾶγμα καλοῦντα, καὶ μονονουχί λέγοντα. Βίβλ' ἐπὶ τοῦτο ἔρχομαι. Καίτοι πόσας προδιορθώσεις προκατεβάλλετο, καὶ ἄλλας πρὸ τούτων; Ταῦτα δὲ ποιεῖ παιδεύων καὶ ἡμᾶς, ἀνάγκης χωρὶς μὴ ἔρχεσθαι εἰς τοιοῦτους λόγους. Φησὶν οὖν, ὅτι « Ἐν ᾧ ἂν » πρᾶγματι « τολμᾷ τις καυχᾶσθαι, « τολμῶ κἀγώ » ταῦτα γὰρ ἐξῶθεν συνυπακουστέον. Εἶτα καταλέγει τὰ ἐφ' οἷς καυχῶνται.

εἰ Ἑβραῖοι εἰσι; κἀγώ· Ἰσραηλιταὶ εἰσι; κἀγώ· Σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ. » Ἐπειδὴ οὐ πάντες οἱ Ἑβραῖοι Ἰσραηλιταὶ ἦσαν· καὶ γὰρ Μωαβῖται καὶ Ἀμμωνῖται, ἅμα Ἑβραίους ἑαυτοὺς ἐποιοῦν· διὰ τοῦτο ἐκκαθαίρων τὴν εὐγένειαν⁸⁵, ἐπήγαγε· « Σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ· » τὸν Ἰσαάκ δηλῶν.

εἰ Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι (παραφρονῶν λαλῶ); ὑπὲρ ἐγώ. » Φασὶ τινες, ὅτι οὐκ ἔδει κατὰ σύγκρισιν ἐξενεγκεῖν τὸν λόγον, ἀλλὰ παντάπασιν ἀρνήσασθαι τὸ εἶναι διακόνους Χριστοῦ. Καὶ λέγομεν ὅτι τοῦτο μὴ ῥῆσει ἐδήλωσεν, εἰπὼν αὐτοὺς ψευδαποστόλους. Νῦν δὲ κατὰ σύγκρισιν τὸν λόγον ποιεῖσθαι ἀρξάμενος, τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀπόδειξιν εἰσάγει⁸⁶, καὶ δίδωσι νοεῖν τῷ ἀκροατῇ, ὅτι αὐτὸς μὲν ἐστίν, ἐκείνοι δὲ, οὐ. Φησὶν οὖν, ὅτι εἰ καὶ διάκονοι Χριστοῦ εἰσιν, ἀλλὰ καὶ οὕτως ὑπὲρ αὐτοὺς ἐγώ. Καὶ πάλιν παραφροσύνην καλεῖ τὸ πρᾶγμα, διὰ τὸ πέλαιος τῆς ταπεινοφροσύνης αὐτοῦ.

εἰ Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἢ ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως. » Καταλέγει τὰ χαρακτηρίζοντα τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἀφείς τὰ σημεῖα, ἀπὸ τῶν πειρασμῶν ἀρχεται· καὶ φησιν, ὅτι καὶ κόπους πλείους ἀναδέχομαι, τόπον τε ἐκ τόπου ἀμειβῶν, καὶ διδάσκων νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ ἔτι ταῖς χερσὶν ἐργαζόμενος· ἀλλὰ καὶ τὸ μείζον, καὶ πληγὰς ὑπομένων, καὶ ταῦτας ὑπερβολικῶς· καὶ τὸ ἔτι μείζον, μετὰ τῶν πληγῶν καὶ φυλακισόμενος. Τὸ δὲ, « Ὑπερβαλλόντως, » καὶ τὸ, « Περισσοτέρως, » συγκριτικὰ μὲν εἰσιν, ὡς πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους· πλὴν καθ' ὑπόθεσιν· οἷον, Ἔστω ὅτι κοπιῶσιν ἐκείνοι· ἀλλ' ἐγὼ περισσοτέρως καὶ ὑπερβαλλόντως. Τινὲς δὲ, οὐ κατὰ σύγκρισιν εἰρηθῆσαι ταῦτά φασιν, ἀλλ' ἀπλῶς περιουσίας καὶ ἐπιτάσεως εἶναι σημαντικὰ.

εἰ Ἐν θανάτοις πολλάκις. » Οὐ μόνον τῇ προθέσει ἀποθνήσκων, ἀλλὰ καὶ εἰς κινδύνους τῷ ὄντι θανατηφόρους ἐκδιδόμενος.

εἰ Ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ

A inquit, possumus adeo contumeliose vos invadere, sed nolumus omnino. Universam igitur causam arrogantiae illorum, istorum servilitati ascribit. Vos enim servili admodum more ipsis subjecti, et illis injuriae auctores estis, nobisque praesentium sermonum occasio.

εἰ Imo in quo quis audet (per insipientiam dico) audeo et ego. » Vide rursum quod audaciam et insipientiam rem appellat, ac quod tantum non dicat, vi quadam huc perveniet et pertraher. Quantas autem et alias praecorrectiones praerastit ante hasce? Haec autem facit, docens nos, ut citra necessitatem ad hujusmodi sermones non descendamus. Ait ergo: In re quacunque audet quispiam **306** gloriari, 'audeo et ego: haec enim subaudienda sunt. Deinde ea recenset, propter quae gloriantur.

VERS. 22. « Hebraei sunt? et ego: Israelitae sunt? et ego: semen Abrahæ sunt? et ego. » Quia non omnes Hebraei Israelitae fuerunt (nam et Moabitae et Ammonitae seipso Hebraeos faciebant), propterea generis splendorem expurgans, intulit: « Semen Abrahami sunt? et ego; » Isaacum innuens.

VERS. 23. « Ministri Christi sunt (ut minus sapiens loquor)? plus ego. » Aiant quidam, quod per comparisonem sermonem proferre non debuit, sed simpliciter negare eos esse ministros Christi. Illis respondemus, quod hoc unica dictione significaverit, cum dixit eos esse pseudapostolos. Jam nunc vero per comparisonem verba facere exorsus, per res demonstrationem adducit, utque intelligere auditori, se quidem esse Christi ministrum, illos vero minime. Ait ergo quod Etsi Christi ministri sunt, ea tamen ratione, ut et ego in hoc ministerio eos antecellam. Ac rursus rem insipientiam appellat propter humilitatis suae immensitatem.

« In laboribus abundantius, in plagis supra modum, in carceribus abundantius. » Characteres apostolorum recenset, et signis praetermissis, a tentationibus principium ducit. Labores (inquit) plures ego suscipio, locum ex loco permutans, ac docens noctu et interdium, praeterea manibus laborans, imo quod majus est, verbera sustinens, eaque supra modum: tum quod adhuc majus est, cum verberibus etiam carceribus mancipatus. « Supra modum » autem, et, « abundantius, » comparativa sunt, veluti ad pseudapostolos; verumtamen per suppositionem, veluti dicat: Esto quod laborent illi, at ego excellentius et abundantius. Nonnulli autem haec non per comparisonem dicta esse asserunt, sed simpliciter significare abundantiam et intensionem.

« In mortibus frequenter. » Non solum ex proposito moriens, verum ad mortifera plane pericula traditus,

VERS. 24. « A Judæis quinque quadragenas, una

Variæ lectiones.

⁸⁴ δοῦλοι ο. ⁸⁵ ἀσθένειαν ο. ⁸⁶ ἐπάγει m.

minus, accepi. » Quamobrem, Una minus? Lex erat, A eum qui plures quam quadraginta plagas vapulando accepisset, ignominiosum esse. Decreverant itaque dempta una quadraginta dare, hoc est, triginta novem : ut etiamsi in ipso verberandi impetu verberans excederet, quadraginta det, nec infamis fiat is qui cæditur, quippe qui intra decretum numerum cæsus sit.

VERS. 25. » Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum. » Non omnia quæ passus est Paulus, nobis conscripsit Lucas : vides enim multa quæ hic enumerata sunt, 307 illum prætermisisse. Non enim ipse ad ostentationem conscripsit historiam.

VERS. 25, 26. « Ter naufragium feci, nocte et die in profundo egi, in itineribus sæpe. » Ecquid ad Evangelium, quod naufragium sis passus? Propter Evangelium, longas et transmarinas vias emensus, naufragium feci. Noctu autem et interdum in profundo natus. Nonnulli asserunt, quod in quodam puteo post periculum apud Lystrios, cui nomen Bytho (quæ vox Latinis profunditatem significat) abditus fuerit : et nunc de isto loquitur.

« Periculis fluviorum. » Nam et amnes trajicere cogebatur.

« Periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari. » Ubique Satanas bellum gerebat, et Deus certantibus præmia proponebat. Etenim latrones tum a gentibus excitabantur, tum a cognatis Judæis, qui præ invidia contra eum efferati magis impugnavant. Numquid vero in urbe periculorum expers erat? Haudquaquam. Ergo in solitudine? Verum neque illic quidem : ac si terram fugisset, maris eum pericula excipiebant.

« Periculis in falsis fratribus. » Hæc rursum alia species est tentationis, omnium maxime dolorem incutiens et gignens, a falsis fratribus insidias pati : quod et David lugebat : « Quoniam si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem utique : tu vero homo unanimis » : » et iterum : « Homo pacis meæ ». »

VERS. 27. « In labore et ærumna, in vigiliis crebro. » Non satis fuerunt externi angores, verum ipse etiam se propriis laboribus ac defatigationibus atque excubiis attrivit.

« In jejuniis sæpe, in frigore et nuditate, præter illa quæ extrinsecus sunt. » Postquam tanta passus erat, ne necessaria quidem alimonia, neque amictu abundabat orbis terrarum doctor : verum nudus certabat, ac fame laborans pugnabat. Atqui plura prætermisit : hoc enim est quod ait, « Præter illa quæ extrinsecus sunt : » imo ne ea quidem quorum

μίαν ἔλαβον. » Διὰ τί, « Ἐπαρὲς μίαν; » Νόμος ἦν, τὸν πλείονα τῶν τεσσαράκοντα τυπτόμενον, ἄξιμον εἶναι. ὤρισαν οὖν παρὰ μίαν διδόναι, τούτέστι, τριάκοντα ἕννεα· ἵνα κἀν τῇ βύβῃ τοῦ τύπτειν ἐξενεχθεῖς ὁ τύπτων, περισσὸν δῶ, τεσσαράκοντα δῶ, καὶ μὴ γένηται ἄξιμος ὁ τυπτόμενος, ὡς ἐντὸς τοῦ νομοσμένου ἀριθμοῦ πληγῆς.

« Τρεῖς ἐβράδδισθην, ἑπαξ ἐλιθάσθην. » Οὐ πάντα, ἀπέπονθεν ὁ Παῦλος, συνέγραψεν ἡμῖν ὁ Λουκᾶς· ὁρᾶς γὰρ ὡς πολλὰ τῶν ἐνταῦθα ἀπριθμημένων περιέλιπεν ἑκαίς. Οὐ γὰρ πρὸς φιλοτιμίαν αὐτῷ τῆς συγγραφῆς⁸⁷ πεπόνθηται.

« Τρεῖς ἑναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ ποίηκα. Ὅδοιπορταὶς πολλάκις. » Καὶ τί πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, εἰ ἑναυάγησας; Διὰ τὸ Εὐαγγέλιον γὰρ μακρὰς καὶ διαπονησίας στελλόμενος ὁδοῦς, ἑναυάγησα. Νυχθήμερον δὲ ἐν τῷ βυθῷ διεγένητο νηλέμενος. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ἐν τινι σφραετῇ μετὰ τὸν ἐν Αὐστρείῳ κίνδυνον κατακρυφθεῖς, βυθῷ λεγόμενῳ, νῦν τοῦτο λέγει.

« Κινδύνοις ποταμῶν. » Καὶ γὰρ καὶ διαπορθέμεν ποταμοὺς ἠναγκάζετο.

« Κινδύνοις ληστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσῃ. » Πανταχοῦ καὶ ὁ διάβολος ἐπολέμει, καὶ ὁ θεὸς τὰ ἄθλα προὔθει. Καὶ γὰρ λησταὶ ἐπηγείροντο, καὶ παρὰ τῶν ἐθνικῶν, καὶ παρὰ τῶν συγγενῶν Ἰουδαίων, οἳ καὶ μᾶλλον ἐπολέμουν, ἐκθροισμένοι διὰ τὴν κατ' αὐτοῦ ζήλοτητα. Ἄρα δὲ ἐν τῇ πόλει ἀκίνδυνος ἦν; Οὐδαμῶς. Λοιπὸν οὖν ἐν ἐρημίᾳ; Ἄλλ' οὐδ' ἐν ταύτῃ κιντὴν γῆν ἐφυγεν, οἳ ἐν θαλάσῃ κινδύνοι διετόχοντο.

« Κινδύνοις ἐν ψευδοδέλοις. » Τοῦτο πάλιν ἕλιθεῖς πειρασμοῦ, καὶ ἀλγεινότητος, τὸ παρὰ τῶν ψευδωνύμων καὶ ὑπερηκτιῶν ἀδελφῶν ἐπιβουλεύεσθαι· ἢ καὶ ὁ Δαβὶδ ὀδύρεται· « Ὅτι εἰ ἐχθρὸς ὤνειδισέ με, ὑπήνεγκα ἄν· σὺ δὲ, ἄνθρωπε ἰσχύου· » καὶ πάλιν, « Ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου. »

« Ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις. » Οὐκ ἤρκει τὰ παρὰ τῶν ἐξωθεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἀκοχθεν πόνοις καὶ μόχθοις ἐπέτριβεν ἑαυτὸν, καὶ ἀγρυπνίας.

« Ἐν νηστείαις⁸⁸ πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι, χωρὶς τῶν παρεκτός. » Τοσαῦτα πείσων, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας ὑπέρει τροφῆς, οὐδὲ σκεπταματος, ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος· ἀλλὰ καὶ γυμνὸς ἠγωνίζετο, καὶ λιμῶντων ἐπίκτευε· καὶ τὰ πλείω παρέλειπε. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Χωρὶς τῶν παρεκτός· » μᾶλλον δὲ, οὐδὲ ταῦτα ὡν ἐπεμνή-

⁸⁷ γραφῆς θ. ⁸⁸ ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν νηστείαις ιη.

σθῆ, κατ' εἶδος εἶπεν, ἀλλ' ὡν μὲν ἦν εὐληπτος ὁ ἀριθμὸς, ἀπριθμησάτο, « Πεντάκις, » εἰπὼν, καὶ, « Τρίς » τῶν δὲ δυσαριθμητῶν ἀορίστως ἐπεμνήσθη· « Περὶσσοτέρως » γὰρ, φησὶ, καὶ, « Ὑπερβαλλόντως, » καὶ, « Πολλάκις. » Ὅρα δὲ πῶς τοσαῦτα ἀπριθμησάμενος δυσχερῆ, οὐκ εἶπεν, ὅσους ἐπέστρεψεν εἰς ²⁹ Χριστὸν, ὅρα μὲν μετριοφρονῶν, ὅρα δὲ καὶ διδάσκων, ὅτι καὶ μηδὲν γένηται πλέον τῷ πονουμένῳ, καὶ οὕτω τὰ τῶν μισθῶν ἔσται πεπεληρωμένα.

« Ἡ ἐπιστάσις μου ἢ καθ' ἡμέραν. » Τουτέστιν, ἡ ἐφοδος ἢ μακινώδης, καὶ ἡ ἐπανάστασις, ἢ ποιοῦνται κατ' ἐμοῦ καθ' ἐκάστην οἱ δῆμοι κοινῇ γνῶμη.

« Ἡ μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. » Τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἀπάντων· εἰ γὰρ οἰκίας μίᾳ προνοῶν τις, καὶ ταῦτα, οἰκίας ἔχων καὶ οἰκονόμος, οὐδὲ ἀναπνεῖν ἰσχύει· τί πάσχειν εἰκὸς ψυχὴν μίαν, μετὰ τοσούτων κινδύνων, πάσης τῆς οἰκουμένης φρονεῖσθαι, καὶ ὑπὲρ ψυχῶν;

« Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; » Ἔνα μὴ τις εἴπη, ὅτι Ἐμερίμνα μὲν, πληρὴ ἀπλῶς οὕτω, δηλοῖ καὶ τὰ εἶδος τῆς μερίμνης. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Κοινωνῶ τῆς ἀθυμίας, ἀλλ', Ὅς αὐτὸς ἀσθενῶν, οὕτω διάκειμαι. Ἀσθενεῖαν δὲ νοήσεις μὲν καὶ τὴν σωματικὴν, μάλιστα δὲ καὶ τὴν ψυχικὴν. Τὸ δὲ, « Τίς, » καὶ μέγας ἦ, φησὶ, καὶ ἐν εὐτελεῖ.

« Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; » Ὅρα πῶς παρέστησε τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὀδύνης. Ἐμπίπραμαι γὰρ, φησὶ, καὶ καίομαι, καὶ τὰ μὲν ἄλλα πάσχων ἔχαιρεν, εἰδὼς ὅτι ὑπὲρ τοῦ Δρισπότου ταῦτα πάσχει. Ἐνταῦθα δὲ διετιτρώσκατο τὴν ψυχὴν, ὥστε τὸ σκανδαλίζεσθαι τινα, καὶ τὸν τυχόντα καὶ ἀπερρίμμενον, πλέον ἐκείνον ἦναι. Ὅ δὲ γε Δαυὶδ ³⁰ δίδωσιν ἡμῖν νοεῖν τὸ, « Πυροῦμαι, » ἀντι τοῦ, Σκανδαλίζομαι. Ὅσπερ γὰρ εἶπε, « Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; » οὕτω φησὶ· Κἂν σκανδαλίζεσθαι τις, αὐτὸς δοκῶ σκανδαλίζεσθαι, καὶ σπουδαῖω ἰάσασθαι τὸ πάθος ὡς ἐμὸν. Ποῦ δὲ φησὶ τοῦτο ὁ Δαυὶδ; « Ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ, ἐμπυρίζεται ὁ πτωχὸς, » τουτέστι, Σκανδαλίζεται ὁ πτωχὸς, τῇ διανοίᾳ ὀρῶν τοὺς ἀναξίτους ³¹ πλουτοῦντας καὶ ὑπεραιομένους.

« Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῶσομαι. » Ἀσθενεῖαν καλεῖ τοὺς διωγμούς. Ἐν γὰρ τῷ λιμώττειν, καὶ πλήττεσθαι, καὶ ναυαγεῖν, καὶ τάλλα πάντα πάσχειν, ἡ ἀνθρωπίνῃ ἀσθένεια δεικνύται. Σημεῖων δὲ ἐνταῦθα οὐ μέμνηται· ἐκεῖνα γὰρ Θεοῦ δῶρον ἦν· ταῦτα δὲ μετὰ τῆς τοῦ Θεοῦ ῥοπῆς καὶ τὴν αὐτοῦ ³² ὑπομονὴν εἰδείκνυ.

« Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ

³² Psal. 12, 23.

meminit, speciatim expressit, sed quorum numerus facile potuit comprehendere, enumeravit, « Quinquies » et « Ter » dicens: eorum vero quæ non facile sub numerum cadunt, indefinite meminit: « Abundantius » enim, inquit, et « Supra modum, » et, « Frequenter. » Vide autem quomodo tot tantaque enumerans adversa, non dixerit quot ad Christum converterit, simul quidem moderata spirans, simul vero docens, quos etiamsi nihil amplius laboranti obvenerat, vel sic quoque plenam mercedem sit accipiturus.

« Instantia mea quotidiana. » Hoc est, furibundus insultus et insurrectio, qua **306** vulgus ex communi sententia me adoriuntur.

« Sollicitudo omnium Ecclesiarum. » Hæc est summa omnium. Si enim is qui unius tantummodo donus curam gerit, idque cum famulos et œconomos habeat, ut respirare quidem possit: quid pati verisimile est animam unam, quæ inter tot pericula pro universo orbe, adeoque pro animabus est sollicita?

VERS. 29. « Quis infirmatur, et ego non infirmor? » Ne quis dicat, Sollicitus quidem est, veram sic simpliciter, speciem etiam sollicitudinis indicat. Nec dixit, Particeps sum mœroris, sed, Velut ipse infirmus sim, perinde affectus sum. Intelliges autem hic infirmitatem corporis, potissimum vero et animæ. Quod ait, « Quis, » accipiendum est, quasi dicat, Sive magnus sit, sive vilis.

« Quis scandalizatur, et ego non uror? » Anadvertite quomodo doloris magnitudinem expresserit. Incendor enim, inquit, et uror; aliaque passus lætabatur, quippe qui seiret sese pro Domino suo talia ferre. Hic vero anima sauciabatur, adeo ut hoc ipsum, quod aliquis, quavis vulgaris sit et abjectus, scandalum patiat, ipsum majore mœrore afficiebat. Porro David docet, quod « Uror, » pro, Scandalizor, intelligendum est. Ut enim dixit, « Quis infirmatur, et ego non infirmor? » sic ait: Et si scandalizatur aliquis, ego quoque scandalizari videor, doque operam malo huic mederi, haud secus atque meum foret. Ubi vero David istuc ait? « Dum superbit impius, incenditur pauper, » hoc est, scandalizatur pauper, mente sua repetens indignos ditescentes et elatos.

VERS. 30. « Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor. » Infirmitatem persecutiones vocat: in tolerantia enim inedia, verberum, naufragii, aliorumque malorum patientia, humana imbecillitas demonstratur. Signorum autem hæc non meminit, siquidem ea fuerunt donum Dei. Hæc autem, una cum Dei potentia ipsius etiam patientiam commonstrabant.

VERS. 31. « Deus et Pater Domini nostri Jesu

Variae lectiones.

³⁰ πρὸς ο. ³¹ Παῦλος ο. ³² ἀναξίτω; ο. ³³ τοῦ Θεοῦ ο.

Christi, qui est benedictus in sæcula, seit quod non mentiar. » Cum in prioribus nullam fecerit confirmationem eorum quæ diceret, hic confirmat, et fidem conciliat suis verbis: forsitan quia vetustius erat et obscurius quod dicturus erat; cætera vero ipsis erant cognita, ut sollicitudo, idque genus alia.

VERS. 32. « Damasci, præpositus gentis Aretæ regis custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet. » Observa quantum fuerit bellum, siquidem ipsius causa princeps præsidio firmabat urbem, excubiasque agebat. Haudquaquam autem se ita gessisset gentis præfectus, ni Pauli zelus omnia incendisset. Fuit autem Aretas Herodis regis socer.

VERS. 33. « Ac 309 per fenestram in sporta demissus sum per murum, et effugi manus ejus. » Effugi, Herilem legem complens: nam et Dominus migravit de loco in locum. Non enim opus est ut nosipsos in tentationes injiciamus. Ubi igitur hujusmodi sunt mala, e quibus evadere non possis, solo Deo indiges, et ab illo duntaxat cum inquirenda, tum exspectanda est liberatio. Sin tolerabilis ac moderata fuerit tentatio, a nobis etiam aliquid excogitandum est: atqui vel sic totum Deo tribuendum, quemadmodum et iste in sporta effugit. Etiam si enim cum Christo esse expeteret, salutem tamen mortalium amabat, seque ipsum verbi ministerio servabat.

CAPUT XII.

VERS. 1. « Gloriarî vero non expedit mihi. Veniam enim ad visiones et revelationes Domini. » Quia ad aliam gloriationis formam transit, quæ ipsum splendidum faciebat, revelationum nimirum, Non expedit, inquit, mihi hoc, ne me ad arrogantiam attollat. Quid vero si non dicas? nonne tamen illa nosti? Sed non æque efferimur, cum ipsi ea apud nos cognoscimus, atque cum ad alios proferimus, et manifestamus. Hæc autem non dixit, ceu ipse sit passurus aliquid hujusmodi, sed ut erudiat nos, ut hujusmodi apud nos ipsi contineamus. Quin et alia ratione: « Non conducit, » ne quis me majorem arbitretur quam videt me: id quod in progressu dicit. Pseudapostoli enim etiam si nihil haberent, loquebantur tamen. Illic vero noster, etiam si multas visiones Domini et revelationes haberet, unius tamen solummodo meminit, ejusque invitus. Noveris porro quod revelatio majus quidpiam habet quam visio: hæc enim tantummodo videre facit: revelatio vero alius quiddam quam videtur, denudat.

VERS. 2. « Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim. » Neque omnium revelationum meminit (molestus enim fuisset: nam multæ erant), neque omnes reticet: sed vel invitus, de una sola loquitur, ut indicet quod et hujus invito mentionem fecerit. Addidit autem, « In Christo, » ne dicant pseudapostoli quod a dæmone sit perinde raptus atque Simon. Neque præter rationem tempus est

Α Χριστού οἶδεν, ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι οὐ ψεύδομαι. » Ἐπ' οὐδενὶ τῶν προτέρων διαβεβαίωσίν τινα ποιησάμενος, ἐνταῦθα διαβεβαίουμαι καὶ πιστοῦται· ἴσως διότι ἀρχαιότερον ἦν καὶ ἀηλότερον. Τάλλα ⁹² δὲ καὶ αὐτοῖς γινώριμα, ὅλον ἡ μέριμνα, καὶ τὰ λοιπά.

« Ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτας τοῦ βασιλέως ἐφρούρει τὴν Δαμασκηνῶν πόλιν, πιάσαι με θέλων. » Ὅρα τὸν πόλεμον, ὅσος, εἴ γε δι' αὐτὸν ἐφρούρει τὴν πόλιν ὁ ἄρχων· πάντως δὲ οὐκ ἂν οὕτω διέκειτο ὁ ἐθνάρχης, εἰ μὴ ὁ Παύλου ζῆλος ἐπυρπόλει τὰ πάντα. Πενθερὸς δὲ Ἡρώδου ὁ Ἀρέτας.

« Καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ ἐχαλάσθην διὰ τοῦ τείχους, καὶ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτοῦ. » Ἐξέφυγε, Δεσποτικὸν νόμον πληρῶν· καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος μεθίστατο ἐκ τόπου εἰς τόπον· οὐ γὰρ ἐπιθρίπτειν ἐκυτοῦς τοὺς πειρασμοὺς δεῖ. Ἐνθα μὲν οὐν ἄφικτα τὰ κακὰ, τὸ θεοῦ δεῖ μόνον, καὶ παρ' ἐκείνου μόνου ζητητέον καὶ ἀναμενετέον τὴν λύτρωσιν· Ἐνθα δὲ σύμμετρος ὁ πειρασμὸς, καὶ οἰκοθὲν τι ἐπινοητέον· τῷ θεῷ μέντοι καὶ οὕτω τὴ πᾶν ἀναθετέον, ὡς περ δὴ καὶ οὗτος ἐν σαργάνῃ διέφυγεν. Εἰ γὰρ καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι ἐπεθύμει, ἀλλὰ καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων ἦρα, καὶ τῷ κηρύγματι ἑαυτὸν ἐτήρει.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

« Καυχᾶσθαι δὲ οὐ συμφέροι μοι· ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου. » Ἐπαῖθ' εἰς ἔστρον εἶδος καυχῆσεως μεταβαίνει, ὅπερ αὐτὸν ἐπολεῖ λαμπρὸν, τὸ τῶν ἀποκαλύψεων, φησίν, ὅτι « οὐ συμφέροι μοι » τοῦτο, ἵνα μὴ με εἰς ἀπόνοιαν ἐπάρῃ. Τί δὲ ἐάν μὴ εἴπη; οὐκ οἶδας ὅμως αὐτὰ; Ἄλλ' οὐχ ὁμοίως ἐπαίρωμεθα αὐτὸ εἰδότες αὐτὰ, καὶ εἰ; ἀλλήλους ⁹³ ἐκφέροντες. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὡς αὐτῶν μέλλων παθεῖν τι τοιοῦτον, ἀλλ' ἡμᾶς παιδεύων τὰ τοιαῦτα παρ' ἑαυτοῖς κατέχειν. Καὶ ἄλλως δὲ, « οὐ συμφέροι, » ἵνα μὴ τις με νομίσῃ ὑπὲρ ὃ βλέπει με. Ὁ καὶ ὑποκατιῶν λέγει. Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι καὶ μηδὲν ἔχοντες ἔλεγον· οὗτος δὲ καίτοι πολλὰς ἔχων ὀπτασίας Κυρίου καὶ ἀποκαλύψεις, ὅμως μίαν μὲνιτῆται, καὶ ταύτης ἄκων. Ἰσθι δὲ ὅτι ἡ ἀποκαλύψις πλέον τι ἔχει ⁹⁴ τῆς ὀπτασίας. Ἡ μὲν γὰρ μόνου βλέπειν διδῶσιν· αὕτη δὲ καὶ τι βαθυτέρον τοῦ ὁρωμένου ἀπογυμνοῖ.

« Οἶδα ἀνθρώπων ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκαεσσάρων. » Οὕτε πασῶν τῶν ἀποκαλύψεων μὲνιτῆται (φορτικὸς γὰρ ἂν ⁹⁵ ἦν, πολλῶν οὐσῶν), οὕτε πάσαι παρασιωπᾶ· ἀλλὰ καὶ μὴ θέλων, λέγει περὶ μόνης μίαν, ἵνα δεῖξῃ ὅτι ἄκων καὶ ταύτης μὲνιτῆται. Τὸ δὲ, « Ἐν Χριστῷ, » προσέθηκεν, ἵνα μὴ εἴπωσιν οἱ ψευδαπόστολοι, ὅτι ὑπὸ δαιμόνων ἠρπάγη ὡς ὁ Σίμων. Οὐκ ἀλόγως δὲ οὐδὲ ὁ χρόνος πρόδεικται· ἵνα

Variorum lectiones.

⁹² ταῦτα ο. ⁹³ ἄλλους iii. ⁹⁴ ἴσθι ο. ⁹⁵ φορτικὸν γὰρ ο.

μάθησ' ὅτι δεκατέσσαρα ἔτη σιγήσας, οὐκ ἂν οὐδὲ νῦν ἂν ἀνάγκης ἐξελάλησε. Καὶ ὅτι εἰ πρὸ δεκατεσσάρων ἐτῶν, τοιούτων ἤξι'ωτο, πηλίκος νῦν ὑπάρχει μετὰ τοσοῦτους ὑπὲρ Χριστοῦ κινδύνους!

« (Ἔστε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα · εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα · ὁ Θεὸς οἶδεν) ἀρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ. » Ὅρα μετριοφροσύνην, πῶς ὁμολογεῖται εἰδέναι εἴτε ἐν σώματι ἦν, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, δεῖ ἡρπάγη. « Τρίτον » δὲ οὐρανὸν οὕτως ἂν νόησιν · Ἡ Γραφή τὸν ἀέρα καλεῖ οὐρανόν, ὡς, Ἐὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ · καὶ, Ἡ ἑρπύδα τοῦ οὐρανοῦ · ἰδοὺ οὗτος εἰς οὐρανός. Οἶδεν οὐρανὸν καὶ τὸ στερέωμα. Ἐκάλει γὰρ ἐκτὸς στερέωμα, οὐρανόν · ἰδοὺ δεύτερος οὗτος. Οἶδε δὲ καὶ τὸν ἐν ἀρχῇ δημιουργηθέντα μετὰ τῆς γῆς · ἰδοὺ τρίτος.

« Καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον (εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα · ὁ Θεὸς οἶδεν), ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. » Ἀπὸ τοῦ τρίτου, φησιν, οὐρανοῦ αὐτῷ ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον. Ἡρπάγη μὲν οὖν, ἵνα μὴδὲ ἐν τούτῳ ἔλαττον ἔχη τῶν λοιπῶν ἀποστόλων τῶν συγγεγονότων τῷ Χριστῷ. Καὶ εἰς τὸν παράδεισον · δὲ, ἐπειδὴ πάλιν τὸ θῆμα τοῦ χωρίου τούτου ἐφημίζετο · ὅθεν καὶ τῷ ληστῇ τούτῳ ὁ Κύριος ἐπηγγελάτο. « Ἀρρήτα » δὲ ἔρρητα ἤκουσεν, ἃ τοῖς κατὰ ἄνθρωπον φρονούσι, καὶ μὴδὲν πνευματικὸν ἔχουσιν οὐκ ἐξεσι λαλῆσαι. Ἐντεῦθεν δὲ δῆλον, ὅτι ἡ λεγομένη Παύλου Ἀποκάλυψις, ψευδελπίγραφος · πῶς γὰρ οὐ, εἰ γὰρ ἄρρητα ἦσαν ἐκεῖνα; Κατὰ μὲν οὖν τὸ ῥητὸν, ἕτερος τόπος ὁ τρίτος οὐρανός, καὶ ἕτερος ὁ παράδεισος · κατὰ δὲ τὴν ἀναγωγὴν, ἑτάχα μὲν ὁ αὐτός, ἑτάχα δὲ οὐχ ὁ αὐτός. Πολλῶν γὰρ ὄντων τῶν ἀναγωγικῶς ἠλεθρομένων, ὀλίγα ἐρούμεν καὶ εὐληπτότερα. Ἔστι γὰρ πρῶτος οὐρανός, τὸ πέρας καὶ ὁ ὄρος τῆς ἡθικῆς **, ὅταν τις τὰ ἦθη ἑαυτοῦ ῥυθμίση. Ἔστι ἡ φυσικὴ, δεύτερος οὐρανός, ὅταν τις τὴν γνῶσιν τῆς τοῦ παντός φύσεως **, ὡς ἐφικτὸν, περιορίση. Ἔστι ἡ θεολογικὴ, τρίτος οὐρανός, ὅταν τις τὸ ἐφικτὸν τέως αὐτῷ μέτρον¹ τῆς τῶν θειοτέρων καὶ ὑπὲρ γνῶσιν καταλήψεως φθάσῃ διὰ θεωρίας. Καὶ ὁ Παῦλος τοῖνυν ἐν τοῖς περὶ τὴν Τριάδα τόποις ἐγένετο ἀρπαγὴς πάντως, τουτέστιν, ὑπερβὰς πάντα τὰ γεγονότα · καὶ οὐτε ἐν σώματι ὦν (οὐδὲ γὰρ ἐνήργει κατὰ τὰς σωματικὰς αἰσθήσεις), οὐτε ἐκτὸς τοῦ σώματος · ἤργησε γὰρ αὐτῷ καὶ ἡ νόησις³. Ἐν γὰρ τοῖς θεοῖς ἀργεῖ πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη νόησις, ἀρπαζομένου τοῦ ἀνθρώπου⁴, καὶ λαμβανομένου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ ὑπ' ἐκείνου φέρεσθαι καὶ ἐνεργεῖσθαι. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς τῆς θεολογίας τόποις ἀναβάσεις εἰσι, διὰ τοῦτο ἀρπάζεται αὐτῷ εἰς τὸν παράδεισον, τοῖς μυστικωτέροις τῆς θεότητος ἐν-

¹ Gen. 1, 8.

Variae lectiones.

¹ ἀναλογικῶς ο. ² τοῖς ἡθικῶς ο. ³ γνῶσεως ο. ⁴ ὅταν τις τέως τὸ αὐτὸ μέτρον ο. ⁵ γνῶσις ο. ⁶ νόος ο.

A adjunctum, ut discas quod cum quatuordecim annos conticuisset, ne nunc protulisset quidem, ni necessitate compulsus fuisset. Ac si talibus ante quatuordecim annos dignatus est, quantus nunc est post tot tantaque pro Christo pericula!

« Sive in corpore, nescio : sive extra corpus, nescio (Deus novit) raptum hujusmodi usque ad tertium caelum. » Vide ejus modestiam, uti fatetur se ignorare num in corpore fuerit, an extra corpus, **310** quando raptus est. « Tertium » autem caelum sic intelligas licet : Scriptura aerem vocat caelum, ut, « Volucres caeli, » et, « Ros caeli : » en illud unum caelum. Nec non firmamentum caelum vocat. « Vocavit » enim firmamentum caelum : » en caelum istud secundum. Illud etiam in principio cum terra creatum, caelum vocat : ecce caelum tertium

VERS. 3, 4. « Et scio hujusmodi hominem (sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit), quod raptus sit in paradysum, et audiverit arcana verba, quae non licet homini loqui. » A tertio caelo, inquit, rursus raptus est in paradysum. Raptus est ergo, ut ne in hoc quidem reliquis apostolis qui Christo convixerunt, sit inferior. « In paradysum » autem, quoniam celebre loci hujus nomen praedicabatur; unde et eundem Dominus latroni promisit. « Verba » porro « arcana » aut ineffabilia « audivit, » quae humana tantum spirantibus, nihilque spirituale habentibus, non licet eloqui. Hinc liquido apparet, Revelationem Pauli dictam, falso illi ascriptam esse. Quomodo enim alias, siquidem illa ineffabilia fuerunt? Ad verbum igitur, tertium caelum alius locus est, atque alius paradysus; secundum vero anagogen forte idem est, forte non idem. Cum enim multa sint anagogice dicenda, pauca dicemus, et captu facilliora. Est enim primum caelum, finis ac terminus ethicae, quando mores suos quisquam recte formaverit. Deinde naturalis philosophia est caelum secundum, cum scientiam aliquis de universi cognitione, quatenus fieri potest, circumscripserit. Deinde tertium caelum, theologica est scientia, quando quispiam, quantum ab illo fieri potest, mensuram, quae res divinae et humanae cognitionem excedentes percipiuntur, adeptus fuerit per contemplationem. Paulus igitur ad ea quae juxta Trinitatem sunt loca, omnino raptus erat, hoc est, omnes creaturas exsuperans; neque in corpore constitutus: non enim operabatur per corporeos sensus; neque extra corpus: torpuisset enim ei intellectus etiam. In divinis enim rebus torpet omnis intellectus humanus, rapto homine et a Deo comprehenso, ut ab illo agatur, et operationem accipiat. Quia vero et in theologiae locis ascensiones sunt, propterea rursus rapitur in paradysum, arcanioribus divinitatis mysteriis immorans:

quæ incognita cum sint, nec ullis verbis exprimi possint, nisi humanam quis vilitatem transcendit, nunquam intellexerit.

VERS. 5. « De tali gloriabor. » Vide ejus humilitatem, quomodo tanquam de alio hæc recenseat : « De tali » enim, inquit, « gloriabor. » Atenim ejus gratia, si alius raptus est, tu gloriaris? Manifestum est itaque quod ista de seipso dicat.

311 « De meipso autem non gloriabor. » Vel quia cum necessitas non sit, nihil tale simpliciter ac temere dicam : vel obscuram reddens orationem, ut fieri potest, hæc dicit.

« Nisi in infirmitatibus meis. » Hoc est, in afflictionibus et persecutionibus.

VERS. 6. « Nam si voluero gloriari, non ero insipiens : veritatem enim dicam. » Quomodo, cum antea dixisset insipientiam esse gloriari, nunc ait, Non ero insipiens si gloriabor? Non gloriationis causa nunc se non insipientem fore dixit, sed quia non mentiretur. Intulit enim : « Veritatem enim dicam. » Ergo quatenus veridicus, non ero insipiens.

« Pareo autem, ne quis de me existimet supra id quod videt in me, vel audit aliquid ex me. » Hæc est certissima causa, ne homines ex ipso Deum faciant ; ob eam enim rem de seipso semper tacuit : ac si quando coactus sit dicere quidquam, adumbrabat illud, ne majorem de ipso homines opinionem concipiant. Non enim dixit, Ne quis dicat de me : verum, Ne quiddam majus quam par sit, de me cogitet, mente concipiat. Nam si tauros ei mactare voluerunt propter miracula, quid non fecissent, si etiam revelationes manifestasset ?

VERS. 7. « Et me excellentia revelationum extollar, datus est mihi stimulus in carne, angelus Satanæ, ut me colaphizet, ne extollar. » Angelus Satanæ, et stimulus, nonnulli cephalalgiam, hoc est capitis dolorem, a diabolo factum intellexerunt. At absit hoc : non enim Pauli corpus diabolo traditum est : quandoquidem Paulus ipsi potius præcipiebat, quæque præscribebat, quando fornicatorem tradebat ei ad interitum carnis, nec eam ille metam prætergredebatur. Quid igitur est Satan? Adversarius dicitur Hebræa voce. Angeli igitur Satanæ sunt omnes adversarii, Alexander æxarius, Hymeneus et Philetus, omnesque tribulantes ipsum et affligentes, seu Satanæ opera perficientes. Dicit igitur, quod Non permisit Deus prædicationem meam absque periculis et laboribus procedere, ne multis revelationibus dignatus extollar. Quare autem non dixit, Angeli Satanæ dati sunt mihi, sed « Angelus? » Quia in omni loco unus aliquis inveniebatur ronitens fortasse populumque concilians, quem ducem reliqui æquebantur ; vel, quod melius, ipsam rem adeoque ronitum adversus verbi prædicationem, periculorumque

* Act. xiv, 13. * 1 Cor. v, 5.

Varie lectiones.

* 1σ. ταῦτα ο. * συνασκεύασεν ο. * ὑπόνοιαν ο. * ἰδίδου ο. * ἔκτεινους ο. * συνήπτοντο ο.

διατρίβων · ἂ ἀγνωστα ὄντα καὶ ἀόρητα, εἰ μὴ τις ἐκβαλῆν τὴν ἀνθρώπινην εὐτέλειαν, οὐκ ἂν ποτε δέξαιτο.

« Ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσομαι. » Ἐλέπε αὐτοῦ τὸ ἄτυπον, πῶς ὡς περὶ ἑτέρου τινὸς αὐτὰ διηγείται. « Ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου » γὰρ, φησὶ, « καυχῆσομαι. » Καίτοι τίνος ἕνεκεν, εἰ ἄλλος ἡρπάγη, σὺ καυχῆ; Ἥσατε δὴλον ὅτι περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα λέγει.

« Ὑπὲρ δὲ ἑμαυτοῦ οὐ καυχῆσομαι. » Ἡ ὄτι ἀνάγκης οὐκ οὕσης, οὐδὲν τοιοῦτον ἀπλῶς καὶ εὐκλῆ ἐρῶ · ἢ συσκειάζων τὸν λόγον, ὡς ἐγγυρεῖ, ταῦτα λέγει.

« Εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. » Τουτέστιν, ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἐν τοῖς διωγμοῖς.

« Ἐάν γὰρ θελήσω καυχῆσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων · ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. » Πῶς ἔπιθεν εἰπὼν, ὅτι ἔστι τῶν καυχᾶσθαι ἀφροσύνη, νῦν λέγει, ὅτι οὐκ ἔσομαι ἄφρων ἐὰν καυχῆσωμαι ; Ὅτι κατὰ τὸ καυχᾶσθαι νῦν εἶπε μὴ εἶναι ἄφρων, ἀλλὰ κατὰ τὸ μὴ ψεύσασθαι. Ἐπήγαγε γὰρ · « Ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. » Ὡς ἀληθεύων οὖν οὐκ ἔσομαι ἄφρων.

« Θεῖδομαι δὲ, μή τις εἰς ἐμὲ λογίσθῃ ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ. » Ἀβυστὴ ἢ ὠμολογημένη αἰτία, ἵνα μὴ οἱ ἄνθρωποι θεοποιήσωσιν αὐτόν διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τοῖγα περὶ ἑαυτοῦ ὅαν ποτε ἔπραξε σθε εἰπεῖν τι, συνασκεύαζεν ἂ αὐτό, ἵνα μὴ μείζονα οἱ ἄνθρωποι περὶ αὐτοῦ λάθωσιν ἔνοιαν. Ὅτι γὰρ εἶπε, Μὴ τις εἴπῃ περὶ ἐμοῦ, ἀλλ', Ἥ μὴ δὲ λογίσθῃ τι μείζον τῆς ἀξίας μου. Εἰ γὰρ καταθέωω αὐτῶ ταύρους ἤθελον διὰ τὰ σημεῖα, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν, εἰ καὶ τὰς ἀποκαλύψεις ἐφανέρωσιν ;

« Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ, ἄγγελος Σατάν, ἵνα με κολαφίξῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι. » Ἄγγελος Σατάν, καὶ σκόλοψ, τινὲς κεφαλαλίαν ἐνόμισαν ὑπὸ τοῦ διαβόλου γινομένην. Ἄλλὰ μὴ γένοιτο · ἂν γὰρ ἂν τὸ σῶμα Παύλου τῷ διαβώῳ παραδόθη, ὅπου γὰρ Παῦλος αὐτῶ μᾶλλον ἐπίτασσε, καὶ ὄρους ἐτίθει, ὅτι τὸν περιεκύσαντα αὐτῶ παραδίδου εἰς βλεθρον τῆς σαρκὸς, καὶ οὐκ ὑπερέθη τοῖς ὄρους ἐκείνους. Τί οὖν ἐστὶ Σατάν ; Ὁ ἀντικείμενος λέγεται τῇ Ἑβραίων φωνῇ. Ἄγγελοι Σατάν τοίνυν οἱ ἀντικείμενοι πάντες · Ἀλέξανδρος ὁ γαλιλαῖος, Ὑμμενῆος, καὶ Φιλητὸς, καὶ πάντες οἱ θλίβοντες αὐτόν καὶ κατακύντες, ὡς τὰ τοῦ Σατάν ἔργα ποιοῦντες. Φησὶν αὖν, ὅτι οὐκ εἴασεν ὁ θεὸς τὸ κήρυγμα μου χωρὶς κινδύνων καὶ πόνων προχωρεῖν, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι ὡς πολλῶν ἀποκαλύψεων καταξυθεῖς. Διὰ τί δὲ οὐκ εἶπεν, Ἄγγελοι Σατάν ἐδόθησαν, ἀλλ' Ἄγγελος ; Ἐπεὶ κατὰ τέκνον εἰς τις εὐρίσταν ὁ ἀντικείμενος ἴσως, καὶ πᾶν δῆμον ὀνομαζομένων, οὐκ ἔκαταρχομένου καὶ οἱ λοιποὶ συνελθόντο · ἢ, ὅτι καὶ βέλτιον, αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἦτοι τὴν πρὸς τὸ κή-

ρυγμα ἀντίθεσιν, καὶ τῶν κινδύνων ἐπιφορὰν, ἀγγελοῦ Σατάν ὀνόμασε. Παρὰ τίνος δὲ ἐδόθη; Παρὰ τοῦ Θεοῦ, φησὶ, συνεχωρήθη· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐδόθη » καὶ οὐχ ἵνα ἀπαξ με κολαφίσῃ, ἀλλ' ἀεὶ. Τὸ δὲ, « Ἴνα μὴ υπεραιρώμαι, » τινὲς ἐνόησαν ἀντὶ τοῦ, Ἴνα μὴ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων δοξάζωμαι. Ἄλλ' οὐ τοῦτο λέγει Παῦλος ἐνταῦθα, εἰ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, Ἴνα μὴ κενοδοξῶ, φησὶν ἄνθρωπος γὰρ ἦν καὶ αὐτός.

Ἐπεὶ τοῦτου τρις τὸν Κύριον παρεκάλεσα, ἵνα ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ· καὶ εἰρηχέ μοι· Ἄρκει σοι ἡ χάρις μου. — Ἐτρις, ὁ ἀντὶ τοῦ, πολλὰκις, ἐπικαλέσασα. Καὶ τοῦτο δὲ ταπεινοφροσύνης, τὸ βουλογῆσαι, ὅτι οὐκ ἔφερε τὰς ἐπιβουλὰς καὶ τὰς θλίψεις, καὶ διὰ τοῦτο παρεκάλεται. Εἰρηκεν οὖν μοι· Ἄρκει σοι, ὅτι τοιαύτην ἔδωκά σοι χάριν, ἵνα νεκρὸς ἐγείρη; ἵνα δυνάμεις πάσας ἐπιτελής. Μὴ ζήτηε καὶ ἀκίνδυνόν σοι προβαίνειν τὸ κήρυγμα· περιττὸν γάρ ἐστι τοῦτο· ὃ δὲ ἀρκει σοι, ἔλαθε.

Ἐ ἦ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειούεται. — Τοῦτέστιν, Ἄλλ' ἴσω; ἀλαγεί, ὦ Παῦλε, μὴ δόξη τοῦτο ἀσθενείας εἶναι ἐμῆς, τὸ πολλοὺς ἐπὶ λόγῳ ἐπιβουλεύειν· θάρρει. Τότε γὰρ τελεώτερον μᾶλλον διαφαίνεται ἡ δύναμίς μου, ὅταν διωκόμενοι τῶν διωκόντων περιγίνεσθε. Ὅρα δὲ, πῶ; αὐτὸς μὲν ἔφησε, διὰ τοῦτο ἐκδοθῆναι τοῖς πειρασμοῖς, ἵνα μὴ υπεραιρηται· ὃ δὲ Θεὸς ἄλλην αἰτίαν εἶπε τοῦτου, τὸ τὴν δύναμιν αὐτοῦ τότε φαίνεσθαι τὸ τέλειον ἔχουσαν, ὅταν ἐν ἀσθενείᾳ, τοῦτέστιν, ἐν διωγμοῖς καὶ κινδύνοις αὐτὸς ὦσιν.

Ἐ ἤδιστα οὖν μᾶλλον καυχῆσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ. Ἐπει, φησὶ, ταῦτα ἤκουσα καὶ ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειούεται, λοιπὸν καυχῆσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. Αὗται γὰρ ὄση πλείους εἴσιν, τοσοῦτω βαφεισετέραν τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ προξενουσί μοι. Μὴ τοίνυν νομίσητέ με, ὅτι ὡς λυπούμενος εἶπον τὰ περὶ τοῦ σκόλοπος, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρων καὶ καυχώμενος, ὡς καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν πλείονα ἐπισκηνώμενος πρὸς ἑμαυτὸν διὰ τῆς ἐπιτάσεως τῶν θλίψεων.

Ἐ διὸ εὐδοκῶ ἐν ταῖς ἀσθενείαις, ἐν ὕβρειν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ. Ἐπεθύμουν, φησὶν, ὡς ἄνθρωπος, ἀπαλλαγῆναι τῶν δεινῶν· ἐπεὶ δὲ ἤκουσα ἃ ἤκουσα, ἔκρυτε καὶ καυχῶμαι καὶ εὐδοκῶ, τοῦτέστιν, ἐπευφραίνομαι, εὐχαριστῶν εὐαριστοῦμαι ἐν ἀσθενείαις. Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσης πῦρετόν ¹⁰ καὶ τοιαῦτα νοσήματα, ἐρμηνεύει σοι ταύτας, ὅτι αἱ ὕβρεις, καὶ τὰλλα, εἰσὶν αἱ ἀσθένειαι. Ταῦτα δὲ καὶ τοὺς ψευδοποστόλους κατασιχύνει ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις καυχωμένους, ὡς ἀντιθέους· καὶ τοὺς μαθητὰς παραμυθεῖται, ἵνα μὴ ἐπισιχθῶνται ἐπὶ διδασκάλῳ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐγκαλλωπίζονται, ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦτο θέλοντος, καὶ ὑπὲρ Χριστοῦ ὄντων τῶν κινδύνων.

A illationem, angelum Satanæ nominavit. A quo autem datus est? A Deo (inquit) permissus est; hoc enim est quod ait, « Datus est: » non ut semel mihi ocellaphos infligat, sed semper. Quod vero ait: « Ne extollar, » quidam intellexerunt pro eo quod est, Ne ab hominibus glorificer. **312** Sed id Paulus hic non dicit, etiamsi supra dixerit: sed illud ipsum, Ne vane gloriores sim, inquit: homo enim et ipse erat.

Vers. 8, 9. « Super hoc ter Dominum rogavi, ut discederet a me; et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea. » — « Ter, » pro, Saepe imploravi. Atqui hoc etiam humilitatis est, fateri quod non ferret insidias ac afflictiones, et propterea opam imploraret. Dixit igitur mihi: Satis est quod talem tibi gratiam dederim, ut mortuos excitet, ut virtutes omnes perficias. Ne quæras igitur ut citra periculum prædicatio tibi progrediatur: supervacaneum enim hoc est. Quod autem satis est tibi, accipisti.

« Virtus enim mea infirmitate perficitur. » Hæc est, Fortasse doles, o Paulus, ne videatur imbecillitatis esse meæ, quod aucti verbo meo insidias machinantur: confide. Tunc enim perfectius videtur potentia mea, quando persecutionem passi, persecutores viceritis. Vide autem quomodo dixerit ipse, propter hæc obnoxium esse ac traditum tentationibus, ne extollatur. Deus autem aliam rationem reddidit huic, nimirum quod potentia ipsius tunc videatur consummationem habere, quando « in infirmitate, » hoc est, in persecutionibus et periculis ipsi fuerint.

« Libentissime igitur gloriabor potius in infirmitatibus meis, ut inhabita in me virtus Christi. » Quia (inquit) hæc audivi, quod potentia Dei in infirmitate perficitur, deinceps gloriabor in infirmitatibus meis. Hæc enim quo plures fuerint, eo uberiorem Dei potentiam mihi conciliant. Ne igitur arbitremini, quod veluti contristatus de stimulo verba fecerim; sed lætans potius ac glorians, tanquam Dei potentiam majorem attrahens ad meipsum per afflictionum intensioem.

Vers. 10. « Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. » Expetebam, inquit, hominis instar, a rebus adversis liberari, sed postquam audivi quæ audivi, exinde glorior et oblector, hoc est, exilaror, oblectationem capio in infirmitatibus. Deinde, ne existimes febrem, aut id genus morbos alios, interpretatur ipse tibi has infirmitates, indicans quod sint contumeliæ, et alia quædam, infirmitates istæ. Hæc porro pseudopostolos etiam pudesciunt in contrariis gloriantes, tanquam Deo contrarios: ac discipulos juxta consolatur, ne doctoris sui nomine erubescant, sed potius decori hoc sibi ascribant, ceu Deo hoc volente, et pro Christi gloria instaurantibus periculis.

Variæ lectiones.

¹⁰ πῦρετῷ καὶ τοιαῦτα, ἐρμην. ο.

313 « Quando enim infirmior, tum potens sum. » A Quid miraris quod Dei potentia tum demonstratur? nam et ego tum potens sum, largiore Dei gratia mihi presente et assistente: veluti cum carceri inclusus est, carceris custodem in Christi fide instituit^a: quando naufragium passus est, insulares Barbaros attonitos reddidit^b: quando coram iudice in vinculis astitit, ipso et accusatoribus superior factus est^c. Quando igitur imbecilli erat, hoc est, in periculis constitutus, tum potens, fortis et splendidus erat.

VERS. 11. « Factus sum insipiens, gloriando: vos me coegistis. » Rursus defensionem parat gloriationis suæ. Et supra quidem, « Tanquam insipientem, » dixit, « suscipite me, » et, « Tanquam in insipientia: » nunc autem particula B « Tanquam » ablata, insipientem seipsum vocat. Cum enim confirmavit quæ voluit, confidenter posthac defectum condemnat, erudiens nos abunde, ne unquam sine necessitate gloriemur, quandoquidem, urgente necessitate, insipientem sese Paulus appellet. « Vos enim me coegistis, » hoc est, Vestræ salutis rationem habens hæc dixi, cum viderem quod pseudapostoli per jactantiam suam vos ipsis attendentes corrumpunt. Hanc igitur ob rem volui et ipse dicere quiddam de meipso, in vestri gratiam.

« Ego enim debebam a vobis commendari. » Par erat, inquit, ut vos mea potius recenseretis deprædicaretisque. Quia vero id non fecistis, sed C illis mentem adhibuistis, corruptique estis, hæc salutis vestræ causa dixi.

« Nihil enim inferior fui iis qui supra modum sunt apostoli, etsi nihil sim. » Supra cum ambiguitate nonnulla dixit: « Existimo enim me nulla in re inferiorem fuisse^d; » nunc autem majori cum auctoritate dixit, « Nihil inferior sum, » hoc est Non sum postferendus magnis illis apostolis, Petro et Petro similibus. Verumtamen hic propriæ consuetudinis non est oblitus, sed subintulit: « Etsi nihil sim. » Animadvertite autem ejus prudentiam. Non enim porro pseudapostolis seipsum confert, sed nulla illorum habita ratione, vel ipsis apostolis se parem esse statuit, quippe qui illos omnes facile superet. Simul autem innuit, quod apostolos contumelia afflicti Corinthii, quando apostolis parem postponent pseudapostolis.

VERS. 12. « Signa quidem apostoli facta sunt in vobis. » Ego quidem, inquit, nihil sum: verum tu istud non aspicias, sed animadvertite, quod nihil omiserim eorum quæ verum expriment apostolum. Vos enim mihi testimonium dicetis, quod omnia perfecerim.

« In omni patientia. » Primus character apostoli est patientia, ac omnia strenue ferre. Sed vide ejus

« Όταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. » TI θαυμάζεις, εἰ τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις τότε δέκνται, Καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ τότε δυνατός εἰμι, τῆς χάριτος θαψιλοστέρας ἐπιούσης· ὡσπερ ὅτε ἐνεκλείσθη, τότε τὸν δεσμοφύλακα κατήχησεν· ὅτε ἐναυάγησε, τοὺς ἐν τῇ νήσῳ Βαρβάρους ἐξέπληξεν· ὅτε τῷ δικαστῇ παρέστη δεδεμένος, τότε αὐτοῦ καὶ τῶν κατηγόρων περιεγένετο. Όταν οὖν ἡσθένει, τουτέστιν, ἐν ταῖς κινδύνοις ἦν, τότε δυνατός ἦν καὶ λαμπρός.

« Γέγονα ἄφρων καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε. » Πάλιν ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῆς καυχώσεως. Καὶ ἀνωτέρω μὲν, « Ὡς ἄφρονα δέξατέ με, » ἔλεγε· καὶ, « Ὡς ἐν ἀφροσύνῃ· » νῦν δὲ καὶ τὸ, « Ὡς, » ἀνελὼν, ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ κατεσκέυασεν ἃ ἐβούλετο, θαρβρόντως λοιπὸν καταγινώσκει τοῦ τοιοῦτου ἐλαττώματος, παιδεύων ἐκ περιουσίας, μηδέποτε καυχᾶσθαι, ἀνάγκης μὴ οὐσης· ὅπου γὰρ καὶ ἀνάγκης οὐσης, ἄφρονα ἑαυτὸν ὁ Παῦλος καλεῖ. « Ὑμεῖς γὰρ με ἠναγκάσατε: » τουτέστι, Κηδόμενος τῆς ὑμῶν σωτηρίας ταῦτα εἶπον, ἐπειδὴ ἐώρων ὅτι οἱ ψευδαπόστολοι ἐκ τοῦ καυχᾶσθαι διαφθείρουσιν ὑμᾶς προσέχοντας αὐτοῖς· δι' αὐτὸ τοῦτο ἐιλόμην οὖν καὶ αὐτοὺς εἰπεῖν τι ὑπὲρ ἑμαυτοῦ δι' ὑμᾶς.

« Ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι. » Ἔδει, φησὶν, ὑμᾶς μᾶλλον τὰ ἐμὰ καταλέγειν, καὶ εὐφημεῖν· ἐπεὶ δὲ τοῦτο οὐκ ἐποιήσατε, ἀλλ' ἐκείνοις προσέχετε καὶ διεφθείρασθε, εἶπον ταῦτα διὰ τὴν ὑμῶν σωτηρίαν.

« Οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπὲρ ἴλιαν ἀποστόλων, εἰ καὶ οὐδὲν εἰμι. » Ἀνωτέρω μὲν μετὰ ἐνδοιασμοῦ, « Λογίζομαι γὰρ, » φησὶ, « μηδὲν ὑσπερηκέναι· » νῦν δὲ ἐξουσιαστικώτερον εἶπεν, ὅτι « Οὐδὲν ὑστέρησα· » τουτέστιν, Οὐ κατόπιν ἦλθον τῶν μεγάλων ἀποστόλων τῶν περὶ Πέτρον. Πλὴν καὶ ἐν ταῦθα τοῦ οἰκείου ἔθους οὐκ ἐπιέλησται, ἀλλ' ἐπήγαγεν· « Εἰ καὶ οὐδὲν εἰμι. » Ὅρα δὲ τὴν σύνεσιν. Οὐδέτι γὰρ τοῖς ψευδαποστόλοις ἑαυτὸν συγκρίνει, ἀλλὰ τούτους οὐδὲ λόγου ἀξιών, τοῖς ἀποστόλοις ἴσος εἶναι διαθεβαίεται, ἐκ περιουσίας πάντως κρατῶν· ἅμα δὲ δεικνύς, ὅτι καὶ τοὺς ἀποστόλους ὑβρίζουσιν οἱ Κορινθιοί, ὅταν τὸν Ἰσὺν¹¹ αὐτῶν ἐν δευτέρῳ τῶν ψευδαποστόλων ἔχωσι.

« Τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν. » Ἐγὼ μὲν, φησὶν, οὐδὲν εἰμι· σὺ δὲ μὴ τοῦτο ἴσῃς, ἀλλὰ πρόσχε ὅτι οὐδὲν ἐνέλιπον τῶν χαρακτηριζόντων ἀπόστολον¹². Ὑμεῖς γὰρ μάρτυρες ὅτι πάντα ἐποίησα.

« Ἐν πάσῃ ὑπομονῇ. » Πρῶτος χαρακτήρ ἀποστόλου ἡ ὑπομονή, καὶ τὸ πάντα φέρειν γενναίως.

^a Act. xvi, 31.^b Act. xxviii, 7.^c Act. xxvi, 31.^d Supra xi, 5.

Variæ lectiones.

¹¹ Ἰσὺν ο. ¹² τοὺς ἀποστόλους ο.

Ὅρα δὲ τὴν ταπεινοφροσύνην, πόσους κινδύνους, πόσους πολέμους, τῶν ἔσω, τῶν ἔξω, διὰ μιᾶς ταύτης λέξεως ἀνιξάμενος παρέδραμεν. Ὁ μὲν γὰρ ἦν αὐτοῦ κατόρθωμα, τὴν ὑπομονὴν φημι, μιᾶ λέξει εἶπε· τὰ δὲ τῶν σημείων, ἔπειρ οὐκ ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ χάριτος τῆς τοῦ θεοῦ, διὰ πλειόνων ἐξηγήσατο. Καὶ ἀκούε.

« Ἐν σημείοις καὶ τέρασι καὶ δυνάμεσι. » Τί διαφέρει σημεῖον τέρατος, εἰρηται ἀλλαχοῦ. Ἴνα δὲ μὴ νομισθῆ τις ὅτι ταῦτα ἐπὶ τοῦ εὐεργετεῖν μόνον εἰρηται, προσέθηκα¹³ καὶ τὸ « Δυνάμεσιν. » Ἡ δύναμις γὰρ ἐμφανεστερον καὶ τὸ κολαστικὸν εἶδος δηλοῖ. Ὅρα δὲ καὶ ἐνταῦθα πόσους νεκροῦς, λεπροῦς, τυφλοῦς, δαιμονιῶντας, πάντας εὐεργετηθέντας, ἀπλῶς περιέλαθεν· ὡσαύτως καὶ τοὺς σωφρονισθέντας, οἷος ὁ Ἐλύμας.

« Τί γὰρ ἔστιν ὃ ἠτηθήητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας; » Ἴνα μὴ τις εἴπη, ὅτι Μέγας μὲν εἶ, ὅμως οὐ τοσαῦτα εἰργάσω, ὅσα οἱ ἀπόστολοι ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐκκλησίαις, φησί· « Τί ἠτηθήητε; » τούτῃ ἐστι, Τί ἔλαττον ἔσχετε; μὴ ἐλάττονος ἐτύχετε χάρισματος παρὰ τοὺς λοιπούς;

« Εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενάρκησα ὑμῶν; χάρισσθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην. » Μετὰ βαρύτητος πολλῆς ἐπιπιμᾶ, καὶ φησιν, ὅτι Εἰ τοῦτο ἐγκαλεῖτε, ὅτι οὐκ ἐπεθάρησα ὑμᾶς, ἀλλ' ἀδαπάνως ὑμῖν ἐκήρυξα, συγγνώμην αἰτῶ· χάρισσθέ μοι τοῦτο τὸ ἁμάρτημα· ἅμα δὲ καὶ ἐγκώμιον ἐκείνων περιέχει ὁ λόγος, εἰ γὰρ ἀδικεῖσθαι νομίζουσι παρ' αὐτοῦ μὴ ἀξιώσαντος λαβεῖν τι παρ' αὐτῶν.

« Ἰδοὺ τρίτον τοῦτο ἐτόλμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν· οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. Ἴνα μὴ δόξη συνεχῶς τοῦτο προφέρειν αὐτοῖς, ὡς ἂν ἀπὸ γε τοῦ νῦν λάβοι, φησιν, ὅτι Οὐκ ἐπειδὴ οὐ λαμβάνω, διὰ τοῦτο οὐ παραγίνομαι, ἀλλὰ καὶ δευτέρον παρεγενόμην, καὶ τρίτον παρεσκευάσμαι¹⁴ ἐλθεῖν, καὶ οὐκ ἐπιδαρήσω ὑμᾶς. Διὰ τί; Οὐχ ὅτι πλήττεσθε, οὐδ' ὅτι ἀσθενεῖτε, ἀλλ' ὅτι ὑμᾶς ζητῶ, οὐ τὰ ὑμῶν, τούτέστι, τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν καὶ τὰς ψυχὰς, οὐ τὰ χρήματα¹⁵. »

« Οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζεσθαι, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. » Ἐπειδὴ εἶδος ἦν αὐτοῦ εἶπε· Οὐ γὰρ ἔξεσι καὶ ἡμᾶς ἔχειν¹⁶ καὶ τὰ ἡμῶν· ὥστε οὐχ ἠδέως διάκεισθαι πρὸς ἡμᾶς· διὰ τοῦτο λογισμὸν ἐπάγει, ὅτι οἱ γονεῖς ὀφείλουσι τοῖς τέκνοις διδόναι· ἀντὶ τῶν διδασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν, τοὺς πατέρας καὶ τὰ τέκνα λαβῶν¹⁷, καὶ δεῖξας ὅτι ὀφειλὴν ἐκπληροῖ, καὶ ἀπαραίτητον τὸ πρᾶγμα.

« Ἐγὼ δὲ ἥδιιστα δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθήσμαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. » Ἐγὼ, φησιν, οὐ μόνον οὐ μὴ λήψομαι ἀφ' ὑμῶν, ἀλλὰ μάλλον προσέσω· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Δαπανήσω. » Καὶ τί λέγω

humilitatem, quanta **314** pericula, quantaque bella, tam interna, quam externa, una hac dictione subindicans prætercurrerit. Quod enim erat ipsius opus, patientia, nimirum, unica dictione expressit; quod vero ad signa attinet, quæ ipsius non erant, sed gratiæ Dei, pluribus enarravit; audi igitur.

« In signis, et prodigiis, et virtutibus. » Quid differat signum a prodigio, alibi dictum est. Ne vero existimet aliquis hæc de solis beneficiis dicta esse, « In virtutibus » appositum est. Nam virtus seu potentia, illud etiam quod puniendi vim habet aperte significat. Reputa autem hic, quot vita defunctos, leprosos, cæcos, dæmonibus occupatos, omnes a se beneficiis affectos, simpliciter comprehenderit: ac itidem castigatos, qualis ipse Elymas.

VERS. 13. « Quid enim est quod minus habuistis cæteris Ecclesiis? » Ne quis dicat, Magnus quidem es, verumtamen non tanta operatus es, quanta apostoli in aliis Ecclesiis, ait: « In quo inferiores fuistis? » hoc est, Quid minus habuistis? num minus donum nacti estis, quam cæteri?

« Nisi quod ipse ego non gravavi vos? donate mihi hanc injuriam. » Magna cum gravitate et asperitate objurgat, inquiens, Si hoc culpatis in me, quod vos non gravarim, sed sine sumptu Evangelium vobis prædicaverim, veniam peto; comonate mihi peccatum hoc. Simul autem encomium illorum continet sermo, siquidem injuria se affici putant, eo quod nihil ab iis accipere dignatus est.

VERS. 14. « Ecce jam tertio hoc paratus sum venire ad vos, et non ero gravis vobis; non enim quaero quæ vestra sunt, sed vos. » Ne videatur hoc continuo proferre ipsis, quasi posthac accepturus sit quidquam, ait: Non propterea quod non accipiam, eam ob causam ad vos non venio: quin etiam secundo invisus, ac tertio jam paratus sum ad vos proficisci nec aggravabo vos. Quomobrem? Non quia terremini, neque quod infirmi sitis, sed quia non vestra, sed vos ipsos quaero, hoc est, Vestram salutem et animas, non pecunias.

« Non enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. » Quia verisimile erat eos dicere, Non enim licet, ut et nos et nostra habeas, ideoque ægro nos erga animo affectus es; propter hoc ratiocinationem infert: Parentum est liberis dare, pro præceptoribus ac discipulis parentes ac liberos accipiens: innuens ita se debitum negotiumque irrecusable explere.

VERS. 15. « Ego autem lubentissime impendam, et superimpendar pro animabus vestris. » Ego, inquit, non solum non accipiam a **315** vobis, sed potius addam, id enim est quod ait, « Impendam. » Et

Variæ lectiones

¹³ πρόκειται ο. ¹⁴ παρεσκευασάμην ο. ¹⁵ ἀλλ' ὅτι ὑμᾶς ζητῶ, τούτέστι, τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν, οὐ τὰ ὑμῶν, τούτέστι, τὰ χρήματα ο. ¹⁶ καὶ ὑμᾶς ἔχειν τὰ ἡμῶν ο. ¹⁷ μεταλαβῶν ο.

quid dico, pecunias impendam? Ipse ego expendar: hoc est, Si oporteat me carnem corpusque meum pro salute vestra impendere, non parcam.

« Licet plus vos diligens, minus diligar. » Hoc accusationem pariter habet ac dilectionem. Hæc, inquit, facio sane pro dilectis a me, non pariter tamen diligentibus me. Expende autem quotnam gradus hæc causa admittat. Cum debuisset accipere, non accepit; secundum, destitutus; tertium, ipsis verbum prædicans: quartum, quod addit etiam; quintum, quod non simpliciter, verum cum liberalitate; ex indigentia enim; sextum, quod seipsum impendat; septimum, propter eos qui non perinde ipsum redament; octavum, quod pro impense amatis.

VERS. 16, 17. « Sed esto, ego vos non gravavi, sed cum astutus essem, dolo vos cepi. Nunquid per aliquem eorum quem misi ad vos circumveni vos? » Quod ait, est hujusmodi: Ego quidem vos non circumveni, potest tamen aliquis fortasse suspicari, quod ipse non accipiens subornarim, tanquam vafer, alios a me missos, qui in propria persona aliquid a vobis peterent, ut hoc artificio accipiens, non videar tamen accipere. Num igitur hoc verum sit, videte et contemplamini. Circumventionem autem rursus vocat rem, carpens eos et pudore afficiens, et ostendens quod inviti daturi erant, ac veluti circumventi; hæc enim est circumventio, ab invito aliquid accipere. Quod maximum in pudorem eis cedit, si circumventi se arbitrarentur, dum præceptorem alerent.

VERS. 18. « Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem: nunquid vos Titus circumvenit? » Hoc etiam nonnihil opprobrii habet. Non, Misi, inquit, sed, « Rogavi: » innuens quod, etiamsi accepisset, jure accepisset; rogatus enim venit: attamen vel sic purus mansit. Misit autem et alium quemdam fratrem.

« Nonne eodem spiritu ambulavimus? » Hoc est, Nonne eodem dono spirituali? donum enim vocat quod, cum in angustia esset, nihil acciperet. Atqui opus ipsius erat, Deo tamen acceptum refert.

« Nonne iisdem vestigiis? » Ne in minima quidem re tramitem meum excesserunt, sed eandem exactam rationem a nobis præmonstratam ostenderunt. Expende autem quomodo nedum seipsum sic erudierit Paulus, verum etiam suos commilitones, ne omnino vel justa acceptione polluerentur.

VERS. 19. « Rursus existimatis, quod excusemus nos apud vos? Coram Deo in Christo loquimur. » Metuit ne adulationis opinionem **316** incurrat, Non ad gratiam, inquiens, vestram hæc dicimus, neque ut vobis nos excusemus, sed tanquam cernente Deo, et in Christo, hoc est, propter Christum, loquimur. Itaque illa dicimus, quæ facta sunt, et a Deo cognita, et non ut commendem meipsum vobis: id quod in exordio dixit.

Variae lectiones.

¹⁸ σφόδρα καίτοι ο. ¹⁹ τινός ο. ²⁰ ἐξεκαί. ο. ²¹ λέγομεν ο. ²² συστήσω ο.

Ἀ χρήματα δαπανήσω; Αὐτός ἐγὼ ἐκδαπανήσομαι· τουτέστι, Κἂν τὴν σάρκα δὴ δαπανῆσαι ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ὑμῶν, οὐ φείσομαι.

« Εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἤττον ἀγαπῶμαι. » Καὶ τοῦτο μετ' ἐγκλήματος ὁμοῦ καὶ ἀγίτης. Φησὶ γάρ, Καὶ ταῦτα ποιῶ ὑπὲρ τῶν ἀγαπώμενων μὲν, οὐκ ἀγαπώντων δὲ ὁμοίως. Ὅρα δὲ, πόσους βαθμοὺς ἔχει τὸ πρᾶγμα. Δέον λαβεῖν, οὐκ ἔλαβε· δευτέρον, ὑστερούμενος· τρίτον, καὶ αὐτῶν κηρύττων· τέταρτον, ὅτι καὶ προσδίλωσαι· πέμπτον, ὅτι καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ φιλοτιμίας· ἕκτον, ὅτι καὶ αὐτὸν· ἕβδομον, ὑπὲρ τῶν μὴ σφόδρα φιλοῦντων· ὄγδον, ὅτι καὶ σφόδρα ¹⁸ φιλούμενων.

B « Ἔστω δὲ, ἐγὼ δὲ οὐ κατεβάρησα ὑμᾶς· ἀλλ' ὑπάρχων πανοῦργος, δόλω ὑμᾶς ἔλαβον. Μὴ τινα ὦν ἀπέστειλα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς οὐκ ἐπλεονέκτησα· ἔχει δὲ τις ἴσως ὑπονοῆσαι, ὅτι αὐτὸς μὴ λαθὼν, παρεσκευάσα ὡς πανοῦργος τοὺς ὑπ' ἐμοῦ σταλέντας, εἰς οἰκεῖον πρόσωπον αἰτῆσαι τι παρ' ὑμῶν, ἵνα εὐμεθόδως λαθὼν μὴ δόξω λαβεῖν. Μὴ τοίνυν τοῦτό ἐστιν ἀληθές, Ἴδετε καὶ σκοπήσατε. Πλεονεξίαν δὲ πάλιν καλεῖ τὸ πρᾶγμα, καθαρῶμενος αὐτῶν καὶ ἐντρέπων, καὶ δεικνύς, ὅτι ἄνοκτος ἔμελλον δοῦναι, καὶ ὡς πλεονεκτούμενοι. Τοῦτο γὰρ πλεονεξία, τὸ παρὰ ἄνοκτος τι λαβεῖν ¹⁹· ὅπερ μάλιστα αὐτῶν αἰσχύνῃ, εἰ γε πλεονεκτεῖσθαι ἤγούτο τὸν διδάσκαλον τρέφοντας.

« Παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν· μὴ τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; » Καὶ τοῦτο ὀνειδιστικῶς· οὐ γάρ, Ἐπεμψα, φησὶν, ἀλλὰ, « Παρεκάλεσα· » δεικνύς ὅτι εἰ καὶ ἔλαβε, δικαίως ἂν ἔλαβε· κατὰ παράκλησιν γὰρ ἦλθεν· ἀλλ' ἔμωσ καὶ οὕτω καθαρῶς ἔμεινεν. Ἦν δὲ καὶ τινα ἄλλον ἀδελφόν συναποστείλας.

« Οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιπατήσαμεν; » Τουτέστι, Οὐ τῷ αὐτῷ πνευματικῷ χάρισματι; χάρισμα γὰρ καλεῖ τὸ στενεύμενον μὴ λαβεῖν. Καίτοι καθαρῶς θεομα αὐτοῦ ἦν, ἀλλὰ τῷ θεῷ τοῦτο ἀνατίθειν.

« Οὐ τοῖς αὐτοῖς ἔχουσιν; » Οὐδὲ μικρὸν, φησὶ. παρεξήλθον τὴν ἐμὴν ὁδόν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἐκρηθείαν ἐπαδείξαντο. Ὅρα δὲ, πῶς οὐ μόνον αὐτὸν οὕτως ἐπαδείξεν ²⁰ ὁ Παῦλος, ἀλλὰ καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, μὴ χρανθῆναι δῶς καὶ δικαίῳ λήμματι. ²¹

« Πάλιν δοκεῖτε, ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα; Κατάνωπιον τοῦ θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. » Δέδοικε μὴ κολακείας λάβῃ δόξαν, καὶ φησὶν, ὅτι Οὐ πρὸς χάριν ὑμῶν ταῦτα λαλοῦμεν ²², οὐδὲ ἵνα ὑμῖν ἀπολογώμεθα, ἀλλ' ὡς ὀρώντος τοῦ θεοῦ, καὶ ἐν Χριστῷ τουτέστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ λαλοῦμεν. Ὅστε ἐκεῖνα λέγομεν τὰ γενόμενα, καὶ παρὰ τοῦ θεοῦ γινωσκόμενα, καὶ οὐκ ἵνα συστήσωμαι ²³ ὑμῖν ἔμάντιν τοῦτο δὲ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε.

Τὰ δὲ πάντα ²², ἀγαπητοί, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς. Ὁὐκ εἶπεν, ὅτι διὰ τοῦτο ταῦτα πάντα ἐποίησα, καὶ οὐκ ἔλαβον, διότι ὑμεῖς ἴσατε ἀσθενεῖς (κληρικὸν γὰρ τοῦτο), ἀλλὰ, διὰ τὴν ὑμῶν οἰκοδομήν. Ἴνα γὰρ, φησί, μὴ σκανδαλιζήσθε ἐπ' ²³ ἐμοί, διὰ τοῦτο οὐκ ἔλαβον, ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας ὠφελείας ²⁴.

« Φοβοῦμαι γὰρ μήπως ἐλθὼν οὐχ οἶους θέλω εὑρῶ ὑμᾶς, καὶ γὰρ εὐρεθῶ ὑμῖν οἷον οὐ θέλετε. » Ὁρᾷ κτηδεμονίαν, πατρικὴν; « Ἄλλοι ἡμάρτανον, καὶ Παῦλος ἐφοβεῖτο ²⁵· καὶ οὐδὲ ἀποφαίνεται, ἀλλ' ἐνδοιάζει ἐτι· « Μήπως, » φησί, « ἐλθὼν εὑρῶ οὐχ οἶους θέλω ὑμᾶς », τουτέστι, διεφθαρμένους· καὶ, « εὐρεθῶ καὶ γὰρ » ἐξ ἀνάγκης « οἷον οὐ θέλετε, » τουτέστι, τιμωρὸς καὶ κολαστής.

« Μὴ πως ἔρις, ζήλοι, θυμοί, ἐρίθειαι, καταλαλαί, ψιθυρισμοί, φυσιώσεις, ἀκαταστασίαι. » Πρῶτον ἐμελλε τιθέναι τὰς φυσιώσεις· κατ' αὐτοῦ γὰρ ἤλαζονεύοντο· ἀλλ' ὅμως ἵνα μὴ δόξῃ τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν, τὸ κοινὸν λέγει πρῶτον. Ἀπὸ γὰρ τοῦ ζήλου καὶ τῆς βασκανίας πάντα τὰλλα εἰτίκετο· καὶ πάλιν παρ' ἐκείνων ὁ ζήλος ἀνήκετο. Ἐρίθεια δὲ λέγεται, ὅταν τις κατ' ἔριν προκαλῆται τινα ²⁷ ἐπὶ τῷ τι. Ψιθυρισμὸν δὲ φησί τὴν διαβολὴν· φυσιώσεις δὲ τὰ ἀλαζονικὰ καὶ πεφυσιωμένα ἦθη· ἢ καὶ ὅταν εἰς φύσιν κταστῆ τινα ἢ οἰσισ. Κατ' αὐτοῦ γὰρ ἐπαϊρόμενοι τοὺς ψευδοποστολοὺς ἐτίμω. *Adversus ipsum enim elati, pseudopostolos honorabant.*

« Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεὸς μου πρὸς ὑμᾶς. » Τουτέστιν, Ἄρχε τὰ πρότερα· φοβοῦμαι δὲ μὴ πως ἐλθὼν ἀναγκασθῶ ἀσστηρῶς ὑμῖν χρῆσασθαι. Ταπεινώσιν γὰρ τοῦτο καλεῖ, τὸ κολάσαι τινα δίκως, καί τοις οἱ πολλοὶ δόξαν μᾶλλον τοῦτο ἔχουσιν. Ὁὐκ εἶπε δὲ, Μὴ ταπεινωθῶ, ἀλλὰ, « Μὴ ταπεινώσῃ με ὁ Θεός· » δεικνύων ὅτι διὰ τὸν Θεὸν καὶ τοῦτο μέλλει ποιεῖν ²⁸· καὶ εἰ μὴ ἦν ἐν τῷ μέσῳ ὁ Θεός καὶ τὸ αὐτοῦ πρόσταγμα, οὐκ ἂν ἀσστηρὸς ἐφάνη ἀφ' ἑαυτοῦ. Τὸ δὲ, « Ὁ Θεός μου, » εἰπὼν, τὴν διακαῆ ἀγάπην αὐτοῦ δηλοῖ πρὸς τὸν Θεόν.

« Καὶ πενήθσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ πορνείᾳ, καὶ ἀσελείᾳ, ἢ ἐπραξαν.] » Ὅρα τὸ τοῦ ἀποστόλου ἐπλάγνα, πῶς ὑπὲρ ὧν ἄλλοι πταλοῦσι, *D* πενθεῖ. Ὁὐκ εἶπε δὲ, Πάντας, ἀλλὰ, « Πολλούς· » καὶ οὐχ ἀπλῶς τοὺς ἡμαρτηκότας, ἀλλὰ « μὴ μετανοήσαντας· » οἷτοι γὰρ ἄξιοι πένθους, οἱ ἐν τῷ τραύματι μένοντες. Καὶ οὐδὲ τούτους ἐκκαλύπτει, διδοὺς αὐτοῖς φράδιαν τὴν πρὸς μετάνοιαν ἐπάνοδον. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο καὶ μετανοίας ἐμνήσθη, ἵνα ἀρπάσῃ ταύτην, καὶ μὴ ἐλθὼν κολάσῃ αὐτοὺς, καὶ πελώσῃ διὰ τοῦτο, ὅ ἐστι, τὰ ἔσχατα λυπηθῆ. Σημειώσαι δὲ τὸ περὶ μετανοίας, διὰ τοὺς Ναυατιανούς. Ἀκαθαρσίαν δὲ, πᾶσαν ἁμαρτίαν νοήσεις·

« Hæc autem omnia, dilecti, propter ædificationem vestram. » Non dixit, Propterea hæc omnia feci, et nihil accepi, quia vos infirmi estis; hoc enim asperum fuisset ac durum: sed, Propter vestram ædificationem. Ut enim, inquit, non offendamini in me, eapropter non accepi, ob vestram nempe utilitatem.

Vers. 20. « Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo vos inveniam; et ego inveniar in vobis, non qualem vos vultis. » Viden' paternam curam? Alii peccarunt, et Paulus metuit; neque certo quidquam asserit, sed dubitat adhuc. « Ne forte, » inquit, « cum venero, non quales velim vos inveniam, » hoc est, corruptos: et « inveniar ego » necessario « qualem non vultis, » hoc est, ultor et punitor.

« Ne quo modo contentiones, æmulationes, iræ, concertationes, detractiones, susurrations, inflationes, seditiones. » Primum positurus erat inflationes; adversus ipsum enim arrogantes erant: attamen ne videatur quæ sua sunt querere, quod commune est, primum dicit. Ab æmulatione enim et invidia omnia alia nascebantur, ac rursus ab illis æmulatio accendebatur. Concertatio autem dicitur, quando quisquam per litem provocat alterum super re quapiam. Susurrationem autem calumniam vocat. Inflationes vero, quæ, ad ostentationem et arrogantiam spirant, tumidosque mores, vel quando *Adversus ipsum enim elati, pseudopostolos honorabant.*

Vers. 21. « Ne iterum cum venero ad vos, humiliet me Deus apud vos. » Hoc est, Sufficiunt priora. Metuo autem, ne jam ventens cogar austerius vobiscum agere; humiliationem enim hoc vocat, quod omnino sit puniturus aliquos, licet multi istud gloriam esse censent. Non dixit autem, Ne humiliet: verum, « Ne humiliet me Deus, » indicans quod Dei causa istuc facturus sit. Nisi enim intervenisset Deus, ipsiusque mandatum, a seipso non ita austerus esset. Quod autem ait, « Deus meus, » ardentem ejus charitatem erga Deum indicat.

« Et lugeam multos, ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia, et fornicatione, et impudicitia, quam gesserunt. » Vide apostolicam misericordiam, quomodo pro alicorum delictis ipseluget. Non dixit autem **317**, Omnes, sed, « Multos; » nec simpliciter, Qui peccarunt, sed, « Quos non pœnituit suorum scelerum: » hi enim digni sunt luctu, qui in vulnere permanent. Neque istos reteggit, dans eis facilem ad pœnitentiam reditum. Eam enim ob rem et pœnitentiæ meminit, ut eam arripiant, nec ubi venerit, puniat eos, sed propterea lugeat, hoc est, summo mœnore conficiatur. Observa autem quod istud de pœnitentiâ, propter Novatianos dictum est. Per immunditiam

Varisæ lectiones.

²² ταῦτα ο. ²³ ἐν ο. ²⁴ ὑμῶν σωτηρίας ο. ²⁵ φοβεῖται ο. ²⁷ προσκαλεῖται ο. ²⁸ εἰπέτω ο.

autem quodvis peccatum accipies, quodvis enim peccatum immundus facit. Vel speciatim, nefariam corporum misturam, qua nefanda committuntur. Non enim unus erat qui fornicatus erat, sed multi ilque in plerisque lasciviarum speciebus.

CAPUT XIII.

Vers. 1. « Ecce tertio hoc venio ad vos : in ore duorum testium aut trium stabit omne verbum. » Perinde ac Deus multa interminatur, in supplicio autem inferendo semper cunctatur : hunc ad modum imitator ejus Paulus multa præstificatur, inquit, Sicut scriptum est, coram duobus aut tribus testibus omnem controversiam sive ambiguitatem sisti, hoc est confirmari : ita tribus meis adventibus, omne verbum, quo interminatus sum vobis, statuatur ad- versum vos, et stabiliatur, nisi respueritis. Testimoniorum enim loco adventus suos ponit.

Vers. 2. « Prædixi et prædico, ut præsens cum essem iterum, et absens nunc scribo iis qui antehac peccaverunt, et reliquis omnibus, quod si venero iterum, non parcam. » Prædixi, inquit, et rursus prædico. Quemadmodum enim secundo adveniens, et præsens vobis dixi ; sic etiamnum hisce litteris pronuntio, iis quidem qui flagitia commiserunt, ceu indigentibus correctione ; reliquis autem ceu testibus, « Si rursus venero, non parcam. » Nec dixit, Puniam, sed paterno verbo parcendi usus est : Quod si enim incorrectos, inquit, invenero, non diutius procrastinabo.

Vers. 3. « Quoniam probationem ejus qui in me loquitur, Christi, quaeritis. » Cum magna indignatione ad contemnes ipsam veluti imbecillum et nihili hominem, hæc dicit. Quandoquidem enim vultis explorare, num Christus in me commoretur, ac propterea me ridetis ceu infirmum, et a Christo desertum, agnoscetis omnino, ni vitam moresque vestros correxeritis. Comonstrat autem spiritualia esse quæ loquatur verba, deincepsque metuendas esse minas suas, perinde ac si Christus loqueretur. Non ideo autem puniebat eos veluti probationem aut experientiam daturus : verum quia insanabiliter deliquerant. Si cogar, inquit, **318** pœnam sumere de vobis, adeoque punire vos, sentietis per opera ipsa explorationem quam quaeritis.

« Qui erga vos non est infirmus, sed potens est in vobis. » Cur apposuit, « Erga vos, » cum ubique potens sit? Quia verisimile erat eos jam antea expertos esse potentiam. Ait igitur : Quia jam antea experimentum accepistis, omnino novistis quod in vos non sit infirmus, sed fortis, id est potens. Vel quia in hac vita potentiam suam in vos demonstrat dum corrigi potestis, percutiens vos nunc, ut in futuro judicio dimittat : erga infideles autem in die judicii. Simul autem indicat quod, etiamsi puniturus sit, se tamen non puniturum, sed Christum.

« Nam et si crucifixus est ex infirmitate, sed vi-

A πᾶσα ἡ γὰρ ἀκαθάρτου ποιεῖ· ἢ ἰδικῶς, τὰς τῶν σωματικῶν μίξεων ἀρήρητοποιεῖ· οὐ γὰρ εἰς ἦν ὁ πορνεύσας, ἀλλὰ πολλοί, καὶ ἐν πολλοῖς εἰδесιν ἀκαθαρτιῶν.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΓ'.

« Ἴδου τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς· ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθῆσεται πᾶν ῥῆμα. » Ὅσπερ ὁ Θεὸς ἀπειλεῖ πολλά, μέλλει ἂν αὐτὸς πρὸς τὸ τιμωρεῖσθαι· οὕτω καὶ ὁ τοῦτου μιμητῆς Παῦλος προδιαμαρτύρεται πολλά, καὶ φησὶν, ὅτι Ὅσπερ γέγραπται, Ἐνώπιον δύο ἢ τριῶν μαρτύρων ἵστασθαι πᾶσαν ἀμφισβολίαν, τουτέστι, βεβαιουῦσθαι· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν μου παρουσιῶν, πᾶν ῥῆμα ἀπειλητικὸν κατασταθῆσεται καθ' ὑμῶν, καὶ κυρωθῆσεται ἐὰν μὴ μετανοήσητε· ἀντὶ μαρτύρων γὰρ τὰς παρουσίας αὐτοῦ τίθησι.

« Προείρηκα καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω τοῖς προημαρτηκόσι, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. » Καὶ προείπον, φησὶ, καὶ πάλιν προλέγω· ὡσπερ γὰρ δεύτερον παραγενόμενος καὶ παρὼν ὑμῖν εἶπον, οὕτω καὶ νῦν διὰ τῶν γραμμάτων προαναφωνῶ, τοῖς μὲν προημαρτηκόσιν, ὡς δεόμενος διορθώσεως· τοῖς δὲ λοιποῖς, ὡς μάρτυσιν· Ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. » Καὶ οὐκ εἶπε, Κολάσω, ἀλλὰ πατρικῶς ῥήματι ἐχρήσατο, τῷ τίς φειδοῦς. Εἰ γὰρ ἀδιορθώτους εὕρομι, οὐκέτι ἀναβαλοῦμαι ἢ, φησὶν.

« Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ. » Μετὰ πολλοῦ τοῦ θυμοῦ πρὸς τοὺς ἐξουθενούντας αὐτὸν ὡς ἀσθενῆ καὶ ἐξουθενημένον, ταῦτά φησὶν. Ἐπειδὴ γὰρ βούλεσθε δοκιμάζειν, εἰ ἐν ἐμοὶ ὁ Χριστὸς οἰκεῖ, καὶ διὰ τοῦτό με κωμῶθετε ὡς ἀσθενῆ καὶ ἐρημον τοῦ Χριστοῦ· γνῶσεσθε πάντως, εἴπερ ἀδιορθῶτοι μείνητε. Δείκνυσι δὲ, ὅτι πνευματικὰ εἰσι τὰ ῥήματα, ἃ λέγει, καὶ λοιπὸν δεῖ φοβεῖσθαι τὴν ἀπειλήν, ὡς τοῦ Χριστοῦ λαλοῦντος. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ ἐκλάσεν, ὡς δοκιμὴν αὐτοῖς καὶ πείραν δώσων· Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνιάτα ἀμαρτάνετε. Εἰ ἀναγκασθῶ, φησὶ, κολάσαι ὑμᾶς, εἰσεσθε διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν τὴν δοκιμὴν ἣν ζητεῖτε.

D « Ὅς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ ἐν ὑμῖν. » Διὰ τί προσέθηκε τὸ, « Εἰς ὑμᾶς, » καίτοι πανταρῶς δυνατὸς ἐστι; Διότι εἰκόσ ἐστιν αὐτοῦ καὶ πρότερον πειρασθῆναι τῆς δυνάμεως. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἀφ' ἧς ἤδη πείραν εἰλήφατε, γινώσκετε πάντως, ὅτι εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ, τουτέστι, δύναται. Ἢ ἐπὶ ἐν τῷ μὲν παρόντι τὴν δύναμιν εἰς ὑμᾶς δείκνυται, τοὺς διορθωθῆναι δυναμένους, πληττων νῦν, ἵνα τῶν ἀφήσῃ· εἰς δὲ τοὺς ἀπίστους, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Δείκνυσι καὶ ὅτι ἢ εἰ καὶ μέλλει τιμωρεῖσθαι, οὐκ αὐτὸς τιμωρῆσεται, ἀλλ' ὁ Χριστός.

« Καὶ γὰρ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ἤντη

Variæ lectiones.

ἢ πάντως ο. ἢ ἀπὼν ο. ἢ ἀνακαλοῦμαι ο. ἢ οὖν ο.

δυνάμει· Θεοῦ. » Πολλοὶ σκανδαλίζονται ἐκ τῆς ῥή-
σεως ταύτης· ἀλλὰ μάθε, ὅτι λέγεται ἀσθένεια καὶ
ἡ τοῦ σώματος· λέγεται δὲ, καὶ ἡ περὶ τὴν πίστιν
σθερρότης· ὡς τὸ, « Τὸν ἀσθενούντα τῇ πίστει προσ-
λαμβάνετε. » Λέγεται δὲ ἀσθένεια καὶ αἱ ἐπιβουλαὶ
καὶ οἱ κίνδυνοι, καὶ ἀτιμίαι, ὡς τὸ, « Εὐδοκῶ ἐν
ἀσθενείαις, » καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ τοῦτο οὖν τὸ
σημαινόμενον, ἐξ ἀσθενείας ἐσταυρώθη ὁ Κύριος
ἐπιβουλῆν ὑπομένοντας, καὶ κίνδυνον, καὶ ὄβριον· ταῦτα
γὰρ δοκοῦσιν ἐξ ἀσθενείας γίνεσθαι. Ὡς περὶ οὖν μα-
ριαν λέγει Παῦλος τὸ κήρυγμα, οὐχ ὡς ὄν, ἀλλ' ὡς
νομιζόμενον τοῖς ἀπίστοις· οὕτω καὶ ἐξ ἀσθενείας
ζητῶ σταυρωθῆναι τὸν Κύριον, τῆς νομιζομένης παρὰ
τοῖς ἀπίστοις, οὐ τῆς οὐσίας. « Ζῆ μέντοι· ἐκ δυνάμει
Θεοῦ, » τούτῃ, τοῦ Πατρὸς, ἥτοι τῆς αὐτοῦ· πάντα
γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ αὐτοῦ εἰσι· καὶ τὰ αὐτοῦ, B
τοῦ Πατρὸς. Ὡς καὶ ἡ δύναμις κοινὴ, μᾶλλον δὲ
αὐτὸς ἐστὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς. Ὡς καὶ αὐτὸς
ἐκτὸν ἀνάστησεν, ὡς περὶ καὶ προεῖπε· « Λύσατε τὸν
νάβιν τοῦτον, καὶ ἐγερῶ αὐτόν. » Ταῦτα δὲ πάντα λέ-
γει ὁ Παῦλος, ἐπειδὴ ἐξουθένον αὐτόν, ὡς διωκόμε-
νον δὴ καὶ ἐπιβουλεύομενον, καὶ ἐξ ἀσθενείας ταῦτα
πίστει ἐνόμιζον. Δείκνυσιν οὖν ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς
οὐδὲν ἐκ τῆς νομιζομένης ταύτης ἀσθενείας παρε-
βλάθη.

« Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενούμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμε-
θα σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμει Θεοῦ εἰς ὑμᾶς. » Τού-
τῃ, Διωκόμεθα, ἐλαυνόμεθα· ταῦτα γὰρ ἡ ἀσθένεια.
« Ἐν αὐτῷ, » ἀντὶ τοῦ, Δι' αὐτόν, καὶ τὸ αὐτοῦ κή-
ρυγμα. Ἀλλ' ὡς περὶ ἐκεῖνος· οὐ παρεβλάθη, ἐπιβου-
λεύεις, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς· ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ·
C τούτῃ, Ἀφ' ἡμετέρας εὐρεθησόμεθα εἰς ὑμᾶς· τού-
τῃ, εἰς τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν. Μήποτε δὲ ἐτι
φοβῆ αὐτοῦ, ὅτι εἰ καὶ δοκεῖτε ἡμᾶς ἀσθενεῖς,
ἀλλὰ ζῶντες ἐσμεν εἰς ὑμᾶς, τούτῃ, εἰς τὸ, εἰ γε
μὴ διωρθώθητε, κολάσαι ὑμᾶς.

« Ἐαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἐστὶ ἐν τῇ πίστει, ἑαυ-
τοὺς δοκιμάζετε. » Καὶ τὶ λέγω, φησὶ, περὶ ἑμαυ-
τοῦ, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν ἐμοὶ λαλεῖ, καὶ ὅτι δύναμαι
μὲν, πλὴν ἐκεῖνον μιμούμενος τὸν σταυρωθέντα, οὐκ
ἐπεξέρχομαι ὑμῖν· Καὶ ὑμεῖς γὰρ, εἰ βουληθῆτε ἑαυ-
τοὺς ἐξετάσαι, ὄψεσθε ἐν ἑαυτοῖς τὸν Χριστόν· εἴ-
περ ἔχετε πάντες τὴν πίστιν (οἱ γὰρ πιστεύοντες
τότε θαυματουργοῦν), ἢ τὴν ἀπλῶς πίστιν, ἢ τὴν
τῶν σημείων, ἣτις ἰδικωτέρα ἐστίν. Ὡς, εἰ ἐν D
ὑμῖν τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς, πολλῶ μᾶλλον ἐν ἐμοὶ
τῷ διδασκάλῳ.

« Ἦ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτοὺς, ὅτι Ἰησοῦς Χρι-
στὸς ἐστὶν ἐν ὑμῖν, εἰ μήτι ἀδόκιμοί ἐστε; » Τού-
τῃ, εἰ μήτι ἐξεπέσατε τῆς χάριτος τῶν σημείων
ἢ ἐλάβετε. Αἰνίττεται δὲ αὐτοῦ καὶ διεφθάρθαι εἰς
τὸν βίον. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ πίστιν ἔχοντες, τῆς
τῶν θαυμάτων ἐνεργείας ἔσαν ἄμοιροι²², ἅτε δι-
εφθαρμένοι τὸν βίον, φησὶν ὅτι, Ὡς ἔοικαν, οὐκ ἐπι-
γινώσκετε ἑαυτοὺς ὅτι ἐστὶ Χριστὸς ἐν ὑμῖν· Οὐκ

viri ex virtute Dei. » Plerique hoc textu offenduntur :
atqui disce quod dicatur infirmitas tum corporis,
tum circa fidem debilitas, ut eo loci : « Infirmitas
in fide suscipite. » Dicitur rursus infirmitas etiam
insidiarum ipsarum, et pericula, et ignominiarum, ut eum di-
cit, « Oblector in infirmitatibus, » et similia. Se-
cundum hanc igitur significationem Dominus ex in-
firmitate crucifixus est, insidias et periculum, et
injuriarum passus : hæc enim videntur ex infirmitate
ferri. Perinde igitur ut stultitiam vocat Paulus præ-
dicationem, non quod sit, sed quod ita reputetur
ab infidelibus : sic ex infirmitate Dominum cruci-
figi dicit, quæ ita ab incredulis existimabatur, cum
tamen non esset. « Vivit tamen ex potentia Dei, » hoc
est, Patris, sive sua ipsius. Nam quæcumque Patris
sunt, etiam ipsius sunt : et quæ ipsius sunt, Patris
sunt. Igitur et potentia communis est, vel potius,
ipsæ est potentia Patris. Proinde ipse etiam seipsum
excitavit, sicut prædixit : « Solvite templum hoc,
et excitabo illud. » Hæc autem omnia dicit Paulus,
quia contemnebant ipsum, ut qui persecutionibus
et insidiis esset obnoxius, atque ex infirmitate hæc
eum pati existimabant. Ostendit itaque quod Christus
ex hac, ut putabatur, infirmitate nihil damni acce-
perit.

VERS. 4. « Nam et nos infirmi sumus in ipso, sed
vivimus cum ipso ex virtute Dei erga vos. » Hoc
est, Persecutionem patimur, agitur : hæc enim
est infirmitas. « In ipso, » hoc est, Propter ipsum,
C ipsiusque verbum. At perinde ac ille non est læsus
insidiis petitis, sic neque nos. Sed vivimus cum ipso,
id est, Invincibiles inveniemur erga vos, hoc est, ad
vestram commoditatem. Fortasse autem adhuc terret
eos, Nam si putatis, inquam, et nos esse infirmos,
scitote nos esse viventes erga vos, hoc est, ad vos,
nisi vitam et mores aliter institueritis, puniendos.

VERS. 5. « Vos ipsos tentate, num sitis in fide,
ipsi vos probate. » Quid dicam, 319 inquit, de me
ipso, quod Christus in me loquatur, et quod potens
sim, illum tamen crucifixum imitatus, non invado
vos? Nam vel vos, si vosmet explorare velitis, vide-
bitis in vobis ipsis Christum : si quidem omnes ha-
betis fidem (credentes enim tum miracula edebant),
vel fidem simpliciter, vel signorum, quæ specialior
D est. Proinde si in vobis discipulis Christus est, multo
magis in me præceptore vestro.

« Ἀντίον cognoscitis vosmetipsos, quod Jesus
Christus in vobis est, nisi reprobi sitis? » Hoc est,
nisi excideritis et gratia signorum quam accepistis.
Innuat autem eos in vita corruptos esse. Quia enim
plerique fidem habentes, miraculorum operationis
expertes erant, eo quod in vita corrupti erant, Ut
videtur, inquit, non agnoscitis vos ipsos, quod
Christus Jesus est in vobis? Non est autem in vobis,

²² Rom. xiv, 1. ²³ II Cor. xii, 10. ²⁴ Joan. ii, 19.

eo quod vita sitis reprobi. Non certo autem hoc expressit, sed ambigue posuit, ne eos incesset.

VERS. 6. « Spero autem quod cognoscetis quod nos non sumus reprobi. » Magnæ hinc minæ procedunt. Quia enim, inquit, vultis accipere probationem, per pœnam quam vobis infligemus, spero nobis non defuturam demonstrationem quod non simus reprobi, neque exciderimus a gratia signorum et virtutis : vel quod nos vitæ non sumus adeo corruptæ, ut e nobis migrare coactus sit Christus : verum est in nobis per probatam vitam, eosque puniet qui inter vos sunt immorigeri.

VERS. 7. « Precor autem Deum, ut nihil mali faciatis, non ut nos probati appareamus, sed ut vos quod bonum est, faciatis, [nos autem ut reprobi simus. » Vide misericordiam ejus. Vilipendebatur, proscindebatur, tanquam qui nihil posset, sed solum in litteris jactabundus. Ipse vero non solum differt ac rejicit pœnam, verum etiam rogat ne unquam ipsi peccatum committant, et ne ipse eos punire cogatur, necessitate hoc postulante, eorumque demeritis. Non enim in hoc elaboro, inquit, ut videar probatus, ceu potentiam puniendi habens, sed ut vos bonum faciatis semper; et si unquam contingat vos delinquere, ut pœniteat vos scelerum : et ut ego sim veluti reprobis, hoc est, ut ego apud plebeios videar infirmus ac impotens, quippe qui non inveniam locum puniendi vos. Non enim revera reprobis eratur futurus : sed potius probatus inveniebatur, quod sic erudiat discipulos, ut nihil peccent. Sed ob multorum opinionem dixit, « Veluti reprobi. »

VERS. 8. « Non enim possumus aliquid adversus veritatem, sed pro veritate. » Ne videatur blandiri eis, ait : Ex mente **320** omnino vanæ gloriæ ex parte hæc facio, nempe, ut si invenerimus vos sine lapsu, non poterimus vos punire. Quod si etiam tentaverimus, Deus nobis non cooperabitur. Potentiam enim nobis dedit, ut verum seramus calculum, et non veritati contrarium. Vere autem decernit, qui dignum punit : adversus autem veritatem fert suffragium, qui non peccantem punire tentat.

VERS. 9. « Gaudemus enim quando nos infirmus sumus, vos autem potentes estis. » Rursus ostendit seipsum admodum ipsis esse addictum. Ait enim : Ne existimetis quod quia non possim (quandoquidem vos non impingatis) potentiam meam demonstrare erga vos, propterea doleam ; latior enim maxime, quando ipse quidem ego infirmus, hoc est, infirmus reputer, quod non possim potentiam meam puniendo commonstrare : vos autem potentes sitis, hoc est, virtute conspicui, lapsuque vacantes.

« Hoc autem et precamur, vestram perfectionem. » Non solum, inquit, hoc volo, sed precor etiam esse vos irreprehensibiles et integros, hoc est, perfectos, nullam ansam præbentes.

VERS. 10. « Propterea hæc absens scribo, ut non

Α εστι δὲ ἐν ὑμῖν, ἀπὸ τοῦ ἀδοκίμου εἶναι ὑμᾶς κατὰ τὸν βίον. Οὐκ ἀπεφώνησε δὲ, ἵνα μὴ πλῆξῃ, ἀλλ' ἐνδοιαστικῶς ³² τοῦτο τέθεικεν.

« Ἐλπίζω δὲ ὅτι γνώσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν ἀδόκιμοι. » Πολλὴ κἀντεῦθεν ἡ ἀπειλή. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, βούλεσθε λαβεῖν τὴν δοκιμὴν διὰ τῆς εἰς ὑμᾶς κολάσεως, ἐλπίζω ὅτι οὐκ ἀπορήσομεν δοῦναι ὑμῖν τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι οὐκ ἀδόκιμοι ἐσμεν, οὐδὲ ἐξεπέσαμεν τῆς χάριτος τῶν σημείων, καὶ τῆς δυνάμεως· ἢ ὅτι οὐ διεφθάρμεθα τὸν βίον ἡμεῖς, ἵνα καὶ ἐξοικισθῇ ἡμῶν ὁ Χριστός, ἀλλ' ἐστὶν ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ εὐδοκίμου βίου, καὶ τιμωρήσεται τοὺς ἀπειθοῦντας ὑμῶν.

« Εὐχομαι δὲ πρὸς τὸν Θεὸν μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδὲν· οὐχ ἵνα ἡμεῖς δοκιμοὶ φανώμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν. » Ὅρα σπλάγγνα· καταφρονεῖτο, ἐκωμωδεῖτο, ὡς οὐδὲν δυνάμενος, ἀλλὰ μόνον ἐν γράμμασι κομπάζων· καὶ οὐ μόνον ἀναθάλλεται τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ εὐχεται μήτε αὐτοὺς ἀμαρτῆσαι ποτὲ, μήτε αὐτὸν εἰς ἀνάγκην ἐλεύσεσθαι τοῦ τιμωρῆσαι. Οὐ γὰρ τοῦτο σπουδάζω, φησὶν, ἵνα φανῶ δοκιμὸς, ὡς δύναμιν ἔχων τοῦ κολάζειν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε ἀεὶ, κἀν ἀμαρτητέ ποτε, ἵνα μετανοῆτε· καγὼ ἵνα ὡς ἀδόκιμος, τουτέστιν, ἵνα δοκῶ τῶς πολλοῖς ἀσθενὴς καὶ ἀδύνατος, ἅτε μὴ εὐρίσκων χώραν τοῦ κολάσαι ὑμᾶς. Οὐ γὰρ τῇ ἀληθείᾳ ἐμείλεν εἶναι ἀδόκιμος· μάλλον ³² δὲ δοκιμὸς εὐρίσκειτο, ὅτι οὕτω παιδεύει τοὺς μαθητάς, ὥστε μηδὲν ἀμαρτάνειν. Ἄλλὰ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν εἶπε τὸ, « Ὡς ἀδόκιμοι. »

« Οὐ γὰρ δυνάμεθά τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. » Ἴνα μὴ δ' ἔξη χαρίσασθαι αὐτοῖς, φησὶν· Ἐξ ἀκενοδόξου γνώμης πάντως τοῦτο ποιῶ, ὅτι ἐὰν εὐρωμεν ὑμᾶς ἀνεπισφαλεῖς, οὐ δυνασόμεθα κολάσαι· ἀλλὰ κἀν ἐπιχειρήσωμεν, ὁ Θεὸς οὐ συμπράξει. Δύναμιν γὰρ ἡμῖν δέδωκεν, ἵνα ἀληθῆ φέρωμεν τὴν ψῆφον, οὐχ ὑπεναντίαν τῇ ἀληθείᾳ. Ἀληθῶς δὲ ψηφίζεται ὁ τὸν ἄξιον τιμωρούμενος· κατὰ τῆς ἀληθείας δὲ, ὁ τὸν μὴ ἀμαρτάνοντα ἐπιχειρῶν κολάζειν.

« Χαίρομεν γὰρ, ὅταν ἡμεῖς μὲν ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ᾔητε. » Πάλιν δείκνυσιν ἑαυτὸν σφοδρὰ οἰκτεῖον αὐτοῖς ὄντα. Λέγει γὰρ, ὅτι Μὴ νομίσητε, ὅτι ἐπειδὴ οὐ δύναμαι, ἀπαιστων ὄντων ὑμῶν, τῆς δυνάμειν μου ἐπιδείξασθαι, ἀλγῶ διὰ τοῦτο· χαίρω γὰρ μάλιστα ὅταν αὐτὸς μὲν ἐγὼ ἀσθενῶ, τουτέστιν, ἀσθενὴς νομίζωμαι, ὡς μὴ ἐπιδεικνύμενος δύναμιν τινα ἐν τῷ τιμωρεῖσθαι· ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ᾔητε, τουτέστιν, ἐνάρετοι, ἀπταιστοί.

« Τοῦτο δὲ καὶ εὐχομαι τὴν ὑμῶν κατάρτισιν. » Οὐ μόνον, φησὶ, βούλομαι τοῦτο, ἀλλὰ καὶ εὐχομαι τὸ εἶναι ὑμᾶς ἀληπτους καὶ κατηρτισμένους, τουτέστι, τετελειωμένους, μηδεμίαν λαθὴν παρήγοντας.

« Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὸν γράφω, ἵνα παρῶν μὴ

Variæ lectiones.

³² ἐνδοιαστικὸν ο. ³³ μάλα γὰρ ο.

ἀποτόμως χρῆσθαι, κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκε ἡ
 μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν. »
 Ἐπειδὴ σφόδρα ἐπέπληξεν αὐτοὺς καὶ ἠπείλησε, νῦν
 ἀπολογεῖται, καὶ φησὶ· Ἀπὸ τοῦ οὕτως ἔγραψα, ὡς
 βουλόμενος ἄχρι τῶν γραμμάτων εἶναι τὴν ἀπειλήν
 καὶ τὴν ἀποτομίαν, ἀλλὰ μὴ ἐν τοῖς ἔργοις ἐπιδειχ-
 θῆναι. Μὴ διορθωθέντας γὰρ κολάσω πάντως ἀποτό-
 μως, ἐπειδὴ ἐξουσίαν δέδωκε μοι ὁ Κύριος. Ἐκ τοῦ-
 του οὖν δείκνυσιν ὅτι καὶ ὁ Κύριος δι' αὐτοῦ μέσου
 κολάζει. Δεικνύων δὲ ὅτι οὐκ ἐπιθυμεῖ τῇ ἐξουσίᾳ
 χρῆσθαι εἰς τὴν καίμων τιμωρίαν, προσέθηκεν,
 ὅτι· « οὐκ εἰς καθαίρεσιν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομὴν » τού-
 τῃστι, προηγουμένως ὁ Κύριος οὐ βούλεται καθαί-
 ρειν [σ. καθαίρειν] ²⁶, ἦτοι κολάζειν, ἀλλ' οἰκοδο-
 μεῖν, τούτέστιν, εὐεργετεῖν· πλὴν καὶ τὸ τοῖς ἀδιορ-
 θώτοις ἐπάγειν ²⁷ τὴν καθαίρεσιν, οἰκοδομεῖν ἔστι.

« Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, χαίρετε. » Ἐγὼ, φησὶ, τὰ
 ἑαυτοῦ ἐποίησα. Ὑπόλοιπον οὖν ἔστιν ὑμῶν· τὰ
 ἑαυτῶν συνεισενεγκεῖν. Διορθωθέντας γὰρ, ἀμάρταν-
 τον κτήσεσθε τὴν ἀπὸ τοῦ συνειδέτος χαρὰν, εἰ καὶ
 λύπης βήματα ὑμῖν εἶπον.

« Καταρτίζεσθε. » Ἀντὶ τοῦ, Τέλεις γίνεσθε ἐν
 τῷ λόγῳ καὶ ἐν βίῳ, καὶ ἀναπληροῦτε τὰ λείποντα
 ὑμῖν.

« Παρακαλεῖσθε. » Ἐπειδὴ πολλοὶ ἦσαν οἱ πει-
 ρισμοὶ καὶ οἱ πεινῶναι, φησὶ· Παρακαλεῖσθε καὶ ὑφ'
 ἑαυτῶν καὶ ὑπ' ἀλλήλων ²⁸, καὶ ὑπὸ τῆς εἰς τὸ βέλ-
 τιον μεταβολῆς. Μεγάλη γὰρ παράκλησις, συνειδὸς
 ἀγαθόν.

« Τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε. » Τοῦτο καὶ ἐν τῇ
 προτέρᾳ αὐτοῦ ἤτησεν, ὡς διαστασιάζοντας. Ἔστι δὲ
 τὸ αὐτὸ μὲν φρονεῖν ἐν τοῖς δόγματι, μὴ εἰρηνεύειν
 δὲ ἐν τοῖς πρὸς ἀλλήλους· ἀμφοτέρω τοίνυν ὁ
 Παῦλος ἀπαιτεῖ.

« Καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης καὶ ἀγάπης ἔσται μεθ'
 ὑμῶν. » Οὐ μόνον παραιεῖ, ἀλλὰ καὶ εὐχεταί· ἢ
 οὐδὲ εὐχή ἐστὶ τοῦτο, ἀλλὰ τοῦ ἀκολούθως ἔσομε-
 νου προαναφώνησις, ὅτι· Ἐάν εἰρηνεύητε, ὁ Θεὸς ἔσται
 μεθ' ὑμῶν. Ἀγάπης δὲ Θεὸς λέγεται, ἢ ὡς ταύτης
 πηγῆ, ἢ ὡς ταύτην ἐνδειξάμενος εἰς ἡμᾶς ὑπερβο-
 λικῆν· ἢ ὡς ἐνθα ἐστὶν ἀγάπη, ἐκεῖ καὶ αὐτὸς ὢν,
 καὶ Δεσπότης ταύτης φαινόμενος. Ὁσαύτως δὲ καὶ
 τῆς εἰρήνης· ἢ ὡς πηγῆ ταύτης, ἢ ὡς εἰρηνεύσας τὰ
 ἐν οὐρανῷ, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς, ἢ ὡς Δεσπότης κτή-
 ματος.

« Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ. » Μὴ
 ὑπόληψιν καὶ δολερῶν, ὡς ὁ Ἰούδας· διὰ τοῦτο γὰρ
 φιλοῦμεν, ἵνα μᾶλλον ἀνακαίωμεν τὴν ἀγάπην·
 ἐπειδὴ τὸ στόμα ἐστὶ μάλιστ' αὐτῶν ἄλλων μελῶν τὸ
 συνδυσμοῦν τὰς ψυχὰς. Καὶ γὰρ καὶ οἶκει ἐπαν-
 ὄντες τὴν ἑνωσιν δηλοῦμεν ²⁹, τῷ στόματι φιλοῦν-
 τες. Ἡ καὶ ἐπειδὴ ναὸς ἔσμεν τοῦ Θεοῦ, πρῶθυρον
 δὲ τούτου τοῦ ναοῦ τὸ στόμα, τὰ πρῶθυρα φιλοῦμεν·
 διὰ τούτων γὰρ τῶν πρῶθυρων εἰσέρχεται ὁ Χριστὸς,
 ὅταν κοιωνῶμεν.

Variæ lectiones.

²⁶ ἐπιφέρειν τὴν καθαίρεσιν, ἦτοι τὴν κόλασιν· ἀλλ' οἰκοδομεῖν θέλει ο. ²⁷ ἀνοικοδομητοῖς ἐπιφέρειν
 τ. κ. οἰκοδομῆ ἔστιν ο. ²⁸ ἄλλων ο. ²⁹ δηλοῦντες τῷ στόματι φιλοῦμεν ο.

A præsens durius agam, secundum potestatem quam
 Dominus dedit mihi in ædificationem, et non in
 destructionem. » Postquam acriter eos terruerat, et
 interminatus erat, nunc defensionem parat, eam,
 inquiens, ob causam sic scripsi, quod voluerim
 minas et æveritatem ad litteras usque esse, neque
 re ipsa et operibus demonstrari. Non correctos enim
 omnino duriter puniam ac severe, quoniam potesta-
 tem dedit mihi Dominus. Hinc indicat quod Domi-
 nus etiam per ipsum, ut medium, punit. Common-
 strans porro quod non desideret potestate sua uti ad
 illorum supplicium, apposit, « Non ad destructio-
 nem, sed ad ædificationem : » hoc est, impiiis
 Dominus non vult destruerè, sive punire, sed ædifi-
 ficare, hoc est, benefacere. Atqui incorrigibilibus
 destructionem inducere, ædificare est.

¶ Vers. 11. « Quod reliquum est, fratres, gaudete. »
 Ego, inquit, quod meum est feci, reliquum est ut
 vos vestra etiam conferatis. Si enim vitam vestram
 correxeritis, immarcescibile possidebitis conscien-
 tiæ gaudium, etiamsi tristitia vobis locutus sim.

« Integri estote. » Hoc est, perfecti estote, et in
 doctrina, et in moribus, ac replete quæ desunt vobis.

« Consolationem accipite. » Quia multas ³²¹ fue-
 runt tentationes et pericula, Consolationem, inquit,
 accipite et a vobis ipsis, et alter ab altero, et a
 permutatione vestri in melius. Magna enim conso-
 latio est, conscientia bona.

« Idem sapite, pacem habete. » Hoc quoque
 in priore Epistola ab his petiit ceu dissidentibus.
 Coningit autem Idem sapere in unanimitate do-
 ctrinæ, pacem vero non exercere in mutua conver-
 satione. Utraque ergo ipsis Paulus postulat.

« Et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum. »
 Non solum adhortatur, verum etiam exortationem
 adjicit : vel ne hæc quidem est exortatio, sed ejus,
 quod consequenter futurum est, prædictio : nimi-
 rum, Si pacem inter vos alueritis, Deus erit vo-
 biscum. Charitatis autem Deus dicitur, vel quod
 fons sit hujus, vel quod eam erga nos eximiam
 ostenderit : vel quod ubi sit charitas, illic et ipse sit,
 et Dominus hujus appareat. Similiter et pacis :
 sive quod fons sit hujus, sive quod tam quæ in
 celo, quam quæ super terram pacaverit ; vel quod
 sit Dominus ejus, tanquam possessionis.

¶ Vers. 12. « Salutate vos mutuo in osculo sancto. »
 Non fucato ac doloso, Judæ instar. Propter hoc
 enim osculamur, ut magis accendamus charitatem.
 Nam os præ cæteris membris animas præcipue
 connectit. Nam domum reversi, osculum figendo
 unioem significamus. Vel quia templum sumus
 Dei, hujus autem templi vestibulum est os, vestibula
 osculamur. Per hæc enim vestibula ingreditur
 Christus, quando communicamus.

« Salutant vos sancti omnes. » Præsentem qui- A dem per osculum connectit, absentes autem per salutationem. Imo et hosce connectit os : nam ab ore salutatio profiscitur.

Vers. 13. « Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen. » Postquam omnes conjunxerat, Filii gratiam, more solito, eis com- precatur, per quam servavit nos, non ex operibus nostris, sed ex gratia, mactatus ipse pro nobis : ac dilectionem Patris, qua dilexit nos, dans Uni- genitum pro nobis. Tanquam autem interrogatus, undenam Filii gratia adveniat, Ex Patris, inquit, dilectione. Quid vero effecit? communionem sancti Spiritus, hoc est, participationem et assumptionem ejus, qua sanctificamur, adventu Spiritus Paracliti in nos participes ipsius facti, imo et ipsi in Spiritum permutamur, non essentia, sed participatione. Ubi vero sunt qui Spiritum sanctum rejiciunt, quia in 322 principio Epistolarum ipsum non ponit? En jam posuit, et Trinitas tibi a Paulo complete enumeratur. Per quam veritatis dogmata firmiter retinentes, ac vitam incorruptam ostendentes con- servemur, ut revera perfecti simus, utrinque nos recte habentes, et Dei in Trinitate perfecti servi perfecti declarati. Cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἄγιοι πάντες. » Τοὺς μὲν παρόντας διὰ τοῦ φιλήματος συνάπτει, τοὺς δὲ ἀπόν- τας διὰ τῆς προσήσεως· καὶ τούτους δὲ τὸ στόμα συνάπτει· ἀπὸ γὰρ στόματος ἡ πρόσρησις.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύ- ματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. » Ἐπειδὴ συν- ἤψεν ἅπαντας, ἐπεύχεται αὐτοῖς κατὰ τὸ εἰωθὸς, τὴν χάριν τοῦ Υἱοῦ, δι' ἧς ἔσωσεν ἡμᾶς, οὐκ ἐξ ἔργων ἡμετέρων, ἀλλὰ χάριτι, σπλαγίς αὐτῶν ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς, ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς, δοὺς τὸν Μονογενῆ ὑπὲρ ἡμῶν. Ὁσαυτὸν δὲ ἐρωθηθεὶς· Πόθεν ἡ χάρις τοῦ Υἱοῦ; φησὶν, ὅτι Ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγάπης. Τί δὲ κατώρθωσε; Τὴν κοινωνίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τουτέστι, τὴν με- τοχὴν αὐτοῦ, καὶ τὴν μετέληψιν, καθ' ἣν ἁγιαζό- μεθα, τῇ ἐφ' ἡμᾶς ἐπιφοιτήσει τοῦ Παρακλήτου κοινωνοὶ αὐτοῦ γενόμενοι, καὶ Πνεῦμα καὶ αὐτοί, οὐκ οὐσία, ἀλλὰ μεθέξει ὄντες. Ποῦ δὲ εἰσιν οἱ τὸ Πνεῦ- μα ἀθετοῦντες, διότι μὴ ἐν ἀρχῇ τῶν Ἐπιστολῶν αὐτὸ τίθησιν; Ἰδοὺ γὰρ τέθεικε, καὶ ἡ Τριάς σοι ἀπρητισμένως ὑπὸ τοῦ Παύλου ἀπρηθμηται· ὄψ' ἧς συντηροίμεθα, τὰ τε δόγματα τῆς ἀληθείας κα- τέχοντες βεβαίως, καὶ τὸν βίον ἀδιάφθορον ἐπιδεικνύ- μενοι, ἵνα τῷ ὄντι κατηγορησόμενοι ὦμεν, ἀμφοτέρω- θεν καλῶς ἔχοντες, καὶ δοῦλοι τέλειοι τοῦ τελείου ἐν Τριάδι Θεοῦ δεικνύμενοι· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

THE

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD GALATAS

EXPOSITIO.

323 ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD GALATAS.

Multa vehementia et indignatione refertum est ex- ordium, et universa propemodum Epistola : perpetuo enim mansuetum esse erga discipulos, qui increva-

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙ- ΣΤΟΛΗΣ.

Πολλοῦ τὸ προοίμιον γέμει θυμοῦ, καὶ ἡ ἅσα σχεδὸν ἡ Ἐπιστολή· τὸ γὰρ δεῖ ἐπιεικεῦσθαι τοῖς μαθηταῖς ἐπικληθῆσθαι δομομένοις, οὐ διδα-

καλου. Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ποιεῖ· τὸν τε γὰρ Πέτρον μακαρίσας, εἶτα καὶ ἐπιτιμῶ· καὶ τοὺς μθητάς δὲ ἀσυνέτους ἀποκαλεῖ. Καὶ Παῦλος μὲν οὖν καὶ πρὸς ἄλλους μὲν γράφων, ἀσθηρότετι κέχρηται, ὡς περ οὖν πρὸς Κορινθίους· μάλιστα δὲ πρὸς Γαλάτας τούτους. Ἡ δὲ αἰτία τούτη· Ὅτι ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ἅμα μὲν τοῦ πατρῷου νόμου ἐχόμενοι, ἅμα δὲ διδάσκαλοι εἶναι ὀρεγόμενοι, ἐδίδασκον Γαλάτας, ὅτι δεῖ περιτέμνεσθαι, καὶ Σάββατα καὶ νομηνίας τηρεῖν· τοὺς γὰρ περὶ Πέτρον μὴ κωλύειν ταῦτα. Καὶ ἀληθῶς γε οὐκ ἐκάλουν οὗτοι, οὐχ ὡς δογματίζοντες, ἀλλ' ὡς συγκαταβαίνοντες· τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότων⁴⁰, εἰς καὶ ἐκήρυττον. Ὁ δὲ Παῦλος ἔθνησι κηρύττων, οὐ χρεῖαν εἶχε τῆς συγκαταβάσεως ταύτης. Ὅτι γοῦν ἐν χρεῖᾳ γέγονεν, καὶ αὐτὸς συγκατέβη, καὶ περιέτεμε μὲν τὸν Τιμόθεον, ἡγρίσατο δὲ αὐτὸς κατὰ τὸν νόμον. Ἀλλ' οἱ ἀπατεῶνες οὐ λέγοντες τὰς αἰτίας, δι' ἃς καὶ οἱ περὶ Πέτρον καὶ αὐτοὶ ταῦτα ἐπόουν, παρελογίζοντο τοὺς ἀσελεστήτους, καὶ αὐτὸ μέντοι τοῦτο εἰς διαβολὴν Παύλου προέφερον, τὸ, ποτὲ μὲν περιτέμνειν, ποτὲ δὲ ἀναιρεῖν τὴν περιτομήν, καὶ ἄλλοτε ἄλλα κηρύσσειν· καὶ ἐπὶ πᾶσιν, ὡς οὐ δεῖ Παῦλον κείσεσθαι, ὃς οὐτε Χριστὸν εἶδεν, οὐτε αὐτοῦ ἐστὶ μαθητῆς, ἀλλὰ τῶν ἀποστόλων· τοὺς δὲ περὶ Πέτρον, ὡς αὐτόπτας προσδέχεσθαι. Διὰ ταῦτα τολμῶν διακαῆς τὴν ψυχὴν, συντίθησι τὴν Ἐπιστολήν· καὶ πρῶτόν γε πρὸς ἐκεῖνον ἀποτίσεται, ὃ ἐκεῖνοι ἔλεγον διορῦντονας αὐτοῦ τὴν ἐπόληψιν, ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸς δὲ τῶν ἀποστόλων ἐστὶ μαθητῆς· διὸ καὶ οὕτως ἀρχεται·

A *lione opus habent, non est boni præceptoris. Idem etiam Dominus agit. Cum enim Petrum beatum prædicasset^h, postea itidem objurgat; ac discipulos indoctos et carentes intellectu appellatⁱ. Ac Paulus certe quidem ad alios scribens, austeritate usus est, quemadmodum ad Corinthiosⁱ; potissimum autem ad Galatas hosce. Causa vero est hujusmodi. Qui ex Judæis ad fidem accesserant, partim quidem patria lege detenti, partim vero doctores esse desiderantes, docebant Galatas circumcisionem esse retinendam, et Sabbata et neomenias servanda. Nam Petri discipuli hæc non vetabant. Ac revera **324** quidem isti non vetabant, non quod ita docerent, verum quod infirmitati eorum, qui ex Judæis crediderant, condescenderent, quibus etiam prædicabant. Paulus vero qui gentibus prædicabat, ista condescensione non indigebat. At si quando opus esset, ipse etiam obsecundabat: hinc est quod circumciderit Timotheum, quodque ipse sanctificatus sit secundum legem. At qui impostores non reddentes causas cur Petrus et qui cum ipso erant, talia facerent, decipiebant simpliciores, et tamen hoc ipsum in Pauli calumniam proferebant, quod alias circumcideret, alias vero circumcisionem tolleret, et alias alia prædicaret: et præ omnibus, Paulo non esse obtemperandum, quippe qui neque Christum vidisset, neque ejus esset discipulus, sed apostolorum. Petrum autem, cum cæteris apostolis, ceu eos qui ipsi Christum vidissent, suscipiendos. Has ab causis animo accensus Apostolus, Epistolam hanc conscribit. Ac primum quidem eo sermonem dirigit, quod illi dicebant, perfodientes ita et elevantes ejus æstimationem, nimirum, quod alii quidem essent Christi, ipse vero apostolorum discipulus. Propterea sic oritur:*

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD GALATAS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

D

325 CAPUT PRIMUM.

« Παῦλος ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου. » Εὐθέως ἀναρρεῖ τὸ εἶναι ἀνθρώπων μαθητῆς. Οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων γάρ, ἀλλ' ἀνωθεν, καὶ ἀπ' οὐρανοῦ ἐκλήθη· καὶ οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἐδάπτισε μὲν γὰρ αὐτὸν Ἀνανίας· ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνος πρὸς τὴν πίστιν ἐκάλεσεν, ἀλλ' ἀπ' οὐρανοῦ ὁ Χριστός. Διὰ τί δὲ οὐκ εἶπε, Παῦλος κλητός, ἀλλ', « Ἀπόστολος; » Διότι περὶ τούτου πᾶς ἦν ὁ λόγος, λεγόντων ὅτι ὑπ' ἀνθρώπων ἀπόστολος κεχειροτόνητο· πρὸς τοῦτο οὖν ἐνίσταται, δεικνύς ὅτι οὐκ ἐστὶ τοῦτο.

^h Matth. xvi, 17. ⁱ Matth. xv, 16. ^j I Cor. v, 2.

Variæ lectiones.

⁴⁰ πιστευόντων ο.

« Sed per Jesum Christum, et Deum Patrem, A qui suscitavit eum a mortuis. » Atqui Acta apostolorum, a Spiritu sancto indicant eum segregatum esse ad apostolicam functionem ^k. Perspicuum igitur quod sit una potestas et Filii et Patris et Spiritus. Observa hic præpositionem, « Per, » Patri appositam, ac Filium primo nominatam, propter hæreticos qui in hisce rebus curiosi sunt. Opportune autem meminit mortis et resurrectionis, ut persuadeat eos non diutius legi advertere animum, quæ nihil eis conferre possit : sed Christo potius, qui pro ipsis mortuus est et resurrexit. Tum quod magnæ sit ingratitude, a tali tantoque benefactore deficere. Pater autem ipsum suscitasse dicitur, tum propter auditorum imbecillitatem, tum quod ad Patrem etiam referantur quæcumque Filius facit. Non enim ille ad seipsum excitandum impotens erat, qui in ipsum credentibus istud dedit, ut vel sola corporum suorum umbra mortuos suscitarent.

Vers. 2. « Et qui mecum sunt omnes fratres. » Quia calumniabantur eum, quod solus hæc prædicaret, indicat jam nunc plerosque sibi alios esse ejusdem sententiæ participes.

« Ecclesiis Galatiæ. » Reputa hic ejus indignationem atque dolorem. Non enim dixit, Dilectis, sanctificatis, neque Ecclesiis Dei, sed simpliciter, « Ecclesiis Galatiæ. » Quia vero dissidebant inter sese, istos non injuria multas vocat Ecclesias. Partim vero eos pudefaciens, in unum colligit per hoc nomen. Qui enim in multa sunt divisi, non possunt **326** hac nomenclatura appellari, quæ concordiam significat.

Vers. 3. « Gratia vobis et pax. » Quia periclitabantur ne gratia exciderent, propterea quod animum ad legem applicarent, imprecatur hanc ipsis. Quoniam vero seipsos hostes Dei fecerunt, statuentes legalia quæ ille aboleverat, ad pacem illos revocat ac reducit.

« A Deo Patre. » Deus Pater vester factus est. Unde? Ex lege ad quam inhibitis, an ex baptisate Christi? Quomodo igitur aversamini benefactorem? Observa autem quod ait, « A Deo Patre, » sine articulo, propter eos qui Filium Patre minorem esse concludunt, ex hoc quod Joannes dicit, « Et Deus D erat Verbum ^l, » sine articulo.

« Et Domino nostro Jesu Christo. » Non lex dominus noster est, sed Christus Jesus. Ipsa porro nomina beneficii sunt indicia. Jesus enim, veluti a peccatis servans populum. Christus a Spiritus unctione, qua pro nobis unctus est, sanctificans naturam nostram per assumptionem, ac nobis largiens ut sic nominamur.

Vers. 4. « Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris. » En seipsum dedit : non igitur ut servus

« Ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ Θεοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. » Καὶ μὴν αἱ Πράξεις ὑπὸ τοῦ Πνεύματος δηλοῦσιν αὐτὸν ἀφορισθῆναι εἰς τὴν ἀποστολήν. Δῆλον οὖν, ὅτι μὴ ἐξουσία Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος, καὶ Πατρὸς. Σημειώσαι δὲ, καὶ τὸ, « Διὰ, » ἐπὶ τοῦ Πατρὸς κείμενον, καὶ πρῶτον τὸν Υἱὸν ἰνομασθέντα, διὰ τοὺς ταῦτα περιεργαζομένους αἰρετικούς. Εὐκαίρως δὲ ἀναμνήσκει τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἵνα κείνη αὐτοὺς μηκέτι τῷ νόμῳ προσέχειν, τῷ μὲν ὑπὲρ αὐτῶν εἰσενεγκόντι· ἀλλὰ τῷ Χριστῷ, τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἀναστάντι· καὶ ὅτι τὸ τοιοῦτου ἀφίστασθαι εὐεργέτου, μεγάλης ἀγνωμοσύνης. Λέγεται δὲ αὐτὸν ἐγείραι· ὁ Πατὴρ, καὶ διὰ τὴν τῶν ἀκρατῶν ἀσθένειαν, καὶ διότι εἰς τὸν Πατέρα πάντα ἀναφέρονται, ὅσα ὁ Υἱὸς ποιεῖ. Οὐ γὰρ δήπου αὐτὸς ἐαυτὸν ἐγείρει· ἀδύνατος ἦν, ὅς καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεῦσαι ^m δέδωκε νεκροὺς ἐγείρειν ἀπὸ σκιδῆς μόνης τῶν σωμάτων αὐτῶν.

« Καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί. » Ἐπειδὴ διέβαλλον αὐτὸν ὡς μόνον ταῦτα κηρύττοντα, δείκνυσι νῦν ⁿ ὡς πολλοὺς καὶ ἄλλους ἔχει τῆς γνώμης κοινωνοὺς.

« Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας. » Ὅρα τὸν θυμὸν καὶ τὴν ὀδύνην. Οὐ γὰρ εἶπε, Τοῖς ἀγαπητοῖς, τοῖς ἡγιασμένοις, οὐδὲ, Ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς, « Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας. » Ἐπεὶ δὲ καὶ διεστασίαζον, εἰκότως καὶ πολλὰς Ἐκκλησίας τοῦτους ὀνομάζει· ἅμα δὲ καὶ ἐντρέπων αὐτοὺς, συνάγει εἰς ἓν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦτου. Οἱ γὰρ εἰς πολλὰ διηρημένοι οὐ δύναται ταύτη καλεῖσθαι τῇ προσηγορίᾳ, ἢ συμφωνίᾳ δηλοῦν.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. » Ἐπειδὴ ἐκινδύνουν τῆς χάριτος ἐκπεσεῖν, ἐκ τοῦ προσέχειν τῷ νόμῳ, ἐπέυχεται ταύτην αὐτοῖς· καὶ ἐπειδὴ πολεμῶνς ἐαυτοὺς τοῦ Θεοῦ ἐποίησαν, ἰστώντας τὰ νομικά, ἃ ἐκεῖνος κατήργησε, πρὸς τὴν εἰρήνην αὐτοὺς ἐπανάγει.

« Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς. » Ὁ Θεὸς Πατὴρ ὑμῶν ἐγένετο. Πόθεν; Ἀπὸ τοῦ νόμου, πρὸς ὃν κεχῆνατε, ἢ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ; Πῶς οὖν ἀποστρέψετε τὸν εὐεργέτην; Σημειώσαι δὲ τὸ, « Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, » χωρὶς τοῦ ἄρθρου κείμενον, διὰ τοὺς ἐλάττωσα εἰσάγοντας τὸν Υἱὸν, ἐκ τοῦ τὸν Ἰωάννην λέγειν· « Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, » χωρὶς ἄρθρου.

« Καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὐχ ὁ νόμος ἡμῶν κύριος, ἀλλ' ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς. Καὶ αὐτὰ εἰ ταῦ ὀνόματα, τῆς εὐεργεσίας ἐνδεικτικά. Ἰησοῦς γὰρ, ὡς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν σώσας τὸν λαόν· καὶ Χριστὸς δὲ, ἀπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος χρίσεως, ἦν ὑπὲρ ἡμῶν ἐχρίσθη, ἀγιάσας τὴν φύσιν ἐν τῷ προσλήμματι, καὶ δοὺς ἡμῖν οὕτως ὀνομάζεσθαι.

« Τοῦ δόντος ἐαυτὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. » Ἴδού ἐαυτὸν δίδωκεν· οὐκ ἄρα ὡς δοῦλος ὑποοργή

^k Act. XIII, 2. ^l Joan. I, 1

σεν. Ὅταν οὖν ἀκούσης, αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς δε-
δοσθαι, τὴν εὐδοκίαν καὶ τὴν θέλησιν ἐννοεῖ τοῦ Πα-
τρὸς. Ἔδωκε δὲ ἑαυτὸν, ἵνα ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς τῶν
ἁμαρτιῶν, ὧν ὁ νόμος ἀπαλλάξαι οὐκ ἴσχυε. Πῶς
οὖν τὸν ἀπαλλάξαντα ἀφέντες, τῷ νόμῳ προσέχετε,
τῷ μηδὲν ὠφελήσαντι;

« Ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος
πονηροῦ. » Ἐνταῦθα οἱ Μανιχαῖοι ἐπιπηδῶσι τῷ
ῥητῷ, λέγοντες, ὅτι Ἰδοὺ πονηρὸν ἐπέλεσε τὸν ἐνε-
στῶτα αἰῶνα, ἦτοι τὴν ζωὴν ἡμῶν. Οὐκ ἔστι δὲ
τοῦτο. Οὐτε γὰρ αἱ ἡμέραι πονηραὶ αὐταὶ καθ' ἑαυτάς
(τίς γὰρ πονηρία τοῦ ἡλιακοῦ δρόμου, ἢ τοῦ διαστή-
ματος τῶν ἡμερῶν;) Οὐτε ἡ ζωὴ ἡμῶν αὐτὴ καθ'
ἑαυτὴν πονηρὰ ἔστι· πῶς γὰρ, ἐν ἧ τὸν Θεὸν ἐπι-
γινώσκωμεν, καὶ περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφοῦμεν;
ἀλλ' αἰῶνα πονηρὸν, τὰς πράξεις φησὶ τὰς πονηράς,
καὶ⁴² τὴν διεφθαρμένην προαίρεσιν. Ὅσπερ⁴³ καὶ
ἡμεῖς εἰδώσαμεν λέγειν, Κακὴν ἔσχον ἡμέραν, οὐ τὸν
καιρὸν, ἀλλὰ τὴν περιστάσιν, καὶ τὴν πράξιν δια-
βάλλοντες. Οὐ γὰρ ἵνα ἡμᾶς ἀποκτείνῃ, καὶ ἐκβάλῃ
τῆς παρουσίας ζωῆς, διὰ τοῦτο ἀπέθανεν ὁ Χριστός,
ἀλλ' ἵνα τῶν πονηρῶν πράξεων ἀπαλλάξῃ τοῦ λοιποῦ.
Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι Ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ
τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, τουτέστιν, Ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς
τῶν προγεγονότων πταισμάτων· λέγει λοιπὸν, ὅτι
καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἀσφάλειαν ἔδωκεν, ἵνα ἐξέλθῃται
ἡμᾶς τῆς πονηρᾶς διαγωγῆς. Ὁ νόμος δὲ, οὔτε τὰ
μέλλον ἐνίσχυε.

« Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν. »
Ἐπειδὴ ἐνόμιζον ἐκείνοι ὅτι τοῦ Θεοῦ παρακούουσι
ἀφέντες τὸν νόμον, διορθοῦται τὴν ὑπόνοιαν αὐτῶν,
δεικνύς ὅτι θελημα τοῦ Πατρὸς ἔστι, τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ
ἐλευθερωθῆναι. Ὅρξ· δὲ ὅτι οὐκ εἶπε, Κατ' ἐπιτα-
γὴν τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ, « Κατὰ τὸ θέλημα, » του-
τέστι, τὴν εὐδοκίαν. Εἰπὼν δὲ Πατέρα ἡμῶν τὸν
Θεόν, πάλιν τοῦ εὐεργέτου ὑπομιμνήσκει Χριστοῦ,
ὃς τὸν αὐτοῦ Πατέρα, καὶ ἡμῶν Πατέρα ἐποίησε.
Πῶς οὖν τούτου ἀφίστασθε;

« Ὡς ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. »
Ὁὐδαμῶς ἀλλαχού ἐν προοιμίῳ τὸ, « Ἀμήν, » θεῖς,
ἐνταῦθα τέθεικε· δεικνύς ὅτι ὁ λόγος ἀπρητισμένος
ἔστιν αὐτῷ, καὶ πρὸς τὴν κατηγορίαν τῶν Γαλατῶν
ἱκανὰ τὰ εἰρημένα· καὶ γὰρ ἀναμνήσας τῶν ἀπά-
των τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν, ἐξ ὧν κατεκρίνοντο οὗτοι,
ἀφιέντες τὸν εὐεργετήσαντα⁴⁴ Χριστόν· εἶτα ἐκ-
πλαγεῖς ταύτας, καὶ μηκέτι μηδὲν δυνάμενος ἄλλο
περὶ αὐτῶν ἐξεπεῖν, εἰς δοξολογίαν κατακλείει τὸν
λόγον.

« Θαυμάζω ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ
καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ. » Δείκνυσιν
ὅτι μεγάλην τινὰ ὑπόληψιν περὶ αὐτῶν εἶχε. Θαυ-
μάζω γὰρ, φησὶν, εἶχε ὑμεῖς οἱ τοσαῦτα πεπνημέ-
τες ἐν τῇ πίστει, οὕτω ταχέως μετατίθεσθε. Δύο δὲ
τὰ ἐγγλήματα, τό τε, « Μετατίθεσθε, » καὶ τὸ, « Τα-
χέως »· ὥστε μηδὲ χρόνου δεῖσθαι τοὺς ἀπατῶντας·
ὅσπερ κουφότητα⁴⁵ τῶν παραδεχομένων κατηγορεῖ.

herili jussu operatus est. Cum igitur audis ipsum a
Patre datum esse, benevolentiam Patris et volunta-
tem intellige. Dedit autem seipsum, ut liberet nos
a peccatis, a quibus lex liberare non valuit. Quo-
modo igitur liberatore vestro dimisso, legi atten-
ditis, quæ nihil vobis profuerit?

« Ut eriperet nos ex presenti sæculo malo. »
Hic Manichæi textui vim faciunt, dicentes, Ecce,
sæculum præsens, sive vitam nostram, malum ap-
pellavit. Hoc autem non est ita. Neque enim dies
ipsæ per se malæ sunt. Quæ enim pravitas cursus
solaris, vel dierum intervalli? Neque vita nostra
per sese prava est; quomodo enim in qua Deum
agnoscimus, ac de futuris philosophamur? Sed sæ-
culum pravum, operationes pravas dicit, et cor-
ruptam voluntatem: quemadmodum nos consuevi-
mus dicere, Malum habui diem, non tempus, sed
circumstantiam et actionem accusantes. Non enim
ut nos occidat et ejiciat e præsentī vita, propterea
mortuus est Christus; verum ut a pravīs operibus
deinceps nos liberet. Cum enim supra dixisset,
Dedit seipsum pro peccatis nostris, hoc est, Libera-
vit nos a præteritis sceleribus: posthæc ait quod et
in futurum dedit nobis securitatem, ut nos a mala
conversatione eximat. Lex autem nequo præterita
peccata delevit, nec ad futura valuit.

προγεγονότα ἁμαρτήματα ἐξήλειπεν, οὔτε πρὸς τὸ

C 327 « Secundum voluntatem Dei et Patris no-
stri. » Quia putabant illi quod Deo non obtempera-
rent dimittens legem, suspicionem eorum corri-
git, ostendens voluntatem Patris esse, quod per
Filium liberaremur. Vides autem quod non dixerit,
Juxta mandatum Patris, sed, « Secundum volunta-
tem, » hoc est, beneplacitum. Dicens autem Deum
Patrem nostrum, rursus benefactoris commone-
facit Christi, qui Patrem suum, nostrum etiam Pa-
trem fecit. Qui igitur ab hoc deficitis?

Vers. 5. « Cui gloria in sæcula sæculorum.
Amen. » Cum nusquam alibi in exordiis « Amen »
posuerit, hic ponit, indicans quod sermo ejus con-
summatus sit, et quæ dixisset, ad Galatarum accu-
sationem abunde satis esse. Etenim mentione facta
inenarrabilium Dei beneficiorum, ex quibus con-
demnabantur illi, quod Christus benefactorem di-
misisset; deinde admiratur ea, nec quidquam
aliud de illis enuntiare valens, doxologia sermonem
claudit.

Vers. 6. « Miror quod adeo cito transferimini ab
eo qui vocavit vos per gratiam Christi. » Indicat
quod magnam de ipsis habuerit opinionem. Miror
enim, inquit, quod vos qui adeo in fide laborastis,
tam cito transferimini. Duæ culpæ sunt, et quod
« Transferimini, » et quod « Cito, » ut ne tempora-
quidem opus habeant impostores: quod levitatem
excipientium imposturam reprehendit. Nec dixit,

Varie lectiones.

⁴² ἢ ο. ⁴³ ὥστε ο. ⁴⁴ εὐεργέτην ο. ⁴⁵ κουφότητος ο.

Translati estis, sed, « Transferimini, » hoc est, Nondum credo, nec arbitror consummatam esse fraudem. Considera hic sapientiam. Quia lege dententi Patri servire putabantur, A Patre, inquit, transferuntur, qui animam legi adhibent. Nam « ab eo, » inquit, « qui vocavit vos, » hoc est, Patre. « Per gratiam Christi, » Id est, ut justificemini per Christum : non ex operibus, sed gratia. Filius enim exhibet remissionem in gratia, Pater autem ad hanc vocat.

VERS. 7. « Ad aliud Evangelium, quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui vos conturbant, et volunt pervertere Evangelium Christi. » Quia suam imposturam seductores Evangelium vocabant, ipse adversus nomen illud pugnans, Non est, inquit, aliud Evangelium, præterquam quod accepistis. Unum enim est, rectam et sinceram opinionem continens, quod ego prædicavi : nisi jam sint qui turbent oculos animarum vestrarum, et faciant alia pro aliis cernere, volentes subvertere Evangelium Christi. At non totum Evangelium subvertebant, verum de Sabbato et Circumcisione solum mandatum subintroduxerunt. Attamen indicat quod exiguum quidpiam perperam factum, universum Evangelium invertat : perinde **328** ac qui regii numismatis quidquam amputaverit, totum numisma adulterinum reddidit. Observa autem istud, propter eos qui dicunt, hoc esse modicum atque adeo condonandum. Arripiunt autem hoc dictum Marcionistæ, asserentes hinc non quatuor, sed unicum Evangelium admittendum, quod ipsi nempe confuse et mutilate composuerunt. Ecce enim, inquit, Paulus unicum Evangelium esse dicit. Ecquid hoc ? Nam et nos quatuor unum dicimus, secundum centum nimirum. Neque enim Paulus de numero nunc dicit, verum de dissonantia. Quia enim dissonat impostorum prædicatio, ideo non est Evangelium, ut si consonaret, esset Evangelium, hoc est, prædicatio apostolica. Proinde manifestissimæ nugæ sunt quæ Marcion hic profert.

VERS. 8. « Sed licet nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. » Ne quis dicat quod ambitione ductus, sua dogmata jactat, seipsum devovet. Quia vero ad auctoritatem et dignitatem personarum confugiebant, ac Petrum cum suis, et Jacobum proferebant, eam ob causam angelorum etiam meminit. Adjecit autem, « De cælo, » quandoquidem et sacerdotes angeli vocabantur. Ne igitur de sacerdotibus hæc dici putes, cæli appositione superas potentias significavit. Nec dixit, Si contraria prædicent, Sed, Si parum quiddam annuntient præter id quod annuntiamus. Per hoc igitur quod angelos anathematizat, omnem auctoritatem ejicit ; quod vero seipsum, omnem societatem. Ne enim mihi dicas, En coepostoli tui diversum prædicant ;

Α Καὶ οὐκ εἶπε, Μετέθεσθε, ἀλλὰ, « Μετατίθεσθε, » τούτέστιν, Οὐδέπω πιστεύω, οὐδὲ ἠγοῦμαι ἀπρητισμένην εἶναι τὴν ἀπάτην. Ὅρα δὲ σοφίαν. Ἐπειδὴ τοῦ νόμου ἐχόμενοι, φωντο θεραπεύειν τὸν Πατέρα, φησὶν, ἕτι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μετατίθενται οἱ τῷ νόμῳ προσέχοντες. « Ἀπὸ γὰρ « τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς, » φησὶ, τούτέστι, τοῦ Πατρὸς. « Ἐν χάριτι Χριστοῦ, » τούτέστιν, ὥστε δικαιοθῆναι ὑπὸ Χριστοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλὰ χάριτι. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς παρέχει τὴν ἀφ᾽ οὐρανῶν ἐν χάριτι· ὁ δὲ Πατὴρ πρὸς ταύτην καλεῖ.

« Εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον, ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο, εἰ μὴ τινές εἰσιν οἱ ταρασσόντες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. » Ἐπειδὴ τὴν ἑαυτῶν ἀπάτην οἱ πλάνοι Εὐαγγέλιον ἐκάλουν, αὐτὸς καὶ πρὸς τὸ ὄνομα μάχεται, καὶ φησὶν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλο Εὐαγγέλιον παρ' ὃ παρελάβετε ⁴⁷. Ἐν γὰρ ἔστι τὸ τὴν ὀρθοδοξίαν περιέχον ⁴⁸, τὸ ἐγὼ ἐκῆρυξα· εἰ μὴ ἕρα τινές τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ψυχῶν ὑμῶν ταρασσουσι, καὶ ποιῶσιν ἕτερα ἢ τῶν ὀρθῶν, θέλοντες μεταστρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ μὴν οὐκ ὄλον τὸ Εὐαγγέλιον ἀνέτρεπον, ἀλλὰ τὴν περὶ τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς Περιτομῆς μόνον ἐντολὴν παρεῖσθον· ἀλλ' ὁμῶς δείκνυσσι, ὅτι καὶ μικρὸν παραποιηθὲν, τὸ ὄλον Εὐαγγέλιον ἀνατρέπει· ὡσπερ καὶ ὁ τοῦ βασιλικοῦ νομίσματος μικρὸν τι περικόψας, τὸ ὄλον νόμισμα κίβδηλον ἐργάσατο. Σημειῶσαι δὲ τοῦτο, διὰ τοὺς λέγοντας, ὅτι τὸδε μικρὸν ἔστι καὶ συγχωρητέον. Δράσσονται δὲ τοῦ βήτου οἱ Μαρκωνισταὶ, καὶ φασιν, ἐντεῦθεν δεῖν μὴ τὰ τέσσαρα, ἀλλ' ἐν δέχασθαι Εὐαγγέλιον, ὃ αὐτοὶ συγγέροντες [f. χέαν.] καὶ περικόψαντες συνέθηκαν. Ἰδοὺ γὰρ, φασιν, ὁ Παῦλος ἐν εἶναι λέγει Εὐαγγέλιον. Καὶ τί τοῦτο ; Καὶ ἡμεῖς τὰ τέσσαρα ἐν εἶναι λέγομεν, κατὰ γὰρ τὴν συμφωνίαν· οὐδὲ γὰρ Παῦλος περὶ ἀριθμοῦ λέγει νῦν, ἀλλὰ περὶ διαφωνίας. Διότι γὰρ, φησὶ, διαφωνεῖ τὸ τῶν πλάνων κήρυγμα, διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν Εὐαγγέλιον, ὡς εἰ γὰρ συνεφωνεῖ, ἦν ἂν Εὐαγγέλιον, τούτέστι, κήρυγμα ἀποστολικόν. Ὡστε φλυαρία σαφῆς τὰ τοῦ Μαρκίωνος.

« Ἀλλὰ κἄν ἡμεῖς, ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι διὰ φιλοδοξίαν τὰ οὐκ εἶρα συγκροτεῖ δόγματα, καὶ ἑαυτὸν ἀναθεματίζει. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς ἀξιώματα κατέφευγον, καὶ τοὺς περὶ Πέτρον προέφερον καὶ Ἰάκωβον· διὰ τοῦτο καὶ ἀγγέλων ἐμνήσθη. Προσέθηκε δὲ τὸ, « Ἐξ οὐρανοῦ, » ἐπειδὴ καὶ οἱ ἱερεῖς, ἄγγελοι ἐκαλοῦντο. Ἴνα γοῦν μὴ περὶ ἱερέων ὑπολάθῃς λέγεσθαι, τῇ τοῦ οὐρανοῦ προσθήκῃ τὰς ἄνω δυνάμεις ἐδῆλωσε. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐάν ἐναντία καταγέλλωσιν, ἀλλὰ, Κἄν μικρὸν τι εὐαγγελίζωνται, παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα. Διὰ μὲν οὖν [f. add. τοῦ] τοὺς ἀγγέλους ἀναθεματίζει, πᾶν ἀξίωμα ἐκβάλλει· διὰ δὲ τοῦ ἑαυτὸν, πᾶσαν οικειότητα. Μὴ γὰρ μοι εἴπῃς, ὅτι Οἱ συναπόστολοι σου κηρύττουσιν ἕτερα· οὐδὲ εἰμα-

Varie lectiones.

⁴⁷ παρ' ὅπερ ἐλάβ. ο. ⁴⁸ παρέχον ο.

τοῦ φεῖδομαι ἕτερα κηρύσσοντος. Οὐχ ὡς καταγι-
νώσκων δὲ τῶν ἀποστόλων ταῦτα φησιν, ἀλλὰ βου-
λόμενος ἀποβρῆσαι τὰ στόματα τῶν πλάνων, καὶ
δειξάτω, ὅτι ἀξίωμα οὐ προσίεται, ὅταν ὁ λόγος περὶ
δογμάτων ᾖ.

« Ὡς προειρήκαμεν, καὶ ἄρτι πάλιν λέγω· Εἴ τις
ὑμᾶς εὐαγγελίζεσθαι παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα
ἔστω. » Ἴνα μὴ νομισώσιν ἀπὸ θυμοῦ, καὶ κατὰ
συναρπαγὴν ταῦτα εἰπεῖν αὐτόν, δεύτερον αὐτὰ τί-
θησι, δεικνύς ὅτι οὐκ ἀκρίτως, ἀλλὰ βεβαίως καὶ πα-
γίως κυρώσας ταῦτα παρ' ἑαυτῶν⁴⁹, οὕτως ἀπεφί-
νατο.

« Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν Θεόν; ἢ
ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; » Μέλλει ἀπολογησάσθαι
περὶ ὧν ἐγκαλεῖται. Ἴνα τοίνυν μὴ ἐπαρθῶσιν αὐτοὶ
ὡς τῷ διδασκάλῳ δικάζοντες, φησί· Μὴ νομίζετε
ὅτι ὑμῖν ἀπολογοῦμαι, ἢ ὑμᾶς ζητῶ πείσαι, ἀλλὰ
πρὸς τὸν Θεόν μοι ὁ πᾶς λόγος. Ὅθεν οὐδὲ ταῦτα
γράφω, τῆς παρ' ὑμῖν ἐπιέμενος δόξης, καὶ ἵνα μα-
θητὰς ἔχοιμι, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ἀπολογούμενος ὑπὲρ
τῶν δογμάτων, καὶ οὐκ ἀνθρώποις ἀρέσκειν θέλων.
Ἡ καὶ οὕτως· Ἐπειδὴ διέβαλλον αὐτόν, ὡς ἄλλα
παρ' ἄλλοις κηρύττοντα, καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους
μεταβαλλόμενον, φησιν, ὅτι Ἀνθρώπους πείθειν
σπουδάζω, καὶ τούτοι; ἀρέσκειν, ἢ τῷ Θεῷ; Εἰ γὰρ
ἀνθρώποις ἀρέσκειν ἤθελον, πάντως ἂν ἐποίουν ὃ
λέγετα.

« Εἰ γὰρ ἔτι ἀνθρώποις ἤρῃσκον, Χριστοῦ δοῦλος
οὐκ ἂν ἦμην. » Κατασκευάζει ὅτι οὐκ ἀνθρώποις
ἀρέσκειν σπουδάζει· καὶ πῶς ἂν ἢ αὐτοὺς κολακεί-
σειεν, ἢ ἄλλα παρ' ἄλλοις κηρύξειεν; Εἰ γὰρ τοῦτο
ἐσπουδάζον, οὐκ ἂν ἀπέστην τῶν Ἰουδαϊκῶν, καὶ
προσηλθὼν τῷ Χριστῷ· οὐκ ἂν κατεφρόνησα συγ-
γενῶν, φίλων, δόξης τοσαύτης, καὶ εἰλόμην διω-
γμῶν, καὶ κινδύνων, καὶ ἀτιμίας.

« Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ Εὐαγγέλιον τὸ
εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι κατ' ἀνθρω-
πων. » Μέλλει δεῖξαι αὐτοῖς, ὅτι⁵⁰ μετέστη κατ'
ἀλήθειαν ἀπὸ τοῦ νόμου, καὶ διὰ τοῦτο μέμνηται
τοῦ προτέρου βίου, καὶ τῆς ἀθρόας μεταβολῆς· δει-
κνύς, ὅτι Οὐκ ἂν μετέστη⁵¹ ἀθρόον, εἰ μὴ θειοτέραν
ἐνὰ πληροφορίαν ἔσχε⁵². Διὸ καὶ φησιν, ὅτι « Οὐκ
ἔστι κατ' ἀνθρωπων τὸ Εὐαγγέλιόν μου »· τούτεστιν,
Οὐκ ἀνθρωπων ἔσχον διδάσκαλον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ
Χριστοῦ γέγονα μαθητής.

« Οὐ γὰρ ἐγὼ παρ' ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτὸ,
ἀλλὰ διὰ ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τοῦτο γὰρ
ἔλεγον οἱ διαβάλλοντες, ὅτι οὐχ ὡς περὶ οἱ ἀπόστολοι,
αὐτήκοος; ἐγένετο τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ παρὰ ἀνθρώπων
παρέλαβε πάντα. Φησιν οὖν, ὅτι Αὐτὸς ἐκεῖνος ἀπε-
κάλυψέ μοι τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ καὶ τοὺς περὶ Πέτρον
μαθητεύσας.

« Ἠκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφὴν ποτε ἐν
τῷ Ἰουδαϊσμῷ. » Πόθεν δὴλον ὅτι δι' ἀποκαλύψεως
θείας παρέλαβον τὸ Εὐαγγέλιον; Ἐκ τῆς προτέρας
μου ἀναστροφῆς. Ὁ γὰρ τοιοῦτος διώκτης, πῶς ἂν

A ne mihi ipsi quidem parco alia ab his prædicanti.
Non autem quod apostolos condemnet, hæc loqui-
tur; sed volens obstruere ora seductorum, atque
monstrare quod auctoritatem non admittit quando
de dogmatibus sit sermo.

VERS. 9. « Sicut prædiximus, et nunc iterum
dico: Si quis vobis evangelizaverit, præter id quod
accepistis, anathema sit. » Ne arbitrentur eum ab
ira, aut animo correptum hæc dicere, rursus eadem
ponit, indicans quod non citra iudicium, sed firmi-
ter et solide apud se ista statuens, ita dixerit.

VERS. 10. « Modo enim hominibus suadeo, an
Deo? aut quero hominibus placere? » Defensorus
est ea quorum causa accusatur. Ne igitur ipsi effe-
rantur, veluti præceptorum jus dicentes: Ne cogite-
tis, inquit, quod apud vos defensionem parum, aut
vobis quæram persuadere: sed ad Deum om-
nis oratio mea dirigitur. Unde neque hæc scribo
ceu a vobis expetens gloriam, 329 et ut discipulos
habeam, sed Deo rationem reddens pro dogmatibus,
et non ut hominibus placeam. Vel sic: Quia calum-
niabantur eum, ceu alia apud alios prædicantem,
quique pro hominum conditione sese permutaret,
ait, Num hominibus suadere studeo, illisque pla-
cere, an Deo? Nam si hominibus placere vellem,
facerem omnino quod dicitis.

« Si enim adhuc hominibus placerem, Christi
servus non essem. » Confirmat quod non studeat
hominibus placere. Et qua tandem ratione ipsis adu-
laretur, et alia apud alios prædicaret? Si enim,
inquit, hoc studium meum fuisset, non defecissem a
ritibus Judæis, et accessissem Christo, nec con-
temptis amicis atque cognatis, tantaque gloria, per-
secutiones, pericula et contumeliam elegissem.

VERS. 11. « Notum autem vobis facio, fratres,
Evangelium quod prædicatum est a me, quod non
est secundum hominem. » Demonstraturus est eis
quod vere a lege destiterit; ideoque pristinae vitæ
meminit, et repentinae mutationis suæ: ostendens
quod non adeo repente a Judaismo defecisset, ni
diviniorem aliquam certitudinem habuisset. Hinc
etiã, inquit, « Evangelium meum non est secun-
dum hominem, » hoc est, non hominem habui
D præceptorem, sed ipsius Christi fui discipulus.

VERS. 12. « Non enim ego ab homine accepi
illud, sed per revelationem Jesu Christi. » Hoc
enim objiciebant calumniatores, quod non, ut apo-
stoli reliqui, ipse audivisset Christum, sed ab
hominibus accepisset omnia. Ait igitur: Ille ipse
revelavit mihi Evangelium, qui Petri sodales insti-
tuit.

VERS. 13. « Audivistis enim meam conversati-
onem aliquando in Judaismo, » Unde planum est
quod per divinam revelationem accepit Evangelium?
Ex priori, inquit, conversatione mea. Cu.

Varie lectiones.

⁴⁹ περὶ ἑαυτοῦ ο. ⁵⁰ εἰ ο. ⁵¹ μετέστην ο. ⁵² ἔσχον ο.

enim talis tantisque essem persecutor, quomodo, A
quæso, tam subito permutatus essem, ni divina ali-
qua revelatio traxisset me? Quod enim vehemens
eram persecutor, inde perspicuum est, quod vel vos
Galatæ, qui tanto intervallo a Judæa distatis, audi-
veritis.

« Quod supra modum persequebar Ecclesiam Dei,
ac depopulabar eam. » Animadvertite quomodo sin-
gula cum exaggeratione ponit. Non enim dixit, Per-
sequebar, sed, Cum omni excessu: nec hoc solum,
verum etiam « Depopulabar, » hoc est, Suffodere ac
diruere conabar: hoc enim depopulatoris opus est.

VERS. 14. « Et proficiebam in Judaismo supra
multos coætaneos in genere meo, abundantius æmu-
lator existens paternarum mearum traditionum. »
Præ omnibus, inquit, qui erant illis temporibus,
multum fervoris 330 ostendebam, ac in bello ad-
versus Ecclesiam progrediebar: vel, quia Celebris
eram, et in pretio apud Judæos. Ne existimes autem
quod vanæ gloriæ isthæc res fuerit, vel indignationis,
sed zeli. Quod si igitur adversus Ecclesiam pro nulla
humana re pugnabam, sed ex zelo Dei, etiamsi per
errorem, qua ratione jam nunc quando veritatem
agnovi, humanæ gloriæ amore diversa prædicarein,
et non quæ veritas postulat, et Christus me docuit?

VERS. 15. « Quando autem placuit Deo, qui me
segregavit ex utero matris meæ. » Si ab utero ma-
tris segregatus erat ad Evangelium et electus a
Deo, omnino per divinam quampiam providentiam
relictus est interea temporis in Judaismo; nimirum
ut tam repentina ejus mutatio multos in fide firmaret
et attraheret. Segregavit autem eum Deus, non
per sortilegium, sed ex præscientia quod dignus
erat.

« Et vocavit per gratiam suam. » Deus ob vir-
tutem ejus vocavit eum. « Vas enim electionis, »
inquit, « mihi est. » Ipse autem insigni modestia
præditus, per gratiam se vocatum esse dicit, non
ob dignitatem, sed propter misericordiam.

VERS. 16. « Ut revelaret Filium suum in me. »
Non dixit, Ut revelaret mihi, sed, In me: indicans
quod non verbo tantum didicerit, verum etiam multo
spiritu cor repletum fuerit, in interiorem homi-
nem cognitione intincta, et Christo in eo loquente.

« Ut evangelizarem ipsum in gentibus. » Revela-
vit mihi Filium, non ut ipsum videam solum et
agnoscam, verum ut aliis etiam depromam. Non
enim credere tantummodo, verum et eligi, a Deo
fuit. Quomodo igitur dicitis me ab hominibus do-
ctum esse? Non simpliciter autem, Ut evangelizarem
ipsum, dixit, sed, « In gentibus. » Quomodo igitur
gentibus circumcisionem prædicavero?

« Protinus non contuli cum carne et sanguine. »
Hoc est, Non sum collocutus apostolis: hos enim

ᾠ Act. ix, 15.

ἄθρόως μετεβλήθην, εἰ μὴ θεία τις ἀποκάλυψις εἰ-
κουσέ με; Ὅτι γὰρ σφοδρὸς ἤμην διώκτης, ὄντων
ἀπὸ τοῦ καὶ ὑμᾶς ἀκοῦσαι τοὺς Γαλάτας, τοὺς το-
σοῦτον διεστηκότας ᾠ τῆς Ἰουδαίας.

« Ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν
τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπόρθουν αὐτήν. » Ὅρα πῶς ἐκαστον
μετὰ ἐπιτάσεως τίθεισιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐδίωκον,
ἀλλὰ, Μεθ' ὑπερβολῆς πάσης. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο,
ἀλλὰ καὶ, Ἐπόρθουν: τούτέστι, Κατασκάψαι ἐπιχει-
ρουν, καὶ ἀφανίσαι· τοῦτο γὰρ πορθοῦ τοῦ ἔργου ᾠ.

« Καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὡπὲρ πολλοὺς
συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλω-
τῆς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων. »
Ἐπὲρ πάντας, φησὶ, τοὺς κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον,
θερμότητα πολλὴν ἐνεδεικνύμην, καὶ προέκοπτον
εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας πόλεμον· ἢ, ὅτι
Ἐντιμὸς ἤμην παρὰ Ἰουδαίους. Μὴ νομίσης δὲ, ὅτι
κενοδοξίας ἦν τὸ πρᾶγμα, ἢ θυμοῦ, ἀλλὰ ζήλου. Εἰ
τοίνυν τὰ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐ δι' ἀνθρώπων
τι ἐποίουν, ἀλλὰ κατὰ ζῆλον Θεοῦ, εἰ καὶ πεπλανη-
μένως: πῶς νῦν, ὅτε τὴν ἀλήθειαν ἐπέγνω, ὁδῆς
ἔρωτι ἀνθρωπίνης κηρύττοιμι ἂν ἄλλα καὶ ἄλλα, καὶ
οὐχ ἂ ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ, καὶ ὁ Χριστὸς με ἐδίδαξεν;

« Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεός, ὁ ἀφορίσας με ἐκ
κοιλίας μητρὸς μου. » Εἰ ἐκ κοιλίας μητρὸς ἀφώρι-
στο πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἐξελέγη παρὰ Θεοῦ,
πάντως διὰ τινὰ οἰκονομίαν τὸν μεταξὺ χρόνον κα-
τελείφθη ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ· ἵνα δηλαδὴ ἡ οὐτως
ἄθροα αὐτοῦ μεταβολὴ πολλοὺς πιστώσῃται καὶ ἐπι-
σπάσῃται. Ἀφώρισεν δὲ αὐτὸν ὁ Θεός, οὐ κατὰ ἀπο-
κλήρωσιν, ἀλλὰ κατὰ πρόγνωσιν τοῦ ὀφεινομένου εἶναι.

« Καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ. » Ὁ μὲν
Θεός διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ ἐκάλεσεν αὐτόν. Ἐκεῖνος
γὰρ ἐκλογῆς μοι, φησὶν, ἐστίν. Αὐτὸς δὲ
μετριοφρονῶν, διὰ τῆς χάριτος, φησὶ, κληθῆναι, οὐ
κατ' ἀξίαν, ἀλλὰ δι' ἔλεον.

« Ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί. » Οὐκ
εἶπεν, Ἀποκαλύψαι ἐμοί, ἀλλ' Ἐν ἐμοί· δεικνύς ὅτι
οὐ λόγῳ μόνον ἔμαθεν, ἀλλὰ καὶ πολλοῦ πνεύματος
ἐπληρώθη τὴν καρδίαν, εἰς τὸν ἐντὸς ἀνθρώπων τῆς
γνώσεως ἐμβαφείσας, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐν αὐτῷ
D λαλοῦντος.

« Ἴνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν. »
Ἀπεκάλυψέ μοι τὸν Υἱὸν, οὐχ ἵνα αὐτὸν ἴδω μόνον,
ἀλλ' ἵνα καὶ εἰς ἄλλους ἐξενέγκω. Οὐ γὰρ τὸ πιστεῦ-
σαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ χειροτονηθῆναι, παρὰ τοῦ
Θεοῦ γέγονε. Πῶς οὖν λέγετε ὅτι παρὰ ἀνθρώπων
ἐδιδάχθη; Οὐχ ἀπλῶς δὲ, Ἴνα εὐαγγελίζωμαι αὐτόν,
ἀλλ', Ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Ὡστε, πῶς ἂν τοῖς ἔθνεσιν
κηρύξαιμι περιτομὴν;

« Εὐθὺς οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι. »
Τούτέστιν, Οὐκ εἰς λόγον ἦλθον τοῖς ἀποστόλοις·

Variæ lectiones.

ᾠ ἀφαστηκότας m. ᾠ πορθοῦντος o.

τούτους γὰρ σάρκα καὶ αἷμα καλεῖ, ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτοῦς ὀνομάζων ἢ ἀπλῶς περὶ πάντων ἀνθρώπων τοῦτο φησιν, ὅτι Παρ' οὐδενὸς ἀνθρώπου ἔμαθόν τι.

« Οὐδὲ ἀνῆλθον ¹⁷ εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους. » Πῶς οὖν ταῦτά φησιν ὁ Ἀπόστολος; ἄρα οὕτω τετυφῶνται, ὡς καὶ αὐτάρκη αὐτὸν ἐαυτῷ νομίζειν, καὶ μὴ δεῖσθαι συμβούλου; καὶ πῶς οὐκ ἤκουσε τοῦ λέγοντος· « Μὴ εἶθι φρόνιμος παρὰ σεαυτῷ; » καὶ, « Οὐαί οἱ συνετοὶ παρ' ἑαυτοῖς; » Μὴ γένοιτο. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ αὐτὸν διαβάλλοντες ἔλεγον, ὅτι τοῖς ἀποστόλοις ἔπασθαι δεῖ, ἀλλ' οὐκ αὐτῷ· καὶ ὅτι Πρὸ αὐτοῦ ἦσαν ἐκεῖνοι ἀπόστολοι· ἠναγκάσθη ταῦτα εἰπεῖν, ἵνα τοὺς πλάνους καταστείλῃ. Καὶ γὰρ ἄλογον ἦν, τὸν παρὰ Θεοῦ μαθόντα, ἀνθρώποις προσανέχειν λοιπόν. Οὐ τοίνυν ἀπονοούμενος ταῦτα λέγει, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τοῦ οἰκείου κηρύγματος τὸ ἀξίωμα. Καὶ μὴν ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀλλ' οὐκ ὥστε αὐτὸν μαθεῖν, ἀλλ' ὥστε ἐτίρους πείσαι, ὅτι καὶ τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις ταῦτα δοκεῖ. Ἐπειτα εὐθέως οὐκ ἀνῆλθε, τουτέστιν, ἐν προομιαῖς· μετὰ ταῦτα δὲ ἀνῆλθε, καὶ τότε ὑπὲρ τοῦ ἄλλου πείσαι.

« Ἄλλ' ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν, καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμασκόν. » Τοὺς ἀγεωργήτους τόπους περιήει, καὶ ἀγρίους· εἰ γὰρ ἔμενε μετὰ τῶν ἀποστόλων, ἐνεποδίζετο ἂν τὸ κήρυγμα, καὶ οὐχ οὕτω ταχέως ἂν διεδόθη. Διὰ τοῦτο πέρους τὰ ἀγριώτατα τῶν ἐθνῶν ἔτρεχεν. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην, πῶς τὰς πόλεις καταλέγων, οὐδαμοῦ εἶπεν ὅσου· ἐπέστρεψε, καίτοι γε ἐν Δαμασκῷ οὕτω συνέχευε τοὺς Ἰουδαίους, ὡς καὶ ἐπιβουλεύθηται παρὰ τοῦ ἐθνάρχου. Οὕτως ἄρα οὐ φιλοτιμίας ἕνεκα ¹⁸ λέγει, ἢ δοκεῖ λέγειν μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τοῦ μὴ βλαθῆναι τὸ κήρυγμα, ἀπιστουμένου αὐτοῦ, ὡς εὐτελοῦς, καὶ μαθητῶν μαθητοῦ.

« Ἐπειτα μετὰ ἔτη τρία ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα, ἱστορῆσαι Πέτρον. » Καὶ τοῦτο ταπεινοφροσύνης, εἰ γε ὁ τοσαῦτα κατορθώσας ἀπῆει πρὸς Πέτρον, οὐκ ὠφελείας ἕνεκα, ἀλλ' ἱστορίας μόνης, τιμῶν ὡς μείζονα αὐτοῦ. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, Ἰδεῖν Πέτρον, ἀλλ', « Ἱστορῆσαι. » ὅπερ οἱ τὰς μεγάλας πόλεις καὶ λαμπρὰς καταμανθάνοντες λέγουσιν, ὡς περ καὶ ἡμεῖς ἀπείμεν πρὸς ἁγίους ἀνδράς· μάλλον δὲ ἡμεῖς ὠφελείας ἕνεκεν, ἐκαίνος δὲ τιμῆς μόνης. ¹⁹

« Καὶ ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε. » Τὸ μὲν ἱστορῆσαι, τιμῆς σημεῖον· τὸ δὲ ἐπιμείναι, φιλίας καὶ ἀγάπης σφοδρᾶς. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἐδιδάχθη, ἀλλ', « Ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν, » ἀντὶ τοῦ, μετ' αὐτοῦ.

« Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου. » Διὰ μὲν τὸν Πέτρον ἀνέβη, οὕτως αὐτὸν ἐτίμα καὶ ἐπόθει· εἶδε ²⁰

¹⁷ Prov. iii, 7. • Isa. v, 21.

Variæ lectiones

¹⁸ ἀλλὰ οὐδὲ ἀπῆλθον ο. ¹⁹ χάριν ο. ²⁰ ἦν δὲ καὶ Ἰάκωβος ο.

A carnem et sanguinem vocat, a natura eos nominans. Vel simpliciter de omnibus mortalibus hoc dicit, quod A nullo mortalium didici quidquam.

VERS. 17. « Nec ascendi Hierosolyma ad eos qui ante me fuerant apostoli. » Quare ista dicit Apostolus? Num adeo intinuerat, ut seipsum sufficere sibi putaret, nec opus habere consultore? Quare non auscultatus est ei qui dixit: « Ne sis prudens apud teipsum? » et, « Vae illis qui prudentes sunt apud semetipsos? » Haudquaquam. Sed quia calumniatores ejus dicebant, quod Apostolos nos sequi oportet, non ipsum: et quod Apostoli ante ipsum fuerunt, coactus est hæc dicere, ut seductores cohibeat. Absurdum enim **331** erat, ut is qui a Deo didicisset, hominibus postea adhæreret. Non igitur arrogantia elatus hæc dicit, verum ut ostendat propriæ prædicationis suæ auctoritatem. Atqui profectus est Hierosolyma: non tamen ut ipse disceret, sed ut aliis persuaderet, quod hæc etiam Hierosolymis agentibus placeant. Deinde statim non ascendit, hoc est, in primordiis suis, postea vero ascendit, et tum quodque ut aliis persuaderet.

« Sed abiit in Arabiam, et iterum reversus sum Damascum. » Incultis loca circumibat, et agrestia. Si enim cum apostolis permansisset, impedita fuisset ejus prædicationis, nec adeo celeriter distributa. Ideo ad agrestiores gentes currebat. Vide autem ejus humilitatem: quomodo urbes et regiones commemorans, nusquam dixerit quot quantosve ad Christum converterit, quamvis Damasci adeo confundebat Judæos, ut insidiæ ei struerentur a præside. Proinde quæ magna de sese narrare videtur, profecto non ambitionis et laudis gratia dicit, sed, ne lædatur prædicationis, si ipse haud fide dignus ceu vilis ac discipulorum discipulus habeatur.

VERS. 18. « Deinde post annos tres ascendi Hierosolyma, ut viderem Petrum. » Et hoc humilitatis signum, siquidem is, qui tanta transegerat, ad Petrum abiit, non utilitatis gratia, sed solo visendi studio, honorans eum ceu se majorem. Propterea neque dixit, Ἰδεῖν, id est, Ut cernebam Petrum, sed Ἱστορῆσαι, id est, Ut viderem, et cum observatione intuerer: id quod magnas et præclaras urbes addiscentes dicunt, perinde ac nos abimus ad sanctos viros: sed nos potius utilitatis, ille vero solius honoris gratia.

« Et mansi apud eum diebus quindecim. » Illud quidem, Ut videret, honoris signum est: permanere autem, amicitiae charitatisque vehementis est argumentum. Non dixit autem quod illic doctus sit, sed, « Mansi apud eum, » pro, cum ipso.

VERS. 19. « Alium autem apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini. » Propter Petrum quidem ascendit, adeo ipsum honorabat ac

desiderabat. Vidit autem et Jacobum. Istius autem cum honore meminit, « Fratrem Domini » appellans, adeo ab omni invidentia alienus erat. Atqui si voluisset significare, potuisset dicere, Cleopæ filium; neque enim secundum carnem frater erat Domini, sed putabatur. Quomodo autem erat gnatus Cleopæ? Audi: Cleopas et Joseph fratres fuerunt: Cleopas absque liberis mortuo, Joseph excitavit ipsi semen, ac genuit hunc, aliosque fratres ejus, et Mariam, quam Cleopæ filiam, sororem Matris Domini Evangelium dixit: utpote quod Joseph patris potius curam erga Virginem, quam mariti affectum servavit.

332 VERS. 20. « Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, non mentior. » Tanquam in foro judiciali rationem redditurus erat, ita verbis contendit, quo fide dignus habeatur.

VERS. 21-23. « Deinde veni in partes Syriæ et Ciliciæ. Eram autem ignotus facie Ecclesiis Judææ quæ erant in Christo. Solummodo audiverant quod Qui persequebatur nos aliquando, nunc prædicat fidem quam aliquando depopulabatur. » Ut Petrum solummodo videret, in Judæa demorans, rursus ex ea discedit, propterea quod et gentibus prædicare missus esset, et quod super alienum fundamentum ædificare nollet. Propterea et ignotus, inquit, eram in Judæa Christianis secundum faciem. Quomodo igitur prædicassem ipsis circumcisionem, qui facie eram illis incognitus? Propter hoc enim calumniabantur eum, quod in Judæa circumcisionem prædicasset. Tantummodo enim de me audiverant, quod ad Christum conversus essem, et quod ipsum prædicarem.

VERS. 24. « Et glorificabant Deum in me. » Hoc etiam est modestia. Non enim dixit, Ipsi demirabantur me, mei nomine consternabantur, sed totum gratiæ esse ostendit. « Deum » enim « glorificabant in me, » utpote qui totum perficiebat.

CAPUT II.

VERS. 1, 2. « Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolyima cum Barnaba, simul assumpto Tito. Ascendi autem secundum revelationem. » Prioris quidem ascensionis Petrus erat causa: secundæ vero Revelatio. Titum autem et Barnabam adduxit testes suæ prædicationis, quod

« Et contuli cum ipsis Evangelium quod prædico inter gentes. » Hoc est, quod circumcisionis expertus est. Cujus autem rei gratia post tot annos cum illis contulit, cum debuisset in principio isthuc agere ac novisse, num recte vel secus curreret? Stolidum enim erat, ut is qui tot annos occurrisset, atque tanta perfecisset, opus haberet tandem ut discat, num in vanum cucurrerit. Verum si ascendit ut ipse aliquid disceret de proprio cursu, ratione vacabat revera res isthæ. Quandoquidem vero animadverteret non paucos offendi, tanquam Petro quidem recipiente circumcisionem, ipso vero circumcisionem rejiciente, ac propterea in suspicio-

A δὲ καὶ Ἰάκωβον· μετὰ τιμῆς δὲ καὶ τοῦτου μέμνηται, « Τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, » εἰπὼν· οὕτω καὶ βα-
σκανίας ἀπήλλακτο. Καίτοι εἰ ἴθούλετο σημεῖναι, εἶπεν ἂν, Τὸν τοῦ Κλοπᾶ. Οὐδὲ γὰρ κατὰ σάρκα ἀδελφὸς ἦν τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἐνομιζέτο. Πῶς δὲ ἦν τοῦ Κλοπᾶ, ἄκουε· Κλοπᾶς καὶ Ἰωσήφ ἀδελφοὶ τοῦ Κλοπᾶ ἀπαιδοὶ τελευτήσαντο, ὁ Ἰωσήφ ἐξανέστησεν αὐτῷ σπέρμα, καὶ ἔτεκε τοῦτον, καὶ τοὺς ἄλλους αὐτοῦ ἀδελφούς, καὶ Μαρίαν ἦν τοῦ Κλοπᾶ οὖσαν, ἀδελφὴν τῆς τοῦ Κυρίου Μητρὸς τὸ Εὐαγγέλιον εἶπεν· ὡς τοῦ Ἰωσήφ μᾶλλον πατρὸς κληρονομίαν παρὰ τὴν Παρθένου, ἢ ἀνδρὸς διάθεσιν διασωσαντος.

« Ἄ δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι. » Καθὰπερ ἐπὶ δικαστηρίου μέλλων εὐθόνας ὑπέχειν, οὕτως ἐπαγωνίζεται τῷ λόγῳ ὡς ἂν ἀξιόπιστος· δεκτῆ.

« Ἐπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλήματα [vulg. κλίμα.] τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας. Ἦμην δὲ ἀγνωστὸς τῷ προσώπῳ ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας ταῖς ἐν Χριστῷ. Μόνον δὲ ἀκούοντες ἤσαν, ὅτι Ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν, ἣν ποτε ἐπέρθει. » Διὰ τὸ τὸν Πέτρον ἰδεῖν μόνον, ἐπιστᾶς τῇ Ἰουδαίᾳ, πάλιν μεθίσταται ταύτης, διὰ τε τὸ εἶθεσιν ἀπεσταλάθει κήρυξ, καὶ τὸ, μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον ἀνέεσθαι οἰκοδομεῖν. Διδὸ καὶ ἠγνωστὸν φησὶ, τοῖς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ Χριστιανοῖς κατ' ὄψιν. Πῶς οὖν ἂν αὐτοῖς ἐκήρυξα περιτομὴν, ὃ μὴδὲ κατ' ὄψιν αὐτοῖς γνωρίζομενος; Τοῦτο γὰρ διέβαλλον αὐτὸν, ὅτι ἐν Ἰουδαίᾳ περιτομὴν ἐκήρυξε. Μόνον γὰρ ἤκουον περὶ ἐμοῦ, ὅτι ἐπέστρεψα εἰς Χριστὸν, καὶ εὐαγγελίζομαι αὐτόν.

« Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεόν. » Καὶ τοῦτο μετριοφροσύνης. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐθαύμαζόν με, ἐξεπλήττοντό με· ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς χάριτος ἐδείξεν ὅν. Ἐτὸν γὰρ « Θεὸν ἐδόξαζον ἐν ἐμοί, » ὡς δηλοῖ τὸ ὅλον ἐργαζόμενον.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

« Ἐπειτα διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν πάλιν ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβαν, συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον. Ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν. » Τῆς μὲν προτέρας ἀναβάσεως Πέτρος ἦν ἡ αἰτία· τῆς δὲ δευτέρας, ἡ ἀποκάλυψις. Τίτον δὲ καὶ Βαρνάβαν ἐπέηγετο μάρτυρας τοῦ ἰδίου κηρύγματος, ὅτι ἀρεστοὶν ἔδοξεν τοῖς ἀποστόλοις.

« Καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Τουτέστι, τὸ χωρὶς περιτομῆς· Τίνος δὲ ἐνεκεν μετὰ τὸσαῦτα ἔτη ἀνέθετο αὐτοῖς, δέον παρὰ τὴν ἀρχὴν τοῦτο ποιῆσαι, καὶ γνῶναι εἰς καλῶς, εἴτε μὴ, τρέχει; Ἀνόητον γὰρ, τὸ τὸσαῦτα ἔτη δραμόντα, εἶτα μανθάνειν δεῖσθαι, εἰ ἔρα μὴ εἰς κενὸν ἔδραμεν. Ἄλλ' εἰ μὲν ὡς αὐτὸς μαθησόμενος περὶ τοῦ οἰκείου δρόμου ἀνῆρχετο, ὅπως ἄλογον ἦν τὸ γινόμενον· ἐπεὶ δὲ πολλοὺς ἁρῶν σκανδαλιζομένους, ὡς τοῦ μὲν Πέτρου δευρομένου περιτομὴν, αὐτοῦ δὲ μὴ περιτέμνοντος, καὶ διὰ τοῦτο παρανομεῖν ὑποπτεομένου, ἀνῆλθε κατὰ ἀποκάλυψιν, τοῦ Πνεύματος ὑποβάλλοντος αὐτῷ, ὅτι

ἀπειθεῖσιν οἱ σκανδαλιζόμενοι, ὅτι οὐδεμία δια-
φωρία ἐν τῷ κηρύγματι, ἀλλ' οἰκονομικῶς τὴν
περιτομὴν οἱ συγχωροῦντες συγχωροῦσιν, ὡς ἐμπερι-
είμοις κηρύσσοντες. πῶς οὖν ἄλογον τὸ γενόμε-
νον; Τό τε γάρ Πνεῦμα ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου διορθω-
θῆναι, ἐκίνησεν αὐτὸν ἀνελεῖν, καὶ αὐτὸς εἰκότως
ὑπήκουσε.

res. 1. ta? Spiritus enim, ut alii corrigerentur, commovit ipsum ascendere, et ipse non immerito mo-
rem gessit.

« Κατ' ἴδιαν δὲ τοῖς δοκοῦσι. » Διὰ τὸ πολλοὺς
εἶναι τοὺς σκανδαλιζομένους, κατ' ἴδιαν ὁμιλεῖ τοῖς
περὶ Πέτρον ὁ Παῦλος. ἵνα μὴ στάσις γένηται, καὶ
μεῖζον ἀρθῆ τὸ σκάνδαλον. Μυριάδες γάρ ἦσαν οἱ
σκανδαλιζόμενοι, οὗς ἐν κοινῷ ἀκούσαντας, ὅτι ὁ
Παῦλος περιτομὴν καταργεῖ, εἰκὸς ἦν ἀναβορυθῆ-
σαι, καὶ τὰ πάντα ταραξάει. Διὰ τοῦτο τοῖνυν ἰδίᾳ
ὁμιλεῖ, Τίτον καὶ Βαρνάβαν ἔχων μάρτυρας, πᾶσιν
ἀνθρώποις δηλοῦντας, ὅτι οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις ἐδο-
ξεν ἐναντίον τι κηρύττειν. Δοκοῦντας δὲ λέγων, οὐκ
ἀναρεῖ τὸ εἶναι αὐτοῦς, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἐαυτοῦ καὶ
τὴν κοινήν ἀπάντων ψῆφον τιθῆσιν. ὡσπερ καὶ περὶ
ἐαυτοῦ εἶπεν, ὅτι Δοκῶ καὶ γὰρ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν.
οὐχ ὡς ἀναιρῶν τὸ ἔχειν, ἀλλὰ τὴν κοινήν ὑπόληψιν
εἰσάγων. « Τοῖς δοκοῦσιν » οὖν, τούτέστι, τοῖς με-
γάλοις, τοῖς ἐνδόξοις.

« Μήπως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον. » Του-
τέστιν, Ἴνα διδάξω τοὺς σκανδαλιζομένους ἐπ' ἐμοί,
ὅτι οὐκ εἰς κενὸν τρέχω· οὐχ ἵνα ἐγὼ μάθω· πῶς
γάρ, ὁ ἀποκαλυφθεὶς παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν
καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τούτου;

« Ἄλλ' οὐδὲ Τίτος, ὁ σὺν ἐμοί, Ἑλληὺν ὢν, ἠναγ-
κίσθη περιτεμηθῆναι. » Ἀκρόβυτος ὢν ὁ Τίτος,
εἴσιν, οὐκ ἠναγκάσθη περιτεμηθῆναι. Ὅπερ ἀπό-
κρίσις μεγίστη τοῦ μηδὲ τοὺς ἀποστόλους προηγου-
μένως, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν, διὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς
πιστοῦς, δέχεσθαι τὴν περιτομὴν, καὶ τοῦ μὴ ἔχειν
μίμψασθαι τὸ Παύλου κήρυγμα, οὐ ὁ μαθητὴς ἦν
ἀπεριτεμητός.

« Διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους, οἵτινες
εἰσεστῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν,
ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἡμεῖς καταδουλώ-
ωνται. » Ἡ σύνταξις τοῦ λόγου τοιαύτη· Οὐδὲ διὰ
τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους ἠναγκάσθη Τίτος
περιτεμηθῆναι· τούτέστι, Καίτοι αὐτῶν ἡ παρουσία
ὢν ἐναντιουμένων μοι, ὅμως οἱ ἀπόστολοι, οὐδὲ δι'
αὐτοὺς ἠνάγκασαν Τίτον περιτεμηθῆναι. Πῶς δὲ ψευ-
δέλφους τούτους καλεῖ περιτομὴν εἰσηγουμένους,
ὅτι καὶ οἱ ἀπόστολοι ταύτην ἐδέχοντο; Διότι οἱ
ἐν ἀπόστολοι συγκαταβαίνοντες τοῖς ἐκ περιτομῆς
πιστεύουσιν, ἐδέχοντο τὴν περιτομὴν, ὅτι Ἰουδαίους
κηρύσσοντες· αὐτοὶ δὲ, ὡς νομοθετοῦντες τὴν περι-
τομὴν προηγουμένως, καὶ ὡς ἐκδικοῦντες τὸν νό-

P I Cor. vii, 40.

A nem veniente quod transgredereetur legem, ascendit
per revelationem, Spiritu hoc ei suggerente, ut
discant et persuadentur qui scandalum passi erant,
quod nulla sit dissonantia in prædicatione verbi,
sed qui circumcisionem concedebant, consilio quo-
dam concedebant, nempe quia circumcisis
333
prædicabant; quam tandem absurditatem habebit

« Seorsim autem iis qui videbantur aliquid esse. »
Quia non pauci erant qui scandalum patiebantur,
Paulus privatim cum Petri discipulis colloquitur,
ne seditio oriatur, et ut majus scandalum auferatur.
Innumeri enim erant scandalizati, qui, cum palam
audirent Paulum abolere circumcisionem, verisimile
erat quod tumultum cicerent, omniaque turbarent.
Propterea seorsim sermocinatur, Titum et Barna-
bam habens testes, qui cunctis mortalibus denun-
tiant, quod ne apostolis quidem videbatur Paulus
quidquam ipsis contrarium prædicare. Cum porro
dicit, « Qui videbantur, » nequaquam eos esse negat,
verum cum suo ipsius communem omnium calcu-
lum ponit: quemadmodum et de se ipse dixit, Videor
et ego Spiritum Dei habere P, non tollens hoc ut
habeat ipsum, cæterum communem opinionem addu-
cens. Itaque « Qui videbantur aliquid esse, » hoc
est, magnis et celebribus.

« Ne quo modo in vanum currerem, aut cucurris-
sem. » Hoc est, Ut doceam eos qui in me offendun-
tur, quod non in vanum curram; non ut ego discam.
Quomodo enim discerem, cum a Patre mihi sit
revelatus Filius, ejusque Evangelium?

VERS. 3. « Sed neque Titus qui mecum erat,
cum esset gentilis, compulsus est circumcidi. »
Cum præputium haberet Titus, inquit, non adactus
est circumcidi. Quæ res maximo argumento est,
quod apostoli non ex proposito et principali instituto,
sed per dispensationem quamdam, propter eos qui
ex circumcissione crediderant, circumcisionem ad-
miserint, et quod non possent de Pauli prædicatione
conqueri, cujus discipulus esset incircumcisis.

VERS. 4. « Propter subintroctos autem falsos
fratres, qui subintroierunt explorare libertatem
nostram, quam habemus in Christo Jesu, ut nos in
servitute redigerent. » Constructio orationis est
hujusmodi: Neque propter subintroctos falsos
fratres coactus est Titus circumcidi: hoc est, Etiamsi
adessent qui adversarentur mihi, apostoli tamen ne
propter eos quidem adegerunt nos Titum circumci-
dere. Quomodo autem falsos fratres istos appellat,
qui circumcisionem suadebant, quandoquidem et
apostoli hanc recipiebant? Eo quod apostoli quidem
cedentes iis qui ex circumcissione credebant, circum-
cisionem receperunt, Judæis nimirum prædicantes:
illi vero, tanquam ex professo circumcisionem

Varie lectiones.

“ τιθεὶς ο. ” αὐτῷ ο.

ΠΑΤΗΟΛ. GR. CXXIV.

31

sancientes, et legem quasi vindicantes. Hanc ob causam falsos fratres eos appellat. Præterea cum dicit, « Subintroierunt, » clandestinas eorum insidias indicat : et per, « Ut explorarent, » 334 indicat v. s. hostes esse. Nam exploratores ob nullam aliam causam subingrediuntur, quam ut omnia perdiscant, et sibi ipsi facilitatem subvertendi et in servitutum redigendi parent : quod et isti faciebant. Explorabant enim, qui essent præputio amici, habentes « libertatem quæ est in Christo, » hoc est, non subiecti legi, ut apprehendant, atque cogant circumcidi, ac rursus eos subijciant servituti legis, a qua nos liberavit Christus. Hinc igitur planum est, quod apostoli quidem admittebant legem, ut paulatim e servitute eximerent : isti vero confirmabant legem, ut servitutum corroborarent.

VERS. 5. « Quibus neque ad horam cessimus subjectioni, ut veritas Evangelii permaneat apud vos. » Non dixit, Sermoni, sed, « Subjectioni : » non enim ut docerent nos aliquid, hæc faciebant : verum ut nos subicerent, et in servitutum redigerent. Hanc ob rem apostolis cessimus, illis vero haudquamquam, ut firma, inquit, perseverent et stabilia quæ vobis prædicavimus. Qualia? quod vetera transierunt, et quod lex sit abolita, et quod Christus circumcisos non admittat, neque aliquid prosit circumc. s. o. Resistentes igitur illis, demonstravimus quod vera vobis de legis antiquatione prædicaverimus. Ne igitur deficiatis a veritate hac.

VERS. 6. « Ab illis autem qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Personam hominis Deus non accipit. » Quia verisimile erat aliquid esse oppositurum ipsi, ac dicturum : Quomodo igitur apostoli præcipiebant circumcisionem? diluit hanc objectionem, ac veram quidem causam non dicit, nimirum quod ex dispensatione, et obsecundantes hoc faciant : ne ii qui ex Judæis Christo accesserant audientes quod apostoli non revera, sed ex dispensatione quamdam permittant circumcisionem, ab ipsis deficiant, ceu legis dissipatoribus. Hactenus enim illis adhibebant animum, quia legem observabant. Hanc igitur causam occultat Paulus. Valde autem gravat apostolos, cum inquit, « Nihil mea interest : » hoc est, Nihil mihi curæ sunt ii qui videntur esse aliquid, magni videlicet apostoli, sive circumcisionem prædicent, sive minus : nam ipsi Deo rationem sunt reddituri : nec quia magni sunt et principes, idcirco personarum eorum Deus reverebitur : non enim personarum acceptor est. Animadvertite, non dixit, Quales sunt : sed, Quales olim fuerint : ostendens quod et illi in posterum ita prædicare destiterint, Evangelio nimirum ubique resplendente. Hæc autem dicit Paulus, non vilipendens sanctos, verum prodesse cupiens auditoribus.

¶ Hebr. xiii, 47. * Act. x, 34,

Variae lectiones.

¶ ἀληθινός ο. ¶ ἀληθεία ο. ¶ οἰκονομ. ἰα ο. ¶ οὐκ ἔστιν ο.

μον. Διὰ τοῦτο οὖν ψευδαδέλφους αὐτοὺς καλεῖ. Ἄλλὰ καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Παρεῖσθλον, » τὴν λαθραίαν αὐτῶν ἐπιβουλήν δηλοῖ· καὶ διὰ τοῦ, « Κατασκοπῆσαι, » αἰνίττεται πολεμίους αὐτοὺς ὄντας. Οἱ γὰρ κατάσκοποι δι' οὐδὲν παρεῖσθονται, ἢ τὸ καταμαθεῖν πάντα, καὶ εὐκόλῃν ἐκ αυτοῦ κατασκευάσει πρὸς τὴν πορθήσαι καὶ καταδουλώσαι· ὅπερ οὖν καὶ οὗτοι ἐποίουν. Περιεσκόπου γὰρ, τίνες εἰσὶν ἀπόστολοι, ἔχοντες τὴν ἐλευθερίαν τὴν ἐν Χριστῷ, τοῦ ἐστὶ, μὴ ὑποκαίμενοι τῷ νόμῳ, ἵνα ἐπιλάβωνται καὶ ἀναγκάζωσι περιτμηθῆναι, καὶ πάλιν ἡμᾶς ὑπαγάγωσι τῇ δουλείᾳ τοῦ νόμου, ἧς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε Χριστός. Κάντεσθον οὖν δηλον, ὅτι οἱ μὲν ἀπόστολοι συνεχώρουσιν τὰ τοῦ νόμου, ἵνα κατὰ μικρὴν ὑπεξέλωνται τῆς δουλείας· οὗτοι δὲ κατασκευάζον, ἵνα κραταιώσωσιν τὴν δουλείαν.

¶ Οἱς οὐδὲ πρὸς ὥρον ἐξάμεν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου διαμείνη πρὸς ὑμᾶς. ¶ Οἱς εἶπε, Τῷ λόγῳ, ἀλλὰ, « Τῇ ὑποταγῇ. » Οὐ γὰρ ἵνα διδάξωσι τι ἡμᾶς ταῦτα ἐποίουν, ἀλλ' ἵνα ὑποτίξωσι καὶ δουλώσωσιν. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀποστόλοις ἐξάμεν· τοῦτοις δὲ, οὐκέτι. Ἴνα, φησὶ, βέβαια μὲν καὶ ἀληθῆ, ἀ ἐκηρύξαμεν ὑμῖν. Πῶς; Ὅτι τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, καὶ ὅτι ὁ νόμος κατήργηται, καὶ ὅτι τοὺς περιτεμνομένους Χριστός οὐ προσέεται, οὐδὲ ὠφελεῖ οὐδέν. Ἀντιστάντες οὖν ἐκείνοις, ἐδείχτην, ὅτι ἀληθῆ καὶ ὑμῖν περὶ τῆς τοῦ νόμου ἀργίας ἡ ἐκηρύξαμεν. Μὴ τοίνυν ἐκταίριε τῆς ἀληθείας ταύτης.

¶ Ἄπο δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι, ὅποιοι ποτε ἦσαν, οὐδὲν μοι διαφέρει· πρόσωπον θεοῦ ἀνθρώπου οὐ λαμβάνει. ¶ Ἐπεὶ εἰκόσ ἦν τινα ἀντιπεσεῖν αὐτῷ, καὶ εἰπεῖν· Πῶς οὖν οἱ ἀπόστολοι προσέτατον περιτέμνειν; λύει ταύτην τὴν ἀντιθεσιν, καὶ τὴν μὲν ἀληθῆ αἰτίαν οὐ λέγει, ὅτι οἰκονομικῶς καὶ συγκαταβαίνοντες τοῦτο ποιεῖσιν· ὡς ἂν μὴ ἀκούσαντες τοῦτο οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστοί, ὅτι καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐκ ἀληθῶς ἴ, ἀλλ' οἰκονομικῶς ἴ συγχωροῦσι τὴν περιτομὴν, ἀποστῶσι καὶ ἀπ' αὐτῶν, ὡς καταλύοντων καὶ αὐτῶν τὸν νόμον· τῶς γὰρ διὰ τοῦτο αὐτοῖς προσεῖχον, ὡς τὸν νόμον φυλάττουσι. Ταύτην μὲν οὖν τὴν αἰτίαν ἀποκρύπτει Παῦλος. Βαρὲ δὲ σφόδρα τοὺς ἀποστόλους λέγων, ὅτι « Οὐδὲν μοι διαφέρει : » τούτῃστιν ἴ, Οὐδεμία μοι φροντίς περὶ τῶν δοκούντων εἶναι τι, τῶν μεγάλων δηλαδὴ ἀποστόλων, εἴτε περιτομὴν ἐκήρυττον, εἴτε μὴ· αὐτοὶ γὰρ τῷ θεῷ λόγον δώσουσι· καὶ οὐκ ἐπειθὴ μεγάλοι εἰσι καὶ ἔξαρχοι, τὸ πρόσωπον αὐτῶν δυσωπηθήσεται ὁ θεός· ἀπροσωπώληπτος γὰρ. Ὅρα δὲ· Οὐκ εἶπεν, Ὅποιοι ποτε εἰσιν, ἀλλ', « Ὅποιοι ποτε ἦσαν, » δεικνύς ὅτι λοιπὸν κακένοι ἐπαύσαντο τοῦ οὕτω κηρύττειν. Ἐπὶ τοῦ κηρύγματος πανταχοῦ λάμβαντες. Ταῦτα εἰ λέγει ὁ Παῦλος, οὐκ ἐξουθενῶν τοὺς ἀγίους, ἀλλ' ὠφελῆσα· θέλων τοὺς ἀκούοντας.

« Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες οὐδὲν προσανέθεντο. » Α
 Ἐκαίνοι μὲν, φησὶν, οἱοὶ ἂν ἦσαν, τῷ Θεῷ μελήσει·
 τοῦτο δὲ οἶδα, ὅτι ἔμοι μὲν οὐδὲν ἠναντιώθησαν,
 οὐδὲ προσέθηκάν τι τῷ κηρύγματι μου, ἢ διωρθώ-
 σαντο.

« Ἀλλὰ τοῦναντίον, ἰδόντες ὅτι πεπίστευμαι τὸ
 Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς Πέτρος τῆς
 περιτομῆς (ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς τὴν ἀποστο-
 λὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ ἔμοι εἰς τὰ ἔθνη),
 καὶ γνόντες τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι,
 Ἰάκωβος, καὶ Κηφᾶς, καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες
 στυλοὶ εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἔμοι καὶ Βαρνάβᾳ κοι-
 ωνίας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ, εἰς τὴν περι-
 τομὴν. » Τινὲς οὕτως ἠρμήνευσαν· Οὐ μόνον οὐ-
 δὲν διωρθώσαντο τὰ ἔμα, ἀλλὰ τοῦναντίον, καὶ διωρ-
 θώθησαν. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο. Τί γὰρ καὶ ἐμελλον Β
 αὐτοὶ παρ' αὐτοῦ διορθῶθαι; καὶ γὰρ ἕκαστος
 αὐτῶν ἀπρητισμένος ἦν. Τοῦτο γοῦν λέγει·
 « Ἀλλὰ τοῦναντίον· δεξιὰς ἔδωκαν ἔμοι κοι-
 ωνίας· » εἶτα ἄλλα διὰ μέσου· « Ἰδόντες ὅτι πε-
 πίστευμαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, » καὶ τὰ
 ἐξῆς. Τοσοῦτον γὰρ με οὐ διωρθώσαντο, ὥστε καὶ
 ἐπήνεσαν, καὶ συνεφώνησαν, ἵνα ἐγὼ μὲν καὶ Βαρ-
 νάβᾳ εἰς τὴν ἀκροβυστίαν, ἦτοί εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ
 δὲ εἰς τὴν περιτομὴν, τούτεστι, τοὺς Ἰουδαίους εὐ-
 αγγελίζωνται. Περιτομὴ γὰρ, καὶ ἀκροβυστία, οὐκ
 αὐτὰ τὰ πράγματα λέγει, ἀλλὰ τοὺς ἀκροβύστους
 καὶ τοὺς περιτετημένους. Ἐνταῦθα δὲ δείκνυσιν
 ἑαυτὸν ἰσότημον τῷ Πέτρῳ. Ὁ γὰρ δοὺς ἐκείνῳ τὴν
 εἰς τοὺς Ἑβραίους ἐνέργειαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἔδω-
 κε κάμολ ταύτην εἰς τὰ ἔθνη. Ὅρα δὲ, πῶς ἔδειξαν
 ὅτι οὐ μόνον τοῖς ἀποστόλοις ἤρесе τὸ κήρυγμα αὐ-
 τοῦ, ἀλλὰ καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο ἔδόνκει. Οἱ γὰρ ἀπόστο-
 λοι ἐ γνόντες, » φησὶ, « τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ
 εἶπεν, Ἀκούσαντες, ἀλλ' Ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων
 ἐ γνόντες. » Πῶς γὰρ ἂν ἔδωκέ μοι τὴν χάριν, εἰ μὴ
 ἀρεστὸν αὐτῷ τὸ τοιοῦτον κήρυγμα ἦν; Πάλιν δὲ μετ'
 ἔγκωμίω τῶν τριῶν ἐμνήσθη. Οἱ γὰρ δοκοῦντες
 στυλοὶ, τούτεστιν, οἱ μεγάλοι, οὓς πάντες πανταχοῦ
 περιφέρουσι καὶ δοξάζουσιν, οὗτοι μαρτυροῦσί μοι,
 ὅτι καὶ τῷ Χριστῷ τὸ κήρυγμά μου ἀρέσκει. Διὸ καὶ
 « δεξιὰς ἔδωκαν, » τούτεστι, Συνεφώνησαν, καὶ κοι-
 ωνοῦς ἡμᾶς ἐποίησαντο, καὶ ἔδειξαν ὅτι ἀρέσκον-
 τι τῷ κηρύγματι μου, ὡς μηδὲν διαφέροντι τοῦ λό-
 γου αὐτῶν.

« Μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν· ὁ καὶ
 ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι. » Τὸ μὲν κήρυγμα,
 φησὶ, διειλόμεθα, τοὺς δὲ πτωχοὺς ἀμερίστους εἶχο-
 μεν. Καὶ γὰρ ἐν Ἱεροσολύμοις πολλοὶ ἦσαν τῶν πι-
 στευσάντων διαρπαγέντες τὰ προσόντα ὑπὸ τῶν ἀπί-
 στων Ἰουδαίων, καὶ τῆς ἀναγκαίας ἀποροῦντες τρο-
 φῆς. Οὐχ οὕτω γὰρ οἱ Ἕλληνες ἐπολέμουν τοῖς ἐξ
 αὐτῶν πιστοῖς, ὅσον Ἰουδαῖοι τοῖς ἐξ Ἑβραίων Χρι-
 στιανοῖς. Διὸ πολλὴν Παῦλος ποιεῖται σπουδὴν τῆς
 εἰς αὐτοὺς ἐπιμελείας, ὡς καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ, ὅτι
 « Ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι. » Καὶ γὰρ πάν-
 τοθεν ἀπὸ τῶν μαθητευομένων συνάγων, διεκόμεζεν
 αὐτὸς αὐτοῖς.

« Mihi enim qui videbantur esse aliquid, 335
 nihil contulerunt. » Illi, inquit, quales fuerint, Deo
 curæ erit : hoc autem novi, quod mihi nihil adver-
 sati sint, neque quidquam addiderunt prædicationi
 meæ, neque correxerint.

VERS. 7-9. « Sed contra, cum vidissent quod mihi
 sit concreditum Evangelium præputii, sicut Petro
 circumcisionis (qui enim operatus est Petro apo-
 stolatum circumcisionis, operatus est etiam mihi ad
 gentes) ; et cum cognovissent gratiam Dei, quæ data
 esset mihi, Jacobus, Cephæ et Joannes qui vide-
 bantur columnæ esse, dextras dederunt mihi et
 Barnabæ societatis, ut nos in gentes, ipsi vero in
 circumcisionem. » Nonnulli sic interpretati sunt
 hunc locum : Non solum non correxerunt mea, sed
 contra potius correcti sunt. Verum id ita esse non
 potest. In quo enim isti ab eo emendandi erant?
 nam quilibet eorum consummatus erat. Hoc igitur
 dicit : « Sed contra, dextras dederunt mihi so-
 cietatis : » deinde quæ interjacent, « Cum vidis-
 sent quod mihi creditum sit Evangelium præputii, »
 et quæ sequuntur. Tantum enim absuit quod me
 non correxerunt, ut et laudaverint, consense-
 rintque, ut ego et Barnabas ad præputium, sive ad
 gentes, ipsi vero ad circumcisionem, id est, apud
 Judæos Evangelium annuntiarent. Per circumci-
 sionem enim et præputium non ipsas res, sed
 præputiatos et circumcisos intelligit. Hic autem
 demonstrat se ejusdem esse cum Petro pretii et
 honoris. Qui enim ei dedit Evangelii apud Hebræos
 efficaciam, dedit et mihi hanc ad gentes. Observa
 autem quomodo indicarit, quod nedum apostolis
 prædicatio sua placuerit, verum ipsi etiam Deo fuerit
 probata. « Cum » enim, inquit, « agnovissent »
 apostoli « gratiam Dei. » Non dicit, Audivissent,
 verum, Cum ex ipsis rebus « cognovissent. » Qui
 enim gratiam mihi dedisset, nisi prædicatio ista
 bene ei complacuisse? Rursus autem non sine enco-
 mio trium illorum meministi. Qui enim columnæ
 videbantur, hoc est, magni, quos omnes ubique
 circumferunt et celebrant, hi mihi testimonium
 dicunt, quod prædicatio mea Christo placet. Pro-
 pterea « dextras dederunt, » hoc est, Consenserunt,
 et consortes nos fecerunt, ostenderuntque quod
 D meam approbarent prædicationem, quippe quæ nihil
 dissideret a sermone ipsorum.

VERS. 10. « Tantum ut pauperum memores esse-
 mus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere. »
 Prædicationem, inquit, dividebamus, pauperes autem
 indivisos habebamus. Hierosolymis enim non pauci
 credentium fuerunt facultatibus suis spoliati per
 incredulos Judæos, qui necessario etiam alimento
 destituebantur. Non enim adeo Græci dimicabant
 adversum eos qui ex se crediderant, quantum Ju-
 dæi 336 Hebræis Christianis repugnabant. Quam-
 obrem Paulus magnam ipsorum curam gerit, perinde
 ac testatur ipse, « Studui hoc ipsum, inquit, facere. »
 Etenim undique a fidelibus quos instituerat, colli-
 gens, ipse per sese eis afferabat.

VERS. 11. « Quando autem Petrus venisset Antiochiam, in faciem ei restiti. » Plerique existimant Petrum hic a Paulo insimulari hypocriteos, at vero non sic se res habet. Quæcumque enim videtur dicere adversus Petrum, per dispensationem acta sunt ac dicta. Petrus namque cum Hierosolymis esset, permittebat circumcisionem; haud enim poterat subito illos a lege avellere. Verum Antiochiam profectus, convalescebatur gentibus. Cum venissent autem Antiochiam Hierosolymitæ aliquot, subducebat sese a gentibus, ne Hierosolymitanos offenderet, ac simul ut daret Paulo convenientem increpationis occasionem. Propterea et Paulus objurgat, atque Petrus sustinet. Sic enim facilius discipuli transferri ab eo instituto poterunt, accusato præceptore, et silente. In faciem proinde resistere, prætextus erat: nam si pugna revera fuisset, non voram discipulis se mutuo increpuissent, vehementer enim eos offendissent. Jam vero in publico simulata pugna, correctio discipulorum erat. Neque enim quidquam Petrus contradicit: unde planum est, quod oppositionem Pauli æquo animo suscepit.

« Quia reprehensus erat. » Non A me, dixit; sed simpliciter, ab aliis ignorantibus id quod agebatur, consilio factum fuisse, ac putantibus simulationem esse, absentibus quidem Hierosolymitanis, convesci gentibus, præsentibus autem illis, a gentibus, se subducere. Nonnulli autem sic intellexerunt, quod jam antea reprehensus erat, quod cum Cornelio ederit, ac propterea etiamnum subtraxit sese, veritus ne aliquo modo rursus eum reprehenderent. Quia vero subtraxit se, restiti ei.

VERS. 12. « Priusquam enim venirent quidam a Jacobo; cum gentibus edebat: cum autem venissent, subtrahebat se, et segregabat se, timens eos qui ex circumcisione erant. » Rationem reddit reprehensionis; Jacobus autem iste erat frater Domini, qui Hierosolymis utpote episcopus eorum, docebat. Ab hoc igitur nonnulli emendati sunt, qui ex Judæis crediderant, lege tamen adhuc detenti, et Antiochiam abierunt: quos cum vidisset Petrus, metuens, non quod ipse pericula subiret, verum ne illi offensi a fide retrosilirent, subtrahebat sese ab ea, quæ cum gentibus erat, conversatione. Ignorantes igitur quidam causam, reprehendebant eum.

VERS. 15. « Ac simulabant una cum illo cæteri quoque Judæi, adeo ut Barnabas abductus sit ad simulationem eorum. » Hypocrisin rem ipsam appellat: non enim vult detegere mentem Petri. Simul autem propter eos qui vehementer legem tuebantur, simulationem hoc appellavit, ut funditus tollat eorum erga legem affectum et propensionem. Reliquos autem Judæos appellat eos, qui in Antiochia crediderant, qui et ipsi subducebant sese a præputiatis.

VERS. 14. « Sed cum vidissem quod non recte

« Ὅτι δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην. » Πολλοὶ νομίζουσιν ἐν ταῦτα τὸν Παῦλον τοῦ Πέτρου κατηγορεῖν ὑπόκρισιν· ἀλλ' οὐκ ἔστιν. Ὅσα γὰρ δοκεῖ λέγειν κατὰ τοῦ Πέτρου, οἰκονομικῶς ἐπράχθησαν καὶ ἐλέχθησαν. Ὁ γὰρ Πέτρος ἐν μὲν Ἱερουσαλῦμοις ὡν συνεχώρει τὴν περιτομὴν· οὐ γὰρ ἦν ἀθρόως ἀποσπάσαι τοῦ νόμου· εἰς Ἀντιόχειαν δὲ ἔλθων, συνήσθιε τοῖς ἔθνησι· ἐλθόντων δὲ τινῶν Ἱερουσαλυμιτῶν εἰς Ἀντιόχειαν, ὑπεστέλλετο ἀπὸ τῶν ἔθνηκων, ἵνα τε μὴ σκανδαλίση τοὺς Ἱερουσαλυμίτας, καὶ ἅμα, ἵνα δώσῃ τῷ Παύλῳ εὐλόγον τῆς ἐπιτιμητικῆς πρόφασις· διὸ καὶ Παῦλος ἐπιπλήττει, καὶ Πέτρος ἀνέχεται· οὕτω γὰρ ἐμελλον εὐκολώτερον οἱ μαθηταὶ μεταθέσθαι, ἐγκαλουμένου τοῦ διδασκάλου καὶ σιγῶντος. Τὸ τοίνυν κατὰ πρόσωπον ἀντιστῆναι, σχῆμα ἦν, ὡς εἶπε μάχη δυνάως ἦν, οὐκ ἂν ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἀλλήλοισι ἐπιτιμήσαν· σφοδρὰ γὰρ ἂν ἐσκανδάλισαν αὐτοὺς. Νῦν δὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ σχηματισθεῖσα μάχη, διόρθωσις ἦν τῶν μαθητῶν· οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ ἀντιλέγει τὸ ὁ Πέτρος· δῆλον, ὡς ἀποδεχόμενος τὴν ἀντίστασιν τοῦ Παύλου.

« Ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. » Οὐκ εἶπεν, Ἰαέ μου, ἀλλ' ἀπλῶς, ὑπὸ ἄλλων τῶν ἀγνοούντων τὸ οἰκονομῶμενον, καὶ οἰομένων ὑπόκρισιν εἶναι, τὴν ἀπόντων μὲν τῶν Ἱερουσαλυμιτῶν συνεσθίειν τοῖς ἔθνεσιν· ἐπιστάντων δὲ, ὑποσταλῆναι. Τινὲς δὲ ὡς τῶς ἐνόησαν, ὅτι προκατεγνωσμένος ἦν, φησὶ, διὰ τὸ συμφραγεῖν Κορινθίῳ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπεστέλλη, φοβηθεὶς μήπως αὐτοῦ καὶ πάλιν καταγνώσιν· ἐπὶ δὲ ὑπεστέλλη, ἀντέστην αὐτῷ.

« Πρὸ γὰρ τοῦ ἐλλεῖν τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἔθνων συνήσθιεν· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστειλε καὶ ἀφύρισεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς. » Λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς καταγνώσεως. Ἰακώβος ἔστυος ἦν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου ⁶⁸, ὁ καὶ ἐν Ἱερουσαλῦμοις διδάσκων ὡς ἐπίσκοπος αὐτῶν. Ἀπὸ τούτου οὖν ἀπεστάλησάν τινες ἐξ Ἰουδαίων μὲν πιστεύοντες, πλὴν ἔτι τοῦ νόμου ἐχόμενοι, καὶ ἀπῆλθον εἰς Ἀντιόχειαν· οὗς ἰδὼν Πέτρος, καὶ φοβηθεὶς, οὐχ ἵνα μὴ αὐτὸς κινδυνεύσῃ, ἀλλ' ἵνα μὴ αὐτοὶ σκανδαλισθέντες ἀποκριτίῳσι τῆς πίστεως, ὑπέστειλεν ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς μετὰ τῶν ἔθνηκων συναναστροφῆς.

D Ἀγνοούντες οὖν τινες τὴν αἰτίαν, κατεγνώσκον αὐτοῦ. « Συνυπεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι, ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη τῇ ὑποκρίσει αὐτῶν· Ὑπόκρισιν τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Οὐ γὰρ βούλεται ἐκκαλύψαι τὴν γνώμην τοῦ Πέτρου· ἅμα δὲ καὶ διὰ τοὺς σφοδρῶς ἀντεχομένους τ. ὁ νόμου, ὑπόκρισιν τοῦτο ἠνόμασεν, ἵνα πρόβριζον ἀνέτη αὐτῶν τὴν πρὸς τὸν νόμον διάθεσιν. Λοιποὺς δὲ Ἰουδαίους καλεῖ τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας· καὶ αὐτοὶ ὑπέστειλλον ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν ἀκροβυστων.

« Ἀλλ' ὅτε εἶδον ὅτι οὐκ ὀρθροποδοῦσι πρὸς τὴν

Variae lectiones.

⁶⁸ καὶ γὰρ ὁ m. ⁶⁹ ἀδελφὸς αὐτοῦ.

ἀληθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων. » Μηδὲ αὐτῇ ἡ λέξις ταραττέτω σε· οὐ γὰρ Πέτρον καταγινώσκων ταῦτα λέγει, ἀλλὰ διὰ τὸς μέλλοντας ὠφελήθηναί ἐκ τοῦ ἀκούσαι ὅτι Καὶ ὁ Πέτρος ἐπιτιμήθη, ὡς τοῦ νόμου ἐχόμενος· καὶ ἡμεῖς τί ποιεῖτε λοιπόν; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τότε ἔμπροσθεν πάντων ἐπιτιμᾶ αὐτῷ, ἵνα ἐκεῖνοι ἀκούσαντες φοβηθῶσι, τῷ τηλικούτου στύλου ἐπιτιμωμένου, καὶ μὴ ἔχοντος ἀντιλέγειν. Εὐσέβιος δὲ, οὗ τὸν μέγαν Πέτρον λέγει ἐπιτιμήθηναί παρὰ τοῦ Παύλου, ἀλλ' ἕτερόν τινα Κηρυξάν, ἕνα τῶν ἐβδομήκοντα· καὶ κατασκευάζειν οἰεῖται τοῦτο, οὐκ εἰκὸς εἶναι· λέγων, τὸν ἀπολογησάμενον ἐν ἀρχῇ, ὅτε τῷ Κορνηλίῳ συμφυγῶν τινὰς ἐσκανδάλισεν, αὐτὸς δεηθῆναι τῆς τοιούτης ἐπιτιμῆσεως. Ἄλλ', ὡ σοφώτατε, οὐδ' ἡμεῖς λέγομεν τὸν Πέτρον, ὡς ἀγνωσῶντα τὸ θέον, ἐπιτιμήθηναί παρὰ Παύλου, ἀλλ' ἐκόντα ἐ-τοσθηναί τῷ ἐπιτιμῆσει, ἐν ἕτεροι διορθωθῶσιν.

« Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὢν, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν; » Μονοουχὶ τοῖς πᾶσι βοᾷ ὁ Παῦλος· Μιμήσαθε τὴν διδασκαλίαν ὑμῶν. Ἰδοὺ καὶ γὰρ αὐτὸς Ἰουδαῖος ὢν, ὅπως συνέφαγε τοῖς ἐθνικῶς. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ ἐγκάλει αὐτῷ, ὅτι Κακῶς ποιεῖτε, τὸν νόμον τηρῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν οικειῶν δὲ μαθητῶν τῶν ἐθνικῶν ἐπιτιμᾶ, ὡς ἀναγκάζοντι αὐτοὺς περιτέμνεσθαι καὶ Ἰουδαΐζειν. Οὕτω γὰρ ὁ λόγος εὐπαραδεκτότερος ἐμῆλε δόξειν.

« Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί. » Φύσει, τούτεστιν, οὐ προσήλυτοι, ἀλλ' ἐκ πατέρων Ἰουδαίων φύντες, καὶ συντραφέντες τῷ νόμῳ, ἀφῆκαμεν τὴν σύντροπον πολιτείαν, καὶ προσεφύγομεν τῇ εἰς Χριστὸν πίστει.

« Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπίστευσάμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου· διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σὰρξ. » Ὅρα, πῶς μετ' ἀσφειλίας [ἀφειλίας?] πάντα φθέγγεται. Οὐ γὰρ ὡς πονηρὸν, ἀλλ' ὡς ἀσθενῆ, καὶ μὴ δυνάμενον δικαιῶσαι, αὐτὸν εἰσάγαμεν. Οὐδεὶς γὰρ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἠδύνατο τελῆσαι, φορητικὰ ὄντα καὶ δυσκατόρθωτα, οὐ διὰ τὸ μέγεθος αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν μικρολογίαν μᾶλλον· καὶ ἄλλως, διότι φύλην οὐκ ἠγίαζεν, ἀλλὰ σωματικῶς ῥύπους ἐκάθαιρε. Περιττὴ οὖν ἡ περιτομή. Προῖων δὲ ἐρεῖ, ὅτι καὶ ἐπικίνδυνος, ἀλλοτριούσα τοῦ Χριστοῦ.

« Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, εὐρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοὶ, ἅρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος; » Ἐζητήσαμεν, φησὶ, δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, ἀφέντες τὸν νόμον· ὡς λέγετε δὲ ὑμεῖς, ἁμαρτία ἐστὶ τὸ ἀφιέναι τὸν νόμον· εἰς ταύτην λοιπὴν τὴν ἁμαρτίαν ὁ Χριστὸς ἡμᾶς συνώθησε· δι' ἐκείνου γὰρ ἀφῆκαμεν τὰ νομικὰ πάντα. Ὅστε οὐ μόνον οὐκ ἐδικαίωσεν ἡμᾶς, ὡς φατε, ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ καὶ πλεονος κατακρίσεως αἴτιος ἡμῶν γέγονεν, ἐκ τοῦ πεῖσαι ἡμᾶς ἀφείναι τὸν νόμον.

A ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Petro eoram omnibus. » Neque hæc dictio te perturbet : non enim ut reprehendat Petrum, hæc dicit, sed propter eos, qui hinc fructum aliquem accepturi erant, si audirent : Petrus ipse reprehensus est ceu lege detentus ; et vos quid in posterum facitis ? Hinc et eoram omnibus ipsum increpat, ut illi audientes perterrescant, tali tantaque columna reprehensa, nec habente quod contradicat. Eusebius autem dicit, non magnum Petrum a Paulo reprehensum, sed alium quemdam Cepham, unum ex septuaginta. Atque hoc se confirmare putat, consentaneum non esse dicens eum, qui in principio defendisset sese, quando cum Cornelio manducans offendisset quosdam, rursus opus habere huiusmodi increpatione. At, o sapientissime, neque nos dicimus Petrum ceu ignorantem quid facti opus esset, a Paulo increpatum esse, sed voluntario sustinuisse objurgationem, ut alii emendarentur.

« Si tu Judæus cum sis, gentiliter vivis, et non Judæice, quid gentes cog's Judaizare ? » Tantum non omnibus clamat Paulus : Imitamini præceptorem vestrum. Ecce enim et ipse Judæus cum sit, manducavit tamen cum gentibus. Expende autem quomodo non accuset ipsum, dicens, Male agis, legem servans : verum ob proprios discipulos, qui ex gentibus crediderant, eum increpat, tanquam qui cogit eos circumcidi et judaizare. Hoc enim pacto sermo videbatur acceptabilior futurus.

C VERS. 15. « Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores. » Natura, hoc est, non proselyta, sed ex parentibus Judæis nati, et educati in lege, dimissimus consuetam in qua putriti sumus vitam, atque ad Christi fidem confugimus.

VERS. 16. « Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christum Jesum credidimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis, eo quod non justificabitur ex operibus legis omnis caro. » Vide quam caute omnia loquatur. Non enim ceu malam, sed infirmam et quæ non potuerit justificare, ipsam reliquimus. Nemo enim opera ejus, utpote gravia factuque difficilia, perficere potuit : **338** non ob magnitudinem eorum, sed potius ob vilitatem pretii ; et aliter, quia animam non sanctificabat, sed corporeas sordes purgabat. Supervacanea igitur circumcisio. In procurso autem dicet, quod sit etiam periculosa, a Christo alienans.

VERS. 17. « Quod si quærentes justificari in Christo, inventi sumus et ipsi peccatores, nunquid Christus peccati minister ? » Quærivimus, inquit, justificari in Christo, dimissa lege ; ut dicitis autem vos, peccatum est dimittere legem : reliquum est igitur, quod in hoc peccatum Christus nos conjecerit. Propter istum enim dimissimus cunctas legis cæremonias et statuta. Itaque non solum non justificavit nos, uti dicitis, Christus : verumetiam majoris condemnationis causa nobis est, persuadendo ut dimittamus legem.

« Absit ! » Ad absurdum perducto sermone, ne opus quidem habuit deinceps confirmatione, sed inficiatione contentus est, id quod in rebus omnino interdictis facere consuevit.

Vers. 18. « Si enim quæ destruxi, iterum hæc ædifico, transgressorem meipsum constituo. » Vide ejus sapientiam. Dicebant illi. Qui legem dissolvit, transgressor est : iste vero contrarium ostendit, nempe quod is qui legem servat, est transgressor, non solum fidem transgrediens, verum et ipsam legem. Ipsa enim me perduxit ad fidem, ac persuasit mihi dimittere ipsam. In progressu igitur monstrabit hoc. Interim vero nunc ait : Cessavit lex ; et hoc confessi sumus, quia dissolvimus eam, deficientes ab ea. Si igitur contenderimus statuere illam, transgressores efficitur, quæ a Deo soluta sunt statuentes.

Vers. 19. « Ego enim per legem legi mortuus sum. » Confirmat quomodo legem dissolverit, atque ait, Per legem gratiæ et Evangelii, mortuus sum legi Mosaicæ : vel, Mortuus sum legi per legem : hoc est, Ipsa lex me induxit ut non amplius ipsi auscultem, perducens me ad Christum per sermones Mosaicos et propheticos. Si igitur rursus illi advertam animum, transgrediar etiam ipsam. Vel sic : Lex jussit eum qui non fecerit quæ scripta sunt, puniri et interimi. Proinde quia fieri non potuit ut perficeretur, quantum in ipsa est, occisus sum. Ne igitur imperet mihi, qui per eam mortuus sum : morte animæ, eo quod peccarim, quia non possem præstare quæ lex præcipit ; et morte corporis, quoad condemnationem legis. Quomodo igitur legi quæ me occidit, ulterius attendam ?

« Ut D. o vivam, cum Christo simul crucifixus sum. » Ne quis dicat : Quomodo igitur vivis, quandoquidem es mortuus ? 339 Lex quidem, inquit, me viventem occidit, Christi autem mortuum accipiens, vivificavit me, qui mente cum eo crucifixus eram, atque cum eo mortuus per baptismum. Duplex autem hic est miraculum, et quod mortuum vitæ restituit, et quod per mortem.

Vers. 20. « Vivo autem, non jam ego, vivit vero in me Christus. » Cum dixit, « Cum Christo simul crucifixus sum, » baptismum innuit : per hoc vero quod ait, « Vivo autem, non jam ego, » sequentem conversationem, per quam mortificantur nostra membra. « Vivit autem Christus in me : » hoc est, nihil in nobis sit quod nolit Christus, sed ille est qui omnia facit in nobis, et regnans, et dominatum in nos exercens : ac nostra quidem voluntas mortua est : illius autem vivit, et gubernat vitam nostram. Si igitur Deo aliam vitam quam quæ est in lege, vivam, ac mortuus sim legi, nihil legis observare possum.

« Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo

« Μη γένοιτο. » Εἰς ἀποκρίσιν ἀπαγαγὼν τὸν λόγον οὐδὲ ἐδεήθη λοιπὸν κατασκευῆς, ἀλλ' ἤρξασθη τῇ ἀπαγορεύσει· ὅπερ αἰεὶ ποιεῖν εἰώθει ἐπὶ τῶν ἀπεγορευμένων πάντη.

« Εἰ γὰρ ἂ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἐμαυτὸν συνίστημι. » Ὅρα τὴν σοφίαν· ἐκείνοι ἔλεγον, ὅτι Ὁ τὸν νόμον λύων, παραβάτης· οὗτος δεικνύσει τούναντιον, ὅτι οὐ τῶν αὐτῶν, παραβάτης, οὐ μόνον τὴν πίστιν παραβαίνων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν νόμον. Αὐτὸς γὰρ με ὡδήγησε πρὸς τὴν πίστιν, καὶ ἐπεισε ἀφεῖναι αὐτόν. Προῖον μὲν οὖν δεῖξει τοῦτο· τίως δὲ νῦν φησιν, ὅτι Πέπαιται ὁ νόμος, καὶ τοῦτο ὠμολογήσαμεν, δι' ὧν κατέλυσαμεν αὐτόν, ἀποστάντες αὐτοῦ. Ἄν τοίνυν φιλοεικίσωμεν στήσαι αὐτόν, παραβάται γινόμεθα, ἐκ παρὰ τοῦ Θεοῦ λυθέντα ἰστώντας.

« Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον. » Κατασκευάζει, πῶς κατέλυσε τὸν νόμον, καὶ φησιν, ἐκ παρὰ τοῦ νόμου τοῦ τῆς χάριτος καὶ τοῦ Ευαγγελίου, ἀπέθανον τῷ Μωσέως νόμῳ· ἢ ὅτι Ἀπέθανον, φησὶ, τῷ νόμῳ διὰ τοῦ νόμου· τούτῃστιν, Αὐτὸς με ἐνήγαγεν ὁ νόμος εἰς τὸ μηκέτι προσέχειν αὐτῷ, ὡδήγησας με εἰς Χριστόν, διὰ τῶν Μωσαϊκῶν λόγων καὶ τῶν προφητικῶν. Εἰ τοίνυν πάλιν αὐτῷ προσέχοιμι, καὶ αὐτὸν παραβαίνω. Ἡ καὶ οὕτως· Ὁ νόμος ἐκέλευε τὸν μὴ ποιοῦντα τὰ γεγραμμένα, κολάζεσθαι καὶ φονεῦσθαι. Οὐκοῦν ἐπιβή ἀδύνατος ἦν τελεσθῆναι, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ τεθνήσκωμαι. Μη τοίνυν ἐπιταττέτω μοι, τῷ ὅσον τὰ κατ' αὐτὸν τεθνεῶται, καὶ ψυχικὸν θάνατον, διότι ἡμέραν ἔμελλαν, μὴ δυνάμενος τελέσαι τὰ τοῦ νόμου· καὶ σωματικόν, ὅσον τὸ ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου κατακρίσεως. Πῶς οὖν ἐτι προσέξω τῷ ἀποκτείναντι με ;

« Ἴνα Θεῷ ζῆσω, Χριστῷ συνεσταύρωμαι. » Ἴνα μὴ τις εἰπῇ· Πῶς οὖν ζῆς, ἐπειδὴ ἀπέθανες ; φησὶν ὅτι Ὁ μὲν νόμος ζῶντα ἀπέκτεινε· ὁ δὲ Χριστὸς νεκρὸν λαθῶν, ἐζωοποίησέ με, νοητικῶς συσταυρωθέντα αὐτῷ, καὶ συνθανόντα διὰ τοῦ βαπτίσματος. Διπλοῦν δὲ τὸ θαῦμα, καὶ ὅτι νεκρὸν ἐζωοποίησε, καὶ ὅτι διὰ θανάτου.

« Ζῶ δὲ, οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Τῷ μὲν εἰπεῖν, « Χριστῷ συνεσταύρωμαι, » τὸ βάπτισμα ἠνέξατο· τῷ δὲ εἰπεῖν « Ζῶ δὲ, οὐκέτι ἐγὼ, » τὴν μετὰ ταῦτα πολιτείαν, δι' ἧς νεκροῦται ἡμῶν τὰ μέλη. « Ζῆ δὲ ὁ Χριστός ἐν ἐμοὶ· » τούτῃστιν, Οὐδὲν ἐν ἡμῖν γάρ ὡς οὐ βούλεται ὁ Χριστός, ἀλλ' ἐκεῖνός ἐστιν ὁ πάντα ποιῶν ἐν ἡμῖν, καὶ κρατῶν, καὶ διασπάζων. Καὶ τὸ μὲν ἡμέτερον θέλημα νεκρὸν ἐστὶ, τὸ δὲ ἐκείνου ζῆ, καὶ κυβερνᾷ τὴν ζωὴν ἡμῶν. Εἰ τοίνυν ζῶ τῷ Θεῷ ἑτέραν ζωὴν παρὰ τὴν ἐν νόμῳ, καὶ ἐνεκρώθη τῷ νόμῳ, οὐδὲν τοῦ νόμου φυλάττει δύναμαι.

« Ὁ δὲ ζῶ νῦν ἐν σαρκί, ἐν πίστει· ζῶ τῇ τοῦ

Variæ lectiones.

⁶⁶ μωσαϊκῶν μ. ⁶⁷ γίνεται μ.

Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Ἄ μὲν εἶπον, περὶ τῆς νοητῆς ζωῆς εἶπον· καὶ τὴν αἰσθητὴν δὲ αὐτὴν ζωὴν εὐρήσασι· οὐσάν μοι ἀπὸ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ὁ μὲν νόμος παραβαίνωμενος, πάντας ὑπὸ ἁμαρτίαν καὶ κόλασιν ἐποίησε, καὶ οὐδὲν ἐκόλυσε πάντας ἀπολέσθαι, καθάπερ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, ὡς παραδάτας· ἐλθὼν δὲ ὁ Χριστὸς, ἐξήρπασεν ἡμᾶς τῆς κατακρίσεως, δικαιοῦσας τῷ οἰκείῳ θανάτῳ. Ὡστε καὶ τοῦτο αὐτὸ, τὴν αἰσθητῶς καὶ ἐν σαρκὶ ζῆν, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἔχομεν, τὴν δικαιοῦσαν ἡμᾶς, καὶ τῆς κατακρίσεως ἐξερπάξουσας.

« Τοῦ ἀγαπήσαντός με καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ. » Καὶ μὴν ὑπὲρ πάντων δέδωκεν αὐτὸν, καὶ πάντας ἠγάπησεν· ἀλλ' ὁ Παῦλος ἐνόησας πῶς ἀπαλλάξας ἡμᾶς ὁ Χριστὸς τίνα ἔχαρισται, καὶ κυρωθεὶς τῇ ἀγάπῃ, τὸ κοινὸν ἴδιον ποιεῖται· ὡς καὶ οἱ προφηταί· « Ὁ Θεὸς, ὁ Θεός μου· » ἕμα δὲ καὶ δεικνύς, ὅτι τοσαύτην δεῖ χάριν ὁμολογεῖν τῷ Χριστῷ ἕκαστον, ὅσην ἂν εἰ καὶ δι' αὐτὸν μόνον ἀπέθανεν⁴⁸. Οἱ δὲ τῇ εὐεργεσίᾳ χρηστέμοι, οἱ εἰς αὐτὸν πιστεύσαντες εἰσι μόνοι. Ὡστε ὁ τῷ νόμῳ προσέχων, δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἀπέθανεν ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ Χριστός. Καὶ πῶς τοῦτο οὐ φρίττεις, ἀλλ' ἐπὶ τὸν νόμον παλινοδρμεῖς, ἄχρηστον τὸν θάνατον τοῦ ἀποστόλου δεικνύων; Σημελωσαὶ δὲ καὶ τὸ, Παραδίνα ἑαυτὴν, διὰ τοὺς Ἀρειανούς.

« Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ τὰ ἀπὸ τῶν λογισμῶν θέθεικεν, ἀποφαίνεται λοιπὸν, ὅτι οὐκ ἀποσελομαι τὴν τοῦ Χριστοῦ δωρεάν ἣν μοι ἔχαρισται, δικαιοῦσας με χωρὶς ἔργων τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, οὐδὲ τῷ νόμῳ προστρέχω.

« Εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς δωρεάν ἀπέθανεν. » Εἰ γὰρ ὁ νόμος, φησί, σώζειν καὶ δικαιοῦν ἰσχύει, ὁ Χριστὸς μάτην λοιπὸν ἀπέθανε. Διὰ τοῦτο γὰρ πάντως ἀπέθανεν, ἵνα αὐτὸς σώσῃ διὰ τοῦ θανάτου, ὡς τοῦ νόμου μὴ ἰσχύοντος· ὡς εἴ γε σώζει ὁ νόμος, περιττὸς ὁ τοῦ Χριστοῦ θάνατος. Ὅρῳ ποῦ ἡ βλασφημία προχωρεῖ;

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Ὁ ἀνόητος Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐδάσκαλε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πειθεσθαι; » Δείξας διὰ τῶν προτέρων ὅτι οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων ἦν ἀπόστολος⁴⁹, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, καὶ ἀξιοπίστον ἑαυτὸν καταστήσας, μετὰ πλείονος αὐθεντίας διαλέγεται· καὶ μέλλων τὴν πίστιν συγκρίνει καὶ τὸν νόμον, πρότερον ἀνοήτους αὐτοὺς ἀποκαλεῖ, οὐχ ὡς παραβαίνων τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τηρῶν αὐτόν. Οὐ γὰρ ὁ ἀπλῶς καλῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μωρὸν, ἐλέγεται, ἀλλ' ὁ εἰκῆ. Οὗτοι δὲ πάντως δικαιοτάτα ἀνόητοι ἐκλήθησαν, οἱ τοσοῦτων ἀγαθῶν ἀναισθητοῦντες, καὶ ἄχρηστον ποιοῦντες τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον. Ὅρα δὲ, ὅτι μετὰ τὰς ἀποδείξεις αὐτοῖς ἐπιτιμᾷ, καὶ εὐθύς καθυφίησιν. Οὐ γὰρ εἶπε, Τίς ὑμᾶς ἠπάτησεν; ἀλλὰ, « Τίς ἐδάσκαλε; » Τίς ἐψόδησε; δει-

⁴⁸ Psal. xvii, 3. ⁴⁹ Matth. v, 22.

Variae lectiones.

⁴⁸ ἀπέθανεν. ἀνίσταται καὶ τοῦτο ὅτι ὁ μὲν Χριστὸς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανε· οἱ δὲ m. *Inuit etiam hoc, Christum mortuum esse pro omnibus.* ⁴⁹ ἐδάσκαλας ο.

Filii Dei. » Quæ quidem dixi, de vita spirituali dixi. Quia etiam ipsam vitam sensibilem invenies mihi esse a Christo. Nam lex violata, omnes peccato et pœnæ subdidit, ac nihil prohibuit quominus omnes non interirent, perinde ac in diluvio, eam prævaricatores. Cum venisset autem Christus, eripuit nos a condemnatione, justificans nos sua morte. Proinde et hoc ipsum, sensibiliber et in carne vivere, per fidem in Christum habemus, quæ nos cum justificent, tum ex condemnatione eripit.

« Qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me. » Atqui pro omnibus dedit seipsum, et omnes dilexit; at tamen Paulus secum cogitans a quibus nos liberavit Christus, et quæ donavit, charitate inflammatus, quod publicum est, proprium facit, æque ac prophetæ, « Deus, Deus meus », inquirunt: pariter ostendens, quod tantas oporteat unamquamque gratias reddere Christo, quantas si pro ipso solo mortuus esset, exhiberet. Qui autem hoc beneficio vel sunt, hi soli sunt qui credunt. Quocirca qui legi auscultat, indicat Christum pro se non esse mortuum. Ecqui hoc non horres, sed ad legem rursus accurras, mortem Domini tui inutilem ostendens? Observa autem quod ait, Tradidit seipsum, propter Arianos.

VERS. 21. « Non abjicio gratiam Dei. » Postquam rationes posuisset, de cætero affirmative pronuntiat, Non abjicio Christi donum, quod mihi donavit, cum me absque operibus per mortem suam justificavit; neque ad legem accorro.

« Si enim per legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est. » Si enim lex, inquit, servare et justificare potest, tum 340 Christus frustra mortuus est. Propter hoc enim omnino mortuus est, ut ipse servet nos per mortem, lege scilicet non valente. Nam si lex servat, superflua est Christi mors. Viden' quo blasphemia procedat?

CAPUT III.

VERS. 1. « O insensati Galatæ! quis vos fascinavit non obedire veritati? » Cum in prioribus indicasset, quod non ab hominibus esset apostolus, neque per homines, ac fide dignum seipsum reddidisset, cum majori auctoritate disputat. Comparaturus porro fidem et legem, prius stultos eos appellat, non transgrediens legem Christi, sed vehementer eandem servans¹. Non enim is qui simpliciter fratrem suum stultum appellat, reus est, sed is qui temere. Isti autem omnino justissime stulti vocati sunt, qui tot tantaque bona non sentiebant, et Christi mortem inutilem faciebant. Observa autem, quod post demonstrationes eos. Objurgat, ac statim remittat. Non enim dixit, Quis vos decepit? sed, « Quis vos fascinavit? » Quis invidit vobis? indicans eos dignas

invidia res olim commisisse. Præterea indicat quod A qui eis persuaserint, hoc non fecerint quod curam eorum gererent, neque ut quæ eis deessent supplement; verum ut ea etiam quæ haberent mutila redderent. Hujusmodi enim est invidia. Non autem quasi invidia tantum reboris per se habeat, hoc dixit, verum quia docentes hæc per invidiam eo perveniunt.

« Quorum ob oculos Christus Jesus præscriptus est, crucifixus in vobis. » Atqui Hierosolymis crucifixus est; quomodo ergo dicit quod « Ante oculos, » et, « In vobis? » Quoniam fidei oculis viderunt crucem exactius, quam qui tum coram astiterunt conspexeruntque. Nam plerisque eorum qui corporaliter viderant, nihil commodavit: hi autem, etiamsi oculis non vidissent, per fidem tamen exactius viderunt. Christus igitur præscriptus est, hoc est, viva veluti imagine expressa depictus est per prædicationem: vos vero prædicationi credentes, eum præsentem ipsum videtis. Hæc autem et in laudem eorum cedunt, et in vituperium: in laudem, quia cum tanta certitudine hæc susceperunt; in vituperium, quia quem viderunt nudatum, crucifixum, morientem, hunc dimittentes, ad legem accurserunt. Expende autem quomodo relictis omnibus crucem in medium profert.

VERS. 2. « Hoc solum a vobis volo discere: Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei? » Quia prolixiores sermones non assequimini, neque dispensationis divinæ magnitudinem contempleri vultis, **341** concisum quiddam dicam vobis. Ad hoc enim exiguum respondete mihi: Undenam acceperitis Spiritum sanctum, tantasque virtutes ac signa edideritis? Ex legis operibus, an ex fide? Perspicuum est quod ex fide. Nam quando lege tenebamini, Spiritum non habebatis, neque virtutes perficiebatis. Qui igitur fide dimissa, rursus legi adhæretis?

VERS. 3. « Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummaminini? » Rursus opportune contumeliam protulit. Nam cum temporis pro cursu incrementum facere debuissetis, inquit, non solum non promovistis quidquam, verum etiam retrorsum abducti estis. Nam signa facere, spirituale est, quod vobis inerat in principio; circumcidi vero, carnale est, quod nunc tandem elegistis. Nec dixit, Consummatis, sed, « Consummaminini, » innuens quod brutorum pecorum instar, apprehendentes eos illi, qui circumcisionem docebant, circumcidebant.

VERS. 4. « Tanta passi estis sine causa? si tamen sine causa. » Multis tentationibus collectati erant propter Christum. Tot igitur, inquit, frustra passi estis? Si enim circumcidimini, illa omnia sunt supervacanea, impostoresque tot vos coronis orbant. Deinde spem revertendi ipsis addit, inquiens,

κνύς ἀξία φθόνου πράττοντας πρῶτ^ο. Ἀγίλοι δὲ, ὅτι οἱ παραπαίθοντες αὐτοὺς, οὐχ ὡς κηθεμόνες, οὐδὲ ὡς τὸ λείπον ἀναπληροῦντες τὰ τα πούουσιν, ἀλλ' ὡς καὶ τὰ θντα ἀκρωτηριάζοντες· τοιοῦτον γὰρ ὁ φθόνος. Οὐχ ὡς τοῦ φθόνου δὲ καθ' ἑαυτὴν ἰσχυρὴν ἔχοντος, τὰ τα εἶπεν, ἀλλ' ὡς τὰ τα διδάσκοντων διὰ βασκανίαν ἐπὶ τοῦτο ἐλθόντων.

« Οἷς κατ' ὄφθαλμοῦς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη, ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος. » Καὶ μὴν ἐν Ἱερουσαλήμ ἐσταυρώθη· πῶς οὖν φησιν, ὅτι « Κατ' ὄφθαλμοῦς, » καὶ, « Ἐν ὑμῖν; » Ὅτι τοῖς τῆς πίστεως ὄφθαλμοῖς, εἶδον τὸν σταυρὸν ἀκριθέστερον τῶν τότε παρόντων καὶ θεωμένων. Ἐκείνων μὲν γὰρ πολλοὶ θεωσάμενοι σωματικῶς, οὐδὲν ἀπίοναντο· οὗτοι δὲ ὄφθαλμοφανῶς μὴ ἰδόντες, διὰ τῆς πίστεως ἀκριθέστερον εἶδον. Προεγράφη τοίνυν ὁ Χριστὸς¹, ταυτέστιν, ἐζωγραφήθη διὰ τοῦ κηρύγματος· ὑμεῖς δὲ πιστεύσαντες τῷ κηρύγματι, ὡς παρόντα αὐτὸν ἴσασθε. Ταῦτα δὲ καὶ ἔπαινός εἰσιν αὐτῶν, καὶ ψόγος· ἔπαινος μὲν, ὅτι μετὰ τοσαύτης πληροφορίας ἰδέξαντο τὰ τα· ψόγος δὲ, ὅτι ὅν εἶδον γυμνούμενοι, ἀνεσκολοπισμένον, θνήσκοντα, τοῦτον ἀφέντες ἐπὶ τὸν νόμον ἔδραμον. Ὅρα δὲ, πῶς πάντα ἀφεῖς, τὸν σταυρὸν εἰς μέσον φέρει.

« Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν· Ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; » Ἐπειδὴ τοῖς μακροῖς οὐ παρακολουθεῖτε λόγοις, οὐδὲ τῆς οικονομίας τὸ μέγεθος κατοπτεῦσαι βούλεσθε, σύντομόν τι ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς. Ἀποκρίθητε γὰρ μοι τοῦτο τὸ μικρὸν· Πῶθεν ἐλάβετε Πνεῦμα ἁγίου, καὶ τοσαύτην δύναμιν καὶ σημεῖα ἐποιήσατε; Ἐκ τῶν ἐν νόμῳ ἔργων, ἢ ἐκ τῆς πίστεως; Πρὸβλεπον δὲ ἐκ τῆς πίστεως· ἐπεὶ μὴ ὅτε τοῦ νόμου ἔχεσθε, Πνεῦμα εἴχετε, καὶ δυνάμεις ἐπιτελεῖτε. Πῶς οὖν ἀφέντες τὴν πίστιν, πάλιν ἔχεσθε τοῦ νόμου;

« Οὕτως ἀνόητοί ἐστε, ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε; » Πάλιν εὐκαίρως τὴν ὑβρίν ἐπήγαγεν. Δέον γὰρ, φησὶ, προσθήκην ποιῆσαι, τοῦ χρόνου προϊόντος, οὐ μόνον οὐκ ἐπεδώκατε, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦ πῶσω ἀπήχθητε. Τὸ μὲν γὰρ σημεῖα ποιεῖν, πνευματικόν ἐστιν· ὅπερ εἴχετε ἐν ἀρχῇ· τὸ δὲ περιτέμνεσθαι, σαρκικόν· ὃ νῦν ἐν τῷ τέλει εἴδεσθε. Καὶ οὐκ εἶπα, Τελεῖτε, ἀλλὰ, « Τελεῖσθε, » δεικνύς ὅτι δίκην θρημάτων ἀλόγων λαβόντες αὐτοὺς ἐκείνους κατέκοπτον, οἱ τὴν περιτομὴν διδάσκοντες.

« Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ; εἶγε καὶ εἰκῆ. » Πῶς τοῖς πειρασμοῖς ἦσαν παλαίσαντες διὰ τὸν Χριστόν. Τοσαῦτα οὖν, φησὶ, μάτην πεπόνθατε; Εἰ γὰρ περιτέμνεσθε, μάτην ἐκείναι πάντα, καὶ ἐζημιώσατε ὑμᾶς οἱ πλάνοι τοῦς τοσοῦτους στεφάνους. Εἴτε δοῦς αὐτοῖς ἐλπιδᾶς ἐπανόδου, φησὶν· « Εἰ γὰρ καὶ

Variæ lectiones.

¹⁰ πρὸν ο. ¹¹ ἀκριθῶς ο.

ειρή· » τουτέστιν, Εἰ βουληθεῖσθε ἀνανήψαι, οὐκ Α
 εἰδῆ, οὐδὲ μίτην ὑμῖν πεπόνθηται. Αἰσχυνέσθωσαν
 κάπτευθεν οἱ τὴν μετάνοιαν ἀναιροῦντες. Ἰδοὺ γὰρ
 σημειοφόροι, καὶ ὁμολογηταί, καὶ μάρτυρες ἦσαν
 οὗτοι, ἀλλ' ἐκπεσόντας οὐκ ἀποβάλλεται Παῦλος,
 ἀλλὰ προσίεται ἡδέως.

« Ὁ οὖν ἐπιγορηγῶν ὑμῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν
 δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς
 πίστεως; » Ὁ Θεός, φησὶν, ὁ ἐπιγορηγῶν ὑμῖν
 τὸ Πνεῦμα, ὥστε προφητεύειν καὶ γλώσσαις λα-
 λεῖν, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν σημείων καὶ
 τεράτων, διὰ τὰ ἐκ τοῦ νόμου ἔργα ταῦτα ἐποίη-
 ῶ; Θεραπευόμενο; δι' ὑμῶν ταῦτα τελούντων, ἢ διὰ
 τὴν πίστιν ἦν εἰς Χριστὸν ἐπεδείξασθε; Πρόδηλον
 ὅτι διὰ ταύτην. Πῶς οὖν ἀφέντες ταύτην, ἐξ ἧς Β
 ἔδοξάζεσθε, ἐπὶ τὸν καταργηθέντα νόμον τρέχετε;

« Καθὼς καὶ Ἀβραάμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ
 ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. » Μάλιστα μὲν,
 φησὶν, ἔδει ὑμᾶς ἐξ ὧν ἐπετελέσατε σημείων γυνῶνα·
 τὴν τῆς πίστεως δύναμιν· πλὴν καὶ πρὸς τὸν προ-
 πάτορα ἀποβλέψατε, ὃ πολὺς ὑμῖν ὁ λόγος; καὶ
 εὐρήσατε καὶ αὐτὸν ἐκ πίστεως δικαιωθέντα. Εἰ δὲ
 ὁ πρὸ τῆς χάριτος ἐκ πίστεως δικαιούται, πολλῶ
 μᾶλλον οἱ τῆς χάριτος ἀξιωθέντες, ὀφείλουσι τῆς
 πίστεως ἔχεισθαι.

« Γινώσκατε ἄρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν
 υἱοὶ Ἀβραάμ. » Ἐπειδὴ ἔδεδόκεισαν μήπως τὸν
 νόμον ἀφέντες ἐκπέσωσι τῆς τοῦ πατριάρχου συγ-
 γενείας (σφόδρα γὰρ ἐσεμνύοντο ἐπὶ ταύτῃ), δεί-
 κνυσαι αὐτοῖς τὸναντίον, ὅτι ἡ πίστις μᾶλλον αὐτοῦς C
 υἱοὺς ποιεῖ Ἀβραάμ τοῦς ταύτην ἔχοντας.

« Προϊδούσα δὲ ἡ Γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοῖ
 τὰ ἔθνη ὁ Θεός, προσηγγέλιατο τῷ Ἀβραάμ, ὅτι
 Ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη. » Ἀποδεί-
 κνυσι, πῶς οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ·
 καὶ ἐπάγει τὴν μαρτυρίαν ἀπὸ τῆς Γραφῆς, ὅτι
 « Ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται τὰ ἔθνη· » ἀντὶ τοῦ. Ἐν
 τῷ μιμήσασθαι τὴν πίστιν σου. Δείκνυσι δὲ καὶ ὅτι
 τοῦ νόμου πρεσβυτέρα ἡ πίστις, εἰ γὰρ πρὸ τοῦ νό-
 μου τὸν Ἀβραάμ αὕτη ἐδικαίωσε· καὶ ὅτι κατὰ τὴν
 προφητείαν τὰ νῦν γινόμενα γίνεται. « Προϊδούσα »
 γὰρ, φησὶν, « ἡ Γραφή, » τουτέστιν, αὐτοῖς ὁ τὸν
 νόμον δούς Θεός, προύρισε μὴ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐκ
 πίστεως δικαιοῦσθαι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπεκάλυψεν, D
 ἀλλ' « Εὐηγγέλιατο· » ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ ὁ
 Ἀβραάμ ἔχαιρε τούτῳ τῷ τρόπῳ τῆς δικαίωσης,
 καὶ ἐπόθει τοῦτο ἐκδῆναι.

« Ὡστε οἱ ἐκ πίστεως, εὐλογοῦνται ἂν τῇ πι-
 στῷ Ἀβραάμ. » Ἐπειδὴ ἐταράττοντο, μήποτε ὡσιν
 ἐπικατάρατοι, ὡς μὴ ἐμμένοντες τῷ νόμῳ (ἐγγρά-
 πτο γάρ· Ἐπικατάρατος ὅς οὐκ ἐμμένει τοῖς γε-
 γραμμένοις ἐν τῷ νόμῳ), τὸναντίον μᾶλλον δείκνυ-
 σιν, ὅτι εὐλογημένοι εἰσιν οἱ τὸν νόμον ἀφέντες,
 καὶ τῇ πίστει προσιόντες, ὡσπερ καὶ ὁ πιστὸς
 Ἀβραάμ ἠυλόγητο.

« Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσίν, ὑπὸ κατάρτυ

« Si tamen sine causa : » hoc est, Si velitis resi-
 piscere, non frustra neque temere a vobis labora-
 tum est. Pudellant hinc qui poenitentiam tollunt.
 Ecce enim antesignani, et confessores, et martyres
 fuerunt isti, qui tamen cum excidissent, non rejicit
 eos Paulus, sed suaviter excipit.

Vers. 5. « Qui ergo tribuit vobis Spiritum, et
 virtutes operatur in vobis, ex operibus legis, an
 ex auditu fidei? » Deus (inquit) qui suppeditat vo-
 bis Spiritum ut prophetetis et linguis loquamini,
 qui operatur in vobis virtutes signorum et prodigio-
 rum, hæccine per legis opera faciebat, quasi a vobis
 ista peragentibus coleretur; an per fidem quam
 in Christum demonstratis? Planum est quod per
 fidem. Qui igitur, hac dimissa, per quam glorifican-
 dini, ad legem curritis, quæ aboletur?

Vers. 6. « Quemadmodum et Abraham credidit
 Deo, et reputatum est ei ad justitiam. » Oportuit,
 inquit, vos præcipue, ex miraculis quæ perfecistis,
 fidei potestatem cognoscere : verumtamen in pro-
 genitorem vestrum Abraham quem vos magni fa-
 citis, respicite et invenietis ipsum quoque ex fide
 justificatum. Quod si autem ille, qui ante gratiam
 vixit, ex fide justificatur, multo magis ii qui gratia
 dignati sunt, fidei adhærere debent.

Vers. 7. « Cognoscite ergo, quod qui ex fide
 sunt, illi sunt filii Abraham. » Quandoquidem me-
 tuerant, ne, si legem dimitterent, 342 a patriar-
 chæ cognatione exciderent (multum enim ob hanc
 sibi tribuebant), ipse contrarium ostendit, quod
 fides potius filios Abraham efficiat eos, qui ipsam ha-
 beant.

Vers. 8. « Prævidens autem Scriptura quod ex
 fide justificet gentes Deus, prænuntiavit Abraham,
 quod In te benediceretur omnes gentes. » Demon-
 strat quomodo credentes sint filii Abrahami, et ex
 Scripturâ testimonium profert : « In te benedicen-
 tur gentes », pro eo quod est, Per imitationem
 fidei tuæ. Ostendit etiam, quod lege sit antiquior
 fides, siquidem Abrahamum ante legis sanctionem
 ea justificavit : et quod secundum prophetiam quæ
 nunc sunt, contingunt. « Prævidens enim « Scri-
 ptura, » inquit, hoc est, ipse qui legem tulit Deus,
 prædestinavit non ex lege, sed ex fide justificari. Et
 non dixit, Revelavit, sed, Prædicavit, ut discas, quod
 et Abraham hac justificationis formula lætatus sit,
 atque istud in votis habuit, ut eveniret.

Vers. 9. « Igitur qui ex fide sunt, benedicuntur
 cum fidei Abraham. » Quia turbabantur nequando
 sint maledicti, ceu illi qui in lege non perseverent
 (scriptum est enim : Maledictus qui non perseve-
 rat in iis quæ scripta sunt in lege), contrarium
 nunc potius ostendit, nempe quod benedicti sint
 qui legem reliquerint, et ad fidem accesserint, pe-
 rinde ac fidelis Abraham benedictus erat.

Vers. 10. « Quicunque enim ex operibus legis

« Gen. xii, 5. † Deut. xxviii, 26.

sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim : Maledictus est omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. » Ne quis opponat, dicens, Haud injuria Abrahamus ex fide cum benedictus est, tunc justificatus, quia lex nondum sancita erat : tu vero monstra mihi quod postquam data est lex, fides justificet, et benedictos faciat : ostendit Apostolus nunc non solum quod et justificet fides et benedicat, sed etiam quod lex peccati et maledictionis causa sit. Nemo enim potest facere quæ scripta sunt in lege : qui vero non facit, maledictus est. Proinde fidei est benedicere, et frustra vos metuitis, nequando vos maledicti sitis deficientes a lege. Nam si ea utamini, potius sub execratione estis, quippe qui non possitis explere ipsam.

VERS. 11, 12. « Quod vero in lege nemo justificetur apud Deum, manifestum est : quia justus ex fide vivet. Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea homo, vivet in ipsis. » Demonstratio quod lex maledictos faciat, fides autem benedicat, ostendit jam nunc quod vel fides sola justificat, non lex, adducitque Habacuc dicentem : « Justus ex fide vivet, » et non ex lege. Lex enim non **343** solam fidem postulat, verum etiam opera. Pulchre autem dixit, « Apud Deum : » apud homines enim justi forsitan videri queant, qui lege detenti sunt, veluti Pharisei justificantes seipos coram hominibus. Quia igitur lex ob difficultatem operum non justificabat, sed maledictioni potius subjungabat, venit gratia facilem viam ostendens, fidem videlicet, per quam justificati benedicimur. Ecce igitur demonstratum est, quod nedum ante legem benedicebat et justificabat fides, sed etiam post legem magis.

VERS. 13. » Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro vobis maledictum. Scriptum est enim : Maledictus omnis qui pendet in ligno. » Ne quis hic occurrat, Vere, inquit, qui non facit legem, maledictus est, et fides justificat : unde vero perspicuum, quod maledictio illa sublata sit? Metuimus enim, ne forte jugo legis subditi, ipsi etiam sub execratione simus : indicat igitur solutam esse per Christum execrationem. Dato enim pretio, per hoc quod ipse factus est maledictio, redemit nos a maledictione legis, quam ipse quidem evasit, quippe qui legem impleverit : nos autem illi obnoxii eramus, ipsam perficere non valentes : æque ac si quem morti adjudicatum, alius quispiam iunior eximat a morte, pro illo mortem subire volens. Suscepit igitur maledictionem suspensioni debitam, dissolvitque maledictionem, quæ nobis, quod legem non impleverimus, erat imposita, ipse qui ei non erat obnoxius. Legem enim implevit, et peccatum non fecit.

² Habac. II, 4.

¹³ οὐδέπω ο. ¹² ἤμιν ο.

A **1301**. Γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. » Ἴνα μή τις ἀντιπέτη λέγων, ὅτι Εἰκότως ὁ Ἀβραάμ ἀπὸ πίστεως ἠύλογηθη καὶ ἐδικαιώθη. διότι οὕτως ὁ νόμος ἦν· οὐ δὲ εἰζόν μοι ὅτι μεθ' ὃ ἐδόθη ὁ νόμος, ἡ πίστις δικαιοὶ καὶ εὐλογημένους ποιεῖ· δείκνυσιν ὁ Ἀπόστολος νῦν, οὐ μόνον ὅτι δικαιοὶ ἡ πίστις καὶ εὐλογεῖ, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ νόμος, ἀμαρτίας καὶ κατάρως αἰτίας γίνεται· οὐδεὶς γὰρ ποιεῖν δύναται τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ· ὁ δὲ μὴ ποιῶν, ἐπικατάρατος. Ὅστε τῆς πίστεως ἔστι τὸ εὐλογεῖν, καὶ μάτην ἡμεῖς φοβείσθε μήποτε ἐπικατάρατοι γένησθε ἀποστάντες τοῦ νόμου. Μᾶλλον γὰρ χρώμενοι αὐτῷ ὑπὸ κατάρων ἔστέ, ὡς μὴ δυνάμενοι πληροῦν αὐτόν.

B

« Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιούται παρὰ τῷ Θεῷ, δῆλον, ὅτι ὁ δικαῖος ἐκ πίστεως ζήσεται. Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. » Δείξας ὅτι ὁ νόμος ἐπικατάρως ποιεῖ, ἡ δὲ πίστις εὐλογεῖ, νῦν δείκνυσιν ὅτι καὶ ἡ πίστις μόνη δικαιοὶ, καὶ οὐχ ὁ νόμος, καὶ παράγει τὸν Ἀβραάμ λέγοντα, ὅτι « Ἐκ πίστεως ζήσεται ὁ δικαῖος, » καὶ οὐκ ἀπὸ νόμου. Ὁ γὰρ νόμος, οὐ μόνον πίστιν ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ καὶ ἔργα. Καλῶς δὲ εἶπε, « Παρὰ τῷ Θεῷ. » Παρὰ γὰρ τοῖς ἀνθρώποις, δικαιοὶ ἴσως δοκοῦσιν οἱ τοῦ νόμου ἐχόμενοι, οἱ οἱ Φαρισαῖοι, οἱ δικαιοῦντες ἑαυτοὺς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. Ἐπεὶ οὖν ὁ νόμος διὰ τὸ δυσκατόρθωτον οὕτε ἐδικαίου, καὶ ὑπὸ κατάρων ἐπολεῖ, ἤλθεν ἡ χάρις βραδία ὁδὸν δεικνύουσα τὴν πίστιν, δι' ἧς δικαιοῦμενοι εὐλογούμεθα. Ἰδοὺ τίνων ἀποδείδειται, ὅτι οὐ μόνον πρὸ τοῦ νόμου, ἠὲ εὐλογεῖ καὶ ἐδικαίου ἡ πίστις, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ μετὰ τὸν νόμον.

C

« Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρως τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρω. Γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. » Ἴνα μή τις ἀνταίτη, λέγων, ὅτι Ἀληθῶς μὲν ὁ μὴ ποιῶν τὸν νόμον ἐπικατάρατος, καὶ ὅτι ἡ πίστις δικαιοὶ· πόθεν δὲ δῆλον, ὅτι ἡ κατάρω ἐκεῖνη ἀνήρηται; Δεδοίκαμεν γὰρ μήπως ὡς ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου ἅπαξ γενόμενοι, ὑπὸ τὴν κατάρων ἔτι ὤμεν καὶ αὐτοὶ· δείκνυσιν οὖν, ὅτι ἔλυται ἡ κατάρω διὰ Χριστοῦ· Δοῦς γὰρ τιμὴν τὴν αὐτὴν γενέσθαι κατάρω, ἐξηγόρασεν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου κατάρως, ἣν αὐτὸς μὲν ἐξέφυγεν, ἅτε τὸν νόμον πληρώσας· ἡμεῖς δὲ ὑπεύθυνοι ταύτῃ ἦμεν, μὴ δυνάμενοι τελῆσαι αὐτόν· οἷον ἂν εἰ τινα καταδικασθέντα ἀποθανεῖν, ἑτερός τις ἀνεύθυνος ἐξέλαιτο τοῦ θανάτου, ἐλόμενος αὐτὸς θανεῖν ὑπὲρ ἐκείνου. Ἐδέξατο οὖν κατάρων τὴν ἀπὸ τοῦ κρεμασθῆναι, καὶ ἔλυσε κατάρων τὴν ἀπὸ τοῦ μὴ πληροῦν τὸν νόμον ἡμῶν ἐπικειμένην, αὐτὸς μὴ ὑποκείμενος ταύτῃ. Τὸν τε γὰρ νόμον ἐπλήρωσε, καὶ ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν.

Varie lectiones.

« Ἴνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραάμ γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Διὰ τοῦτο, φησί, κατάρα γέγονεν ἐκεῖνος, « Ἴνα εἰς τὰ ἔθνη, » τούτεστι, τοὺς μὴ τῷ νόμῳ χρωμένους, « ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραάμ, » τούτεστιν, ἡ ἐκ πίστεως, « γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » τούτεστι, τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραάμ· καθὼς καὶ γέγραπται, ὅτι « Ἐν τῷ σπέρματι σου εὐλογηθήσονται, » τούτεστιν, ἐν Χριστῷ, τῷ ἐκ σοῦ γενομένῳ κατὰ σάρκα, πιστεύοντες δηλαδὴ εἰς αὐτόν.

Ἴνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἠλόγηται τὰ ἔθνη, ἵνα καὶ τὸ Πνεῦμα λάβωσι διὰ τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν δέξασθαι τὸ Πνεῦμα τοὺς ἐτι ὑπὸ κατάραν ὄντας, εὐλογοῦνται, λυθείσης τῆς κατάρας ὑπὸ Χριστοῦ· καὶ τότε διὰ τῆς πίστεως δικαιοσύνην, δέχονται τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος· ἃ γὰρ ἐπηγγεῖλατο ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, πνευματικὰ νοεῖ εἶναι ὁ Παῦλος· ἃ δηλαδὴ νῦν ἡμῖν ἐδόθησαν, ἡ τε εὐλογία καὶ τὰλλα.

« Ἀδελφοί, κατὰ ἄνθρωπον λέγω. » Ἀνωτέρω ἀνοήτους καλέσας, νῦν ἀδελφοὺς λέγει· ἐκεῖνο μὲν, στύφων· τοῦτο δὲ παραμυθούμενος. Ἀνθρώπων, φησὶν, ὑπόδειγμα μέλλω ὑμῖν παραγαγεῖν.

« Ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται. Τῷ δὲ Ἀβραάμ ἐδόθησαν¹⁶ αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Οὐ λέγει, καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματι σου, ὅς ἐστι Χριστός. Τοῦτο δὲ λέγω. Διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ Θεοῦ εἰς Χριστόν, ὁ μετὰ τριακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη γεγινώς νόμος οὐκ ἀκυροῖ, εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν. » Τοῦτο βούλεται δεῖξαι, ὅτι ἡ πίστις, διαθήκη ἐστὶν ἀρχαιότερα τοῦ νόμου, καὶ ὅτι οὐκ ἂν δίκαιον εἴη προτιμηθῆναι αὐτῆς τὸν νόμον. Διὰ καὶ τὸ ὑπόδειγμα τέθεικεν. Ἐὰν γὰρ ἄνθρωπος, φησί, διάθηται, μὴ τοῖς μετὰ ταῦτα¹⁷ ἐλθόν ἀνατρέψαι ἢ ἐπιδιατάσσειν, τούτεστι, προσθεῖναι τι· οὐκοῦν μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς διαθήκην ἐποίησε πρὸς τὸν Ἀβραάμ, ἵνα ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ εὐλογηθῶσι τὰ ἔθνη. Τὸ δὲ σπέρμα αὐτοῦ ὁ Χριστός. Οὐ γὰρ εἶπε, τοῖς σπέρμασιν, ἵνα μὴ νομίση;¹⁸ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ καταγομένους Ἰουδαίους καὶ Ἰσραηλίτας· ἀλλὰ, « τῷ σπέρματι, » ἐνικῶς· ὅπερ ἐστὶν, ὡς εἴρηται, ὁ Χριστός. Πῶς οὖν ταύτην τὴν διαθήκην, καὶ συμφωνίαν, καὶ ἐπαγγελίαν δύναται ἀκυρῶσαι ὁ νόμος, ἵνα μὴ ἐν τῷ Χριστῷ εὐλογηθῶσι τὰ ἔθνη, ἀλλ' ἐν ταῖς νομικαῖς ἐντολαῖς; Τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ καταολεῖσθαι τὴν ἐπαγγελίαν· ὅπερ ἄτοπον.

« Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκ ἐστὶν ἐξ ἐπαγγελίας. Τῷ δὲ Ἀβραάμ δι' ἐπαγγελίας κεχάριται ὁ Θεός. » Εἰ ὁ νόμος, φησί, χαρίζεται τὰς εὐλογίας, καὶ ζωῆς καὶ δικαιοσύνης κληρονόμους ποιεῖ, λοιπὸν ἡ ἐπαγγελία ἐκεῖνη ἡ πρὸς τὸν

Vers 14. « Ut in gentibus benedictio Abraham fieret in Christo Jesu. » Eam ob rem, inquit, factus est maledictio, ut in gentibus, hoc est, iis qui lege non utebantur « benedictio Abrahami, » hoc est, quæ est ex fide, « fieret in Christo Jesu, » hoc est, in semine Abrahami : sicut et scriptum est : « In semine tuo benedicentur, » in Christo ex te nato secundum carnem, credentes videlicet in ipsum.

« Ut promissionem Spiritus acciperemus per fidem. » Propterea (inquit) benedicuntur gentes, ut et Spiritum accipiant per fidem. Quia enim iis qui adhuc sub maledictione erant, Spiritum accipere non hecbat, benedicuntur, soluta maledictione a Christo : tumque per fidem justificati, accipiunt promissionem Spiritus. Quæ enim promisit Deus Abrahamo, spiritualia esse intelligit Paulus, quæ nunc videlicet nobis data sunt, ipsa benedictio, idque genus alla.

Vers. 15. « Fratres, secundum hominem dico. » Supra stolidos vocavit, nunc fratres **344** nominat : illo quidem eos perstringens, hoc consolans. Humanum, inquit, exemplum vobis adducturus sum.

Vers. 15-17. « Tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat. Abrahamo autem datæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit : Et seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in uno : Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico : Testamentum antea firmatum a Deo in Christum, post quadringentos et triginta annos facta lex non irritum facit, ad evacuandam promissionem. » Hoc indicare vult, quod fides sit testamentum lege antiquius, et quod iniqum est ei præferri legem. Hinc et exemplum posuit. Si enim homo (inquit) testamentum condidit, nunquid audet aliquis postea veniens invertere, vel superordinare, hoc est, apponere aliquid? Itaque de Deo idem potius sentiendum. Nam et Deus testamentum fecit cum Abrahamo, ut in semine ipsius benedicantur gentes. Semen autem ipsius, Christus est. Non enim dixit, Seminibus, ne intelligeres ab eo propagatos Judæos et Ismaelitas : sed, « Semini, » in singulari : quod (uti dictum est) Christus est. Quomodo igitur testamentum hoc, et consensum, et promissionem, lex irrita facere potest, ita ut in Christo non benedicantur gentes, sed in legalibus mandatis? Hoc enim nihil aliud est quam destruere et abolere promissionem : quod absurdum est.

Vers. 18. « Nam si ex lege hæreditas, jam non est ex promissione. Abrahamo autem per promissionem donavit Deus. » Si lex (inquit) donat benedictionem, et vitæ et justitiæ hæredes facit, restat ut promissio illa Abrahamo facta sit irrita ac re-

Varix lectiones.

¹⁶ ἐδόθησαν iii. ¹⁷ τοῦτον o. ¹⁸ νομίσει iii.

jecta : verum id non habet rationem : posterior enim cum lex sit, quomodo irritum faciet prius testamentum? Ne festines autem totum exemplum ad institutum trahere. Nam ob eam rem etiam ipse dixit, « Secundum hominem loquor : » hoc est, Humanum exemplum profero. Quare si non possit divinis adæquari, non mirum.

VERS. 19. « Quid igitur? Lex propter transgressiones addita est? » Postquam fidem extulisset, ac lege antiquiorem esse ostendisset, obiectio imminabat, Cujus nempe rei gratia lex data sit, si fides antiquior erat, et benedictiones dabat? Ait igitur laud temere esse latam, sed transgressionum gratia, ut pro freno sit Judæis, prohibens ne aliqua saltem man data violentur, licet non omnia. Scite autem illud, « Addita est : » ut indicet legem non esse præcipue ac primo consilio datam, quemadmodum promissiones; sed **345** veluti obiter additam ob multas transgressiones, ut aliquot saltem cohiberet.

« Donec veniret semen cui promiserat. » Non tamen ad infinitum usque tempus data est lex, verum tandiu, donec Christus venerit, cui promissum est ut in eo benedicantur gentes. Si igitur ad Christi usque adventum data est, quid ulterius eam producis?

« Ordinata per angelos in manu mediatoris. » Lata est, inquit, lex per intermedios angelos administrata, vel sacerdotes, vel revera angelos. Etenim ad tubas illas et tonitrua ac terri culamenta, angeli administrari erant. « In manu mediatoris, » id est, Christi : indicans a deo quod et legem tulerit Christus, ut ita in arbitrio ejus sit eam rursus tollere.

VERS. 20. « Mediator autem unus non est, Deus autem unus est. » Christus itaque duorum mediator est, Dei videlicet ac hominum. Mediatorem autem egit inter utrosque, pacem faciendo, ac bellum dirimendo quod homines cum Deo gesserunt. Ex quo enim sibi ipsi univit humanam naturam, ex eo tempore pacem fecit, carnem ob peccata inimicam divinæ naturæ mirandum ad modum commiscens. Quocirca quia mediator et reconciliator ipse est, perspicuum est quod ipse servet, et non lex.

VERS. 21. « Lex ergo adversus promissa Dei? Absit! » Si promissiones benedictionem dabant, lex autem maledictionem introducit, perspicuum est quod si receperimus ipsam tanquam auctoritatem habentem, tollit promissiones Dei benedictionem dantes. Sed absit! Audi autem quæ sequuntur.

« Si enim data esset lex quæ possit vivificare, vera ex lege esset justitia. » Lex, inquit, tunc fortior esset fide, et benediceret et justificaret hominem, si vivificare potuisset ac servare. Jam vero occidit potius, quatenus non potest a peccatis liberare. Quomodo igitur dominabitur in fidem, quæ potest vivi-

Αβραάμ, άκυρώς έστι και! εκδόθηται. Αλλ' ούκ άν έχοι τούτο λόγον· ματαγενέστερος γάρ άν ένωμος, πώς άκυρώσει την προτέραν διαθήκην; Μη σπεύδεις δέ πάλιν τή υπόδειγμα εις τή προκειμένον εκκΰσαι. Διά τούτο γάρ και αύτδ; ειπε· « Κατά άνθρωπον λέγω » τούτίστιν, Άνθρώπινον υπόδειγμα πηράγω. "Ωστε ει μη δυνηθή προς τά θελα εξιωθηται, ούδέν καινον.

« Τι ούν; Ο νόμος, τών παραβάσεων χάριν προετίθη; » Έπειδή την πίστιν έπηρε, και πρεσβυτέραν έδειξεν, άνεκυπτεν αντίθεσις· Τίνος ούν ένεκεν ο νόμος; έδόθη, ει ή πίστις; πρεσβυτέρα ήν, και τας εύλογιας αύτη έδίδου; Φησι τοίνυν, ότι ούκ ειπέ, αλλά τών παραβάσεων χάριν, ίνα άντι χαλινού ειη τοις Ιουδαίοις, κωλύων παραβαίνειν τινάς γούν των έντολών, ει μη και πάσας. Καλώς δέ τδ, « Προετίθη »· ίνα δείξη τών νόμον μη προηγουμένως έθθέντα, ώσπερ αι έπαγγελίαι, άλλ' οίον παρατεθέντα διά τας πολλές παραβάσεις, ίνα καιν όλίγας καινών.

« Άχρις ού ήλθε τδ σπέρμα ψ έπηγγέλται· Αλλ' όμμος ούκ εις άπέραντον έδόθη ο νόμος, άλλ' άχρις ού έλθη ο Χριστός, ψ έπηγγέλται τδ εύλογισθαι έν αύτφ τά έθνη. Ει τοίνυν μέχρι της του Χριστού παρουσίας δέδοται, τί παραιτέρω έκεις αύτόν;

« Διαταγεις δι' άγγέλων έν χειρι μεστού. » Έδόθη, φησίν, ο νόμος, διακονηθείς διά μέσων άγγέλων, ή τών ιερέων, ή ούτως άγγέλων. Και γάρ και προς τας σάλληγγας εκείνας, και τας βροντάς, και τή δειγμάτα, άγγελοι διηκδουν. « Έν χειρι μεστού, » τούτέστι, Χριστού. Δείκνυσι γάρ ότι και τών νόμον ο Χριστός δέδωκεν· ώστε και του άνελειν αύτόν αύτός έστι κύριος.

« Ο δέ μεσίτης, ένδς ούκ έστιν· ο δέ θεός; εις έστιν. » Ωστε και ο Χριστός δύο τινών έστι μεσίτης, Θεού δηλαδή και ανθρώπων. Έμεσίτευσεν γάρ άμφοτέροις, ειρήνην ποιήσας, και τών πολέμων λύσας, ός ήν τοις ανθρώποις προς θεόν. Αφ' ού γάρ ήνωσεν έαυτφ την ανθρώπινην φύσιν, εκτοτε την ειρήνην έποίησε, τή θεία φύσει την έχθράν διά της άμαρτίας σάρκα παραδόξως άνακεράσας. Ότι έπει μεσίτης και διαλλακτής αύτός έστιν, είδρόν ώς αύτδς σώζει, και ούχ ο νόμος.

« Ο ούν νόμος κατά τών επαγγελιών του θεού; Μη γένοιτο. » Ει αι μεν επαγγελίαι τήλόγον, εά νόμος κατάραν εισάγει·· πρόδηλον, ότι εάν παραδεξώμεθα αύτόν, ώς τδ κύρος έχοντα ⁷⁶, λύει τας επαγγελίας του θεού, τας την εύλογίαν δίδούσας. Αλλά μη γένοιτο. Άκουε δέ και τών έξης.

« Ει γάρ έδόθη νόμος; ο δυνάμενος ζωοποιήσαι, ήτως άν εκ του νόμου ήν ή δικαιοσύνη. » Τότε, φησίν, ο νόμος επικρατέστερος άν ήν της πίστewς, και εύλόγει, και έδικαιου τόν άνθρωπον, ει ζωοποιήσθη δυνατό και σώσαι. Νυν δέ μάλλον άκωκτινύσεται, και ού δύναται άμαρτιών έλευθερώσαι. Πώς ούν έτι

Variæ lectiones.

⁷⁷ έπαγγελία ο. ⁷⁸ έχειν ο.

κρατήσει τῆς πίστεως· τῆς δυναμένης ζωοποιεῖν διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ εὐλογοῦσης καὶ δικαιούσης;

« Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ Γραφή τὰ πάντα ἕνδρα ἁμαρτιῶν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσιν. » Ὁ νόμος, φησὶν, οὐκ ἴσμεν ἀπαλλάξαι ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο συνέκλεισε, πρὸς τὸ συγκλείσαι τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ ἁμαρτιῶν· τούτεστι, δεῖξαι αὐτοὺς ἁμαρτάνοντας, καὶ συναρῆσαι ἵνα τῆς ἀφέσεως ἐπιθυμήσωσι, καὶ προσεβήσωσι τῷ ταύτην δυναμένῳ παραστῆναι Χριστῷ⁹⁹. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ αἰσθανόμενοι τῶν ἁμαρτημάτων, οὐδὲ τῆς ἀφέσεως ἐπεθύμουν· δέδωκε τὸν νόμον συγκλείοντα αὐτοὺς· ὅ ἐστι, στενωχωρῶντα καὶ ἀγχοντα τοῖς ἐλέγχοις, καὶ δεικνύοντα ἁμαρτωλοὺς, καὶ συναρῶντα εἰς τὸ ζητῆσαι τὸν τρόπον, δι' οὗ δυνατόν συγκωρηθῆναι· ὁ δὲ ἐστὶν ἡ εἰς Χριστὸν πίστις, δι' ἧς εὐλογοῦμεθα καὶ δικαιούμεθα¹⁰¹.

« Πρὸ τοῦ δὲ ἔλθειν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν πίστιν τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι. » Ὁ νόμος, φησὶν, πολλὴν ἀσφάλειαν παρεῖχε τοῖς ὑπ' αὐτὴν οὔσι καὶ φρουρούμενοις, τῶν πλείονων ἀπειργῶν ἁμαρτημάτων, καὶ ὡς τι τεῖχος ὦν, καὶ συγκλείων τοὺς ἀνθρώπους καὶ συναγαγῶν¹⁰² εἰς τὴν πίστιν. Πῶς; Ἐλέγχων γὰρ τὰς ἁμαρτίας¹⁰³, καὶ μὴ δυνάμενος τούτων ἐλευθερῶσαι, ἐξ ἀνάγκης ὑπεδείκνυε τὴν πίστιν δικαιοῦσαν, ἥτις ἦν μὲν καὶ πάλαι κρυπτομένη, ὑστερον δὲ ἀπεκαλύφθη, ὅτε καὶ ὁ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί.

« Ὅστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν. » Ὅστις γὰρ ὁ παιδαγωγὸς πάσης κακίας ἀπαλλάττει τὸν νέον, καὶ τὰ μαθήματα παρὰ τοῦ διδασκάλου δεχέσθαι μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς παρασκευάζει· οὕτω καὶ ὁ νόμος ἀρετὴν τε σύμμετρον ἐπαίδευε τοὺς ὑπ' αὐτόν, καὶ πρὸς τὸν Χριστόν, ὃς ἐστὶν ὁ διδάσκαλος, ἀπήγε, διὰ τοῦ ἐλέγχειν καὶ ἀποδεικνύοντα τὰ ἁμαρτήματα προθυμότερους ποιῶν εἰς τὸ ζητῆσαι τὸν τὴν ἀφῆσιν δίδόντα, καὶ δικαιούντα ἐκ πίστεως. Αἰσχυνίσθωσαν οὖν οἱ τὸν νόμον διαβάλλοντες. Οὔτε γὰρ ὁ παιδαγωγὸς ἐναντιοῦται τῷ διδασκάλῳ, οὔτε ὁ νόμος τῇ Καινῇ ἐναντίος.

« Ἐλθοῦσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἔσμεν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε, διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἐλθοῦσης, φησὶ, τῆς πίστεως, τῆς τέλειον ἀνδρα ποιούσης, οὐκ ἂν εἶημεν ὑπὸ παιδαγωγῶν οἱ τελειωθέντες δι' αὐτῆς, καὶ τὴν νηπιότητα ὑπερβάντες. Ὅτι γὰρ τέλειοι ἄνδρες ἐσμεν ἐκ πίστεως, δῆλον ἐξ οὗ καὶ υἱοὶ Θεοῦ ἐσμεν διὰ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως· οὕτω γὰρ ἡ σύταξις. Πάντως δὲ ὁ ἀξιωθεὶς υἱὸς Θεοῦ γενέσθαι, οὐκ ἀτελής, οὐδὲ νήπιος. Ὅστε γελοῖον¹⁰⁴ τὸ, ἀνδρας γενομένους, τῷ παιδαγωγῷ νόμῳ ὑποτάσσασθαι.

Variæ lectiones.

⁹⁹ τοὺς πάντας ο. ¹⁰⁰ Θεῷ ο. ¹⁰¹ δικαιούμενοι ο. ¹⁰² συναρῶν ο. ¹⁰³ ἐλέγχων δὲ τοὺς ἁμαρτάνοντας, καὶ δυνάμενος δὲ τούτους τῶν ἁμαρτιῶν ἐλευθερῶσαι ο. ¹⁰⁴ πρὸς τὸν διδάσκαλον, ὃς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ιη.

VERS. 22. « Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. » Non potuit, inquit, lex a peccatis liberare, verum ad hoc cooperata est, ut concluderet homines sub peccato : hoc est, ut ostenderet eos peccatores, et compelleret ut remissionem concupiscant, et accederent ad eum qui hanc præstare possit, Christum scilicet. Nam cum Judæi, non sentientes peccata sua, remissionem non desiderarent, dedit legem concludentem eos, id est, coarctantem, constringentemque per increpationes, monstrantemque peccatores, ac compellentem inquirere rationem 346 per quam possint venia donari. Hæc autem ratio est, ipsa in Christum fides, per quam benedicimur et justificamur.

VERS. 23. « Priusquam autem veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam quæ revelanda erat, fidem. » Lex, inquit, magnam præbebat securitatem iis qui sub ea erant, ac ab illa custodiebantur, a pluribus peccatis cohibens, ac veluti murus quispiam existens, concludens homines, colligensque ad fidem. Quæ istuc ratione? Cum enim argueret peccata, nec possit ab his liberare, necessario fidem ostendebat justificantem, quæ quidem olim occultata erat, postea autem revelata est, quando Deus manifestatus est in carne.

VERS. 24. « Itaque lex pædagogus noster fuit in Christum, ut ex fide justificemur. » Ut enim pædagogus ab omni malitia liberat adolescentem, ac ut disciplinas a præceptore suscipiat cum omni cura atque attentione parat : hunc ad modum lex in virtute moderata alumnos suos, adeoque eos qui sub se erant, instituebat, et ad Christum doctorem atque præceptorem abducebat, per reprehensionem et ostensionem peccatorum promptiores faciens et elacriores, ut quærerent eum, qui noxæ condonationem impertiretur, ac ex fide justificaret. Pudeat ergo legis calumniatores. Neque enim pædagogus adversatur præceptori, neque lex repugnat Novo Testamento.

VERS. 25, 26. « At ubi venit fides, jam non sumus sub pædogo. Omnes enim filii Dei estis per fidem in Christo Jesu. » Cum advenerit, inquit, fides, quæ virum perfectum efficit, non jam amplius esse possimus sub pædogo, qui per ipsam perfecti sumus, et adolescentiam supergressi. Quod perfecti enim viri sumus ex fide, planum est ex eo quod filii Dei sumus per fidem in Christum, nam hæc est constitutio. Omnino autem is qui eo honore est dignatus, ut Filius Dei fiat, non est imperfectus, neque infans. Quocirca ridiculum fuerit, eos qui in viros creverint,

pædagogō legi subijci. Perinde enim esset ac si cum dies illuxerit, non solem quis videre velit, sed lucernam. Observa autem qui supra ostenderit fidem filios Abrahami facere, nunc autem filios Dei. Adeo magna potest.

VERS. 27. « Quicumque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis. » Quomodo filii Dei sumus confirmando ostendit, per baptismam nempe. Non dixit autem, Quoquot baptizati estis, filii Dei facti estis, quemadmodum consecutio postulabat; sed quod multo magis est tremendum, « Christum induistis. » Si enim Christum Filium Dei induimus, **347** ipsique assimilati sumus: ad unam cum eo cognationem, unamque ideam perducti sumus, gratia facti quod ille est natura.

VERS. 28. « Non est Judæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est masculus et femina. Omnes enim vos unus estis in Christo Jesu. » Unusquisque baptizatorum, inquit, naturales quidem proprietates abiecit, unam autem figuram et formam omnes assumpserunt, non angeli, sed ipsius Domini, in seipsis ostendentes Christum. Proinde unus sumus omnes in Christo Jesu: hoc est, quatenus unam Christi formam impositam nobis habemus: vel quatenus etiam unum corpus sumus, unum caput Christum habemus.

VERS. 29. « Si autem vos Christi, ergo semen Abrahami estis, ac secundum promissionem hæredes. » Quia antea dixerat, semen Abrahami, in quo benedicuntur gentes, Christus est, cui nimirum data sunt promissiones, ac demonstravit eos etiam Christi formam habere: nunc concludit, Ergo et vos semen estis Abrahami, ac denique promissæ benedictionis hæredes. Quomodo ergo legi animum appellitis, cum sitis benedicti, propterea quod Christum indueritis, assimilatique sitis ipsi, indeque facti semen Abrahami?

CAPUT IV.

VERS. 1, 2. « Dico autem: Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium: sed sub tutoribus et actoribus est usque ad præstitutum tempus a patre. » Hoc est, pater statuit cum nihil debere administrare, donec ad legitimum ætatem pervenerit, atque obtemperare debet.

VERS. 3. « Ita et nos, cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus in servitutem adacti. » Parvuli, non ætate, sed Dei cognitione. Elementa vero mundi, novilunia ac Sabbata dicit: hi namque dies a cursu solis lunæque fiunt. Itaque qui nos jam sub legem agunt, eamque docent, infantes faciunt, elementisque mundi subdunt, cum tamen simus viri perfecti et filii Dei, patresque familiæ et domini. Discimus præterea, quod Deus quidem filiorum adoptionem, quæ est ipsa hæreditas, a principio dare voluerit, sed infantia nostra, quomi-

Ἵσπερ καὶ τὸ, ἡμέρας φανεῖσθαι μὴ τὸν ἥλιον ὄραν, ἀλλὰ τὸν λύχον. Ὅρα δὲ, πῶς ἀνωτέρω μὲν εἰδείξε τὴν πίστιν υἱὸς ποιοῦσαν Ἀβραάμ, νῦν δὲ υἱὸς Θεοῦ· οὕτω μεγάλα δύναται.

« Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. » Κατασκευάζει πῶς υἱοὶ ἔσμεν Θεοῦ, καὶ φησιν, ὅτι διὰ τοῦ βαπτίσματος. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ὅσοι ἐβαπτίσθητε, υἱοὶ Θεοῦ γεγονάτε, ὥσπερ καὶ ἡ ἀκολουθία ἀπῆτει· ἀλλὰ τὸ πολὺ φριτωδέστερον, ὅτι « Χριστὸν ἐνεδύσασθε. » Εἰ γὰρ Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐνεδεδύμεθα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐρωμοιωθῆμεν (f. ἀφ.)· εἰς μίαν συγγένειαν καὶ μίαν ἰδέαν ἤχθημεν, χάριτι γεγονότες ἕπερ ἐκείνῃ· ἔτσι φύσει.

« Οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ, οὐδὲ Ἑλληνι· οὐκ ἐνὶ δούλῳ, οὐδὲ ἐλεύθερῳ· οὐκ ἐνὶ ἀρσεν καὶ θήλῳ· πάντες γὰρ ὑμεῖς ἔστε εἰς ἓν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἐκαστος, φησὶ, τῶν βαπτιζομένων ἀπεβάλετο μὲν τὰ φυσικὰ ἰδιώματα⁸⁶· ἓνα δὲ τύπον καὶ μίαν μορφήν πάντες ἀνέλαβον, οὐκ ἀγγέλου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Δεσπότη, ἐν ἑαυτοῖς δεικνύοντες τὸν Χριστὸν. Ὅστε καὶ εἰς ἔσμεν πάντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· τοῦτέστι, καθὼ μίαν μορφήν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐπιχειμένην ἔχομεν· ἢ καὶ καθὼ ἐν σῶμά ἔσμεν, μίαν κεφαλὴν ἔχομεν⁸⁷ τὸν Χριστὸν.

« Εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ, ἄρα τοῦ Ἀβραάμ σπέρμα ἐστέ, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι. » Ἐπειδὴ ἐμπροσθεν εἶπεν, ὅτι σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, ἐν ᾧ εὐλογοῦνται τὰ ἔθνη, ὁ Χριστὸς ἐστίν, ᾧ δὴ καὶ ἐδόθησαν αἱ ἐπαγγελίαι· ἀπέδειξε δὲ ὅτι καὶ ὑμεῖς τὴν μορφήν τοῦ Χριστοῦ ἔχετε· συμπεραίνει νῦν, ὅτι Ἄρα καὶ ὑμεῖς σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ ἐστέ, καὶ λοιπὸν καὶ κληρονόμοι τῆς ἐπηγγελμένης εὐλογίας. Πῶς οὖν τῷ νόμῳ προσέχετε οἱ εὐλογηθέντες διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐνδύσασθαι καὶ ὁμοιωθῆναι αὐτῷ, καὶ ἐντεῦθεν γενέσθαι σπέρμα Ἀβραάμ;

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Λέγω δὲ· Ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιος ἐστίν, οὐ διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὢν, ἀλλ' ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους, ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς. » Τοῦτέστιν, ὥρισεν αὐτὸν ὁ πατὴρ μηδὲν διοικεῖν, ἄχρι τῆς νομίμου ἡλικίας, καὶ δεῖ στέργειν.

« Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι. » Νήπιοι, οὐ τῇ ἡλικίᾳ, ἀλλὰ τῇ περὶ Θεοῦ γνώσει. Στοιχεῖα δὲ τοῦ κόσμου, τὰς νομηνίας καὶ τὰ Σάββατα λέγει· αἷται γὰρ αἱ ἡμέραι ἀπὸ δρόμου σελήνης καὶ ἡλίου ἡμῖν γίνονται. Ὅστε καὶ οἱ νῦν ἡμᾶς ὑπὸ τὸν νόμον ἄνθρωποι, νηπίους ποιοῦσι, καὶ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καί τινες ἀνδρας γενομένους καὶ τελείους, καὶ υἱὸς Θεοῦ, καὶ οἰκοδεσπότης, καὶ κυρίου. Μπεδνωμεν δὲ, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς τὴν υἰοθεσίαν (αὕτη γὰρ ἡ κληρονομία) ἐξ ἀρχῆς ἠθέουλετο δοῦναι, ἀλλ' ἡ νηπιότης

Variæ lectiones.

⁸⁶ τὴν φυσικὴν ἰδιότητα ο. ⁸⁷ ἔχοντες αὐτὸν ο.

της ἡμῶν ἐκώλυε ⁸⁴. Βουλόμενος δὲ πᾶνυ καθελεῖν ἅν νόμον, οὐκ εἶπεν, ὅτι Ταῖς ἡμέραις ἤμεν δεδουλωμένοι, ἀλλ', « Ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, » ἵνα ἐντρέψῃ μᾶλλον τοὺς ⁸⁵ καὶ ἔτι τῷ νόμῳ ᾤπειθοντας προσέχειν. Μὴ παραχθῆ; δὲ εἰ γε ἐκ τοῦ ἀκολούθου ἐπίτροποι καὶ οἰκονόμοι νοοῦνται τὰ στοιχεῖα. Πρῶτον μὲν γὰρ τὸν νόμον ὀφείλεις ⁸⁶ ἐπίτροπον νοεῖν, ὡσπερ καὶ παιδαγωγὸν, οὐχὶ ταῦτα· ἔπειτα τὰς νομιμίας, καὶ τὰ Σάββατα, στοιχεῖα εἶπεν. Ἄλλως τε, καὶ διὰ τὸ ἐκ περιουσίας ἀποστῆσαι τοῦ νόμου, καὶ ἐντρέψαι αὐτοὺς, τοῦτο οὕτως εἶπεν, ὡσπερ καὶ προῖων ἔτι μᾶλλον δεῖξει. Τινὲς δὲ στοιχεῖα, τὴν στοιχειώδη καὶ εἰσαγωγικὸν νόμον ἐνόησαν.

« Ὅτι δὲ ἔλθῃ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. » Τέως μὲν οὖν νήπιοι ὄντες ὑπὸ νομιμίας ἤμεν καὶ Σάββατα· ὅτε δὲ ἦλθεν ὁ ὠρισμένος καιρὸς τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτε πᾶν εἶδος κακίας ⁸⁷ διεξελθοῦσα ἡ φύσις ἡ ἀνθρωπίνη ἐδέετο θεραπείας; « ἐξαπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ὁ Θεὸς » (τοὔτέστιν, ἠδύκνησεν ἐλθεῖν) « γενόμενον, » οὐκ εἶπε διὰ γυναικὸς, ἵνα μὴ πέρθοον εὐρωσιν οἱ λέγοντες, ὡς διὰ σωλήνος τῆς Παρθένου διελθεῖν τὸν Κύριον κατὰ φαντασίαν πάντως· ἀλλ', « Ἐκ γυναικὸς » τοὔτέστιν, ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς σῶμα λαβόντα, καὶ καρπὸν ὄντα τῆς κοιλίας αὐτῆς. Ἐγένετο δὲ ὑπὸ νόμον, περιτμηθεὶς καὶ τελείσας πάντα, ἵν' ἐκτὸς τῆς κατάρτας γενόμενος, ἡμᾶς ἐξαγοράσῃ. Δύο δὲ κατορθώματά φησι τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ· τὸ τε ἐξαγοράσαι ἡμᾶς ἐκ τῆς τοῦ νόμου κατάρτας, καὶ τὸ ἀποδοῦναι τὴν υἰοθεσίαν. « Ἀπολάβωμεν » δὲ, εἶπε, δεικνύς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἐπαγγελίας ὀφειλομένην ταύτην ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ ἐδίδοτο διὰ τὴν νηπιότητα. Καὶ γὰρ καὶ ἡ ἐπαγγελθεῖσα τῷ Ἀβραάμ κληρονομία, ἡ υἰοθεσία ἦν. Ὁ γὰρ υἱὸς κληρονομεῖ.

« Ὅτι δὲ ἔστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, κράζον· Ἀββὰ ὁ Πατήρ. Ὅστε οὐκέτι εἰ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος· κληρονόμος μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμος δὲ Χριστοῦ. » Πόθεν, φησί, δῆλον ὅτι υἰοθεσίας ἠξιώθημεν; Ἀπέδειξε μὲν αὐτὸ καὶ πρότερον, ὅτε ἐδειξεν ἡμᾶς Χριστὸν ἐνδεδυμένους, ⁸⁸ ὅς ἐστιν Υἱός· δείκνυσι δὲ καὶ νῦν, ἐκ τοῦ τὸ Πνεῦμα ἡμᾶς λαβεῖν, ὃ παρασκευάζει ἡμᾶς Πατέρα καλεῖν τὸν Θεόν, τῶν καρδιῶν ἡμῶν ἀπτόμενον ἐνθέω; καὶ καινοπραπέως. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ υἰοθεσίας ἠξιώθημεν. Ὅστε ἐπεὶ υἱοί ἔσμεν καὶ κληρονόμοι οὐ τῶν τυχόντων πραγμάτων, ἀλλὰ τῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ συμμερισταὶ τοῦ Μονογενοῦς, τί πάλιν ⁸⁹ δοῦλοι γινόμεθα, καὶ ἀθετούμεν τὴν υἰοθετήσασαν ἡμᾶς πίστιν, τῷ νόμῳ προσέχοντες;

« Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες Θεόν, ἐδουλεύσατε

A nus hoc fieret, obstitit. Volens autem prorsus tollere legem, non dixit, Diebus, sed, « Elementis mundi eramus in servitutem adacti: » quo magis pudesciat eos qui legi incumbendum suadent. Ne turberis autem, si ex consequenti tutores et curatores elementa intelligantur. Primum enim legem debes accipere tutorem, perinde ac pædagogum, non ista. Deinde neomenias et Sabbata elementa ³⁴⁸ dixit. Præterea, ut abunde eos a lege desicere faciat atque pudesciat, hoc ita dixit, quemadmodum in progressu deinceps uberius indicabit. Nonnulli per elementa elementalem et introductoriam legem intellexerunt.

Vers. 4,5. « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. » Quandiu, inquit, infantes eramus, subjecti fuimus neomeniis et Sabbatis: at simulatque advenit præstitutum tempus incarnationis Christi, cum omne scelerum genus pergressa humana natura opus haberet curatione, « misit Deus Filium suum » (hoc est, placuit ei ut veniret), « Factum » non dixit, per mulierem, ne auditum inveniant qui assenserit Dominum per virginem ceu canalem transiisse inani prorsus apparentia, sed, « Ex muliere, » hoc est, a substantia virginis corpus accipientem, et fructus uteri ipsius existentem. Factus autem fuit sub lege, cum circumcisisus erat, omniaque legis perfecit, ut ab execratione exemptus, ab execratione nos redimeret. Duo autem Christi incarnationis officia nobis exponit: alterum, ut nos redimeret ab execratione legis: alterum, ut subministraret nobis adoptionem filiorum. Reciperemus autem, dixit, indicans quod jam antea ex promissione ad nos pertinuerit, etiamsi ob infantiam nostram nobis non fuerit data. Nam et hæreditas Abrahamam promissa, adoptio erat. Filius enim hæreditatem adit.

Vers. 6,7. « Quoniam autem estis filii, emisit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba Pater. Itaque jam non es servus, sed filius: si autem Filius, et hæres, hæres quidem Dei, cohæres autem Christi. » Unde, inquit, planum est quod filiorum adoptione donati sumus? Patefecit istud antehac, quando indicavit nos Christum induisse, qui est Filius. Ostendit autem etiam nunc, ex eo quod Spiritum nos acceperimus, qui instituit nos ut Patrem vocemus Deum, novo quodam modo et divino corda nostra commovendo: quod certe non fieret, ni filiorum adoptio nobis data esset. Quocirca cum filii simus et hæredes, non vulgare certe rerum, cæterum bonorum divinatorum, et Unigenito cohæredes, cur rursus servi efficiamur, fidemque quæ nos in filios adoptavit, legi attendendo rejicimus?

Vers. 8. « Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis

Variæ lectiones.

⁸⁴ ἐνεπέδιζε ο. ⁸⁵ αὐτοὺς π. ⁸⁶ ὀφειλομέν ο. ⁸⁷ πλάνης ο. ⁸⁸ τοῖνον ο.

qui natura non sunt dii serviebatis. » Hic ad eos qui ex gentibus crediderant, sermonem convertit, commonstrans idololatriam esse dierum observationem, quodque hodie plus peccant, quam olim. Quondam enim, inquit, ignorabatis Deum, **349** ceu tenebris septi atque seducti, ac propterea serviebatis soli et lunæ quæ non natura sunt dii. Jam vero si post veritatis agnitionem dies observetis, nihil aliud quam elementis servitis; quæ pejor est impietas.

VERS. 6. « Nunc autem cum cognoveritis Deum, imo cogniti sitis a Deo, quomodo convertimini rursus ad infirma et egena elementa, quibus denuo servire vultis? » Nunc autem, inquit, cognovisti Deum, imo potius non vos proprio labore invenistis et agnovistis Deum (neque enim quæsisistis omnino), sed ipse vos in profundis tenebris agentes inquisivit et assumpsit. « Cognitos, » enim pro, Assumptos a Deo, dixit. Quomodo igitur revertimini rursus ad egena et imbecillia elementa? hoc est, quæ nullum robur habent ad proposita nobis bona, et quæ vos spiritualiter juvare nequeunt? Simul autem tanquam intellectu et sensu, adeoque vita orbata essent, egena hæc vocat et infirma, etiamsi hoc Græcis displiceat. Pseudapostoli itaque, tanquam legis vindices, dierum observationes introduxerunt. Ipse autem sapientissime idololatriam rem ipsam vocat, quam et ipsa lex prohibet. Quare qui ista docent, legi etiam adversantur.

VERS. 10. « Dies observatis, et menses, et tempora, et annos. » Ex his planum est, quod non solum circumcisionem prædicabant pseudapostoli, verum etiam ferias et novilunia.

VERS. 11. « Metuo ne quo modo frustra laboraverim erga vos. » Vide misericordiam ejus: illi concutiuntur, et Paulus terretur. Quod ait, « Ne quo modo, » indicat eos adhuc superesse, nec dum prorsus naufragium passos. Facit autem eis spem, si modo velint vigiles et sobrii esse, non frustra se erga eos laborasse: perinde quasi dicat eis, Mementote meorum erga vos sudorum, neque vanos facite labores meos.

VERS. 12. « Estote sicut ego, quia et ego sicut vos. » Ad eos qui ex Judæis crediderant, hæc dicit: nempe, imitami me. Nam et ego apprime lege accendebar, non secus ac vos: attamen relicta illa, pro Christo nunc et fide dimico. Tales et vos estote. Pulchre autem hoc posteriore loco posuit: homines enim potius similibus et ejusdem generis exemplis trahuntur, quam rationibus.

« Fratres, obsecro vos, nihil me læsistis. » Quia asperc eos objurgarat, rursus lenire cupit. Neque enim vehemens nimium objurgatio prodest, neque nimia indulgentia et lenitas: propterea fratres eos nominat, gratiæ baptismatis mentionem pariter faciens, ex qua omnes fratres, veluti ex uno Patre

τοῖς μὴ φύσει οὐσι θεοῖς. » Ἐνταῦθα πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνῶν πιστεύσαντας ἀποτεινέται δεικνύς ὅτι καὶ εἰδωλολατρεία ἐστὶν ἡ τῶν ἡμερῶν παρατήρησις, καὶ μεῖζον ἢ πάλα ἀμαρτάνουσι. Πάλαι μὲν, φησὶν, οὐκ ᾔδειτε τὸν Θεόν, ἅτε ἔσκοτισμένοι καὶ πεπλανημένοι· καὶ διὰ τοῦτο ἐδουλεύετε ἄλλῳ καὶ σελήνῃ, ἅτινα οὐ φύσει εἰσι θεοί· νῦν δὲ μετὰ τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, ἐὰν ἡμέρας παρατηρήσῃς, οὐδὲν ἄλλο ἢ στοιχείους λατρεύετε, καὶ χειρὸν τὸ ἀσέβημα.

« Nūn δὲ γνόντες Θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες; ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἤνωθεν δουλεύειν θέλετε; » Nūn δὲ, φησὶν, ἔγνωτε Θεόν, μᾶλλον δὲ οὐχ ὑμεῖς τὸν Θεόν οἰκείῳ πόνῳ εὕρετε καὶ ἐπέγνωτε (οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ ἐζητήσατε ὄλω), ἀλλ' αὐτὸς ὑμᾶς ἐν σκότῃ βαθεῖ διάγοντας ἐξήγησε καὶ Προσιλάβετο. Τὸ γὰρ, « Γνωσθέντες, » ἀντὶ τοῦ, Προσηλφθέντες ὑπὸ Θεοῦ. Πῶς οὖν ἐπιστρέφετε ** πάλιν ἐπὶ τὰ πτωχὰ καὶ ἀσθενῆ στοιχεῖα; Τουτέστι, τὰ μηδεμίαν δύναμιν ἔχοντα πρὸς ** τὰ προκειμένα ἀγαθὰ, μηδὲ ἰσχύοντα πνευματικῶς ὠφελεῖσαι; Ἄμα δὲ καὶ ὡς ἐστερημένον οὐ, καὶ ἀσθήσεως, καὶ ζωῆς, πτωχὰ ταῦτα καλεῖ καὶ ἀσθενῆ, κἂν Ἕλληνας ἀπαρέσκωνται. Οἱ μὲν οὖν ψευδαπόστολοι, ὡς τοῦ νόμου ἐκδικηταί, τὰ τῶν ἡμερῶν παρατηρήσεις εἰσήγον· αὐτοὺς δὲ σοφώτατα εἰδωλολατρείαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, ἣν καὶ αὐτοὺς ὁ νόμος ἀπαγορεύει. Ὡστε καὶ τῷ νόμῳ ἐναντίοι οἱ ταῦτα διδάσκοντες.

« Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτούς. » Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι οὐ μόνον περιτομὴν ἐκήρυττον οἱ ψευδαπόστολοι, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑορτὰς, καὶ τὰς νομηνίας.

« Φοβοῦμαι μήπως εἰκὴ κεκοπίκακα εἰς ὑμᾶς; » Ὅρα σπλάγγνα· ἐκείνοι σαλεύονται, καὶ Παῦλος φοβεῖται. Τὸ δὲ, « Μήπως, » δηλοῖ ἔτι αὐτοὺς περιόντας, καὶ μήπω τέλεον ναυαγήσαντας· καὶ εἰδῶσιν αὐτοῖς ἐλπίδα, ὅτι εἰ θελήσαιεν ἀνανηῖσαι, οὐκ εἰκὴ ὁ εἰς αὐτοὺς γεγένηται πόνος **· ὡσανεὶ οὖν λέγει αὐτοῖς· Μνησθήτε τῶν ἐμῶν εἰς ὑμᾶς ἰδρώτων, καὶ μὴ ματαιώσατέ μου τοὺς πόνους.

« Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι καὶ γὰρ ὡς ὑμεῖς. » Πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ταῦτα φησὶν, ὅτι Μιμήσασθε με. D Καὶ γὰρ ἐγὼ σφόδρα τοῦ νόμου περιεκατόμην, ὡς ὑμεῖς· ἀλλ' ἀφῆκα τοῦτον, καὶ νῦν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς πίστεως ὑπερμαχῶ· τοιοῦτοι καὶ ὑμεῖς; γίνεσθε. Καλῶς δὲ τοῦτο ὑστερον θέθεικεν. Οἱ γὰρ ἀθρώποι μᾶλλον ἀπὸ τῶν ὁμογενῶν ὑποδειγμάτων ἔλκονται, ἢ ἀπὸ τῶν λογισμῶν.

« Ἀδελφοί, ξέομαι ὑμῶν, οὐδὲν με ἴδ. κήσατε. » Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν καθήφατο, βούλεται πᾶν μιλᾶσαι. Οὕτε γὰρ ἡ σφοδρὰ ἐπίπληξις λυσιτελεῖ, οὐτ' ἡ παντελής ἀνεσις. Διὸ καὶ ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλεῖ, ἅμα καὶ τῆς χάριτος ὑπομνηστικῶν τοῦ βασιλείου, ἐξ ἧς πάντες ἀδελφοί, ὡς ἐξ ἑνὸς Πατρὸς;

Variæ lectiones.

** ἐπιστρέψατε ο. ** εἰ; ο. ** κόπος ο.

τῷ Θεῷ, γυγόναι. Ἀπολογεῖται δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν
 ῥηθέντων, ὅτι οὐ κατὰ ἀπέχθειαν ἐλέγησαν. Οὐδὲν
 γὰρ με ἠδικήσατε, ἵνα καὶ ἐχθρωδῶς ὑμῖν προσφέ-
 ρομαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ μυρία τιμῆς καὶ χάριτος
 ἔργα ἐπεδείξασθέ μοι. Πῶς οὖν κατὰ ἀπέχθειαν εἴ-
 πον ἂν ταῦτα; Ἀλλὰ δηλαδὴ κηθόμενος ὑμῶν, καὶ ἀν-
 τιγριζέσθαι μᾶλλον θέλων.

« Οἴδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγε-
 λισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον· καὶ τὸν πειρασμὸν τὸν ἐν
 τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε, οὐδὲ διεπτύσατε. »
 Οἴδατε, φησὶν, ὅτι μετὰ ἀσθενείας σαρκικῆς, τρυ-
 φέσθαι, μετὰ διωγμῶν καὶ κινδύνων εὐηγγελισάμην
 ὑμῖν, καὶ οὐδ' οὕτως ἀπεστράφητέ μου^{οο}· οὐδὲ ὁ
 πειρασμὸς μου οὗτος, τουτέστιν, οἱ διωγμοί, καὶ αἱ
 μάστιγες, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐσκανδάλισεν ὑμᾶς, καὶ
 ἐποίησεν ἐξουθενῆσαι με καὶ διαπτύσαι. Ἄμα δὲ
 καὶ ἐντρέπει αὐτοὺς λεληθότως, δεικνύς ὅσα ἔπαθε
 παρὰ τῶν ἐναντιουμένων δι' αὐτούς.

« Ἄλλ' ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἰδέξασθέ με, ὡς Χριστὸν
 Ἰησοῦν. » Οὕτω, φησὶ, με ἐτιμήσατε, ὡς κρείττονα
 ἢ κατὰ ἄνθρωπον. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον, τότε μὲν
 διωκόμενον καὶ ἐλαυνόμενον δέχεσθαι με ὡς ἄγγελον
 καὶ ὡς Χριστὸν, καὶ μὴ σκανδαλιζέσθαι· νῦν δὲ τὰ
 δέοντα συμβουλευόντα, ὡς ἐχθρὸν λογιζέσθαι, καὶ
 μὴ παραδέχεσθαι;

« Τίς οὖν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; » Διαπορεῖ καὶ
 ἐκπλήττεται, καὶ φησὶ· Τίς γέγονεν ὁ μακαρισμὸς
 ὑμῶν; τουτέστι, Ποῦ ἀπῆλθεν ἐκεῖνα πάντα ἐφ' οἷς
 ἡμαρτιζέσθε παρὰ πάντων, ὡς φιλοδιδάσκαλοι; **C**
 Τίς οὖν ἐστὶ νῦν; Εἰς τί μετεβλήθη ὁ μακαρισμὸς
 ὑμῶν ἐκεῖνος; Νῦν γὰρ οὐχ ὁρῶ τούτον, ὡς ὑμῶν
 ἐναντίως περὶ ἐμὲ διατεθέντων.

« Μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν, ὅτι εἰ δυνατόν, τοὺς ὀφθαλ-
 μοὺς ὑμῶν ἐξορούσαντες ἂν ἐδώκατέ μοι. » Καὶ τῶν
 ὀφθαλμῶν αὐτῶν τιμωτέρων με ἐτίθεσθε πάσαι διὰ
 τὸ κήρυγμα· τί οὖν γέγονεν ὅτι καὶ ὡς ἐχθρὸν με
 νῦν ὀποπεύετε; Ἄτοπον γὰρ τὸν οὕτω παρ' ὑμῶν
 τιμηθέντα, ἐχθρῶ γνώμῃ ταῦτα λέγειν ὑμῖν.

« Ὅποτε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν; »
 Ἄλλην, φησὶν, οὐκ οἶδα ἐχθρὰς αἰτίαν, ἢ ὅτι τὰ
 ἀληθῆ ὑμῖν εἶπον, καὶ ἤλεγξα διαφθοιρομένους περὶ
 τὰ δόγματα. Διὰ τοῦτο δὲ μᾶλλον ἰδεὶ πλείον με
 ἀγαπηθῆναι παρ' ὑμῶν, ὡς κηθεμόνος ἔργον ποιή- **D**
 σαντα.

« Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλ' ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς
 θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε. » Ζῆλος μὲν ἐστὶν
 ἀγαθός, ὅταν τις ἀρετὴν μιμηταί τινος· ζῆλος δὲ οὐ
 καλός, ὅταν τις σπεύδῃ ἐκβαλεῖν τῆς ἀρετῆς τὸν κατ-
 ορθοῦντα. Οὗτοι τοίνυν σπουδάζουσιν ἐκκλεῖσαι
 ὑμᾶς, τουτέστιν, ἐκβαλεῖν τῆς τελειότητος^{οο} ἐν Χρι-
 στῷ καταστάσεως καὶ γνώσεως, εἰς δὲ τὴν ἐν τῷ
 νόμῳ ἀτελεστέραν ἐμβαλεῖν, ἵνα αὐτοὺς τιμᾶτε ὡς
 διδασκάλους, καὶ ζηλοῦτε καὶ μιμησθε, ὡς μαθηταί.

Variae lectiones.

^{οο} μου ο. ^{οο} τελειοτάρας ο.

PATROL. GR. CXXIV.

A Deo, facti sumus. Excusat autem ea quæ **350**
 dixit, quod non sint prolata ex odio. Nihil enim
 injuriæ mihi intulistis, ut hostiliter erga vos con-
 movear, sed innumera potius honoris et dilectionis
 opera mihi exhibuistis. Quomodo enim ex odio ista
 dicerem? Sed curam potius vestri gerens, ac gra-
 tificari vobis contendens.

VERS. 13, 14. « Scitis autem quod per infirmita-
 tem carnis evangelizavi vobis prius; ac tentationem
 quæ erat in carne mea non sprevisis, neque res-
 puvistis. » Novistis, inquit, quod cum imbecillitate
 carnali, hoc est, cum persecutionibus et periculis
 vobis prædicavi; neque sic tamen aversati estis me.
 Neque ista tentatio mea, id est, persecutiones et
 verbera et hujusmodi, offenderunt vos, compule-
 runtque vos contemnere me atque respuere. Simul
 autem latenter pudefacit eos, ostendens quanta sit
 passus ab adversariis eorum nomine.

« Sed sicut angelum Dei suscepistis me, tanquam
 Christum Jesum. » Adeo, inquit, honorastis me,
 quasi major essem homine. Quomodo igitur non
 absurdum est, tum quidem cum persecutionem pa-
 terer et agitarer, me a vobis suscipi tanquam ange-
 lum et veluti Christum, et vos non offendi: jam
 vero cum consulam vobis quæ honesta sunt, veluti
 hostem judicari me a vobis, et minime suscipi? »

VERS. 15. « Ubi est ergo beatitudo vestra? » Am-
 bigit et admiratur et ait: Quæ est beatitudo vestra?
 hoc est, Quonam abierunt illa omnia propter quæ
 felices prædicabamini ab omnibus, ceu doctoris
 vestri amantes? Ubi nunc est? In quid commutata
 est beatitudo illa vestra? Nunc enim istam non
 video, vobis nimirum contrario modo in me affectis.

« Testimonium enim perhibeo vobis, quod, si fieri
 potuisset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis
 mihi. » Olim propter verbi prædicationem, chari-
 rem me oculis vestris habuistis. Quid igitur contigit
 quod hostis instar me nunc suspicemini? Absurdum
 enim est, ut is qui tanto a vobis honore sit affe-
 ctus, inimica hæc vobis mente dicat.

VERS. 16. « Ergo inimicus vobis factus sum, ve-
 rum dicens vobis? » Aliam, inquit, non video ini-
 micitix causam, quam quod veritatem vobis dixe-
 rim, reprehenderimque vos ceu in opinionibus
 vestris corruptos. Atqui par erat, ut eo nomine
 majori me amore prosequeremini, eo quod curatoris
 officio functus sim.

VERS. 17. « Emulantur autem vos non bene, sed
 excludere vos volunt, ut ipsos æmulemini. » Æmu-
 latio bona est, quando virtutem cujuscumque aliquis
 imitetur; at vero æmulatio non bona est, cum quia
 eum qui bene se gesserit, a virtute ejicere studet.
 Isti igitur nituntur vos excludere, hoc est, ejicere a
 perfectissima in **351** Christo constitutione et cog-
 nitione, ac ad imperfectiorem quæ est in lege
 injicere, ut ipsos ceu præceptores revereamini,

coesque æmulemini ac imitemini tanquam discipuli. Ego autem e contra volebam, ut ipsis et quibusvis instructores essetis ad perfectiora; id quod factum est cum apud vos agerem. Innuvit autem ista in sequentibus.

VERS. 18. « Bonum est autem æmulari in bono semper, et non solum cum præsens sum apud vos. » Viden' hoc indicare eum, quod digni erant imitatione apud omnes ob perfectionem, quando apud ipsos præsente fuerit Apostolus? Quin et hoc significat, quod absentia ipsius horum malorum causa fuerit. Beatam ergo rem esse dicit, cum discipuli, non modo præsente præceptore, verumetiam absente, in quod decet, sapiant.

VERS. 19. « Filioli mei, quos iterum parturio, tantisper dum formetur Christus in vobis. » Matrem pro filiis suis trepidantem imitatur. Corruptis, inquit, formam Christi, quam habebatis in vobis ipsis ex baptisate, estque vobis opus alia regeneratione reformationeque, ut rursus forma Christi in vobis sit, ut ex ipso figuremini iterum enim vos parturio, per institutionem iterum regenero; non enim despero. Propterea et vos filiolos appello, ne vos despondeatis animum. Istuc etiam adversum Novatianos est. Galatas enim Paulus rursus parturit et reformat; illi autem non recipiunt ex penitentia correctionem.

VERS. 20. « Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis. » Non contentus sum litteris, inquit, sed vellem etiam adesse, permutareque vocem meam, hoc est, ad luctus atque ploratus hanc vertere. Nam ambigo quid dicam de vobis, quomodo vos qui adeo exaltati eratis, ut discrimina subiretis propter fidem, ac per fidem signa ederetis, nunc ad legalem vilitatem abstrahamini. Hanc igitur ob causam vollem præsens apud vos plangere. Quanto enim perplexi sumus, ad lacrymas deferri solemus.

VERS. 21. « Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non auditis? » Postquam abunde eos emolliit et attraxit, rursus ad certamina descendit, ostendens quod ipsa lex non vult seipsam custodiri: Respondete, inquit, mihi. Pulchre autem dixit, « Qui vultis. » Non enim id quod ab illis agebatur rerum consequentia postulabat, sed ipsorum inopportuna contentio efficiebat. Legem autem appellat Geneseos librum. Est enim illi in more, totum Vetus Testamentum legem appellare.

VERS. 22. « Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, et **352** unum ex libera. » Supra dixit, « Filii estis Abrahami. » Quoniam vero non ejusdem fuerunt dignitatis filii patriarchæ, sed alter quidem ex serva, alter vero ex libera; ostendit quod Non solum filii, verumetiam tales estis, qualis est liber et ingenuus: adeo vos fides ingenuos reddidit.

A Ἐγὼ δὲ τοῦναντίον ἠθουλόμην ὑμᾶς· αὐτοὶ καὶ πᾶσι καθηγῆτάς εἶναι πρὸς τὰ τελώτερα. Ὁ δὲ καὶ ἐγένετο, ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμην. Αἰνίττεται δὲ ταῦτα ἐξῆς.

« Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναι με πρὸς ὑμᾶς. » Ὁρᾷ ὅτι τοῦτο αἰνίττεται, ὡς ³⁵ ἄρα ζηλωτοὶ ἦσαν πᾶσι ἐπὶ τῇ τελειότητι, ὅτε παρῆν ὁ Ἀπόστολος; Καὶ τοῦτο δὲ αἰνίττεται, ὅτι ἡ ἀπουσία αὐτοῦ ταῦτα εἰργάσατο. Μακάριον οὖν, φησὶν, ὅταν μὴ μόνον παρόντος τοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ καὶ ἀπόντος, οἱ μαθηταὶ τὸ δέον φρονῶσι.

« Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἕχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Μητέρα μιμεῖται περιτρέμουσαν τοῖς παιδίοις. Διεφθείρατε, φησὶ, τὴν μορφὴν τοῦ Χριστοῦ, ἣν εἴχετε ἐν ὑμῖν αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, καὶ θέεσθε πάλιν ἐτέρας ἀναγεννήσεως καὶ ἀναπλάσεως, ἵνα πάλιν ἐν ὑμῖν ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ γένηται, ὥστε ἐξ αὐτοῦ χαρακτηρῆσθαι ὑμᾶς. Πάλιν γὰρ ὑμᾶς ὠδίνω, διὰ τῆς διδασκαλίας πάλιν ἀναγεννῶ. Οὐ γὰρ ἀπογινώσκω. Διὰ τοῦτο καὶ τεκνία καλῶ, ἵνα μὴ ὑμεῖς ἀπογυνῶτε. Καὶ τοῦτο δὲ κατὰ Ναυατιανῶν· τοὺς γὰρ Γαλάτας Παῦλος μὲν πάλιν ὠδίνει καὶ ἀναμορφοῖ· ἐκείνοι δὲ οὐ παραδέχονται τὴν ἐκ μετανοίας διόρθωσιν.

« Ἦθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνὴν μου, ὅτι ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν. » Οὐκ ἀρκοῦμαι τοῖς γράμμασιν, ἀλλ' ἤθελον καὶ παρεῖναι καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνὴν μου, τούτεστιν, εἰς ὀμοφυροῦς καὶ θρήνους τρέψαι ταύτην. Καὶ γὰρ ἀπορῶ τί εἶπω περὶ ὑμῶν, πῶς· εἰ οὕτως ὕψωθέντες ὥστε καὶ κινδυνεῦσαι ὑπὲρ τῆς πίστεως, καὶ σημεία τελέσαι διὰ τῆς πίστεως, νῦν εἰς τὴν νομικὴν ³⁶ εὐτέλειαν περισύρεσθε. Διὰ τοῦτο οὖν ἤθελον παρὼν ὑμῖν ὀλοφύρεσθαι. Ὅταν γὰρ ἀμνηχανήσωμεν, εἰώθαμεν εἰς δάκρυα καταφέρεσθαι.

« Λέγετέ μοι, οἱ ὑπὸ νόμου θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε; » Ἐπειδὴ ἱκανῶς αὐτοὺς ἐμάλαξε καὶ ἐπασπάσατο, πάλιν εἰς ἀγῶνα· ἐμβαίνει, δεικνύς ὅτι αὐτοὶ ὁ νόμος οὐ βούλεται ἑαυτὸν φυλάττεσθαι· καὶ φησιν· Ἀποκριθῆτέ μοι. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « θέλοντες. » Οὐ γὰρ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν ἀκαίρου φιλονεικίας ἦν τὸ πρᾶγμα. Νόμον δὲ λέγει τὸ τῆς γενέσεως βιβλίον ³⁷ εἶσο; γὰρ αὐτῷ πᾶσαν τὴν Παλαιὰν νόμον καλεῖν.

« Γέγραπται γὰρ, ὅτι Ἀβραάμ δύο υἱοὺς εἶχεν ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρης. » Ἐπει ἀνωτέρω, ὅτι « Υἱοὶ ἐστε Ἀβραάμ. » Ἐπεὶ δὲ οὐ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἦσαν οἱ υἱοὶ τοῦ πατρὸς ἀρχου, ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς δούλης, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρης· δεικνύει νῦν, ὅτι Οὐ μόνον υἱοὶ, ἀλλὰ καὶ τοιοῦτοί ἐστε, ὡς ὁ ἐλεύθερος καὶ εὐγενής· οὕτως ὑμᾶς ἡ πίστις ἐγγυγένησεν.

Variæ lectiones

³⁵ ὅτι ο. ³⁶ κοσμικὴν ο.

« Ἄλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδείας, κατὰ σάρκα γεγέννηται· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρως, διὰ τῆς ἐπαγγελίας. » Ἐπειδὴ λέγων υἱοὺς αὐτοὺς εἶναι Ἀβραάμ, ἐδόκει ἀπιθῆναι λέγειν, εἰ γὰρ οἱ μὴ κατὰ σάρκα ἐξ Ἀβραάμ γεννηθέντες, υἱοὶ αὐτοῦ εἴη· φησὶν, ὅτι καὶ ὁ Ἰσαὰκ ὁ οἰκειότερος υἱὸς τοῦ Ἀβραάμ, οὐδὲ αὐτὸς κατὰ σάρκα γεγέννηται· πῶς γὰρ τῆς φύσεως νεκρωθείσης, καὶ τῆς μητέρας πεπηρωμένης; ἀλλ' ὁ τοῦ θεοῦ λόγος καὶ ἡ ἐπαγγελία αὐτὸν διέπλασεν. Ὁ δὲ Ἰσμαὴλ, φύσεως ἀκολουθῶν γεγέννηται. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Κατὰ σάρκα, » ἐστὶν· ἀλλ' ὁ μὲν κατὰ σάρκα, δούλος καὶ ἀλλότριος τῆς κληρονομίας· ὁ δὲ μὴ κατὰ σάρκα, δεσπότης καὶ κληρονόμος. Τί τοίνυν τὸ κωλύον καὶ ὑμᾶς, εἰ μὴ καὶ κατὰ σάρκα γεγέννηται ἐξ Ἀβραάμ, υἱοὺς αὐτοῦ εἶναι; καὶ γὰρ καὶ ὑμεῖς διὰ τῶν ἐπι τῆ κολυμβήθρα ἐπιλεγόμενων ῥημάτων διεπλάσθητε.

« Ἄτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα. » Τουτέστιν, ἡ μὲν ἱστορία αὕτη οὐ μόνον τοῦτο δηλοῖ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ ἀγορεύει· διὸ καὶ ἀλληγορία κέκληται. Τύπος γὰρ ἦσαν ἐκεῖνα τῶν παρόντων.

« Αὗται γὰρ εἰσὶν αἱ δύο διαθήκαι· μία μὲν ἀπὸ δρους· Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννώσα, ἥτις ἐστὶν Ἄγαρ. Τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινᾶ δρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ· συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. » — « Αὗται. » Ποῖαι; Αἱ δύο γυναῖκες ἀλληγοροῦνται εἰς τὴν Νίαν καὶ εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην. Πῶς; Ἡ μὲν Ἄγαρ εἰς τὴν Παλαιάν· Καὶ γὰρ ὁ νόμος ἀπὸ τοῦ Σινᾶ δρους ἐδόθη. Τὸ δὲ Σινᾶ ἐν Ἀραβίᾳ μὲν ἐστὶν, Ἄγαρ δὲ καλεῖται τῇ Ἀραβίᾳ· γλῶσση· συστοιχεῖ δὲ καὶ τῇ Ἱερουσαλήμ· τουτέστι, γειτνιάζει, ἀπειται· ἡ ὅτι ἀπεικάζεται τῇ κίτῳ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἀναλογεῖ αὐτῇ, καὶ εἰς ἐκεῖνην ἐκλαμβάνεται, ὡς ὁμοιότητος οὐσης ἀμφοῖν. Ὅσπερ οὖν ἡ Ἄγαρ δούλη ἦν, καὶ εἰς δουλείαν ἐγέννη· οὕτω καὶ ὁ νόμος ὁ ἐκ τοῦ Σινᾶ δρους, τοῦ καλουμένου Ἄγαρ, καὶ πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ ἀπεικαζόμενος, ὡς συστοιχοῦ ὄντος αὐτῇ καὶ ἀναλόγου, εἰς δουλείαν γεννᾷ τοὺς αὐτῷ προσέχοντάς. Καὶ γὰρ ἐν τῷ νόμῳ πολὺ τὸ ἀνελεύθερον καὶ δουλικόν. Ἡ τε γὰρ ἀρετὴ ἐπὶ μισθῷ ἐνομοθετεῖτο φθαρτῶ, τοῖς τῆς γῆς, φημί, ἀγαθοῖς· καὶ ἡ τῆς κακίας ἀποφυγὴ διὰ κολάσεων καὶ ζόβων εἰσηγεῖτο.

« Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευτέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μητέρα πάντων ἡμῶν. » Ὁ μὲν τύπος τῆς Ἄγαρ ἐν τούτοις· ὅρα δὲ καὶ τὸν τῆς Σάρρας· αὕτη γὰρ τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ προστύπου. Ἐκεῖνη γὰρ ἡ πόλις τῶν πιστῶν, ἀφ' ἧς καὶ ὁ νόμος ἡμῖν· ἐξ οὐρανοῦ γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐλευτέρα δὲ ἐστὶν ἐκ τῶν τοῦ νόμου παρατηρήσεων, καὶ πάντα ἐλευθέρως διατάττεται καὶ εὐγενῶς. Οὐδὲν γὰρ ἡμῖν ἐπὶ μισθῷ ὁρατῶ κατορθοῦται, οὐδὲ κολάσεις σωματικαὶ ἐπιπρέμονται ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπαγγελίαι θεοῦται, καὶ αἱ κολάσεις εὐγενέσι πρέπουσαι, τὸ τραπέζης μουσικῆς ἐκκλεισθῆναι, καὶ ἐπιτιμηθῆναι.

VERS. 23. « Sed qui ex ancilla, secundum carnem natus est; qui autem ex libera, per promissionem. » Quia cum affirmaret eos filios esse Abrahami, improbabilia dixisse videbatur, siquidem ii qui non secundum carnem ex Abrahamo nati sunt, filii ejus essent: asserit quod et Isaac genuinus Abrahami filius, ne ipse quidem secundum carnem natus sit, (quomodo enim, natura emortua, et matrice effœta et mutilata?) sed Dei verbum et promissio ipsum effinxit. At vero Ismael juxta naturæ ordinem natus erat. Hoc enim est quod ait, « Secundum carnem. » Attamen qui secundum carnem natus est, servus et alienus est ab hæreditate, qui vero non est secundum carnem, dominus et hæres est. Quid igitur obstat quominus et vos, qui non secundum carnem nati estis ex Abrahamo, filii ejus sitis? Nam et vos per verba quæ in baptisate recitantur, formati estis.

VERS. 24. « Quæ sunt per allegoriam dicta. » Hoc est, hæc quidem historia non hoc solum indicat, verum et alia quædam nuntiat; unde et allegoria vocata est: figura enim fuerunt illa præsentium.

VERS. 25, 26. « Hæc enim duo sunt testamenta, unum quidem a monte Sina, in servitute generans, quæ est Agar. Agar enim Sina mons est in Arabia; contiguus est autem ei quæ nunc est Hierosalem, servit autem cum filiis suis. » — « Hæc: » Quæ hæc? duæ nimirum mulieres referuntur per allegoriam ad Novum et Vetus Testamenta. Quomodo? Agar enim ad Vetus. Etenim lex a Sina monte data est. Sina vero in Arabia quidem est, Agar autem appellatur Arabum lingua. Est autem contiguus Jerosolymis, id est, vicinus est, contingit: vel quia inferiori Jerusalem assimilatur, vel ejus speciem præ se fert, et ad illam transsumitur, tanquam similitudo sit inter utraque. Perinde igitur ut Agar serva erat et in servitute generabat: hunc ad modum lex ex monte Sina (qui appellatur Agar) ei quæ nunc est Jerusalem assimilato, utpote contiguo illi, adeoque pari, in servitute generat eos qui sibi appellantur animum. Nam in lege pleraque illiberalia atque servilia erant. Virtus enim ob corruptibilem mercedem statuabatur, nempe ob terrena bona; et vitii fuga per pœnas ac terrores introducebatur.

VERS. 27. « Illa autem quæ sursum est Jerusalem, 353 libera est, quæ est mater omnium nostrum. » Figura quidem Agar, in istis est. Expende autem et Sarrhæ figuram. Siquidem supernam ista Jerusalem præfigurabat. Nam illa civitas est Silelium, unde et lex nobis lata est: ex cælo namque Evangelium. Libera autem est a legis observationibus, cunctaque libere ordinat et ingenue. Nihil enim a nobis ob visibilem mercedem geritur: neque corporalia nobis supplicia imminet, verum et promissiones diviniore, et pœnæ ingenuis convenientes, nempe a mystica mensa excludi atque increpari.

Variæ lectiones.

Ἀράδων ο.

« Scriptum est enim ^γ : Lætare, sterilis, quæ non paris : eru[m]pe et clama quæ non parturis, quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum. » Figuris haud contentus, Isaiam in testem citat, qui sterilem ac desertam appellat Ecclesiam ex genibus coagmentatam. Erat enim divitiarum cognitionis vacua et absque liberis, quippe quæ neminem prophetarum Dei protulerit, vel doctorem. Habentem autem virum, Judæorum Synagoga, vel quia legem habebat administrantem res ipsius, vel quia Deum ipsum. « Erumpere » igitur, hoc est, Vocem lætitiæ eloquere, quia nunc multiplicati sunt tibi filii, et prophetæ, et doctores, et filii Dei ex te, ac universum terrarum orbem tu genuisti, non unicam gentem, ut Judæorum Synagoga.

VERS. 28, 29. « Nos autem, fratres, secundum isaac, filii sumus promissionis. Sed quemadmodum tunc is qui secundum carnem natus fuerat, persequabatur eum qui secundum spiritum, ita et nunc. » Ecclesia, inquit, cum sterilis esset instar Sarrhæ, non solum liberorum multitudine aucta est, ut illa, sed etiam eodem modo genuit quo illa. Ut enim illam non natura matrem fecit, sed promissio (ille enim qui dixit, « Secundum illud tempus veniam », idem in uterum ingressus infantem effinxit), sic et in nobis, ut supra commemoratum est, divina verba quæ in baptismo pronuntiantur, reformationem faciunt. Præterea, ne quis dicat, Qualis est ista libertas, quando Judæi flagellent credentes : qui autem videntur liberi esse, persecutionem patiuntur? respondet, Tum quoque iidem sese res habebat. Etenim Ismael persequabatur Isaac, tamen nihil impediēbat quominus is qui persecutionem pateretur, esset genuinus filius Abrahami, ac dominus persequentis. Ex ista ipsa igitur Judæorum persecutione ostenditur nostra ad Isaacum similitudo, et ad Abraham necessitudo.

VERS. 30. « Sed quid dicit Scriptura? Ejice filium ancillæ; non enim erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ. » Ne quis dicat, Quid inde? consolatio est fidelibus, qui nunc a Judæis persecutionem **354** sustinent, quod et Isaac tum fuerit persecutioni obnoxius? Audi, inquit, quid dicat Scriptura, atque inde consolationem accipies. Pro temporaria enim afflictione quæ persequabatur Isaacum Ismael, penitus ejicitur. Nec satis est ei ad poenam quod ejicitur, cæterum adimitur etiam ei ne possit esse particeps bonorum filio paratorum : quod certe majus est supplicium, utpote a Dei judicio atque sententia principium ducens, et non a persecutione. Observa autem qui non Abrahami sed ancillæ filium nominavit eum, qui non possit hæreditatem adire, a viliori sexu ipsum appellans. Contemplare igitur quod indicavit legem ipsam si-

^γ Isa. LII, 1. ^δ Gen. XVIII, 10. ^ε Gen. XXI, 10.

Varie lectiones.

^δ παρέχει ο. ^ε ἐπληθύνθη πο. ^ζ τῆς παιδείας, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς, οὐ γὰρ κληρονομήσει μ.

« Γέγραπται γάρ· Εὐφράνθητι, στειρα ἢ οὐ τέκνους· ῥῆξον καὶ βόησον, ἢ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. » Οὐκ ἀρκεῖται τοῖς τύποις, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰσαίαν παράγει ^δ μάρτυρα, στειραν μὲν λέγοντα καὶ ἔρημον τὴν ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίαν. Καὶ γὰρ ἔρημος ἦν θείας γνώσεως, καὶ ἄτεκνος, οὐδένα προφητὴν Θεοῦ προενεγκούσα ἢ διδάσκαλον· ἔχουσαν δὲ ἄνδρα, τὴν Ἰουδαίων Συναγωγὴν, ἢ ὅτι τὸν νόμον εἶχε διοικούντα τὰ αὐτῆς, ἢ ὅτι τὸν Θεὸν αὐτὸν. « Ῥῆξον » οὖν, ἀντὶ τοῦ ^ε, Φωνὴν εὐφροσύνης ἐκλάλησον, ὅτι νῦν ἐπληρώθη σοὶ τὰ τέκνα, καὶ προφητεύεται, καὶ διδάσκαλοι, καὶ υἱοὶ Θεοῦ ἐκ σοῦ, καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν σὺ ἐγέννησας, οὐχ ἓν ἔθνος, ὡς ἡ Ἰουδαίων Συναγωγὴ.

B « Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμὲν. Ἄλλ' ὡσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτω καὶ νῦν. Ἡ Ἐκκλησία, φησί, στειρα οὖσα, ὡσπερ ἡ Σάρρα, οὐ μόνον πολὺπαις ἐγένετο ὡς ἐκείνη, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐγέννησεν ὡς ἐκείνη. Καθάπερ γὰρ ἐκείνη μητέρα οὐχ ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ ἐπαγγελία ἐποίησεν (ὁ γὰρ εἶπὼν, « Κατὰ τὴν καιρὸν τοῦτο ἐλεύσομαι, » οὗτος εἰς τὴν νηδὺν εἰσελθὼν, τὸ βρέφος διέπλασεν) οὕτω δὴ καὶ ἐφ' ἡμῖν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, ῥήματα θεῖα τὴν ἀνάπλασιν ποιῶσι, τὰ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ ἐπιλεγόμενα. Εἶτα, ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Καὶ ποῖα αὕτη ἐλευθερία, ὅταν οἱ Ἰουδαῖοι μαστίζωσι τοὺς πιστεύοντας· οἱ δὲ δοκούντες εἶναι ἐλεύθεροι διώκονται; φησὶν, ὅτι καὶ τότε οὕτω συνέβαινε. Καὶ γὰρ ὁ Ἰσμαὴλ ἐδίωκε τὸν Ἰσαὰκ· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἐκώλυε τὸν διωκόμενον γνήσιον εἶναι τοῦ Ἀβραάμ υἱὸν, καὶ δεσπότην τοῦ διώκοντος. Καὶ ἐξ αὐτοῦ οὖν τοῦτου τοῦ διώκεσθαι παρὰ τῶν Ἰουδαίων, δείκνυται ἡ πρὸς τὸν Ἰσαὰκ ὁμοιότης ἡμῶν, καὶ πρὸς τὸν Ἀβραάμ οικειότης.

« Ἀλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή; Ἐκβαλε τὸν υἱὸν τῆς παιδείας· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ^δ ὁ υἱὸς τῆς παιδείας μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρου. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ· Τί οὖν; παράκλησις ἐστὶ τοῖς νῦν διωκόμενοις παρὰ τῶν Ἑβραίων πιστοῖς, τὸ, καὶ τὸν Ἰσαὰκ τότε διώκεσθαι; φησὶν, ὅτι, Ἄκουε τί λέγει ἡ Γραφή, καὶ τότε παρακληθήσῃ· ἀντὶ γὰρ τοῦ προσκαίρου διωγμοῦ, οὐ ἐδίωκε τὸν Ἰσαὰκ, τελείως ἐκβάλλεται· καὶ οὐ τὸ ἐκβληθῆναι μόνον ἀρκεῖ αὐτῷ εἰς τιμωρίαν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ μὴ γενέσθαι κοινωνὸν τῶν ἡτοιμασμένων τῷ παιδί. Ὁ καὶ μρίζων κόλασις, ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώμης καὶ κρίσεως τὴν ἀρχὴν λαβοῦσα, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ διωγμοῦ. Ὅρα δὲ, πῶς οὐχὶ τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλὰ τῆς παιδείας υἱὸν ὠνόμασε, τὸν μὴ ἀξιούμενον κληρονομήσαι, ἀπὸ τοῦ φαυλοτέρου γένους αὐτὸν καλῶν. Σκόπησον τοίνυν, ὅτι εἶδειξεν τὸν νόμον αὐτὸν εἰσηγούμενον τὴν

ἐαυτοῦ καταλύσιν, εἰ γὰρ πάντα τὰ ρηθέντα, τύπος ἄ
 ὄντα τῶν νῦν γινομένων, ἐν τῷ νόμῳ, ἦτο: τῷ τῆς
 Παλαιᾶς βιβλικῆς ἱστορίας.

« Ἄρα, ἀδελφοί, οὐκ ἐσμὲν τῆς παιδείας τέκνα,
 ἀλλὰ τῆς ἐλευθερίας. » Ταῦτα πάντα κινεῖ, ἵνα δείξῃ,
 ὅτι τὸ γινόμενον νῦν περὶ ἡμᾶς, πρὸ πολλῶν χρό-
 νων διατυπούτο. Πῶς οὖν οὐκ ἄστοπον ἐλευθερίας τυ-
 χόντας πρὸ τοσοῦτων ἐτῶν, πάλιν ἐκόντας δούλους
 γίνεσθαι;

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

« Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν, ἣ ὁ Χριστὸς ἠλευθέρωσε
 ἡμᾶς, στήκατε [ουλγ. στήκατε]. » Μὴ γὰρ, φησὶν,
 ἐαυτοὺς ἠλευθερώσατε, ἀλλ' ὁ τὴν τιμὴν δούς ὑπὲρ
 ὅμων. Πῶς οὖν ἐαυτοὺς ὑπάγετε τῇ τοῦ νόμου δε-
 σποτείᾳ, παρὰ γνώμην τοῦ ὁμᾶς ἐλευθερώσαντος
 Χριστοῦ; Εἰπὼν δὲ, « Στήκατε, » εἰδείξε σαλευομέ-
 νους.

« Καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε ὃ. »
 Ζυγὸν εἰπὼν, τὸ βαρὺ τῆς ἐν νόμῳ δουλείας δηλοῖ.
 Τὸ δὲ, « Πάλιν, » ἀναισθησίαν αὐτῶν κατηγορεῖ, εἰ
 γὰρ πείρα μαθόντες τὸ φορτικὸν τῆς δουλείας, πάλιν
 ἐπ' αὐτὴν αὐτομολοῦσιν.

« Ἴδε, ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέ-
 μνησθε, Χριστὸς οὐδὲν ὑμᾶς ὠφελήσει. » Τὴν τοῦ οἰ-
 κείου προσώπου ἀξιοπιστίαν ἀντι πάσης ἀποδείξεως
 τίθεισιν. Οὐκ ὠφελεῖ δὲ Χριστὸς τὸν περιτεμνόμενον,
 διότι ὁ τοιοῦτος τὴν χάριν ἀθετεῖ, καὶ τῷ νόμῳ
 μὲν, ὡς εὐεργέτη, προστρέχει· Χριστῷ δὲ ἀπιστεῖ
 πάντως, ὡς μὴ εὐεργετήσαντι αὐτόν· ὁ δὲ ἀπιστῶν,
 οὐδὲν κερδαίνει ἀπὸ τοῦ ἀπιστουμένου.

« Μαρτύρομαι δὲ παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνο-
 μένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον πληρῶ-
 σαι. » Ἴνα μὴ νομισῶσι ὃ ταῦτα κατ' ἐχθρὰν λέ-
 γεσθαι, οὐχ ὑμῖν, φησὶ, λέγω μόνοις, ἀλλὰ καὶ
 παντὶ περιτεμνομένῳ, ὅτι βάρος μέγα ἐπιτίθετε
 ἑαυτοῖς· τὰ γὰρ νόμιμα ἀλλήλων ἔχετε· καὶ ὅταν
 ἀναδέξῃ μικρόν τι τοῦ νόμου καὶ ὑπαγάγῃς ἑαυτὸν
 τῷ ζυγῷ, ὅλην τὴν δεσποτείαν ὃ ἐφειλύσω. Ἡ γὰρ
 περιτομὴ καὶ θυσίαν ἀπαιτεῖ, καὶ ἡμέραν παρατη-
 ρεῖ· ἡ δὲ θυσία τόπον ἀπαιτεῖ καὶ τρόπον, καὶ καθα-
 ρισμούς. Ὁ γὰρ ἀκάθαρτος οὐ οὖει. Οἱ καθαρμοὶ
 πάλιν ἐτέρας ὃ παρατηρήσει; ἔχουσιν. Ὁρᾷς πῶς ὁ
 ἀποστατήσας Χριστοῦ, οὐ μόνον ἐξ ἐκεῖνου οὐκ ὠφε-
 λεῖται, ἀλλὰ καὶ μυρίαὶ βάρεσιν ἑαυτὸν ὑπέθηκεν;
 Εἰ γὰρ κύριος ὁ νόμος, ὅλον πληρῶσον· εἰ δὲ οὐ
 κύριος, μὴδὲ μέρος καταδέξῃ.
 dominus tuus, totam illam adimple : si autem dominus
 tuus non est ne partem etiam ejus ullam reci-
 pias.

« Κατηργήθητε ἀπὸ Χριστοῦ, οἵτινες ἐν νόμῳ
 δικαιώσθε τῆς χάριτος ἐξεπέστε. » Τουτέστιν,
 Ὁυδεμίαν κοινωνίαν ἔχετε μετὰ τοῦ Χριστοῦ· οἵτι-
 νες, ὡς ὑπολαμβάνετε, ἐν νόμῳ δικαιώσθε, τῆς
 χάριτος ἐξεπέστε, τῆς ἀληθῶς δικαιούσης. Μέγα

bīpsi dissipationem induxisse : siquidem omnia
 quæ dicta sunt, cum figura sint eorum quæ nunc
 facta sunt, in lege et Veteris Testamenti libris per-
 scripta sunt.

Vers. 31. « Itaque, fratres, non sumus ancillæ
 filii, sed liberæ. » Hæc omnia movet, ut ostendat
 id quod factum sit nobiscum hodie, ante multa
 tempora adumbratum præmonstratumque fuisse.
 Qui igitur non absurdum, eos qui libertatem ante
 tot annos sint adepti, rursus sponte servos efficit?

CAPUT V.

Vers. 1. « In libertate igitur qua Christus nos
 liberavit, state. » Non enim, inquit, vosmetipsos
 liberastis, sed ille, qui pretium redemptionis dedit
 pro vobis. Quomodo igitur vosipsos, legis domina-
 tumi subjugatis præter consilium Christi, qui vos li-
 beravit? Cum autem dixit, « State, » monstravit
 eos esse concussos.

« Et nolite iterum jugo servitutis contineri. »
 Per jugum, grave onus servitutis quæ in lege erat,
 significat. Quod vero, « Iterum, » dicit, stupidita-
 tem eorum accusat; siquidem cum experimento
 didicerint servitutis onus, rursus ad eam suapte
 sponte accedunt.

Vers. 2. « Ecce ego Paulus dico vobis, quod si
 circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. »
 Propriæ personæ auctoritatem omnis demonstra-
 tionis vice ponit. Circumcisio autem non prodest
 Christus, eo quod talis gratiam repellat, ac ad legem,
 ceu benefactricem accurrat : Christo vero
 omnino diffidat, quasi nullo eum beneficio affecis-
 set. Qui autem incredulus est, nihil adipiscetur ab
 eo cui fidem non adhibet.

Vers. 3. « Testimonium autem dico omni homini
 qui circumciditur, quod debitor est universæ legis
 faciendæ. » Ne existiment per inimicitiam aut
 odium hæc dici, Non vobis solis, inquit, hæc lo-
 quor, verumetiam cuivis qui circumciditur, quod
 onus ingens vobis imponitis. Legalia enim inter sese
 mutuo sunt connexa. Unde si pusillam quamdam
 legis 355 partem susceperis, teque ipsam jugo
 submitseris, totum ejus dominatum super te at-
 traxisti. Circumcisio enim et victimam exigit, et
 dies observat : victima vero et locum postulat et
 modum et purgationes : immundus enim victimam
 non immolat. Purgationes rursus alias habent ob-
 servationes. Animadvertis quomodo qui defecit a
 Christo, non solum inde non juvatur, cæterum in-
 numeris se oneribus subjecit? Si enim lex est do-
 minus tuus, totam illam adimple : si autem dominus
 tuus non est ne partem etiam ejus ullam reci-
 pias.

Vers. 4. « Evacuati estis a Christo, qui in lege
 justificamini : a gratia excidistis. » Hoc est, nullam
 societatem habetis cum Christo, qui (veluti opina-
 mini) in lege justificamini : a gratia vero justifi-
 cante excidistis. Magnum igitur naufragium est,

Variæ lectiones.

ὃ ὑπέχεσθε ο. ὃ νομίσης ο. ὃ ὅλων τὸν δεσπότην ο. ὃ ἄλλας m.

quando quæ rex promittit non acceperis, ac ea quæ sunt gratiæ abjeceris.

VERS. 5. « Nos enim Spiritu ex fide spem justitiæ expectamus. » Nos fideles, inquit, non lege, sed Spiritu sancto speramus justificari. Quomodo? Ex fide. Oportet enim fidem præcedere, deinde Spiritus sancti accessione peccatorum dimissionem accipere ac justificari in baptismate.

VERS. 6. « Nam in Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per charitatem operatur. » Antea tamen dixit noxiam rem esse circumcisionem : qui ergo rem indifferentem nunc eandem efficit? Dicimus igitur, quod circumcisionem intelligit quæ est autem fidem : perinde ac si diceret, quod ille qui in Novo Testamento describuntur, neque si circumcisi fuerint, adjuventur quidquam; neque si præputium retineant, lædantur. Omnia enim a fide pendent, quæ per charitatem operantur; hoc est, quæ debeat semper efficax et viva commonstrari, per dilectionem erga Christum. Significat autem eos credidisse quidem, sed non esse radicatos in Christi dilectione, et propterea ad legem transfugisse. Vel ad proximam dilectionem eos dirigit. Monstrat autem simul, quod seductores eorum, si charitatem haberent erga eos, non talia ausi fuissent committere. Discite igitur quod fides operatur per charitatem, hoc est, vivere demonstratur: sin charitatis expertus sit, inefficax est. Simile est illi, « Fides sine operibus mortua ».

VERS. 7. « Currebatis bene; quis vos impedit veritati non obedire? » Non interrogantis est hoc, sed deplorantis ac dicentis, Ad consummationem pervenistis : quid contigit? quis tantum potuit, ut impediret vos ne veritati Evangelii morem gereretis, sed abrogatæ umbrosæque legi?

VERS. 8. « Persuasio hæc non est ex eo qui vocat **356** vos. » Hoc est, quod persuasi sitis ut credatis impostoribus, non est ex Christo. Non enim vocavit vos ille ut credatis iis qui consolunt ut ad Judaismum accedatis.

VERS. 9. « Modicum fermentum totam massam corrumpit. » Ne dicant, Quare nos adeo perstrinxisti (unicum enim mandatum violavimus) culpamque nostram exaggeras? respondet, quod istud quantumvis exiguum videatur, lethaliter lædit. Ut enim fermentum, exiguum licet sit, totam massam in se transmutat : ita circumcisio, quamvis unicum sit præceptum, ad perfectum Judaismum vos revocat.

VERS. 10. « Confido de vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis. » Confido, inquit, de vobis : novi enim meos discipulos : novi facilem vestram esse emendationem. Confido igitur de vobis, ut pote qui corrigi potestis. Confido etiam Domino, qui

» Jac. II, 17.

ὄν τὸ ναυάγιον, ὅταν μῆτε τὰ τοῦ νόμου προσλάβῃ;· καὶ τὰ τῆς χάριτος ἀποβάλλῃ.

« Ἡμεῖς γὰρ Πνεύματι ἐκ πίστεως; ἐλπίζομεν δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα. » Ἡμεῖς; φησὶν, οἱ πιστοὶ, οὐ νόμῳ, ἀλλὰ Πνεύματι ἀγίῳ ἐλπίζομεν δικαιώσθαι. Πῶς; Ἐκ πίστεως. Δεῖ γὰρ προηγεῖσθαι τὴν πίστιν, εἶτα τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν λαμβάνειν, καὶ δικαιώσθαι ἐν τῷ βαπτίσματι.

« Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομὴ τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. » Καὶ μὴν ἔλεγεν ὅτι βλαβερὸν ἢ περιτομῆ πῶς ὄν ἀδιάφορον ὡς εἴθην αὐτήν; Φαμέν ὅν ὅτι περιτομὴν λέγει τὴν πρὸ τῆς πίστεως· ὡσεὶ εἶπεν, ὅτι οἱ ἐν τῇ Νέᾳ Διαθήκῃ ἀπογραφόμενοι, οὔτε ἐν περιτετημημένοι ὡσιν, ὠφελοῦνται, οὔτε ἐν ἀκρόβυστοι, βλάπτονται. Ἡ γὰρ πίστις ἐστὶ τὸ πᾶν, ἢ δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη· τούτέστιν, ὀφειλοῦσα αἰετὴ ἐνεργῆς καὶ ζῶσα δεικνύσθαι διὰ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης. Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς πιστεύσαντας μὲν, μὴ βιωθέντας δὲ ἐν τῇ πρὸς Χριστὸν ἀγάπῃ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸν νόμον αὐτομολήσαντας· ἢ καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην αὐτοὺς διορθοῦται. Δείκνυσι δὲ ἅμα, ὅτι καὶ οἱ πλανῶντες αὐτοὺς, εἰ ἀγάπην εἶχον πρὸς αὐτοὺς, οὐκ ἂν ἐτόλμησαν ταῦτα ποιεῖν. Μάνθανε ὄν, ὅτι ἡ πίστις ἐνεργεῖται μὲν δι' ἀγάπης, τούτέστι, ζῶσα δεικνύται· μὴ ἔχουσα δὲ τὴν ἀγάπην, ἀνεργητὸς ἐστίν. Ὅμοιον τῷ, « Πίστις χωρὶς ἔργων, νεκρά. »

« Ἐτρέχετε καλῶς· τίς ὑμᾶς ἐνέκοψε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; » Οὐκ ἐρωτῶντός ἐστι τοῦτο, ἀλλ' ὀλοφυρομένου καὶ λέγοντος· Εἰς τελειότητα ἐφθάσατε· τί γέγονε; τίς τοσοῦτον ἰσχυσεν, ὥστε ἐμποδίσαι ὑμᾶς τῇ ἀληθείᾳ τοῦ Εὐαγγελίου μὴ πείθεσθαι, ἀλλὰ τῷ καταργηθέντι καὶ σκιάδεϊ νόμῳ;

« Ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς. » Τούτέστι, τὸ πείθεσθαι τοῖς ἀπατῶσιν, οὐκ ἐστίν ἐκ τοῦ Χριστοῦ· οὐ γὰρ ἐκάλεσε ὑμᾶς ἐκείνος, ἵνα πείθησθε τοῖς συμβουλευούσιν Ἰουδαῖζέιν.

« Μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύραμα ζυμοῖ » Ἴνα μὴ εἴπωσι· Τί τοσοῦτον ἡμῶν καθήψω (μὴν γὰρ ἐντολὴν τοῦ νόμου παρέβην), καὶ ἐπαίρεις τὸ ἐγκλημα; φησὶν, ὅτι τὸ δοκοῦν μικρὸν τοῦτο, εἰς τὰ κείρια βλάπτει. Ὅσπερ γὰρ ἡ ζύμη πρὸς ἑαυτὴν ζυμοῖ καὶ μεταποιεῖ τὸ ὄλον φύραμα, καίτοι μικρὰ οὖσα· οὕτω καὶ ἡ περιτομὴ, μὴ οὖσα ἐντολῇ, εἰς τέλειον Ἰουδαῖσμον ὑμᾶς μετακαλεῖ¹⁰.

« Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσατε. » Θαρῶ, φησὶν, εἰ; ὑμᾶς οἶδα γὰρ τοὺς ἐμοὺς μαθητάς· οἶδα ὑμῶν τὸ εὐδιόρθωτον. Θαρῶ ὄν εἰς ὑμᾶς, ὡς δυναμένους διορθώσασθαι· Ὁμῶν δὲ καὶ τῷ Κυρίῳ, ὅς οὐ θέλει οὐδέ

Variæ lectiones.

¹⁰ ἀδιαφύρωσ ο. ⁹ ὑπέβην ο. ¹⁰ μεταβαλεῖ ο.

τὸν τυχόντα ἀπολέσθαι ¹¹. Προτρύπει τοίνυν αὐτοὺς ἅ καὶ τὰ παρ' ἐαυτῶν εἰσενεγκεῖν, καὶ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐκπέμψαι. Οὐ γὰρ ἄλλως ἔνεστι τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τυχεῖν, ἢν μὴ καὶ τὴν παρ' ἐαυτῶν σπουδὴν, φησὶν, εἰσφέρητε.

« Ὁ δὲ ταράσσων ὑμᾶς, βαστάσει τὸ κρῖμα, ὅστις ἂν ᾖ. » Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, διορθωθήσεσθε· πλὴν οὐ διὰ τοῦτο οἱ ἀπατήσαντες ὑμᾶς ἐλευθερωθήσονται τῆς κολάσεως, ἀλλὰ δώσουσι δίκην, καὶν μεγάλοι τινὲς ἰσοκῶσι καὶ ἀξιόπιστοι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Ὅστις ἀ· ᾗ. » Τοῦτο δὲ λέγει, ἵνα μὴ καὶ ἕτεροι πάλιν ἐπιθῶνται.

« Ἐγὼ δὲ, ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύσσω. τί ἔτι διώκομαι; » Ἐπειδὴ διαβάλλοντες αὐτὴν ἔλεγον, ὅτι ὑποκριτὴς ἐστίν, ἀλλαγῶ μὲν περιτομὴν κηρύσσω, ἀλλαγῶ δὲ οὐ· φησὶν, ὅτι Ὑμεῖς μάρτυρες, ὅτι διώκομαι παρὰ τῶν Ἰουδαίων. Εἰ οὖν περιτομὴν κηρύσσω, ὑπὲρ τίνος ἄλλου διώκομαι; πρῶτον γὰρ ὅτι διὰ τὸ καταλύειν τὰ πάτρια αὐτῶν, διώκουσίν με. Εἰ δὲ περιτομὴν κηρύσσω, συνιστῶ ταῦτα· πῶς οὖν με διώκουσιν; Τί οὖν, φησὶν; οὐ περιέτεμε Τιμόθεον; Ναί· ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν. Ἄλλο δὲ τὸ περιέτεμεν, καὶ ἄλλο τὸ κηρύσσειν περιτομὴν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ περιτομὴν εἰργασάμην, ἀλλ', « Εἰ κηρύσσω. » Ὁ γὰρ κηρύσσω, δογματίζει· δεῖν αἰε τοῦτο γίνεσθαι, ὡς ἀπλῶς καλὸν· ὁ δὲ κατ' οἰκονομίαν ποιήσας· τι, οὐχ ὡς ἀπλῶς καλὸν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ὡς πρὸς καιρὸν χρησιῶδες.

semper debere fieri, ceu rem simpliciter bonam : veluti simpliciter bonum hoc facit, verum tanquam ad

« Ἄρα κατήργηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. » Ἐπεὶ περιτομὴν, φησὶν, κηρύττω, πέπυται τὸ σκάνδαλον ὃ σκανδαλίζονται ἐπὶ τῷ σταυρῷ οἱ Ἰουδαῖοι. Δι' οὐδὲν γὰρ ἕτερον σκανδαλίζονται ἐπὶ τῷ τοῦ σταυροῦ κηρύγματι, καὶ οὐ παραδέχονται τοῦτο, εἰ μὴ διὰ τὸ καταλύεσθαι τὴν περιτομὴν καὶ τὸν νόμον ὑπὸ τοῦτου. Ὅσα περιτομῆς κηρυττομένης ὑπ' ἐμοῦ, ἢ μάχη τῶν Ἰουδαίων, ἢ πρὸς τὸν σταυρὸν, καὶ τὸ σκάνδαλον ὃ σκανδαλίζονται ἐπ' αὐτῷ, κατήργηται καὶ πέπυται.

« Ὅφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. » Τοὺς μὲν ἀπατηθέντας, ἀνοήτους ἐκάλεσεν ἐν ἀρχῇ, οὐδὲν ἀλλ' ἢ ὡς παισὶν ἐπιπλήξας· τοῖς δὲ ἀπατήσασιν, ὡς ἀνίατα νοσοῦσιν, ἐπαρᾶται, καὶ λέγει· Εἴθε μὴ μόνον περιετέμνοντο, ἀλλὰ καὶ τελείως ἀπέκοπτον τὰ ἐαυτῶν μέρια! Ὅρα δὲ καὶ πῶς, « Ἀναστατοῦντες, » εἶπεν, ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰχμαλωτιζόντων ¹² λέγομεν. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀφηροῦντο, καὶ τῆς ἀνω Ἱερουσαλὴμ ἐπανιστῶντες ¹³, ὡς μετανάστας πρὸς τὸν νόμον καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν μικρολογίαν μεθίστων. Σημειώσαι δὲ κατὰ τῶν ἀποκοπόντων ἐαυτοῦς, ὅτι τὴν τοῦ Ἀποστόλου κατάραν ἐφ' ἐαυτοῦς ἐπισπῶνται.

« Ὑμεῖς γὰρ ἐν ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί, μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῆ σαρκί. » Οὐχ

non vult ne minimum seu qualemcunque quidem perire. Adhortatur itaque eos, ut et sua afferant, et in Dominum spem suam collocent. Non enim aliter licet beneficia Dei consequi, quam si et vestrum etiam conatum conferatis.

« Qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quisquis fuerit. » Vos quidem, inquit, ad rectiorem statum transferemini : sed tamen qui imposuerunt vobis, non propterea liberabuntur a poena, sed poenas luent, etiamsi magni videantur, et fide digni. Hoc enim est istud, « Quisquis fuerit. » Hoc autem dicit, ne alii quoque ipsos adoriantur.

VERS. 11. « Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc praedico, quid adhuc persecutionem patior? » Quia calumniatores ejus dicebant, Hypocrita est, quippe quia alias circumcisionem praedicat, alias non item : Vos, inquit, mihi testes estis, quod persecutionem patior a Judaeis. Si igitur circumcisionem praedico, pro quam alia re persecutionem sustineo? planum enim est quod quia patrios eorum ritus tollam, persequuntur me. Si circumcisionem praedico, ritus illos confirmo : quare igitur persequuntur me? Quid inde, inquirunt? nonne circumcidit Timotheum? Næ, verum per quamdam dispensationem. Aliud autem est circumcidere, aliud circumcisionem praedicare. Non enim dixit, Si circumcidi, sed, « Si circumcisionem praedico. » Qui enim praedcat, docet id qui vero per dispensationem quiddam facit, non tempus utile.

« Ergo evacuatum est scandalum crucis. » Si circumcisionem, inquit, praedico, desit scandalum quo Judaei ob crucem scandalizabantur. Ob nihil enim aliud offenduntur Judaei in crucis praedicatione, **357** neque eam recipiunt, nisi quod dissolvat circumcisionem et legem. Proinde si a me circumcisio praedicatur, pugna Judaeorum adversus crucem, et scandalum quo scandalizantur propter ipsam, abolitum est ac cessavit.

VERS. 12. « Utinam abscindantur qui vos conturbant. » Eos qui decepti fuerant, stultos in principio vocavit, nihil aliud agens, quam quod veluti pueros increparet. Impositores autem ipsos, tanquam incurabili morbo laborent, execratur, ac dicit : Utinam non solum circumciderentur, sed et funditus resccarent sua membra. Contemplantur autem, quomodo dixerit, Ἀναστατοῦντες, quod de captivos ducentibus dicimus. Nam et isti libertatem eorum auferebant, et a supernis Hierosolymis eos transferentes, ceu exsules et profugos, ad legem Judaicamque villitatem transferebant. Observa autem contra abscidentes seipsos, quod Apostoli execrationem ad sese atrahant.

VERS. 15. « Vos enim in libertate vocati estis, fratres, tantum ne libertatem in occasionem carni. »

Variae lectiones.

¹¹ ἀποκλίεσθαι ο. ¹² αἰχμαλώτων ο. ¹³ Ἰσ. μετανιστωντες ο.

Non, inquit, ut serviamus legi, vocati sumus a Christo, cæteram ut liberi simus a iugo legalis servitutis. Deinde ne suspicetur quispiam, quod quoniam liberi sumus, liceat nobis in posterum agere quæ voluerimus, corrigit hoc, inquit: Ne habeamus « Libertatem in occasionem carni, » hoc est, carnalibus cupiditatibus. Non enim propterea soluti sumus a iugo legis, ut præcipitemur, verum ut sine iugo apposite incedamus, velut jam probe instituti. Non enim ut transgrediamur legem, propterea liberi sumus, verum ut superemus etiam legem.

« Sed per charitatem servite vobis invicem. » Sublato legis iugo, aliud, charitatis nimirum, iugum imponit, quod et levius et fortius est illo. Indicat autem latenter, quod dominatus cupiditate accendi, ad eos impudenter irruerint deceptores. Hæc enim est hæreseum mater. Quoniam igitur ambitio vos discidit, « Per charitatem alter alteri servite, » intensam et vehementem charitatem significans per hoc verbum, « Servite. » Ad moralem autem sermonem conversus, indicat modum et rationem qua istud effici queat, ut non carnalibus cupiditatibus inserviant.

Vers. 14. « Omnis enim lex in uno sermone completur, nempe, Diliges proximum tuum sicut teipsum ». Si omnino, inquit, implere vultis legem non per circumcisionem, sed per dilectionem adimplete: nam hæc legis est impletio. Animadvertite autem quomodo ad moralem sermonem egressus non obliviscitur dogmatici, 358 adeo vehementer dolebat quod seducti essent.

Vers. 15. « Quod si invicem mordetis et devoratis, videte ne vicissim alius ab alio consumamini. » Quod novit revera contigisse, ambigue ponit, atque eisdem id quod sequitur, « Ne alter ab altero consumamini. » Metuentis enim hoc est, et stabilientis, non condemnantis. Non tantum autem dixit, « Mordetis » (quod est ex indignatione), sed, « Devoratis » etiam, quod est extremæ ferocitatis. Hæc autem et de corruptis dogmatibus dicit: intelligitur etiam de mutuis insidiis, rapinis et circumventionibus. Quia vero vim facientes ac dolum meditatores, videntur alios consumere: Videte, inquit, ne in vos res ista convertatur.

Vers. 16. « Dico autem, Spiritu obambulate, et desideria carnis non perficietis. » Quia mordere ac devorare ad absorptionem vergere dixerat, remedium jam nunc huius affert, quod et charitatem conservat, et ab ipsa conservatur, scilicet, ut spirituales sint. Si enim spirituales sumus, diligimus ferventius: et si diligimus, spirituales efficitur, ac deinceps carnalem concupiscentiam laud perficimus.

Vers. 17. « Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus vero adversus carnem. Hæc

• Matth. v, 45.

Α ἵνα, φησί, δουλεύωμεν τῷ νόμῳ, ἐκλήθημεν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' ἵνα ἐλευθεριάσωμεν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς νομικῆς δουλείας. Εἶτα, ἵνα μὴ ὑποπέυση τις, ὅτι ἐπειδὴ ἐλευθεριάζομεν, ἐξέστιν ἡμῖν λοιπὸν πράττειν ἃ βουλόμεθα, διορθοῦται τοῦτο, καὶ φησιν, ὅτι « Μὴ τὴν ἐλευθερίαν » ἔχωμεν « εἰς ἀφορμὴν τῆ σαρκί, » τοῦτέστι, ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις. Οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῳ ἐλύθημεν τοῦ ζυγοῦ τοῦ νόμου, ἵνα κατακρημνισθῶμεν, ἀλλ' ἵνα καὶ χωρὶς ζυγοῦ βαίωμεν εὐρυθμια, ὡς ἤδη καλῶς παιδευθέντες. Οὐ γὰρ ἵνα παραβαίωμεν τὰ τοῦ νόμου, διὰ τοῦτο ἐλευθεριάζομεν, ἀλλ' ἵνα ὑπερβαίωμεν καὶ τὴν νόμον.

« Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις. » Ἐπειδὴ ἀνεῖλε τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου, ἕτερον ἐπιθήσει ζυγὸν, τὸν τῆς ἀγάπης, ἐλαφρότερόν τε καὶ ἰσχυρότερόν τε κελεύου. Αἰνιττεται δὲ ὅτι ἀπὸ φιλαρχίας ἐπεισεκώμασαν αὐτοῖς οἱ πλάνοι· αὕτη γὰρ τῶν αἰρέσεων μήτηρ. Ἐπεὶ οὖν φιλαρχία ὑμᾶς ἔσχισε, « διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις; » τὴν ἐπιτεταμένην δηλώσας ἀγάπην διὰ τοῦτο, « δουλεύετε. » Εἰς τὸν ἠθικὸν δὲ λοιπὸν λόγον τραπέις, δείκνυσαι τρῆπον δι' οὗ ἂν κατορθωθῆι τὸ μὴ ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις δουλεύειν.

« Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. » Εἰ ὅλος, φησί, πληροῦν θέλετε τὸν νόμον, μὴ ἐν τῷ περιέμνεσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀγάπῃ πληροῦτε· αὕτη γὰρ τοῦ νόμου πλήρωμα. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν λόγον διεξελθὼν ἰ, οὐκ ἐπιλανθάνεται τοῦ δογματικοῦ, οὕτω σφοδρὰ ὠδυνᾶτο ἐφ' ᾧ ἐπλανήθησαν.

« Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. » Ὅπερ οἷδε γινόμενον ἀληθῶς, ὡς ἀμφιδάλλον τίθησι, καὶ τὸ ἐξῆς ἐξ ὁμοίως, « Μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. » φοβούντος γὰρ ἐστὶ τοῦτο καὶ ἀσφαλιζομένου, οὐ καταδικάζοντος. Οὐκ εἶπε δὲ, « Δάκνετε, » μόνον (ὅπερ ἐστὶ θυμοῦ), ἀλλὰ καὶ, « Κατεσθίετε, » ὃ θηριωδίας ἐσχάτης. Ταῦτα δὲ λέγει μὲν καὶ περὶ τῶν διεσθαρμένων δογματικῶν· νοεῖται δὲ καὶ περὶ τῶν εἰς ἀλλήλους ἐπιβουλῶν, καὶ ἀρπαγῶν, καὶ πλεονεξιῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ἀδικοῦντες καὶ ἐπιβουλεύοντες δοκοῦσιν ἄλλους ἀναλίσκειν, φησί· Σκοπαίτε, μὴ εἰς ὑμᾶς τὸ πρᾶγμα D περιτραπῆ.

« Λέγω δὲ, Πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε. » Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι τὸ δάκνειν καὶ κατεσθίειν, ἀναλωτικόν ἐστὶ, λέγει καὶ τὸ φάρμακον τούτου, ὃ καὶ τὴν ἀγάπην συντηρεῖ, καὶ συντηρεῖται ὑπ' αὐτῆς, λέγω δὲ, τὸ πνευματικὸς εἶναι. Ἐὰν γὰρ ὦμεν πνευματικοί, ἀγαπῶμεν μᾶλλον· καὶ ἐὰν ἀγαπῶμεν, πνευματικοὶ γινόμεθα, καὶ λοιπὸν σαρκικὴν ἐπιθυμίαν οὐ τελοῦμεν.

« Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκὸς. Ταῦτα δὲ ἀντίκεινται

Varie lectiones.

ἰ ἐξελθὼν ο.

ἀλλήλοις, ἵνα μὴ & ἄν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε. » Ἐν-
 ταῦθα ἐπιτιθέμενοι Μανιχαῖοι, καὶ οἱ τοιοῦτοι πάν-
 τες αἰρετικοὶ, λέγουσιν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκ δύο οὐ-
 σῶν ἐναντίων σύγκαιται, καὶ μαρτυρεῖ ὁ Ἀπόστολος
 δι' ὧν λέγει νῦν. Οὐκ ἔστι δέ· οὐ γὰρ περὶ τῆς οὐ-
 ρας διαλέγεται, ἀλλὰ σάρκα λέγει τὸν γεώδη λο-
 γισμὸν, καὶ ῥέθυμον, καὶ ἡμελημένον, οὐ τὸ σῶμα·
 καὶ πνεῦμα, τὸν πνευματικὸν λογισμὸν, οὐ τὴν ψυ-
 χήν. Ὁ οὖν γεώδης, φησὶ, λογισμὸς ἀντίκειται τῷ
 πνευματικῷ· καὶ ὁ πνευματικὸς λογισμὸς, τῷ γεώδει.
 Λογισμῶν οὖν πονηρῶν καὶ ἀγαθῶν μάχην εἰσάγει,
 ἀλλ' οὐ σώματος καὶ ψυχῆς. Τὸ γὰρ θέλειν, καὶ μὴ
 θέλειν, τῆς ψυχῆς ἔστι τῆς λογισμομένης. Ἐπάγει
 γάρ· « Ἴνα μὴ & ἄν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε » ἐπεὶ τό-
 γε σῶμα συνεργὸν ἔστι τῆς ψυχῆς, οὐκ ἐναντίον· καὶ
 ἡ ψυχὴ ἀντέχεται τοῦ σώματος, καὶ πάντα πάσχει
 ὥστε αὐτὴ μὴ καταλιπεῖν, καὶ ἀπορῥηγνυμένη αὐ-
 τοῦ ἀλλεῖ. Πῶς οὖν ἐναντία τὰ τοσαύτην σχέσιν πρὸς
 ἄλλα ἔχοντα;

« Εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἔστέ ὑπὸ νόμον. »
 Ὁ πνεῦμα ἔχων, σβέννυσι τὰς πονηρὰς ἐπιθυμίας.
 Ὁ δὲ τούτων ἀπαλλαγείς, οὐ δεῖται τῆς συμβουλῆς
 τοῦ νόμου, οὔτε ὑπ' αὐτὸν ἔστιν. Ὁ γὰρ μὴδὲ θυ-
 μοῦμενος, πῶς δεῖται τοῦ παραγγέλλοντος μὴ φο-
 νεύειν; Καὶ ὁ μὴδὲ ἐπιθυμῶν, πῶς δεῖται τοῦ
 συμβουλευόντος μὴ πορνεύειν; Ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ
 εἶπε· « Δικαίῳ νόμῳ οὐ κέεται. » Δοκεῖ δὲ καὶ
 ἐγκώμιον τοῦ νόμου λέγειν, εἰ γε ἐν τάξει τοῦ πνεύ-
 ματος ἦν, κατὰ δύναμιν ¹⁵ τὴν αὐτοῦ παιδαγωγῶν,
 ὅτι καιρὸν εἶχε. Πῶς οὖν αὐθὶς ὑπὸ παιδαγωγοῦ
 γίνεσθε, τὸ Πνεῦμα ἀφάντες τὸ τελείους ὁμᾶς ποιοῦν;
 Ὅπερ ἄν εἰ τις φιλόσοφος ὦν, δεῖται παιδαγωγοῦ.

« Φανερὰ δὲ ἔστι τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, ἧτινά ἐστι
 πορνεία καὶ μοιχεία. » Τῆς διεφθαρμένης, φησὶ,
 προαιρέσεως καὶ σαρκικῆς τὰ ἔργα ταῦτά εἰσιν, ἀφ'
 ὧν ¹⁶ καὶ ἐπιγινώσκειται πορνεία καὶ μοιχεία. Δῆλον
 δὲ, πῶς διαφέρει πορνεία μοιχείας.

« Ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια. » Τρόπους αἰσχρῶς [μί-
 ξε:] ἐνταῦθα αἰνίσσεται, οὐς οὐδὲ ἠέροχοτο ὀνομά-
 σαι.

« Εἰδωλοατρεία, φαρμακεία, ἐχθραί, ἐρεῖς, ζῆ-
 λοι, θυμὸι, ἐρίθειαι, διχοστασίαι, αἰρέσεις, φθόνοι,
 φόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις· & προ-
 λέγω ὁμῶν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα
 πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. »
 Εἰπάτωσαν ἡμῖν οἱ τὴν σάρκα διαβάλλοντες. Ἔστω
 ἡ ἀσέλγεια καὶ ἡ πορνεία, τοῦ σώματος ἀμαρτήμα-
 τα· αἱ ἐχθραί, καὶ αἱ αἰρέσεις, καὶ τὰ τοιαῦτα, πῶς
 ἄν εἴεν σαρκός; Ὅστε πρόδηλον, ὅτι πάντα τῆς δι-
 εφθαρμένης ἔστι προαιρέσεως. Εἰ δὲ σαρκὸς ἦσαν,
 φυσικῶς ἡμῖν προσόντα, πῶς ἄν βασιλείας Θεοῦ ἡμᾶς
 ἐξέβαλλον ¹⁷; Οὐ γὰρ φύσεως, ἀλλὰ προαιρέσεως, καὶ
 αἱ κολάσεις καὶ οἱ στέφανοι. Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ φύσεως;

^d I Tim. 1, 9.

Variæ lectiones.

¹⁵ κατὰ δύναμιν τὴν αὐτοῦ παιδαγωγῶν, ὅτι καιρὸν εἶχε m. ¹⁶ ἐφ' ἧ ο. ¹⁷ ἐξήγαγον o.

A autem sibi invicem adversantur, ut non quæcunque
 vultis, illa faciatis. » Hic insurgentes Manichæi et
 huiusmodi omnes hæretici, hominem ex duabus
 contrariis essentiis compositum esse dicunt, atque
 Apostolum istud testari per ea quæ nunc dicit. At
 non ita est: non enim de essentia disputat, sed
 carnem dicit terrestrem cogitationem, eamque so-
 cordem et negligentem, non corpus: et spiritum
 spiritualem cogitationem, non animam. Terrestris
 igitur, inquit, cogitatio opponitur spirituali, et spi-
 ritualis cogitatio terrestri. Cogitationum itaque bona-
 rum et malarum pugnam inducit, non corporis et
 animæ. Velle enim et non velle, est animæ ratiocinan-
 tis; infert enim, « Ut non quæcunque velitis, ea fa-
 ciatis: » quandoquidem corpus animam adjuvat, non
 adversatur ei; animaque corpori adhæret, omnia-
 que agit ne ipsum derelinquat, et cum ab eo abrum-
 pitur, dolet. Quomodo igitur contraria sunt, quæ
 tantam inter se mutuo concordiam fovent?

VERS. 18. « Quod si spirita ducimini, non estis
 sub lege. » Qui spiritum habet, extinguunt pravas
 cupiditates; qui vero ab his liberatus est, non eget
 consilio legis, neque ei subjectus est. Qui enim non
 irascitur, quomodo opus habet præcipiente ei, Ne
 occidas? Et qui non concupiscit, qui opus habet con-
 sulente, Ne forniceris? Quod et alio in loco dixit:
359 « Justo non est lex posita ^d. » Videtur autem
 et encomium legis canere; siquidem spiritus loco
 erat, pro viribus suis pædagogum more instituens, ad
 definitum usque tempus. Quomodo igitur rursus sub-
 dimini pædago, relicto Spiritu vos perfectos
 faciente? Quod perinde est ac si quis philosophus
 cum sit, opus habeat pædago.

VERS. 19. « Manifesta sunt autem opera carnis,
 quæ sunt fornicatio, adulterium. » Corruptæ, inquit,
 et carnalis voluntatis opera sunt hæc, inter quæ
 agnoscitur etiam fornicatio et adulterium. Planum
 est autem quonam modo fornicatio ab adulterio
 discrepet.

« Immunditia, lascivia. » Turpes mores hic notat,
 quos ne sustinuit quidem nominare.

VERS. 20, 21. « Idolorum servitus, veneficia, ini-
 micitia, lis, æmulatio, iræ, contentiones, dissensio-
 nes, hæreses, invidia, homicidia, ebrietas, comes-
 sationes, horumque similia quæ prædico vobis,
 sicut prædixi, quod qui talia agunt, regnum Dei non
 consequentur. » Dicant nobis qui carnem criminan-
 tur. Esto quod fornicatio et lascivia corporis sint
 peccata; inimicitia autem et hæreses et huiusmodi,
 qui poterunt esse carnis? Est igitur perspicuum
 quod omnia hæc sint corruptæ voluntatis. Si autem
 carnis essent, naturaliter nobis adnata, quomodo
 nos e regno Dei eicerent? Non enim naturæ, sed
 voluntatis sunt tum pœnæ, tum coronæ. Præterea,

si naturæ fuissent passiones, non dixisset, « Qui agunt, » sed, Qui patiuntur : agere enim deliberationem et voluntatem indicat. Inimicitias porro intellige injustas. Sunt enim et justæ inimicitiae, nempe, quæ fidei nomine exercentur, ergaque omnes a recto tramite deviantes. Æmulationes autem dicit zelotypias. Est enim et bonus zelus, ut si quis bene agentem imitetur. Pulchre autem post dissensiones et contentiones, hæreses posuit : omnis enim hæresis ex contentione, contentioso nimirum propriam voluntatem statuere nitente, ac propterea hæresin constituyente. Cædes deinde ex invidia, et ex comessatione temulentia. Κῶμοι enim sunt temulentorum ebriorumve contumeliosæ cantilenæ. Hinc priori loco posuit generantia ; posteriore vero, quæ ab iis nascuntur.

VERS. 22. « Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax. » Prava opera nobis solis sunt : atque hinc opera carnis dixit, quippe quæ simul laborem ac difficultatem habeant. Bona vero, non nostra tantum cura indigent, verumetiam superna cooperatione ; eapropter Spiritus fructum ea dixit : ta quam a nobis detur semen, sive propositum : quod autem fructum ferat, isthuc in Deo situm esse. Porro, radicem omnium bonorum 360 primo charitatem ponit, deinde gaudium. Qui enim diligit, semper gaudet, etiam quando affligitur : eum enim a quo sibi injuria infertur, ceu benefactorem intuetur. Lætatur autem in Deo, cujus causa nihil non agit et patitur, ac propterea bona conscientia exhilaratur. Ex charitate autem et lætitia cum in animo suo pacem habet, cogitationibus nimirum non perturbatus, tum erga omnes externos. Nam etiamsi odisse quosdam videtur, non eos tamén odit, sed vitia eorum, ipsos ceu fratres charitate complectens, et ad eorum utilitatem odium hoc ostendens, ut ad meliorem vitam redeant.

« Longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia. » Longanimitas a mansuetudine in hoc differre videtur in Scriptura, quod longanimis multum diuque cogitet, nec celeriter, sed cum cunctatione convenientem peccanti pœnam imponat ; mansuetus autem omnino noxam et supplicium remittat : perinde ac Moses qui Mariæ et Aaroni remisit noxam, præ omnibus terram incolentibus mansuetus vocatus est. Benignitas autem, communius quiddam est quam bonitas. Benignus enim Dominus est universis. Bonitas vero solis dignis benefacit, secundum illud : « Benefac, Domine, bonis » : Fidem autem dicit, non simplicem, sed quæ montes etiam transferat, quæ ea, quæ apud homines sunt impossibilia, apud Deum possible esse indubitanter credit. Præ omnibus autem est continentia, non in cibis tantum, sed etiam ab omni malo.

• Psal. xxiv, 4.

Varia lectioes.

¹⁰ ὁ κῶμος m. ¹¹ προαιρέτως m.

ἦσαν τὰ πάθη, οὐκ ἂν εἶπε, « Πράσσοντες, » ἀλλὰ, Πάσχοντες· τὸ γὰρ πράσσειν προαίρεσιν ἐμφαίνει. Ἐχθρας δὲ νόσι τὰς ἀδίκους· Εἰσὶ γὰρ καὶ δίκαιαι ἐχθραὶ, αἱ γὰρ διὰ τὴν πίστιν γινόμεναι, καὶ αἱ πρὸς πάντας τοὺς τοῦ εὐθέως ἐκνεύοντας. Ζήλους δὲ λέγει τὰς ζηλοτυπίας· ἔστι γὰρ καὶ ζήλος ἀγαθός, ὅταν τις τὸν τὸ καλὸν πράσσοντα μιμῆται. Καλῶς δὲ, μετὰ τὰς διχοστασίας καὶ τὰς ἐριθείας, τὰς αἰρέσεις τέθεικε· πᾶσα γὰρ αἵρεσις ἀπὸ φιλονεικίας, τὸ οἰκεῖον θέλημα ἰσχυρὸν θέλοντος τοῦ φιλονεικοῦ, καὶ διὰ τοῦτο αἵρεσιν συνιστῶντος. Καὶ ὁ φόνος δὲ ἀπὸ τοῦ φόβου, καὶ οἱ κῶμοι ¹⁰ ἀπὸ μέθης. Κῶμοι γὰρ τὰ τῶν μεθύοντων μεθ' ὕβρεων ἕσματα· διὰ προθέσεια τὰ γεννῶνται, εἴτα τὰ ἐξ αὐτῶν γεννώμενα.

B

« Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη. » Τὰ μὲν πονηρὰ ἔργα ἐξ ἡμῶν γίνονται μόνον· διὸ καὶ ἔργα σαρκὸς εἶπεν, ἅμα καὶ ὡς ἐργωδῖαν καὶ βαρύτερα ἔχοντα. Τὰ δὲ καλὰ, οὐχ ἡμετέρας δεῖται μόνον ἐπιμελείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνωθεν συνεργείας· διὸ καρπὸν αὐτὰ εἶπε τοῦ Πνεύματος· ὡς παρ' ἡμῶν μὲν τοῦ ἀπίρου διδομένου, ἦτοι τῆς προθέσειας ¹¹, τοῦ δὲ καρπὸν γενέσθαι, ἐν τῷ Θεῷ κειμένου. Τὴν βίβαν δὲ πάντων τῶν ἀγαθῶν τίθησι πρῶτον τὴν ἀγάπην, εἴτα τὴν χαρὰν. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν αἰεὶ χαίρει, καὶ ὅταν πάσῃ κακῶς· ὡς εὐεργέτην γὰρ ὁρᾷ τὸν κακῶς ποιοῦντα. Χαίρει δὲ καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ, ὡς δι' αὐτὸν πάντα παιῶν καὶ πάσχων, καὶ διὰ τοῦτο ἀγαθῶν συνειδῶτι ἐπευφραίνόμενος. Ἐκ τῆς ἀγάπης δὲ καὶ τῆς χαρᾶς εἰρηνεύει καὶ κατὰ ψυχήν, μὴ ταρτατόμενος τοῖς λογισμοῖς· καὶ πρὸς τοὺς ἐξωθεν δὲ πάντας. Εἰ γὰρ καὶ ἀπεχθάνεσθαι δοκεῖ τισιν, οὐκ αὐτοῖς, ἀλλὰ τῇ ἐν αὐτοῖς κακίᾳ ἀπεχθάνεται, ἐκείνους ἀγαπῶν ὡς ἀδελφούς, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῶν τὴν ἀπέχθειαν ἐνδεικνύμενος αὐτῶν, ἵνα διορθωθῶσι.

C

« Μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια. » Μακροθυμία πραότητος ἐν τούτῳ δοκεῖ παρὰ τῇ Γραφῇ διαφέρειν, τῷ τὸν μὲν μακρόθυμον πολὺν ὄντα ἐν φρονήσει, μὴ ὀξέως, ἀλλὰ σχολῇ ἐπιτιθέναί τὴν προσήκουσαν δίχην τῷ πταίοντι· τὸν δὲ πρῶτον ἀφιένα παντάπασιν· ὡς ὁ Μωσῆς τῇ Μαρίας καὶ τῷ Ἀαρὼν ἀφίεις, πρᾶς ἐκλήθει παρὰ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. Χρηστότης δὲ κοινότερον τί ἐστὶ παρὰ τὴν ἀγαθωσύνην. Χρηστός γὰρ Κύριος τοῖς σύμπασιν· ἡ δὲ ἀγαθωσύνη μόνους τοὺς ἀξίους εὐεργετεῖ, κατὰ τό· « Ἀγάθυνον, Κύριε, τοὺς ἀγαθοῖς. » Πίστιν δὲ λέγει οὐ τὴν ἀπλῶς, ἀλλὰ τὴν καὶ ὄρη μεθιστώσαν, τὴν τὰ παρὰ ἀνθρώπων ἀδύνατα πιστεύουσιν παρὰ Θεῷ δυνατὰ εἶναι ἀδυστάκτως· ἐπὶ πᾶσι δὲ ἡ ἐγκράτεια, οὐ βρωμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὸς πονηροῦ.

D

κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος. » Ψυχὴ γὰρ κτηροῦσα ταῦτα ἀπὸ Πνεύματος, οὐ δέεται τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου νομοθεσίας, ὑψηλοτέρα αὐτῆ οὕτως ὡσπερ καὶ οἱ φύσαι ὄξεις ἴπποι οὐ δέονται μάστιγος. Οὐχ ὡς πονηρὸν δὲ τὸν νόμον ἐκβάλλει οὐδὲ ἐνταῦθα, ἀλλ' ὡς ἐλάττονα τῆς παρὰ τοῦ Πνεύματος διδομένης φιλοσοφίας.

« Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν ²⁰ σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. » Ὡστερ τινὸς εἰπόντος· Τίς ἔστιν ὁ ταῦτα, ἃ εἶπας, κτηροῦν; φησὶν, ὅτι « Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, » τούτέστιν, οἱ τῆς μερίδος τοῦ Χριστοῦ ὄντες, « τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν, » τούτέστι, τὸ σαρκικὸν φρόνημα ἐνέκρωσαν. Οὐ γὰρ δὴ ἑαυτοὺς ἀνείλον· ἵνα σάρκα νοήσης μὴ τὴν ²¹ οὐσίαν τῆς σαρκός, ἀλλὰ τὸν γεῶδη λογισμόν, ὥστε μὴτε τὰ τοῦ θυμοῦ παθήματα ἐν αὐτοῖς ζῆν, ^B μὴτε τὰς ἐπιθυμίας ²², ἀλλὰ καὶ ταῦτα χάκειναι; ἐσ-υρῶσθαι, καὶ νενεκρῶσθαι. Ἡ παθήματα ἀπλῶς; τὰς ἐμπαθεῖς πράξεις φησὶ, κἄν τε ἀπὸ θυμοῦ ὦσι, κἄν τε ἀπὸ ἐπιθυμίας. Οὐ μόνον οὖν τὰς πράξεις φησὶ νεκρῶσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς ἀρχὰς τούτων, ἦτοι τὰς ἐπιθυμίας.

« Εἰ ζῶμεν Πνεύματι, Πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. » Ἐπειδὴ, φησὶ, τοσαύτῃ ἡ τοῦ Πνεύματος ἰσχὺς, ἐκείνῳ ζῶμεν, ἐκείνῳ ἀρκώμεθα. Τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ, « Στοιχῶμεν, » ἀντὶ τοῦ, Ἄρχεισθώμεν τῇ τοῦ Πνεύματος δυνάμει, καὶ μὴ ἐπιζητῶμεν τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου προσθήκην.

« Μὴ γενώμεθα [ἐπιγ. γιν.] κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλους φθονοῦντες. » Δείκνυσιν ἐνταῦθα, ὅτι οἱ πλανήσαντες αὐτοὺς, ἀπὸ φιλοδοξίας ²³ εἰς τοῦτο ἤλθον (αὕτη γὰρ αἰτία πάντων τῶν κακῶν), ἀλλήλους δὴ προκαλούμενοι εἰς φιλονεικίαν καὶ ἔρεις· ὡς ὅταν τις λέγῃ τῷ ἀντιπάλῳ· Ἐάν εἰ δυνατός, δεῦρο ποιήσωμεν τόδε τι. Ἐπεί δὲ ἀπὸ κενοδοξίας ὁ φθόνος, καὶ τοῦτον κωλύει.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Ἀδελφοί, ἐάν και προληφθῆ ἄνθρωπος ἐν τινι καταπίωματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοί, καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραότητος. » Ἐπειδὴ πολλοὶ παρ' αὐτοῖς δοκοῦντες ἐπιτιμᾶν τοῖς ἀμαρτάνουσι, τὰ ἑαυτῶν ἐξεδίκουν πάθη, ἀπὸ φιλαρχίας εἰς τοῦτο ἐρχόμενοι· φησὶν, ὅτι « Ἐάν προληφθῆ τις, » τούτέστι, Συναρπαγῆ, παθῶν ἐπήρειαν ὑπὸ δαιμόνος, ^D « ὑμεῖς οἱ πνευματικοί καταρτίζετε· » τούτέστι, Μὴ κολάζετε, ἀλλὰ διορθοῦσθε ἐν πνεύματι πραότητος. » Οὐκ εἶπεν, Ἐν πραότητι, ἀλλ', « Ἐν Πνεύματι [πραότητος], » δεικνύς ὅτι καὶ τῷ Πνεύματι τοῦτο δοκεῖ, καὶ ὅτι πνευματικοῦ χαρίσματος, τὸ μετ' ἐπιεικειῶς τοῖς ἀμαρτάνοντας διορθοῦσθαι.

« Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῆς ²⁴. » Ἴνα μὴ ἐπαρθῆ ὁ ἕτερον καταρτίζων, ἀσφαλλίζεται αὐτόν. Σκόπει γὰρ, φησὶ, καὶ τήρει σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ τοῖς αὐτοῖς περιπέσης, πειρασμὸν παθῶν ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου. Ἐμφαντικῶς δὲ εἶπε τὸ,

Variæ lectiones.

²⁰ ἀνεσταύρωσαν ο. ²¹ ῥητήν ο. ²² εἰ τῆς ἐπιθυμίας ο. ²³ ἐπαρθῆς ο.

VERS. 23. « Adversus hujusmodi non est lex. » Anima enim hæc a Spiritu perficiens, non eget legis adhortatione, quippe quæ sit lege altior : quemadmodum equi natura celeres, non opus habent flagro. Legem autem cum malam ne hic quidem rejicit, sed tanquam sapientia, quam Spiritus largitur, minorem.

VERS. 24. « Qui autem sunt Christi, carnem crucifixerunt cum vitis et concupiscentiis. » Perinde ac si quis dicat : Quis est qui hæc, quæ dixisti, perficiat? « Qui Christi sunt, » inquit, id est, qui sunt a partibus Christi, « carnem crucifixerunt, » id est, carnalem affectum mortificaverunt. Non enim seipsos interemerunt : ut carnem intelligas non substantiam carnis, sed terrestrem cogitationem, adeo ut neque iræ motus in ipsis porro vivant, nec cupiditates, sed ut cum hæc, tum illi crucifigerentur et mortificarentur. Vel affectus simpliciter turbatas operationes intelligit, sive ab ira sint, sive a concupiscentia. Non solum igitur opera mortificanda esse ait, sed etiam ipsa horum principia, concupiscentias nimirum.

361 VERS. 25. « Si Spiritu vivimus, Spiritu et ambulamus. » Quia, inquit, tantum Spiritus robur est, illi vivamus illo simus contenti. Hoc enim est, Stoiχῶμεν, pro eo quod est, Satis sit nobis Spiritus potentia, nec a lege quæramus additamentum.

VERS. 26. « Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes. » Ostandit hic quod qui eos seduxerint, ex ambitione eo pervenerint (hæc enim omnium malorum causa est), nempe, alter alterum provocantes ad contentiones et lites : quemadmodum si adversario suo quis dicat, Age, si vales, experiamur tale quid. Quandoquidem vero ex inani gloria sit invidia, hanc etiam prohibet.

CAPUT VI.

VERS. 1. « Fratres, et si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, hujusmodi instaurate in spiritu lenitatis. » Quia plerique apud ipsos qui delinquentes increpare videbantur, suos ulciscabantur affectus, ex dominatus cupiditate eo proveci; ait, « Si præoccupatus fuerit aliquis, » hoc est, Corruptus a dæmone, vim passus, « Vos qui spirituales estis, instaurate, » hoc est, Non punite, sed dirigite, « In spiritu lenitatis. » Non dixit, In lenitate, sed, « In Spiritu lenitatis » indicans quod et Spiritui hoc placeat, et quod sit spiritualis doni, cum mansuetudine peccantes corrigere.

« Considerans teipsum, ne et tu tenteris. » Ne extollatur is qui alium perficit, præmunit eum. Considera enim, inquit, atque observa teipsum, ne et tu in eadem incidas, tentationem passus ab adversario. Emphatice autem dixit, « Tu : » hu-

manæ namque imbecillitatis per hoc commone- A « Σύ· » τῆς γὰρ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ὑπέμνησε διὰ τούτου.

VERS. 2. « Alter alterius onera portate. » Quia Meri non potest, ut qui homo sit, non peccet; adhortatur eos, ne sint nimium exacti censorum in delictis proximi; sed serant ea, ut et quæ ipsius sunt, ab alio vicissim tolerentur.

« Et sic adimplete legem Christi. » Non dixit, Πληρώσατε, implete: sed, Ἀναπληρώσατε, adimplete, hoc est, Communiter omnes implete, ita ut alter alterum ferat: exempli gratia qui asper est et iracundus, segnem tardumque ferat; et segnis vehementem illius impetum: sic fiet, ut neque ille peccet ab hoc gestatus, neque hic delinquat ab illo bajulatus. Hanc ad rationem itaque alter alteri manum porrigentes, per vos inuito adimplete legem Christi, ut quod proximo deest, unusquisque compleat, 362 per hoc quod toleret eum. Præterea, charitatis officium est, ut alter alterius gravamina et onera portemus. Charitas autem impletio est mandatorum Christi.

VERS. 3. « Si enim videtur quispiam esse aliquid, cum nihil sit, seipsum decipit. » Rursus hic arrogantiam deficit, ob oculos ponens, quod is qui videtur esse aliquid, nihil est: per hoc ipsum quod videtur, luculenter ostendens, quod nihili sit et contemnendus, et quod neminem nisi seipsum decipit.

VERS. 4. « Opus autem suum probet unusquisque, et tunc apud seipsum solum gloriationem habebit, C et non ad alium. » Exploret, inquit, accurate sua ipsius opera (hoc enim vult verbum, « Probet »), num quidquam fecerit vana gloria ductus, num per simulationem, num alia quapiam humana causa, et tunc non adversus alterum gloriatur. Cæterum si se continere non possit, ad seipsum gloriationem transferat: hoc est, ipse sibi collatus, hesterni opere hodiernum præstantius censeat, et in honore opere gloriatur. Hæc autem Paulus loquitur per condescensionem, non ut legislator, ut paulatim elationem hujusmodi consuetudinis tollat. Qui enim adversus proximum, Pharisei in morem, non gloriari assuefactus est, idem etiam de seipso gloriari subito desistet.

VERS. 5. « Unusquisque enim proprium onus portabit. » Quid enim gloriaris adversus proximum? et tu et ille propria onera feretis, tuncque unuscujusque opus probabitur. Proinde cum et tu onera habeas et sarcinas, neque adversus alterum, neque apud te ob bona opera gloriare.

VERS. 6. « Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis. » De doctoribus deinceps disserit, ut illi qui ab ipsis instituuntur, instituentibus communicent, non in uno quopiam, sed in omnibus bonis, alimentum, indumentum, honorem, benevolentiam, adeoque

« Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀνθρώπων ὄντα οὐκ ἔστιν ἀναμάρτητον εἶναι, παρανεύει μὴ ἀκριβολογεῖσθαι πρὸς τὰ τοῦ πλησίον ἀμαρτήματα, ἀλλὰ φέρειν ταῦτα, ἵνα καὶ τὰ αὐτοῦ πάλιν παρ' ἄλλου βαστάζηται ἀμαρτήματα.

« Καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. » Οὐκ εἶπε, « Πληρώσατε, » ἀλλὰ, « Ἀναπληρώσατε »· τούτεστι, Κοινῇ πάντες πληρώσατε, δι' ὧν ἀλλήλους φέρετε· οἷον ὁ ὄξυς τὸν κωθῆ φερέτω, καὶ ὁ κωθῆς τὴν σφοδρὰν ἐκείνου ὀρμὴν· καὶ οὕτως οὐτε ἐκεῖνος ἀμαρτῆται ὑπὸ τούτου βασταζόμενος, οὐτε οὗτος· ὅτι ἐκεῖνου. Οὕτω δὲ ³⁶ ἀλλήλους χεῖρα ὀρέγοντες, δι' ἀλλήλων πληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, ὃ λείπει τῶ πλησίον ἀναπληρῶν ἕκαστος διὰ τοῦ βαστάζειν ἐκεῖνον. Καὶ ἄλλως γὰρ ἀγάπης· τὸ τὰ βάρη βαστάζειν ἀλλήλων· ἢ δὲ ἀγάπη, πλήρωσις τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ.

« Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναι τι μὴδὲν ὄν, ἐαυτὸν φροναπατᾷ. » Πάλιν ἐνταῦθα τὴν ἀπόνοιαν καταβάλλει, δεικνύς ὅτι ὁ δοκῶν εἶναι τι, οὐδὲν ἔστιν, αὐτὸ τοῦτο δοκεῖν τεκμήριον ἐκφέρων τῆς ἐαυτοῦ οὐθενείας ³⁷, καὶ οὐδένα ἄλλον ἀπατῶν, ἀλλ' ἑαυτὸν.

« Τὸ δὲ ἔργον ἐαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον. » Ἐξεταζέτω, φησὶ, μετὰ ἀκριβείας τὰς ἐαυτοῦ πράξεις (τούτου γὰρ τὸ, « Δοκιμαζέτω »), εἰ μὴ κατὰ κενοδοξίαν ἐποίησεν, εἰ μὴ ἐν ὑποκρίσει, εἰ μὴ ἄλλη τινὶ ἀνθρωπίνῃ αἰτίᾳ, καὶ τότε μὴ κατ' ἑτέρου καυχάσθω. Ἄλλ' εἰ ἄρα ἀκατασχέτως ³⁸ ἔχει, εἰς ἑαυτὸν τὸ καύχημα ἔχέτω, τούτεστιν, αὐτὸς ἐαυτῷ συγκρινόμενος, τοῦ χθὲς ἔργου τὸ σημεῖον κρεῖττον νομιζέτω, καὶ ἐναδρυνέσθω τῶ ἀγαθῶ ἔργῳ. Ταῦτα δὲ λέγει Παῦλος συγκαταβατικῶς, οὐ νομοθετικῶς, ὡς ἂν κατὰ μικρὸν ἀποστήσῃ τὰ αὐχήματα τοῦ τοιοῦτου ἥθους. Ὁ γὰρ ἐθισθεὶς μὴ τοῦ πλησίον, ὡς ὁ Φαρισαῖος, κατακαυχᾶσθαι, ταχέως, καὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ἐναδρυνέσθαι ἀποστήσεται.

D « Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει. » Πι γὰρ κατακαυχᾷ τοῦ πλησίον; καὶ σὺ κάκεινος τὰ ἴδια φορτία βαστάσετε, καὶ τότε δοκιμασθήσεται ἕκαστος τὸ ἔργον. Ὅστε ἐπαὶ καὶ σὺ φορτία ἔχεις καὶ βάρη, μὴδὲ καθ' ἑτέρου καυχῶ, μὴδὲ κατὰ σενῶν ἐναδρύνου τῇ ἀγαθοεργίᾳ.

« Κοινωνεῖτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχούντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς. » Περὶ τῶν διδασκάλων λοιπὸν διαλέγεται, ἵνα οἱ παρ' αὐτῶν κατηχούμενοι κοινωνῶσι τοῖς κατηχούσιν, οὐκ ἐν ἐνὶ πιν, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς, τροφῆς, ἐνδύματος, τιμῆς, εὐνοίας, καὶ πάντων ἀκλῶς μεταδίδόντες τῶν ἀγα-

Variae lectiones.

³⁶ γὰρ ο. ³⁷ ἀσθενείας ο. ³⁸ ἀκατασχόντως ο.

θῶν. Μείζονα γὰρ ὢν δίδως λαμβάνεις· ἀντὶ γὰρ ἅ
τῶν σαρκικῶν, πνευματικά. Διδὸς καὶ κοινωνίαν τὸ
πρᾶγμα καλεῖ, ὡς ἀντιδόσεως γινομένης. Τίνος δὲ
ἕνεκεν ὁ Χριστὸς τρέφεσθαι τοὺς διδασκάλους ὑπὸ
τῶν μαθητῶν ὤρισε; Διὰ δύο ταῦτα, ἵνα μήτε οἱ
διδάσκαλοι ἐπαίρωνται σφόδρα, ἀλλ' ὡς δεόμενοι τῶν
μαθητῶν μετριοφρονῶσι, καὶ ἵνα μόνῳ τῷ λόγῳ
σκολιάζωσι, μὴ περισπώμενοι εἰς τροφάς· καὶ οἱ
μαθηταὶ ἐν τῇ περὶ τοὺς διδασκάλους εὐγνωμοσύνῃ,
καὶ περὶ τοὺς ἄλλους τοιοῦτοι εἶναι παιδεύονται·
καὶ ἅμα μὴ ἐπαισχύνωνται μηδὲ αὐτοὶ πενόμενοι
καὶ ἐπαιτούντες, ὅπου γε καὶ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν,
τοιοῦτοί εἰσι.

« Μὴ πλανᾶσθε, θεὸς οὐ μωκτηρίζεται· ὁ γὰρ ἄν
σπεῖρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. Ὅτι ὁ σπείρων
εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν·
ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερί-
σει ζωὴν αἰώνιον. » Ἐπειδὴ πολλάκις τινὲς αἰτιώ-
μενοι τοὺς διδασκάλους ὡς κακοῦ βίου, παρορῶσιν
αὐτοὺς, καὶ οὐ τρέφουσι πνευμένους, λέγει μὲν καὶ
πρῶτον, ὅτι « Τὸ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακῶμεν, »
καὶ νῦν δὲ δείκνυσιν, ἔτι καὶ πρὸς τοὺς τοιοῦτους
διδασκάλους; ἀπειθῶς ἔχειν χρῆ, ὡς εἰς πνευματικὸν
πρᾶγμα τοῦ ἀναλώματος γινομένου. Συγκρίνων οὖν
τάς εἰς τὰ σαρκικὰ γινομένας δαπάνας, καὶ τάς εἰς
τὰ πνευματικά, φησὶν· Ἐάν μὲν εἰς τὴν σάρκα ἀνα-
λίσκης, τραπέζας καὶ ἡδύσματα κατασκευάζων, καὶ
μέθην, καὶ τρυφήν, καὶ ἀδδηφαγίαν σπείρων, φθο-
ρὰν θερίσεις· καὶ γὰρ καὶ αὐτὰ φθείρεται, καὶ συμ-
φθείρει τὸ σῶμα. Ἐάν δὲ εἰς τὸ πνεῦμα σπείρης,
κωτέστιν, εἰς τὰ πνευματικά ἔργα, ἐλεημοσύνην
ποιῶν πρὸς πάντας, καὶ σωφροσύνην μετῶν, ζωὴν
αἰώνιον θερίσεις. Οὐ γὰρ μωκτηρίζεται καὶ ἀπατῆ-
ται θεὸς, ἀλλ' ἐκάστῳ τότε τὰ οἰκία ἀποδίδωσι.
Κραίττον οὖν περὶ πνευματικὰ ἀναλίσκειν, οἷς συμ-
περιέχεται καὶ ἡ πρὸς τοὺς διδασκάλους δαπάνη, ἢ
περὶ τὰς σαρκικὰς ἡδουκαθείας τὰς φθειρομένας
καὶ φθειρούσας τὸ σῶμα. Ἐκ γὰρ τῶν ἡδουκαθειῶν
καὶ τῶν περιττωμάτων αἱ νόσοι.

« Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἐκκακῶμεν· καιρῷ
γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι. » Νῦν ἀποκα-
λύπτει ἐκδηλότερον, ὅτι κἂν πονηροὶ ὦσιν οἱ δεόμε-
νοι ἡμῶν, ἡμεῖς μὴ ἐκκακῶμεν ὡς ἀγαθοποιῶντες
αὐτοῖς. Καὶ τὴν δαψίλειαν δὲ καὶ τὴν διηνεχῆ δόσιν
ἐμφαίνει διὰ τοῦ φάναι, μὴ δεῖν ἐκκακεῖν. Εἶτα
ἐπειδὴ μέγα ἀπήτησε, τίθησι καὶ τὸ ἐπαθλὸν εὐθύς,
ὅτι « θερίσομεν. » Πῶς; Μὴ ἐκλυόμενοι, κωτέστι,
μηδένα κόπον ἔχοντες, ἀλλὰ πᾶσαν ἀνάπαυσιν. Ἐν-
ταῦθα μὲν γὰρ αὐχμοὶ καὶ κόποι ἐν τῷ θερισμῷ· ἐκεῖ
δὲ οὐχ οὕτως.

« Ἄρα οὖν, ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ
ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους
τῆς πίστεως. » Ὅσαπερ οὐκ αἰεὶ τοῦ σπείρειν καιρὸς,
οὕτως οὐδὲ τοῦ ἐλεεῖν· καὶ δηλοῦσιν αἱ παρθέναι, καὶ
ὁ Δάξαρρος. Ἔως οὖν τὸν ἐν ταύτῃ τῇ ζωῇ καιρὸν

† Matth. x, 5.

omnia plane impertientes eis bona. Majora namque
accipis quam das, nempe pro carnalibus spiritualia.
Unde et communicationem rem vocat, ceu repræ-
sensatione quæpiam facta. Cujus autem rei gratia
doctores Christus a discipulis ali constituit? Pro-
pter duo hæc, ne magistri extollantur nimium, sed
tanquam discipulis egentes, moderate sapiant,
utque soli verbo vacent, nec alimentum nomine distra-
hantur; ac ut discipuli ex benevolentia erga præ-
ceptores, erga alios quoque tales esse instituantur
ac discant. Simul etiam ne ipsi inopes, et mendici
facti, pudore suffundantur, cum tales sint ipsorum
doctores.

VERS. 7, 8. « Nolite errare, Deus non irridetur.
Quidquid enim seminaverit homo, hoc et **363** me-
tet. Quoniam qui seminat in carnem suam, de carne
metet corruptionem; qui vero seminat in spiritu, de
spiritu metet vitam æternam. » Quia sæpenumero
nonnulli accusantes doctores malæ vitæ, negligunt
eos, nec alunt eos penuria laborantes, infra ait:
« Facientes bonum ne deficiamus: » atque etiam-
num ostendit, quod in tales quoque præceptores,
nos liberales exhibere oportet, quoniam in rem
spiritualem sumptus impenditur. Conferens igitur
sumptus qui sunt in carnalia iis qui sunt in spiri-
tualia, Si in carnem, inquit, impendas, mensas et
condimenta parans, temulentiam, delicias et crapu-
lam seminans et voracitatem, corruptionem metes:
nam et illa ipsa corrumpuntur, et simul corrumpunt
corpus. Sin in spiritum semines, hoc est, spiritua-
lia opera, eleemosynam omnibus impertiens, ac
temperantiam servans, vitam æternam metes. Non
enim irridetur atque decipitur Deus, sed unicuique
tunc quæ sua sunt largitur. Satis est ergo in spiri-
tualia impendere, sub quibus continetur etiam
sumptus erga præceptores, quam in carnis volupta-
tes, quæ corrumpuntur et corrumpunt corpus:
ex voluptatibus enim et luxu morbi nascuntur.

VERS. 9. « Bonum autem facientes, ne deficia-
mus: tempore enim suo metemus non deficientes. »
Nunc clarius relegit, quod etiam si pravi sint qui
opera nostra indigent, nos non desistamus beneficia
illis impertiri. Abundantiam autem et continuam
dationem indicat, cum ait, non oportet deficere.
Deinde quia rem arduam postulavit, statim etiam
subjicit præmium, nempe, « Metemus. » Quomodo?
Non deficientes, hoc est, nullam defatigationem
habentes, sed perfectam quietem. Nam hic in messe
squalores et labores ferimus; illic vero non item.

VERS. 10. « Ergo dum tempus habemus, opere-
mur bonum erga omnes, maxime autem erga do-
mesticos fidei. » Ut non semper est tempus semi-
nandi, sic neque miserandi: id quod indicant vir-
gines et Lazarus. Tantisper ergo dum in hac vita

Varisæ lectiones.

³⁶³ ἐπιθυμία; ο.

nobis tempus superest, nedum erga præceptores ac A doctores, verumetiam erga Græcos et Judæos, bonum operemur, hoc est, beneficentiam et eleemosynam. Non tamen eandem nos mensuram habere oportet erga hos, atque fidei domesticos, sed longe majorem liberalitatem fidelibus exhibere convenit. Hoc enim innuit cum ait, « Maxime. » Observa autem quomodo etiam hoc abducat eos a Judaicavilitate ; siquidem lex erga contribules suos tantummodo aperiebat viscera ; gratia vero terram simul et mare ad eleemosynæ **364** mensam vocat, etsi non pari modo vel ratione, ut dictum est.

VERS. 11. « Videte qualibus vobis litteris scripserim mea manu. » Cum pauca ad mores pertinentia dixisset, iterum ad priora redit, quæ cor ipsius lancinabant, ostendens, quod sua manu hanc Epistolam totam conscripserit, non ut charitatem solummodo erga eos demonstret, verum etiam ut suspicionem malam tollat. Vituperabatur enim ceu alia apud alios prædicaret. Adactus est igitur testimonium suæ prædicationis in scriptis exhibere. Atqui cæteras epistolas alii scribebant, ipse autem fortasse salutationem solum exarabat. « Qualibus, » non est magnitudinis indicium, sed deformitatis litterarum; perinde quasi diceret: Etiam si non possum elegantes characteres ducere, coactus tamen sum propria manu Epistolam scribere.

VERS. 12. « Quicumque volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi. — « Quotquot, » inquit, « clarescere volunt in carne, » hoc est, apud homines, Judæos nimirum (probrio enim his apud Judæos dabatur, quod a majorum suorum consuetudinibus deficerent), « illi cogunt vos circumcidi, » defendentes sese apud Judæos per vestram carnem. Cum autem ait, « Cogunt vos, » ostendit ipsos hoc invite passos, præbens eis occasionem revertendi, ut qui nunc non voluntario errent.

« Tantum, ut non ob crucem Christi persecutionem patientur. » Propter aliam etiam causam, inquit, hoc faciunt. Ne enim pro cruce et fide persecutionem patientur et divexentur, veluti hanc prævaricantes, et circumcisi, volunt et alios circumcisionis habere socios.

VERS. 13. « Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt; sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra glorientur. » Non solum, inquit, ut hominibus placeant, hæc faciunt, verumetiam propter ambitionem. Non enim ex zelo erga legem, neque pietatis ergo, inquit, isthuc agunt, sed vanæ gloriæ, « Ut in vestra carne glorientur: » hoc est, Ut in circumcissione carnis vestræ jactent sese, tanquam doctores vestros, et qui vos discipulos suos habeant.

VERS. 14. « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi. » Illi, inquit, in circumcissione gloriantur, re abolita et antiquata,

ἔχομεν, μὴ μόνον πρὸς διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους τὸ ἀγαθὸν ἐργαζώμεθα, τοῦτο ἐστὶν, τὴν εὐποίαν, τὴν ἐλεημοσύνην. Οὐ μέντοι τῷ αὐτῷ μέτρῳ δεῖ χράσθαι πρὸς τούτους καὶ τοὺς οἰκέλους τῆς πίστεως, ἀλλὰ πλείονα τὴν φιλοτιμίαν πρὸς τοὺς πιστοὺς ἐπιδείκνυσθαι. Τοῦτο γὰρ ὁρίει διὰ τοῦ, « Μάλιστα. » Ὅρα δὲ, πῶς καὶ ἐν τούτῳ ἀπάγει αὐτοὺς τῆς Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος, εἰ γὰρ μὲν νόμος πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἤνοιγε τὰ σπλάγχνα· ἡ δὲ χάρις γῆν ἐμοῦ καὶ θάλασσαν ἐπὶ τὴν τῆς ἐλεημοσύνης· καλεῖ τράπεζαν, εἰ καὶ μὴ ὁμοίῳ τῷ μέτρῳ, καθὰ εἴρηται.

« Ἴδετε πηλίκους ὑμῖν γράμμασιν ἐγραψα τῆ ἐμῇ χειρὶ. » Ὀλίγα εἰς τὸ ἠθικὸν εἰπὼν, πάλιν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανέρχεται, τὰ δάκνοντα αὐτοῦ ³⁹ τὴν καρδίαν, καὶ δηλοῖ ὅτι αὐτὸς οἰκεία χειρὶ ⁴⁰ ἐγραψε τὴν Ἐπιστολὴν πᾶσαν, οὐχ ἵνα ἀγάπην μόνον ἐδείξει πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἵνα καὶ ὑποψίαν ποιῆται ἀνέλη. Διεβάλλετο καὶ ὡς ἄλλα ἀλλαγῶ κηρύττων ἠναγκάσθη οὖν μαρτυρίαν ἐγγραφὸν θέσθαι τοῦ οἰκείου κηρύγματος. Καίτοι τὰς ἄλλας ἐπιστολάς, ἄλλοι ἐγραψον, αὐτὸς δὲ εἰ ἄρα τὸν ἀσπασμὸν μόνον ἐγραψε. Τὸ δὲ, « Πηλίκους, » οὐ μαγέθους· ἐπὶ δηλωτικὸν, ἀλλὰ τῆς ἀμορφίας τῶν γραμμάτων, ὡσεὶ ἔλεγεν· Καίτοι μὴ εἰδὼς ἄριστα γράψαι, ὁμως ἠναγκάσθη ἰδιόχειρον τὴν Ἐπιστολὴν γράψαι.

« Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ⁴¹ ἐν σαρκὶ, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμεσθαι. — « Ὅσοι, » φησὶ, « θέλουσιν εὐδοκίμειν ἐν σαρκὶ, » τοῦτέστι, παρὰ ἀνθρώποις, τοὺς Ἰουδαίους δηλαδὴ (ὠνεῖδίζοντο γὰρ παρ' αὐτοῖς ὡς τῶν πατρικῶν ἀποστάνας· ἐθῶν), « οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμεσθαι, » ἀπολογώμενοι τοῖς Ἰουδαίοις διὰ τῆς ὑμετέρας σαρκός. Ἐναγκάζουσι, » δὲ, εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοὺς ἀκοντας τοῦτο ὑπομένοντας, παρέχων αὐτοῖς ἀφορμὴν ἀναχωρήσασθαι, ὡς νῦν ἀκουσίως σφαλλομένοις.

« Μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται. » Καὶ δι' ἑτέραν, φησὶν, αἰτίαν τοῦτο ποιοῦσιν· ἵνα γὰρ μὴ ὑπὸ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς πίστεως διώκωνται, καὶ ἐλαύνωνται, ὡς ταῦτην παραβαίνονται, καὶ περιτεμόμενοι, θέλουσιν ἔχειν καὶ ἑτέρας κωνοῦς τῆς περιτομῆς.

« Οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάσσουσιν, ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρῃ σαρκὶ καυχῆσωνται. » Οὐ μόνον, φησὶν, δι' ἀνθρωπαρέσκειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ φιλοδοξίαν ταῦτα ποιοῦσιν. Οὐ γὰρ κατὰ ζῆλον τὸν ὑπὲρ τοῦ νόμου, οὐδὲ ἐνεκὸν εὐσεβείας, φησὶν, τοῦτο ἐργάζονται, ἀλλὰ διὰ φιλοδοξίαν, « ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρῃ σαρκὶ καυχῶσωνται. » τοῦτέστιν, ἵνα ἐν τῷ κατακόπτειν τὴν ὑμετέραν σάρκα καυχῆσωνται, ὡς διδάσκαλοι ὑμῶν, καὶ μαθητὰς ὑμᾶς ἔχοντες.

« Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοίτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Εἰσίνοι μὲν, φησὶν, ἐν περιτομῇ καυχῶνται, πράγματι:

Variæ lectiones.

³⁹ Ἰσ. αὐτῶν ο. ⁴⁰ οἰκειοχειρῶς ο. ⁴¹ εὐδοκίμειν ο.

κατηργημένῳ· ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἐν ἄλλῳ τινὲ καυ-
χᾶσθαι, « Εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ » (τούτεστιν ἐν τῇ εἰς τὸν ἐσταυρω-
μένον πίστει) τῷ τὸν νόμον καταργήσαντι. Ὡς
ἀπηγορευμένον δὲ τι ἀπηύξατο, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ
συμμαχίαν καλέσας εἰς τοῦτο. Πῶς δὲ καυχᾶται τις
ἐπὶ τῷ σταυρῷ; « Ὅτι, Δι' ἐμὲ τὸν ἀχρεῖον ὁ Δεσπό-
της μου ἐσταυρώθη, ἀγαπήσας με οὕτως, ὡς καὶ
ἐαυτὸν ἐκδοῦναι. Καύχημα οὖν τοῦ Παύλου, καὶ
πιστοῦ παντὸς ὁ σταυρὸς, ὡς ἐν αὐτῷ δεικνυμένης
τῆς τοῦ Δεσπότου πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης. Τίς δὲ δοῦλος
οὐ καυχᾶται ἀγαπώμενος παρὰ τοῦ δεσπότου;

« Δι' οὗ ἐμοὶ ὁ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κό-
σμῳ. » Κόσμον τὰ βιωτικὰ πράγματα λέγει, δόξαν,
πλοῦτον, τρυφήν. Ταῦτα γοῦν μοι νεκρὰ γέγονε,
κἀγὼ δὲ αὐτοῖς νεκρὸς εἰμι, διτλῆς τῆς νεκρώσεω; B
γενομένης. Οὔτε γὰρ ἐκεῖνα ἐλεῖν με δύναται,
νεκρὰ γάρ· οὐδὲ αὐτὸς προσηραμεῖν ἐκεῖνοις· νεκρὸς
γάρ εἰμι.

« Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ, οὔτε περιτομὴ τι
ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις. Καὶ
δοιοὶ τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνην ἐπ' αὐ-
τοὺς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ. » Μή
μοι λέγε, φησὶ, περιτομὴν τὴν οὐδὲν δυναμένην καὶ
ἄχρηστον οὖσαν, ὡσπερ καὶ ἡ ἀκροβυστία. Ὁ γὰρ
Χριστὸς πάντα ἐκαίνισε, καὶ ἄλλην πολιτείαν ἀπαι-
τεῖ ἡμᾶς. Καινὴ γὰρ κτίσις ἡ κατὰ Χριστὸν ζωὴ,
ἀνενεώθησαν τῷ βαπτίσματι· καὶ οἱ ἐν τῷ μέλ-
λωντι τῇ ἀφθαρσίᾳ καὶ δόξῃ τιμηθησόμεθα, καὶ τὰ C
σώματα καινισθέντες, καὶ ἀφθαρτισθέντες. Ὅσοι
οὖν ἐμμενοῦσι τῷ κανόνι τούτῳ τῆς κατὰ Χριστὸν
καινῆς πολιτείας, φεύγοντες τὴν παλαιωθεῖσαν καὶ
ἀδυνατήσασαν περιτομὴν, εἰρήνης τῆς πρὸς τὸν
θεὸν ἐπιτεύξονται, ἀπαλλαγέντες τῶν ἁμαρτιῶν,
αἰτινὲς ἡμῖν ἐκπολεμοῦσι τὸν θεόν, καὶ φιλανθρω-
πίας ἀξιώθησονται· οὐκέτι ὡς ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ μι-
σούμενοι, ἀλλ' ἐλέους ἀξιούμενοι, ὡς εἰρήνης γενο-
μένης αὐτοῖς διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς χάριτος. Οἱ
τοιούτοι δὲ εἰσι καὶ Ἰσραὴλ κυρίως, ὡς ἑρῶντες τὸν
θεόν· ὡς οἱ γὰρ μὴ τοιοῦτοι, κἂν Ἰσραηλίται τὸ
γένος ὦσι, ψευδῶς λέγονται. Τοῦτο δὲ παρὰ τοῦ
αὐτοῦ ἐδέξατο ὁ Παῦλος, λέγοντος· « Εἰρήνην ἐπὶ τὸν
Ἰσραὴλ. »

« Τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. » Οὐκ D
ὡς ὀκνῶν ταῦτα λέγει, οὐδ' ὡς ἐκκαχέσας. Πῶς γὰρ
ὁ παραινῶν, « Ἐπίσφιθε εὐκαίρως, ἀκαίρως; »
ἀλλὰ βουλόμενος τοὺς παρ' αὐτοῦ τεθέντας νόμους
ἀκινήτους εἶναι, καὶ ἵνα μὴ ἐλπίζουσιν ἄλλο τι ἀπ'
αὐτοῦ, ἀλλὰ τελείαν πληροφορίαν δέξωνται, ὅτι οὕτω
κηρύσσει.

« Ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ
σώματι μου βαστάζω. » Ἀπολογίαν, φησὶν, ἔχω
πρὸς τοὺς λέγοντας ἡμῖν, ὅτι ὑποκριτὴς εἰμι, καὶ
ἀλλαχοῦ περιτομὴν κηρύσσω, τὰ στίγματα καὶ τοὺς
κινδύνους τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ. Αὐτὰ γὰρ πάσης φω-

A mihi autem non contingat in ulla alia re gloriari,
« Nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, » (hoc
est, in fide erga crucifixum) qui legem fecit irritam
et abrogavit. Tanquam autem abominandum quip-
pam deprecatus est, divino etiam auxilio ad hoc
implorato. Quomodo autem in cruce quispiam glo-
riatur? Quia propter me inutilem Dominus meus
crucifixus est, 365 qui me adeo dilexit, ut seipsum
in mortem pro me traderet. Gloriatio igitur Pauli
et omnis fidelis crux est, veluti demonstrata in
ipsa Domini erga nos charitate. Quis autem servus
a domino dilectus non gloriatur?

« Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego
mundo. » Mundum, hujus sæculi res et negotia di-
cit, gloriam, divitias, voluptates. Hæc igitur mihi
sunt mortua, egoque ipsis sum mortuus, duplici
interemptione facta. Neque enim illa capere me
possunt, mortua sunt enim; neque ipse ego ad illa
accurrere, mortuus enim sum.

VERS. 15, 16. « In Christo enim Jesu neque cir-
cumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova
creatura. Et quicumque hanc regulam secuti fue-
rint, pax super illos et misericordia, et super Israel
Dei. » Ne jactes mihi circumcisionem, inquit, quæ
nihil potest, quæque inutilis est, sicut et præpu-
tium. Christus enim omnia novavit, aliamque a
nobis vitæ rationem postulat. Nova enim creatura
est vita secundum Christum propterea quod et
nunc animæ nostræ inveteratæ peccato, renovatæ
sunt per baptismum, quodque in futuro incorruptibi-
litate et gloria honorabimur, corporibus innovatis
incorruptibilibusque redditis. Quotquot igitur per-
severant in regula hac novæ secundum Christum
vitæ, fugientes antiquatam et potestate destitutam
circumcisionem, pacem erga Deum consequentur,
liberati a peccatis quæ Deum nobis infensum ho-
stemque faciunt, et clementia dignabuntur: non
porro ceu hostes Dei odio expositi, sed misericordia
donati, ceu pace illis facta per crucem et gratiam.
Tales etiam sunt Israel propriæ, tanquam videntes
Deum: sicut si qui hujusmodi non sunt, etiamsi
genere Israelitæ fuerint, falso Israelitæ dicuntur.
Hoc autem a Davide desumpsit Paulus, dicente:
« Pax super Israel & »

VERS. 17. « De cætero nemo mihi molestus sit. »
Non tanquam desidia laborans, nec quasi deficiens,
hæc dicit; quomodo enim is ad socordiam relaba-
tur, qui monet, « Insta opportune, importune b? »
cæterum volens leges a se sancitas immobiles esse,
neve aliud quiddam ab eo sperent, sed con-
summatam certitudinem accipiant, quod sic præ-
dicat.

« Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo
porto. » Apologiam habeo, inquit, adversus eos qui
vobis dicunt me esse hypocritam, et quod alibi
circumcisionem prædicem, stigmata nimirum et
pericula quæ pro Christo subeo. Hæc enim omni

^a Psal. cxiv, 5.

^b II Tim. iv, 2

voce clarius testantur, quod non legis nomine, sed pro Christi doctrina et Evangelio ejus, periculis **366** objectus fuerim. Non dixit autem, Habeo, sed, « Porto, » tanquam tropæum et vexillum quoddam regium, atque in illis glorior.

VERS. 18. « Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen. » Per hoc quod pro iis precatur, indicat quod non ex ira vel odio dixerit quæ dixerit. Non solum autem votum hoc est, verum etiam institutio confirmans et obsignans commemorata omnia. Eos enim commonesfacit gratiæ quam receperunt, non per legem, sed quia Christo crediderunt. Nec dixit, Vobiscum, sed, « Cum spiritu vestro : » a carnalibus ipsos abducentes et monstrans quod non a lege, sed a gratia Spiritum acceperint ; et quod non lex neque circumcisio, sed gratia possit ipsis Spiritum conservare, quemadmodum et dedit. Præterea, cum fratres appellat, ad memoriam revocat baptisma, ex quo fratres effecimur, unius Patris Dei filii facti, et non ex lege. Sit autem nobiscum etiam gratia Dei, ita ut secundum Spiritum vivamus, nec divinam Paracleti sanctificationem rejiciamus per peccatorum limini et sordes, cæterum nunquam non eam sanctificationem majorem nobis conciliemus in Christo Jesu Domino nostro, qui novam vitam et spiritualem, veteris adeoque corporalis interitu, nobis subindicavit. Cui gloria in sæcula. Amen.

ἡς λαμπρότερον μαρτυροῦσιν, ὅτι οὐ τοῦ νόμου, ἀλλὰ τοῦ κατὰ Χριστὸν δόγματος προεκινδύνευσα. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἔχω, ἀλλὰ, « Βαστάζω, » ὡσπερ τι τρόπαιον ἢ σημεῖον βασιλικῶν, καὶ τούτοις ἐναδρόνομαι.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ Πνεύματος ὑμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν. » Διὰ τοῦ ἐπεύξασθαι αὐτοῖς, δείκνυσιν ὡς οὐ θυμῶ καὶ ἀπεχθείρα εἶπεν ἢ εἶπεν. Οὐ μόνον δὲ εὐχή, ἀλλὰ καὶ διδασκαλία τοῦτο ἐστίν, ἐπισφραγίζουσα τὰ βεβηθέντα πάντα. Ἀναμιμνήσκει γὰρ τῆς χάριτος ἧς ἀπέλαυσαν, οὐ διὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ. Καὶ οὐκ εἶπε, Μεθ' ὑμῶν, ἀλλὰ, « Μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, » ἀπάγων αὐτοὺς ἀπὸ τῶν σαρκικῶν, καὶ δείκνυς, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς χάριτος τὸ Πνεῦμα ἐδέξαντο· καὶ ὅτι οὐχ ὁ νόμος, οὐδὲ ἡ περιτομή, ἀλλὰ ἡ χάρις δύναται αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα συντηρῆσαι, ὡσπερ οὖν καὶ ἔδωκεν. Ἀλλὰ καὶ τῷ, ἀδελφοῦς προσεῖπεν, τῆς κολυμβήθρας ὑπέμνησεν, ἐξ ἧς ἀδελφοὶ γινόμεθα, ἐνὸς Πατρὸς υἱοὶ τοῦ Θεοῦ ὄντες, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ νόμου. Εἶη δὲ καὶ μεθ' ἡμῶν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ πνευματικῶς βιούντων, καὶ τὸν θεῖον τοῦ Παρακλήτου ἁγιασμὸν μὴ ἀποβαλλόντων τῷ τῶν ἁμαρτημάτων βορβόρῳ, ἀλλ' ἀεὶ πλείονα ἑαυτοῖς προξενούντων ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, τῷ τὴν καινὴν ζωὴν καὶ πνευματικὴν τῇ ἀναίρεισει τῆς παλαιᾶς καὶ σωματικῆς ὑποδείξαντι. ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

THE

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD EPHESIOS
EXPOSITIO.

367 ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD
EPHESIOS.

Ephesus Asiæ est metropolis. Colebat autem Dianam, cujus templum erat in ipsa et pulcherrimum et

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

*Ἐφεσος μετρόπολις μὲν ἐστὶ τῆς Ἀσίας ἐπί-
σκοπος δὲ τὴν Ἀρτεμιν, ἧς καὶ ναὸς ἦν ἐν αὐτῇ*

καλλίστες καὶ μέγιστος, τιμώμενος καὶ παρὰ πάντων μὲν Ἑλλήνων, μάλιστα δὲ²² παρὰ τῆς Ἐφέσου, ὥστε καὶ νεωκόρον τῆς Ἀρτέμιδος λέγεσθαι ταύτην, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι γέγραπται. Ἐν Ἐφέσῳ δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης τὰ πολλὰ διέτριψεν, ἐξορισθεὶς ἐκεῖσε, ἐρῶσα καὶ τελευτῶ. Καὶ Τιμόθεον ἐκεῖ κατέλιπεν ὁ Παῦλος διδάσκαλον· τῶν τε φιλοσόφων οἱ μάλιστα ἀρθήσαντες ἐν ταύτῃ διήγον. Ἐπει οὖν δευσιδαμῶν τε ἦν οὕτως ἡ πόλις, καὶ οὕτω σοφοῖς ἐκόμα, πολλῇ σπουδῇ κέχρηται Παῦλος πρὸς τοὺς τοιοῦτους γράφων, καὶ τὰ βαθύτερα δὲ τῶν νοημάτων καὶ ὑψηλότερα αὐτοῖς ἐπίστευσεν, ἅτε κατηχημένοις ἤδη. Γράφει δὲ τῆν τῶν διαπύργων νοημάτων ταύτην γέμουσαν Ἐπιστολήν ἀπὸ Ῥώμης δεδεμένον. Αἰεὶ οὖν καὶ ἡμῖν πολλὰ τῆς προσοχῆς πρὸς²³ κατανώσειν τῶν ἐν ταύτῃ²⁴ μυστηρίων.

maximum, et ab omnibus Græcis in summa veneratione habitum : potissimum vero ab ipsa Epheso colebatur, adeo ut æditurus Dianæ ea diceretur, perinde ut in Actis memoriæ proditum est¹. Ephesi evangelista Joannes diu multumque demoratus est, ablegatus eo, ubi et mortem appetiit. Quin etiam Timotheum Paulus illic reliquit doctorem. Clarissimi porro philosophi in hac urbe vixerunt. Quia igitur superstitiosa adeo erat civitas, ac sapientibus viris ita pollebat, magna diligentia Paulus usus est dum ad hos scribit, profundioresque sententijs et altiores eis credidit, eo quod jam in fide instituti essent. Scribit autem hanc præclaris sententijs referatam Epistolam a Roma, in vinculis existens. Opus est igitur et nobis multa attentione, ut intelligamus quæ sunt in hæc mysteria.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD EPHESIOS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

« Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ. » Ἴδου τὸ, « Διὰ, » τῷ Πατρὶ δέδωκε· καὶ σημειῶνται τοῦτο διὰ τοὺς Ἀρειανούς.

« Τοῖς ἀγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ὅρα, πόση ἦν τότε ἡ ἀρετὴ, ὅτε ἀγίους καὶ πιστοὺς καλεῖ ἄνδρας βιωτικούς, γυναῖκας ἔχοντας καὶ παιδία· ἀλλὰ νῦν οὐδὲ ἐν ἔρεσι καὶ σπηλαίοις τοιοῦτοι.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Εἰπὼν χάριν, ἐπάγει, « Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, » ἵνα δείξῃ τί ἐργάσατο ἡμῖν ἡ χάρις, τὸ Πατέρα ἡμῶν ποιῆσαι τὸν Δεσπότην καὶ Θεόν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος, τουτέστιν, ὁ Υἱός, τῇ πρὸς ἡμᾶς χάριτι καὶ Ἰησοῦς καὶ Χριστὸς ἐγένετο, δι' ἡμᾶς σαρκωθεὶς, καὶ Ἰησοῦς κληθεὶς, καὶ χριστὸς τὴν ἀνθρωπότητα τῇ θεότητι.

« Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἴδου καὶ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς Χριστοῦ· Θεὸς μὲν, ὡς σαρκωθέντος· Πατὴρ δὲ, ὡς Θεοῦ Λόγου.

« Ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ, » Ὡς πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς Ἰουδαϊκῆς, εἶπε τὸ, « Πνευματικῇ· » ἐκεῖνη γὰρ σωματικωτέρα ἦν. « Εὐλογῆσαι· » γὰρ, φησὶν, « ὁ Θεὸς τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας σου· » καὶ, « Εὐλογῆσαι τὴν εἰσοδόν σου, καὶ τὴν ἐξοδόν σου. » Ἐνταῦθα δὲ. Πᾶσα εὐλογία πνευματικῆ²⁵, καὶ οὐδὲν ἡμῖν λείπει. Γεγόναμεν γὰρ

1 Act. xix, 34. 2 Deut. vii, 13.

Variæ lectiones.

²² καὶ ο. ²³ εἰς ο. ²⁴ ἐντεῦθεν m. ²⁵ ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ο.

Dei, et cohæredes Christi, ac primitiæ nostræ a supernis virtutibus adorantur. Merito igitur dixit, « In omni benedictione : » omnia enim nobis donata sunt, cum divina tum spiritualia.

In cœlestibus. » Interpretatur propemodum quomodo sit spiritualis benedictio nostra, « in cœlestibus, » inquit. Siquidem Judæorum benedictio erat in terra : unde et corporalis : « Bona enim terræ, » inquit, « comedetis : » et, « Terram lacte et melle fluentem : » ac, « Benedicet Dominus terræ tuæ ^k. » Illic autem nihil terrestre, sed cœlestia omnia ; propterea nostra benedictio spiritualis est. Regnum enim cœlorum pauperibus annuntiatum est, et persecutionem passos magna merces in cœlis expectat ^l.

« In Christo Jesu. » Hoc est, per Jesum Christum nobis benedictio contingit, **370** non per Moysen, velut Judæis. Quare non sola qualitate bonorum, verum etiam quoad mediatorem illis superiores sumus.

« Vers. 4. « Quemadmodum elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. » Benedixit nos, inquit, per Christum, perinde ac elegit nos per ipsum, hoc est per fidem in ipsum. Elegit autem ante mundi constitutionem. Nostra enim jam olim prædefinita erant ; et non recentia sunt, sed a principio dispensata ordinataque. Pulchre autem dixit, καταβολήν, ut ostendat mundum ab altitudine quadam divinæ potentiæ conditum et fundatum esse. Quod vero ait, « Elegit, » Dei clementiam declarat, ipsorumque virtutem : omnes enim qui futuri sunt probi, elegit.

« Ut essentus sancti et immaculati in conspectu ejus. » Ne ubi audiveris quod elegerit nos, in posterum ad desiderium labaris, veluti jam electus : Propter hoc, inquit, nos elegit, ut sancti simus et immaculati, permanentes in sanctitate quam imperavit nobis in baptismo, ac vitam virtutibus cultam habentes. Sanctus enim est, qui fidem adeptus est ; immaculatus autem, qui inculpata vitæ est. Sanctitatem autem querit, et vitam inculpata, non simpliciter, sed, « Coram ipso. » Nam multi in conspectu hominum sancti sunt, veluti Pharisei, cæterum non in conspectu Dei : id quod David testatur : « Secundum, » inquit, « puritatem manuum mearum ^m. » Qualem ? « In conspectu ejus. » Idem et Isaias ⁿ : « Lavamini, inquit, et auferite pravitates coram oculis meis. »

Vers. 5. « Qui in charitate prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum. » Cum dixit, « Elegit, » voluit nos intelligere, quod veluti probatos ob virtutem nostram nos elegerit. Quandoquidem autem non a nostra sola virtute salus provenit, adjecit, « Qui in charitate prædestinavit nos, » hoc est, propriæ suæ clemen-

^k Levit. xiii, 38.

^l Matth. v, 3.

^m Psal. xvii, 25.

ⁿ Isa. i, 26.

Variæ lectiones.

^{oo} τὰ ο. ^{pp} σωματικά ο. ^{qq} καὶ ἀνωτέρω ο. ^{rr} ὡς α ο.

ἀθάνατοι, καὶ υἱοὶ Θεοῦ, καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀπαρχὴ τῶν ὑπὸ τῶν ἄνω δυνάμεων προσκυνείται. Εἰκότως οὖν εἶπεν · « Ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ, πάντα γὰρ ἡμῖν κεχάριστα θεία καὶ πνευματικά.

« Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Ὡς ἂν εἰ ἐφεσημενείε: πῶς ἐστὶ πνευματικὴ ἡ εὐλογία ἡμῶν, καὶ φησιν · « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Ἡ ^{oo} μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ γῆ ἦν · διὰ τοῦτο καὶ σωματικὴ ^{pp}. « Τὰ ἀγαθὰ » γὰρ « τῆς γῆς φάγεσθε » καὶ, « Γῆν ῥέουσαν μέλι καὶ γάλα » καὶ, « Εὐλογήσει Κύριος τὴν γῆν σου. » Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν γῆτινον, ἀλλ' ἐπουράνια πάντα. Διὰ τοῦτο καὶ πνευματικὴ ἡ ἡμετέρα εὐλογία. Βασιλεία γὰρ οὐρανῶν τοῖς πτωχοῖς ἐπιγγέλλεται, καὶ τοῖς δεδιωγμένοις πολὺς ὁ μισθὸς ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

« Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τοῦτέστι, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡμῖν ἡ εὐλογία, οὐ διὰ Μωσέως, ὡς τοῖς Ἰουδαίοις. Ὡστε οὐ μόνον τῇ ποιότητι τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ τῷ μετρίῳ διαφέροντι ἐκείνων.

« Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Ἡυλόγησε, φησιν, ἡμᾶς διὰ Χριστοῦ, ὡσπερ καὶ ἐξελέξατο δι' αὐτοῦ, τοῦτέστι διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. « Ἐξελέξατο δὲ πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Ἄνωθεν γὰρ προώριστο τὰ κατ' ἡμᾶς, καὶ οὐ νεώτερα ^{qq}, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ὀικονομημένα. Καλῶς δὲ εἶπε, καταβολήν. Ἰσο δεῖξῃ, ὅτι ἀπὸ ὕψους τινὸς τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως κατεβλήθη καὶ ἰδεομελιώθη ὁ κόσμος. Τὸ δὲ, « Ἐξελέξατο, » καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν δηλοῖ, καὶ τὴν αὐτῶν ἀρετῆν πάντα γὰρ τοὺς μέλλοντας ἔσσεσθαι δοκίμους ἐκλέγεται.

« Εἶναι ἡμᾶς ἀγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ. » Ἴνα μὴ ἀκούσας, ὅτι « Ἐξελέξατο, » ἀπεβραθυμῆσης λοιπὸν, ὡς ἦδη ἐκλελεγμένος, φησὶν · « Ἐπὶ τούτῳ ἡμᾶς ἐξελέξατο, ἵνα ἄγιοι ὦμεν καὶ ἀμώμοι, μένοντες ἐπὶ τῆς ἀγιότητος ἣν δέδωκεν ἡμῖν βαπτισθεῖσι, καὶ βίον ἔχοντες ἐνάρετον. Ἅγιος μὲν γὰρ, ὁ τῆς πίστεως μετέχων ἀμώμος δὲ, ὁ κατὰ τὸν βίον ἀνεπίληπτος. Ἅγιότητα δὲ ζητεῖ καὶ τὸ ἀνεπίληπτον, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ, « Κατενώπιον αὐτοῦ. » Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων ἄγιοι, εἰσι οἱ Φαρισαῖοι, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο καὶ ὁ Δευτὸς φησι : « Κατὰ τὴν καθαρότητα τῶν χειρῶν μου. » Πολίαν ; Τὴν « ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Ἡσαῖας : « Λούσασθε, καὶ ἀφέλεσθε τὰς πονηρίας ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μου. »

« Ἐν ἀγάπῃ προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν. » Εἰπὼν, ὅτι « Ἐξελέξατο, » δέδωκε νοεῖν, ὅτι ὡς δοκίμους διὰ τὴν ἡμῶν ἀρετῆν ἐξελέξατο. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἀρετῆς μόνης ἡ σωτηρία, προσέθηκεν, ὅτι « Ἐν ἀγάπῃ προορίσας ἡμᾶς ; » τοῦτέστι, δι' οἰκείαν φιλανθρωπίαν ἀγαπήσας ἡμᾶς προώρισεν. Ἄλλως τε ^{rr},

^k Levit. xiii, 38.

^l Matth. v, 3.

^m Psal. xvii, 25.

ⁿ Isa. i, 26.

Variæ lectiones.

^{oo} τὰ ο. ^{pp} σωματικά ο. ^{qq} καὶ ἀνωτέρω ο. ^{rr} ὡς α ο.

ἐδὲ μὲν πιστεῦσαι καὶ προσελθεῖν, ἐστὶν ἡμέτερον, καίτοι καὶ τοῦ καλέσαντος Θεοῦ· τὸ δὲ προσελθόντας ἀξιώσαι τῆς υἰοθεσίας, μόνος τῆς ἀγάπης αὐτοῦ καὶ φιλοανθρωπίας. Διὸ προσέθηκε· Προορίσας εἰς υἰοθεσίαν. » Ποίαν; Τὴν εἰς αὐτὸν ἀνάγουσαν τὸ γένος ἡμῶν, καὶ οικείου αὐτοῦ ποιούσαν· καὶ τοῦτο δὲ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ μὲν γὰρ Πατήρ προώρισεν, ὁ δὲ Χριστὸς προσήγαγεν ἡμᾶς. Διὰ γὰρ τοῦ Υἱοῦ πάντα τὰ ἀγαθὰ, οὐ διὰ τινος τῶν δούλων· διὸ καὶ λαμπροτέρα ἢ φιλοτιμία.

« Κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, εἰς ἔκαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, εἰς υἰοθεσίαν ἡμᾶς προώρισεν, θέλων, καὶ σφόδρα βουλόμενος, καὶ ἐπιθυμῶν (τοῦτο γὰρ ἡ εὐδοκία), ἵνα ἡ τῆς χάριτος καὶ τῆς εὐεργεσίας αὐτοῦ δόξα δειχθῇ. Ἄρα δὲ δόξης ἐφίεται Θεός; Μὴ γένοιτο· ἀνευδὲς γὰρ τὸ Θεῖον· ἀλλὰ βούλεται δοξάζεσθαι παρ' ἡμῶν, ὡς ἂν αὐτὸν πλεον ἀγαπῶμεν. Ὁ γὰρ θαυμάζων τὰς εἰς αὐτὸν γενομένας εὐεργεσίας, σπουδάσει μὴ προσκρούσαι τῷ εὐεργέτῃ· καὶ ὁσάκις ἀναμνησκειται τῶν ἀγαθῶν, πλεον ἀγαπήσει τὸν δωκόντα. Εὐδοκία οὖν ἔστι τὸ προηγούμενον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Οἷον· θέλημα πρῶτον τοῦ Θεοῦ, τὸ μηδένα ἀπολέσθαι· θέλημα δεύτερον, τὸ γενομένους κακοῦς ἀπολέσθαι· οὐ γὰρ δὴ ἀνάγκη κολάζει, ἀλλὰ θέλων. Ἡ τοίνυν εὐδοκία τὸ προηγούμενον ἔστι θέλημα τοῦ Θεοῦ.

« Ἡ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἡγαπημένῳ. » Οὐκ εἶπεν, Ἐχαρίσατο, ἀλλ' ἐχαρίτωσεν· τούτῃστι, χαρίεντας καὶ ἐπεράστους ἐποίησεν. Ὡσπερ εἰ τις φωραλέον τινὰ γέροντα καὶ λιμῶ δειφθορότα λαδῶν καὶ ἀσχημόνα, εὐθέως ἕτερον εὐμορφον καὶ νεώτερον ἀπειργάσατο, χαριτώσας αὐτὸν ἐν πᾶσιν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἡμᾶς πάσης ἀμορφίας πεπληρωμένους καὶ ἀσχημοσύνης λαδῶν, χαρίεντας καὶ κλοῦς ἀπέδειξεν. « Ἐπιθυμήσει » γὰρ, φησὶν, ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. — « Ἐχαρίτωσε δὲ ἐν τῷ ἡγαπημένῳ » Υἱῷ, τούτῃστι, διὰ τοῦ ἡγαπημένου.

« Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἀφεσιν τῶν παραπτωμάτων. » Ἐν τῷ ἀγαπητῷ, φησὶν, ἔχομεν τὴν λύτρωσιν. Τίνα ταύτην; « Τὴν ἀφεσιν τῶν παραπτωμάτων. » Πῶς γενομένην; « Διὰ τοῦ αἵματος. » Τοῦτο γὰρ τὸ φρικωδέστατον, ὅτι σφάξας αὐτὸν τὸν ἀγαπώμενον, ἐλυτρώσατο ἡμᾶς τοὺς μισουμένους, τιμὴν καὶ λύτρον δούς τὸ αἷμα τοῦ ἀγαπητοῦ. Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ τῆς υἰοθεσίας τοῦτο μείζον, μηδὲ τοῦ Υἱοῦ φείσασθαι δι' ἡμᾶς. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν περὶ ἐκείνης, λέγει τοῦτο, ἀπὸ τῶν μικροτέρων ἐπὶ τὰ μείζω ἀνιών:

• Psal. XLIV, 12.

Variæ lectiones.

ἢ γὰρ ο. ἢ ἐν ᾧ ἡχαρίτωσεν μ. ἢ τὸ δὲ μὴ ο.

(a) Recole hic quæ a Chrysostomo scripta sunt; nam brevitatis causa etiam multa ommissa sunt sine

tiæ gratia diligens nos prædestinavit. Propterea credere quidem et accedere, nostrum est (atque Dei etiam vocantis); adventes vero adoptione dignari, solius ejus dilectionis est et clementiæ. Propterea adjecit, « Prædestinavit in filiorum adoptionem. » Qualem? Quæ ad ipsum referat genus nostrum, ac nos ipsius domesticos faciat, idque « Per Jesum Christum. » Nam Pater sane prædestinavit, Christus autem adduxit nos. Per Filium enim omnia nobis bona conferuntur, non per servum quempiam: hinc et splendidior est ipsa liberalitas.

Vers. 6. « Secundum beneplacitum voluntatis suæ, ad laudem gloriæ et gratiæ suæ. » Propterea, inquit, ad filiorum adoptionem nos prædestinavit, volens ac vehementer cupiens atque desiderans, (hoc 371 enim est beneplacitum), ut gratiæ suæ gloria indicetur. An vero gloriam expetit Deus? Minime: nihil enim deest diviniæ naturæ: cæterum vult celebrari glorificarique a nobis, ut nos magis eum diligamus. Nam qui demiratur factam erga sese beneficentiam, dabit operam ne ulla ratione benefactorem offendat. Et quoties recordatur bona, vehementiori amore accendetur erga eum qui dedit. Voluntas itaque beneplaciti est antecedens voluntas Dei (a): exempli gratia: Prima voluntas Dei est, quod nemo peccat. Secunda voluntas est, ut impii pereant. Non enim necessitate coactus punit, sed volens. Quare beneplacitum præcedens est voluntas Dei.

« Qua nos in dilecto gratiosos reddidit. » Non dixit, Ἐχαρίσατο, id est donavit, sed Ἐχαρίτωσεν, id est gratiosos et amabiles fecit. Perinde ac si quis scabiosum quempiam senem, et fame corruptum ac deformem accipiens, protinus elegantem, formosum et juniorem reddat, amabilem ipsum in omnibus efficiens: hunc ad modum etiam Deus nos omni cum deformitate tum turpitudine plenos accipiens, amabiles et formosos nos exhibuit. « Concupiscet enim rex, » inquit, « decorem tuum. » Anabiles autem nos fecit in dilecto Filio suo, hoc est per ipsum dilectum.

Vers. 7. « In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum. » In dilecto, inquit, habemus redemptionem. Qualem? Remissionem delictorum. Quomodo factam? Per sanguinem. Hoc enim est maxime tremendum, quod cæso dilecto Filio suo nos liberavit, qui invisi eramus, pretium redemptionis dans sanguinem dilecti. Expende autem quod sit majus filiorum adoptione, quod Filio suo non pepercerit propter nos. Cum enim verba de illa fecisset, istud dicit, de minoribus ad majora ascendens.

quibus recta plenaque sententia omnino percipi non potest. LATINUS LATINUS.

« Secundum divitias gratiæ ejus, quam exuberare fecit erga nos. » Hoc locit, inquit, in divitiis gratiæ ipsius. Vide autem hic hyperbolas. Divitiæ nobis datæ sunt, ac divitiæ Dei, et gratiæ divitiæ: et non simpliciter gratiæ, sed qua exuberavit erga nos, hoc est affatim effudit.

VERS. 8. « In omni sapientia et prudentia, ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ. » Hoc est, gratiam suam effudit in nos, ut sapientes et prudentes faciens, manifestet nobis mysterium voluntatis. Perinde ac si diceret, Arcana cordis sui nobis cognita fecit. Vel ad hunc modum: Ut manifestaret nobis mysterium, quod est in omni sapientia et prudentia, hoc est, quod omni sapientia et prudentia refertum est. Quod enim inimicos abjectos tot tantisque bonis dignatus est, idque in fine temporum, atque per crucem, qui non magnæ sapientiæ plenum?

VERS. 9. « Juxta beneplacitum suum, quod propositum in ipso. » Fecit autem hoc quemadmodum voluit, ac sicuti proposuit et prædestinavit in ipso, Christo videlicet.

VERS. 10. « Ad dispensationem plenitudinis temporum. » Et beneplacitum hoc, et voluntatem proposuit, et prædestinavit ad dispensationem et gubernationem et constitutionem plenitudinis temporum. Plenitudo enim temporum, hoc est novissima tempora, pœnam postulabant et supplicium, tanquam impleta in ipsis malitia mortalium. Adventus autem Filii potius salutem in his novissimis temporibus distribuit; quod est incomprehensibilis sapientiæ.

« Ut consummentur omnia in Christo, quæ sunt in coelis, et quæ super terram in ipso. » Dissecta erant cœlestia a terrestribus, nec habebant caput unum. Etsi enim juxta creationis rationem unus erat Deus omnibus, secundum tamen rationem vindicationis, et peculiaris cujusdam familiaritatis, non item. Proposuit itaque Pater consummare cœlestia atque terrestria, hoc est, unum caput imponere omnibus Christum: angelis quidem secundum incorpoream naturam; hominibus vero secundum carnem. Dicitur etiam anacephalæosis, succincte et summatim dicere quæ prolixius acta sunt. In Christo igitur recapitulavit Pater, hoc est, abbreviavit quæ longo tempore dispensata erant, verbum in justitia perficiendo et abbreviando.

VERS. 11. « In quo et nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum ejus qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ. » Dixit supra quod « Elegerit; » nunc rursus quod per sortem « acciti simus in Christo, » hoc est, per Christum. Quia verò sors fortunæ opus est, et non virtutis, neque voluntatis, corrigit hoc ipsum, inquit: « Prædestinati juxta propositum Dei. » Non enim prædestinasset, nisi dignos agnovisset.

« Κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς. » Τοῦτο δὲ ἐποίησε, φησὶν, ἐν τῷ πλοῦτῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Ὅρα δὲ τὰς ὑπερβολὰς· Πλοῦτος ἡμῖν ἐδόθη, καὶ πλοῦτος Θεοῦ, καὶ χάριτος πλοῦτος. Καὶ οὐχ ἀπλῶς Χάριτος, ἀλλ', « Ἡ ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς, » τοῦτέστιν, ἀφθόνως ἐξέχεεν.

« Ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει, γνωρίζεται ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Τοῦτέστι, τὴν χάριν ἐξέχεεν εἰς ἡμᾶς, ὥστε σοφοὺς καὶ φρονίμους ποιήσας, ἠγνωρίζεται ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος, ὡς περ ἂν εἰ εἰσῆγε· Τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἠγνώρισεν ἡμῖν. Ἡ καὶ οὕτω· Ἐγνωρίζεται ἡμῖν τὸ μυστήριον, τὸ ἐν πάσῃ φρονήσει καὶ σοφίᾳ, τοῦτέστι, τὸ πάσης σοφίας γέμον καὶ φρονήσεως. Τὸ γὰρ τοῖς ἐχθροῦς τοῖς ἀπερρήμιμένους τηλικούτων ἀξιώσας, καὶ ταῦτα ἐν τῷ τέλει τῶν καιρῶν, καὶ ταῦτα διὰ τοῦ σταυροῦ, πῶς οὐ μεγάλης σοφίας;

« Κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ, ἣν προέθετο ἐν αὐτῷ. » Ἐποίησε δὲ τοῦτο καθὼς ἠθέλησεν, καὶ καθὼς « προέθετο » καὶ προώρισεν « ἐν αὐτῷ, » τῷ Χριστῷ δηλαδὴ.

« Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν. » Καὶ « τὴν εὐδοκίαν » ταύτην καὶ τὴν θέλησιν « προέθετο » καὶ προώρισεν « εἰς οἰκονομίαν, » καὶ διοικήσιν, καὶ κατὰστασιν « τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν. » Τὸ γὰρ πληρῶμα τῶν καιρῶν, τοῦτ' ἔστιν οἱ ἔσχατοι χρόνοι, κάλασιν ἀπήτουν καὶ τιμωρίαν, ὡς πληθυνθείσης ἐν αὐτοῖς τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ δὲ παρουσία τοῦ Υἱοῦ μᾶλλον σωτηρίαν ἐν τοῖς τοῖς ἔσχατοις καιροῖς ἐκονόμησεν ὅπερ ἐστὶ σοφίας ἀνεπινοήτεω.

« Ἀνακεφαλαίωσασθαι τὰ πάντα τὰ ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ. » Ἀπέσχιστο, φησὶ, τὰ ἐπουράνια τῶν ἐπιγείων, οὐκ εἶχε μίαν κεφαλὴν. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον εἰς Θεὸς ἦν πᾶσιν, ἀλλὰ γε κατὰ τὴν οἰκειώσεως, οὐκέτι. Προέθετο οὖν ὁ Πατήρ ἀνακεφαλαίωσασθαι τὰ οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια, τοῦτέστι, μίαν κεφαλὴν ἐπιθεῖναι πᾶσι τὸν Χριστόν· τοῖς μὲν ἀγγέλοις, κατὰ τὴν ἀσώματον φύσιν τοῖς δὲ ἀνθρώποις, κατὰ τὴν σάρκα. Λέγεται ἀνακεφαλαίωσις καὶ τὸ συντόμως εἰπεῖν τὰ διὰ μακρῶν γινόμενα. Ἐν οὖν τῷ Χριστῷ ἀνακεφαλαιώσατο ὁ Πατήρ, τοῦτέστι, συνέτεμε τὰ διὰ μακροῦ χρόνου οἰκονομούμενα, λόγον συντελέων καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ.

« Ἐν ᾧ καὶ ἐκκληρώθημεν, προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ ἑαυτῶν πάντα ἐνεργούντος κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Εἶπεν ἔγω, ὅτι « Ἐξελέξατο » ἡμεῖς πάλιν, ὅτι « Ἐκκληρώθημεν ἐν τῷ Χριστῷ, » τοῦτέστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ δὲ ὁ κληρὸς, συντυχίας ἑστὶ, καὶ οὐκ ἀρετῆς, οὐδὲ προαιρέσεως, διορθοῦται αὐτὸ, καὶ φησὶ· « Προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ ἂν γὰρ προώρισεν, εἰ μὴ ἀξίους ἐγίνωσκε. Προεώρα

Variae lectiones.

43 πλοῦτος χάριτος ὁ. 44 ἠθέλησε m. 45 πρόθεσιν Θεοῦ τοῦ m. 46 εὐτυχίας ο.

γάρ ἡμᾶς πρὶν ἢ γενέσθαι, καὶ ἐκλήρωσεν ἡμᾶς, καὶ ἀφώρισεν αὐτῶν ὁ πάντα ἐνεργῶν Θεός· ὡστε καὶ τὴν ἡμετέραν ἐκλογὴν καὶ κλήρωσιν αὐτὸς ἐνεργήσας, οὐκ ἐσφάλη. Μακαριότητος δὲ, τὸ κληρωθῆναι, ὡς ἀπόνως καὶ χάριτι θείᾳ προσγιγόμενον, εἰ καλεῖς ἀξίους¹⁰ ἐγένετο. « Κατὰ τὴν βουλὴν » δὲ, φησί, « τοῦ θελήματος αὐτοῦ, » ἵνα δεῖξῃ, ὅτι οὐχ ὡς ἀπειθήσαντων τῶν Ἑβραίων, ἐν παρόδῳ ἐκλήθη τὰ ἔθνη, ἀλλὰ ἄνωθεν ταῦτα προώριστο, καὶ βουλὴ αὐτῆ ἦν τοῦ Θεοῦ ἀρχαία, καὶ θέλημα αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς εἶπεν· « Εἰς ὅδον ἔθνῶν μὴ ἀπέλθητε » καὶ, « Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· » ἀλλὰ προτροπῆς ἕνεκα τῶν Ἰουδαίων ταῦτα εἰρηται, καὶ τοῦ ἐφελκύσασθαι αὐτούς, ὡς νηπιώδεις κολακευομένους· ἐπεὶ τὸ γε ἀληθές, ἄνωθεν προώριστο ἡ κλήσις τῶν ἔθνῶν.

« Εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον δόξης αὐτοῦ¹¹, τοὺς προηλεκτότας ἐν τῷ Χριστῷ. » Ὡστε, φησὶν, εἰς δόξαν αὐτοῦ εἶναι ἡμᾶς τοὺς προηλεκτότας ἐν τῷ Χριστῷ, τουτέστι, τοὺς πιστεύσαντας ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ πρὶν ἢ ἐπιτεθῆ ὁ μέλλων αἰὼν, ἐλπίζοντας τὰ τότε ἡμῖν ἐσόμενα. Δόξα γὰρ καὶ ἔπαινος τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, τὸ τοὺς οὕτως ἠλλοτριωμένους σῶσαι.

« Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς¹², ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ὑμῶν¹³. » Τούτῃσι, δὲ· οὐ Χριστοῦ. Οὕτω καὶ πρὸς Ἑβραίους φησὶν· « Ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, Λόγον ὁ δὲ ἀληθείας, » φησὶ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ τυπικοῦ καὶ σκιδουρῶν νόμου· καὶ, « Εὐαγγέλιον σωτηρίας, » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ νόμου τοῦ ἀποκτείνοντος¹⁴, καὶ τῆς μελλούσης κολάσεως. Τῆς μὲν γὰρ προτέρας παρουσίας τὸ κήρυγμα ἐπὶ σωτηρίᾳ· ἡ δὲ ἀλάπιγξ τῆς δευτέρας, ἐπὶ κολάσει.

« Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε¹⁵ τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ. » — « Ἐν ᾧ » Εὐαγγελίῳ, φησὶ, « πιστεύσαντες »· ἢ, « Ἐν ᾧ » Χριστῷ· τουτέστι, διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος πιστεύσαντες « ἐσφραγίσθητε »· ὡστε εἶναι δῆλον ὅτι Θεοῦ ἐστε λαὸς¹⁶ καὶ κληρὸς. Ἄλλ' οἱ μὲν Ἰουδαῖοι τὴν περιτομὴν¹⁷ ἐσφραγίσθησαν, ὡς τὰ ἄλογα, σαρκικὴν σφραγιδα λαβόντες· ἡμεῖς δὲ, ὡς Θεοῦ υἱοί, καὶ ὑπὲρ τὴν σάρκα τῷ Πνεύματι ἐσφραγίσθημεν. « Ἐπαγγελίας » δὲ αὐτὸ καλεῖ, ἢ ὅτι¹⁸ ἐξ ἐπαγγελίας ἐδόθη (καὶ γὰρ καὶ διὰ Ἰωὴλ ἐπηγγείλατο ὁ Θεός· « Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » Καὶ ὁ Χριστὸς, « Αἰψέσθε δύναμιν, » φησὶν, « ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος »), ἢ ὅτι τὴν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπαγγελίαν τὸ Πνεῦμα βεβαιῶν. Δοθεὶν γὰρ ἦδη ἡμῖν, πιστοῦται καὶ τὰ μέλλοντα· διὸ καὶ ἀβραδῶν λέγεται. Ἄκουε γὰρ τῶν ἐξῆς·

† Matth. x, 5. † Matth. xv, 24. † Hebr. i, 2. † Joel ii, 28. † Act. i, 8.

Variae lectiones.

¹⁰ ἀναξίους ο. ¹¹ Θεοῦ ο. ¹² Χριστοῦ ο. ¹³ ἡμῶν ο. ¹⁴ ἀποκτείνοντος ο. ¹⁵ ἐσφραγίσθημεν ο. ¹⁶ ἐσφραγίσθημεν ο. ¹⁷ τῆ περιτομῆ ο. ¹⁸ διότι ο.

A Prius enim videbat nos antequam nasceremur, et sortitus est nos, et segregavit sibi ipse qui omnia operatur Deus. Quocirca ipse nostram electionem et sortitionem operatus, non aberravit. Felicitatis autem est, per sortem eligi, veluti si quid citra laborem per divinam gratiam accesserit, etiamsi dignis evenerit. « Juxta consilium autem voluntatis suæ, » inquit, ut ostendat quod non obiter cum Hebræi increduli manerent, gentes vocatæ sint, sed jam antea hæc definita erant ac præstituta, eratque consilium hoc Dei vetus et voluntas ejus. Etsi enim Christus dixerit : « In viam gentium ne abieritis P : » **373** et, « Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt domus Israel Q : » atamen propter Judæorum adhortationem hæc dicta sunt, et ut attraheret eos veluti infantes blanditiis delinitos : quandoquidem revera jam olim præfinita atque prædestinata erat vocatio gentium.

Vers. 12. « Ut simus nos in laudem gloriæ ipsius, qui speravimus in Christo. » Ut, inquit, in gloriam ipsius simus nos, qui speravimus in Christo, hoc est, qui credidimus in Christo, et qui priusquam instet futurum sæculum, speramus quæ tum nobis eventura sunt bona. Gloria enim et præconium bonitatis Dei est, quod adeo a se alienatos servaverit.

Vers. 13. « In quo et vos qui audistis sermonem veritatis. Evangelium salutis vestræ. » Hoc est, per quem Christum. Sic et ad Hebræos ait : « Locutus est nobis in Filio. Sermonem » autem « veritatis » dicit, ut opponatur figuratæ adeoque umbrosæ legi, et « Evangelium salutis, » ut statuatur in contrarium legi occidenti, futuræque pœnæ. Prioris enim adventus prædicatio salutis causa est : tubæ vero secundæ adventus est propter pœnam.

« In quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sanctæ. » In quo, » inquit, Evangelio « credentes, » vel, « In quo » Christo, hoc est, Per Christi gratiam credentes signati estis, ut sit perspicuum quod sitis sors et hæreditas Dei. Sed Judæi quidem per circumcisionem signati sunt, tanquam bruta rationis expertia, sigillum carnale recipientes : nos vero tanquam Dei filii, supra quam carnis patiatur conditio, Spiritu signati sumus. « Promissionis » autem Spiritum eum appellat, vel quod ex promissione datus sit. Etenim per Joëlem promissit Deus, « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem ». » Et Christus : « Accipietis, » inquit, « virtutem venientis super vos Spiritus sancti ». » Vel quia futurorum bonorum promissiones Spiritus stabilit. Datus enim jam nobis futura rata efficit : propterea et arriabo dicitur. Audi enim quæ sequuntur.

VERB. 14. « Qui est arrhabo hæreditatis nostræ. » A Emit Deus salutem nostram a nobis, ac dedit nobis arrham interim Spiritum, certos nos faciens quod et inexplicabilium et arcanorum honorum hæreditatem sit daturus. Qui autem revera Spiritus sunt participes, illi jam hinc noverunt eum esse arrham perfectæ hæreditatis : quorum de numero Paulus erat. Propterea ingemiscebat et quærebat consummationem accipere, et esse cum Christo u. Nos autem neque arrhabonem habemus ut convenit, neque consummationem appetimus, quippe qui non gustavimus illud.

« In redemptionem acquisitionis. » Acquisitionem **374** Dei erga nos diligentiam et curam dicit. Ait ergo : Arrhabo iste ad perfectam nostram redemptionem, et puram acquisitionem ducit, ac propter ipsam data est. Tum enim erit perfecta libertas, quando prorsus destruetur peccatum, quando et sancti absoluti fuerint a peccatorum cohabitatione, apparuerintque acquisiti et possessi Deo, quod sint ipsius populus. Nonnulli autem acquisitionem nos ipsos intellexerunt. « In redemptionem » igitur « acquisitionis, » id est nostri, qui sumus acquisitio et possessio et facultates Dei.

« In laudem gloriæ ipsius. » Continuo hoc infert, certiores nos reddens quod omnia quæ sunt promissa, certo evenient. Nam si nostra causa ista faceret, dubitare licebat : jam vero quia hæc facturus est, ut appareat ipsius propria benignitas, quis contradicet quod non sit facturus ? Hanc ad rationem Scriptura, « Fac nobis, » inquit, « propter nomen tuum v, » et, « Non nobis, sed nomini tuo da gloriam x. »

VERB. 15. « Propterea et ego, audita fide vestra in Domino Jesu, ac dilectione in omnes sanctos, non cesso gratias agere pro vobis. — « Propter hoc : » Quale ? Quod fide recepta, signati sitis Spiritu, arrhabonemque acceperitis futurorum bonorum, perfectæque redemptionis, assecuturique sitis ea quæ sunt reposita iis qui recte credunt et vivunt, « Non cesso gratias agere pro vobis. » Animadvertitis misericordiam et clementiam ejus, quomodo pro omnibus gratias agat, ceu ipse beneficium accepisset ? Non enim istis solum, verum etiam omnibus hoc scribit. Dignum est autem gratias nos agere Deo pro cunctis beneficiis aliis quæ in nos ille transtulit. Dignum tamen etiam est pro fide credentium gratias agere, quod sic illuminati sint, quod cruci Servatoris additi sint, a perditore deficientes : Hoc enim fraternæ charitatis est « Audita fide vestra, » inquit, « quæ est per Jesum Christum : » nec sola fide, verum etiam dilectione, hoc est misericordii et fratrum amanti animo, atque humano qui est erga

« Οὗ ἐστιν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν. » Ἠγόρασαν ⁵⁷ ὁ Θεὸς παρ' ἡμῶν τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν ἀρραβῶνα τέως τὸ Πνεῦμα, πιστοῦμενος ὅτι καὶ τὴν κληρονομίαν τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν δώσει. Οἱ δὲ ὄντως τοῦ Πνεύματος μετέχοντες, ἐντεῦθεν ἤδη ἐκείνοι γινώσκουσιν, ὅτι ἀρραβὼν ἐστὶ τῆς τελείας ⁵⁸ κληρονομίας · οἶος ὁ Παῦλος · διὸ καὶ ἐστέναζε, καὶ ἐζήτησε τὸ τέλειον ⁵⁹ λαβεῖν, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι · ἡμεῖς δὲ οὐτε τὸν ἀρραβῶνα ἔχομεν ὡς δεῖ, οὐτε τοῦ τελείου ⁶⁰ ἐπιφέμεθα, ὡς ἀγευστοί ⁶¹.

« Εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως. » Περιποιῶσιν τὴν περὶ ἡμῶν σπουδὴν καὶ κηδεμονίαν λέγει τοῦ Θεοῦ. Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ ἀρραβὼν οὗτος, εἰς τὴν τελείαν ἀπολύτρωσιν, καὶ τὴν καθαρὰν ἡμῶν περιποίησιν φέρει, καὶ δι' αὐτὴν ἐδόθη. Τότε γὰρ ἔσται ἡ τελεία ἐλευθερία, ὅτε παντελῶς καταργεῖται ἡ ἀμαρτία · ὅτε καὶ τῆς μετὰ τῶν ἀμαρτωλῶν συνοικίσεως ἀπολυθῶσιν οἱ ἄγιοι, καὶ φανῶσιν οἱ περιποιηθέντες, καὶ προσκτηθέντες τῷ Θεῷ, ὥστε εἶναι αὐτοῦ λαός. Τινὲς δὲ περιποιῶσιν ἡμᾶς αὐτοῖς ἐνόησαν. « Εἰς ἀπολύτρωσιν » οὖν « τῆς περιποιήσεως · » τούτέστιν, ἡμῶν, οἰτινὲς ἐσμεν περιποιησῆς, καὶ κτήσεως, καὶ περιουσία Θεοῦ.

« Εἰς ἐπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ. » Συνεχῶς τοῦτο ἐπιλέγει ⁶², πληροφορίαν διδούς ὅτι πάντως · ⁶³ ἐστὶ τὰ ἐπηγγελμένα. Εἰ μὲν γὰρ ἡμῶν ἔνεκεν ἐποίησεν καὶ ἀμφιβάλλειν ἦν · οὐκ ἐπέει δὲ τὸ φανῆναι τὴν οἰκειάν ἀγαθότητα μέλλει ταῦτα ποιεῖν ⁶⁴, τίς ἀντὶ ερεῖ ὡς οὐ ποιήσει ; Οὕτω καὶ ἡ Γραφή · Πότῃσον ἡμῖν διὰ τὸ ἕνομά σου · καὶ, « Μὴ ἡμῖν, ἀλλὰ τῷ ὀνόματί σου δὸς δόξαν. »

« Διὰ τοῦτο καγὼ, ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν. » « Διὰ τοῦτο. » Ποῶν ; Διότι πιστεύσαντες, ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι, καὶ ἀρραβῶνα ἐλάβετε τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καὶ τῆς τελείας ἀπολυτρώσεως, καὶ μέλλετε τυχεῖν τῶν ἀποκειμένων τοῖς ὀρθῶς πιστεύουσιν καὶ βιοῦσιν, « οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν. » Ὁρᾶς σπλάγγνα οἰκτιρισμῶν, πῶς ὑπὲρ πάντων εὐχαριστεῖ, ὡς αὐτοὺς εὐεργετούμενος ; Οὐ γὰρ μόνοις τούτοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῦτο γράφει. Ἄξιον μὲν οὖν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ὧν ἠξιώθημεν · ἄξιον δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς πίστεως τῶν πιστευόντων, ὅτι οὕτως ἐφωτισθησαν, ὅτι τῷ σταυρῷ τοῦ Σωτῆρος προσετέθησαν, ἀποστάντες τοῦ ἀπολλύντος · τοῦτο γὰρ φιλαδελφία ⁶⁵. « Ἀκούσας, » φησὶ, « τὴν πίστιν ὑμῶν τὴν διὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Καὶ οὐ μόνον τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγάπην, τούτέστι, τὴν ἐλεήμονα καὶ φιλάδελφον γνώμην καὶ φιλόανθρωπον ⁶⁶ τῶν εἰ,

^u Philipp. 1, 23. ^v Psal. cVIII, 21. ^x Psal. cxiii, 1.

Variæ lectiones.

⁵⁷ ἠγόρασε δ' οὖν m. ⁵⁸ θείας ο. ⁵⁹ τέλους ο. ⁶⁰ τέλους ο. ⁶¹ ἀγαθῶν ο. ⁶² ἐπιφέρει m. ⁶³ πάντα ο. ⁶⁴ τοιαῦτα ποιῆσαι ο. ⁶⁵ φιλαδελφία m. ⁶⁶ τὴν ἐλεημοσύνην καὶ φιλάν. γνώ. ο.

πάντας, καὶ οὐκ εἰς μόνους¹⁷ τοὺς ἐπιχωρίους ἀγίους, τούτέστι, τοὺς πιστοὺς πένητας. Πανταχοῦ δὲ¹⁸ ἐστὶ πιστοὶ τὴν ἀγάπην συνάπτει, τὴν γεννώσαν τὸν ἐνάρετον βίον. Ἄνευ γὰρ ταύτης τὸ ἕτερον ἀργόν, ἢ πίστις, φημί, χωρὶς ἔργου καὶ βίου ὡσπερ καὶ βίος χωρὶς πίστεως.

« Μνεῖαν ὑμῶν ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν. » Ἐννόησον πόσου· εἶπεν ἐν τῇ διανοίᾳ, πόσων ἐμνήμητο ἐν ταῖς εὐχαῖς¹⁹· ἡμεῖς δὲ, οὐδὲ ἡμῶν αὐτῶν, ὡς χρῆ.

« Ἴνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. » Τί δέη καὶ παρακαλεῖς ὑπὲρ ἡμῶν; Ἴνα ὁ Θεὸς σοφίᾳ ὑμᾶς. « Θεὸς » δὲ « τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ »· τούτέστι, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὁμοίου ἡμῖν κατὰ τὴν σάρκα. « Ὁ Πατὴρ τῆς δόξης· » τούτέστιν, ὁ μεγάλα καὶ ἐνδοξα δεδωκώς ἡμῖν ἀγαθά. Ἄει γὰρ ἀπὸ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως αὐτὸν ὀνομάζει, ὡς τὸ, « Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως· » καὶ ὁ προφήτης, « Κύριος ἰσχύς μου καὶ κέρασ σωτηρίας μου. » Καὶ ἐνεαῦθα τοῖνον, ἐπειδὴ μεγάλα ἡμῖν καὶ ἐνδοξα ἐχαρίσατο, Πατέρα δόξης, τούτέστιν αἴτιον, αὐτῶν φησιν. Οὐ γὰρ ἔχει ἄλλως αὐτὸν καλεῖσθαι, ἢ ἀπὸ τοῦ λαμπροτέρου παρ' ἡμῖν ὀνόματος. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος δόξαν τὴν θεότητα τοῦ Μονογενοῦς ἐνόησεν²⁰, ὥστε εἶναι τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς Χριστοῦ καὶ Θεὸν καὶ Πατέρα· Χριστοῦ μὲν, ἦγουν τοῦ ἀνθρωπίνου, Θεὸν τῆς δὲ δόξης, ἦγουν τῆς θεότητος, Πατέρα.

« Δόψῃ ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ περὶ τῶν κρυφίων τῆς καρδίας ὑμῶν. » Τούτέστι, Χάρισμα ὑμῖν παράσχη, ὥστε διὰ τοῦ Πνεύματος φωτισθῆναι. Εἰ μὴ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἀποκαλύψῃ τὰ κεκρυμμένα μυστήρια, ἀδύνατον ἄλλως μαθεῖν. « Αὐτὸ » γὰρ μόνον, οὐκ ἄγγελος, οὐδὲ ἀρχάγγελος, « πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βῆθη τοῦ Θεοῦ. »—« Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. » Ὅταν οὖν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἀποκαλυφθῇ ἡμῖν τὰ μυστήρια, τότε καὶ ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ γινόμεθα, καὶ φωτίζονται οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν, καὶ οὐκέτι ἀμαρτωλοὶ καὶ λέγομεν, ὅτι Ἄδύνατον τότε γενέσθαι καὶ τότε· ἀλλὰ βλέπομεν πάντα ὡς ἔχουσιν.

« Εἰς τὸ εἶδέναι ὑμᾶς τίς ἐστὶν ἡ ἐλπίς τῆς κλησεως²¹ αὐτοῦ. » Τούτέστιν, Ἐπὶ ποίαις ἐλπίσιν ἐκλήθημεν. Δῆλον δὲ, ὅτι ἐπὶ υιοθεσίᾳ, καὶ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν ἀπολαύσει, καὶ τῷ εἶναι ἡμῶν κεφαλὴν τὸν Χριστόν, Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο μέλλον ἐστὶ, πνευματικῆς δεῖται ἀποκαλύψεως, εἰς τὸ μαθεῖν αὐτό.

« Καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἀγίοις. » Καὶ τοῦτο ἐστὶ ἀδῆλον ὄν, δεῖται τῆς παρὰ τοῦ Πνεύματος ἀποκαλύψεως, τίνα μέλλουσι κληρονομήσει οἱ ἄγιοι· μεγάλα γὰρ. Διὸ

¹⁷ II Cor. 1, 3. ¹⁸ Psal. cxii, 1. ¹⁹ I Cor. 11, 10. ²⁰ Ibid. 14.

Variæ lectiones.

¹⁷ μόνους δὴ τούτους m. ¹⁸ πανταχοῦ τ' οὖν m. ¹⁹ προσευχαῖς o. ²⁰ ἐκέρυξεν m. ²¹ παρακλήσεως o.

A omnes, et non erga solos indigenas sanctos, hoc est fideles pauperes. Ubique autem fidei charitatem connectit, utpote quæ vitam virtute ornatam gignit: Absque hac enim alterum otiosum est, fides nempe sine operibus et vita, quemadmodum et vita sine fide.

Vers. 16. « Memoriam vestri faciens in orationibus meis. » Expende tecum quoniam in corde gesserit, et quot mentionem fecerit in orationibus. Nos vero ne nostri quidem ipsorum, ut oportet, remissimur.

Vers. 17. « Ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ. » Quid nobis comprecari? Ut Deus erudiat ac sapientes vos **375** faciat. « Deus » autem « Domini Jesu, » hoc est hominis, qui secundum carnem nobis est similis: « Pater gloriæ, » id est, qui ingentia nec non præclara nobis bona dedit. Semper enim a proposito argumento ipsum nominat, ut in illo: « Pater miserationum, ac Deus consolationis J. » Quin etiam Propheta: « Dominus fortitudo mea, et cornu salutis meæ ». Hic igitur, postquam magna et gloriosa nobis donavit, « Patrem gloriæ, » hoc est auctorem ipsum appellat. Non potest enim eum aliter vocare, quam a splendidiore apud nos nomine. Theologus autem Gregorius per, « gloriam, » Unigeniti divinitatem intellexit, ut sit unius et ejusdem Christi et Deus et Pater: Christi quidem, sive humanitatis, Deus: gloriæ vero, sive divinitatis, Pater.

C « Det vobis Spiritum sapientiæ ac revelationis, in agnitione ipsius illuminatos oculos cordis vestri. » Hoc est, Donum et gratiam vobis exhibeat, ut per Spiritum erudiamini. Nisi enim Spiritus revelaverit vobis abdita mysteria, fieri non potest ut alia ratione eadem discatis. « Ipse » namque solus, non angelus, neque archangelus, « omnia rimatur, etiam profunda Dei ». — « Animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritus ». Cum igitur a Spiritu revelata nobis fuerint mysteria, tum in agnitione Dei sumus, illustranturque oculi nostri, nec porro ambigimus ac dicimus, quod sit impossibile hoc vel illud fieri: cæterum videmus omnia quemadmodum sunt.

D Vers. 18. « Ut sciatis vos, quæ sit spes vocationis ejus. » Hoc est, ad qualem spem vocati simus. Planum est autem quod ad filiorum adoptionem, cælestiumque honorum perceptionem, et ut caput nostrum Christus esset. Quia enim hoc futurum est, spirituali revelatione opus est ut istud discamus.

« Et quæ sint divitiæ gloriæ hereditatis ejus in sanctis. » Et hoc cum adhuc obscurum sit, opus habet revelatione Spiritus, quorumnam sunt hereditatem adituri sancti. Magna enim sunt. Hinc et

« divitiarum gloriæ : ea nominat, hoc est inenarrabilem gloriam, et humani ingenii captum plane exsuperantem. Hereditatem autem ista vocat, quippe quæ sint illis danda.

Vers. 19, 20. « Et quæ sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos credentes, secundum operationem potentiarum virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis. » Quæ prædicta sunt, de futuris rebus fuerunt : jam vero quod factum est, memorat, ut ab hoc fidem etiam illis conciliet, ac rata ea faciat. Quale autem hoc est? Ut credamus, inquit, nos. Etenim hoc ipsam revelatione indiget, ut ipsam apertius discatis. **376** Quid igitur? non noverant Ephesii se credere? Non sane, sed non eam ad rationem, ut Paulus hæc dicit : nam haud facile est illud novisse : quoniam magnæ potentiarum est animi sententiam mutare, atque ab errore revocare : tantæque est virtutis, quantum mortuorum quidem excitatio postulat. Mortuos namque uno tantum verbo excitavit Dominus ; Judæis autem ne multis quidem conationibus et admirabilibus signis persuasit. Dicit ergo quod ad hoc Spiritus indigeamus revelatione, ut discamus nos, quod hoc ipsum, quod crediderimus, magna virtute et efficacia factum est. Et quemadmodum Christum excitavit a mortuis, sic et nos cum mortui essemus, excitavit ex incredulitate. Propterea excellentem magnitudinem virtutis, sive potentiarum ipsius hoc vocavit, et robur fortitudinis ejus. Quando enim prophetæ nihil effecerunt, et omnis creatura, cum visibilis per ornatum et insignem ordinem docens nos, tum invisibilis per eductantes ac erudientes nos angelos : tunc inopinato servati sumus. Illud autem, « Operatus est in Christo, » propter humanam naturam dictum esse intellige. Quod enim resurrexit, homo est, etsi Deus unitus fuerit.

Vers. 20, 21. « Et constituens in dextera sua in supercælestibus, supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem. » Non dixit, Ἄνω, id est, supra : sed Ὑπεράνω, id est, plusquam supra, ut summam altitudinem indicet. Ab infimo enim gradu ad altissimum humanam in Christo naturam subvexit. De hac enim disputat, quæ et mortua est, et excitata : quandoquidem divina natura neque mortua est, neque excitata, neque exaltata, quæ nunquam non omnem altitudinem excellit. Superior igitur omni angelica potentia constituta est humana natura, quæ antea abominanda erat.

« Et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, verum etiam in futuro. » Si quid, inquit, in cælo est, inferius est assumpto et exaltato, cunctisque ipse est superior. Discimus autem quasdam esse potentias quæ jam quidem nominari nequeunt, tum vero revelabuntur.

Vers. 22. « Et omnia subiecit sub pedes ejus. » Ne cum audis quod sederit supra, existimes ipsum

Α καὶ πλοῦτον δόξης ταῦτα ἡ καλεῖ, τούτεστιν, ἄρατον δόξαν καὶ ὑπερβολικὴν. Κληρονομίαν δὲ λέγει ταῦτα, ὡς υἱοῖς μέλλοντα δίδοσθαι.

« Καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος ἡ αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. » Τὰ μὲν πορῆθέντα περὶ μελλόντων πραγμάτων ἦσαν· νῦν δὲ λέγει τὸ ἤδη γεγονός, ἵνα ἀπὸ τούτου κάκεινο πιστώσῃται. Ποῖον δὲ τούτο; Τὸ πιστεῦσαι, φησὶν, ἡμᾶς· καὶ τούτο γὰρ δεῖται ἀποκαλύψεως, ἵνα αὐτὸ σαφέστερον μάθῃτε. Τί οὖν; οὐκ ἤδεσαν Ἐφεσίοι ὅτι ἐπίστευσαν; Ἦδεσαν μὲν, ἀλλ' οὐκ οὕτως ὡς νῦν φησὶν ὁ Παῦλος. Οὐ γὰρ βέβαιον τὸ γινῶναι· ὅτι μεγάλης δυνάμεως τὸ ψυχὴν μεταπίσαι, καὶ μεταστῆσαι τῆς πλάνης, καὶ τηλικαύτης ἡλίκης οὐδὲ τὸ ἀναστῆσαι νεκρὸν. Νεκροὺς μὲν γὰρ καὶ λόγῳ μόνῳ ἐκ ἀνάστασεν ὁ Κύριος· τοὺς δὲ Ἰουδαίους οὐδὲ διὰ μακρῶν λόγων καὶ παραδόξων ἔργων μετέπεισε. Φησὶν οὖν ὅτι καὶ εἰς τοῦτο δεόμεθα τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Πνεύματος, ἵνα μάθωμεν ὅτι τὸ πιστεῦσαι ἡμᾶς, τῆς τοῦ Θεοῦ μεγάλης δυνάμεως καὶ ἐνεργείας γέγονε· καὶ ὡσπερ τὸν Χριστὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, οὕτω καὶ ἡμᾶς νεκροὺς ὄντας ἐκ τῆς ἀπιστίας ἀνάστησε· διὸ καὶ ἡ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως· τοῦτο ἐκάλεσε, « καὶ κράτος τῆς ἰσχύος. » Ὅτι γὰρ προφητῶν οὐδὲν ἤγυσαν, καὶ πάντα κτείσαι, καὶ ὁρατὴ διὰ τῆς εὐταξίας διδάσκουσα, καὶ ἀόρατος διὰ τῶν ὀδηγούντων ἡ καὶ συνετιζόντων ἀγγέλων, τότε ἐκ τοῦ παραδόξου ἐσώθημεν. Τὸ δὲ, « Ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, » διὰ τὸ ἀνθρώπινον εἶρησθαι νόει. Τὸ γὰρ ἀναστάν, ἀνθρώπος, εἰ καὶ Θεῷ ἦνωτο.

« Καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἰουρανοῖς, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ κυριότητος. » Οὐκ εἶπεν, Ἄνω, ἀλλ' Ὑπεράνω, ἵνα τὸ ἀκρότατον ὕψος δηλώσῃ. Ἀπὸ γὰρ τοῦ ἐσχάτου βαθμοῦ εἰς τὸν ὑψηλότατον ἀνήγαγε τὴν ἀνθρωπίνην ἐν Χριστῷ φύσιν. Περὶ ταύτης γὰρ διαλέγεται, τῆς καὶ θανούσης καὶ ἐγερθείσης· ἐπεὶ ἡ γε θεία φύσις οὐτε ἀπέθανεν, οὐτε ἠγέρθη, οὐτε ὑψώθη, ἡ αἰεὶ ὑπὲρ πάντων ὕψος οὔσα. Πάσης οὖν δυνάμεως ἀγγελικῆς ἐπάνω ἡ ἐκάθισεν ἡ περιὺς ἐδουλυμένη φύσις.

« Καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. » Εἰ π, φησὶν, ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστὶ, κατώτερον τοῦ προσληφθέντος καὶ ὑψωθέντος ἐστὶ, καὶ πάντων αὐτὸς ὑπέρτατος. Μανθάνομεν δὲ, ὅτι εἰσὶ τινες δυνάμεις νῦν μὲν ἀκατονόμαστοι, τότε δὲ ἀποκαλυφθησόμεναι.

« Καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » ἵνα μὴ ἀκούσας ἡ, ὅτι « Ἐκάθισεν ὑπεράνω, » νομῆ-

Variæ lectiones.

ἡ αὐτὰ ο. ἡ μέγεθος τῆς δυνάμεως m. ἡ ὀδηγούντων προϋρουντων m. ἡ ὑπεράνω ο. ἡ ἀκρίων ο.

ση· αὐτὸν προτιμηθῆναι μόνον, δείκνυσιν ὅτι καὶ Ἀποστόλην αὐτὸν ἐποίησε πάντων. Καὶ οὐχ ἀπλῶς ὑπέταξεν, ἀλλὰ τὴν ἐσχάτην ὑποταγήν· « Ὑπο τοῦς πόδας, γὰρ αὐτοῦ. »

« Καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ. » Βαβαί! καὶ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς αὐτὸν ἐκάθισε τὸν θρόνον· ἔνθα γὰρ ἡ κεφαλὴ, ἐκεῖ καὶ τὸ σῶμα. Τὸ δὲ, « Ὑπὲρ πάντα, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι κεφαλὴν ἔδωκεν ὑψηλὴν καὶ ὑπὲρ πάντα οὖσαν, ὑπὲρ ἀγγέλους, ὑπὲρ ἀρχαγγέλους.

« Ἦτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου. » Ἴνα μὴ ἀκούσας κεφαλὴν, νομίσῃς ἀρχὴν τινα καὶ ἐξουσίαν δηλοῦσθαι (δηλοῖ γὰρ καὶ ταῦτα ἡ κεφαλὴ), φησὶν, ὅτι ὡς σῶματός ἐστι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστός, καὶ οὕτω συγγενῆς αὐτῇ καὶ ἡνωμένος· καὶ ἡ Ἐκκλησία πλήρωμά ἐστιν αὐτοῦ. Ὡσπερ γὰρ τὸ σῶμα πλήρωμά ἐστι τῆς κεφαλῆς, ἀναπληροῦν αὐτὴν διὰ τῶν οικειῶν μελῶν· οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία πλήρωμά ἐστι τοῦ Χριστοῦ, ἐ τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου. » Πληροῦται γὰρ ὁ Χριστός, καὶ οὖν ἀναγεμίζεται τὰ πάντα μέλη ἐν πᾶσι τοῖς πιστοῖς· οὖν τὴν χεῖρα ἀναπληροῦται ἐν τῷ ἐλεῆμονι ἀνθρώπῳ, καὶ τῷ ἄλλως τῶν ἀσθενῶν ἀνελασθηνομένῳ· τὸν πόδα ἀναπληροῦται ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ λόγου ἀποδημοῦντι, ἐν τῷ ἐπισκεπτομένῳ τοῦς ἀδελφοῦς· καὶ ἄλλο μέλος ἐν ἄλλῳ τῶν πιστῶν. Καὶ οὕτως ἀναπληροῦται τὰ πάντα μέλη ἐν πᾶσι τοῖς πιστοῖς; τούτεστι, διὰ πάντων τῶν πιστῶν, ἄλλου ἄλλῃ χάριν συνεισφέροντος. Τότε γὰρ πληροῦται ἡ κεφαλὴ τῶν ἡμῶν ὁ Χριστός, τούτεστι, λαμβάνει τέλειον τὸ σῶμα, ὅταν ὁμοῦ πάντες ὡμεν ἡνωμένοι καὶ συγκεκολλημένοι.

ΚΕΦΑΛΑ. Β'.

« Καὶ ὑμεῖς ὄντας νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι καὶ ταῖς ἀμαρτίαις, ἐν αἷς ποτε περιεπλήθησατε, κατὰ τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ κόσμου τούτου, κατὰ τὸ ἀρχόντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος τοῦ πνεύματος. » Εἶπεν ὁ ἀνωτέρω, ὅτι τὴν αὐτὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ἐνεδείξατο ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς, ἦν καὶ ἐν τῷ Χριστῷ. Περὶ ἐκείνου μὲν οὖν εἶπεν, ὅτι ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐκάθισεν ὑπεράνω πάντων. Λοιπὸν δὲ νῦν λέγει καὶ περὶ ἡμῶν, καὶ φησὶν, ὅτι « Καὶ ὑμεῖς ὄντας νεκροὺς » (νεκροῖσιν οὐ τὴν σωματικὴν, τὴν ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἀρξαμένην, ἀλλὰ τὴν ψυχικὴν, τὴν ἐξ ἡμῶν αὐτῶν συνισταμένην, τὴν τῶν ἀμαρτιῶν ἀνέστησι καὶ ἤγειρεν. Ὡστε τῇ αὐτῇ ὁ δύναμι καὶ τὸν Κύριον ἤγειρεν ἐκ τοῦ σωματικοῦ θανάτου, καὶ ἡμᾶς ἐκ τοῦ ψυχικοῦ τοῦ τῶν ἀμαρτιῶν· μᾶλλον δὲ τὸ μείζον τοῦ νεκροῦς ἀνίσταν, τὸ ψυχᾶς μεταπίσαι, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται. Ἡ μὲν οὖν διάνοια τοῦ Θεοῦ ῥητοῦ τοιαύτη· διὰ μακροῦ δὲ ἀποδόσθαι εἰς τὸ, « Συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ· » οἷα δὲ πολλῶν παρενεθέντων, καὶ ἐπαναλήψεως γενομένης ἐν τῷ, « Ὁ δὲ Θεὸς κλοῦστος ὢν ἐν ἐλέει. » Εἰπὼν οὖν αὐτοῦς νεκροὺς ὄντας, καὶ δείξας πῶς ἦσαν νεκροὶ, ὅτι

A praelatum tantummodo, ostendit quod et Dominum eum fecerit omnium. Nec simpliciter subiecit, sed extrema subiectione : « Sub pedes » enim « ejus. »

« Et ipsum dedit caput super omnia Ecclesiae. » Papae! Ecclesiam quoque in eodem throno collocavit : ubi enim caput est, illic et corpus. Quod vero ait, **377** « Super omnia, » significat, quod excelsum caput dederit, quod super omnia sit, angelos et super archangelos.

Vers. 23. « Quae est corpus ipsius, plenitudo ejus qui omnia in omnibus adimpletur. » Ne, audito capite, putes principatum aliquem vel potestatem significari (nam et haec caput significat), ait, Christus est caput Ecclesiae veluti corporis, atque ita illi conjunctus et unitus : Ecclesia est plenitudo ipsius. Ut enim corpus est plenitudo capitis, replens ipsum per propria membra : hunc ad modum Ecclesia est plenitudo Christi, qui omnia in omnibus adimpletur. Adimpletor enim Christus, ac veluti plene consummatur per omnia membra in omnibus fidelibus : veluti quoad manum adimpletur in homine misericorde, et qui alias infirmis succurrit : quoad pedem adimpletur in eo qui verbi Dei amore peregrinatur, in eo qui fratres invisit : et quoad aliud membrum in alio fidei. Sic fit ut quoad omnia membra in omnibus fidelibus adimpleantur, hoc est, per omnes fideles, alio aliam gratiam contribuant. Tum enim impletur caput nostrum Christus, hoc est, perfectum corpus recipit, quando simul omnes foerimus conjuncti et conglutinati.

CAPUT II.

Vers. 1, 2. « Et vos cum essetis mortui delictis et peccatis, in quibus aliquando ambulastis secundum saeculum mundi hujus, secundum principem potestatis aeris, spiritus. » Supra dixit quod eandem potentiam et operationem ostenderit Deus erga nos, quam in Christo. Etenim de illo dixit, quod excitavit eum a mortuis, et constituerit super omnia : deinceps vero de nobis jam nunc verba facit, « Vos, » inquit, « cum essetis mortui » (mortem non corporalem ex Adamo propagatam, sed animae, a nobis ipsis constitutam, nempe peccatorum) suscitavit excitavitque. Itaque eandem potentia Dominum excitavit a morte corporea, et nos et a morte animae, peccati scilicet ; imo vero, animas transmutare, majus est quam mortuos excitare, ut supra commemoratum est. Sensus igitur totius hujus loci est hujusmodi, etiamsi in longum extendatur, usque dum pervenerit eo ubi dicit : « Vivificavit simul cum Christo, » multis nimirum interpositis, repetitioneque facta cum ait, « Deus autem qui opulenter est in misericordia. » Cum dixisset igitur eos esse mortuos, ac monstrasset quomodo fuerint mortui, ni-

Variae lectiones.

⁷⁷ σωμα τῆς Ἐκκλησίας m. ⁷⁸ χρεῖαν ο. ⁷⁹ δ' οὖν ἔφη m. ⁸⁰ αὐτοῦ ο.

mirum per delicta et peccata, bifariam eos conso-
latur, tum per hoc quod ait, « In quibus olim am-
bulastis, » et non hodie : tum per hoc quod iufert,
quod a diabolo **378** in potestatem redacti pecca-
batis, et totum non erat vestrum, sed et cooperato-
ris vestri, qui adeo potenter vos suo juri subjugabat.
Peccabatis igitur, « secundum sæculum mundi
hujus circumambulantes, » hoc est, mundana et
temporaria cogitantes, atque hoc sæculo perperam
uteles. Non enim sæculum malum est, sed abusus
ejus. Istud enim datum est nobis in ducem, quate-
nus corruptibile est et fluxum, excitans nos ad in-
corruptibilia et minime fluxa. Nos autem corru-
ptioni et fluxui hujus alligati, fecimus illud non du-
cem, sed impedimentum. Principem autem potesta-
tis aeris diabolum appellat, non Conditorem, per-
inde ac exsecrandi Manichæi : Principem sane,
quod mortales ipsi seipso ei subjecerunt, ac plures
ipsi serviant quam Deo. Verumtamen in hoc sæculo
est iste ejus principatus, ac aerem non transcendit :
non enim in cælo locum habet, sed sub cælo. Pro-
pterea Paulus principem potestatis aeris appellat,
non veluti in aerem dominetur, eumque gubernet :
Absit ! sed quod in eo demoretur. Nam cum diabolus
spiritus sit, in aere, veluti spiritu, commoratur, et
hucusque potestatem habet atque potentiam, super
eos qui sese ipsi subjiciunt principatum exercens.
Nonnulli vero, « principem aeris » pro, aerearum
potentiarum, intelligunt : unde et intulit, aiunt,
« spiritus : » hoc est, juxta principem et domina-
torem omnis spiritus in aere versantis. Postquam
enim semel princeps factus est, videtur ab eo prin-
cipatu ne post transgressionem quidem excidisse.

« Qui nunc operatur in filiis diffidentiae. » Non
dixit, Qui cogit, sed, « Qui operatur : » unde pla-
num est quod in voluntarios dominetur. Si enim
nobis invitis dominaretur, cogeret sane, uti ex eo
quod sequitur planum est. « Operatur » enim, in-
quit, « in filiis inobedientiae, » hoc est, qui non
obtemperant Deo, sed qui illi non coacti obtempe-
rant.

VERS. 3. « In quibus et nos omnes aliquando
conversati sumus, in desideris carnis nostræ, fac-
ientes voluntates carnis et cogitationum. » Non in
hoc solo consolatus est eos, quod diceret ex diabolo
fuisse quod peccassent : verum etiam per hoc quod
seipsum et omnes reliquos cum illis in eodem or-
dine collocet ; nemo enim sine peccato erat. Concu-
piscientias autem carnis eas quæ ex carnali affectu
sunt, dicit. Et quod carnem non accuset, mani-
festum est. Cum enim dixisset, « Facientes voluntates
carnis ; » subiit, « Et cogitationum : » hoc est,
nihil spirituale sentientes. Proinde caro non est
accusanda, sed mens et cogitatio ad voluptatis affe-
ctiones pertrahens. Vel sic : Cogitationes et mentes
nostras **379** coinquinavimus, cogitantes quæ mala

Α τοῖς παραπτώμασι καὶ ταῖς ἀμαρτίαις, παραμυθεῖ-
ται διπλῆ, τῷ τε ¹ εἰπεῖν, « Ἐν αἷς ποτε περιπα-
τήσατε, » καὶ οὐχὶ νῦν · καὶ τῷ ἐπάγειν ², ὅτι Ἐπὶ
τοῦ διαβόλου κατεξουσιαζόμενοι ἡμαρτάνετε, καὶ
οὐχ ὑμῶν ἦν τὸ πᾶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ συνεργοῦ ὑμῶν,
τοῦ οὕτως ἰσχυρῶς κατεξουσιαζόντος ὑμῶν. Ἠμαρ-
τάνετε τοίνυν, « κατὰ τὴν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου
περιπατοῦντες, » τούτέστι, φρονοῦντες τὰ τοῦ κῶ-
σμου καὶ τὰ πρόσκαιρα, καὶ κακῶς χρώμενοι τῷ
αἰῶνι τούτῳ. Οὐ γὰρ ὁ αἰὼν κακός, ἀλλ' ἡ παρα-
χρησις αὐτοῦ. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁδηγὸς δέδοται, καθὴ
φθαρτὸς καὶ βευστὸς, διεγείρων ἡμᾶς πρὸς τὰ
ἀφθάρτα καὶ ἀβυστα · ἡμεῖς δὲ τῇ φθορᾷ καὶ τῇ
βροῇ τούτου προσδεθέντες, ἐποιήσαμεν αὐτὸν οὐχ ὀ-
νηγὸν, ἀλλ' ἐμποδιστὴν. « Ἀρχοντα δὲ τῆς ἐξουσίας τοῦ
ἀέρος » τὸν διάβολόν φησιν, οὐ τὸν Δημιουργόν, ὡς οἱ
κατάρτοι Μανιχαῖοι. Ἀρχοντα μὲν οὖν, διότι αὐτοὶ
ἐαυτοῦς οἱ ἄνθρωποι ὑπέθηκαν αὐτῷ, καὶ πλείονες
αὐτῷ δουλεύουσιν ἢ τῷ Θεῷ. Πλὴν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ
ἐστὶν ἡ τοιαύτη αὐτῷ ἀρχή, καὶ τὸν ἀέρα μὴ ὑπερ-
βαίνουσα · οὐ γὰρ ἐν τῷ οὐρανῷ ἔχει χώραν, ἀλλ'
ὑπὸ τὸν οὐρανόν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἀρχοντα τῆς
ἐξουσίας τοῦ ἀέρος φησιν, οὐχ ὡς τοῦ ἀέρος δεσπό-
ζοντα, ὥστε οἰκονομεῖν αὐτόν, ἀπαγε ! ἀλλ' ὡς αὐτῷ
ἐμφιλοχωροῦντα. Πνεῦμα γὰρ ὢν ὁ διάβολος, ἐν τῷ
ἀέρι, ὡς πνεύματι, διατρίβει, καὶ μέχρι τούτου τῆ
δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἔχει, ἀρχῶν τῶν ἐαυτοῦς ὑπο-
τιθέντων αὐτῷ. Τινὲς δὲ, « ἀρχοντα τοῦ ἀέρος, »
τῶν ἐναερῶν δυνάμεων νοοῦσι. Διὸ καὶ ἐπήγαγε,
C φησὶ · « Τοῦ πνεύματος » τούτέστι, κατὰ τὸν ἀρ-
χοντα καὶ ἐξουσιαστὴν παντὸς ἐναερίου πνεύματος.
Ἐπεὶ γὰρ ἀρχῶν ἀπαξ ἐγένετο, δοκεῖ μὴ μεταπει-
τωκίνας τῆς ἀρχῆς καὶ μετὰ τὴν παράβασιν.

« Τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπει-
θείας. » Οὐκ εἶπε, Τοῦ ἀναγκάζοντος, ἀλλὰ, Τοῦ
ἐνεργοῦντος. « Ὅθεν δῆλον, ὅτι ἐκόντων ἀρχει. Εἰ
γὰρ ἀκόντων ἡμῶν ἐδέσποτε, καὶ κατηνάγκαζεν ἄν-
καὶ ἐκ τοῦ ἐφεξῆς δὲ δῆλον. « Ἐνεργεῖ » γὰρ, φησιν,
« ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, » τούτέστι, τοῖς μὴ
πειθομένοις μὲν Θεῷ, πειθομένοις δὲ ἐκείνῳ, ὡς
ἀναγκαζόμενοις.
« Ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς πάντες ἀνεστράφημέν ποτε ἐν
ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς σαρκὸς ἡμῶν, ποιῶντες τὰ θελή-
ματα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν. » Οὐκ ἐν τούτῳ
μόνον παρεμυθήσατο αὐτοῦς, τῷ εἰπεῖν, ὅτι διαβόλου
ἦν τὸ ὑμᾶς ἡμαρτάνειν, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκείνῳ καὶ
πάντας μετ' ἐκείνων τάξαι · οὐδεὶς γὰρ ἀναμάρτητος
ἦν. Ἐπιθυμία δὲ σαρκὸς τὰς τοῦ σαρκικοῦ φρονή-
ματός φησι. Καὶ ὅτι οὐ τὴν σάρκα διαβάλλει, δῆλον.
Εἰπὼν γὰρ, « Ποιῶντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς, »
ἐπήγαγε · « Καὶ τῶν διανοιῶν. » τούτέστιν, οὐδὲν
πνευματικὸν φρονοῦντες. Ὅστε οὐχ ἡ σὰρξ διαβολῆς
ἄξια, ἀλλ' ἡ διάνοια, ἡ πρὸς τὰ τῆς ἡδονῆς πάθη
καταστροφμένη. Ἡ καὶ οὕτως, ὅτι Καὶ τὰς διανοίας
ἐρρυπαίνωμεν ³ λογίζομενοι τὰ κακά · καὶ τὴν σάρκα
πράττοντες αὐτά. Δύνασαι δὲ σαρκὸς μὲν ἔργα πορ

Varie lectiones.

¹ ὥστε ο. ² ἐπαγαγεῖν ο. ³ ρυπαίνωμεθα ο.

νεταν και τὰ τοιαῦτα νοεῖν· διανοιῶν δὲ, φθόνους A
και μνησικακίαν, και τὰ ὁμοια.

« Και ἤμεν τέκνα φύσει ὀργῆς, ὡς και οἱ λοιποί. »
Ἄνει τοῦ, Παρωξύνουμεν τὸν Θεὸν και παρωργίσα-
μεν, και οὐδὲν ἄλλο, εἰ μὴ ὀργὴ ἤμεν αὐτόχρομα·
ὡσπερ και τὸ τέκνον τοῦ ἀνθρώπου, φύσει ἀνθρωπῶς
ἐστιν, οὕτω και ἡμεῖς. Ὡσπερ δὲ υἱοὶ γέννης και
υἱοὶ ἀπωλείας λέγονται, οἱ ἄξιοι τούτων· οὕτω και
« ὀργῆς τέκνα » οἱ ὀργῆς ἄξια πράττοντες. Τὸ δὲ,
« φύσει, » ἀντι τοῦ, ἀληθῶς, και γνησίως, ὡς και
οἱ λοιποὶ· οὐδεὶς γὰρ ἐλεύθερος ἦν.

« Ὁ δὲ Θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει. » Ἡμεῖς μὲν
ἄξια ὀργῆς ἀδιαλλάκτου ἐπράττομεν· ὁ δὲ Θεὸς, οὐχ
ἀπλῶς ἐλεήμων ὢν, ἀλλὰ και « πλούσιος ἐν ἐλέει. » B

« Διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ ἦν ἡγάπησεν
ἡμᾶς. » Και ἡ ἀγάπη ἀπὸ πολλοῦ ἐλέους. Πῶς
γὰρ ἂν οἱ τέκνα ὄντες ὀργῆς, ἡγαπήθημεν;

« Και ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι συν-
εζωοποίησε τῷ Χριστῷ. » Ἐνταῦθα ἡ ἀπόδοσις τοῦ
ἔνωθεν ἀρξαμένου νοήματος, τὰ δὲ ἄλλα παρεμβέ-
διητο. Πάλιν δὲ ὁ Χριστὸς μέσος, και τὸ πρῶγμα
ἀξιώπιστον· εἰ γὰρ ἡ ἀπαρχὴ ζῆ, και ἡμεῖς. Ἐζωο-
ποίησε γὰρ κάκεινον και ἡμᾶς· ἐκεῖνον ἐνεργεία,
ἡμᾶς δυνάμει νῦν, μετ' ὄλιγον δὲ και ἐνεργεία. Ἰδοὺ
τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ὅτι τοὺς
νεκροὺς, τοὺς τῆς ὀργῆς υἱοὺς, ἐζωοποίησεν· αὐτῇ
ἡ ἐλπίς τῆς κλήσεως.

« Χάριτι ἐστε σεσωσμένοι. » Τοῦτο ἀπὸ ἐκπλήξεως
ἐνδιαθέτως μέσον παρενέβαλε, θαυμάσας τὴν ἀφατον
δωρεάν^α τοῦ Θεοῦ. Οὐ καμάτων γὰρ, φησὶ, και
ἔργου ἰδίους ἐσώθητε, ἀλλὰ χάριτι μόνῃ. Ὅσον^β γὰρ
ἐξ ἔργων, κολάσεως και ὀργῆς ἄξιοι ἦτε.

« Και συνήγαγε και συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρα-
νοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ὡσπερ τῆς ἀπαρχῆς ἡμῶν
και τῆς κεφαλῆς, τοῦ Χριστοῦ, φημὶ, ἐγγεγραμμένης,
και ἡμᾶς δι' αὐτῆς ἡγήραμεν· οὕτω και καθοζωμένης
αὐτῆς, και τὸ λοιπὸν σῶμα συκάθηται. Διὸ φησιν·
« Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· » τουτέστιν, Ἐν τῷ ἐκείνῳ
καθῆσθαι και ἡμεῖς καθήμεθα. Ἡ τὸ, « Συνήγαγε, »
οὐκ ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως ληπτέον, ἀλλ' ἐπὶ τῆς διὰ
τοῦ λουτροῦ ἀναζωώσεως. Πῶς οὖν συνεκάθισεν;
« Εἰ ὑπομένομεν, » φησὶ, « και συμβασιλεύσομεν. » D
Και ὁ Χριστός· « Καθίσεσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους· »
και πάλιν, « Τὸ δὲ καθίσει ἐκ δεξιῶν μου, και ἐξ
ἐκωνύμων μου, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς
ἡτοίμασται^γ. » Ὡστε ἡτοίμασται.

« Ἴνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις
τὸν ὑπερβάλλοντα πλούτεον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν
χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἴνα μὴ
ἀπιστήσῃ τις τοῖς ῥηθείαι, πιθανὸν τὸν λόγον ποιῆι·
και φησεν, ὅτι Εἰ και μὴ διὰ τὴν πρὸς ὑμᾶς ἀγάπην,

^b II Tim. II, 12. ^c Math. XIX, 28. ^d Marc. X, 40.

Variæ lectiones.

^α ἄρρητον δύναιμι m. ^β ὅσοι ο. ^γ ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται. Τοῦτο οὖν λέγει και νῦν, ὅτι και ἡμεῖς
καλεδοῦμεθα m. Sed quibus paratum est. Hoc igitur et nunc ait, quia et nos sedebimus. Itaque paratum
est.

A sunt : et carnem, facientes ea. Potes autem carnis
quidem opera fornicationem et hujusmodi accipere :
mentis autem sive cogitationum, invidiam, viudi-
ctam, idque genus alia.

« Et eramus natura filii iræ, sicut et cæteri. » Pro,
Coacerbavimus Deum et provocavimus, et nihil aliud
præterquam ira revera eramus : quemadmodum et
filius hominis natura est homo, sic et nos. Perinde
autem ut illi filii gehennæ et perditionis dicuntur,
qui istis digni sunt : sic et iræ filii, qui quæ ira digna
sunt faciunt. « Natura » autem, pro vere et genuine,
sicut et cæteri ; nemo enim liber erat.

Vers. 4. « Dens autem qui dives est in misericor-
dia. » Nos quidem ira irremediabili digna pa-
trabamus : Deus autem, non simpliciter misericors
existens, sed dives in misericordia.

« Propter multam charitatem suam qua dilexit
nos. » Dilectio etiam a multa misericordia est. Quo-
modo enim, cum filii iræ essemus, dilecti fuimus ?

Vers. 5. « Et cum essemus mortui delictis, con-
vivificavit nos Christo. » Hic tandem est redditio
sensus quem supra inceperat ; cætera vero sunt
interjecta. Iterum autem Christus medius est, et
res fide digna. Nam si primitiæ vivunt, tum et nos.
Vivificavit enim et illum et nos : illum quidem, in
actu ; nos vero, in potentia nunc, paulo post vero
etiam in actu. En excellentem magnitudinem po-
tentiaæ ejus, eo quod mortuos nos, iræ filios, vivifi-
carit. Atque hæc est spes vocationis.

« (Gratia estis servati.) » Hoc ex animi conster-
natione, et cum affectu in medium protulit, ineffa-
bile Dei donum admiratus. Non enim labore et pro-
priis operibus servati estis ; sed sola gratia. Quod
enim ad opera attinet, pœna et ira digni eratis.

Vers. 6. « Et consuscitavit, et consedere fecit in
cœlestibus in Christo Jesu. » Quemadmodum primi-
tiis nostris, et capite, Christo videlicet, excitato,
et nos per ipsum excitavit : hunc ad modum, illo
sedente, reliquum corpus simul sedet. Propterea
inquit : « In Christo Jesu, » hoc est, Quia ipse sæ-
det, nos etiam sedemus. Vel, « Consuscitavit, » non
de resurrectione accipiendum est, sed de revivifica-
tione per baptismum. Quomodo igitur consedere fecit ?
D « Si suscitavimus, » inquit, « et conregnabimus^b. »
Et Christus, « Sedebitis super duodecim thronos^c. »
Et rursus : « Sedere autem a dextris meis et a si-
nistris meis, non est meum dare vobis, sed quibus
paratum est^d. » Itaque paratum est.

Vers. 7. « Ut ostenderet in sæculis supervenien-
tibus abundantes divitiæ gratiæ suæ, in bonitate
erga nos, in Christo Jesu. » Ne 380 quis fidem
non adhibeat dictis, orationem probabilem facit,
Etsi, inquit, non propter charitatem quam erga

nos habet, tamen quia bonitatem suam ostendere A
velit, omnino faciet. Hodie enim plerique sunt in-
creduli, in futuro tamen sæculo omnes agnoscent
quid nobis donaverit, cum sanctos in gloria ineffabi-
bili conspexerint. Quod vero ait, « In Christo Jesu, »
hoc est, Non ad Christum solum hæc consistent, sed
per ipsum venient etiam ad nos, veluti a primitiis
ad totum : ac simul vivificabimur, ac simul sedebim-
us. Hæc quidem magnus Joannes hic dicit. In
Evangelio vero Matthæi dicit, quod tunc nemo sedebit.
Vere igitur Spiritu et revelatione opus est, ut
intelligamus profunditatem mysteriorum horum.
Nisi enim sapientissimus ille doctor Joannes disertis
verbis dixisset, quod et nos sessuri simus, posset
aliquis affirmare quod in Christo sedemas, perinde
atque in Christo adoramur ad angelis. Non enim nos
in nostra persona adoramus, sed natura nostra unita
Deo Verbo, adorata, ad nos gloria ista transit.
Idem igitur et nunc dicit, quod et nos sedebimus.

VERS. 8. « Gratia enim servati estis per fidem. »
Commemoratis iis quæ Dei sunt, nempe quod gratia
servati sumus, intulit etiam quod nostrum est,
« Per fidem : » ne destruat liberum arbitrium.

« Et hoc non ex vobis, Dei donum est. » Rursus
illud sustulit, inquit, quod neque fides ex nobis
sit : nisi enim venisset, nisi vocasset, non obediv-
issemus. « Quomodo enim, » inquit, « credent,
nisi audiant ? » Proinde et ipsa fides donum Dei est.
Vel aliter : Non fidem dicit donum Dei, cæterum per
fidem servari, hoc est donum Dei. Esto enim quod
fides nostra sit, quomodo potuisset ista sola nos
servare, nisi Deo placuisset nos suscipere per ipsam,
ne in totum simus otiosi, sed ut nos quoque ali-
quid conferre videamur ?

VERS. 9. « Non ex operibus, ne quis gloriatur. »
Nos opera habentes non repulit, verum preditos ab
operibus gratia nos servavit, ut ex eventu nemo
habeat unde gloriari queat. Nam conjunctio « Et »
hic non est causalis, sed ex eventu rei.

VERS. 10. « Ipsius enim sumus factura, creati in
Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit
Deus, ut in ipsis ambulemus. » Ne si audias, non ex
operibus nos esse justificatos, deses fias circa
opera ; ait, quod nunc post fidem operibus opus
est. Conditus es enim in Christo Jesu, et nova crea-
tura factus es, defuncto tibi veteri homine in ba-
ptismate. Ac quemadmodum in principio 381
cum non esses, produxit te ut esses, sic etiam nunc
ut bene esses, te protulit : conditusque es, non ut
otieris, verum ut opereris, et in bonis operibus
ambules, hoc est, omnem ætatis tuæ cursum in
hæc perficias : non duos tresve annos, sed omnem
vitæ tuæ cursum : hoc enim indicat per, ambule-

• Rom x, 14.

διὰ τοῦν το θέλειν ἐνδείξασθαι τὴν ἀγαθότητα,
ποιήσει πάντως. Νῦν μὲν γὰρ πολλοὶ ἀπιστοῦσιν, ἐν
δὲ τῷ μέλλοντι αἰῶνι πάντες γνώσονται τί ἡμῖν ἐχα-
ρίσατο, ὁρῶντες ἐν ἀφάτῳ δόξῃ τοῦ ἀγίου. Τὸ δὲ,
« Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » ταυτέστιν, οὐκ ἄχρι τοῦ
Χριστοῦ μόνου σοαίη ταῦτα, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ἕξει
καὶ εἰ; ἡμᾶς, ὡς ἀπὸ ἀπαρχῆς εἰς τὸ ὅλον· καὶ συ-
ζωποισούμεθα καὶ συγκαταδοῦμεθα. Ταῦτα μὲν ὁ
μέγας Ἰωάννης ἐνταῦθα· ἐν δὲ τῷ κατὰ Ματθαῖον
φησιν, ὅτι οὐδεὶς καθίσει τότε. « Ὅντως εἰς Πνεύμα-
τος χρεῖα καὶ ἀποκαλύψεως, ὥστε νοῆσαι τὸ βάθος
τῶν μυστηρίων τούτων. Εἰ μὴ γὰρ ῥητῷ; ἔλεγεν ὁ
πάνσοφος οὗτος διδάσκαλος Ἰωάννης, ὅτι καὶ ἡμεῖς
καθεδοῦμεθα, εἶχεν ἂν τις εἰπεῖν, ὅτι ἐν Χριστῷ
καθεζόμεθα, ὥσπερ καὶ ἐν Χριστῷ προσκυνούμεθα
ὑπὸ ἀγγέλων. Οὐ γὰρ δὲ ἡμεῖς προσκυνούμεθα
αὐτοπροσώπως, ἀλλὰ τῆς φύσεως ἡμῶν τῆς ἡνωμέ-
νης τῷ Θεῷ λόγῳ προσκυνουμένης, εἰς ἡμᾶς ἡ δόξα
διαβαίνει. Τούτο εὖν λέγει καὶ νῦν, ὅτι καὶ ἡμεῖς
καθεδοῦμεθα.

« Τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως. »
Εἰπὼν τὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι χάριτι ἐσωθῆμεν, ἐπάγει ἡ
καὶ τὸ ἡμέτερον, τὸ, « Διὰ τῆς πίστεως »· ἵνα μὴ
λυμνήνηται τὸ αὐτεξούσιον.

« Καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν· Θεοῦ τὸ δῶρον. » Πά-
λιν αὐτὸ ἀνελε, καὶ φησιν, ὅτι οὐδὲ ἡ πίστις ἐξ
ἡμῶν· εἰ μὴ γὰρ ἤλθεν, εἰ μὴ ἐκάλεσεν, οὐκ ἂν ὑπε-
ηκούσαμεν. « Εἰὼς γὰρ, » φησὶ, « πιστεύουσαν, ἐν
μὴ ἀκούσαν; » « Ὅστε καὶ αὕτη δῶρον Θεοῦ. Ἡ καὶ
ἄλλως· Οὐ τὴν πίστιν λέγει δῶρον Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ διὰ
πίστεως σωθῆναι, τοῦτο δῶρόν ἐστι Θεοῦ. Ἐστὼ γὰρ
ὅτι ἡ πίστις ἡμέτερον, πῶς ἂν ἴσχυσεν αὕτη μόνη
σῶσαι, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ὑπόδοξας δεχθῆναι δι' αὐτῆς;
ἡμᾶς, ἵνα μὴ τὸ ὅλον ὦμεν ἄργοι, ἀλλὰ δοκῶμεν
καὶ αὐτοὶ συνεισενεχεῖν ;

« Οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μὴ τις καυχῆται. » Οὐχὶ
ἔχοντας ἔργα ἀπέσωτε ἡμᾶς, ἀλλὰ προδοκῶμεν
ὑπὸ τῶν ἔργων, χάριτι ἔσωσεν, ὥστε ἐξ ἀποκαί-
σματος μηδένα λοιπὸν ἔχειν καυχᾶσθαι. Τὸ γὰρ,
« Ἴνα, » οὐκ αἰτιολογικόν ἐστιν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποδεί-
σεως τοῦ πράγματος.

« Αὐτοῦ γὰρ ἐσμεν ποιήματα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ
Ἰησοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεός,
ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν. » Ἴνα μὴ ἀκούσας,
ὅτι οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθημεν, βαθυμήτης περὶ τὰ
ἔργα, φησὶν ὅτι νῦν μετὰ τὴν πίστιν χρεῖα ἔργων.
Ἐκτίσθης γὰρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ νέον ποιήματα
ἐγένου, ἀποθανόντος σοι τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ἐν
τῷ βαπτίσματι. Καὶ ὥσπερ ἐν ἀρχῇ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄν-
τος εἰς τὸ εἶναι παρήχθης, οὕτως νῦν εἰς τὸ εἶναι
παρήγαγε· καὶ ἐκτίσθης, οὐκ ἵνα ἀργῆς, ἀλλ' ἵνα
ἐργάζῃ, καὶ περιπατῆς ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις· ταυ-
τέστι, πᾶσαν τὴν ἔδδν τοῦ βίου διαλύσης ἐν τούτοις,
οὐ δύο ἢ τρεῖς ἑκαυτοῦς, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν ἔδδν τῆς
ζωῆς σου. Τούτο γὰρ ἀντίκειται διὰ τοῦ, περιπατῆ-

Varie lectiones.

87 οὐδὲ γὰρ ο. 88 ἐπήγαγε ο.

σπ. Ὁ γὰρ θεὸς προητοίμασε ταῦτα ὥστε οὐκ ἔστιν ἀναβαλέσθαι, ὡς ἀρισμένου θεοθεν τοῦ ἔργου ⁸⁸. Ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσιν· εἰ γὰρ ἐν λείπει, ἐκολοῦόθη ἡ ἀρετῆ. Ὁ δὲ θεολόγος Γρηγόριος τὸ, « Κτισθέντες ἐπ' ἔργου ἀγαθοῦ, » οὐ περὶ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι κτίσεως, ἀλλὰ περὶ τῆς δημιουργίας ⁸⁹ ἐξεδέξατο.

« Διὸ μνημονεύετε, ὅτι ὑμεῖς ποτε τὰ ἔθνη ἐν σαρκί, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῃ χωρὶς Χριστοῦ. » Εἰπὼν ὅτι νεκροὺς ὄντας ἔσωσε, νῦν μέλλει εἰπεῖν, τίνων ἐποίησεν Ἰσους καὶ συγκληρονόμους, καὶ ὅτι τῶν Ἰσραηλιτῶν· μέγα γὰρ ἦν τὸ τούτων ἀξίωμα· καὶ φησὶ· « Διὸ μνημονεύετε. » — « Διὸ. » Ποῖον; Διότι ἐκτίσθημεν ἐπ' ἔργου ἀγαθοῦ· τοῦτο γὰρ μόνον ἱκανὸν ἡμᾶς πείσαι τῆς ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι. « Μνημονεύετε » δὲ, εἶπε, διότι ἔθος ἐστὶ τοῖς ἀπὸ πολλῆς εὐτελείας εἰς ὕψος ἀναδραμούσι, μὴδὲ μνησθῆναι τῶν προτέρων. Τί δὲ « μνημονεύετε; » Ὅτι ἀπηλλοτριωμένοι ἦτε τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς πρώην καιροῖς· νῦν δὲ ἔγγυς ἐγένεσθε αὐτοῦ, ὡσπερ καὶ ὁ Ἰσραήλ. Τοῦτο μὲν οὖν ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου. Ὅρα δὲ, πῶς εὐφυῶς καταβάλλει τὴν περιτομὴν, δεικνύς ἐν λόγῳ μόνῃ διαφέρουσαν τῆς ἀκροβυστίας, καὶ οὐκ ἐν ἔργῳ. « Ὑμεῖς, γὰρ, » φησὶ, « τὰ ἔθνη ἐν σαρκί, » ἀλλ' οὐκ ἐν πνεύματι· καὶ « λεγόμενοι, » ἀλλ' οὐκ ὄντες· ὡς ἂν εἰ εἶπεν, ὅτι Ἐν σαρκὶ ἔχετε τὸ ἑλαττον, οὐκ ἐν πνεύματι. Καὶ πάλιν· « Ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκί· » τὴν ἐν λόγοις μόνοις καὶ σαρκὶ προτιμησέν δηλῶν. Ἡ μὲν οὖν ἀκροβυστία οὐκ ἦν θεινόν, οὐδὲ βδελυκτὸν, εἰ καὶ ἐλέγχετο ὑπὸ τῶν ἐπι τῇ περιτομῇ κομπαζόντων· τὸ δὲ χωρὶς εἶναι Χριστοῦ, τοῦτο ἦν ὄντως θεινόν καὶ ἀφόρητον. Τί δὲ ποτε μέλλων δεῖξαι αὐτοῦ; κοινωνοὺς τῆς δόξης τοῖς Ἰσραηλίταις, καθαιρεῖ τὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀξίωμα; Ἀλλ' ὄρα, ἐν πῶσι καθαιρεῖ· ἐν τοῖς μὴ ἀναγκαίοις. Οὐ γὰρ ἔστιν ἀναγκαῖον ἡ περιτομὴ, ἀλλὰ ἀδιάφορον. Ἐν δὲ τοῖς ἀναγκαίοις καὶ σφόδρα ἱπαίρει, ἀγίους ὀνομάζων τοὺς Ἰσραηλίτας καὶ οἰκίους θεῶ ⁹⁰.

non perinde necessariis. Non enim res est necessaria circumcisio, sed indifferens ac media. In rebus vero necessariis vehementer eos attollit, sanctos nominans Israelitas atque domesticos Dei.

« Ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραήλ. » Δ Οὐκ εἶπε, Κεχωρισμένοι, ἀλλ', « Ἀπηλλοτριωμένοι· » ἐπεὶ καὶ οἱ Ἰσραηλίται τῆς νομικῆς καὶ κατὰ θεὸν πολιτείας ἦσαν ἐκτός· ἀλλ' οὐχ ὡς ἀλλότριαι, ἀλλ' ὡς ἄβητοι.

« Καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας. » Καὶ τοῦτο μέγας χωρισμός. Οὐκ εἶπε γὰρ, ὅτι Οὐ προσέχοντες ταῖς διαθήκαις, ἀλλὰ, Πάντη « ξένοι. » Εἰ καὶ γὰρ οἱ Ἰσραηλίται ἐξέπεσον τῶν ἐπαγγελιῶν, ἀπὸ οὐχ ὡς ξένοι. Τίνες δὲ αἱ διαθῆκαι τῆς ἐπαγγελίας; « Σοὶ δώσω καὶ τῷ σπέρματι σου τὴν γῆν ταύτην· » καὶ ὅσα ἕτερα ἐπηγγελάτο, πνευματικῶς πάντως νοούμενα.

¹ Gen. xv, 18.

⁸⁸ 10. Ἐπὶ ἔργου ἀγαθοῦ, οὐχ ἐν ἔργῳ. ⁸⁹ τῆς πρώτης δημιουργίας; m. ⁹⁰ Θεοῦ ο,

ans. Deus enim præparavit hæc; quocirca non licet illa rejicere, ceu opere divinitus destinato. In operibus bonis, non in uno opere, sed in omnibus: nam si unum desit, mutilata est virtus. Gregorius autem Theologus istud, « Creati in operibus bonis, » non de creatione in baptismate, verum de prima creatione interpretatus est.

Vers. 11. « Propter quod memores estote, quod vos olim gentes in carne, qui dicimini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manufacta, quod eratis illo in tempore sine Christo. » Cum dixisset quod mortuos servavit, dicturus jam est quibus æquales fecerit et cohæredes, nimirum, Israelitis: ingens enim horum erat dignitas et auctoritas. Et ait, « Propter quod memores estote: » propter quid? Propterea quod creati simus ad opera bona: hoc enim solum sufficit persuadere nobis, ut virtutis rationem habeamus. « Memores autem « estote, » dixit, eo quod plerumque fieri solet, ut ii qui a magna vilitate ad fastigium quoddam provecti sim, prioris status ne meminerint quidem. Quid vero est cujus memores esse debetis? Quod ab alienati eratis a Christo temporibus pristinis: nunc vero viciniore ipsi facti estis, atque adeo ei appropinquastis, perinde ac Israel. Hic igitur hujus loci scopus est. Animadvertite autem quam scite circumcisionem dejiciat, ostendens eam solo verbo differre a præputio, non opere. Vos enim gentes, inquit, in carne, non in spiritu: qui dicimini, sed non estis: perinde quasi dicat, In carne estis inferiores, non in spiritu. Et rursus: « Ab ea quæ dicitur circumcisio in carne, » prælationem et honorem innuens, qui in solis verbis et carne constat. Præputium igitur non erat gravis ac execrabilis res, etiamsi diceretur ab his qui circumcisionis nomine cristas tollerent. Sine Christo vero esse, illud demum vere et grave et intolerabile. Quorsum igitur monstraturus eos esse participes gloriæ Israelitarum, dignitatem Israelitarum elevat? At reputa tecum in quibus elevet, in rebus videlicet

Vers. 12. « Alienati a conversatione Israelis. » **382** Non dixit, segregati, sed, « alienati, » quandoquidem et Israelitæ extra legalem adeoque divinam vitam erant, sed non tanquam alieni, sed tanquam socordes.

« Et hospites testamentorum promissionis. » Hæc etiam magna separatio est. Non enim dixit, Non attendentes testamentis, sed omnino, « hospites. » Eisi enim Israelitæ exciderunt a promissionibus, tamen non ut hospites et alieni. At quænam sunt testamenta promissionis? « Tibi dabo et semini tua terram hanc, » et quæcumque alia promisit, spiritaliter intellecta.

Variæ lectiones.

« Spem non habentes. » De futuris scilicet, de A resurrectione et retributione.

« Et sine Deo in mundo. » Atqui deos adorabant : sed dii non erant. Adjecit autem, « In mundo, » ut ostendat quod non solum in cœlestibus Hebræis erant inferiores, verum etiam in rebus super terram celebribus. Siquidem Israelitæ propter cultum Dei celeberrimi et clarissimi fuerunt.

VERS. 13. « Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquando eratis longe, prope facti estis in sanguine Christi. » Longe eramus a Deo, non loco, sed voluntate et vitæ conversatione. Nunc autem propinqui facti sumus, non conversatione (nil enim aJulimus ex operibus), sed in Christo Jesu et sanguine ejus. Nam ipse sanguine suo pro nobis effuso, sequē ipso pro nobis tradito, liberavit nos a captivitate, quæ nos procul removebat ab ipso, et prope adduxit. Potes autem etiam sic intelligere, quod i rocul eramus ab Israelitis, jam vero ipsis propinqui facti sumus.

VERS. 14. « Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum. » Ante incarnationem enim ingens erat inimicitia inter circumcisionem et præputium : nunc autem pacem adepti sumus, unum facti per fidem. Non porro enim circumcisione et præputio signamur, sed idem unumque nobis signum est, fides ipsa. Fingamus enim duos, alterum servum, alterum filium adoptivum, atque ambos eundem offendisse : hunc, abdicatione digna committendo, illum, quia factus sit transfuga : deinde utrique constituentur hæredes et genuini. Eū ad eundem honorem perducti sunt, duoque isti unum sunt facti. Hunc ad modum gentes et Israelitæ : illæ quidem ut servi, hi vero Israelitæ ut filii impegorunt. Quid igitur? adeone magnum participare cum Israelitis? ad cœlos usque nos perduxisti, et jam denuo tanquam præclarum quid istud affers? Næ, inquit, illa enim oportet fide comprehendere : ista vero, ipsis etiam operibus. Præterea, non hoc asserit, quod nos ad illorum generis claritudinem 383 perduxerit : sed quod et nos et illos provexerit potius ad majora. Verumtamen major est erga nos beneficentia. Illis siquidem promiserat, nobis vero ne promisit quidem, sed procul aberamus, juxta exemplum supra positum.

« Et medium parietem maceris solvens, inimicitiam in carne sua. » Interpretatur quid erat medium paries maceris, inimicitia videlicet gentium et Judæorum adversus Deum, quæ ex nostris nascebatur delictis, ut et propheta dicit : « Nonne iniquitates vestras dividunt inter vos et me? » Medium igitur istum parietem, inimicitiam dico, dissolvit ac diremit in propria carne sua. Quomodo? Sistens illic inimicitiam. Quatenus enim univertati, perspicuum est quod reconciliationem fecerit, com-

⁸ Isa. LIX, 2.

Variæ lectiones.

¹¹ ἐνανθρωπήσεως τοῦ λόγου m. ¹² ἰδιοποίητος ο. ¹³ προσκρούσαντες ο. ¹⁴ ἀνθρώπους ο. ¹⁵ ἐπικραταμβ. ο. ¹⁶ ἐκείνων ο.

« Ἐλπίζα μή ἔχοντες. » Τὴν περὶ τῶν μελλόντων δηλαδή, τὴν τῆς ἀναστάσεως καὶ ἀναποδόσεως.

« Καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. » Καίτοι θεοὺς προσεκύουν· ἀλλ' οὐκ ἦσαν θεοί. Προσέθηκε δὲ τὸ, « Ἐν τῷ κόσμῳ, » ἵνα δείξῃ ὅτι οὐ μόνον ἐν τοῖς οὐρανόις ἠλαττοῦντο, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς κατὰ γῆν ἐνόδοις. Οἱ γὰρ Ἰσραηλιταὶ καὶ διὰ τὴν θεοσέβειαν ἐνόδοι καὶ εὐγενέστατοι.

« Νῦν δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὑμεῖς οἱ ποτε ὄντες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. » Μακρὰν ἤμεν Θεοῦ, οὐ τῷ τόπῳ, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ πολιτείᾳ· νῦν δὲ ἐγγὺς ἐγενήθημεν, οὐ τῇ πολιτείᾳ (οὐδὲν γὰρ εἰσηνέγκαμεν ἐξ ἔργων), ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ. Αὐτὸς γὰρ τὸ αἶμα ἔχχεας, καὶ δοὺς ὑπὲρ ἡμῶν αὐτὸν, ἐβρίσαστο ἡμᾶς τῆς αἰχμαλωσίας τῆς μακροῦσης ἡμᾶς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐγγὺς ἤγαγε. Δύναται δὲ καὶ οὕτω νοῆσαι, ὅτι Μακρὰν ἤμεν τῶν Ἰσραηλιτῶν· νῦν δὲ ἐγγὺς αὐτῶν γεγόναμεν.

« Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἓν. » Πρὸς γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως¹¹, μεγάλη ἔχθρα τῇ περιτομῇ πρὸς τὴν ἀκροβυστίαν· νῦν δὲ εἰρηνεύσαμεν, ἐν γεγονότες τῇ πίστει. Οὐκίτι γὰρ τῇ περιτομῇ καὶ ἀκροβυστίᾳ χαρακτηρίζομεθα, ἀλλ' ἐν ἐπίσημον ἔχομεν, τὴν πίστιν. Ἔστωσαν γὰρ δύο τινὲς, ὁ μὲν δοῦλος, ὁ δὲ υἱοποίητος¹². ἀμφοτέροι δὲ τῷ αὐτῷ προσκρούσαντες¹³· ὁ μὲν ἀπακηρύξωας ἔξει πράξας, ὁ δὲ δραπετεύσας· εἶτα ἀμφοτέροι γενέσθωσαν κληρονόμοι καὶ γνήσιοι. Ἰδοὺ εἰς μίαν ἠχθήσαν τὴν τιμὴν, καὶ οἱ δύο γεγόνασιν ἓν. Οὕτω καὶ οἱ ἔθνη καὶ οἱ Ἰσραηλιταὶ· οἱ μὲν ὡς δοῦλοι, οἱ δὲ Ἰσραηλιταὶ ὡς υἱοὶ, προσκρούσαντες. Τί οὖν; μέγα τὸ κοινωνῆσαι τοῖς Ἰσραηλιταῖς; Εἰς τοὺς οὐρανοὺς¹⁴ ἡμᾶς ἀνήγαγε, καὶ νῦν ὡς μέγα πάλιν τοῦτο φέρεται; Ναί, φησίν· ἐκεῖνα μὲν γὰρ τῇ πίστει χρῆ καταλαμβάνειν¹⁵· ταῦτα δὲ καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Ἄλλως τε, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι εἰς τὴν εὐγένειαν ἐκείνων¹⁶ ἡμᾶς ἀνήγαγεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡμᾶς κάκεινους εἰς μερίζονα. Πλὴν μερίζων ἡ πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσία· ἐκείνους μὲν γὰρ ἐπηγγέλατο· ἡμῶν δὲ οὕτως ἐπηγγέλατο, καὶ κοββώτερω ἤμεν, κατὰ τὸ ἀνωτέρω ὑπόδειγμα.

D
« Καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. » Ἐρμηνεύει τί ἦν τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, καὶ φησιν, ὅτι ἡ ἔχθρα ἡ πρὸς Θεὸν τῶν ἐθνικῶν τε καὶ τῶν Ἰουδαίων, ἦτο ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐτίκτετο παραπτωμάτων, ὡς καὶ ὁ προφήτης φησίν· « Οὐκί αἱ ἀμαρτίαι ὑμῶν διιστώσω ἀνάμεσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν; » Τοῦτο οὖν τὸ μεσότοιχον, τὴν ἔχθραν φημί, ἔλυσεν ἐν τῇ οἰκείᾳ σαρκί. Πῶς; Στήσας ἐκεῖ τὴν ἔχθραν. Καθὼ γὰρ ἤνωσεν αὐτὴν τῇ θεότητι, πρόδηλον ὅτι καταλλάτῃ

ἰποίησε, πλακείσων καὶ περιπτυξαμένων ἀλλήλας τῶν δύο φύσεων. Καὶ ἄλλως δὲ, καὶ τῷ ⁹⁷ ἀναμάρτητος φανῆναι, καὶ τὸν νόμον πάντα πληρῶσαι, ἃς ἔχθραν ἔλυσε. Ὁ γὰρ νόμος φραγμὸς μὲν ἦν, ἀπεπρὸς ἀσφάλειαν δοθεὶς, ἵνα περιφράτῃ παραβαίνοντες, δὲ, μεστότοιχον ἀνέδειξε τὴν ἁμαρτίαν· δι' οὗ ⁹⁸ οὐκ ἐν ἀσφαλείᾳ καθιστάμεθα, ἀλλ' ἐχωρίζομεθα τοῦ Θεοῦ.

« Τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταρχήτως. » Ἰνα μὴ τις εἴπῃ· Τί οὖν, εἰ τῆς μὲν προτέρας παραβάσεως τοῦ νόμου ἀπηλλάγημεν ⁹⁹, πάλιν δὲ αὐτὸν ἀναγκαζόμεθα τηρεῖν; φησὶν, ὅτι Καὶ αὐτὸν ἔλυσε. Δοῦς γὰρ ἡμῖν τοῦτον εἰς ἀσφάλειαν, ἐπειδὴ οὐκ ἐφυλάξαμεν, δέον κολάσαι, ὃ δὲ τὸν νόμον κατέλυσε, ὥσπερ ἂν εἴ τις παιδαγωγῶν παραδοῦς παιδίον, ἐπειδὴ μὴ ὑπακούει, καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ ἐλευθερώσειε. Νόμον δὲ ἐντολῶν τοῦτόν φησιν, ὡς περὶ πολιτείας διαταττόμενον· δόγματα δὲ τὴν πίστιν, οἷα διὰ δογμάτων συνισταμένην· ὡς εἰ εἶπεν, ὅτι ἀντὶ τοῦ βίου πίστιν εἰσήγαγεν. Οὐ γὰρ ἐξ ἐντολῶν ἐδικαιώθημεν, τῶν τάδε καὶ τάδε διοριζομένων ποιεῖν· ἀλλ' « ἐὰν πιστεύσης τῇ καρδίᾳ, καὶ ὁμολογήσης τῷ στόματι, σωθήσῃ. » Ἡ δόγματά φησι· τῆς ἀποφαντικῆς τοῦ Κυρίου παραγγελίας, τῆς· « Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὁμῶσαι ὄλω· » καὶ, « Μὴ ὀργισθῆναί· » καὶ τὰ τοιαῦτα.

« Ἰνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν αὐτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον. » Οὐ τὸν Ἑλληνα ἐποίησεν Ἰουδαῖον, ἀλλ' ἀμφοτέρους εἰς κρείττω κατάστασιν ἀνήγαγεν οὐκ εἶπε δὲ, Μεταβάλλῃ ¹, ἀλλὰ, « Κτίσῃ. » ἵνα ² εἰς ἓνα ἐλθῇ ³ ἐναργῶς τὸ λεγόμενον, καὶ ὅτι ὡς ἀπὸ φυσικῶν πραγμάτων ἀποπηδῶν ἡμᾶς οὐ χρὴ λοιπὸν. Τὸ δὲ, « Ἐν αὐτῷ, » ἢ ἀντὶ τοῦ, « Δι' αὐτοῦ. » οὐ γὰρ ἄλλος τοῦτο ἔπραξεν ⁴, ἀλλ' αὐτὸς δι' αὐτοῦ, καὶ τὸν Ἰουδαῖον καὶ τὸν ἔθνηκον ἀναχωλεύσας, ἓνα ἀνήγαγε καινὸν καὶ θαυμαστόν. Ἡ ὅτι αὐτὸς πρῶτος τύπον παρασχῶν καὶ ὑπόδειγμα, καὶ φανεὶς καὶ αὐτὸς πρῶτος τοῦτο ἔπερ ἐκείνους ἐποίησε· καὶ ὅτι μέσος· ἀμφοῖν γενόμενος, καὶ ἔνθεν τὸν Ἰουδαῖον κατασχῶν, κάκειθεν τὸν Ἑλληνα, καὶ συμμείξας αὐτοῦ, καὶ πᾶν τὸ ἀλλότριον ἀφανίσας, ἀνέπλασεν ἔνθεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος. Ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ αὐν φύσει, ἦν προσέλαθε, κοινή οὐση τοῦ τε ἐθνικοῦ καὶ τοῦ Ἰουδαίου, καὶ ὑπὲρ ἀμφοτέρων προσληφθεῖση, ἐν ταύτῃ πάσης φθορᾶς καὶ παλαιότητος τῆς ἐξ ἁμαρτιῶν ἠλοστρωμένη, ἔκτισε τοὺς δύο εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, τοῦ γήρωος τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῆς ἀδικίας ⁵ ἀπηλλαγμένον· οὐκέτι γὰρ τοῖς ἰδίους ⁶ ἰδιώμασι καὶ οὗτος κάκεινος χαρακτηρίζονται, ἀλλ' ἐνὸς ἀνθρώπου τοῦ κατὰ Χριστὸν μορφωθέντος ἰδιώματα ἀμφοτέρους χαρακτηρίζουσιν. Ἐγγύτερον δὲ ἄγῃ τοῦ λεγομένου, ἐὰν ἐνοήσης τὸν Κύριον ἀκρογωνιαίον λίθον, τοὺς δύο, τοίχους ἐν τούτῳ ἐτιζομένους.

« Ποιῶν εἰρήνην. » Καὶ πρὸς ἀλλήλους μὲν (ὃ

¹ Matth. v, 34. ² Isa. LII, 9.

Variae lectiones.

⁹⁷ τὸ ο. ⁹⁸ διὸ ο. ⁹⁹ ἀπηλλάγημεθα ο. ¹ δια' ἐγόμενον ο. ² μεταποίησιν m. ³ δόξῃ ο. ⁴ ἔκλεψε οὐτο ἐπέταξεν ο. ⁵ ἀνοία ο. ⁶ οἰκειοίς ο.

A plicatis et se invicem amplectentibus duabus naturis. Atque etiam alia ratione, quod expers peccati apparuerit, universamque legem impleverit, inimicitiam diluit. Lex enim sepes erat, nempe ad securitatem data, ut obfirmaret. Non servata autem, ostendit medium parietem peccatum, a quo factum est ut non essemus in tuto et securitate, sed a Deo potius separaremur.

Vers. 15. « Legem mandatorum in decretis abolens. » Ne quisquam objiciat : Quid prodest, si a priori legis transgressione liberati, rursus eam servare adigamur? ait, Ipsam quoque solvit. Cum enim hanc nobis ad munitionem dedisset, quia non custodivimus eam, debebat nos punire : atqui legem is plane dissolvit et abrogavit, æque ac si quis, ubi puerum pædagogum tradidisset, hunc, cum non obediret, a pædagogo quoque liberet. Legem autem mandatorum ait, tanquam de vita et moribus præcipientem : dogmata vero seu decreta, fidem, ut quæ per dogmata consistat; perinde quasi dicat, Pro vita fidem introduxit. Non enim ex mandatis hæc et illa facere præcipientibus justificamur : verum si credideris in corde, et ore confessus fueris, tu salvus eris. Vel dogmata appellat negativa Domini mandata : « Ego dico vobis, ne omnino jurctis ¹ : » et, « Ne irascamini ², » et id genus alia.

« Ut duos condat in seipso, in unum novum hominem. » Non ex Græco Judæum fecit, sed ambos ad meliorem statum reduxit. Non dixit autem, Permutet, sed, « Condat, » ut perspicue ostendat quod dixit, et quod a naturalibus rebus deinceps non oporteat resillire. Illud autem, « In seipso, » accipitur, vel pro, « Propter seipsum : » non enim aliquis alius istud fecit, sed ipse per seipsum, et Judæum et gentilem conflans, unum protulit novum et **384** admirandum. Vel quod ipse primum exhibuerit formulam nobis et exemplar, visusque sit ille primus id, quod illos fecit : et quia medius utrisque factus, hinc Judæum occupans, illinc vero Græcum, commiscens illos, ac omne quod alienum erat exterminans, divinitus per ignem et aquam refinxerit. In humana igitur natura quam assumpsit, quæ communis est cum Græco tum Judæo, et pro utriusque salute assumpta, in hac, inquam, ab omni corruptione et vetustate ex peccatis contracta, alienata, condidit duos in unum novum hominem a senio peccati atque injustitiæ liberatum. Non adhuc enim hic et ille suis cujusque proprietatibus exprimuntur, sed unius hominis secundum Christum formati idiomata utrumque denotant. Propius autem attinges quod dicitur, si intellexeris ipsum Dominum esse angularem summum lapidem, hos autem duos, parietes in ipso conditos.

« Faciens pacem. » Et inter se mutuo : nam

Judæus tum gentili copulatur, quando fidelis fuerit, A maxime vero apud Deum : quod magis proprium est, ut deinceps pateat.

VERS. 16. « Et ut renonciet ambos in uno corpore Deo per crucem. » Non dixit, Conciliet, sed, « Reconciat, » ostendens quod et olim per legem conciliabatur ad Deum humana natura : deinde per transgressionem inimica magis facta, rursus ad Deum reconciliatione opus habuit, quæ quasi perfecta, merito appellatur reconciliatio. « In uno » autem « corpore, » hoc est, suo. Quæ enim nobis debebatur pœna, ipse sustinuit in corpore suo per crucem, id quod supra dixit, « In carne : » ac rursus, Duos condet in seipso. Nonnulli autem, « In uno corpore » sic intellexerunt, pro eo quod est, veluti unum corpus factos utrosque; cujus ipse est caput, conciliavit Deo.

« Interficiens inimicitiam in ipso. » Non dixit, solvens, verum quod et majorem habet emphasisim, « Interficiens » ut non amplius resurgat. Quomodo igitur rursus resurgit inimicitia? Illa quidem nunquam resurgit, sed aliam progengeramus nos denuo peccantes. Quod ait, « In ipso, » vel ad crucem referendum est, vel ad corpus ipsius. Etenim inimicitiam in cruce etiam occidit et in proprio corpore, in quo crucem recepit.

VERS. 17. « Et veniens, evangelizavit pacem vobis qui longe eratis, et iis qui prope. » Non alium misit, sed ipse venit servi ac ministri formam induens, « prædicavitque pacem, » ad Deum videlicet, illis « qui longe » erant gentibus, « et iis qui prope » erant Judæis. Hi enim Deo familiares putabantur. Dixit enim Christus : « Pacem relinquo vobis : » et, « Confidite, 385 ego vici mundum : » et, « Pater vos amat : » et, « Omnia quæcunque petieritis, accipietis. » Hæc enim omnia pacis signa sunt.

VERS. 18. « Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem. » Iram solvit per propriam mortem, deinceps autem amabiles fecit Patri per Spiritum, gratos nos faciens una gratia. Non enim illos ut viciniore, majori, nos vero ut remotiores, minori donavit : sed in uno Spiritu utrisque unam gratiam dedit, sicque ad Patrem conduxit. Vel, « In, » præpositionem, pro, Per, accepit, ut sit sententia hujusmodi : Per ipsum et per Spiritum adducti sumus ad Patrem.

VERS. 19. « Ergo jam non estis hospites et advenæ, sed concives sanctorum. » Quia Filius manet in sempiternum, qui non sunt consecuturi supernam civitatem, hospites et advenæ sunt. Nos autem tales nunc non sumus, verum concives sanctorum, non simpliciter Judæorum, cæterum sanctorum illorum patriarcharum et prophetarum, ac in eamdem

i Joan. xiv, 17.

k Joan. xvi, 33.

l Joan. xiv, 23.

m Marc. xi, 24.

Variæ lectiones.

¹ ποτὲ κατηλλάττετο πρὸς Θεὸν ο. ² τὰ παραβάσεις ο. ³ ἡμῖν ο. ⁴ εἰρήνην ἀφίεται ο. ⁵ τῆ μὲν οὖν m.

γὰρ Ἰουδαῖος τότε τῷ ἔθνικῷ συνάπτεται, ὅταν πρὸς γένηται, μάλιστα δὲ πρὸς τὸν Θεόν· ὁ καὶ οικειότερον, ὡς διὰ τῶν ἐξῆς θηλοί.

« Καὶ ἀποκατάλλαξεν τοὺς ἀμφοτέρους ἐν τῷ σώματι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ. » Οὐκ εἶπε, Κατάλλαξεν, ἀλλ', « Ἀποκατάλλαξεν » δεικνύς ὅτι καὶ διὰ τοῦ νόμου κατήλλακτο τῷ Θεῷ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις· εἶτα διὰ τῆς παραβάσεως ἔχθρὰ μᾶλλον γενομένη, ἐδεήθη αὐθις τῆς πρὸς Θεὸν καταλλαγῆς, ἥτις καὶ ὡς τελεία εἰκὼς καλεῖται ἀποκατάλλαξις. « Ἐν ἐνὶ » δὲ « σώματι, » τούτεστι, τῷ αὐτοῦ. Τὴν γὰρ ὀφειλομένην ἡμῖν δίκην αὐτὸς ὑπέστη διὰ τοῦ σταυροῦ· ὅπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, « Ἐν τῇ σαρκί· » καὶ πάλιν τοὺς δύο κτίσει ἐν ἑαυτῷ. Τινὲς δὲ τὸ, « Ἐν ἐνὶ σώματι, » οὕτως ἐνόησαν, ἀντὶ τοῦ, Οἶοναι ἔν σῶμα γενομένου ἀμφοτέρους, οὐ αὐτὸς ἐστὶ κεφαλὴ, κατήλλαξεν τῷ Θεῷ.

« Ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ. » Οὐκ εἶπε, Λύσας, ἀλλὰ τὸ ἐμφαντικώτερον, « Ἀποκτείνας, » ὥστε μηκέτι αὐτὴ ἀναστήναι. Πῶς οὖν ἀνίσταται αὐθις ἡ ἔχθρα; Ἐκεῖνη μὲν οὐδέποτε ἀνίσταται· ἐτέραν δὲ πικρομένην ἡμεῖς αὐθις ἀμαρτάνοντας. Τὸ δὲ, « Ἐν αὐτῷ, » ἢ ἐν τῷ σταυρῷ, ἢ ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ. Καὶ γὰρ τὴν ἔχθραν καὶ ἐν τῷ σταυρῷ ἀπέκτεινε, καὶ ἐν τῷ οικείῳ σώματι, ἐν ᾧ καὶ τὸν σταυρὸν ἀνεδέξατο.

« Καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσαστο εἰρήνην ὑμῖν ἰ τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς. » Οὐκ ἄλλον ἐπεμφεν, ἀλλ' αὐτὸς ἦλθεν, ὀπηρετοῦ καὶ διακόνου τάξιν ἀναδείξασμενος [f.-δεξ.], καὶ εὐηγγελίσαστο εἰρήνην, πρὸς τὸν Θεὸν θηλαδῆ· « τοῖς μακρὰν, » τοῖς ἔθνικοις· « καὶ τοῖς ἐγγύς, » τοῖς Ἰουδαίοις· οικειότεροι γὰρ οὗτοι ἐδόκουν τῷ Θεῷ. Καὶ γὰρ ἔλεγεν· « Εἰρήνην ἀφίημι¹⁰ ὑμῖν· » καὶ, « Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον· » καὶ, « Ὁ Πατὴρ ὑμᾶς φιλεῖ· » καὶ, « Πάντα ὅσα ἂν αἰτήσησθε, λήψεσθε. » Ταῦτα γὰρ πάντα τῆς εἰρήνης τεκμήρια.

« Ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν εἰς ἀμφοτέροι, ἐν ἐνὶ Πνεύματι, πρὸς τὸν Πατέρα. » Τὴν μὲν ὀργὴν ἔλυσε διὰ τοῦ οικείου θανάτου, λοιπὸν δὲ καὶ ἐπεράστους ἐποίησε τῷ Πατρὶ, διὰ τοῦ Πνεύματος, χαριτίσας ἡμᾶς μὴ χάριτι. Οὐ γὰρ ἐκείνων μὲν μερίζονι, ὡς ἐγγύς ὄντας, ἡμᾶς δὲ ὡς μακρὰν, ἐλάττων· ἀλλ' ἐν ἐνὶ Πνεύματι μίαν ἀμφοτέροις χάριν δέδωκε, καὶ οὕτω προσήγαγε τῷ Πατρὶ. Ἡ τὸ, « Ἐν, » ἀντὶ τοῦ, διὰ, ἐστίν, ἵνα ἢ ὁ λόγος τοιοῦτος, ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος προσήχθημεν τῷ Πατρὶ.

« Ἄρα οὖν οὐκέτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολιταὶ τῶν ἁγίων. » Ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα, οἱ μὴ μέλλοντες ἐπιτυχεῖν τῆς ζωῆς πόλεως, ξένοι καὶ πάροικοι εἰσιν. Ἡμεῖς δὲ οὐ τοιοῦτοι νῦν, ἀλλὰ συμπολιταὶ τῶν ἁγίων· οὐχ ἀπλῶς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τῶν ἁγίων ἐκείνων τῶν πατριαρχῶν καὶ προφητῶν, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν ἀπεγράψθη

μεν, τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τὴν μένουσαν, ἣν ἐκεῖνοι ἀπέθουον.

« Καὶ οἰκεῖοι Θεοῦ. » Ὅπερ ἐκεῖνοι διὰ πολλῶν πόνων μόγις ἔσχον, ἡμεῖς χάριτι εὐρομεν, οἰκωθέντες τῷ Θεῷ. Ἰδοὺ ἡ ἐλπίς τῆς κλήσεως· ἐπὶ ταιαύταις γὰρ ἐλπίσιν ἐκλήθημεν, ἵνα ταιαύτα λάβωμεν.

« Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. » Τὴν ἄγαν ἐνωσιν τῶν ἐθνῶν τὴν πρὸς τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους σημεῖναι ὀλέων, « Ἐποικοδομηθέντες, » φησὶν ὡς περ ἂν εἰ ἔλεγε· Θεμέλιος ὑπόκειται οἱ προφῆται καὶ ἀποστολοὶ, ὑμεῖς δὲ τὴν λοιπὴν οἰκοδομὴν ἀναπληρῶσατε, ὥστε γενέσθαι τοὺς πάντας ἕνα ναὸν Θεοῦ· οἷον δὴ ἐστε τὸ, ἐπάνω πατριαρχῶν καὶ προφητῶν οἰκοδομῆσθαι· ὃ ἀλλαχοῦ ἐγκεντρικῶς λέγει. Πρῶτους δὲ τοὺς ἀποστόλους τέθεικεν, εἰ καὶ ἔσχατοι τῷ χρόνῳ.

« Ὅντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. » Ὁ τὸ πᾶν συνέχων ἐστὶν ὁ Χριστός. Ὁ γὰρ ἀκρογωνιαίος καὶ τοὺς τοίχους συνέχει καὶ τοὺς θεμελίους. Καὶ ὄρα, ποτὲ μὲν αὐτὸν ἀνωθεν συσφίγγειν τὸ πᾶν λέγει, ἔνθα καὶ κεφαλὴν αὐτὸν ὀνομάζει· ποτὲ δὲ τὸ κάτωθεν, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀκρογωνιαίου· ἀλλαχοῦ δὲ καὶ θεμέλιον αὐτόν φησιν.

« Ἐν ᾧ πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη, αὐξεῖ εἰς ναὸν ἄγιον ἐν Κυρίῳ. » Ἐν τῷ ἀκρογωνιαίῳ, φησὶ, λίθῳ, τουτέστι, τῷ Χριστῷ¹², πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ, τουτέστι, πάντες οἱ πιστοὶ συναρμολογούμενοι καὶ ἐνούμενοι συμφυῶς καὶ ἀδιασπάτως, αὐξοῦσι καὶ ἀναπληροῦνται, ὥστε γενέσθαι ναὸς Θεοῦ. « Ἐνοικήσω » γὰρ, φησιν, « ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω. » Καὶ κοινῇ γὰρ ἡ Ἐκκλησία, τὸ ἄθροισμα, φημί, πάντων τῶν πιστῶν, ναὸς Θεοῦ, καὶ ἕκαστος δὲ ἰδίᾳ. Τὸ δὲ, « Ἐν Κυρίῳ, » ἀντὶ τοῦ, διὰ τῆς τοῦ Κυρίου χάριτος, οὐ δι' ἡμετέρων πόνων¹³. διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, συναρμολογούμενοι, δείκνυσιν ὡς¹⁴ οὐκ ἔστιν ἄλλως συντεθῆναι¹⁵ εἰς ναὸν Θεοῦ, εἰ μὴ καὶ τὸν βίον ἔχομεν οἰκῶσιν ἔχοντα πρὸς τὸν ἀκρογωνιαῖον.

« Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομῆσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι. » Καὶ πάντες μὲν οἱ πιστοὶ ἐν τούτῳ συνοικοδομοῦνται, καὶ ὑμεῖς δὲ οἱ Ἐφέσιοι, ὥστε εἶναι κατοικητήριον Θεοῦ ἐν Πνεύματι, τουτέστι διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος συνεργείας¹⁷. Ἢ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς αἰσθητῆς οἰκοδομῆς εἶπε τὸ, « Ἐν Πνεύματι » ὡσανεὶ ἔλεγε· Κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ¹⁸ πνευματικόν. Ἄρα οὖν μέχρι τῆς δευτέρας παρουσίας ἡ συνοικοδόμησις αὕτη γίνεται διὰ τῶν ἐκάστοτε πιστευόντων.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Τοῦτου χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν. » Εἰπὼν τοῦ Χριστοῦ τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν, ἐμβαίνει¹⁹ λοιπὸν καὶ

¹² Rom. xi, 19. ¹³ Levit. xxvi, 11.

Variae lectiones.

¹² ἐνδείξειαι m. ¹³ τούτῳ. τῷ Χριστῷ, φημί ο. ¹⁴ πόνῳ. ¹⁵ ὅτι ο. ¹⁶ συντελεσθῆναι ο. ¹⁷ ἐνεργείας ο. ¹⁸ Χριστοῦ ο. ¹⁹ ἐκβαίνει ο.

A urbem conscripti sumus, quæ in caelis est, quæ perseverat, quam illi etiam desiderabant.

« Ac domestici Dei. » Quod illi per multos labores vix obtinuerant, nos per gratiam invenimus, Deo dediti, ac domestici facti. Ecce spes vocationis : in tali enim spe vocati sumus, ut talia etiam recipiamus.

Vers. 20. « Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum. » Exiniam coadunationem gentium ad prophetas et apostolos significare volens, « Superædificati, » inquit : perinde ac si dicere vellet. Fundamentum positi sunt prophetæ et apostoli, vos reliquam structuram complevistis, ut omnes vos efficiamini unum templum Dei : ejusmodi scilicet est illud, super prophetas et patriarchas ædificari, quod alibi insitionem dicit. Primos autem apostolos posuit, etiamsi sint tempore novissimi.

« Ipso summo angulari lapide existente Jesu Christo. » Qui omnia continet, est Christus. Ipse enim summus angularis lapis et parietes continet et fundamenta. Animadvertite hic quod nonnunquam ipsum superne cingere universum dicat, ubi et caput ipsum vocet : nonnunquam autem et infra, ut in angulari lapide : alibi autem et fundamentum ipsum vocat.

Vers. 21. « In quo omnis ædificatio constructa, crescit in templum sanctum in Domino. » In summo angulari lapide isto, Christo nimirum, omnis ædificatio, id est, omnes fideles constructi et uniti, congenite et inseparabiliter crescunt et complentur, **386** ut fiant templum Dei. « Habitabo enim, » inquit, « in ipsis et inambulabo. » Nam et communiter Ecclesia, hoc est, collectio omnium fidelium, dicitur templum Dei, et unusquisque privatim, « In Domino » autem dixit, pro, Per gratiam Domini, non per nostros labores. Cum autem dicit, « constructi, » ostendit quod in templum Dei non aliter coalescere possimus, nisi et vitam vivam quæ respondeat ipsi summo angulari lapidi.

Vers. 22. « In quo et vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu. » Universi quidem fideles in hoc coædificantur, ac vos quoque Ephesii, ut sitis habitaculum Dei in Spiritu, hoc est, per Spiritus auxilium : vel ut sensibili structuræ opponeret, dixit, « In Spiritu. » Perinde ac si dicat, Dei habitaculum spirituale. Proinde ad secundum usque adventum hæc coædificatio fit per ubilibet credentes.

CAPUT III.

Vers. 1. « Hujus rei gratia ego Paulus vincetus Christi Jesu pro vobis gentibus. » Cum hactenus Christi erga nos curam indicasset, deinceps ad suam

quoque transit. Quia, inquit, Dominus meus talia erga nos exhibuit, necesse est ut ego quæ pro viribus potero, afferrem: vincetus igitur sum pro vobis. Nam licet ille crucifixus sit, ego tamen vincetus sum pro vobis. Dicens autem, « Pro vobis gentibus, » hoc indicavit, quod Non solum vos non execramur, verum etiam vincimur propter vos, et Christi vincetos nos ipsos nominamus, gloriæ id nobis ducentes.

Vers. 2. « Siquidem audivistis dispensationem gratiæ quæ data est mihi erga vos. » Vaticinium Dei ad Ananiam innuit: « Vas electionis mihi ille est, ut portet nomen meum coram gentibus P. » Revelationem quoque mysterii, eo quod ab hominibus illud non didicerit, gratiæ dispensationem vocat. Sic enim, inquit, dispensavit gratia Dei, ut cœlitus vocarer ego, utque excæcaret lumine suo me inobedientem, ut sic tandem obedirem. « Erga vos » autem, inquit, data est mihi gratia. Ipse namque dixit mihi, « Ad gentes longinquas emanabo te G. » Proinde gratiæ hoc totum est, et nihil ego mearum virium attuli.

Vers. 3. « Quoniam secundum revelationem notum fecit mihi mysterium. » Ecce, gratiæ opus est mysterii revelatio. Mysterium est enim revera, gentes ad majorem, quam Judæorum sit, honorem a summa vilitate reducere.

« Sicut supra scripsi in brevi. » De quibus **387** supra locutus est, dicit quod vocatæ sint gentes quæ longe erant; quodque ædificati sint supra patriarchas, et quæcunque sunt hujusmodi. « In brevi » autem, pro, paucis, dixit.

Vers. 4. « Juxta quod potestis legentes intelligere cognitionem meam in mysterio Christi. » Scripsi, inquit, non quantum oportebat, sed secundum vires vestras et captum vestrum. Ex quibus potestis intelligere cognitionem meam quæ mihi est in mysterio Christi, hoc est, quomodo cognoverim et intellexerim mysterium Christi, quod sedet a dextris, quod nos etiam consedere fecerit, quod in seipso condiderit utrosque in unum novum hominem, et quæcunque alia ad mysterium pertinent. Agnosceitis igitur dignitatem cognitionis meæ, quoniam tanta patefecerit mihi Deus. Nam quod hoc magui honoris sit, audi: « Non fecit sic, » inquit, « onni- genti », quoniam justificationes et judicia sua manifestavit Israeli *.

Vers. 5. « Quod aliis generationibus non est agnatum filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis ejus apostolis atque prophetis in Spiritu. » Quid igitur? Non norant prophetæ? Ecqui Christus inquit: « Moses et Prophetæ de me scripserunt? » Et, « Scrutamini Scripturas, illæ namque sunt quæ testimonium perhibent de me? » Primum quidem hoc nunc Paulus ait, quod omnibus hominibus non fuerit revelatum: addidit enim, « Quod in aliis

A ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ, φησὶν, ὁ δεσπότης μου τοιαῦτα ἐπεδείξατο εἰς ἡμᾶς, ἀνάγκη κάμει τὰ κατὰ δύναμιν εἰσενεγκεῖν. Δέσμιος οὖν εἰμι ὑπὲρ ὑμῶν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος ἐσταυρώθη, ἐγὼ γούν διδεμαὶ ὑπὲρ ὑμῶν. Εἰπάν δὲ, « Τῶν ἔθνων, » τοῦτο ἐπέφηνεν, ὅτι οὐ μόνον ὑμᾶς οὐ βδελυττόμεθα, ἀλλὰ καὶ δεσμομεθα δι' ὑμᾶς, καὶ Χριστοῦ δεσμίους ἑαυτοῦς ὀνομάζομεν σεμνυνόμενοι.

« Εἰ γε ἠκούσατε τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς. » Τὴν πρόβησιν αἰνύττεται τοῦ Θεοῦ τὴν πρὸς τὸν Ἀνανίαν, ὅτι « Σκεῦος ἐκλογῆς μοι ἐστὶ, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἔθνων. » Καὶ τὴν ἀποκάλυψιν δὲ τοῦ μυστηρίου, ὅτι οὐ παρὰ ἀνθρώπων ἐμαθεν αὐτὸ, οἰκονομίαν χάριτος λέγει. Οὕτω γὰρ φησὶν ὁμολογήσασθαι τὴν χάριν, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, ἀνωθέν με κληθῆναι, καὶ κηρωθῆναι τῷ φωτὶ ἐμὲ τὸν ἀπειθῆ, ἵνα οὕτω γούν πεισθῶ. Εἰς ὑμᾶς ἐπέφηνεν, ἐδόθη μοι ἡ χάρις. Αὐτὸς γὰρ μοι εἶπεν, ὅτι « Εἰς ἔθνη μακρὰν ἐγὼ ἀποστελῶ σε. » Ὅστε τῆς χάριτος τὸ πᾶν, καὶ οὐδὲν αὐτὸς εἰσήνεγκα.

« Ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνώρισέ μοι τὸ μυστήριον. » Ἰδοὺ τῆς χάριτος τὸ ἔργον, ἡ τοῦ μυστηρίου ἀποκάλυψις. Μυστήριον γὰρ ὡς ἀληθῶς, τὸ τὰ ἔθνη εἰς μείζονα τῶν Ἰουδαίων τιμὴν ἀναγαγεῖν ἀπὸ τῆς ἀκρας εὐταλείας.

« Καθὼς προέγραφα ἐν ὀλίγῳ. » Περὶ ὧν εἶπεν ἀνωτέρω, λέγει ὅτι ἐκλήθη τὰ ἔθνη ὄντα μακρὰν· ὅτι ἐπρωκοδομήθη τοῖς πατριάρχαις, καὶ ὅσα τοιαῦτα. « Ἐν ὀλίγῳ » δὲ, ἀντὶ τοῦ, διὰ * βραχείων.

« Πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνεσιν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. » Ἐγραφα, φησὶν, οὐχ ὅσον ἐχρήην, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν ὑμῶν, καὶ ὅσα χωρεῖτε· ἐξ ὧν δύνασθε χωρῆσαι καὶ νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου, τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, Πῶς συνήκα τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, εἶπουν, Ἐνόησα ὅτι κἀθήται ἐκ δεξιῶν, ὅτι καὶ ἡμᾶς συνεκάθισεν· ὅτι ἐν ἑαυτῷ ἔκτισεν ἀμφοτέρους εἰς ἓνα κατὰ ἄνθρωπον, καὶ ὅσα τοῦ μυστηρίου. Γνώσεσθε οὖν τὸ ἀξίωμα τῆς συνέσεώς μου, ἐξ ὧν τηλικαυτά μοι ἐγνώρισεν ὁ Θεός. « Ὅτι γὰρ μεγάλης » τιμῆς τοῦτο, ἀκούε· « Οὐκ ἐποίησεν οὕτω, » φησὶ, « παντὶ ἔθνει », ὅτι δικαιώματα καὶ κρίματα αὐτοῦ ἐγνώρισεν τῷ Ἰσραήλ.

« Ὅ ἐτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνώρισθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἀγίοις· αὐτοῦ ἀποστόλοις καὶ προφήταις ἐν Πνεύματι. » Τί ὧν; οὐκ ἤδεσαν οἱ προφῆται; καὶ πῶς φησὶν ὁ Χριστός, ὅτι « Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται περὶ ἐμοῦ ἔγραψαν; » καὶ, « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· ἐκεῖναι γὰρ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ; » Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι πᾶσιν ἀνθρώποις οὐκ ἀπεκαλύφθη· προσέθηκε γὰρ· « Ὅ ἐτέραις γενεαῖς οὐκ

P Act. ix, 13.

q Act. xxii, 21.

r Psal. cxlvii, 8.

s Ibid. 20.

t Joan. v, 29.

Variæ lectiones.

* κατὰ ο. * καὶ ὅτι μεγ. ο. ** πάντα ἔθνη ο.

γνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. » Ἐπειτα καὶ ὅτι οὕτως οὐκ ἐγνωρίσθη οὐδὲ τοῖς προφήταις, ὡς νῦν διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐγνωρίσθη τοῖς ἀποστόλοις, καὶ τοῖς ἐν τῇ Καινῇ προφήταις, διὰ Πνεύματος ἁγίου. Εἰ μὴ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἐδίδαξε τὸν Πέτρον, οὐκ ἂν τὸν ἐθνικὸν Κορνήλιον μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ παρεδέξατο. Καὶ ὅρα, ὅτι περὶ τῆς περιτομῆς οὐδὲν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐθνῶν τὸ Πνεῦμα ἀποκαλύπτει· μέγα γὰρ ἦν τὸ τοὺς ἐθνικούς τοὺς βδελυκτοὺς ὑποδεχθῆναι· καὶ οὕτως ἀκριβῶς οὐκ ᾔδσαν οἱ παλαιοὶ τὸ μυστήριον, ὅπου γε καὶ Πέτρος ὁ τοσοῦτος τῆς παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐδείξη περὶ τούτων διδασκαλία.

« Εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα, καὶ συμμετόχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, ἐν τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. » Τοῦτ' ἐστὶ τὸ μυστήριον, τὸ εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα τῷ Ἰσραὴλ τῆς ἐπαγγελίας καὶ συμμετόχα. Μετέχον γὰρ οἱ Ἰσραηλίται τῆς ἐπαγγελίας, ὡς ἔθνος ἅγιον· μετέχον ταύτης σὺν αὐτοῖς καὶ οἱ τῶς ἀκάθαρτοι ἐθνικοί· ἀλλὰ πῶς; « Ἐν τῷ Χριστῷ » τούτ' ἐστὶ, διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ἧτις διὰ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῖς προσεγγέονεν. Οὐκ ἠρέσθη δὲ, « Συγκληρονόμα καὶ συμμετόχα » εἰπὼν, ἀλλ' ἵνα δηλώσῃ τὴν πολλὴν ἐγγύτητα καὶ ἑνωσιν, « Σύσσωμα, » εἶπεν. Ἐν γὰρ σῶμα γεγόνασιν οἱ ἐθνικοὶ πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας ἁγίους, μὴ κεφαλῇ τῷ Χριστῷ συγκρατούμενον.

« Οὗ ἐγενόμην διάκονος, κατὰ τὴν δωρεάν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. » Τοῦ Εὐαγγελίου ἐγενόμην διάκονος, καὶ δέσμιός εἰμι· ἕνεκεν τούτου· ἀλλ' οὐκ ἐμὴ ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ δωρεά ἐστὶ τούτου τῆς θείας χάριτος, ἧτις ἐδόθη μοι, οὐκ ἀπλῶς, οὐδὲ μικρολόγως, ἀλλὰ δυνατῶς καὶ φιλοτιμῶς, καὶ ὡς ἂν ἐνεργήσειεν ὁ δυνατὸς Θεός. Ἡ, ὅτι Ἐδωρήσατό μοι τὴν διακονίαν, ἐνέθηκε δὲ μοι καὶ δύναμις. Οὐ γὰρ ἤρκει τὸ ἀξίωμα, εἰ μὴ καὶ δύναμις προστεθῆ. Τρία γὰρ ἡμᾶς δεῖ συνεισφέρειν εἰς τὴν διακονίαν, ψυχὴν φιλοκρίδουσαν, σοφίαν καὶ σύνεσιν, καὶ βίον ἄληπτον· τὸν δὲ Θεὸν δύναμιν διδόναι, δι' ἧς; ταῦτα πάντα ἐμπρακτα ἐστίν.

« Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων τῶν ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη. » Ἐπειδὴ μέλλει λέγειν τὸ μέγεθος τῆς θείας χάριτος, ἴδε τί ταπεινοφρονῶν περὶ ἑαυτοῦ λέγει. Μετὰ γὰρ τὰ τοσαῦτα κατορθώματα ἐλαχιστότερον ἑαυτὸν καλεῖ²⁴, οὐ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ πάντων τῶν ἁγίων, τούτ' ἐστὶ, τῶν πιστῶν. Τοῦτο δὲ μεῖζον, ὅσον γε εἰς ταπεινοφροσύνης²⁵ λόγον, τοῦ, « Οὐκ εἶμι ἱκανὸς καλεῖσθαι²⁶ ἀπόστολος. »

« Ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελισσάσθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ. » Ποία χάρις, φησὶν, ἐδόθη μοι; « Τὸ ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελισσάσθαι. » οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι εἰς τὴν περιτομὴν, αὐτὸς δὲ εἰς τὰ ἔθνη. Ὡστε χάριτος ἐδεῖτο τὸν ἐλαχιστότερον τὰ

²⁴ Act. x, 3. ²⁵ I Cor. xv, 9.

Variæ lectiones.

²³ ἐνεργήσε ο. ²⁴ ἀποκαλεῖ ο. ²⁵ μετριφροσύνης ο. ²⁶ κληθῆναι ο.

A generationibus non est patefactum filiis hominum. » Deinde et quod ad hunc modum ne prophetis quidem cognitum fuerit, æque ac nunc per res ipsas patefactum est apostolis et Novi Testamenti prophetis per Spiritum sanctum. Nisi enim Spiritus docuisset Petrum, Cornelium, qui ex gentibus erat, cum suis non suscepisset²⁴. Observa autem quod de circumcisione nihil, de gentibus vero revelationem faciat Spiritus. Res enim ardua erat et magna, gentes execratas ad Evangelium admitti; atque veteres adeo exacte mysterium hoc non noverunt, quandoquidem et Petrus, qui tantus erat, hac de re Spiritus institutione indiguerit.

Vers. 6. « Gentes esse cohæredes, et concorporales, et comparticipes promissionis ejus in Christo per Evangelium. » Hoc est mysterium, gentes esse cohæredes promissionis Israeli factæ, simulque participes. Erant enim participes promissionis Israelitæ, ceu gens sancta. Et gentes hactenus impuræ hujus una cum ipsis participes fuerunt. At qua ratione? « In Christo, » hoc est, per fidem in Christum, quæ per Evangelium ipsis obtigit. Nec satis illi fuit dicere, Cohæredes, simulque participes: verum ut indicet magnam propinquitatem et unionem, « Corporales » **388** etiam dixit. Unum enim corpus facti sunt ethnici cum Israelitis sanctis, sub uno capite Christo contentum.

Vers. 7. « Cujus factus sum minister per donum gratiæ Dei, quod datum est mihi secundum operationem potentiæ ejus. » Evangelii factus sum minister, et vinculus sum ipsius gratiæ: verum non meum opus est isthuc, sed donum divinæ gratiæ, quæ data est mihi, non simpliciter, neque perparce, sed potenter et liberaliter, ac tanquam jam operetur Deus. Vel, quandoquidem donavit mihi Deus hocce ministerium, largitus est pariter mihi potentiam. Nam non satis fuisset auctoritas, nisi adjecta esset potentia. Tria oportet nos afferre et contribuere ad ministerium, animam periculorum amantem, sapientiam et intellectum, vitamque inculpata. Deum autem virtutem dare, per quam hæc omnia efficacia sint.

Vers. 8. « Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia hæc. » Quia verba facturus est de gratiæ Dei amplitudine, vide quanta modestia de se ipse loquitur. Post enim tot præclara facinora, seipsum minimum appellat, non apostolorum, sed omnium sanctorum, hoc est, fidelium. Hoc autem, si modestiam spectes, majus est illo, « Non sum dignus vocari apostolus v. »

« In gentibus evangelizare impervestigabiles divitias Christi. » Qualis, inquit, gratia data est mihi? Ut in gentibus prædicem Evangelium. Alii enim circumcisioni, ipse vero gentibus Evangelium annuntiabat. Proinde gratia indigebat, cum minori majora

crederentur. Cum enim ipsi injunctum esset ut inferiores et peiores ad Christum converteret, per hoc ipsum magnus efficitur, qui parvus videbatur; gratiæ igitur id opus est. Si autem impervestigabiles sunt divitiæ ipsius postquam nobis apparuit, quanto magis essentia ejus? Quomodo igitur Eunomius se istam comprehendisse jactabat?

VERS. 9. « Et illuminare omnes, quæ sit dispensatio mysterii absconditi a sæculis in Deo. » Quod gentes quidem vocandæ erant, noverant fortasse per Spiritum cum prophetæ, tum angeli: quod vero ad tanta bona, et ad sedendum super thronum Dei, quis, quæso, hoc expectasset? Eam ob rem « mysterium » hoc vocat, « in Deo absconditum a sæculis, » hoc est, antea et a principio: non enim recens est hæc dispensatio, et ipsi soli cognita.

« Qui omnia creavit per Jesum Christum. » Pulchre creationis meminit. Qui enim omnia condidit, Deus, inquit, est per Christum, « Sine ipso enim, » inquit, « factum est nihil: » et hoc per ipsum revelat.

389 VERS. 10. « Ut innotescat nunc principibus et potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei. » Neque superiores principatus et potestates, neque inferiores norant mysterium gloriæ gentium. Etenim angeli et archangeli hoc tantum modo compertum habebant, quod Israel esset pars Domini, adeoque populus ipsius. Gabriel porro hoc tantum norat, quod servaturus esset populum suum a peccatis suis. Quod autem gentes tantum honorem consequerentur, nunc norunt et supernæ potentiæ et infernæ, per Ecclesiam, hoc est, per beneficia quæ nobis sunt collata. Nam nostra beneficia magistri sunt iis sapientiæ Dei. Non autem illam simpliciter variam dicit, sed, multiformem, sive admodum variam, artificium ejus atque incomprehensibilitatem significans. Gregorius autem Nysenus, Ante incarnationem, inquit, simplicem norant cœlestes virtutes sapientiam Dei, nempe, quod omnia sola sua voluntate condiderit, deprehendebantque eum esse potentem, quodque omnia conservaret sapienti gubernatione: ac sapientem curatorem, qui prospiceret rebus, agnoscebant: nihilque in his varium est, hoc est, ut aliud quidem esset, aliud vero efficeret. Incarnato autem Verbo Dei, per contraria transacta sunt contraria, per mortem vita, per imbecillitatem potentia, per contumeliam gloria, per omnia vilia et abjecta Deo digna et præclara. Hanc ad rationem multiformis sapientia et potentia Dei cœlestibus virtutibus nunc cognita est. Quando enim nos didicimus, tum et illæ per nos agnoverunt, ac videntes quantis bonis nem sunt perductæ.

VERS. 11. « Secundum præfinitionem sæculorum

x Joan. 1, 3.

A μείζω πιστευθῆναι. Ὁ γὰρ τοὺς χεῖρονας ἐπιστρέφειν ταχθεῖς, κατὰ τοῦτο αὐτὸ μέγας γίνεται, καὶ μικρὸς ἦν [f. η̄]. Χάριτος οὖν τὸ πρᾶγμα. Εἰ δὲ ἀνεξιχνίαστος ὁ πλοῦτος αὐτοῦ καὶ μετὰ τὸ φανεῖν, πόσῳ ²⁷ μᾶλλον ἢ οὐσία; Πῶς τοίνυν εὐνόμιος ταύτην καταλαβεῖν ἐκόμπαζε;

« Καὶ φωτίζει πάντας, τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ. » Ὅτι μὲν γὰρ κληθήσονται τὰ ἔθνη, ἤδισαν ἰσως διὰ τοῦ Πνεύματος; καὶ οἱ προφήται καὶ οἱ ἄγγελοι· ὅτι δὲ ἐπὶ τοιοῦτοις, καὶ ὥστε ἐπὶ ²⁸ τὸν θρόνον καθίσει τὸν τοῦ Θεοῦ, τοῦτο τίς ἂν προσεδόκῃσε; Διὰ τοῦτο μυστήριον αὐτὸ καλεῖ ἐν τῷ Θεῷ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ ²⁹ τῶν αἰώνων· τουτέστιν, ἀκωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς. Οὐ γὰρ πρόσφατός ἐστιν ἡ οἰκονομία αὕτη, καὶ αὐτῷ μόνῳ γινωσκομένη.

« Τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καλῶς κτίσεως ἐμνημόνευσεν· ὁ γὰρ τὰ πάντα κτίσας, Θεός, φησὶ, διὰ τοῦ Χριστοῦ. « Χωρὶς γὰρ αὐτοῦ, » φησὶ, « γέγονεν οὐδὲ ἓν· » καὶ τοῦτο δι' αἰτοῦ ἀποκαλύπτει.

« Ἴνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας; ἡ πολυποικίλος σοφία τοῦ Θεοῦ. » Οὕτε αἱ ἀνω ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, οὔτε αἱ κάτω ἤδισαν τὸ μυστήριον τῆς δόξης τῶν ἐθνικῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι τοῦτο μόνον ἤδισαν, ὅτι ὁ Ἰσραὴλ ἦν μερὶς Κυρίου, καὶ λαὸς αὐτοῦ. Καὶ ὁ Γαβριὴλ δὲ τοῦτο μόνον ἐγίνωσκον, ὅτι σῴσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ὅτι δὲ καὶ οἱ ἐθνικοὶ τηλικαύτης τιμῆς τεύζονται, νῦν ἐγνώσαν καὶ αἱ ἀνω δυνάμεις καὶ αἱ κάτω, διὰ τῆς Ἐκκλησίας, τουτέστι, διὰ τῶν εἰς ἡμᾶς γενομένων. Αἱ γὰρ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίαι, διδάσκαλοι αὐτοῖς ἐγένοντο τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ. Οὐχ ἀπλῶς δὲ ποικίλην αὐτὴν φησιν, ἀλλὰ πολυποικίλον, τὸ πάντεχρον αὐτῆς θεῶν καὶ ἀκαταλόητον. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος, Πρὸ μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως, φησὶν, ἀπλήν ³⁰ ἐγίνωσκον αἱ οὐράνιοι δυνάμεις τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, εἶον, ἐδημιούργησε τὰ πάντα θελήσει μόνῃ, καὶ κατενόουν αὐτὸν δυνατόν, διετήρει ³¹ τὰ πάντα τῇ σοφῇ διοικήσει, καὶ προσητήν σοφὸν ³² ἐπεγίνωσκον· καὶ οὐδὲν ἐν τοῦτοις ποικίλον· τουτέστιν, ἄλλο μὲν ὄν, ἄλλο δὲ ἀπογεννῶν. D Σαρκωθέντος δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου, διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία κατωρθώθη, διὰ θανάτου ζωῆ, δι' ἀσθενείας δυνάμεις, δι' ἀτιμίας δόξα, διὰ πάντων τῶν εὐτελεῶν τὰ θεοπρεπή. Οὕτως οὖν πολυποικίλος ἐγνώσθη ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ταῖς οὐρανίοις δυνάμεσι νῦν. Ὅτε γὰρ ἡμεῖς ἐμάθομεν, τότε καεῖναι δι' ἡμῶν, ὀρώσαι τὴν Ἐκκλησίαν τῶν ἐθνικῶν, καὶ δι' αὐτῆς εἰς γνώσιν ὀδηγούμεναι.

Ecclesia sit donata, per ipsam etiam ad cogniti-

« Κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, ἦν ἐποίησεν ἐν

Variae lectiones.

²⁷ πολλῶ ο. ²⁸ εἰς ο. ²⁹ πρὸ ο. ³⁰ ἀπλῶς ο. ³¹ ἰσ. καὶ ὅτι διετ. ο. ³² σοφίαν ο.

Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Nūn μὲν ἐγνώσθη, φησὶν, ἡ σοφία τῶν περὶ ἡμᾶς γενομένων, πλὴν ἄνωθεν ἦν προωρισμένη. « Κατὰ πρόθεσιν » γὰρ, φησὶ, « τῶν αἰώνων » τουτέστι, κατὰ πρόγνωσιν τῶν μελλόντων αἰώνων. Ἦδει γὰρ ὁ Θεὸς τὰ ἐσόμενα, καὶ οὕτως ὤρισε. Τὸ δὲ, « Ἦν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » νοεῖται μὲν περὶ τῆς σοφίας, ἦτοι τῆς οἰκονομίας ἣν ἐποίησεν ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ δὲ Χρυσόστομος, « Ἦν ἐποίησεν, » ἀναγνοῦς, Ἦν ἐποίησεν αἰώνων, φησὶν, ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ.

« Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παρῆρσιαν καὶ τὴν προσαγωγὴν, ἐν πεποιθήσει διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ. » Ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ τὸ πᾶν γέγονε, δῆλον, φησὶν, ἐξ ὧν αὐτὸς ἐστὶν ὁ προσαγωγὸν ἡμᾶς. Πλὴν οὐχ ὡς αἰχμάλωτοι προσήχθημεν, οὐδ' ὡς ἡμαρτηκότες, ἀλλὰ παρῆρσιαν ἔχομεν· οὐχ ἀπλῶς³⁴, ἀλλὰ μετὰ τοῦ πεποιθέναι καὶ θαρῆρειν. Πόθεν δὲ ταῦτα ἡμῖν; Διὰ τῆς πίστεως, φησὶν· αὕτη γὰρ λύσασα τὰ ἀμαρτήματα, παρῆρσιαν καὶ θάρρος ἡμῖν ἐπέθηκε.

« Διὸ αἰτούμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπερ ὑμῶν, ἥτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν. » Διὰ τοῦτο, φησὶ. Ἰοῖον; Διότι μέγα τὸ μυστήριον τῆς κλήσεως ὑμῶν, καὶ μεγάλα ἃ ἐνεπιστεῦθη ἐγὼ, ὥστε κηρύττειν ὑμῖν, καὶ ἀνάγκη ἐστὶ δεδῆσθαι με, καὶ πάσχειν κακῶς παρὰ τῶν μὴ συνιέντων τὸ μυστήριον, ἀλλὰ ἀντιλεγόντων· αἰτούμαι ὑμᾶς ἵνα μὴ ἐκκακῆτε· τουτέστι, ταράσσησθε καὶ θορυβῆσθε, ὡς παραλόγου τινὸς γενομένου. Δόξα γὰρ ὑμῶν μᾶλλον τοῦτο ἐστὶν, ὅτι οὕτως ἠγάπησεν ὑμᾶς³⁵ ὁ Θεός, ὥστε οὐ μόνον τὸν Υἱὸν αὐτοῦ δοῦναι ὑπὲρ ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς τῆς δούλου αὐτοῦ διὰ τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν εἰς κινδύνους ἐκδιδοῦναι καὶ δεσμά. Εἰ δὲ αἱ ἐμαὶ θλίψεις ὑμῶν, πολλῶ μᾶλλον διὰ τῶν ὑμετέρων δοξασθήσεσθε. Ὡστε μὴδὲ ὅταν αὐτοὶ θλίθησθε, ἐκκακεῖτε.

« Τοῦτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. » Ἐπειδὴ οὕτως ἠγαπήθητε, καὶ ἀκατάληπτά εἰσι τὰ ἀγαθὰ ὧν ἐτύχετε καὶ τῶν ἐξέσθε· εὐχομαι, φησὶν, ἵνα δοθῇ ὑμῖν χάρις ἐνοικήσαντος ὑμῖν τοῦ Χριστοῦ, καταλαθεῖν αὐτὰ³⁶, καὶ γινῶναι πῶς ἠγαπήθητε. Τὴν δὲ μετὰ κατανώσεως δέησιν ἐσήμανε διὰ τοῦ, « Κάμπτω τὰ γόνατά μου. » Ἐκ τοῦ ἄνω δὲ Πατρὸς « πᾶσα, » φησὶ, « πατριὰ. » — « ἐπὶ τῆς γῆς » μὲν τὰς γενεὰς ὀνομάζων πατριὰς, ἀπὸ τοῦ τῶν πατέρων ὀνόματος οὕτω καλουμένας· ἐν οὐρανῷ δὲ, ἐπεὶ ἐκεῖ οὐδεὶς ἐξ οὐδενὸς γεννᾶται, πατριὰς τὰ συστήματα λέγει³⁷. τουτέστι, καὶ τὰς ἄνω καὶ τὰς κάτω φυλάς αὐτὸς ἐποίησε, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ὀνομαζόμενοι πατέρες.

« Ἴνα δῶν ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυναμεί κρταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἐν τῷ ἑσῶ ἄνθρωπον· κατοικήσαι τὸν Χριστὸν διὰ

A quam fecit in Christo Jesu Domino nostro. » Jam nunc quidem cognita est, inquit, sapientia eorum quæ nobis obtigerunt : attamen jam olim antea erant prædestinata. Nam « secundum prædeterminationem, » inquit, « sæculorum, » hoc est, secundum prædeterminationem sæculorum futurorum. Norat enim Deus quæ ventura essent, et sic definivit atque decrevit. Quod autem ait, « Quam fecit in Christo Jesu, » intelligitur de sapientia sive dispensatione quam fecit Pater per Filium. Chrysostomus autem, « Quæ fecit » legens, Quæ fecit, inquit, sæcula Deus per Filium.

VERS. 12. « In quo habemus fiduciam et accessum in confidentia per fidem ejus. » Quod per Christum omnia facta sint, hinc est perspicuum, quod ipse est qui adducit nos. Atqui non ut captivi adducti sumus, neque veluti peccatores, sed libertatem habemus : neque eam simplicem, sed cum confidentia et fiducia. Unde vero hæc nobis bona? Per fidem, inquit : hæc enim peccata solvens, **390** libertatem nobis et fiduciam imposuit.

VERS. 13. « Propter hoc peto, ut non deficiatis in afflictionibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra. » Propter hoc, inquit. Quale hoc? Quod ingens sit mysterium vocationis vestræ, et quod magna mihi credita sunt ut prædicem vobis, ac necesse est me vincum esse, et affligi ab iis qui non intelligunt mysterium hoc, sed ei contradicunt; rogo vos, ut non deficiatis, hoc est, turbemini tumultuemini, ceu res quæpiam præter opinionem contigerit. In gloria enim hoc vestram pollus cedit, quod ita vos dilexit Deus, ut nedum Filium suum pro vobis daret, verum etiam nos servos suos vestræ commoditatis gratia in pericula et vincula conjiceret. Quod si meæ afflictiones gloria vestra est, multo magis per vestras glorificabimini. Quare neque quando ipsi affigamini, deficiatis.

VERS. 14, 15. « Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi. Ex quo omnis paternitas in cælo et in terra nominatur. » Quandoquidem adeo dilecti estis, et incomprehensibilia sunt bona quæ nacti estis et nanciscemini, Oro, inquit, ut detur vobis gratia commorantis in vobis Christi, ut comprehendatis ea, sciatisque quantum dilecti sitis. Precationem autem cum compunctione significavit, cum dicit, « Flecto genua mea. » Ex superno autem Patre « omnis » est, inquit, « paternitas : » — « super terram » quidem generationes et familias nominans πατριὰς, a patrum nomine sic appellatas : « in cælis autem, » quia illic nemo ex quoquam nascitur, paternitates sive familias ipsos ordines et choros dicit : hoc est, cum superiores tum inferiores ipse tribus fecit, et ab ipso sunt qui nominantur patres.

VERS. 16, 17. « Ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum suum in interiori homine : ut habitet Christus per fidem

Variæ lectiones.

³² πρὸς ο. ³³ καὶ ταύτην οὐχ ἀπλῶς m. ³⁴ ἐποίησεν ἡμᾶς ο. ³⁵ αὐτὴν ο. ³⁷ λέγων ο.

in cordibus vestris : in charitate radicati et fundati. » Equid oro pro vobis ? Ut det vobis, ceu dives et glorificari volens, adversus tentationes corroborari, ut non turbemini ab hisce, ac transferamini alio. Porro non contentus dicere, « Corroborari, » adjecit, « In potentia : » ex abundanti enim precatur eis bona. Quomodo autem corroborari ? « Per Spiritum ejus : » ipse namque est qui robur præbet. Sicut et Isaias, « Spiritum roboris » dicit. Et non solum ut confortemini, verum etiam quod majus est et abundantius, « ut et Christus inhabitet interiorum hominum » vestrum : hoc est, « In cordibus vestris, » non superficie tenus, sed in profundo. Quam ratione ? Per fidem. Nam in cordibus fidelium habitat Christus, **391** cum Patre veniens, et mansionem in illis faciens, quemadmodum prædixit. Hæc autem assequimini, radicati in dilectione ejus, si nec transferamini nec turbemini. Vel igitur duo eis divinitus dari precatur, et confortari per Spiritum, et Christum commorari in cordibus ipsorum : vel, Ut confortemini, inquit, et idonei efficiamini ut Christus habitet in Interiore homine vestro.

Vers. 18. « Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo, et profunditas, et sublimitas. » Quod principio precatus est, ut detur eis Spiritus sapientiæ et revelationis ut sciant quæ sit spes vocationis et cætera, idem et nunc ait : « Ut possitis comprehendere cum omnibus » fidelibus mysterium pro vobis dispensatum : quod adeo magnum est, ut quoquoversum et in omnes sit extensum partes. Unde et corporalibus ipsis descripsit figuris, comprehendens cum superna, tum inferna atque transversa. Dixi quidem et ego, inquit, de hisce, verum non possunt hæc per meos sermones satis commode disci, sed per Spiritum sanctum : nec poteritis hæc aliter comprehendere, nisi corroboremini per Spiritum. Est enim multo robore opus, ac nisi inhabitet in vobis Christus, nihil efficere poterimus. Gregorius autem Nysenus per latitudinem, longitudinem, profunditatem, et altitudinem, crucem significari dicit ; atque adeo Apostolum Ephesiis comprecari, ut possint comprehendere crucis mysterium. Universa enim dispensatio in hoc continetur, atque in hac ipsa omnium maxime tremenda est crux, ex qua charitas Dei maxime demonstratur, quemadmodum ipse Dominus dicit. Propterea et Paulus de dilectione infert :

Vers. 19. « Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi. » Ut possitis, inquit, cognoscere

† Joan. xiv, 23. † Joan. xv, 12.

Variæ lectiones.

³⁹ προσέπε ο. ⁴⁰ λαβείν ο. ⁴¹ Ισ. δυναθείητε ο.

(a) Textus hic plane perturbatus est. Rectius se habet lectio codicis S Marci, υπό τούτων, και παραφέρεσθαι, ουκ ἀρκεσθεις δε τῷ κραταιωθῆναι,

Α τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι και θεμελιωμένοι. » Τί εὐχομαι ὑμῖν ; « Ἴνα δῶν ὑμῖν, » ὡς πλουσιος και δοξαζεσθαι θέλων, κραταιωθῆναι πρὸς τοὺς πειρασμοὺς, ὥστε μη κλονεῖσθαι ὑπὸ τούτων, προσέθηκεν, ἐν και παραφέρεσθαι. Οὐκ ἀρκεσθεις δε τῷ, « Δύναμι (a) » ἐκ περισυίας γὰρ αὐτοὺς [f. αὐτοῖς] ἐπέυχεται τὰ ἀγαθά. Πῶς δε κραταιωθῆναι ; Διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ · αὐτὸ γὰρ ἐστι τὴν ἰσχὺν παρέχον. Ὅτι περ και ὁ Ἰσαίας, « Πνεῦμα ἰσχύος, » φησί. Καὶ οὐ μόνον κραταιωθῆναι, ἀλλὰ και τὸ μείζον και περισσότερον, « Καταικῆσαι τὸν Χριστὸν εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον » ὑμῶν · τούτέστιν, « Ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, » οὐκ ἐπιπολαίως, ἀλλ' ἐν βίθει. Πῶς ; Διὰ τῆς πίστεως. » Ἐν γὰρ ταῖς πισταῖς καρδίαις οἰκεῖ Χριστὸς, μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐρχόμενος, και μόνην παρ' αὐταῖς ποιῶν, καθὰ προεῖρηται ³⁹ αὐτῷ. Τούτων δε ἐπιτεύξεσθε, ἐρριζωμένοι ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ, και μη παραφερόμενοι και κλονούμενοι. Ἦτοι οὖν δύο αὐτῆς ἐπέυχεται, τὸ τε κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος, και τὸ κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. ἢ, Ἴνα κραταιωθῆτε, φησί, και ἐπιτήθειοι γένησθε, ὥστε « κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον » ὑμῶν.

« Ἴνα ἐξιχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος και μήκος και βάθος και ὕψος. » Ὅτι περ ἀρχόμενος ἤθελε, ἵνα δοθῇ αὐτοῖς Πνεῦμα σοφίας και ἀποκάλυψως, εἰς τὸ εἰδέναι τίς ἐστιν ἡ ἐλπίς τῆς κλήσεως, και τὰ ἐξῆς · τοῦτο και νῦν φησιν · « Ἴνα ἐξιχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι ταῖς ; » πιστοῖς τὸ μυστήριον τὸ ὑπὲρ ὑμῶν οἰκονομηθέν, οὕτω μέγα ἔν, ὥστε πανταχοῦ ἐκτετάσθαι. Διὰ και σωματικοῖς αὐτὸ ὑπέγραψε σχήμασι, περιλαβὺν και τὰ ἄνω, και τὰ κάτω, και τὰ ἐκ πλαγίων. Εἶπον μὲν γὰρ, φησί, και ἐγὼ · οὐκ ἐπι δε διὰ τῶν ἐμῶν λόγων ταῦτα μαθεῖν ἱκανῶς, ἀλλὰ διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου · οὐδ' ἂν ἄλλως ἐξιχύσετε ταῦτα καταλαβεῖν ⁴⁰, εἰ μη κραταιωθῆτε διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἰσχύος γὰρ πολλῆς χρεία, και εἰ μη ἐνοικήσει ὑμῖν ὁ Χριστὸς, οὐδ' ἂν κατορθῶσαι δυναθείημεν ⁴¹. Ὅ δε Νύσσης Γρηγόριος διὰ τοῦ πλάτους, και μήκους, και βάθους, και ὕψους, τὸν σταυρὸν ἐφη δηλοῦσθαι · ἐπέυχεται οὖν τὸν Ἀπόστολον τοῖς Ἐφεσίοις, ὡς ἂν ἐξιχύσωσι καταλαβέσθαι τὸ τοῦ σταυροῦ μυστήριον. Ἡ γὰρ πᾶσα οἰκονομία τούτων ἐμπεριέχεται, και τὸ ταύτης φρικωδέστατον ὁ σταυρὸς ἐστιν · ἐξ οὗ και ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μάλιστα δεικνυται, ὡς φησι και ὁ Κύριος · διὰ και ὁ Παῦλος ἐπιφέρει περὶ τῆς ἀγάπης ·

« Γινῶναι τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. » Καὶ ἵνα ἐξιχύσητε, φησί :

προσέθηκεν ἐν δύναμι. Et ita legisse Montanum, Lonicerum, quin et Persenam, ex ipsorum versuibus satis colligitur.

γνώσει τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ τὴν ὑπερέχουσαν ⁴¹ πάσης γνώσεως. Ἐπεὶ οὖν ὑπερέχει πάσης γνώσεως, πῶς γνωσόμεθα ἡμεῖς; Πρῶτον μὲν οὖν γνώσεως ὑπερέχειν ταύτην εἶπεν, ἀνθρωπίνης δηλαδὴ· ὁμοίως δὲ οὐ δι' ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος ἐπιγνώσεσθε ταύτην. Ἐπειτα, οὐδὲ τοῦτο εἶπεν, ὅτι Γνώσεσθε αὐτὴν πόση τίς ἐστίν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι μεγάλη ἐστὶ, καὶ ὅτι ὑπερέχει πάσης γνώσεως. Τοῦτο δέομαι ὑμᾶς παρὰ τοῦ Πνεύματος μαθεῖν. Καὶ τὸ τοῦτο, φησὶν, ἀγνοεῖ; Πάντες, καὶ οἱ πρὸς τὰ καθ' ἑκάστην γινόμενα δυσχεραίνοντες, καὶ οἱ προσιμῶντες τὸν Μαρμωμᾶν τοῦ Θεοῦ· ὡς εἰ γε ταύτην ἐγνωσκόμεν, οὐκ ἂν οὔτε τῆς Προνοίας κατεγογγύζομεν, οὔτε τοῖς παροῦσι προσείχομεν, ἀποστάτες ⁴² Θεοῦ, τοῦ οὕτως ἡμᾶς ἀγαπήσαντος. Ὅρα δὲ, εἰ ἡ ἀγάπη ὑπερέχει πάσης γνώσεως, πόση μᾶλλον ἡ οὐσία;

« Ἴνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ. » Διχῶς τοῦτό τινες ἐνόησαν· ἢ γὰρ, Ἴνα γνῶτε, φησὶν, ὅτι ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ προσκυνεῖται ἡμῖν ὁ Θεός· τοῦτο γὰρ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ, ἢ Τριάς· ἢ, Ἴνα, φησὶν, ἦτε πεπληρωμένοι πάσης ἀρετῆς, ἥς πλήρης ὁ Θεός. Κρεῖττον δὲ οἶμαι νοεῖσθαι οὕτως· Ἴνα ἦτε τέλειοι ἐν πάσῃ τῇ κατὰ Θεὸν τελειότητι, πάντα γινώσκοντες τὰ θεῖα, ὡς ἐνεστί.

« Τῷ δὲ δυναμῶν ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν, κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν. Αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰῶνων. Ἀμήν. » Ἐγὼ μὲν, φησὶν, εὐχομαι· αὐτὸς δὲ καὶ τῶν ἐμῶν εὐχῶν μείζονα ἐργάζεται. Δύναται γὰρ οὐ μόνον πάντα ἀεὶ εὐχεταί τις, ἀλλὰ καὶ « ὑπὲρ πάντα » ποιῆσαι, καὶ « ὑπερεκπερισσοῦ, » τουτέστι, φιλοτιμίας καὶ θαψιλῶς ⁴³. Δύο δὲ ὑπερβολὰς τίθησι, τὸ, « Ὑπὲρ πάντα, » καὶ τὸ, « Ὑπερεκπερισσοῦ. » Ἐνὶ γὰρ καὶ πλείονα ποιεῖν τῶν αἰτηθέντων, μὴ μέντοι ὑπερεκπερισσοῦ, ὃ ἐστὶ θαψιλῶς καὶ μετὰ φιλοτιμίας· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀμφοτέρωθεν δύναται· ὡς περ οὖν καὶ ἤδη ἡδυνήθη, καὶ ἐνήργησεν ἐν ἡμῖν μεγάλα καὶ ἐξαισια, υἱοθετήσας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἐθνικούς. Ὅστε ἐκ τῶν ἤδη περὶ ἡμᾶς ἐνεργηθέντων, δῆλον καὶ ὃ εἶπον. Εἰκότως δὲ εἰς δοξολογίαν κατακλείει τὸν λόγον, ⁴⁴ δοξάζων τὸν εὐσεργέτην· ἅμα δὲ ἵνα καὶ ταύτη δεῖξη τὸ μέγεθος τῶν γενομένων ἡμῖν. Οὐκ ἂν γὰρ ἐθαυμάζετο, εἰ μὴ τηλικαῦτα δέδωκεν, ἢ λίγα ⁴⁵ εἰς θαῦμα καὶ δόξαν κινεῖν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ φησὶν· « Αὐτῷ ἡ δόξα. » ἀλλὰ καὶ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τῷ ὄντι γὰρ οὐδεὶς δύναται οὐδὲ δοξάσαι, εἰ μὴ ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι καὶ δυνάμει. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ πρὸς δοξολογίαν ἡμᾶς χαριτῶν, καὶ διδάσκων πῶς δεῖ τοῦτο ποιεῖν. « Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ ἡ δόξα » τοῦ Θεοῦ, καλῶς· αὕτη γὰρ μένει διηνεκῶς, καὶ

A scere charitatem Christi, antecellentem omni scientiæ. Quoniam vero omni scientiæ antecellit, quomodo nos cognoscemus? Primum quidem dicit banc antecellere scientiæ, nimirum humanæ: Vos autem non per humanam quidem scientiam, sed per Spiritum cognoscetis hanc. Deinde, non hoc dixit, Cognoscetis eam, quanta sit: sed hoc ipsum, quod magna sit, et quod exsuperet omnem scientiam et cognitionem. Hoc precor, inquit, ut vos a Spiritu discatis. Quis autem, inquit, istud nescit? Omnes: et qui ægro animo accipiunt quæ in singulos dies sunt, et qui mammonam Deo præferunt. Nam si hanc cognosceremus, haudquaquam adversus Providentiam murmurarem, neque rebus præsentibus animum addiceremus, a Deo desicientes qui sic **392** nos dilexit. Observa autem, si charitas ejus excellit omnem cognitionem, quanto magis ipsa essentia?

« Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. » Bifariam nonnulli hoc intellexerunt. Ut sciatis, inquit, vel quod in Patre et Filio et Spiritu sancto adoretur nobis Deus; hæc enim plenitudo Dei est, nempe Trinitas: vel, Ut sitis impleti, inquit, omni virtute qua plenus est Deus. Rectius autem opinor sic intelligi, Ut sitis perfecti in omni divina perfectione, omnia divina cognoscentes, quatenus licet.

VERS. 20, 21. « Ei autem qui potest super omnia facere ex abundantia super ea quæ petimus aut intelligimus, secundum potentiam quæ operatur in nobis. Ipsi gloria in Ecclesia in Christo Jesu, in omnes generationes sæculi sæculorum. Amen. » Ego quidem precor, inquit, ipse autem et meis orationibus majora efficiet. Potest enim non solum omnia quæ quisquam orat, sed super omnia facere, et « supra ex abundantia, » hoc est, splendide et largiter. Duos autem hic excessus ponit, « Super omnia, » et « Supra ex abundantia. » Licet enim plura facere, quam quæ petuntur, non tamen ex superabundanti excellentia, quod est largiter, et cum liberalitate: verum Deus utraque potest, quemadmodum et jam nunc potuit, et operatus est in nobis magna et eximia, hostes suos, gentes, in filios adoptans. Proinde ex iis quæ jam circa nos peracta sunt perspicuum est quod dixi. Merito autem in Dei laude sermonem concludit, glorificando benefactorem: et simul ut hac ratione ostendat magnitudinem eorum quæ nobis obtulerunt. Non enim admiraretur, nisi tanta dedisset, quanta ad admirationem et gloriam concitandam satis essent. Non simpliciter autem dixit, « Ipsi gloria, » sed etiam, « Per Jesum Christum, » Revera enim nemo potest ne glorificare quidem, nisi in Christi gratia et virtute. Ipse enim est qui nobis ad Deum glorificandum et gratiam confert, et qui docet quomodo hoc

Varie lectiones.

⁴¹ ὑπερβαλλόντως ἔχουσαν m. ⁴² ἀποστατούντες ο. ⁴³ ἐκ φιλοτιμίας καὶ θαψιλίας m. ⁴⁴ ἱκανὰ ο.

præstandum sit. « In Ecclesia » autem est « gloria » Dei, ac recte quidem : siquidem ipsa perseverat assiduo, et portæ inferi non prævalebunt adversus ipsam *. Quamobrem et gloria erit æterna.

CAPUT IV

VERS. 1. « Obsecro itaque vos ego vincetus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis. » Non oportet dominari præceptorem in discipulos, sed servire eis pro salute ipsorum : propterea et Paulus tanquam servus obsecrat. Proponit autem et vincula ad supplicationem. « Vincetus enim » sum in **393** Domino, » hoc est, non ob pravum aliquod opus, sed propter Dominum. Revereamini igitur vincula quæ Dei causa patior. Quid autem obsecro? Non pro me ipso certe, sed pro vobis, ut ambuletis digne vocatione : ad magna enim vocati estis ; nempe, ut consideratis cum Christo, et conregnatis ; nec oportet vos defœdare dignitatem vestram per opera Christo indigna. Ab instituendi autem ratione ad mores transit, orationem ita suam dulcem faciens.

VERS. 2. « Cum omni humilitate. » Ostendit quo modo digne liceat vocatione ambulare, nempe si sis humilis. Cogitabis enim omnino, qualis existens, quibus donatus es ; ac demittes te, dabisque operam ut servias benefactori. Præterea, hoc est omnis virtutis fundamentum. Propterea et Dominus beatitudines hinc orsus est, beatos eos prædicans qui sint pauperes spiritu, humiles videlicet. « Cum omni » autem, inquit, « humilitate, » non ea solummodo quæ sit in verbis, sed et quæ sit in operibus, et in habitu, et in loquela : et non ut erga hunc te humilem exhibeas, erga illum vero minime ; sed sive parvus fuerit, sive magnus.

« Et mansuetudine cum longanimitate. » Potest enim aliquis esse humilis, et interim tamen concitatus et iracundus : at ea humilitas nihil prodest.

« Supportantes invicem in charitate. » Docet quæ sit mansuetudinis et longanimitatis commoditas, nempe ut alter alterum toleret. Deinde ne quis dicat, Quomodo feram proximum iracundum et injurium? modum subdit quo istuc fieri possit, nempe, « Per dilectionem : » si enim charitatem habeamus, tolerabimus alter alterum.

VERS. 3. « Solliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis. » Quemadmodum in corpore spiritus est, qui omnia continet et unit, etiamsi diversa fuerint membra : hunc ad modum in fidelibus Spiritus sanctus est, qui unit et conjungit omnes, etiamsi diversa habuerimus et genus et mores et studia, atque per hunc sanctum Spiritum unum corpus efficiamur. Laboremus itaque hanc unitatem conservare per pacem quæ est inter nos mutuo. Nisi enim connectio dilectionis inter nos fuerit, et

* Matth. xvi, 18.

Variæ lectiones.

⁵⁵ καταγλυκαίνων τὸν λόγον τῆ ἱετικῆ παραινέσει π. *Orationem suam dulcem faciens morali adhortatione.* ⁵⁶ τίνων ο. ⁵⁷ ἐν τοῖς ο. ⁵⁸ ἀλλ' ἀνοικίσει π. ⁵⁹ τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης π.

« πύλαι ἔδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Ὡστε καὶ ἡ δοξολογία αἰώνιος.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως, ἧς ἐκλήθητε. » Οὐκ αὐθεντεῖν δεῖ τὸν διδάσκαλον, ἀλλὰ δουλεῖν τοῖς μαθηταῖς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ὡς δούλος παρακαλεῖ. Προβάλλεται δὲ καὶ τὰ δεσμὰ εἰς ἱκετηρίαν. « Δέσμιος » γάρ « εἰμι ἐν Κυρίῳ »· τούτέστιν, οὐ διὰ τι πονηρὸν ἔργον, ἀλλὰ διὰ τὸν Κύριον. Αἰδέσθητε οὖν τὰ διὰ τὸν Θεὸν δεσμὰ. Τί δὲ παρακαλῶ ; Οὐκ ὑπὲρ ἑμαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν, ἵνα περιπατήσῃτε ἀξίως τῆς κλήσεως· ἐπὶ μεγάλοις γὰρ ἐκλήθητε· ἐπὶ τῷ συγκαθίσει Χριστῷ, ἐπὶ τῷ συμβασιλευσί· καὶ οὐ δεῖ καταισχύειν τὸ ἀξίωμα ὑμῶν δι' ἔργων ἀναξίων Χριστοῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ δογματικοῦ, εἰς τὸ ἡθικὸν κατέβη, καταγλυκαίνων τὸν λόγον ⁵⁵.

« Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης. » Δείκνυσι, πῶς ἐνεστὶν « ἀξίως τῆς κλήσεως περιπατῆσαι, » δι' ἔαν ταπεινὸς ᾖς. Ἐννοήσεις γὰρ πάντως τίς ὢν τίνος ⁵⁶ ἤξιώθης, καὶ συσταλήση, καὶ σπουδάσεις θεραπεύσαι τὸν εὐεργέτην. Ἄλλως τε, καὶ πάσης ἀρετῆς θεμέλιος τοῦτο· διὸ καὶ ὁ Κύριος τῶν μακαρισμῶν ἐνετύθεν ἡρξάτο, μακαρίζων τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, τοὺς ταπεινόφρονας δηλαδὴ. « Μετὰ πάσης » δὲ, φησὶ, « ταπεινοφροσύνης, » μὴ τῆς ἐν ⁵⁷ ῥήμασι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πράγμασι, καὶ ἐν σῆματι, καὶ ἐν φθέγματι· καὶ μὴ πρὸς τοῦτον μὲν, πρὸς τοῦτον δὲ οὐ· ἀλλὰ καὶ μικρῶς ἢ, καὶ μέγας.

« Καὶ πραότητος μετὰ μακροθυμίας. » Ἔστι γὰρ ταπεινὸν μὲν εἶναι, ὄξυν δὲ καὶ ὀργίλον· ἀλλ' οὐδὲν δρῆλος ⁵⁸.

« Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ. » Τί τὸ κέρδος τῆς πραότητος καὶ μακροθυμίας, διδάσκει· τὸ ἀνέχεσθαι ἀλλήλων. Ἐἴτα, ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Πῶς ἀνέχομαι τοῦ πλησίον, ὀργίλον καὶ ὕβριστοῦ ὄντος ; ἐπιφέρει καὶ τὸν τρόπον, ὅτι « ἐν ἀγάπῃ. » Ἐὰν γὰρ τὴν ἀγάπην ἔχωμεν, ἀνεξόμεθα ἀλλήλων.

« Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. » Ὡς περ γὰρ ἐν τῷ σώματι πνεῦμά ἐστι τὸ πάντα συνέχον καὶ ἐνοποιῶν, καὶ διάφορα ὡς μέλη· οὕτω καὶ ἐν τοῖς πιστοῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν, ὅπερ ἐνοποιεῖ πάντας, καὶ διάφορα ἔχωμεν καὶ γένη καὶ τρόπους καὶ ἐπιτηδεύματα· καὶ διὰ τοῦτου τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν σώμα γινόμεθα. Σπουδάσωμεν οὖν ταύτην τὴν ἐνότητα τηρεῖν διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους εἰρήνης. Εἰ μὴ γὰρ τὸν σύνδεσμον τῆς ἀγάπης ⁵⁹ ἔχωμεν

καὶ εἰρηνεύομεν πρὸς ἀλλήλους, ἀπολέσομεν τὴν ἐνόητα ἦν τὸ Πνεῦμα δέδωκεν ἡμῖν· ὡς περ ἐν διαστάσις γίνεσθαι τῆς χειρὸς, ἢ τοῦ ποδὸς, πρὸς τὸ λοιπὸν σῶμα, καὶ διακοπῶσιν ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ ἄλλα μέλη συνεχίας, οὐκέτι λοιπὸν ὑφ' ἐνὶ πνεύματι συγχροτοῦνται⁶⁰. Σπουδῆς οὖν δεῖ πολλῆς, καὶ οὐκ ἀπόνως ἰσχύσομεν εἰρηνεύειν, συνδέοντες ἑαυτοὺς ἀλλήλους⁶¹, ἵνα ἔνθα ἂν ὁ εἰς φέρεται, καὶ ὁ ἕτερος συμφέρεται (τοιούτοι γὰρ οἱ συνδεδεμένοι), καὶ μὴ κατεξουσιάζοντες ἑαυτῶν, καὶ οὕτως ὑφ' ἐνὶ Πνεύματι ὄμεν.

« Ἐν σῶμα, καὶ ἐν πνεῦμα. » Οὐχ ἀπλῶς ἀγάπην ἐπιζητεῖ ὁ Παῦλος, ἀλλὰ τὴν ἐν σῶμα πάντα ποιούσαν διὰ τὴν ἀκριθεῖ πρὸς ἀλλήλους ἔνωσιν, ὡστε καθάπερ μέλη συμπάσχειν ἀλλήλοις, αὐ συγχαίρειν. « Καὶ ἐν πνεῦμα. » Καλῶς τοῦτο εἶπε, δεικνύων ὅτι ἀπὸ τοῦ εἶναι ἐν σῶμα, καὶ ἐν πνεῦμα ἔσονται· ἢ ὅτι ἔστιν ἐν σῶμα εἶναι, οὐχ ἐν δὲ πνεῦμα· ὡς περ εἰ τις αἰρετικῶν φίλος εἴη, τοῖς δόγμασιν αὐτῶν μὴ συμπεριφερόμενος. Ἡ, ὅτι « Ἐν πνεῦμα διὰ τῆς πίστεως λαθόντες, ὀφείλετε ὁμονοεῖν. Ἡ πνεῦμα, τὴν συμπροθυμίαν⁶² φησὶ, καὶ τὴν σύμπνοιαν, ὡς περ ἂν εἰ ἔλεγεν· Ἐν σῶμα καὶ μία ψυχή.

« Καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν. » Ὁ Θεὸς, φησὶν, ὑμᾶς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐκάλεσε, πᾶσι ζῶν ἔχαρισατο, πάντων ἐπίσης ἐστὶ κεφαλή, πάντας συνήγειρε καὶ συνεκάθισε, καὶ ἀπλῶς ὁμοτίμως πάντας προσελάβετο, καὶ τὰ αὐτὰ ἐλπίζομεν πάντες. Ὅφείλετε οὖν ἐν εἶναι καὶ κατὰ τὴν τῆς ἀγάπης ἐνόητα. Ἐν γὰρ τοῖς οὐρανοῖς ἴσοι, καὶ ἐν τῇ γῆ διεστήκαμεν.

« Εἰς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. » Μὴ γὰρ σὺ μὲν μείζονα ἔχεις Κύριον, ἐκεῖνος δὲ ἐλάττωνα· μὴ γὰρ σὺ μὲν ἀπὸ πίστεως, ἐκεῖνος δὲ ἐξ ἔργων ἐκώθη· μὴ γὰρ σὺ μὲν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἡλευθερώθης, ἐκεῖνος δὲ οὐ.

« Εἰς Θεὸς καὶ Πατήρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν. » Τουτέστιν, Ὁ ἐπάνω πάντων, καὶ διὰ πάντων χωρῶν τῇ προνοίᾳ καὶ διοικήσει, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν κατοικῶν. Σημειώσαι δὲ, ὅτι οἱ μὲν αἰρετικοὶ τὴν, « Διὰ, » πρόθεσιν ἀποκληροῦσι τῷ Υἱῷ, καὶ τὴν, « Ἐν, » τῷ Πνεύματι, ὡς ἐλάττωσιν εἰσαγούσαν· νῦν δὲ τῷ Πατρὶ εὐρίσκονται προσκειμένοι· οὐκ ἄρα ἐλαττώσεως.

« Ἐνὶ δὲ ἐκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις, κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ. » Εἰ πάντα ἐστὶν, ὡς λέγεις, κοινὰ, πόθεν ὁ δεῖνα μείζον, καὶ ὁ δεῖνα ἐλάττω ἔχει χάρισμα; τοῦτο γὰρ αὐτοῦς, ὡς καὶ Κορινθίους καὶ πολλοὺς ἄλλους, εἰς φθόνον ἤγε. Λύων οὖν τοῦτο, φησὶν, ὅτι ἐκάστῳ ἐδόθη τὸ χάρισμα, ὡς ἐμέτρησεν ὁ δωρησάμενος· ὡστε ἐπεὶ μὲν δωρεὰ ἐστὶν, ἀγάπη, ὅτι διὰς ἔλαβες· μὴ γὰρ ὡς χρέος σοι δέδοται· Ἐπεὶ δὲ τὸ μέτρον ὁ Θεὸς ὥρισε,

A paci mutuæ studuerimus, unitatem, quam Spiritus nobis dedit, amittemus : quemadmodum si dissidium fiat inter manum aut pedem adversum reliquum corpus, et abscindantur a connexu ad reliqua membra, non porro deinceps ab uno spiritu continentur. Multa igitur sedulitate opus est, nec sine labore poterimus pacem habere connectentes nos inter nos, ut quocumque unus feratur, alter simul feratur. (Tales **394** enim sunt ii qui colligati sunt) ac potestatem in nos ipsos non habentes, utque hoc pacto sub uno Spiritu simus.

VERS. 4. « Unum corpus, et unus spiritus. » Non simpliciter charitatem querit Paulus, sed eam quæ omnes unum corpus faciat, propter exactam inter nos mutuo unionem, ut tanquam membra compatiāmur, et congaudeamus. « Et unus spiritus. » Pulchre sane hoc dixit, ostendens quod si unum corpus sint, unus etiam spiritus erunt. Vel quod possit quidem unum esse corpus, sed non unus spiritus : quemadmodum si quis hæreticorum amicus sit, dogmatibus eorum non una circumactus. Vel quia unum spiritum per fidem accipientes, debetis esse concordēs. Vel spiritum, unanimem promptitudinem dicit et conspirationem : periude ac si diceret, Unum corpus et una anima.

« Sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ. » Deus, inquit, ad eadem vos vocavit, omnibus vitam donavit, omnium ex æquo est caput, omnes simul excitavit secum, et consedere fecit, ac simpliciter eodem honore omnes excepit, atque eadem omnes speramus. Debetis igitur unum esse, secundum charitatis etiam conjunctionem. In cœlis enim æquales erimus, etiamsi in terra dissimiles sumus.

VERS. 7. « Unus Dominus, una fides, unum baptisma. » Non enim tu majorem habes Dominum, ille vero minorem; non tu ex fide, ille vero ex operibus servatus est : non tu ex baptismate liber factus es, ille vero non.

VERS. 6. « Unus Deus et Pater omnium, qui super omnia, et per omnia, et in omnibus vobis. » Hoc est, Qui supra omnia, et per omnia providentia et gubernatione commeat, et in omnibus vobis habitat. Observa autem quod hæretici præpositionem « Per » tribuunt Filio; « In » vero Spiritui, tanquam imminutionem inferat : jam vero Patri appositæ inveniuntur : non igitur imminutionis sunt.

VERS. 7. « Unicuique autem nostrum data est gratia, secundum mensuram donationis Christi. » Si omnia, uti dicis, sunt communia, unde iste majus, et ille minus habet donum? hoc enim ipsos, periude ac Corinthios et alios plerosque, ad invidiam perduxit. Diluens igitur hoc, inquit : Unicuique data est gratia et donum, quemadmodum partitus est qui dedit. Proinde quia donum est, sis contentus, quoniam omnino accepisti : non enim

Variæ lectiones.

⁶⁰ συγχροτοῦνται: ο. ⁶¹ ἑαυτοὺς ἀλλήλοι: ιι. ⁶² τὴν προθυμίαν ο. ⁶³ εἰ καὶ ο.

tanquam debitum tibi datum est. Et quoniam mensuram Deus præfinit, ne sis curiosus. Nam si Deus mensuram distribuit, omnino commode id fecit. Necessaria igitur, et citra quæ non possis Christianus **395** esse, communia sunt. Sin quisquam alius excellentius donum habeat, ne tibi isthuc doleat : quandoquidem et labor istius major est, perinde ac in procursu dicet. Non dixit autem, Juxta mensuram uniuscujusque fidei, ne in mœrorem conjiciat eos quibus minora sunt collata : cæterum voluntati dantis mensuram retulit, ne omnino obstrepere audeant.

Vers. 8. « Propter quod dicit : Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, deditque dona hominibus ^b. » Quod dona, inquit, ipse dedit, planum est ex eo quod Propheta dicit, « Dedit dona hominibus. » Atqui propheta, Accepisti, inquit, dona : quod idem est. Nam Deus, dum dat charismata, accipit ministerium : qui vero charisma accipit, ut operetur et laboret, accipit. Quocirca otiosi esse non debemus. In summitatem autem ascendit, vel crucis, vel cœli per assumptionem : quod et potius est, velut ex consequentibus liquet. Qualem autem captivitatem dicit ? Diaboli : captivum enim cepit diabolum, et mortem, et maledictionem, et peccatum, nosque diabolo subjectos, commemoratisque jam obnoxios.

Vers. 9, 10. « Quod autem ascendit, quid est, nisi quod descenderit etiam primum in inferiores partes terræ ? Qui descendit, ipse est qui et ascendit supra omnes cœlos, ut impletet omnia. » De humilitate hic disputans Paulus, Christum producit exemplum, sicut in Epistola ad Philippenses ^c : Quemadmodum, inquit, ille non recusavit descendere, sic et vos non recusate per humilitatem vos demittere. Quod enim descendit, perspicuum est ex Propheta, qui eum ascendisse asserit. De Deo enim cum dicitur quod ascendit, necessarium est primum descensum intelligere : de hominibus autem secus est. Quo autem descendit ? Ad inferos. Hos enim infimas terræ partes appellat juxta communem opinionem, quemadmodum et Jacob inquit, « Deducetis canos meos cum colore ad inferos ^d : » ac David, « Similis ero descendentibus in lacum ^e. » Descendit igitur ad infimas partes, ultra quas non est aliud quid : et ascendit supra omnia, ultra quæ non sunt alia : nec obstitit ei descensus, quominus ascenderet. Et vos igitur, si humilitemini, exaltabimini. Ob hanc enim causam hæc omnia efficit, ut omnia impleat dominatu operationeque sua, idque in carne, quandoquidem divinitate jam antea cuncta compleret. Hæc autem adversus Paulum Samosatensem et Nestorium sunt. Qui enim descendit,

Α μη πολυπραγμόνει. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἐμέτρησε, πάντως ⁵⁵ συμφερόντως τοῦτο ἐποίησε. Τὰ μὲν οὖν ἀναγκαῖα, καὶ ὧν χωρὶς οὐκ ἔστι Χριστιανὸν εἶναι, κοινὰ· εἰ δέ τι πλεῖον ἔχει ἐν χάρισματι ὁ θεῖνα, μὴ ἀλλοίῃ ἐπαί καὶ ὁ πόνος πλείων, ὡς πρώτων ἔρει ⁵⁶. Οὐκ εἶπε δὲ, Κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐκάστου πίστεως, ἵνα μὴ εἰς ἀθυμίαν ἐμβάλῃ τοὺς τὰ ἐλάττονα ἔχοντας, ἀλλὰ τῇ θελήσει τοῦ διδόντος ἀνέθηκε τὸ μέτρον, ὡς ἂν μὴδὲ τολμῶσιν ὄλωσ' λογοπραγεῖν.

« Διὸ λέγει· Ἀναβὰς εἰς ὑψος ἠχημαλώτευσεν αἰχμάλωσίην, καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. » Ὅτι αὐτὸς, φησὶν, ἔδωκε τὰ χαρίσματα, δῆλον ἐξ ὧν ὁ προφήτης λέγει, ὅτι· « Ἐδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. » Καὶ μὴν ὁ προφήτης· « Ἐλαβες, φησὶ, δόματα : ταυτὸν δὲ ἔστι. Διδούς γὰρ ὁ Θεός ⁵⁶ τὰ χαρίσματα, ἀντιλαμβάνει τὴν διακονίαν. Ὁ γὰρ λαθὼν χάρισμα, διὰ τὸ ἐνεργεῖν τι καὶ κοπιᾶν λαμβάνει. Οὐκοῦν οὐδεὶς ἀθυμεῖν ⁵⁷. Εἰς ὑψος δὲ ἀνέβη ἢ τὸ τοῦ σταυροῦ, ἢ τὸ τοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ ἀναλήξει· ὃ καὶ μᾶλλον ὡς ἐκ τῶν ἐπαγομένων δῆλον. Ποῖαν δὲ αἰχμαλωσίην φησὶ ; Τὴν τοῦ διαβόλου· αἰχμαλώτων γὰρ ἔλαβε τὸν διάβολον, καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἀρὰν, καὶ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἡμᾶς δὲ τοὺς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ὄντας, καὶ τοῖς βηθεῖσιν ἐνεχομένους.

« Τὸ δὲ, Ἀνέβη, τί ἐστίν, εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς ; Ὁ γὰρ καταβὰς αὐτὸς ἔστι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. » Περὶ ταπεινοφροσύνης διαλεγόμενος ἐνταῦθα ὁ Παῦλος, τὸν Χριστὸν παράγει ὑπόδειγμα, ὡσπερ καὶ ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους· καὶ φησὶν, ὅτι ὡσπερ ἐκεῖνος οὐ παρετήσατο καταβῆναι, οὕτω μὴδὲ ὑμεῖς παρατεῖσθε τὴν διὰ ταπεινοφροσύνης συγκατάθεσιν. Ὅτι γὰρ κατέβη, δῆλον ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν τὸν προφήτην, ὅτι· « Ἀνέβη. » Ἐπὶ γὰρ Θεοῦ, ὅταν λέγηται τὸ, « Ἀναβὰς, » ἀνάγκη πρῶτον καταβάσιν ἐνεσεῖν, ἐπὶ δὲ ἀνθρώπων, οὐκέτι. Ποῦ δὲ κατέβη ; Εἰς τὸν ἄδην· τοῦτον γὰρ κατώτερα μέρη τῆς γῆς λέγει, κατὰ τὴν κοινὴν ὑπόνοιαν· ὡς καὶ ὁ Ἰακώβ· « Κατάβατε τὸ γῆρας μου μετ' ὀδύνης εἰς ἄδην. » καὶ ὁ Δαυὶδ· « Ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. » Κατέβη τοίνυν εἰς τὰ κατώτατα μέρη, μεθ' ὃ οὐκ ἔστιν ἕτερον τι· καὶ ἀνέβη ὑπεράνω πάντων, ὑπὲρ ὃ οὐκ ἔστιν ἕτερα· καὶ οὐκ ἐνεπόδισεν αὐτῷ ἡ κατάβασις εἰς τὴν ἀνάβασιν. Καὶ ὑμεῖς τοίνυν εἰ ταπεινούσθε, ὑψωθήσεσθε. Τοῦτο γὰρ χάριν ἐπεξεργάζεται ταῦτα, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα ⁵⁸ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἐν σαρκὶ, ἐπεὶ τῇ γε θεότητι καὶ πρότερον τὰ πάντα ἐπλήρου. Κατὰ Παύλου δὲ τοῦ Σαμοσατέως, καὶ Νεστορίου, ταῦτα. Ὁ γὰρ καταβὰς, δῆλον ὅτι ἄνω ὧν κατέβη, καὶ σαρκούμε-

^b Psal. xvi, 8. ^c Philipp. ii, 8. ^d Gen. xxiv, 58. ^e Psal. xxvii, 1.

Variæ lectiones.

⁵⁵ ὁ γὰρ Θεὸς ἐμέτρον καὶ πάντων ο. ⁵⁶ λέγει ο. ⁵⁷ ἀνθρώποις· τὰ χαρίσματα, λαμβάνει τ. ὃ. ⁵⁸ οὐκ οὖν δεῖ ἀγαθὸν ο. ⁵⁹ τὸν ἔπαντα κόσμον m.

vos εἰς τὴν γῆν, καὶ θανὼν εἰς τὴν ἕδρην· καὶ ὁ αὐ-
τὸς ἐστὶ καὶ εἰς, οὐκ ἄλλος καὶ ἄλλος.

« Καὶ αὐτὸς ἔδωκεν. » Ἐμφαντικῶς δὲ εἶπε τὸ,
« Αὐτὸς. » Ὁ γὰρ οὕτω, φησὶ, προνοησάμενος
ἡμῶν, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν μὴ παραιτησάμενος ἄχρι καὶ
τῶν κατωτέρων μερῶν κατελθεῖν, οὐκ ἀπλῶς τὴς δια-
νομᾶς τῶν χαρισμάτων ἐποίησεν, ἀλλὰ δῆλον ὡς σφ-
ρῶς καὶ συμφερόντως⁸⁹. Πῶς οὖν ἀλγεῖς, ὡς οὐκ εὐλό-
γως τῆς διανομῆς γενομένης; Ἄλλα γοῦν δὲ τὸ Πνεῦμα
φησὶ διανέμειν· « Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς ἔθετο τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον· » καὶ, « Πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ
Πνεῦμα. » Καὶ ἀλλαγῶν, τὸν Πατέρα, ὡς τὸ, « Ἔθετο
ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, » καὶ
τὰ ἑξῆς· καὶ τὸ, « Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπό-
τισε, καὶ ὁ Θεὸς ἠξίωσεν. » Ἐνταῦθα δὲ τὸν Υἱόν. B
Μία ἄρα ἡ ἐνέργεια τῶν τριῶν.

« Τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας. »
Πρῶτοι οἱ ἀπόστολοι, ἐπειδὴ καὶ προφητείας εἶχον·
οἱ δὲ προφῆται, οἱ ἐν τῇ Νέᾳ δηλαδὴ, οὐκ εἶχον καὶ
ἀποστολήν.

« Τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς. » Ἡ τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον
συγγραψάμενους⁹⁰, ἢ τοὺς μὴ περιόντας μὲν παν-
ταχοῦ, εὐαγγελιζομένους δ' οὖν, ὡς Πρίσκιλλα καὶ
Ἀκύλας.

« Τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους. » Τοὺς τὰς
Ἐκκλησίας ἐγγεχειρισμένους λέγει, τοὺς ἐπισκό-
πους, οἷος ἦν Τιμόθεος, Τίτος, καὶ οἱ τοιοῦτοι. Δύ-
νασαι δὲ ποιμένας καὶ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ἐπι-
σκόπους νοῆσαι· διδασκάλους δὲ, καὶ τοὺς διακόνους. C
Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι τὴν καθαρτικὴν τάξιν ἔχοντες,
διὰ τοῦ λόγου καθαίρουσι πάντως.

« Πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον
διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. »
Ὅρξ τὸ ἀξίωμα; Ἐκαστος, φησὶ, καταρτίζει,
ἐκαστος διακονεῖ πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ σώματος
τοῦ Χριστοῦ, ἦτοι τῆς Ἐκκλησίας. Ὅστε τί ἀλγεῖς
ὡς ἑλαττον χάρισμα λαβῶν; Καὶ γὰρ καὶ σὺ « πρὸς
τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, » τουτέστι, πρὸς τὴν
ὠφέλειαν τῶν πιστῶν, καὶ τὴν τελειώσιν⁹¹ συντελεῖς.
Ὅρα οὖν, μὴ λαβῶν τὸ χάρισμα, ἵνα ἄλλος οἰκοδο-
μῆς, εἶτα ἐκ τοῦ φθονεῖν τοῖς μεῖζοσι, σεαυτὸν κα-
ταστρέψῃς. Ἐπειτα, εἰ πρὸς καταρτισμὸν τῶν
πιστῶν ἔλαβεν ἄλλος τὸ μεῖζον χάρισμα, ἐνόησε ὅτι
καὶ μεῖζον ὁ κόπος καὶ ἡ διακονία. καὶ ἡ ἐπὶ τούτοις
εὐθύνη μεῖζων. Ἄλλως δὲ, πῶς οὐ σατανικὸν πά-
θος φθονεῖν τῷ καταρτίζοντι καὶ οἰκοδομοῦντι τὸ
σῶμα Χριστοῦ; ἀντιθέου γὰρ πάντοτε.

« Μέχρι κατανησώμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα
τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ
Θεοῦ. » Μέχρι τότε ἐργάζεσθαι, φησὶ, χρῆ πάντας
τοὺς χάρισμα λαβόντας, καὶ κοπιᾶν, καὶ οἰκοδομεῖν,
ἕως οὗ φθάσωμεν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως·

^f Act. xx, 28. ^g I Cor. xii, 28. ^h Act. xviii, 2, 3.

Variae lectiones

⁸⁹ σοφῆς συμφερόντως; ο. ⁹⁰ συγγραψάντας m. ⁹¹ τελειότητα o.

planum est quod cum in supernis esset, descenderit
per incarnationem in terram, et per mortem ad
396 inferos, idemque est et unus, non diversus.

VERS. 11. « Et ipse dedit. » Emphaticè autem
dixit, « Ipse. » Qui enim adeo nostri curam gessit,
ut pro nobis non recusarit ne ad infimas quidem
terræ partes descendere, haud simpliciter distribu-
tiones donorum fecit, verum planum est quod sa-
pienter et commode. Quid igitur doles tanquam
non æqua distributio facta sit? Alio autem in loco
Spiritu dicit dispensare. « In quo et nos posuit
Spiritus sanctus : » et, « Omnia operatur unus et
idem Spiritus. » Alias et Patri hoc tribuit : ut,
« Posuit Deus in Ecclesia primum quidem aposto-
los, » et quæ sequuntur. Et, « Ego plantavi, Apollo
rigavit, Deus autem incrementum dedit ». » Hic
autem Filium dispensatorem facit. Una igitur trium
est operatio.

« Quosdam quidem apostolos, quosdam autem
prophetas. » Primi sunt apostoli, quandoquidem
et prophetias habebant : prophetæ autem, in Novo
scilicet Testamento, apostolatam non habebant.

« Alios vero evangelistas. » Vel eos qui con-
scripserunt Evangelia, vel qui non undique cir-
cumierint, Evangelium tamen prædicantes, quales
fuerunt Priscilla et Aquila ^h.

« Alios autem pastores et doctores. » Eos quibus
Ecclesiæ erant commissæ intelligit, episcopos
scilicet, quales erant Timotheus, Titus et alii hu-
jusmodi. Poteris autem per pastores, presbyteros
et episcopos intelligere : per doctores vero, ipsos
etiam diaconos adeoque ministros. Etenim et illi
ordinem habentes expurgandi, per verbum omnino
sordes tollunt.

VERS. 12. « Ad consummationem sanctorum, in
opus ministerii, in ædificationem corporis Christi. »
Vides dignitatem? Unusquisque ministrat ad
extructionem corporis Christi, sive Ecclesiæ. Quid
itaque ægre fers, ceu minus donum acceperis?
Nam et tu « ad consummationem sanctorum, » hoc
est, ad commoditatem fidelium et perfectionem
commodas. Cave igitur ne accepto dono ut alios
ædifices, teipsum majoribus invidendo subvertas.
Præterea, si ad consummationem fidelium alius
D accepit majus donum, cogita quod ipsius quoque
labor et ministerium majus est, et de istis am-
pliolem rationem reddet. Porro, qui non diabolicum
esset, te illi invidere, qui Christi corpus absolvit et
ædificat? Istud enim hominis est qui Deo adver-
satur.

VERS. 13. « Donec occurramus omnes in unita-
tem fidei et agnitionis Filii Dei. » Eousque, inquit,
operari oportet omnes qui dona acceperunt, et
laborare et ædificare, donec pervenerimus ad unita-
tem 397 fidei : hoc est, usque dum demonstre-

mur omnes unam et eandem fidem habere, neque dogmatibus differre, neque quoad vitam sectis quibusdam inter nos dissidere. Tum enim vera est fidei unitas, tum agnoscimus Filium Dei, quando et in doctrina rectam sententiam habuerimus, et charitatis vinculum servaverimus. Charitas enim Christus est.

« In virum perfectum, et in mensuram ætatis plenitudinis Christi. » Virum perfectum et mensuram ætatis, perfectiorem dogmatum cognitionem dicit: quemadmodum et plenitudinem Christi, omnimodam atque integram ipsius cognitionem et fidem: nimirum quod unus ex Trinitate cum esset, et æqualis Patri, factus sit homo, una persona in duabus naturis et voluntatibus et operationibus: et cum corpore Patri assidet, venietque cum ipso, et quæcumque alia de ipso recte intelliguntur ac dicuntur. Quomodo igitur alias imperfectam dicit cognitionem nostram? Ut opponatur futuræ cognitioni: hic vero respectu immutabilitatis ejus, perfectam cognitionem dixit. Quando enim non exciderimus, tum perfecti sumus, ut ex sequentibus liquet.

VERS. 14. « Ut jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ. » Ut ipsam exiguam, inquit, mensuram quam accepimus, contineamus firmiter et solide, et non infantium instar concutiamur et circumagamur abs quovis doctore. Ad hoc enim data sunt charismata, ut ædificentur atque consummentur, ne concutiantur ipsa structura. Cum vero ait, « Jam non, » indicavit olim eos id esse passos. Seipsum autem connumerat, ut non veluti conviciator, sed cum hilaritate corrigat. At cum ait, « Fluctuantes, » ostendit in quali periculo constitutæ sunt illæ animæ quæ circa recta dogmata sunt instabiles. In tropo autem perseverans, ventos etiam vocavit diversas doctrinas, minimeque consentientes.

« In nequitia hominum, in astutia, ad circumventionem erroris. » Κυβευταί dicuntur, qui talis utuntur: hujusmodi sunt falsi doctores, transponentes simpliciores, seu talos, prout voluerint. Ne igitur, inquit, nos circumferamur in nequitia, sive versutia hac. Quomodo? « In astutia, ad circumventionem imposturæ, » hoc est, ad quodcumque deceptrix eorum circumventio voluerit, ad hoc transpositi et circumacti. Ob nihil enim aliud omnia fallaciter conantur et arte quadam machinantur, quam ut seducant. Pulchre autem apposuit, « Hominum: » res enim divinæ versutiam ac deceptionem non admittunt.

VERS. 15. « Veritatem autem sectantes in charitate, crescemus in ipsum per omnia, 398 qui est caput Christus. » Fraudulenti enim et in verbis versuti, omnia notha et falsa loquuntur, neque quicquam in ipsis est vel sanum vel stabile. Nos autem veritati studentes in dilectione erga Deum

τουτέστιν, "Εως ἂν δειχθῶμεν οἱ πάντες μίαν πίστιν ἔχοντες, μήτε κατὰ τὰ δόγματα διαφερόμενοι, μήτε ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον σχίσματα ἔχοντες πρὸς ἄλλήλους. Τότε γὰρ ἡ ἀληθὴς ἐνόησι τῆς πίστεως, τότε ἐπιγινώσκομεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅταν καὶ ἐν τοῖς δόγματιν ὀρθοδοξῶμεν, καὶ τῆς ἀγάπῃ: τὸν σύνδεσμον συντηρῶμεν. Ἀγάπῃ γὰρ ὁ Χριστός.

« Εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. » Ἄνδρα τέλειον, καὶ μέτρον ἡλικίας, λέγει τὴν τελειότεραν τῶν δογμάτων γνώσιν ὡσπερ καὶ πλήρωμα τοῦ Χριστοῦ, τὴν παντελῆ καὶ ὁλόκληρον αὐτοῦ γνώσιν καὶ πίστιν· ὅτι εἰς τὴν Τριάδος ὦν καὶ ἴσος τῷ Πατρὶ, γέγονεν ἄνθρωπος, μία ὑπόστασις ἐν δυσὶ φύσεσι καὶ θελήμασι καὶ ἐνεργείαις· καὶ μετὰ τοῦ σώματος συνεδριάζει τῷ Πατρὶ, καὶ ἤξει μετ' αὐτοῦ, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ αὐτοῦ ὀρθῶς νοεῖται καὶ λέγεται. Πῶς οὖν ἀλλοχῶ ἀτελῆ λέγει τὴν γνώσιν ἡμῶν; Ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς μελλούσης γνώσεως· ἐνταῦθα δὲ ὡς πρὸς τὸ ἀμετάπτωτον εἶπε τελείαν τὴν γνώσιν. Ὅτι γὰρ μὴ μεταπίπτωμεν, τότε τέλειοί ἐσμεν, ὡς ὅλη διὰ τῶν ἐξῆς.

« Ἴνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, καὶ κλυδωνιζόμενοι, καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας. » Ἴνα αὐτὸ, φησί, τὸ ὀλίγον μέτρον ὃ ἐλάβομεν, κατέχωμεν βεβαίως καὶ στερεῶς, καὶ μὴ ὡς νήπιοι σαλευόμεθα καὶ περιφερόμεθα ὑπὸ παντὸς διδασκαλίου. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐδόθησαν τὰ χαρίσματα, εἰς τὸ οἰκοδομεῖν καὶ καταρτίζειν, ἵνα μὴ σαλευθῆται ἡ οἰκοδομή. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Μηκέτι, » εἶδει καὶ πάλαι τοῦτο πεποιητάς. Τίθησι δὲ καὶ ἑαυτὸν, ἵνα μὴ ὡς ονειδίζων, ἀλλὰ μεθ' ἰλαρότητος διορθῶσθαι. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Κλυδωνιζόμενοι, » δείκνυσιν ἐν οἷῳ κινδύνῳ εἰσὶν αἱ ἀπαγεῖς πρὸς τὴν ὀρθοδόξιν ψυχῆν. Τῇ τροπῇ δὲ ἐμμένων, καὶ ἀνέμους ἐκάλειε τὰς διαφόρους διδασκαλίας.

« Ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ, πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης. » Κυβευταὶ λέγονται οἱ τοῖς πεσοῖς κεχρημένοι· τοιοῦτοί εἰσιν οἱ ψευδοδιδασκαλοὶ, μετατιθέντες [πρὸς] τοὺς ἀφελεστέρους, ὡσπερ πεττούς, ὡς βούλονται. Ἴνα οὖν, φησί, μὴ περιφερόμεθα ἡμεῖς ἐν τῇ κυβείᾳ ταύτῃ. Πῶς; « Ἐν πανουργίᾳ, πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης, » τουτέστι, πρὸς ὅπερ ἡ πλάνος αὐτῶν μεθοδεία βούλεται, πρὸς ἐκεῖνο μετατιθέμενοι καὶ περιφερόμενοι. Δι' οὐδὲν γὰρ ἄλλο πάντα μεθοδεύουσι καὶ τεχνάζονται, ἢ τὸ πλανᾶν. Καλῶς δὲ προσέθηκε· « Τῶν ἀνθρώπων· » τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ κυβείαν καὶ ἀπάτην οὐκ ἔχουσιν.

« Ἀληθευοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, ἀβήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός. » Οἱ μὲν πανουργοὶ καὶ κυβευταὶ τῶν λόγων, πάντα ὡς νόθα καὶ ψευδῆ ἔχουσι, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ὑγιές καὶ στάσιμον. Ἡμεῖς δὲ ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ, τῇ τε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν

Variae lectiones.

ἡ εἰς ο. ἡ πάντες ο.

πλησίον, καὶ μηκέτι⁶⁴ ψευδῆ δόγματα ἔχοντες, μήτε ἐν ὕποκρισει ζῶντες (ἐνταῦθα γὰρ δοκεῖ καὶ περὶ βίου αὐτοῖς διαλέγεσθαι), αὐξήσωμεν εἰς Χριστὸν τὰ πάντα ἡμῶν, τὸν τε βίον καὶ τὰ δόγματα. Αὐτῷ γὰρ κεφαλῆ ὄντι ὀφείλομεν προσαρμολογεῖν τὰ ἡμέτερα, ἵνα μηδὲν ἀκατάλληλον φέρωμεν καὶ ἀνάρμοστον τῆς κεφαλῆς, ἀλλὰ πάντα πρὸς αὐτὸν αὐξάνωμεν.

« Ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβασζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἕνδς ἐκάστου μέρους⁶⁵, τὴν αὐξήσιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἐαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ. » Ἡ διάνοια τοῦ βητοῦ τοιαύτη, εἰ καὶ ἀσαφῶς πέφρασαι· Καθάπερ ἐν τῷ σώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου καταβαίνειν διὰ τῶν νεύρων, οὐχ ἀπλῶς δίδωσι πᾶσι τοῖς μέλεσι τὴν αἰσθησίν, ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν ἐκάστῳ, τῷ μὲν πλέον δέξασθαι δυναμένῳ, πλέον, τῷ δὲ ἕλαττον, ἕλαττον· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν, αἰτινὲς εἰσι μέλη αὐτοῦ, ποιεῖται τὴν χορηγίαν τῶν χαρισμάτων αὐτοῦ, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν μέτρῳ ἕνδς ἐκάστου μέλους, » τουτέστιν, ὡς δύναται χωρῆσαι ἕκαστον· καὶ οὕτω τὸ σῶμα ἅπαν ἐτὴν οἰκοδομὴν καὶ αὐξήσιν ἐαυτοῦ ποιεῖται ἐν ἀγάπῃ. » Ἄλλως γὰρ οὐκ ἔστι δέξασθαι τὴν χορηγίαν τοῦ ἀνωθεν καταβαίνοντος Πνεύματος, ὅψ' οὐ καὶ ζωογονούμεθα καὶ αἰξόμεν⁶⁶, εἰ μὴ διὰ τῆς ἀγάπης συνδεδεμένοι ὦμεν καὶ ἠνωμένοι, ὡς ἐν σῶμα. Ὡσπερ γὰρ, εἰ τύχοι, χεῖρ ἀποσπασθεῖσα τοῦ σώματος, οὐ δέξαιτο ἂν τὸ αἰσθητὸν πνεῦμα, οἷα τῆς συνεχείας ἀποδιαιρεθεῖσα· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐὰν μὴ ἠνωμένοι ὦμεν, οὐ δεχόμεθα τὴν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν τοῦ Χριστοῦ καταβαίνουσαν τοῦ Πνεύματος χάριν. Διὰ τοῦτο εἶπε, καὶ ὅτι· « Τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβασζόμενον » τουτέστιν, οὐχ ἀπλῶς κειμένον τῶν μελῶν, ἀλλὰ καὶ ἠνωμένων, καὶ ἐκάστου τὸν οἰκεῖον τόπον ἐπέχοντος, καὶ μὴ παρηθρωμένου, μηδὲ παρὰ σχῆμα κειμένου. Παρ' ἡμῖν μὲν οὖν ἔστι τὸ συναρμολογεῖν ἐαυτοὺς καὶ συμβιβάζειν διὰ τῆς ἀγάπης· τοῦ δὲ Χριστοῦ, τῆς κεφαλῆς ἡμῶν τὸ πνεῦμα ἐπιστέλλειν⁶⁷. Ὁ πᾶς οὖν λόγος περὶ ταπεινοφροσύνης καὶ ἐνώσεως. Τὸ δὲ, « Διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐποχετευόμενον καὶ χορηγούμενον, ἅπτεται πάντων. Τὸ τοῖνον σῶμα αὐξεῖ καὶ οἰκοδομεῖται διὰ τοῦ ἅπτεσθαι τῶν μελῶν τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ πνεύματος, καὶ ἐνεργεῖν ἐν αὐτοῖς (τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ, « Κατ' ἐνέργειαν »)· ἢ ὅτι τὴν ἐνέργειαν τοῖς μέλεσι τὸ πνεῦμα δίδωσι.

« Τοῦτο οὖν λέγω καὶ μαρτύρομαι ἐν Κυρίῳ, μηκέτι ὑμεῖς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ, ἐν ματαιότητι τοῦ νοῦς αὐτῶν. » Διδοκάλου, οὐ μόνον τὸ παραινεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκφοβεῖν, διὰ τοῦ καὶ τὸν Θεὸν ἐπιστῆν τοῖς μαθηταῖς, ὡσπερ καὶ ἐνταῦθα Παῦλος ποιεῖ. « Μαρτύρομαι » γὰρ, φησὶν, ὑμεῖς ἐν Κυρίῳ » τουτέστι, Μάρτυρα

A et proximum, neque dogmata falsa retinentes, neque in hypocrisi viventes (hic enim videtur et et de vita ipsis verba facere), augemus in Christum omnia nostra, vitam nimirum et doctrinam. Ipsi enim, qui caput est, debemus adaptare nostra, ut nihil non respondens et inconveniens capiti feramus, sed omnia augemus ad ipsum.

VERS. 16. « Ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensura uniuscujusque membri, augmentum corporis facit, ad ædificationem sui ipsius in charitate. » Hujus loci sensus talis est, etiamsi obscure dictus sit : Quemadmodum in corpore spiritus, qui e cerebro descendit per nervos, non simpliciter dat omnibus membris sensum, sed unicuique secundum proportionem, ei quidem quod plura recipere potest, plura, quod vero minus, minus : sic et Christus in animas nostras quæ sunt membra ipsius, facit suppeditationem charismatum suorum, non simpliciter, sed pro mensura cujuslibet membri, hoc est perinde ut quodlibet potest capere : hacque ratione totum corpus ædificationem et augmentum sui ipsius facit in dilectione. Aliter enim non licet recipere suppeditationem descendantis desuper Spiritus, a quo et vivificamur et crescimus, nisi per dilectionem connexi fuerimus, et uniti tanquam unum corpus. Ut enim, exempli gratia, manus a corpore avulsa, non porro receperit sensibilem spiritum, eo quod a continuitate diducta est : sic et nos, nisi uniti fuerimus, non recipimus a capite nostro Christo descendantem Spiritus gratiam. Propterea dixit, « Corpus compactum et connexum, » hoc est, non simpliciter positus membris, verum etiam conjunctis, et unoquoque proprium locum habente, ut nullum luxatum sit, neque præter formam collocatum. In nobis igitur est ipsos construere et coagmentare per dilectionem : Christi vero capituli nostri, spiritum immittere. Totus igitur hic sermo est de humilitate et unitate. Quod vero ait, « Per omnem juncturam subministrationis, » denuntiat hoc, quod spiritus a capite advectus et suppeditatus omnia contingat. Corpus igitur crescit et ædificatur per hoc quod spiritus suppeditatio membra continet, atque in eis operetur (hoc est enim illud, « Secundum operationem »), vel quod spiritus tribuit operationem membris.

399 VERS. 17. « Hoc igitur dico et testifcor in Domino, ut jam non ambuletis, sicut et reliquæ gentes ambulavit in vanitate sensus sui. » Præceptoris est non solum adhortari, verum etiam terere, per hoc quod Deus discipulis etiam avertit atque præsit, quemadmodum hic Paulus agit. « Testor » enim, inquit, vobis « in Domino, » hoc

Variæ lectiones.

⁶⁴ μήτε ο. ⁶⁵ μέλους ο. ⁶⁶ αὐξάνομεν ο. ⁶⁷ ἐπιπέμπειν ο.

est, testem Dominum facio, quod non occultarim ea quæ vobis dicenda fuerint. Non dixi, autem, Ne porro vos ambuletis quemadmodum ambulabatis, ne irritet eos : sed, « Reliquarum gentium instar, » inquit, aliorum exemplo illos custigans et erudiens. In vanitate porro mentis circumambulabant, et quia idola colebant, et quia affectibus suis inserviebant, et quia mundi vanitatibus affixi erant. Quæ ideo vanitas dicuntur, eo quod nos illis vane utamur : non enim sua natura vana sunt : valde namque bona sunt condita.

VERS. 18. « Tenebris obscuratum habentes intellectum, abalienati a vita Dei. » Lumen quidem lucebat divinæ cognitionis puræque vitæ : ipsi autem obtenebrarunt seipsos, imbecillum facientes animæ perspicuitatem per caliginem affectuum mundanarumque curarum. Rheuma enim multum, et difficulter curabile, sunt affectus et sollicitudines mundanæ quæ mentem perturbant. Propterea et vita Dei, id est divina, quæ secundum Deum est, abalienati sunt qui sic se habebant. Rationalis enim vita est, veritatem intelligere. Qui vero ad hanc caligat, merito ne vivit quidem, eo quod veritas ait substantia et lumen rationis.

« Propter ignorantiam quæ est in ipsis, propter cæcitatē cordis ipsorum, » Si igitur ignorant, quid eos accusas? ignorans enim docendus est, non accusandus. Atqui ignorantia, inquit, propter cæcitatē iis accessit, id est propter stupiditatem; stupiditas autem ex illorum propensione ad impuram vitam. Quamobrem reprehensione digni sunt. Audi enim et quæ sequuntur.

VERS. 19. « Qui desperantes, seipsos tradiderunt impuditiæ, in operationem immunditiæ omnis cum aviditate. » Viden' ex voluntate atque proposito hanc eis stupiditatem esse? « Desperantes » enim, inquit, hoc est, segnes facti, nolentes laborare ut inveniant bonum, omni dolore tantum non vacantes, ac veluti ad stultitiam redacti, se ipsi tradiderunt impuditiæ : ut quid faciant? Ut operentur impuritatem : hanc enim exercitii continuique operis loco posuerunt, nec unam quidem ejus speciem, sed omnigenam. Qui igitur non in summum stuporem venturi erant, qui seipsos omni immunditiei tradiderunt? Etenim immunda vita dogmatum quoque pravorum **400** causa est, et omnis homini ignorantiam parit. Quando igitur alio in loco audiveris, quod Deus tradiderit eos in reprobam mentem, reminiscere etiam hujus loci, atque compingens utrumque, intellige quod Deus dicatur tradere eos qui seipsos tradunt, hoc est permittere, necnon concedere, quandoquidem se dignos hoc permisso fecerunt. Ad hæc cum dicit, « Cum aviditate, » voluntariam eis stupiditatem adesse testatur. Licuisset enim eis et pecuniis et voluptatibus moderate frui : illi vero intemperantiam eligentes, in omnibus ad cæcitatē venerunt, et insensibilitatem cujusvis boni.

Varie lectiones.

⁶⁸ παράγω ο. ⁶⁹ δύσελατον ο. ⁷⁰ χρηή ο. ⁷¹ ήτοι ο. ⁷² αύτοις ο. ⁷³ διά παντός η. ⁷⁴ ούν ο.

Α τὴν Κύριον ποιούμεαι ⁶⁸, ὅτι οὐκ ἀπεκρυψάμεν πρὸς ὑμᾶς ἃ δεῖ εἰπεῖν. Οὐκ εἶπε δὲ, Μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν ὡς περιπατεῖτε, ἵνα μὴ κληθῆ· ἀλλὰ, « Καθώς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη, » τῶν ἑτέρων παραδείγματι σωφρονίζων αὐτούς. « Ἐν ματαιότητι δὲ τοῦ νόου, » περιεπάτουσιν, καὶ ὡς τὰ εἰδῶλα σεβόμενοι, καὶ ὡς τοῖς πάθει δουλεύοντες, καὶ τοῖς τοῦ κόσμου ματαιοῖς προσηλωμένοι· ἃ ματαιότης λέγονται, δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἡμεῖς αὐτοῖς ματαίως χρώμεθα· οὐ γὰρ τῇ ἑαυτῶν φύσει μάταιά εἰσι· καλὰ γὰρ λίαν ἐκτίσθησαν.

« Ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ. » Τὸ μὲν φῶς ἔλαμπε τῆς τε θεογνωσίας καὶ τοῦ καθαροῦ βίου· αὐτοὶ δὲ ἐσκοτίσαν ἑαυτούς, ἀσθενὲς ποιήσαντες τὸ τῆς ψυχῆς διορητικὸν διὰ τὴν ἀγλὴν τῶν παθῶν καὶ τῶν βιωτικῶν φροντίδων. Ῥεῦμα γὰρ πολὺ καὶ δυσίατόν ⁶⁹ εἰσι· τὰ τε πάθη καὶ αἱ μέριμναι τοῦ κόσμου, ἐπιβαλοῦσαι τὴν διάνοιαν. Διὰ τοῦτο καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ζωῆς, ὅ ἐστι τῆς κατὰ Θεὸν, ἀπηλλοτριώθησαν οἱ οὕτως ἔχοντες. Τοῦ λογικοῦ γὰρ ζωῆς, τὸ τὴν ἀλήθειαν νοεῖν· ὁ δὲ πρὸς ταύτην τυφλωθεὶς, εἰκότως οὐδὲ ζῆ, διὰ τὸ τὴν ἀλήθειαν εἶναι οὐσίαν καὶ φῶς τοῦ λόγου.

« Διὰ τὴν ἀγνοίαν τὴν οὖσαν αὐτοῖς, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν. » Εἰ οὖν ἀγνοοῦσι, τί αὐτοῖς ἐγκαλεῖς; τὸν γὰρ ἀγνοοῦντα διδάσκεισθαι δεῖ ⁷⁰, οὐ κατηγορεῖσθαι. Ἀλλ' ἡ ἀγνοία, φησί, διὰ τὴν πώρωσιν αὐτοῖς ἐπεγένετο, ὅ ἐστι ⁷¹ διὰ τὴν ἀναίσθησιν· ἡ δὲ ἀναίσθησις, ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀκαθαρτον βίον διαθέσεως αὐτῶν ⁷². Ὡστε ἐγκαλεῖσθαι δεῖ αὐτοὺς. Ἄκουε γὰρ καὶ τῶν ἑξῆς·

« Οἷτινες ἀπηλλαγμένοι ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελίᾳ, εἰς ἐργασίαν πάσης ἀκαθαρσίας ἐν πλεονεξίᾳ. » Ὅρξ, ὅτι ἐκ προαιρέσεως αὐτοῖς ἡ ἀναίσθησις; « Ἀπηλλαγμένοι » γὰρ, φησί, τουτέστι κατεργάσθησαν, καὶ μὴ θέλοντες καμῖν πρὸς τὴν εὐρεσιν τοῦ καλοῦ, καὶ ἀναγῆτως διατεθέντες, καὶ οἷον μεμωραμένοι, ἐ ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελίᾳ. « Ἴνα τί ποιῶσιν; Ἴνα ἐργάζωνται τὴν ἀκαθαρσίαν· μελέτην γὰρ καὶ ἔργον διηνεχῆς ⁷³ ἔθεντο ταύτην· καὶ οὐχ ἔν εἶδος, ἀλλὰ πᾶσαν. Πῶς οὖν οὐκ ἔμελλον ἀναίσθητεῖν, οἱ ἑαυτοὺς παραδόντες ἀκαθαρσίᾳ πύσῃ; Ὁ γὰρ ἀκάθαρτος βίος, καὶ δογμάτων ποτηρῶν αἴτιος, καὶ παντὸς καλοῦ ἀγνοίαν ἐμποεῖ. Ὅταν τοίνυν ἀλλαχοῦ ἀκούσης, ὅτι ὁ Θεὸς παρέδωκεν εἰς ἀδόκιμον νοῦν, μέμνησο καὶ τούτου τοῦ ῥητοῦ, καὶ συμβιβάζων ἀμφοτέρω, νόει ὅτι τοὺς παραδόντας ἑαυτοὺς ὁ Θεὸς λέγεται παραδοῦναι, ἀπὸ τοῦ, συγκεχωρηκέναι καὶ ἐγκαταλελειπέναι, ἐπειδὴ ἀξίους ἑαυτοὺς τούτου ἐποίησαν. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, « Ἐν πλεονεξίᾳ, » προαιρετικὴν τὴν ἀναίσθησιν αὐτοῖς προσματυρεῖ. Ἐξῆν γὰρ ⁷⁴, φησὶν, αὐτοῖς; καὶ χρημάτων καὶ ἡδονῆς ἐν συμμετρίᾳ ἀπολαύειν· οἱ δὲ τὴν ἀμετρίαν ἐλόμονοι, ἐν πάντιν εἰς πώρωσιν ἤκθον καὶ ἀναίσθησιν παντὸς ἀγαθοῦ.

et insensibilitatem cujusvis boni.

« Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστὸν, εἴ γε αὐτὸν ἤκουσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ, ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον. » Τὰ μὲν ἔθνη^{73*} οὕτως ἔχει· « ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστὸν, εἴ γε ἤκουσατε τὸν Χριστὸν, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε⁷⁴. » τούτέστιν, Ἐπει ἐμάθετε τὸν Χριστὸν. Οὐ γὰρ ἀμφιδάλλων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα διαβεβαιούμενος, οὕτω⁷⁵ φησί. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ μαθεῖν τὸν Χριστὸν, τὸ ὁρθῶς βιοῦν· ὡς ὁ γε πονηρῶς ζῶν, ἀγνοεῖ τὸν Χριστὸν. « Θεὸν » γὰρ, φησὶν, « ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται. » Τὸ δὲ, « καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια, » οὕτως δεῖ νοῆσαι⁷⁶, ὅτι οὐχ ὡσπερ τὰ ἔθνη ἐν ματαιότητι περιπατοῦσιν, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς συνέθεσθε. Οὐ γὰρ ματαιότης τὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἀλήθεια, καὶ τὰ δόγματα καὶ ὁ βίος. Ἡ μὲν γὰρ ἁμαρτία ψεῦδος, ὡς ἀνυπόστατος, καὶ μὴ ἔχουσα τέλος· ἡ δὲ ἀρετὴ ἀλήθεια, ὡς ὑφιστάσα καὶ τέλος ἔχουσα. Τί δὲ ἐδιδάχθητε, καὶ τί ἐστὶν ἡ κατὰ Χριστὸν ἀλήθεια; Τὸ ἀποθέσθαι ὑμᾶς⁷⁷ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τούτέστι, τὸν τῆς προτέρας ἀναστροφῆς τρόπον, καὶ τὴν παλαιὰν ζωὴν καὶ ἐφάρματον.

veterem hominem, hoc est, prioris vitæ conversat

ionisque mores, adeoque præcedentem vivendi

rationaliem peccatis obnoxiam.

« Τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης. » Διχῶς τοῦτο νοήσεις· ἢ ὅτι ὡσπερ αἱ ἐπιθυμῖαι φθείρονται, οὕτω καὶ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, τούτέστιν ὁ λογισμὸς, φθίρεται. Πῶς δὲ αἱ ἐπιθυμῖαι φθείρονται; Ὅτι καὶ νόσφ⁷⁸ τὸ κάλλος μαραινεται καὶ γήρα, καὶ ἡ ἰσχύς ὡσαύτως, καὶ ἀπλῶς πάντα θανάτῳ τὸ τελευταῖον λύονται. « Ἐν ἐκείνῃ » γὰρ, φησὶ, « τῇ ἡμέρᾳ πάντες ἀπολοῦνται οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ. » Ἡ δὲ, « κατὰ τὰς ἐπιθυμίας, » ἀντὶ τοῦ, ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν. Καὶ γὰρ ὑπὸ τούτων φθίρεται ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, ὡσπερ τὸ ἔριον καὶ ὁ σίδηρος, ὑφ' ὧν γεννώσιν, ὑπὸ τούτων ἀπολοῦνται. Καὶ γὰρ καὶ δόξης ἔρωσ ἀπόλλυσι, καὶ ψυχικῶς μὲν πάντως, ἐστὶ δ' ὅτε καὶ σωματικῶς· καὶ ἡδοναὶ ὁμοίως. Καλῶς δὲ ἀπάτην ἐκάλεσε τὴν ἐκ τούτων ἡδονήν. Ὑπόκρισις γὰρ ἐστὶ καὶ ψεῦδος, ὡς ἡδονὴ μὲν σχηματιζομένη, πικρία δὲ ὄντως οὔσα. Τοῦτο οὖν ἀπάτη, τὸ ἄλλο φαινομένη, ἄλλο εἶναι.

« Ἀνανεοῦσθε δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοῦς ὑμῶν. » Ἴνα μὴ τις νομίῃ ὅτι ἕτερον ἐπεισάγει ἄνθρωπον, φησὶν· « Ἀνανεοῦσθε. » τούτέστιν, αὐτὸ τὸ γενηρὰς ἀνανεῶσαι⁷⁹ καὶ ἄλλοιον ποιῆσαι. Ὅστε τὸ μὲν ὑποκείμενον τὸ αὐτὸ, ἡ δὲ μεταβολή, τοῦ τρόπου ἐστὶ καὶ τῆς γνώμης. Πῶς δ'⁸⁰ ἂν γένοιτο ἡ ἀνανεώσις; Διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐν τῷ νοῦ ἡμῶν κατοικοῦντος. Τὸ γὰρ Πνεῦμα οὐκ ἀνέχεται παλαιῶν πράξεων. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστὶν·

i. Tit. 1, 46. j. Psal. CXLV, 4.

Variae lectiones.

^{73*} ὁ μὲν ἔθνικὸς m. ⁷⁴ αὐτὸν ἤκουσατε· τούτέστιν, ἐπειδὴ αὐτὸν ἐδιδάχθητε ο. ⁷⁵ τοῦτό ο. ⁷⁶ νοήσεις ο. ⁷⁷ ἡμᾶς ο. ⁷⁸ καὶ γὰρ νόσφ ο. ⁷⁹ ἀναζῶσσαι ο. ⁸⁰ μὲν ο

Vers. 20-22. « Vos autem non ita didicistis Christum : Siquidem ipsum audivistis, et in ipso docti estis, sicut est veritas in Jesu, deponere vos secundum priorem conversationem veterem hominem. » Gentes quidem sic se habent, vos autem non sic didicistis Christum, siquidem audivistis Christum, et in ipso instituti estis : hoc est, quandoquidem didicistis Christum. Non enim dubitans, cæterum admodum firmatus atque certus hæc dicit. Nam et hoc est, discere Christum, recte vivere : perinde ac qui scelerate vivit, Christum ignorat. « Deum » enim, inquit, « constitentur se nosse, factis autem negant i. » Quod autem ait, « Sicut est veritas, » sic intelliges, quod Non sicut gentes in vanitate circumambulant, sic et vos ad eadem vana estis compositi atque comparati. Quæ enim Christi sunt, tum dogmata, tum vita, non sunt vanitas, sed veritas. Peccatum autem est vanitas et mendacium, ut quod substantia et subiecto careat, nec habeat perfectionem. Virtus autem veritas est, ut quæ subsistat, et perfectionem finemque habeat. Quid autem docti estis? et quid est veritas secundum Christum? Nimirum, ut abjiciatis

« Qui corrumpitur secundum desideria erroris. » Bifariam hoc intelliges : vel quod æque ut cupiditates corrumpuntur, sic et ipse homo, hoc est ratiocinatio, corrumpitur. Quomodo autem cupiditates corrumpuntur? Nempe et morbo et senio pulchritudo marcescit, ac robur virile consimilem ad modum, ac morte tandem simpliciter omnia dissolvuntur. « In illa enim die, » inquit, peribunt omnes cogitationes ejus i. » Vel, « Secundum concupiscentias, » dixit, pro, a concupiscentiis : etenim ab his corrumpitur vetus noster homo, quemadmodum lana et ferrum ab iis quæ generant, ad his etiam corrumpuntur. Nam et gloriæ amor perdit, quoad animam omnino, nonnunquam etiam quoad corpus : **401** ac voluptates similiter. Belle autem errorem vocavit voluptatem ex hisce promanantem. Fucus enim est, et mendacium, voluptatis quidem speciem et figuram habens, cum re ipsa nihil aliud sit quam amarulentia. Hæc enim est deceptio aliud videri, aliud vero esse.

D Vers. 23. « Renovamini spiritu mentis vestræ. » Ne quis existimet alium introduci hominem, ait, « Renovamini : hoc est, ipsum quod consenuit, resuscitate, et aliud facite. Proinde subjectum quidem idem est, permutatio autem est morum et mentis. At qui fiat ista renovatio? Per Spiritum sanctum, qui habitat in mente nostra : Spiritus enim non sustinet priora et vetera opera. Porro quod ait, est hujusmodi : Renovamini spirituali

renovatione in mente vestra, sed non corporali, A et in corpore facta.

VERS. 24. « Et induite novum hominem. » Viden' subjectum idem esse, nempe quod exiit et induit? indumenta autem varia, utpote virtus et vitium? Ut enim exui et indui, facile est: sic et vitium et virtus, facilia sunt, si velimus. Cur vero hominem appellat vitium, et eundem virtutem? Quoniam ex operibus notatur homo: atque hæc non minus quam natura indicant hominem, sive bonus sive malus sit. Novus igitur homo est, qui ex baptismate novatus est, qui et sortis esse debet, siue rugi, et sanus: hæc enim omnia sunt juvenis.

« Qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. » Iste, inquit, homo creatus est, non secundum cupiditates, sed « secundum Deum, » hoc est, a Deo est creatura talis Deo placet, in baptismate, non ex aqua et terra, sed in justitia et sanctitate. Hæc enim hujusce hominis sunt substantia. Justitia igitur virtus est universalis, quemadmodum etiam solemus illum justum appellare, qui inculpata vitæ est. Quinetiam Dominus, « Nisi, » inquit, « abundaverit justitia vestra plus quam Phariseorum k; » omnem enim virtutem hic dicit. Sanctitas autem puritas est, atque adeo implere omne debitum. Quemadmodum et de mortuis sanctitatem dicimus, quando aliquis debita, sive iusta iis persolverit: et, « Αφωσιωσάμην, hoc est, Expiationem feci. Quia vero et in Veteri Testamento justitia dicebatur, illam hujus fuisse figuram affirmat. Ergo autem tibi de veritatis et Evangelii justitia loquor: vel in oppositionem justitiæ simulatae, justitiam veritatis dixit. Creatus est quidem homo iste in baptismate per justitiam et sanctitatem: oportet autem ipsum et nunc per vitam et opera induere. Quando autem audiveris induere, 402 ita intellige ut nunquam deponas; ut eo loco: « Induit maledictionem, tanquam pallium l: » et « Amictus lumine m. » Consuevimus etiam dicere, Hic illum induit.

VERS. 25. « Propterea, deposito mendacio, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. » Cum generatim veteris hominis mentionem fecisset, deinceps speciatim per partes eum describit, ac primo mendacium resecat, quod sit inter nos invicem; causasque adducit, quod proximi inter nos simus, et quod majus est, majoremque nobis pudorem suffundit, quod alter alterius membra simus; perinde quasi hoc dicat: Numquid oculus videns venenatum animal, mentitur adversus pedem, nec conjicit eum in fugam? Vel cum profundam fossam sub cutibus ac terra abditam pes exploravit,

k Matth. v, 2. l Psal. cviii, 18. m Psal. ciii, 1.

Variæ lectiones.

¹¹ πάντως ο. ¹² καὶ ἀληθεῖς ο. ¹³ γραμματίων ο. ¹⁴ αὐτῷ τελέση ο. ¹⁵ ἐπικαλύπτεται ο. ¹⁶ ὑπὸ υ.

Α Ἀναγεῦσθε πνευματικὴν ἀνανέωσιν ἐν τῷ νοῦ ὑμῶν, ἀλλ' οὐ σωματικὴν καὶ ἐν σώματι γινομένην.

« Καὶ ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον. » Ὁρᾷς ὅτι τὸ ἀποκείμενον ἐν ἔσθι, τὸ ἐκλυόμενον καὶ ἐνδύμενον· τὰ δὲ ἐνδύματα διάφορα, τοῦτέστιν, ἡ κακία καὶ ἡ ἀρετὴ; Ὡσπερ γὰρ τὸ ἀποδύσασθαι καὶ ἐνδύσασθαι ῥάβδιον, οὕτως καὶ κακία καὶ ἀρετὴ, ἐὰν θελήσωμεν. Διὰ τί δὲ ἄνθρωπον καλεῖ τὴν κακίαν, καὶ ἄνθρωπον τὴν ἀρετὴν; Ὅτι ἐκ τῶν ἔργων χαρακτηρίζεται ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὐχ ἤττον φύσεως ταῦτα δεικνύουσι τὸν ἄνθρωπον, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε πονηρόν. Καινὸς οὖν ἄνθρωπος, ὁ νέος, ὁ ἐκ τοῦ βαπτίσματος, ὃς καὶ ἰσχυρὸς ὀφείλει εἶναι, καὶ βουτίδας μὴ ἔχων, καὶ ὑγιεινός· ταῦτα γὰρ πάντα ¹¹ νέου.

B « Τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ δσιότητι τῆς ἀληθείας ¹². » Οὗτος, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος ἐκτίσθη, οὐ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ « κατὰ Θεόν· » τοῦτέστιν, ὑπὸ Θεοῦ κτίσιν τοιαύτην, ἣ εὐαρεστεῖται Θεός, ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ, οὐκ ἐξ ὕδατος καὶ γῆς, ἀλλ' « ἐν δικαιοσύνῃ καὶ δσιότητι. » Ταῦτα γὰρ ἡ οὐσία τοῦ τοιοῦτου ἀνθρώπου. Δικαιοσύνη μὲν οὖν ἐστὶν ἡ καθόλου ἀρετὴ, ὡσπερ καὶ εἰώθαμεν δικαιοὺν ὀνομάζειν τὸν ἀνεπιλήπτον. Καὶ ὁ Κύριος· « Ἐὶν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεον τῶν Φαρισαίων ¹³. » τὴν γὰρ πᾶσαν ἀρετὴν ἐνταυθα φησιν. Ὅσιότης δὲ ἡ καθαρότης, καὶ τὸ πληρῶσαι πᾶν τὸ ὀφειλόμενον· καθὼ λέγομεν καὶ ἐπὶ τῶν νεκρῶν, τὴν ὄσταν, ὅταν τις τὰ ὀφειλόμενα ἐπ' αὐτοῖς πληρῶσῃ ¹⁴, καὶ τὸ, Ἀφωσιωσάμην. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἐλέγετο δικαιοσύνη, φησὶν δεῖ Ἐκείνη τοῦ τύπου ἦσαν. Ἐγὼ δὲ σοὶ τὴν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ Ἐθαγγελίου φημί. Ἡ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐν σχήματι καὶ ὑποκρίσει δικαιοσύνης, εἶπε τὴν τῆς ἀληθείας. Ἐκτίσθη μὲν οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ βαπτίσματι διὰ δικαιοσύνης καὶ δσιότητος· ἐνδύσασθαι δὲ αὐτὸν δεῖ καὶ νῦν διὰ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς τὸ, ἐνδύσασθαι, τὸ μηδέποτε ἀποθέσθαι νόει· ὡς τὸ, « Ἐνεδύσατο κατάραν ὡς ἱμάτιον· » καὶ, « Ὁ περιβαλλόμενος φῶς. » Κατεῖώθαμεν λέγειν· Ὁ δεῖνα τὸν δεῖνα ἐνεδύσατο.

« Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀληθειαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἐσμεν ἀλλήλων μέλη. » Εἰπὼν, « Τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, » καθολικῶς, λοιπὸν καὶ κατὰ μέρος αὐτὸν υπογράφει· καὶ πρῶτον τὸ ψεῦδος ἀποκόπτει τὸ πρὸς ἀλλήλους· καὶ τὰς ἀκτίας ἐπάγει, ὅτι τε πλησίον ἐσμεν ἀλλήλων, καὶ τὸ μείζον καὶ ἐντροπικώτερον, ὅτι ἀλλήλων μέλη ἐσμεν· ὡς ἂν εἰ τοῦτο λέγων· Μὴ ὀφθαλμὸς ἰδὼν θηρίον ψεύδεται πρὸς τὸν πόδα, καὶ οὐ δίδωσιν αὐτῷ φυγεῖν; Ἡ ὅταν δρυγμα βαθὺ ὑπὸ καλῶν καὶ γῆς ὑποκαλύπτεται ¹⁵, καὶ δοκιμάζεται διὰ ¹⁶ τοῦ ποδός, μὴ ψεύδεται ὁ πούς, καὶ οὐκ ἀπαγγέλλει τῷ ὀφθαλμῷ, ἵνα ἐτέρωσε ἰδῆ καὶ εὐρὴν πάροδον; καί

ἀπλῶς ἐπὶ πάντων τὸ αὐτὸ εὐρήσεις. Οὕτως οὖν Α καὶ ἡμεῖς μὴ ψευδόμεθα πρὸς ὁἷ ἀλλήλους· μέλη γὰρ ἔσμεν ἐνὸς σώματος ὁἷ.

« Ὁργίζεσθε, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. » Εἶπε· « Μὴ ψεύδεσθε. » Ἐπεὶ οὖν πολλάκις ἀπὸ ψεύδους τίττεται ὀργή, φησὶν, ὅτι Καλὸν μὲν ἦν μηδὲλως ὀργίζεσθαι· ἐπεὶ δὲ συνέβη, κἂν μὴ πρὸς ἀμαρτίαν ἐξαχθῆτε ὁἷ ἐκ τοῦ ἀμέτρως χρήσασθαι τῇ ὀργῇ. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι μία ἀναμάρτητος ὀργή, ἡ πρὸς τοὺς δαίμονας καὶ τὰ πάθη, ἦν εἰσηγείται ἡμῖν ἐνταῦθα ὁ θεὸς Ἀπόστολος.

« Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὁμῶν. » Μὴ παραμένετω σοι, φησὶν, ἐπὶ πολὺ τὸ πάθος, μηδὲ καταλιπὼν ὁμᾶς ὁ ἥλιος ἐχθροὺς ἀπέλθῃ, μήποτε καὶ φανεῖν ἀναξίους ἐπιλάμψας· καὶ ἅμα, μήπως ἡ νύξ πλέον ἀνακαύσῃ τὸ πῦρ διὰ τῶν ἐνοπιῶν, καὶ ἐπιβουλὰς συσκευάσῃ.

« Μὴ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ. » Τὸ ἀλλήλους ὁἷ πολυμεῖν, τοῦτ' ἐστὶ τόπον δίδόναι τῷ διαβόλῳ. Ἔως γὰρ ἂν ὤμεν ἠνωμένοι καὶ πεπικνωμένοι, οὐδὲν ἐκείσῃ τῶν ἑαυτοῦ ἐκείνος, ἅτε μὴ εὐρίσκων τόπον· ἐπειδὴν δὲ εὐρῆ διάστασιν τινα ἐν ἡμῖν, τότε ὡς τόπον εὐρῶν, παρεμβάλλει τὴν κεφαλὴν ὡς ἕφις, καὶ τοῦ λοιποῦ πάντα τὸν ὄλκον τοῦ σώματος συνεφέλλεται.

« Ὁ κλέπτων μὴ κέτι κλεπτέτω. » Ὁρᾶς τὰ μέλη τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου, ψεῦδος, μνησικακία, κλοπή; Οὐκ εἶπε δὲ, Κολαζέσθω ὁ κλέπτων, ἀλλὰ, Στήτω, φησὶ, τοῦ κακοῦ. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ τῶν ἐξω δικαστηρίων, τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας. Ποῦ δὲ εἰσιν οἱ λεγόμενοι Καθαροί, οἱ ῥύπου παντὸς τῷ ὄντι πλήρεις, οἱ τὴν μετάνοιαν ἀναριουντες; Ἀκουίωσαν γὰρ ὅτι ἐστὶν ἀποδύσασθαι τὸ ἐγκλημα, οὐ μόνον ἀποστῆναι ὁἷ τοῦ ἀμαρτήματος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγαθὸν τι ἐργάζεσθαι. Ἄκουε γὰρ τοῦ ἐξῆς·

« Μᾶλλον δὲ κοπιᾶτω, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσίν, ἵνα ἔχη μεταδιδόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι. » Οὐ γὰρ ἀρκεῖ παύσασθαι τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐναντίαν αὐτῆς ὁδὸν μετελθεῖν. Πρῶην εἰργάζετο τὸ κακόν; νῦν ἐργαζέσθω τὸ ἀγαθόν· καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ κόπου· ἅμα μὲν, ἵνα συντρίψῃ τὸ σῶμα, τὸ πρὶν ἀπὸ τῆς ἀργίας τὰ κακὰ μαμαθηκόσ· ἅμα ἔε, ἵνα σαφιλαστέρους ἔχη τοὺς τῆς ζωῆς τρόπους καὶ πόρους ὁἷ, καὶ μεταδιῶ καὶ ἄλλοις, ἀνθ' ὧν πρὶν τὰ τῶν ἄλλων ὄφηρετο, νῦν ἐτέρους εὐεργετῶν. Βαβαί, πῶς ἀγγέλουσ ποιεῖ τὸ εὐαγγέλιον τοὺς σχεδὸν δαίμονας!

« Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὁμῶν μὴ

Variae lectiones.

ὁἷ εἰς ο. ὁἷ τοῦ αὐτοῦ σώματος π. ὁἷ ἐξενεχθῆτε ο. ὁἷ ἀλλήλοισ ο. ὁἷ τὸ στήναι ο. ὁἷ τοῦ βίου πόρους ο.

numquid mentitur pes, neque oculo denuntiat, ut alio in loco conspiciat atque inveniat transitum? Ac simpliciter in omnibus idem invenies. Hunc ad modum et nos non mentiamur, neque fallamus alter alterum: membra enim sumus unius corporis.

VERS. 26. « Irascimini, et ne peccetis. » Mendacium primum vetuit, et quia sæpenumero ex mendacio ira gignitur, ait: Bonum quidem fuisset omnino non irasci: sin autem contigerit, ad peccatum tamen ex immoderato iræ usu deferri nolite. Nonnulli asseverant unam esse iram quæ non peccet; utpote quæ sit adversum dæmones et pravos animi motus, ad quam nos hæc in loco divinus adhortatur Apostolus.

« Sol non occidat super iracundiam vestram. » Ne perseveret apud te diutius æquo iracundiæ affectus, neque sol a vobis hostibus relictis et nondum reconciliatis abeat, ne forte lumen vobis indignis præbuisse videatur: simul etiam, ne nox vehementius accendat ignem per cogitationes, insidiasque paret.

VERS. 27. « Ne detis locum diabolo. » Inter se mutuo pugnare, istud est locum dare diabolo. Nam tantisper dum unitate conjuncti fuerimus atque condensati, nihil ille suorum adversum nos introducit, ceu non invenies locum. At quamprimum animadverterit dissensionem inter nos, tum ceu invento loco, caput suum subintrojicit C serpentis instar, ac deinceps omnem reliqui corporis tractum contrahit secum.

VERS. 28. « Qui furabatur, jam non furetur. » Animadvertis membra veteris hominis, mendacium puta, vindictæ cupiditatem, furtum? Non dixit autem, Punietur qui furtum committit: sed, A malo, inquit, desistat. Illud enim ad forum externum, hoc autem ad doctrinam Christianam spectat. Ubi sunt autem qui 403 Cathari dicuntur, cum revera omni sordium genere sint referti, prænitiæ auferentes? Audiant enim quod liceat exuere noxam, et non solum a peccato desistere, verum etiam boni aliquid operari. Audi enim quod sequitur.

« Magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. » Non enim satis est a peccato quiescere, sed contraria ei via est adeunda, diversum ab eo conficiendum iter. Antea operabatur malum? Jam nunc operetur bonum: neque id simpliciter, verum cum labore, partim quidem ut conterat corpus, quod antea ex torpore mala didicerat: partim vero ut largiores habeat vitæ mores et facultates. Ac impertiat etiam aliis, ubi antehac aliena sublegerat, jam aliis beneficentiam exhibendo. Deus bone! ut Evangelium eos facit angelos, qui fere dæmones fuerant.

VERS. 29. « Omnis sermo malus ex ore vestro

nou procedat. » Sermōnem maivum otiosum appellat, temerarium importunumque, veluti facetias, stultiloquium. Cæterum spurcus et graveolens potius est turpiloquium, convicium, obtrectatio. Non enim rerum et operum tantummodo, verum etiam verborum luemus pœnas.

« Sed si quis bonus est ad ædificationem necessitatis, ut det gratiam audientibus. » Hoc est, quod proximum ædificat, et ad præsentem necessitatem utile est, illud loquamur, et non importune. et incommode, ut auditores gratias nobis agant. Nam si quid dixerimus quod animæ prosit, agent nobis gratias auditores, ut qui per nos adjuti sint : vel ut, inquit, eos gratiosos et amabiles reddat sermo. Ut enim unguentum gratiam addit assumentibus, sic et sermo divinus et animæ utilis. Viden' quomodo quod semper Paulus adhortatur, id etiam nunc nos oret, ut ædificemus proximum, quod est, nos ipsos ? Qui enim alteri salutaria consulit, prius sibi ipse istud faciet.

VERS. 30. « Nolite contristare Spiritum sanctum Dei. » Si proferas verbum spurcū et Christiano ore indignum, non hominem contristasti, sed Spiritum Dei, a quo beneficium accepisti, a quo sanctificatum est os tuum. Infert igitur qua in re beneficium acceperimus.

« In quo signati estis in diem redemptionis. » Is enim signavit nos, atque imperatorii gregis ostendit esse : is non permisit nos statui cum obnoxiiis iræ Dei : sed signavit nos et segregavit, ut simus redempti ad eadem. Nonne igitur pudet nos ipsum contristare ? Signatum est os tuum a Spiritu, ut nihil indignum ipso loquaris : ne dissolvas igitur sigillum.

404 VERS. 31. « Omnis amarulentia, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia. » Per supra commemorata iram sustulit : nunc autem stirpitus eam evellit : amarulentia enim et indignationis et iræ radix est. Cum enim succus amarus exasperatus fuerit, vasculum excedit in quo continetur, perque totum corpus funditur, ac hominem plane efferat. Amarulentia igitur est occulta inflammatio, dolus, ad malefaciendum præparatio. Indignatio autem iræ est principium, veluti accensio quædam. Ira autem est, quæ jam ad opus patrandum turget. Quia vero ira nisi habuerit clamorem simul inflammantem ipsam, facile extinguitur, adjicit : Quod clamor etiam tollatur, hoc est, obliteretur, ut nullæ adeo reliquæ maneat. Equus enim est vociferatio, ascensor autem ira : impedi equum, et subvertisti ascensorem. Tolle etiam blasphemiam, sive convicium, quod nascitur ex ira. Accendit autem eam vehementius per vociferationem. Quia vero plerique sunt qui clanculum mordeant, nihil quidem palam dicentes ; mordentes

Α κηπορευέσθω. » Σαπρόν λόγον τὸν ἀργύν φησι, καὶ εἰκαίον καὶ ἀκαιρον, ὡς εὐτραπέλιαν, μωρολογίαν. Σαπρὸς δὲ καὶ δυσώδης ἐστὶ μάλλον ἢ ἀχρολογία, ἢ λοιδορία, ἢ καταλαλιά· οὐ γὰρ πράξεων μόνων⁹¹, ἀλλὰ καὶ ῥημάτων τίνομεν δίκας.

« Ἄλλ' εἰ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας. ἵνα δὲ χάριν τοῖς ἀκούουσι. » Τουτέστιν, Ὅτι οἰκοδομεῖ τὸν πλησίον, ἀναγκαῖον ἐν⁹² τῇ προκειμένην χρείῃ, ἐκεῖνο φθειγγόμεθα, καὶ μὴ ἀκαίρως καὶ ἀχρήστως, ἵνα χάριν ἡμῖν εἶδωσιν οἱ ἀκούοντες. Ἐάν γὰρ ψυχωφελές τι φθειγγόμεθα, εὐχαριστήσουσιν ἡμῖν οἱ ἀκούοντες, ὡς ὠφελιθέντες. Ἡ ἴνα, φησὶν, αὐτοὺς κεχαριτωμένους ἐργάσῃται ὁ λόγος. Ὅσπερ γὰρ τὸ μύρον χάριν δίδωσι τοῖς μεταλαμβάνουσιν, οὕτω καὶ ὁ λόγος θεῖος καὶ ψυχωφελής. Ὅρῳς, ὅπως ὅπερ ἀεὶ παραινεῖ Παῦλος, τοῦτο καὶ νῦν ἀξίων ἡμᾶς, οἰκοδομεῖν τὸν πλησίον, ὅπερ ἐστίν, ἑαυτοῦς ; Ὁ γὰρ ἐτέρῳ τὰ ψυχωφελῆ παραινῶν, πολλῶ δῆπου πρότερον ἑαυτῶ.

« Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ. » Ἐάν εἰπῆς, φησὶ, ῥῆμα σαπρόν καὶ ἀνάξιον τοῦ Χριστιανικοῦ στόματος, οὐκ ἀνθρώπων ἐλύπησας, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὅφ' οὐ εὐηργετήθη, ὅφ' οὐ ἡγιασθή σου τὸ στόμα. Ἐπάγει οὖν καὶ τί εὐηργετήθημεν.

« Ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. » Τοῦτο γὰρ ἐσφράγισεν ἡμᾶς, καὶ τῆς βασιλικῆς ἀγγέλης ἔδειξεν ὄντας· τοῦτο οὐκ ἀφήκεν ἡμᾶς ἵστασθαι μετὰ τῶν ὑπευθύνων τῆς ἁγῆς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐσφράγισεν ἡμᾶς καὶ ἀφώρισεν⁹³ εἰς τὸ εἶναι λυτρωμένους ἐκ ταύτης. Τοῦτο οὖν λυποῦντες οὐκ αἰσχυνόμεθα ; Ἐσφράγισται σου τὸ στόμα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὥστε μηδὲν ἀνάξιον αὐτοῦ λέγειν· μὴ λύσης⁹⁴ τὴν σφραγίδα.

« Πᾶσα πικρία, καὶ θυμὸς, καὶ ὀργή, καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν, σὺν πάσῃ κακίᾳ. » Ἄνελε μὲν καὶ διὰ τῶν ἄνωθεν⁹⁵ ρηθέντων τὴν ὀργὴν, καὶ νῦν δὲ πρόβριζον αὐτὴν ἀνασπᾶ· ἡ γὰρ πικρία, καὶ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς ῥίζα. Ἐπειδὴν γὰρ ὁ χυμὸς πικρὸς γένηται δριμυσοῦμενος, ἐπὶ πλέον ὑπερβαίνει τὸ στέγον ἀγγείου, καὶ καθ' ὅλου γέεται τοῦ σώματος, καὶ ἐκθηριοῖ τὸν ἀνθρώπον. Πικρία μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ὀυκουλότης, ἡ δολιότης, ἢ πρὸς τὴ κακοποιεῖν παρασκευή⁹⁶· θυμὸς δὲ ἀρχὴ ὀργῆς, ὡς ἀναθυμίασις τις ἐν ὄργῃ δὲ, ἢ ἥδη εἰς τὸ ἐργάζεσθαι τι ὀργῶσα. Ἐπεὶ δὲ ἡ ὀργή, εἴν μὴ ἔχη τὴν κραυγὴν συνεκκαλοῦσαν αὐτὴν, ταχέως σβέννυται, φησὶν, ὅτι « Καὶ ἡ κραυγὴ ἀρθήτω » τουτέστιν, Ἄφανισθήτω, μηδὲν λείψανον μενέτω. Ἰππος γὰρ ἐστὶν ἡ κραυγὴ, ἀναδότης δὲ ἡ ὀργή· συμπέδων τὸν ἵππον, καὶ κατέστρεψας τὸν ἐπιβάτην. Ἀεὶ δὲ καὶ τὴν βλασφημίαν, ἣτοι λοιδορίαν, ἣτι· γεννιέται μὲν ἀπὸ⁹⁷ τῆς ὀργῆς, συνεκκαλεῖ δὲ ἐπὶ μείζον αὐτὴν διὰ τῆς κραυγῆς. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ λαθροῦνται εἰς, μηδὲν μὲν⁹⁸ λέγοντες, δάκνοντες δὲ κρ-

Varie lectiones.

⁹¹ μόνων ο. ⁹² εἴπερ ο. ⁹³ ἐν ο. ⁹⁴ ἀφώρισεν ο. ⁹⁵ τί οὖν λύεις ο. ⁹⁶ ἀνωτέρω ο. ⁹⁷ καχυπαμῆ πρὸς τὸ κακ. παρασκευασμένη ο. ⁹⁸ ὑπὸ ο. ⁹⁹ μέγα ο.

φίως, καὶ ἀφανῆ καὶ ἐνδομυχοῦσαν τὴν κακίαν ὑποτηροῦντες· διὰ τοῦτο προσέθηκε, « Σὺν πάσῃ κακίᾳ, » τούτεστι, καὶ μικρᾷ καὶ μεγάλῃ.

« Γίνεσθε δὲ εἰς ἀλλήλους χρηστοί, εὐσπλαγχοί, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς. » Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἀρκεῖ ἡ τῶν κακῶν ἀποχὴ πρὸς τὸ τυχεῖν τῆς βασιλείας, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐργασίας (εἰ γὰρ ἐλλείψομεν ἀγαθῆ πρᾶξις ⁸, εἰς γέενναν βιπτόμεθα, κἂν μὴ κακὸν πράξωμεν, ὡς δῆλον ἀπὸ πολλῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελλίοις)· διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος τὰ φαῦλα ἀνελών, ἐπὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν παρακαλεῖ, καὶ φησι· « Γίνεσθε χρηστοί, » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ὀργῆς· « εὐσπλαγχοί, » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς πικρίας· « χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, » τούτεστι, συγγνωμονικοί, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἀφιέντες, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κακίας καὶ βλασφημίας.

« Καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο ἡμῖν ⁹ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἐπειδὴ δυσωπητικώτερα τὰ παραδείγματα, τὸν Θεὸν παράγει εἰς ὑπόδειγμα. Καὶ ἠδύνατο μὲν εἰπεῖν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶπεν· « Ἄφετε καὶ ἀφεθήσεσθε ¹⁰. » πλὴν ἐπεὶ τοῖς μέλλουσιν ἀπιστοῦσι πολλοί, τὰ προγεγονότα παράγει εἰς τὸ μέσον, καὶ φησιν, ὅτι· Ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο ἡμῖν ⁹. » Πῶς; « Ἐν Χριστῷ, » τούτεστι, μετὰ τοῦ κινδύνου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς σφαγῆς αὐτοῦ. Σὺ μὲν γὰρ ἴσως ἀκινδύνως χαρίζῃ, ἰκέτινος δὲ οὐχ οὕτως· καὶ σὺ μὲν τῷ ἀδελφῷ σου, ἰκέτινος δὲ σοὶ ἐχθρῷ ὄντι ἀφῆκε καὶ ἐχαρίσατο. Ὅρα δὲ, πῶς ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, Χαριζόμενοι ἀλλήλοις, εἶπε τὸ, « Ἐαυτοῖς; » δεικνύων ὅτι ἀνὰ ἄλλοις ἄλλοι· χαριζόμεθα, εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τὴν χάριν ποιοῦμεν ἕκαστος.

ΚΕΦΑΛ. 10°.

« Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά. » Ὡς ὁ Δεσπότης σε ἠγάπησεν, ἀγάπησον οὖν τὸν ἀδελφόν, καὶ ἐμιμήσω Θεὸν κατὰ τὸ δυνατόν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἄνευθα πένιαν αἰτίας αἰτίας, καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ἐὰν ἀφήσω, ζημιούμαι· ἀλλ' ἄρες τῷ πταίσαντι ἀδαπάνως καὶ ἀζημίως, καὶ ἐκέρδησας μέγα, τὸ μιμησασθαι τὸν Θεόν. Εἶτα καὶ ἄλλην ⁹ αἰτίαν εὐγενεστέραν ¹⁰ τίθησιν. « Ὡς τέκνα, » γὰρ, φησὶν, « ἀγαπητά, » τούτεστι, Καὶ ἄλλην ¹⁰ ἀνάγκην ἔχετε μιμησασθαι τὸν Πατέρα ὑμῶν ¹¹. Ἐπεὶ δὲ οὐ πάντα τὰ τέκνα μιμεῖσθαι τὸν πατέρα, προσέθηκε τὸ, « Ἀγαπητά, » οἱ γὰρ τοιοῦτοι τοὺς πατέρας μιμοῦνται.

« Καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ¹² ἠγάπησεν ὑμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς ὄσμην εὐωδίας. » Ἰδοὺ ἡ πάντων ὑπέθεσις· ταῦτις γὰρ οὐσης, οὐ κραυγῆ, οὐ θυμῆς, οὐ βλασφημίας, ἀλλὰ πάντα ἀνήρηται· διὸ ὑπερὸν τὸ κεφάλαιον τοῦτο τέθεικε ¹². Διδάσκει δὲ κατὰ πόθεν ἐγενόμεθα τέκνα· ὅτι ἐκ τῆς ἀγάπης. Οὐλοῦν περιέπειν ταύτην ὀφειλομεν, ὡς πρόξενον γενομένην τῆς θείας υιοθεσίας. Ὅσπερ γὰρ νοσοῦν-

⁸ Matth. iii, 25. ⁹ Luc. vi, 37.

A autem clanculum, obscuram et reconditam malitiam subservantes, propterea afficit, « Cum omni malitia, » hoc est, et modica et magna.

Vers. 32. « Estote autem invicem comes, misericordes, condonantes vobisipsis. » Quia non satis est a malis abstinere ut regnum assequaris, sed bonorum operum peractio etiam est necessaria (si enim bonum operari prætermiserimus, in gehennam præcipitatur, etiamsi malum non operemur, ut ex multis Evangelii locis liquet ⁸); hanc ob rem Paulus, sublatis malis, ad bonorum operationem adhortatur, « Estote, » inquit, « comes, » ad oppositionem iræ: « misericordes, » ut opponat amarulentiam: « condonantes vobisipsis, » hoc est, ad veniam inclinati: et peccantibus dimittentes, ut opponat malitiæ et blasphemiam.

« Sicut et Deus donavit nobis in Christo esu. » Quoniam exempla inagis movent, Deum pro exemplo producit. Potuisset quidem dicere, Deus dixit, « Dimittite, et dimittetur vobis ⁹: » verumtamen quia de futuris rebus plerique dubitant, quæ jam ante transacta sunt, in medium promit, inquit, « Deus donavit nobis. » Quomodo? In Christo, hoc est, cum periculo Filii sui mactationeque ejus. Tu fortasse citra periculum donas; ille vero non sic: ac tu quidem fratri tuo; ille vero tibi, cum hostis esses, remisit ac donavit. Observa autem quomodo pro eo quod diceret, donantes alter alteri dixerit, « Vobis ipsis, » ostendens per hoc, quod si ¹⁰ aliis alii donemus, in nos ipsos singuli gratiam impendimus.

CAPUT V.

Vers. 1. « Estote ergo imitatores Dei, sicut filii dilecti. » Quemadmodum Dominus te dilexit, sic tu dilige fratrem, tum imitatus es Deum pro viribus. Non licet enim hic paupertatem causari, ac dicere, Si remisero, damnus patior: sed illi qui peccat, gratis remittit, ac sine sumptu, et lucratus es magnam thesaurum, nempe quod Deus imitatus es. Deinde et aliam causam præclariorē ponit: « Sicut filii, » inquit, « dilecti: » hoc est, et aliam necessitatem habetis, imitandi nimirum Patrem vestrum. Quoniam vero non omnes liberi imitantur patrem, apponit, « dilecti: » tales enim patrem imitantur.

Vers. 2. « Et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit vos, et tradidit seipsum oblationem et hostiam Deo in odorem bonæ fragrantie. » En omnium fundamentum charitas. Ubi enim hæc est, non clamor, non ira, non blasphemiam, sed omnia subiacent: propterea postremo summam hanc ponit. Decet autem et unde facti simus liberi, ex charitate videlicet. Quare hanc sectari debemus, tanquam eam quæ nobis præbeat ætioriam

Variæ lectiones.

⁸ ἀγαθὴν πρᾶξιν ο. ⁹ ὑμῖν ο. ¹⁰ ἀφεθήσεται ο. ¹¹ ὑμῖν ο. ¹² ἐὰν ἄλλος ἀλλῷ ο. ¹³ ἄλλως ο. ¹⁴ ἐναργεστεραν m. ¹⁵ ἄλλως ο. ¹⁶ ἡμῶν ο. ¹⁷ Θεός ο. ¹⁸ προσέθηκε ο.

adoptionem. Quemadmodum enim ægrotantes si adjuvemur pharmaco quoriam, ipsum etiam pharmaci nomen veneramur : sic et charitatem amplecti debemus : per hanc enim tradidit seipsum pro nobis Dominus. Atqui ille pro inimicis quidem tradidit seipsum, tu vero amicis parces. Quare tum vere imitaberis Christum, quando hostibus benefeceris. Tum enim servatur quod ait, « Sicut. » Et pro hostibus mori, istud est hostia et odor bonæ fragrantia. Hoc enim et Christus factus est, moriens pro nobis hostibus. Atque hoc est imitari Deum.

VERS. 3. « Fornicatio autem, et omnis immunditia, aut avaritia, nec nominetur apud vos, sicut decet sanctos. » Cum dixisset de amara passione iræ, venit ad minus malum, concupiscentiam videlicet : quemadmodum et legislator cum dixisset, « Non occides, » quod est iræ, secundo subiunxit, « Non committes adulterium, » quod est concupiscentiæ. Ut enim amarulentia, vociferatio et blasphemia, ab ira proficiscuntur : ita a concupiscibili animæ appetitu fornicatio et impuritas et avaritia. Pari namque ratione pecunias amamus et corpora. Ne nominentur igitur apud vos huiusmodi, sed 'toti sitis puri. Verba enim ad opera viam præbent. Itaque si sancti estis, et lingua vestra sancta sit. Infert autem deinceps :

406 VERS. 4. « Turpitude et stultiloquium, aut facetiæ, quæ non sunt decencia, sed magis gratiarum actio. » Quemadmodum clamorem renouit, qui est iræ vehiculum : sic nunc turpiloquentiam et facetias, quæ sunt fornicationis vehiculum. Ne dicas enim facetias, neque turpia, et extinxisti flammam fornicationis. Deinde ne videatur nimium severus et morosus, quippe qui urbanitatem excindat, causam intulit, inquit : « Quæ non sunt decencia, » hoc est, quæ nihil ad vos spectant. Ut enim corario non licet quidquam facere eorum quæ non sunt suæ artis, hæc ad rationem Christianus sanctus factus non debet loqui quæ minime conveniunt ad sanctificationem : quæ enim nulli sunt usui, nihil ad nos. Sed si quid loqui velis, gratiarum actio sit tibi quodvis verbum ; ac si consueveris gratias agere, recordaberis ex quali qualis sis factus, et lugeris mala tua, admiraberisque ad stuporem usque eum, qui tantis te dignatus sit bonis, nec tibi vacabit aliud quiddam dicere. Non enim risus facetiarumque præsens tempus est, sed luctus et certaminis. Hostis circuit dentibus frendens adversus te, ac tu ludis et urbanitatem exerces ? Difficile enim est te illum vincere, etiamsi acriter certes ; quanto magis si ludas ! Quid autem est facetus ? Facilis, qui omnia fit, facile permutans sermones. Hoc autem est mentis instabilis et alienæ ab iis qui petræ servant.

VERS. 5, 6. « Hoc enim sciatis, quod omnis forni-

τας, ἐὰν ὠφεληθῶμεν φαρμάκῳ τινί, καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ φαρμάκου τιμῶμεν· οὕτω καὶ τὴν ἀγάπην περιέπειν ὀφείλομεν διὰ ταύτην γὰρ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Δεσπότης. Καί-τοι ἐκείνος μὲν ὑπὲρ ἐχθρῶν παρέδωκεν ἑαυτὸν, σὺ δὲ τῶν φίλων φείσῃ. Ὡστε τότε δυντὸς μιμητῆ Ἰησοῦ, ὅταν τοὺς ἐχθροὺς εὖ ποιῆς. Τὸ γὰρ, « Καθὼς, » ὅτε σώζεται· καὶ τὸ ὑπὲρ ἐχθρῶν ἀποθάνειν, τοῦτο ἐστὶ θυσία καὶ ὁσμὴ εὐωδίας· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς γέγονεν, ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἐχθρῶν· τοῦτο ἐστὶ μιμῆσασθαι τὸν Θεόν.

« Πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία, ἢ πλεονεξία, μὴδὲ ὀνομαζέσθω παρ' ὑμῖν, καθὼς πρόπει ἄγιος. » Εἰπὼν περὶ τοῦ πικροῦ πάθους τοῦ θυμοῦ, ἔλεγε [καὶ] ἐπὶ τὸ ἦτρον κακὸν, τὴν ἐπιθυμίαν· ὡς καὶ ὁ νομοθέτης εἰπὼν τὸ, « Οὐ φονεύσεις, » ὅπερ ἐστὶ τοῦ θυμοῦ, δευτέρον ἔταξε τὸ, « Οὐ μοιχεύσεις, » ὅπερ ἐστὶ τῆς ἐπιθυμίας. Ὡστε γὰρ ἡ πικρία, καὶ ἡ κραυγὴ, καὶ ἡ βλασφημία, τοῦ θυμοῦ· οὕτω καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ἢ πορνεία, καὶ ἡ ἀκαθαρσία, καὶ ἡ πλεονεξία· τῷ γὰρ αὐτῷ καὶ χρημάτων ἐρώμεν καὶ σωμάτων. Μὴδὲ ὀνομαζέσθωσαν οὖν παρ' ὑμῖν τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ὀλοκλήροι καθαρεύετε· οἱ γὰρ λόγοι, ὁδὸς πρὸς τὰ πράγματα. Ὡστε εἰ ἄγιοι ἔστε, καὶ ἡ γλῶσσα ὑμῶν ἅγια ἔστω. Ἐπιφέρει δὲ καὶ ἕξῃ :

« Καὶ αἰσχροῦς, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπεία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. » Ὡστε τὴν κραυγὴν περιεῖλεν, ὄχημα οὖσαν τῆς ὀργῆς· οὕτω οὖν τὴν αἰσχρολογίαν καὶ εὐτραπείαν, ὄχημα οὖσαν τῆς πορνείας. Μὴ εἴπῃς γὰρ, φησὶν, ἀστεία, μὴδὲ αἰσχρά, καὶ κατέσβεσας τὴν φλόγα τῆς πορνείας. Εἶτα ἵνα μὴ ὀδύνη βαρὺς καὶ δύσκολος, ὡς ἐκκόπτων τὴν εὐτραπείαν, ἐπήγαγε καὶ τὴν αἰτίαν, εἰπὼν· « Τὰ μὴ ἀνήκοντα, » τοῦτέστι, τὰ οὐκ ἀνήκοντα πρὸς ὑμᾶς. Ὡστε γὰρ ὁ σκυτοτόμος οὐκ ἀνέξει τι ποιεῖν¹⁵ τῶν μὴ ἀνήκοντων εἰς τὴν αὐτοῦ τέχνην· οὕτω καὶ ὁ Χριστιανὸς ἅγιος γενόμενος, οὐκ ὀφείλει λέγειν τὰ [αὐτοῦ] μὴ ἀνήκοντα εἰς ἁγιασμόν. Τὰ γὰρ οὐκ ἐν χρεῖα, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Ἄλλ' ἂν θέλῃς λέγειν τι, εὐχαριστία ἔστω σοι πᾶν ῥῆμα· καὶ ἐν ἐθισθῇ· εὐχαριστεῖν, ἀναμνησθήσῃ¹⁶ τίς ὦν τί γέγονας, καὶ πενήσεις ἐπὶ τοῖς σοῖς κακοῖς, καὶ ὑπερεκπλαγήσῃ τὸν τοιοῦτον¹⁷ σε ἀξιώσαντα, καὶ οὐδὲ καιρὸν ἔξει· ἄλλο τι εἰπεῖν. Οὐ γὰρ γέλωτος ἢ εὐτραπείας ὁ παρὼν καιρὸς, ἀλλὰ πένθους καὶ ἀγῶνος. Ὁ ἐχθρὸς περιεῖσι τρίζων τοὺς ὀδοὺς κατὰ σοῦ, καὶ οὐ παίζεις καὶ εὐτραπελεύῃ ; καὶ ἀγωνιζόμενον γὰρ δυσχερὲς αὐτοῦ περιγενέσθαι, πόσω γε μᾶλλον παίζοντα ; τί δὲ ἐστὶν εὐτραπέλος ; Ὁ εὐκολος, ὁ πάντα γινόμενος, ὁ εὐκόλως περιτρέπων τοὺς λόγους· τοῦτο δὲ ἀσάτου γνώμης καὶ ἀλλοτριῆς τῶν τῆ πέτρα δουλεύοντων.

« Τοῦτο γὰρ ἔστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος, ἢ

Variæ lectiones.

¹⁵ ποιῆσαι ο. ¹⁶ ἀναμνησθήσῃ ο. ¹⁷ τοσοῦτων ο.

ἀκαθάρτος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ. Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις. Ἦσαν τινες, ὡς εἴκεν, οἱ λέγοντες παρ' Ἐφεσίοις, ὅτι φοβῆσαι θέλων ὁ Θεὸς, ταῦτα ἀπηγόρευσε τὰ εὐελεῆ. Τί γὰρ ἀτοπον τὸ εἰπεῖν, Μωρὲ, ἵνα ἔνοχος γένηται γεάνη ὁ εἰπών; πῶς δὲ ὁ πλεονέκτης εἰδωλολάτρης; Τούτους οὖν αἰνέττεται ὁ Ἀπόστολος ¹⁷; ὅμοιοι δὲ καὶ ἡ ἐπαγωγὴ· «Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις.» Κενὸν γὰρ λόγος οἱ πρόσκαιρον χάριν ἔχοντες, ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων ἀχρηστοὶ δεκνύμενοι, καὶ ἀπάτη τὸ τοιαῦτα χαρίζεσθαι. Ὅτι γὰρ ὁ πλεονέκτης εἰδωλολάτρης, μάνθινε· «Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεῦν καὶ Μαρμωναῖ.» Ἀπέστη ἄρα ἀπὸ Θεοῦ ὁ πλεονέκτης. δουλεῖε δὲ χρυσῷ· πῶς οὖν οὐκ εἰδωλολάτρης; Εἰ δὲ λέγει ¹⁸, ὅτι Οὐκ ἔστησεν ¹⁹ εἰδωλον, τί τοῦτο; Οὐδὲ γὰρ οἱ ἀστειότεροι τῶν Ἑλλήνων εἰδωλοῖς προσκυνεῖν ὠμολόγουν, ἀλλὰ τῇ Ἀφροδίτῃ τυχόν, καὶ τῷ Ἄρει· ταῦτα δὲ πάθη. Ἄλλ' οὐ σφάζει ²⁰ πρόβατα· ἀλλὰ ἀνθρώπους καὶ ψυχὰς λογικὰς. Οἱ Ἕλληνες τοῖς τοῦ Θεοῦ κτίσμασι προσεκύνησαν, ὃ δὲ πλεονέκτης τῷ ἑαυτοῦ ποιήματι προσκυνεῖ. Οὐ ²¹ γὰρ ὁ Θεὸς πλεονεξίαν ἐποίησεν, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα ἀπληστία. Οἶμαι δὲ τὸν Παῦλον ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ τοῦτο εἰπεῖν τρόπον ἕτερον. Ἐκεῖνος γὰρ λέγοντος, «Τὰ εἰδωλα τῶν ἔθνων ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἀντιστρέφαι τοῦτο κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν, ἔτι τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον, εἰδωλα. Οὐκοῦν ὁ λατρεῦν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ, εἰδωλολάτρης πάντως.»

«Διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας.» Ἡ διὰ τὴν πορνείαν καὶ τὴν ἀκαθαρσίαν, καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν ἢ διὰ τοὺς τοιοῦτους λόγους τῶν ἀπείθεων. Ἀπειθείας δὲ υἱοὺς, τοὺς σφόδρα ἀπειθεῖς, τοὺς τῷ Θεῷ ἀπιστοῦντας, τοὺς τὰ τοιαῦτα δογματίζοντας.

«Μὴ οὖν γίνεσθε συμμέτοχοι αὐτῶν· ἦτε γὰρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ.» Ἄλλ' ὑμεῖς, φίλοι, μὴ συγκοινωνεῖτε αὐτοῖς. Εἶτα ἀναμνησκεί ²² αὐτοὺς τῆς προτέρας κακίας, λέγων· Ἐννοήσατε τί ἦτε, καὶ τί γέγονατε, καὶ ὅτι ἀπὸ σκότους, φῶς. Πρότερον ²³ μὲν γὰρ καὶ κατὰ τὰ δόγματα καὶ κατὰ τὸν βίον, σκότος αὐτόχρημα ἦτε· νῦν δὲ φῶς ἔστε, ἔτε καὶ Θεὸν ἐπεγνωκότες, καὶ ἔργα φωτὸς μετόντες. Τοῦτο δὲ γέγονεν ὑμῖν, οὐκ ἀπὸ τῆς ὑμετέρας ἀρετῆς, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ, τουτέστι διὰ τῆς θείας χάριτος. Οὐκ οὖν ὀφείλετε τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας κοινωνεῖν, ἂφ' οὗς ἔρχεται ἡ ὀργὴ· ποτὲ γὰρ ἦτε τοιοῦτοι καὶ ἄξιοι ὀργῆς· νῦν δὲ οὐκέτι· μὴ οὖν παλινδρομήσητε πρὸς τὸ σκότος.

«Ὡς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε.» Τουτέστιν, εὐσημόνως, καὶ ὡς εἰκὸς, τὸν ἐν φωτὶ περιπατοῦντα. Μᾶλλον δὲ καὶ ἄλλοις φῶς ἡμᾶς εἶναι διακελεύεται. Τὸ γὰρ τοῦ φωτὸς τέκνον, πάντως καὶ αὐτὸ φῶς.

Ῥ Matth. vi, 14. Ῥ * Psal. cxiii, 4.

Variae lectiones.

¹⁷ Παῦλος ο. ¹⁸ λέγεις ο. ¹⁹ ἔστησα ο. ²⁰ σφραγίζει ο. ²¹ οὐδὲ ο. ²² ἵνα ἀναμνησκῆ ο. ²³ πρῶτον ο.

cultor, aut immundus, aut avarus, qui est idolorum cultor, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei. Nemo vos seducat inanibus verbis. Fuerunt nonnulli, ut videtur, apud Ephesios, qui dicerent quod Deus hæc levia prohibuerit, ut perterrefaceret. Quæ enim absurditas est dicere, Stulte, ut propterea quisquam gehennæ obnoxius fiat? Et quomodo avarus est idololatra? Hos itaque potat hoc loco Apostolus, quod et illatio indicat: «Nemo vos seducat inanibus verbis.» Inania enim verba sunt, quæ gratiam temporariam habent; ad opera vero, inutilia demonstrantur: estque impostura hujusmodi verba facere. Quod autem avarus sit idololatra, discite: «Non potestis Deo servire et mammonæ.» Deficit itaque a Deo avarus, et inservit auro: qui igitur non fuerit idolorum cultor? Porro si dicat, Non erexi idola, quid tum postea? neque enim gentiles urbaniores se idola adorare fatebantur, sed Venerem fortasse et Martem: ista autem animorum sunt affectus. At non mactat oves: homines tamen mactat et animas rationales. Gentiles Dei creaturas adorabant: avarus autem suum **407** ipsius figmentum adorat. Non enim Deus avaritiam condidit, sed nostra insatiabilitas. Opinor autem Paulum a Davide hoc dicere, alio tamen modo. Illo enim asseverante, «Simulacra gentium, argentum et aurum?» : ipse pro sua magna sapientia invertit, Argentum, inquit, et aurum sunt idola. Proinde qui colit argentum et aurum, omnino est idolorum cultor.

Propter hæc enim venit ira Dei in filios inobedientiæ. Vel propter fornicationem et impuritatem, vel propter idolorum culturam, vel propter hujusmodi deceptorum sermones. Inobedientiæ autem filios dicit valde inobedientes, a Deo deficientes, ac tradentes hujusmodi dogmata.

VERS. 7. «Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.» At vos, inquit, ne communicetis eis. Deinde scelera priora eis ad memoriam revocat. Cogitate, inquit, quid eratis, et quid facti sitis, quod a tenebris lumen facti sitis. Primum quidem et in dogmatibus, et in vitæ conversatione, tenebræ re ipsa eratis: nunc vero lumen estis, utpote et Deum cognoscentes, et opera lucis facientes. Hoc autem contigit vobis non a vestra virtute, sed «in Domino,» hoc est per divinam gratiam. Non debetis igitur filiis inobedientiæ et incredulitatis communicare, in quos venit ira. Quondam enim eratis tales dignique ira, nunc autem non porro: ne igitur rursus curratis ad tenebras.

VERS. 8. «Ut filii lucis ambulate.» Hoc est decore, et quemadmodum decet eum qui in lumine ambulat. Quin potius aliis etiam nos lumen esse jubet: luminis enim filius omnino et ipse lumen est.

Vers. 9. « Fructus enim Spiritus in omni bonitate et iustitia et veritate. » Veluti interpretatur nobis quis sit filius lucis, inquit, qui fructum Spiritus habet. Ipse enim Spiritus fructum profert, non illa quæ prædiximus, verum contraria potius : bonitatem quæ amarulentæ et iræ, iustitiam quæ avaritiæ, ac veritatem quæ impuritatis falsæ voluptati opponitur. Omnem autem bonitatem dicit, quæ erga omnes est, nedum amicos, sed magis erga hostes.

Vers. 10. « Probantes quid sit beneplacitum Domino. » Probare perfectorum est, qui iudicare possunt. Imperfectæ itaque ac reprobæ mentis est, non eligere, neque velle quæ Deo placeant, quales sunt supra commemorati affectus.

Vers. 11, 12. « Et ne communicetis operibus infructuosa tenebrarum, magis autem et redarguite. Quæ enim in oculo sunt ab ipsis, turpe est etiam dicere. » Infrugifera sunt tenebrarum et peccati opera : nihil enim fructus ferunt præter mortem et ignominiam. Non oportet igitur communicare talibus operibus, sed arguere potius, hoc est instruere talia agentes. Quomodo igitur alio in loco dicit, « Ne iudicetis ? » Pro eo quod est, Ne condemnatis. Aliud autem est arguere, et aliud condemnare. Arguere enim ad emendationem pertinet : condemnare vero ad convicium et diffamationem. Præterea, Non iudicate, de minimis peccatis dicit. Infert itaque, « Quid autem vides festucam in oculo fratris tui ? » Clam autem notat Paulus nefarias quasdam res, quæ apud Ephesios peculiariter locum habebant.

Vers. 13. « Omnia autem quæ arguuntur, a lumine manifestantur. » Cum dixisset, Vos estis lumen, lumen autem arguit quæ in tenebris sunt, infert : Si igitur vos virtutibus conspicui sitis, non poterunt latere scelesti. Ut enim lucerna lucente sur non ingreditur ; sic lumine virtutis vestræ fulgente, illi capientur, a vobis præsertim sermonibus erudiendi vim habentibus redarguti.

« Omne enim quod manifestatur, lumen est. » Quemadmodum vulnus si contegatur, nullam curam recipit, sic et peccatum. Cum autem manifestatum fuerit, efficitur lux, non peccatum ipsum, æterna is qui operatus est. Cum enim redargutus respuerit, ac remissionem consecutus fuerit, nonne ejus tenebræ mundatæ sunt ? Vel, Vita vestra, inquit, manifesta cum sit, hæmum est : nemo enim fidem et actionem irreprehensibilem abscondit. Quæ vero occultantur, propterea quod digna sunt tenebris occultantur : quæ arguere oportet et manifestare.

Vers. 14. « Propterea dicit : Exspargere qui dormis, et surge ex mortuis, et illucescet tibi Christus. » Dormientem et mortuum peccatis hic immer-

† Matth. vii, 3.

« Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐν πάσῃ ἀγαθῶσυνῃ, καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ ἀληθείᾳ. » Ὅπως ἐρμηνεύει ἡμῖν, τί ἐστὶ τὸ τέκνον τοῦ φωτὸς, καὶ φησὶν ὅτι τὸ ἅ τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος ἔχον ἅ τὰ γὰρ Πνεῦμα καρποφορεῖ, οὐκ ἐκείνα ἃ προείπομεν, ἀλλὰ τὰ ἐναντία, τὴν ἀγαθῶσυνην, ἥτις ἐστὶ παρὰ καὶ τῆ ὀργῆ ἀντίκειται· δικαιοσύνην, ἥτις ἐναντία τῆ πλεονεξίας· καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἥτις ἀνθέστηκε τῆ ψευδεὶ ἡδονῇ τῆς ἀκαθαρσίας. Πῶσων δὲ ἀγαθῶσυνην λέγει, τὴν πρὸς πάντας, οὐ μόνον φίλους, ἀλλὰ μάλιστα πρὸς τοὺς ἐχθρούς.

« δοκιμάζοντες, τί ἐστὶν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. » Τὸ δοκιμάζειν, τῶν τελείων ἐστὶ, τῶν κρῖνειν δυναμένων. Ὅστε ἀτελοῦς καὶ ἀδοκίμου διανοίας τὸ μὴ τὰ τῷ Κυρίῳ ἀρέσκοντα αἰρεῖσθαι, οἷα τὰ ἀνωσισημένα πάθη.

« Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκαρποῖς τοῦ σκότους, μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε. Τὰ γὰρ κρυφῇ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν, αἰσχρὸν ἐστὶ καὶ λέγειν. » Ἄκαρπα τὰ τοῦ σκότους καὶ τῆς ἀμαρτίας ἔργα· οὐκ ἄλλο γὰρ καρποφοροῦσιν, εἰ μὴ θάνατον καὶ αἰσχύνην. Οὐκ οὖν δεῖ συγκοινωνεῖν τοῖς ἔργοις τούτοις, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλέγχειν, ὃ ἐστὶ παιδεύειν τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας. Πῶς οὖν ἀλλαχού φησι· « Μὴ κρῖνετε ; » Ἄντὶ τοῦ, Μὴ κατακρῖνετε. Ἄλλο δὲ ἐλεγχοῦ, καὶ ἄλλο κατάκρῖναι· ὃ μὲν γὰρ ἐπὶ διορθώσει, ἡ δὲ ἐπὶ μῶμῳ καὶ ἐκπομπεύσει. Ἄλλος τε τὸ, « Μὴ κρῖνετε, » περὶ τῶν ἐλαχίστων ἁμαρτημάτων φησὶν. Ἐπάγει οὖν, « Τί δὲ βλέπετε τὸ κάρφος ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου ; » Αἰνύσσεται δὲ ὁ Παῦλος ἀβήρητοποιίας τινὰς ἐν τῇ Ἐφέσῳ ἐπιχωριζούσας.

« Τὰ δὲ πάντα ἐλεγγόμενα, ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦται. » Εἰπὼν, ὅτι φῶς ἐστε, τὸ δὲ φῶς ἐλέγει τὰ ἐν τῷ σκότει γινόμενα, ἐπάγει· « Ἄν τοίνυν ἦτε ὕμεις ἐνάρετοι, οὐ δύνησονται λαθεῖν οἱ πονηροί. » Ὡς γὰρ λύχνου φαίνοντος ὁ κλέπτης οὐκ ἂν ἐπεισέλθῃ· οὕτω τοῦ φωτὸς τῆς ὑμετέρας ἀρετῆς λάμποντος, ἐκείνοι ἀλώσονται, ἄλλως τε καὶ ὑφ' ὁμῶν λόγοις παιδευτικοῖς ἐλεγγόμενοι.

« Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστίν. » Ὅπως τὸ τραῦμα καλυπτόμενον οὐδεμίαν ἀπολαύει θεραπείας, οὕτω καὶ ἡ ἀμαρτία. Ἐπειδὴν δὲ φανερωθῇ, γίνεται φῶς, οὐχὶ αὐτῆ ἡ ἀμαρτία, ἀλλ' ὁ ἐργαζόμενος. Ὅταν γὰρ ἐλεγχθῆς μετανοήσῃ, καὶ ἀφέσεως τύχῃ, οὐκ ἐξεκαθάρθῃ αὐτοῦ τὸ σκότος ; Ἡ, ὅτι ὁ μὲν ὑμέτερος βίος, φησὶ, φανερός ὢν, φῶς ἐστίν· οὐδεὶς γὰρ κρύπτει τὴν ἀμώμητον πίστιν καὶ πράξιν. Τὰ δὲ κρυπτόμενα, διὰ τὸ ἄξια εἶναι σκότους κρύπτεται, ἃ δεῖ ἐλέγχειν καὶ φανεροῦν.

« Αἰδὲ λέγει· Ἐγείραται, ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοὶ ὁ Χριστός. » Καθεύδοντα καὶ νεκρὸν τὸν ἐν ἀμαρτίαις φησὶ. Καὶ γὰρ

Variæ lectiones.

ἅ ὁ ο, ἅ ἔχω ο. ἅ ἐμπελοχωρούσας m. ἅ ἀρ ο. ἅ κρυπτόμενον ο.

δυσώδης ἐστὶν ὡς ὁ νεκρὸς, καὶ ἀνευρέγητος, ὡς ὁ καθύδων, καὶ ἀνευρώεται, καὶ φαντάζεται τὰ ἀνοπίστατα. Ὅταν οὖν ἐγερθῇ τις ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, τότε ἐπιφάσκει αὐτῷ ὁ Χριστὸς, τοῦτέστιν, ἐπιλάμ-
 βει, ὡσπερ καὶ ὁ ἥλιος τοῖς ἐξ ὕπνου ἐγερθεῖσιν. Ἔως γὰρ ἂν ἐν ἀμαρτίαις ἐστὶ, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς αὐτό ²⁹. Οὐ περὶ ἀπίστων δὲ ταῦτα μόνον φησὶν, ἀλλὰ καὶ περὶ πιστῶν. Εὐροῖς δ' ἂν διαφορὰν τοῦ τε καθυδόντος καὶ τοῦ νεκροῦ. Πολλοὶ γὰρ τὸ κακὸν μὲν ποιοῦντες, τῷ πραττομένῳ δὲ οὐ συναίνουντες, καθυδόντες ἂν λεχθεῖν· οἱ καὶ ταχέως διυπνίζονται· πρὸς οὗς τὸ, « Ἐγείραται. » Ἄλλοι δὲ καὶ ποιοῦσι τὸ κακὸν, καὶ συνηγοροῦσιν· οἱ καὶ νεκροὶ ἂν ὀνομασθεῖν ³⁰, ὡς δυσανακλητότεροι πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ὅμως καὶ τούτοις ὁ λόγος ἐμφορῶς ὡς ἂν ἀνασταλεῖν· οὐ γὰρ ἐπιγνωστέα ἡ τρεπτή φύσις.

« Βλέπετε οὖν, πῶς ἀκριθῶς περιπατεῖτε, μὴ ὡς ἄσοφοι, ἀλλ' ὡς σοφοί. » Καὶ ἐτι τὴν περὶ αὐτῶν καὶ τὴν ὀργὴν ἐκκαθαίρει, ὡς ἂν εἰ λέγων αὐτοῖς, ὅτι Πρίδατά ἐστε μεταξὺ λύκων, πολλοὶ πρὸς ὑμᾶς ἀγριαίνουσι, καὶ οἱ οικειότατοι· βλέπετε, μηδεὶν ὄντε ἀφορμὴν ἔχουρας· πλὴν τῆς πίστεως, μηδεὶς ὑμῶν ³¹ ἑτερόν τι ἐγκαλεῖται, ἀλλὰ καὶ τιμὴν καὶ ὑπακοὴν πᾶσαν ἐπιδείκνυσθε, ἐνθα μὴ ἡ πίστις βλάπτῃται, καὶ περιστορατὰ γίνεσθε. Τοῦτο γὰρ σοφίας, ἦτοι φρονήσεως, τὸ τηρεῖν ἑαυτοὺς ἀνεπιλήπτους, μηδένα ἀρνησάμενους.

« Ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν. » Οὐ ποικίλους ἡμᾶς εἶναι διδάσκει, ἀλλ' ἐπειδὴ, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἡμέτερος ὁ καιρὸς, ἀλλὰ πάροικοί ἐστε, καὶ παρεπίδημοι, καὶ ἀλλότριτοι, μὴ ζητεῖτε τιμὴν καὶ δόξαν, μηδὲ ἐκδίκησιν, ἀλλὰ πάντα φέρετε, κἀν τούτῳ τὸν καιρὸν ἐξαγοράζετε· πάντα κατὰθεσθε ὅσα ἂν θέλωσιν. Ὅσπερ εἰ τις πλούσιος, ὁρῶν τινας ἐπιόντας ὡστε αὐτὸν ἀνελεῖν, πάντα δώσει καὶ ἐξελεῖται ἑαυτόν· οὕτω καὶ ὑμεῖς πάντα ὁύτε, ὡς τὸ κεφάλαιον διασω-
 κασθαι, τὴν πίστιν λέγω.

« Ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραὶ εἰσιν. » Οὐ τὴν οὐσίαν τῶν ἡμερῶν διαβάλλει· οὐσία γὰρ ἡμέρας τὸ φῶς τυχόν, καὶ αἱ ὥραι· τίς οὖν πονηρία ἐν τούτοις; ἀλλὰ διὰ τὰ ἐν ταῖς ἡμέραις γινόμενα, τὰς ἡμέρας δοκεῖ διαβάλλειν· καθάπερ εἰώσαμεν λέγειν· Κακὴν ἡμέραν διεχγαγον, διὰ τὰ ἐν ταύτῃ συμβάντα δηλαδὴ, ἀ παρ' ἀνθρώπων πονηρῶν ἐγένετο ³², οὐ παρὰ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο τοῖσιν αἱ ἡμέραι πονηραὶ λέγονται, ὡς πονηροὺς ἀνθρώπους ἔχουσαι ἐν αὐταῖς κρατοῦντας

« Διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἀφρονες, ἀλλὰ συνιέντες τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ, φησὶν, αἱ ἡμέραι πονηροὺς ἀνθρώπους ἔχουσιν, ὑμεῖς ὡς φρόνιμοι σπεύδετε μηδεμίαν αὐτοῖς ἀφορμὴν διδοῦναι· τοῦτο γὰρ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐν πᾶσιν ἀνεπιλήπτους ἑαυτοὺς τηρεῖν, μετὰ τοῦ καὶ τὴν πίστιν φυλάττειν.

A sum dicit. Æque namque virosi est odoris atque mortuus, et vacuus perinde actione, ac dormiens, et somnia videt, et imaginatur ea quæ non subsistunt. Cum igitur excitatus fuerit quispiam a peccato, tum illucet ei Christus, hoc est, fulgebis, sicut sol iis qui e somno sunt excitati. Tantisper enim dum in peccatis est, odit lucem, nec venit ad ipsam. Non de infidelibus autem hæc tantum dicit, verum et de fidelibus. Invenias autem discrimen inter dormientem et mortuum. Plurique enim qui malum quidem patrant, patratum autem non comprobant, dormientes dici possunt, qui et celeriter excitantur : ad quos pertinet quod dicit, « Expergiscere. » Nonnulli autem ⁴⁰⁹ et faciunt malum, et patrocinantur ei : qui mortui dici queant, ut qui difficiliter ad bonum revocari queant. At tamen et his verbum inelamat, ut surgant : non enim desperandum est de mutabili natura.

Vers. 15. « Videte itaque quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed veluti sapientes. » Amarulentiam adhuc iramque expurgat, perinde quasi dicat eis, Oves estis in luporum medio, multi erga vos feroci sunt animo, qui etiam familiarissimi violentur : videte autem ne cuiquam detis occasionem inimicitiae : nisi fidei causa, nemo vos in alio quoquam accuset, cæterum et honorem et omnem obedientiam præstate, ubi fides non labefactetur, ac columbarum vos more geratis. Sapientiae enim est atque prudentiæ, servare vosipsos irreprehensibiles, neminem ulciscentes.

Vers. 16. « Redimentes tempus. » Non varios nos esse docet, verum quia tempus non est vestrum, sed advenæ estis, et peregrini, et exteri, ne quaratis honorem et gloriam neque ultionem, sed omnia ferte, atque in hoc tempus redimite : omnia etiam quæ voluerint, permitte. Quemadmodum si quis opulentus videat aliquos invadentes se ut ipsum interficiant, omnia dabit seque ipsum redimet : hunc ad modum et vos omnia date, ut caput et summam conservetis, nempe fidem.

« Quoniam dies mali sunt. » Non dierum essentiam reprehendit, (essentia enim diei lux est fortassis, et horæ : quæ igitur in hisce malitia est ?) sed propter ea quæ in diebus fiunt, easdem videtur incusare : perinde ac solemus dicere, Malum diem transegi, propter ea nimirum quæ in ipso contigerunt, quæ ab hominibus pravis facta sunt, non a Deo. Propterea igitur dies pravi dicuntur, tanquam sceleratos homines in illis dominantes habeant.

Vers. 17. « Propterea non sitis imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei. » Quia dies, inquit, pravos homines habeant, vos instar prudentium date operam, ne ullam eis occasionem detis. Hæc enim est voluntas Dei, ut vos in omnibus inculpatos salva fide conservetis.

Variæ lectiones.

²⁹ τὸ φῶς ο. ³⁰ νομισθεῖσιν ο. ³¹ ὑμῶν ο. ³² γίνονται ο.

VERS. 18. « Et nolite inebriari vino. » Iram adhuc A corrigit: nam et vini immoderata potio iracundos facit ac temerarios. Quod autem immoderatum usum dannet, planum est ex eo, quod non dixit, Ne bibite: sed, « Ne inebriamini. » Temulentia autem est ab excessu; nam vinum moderate sumptum et sanitatem efficit (perinde ac ipse etiam ait ad Timotheum *) et lætitiā, ut David ait **. Rursus Scriptura ait: † « Date vinum mœrentibus, ac ebrietatem » sive profusionem † dolentibus. » Frontis enim asperitatem 410 et nebulas dissolvit: propterea et corpora nostra Deus moderata et proportionabilia fecit, ut paucis sint contenta, et ad alteram vitam festinent.

« In quo est luxus. » Hoc est immoderatus usus. Non enim servat, sed perdit non corpus solum, sed et animam: hæc enim est asotia, id est luxus, sive luxuria. Vel ασωτίαν juxta vulgi consuetudinem pro libidine accipit: ex temulentia enim libido nascitur.

VERS. 19. « Sed implemini Spiritu, loquentes vobis ipsis in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in corde vestro Domino. » Vis, inquit, lætari? Euge vini repletionem, et Spiritu sancto implere. Hoc autem obveniet tibi, si psallere didiceris. Psallentes enim Spiritu sancto implentur, perinde ac si qui satanicas cantilenas concinunt, spiritu immundo implentur. Psallere autem in corde, hoc est, cum scientia et corde non huc illuc versante. Qui enim animo observat quid psallat, ille corde psallit. Expende hic autem quod postquam animam ab amarulentia aliisque affectibus pravis purgaverit, misericordesque nos fecerit, et ad condonandum proclives, tum Spiritu sancto impleri nos adhortatur. Non enim simpliciter veniet, sed implebit corda nostra. Cuni itaque tantum lumen in nobis fuerit, reliqua virtus facilis et plana erit.

VERS. 20. « Gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo et Patri. » Semper; non solum in tranquillitate, verum etiam in mœroribus: nec pro bonis tantum, verum etiam pro tristibus: et pro iis rebus quas novimus, et quas non novimus: per omnes enim bene nobis fit, etiamsi ignoremus. Sunt autem gratiæ agendæ Deo Patri † in nomine Domini nostri Jesu, † hoc est, ut simul nominemus Dominum Jesum, et assumamus ipsum, ceu mediatorem cum bonorum, tum ipsius gratiarum actionis.

VERS. 21. « Subjecti alter alteri in timore Dei. » En rursus charitatis mentionem facit: ex hac enim est subjectio mutua et obedientia; non propter mundanam quampiam aut humanam commoditatem,

« Καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἴνω. » Καὶ ἐτι τὴν ὀργὴν κολάζει· καὶ γὰρ τοῦ οἴνου ἡ ἀμετρία ὀργίλους ποιεῖ καὶ θρασεῖς. *Οτι δὲ ** τὴν ἀμετρίαν κολάζει, δῆλον· οὐ γὰρ εἶπε, Μὴ πίνετε, ἀλλὰ, « Μὴ μεθύσκεσθε. » Μέθη δὲ ἐξ ἀμετρίας· ἐπεὶ γε συμμέτρως πινόμενος ὁ οἴνος, καὶ ὑγιαν ἐμποιεῖ (ὡς οὕτως αὐτὸς φησὶν ἐν τῇ ** πρὸς Τιμόθεον), καὶ εὐφροσύνην, ὡς ὁ Δαυὶδ μαρτυρεῖ. Καὶ πάλιν ἡ Γραφή· † Δότε οἴνον τοῖς ἐν λύπαις, καὶ μέθην, † ἥτοι διέχουσι, † τοῖς ἐν ὀδύναϊς. » Τὸ γὰρ τραχὺ καὶ συννεφὲς ** διαλύει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς σύμμετρα ἡμῶν τὰ σώματα ἐποίησεν, ὥστε ὀλίγοις ἀρκεῖσθαι, καὶ πρὸς ἕτερον ζῶην ἐπειγέσθαι.

« Ἐν ᾧ ἔστιν ἀσωτία. » Τουτέστιν, ἀμετρος χρῆσις. Οὐ γὰρ σώζει, ἀλλ' ἀπόλλυσιν, οὐ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν. Καὶ τοῦτο ἔστιν ἡ ἀσωτία. *Ἡ ἀσωτίαν ἐναυθῆα κατὰ τὴν τῶν ἰδιωτῶν συνήθειαν, τὴν ἀκολασίαν φησὶν. *Ἐκ γὰρ τῆς μέθης; ἡ ἀκολασία τίκτεται.

« Ἀλλὰ πληροῦσθε ἐν Πνεύματι, λαλοῦντες ἐν τοῖς ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ψόδοις πνευματικαῖς, ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ. » Βούλει, φησὶν, εὐφραίνεσθαι; φεῦγε τὴν ἀπὸ τοῦ οἴνου πληρωσιν, καὶ θέλησον πληροῦσθαι ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Τοῦτο δὲ ἔσται σοι, ἐὰν μάθης ψάλλειν. Οἱ ψάλλοντες γὰρ, Πνεύματος πληροῦνται ἁγίου, ὡς περ οἱ ᾄδοντες τὰς σατανικὰς ψόδας, πνεύματος ἀκαθάρτου. Ψάλλειν δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ, τοῦτο ἔστι, μετὰ συνέσεως, καὶ μὴ βεβημένης τῆς καρδίας. *Ὁ γὰρ προσέχων, ἐκείνος ἐν καρδίᾳ ψάλλει. *Ὅρα δὲ, ὅτι μετὰ τὸ καθαρίσθαι τὴν ψυχὴν ἀπὸ πικρίας ** καὶ τῶν ἄλλων παθῶν, καὶ εὐσπλαγγῆνος ποιῆσαι καὶ συγγνωμονικούς, τότε τὴν ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πληρωσιν ἡμῶν ὀφηγέται. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐπελεύσεται, ἀλλὰ πληρώσει τὴν καρδίαν ἡμῶν. Τοσούτου δὲ ἐν ἡμῖν ὄντος φωτὸς, βραδία καὶ εὐκολὸς ἔσται καὶ ἡ λοιπὴ ἀρετὴ.

« Εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. » — Πάντοτε **· οὐ γὰρ ἐν ἀνέσει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν λύπαις, καὶ οὐχ ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν λυπηρῶν, καὶ ὧν [μὲν] ἴσμεν, καὶ ὧν οὐκ ἴσμεν. Καὶ γὰρ διὰ πάντων εὐεργετούμεθα, καὶ ἀγνωσμέν. Εὐχαριστέον ** δὲ τῷ Πατρὶ † ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, † τουτέστιν, ὀνομάζοντες καὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ συμπαραλαμβάνοντες [καὶ] αὐτὸν, ὡς μεσίτην ὄντα καὶ τῶν ἀγαθῶν, καὶ αὐτῆς τῆς εὐχαριστίας.

« Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ. » Τοῦ πάλιν ἡ ἀγάπη. *Ἐκ ταύτης γὰρ ἡ πρὸς ἀλλήλους ὑποταγή· οὐ διὰ τι κοσμικὸν ἢ ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἐν φόβῳ, [φρησὶ, τοῦ] Θεοῦ. Οἱ γὰρ διὰ Θεοῦ ὑποτασσόμε-

* I Tim. v, 23. * Psal. ciii, 15. † Prov. xxvi, 6.

Varia lectiones.

** γὰρ ο. ** τοῖς ο. ** γνωφῶδες m. ** κακίας ο. ** πάντοτε ἤγουν διηγεκῶς m. ** εὐχαριστεῖ ο.

νοι ἀλλήλοις, οὐδέποτε σκανδαλισθήσονται ἢ διαλυθήσονται, τοιοῦτον σύνδεσμον ἔχοντες.

« Αἱ γυναῖκες, τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ. » Οὐχ ἀπλῶς καὶ εἰκὴ πολλὴν τὴν σπουδὴν ποιεῖται ὁ Παῦλος ὑπὲρ τῆς συζυγίας, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς ταύτης ἐξ ἀρχῆς ἐφρόντισεν ὑπερβολικῶς. Τῷ γὰρ Ἀδάμ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τὴν θυγατέρα, καὶ τί λέγω; τὴν σάρκα τὴν αὐτοῦ ἦνωσεν. Εἶτα πληθυνθέντος τοῦ γένους, καὶ περαιτέρω τὸν γάμον ἐξέτεινεν, ἵνα μὴ τὴν ἀγάπην συσταλῆ εἰς μόνους τοὺς συγγενεῖς. Καὶ ὁ βίος δὲ ἡμῶν διὰ τῶν συζυγιῶν συγκροτεῖται²⁰. Φησὶν οὖν, ὅτι « Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν. » Ἐὰν γὰρ ἐν ἁμονίᾳ ἡ συζυγία ἦ, καὶ παῖδες τρέφονται καλῶς, καὶ οἰκέται εὐτακτοῦσι, καὶ πάντα, καὶ τὰ τῶν γειτόνων, καὶ τὰ τῶν φίλων, εὖ ἔχει. Δουλεῦτε δὲ ὡς τῷ Κυρίῳ. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ γέγραπται· « Ἄν μὴ τις ἀποτάξῃται γυναικί, καὶ [γυνῆ] ἀνδρὶ, οὐ δύναται μοι ἀκολουθεῖν; » Εἰ γὰρ ὡς τῷ Κυρίῳ δουλεῦειν χρὴ, πῶς λέγει· δεῖν ἀφίστασθαι²¹ διὰ τὸν Κύριον; « Ὅτι τὸ, « Ὡς, » οὐ πάντως πανταχοῦ ἰσοτιμία ἐστίν. Ἡ, ὅτι· « Ὑποτάσσεσθε, » εἰδυῖαι ὅτι τῷ Θεῷ δουλεῦτε· τουτέστιν, εἰ καὶ μὴ διὰ τὸν ἀνδρα προηγουμένως, ἀλλὰ γε διὰ τὸν Κύριον²². Εἰ γὰρ ὁ τῆ ἔξω ἀρχῆ ἀντιταττόμενος, τῆ τοῦ Κυρίου διαταγῆ ἀνθέστηκε· πολλῶ μᾶλλον ἢ τῷ ἀνδρὶ ἀντιταττομένη. Ὡστε ἐκ τοῦ ἐναντιοῦ ἢ ὑποταττομένη τῷ Κυρίῳ ὑποτάσσεται.

« Ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ αὐτὸς ἐστὶ σωτὴρ τοῦ σώματος. » Ἀπὸ λογισμῶν συνιστᾷ τὸ δεῖν ὑποτάσσεσθαι τὰς γυναῖκας, καὶ τῆς ἀγάπης ὑπόθεσιν καὶ ἀφορμὴν τίθει, τὸ τὸν μὲν ἀνδρα τὴν ἀρχικὴν καὶ προνοητικὴν τάξιν ἐπέχειν (κεφαλὴ γὰρ ἐστὶ, φησὶ, καὶ σωτὴρ)· τὴν δὲ γυναῖκα τὴν ὑποτακτικὴν· σῶμα γὰρ ἐστίν. Ὡςπερ καὶ ὁ Χριστὸς τῆς Ἐκκλησίας ὡν κεφαλὴ, προνοεῖται ταύτης καὶ σώζει· οὕτω τοῖνον καὶ ὁ ἀνὴρ, σωτὴρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, τουτέστι τῆς γυναικὸς. Πῶς οὖν οὐκ ὀφείλει ὑποτάσσεσθαι τῆ κεφαλῇ τὸ σῶμα, τῆ προνοουμένη καὶ σωζούσῃ;

« Ἄλλ' ὡςπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί. » Ἐντεῦθεν μαθήση σαφέστερον, ὁ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι « Ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν, ὡς τῷ Κυρίῳ. » Ἐπεὶ γὰρ ὀφείλουσι γυναῖκες ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἀνδράσιν, ὡς ἡ Ἐκκλησία τῷ Χριστῷ, ἢ δὲ Ἐκκλησία καὶ γυναῖκός εἰσιν· ὡς τῷ Χριστῷ ἄρα τῷ ἀνδρὶ ὑποτάσσεσθαι ὀφείλει ἢ γυνῆ. Πῶς δέ; ἄρα ἐν παντί [καιρῷ] κελεύει ὑποτάσσεσθαι; ἄρα [γὰρ] καὶ ὅταν εἰς ἀπιστίαν συνωθῆ ὁ ἀνὴρ; Ἄλλ' οὐ περὶ ἀπίστων ἀνδρῶν ὁ λόγος νῦν τῷ Παύλῳ, ἀλλὰ περὶ πιστῶν, πρὸς οὓς δηλαδὴ καὶ ἔγραφεν.

²⁰ Luc. xiv, 26.

A cæterum in timore Dei. Qui enim Dei nomine obediunt, nunquam offenduntur aut dissolventur cum talem nexum habuerint.

VERS. 22. « Uxores, maritis propriis subditæ sitis veluti Domino. » Non simpliciter ac temere multum seculoque laborat Paulus pro conjugii firmitate, sed quia Deus etiam a principio hujus eximiam curam gessit. Adamo enim sororem suam, imo potius filiam, et quid dico? carnem ipsius copulavit. Deinde multiplicato genere, latius matrimonium extendit, **411** ne dilectionem ad solos cognatos contraheret. Porro, vita nostra per conjugia continetur. Ait ergo: « Uxores, subjectæ estote maritis vestris. » Si enim in concordia matrimonium fuerit, pueri bene educantur, et famuli ordinate sese habent, adeoque cuncta tam vicinorum quam amicorum sunt in felici statu. Servite autem eis tanquam Domino. Ecqui alibi scriptum est: « Nisi quis reliquerit uxorem et virum, non poterit me sequi? » Nam si tanquam Domino serviendum est, quomodo discedendum esse dicit propter Dominum? Quoniam adverbium, « Veluti, » non est ubique æqualis honoris nota. Vel subditæ sitis, ait, « Scientes » quod serviatu Deo: hoc est, si non propter virum imprimis, propter Dominum tamen. Nam si is qui exteriori potestati resistit, Dominicæ ordinationi resistit, multo magis quæ marito suo reluctatur. Itaque e contrario, quæ marito obedit, Domino obedit.

VERS. 23. « Quoniam vir caput est mulieris, sicut et Christus est caput Ecclesiæ, et ipse est servator corporis. » Rationibus confirmat quod oportet uxores subjectas esse, dilectionisque argumentum et occasionem ponit ex hoc quod maritus rectoris et prospectoris locum obtineat (caput enim est, ait, et servator), uxor vero subditi locum; corpus enim est. Quemadmodum et Christus, cum sit Ecclesiæ caput, ejus curam gerit, eamque servat: sic et maritus servator sui est corporis, hoc est uxoris. Quomodo igitur non debet subditi capiti corpus, cum curam ejus gerat, illudque servet?

VERS. 24. « Sed sicut Ecclesia subjicitur Christo, sic et uxores suis maritis in quovis. » Hinc disces apertius quod dixit supra, « Obtemperate propriis maritis tanquam Domino. » Quandoquidem enim uxores debent subditi maritis, ut Ecclesia Christo, Ecclesia autem et mulieres sunt; tanquam Christo igitur conjux marito subditi debet. Quomodo vero? Num in omni jubet subditi? Num quando ad incredulitatem eam compulerit maritus? Atqui de infidelibus nunc non loquitur Paulus, sed de fidelibus, ad quos scilicet scribeba-

Varie lectiones.

²¹ συνίσταται m. ²² λέγεις ὅτι δεῖ ἀρ. ο. ²³ Θεὸν ο.

VERS. 25. « Et viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea. » Vidisti, quomodo compulerit uxorem Paulus subdi tibi in mensura qua Christo Ecclesia subditur: audi jam quomodo te rursus cogat diligere eam, nec heriliter teipsum gerere. Dilige enim ipsam: quali mensura? Qua et Christus Ecclesiam. Gere curam ipsius, quemadmodum et Christus Ecclesiam: ac si quid **412** te oporteat pati, vel etiam mori pro ipsa, ne recuses. Tu enim ipsi amore copulatus hæc facies; ille vero in odio se prosequentem et adulteram. Et quemadmodum ille aversantem ipsum ad se adduxit, non minis neque contumeliis: hunc ad modum si ipse aversantem te conspexeris conjugem tuam, atque deliciis indulgentem, multa dilectione et providentia attrahere ad te conare: et si quidquam patiaris pro ipsa, ne objicias, neque conviciaris ei: neque enim Christus Ecclesiam objecit quidquam.

VERS. 26. « Ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo. » Igitur impura erat et immunda et deformis, at propterea non est exsecratus eam: sic neque tu tuam ipsius conjugem exsecreris, etsi maxime deformis fuerit ac vilis. Quod autem deformis fuerit Ecclesia, audi: Eratis enim quondam tenebræ: quid, quæso, tenebris est nigrius? servientes malitiæ et invidiæ: quid immundius? inobedientes, stolidi, imo et blasphemii: quid hisce est magis deforme? Verumtamen tanquam pro formosa, tanquam pro admiranda seipsum tradidit. Purgavit autem lavacro aquæ, hoc est baptismate. « In verbo. » Quali? In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

VERS. 27. « Ut exhiberet sibi ipse gloriosam Ecclesiam. » Non simpliciter puram, sed gloriosam, quemadmodum igitur Christus omnium bonorum auctor est Ecclesiam, sic et tu sis uxori tuæ: ac quemadmodum ille, quod ad animam attinet, pulchritudinem ei acquisivit eamque exornavit; pari ratione tu in hoc incumbere, non in corporis ornatum. Si enim animæ formam atque pulchritudinem inquiras a conjugate, statim eam ei efficias, componens ipsam, exhibensque gloriosam secundum spiritum cum tibi ipsi, tum Deo.

« Non habentem maculam aut rugam, aut quid hujusmodi, sed ut esset sancta et immaculata. » Per hæc animæ dicit affectus. Maculæ enim sunt recentes affectus, quos et abluere facile, qui et vituperium afferebant. Rugæ autem, quæ tempore inveterata sunt, quæ et impuros faciebant, utpote non facile eluibilis. Sed divinum lavacrum omnia purgavit, et sanctos et immaculatos exhibuit.

VERS. 28. « Sic debent viri diligere uxores suas, ut corpora sua. » Non tanquam majus magisque necessarium hoc exemplum jam ponit (jam antea enim planum est, Christi habitudinem ad Ecclesiam

« Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἐαυτῶν, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς. » Εἶδες, πῶς συνώθησε τὴν γυναῖκα ὁ Παῦλος ὑποτάσσεσθαι σοι ἐν τῷ μέτρῳ, ὅ καὶ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ· ἔκουσε καὶ πῶς σε πάλιν ἀναγκάζει ἀγαπᾶν αὐτήν, ἀλλ' οὐχὶ δεσποτικῶς προσφέρεσθαι. Ἀγάπα γὰρ αὐτὴν· ποιῶν μέτρον; Ὡ καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν· προνοεῖ αὐτῆς ⁴², ὡς καὶ ὁ Χριστὸς ἐκεῖνος· καὶ ἐξῆ τι παθεῖν, καὶ ἀποθανεῖν δι' αὐτήν, μὴ παραιτήσῃ. Σὺ μὲν γὰρ ἤδη συναφθεὶς αὐτῇ, ποιήσεις ταῦτα· ἐκεῖνος δὲ εἰς μισοῦσαν καὶ μοιχαλίδα. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖνος τὴν ἀποστρεφομένην αὐτὸν προστηγάγετο, οὐκ ἀπειλαῖς οὐδὲ ὑβρεσιν· οὕτω καὶ αὐτὸς καὶ ἀποστρεφομένην ἴδῃ καὶ θρυπομένην, τῇ πολλῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ προνοίᾳ προσαγαγέσθαι σπειδῆς, καὶ ἀπάθη; τι ὑπὲρ αὐτῆς, μὴ ὀνειδίσης· οὐδὲ γὰρ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν.

« Ἴνα αὐτὴν ἀγιάσῃ, καθαρῖσας ἐν λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι. » Ἄρα ἀναγνοῦς ἦν, καὶ ἀκαθάρτος, καὶ ἀμορφος, ἀλλ' οὐκ ἐβδελύξατο· οὕτω μὴ καὶ σὺ τὴν σαυτοῦ γυναῖκα, καὶ ἀμορφωτάτη ἦ ⁴³, καὶ ἐυτελής. Ὅτι γὰρ ἀμορφος ἦν ἡ Ἐκκλησία, ἔκουσον· « Ἦτε γὰρ ποτε σκότος· » τί γὰρ σκότους μελάνωτερον ⁴⁴; Δουλοῦντες κακίᾳ καὶ φθόνῳ· τί ἀκαθαρτότερον; Ἀπειθεῖς, ἀνόητοι, ἀλλὰ καὶ βλάσφημοι· τί τούτων εἰδεχθέστερον; Ἄλλ' ὁμοῦς ὡς ὑπὲρ ὤραλας, ὡς ὑπὲρ θαυμαστῆς, ἐαυτὸν ἐξέδωκεν. Ἐκαθάρσας δὲ ἐν λουτρῷ τοῦ ὕδατος, τουτέστι ἐν βαπτίσματι. « Ἐν ῥήματι. » Ποίῳ; Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

« Ἴνα παραστήσῃ αὐτὸς ἐαυτῷ ἔνδοξον τὴν Ἐκκλησίαν. » Οὐχ ἀπλῶς καθαρὰν, ἀλλ' ἔνδοξον. Ὅσπερ τοίνυν ὁ Χριστὸς πάντων αἰτίος τῶν ἀγαθῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ, οὕτω καὶ σὺ ἔσο τῇ σῇ γυναίκα· καὶ ὡσπερ ἐκεῖνος τὸ κατὰ ψυχὴν κάλλος αὐτῇ περιποιήσατο· οὕτω καὶ σὺ περὶ τοῦτο ⁴⁵ σπεύδει, μὴ περὶ τὸ τοῦ σώματος. Ἄν γὰρ ψυχῆς κάλλος ἐπιζητήσῃ παρὰ τῆς γυναικὸς, ταχέως αὐτῇ τοῦτο δημιουργήσεις, ῥυθμιζὼν αὐτήν καὶ παριστάνων ἔνδοξον κατὰ πνεῦμα καὶ σαυτῷ καὶ τῷ Θεῷ.

« Μὴ ἔχουσαν σπῖλον, ἢ ῥυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ἦ ἁγία καὶ ἀμωμος. » Διὰ τούτων τὰ ψυχικὰ λέγει πάθη. Σπῖλοι μὲν οὖν τὰ πρόσφατα τῶν παθῶν, ἀ καὶ ἀπονίψασθαι ῥάδιον ⁴⁶, ἀ καὶ μῶμων ἐνεποιεῖ. Ῥυτίδες δὲ τὰ τῷ χρόνῳ παλαιωθέντα, ἀ καὶ ἀνάγνους ἐτίθει, δυσἀπονήπτα ὄντα. Ἀλλὰ [διὰ] τὸ θεῖον λουτρὸν πάντα ἐκάθηρε, καὶ ἁγίους καὶ ἀμώμους παρέστησεν.

« Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἐαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἐαυτῶν σώματα. » Οὐχ ὡς μείζον ⁴⁷ ὑπόδειγμα καὶ ἀναγκαστικώτερον τοῦτο τίθησι νῦν (πρόδηλον γὰρ ὅτι ἡ τοῦ Χριστοῦ πρός τὴν Ἐκκλησίαν

Variae lectiones.

⁴² τὰύτης ο. ⁴³ ἐξῆ ο. ⁴⁴ μελάνωτερον ο. ⁴⁵ τοῦδε ο. ⁴⁶ εὐχερῆς m. ⁴⁷ μέγα m.

σταν σχέσις μείζων ἐστὶν ἢ ὑποδείγματος λόγος ⁴⁸), ἀλλ' ὡς ἐγγύτερον καὶ οικειότερον. Ἴνα γὰρ μὴ ἐξηγῆται λέγειν, ὅτι ἐκεῖνος Θεὸς ἦν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ἑτέρωθεν ἡμῖν τὴν ἀνάγκην ἐπίστησιν. Ὁφείλουσι γὰρ, φησὶν, ἀγαπᾶν · τουτέστιν, οὐ χάρις ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὀφείλῃ καὶ ἀνάγκη · σῶμα γὰρ σοῦ ἐστὶν ἡ γυνή. Τὸ μὲν οὖν τοῦ Χριστοῦ ὑπόδειγμα, οὐ διὰ τὸ δεῖν ἀγαπᾶν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ βυθμίζεῖν παρέλαθεν. « Ἴνα » γὰρ, φησὶν, « ἡ ἀγία καὶ ἁμωμος. » Τὸ δὲ τῆς σαρκὸς, διὰ τὸ ἀγαπᾶν μόνον.

« Ὁ ἀγαπῶν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ἑαυτὸν ἀγαπᾷ. Οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν. » Τὴν ἐπιτεταμένην, φησὶ, καὶ ἐπιμελημένην θεραπείαν προσφέρει πᾶς τῇ σαρκὶ ὥστε καὶ σὺ τῇ γυναικί. Πάλιν δὲ τῷ Χριστῷ χροῖται πρὸς ὑπόδειγμα, δεικνύων ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ὡς οικεῖαν αὐτοῦ σάρκα ἠγάπησεν.

« Ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ. » Τουτ ἐστὶ, γνησιότητα πολλὴν πρὸς αὐτὸν ἔχομεν.

« Ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. » Ἀπὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας γέγονεν ὕλης, ὡσπερ καὶ ἡ Εὐα ἐκ [τῆς] τοῦ Ἀδάμ. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖ τοσαύτη ἐγγύτης ἐστὶν, οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν. Καὶ ἄλλως δὲ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐσμεν, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, ὅτι τὸ ὡσπερ ἐκεῖνος ἐκ Πνεύματος γεγέννηται ἀνευ συνουσίας· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ λουτρῷ καὶ ὅτι μεταλαβόντες τῶν μυστηρίων, ἐκ τούτου εὐθέως ⁴⁹ μεταπλαττόμεθα. Συνελόντα οὖν εἰπεῖν, τοῦτό φησιν, ὅτι τὴν ἄκραν οικειότητα πρὸς αὐτὸν ἔχομεν. Καὶ γὰρ καὶ κατὰ τὸ ὁρώμενον ἐκινώνησεν ἡμῖν σαρκὸς καὶ αἵματος · καὶ κατὰ τὸ νοοῦμενον, αἴτιος τῆς πνευματικῆς ἀναπλασεως ἡμῖν ἐγένετο ⁵⁰, ὡσπερ καὶ ὁ Ἀδάμ τῇ Εὐα τῆς πλάσεως.

« Ἄντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ ⁵¹ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Ἰδοὺ καὶ ἕτερον δικαίωμα, ὅτι καὶ τοὺς γεννησαμένους τις ἀφείλη, ἐκείνη [προσκολληθήσεται καὶ] συμπλέκεται. Καὶ οὐκ εἶπε, Συνοικήσει, ἀλλὰ ⁵² « Προσκολληθήσεται, » τὴν ἀδιάσπαστον ⁵³ ἔνωσιν δηλῶν. Τὸ δὲ, « εἰς σάρκα μίαν, » ἐκλαμβάνεται μὲν καὶ ἀπλῶς οὕτως ὁ μέγας Ἰωάννης ἀντὶ τοῦ, « ἔσονται μία σὰρξ· » αἰνιττεται δὲ καὶ τι ἕτερον, καὶ ὅτι ἔσονται οἱ δύο εἰς τὸ ἀποτελεῖσαι μίαν σάρκα, τὸ τέκνον δηλαδὴ.

« Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. » Τουτέστι, μέγα τι καὶ θαυμαστὸν ἠνέχιστο ὁ μακάριος Μωϋσῆς. Τῷ ὄντι γὰρ μυστήριον, τὸ τοὺς γεννησαμένους, τοὺς ταλαιπωρηθέντας ἐπ' αὐτῷ, τοὺς εὐεργετήσαντας ἀφείναι, καὶ προσκολληθῆναι πρὸς τὴν μηδέποτε Θεαθεῖσαν, μηδὲ προκατάρχασάν τινος ἀγαθοῦ. Μέγα ὄντως μυστήριον, τέως μέντοι εἰς Χριστὸν ἐκλαμβάνεται παρ' ἐμοῦ τοῦτο φησὶν, ⁵⁴ ὡς προφη-

Variæ lectiones.

⁴⁸ εἰς ὑποδείγματα λόγου ο. ⁴⁹ εὐθέως ο. ⁵⁰ γέγονε ο. ⁵¹ αἱ ο. ⁵² ἀδιάσπαστον ο. ⁵³ ἐκλαμβάνομαι τοῦτο, φησὶν, ἐγὼ ο.

A hoc exemplo majorem esse, verum tanquam vicinius et magis familiare. Ne quis enim objiciat, Deus erat ille, et pro nobis sese tradidit : aliunde nobis necessitate ob oculo statuit. Debent enim, inquit, diligere, id est, res ipsa **413** non est gratia, cæterum debitum est et necessitas : nam uxor est corpus tuum. Christi itaque exemplum non ob solam dilectionem assumpsit, verum etiam ut mores nostros componeret. Nam, « Ut sancta sit, » inquit, « et immaculata. » Quod vero de carne profert, ob solam dilectionem est.

« **VERS. 28, 29.** « Qui diligit uxorem suam, seipsam diligit. Nemo enim unquam suam ipsius carnem odio habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam. » Intensem, inquit, et sedulam curam unusquisque carni suæ adhibet : itaque et tu uxori. Rursus autem Christo pro exemplo utitur, ostendens quod et Christus nos cœm propriam carnem suam dilexit.

VERS. 30. « Quia membra sumus corporis ejus. » Hoc est, plurimum nobis cum eœ cognationis est.

« De carne ipsius, et ex ossibus ejus. » A nostra enim materia factus est, ut Eva ex Adam. Et quemadmodum illic est magna propinquitas, ita inter nos. Sumus autem et aliter de carne ejus, et ossibus ejus, nempe ut ille ex Spiritu natus est citra commistionem maris, sic et nos in lavacro : tum quod nos assumptis mysteriis divinitus transformamur. C Atque ut summam dicam, hoc ait : maxima cum eo nobis familiaritas intercedit. Nam visibiliter communicavit nobiscum carne et sanguine : invisibiliter autem auctor nobis spiritualis reformationis exstitit, sicut et Adam Evæ creationis causa fuit.

VERS. 31. « Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, eruntque duo in carnem unam. » Ecce alterum causæ firmitermentum, nempe, parentibus suis quispiam relictis, illi connectitur. Nec dixit, Cohabitabit, sed, « Agglutinabitur, » unionem indivisibilem significans. Hoc autem, « In carnem unam, » accipitur quidem simpliciter (atque ita magnus ille Joannes) pro, Erunt caro una. Significat autem et aliud quiddam : nam erunt duo, ut perficiant carnem unam, prolem videlicet.

VERS. 32. « Sacramentum hoc magnum est, dico autem ego, in Christo et Ecclesia. » Hoc est, magnum quiddam et admirandum divus Moses indicavit. Revera enim mysterium est, ut eos qui ipsum genuerint, qui ob ipsum multas ærumnas passi fuerint, quique in ipsum innumera beneficia contulerint, deserat quispiam, et agglutinetur ei quam nunquam ante conspexerit, neque quidquam boni antea sit orsa. Ingens revera hoc mysterium est, interim

tamen ad Christum, inquit, **414** ego hoc refero, A tanquam prophetice de eo dictum esset. Etenim et ipse dimisit patrem, non locali transitu, sed condescensu ad carnem, veniitque ad sponsam, quæ ipsum nunquam agnoverat, factusque est cum ipsa unus spiritus. « Qui enim Domino agglutinatur, unus spiritus est ». » Quare igitur matrimonium culpatur, ubi Paulus ipsum pro mysterii Christi exemplo producit, mysterium vel sacramentum nominans ?

VERS. 33. « Veruntamen et vos singuli unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat. » Atqui, impunit, etiamsi allegorice hæc acceperim, propter uxorem tamen dicta sunt : neque allegoria mariti erga uxorem habitudinem, quæ est secundum litteram, invertit. Debet enim unusquisque uxorem suam diligere ac fovere, haud secus quam seipsum. Nec mihi dicas, Hunc et hunc defectum habet uxor mea : nam et tu in carne tua defectus habes, veluti manum mutilam, pedem claudum, oculum strabum : hæc vero non abscindis, sed majori cura dignaris.

« Uxor autem ut metuat virum. » Quia æqualitas honoris seditionem nonnunquam parit, propterea timorem inducit, ut unus sit principatus vir ipse. Metum autem hic intensam reverentiam et animi contractionem dicit, qui homines ingenuos decet, non servilem. Ex huiusmodi metu dilectio comparabitur, ipsaque rursus metum et reverentiam conciliabit. Diliget enim conjux virum, tanquam membrum ; metuet autem seu honorabit, tanquam caput. Quid vero si non metuat mulier ? Tu tamen dilige, tuoque officio fungere. Similiter et mulier, etiamsi non diligitur, metuat tamen. Animadvertite quomodo multis verbis demonstraverit, ac persecutus sit, quomodo a marito sit diligenda conjux. De metu autem non perinde multa tradit : dilectionem enim primas obtinere voluit. Etenim conjux metu dilectionis metuere maritum debet, uti dictum est, non eo qui faciat tremere ac pavere, ex quo odium potius nascitur : sed ita, ut non contradicat, non insurgat, primatum non ambiat. Etsi enim una sit caro, et principatum habeat etiam ipsa, eamque ob rationem, æqualem dignitatem : verum secundus est dominatus mulier, maritus autem habet aliquid amplius.

CAPUT VI.

VERS. 1. « Filii, obedite parentibus vestris in Domino. » Quemadmodum qui corpus fingit, primum quidem caput, deinde collum, postremo pedes format : sic et Paulus dixit de mariti principatu primo, deinde de uxoris dominatu altero, deinceps de tertio principatu, qui est **415** liberorum, verba facit : mulieri enim solus maritus dominatur, liberis autem et uxor. Obedite igitur, inquit, parentibus,

† I Cor. vi, 47.

Variæ lectiones.

⁸⁴ ἐνόησα m. ⁸⁵ νόει ο. ⁸⁶ μηδὲ ο. ⁸⁷ ἰσοτιμίαν ο.

τικῶς περὶ αὐτοῦ λεχθέν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἀφῆκε τὸν πατέρα, οὐ τοπικῆ μεταβάσει, ἀλλὰ τῇ πρὸς τὴν σάρκα συγκαταβάσει, καὶ ἦλθε πρὸς τὴν νόμφνην, τὴν πάντοτε αὐτὸν ἀγνοήσασαν, καὶ ἐγένετο αὐτῇ εἰς πνεῦμα ἓν. « Ὁ γὰρ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι. » Πῶς οὖν διαβέβηται ὁ γάμος, ὅπου γὰρ Παῦλος εἰς ὑπόδειγμα τοῦτον παράγει τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου, καὶ αὐτὸν μυστήριον ὀνομάζων ;

« Πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἓνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπᾶτε ὡς ἑαυτὸν. » Πλὴν, φησὶν, εἰ καὶ ἀλληγορικῶς ταῦτα ἐξελαβόμεν ⁸⁴, ὅμως καὶ διὰ τὴν γυναῖκα εἰρηναί, καὶ οὐκ ἀνατρέπει ἡ ἀλληγορία τὴν κατὰ τὸ γράμμα σχέσιν τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα. Ὁφείλει γὰρ [φησὶν] ἕκαστος τὴν γυναῖκα ἀγαπᾶν, καὶ θάλπειν, ὡς ἑαυτὸν. Καὶ μὴ μοι λέγε, ὅτι τὸδε καὶ τὸδε τὸ ἐλάττωμα ἔχει ἡ γυνή : καὶ γὰρ ἐν τῇ σαρκὶ σου ἐλαττώματα ἔχεις, οἷον, χεῖρα κυλλήν, πόδα χλωδὸν, ὀφθαλμὸν διάστραφον ἢ ἀλλ' οὐκ ἐκκόπτεις ταῦτα, πλείονος δὲ μᾶλλον ἐπιμελείας ἀξιοῖς.

« Ἢ δὲ γυνὴ ἕνα φοβῆται τὸν ἄνδρα. » Ἐπειδὴ ἀκαταστασίαν ποιεῖ ἡ ἰσοτιμία, διὰ τοῦτο τὸν φόβον εἰσάγει, ἵνα μία ἀρχὴ ἦ ὁ ἀνὴρ. Φόβον δὲ ἐνταῦθα τὴν ἐπιτεταμένην εὐλάβειαν καὶ συστολήν λέγει ⁸⁵, τὸν ἐλευθέρους πρέποντα, οὐ τὸν δουλικόν. Ἐκ τοῦ τοιούτου φόβου καὶ ἡ ἀγάπη συγκροτηθῆσεται, καὶ αὐτὴ πάλιν αὐτὸν συγκροτήσεται. Ἀγαπήσει μὲν γὰρ ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα, ὡς μέλος ἢ φοβηθῆσεται, δὲ, ἡσυχαστήσεται, ὡς κεφαλὴν. Τί οὖν ἂν μὴ φοβῆται ἡ γυνή ; Σὺ ἀγάπα, τὸ σαυτοῦ ποιεῖ ὁμοίως καὶ ἡ γυνή, κἰν μὴ ἀγαπᾶται, ὅμως δὲ φοβεῖσθω. Ὅρα δὲ, ὅτι τὸ μὲν, πῶς δεῖ ἀγαπᾶν τὸν ἄνδρα τὴν γυναῖκα, ἐκ πολλῶν ἐδειξε : τὸ δὲ τοῦ φόβου οὐκέτι πλατύνει, ὅτι τοῦτο μάλιστα βούλεται κρατεῖν, τὸ τῆς ἀγάπης. Καὶ γὰρ καὶ ἡ γυνή, ὡς εἴρηται, τὸν ἐκ τῆς ἀγάπης φόβον φοβεῖσθαι ὀφείλει, οὐχὶ τὸν ποιῶντα τρέμειν καὶ δεδιέναι, ἐξ οὗ μίσος τίχεται μᾶλλον, ἀλλ' ὥστε μὴ ἀντιλέγειν, μηδὲ ἐπανίστασθαι, μὴ ⁸⁶ τῶν πρωτέων ἐρᾶν. Εἰ γὰρ καὶ μία σὰρξ ἐστὶ, καὶ ἀρχὴν ἔχει καὶ αὐτὴ ἰσότημον ⁸⁷ κατὰ τοῦτο ἄλλ' καὶ δευτέρα ἀρχὴ ἐστὶν ἡ γυνή, καὶ πλείον ἔχει ὁ ἀνὴρ.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν Κυρίῳ. » Καθάπερ τις σῶμα πλάττων, πρῶτον μὲν τὴν κεφαλὴν, ἔπειτα τὸν αὐχένα, εἶτα τελευταίῳ τοὺς πόδας τίθεισιν· οὕτω καὶ Παῦλος εἶπε περὶ τοῦ ἀνδρὸς τῆς πρώτης ἀρχῆς, εἶπε [f. εἶτα] καὶ περὶ τῆς γυναικὸς τῆς δευτέρας ἀρχῆς· λέγει νῦν καὶ περὶ τῆς τρίτης ἀρχῆς, τῶν τέκνων. Τῆς μὲν γὰρ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ ὁ μόνος ἀρχεῖ, τῶν δὲ παιδῶν καὶ ἡ γυνή.

Ἰπακούετε οὖν, φησὶ, τοῖς γονεῦσιν, ἀλλ' ἐν Κυ-
ρίῳ, τούτέστιν, ἔταν κατὰ Κύριον ἢ τὰ προστά-
γματα ⁸⁸: ἐπεὶ ἐν εἰς ἀσέβειαν συνωθῆ ὁ πατήρ, ἢ
βούλεται προστήσαι τὴν θυγατέρα, ἢ αἰσχρὰν τέ-
χνην διδάξαι τὸν υἱόν, οὐ κατὰ Κύριόν ἐστι τὸ πρόσ-
τιγμα, οὐδὲ ὑπακούειν δεῖ.

Τοῦτο γὰρ ἐστὶ δίκαιον. Τίμα τὸν πατέρα σου
καὶ τὴν μητέρα σου, ἧτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν
ἐπαγγελίαις ⁸⁹. Καὶ φύσει δίκαιόν ἐστι, φησὶ,
τοῦτο, καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου προστάσσεται. Ἡὼς δὲ
φησιν, ὅτι πρώτη ἐντολὴ ἐστὶ τοῦτο ⁹⁰; οὐκ ἐστὶ
γὰρ ἀλλὰ τὸ, « Οὐ φονεύσεις · Οὐ μοιχεύσεις. »
Ἄλλ' ὅρα, τί προσέθηκεν · « Ἐν ἐπαγγελίαις. »
Ἐκείναι γὰρ αἱ πρώται οὐκ ἔχουσιν ἐπαγγελίας
καὶ ἀντιμισθίας· ἀναχωρήσεις γὰρ εἰσι κακῶν, οὐκ
ἀγαθῶν ἐργασίαι· οὐδεὶς δὲ μισθὸς τῷ τοῦ κακοῦ
ἀπαχομένῳ. Αὕτη δὲ, ἐπειδὴ ἀγαθοῦ ἐργασίαν ἔχει,
πρώτη καὶ ἐπαγγελίαν ἐδέξατο. Θαυμαστὴ δὲ ἡ
τάξις. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπήγαγε τῶν πονηρῶν πράξεων
ὁ νομοθέτης τοὺς ἀνθρώπους, μέλλων εἰς τὴν τῶν
ἀγαθῶν ἐργασίαν ἐμβιδάξαι, πρώτην διετάξατο τὴν
εἰς τοὺς γονεῖς τιμὴν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ μετὰ Θεὸν
πρώτοι εὐεργέται ἡμῖν, ἅτε τοῦ ζῆν αἰτιοί, εἰκότως
πρώτοι τῶν ἡμετέρων ἀπολαύσαιαν καρπῶν.

« Ἴνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔξη μακροχρόνιος ἐπὶ
τῆς γῆς. » Ὅρα ⁹¹, πῶς οὐ μακρὰ ἐνταῦθα λέγει καὶ
πολλὰ, ἅτε μὴ δυναμένων τῶν παιδῶν μακρῷ παρα-
κολουθῆσαι ⁹² λόγῳ. Ἄλλως τε τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς
γυναϊκὸς ῥυθμισθέντων κατὰ τοὺς νόμους οὓς αὐτὸς
φθάσας ἔθηκεν, οὐ πολλοῦ καμάτου τὰ παιδιά ὑποτά-
ξαι. Ἄλλ' οὐδὲ περὶ τῆς βασιλείας διαλέγεται, ἢ
τινος τῶν ὑψηλῶν, ἀλλὰ ἃ μάλιστα ψυχῇ νηπιώδης
ἀκούσαι ζητεῖ ⁹³, ταῦτα εἰθῆσι· πρὸς γὰρ νηπιούς
αὐτῷ ὁ λόγος. Τί δὲ ἡδύτερον παισὶ τοῦ μακροχρο-
νῆσαι; ἐπεὶ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς νηπιίοις, ταῦτα
ἐνομοθετήθη, μὴ δυναμένοις τελειοτέρων ἀκούειν.

« Καὶ οἱ πατέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν. »
οὐκ εἶπεν, Ἄγαπάτε· τοῦτο αὐτοὺς ⁹⁴ ἢ φύσις καὶ
ἀκοντας ἀπαιτεῖ· ἀλλὰ, « Μὴ παροργίζετε. » τού-
τέστι, Μὴ ἀποκλήρους καὶ ἀποκηρύκτους ποιεῖτε, καὶ
φορτικῶς αὐτοῖς ἐπέκεισθε, οὐκ ὡς ἐλευθέρους, ἀλλ'
ὡς ἀνδραπόδοις, καὶ ἀεὶ πρὸς αὐτοὺς δυσχεραίνετε. ^D

« Ἄλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουσιᾳ
Κυρίου. » Ἐπὶ τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῆς ὑποταγῆς
ἀνάγει ⁹⁵, καὶ δείκνυσι τοῖς πατράσι, πῶς παιθνήτους
τοὺς παῖδας ποιήσουσιν. Ἐὰν γὰρ θέλης, φησὶν,
ὑπακούειν σου τοὺς παῖδας, ἐκτρέψε αὐτοὺς τοῖς
θείοις λόγοις· καὶ μὴ εἰπῆς ὅτι μοναζόντων ἐστὶ τὸ
ἀγαθινώσκειν τὰ; [θείας] Γραφάς. Παντὸς γὰρ Χρι-
στοῦ τοῦτο ἐστὶ, καὶ μάλιστα τῶν κοσμικῶν, ὅσῳ
καὶ πλειονὸς βοήθειας δέονται, ὡς ἐν ζάλῳ [ζάλη,
σάλω?] ὄντες. Ὡστε ὑπὲρ σοῦ γίνεται τὸ ἀκούειν

A sed « in Domino : » hoc est, quando secundum
Dominum fuerint, quæ vobis mandant. Nam si
pater ad impietatem te compellat, aut filiam prosti-
tuere velit, aut turpem artem docere filium, non est
secundum Dominum mandatum hoc, neque obe-
diendum est.

VERS. 1, 2. « Hoc enim justum est. Honora pa-
trem tuum et matrem tuam : quod est mandatum
primum in promissione. » A natura hoc justum est,
inquit, tum et lege cautum est. Quomodo autem hoc
primum mandatum dixit, cum non sit? Illud enim
potius primum est : « Non occides, Non mœchaberis. »
At enim vide quid adjecerit, « In promissio-
ne. » Prima enim illa non habent promissiones et
mercedem adjunctam : sunt enim a malis discessus
quidam, non bonorum operationes ; nemo autem
dat mercedem ei qui a malo abstinet. Hoc autem
mandatum, quoniam boni operationem habet, pri-
mum etiam promissionem accepit. Admirandus
autem ordo est. Cum enim a pravis operibus legis-
lator homines abduxisset, perducturus eos ad
bonorum operationem, primum erga parentes hono-
rem constituit atque sancivit. Quandoquidem enim
illi nobis primi post Deum benefactores sunt, quippe
quia vitæ auctores, non immerito primi sunt, qui
nostrorum fructuum emolumenta capiant.

VERS. 3. « Ut bene tibi sit, et sis longævus super
terrani. » Expende hic tecum, quomodo non longa
dicat et multa, quoniam pueri non possint prolixum
sermonem assequi. Præterea marito et conjuge juxta
leges, quas ipsis prius posuit formatis, non est
magni laboris pueros ipsis subijcere. Verum neque
de regno hic disserit, neque de rebus sublimibus :
verum quæ potissimum anima infantilis audire
desiderat, hæc ponit : ad infantes enim ei sermo
est. Quid autem jucundius pueris, quam diu vivere?
quandoquidem et Judæis, tanquam infantibus, hæc
lege sunt sancita, qui perfectiora audire non po-
tuerunt.

VERS. 4. « Et patres, nolite ad iracundiam pro-
vocare filios vestros. » Non dixit, Diligite : hoc
enim natura ab ipsis vel invitis postulat : sed, « Ne
ad iram provocetis : » hoc est, non exheredes eos
faciatis, neque abdicetis eos, neque onerosos vos
illis exhibeatis, ceu non sint liberi, sed mancipia,
semperque erga ipsos ægro sitis animo.

« Sed educate eos in disciplina et correptione
Domini. » Ad principium adeoque causam obedi-
entiæ ascendit, monstratque parentibus quam ratione
obedientes filios faciant. Si enim, inquit, **416** vis
obedire tuos filios, institue eos divinis sermonibus :
neque dicas, monachorum tantummodo esse legere
Scripturas : cujuslibet enim Christiani est, maxime
eorum qui in mundo versantur, quanto majore ipsi
auxilio indigent, ceu in tempestate agentes. Proinde
pro te est quod audiant liberi Scripturam : discant

Variæ lectiones.

⁸⁸ προστατάγματα ο. ⁸⁹ ἐπαγγελίᾳ ο. ⁹⁰ αὕτη ο. ⁹¹ ὁρᾷ ο. ⁹² παντὶ ἀκολουθῆσαι ο. ⁹³ ποθε ο.
⁹⁴ τοῦτο γὰρ αὐτοὺς m. ⁹⁵ ἀνήλθε ο.

enim illinc: « Honora patrem tuum et matrem tuam. » Itane gentilibus sermonibus educas filium tuum, ex quibus pessima quæque docentur, divinus autem sermonibus non item?

VERS. 5. « Servi, obedite dominis carnalibus. » Quia et servorum virtus ad familiæ constitutionem pertinet eamque perficit, ne hanc quidem partem negligit: sed ad hanc postremo venit, quandoquidem et dignitate postrema sit. Non porro autem hisce tanquam parvulis et infantibus disserit, sed tanquam adultis et consummatæ ætatis, perinde ac in procurso demonstrabimus. Dominos carnales dominos temporarios vocat. Statim enim eos consolatur, temporariam istam servitutem esse ostendens, et quæ cum carne simul dissolvatur.

« Cum timore ac tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo. » De muliere verba faciens, simpliciter dixit, ut maritum metuat: hic vero cum exaggeratione. Tremor enim est timoris intensio. Uxor enim marito par est, ejusdemque cum eo honoris, et libera est: servi autem non sunt ejusdem honoris. Quamvis enim fratres secundum Christum sunt; cum tamen liberos alterum alteri obedire præcipit, adeoque uxorem marito, multo magis servos dominis parere vult. Neque enim hæc res generis obscuritas est, sed prima potius nobilitas, novisse se moderate gerere, atque cedere proximo. Quia vero non pauci dominos suos metuant, non ex benevolentia tamen, sed quando latere queant, insidias eis struunt, et fraudulenter cum eis agunt; ideo, « In simplicitate cordis, » apponit, fraudulentiam tollens.

VERS. 6. « Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes. » Hoc est, non tantum presentibus dominis et videntibus, sed absentibus quoque eodem modo servite.

« Sed ut servi Christi. » Qui itaque hominibus placet, non est servus Christi, ut et in alio loco dicit: « Si hamisibus placerem, Christi servus non essem. »

« Facientes voluntatem Dei ex animo cum bona voluntate. » Quia potest aliquis in simplicitate cordis et citra dolum servire, nec tamen omnibus viribus, sed certum tantummodo et definitum opus persequi et perficere: hanc ob rem apponit jam, « Ex animo, » hoc est, totis viribus et animi promptitudine: immo, cum benevolentia etiam, hoc est ultro et sponte, non vi. Hoc modo servitutis ignobilitas tollitur, si voluntario bonum faciant servi, non expectantes necessitatem et flagra. Voluntatem autem Dei vel obedientiam vocat (vult enim bonam rerum constitutionem et ordinem Deus), vel, in illis obedite dominis vestris, in quibus Deus vos morem vult gerere. Fortasse enim, ut et de liberis dictum

z Galat. 1, 10.

α αυτοὺς τῆς Γραφῆς· μαθήσονται γὰρ ἕκαστος ἡ τιμὴ τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου. » Εἶτα, Ἕλληνηκοί· μὲν λόγους συνανατρέφεις τὸν παῖτα, ἐξ ὧν πάντα τὰ χεῖριστα διδάσκειται, τοῖς δὲ τοῦ Θεοῦ οὐκέτι;

« Οἱ δοῦλοι, ὑπακούετε τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις. » Ἐπειδὴ καὶ ἡ τῶν οἰκετῶν ἀρετὴ εἰς σύστασιν τῆς οἰκίας ὡς συντελεῖ, οὐδὲ τούτου τοῦ μέρους ἀμελεῖ· ἀλλ' ἐρχεται καὶ ἐπὶ τοῦτο ἔσχατον, ἐπειδὴ καὶ ἔσχατόν ἐστι τῷ ἀξιώματι. Οὐκέτι δὲ τούτοις ὡς παιδίοις νηπίοις διαλέγεται, ἀλλ' ὡς τελείοις, καθὶ προΐοντες δεῖξομεν. Κατὰ σάρκα δὲ κυρίοις, τοῖς προσκαίροισι φησίν. Εὐθύς γὰρ παραμυθίζεται αὐτοὺς, πρόσκαιρον ὑποδείξας τὴν δουλείαν, καὶ τῇ σαρκὶ συγκαταλυομένην.

« Μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἀπλότητι τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ. » Ἐπὶ μὲν τῆς γυναίκας ἀπλῶς εἶπεν, « Ἴνα φοβῆται τὸν ἄνδρα. » ἐν ταῦτα δὲ μετ' ἐπιτάσεως. Ὁ γὰρ τρόμος ἐπιτάσις φόβου. Ἡ μὲν γὰρ γυνὴ, ὁμότιμος τῷ ἀνδρὶ καὶ ἐλευθέρη· οἱ δὲ δοῦλοι, οὐ τῆς αὐτῆς τιμῆς. Εἰ γὰρ καὶ ἀδελφοὶ κατὰ Χριστὸν εἰσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τοῖς ἐλευθέρους ἀλλήλοισι ὑποτάσσεσθαι καλεῖται, καὶ τὴν γυναῖκα τῷ ἀνδρὶ, πολλῷ μᾶλλον τοὺς δούλους τοῖς κυρίοις. Οὐδὲ γὰρ δυσγένεια τὸ πρῶτόν ἐστιν, ἀλλὰ μᾶλλον πρώτη εὐγένεια, τὸ εἰδέναι μετριάζειν, καὶ [τὸ] εἶκναι τῷ πλησίον. Ἐπειδὴ πολλοὶ φοβοῦνται μὲν τοὺς δεσπότας, οὐκ ἐξ εὐνοίας δὲ, ἀλλ' ὅταν λάθωσιν, ἐπιβουλεύουσιν αὐτοῖς καὶ κακοῦργοι, διὰ τοῦτο προστίθουσιν· « Ἐν ἀπλότητι καρδίας, » ἀναιρῶν τὴν κακοῦργίαν.

« Μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν, ὡς ἀνθρωπάρεστοι. » Τούτεστι, μὴ μόνον παρόντων τῶν δεσποτῶν καὶ ὁρώντων, ἀλλὰ καὶ ἀπόντων, οὕτως αὐτοῖς δουλεύετε.

« Ἄλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ. » Ὁ ἀνθρωπάρεστος οὐ δοῦλος τοῦ Χριστοῦ, ὡς περ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· « Εἰ ἀνθρώποις ἠρέσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἦμην. »

« Ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς μετ' εὐνοίας. » Ἐπειδὴ ἐστὶ μὲν ἐν ἀπλότητι καρδίας καὶ ἀδόλως δουλεύειν, μὴ μέντοι γε τῇ πάτῃ δουλεῖν, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀφωρισμένον ποιεῖν ἔργον διὰ τοῦτο προστίθεται νῦν, « Ἐκ ψυχῆς, » τούτεστιν, ἐκ πάσης τῆς δυνάμεως καὶ προθυμίας· ἀλλὰ καὶ, « Μετ' εὐνοίας, » τούτεστι, μετὰ πάσης ἀποδοχῆς καὶ αὐθαιρέτως, μὴ ἀπὸ βίας. Οὕτω καὶ ἡ δυσγένεια τῆς δουλείας περιαιρεῖται, ἐὰν ἐκόντες τὸ καλὸν ποιῶσιν οἱ δοῦλοι, καὶ μὴ περιμένωσιν ἀνάγκην καὶ μάστιγας. Θέλημα δὲ Θεοῦ, ἢ τὸ ὑποτάσσεσθαι (τούτο γὰρ θέλει ὁ Θεός, τὴν εὐταξίαν), ἢ, ὅτι εἰς ἕκείνα ὑποτάσσεσθε, οἱ δοῦλοι, τοῖς κυρίοις ὡς εἰς ὃ θέλει ὁ Θεός. Τυχὸν γὰρ, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν τέκνων

Variae lectiones.

ἡ οἰκονομίας ο. ἡ εὐμενείας ο. ἡ μετὰ ο. ἡ δεσπότηταις ο.

εἴρηται, εἰς αἰσχρά τινα συναθοῦσιν ¹⁰ οἱ δεσπόται, ἢ εἰς ἀσέβειαν, ἅτινα οὐκ εἰσὶ τοῦ θεοῦ θελήματος.

« Δουλοῦντες [ὡς] τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις. » Αὐτὸς γὰρ ἀναδέχεται τὴν πρὸς τοὺς δεσπότας εὐγνωμοσύνην, ὡς ¹¹ καὶ τὴν εὐταξίαν νομοθετήσας· καὶ ὁ μὴ τούτοις ὡς χρῆ δουλεύων, τῷ θεῷ νόμῳ ἀντίσταται.

« Εἰδότες, ὅτι ὁ ἕαν τι ἕκαστος ποιῆσῃ ἀγαθόν, τούτο κομιεῖται παρὰ τοῦ Κυρίου, εἴτε δούλος, εἴτε ἐλεύθερος. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν πολλοῦς δεσπότας, Ἕλληνας ὄντας καὶ ἀπίστους, μηδὲν ἀγαθὸν ποιεῖν τοῖς καλῶς δουλεύουσιν οἰκέταις, φησὶν, ὅτι ἕαν μὴ παρὰ τοῦ κατὰ σάρκα ¹² δεσπότου λάθῃς τὰς ἀμοιβὰς, παρὰ τοῦ πάντων δεσπότου ἐκδέχου. Ἐνταῦθα δὲ ἔδειξεν, ὅτι ὡς τελειοτέροις αὐτοῖς διαλέγεται, καὶ οὐχ ὡς τοῖς παισίν. Ἐκαίνοις μὲν γὰρ τὴν ἐκ γῆς μακροζωίαν προέτεινε, τούτους δὲ πρὸς τὸ μέλλον παρέπεμψε.

« Καὶ οἱ κύριοι, τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτούς. » — « Τὰ αὐτὰ. » Ποῖα; Μετ' εὐνοίας δουλεύετε, καὶ μὴ ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλὰ μετὰ φόβου καὶ τρόμου, τοῦ πρὸς Θεὸν δηλαδὴ. ἕαν γὰρ αὐτολεγεῖ οὐκ εἴπεν, ὁμῶς ταῦτα βούλεται. Δουλεῖ γὰρ καὶ ὁ δεσπότης τῷ δούλῳ, μεριμνῶν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ χρεῖα παρέχων ¹³, καὶ ἀπλῶς, ἀνεχόμενος αὐτοῦ, καὶ συγκαταβαίνων αὐτῷ, καὶ ὁ φησι Σολομών, συμπεριφερόμενος. Ἄκουε γὰρ καὶ τῶν ἐξῆς·

« Ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν. » Οὐκ εἶπεν, Ἀνιέντες τὴν μάστιγα, ἀλλὰ, Καὶ αὐτὴν « τὴν ἀπειλήν. » Πολὺ γὰρ μᾶλλον τὴν τιμωρίαν τούτῳ, Μηδὲ ἐν ταῖς ἀπειλαῖς βαρεῖς φαίνεσθε.

« Εἰδότες ὅτι καὶ ὁμῶν αὐτῶν ὁ Κύριός ἐστιν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ὅρα, πῶς φοβεῖ. « Ὁ μέτρω » γὰρ, φησὶ, « μετρεῖς, ἀντιμετρηθήσεται σοι » μὴ ἀκούσης καὶ αὐτὸ « Πονηρὰ δούλε, πᾶσαν τὴν ὀφειλήν ἀφῆκά σοι, οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου ;

« Καὶ προσωπολήψια οὐκ ἐστὶ παρ' αὐτῷ. » Μὴ νομίσης, φησὶν, ὅτι ἕαν ἀπηνῆς ἔσῃ τῷ δούλῳ, οὐκ ἐξετασθήσῃ παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τὸ τοῦ προσώπου εὐτελέας. Ταῦτα γὰρ τῶν ἐξω νόμων διαφορὰς εἰδῶτων εὐγενείας καὶ δουλείας ¹⁴ ἀνθρώπων γὰρ εἰσι νόμοι. Ἐνταῦθα καὶ [f. δὲ] οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δούλος εἰ τοῦ αὐτοῦ Κυρίου, ἕαν εἰς ὁμόδουλον ἀσθησθεύων ἐπέλ οὐδὲ ἐξ ἀρχῆς δουλείαν ἐποίησεν ὁ Θεός, ἀλλ' ἡ πλεονεξία, ὡς ἐπὶ τῶν αἰχμαλώτων· καὶ ἡ πρὸς τοὺς πατέρας ὕβρις, ὡς ἐπὶ τοῦ Χαναάν. Πλὴν εἰ καὶ μὴ ὑπὸ Θεοῦ γέγονεν, ὁμῶς τὴν ὑποταγὴν Θεὸς νομοθετεῖ, διὰ τὴν εὐταξίαν, καὶ ἵνα μὴ αἰμάτων ὁ βίος γέμῃ.

« Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν Κυρίῳ, καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. » Στρατό-

7 Matth. vii, 2. ¹¹ Matth. xviii, 32.

Variæ lectiones.

¹⁰ βιάζουσιν m. ¹¹ ὁ ο. ¹² σαρκικοῦ ο. ¹³ πορίζων ο. ¹⁴ δούλων ο.

A est, ad turpia quædam compellant domini, vel ad impietatem, quæ non sunt divinæ voluntatis.

VERS. 7. « Servientes Domino, et non hominibus. » Ipse enim recipit eam, quam dominis exhibent gratitudinem, quippe qui bonum in rebus ordinem lege sanxerit. Et qui hisce non inservit, ut par est, divinæ legi resistit.

VERS. 8. « Scientes quod unusquisque, quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber. » Quia verisimile erat, multos dominos gentiles et infideles nihil boni impertituros servis qui fideliter inservirent, Etiamsi, inquit, a domino secundum carnem nullam compensationem feras, ab universorum tamen Domino expecta. Hic autem ostendit quod velut perfectioribus eis loquatur, et non veluti pueria. Illis enim diu in terris vitam duraturam proponebat, hos autem ad futuram vitam remisit.

VERS. 9. « Et vos, domini, eadem facite illis. » — « Eadem. » Qualia? Ut cum benevolentia serviat, et non tanquam hominibus placentes, sed cum timore ac tremore, erga Deum videlicet. Etsi enim verbatim non dixerit, attamen ista vult. Servit enim dominus servo, curam ejus gerens, omniaque ei necessaria præbens, ac simpliciter, eum sustinens, eique condonans, et quod ait Salomon, cum eo simul sese circumagens. Audi enim quæ sequuntur.

« Remittentes minas. » Non dixit, Remittentes flagrum, sed etiam ipsas « minas. » Multo magis itaque supplicium : hoc est, Neque in ipsis minis graves et onerosi videamini.

« Scientes quod et vestri ipsorum Dominus est in cælis. » Animadvertite quomodo perterrefaciat. « Qua mensura » enim, inquit, « metieris, remensurabitur tibi? » ne audias et tu : « Serve nequam, omne debitum remisisti tibi, nonne oportebat et te misereri conservi tui? »

« Et personarum acceptio non est apud eum. » Ne existimes, inquit, si immitis sis servo tuo, Dominum istuc abs te non inquisiturum eo personæ contemptibilitatem. Hæc enim exteriorum legum sunt, quæ novisse solent discrimen inter ingenuitatem et servitutem : hominum enim leges sunt. Hic autem sic non fit ; verum et tu ipse servus es ejusdem Domini, licet in conservum **418** austerius sis. Nam a principio Deus servilem conditionem istam non creavit, sed avaritia, ut in captivis : et injuria, qua patres et majores affecerunt, ut in Chanaan contigit. Etiamsi autem a Deo non sit condita, subjectionem tamen Deus sancit, ob felicem politiam, et ne vita humana sanguine repleatur.

VERS. 10. « Quod superest, fratres mei, confortamini in Domino, et in potentia roboris ejus. »

Cujuslibet domus est exercitus : omnibus itaque A potestatibus ordinatis, sic in bellum eas educit. Nam cum proprium ordinem nemo transgrediatur, tunc res bellica bene habebit. Quia vero pleraque imperaverat quæ visa sunt difficilia transactu, Ne metuite, inquit, sed in Domini potentia confidite. Non enim simpliciter ei robor est, sed potentia roboris : hoc est, ineffabilem habet fortitudinem et quæ in omnes dominetur.

VERS. 11. « Induite armaturam Dei, ut possitis vos stare adversus insidias diaboli. » Quæ sit armatura, paulo post docebit. Animadvertite autem quomodo non dixerit pugnas aut bella, sed insidias : insidiæ enim sunt decipere, ac per fraudem capere. Non enim manifesta proponit hostis peccata : exempli gratia : Ad idololatricam aperte non hortatur, sed alia quadam ratione aggreditur, insidias struens, hoc est, verisimilia verba faciens, velamentoque utens. Proinde, cum ostendit adversarium esse potentem, horrendum et varium, excitat eos ac vigilantes facit.

VERS. 12. « Quoniam non est nobis colluctatio adversus sanguinem et carnem. » Et hoc, non ut perterrefaciat, verum ut attentiores reddat, dicit. Nam qui hostis vires et potentiam narrat, suos facit magis cautos. Non adversum vulgares, inquit, hostes nobis lucta est, neque adversum homines iisdem nobiscum affectibus imbutos, ejusdemque nobiscum potentia.

« Sed adversum principatus, adversus potestates. » C Perinde ac Deus principatus habet ac potestates, hunc ad modum arrogans tyrannus hujusmodi ordines fecit.

« Adversus mundi rectores. » Non quod in mundum seu creaturam dominantur, ejusve domini sint : sed Scriptura mundum vocat ipsa prava opera, et qui ea perpetrant, quemadmodum et illud : « Vos non estis ex mundo », hoc est, ex iis qui prava operantur. In hos igitur voluntario in ipsorum servitutem redactos imperium exercent dæmones.

« Tenebrarum sæculi hujus. » Tenebras nequitiam dicit, quæ in hoc sæculo videtur et consistit ; ulterius autem non pergit.

« Adversus spiritualia nequitia. » Hos 419 D ipsos dæmones vocat. Cum enim et angeli sint spiritus, apposuit, « Nequitia : » siquidem illi cum bonitatis, tum luminis sunt spiritus. Quia vero nos bellum non gerere affirmavit ; adversus sanguinem et carnem, e contrario adjicit, sed adversus leves, invincibiles, et eos qui difficillime capiuntur, pugnamus.

« In cælestibus. » Per hoc rursus auditorem excitat. De magnis, inquit, periculum est : non enim de terrestribus et corruptibilibus, sed de

• Joan. xv, 19.

πεδόν ἐστιν ἡ οἰκία ἐκάστου· διατίξας οὖν τὰς ἀρχὰς πάσας, οὕτως ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐξάγει. Καὶ γὰρ ὅταν μὴ τὴν οἰκίαν τάξιν ὑπερβαίνωσιν ἑαστοι, τότε καὶ τὰ τοῦ πολέμου εὖ κείσεται. Ἐπεὶ δὲ πολλὰ ἐπέταξας δοκοῦντα δυσκατόρθωτα, Μὴ δεισῆτε, φησὶν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Κυρίου ἐνδύμει θαρρῆτε. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἰσχύς ἀπλῶς αὐτῷ, ἀλλὰ κράτος ἰσχύος, τουτέστιν, ἀφ' αὐτοῦ ἔχει τὴν ἰσχύον, καὶ πάντων κρατοῦσαν.

« Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴ δύνασθαι ὑμᾶς στήναι πρὸς τὰς μεθοδείας ἡ τοῦ διαβόλου. » Τίς ἐστὶν ἡ πανοπλία, μετ' ὀλίγον εἰδάξει. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπε, Μάχας, ἢ ἡ Πολέμους, ἀλλὰ, « Μεθοδείας. » Μεθοδεία γὰρ ἐστὶ τὸ ἀπατήσασθαι καὶ διὰ μηχανῆς ἐλεῖν. Οὐ γὰρ φανερά προτιθῆναι ὁ ἐχθρὸς τὰ ἀμαρτήματα· οἷον, εἰδωλολατρεῖν φανερώς ; οὐ παραινεῖ, ἀλλ' ἐτέρως αὐτὴ κατασκευάζει μεθοδεύων, τουτέστι, πιθανόν τὸν λόγον ποιῶν, καὶ ἐπικαλύμματι χρώμενος. Διὰ δὲ τοῦ δεῖξαι τὸν ἀντίπαλον δεινὸν ὄντα καὶ ποικίλον, διεγείρει αὐτοὺς καὶ νῆφειν παρασκευάζει.

« Ὅτι οὐκ ἐστὶν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα. » Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκφοβῶν λέγει, ἀλλὰ προσεκτικωτέρους ποιῶν. Ὁ γὰρ τοῦ ἐχθροῦ τὴν δύναμιν ἀφηγούμενος, ἀσφαλεστέρους ποιεῖ τοὺς οἰκίους. Οὐ πρὸς τοὺς τυχόντας· ἔχομεν, φησὶν, οὐδὲ πρὸς ἀνθρώπους ὁμοιοπαθεῖς ἡμῖν καὶ ἰσοδυνάμους.

« Ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας. » Ὡςπερ ὁ Θεὸς ἀρχὰς ἔχει καὶ ἐξουσίας, οὕτω καὶ ὁ ἀλαζῶν τύραννος τοιαῦτα ἐποίησαστο τάγματα.

« Πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας. » Οὐχὶ τοὺς τοῦ κόσμου, ἤγουν τῆς κτίσεως κρατοῦντας ; ἀλλ' οἶδε κόσμον ἡ Γραφή τὰς πονηρὰς πράξεις λέγειν, καὶ τοὺς ταύτας μετιόντας, ὡς τὸ, « Ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου, » τουτέστιν, ἐκ τῶν τὰ πονηρὰ μετιόντων. Τούτων οὖν κρατοῦσιν οἱ δαίμονες, αὐθαίρτως ὑποδουλωθέντων ἡ αὐτοῖς.

« Τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τουτου. » Σκότος τὴν πονηρίαν φησὶν, ἥτις ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ φαίνεται καὶ συνίσταται. περαιτέρω δὲ οὐ πρόεισι.

« Πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. » Τούτους αὐτοὺς τοὺς δαίμονας φησὶν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰσι καὶ οἱ ἄγγελοι πνεῦμα, προσέθηκε· « Τῆς πονηρίας. » ἐκεῖνοι γὰρ, ἀγαθότητος καὶ φωτὸς πνεύματα. Εἰπὼν δὲ, ὅτι οὐ πολεμοῦμεν πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀντιδιαστέλλει, καὶ φησὶν, ὅτι Ἀλλὰ πρὸς κούφους, καὶ ἀνικητούς ἢ καὶ δυσάλωτους μαχόμεθα.

« Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Διὰ τοῦτο πάλιν διεγείρει τὸν ἀκροατὴν. Περὶ μεγάλων γὰρ, φησὶν, ὁ κίνδυνος, οὐ περὶ ἐπιγείων καὶ φθαρτῶν, ἀλλὰ τῶν

Variæ lectiones.

ἢ τὴν μεθοδεῖαν ο. ἢ καὶ ο. ἢ ὡς ὑποδουλ. ο. ἢ εὐκινῆτους ο.

ἐπουρανίων. Τὸ γὰρ, « ἐν, » ἀντὶ τοῦ, ὑπὲρ, ἔστι ἂν καὶ τοῦ, διὰ ὧσεϊ ἔλεγε· Διὰ τὰ ἐπουράνια πολεμοῦμεν, καὶ διὰ τοῦτο νήφειν χρῆ.

« Διὰ τοῦτο ἀνελάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνήθητε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ. » Τουτέστιν, ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι ⁷⁰· τοῦτον γὰρ ἡμέραν πονηρὰν φησιν, ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῷ γινομένων κακῶν. Παραμυθίζεται δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ δεῖξαι βραχὺν ὄντα τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν. Διὰ γὰρ τοῦ ἡμέραν εἰπεῖν, τὸ βραχὺ ἐδήλωσε.

« Καὶ ἅπαντα καταργασάμενοι στήναι. » Ἄπαντα τὰ πάθη, καὶ τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας καταργασάμενοι, τουτέστι καταπολεμήσαντες, καθελόντες. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ μετὰ τὸ νικῆσαι ἔπεσον, φησὶ· « Στήναι. » Δεῖ γὰρ μετὰ τὴν νίκην στάσεως, ἵνα μὴ ὁ νικηθεὶς ^B πάλιν ἀναμαχέσῃται. Εἰ γὰρ βραθυμῆσομεν, ἀναστήσει πάντως ὁ νεκρωθεὶς ⁸⁰ ἐχθρὸς. Ὅρα δὲ, ὅτι δυνατόν τὸ καταργασθῆναι καὶ στήναι, καὶ οὐκ ὀφειλομέν λοιπὸν βραθυμεῖν, προφασίζόμενοι ὅτι δυνατόι οἱ ἐχθροί. Καὶ γὰρ ἐνεδυναμώθημεν, καὶ τοιαύτην τέχνην ἐδιδάχθημεν ⁸¹, ὥστε καὶ πρὸς δαίμονας δύνασθαι παλαίειν· μάλλον δὲ οὐδὲ παλαίειν, ἀλλ' οὕτως εἶναι φοβεροὶ τοῖς δαίμοσι, διὰ τὴν τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν δύναμιν, ὥστε μηδὲ πάλης δεῖσθαι, ἀλλὰ πατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων. Ταῦτα δὲ λέγει Παῦλος, ἐπειδὴ πολλοὶ ἦσαν οἱ ἀντικείμενοι αὐτοῖς, εἰδῶσκων ὅτι οἱ δαίμονες ἡμῖν πολεμοῦσι διὰ μέσων αὐτῶν ⁸². Ὅστε μὴ τοῖς ἀνθρώποις ὀργίζεσθε, ἀλλὰ πρὸς τοὺς δαίμονας ἀσστηρεῦσεσθε.

« Στήτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὄσφιν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ. » Ἐν τοῖς τακτικοῖς πρῶτῶν ἔστι τὸ εἰδέναι ἐστάναι καλῶς· διὰ τοῦτο Παῦλος περὶ τῆς στάσεως παραινεῖ [λέγων] πρῶτον, στάσιν ἀπειτῶν εὐτακτον, καὶ στρατιωτικῶν πρέπουσαν, καὶ ὀρθήν. Ὅ γὰρ τῷ ὄντι ἐστὼς ὀρθός ἔστηκεν, οὐκ ἐπικλινόμενός ⁸³ τινι ὧς ὁ γὰρ μὴ ἐστὼς, οὐδὲ ὀρθός ἔστιν· οἶον ὁ λάγνος, ὁ φιλοχρήματος, ὁ τρυφῶν, οὐχ ἴστανται ὀρθός, ἀλλὰ κίκλιται. Μετὰ δὲ τὴν στάσιν, ζώνουσι τὸν στρατιωτικὴν νοητῶς πάντως ⁸⁴, καὶ περισφίγγει τὸν διαρρέοντα ⁸⁵ καὶ διακεχασμένον ταῖς ἐπιθυμίαις, ἀναστέλλων διὰ τῆς ζώνης. Ὅσφιν δὲ ἐνταυθὰ φησι τὴν τῆς ψυχῆς εὐτονον καὶ τὸ πᾶν διαδαστάζουσαν δύναμιν. Ὡς γὰρ ἡ τρόπις ἐπὶ τῶν νηῶν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ζώου ἡ ὄσφίς, οἷόν τις θεμέλιος. Ὅθεν καὶ πολλάκις καμόντες, τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὴν θέντες διαδαστάζομεν ἑαυτούς. Οὕτω καὶ ἡ νοητὴ ὄσφίς ἔχει, ἣν κελεύει ζωννύειν ἐν ἀληθείᾳ, τῇ τε κατὰ τὰ ὄγμματα, καὶ τῇ κατὰ τὸν βίον. Οὐδεὶς γὰρ τῶν αἰρετικῶν ζώννυται ἐν ἀληθείᾳ, ἀλλὰ κάτω σύρονται περὶ τὴν γῆν, οὐδὲν ὑψηλὸν νοησα· δυνάμενοι, ἀλλ' ἄνθρωπῶν λογισμοῖς καὶ κάτω συρομένοις τὰ θεῖα ἐξετάζοντες. Ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ τὸν βίον σφαλλόμενοι, καὶ τῇ ἀπάτῃ τοῦ κόσμου προσέχοντες, οὐδὲ

caelestibus res agitur. Præpositio enim « ἐν » est pro, super, vel, propter: ut sit sententia: Propter caelestia belligeramus, ideoque vigilare oportet.

VERS. 13. « Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo. » Hoc est in præsentis sæculo: hoc enim diem malum appellat, a malis nimirum quæ in ipso sunt. Consolatur autem per hoc, quod ostendat breve admodum esse helli tempus: cum enim diem dixit, brevitatem indicavit.

« Et omnibus confectis stare. » Omnibus nimirum affectibus et pravis cupiditatibus confectis, id est debilitatis, ablatis. Quandoquidem vero plerique post victoriam ceciderunt, « Stare, » addidit. Opus est enim post victoriam etiam consistentia, ne victus rursus ad oppugnandum insurgat. Si enim ad torporem lapsi fuerimus, reviviscet occisus hostis. Observa autem quod possibile est ut vincamus atque consistamus, et non debemus in posterum esse desides, prætexentes fortiores esse hostes, quam quibus resistere queamus. Etenim confortati sumus, ac docti sumus talem artem, ut et adversus dæmones luctari queamus: imo non solum luctari, verum etiam tanto terrori esse dæmonibus, propter ejus qui in nobis habitat virtutem, ut ne lucta quidem opus sit, sed supra serpentes et scorpios gradiamur, eosque conculcemus. Hæc autem dicit Paulus, eo quod multi essent oppositæ sese illis; docens quod dæmones nobiscum illorum interventu dimicent. Itaque hominibus ne irascimini, sed dæmonibus austeritatem vestram exhibete,

VERS. 14. « Stete ergo circumcincti lumbos vestros in veritate. » In rebus bellicis primum est novisse bene stare. Propterea Paulus stationis primum meminit, et ad eam adhortatur, stationem exigens probe ordinatam, militibusque convenientem et erectam. Qui enim revera stat, erectus stat, non innitens cupiam; quemadmodum is qui non stat, neque rectus est: ut lascivus, et pecuniarum amator, et qui in deliciis versatur, non stat rectus, sed inflexus est. Edocta statione, cingit deinde militem spiritualiter omnino, ac circumcingit diffidentem et solutum in concupiscentiis, per **420** cingulum cohibens. Lumbos autem hic dicit animæ fortitudinem et potentiam ad omnia ferendum. Quemadmodum enim carina est in navibus, ita in animali lumbus, veluti nimirum fundamentum quoddam: unde et sæpenuero defessi, manibus super lumbis impositis, nos ipsos bajulamus. Hunc ad modum spiritualis lumbus habet, quem in veritate circumcingere præcipit, quæ cum in dogmatibus, tum in vita reniteat. Nemo enim hæreticorum cingitur in veritate, sed infra in terram repunt, nihil altum intelligere valentes, sed humanis cogitationibus et humi repentibus divina explorantes. Præterea qui

Variorum lectiones.

⁷⁰ καιρῷ ο. ⁸⁰ νικηθεὶς ο. ⁸¹ ἐναδύθημεν ο. ⁸² εἰσιν οἱ ἀντικείμενοι αὐτοῖς καὶ πολεμοῦντες αὐτοῖς διὰ μ. α. ο. ⁸³ οὐκέτι κλι. ο. ⁸⁴ πάλιν ο. ⁸⁵ τὸ διαρρέον ο.

in vitæ suæ moribus nutant, mundique imposturæ A
adhibent animum, ne isti quidem cinguntur in veri-
tate, sed infra demissi mendaciis inhiant. At vero
nos hoc pacto non oportet agere, cæterum omnia
transigere in veritate: atque si doctrina fuerit, in
ea verum inquirere: ac si vita, similiter. Insuper
omnis luci dolique oportet nos expertes esse, neque
invicem inter nos mentiri. Quod si hanc ad ratio-
nem succincti fuerimus, tum currere poterimus.
Per ciucturam denique istam ostendit nos semper
armatos esse debere, perinde ac David inquit:
« Sicut zona qua semper circumcingitur ^b. » Semper
enim adversum nos bellum geritur. Gregorius autem
Theologus per lumbum concupiscentiam intelligit
(in lumbis enim renes sunt, qui in Scriptura concu-
piscentiæ symbolum sunt), per veritatem autem,
contemplationem. Asserit ergo quod Paulus omnem
concupiscentiam nostram contemplatione et consi-
deratione Dei circumcingere hortetur. Qui enim
amabili, desiderium suum infra demitti et circum
terrestria trahi non sinet.

« Et induti lorica[m] justitiæ. » Justitiam hic,
universaliter vitam virtutibus comptam dicit:
perinde quasi dicat, muniti circa pectus justis ope-
ribus. Ut enim lorica hominem conservat ne sauci-
etur, sic et justitia conservat eum, qui ea muni-
tur.

VERS. 15. « Et calceati pedes in præparatione
Evangelii pacis. » Pulchre nobis tibialia induit.
Vel igitur hoc dicit, quod oporteat nos præparatos
esse ad Evangelium prædicandum promulgandum-
que. « Speciosi » enim « pedes, » inquit, « evange-
lizantium pacem ^c. » Vel quia oporteat nos promptos
esse ad exitum, secundum Evangelium vivendo:
pedes enim sunt vitæ symbolum. Propterea dicit:
« Quomodo exacte ambuletis ^d. » Præparatio autem
Evangelii sunt opera bona quibus ipse Dominus
attendit, uti dictum est: « Præparationem cordis
ipsorum audivit auris tua ^e. » Præclare autem dixit,
« pacis. » Quandoquidem enim belli pugnaque 421
meminit, ostendit quod adversus dæmones pugnandum
sit, non adversus homines: pacis enim est Evange-
lium: et quod si contra dæmones pugnemus, pacem
habemus apud Deum, adversus quem non
oportet nos denuo conflictari dissolvendo pacem.
Porro, lætum nuntium est, victoria jam parta est:
ne igitur metuamus.

VERS. 16. « In omnibus assumentes scutum fidei. »
Hoc est « In omnibus, » nempe pro, in veritate,
justitia et præparatione Evangelii: hæc enim omnia
fide indigent. Non autem hic veræ religionis agni-
tionem fidem dicit, sed indubitam, quæ de futuris
credere perinde faciat, tanquam sint præsentia:
quæ et miracula perficiat, quæ si adeo ignita et
fervida, ut vel montes transferat. Quemadmodum
igitur scutum seu clypeus toti corpori prætenditur,

^b Psal. cviii, 19.

^c Isa. liii, 7.

^d Ephes. v, 15.

^e Psal. ix, 40.

Varia lectiones.

^{6a} ἀγρυπνεῖν ἡμᾶς δηλοῖ ο. ⁶⁷ ὡς ἡ. ο. ⁶⁸ τὴν ἐπιθυμίαν m. ⁶⁹ λέγει ο. ⁷⁰ φάσκων ο. ⁷¹ ὁπτι-
θῆται ο. ⁷² ὡς ο. ⁷³ ποιούντας ο. ⁷⁴ δεῖ ο. ⁷⁵ ταύτης ο.

οἱτοὶ ζώνονται ἐν ἀληθείᾳ, ἀλλὰ κάτω κεχλασμέ-
νοι τοὺς ψευδέσι προσεχθήσασιν. Ἄλλ' οὐχ ἡμᾶς οὕτω
δεῖ εἶναι, ἀλλὰ πάντα μετείναι ἐν ἀληθείᾳ· καὶ
δόγμα εἶναι, τὸ ἀληθὲς ζητεῖν, καὶ βίος, ὁμοίως.
Ἄλλὰ καὶ ἀνυποκρίτως εἶναι καὶ ἀδόλως, καὶ μὴ
ψεύδασθαι πρὸς ἀλλήλους. Ἐάν οὕτως ὤμεν ἐξωσμέ-
νοι, δυνησόμεθα καὶ τρέχειν. Διὰ δὲ τοῦ ἐξῶσθαι, τὸ
αἰε δεῖν ἡμᾶς ὠπλισθαι δηλοῖ ⁶⁶, ὡς καὶ ὁ Δαυὶδ λέ-
γει· « Ὡσεὶ ⁶⁷ ζώνη ἦν διαπαντός περιζώνονται·
αἰε γὰρ πολεμούμεθα. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος
ὁσφὺν ἡμῶν νοεῖ ⁶⁸ τὸ ἐπιθυμητικὸν (ἐν γὰρ τῇ
ὁσφύϊ οἱ νεφροί, οἱ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ σύμβολον παρὰ
τῇ Γραφῇ)· ἀλήθειαν δὲ, τὸ θεωρητικόν. Φησὶν οὖν,
ὅτι παραινεῖ Παῦλος πᾶσαν τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν πε-
ρισφιγῆσαι τῇ θεωρίᾳ καὶ κατανοῆσαι τοῦ Θεοῦ. Ὁ
γὰρ Θεὸς θεωρῶν, καὶ ἐνηθόμενος τοῦτο, ὡς ὅπως
ἐραστοῦ, οὐκ ἂν ἐάσειε τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ κάτω
χλασθῆναι, καὶ συρῆναι περὶ τὰ γῆινα.

Deum contemplatur, eoque oblectatur ceu revera

« Καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης. »
Δικαιοσύνην ἐνταῦθα τὸν καθόλου ἐνάρετον βίον
φησὶν ⁶⁹, ὡς ἂν εἰ λέγων ⁷⁰. Ἐνστερνισάμενοι τὰ
δίκαια πράγματα. Ὡς γὰρ ὁ θώραξ ἀτρωτον τηρεῖ
τὸν ἄνθρωπον, οὕτω καὶ τὸ δίκαιον τὸν τοῦτο ἐνστερ-
νισάμενον.

« Καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ
Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. » Καλῶς κνημίδας ἡμῶν
περιτίθεισιν ⁷¹. Ἡ τοῦτο γοῦν φησὶν, ὅτι δεῖ ἐτοιμοὺς
εἶναι πρὸς τὸ εὐαγγελιζέσθαι καὶ κηρύσσειν.
« Ὁρατοὶ » γὰρ, φησὶν, « οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζο-
μένων εἰρήνην. » Ἡ ὅτι δεῖ ἡμᾶς ἐτοιμοὺς εἶναι
πρὸς ⁷² τὴν ἔξοδον, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον βιούοντας ⁷³.
Οἱ μὲν γὰρ πόδες, τοῦ βίου σύμβολον· διὰ καὶ λέ-
γει· « Πῶς ἀκριθῶς περιπατεῖτε. Ἐτοιμασία δὲ τοῦ
Εὐαγγελίου, πράξεις ἀγαθαί, αἷς προσέχει· καὶ ὁ Κύ-
ριος, κατὰ τὸ εἰρημένον· « Τῇ ἐτοιμασίᾳ τῶν καρ-
διῶν αὐτῶν προσέσχε τὸ ὄσος σου. » Καλῶς δὲ εἶπεν
« Εἰρήνης. » Ἐπειδὴ γὰρ πολέμου καὶ μάχης ἐμφύ-
στη, δείκνυσιν ὅτι τὸν πόλεμον πρὸς δαίμονας εἶναι
χρῆ ⁷⁴, οὐ πρὸς ἀνθρώπους· εἰρήνης γὰρ ἐστὶν Εὐαγγέ-
λιον· καὶ ὅτι ἐάν πρὸς τοὺς δαίμονας μαχόμεθα,
Θεῷ εἰρηνεύομεν, ᾧ οὐ δεῖ πάλιν ἐκπολεμεῖσθαι
καταλύοντας τὴν εἰρήνην. Ἄλλὰ καὶ Εὐαγγέλιον
ἐστὶν, ἥδη ἡ νίκη γεγεννηται· μὴ οὖν φοβηθῶμεν.

« Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πί-
στεως. » Τοῦτό ἐστι τὸ, « Ἐπὶ πᾶσιν, » ἀντὶ τοῦ,
ἐν ἀληθείᾳ καὶ τῇ δικαιοσύνῃ, καὶ τῇ ἐτοιμασίᾳ τοῦ
Εὐαγγελίου. Πιστεως ⁷⁵ γὰρ ταῦτα πάντα δεῖται. Ὁ
τὴν τῆς ἀληθείας δὲ θρησκείας ἐπίγνωσιν ἐνταῦθα
φησὶ πίστιν, ἀλλὰ τὴν ἀδίστακτον, τὴν περὶ τῶν
μελλόντων πιστεύειν ποιούσαν, ὡς παρόντων, τὴν
καὶ τὰ σημεῖα τελοῦσαν, καὶ οὕτω διάπυρον καὶ θερ-
μὴν, ὡς καὶ ὁρη μεθιστάξῃ. Ὡς περὶ οὖν ὁ θυρεὸς

ἥσαν ἢ ἀσπίς προδέδωται παντὸς τοῦ σώματος, ὅν τις θύρα φυλάττων καὶ περικλείων αὐτό, οὕτω καὶ ἡ ἀβυσταχτις πίστις φυλακὴ τῆς ψυχῆς ὅλης. Ἡ πίστις δὲ ἐστὶ θυρεὸς, οὗ τὰ σοφίσματα. Ὁ θυρεὸς σκέπει, ἐκεῖνα δὲ συμποδίζουσιν.

« Ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπωρωμένα σβέσαι. » Τουτέστι, τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας, τοὺς τῆς ἀπιστίας λογισμοὺς (οἷον, Ἔρα ἀνάσσεις ἔστιν; ἄρα κρίσις;), καὶ τοὺς πειρασμούς. Πεπωρωμένα δὲ, οὐ μόνον ὅτι αἱ ἐπιθυμίαι ἐκπυροῦσι, πρὸς πράξεις αἰσχρὰς ἀνακαίουσαι, ἀλλ' ὅτι καὶ τῷ συνειδῶν ἐντυθεὶν ἤδη καίόμεθα. Καὶ διὰ τῶν τῆς ἀπιστίας δὲ λογισμῶν φλέγει ἡμᾶς ὁ διάβολος, καὶ διὰ τῶν πειρασμῶν. Ἡ πίστις οὖν ταῦτα σβέννυσιν· εἰ γὰρ δαίμονας ὑποσάττει, πολλῶν μάλλον πάθη. Ἐπεὶ γὰρ ἐπιθυμία φλογίζει, τοὺς μέλλουσιν ἀγαθοῖς πιστεῦσθαι, καὶ ἢ μελλούση εὐφροσύνη, κατασβέσσει ταύτην· ἐπεὶ πειρασμοί, πιστεῦσθαι τοὺς μέλλουσι, παρακληθήσθαι. Ἐννόησον, πῶς ἐφλέγετο Ἀβραάμ, ὅτε τὸν υἱὸν προσέφερεν, ἀλλ' ἡ πίστις ἐσβέννυε τὴν φλόγα.

« Καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε. » Τουτέστι, τὴν σώζουσαν καὶ φυλάττουσαν. Ἐὰν γὰρ τὴν πίστιν ἔχωμεν, [τουτέστι, τὴν σώζουσαν ἡμᾶς καὶ φυλάττουσαν.] ταχέως καὶ τοὺς σώζοντας λογισμοὺς δεξόμεθα, τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, ἥτοι τὸ ἡγεμονικὸν τηροῦντας.

« Καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ἧ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ. » Διὰ μὲν τῶν ἄνω ῥηθέντων καθώπλισε Παῦλος, ὥστε μὴ βλάπτεσθαι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· νῦν δὲ διδῶσιν ὄπλα, δι' ᾧν αὐτοὺς μάλλον βλάπτειν τοὺς ἐχθροὺς ἰσχύσομεν. Ἦτοι οὖν τὸ Πνεῦμα αὐτὸ φησι μάχαιραν Πνεύματος περιφραστικῶς, ἢ τὴν πνευματικὴν πολιτείαν, δι' ἧς ἡ κεφαλὴ τοῦ δράκοντος τέμνεται. Ἡ δὲ πνευματικὴ αὕτη μάχαιρα ῥῆμα Θεοῦ ἐστὶ, τουτέστι πρὸς ταγμα. Ἐὰν γὰρ τὰ προστάγματα αὐτοῦ ποιῶμεν, ἀποκτενοῦμεν τὸν δαίμονα τὸν σκολιὸν, ὡς Ἐσαίας φησὶν. Ἡ ῥῆμα Θεοῦ ἐστὶ, τὸ, « Ἐν τῷ ὄνοματι [τοῦ Κυρίου] Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγειραι καὶ περιπάτει, » καὶ τὰ σιαῦτα. Ἡ ἀπλῶς μάχαιραν Πνεύματος, τὴν ἐν Πνεύματι σοφίαν. « Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργῆς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πάσαν μάχαιραν » καὶ ὁ τὸ χάρισμα τῆς πνευματικῆς ταύτης ἔχων μαχαίρας, καὶ λαλῶν τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀνυπόστατος ἐστίν, οἷος αὐτὸς οὗτος ὁ Παῦλος.

« Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως, προσευχόμενοι ἐν παντὶ [τῷ] καιρῷ ἐν Πνεύματι. » Καθώπλισας αὐτοῦς, λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὸν βασιλέα ἄγει, ὥστε δεῖσθαι αὐτοῦ, ἵνα χεῖρα ὀρέξῃ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, « Δυνήσεσθε σβέσαι, » ἵνα μὴ φουσηθῶσι, φησὶν, ὅτι Δεῖ ὑμῖν τοῦ Θεοῦ, καὶ κατορθώσετε τὸ πᾶν μετὰ τῶν εἰρημένων καὶ « προσευχόμενοι » οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ, « Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως, » τῆς μετὰ κλαυθμοῦ, τῆς μετὰ στερνοκτυπίας, τῆς μετὰ γονυκλισίας, καὶ τῶν τοιούτων. Ἀλλὰ καὶ οὐκ, ἐν τα-

ceu janua quædam custodiens et concludens ipsum : hanc ad rationem firma et indubitata fides, totius animæ est custodia. Fides autem est scutum, non sophismata. Scutum contegit, illa vero impediunt.

« In quo possitis omnia tela mali illius ignita extinguere. » Hoc est, absurdas cupiditates, infidelitatis cogitationes, quales sunt : Num resurrectio est? num judicium? ac tentationes. Ignita vero appellat, non solum quod cupiditates inflammant, ad turpia opera incendentes, verum etiam quod in conscientia inde jam ardeamus. Insuper per infidelitatis ratiocinationes adeoque cogitationes urit nos diabolus, perque tentationes. Fides igitur hæc extinguit : si enim dæmones subjicit, multo potius affectus. Sive enim concupiscentia te inflamat, futuris bonis credens obventuræque lætitiæ, eam extingues : sive tentationes te invadant, fidem adhibens quomodo ureretur Abraham quando genatum offerret, sed fides flammam istam extinguabat.

VERS. 17. « Et galeam salutis assumite. » Hoc est, quæ servet et custodiat. Nam si fidem habeamus, protinus salutares etiam cogitationes accipiemus, quæ caput nostrum seu præcipuam et principem nostram partem conservent.

« Et gladium Spiritus, quod est verbum Dei. » Per ea quæ supra dicta sunt, armavit nos Paulus ne lædamur ab hostibus : nunc vero arma subministrat, quibus ipsi potius nos hostes lædere possimus. Vel igitur Spiritum ipsum dicit gladium Spiritus periphrastice, vel spiritualem vitam, per quam caput draconis absconditur. Spiritualem autem hic ensis verbum Dei est, hoc est mandatum. Si enim mandata ejus fecerimus, occidemus serpentem istum tortuosum, ut Isaias inquit. Vel verbum Dei est : 422 ut, « In nomine Jesu Christi surge et ambula », hujusque similia. Vel simpliciter gladium Spiritus spiritualem sapientiam vocat. « Vivus est enim sermo Dei et efficax, et penetrabilior quovis gladio ». Et qui hujus spiritualis ensis donum habet, et quæ Dei sunt loquitur, prorsus intolerabilis est, qualis ipse hic Paulus.

VERS. 18. « Per omnem orationem et deprecationem orantes omni tempore in Spiritu. » Postquam armis eos induit, ad Imperatorem eos deinceps ducit, ut precentur eum quo manum porrigat. Cum enim dixisset, « Poteritis extinguere ; » ne indentur, inquit, Deo indigetis, et una cum prædictis orando etiam rem totam perficietis : non simpliciter, sed, « Per omnem orationem et deprecationem, » cum fletu et pectoris contusione, cum inflexione genuum, idque genus similibus factam : nec statis

¹ Isa. XLVII, 4. ² Act. III, 6. ³ Hebr. IV, 42.

Variaë lectiones.

⁴ ὄπλον, δι' οὗ ο. ⁵ ἀνυπόστατος ο. ⁶ φουσηθῶσι ο.

tantummodo horis, verum et « Omni tempore: » A
 atque « In Spiritu, » hoc est spiritualia petentes,
 et nihil mundanum. Dicens autem, « Orantes per
 omnem orationem, » indicavit posse quempiam
 orationem facere, nec tamen orare; ut si battologus
 fuerit.

« Et in hoc ipsum vigilantes. » Sive nocturnas
 vigiliis, sive animæ vigilantiam hic dicit, utrumvis
 accipere licet. Vigilem enim esse oportet qui arma-
 tus est, et coram gere sistit.

« In omni perseverantia et obsecratione. » Quem-
 admodum Chananæa et vidua et Anna. Ea enim
 vere est precatio quæ sit cum perseverantia.

« Pro omnibus sanctis, et pro me. » Ergo non
 pro nobisipsa tantum est orandum. Observa autem
 ejus humilitatem: etenim se ultimo loco ponit,
 discipulorumque oratione opus habet, idque cum
 catenis vinctus pro Christo teneretur. Enimvero et
 Petrus catenis vinctus erat, verum pro ipso vehe-
 mens et intenta oratio ab Ecclesia fiebat.

Vers. 19. « Ut mihi detur sermo in apertione
 oris mei. » Non igitur meditabatur quæ diceret,
 verum sicuti Christus ait: « Ne solliciti sitis quid
 loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid
 loquemini: » hunc ad modum Paulus aperiens
 os, quæ a Deo suppeditantur proferebat, sicque
 omnia divina gratia perficiebat. Hinc intelliges
 gladium Spiritus, quod est verbum Dei.

Vers. 19, 20. « Ut cum fiducia notum faciam
 mysterium Evangelii, pro quo legatione fungor in
 catena, ut in ipso audeam sicut oportet me loqui. »
 Hoc est, ut rationem fidei meæ reddam, meque
 defendam, perinde ac convenit, cum loquendi liber-
 tate et fortitudine multaque prudentia. Ad quos
 autem legatione fungeris? Ad homines, ut ipsos
 reconciliem Deo. At isti interim me in vincula
 conjecerunt, cum tamen lex præcipiat, quod legati
 423 nihil patiantur mali. Catena igitur mihi cir-
 cumposita est, ut meam mihi fiduciam et libertatem
 exhibeat. Vestra autem oratio aperiet mihi os, ut
 liberrime loquar, atque proloquar quæcumque is
 qui me legatum amandavit, mihi commisit. Viden'
 gladium, libertatem et alacritatem enuntiandi verbi
 oris?

Vers. 21. « Ut autem sciatis et vos quomodo
 res meæ habeant, quidve agam, omnia vobis pate-
 faciet Tychicus dilectus frater, et fidelis minister
 in Domino. » Quæ ad institutionem et consolatio-
 nem pertinere videbantur, ipse per Epistolam indi-
 cavit. Quia vero et vinculorum meminit, non im-
 moratur in sermonibus circa eam rem, sed permit-
 tit aliquid et Tychico de se disserendum, ne fratris
 presentia sit inutilis. Si igitur dilectus est, omnia
 novit: si fidelis, non mentietur. Minister autem in
 Domino, hoc est propter Deum ministrans, adeoque

Matth. x. 19.

Variæ lectiones.

• 1. ἀλύσει ο. 2. ἀλύσει ο. 3. ἀφ' ἐαυτοῦ ο. 4. καὶ οὐ διατρέχει ἐν τοῖς, περὶ τοῦ, Ἰσ. κόσμου ο.

καὶ « Ἐν παντὶ καιρῷ. » καὶ
 « ἐν Πνεύματι, » τούτέστι, πνευματικὰ αἰτούντες,
 μηδὲν κοσμικόν. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Προσευχόμενοι
 διὰ πάσης προσευχῆς, » ἠνέξατο, ὅτι ἔστι καὶ προσ-
 ευχὴν ποιῶντα μὴ προσεύχεσθαι, ὅταν βαττολογῇ
 τις.

• Καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες. • Εἶτε παν-
 νυχθίας ἐνταῦθα λέγει, εἶτε τὴν νῆψιν τῆς ψυχῆς,
 ἀμφοτέρω δεκτά. Νηφάλιον γὰρ εἶναι δεῖ τὸν καθ-
 ὡπλισμένον, τὸν παρὰ βασιλεῖ ἑστῶτα.

• Ἐν πάσῃ προσκατηρήσει καὶ δεήσει. • Ὡς ἡ
 Χανααναία, ὡς ἡ χήρα, ὡς ἡ Ἄννα. Τοῦτο γὰρ ὄντως
 εὐχῆ, ἡ μετὰ καρτερίας.

• Περὶ πάντων ἀγίων καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ. • Οὐκ
 ἄρα ὑπὲρ ἑαυτῶν μόνον προσεύχεσθαι δεῖ. Ὅρα
 δὲ ταπεινοφροσύνην καὶ γὰρ ἔσχάτον τι ἑαυ-
 τὸν τίθησι, καὶ δεῖται τῆς τῶν μαθητῶν εὐχῆς, καὶ
 ταῦτα ἀλύσει • ὑπὲρ Χριστοῦ περιειμένος. Καὶ
 γὰρ καὶ Πέτρος ἀλύσει: περιεικετο, ἀλλ' ὑπὲρ αὐ-
 τοῦ ἔκτενης εὐχῆ ἐγένετο παρὰ τῆς Ἐκκλησίας.

• Ἴνα μοι δοθῇ λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου. •
 Οὐκ ἄρα ἐμελέτα ἔλεγεν, ἀλλὰ καθὰ εἶπεν ὁ Χρι-
 στός: « Μὴ μεριμνᾶτε, τί λαλήσετε: δοθήσεται γὰρ
 ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσετε. » οὕτω καὶ αὐ-
 τὸς ἀνοίγων τὸ στόμα, τὰ παρὰ Θεοῦ χορηγούμενα
 διεπέρθμευεν, οὕτως πάντα θεία χάριτι ἐτέλει. Ἐν-
 τεῦθεν νοήσεις τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ
 ῥῆμα Θεοῦ.

• Ἐν παρῆρσι γινώρισαι τὸ μυστήριον τοῦ Εὐαγ-
 γελίου, ὑπὲρ οὗ προσθεύω ἐν ἀλύσει, ἵνα ἐν αἰψῷ
 παρῆρσιάζωμαι ὡς δεῖ με λαλήσαι. • Τούτέστιν, ἵνα
 ἀπολογήσωμαι ὡς χρὴ, μετὰ παρῆρσις καὶ ἀνδρείας
 καὶ συνέσεως πολλῆς. Πρὸς τίνους δὲ προσθεύεις;
 Πρὸς ἀνθρώπους, ἵνα αὐτοὺς καταλλάξω τῷ Θεῷ,
 ἀλλ' οὗτοι ἔδεσάν με, καίτοι τοὺς πρέσβεις νόμος
 μηδὲν πάσχειν κακόν. Ἡ μὲν οὖν ἀλυσὶς περιετέθη
 μοι, ἵνα ἐπιστομίῃ τὴν παρῆρσιαν: ἡ δὲ ὑμέτερα
 εὐχὴ ἀνοίξει μοι τὸ στόμα, ἵνα παρῆρσιάζωμαι, καὶ
 εἴπω πάντα, ὅσα ὁ πέμψας με πρέσβυν ἐνετείλατό
 μοι. Ὅρξ μάχαιραν τὴν παρῆρσιαν τοῦ ῥήματος
 τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐμελλε Παῦλο; λαλεῖν ἐν ἀνοίξει τοῦ
 στόματος;

Dei, quod accepturus erat Paulus in apertione

• Ἴνα δὲ εἰδῆτε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμὲ, τί πράττω,
 πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικός, ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφός
 καὶ πιστὸς διάκονος ἐν Κυρίῳ. • Ἄ μὲν ἦν δογμα-
 τῶν καὶ παρακλήσεως, αὐτὸς διὰ τῆς Ἐπιστολῆς
 ἐδήλωσεν: ἐπεὶ δὲ δεσμῶν ἐμνήσθη, οὐκ ἐνδιατρέχει
 τοῖς περὶ τούτων λόγοις, ἀλλ' ἀφίησιν τι καὶ τῷ Τυ-
 χικῷ διαλεχθῆναι περὶ αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἀχρηστὸς ἢ
 παρουσία τοῦ ἀδελφοῦ ἦ. Εἰ οὖν ἀγαπητὸς, πάντα
 οἶδεν: εἰ πιστὸς, οὐ ψεύσεται. « Διάκονος » δὲ ἐστὶν
 ἐν Κυρίῳ, τούτέστι, διὰ Θεοῦ διακονῶν, καὶ ἐν ταῖς
 ὁείσις, οὐ διὰ τι: κοσμικόν, ἢ ἐν τινι τῶν γῆινων.

η, ὁ ἀδελφός ἐν Κυρίῳ, τουτέστιν ὁ πνευματικός ἄδελφός.

« Ὅν ἐπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῶτε ἃ τὰ περὶ ἡμῶν ⁸, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν. » Ὁ ἅγιος Ἰωάννης οὕτως ἀνέγνω· « Ἴνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν τουτέστιν, ἵνα ἀπαγγελίῃ ὑμῖν τὰ περὶ ἐμοῦ, καὶ μὴ ἀφῆ ὑμᾶς καταπεσεῖν ὑπὲρ ἐμοῦ, ὡς ἐν δεινοῖς ὄντος, καὶ ἄλλοις φοροῦντος. Τοῦτο δὲ τὴν ἀγάπην δηλοῖ, τὴν τε αὐτοῦ πρὸς αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκείνων πρὸς αὐτόν.

« Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἀγάπη μετὰ πίστεως, ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐπιύχεται, αὐτοῖς εἰρήνην καὶ τὴν μετὰ πίστεως ἀγάπην. Τοῦτο δὲ τοιοῦτόν ἐστιν, ἢ ὅτι ἵνα μὴ ἑτεροδόξους ἀγαπῶσιν, ἀλλὰ μόνους ⁹ πιστούς· ἢ ὅτι δεῖ καὶ πίστιν ἔχειν αὐτοὺς, ὥστε καὶ θαρρῆναι περὶ τῶν μελλόντων. Χωρὶς γὰρ πίστεως οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ ἀγάπη, μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν γένοιτο ἀγάπη χωρὶς πίστεως. Ὅπερ ⁷ εἶπεν εἰρήνην, καὶ τὴν μετὰ πίστεως ἀγάπην. Διδάσκων δὲ πῶς ἂν γένοιτο αὕτη, ἐπήγαγεν, ὅτι διὰ τῆς ἀγάπης. Ἡ ἀγάπη δὲ πῶς; Ἐὰν πίστιν ἔχωμεν.

« Ἡ χάρις μετὰ πάντων τῶν ἀγαπώντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ἀμήν. » Ἐνταῦθα ⁸ διεῖλε τὴν εἰρήνην ἀπὸ τῆς χάριτος, ἰδίᾳ θεὸς ἀμφοτέρως, καίτοι πανταχοῦ συνάπτων. Τὸ δὲ, « Ἐν ἀφθαρσίᾳ, » ἦτοι ἐν κοσμιότητι, ἢ τῶν ἀγαπώντων τὸν Χριστὸν ⁹, μὴ ἐν πλοῦτι ⁷ ἢ ἐν δόξῃ, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀφθάρτοις, τουτέστι, διὰ τὰ ἀφθάρτα· ἢ ὅτι ὁ ἀγαπῶν τὸν Χριστὸν διὰ τῆς ἀρετῆς αὐτὸν ἀγαπᾷ. Ἡ μὲν γὰρ ἀμαρτία, φθορά· ἡ δὲ ἀρετὴ, ἀφθαρσία. Ὡς γὰρ τὴν παρθένον φθίρεισθαι λέγομεν, οὕτω καὶ τὴν ψυχὴν· διὸ καὶ Παῦλος· « Μήπως φθαρῆ, » φησί, « τὰ νοήματα ὑμῶν » καὶ, « Κατεφθαρμένοι τὸν νοῦν. » Γένοιτο οὖν καὶ ἡμᾶς τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν ἀγάπην δεικνύειν, διὰ τε κοσμιότητος· ¹⁰ βίου, καὶ διὰ τοῦ τὰ ἀφθάρτα ἐκείνα ζητεῖν ἀγαθὰ· καὶ ἀπλῶς, διὰ πάσης τῆς ἐναρέτου πολιτείας, ἥτις ἀφθαρτον τηρεῖ τὴν ψυχὴν, μὴ διαφθειρομένην ἐν ἐπιτηδεύμασι καὶ ανομίαις, ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ τῷ ἀφθάρτῳ νυμφίῳ τῶν παρθένων καὶ ἀδιαφθόρων ψυχῶν. Ὡς ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

† II Cor. xi, 3. * II Tim. iii, 8

† aris lectiones.

⁸ γνῶ ο. ⁹ ὑμῶν ο. ⁶ μόνον ο. ⁷ ὅρα δὲ πῶς εἶπεν εἰρήνην. Διδάσκων δὲ θ. ⁸ ὅρα πῶς m. ⁹ Κύριον ο. ¹⁰ — τητα ο.

A in divinis rebus, non propter aliquam rem mundanam, vel ob quampiam rem terrestrem: vel frater in Domino, quod est, spiritualis frater.

VERS. 22. « Quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt, et consoletur corda vestra. » Divus Joannes sic legit: « Ut cognoscatis quæ circa nos sunt, » hoc est, Ut vobis de me annuntiet, nec sinat vos mei causa succumbere, nimiumve contristari, quippe qui jam gravia admodum patiar, catenamque feram. Hoc autem dilectionem indicat, cum ejus erga ipsos, tum illorum erga ipsum.

VERS. 23. « Pax fratribus, et charitas cum fide a Deo Patre, et Domino Jesu Christo. » Pacem eis exoptat, atque cum fide dilectionem. Hoc autem tale est, vel ut diversæ opinionis homines non diligant, sed solos fideles: vel quia oportet et fidem habere eos, ut de futuris confidant. Sine fide enim nihil prodest charitas, imo ne dilectio quidem fuerit sine fide: id quod pacem dixit, et cum fide charitatem. Docens autem quomodo hæc ipsa fiat, intulit, Per charitatem. At unde charitas? Si fidem habeamus.

VERS. 24. « Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptio- ne. Amen. » Hic pacem a gratia distinguit, utramque seorsim ponens, eiamsi ubique alias connectat. Illud vero, « In incorruptio- ne, » sivo puritate, dicit, vel diligentium Christum, non in divitiis aut gloria, sed in incorruptilibus, hoc est, propter incorruptibilia: vel quia diligens Christum, propter virtutem ipsum diligit. Peccatum enim est corruptio, virtus autem incorruptibilitas. Sicut enim virginem ~~424~~ corrupti dicimus, item et animam. Propterea et Paulus, « Ne quo modo, » inquit, « corrumpantur sensus vestri: » et, « Corrupti mente k. » Contingat igitur et nos dilectionem erga Christum ostendere, cum per vitæ ornatum et puritatem, tum per hoc quod incorruptibilia illa bona inquiramus: ac simpliciter, per vitam omni virtute conspicuam, quæ incorruptam servat animam, non corruptam studiis et iniquitatibus, in ipso Christo incorruptibili sponso virginum et D incorruptarum animarum, cui gloria in sæcula. Amen.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARICÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD PHILIPPENSES
EXPOSITIO.

425 ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD PHILIPPENSES. Α ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Philippenses sunt a civitate e Macedonia Philippicia una, a Philippo conditore ita dicta, metropoli Thessalonice tum tributarii. Paulus autem multa bona de his testatur. Hanc Epistolam, dum in vinculis esset, conscripsit. Nam post primam apologiam, cujus in Epistola ad Timotheum meminit, iterum vinculus erat. Philippenses autem per Eraphroditum res necessarias ad eum mittebant, scire pariter cupientes quomodo cum illo ageretur. Postquam autem verisimile erat eos turbari, cum audirent magistrum suum esse vinculum, scribit hoc eis Paulus, docens quod vincula sua non debeant ipsos turbare, quin potius exhilarare; quippe quod pro Christo ea patitur. Consilium autem eis dat, ut sint unanimes, et humili 426 affectu præditi. Carpit insuper Judæos, qui sub Christianismi prætextu opinione corrupti erant, canes eos pravosque operadores appellans. Multa quoque de moribus ipsis disserit. Facit etiam prudenter mentionem missorum sibi necessariorum. Videtur autem honorifice cum illis miscere colloquia. Magnam enim virtutem et ad fidem promptitudinem ostendebant. Hic erat purpuræ venditrix: hic Synagogæ princeps credidit; hic præterea Paulus flagris cæsus cum Sila in carcerem conjectus fuit; hic et carceris custos uno signo permotus, accessit Christo cum universa domo; hic duces militum timuerunt Paulum, rogaruntque ut exiret; ac omnino prædicatio

Οι Φιλιππησιοι ἀπὸ πόλεως εἰσι μίας τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Φιλιππων, οὕτω καλουμένης ἀπὸ τοῦ οἰκιστοῦ, ὑπὸ μητρόπολιν τότε Θεσσαλονικῆν ἢ τελοῦντες. Πολλὰ δὲ αὐτοῖς χρηστὰ ὁ Παῦλος μαρτυρεῖ. Ἐν δεσμοῖς δὲ ὡν ἔγραψε τὴν Ἐπιστολήν· μετὰ γὰρ τὴν πρώτην ἀπολογία, ἥς ἐμνήσθη ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον, αὐθις ἐδέθη. Ἔσαν δὲ οἱ Φιλιππησιοι δι' Ἐραφροδίτου κέρματες αὐτῷ τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν· ἅμα δὲ καὶ γινῶναι θέλοντες τὰ κατ' αὐτόν. Ἐπεὶ ἢ δὲ εὐκὸς ἦν αὐτοῖς θορυβηθῆναι ἀκούσαντας ὡς ἐδόδετο ὁ διδάσκαλος, αὐτὸ τοῦτο γράφει αὐτοῖς, διδάσκων ὅτι τὰ δεσμὰ οὐ θορυβεῖν αὐτοῖς ὀφείλει, ἀλλὰ χαρὰν προξενεῖν, διὰ τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ εἶναι. Συμβουλευοὺς δὲ αὐτοῖς καὶ περὶ ὁμοιοῦς καὶ ταπεινοφροσύνης. Καθάπτεται δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων, τῶν ἐν προσχήματι Χριστιανισμοῦ τῷ δόγματι λιμαιομένων, καὶ κτήρας αὐτοῦς καλεῖ, καὶ κακούς ἐργάτας. Διαλέγεται τε αὐτοῖς πολλὰ περὶ ἠθῶν. Μένειται δὲ συνετῶς καὶ τῶν κερμαθέντων χρεωδῶν. Φαίνεται δὲ μετὰ τιμῆς αὐτοῖς διαλεγομένους· καὶ γὰρ πολλὴν ἀρετὴν ἐπεδείξαντο ἢ καὶ ἐπιτηδεύοντα εἰς τὴν πίστιν. Ἐνταῦθα ἦν ἡ πορφυροκόλις· ἐνταῦθα ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσεν· ἐνταῦθα ὁ Παῦλος μαστιχθεὶς μετὰ τοῦ Σίλα καθέλχθη· ἐνταῦθα ὁ δεσμοφύλαξ ἀπὸ ἢ ἐνδὸς σημείου προσῆλθε Χρῖ-

Variæ lectiones.

ἢ μητρόπολεως τότε Θεσσαλονικῆς ο. ἢ ἐπειδὴ ο ἢ ἐνέδειξαν ο. ἢ ὑπὸ ο.

στῶ μετὰ τῆς οἰκίας δλης· ἐνταῦθα οἱ στρατ-
ηροὶ ἐφοβήθησαν τὸν Παῦλον, καὶ ἤξλωσαν ἐξελ-
θεῖν· καὶ ὁ δὲ λαμπρὰν ἔσχε τὸ κήρυγμα τῆν
ἀρχήν· καὶ ταῦτα ἀπὸ τῶν πράξεων μαθάνο-
μεν. Προσμαρτυρεῖ δὲ αὐτοῖς ὁ Παῦλος, ὅ μύ-
νον πιστεῖν ὀρθήν καὶ κινδύνους, ἀλλὰ καὶ εὐμε-
τάδοτον προαίρεσιν. Ὅν ἐνεκεν ἀπάντων σφό-
δρα φιλῶν αὐτοῦς καὶ τιμῶν φαίνεται.

A ejas splendidum exordium habuit. Atque hæc ex
Actis discimus. Attestatur autem ipsis Paulus non
modo fidem rectam, adeoque pericula, verum etiam
voluntatem, quæ libenter impertiat egentibus. Quo-
rum omnium causa vehementer eos cum amare, tum
honorare videtur.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

B

427 CAPUT PRIMUM.

Παῦλος καὶ Τιμόθεος δοῦλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ.
Ἐνταῦθα οὐ τίθεισι τὸ αὐτοῦ ἀξίωμα [ἴτι] ὁ Ἀπόστο-
λος, ἀλλὰ δοῦλον Ἰησοῦ Χριστοῦ ἑαυτὸν προγράφει·
μέγα μὲν καὶ τοῦτο ὄν, πλὴν κοινότερον. Τιμόθεῦ
δὲ γράφων καὶ Κορινθίοις, ἀπόστολον ἑαυτὸν καλεῖ.
Τί δήποτε; Ὅτι ἐκεῖ μὲν ἐμελλε πολλὰ διατάττε-
σθαι, καὶ διὰ τοῦτο ἀναλάβετο τὸ τοῦ ἀποστόλου
ἀξίωμα· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιτάττει, ἀλλ'
ὡς ὁμοίμους τιμᾶ.

Πᾶσι τοῖς ἀγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῖς οὖν
ἐν Φιλίπποις. Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι αὐτοῦς ἀγίους
ἐκάλουγ, ὡς λαὸς ἅγιος, διὰ τοῦτο προσέθηκεν· Ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ. Οἱ γὰρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἅγιοι
ὄντως εἶσιν, ἐκεῖνοι δὲ βέβηλοι.

Συνεπισκόποις καὶ διακονοῖς. Συνεπισκόπους
εἶπε τοὺς πρεσβυτέρους· οὐ γὰρ δὴ ἐν μιᾷ πόλει
πολλοὶ ἦσαν ἐπίσκοποι. Οὕτω γὰρ ἦσαν διακεκρι-
μένα τὰ ὄνοματα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπίσκοποι, διάκονοι
καὶ πρεσβύτεροι ἐκυλοῦντο. Τῷ γὰρ Τιμόθεῦ ἐπι-
σκόπῳ ὄντι φησί· Τὴν διακονίαν σου πληροφόρη-
σον· καὶ πάλιν, Ὁ ἐδόθη σοι μετὰ ἐπιθέσεως τῶν
χειρῶν τοῦ πρεσβυτέρου· τούτῳσι τῶν ἐπισκό-
πων· οὐ γὰρ πρεσβύτεροι τὸν ἐπίσκοπον ἐχειροτέ-
νουν. Καὶ αὐ¹⁸, οἱ πρεσβύτεροι, ἐπίσκοποι ἐλέγοντο,
ὡς ἐπισκοποῦντες δηλαδὴ καὶ αὐτοὶ τὸν λαόν, ὥστε
καθαίρειν καὶ φωτίζειν τοὺς δεομένους. Τίνας δὲ
χάριν τῷ κλήρῳ νῦν γράφει, ὅπερ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ
ἐποίησεν; Ὅτι αὐτοὶ τὸν Ἐπαφρόδιτον ἐπεμψάν,
ἐπαγόμενον τὰ πρὸς χρεῖαν τῷ Ἀποστόλῳ.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν,
καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸ εὐνήθες πρόσρη-
μα προτίθησιν, ἐπευχόμενος αὐτοῖς ἵνα κεχαριτω-
μένοι εἶεν, καὶ μὴ ἐπαρθέντες κατ' ἀλλήλων ἐκπέ-
σωσι τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμονοίας. Τὰ γὰρ χαρι-
σματα τοῖς μὴ¹⁹ προσέχουσι τύφου πρόξενα.

1 II Tim. iv, 5. = I Tim. iv, 4.

Variæ lectiones.

¹⁸ αὐθις ο. ¹⁹ μὲν ο.

(1) Quo argumento constet, a clero, non a populo missum Epaphraditum, ego quidem nondum
quæo videre. LATINUS LATINUS.

Vers. 1. Paulus et Timotheus, servi Jesu Christi.
Hic non ponit dignitatem auctoritatemve suam Apo-
stolus, verum se servum Jesu Christi scribit. Ma-
gnum quidem etiam hoc est, sed communius. Timo-
theo autem scribens et Corinthiis, apostolum
sese vocat. Quam ob causam? Quia illic multa ordi-
natus erat, propterea apostoli auctoritatem assump-
sit. Hic autem nihil tale injungit, sed velut pares
honore prosequitur.

*Omnibus sanctis in Christo Jesu, qui sunt Philip-
pis.* Quia Judæi seipsos sanctos appellabant, quippe
quia populus sanctus erant, eam ob rem adjecit,
In Christo Jesu. Qui enim in Christo Jesu sunt, is
vere sunt sancti, illi autem profani.

Cœpiscopis et diaconis. Cœpiscopos presbyteros
appellavit: non enim in una urbe multi episcopi
fuerunt. Nondum enim erant distincta nomina,
veram ipsi episcopi, diaconi et presbyteri vocaban-
tur. Timotheo enim episcopo scribens inquit: *Mini-
sterium tuum imple*¹. Et rursus: *Quod datum est*
*tibi cum impositione manuum presbyterii*², hoc est
episcoporum: non enim presbyteri episcopum
ordinabant. Rursus presbyteri episcopi etiam dice-
bantur, ut qui et ipsi populum inspectarent, ejusque
curam gererent, ut purgarent illustrarentque eos
quos esset necesse. Cujus autem rei gratia nunc
clero scribit (1), quod nusquam alibi fecit? Quia
ipsi Epaphroditum ablegaverant, qui quæ apostolo
essent usui, afferret.

*Vers. 2. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro,
et Domino Jesu Christo.* Consuetam salutationem
apponit, comprecans eis ut gratia donentur, et ne
alter in alterum elati excidant a pace et concordia.
Charismata enim non attendentibus fastum et elationem
advehunt.

VERS. 3, 4. *Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri, semper in omni oratione mea pro omnibus vobis.* Quoties, inquit, vestri recordor (semper autem hoc facio), glorifico Deum, quod adeo in virtute creveritis : neque tamen cum sic probati sitis in divinis rebus, **428** desino precari, sed pro omnibus rogo, ut porro feliciter pergatis.

Cum gaudio precationem meam faciens. Potest enim et cum mœore mentio cujuspiam fieri, ut cum alibi dicat : *Nam ex multa afflictione et anxietate cordis mei scripsi vobis* ^a. Proinde cum gaudio meminisse, signum est illorum virtutis.

VERS. 5. *Super communicatione vestra ad Evangelium, a prima die usque nunc.* Magnæ ac vere apostolicæ rei testimonium illis dicit, nimirum quod socii, inquit, mei estis, ac participes laborum qui ob Evangelium sumuntur : non una aut altera vice, cæterum a tempore quo credidistis in hunc usque diem. Quomodo autem communicatis? Mittentes mihi necessaria, meique curam gerentes. Qui enim boni quidquam attentanti auxiliatur, omnibusque modis succurrit, particeps ei fit operis. Sic illi qui martyribus provident, vel in eremo diversantibus omnem adinuunt sæculi curam, ac doctoribus qui in causa sunt ut non distrahantur, coronarum participes redduntur.

VERS. 6. *Confidens hoc ipsum, quod qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet.* Gratias ago, inquit, et lætor, confidens quod Deus, qui in vobis bona opera facere incepit, ipse etiam complebit : a præteritis enim de futuris conjecturam facio. Observa autem quomodo eos moderata sapere doceat, Deo cuncta accepta referens, non ipsis solis : neque sic tamen eos sua laude privavit. Dixit enim : *qui cœpit in vobis, hoc est, per vestram voluntatem.* Si enim hominis voluntas non adsit, neque Deus operabitur. Nam si simpliciter operaretur, nihil prohiberet quominus in gentibus, adeoque cunctis plane mortalibus operaretur. Paud parum igitur laudis hinc illis nascitur, ut qui Dei gratiam attraxerint ut ipsis cooperaretur : et quia talia tantaque sunt opera, ut non ab humanis quidem viribus transigi queant, sed a Deo. Simul autem animat eos, ne in torporem devolvantur : nam si Deus perfecturus est, non perinde multum laboris vel negotii erit.

Usque in diem Jesu Christi. Hoc est, usque ad adventum Domini. Sic, inquit, confido, quod non in solis vobis Deus operabitur, sed et in iis qui e vobis credituri sunt, ad mundi usque consummationem. Vel suum cujusque obitum, diem Jesu Christi intellige, hoc est consummationem.

VERS. 7. *Sicut est mihi justum hoc sentire de omnibus vobis, eo quod habeam vos in corde, et in*

^a II Cor. 1, 4.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, ἐπὶ πάσῃ τῇ μνηρί ὑμῶν, πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει μου ὑπὲρ πάντων ὑμῶν. Ὅσάκις ὑμῶν ἀναμνησθῶ, φησὶ (πάντοτε ἐκ τοῦτο ποιῶ), δοξάζω τὸν Θεόν, ὅτι τοσοῦτον εἰς ἀρετὴν ἐπιδεδώκατε. Οὐ μὴν ἐπε δὴ οὕτως εὐδόκιμοί ἐστε ἐν τοῖς θεοῖς, παύομαι δεόμενος, ἀλλὰ καὶ δέομαι ὑπὲρ πάντων, ἵνα ἐτι εὐδοωθῆτε.

Μετὰ χαρᾶς τὴν δέησίν μου ποιούμενος. Ἔστι γὰρ καὶ μετὰ λύπης μεμνησθαι, ὡς ὅταν ἀλλαγῶ λέγει· Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν. Ὅστε τὸ μετὰ χαρᾶς μεμνησθαι, σημεῖον τῆς ἐκεῖνων ἀρετῆς.

Ἐπὶ τῇ κοινωρίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν. Μέγα αὐτοῖς ἐνιαυθὰ προσμαρτυρεῖ, καὶ ἀποστολικὸν τῷ ὄντι, ὅτι, φησὶ, καὶ Κοινωνοὶ μου γίνεσθε καὶ συμμεριστὰ τῶν ἐπὶ τῷ εὐαγγελίῳ πόνων· οὐχ ἕνα χρόνον, οὐδὲ δεύτερον ¹⁷, ἀλλ' ἀπ' οὗ ἐπιστεύσατε μέχρι τοῦ νῦν. Πῶς δὲ κοινωνεῖτε; Πέμποντές μοι τὰ πρὸς χρεῖαν [χρηζομένῃ] καὶ κηδόμενοι μου. Ὁ γὰρ τῷ καλόν τι μεταχειριζομένῃ συνεργῶν, καὶ βοηθῶν πᾶσι τρόποις, μεριτῆς αὐτῷ τοῦ ἔργου γίνεταί. Ὄβτω καὶ τοῖς μάρτυσιν, οἱ τοῦτους μελοῦντες ¹⁸, καὶ τοῖς ἀσκηταῖς οἱ πᾶσαν ἀμεριμνίαν αὐτοῖς ἐμποιοῦντες, καὶ τοῖς διδασκάλοις οἱ ἀπερισπάστους αὐτοῖς ποιοῦντες, κοινωνοὶ τῶν στεφάνων γίνονται.

Πεποιθὸς αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθόν, ἐπιτελέσει. Εὐχαριστῶ, φησὶ, καὶ χαίρω, θαρρῶν ὅτι ὁ Θεός, ὃς ἐνήρξατο ποιεῖν ἐν ὑμῖν τὰ ἀγαθὰ ἔργα, αὐτὸς καὶ πληρώσει ἀπὸ γὰρ τῶν παρελθόντων καὶ περὶ τῶν μελλόντων στοχάζομαι. Ὅρα δὲ, πῶς μετριοφρονεῖν αὐτοῖς διδάσκει, τῷ Θεῷ πάντα ἀναθεῖς, καὶ οὐκ αὐτοῖς μόνις. Οὐ μὴν οὐδὲ οὕτως ἀπεστέρησεν αὐτοῖς ἐγκωμίων· εἶπε γὰρ· Ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν· τούτεστι, διὰ τῆς ὑμῶν προαιρέσεως· εἰ γὰρ μὴ ἡ προαιρέσις τοῦ ἀνθρώπου εἴη, οὐδὲ ὁ Θεός ἐνεργήσει. Ἐπεὶ εἰ ἀπλῶς ἐνήργει, οὐδὲν ἂν ἐκάλυε καὶ Ἑλλήνας καὶ πάντας ἀνθρώπους ἐνεργεῖσθαι. Ὅστε οὐ μικρῶς κὰν τοῦτῃ ¹⁹ ἐγκωμιάζει αὐτοῖς, ὡς ἐκσπασασμένους τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν συμπράττειν αὐτοῖς· καὶ ὅτι τηλικαυτὰ εἰσι τὰ κατορθώματα, ὥστε μὴδὲ ὑπ' ἀνθρωπίνης ἐνεργείσθαι δυνάμει, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ. Ἄμα δὲ καὶ παραθαρρύνει αὐτοῖς ὥστε μὴ βᾶθυμῆσαι· εἰ γὰρ ὁ Θεός ἐπιτελεῖν ²⁰ μέλλει, οὐδὲ πολὺς ἔσται κάματος.

Ἄχρι ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τούτεστιν, ἄχρι τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. Ὄβτω, φησὶ, θαρρῶ, ὅτι οὐκ ἐν μόνοις ὑμῖν ὁ Θεός ἐνεργήσει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐξ ὑμῶν ²¹, ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ κόσμου. Ἡ τὴν ἐκάστου τελευτὴν, ἡμέραν Ἰησοῦ Χριστοῦ νόει, τούτεστι συντέλειαν.

Καθὼς ἐστι δικαῖον ἐμοὶ τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ ἀπάντων ὑμῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ

Variæ lectiones.

¹⁷ πόνων ἢ δεύ. ο. ¹⁸ ἐπιμελοῦντες, καὶ, πλημελοῦντες ο. ¹⁹ κὰκ τούτου ο. ²⁰ ἐπιτελεῖν ο.

²¹ ἡμῶν ο.

ὁμᾶς, ἐν τῶν δεσμοῖς μου, καὶ τῇ ἀπολογίᾳ, καὶ βεβαιώσῃ τοῦ Εὐαγγελίου. Πέποιθα, φησὶν, ὅτι ἔχει τέλος τοιοῦτος ἔσεσθε, καὶ φρονῶ τοῦτο ὑπὲρ ὑμῶν, διότι ἀεὶ ἔχω ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, καὶ οἶδα τὰ ὑμέτερα κατωρθώματα, καὶ ὅτι σπουδάζετε καὶ ἀπόντες συγκοινωνοὶ μου γενέσθαι τῆς χάριτος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν δεσμῶν. Ὡστε δίκαιόν ἐστιν ἐμὲ τοιαῦτα στοχάζεσθαι ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ἀπὸ τῶν προοιμίων τεκμαίρεσθαι²² καὶ τὸ τέλος. Ὅσον δὲ ἐγκώμιον τὸ ἐν καρδίᾳ εἶναι Παύλου, τοῦ μὴ ἀπλῶς οὕτως, ἀλλὰ μετὰ κρίσεως, καὶ τοὺς ἀξίους ἀγαπῶντος; Ἄλλ' οὐδ' ὅτι, φησὶν, ἀπελογούμην Νέρωνι, ἐξέστητέ μου τῆς μνήμης. Βεβαιώσιν δὲ τοῦ Εὐαγγελίου τὰ δεσμά φησι καὶ τὰς θλίψεις. Καὶ ἀπολογίαν δὲ αὐτὰ ταῦτα εἰποις ἄν. Πρὸς δὲ γὰρ, ὅτι εἰ μὴ ἐπέπειστο ἀρρήτου; εἶναι ἀντιδόσεις, καὶ ἔργα ἀγαθὰ, οὐκ ἂν ἐδεσμεῖτο οὐκ²³ ἂν τῷ θηρώδει Νέρωνι προσέκρουεν, εἰ μὴ ἄλλον βασιλέα μονιμώτερον²⁴ προεώρα. Ὡστε αἱ θλίψεις βεβαιώσιν τοῦ Εὐαγγελίου.

Συγκοινωνοὺς μοι τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας. Δείκνυσιν ἐνταῦθα, ὅτι οὐκ ἀκρίτως αὐτοὺς ἀγαπᾷ. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἔχω ὑμᾶς ἐν τῇ καρδίᾳ, διότι συγκοινωνοὶ μοι ἔστε τῆς χάριτος ταύτης, τούτέστι τῶν θλίψεων καὶ τῶν δεσμῶν· καὶ σπουδάζετε μὴ ἀπολειφθῆναι ἡμῶν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἀλλὰ τῶν ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου πειρασμῶν κοινωνήσαι. Ὅτι δὲ²⁵ χάρις τὰ δεσμά, δηλον· Ἄρκει σοι ἡ χάρις μου. Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ἡ δὲ καὶ ἄλλον, ὡς προκατιῶν²⁶ λέγει, ὅτι Ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπε, Κοινωνοὺς, ἀλλὰ, «Συγκοινωνοὺς,» δεικνύς ὅτι καὶ αὐτὸς²⁷ ἄλλοις ἐστὶ κοινωνός, ὡσπερ ἀλλαχοῦ φησὶν· Ἰνα συγκοινωνός τοῦ Εὐαγγελίου γένομαι, τούτέστιν, Ἰνα κοινωνήσω τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν, τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσι.

Μάρτυς γὰρ μοῦ ἐστιν ὁ Θεός, ὡς ἐπιποθῶ πάντας ὑμᾶς ἐν σπλάγχκοις Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐχ ὡς ἀπιστούμενος μάρτυρα καλεῖ τὸν Θεόν, ἀλλὰ τὴν πολλὴν διάθεσιν οὐκ ἔχων παραστήσαι διὰ λόγου, τῷ Θεῷ καταλιμπάνει τοῦτο, τῷ τὰς καρδίας, ἐξετάζοντι. Τοῦτο δὲ τοῦ ἀληθεύειν αὐτὸν τεκμήριον. Οὐ γὰρ ἄν, εἰ ἐκολάκευεν αὐτοὺς, μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐκάλεσεν. Ἐν σπλάγχκοις δὲ, εἶπεν, Ἰησοῦ Χριστοῦ· τούτέστιν, Οὐχὶ διὰ τι ἀνθρώπινον, οὐδ' ὅτι ἐπέμψατέ μοι τὰ πρὸς χρεῖαν, ἀλλ' ἐν τῇ κατὰ Θεὸν ἀγάπῃ. Ἡ, ὅτι Πατὴρ ὑμῶν γεγονώς διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν, σπλάγχνα ἔχω ἐφ' ὑμῖν, οὐ φυσικὰ, ἀλλ' οἷα Χριστὸς χαρίζεται τοῖς γνησίοις αὐτοῦ δούλοις, τοῖς αὐτῷ γεννώσι τὰ τοῦ Εὐαγγελίου τέκνα. Πάντας δὲ ποθῶ, ἐπειδὴ καὶ πάντας τοιοῦτος ἔστε.

Καὶ τοῦτο προσεύχομαι, Ἰνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἐτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ. Καίτοι οὕτω

• II Cor. xii, 9.

Variae lectiones.

²² τεκμαίρομαι ο. ²³ οὐδ' ο. ²⁴ μονιμώτατα ο. ²⁵ γὰρ ο. ²⁶ παρακατιων ο. ²⁷ οὗτος ο.

A vinculis meis, et in defensione et confirmatione Evangelii. Confido, inquit, vos ad finem usque tales fore, atque hoc de vobis sentio, **429** quandoquidem vos in corde meo semper gero, atque scio præclara opera vestra, et quod absentes etiam detis operam consortes mihi fieri gratiæ Evangelii vinculorumque. Proinde justum est me talia de vobis conjicere, atque ex primordiis finem colligere. Quanta autem laus est Paulo esse cordi, qui non ita simpliciter, sed cum judicio, et dignos diligit? At ne tum quidem, inquit, quando apud Neronem defensionem meam feci, memoria mea excidistis. Confirmationem autem Evangelii vincula et afflictiones vocat. et hæc ipsa defensionem dicere poteris. Perspicuum enim est, nisi fuisset persuasus ineffabiles esse retributiones, et nullis verbis enarrabilia bona quæ exspectaret, non fuisset victus; efferati Neronis offensionem non incurrisset, nisi alium imperatorem diutius duraturum animo suo prospexisset. Itaque afflictiones sunt confirmatio Evangelii.

Dum consocii gratiæ meæ vos omnes sitis. Ponit hic ob oculos, se citra iudicium haud eos diligere· propterea, inquit, habeo vos in corde, quod estis mihi consocii gratiæ hujus, id est afflictionum et vinculorum: navatisque operam, ne a nobis in afflictionibus deficiatis, verum ut tentationum quas pro Evangelio sustinemus, potius participes efficiamini. Quod autem vincula sint gratiæ, planum est ex eo quod Dominus ait: Sufficit tibi gratia mea; potentia enim mea in infirmitate perficitur. Vel quod potius est, ut in progressu dicit, Vobis donatum est, ut pro Christo patiamini. Animadvertite autem hic, quomodo non dixerit, socii, sed, consocii, indicans se aliis etiam communicare. Perinde ac in alio loco ait, Ut consors Evangelii fiam, hoc est, Ut participes fiam bonorum Evangelii prædicatoribus repositorum.

VERS. 8. Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam omnes vos in visceribus Jesu Christi. Non quod ei non adhereretur fides, Deum testem adducit: sed quia magnum animi sui affectum verbis exprimere non posset, Deo hoc relinquit, corda exploranti. Estque hoc evidens argumentum eum esse veracem: non enim si eis adularetur, Deum vocasset testem. In visceribus autem dixit Jesu Christi, hoc est, non ob humanam quampiam commoditatem, nec quia transmisistis mihi quibus haberem opus, sed ob divinam dilectionem. Vel quia pater vester factus per fidem in Christum, viscera habeo erga vos, non naturalia, sed qualia Christus genuinis suis servis impertit, generantibus ipsi Evangelii filios. Omnes autem desidero et vehementer amo, quandoquidem et omnes tales estis.

VERS. 9. Et hoc oro, ut charitas vestra **430** magis ac magis abundet. Etiam si ita adamatus erat,

adhuc tamen vehementius vult amari. Charitatis enim modus est, nunquam pedem figere. Vide autem uti dictionibus majorem intensionem habentibus usus sit, dicens, *Adhuc, magis magisque, et, Abundet.* Hæc autem ait, non ut ipsum solum diligant, verum etiam alios.

In agnitione et omni sensu. Hoc est, ut non simpliciter quosvis diligatis, sed cum probatione et cognitione et judicio: plerique enim citra rationem diligunt: hinc neque stabiles sunt tallum amicitiae. Vel, Ut hæreticos non diligatis.

VERS. 10. *Ut probetis potiora.* Hoc est, quæ utilia sint. Si enim cum exploratione ac judicio diligatis, potestis quod confert examinare et agnoscere quinam diligendi sint, fideles nimirum: et qui non, infideles videlicet. Quomodo igitur alio in loco ait, *Cum omnibus hominibus pacem habete?* Primum quidem non simpliciter dixit, sed cum distinctione: *Si fieri possit, cum omnibus pacem habete.* Deinde, aliud est habere pacem, aliud diligere. Illud enim a contentione alienos nos esse jubet: diligere vero, animi affectionem postulat, ac veluti contemperatorem, morumque similitudinem; quæ hæreticis non est exhibenda. *Si enim oculus tuus offendit te, excinde ipsum &*

Ut sitis sinceri, et sine offensa in diem Christi. Non in meum hoc commodum dico, sed ne vos adulterinum aliquod dogma charitatis prætextu recipiatis. Dixit autem, *sinceri*, quoad Deum: *Sine offensa*, quoad homines. Etiam si enim te non lædat quæ tibi cum hæretico amicitia intercedit, alium tamen offendit. Quomodo igitur in die Christi invenieris sincerus, fratribus tuis offendiculum ponens?

VERS. 11. *Repleti fructibus justitiæ, qui sunt per Jesum Christum, ad gloriam et laudem Dei.* Hoc est, Ut cum doctrinæ recitudine vitam etiam minime condemnandam ducatis: per justitiam enim omnem virtutem intelligit, vel eleemosynam speciatim. Non autem ut imperfecte virtutem aut eleemosynam operemini, sed ut sitis repleti. Quandoquidem autem et infideles videbantur sibi et virtutem et eleemosynam vindicare, adjecit, *Qui sunt per Jesum Christum:* illorum enim opera non sunt secundum Christum, sed ob vanam gloriam, et ut hominibus placeant. *In gloriam autem Dei,* hoc est, Non in meam qui hæc doceo. Quare non est quod vos obsistatis gloriæ Dei. Simul autem animat eos, perinde quasi Deus sit suppetias illis laturus in opere quod ad gloriam ejus sint peracturi.

VERS. 12. *Scire autem vos volo, fratres, 431 quod quæ mihi acciderunt, magis ad profectum venerunt Evangelii.* Verisimile erat eos, ubi cognovissent eum vincium esse, turbari, quasi Evangelii prædicatio impediretur. Hanc itaque tollens suspitionem,

¶ Rom. xii, 18. & Matth. v, 29.

Varia lectiones.

¹⁸ ἐπιτακτικότερον ο. ¹⁹ ἀλλ' ἵνα καὶ ἀλλήλους; μ. ²⁰ ἡμερότητα ο. ²¹ ἦτε ο. ²² ἕτερος σκανδαλίζει-
ται ο. ²³ εὐρεθῆση ο.

φιλοῦμενος, ὁμῶς ἔτι μᾶλλον βούλεται φιλεῖσθαι. Ἀγάπης γὰρ μέτρον τὸ μηδέποτε ἴστασθαι. Ὅρα δὲ, πῶς ἐπιτακτικώτερός ¹⁸ ἐχρήσατο ταῖς λέξεσιν, εἰπὼν, Ἔτι, καὶ, μᾶλλον, καὶ, περισσεύει. Φησὶ δὲ ταῦτα, οὐ μόνον ἵνα αὐτὸν ἀγαπῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ¹⁹.

Ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει. Τουτέστιν, Ἴνα μὴ ἀπλῶς πάντας ἀγαπᾶτε, ἀλλὰ μετὰ δοκιμασίας, καὶ γνώσεως, καὶ κρίσεως. Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ ἄλόγως φιλοῦντες· ὅθεν οὐδὲν μόνιμοι αἱ τοιαῦται φιλίαι. Ἡ, ὅτι Ἴνα μὴ αἰρετικούς ἀγαπᾶτε.

Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα. Τουτέστι τὰ συμφέροντα. Ἐάν γὰρ μετὰ δοκιμασίας καὶ κρίσεως ἀγαπᾶτε, δύνασθε τὸ συμφέρον δοκιμάσαι, καὶ ἐπιγνώσει τίνας μὲν χρῆ φιλεῖν, ὅτι τοὺς πιστοὺς· καὶ τίνας μὴ, ὅτι τοὺς ἀπίστους. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ φησι, *Μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύετε;* Πρῶτον μὲν, οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, ἀλλὰ προσδιώρισεν· *Εἰ δυνατόν, μετὰ πάντων εἰρηνεύετε.* Ἐπειτα, ἄλλο ἐστὶ τὸ εἰρηνεύειν, καὶ ἄλλο τὸ ἀγαπᾶν. Τὸ μὲν γὰρ, τὸ μὴ μάχεσθαι· τὸ δὲ ἀγαπᾶν, διάθεσιν ψυχῆς ἀπαιτεῖ, καὶ ὅλον σύγκρασιν, καὶ ἡθους ὁμοιότητα ²⁰. ὅπερ πρὸς αἰρετικούς οὐ δεῖ ἐνδείκνυσθαι. Εἰ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς σου σκανδαλίζει σε, ἐκκόψον αὐτόν.

Ἴνα ἦτε εἰλικρινεῖς καὶ ἀπόσκοποι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ. Οὐ πρὸς τὸ ἐμὸν συμφέρον ταῦτα λέγω, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς μηδὲν νόθον δόγμα τῆς ἀγάπης προσχῆματι παραδέξησθε. Εἶπε ²¹ δὲ, *Εἰλικρινεῖς*, ὡς πρὸς τὸν Θεόν· *ἀπόσκοποι*, ὡς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Εἰ γὰρ καὶ μὴ σε βλάπτει ἢ πρὸς τὸν αἰρετικὸν φιλία, ἀλλ' ἕτερον σκανδαλίζει ²². Ὅστε πῶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ Χριστοῦ εὐρεθῆς ²³ εἰλικρινῆς, σκανδαλίζων τοὺς ἀδελφούς;

Πεπληρωμένοι καρπῶν δικαιοσύνης, τῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον Θεοῦ. Τουτέστιν, Ἴνα μετὰ τῆς τῶν δογμάτων ὀρθότητος καὶ βίον ἔχητε ἀκατάγνωστον. Δικαιοσύνην γὰρ τὴν πᾶσαν ἀρετὴν φησιν, ἢ τὴν ἐλεημοσύνην ἰδικώτερον. Οὐχ ἵνα δὲ ἀτελῶς τὴν ἀρετὴν ἢ τὴν ἐλεημοσύνην ἐργάζησθε, ἀλλ' ἵνα ἦτε πεπληρωμένοι. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Ἕλληγες ἐδόκουν ἀρετῆς μεταποιεῖσθαι καὶ ἐλεημοσύνης, προσέθηκε· *Τῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ*· τὰ ἐκείνων γὰρ οὐ κατὰ Χριστὸν, ἀλλὰ διὰ κενοδοξίαν καὶ ἀνθρωπαρέσκειαν. Εἰς δόξαν δὲ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν, Οὐχ εἰς ἐμὴν τοῦ διδάσκοντος ταῦτα. Ὅστε οὐ δεῖ ἐμποδίσαι ὑμᾶς τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ. Ἄμα δὲ καὶ παραθάρβυνε αὐτοὺς, ὡς τοῦ Θεοῦ μέλλοντος συνεργεῖν ἐν τῷ εἰς δόξαν αὐτοῦ ἔργῳ.

Γινώσκων δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί, ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ Ἐδωγγελοῦ ἐλήλυθεν. Εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μαθόντας ὅτι δέδεται, θορυβεῖσθαι, ὡς τοῦ κηρύγματος ἐγκοπτομένου. Ἀναίρων οὖν τὴν ὑπόνοιαν ταύτην, φησὶν, ὅτι οὐ

μόνον οὐκ ἐνεπόδισαν τὰ δεσμά μου τῷ Εὐαγγελίῳ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον εἰς προκοπὴν ἐγένοντο.

Ὅτε τοὺς δεσμοὺς μου φανεροὺς γερῆσθαι ἐν Χριστῷ ἐν δόξῃ τῷ κραιττωρίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι. Τουτέστιν, Ὅτε καὶ δεδεμένον ὄντα με πλέον παρήρησιάζεσθαι, καὶ μὴ σιγῆσαι με, ἀλλὰ τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου καὶ ἄχρις αὐτοῦ φθάσαι τοῦ πραιτωρίου, τουτέστι τῶν βασιλείων, καὶ ἐν τῇ πόλει πάση. Τοῦτο δὲ ἐν Χριστῷ γέγοιγε· τουτέστιν, Οὐκ ἐμὸν κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἡ, Τοὺς δεσμοὺς μου τοὺς ἐν Χριστῷ, τουτέστι, τοὺς διὰ Χριστόν.

Καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ, κεκοιθῶτας τοῖς δεσμοῖς μου, τολμῶν περισσοτέρως ἀπόθως λαλεῖν τὸν λόγον. Καὶ πρότερον μὲν παρήρησιάζοντο, νῦν δὲ περισσότερον²³ ἐκ τοῦ ἐμὲ ἰδεῖν πλέον παρήρησιάζόμενον, καὶ ταῦτα δεδεμένον. Ἐπεὶ γὰρ εἶδον ἐμὲ δεδεμένον, ἀνεβρώσθησαν κακείνοι εἰς ζῆλον. Ἐπεὶ δὲ μέγα ἐδόκει λέγειν, ὅτι Ἐγὼ αὐτοὺς ἐθάβρυνα²⁴, εἶπεν· Ἐν Κυρίῳ. Εἰ τοίνυν οἱ ἐγγύς ὄντες τῶν δεσμῶν μου οὐ ταράσσονται, ἀλλὰ μᾶλλον πλείον θάρσος δέχονται, πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς χρῆ.

Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ δι' εὐδοκίαν τὸν Χριστόν κηρύσσουσιν. Ἐπειδὴ κατεσχέθη ὁ Παῦλος, πολλοὶ τῶν ἀπίστων ἐκήρυττον καὶ αὐτοὶ τὸν Χριστόν, βουλόμενοι εἰς πλείονα ὄργην ἐκκαῦσαι τὸν Νέρωνα, ὥστε τέχιον τὸν Παῦλον ἀνελεῖν, ὡς τοῦ κηρύγματος πανταχοῦ δι'²⁵ αὐτοῦ κατασπειρομένου. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ, διὰ φθόνον καὶ ἔριν. Ἡ, ὅτι βουλόμενοι καὶ αὐτοὶ τιμᾶσθαι, καὶ ὑποσπᾶν τι τῆς ἐμῆς δόξης. Ἄλλοι δὲ, δι' εὐδοκίαν, φησι, τουτέστι, χωρὶς ὑποκρίσεως, καὶ μετὰ εὐθείας²⁶ γνώμης.

Οἱ μὲν ἐξ ἐπιθυμίας τὸν Χριστόν καταγγέλλουσιν, οὐκ ἀγνώως. Τουτέστιν, οὐκ εἰλικρινῶς, οὐδὲ δι' αὐτὸ τὸ καλόν.

Οἰόμενοι θλίψιν ἐπιφέρειν²⁷ τοῖς δεσμοῖς μου. Νομίζοντες, φησὶν, οὕτω με εἰς μείζονα ἐμβαλεῖν κίνδυνον²⁸, καὶ θλίψιν ἐπὶ θλίψει ἐπάγειν· ἀλλ' οὐκ οὕτω προσβαίνει αὐτοῖς τὸ τέχνασμα. Λαμπρότερον γὰρ ἐκ τούτου τὸ κήρυγμα γίνεται, καὶ ἡ ἐμὴ χαρὰ διὰ τοῦτο μείζων. Ὅρῳ, ὅτι ἔστιν ἔργον ποιῆσαι ἀγαθὸν οὐκ ἀπὸ προαιρέσεως ἀγαθῆς, καὶ οὐ μόνον²⁹ μισθὸν μὴ ἀπολαβεῖν, ἀλλὰ καὶ κολασθῆναι;

Οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογία τοῦ Εὐαγγελίου κείμεναι. Τουτέστιν, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τῆς εἰς τε τὸν Κύριον καὶ εἰς ἐμὲ, κηρύττουσιν, εἰδότες ὅτι λόγους μέλλω ποιῆσαι ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος, καὶ διὰ τοῦτο συναίρωνται μοι τοῦ ἔργου. Ἐάν γὰρ πολλοὶ ὧσιν οἱ τῷ κηρύγματι μου προσιόντες, εὐκολός μοι ἡ ἀπολογία ἔσται. Εἰς τοῦτο οὖν ἐκείνοι συνεργοῦσι, κατεχούντες πολλοὺς.

Variæ lectiones.

²³ περισσοτέρως ο. ²⁴ γὰρ παραθάβ. ο. ²⁵ ὑπ' ο. ²⁶ ὀρθῆς ο. ²⁷ προσφέρειν ο. ²⁸ πόλεμον ο.

A ait : Non solum non impediverunt Evangelium vincula mea, sed et in promotionem potius cesserunt.

Vers. 13. Ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in toto praetorio, et caeteris omnibus. Hoc est, ut vinculus cum sim, majori fiducia loquar, neque conticescam, sed ut praedicationis verbi ad ipsum usque praetorium pervenerit, hoc est ad ipsam regionem, atque adeo universam urbem. Hoc autem in Christo factum est, id est, Non meum est opus, sed Christi. Vel, Vincula mea in Christo, id est, quae propter Christum perpetior.

Vers. 14. Et ut plures e fratribus in Domino, confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore sermonem loqui. Et antea quidem libere docebant verbum, nunc vero id agunt majori fiducia et alacritate, postquam me animadvertunt esse confidentiorem, idque eam vinculus sum : et illi ad amulationem confortati sunt, postquam me viderunt vinculum. Quia vero magnum videbatur dicere, nempe, Ego ipsos animavi; In Domino, dixit. Si igitur qui proxime sunt ad mea vincula, non turbantur; sed majorem potius fiducia recipiunt, multo magis vos convenit esse confidentes.

Vers. 15. Quidam quidem et propter invidiam et contentionem, quidam autem propter bonam voluntatem Christum praedicant. Cum comprehensus esset Paulus, haud pauci etiam infidelium annuntiabant Christum, volentes ad majorem iram accendere Nerone, ut eo celerius Paulum e medio tolleret, veluti praedicatione ubique per eum dispersa. Hoc enim est quod ait, Per invidiam et contentionem. Vel tanquam et ipsi honorari voluerint, atque aliquid mea gloria detrahere. Alii autem Per bonam voluntatem, inquit, hoc est, sine simulatione, ex animo rectaque sententia.

Vers. 16. Alii quidem ex contentione Christum annuntiant, non sincere. Hoc est, non pure, neque propter ipsum bonum.

Existimant pressuram afferre vinculis meis. Existimantes me hoc pacto, inquit, in pericula majora injicere, et afflictionem afflictioni adducere : verum conatus illorum ipsis hac ratione non procedit. Nam inde praedicationis verbi redditur praeracior, meumque opus facere non liceat absque bona voluntate? atque non solum mercedem **432**; non recipere, caeterum poena etiam afflicti?

Vers. 17. Alii autem ex charitate, scientes quod ad Evangelii defensionem positus sim. Hoc est, Nonnulli ex charitate cum erga Dominum, tum erga me, Evangelium praedicant, compertum habentes quod rationem praedicationis verbi redditurus sim, ac propterea mihi auxiliantur in hoc opere. Si enim multi fuerint accedentes praedicationi meae, facilis mihi defensio erit. In hoc igitur ipsi cooperantur, haud paucos instituentes.

VERS. 18. *Quid enim? Omni modo, sive per occasionem sive per veritatem, Christus annuntiat. Quid enim, inquit, opus est multa dicere? Quid mihi curæ est, sicne velaliter; sive per occasionem, hoc est, in contentione ac simulatione: sive per veritatem, hoc est, in rectitudine et sinceritate mentis Christus prædicatur? Hinc nonnulli stolidi putarunt, quod Paulus aditum dederit hæresibus. Modo Christum, inquit, prædicet quis, nihil refert. At contemplare: primo quidem non dixit, Annuntiet, ut legem sancire videatur, sed, Annuntiat, rem gestam enarrans recitansque. Deinde etiamsi ceu legem sanciens ac præcipiens dixisset, neque sic tamen aditum hæresibus dedisset. Quomodo? Quoniam illi de quibus loquitur, non prava dogmata introduxerunt, sed vera quidam prædicabant, non recte tamen, neque vero scopo: hæretici autem de industria recta non prædicant, cæterum perversa et adulterina, præter hoc quod perversus etiam illis scopus sit.*

Et in hoc gaudeo, sed et gaudebo. Illi quidem, inquit, ut me tristitia afficiant, hæc faciunt: ego autem lætor, quod Christus latius prædicatur. Et si porro hoc faciunt, eo abundantius ego lætabor. Vides artes diaboli, quomodo illum ipsum infringant?

VERS. 19. *Scio enim quod hoc mihi proveniet ad salutem. Hoc. Quale? Quod verbi prædicatio crescat, per odium quo erga me afficiuntur et invidiam.*

Per vestram orationem et subministrationem Spiritus Jesu Christi. Modestiam et insignem animi moderationem hic expende in divo Paulo. Cum enim ex innumeris ejus operibus atque virtutibus debeat ei salus, adjicit tamen, Si vestris orationibus adjutus ac donatus fuero, subministratusque fuerit mihi per eas amplior Spiritus, hinc mihi salus erit. Subministrationem autem majorem gratiæ Spiritus augmentationem dicit.

VERS. 20. *Secundum expectationem et spem meam. Αποκαραδοχίαν firmam et immobilem spem vocat, ab eo quod caput totum videatur inclinare ad id quod firmiter speratur. Ait ergo, Firmiter spero me conservatum iri. Salutem autem liberationem a Neronis crudelitate intelliges. Ut enim primum periculum evasi, ait, sic etiam præsens effugiam. Docet autem hic ne totum negotium nostrum aliorum orationibus committamus, cæterum nosipsos oportere etiam aliquid afferre, perinde ac ipse spem, omnium honorum causam, affert. Nam et Propheta ait: Fiat misericordia tua, quemadmodum speravimus. Et alio in loco: Quis speravit in Dominum, et pudefactus est? Atque ipse Paulus, Spes non confundit.*

Quod in nullo confundar. Hoc est, neque in vita: prædico enim Evangelium: neque in morte: non

• Psal. cxxi, 22. • Eccli. ii, 14. • Rom. v, 5.

Variae lectiones.

• ποιήσωσιν ο. • τοῦ μακαρίου Παύλου m. • εἰς σωτηρίαν ο. • γάρ ο.

Τί γάρ; πλὴν [δτι] παντὶ τρωπῶ, εἴτε πρόφασει εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται. Τί γάρ, φησὶ, δεῖ πολλὰ λέγειν; ἢ τί μοι, φησὶ, μέλει, ἂν τε οὕτως, ἂν τε οὐ· εἴτε πρόφασει, τουτέστιν ἐπιθείξαι καὶ ὑποκρίσει· εἴτε ἀληθείᾳ, τουτέστιν εὐθύτητι γνώμης, Χριστὸς καταγγέλλεται; Ἐκ τούτων τινὲς ἀνόητοι ὑπέλαβον, ὅτι ὁ Παῦλος πάροδον δέδωκε ταῖς αἵρέσεσι. Μόνον γάρ, φησὶ, τὸν Χριστὸν καταγγέλλεω τις, καὶ οὐδὲν διαφέρει. Ἀλλὰ σκοπεῖ, πρῶτον μὲν οὐκ εἶπε, Καταγγέλλεσθω, ἵνα καὶ νομοθετεῖν δέξῃ· ἀλλὰ, Καταγγέλλεται, τὸ γινόμενον ἐξηγούμενος. Ἐπειτα, εἰ καὶ ὧ; νομοθετῶν εἰρήκει, οὐδὲ οὕτω πάροδον ταῖς αἵρέσεσι δέδωκε. Πῶς; Ὅτι οὗτοι περὶ ὧν φησιν, οὐ νόθα δόγματα εἰσήγον, ἀλλ' ὀρθὰ μὲν ἐκήρυττον, οὐκ ὀρθῶς δὲ, οὐδὲ εὐθεῖ σκοπῶ· οἱ δὲ αἵρετικοὶ, προηγουμένως οὐκ ὀρθὰ κηρύττουσιν, ἀλλὰ διεστραμμένα καὶ νόθα, μετὰ τοῦ καὶ τὸν σκοπὸν ἔχειν διεστραμμένον.

Καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι. Ἐκεῖνοι μὲν διὰ τὸ λυπηῖσθαι με ταῦτα ποιοῦσιν· ἐγὼ δὲ χαίρω ὅτι ὁ Χριστὸς πλέον κηρύττεται· ἂν ἔτι τοῦτο ποιοῦσιν, ἐπὶ πλέον χαρήσομαι. Ὅρξ, πῶς αἱ μηχαναὶ τοῦ διαβόλου αὐτὸν ἐκείνον καταλύουσιν; Οἶδα γάρ ὅτι μοι τοῦτο ἀποθήσεται εἰς σωτηρίαν. — Τοῦτο. Ποῖον; Τὸ αὔξεσθαι τὸ κήρυγμα διὰ τῆς πρὸς ἐμὲ ἐχθρᾶς καὶ τοῦ ζήλου.

Διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως, καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ὅρα τὴν ταπεινοφροσύνην τοῦ μακαρίου, ἀπὸ μυρίων κατορθωμάτων ἔχων ὀφειλομένην τὴν σωτηρίαν, ὅμως φησιν, ὅτι Ἐάν τῶν ὑμετέρων εὐχῶν ἀξιωθῶ, καὶ ἐπιχορηγηθῆμι δι' αὐτῶν πλέον τὸ Πνεῦμα, ἐντεῦθεν ἔσται μοι ἡ σωτηρία. Ἐπιχορηγίαν δὲ λέγει τὴν πλεῖω ἐπίδοσιν τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος.

Κατὰ τὴν ἀποκαραδοχίαν καὶ ἐλπίδα μου. Αποκαραδοχίαν, τὴν βεβαίαν ἐλπίδα καὶ ἀμεταθέτον φησὶ, παρὰ τὸ, τὴν κάραν ὀλην δοκεῖν καὶ ἐπινεῦσιν πρὸς τὸ βεβαίως ἐλπίζόμενον. Φησὶ γοῦν, ὅτι Ἐλπίζω βεβαίως σωθῆσεσθαι. Σωτηρίαν δὲ καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς τοῦ Νέρωνος ἀώμότητος νοήσεις. Ὅσπερ γάρ, φησὶ, τὸν πρῶτον [κινδύνον], οὕτω καὶ τὸν παρόντα διαφεύξομαι. Διδάσκει δὲ ἐνταῦθα μὴ τὸ πᾶν ταῖς ἐτέρων εὐχαῖς ἐπιτρέπειν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἡμεῖς συνεισφέρειν, ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸς τὴν ἐλπίδα, τὴν πάντων αἰτίαν ἀγαθῶν. Καὶ ὁ προφήτης γάρ φησὶ· Γένοιτο τὸ ἔλεός σου καθάπερ ἠέλισμα· καὶ ἐτέρωθι, Τίς ἠέλισμα ἐπὶ Κύριον καὶ κατασχύνθη; καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος, Ἡ ἐλπίς οὐ κατασχύνει.

Ὅτι ἐν οὐδενὶ ἀσχυρῆσομαι. Τουτέστιν, Ὅτε ἐν τῷ ζῆν· κηρύττω γάρ· οὐτε ἐν τῷ θανεῖν· οὐ γάρ

περιέσονται οἱ ἐχθροί. Καὶ γὰρ κτείνωσι, τότε μοι ἄλλον ἢ ἀνσπαισχυντος δόξα ὀμω; οὐκ ἔσται οὐδὲ τοῦτο αὐτοῖς.

Ἄλλ' ἐν πάσῃ παρρησίᾳ μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματι μου, εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου. Ἐκείνοι μὲν, φησί, διὰ τοῦ αὐτῶν δόλου ψήθησαν εἰς κινδύνους καὶ θανάτον με ἐμβλεῖν· οὐ προχωρήσει δὲ αὐτοῖς τὸ σπούδασμα, Ἄλλ' ἐν πάσῃ παρρησίᾳ, τουτέστι φανερώς καὶ ἀναντιρρήτως, μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματι μου· τουτέστι, Ζῶντος μου, καὶ τὸ σῶμα τοῦτο περιφέρωντος· οὐ γὰρ ἀποθανοῦμαι. Ἴνα δὲ μὴ τις εἴπῃ· Τί οὖν; Ἐὰν σὺ ἀποθάνῃς, οὐ μεγαλυνθήσεται; ἐπάγει, ὅτι Καὶ διὰ τοῦ θανάτου μὲν τοῦ ἐμοῦ μεγαλυνθήσεται, ὅτι με καὶ τοῦ θανάτου ἰσχυρότερον ἐποίησε· πλην τέως διὰ τῆς ζωῆς νῦν, ὅτι ταύτην μοι ἐχαρίσατο ἐξελόμενος τῶν κινδύνων. Λέγει δὲ περὶ τοῦ θανάτου, οὐκ ὡς εὐθὺς ἀποθανοῦμενος, ἀλλ' ἵνα, εἰ καὶ γένηται, μὴ παραχθῶσι· σφόδρα γὰρ αὐτοῦ περιείχοντο.

Ἔμοι γὰρ τὸ ζῆν, Χριστὸς, καὶ τὸ ἀποθανεῖν, κέρδος. Τουτέστι, Καινήν τινα ζωὴν ζῶ, καὶ ὁ Χριστὸς μοι ἔστι τὰ πάντα, καὶ πνοή, καὶ ζωή, καὶ φῶς. Τὸ γὰρ τῆς ζωῆς ὄνομα σημαίνει μὲν καὶ τὴν φυσικὴν ζωὴν (Ἐν αὐτῷ γὰρ, φησί, ζῶμεν καὶ κινούμεθα)· σημαίνει δὲ καὶ τὴν τῆς ἀμαρτίας· ὡς ἔτι λέγει· Οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἀμαρτίᾳ, πῶς ἐτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ; σημαίνει δὲ καὶ τὴν αἰώνιον, ἥτοι τὴν κατὰ Χριστόν· ὡς, Τὸ ἡμῶν πολιτεῖμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. Ἐνταῦθα τοίνυν οὐ τὴν φυσικὴν ζωὴν ἀρνεῖται ὁ Παῦλος, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ, τὴν προσέχουσαν τῇ κοσμικῇ ἀπάτῃ. Τὸν Χριστόν δὲ ὁμολογεῖ εἶναι [ἐν] αὐτῷ ζωὴν, ὡς περὶ οὖν καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· Ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. — Τὸ δὲ ἀποθανεῖν, κέρδος, ὅτι αὐτῷ, φησί, τότε σαφέστερον συνέσομαι. Ὅστε κέρδος μοι προξενήσουσιν οἱ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ζωῆς ἐκβαλεῖν σπεύδοντες, τῷ Χριστῷ, ὅς ἐστιν ἐμὴ ζωή, παραπέμποντές με.

Εἰ δὲ τὸ ζῆν σαρκί, τουτέστι μοι καρπὸς ἔργου, καὶ τί αἰρήσομαι οὐ γνωρίζω. Ἴνα μὴ νομίσης διαβάλλειν αὐτὸν τὴν παροῦσαν ζωὴν, φησίν· Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκί, τουτέστι μοι καρπὸς ἔργου· τουτέστιν, Εἶπον μὲν ὅτι κέρδος μοι τὸ θανεῖν, πλην ἐπειδὴ καὶ τὸ ζῆν ἐν σαρκί οὐκ ἀκαρπὸν μοι ἔστι (καρποφορῶ γὰρ, διδάσκων καὶ φωτίζων πάντας), οὐκ οἶδα τί αἰρήσομαι. Ἐνταῦθα δὲ φράττονται καὶ τῶν τὴν παροῦσαν ζωὴν διαβαλλόντων αἰρετικῶν τὰ στόματα· καὶ γὰρ οὐ πονηρά ἐστιν, εἰ γε καρποὺς ἡμῖν δίδωσιν. Ὅστε οὐκ αὐτῇ αἰτία, ἀλλ' ἡ προαίρεσις τῶν κακῶς χρωμένων αὐτῇ. Καὶ μυστήριον δὲ τι ἀποκαλύπτων, δείκνυσιν αὐτὸν κύριον ὄντα τοῦ ζῆν καὶ τοῦ ἀποθανεῖν. Εἰ γὰρ βουλοίμην, φησίν, αἰτήσασθαι τὸν Θεόν, δώσει χάριν·

A enim superabunt hostes. *Etsi enim occiderint, major mihi potius inde gloria crescet, quæ nullo me pudore neque ignominia afficiet. Attamen neque istud quidem illis dabitur.*

Sed in omni fiducia magnificabitur in corpore meo Christus, sive per vitam, sive per mortem. Illi, inquit, dolo suo putarunt sese me in pericula et mortem conjecturos: non succedet autem eis conatus, sed in omni fiducia, hoc est, palam et irrefragabiliter magnificabitur Christus in corpore meo: hoc est, tantisper dum vivo, corpus hoc circumferens: non enim moriar. Ne autem quisquam dicat, Quid igitur? si tu moriare, non magnifiet? infert: Imo et per mortem meam magnifiet, quia morte meo fortiolem fecit: verumtamen interim per vitam meam glorificatur, quoniam hanc mihi donavit, e periculis eruens. De morte autem loquitur, non veluti statim moriturus, verum ut etiamsi fiat, non turbentur: vehementer enim eum amplectebantur.

VERS. 21. *Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum.* Hoc est, Novam quamdam vitam vivo, et Christus est mihi omnia, et spiritus, et vita, et lumen. Vitæ enim nomen naturale etiam vitam significat: *Nam in ipso, inquit, et vivimus, et movemur*. Significat etiam vitam in peccatis, ut cum dicit, *Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivimus in ipso*? Significat et vitam sempiternam, sive eam quæ secundum Christum est: ut, *Conversatio nostra in cælis est*. Ille igitur naturalem vitam Paulus non rejicit, sed vitam quæ peccato delicta est, hujus mundi imposturæ attendentem. Christum autem constitetur sibi esse vitam, quemadmodum et alio in loco dicit: *In fide vivo Filii Dei*. Mori autem lucrum est, quia tunc apertius cum ipso versabor. Lucrum itaque mihi præbent, festinantes me ex hujus mundi vita ejicere, Christo, qui est vita mea, me allegantes.

VERS. 22. *Si autem vivere in carne, hoc mihi fructus est operis, et quid eligam, ignoro.* Ne existimes ipsum præsentem vitam reprehendere, inquit: *Si vivere in carne, hoc mihi fructus est operis, hoc est, Dixi quidem lucrum esse mori, verumtamen postquam vivere in carne non sit infrugiferum mihi (fructum enim fero, docens illuminansque omnes), non novi quid eligam.* Hic autem obstruuntur præsentem vitam calumniantium hæreticorum ora: nam non est prava, cum fructus nobis impertiat. Quocirca ipsa non est causa, sed voluntas male illa ulentium. Porro, mysterium quoddam revelans, indicat se esse dominum vitæ mortisque: nam si velim, inquit, hoc ex Deo petere, dabit gratiam. Ex hoc ergo debetis consolationem accipere, quod

^α Act. xvii, 28. ^ν Rom. vi, 2. ^κ Rom. iii, 20. ^γ Galat. ii, 29.

Varia lectiones.

^α οὐδὲν ο. ^β πάντα ο. ^γ ἀγάπη ο.

etiamsi moriar, non ex malitia hostium, sed ex dispensatione Dei factum est istud.

VERS. 23, 24. *Coarctor autem ex duobus, desiderium habens, dissolvi et esse cum Christo, nullo magis melius : permanere autem in carne, magis necessarium propter vos.* Hæc dicit præmuniens eos, ut strenue fortiterque ferant futuram mortem suam. Quid enim doletis, inquit, propter mortem meam? Hanc ego desidero, ac melius mihi hoc est : largitur enim mihi ut sim cum Christo. Itaque non oportet vos dolere. Veruntamen e contra manere in carne, magis est necessarium propter vestram commoditatem. Non enim quero quod meum est, sed quod vestrum est. Coarctatus igitur hæc duobus, hoc est, in angustia constitutus, et ignarus quidnam præferam, necessarium tamen magis judico, vobis mea vita prodesse. Estne aliquid cum Pauli animo æquiparandum? Qui huic ipsi, ut cum Christo esset, aliorum utilitatem præferbat; et quo magis Christo approprietur, conversationem suam cum Christo differens?

VERS. 25. *Et hoc confidens scio, quod manebo, et simul permanebo cum omnibus vobis, ad profectum vestrum et gaudium fidei.* Quia necessarium est, inquit, ut in carne maneam, confidenter indubitanterque novi quod manebo, hoc est, Vivam : et non simpliciter, sed, *Vobiscum*, quod est, Videbo vos. Cujus rei gratia? Ut vos in fide promoveatis, hoc est, fulciamini, firmeminique cum in dogmate, tum in vita : qui profectus verum gaudium est et meum et vestrum. Hic etiam nonnihil eos perterrefacit, perinde quasi dicat, Videte, per vos orbatus sum quominus apud Christum agam : videte igitur, ne vanam et irritam faciatis meam in carne perseverantiam. Quid igitur? ob Philippenses solos in carne perduravit? Non propter hos solos, verum curam illis **435** adhibens hæc dicit, ac ad majorem sobrietatem adhortans.

VERS. 26. *Ut gloriatio vestra abundet in Christo Jesu in me, per meum adventum iterum ad vos.* Quia ante dixerat, Ob vestrum profectum permanebo, innuit jam quod et ipsi nonnihil lucelli ex eo accedat, nempe, ut abundantius gloriatur de ipsis, eo quod proficiant per suum ad eos adventum. Quid igitur? venitne ad ipsos? Hoc sane incertum est, deque eo ambigitur.

VERS. 27. *Tantum digne Evangelio Christi conseruemini.* Hoc solum a vobis quero, ut crescatis in virtute. Digne autem Evangelio vivit, qui seipsum abnegans crucem suam tollit, Christumque sequitur.

Ut sive cum venero et videro vos, sive absens, audiam de vobis. Non tanquam sententiam mutasset, neque tanquam non sit venturus, hæc dicit : verum,

ὥστε καὶ ἐκ τούτου ὀφείλετε παραμυθεῖσθαι, ὅτι ἐὶ καὶ θανῶ⁴⁴, οὐχὶ⁴⁵ πονηρίᾳ τῶν ἐχθρῶν ἀλλὰ Θεοῦ οἰκονομίᾳ γίνεται τοῦτο.

Συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχωρ εἰς τὸ ἀναλύσθαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, πολλῶ μᾶλλον κρείσσον· τὸ δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκί, ἀναγκαϊότερον δι' ὑμᾶς. Ταῦτα λέγει προπαρασκευάζων αὐτοὺς ἐνεγκεῖν γενναίως τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ τελευτήν. Τί γὰρ ἀλαγείτε, φησὶν, ἐπὶ τῷ θανάτῳ; Τοῦτο ἐπιθυμῶ, [πάσαι, καὶ πάλιν] καὶ κρείττεν μοι τοῦτο ἐστὶ· δίδωμι γὰρ μοι σὺν Χριστῷ εἶναι. Ὅστε οὐ δεῖ ὑμᾶς ἀλαγεῖν. Πλὴν πάλιν τὸ ἐπιμένειν τῇ σαρκί, ἀναγκαϊότερον διὰ τὴν ὑμετέραν⁴⁷ ὠφέλειαν οὐ γὰρ ζητῶ τὸ ἑμαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ ὑμῶν. Συνεχόμενος⁴⁸ οὖν ἐκ τῶν δύο τούτων, τούτεστι στενοχωρούμενος, καὶ μὴ εἰδῶς ποῖον προτιμήσω· ὅμως ἀναγκαϊότερον κρίνω, τὸ ὑμᾶς ζῶν ὠφελεῖν. Ἄρα ἐστὶ τι τῆς τοῦ Παύλου ψυχῆς ἀντάξιον; ὅς γε καὶ τοῦ συνεῖναι Χριστῷ εἰρητώτερον ἔκρινε καὶ προτιμώτερον τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν, ἵνα πλέον οἰκνωθῇ τῷ Χριστῷ ὑπεριθέμενος τὴν μετὰ Χριστοῦ διαγωγὴν⁴⁹.

Καὶ τοῦτο πεποιθῶς οἶδα, ὅτι μετῶ καὶ συμπαράμενῶ πᾶσιν ὑμῖν, εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ, φησὶν, ἀναγκαϊόν ἐστι τὸ ἐπιμένειν τῇ σαρκί, πεποιθῶς καὶ ἀδιστακτῶς οἶδα ὅτι μετῶ· τούτεστι, ζήσω· καλοὺς ἀπλῶς, ἀλλὰ μεθ' ὑμῶν· ὃ ἐστίν, Ὁφθαί μοι ὑμᾶς. Τίνος ἐνεκεν; Ἴνα ὑμεῖς προκοπήτε ἐν τῇ πίστει, τούτεστι, στήριχθῆτε καὶ παγισθῆτε ἐν τε τῷ δόγματι, καὶ τῷ βίῳ· ἦτι; προκοπὴ χαρὰ ἐστὶν ἀληθῆς καὶ ὑμῶν καὶ ἐμοῦ. Ἐνταῦθα δὲ καὶ φοβεῖ αὐτοῦς, ὡς ἂν εἰ λέγων· Ὁρᾶτε, δι' ὑμᾶς ἐστερηθῆν τοῦ συνεῖναι Χριστῷ· μὴ ματαιώσητέ μου τὴν ἐν σαρκί παραμηνίην. Τί οὖν; διὰ Φιλιππησίους μόνους παρέμεινεν; Οὐ διὰ τούτους μόνους, ἀλλὰ θεραπεύων αὐτοὺς τούτῳ λέγει, καὶ προτροπώμενος, εἰς πλείω νῆψιν.

Ἴνα τὸ καύχημα ὑμῶν περισσεύῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἐμοί, διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας πάλιν πρὸς ὑμᾶς. Ἐπειδὴ ἄνω εἶπεν, ὅτι διὰ τὴν ὑμῶν προκοπὴν παραμηνῶ, δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτὸς τι κερδαίνει ἐκ τούτου, τὸ καυχᾶσθαι περισσοτέρως ἐπ' αὐτοῖς, ὡς προκόπτουσι διὰ τῆς αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς παρουσίας. Τί οὖν; ἤλθε πρὸς αὐτούς; Τοῦτο ἀδελφόν ἐστι καὶ ζητεῖται.

Μόνον ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ πολιτεύσθε. Μόνον τοῦτο ζητῶ⁵⁰ παρ' ὑμῶν, ἵνα ἐπιδῶτε πρὸς ἀρετήν. Ἀξίως δὲ τοῦ Εὐαγγελίου πολιτεύεσθαι ὁ ἑαυτὸν ἀπαρνησάμενος, καὶ τὸν σταυρὸν ἄρας, καὶ ἀκολουθήσας, Χριστῷ.

Ἴνα, εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, εἴτε ἀκῶν, ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν. Οὐχ ὡς μεταθέμενος τὴν γνώμην, οὐδ' ὡς οὐκέτι ἤξων ταῦτα λέγει· ἀλλὰ,

Varie lectiones.

⁴⁴ θανατῶ ο. ⁴⁵ οὐ γὰρ πονηρίᾳ τῶν ἐχθρῶν ὑπολαμβάνειν τοῦτο γίνεσθαι, ἀλλὰ Θεοῦ οἰκονομίᾳ ο. ⁴⁶ ὑμῶν ο. ⁴⁷ συνέχομαι ο. ⁴⁸ συνδιαγωγὴν ο. ⁴⁹ ἐπιζήτῳ ο.

Και ἐάν τυχόν οὐκ ἔλθω, φησί, δύναμαι καὶ ἀπὼν Ἀ εὐφραίνεσθαι ἐν ²¹ τῇ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείᾳ ὑμῶν. Ὡστε μὴ ἀναπέσχετε, κἂν μὴ παραγένωμαι, ἀλλ' ὡς μαθησομένου τὰ καθ' ὑμᾶς, νήφετε.

Ἔστι, ἐν τῷ αὐτῷ χαρίσματι τῷ τῆς ὁμοιοῦσας· οὕτω γὰρ καὶ ἐν μιᾷ ψυχῇ ἴστανται τινες ὁμοιοῦντες καὶ ὁμοψυχοῦντες, δηλονότι ὅταν ²² καὶ ἐν πνεύμα ἔχωσι.

Συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ Εὐαγγελίου. Τοῦτέστι, συμπαραλαμβάνοντες ²³ ἀλλήλους ἐν τῇ ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀθλήσει.

Καὶ μὴ πτυρόμενοι ἐν μηδερὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων. Οὐ λέγω, φησί, μὴ καταπίπτοντες, ἀλλὰ, μὴ πτυρόμενοι, τοῦτέστι, μὴ θορυβοῦμενοι ἐν μηδερὶ, κἂν κινδύνους ἀπειλῶσι, κἂν θανάτους ἐπαγγίωσι· οὐδὲν γὰρ ἀνύουσιν, ἀλλὰ πύρουσι μόνον· οὕτως εἰσὶν ἀνίσχυροι.

Ἥτις ἐστὶν αὐτοῖς μὲν ἐνδειξις ἀπωλείας, ὑμῖν δὲ σωτηρίας. Ὅταν γὰρ ἴδωσιν, ὅτι μυρία τεχνάζομενοι, οὐδὲ πύροι ὑμᾶς δύναται, οὐ δειγμα τοῦτο σαφὲς ἔξουσιν, ὅτι τὰ μὲν αὐτῶν ἀπολοῦνται, τὰ δὲ ὑμέτερα ²⁴ ἰσχυρὰ, καὶ ἀνάλωτα, καὶ αὐτόθεν ἔχοντα τὴν σωτηρίαν;

Καὶ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ. Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεῦσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν. Χάρισμα ὀνομαζών ὁ Παῦλος τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν, δύο [ταῦτα] ἐνταῦθα κατορθοί· ἐν μὲν, ἵνα μὴ αἰσχύνονται, μὴδὲ καταπίπτωσι πάσχοντες· ἕτερον δὲ, **C** ἵνα μὴ ἐπαίρωνται. Τὸ πᾶν γὰρ, φησί, τοῦ Θεοῦ ἐστὶ. Καὶ γὰρ καὶ τὰς ἀρετὰς χαρίσματά φησιν· οὐχ ἵνα τὸ αὐτεξούσιον ἀνέλθῃ, ἀλλ' ἵνα μετριόφρονας κατασκευάσῃ. Οὐδὲ γὰρ ἀνευ Θεοῦ ποιεῖν τι δύναμεθα. Τάχα δὲ καὶ τοῦτο τὸ χάρισμα μείζον τοῦ κερδύς ἀνιστάειν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὀφειλέτης εἰμι· ἐνταῦθα δὲ ὀφειλέτην ἔχω τὸν Χριστόν. Ὁ θαῦμα! καὶ χαρίζεται μοι, καὶ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ὀφείλει μοι.

Τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες, ὅλον ἴδετε ἐν ἐμοί, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί. Δείκνυσι τὰ αὐτὰ ἀγωνιζομένους αὐτῷ, τὰ αὐτὰ ἀθλοῦντας· ὁ μεγάλην αὐτοῖς ἀρετὴν προσμαρτυρεῖ. Ἐχετε δὲ, φησὶν, ἐμὲ ὑπόδειγμα· καὶ γὰρ ἴδετέ με παρ' ὑμῖν ἀθλήσαντα, ὅτε δηλαδὴ ἐδάρην καὶ ἐφυλακίσθην· καὶ νῦν δὲ ἀκούετε. **D**

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Εἴ τις ὄν παρὰ κλησὶς ἐν Χριστῷ, εἴ τις παραμυθία ²⁵ ἀγάπης, εἴ τις κοινωνία Πνεύματος, εἴ τινα σπλάγγνα καὶ οἰκτιρμοὶ, πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονήτε. Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ βούλεσθε παρὰ κλησὶν τινα δοῦναι μοι ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου· εἴ τινα παραμυθίαν, ὅταν ἡ ἀγάπη γεννᾷ· εἰ μέλλετε δεῖξαι ἔτι κοινωνίαν τινα ἔχετε μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πνευματικοῖς καὶ κατὰ

Etiam si, inquit, fortasse non veniam, possum tamen vel absens etiam exhilarari super conversatione vestra secundum Evangelium. Proinde etiam si non advenero, ne recidatis, sed vigilate, tanquam certo sim agniturus quomodo vos gratis.

Quod statis in uno spiritu, una anima. Hoc est, in eodem dono concordia. Ilac enim ratione in una anima quidam persistunt unanimes et concordēs, quando nimirum unum etiam spiritum habuerint.

Concertantes fidei Evangelii. Hoc est, vos mutuo adjuvantes in certamine quod pro fide suscipitur.

VERS. 28. Et in nullo terreamini ab adversariis. Non dico, inquit, non decedentes, sed, neque terreamini, id est, non turbemini in ulla sane re, sive pericula interminantur, sive mortem adducant: nihil enim perficiunt, sed territant tantum, adeo sunt imbecilles.

Quæ est ipsis quidem indicatio interitus, vobis autem salutis. Quando enim conspexerint sese post innumera quæ tentantur, ne territare quidem vos posse, nonne evidens hoc illis iudicium erit, quod sua quidem peribunt, vestra vero fortia sunt, captique difficilia, et salutem protinus habentia?

VERS. 28, 29. Et hoc a Deo. Quia vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed etiam ut pro illo patiamini. Charisma nominans Paulus pro Christo afflictionem, duo hic perficit: alterum quidem, ut non pudeant neque succumbant, dum patiuntur: alterum, ut non efferantur. Totum enim, inquit, Dei est. Etenim et virtutes charismata dicit: non ut liberum arbitrium tollat, sed ut eos moderate sapere faciat. Nam sine Deo aliquid facere non possumus. Forsan et hoc donum est majus quam mortuos excitare: **436** illic enim debitor sum, hic autem debitorem habeo Christum. O rem admiratione dignam! Et donat mihi, et super hoc ipso debet mihi.

VERS. 30. Idem certamen habentes, quale vidistis in me, et nunc auditis in me. Ostendit hic quod in eodem sunt secum certamine, in iisdem pugnantes: quæ res magnæ ipsis virtutis testimonium præbet. Habetis, inquit, me exemplum: scitis enim me apud vos certasse, quando videlicet cæsus et in carcerem coniectus eram: nunc vero auditis etiam.

CAPUT II.

VERS. 1, 2. Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas Spiritus, si qua viscera et miserationes, implete lætitiā meam, ut idem sapiatis. Quod ait, est huiusmodi: Si vultis mihi quampiam in tentationibus meis consolationem dare; si quod solatium, quale charitas generat; si monstraturi estis quod communicationem quamdam habeatis mecum in spiritualibus, et sé-

Varie lectiones.

²¹ ἐπὶ ο. ²² τοῦτέστιν, ὁμοιοῦσι, καὶ ὁμοψυχοῦσιν, ὅτ. ο. ²³ συμπερὶλ. ο. ²⁴ ἡμέτερα ο. ²⁵ εἴτι παραμύθιον ο.

eundum Dominum; si affectu miserationis move-
mini, neque miseramini propter ea quæ patior:
hæc omnia mihi in hoc reddite, ut vos mutuo dili-
gatis. Animadvertite hic quomodo concordiam eorum
suum esse beneficium interpretetur, et perinde
accipiat, atque si ipse misericordiam esset conse-
cutus. Non dixit autem, Parate mihi gaudium: sed,
Implete. Orsi enim estis in me gaudium: dedistis
insuper mihi ut pacem haberem; cupio in posterum
ut istud mihi ad finem usque ducatur. Quale autem
mihi gaudium? Non ut e periculis liberer, quidquamve
a vobis accipiam, sed ut vos idem sapiatis.

Eandem charitatem habentes. Hoc majus est quam
idem sapere. Eandem scilicet charitatem habete.
Noli tu cum summe dilectus fueris, remisse ac pigre
redamare, sed eadem mensura.

Unanimes, idem sentientes. Tanquam una sitis
anima, non natura et substantia, sed mente et con-
cordia: quod indicat cum ait, *idem sentientes*.

VERS. 3. *Nihil per contentionem, aut vanam gloriam*.
Nihil, inquit, per zelum et contentionem facientes:
quod solemus dicere: Danda est mihi opera, ne me
vincat ille: hoc est ἐριθεία, contentio. Deinde
matrem hujus adducit, vanam gloriam: ex hac
enim illa nascitur. Quando enim hominum gloriam
amamus, quid, quæso, propter eam non facimus?

*Sed in humilitate animi alium quisque se præstan-
torem existimet*. Planum hic nobis facit qua ratione
vanam gloriam effugere queamus, doctrinamque
tradit 437 salutis nostræ consonam. Si enim exi-
stimaveris, inquit, quod alius non simpliciter sit
major te, cæterum quod multis nominibus te ex-
cellat, et ex multa humilitate hoc modo rem se ha-
bere tibi persuaseris, honore eum prorsus afficies.
Hoc si facias, cum eum apud alios honore affici
conspexeris, hæud ægre ferēs: imo etiamsi convi-
cietur tibi, etiamsi verberet, patienter feres. Ma-
jorem namque te ipsum arbitratus es: neque in-
videbis ei: invidia enim in pares agit, non in
excellentes: et ille rursus cogitet te esse ex-
cellentem se, et hoc pacto integra erit tranquil-
litas.

VERS. 4. *Non quæ sua sunt singuli considerate,
sed et quæ aliorum sunt, unusquisque*. Cum enim
ego quod tibi prodest, tu vero quod mihi confert,
quæris, neque vanæ hic gloriæ locus relinquitur,
neque contentioni, neque cuiquam simpliciter malo-
rum, sed vita hic est angelica et divina.

VERS. 5. *Is enim affectus sit in vobis, qui et in
Christo Jesu*. Quemadmodum Christus inquit, *Estate
misericordes, ut Pater vester cælestis*: et rursus,
Discite a me, quia mitis sum: sic et Paulus hu-
mitem affectum docens, Christum in medium pro-
ducit, abunde nos pudefaciens, perinde ac alio in
loco dicit: *Propter nos pauper factus est cum dives*

* Luc. vi, 39.

* Matth. xi, 29.

Κύριον· εἰ σπλαγγνίζεσθε καὶ οἰκτεῖρετέ με ἐφ' οἷς
πάσχω· ταῦτα πάντα ἐν τούτῳ μοι ἀπόδοτε, ἐν τῷ
ἀλλήλους ἀγαπᾶν. Ὅρα δὲ, πῶς τὸ ὁμοιοῦν ἐκαίνοιο,
οἰκείαν εὐεργεσίαν, καὶ ὡς αὐτῆς ἐλέους ἀξιούμενοιο
τίθεται. Οὐκ εἶπε δὲ, Ποιήσατέ μοι ἡ χαρὰν, ἀλλὰ
[χαρὰν] Πληρώσατε. Ἐρξασθε, φησί, τῆς ἐν ἐμοὶ
χαρᾶς, καὶ ἤδη μετεδώκατέ μοι τοῦ εἰρηνεύειν· ἐπι-
θυμῶ λοιπὸν καὶ εἰς τέλος ταύτην ἐλθεῖν. Ποία δὲ μοι
χαρὰ: Οὐχ ἵνα τῶν κινδύνων βυσθῶ, ἢ λάθω τι παρ'
ὁμῶν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ αὐτὸ φρονήτε.

Τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες. Τοῦτο μείζον τῷ
τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Τὴν [γὰρ] αὐτὴν ἀγάπην ἔχετε.
Μὴ φιλούμενοιο ὑπερβαλλόντως αὐτῆς, φησι χαί-
νωιο: ἢ, ἀλλ' ἴσθι τῷ μέτρῳ.

Συμφύχοιο, τὸ ἐν φρονούνοιο. Ὡς μία ὄντιο
ψυχῆ, οὐ τῆ οὐσίᾳ, ἀλλὰ τῆ [μῆ] γνώμῃ καὶ τῆ ὁμο-
νοίᾳ· ὁ δὲ ὁλοῦ εἰπῶν· Τὸ ἐν φρονούνοιο.

Μηδὲν κατ' ἐριθείαν, ἢ κενοδοξίαν. Μηδὲν, φησί,
κατὰ ζῆλον ἢ ἐριν ποιούνοιο· ὅπερ εἰώθαμεν λέ-
γειν· Σπουδάσαι ἔχω, ἵνα μὴ με νικήσῃ ὁ θείνοιο·
τοῦτο ἐστὶν ἡ ἐριθεία. Εἶτα τὴν ταύτηοιο ἡ μήτερα
ἐπάγει, τὴν κενοδοξίαν· ἐκ γὰρ ταύτηοιο ἐκείνοιο.
Ὅταν γὰρ τῆς τῶν ἀνθρώπων δόξῆοιο ἐρώμενοιο, τί οὐ
πράττομενοιο διὰ ταύτην;

Ἀλλὰ τῆ ταπεινοφροσύνηοιο ἀλλήλοιοιο ἡγοίμε-
νοιο ὑπερέχονταοιο αὐτῶν. Νῦν ὁδὸν δείκνοιοιο ἡμῶν
δι' ἧοιο φευξόμεθα τὴν κενοδοξίαν, καὶ δῆγμα λέγει
συγκρότημα τῆοιο ἡμῶν σωτηρίας. Ἐὶν γὰρ ὑπολά-
βῆοιο, φησί, ὅτι ὁ θείνοιο οὐχ ἀπλῶοιο μείζονοιο σοῦ ἐστὶν,
ἀλλ' ὅτι καὶ καθ' ὑπερβολὴν ὑπερέχει σοιο, καὶ ἀπὸ
πολλῆοιο ταπεινοφροσύνηοιο πείθηοιο σεαυτῶν τοῦτο οὕτωοιο
ἔχειν, τιμῆοιο πάντωοιο αὐτόν. Τοῦτο δὲ ποιῶν, οὐχ-
εἶτι ὅταν ἰδῆοιο αὐτόν καὶ παρ' ἐτέρωνοιο τιμώμενοιο,
δυσχερανεῖοιο, ἀλλὰ κἂν ὀνειδίση σοιο αὐτόοιο, κἂν τύφῃ,
κούφοιο οἰσειοιο· μείζονα γὰρ σοιο αὐτόν νεώμικαοιο.
Οὐδὲ φθονήοιοιο· ὁ γὰρ φθόνοιοιο πρὸοιο τοῦοιο Ἰησοῦοιο, οὐ
πρὸοιο τοῦοιο ὑπερέχονταοιο. Καὶ αὐθιοιο, ἐκαίνοιοιο οὕτωοιο
ὑπολαμβανέτω σοιο, ὡοιο ὑπερέχονταοιο αὐτοῦοιο, καὶ ἔσται
πᾶσα γαλήνηοιο.

Μὴ τὰ ἑαυτοῦοιο ἕκαστοιοιο σκοπεῖτω, ἀλλὰ καὶ
τὰ τοῦ ἐτέρουοιο ἕκαστοιοιο. Ὅταν γὰρ ἐγὼ μὲν τὸ σοιο
συμφέρωνοιο, σὺ δὲ τὸ ἐμὸν αὐθιοιο ζητεῖοιο, οὕτε κενο-
δοξίαιοιο ἐνταῦθα χώραοιο, οὕτε ἐριδοιοιο, οὕτε τινὲοιο ἀπλῶοιο
τῶν κακῶν, ἀλλὰ βίοιο ἀγγελικῶοιο καὶ θείοιοιο.

Τοῦτο γὰρ φρονεῖσθω ἐν ὑμῶν, ὁ καὶ ἐν Χρι-
στοῦ Ἰησοῦοιο. Ὅσπερ ὁ Χριστοοιοιο, Ἔλθεσθε οἰκτε-
μονοιοιο, φησί, ὡσπερ ὁ Πατήρ ὁμῶν ὁ οὐράνοιοιο·
καὶ αὐθιοιο, Μάθετε ἀπ' ἐμοῦοιο, ὅτι πρῶοιο ἐμῶοιο
οὕτω καὶ Παῦλοιοιο ταπεινοφροσύνηοιο διδάσκωνοιο, τὸ
Χριστόνοιο εἰς τὸ μέσοιοιο παράγειοιο, ἐκ περιουσίαιοιο ἡμῶοιο
ἐντρέπωνοιο, ὡσπερ καὶ ἀλλαχοῦοιο λέγειοιο· Δι' ἡμᾶοιοιο ἔα-

Variæ lectiones.

66 μου ο. 67 φιλεῖς φαύλωοιο ο. 68 τούτου ο. 69 τὴν ο. 70 ἑαυτῶν ο. 71 ζήτησηοιο ο.

τάχεισε πλούσιος ὢν. Ὅταν γὰρ δείξη τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν παντὸς ὕψους ἐπέκεινα, ἐν τοῖς κατωτάτοις γενόμενον, τίνα οὐκ ἐντρέψῃ⁶³ τῶν ὑψηλοφρόνων;

Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ. Ἀριθμοί, πόσοι ἐντεῦθεν αἰρετικοὶ πίπτουσι. Μαρκίων ὁ Ποντικός ἔλεγεν, ὅτι πονηρὸς ὁ κόσμος, καὶ ἡ σὰρξ, καὶ οὐκ ἀνέλαβε ταύτην ὁ Θεός. Μάρκελλος ὁ Γαλάτης, καὶ Φωτεινός, καὶ Σωφρόνιος, ἔλεγον τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν εἶναι, οὐκ οὐσίαν ἐνυπόστατον· ταύτην δὲ ἐνοικῆσαι τὸν⁶⁴ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ. Καὶ Παῦλος δὲ ὁ Σαμωσατεὺς ἔλεγεν, ὅτι ἀπὸ Μαρίας ἔσχε τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Καὶ Σαβέλλιος δὲ ὁ Λίβυς ἔλεγεν, ὅτι Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ὀνόματά ἐστι ψιλά ἐν προσώπῳ ἐπιλεγόμενα. Ἄρειος ἔλεγεν, ὅτι κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱός. Ἀπολλινάριος ὁ Λαοδικεύς, ὅτι ψυχὴν νοεράν οὐκ ἔλαβεν⁶⁵. Ὅρα τοίνυν, πῶς πίπτουσι πάντες μιᾷ σχεδὸν μαχαίρᾳ· Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων. Πῶς οὖν, οἱ περὶ Μάρκελλον, λέγατε, ὅτι ἐνέργειά ἐστὶν ὁ Λόγος, οὐκ οὐσία δέ; Μορφῇ γὰρ Θεοῦ ἡ οὐσία λέγεται, ὡσπερ μορφῇ δούλου, ἢ φύσις τοῦ δούλου. Πῶς καὶ σὺ, ὁ Σαμωσατεὺς, ὅτι ἀπὸ Μαρίας ἤρπαστο; Προὔπηρχε γὰρ ἐν μορφῇ καὶ οὐσία θεϊκῇ. Ἄλλὰ καὶ Σαβέλλιον πίπτοντα ὅρα· Οὐχ ἀρπαγμὸν, φησὶν, ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ. Ἴσον δὲ ἐπὶ ἐνὸς προσώπου οὐ λέγεται· τὸ γὰρ ἴσον, τιμὴ ἴσον· ὥστε δύο πρόσωπα ἐντεῦθεν φαίνεται⁶⁶. Ἄρειος δὲ διὰ πλείονων καθιζεῖται. Ἐν μορφῇ γὰρ Θεοῦ, τοῦτέστιν, οὐσία· καὶ οὐκ εἶπε, Γεγονώς, ἀλλ', Ὑπάρχων· ὅμοιον τῷ, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Καὶ, Οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ. Ὅρᾳς τὴν ἰσότητα; Πῶς οὖν σὺ λέγεις ὅτι μείζων ὁ Πατὴρ, ὁ δὲ Υἱὸς ἐλάττων; Ἄλλ' ὅρα τὴν ἀνόητον αὐτῶν ἐνστάσιν. Μικρὸς, φασὶ, Θεὸς ὢν ὁ Υἱός, οὐχ ἤρπασε τὸ εἶναι Ἰσα τῷ μεγάλῳ Θεῷ. Πρῶτον μὲν οὖν, ἁπλοῦς Γραφῇ διδάσκει ἡμᾶς μικρὸν καὶ μέγαν Θεόν; ταῦτα γὰρ τῶν Ἑλλήνων εἰσὶν. Ὅτι δὲ καὶ ὁ Υἱὸς μέγας Θεός, ἄκουε Παύλου· Τὴν ἐπιφάνειαν, φησὶ, τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπειτα, εἰ⁶⁷ μικρὸς, πῶς ἂν ἤρπασε τὸ γενέσθαι μέγας; Πρὸς τούτοις ὁ Παῦλος ταπεινοφροσύνην διδάσκειν μέλλων, ἄτοπος ἂν ἦν τοῦτο⁶⁸ παραινῶν· Ἐπειδὴ ὁ μικρὸς Θεὸς τῷ μεγάλῳ Θεῷ οὐκ ἐπανέστη, ὀφείλετε καὶ ὑμεῖς ὑποταπεινούσθαι ἀλλήλοις. Τὸ γὰρ μὴ ἐπαναστῆναι τῷ μείζονι, ποῖα ταπεινοφροσύνη; Ἀδυναμία μόνου⁶⁹ τοῦτο. Τὸ δὲ τὸν ἴσον καὶ ὁμοδύναμον Θεῷ, ἐκόντα⁷⁰ ἄνθρωπον γενέσθαι, τοῦτο ταπεινώσεις. Ταῦτα μὲν οὖν ἰκανῶς. Λοιπὸν ὅρα τί φησὶν· Οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ. Ὅταν τις ἀρπάσῃ τι, φοβεῖται ἀποθέσθαι αὐτὸ, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ, ὡς οὐχ αὐτοῦ ὂν· ὅταν δὲ ἔχη τι φυσικόν, εὐχερῶς αὐτοῦ καταφρονεῖ, εἰδὼς ὅτι ἀναπόβλητον αὐτὸ ἔχει⁷¹· ἂν δόξῃ ἀποθέσθαι, πάλιν αὐτὸ ἀναλήψεται. Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐφο-

esset b. Cum enim ostenderit Filium Dei omni altitudine superiorem, infimum factum, quem non superbiorum pudefaciat?

VERS. 6. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Numera quotnam hinc hæretici cadant. Marcio Ponticus dicebat mundum et carnem esse mala : proinde a Deo non assumptam esse hanc. Marcellus Galatius, et Photinus, et Sophronius, asseverabant Verbum Dei energiam esse, non essentiali personalem, atque hanc inhabitare ei qui ex semine Davidis esset. Paulus dein Samosatensis dicebat, quod ex Maria habuerit principium essentiali. Sabellius autem Lybicus affirmabat quod Pater, Filius et Spiritus sanctus, nomina essent nuda, uni personæ attributa. Arius dicebat Filium esse creaturam. Apollinarius Laodicensis, quod animam rationalem non acceperit. Vide igitur quomodo occumbant omnes uno propemodum ense : Cum in forma Dei esset. Quomodo igitur vos Marcelliani dicitis, quod Verbum est energia, et non substantia? Forma enim Dei essentiali dicitur, quemadmodum forma servi, natura servi. Quomodo et tu, Samosatensis, quod ex Virgine primum esse suum sumpserit? antea enim erat in forma divinaque essentiali. Quinetiam Sabellium cadentem animadvertite. **438** Non rapinam, inquit, arbitratus est esse se æqualem Deo. Æquale de una persona non dicitur : quod enim æquale est, alicui est æquale : quare duæ hinc personæ manifestantur. Arius autem pluribus rationibus destruitur. In forma enim Dei, id est, essentiali. Et non dixit, Factus, sed, Existens. Simile est illi, Ego sum qui sum^c. Et, Non existimavit rapinam esse se æqualem Deo. Cernis æqualitatem? Quomodo igitur tu dicis quod sit major Pater, Filius autem minor? At vide insipientem illorum pertinaciam. Parvus, inquit, existens Deus Filius, non rapuit sibi ut esset æqualis et par magno Deo. Primum quidem, quæ Scriptura docet nos parvum esse et magnum Deum? hæc enim infidelium sunt Græcorum. Quod autem et Filius magnus Deus sit, audi Paulum : Apparitionem, inquit, magni Dei et Servatoris nostri Jesu Christi^d. Deinde, si parvus, quomodo arripuit sibi ut magnus esset? Præterea, divus Paulus humilitatem docturus, absurdus esset si hoc suasisset : Quia parvus Deus magno Deo non restitit, debetis et vos alter alteri submitti. Nam qualis isthæc est humiliatio, quod minor adversus majorem non insurgat? impotentia solius est istud. Attamen parem, et ejusdem cum Deo potentia, sponte hominem factum esse, istuc sane est humiliatio. Hæc igitur abunde satis. Deinceps, animadvertite quid dicat : Non est rapinam arbitratus esse se æqualem Deo. Si quis aliquid

b II Cor. viii, 9.

c Exod. iii, 14.

d Tit. i, 13.

Variaë lectiones.

⁶³ τρέψει ο. ⁶⁴ τῷ ο. ⁶⁵ ἀνέλαβεν ο. ⁶⁶ φαίνονται ο. ⁶⁷ ὁ ο. ⁶⁸ οὕτω ο. ⁶⁹ μὲν οὖν ο. ⁷⁰ ὁμοδ. ὅθεν ο. ⁷¹ ἔχων ο.

rapuerit, metuit deponere illud, ne amittat, tanquam ipsius non sit. Sin quidquam a natura habeat, facile illud aspernatur, scilicet id se habere quod amitti nequeat; et si deponere videatur, rursus ipsum recipiet. Ait ergo: Filius Dei non metuit descendere de propria dignitate, quandoquidem eam Deo Patri, sed naturalem sibi hanc dignitatem in ista humiliatione altitudinem suam servans.

VERS. 7. *Sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens.* Ubi sunt qui dicunt, quod invitus et mandatum implens descenderit? Audiant quod seipsum exinaniverit, ceu Dominus, ac tanquam sui juris. *Formam autem servi* dicens, Apollinarium pudefacit. Qui enim formam sive substantiam servi accipit, rationalem omnino animam habet.

In similitudine hominum factus. Hic Marcionistæ dicunt, quod apparenter incarnatus erat. Vides enim, inquit, quomodo Paulus asseverat similitudinem eum hominis accepisse, ac in figuram humanam transformatum esse, non essentia factum hominem? Quid igitur est? Dominus non omnia nostra habebat **439**, sed et quædam non habebat, veluti nasci ex concubitu et peccare. Non erat autem solummodo quod apparebat et videbatur, verumetiam Deus: non erat nudus homo. Propterea inquit, *In similitudine hominum.* Nos enim anima et corpus sumus; is autem anima et corpus, et Deus. Nam cum dicat, *In similitudine carnis peccati*, non hoc dicit, quod carnein non habuerit, verum quod caro illa non peccarit, sed similis erat peccatrici secundum naturam, non secundum malitiam. Quemadmodum igitur illic simile est, eo quod non omnia sint æqualia: sic et hic similitudinem dicit, quod non sit natus ex concubitu, et quia in eum non cadat peccatum, et quod non sit nudus homo.

VERS. 8. *Et figura inventus ut homo.* Quia dixerat, *Seipsum exinanivit*, ne permutationem et transformationem negotium esse arbitreris, ait: Manens quod erat, assumpsit quod non erat, natura non est in aliud mutata, sed in figura factus est, hoc est, in carne: carnis enim est figurari. Cum enim dixisset, *Formam servi accepit*, ausus est posthac et istud dicere, tanquam illud hisce silentium indiceret. Pulchre autem dixit, *Ut homo*: non enim erat unus ex multis, sed, velut unus ex multis. Non enim in hominem transivit Deus Verbum; sed veluti homo apparuit: ac infigurabilis cum esset, sub figuram factus est. Nonnulli autem hunc ad modum interpretati sunt istud: *Figura inventus*, tanquam jam vere homo, perinde ac divus Joannes ait: *Gloriam tanquam Unigeniti a Patre*: hoc est, qualem decet habere Unigenitum. *Tanquam* enim adverbium, cum dubitationem significat, tum confirmationem.

* Joan. 1, 14.

Varie lectiones.

¹¹ διότι ο. ¹² αὐτό ο. ¹³ κυρῶν ο. ¹⁴ καὶ ο. ¹⁵ σχηματίζεσθαι ο.

Α δὴθη καταβῆναι τοῦ οἰκείου ἀξιώματος, δι' ὃ ὡν εἶχεν ἐξ ἀρπαγῆς τοῦτο ¹¹, φημι δὴ τὸ, τὸ εἶναι ἴσος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἀλλὰ φυσικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα τοῦτο ἐγίνωσκε. Διὸ καὶ ταπεινωθῆναι εἴλετο, ὡς καὶ ἐν τῇ ταπεινώσει τὸ ὕψος αὐτοῦ τηρῶν ¹².

non habebat ex rapina, nimirum quod esset æqualis agnoscebat. Propterea et humiliari elegit, tanquam

Ἄλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσεν, μορφῆν δούλου λαβών. Ποῦ οἱ λέγοντες, ὅτι ἄκων καὶ ἐπίταγμα πληρῶν κατέβη; Ἀκουέτωσαν ὅτι ἐαυτὸν ἐκένωσεν, ὡς Κύριος, ὡς αὐτεξούσιος. *Μορφῆν δὲ δούλου*, εἰπὼν, Ἄπολλινάριον ἐντρέπει. Ὁ ¹³ γὰρ μορφῆν, ἦναι τὴν φύσιν τοῦ δούλου λαβών, καὶ νοερὰν πάντως ψυχὴν ἔχει.

Ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος. Ἐνταῦθα οἱ Μαρκιωνισταὶ φασιν, ὅτι κατὰ φαντασίαν ἐσαρκώθη. Ὁρᾷς γὰρ, φασί, πῶς ὁ Παῦλος ὁμοίωμα ἀνθρώπου [οὔ] λαβεῖν φησιν αὐτὸν, καὶ σχηματίζεσθαι, οὐχὶ οὐσία γενέσθαι ἀνθρώπων; Τί οὖν ἔστιν; Ὁ Κύριος οὐ πάντα τὰ ἡμέτερα εἶχεν, ἀλλὰ καὶ τινα οὐκ εἶχεν, ὅλον, τὸ ἀπὸ συνουσίας [μὴ] τεχθῆναι, τὸ ἀμαρτίαν [μὴ] ποιῆσαι. Οὐκ ἦν δὲ τὸ φαινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεός: οὐκ ἦν ψιλὸς ἀνθρώπος. Διὰ τοῦτο φησιν· *Ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων.* Ἡμεῖς μὲν γὰρ ψυχὴ καὶ σῶμα· ἐκεῖνος δὲ ψυχὴ καὶ σῶμα, καὶ Θεός: ἐπεὶ καὶ ὅταν λέγῃ, *Ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας*, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι σὰρξ οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ὅτι ἡ σὰρξ ἐκεῖνη οὐκ ἤμαρτεν, ἀλλ' ὁμοία ἦν τῇ ἀμαρτωλῷ κατὰ τὴν φύσιν, οὐ κατὰ τὴν κακίαν. Ὅσπερ οὖν ἐκεῖ τὸ ὅμοιον, διὰ τὸ μὴ πάντα εἶναι ἴσα· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ ὁμοίωμα, διὰ τὸ μὴ ἔκ συνουσίας τεχθῆναι, διὰ τὸ ἀναμάρτητον, διὰ τὸ μὴ ψιλὸν ἀνθρώπων εἶναι.

Καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι *Ἐκένωσεν ἐαυτὸν*, ἵνα μὴ μεταβολῆν νομίσης τὸ πρᾶγμα καὶ μετέπτωσιν, φησὶ· *Μένων δ' ἦν, ἐλαβεν δ' οὐκ ἦν.* Οὐχ ἡ φύσις μετέπεσεν, ἀλλ' ἐν σχήματι ἐγένετο, τουτέστιν, ἐν σαρκὶ· σαρκὸς γὰρ τὸ ἐσηματίζεσθαι ¹⁴. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Μορφῆν δούλου ἐλαβεν*, ἐθάρασσε λοιπὸν καὶ τοῦτο εἶπεν, ὡς ἐκείνου ταῦτα ἐπιστομιζόντες. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, *Ὡς ἀνθρώπος*. Οὐ γὰρ ἦν εἷς τῶν πολλῶν, ἀλλ' ὡς εἷς τῶν πολλῶν· οὐ γὰρ εἷς ἀνθρώπων μετέπεσεν ὁ Θεὸς Λόγος, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπος; ἐφάνη: καὶ ἀσηματίστο; ὦν, ὑπὸ σχῆμα ἐγένετο. Τινὲς δὲ οὕτως ἠρμήνευσαν· *Καὶ σχήματι εὑρεθεὶς*, οἷα δὴ ἀνθρώπος ἀληθῶς, καθὰ καὶ Ἰωάννης λέγει· *Ἄδραν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός*· ἀντὶ τοῦ, οἷαν πρέπει ἔχειν τὸν Μονογενῆ. Τὸ γὰρ, *Ὡς*, σημαίνει καὶ διασταγμὸν, σημαίνει καὶ βεβαίωσιν.

Ἐταπεινώσων ἑαυτὸν, γυνόμενος ὑπήκοος μέ-
χρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Πάλιν τὸ,
Ἐταπεινώσων ἑαυτὸν, ἵνα μὴ ὡς ἄκων νομισθῆ
συγκαταβῆναι. Ἄλλὰ, φασὶν οἱ Ἄρειανοί, ἰδοῦ,
ὑπήκοος λέγεται. Καὶ τί τοῦτο, ὦ ἀνόητοι; καὶ
φίλοις ὑπακούομεν, καὶ οὐδὲν τοῦτο ἐλάττους ποιεῖ
ἡμᾶς. Ὡς Υἱὸς Πατρὶ ὑπήκουσεν ἐκὼν, καὶ ἐν τού-
τῳ αὐτῷ δεικνύς τὴν γνησιότητα · υἱοῦ γὰρ γνησίου
τὸ τιμᾶν τὸν πατέρα. Ὅρα δὲ ἐπιτάσεις · Δουλὸς
ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ θάνατον ἐδέξατο · καὶ τὸ ἐτι τού-
του μείζον, ἐπονείδιστον. *Θανάτου γὰρ σταυροῦ* ·
τούτέστι, τοῦ ἐπικαταράτου, τοῦ τοῖς ἀνόμοις ἀφ-
ωρισμένου.

Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρί-
σατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα. Ὅταν τῆς
σαρκὸς ἐπιλάβηται ὁ Παῦλος, ἀδεῶς τὰ ταπεινὰ πάντα
φθέγγεται, ὡς τῆς σαρκὸς ταῦτα δεχομένης. Οὕτως
οὖν δέξει ταῦτα, περὶ τῆς σαρκὸς, μηδαμοῦ διαίρων
τὸν ἕνα Χριστόν. Ποῖον δὲ τὸ χαρισθὲν ὄνομα τῇ ἀν-
θρωπίνῃ φύσει τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ; Τὸ, Υἱὸς, τὸ,
Θεός. Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος Υἱὸς Θεοῦ, καθὼς καὶ ὁ
ἄγγελος εἶπε · *Καὶ τὸ γυνώμενον ἄγιον, κλη-*
θήσεται Υἱὸς Θεοῦ.

Ἴτα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πάντων γόνυ κάμψη,
ἐκουρατίων, καὶ ἐκπιγείων, καὶ καταχθονίων. Τουτέστιν,
ὁ κόσμος πᾶς, καὶ ἄγγελοι, καὶ ἄνθρωποι,
καὶ δαίμονες · ἢ ὅτι καὶ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοί.
Καὶ δαίμονες γὰρ ἐπιγνώσκονται, καὶ ἄκοντες ὑπο-
κλιθήσονται, οὐκέτι τῇ ἀληθείᾳ ἀντιμαχόμενοι, οἳ γε
καὶ πρὸ τοῦ καιροῦ ἐκεῖνου ἔλεγον · *Οἰδαμέν σε*
εἰς εἶ.

Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος
Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Πατρὸς. Τουτέστιν,
ἵνα πάντες τοῦτο εἴπωσιν¹⁸, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς
Χριστὸς, Κύριος καὶ Θεός ἐστι. Τοῦτο δὲ δόξα ἐστὶ
τοῦ Πατρὸς, ὅτι τοιοῦτον ἔχει Υἱόν, ᾧ τὰ πάντα
ὕποκλινονται. Ὅρα, ὅτι ἡ ἀνάβησις τοῦ Μονο-
γενοῦς, δόξα ἐστὶ τοῦ Πατρὸς; Ὅστε τοῦναντίον, ἡ
ἐλάττωσις αὐτοῦ, ἀτιμία τοῦ Πατρὸς.

Ὅστε, ἀγαπητοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκού-
σατε. Τὰς παραινέσεις μετὰ ἐγκωμίων δεῖ ποιεῖσθαι ·
οὕτω γὰρ εὐπαράδεκτοι γίνονται. Διὸ καὶ αὐτὸς
αὐτοὺς ἐγκωμιάζει, ἀγαπητοὺς καλῶν, καὶ, καθὼς,
φησὶ, *πάντοτε ὑπηκούσατε* · τοῦτο λέγων, ὅτι
Ἔδειξα ὑμῖν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὑπήκοος γέγονε ·
μυμήσασθε μὲν οὖν ἐκεῖνον, μιμήσασθε δὲ καὶ
ἐαυτούς.

Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ πολλῶ
μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου. Τότε μὲν γὰρ ἴσως
ἐδοκεῖτε διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ αἰδῶ πάντα πράττειν ·
νῦν δὲ ἐὰν πρὸς ἀρετὴν ἐπιτελεῖτε, δείξετε ὅτι οὐ δι'
ἐμὲ, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεόν.

Μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν
κατεργάζεσθε. Οὐ δι' ἑμαυτὸν¹⁹, φησὶ, παρακλῶ
ὑμᾶς, ἀλλ' ἵνα τὰ πρὸς τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν

¹⁸ Luc. i, 35. ¹⁹ Luc. iv, 35.

A Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad
mortem, mortem autem crucis. Rursum dicit, *Humi-*
liavit sese, ne velut invitus obsecundasse putetur.
At, dicunt Ariani, ecce, obediens dicitur. At quid
hoc, o insipientes? Nam et amicis obedimus, nec
quicquam illud dignitatem nostram imminuit. Tan-
quam Filius Patri sponte obediit, atque in hoc ipso
indicat se esse genuinum: genuini enim filii est
patrem honore afficere. Animadvertite autem hic
epitases: Servus factus est: quin etiam mortem sus-
cepit: et quod hoc adhuc majus est, ignominiosam:
mortem enim crucis, hoc est, execrandam, sceler-
atis destinatam.

VERS. 9. Propter quod et Deus exaltavit illum, et
donavit illi nomen quod est super omne nomen. Quan-
B do carnis mentionem facit Paulus, hæc intrepide omnia
humilia loquitur, tanquam caro hæc recipiat. Sic
igitur hæc de carne accipe, ~~440~~ nusquam unum
Christum dividens. Quale autem nomen donatum
est humanæ naturæ unius Christi? Filius, Deus.
Etenim homo Filius Dei, quemadmodum angelus
dixit: *Et quod nascetur sanctum, Filius Dei voca-*
*bitur*¹.

VERS. 10. Ut in nomine Jesu Christi omne genu
flectatur cælestium ac terrestrium et infernorum.
Hoc est, universus mundus et angeli et homines et
dæmones; vel quod et justis et peccatores. Nam et
dæmones agnoscent, et inviti inflectentur, non am-
plius veritati repugnantes, qui et ante tempus illud
dicebant: *Novimus te qui sis*⁵.

VERS. 11. Et omnis lingua confiteatur, quod Do-
minus Jesus Christus est in gloriam Dei Patris. Hoc
est, ut omnes hoc dicant, quod Dominus Jesus
Christus, Dominus et Deus est. Hæc autem gloria
est Patris, quod hujusmodi habeat Filium cui omnia
inflectantur. Animadvertis quod præconium Unige-
niti, gloria est Patris? Sic e diverso imminutio ejus
est ignominia Patris.

VERS. 12. Itaque, dilecti mei, sicut semper obedi-
stis. Adhortationes cum laude et præconiis fieri
convenit: sic enim fit ut facile recipiantur: pro-
pterea et ipse eos celebrat, dilectos vocans, et, *Quem-*
admodum, inquit, *semper obedivistis*: perinde
D quasi dicat, Ostendi vobis quod Filius Dei obediens
factus est: imitamini igitur illum, imitamini autem
et vos ipsos.

Non tanquam in præsentia mea solum, sed multo
potius in absentia mea. Tum enim fortasse videre-
mini propter reverentiam erga me, omnia agere:
nunc autem si ad virtutem intendatis, monstrabitur
quod non propter me, sed propter Deum.

Cum timore ac tremore vestram ipsorum salutem
operemini. Non propter meipsum, inquit, adhortor
vos, sed ut ea quæ ad vestram salutem sunt, facia-

Variæ lectiones.

¹⁸ κτηρύξωσιν m. ¹⁹ ἐμὲ o.

tis cum timore, eoque vehementi et intenso, et cum tremore: sine timore namque nihil boni perficitur, neque in artibus liberalibus, neque in mechanicis. Quomodo autem metus perficitur? Si consideremus quod ubique Deus præsto sit, omnia audiens et omnia videns, non solum quæ aguntur, verum etiam quæ cogitantur. *Servite enim, inquit, Domino in timore, et exsultate ei in tremore*^h. Est enim exsultatio cum tremore, quando bonum aliquis faciens, idque cum tremore, conscientiam habet liberam. Κατεργάζεσθε autem dixit, non Ἐργάζεσθε, hoc est, cum multa diligentia et cura operamini.

VERS. 13. *Deus enim est qui operatur in vobis et velle et operari.* Quia dixit, *Cum timore ac tremore*: nunc ait, **441** Ne terreamini propter hoc. Non enim hoc ideo dixit, ut desistas a bono vel desicias, sed ut attente agas quod agis. Nam si animadvertetis, et attentus fueris, Deus omnia operabitur. Ipse namque est qui et promptitudinem dat nobis, ut velimus bonum, et qui boni operationem ad finem ducit. Operatur enim Deus in nobis velle: hoc est, cooperatur nobis ut velimus bona, et auget bonam voluntatem nostram, simulque accendit ut ferventior reddatur. Et aliter: Quoniam ipse perfectionem addit, nos vero homines quæ perfecta videmus, ad ea tendimus, dirigimusve voluntatem nostram: propterea et velle ipsum a Deo perfici dicit. Exempli gratia: Voluisti aliquid? Orsus es perficere istuc: si finem assequaris, iterum magis idem opus perficere cupis. Sin minus, torpescit tibi voluntas. Cum itaque finis apud Deum sit, qui et velle nostrum accendit, non immerito et ipsam voluntatem apud Deum esse asseverat. Vel ex magna gratitudine Paulus velle ipsum a Deo perfici in nobis ait: quemadmodum virtutes dona appellat, arbitrii libertatem non tollens, sed semper nos gratos esse volens, et omnia accepta referre Deo. Considera autem verba: *In vobis*, inquit, qui cum metu atque tremore salutem operamini: in talibus enim Deus operatur omnia.

Pro bona voluntate. Hoc est, ut impleatur erga vos benevolentia atque bona voluntas ejus, ut sic vivamus perinde ac ipse vult. Itaque et ex hoc confidite; omnino enim cooperabitur vobis Deus, ut recte vivatis, si non propter aliud quidquam, ejus tamen rei gratia, quia hoc ipsi gratum est.

VERS. 14. *Et omnia facite sine murmurationibus et hæsitationibus.* Diabolus, cum aliquem ab honesto prorsus avocare nequit, vel arrogantiam ei inducit, vel vanam gloriam, vel, si hæc non possit, murmurationem, aut dubitationem et incredulitatem. Quia igitur in tentationibus continuisque periculis fuerunt, per hæc autem haud pauci ad murmura et maledicentiam prolabebantur: *Sine*

^h Psal. II, 11.

ποιήτε μετὰ φόβου, καὶ τούτου ἐπιτεταμένου, καὶ μετὰ τρόμου. Ἄνευ γὰρ φόβου οὐδὲν ἀγαθὸν κατορθοῦται, οὔτε ἐν ταῖς λογικαῖς τέχναις, οὔτε ἐν ταῖς βαναύσοις. Πῶς δὲ ὁ φόβος κατορθωθήσεται; Ἐὰν ἐνοήσωμεν ὅτι πανταχοῦ ὁ Θεὸς πάρεστι, καὶ πάντα ἀκούει, καὶ πάντα ὄρᾷ, οὐ τὰ πραττόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐννοούμενα. Δουλεύσατε γὰρ, φησὶ, τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ, καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ. Ἔστι γὰρ ἀγαλλίασις μετὰ τρόμου, ὅταν τὸ καλὸν τις ποιών, καὶ τούτο μετὰ τρόμου, εὐπαρήρσιστον ἔχη τὸ συνείδός. Κατεργάζεσθε δὲ, εἶπεν, οὐκ, Ἐργάζεσθε· τούτεστι, μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας.

Ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν. Ἐπειδὴ εἶπε· Μετὰ φόβου καὶ τρόμου· νῦν φησὶ· Μὴ πτοηθῆτε διὰ τούτο. Οὐ γὰρ τούτο εἶπον, ἵνα ἀπαγορεύσῃς, ἀλλ' ἵνα προσέχης. Ἄν γὰρ προσέχης, ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐργάζεται. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ προθυμίαν εἰσὸς ἡμῖν, ὥστε θέλειν τὸ ἀγαθόν, καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ εἰς τέλος ἄγων. Ἐνεργεῖ γὰρ ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν τὸ θέλειν· τούτεστι, συνεργεῖ ἡμῖν πρὸς τὸ θέλειν τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἄξιε τὰ ἀγαθὸν θέλημα ἡμῶν, καὶ συνεκκαλεῖ ὥστε θερμότερον γενέσθαι. Καὶ ἄλλως δὲ ἴ, Ἐπειδὴ τὸ τέλος αὐτὸς ἐπιτίθεισιν, οἱ δὲ ἄνθρωποι, ἅπερ ἂν ὀρώμεν τελειούμενα, πρὸς ἐκείνα καὶ τὸ θέλημα ἡμῶν τείνομεν· διὰ τούτο καὶ τὸ θέλειν ἐνεργεῖσθαι ὑπὸ Θεοῦ λέγει. Οἶον· Ἡθελήσας τι; Ἐνήρξω πράττειν τούτο· ἐὰν μὲν τὸ τέλος ἐπακολουθῆ, θέλεις πλέον τούτο τὸ ἔργον· εἰ δ' οὐ, ἀποναρξάσῃς ἢ θέλησις. Τοῦ τοίνυν τέλους παρὰ τῷ Θεῷ ὄντος, τοῦ καὶ τὸ θέλειν ἡμῶν συνεκκαλεῖσθαι, εἰκότως καὶ τούτῳ φησιν εἶναι παρὰ τῷ Θεῷ. Ἡ καὶ ἀπὸ πολλῆς εὐγνωμοσύνης ὁ Παῦλος καὶ αὐτὸ τὸ θέλειν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἐνεργεῖσθαι λέγει· ὥστερ καὶ τὰ κατορθώματα, χαρίσματα καλεῖ· οὐ τὸ αὐτεξούσιον ἀναίρων, ἀλλὰ βουλόμενος ἡμᾶς εἰς εὐχαριστεῖν, καὶ πάντα ἀνατιθέναι τῷ Θεῷ. Ὅρα δὲ καὶ τὴν λέξιν· Ἐν ὑμῖν ἴ, εἶπε, τοῖς μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν σωτηρίαν κατεργαζομένοις· ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα.

Ἐπὲρ τῆς εὐδοκίας. Τούτεστιν, Ἐπὲρ τοῦ πληρωθῆναι εἰς ὑμᾶς τὴν εὐδοκίαν καὶ τὸ ἀγαθὸν θέλημα αὐτοῦ, ἵνα οὕτω ζῶμεν ὡς αὐτὸς βούλεται. Ὅστις καὶ ἐκ τούτου θαρσαλεῖ· πάντως γὰρ συνεργεῖται ὑμῖν ὁ Θεὸς πρὸς τὸ ὀρθῶς ζῆν, εἰ καὶ μὴ εἴδωλο τι, διότι γοῦν αὐτὸς ἀποδέχεται.

Καὶ πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν καὶ διαλογισμῶν. Ὁ διάβολος, ἐπειδὴν οὐ δυναθῆ καθάπαι ἀπὸ τοῦ καλοῦ κωλύσαι τινα, ἢ ἀπόνοιαν αὐτῷ ἐπιγγεῖται, ἢ κενοδοξίαν ἢ εἰ μὴ ταῦτα, γογγυσμὸν, ἢ ἀμφιβολίαν καὶ ἀπιστίαν. Ἐπεὶ οὖν ἐν πειρασμοῖς καὶ κινδύνοις συνεχέσιν ἦσαν, ἐκ τούτων δὲ πολλοὶ εἰς γογγυσμὸν ἐκτραπηλίζονται καὶ βλασφημίας, *Χωρὶς γογγυσμῶν*, φησὶ, πάντα ποιεῖτε.

Varie lectiones.

^h ἐν ο. ^ι ἡγοῦν ο. ^{ιι} γὰρ ο. ^{ιιι} ἡμῖν ο. ^{ιιιι} ἡμῖν ο.

Ὁ γὰρ γογγύζων, ἀχάριστος καὶ δύσφημος. Διαλογισμούς δὲ, τὴν διάκρισιν φησι καὶ τὸν διαταγμὸν. Ὅσον· Ὅταν ἐντολῆς προκειμένης λέγῃ τις· Ἄρα, ἐάν τῶδε ποιήσω, ἔξω μισθόν; ἄρα καλὸν ἐστίν; Οὐ δεῖ γὰρ ἐν τοῖς τοιοῦτοις δισταῖν, ἀλλὰ πεποιθότως ποιεῖν· κἂν πόνος ᾖ, κἂν κάματος, μηδὲν διαλογίζεσθαι.

Ἴνα γένησθε ἁμωμοὶ καὶ ἀκέραιοι. Τοῦτο ἐστίν, ἀνεπιληπτοὶ καὶ ἄσπιλοι· οὐ γὰρ μικρὰ κηλὶς ὁ γογγυσμός. Οὐκ εἶπε δὲ, ὡς περ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, ὅτι κόλασις ἀποκείται τῷ γογγυσμῷ, διότι ὡς ἐλευθέρους ταῦτοις διαλέγεται. Ἄκουε γὰρ καὶ τῶν ἐξῆς·

Τέκνα θεοῦ ἀμόμωτα. Ὅστε δούλων καὶ ἀγνωμόνων τὸ γογγύζειν. Ποῖος γὰρ υἱὸς ἐν τοῖς τοῦ πατρὸς [ποινῶν] καὶ ἐαυτῷ κάμων, γογγύζει;

Ἐν μέσῳ τρεῶς σκολιῶς καὶ διστραμμένης. Οἶδα, φησὶν, ὅτι πολλοὶ οἱ πολεμοῦντες, καὶ εἰς τὸ γογγύζειν ὑμᾶς ἐκδιαζόμενοι· ἀλλὰ τοῦτο μάλιστα ἐπαινετὸν, ὅταν τις καὶ παρακνιζόμενος, οὐδὲν τοιοῦτον πάσῃ.

Ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἔχοντες. Ὅσπερ οἱ φωστῆρες ἐν σκότει λάμπουσιν, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἐν μέσῳ τῶν σκολιῶν, εὐθεῖς διτες, μᾶλλον ἀπολάμπειν σπουδάσατε. Τὸ γὰρ, *φαίνεσθε*, προστακτικὸν δοκαί μοι. *Λόγον δὲ ζωῆς ἔχοντες*⁸³, τοῦτ' ἐστίν, Σπέρμα ζωῆς ἐν ὑμῖν αὐτοῖς ἔχοντες, καὶ μέλλοντες ζῆσεσθαι, καὶ ἐντεῦθεν ἡδη ἀρραβῶνα τῆς σωτηρίας λαβόντες. Ἡ, ὅτι Ὅσπερ οἱ φωστῆρες καὶ φωτίζουσι καὶ ἀναζωοῦσι τὰ σώματα τῇ θάλψῃ⁸⁴, οὕτω καὶ ὑμεῖς σπεύσατε εἶναι ζωτικὴ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις δύναμις.

Εἰς καύχημα ἔμοι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ. Τσαυτῆ, φησὶν, ἡ ὑμετέρα ἀρετὴ ἔστω, ὥστε μὴ μόνον ὑμᾶς εἰς τὴν ζωὴν ἄγειν, ἀλλὰ καὶ ἐμὲ λαμπρότερον ποιεῖν ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ.

Ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα. Τοῦτό μοι καύχημα, ἕτι τοιοῦτους ὑμᾶς ἐπαίδευσά, καὶ οὐ κενός μου⁸⁵ ὁ ἐφ' ὑμῖν κόπος γέγονεν.

Ἄλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πάντων ὑμῖν. Εἰ καὶ τελευτῶ, φησὶ· τοῦτο γὰρ σπονδὴν καλεῖ, τὴν τελευτὴν. *Σπένδομαι δὲ ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν*· τοῦτο ἐστίν, Πρώτην ὑμᾶς θύσας⁸⁶, καὶ λειτουργίαν [ὑμᾶς] προσενεγκῶν, καὶ πιστοὺς ποιήσας· ὅμως οὐχ ὡς ὁ ἀποθανοῦμενος λυποῦμαι, ἀλλὰ ε καὶ χαίρω καὶ συγχαίρω πάντων ὑμῖν. Χαίρω μὲν οὖν, ὅτι σπονδὴ γίνουμαι· συγχαίρω δὲ, ὅτι τὴν πίστιν ὑμῶν ὡς θυσίαν προσάγω τῷ Χριστῷ.

Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε. Ὅτι⁸⁷ καὶ αὐτοὶ προσηνέχθητε.

Καὶ συγχαίρετέ μοι. Ὅτι σπένδεσθαι μέλλων χαίρω ἐπ' αὐτῷ⁸⁷.

A murmuratationibus, inquit, omnia facite. Qui enim murmurat, ingratus et maledicus est. Hæsitaciones autem, dijudicationem dicit ac dubitationem : veluti si mandato proposito dicat aliquid : Num si hoc fecero, habebō mercedem? Numquid hoc bonum est? In talibus enim non est dubitandum, sed confidenter agendum, ac sive sit labor, sive defatigatio, nihil est disceptandum.

VERS. 15. Ut sitis sine querela et simplices. Hoc est, irreprehensibiles et immaculati; haud parva enim mæcula est obmurmuratio. Non dixit autem, ut in 442 Epistola ad Corinthios, pœnam repositam esse murmuri, eo quod hisce tanquam liberis loquatur. Audi enim sequentia.

Filii Dei sine reprehensione. Servorum itaque et ingratorum est murmurare. Qualis enim filius in negotiis paternis sibi ipse laborans murmurat?

In medio nationis pravæ et perversæ. Novi, inquit, multos esse qui bellum gerant adversum vos, cogentes ita vos murmurare; verum potissimum hoc est laudandum, si quis irritatus nil tale faciat.

VERS. 15, 16. In quibus lucete sicut luminaria in mundo, vitæ verbum habentes. Æque ac luminaria in tenebris lucent, hunc ad modum et vos in medio perversorum, recti cum sitis, magis effulgere studete. Hoc enim quod ait, *Lucete*, imperativum esse mihi videtur. Et, *Verbum vitæ habentes*, hoc est, Semen vitæ in vobis ipsis habentes, et victuri posthac, et arrhabonem salutis jam nunc accipientes. Vel : Quemadmodum luminaria et lucent, et corpora refocillatione vivificant : sic et vos conamini esse vitalis aliis hominibus potentia.

Ad gloriationem mihi in die Christi. Tanta, inquit, vestra virtus sit, ut non solum vos ad vitam ducat, verum etiam me fulgentiorem faciat in adventu Christi.

Quoniam non in vanum cucurri, neque in vanum laboravi. Hæc mea gloriatio est, quod tales vos institui, nec inanis mihi labor apud vos fuerit.

VERS. 17. Sed etsi immolor super hostia et sacrificio fidei vestræ, gaudeo, et congratulor omnibus vobis. Etsi morior, inquit : hoc enim immolationem vocat, mortem nimirum ipsam. *Immolor autem super victima et sacrificio fidei vestræ* : hoc est, Ubi prius vos victimam et sacrum Deo obtulero, fideles vos faciens : tamen non tanquam moriturus tristitia afficior, verum lætor et congaudeo omnibus vobis. Lætor quidem quod libamen flammæ : collætor autem, quoniam fidem vestram veluti hostiam offero Christo.

VERS. 18. Id ipsum autem et vos gaudete. Quod et ipsi oblatis sitis.

Et congaudete mihi. Quoniam ego immolandus, ob id ipsum lætor.

Variae lectiones.

⁸³ ἐπέχοντες ο. ⁸⁴ θλίψῃ ο. ⁸⁵ μοι ο. ⁸⁶ θυσίαν. ο. ⁸⁷ εἶτι ο. ⁸⁷ ἐμαυτῷ ο.

VERS. 19. *Spero autem tu Domino Jesu, Timotheum me cito missurum ad vos, ut et ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt.* Quemadmodum omnia, sic etiam Timothei missionem Christo tribuit. Confido enim, inquit, quod ille facile hoc persequetur, ut quemadmodum vos recreamini, cognitis per hanc Epistolam meam rebus meis, quod Evangelii negotium promoveatur, quodque res hostium in diversum sint mutatae: **443** hunc ad modum et ego recreer et consolationem accipiam, ubi res vestras a Timotheo mihi exacte nuntiandas agnovero.

VERS. 20. *Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit.* Potuissem, inquit, alium etiam quempiam mittere, sed nemo est pari mecum animo præditus, ut iste, hoc est, qui æque vestri curam gerat atque ego, qui genuine, hoc est, paterne res vestras curaturus sit. Observa hic sollicitudinem ejus: quando ipsi proficisci non esset integrum, alios mittebat, ut nullo tempore discipuli teperant.

VERS. 21. *Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ sunt Jesu Christi.* Hoc est, propriam quietem, et ut sint in tuto: nemo enim facile velit protectionem tantam suscipere. Hæc autem dicit, simul Timotheum commendans, simul et auditores erudiens, ne quærant sibi quietem: nam qui hanc jaquirit, quæ Christi sunt non quærît. Proh dolor! quanto a Christo distamus intervallo!

VERS. 22. *Probationem autem ejus cognoscite, quia tanquam patri filius, mecum servivit in Evangelio.* Vos, inquit, testes estis, quod veluti patri filius inservierit, non ad corporis tantummodo ministerium, sed, quod multo præclarior majusque est, ad Evangelii prædicationem. Itaque sive tanquam filius meus honore est dignandus, sive tanquam Dei minister, multo magis est honore afficiendus. Commendat autem per hæc ipsis Timotheum, non tantum illi gratificatus, quantum ipsis. Nam si ipsi tanquam auctoritatem habenti animum adverterint, omnino per verbum ejus juvantur, ac majorem habituri sunt mercedem.

VERS. 23. *Hunc igitur spero me missurum, mox ut videro quæ circa me sunt.* Cum videro qualem sint habituræ sine me res meæ, ex autē, id est, statim, mittam hunc.

VERS. 24. *Confido autem in Domino, quod et ipse cito veniam ad vos.* Non tanquam omnino recusarium venire ipse ad vos, Timotheum mitto: verum ut, quod dixi, interea temporis animo recreer, si didicero qualem successum res vestræ nanciscantur. Observa autem hic, quomodo suam etiam ad eos protectionem a Deo pendere affirmet, *Confido*, dicens, *in Domino*, hoc est, si Deus voluerit.

VERS. 25. *Necessarium autem existimavi, Ephraoditum fratrem et cooperatorem et commilitonem*

Ἐλπίζω δὲ ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, Τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν, ἵνα κατὰ εὐψυχῶν, γνοῦς τὰ περὶ ὑμῶν. Ὡς περ πάντα, οὕτω καὶ τὴν Τιμοθέου ἀποστολὴν τῷ Χριστῷ ἀνατίθῃσι⁸⁸. Πέποιθα γάρ, φησὶν, ὅτι ἐκεῖνος ἐξευμαρίσει τοῦτο, ἵνα ὡς περ ὑμεῖς εὐψυχεῖτε, μαθόντες διὰ τῆς Ἐπιστολῆς μου ταύτης τὰ κατ' ἐμὲ, ὅτι εἰς προκοπὴν ἤλθε τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι τὰ τῶν ἐχθρῶν εἰς τούναντιον περὶ ἐστράτησαν· οὕτω κατὰ εὐψυχῶν καὶ παραμυθουμαι, γνοῦς τὰ κατ' ὑμᾶς παρὰ τοῦ Τιμοθέου ἀκριδῶς μοι ἀπαγγελοθσομένα.

Οὐδένα γὰρ ἔχω ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. Ἡδυνάμην, φησὶ, καὶ ἄλλον πέμψαι, ἀλλ' οὐδεὶς οὕτως ἰσόψυχός μοι ὡς οὗτος· τουτέστι, κηδόμενος τῶν ὑμετέρων ὁμοίως ἐμοί, ὅστις γνησίως, τουτέστι, πατρικῶς τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. Ὅρα δὲ κηδεμονίαν· ὅτι μὴ αὐτὸς ἐπιδημεῖν ἠύκαρει, ἄλλους ἐπεμψεν, ἵνα μηδένα κερὶν βραθυμῶσιν οἱ μαθητευόμενοι.

Οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Τουτέστι, τὴν οἰκίαν ἀνάπαισιν, καὶ τὸ ἐν ἀσφαλεῖ εἶναι· οὐδεὶς γὰρ εὐκόλως ἴλοτο ὀδοκαρίαν τοσαύτην⁸⁹ ἀναδέξασθαι. Ταῦτα δὲ λέγει, καὶ Τιμόθεον μὲν ἐγκωμιάζων, παιδεύων δὲ καὶ τοὺς ἀκούοντας μὴ ζητεῖν ἀνεσιν. Ὁ γὰρ ταύτην ζητῶν, οὐ τὰ τοῦ Χριστοῦ ζητεῖ. Βαβαί, πόσον ἀπέχουεν Χριστοῦ!

Τὴν δὲ δοκιμὴν αὐτοῦ γινώσκεις, ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον, σὺν ἐμοί δοῦλεύσεν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. Ὑμεῖς, φησὶ, μάρτυρες ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον δοῦλεύσεν, οὐκ εἰς σωματικὴν μόνον ὑπουργίαν, ἀλλ' ὃ πολλῶν μερίζων, εἰς τὸ κήρυγμα. Ὄστε, εἴτε ὡς υἱὸς ἐμοῦ, τιμῆς ἀξιώτεος· εἴτε ὡς Θεοῦ λειτουργός, πολλῶν μάλλον. Συνιστᾷ δὲ διὰ τούτων αὐτοῖς τὸν Τιμόθεον, οὐ τοσοῦτον ἐκεῖνον χαριζόμενος, ὅσον αὐτοῖς. Εἰ γὰρ ὡς ἀξιολόγῳ⁹⁰ αὐτῷ προσέξουσιν, αὐτοὶ πάντως διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ὠφελήθησονται, καὶ κλειώ μισθὸν ἔξουσιν.

Τοῦτον μὲν οὖν ἐλπίζω πέμψαι, ὡς ἂν ἀπίδωτά περὶ ἐμὲ, ἐξ αὐτῆς. Ὅταν, ἴδω, ποῖον ἔξει τέλος τὰ κατ' ἐμὲ, ἐξ αὐτῆς, τουτέστιν, εὐθέως πέμψω τοῦτον:

Πέποιθα δὲ ἐν Κυρίῳ, ὅτι καὶ αὐτὸς ταχέως ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. Οὐχ ὡς ἀπειπάμενος κἀνητὴν πρὸς ὑμᾶς ἀφιξίην, διὰ τοῦτο τὸν Τιμόθεον πέμψω, ἀλλ' ἵνα, ὅπερ ἐφην, ἐν τῷ μεταξὺ εὐθυμῶ, μαθὼν τὰ κατ' ὑμᾶς. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ τὴν πρὸς αὐτοῦς ἔλευσιν, τοῦ Θεοῦ ἐξαρτᾷ, Πέποιθα, λέγων, ἐν Κυρίῳ· τουτέστιν, ἂν ὁ Θεὸς βούληται.

Ἀναγκαῖον δὲ ἠγησάμην Ἐπαφρόδιτον τὸν ἀδελφόν καὶ συνεργόν καὶ συστρατιώτην μου. Μετὰ

Variae lectiones.

⁸⁸ ἀνατίθῃμι ο. ⁸⁹ τοιαύτην ο. ⁹⁰ ἀξιολογώτερω ο.

ἐπιπῶν καὶ τοῦτον ἀποστέλλει, ὡς τὸν Τιμόθεον, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἣν ἀνωτέρω εἰρήκαμεν. Τοῦ συνεργοῦ δὲ μεϊζων ὁ συστρατιώτης. Συνεργεῖ μὲν γὰρ τις καὶ ἐν ἀκινδύνοις πράγμασιν· ὁ δὲ συστρατιώτης, πάντως ἐν κινδύνοις.

Ἔμῶν δὲ ἀπόστολον καὶ λειτουργόν ἡ τῆς χρείας μου πέμψαι πρὸς ὑμᾶς. Τουτέστι, τὸν παρ' ὑμῶν ἀποσταλέντα πρὸς με, ὅμιν χαρίζομαι· δι' αὐτοῦ γὰρ ἦσαν στελλαντες αὐτῷ τὰ πρὸς χρείαν. Ἡ, Ἔμῶν ἀπόστολον, τὸν διδάσκαλον ὑμῶν, φησὶν.

Ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν πάντας ὑμᾶς ἰδεῖν, καὶ ἀδημονῶν διότι ἠκούσατε ὅτι ἠσθένησε. Καὶ γὰρ ἠσθένησε παρακλήσιον θανάτῳ. Εἰδὼς, φησὶν, ὅτι ἀγαπᾶτε αὐτὸν, καὶ ὅτι ἐλυπήθητε ἐπὶ τῇ ἀρρωστίᾳ αὐτοῦ, ἐπιποθεῖ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τῆς λύπης ὑμᾶς ἀπαλλάξῃ, ἣν ἔχετε ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ. Καὶ ἄλλο δὲ τι κατασκευάζει ἐνταῦθα. Ἀπολογεῖται αὐτοῖς ἐφ' ᾧ διὰ χρόνου πέμπει πρὸς αὐτοὺς, μονοουχὶ λέγων· Οὐ κατὰ βῆθυμίαν τοῦτο γέγονεν, ἀλλὰ τὸν μὲν Τιμόθεον ὡς ἰσχύον κατέχω παρ' ἐμαυτῷ· ὁ δὲ Ἐπαφρόδιτος ἠσθένησε, καὶ διὰ τοῦτο πρὸ καιροῦ οὐκ ἦλθεν, ἐπεὶ μακρὰ ἡ ὀρθρωσία αὐτοῦ· παρακλησία γὰρ θανάτῳ.

Ἄλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἠλέησε. Τί λέγεις, ὦ Μανιχαῖς; Εἰ πονηρὸς ὁ κόσμος, καὶ ἡ ἐν τούτῳ ζωὴ, πῶς νῦν ὁ Ἀπόστολος ἔλεον Θεοῦ καλεῖ, τὸ ἐαθῆναι τὸν Ἐπαφρόδιτον ἐν τῇ ζωῇ; Ἀλλὰ τοῖς μὲν αἰρετικοῖς οὐδεὶς πρὸς τοῦτο λόγος· ζητήσεται δ' ἂν καὶ Χριστιανοί· Εἰ καλὸν τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, τίνος ἕνεκεν ἔλεον φησι τοῦ Θεοῦ τὴν ἐνταῦθα εἶναι ζωὴν; Ἡ τοῖνυν διότι καὶ ὁ Ἐπαφρόδιτος διδάσκαλος ὢν, ἐμελλε πλείονας ψυχὰς προσαγαγεῖν τῷ Θεῷ ἐπιζητήσας (ὅπερ ἀναγκαϊότερόν ἐστι τοῦ ἀναλῦσαι, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται)· ἢ πολλὰ καὶ κατὰ τὴν κοινήν συνήθειαν τῶν ἀκουόντων ὁ Παῦλος φθέγγεται, καὶ σὺ πανταχοῦ φιλοσοφεῖ· Πρὸς γὰρ ἀνθρώπου βιωτικούς ἦν αὐτῷ ὁ λόγος, εἰ δεδοικίας τὸν θάνατον. Ἄλλως τε, καὶ καλὸν ἡ παρούσα ζωὴ αὐτῇ καθ' ἑαυτὴν· ἐπεὶ διὰ τί ἐν τάξει κολάσεως τίθησι τοὺς ἀώρους θανάτους; διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἀσθενεῖς ἐν ὑμῖν, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Ἡ γὰρ μέλλουσα ζωὴ οὐχὶ πονηροῦ κρείττων (ἐπεὶ οὐκ ἀγαθὴ), ἀλλὰ καλοῦ καλλίων.

Οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμέ. Ὁρᾷς, πῶς καὶ ἀπὸ τούτου αἰδέσιμον ποιεῖ τὸν Ἐπαφρόδιτον; εἰ γε τὴν ἐκείνου ἐκ τῆς ἀρρώστιας ἀνακομιδὴν, εὐεργεσίαν ἐκ Θεοῦ οἰκείαν καὶ ἔλεον τίθεται.

Ἴνα μὴ λύπη ἐπὶ λύπῃ σχῶ. Τουτέστιν, Ἴνα μὴ σὺν τῇ λύπῃ τῇ ἐκ τῆς ἀρρώστιας αὐτοῦ ἐπι-

¹ I Cor. xi, 30.

Variæ lectiones.

⁹⁸ συνεργόν ο. ⁹⁹ ἐπειδὴ ο. ¹⁰⁰ προσνεγκεῖν ο. ¹⁰¹ αἰδῶ ο.

A meum. Non sine laude hunc etiam mittit, perinde ac Timotheum, ob eandem causam quam supra diximus. Cooperatore autem commilito major est. Cooperatur enim aliquis in rebus etiam quæ periculo carent: commilito autem omnino in periculis.

Vestrum autem apostolum et ministrum necessitatis meæ mittere ad vos. Hoc est, eum qui a vobis ad me missus est, dono vobis: per ipsum enim ei miserant quæ ad ipsius usum et necessitatem pertinerent. Vel, *Vestrum apostolum, præceptorem seu doctorem vestrum dicit.*

Vers. 26, 27. Quandoquidem desiderabat omnes vos videre, ac mæstus erat propterea quod audieratis illum infirmatum. Nam et infirmatus est usque ad mortem. Compertum habens, inquit, quod diligentis ipsum, et quod contristati estis super ægrotatione ejus, desiderat videre vos, ut a tristitia vos liberaret, quam habetis propter infirmitatem ejus. Aliud autem hic etiam efficit: nam rationem reddit eis, quare serius ipsum ad eos mittat, tantum non ita dicens: Non per socordiam hoc factum est, verum Timotheum quidem, seu ejusdem mecum animi, apud me detineo: Epaphroditus autem ægrotavit, ac propterea non venit citius, quandoquidem diuturna, et morti admodum vicina ejus ægrotatio fuerit.

Sed Deus ipsius misertus est. Quid dicis, o Manichæe? Si mundus pravus est, et vita quam in illo vivimus, quomodo nunc Apostolus vocat misericordiam Dei, quod Epaphroditum vivere permiserit? Verum hæreticis nihil est quod ad istud respondeant; Christiani autem hic quærere queant: Si bonum sit dissolvi, et cum Christo esse, cujus gratia misericordiam Dei dicat esse præsentem vitam? Vel quia Epaphroditus, qui doctor erat plures animas ad Deum adducturus erat, si viveret: quod magis necessarium quam dissolvi, ut supra commemoratum est. Vel multa etiam juxta communem auditorum consuetudinem Paulus loquitur, et non ubique philosophatur: hominibus enim in sæculo agentibus verba facit, qui mortem adhuc metuebant. Præterea, vita præsens ipsa per se res bona est: alioqui cur præter loco immaturas mortes ponit? *Ideo inter vos, inquit, multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi.* Futura enim vita, non est prava melior, sic enim haud bona esset, verum est bona melior.

Non solum autem ejus, verum etiam mei. Anadvertis quo pacto et hinc Epaphroditum honorabilem reddit? Siquidem illius ab ægrotatione revalescentiam, beneficium Dei peculiare, et misericordiam ponit.

Ne tristitiam super tristitia haberem. Hoc est, ne ad tristitiam quæ mihi ex infirmitate ipsius sub-

nata est, aliam tristitiam habeam, ex eo quod ipse A
moriatur.

445 VERS. 28. *Festinantius autem nisi ipsum, ut
viso eo gaudeatis. Hoc est, Sine dilatione ipsum nisi,
ut videntes ipsum a mœrore quem ex ejus ægritu-
dine conceperatis, liberati sitis, vel potius ut
gaudeatis.*

*Et ego minus tristitiæ habeam. Quomodo ero mi-
nus tristis? Quoniam si vos gaudeatis, et ego gaudeo.
Nec dixit, Ut sine tristitia sim; sed, Minus tristitiæ
habeam: Innuens quod animus ejus nullo unquam
tempore sine tristitia fuerit. Quis enim, ait, infirma-
tur, et ego non infirmor? ?*

VERS. 29. *Excipite ergo ipsum in Domino cum
omni gaudio. Hoc est, susceptione quæ est secun-
dum Deum, quemadmodum Deo acceptum est et B
gratum, vel ut decet sanctos. Hæc autem propter
ipsos Philippenses Paulus facit: majus enim lu-
crum est ei qui beneficium dat, quam qui acci-
pit.*

*Et hujusmodi in honore habetote. Ne videatur ipsi
soli gratificari, adhortatur in communi, ut omnibus
qui eadem sint cum Epaphrodito virtute præditi
honorem impertiant.*

VERS. 30. *Quoniam propter opus Christi, usque
ad mortem accessit, απιπε ευα ραιου κοιυειπε.
Epaphroditum miserunt ad Paulum Philippenses,
ut perferret ad eum necessaria quibus haberet opus.
Reperit igitur Paulum Romæ in periculis, quando
periculosum erat alicui ad illum accedere, in senso
videlicet erga ipsum imperatore. Tum igitur ille, C
omni periculo posthabito, ministravit Paulo. Hoc
igitur nunc dicit. Animadvertite autem: non dixit,
Propter me; sed, Propter opus Dei parum consu-
luit, hoc est, seipsum iniecit morti. Quid enim si,
Deo ita dispensante, mortuus non est? Ille tamen
promptam voluntatem declaravit. Quocirca et nos,
si quando viderimus sanctos periculis immersos,
pericula negligamus. Hæc enim demum est secu-
ritas, in hujusmodi rebus in pericula nos confi-
cere*

*Ut impletet id quod ex vobis deerat, in vestro erga
me ministerio. Vos, inquit, non fuistis Romæ, ut
mihi corporaliter ministraretis, etsi necessaria mihi
transmiseritis. Hoc igitur quod vobis defuit, nimi-
rum, quod corpore manuque mihi non ministrave-
ritis, ipse complevit, omnium vestrum loco mihi
inserviens. Quare dignus fuerit cui plurimum bene-
volentia ostendatis, eo quod ipse solus quæ omnium
vestrum erant, attulerit. Expende autem, quomodo
rem ipsam, ministerium ac defectum vocet, ut
ostendat necessitatem et debitum esse quoddam, ut
ii qui in tranquillitate sunt, periclitantibus opitulen-
tur: et qui hoc non fecerit, is officium deserit,*

1 I Cor. xi, 29.

Variæ lectiones.

⁹⁵ αὐτοῦ ο. ⁹⁶ τὴν ψυχὴν ο. ⁹⁷ κατὰ τὴν Ῥώμην ο. ⁹⁸ τῶν χειρῶν ο. ⁹⁹ πάντα ο. ¹ λειτουργίας
ὕστερων ο.

γενομένη μοι, καὶ ἑτέραν λύπην σχῶ, τὴν ἐκ τοῦ
ἀποθανεῖν αὐτόν

Ἐπουδαιοτέρως δὲ ἐπεμψα αὐτόν, ἵνα ἰδόντες αὐ-
τόν χαρῆτε. Τοῦτέστιν, Ἄνυπερθέτως ἐπεμψα, ἵνα
τῆς ἐπ' αὐτῷ ἀδημονίας ἀπαλλαγῆτε ἐκ τοῦ ἰδεῖν
αὐτόν, μᾶλλον δὲ χαρῆτε.

Κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ. Πῶς ἀλυπότερος ὦ; ὅτι
ἐὰν ὑμεῖς χαρῆτε, κἀγὼ χαίρω. Καὶ οὐκ εἶπεν,
Ἄλυτος, ἀλλ', Ἄλυπότερος, δεικνύς ὅτι ἡ ψυχὴ αὐ-
τοῦ οὐδέποτε λύπης ἦν ἐκτός. Τίς γάρ, φησὶν, ἀσθε-
νεῖ, καὶ οὐκ ἀσθεῖω;

Προσδέχεσθε οὖν αὐτόν ἐν Κυρίῳ μετὰ πάσης
χαρᾶς. Τοῦτέστιν, ἐν ὁδοῦν τῇ κατὰ Θεόν, ὡς
ἀποδέχεται ὁ Θεός, ἤγουν ἀξίως τῶν ἀγίων. Ταῦτα
δὲ ποιεῖ ὁ Παῦλος ὑπὲρ αὐτῶν τῶν Φιλιππησίων·
μείζον γάρ τὸ κέρδος τῷ ποιοῦντι, ἢ τῷ πάσχοντι εἶ.

Καὶ τοὺς τοιοῦτους ἐπιμονὸς ἔχετε. Ἴνα
μὴ δόξη αὐτῷ μόνῳ χαρίζεσθαι, κοινῶς παραίνει
πάντας τοὺς τὴν αὐτὴν ⁹⁵ ἀρετὴν ἐπιδεικνυμένους
τιμᾶν.

Ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ μέχρι θανάτου
ἤγγισεν παρεβουλευσάμενος τῇ ψυχῇ ⁹⁶. Τὸν Ἐ-
παφρόδιτον ἐπεμψαν οἱ Φιλιππησίοι πρὸς Παῦλον,
διακομίζοντα αὐτῷ τὰ πρὸς χρεῖαν. Εὗρεν οὖν ἐν
κινδύνοις τὸν Παῦλον ἐν Ῥώμῃ ⁹⁷, ὅτε ἐπικίνδυνον
ἦν τινα προσελθεῖν αὐτῷ, ὡς τοῦ βασιλέως ἀπεχθῶς
πρὸς αὐτὸν ἔχοντος. Τότε τοίνυν οὗτος παντὸς κιν-
δύνου καταφρονήσας, διηκόνησε τῷ Παύλῳ. Τοῦτο
οὖν νῦν λέγει. Καὶ ὅρα· οὐκ εἶπε, Δι' ἐμᾶ, ἀλλὰ, Διὰ
τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ παρεβουλεύσατο, τοῦτέστιν, ἐπὶ-
βίβην ἑαυτὸν τῷ θανάτῳ. Τί γάρ εἰ μὴ ἀπίθανε,
τοῦ Θεοῦ οἰκονομήσαντος; Ἄλλ' αὐτόξ γε τὴν προαι-
ρεσιν εἰδείξε. Καὶ ἡμεῖς οὖν, ὅταν ἴδωμεν ἀγίους ἐν
κινδύνοις, παρεβουλεύεσθε· τοῦτο γάρ ἀσφάλεια,
τὸ ἐν τοῖς τοιοῦτοις βίβηκινδύνον.

Ἴνα ἀναπληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὕστερημα τῆς πρὸς
με λειτουργίας. Ὑμεῖς, φησὶν, οὐ παρήτε ἐν Ῥώμῃ,
ἵνα καὶ σωματικῶς μοι διακονήσητε, εἰ καὶ τὰ πρὸς
χρεῖαν ἐπέμψατε. Τοῦτο οὖν, ὃ ὕστερῆσατε ὑμεῖς, τῆ
διὰ τῆς χειρὸς ⁹⁸ καὶ τοῦ σώματος λειτουργίαν, αὐ-
τόξ ἀνεπλήρωσεν, ἀντὶ πάντων ὑμῶν διακονήσας
μοι. Ὅστε δίκαιος ἂν εἴη καὶ πολλῆς παρ' ὑμῖν εὐ-
νοίας ἀπολαῦσαι, ὡς τὰ πάντων ⁹⁹ ὑμῶν μόνος αὐ-
τόξ εἰσνεγκών. Ὅρα δὲ, πῶς λειτουργίαν τὸ πρῶ-
μα καλεῖ καὶ ὕστερημα, ἵνα δείξῃ ὅτι ὀφειλὴ ἐστὶ
καὶ χρεός, τὸ τοῦς ἐν ἀνάσει ὄντας βοηθεῖν τοῖς κιν-
δυνεύουσι, καὶ ὃ μὴ ποῖων τοῦτο, ὕστερα εἶ, ὡς ὃ τὰ
δημοσιεκά λειτουργήματα μὴ πληρῶν ¹. Ἴνα οὖν μὴ

νομιζαντες μέγα τι ποιῆσαι, ὑψηλοφρονήσασαι καὶ ἀπολέσασαι τὸν μισθόν, οὕτω τοῦτο ὠνόμασε, ματριφρονεῖν αὐτούς· παρασκευάζων, ὡς χρέος ἀποδόντας.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, χαίρετε ἐν Κυρίῳ. Ἐπειδὴ ἦσαν μὲν ἐν ἀθυμίᾳ διὰ τὸ μὴ γινώσκειν πῶς τὰ κατὰ τὸν Παῦλον, πῶς τὸ κήρυγμα, πῶς τῷ Ἐπαφροδίτῳ τὰ τῆς νόσου, ἔλυσε δὲ ταῦτα πάντα εἰπὼν, ὅτι καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἐπιδίδωσι, καὶ γὰρ ἔρχομαι, καὶ ὁ Ἐπαφροδίτος ἐπεστάλη [/. ἀπ.], φησί· Τὸ λοιπὸν χαίρετε. Οὐδεμία γὰρ ἔτι πρόφασις τοῦ μὴ χαίρειν. Τοὺς μὲν οὖν Γαλάτας τέκνα καλεῖ, ἐπειδὴ διορθώσεως ἐδέοντο· τούτους δὲ ἀδελφούς, ἐπειδὴ μετὰ τιμῆς αὐτοῖς διαλέγεται. Καλῶς δὲ εἶπεν· Ἐν Κυρίῳ. Τὸ γὰρ κατὰ κόσμον χαίρειν, οὐκ ἔστι χαίρειν· ἀλλ' ἐν Κυρίῳ, καὶ αἱ θλίψεις χαρὰν ἔχουσιν. Ἡ, ὅτι Ἐπειδὴ ὁ Κύριος βῆω τὰ πράγματα ἐποίησε, χαίρετε.

Τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. Μετὰ τὸ πολλὰ αὐτοῦς ἐπαινέσαι, τότε τὴν παραίνεσιν εἰσάγει, ἵνα μὴ ἐξ ἀρχῆς φορτικὸς δόξη.

Βλέπετε τοὺς κύνας. Ἦσαν γὰρ τινες Ἰουδαῖοι, οἱ ὑποκρινόμενοι Χριστιανισμὸν, καὶ κηρύττοντες ἤθην τὸ εὐαγγέλιον, παρεμύθουσαν καὶ τὰ Ἰουδαϊκά. Ἐπεὶ οὖν δυσδιάγνωστοι ἦσαν, διὰ τοῦτο φησί· Βλέπετε, τηρεῖτε, προσέχετε, μὴ λάθωσι. Κύνες δὲ πρότερον μὲν ἔκαλοῦντο οἱ ἐθνικοὶ, νῦν δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς ἱταμοὶ² καὶ πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἀναισχυνοῦντες, καὶ κατὰ πάντων ὑλακτοῦντες.

Βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας. Ἐνταῦθα καὶ τῆς τῶν κυνῶν προσηγορίας ἀποστερεῖ αὐτούς. Κύνες μὲν γὰρ πολλοὶ καὶ ἐπιτραπέζιοι, φησὶν, εἰσὶ, καὶ τὰς τῶν δεσποτῶν³ οἰκίας φρουροῦσιν· οὗτοι δὲ ἐργάζονται μὲν, ἀλλ' ἐπὶ κακῷ, καὶ ἀργίας πολλῷ χεῖρονα, ἀνασπῶντες τὰ καλῶς φυτευθέντα.

Βλέπετε τὴν κατατομήν. Τουτέστι, τοὺς περιτομήν ἔχοντας. Μέγα δὲ καὶ τίμιον ἦν τότε⁴ παρὰ Ἰουδαίους ἡ περιτομή, ὅπου γε καὶ τὸ Σάββατον διὰ ταύτην ἐλύετο. Ἐπεὶ οὖν νῦν ἤρησεν, οὐδὲν ἄλλο ἢ κατατομή ἐστίν. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἔστι νόμιμον τὸ γινόμενον, τὴν σάρκα μόνον κατατέμνουσιν. Ἡ, διότι τὴν Ἐκκλησίαν ἐπειρῶντο διατέμνειν⁵.

Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν ἡ περιτομή, οἱ πνεύματι Θεῷ λατρεύοντες. Εἰ δεῖ, φησί, ζητεῖν περιτομήν, παρ' ἡμῖν ταύτην εὐρήσετε τοῖς πνευματικῶς, τουτέστι, τοῖς διὰ ψυχῆς καὶ νοῦς λατρεύουσιν. Ὁ γὰρ τὴν ψυχὴν περιτμηθεὶς, καὶ διὰ ταύτης δουλεύων τῷ Θεῷ, οὗτος τὴν εὐγενῆ περιτομήν ἔχει, ὅσα καὶ ψυχὴ κρείττων σώματος. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐν ἡμῖν γὰρ ἐστὶν ἡ περιτομή, ἀλλ', Ἡμεῖς ἐσμεν.

A perinde ac qui publica ministeria et officia non complet. Ne igitur 446 existimantes se magni quippiam fecisse, magnifice de se sentiant, ac mercedem suam perdant, hoc nomine rem istam appellavit, faciens hoc pacto eos moderate sapere, quippe qui reddiderint quod debebant.

CAPUT III.

VERS. 1. Quod reliquum est, fratres mei, gaudete in Domino. Quandoquidem in mœnore erant, quod ignorarent quomodo res Pauli se haberent, quomodo verbi prædicatio succederet, quomodo denique Epaphroditus valeret, hæc autem omnia solverat, inquires, Evangelium crescit, et ego ad vos veniam, Epaphroditusque jam emandatus est, Quod reliquum est, inquit, gaudete: nulla enim jam subest ratio, cur non gaudere debeatis. Galatas igitur filios quidem vocat, quia correctione et emendatione indigebant: hos vero fratres nominat: nam honorifice cum illis loquitur. Pulchre autem dixit, In Domino: lætari, enim secundum mundum, non est lætari, sed in Domino ipsæ etiam afflictiones gaudium habent. Vel: Quia Dominus res nostras faciles reddidit, lætamini.

Eadem scribere vobis, mihi quidem non est pigrum, vobis autem tutum. Cum multis eos nominibus prædicasset, inducit tandem adhortationem, ne statim in principio onerosus videatur.

VERS. 2. Videte canes. Erant enim nonnulli Judæi, qui simulantes Christianismum ac Evangelium promulgantes, simul Judaica admiscebant. Quia vero non facile internosci poterant, propterea dicit, Videte, observate, attendite, ne lateant. Canes autem antea appellabantur ethnici, nunc vero Judæi, tanquam impudentes, et ad lumen veritatis impudenter sese gerentes ac omnibus allatrantés.

Videte malos operarios. Hic canum etiam appellatione eos privat. Canes enim multi etiam mensæ sunt vicini, atque domos heriles custodiunt. Hi vero operantur quidem, sed ad malum, et quæ longe sunt otio deteriora, evellentur quæ probe sunt plantata.

Videte concisionem. Hoc est, circumcisionem habentes. Magna autem quondam et pretiosa res erat apud Judæos circumcisio, siquidem vel Sabbatum propter eam solveretur. At postquam nunc irrita facta est, nihil aliud est atque concisio. Quoniam enim non sit porro legitimum quod sit, carnem tantummodo concidunt. Vel quia Ecclesiam discindere conabantur.

VERS. 3. Nos enim sumus circumcisio, qui Spiritu Deo servimus. Si quaerenda est, inquit, circumcisio, apud nos eam invenietis, 447 qui spiritualiter, hoc est, anima et mente servimus. Qui enim anima circumcisus est et per eam Deo inservit, is ingenue circumcisionem habet, quanto videlicet anima est corpore præstantior. Non autem dixit, In nobis est circumcisio, verum, Nos sumus. Istud enim

Variæ lectiones.

² ὡς ἀπηγεῖς ὄντες m. ³ δεσποτικῶς o. ⁴ ποτε o. ⁵ κατατέμνειν o.

vere est homo, circumcisio virtutibus prædita. Rursum, non dixit, In illis est concisio, sed, Ipsa sunt perditio et malitia.

Et gloriamur in Christo Jesu, et non in carne confidentes. Utrum igitur melius est? in Christo gloriari corda nostra circumcidenti, et ad filiorum Dei ingenuitatem perducenti per baptismum; an in carne gloriari, hoc est, in carnali circumcisione superbire, tanquam Abrahami filii sint?

VERS. 4. *Quoniam et ego confidentiam habeam in carne.* Si ex gentibus essem, inquit, posset aliquis dicere, quod propterea accusam circumcisionem, quia Judaismi nobilitate orbatus sum: nunc vero et ego, inquit, istam habeo, quam vos dicitis, confidentiam et gloriationem in circumcisione carnali. **B** Planum est igitur, quod non propterea quod orbatus sim ea quæ vobis videtur, ingenuitate vestra, sed propter ipsam veritatem condemno circumcisionem.

Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis. Animadvertite ejus sapientiam: nullius nominatim meminit, minus invisum sermonem faciens; sed per hoc quod ait, *Si quis videtur alius*, indicat quod alii adegerint ipsum venire ad sermones hos. Pulchre autem dixit, *Videtur*: vel quod tantam non habeant fiduciam, quantam ipse: vel quod fiducia, quæ est in circumcisione, non sit vera, sed videatur tantum.

VERS. 5. *Circumcisus octavo die.* In quo potissimum gloriabantur, hoc primo loco posuit, circumcisionem nimirum. Per hoc autem quod ait, *Octavo die*, ostendit se non fuisse proselytum.

Ex genere Israel. Hoc est, non ex parentibus proselytis, verum ex ipsis Israelitis.

Ex tribu Benjamin. Hoc est, ex parte probatiore. Nam res sacerdotum in sorte hujus tribus fuerunt.

Hebræus ex Hebræis. Quod ad majores meos attingit, ex probatis sum Judæis, inquit. Poterat enim aliquis esse ex genere Israelis, qui non esset Hebræus ex Hebræis. Multi enim rem hanc corruperant, ipsius etiam Hebrææ linguæ ignari, eo quod inter gentes dispersi erant, non exacte tenebant Scripturas. Ego igitur, inquit, Hebræus sum, hoc est, Servo characterem. Vel insignem per hæc **D** ingenuitatem indicat.

Secundum legem Pharisæus. Quia **448** quæ prædixerat voluntaria non erant, nimirum circumcidi, ex genere Israelis esse, idque genus alia: nunc subdit voluntatis et propositi sui opera, inquiens, *Secundum legem Pharisæus*, hoc est, juxta legis institutionem. Probatissima enim secta apud Judæos Pharisæi erant.

VERS. 6. *Secundum æmulationem persequens Ecclesiam.* Quia Pharisæorum aliquot æmulatione vacabant, *Æmulationem*, inquit, habebam, eamque tantam, ut Christi discipulos persequerer.

Τούτο γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς ἄνθρωπος. ἡ περιτομή ἢ ἐνάρετος. Καὶ πάλιν, οὐκ εἶπεν, Ἐν ἐκείνοις ἡ κατατομή, ἀλλ', Αὐτόχρημά εἰσιν ἀπόλειτα καὶ κακία.

Καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες. Ποῖον οὖν βέλτιον; ἐν Χριστῷ καυχᾶσθαι τῷ περιτέμνοισι τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ εἰς τὴν εὐγένειαν τῶν υἰῶν τοῦ Θεοῦ ἀνάγοντι διὰ τοῦ λουτροῦ· ἢ ἐν σαρκὶ καυχᾶσθαι, τούτέστιν, ἐν τῇ σαρκικῇ περιτομῇ μεγαλοφρονεῖν, ὡς Ἀβραὰμ υἱός ὄντας;

Καίπερ ἐγὼ ἔχω πεποιθήσιν καὶ ἐν σαρκί. Εἰ ἐξ ἐθνῶν, φησὶν, ἐγενόμην, εἶχον ἂν τις λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο κατηγορῶ τῆς περιτομῆς, ἅτε ἀπεστερημένος, τῆς εὐγενείας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ· νῦν δὲ καὶ αὐτὸς, φησὶν, ἔχω ταύτην, ἣν φατε ὑμεῖς, πεποιθήσιν καὶ καύχῃσιν, τὴν ἐπὶ τῇ σαρκικῇ περιτομῇ. Δῆλον οὖν, ὅτι οὐχ ὡς ἀπεστερημένος τῆς δοκούσης εὐγενείας ὑμῶν, ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν καταγινώσκω τῆς περιτομῆς.

Εἰ τις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. Ὅρα σοφίαν· οὐκ ὀνομαστὶ μέμνηται, ἀνεπαχθῆ τὸν λόγον ποιῶν· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν, *Εἰ τις δοκεῖ ἄλλος*, δεικνυσὶν ὅτι ἄλλοι ἠνάγκασαν αὐτὸν εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ λόγου τούτου. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, *Δοκεῖ*· ἢ ὡς οὐκ ἐχόντων τοσαύτην πεποιθήσιν ὅσην αὐτός· ἢ ὡς τῆς πεποιθήσεως τῆς ἐπὶ τῇ περιτομῇ, οὐκ ἀληθοῦς ὄσης, ἀλλὰ δοκούσης.

Περιτομή ὀκταήμερος. Ὁ μάλιστα ἡδύχουν, τὸ τῆς περιτομῆς, πρῶτον τέθεικε. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, *Ὀκταήμερος*, ἐδήλωσεν ὅτι οὐ προσήλυτος ἦν.

Ἐκ γένους Ἰσραὴλ. Τούτέστιν, οὐδὲ προσήλυτων γονέων, ἀλλὰ κακείνων Ἰσραηλιτῶν.

Φυλῆς Βενιαμίν. Τούτέστι, τοῦ δοκιμωτέρου μέρους. Τὰ γὰρ τῶν ἱερέων, ἐν τῷ κλήρῳ ταύτης ἦν τῆς φυλῆς.

Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων. Ἄνωθεν, φησὶ, τῶν εὐδοκίμων Ἰουδαίων εἰμί· ἐντὶν μὲν γὰρ ἐκ γένους εἶναι Ἰσραὴλ, ἀλλ' οὐχ Ἑβραῖον ἐξ Ἑβραίων. Πολλοὶ γὰρ καὶ διεφθείραν τὸ πρᾶγμα· καὶ αὐτῆς τῆς Ἑβραϊδος γλώττης ὄντες ἀμύητοι, διὰ τὸ πρὸς ἔθνη κοῦς ἀναχυθῆναι, οὐκ ἠκριβοῦντο τὰς Γραφάς. Ἐγὼ οὖν, φησὶν, Ἑβραῖός εἰμι· τούτέστι, Σῶζω τὸν χαρακτῆρα. Ἡ τὴν πολλὴν εὐγένειαν διὰ τούτων εἰκνυστι.

Κατὰ νόμον Φαρισαῖος. Ἐπειδὴ ἂ προεῖπεν ἀπροαίρετα ἦν, τὸ περιτεμηθῆναι, τὸ ἐκ γένους Ἰσραὴλ εἶναι, καὶ τὰ λοιπά· νῦν λέγει καὶ τὰ [ἐκ] τῆς αὐτοῦ προαιρέσεως κατορθώματα, καὶ φησὶ· *Κατὰ νόμον Φαρισαῖος*, τούτέστιν, ἐν τῇ τοῦ νόμου μαθήσει. Ἡ γὰρ εὐδοκιμωτάτη αἵρεσις παρ' Ἰουδαίους οἱ Φαρισαῖοι ἦσαν.

Καὶ κατὰ ζῆλον διώκων τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐπειδὴ καὶ Φαρισαῖοι ἦσαν, καὶ οὐ σφόδρα ζηλωταί, φησὶν, ὅτι Ἐγὼ ζῆλον εἶχον, καὶ τοσοῦτον, ὥστε διώκειν τοὺς τοῦ Χριστοῦ.

Variæ lectiones.

• κατηγοροῦντές ἐσμεν ο. • ἀπερῆμιμένος, καὶ ἀπεστερημένος ο. • τῆς Ἰουδαϊκῆς ο. • γένους ο.

Κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἄμεμπτος. Ἐπειδὴ πολλοὶ καὶ διὰ φιλαρχίαν ζηλοῦσι, καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, καὶ οὐκ ἔπειρ τοῦ νόμου, φησὶν, ὅτι ἄμεμπτος ὢν κατὰ τὴν ἐν νόμῳ δικαιοσύνην, πῶς ἂν διὰ τι ἀνθρώπινον ἐδίωκον, καὶ οὐ κατὰ θεῖον ζῆλον;

Ἄλλ' ἄτινα ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἤγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. Ἀλλὰ μεροῦντος καὶ ἡγοῦμαι πάντα ζημίαν εἶναι διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου μου. Ἐνταῦθα οἱ τὸν νόμον διαβάλλοντες αἰρετικοὶ ἐπιτηδῶντες, Ἰδοῦ, φασὶ, ζημίαν ὀνομάζει τὸν νόμον [καὶ σκύβαλα·] πῶς οὖν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐδόθη; Πρῶτον μὲν οὖν εὐχαριστήσωμεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ψυχοκόμησεν αὐτοῦς παραδείξασθαι τὰ ῥήματα, ὡς ὑπὲρ αὐτῶν ὄντα. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, ἐξήλεψαν ἂν τὰ ῥητὰ ταῦτα, ὡσπερ καὶ ἄλλα πολλὰ. Ἐπειτα πρόσχες· οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ὅτι Ζημία ἐστὶν ὁ νόμος, ἀλλ' ὅτι ἤγημαι αὐτὸν ζημίαν· φύσει μὲν γὰρ οὐκ ἐστὶ ζημία. Πῶς γὰρ, ὅς εἰς Χριστὸν ἄγει καλῶς νοούμενος; Ἐπει δὲ ἐγὼ πρότερον κακῶς νοῶν αὐτὸν οὐ προσήειν Χριστῷ, εἶτα ὕστερον, ἐπιγνοῦς τὴν ἀλήθειαν, προσήλθον Χριστῷ, καὶ ἐδοξέ μοι γενέσθαι ζημία ὁ νόμος τὸν χρόνον ἐκεῖνον, καθ' ὃν κακῶς νοῶν αὐτὸν, οὐ προσήλθον Χριστῷ. Ἐπει τῇ γε οἰκεῖ φύσει ὁ νόμος κέρδος ἐστὶ. Καὶ ἄκουε· οὐκ εἶπεν, Ἄτινα ἡγοῦμην κέρδη, ἀλλ', Ἄτινα ἦν. Ἀληθῶς γὰρ κέρδος ἐστὶν ὁ νόμος, θηριωδία; ἀπαλλάττων τοὺς ἀνθρώπους καὶ δεισιδαιμονίας, καὶ οἶον κλίμαξ γενόμενος, καὶ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν. Ὡσπερ οὖν ὁ διὰ κλίμακος ἀνελθὼν, οὐ διαπτύει τὴν κλίμακα, ἀλλὰ καὶ χάριν αὐτῇ οἶδεν· εἰ μὴ γὰρ αὕτη ἦν, οὐκ ἂν ἀνέβη· οὕτω καὶ ὁ νόμος κέρδος μὲν ἦν, νῦν δὲ ζημίαν αὐτὸν ἡγοῦμεθα, οὐκ ὅτι τοιοῦτό; ¹⁰ ἐστὶν, ἀλλ' ἔπειδὴ μείζων ἢ χάρις. Ὡσπερ γὰρ ἀργυρίον τις κατέχω, ἐπειδὴν χρυσίον εὔρη, καὶ μὴ ἐξῆ ἀμφοτέρα κατασεῖν, ζημίαν ἡγεῖται τὸ κατέχειν ἐκεῖνο, καὶ λοιπὸν ἀφείς αὐτὸ, λαμβάνει τὸ χρυσίον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα Ζημία ὁ νόμος, εἰς ἀπάγη Χριστοῦ· ἂν δὲ παραπέμπη, οὐκέτι. Οὐ μόνον οὖν, φησὶ, πάσαι ἡγημαὶ ζημίαν τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ νῦν ἡγοῦμαι. Διὰ τί; Διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς χάριτος. Ὁρᾷς, ὅτι σύγκρισιν ποιεῖται; Ἡ δὲ σύγκρισις, ὁμογενῶν πραγμάτων· καὶ τὸ ὑπερέχον, ὁμογενοῦς ὑπερέχει. Ὡστε καὶ ὁ νόμος γνώσις, ἀλλ' ἐλάττων· ὡς καὶ ὁ λύχνος φῶς, ἀλλ' ¹¹ οὐκ οἶον τὸ τοῦ ἡλίου, φῶς δὲ ὄμως.

Δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθη, καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω. Διὰ τὸν Χριστὸν, φησὶν, ἐζημιώθη· τουτέστι, Ζημίαν ἡγησάμην πάντα· ἢ ὅτι ἀπεβαλόμην. Ὁρᾷς, ὅτι οὐ φύσει ζημία ὁ νόμος, ἀλλὰ διὰ τὸν Χριστὸν. Σκύβαλα δὲ, οὕτω μὲν δῆλον εἰ τὸν νόμον ὠνόμασεν. Εἰκός γὰρ περὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων λέγειν· οὕτω ¹² γὰρ προεῖπε·

Variae lectiones.

¹⁰ τοῦτό ο. ¹¹ ἀλλ' οἶον; ο. ¹² οὕτω ο.

Secundum justitiam quæ in lege est, conversatus sine querela. Quia plerique principatus causa et ob alias quasdam res æmulantur, et non propter legem, ait : Cum inculpatus essem in justitia legis, quomodo ob humanum aliquod, et non propter divinum zelum persecutus sum?

Vers. 7, 8. *Sed quæ mihi lucra fuerunt, hæc arbitratus sum propter Christum damnum.* Verumtamen existimo omnia damnum esse, propter excellentiam cognitionis Jesu Christi Domini mei. Hic hæretici qui legem calumniantur insurgentes dicunt, Ecce legem damnum vocat : quomodo igitur a Deo data est? Primum igitur gratias agamus quod Spiritus sanctus ita ordinavit, ut susciperent verba tanquam pro iis essent. Nisi enim providentia Dei accessisset, verba ista, ut alia pleraque, expungerent. Deinde observa : non dixit simpliciter legem esse damnum, sed, *Arbitratus sum* illam esse damnum : nam natura non est damnum. Quomodo enim, cum ad Christum ducat, si recte intelligatur? Nam antea ego perperam eam intelligens, non accedebam Christo : deinde vero veritatem agnoscens, ad Christum accessi, ac visa est lex mihi detrimentum per illud temporis, quo male illam intelligens ad Christum non accessi. Nam secundum propriam naturam lex est lucrum. Audi porro : non dixit, Quæ putabam esse lucra, sed, *Quæ erant* : revera enim lex est lucrum, a belluina natura et superstitione homines liberans, ac veluti scalarum loco facta, et ad vitam Christo dignam nos perducens. Ut igitur qui per scalas conscendit, non despuit gradus, sed gratiam potius illis habet (nisi enim istæ fuissent, non potuisset ascendere), hunc ad modum lex quidem lucrum erat, jam vero detrimentum et noxam eam esse censemus, non quod hujusmodi sit, sed quod major sit gratia. Quemadmodum enim aliquis argentum continens, ubi aurum invenerit, nec licet utraque obtinere, damnum censeat retinere illud, ac deinceps relicto illo aurum accipit : hunc ad modum lex est damno, si a Christo abduxerit ; si autem adduxerit, non porro. Non solum igitur, inquit, olim arbitratus sum legem esse damnum, verum etiamnum arbitror. Quam ob causam? Propter excellentiam gratiæ. Viden' quod comparisonem faciat? Comparatio autem rerum est ejusdem generis, et quod excellit, aliud ejusdem generis excellit. Proinde lex cognitio est, sed minor : perinde ac lucerna lumen est, sed non quale solis est, lumen tamen est.

Propter quem omnia pro damnis duxi, et arbitror esse rejectamenta, ut Christum lucrifaciam. Propter Christum, inquit, pro damnis duxi, hoc est, detrimentum esse putavi, vel omnia rejeci. Animadvertis quod lex non est natura detrimentum, sed Christi causa. Rejectamenta vero sive stercora num legem nominaverit, nondum liquet : nam verisimile est

illum de mundanis rebus ac negotiis dicere. Ita enim supra dixit: *Propter quem omnia damno duxi, res mundanas scilicet. Sin de lege dictum accipiamus, ne sic quidem injuriam patitur. Rejectamenta enim frumenti paleæ sunt, sive culmus: atqui culmus frumenti conservativus est et firmamentum ejus, et nisi iste esset, frumentum non esset: attamen frumento apparente et selecto, inutilis deinceps est culmus. Hanc ad rationem lex est gratiæ confirmatrix ac testis: at vero simul atque illa illuxit, non est opus porro litteræ ejus assidere.*

VERS. 9. *Ut et inveniar in ipso non habens meam justitiam quæ est ex lege, sed illam quæ ex fide est Christi, quæ ex Deo est justitia. Ut non habeam meam justitiam, quæ est ex operibus legis, tanquam jam ea perfecim (neque enim justitia est ex operibus, quandoquidem hæc non perfecim), sed eam quæ est per fidem Christi, quæ est justitia ex Deo, hoc est, divinum donum, quæ gratia justificat credentes. Si enim credideris in corde tuo, et ore fueris confessus, servaberis^k. Divina autem dona longo intervallo exsuperant vilitatem operum humano studio et conatu peractorum, perinde ac frumentum paleas excedit.*

VERS. 10. *In fide, ut cognoscam eum, et potentiam resurrectionis ejus. Per fidem igitur cognitio. Qualis enim ratiocinatio resurrectionem nobis probabit? Nulla, sed fides. Si autem resurrectio ex fide cognoscitur, quomodo quod majus est, nimirum natiuitas ejus, rationibus comprehenditur? At qua ratione id majus est? Quia resurrectionis multa sunt exempla: multi namque et ante Christum resurrexerunt: ex virgine autem nemo unquam natus erat. Proinde justitia, quæ ex Deo est, in fide est: hoc est, huic innititur, eamque fundamentum habet. Potentiam autem resurrectionis dixit: revera enim ingens robur et potentia est, resurgere. Quinetiam **450** resurrectio potentiam nobis immittit ad idem iter ingrediendum.*

Et societatem passionum illius. Cum persecutionem, inquit, patimur et affligimur, participes reddimur passionum sive afflictionum Christi. Si igitur non crederemus quod cum Christo regnaturi sumus, non tanta tantaque pateremur. Observa autem quod is maxime credit Christum resurrexisse, qui patitur. Audi igitur quæ sequuntur.

Configuratus morti ejus. Hoc est, assimilatus. Ut enim ille ab hominibus passus est, sic et ego. Afflictiones enim et persecutiones imaginem mortis illius depingunt: proinde et nos idem cum Christo efficitur, quatenus patimur. Viden' quid præstant afflictiones?

VERS. 11. *Si quo modo occurram ad resurrectionem mortuorum. Quid inde? Nisi passus esses, o Paule,*

^k Rom. x, 9.

A *Δι' ὃν τὰ πάντα ἐξημώθη, τὰ τοῦ παρόντος τυχόν κόσμου. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ νόμου εἰρησθαι δεξόμεθα τοῦτο, οὐδὲ οὕτως ὑβρίζεται. Σκύβαλα γὰρ τοῦ σίτου τὰ ἀχυρα, ἦτοι ἡ καλάμη· ἀλλ' ἡ καλάμη, συντηρητικὴ ἐστὶ τοῦ σίτου, καὶ στήριγμα αὐτοῦ, καὶ ¹¹ εἰ μὴ ἦν αὕτη, οὐκ ἂν σίτος ἐγένετο· ὁμοίως φανερός τοῦ σίτου καὶ ἐκλεγέντος, ἀχρηστος λοιπὸν αὐτῆ. Οὕτω καὶ ὁ νόμος, τῆς χάριτος βεβαιωτῆς καὶ μάρτυρος· φανερίσθης δὲ αὐτῆς, οὐ δεῖ προσκαθῆσθαι τῷ τούτου γράμματι.*

Καὶ εὐρεθῶ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην. Ἴνα μὴ ἔχω ἐμὴν δικαιοσύνην, τὴν ἐκ τῶν ἔργων τοῦ νόμου, ὡς διέβην κατορθώσας αὐτὰ· οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ ἐστὶ δικαιοσύνη ἐξ ἔργων, ὅτι οὐδὲ κατορθώσα ¹² ταῦτα· ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, ἧτις ἐστὶν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνη, τουτέστι, θεῖον δῶρον, χάριτι δικαιοῦσα τοὺς πιστεύοντας. Ἐὰν γὰρ πιστεύσης τῇ καρδίᾳ, καὶ ὁμολογήσης τῷ στόματι, σωθήσῃ. Τὰ δὲ θεῖα δῶρα, πολλῶ τῷ μέτρῳ ὑπερβαίνει τὴν εὐτέλειαν τῶν ἀνθρώπινῃ σπουδῇ τελουμένων κατορθωμάτων, ὥστερ καὶ ὁ σίτος τὰ σκύβαλα.

Ἐπὶ τῇ πίστει, τοῦ γινῶναι αὐτὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. Ἄρα διὰ πίστεως ἡ γνώσις. Πῶς γὰρ λογισμὸς τὴν ἀνάστασιν ἡμῖν παραστήσει; Οὐδὲ εἰς, ἀλλὰ πίστις. Εἰ δὲ ἡ ἀνάστασις πίστει γινώσκεται, πῶς τὸ μείζον, ἡ γέννησις, λογισμοῖς καταλειφθήσεται; πῶς δὲ μείζον; Ὅτι τῆς μὲν ἀναστάσεως πολλὰ ὑποδείγματα ¹³· ἀνέστησαν μὲν γὰρ πολλοὶ καὶ πρὸ Χριστοῦ· ἐκ παρθένου δὲ οὐδεὶς ἐτέχθη. Ἡ τοίνυν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνη ἐν ¹⁴ τῇ πίστει ἐστὶ, τουτέστιν, εἰς ταύτην ἐπερείδεται, καὶ αὐτὴν ἔχει θεμέλιον. Δύναμιν δὲ εἶπεν ἀναστάσεως· τῷ ὄντι γὰρ μεγάλη ἰσχὺς τὸ ἀναστῆναι. Καὶ ἄλλως δὲ, ἡ ἀνάστασις δύναμιν ἐλέησιν ἡμῖν εἰς τὸ τὴν αὐτὴν ὁδεύειν ὁδόν.

Καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ. Διωκόμενοι, φησὶ, καὶ θλιβόμενοι, κοινωνοὶ γινόμεθα τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ. Εἰ τοίνυν μὴ ἐπιστεῖομεν, ὅτι συμβασιλεύσομεν, οὐκ ἂν τοσαῦτα καὶ τοσαῦτα ἐπάσχομεν. Σημειώσει δὲ, ὅτι ἐκεῖνος μάλιστα πιστεύει, ὅτι Χριστὸς ἀνέστη, ὁ πάσχων. Καὶ ἔκουσ τῶν ἐξῆς·

Συμμορφούμενος¹⁵ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ. Τουτέστιν, ἐξομοιούμενος¹⁶. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπάθεν, οὕτω καὶ ἐγώ. Ὅτι διωγμοὶ γὰρ, καὶ τὰ παθήματα, τὴν εἰκόνα ζωγραφούσι τοῦ θανάτου ἐκείνου, καὶ χριστοὶ γινόμεθα καὶ ἡμεῖς, καθὸ πάσχομεν. Ὅρας τὸ κατόρθωμα ¹⁷ τῶν παθῶν,

Εἰπὼς καταστήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν. Τί οὖν; εἰ μὴ ἐπάθεις, ὦ Παῦλε, οὐκ ἐμε-

Variae lectiones.

¹² ἐκ λόγου γίνωσκε ὡς ο. ¹³ κατορθώσε τις ο. ¹⁴ ὑποδείγματα ἔχουσι in. ¹⁵ ἐπὶ ο. ¹⁶ -φοῦμοι ο. ¹⁷ -μοιούμεθα ο. ¹⁸ ἀξίωμα ο.

λες ἀναστῆναι; Ἄλλ' ἐξανάστασιν ἐνταῦθα νόει, τὴν ἔνδοξον, τὴν ἐν νεφέλαις ἔξαρον. Πάντες μὲν γὰρ ἀνίστανται, οὐ πάντες δὲ καὶ ²⁰ ἐξανίστανται· ἀλλ' οἱ μὲν ἀμαρτωλοὶ, κάτω μένουσι τὸν Κριτὴν· οἱ δὲ ἅγιοι, ἀρπάζονται ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου. Νοήσεις δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας τὸ λεγόμενον. Ἀπέθανε, φησὶν, ὁ Χριστός· ἀποθνήσκω κἀγώ. Ἀνέστη ἐκείνος ἐνδόξως, σπουδάζω κἀγὼ τοιαύτης ἀναστάσεως τυχεῖν ἐνδόξου. Ὅρα δὲ καὶ εὐλάβειαν τοῦ τοσαῦτα κατορθώσαντος, τοῦ ὑπὲρ τοὺς ²¹ ἀνθρώπους ὄντος· *Εἰ πως φθάσω*. Οὐ θαρρῶ γὰρ, φησὶν, οὕτω· οὕτως ἐταπεινοφρόνει· ὅπερ ἀλαχοῦ λέγει· Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ· καὶ, *Μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γέρωμαι*.

Ὅχι ὅτι ἦδη ἔλαβον, ἢ ἦδη τετελεῖμαι. Εἰπὼν, ὅτι *Εἰ πως καταστήσω* ²², κατασκευάζει τοῦτο, καὶ φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο οὕτως εἶπον διστακτικῶς, ὅτι οὕτω ἔλαβον τὸ βραβεῖον, οὕτω τετελεῖμαι.

Διώκω δὲ, εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ ²³ Ἰησοῦ. Ἔτι, φησὶν, ἐναγωνίως εἶμι, ἔτι διώκω, εἰ πως ἰσχύσω καταλαβεῖν τὸ τέλος καὶ τὸ βραβεῖον. Ἔτα δεικνύς ὅτι ὀφειλή ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, φησὶ· *Διότι καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ*· τουτέστι, τῶν ἀπολλυμένων ἡμῶν, τῶν ἀπεγνωσμένων· κατεδίωξέ με ὁ Χριστός, καὶ φεύγοντα ἀπ' αὐτοῦ κατέλαβε, καὶ ἐπέστρεφεν. Ὅφειλω τοίνυν καὶ αὐτὸς διώκειν αὐτὸν λοιπὸν, ὡς ἂν καταλάβω. Ἐμφαντικώτατα δὲ τὸ διώκειν εἶπεν. Ὁ γὰρ διώκων, οὐδὲν ἄλλο ὄρα ἢ πρὸς ὃ σπεύδει, πάντα δὲ παρέρχεται, καὶ τὰ φίλτατα καὶ τὰ ἀναγκαϊότατα. Οὕτως ὀφειλομεν καὶ ἡμεῖς σπεύδειν, ὑπ' οὐδενὸς διακοπτόμενοι.

Ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὕτω λογιζομαι κατεληφέναι. Ἐπειδὴ πολλὰ ἐπήνεσε Φιλιππησίους, νῦν καταστέλλων αὐτῶν τὸ φρόνημα, φησὶν, ὅτι Ἐγὼ ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικούτος, ὁ διδάσκαλος ὑμῶν, οὕτω λογιζομαι κατεληφέναι τὴν ἀρετὴν ἅπασαν· ὡς ἂν εἰ ἐπὶ δρομέως εἶποι τις· Οὕτω τὸ πᾶν ἤνυσε. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ φησὶ· *Τὸν δρόμον τετέλεκα*; Ἐκεῖνο πρὸς τῆ τελειότη ὧν ἐφη.

Ἐν δὲ, τῶν μὲν ὀπισθεν ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος. Ἐν ποιῶ, φησὶν, ἐνὸς γίνομαι μόνου, ὅπως αἰεὶ προκόποισμι· ἐπιλανθάνομαι τῶν κατορθωμάτων, καὶ ἀφίημι αὐτὰ ὀπίσω, καὶ οὐδὲ μέμνημαι ὅλως αὐτῶν, καὶ οὕτω τὰ ἔμπροσθεν διώκω, ὡς λείποντά μοι· ὡς ὃ γε [ἦδη] τετελειώσθαι νομίζων, παύσεται τρέχων, ὡς ἦδη τὸ πᾶν κατωρθωκώς. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, Ἐπεκτεινόμενος; Τοῦτ' ἐστὶ· Πρὶν φθάσαι ²⁴, λαβεῖν σπουδάζων, καὶ τοὺς πόδας, καίτοι τρέχοντα, τῷ λοιπῷ σώματι

non eras resurrecturus? Verum resurrectionem hic intellige celebrem in nubibus sublationem. Omnes etenim resurgunt, at non omnes resurgendo sublevabuntur in nubes: verum peccatores infra quidem expectant Judicem, sancti vero in nubes rapiuntur in occursum Domini. Intelliges autem quod dicitur, ex iis quæ sequuntur. Mortuus est, inquit, Christus: morior et ego. Resurrexit ille honorifice, conor et ego huiusmodi consequi resurrectionem celebrem. Vide autem cautelam ejus qui tanta sit operatus, qui sit supra homines. Si quo modo perveniam. Nondum enim audax et confidens sum, inquit: adeo humili spiritu imbutus erat: quod et alio in loco ait, Qui videtur stare, videat ne cadat ¹: et, Ne quo modo aliis prædicans, ipse reprobus efficiar ^m.

VERS. 12. Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim. Cum dixisset, Si quo modo occurram, confirmat hoc, inquires: Propterea sic dixi per ambiguitatem, quia nondum accepi brabeum, nondum perfectus sum.

Persequor autem; si et comprehendam, quatenus et comprehensus sum a Christo: Jesu. Ego, inquit, in certamine adhuc versor, adhuc sequor, si quo modo queam comprehendere finem et brabeum. Deinde ostendens rem ipsam esse debitum, subdit: Quoniam et comprehensus sum a Christo: id est, Cum essem ex pereuntibus et condemnatis, persecutus est me Christus, et fugientem ab eo comprehendit, et ad sese convertit. Deheo itaque et ego ipsum sequi deinceps, ut apprehendam. Significantissime autem dixit, διώκειν. Qui enim persequitur, nihil aliud intuetur, quam ad quod accelerat, sed omnia præterit cum charissima, tum maxime necessaria: hunc ad modum et nos festinare debemus nulla re impediti.

451 VERS. 13. Fratres, ego me nondum arbitror comprehendisse. Quia plurimum laudaverat Philippenses, nunc ipsorum dejiciens affectum, Ego, inquit, talis ac tantus, præceptor vester, nondum opinor me apprehendisse virtutem universam: perinde quasi de cursore aliqui dicat: Nondum totum perfecit. Qui igitur alio in loco ait, Cursum consummavi ⁿ? At illud morti vicinus dixit.

VERS. 14. Unum autem, quæ quidem retro sunt, obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora, extendens meipsum. Unum, inquit, facio, unum hoc solummodo contendo, ut semper promoveam: obliviscor operum transactorum, eaque post tergum relinquo, et eorum prorsus ne recordor quidem, ac sic priora et quæ ante me sunt, persequor, ceu ea quæ desint mihi. Nam qui se cursum absolvisse putat, a cursu desistit, tanquam qui totum jam consecerit. Quid vero est, Extendens? Hoc est, Priusquam pervenero

¹ I Cor. x, 12. ^m I Cor. ix, 27. ⁿ II Tim. iv, 7.

Varix lectiones.

²⁰ οὐ μέντοι πάντες ο. ²¹ τοὺς οὐρανοὺς ο. ²² φθάσω ο. ²³ ἐν Χριστῷ ο. ²⁴ φθάσω ο.

accipere lentans, ac pedes, currentes licet, reliquo corpore antevertere festinans, meipsum inflectendo ad anteriora : quod a multa cupiditate et promptitudine fit.

Ad destinatum persequor, ad brabeum supernæ vocationis Dei in Christo Jesu. Non sine præfixo signo curro, sed ad scopum desigens oculos. Quis vero iste est? Brabeum supernæ vocationis, hoc est, incorruptibilis, quæ est in cœlis. Infra enim est certamen, supra vero corona, in splendore sanctorum. Nam et rex majori honore afficiens certatores, ad superna vocans eos coronat. Ostendens autem quod Christi auxilium omnia perficiat, ac sine illo imperfectus sit cursus, adjicit, *In Christo Jesu*, hoc est, per illius auxilium.

VERS. 15. *Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus.* Quale isthuc? ut obliviscamur eorum quæ sunt post nos. Perfecti enim est, seipsum non existimare perfectum : hæc enim est perfectio, non confidere.

Et si quid aliter sapitis, et hoc Deus vobis revelabit. Hic eos securos reddit : Si putatis, inquit, totum vos perfecisse, Deus vobis, ceu ignorantibus, ostendet quid conveniat. Hæc autem de vitæ perfectione dicta sunt, ac ne ipsi se perfectos putent.

VERS. 16. *Verumtamen ad quod pervenimus, eadem incedamus regula, ut idem sapiamus.* Hactenus, inquit, quod perfecimus, retineamus, nimirum concordiam, pacem : et incedamus eadem regula, hoc est, eadem fide, eodem termino. Regula enim neque appositionem habet, neque ablationem : neque vos igitur Spiritus mandata alteretis.

VERS. 17. *Imitatores mei estote, fratres, et considerate eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nos.* In superioribus dixit, *Videte canes*, atque Philippenses ab illis abduxit : nunc autem agglutinat eos iis qui bene ambulant : hoc enim est quod ait, *Considerate*, hoc est, Intuemini in eos, ac veluti ad archetypum respicientes, ad illorum similitudinem effingimini : ac quemadmodum habetis typum me, hunc ad modum et illos. Non enim verbis tantum docebat, verumetiam vita bonisque moribus seipsum exemplar exhibebat : quandoquidem et hoc est perfectæ doctrinæ.

VERS. 18. *Multi enim ambulant, quos sæpe dixi vobis, nunc autem et flens dico.* Non nominatim eos perstringit, ne provocet eos, facit tamen ut hos recognoscant, *Quos sæpe dixi vobis*, inquiens. Nunc autem, postquam malum progressum est et extensum, ne meminisse quidem horum possum sine lacrymis. Viden' compassionem ejus? non ob propria ille mala plorabat (non enim habebat), sed quia alii sensu sui mali carentes et in deliciis vivebant.

Inimicos crucis Christi. Fuerunt nonnulli Christianismum simulantes, in deliciis tamen et tranquillitate

προλαμβάνειν σπεύδων, τὸ ἐπικλίνειν αὐτὸν εἰς τὰ ἔμπροσθεν· ὅπερ ἀπὸ πολλῆς προθυμίας γίνεται.

Κατὰ σκοπὸν διώκω, ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἁνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὐκ ἀπάκπως, φησὶ, τρέχω, ἀλλὰ πρὸς σκοπὸν ἀφορῶν. Τίς δὲ οὗτος; « Τὸ βραβεῖον τῆς ἁνω κλήσεως, ἢ τούτέστι, τῆς ἀφθάτου, τῆς ἐν οὐρανοῖς. Κάτω μὲν γὰρ ὁ ἀγὼν, ἀλλ' ὁ στέφανος ἄνω, ἐν τῇ τῶν ἁγίων λαμπρότητι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ βασιλεὺς, πλεόν τιμῶν τοῦ ἀγωνιστάς, ἄνω καλέσας στεφανοί. Δεικνύων δὲ ὅτι ἡ τοῦ Χριστοῦ βοήθεια τὰ πᾶν ποιεῖ, καὶ ἀνευ αὐτῆς; » ὁ δρόμος ἀτελής, φησὶν· « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τούτέστι, διὰ τῆς ἐκείνου συνεργείας.

B « Ὅσοι οὖν τέλειοι, τούτο φρονώμεν. — Τούτο, ποῖον; Τὸ ἐπιλανθάνεσθαι τῶν ὀπισθεν. Τελείου γὰρ, τὸ μὴ τέλειον νομίζειν αὐτόν· τούτο γὰρ ἐστὶ τελειότης, τὸ μὴ θαρρῆειν.

Καὶ εἰ τι ἐτέρως φρονεῖτε, καὶ τούτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει. Ἐνταῦθα ἀσφαλίζεται αὐτοῖς· τούτέστιν, εἴτε νομίζετε τὸ πᾶν κατωρθώκεναι, ὁ Θεὸς ὑμῖν, ὡς ἀγνοοῦσιν, ὑποδείξει τὸ θεόν. Ταῦτα δὲ περὶ βίου τελειότητος εἴρηται, καὶ τοῦ μὴ νομίζειν αὐτοὺς τελείους εἶναι.

Πλὴν εἰς ὃ ἐβράσασμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Τίως, φησὶν, ὁ κατωρθώσαμεν, κατέχωμεν, τὸ τῆς ὁμονοίας, τὸ τῆς εἰρήνης· καὶ στοιχώμεν τῷ αὐτῷ κανόνι, τούτέστι, τῇ αὐτῇ πίστει, τῷ αὐτῷ ὄρω· ὁ κανὼν γὰρ οὕτε πρόσθεσιν ἔχει, οὕτε ἀφαιρεσιν· μηδὲ ὑμεῖς οὖν τὰ παραγγέλματα τοῦ Πνεύματος; ἀλλοιοῦτε.

Συμμιμηταί μοι γίνεσθε, ἀδελφοί, καὶ σκοπεῖτε τοὺς οὕτω περιπατοῦντας, καθὼς ἔχετε τύπον ἡμᾶς. Εἶπεν ἄνωτέρω· *Βλέπετε τοὺς κύνας*· καὶ ἀπήγαγε τοὺς Φιλιππησίους ἐκείνων· νῦν δὲ συκολλησάμενος αὐτοὺς τοῖς καλῶς περιπατοῦσι· τούτο γὰρ ἐστὶ τὸ, *Σκοπεῖτε*, ἀντὶ τοῦ, Προσέχετε αὐτοῖς καὶ ὡς πρὸς ἀρχέτυπον βλέποντες, πρὸς ἐκείνους ἀποτυποῦσθε· καὶ ὡς περ ἔχετε τύπον ἐμὲ, οὕτω κάκεινους. Οὐ γὰρ διὰ ῥημάτων μόνον ἐδίδασκεν, ἀλλὰ καὶ διὰ βίου καὶ ἀγωγῆς αὐτὸν τύπον παρεῖχεν· ἐπὶ καὶ τούτο ἡ τελεία διδασκαλία.

D *Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσιν οὗς πολλὰκις ἔλεγον ὑμῖν, νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω.* Οὐκ ὀνομαστικῶς τοὺς λέγει, ἵνα μὴ πλήξη, ἀλλὰ δίδωσιν αὐτοῖς ἀναγνώσασθαι τούτους. Οὗς γὰρ, φησὶ, *πολλὰκις ἔλεγον ὑμῖν*. Νῦν δὲ ἐπιπλοῦν πρόκοψε τὸ κακὸν καὶ ἐπετίσθη, οὐδὲ μνημονεύειν ἔχω τούτων ἀδακρυτί. Ὁρᾷ συμπάθειαν; οὐκ ἐπὶ τοῖς οικείοις ἔκλαιε κακοῖς (οὐ γὰρ εἶχεν), ἀλλ' ἐφ' οἷς ἕτεροι ἀναλήθως καὶ ἐν τρυφῇ ἔζων.

Τοὺς ἐχθρούς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἡσάντινες Χριστιανισμὸν μὲν ὑποκρινόμενοι, ἐν τρυφῇ

Variæ lectiones.

¹¹ αὐτοῦ ο.

δὲ καὶ ἀνέσει ζῶντες · τούτους ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ ἄ
 φησιν. Ὁ μὲν γὰρ ψυχὴν ἐπιζητεῖ παρατεταμένην εἰς
 θάνατον, διψῶσαν κίνδυνον · αὐτοὶ δὲ ἐκλέλυνται καὶ
 ἀπειναντίας ἐκείνῃ πολυτεύονται. Εἰ γὰρ τὸν σταυρὸν
 ἐφίλου, ἐσπούδαζον ἂν τὸν ἐσταυρωμένον βίον ζῆν,
 τὸν κατάπεικρον. Οὐ φρίττομεν λοιπὸν, εἴ γε ὁ τῆς
 τρυφῆς φίλος, καὶ τῆς ἐναυθα ἀνέσεως, καὶ ἀσφα-
 λείας, ἐχθρὸς ἐστὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ ;

Ὁρ ὁ θεὸς ἡ κοιλία. Λατρεύουσι γὰρ ὡς θεῷ
 ταύτῃ, καὶ πᾶσαν θεραπείαν προσάγουσι. Τοῖς μὲν
 τὰ χρήματα, τοῖς δὲ ἡ κοιλία θεός · περὶ ὧν ἀλλα-
 χου φησὶ · Φάγωμεν καὶ πίωμεν · αὐριον γὰρ ἀπο-
 θνήσκομεν. Ἰδοὺ καὶ ἑτέρα εἰδωλαλατρεία.

Καὶ ἡ δόξα, ἐν τῇ αἰσχύνῃ στήτων. Τινὲς περὶ
 τῆς περιτομῆς φασὶ τοῦτο, ἦν αὐτοὶ μὲν δόξαν εἶχον,
 αἰσχύνῃ δὲ ὄντως ἐστίν. Οὐκ ἐστὶ δὲ τοῦτο ²⁰, ἀλλὰ
 τὴν ἀναληθίαν αὐτῶν διὰ τούτων δείκνυσι. Καὶ γὰρ
 ἀμαρτάνοντας, φησὶ, δὸν ἐγκαλύπτασθαι καὶ ἐπαι-
 σχύνεσθαι, οἱ δὲ δόξαν ταυτα ἠγοῦνται.

Οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες. Οὗτοι γὰρ ἔχουσι
 θεὸν τὴν κοιλίαν, οἱ μηδὲν πνευματικὸν ἢ οὐράνιον
 νοοῦμενοι.

Ἡμῶν δὲ ²¹ τὸ πολιτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρ-
 χει, ἐξ οὗ καὶ Ἐπιτήρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον
 Ἰησοῦν Χριστόν. Ὅστε τὰ ἄνω δεῖ ἡμᾶς φρονεῖν,
 πρὸς τὴν πατρίδα ἡμῶν σπεύδειν, ἔνθα καὶ πολι-
 τεύεσθαι ἐτάχθημεν · ἐπεὶ καὶ ὁ Δεσπότης καὶ Βασι-
 λεὺς ἡμῶν ἐκεῖ, καὶ ἐκείθεν αὐτὸν ἤξειν προσδοκῶ-
 μεν ἐν τῇ δόξῃ τῇ Πατρικῇ μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων.
 Ὅστε καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου, C
 δὴσασπύθητε.

Ὁς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως
 ἡμῶν. Πολλὰ νῦν πάσχει τὸ σῶμα · δεσμεῖται, μα-
 στίζεται, μυρίαὶ δεινοὶς ὑποβάλλεται. Διὰ τοῦτο
 ταπεινώσεως σῶμα, ὅτι φοροῖ καὶ ἀλγηδόνιν ²² ὑπέ-
 κειται · ἀλλὰ μετασχηματισθήσεται, τουτέστι, τὸ
 αὐτὸ μένον ἐνδύσεται ἀφθαρσίαν · μετασχηματισμὸν
 γὰρ, τὴν ἀπὸ φθορᾶς ἀλλαγὴν νόησον.

Εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι
 τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἐπειδὴ σύμμορφον αὐτοῦ, φησὶν,
 ἐγένετο διὰ τῆς κοινωνίας των παθῶν, σύμμορφον
 γενήσεται καὶ τῇ δόξῃ. Βαβα! τί εἶπε; Τῷ ὑπὸ τῶν
 ἀγγέλων προσκυνομένῳ, τῷ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς
 καθημένῳ, τῷ τῆς δόξης ὄντι σώματι σύμμορφον
 γίνεται τὸ σῶμα ἡμῶν, καὶ οὕτω δοξάζεται, ὡς ἐκεῖνο !
 Ἄρα ἂν πᾶσα ἡ οἰκουμένη ἐπὶ τὸ αὐτὸ δακρύη τους
 ἐκπίπτοντας, αἷς τοιαύτης δόξης, ἀξίως δακρῶσει ;

Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ
 ὑπετάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα. Ἐπειδὴ μέγα εἶπε καὶ
 σχεδὸν ἄπιστον, φησὶ · Μὴ ἀπιστήσης · δύναμιν γὰρ
 ἔχει, δι' ἧς ἐνεργεῖ τὰ πάντα, καὶ ὑπέταξεν ἀγγέλους,
 καὶ ἀρχαγγέλους, καὶ δαίμονας · ὥστε ἐπεὶ ἐκαίνα τὰ
 μείζω ἐποίησε, πολλῶ μᾶλλον τοῦτο τὸ ἔλαττον ἐκαί-
 νων ποιήσει. Τί, δὲ ὑπέταξεν ; Οἱ μὲν φασὶν, δεῖ ὁ θεὸς
 καὶ Πατὴρ ὑπέταξεν αὐτῷ, τῷ Χριστῷ δηλαδὴ, τὰ

viventes, hos hostes crucis appellat. Hæc enim ani-
 mam inquit extensam ad mortem, sitiientem peri-
 cula : ipsi autem soluti sunt, ac contrario plane
 modo conversantur ac vivunt. Si enim crucem ama-
 rent, crucifixam simul vitam querere studerent,
 amarulentam videlicet. Non horremus igitur in
 posterum, siquidem deliciarum et quietis mundanæ
 et securitatis amicus, est hostis crucis Christi ?

VERS. 19. *Quorum deus venter est.* Serviunt enim
 huic tanquam deo, et omnem curam adhibent. Aliis
 quidem pecunia, aliis vero venter deus est, de
 quibus et alio in loco ait : *Edamus et bibamus,*
eras enim moriemur *. Ecce alteram idololatriam.

Et gloria in confusione ipsorum. Quidam hoc de
 circumcisione dicunt, quam ipsi gloriam putabant,
 revera autem ignominia est. Hoc vero non ita est,
 sed stultitiam ipsorum ostendit. Nam qui peccant,
 velari eos ac pudesceri oportet ; isti vero hæc sibi
 gloriæ ducunt.

Qui terrena sapiunt. Hi enim ventrem deum
 habent, qui nihil spirituale aut cœleste cogitant.

VERS. 20. *Nostra autem conversatio in caelis est,*
unde etiam Salvatorem exspectamus Dominum Jesum
Christum. Itaque quæ superna sunt, nos sapere et
 affectare oportet, et ad patriam nostram festinare,
 ubi vivere et commorari nobis ordinatum est,
 quandoquidem et Dominus et Rex noster illic sit,
 atque illinc ipsum venturum exspectamus in gloria
 453 Paterna cum sanctis angelis. Itaque et a loco
 et a persona ad pudorem commoveamini.

VERS. 21. *Qui trans figurabit corpus humiliationis no-*
stræ. Multa nunc patitur corpus : vincitur, flagellatur,
 innumeris malis objicitur. Ob hanc rem humiliationis
 corpus est, quod corruptioni atque dolori subjectum
 sit : sed transfigurabitur, id est, idem permanens
 induet incorruptibilitatem. Per transfigurationem
 enim a corruptione mutationem intellige.

Ut efficiatur conforme ipsum corpori gloriæ ipsius.
 Quandoquidem, inquit, conforme ipsi factum est
 per afflictionum communicationem, conforme etiam
 efficietur gloriæ ipsius. Papæ ! quid dixit ? Ei quod
 ab angelis adoratur, quod ad dextram Patris sedet,
 gloriæ corpori conforme sit corpus nostrum, ac
 D perinde glorificatur ut illud ! Nonne igitur si univer-
 sus mundus simul lacrymetur ac defleat eos qui a
 gloria hac excidunt, digne lacrymabitur ?

Secundum operationem qua potest ipse etiam suo-
ycere sibi omnia. Quia magnum dixerat, ac prop-
 temodum incredibile, Ne dubites, inquit : habet
 enim potentiam, per quam operatur omnia, ac sub-
 jecit angelos et archangelos et dæmones. Quare si
 illa majora fecit, multo magis hoc, quod minus illis,
 faciet. Quis vero subjecit ? Nonnulli asseverant quod
 Deus Pater subjecerit ipsi, Christo videlicet, omnia.

* I Cor. xv, 32.

Variæ lectiones.

²⁰ ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο ο. ²¹ γὰρ ο. ²² - γηδόνι ο.

Cæterum inconsequens illud est : non enim de Patre supra locutus est. Satis igitur est hoc de Christo intelligere, qui per virtutem divinitatis subiecit ipsi, corpori suo videlicet, omnia. Non enim metuemus dividere Christum : unum enim novimus ipsum etiam in diversitate naturarum.

CAPUT IV.

VERS. 1. *Proinde, fratres mei dilecti et desiderabiles, gaudium meum et coronam meam, sic state in Domino, dilecti.* Itaque, inquit, etsi cernatis hos gaudentes et gloria affectos, state vos perinde ac consistitis, sperando quod una cum Christo glorificabimur, neque ab ea spe excidatis. *Observa autem quantis encomiis eos evehat. Fratres, inquit, et non simpliciter, verum, Dilecti : et adhuc, Desiderabiles, hoc est, A me inquisiti, quando a me videamini. Præterea, Gaudium ; neque hoc simpliciter, verum etiam, Corona, qua non est aliud quiddam celebrius. Ante adhortationem eos commendavit, ac rursus post exhortationem : in tanto fuerunt apud eum pretio, ut tali tantoque honore ipsos dignaretur Paulus.*

454 VERS. 2, 3. *Evodiam rogo, et Syntychem rogo idem sapere in Domino. Etiam rogo et te, germane compar, adjuva eas.* Videntur mihi mulieres istæ caput esse Ecclesiæ quæ ibi erat. Commendat itaque has viro, cuius iam admirando, qui aut frater fuit alterius ipsarum, aut maritus. Forsan autem et custos iste fuit carceris : perinde quasi dicat : Jam tandem frater es germanus, nunc genuinus vir, si in opere Domini idem jugum trahas, adjuvans illas. Nonnulli autem in errorem inducti, aiunt Paulum hic propriam suam conjugem precari ; verum enimvero ita non est : ut enim alia prætermittam, si suam uxorem intelligere voluisset, Γνησία σύζυγε, dicere debuisset.

Quæ mecum laboraverunt in Evangelio, cum Clemente et cæteris adiutoribus meis. Non exiguam, inquit, partem istæ quoque contulerunt, etiam si haud pauci alii essent auxiliores. Propterea, *Laboraverunt mecum, ait.* Non parum enim tum sane Ecclesiæ conjungebantur, altero alterum honorante et adjuvante. Verum hodie quis noster, proh dolor ! status est ? Alter alterum depreciamur : hinc etiam sit, ut simus planè diversi ab iis qui tum vixere.

Quarum nomina sunt in libro vitæ. Animadvertit quantum virtutis mulierculis tribuat ? Nam quod Dominus apostolis dixit, *Nomina vestra scripta sunt in cælis* P, hoc iis Paulus attribuit, quod nomina earum cum reliquis inscripta sint in libro vitæ, hoc est, in recognitione et iudicio Dei. Vel illis vitam adjudicavit etiamnum ex fide earum, quemadmodum, *Qui non credit jam iudicatus est* Q, atque forte libro mortis insertus est.

VERS. 4. *Gaudete in Domino semper. Quomodo* P Luc. x, 20. † Joan. iii, 18.

Variæ lectiones.

¹⁹ ἕτερον ο. ²⁰ Εὐδοκίαν ο. ²¹ συλλαμβανόμενος ο. ²² δὲ ο.

πάντα. Πλὴν ἀναχολουθὸν ἐστίν· οὐ γὰρ εἶπεν ἄνω περὶ τοῦ Πατρὸς. Βέλτιον οὖν περὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο νοεῖν, ὃς διὰ τῆς δυνάμεως τῆς θεότητος ὑπέταξεν αὐτῷ, τῷ σώματι αὐτοῦ δηλαδὴ, τὰ πάντα. Οὐ γὰρ δὴ φοβηθῆσομεθα μήποτε διέλωμεν τὸν Χριστόν· ἕνα γὰρ οἶδαμεν αὐτὸν καὶ ἐν τῇ ἑτερότητι τῶν φύσεων.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Ὅστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι, χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτω στήκετε ἐν Κυρίῳ, ἀγαπητοί. Ὅστε, φησὶν, εἰ καὶ ὁρᾶτε τοὺτους χαίροντας καὶ δεδοξασμένους, ἀλλ' ὑμεῖς στήκετε οὕτως, ὡς περὶ Ἰσααθ. ἐν τῷ ἐπιτίθειν ὅτι συνοδοξασθῆσομεθα Χριστῷ, μὴ παρατραπίητε. Ὅρα δὲ, πόσα τὰ ἐγκώμια· Ἀδελφοί, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ', Ἀγαπητοί, καὶ ἔτι, Ἐπιπόθητοι, τοῦτέστιν, Ἐπιζητούμενοι πότε ὀφθῆσεσθέ μοι. Καὶ ἔτι· Χαρὰ, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ, Στέφανος, οὗ ἑνδοξότερον οὐκ ἐστὶν ἄλλο²⁰ τι. Καὶ πρὸ τῆς παραινέσεως ἐγκώμιον, καὶ αὐ μετὰ τὴν παραινέσιν· οὕτως ἦσαν ἀξιόλογοι, ὥστε τοσαύτης τιμῆς ἀξιούσθαι παρὰ Παύλου.

Εὐδοκίαν²⁰ παρακαλῶ, καὶ Συntychem παρακαλῶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ. Καὶ ἐρωτῶ καὶ σε, γνήσιε σύζυγε, συλλαμβάνου αὐταῖς. Δοκοῦσι μοι αὐταὶ αἱ γυναῖκες τὸ κεφάλαιον εἶναι τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐκεῖ. Παρατίθεται οὖν ταύτας ἀνδρὶ τινι θαυμαστῷ, ὃς ἡ ἀδελφὸς ἦν μὴδ' αὐτῶν, ἢ καὶ ἀνὴρ. Τάχα δὲ καὶ ὁ δεσμοφύλαξ ἴσως ἂν ἦν οὗτος· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Νῦν ἀδελφὸς εἶ γνήσιος, νῦν ἀνὴρ γνήσιος, ἔαν ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου τὸν αὐτὸν ἔλκῃς ζυγόν, συλλαβόμενος²¹ αὐταῖς. Τινὰς δὲ πλανηθέντες, τὴν αὐτοῦ γυναῖκα φασὶ τὸν Παῦλον παρακαλεῖν ἐν ταῦθα· ἀλλ' οὐκ ἐστίν. Ἴνα γὰρ ἄλλα ἔγω, εἶμι, Γνησία σύζυγε, εἶπαίν.

Αἰτινας ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι, μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν τῶν συνεργῶν μου. Οὐ μικρὸν καὶ²² αὐταί, φησὶ, συνεβάλλοντο μέρος, καίτοι πολλῶν ὄντων καὶ ἄλλων τῶν συνεργούντων. Διὸ καὶ, *Συνήθλησάν μοι, λέγει.* Οὐ μικρῶς γὰρ τότε συνεκροτοῦντο αἱ Ἐκκλησίαι, ἑλλοῦ τὸν ἄλλον τιμῶντος καὶ βοηθοῦντος. Ἀλλ' ἐνῶ, φεῦ ! ὅπως ἔχομεν. Εἰς τὸν ἕνα καταβάλλομεν· διὰ τοῦτο καὶ οὕτως ἔχομεν ἐναντίας τοῖς τότε.

Ὅρα τὰ ὄνόματα ἐν βιβλίῳ ζωῆς. Ὅρα, ὅση ἀρετὴν ταῖς γυναῖξιν μαρτυρεῖ ; Ὅ γὰρ τοῖς ἀποστόλοις ὁ Κύριος εἶπεν, ὅτι *Τὰ ὄνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς*, τοῦτο καὶ αὐταῖς ὁ Παῦλος προσμαρτυρεῖ, μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν βιβλίῳ ζωῆς γεγράφθαι τὰ ὄνόματα, τοῦτέστι, τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ χρίσει. Ἡ τὴν ζωὴν αὐταῖς ἐπέψηφισατο ἐντεῦθεν ἤδη, ὡς περ, *Ὅ μὴ πιστεύωμ ἤδη κέκρηται*, καὶ τάχα ἐν βιβλίῳ θανάτου γέγραπται.

Χαίρτε ἐν Κυρίῳ πάντοτε. Πῶς οὖν ὁ Κύριος

λέγει· *Μικροί οἱ περθεύοντες*; "Ὅτι τοῦτο αὐτό ἐστι χαίρειν, τὸ οὕτω πενθεῖν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπε, Χαίρετε, ἀλλ' Ἐν τῷ Κυρίῳ. Ὁ δὲ ὢν ἐν Κυρίῳ πάντοτε χαίρει, κἀν σερβολῶται, κἀν ξαλνῆται. Ὑπερβολὴ γὰρ, φησὶ, χαίροντες ἀπὸ τοῦ δικαστηρίου, οὐκ ἠξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ ἀντασθῆναι.

Πάλιν ἐρῶ, χαίρετε. Ἐπειδὴ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις λύπην εἰκτα, διὰ τοῦ διπλασιασμοῦ δεικνυσιν, ὅτι πάντως δεῖ χαίρειν.

Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀθρώποις. Ἐπειδὴ ἔνω διέβαλλέ τινας ὁ Παῦλος, ὡς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ, παραινεί μὴ ἀπεχθῶς πρὸς τοὺτους ἔχειν, ἀλλ' ἐπιεικῶς κεχερῆσθαι τοῖτοις, κἀν ἐχθροὶ ᾖσι.

Ὁ Κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεριμᾶτε. Ἀλλὰ ζηλοῦτε, ὅτι τρυφῶσιν ἐκεῖνοι καὶ ὑβρίζουσιν, ὑμεῖς δὲ ἐν ἑλπίει. Ὁ Κύριος ἐγγύς, ἤδη ἡ κρίσις ἐπέστη, μηδὲν μελέτω ὑμῖν μήτε τῆς ἐκείνων ἰδρωτος, μήτε τῆς ὑμῶν θλίψεως· δώσουσι γὰρ ἵδιον ἐκεῖνοι, καὶ ὑμεῖς ἀναπαύσεσθε.

Ἄλλ' ἐν παντὶ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει. μετὰ εὐχαριστίας τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωρίζεσθε πρὸς τὸν Θεόν. Ἰδοὺ καὶ ἑτέρα παραμυθία, τὸ εὐχεσθαι ἐν παντὶ πράγματι, καὶ τοῦτο μετὰ εὐχαριστίας. Πῶς γὰρ ἂν τι εἰ αἰτήσῃ ²³ τὰ μέλλοντα, μὴ ὑπὲρ τῶν προτέρων εὐγνωμοσύνην ἐπιδειξάμενος; Ὅστε ὑπὲρ πάντων, καὶ τῶν δοκούντων ἐναντίων, εὐχαριστεῖν δεῖ. Τὸ γὰρ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς εὐχαριστεῖν, καὶ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖ· ἐκεῖνο δὲ, ψυχῆς εὐγνώμονος. Αἱ τοιαῦται εὐχαὶ γνωρίζουσι τὰ αἰτήματα ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν. Τὰς γὰρ ἄλλως γινόμενας οὐδὲ ἐπιγινώσκει.

Καὶ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τοῦτέστιν, ἡ καταλλαγή, ἣν πρὸς ἀνθρώπους ἐποίησατο, ἥτις ὑπερέχει πάντα νοῦν, οὐκ ἀνθρώπινον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγγελικόν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Ὁ βυσάμενος ἡμᾶς οὕτως, ὡς οὐδὲ ὁ κότος καταλαβεῖν δύναται. Τίς γὰρ προσεδόκησεν, ὅτι τοσαῦτα ἡμῖν ἔσεται ἀγαθὰ, καὶ ὅτι ²⁴ καταλλαγήσμεθα τῷ Θεῷ; αὐτὸς ὑμᾶς φυλάξει καὶ ἀσφαλίσαιτο, ὥστε μηδὲ ἐνοησῆσαι τι πονηρόν. Ἡ εἰρήνην φησίν, ἣν ὁ Κύριος εἶπεν· *Εἰρήνην ἀφήμι ὑμῖν*· αὕτη φρουρήσει ὑμᾶς. Καὶ γὰρ ἡ εἰρήνη αὕτη ὑπερέχει πάντα νοῦν, ὅταν κελεύη πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἰρηνεύειν, πρὸς τοὺς ἀδικούντας. Εἰ δὲ ἡ εἰρήνη ὑπερέχει πάντα νοῦν, πόσω μᾶλλον ἡ οὐσία; Τὸ δὲ, *Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῦτ' ἔστιν,* Ἐν αὐτῷ φυλάξει ²⁵, ὥστε μὴ ἐκπεσεῖν αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον μένειν ἐν αὐτῷ.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί. Ὡς ἐπιεικόμενος, καὶ οὐδὲν κοινὸν εἶτι ἔχων πρὸς τὰ παρόντα ²⁶, οὕτω φησίν.

· Matth. v, 4. · Act. v, 22. · Joan. xiv, 17.

Variae lectiones.

²³ αἰτήσεται ο. ²⁴ οὕτω ο. ²⁵ φυλάξῃ ο. ²⁶ πρὸς ταῦτα δὴ τὰ παρόντα ο.

PATRCL. GR. CXXIV.

A igitur Dominus dixit, *Beati qui lugent* &c. Quia hoc ipsum sic lugere, est gaudere. Non enim simpliciter dixit, Gaudete, sed, *In Domino*. Qui autem in Domino est, semper gaudet, etiamsi terqueatur, vel dilaceretur. *Revertebantur*, inquit, *a concilio gaudentes, quoniam digni habiti essent pro Christo contumelia affici*.

Iterum dico, gaudete. Quia rerum natura moerorem pariebat, per duplicationem verbi ostendit, omnino esse gaudendum.

VERS. 5. *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus.* Quia supra accusabat quosdam Paulus, cum inimicos crucis, adhortatur jam ut non infense, sed clementer istos tractent, etiamsi hostes sint.

B VERS. 5, 6. *Dominus prope est, nihil solliciti sitis.* At vero amulamini, quod isti in voluptatibus vivunt, vosque injuria afficiant, cum vos in afflictione laboretis. *Dominus prope est*, jam judicium ⁴⁵⁵ instat: nihil vobis sit curæ, neque illorum injuria, neque vestra afflictio: isti enim Deo rationem reddent, et vos quiete fruemini.

Sed in omni oratione et obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestrae innotescant apud Deum. En aliam consolationem, nempe, orare in omni re, idque cum gratiarum actione. Quomodo enim quicquam futura rogaverit, qui sese pro prioribus beneficiis non exhibuit gratum? Itaque pro omnibus, etiam iis quæ adversa videntur, gratiæ sunt agendæ. Nam pro bonis nos gratos esse vel ipsa rerum natura postulat: illud autem est anima vere gratæ. Hujusmodi orationes patefaciunt petitiones nostras coram Deo: aliter enim factas ne agnoscit quidem.

A VERS. 7. *Et pax Dei, quæ exsuperat omnem intellectum, custodiet corda vestra, et intelligentias vestras in Christo Jesu.* Hoc est, reconciliatio quam cum hominibus fecit, quæ excedit omnem intellectum, nedum humanum, verum etiam angelicum, perinde ac si dicat: Qui sic nos liberavit, ut ne intellectus quidem comprehendere possit. Quis enim expectasset tanta nobis obventura esse bona, nosque Deo reconciliandos? Ipse vos custodiat et muniat, ne aliquid mali intelligatis, aut cogitetis. Vel pacem dicit, de qua Dominus loquitur, *Pacem relinquo vobis*, ista custodiet vos. Etenim pax ista exsuperat omnem intellectum, quando jubet ut pacem cum inimicis habeamus, et cum his qui nos injuria afficiunt. Si autem hæc pax exsuperat omnem intellectum, quanto magis substantia? Quod vero ait, *In Christo Jesu*, hoc est: In ipso vos custodiet, ut ab eo non excidatis, sed potius ut perseveretis in eo.

VERS. 8. *Quod reliquum est, fratres.* Tanquam festinans, et nihil commune habens cum eis quæ præsentia sunt, sic inquit.

Quæcunque vera sunt. Hoc est, virtutibus præ-
dita. Vñium enim mendacium est, et voluptas
ejus.

Quæcunque severa sunt. Ad eos qui terrena sa-
piunt.

Quæcunque casta. Ad eos quorum deus ven-
ter est.

Quæcunque amabilia. Id est, Deo et hominibus
grata. Hoc vero, ne offendant aliquos.

*Quæcunque boni nominis : si qua virtus, et si qua
laus.* Viden' quod et eorum quæ attinent ad homi-
nes rationem habere eos veli? sed non simpliciter,
verum cum appendice hac, *Si qua virtus.*

Hæc cogitate. Quia e cogitationibus prava opera
nascuntur, *Hæc cogitate*, inquit, quæ sunt præ-
dicta.

456 VERS. 9. *Quæ et didicistis, et accepistis, et
audivistis, et vidistis in me.* Quia non licebat de
omnibus exacte dicere, de ingressibus, exitibus,
verbo, habitu, in summa inquit : *Quæcunque didi-
cistis et audivistis per doctrinam, et accepistis in
scriptis, et vidistis in me per ipsa opera.* Hæc enim,
ut sæpe commemoratum est, optima est doctrina,
seipsum exemplar exhibere.

Hæc agite. Non solum cogitate, ut paulo ante
dictum, neque dicite solummodo, verum etiam
facite.

Et Deus pacis erit vobiscum. Hoc est, In tran-
quillitate vivetis, si hæc egeritis. Si enim pacem
habeamus, et apud Deum, videlicet per virtutem,
et apud homines (*Cum odientibus enim pacem eram,*
inquit, *pacificus* ⁹⁾), erit ipse Deus nobiscum. Qui
enim fugientes sectatur, qui accedentibus non
aderit?

VERS. 10. *Gavisus sum in Domino vehementer,
quod tandem aliquando refluistis pro me sentire.*
Non mundano more gavisus sum, inquit, neque pro
hujus sæculi ratione, sed, *In Domino*, non quod ego
refocillationem habuerim, verum quod vos pro-
gressi estis. Propterea et vehementer dicit, quia
pro ipsorum utilitate. Cum autem ob præteritum
tempus clanculum eos objurgasset, ut continuo et
semper impertire doceat, idem rursus adumbravit.
Nam istud, *Tandem aliquando*, longi tem-
poris lapsus demonstrat. *Refluistis* autem dixit,
veluti de plantis, postquam germinassent,
arefactis, ac denuo repullulascentibus. Et vos, in-
quit, cum essetis floridi, emarcuistis, deinde reflu-
uistis. Itaque hoc pariter objurgatio est et laus : non
enim parum est, eum, qui exaruit, repullulascere.
Ne vero existimet aliquis quod et in reliquis exar-
uerint, intulit, *Pro me sentire* : in hoc solum, ut

⁹ Psal. cxi, 7.

Variæ lectiones.

⁹⁷ φήματα, σχήματα ο. ⁹⁸ ἀγράφως ο. ⁹⁹ -εται ο. ¹⁰⁰ παρόντος ο. ¹⁰¹ τῶν βλαστησ. ο. ¹⁰² οὗτος ο.
¹⁰³ νομίση, ὅτι ο.

(2) Vix dubitari potest, mutilum hic esse textum.
Adde ex cod. S. Marci Veneti : *Ὅσα δίκαια.* Πρὸς

Ὅσα ἀληθῆ. Τουτέστιν, ἐνάρετα. Ἡ γὰρ κακία
ψεύδος, καὶ ἡ ἡδονὴ αὐτῆς.

Ὅσα σεμνά. Πρὸς τοὺς τὰ ἐπίγεια φρονού-
τας (2).

Ὅσα ἀγνά. Πρὸς τοὺς, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία.

Ὅσα προσφιλή. Τουτέστι, καὶ θεῶν καὶ ἀνθρώ-
ποις. Τοῦτο δὲ, διὰ τὸ μὴ προσκρούειν τισί.

Ὅσα εὐσημα. εἰ τις ἀρετῆ, καὶ εἰ τις ἔπαινος.
Ὁρᾷς, ὅτι καὶ τῶν πρὸς ἀνθρώπους προνοεῖν αὐτοὺς
βούλεται; ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ τὸ εἰπεῖν· εἰ τις
ἀρετῆ.

Ταῦτα λογιζέσθε. Ἐπειδὴ ἀπὸ ἐννοιῶν αἱ πονη-
ραὶ πράξεις γίνονται, *Ταῦτα λογιζέσθε*, φησὶ, τὰ
προειρημένα.

*Ἄ καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε, καὶ ἠκούσατε,
καὶ εἶδετε ἐν ἐμοί.* Ἐπειδὴ οὐκ ἐνὶν πρὸ πάντων
ἀκριβολογίσθαι, περὶ εἰσόδων, περὶ ἐξόδων, ῥήμα-
τος, σχήματος ⁹⁷, ἐν κεφαλαίῳ φησὶν· Ὅσα ἐμάθετε
καὶ ἠκούσατε διὰ διδασκαλίας, καὶ παρεῖθετε ἐγ-
γράφως ⁹⁸, καὶ εἶδετε ἐν ἐμοί δι' ἔργων αὐτῶν. Τοῦτο
γὰρ, ὡς πολλάκις εἴρηται, διδασκαλία ἀρίστη, τὸ
ἐαυτὸν τύπον παρέχειν.

Ταῦτα πράσσετε. Μὴ μόνον λογιζέσθε, ὡς ἀνω-
τέρω εἴρηται, μηδὲ λέγετε μόνον, ἀλλὰ καὶ πράτ-
τετε.

Καὶ ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. Του-
τέστιν, Ἐν γαλήνῃ ἔσεσθε, ἐάν ταῦτα πράσσητε.
Ἐάν γὰρ εἰρηνεύωμεν, καὶ πρὸς τὸν θεόν, δι' ἀρε-
τῆς δηλαδὴ, καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους; (*Μετὰ τῶν
μισούτων γὰρ, φησὶ, τὴν εἰρήνην, ἤμην εἰρη-
κός*), ἔσται αὐτὸς μεθ' ὑμῶν. Ὅς γὰρ καὶ φερόντος
διώκει, πῶς οὐ προσιτοῦσι συνέστα; ⁹⁹;

*Ἐχάρην δὲ ἐν Κυρίῳ μεγάλως, ὅτι ἤδη ποτὶ
ἀνεθάλατε εἰς τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν.* Οὐ κοσμικῶς
ἐχάρην, φησὶν, οὐδὲ βιωτικῶς, ἀλλ', ἐν Κυρίῳ·
οὐχ ὅτι ἀνάπτυσιν ἔσχον ἐγὼ, ἀλλ' ὅτι ὑμεῖς προεκί-
ψατε. Διὰ τοῦτο καὶ μεγάλως, ὅτι ὑπὲρ τῆς ἐκείνων
ὠφελείας. Ἡρέμα δὲ ἐπιτιμῆσας ὑπὲρ τοῦ παρελθόν-
τος ¹⁰⁰ χρόνου, ὡς ἀν διδάξῃ συνεχῶς καὶ διαπαντὸς
μεταδίδοναι, πάλιν αὐτὸ συνεχίασε. Τὸ γὰρ, Ἡδὴ
ποτὶ, χρόνον δηλοῖ μακρόν. Καὶ τὸ, *Ἀνεθάλατε* δὲ,
ὡς ἐπὶ φυτῶν βλαστησάντων ¹⁰¹, εἶτα ξηρανθέντων,
καὶ αἰθῆς ἀναθαλλόντων. Καὶ ὑμεῖς, φησὶν, ὅπως
ἀνθηροὶ ἐμαράνθητε, εἶτα ἀνεθάλατε. Ὅστε καὶ ἐπι-
τιμῆσίς ἐστι καὶ ἔπαινος τοῦτο ¹⁰². Οὐ γὰρ μικρόν
τὸ μαρανθέντα ἀναθῆλαι πάλιν. Ἴνα δὲ μὴ νομίση τις
ὅτι ¹⁰³ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἐμαράνθησαν, ἐπήγαγεν·
Εἰς τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν· εἰς τοῦτο μόνον τὸ φρο-
νίζειν μου τῆς ἀναγκαίας χρείας. Ζητητέον δὲ, πῶς
ὁ λέγων, *Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν*.

τοὺς ἀδικούντας. ε [Quæcunque iusta. Ad iniuste
facientes.]

γαι· καὶ πάλιν πρὸς Κορινθίους, *Καλὸν μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καυχῆμαί μου, ἵνα τις κενώσῃ*, νῦν εὐρίσκειται λαμβάνων; Ἐκεῖ εἰκότως οὐκ ἐλάμβανε, διὰ τοὺς ψευδαποστόλους ὑποκρινομένους τὸ μὴ λαμβάνειν, *Ἴνα ἐν φ, ψησι, καυχῶνται, εὐρεθῶσι ὡς κατῶ*. Καὶ γὰρ οὐκ ἀπλῶς εἶπεν· Οὐ φραγῆσεται τὸ καυχῆμαί μου, ἀλλ', *Ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας*· ἐπεὶ, *Ἄλλας, φησίν, Ἐκκλησίας ἐσύλησα*. Ὡστε ἐκεῖ οἰκονομικῶς οὐκ ἐλάμβανεν· ἐνταῦθα δὲ ἀγαπητοὶ οἱ διδόντες καὶ ἐπιπόθητοι, οὐς, εἰ μὴ ἐλάμβανεν ⁴⁴, ἐπληξεν ἄν. Ἄλλως τε, καὶ τὸ λαμβάνειν, ὑπὲρ τῶν διδόντων μᾶλλον ἐστίν· αὐτοὶ γὰρ ⁴⁵ ὠφελοῦνται μᾶλλον ἢ οἱ λαμβάνοντες. Τὸ δὲ λέγειν, *Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν*, οὐκ ἀπαγόρευσις ἀπλῶς ἐστὶ τοῦ λαμβάνειν, ἀλλὰ σύγκρισίς ἐστι, τὸ κρεῖττον ὑποδεικνύουσα. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ κλλιῶν ὁ χρυσός, ἤδη ἀπαγορεύει τις τὸ ἔχειν ἀργύριον. Ἄλλως δὲ καὶ ἐκεῖνο ⁴⁶ περὶ τοῦ ἐργάζεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ ἔργου διδόναι λέγει, καὶ δεῖ οὕτω ποιεῖν. Ἐάν δὲ μὴ ἢ καιρὸς τοῦ ἐργάζεσθαι, δεσμῶν ⁴⁷ περιτθεμένων ἢ ἀβρωστίας, τί δεῖ] ποιητέον; οὐ δεῖ λαμβάνειν; Ἐγὼ μὲν οἶμαι.

dauda dicit, atque ita sane faciendum est. Sin vero accipiendum est? Equidem opinor.

Ἐφ' ᾧ καὶ ἐφρονεῖτε. Τουτέστιν, Ἐχγετε μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν περὶ ἐμοῦ φροντίδα, καὶ ἐμεριμνᾶτε ὑπὲρ ἐμοῦ· καὶ γὰρ καὶ ἔθος ὑμῖν φρονεῖσθαι [ὅπερ] μου.

Ἡκαρτέσθε δὲ. Οὐ τῆς βραθυμίας ὑμῶν, φησίν, ἀλλὰ τῆς ἀνάγκης τοῦτο· τουτέστιν, Οὐκ εἴχετε ἐν χερσίν, οὐδὲ ἐν ἀφρονίᾳ ἦτε· ἀπὸ τῆς κοινῆς συνηθείας τοῦτο λαθόν. Ὡς λέγομεν· Στενοχωρία μοι ἐπέληθε, κακὸς καιρὸς νῦν ἐστίν.

Οὐχ δεῖ καθ' ὑστέρησιν λέγω. Οὐ διὰ τοῦτο μέμφομαι ὑμῖν, ὡς ἐν ἐνδείᾳ ὦν, καὶ τὸ ἐμαυτοῦ σκοπῶν.

Ἐγὼ γὰρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἰμι, αὐτάρκης εἶναι. Ὁρᾷς, ὅτι δυσκατόρθωτόν ἐστι τὸ ἐν αὐταρκείᾳ χαίρειν, καὶ γυμνασίας δέεται καὶ μελέτη; *Ἐμαθον γὰρ*, φησίν.

Οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν. Τουτέστι, Καὶ ὀλίγοις κεχρησθαι οἶδα, καὶ λιμὸν ὑποφέρειν καὶ ἔνδειαν, καὶ αὐτὸν περισσεύειν. Καὶ ποῖα τοῦτο ἀρετῆ, τὸ εἰδέναι περισσεύειν; Καὶ σφόδρα μὲν οὖν μεγάλη. Πλείους γὰρ ἢ περισσεῖα ἐκτραχηλίζει, ἢ ἢ ἔνδεια, εἰς πλείους ἐπιθυμίας καὶ ἀτόπους ἐκκαλοῦσα. Πῶς δὲ ἴδεται ὁ Παῦλος περισσεύειν; Ὅτι εἰς ἄλλους ἀνήλπισκε, καὶ οὐκ ἔχαιρεν ἐπὶ τῇ περισσεείᾳ ⁴⁸, ἀλλ' ἴσως ἦν ἐν τε πλησμονῇ καὶ ἐν ἐνδείᾳ, οὕτε ἐπὶ ταύτῃ χαυνούμενος, οὕτε ἐπὶ τῇ ἐνδείᾳ πιεζόμενος.

Ἐν παντί καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι. Ἐν παντί τῷ μακρῷ χρόνῳ, καὶ ἐν παντί πράγματι, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς παρεμπιπτοῖσι πείραν ἔλαβον.

† Act. ix, 35. † I Cor. ix, 45. † II Cor. xi, 12. † ibid. 10. † ibid. 8.

Variae lectiones.

⁴⁴ ἔλαβεν ο. ⁴⁵ καὶ γὰρ ο. ⁴⁶ ἄλλως τε ἐκεῖ ο. ⁴⁷ πολέμων καὶ ταρχῶν ο. ⁴⁸ παρρησίᾳ ο.

A solliciti sitis in subministratone eorum quæ mihi sunt necessaria. Quærendum autem est, Quomodo is qui dicit, *Beatius est dare quam accipere* † : et rursus ad Corinthios, *Satius est mihi emori, quam ut gloriationem meam quisquam evacuet* † : nunc invenitur accipere? At illic non injuria nihil accipiebat, propter pseudapostolos, qui se nihil accipere simulabant, *Ut in quo gloriantur, inquit, inveniantur sicut et ego* †. Etenim non simpliciter dixit, Non infringetur gloriatio mea, sed, *In finibus Achaïæ* †. Nam, *Aliàs, inquit, Ecclesias deprædatus sum* †. Consulto itaque illic non accipiebat : hic vero dilecti sunt dantes ac desiderabiles, a quibus nisi accepisset, perturbasset eos. Insuper, accipere pro dantibus magis est : etenim majori commoditate afficiuntur ii qui dant quam qui accipiunt. Quod vero ait, *Beatius 457 est dare quam accipere*, non est simpliciter interdictio accipiendi, verum comparatio est, quæ id quod melius est submonstrat. Non enim quia potius est aurum, vetat quisquam ne argentum habeas. Præterea illud de labore, et de eleemosyna ex opere nostro tempus operandi non fuerit, vinculis nimirum impos-

Sicut et sentiebatis. Hoc est, Gerebatis quidem in corde pro me sollicitudinem, et pro me solliciti eratis : nam et in more vobis est, ut pro me solliciti sitis.

C *Non habebatis autem opportunitatem*. Hoc non concordia vestrae fuit, inquit, sed necessitatis : hoc est, Non habebatis in manibus vestris, neque abundabatis : a communi loquendi consuetudine hoc desumens. Solemus enim dicere, Angustia me invasit, malum tempus nunc est.

Vers. 11. *Non quod per penuriam hæc dicam*. Non propterea de vobis conqueror, quod penuria angar, atque meam ipsius rem spectem.

Ego enim didici, in quibus sum, iis contentus esse. Observas hic difficile esse ut aliquis sua sufficientia gaudeat, et quod exercitio et meditatione opus habeat? *Didici enim, inquit.*

Vers. 12. *Scio et humiliari, scio et abundare*. Id est, et paucis uti novi, et famem perferre, et penuriam, et rursus exuberare. Qualis autem virtus est istud, novisse exuberare? Omnino certe magna : plures enim abundantia subvertit quam penuria, ad plurimas et absurdas cupiditates accendens. Quomodo autem novit Paulus abundare? Quoniam in alios impendebat, nec gaudebat in superabundantia, sed æqualis erat in saturitate et indigentia ; neque enim ob hanc laxabatur, neque ob inopiam premebatur.

In omni et in omnibus institutus sum. In omni longo tempore, et in omni re, et in omnibus quæ obiter incidunt, experientiam accepi.

Et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati. Israelitæ neque esurire noverunt: oblocuti sunt enim Deo, dicentes: *Numquid poterit Deus parare mensam* ^b? Sed neque satiari. Manducaverunt enim, et impleti sunt, et recalcitrarunt. Verum Paulus, et Christiani sese aliter gerunt. *Monstrat autem per hæc, quod neque antea, cum non conferrent, tristaretur, neque nunc, cum darent, gavisus sit humana ratione, sed eorum nomine lætaturum se indicat, ceu ipsi per hæc adjutarentur.*

VERS. 13. *Omnia possum in eo qui me confortat, Christo.* Quia sentiebat quod magna **458** de se locutus esset, ait: Non meum opus est, sed Christi, qui mihi robor dedit.

VERS. 14. *Verumtamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ.* Dixerat, Noviesse contentus. Ne igitur propter hoc Philippenses offenderent, ceu non libenter accepisset, quæ illi obtulissent, sed inutilia hæc reputasset (solent enim dantes offendere, quando accipientes asserunt se non indigere), huic rei medetur, inquit: *Verumtamen recte fecistis*: hoc est, Etsi opus non habeam, attamen gratiam et munus vestrum accepi. Expende hic sapientiam, quomodo rem extollit. *Communicantes afflictioni meæ*, inquit, pares ipsos sibi constituit. Ego quidem, inquit, hæc patior; quia vero mei curam gessistis, Deus etiam vos pro colluctatoribus meis reputat. Per ea igitur quæ supra dicta sumt, fastum eorum dissipavit: per ea vero quæ nunc dicuntur, promptitudinem eorum corroborat.

VERS. 15. *Scitis autem et vos, Philippenses, quod in principio Evangelii, quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicavit in ratione dati et accepti, nisi vos soli.* Quia supra videbatur eos carpsisse, cum diceret, *Tandem aliquando refloruitis*: sapienter jam nunc hoc excusat. Hoc ipsum, inquit, quod visus sum vos carpere, non feci tanquam voluerim quidquam accipere, sed quod plurimum sim vobis confusus, tum quod vos mihi ejus rei causa estis: primi enim vos inter cæteros conati estis rationem habere necessitatis meæ. Atque hinc accepta fiducia, vos objur-gare visum est, ut eos qui, quod consueverant facere, prætermiserint. Ingens igitur encomium est, et quod in principio Evangelii, et quod non solum cum apud vos agerem, sumptum mihi suppeditastis, verum etiam quando exivi e Macedonia, hoc est, quando ex vestra regione ac sinibus discessi. Non dixit autem, *Nulla mihi Ecclesia dedit, cæterum, Nulla Ecclesia communicavit mecum in ratione dati et accepti.* Etenim communicatio est res ipsa. *Das carnalia, et accipis spiritualia, perinde ac alibi dictum est: Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos vestra carnalia metamus* ^c? Aliæ igitur Ecclesiæ non communicarunt in ratione dationis carnalium, et acceptionis spiritualium.

^b Psal. LXXVII, 19. ^c I Cor. IX, 11.

Καὶ χορτάζεσθαι, καὶ πεινᾶν, καὶ περισσεύειν, καὶ ὑστερεῖσθαι. Οἱ Ἰσραηλίται οὕτε πεινᾶν ἤδεναν· κατελάλησαν γὰρ τοῦ Θεοῦ, καὶ εἶπον· Μὴ δυνήσεται ὁ Θεὸς ἐτοιμάσαι τράπεζαν; ἀλλ' οὐδὲ χορτάζεσθαι· ἐφαγον γὰρ, καὶ ἐναπλήσθησαν, καὶ ἀπελάκτισαν. Ἄλλ' ὁ Παῦλος, καὶ οἱ κατὰ Χριστὸν, οὐχ οὕτω. Δείκνυσι δὲ διὰ τούτων, ὅτι οὕτε πρότερον, μὴ δίδόντων, ἐλυπεῖτο, οὕτε νῦν, θίντων, ἐχάρη ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς ὠφελουμένων.

Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι με Ἄριστῳ. Ἐπειδὴ ἤσθετο μεγάλα εἰπὼν περὶ ἑαυτοῦ, φησὶ· Οὐκ ἐμὸν τὸ κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ τὴν ἰσχὺν δέου-κός Χριστοῦ.

Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε, συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει. Εἶπεν, ὅτι Οἶδα αὐτάρκης εἶναι. Ἴνα οὖν μὴ σκανδαλισθῶσιν οἱ Φιλιππησιοὶ ἐν αὐτῷ, ὡς μὴ ἠδέως δεξαμένην τὰ παρ' αὐτῶν, ἀλλ' ἄχρηστα αὐτὰ ἠγησαμένην (εἰώθασι γὰρ οἱ διδόντες σκανδαλίζεσθαι, ἐπειδὴ οἱ λαμβάνοντες λέγωσιν, ὅτι οὐ δεόμεθα)· θεραπεύει τούτο, λέγων· *Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε*· τουτέστιν, Εἰ καὶ μὴ δεομαι, ἀλλ' ὅμως τὴν ὑμετέραν χάριν ἀπεδεξάμην. Καὶ ὅρα σοφίαν, πῶς ἐπαίρει τὸ πρᾶγμα· *Συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει*· Ἰσους ἑαυτῷ αὐτοὺς κατέστησεν. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶ, ταῦτα πάσχω· ἐπεὶ δὲ ἐφροντίσα· ἐ μου, ὁ Θεὸς καὶ ὑμᾶς συναθλητάς μου λογίζεται. Διὰ μὲν οὖν τῶν ἄνω ῥηθέντων, τὸ φρόνημα αὐτῶν κατέσπασε ⁴⁴· διὰ δὲ τῶν νῦν λεγομένων, τὴν **C** προθυμίαν αὐτῶν ἀναβρῶννυσιν.

Οἶδατε δὲ καὶ ὑμεῖς, Φιλιππησιοὶ, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμία μοι Ἐκκλησία ἐκοινωνήσεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι. Ἐπειδὴ ἐδόκει ἐπιπλήξαι αὐτοῖς ἀνωτέρω, εἰπὼν· Ἦδη ποτὲ ἀνεθάλετε· νῦν ἀπολογεῖται σοφῶς, ὅτι Τοῦτο αὐτὸ δ' ἔδοξα ἐπιπλήξαι, οὐχ ὡς θέλιον λαμβάνειν, ἀλλ' ἐκ τοῦ σφόδρα θαρβεῖν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς αἴτιοι. Πρῶτοι γὰρ τῶν ἄλλων ὑμεῖς ἐπαχειρήσατε φροντίζειν τῆς χρείας μου. Καὶ ἐκ τούτου λαθὼν παρρησίαν, ἐπιτιμῆσαι ἔδοξα ὑμῖν, ὡς τὸ εἰωθὸς ἐλλείψασι. Μέγα οὖν τὸ ἐγκώμιον, καὶ ὅτι ⁵⁰ ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ὅτι οὐ μόνον μένοντι παρ' ὑμῖν ἐχορηγήσατε, ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, τουτέστι, καὶ ὅτε τῆς ὑμετέρας ἐνορίας ἀπέβην. Οὐκ εἶπε δὲ, *Οὐδεμία μοι Ἐκκλησία δέδωκεν, ἀλλ', Οὐδεμία μοι Ἐκκλησία κοινώνηκεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως.* Καὶ γὰρ κοινωνία ⁵¹ ἐστὶ τὸ πρᾶγμα. Δίδως σαρκικὰ, καὶ λαμβάνεις πνευματικὰ, ὡς καὶ ἀλλαγῷ· *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπειράμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν*; Αἱ ἄλλαι τοίνυν Ἐκκλησίαι οὐκ ἐκοινωνήσαν εἰς λόγον δόσεως τῶν σαρκικῶν, καὶ λήψεως τῶν πνευματικῶν.

Variæ lectiones.

⁴⁴ κατέπασσε ο. ⁵⁰ ὅτι τε ο. ⁵¹ κοινωνίας ο.

Ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἅπαξ καὶ δις εἰς τὴν χρεῖαν μου ἐπέμψατε. Μέγα καὶ τοῦτο αὐτῶν ἐγκώμιον, ὅτι καὶ ἐν τῇ μητροπόλει καθήμενος, παρὰ τῆς μικρᾶς ἐτρέφετο πόλεως. Χρεῖαν γὰρ τὰ χρεῖωδῃ δαπανήματά φησι· χρεῖαν δὲ, οὐ⁸² τρυφήν, οὐδὲ σπατάλην.

Οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλεονάζοντα εἰς λόγον ὑμῶν. Ἐπειδὴ ταπεινὸν τι ἐψθέγξατο, εἰπὼν· Εἰς τὴν χρεῖαν μου· ἵνα μὴ ἐκ τοῦτου ἐπαρθῶσιν ἐκεῖνοι, φησὶν· Οὐ λέγω ταῦτα, ὅτι ἐπιζητῶ τὰς ὑμῶν δόσεις, ἀλλὰ διὰ τὸ ὑμῖν συμφέρον, ἵνα ὑμεῖς καρπὸν ἐνέγκητε· ὅς καρπὸς εἰς λόγον ὑμῶν ἐστι· τουτέστιν, ὑμᾶς ὠφελεῖ. Ὁρᾶς, ὅτι αὐτοὶ ὠφελούντο⁸³ ἐκ τοῦ παρέχειν;

Ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω. Ἐπειδὴ εἶπεν, Οὐ ζητῶ· ἵνα μὴ πάλιν βραθυμότερους ποιήσῃ (ὅσα γὰρ ἂν ὦσι φιλοσοφώτεροι, τοσοῦτ' καὶ τὰς παρὰ τῶν εὐ παθόντων εὐχαριστίας ἐπιζητοῦσιν οἱ εὐ ποιούντες), φησὶν· Ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω· τουτέστι, Διὰ ταύτης τῆς δόσεως, οὐ μόνον τὰ ἐλλειφθέντα ἐπληρώσατε, ἀλλὰ καὶ ὑπερεβάλετε. Εἰπὼν δὲ τὸ⁸⁴, Ἀπέχω, ὡς ἐπὶ ὀφειλῆς, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται, πάλιν ἠλαρύνων δείκνυσιν, ὅτι καὶ ὑπὲρ ὀφειλὴν ἐπράξαν, περισσὰ πέμψαντες.

Πεπληρωμαι, δεξάμενος παρὰ Ἐπαφροδίτου τὰ παρ' ὑμῶν, ὁσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Βαβαί! ποῦ τὸ δῶρον αὐτῶν ἀνήγαγεν! Οὐκ ἐγώ, φησιν, ἔλαβον, ἀλλ' ὁ Θεὸς δι' ἐμοῦ. Ὡστε κἂν ἐγὼ μὴ χρῆζω, μὴ μελέτω ὑμῖν· ἐπεὶ οὐδὲ ὁ Θεὸς ἐχρηζεν· ἀλλ' ὁμῶς οὕτως ἀπεδέξτο, ὡς καὶ τὴν Γραφὴν εἰπεῖν· [ὡς] Ὁσφράνη Κύριος ὁσμὴν εὐωδίας· ἵνα μὴ ἀκούσαντες ἀνευθεῖ εἶναι τὸν Θεόν, βραθυμότεροι περὶ τὸ διδόναι γενώμεθα.

Ὁ δὲ Θεὸς μου πληρώσαι πᾶσαν χρεῖαν ὑμῶν, κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ἐν δόξῃ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω, ὅτι Ἠκαιρεῖσθε· τουτέστιν, Ἐστενοχωρεῖσθε· ἐπέυχεται νῦν αὐτοῖς, ὥστε ἐν αὐταρχείᾳ εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ φιλόσοφοι ἦσαν, οὐκ ἂν αὐτοῖς τὰ σωματικὰ ἐπηύξατο· ἐπεὶ δὲ βιωτικοὶ ἄνθρωποι, καὶ τινὰ ἐπιθυμίαν καὶ τῶν παρόντων ἔχοντες, ἐπέυχεται αὐτοῖς συγκαταβατικῶς, οὐ περισσεῖαν ἢ τρυφήν, ἀλλὰ τῶν χρεῖωδῶν εὐπορίαν. Πληρώσαι γὰρ, φησὶ, πᾶσαν χρεῖαν ὑμῶν, ὥστε μὴ εἶναι ἐν ἐνδείᾳ. Εἶτα, ἵνα μὴ νομίωσιν ὅτι στενοχωρήσει αὐτοὺς, Κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, φησὶ· τουτέστι, Πλουσιῶς καὶ ἄστενοχωρήτως τὰ χρεῖωδῃ ὑμῖν δύναται δοῦναι. Ὡστε εἰς δόξαν αὐτοῦ χρᾶσθε τῇ περυσίᾳ. Τὸ δὲ, Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, δύναται μὲν καὶ εὐτῷ νοηθῆναι, ὅτι ταῦτα ποιήσει· ὁ Πατὴρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστι, μεσιτεύοντος τοῦ Χριστοῦ· δύναται δὲ καὶ οὕτως·

^d Gen. viii, 21.

VERS. 16. Quia et Thessalonicam semel et bis in xum mihi misistis. Magnum et hoc ipsorum præconium est, quod in metropoli agens, a parva alebatur civitate. Usus enim necessarios sumptus appellat: necessitatem, inquam, non delicias neque luxum.

VERS. 17. Non quod quero datum, sed requiro fructum abundantem in rationem 459 vestram. Quia humile quiddam prolocutus erat, dicens, In usum meum: ne ex hoc esferantur illi, Non hæc, inquit, dico, quod inquiram vestra dona, sed vestri commodi causa, ut vos fructum referatis, qui fructus in rationem vestram est, hoc est, vobis commodat. Viden' quod ipsi dando utilitatem perceperunt?

VERS. 18. Habeo autem omnia, et abundo. Quia dixit, Non quero: ne rursus eos socordes magis reddat (quanto enim fuerint sapientiæ studiosiores ii qui benefaciunt, tanto majorem quærunt gratiarum actionem ab iis quibus beneficia impertiuntur); Habeo, inquit, omnia, et exubero: id est, Hoc vestro dono nedum quæ nobis defuerant replestis, verum et super adjecistis. Dicens autem, Habeo, tanquam de debito, ne cristas erigant, rursus exhilarans ostendit, quod ultra etiam debitum fecerint, superflua mittendo.

Repletus sum, posteaquam accepi ab Epaphrodito quæ misistis, odorem suavitatis, hostiam acceptam, beneplacentem Deo. Papæ! Quonam donum ipsorum everit! Non ego, inquit, accepi, sed Deus per me. Proinde etiamsi ego non indigeam, ne sit curæ vobis: quandoquidem neque Deus indigebat, sic tamen accepit, ut et Scriptura dicat, Odoratus est Dominus odorem suavitatis^d: ne, si audiamus Deum hisce non egere, segniores in dando efficiamur.

VERS. 19. Deus autem meus impleat omnem necessitatem vestram, secundum divitias suas, in gloria, in Christo Jesu. Cum in superioribus dixerat, Non habebatis opportunitatem, hoc est, eratis in angustia, precatur nunc ut et ipsi satis habeant. Nam si philosophi fuissent, non comprecatus esset eis corporalia. Quia vero erant homines hujus vitæ negotiis occupati, atque aliquam etiam rerum præsentium cupiditatem habentes, comprecatur eis, acquiescendo illis, non abundantiam aut delicias, sed necessariorum rerum copiam. Impleat enim, inquit, Omnem necessitatem vestram, ne sitis in indigentia. Præterea, ne arbitrentur quod ad angustiam eos velit conjicere, subdit, Juxta divitias suas: hoc est, Abunde et large necessaria vobis dare potest: quare ad gloriam ipsius utimini abundantia. Quod autem ait, In Christo Jesu, sic potest intelligi, quod Pater faciet hæc in Jesu Christo,

Variæ lectiones.

⁸² οὐχί ο. ⁸³ -λύονται ο. ⁸⁴ ὅτι ο.

hoc est, mediante Christo. Potest etiam hac ratione A 'Εν δόξῃ τῇ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἀναφερομένη. 'Επι-
intelligi: in gloria quæ ad Christum Jesum refer-
tur. Infert igitur :

VERS. 20. *Deo verq̄ & Patri nostro gloria in sæ-
cula sæculorum Amen.* Quia dixerat, In gloriam
Filii, subintulit, quod gloria ista Christi sit etiam
gloria Patris.

460 VERS. 21. *Salutate omnem sanctum in Chri-
sto Jesu.* Haud parum benevolentia est, per litteras
eos salutare.

Salutant vos qui mecum sunt fratres. Fuerunt enim
plures cum ipso, fortasse qui etiam ex ipsa Roma
erant, qui tamen tales non erant, ut apostolicam
reciperent functionem. Solus enim Timotheus
erat huiusmodi, quem et supra ejusdem secum
animi nominavit. Haud refugit tamen hos etiam B
fratres appellare.

VERS. 22. *Salutant vos omnes sancti, maxime qui
ex Cæsaris domo.* Confortatus est eos, ostendens
quod et regiam domum Evangelii prædicatio atti-
gerit: et quod, si illi qui in regia versabantur
omnia propter Christum posthabebant, quanto
magis vos inferiores idem facietis? Pariter autem
submonet, quod ipsorum virtutis apud illos etiam
meminerit: alioqui enim non potuisset eos qui in
regia essent, in desiderium eorum pertrahere, ut
salutarent ipsos.

VERS. 23. *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum
omnibus vobis. Amen.* Precatione, uti solet, Episto-
lam claudit. Pariter eos docet, ut si quas habeant C
virtutes, eas ex gratia Christi habere se credant,
et non propter eas extollantur: sic enim futurum,
ut gratia nunquam non sit apud eos permansura, si
non efferantur. Contingat autem et nos omni vir-
tute, maxime ea qua aliis impertiamus, abundare
per gratiam Christi; ut et nos ipsi adjuti, propterea
quod omnibus indigentibus impertiamus, potissi-
mum vero iis qui pro Christo mala patiuntur,
fruemur divitiis bonitatis ipsius. Cui gloria et po-
tentia, nunc et semper et in sæcula. Amen.

Τῷ δὲ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἡμῶν δόξα εἰς τοὺς αἰῶ-
νας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, εἰς
δόξαν τοῦ Υἱοῦ, ἐπήγαγεν, ὅτι αὐτὴ ἡ δόξα τοῦ
Χριστοῦ, τοῦ Πατρὸς ἐστίν.

Ἀσπάσασθε πάντα ἄγιον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.
Ὁ μὴ κρᾶς; εὐνοίας τὸ διὰ γραμμάτων ἀσπάζεσθαι
αὐτούς.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί. Ἦσαν
γὰρ πλείους μετ' αὐτοῦ, τάχα καὶ ἐκ τῆς Ῥώμης
αὐτῆς ὄντες, οὐκ ὄντες μὴν τοιοῦτοι, ὥστε καὶ ἀπο-
στόλων ἀναδέχεσθαι πράγματα. Μόνος γὰρ Τιμόθεος
ἦν τοιοῦτος, ὃν καὶ ἰσόψυχον ὠνόμασεν ἀνωτέρω.
Ὁὐ παραιτεῖται δὲ ἕμῳ καὶ τούτους ἀδελφοὺς
καλεῖν.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἄγιοι, μάλιστα οἱ
ἐκ τῆς Καισαροῦ οικίας. Ἀνέβρωσεν αὐτούς, δεῖξας
ὅτι καὶ τῆς βασιλικῆς οικίας τὸ κήρυγμα ἦσθε
καὶ ὅτι εἰ οἱ ἐν τοῖς βασιλείοις πάντων καταφρόνη-
σαν διὰ Χριστὸν, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς δεῖ τοὺς εὐτε-
λεῖς; Δείκνυσι δὲ ὅτι καὶ παρ' ἐκείνοις μέμνηται
αὐτῶν τῆς ἀρετῆς. Ὁὐ γὰρ ἂν εἰς πέθον αὐτῶν
ἤγαγε τοὺς ἐν τοῖς βασιλείοις, ὥστε καὶ ἀσπάζεσθαι
αὐτούς.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. Τὸ σύνθημα αὐτῷ, εὐχὴ
κατακλείει ἢ τὴν Ἐπιστολήν. [Καὶ] διδάσκει δὲ ἕμα,
ἵνα κἂν κατορθώματα ἔχωσι, χάριτι ταῦτα Χριστοῦ ἢ
ἔχειν πείθωνται, καὶ μὴ ἐπαίρωνται. Οὕτω γὰρ καὶ
ἔσται ἀεὶ ἡ χάρις μετ' αὐτῶν, ἐὰν μὴ ἐπαρθῶσι. Γέ-
νοιτο οὖν καὶ ἡμᾶς τὴν τε ἄλλην πᾶσαν ἀρετὴν, καὶ δὴ
καὶ τὴν τῆς μεταδόσεως πλουτεῖσαι, διὰ τῆς χάριτος
τοῦ Χριστοῦ· ἵνα ἡμεῖς αὐτοὶ ὠφελούμενοι διὰ τοῦ
διδόναι, καὶ πᾶσι μὲν τοῖς χρῆξουσιν, μάλιστα δὲ τοῖς
ὕπερ τοῦ Θεοῦ κακοπαθοῦσιν, ἀπολαύσωμεν τοῦ
πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ. Ἡ ἡ δόξα καὶ τὸ
κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Variae lectiones.

ἢ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα m. ἢ κατακλείεσθαι o. ἢ Θεοῦ o.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

THE

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΒΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD COLOSSENSIS
EXPOSITIO.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΒΙΣ ΕΠΙ- Α 461 ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD COLOS-
ΣΤΟΛΗΣ. SENSES.

Πᾶσαι μὲν αἱ Ἐπιστολαὶ Παύλου ἄγιοι, μάλιστα δὲ αἱ δεδεμένον αὐτοῦ περικείμεναι, ὡσπερ ἄν εἰ ἀριστέως ἐν τῷ μεταξὺ σφαγᾶς καὶ τροπαια ἰσίων, ἐπέστειλεν. Οἶδε δὲ καὶ αὐτὸς τοῦτο μέγα ὄν καὶ πρὸς φιλοτιμίαν. Τῷ γὰρ Φιλήμονι γράφων φησὶν· Ὅν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς μὴ ἀσχάλλωμεν πρὸς τὰ δευῆ, ἀλλὰ καὶ φιλοτιμώμεθα. Πολλοὶ μὲν οὖν εἰσι τοιαῦται, ἧ τε πρὸς Ἐφροσίους, καὶ ἡ πρὸς Φιλήμονα, καὶ ἡ πρὸς Τιμόθεον, καὶ ἡ πρὸς Φιλιππησίους, καὶ αὕτη δὲ ἡ πρὸς Κολοσσαίς, ἐν δεσμοῖς δευτὸς ἐστάλη. Ὅσπερ δὲ Ῥωμαίους μὴ ἰδὼν καὶ Ἑβραίους, ὁμοῦς ἔγραψεν· οὕτως οὐδὲ τοὺτους ἰδὼν γράφει. Περὶ τούτους B δὲ ἦν καὶ Φιλήμων καὶ Ἀρχιππος, ὃς καὶ δοκεῖ μοι τινα Ἐκκλησίαν ἐγκεχειρισθαι. Γράφει δὲ καὶ Κολοσσαεῦσιν ἐπὶ τοιαύτη ὑποθέσει· Ποιηθῆναι δόγμα αὐτοῖς ἐνεπολιτεύετο· φοντο γάρ, οὐ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ δι' ἀγγέλων προσαχθῆναι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἀτοκον οἰόμενοι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πιστεύειν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς φανῆναι, ὅπου γε ἐν τῇ Παλαιῇ πάντα δι' ἀγγέλων ἐγένοντο. Ἐχον δὲ καὶ παρατηρήσεις πολλὰς Ἰουδαϊκὰς καὶ Ἑλληνικὰς, ἡμέρας παρατηρούμενοι, καὶ καιροὺς, καὶ βρώματα. Ἄ δὲ πάντα δεδόμενα διορθώσας, ἐκίτησε τὸν Ἀπόστολον πρὸς τὸ γράψαι ταύτην τὴν Ἐπιστολήν.

Omnes quidem divi Pauli Epistolæ sanctæ sunt, maxime vero quæ ab ipso vincio mittuntur, tanquam jam primas in bello consecutus, et victoria parva, in media cæde tropæa statuens, eas conscripserit. Novit autem et ipse hoc magnum esse, atque ad honorem pertinere. Philemoni enim scribens ait: Quem genui in vinculis meis. Hoc autem dixit, ne et nos contristemur ob pericula, sed potius honori nobis ducamus. Sunt autem multæ hujusmodi Epistolæ, ad Ephesios nimirum, et ad Philemonem, et ad Timotheum, et ad Philippenses, atque hæc ipsa ad Colossenses, quas ipse in vinculis suis conscripsit. Quemadmodum autem Romanis, cum eos non vidisset antea, et Hebræis, scripsit tamen; pari ratione hæc ante 462 non visis litteras mittit. Apud hos autem erant Philemon et Archippus, cujus curæ mihi videret Ecclesia quædam fuisse commissa. Scribit autem Colossensibus tali de causa. Prævum quoddam et impium dogma eos invaserat. Arbitrabantur enim, non per Filium, sed per angelos sese ad Deum Patrem adduci, absurdum putantes credere, quod Filius Dei in extremis temporibus apparuerit, cum in Veteri Testamento per angelos omnia fierent. Habebant autem observationes multas Judaicas et Græcas, dies observantes, et tempora, et cibos. Quæ omnia cum indigerent correctione, moverunt apostolum ut scriberet hanc Epistolam.

• Philem. 10.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES.

463 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. *Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei.* Statim in principio illorum dogmata clanculum tollit. Non enim angelorum est apostolus, sed *Jesu Christi*: atque hæc est voluntas Dei, ut Illius sit apostolus, non angelorum. Quod si *Per voluntatem Dei* sum apostolus, planum est quod vera prædico. Quæ autem sunt hæc? Quod a Filio adducti sumus ad Patrem: quod liberati sumus et a Judaicis et a Græcis observationibus. Animadvertite hic, quod præpositionem (*Per*) Patri tribuerit.

Et Timotheus frater. Igitur et ipse apostolus fuit. Verisimile autem erat et hunc ipsis innotescere.

VERS. 2. *Iis qui sunt Colossis sanctis et fidelibus in Christo.* Phrygiæ urbs est Colossæ, quæ nunc dicitur Chone: quod inde perspicuum est, quod Laodicea huic sit vicina. Unde autem sancti facti estis? Nonne per baptismum in mortem Christi? Unde fideles? Nonne quia in Christum creditis? nonne quia tanta sunt vobis a Christo credita mysteria? Fideles enim non ideo tantum vocamur, quia credimus, sed quia mysteria nobis a Deo credita sunt, quæ ne angeli quidem norant. Unde fratres? Num per propria opera, virtutisve operationes? Minime, verum in Christo. Ecqui igitur angelis ascribitis accessum ad Deum?

Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro. Christi nomen hic non apponit; licet id ei sit in more, ne si statim in epistola exordio eis aperte repugnet, a reliquo argumento harum litterarum eos resilire faciat. Dicant autem hic qui Spiritum elevant, unde Pater noster Deus dicatur? Nonne per Spiritum? Magna, adeoque ingenii nostri captum excedentia quis donavit? Nonne Spiritus? Quomodo igitur auctoritatem ejus imminuis?

VERS. 3. *Gratias agimus Deo et Patri Domini nostri Jesu Christi, semper pro vobis orantes.* Jesus Christus est Dominus noster, non angelus qui sunt servi. Non solum autem per gratiarum actionem, verum etiam per assiduam pro ipsis precationem charitatem suam ostendit, quippe 464 quia quos non viderat, hos semper in seipso habebat.

VERS. 4. *Audientes fidem vestram, quæ est in Christo Jesu.* — *Gratias agimus,* inquit, eo quod audivimus ab Epaphrodito fidem vestram, non eam quam in angelos, sed quam in Dominum Jesum habetis. Per

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ θελήματος Θεοῦ. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ καθαιρεῖ λεληθῆτος τὰ δόγματα αὐτῶν. Οὐ γὰρ ἀγγέλων ἀπόστολος, ἀλλ' Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ τοῦτο θέλημα Θεοῦ, τὸ ἐκείνου εἶναι ἀπόστολον, οὐχὶ ἀγγέλων. Εἰ οὖν διὰ θελήματος Θεοῦ εἰμι ἀπόστολος, εὐδελον ὡς ἀληθῆ κηρύττω. Τίνα δὲ εἶρι ταῦτα; Ὅτι ὑπὸ τοῦ Ἰωῦ προσήχθημεν· ὅτι ἐβρύσθημεν τῶν Ἰουδαϊκῶν καὶ Ἑλληνικῶν παρατηρήσεων. Σημειώσα: δὲ τὸ, διὰ, ἐπὶ Πατρὸς κείμενον.

Καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός. Ἄρα οὖν καὶ αὐτὸς ἀπόστολος· εἰκὸς δὲ ἦν, καὶ τοῦτον αὐτοῖς γνωρίζεσθαι.

Τοῖς ἐν Κολοσσαεῦσιν ἄγιοις καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ. Πόλις Φρυγίας αἱ Κολοσσαί, αἱ νῦν λεγόμεναι Χῶναι· καὶ δῆλον ἐκ τοῦ τὴν Λαοδικεῖαν εἶναι πλησίον. Πόθεν δὲ ἅγιοι γεγονάτε; οὐ διὰ τοῦ βαπτίσματος τοῦ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ; Πόθεν πιστοὶ; οὐχ ὅτι εἰς Χριστὸν πιστεύετε; οὐχ ὅτι τοσαῦτα ἐνεπιστεύθητε μυστήρια παρὰ τοῦ Χριστοῦ; Πιστοὶ γάρ, οὐ διὰ τὸ πιστεῦσαι μόνον καλεῖσθε, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πιστευθῆναι παρὰ Θεοῦ μυστήρια, ἃ οὐδὲ οἱ ἄγγελοι ἤδεσαν. Πόθεν ἀδελφοί; Ἄρα ἐν ἔργοις ἰδίαις, ἢ ἐν κατορθώμασιν; Οὐκ ἔστιν· ἀλλ' ἐν Χριστῷ. Πῶς οὖν ἀγγέλοις ἐπιγράφετε τὴν προσάγωγὴν;

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήρῃ ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν. Τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα ἐναυθῆα οὐ προστίθει, καίτοι εὐθὺς αὐτῷ ὄν, ἵνα μὴ εὐθὺς ἐκ προομιῶν φανερῶς αὐτοῖς ἀντιπέσῃ, καὶ ἀποκηδῆσαι ποιῆσθαι τοῦ λοιποῦ λόγου. Εἰπάτωσαν δὲ οἱ τὸ Πνεῦμα κατασμικρύνοντες, πόθεν Πατὴρ ἡμῶν ὁ Θεός; Οὐχὶ διὰ τοῦ Πνεύματος; Τὰ μεγάλα καὶ ὑπὲρ νοῦν τίς ἐχαρίσατο; οὐχὶ τὸ Πνεῦμα; Πῶς οὖν αὐτὸ σμικρύνεις;

Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πάντοτε ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμενοι. Ἰησοῦς Χριστός ἐστι Κύριος ἡμῶν, οὐχ οἱ θεοὶ ἀγγελοὶ. Οὐ δὲ τῆς εὐχαριστίας δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς διηγεουῦς ὑπὲρ αὐτῶν εὐχῆς τὴν ἀγάπην δείκνυσιν, ὅτι καὶ οὗς οὐχ ἑώρα, τούτους εἶχε διαπαντός ἐν αὐτῷ.

Ἀκούσαντες τὴν πίστιν ὑμῶν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. — *Εὐχαριστοῦμεν,* φησὶ, διότι ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ Ἐπαφροδίτου τὴν πίστιν ὑμῶν, οὐ τὴν ἐν ἀγγέλοις, ἀλλὰ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Προκατα-

Variæ lectiones.

⁵⁰ τὸ δόγμα ο. ⁵¹ Κολοσσαῖς ο. ⁵² διὰ ο. ⁵³ καλούμεθα ο. ⁵⁴ περὶ ο. ⁵⁵ ἀποκηδῆσάσι τοῦ λόγου ο.
⁵⁶ περὶ ο. ⁵⁷ Ἰσ. Ἐπαφροδίτου ο.

λαμβάνει δὲ αὐτοὺς ⁶⁶ διὰ τούτου. Καὶ τὰ ὀνόματα ἅ
δὲ ταῦτα, τὸ, Χριστός, καὶ τὸ, Ἰησοῦς, τῆς εὐε-
ργεσίας σύμβολα. Αὐτός τε γὰρ ἐχρίσθη ⁶⁷ ὑπὲρ ἡμῶν,
καὶ αὐτός ἐσωσε τὸν λαὸν ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν.

Καὶ τὴν ἀγάπην, τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους.
Οὐκ εἰς τόνδε ἢ τόνδε, ἀλλ' εἰς πάντας. Οὐκοῦν καὶ
ἡμεῖς. Ὡστε καὶ ἀκούσεσθε ἡμῶν ἡδέως. Οἰκτιρου-
μένου δὲ αὐτοὺς ταῦτα τὰ ῥήματα. Δοκεῖ δὲ μοι ἀγά-
πην τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὸ κοινωνικὸν λέγειν, ὡς
καὶ ἄλλαχού.

Διὰ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀποκειμένην ὑμῖν ἐν τοῖς
οὐρανοῖς. Ἄγαπάτε, φησί, τοὺς ἁγίους, οὐ διὰ τι
ἀνθρώπινον, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐλπίζειν τὰ μέλλοντα ἀγα-
θὰ· ἢ, ὅτι εὐχαριστοῦμεν ὅτι μέλλετε κληρονο-
μῆσιν ⁶⁸ τῶν ἀφθάρτων. Οὐ γὰρ ἐν τῇ γῆ ἀπό-
κείται, ἵνα φθαρῶσιν, ἀλλ' ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὥστε
τὸ βέβαιον ἔχουσι. Μὴ οὖν ἀμφιβάλλετε περὶ τῆς
ἐλπίδος· ἐν ἀσφαλεὶ γὰρ ἀπόκειται. Τοῦτο δὲ πρὸς
τοὺς πειραζομένους, ὥστε μὴ ἐνταῦθα ζητεῖν τὴν
ἐκείνην, μηδὲ ἐκκαεῖν πρὸς τοὺς πειρασμούς, ὡς
μεγάλην ἔχοντας τὴν ἀντιμισθίαν.

Ἦν προηκούσατε ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας
τοῦ Εὐαγγελίου. Οὐκ εἶπε, τοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ
τοῦ Εὐαγγελίου, ἵνα ἀναμνήσῃ αὐτοὺς τῶν εὐε-
ργεσιῶν τοῦ Θεοῦ· ἐπὶ γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς τὸ Εὐαγγέ-
λιον. Εἰ δὲ λόγος ἀληθείας ἐστίν, οὐδὲν ψεῦδος ἐν
αὐτῷ. Πῶς οὖν ὑμεῖς ψευδῆ αὐτὸν ποιεῖτε, μὴ πι-
στεύοντες, ὡς προεδίδαχθητε παρ' αὐτοῦ, ὅτι διὰ τοῦ
Χριστοῦ ἡ σωτηρία; Τίς δὲ ἦν ὁ κηρύξας ἐκεῖ; Ὁ
Ἐπαφράς, ὡς ἐκ τῶν ἑξῆς φαίνεται.

τοῦ παρόντος εἰς ὑμᾶς, καθὼς καὶ ἐν παντί
τῷ κόσμῳ. Ὡς ἐπὶ ἐμφύχου τινὸς εἶπε τὸ Πα-
ρόντος. Οὐ παρεγένετο, φησί, πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἀπ-
έστη, ἀλλὰ πάρεστι καὶ κρατεῖ ἐν ὑμῖν. Διὰ τούτων
δὲ ἠαρύνει αὐτοὺς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πολλοὶ μάλλον
στηρίζονται, ὅταν καὶ κοινωνοὺς ἔχωσι τῶν δογμα-
τῶν, φησί· Καὶ ἐν παντί τῷ κόσμῳ. Πανταχοῦ
γὰρ ἐστὶ, πανταχοῦ ἕστηκε.

Καὶ ἐστὶ καρποφοροῦμενον καὶ ἀυξανόμενον.
—Καρποφοροῦμενον διὰ τὰ ἔργα, ἀυξανόμενον, διὰ
τὸ πολλοὺς εἰς τὴν πίστιν προσλαμβάνεσθαι ἐκάστοτε.
Οὐκ ἂν δὲ ἐκαρποφῆρι, εἰ μὴ ἐστήριχται. Καὶ γὰρ
τὰ δένδρα ὅταν στηριχθῇ, τότε πλεῖω καρπὸν φέρει.

Καθὼς καὶ ἐν ὑμῖν. Προκαταλαμβάνει, ὡς καὶ
ἀνωτέρω, αὐτοὺς τοῖς ἐπαίνοις, ὥστε μὴδὲ θέλοντας
ἀποστῆναι. Εἰ γὰρ καὶ εἰς πάντας, καὶ εἰς ὑμᾶς
οὕτως ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον, πῶς νῦν ἄλλως δο-
γματίζουσι τινες;

Ἄφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσατε καὶ ἐπέγνωτε τὴν
χάριν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ. Καρποφορεῖται, φησί,
καὶ ἀυξάνεται τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ὑμῖν ἀφ' ἧς ἡμέρας
ἐπέγνωτε τὴν χάριν. Πῶς; Οὐκ ἐν ἀπάτῃ καὶ λόγοις
εἰκαίσις, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ, τουτέστι, σημεῖοις καὶ
ἔργοις παραδόξοις.

Καθὼς καὶ ἐμάθετε ἀπὸ Ἐπαφρά. Ὁτως ἐπ-
έγνωτε, φησὶν, αὐτοῖς τοῖς ἔργοις τὴν χάριν, ὡς περ

hæc autem præcœcipiat eos. Quinetiam nomina hæc,
Christus, et, Jesus, beneficentiæ sunt symbola. Ipse
enim unctus est pro nobis, et ipse servavit populum
a peccatis.

Et dilectionem quam habetis in sanctos omnes. Non
erga hunc vel illum, sed erga omnes. Ergo et in
nos quare audietis nos libenter. Conciliantis autem
eos hæc verba sunt. Videtur autem mihi per dilec-
tionem eleemosynam et communicationem dicere,
perinde ac in aliis locis.

VERS. 5. Propter spem quæ reposita est vobis in
cœlis. Diligitis, inquit, sanctos, non ob humanum
aliquid, sed quia futura bona speratis : vel, gratias
agimus, quia incorruptibilia bona consecuturi estis.
Non enim in terra sunt reposita, ut corrumpantur,
sed in cœlis, ut stabilitatem habeant. Ne igitur am-
bigatis de spe : in tuto enim reposita est. Hoc au-
tem pertinet ad eos qui tentantur, ne hic quietem
expectent, neque tentationibus succumbant, quia
magnam retributionem habent.

Quam prius audivistis in verbo veritatis Evangelii.
Non dixit, Prædicationis, sed Evangelii, ut com-
monefaciat eos beneficiorum Dei : propter bona
enim Evangelium est. Si autem verbum veritatis est,
nullum mendacium est in ipso. Quomodo igitur vos
mendax ipsum facitis, non credentes, quemadmodum
jam antea instituti estis ab ipso, quod per Christum
sit salus? Quis autem erat qui illic prædicaverat?
Ephraïmas, perinde ac in sequentibus planum fit.

VERS. 6. Quod præsens est apud vos quemadmodum
in universo mundo. Tanquam de re aliqua animata
dixit, Quod præsens est. Non advenit ad vos, inquit,
ac defecit a vobis : sed præsens est, ac dominatur
in vobis. Per hæc autem exhilarat eos. Quia vero
plerique stabiliuntur magis, quando et participes
habuerint dogmatum, addit propterea, et in omni
mundo. Ubique enim est, et ubique consistit.

Et fructificat et crescit. Fructificat per opera; cre-
scit autem, quod multi ad fidem undique recipiantur.
Atqui fructum non protulisset, nisi firmatum fuisset :
arbores enim, quando corroborata fuerint, tum plu-
rimum fructus proferunt.

Sicut et in vobis. Laudibus, ut supra, **465** ante-
vertit eos, ut etiam si voluerint, non deficiant. Si
enim cum ad omnes, tum ad vos hunc in modum
prædicatum fuerit Evangelium, unde fit quod non-
nulli nunc diversa tradunt?

Ex ea die qua audivistis et agnovistis gratiam Dei
in veritate. Fructum, inquit, proferi, ac crescit
Evangelium in vobis, ab eo die quo agnovistis gra-
tiam. Quomodo? Non in impostura et verbis tenie-
rariis, sed in veritate, hoc est, signis et operibus
admirandis.

VERS. 7. Sicut et didicistis ab Ephraïma. Ipsiis,
inquit, operibus sic habuistis gratiam, perinde ac

Variæ lectiones.

⁶⁶ αὐτὸς ο. ⁶⁷ ἐβράπισθη ο. ⁶⁸ -μήσαι ο.

docuit vos etiam Epaphras. Non enim alia quidem facta sunt, alia autem docuit. Iste enim, quem admodum videtur, prædicavit Colossensibus.

Dilecto conseruo nostro. Viri hic auctoritatem denuntiat. Non enim diligerem eum ego Paulus, nisi scirem eum esse verum præconem, nec conseruum ipsum nominarem.

Qui est fidelis. Hoc est, verus.

Pro vobis minister Christi. Pro vobis, inquit, in rebus ad Christum pertinentibus ministravit. Nam quod et ad Paulum abiit, eumque consolatus est in vinculis, et quod indicavit ei res Colossensium, Christi ministerium erat. Si autem Christi minister est Epaphras, quomodo dicitis vos per angelos reconciliatos esse?

VERS. 8. *Qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in Spiritu.* Hoc est, spirituales charitatem quam habetis erga me. Ista enim stabilis est, dilectio scilicet quæ est in Spiritu. Reliquæ autem dilectionis species, tam naturalis, ut parentum erga liberos, liberorumque erga parentes, quam amicorum amicorumque, instabiles sunt omnes.

VERS. 9. *Ideo et nos ex qua die audivimus, non cessamus pro vobis orare. Ideo: quare?* Quia, inquit, audivimus fidem vestram et dilectionem, bonam spem concipientes de futuris, oramus pro vobis non unum diem, neque duos, sed a quo ista audivimus. Monstrat autem per hæc charitatem suam erga eos, ac clanculum illos reprehendit; siquidem orationibus ejus adiuti, nondum tamen seipsos perfecte recollecterunt, nec emendarunt. Observa autem quod multis orationibus nobis opus sit et assiduis: et quod Paulus sine intermissione orans, et nondum consecutus, non desistit tamen.

Et postulare, ut impleamini agnitione voluntatis ejus. Per hæc ostendit eos neque omnino imperfectos esse, neque omnino perfectos. Non enim dixit, Ut accipiatis, verum, *Ut impleamini.* Habetis enim, sed nondum totum. Et quod reconciliati sitis, agnovistis quidem: quod vero per Filium, hoc deest **466** vobis, id quod impleri rogo. Voluntas enim et Dei beneplacitum est, ut Filius suus pro nobis daretur, non angeli. Agnitionem igitur cognitionis additionem intellige.

In omni intellectu et sapientia spirituali. Quia eos philosophi decipiebant, Volo, inquit, vos per spirituales sapientiam discere institutionem istam, non juxta sapientiam hominum, per quam nunc decepti, arbitramini vos novisse. Si autem ut voluntatem Dei discamus, spirituali sapientia opus est: quid dicet aliquis de iis qui sese Dei essentiam ex externa sapientia novisse gloriantur?

VERS. 10. *Ut vos ambuletis digne Domino.* Oro, inquit, ut vos discatis, quod servati sitis per Unigenitum, ut vos ambuletis, hoc est, Ut secundum virtutem vivatis. Qui enim clementiam Dei didice-

A καὶ ἐδίδαξεν ὑμᾶς ὁ Ἐπαφρᾶς. Οὐ γὰρ ἄλλα μὲν ἐγένοντο, ἄλλα δὲ ἐδίδαξεν. Οὗτος γὰρ, ὡς ἔοικεν, ἐκήρυξε Κολοσσαεῦσι.

Τοῦ ἀγαπητοῦ συνδούλου ἡμῶν. Τὸ ἀξιόπιστον ἐντεῦθεν δείκνυσι τοῦ ἀνδρός. Οὐκ ἂν γὰρ ἠγάπων αὐτὸν ἐγὼ Παῦλος, εἰ μὴ ἀληθῆς ἦν κήρυξ, οὐδ' ἂν σύνδουλον ὠνόμαζον.

Ὅς ἐστι πιστός. Τουτέστιν, ἀληθής.

Ἐπεὶ ὑμῶν διάκονος τοῦ Χριστοῦ. Ἄνθ' ὑμῶν, φησί, διεκόνησεν εἰς πράγματα Χριστοῦ ἀνήκοντα. Καὶ γὰρ τό τε πρὸς τὸν Παῦλον ἀπελθεῖν, καὶ παραμυθῆσθαι αὐτὸν ἐν τοῖς δεσμοῖς, καὶ τὸ δηλώσαι αὐτῷ τὰ τῶν ἐν Κολοσσαεῦσι ^ο, Χριστοῦ ἦν διακονία. Εἰ δὲ Χριστοῦ διάκονος ὁ Ἐπαφρᾶς, πῶς λέγετε ὑμεῖς, δι' ἀγγέλων προσαχθῆναι;

B Ὅ καὶ δηλώσαζ ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἀγάπην ἐν Πνεύματι. Τουτέστι, τὴν πνευματικὴν ἀγάπην ἣν ἔχετε πρὸς με. Αὐτὴ γὰρ βεβαία, ἢ ἐν Πνεύματι ἀγάπη. Αἱ δὲ λοιπαὶ, αἱ τε φυσικαὶ, [καὶ] ὅσον γονέων πρὸς παῖδας, καὶ παίδων πρὸς γονεῖς· αἱ τε φιλικαὶ καὶ ἑταιρικά, ἀδέδαιτοι πάσαι.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσαμεν, οὐ παύομεθα ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμενοι. — Διὰ τοῦτο, ποῖον; Ἐπειδὴ, φησὶν, ἠκούσαμεν τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ τὴν ἀγάπην, εὐέλπιδες γενόμενοι περὶ τῶν μελλόντων, εὐχόμεθα ὑμῖν, οὐ μίαν ἡμέραν, οὐδὲ δύο, ἀλλ' ἀφ' οὗ ἠκούσαμεν ταῦτα. Δείκνυσι δὲ διὰ τούτων καὶ τὴν αὐτοῦ ἀγάπην, κάκεινος ἡρέμα κατὰγνωσιν φέρει, εἰ γε καὶ ταῖς ἐκείνου εὐχαῖς βοηθούμενοι, μήπω τελείους ἀνεκτήσαντο ἑαυτούς. Ὅρα δὲ, ἐτι πολλῶν εὐχῶν δεῖ καὶ διηλεκῶν, καὶ ἐτι Παῦλο; ἀεὶ εὐχόμενος, καὶ μηδέπω ἀνύσας, ὅμως οὐκ ἀπέστη.

Καὶ αἰτούμενοι ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπιγνωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Οὕτε πάντῃ ἀτελεῖς αὐτοῦ, οὕτε πάντῃ τελείους δηλοῖ διὰ τούτων. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἴνα λάθητε, ἀλλ', Ἴνα πληρωθῆτε. Ἐχετε μὲν γὰρ, ἀλλ' οὐ τὸ πᾶν. Καὶ ἐτι μὲν προσήχθητε, ἔγνωτε· ἐτι δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο λείπει· ὃ καὶ εὐχομαι πληρωθῆναι. Θέλημα γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ εὐδοκία, τὸ τὸν Υἱὸν δοθῆναι ὑπὲρ ἡμῶν, οὐχὶ τοὺς ἀγγέλους. Ἐπίγνωσιν οὖν τὴν προσθήκην τῆς γνώσεως νεί.

D Ἐν πάσῃ συνέσει καὶ σοφίᾳ πνευματικῇ. Ἐπειδὴ αὐτοὺς οἱ φιλόσοφοι ἠπάτων, Βούλομαι, φησὶν, ὑμᾶς ἐν πνευματικῇ σοφίᾳ μαθεῖν τὸ δόγμα, μὴ κατὰ τὴν σοφίαν τῶν ἀνθρώπων, ὑφ' ἧς πλανώμενοι νῦν, οἴσθε εἰδέναί. Εἰ δὲ ὥστε τὸ θέλημα μαθεῖν σοφίας πνευματικῆς δεῖ, τί ἂν τις ἐρεῖ περὶ τῶν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς ἐξω σοφίας εἰδέναί αὐχούτων;

Περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Κυρίου. Εὐχομαι, φησὶ, μαθεῖν ὑμᾶς, ἐτι διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐσωθῆτε, εἰς τὸ περιπατῆσαι ὑμᾶς· τουτέστιν, Ἴνα κατ' ἀρετὴν ζήσητε. Ὅ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπῶν

Variæ lectiones.

^ο Κολοσσαῖς ο.

καταμαθῶν, καὶ ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐξέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, πῶς οὐκ ἂν σπουδάσειεν ἑαυτὸν ἐκδοῦναι τοῖς τῆς ἀρετῆς πόνοις, καὶ τὸν αὐτοῦ στάυρον ἄραι; Τὸ γὰρ, *Περιπατεῖσαι*, περὶ βίου καὶ πολιτείας ἐστίν, ὡς εἰρηται. Καὶ πανταχοῦ δὲ τῆ πίστει συνάπτει τὴν πολιτείαν. Καὶ ἄλλως δὲ, Οὐκ εὐχόμεθα, φησι, μόνον ἵνα μάθητε, ἀλλ' ἵνα καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐπιδείκνυτε. Ὁ γὰρ εἰδὼς χωρὶς τοῦ ποιεῖν, κολάζεσθαι μέλλει. Βλέπετε δὲ, πῶς περιπατοῦν αὐτὴν πολιτείαν καλεῖ, δεικνύς ὅτι ὡσπερ αὐτὸ περιπατεῖν ἀναγκαῖον ἡμῖν, οὕτω καὶ ὁ ἄριστος βίος.

Εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν ἐν παντί ἔργῳ ἀγαθῷ. Ἴνα οὕτω, φησι, ζῆτε, ὥστε διὰ πάντων ἀρέσκειν τῷ Θεῷ. Πῶς δὲ ἔσται τοῦτο; Οὐκ ἄλλως εἰ μὴ ἐν παντί ἔργῳ ἀγαθῷ. Ὅπου γὰρ πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, ἐκεῖ πᾶσα ἀρέσκεια Θεοῦ. Σκόπει δὲ, πῶς πανταχοῦ τὸ, *Πᾶν*, προστιθῆναι ἐν πάσῃ σοφίᾳ· καὶ, ἐν παντί ἔργῳ ἀγαθῷ· καὶ, εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν· καὶ, εἰς πᾶσαν μακροθυμίαν· δεικνύς ὅτι ἔχουσι μὲν καὶ νῦν, οὐ μὴν τὸ πᾶν. Ὅστε δεῖ αὐτοὺς τὸ τέλειον ⁷⁰ προσλαβεῖν.

Καρποφοροῦντες καὶ αὐξανόμενοι εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ. Ὅσπερ, φησιν, ἐπέγνωτε τὸν Θεὸν μετρίως ἢ οἱ παλαιοὶ ⁷¹, οὕτως ὀφείλετε καὶ ἐν τῷ βίῳ αἰετῶν κατὰ τὸ μέτρον τῆς γνώσεως. Ὁ γὰρ καταξιωθεὶς εἰδέναι Θεὸν, ὥστε ⁷² καὶ οὐκ εἶναι Θεοῦ, πόσης ἀρετῆς δεῖται; Ἡ, ὅτι δεῖ μὲν καρποφορεῖν ὑμᾶς τὰς ἀγαθὰς πράξεις, ἀλλ' ὥστε καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ ἔχειν ὡς δεῖ, καὶ οὐχ ὡς νῦν δοκεῖτε ἔχειν. Τί γὰρ ὄφελος βίου καὶ πολιτείας, ἐὰν ἀγνοῆτε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; Σκόπει δὲ, πῶς ἀνωτέρω τῆς ἐπίγνωσεως ἐφησε δεῖσθαι εἰς τὸ περιπατεῖσαι ἀξίως τοῦ Κυρίου· νῦν αὖθις ἀπατεῖ αὐξάνειν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις, εἰς τὸ ἅμα καὶ τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκειν· ἐκάτερον γὰρ ἐκατέρου συστατικόν.

Ἐν πάσῃ δυνάμει δυναμούμενοι. Εὐχόμεθα ἵνα πληρωθῆτε ἐν πάσῃ δυνάμει δυναμούμενοι. Πρὸς τί; Πρὸς τοὺς πειρασμοὺς καὶ τοὺς διωγμοὺς, ὥστε μὴ ἀκηδιάσαι, μηδὲ ἀπογνῶναι.

Κατὰ τὸ κράτος τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἴνα τοιαύτην δύναμιν δῶ ὑμῖν, ὅταν πρέπει αὐτῷ διδοῦναι, ἄφατον καὶ ἄπειρον δηλαδὴ· πλὴν ὡς ἀνθρώπων δυνατὸν ταύτην λαβεῖν. Πολλὴ δὲ ἡ παραμυθία. Οὐ γὰρ εἶπε, Δύναμιν, ἀλλὰ, *Κράτος*, ὃ μετρίον ἐστίν· ὡς ἂν εἰ εἴλεγε· Πανταχοῦ ἡ δόξα αὐτοῦ κρατεῖ. Μὴ τοίνυν μηδὲ ὑμεῖς ἐν τοῖς δεινοῖς μαλακίζεσθε· δυναμωθήσεσθε γὰρ, ὡς εἰκὸς τοὺς Δεσπότην οὕτω κραταίῳ καὶ ἐνδόξῳ δουλεύοντας.

Εἰς πᾶσαν ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν. Ἐδυναμούμενοι εἰς πᾶσαν ὑπομονήν, τὴν πρὸς τοὺς ἔξω· Ἐμακροθυμίαν, τὴν πρὸς ἀλλήλους. Μακροθυμεῖ μὲν γὰρ τις πρὸς ἐκείνους, οὓς δυνατὸν ἀμύνασθαι·

Arit, et quod Filium suum pro nobis dederit, quomodo non studebit seipsum dedere virtutis laboribus, adeoque crucem ipsius tollere? *Ambulare* enim ad vitam et conversationem pertinet, ut dictum est. Ubique autem fidei, vitæ rationem et conversationem connectit. Præterea, non oramus, inquit, ut discatis tantummodo, verum ut operibus quoque demonstratis, Qui enim novit, et non facit, punietur. Animadvertite autem, quomodo semper ambulationem vitam conversationemque appellat, ostendens quod perinde ac nunquam non ambulare nobis necessarium est, sic et optima vita necessaria est.

Per omnia placentes, in omni opere bono. Ut sic, inquit, vivatis, ut per omnia placeatis Deo. Qui vero hoc fit? Non aliter, nisi in omni opere bono: ubi enim omne opus bonum est, ibi et plena Dei complacentia. Considera autem quomodo ubique omne apponat: *In omni sapientia*: et, *In omni opere bono*: et *Per omnia placentes*: et, *Ad omnem longanimitatem*: ostendens quod habeant quidem et nunc, nondum tamen totum: quare consummationem eos assumere oportet.

Fructificantes et crescentes in agnitionem Dei. Quemadmodum, inquit, novistis Deum perfectius quam qui olim vixere, hanc ad rationem debetis et in vita crescere juxta mensuram cognitionis. Qui enim tantis est donatus, ut Deum sciret, utque filius Dei esset, quanta virtute opus habet? Vel, quia Oportet vos proferre quidem fructum bonorum operum, sed ita ut et agnitionem Dei habeatis quemadmodum convenit, et non quemadmodum nunc videmini habere. Quæ enim commoditas vitæ et conversationis vestræ, si ignoretis Filium Dei? Vide autem quomodo supra eos cognitione dixerit indigere ad hoc ut digne Domino **467** ambularent: nunc rursus exigit ab eis ut crescant in operibus bonis, ut simul Deum etiam agnoscant. Utrumque enim utriusque est constitutum.

Vers. 11. *In omni potentia confortati.* Precamur ut impleamini in omni potentia confortati: ad quid? Adversus tentationes et persecutiones, ne torpeatis neque desperetis.

Secundum potentiam gloriæ ejus. Ut hujusmodi det vobis potentiam, qualem decet eum dare, inefabilem et infinitam videlicet: verumtamen qualem possibile est ab homine accipi. Magna autem est consolatio. Non enim dixit, *Δύναμιν*, sed, *Κράτος*, quod majus est: quasi diceret, Ubique ejus gloria dominatur. Nolite igitur vos in periculis languere: confortabimini enim, ut par est eos qui Domino adeo forti ac celebri serviant.

Ad omnem patientiam et longanimitatem. Confortati ad omnem patientiam, erga eos qui foris sunt; longanimitatem, inter vos mutuo. Est enim aliquis longanimis erga eos quos ulcisci possit: sustinet

Varie lectiones.

⁷⁰ τέλος ο. ⁷¹ πάλαι ο. ⁷² οὔτω ο.

autem quos non potest ulcisci. Propterea et de Deo non dicitur patientia, sed longanimitas, ut qui possit quidem consumere, tolerat tamen. *Ad omnem autem* : non quæ nunc quidem est, postea vero non amplius. Ut igitur in summam contrahamus sermonem, hoc dicit : *Oramus*, ut perfecte accipiat agnitionem dogmatis, non in sapientia mundana, sed spirituali : utque vitam virtutibus præditam habeatis, ut possitis firmiter stare adversus tentationes, confortati, ut par est a Deo confortari ; ut et erga externos patientiam ostendatis, et erga fratres longanimitatem.

VERS. 12. *Cum gaudio gratias agentes Patri.* Accusaturus eos, quod circa dogmata non recte habeant, præmitigat sermonem, ne videatur eos tanquam hostis accusare. Cum igitur antea dixisset, *Oro pro vobis ut hæc et illa vobis bona contingant, quod omnino non est inimici* : ait nunc, *Cum gaudio gratias ago propter bona quæ vobis obtigerunt.* Itaque non ex odio accuso vos, sed ex charitate : et optarim quidem omnino me posse vos commendare : ex necessitate autem ad accusandum vos adducor. Sic et in Epistola ad Corinthios facit. Tacite autem eos perducit ad sermonem de Filio. Si enim cum gaudio gratias ago, sunt itaque magna quæ antea in vobis bona fuere. Hæc autem nou servi angeli, sed Dominus Filius dedit. Quomodo autem dixit, *Gratias ago cum gaudio?* Quoniam vel in mœnore gratias agere liceat, quemadmodum et Job gratias agebat in mœnore constitutus : *Dominus dedit, Dominus abstulit* ¹. Non enim ab eo morsum quispiam auferat (sic enim et laudem ejus abstulerit, siquidem **468** tanquam insensibilis sustinisset) : atqui mordebatur quidem, sed non sauciabatur.

Qui dignos vos fecit. Tanta, inquit, sunt ea quæ vobis data sunt, ut nedum opulentos vos reddiderint, verum etiam sufficientiam vobis et virtutem dederint, ut hæc digne accipere videamini. Exempli gratia : Rex quispiam, tenuis fortunæ cuiusdam præfecturam forte credens, dignitatem quidem dedit, non tamen ad principatum digne accipiendum ipsumve administrandum idoneum fecit. Unde ipsum sæpenumero honos ridiculum reddidit. Deus autem nos et honoravit, ac sufficientes fecit ut acciperemus honorem. Duplicatio autem honoris est, quod etiam nos fecerit idoneos ad donum.

In partem sortis sanctorum. Hoc est, qui cum sanctis collocavit : neque sic simpliciter, verum hisdem etiam frui præbuerit, quod per partem significat. Licet enim in eandem urbem conscribi, nec tamen eandem habere partem : ac rursus in eadem sorte esse, sed non eandem habere partem : ut in eadem sorte Ecclesiæ omnes sumus, verum alius aliam partem habet. Hic autem et eadem nos

¹ Job 1, 21

ὑπομένει δὲ οὐδ' οὐ δυνατὸν ἰσχυρῶς ἀμείψασθαι. Διὰ τούτου καὶ ἐπὶ Θεοῦ οὐ λέγεται ὑπομονή, ἀλλὰ μακροθυμία, ὡς δυναμένου μὲν ἐκτρέψαι, ἀνεχομένου δέ. Εἰς πᾶσαν δὲ, μὴ νῦν μὲν, μετὰ ταῦτα δὲ οὐκέτι. Ἴνα οὖν συναγάγωμεν τὸν λόγον, τοῦτο φησιν· Εὐχόμεθα ἵνα τελείως λάβητε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ δόγματος, οὐκ ἐν σοφίᾳ κοσμητικῇ, ἀλλὰ πνευματικῇ· καὶ βίον ἐνάρετον σχοιήτε, ὥστε στήναι βεβαίως πρὸς τοὺς πειρασμούς, δυναμωθέντες, ὡς εἰκὸς ἀπὸ Θεοῦ δυναμωθῆναι, εἰς τὸ καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ὑπομονῆς ἐνδοικνυσθαι, καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μακροθυμῶν.

Μετὰ χαρῆς εὐχαριστοῦντες τῷ Πατρὶ. Μέλλων ἐγκαλέσαι αὐτοῖς, ὡς περὶ τὸ δόγμα οὐκ ὀρθῶς ἔχουσι, προλαβαίνει τὸν λόγον, ἵνα μὴ δόξη ὡς ἐχθρὸς ἐγκαλεῖν. Προειπὼν οὖν, ὅτι *Εὐχόμεθα ὑμῖν ἵνα τῶν καλῶν ἀγαθῶν γένηται ὑμῖν ὅπερ πάντως ὡς ἐστὶν ἐχθροῦ*, φησὶ νῦν, ὅτι *Καὶ μετὰ χαρᾶς εὐχαριστῶ ἐπὶ τοῖς προϋπάρξασιν ὑμῖν ἀγαθοῖς.* Ὅτι οὐκ ἀπὸ ἐχθρας ἐγκαλῶ ὑμῖν, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης. Καὶ βουλομένη μὲν ἂν δι' ὅλου ἐγκωμιάζειν ὑμᾶς, ὑπὸ δὲ τῆς ἀνάγκης εἰς τὸ ἐγκαλεῖν ἐνάγομαι. Οὕτω καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ποιεῖ. Ἡρέμα δὲ ἐμβιβάσει αὐτοὺς εἰς τὸν περὶ Υἱοῦ λόγον. Εἰ γὰρ μετὰ χαρᾶς εὐχαριστῶ, μεγάλα λοιπὸν τὰ προϋπάρξαντα ὑμῖν. Ταῦτα δὲ, οὐχ' ὡς οἱ δοῦλοι ἄγγελοι, ἀλλ' ὡς ὁ Δεσπότης Ἰῶς ἔδωκε [ἔμ]. Πῶς δὲ εἶπεν, *Εὐχαριστῶ μετὰ χαρᾶς* ; Ἐπειδὴ ἔστι καὶ ἐν λύπῃ εὐχαριστεῖν· οἶον, ὃ Ἰῶβ εὐχαρίστει μὲν, ἐδυνώμενος δέ· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο. Μὴ γὰρ δὴ ἀφαιρέσθω τις αὐτὸν τὸ δάκνυσθαι· οὕτω γὰρ καὶ τὸ ἐγκωμιοῦν αὐτοῦ καθαιρεῖ, εἰ γὰρ ὡς ἀναίσθητος ἐκαρτέρει· ἀλλ' ἐδάκνυτο μὲν, οὐκ ἐτραυματίετο δέ.

Τῷ ἱκανώσαντι ὑμᾶς. Τηλικαῦτα, φησὶ ¹⁶, τὰ δεδομένα, ὥστε μὴ μόνον πλουσίους ὑμᾶς ποιῆσαι ¹⁷, ἀλλὰ καὶ ἱκανότητα καὶ δύναμιν δοῦναι πρὸς τὸ ἀξίως ταῦτα λαβόντας δειχθῆναι ¹⁸. Οἶόν τι λέγω· Βασιλεὺς μὲν εὐτελεῖ τινα ἐμπιστεύσας ἐπαρχοῦντι τυχόν, ἀξίωμα μὲν ἔδωκεν, οὐ μὴν καὶ ἱκανὸν ἐποίησε πρὸς τὸ λαθεῖν τὴν ἀρχὴν ἀξίως, ἤγουν οἰκονομῆσαι αὐτὴν· ἔθεν καὶ πολλάκις καταγέλαστον αὐτὸν ἐν τιμῇ ἐποίησεν. Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ἐτίμησεν ἡμᾶς, καὶ ἱκανοὺς ἐποίησε πρὸς τὸ λαθεῖν τὴν τιμὴν. Ἀκρίσιασμός ¹⁹ δὲ τιμῆς, τὸ καὶ ἐπιτηδεύου κατασκευῆσαι πρὸς τὴν δωρεάν.

Εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων. Τούτοις τῷ μετὰ τῶν ἁγίων κατατάξαντι· καὶ οὐχ ὅπως ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτῶν ἀπολαύσαι παρεστῆκότι· ὃ διὰ τῆς μερίδος δηλοῖ. Ἔστι μὲν γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει καταταγῆναι, οὐ μὴν τὴν αὐτὴν μερίδα ἔχειν· καὶ πάλιν, ἐν τῷ αὐτῷ κλήρῳ εἶναι, ἀλλ' οὐ τὴν αὐτὴν ἔχειν μερίδα· οἶον, ἐν τῷ αὐτῷ κλήρῳ τῆς Ἐκκλησίας πάντες ἐσμὲν, ἀλλ' ἄλλος ἄλλου

Varie lectiones.

¹⁶ δοῦναι ο. ¹⁷ οὐδὲ ο. ¹⁸ διότι ο. ¹⁹ τίνα οὖν ἐστὶ, ο. ²⁰ ποιῆ ο. ²¹ φανῆναι ο. ²² ἐπιλασμός ο.

ἔχει μερίδα. Ἐνταῦθα δὲ καὶ τοῦ αὐτοῦ κλήρου ἠξίωσε, καὶ τῆς αὐτῆς μερίδος. Κλήρον δὲ πανταχοῦ καλεῖ, ἵνα δείξῃ ὅτι ὡσπερ ὁ κλήρος οὐκ ἀνθρωπίνης ἐστὶ σπουδῆς, ἀλλὰ ἐπιτυχίας μᾶλλον δοκεῖ· οὕτω καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀπὸ κατορθωμάτων τῆς βασιλείας ἀξιούμεθα, ἀλλὰ τῆς θείας δωρεᾶς ἐστὶ τὸ πᾶν. Διὰ τοῦτο, Ὅταν πάντα κατορθώσητε, φησὶ, λέγετε, ὅτι Ἀρχεῖοι δοῦλοι ἔσμεν· ὃ γὰρ ἐφειλλομεν ποιῆσαι, ἀσποιήκαμεν.

Ἐν τῷ φωτὶ. Καὶ τῷ μέλλοντι, καὶ τῷ παρόντι, τούτεστι τῇ γνώσει. Καὶ νῦν γὰρ ἐφώτισεν, ἀποκαλύψας ἡμῖν τὰ μυστήρια, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὸ τρανότερον δώσει.

Ὅς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους. Οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ μέγα, ὅτι βασιλείας ἠξίωσεν, ἀλλ' ὅτι καὶ τίνας ὄντας πρώην. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον τὸ τοῖς ἀξίοις δοῦναι τι, καὶ τὸ τοῖς ἀναξίοις· ὃ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους φησὶ· Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθαρεῖται. Τοὺς ὄντας οὖν ὑπὲρ τὴν ἐξουσίαν τοῦ σκότους, τούτεστι τῆς πλάνης, καὶ τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου. Καὶ οὐκ εἶπε, Σκότους, ἀπλῶς, ἀλλ', Ἐξουσίας. Πολλὴν γὰρ ἡμῶν εἶχε τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐκράτει. Καλεπὸν μὲν γὰρ καὶ τὸ ἀπλῶς εἶναι ὑπὲρ τὴν διάβολον· τὸ δὲ μετ' ἐξουσίας, τοῦτο χαλεπότερον. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐξέβαλεν, ἀλλ', Ἐρρύσατο, δεικνύς ὅτι ὡς αἰχμάλωτοι ἐταλαιπωροῦμεθα.

Καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ. Μέγα μὲν καὶ τὸ σκότους ἀπαλλάξαι· τὸ δὲ καὶ εἰς βασιλείαν εἰσαγαγεῖν, πολλῶ μείζον. Καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ὥστε συμβασιλεύσαι τῷ Υἱῷ τῆς ἀγάπης, τούτεστι τῷ ἀγαπητῷ, τοὺς ἐχθροὺς, τοὺς ἐσκατισμένους. Ὅ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβάσιλεύσομεν. Οὐκ εἶπε δὲ, Μετέθηκε (τὸ γὰρ ὄλον τοῦ μεταθέντος ἀν ἦν), ἀλλὰ, Μετέστησεν, ὥστε εἶναι τι καὶ ἡμῶν. Δείκνυσι δὲ διὰ τῆς λέξεως καὶ τὸ εὐκολον τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὡσπερ ἀν εἰ τις στρατιωτῆν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταγάγοι.

Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν. Ἴνα μὴ ἀκούσας ὅτι ἐρρύσατο ἡμᾶς ὁ Πατήρ, νομίσης τὸν Υἱὸν μηδὲν εἰς ἡμᾶς ἀγαθὸν ἐνδείξασθαι, λέγει λοιπὸν, ὅτι τὸ μείζον ἡμῖν δέδωκεν ὁ Υἱός. Τοῦ γὰρ μεταστῆναι ἡμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν, αὐτὸς ἐστὶν αἴτιος, χαρισάμενος ἡμῖν τὴν λύτρωσιν, τούτεστι τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν. Εἰ γὰρ μὴ ἐλυτρώθημεν καὶ ἀφείθημεν τούτων, οὐκ ἂν μετέστημεν εἰς τὴν βασιλείαν. Ὅστε αὐτὸς προωδοποίησε τῇ δωρεᾷ τοῦ Πατρὸς. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἀλύτρωσιν, ἀλλ', Ἀπολύτρωσιν· τούτεστι, Τελείως ἡμᾶς ἐλυτρώσατο, ὥστε μὴ ἐμπεσεῖν λοιπὸν, μηδὲ γενέσθαι θνητοῦς, ὡς ἐνόχους τῇ ἁμαρτίᾳ τοῦ Ἀδάμ. Ἐπεὶ οὖν ἐλυτρώσατο ὁ Υἱός, αὐτὸς καὶ προσήγαγε. Πῶς οὖν ἀγγέλους ὑμεῖς λέγετε; Σημειώσαι δὲ τὸ, Ἐν ᾧ, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ.

Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Τὸ τῆς

A sorte donavit, et eadem parte. Solum autem ubique vocal, ut ostendat, quod quemadmodum sors non est humanæ diligentiae, sed fortunæ potius videtur, hanc ad rationem nos non ex nostris virtutibus regno digni judicamur, sed divinæ totum est gratiæ. Propterea, Cum omnia perfeceritis, inquit, dicite quod inutiles servi simus: quod enim debuimus facere, fecimus &.

In lumine. Et futuro, et præseuti, id est scientiâ. Nunc enim illuminavit nos, revelans nobis mysteria, et in futuro majorem largietur claritatem.

VERS. 13. Qui eripuit nos a potestate tenebrarum. Non hoc solum magnum est, quod nos regno donarit, verum quod nos qui tales prius eramus: non enim perinde est dignis aliquid dare, et indignis. Quod et in Epistola ad Romanos inquit: Vix enim pro justo quis moritur &. Qui igitur sub potestate tenebrarum erant, hoc est erroris et tyrannidis diaboli. Nec dixit, a tenebris simpliciter, sed, a potestate: multam enim nostri potestatem habebat, ac dominabatur. Nam grave quidem est simpliciter sub diabolo esse: verum potenter ei subjici, hoc longe est gravius. Non dixit autem, Eiecit, sed, Eripuit, ostendens quod tanquam captivi in ærumnis delinebamur.

Et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ. Magna sane res est, a tenebris nos liberare: at in regnum etiam nos 469 introducere, est longe majus. Nec simpliciter, verum ut simul regnemus cum Filio dilectionis, hoc est dilecto, qui hostes eramus, ac tenebris immersi: quod et alio in loco ait: Si compatimur, et conregnabimus &. Non dixit autem, Transtulit, ut esset aliquid etiam nostrum. Indicat autem, per eam dictionem, facilitatem etiam potentie Dei, perinde ac si quis militem de loco in locum traducat.

VERS. 14. In quo habemus redemptionem, remissionem peccatorum. Ne cum audis quod eripuerit nos Pater, existimes Filium nihil boni nobis exhibuisse, deinceps ait: Quod majus est dedit nobis Filius. Nam quod nos in regnum transferamur, ipse est causa, donans nobis redemptionem, hoc est remissionem peccatorum. Nisi enim liberati essemus, atque ab his dimissi, non essemus translati in regnum. Ipse itaque viam dono Patris præparavit. Non dixit autem, Ἀλύτρωσιν, sed, Ἀπολύτρωσιν, id est, Perfecte nos liberavit, ut non deinceps impingeremus, neque efficeremur mortales, tanquam obnoxii peccato Adami. Quoniam igitur Filius liberavit, ipse etiam reconciliavit. Quomodo ergo vos dicitis hoc per angelos obtigisse? Observa autem, quod (In quo) de Filio dicatur.

VERS. 15. Qui est imago Dei invisibilis. Naturæ

⁸ Luc. xvii, 10. ^h Rom. v, 7. ⁱ II Tim. ii, 12.

celebritatem, dignitatisque Unigeniti majestatem hoc loco ponit. *Imago*, inquit, *est Dei* : igitur est persimilis : non enim babes mensuram magnitudinis, ut dicas quantum imminuatur. Si enim imago esset quatenus est homo, poteras aliquid dicere, nempe quod imago non perveniat ad exemplar primum. Quia vero imago est quatenus est Deus Deique Filius, nihil discrepat imago in Deo et invisibili; utpote quæ est invisibilis. In nobis enim quia ars humana imagines efficit, quæ sæpenumero impingit, non habet exactam illam et nihil differentem similitudinem imago. Ubi autem Deus est, ibi nusquam error : propterea et exacta similitudo. Si autem Filius non sit persimilis invisibili Deo, quid prohibet quominus et angeli sint imagines, quandoquidem et ipsi sunt invisibiles? attamen angelus nusquam imago dicitur. Contemplare autem hic accuratam Scripturæ formam. Hominem quidem et imaginem Dei et filium vocat; angelum autem nusquam. Illic enim angelicæ naturæ altitudo statim ad impietatem auditores præcipitasset, existimantes ejusdem esse dignitatis angelum cum Deo. In homine autem tenuitas et humilitas munit nos, ne tale quiddam suspicemur. Collige igitur quod cum Unigenitus utraque sit, imago **470** nimirum et invisibilis; per hoc quidem quod imago sit, discrepat ab angelis qui invisibiles quidem sunt, non autem imagines : per hoc vero quod invisibilis, ab hominibus, qui et ipsi quidem imagines dicuntur, non invisibiles tamen. Solus igitur ipse proprie et citra ullam dissimilitudinem imago est. Quod si adhuc instant Ariani, quod imago non sit ejusdem essentiae cum primo exemplari; Scripturam audiant affirmantem, Seth esse imaginem Adami. Nonne igitur ejusdem etiam essentiae? Certe quidem imagines artificiales non sunt ejusdem essentiae: naturales autem omnino sunt ejusdem essentiae.

Primogenitus omnia creaturæ. Quia dixit eum esse invisibilis Dei imaginem, hæc jam nunc infert. Hic vero arianizantium ingens dolus suboritur. Quia enim (inquiunt) *primogenitus* dictus est *omnis creaturæ*, primus est inter creata. Atqui non dixit, primo conditus, sed *primogenitus*. Vel enim fratres ei dabis, eritque primogenitus respectu mei, ranæ, lapidis, rerumque vilissimarum, cumque his omnibus ejusdem substantiæ. Qui enim primogenitus est, homoousius est cum his quorum est primogenitus. Verum in caput tuum blasphemia vertatur. Talia enim de incomparabili gloria Conditoris intelligere impium est. Quinetiam primogenitus non omnino ad sequentes pertinere dicitur in Scriptura, sed absolute sic, primus natus. Hac itaque ratione Deipara Maria peperit eum secundum carnem primogenitum, qui omnino non habuerit fratres post sese. Nam ex ista etiam unigenitus erat. Hunc ad modum ex Patre est primogenitus, non cæterarum creaturarum respectu, sed absolute. Unigenitus enim se-

φύσεως ἑντιμον ⁸⁰, καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀξίας τοῦ Μονογενοῦς τίθησιν ἐνταῦθα. *Εἰκὼν*, φησὶν, ἔστι τοῦ Θεοῦ· οὐκοῦν ἀπαράλλατος. Οὐ γὰρ ἔχεις μέτρον τοῦ μεγέθους, ἵνα εἴπῃς πόσον ἐλαττούται. Εἰ μὲν γὰρ ὡς ἄνθρωπος ἦν εἰκὼν, εἶχέ τι λέγειν, ὅτι ἡ εἰκὼν οὐ φθάνει πρὸς τὸ πρωτότυπον. Ἐπὶ δὲ εἰκὼν ἐστιν ὡς Θεὸς καὶ Θεοῦ Υἱὸς, ἀπαράλλατος· ἡ εἰκὼν ἐπὶ Θεοῦ ἀοράτου, ἀόρατος δευτέρα. Ἐφ' ἡμῶν μὲν γὰρ, ἐπειδὴ τέχνη ἀνθρωπίνη εἰκονοῦργεῖ, ἡ πολλαχῶς διαπίπτουσα, οὐκ ἔχει τὸ ἀπαράλλατον ἡ εἰκὼν· ἔνθα δὲ Θεός, οὐδαμοῦ διαπτώσις, οὐδαμοῦ σφάλμα· διὸ καὶ τὸ ἀπαράλλατον. Εἰ δὲ μή τὸ ἀπαράλλατον ἔχει πρὸς τὸν ἀόρατον ὁ Υἱὸς, τί κωλύει καὶ ἀγγέλους εἰκόνας εἶναι; Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ ἀόρατοι· ἀλλ' ὁμῶς οὐδαμοῦ εἰκὼν ἄγγελος λέγεται. Καὶ δεῖα τὴν ἀκριβείαν τῆς θείας Γραφῆς· τὸν μὲν ἄνθρωπον ὀνομάζει εἰκόνα Θεοῦ καὶ υἱόν· τὸν δὲ ἄγγελον, οὐδαμῶς ⁸¹· ὅτι ἐκεῖ μὲν τὸ τῆς ἀγγελικῆς φύσεως ὕψος ταχέως ἄν εἰς ἀσπίθειαν ἐξήρῃσεν ἀκούοντας ⁸², οἰηθέντας τῆς αἰσῆς ἀξίας εἶναι τὸν ἄγγελον τῷ Θεῷ· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ εὐτελὲς καὶ ταπεινὸν ἀσφαλίζεται ἡμᾶς, ὥστε μὴ ὑποπεθεῖσαι τι τοιοῦτον. Συνάγαγε οὖν, ὅτι ὁ Μονογενὴς ἀμφοτέρω ὦν, καὶ εἰκὼν καὶ ἀόρατος, τῷ μὲν εἰκὼν εἶναι διαστέλλεται ἀπὸ τῶν ἀγγέλων, οἱ ἀόρατοι μὲν, οὐκ εἰκόνας δὲ· τῷ δὲ ἀόρατος, ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, οἱ καὶ αὐτοὶ εἰκόνας μὲν λέγονται, οὐκ ἀόρατοι δὲ. Μόνος δ' αὐτὸς κυρίως καὶ ἀπαράλλατος εἰκὼν. Εἰ δὲ καὶ ἐπιένιστανται οἱ Ἀρειανοὶ, ὅτι ἡ εἰκὼν οὐχ ὁμοούσιος τῷ πρωτότυπῳ, ἀκούετωσαν τῆς Γραφῆς λεγούσης τὸν Σὴθ εἰκόνα τοῦ Ἀδάμ. Ἄρα οὖν οὐχὶ καὶ ὁμοούσιος; Αἱ μὲν οὖν τεχνηταὶ εἰκόνας οὐχ ὁμοούσιοι· αἱ δὲ φυσικαὶ, πάντως ὁμοούσιοι.

Πρωτότοκος πάσης κτίσεως. Εἰπὼν ὅτι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, τότε ἐπάγει καὶ ταῦτα. Ἐνταῦθα δὲ τῶν Ἀρειανίζοντων τὸ μέγα μηχανήμα. Ἐπειδὴ γὰρ, φασὶ, *πρωτότοκος* εἴρηται πάσης κτίσεως, πρῶτος τῶν κτισμάτων ἐστὶ. Καὶ μὴν οὐκ εἶπε, Πρωτόκτιστος, ἀλλὰ, *Πρωτότοκος*. Ἡ καὶ ἀδελφοὺς αὐτῷ δώσει, καὶ πρῶτος ἐστὶ κάμου, καὶ βατράχου, καὶ λίθου, καὶ τῶν ἀτιμοτάτων, καὶ ὁμοούσιος τούτων πάντων. Ὁ γὰρ πρωτότοκος, ὁμοούσιος δὲ τοῦ ὦν ἐστὶ πρωτότοκος. Ἄλλ' εἰς κεφαλὴν σου τὸ βλάσφημον. Τὸ γὰρ τοιαῦτα ἐνοεῖν περὶ τῆς ἀσυγκρίτου δόξης τοῦ Δημιουργοῦ, ἄθεον. Καὶ ἄλλως, ὁ πρωτότοκος οὐ πάντως πρὸς τοὺς ἐξῆς ⁸³ λέγεται παρὰ τῇ Γραφῇ, ἀλλ' ἀπολύτως οὕτως, ὁ πρῶτος τεχθεὶς. Οὕτως οὖν καὶ ἡ Θεοτόκος· *Μαριὰμ* ἔτεκεν αὐτὸν τὸ κατὰ σὰρκα πρωτότοκον, οὐκ ἔχοντα πάντως ἀδελφοὺς ἐφεξῆς αὐτῷ· μονογενὴς γὰρ καὶ ἐκ ταύτης. Οὕτω δὲ καὶ ἐκ Πατρὸς πρωτότοκος, οὐχ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ κτίσματα, ἀλλ' ἀπολύτως· μονογενὴς γὰρ καὶ κατὰ τὴν ἀνω γέννη-

Variae lectiones.

⁸⁰ εὐκλεῆς m. ⁸¹ οὐδαμοῦ o. ⁸² τοὺς ἀκούοντας m. ⁸³ τούτων o. ⁸⁴ ἐφεξῆς o.

σιν. Τί οὖν ἐστὶν ὃ φησὶν ὁ Παῦλος νῦν, πρὸς τὴν Α καταπειγούσαν ὑπόθεσιν ἐνιστάμενος, καὶ ἀνασκευάζων τὴν ὑπόληψιν τῶν Κολοσσαίων; Ἴνα μὴ νομίσωσιν ὅτι νεώτερός ἐστι τῶν ἀγγέλων, εἴ γε οἱ πάλαι μὲν δι' ἐκείνων προσήγοντο, νῦν δὲ αὐτοὺς προσάγειν λέγεται· βούλεται δεῖξαι, ὅτι πρὸ πάσης τῆς κτίσεως ἐστὶν ὁ Υἱός. Πῶς ὦν; Διὰ γεννήσεως. Οὐκοῦν καὶ τῶν ἀγγέλων πρότερος⁸⁵, καὶ οὕτως, ὥστε καὶ αὐτοὺς ἔκτισεν αὐτούς. Ἄρα οὖν καὶ εἴ τι οἱ ἄγγελοι ἐν τῇ Παλαιᾷ διακόνησαν, αὐτοῦ ἐστὶν. Ὅρα οὖν τὴν σοφίαν τοῦ Ἀποστόλου· Ἴνα μὴ ἀκούσας, ὅτι πρὸ πάσης ἐστὶ τῆς κτίσεως, ἀναρχον αὐτὸν νομίσας, διδάσκει σε, ὅτι Πατέρα ἔχει, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐστὶ γεννητός. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ αὐτοὺς καὶ τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τούτου δείκνυσιν, ὅτι ἄλλος οὗτος, καὶ ἄλλος ἐκεῖνος⁸⁶, καὶ ὅτι ὁ μὲν, ὡς ἐκ Πατρὸς Υἱός· Β τὰ δὲ, ὡς κτίσματα δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ Υἱοῦ κτισθέντα. Ἐπιφέρει οὖν·

Ἵτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ, Ἐν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, δι' αὐτοῦ. ὡς αὐτοὺς ἐπεξῆς δεῖξει⁸⁷. Ὅπερ δὲ ἀμφίβολον ἦν, τὸ περὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς, τοῦτο τέθεικε πρῶτον. Εἰ οὖν οἱ ἄγγελοι δι' αὐτοῦ ἐκτίσθησαν, πῶς πρότεροι αὐτοῦ;

Τὰ ὄρατα, καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι. Τὸ λεπτολογεῖν περὶ τῶν ὄρατων ἀφεῖς, ὡς ἀναμφίβολον, περὶ τοῦ ἀμφιβαλλομένου, τῶν ἀόρατων, φημί, κατὰ μέρος C διέξεισιν. Οὐ πάντας δὲ τοὺς ἀνω διακόσμους ἰδικῶς τέθεικεν, ἀτε ἀπὸ τῶν μειζόνων καὶ τὰ ἐλάττωνα [τιθεῖς καὶ] δεικνύς. Ἀόρατα γὰρ δῆπου, καὶ ἀρχάγγελοι καὶ ἄγγελοι, καὶ αἱ ἡμέτεραι ψυχαί· ὥστε ἀπὸ ἐκείνων καὶ περὶ τούτων δῆλον.

Τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτισται. Ἴδου ἔπερ ἀνωτέρω εἶπεν, Ἐν αὐτῷ, τοῦτο νῦν λέγει, Δι' αὐτοῦ· καθὰ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. — Πάντα δὲ, εἰπὼν, οὐ συμπερίλαβε τὸ Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἐν τῶν πάντων ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν ἀπολύτως, ὡσπερ εἰς Θεός, καὶ εἰς Κύριος. Πάντα οὖν ὅσα γέγονε, δι' αὐτοῦ ἐκτισται. Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσας ὑποურγὸν αὐτὸν εἶναι, Καὶ εἰς αὐτὸν, φησί, τούτο ἐστὶν, εἰς αὐτὸν κρέματα τὰ πάντα. Καὶ οὐ μόνον D ἐποίησεν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς αὐτὰ συγκατεῖ, ὥστε ἀν' ἀποσπαθῆ τῆς αὐτοῦ προνοίας, ἀπόλωλεν. Οὐκ εἶπε δὲ, Διακρατεῖ, ἀλλὰ τὸ λεπτότερον, Εἰς αὐτὸν ἀπονεύει καὶ κρέματα· καὶ τοῦτο μόνον τὸ πρὸς αὐτὸν ἀπονεύειν, ἱκανόν ἐστι διακρατεῖν καὶ σπασφίγγειν αὐτά. Τοῦτο δὲ οὐχ ἤττον τοῦ δημιουργῆσαι ἐστὶ· μᾶλλον δὲ ὅσον ἀπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ μειζόν. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐργαζόμεθα μὲν ἱμάτιον, τυχόν, ἢ οἰκίαν· συντηρῆσαι δὲ ἀπὸ τῆς φθορᾶς αὐτὸ οὐ δυνάμεθα· αὐτοὺς δὲ καὶ ἐποίησε καὶ συντηρεῖ.

1 Joan. 1, 3.

Variae lectiones.

⁸⁵ πρώτης ο. ⁸⁶ Ἰσ. ἄλλα ἐκεῖνα ο. ⁸⁷ δηλοῖ ο.

cundum supernam etiam nativitatem. Quid igitur est quod Paulus argumentum quo urgebatur impugando, Colossensiumque opinionem refutando nunc dicit? Ne existiment Christum esse juniorem angelis; quandoquidem veteres quidem per illos adducebantur ad Deum, nunc vero ipse adducere dicitur, vult commonstrare, quod ante omnem creaturam, adeoque conditum mundum sit Filius. Quomodo? Per generationem. Quare et Angelis est prior, atque ita, ut et ipse eos condiderit. Igitur si quid angelis in Veteri Testamento administrarunt, ipsius est. Sapientiam itaque Apostoli hic animadvertite. Ne arbitreris, cum audis eum ante omnem esse creaturam, propterea carere principio, docete quod Patrem habeat, et ab ipso est genitus. Cum enim et ipse et omnia ex Deo sint, illud ipsum indicat, quod alius iste, et alius ille, et quod iste, ceu ex Patre Filius: hæc vero, ceu creaturæ per hunc ipsum Filium conditæ. Infert igitur:

471 Vars. 16. Quoniam in ipso condita sunt universa quæ sunt in caelis, et quæ in terra. — In ipso, est pro, per ipsum, perinde ac in sequentibus ipse indicabit. Quod autem ambiguum erat, de rebus nempe caelestibus, primum posuit. Si igitur angeli per eum conditi sunt, quomodo sunt priores ipso?

Visibilia, et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates. De visibilibus subtiliter loqui prætermittens, ut de quibus nihil esset controversiæ, de ambiguis, invisibilibus nimirum, speciatim disserit. Non tamen omnes supernos ornatus sigillatim posuit, quippe quod ex majoribus minora etiam ostendit. Invisibilia nimirum sunt eum archangeli, tum angeli, animæque nostræ. Proinde ex illis de istis etiam manifeste colligitur.

Omnia per ipsum et in ipsum sunt condita. En, quod supra dixit, In ipso, jam, Per ipsum, ait: sicut et Evangelista Joannes: Omnia per ipsum facta sunt i. — Omnia autem dicens, Spiritum non comprehendit: non enim Spiritus unus est ex illis omnibus, sed unus est absolute, quemadmodum unus Deus et unus Dominus. Omnia igitur quæcunque facta sunt, per ipsum sunt condita. Deinde, ne putes ipsum esse ministrum vel subconditorem, adjicit, et in ipsum, id est, ab ipso pendent omnia. Nec ipse ea tantum condidit, verum etiam ea ipse continet, ita ut si ab ejus providentiâ avellantur, pereant. Non dixit autem Διακρατεῖ, id est conservat, sed quod subtilius est, In ipsum vergunt, et ab eo pendent. Atque hoc solum in eum respicere, satis est ut contineat et constringat illa. Hoc autem non minus est quam creare: imo potius quoad nos, et majus est. Stenim nos conficimus pallium fortasse, vel domum: conservare autem ipsum a corruptione non possumus. Ipse vero et fecit et conservat.

VERS. 17. *Et ipse est ante omnia, et omnia in ipso consistunt.* Continuo eadem versat, verborum frequentia, tanquam quibusdam crebris ictibus, radicibus evellens perniciosum dogma. Observa autem quod non dixerit, factus est ipse ante omnia, sed, *Est*, quod Deo maxime proprium. Ubi autem est Paulus Samosatenensis, qui a Maria ipsum coepisse affirmat? In ipso porro consistunt, tanquam in fundamento: sic et primogenitus est creaturæ, tanquam fundamentum. Hoc autem non eandem cum rebus conditis essentiam significat, sed quod omnia in ipso ferantur moveanturque.

472 VERS. 18. *Et ipse est caput corporis Ecclesie.* Postquam de Filii dignitate disseruit, de clementia deinceps verba facit. Qui enim adeo supremus omnium est, qui creator, qui conservator, scipsium inferioribus copulavit. Nec dixit, Plenitudinis Ecclesie, sed, *Corporis*: ut ostendat accuratam sui erga nos conjunctionem, et quod carnem ejusdem nobiscum substantiæ assumpserit, et non ex cœlis. Ecclesiam enim pro universo mortalium genere accepit Paulus, perinde ac si dicat, In generatione sequentium carnem primus est hominum, tanquam caput.

Qui est principium, primogenitus ex mortuis. Principium, ait, resurrectionis est, quippe qui præ cunctis resurrexit. Postquam autem solvit dolores mortis, merito primogenitus dicitur. Atqui habet, tanquam primitiæ, sequentes ipsum et reliquos: Primitiæ enim quorundam sunt primitiæ. Et quemadmodum uno manipulo, veluti primitiis, oblato, ita messis benedicitur: sic per ipsum omnes sanctificati sumus et oblato: usque corpore resurgente, universa natura digna resurrectione judicata est.

Ut sit in omnibus ipse primatum tenens. In omnibus quæ circa ipsum considerantur. Etenim ante omnia natus est ex Patre, adeoque primus est omnium, tanquam caput Ecclesie, atque præ omnibus resurrexit, donans eis immortalitatem, ceu primitiæ. Etsi enim alii ante hunc resurrexerunt, rursus tamen mortui sunt: ipse autem perfecta resurrectione resurrexit. Reputa autem tecum, hic eam esse primogenitum, tanquam primitias resurrectionis, eo quod regeneratio sit eadem: illic autem non est primitiæ creationis, etsi primogenitus. Nam ratio essentia non est eadem: verum ille quidem natus est: creatura vero hoc ipso, creationis nomine nimirum, creatura est.

VERS. 19. *Quoniam in ipso placuit omnem plenitudinem inhabitare.* Plenitudinem divinitatis, hoc est, si quid erat Filius Verbum, illic habitavit, non operatio sive actus quispiam, sed essentia. Non potest autem aliam dicere causam, nisi beneplacitum et voluntatem Dei.

VERS. 20. *Et per ipsum reconciliare omnia in ipsum.* — *Per ipsum*, hoc est: Ipse hanc nobis salutem operatus acquisivit. Ne vero existimes quod

Καλαυτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε. Συνεχῶς τὰ αὐτὰ στρέφει, τῇ συνεχείᾳ τῶν ῥημάτων, καθάπερ τισὶ πυκναῖς πληγαῖς, πρήριζον ἀνασπῶν τὸ δλέθριον δόγμα. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, ὅτι αὐτὸς γέγονε πρὸ πάντων, ἀλλ', Ἔστιν, ὅπερ Θεῷ οικειότατον. Πού δὲ Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς, ὁ λέγων ἀπὸ Μαρίας αὐτὸν ἄρξασθαι; Ἐν αὐτῷ δὲ συνέστηκεν, ὡς θεμελίῳ· οὕτω καὶ πρωτότοκος ἐστὶ τῆς κτίσεως, ὡς θεμελίῳ. Τοῦτο δὲ ὄχι ὁμοουσιότητα πρὸς τὰ κτίσματα δηλοῖ, ἀλλὰ τὸ πάντα ἐν αὐτῷ φέρεσθαι.

Καὶ αὐτὸς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Εἰπὼν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ Υἱοῦ, λέγει λοιπὸν καὶ περὶ τῆς φιλανθρωπίας. Ὁ γὰρ οὕτω πάντων ἀνώτερος, ὁ ποιητὴς, ὁ συνοχεύς, τοῖς κάτω ἐκυτὸν συνῆψε. Καὶ οὐκ εἶπε, Τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ, Τοῦ σώματος· ἵνα δείξῃ τὴν ἀκρίβειαν τῆς πρὸς ἡμᾶς οικειότητος αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁμοουσίαν ἡμῖν ἀνέλαθε σάρκα, καὶ οὐκ ἐξ οὐρανῶν. Τὴν γὰρ Ἐκκλησίαν ἀντὶ πάντῃς ἀνθρώπων γένους ἔλαθε Παῦλος· ὡσάν εἰ ἔλεγεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ κατὰ σάρκα γεννήσει πρῶτος τῶν ἀνθρώπων, ὡς κεφαλὴ.

Ὁς ἐστὶν ἀρχὴ, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν. Ἀρχὴ, φησὶν, ἐστὶ τῆς ἀναστάσεως, πρὸ πάντων ἀναστάς. Ἐπειδὴ δὲ ἔλυσε τὰς ὀδύνας τοῦ θανάτου, εἰκότως καὶ πρωτότοκος λέγεται. Ἐχει μέντοι, ὡς ἀπαρχή, ἐπακολουθοῦντας αὐτῷ καὶ τοὺς λοιπούς. Ἡ γὰρ ἀπαρχή, τινῶν ἐστὶν ἀπαρχή. Καὶ ὡπερ ἐνὸς δράγματος, ὡς ἀπαρχῆς, προσαγομένου, τὸ ὅλον θέρος εὐλογεῖται· οὕτω δὲ αὐτοῦ πάντες ἠγιάσθημεν, καὶ προσήχθημεν, καὶ ἐνὸς σώματος ἀναστάντος, πᾶσα ἡ φύσις τῆς ἀναστάσεως ἡξίωται.

Ἴνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτότοκος. Ἐν πᾶσι, τοῖς περὶ αὐτὸν θεωρουμένοις. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ πάντων γεγέννηται ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ πρῶτος πάντων ἐστὶν, ὡς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας· καὶ πρὸ πάντων ἀνέστη, χαριζόμενος αὐτοῖς τὴν ἀφθαρσίαν, ὡς ἀπαρχή. Εἰ γὰρ καὶ ἄλλοι πρὸ τούτου ἀνέστησαν, ἀλλὰ πάλιν ἀπέθανον· αὐτὸς δὲ τὴν τελείαν ἀνάστασιν ἀνέστη. Ὅρα δὲ, ἐνταῦθα μὲν πρωτότοκος, ὡς ἀπαρχὴ τῆς ἀναστάσεως, διότι ἡ καλιγενεσία ἡ αὐτῆ· ἐκεῖ δὲ, οὐκ ἀπαρχὴ τῆς κτίσεως, εἰ καὶ πρωτότοκος. Οὐ γὰρ ὁ τοῦ εἶναι τρόπος ὁ αὐτός· ἀλλ' ὁ μὲν ἐγεννήθη· ἡ δὲ κτίσις; αὐτὸ τοῦτο κτίσις.

Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι. Τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, τουτέστιν, εἰ τι ἦν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος, ἐκεῖ ἔκησεν, οὐκ ἐνέργησεν, ἀλλ' οὐσία. Οὐκ ἔχει δὲ ἄλλην εἰπεῖν αἰτίαν, εἰ μὴ τὴν εὐδοκίαν καὶ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ.

Καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα ἐν αὐτόν. — *Δι' αὐτοῦ*, τοῦ· ἐστὶν· Αὐτὸς ἐνεργήσας τὴν σωτηρίαν ταύτην ἡμῖν περιποιήσατο⁸⁸. Ἴνα ἐ

Varie lectiones.

⁸⁸ ἐγαρίσατο m.

μη νομίσῃ· ὅτι ὑπερήτειοι τάξιν ἔλαβεν, φησίν· *Εἰς αὐτόν*· τούτέστιν, αὐτὸς ἑαυτῷ τοὺς ἀνθρώπους κατήλλαξεν. Καὶ μὴν ἀλλαχού εἶπεν, ὅτι τῷ Θεῷ κατήλλαξεν· ἄρα οὖν κοινὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ τὰ Πατρός. Οὐκ εἶπε δὲ, Καταλλάξαι, ἀλλ', Ἀποκαταλλάξαι, τούτέστιν, ἀποδοῦναι, ὡς ὀφειλὴν τινα πάσαι κεχρηωσθημένην, καὶ τελείως εἰρηνεῦσαι, ὥστε μηκέτι ἐχθροῖν αὐτῷ. Οὐ γὰρ ἡ καταλλαγή μόνον ἀπεδόθη⁹⁹, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς καταλλαγῆς, τούτέστιν ἡ σφαγή τοῦ Υἱοῦ, τὰ μέγιστα ἴσχυσεν.

Εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ. Τὸ μὲν καταλλάξαι τὴν ἐχθραν δείκνυσιν· τὸ δὲ εἰρηνεῦσαι, τὴν πόλεμον. Καὶ γὰρ ἡμεῖς καὶ ἐχθροὶ ἦμεν τῷ Θεῷ καὶ πολέμιοι. Μέγα μὲν οὖν τὸ καταλλάξαι· τὸ δὲ καὶ δι' ἑαυτοῦ, μείζον· καὶ ἔτι τὸ, *Δι' αἵματος*· καὶ ἔτι τὸ, *Διὰ σταυροῦ*, τοῦ ἀτίμου θανάτου. Οὐ γὰρ ῥήματα εἶπων, ὡς προσευχῆς, κατήλλαξεν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκδός⁹⁹. Οὐκ εἶπε δὲ, *Τοῦ σταυροῦ*, καὶ ἔστιν, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ, *Αὐτοῦ*, ἵνα μὴ νομίσῃ τὸν σταυρὸν δυνηθῆναι τι καθ' ἑαυτόν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ὁ σταυρὸς ἔσωσεν, ἀλλ' ὅτι αὐτοῦ σταυρὸς.

Εἶτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἶτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τὰ μὲν ἐπὶ τῆς γῆς εἰκότως· ἕκαστος γὰρ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐστασίαζε, καὶ πρὸς ἄλλους, καὶ πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν ἀγγελικὴν ζωὴν ἐχθροὶ ἦμεν. Τὰ δὲ ἐν οὐρανοῖς, πῶς; Ἀπέσχιστο ἡ γῆ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐκπεπολεμημένοι ἦσαν οἱ ἄγγελοι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὀρῶντες τὸν ἐκπυτῶν Δεσπότην ὑβρίζομενον· διὸ καὶ εἰς τιμωρίαν ἐπέμποντο, ὡς ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ, ὡς ἐπὶ τῶν Ἰσδομαίων, ὡς ἐπὶ τῆς κοιλάδος τοῦ κλαυθμῶνος. Ὁ οὖν Υἱὸς, τὸν ἀνθρωπινὸν εἰς οὐρανοῦς ἀγαγὼν, τὸν ἐχθρὸν, τὸν πολέμιον, καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐπὶ γῆς ἐποίησε φαίνεσθαι ἄδοντας, καὶ ἕκαστη τῶν πιστῶν παρεπομένους. Δοκεῖ δέ μοι καὶ ὁ Παῦλος διὰ τοῦτο ἀρπαγῆναι, ἵνα διδαχθῇ⁹⁹ πῶς ἀνθρωποὶ ἐν οὐρανῷ, καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκεῖ ἀνελήφθη. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἐπιγείοις διπλῆ ἡ εἰρήνη, πρὸς τε τὰ ἐπουράνια, καὶ πρὸς ἑαυτὰ· ἐν δὲ τοῖς ἐπουρανοῖς ἀπλῆ. Πρὸς ἡμᾶς γὰρ λοιπὸν ἐπεισάσαντο, καὶ χαίρουσιν ἐπὶ τῇ τῶν τοσοῦτων σωτηρίᾳ. Πῶς οὖν δι' ἀγγέλων λέγετε, Κολοσσαεῖς, προσάγεσθαι; Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχουσιν ἐκεῖνοι προσάγειν ἡμᾶς⁹⁹, ὥστε καὶ ἐκπεπολεμημένοι ἦσαν ἡμῖν· καὶ εἰ μὴ ἐκεῖνος ἡμᾶς· αὐτοῖς κατήλλαξεν, οὐκ ἂν εἰρηνεῦσαμεν.

Καὶ ὁμᾶς ποτε ὄντας ἀπηλλοτριωμένους καὶ ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ, ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς. Εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ σκοτοῦς ἦμεν· νῦν λέγει, ὅτι ἐχθροὶ ἦμεν τῇ διανοίᾳ, οὐ τὸ αὐτὸ λέγων, ἀλλ' ἵνα μὴ ἐκεῖνα ἀκούσας, νομίσῃ ἀνάγκην εἶναι, ἐπάγει ταῦτα, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἀναξίους ὄντας καταλλαγῆς ἤξλωσεν. Ὁ μὲν γὰρ ἀνάγκη κακῶς πάσχων, ἐλεεσθῆναι ἄξιός· ὁ δὲ ἐκὼν, μισεσθῆναι. Ἠμᾶς οὖν, φησίν, οὐκ ἄκοντας, οὐδ'

ministri locum suscepit, inquit, *In ipsum*, hoc est, ipse sibi ipsi homines reconciliavit. Atqui alibi dixit, quod Deo reconciliavit. Communia igitur sunt Filio etiam quæ sunt Patris. Non dixit autem, Conciliare, sed, *Reconciliare*, hoc est, reddere veluti debitum quoddam, quo olim obstrictus fuerit, ac perfecte pacem facere, ut non porro illi simus infensi. Non enim conciliatio tantum reddebatur, verum etiam modus reconciliationis, **473** hoc est occisio Filii, plurimum valuit.

Pacificans per sanguinem crucis ejus. Reconciliare inimicitiam ostendit : pacem vero facere, bellum. Etenim nos et inimici eramus Deo, et hostes. Magnam igitur est reconciliare : at per seipsum, majus : et adhuc, *Per sanguinem* : et adhuc majus, quod *Per crucem*, per mortem ignominiosam. Non enim legati instar, perorando reconciliavit, sed seipsum dando. Non dixit autem, *Crucis*, et constitit, verum adjecit, *Ejus*, ne existimes crucem aliquid per se posse. Non enim simpliciter crux servavit, sed crux ipsius.

Sive quæ in terra, sive quæ in cælis sunt. Quæ in terra quidem sunt, merito : quilibet enim et secum ipse, et cum aliis dissidebat, et ipsi angelicæ vitæ hostes eramus. Quæ vero sunt in cælis, quomodo? Terra a cælo discissa est, et hominibus hostes facti sunt angeli, cum viderent Dominum suum injuria affici : propterea et ad supplicium mittebantur, ut adversus Davidem¹, ut adversus Sodomitas¹, ut in valle ploratus. Filius igitur hominem ad cælos duicens, qui inimicus, qui hostis erat, etiam angelos super terram concinentes conspici fecit, ac quemlibet fidelium comitantes. Videtur autem mihi et Paulus propterea raptus esse, ut doceretur quemadmodum homines essent in cælo, et quod Filius illuc susceptus sit. In rebus igitur terrestribus duplex pax est, et respectu cælestium, et respectu sui ipsorum : in cælestibus vero simplex. Nobiscum enim deinceps sædus percusserunt, latanturque super tam multorum salute. Qui igitur per angelos, o Colossenses, dicitis vos reconciliari? Tantum enim abest ut illi nos reconciliarint, ut et inimici nobis fuerint : et nisi ille nos illis reconciliasset, non habuissemus pacem.

VERS. 21. *Et vos cum essetis aliquando alienati, et inimici sensu, in operibus malis.* Supra dixit, nos sub potestate tenebrarum fuisse : nunc pergit affirmare, quod mente ac sensu hostes fuerimus, non idem dicens, verum, ne illa audiens, existimes necessitatem esse, infert hæc, ut ostendat quod indignos etiam reconciliatione dignatus sit. Qui enim necessario afflictionem malumque sustinet, dignus est miseratione : qui vero suapte sponte, odium

¹ II Reg. xiv. 17. ¹ Gen. xix. 15.

Varie lectiones.

⁹⁹ ἀπεδότος ο. ⁹⁹ δοῦς ο. ⁹⁹ μᾶλλον δεχθῆ ο. ⁹⁹ ὁμᾶς ο.

meretur. Nos igitur, inquit, non invitos, neque coactos, sed voluntarios, adeoque sponte ab eo resiliētes, ac prorsus indignos, reconciliavit. Hæc autem dicit, quia cœlestium mœniūerat, innuens, quod omnis inimicitia, non ex supernis, verum ex nobis habuerit exordium: siquidem **474** angeli volebant, et Deus, vos autem noluitis. Propterea non dixit inimicos simpliciter, sed, *Abalienatos*, hoc est, non exspectantes reditum. Inimici enim eratis sensu, sive mente, hoc est voluntate ac proposito: neque nucusque tantummodo malum extendebatur, verum et in operibus malis, hoc est, et hostes eratis, et quæ hostium erant agebatis. Per hæc autem omnia indicat, quod angeli non potuerint neque persuadere nobis, neque liberare a diabolo, quippe qui et ipsi inimici nobis essent, et nondum is ligatus esset qui nos detinebat. Christus autem et fortem ligavit, et nobis ab eo deficere persuasit.

VERS. 22. *Nunc autem reconciliavit in corpore carnis suæ per mortem.* Rursus reconciliationis modum ponit, nempe quod in corpore. Quomodo? flagrisne tantum cæsus, vel colaphis verberatus? Non: verum etiam turpissima simul morte moriens.

Ut exhiberet vos sanctos et immaculatos, et irreprehensibiles coram ipso. Rursus aliud beneficium ponit, et quod supra recensuit, cum diceret: *Ei qui nos sufficientes reddidit*, idem et nunc dicit. Non enim nos liberavit tantam, inquit, a peccatis, verum etiam sanctificationem nobis impertiit, non vulgarem, sed coram ipso valentem, et immaculatam, et irreprehensibilem, ita ut a nobis ne minima quidem reprehensione dignum quiddam transigatur.

VER. 23. *Si tamen permanetis in fide.* Quia totum Filio attribuit, ut qui hæc sua morte transegerit, ne dicant: In posterum non est opus laboribus nostris: alii, Necessum est, in fide perseverare. Quare non segnes sitis, neque relabamini.

Fundati et stabiles et immobiles a spe Evangelii. Quia aliquis permanere potest, et interim tamen concuti, infert, *Fundati et stabiles*, hoc est, non concussi: nec hoc solum, sed ne permoti quidem. Nihil, inquit, grave a vobis postulo, sed ne transferamini a Christo: ille enim est spes Evangelii, et quotquot amplectuntur Evangelium, in ipsum sperare debent, ceu eum qui pacem fecerit. Proinde qui angelis pacem ascribit, a Christo est amotus. In virtute quidem fieri non potest ut non commoveatur, saltem aliquantulum: in fide autem, possibile est. Itaque nihil grave postulat.

Quod audivistis, quod prædicatum est in universa creatura quæ sub cælo est. Colossenses primos profert testes, deinde universum terrarum orbem. Nec dixit, Quod prædicatum est, sed *Quod prædicatum est*,

A ἀναγκαζομένους, ἀλλ' ἐκόντας καὶ θελουσίως ἀποπηδῶντας αὐτοῦ, καὶ ὅλως ἀναξίους ἦντας, ἀποκατήλλαξε. Λέγει δὲ ταῦτα, ἐπειδὴ τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐμνήσθη, δεικνύς ὅτι ἡ ἔχθρα πᾶσα οὐκ ἐκ τῶν ἄνω, ἀλλ' ἐξ ἡμῶν ἔχει ²² τὴν ἀρχήν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἠθροῦλοντο, καὶ ὁ Θεός· ὁμοίως δὲ οὐκ ἠθελήσατε. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ἐχθραίνοντας, ἀπλῶς, ἀλλ' Ἀπηλλοτριωμένους, τουτέστι, μὴδὲ προσδοκωμένους ἐπανελεθεῖν. Ἐχθροὶ γὰρ ἦτε ²³ τῇ διανοίᾳ, τουτέστι τῇ προαίρεσει. Καὶ οὐ μέχρι τούτου τὸ δεῖνόν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, τουτέστι, καὶ ἐχθροὶ ἦτε, καὶ τὰ τῶν ἐχθρῶν ²⁴ ἐπράσσετε. Διὰ τούτων δὲ πάντων δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἴσχυσαν οἱ ἄγγελοι οὕτε πείσαι ἡμᾶς, οὕτε ἀπαλλάξαι τοῦ διαβόλου, ὅτε ἐχθροὶ ἔντες, καὶ τοῦ κατέχοντος ἡμᾶς, μήπω δεδόντος. Ὁ δὲ Χριστὸς καὶ ἔδησε τὸν ἰσχυρὸν, καὶ ἔπεισεν ἡμᾶς αὐτοῦ ἀποστῆναι.

Nunī δὲ ἀποκατήλλαξεν ἐν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ διὰ τοῦ θανάτου. Πάλιν τὸν τρίτον τῆς καταλλαγῆς τίθησιν, ὅτι καὶ ἐν τῷ σώματι. Πῶς; ἄρα μαστιγώθεις μόνον, ἢ βαπτισθεῖς; Οὐχι· ἀλλὰ καὶ ἀποθανὼν τῷ αἰσχίστῳ θανάτῳ.

Παραστήσει ὑμᾶς ἀγιούς καὶ ἀμώμητους ²⁵ καὶ ἀνεγκλήτους κατενώπιον αὐτοῦ. Πάλιν ἑτέραν εὐεργεσίαν τίθησιν, ἕπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπε, *τῷ ἰκανώσαντι ὑμᾶς*, τοῦτο καὶ νῦν λέγων. Οὐ γὰρ ἀπήλλαξε, φησί, μόνον ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ ἀγνωσίαν ἐχαρίσατο, οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ τὴν ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ τὸ ἀμώμων καὶ ἀνεγκλήτων, ὥστε μὴδὲ μέχρι ψιλῆς καταγνώσεως πραχθῆναι τι ἡμῖν.

Εἰ γε ἐπιμένετε τῇ πίστει. Ἐπειδὴ τὸ ὅλον τοῦ Υἱοῦ τέθεικεν, ὡς κατορθώσαντος ταῦτα τῷ θανάτῳ, ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι λοιπὸν οὐ χρεῖα πόνων ἡμετέρων, φησὶν, ὅτι χρεῖα τοῦ ἐπιμείναι τῇ πίστει. Ὡστε μὴ ῥαθυμήσητε, μὴδὲ ἀναπέσητε.

Τεθεμελιωμένοι καὶ ἑδραῖοι, καὶ μὴ μετακινούμενοι ἀπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐπειδὴ ἔστιν ἐπιμένειν μὲν, σαλευόμενον δὲ, ἐπιφέρει· *Τεθεμελιωμένοι καὶ ἑδραῖοι*· τουτέστι, μὴ σαλευόμενοι· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μὴδὲ μετακινούμενοι. Οὐδὲν φορτικὸν ὑμᾶς, φησὶν, ἀπαιτῶ, ἀλλὰ τὸ μὴ μετακινήθηαι ἀπὸ Χριστοῦ. Οὗτο, γὰρ ἔστιν ἡ ἐλπίς τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πάντες οἱ τὸ Εὐαγγέλιον παραδεχόμενοι, ἐπ' αὐτὸν ὀφείλουσιν ἐλπίζειν, ὡς εἰρηνοποιήσαντα ²⁶. Ὡστε ὁ ἀγγέλοις τὴν εἰρήνην ἐπιγράφων, μετακινήθηαι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπι μὲν οὖν τῆς ἀρετῆς οὐκ ἐνὶ μὴ σαλευθῆναι κἰν μικρόν· ἐπὶ δὲ τῆς πίστεως δυνατόν. Ὡστε οὐδὲν φορτικὸν ἀπαιτεῖ.

Ὁὗ ἠκούσατε τοῦ κηρυχθέντος ἐν πάσῃ τῇ κτίσει τῇ ἐπὶ τὸν οὐρανόν. Αὐτοὺς φέρει μάρτυρας πρῶτους, εἶτα τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. Καὶ οὐκ εἶπε, Κηρυττομένου, ἀλλὰ, *Κηρυχθέντος*, τουτέστι,

Variæ lectiones.

²² εἶχε ο. ²³ ἦμεν ο. ²⁴ πονηρὰ ο. ²⁵ ὁμώμιους ο. ²⁶ εἰρηνεύσαντα α.

πιστευθέντος ἤδη. Ὡστε αἰσχύνθητε καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἅπαντας ἄλλους ἀνθρώπους, ἐτέρω; πιστεύοντες ⁹⁸.

Ὁὗ ἐγενόμην ἐγὼ Παῦλος διάκονος. Καὶ τοῦτο εἰς ἀξιοπιστίαν συντελεῖ ⁹⁹ τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ αὐτὸν Παῦλον εἶναι κήρυκα. Μέγα γὰρ τὸ αὐτοῦ ὄνομα, πανταχοῦ ἄδομένον, καὶ τὴν οἰκουμένην περιλαβόντος λοιπόν. Διάκονον δὲ ἑαυτὸν εἰπὼν, μᾶλλον αὐτοῦς συνωθεῖ εἰς τὸ πεισθῆναι. Οὐ γὰρ ἐμὰ, φησὶ, λέγω, ἀλλ' ἐτέρω διακονῶ, τῷ Θεῷ δηλαδὲ. Ὡστε ἐκεῖνῳ πεισθήσεσθε.

Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασι μου ὑπὲρ ὑμῶν. Δοκεῖ μὲν ἀνακλίουθον εἶναι τοῦτο· ἔστι δὲ ἀκόλιουθον σφόδρα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι Διάκονος ἐγενόμην τοῦ Εὐαγγελίου, οὐ μὴ ἐκπαινεῖν ὑμᾶς ἀξιώ, δείκνυσιν, ὅτι τοσοῦτον ἔστιν ἀληθές, ὥστε καὶ πάσῳ ὑπὲρ τούτου· καὶ οὐ μόνον πάσῳ, ἀλλὰ καὶ χαίρω ἐν τοῖς παθήμασι. Τὰ δὲ παθήματα ταῦτα ὑπὲρ ὑμῶν εἰσιν, ἵνα ὑμᾶς ὠφελῆσαι δυναθῶ.

Καὶ ἀνανακληθῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου. Δοκεῖ ἀναζητῆς καὶ ἀπονενοημένος εἶναι ὁ λόγος· οὐκ ἔστι δὲ, ἀλλὰ καὶ πολλῆς γέμει τῆς πρὸς Χριστὸν φιλοστοργίας. Καὶ γὰρ βούλεται πείσαι αὐτούς, ὅτι ὁ Χριστὸς ἔτι καὶ νῦν ὑπὲρ αὐτῶν πάσχει, καὶ οὐ δι' ἡμῶν τῶν ἀποστόλων προσάγεσθε, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνου, καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ μέσῳ ὄμεν ¹. Ὡστε τί ποιεῖτε ἀποπηδῶντες τούτου, τοῦ καὶ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ὑπὲρ ὑμῶν κινδυνεύοντος; Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· εἰ ἔτι ἔχρωσται παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, ἀπῆλθε δὲ καὶ οὐκ ἀπέδωκε τὸ χρέος, ἐγὼ τοῦτο ἀποδίδωμι· ὡσπερ ἂν εἰ τοῦ στρατηγοῦ ἀπόντος ², ὁ ὑποστρίπτῃος τῆς φάλαγγος ὑπερμαχῶν, εἰς τὸν ἐκείνου τόπον στάς, τὰ ἐκείνου τραύματα αὐτὸς ἀναδέχαιτο. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὑστερήματα εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐδὲ τὸ πᾶν ἠγείτασιν οὐδέπω πεπονημένοι. Τοσοῦτον ἀγαπᾷ ἡμᾶς ³, ὥστε μὴ ἀρκοῦντων τῶν πρώων ⁴ παθῶν, καὶ μετὰ θάνατον πάσχειν ἐν τῷ ἐμῷ σώματι· οὐ γὰρ ἠρκέσθη τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ καὶ ἔτι μυρία ποιεῖ. Οὐχ ἑαυτὸν οὖν ἐπαίρων ὁ Παῦλος ταυτὰ φησιν, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν δείξαι βουλόμενος ἔτι καὶ νῦν ὑπὲρ αὐτῶν φροντίζοντα.

Ἵπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι εἰ δὲ ⁵ ἐγὼ πάσῳ, ἀλλ' οὖν τοῦ Χριστοῦ εἰσι τὰ παθήματα, ἀξιοπίστον τὸν λόγον ποιεῖ, καὶ φησιν, ὅτι ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ ταῦτα γίνονται. Μὴ τοίνυν κομπηρὸν εἶναι νομίσῃς τὸν λόγον, ἀλλὰ τὸν μὴ ἀπαξιώσαντα συνάψαι ἑαυτῷ τὴν Ἐκκλησίαν, πιστεύσατε καὶ νῦν ὑπὲρ αὐτῆς ἔτι πάσχειν ἐν τῇ ἐμῇ σαρκί. εἰ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἡ Ἐκκλησία, καὶ ἤνωται αὐτῷ κεφαλῇ ὄντι, πῶς ἡμεῖς ἐπεισάγετε διὰ μέσου ἀγγέλους, καὶ διατέμνετε τὴν ἐνότητα;

⁶ Ἦς ἐγενόμην ἐγὼ διάκονος. Δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν

A hoc est, quod jam creditum est. **475** Itaque pudore afficitis et vos, et omnes alios homines, si aliter creditis.

Cujus factus sum ego Paulus minister. Atque hoc ad auctoritatem Evangelii facit, Paulum ipsum esse praeconeum. Ingens enim ejus nomen erat; utpote qui apud omnes decantatus erat, atque jam terrarum orbem occupaverat. Ministrum autem seipsum dicens, magis eos ut credant compellit. Non enim mea, inquit, dico, sed alii ministro, Deo videlicet: itaque illi credetis.

VERS. 24. *Nunc gaudeo in passionibus meis pro vobis.* Videtur quidem hoc esse inconsequens; est autem consequens valde. Postquam enim dixerat sese factum Evangelii ministrum, a quo non vult eos excidere, monstrat hoc adeo esse verum, ut pro hoc etiam patiar: nec solum patior, inquit, verum letor etiam in afflictionibus. Afflictiones autem hae meae pro vobis sunt, ut vos juvare queam.

Et adimpleo ea quae desunt passionum Christi in carne mea. Videtur ostentatoris atque arrogantis hic sermo esse: atqui non est; enimvero multa refertur est erga Christum dilectione. Nam eis vult persuadere, quod Christus etiam pro iis hodie patiatur, et quod per nos apostolos non estis adducti, sed per illum, etiamsi nos ista faciamus. Quid igitur facitis resilientes ab eo, qui etiam post mortem pro vobis pericula subeat? Quod vero ait, est hujusmodi: Si adhuc deberet pati pro nobis Christus, abiisset autem, nec reddidisset debitum, ego hoc reddo: quemadmodum si duce exercitus abeunt, subimperator pro phalange dimicans, illius locum constitutus, vulnere ipsius recipiat. Propterea et ὑστερήματα, hoc est defectus, dixit, ut ostendat, quod existimet se nondum omnia passum esse. Adeo, inquit, diligit vos, ut tanquam non sufficientes priores passionem et afflictiones, post mortem etiam patiatur in meo corpore: nondum enim contentus est morte, sed adhuc innumera facit. Non igitur seipsum attollens, Paulus haec dicit, sed monstrare volens quod Christus etiamnum pro ipsis curam gerat.

Pro corpore ipsius, quod est Ecclesia. Quia dixerat, Etiamsi ego patior, Christi tamen sunt afflictiones, fidem huic sermoni facit, inquit, Pro corpore ejus haec sunt. Nolite igitur putare fastuosum esse sermonem, verum eum, qui non dedignatus est sibi copulare Ecclesiam, credite etiamnum pro ipsa pati in carne mea. Si igitur corpus Christi Ecclesia est, eique conjuncta est, qui caput est, quomodo vos angelos in medium profertis, dissecatisque unitatem?

476 **VERS. 25.** *Cujus factus sum ego minister.*

Variæ lectiones.

⁹⁸ πιστεύσαντας ο. ⁹⁹ τελεί ο. ¹ στίγματα τοῦ Χριστοῦ ο. ² ταῦτα ποιῶμεν ο. ³ ἀπελθόντος ο. ⁴ ὑμᾶς ο. ⁵ πρώτων ο. ⁶ εἰ καὶ ο.

Ostendit quod nihil ipse per sese fecerit, siquidem minister est. Si autem ego sum minister, quomodo angelos producitis ministros?

Secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vos, ut impleam verbum Dei. Dispensationem Dei, vel hoc dicit, Quod ipse in cælum assumptus nos hic reliquerit prædicare verbum, ne vos tanquam derelicti desperetis; vel illud ait, Quod propter hoc maxime omnium dispensavit, ut ego essem persecutor Ecclesiæ, ut fide dignus essem præco; vel quia Non opera quæsitivit, neque virtutes, sed fidem et baptisma. Atque hæc est maxima dispensatio. Quis enim servatus esset si opera quærerentur? Vel simpliciter, *Dispensationem Dei datam mihi in vos*, hoc est, erga vos qui ex gentibus credidistis, gratiam dicit et sufficientiam, quam dedit ei Deus, ut illuminet gentes. Nam tenebris correptos, stolidos, inobedientes persuadere ut hujusmodi dogmata recipiant, non est Pauli virtutis, sed dispensationis Dei. Quemadmodum autem afflictiones suas Christi ostendit esse, sic Dei esse dicit, complere ad ipsos sermonem. Cum autem dicit, *Implere*, ostendit quod aliquid eis desit. Intelligit autem et hoc, dispensationem Dei esse, quod nunc exponatur mysterium, quando capaces facti estis. Deus enim omnia divina providentia faciens, et hoc fecit, juxta dispensationem omnino, ut hodie revelaretur mysterium quando homines hoc maxime accepturi erant. Proinde vani sunt qui hic offenduntur, eo quod Filius in novissimis temporibus dicatur nos adducere.

VERS. 26. *Mysterium quod absconditum fuit a sæculis et generationibus.* Cum dixisset quibus donatus sumus, ostendit et aliam amplificationem, nimirum, quod ante nos nemo didicerit. Ac mysterium nominat, quod nemo norat præter Deum: nec simpliciter Tectum, sed, *Absconditum*. Quod autem ait, *A sæculis*, hoc est, perinde quasi quis dicat, a principio.

Nunc autem manifestatum est sanctis ejus. Hæc est dispensatio ejus, quod nunc manifestetur. Non dixit autem, factum est, sed, *Manifestatum est*: verumtamen ne nunc quidem omnibus, sed sanctis ejus: itaque etiamnum adhuc aliis occultatur. Ne igitur vos decipiant illi, non enim noverunt.

VERS. 27. *Quibus voluit Deus patefacere quæ sint divitiæ gloriæ mysterii hujus inter gentes.* Ne interrogas, cujus rei gratia solis sanctis manifestatum sit, et non omnibus, intulit, *Quibus voluit*: velle autem ipsius non caret ratione. Potuisset dicere dignis manifestatum esse Evangelium. **477** Sed navult eos tanquam gratiæ obnoxios medioeria sapere potius, quam tanquam digne consecutos extolli. Porro, ei quod factum est, pondus apponens, non dixit simpliciter, Patefacere gloriam mysterii, sed, *Divitias gloriæ*, quæ maxime in gentibus patefactæ sunt, perinde ac alio in loco dicit: *Gentes*

α αὐτῆς ἐποίησεν, εἰ γε διάκονός ἐστι. Εἰ δὲ ἐγὼ εἶμι διάκονος, πῶς ἀγγέλους παρρησιάζετε διακόνους;

Katà tḗn oikonomían τοῦ Θεοῦ τῆν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς πληρῶσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦτο φησιν, ὅτι Ἀναληφθεὶς αὐτῆς ἡμᾶς ἀφήκε κηρύττειν, ἵνα μὴ ὡς ἐγκαταλειμμένοι ἀπογῶντε. Ἡ ἐκεῖνο φησιν, ὅτι Διὰ τοῦτο μάλιστα πάντων ψυχονόμησεν ἐμὲ διῶξαι τὴν Ἐκκλησίαν, ἵνα ἀξιόπιστος ᾖ κηρῶσων. Ἡ, ὅτι Οὐκ ἔργα ἐζήτησεν, οὐδὲ κατορθώματα, ἀλλὰ πίστιν καὶ βάπτισμα. Καὶ τοῦτο ἐστὶ μέγιστη οἰκονομία. Τίς γὰρ ἂν ἐσώθη, εἰ τὰ ἔργα ἐζητούντο; Ἡ, ἀπλῶς, *Οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ τῆν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς*, τοῦτο ἐστὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν, τὴν χάριν λέγει, καὶ τὴν ἰκανότητα, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεός, ὥστε φωτίσαι τὰ ἔθνη. Τὸ γὰρ τοὺς ἐσχοτισμένους, τοὺς ἀνοήτους, τοὺς ἀπειθεῖς πείσαι δόγματα τηλικαῦτα δέξασθαι, οὐ τῆς Παύλου δυνάμειος, ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ. Ὡς περὶ δὲ τὰ αὐτοῦ παθήματα, τοῦ Χριστοῦ ἔδειξεν ὄντα, οὕτω τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγει καὶ τὸ πληρῶσαι εἰς αὐτοὺς τὸν λόγον. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, *Πληρῶσαι*, δείκνυσιν ὅτι λείπονται. Νόησον δὲ καὶ τοῦτο, οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ τὸ νῦν λεχθῆναι τὸ μυστήριον, ὅτι Δεκτικὸὶ ἐγένεσθε. Ὁ γὰρ Θεός πάντα οἰκονομικῶς ποιεῖν, καὶ τοῦτο πάντως ἐποίησε κατ' οἰκονομίαν, τὸ νῦν ἀποκαλυφθῆναι τὸ μυστήριον, ἕτε μᾶλλον ἐμελλον οἱ ἄνθρωποι παραδέξασθαι τοῦτο. Ὡς τε μάλιστα οἱ σκανδαλιζόμενοι, διότι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς λέγεται ὁ Ἰῶδς προσαγαγεῖν ἡμᾶς.

C *Τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν.* Εἰπὼν τίνων ἡξιώθημεν, δείκνυσσι καὶ ἑτέραν ἐπίτασιν, ὅτι οὐδὲ πρὸ ἡμῶν τις ταῦτα ἔμαθε. Καὶ μυστήριον ὀνομάζει, ὃ οὐδεὶς ἤδει πλην ὁ Θεός· καὶ οὐχ ἀπλῶς, *Κεκρυμμένον, ἀλλ', Ἀποκεκρυμμένον*. Τὸ δὲ, *Ἀπὸ τῶν αἰώνων, τοῦτο*· ἔστιν, ἀπ' ἀρχῆς, ὡς ἂν εἴποι τις.

Νυνὶ δὲ ἐφανερώθη τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ. Τοῦτο ἡ οἰκονομία, τὸ νυνὶ φανερωθῆναι. Οὐχ εἶπε δὲ, Ἐγένετο, ἀλλ', *Ἐφανερώθη*. Πλην οὐδὲ νῦν πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ. Ὡς τε καὶ νῦν ἐτι τοῖς ἄλλοις κρύπτεται. Μὴ τοίνυν ὑμᾶς ἀπατάτωσαν ἐκεῖνοι· οὐ γὰρ ἴσασιν.

D *Οἷς ἠθέλησεν ὁ Θεός γνωρίσαι, τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν.* Ἴνα μὴ ἐρωτῆς, τίνος ἕνεκεν τοῖς ἀγίοις μόναις ἐφανερώθη, καὶ οὐ πᾶσιν, ἐπήγαγεν· *Οἷς ἠθέλησεν*. Τὸ δὲ θέλειν αὐτοῦ οὐκ ἄλογον. Καίτοι ἡδύνατο εἰπεῖν, ὅτι τοῖς ἀγίοις· ἀλλὰ βούλεται αὐτοὺς ὡς ὑπευθύνους χάριτος μᾶλλον μετριοφρονεῖν, ἢ ὡς ἀξίως τυχόντας μεγαλοφρονεῖν. Ὅγκον δὲ ἐπιτιθεὶς τῷ γεγονότι, οὐχ εἶπεν ἀπλῶς, *Γνωρίσαι τὴν δόξαν τοῦ μυστηρίου*, ἀλλὰ τὸ, *Πλοῦτος τῆς δόξης*, ὃ μάλιστα ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐγνωρίσθη, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ· *Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἑλλένους δοξάσαι τὸν Θεόν*.

Variæ lectiones.

¹ τοιαῦτα m. ² μέγα φρονεῖν o.

φαίνεται μὲν γὰρ καὶ ἐν ἑτέροις, ἀλλ' οὐ τοσοῦτον, ὅσον ἐν τοῖς λίθων ἀναισθητοτέροις, τοῖς λίθους προσκυνοῦσι καὶ ἔρπετά. Ὅσπερ ἂν εἴ τις κύνα φαρλάον καὶ λιμαλέον λαβῶν, οὐδὲ κινεῖσθαι δυνάμενον, καὶ ἄνθρωπον ποιήσεις, καὶ θρόνον βασιλικῶ ἐνιδρύσεις, μᾶλλον ἂν δοξασθείη, ἢ εἰ ἀνθρώπῳ μετρίως πενομένην ταῦτα ἐνδείξαιτο. Καλῶς δὲ εἶπε· *Τούτου τοῦ μυστηρίου.* Ἔστι γὰρ καὶ ἄλλα μυστήρια, ἀλλὰ τοῦτο ὄντως μυστήριον, ὃ οὐδεὶς ἤδει, ὃ παρὰ τὴν κοινήν συνθήειαν καὶ προσδοκίαν ἐστὶ τὸ τὰ ἔθνη δηλαδὴ προσληφθῆναι.

Ὅς ἐστὶ Χριστὸς ἐν ἡμῖν, ἡ ἐλπίς τῆς δόξης. Ἐρμηνεύων τί τὸ, *Πλουτος*, καὶ τί τὸ, *Μυστήριον*, Ὁ Χριστός, φησὶν, ἦτοι ἡ τοῦ Χριστοῦ γνῶσις, ὅς ἐστιν ἐν ὑμῖν. Μετὰ ἔγκωμιων δὲ τοῦτο τίθησιν, ἵνα μᾶλλον αὐτοῦ ἐπισπάσθαι. Εἰ γὰρ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, πῶς ὑμεῖς ἀγγέλους εὐεργέτας λέγετε; ἢ Ἐλπίς, ὃ δὲ ἐ δόξης, ἢ δῶκε δι' αὐτοῦ ἐλπίζομεν δόξης τυχεῖν αἰωνίου ἢ ὅτι ἡ ἐλπίς ἡμῶν ἔνδοξος καὶ ἀκαταίσχυντός ἐστιν ὁ Χριστός.

Ὅν ἡμεῖς καταγγέλλομεν. — Ἡμεῖς, οὐκ ἄγγελοι· πῶς οὖν ἐκεῖνους διακόνους ἔχετε; Ἐμφαντικῶς δὲ τὸ, *Καταγγέλλομεν*, ἀνωθεν αὐτὸν κατάγοντες δηλαδὴ.

Νουθετοῦντες πάντα ἄνθρωπον, καὶ διδάσκοντες πάντα ἄνθρωπον. Οὐκ ἐπιτακτικῶς οὐδὲ μετὰ ἀνάγκης· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς θείας χρηστότητος, τὸ μὴ τυραννικῶς προσάγεσθαι, ἀλλὰ μετὰ νοθεσίας καὶ διδασκαλίας. Νοήσεις δὲ νοθεσίαν μὲν ἐπὶ τῆς πράξεως· διδασκαλίαν δὲ ἐπὶ δογμάτων.

Ἐν πίσῃ σοφία. Τὸ γὰρ τοιαῦτα δυναθῆναι διδῆξαι, πίσῃ¹⁰ σοφίας δέεται, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν Γραφῶν, καὶ τῆς ἀπὸ λογισμῶν, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν αὐτῶν, ὡς τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τοῦ βωμοῦ.

Ἴνα παραστήσωμεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τί λέγεις; ἢ Πάντα ἄνθρωπον; Ναι, φησὶ, τοῦτο σπουδάζομεν. Εἰ δὲ μὴ γένηται, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. ἢ Τέλειον; ὃ δὲ, οὐκ ἐν νόμῳ, οὐδὲ ἐν ἀγγέλοις, ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἢ τοῦτέστιν; ἐν τῇ γνῶσει τοῦ Χριστοῦ. Ἐκεῖνο γὰρ οὐ τέλειον.

Εἰς ὃ καὶ κοπιῶ ἀγωνιζόμενος. Οὐκ ἤρκισθη τῷ τοῦ κόπου ὄνοματι, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ, Ἀγωνιζόμενος, ἵνα δείξῃ τὴν ἀγρυπνίαν, τὴν ἀκρίθειαν τῆς διατήρας, τὰλλα ὅσα τῶν ἀγωνιζομένων. Εἰ μὲν οὖν ἐγὼ κοπιῶ ὑπὲρ τῶν ὑμετέρων ἀγαθῶν, πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς;

Κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἐμοὶ ἐν δυνάμει. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Κοπιῶ, βέλκυσεν ὅτι καὶ τοῦτο θελόν ἐστιν. Ὁ γὰρ ἰσχυρόν με ποιῶν εἰς τοῦτο, δῆλον ὅτι τοῦτο βούλεται· ὡσπερ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγεν· Ἀπόστολος διὰ θελήματος Θεοῦ. Δείκνυσι δὲ διὰ τοῦτου, καὶ ὅτι πολλοὶ μάχονται πρὸς αὐτόν. Τότε γὰρ μᾶλλον φαίνεται ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἀντικείμενοι ὡς πολλοί.

Variæ lectiones.

¹⁰ ἀλλὰ τοῦτο τὸ δῶκε μυστ. οὐδεὶς ο. ¹¹ πίσῃς ο.

A vero super misericordia honorare Deum. Id quod in aliis quidem etiam apparet, non tamen usque adeo, quantum in iis, qui lapidibus stupidiores, lapides et serpentes adorant. Quod perinde est, ac si quis canem scabiosum et famelicum, et qui moveri non possit, accipiens, hominem ex eo faciat, atque in regium solum collocet, majori afficiendus gloria videbitur, quam si homini mediocriter penuria laboranti hæc exhibuisset. Belle autem dixit, *Mysterii hujus.* Sunt enim et alia mysteria: cæterum hoc revera mysterium est, quod nemo norat, quod præter communem consuetudinem et expectationem est, nempe, quod gentes assumendæ erant

Qui est Christus in nobis, spes gloriæ. Interpretans quid sint *Opes* illæ, et quid *Mysterium*, Christus, inquit, sive Christi cognitio, qui est in vobis. Cum præconiis autem et laudibus hoc ponit, ut ipsos magis attrahat. Si enim Christus in vobis, quomodo angelos benefactores asseritis? Spes autem gloriæ est, quod per eum speramus sempiternam nos consecuturos gloriam; vel quod spes nostra celebris, et quæ nos non pudefaciat, sit Christus.

Vers. 28. Quem nos denuntiamus. Nos, non angeli. Quomodo igitur illos ministros habetis? Emphatice autem dixit, *Denuntiamus*, a supernis ipsi deducentes.

Admonentes omnem hominem, ac docentes omnem hominem. Non cum imperio, neque necessitate: nam et hoc divinæ est benignitatis, non tyrannice adduci quæpiam, verum cum admonitione et doctrina. Intelliges autem admonitionem de operibus; doctrinam vero, de dogmatibus.

In omni sapientia. Talia enim posse docere, omni sapientia opus habet, tum ea quæ est e Scriptura, tum ea quæ sumitur a ratione atque argumentis, et ea quæ discitur ab ipsis Græcis, perinde ac Athenienses instituebat ab ara.

Ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu. Quid dicis? omnem hominem? Næ, inquit, hoc conamur. Si vero non contingat, nihil ad nos. Perfectum autem, non in lege, neque in angelis, sed in Christo Jesu, hoc est, in cognitione Christi: illud enim non est perfectum.

Vers. 29. In quod et laboro certans. Non fuit contentus laboris vocabulo, sed apposuit, **478** *Certans*, ut ostendat vigilantiam atque exactam victus rationem, aliaque iidem quæcunque sunt certantium. Quod si igitur ego laboro pro vestris bonis, quanto potius vos?

Secundum operationem ejus, quæ operatur in me in potentia. Postquam dixit, *Laboro*, ostendit hoc divinum esse. Qui enim me fortem ad hoc facit, perspicuum est quod hoc vult: quemadmodum in principio dixit, *Per voluntatem Dei Apostolus.* Ostendit autem per hoc, quod multi etiam pugnent adversus ipsum. Tunc enim magis apparet et conspicua sit potentia Dei, quando multi fuerint adversarii

CAPUT II.

A

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

VERS. 1. *Volo autem vos scire quam sollicitudinem habeam pro vobis, et pro his qui sunt Laodicæ, et quicumque non viderunt faciem meam in carne. Aggressurus dogma et institutionem, ingentem prius dilectionis suæ affectum ob oculos ponit, ut eo sit gratior, et facilius recipiatur. Certo enim, inquit, et anxius sum pro vobis. Connectit autem ipsis et Laodicenses, aliosque simpliciter, ne scilicet turbentur, putantes hoc esse ipsorum imbecillitatis. Quamobrem vero anxius es? Namquid nos condemnas? Propterea, inquit, quod non videritis faciem meam. Adjecit autem, *In carne*, mirifice monstrans, quod nunquam non Spiritu eum intuerentur.*

VERS. 2. *Ut consolationem accipiant corda eorum, eum fuerint constructi in charitate.* Deinceps aggressitur dogma, illudque auspiciatur, non accusans eos, neque plane accusatione liberans. Hic autem est redditio. Ego, inquit, sollicitudinem habeo: quamobrem? Ne diversa sapiant, verum constituantur conjunganturque omnes in unam fidem. Quomodo? Non necessitate aut violentia, sed in charitate. Hoc autem dixit, quasi hæreses etiam schismata pariant.

Et in omnes divitias certitudinis intellectus. Hoc est, Ut de nullo ambigant, ut in omnibus abunde sceddatur certior atque firmetur intellectus ipsorum, hoc est, mysterii cognitio. Non dixit autem in divitias simpliciter, sed, *In omnes divitias.* Novi sane, inquit, quod vobis intellectus sit ad mysterium, verum certitudinem intellectus hujus divitem quaero in vobis. Vel cum intellectu volo vos certificari, non timere, et sine ratione.

In agnitionem mysterii Dei et Patris Christi. Quid vero mysterium Dei est? Quod per Filium Dei accessus fiat ad Patrem, et non per angelos.

VERS. 3. *In quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiæ absconditi.* Ipse solus, inquit, omnia novit. Quod si ipse solus sapiens, sapienter igitur in novissimis temporibus venit, et non olim, ac frustra nonnulli dementes isthuc carpunt. Cum dicit, *Thesaurus*, copiam ostendit: cum, *Omnes*, nihil ipsum latere: cum, *Absconditi*, quod solus ipse noverit, et ab ipso sapientia et cognitio petenda est. Observa hic, etiamsi videatur magnum aliquid dicere, hoc tamen ob simplices, se demittendo, illisque obsecundando, dixit, *In quo sunt thesauri*, videlicet. Nam is est sapientia ipsa, et ipsa cognitio.

VERS. 4. *Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat probabilitate sermonis.* Hoc dixi, inquit, quod Christus solus omnia novit, ne quis vobis imponat. Quid enim si persuasibiliter dicat? Nihil novit, ac revera est deceptio hoc totum, et inania serminalia.

Θέλω γὰρ ὑμᾶς εἰδέναι ἡλίκοι ἀγῶνα ἔχω περὶ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὅσοι οὐκ ἐώρακασιν τὸ πρόσωπόν μου ἐν σαρκί. Μέλλον ἐμβαλεῖν εἰς τὸ δόγμα, πολλὴν δεικνύσι τὴν φιλοστοργίαν πρότερον, ἵνα εὐπαραδεκτότερος γένηται. Ἀγωνιῶ γὰρ, φησὶ, περὶ ὑμῶν. Συνάπτει δὲ αὐτοῖς καὶ τοὺς ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ἄλλους ἀπλῶς, ἵνα μὴ ταραχῶσι, βιάζαντες τῆς ἀσθενείας αὐτῶν εἶναι τοῦτο ¹¹. Διὰ τί δὲ αγωνιάς; Ἄρα καταγινώσκων ἡμῶν; Διότι, φησὶν, οὐκ ἐώρακα τὸ πρόσωπόν μου. Προσέθηκε δὲ, Ἐν σαρκί, δεικνύς ὀυμασίως, ὅτι ἐῶρων συνεχῶς ἐν Πνεύματι.

Ἴνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, συμβιβασθέντων ἐν ἀγάπῃ. Ἦδ᾽, λοιπὸν ἐμβαίνει εἰς τὸ δόγμα, καὶ οὕτε κατηγορεῖ, οὕτε ἀπαλλάττει πάντη τῆς κατηγορίας. Ἐνταῦθα δὲ ἡ ἀπόδοσις. Ἀγῶνα ἔχω ἵνα τί γένηται; Ἴνα μὴ διάφορα φρονῶσιν, ἀλλὰ συμβιβασθῶσι καὶ ἐνωθῶσι πάντες εἰς μίαν πίστιν. Ἦως; Οὐ μετὰ ἀνάγκης, ἢ βίας, ἀλλ' ἐν ἀγάπῃ. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ὡς τῶν αἰρέσεων καὶ σχίσματα τικτούσῶν.

Καὶ εἰς πάντα πλουτοῦν τῆς πληροφορίας τῆς συνέσεως. Τοῦτέστιν, Ἴνα ὑπὲρ μηδενὸς ἀμφιβάλωσι, ἵνα ὑπὲρ πάντων πεληροφορημένη εἴη ¹² πλουσίως ἡ σύνεσις αὐτῶν, τοῦτέστιν, ἡ τοῦ μυστηρίου γνώσις. Οὐκ εἶπε δὲ, Εἰς τὸν πλουτοῦν, ἀπλῶς, ἀλλ', *Εἰς πάντα πλουτοῦν.* Οἶδα μὲν, φησὶν, ὅτι σύνεσιν ἔχετε τοῦ μυστηρίου, ἀλλὰ τὴν πληροφορίαν τῆς συνέσεως; ταύτης ζητῶ πλουσίαν ἐν ὑμῖν. Ἦ, ὅτι Μετὰ συνέσεως; βούλομαι ὑμᾶς πληροφορηθῆναι, οὐκ ἀνοήτως καὶ ἀλόγως.

Εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς τοῦ Χριστοῦ. Τί δὲ τὸ μυστήριον τοῦ θεοῦ; Τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν προσαγωγὴν γίνεσθαι, οὐ δ' ἀγγέλων.

Ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι. Αὐτὸς μόνος οἶδε πάντα· εἰ δὲ αὐτὸς μόνος σοφός, σοφῶς ἄρα καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς ἦλθε, καὶ οὐ πάλαι, καὶ μάτην τινὲς τῶν ἀνοήτων ἐπιδράττονται τούτου. Τῷ μὲν οὖν, *θησαυροὶ* ¹³, εἶπεν, τὸ πλῆθος δεικνύσι· τῷ δὲ, *Πάντες*, τὸ μηδὲν ἀγνοεῖν· τῷ δὲ, *ἀπόκρυφοι*, ὅτι μόνος οἶδε, καὶ παρ' αὐτοῦ δεῖ αἰτεῖν σοφίαν καὶ γνώσιν. Ὅρα δὲ, ὅτι εἰ καὶ δοκῆι μέγα τι εἶπεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο συγκαταβατικῶς εἶπε διὰ τοὺς ἀπλουστέρους, τὸ, Ἐν ᾧ εἰσιν οἱ θησαυροὶ. Αὐτοσοφία γὰρ ἐστὶ καὶ ἀετιγνώσις.

Τοῦτο δὲ λέγω, ἵνα μή τις ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν κηθαιολογίᾳ. Τοῦτο δὲ εἶπον, φησὶν, ὅτι πάντα ὁ Χριστὸς μόνος οἶδεν, ἵνα μὴ τις ὑμᾶς ἀπατῆ. Τί γὰρ, εἰ πιθανῶς λέγει; Οὐδὲν οἶδε, παραλογισμὸς ἐστὶ τὸ πᾶν καὶ σοφίσματα.

Variæ lectiones.

¹¹ δοξάζοντες ἀσθενείας εἶναι τοῦτο ο. ¹² πεληροφώρηται ο. ¹³ θησαυρούς ο.

Εἰ γὰρ καὶ τῆ σαρκὶ ἀπειμι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι ἄνθρωποι εἰμι. Τὸ ἀκόλουθον ἦν εἶπαι· Εἰ γὰρ καὶ τῆ σαρκὶ ἀπειμι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι βλέπω τοὺς ἀπατεῶνας· ὁ δὲ εἰς ἐγκώμιον ἔτρεψε τὸν λόγον. Καὶ ἄκουε·

Χαίρων καὶ βλέπων ὑμῶν τὴν τάξιν, καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὑμῶν. Τουτέστι, τὴν εὐταξίαν. Οὐ μόνον γὰρ οὐ πεπτώκατε, ἀλλ' οὐδὲ τὴν τάξιν ὑμῶν συνέχεε τις, καὶ τὴν στερεάν πίστιν ὑμῶν. Ὡς γὰρ ἐπὶ παρατάξεως ἡ εὐταξία τὴν φάλαγγα στερεάν καθίστησιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν εὐταξία ᾖ, τῆς ἀγάπης πάντα καθιστώσης, καὶ μὴ ὄντων σχισμάτων, τότε καὶ τὸ στερέωμα γίνεται. Ἀλλὰ καὶ ἡ πίστις στερέωμα ἐστὶν αὐτῆ καθ' αὐτήν, μὴ ἔωσα λογισμοὺς ὑπεισελεθεῖν, οἳ διάκοισιν ἐμπαιούντες, σαλεύουσιν.

Ὡς οὖν παρελάβετε τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν Κύριον. Οὐδὲν ξένον ἐπεισάγομεν, ἀλλ' ὃ παρελάβετε, ἐκεῖνο καὶ ἀπαιτοῦμεν πάλιν, τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, οὐ τοὺς ἀγγέλους.

Ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ προσάγουσα ¹⁴ εἰς τὸν Πατέρα. Μὴ ἐν τοῖς ἀγγέλοις περιπατεῖτε· ἐκεῖνη γὰρ ἡ ὁδὸς οὐ φέρει ἐξελ.

Ἐρριζωμένοι. Τουτέστιν, ἀμεταστάτως ἔχοντες, καὶ μὴ ποτὲ μὲν ἐν Χριστῷ, ποτὲ δὲ ἐν ἀγγέλοις. Τὸ γὰρ ἐρριζωμένον οὐκ ἂν ποτε μετασταλῆ.

Καὶ ἐποικοδομούμενοι ἐν αὐτῷ. Δείκνυσιν αὐτοὺς· **C** καταπεσόντας, ὥστε δεῖσθαι ἐποικοδομήσεως, τουτέστι δευτέρας οἰκοδομῆς, ὡς ἐπὶ θεμελίῳ τῷ Χριστῷ.

Καὶ βεβαιούμενοι ἐπὶ πίστει. Τουτέστι, βεβαίως κατέχοντες τὸν Χριστόν διὰ τῆς πίστεως, οὐ διὰ λογισμῶν καὶ πιθανολογιῶν. Ἡ γὰρ οἰκοδομῆ, καὶ ἐπὶ θεμελίῳ ᾗ, μὴ βεβαία δὲ ἐστήκη, σφαλερά ἐστὶ.

Καθὼς ἐδιδάχθητε, περισσεύοντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ. Πάλιν τὸ, Καθὼς, τίθεται, ἵνα εἰ μὴ τι ἄλλο, αὐτοὶ ἑαυτοὺς αἰδεσθῶσι. Τὸ μὲν οὖν, Καθὼς ἐδιδάχθητε, ὡς τις θεμέλιος· τὸ δὲ περισσεύειν, ταῦτό ἐστὶν ἡ ἐποικοδόμησις. Παρεξέρχεται μὲν γὰρ οὐ δεῖ τὰ προὔποτεθεμένα διδάγματα ¹⁵, προκόπτειν μέντοι ἐν αὐτοῖς, καὶ φιλοτιμεῖσθαι, **D** καὶ περισσόν τι ἐνδείκνυσθαι ἐν τῇ πίστει, εὐχαριστοῦντας τῷ Θεῷ, ὅτι ἤξιωσεν ἡμᾶς τοιαύτης χάριτος, καὶ μὴ ἑαυτοῖς τὴν προκοπὴν ἐπιγράφοντας.

Βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν. Κλέπτῃς ἐστὶ, λάθρα ὑπεισέρχεται, διορύττει κάτωθεν τοὺς τοίχους λαθρανάντως, ἵνα συλαγωγῆται τὸν νοῦν ὑμῶν. Βλέπετε οὖν.

Διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης. Δείκνυσιν καὶ τὴν ὁδόν, δι' ἧς ἔρχεται ὁ κλέπτῃς, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἐστίν. Ἐπεὶ δὲ σεμνὸν δοκεῖ τὸ τῆς φιλο-

VERS. 5. *Nam etsi carne absens sum, sed spiritu vobiscum sum.* Consequens erat dicere, Etsi enim carne absum, spiritu tamen video impostores: is vero in encomium vertit sermonem. Audi ergo:

Gaudens et videns ordinem vestrum, et firmamentum ejus, quæ in Christo est, fidei vestræ. Hoc est, bonam ordinationem vestram. Non solum enim non cecidistis, sed ne ordinationem quidem vestram quispiam confudit, solidamque fidem vestram. Ut enim in acie militari bona ordinis collocatio phalangem firmam efficit: sic et in Ecclesia quando bonus ordo fuerit, charitate omnia constituyente, si sectæ absint, tunc fit soliditas ac firmamentum. Quinetiam fides ipsa per sese firmamentum est, quæ non sinit cogitationes irrepere, quæ ambiguitatem suggerendo concutiunt.

VERS. 6. *Sicut ergo accepistis Christum Jesum Dominum.* Nihil novi introducimus, sed quod accepistis, illud etiam eximius rursus, Dominum Jesum Christum, non angelos.

In ipso ambulate. Ipse enim est via perducens nos ad Patrem. Non in angelis ambulate: ista enim via eo non perducit.

VERS. 7. *Radicati.* Hoc est, impermutabiles manentes, et non alias quidem in Christo, alias vero in angelis. Quod enim radices egit, transferri nunquam poterit.

Et superædificati in ipso. Ostendit eos cecidisse, adeo ut opus haberent superædificatione, hoc est secunda estructura super fundamentum Christum.

Et confirmati in fide. Hoc est, constanter continentes Christum per fidem, non per ratiocinationes et persuasibiles sermones. Nam ædificium, etiamsi fundamento suprapositum sit, si non firmiter consistat, lubricum est et fallax.

480 *Sicut et didicistis, abundantes in ipsa in gratiarum actione.* Rursus Sicut ponit, ut, si nihil aliud, ipsi seipsos vereantur. Quod igitur ait, *Sicut didicistis*, veluti quoddam fundamentum est: Abundare vero hoc est, nempe superædificatio. Institutiones enim præactas transgredi non oportet, verum in ipsis potius progredi atque contendere, ut eximium quiddam in fide demonstramus, gratias agentes Deo quod nos tali gratia dignatus est, et non nobis ipsis progressum ascribentes.

VERS. 8. *Videte ne quis vos deprædetur.* Fur est, clauculum subit, perfodit inferne parietes vestros clauculum, ut spoliat ac deprædetur mentem vestram: cavete igitur.

Per philosophiam et inanem fallaciam. Ostendit viam per quam venit fur, ipsam nempe philosophiam. Quia vero grave videtur philosophiæ voca-

Variorum lectiones.

¹⁴ ἀπάγεται ο. ¹⁵ δόγματα ο.

bulum, adjecit, *Et inanem fallasiam*. Est enim et bona deceptio, de qua Jeremias dicit : *Decepisti me, Domine, ac deceptus sum* ^m : quali et Jacob imponere videtur Esau, quæ neque deceptio est vocanda, sed dispensatio ⁿ.

Secundum traditionem hominum. Animadvertitis unde sit deceptio? Nempe, quod humanæ ratiocinationes interveniunt. Propterea et hæreses dicuntur, quia hominum sunt opiniones. Christianorum autem fides non est humanum dogma : propterea neque tale nomen assequetur.

Secundum elementa mundi. Reprehendere incipit deinceps dierum observationem, elementa mundi, solem lunamque dicens, per quæ videntur dies hoc vel illo modo se habere. Nec dixit, Dierum observationes, sed mundi totius meminit, ut vilitatem ejus abunde demonstraret. Si enim mundus totus nihil est, multo magis elementa.

Et non secundum Christum. Quod si vel maxime fieret, inquit, partim Christo, partim vero elementis servire, ne sic quidem mos illis erat gerendus : nunc vero prorsus vos a Christo transferunt. Observationes autem hujusmodi non tantum Græcæ fuerunt, verum etiam Judaicæ : illæ quidem a philosophia, istæ vero Judaicæ a lege.

VERS. 9. *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*. Hoc est, si quid est Deus Verbum, in ipso habitat. Ne autem, cum audis, *Habitavit*, existimæ quod ageretur et impelleretur, sicut prophetae (commorabatur enim in illis Deus, juxta illud : *Inhabitabo in ipsis, et inambulabo* ^o), a jecit *Corporaliter* : hoc est, non operatio quædam, verum substantia, ac veluti incorporatus et una hypostasis existens **481** cum assumpto. Vel hunc ad modum juxta divi Cyrilli sententiam : perinde ac in corpore immoratur anima : immoratur autem ipsa corpori essentialiter et indivisibiliter, ac citra mixturam. Cæterum ipsa quidem anima per mortem a corpore separatur, Deus autem Verbum nunquam ab assumpta carne separatus est, verum in sepulcro etiam aderat, ipsam incorruptibilem servans, animæque apud inferos aderat, prædicans, sive donans captivis remissionem : et omnino conjunctio erat utriusque, animæ videlicet et corporis, etiam quando voluntaria ejus morte dissociata erant.

VERS. 10. *Et estis in ipso repleti*. Papæ ! Quid dixit ! Nihil minus habetis quam ipse, verum et vos divinitate impleti estis : verumtamen in ipso, hoc est, per assumptionem. Cum enim natura nostra Deo copulata est, nos etiam in ipso divinæ naturæ facti sumus participes. Ubique enim Paulus vult nos proxime Christum adducere, veluti cum dicit : *Simul excitavit, et consedere fecit in caelestibus in*

σοφίᾳ; δνομα, προσέθηκε · Καὶ καθὴς ἀπάτης. Ἔστι γὰρ καὶ καλὴ ἀπάτη, περὶ ἧς ¹⁶ Ἰερμίας φησὶν · Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθην. Ὁταν καὶ ὁ Ἰακώβ ἀπατήσῃαι δοκῆι τὸν Ἡσαῦ ¹⁷ · ἦν οὐδὲ ἀπάτην κλητέον, ἀλλ' οἰκονομίαν.

Κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων. Ὁρᾷ; πόθεν ἡ ἀπάτη; Ὅτι ἀνθρώπιναι λογισμοὶ μεισιτεύουσι. Διὰ τοῦτο καὶ αἰρέσεις λέγονται, ὅτι ἀνθρώπων εἰσὶ δόξαι ¹⁸. Ἡ δὲ τῶν Χριστιανῶν πίστις, οὐκ ἀνθρώπινον δόγμα. Διὸ οὐδὲ τοιούτου ὀνόματος τοῦ ζεται.

Κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου. Ἐλέγγειν ἔρχεται λοιπὸν τὴν τῶν ἡμερῶν παρατήρησιν, στοιχεῖα κόσμου, ἥλιον, καὶ σελήνην λέγων, δι' ὧν δοκοῦσιν αἱ ἡμέραι τοιῶσδε ἢ τοιῶσδε διακεισθαι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡμερῶν παρατηρήσεις, ἀλλὰ τοῦ κόσμου παντὸς μέμνηται, ἵνα τὸ εὐτελὲς ἐκ περιουσίας δεῖξῃ. Εἰ γὰρ ὁ κόσμος ὅλος οὐδὲν, πολλῶ μᾶλλον οὐδὲν τὰ στοιχεῖα.

Καὶ οὐ κατὰ Χριστόν. Μάλιστα μὲν, φησὶ, καὶ εἰ ἐξ ἡμισίας ἦν καὶ Χριστῷ δουλεύειν καὶ στοιχείοις, οὐδὲ οὕτως ἔδει ἐκείνοις πεῖθεσθαι · νῦν δὲ παντελῶς ἐξιστώσιν ὁμῆ; τοῦ Χριστοῦ. Αἱ παρατηρήσεις δὲ αὐταὶ οὐ μόνον Ἑλληνικαὶ ἦσαν, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαϊκαὶ · αἱ μὲν, ἀπὸ φιλοσοφίας; αἱ δὲ Ἰουδαίων, ἀπὸ νόμου.

Ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πῶρ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. Τοῦτέστιν, εἰ τί ἐστιν ὁ Θεὸς Λόγος, ἐν αὐτῷ οἰκεῖ. Ἴνα δὲ μὴ ἀκούσῃς τῶν ὄψεων, νομίσης ὅτι ἐνηργήθη, ὡς οἱ προφήται (ἐνόηκει γὰρ ἐκείνους ὁ Θεός, κατὰ τὴν Ἐνοικήσιν ἐν αὐτοῖς; καὶ ἐμπεριπατήσω) προσέθηκε τὸ, *Σωματικῶς* · τοῦτέστιν, οὐκ ἔστιν ἐνεργεία τις, ἀλλὰ οὐσία, καὶ ὡς σωματικῶς καὶ μία ὁπόστασις ἐν μετὰ τοῦ προσλήμματος. Ἡ καὶ οὕτω, κατὰ τὸν ἄγιον Κύριλλον, ὡς ἂν ἐν σώματι ἐνοικήσῃ ψυχῇ; ἐνοικεῖ δὲ αὕτη σώματι οὐσιωδῶς καὶ ἀδιαιρέτως, καὶ ἀφύρτως. Ἄλλ' ἡ μὲν ψυχὴ καὶ χωρίζεται τῷ σώματι; ἐν τῷ θανάτῳ · ὁ δὲ Θεὸς Λόγος οὐδέποτε τῆς προσληφθείσης σαρκὸς ἔχωρίσθη, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τάφῳ παρῆν αὐτῇ, ἀδιάφθορον αὐτὴν τηρῶν, καὶ τῇ ψυχῇ ἐν τῷ ἕδῃ συνῆν, κηρύττων, ἦτοι διδοῖς αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν · καὶ ὅλος ¹⁹ ἔνωσις ἀφοσίτων ἦν, τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ ὅτε τῷ **D** ἐκσυσιῶ αὐτοῦ θανάτῳ διέστησαν.

Καὶ ἐστὲ ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι. Βαβαί, οἷον εἶπεν ! Οὐδὲν ἕλαττον ἔχετε αὐτοῦ, ἀλλὰ πεπληρωμένοι καὶ ὑμεῖς ἐστε τῆς θεότητος · πλήρην εἰ ἐν αὐτῷ, τοῦτέστι, διὰ τοῦ προσλήμματος. Ἐπεὶ γὰρ ἡ φύσις ἡμῶν ἠνώθη τῷ Θεῷ, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ θεῷ; ἐκοινωνήσαμεν φύσεως. Πανταχοῦ γὰρ ὁ Παῦλος βούλεται ἡμᾶ; ἐγγὺς ἀγαγεῖν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ὅταν λέγει; · Συνῆγγερε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἔσω-

^m Jerem. xx, 7. ⁿ Gen. xxvii, 28. ^o II Cor. vi, 16.

Variae lectiones.

¹⁶ ὡς ο. ¹⁷ Ἰσαάκ ο. ¹⁸ γραφαὶ ο. ¹⁹ ἄλλως ο.

σαρκίους ἐν Χριστῷ· καὶ, *Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμ-*
βασταλεύσομεν· καὶ συγκληρούμενος καλεῖ.

Ὅς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξου-
σίας. Οὐχ ὡς ὑποούσιον αὐτὸν τῆς κεφαλῆς, ἀλλ',
ὡς ἀνωτέρω, ὡς στίγιον. Πῶς οὖν τοῦτον ἀφέντες,
ἀγγέλοις προστρέχετε, ὧν ²⁰ ἐστὶν ἡ κεφαλὴ; Διὰ
τότων γὰρ τοῦτων διορῶνται καὶ καταλύει τὴ περι-
τῶν ἀγγέλων δόγμα.

Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιή-
τω. Τὸ θαυμαστὸν τῆς εὐεργεσίας ἐπήγαγεν, ὅτι
Ἐν Χριστῷ περιετμήθητε. Οὐ γὰρ χεὶρ ἀνθρώπου
ἐπάγει τὴν περιτομὴν ταύτην τῆς σαρκός, ἀλλὰ τὸ
Πνεῦμα· καὶ οὐ μέρος, ἀλλ' ὅλον ἀνθρώπον περι-
τέμνει.

Ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν
τῆς σαρκός, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ. Ἐκεῖ
μὲν ἀπεξεδύετο τὸ μόριον διὰ τῆς περιτομῆς, πε-
ριτριπυμένου τοῦ σαρκίνου καλύμματος· ἐνταῦθα
δὲ ἀπεκδύεται τὸ σῶμα ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας, ἃς διὰ
τῆς σαρκός ἐπιτελοῦμεν. Τοιαύτην δὲ περιτομὴν οὐχ
ὁ νόμος, ἀλλ' ὁ Χριστὸς περιτέμνει ἐν τῷ βαπτί-
σματι, ἀπεκδύων ἡμᾶς τοῦ παλαιῦ βίου τοῦ ἐφ-
αμάτου, καὶ τὸ ὅλον σαρκικῷ ²¹.

Συνταφέντες αὐτῷ τῷ βαπτίσματι. Ὁ περιτο-
μὴν ἐκάλεσε, τοῦτο νῦν τάφον καλεῖ, μειζόν τι τῆς
περιτομῆς παριστῶν. Οὐ γὰρ ἐβρίφη τὸ περιτεμ-
θὲν, ἀλλ' ἀπώλετο καὶ ἐφθάρη. Ὁ τοίνυν βαπτί-
σθεις συνθάπτεται τῷ Χριστῷ, διὰ τῶν τριῶν κατα-
δύσεων τὴν τριήμερον ταφὴν τοῦ Κυρίου σχημα-
τίζων, καὶ ἀποθνήσκων ὅσον γὰρ κατὰ τὸν παλαιὸν
καὶ ἁμαρτητικὸν ἀνθρώπον. C

Ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε διὰ τῆς πίστεως τῆς
ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νε-
κρῶν. Οὐ τάφος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔγερσις ἐστὶ τὸ
βάπτισμα. Πῶς; Διὰ τῆς πίστεως. Πιστεύσαντες
γὰρ, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐγείρειν, καὶ δεῖγμα τούτου
ἔχοντες τὸ καὶ τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν, οὐ-
τως ἠγέρθημεν κατὰ δύο τρόπους· καὶ ὅτι ἀνάστασιν
ἐλπίζοντες, ἤδη δοκοῦμεν ταύτης τυχεῖν, εἰ καὶ μέλ-
λει· καὶ ὅτι πνευματικῶς τὴν νέκρωσιν τῶν ἐρ-
γῶν τῆς ἁμαρτίας ἀπεβρόύσαμεν· ὃ καὶ ἐπιφέρει
μᾶλλον.

Καὶ ὑμῖς ²² νεκροὺς ὄντας τοῖς παραπτώμασι,
καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ τῆς σαρκὸς ὑμῶν ²³, συνεζωο-
ποίησε σὺν αὐτῷ. Ὁ μὲν Χριστὸς, φησὶ, σωμα-
τικὸν θάνατον ὑποστάς, ἐζωοποιήθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς,
οὐχ ὡς αὐτὸς ἀδύνατος ὧν ζωῶσαι ἑαυτὸν, ἀλλ' ὡς
πάντων εἰς ²⁴ τὸν Πατέρα ἀναφερομένων. Ἐπεὶ ἔτι
γὰρ αὐτὸς ἑαυτὸν ἤγειρε, φησὶν· Ἐν τρισὶν ἡμέραις
τὸν νεκρῶν ἐγερῶ· καὶ αὖ, Παρέστης, φησὶν, ἑαυ-
τὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν. Ὑμεῖς δὲ τὸν τῶν ἁμαρ-
τιῶν θάνατον ὑποστάντες, καὶ ἀκρόβυστοι ὄντες,
τούτέστι, πολὺ καὶ περιττὸν τὸ σαρκῶδες φρόνημα
ἔχοντες, ὅπερ ἐνέκρου ὑμᾶς, συνεζωοποιήθητε τῷ

Christo P : et, Si sustinemus, conregnabimus etiam :
et colūtreales vocat r.

Qui est caput omnis principatus et potestatis. Non
veluti homousium caput ipsum ponit, sed, ut supra,
tanquam causam. Qui igitur hoc dimisso ad ange-
los accurritis, quorum caput ille est? Nam per hæc
omnia opinionem illorum de angelis perfodit ac de-
molitur.

VERS. 11. In quo et circumcisi estis circumcissione
non manu facta. Admirandum beneficium attulit,
quod in Chris'o circumcisi estis. Non enim manus
hominis adducit circumcissionem hanc, sed Spiri-
tus : et non partem, sed totum hominem circum-
cidit.

In exspoliatione corporis peccatorum carnis, in
circumcissione Christi. Illic quidem exuebatur mem-
brum per circumcissionem, carneo tegumento ablato :
hic vero exiit corpus nostrum peccata quæ per
carnem perficimus. Tali autem circumcissione non
lex, sed Christus circumcidit in baptisinate, exuens
nos a vetere vita peccatis obnoxia, adeoque pro-
sus carnali.

VERS. 12. Consepulti ipsi in baptisinate. Quod cir-
cumcissionem vocavit, id nunc sepulturam appellat,
majus quiddam ipsa circumcissione exhibens. Nam
quod circumcismus erat, non abiciebatur, sed peri-
it et corruptum est. Qui igitur baptisinate abluitur,
consepelitur Christo, per trinam submersionem
trium dierum Domini sepulturam significans, et
emorieus quod ad veterem et peccabilem hominem
attinet.

In quo et resurrexistis per fidem operationis Dei,
qui suscitavit illum a mortuis. **482** Non solum se-
pultura, verum etiam suscitatio est baptisma. Quo-
modo? Per fidem. Credentes enim quod Deus possit
excitare, atque hujus rei indicium habentes,
quod Christum excitaverit ex mortuis, sic surrexi-
mus et nos gemina ratione; tum quod resurrectionem
sperantes, jam videmur hanc assecuti, etiamsi
futura sit : tum quod spiritualiter interemptionem
operum peccati abiecerimus : id quod potius
insert.

VERS. 13. Et vos, qui mortui eratis delictis et præ-
putio carnis vestræ, convivificavit cum ipso. Christus,
inquit, cum corporalem mortem sustinisset, vivi-
ficatus est a Patre, non quod ipse non potuerit
seipsum vivificare, sed quod omnia ad Patrem re-
ferantur. Nam quod ipse se excitavit, ait : In tri-
bus diebus excitabo templum : et iterum, Exhibuit
seipsum, inquit, viventem post passionem †. Vos au-
tem peccatorum mortem sustinentes, ac præputium
habentes, hoc est, multum ac superfluum carnalem
affectum gerentes, qui vos occidebat, convivificati
estis cum Christo. Ut enim is corpore resurrexit,

P Ephes. II, 6.

Q II Tim. II, 12.

R Rom. VIII, 17.

S Joan. II, 19.

T Act. I, 5.

Varie lectiones.

²⁰ ὁ; ο. ²¹ σαρκός ο. ²² ἡμᾶς; ο. ²³ ἡμῶν ο. ²⁴ πρὸς ο.

consimilem ad modum vos spiritu : resurgemus tamen et corpore. Secus autem magnus ille Johannes mortem intelligendam indicat. Propter delicta enim, inquit, sub condemnatione mortis positi eratis.

Donans nobis omnia delicta. Quæ uerba in faciebant. Vide autem quibus nos dignos, quomodo liberavit.

VERS. 14. *Delens quod adversum nos erat chirographum per decreta, quod erat contrarium nobis.* Quia dixerat, *Donavit nobis*, ne putares quod dimiserit ea, sic tamen ut manerent et apparerent : Non, inquit, non hoc, sed deleuit, hoc est, exculsit. Chirographum autem intelligemus vel confessionem quam populus Israeliticus ipse scripsit, cum diceret ad Moysen : *Omnia quæcumque dixit Deus, faciemus et audiemus*, vel scelus quod pepigit Dominus cum Adamo, *Quocumque*, inquit, *discederis, morieris*. Hoc enim veluti chirographum retinebat diabolus, atque hoc ipsum nobis restitit, non sinens nos emergere : jus enim habebat. Hoc deleuit Christus *per decreta*, hoc est, per fidem : non enim per opera, verum per fidei dogmata hoc solutum est.

Atque ipsum tulit de medio, affigens illud cruci. Non istud exculsit tantummodo, verum etiam e medio sustulit, hoc est, fecit ne appareret. Ac neque nobis dedit, neque ipse custodivit, sed affigens ipsum cruci, dilaceravit : quod remittentis est enim gaudio. Siquidem omnes eramus obnoxii peccatis et pœnæ : ipse autem, in quem nullum peccatum cadebat, punitus pro nobis, in cruce diluit ac sustulit peccatum ac supplicium : **483** illic igitur et chirographum dirupit.

VERS. 15. *Exspolians principatus et potestates.* Diabolicas potentias dicit, quandoquidem eas humana natura induerat : vel quia ipse homo factus, tanquam ansam habebat hoc ipsum, quod homo esset : exiit ansam, id est, irreprehensibilis inventus est principatus et potestatis. Etsi enim peccatricem naturam assumpsit, citra tamen peccatum. Discrede autem possis istuc sic dici : Diabolus per duo hæc dominabatur in humanum naturam, voluptatem scilicet atque dolorem. Dominus igitur propter hoc humanam naturam assumens, ut pro nobis dimiceret adversus principatus et potestates ejus : dicere prætermitto quod protinus in principio assumptionis sanctæ carnis suæ has sauciaverit, citra voluptatem conceptus, atque citra dolorem genitus : quin etiam postquam natus esset, jamque alevisset, ac in virum crevisset, tentatus est quidem a voluptatis inescationibus prius in monte ; tentatus est, inquam a gula, ab opum amore et humani gloria, hoste coram ipsum invadente, ac vicit

^u Exod. xix, 8. ^v Gen. ii, 16

Χριστῷ. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος ἀνέστη σῶματι, οὕτως ὑμεῖς πνεύματι· ἀναστησόμεθα μέντοι πάντως καὶ σῶματι. Καὶ ἐτέρωσι δὲ ὁ πάμμεγας Ἰωάννης τὴν νέκρωσιν αἰνίττεται δεῖν νοεῖσθαι. Διὰ γὰρ τὰ παρκατώματα, φησὶν, ὑπὸ τὴν καταδίκην ἐκείσθε τῷ ἀποθανεῖν.

Χριστῶμενος ἡμῖν πάντα τὰ παραπτώματα. Ἄ τὴν νεκρότητα ²⁵ ἐποίησαν. Ὅρα δὲ τίκων ἡμᾶς, ἔντας ἀξίους, πῶς ἠλευθέρωσεν.

Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπεραντίον ἡμῖν. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Ἐχαρίσματο ἡμῖν, ἵνα μὴ νομίσης, ἕτι ἀφεῖκεν αὐτὰ μένειν καὶ φαίνεσθαι· Οὐχί, φησὶν, οὐ τοῦτο, ἀλλ' ἐξήλειψε, ταυτέστιν, ἐχάραξε. Χειρόγραφον δὲ ἢ τὴν ὁμολογίαν νοίσωμεν, ἣν ὡσπερ ²⁶ ἰδιόγραφον ἐποίησατο ὁ λαὸς πρὸς Μωυσέα, εἰπόντες· Πάντα ὅσα εἶπεν ὁ Θεὸς, ποιήσομεν καὶ ἀκούσομεθα· ἢ τὴν συνθήκην, ἣν ἐποίησεν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἀδὰμ, εἰπών· Ἡ ἄν ἡμέρα φατῆ. ἀποθανῆ. Τούτην γὰρ κατεῖχεν ὁ διάβολος, ὡς χειρόγραφον, καὶ αὕτη ἀνόστατο ἡμῖν, μὴ ἐῴσα ἀνακῆσαι· τὸ δίκαιον γὰρ εἶχε. Τοῦτο ἐξήλειψεν ὁ Χριστὸς τοῖς δόγμασι, ταυτέστι τῇ πίστει· οὐ γὰρ ἔργοις, ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως δόγμασι λέλυται τοῦτο.

Καὶ αὐτὸ ἦεν ἐκ τοῦ μέσου, προσηλωσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ. Οὐκ ἐχάραξε τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔῃεν ἐκ τοῦ μέσου ²⁷, ταυτέστιν, ἐποίησε μὴ μὲ φαίνεσθαι· καὶ οὕτε ἡμῖν ἔδωκεν, οὕτε αὐτὸς ἐφύλαξεν, ἀλλὰ περιπειρας αὐτὸ ἐν τῷ σταυρῷ, κατέσχισεν· ὃ τοῦ μετὰ χαρᾶς ἀφιέντος ἐστὶ. Πάντες γὰρ ἦμεν ἐνοχοὶ ἁμαρτίας καὶ κολάσεως· αὐτὸ δὲ ²⁸ ὁ ἀναμάρτητος· κολασθεὶς ἀνθ' ἡμῶν, ἐν τῷ σταυρῷ ἔλυσε τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν κόλασιν· ἐκεῖ οὖν καὶ τὸ χειρόγραφον διέβηξεν.

Ἀπεκδυόμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας. Τὰς διαβολικὰς δυνάμεις λέγει, ἐπειδὴ αὐτὰς ἡ ἀνθρωπίνῃ φύσιν ἐνεδύσατο· ἢ ἐπειδὴ αὐτὸς ἀνθρώπος γενόμενος, ὡσπερ λαθὴν εἶχε τοῦτο αὐτὸ τὸ ἀνθρώπος εἶναι· ἀπεξεδύσατο τὴν λαθὴν, ταυτέστιν, ἀηπιτος εὐρέθη τὰς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις. Εἰ γὰρ καὶ τὴν ἁμαρτωλῶν φύσιν προσελάβετο, ἀλλ' ἀναμαρτήτως. Μάθοις δ' ἂν τὸ λεγόμενον ²⁹ οὕτως· Ὁ διάβολος διὰ δύο τούτων κατεκράτει τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἡδονῆς καὶ λύπης. Ὁ τοίνυν Κύριος διὰ τοῦτο τὴν φύσιν προσλαβόμενος, ὡς ἂν ὑπὲρ ἡμῶν παλαίσῃ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας αὐτοῦ· ἀφίγημι λέγειν, ὅτι καὶ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ προσλήψει τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς, ἔθραυσε ταύτας, ἄνευ ἡδονῆς συλλήφθεις, καὶ ἄνευ λύπης τεχθεῖς, πλὴν ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ τεχθῆναι καὶ ἀνδρωθῆναι ³⁰, ἐπειράσθη μὲν ὑπὸ τῶν τῆς ἡδονῆς δελεασμάτων πρότερον ἐν τῷ θρεῖ, γαστριμαργίας, λέγω, καὶ φιλοπλουτίας, καὶ κενοδοξίας ³¹, αὐτοπροσώπως πρὸς βαλόντος τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐνίκησεν ὑπὲρ ἡμῶν. Εἶτα

Variæ lectiones.

²⁵ νέκρωσιν ο. ²⁶ ἦνπερ ο. ²⁷ ἔρηπασεν ἐκ μέσου. Καὶ, ἔρηκε ο. ²⁸ οὖν ο. ²⁹ τοῦτο ο. ³⁰ ἀφίγημι θῆναι ο. ³¹ φιλοδοξίας ο.

ὕπὸ τῶν τῆς λύπης ἔσπευθε ²² μηχανημάτων ὁ πει- A
 ράζων αὐτὸν περιτρέψαι εἰς τὸ μισηταίους τοὺς πλη-
 σίων, ἐπιβουλεύων αὐτῷ διὰ τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμ-
 ματέων, καὶ αὐτῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετημένων·
 οὐκ ἔσχεσε δὲ τοῦτο κατεργάσασθαι. Τελευταῖον δὲ,
 καὶ σταυρῷ προσέπηξε, τὴν κραταιότητα μηχανήμα
 ἐπάγων. Ἄλλ' ὁ Κύριος τοσοῦτον οὐκ ἐνέδωκε πρὸς
 ἃ ἐκαίνοσ ἠθούλετο, ὥστε καὶ ὑπὲρ τῶν σταυροῦν-
 των ἤσχετο. Οὕτως οὖν ἐν τῷ σταυρῷ τελειώτατα
 ἐξεδύσατο τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἡμῖν τὴν
 ἐκδυσιν ταύτην περιποιούμενος, τοῖς ἐνδυσάμε-
 νοις ²³ ταύτας, ὡς τῆς φύσεως κοινωνήσας.

Ἐδειγμάτισεν ἐν πάρθρησι. Τουτέστιν, ἀσχη-
 μονῆσαι ἐποίησεν. Οὐδέποτε γὰρ οὕτως ἡσχη-
 μόνησεν ὁ διάβολος. Πρωδοκῶν γὰρ αὐτὸν ἔχειν, B
 καὶ οὐκ εἶχεν ἄλλους ἀπώλεσε. Τὸ δὲ, Πάρ-
 θρησι, ἀντὶ τοῦ, δημοσίᾳ πάντων ὁρώντων. Πάντα
 γὰρ ἂν ἐποίησεν ὁ διάβολος, εἰ γὰρ ἠδύνατο, ὥστε
 παῖσαι τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι οὐκ ἀπέθανε. Τοῦτο γὰρ
 ἡ μεγάλη αὐτοῦ ἦτα καὶ κατάλυσις, τὴν ἀναμάρ-
 τητον ἀνθρωπὸν θανάτῳ ὑπαγαγεῖν. Αὐτὸ καὶ μυ-
 ρίας αἰρέσεις ἐνεαῦθα ἤγειρε, κατὰ φαντασίαν γενέ-
 σθαι τὸν θάνατον εἰσηγουμένας ²⁴. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ
 Κύριος ἀπέθανε μὲν φανερώς, οὐκ ἀνίστη δὲ φανε-
 ρῶς· ὅτι τῆς μὲν ἀναστάσεως καὶ ὁ μετὰ ταῦτα
 καιρὸς· ἐμελλε μάρτυς εἶσεσθαι· τοῦ δὲ θανάτου, εἰ
 μὴ ὁ τότε καιρὸς, οὐκ ἂν ἕτερος ἐγένετο.

Θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ. Τουτέστιν, ἐν τῷ
 σταυρῷ τοὺς δαίμονας ἠττημένους δειξάς. Θρίαμβος
 γὰρ λέγεται, ὅταν τις ἀπὸ νίκης πολεμίων ἐπανελ- C
 θὼν, δημοσίαν πομπὴν τελεῖ, τοὺς ἠττηθέντας δε-
 σμούς πᾶσι δεικνύων. Ἐν τῷ σταυρῷ οὖν τὸ τρό-
 παιον στήσας ὁ Κύριος, ὡσπερ ἐν δημοσίᾳ θεάτρῳ
 Ἑλληνῶν, Ῥωμαίων, Ἰουδαίων, τοὺς δαίμονας
 ἐθριάμβευσεν. Εἰ οὖν οὐκ ἄγγελοι ὑπὲρ ἡμῶν ἔπι-
 ἔθανον, ἀλλ' ὁ Χριστὸς, πῶς δι' ἐκείνων λέγετε ποιο-
 αθῆναι;

Μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει, ἢ ἐν πό-
 σει, ἢ ἐν μέραι ἑορτῆς, ἢ νομηνίᾳ, ἢ Σαββάτων.
 Μέχρι μὲν τοῦ νῦν αἰνιγματικῶς ἔλεγε· Μὴ τις
 ὑμᾶς ἔσται συλαγωγῶν· νῦν δὲ φανερώτερον, ὅτι
 προκατέλεξε τὰς εὐεργεσίας. Εἰ γὰρ τοιούτων τε-
 τυχήκατε, φησὶ, τί τοῖς μικροῖς ἑαυτοὺς ὑπευθύ-
 νους ποιεῖτε; Μὴ οὖν ἀνέχεσθε, ἵνα τις κατακρίνη D
 ὑμᾶς, ὡς μὴ φυλάττοντας τὰς Ἰουδαϊκὰς παρατη-
 ρήσεις ἐν βρώμασι καὶ πόμασι. Διὰ τοῦτου δὲ ἐπαι-
 νεῖ δῆθεν αὐτοὺς, ὡς παραλύοντας τὰ Ἰουδαϊκά. Ἐν
 μέρει δὲ ἑορτῆς, εἶπε, διότι οὐ τὸ πᾶν ἐτόλμων φυ-
 λάσσειν. Εἰ γὰρ καὶ ἐσαβδάτινον, ἀλλ' οὐκ ἀκριβῶς,
 ἅτε Χριστιανίζοντες. Δείκνυσιν οὖν ἕτι ματαία ἢ
 παραφυλακή, εἰ γὰρ μὴ τὸ πᾶν φυλάττεται· καὶ ὅτι
 τὸ ὅλον ἐνεῦθεν ἤδη καταλύεται. Εἰ γὰρ καλὸν ἦν,
 ὅλοτελῶς ἂν ἐτηρεῖτο.

²⁴ Ἐπειτα ο. ²² ἐνδεδυμένοις ο. ²³ εἰσῆγαγε ο.

A pro nobis. Deinde eum tentator doloris machina-
 mentis in proximi odium pervertere nitentur, do-
 lum ei nectens per Phariseos et Scribas, atque per
 eos qui ab ipso beneficium accipiebant : non potuit
 autem hoc efficere. Tandem vero cruci affixit, for-
 tissimam machinam admovens. Atqui Dominus a deo
 non concedebat ei quæ volebat, ut et pro crucifi-
 gentibus oraret. Hunc itaque ad modum in cruce
 perfectissime spoliavit principatus et potestates,
 nobis spoliationem hanc acquirere atque compa-
 rans, qui hisce induti eramus, quippe quia nature
 nostre consors erat.

Os tentavit palam. Hoc est, indecoros esse fecit.
 Nunquam enim ipse Christus tondere, quos alios ha-
 buit, amisit. Palam autem, id est publice, cun-
 ctis cernentibus. Omnia enim fecit et diabolus, si
 potuisset, ut persuaderet hominibus, Christum non
 esse mortuum. Hæc enim ingenis ipsius fuit strage
 ac dissolutio, hominem omnia peccati expertem
 morti subijcere. Quamobrem et innumeras hæreses
 hic excitavit, quæ mortem ipsius scititiam esse do-
 cerent. Propterea Dominus mortuus est palam, non
 resurrexit autem palam. Nam resurrectioni ejus
 futurum etiam tempus testimonium dicturum erit :
 mortis autem, aliud tempus, quam quod tum fuit
 testis esse non potuit.

Triumphans illos in ipsa. Hoc est, in cruce dæmo-
 nes prostratos monstrans. Triumphus enim dicitur,
 cum quis parva ⁴⁸⁴ ab hostibus victoria reversus,
 publicam pompam duxerit, devictos hostes omnibus
 victos ostendens. In cruce igitur tropæum statu-
 ens Dominus, tanquam in publico theatro Græ-
 corum, Romanorum, Judæorum, de demonibus
 triumphavit. Si igitur angeli pro nobis haudqua-
 quam sunt passi, sed Christus, quomodo per illos
 affirmatis vos esse perductos?

VERS. 16. Nemo ergo vos judicet in cibo, aut potu,
 aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut Sabbato-
 rum. Hactenus obscure dixit, Ne quis vos depræ-
 detur : nunc vero apertius idem agit, postquam be-
 neficia ejus recensuit. Si enim talia tantaque estis
 assecuti, quid rebus vos exiguis obnoxios facitis?
 Ne igitur sustineatis, ut quisquam vos condemnet,
 quia non observetis Judaicas exremonias in cibis
 et potu. Per hoc autem commendat jam eos, quippe
 quia Judaica ista dissolvant. In parte autem diei
 festi, inquit, quasi non totam ausi fuissent festivi-
 tatem observare. Etsi enim Sabbathum celebrare,
 non exacte tamen faciiebant, ut qui Christianismo
 jam essent dediti. Ostendit igitur vanam esse hu-
 jusmodi observationem, cum totum non observe-
 tur : ac quod totum jam inde destruat. Si enim
 bonum erat, integre servari debuit.

VERS. 17. Quæ sunt umbra futurarum. Futura

Variæ lectiones.

²² ἐπειτα ο. ²³ ἐνδεδυμένοις ο. ²⁴ εἰσῆγαγε ο.

Novi Testamenti bona nominat : futura enim erant respectu Veteris, quod tum erat præsto, suo nimium tempore.

Corpus autem Christi. Nemo vos seducat. Quidam hic apud, *Christi*, perfectam distinctionem faciunt, ut sit sensus : Veteris Testamenti res sunt umbra : corpus autem, id est veritas, Christi est. Proinde, Quid opus est umbram, præsentem corpore, obtinere? Nonnulli autem sequentibus copulant, ut sic intelligamus : Corpus autem Christi, id est vos, nemo καταβραβεύτω, hoc est, damno afficiat. Nam καταβραβεύειν est, quando alter quidem victoriam obtinet, alter vero victoriæ præmium accipit. Vos igitur vicistis diabolum, eoque superiores facti estis : cur igitur rursus subjugatis vos peccato per legis observationem, quæ non potest justificare? Et aliter : Eum qui nos detinebat, Christus, non lex vicit, et apud eum qui victoriam est adeptus, oportet esse brabenn, et apud vos, qui estis corpus Christi. Quomodo igitur hoc legi attribui permittitis? Est enim perspicuum, si Judaizemus, nos adhuc habere legem dominum nostrum, et per illam servari expectamus. Si autem lex est umbra, Christi vero res, corpus, nos umbræ prius assuefactos esse oportet. Merito igitur in novissimis temporibus incarnatus est, ut nos ad Patrem adduceret.

485 VERS. 18. *Volens in humilitate et religione angelorum, que non vidit ambulans.* Postquam implevit eos indignatione, ostendens quod brabeo priventur, necnon injuria afficiantur, tunc hæreticum dogma enarrat, Voluit vos fraudare, inquit, per humilitatem apparentem. Dicebant enim indignum esse majestate Unigeniti, quod per Unigenitum adduceremur ad Patrem, esseque majus quam ut humanæ tennitati conveniat. Unde, inquit, commodius est dicere, quod angeli nostræ adductioni inservierint. Hinc autem angelorum cultum introducebant, et simplicioribus persuadebant, ut iis adhiberent animum, tanquam iis qui nos servassent. Et qui nunquam angelos conspexerant, sic de illis asseverabant, tanquam eos vidissent.

Frustra inflatus sensu carnis suæ. Frustra, inquit, inflatus est propter isthuc dogma a carnali sua cogitatione, non spirituali. Quomodo enim non carnalis adeoque crassæ mentis est, aspernari ea quæ a Christo dicta sunt? *Sic Deus mundum dilexit, ut Filium suum daret pro hominibus* : et iterum, *Pro ipsis ego meipsum sanctifico* : et, *Animam meam pono pro ovibus* : et, *Alias oves habeo, et illas me oportet adducere* : et innumera hujusmodi. Quis igitur supra dixit, *In humilitate*? De apparente et non vera Inquebatur. Aliter : Intumescunt quidem, ut doctores dogma suum tuentes, nec permittentes ut verum doceantur. Commendant autem proprium dogma per humilitatem, non quam ipsi habent, sed

* Joan. III, 16. † Joan. XVII, 19. ‡ Joan. X, 16, 17.

23 δὲ ἔστι ο

Α τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐμελλον γὰρ ὡς πρὸς τῆν Παλαιάν ἐνεστῶσαν τότε, ὅτε ἦν αὐτῆ ὁ καιρὸς.

Τὸ δὲ σῶμα Χριστοῦ. Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβεύετω. Οἱ μὲν εἰς τὸ, Χριστοῦ, στίζουσι τελεῖν, ἢ ἢ τὸ λεγόμενον. Τὰ μὲν Παλαιὰ σκιά εἰσι· τὸ δὲ σῶμα, τούτέστιν ἡ ἀλήθεια, Χριστοῦ. Ὅσα τί δέει σκιάν κρατεῖν, τοῦ σώματος παρόντος; Οἱ δὲ συνάπτουσι τοῖς ἐφεξῆς, ἵνα νοῦμεν οὕτω· Τὸ δὲ σῶμα Χριστοῦ, τούτέστιν, ἡμᾶς, μηδεὶς καταβραβεύετω, τούτέστιν, ἐπηρεάζετω. Καταβραβεύειν γὰρ ἔστιν, ὅταν ἕτερος μὲν νικᾷ, ἕτερος δὲ λαμβάνῃ τὸ βραβεῖον. Καὶ ὑμεῖς οὐν νενικήκατε τὸν διάβολον, καὶ ἀνώτεροι τούτου ἐστέ· τί πάλιν ὑπάγετε ἑαυτοὺς τῆ ἀμαρτίᾳ διὰ τὸ τὸν νόμον τηρεῖν, τὸν μὴ δυνάμενον δικαιοῦσαι; Β Καὶ ἄλλως· Τὸν κατέχοντα ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, ἀλλ' οὐχ ὁ νόμος νενίκηκε, καὶ παρ' ἐκεῖνο δεῖ εἶναι τὸ βραβεῖον τῷ νενικήκοντι, καὶ παρ' ὑμῖν, οἱ ἐστε ἡ σῶμα Χριστοῦ. Πῶς οὖν τῷ νόμῳ τούτου δέδμενον περιορᾶτε; Πρόδηλον γάρ, ὅτι εἴπερ Ἰουδαῖζομεν ἔτι, τὸν νόμον ἔχομεν δεσπότην, καὶ ὅπ' ἐκεῖνου σεσῶσθαι δοκοῦμεν. Εἰ δὲ ὁ μὲν νόμος, σκιά, τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ, σῶμα, ἔδει πρότερον ἡμᾶς τῆ σκίᾳ ἐνεθεσθῆναι. Εἰκότως ἄρα ἐπ' ἐσχάτων ἐσαρκώθη, διὰ τὸ ἡμᾶς προσαγαγεῖν.

Θέλω ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ μὴ ἐώρακεν ἐμβραβεύων. Ὅτι ἐπλήρωσεν αὐτοῦ θυμοῦ, διὰ τοῦ δεῖξαι, ὅτι καταβραβεύονται καὶ ἐπηρεάζονται, τότε διηγείται τὸ αἰρετικὸν δόγμα, καὶ φησιν, ὅτι θέλουσιν ἡμᾶς καταβραβεύειν διὰ ταπεινοφροσύνης δοκούσης. Ἐλεγον γάρ, ὅτι Ἀνάξιόν ἐστι τῆς μεγαλειότητος τοῦ Μονογενοῦς, τὸ προσάγειν ὑμᾶς τὸν Μονογενῆ τῷ Πατρὶ, καὶ μείζον ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην σμικρότητα. Ὅθεν εὐλογώτερον, φασιν, ἔστι λέγειν, ὅτι ἀγγέλαι ὑπούργησαν τῆ ὑμετέρα προσαγωγῇ. Ἐκ τούτου δὲ εἰσῆγον τὴν τῶν ἀγγέλων θρησκείαν, καὶ ἐπειθὸν τοὺς ἀρελεστέρους τούτοις προσέχειν, ὡς σεσωσῶσιν ἡμᾶς. Καὶ μηδέποτε ἰδόντες ἀγγέλους, οὕτω διεθεβαιούοντο περὶ τούτων, ὡς ἰδόντες αὐτοὺς.

Εἰκὴ φουσιούμενος ὑπὸ τοῦ νοδὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Μάτην, φησὶν, ἐπὶ τῷ δόγματι περὶσηται ὑπὸ σαρκικῆς διανοίας, οὐ πνευματικῆς. Πῶς γὰρ τοῦ σαρκικοῦ νοδὸς καὶ παχέος, τὸ ἀθετῆσαι τὰ ὑπὸ Χριστοῦ λεχθέντα; Οὕτως ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων· καὶ πάλιν, Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγάξω ἑμαυτὸν· καὶ, *Τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων*· καὶ, *Ἄλλα πρόβατα ἔχω, κακείνα με δεῖ ἀγαγεῖν*· καὶ μυρία ὄσα. Πῶς οὖν ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι Ἐν ταπεινοφροσύνῃ; Δοκούσῃ, καὶ εἰς ἀληθινή. Ἄλλως· Φουσιούονται μὲν ὡς δογματισταὶ ἐνιστάμενοι, καὶ μὴ δεχόμενοι διδαχθῆναι τὸ αἰτιόε· συνιστώσι δὲ τὸ οἰκτεῖον δόγμα διὰ ταπεινοφρο-

σύνης, οὐκ ἦν αὐτοὶ ἔχουσιν, ἀλλ' ὡς λέγοντες, ὅτι **A** Μείζων ἢ κατὰ ἀνθρώπους, τὸ σραγῆναι ὑπὲρ ἡμῶν τὸν Μονογενῆ.

Kal oũ kratw̄n tḗn kefalḗn, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἀρῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγοῦμενον καὶ συμβιβαζόμενον, αὐξεῖ τὴν αὐξῆσιν τοῦ Θεοῦ. Οὐ κρατεῖ, φησὶν, ὁ ταῦτα δογματίζων, τὴν κεφαλὴν, τουτέστι τὸν Υἱόν. Αὐτὸς γάρ ἐστι κεφαλὴ τῶν ἀγγέλων, ὡς Ποιητῆς καὶ Δημιουργός· ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας κεφαλὴ, καὶ κατὰ τοῦτο μὲν, πληρὴν ἀλλὰ καὶ καθὼ σῶμα αὐτοῦ ἔσμεν καὶ μέλη, κοινωνήσαντος ἡμῖν τῶν αὐτῶν. Ἐξ αὐτοῦ τοῖνον πᾶν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ εἶναι ἀπλῶς ἔχει, καὶ τὸ εὖ εἶναι. Ἐὰν αὐτοῦ ἐκπέσῃ τις, ἀπόλωλεν εὐθύς. Ὅσπερ γάρ τὸ αἰσθητικὸν πνεῦμα ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου εἰς πᾶν τὸ σῶμα διαδίδεται διὰ τῶν νεύρων, καὶ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐστὶ πᾶσα αἰσθησις, καὶ πᾶσα κίνησις· οὕτω καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας σῶμα ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐπιχορηγῆται, τουτέστι, λαμβάνει τὸ ζῆν καὶ αὐξεῖν πνευματικῶς. Πότε ²⁶⁻²⁷ δὲ τοῦτο ἔχει; Ὅτε συμβιβάσεται, τουτέστι, συνάφειαν ἔχει πρὸς αὐτόν. Τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα διὰ τῶν ἀρῶν καὶ συνδέσμων τὴν ἐπιχορηγίαν τῆς αὐξήσεως δίδωσιν· ὡς εἰ γε ἀσυνδέτον εἴη καὶ ἀσυναφές τὸ σῶμα πρὸς τὴν κεφαλὴν, καὶ οὐ συμβιβάσεται πρὸς αὐτήν, τουτέστιν, οὐ συντίθεται, οὐκ ἂν οὔτε ἡ ἐπιχορηγῆσις τοῦ Πνεύματος γένοιτο, οὔτε ἡ αὐξῆσις τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν, ἡ τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας τῆς ἀρίστης.

*Et ἀπεθάρτετε σὺν τῷ Χριστῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, τί ὡς ζῶντες ἐν τῷ κόσμῳ δογματίζεσθε; Διὰ τοῦ βαπτίσματος, φησὶ, συναποθανόντες τῷ Χριστῷ, ἐνεκρώθητε πρὸς πᾶσαν τὴν προτέραν ζωὴν, ὥστε μηκέτι μηδὲ τοῖς στοιχείοις δουλεύειν, οἷς πρῶτην ὑπέκεισθε. Πῶς οὖν πάλιν νῦν, ὡς ἐν τῇ προτέρᾳ ζωῇ ζῶντες, ὑπέκεισθε τοῦτοις, ἠδὲ ἀπαίσιος ἄτινά ἐστιν Ἑλληνικὰ παρατηρήματα. Ὅρα δὲ καὶ πῶς ἡρέμα αὐτοὺς διακωμῶδεῖ, *Δογματίζεσθε*, εἰπὼν. Ὡς γὰρ παιδία ἀρτιμαθῆ κάθησθε, φησὶ, δογματιζόμενοι καὶ νομοθετούμενοι τῷ δεῖ ποιεῖν.*

Μὴ ἄψην, μηδὲ γεύση, μηδὲ θλιγῆς· ἃ ἐστὶ πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει. Καὶ ἕλλην παρατήρησιν αὐτῶν τὴν τῶν βρωμάτων, Ἰουδαϊκὴν μᾶλλον, ὥσπερ ἦν ἡ τῶν ἡμερῶν, Ἑλληνικὴ. Τὸν τύφον δὲ τῶν δογματιστῶν καταστέλλων, φησὶν, ὅτι οὐ μεγάλα τινὰ ταῦτά ἐστιν, ἀλλ' εἰς φθορὰν καταλήγει τοῖς χρωμένοις. Φθειρόμενα γὰρ ἐν τῇ γαστρὶ ²⁸, διὰ τοῦ ἀφεδρώνο; ὑποβρέει. Οὕτε οὖν ὡφελοῦσιν αὐτὰ καθ' αὐτὰ, οὔτε βλέπτουσι.

Κατὰ τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων. Οὐκ εἰσὶ θεῖα διδάγματα ταῦτα, ἀλλὰ ἀνθρώπων ἐντάλματα. Τί οὖν; ὁ νόμος οὐκ ἐστὶ Θεοῦ ²⁹ διδασκαλία; Ἦν μὲν ὅτε εἶχε καιρὸν ³⁰, νῦν δὲ οὐκ ἐστὶν, ὡς μὴ καιρὸν ἔχων. Ἦ ὅτι παρεποίησαν

veluti asserentes majus esse quam hominibus conveniat, Unigenitum pro nobis occidi.

VERS. 19. *Et non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum, crescit in augmentum Dei.* Non continet, inquit, qui hæc tradit, caput, hoc est Filium. Ipse enim est caput angelorum, veluti Creator et Opifex. Insuper totius etiam Ecclesiæ caput est cum secundum hoc ipsam quidem, tum quatenus corpus ipsius sumus et membra, Ipso nobiscum in iisdem communicante. Ex ipso itaque universum corpus Ecclesiæ et suum esse simpliciter habet, et bene esse. Si quisquam ab eo exciderit, statim perit. Quemadmodum enim sensitivus spiritus a cerebro in totum corpus per nervos diffunditur, et a capite omnis sensus est et motus: hunc ad modum Ecclesiæ corpus a Christo *subministratur*, hoc est, accipit vitam et augmentum spirituale. Quando autem hoc habet? Quando *constructur*, hoc est, connexionem ad ipsum et cum ipso habet. Spiritus enim sanctus per nexus et connexiones suppeditationem augmenti dat. Nam si dissolutum **486** fuerit et distractum corpus a capite, et non constructur, hoc est, non componatur, nequaquam Spiritus subministratio fiet, neque augmentum Dei, id est, optimæ secundum Deum conversationis.

VERS. 20. *Si mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid tanquam viventes in mundo discernitis?* Per baptisma, inquit, commortui Christo, mortui estis omni priori vitæ, ut non amplius ne ipsis quidem elementis serviat, quibus antea subiecti eratis. Qui igitur nunc rursus, tanquam priorem adhuc vitam viventes, subdimini illis? Docemini enim quod hæc dies fortunata sit, illa vero infausta: quæ Græcorum sunt observationes. Quin et illud vile, quomodo tacite eos carpat dicendo, *Δογματίζεσθε*. Nam instar puerorum, inquit, qui nuper discere cœperunt, sedetis, docendi et instituendi quid facere oportet.

VERS. 21, 22. *Ne tetigeris, neque gustaveris, neque contrectaveris: quæ sunt omnia in interitum ipso usu.*

D *Aliam ipsorum observationem recitat, quæ est in cibis, Judaicam potissimum, quemadmodum Hierum erat Græca. Fastum autem dogmatistarum deprimens, Non magna quædam, inquit, hæc sunt, sed in corruptionem desinunt utentibus. Corrupta enim in ventre, per secessum defluunt. Neque igitur prosunt ista per sese, neque obsunt.*

Secundum præcepta et doctrinas hominum. Non sunt divinæ institutiones hæc, verum hominum mandata. Quid igitur? nonne lex est doctrina Dei? Erat quidem, cum suo tempore vigeret: hodie autem non est, cum tempus ejus expletum est. Vel quia corrumpunt

Varie lectiones.

²⁶⁻²⁷ τότε ο. ²⁸ σαρκὶ ο. ²⁹ Θεῖα ο ³⁰ ἦν καιρὸς ο.

pebant eam apud Judæos seniores, traditiones extra legem imponentes, perinde ac Christus in Evangelio ait. Vel Græcorum dogmata denotat.

VERS. 23. *Quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione et humilitate, et in non parcendo corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis. Rationem habent sapientiæ, non virtutum, neque veritatem. Videtur enim is qui hæc tradit, pius aliquis esse, et moderatus, corpusque suum aspernari, propterea quod a cibis abstineat. Atqui Deus corpus honoravit, cibosque dedit, ut caro illis impleta consistat, affectibusque sponte dominetur : verum ipsi non utuntur corpore in honore, privantes ipsum et potestatem auferentes, nec permittunt ei ut sua sponte imperium exercent.*

CAPUT III.

487 VERS. 1, 2. *Igitur si commoraxistis cum Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est in dextera Dei sedens. Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Cum dixisset, Mortui estis cum Christo, per baptismum videlicet, ac tacite subintelligendum innuisset, quod Et simul excitati estis (baptisma enim, ut per submersionem, mortem, sic per emersionem, resurrectionem significat), nunc infert : Si surrexistis una cum Christo, debetis posthac in supernis esse, ubi ille, ubi non est observatio : ac cælestia sapere. Nam hæc quæ de cibis præcipiuntur atque diæta, terrestria et corpora sunt, nihil alium aut spirituale habentia ; siquidem terrenorum hominum sunt mandata. Non autem contentus fuit, *Superna*, dicere, neque, *Ubi Christus est : sed adiecit, In dextera Dei sedens*, quo magis a terra nostrum animi abdicat.*

VERS. 3. *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Ipsos utrinque præparat, ne quæ hic sunt querant, tum ex morte, tum ex vita. Mortui enim estis, inquit, rebus inferioribus : ergo eas querere non debetis. Rursus vita vestra in supernis est ; quare et superna curate. Contendit enim ostendere, quod in supernis sedeant ipsi, atamque vivant vitam, quæ in Deo est ; nimirum handquaquam oculis conspicuam. Non apparet Christus : sic neque vita vestra apparet. Quare ergo apparentia queritis ? Hæc autem præstruit, ut mox in moralem incidat sermonem. Solet enim, dum aliud astruit, ad alia transilire, ut in Epistola ad Corinthios, cum de his qui cœnas præoccupabant, dissereret, repente in mysteriorum traditionem delapsus est.*

VERS. 4. *Cum Christus autem apparuerit, vita vestra, tum et vos apparebitis cum ipso in gloria. In secundo adventu manifestabitur Christus, et omnibus ostendetur Deus, in gloria simul cum angelis adveniens : nunc enim usque adleo absconditus est, ut et hoc nomine criminetur. Tum igitur et vos mani-*

αὐτὸν οἱ παρ' Ἰουδαίους πρεσβύτεροι, παραδόντες, ἔξω τοῦ νόμου, ὡς καὶ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίῳ φησίν. Ἡ τὰ τῶν Ἑλλήνων αἰνίσσεται.

Ἄτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν θεολογησικῇ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀπειδίᾳ σώματος, οὐκ ἐν τιμῇ τινι πρὸς κληρονομίαν τῆς σαρκός. Λόγον ἔχουσι σοφίας, οὐ δύναμιν, οὐδ' ἀλήθειαν. Δοκεῖ γὰρ ὁ ταῦτα δογματίζων εὐλαβεῖς εἶναι, καὶ μέτριος, καὶ τοῦ σώματος καταφρονεῖν, διὰ τοῦ ἀπέχεσθαι βρωμάτων. Καίτοι ὁ θεὸς ἐτίμησε τὸ σῶμα, καὶ τὰ βρώματα δέδωκεν, ὡς ἐν ἡ σὰρξ δι' αὐτῶν πληρουμένη συνίσταται, καὶ κρατῆ τῶν παθῶν ἔκουσι· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐν τιμῇ τῷ σώματι χρώνται, ἀποστεροῦντες αὐτὸ, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἀφαιρούμενοι, καὶ μὴ συγχωροῦντες ἔκουσιως κρατεῖν.

ΚΕΦΑΛΑ Γ'.

Εἰ οὖν συντηρέθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ καθημέρος. Τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ γῆς. Εἰπὼν, ἵνα Ἀπεθάνετε σὺν Χριστῷ, διὰ τοῦ βαπτίσματος δηλαδὴ, καὶ κατὰ τὸ σιωπώμενον τοῦ νοῦ, ὅτι καὶ συντηρέθητε (τὸ γὰρ βάπτισμα, ὡς περὶ διὰ τῆς καταδύσεως θάνατον, οὕτω διὰ τῆς ἀναδύσεως τὴν ἀνάστασιν τυποεῖ⁴¹), νῦν εἰσάγει⁴², ὅτι Εἰ συντηρέθητε τῷ Χριστῷ, ὀφείλετε λοιπὸν ἄνω εἶναι, ἐνθα κηκεῖνο⁴³, ἐνθα οὐκ ἐστὶ παρατήρησις· καὶ τὰ οὐράνια φρονεῖν. Ἐπεὶ ταῦτα, τὰ περὶ βρωμάτων καὶ ἡμερών, γῆνὰ εἰσι καὶ σωματικὰ, καὶ οὐδὲν ὑψηλὸν καὶ πνευματικὸν ἔχοντα· ἀνθρώπων γὰρ γῆναι εἰσὶν ἐντολαί. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ τῷ, Ἄνω, εἰπεῖν, οὐδὲ, Οὗ ὁ Χριστὸς ἐστὶν· ἀλλὰ προσέθηκεν, Ἐν δεξιᾷ καθημέρος τοῦ θεοῦ, ἵνα κλέον τι ἀποστή τὸν νοῦν ἡμῶν ἀπὸ τῆς γῆς.

Ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκευται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ θεῷ. Ἐκατέρωθεν αὐτοῦ; παρασκευάζει μὴ ζητεῖν τὰ ἐνταῦθα, καὶ ἐκ τῆς νεκρώσεως, καὶ ἐκ τῆς ζωῆς. Ἀπεθάνετε γὰρ, φησὶ, τῷ κάτω· οὐκοῦν⁴⁴ οὐκ ὀφείλετε ζητεῖν ταῦτα. Πάλιν ἡ ζωὴ ὑμῶν ἄνω· ὥστε καὶ τὰ ἄνω φρονεῖτε. Φίλονεκεῖ γὰρ δεῖξει αὐτοῦ; καθημέρους; ἄνω καὶ ἄλλῃ ζώοντας ζῶην, τὴν ἐν τῷ θεῷ, τὴν μὴ φαινομένην. Μὴ φαίνεται ὁ Χριστὸς· οὕτως οὐδὲ ἡ ζωὴ ὑμῶν φαίνεται. Τί οὖν ζητεῖτε τὰ φαινόμενα ; Ταῦτα δὲ προκατασκευάζει, ἵνα εὐθὺς ἐμπέσῃ εἰς τὴν ἡλικίαν λόγον. Ἔθος γὰρ αὐτῷ ἄλλα⁴⁵ κατασκευάζοντι εἰς ἄλλα μεταπηδᾶν· ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπὶ τῶν προλαμβανόντων ἐν τοῖς δειπνοῖς διαλεγόμενοι, ἐνέπεσεν ἀθρώως εἰς τὴν τῶν μυστηρίων παράδοσιν.

Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. Ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ φανεροῦται ὁ Χριστὸς, καὶ πᾶσι δεικνύεται θεός⁴⁶, ἐν δόξῃ ἐρχόμενος μετὰ τῶν ἀγγέλων. Νῦν γὰρ τοσοῦτον κέκευται, ὥστε καὶ διαβάλλεται. Τότε οὖν καὶ ὑμεῖς φανερωθήσεσθε.

Variæ lectiones.

⁴¹ δηλοῖ ο. ⁴² συνάγει ο. ⁴³ λοιπὸν ο. ⁴⁴ ἄλλο ο. ⁴⁵ Χριστός ο.

οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ, Ἐν δόξῃ. Ὡστε ἐκείνην ζητεῖτε τὴν ἡμέραν, μὴ ταύτην· πρὸς ἐκείνην ζῆν σπεύδετε. Τότε γὰρ ἡ ἀληθινή ζωὴ ὑμῶν φανεροῦται· ἡ γὰρ νῦν, θάνατος, ὅτι καὶ διὰ φθορᾶς συνίσταται, τῆς δόξης καὶ ἀπορροῆς. Μὴ τιμὰς ἐνταῦθα ζητεῖτε καὶ δόξας. Ἐκεῖ γὰρ ἡ δόξα ὑμῶν. Ὁ μαργαρίτης κίρρυσται ἕως ἂν ἦ ἐν τῷ ὄστρέῳ· ὅταν δὲ περιουραυθῇ ἐκεῖνο, τότε λάμπει ἐν δόξῃ. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἕως ἂν ἐν τῷ φθαρτῷ τούτῳ ὤμεν σώματι, ὀρεῖλομεν ὡς κεκρυμμένοι ζῆν, μὴ δόξαν ζητοῦντες· ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο διαλυθῇ, τότε ἡ δόξα ἡμῶν, ἐν ἄξιαι αὐτῆς⁶⁶ φανώμεν διὰ τῶν πρ. ξ. ιν.

Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐκ εἶπεν, Ἀπορίψατε, ἀλλὰ, *Νεκρώσατε*, ὥστε μὴ δὲ ἀναστῆναι. Μέλη δὲ ἐπὶ τῆς γῆς· τάχα μὲν καὶ τὰ σωματικά μέλη λέγει· ἃ ὅταν μὲν τὰ οὐράνια μὴ ἐνεργῆ, ἐπὶ τῆς γῆς λέγεται· ὅταν δὲ τὰ οὐράνια ἐνεργῶνται δι' αὐτῶν, οὐκέτι ἐπὶ τῆς γῆς εἰσιν. Οἶον ὅταν μὴ ὀρώμεν κακῶς⁶⁷, ὅταν μὴ ἀκούωμεν, οὐκ ἐπὶ γῆς ἐσμεν. Τάχα δὲ μέλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ διὰ τῶν μελῶν τοῦ σώματος ἐπιτελούμενα ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρτήματα, ἃ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς μένει, καὶ ἐνταῦθα φθείρεται· ἐπεὶ τὰ γε μέλη τοῦ σώματος, εἰ καὶ ἀπὸ τῆς γῆς εἰσιν, ἀλλ' ὅμως οὐ μένει ἐπὶ τῆς γῆς καὶ φθείρεται, ἀλλ' ἀφθαρίζεται ἀνιστάμενα. Πῶς δὲ εἰπὼν ἀνωτέρω, ἔτι *Συνετάφητε τῷ Χριστῷ, ὅτι ἀπεξεδύσαθε τὸ σῶμα τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός*· νῦν πάλιν λέγει, *Νεκρώσατε*; Ὅτι ἡ μὲν προτέρα νέκρωσις τοῦ βιπτίσματος ἦν δῶρον, ἀποτινύσα τὴν ἐν ἡμῖν προγεγονυῖαν ἁμαρτίαν· ἡ δὲ νῦν ὑποτιθεμένη νέκρωσις, τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως, τὰς μετὰ τὸ βάπτισμα ἁμαρτίας ἀφανίζουσα, μᾶλλον δὲ μὴδὲ ἀναζητῆσαι ἕως ὅλω, διὰ τοῦ θανατοῦν τὸ φρόνημα τῆς σαρκός. Ὡσπερ εἰ τις ἀνδρίαντα βρωθέντα ἀναχαλεῦσας καὶ λαμπρῦνας πάλιν, παραινῆ τῷ ἔχοντι τούτον σπουδάζειν ἀποτίθεσθαι τὸν ἰδόν, οὐ τὸν ἀποσηχθέντα πάντως, ἀλλὰ τὸν ἐπιγιόμενον μετὰ ταῦτα.

Πορνεύειν. Ἰδοὺ ἠρμήνευσε τίνα εἰσὶ τὰ μέλη. Πρώτης δὲ ταύτης μένεται, διότι καὶ μάλιστα τοῦτο κρατεῖ τὸ πάθος.

Ἀκαθαρσίαν, πάθος. Παρῆκεν ἰδικῶς εἰπεῖν ἃ οὐδὲ εἰπεῖν καλόν· καὶ διὰ τῆς ἀκαθαρσίας, καὶ τοῦ πάθους, πάντα ἐνέφησε τὰ τῶν αἰσχυρῶν μίξεων εἶδη. Τῷ ὄντι γὰρ πάθος ἡ λύσσα τοῦ σώματος, καὶ ὡσπερ πυρετὸς, ἢ τραῦμα, ἢ ἄλλη νόσος.

Ἐπιθυμίαν κακὴν. Ἰδοὺ γενικῶς πάλιν τὸ πᾶν εἶπε. Πᾶσα γὰρ ἐπιθυμία κακὴ. Ἔστι δὲ καὶ ἡ ἐπιθυμία καλὴ, ἡ Θεοῦ, καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν⁶⁸ καὶ Δανιὴλ ἀνῆρ ἐπιθυμιῶν ἴν.

⁶⁶ Dan. ix, 32.

Variae lectiones.

⁶⁶ ταύτης ο. ⁶⁷ καλῶς ο. ⁶⁸ καλὰ ο.

A festabimini : non simpliciter, sed, *In gloria*. Quare diem illam desiderate, non hanc ; in illam vivere studete. Tum enim vera manifestabitur vita vestra : praesens enim mors est : siquidem per corruptionem consistit, per fluxum et refluxum. Honores et gloriam hic querere nolite. Nam illic gloria vestra est. Delitescit margarita, tantisper dum in conchylii fuerit : simulac vero illud perfractum fuerit, tum in gloria relucet. Hunc ad modum et nos, quandiu in **488** corruptibili isto corpore fuerimus, tanquam latentes vivere debemus, ab omni gloriae cupiditate alieni. Quando autem dissolutum fuerit hoc corruptibile, tunc erit gloria nostra, si hac digni per opera visi fuerimus.

VERS. 5. Mortificate ergo membra vestra quae sunt super terram. Non dixit, *Abjicite* : sed, *Mortificate*, ita ut nunquam resurgant. Membra autem super terram forte corpòris quoque membra dicit ; quia dum caelestia minime operantur, super terram esse dicuntur : cum autem caelestia per ipsa perficiuntur, non iam in terra sunt : ut cum aut vitiose non videmus, aut audimus, in terris non sumus. Fortasse autem et membra in terra dicuntur, quae in terra per membra corporis committuntur peccata, quae et in terra manent, et ibidem corrumpuntur : quandoquidem corporis sano membra, tametsi e terra sint, non tamen in terra permanent corrumpuntur. At quomodo, cum supra dixisset, *Reserpulti estis cum Christo, quod exueritis corpus peccatorum carnis*, nunc iterum dicit, *Mortificate* ? Quoniam prior quidem mortificatio baptismatis erat donum, quae peccatum antea in nobis natum interfecit : quae vero nunc proponitur mortificatio, nostrae est voluntatis, delens peccata quae post baptismum admittuntur, imo ne reviviscere quidem omnino sinens, eo quod affectum carnis interimat. Quemadmodum si quis statuam aream sordibus obsitam restaurans, ac lucidam reddens, commonefacit eum qui hanc possidet, ut studeat deponere rubiginem : non eam quam omnino iam deterserit, sed quae posthac ventura sit.

Fornicationem. Ecce interpretatus est quae sint illa membra : primum autem istius meministi, quod **D** hic mortuus potissimum regnet.

Immunditiam, passionem. Quae ne dictu quidem sunt honesta, ista seorsum dicere praetermisit ; et per immunditiam et passionem omnes complexus est turpium mistionum species. Vere enim rabies corporis, passio est, et quemadmodum febris, aut vulnus, aut alia aegritudo.

Concupiscentiam malam. Ecce generalim rursus universum dixit. Omnis enim concupiscentia prava est, praeter eam quae Dei est, divinarumque rerum, secundam quam et Daniel vir desideriorum erat ^a.

Et avaritiam quæ est simulacrorum servitus. A Primogenitus filius malæ concupiscentiæ, est avaritia : quam idololatriam nominavit, ceu auro et argento servientem. Nam idola gentium, argentum et aurum ^b

489 VERS. 6. *Propter quæ venit ira Dei super filios inobedientiæ.* Ira et in futuro sæculo, et sæpe in præsentī apprehendit tales. Inobedientiæ autem filios dicit, venia eos privans, et ostendens quod non ex ignorantia sicut in affectionibus, verum ex inobedientia, quam sic exercuerunt, ut et seipsos huic traderent in filios, et ex ipsa manifestarentur signarenturque.

VERS. 7. *In quibus et vos ambulastis aliquando, cum viveretis in illis.* Non caret encomio hic sermo, tanquam nunc non vivant in his, sed erat quando vivebant in eis. Gentes enim erant.

VERS. 8. *Nunc autem deponite et vos omnia.* Quomodo igitur, cum supra dixisset, Quondam in iis vivebatis, ac indicans quod nunc non vivant, rursus dicit, *Deponite omnia?* Qui enim deponerent quod non habent? Potest igitur responderi, quod illud, *Quando vivebatis,* cooperetur ei ad ea quæ nunc dicuntur. Quasi enim hoc innuit, quod olim quidem dominabatur in vos peccatum vitamque vestram detinebat, ac tyrannidem exercebat, ante baptismum videlicet, eratque difficile admodum a peccatis liberari, adeoque affectibus pravis : nunc autem per baptismum occiso in vobis peccato, facile est deponere affectus, tanquam pallium. Nec est quod prætexatis vos sub tyranno vitam vivere atque affectibus : estis enim eis mortui.

Iram, indignationem, malitiam. Vindictam malitiam dicit, quam nonnulli amarulentiam nominarunt, quando quisquam malitiam in seipso servat, quo sese ulciscatur.

Blasphemiam. Convicia sic vocal.

Turpem sermonem de ore vestro. Emphatice dixit, *Ex ore vestro* : hoc est, quod sanctificatur per communicationem Dominici corporis. Absurdum enim est fadari per blasphemiam turpiloquentiamque os vestrum quod Christum recipit.

VERS. 9. *Ne mentiamini alter in alterum.* Christum induentes, qui dixit, *Ego sum veritas* ^c : quomodo nunc alia forma amicitimini, mendacii vimirum? Planum enim hinc sit, quod illum characterem exueritis, qui vos veritate signaverit.

Exuentes veterem hominem cum operibus suis. Quid tandem membra et corpus et hominem vocat corruptam vitam ac rursus vitam virtutibus insignem, idem ipsum? Ut ostendat voluntatem substantia esse potiore, nosque ab ea potius nominari, non a substantia. Nam Scriptura equos, canes et vulpes nominat eos qui voluntatis et morum suorum no-

^b Psal. cxiii, 12. ^c Joan. xiv, 6.

Και τὴν πλεονεξίαν ἣτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία. Ὁ πρωτότοκος υἱὸς τῆς κακῆς ἐπιθυμίας ἢ πλεονεξίας ἐστὶν ἡ εἰδωλολατρεία ὠνόμασεν, ὡς χρυσίον καὶ ἀργύριον λατρεύουσαν. Καὶ τὰ εἰδωλα γὰρ τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον.

Δι' αὐτὴν ἐρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. Καὶ ἡ μέλλουσα ὀργή, καὶ ἡ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι· πολλὰκις καταλαμβάνουσι τοὺς τοιοῦτους. Ἀπειθεία; δὲ υἱοὺς αὐτοὺς λέγει, ἀποστέρων συγκνώμης, καὶ δεικνύς· ὅτι οὐκ ἐξ ἀγνοίας εἰσὶν ἐν τοῖς πάθεσιν, ἀλλ' ἐξ ἀπειθείας; ἦν οὕτως ἐξήσησαν, ὥστε καὶ υἰοθετησαὶ ἑαυτοὺς ταύτῃ, καὶ ἐξ αὐτῆς γνωρίζεσθαι καὶ χαρακτηρίζεσθαι.

Ἐν οἷς καὶ ὑμεῖς περιεπατήσατέ ποτε, ὅτε ἐστῆτε ἐν αὐτοῖς. Μετ' ἐγκωμίου ὁ λόγος, ὡς νῦν οὐ ζῶντων B αὐτῶν ἐν τούτοις, ἀλλ' ἦν ὅτε· ἐθνικοὶ γὰρ ἦσαν.

Νυνὶ δὲ ἀποθέσθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα. Πῶς οὖν ἀνωτέρω εἰπὼν, « Ὅτε ἐζήτε, » καὶ ἐμφήνας, ὅτι νῦν οὐ ζῶσιν, αὐθις φησιν· Ἀποθέσθε τὰ πάντα; Πῶς γὰρ ἂν ἀποθῶντο ὁ οὐκ ἔχουσιν; Ἔστιν ὡν εἰπεῖν, ὅτι κάκεινο τὸ, Ὅτε ἐζήτε, συναρτῆται αὐτῷ ^α πρὸς τὰ νῦν λεγόμενα· ὡς ἂν εἰ γὰρ τοῦτο αἰνίττεται, ὅτι Πάλαι μὲν ἤρχεν ὑμῶν ἡ ἁμαρτία, καὶ τὴν ζωὴν ὑμῶν κατέχευε, καὶ ἐτυράννει, πρὸ τοῦ βαπτίσματος δηλαδή, καὶ δυσχερῆς ἦν ἡ ἀπὸ τῶν παθῶν ἐλευθερία· νυνὶ δὲ διὰ τοῦ βαπτίσματος νεκρωθεὶς; τῆς ἐν ὑμῖν ἁμαρτίας, εὐκολόν ἐστιν ἀποθέσθαι τὰ πάθη, ὡσπερ ἱμάτιον. Καὶ οὐκ ἔχετε προφασιζεσθαι, ὅτι ὑπὸ τῷ τυράννῳ ζήτε καὶ τοῖς πάθεσιν· ἐνεκρῶθητε γὰρ αὐτοῖς.

Ὀργὴν, θυμὸν, κακίαν. Τὴν μνησικακίαν λέγει κακίαν, ἣν τινες καὶ πικρίαν ὠνόμασαν, ὅταν τις ἐν αὐτῷ τηρῇ τὴν κακίαν, ὡς ἂν ἀνταποδῷ.

Βλασφημίαν. Τῆς λοιδορίας οὕτω λέγει.

Αἰσχρολογίαν ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν. Ἐμφαντικῶς εἶπε τὸ, Ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν· τοῦτο ἐστὶν τοῦ ἀγιαζομένου διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ Κυριακοῦ σώματος. Ἄστοπον γὰρ βυπαίνεσθαι διὰ βλασφημίας; καὶ αἰσχρολογίας τὸ στόμα ὑμῶν, ὃ τὸν Χριστὸν δέχεται.

Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους. Χριστὸν ἐνδυσσάμενοι, τὸν εἰπόντα, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια, πῶς νῦν ἄλλην μορφήν περιέκεισθε, τὴν τοῦ ψεύδους; Πρῶτον γὰρ, ὅτι ἐκείνον τὸν χαρακτῆρα ἐξεδύσασθε, τὸν ἀπὸ τῆς ἀληθείας ὑμᾶς χαρακτηρίζοντα.

Ἀπεκδιδήσατε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ. Τί δήποτε μέλη καὶ σῶμα καὶ ἄνθρωπον καλεῖ τὸν διεφθαρμένον βίον, καὶ τὸν ἐνάρετον πάλιν τὸ αὐτό; Ἴνα δεῖξη ὅτι τῆς οὐσίας ἢ προαίρεσις κυριωτέρα, καὶ ἀπὸ ταύτης μᾶλλον γινώσκουμεθα, οὐκ ἀπὸ τῆς οὐσίας. Καὶ ἡ Γραφή γινώσκουσι, καὶ κύνες, καὶ ἀλώπεκες ὀνομάζονται τὰς ἀπὸ

Variae lectiones.

^α ἦτε ο. ^β αὐτοῖ; ο.

τῆς προαιρέσεως τοῖς τοιοῦτοις ζῶσις ὁμοιωθέντας. Καὶ εἰς γέενναν δὲ, καὶ εἰς βασιλείαν ἡμᾶς εἰσάγει ἡ προαίρεσις, οὐχ ἡ οὐσία. Παλαῶν οὖν φησιν ἄνθρωπον, τὴν διεφθαρμένην προαίρεσιν. Διδὲ καὶ ἐπήγαγε· *Σὺν ταῖς πράξεσι*· τούτεστι, τὴν προαίρεσιν μετὰ τῶν ἔργων. Παλαῶν δὲ ὠνόμασε, τὸ αἰσχρὸν αὐτοῦ βουλόμενος δαῖζει, καὶ τὸ δυσειδές, καὶ τὸ ἡσθενηκός. "Ὅρα δὲ, πῶς τοῦ παλαίου ἀνθρώπου τὰ μέλη κατέλαξε· τὴν διάνοιαν διὰ τοῦ ψεύδους· τὴν καρδίαν, διὰ τοῦ θυμοῦ· τὸ στόμα, καὶ διὰ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς βλασφημίας· τοὺς ὀφθαλμοὺς, διὰ τῆς πορνείας, καὶ τὰ χρυπὰ μέλη· τὸ ἥπαρ, διὰ τῆς κακῆς ἐπιθυμίας· τὰς χεῖρας, διὰ τῆς πλεονεξίας.

Καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν. Νέος· ἄνθρωπος ἡ κατὰ θεὸν προαίρεσις, ἣτις οὐ παλαιούται, ἀλλ' ἀεὶ ἀκμάζει πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θείων ἐπίγνωσιν, ἀεὶ καὶ ἀεινωτέρα δεικνυμένη, καὶ ὅταν πλεῖω λάβῃ τὴν γνῶσιν καὶ μειζόνων ἀξιώται, μᾶλλον ἰσχύουσα.

Κατ' εἰκόνα τοῦ κτισαντος αὐτόν. Τουτέστι Χριστοῦ. ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς οὐ πρὸς γῆρας ἤλθαν, ἀλλ' οὕτως ἦν καλὸς, ὡς οὐδὲ ἔστιν εἰπεῖν· *Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*. Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, ἣτις παλαιοὶ καὶ φθείρει. Καὶ ἡμεῖς οὖν οἱ ὑπ' ἐκείνου κτισθέντες κατ' εἰκόνα αὐτοῦ, ὑφειλομεν ἀποξυεσθαι τὴν ἐκ τῶν ἀμαρτιῶν φθορὰν καὶ παλαιῶσιν. Κτίσιν δὲ καὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος, καὶ τὴν τῆς ἀρίστης πολιτείας νδεῖ.

"Ὅπου οὐκ ἐνὶ Ἑλλάτῃ, καὶ Ἰουδαίῳ. Τουτέστι προσήλυτος, καὶ Ἰουδαῖος ἐκ προγόνων.

Περικομὴ καὶ ἀκροβυστία, Βάρβαρος, Σκύθη, δούλος, ἐλεύθερος· ἀλλὰ τὰ πάντα, καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. Ἰδοὺ καὶ ἄλλο ἐγκώμιον τοῦ κατὰ Χριστὸν νέου ἀνθρώπου, τὸ μήτε ἔθνος, μήτε ἀξιώματος, μήτε προγόνων διαφορὰν ἐνθεωρεῖσθαι· αὐτῷ, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν εἶναι χαρακτῆρα αὐτοῦ. Ἐν πᾶσι γὰρ τοῖς τὸν ἐνάρετον βίον μορφωθείσι τὰ πάντα ἐστὶν ὁ Χριστὸς, τούτεστι, καὶ γένος, καὶ ἀξίωμα. Ἦ καὶ ἐτέρως, ὅτι Πάντες εἰς Χριστὸς ἐγένεσθε, σῶμα αὐτοῦ ὄντες.

Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἄγιοι καὶ ἡγαπημένοι. Τὸ εὐκόλον ἀεὶ δεῖκνυσι τῆς ἀρετῆς· ὡσπερ γὰρ ἰμάτιον, οὕτω καὶ ταύτην ἀναλαβεῖν δυνάμεθα· ἀλλὰ καὶ ὅτι δεῖ αὐτὴν διηνεκῶς ἔχειν, καὶ ὡς κόσμῳ χρῆσθαι· ὡς ὁ γε μὴ ἔχων ταύτην, ἀσχημῶν καὶ ἀκοσμος. Καὶ μετ' ἐγκωμίου ἡ παραίνεσις καὶ ὑπερβολικῶς. Ἐγένοντο μὲν γὰρ ἄγιοι, ἀλλ' οὐκ ἐκλεκτοὶ, οὐδὲ ἡγαπημένοι· ὁμοίως δὲ ταῦτα πάντα.

Ἐπλάγχθη οἰκτιρῶν. Οὐκ εἶπεν, Ἐνδύσασθε Θεόν, ἀλλὰ, Ἐπλάγχθη οἰκτιρῶν· ἅμα μὲν, ἰνα

ῥ Psal. XLIV, 3.

Variae lectiones.

⁵¹ διαφορὰν ἐστὶ θεῶ. ο. ⁵² ἡγαπήθησαν ο. ⁵³ ἐλέου; ο.

PATROL. GR. CXXIV.

A mine, huiusmodi belluis facti sunt similes. Proinde et in gehennam, et ad æternum regnum **490** nos ducit voluntas, non essentia. Veterem igitur hominem, corruptam voluntatem dicit: Propterea intulit, *Cum operibus*, hoc est, voluntatem cum operibus. Veterem autem nominavit, turpitudinem ejus ac deformitatem et infirmitatem ostendere volens. Observa autem quomodo veteris hominis membra recensuerit: mentem, per mendacium: cor, per indignationem: os, et per blasphemiam et mendacium: oculos et abdita membra, per fornicationem: hepar, per concupiscentiam: manus, per avaritiam.

VERS. 10. *Et induentes novum eum qui renovatur in agnitione.* Novus homo est voluntas secundum Deum, quæ non consenescit, sed nunquam non viget ad Dei et divinarum rerum agnitionem, et quæ in dies magis magisque nova demonstratur: ac cum majorem acceperit cognitionem, pluribusque donata fuerit, valentiores sese exhibet.

Secundum imaginem ejus qui creavit illum. Hoc est Christi; quandoquidem et ipse ad senium non pervenerit, sed adeo formosus erat, ut ne dici quidem potest: *Speciosus forma præ filiis hominum*^d. Peccatum enim non fecit, quod hominem senio conficit ac corrumpit. Et nos igitur ab illo conditi secundum imaginem ejus, exuere et abradere debemus, quæ ex peccatis nascitur, corruptionem et inveterationem. Creationem autem intellige, quæ fit per baptismum et optimam vivendi rationem.

VERS. 11. *Ubi non est Græcus et Judæus.* Hoc est, proselytus et Judæus ex majoribus oriundus.

Circumcisio et præputium, Barbarus, Scythæ, servus, liber: sed omnia, et in omnibus Christus. En aliud encomium novi secundum Christum hominis, quod neque gentis, neque dignitatis, neque majorum ab ipso discrimen habeatur, sed Christum ejus esse signum. In omnibus enim qui vita virtutibus conspicua sunt efformati, omnia est Christus, hoc est, et genus, et dignitas. Vel aliam ad rationem intelligas licebit: nempe quod Omnes unus Christus facti sitis, cum corpus ejus estis.

VERS. 12. *Induite ergo, sicut electi Dei, sancti et dilecti.* Facilem virtutis apparatus semper indicat: ut enim pallium, sic et hanc assumere possumus: deinde nos oportere eam assidue habere, eaque ceu ornamento uti; adeo ut qui hac careat, deformis et indecorus sit. Encomion autem admisceat adhortationi eximium. Nam plerisque contingit, ut sint sancti, sed non electi, neque etiam dilecti sunt: vos autem estis hæc omnia.

491 *Viscera misericordiæ.* Non dixit, Induite misericordiam, sed, *Misericordiæ viscera*: partim,

ne illos vilipendat, qui digni erant miseratione : A μή εκείνους ἐξευτελίση τοὺς ἀξιους οἰκτιρῶν· partium, ut ostendat quod ex affectu intimo illis inclinari oportet, et non ut fratres erga fratres, verum ut parentes erga liberos. Ne enim mihi dicas, quod peccavit : ob eam namque causam abs te misericordie viscera exigo.

Benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, longanimitatem. Qui miserationis viscera induerit, illi necessarii hæc aderunt. Quis enim pater adversus gnatum suum non est benignus, non moderato est animo, non contendens cum eo, sed nihil non ei permittens? Ecquis non est longanimis? Disce hic optimum ordinem. Benignitas sive comitas generat humilitatem : qui enim bonis moribus est excultus, is etiam est humilis. Ab humilitate mansuetudo est : qui enim superbus est, is et concitatoris est animi. A mansuetudine longanimitas, id est magnanimitas.

VERS. 13. *Supportantes invicem et donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habeat querelam.* Hoc est, portantes vos mutuo, et tu illum, et ille te : et non amaruleuter alter alterius lapsus explorantes, sed exiguis eos putantes, dignosque dissimulatione. Expende hic quomodo ea ipse imminuerit, *Querelam* vocans.

Sicut et Christus donavit vobis, sic et vos. Ut semper facit, a Christo eos adhortatur, illum in exemplum proferens. At supra quidem mutuos eorum lapsus exiguis videri fecit, nudam querelam eos appellans. Cum vero Christum exemplum producit, persuadet nobis, ut etiamsi grandia delicta fuerint, ac etiamsi nos benefactores simus eorum qui nos læserunt, etsi nos magni, ipsi vero infimæ sortis fuerint, nos tamen omnia dimittamus. Neque hoc solum, verum ut emoriatur etiam pro iis, et post mortem illis beneficium nostrum testemur, perinde ac Christus post mortem nobis beneficia imperiit. Particula enim illa, *Sicut*, hæc omnia exigit.

VERS. 14. *Super autem hæc omnia charitatem.* Quia fieri potest, ut qui largiatur isthuc ex pura dilectione non faciat, sed in speciem et ex hypocrisi ; iter nobis ostendit, quo possumus persequi veram largitionem. Potest autem fieri, ut quispiam mansuetus videatur et humilis, nec tamen diligit : Propterea inquit, *Super omnia hæc induite charitatem.*

Quod vinculum est perfectionis. Ista si adsit, illa omnia connectit. Sin autem absit, dissolvuntur, et fucus et plane nihil esse deprehenduntur. Quemadmodum enim in domo nisi fuerint colligationes, quæ vincula dici solent, **492** et in corpore nisi fuerint ligamenta, nulla est reliquorum commoditas : hunc ad modum charitas omnia continet perfectionem facientia, citraque hanc nemo est perfectus, verum etiamsi omnia habere videatur, imperfectus est.

Χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν. Τῷ φορέσαντι σπλάγχνα οἰκτιρῶν ἀναγκαιώς καὶ ταῦτα παρέπονται. Τίς γὰρ πατήρ πρὸς υἱὸν οὐ χρηστεύεται, οὐ ταπεινοφρονεῖ, μὴ ἐρίζων, ἀλλὰ πάντων αὐτῷ παραχωρῶν ; Τίς οὐ μακροθυμεῖ ; Μάθε δὲ τάξιν ἀρίστην. Ἡ χρηστότης γεννᾷ ταπεινοφροσύνην· ἂ γὰρ χρηστοθήσῃ, καὶ ταπεινόφρων. Ἀπὸ ταπεινοφροσύνης, πραότης· ὁ γὰρ ὑπέρφρων, καὶ θυμώδης. Ἀπὸ πραότητος, ἡ μακροθυμία, ὅ ἐστιν ἡ μεγαλοφυχία.

Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων καὶ χαρίζομενοι ἑαυτοῖς, ἐὰν τις πρὸς τινα ἔχη μομφήν. Τουτέστι, βαστάζοντες ἀλλήλους, καὶ σὺ ἐκεῖνον, καὶ ἐκεῖνος σέ· καὶ μὴ πικρῶς ἐξετάζοντες τὰ ἀλλήλων πταίσματα, ἀλλὰ μικρὰ αὐτὰ ἡγούμενοι, καὶ θξια παροράσεως. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ αὐτὸς αὐτὰ ἐξηυτέλισε, *Μομφήν*, εἰπών.

Καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἔχαριστο ἡμῖν, οὕτω καὶ ἡμεῖς. Ὅπερ αἰε ποιεῖ, ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ προτρέπεται αὐτοῖς, ἐκεῖνον παράγων ὑπόδειγμα. Ἀλλ' ἀνωτέρω μὲν τὰ ἀλλήλων πταίσματα μικρὰ δοκεῖν ἐποίησε, μομφὴν αὐτὰ καλέσας ψιλῆν· διὰ δὲ τοῦ τὸν Χριστὸν παραγαγεῖν, πείθει ἡμᾶς κἂν μεγάλα ὦσι τὰ ἀμαρτήματα, κἂν εὐεργεταὶ ὦμεν τῶν ἡμᾶς βλαπτόντων, κἂν ἡμεῖς μεγάλοι, ἐκεῖνοι δὲ μικροί, ὅμως πάντα ἀφιέναι· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὑπεραποθησκειν, καὶ μετὰ θάνατον εὐεργετεῖν, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς εὐεργέτησεν ἡμᾶς καὶ μετὰ θάνατον. Τὸ γὰρ, *Καθὼς*, ταῦτα πάντα ἀπαιτεῖ.

Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὴν ἀγάπην. Ἐπειδὴ ἐν ⁵⁵ καὶ χαρίζομενον μὴ ἐξ ἀγάπης καθαρῶς τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ στήματι καὶ ὑποκρίσει, δείκνυσιν ὁδὸν, δι' ἧς δυνάμεθα κατορθῶσαι τὸ ἀληθῶς χαρίζεσθαι. Ἔστι ἐκ καὶ πρὸσον φαίνεσθαι καὶ ταπεινόφρονα, καὶ μὴ ἀγαπᾶν. Διὸ φησιν· Ἐπὶ πᾶσι τούτοις *ἐπιθέτωσθε τὴν ἀγάπην.*

Ἦεις ἐστὶ σύνδεσμος τῆς τελειότητος. Πάντα ἐκεῖνα, φησὶν, αὕτη συσφίγγει παρούσα· ἀπουσίας δὲ, διαλύονται καὶ ἐλέγχονται ὑπόκρισις ὄντα καὶ οὐδέν. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἐὰν μὴ ὦσιν αἱ ἱμαντώσεις, τὰ συνήθως λεγόμενα δέματα, καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος, ἐὰν μὴ ὦσιν οἱ σύνδεσμοι, οὐδὲν ὄφελος τῶν λοιπῶν· οὕτω καὶ ἡ ἀγάπη συνέχει πάντα ἐκ τῆν τελειότητα ποιοῦντα, καὶ ἀνευ ταύτης τέλειος οὐδεὶς, ἀλλὰ κἂν πάντα δοκῇ ἔχειν. ἀτελής ἐστίν.

Varie lectiones.

⁵⁵ Ἔνεστι ο.

Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ βραβεύετω ἐν ταῖς καρ- A
 διαῖς ὑμῶν. Ὑβρίσθημεν πολλάκις ὑπὸ τινος·
 ἀγωνίζονται παρ' ἡμῶν λογισμοὶ θεοῦ, ὁ μὲν εἰς ἀμυ-
 ναν κινῶν, ὁ δὲ εἰς μακροθυμίαν. Ἐὰν ἡ εἰρήνη τοῦ
 Θεοῦ οὔτι ἐν ἡμῖν, ὡσπερ τις βραβευτῆς δίκαιος,
 τουτέστι κριτῆς καὶ ἀγωνοθέτης, καὶ δὴ τὸ βραβεῖον
 τῆς νίκης τῷ κελεύοντι μακροθυμεῖν, παύσεται ὁ
 ἀνταγωνιστῆς. Αὕτη οὖν βραβεύετω ἐν ὑμῖν, μὴ ὁ
 θυμὸς, μὴ ἡ φιλονεικία, μὴ ἡ ἀνθρωπίνη εἰρήνη·
 ἐκείνη γὰρ ἐκ τοῦ ἀμύνασθαι γίνεται, ἐκ τοῦ ἀντι-
 δραῖν· ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ, ἡ βεβαία, ἡ ἀδιάλυτος, ἡ
 διὰ μηδὲν κοσμικῶν ἀγαθῶν γινομένη, ὡσπερ οὐδὲ
 ἡ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς διὰ τι ἐγένετο, ἀλλ' ἀπλῶς
 διὰ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγάπην ἔλυσε τὴν πρὸς ἡμᾶς
 ἔχθραν. Πῶς δὲ τῆς ἀγάπης μνησθεῖς, πάλιν περὶ
 τῆς εἰρήνης ἀρχεταί καὶ διαλέγεται; φαίνεται γὰρ
 περιττὴ ἡ παραίτησις, εἰ γε τῆ ἀγάπῃ καὶ ἡ εἰρήνη
 ἐμπριέγεται. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι ἐπεὶ πολλάκις
 ἐγκαλεῖ καὶ φίλος τῷ φίλῳ, καὶ ἀπὸ πολλῆς; ἀγά-
 πης, καὶ φιλονεικίας, καὶ ὕβρεις, καὶ μάχαι ἐγεί-
 ρονται, οὐ φησὶν, εὐ τοῦτα βούλομαι, ἀλλὰ μετὰ
 τῆς ἀγάπης καὶ τὴν εἰρήνην ἔχευε τοῦ Θεοῦ, πάντα
 κατατάττουσαν καὶ κρίνουσαν.

Εἰς ἡν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἑνὶ σώματι. Τουτέστιν,
 εἰς εἰρήνην καλῶν ὁ Χριστὸς, ἐποίησεν ἡμᾶς ἐν
 σώμα, κεφαλὴ αὐτὸς γενόμενος. Διὰ τί γὰρ ἄλλο
 ἔσμεν ἐν σώμα, ἢ ἵνα ὡς μέλη ὄντες ἀλλήλων ταύ-
 τὴν τηρῶμεν, καὶ μὴ δισσωμῆθα; Ἡ, ὅτι Ἐπὶ τῇ
 εἰρήνῃ ἐκλήθητε, τουτέστι, μυρίων ἀγαθῶν ἡξιώ-
 θητες διὰ τῆς εἰρήνης. Εἰ μὴ γὰρ εἰρηνεύσαμεν C
 πρὸς Θεόν, οὐκ ἂν ἐκλήθημεν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ δου-
 λοι αὐτοῦ εἶναι, καὶ τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ μετέχειν.

Καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε. Τοῦτ' ἐστὶν εὐχάριστον
 εἶναι, τὸ ὁμοίως κεχρησθαι τοῖς ὁμοδοῦλοις, ὡσπερ
 αὐτῷ ὁ Θεός. Ὁ γὰρ τῷ Θεῷ χάριν ὁμολογῶν, ὡς ὑπ'
 αὐτοῦ ἀφειθείς, οὐκ ἀμυνεῖται τὸν ἀδικήσαντα· ὡς
 ὁ γε ἀμυνόμενος οὐ μέμνηται ὧν αὐτὸς εὐ ἔπαθε·
 κατ' ἐκεῖνον τὸν ἀφειθένα μὲν μυρίων ταλάντων, μὴ
 ἀφειθένα δὲ τὰ ἑκατὸν δηνάρια. Εὐχαριστοῦμεν τοίνυν
 ὁ τι δ' ἂν πάσχωμεν, καὶ παρ' ὅτου δῆποτε, καὶ
 μαρτυρίου στέφανον ληψόμεθα.

Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἔνοικετω ἐν ὑμῖν
 πλουσίως. Δείκνυσιν ἡμῖν ὁδὸν δι' ἧς εὐχάριστοι
 ἐσόμεθα. Ἐὰν γὰρ ἐνοικῆ ἐν ἡμῖν ὁ λόγος τοῦ Χρι-
 στοῦ, τουτέστιν, ἡ διδασκαλία, τὰ δόγματα, αἱ παρ-
 αινέσεις, δι' ὧν διδάσκει ἡμᾶς καταφρονεῖν τῆς
 παρούσης ζωῆς, καὶ τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν, οὐδενὶ
 τῶν δυσχερῶν ἐξομεν, ἀλλὰ πάντα καρτερῶς φέ-
 ροντες, εὐχαριστήσομεν ἐπὶ τοῖς συμβαλίνουσιν. Οὐκ
 εἶπε δὲ ἀπλῶς, Ἔστω ἐν ὑμῖν, ἀλλ', Ἐνοικετω,
 καὶ, Πλουσίως. Ἐὰν γὰρ πλοῦσοι ὦμεν ἐν τῇ

• Matth. xviii, 24.

Variae lectiones.

ἄ περιττῆς ο. ἄ τί γὰρ καὶ διὰ τί m. ἄ μνησθαι εἰσικεν ὧν ἔπαθεν αὐτός ο. ἄ Θεοῦ ο.

VERS. 15. *Ei pax Dei palmam ferat in cordibus
 vestris. Sæpe cum injuria sumus a quopiam affecti,
 geminæ apud nos cogitationes certant, altera ad
 vindictam nos concilians, altera ad longanimitatem.
 Si pax Dei in nobis steterit, ut justus aliquis certa-
 minis arbiter, hoc est judex et moderator, dederitque
 victoriæ palmam ei qui jusserit et sis longa-
 nimis, cessabit adversarius tuus. Ista igitur in vobis
 palmam ferat, non ira, non contentio, non humana
 pax (ea enim ex ultione nascitur et oppugnatione),
 sed Dei, quæ stabilis et indissolubilis, quæ ob nul-
 lum bonum mundanum fit, æque atque Dei erga
 nos pax, nullius causa facta est, verum simpliciter
 ob clementiam et dilectionem solvit inimicitiam
 quam erga nos habebat. Qui vero, cum charitatis
 meminisset, rursus de pace disputare incipit? Vide-
 tur enim supervacanea hæc esse admonitio, cum
 sub charitate pax etiam continetur. Potest igitur
 dici, quod cum non raro amicus amicum accuset,
 atque ex abundanti dilectione contentiones, injuriæ,
 et pugnæ oriuntur; Non hoc, inquit, volo, sed una
 cum dilectione pacem Dei habete, omnia cum ordi-
 nantem, tum judicantem.*

In quam vocati estis in uno corpore. Hoc est ad
 pacem vocans Christus, fecit nos unum corpus, ca-
 put ipse factus. Etenim quam aliam ob causam su-
 mus unum corpus, quam ut veluti membra alter
 alterius, pacem hanc servemus, et non dissidea-
 mus? Vel, quia Ad pacem vocati estis, hoc est, in-
 numeris bonis estis donati per pacem. Nisi enim
 pacem habuissemus apud Deum, non essemus vocati
 ab eo ut servi ejus essemus, bonorumque ejus
 participes.

Et grati estote. Istud est gratum esse, talem sese
 gerere erga conservos, qualem se erga ipsum exhibet
 Deus. Qui enim Deo gratias agit, quod sibi
 noxam remisit, is non facile ulciscetur sese de eo
 a quo sibi injuria facta est: sicut is qui vindictam
 sumit, non meminit quantis ipse sit beneficiis affe-
 ctus, juxta illum, cui cum dimissa essent decem
 millia talentorum, centum denarios dimittere ta-
 men noluerit. Gratias igitur agamus quodcumque
 patiamur et a quocumque, et martyrii coronam
 accipiemus.

VERS. 16. *Verbum Christi inhabitet in vobis
 abunde.* Viam nobis præmonstrat, per quam grati
 erimus. Si enim in nobis **493** habitet verbum
 Christi, hoc est, doctrina, dogmata, et admonitio-
 nes, quibus nos docet cum præsentem vitam, tum
 bona ejus aspernari, nulli molestiæ cedemus, ve-
 rum omnia constanter ferentes, gratias agemus ob
 ea quæ nobis obvenient. Non dixit autem simplici-
 ter, Sit in vobis, sed, *Inhabitet*, et, *Abunde*. Si
 enim opulenti fuerimus in cognitione Scripturarum

omnes calamitates æquo animo feremus, perinde ac dives in pecuniis jacturam ferre potest.

In omni sapientia. Hoc est, in omni virtute. Sapientiam enim virtutem appellat, sicut et peccatum insipientiam David: *Dixit insipiens in corde suo* [†]; et, *Putraverunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ* [‡].

Docentes et commonentes vos ipsos psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus. Quia lectio laborem habet, multumque illi molestiæ inest, non ad historias duxit, verum ad psalmos, ut simul et animum canendo oblectes, laboremque fallas. Psalmis autem hymnos subjunxit, ceu rem quampiam perfectiorem. Psallere namque, hominum; hymnos vero concinere, angelorum est.

In gratia cantantes. Hoc est, cum gratia et voluptate spirituali. Ut enim humanæ cantilenæ gratiam habere videntur, etiamsi non spirituale: hunc ad modum divinæ spiritualem habent oblectationem. Vel quia ex dono spirituali illis obtigerat ut canerent.

In corde vestro Domino. Non simpliciter ore, sed Corde, id est, cum attentione. Hoc enim est Deo canere; illud vero, aeri. Aliter, in corde, non ad ostentationem. Nam etsi in foro fueris, potes apud teipsum canere, nemine audiente.

Vers. 17. *Et omne quodcumque facitis in verbo aut opere, omnia in nomine Domini Jesu.* Si edas, si bibas, si peregrineris, omnia in nomine Dei age, hoc est, ipsum adiutorem invocans; ubi primum preces ad eum fuderis, tum demum opera tua agrediaris. Dei nomen dæmones ejicit, et opera tua facilia tibi non reddet? Vel hoc ait: Dominum Jesum invocate; non angelos superinducite.

Gratias agentes Deo Patri per ipsum. Si Filium invoces, Patrem invocas per ipsum: si Filio gratias agis, per ipsum etiam Patri gratias agis. Vel, Quemadmodum nosipsos Filius ad Patrem adduxit, sic et ipse gratiarum actionem nostram ad Patrem perfert, omnium honorum mediator nobis existens.

Vers. 18. *Mulieres, subditæ estote viris vestris, sicut oportet in Domino.* Cur non in omnibus Epistolis, sed in hac, et ad **494** Ephesios, et ad Timotheum ac Titum hæc præcipit? Vel quia verisimile est quod in his urbibus tales dissensiones fuerint: vel quia firma erat hic Ecclesia, ac reliqua apud eos bene habebant, et quod reliquum erat, de hisce loquitur. Aliis vero in altioribus dogmatibus defectum patientibus, magis erat necessarium de his scribere, ac hujusmodi adhortationes

γνώσει τῶν Γραφῶν, πάσας τὰς συμφορὰς εὐκλῶς ὀσομεν, ὡσπερ καὶ ὁ πλοῦσιος ἐν χρήμασι ζημιαν ἐνεγκεῖν δύναται.

Ἐν πάσῃ σοφίᾳ. Τουτέστιν, ἐν πάσῃ ἀρετῇ. Σοφίαν γὰρ τὴν ἀρετὴν φησιν, ὡσπερ καὶ τὴν ἀμαρτίαν ἀφροσύνην ὁ Δαυὶδ· *Ἐίπεν ἀφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· καὶ, Προσώλεσαν ἰὸλ μάλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου.*

Διδάσκοντες καὶ νοουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς. Ἐπειδὴ ἡ ἀνάγνωσις ἔχει πόνον καὶ πολὺ τὸ φορτικόν, οὐκ ἐπὶ ἱστορίας ἤγαγεν, ἀλλ' ἐπὶ ψαλμοὺς, ἵνα ὁμοῦ καὶ τέρπης τὴν ψυχὴν ἔδων, καὶ ὑποκλήτης τὸν πόνον. Μετὰ δὲ τοὺς ψαλμοὺς, τοὺς ὕμνους τέθεικεν, ὡς τελειωτέρον τι πρᾶγμα. Τὸ μὲν γὰρ **B** ψάλλειν, τῶν ἀνθρώπων· τὸ δὲ ὕμνεῖν, τῶν ἀγγέλων.

Ἐν χάριτι ἔδοτες. Ἀντὶ τοῦ, μετὰ χάριτος καὶ ἡδονῆς πνευματικῆς. Ὡσπερ γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ἔσματα χάριν ἔχειν δοκοῦσιν, εἰ μὴ πνευματικὴν· οὕτω τὰ θεῖα, πνευματικὴν. Ἡ ὅτι καὶ ἀπὸ χαρίσματος εἶχον τὸ ἔδειν.

Ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ. Οὐχ ἀπλῶς τῷ στόματι, ἀλλ', *Ἐν τῇ καρδίᾳ*, ὃ ἐστὶ, μετὰ προσοχῆς. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τῷ Θεῷ ἔδειν, ἐκεῖνο δὲ τῷ ἀέρι. Καὶ ἄλλως ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ πρὸς ἐπίκειν. Κἀν γὰρ ἐν ἀγορᾷ ἦς, δύνασαι κατὰ σαυτὸν ἔδειν μηδεὶς ἀκούοντος.

Καὶ πᾶν ὃ ἄν ποιῆτε ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Ἐὰν ἐσθίης, ἐν πίνης, ἐὰν ἀποδημῆς, πάντα ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ πράττε, τουτέστιν, αὐτὸν καλῶν βοηθὸν, κρῖτον αὐτῷ εὐχόμενος, καὶ οὕτως ἔπτου τῶν ἔργων. Τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα δαίμονας ἐκβάλλει, καὶ τὰ πρᾶγματα οὐκ εὐμαρτίζει σοι; Ἡ τοῦτὸ φησιν, ὅτι Τὸν Κύριον Ἰησοῦν ὀνομάζετε· μὴ τοὺς ἀγγέλους ἐπιστάγετε.

Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ⁵⁵ *δι' αὐτοῦ.* Ἄν τὸν Υἱὸν καλῆς, δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα καλεῖς. Ἄν τῷ Υἱῷ εὐχαριστῆς, δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ εὐχαρισταίς. Ἡ, ὅτι Ὡσπερ ἡμᾶς αὐτοὺς ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ προσήγαγεν, οὕτω καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἡμῶν αὐτὸς προσάγει τῷ Πατρὶ, πάντων τῶν ἀγαθῶν μεσίτης ἡμῖν ὢν.

D *Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν* ⁵⁶ *ὡς ἀρῆκεν ἐν Κυρίῳ.* Τί δήποτε μὴ ἐν πάσαις ταῖς Ἐπιστολαῖς, ἀλλ' ἐν ταύτῃ, καὶ τῇ πρὸς Ἐφεσίους, καὶ τῇ πρὸς Τιμόθεον καὶ Τίτον, ταῦτα ἐπιτάττει; Ἡ ὅτι εἰκὸς ἐν ταύταις ταῖς πόλεσιν εἶναι τοιαύτας διχοστασίας· ἢ ὅτι ἐδραία ἦν ἐνετύθη ἡ Ἐκκλησία, καὶ τὰ ἄλλα αὐτοῖς κατώρθωτο, καὶ λοιπὸν περὶ τούτων διαλέγεται. Τοῖς δὲ ἄλλοις ἐλλειπόντων δογμάτων ὑψηλοτέρων, ἀναγκαῖότερον ⁵⁷ ἦν δι' ἐκεῖνα γράφειν, τῶν δὲ τοιούτων ὑποθηκῶν

[†] Psal. xiiii, 1. [‡] Psal. xxxvii, 5.

Variae lectiones.

⁵⁵ Πνεύματι ο. ⁵⁶ τοῖς ἰδίῳι ἀνδράσιν m. ⁵⁷ ἀναγκαῖον ο.

ἀμελείν. Πολλή δὲ ἡ ἐμφέρεια κἀν τούτοις ταύτη τῇ Ἐπιστολῇ καὶ τῇ πρὸς Ἑφεσίους. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, Ἐν Κυρίῳ; Ἀντὶ τοῦ, διὰ τὸν Κύριον ὑποτάσασθε. Οὐ γὰρ μόνον τὴν ἀπὸ φύσεως ὑποταγὴν ἀπαίτει (τούτου γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, Ὡς ἀνήκα, ταυτέστιν, ὡσπερ ἐστὶ καθήκον), ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ Θεοῦ μάλιστα.

Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, καὶ μὴ πικραίνεσθε⁶¹ πρὸς αὐτάς. Ὅρα, πῶς τὸ κατάλληλον ἐκάστη γενεὴ παραινεί· γυναῖξί μὲν τὴν ὑποταγὴν· ἀνδράσι δὲ, τὴν ἀγάπην. Οὐχ οὕτω γὰρ ἡ [παρὰ] τοῦ ἀρχομένου ἀγάπη πρὸς τὸν ἀρχοντα ζητεῖται, ὡς ἡ τοῦ ἀρχοντός πρὸς τὸν ἀρχόμενον. Ἀπὸ μὲν οὖν τοῦ ἀγαπᾶσθαι ἡ γυνὴ γίνεται καὶ αὐτὴ φιλική· ἀπὸ δὲ τοῦ δουλεύεσθαι, ὁ ἀνὴρ ἐπεικτής. Ἐπειδὴ δὲ ἐστὶ καὶ ἀγαπῶντα πικραίνεσθαι (μάλιστα γὰρ αἱ πρὸς τὰ φιλούμενα πρόσωπα μάλα αὐταὶ πικραὶ), διὰ τοῦτο φησὶ· Μὴ πικραίνεσθε. Τῷ ὄντι γὰρ ἀπὸ πολλῆς πικρίας τοῦτο γίνεται, τὸ διαστασιάζειν τινὰ πρὸς τὸ μέλος αὐτοῦ.

Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν εὐάρεστον ἐν Κυρίῳ. Πάλιν τὸ, Ἐν Κυρίῳ. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως μόνως βούλεται ἡμᾶς ταῦτα ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ οἱ τῷ Θεῷ δοκεῖ, ἵνα καὶ μισθὸν ἔχωμεν, ὡς διὰ τὸν Θεὸν ποιῶντες. Εὐσεβῶν δὲ πατέρων παισὶ διαλεγόμενος, εἶπε τὸ, Κατὰ πάντα, ἐπεὶ τοῖς γε ἀεθέροι πατράσιν οὐ κατὰ πάντα δεῖ ὑπακοῦειν. Οὐ γὰρ δὴ καὶ οἱ εἰς ἀσέθειαν ἐκδιάζονται, πειστέον.

Οἱ πατέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἵνα μὴ ἀθυρώσι. Τουτέστι, Μὴ πάντα ὅσα πράττουσι, πικρῶς ἐξετάζετε· ἀλλ' ἐστὶν ἃ καὶ παροργῶν θέλετε, ἵνα μὴ φιλονεικοτέρους αὐτοὺς ποιῆτε, καὶ εἰς ἀθυμίαν ἐμβάλητε. Ὅρα δὲ σοφίαν, πῶς ἐπέκλασε τοὺς γονεῖς, καὶ ἔκαμψεν αὐτῶν τὰ σπλάγχνα διὰ τοῦ εἰπεῖν, Ἴνα μὴ ἀθυρώσι. Τοῖς γὰρ πατράσι πᾶσα σπουδὴ, μὴ ἀθυμεῖν τοὺς παῖδας.

Οἱ δοῦλοι, ὑπακούετε κατὰ πάντα τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις. Εὐθέως δικαίωμα τοῦ ὑπακοῦειν αὐτὸ τὸ ὄνομα τὸ τοῦ δούλου· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀλγήσῃ, ἐπήγαγε· Τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις. Τὸ γὰρ κρείττον σου, ἡ ψυχὴ, φησὶν, ἡλευθέρωται. Πρόσκαιρος ἡ δουλεία· μᾶλλον οὖν ὑπόταξον τὴν ψυχὴν. ἵνα ἐθειλοσίως [-λούσιος?] ἢ ἡ δουλεία.

Μὴ ἐν ὀφθαλμοδουλείᾳ, ὡς ἀνθρωπάρεσκοι. Ποίησον, φησὶ, τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου δουλείαν ἀπὸ τοῦ φόβου γίνεσθαι τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν γὰρ μὴ ὀρώντος τοῦ δεσπότητος πράττης τὰ δέοντα, δηλον ὡς διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμὸν ποιεῖς· ἐὰν δὲ δταν ὀρᾷ ὁ δεσπότης μόνον, τότε ἀνθρωπάρεσκος εἶ· τοιοῦτος δὲ ὢν, σαυτὸν βλάψεις. Κύριος γὰρ διεσκόρπισεν ὅσα τῶ ἀνθρωπάρεσκων.

⁶¹ Psal. LII, 6.

A prætermittere. Magna autem in hisce similitudo est Epistolæ ad Ephesios cum hac. Quid autem est, *In Domino*? Pro eo quod est, Propter Dominum obedite. Non enim obedientiam natura solummodo debitam a vobis exigo (hoc enim indicat per hoc quod ait, *Sicut oportet*, hoc est, uti convenit), sed potissimum etiam eam quæ est propter Dominum.

VERS. 19. *Viri, diligite uxores, et nolite amari esse ad illas.* Animadvertite quomodo ejus quod utriusque sexui competit, commonefaciat: uxores quidem, ut obediant; maritos vero, ut diligant. Non enim adeo a subdito erga principem dilectio quaeritur, ut a principe erga subditum. Ex eo enim quod uxor diligatur, diligit et ipsa vicissim: ac dum ipsa marito inservit, redditur ei mansuetus. Quia vero fieri potest, ut quisquam diligit, interim tamen exasperetur, (nam amicorum altercationes sunt acerbissimæ) propterea inquit, *Ne sitis amari.* Revera enim ex multa hoc fit amarulentia, quod quisquam dissideat adversus membrum suum.

VERS. 20. *Filii, obedite parentibus per omnia; hac enim placitum est in Domino.* Rursus, *In Domino.* Non enim a sola natura nos ista vult facere, verum quia et Deo visum est, ut mercedem habeamus cœni Dei causa facientes. Piorum autem parentum liberis verba faciens, dixit, *Per omnia.* Nam impiis parentibus non est per omnia obtemperandum. Non enim quando ad impietatem cogunt, eis est obediendum.

VERS. 21. *Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ne pusillo animo fiant.* Hoc est, Ne omnia quæcumque agunt, amarulenter et exacte inquirite, sed quædam a vobis sunt dissimulanda, ne contentiosiores eos faciatis, atque in mœrorem conjiciatis. Observa autem ejus sapientiam, quomodo infregerit parentes, eorumque viscera inflexerit per hoc quod dixit, *Ne pusillo fiant animo.* Universa enim parentum cura in hoc incumbit, ne liberi dejecto sint animo.

VERS. 22. *Servi, obedite per omnia dominis carnalibus.* Statim jus obedientiæ ipsam servi nomen attulit: sed, ne illos angeret, addidit, *Dominis carnalibus.* Potior enim tui pars, anima, inquit, est libera; servitus est temporaria: animam igitur potius submitte tuam, ut voluntaria sit servitus.

Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes. Effice, inquit, ut servitus ex lege debita, ex metu Christi fiat. Cum enim hero non cernente functus fueris fidelis servi officio, perspicuum est quod ob Dei oculum isthuc agas; si autem solummodo cum herus conspexerit, tunc hominibus placent. Talis autem si fueris, teipsum damno afficies: *Dominus enim dispersit ossa hominibus placentium* ^h

⁶¹ παραπικρ. ο.

Sed in simplicitate cordis metuentes Dominum. A Hoc enim est metuere Dominum, quando nemine vidente nihil agimus mali: hæc autem cordis est simplicitas, non ad homines respicere. Qui hominibus igitur placet, non est simplex.

VERS. 23. *Et quodcumque facitis, ex animo operamini, tanquam Domino, et non hominibus.* Non solum a simulatione, verum etiam a torpore eos liberari cupit: imo ipsos pro servis liberos facit, quippe qui non opus habeant dominorum imperio. Quod enim ait, *Ex animo*, hoc est, cum benevolentia, non cum servili necessitate, sed libere et voluntario facere.

VERS. 24. *Scientes quod a Domino accipietis retributionem hæreditatis.* Domini enim non sæpe servos hæredes faciunt, etiamsi decies millies eis bene servierint: Dominus autem hæreditatis quæ in cælis est, retributionem vobis dabit, si benevolentiam erga dominos custodiatis.

Domino enim Christo servitis. Qui ordinem vobis hunc destinavit et subjectionem. Quod autem servatis Christo, planum est ex eo quod in se sit vester remunerator.

VERS. 24. *Qui autem injuriam facit, recipiet id quod inique gessit, et non est personarum acceptio.* Servus autem qui dominum suum vel negligenter serviendo, vel res heriles suffurando injuria afficit, mercedem a Deo feret. Non enim personarum acceptor est Deus, ut miscreatur servi, ceu infirmæ partis, qui lege sancivit, ne iudex pauperis miscreatur in iudicio¹. Vel aliter: Christianus servus Græcum et infidelem herum injuria afficiens, non arbitretur evasurum sese condemnationem. Non enim personarum acceptor est Christus, ut ipsi ceu Christiano remittat quod adversus infidelem dominum deliquit. Etsi autem ad servos videatur dicere istud, *Non est personarum respectus*: domini tamen hoc etiam ceu ipsis conveniens accipiant.

496 CAPUT IV.

VERS. 1. *Dominus, quod justum est et æquum servis præstate.* Quid est justum? Ipsos pro laboribus remunerare, rerumque omnium copiam suppeditare, nec permittere ut aliena ope indigeant. Non enim postquam audivisti quod a Deo sint mercedem accepturi, tu eos privabis iis ad quæ tu obstringeris.

Scientes quod et vos Dominum habetis in cælis. Perinde ac illi vos dominos habent, sic et vos Dominum habetis. Qua igitur mensura mensi fueritis vestris servis, metietur et vobis Dominus vester¹. Vel, quia et vos cum illis eundem habetis Dominum, itaque tanquam conservis vos ipsis exhibete. Hic enim communem servitutum fecit.

VERS. 2. *Orationi instate, vigilantes in ea in gra-*

¹ Levit. xix, 15. ¹ Luc. vi, 38.

'Αλλ' ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Τοῦτο γάρ ἐστι φοβείσθαι τὸν Κύριον, ὅταν μηδεὶς ὁρῶντος, μηδὲν πράττωμεν κακόν· τοῦτο δὲ καὶ ἀπλότης τῆς καρδίας, τὸ μὴ πρὸς ἀνθρώπους ὄρᾶν. "Αρα οὖν ὁ ἀνθρωπάρεσκος οὐκ ἀπλοῦς.

Καὶ πᾶν ὃ ἐὰν ποιῆτε, ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις. Οὐ μόνον ὑποκρίσεως, ἀλλὰ καὶ ἀργίας αὐτοὺς ἀπηλλάχθαι βούλεται. Μᾶλλον δὲ ἐλευθέρους αὐτοὺς ἀντὶ δούλων ποιεῖ, ὅταν μὴ δέωνται τῆς τῶν δεσποτῶν ἐπιστοίας. Τὸ γὰρ, *Ἐκ ψυχῆς*, τοῦτό ἐστι, τὸ μετ' εὐνοίας, μὴ μετὰ δουλικῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ μετὰ ἐλευθερίας καὶ προαιρέτως ποιεῖν.

Εἰδότες ὅτι ἀπὸ Κυρίου λήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας. Οἱ μὲν γὰρ δεσπόται οὐ ποιοῦσι πολλάκις κληρονόμους τοὺς δούλους, καὶ μυριάκις αὐτοῖς καλῶς δουλεύσασιν· ὁ δὲ Κύριος τῆς ἐν οὐρανοῖς κληρονομίας τὴν ἀνταπόδοσιν δώσει ὑμῖν, ἐὰν εὐνοίαν φυλάττητε πρὸς τοὺς δεσπότας.

Τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε. Τῷ τάξιν νομοθετήσαντι καὶ ὑποταγῆν. "Ὅτι δὲ δουλεύετε Χριστῷ, δῆλον ἐκ τοῦ αὐτὸν εἶναι ὑμῖν τὸν μισθῶ ἀποδότην.

Ὁ δὲ ἀδικῶν κομίσεται ὃ ἠδίκησε, καὶ οὐκ ἐστι προσωπολήψια. Ὁ δὲ ἀδικῶν δούλος τὴν δεσπότην, ἢ ἐν τῷ ἀμείλως δουλεύειν, ἢ ἐν τῷ νοσφίζεσθαι τὰ δεσποτικά, τὴν ἀντιμισθίαν ἔξει παρὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἐστι προσωπολήπτης ὁ Θεός, ἵνα ἐλεήσει τὸν δούλον ὡς ἀσθενὲς μέρος· ὅ γε καὶ διὰ τοῦ νόμου προσέταξε μὴ ἐλεεῖν πτωχὸν ἐν κρίσει. "Ἡ καὶ ἄλλως· Ὁ Χριστιανὸς δούλος ἀδικῶν Ἑλληνα δεσπότην, μὴ οἰεσθῶ ὡς ἐκφεύεται τὴν κατάκρισιν. Οὐ γὰρ ἐστι προσωπολήπτης ὁ Χριστός, ἵνα αὐτῷ ὡς Χριστιανῷ ἀφή τὸ πρὸς τὸν Ἑλληνα δεσπότην ἀμαρτήμα. Καὶ πρὸς τοὺς δούλους δὲ δοκῆ λέγειν τὸ, *Ὁὐκ ἐστι προσωπολήψια, ἀλλ' οὖν καὶ οἱ δεσπόται ὑποδεχέσθωσαν τοῦτο καὶ ὡς αὐτοῖς ἀρμόζον.*

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

*Ὁι κύριοι, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχετε.*¹ Τί ἐστι τὸ δίκαιον; Τὸ ἀμείβεσθαι αὐτοὺς τῶν πόνων, καὶ πάντων ἐν ἀφθονίᾳ καθιστᾶν, καὶ μὴ ἐξ ἑτέρων δεῖσθαι. Μὴ γὰρ ἐπειδὴ ἤκουσας ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἔχουσι τὸν μισθὸν, ἀποστερήσης σὺ αὐτοὺς τῶν παρὰ σοῦ ὠφειλημένων.

Εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῖς ἔχετε Κύριον ἐν οὐρανοῖς. Ὡσπερ ἐκεῖνοι ὑμᾶς, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον. Ἐὰν οὖν μέτρῳ μετρεῖτε τοῖς ὑμετέροις δούλοις, μετρήσει καὶ ὑμῖν ὁ Κύριος ὑμῶν. "Ἡ, ὅτι καὶ ὑμεῖς μετ' ἐκεῖνων ἔχετε Κύριον, ὥστε ὡς ὁμοδούλοις προσφέρεσθε. Ἐνταῦθα γὰρ κοινὴν τὴν δουλείαν ἐποίησε.

Τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦτε, γρηγοροῦντες

Variæ lectiones.

¹ παρέχετε ο.

ἐν ἀσπῆ ἐν εὐχαριστίᾳ. Οἶδεν ὁ διάβολος ὅσον ἄγαθὸν ἢ εὐχὴ, καὶ διὰ τοῦτα ἀποπηδᾷ ἡμᾶς ποιᾶν. Διὸ φησὶ Παῦλος· Προσκαρτερεῖτε. Ἐπι δὲ ὁ προσκαρτερῶν πολλάκις εἰς βᾶθυμίαν καὶ ἐκλυσιν ὑπάγεται, φησὶ· Γρηγοροῦντες· τουτέστι νήφοντες, δεῖ νεκροὶ ὄντες πρὸς τὸ ἔργον τῆς προσευχῆς· ἀλλὰ καὶ ἐν εὐχαριστίᾳ, τουτέστι, μετὰ εὐχαριστίας ταύτην ποιοῦντες· αὕτη γὰρ ἡ ἀληθινὴ εὐχὴ ἢ εὐχαριστίαν ἔχουσα ὑπὲρ πάντων ὧν ἴσμεν, καὶ ὧν οὐκ ἴσμεν, ὧν εὐ ἐπάθομεν, ἢ ἐθλίθμεν, ὑπὲρ τῶν κοινῶν εὐεργεσιῶν.

Πρόσσεχόμενοι ἅμα καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅρα ταπεινοφροσύνην, εἰ γε Παῦλος τῆς τούτων ἰδέετο εὐχῆς.

Ἴνα ὁ θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῶν θύραν τοῦ λαλῆσαι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ (δι' ὃ καὶ δέδεμαι), ἵνα φανερώσω αὐτὸ, ὡς δεῖ με λαλῆσαι. Τουτέστιν, Ἴνα παρήρησάν μοι δῶ, οὐχ ὅπως ἀπαλλαγῶ τῶν δεσμῶν, ἀλλ' ὅπως λαλήσω τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, ὡς δεῖ με λαλήσαι· τουτέστι, μὴ μετὰ ὑποστολῆς, ἀλλ' εὐπαρήρησάστω. Πῶς δὲ δεδεμένος ἐτέρους παρακαλεῖ καὶ ἀξιοὶ λαβεῖν ὃ εἶχεν; Οὐ μόνον ταπεινοφρονῶν, ἀλλὰ καὶ δεικνύς τὴν δύναμιν τῆς φιλαδέλφου εὐχῆς. Ἐδεῖτο γὰρ καὶ τῆς ἀνωθεν βοήθειας, ἣν αὐτῷ πλεονα ἢ εὐχὴ τῶν ἀδελφῶν ἔμελλε δώσειν· ἅμα δὲ καὶ ἐνάγων αὐτοὺς εἰς τὸ εὐχεσθαι. Εἰ γὰρ ὑπὲρ αὐτοῦ, πόσω μᾶλλον ὑπὲρ ἑαυτῶν;

Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω. Ὅπερ καὶ ὁ Κύριος εἶπεν· Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. Γίνασθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστῆραι· τούτο δὲ οὗτος ἔφησεν, ὅτι φυλακτικοὶ γίνεσθε, μηδεμίαν λαθὴν διδόντες τοῖς ἔξω καθ' ὁμῶν ἐν οἷς οὐ βλέπτουσι, μηδὲ ἀκαίρως σκανδαλίζοντες αὐτούς. Ἐξω γὰρ εἰσι, τουτέστιν, οὐ συνήθεις ἡμῖν, οὐδὲ τῆς αὐτῆς αὐλῆς, ἀλλὰ κἂν τὸν αὐτὸν οἰκῶσι κόσμον, ἔξω εἰσιν, ὡς καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς βασιλείας πόρρω ὄντες. Δὲ ἐν φρονήσει δεῖ προσφέρεσθαι αὐτοῖς. Σοφίαν γὰρ τὴν φρόνησιν λέγει ἐνταῦθα. Πρὸς γὰρ τοὺς συνήθεις οὐ τοσαύτης δεῖ ἀσφαλείας. Παραμυθεῖται δὲ αὐτοὺς καὶ διὰ τοῦ καλεῖσαι τοὺς Ἕλληνας ἔξω.

Τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι. Οὐ ποικίλους ἡμᾶς εἶναι βουλόμενος ἢ ὑποκριτὰς, ταῦτ' ἔφησεν, ἀλλὰ τοῦτο λέγει, ὅτι οὐκ ἔστιν ὑμέτερος ὁ καιρὸς, ἐκείνων ἐστὶ. Δύνασθε οὖν καὶ ὑμέτερον τοῦτον ποιῆσαι ἐτέρως, ἐὰν μετὰ φρονήσεως περιπατῆτε, ἐὰν μὴ μάχας ἀκαίρους ἀναδέχησθε, ἀλλὰ τὴν προσήκουσαν τιμὴν ἀπονάμητε αὐτοῖς, δεῖν μὴ κατὰ ψυχὴν βλέπησθε. Ἄκουε τούτου αὐτοῦ πρὸς Ἀγρίππαν λέγοντος· Μακάριον εἶπεν ὁμοίως ἐπὶ τοῦ μέλλων ἀπολογεῖσθαι. Οὕτω καὶ τοὺς ἔξω ἔσω

¹ Matth. x, 16, ¹ Act. xxvi, 2.

tiarum actione. Novit diabolus quantum bonum sit oratio, ac propterea nos ab ea resilire facit: quocirca dicit Paulus, *Instata*. Quia vero qui perseverat, sæpenumero ad socordiam ac defectionem perducitur, ait: *Vigilantes*, hoc est, attentis, semper recentis ad opus orationis. Insuper, in gratiarum actione, hoc est, cum gratiarum actione hanc facientes. Hæc enim vera est oratio, quæ gratiarum actionem continet pro omnibus quæ scimus, et quæ nescimus, pro acceptis beneficiis, aut etiam admittionibus, et pro communibus beneficiis.

VERS. 3. *Orantes simul et pro nobis*. Vide humilitatem ejus; siquidem ipse Paulus horum precibus indigebat.

VERS. 3, 4. *Ut Deus aperiat nobis ostium sermonis, ad loquendum mysterium Christi (propter quod etiam vinculus sum). Ut manifestem illud ita ut oportet me loqui*. Hoc est, Ut libertatem mihi det, non ut liberer a vinculis, verum ut loquar mysterium Christi, quemadmodum oportet me loqui: hoc est, non cum submissione, cæteram cum magna fiducia. Quomodo autem, cum ipse vinculus esset, alios adhortatur, et rogat excipere quod habeat? Non solum moderate sapiens, cæterum vim fraternæ orationis ostendens. Indigebat enim et ipse cœlesti auxilio, quod fratrum oratio majus uberiusque datura erat. Simul etiam inducens eos ad orandum. Si enim pro eo intercedere debeant, quanto potius pro seipsis?

VERS. 5. *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt*. Quod Dominus dixit: *Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes ut serpentes, ac simplices ut columbæ*: hoc et iste nunc ait: *Sitis, inquit, cauti, neque ullam detis occasionem illis qui foris sunt adversum vos, cum vobis nihil damni afferunt, neque intempestive eos offendantis*. Foris enim sunt, id est, non assueverunt nobis, nec ejusdem sunt nobiscum ovilis, sed etiamsi eundem nobiscum inhabitent mundum, foris sunt, tanquam procul agentes ab Ecclesia, regnoque Dei. Quare prudenter cum eis conversandum. Sapientiam enim hic prudentiam dicit. Erga familiares enim non tanta opus est cautione. Adit autem illis animam, dum Græcos externos dicit vocat.

Tempus redimentes. Non varios nos esse volens aut hypocritas, hæc dicit, verum hoc ait: *Tempus non est vestrum, sed illorum est*. Potestis igitur aliter ipsum etiam vestrum facere, si cum prudentia ambuletis, si non pugnas intempestivas suscipiatis, verum convenientem ipsis honorem tribuatis, si in anhna nihil accipiatis detrimenti. Audi ipsum adeo Paulum Agrippæ loquentem: *Existimo me beatum, apud te cum sim me defensoris*. Sic eos qui foris sunt, intus esse faciemus.

Variæ lectiones.

“ περι ο. “ ψυχῆς ο. “ αὐτὸς ο. “ αὐτὸν ο. “ ἑμαυτὸν ἡγημαί ο.

per mansuetudinem ipsos ad prædicationem attrahentes.

VERS. 6. *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus.* Sermoni vestro insit iucunditas, inquit; verumtamen in scurrilitatem absque ullo personarum discrimine non incidat, neque dissolutionem, sed stringendi vim habeat; ic enim sal indicat: neque sis supra modum iucundus, nec supra modum austerus: quemadmodum cibus si sale careat, injucundus est: si vero præsalus sit, gustui est ingratus omnino: utroque autem modo edi non potest. Nonne vides Daniele, quam ratione hominem impium curet? Nonne vides tres pueros, quomodo nihil asperum aut molestum, sed fortitudinem et libertatem ostendebant? Temerarium enim gloriæ.

Ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere. Aliter diviti, et aliter pauperi. Illius enim animus, quippe infirmus, multa condescensione indiget: pauperis autem solidior est: quare potest etiam ferre, si gravius quadantenus cum eo agas. Si nulla necessitas urgeat, ne voces Græcum politum, neque contumeliose eum incessas. Præterea, si ad principem adducaris, decentem ei honorem tribue: sin de dogmate ipsorum interrogeris, dic illud esse profanum et impium. Paulus sane apud Athenienses cum eorum laude loquitur^m: Elymæ autem maledicit, quia dignus eratⁿ.

VERS. 7 *Quæ circa me sunt omnia vobis nota faciet Tychicus.* Hoc quoque sapientiam indicat, non omnia Epistolis inserere, sed necessaria tantum atque urgentia: primum, ut eas non supra modum **498** prolizas faciat: deinde, ut is qui proficietur, habeat etiam quod recenseat, atque hinc honoratior habeatur. Tertio, ostendit quonam erga ipsum affectu imbutus fuerit: non enim ei talia credidisset. Deinde, nonnulla habuit, quæ per literas palam fieri non oportuit.

Dilectus frater, et fidelis minister, et conservus in Domino. Si dilectus, omnia novit: si fidelis, non mentietur: si conservus, particeps est tentationum.

VERS. 8. *Quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa vos sunt, et ut consoletur corda vestra.* Hic quam erga ipsos habebat charitatem, indicat; siquidem ideo ipsum misit, ut res illorum cognoscat, non ut sua ipsis denuntiet, sed ut eos consoletur. Ostendit autem eos tentationibus pressos esse, atque opus habere solamine.

VERS. 9. *Cum Onesimo fideli ac dilecto fratre, qui est ex vobis.* Onesimus iste est servus Philemonis. Παῖξ! ad quantam dignitatem pervenit, ut frater etiam Pauli sit! Paulus autem non pudefit frater esse servi. Cedit porro in laudem urbis eorum, id quod ait, *Qui est ex vobis*, ut gloriantur quod talem protulerint.

^m Act. xvi, 22. ⁿ Act. xiii, 40.

^o διαφορίαν ο. ^π οὐδέν ο.

Α ποιήσωμεν, διὰ τῆς ἐπιεικειᾶς αὐτοῦ; προσάγοντες τῷ κηρύγματι.

Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι ἄλατι ἡρτυμένος. Ἐχέτω μὲν, φησί, χαριεντισμὸν ὁ λόγος ὑμῶν· πλὴν μὴ εἰς ἀδιαφορίαν ^ο ἐκπιπτέτω καὶ ἐκλυσιν, ἀλλ' ἔστω καὶ στυφῶν· τοῦτο γὰρ τὸ ἄλας δηλοῖ. Μῆτε πέρα τοῦ μέτρου ἐπιχαίρις ἔσο, μῆτε αὐ αὐστηρὸς· ὡσπερ τὸ βρώμα, ἐάν τε ἀναλον ἦ, ἀηδέ; ἔστιν· ἐάν τε ἀλυκόν, ἀπαράδεκτον ὄλω; τῇ γεύσει· ἀμφοτέρως δὲ ἀθρωτον. Οὐχ ὄρῳ; τὸν Δανιὴλ πῶς ἀνθρωπῶν ἀσεβῆ θεραπεύει; οὐχ ὄρῳ; τοὺς τρεῖς παῖδας, ὡς οὐδὲν θρασὺ καὶ ἐπαχθές, ἀλλ' ἀνδρείαν καὶ παρῆρησιαν ἐπαδείκνυτο; Τὸ γὰρ θρασύνεσθαι οὐκ ἔστι παρῆρησις, ἀλλὰ κενοδοξία;

esse et audacem, non est fiducia, sed vanæ

Εἰδέναι πῶς οὐκ ἔστι ἐνὶ ἐκδόσει ἀποκρίνεσθαι Ἄλλως τῷ πλουσίῳ, καὶ ἄλλως τῷ πένητι. Τοῦ μὲν γὰρ ἡ ψυχὴ, ὡς ἀσθενὴς, δεῖται συγκαταβάσεως πολλῆς· τοῦ δὲ πένητος στεβρότερα, ἐξὸ καὶ δένεται βαστάζειν, καὶ ἐμβριθέστερον αὐτῷ προσαχθῆς. Μηδεμίαν οὐσης ἀνάγκης, μὴ κάλει τὸν Ἕλληνα μιανὸν, μηδὲ ἔσο ὕβριστής. Ἀλλὰ καὶ καὶ πρὸς ἀρχοντα εἰσαχθῆς, τὰς προσηκούσας τιμὰς ἀπόνοιμα· ἂν δὲ περὶ τοῦ δόγματος ἐρωτηθῆς, λέγε αὐτῷ μιανὸν καὶ ἀσεβές. Ὁ Παῦλος Ἀθηναίους μὲν μετ' εὐφημίας ὁμιλεῖ· τὸν δὲ Ἐλύμαν κακολογεῖ· ἄξιός γάρ ἦν.

Τὰ κατ' ἐμὲ πάντα γνωρίσει ὑμῖν Τυχικός. Καὶ τοῦτο ἀπὸ σοφίας, τὸ μὴ πάντα τιθέναι ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς, ἀλλὰ τὰ ἀναγκαῖα καὶ κατεπείγοντα. Πρῶτον μὲν διὰ τὸ μὴ μηκύνειν ταύτας· ἔπειτα ἵνα καὶ ὁ ἀπερχόμενος ἔχη τι διηγεῖσθαι, κάτευθεν αἰδουσιμώτερος ἦ. Τρίτον, δείκνυσι πῶς πρὸς αὐτὸν διάκειται· οὐ γὰρ ἂν αὐτῷ τοιαῦτα ἐπίστευσεν. Ἐπειτα, ἦν ἂ οὐκ ἔδει διὰ γραμμάτων δηλωθῆναι.

Ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφός, καὶ πιστὸς διάκονος, καὶ σύνδουλος ἐν Κυρίῳ. Εἰ ἀγαπητὸς, πάντα εἶδεν· εἰ πιστὸς, οὐ ^π ψεύσεται· εἰ σύνδουλος, κεκωνώηκε τῶν πειρασμῶν.

Ὁν ἐπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνωρῶ τὰ περὶ ὑμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν. Ἐνταῦθα τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην δείκνυσιν, εἰ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτὸν ἀπέσταλκεν, ἵνα γνωρῶ τὰ αὐτῶν, οὐχ ἵνα τὰ αὐτοῦ ἀπαγγέλῃ αὐτοῖς, ἀλλ' ἵνα αὐτοὺς παρακαλέσῃ. Δείκνυσι δὲ αὐτοὺς ἐν πειρασμοῖς ὄντας, καὶ παρακλήσεως χρῆζοντας.

Σὺν Ὁνησίμῳ τῷ πιστῷ καὶ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ, ὃς ἔστιν ἐξ ὑμῶν. Ὁνησίμος οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ Φιλήμονος δούλος. Βαβαί δὲ, εἰς ἡλίκων ἀνέβη ἀξίωμα, ὥστε καὶ ἀδελφός εἶναι Παύλου! Καὶ Παῦλος δὲ οὐκ αἰσχύνεται τοῦ δούλου εἶναι ἀδελφός. Ἐγκώμιον δὲ τῆς πόλεως αὐτῶν, τὸ, Ὅς ἔστιν ἐξ ὑμῶν, ἵνα καὶ ἐγκαλλωπίζονται ὡς τοιούτον προενεγκόντες.

Variæ lectiones.

Ἅπαντα ὑμῖν γνωριοῦσι τὰ ὤδς. Τούτῃστι, τὰ Α δεσμὰ, καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατέχοντά με. Εἰ γὰρ μὴ ταῦτα ἦν, ἦλθον ἂν πρὸς ὑμᾶς.

Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς Ἀριστάρχος ὁ συναιχμάλωτος μου. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀπὸ Ἱεροσολύμων ἀναχθεὶς μετ' αὐτοῦ. Μαῖζον δὲ εἶπε τῶν προφητῶν ὁ Παῦλος, εἰ γε ἐκεῖνοι μὲν ξένους καὶ παρεπιδήμους ἑαυτοὺς ἐκάλουν, οὗτος δὲ καὶ αιχμάλωτον ἑαυτόν. Καὶ γὰρ τῷ δντι⁷¹ καθάπερ αιχμάλωτος, οὕτως ἤγετο καὶ ἐφέρετο· μᾶλλον δὲ καὶ χεῖρον. Τῶν μὲν γὰρ αιχμαλώτων, ὡς οικειῶν κτημάτων⁷², οἱ κεκρατηχότες ἐπιμελοῦνται· τοῦτον δὲ, ὡς ἐχθρὸν καὶ πολέμιον πάντες ἤγον καὶ ἔφερον. Τοῦτο καὶ ἐκεῖνοις παράκλησις, εἰ γε ὁ διδάσκαλος ἐν τοιούτοις.

Καὶ Μάρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα. Καὶ τοῦτον ἐγκωμιάζει ἀπὸ τῆς συγγενείας· μέγας γὰρ ὁ Βαρνάβας.

Περὶ οὗ ἐλάθετε ἐντολὰς, ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, δέξασθε αὐτόν. Περὶ Βαρνάβα ἴσως ἔλαβον τὰς ἐντολὰς, ὥστε δέξασθαι αὐτόν μετὰ τιμῆς. Δύνασαι δὲ σίξαι μὲν εἰς τὸ, Ἐλάθετε ἐντολὰς· εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγνῶναι τὸ, Ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, ὡς Κολοσσαεῖς, δέξασθε αὐτόν ἐν τιμῆς.

Καὶ Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Ἰουστὸς. Ἴσως Κορινθίος ἦν οὗτος.

Οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς, οὗτοι μόνον συνεργοὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Εἰπὼν τὸ ἰδιόζον ἐκάστη⁷³ ἐγκώμιον, νῦν τὸ κοινὸν τίθει. Μέγα γὰρ ἐδόκει τὸ ἐξ Ἰουδαίων εἶναι. Ἐπειδὴ δὲ αιχμαλωσίας ἐμνήσθη, ἵνα μὴ κατενέγκῃ τὴν τοῦ ἀκούοντος ψυχὴν, διανίστησι λοιπὸν, εἰπὼν, ὅτι Συνεργοῦσι μοι ἐν τοῖς εἰς βασιλείαν εἰσάγουσιν. Ὅστε τῆς αιχμαλωσίας κοινωνοῦντες, καὶ τῆς βασιλείας κοινωνήσουσιν. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης οὕτως ἀνέγνω, ὡς ἀμυδρῶς παρηνέξατο· Οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς, οὗτοι μόνον. Οἱ γὰρ πλείους, ἐξ ἐθνῶν ἦσαν.

Οἵτινες ἐγερθήσαν μοι παρηγορία. Δείκνυσι καὶ ἑαυτὸν ἐν μεγάλαις κακώσεσι, καὶ τούτους μεγάλους τινὰς, εἰ γε Παῦλῳ παρηγορία γεγέννηται. Ὅρα δὲ, πῶς τὸν ἐν δεσμοῖς ὄντα παρηγορῶν, κοινωνῶν αὐτῷ τῆς βασιλείας ἀνακηρύττεται. Ὅστε δεῖ τοὺς κακουχομένους διὰ Χριστὸν περιποιηθῆναι.

Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς ὁ Ἐπαφρᾶς, ὁ ἐξ ὑμῶν, δοῦλος Χριστοῦ. Καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς, καὶ νῦν αὐτὸν συνίστησιν, ἵνα ὡς ἀγαπῶντα αὐτοὺς ἀνταγαπῶσι, καὶ ἡδέως ἀκούωσιν αὐτοῦ, εἰ τι διδάσκει. Τὸ γὰρ αἰδέσιμον εἶναι τὸν διδάσκαλον, ὡφέλεια τῶν μαθητῶν, πειθομένων αὐτῷ ὃ ἂν λέγῃ. Μέγα δὲ αὐτοῦ ἐγκώμιον τὸ, δοῦλον εἶναι Χριστοῦ. Δόξα οὖν ὑμῶν ἐστὶ τοιοῦτος ὢν, ὡς⁷⁴ ἐξ ὑμῶν γεγονώς.

Πάντοτε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς. Οὐχ ἀπλῶς εὐχόμενος, ἀλλ' ἀγωνιῶν καὶ τρέμων ὑπὲρ ὑμῶν, οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντοτε.

Variae lectiones.

⁷¹ δντως γὰρ ἡ. ⁷² ἐκάστου ο. ⁷³ ἄτε ο.

Omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis. Hoc est, vincula, aliaque me detinentia. Si enim hæc non essent, venissem ad vos.

VERS. 10. *Salutat vos Aristarchus concaptivus meus. Hic est qui una cum ipso ab Hierosolymis est reductus. Majus autem quam prophetæ Paulus dixit: nam illi sese hospites et peregrinos, hic vero et captivum seipsum nominat. Revera enim captivi instar tractabatur agebaturque, imo pejus. Nam captivorum, ut suarum possessionum, qui eos ceperunt, curam gerunt: hunc autem ceu inimicum et hostem omnes ducebant et tractabant. Hoc illis etiam in consolationem dicitur, quandoquidem præceptor eorum hujusmodi patiat.*

Et Marcus consobrinus Barnabæ. Et hunc a cognitione commendat: magno enim in pretio erat Barnabas.

De quo accepistis mandata, si venerit ad vos, suscipite illum. De Barnaba forsân acceperant mandata, ut illum honorifice exciperent. Potes autem hic punctum affigere post, Mandata accepistis, deinde ab alio principio legere, Si venerit ad vos, o Colossenses, suscipite eum honorifice.

VERS. 11. *Et Jesus qui dicitur Justus. Fortasse hic fuit Corinthius.*

Qui sunt ex circumcissione: hi soli sunt cooperarii ad regnum Dei. Cum propriam ejusque laudem dixisset, nunc 499 communem etiam ponit: magnum enim videbatur ex Judæis esse. Quoniam autem captivitatis meminerat, ne dejiciat auditoris animum, deinceps excitat, inquit, Cooperantur mihi in iis quæ ad regnum inducunt. Proinde qui socii sunt captivitatis, erunt etiam participes regni. Divus autem Joannes Chrysostomus hunc ad modum legit, quasi obscure notasset Judæos, inquit, Qui sunt ex circumcissione, hi soli: plures namque ex gentibus fuerunt.

Qui mihi fuerunt solatio. Ostendit sese in magnis afflictionibus fuisse, eosque magnos esse quosdam, quippe qui Paulo consolationi fuerint. Observa autem quomodo is qui captivum consolatur, simul particeps esse regni prædicatur cum eo. Eos igitur qui propter Christum affliguntur, redimere oportet.

VERS. 12. *Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est, servus Christi. Et in principio Epistolæ, et nunc ipsi commendat, ut veluti amantem ipsos redament, ac libenter eum audiant, si quid doceat. Præceptorem enim in honore esse, in commoditatem discipulorum cedit, obtemperantium ei in iis quæ dicit. Ingens autem ejus præconium est, servum esse Christi. Gloria igitur vestra est ille, utpote qui cum talis sit, ex vobis sit oriturus.*

Semper sollicitus pro vobis in orationibus. Non simpliciter orans, sed sollicitus ac tremens pro vobis, non nunc solum, sed semper.

Ut stetis perfecti. Tacite eos mordet ceu imperfectos. Claudicabant enim omnino in dogmate de angelis. Quia vero potest quispiam esse perfectus, nec stare tamen, quemadmodum cum aliquis omnia noverit, non consistat tamen firmiter : propterea videtur, *Ut stetis perfecti*, videlicet et in doctrina et in vita.

Et pleni in omni voluntate Dei. Hoc est, *Ut nullam aliam voluntatem faciatis, præter divinam* : hoc enim est completum et perfectum esse. Ostendit autem per hæc, eos partim habere quiddam, partim etiam illis aliquid deesse.

VERS. 13. *Testimonium enim illi perhibeo, quod habeat zelum multum pro vobis, et pro iis qui sunt Laodiceæ, et qui Hierapoli.* Utraque exaggerationem habent, cum quod *zelum* dicit, tum quod *multum*. Commendat autem eum Laodicisibus et Hierapolitanis : omnino enim perfecta Epistola, de eo audirent.

VERS. 14. *Salutat vos Lucas medicus dilectus.* Lucas iste evangelista est, cujus non exiguum est encomium, eum esse Paulo dilectum. Neque hunc aliis postposuit, ut eum imminueret, verum ut Ephraimam **500** apud concives magni faceret. Verisimile est autem alios etiam hoc nomine vocatos fuisse.

Ac Demas. Nondum enim, ut videtur, magistrum reliquerat.

VERS. 15. *Salutate fratres qui sunt Laodiceæ.* Animadvertite qui eos conglutinet ac copulet inter se mutuo.

Et Nympham, et quæ in domo ejus est Ecclesiam. Magnus hic vir fuit, qui domum suam totam fidelem habuerit, adeo ut Ecclesia vocaretur. Propterea et gratificatur ei Paulus, seorsim eum salutans. Facit autem hoc, ut et alios ad consimilem zelum provocet, ut si et ipsi honorari velint, Nympham hunc imitentur.

VERS. 16. *Et cum lecta fuerit apud vos Epistola hæc, facite ut et in Laodicensium Ecclesia legatur, atque ut vos Laodicensium Epistolam legatis.* Juxta meam sententiam fuerunt nonnulla in hac scripta, quæ oportebat eos audire, ac rursus in illa quæ necessum erat hos discere. Major enim est commoditas, quando aliis accusatis, alii sua peccata agnoscunt. Quæ vero fuit Epistola ex Laodicea? Ad Timotheum prima : nam ista ex Laodicea scripta est. Quidam autem aiunt, quod ea fuerit quam Paulo Laodicenses miserint : verum haud scio quid illa ipsis emolumentum ad emendationem afferre potuerit.

VERS. 17. *Dicite Archippo,* Cur non scribit ad ipsum? Fortasse, quod exigua tantum commonefactione, non longis litteris opus habebat.

Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas. Hoc verbum ubique perterrefacit :

A *Ἴνα στήτε τέλειοι.* Δάκνει αὐτοὺς ἡρέμα ὡς ἀτελεῖς ὄντας. Ἔσκαζον γὰρ πάντως περὶ τὸ δόγμα τοῦ περὶ τῶν ἀγγέλων λόγου. Ἐπεὶ δὲ ἐνὶ τέλειον μὲν εἶναι, μὴ ἐστάναι δὲ, ὡς περὶ ὅταν τις πάντα μὲν εἶδῃ, μὴ ἐσθήκοι δὲ βεβαίως· διὰ τοῦτο φησιν· Ἴνα στήτε τέλειοι, ἐν τε τῷ δόγματι δηλαδὴ καὶ ἐν τῷ βίῳ.

Καὶ πεπληρωμένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Τουτέστιν, Ἴνα μὴδὲν ἄλλο θέλημα ποιῆτε, ἢ τὸ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ τὸ πεπληρωθῆαι καὶ τὸ τετελειώσθαι. Δείκνυσι δὲ αὐτοὺς διὰ τούτων, τὸ μὲντι ἔχοντας, τὸ δὲ ὑστεροῦντας.

Μαρτυρῶ γὰρ αὐτῷ, ὅτι ἔχει ζῆλον πολλὸν ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ τῶν ἐν Ἱεραπόλει. Ἀμφότερα ἐπιτάττει, καὶ ζῆλον, καὶ πολλόν. Συνίστησι δὲ αὐτὸν καὶ τοῖς Λαοδικεῦσι, καὶ τοῖς Ἱεραπολίταις· πάντως γὰρ τῆς Ἐπιστολῆς ἀναγνωσκομένης, ἤκουσαν ἂν περὶ τούτου.

Ἀσπάσεται ἡμῶς Λουκᾶς ὁ ἰατρός ὁ ἀγαπητός. Λουκᾶς οὗτος ὁ εὐαγγελιστὴς ἐστίν, οὐ μὲγα ἐγκώμιον τὸ ἀγαπητὸν εἶναι Παύλου. Οὐ τοῦτον δὲ κατασμηκρύνων, ὑστερον τέθεικεν, ἀλλὰ τὸν Ἐπαφρᾶν πρὸς τοὺς συμπολίτας σεμνύνων. Εἰκὸς δὲ, εἶναι καὶ ἄλλους καλουμένους τῷ ὀνόματι τούτῳ.

Καὶ Δημᾶς. Οὐπω γὰρ, ὡς εἶπεν, ἐγκατέλιπε τὸν διδάσκαλον.

Ἀσπάσασθε τοὺς ἐν Λαοδικείᾳ ἀδελφούς. Ὅρα, πῶς αὐτοὺς συγκολλᾷ καὶ συνάπτει ἀλλήλοις.

Καὶ Νυμφᾶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτοῦ Ἐκκλησίαν. Μέγας οὗτος ὁ ἀνήρ, ὅτι καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ πάντα πιστοὺς εἶχεν, ὥστε καὶ Ἐκκλησίαν [αὐτὸν] καλεῖσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ χαρίζεται αὐτῷ Παῦλος, ἰδίᾳ προσαγορεύων αὐτόν. Ποιεῖ δὲ τοῦτο καὶ διὰ τὸ τοὺς ἄλλους εἰς τὸν αὐτὸν ἐρεθίσαι ζῆλον, ἵνα εἰ μέλλοιεν καὶ αὐτοὶ τιμᾶσθαι, μιμησῶνται Νυμφᾶν.

Καὶ ὅταν ἀναγνώσθῃ παρ' ὑμῖν ἡ Ἐπιστολή, ποιήσατε ἵνα καὶ ἐν τῇ Λαοδικέῳ ἀναγνώσθῃ, καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας ἵνα ὑμεῖς ἀναγνώτε. Ἐμὸς δοκεῖ εἶναι τίνα τῶν γραφέντων ἐν ταύτῃ, ἃ καλεῖν οὖς ἔδει ἀκοῦσαι· καὶ αὐτὸ ἐν ἐκείνῃ, ἃ τούτους ἐχρῆν μαθεῖν. Μείζων γὰρ ἡ ὠφέλεια, ὅταν ἐτέρων ἐγκαλουμένων, ἕτεροι τὰ οικεῖα ἁμαρτήματα ἐπιγινώσκωσι. Τίς δὲ ἦν ἢ ἐκ Λαοδικείας; Ἡ πρὸς Τιμόθεον πρώτη· αὐτὴ γὰρ ἐκ Λαοδικείας ἐγράφη. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ἦν οἱ Λαοδικεῖς Παῦλῳ ἐπέστειλαν. Ἄλλ' οὐκ οἶδα τί ἂν ἐκεῖνης ἔδει αὐτοῖς πρὸς βελτίωσιν.

Ἐίπατε Ἀρχίπῳ. Τίνας ἔνεκεν οὐ γράφει πρὸς αὐτόν; Ἰσως, διότι φιλῆς μόνης ὑπομνήσεως, οὐ πολλῶν γραμμάτων ἔδειτο.

Βλέπε τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες ἐν Κυρίῳ, ἵνα αὐτὴν πληροῖς. Φυβοῦντός ἐστι τὸ βῆμα τοῦτο

Varie lectiones.

⁷⁴ ἀγαπητός μου ο. ⁷⁵ δὲ ο.

πανταχοῦ. Βλέπετε μὴ τις ὑμῶς ἔσται ὁ σουλῶν-
 γῶν. Βλέπετε μήπως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αἴτη. Ὅστω
 καὶ ἐνταῦθα · Βλέπε ὅπως πληροῖς τὸ ἔργον ¹⁶ ὁ παρ-
 ἑλαβες ἐν Κυρίῳ, τουτέστι διὰ Κυρίου · αὐτὸς γάρ
 σοι ἔδωκεν, οὐκ ἐγώ. Ποῖον δὲ ἦν τὸ ἔργον; Τὸ
 τοὺς Κολοσσαεῖς ἐφορᾶν. Δύο δὲ κατασκευάζει διὰ
 τοῦ εἰπεῖν, Ἐν Κυρίῳ · ἐκείνῳ τε σπουδαιότερον
 ποιεῖ εἰς τὸ ἀνύσειν αὐτὸ, ὡς Δεσποτικὸν ἔργον · κά-
 κεινούς ὑποτάττει αὐτῷ, ὡς παρὰ Θεοῦ ἔγχειρι-
 σθέντι αὐτούς. Καὶ ἕως γὰρ διὰ τοῦτο γράζει ¹⁷
 αὐτοῖς, *Εἰπατε Ἀρχίππῳ* · ἵνα διὰ ἐπιτιμᾶ Ἀρχί-
 ππος αὐτοῖς, μὴ ἔχουσιν ἐγκαλεῖν ἐκεῖνῳ, ὡς πι-
 κρῶ, ἅτε γινώσκοντες, ὅτι Παύλου τοῦτο ἐστὶν ἐπι-
 ταγμα, καὶ τὸ αὐτῶν στόμα πρὸς τὸν Ἀρχίππον εἴ-
 πειν, ὁ Παῦλος αὐτῷ ἐμήνυσεν. Ἴνα τοίνυν ἐπιστο-
 μίῃ αὐτούς, εὐμεθίδως τοῦτο Παῦλος ἐποίησεν, ^B
 ἐπεὶ ἄλλως ἀποπον τοῖς μαθηταῖς περὶ τοῦ διδασκά-
 λου διαλέγεσθαι.

Μνημονεύετέ μου τῶν δεσμῶν. Ἀντὶ τοῦ, Μνήσαν
 μου ποιεῖτε, τοῦ δεδεμένου, τοῦ κατακρίτου. Με-
 γίστη δὲ παράκλησις αὐτοῖς εἰς ¹⁸ πᾶσαν θλίψιν, τὸ
 μνημονεύειν Παύλου δεδεμένου.

Ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν. Ταύτης παρουσίας,
 κἂν θλίψεις ἔχητε, κἂν δεσμά, οὐδὲν ὑμῶν κατι-
 σχύσει · ἐπεὶ καὶ τοῦτο χάριτος, τὸ δεδέσθαι. Ὑπε-
 ἔστρεφον γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τοῦ δεσμοτηρίου, χαί-
 ροντες, ὅτι κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι ὑπὲρ τοῦ ὀνό-
 ματος τοῦ Χριστοῦ. Ὅρθως, ὅτι καταξιώθηναί ἐστι τὸ
 ὑβρισθῆναι; Καὶ ὅντως μέγα ἀξίωμα τοῦτο. Γένοιτο ^C
 οὖν καὶ ἡμῖν τοῖς ἀναξίοις ἀξιώθηναί τῆς θείας
 χάριτος ἐν ταῖς θλίψεσιν · ὡς ἂν διαθασταζούσης
 ταύτης τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, εἰς ἐφέλειαν ἡμῖν αὐ-
 ται γίνωνται, τὸ πολὺ πάχος τῶν ἀμαρτιῶν ἐκπιέ-
 ζουσαι, εἰς δόξαν Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύ-
 ματος. ¹⁹ Ἡ δόξα ²⁰ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
 Ἀμήν.

• Act. v, 41.

Variæ lectiones.

¹⁶ τοῦτο τὸ ἔργον m. ¹⁷ ἔγραφε o. ¹⁸ πρὸς o. ¹⁹ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος m.

A *Videte ne quis vos deprædetur. Videte ne potestas ve-*
stra hæc. Consimilem ad modum hic: Vide, ut im-
pleas opus quod accepisti in Domino, hoc est, per
Domnum: ipse namque tibi dedit, non ego. Quale
autem erat opus? Ut Colossensibus prospiceret,
eosque curaret et observaret. Deo autem astruit
per hoc quod dicit, In Domino: nempe et ipsum
diligentiorum facit, ut illud perficiat, veluti herile
opus; et illos huic subijcit, ut cui a Deo ipsi sint
commissi. Omnino enim propterea scripsit eis, Di-
cite Archippo: ut quando ipsos objurget Archippus,
non accusent tanquam amarulentum, nimirum
agnoscentes quod Pauli hoc sit mandatum, et quod
ipsorum os Archippo dixerit quæ Paulus ei nuntia-
verit. Ut igitur illorum ora obstruat, Paulus arti-
ficiose hoc fecit: quandoquidem alioqui absurdum
erat discipulis de præceptore disputare.

VERS. 18. *Memores estote vinculorum meorum.*
Hoc est, Mei memoriam facite, qui vinculus sum et
condemnatus. Hæc autem maxima est eis consolatio
adversus 501 *quavis afflictionem, meminisse*
Pauli vincti.

Gratia vobiscum. Amen. Hæc præsentem, etiamsi
 afflictiones habueritis et vincula, nihil adversum vos
 poterit. Nam et hoc ipsum in vinculis teneri, gratiæ
 est. Revertebantur enim, inquit, a carcere gauden-
 tes, quod digni judicati essent contumelia affici pro no-
 mine Christi. Viden' dignitatem et honorem esse,
 contumelia affici? Ac revera magna hæc est digni-
 tas. Contingat igitur et nobis indignis, divina gra-
 tia dignos judicari in afflictionibus, ut hac imbecilli-
 tatem nostram supportantes, ad commoditatem istæ
 nobis cedant, multam peccatorum nostrorum cras-
 sitiem expellentes, in gloriam Patris, Filii, sancti-
 que Spiritus. Cui honor in sæcula sæculorum.
 Amen.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ
ΤΗΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ
ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI
BULGARIE ARCHIEPISCOPI
EPISTOLÆ I D. PAULI AD THESSALONICENSES
EXPOSITIO.

502-503 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. *Paulus et Silvanus et Timotheus.* Paulus apostolus ad Thessalonicenses scribens, sibi ipsi conjungit etiam Timotheum : Ephesitis autem scribens, non sic facit, etsi illis cognitus esset Timotheus. Mihi quidem ideo defecisse hoc videtur, quod statim ad Ephesios ipsum missurus esset : supervacuum autem erat Epistolæ conditorem, eum qui hanc mox esset subsequiturus, prædicare. Hic autem non sic se res habet : verum reversus jam erat Timotheus a Thessalonica : merito igitur sibi ipsi hunc conjungit. Præponit autem Timotheo Silvanum, Timotheo fortassis istud præ humilitate sua postulante, imitatus nimirum præceptorem Paulum, qui discipulos suos sibi connumerat. Neque autem **504** apostolum, neque servum secundum consuetudinem suam apostolus hic se appellat, eo quod novitii erant, necdum sufficientem ejus experientiam acceperant. Non igitur eum dignitatis suæ meminisse oportebat.

Ecclesiæ Thessalonicensium. Etsi pauci essent Thessalonicenses, et nondum firmi constitissent, Ecclesiam tamen eos appellat, vel ipso nomine animum illis addens : quandoquidem plerumque Ecclesiæ nomen multitudinem significat.

In Deo Patre et Domino Jesu Christo. Quia et

A**ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.**

Παῦλος καὶ Σιλβανὸς καὶ Τιμόθεος. Πρὸς Θεσσαλονικεῖς ὁ ἀπόστολος Παῦλος γράφων, ἐαυτῷ συντάττει καὶ Τιμόθεον. Ἐφεσίοις δὲ ἐπιστέλλων οὐχ οὕτω ποιεῖ, καίτοι γινωσκομένου αὐτοῖς Τιμόθεου. Ἐμοὶ δοκεῖ ⁶⁰ ὅτι πρὸς μὲν Ἐφεσίους ἐμέλλεν αὐτὸν πέμπειν εὐθέως, καὶ περιττὸν ἦν δημιουργὸν τῆς Ἐπιστολῆς ἀνακηρύττειν τὸν ταύτην ⁶¹ καταληφόμενον. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐπανεβλῶν ἦν ὁ Τιμόθεος ἀπὸ Θεσσαλονίκης · ὥστε εἰκότως ἐαυτῷ τοῦτον ⁶² συντάττει. Προτάττει δὲ Τιμόθεου Σιλβανὸν, ἰσως αἰτησομένου τοῦτο Τιμόθεου διὰ ταπεινοφροσύνην, ἅτε μιμουμένου τὸν διδάσκαλον Παῦλον, ὃς τοὺς μαθητὰς ἐαυτῷ συγκαταριθμεῖ ⁶³. Οὕτε δὲ ἀπόστολον, οὕτε δούλον, κατὰ τὸ εἰσθῆς, ἐαυτὸν ὁ Παῦλος ἐνταῦθα καλεῖ, διότι νεοκατήχρητοι ἦσαν, καὶ οὐδέπω αὐτοῦ ἱκανὴν πείραν ἔλαβον. Οὐκ οὖν ἔδει τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ μνησθῆναι.

B

τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικῶν. Εἰ δὲ ὀλίγοι ἦσαν οἱ Θεσσαλονικεῖς, καὶ οὐδέπω συνεστήκεισαν, ὅμως Ἐκκλησίαν αὐτοὺς καλεῖ, παραμυθούμενος τῷ ὀνόματι · ἐπειδὴ πλῆθος ὡς τὰ πολλὰ σημαίνει τὸ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα.

Ἐν Θεῷ Πατρὶ καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ.

Variæ lectiones.

⁶⁰ δοκεῖν ο. ⁶¹ τούτους ο. ⁶² ἐαυτὸν τούτῳ ο. ⁶³ συγκαταλέγει μ.

Ἐπειδὴ ἦσαν καὶ Ἑλληνικαὶ καὶ Ἰουδαϊκαὶ Ἐκκλησίαι, ἀποδιαστέλλων αὐτὴν ἐκείνων, φησί· Τῇ ἐν Θεῷ Πατρὶ. Μέγα δὲ ἀξίωμα τὸ ἐν Θεῷ εἶναι. Εἴ τις γὰρ ἁμαρτίας ἐστὶ ⁸⁵ δούλος, οὐκ ἐστὶν ἐν Θεῷ. Σημείωσαι δὲ τὸ, Ἐν, ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κείμενον.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. Ἐπεύχεται αὐτοῖς ἵνα [μὴ] ἐπὶ πλεόν προκόψωσιν ἐν τοῖς θεοῖς χάρισμασίν, ἀλλὰ καὶ εἰρήνην ἔχωσι, μὴ φουσιούμενοι κατ' ἀλλήλων.

Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ πάντων ὑμῶν. Εὐθέως ἀπὸ ἔγκωμιου τὸ προοίμιον. Τῷ γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, δείκνυσιν αὐτοῦς κατωρθωκότας ⁸⁶ τοιαῦτα, ἐξ ὧν δοξάζεται ὁ Θεός. Ἄμα δὲ καὶ ταπεινοφροεῖν διδάσκει, ὡς τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν ἐργαζομένου.

Μνησθῆναι ὑμῶν ποιούμενοι ἐπὶ τῶν προσευχῶν ἡμῶν. Τὸ μὲν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων αὐτῶν· τὸ δὲ μεμνηθῆναι ἐπὶ τῶν προσευχῶν, τῆς πρὸς αὐτοῦς ἀγάπης.

Ἀδιαλείπτως μνημονεύοντες ὑμῶν. Οὐ μόνον, φησὶν, ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου μέμνημαι ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε πάντοτε. Τοῦτο δὲ τῆς ἐπιτεταμένης αὐτοῦ ἀγάπης δείγμα.

Τοῦ ἔργου τῆς πίστεως. Τουτέστι τῆς ἐνστάσεως ὑμῶν. Τοῦτο γὰρ ἔργον πίστεως, τὸ στερεῶς ἵστασθαι, οὐχὶ τὸ λόγοις μόνον αὐχεῖν τὴν πίστιν.

Καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης. Ποῖος κόπος τὸ ἀγαπᾶν; Τὸ μὲν ἀπλῶς, οὐδὲ εἰς· τὸ δὲ γνησίως, πολὺς κόπος. Ὅταν γὰρ τις διὰ τὸν ἀγαπώμενον πάντα ὑπομένῃ, πῶς οὐ κόπος; Καὶ Θεσσαλονικεῖς ⁸⁷ οὖν πολλὰ ἔπαθον διὰ τὴν πρὸς τὸν Παῦλον ἀγάπην, ὡς μαθήσῃ ἐκ τῆς βίβλου τῶν Πράξεων.

Καὶ τῆς ὑπομονῆς τῆς ἐπιπίδος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πολλοὺς, φησὶν, ὑπεμείνατε καὶ μακροὺς πειρασμούς· ὑπεμείνατε δὲ τῇ ἐπιπίδι βροννύμενοι. Μετὰ πληροφορίας γὰρ ἐπίστευον τοῖς ἀποκειμένοις ἐπάθλοισ· ἐπεὶ δὲ ὁ Θεὸς συνεχώρει ἐν ἀρχῇ πειράζεσθαι, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι ἀπλῶς καὶ κολακεία τὸ κήρυγμα συνίστατο, καὶ δειχθῆ. ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνη πειθῶ, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἦν ἡ τὰς ψυχὰς πειθούσα.

Ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν. Διχῶς τοῦτο νοήσεις· ἢ, Μνημονεύοντες Ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν· ἢ, Τοῦ ἔργου τῆς πίστεως, ⁸⁸ D τοῦ ὄντος Ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ. Μὴ γὰρ νομίσητε ὅτι ἀκερδῶ; πονεῖτε ⁸⁹, ἀλλὰ πάντα ἔμπροσθεν εἰσι τοῦ Θεοῦ· ὥστε καὶ τοὺς μισθοὺς ἀποδώσει.

Εἰδότες, ἀδελφοί ἡγαπημένοι, ἐκ Θεοῦ ⁹⁰ τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν. Μνημονεύομεν, φησὶν, ὑμῶν, διότι οἶδαμεν ὅτι ἐκλεγμένοι ἐστέ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἐξελέγητε γὰρ εἰς τὴν πίστιν ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον, ὦ Παῦλε; Ἄκουε, φησὶ, τῶν εἰρησῶν

Ἐπιτίθητε τὸ Εὐαγγέλιον ὑμῶν οὐκ ἐγενήθη πρὸς

P Act. xvii, 5.

Variae lectiones.

⁸⁵ εἴη σ. ⁸⁶ ἐργαζομένους ο. ⁸⁸ ποιεῖτε ο. ⁸⁷ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ο.

A Græcæ et Judaicæ fuerunt Ecclesiæ, hanc ab illis distinguens dicit, *Quæ est in Deo Patre*. Præclara autem dignitas est, in Deo esse. Si enim quisquam peccati fuerit servus, non est in Deo. Observa hic præpositionem (*In*) Patri ac Filio tribui.

Gratia vobis et pax. Optat eis, ut in divinis donis promoveant, sed tamen ut, non erga se mutuo inflati, pacem habeant.

VERS. 2. *Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis*. Statim post euconium præmium auspicatur. Nam per hoc quod pro ipsis gratias agat Deo, indicat operatos ipsos esse talia, quorum causa Deus glorificetur. Simul autem humiliter sapere docet, tanquam Deus omnia operetur.

B *Memoriam vestri facientes in orationibus nostris*. Quod gratias agit Deo, isthuc est propter virtutes eorum : quod vero meminerit eorum in precationibus suis, charitatis est.

VERS. 3. *Sine intermissione memores*. Non solum, inquit, in orationibus meis vestri recordeo, verum et alias semper. Istud autem vehementis charitatis est indicium.

Operis fidei vestræ. Hoc est, constantiæ vestræ. Istud enim est opus fidei, firmiter consistere, et non solis verbis in fide gloriari.

Et laborem charitatis. Qualis autem labor est diligere? Si simpliciter diligas, nullus est. Sin germane, multus est labor. Quando enim quisquam ob dilectum sibi quidvis sustinuerit, quo pacto labor non erit? Thessalonicenses autem propter charitatem, qua Paulum prosecuti sunt, multa perpessi erant, ut discas ex Actorum libro p.

Et sustinentiam spei Domini nostri Jesu Christi. Multas, inquit, et longas tentationes sustinistis. Sustinistis autem spe roborati. Cum certitudine enim credebant repositis præmiis. Deus enim in principio tentari eos permittebat, ne quis diceret, quod simpliciter et per adulationem Evangelii prædicatio constaret, utque monstretur non esse humanam istam persuasionem, verum Dei potentiam quæ animabus persuadebat.

505 *Ante Deum et Patrem nostrum*. Bifariam hoc intelliges : vel, Recordantes ante Deum, sive coram Deo et Patre nostro : vel, Operis fidei vestræ, quod est ante Deum. Ne enim existimetis quod sine lucro laboratis, cæterum omnia sunt coram Deo : itaque et mercedem reddet.

VERS. 4. *Scientes, fratres dilecti, a Deo electionem vestram*. Meminimus, inquit, vestri, eo quod sciamus vos esse electos a Deo : electi enim estis ad fidem præ multis aliis. Unde vero hoc liquet, dive Paule? Audi, inquit, quæ sequuntur :

VERS. 5. *Quia Evangelium nostrum non fuit ad vos*

in sermone tantum. Inde, inquit, perspicuum est, quod electi sitis, eo quod Deus prædicationem Evangelii in vobis glorificaverit. Non enim ita simpliciter prædicavimus, quin etiam signa sunt edita, quibus testatus est Deus fidem sibi vestram probari, tanquam eorum qui ab eo electi essent et prædestinati.

Sed et in virtute. Hoc est, in signis quæ facta sunt ad beneficentiam gratorum, et ad pœnam ingratorum.

Et in Spiritu sancto. Vel quod in sapientia spirituali et non externa: vel quod Spiritus sanctus credentibus dabatur.

Et in certitudine multa. Hoc est, in ærumnis et afflictionibus. Quemadmodum signa et Spiritus sancti largitio propter illorum, qui crediderunt, certam persuasionem facta erant: ita tribulationes Evangelii causa perpressæ magno sunt illi firmamento.

Sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos. Vos, inquit, testes estis, quomodo in vobis conversati sumus, et quod cum alacritate multa prædicaverimus. Sed et hoc propter vos. Quia enim electi eratis, propterea nihil non vestri causa laboravimus: pro dilectis enim a Deo quis quidvis non patiar? Hic autem sua etiam facta attingit, etiamsi tecte: vult enim priusnam eos commendare.

VERS. 6. *Et vos imitatores nostri facti estis, et Domini.* Confortat eos cum laudando, tum ad memoriam revocando, quod et ipsi non sint in periculis eo facti inferiores. Deus bene quantum est encomium, eos statim præceptoris sui imitatores factos esse; nec ejus tantum, verum etiam Domini! Qui vero Domini imitatores facti sunt? Quoniam et ipse multa passus lætatur: sponte enim ad id accedebat, adeo ut diceret Patri: *Glorifica me* ¶.

Excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti. Verbum non simpliciter cum tribulatione suscepistis, sed cum multa, hoc est, **506** cum periculis. Atque hoc discas ex Actis apostolorum. Attamen afflictionem hanc, seu pericula, læti suscipite. Interpretans autem quomodo liceat et fieri possit, ut quispiam in afflictione lætetur, dixit, *Cum gaudio Spiritus sancti.* Non enim permisit vos Spiritus sanctus dolere, sed dolor erat in rebus corporalibus; gaudium vero a Spiritu dabatur. Quemadmodum enim in flamma pueri a Spiritu exsibilante irrorabantur; hunc ad modum et vos in periculis Spiritus lætos faciebat, futuram vobis præmonstrans retributionem. Animadvertite autem tum quempiam fieri imitatore[m] Domini, quando pericula sustinet cum gaudio Spiritus sancti.

VERS. 7. *Ita ut vos facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia et Achaia.* Etsi postremo

¶ Joan. xvii, 1.

Ἐν ὑμᾶς ἐν λόγῳ μόνον. Ἐκ τούτου, φησί, ἔβηλον ὅτι ἐκλεκτοὶ ἐστέ, ἐκ τοῦ τῶν Θεῶν τὸ κήρυγμα ἐν ὑμῖν δοξάσαι. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὕτως ἐκηρύξαμεν, ἀλλὰ καὶ σημεῖα ἐγένοντο, τοῦ Θεοῦ πάντως εὐδοκούντος ὑμᾶς πιστεῦσαι, ὡς ἐκλεκτοὺς αὐτῷ καὶ προωρισμένους.

Ἄλλα καὶ ἐν δυνάμει. Τουτέστι ἐν σημεῖοις, καὶ πρὸς εὐεργεσίας τῶν εὐγνωμόνων, καὶ πρὸς κολάσεις τῶν ἀγνωμόνων γινομένοις.

Καὶ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ. Ἡ ὅτι ἐν σοφίᾳ πνευματικῇ, οὐ τῆ ἔξω· ἥ ὅτι Πνεῦμα ἅγιον ἐδίδοτο τοῖς πιστεύουσι ¶.

Καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ. Τουτέστι, καλὴν κακώσεσι καὶ θλίψεσιν. Ὡς περ τὰ σημεῖα καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος χορηγία διὰ τὴν τῶν πεπιστευκότων πληροφορίαν ἐγένοντο· οὕτω καὶ αἱ ὑπὲρ τοῦ κήρυγματος θλίψεις μεγάλη βεβαίωσις αὐτοῦ εἰσι.

Καθὼς οἴδατε, οἱ ἐγενήθημεν ἐν ὑμῖν δι' ὑμῶν. Ὑμεῖς, φησί, μάρτυρες, πῶς ἐν ὑμῖν ἀνεστράφημεν, καὶ ὅτι μετὰ προθυμίας πολλῆς ἐκηρύξαμεν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο δι' ὑμᾶς. Διότι γὰρ ἐκλεκτοὶ ἦτε, διὰ τοῦτο πάντα ὑπὲρ ὑμῶν ἐπουδάσαμεν· ὑπὲρ γὰρ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀγαπητῶν τί οὐκ ἐν τῆς πάθοι; Ἐνταῦθα δὲ καὶ τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων ἔπτεται, εἰ καὶ ἐπαισιωσμένως. Βούλεται γὰρ πρότερον ἐκείνους ἐγκωμιάσαι.

Καὶ ὑμεῖς μιμηταὶ ἡμῶν ἐγενήθητε καὶ τοῦ Κυρίου. Ἀναβρώνουσιν αὐτοὺς τῷ τε ἐπαινεῖν, καὶ τῷ ὑπομιμνήσκειν ὅτι καὶ αὐτοὶ οὐκ ἀπελείψθησαν αὐτοῦ τοῖς κινδύνοις. Βαβαὶ δὲ, οἶον τὸ ἐγκωμιον, μιμητὰς εὐθὺς τοῦ διδασκάλου γενέσθαι, καὶ οὐ μόνον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κυρίου! Πῶς δὲ ἐγένοντο τοῦ Κυρίου μιμηταί; Ὅτι καὶ αὐτὸς πολλὰ παθῶν ἔχαιρεν· ἐκὼν γὰρ ἐπὶ τοῦτο ἤρχετο, ὥστε καὶ λέγειν τῷ Πατρὶ· *Δόξα σοὶ με.*

Δεξιμένοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ, μετὰ χαρᾶς Πνεύματος ἀγίου. Οὐχ ἀπλῶς μετὰ θλίψεως ἐδέξασθε τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς, τουτέστι, μετὰ κινδύνων. Καὶ τοῦτο μαθήση ἀπὸ τῶν Πράξεων. Ἄλλ' ὁμως ταύτην τὴν θλίψιν, ἦτα τοὺς κινδύνους, χαίροντες ὑποδέχεσθε. Ἐρμηνεύων δὲ, πῶς ἐνεστὶν ἐν θλίψει χαίρειν, εἶπε· *Μετὰ χαρᾶς Πνεύματος ἀγίου.* Οὐ γὰρ ἀφήκεν ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα **D** ἀλγεῖν, ἀλλ' ἡ μὲν ἀλγηδὼν ἐν τοῖς σωματικαῖς, ἡ δὲ παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐδίδοτο. Ὡς γὰρ ἐν τῇ φλογὶ ἐδροσίζοντο οἱ παῖδες τῷ διασυρίζοντι Πνεύματι, οὕτω καὶ ὑμᾶς ἐν τοῖς κινδύνοις ἐχαροποιεῖ τὸ Πνεῦμα, τὴν μέλλουσαν προσδεικνύον [f. προδ.] ὑμῖν μισθαποδοσίαν. Ὅρα δὲ ὅτι τότε τις γίνεται τοῦ Κυρίου μιμητῆς, ὅτε κινδύνους ὑπομένει μετὰ χαρᾶς ἀγίου Πνεύματος.

Ὅστε γενέσθαι ὑμᾶς τύπους πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ Ἀχαίᾳ. Καὶ

Variæ lectiones.

¶ πιστεύουσι m. ¶ πάσων m.

μὴ ἐν ὑστερῶν ἦλθε Παῦλος πρὸς τοὺτους, ἀλλ' οὐ-
τως ἐλάμψατε, φησὶν, ὡς τῶν προλαβόντων γενέσθαι
διδάσκαλοι. Καὶ τοῦτο δὲ μίμησις Παύλου· καὶ γὰρ
καὶ αὐτὸς ὑστερος προσελθὼν, πάντας ὑπερέβαλεν.
Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε, Τύπους γενέσθαι πρὸς τὸ πιστεῦ-
σαι, ἀλλὰ, Τοῖς ἤδη πιστεῦσαι¹⁰ τύπος ἐγένεσθε,
πῶς δεῖ πιστεῦειν, ὅτι μετὰ θερμότητος καὶ τῆς
πρὸς τοὺς κινδύνους ἐτοιμότητος. Ἀχαιοὺς δὲ τὴν
Ἑλλάδα φησὶν.

Ἄφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου.
Τουτέστιν, Ἡ περὶ τῆς ὑμῶν ἀρετῆς φήμη ἐποίησεν
ἐξάκουστον γενέσθαι πᾶσι τὸ κήρυγμα, καὶ πάντων
ὑμᾶς παιδεύσας δειχθῆναι. Τὸ δὲ, Ἐξήχηται, ὡς
ἐπὶ σάλπιγγος λαμπρὸν ἤχουσης, καὶ ἐπὶ πολλῷ
φθασούσης.

Οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ Ἀχαίᾳ, ἀλλὰ
καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἢ πίστις ὑμῶν ἢ πρὸς τὸν
Θεὸν ἐξελέλυθεν. Τὴν μὲν Μακεδονίαν, φησὶ,
καὶ τὴν Ἑλλάδα τοῦ λόγου καὶ τῆς διδασκαλίας
ἐνεπλήρωσατε τῷ καθ' αὐτοὺς ὑποδείγματι· τοῦ δὲ
θαύματος, πάντα τρόπον, ὅπως ἐν αὐτῷ βραχεῖ
χρόνῳ τοσαύτην πίστιν [μακρὰν] ἐπεδείξασθε. Ὡς
περὶ ἐμψύχου δὲ τινος διαλεγόμενος εἶπε τὸ, Ἐξ-
ελέλυθεν.

Ὅστε μὴ χρεῖαν ἡμᾶς ἔχειν λαλεῖν τι. Οὕτως
ἐστὶ σφοδρὰ καὶ ἐνεργῆς ἡ τῆς πίστεως ὑμῶν φήμη,
ὥστε οὐδὲ περιμένουσιν ἡμᾶς οἱ ἄνθρωποι εἰπεῖν τι
περὶ ὑμῶν, ἀλλ' ὁσάκις ἐπιχειρήσομεν λέγειν, ἵνα
κἀκεῖνους εἰς τὸν Ἰσον ζῆλον ἐμβάλωμεν, προφθά-
νουςιν ἡμᾶς ἐκείνους, τὰ ὑμέτερα καλὰ διηγούμενοι.

Αὐτοὶ γάρ περὶ ὑμῶν ἀπαγγέλλουσιν, ὅποιαν
εἴσοδον ἔχομεν¹¹ πρὸς ὑμᾶς. Τουτέστιν, ὅτι Ἡ
ἡμετέρα πρὸς ὑμᾶς ἔλευσις θανάτων ἔγεμε μυ-
ρίων, ἀλλ' ὁμως ὑμεῖς οὐκ ἐσκανδαλισθητε ἐφ' ἡμῖν.
Ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς κινδύνους δι' ἡμᾶς περιπεσόντες,
οὐκ ἀπεστράφητε ἡμᾶς, ἀλλ' οὕτως ἡμῶν εἴγεσθε,
ὡς μυρίων ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες. Δευτέρα δὲ ἦν
αὕτη εἴσοδος. Καὶ γὰρ ἀπελθὼν εἰς Βέρροϊαν ἐδώ-
χθη· κἀκεῖθεν ἐλθὼν, οὕτως ἐδέχθη, ὥστε καὶ τὰς
ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ αὐτοῦ θεῖναι.

Καὶ πῶς ἐπεστρέψατε πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν
εἰδώλων, δουλεύειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ. Του-
τέστιν, ὅτι εὐκόλως, ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρό-
τητος. Ἐνταῦθα δὲ ἀνεπαχθέστερον καὶ πραίνεσιν
εἰσήγαγεν, ἀναμνηστικῶν αὐτοὺς εὐμεθόδως ἀπὸ
τῶν εἰς τίνα μετήλθον, ἵνα καὶ ἀξίως αὐτῶν ζῶσι.

Καὶ ἀναμνηρεῖν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν οὐρα-
νῶν (ὃν ἤγειρεν ἐκ τῶν νεκρῶν), Ἰησοῦν τὸν
ρῦόμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης.
Καὶ τοῦτο τῆς αὐτῆς μεθόδου ἐστὶ. Διδάσκει γὰρ
ἐν εἰδῆ διηγήσεως, περιμένειν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.
Παραμυθία γὰρ μεγίστη τοῖς θλιβομένοις τοῦτο, ὅτι
ὁ παθὼν ἠγέρθη, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστὶ, καὶ ὅτι
ἦξει, καὶ ἡμᾶς μὲν τοὺς θλιβομένους ρύσεται ἀπὸ
τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης, τουτέστι τῆς κολάσεως,

A ad eos Paulus venerit, sic tamen, inquit, resplen-
dulistis, ut eorum qui præcesserint vos facti sitis
doctores. Atque hæc est Pauli imitatio. Nam et ipse,
postremus accedens, omnes superavit. Expende
autem, quod non dixerit, Facti estis forma, ut cre-
derent alii; verum jam credentibus forma facti
estis, quomodo oporteat credere, nimirum cum
fervore et promptitudine ad pericula. Per Achaiam
autem Græciam intelligit.

VERS. 8. A vobis enim insonuit sermo Domini. Hoc
est, fama de virtute vestra fecit, ut prædicatio in-
notesceret omnibus, vosque omnium institutores
ostenderemini. Illud autem, Insonuit, veluti de
tuba dictum est, quæ clare sonat, et sonitus ejus ad
multos pervenit.

B Non solum in Macedonia et Achaia, sed et in
omni loco fides vestra quæ est ad Deum, egressa est.
Exemplo vestro, inquit, Macedoniam quidem et
Achaiam verbo et doctrina replestis; admiratione
vero, omnem locum, quomodo scilicet in tam brevi
temporis spatio tantam fidem ostendistis. Tanquam
autem de re animata loquens dixit, Egressa est.

Ita ut non sit nobis necesse quidquam loqui. Adeo
vehemens et efficax est fidei vestræ fama, ut neque
expectent nos homines dum quidquam de vobis
dicamus: verum quoties narrare conamur, ut illos
ad parem æmulationem injiciamus, præveniant nos
illi, vestra nobis bona prædicantes.

VERS. 9. Ipsi enim de nobis annuntiant, qualem
introitum habuerimus ad vos. Hoc est, quod noster
ad vos adventus refertus fuerit innumeris mortibus,
vos tamen non estis offensi in nobis. Quinetiam
vos in pericula propter nos incidentes, non aversi
estis a nobis, sed sic nobis adhærebatis, ceu inu-
meris bonis a nobis aucti essetis. Secundus autem
iste ejus accessus erat. Etenim profectus 507 in
Berrhæam, persecutionem passus est: ac inde ve-
niens, sic est receptus, ut vel animas suas pro eo
impenderent.

Et quomodo conversi estis ad Deum a simulacris,
ut serviatis Deo viventi et vero. Hoc est, quod facile,
et cum magna vehementia ac summo studio. Hic au-
tem adhortationem minus molestem introduxit, scite
eis in memoriam revocans a quibus ad quæ trans-
ierint, et ut iis digne vivant.

VERS. 10. Et expectetis Filium ejus de cælis,
(quem excitavit ex mortuis) Jesum, qui eripit nos
ab ira ventura. Et hoc est ejusdem methodi: docet
enim sub narrationis specie, expectare Filium Dei.
Afflicti enim hæc est maxima consolatio, quod qui
passus est, excitatus est, jamque in cælis est, tum
quod ille venturus est, ut nos qui affligimur, libe-
ret ab ira ventura, hoc est, a pœna, tanquam eos
qui illi per fidem et immaculatam vitam placueri-

Variæ lectiones.

¹⁰ πιστεύουσι ο. ¹¹ ἔχομεν ο.

ius : eis autem qui nos affligunt, non parcat. Quoniam autem pericula jam sunt in manibus, bona vero in spe, magnam ipsis fidem tribuit ; siquidem expectant et sperant firmiter quæ futura sunt.

CAPUT II.

VERS. 1. *Nam ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, quod non fuerit inanis.* Vestra, inquit, sane magna sunt : interim tamen neque nos humana ratione usi sumus, neque inanis fuit introitus noster, hoc est, sine periculis ac sine tentationibus, ac nihil habens firmitatis. Nam, ut sæpe dictum est, pericula sunt quæ fidem consolidant : citra hæc autem inanis fuerit et vacua.

VERS. 2. *Sed ante malis afflicti, et contumeliis affecti, sicut scitis, Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Evangelium Dei in multo certamine.* Cum evasissemus, inquit, pericula apud Philippenses, in alla incidimus rursus. Vide autem, quomodo Deo rursus omnia referat accepta : Confisi, inquit, fuimus Deo, hoc est, ab eo confortati.

VERS. 3. *Exhortatio enim nostra non fuit ex errore.* Hoc est, doctrina nostra non fuit ex impostura. Impostores enim seipsos non solent in pericula conjicere, sed potius in deliciis : ego vero meipsum periculis obiecti. Hinc itaque manifestum est, quod doctrina mea non erret, et quod pro humanis rebus non elegerim periculis esse obnoxius, verum ob divina ac stabilia bona.

Neque ex immunditia. Hoc est, non 508 impurum aliquid doceo, qualia sunt magorum et incantatorum.

Neque in dolo. Non in innovatione, vel seditione, ut Theudæ sectatores.

VERS. 4. *Sed sicut probati sumus a Deo, ut crederetur nobis Evangelium, ita loquimur.* Deus, inquit, probavit nos, et elegit, ut committeret nobis Evangelium : non autem elegisset, nisi dignos novisset. Tales igitur manemus probati, quales electi sumus ab ipso ad talem prædicationem.

Non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra. Hoc est, non ut vobis placeamus, hæc facimus omnia : sed Deo placere volentes, qui abdita explorat (nam, *Probat*, hoc significat nunc) ; vel quia recipit corda et coronat. Nemo autem dolosus, et impostor, et immundus, huic placere potest.

VERS. 5. *Neque enim aliquando in sermone adulationis fuimus, sicut scitis.* Postquam in prioribus laudavit eos, ne suspensum faciat laudem, ait : Nunquam alias vobis adulatus sum (quod est decipientium), proinde neque jam nunc adlabor.

Neque in occasione avaritiæ : Deus testis. Neque præ pecuniæ amore prædicavimus vobis. Quod igitur

ἄτε εὐηρεστηκότας αὐτῶν διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀμώμου πολιτείας · τῶν δὲ θλιδόντων ἡμᾶς οὐ φείσεται. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μὲν δεῖνὰ ἐν χερσὶ, τὰ δὲ χρηστὰ ἐν ἐλπίσι ²², μεγάλῃν αὐτοῖς προσμαρτυρεῖ πίστιν, εἰ γὰρ ἀναμένουσι καὶ ἐλπίζουσι βεβαίως τὰ μέλλοντα.

ΚΕΦΑΛ Β΄.

Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, ἀδελφοί, τὴν εἰσοδὸν ἡμῶν τὴν πρὸς ὑμᾶς, ὅτι οὐ κενὴ γέγονε. Καὶ τὰ μὲν ὑμέτερα, φησὶ, μεγάλα · πλὴν οὐδὲ ἡμεῖς ἀνθρωπίνῃ λόγῳ ἐχρησάμεθα, οὐδὲ κενὴ ἡ εἰσοδὸς ἡμῶν, τούτέστιν, ἀνευ κινδύνων, καὶ ἀπειραστος καὶ οὐδὲν στεγρὸν ἔχουσαν. Ὡς γὰρ πολλάκις εἰρηται, οἱ κίνδυνοὶ εἰσιν εἰ στερεοῦντες τὴν πίστιν · ἀνευ δὲ τούτων κενὴ ἀν’ ἦν.

^B Ἀλλὰ προκαθόντες, καὶ ὑβρισθέντες, καθὼς οἴδατε, ἐν Φιλίπποις, ἐπαρρησιασάμεθα ἐν τῷ Θεῷ ἡμῶν λαλήσαι πρὸς ὑμᾶς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ ἐν κολλῶ ἀγῶνι. Ἀπὸ κινδύνων, φησὶν, ἐκφυγόντες τῶν ἐν Φιλίπποις, πάλιν εἰς ἑτέρου; κινδύνους ἐνεπέσομεν ²³. Ὅρα δὲ, πῶς τῷ Θεῷ πάλιν τὸ πᾶν ἀνέθηκεν, Ἐπαρρησιασάμεθα, εἰπὼν, ἐν τῷ Θεῷ, τούτέστιν, ὑπ’ ἐκείνου ἐνδυναμούμενοι.

Ἡ γὰρ παράκλησις ἡμῶν οὐκ ἐκ πλάνης. Τούτέστιν, ἡ διδασχὴ οὐκ ἐκ πλάνης. Οἱ γὰρ πλανῶντες οὐκ εἰς κινδύνους ἑαυτοῦς ἐκδιδόασιν, ἀλλ’ εἰς τρυφάς · ἐγὼ δὲ ἑμαυτὸν εἰς κινδύνους ἐξέδωκα. Ὅσα δὴλον ἐντεῦθεν, ὅτι ἡ διδασχὴ μου οὐ πλανῆ, οὐδὲ ὑπὲρ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀνέχομαι. ²⁴ κίνδυνοι εἰσιν, ἀλλ’ ὑπὲρ θεῶν καὶ μονίμων.

^C Οὐδὲ ἐξ ἀκαθαρσίας. Τούτέστιν, οὐκ ἀκάθαρτον τι διδάσκω, οἷα τὰ τῶν μάγων καὶ γοήτων.

Ὅτε ἐν δόλῳ. Ὅτε ἐπὶ νεωτεροποιᾷ καὶ σιστάσει, ὡς οἱ περὶ Θεοῦδαν.

Ἀλλὰ καθὼς δεδοκιμάσμεθα ὑπὸ Θεοῦ πιστευθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον, οὕτω λαλοῦμεν. Ὁ Θεός, φησὶν, ἰδοκίμασεν ἡμᾶς, καὶ ἐξελέξατο πιστευθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον · οὐκ ἂν δὲ ἐξελέξατο, εἰ μὴ ἀξίως ἐγίνωσκε. Τοιοῦτοι μὲν οὖν μένομεν δίκιοι, καὶ οἷα ἐξελέγημεν παρ’ αὐτοῦ εἰς τὸ τηλικούτον κήρυγμα.

Ὅχι ὡς ἀνθρώποις ἀρέσκοντες, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ δοκιμάζοντι τὰς καρδίας ἡμῶν. Τούτέστιν, οὐχ ἵνα ὑμῖν ἀρέσωμεν, ταῦτα πάντα ποιοῦμεν · ἀλλὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκειν θέλοντες, ὅς τὰ κρυπτά ἐξετάζει (τὸ γὰρ, *δοκιμάζει*, τοῦτο σημαίνει νῦν) · ἡ δὲ ἀποδέχεται τὰς καρδίας καὶ στεφανοῖ. Οὐδεὶς δὲ δολερὸς, καὶ ἀπατεῶν, καὶ ἀκάθαρτος, τοῦτω δύναται ἀρέσκειν.

Ὅτε γὰρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, καθὼς οἴδατε. Ἐπειδὴ προλαβὼν ἐπήνεσεν αὐτοῖς, ἵνα μὴ ὑποπτον ποιῆση τὸν ἑταῖον, φησὶν, οὐδὲ ἄλλοτε ποτε ²⁵ ἐκολάκευσα ὑμᾶς (ὅπερ ἐστὶ τῶν πλανώντων) · οὐκοῦν οὐδὲ νῦν.

Ὅτε ἐν προφάσει πλανεθείας · Θεὸς μάρτυρ. Ὅτε διὰ φιλοχρηματίαν ἐκηρύξαμεν ὑμῖν. Τοῦ μὲν

Variæ lectiones

²² ἐν ἐλπίσι χρησταίς m. ²³ ἑαυτοῦς ἐπεβρίψαμεν o. ²⁴ ἀνθρωπίνου πραγματος εἰλόμην o. ²⁵ οὐδέποτε θ.

οὐκ ἂν μὴ κολακεύσαι, καὶ ὑμεῖς μάρτυρες · τοῦ δὲ μὴ Α
φιλοχρήματον εἶναι με, Θεὸς μάρτυς · ὑμῖν ⁹⁵ γὰρ
ἄβηλον τοῦτο.

Ὅτε ζητοῦντες ἐξ ἀνθρώπων δόξαν, οὔτε
ἀφ' ὑμῶν, οὔτε ἀπ' ἄλλων. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἥτιμά-
σθημεν, οὐδ' ὅτι Οὐκ ἀπελαύσαμεν τιμῆς, ἵνα μὴ
δόξῃ ὀνειδίζων αὐτούς ⁹⁷ · ἀλλ', Οὐκ ἐζητήσαμεν
τιμῆν, καίτοι γε τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἀπαιτοῦντος.
Εἰ γὰρ τοὺς βασιλικούς πρέσβεις πολλῆς ἀξιοῦμεν
τιμῆς, πολλῶ μᾶλλον τοὺς τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν δόξης
ἕνεκεν πράξομεν τι, οἱ μὴ τὸ παρ' ὑμῶν, μήτε παρ'
ἄλλων, ὡς διδάσκαλοι, θέλοντες τιμᾶσθαι;

Δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστο-
λοι. Ἦ ἐν τιμῇ, καὶ δόξῃ, καὶ ἰσχύι· ἢ δυνάμενοι ⁹⁸
λαμβάνειν καὶ τρέφεσθαι, καὶ βαρεῖς ὑμῖν εἶναι. Καὶ
γὰρ τὸ ἀξίωμα ἡμῶν τοῦτο ἀπαιτεῖ, λαμβάνειν παρ' Β
ὑμῶν.

Ἄλλ' ἐγενήθημεν ἥπιοι ἐν μέσῳ ὑμῶν. Ἦπιοι,
τουτέστι πρῶτοι, ἀβαρεῖς. Ἦ καὶ, Νήπιοι ἐν μέσῳ
ὑμῶν, τουτέστιν, ἀκέραιοι ⁹⁹, ἀφιλόδοξοι. Τὸ γὰρ νή-
πιον οἶδεν τοιοῦτον λογίζεται. Καὶ τὸ, Ἐν μέσῳ
ὑμῶν, τοιοῦτον ἔχει νοῦν · Ὡς εἰς ἐξ ὑμῶν ἐγενόμην,
οὐ τὴν ἄνω τάξιν ¹ λαδών.

Ὡς ἂν τροφὸς θάλπη τὰ ἑαυτῆς τέκνα. Τὴν
φιλοστοργίαν αὐτοῦ δεῖκνυσι. Μὴ ἢ τροφὸς κολα-
κεύει; μὴ χρήματα αἰτεῖ παρὰ τῶν παίδων τῶν
μικρῶν; Οὕτω δεῖ τὸν διδάσκαλον εἶναι προσηγῆ,
καταφιλοῦντα τοὺς ἐμπαρονοῦντας αὐτῷ, ὡς καὶ ἡ
τροφὸς τὰ παιδία, κἂν τύπτωσιν.

Ὅπως ἐμειρόμενοι ὑμῶν, εὐδοκοῦμεν μεταδοῦ-
ναι ὑμῖν, οὐ μόνον τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ
καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς. — Ὁμειρόμενοι ὑμῶν,
τουτέστι, Προσδεμένοι ὑμῖν καὶ ἐχόμενοι ὑμῶν,
παρὰ τὸ, ἰμοῦ, καὶ τὸ, εἶρω, τὸ συμπλέκω. Τινὲς δὲ,
Ἱμειρόμενοι, ἀνέγνωσαν, ἀντὶ τοῦ, ἐπιθυμοῦντες,
οὐκ ἔστι δέ. Οὐ μόνον οὖν, φησὶν, οὐδὲν ἐλάδομεν ἀφ'
ὑμῶν, ἀλλ' εἰ οὐκ ἂν εὐδοκοῦμεν, τουτέστι, σφόδρα
θέλομεν ² καὶ τὰς ψυχὰς εἰς ὑμᾶς κενῶσαι. Τὸ μὲν
οὖν διδόναι τὸ Εὐαγγέλιον, τιμιώτερον · τὸ δὲ τὴν
ψυχὴν δοῦναι, δυσκολώτερον, καὶ μανικωτέρας ³
ἀγάπης · ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἐπάγει.

Διότι ἀγαπητοὶ ἡμῖν γενήθησθε ⁴. Ἴνα μὴ δόξῃ
λέγειν ταῦτα πάντα ὡς κἀμῶν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ὡς C
ἄφρων τιμηθῆναι παρ' αὐτῶν ὑπὲρ τούτου, φησὶν,
ὅτι δι' οὐδὲν ἄλλο ταῦτα ποιῶ, ἢ διὰ τὴν ἀγάπην. Οὐ
γὰρ ἀντιμισθίαν ζητῶ · ἀλλὰ δι' αὐτὸ τὸ καλόν.

Μνημονεύετε γὰρ, ἀδελφοί, τῶν κόπων ἡμῶν
καὶ τῶν μόχθων · νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι
πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τίνα ὑμῶν, ἐκηρύξαμεν
εἰς ὑμᾶς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ. Οὐκ εἶπε, Μνη-
μονεύετε τὰς εὐεργεσίας τὰς παρ' ἰμοῦ, ἀλλὰ,
Τῶν κόπων ⁵· καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ, καὶ τῶν μό-

tur non sim adulatus, vos testes estis : quod autem
non sim pecuniarum amator, neque avarus, Deus
testis : istud enim vos latet.

VERS. 6. *Nec quærentes ab hominibus gloriam,
neque a vobis, neque ab aliis.* Non dixit, ignominia
affecti sumus, neque, Non sumus honore dignati,
ne videatur ipsis exprobrare : verum, *Non quæsi-
mus honorem,* cum tamen prædicatio hoc postulet.
Nam si regios legatos magno honore dignamur,
multo magis Dei legatos. Quomodo igitur gloria
causa agemus aliquid, qui neque vobis, neque ab
aliis, tanquam doctores cupiamus honorari?

VERS. 7. *Cum possemus vobis oneri esse ut Christi
apostoli.* Vel honore, et gloria, et amplitudine,
vel potuissemus accipere a vobis et ali, adeoque
graves esse vobis. Etenim dignitas nostra hoc po-
stulat, ut accipiamus a vobis.

Sed facti sumus in medio vestri mites. Mites, hoc
est mansueti, sine gravamine, Vel, infantes in
medio vestri, hoc est innocentes, vanæ gloriae ex-
pertes. Infans enim nihil tale cogitat. Itidem, *In
medio vestrum,* talem habet sensum : factus sum
veluti unus ex vobis, qui non superiorem sortem
acceperim.

Tanquam si nutrix foveat suos ipsius filios. Au-
rem suam ostendit. Numquid nutrix adulatur? num-
quid a parvulis 509 infantibus pecuniam expetit?
Pari ratione doctorem convenit esse mitem, ac dea-
mantem etiam eos, qui ei insultaverint, perinde ac
nutrix pueros, etiamsi eam feriant.

VERS. 8. *Sic obstricti vobis, volebamur tradere
vobis, non solum Evangelium Dei, sed et nostras
ipsorum animas.* Ὁμειρόμενοι ὑμῶν, hoc est, obligati
vobis, atque vobis adhaerentes ab ἰμοῦ, et εἶρω,
connecto. Nonnulli vero, Ἱμειρόμενοι, legerunt, id
est, desiderantes; sed male, Non solum igitur, in-
quit, nihil a vobis accepimus, verum si possibile
esset, εὐδοκοῦμεν, hoc est, vehementer volebamur
etiam animas vestras in vos impendere. Proinde
Evangelium impertiri, est honorificentius; animam
autem impendere, difficilior est vehementiorisque ac
veluti magis insanientis charitatis est : quod et ipse
infert.

Quoniam charissimi nobis facti estis. Ne videat-
tur hæc omnia dicere tanquam qui labores pro eis
susciperet, et propterea deberet honorari ab ipsis,
ait : Nullam ob rem aliam hæc facio, inquit, quam
propter charitatem, Retributionem enim non quaero;
sed propter ipsum bonum.

VERS. 9. *Meministis enim, fratres, laboris nostri ac
fatigationis : Nocte ac die operantes, ne quemquam
vestrum gravavimus, prædicavimus ad vos Evange-
lium Dei.* Non dixit, Meministis beneficiorum quæ
a me accepistis, sed, *Laboris;* nec id simpliciter,
cæterum et fatigationis, id est, laboris cum magna

Variæ lectiones.

⁹⁵ αὐτοῖς ο. ⁹⁷ αὐτοῖς π. ⁹⁸ δυνάμεθα ο. ⁹⁹ ἀκαχοι ο. ¹ Chrys. λῆξιν ο. ² ἐθέλομεν ο. ³ μονιμωτέ-
ρας ο. ⁴ ἐγενήθητε ο. ⁵ τὸν κόπον ο.

diligenti. Et non solum die, verum etiam nocte. O quanta hæc est promptitudo, et summa nequequam offendat sedulitas! Inuit autem Thessalonicensis pauperes fuisse, cum inquit *Ne quemquam vestrum gravaremus*

VERS. 10. *Vos testes estis, et Deus.* Satis Deus auctoritatis habebat et fidei; verum quia non erat perspicuum hominibus, quod Deus hac de re testimonium dicat, ipsos etiam quibus loquitur, in testimonium vocat.

Quam pie. Omnia quæ opus erant, implentes: hoc enim significat, *δσίως*, cum timore et cultu Dei.

Et juste. Hoc est, pecuniam a nemine exigentes.

Et inculpate. Citra offendiculum et scandalum.

Vobis qui credidistis affuimus. Quandoquidem ab infidelibus impius vocabatur, et circulator, et loquaculus, et nihil sani.

VERS. 11. *Sicut scitis.* Rur. us eos testes vocat: quod argumento est, eum nihil arroganter dicere.

Qualiter unumquemque vestrum (sicut 510 pater filios suos) deprecantes vos et consolantes. Pater! cujusmodi id erat negotii, quod neminem citra consolationem præmitteret, sed unicuique verba accommodaret! *Deprecantes* autem, ut fortiter ferant. Non igitur gloriam quærebam. Supra quidem nutrici seipsum assimilavit, nunc autem patri, dilectionem indicans, et præsentiam, et humilitatem omnis fastus vacuum. Quis enim pater adversus filios inflatus est?

VERS. 12. *Ac testificantes, ut ambularetis digne Deo qui vocat vos ad suum ipsius regnum et gloriam.* Testificari sive obtestari jam severioris est doctrinæ. Quare non adulabar. Postquam vero prædixit, *Tanquam pater*, tunc intulit, *Testificantes.* Non enim, *vehementer*, inquit, sed, ut patres, *ut ambularetis vos digne Deo* (qui vos vocavit ad regnum suum et gloriam). Animadvertite autem quomodo sub narrationis specie nos doceat et consoletur. Si enim ad regnum nos vocat Deus, omnia sunt ferenda.

VERS. 13. *Ideo et nos gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cum accepistis verbum auditus a nobis Dei, accepistis non verbum hominum, sed (quemadmodum est vere) verbum Dei.* Hoc loco eos etiam commendat. Non enim, inquit, nos quidem omnia inculpate agimus, vos autem indignum quiddam mea institutione demonstrastis. Non enim tanquam homines audiretis, ita simpliciter affecti estis, sed veluti ipso Deo adhortante, sic advertentis animus. Verbum autem auditus Dei, prædi-

*αχων*⁹, τευτέστι, τῶν⁷ μετὰ πολλῆς σπουδῆς. Καὶ οὐχ ἡμέρα; μόνον, ἀλλὰ καὶ νυκτός. Βαβαὶ τῆς προθυμίας καὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλοῦσαι τινὰ σπουδῆς! Δείκνυσι δὲ καὶ ἐν πέντε βῆταις τοὺς Θεσσαλονικεῖς, διὰ τοῦ εἰπεῖν· *Πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τινα ὑμῶν.*

Ἵμεῖς μάρτυρες, καὶ ὁ Θεός. Ἀξιόπιστος μὲν ὁ Θεός· πλὴν ἐπειδὴ ἀδηλον ἀνθρώποις εἰ ὁ Θεὸς εἰς τοῦτο μαρτυρεῖ, καὶ αὐτοὺς, πρὸς οὓς ὁ λόγος, καλεῖ μάρτυρας.

Ὡς δσίως. Πάντα ὅσα ἔδει, πληροῦντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, *Ὀσίως*, ἀντὶ τοῦ, μετὰ τῆς πρὸς Θεὸν εὐλαβείας.

Καὶ δικαίως. Τουτέστι, μηδένα ἀπαιτοῦντες (3) χρημάτων ἀπαιτήσεσι.

Καὶ ἀμέμπτως. Ἀπροσκόπως καὶ ἀσκανδαλίως. *Ἵμῖν τοῖς πιστεύουσιν ἐγενήθημεν.* Ἐπὶ τοῖς γε ἀπίστοις⁹ καὶ ἀνόσιοις ἐκαλεῖτο, καὶ ἀγύρῃς, καὶ σπερμολόγος, καὶ οὐδὲν ὑγιές

Καθάπερ οἴδατε. Πάλιν αὐτοὺς μάρτυρας καλεῖ. Ὁ σημεῖον τοῦ μὴ ἀλαζονευόμενον λέγειν

Ὡς ἕνα ἕκαστον ὑμῶν (ὡς πατὴρ τέκνα ἑαυτοῦ), παρακαλοῦντες ὑμᾶς καὶ παραμυθούμενοι. Βαβαί, οἶον ἦν τὸ μηδένα παραλιπεῖν ἀπαρηγόρητον, ἀλλ' ἐνὶ ἑκάστῳ προσφόρος διαλέγεσθαι! *Παρακαλοῦντες* δὲ, πρὸς τὸ φέρειν γενναίως. Οὐκ ἄρα ἔβαν ἐζήτουν. Ἄνω μὲν οὖν τροφῷ ἑαυτὸν ἀπειλασε, νῦν δὲ πατρὶ, τὴν ἀγάπην δεικνύων, καὶ τὴν προστασίαν, καὶ τὸ ἀτυφον. Τίς γὰρ πατὴρ κατὰ τῶν τέκνων τεύσεται;

Καὶ μαρτυρούμενοι, εἰς τὸ περιπατεῖσθαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Θεοῦ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν. Τὸ μαρτυρεῖσθαι ἤδη πληκτικιώτερας διδασκαλίας ἐστίν. Οὐκ ὀννεκὸν λάκευον. Ἐπεὶ δὲ προεῖπεν, ὅτι *Ὡς πατὴρ*, τότε ἐπήγαγε καὶ τὸ, *Μαρτυρούμενοι.* Οὐ γὰρ σφεδρῶς, φησὶν, ἀλλ', ὡς πατέρες, εἰς τὸ περιπατεῖσθαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Θεοῦ¹⁰. Καὶ ὄρα, πῶς ἐν εἰδει διηγήσεως διδάσκει ἅμα καὶ παραμυθεῖται. Εἰ γὰρ εἰς βασιλείαν καλεῖ ἡμᾶς ὁ Θεός, δεῖ πάντα φέρειν.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ ἀδιαλείπτως, ὅτι παραλαβόντες λόγον ἀκοῆς παρ' ἡμῶν τοῦ Θεοῦ, ἐδέξασθε οὐ λόγον ἀνθρώπου, ἀλλὰ (καθὼς ἐστὶν ἀληθῶς) λόγον Θεοῦ. Ἰν ταῦθα καὶ αὐτοὺς ἐγκωμιάζει. Οὐ γὰρ ἡμεῖς μὲν, φησὶν, ἀμέμπτως πάντα πράττομεν, ὑμεῖς δὲ ἀνάξιόν τι τῆς ἐμῆς διαταγῆς ἐνεδειξάσθε. Οὐ γὰρ ὡς ἀνθρώπων ἀκούοντες ἀπλῶς διάκεισθε, ἀλλ' ὡς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ παραινούντος, οὕτω προσεῖχτε. Λόγον δὲ ἀκοῆς τοῦ Θεοῦ, τὸ κήρυγμά φησιν, ὡς ἐπὶ

Variæ lectiones.

⁷ τὸν μόχθον ο. ⁸ τῶ ο. ⁹ καὶ ο. ¹⁰ ἀπιστοῦσι ο. ¹¹ Κυρίου ο.

(3) Præferenda procul dubio est lectio codicis S. Marci Veneti, *ἀδικούντες*. Unde versio Latina hoc loco ita se habere debet: *Neminem injuria afflictientis pecuniæ exactionibus; vel clarius, a nemine pe-*

cuniam, injuste exigentes. Scilicet non qualicumque, sed injusta exactione justitia læditur. Lectio textus editi nec cum sensu nec cum grammaticæ regulis congruit.

τοῦ ἀκούσθηνα πιστευόμενον. Πῶς γὰρ πιστευώσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσωσιν;

Ὅς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστευούσοι. Πόθεν δὲ γινώσκοντες, ὅτι ὡς θεοῦ λόγον ἐδέξασθε; Ἐνεργεῖται γὰρ, φησὶν, ἐν ὑμῖν, ταυτέστιν, ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν δείκνυται. Εἰ μὴ γὰρ οὕτως αὐτὸν ἐδέξασθε, οὐκ ἂν τοὺς τηλικούτους πειρασμοὺς οὕτω γενναίως ἠνέγκατε. Ὡσπερ γὰρ οὐ οὐκὼς ἐστίν, οὐδὲ δολερὸς, αὐτὸς ἐκ τοῦ κινδύνου ὑπομείναι δείκνυσιν· οὕτω καὶ τὴν αὐτῶν πίστιν ἐκ τοῦ θλίψεως ὑπενεργεῖν ἐμφάνει.

Ἦμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγενήθητε, ἀδελφοί, τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἴνα μὴ τις Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ τὰς συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων νόση, διὰ τοῦτο προσέθηκεν, Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τὰς τῶν πιστῶν Ἐκκλησίας δηλώσῃ.

Ὅτι τὰ αὐτὰ ἐπάθετε καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Πολλὴ ἡ περὰ μὴθια. Εἰ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι ζηλωταὶ τοῦ πατρῷου νόμου, ἅπασι πιστεύσαντες τὸσαῦτα ὑπέμειναν, πόσῳ μᾶλλον ἡμεῖς ὀφείλατε; Οὐ μικρὸν δὲ τεκμήριον καὶ τοῦ ἀληθῆς εἶναι τὸ κήρυγμα, τὸ Ἰουδαίους τὸσαῦτα παθεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ, ὃ πρὶν ἰδίων.

Τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτείναντων Ἰησοῦν. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ τοὺς συμφυλέτας ἐκάκωσαν, ὅπου γε καὶ τὸν Κύριον ἀπέκτειναν; Ὅρα δὲ πηλίκη παραμυθία τὸ ζῶναι ἐν τῷ Χριστῷ τῶν παθημάτων. Διὸ καὶ Παῦλος; δεῖ ἐν τοῖς πειρασμοῖς τοῦτο ἐπιφέρει.

Καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας. Ἄλλ' ἐπεὶ τις, οὐ τὸν Κύριον ἠγνόησαν. Τί οὖν; οὐχὶ τοὺς ἰδίους προφήτας ἐγίνωσκον, ὧν καὶ τὰ βιβλία περιφέρουσι; πῶς οὖν καὶ τοὺς ἀπέκτειναν; Ὡστε δὴλον ὅτι οὐδὲν ποιοῦσιν ὡς ζηλοῦντες ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τῆς ἀληθείας λυτῶντες.

Καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων. Τοὺς ἀποστόλους, τοὺς διδασκάλους ὑμῶν. Δεῖ οὖν ὑμᾶς τοὺς μαθητάς, πρὸς τὰ παραδείγματα ἀποθλέποντας, φέρειν.

Καὶ Θεῷ μὴ ἀρροσκόγων. Πῶς γὰρ ἀρροσκειν οὐκ ἐν Χριστῷ ἀπέκτειναν, τοὺς προφήτας προαποκτείναντες;

Καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων, κωλύοντων ἡμᾶς λαλῆσαι τοῖς ἔθνεσιν, ἵνα σωθῶσιν. Εἰ γὰρ τῇ οἰκουμένῃ δεῖ λαλῆσαι τὰ σωτήρια, οὗτοι δὲ κωλύουσι, κοινὸν ἔρα τῆς οἰκουμένης; ἐχθροὶ εἰσι. Βασκανία γὰρ ἀνυπέροχτος τὸ τῇ κοινῇ σωτηρίᾳ ἔμποδιζειν.

Εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι αὐτῶν τὰς ἀμαρτίας πάντοτε. Ταῦτα δὲ, φησὶ, καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν προφητῶν, καὶ ὑστερον ἐπὶ Χριστοῦ, καὶ ἐπ' ἡμῶν ἐπραξαν, ἵνα δεικνύωσιν ταυτέστιν τὰ τελειότατα ἀμαρτάνοντας, καὶ φθάνοντας τὸ πληρῆς μέτρον τῆς κακίας καὶ φρόντου.

¹ Rom. x, 14.

² περιφέρει ο.

A cationem dicit, eo quod audiendo credatur. Quomodo enim credant, si non adiant? r?

Qui et operatur in vobis credentibus. Unde liquet, quod tanquam verbum Dei acceperitis? Operatur enim, inquit, in vobis, hoc est, ex ipsis operibus demonstratur. Nisi enim ipsum sic suscepissetis, tot tentationes non tam fortiter sustinuissetis. Et enim quod neque adulator sit, neque impostor, ex periculis quæ subit, convincit: ita ipsorum fidem ex afflictionum tolerantia indicat.

Vers. 14. Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum quæ sunt in Judæa in Christo Jesu. Ne quis per Ecclesias quæ sunt in Judæa, synagogas Judæorum intelligat, propterea adjecit, *In Christo Jesu*, ut fidelium Ecclesias indicet.

Quia eadem passi estis et vos a propriis contribulibus, sicut et ipsi a Judæis. Magna hinc consolatio. Si enim Judæi patriæ legis æmulatores, postquam semel crediderint, tanta sunt perpassi, quanto potius vos debetis? Non exiguum autem argumentum est, verum esse Evangelii **511** verbum, quod Judæi tanta patientur propter id quod autem persequantur.

Vers. 15. Qui et Dominum occiderunt Jesum. Quid mirum, si contribulatos suos affligerunt, quandoquidem et Dominum occiderunt? Animadvertite autem qualis sit consolatio, participem fieri Christi afflictionum. Propterea Paulus semper istud in tentationibus inseri.

Et proprios prophetas. At dicet aliquis, quod Dominum ignoraverint, neque cognoverint. Quid tum postea? Nonne prophetas suos norant, quorum libros etiam circumferunt? Quomodo igitur et hos occiderunt? Quare planum est, quod nihil agant veluti æmulantes pro veritate, sed contra veritatem potius insanientes.

Et nos persecuti sunt. Apostolos, doctores vestros. Oportet igitur vos discipulos, ad hæc exempla desigentes oculos, patienti animo isthæc ferre.

Et Deo non placent. Quomodo enim ei placere queant, cujus Fillum occiderunt, ac jam olim prophetas etiam interemerunt?

Vers. 16. Et omnibus hominibus adversantur, prohibentes nos gentibus loqui, ut salvi fiant. Si enim universo terrarum orbi salus annuntianda est, illi autem prohibent, communes orbis terrarum sunt hostes. Est enim invidentia immensa, communem salutem impedire

Ut impleant peccata sua semper. Hæc autem inquit, jam olim in prophetis, et posthæc in Christo, atque adeo in nobis peregerunt, ut ostendant se ipsos perfectissime peccare, pervenireque ad plenam et summam malitiæ mensuram.

Pervenit autem ira in ipsos ad finem. Hoc est, A non jam, quemadmodum antehac, reditus est ipsis a captivitate, neque terram suam denuo recuperabunt, sed in finem usque ira Dei pervenit in ipsos, hoc est, ad usque consummationem, sic permanebit ipsis ira Dei. Porro, cum dicit, 'H ὀργή', cum articulo, ostendit hanc iram ipsis esse debitam, et prædestinatam, ac a prophetis prædictam. Cumque consolatus esset Thessalonicensis ex eo quod ostenderit ipsos multos habere tentationum suarum socios, ex hoc etiamnum animum illis addit, cum ostendit pœnam daturus eos a quibus opprimantur.

VERS. 17. *Nos vero, fratres, orbatī vobis ad horæ tempus.* De charitate hic loquitur. Certe quidem supra, *Tanquam pater liberos*, dixit, ad, *Veluti nutritrix*: hic vero, *Orbatī*, quod est filiorum patrem inquirerentium: ut ex hoc discamus, quomodo eos desiderarit. Simul autem et mœrorem indicat, in quo, ob suam ab iis separationem, constitutus erat. Et non est, inquit, quod dicamus nos jam diu expectasse, sed breve illud et 512 omnino modicum tempus fuit, ut vix unius horæ spatium esse reputetur.

Aspectu, non corde. Neque corde tamen, inquit, separati sumus, sed aspectu. Atqui etiam si in corde vos semper circumferamus, contristamur tamen, quod non liceat nobis corporaliter vestra præsentia uti. Observe autem istud, quod qui vehementer diligant, indigeant etiam mutua præsentia et conspectu, et quod hinc magis inflammetur charitas.

Abundantius laboravimus faciem vestram videre cum multo desiderio. Abundantius quam verisimile erat eos qui ad horam derelicti erant. Animadvertite autem charitatem: Nam ob nihil aliud advenire volo, inquit, quam ut faciem vestram videam.

VERS. 18. *Quapropter volumus venire ad vos, ego quidem Paulus semel atque iterum, et impediti nos Satanas.* Quid ais? Satanasne impedit? Næ: non enim Dei opus fuit. In Epistola enim ad Romanos a Deo dicit se impeditum¹: insuper et Lucas ait, quod Spiritus eos impederit²: in Epistola ad Corinthios, Spiritus ait opus esse³: hic vero tantummodo Satanae, tentationes graves et inexpectatas adducentis, ex divino nimirum permissu. Animadvertite hic quantum charitate oblectetur, innuens, quod maxime omnium eos diligeret, ex eo quod ait: *Ego quidem Paulus*: hoc est, Qui mecum erant alii studebant quidem venire, atque ego etiam conatus sum.

VERS. 19. *Quæ enim spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ?* Nonne hæc sunt matrum verba, misericordiæ et charitatis visceribus valde inflammatarum, parvulos suos pueros alloquentium? Non satis autem erat *Coronam* dicere, ut dilectionis suæ

Ἐφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. Τοῦτο ἐστίν, οὐκέτι, ὡς πρῶτον, ἐπάνοδος ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ κατάσχεσις γῆς, ἀλλ' εἰς τέλος ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐφθασεν¹ αὐτοὺς, τοῦτέστιν, ἀχρητέλους, ὅτως αὐτοῖς μενεῖ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπὶ εἰπεῖν δὲ, 'Ἡ ὀργὴ, μετὰ ἄρθρου, δείκνυσιν ὀφειλομένην αὐτοῖς ταύτην, καὶ προωρισμένην καὶ προφητευομένην. Παραμυθησάμενος δὲ τοὺς Θεσσαλονικεῖς, ἐκ τοῦ δεῖξαι ὅτι πολλοὺς ἔχουσι κοινωνοὺς τῶν πειρασμῶν, παραμυθίζεται καὶ νῦν, ἐκ τοῦ δεῖξαι ὅτι καὶ θλίβοντες αὐτοὺς δίκην δώσουσι.

'Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, ἀπορφανισθέντες ἀφ' ὧν πρὸς καιρὸν ὥρας. Περὶ τῆς ἀγάπης ἐνταῦθα λέγει. B 'Ἀνωτέρω μὲν οὖν, Ὡς πατὴρ τέκνα, εἶπε, καὶ, Ὡς τρῶς ὁς· ἐνταῦθα δὲ, Ἀπορφανισθέντες, ὅπερ ἐστὶ παίδων πατέρας ἐπιζητούντων· ἵνα ἐκ τούτου μάθωμεν πῶς αὐτοὺς ἐπόθει. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἀθυρίαν αἰνίττεται, ἐν ἧ ἦν διὰ τὸν χωρισμὸν. Καὶ οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι πολὺν τὸν χρόνον ἀνεμελιώμεν, ἀλλὰ πρὸς καιρὸν βραχὺν καὶ ὀλίγον, καὶ ὅσον ὥρας μᾶς λογίζεσθαι.

Προσώπῳ, οὐ καρδίᾳ. Καὶ ταῦτα, φησὶν, οὐδὲ καρδίᾳ ἐχωρῆσθημεν, ἀλλὰ προσώπῳ· ὁμοῦ καὶ ἐν καρδίᾳ ὑμᾶς ἀεὶ περιφέροντες, ἀνώμεθα, διὰ μὴ καὶ σωματικῶς ἀπολαύσωμεν ὑμῶν. Σημειῶσαι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι δεῖ καὶ τῆς κατ' ὄψιν ἐντυχίας τοῖς θερμῶς ἀγαπῶσι, καὶ ὅτι συνεχαιρέτα: μᾶλλον ἐκ τούτου ἢ ἀγάπῃ.

Περισσότερως ἐσπούδάσαμεν τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἰδεῖν ἐν πολλῇ ἐπιθυμίᾳ. Περισσότερως, ἢ ὡς ἐλπίς ἦν, τοὺς πρὸς ὥραν ἀπολειφθέντας. Ὅρα δὲ ἀγάπην, ὅτι δι' οὐδὲν ἕτερον παραγενέσθαι θέλω, φησὶν, ἀλλ' ἵνα τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἴδω.

Διὸ ἠθελήσαμεν ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς, ἐγὼ μὲν Παῦλος καὶ ἄναξ καὶ δις, καὶ ἐνέκοψεν ἡμᾶς ὁ Σατανᾶς. Τι λέγεις; ὁ Σατανᾶς ἐγκόπτει; Ναί· ὡ γὰρ Θεοῦ τὸ ἔργον ἦν. Ἐπὶ μὲν γὰρ Ῥωμαίων, φησὶν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐκώλυσε· καὶ ὁ Λουκᾶς φησὶν, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκώλυσε αὐτοῦς· καὶ ἐπὶ Κορινθίων, τοῦ Πνεύματος φησὶν εἶναι τὸ ἔργον. Ἐνταῦθα δὲ, μόνον τοῦ Σατανᾶ, πειρασμοῦ; δεινοῦς καὶ ἀπροσδοκῆτους; ἐπαγαγόντος, κατὰ παραχώρησιν θεῶν δηλαδὴ. Ὅρα δὲ πῶς ἐγκαλλυπίζεται: τῇ ἀγάπῃ, δευτέρως ὅτι μάλιστα πάντων αὐτοὺς ἐφίλει, διὰ τοῦ εἰπεῖν· 'Εγὼ μὲν Παῦλος· τοῦτέστι, Καὶ οἱ μετ' ἐμοῦ μὲν ἄλλοι ἐσπούδαζον ἔλθειν, ἐγὼ δὲ καὶ ἐπεχείρησα.

Τις γὰρ ἡμῶν ἐλπίς, ἢ χαρὰ, ἢ στέφανος καυχίσεως; Ἄρα οὐκ εἰσὶ ταῦτα μητέρων βήματα πάντοτε σπλάγχνα διαθερμαινομένων, πρὸς παιδία μικρὰ διαλεγόμενων; Οὐκ ἔρκει δὲ τὸ, Στέφανος, ἐνδείξασθαι τὴν θερμότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ προσθήκη

¹ Rom. 1, 13. ² Act. xvi, 6. ³ II Cor. 1, 22.

Variæ lectiones.

¹ ἐκφοβῶν ο. ² τοῦτο ο.

τὸ. Καυχήσεως. Ἐφ' ὑμῖν γάρ, φησὶν, ἐλπίζω, ὅτι παρρησίας πλεονος παρὰ Χριστῷ τεύσεσθε δι' ὑμᾶς, καὶ χαίρω δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι στέφανός μοι, καὶ στέφανος καυχήσεως, τουτέστι δόξης λαμπρᾶς, καὶ νῦν ἔστε, καὶ τότε ἔσεσθε.

Ἦ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς ἔμπροσθεν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ; Τί ἔδν; Θεσσαλονικεῖς εἰσιν ἡ ἐλπίς σου, μακάριε Παῦλε; Οὐχ οὔτοι μόνοι. Διὸ εἶπε· Καὶ ὑμεῖς, δεικνύς ὅτι καὶ ἄλλοι ἦσαν.

Ἦμεῖς γάρ ἔστε ἡ δόξα ἡμῶν καὶ ἡ χαρὰ. Πόση γὰρ δόξα, τὸ τοσαύτην Ἐκκλησίαν προσαγαγεῖν Χριστῷ, καὶ οὕτως εὐδόκιμον!

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Διὸ μηκέτι στέγοντες, εὐδοκίσαμεν καταλειφθῆναι ἐν Ἀθήναις μόνοι. Ἄντι τοῦ, Εἰδόμεθα, καὶ προσκρίναμεν.

Καὶ ἐπέψαμεν Τιμόθεον τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καὶ διάκονον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνεργὸν ἡμῶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Τοσαύτη ἡ μέριμνα τῷ ἁγίῳ τούτῳ τῶν μαθητῶν, ὥστε ἤνικα αὐτὸς ἐκώλυτο ἀναγκαιῶς περιστάσεσσι τισιν, ἐτέρους ἐπεμπεν ἐπισκεπτομένους τοῦ; μαθητάς. Τοῦτο δὲ τότε ἐποίησε τὸν Τιμόθεον ἀποστείλας. Λέγει δὲ περὶ αὐτοῦ τοσαῦτα ἐγκώμια, οὐκ αὐτὸν τοσοῦτον ¹⁴ ἐπαύρων, ἀλλ' αὐτοὺς [τηρῶν καὶ] τιμῶν, ὅτι τὸν κατὰ τοσοῦτον καιρὸν οὕτως ἀναγκαῖον τὸν συνεργὸν τοῦ Εὐαγγελίου ἀπέστειλε τοῦ ἔργου τῆς διακονίας δι' αὐτοῦς.

Εἰς τὸ στηριξάει ὑμᾶς καὶ παρακαλέσαι ὑμᾶς περὶ τῆς πίστεως ὑμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐσαλεύοντο ἐπὶ τῷ πειράζεσθαι τὸν διδάσκαλον, ἐδέοντο στηριγμοῦ καὶ παρακλήσεως, ὡς ἂν μὴ ἐκπέσῃ τῆς πίστεως. Οὐ μικρὸς γὰρ θόρυβος τοῖς μαθηταῖς εἰ τοῦ διδασκάλου πειρασμοί, ὡς καὶ στρατιώταις τὸ τὸν στρατηγὸν τρωθῆναι.

Τῷ μηδένα σαίνεσθαι ἐν ¹⁵ θλίψεσι ταύταις. Ἐρμηνεύει νῦν, τί ἐμελλεν αὐτοῖς ὠφελησαὶ ὁ παρὰ τοῦ Τιμοθέου στηριγμὸς * καὶ φησὶν, ὅτι τὸ, Μηδένα σαίνεσθαι, τουτέστι θορυβεῖσθαι, χαννοῦσθαι ἐν τοῖς ἐμοῖς πειρασμοῖς. Ὁ γὰρ διάβολος ἐπειδὴν εὐρη καιρὸν πειρασμοῦ, σαίνει τοὺς ἀστηρίκτους τῆ ὑπομνήσει τῆς ἀνέσεως, ὡς ἂν ἀποπηδήσῃ τοῦ λυποῦντος. Τινὲς δὲ τὸ, Σαίνεσθαι, ἀντὶ τοῦ, ταρασσεσθαι, εἶπον τεθῆναι, ἐκ μεταφορᾶς τῶν κυνῶν τῶν τὰς οὐρὰς ταρασσόντων ἐν τῷ σαίνειν.

Αὐτοὶ γὰρ οἶδατε, ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα. Ἀκούσωμεν, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὸ θλίβεσθαι κείνται· οὐ γὰρ περὶ τῶν ἀποστόλων μόνων ταῦτα. Εἰς τοῦτο οὖν ¹⁶ ταγέντες, τί καιρὸν εἰ θλιβόμεθα; Ὡστε οὐ μόνον ἐπὶ τοῖς παρελθοῦσι πειρασμοῖς ἀταράχους δεῖ μένειν ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς μέλλουσι· τοῦτο γὰρ ἡμῖν οἰκειότερον.

Καὶ γὰρ ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἤμεν, προελέγμεν ὑμῖν ὅτι μέλλομεν θλίβεσθαι, καθὼς καὶ ἐγένετο,

fervorem indicaret, sed apposuit, *Gloriationis*. Propter vos enim, inquit, spero, quod maiorem fiduciam et libertatem nanciscar vestri causa apud Christum, atque ob eam causam lætor, quod sitis corona mihi, et corona gloriationis, hoc est splendide gloriæ, et hic estis jam nunc, eritisque posthac.

Nonne et vos coram Domino nostro Jesu Christo, in adventu ipsius? Quid igitur? Thessalonicenses spes tua sunt, beate Paule? Non isti soli: ideo adjecit, Et vos, ostendens quod et alii fuerint.

Vos enim istis gloria nostra et gaudium. Quanta enim est gloria, tantam et tam celebrem Ecclesiam adducere Christo!

513 CAPUT III.

VERS. 1. *Propter quod non sustinentes amplius, probavimus relinqui Athenis soli.* Id est, elegimus, atque decrevimus.

VERS. 2. *Et misimus Timotheum fratrem nostrum, et ministrum Dei, et cooperatorem nostrum in Evangelio Christi.* Sancto isti tanta fuit discipulorum cura, ut si quando ipse impediretur necessariis quibusdam causis, alios tamen mitteret, qui discipulos inviserent: hoc tum etiam fecit, Timotheum ablegans. De eo autem tanta encomia concinuit, non tantum ipsum extollens, quantum ipsos honorans, quandoquidem eorum causa tanto tempore adeo necessarium Evangelii cooperatorem ab opere ministerii avulserit.

Ad confirmandos vos et exhortandos pro fide vestra. Cum concuterentur ob tentationes præceptoris sui, fulcimento et exhortatione indigebant, ne a fide excidant. Non enim modicam discipulis perturbationem præceptoris tentationes præbent, perinde ac militibus imperatoris vulnera.

VERS. 3. *Ut nemo moveatur in tribulationibus istis.* Exponit jam quidnam allaturus ipsis esset commodi sua confirmatione Timotheus: *Ut nemo, inquit, moveatur, hoc est turbetur, laxetur in tentationibus meis.* Nam diabolus, si invenerit opportunitatem tentationis, turbat minime firmatos remissionis vitæ suggestionem, ut a rebus mœrorem afferentibus resiliant. Nonnulli autem, *Σαίνεσθαι*, pro, turbari, positum esse dicunt, metaphora a canibus sumpta, qui, dum adulantur, caudas movent.

Ipsi enim scitis, quod in hoc positi simus. Audiamus hic, quod Christiani, ut affligantur, sint constituti. Non enim de apostolis tantum hæc dicta sunt. Cum itaque ad hoc positi simus, quid novum si affligamur? Quocirca nedum ob præterita mala oportet nos esse pacatos et inconcussos, verum etiam ob futura. Hoc enim nobis est magis proprium.

VERS. 4. *Nam et cum apud vos essemus, prædicabamus vobis passuros nos tribulationes, sicut et*

Variaë lectiones.

¹⁴ τοῦτῃ ο. ¹⁵ ἐπὶ ο. ¹⁶ γὰρ ο.

factum est, et scitis. Magnæ consolationi est discipulis, quod præceptor afflictiones ipsis prænuntiat. Sic enim usu venit, ut deinceps ob eas non ita perturbentur ac si inexpectatæ contingerent. Hinc et Christus apostolis dicebat : *Hæc priusquam fierent, prædixi vobis, ut cum facta fuerint, credatis* γ. Non hoc autem solum eis Paulus denunciavit, verum et multa alia quæ etiam evenerunt, prædixit.

514 VERS. 5. *Propterea et ego amplius non sustinens, misi.* Si prædixisti eis, o Paule, quod afflictionem sis passurus, et quod propter afflictionem tuam eos non oporteat conturbari, quid rursus mitis? apparet enim quod non admodum eis fidus. Præ nimia, inquit, charitate hoc facio. Qui enim diligunt, etiam quæ tuta sunt suspecta habent. Præterea multæ fuerunt tentationes, ac malorum magnitudo terruit me: Idcirco non dixit, Desperans de vobis, misi: sed enim, *Non porro sustinens*, quod amicitia erat.

Ad cognoscendam fidem vestram. Querunt hic quidam, quidnam qui tertium adusque cælum conscenderat, qui verba ineffabilia audierat x, iste non novit quo in statu sint res Thessalonicensium, sed Timotheum mittat, ut cognoscat fidem ipsorum? Potest igitur dici, quod non omnia norint sancti, cum qui ante Christum vixerunt, tum qui post Christum, nam et Elisæus ignorabat quid cum Sunamitide ageretur γ. Et Eliás putabat se solum relictum; cum adhuc septem millia essent z. Quin etiam Samuel ante hos, docetur non attendere in faciem primi fratris Davidis a. Hunc ad modum apostoli non noverant omnia. Hoc autem factum est; ut neque ipsi attollantur, neque alii de ipsis inajora, quam par sit, imaginentur, neve nos posteri dicere possemus, quod humanæ naturæ modum illi transcendentes virtutis opera perfecerint, ac propterea nos socordes maneremus: sed ut discamus, quod neque ipsi divino auxilio semper freti, sed suis etiam laboribus præclara peragerent.

Ne quo modo tentarit vos is qui tentat. Non suspicatus sum, inquit, vos concussos esse, nisi usque adeo summum quod tentati eratis. Vides autem quod diabolicum est in afflictionibus turbari, maxime si alii offendantur ex eo quod alii affliguntur: sicut in Jobo fecit, uxorem ejus tentans ex iis quæ maritus patiebatur. Tentat autem diabolus, nesciens an sit superaturus: quod ex Job manifestum est. Attamen; quæ ipsius est imprudentia, irrult: ac si quid videat imbecille, expectat et permanet; sin forte, desistit.

Et inanis fiat labor noster. Etiamsi permutati sunt, o Paule, quid hoc ad te? Tuus labor perfectam habet apud Deum mercedem. Præ nimia tamen charitate, inquit, evacuatum mihi laborem arbitror.

γ Joán. xiv, 29.

z II Cor. xii, 6.

x IV Reg. iv, 8.

a III Reg. xix, 10.

b II Reg. xvi, 7.

Variæ lectiones.

γ πισται θ. δ ωστε ο. ε τα ο. ζ ολιγοις ο. η ετι ο. θ μισθς θ.

καὶ ὀδοῦσ. Πολλὴ παραμυθία τοῖς μαθηταῖς, τὸ προεπεῖν αὐτοῖς τὸν διδάσκαλον τὰς θλίψεις. Λοιπὸν γὰρ οὐκ ἐθορυβοῦντε ὡς ἐπὶ ἀπροσδοκῆτοις. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις εἶπεν· Ἐπιστὸν ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ἵνα διακ γένηται πιστεύσητε. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ὁ Παῦλος εἶπεν αὐτοῖς, ἀλλὰ πολλὰ καὶ ἄλλα προεῖπε, καὶ ἐξέθε.

Διὸ καὶ γὰρ μηκέτι στέγων, ἐπαμφα. Εἰ προεῖπε αὐτοῖς, ὡ Παῦλε, ὅτι θλίβῃσῃ, καὶ ὅτι οὐ χρῆ αὐτοῖς ἐπὶ τῇ θλίψει ἵθ' ἠθορυβεῖσθαι, τί πάλιν πέμπεις; φαίνεται γὰρ ὅτι οὐ σφόδρα θαρραῖς αὐτοῖς. Ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης, φησὶ, τοῦτο ποιῶ. Οἱ γὰρ ἀγαπῶντες καὶ τὰ ἀσφαλῆ ὑποπτεύουσιν. Ἄμα δὲ καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ πειρασμοὶ, καὶ ἡ ὑπερβολὴ τῶν κακῶν ἐγθροσέ με. Διὸ οὐκ εἶπεν, ὅτι Καταγνοῦς ὁμῶν ἐπαμφα, ἀλλὰ, Μηκέτι στέγων· θ φύλας ἦν

Εἰς τὸ γνῶναι τὴν πίστιν ὁμῶν. Ἐνταῦθα ζητοῦσι τινες, τί δὴ ποτε ὁ ἕως τρίτου οὐρανοῦ ἀναβὰς, ὁ ἔβρητα ῥήματα ἀκούσα· οὗτος οὐκ ὦδε τὰ τῶν Θεσσαλονικέων, ἀλλὰ πέμπει Τιμόθεον εἰς τὸ γνῶναι τὴν πίστιν αὐτῶν; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι οὐ πάντα ἤδεσαν οἱ ἀγιοὶ, οἱ τε πρὸ Χριστοῦ, καὶ οἱ μετὰ Χριστόν. Καὶ Ἐλισσαῖος γὰρ ἠγνόησε τὸ τῆς Σωμανίτιδος. Καὶ Ἠλία; μόνος ὑπολειφθῆναι ἐνόμιζε, καὶ τοὶ ἐπτακισχίλιον [ἐτέρων] ὄντων. Καὶ Σαμουὴλ πρὸ τούτων διδάσκειται μὴ προσχεῖν εἰς τὴν θῆν τοῦ πρώτου ἀδελφοῦ τοῦ Δαυὶδ. Οὕτω; οὖν καὶ οἱ ἀποστολοὶ. Τοῦτο δὲ ἐγένετο, ἵνα μήτε αὐτοὶ ἐπαίρωνται, μήτε ἄλλοι περὶ αὐτῶν μεγάλα φαντάζωνται, καὶ ἵνα οἱ ὑστερον μὴ ἐχωμεν λέγειν, ὅτι Ὑπὲρ ἀνθρώπους ὄντες ἐκεῖνοι, κατώρθωσαν τὴν ἀρετὴν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτοὶ ἀποβραβυμῶμεν, ἀλλὰ μανθάνωμεν, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ ἀπέηλυσον τῆς θείας ἀεὶ βοηθείας, ἀλλὰ πόντοις οἰκειοῖς κατώρθωσαν τὰ καλά.

Μήπως ἐπειράσεν ὑμῖς ὁ πειράζων. Οὐχ ὑπὸ ὕπτεισα, φησὶν, ὅτι ἐσαλεύθητε, ἀλλ' ἢ τοσοῦτον μόνον, ὅτι ἐπειράσθητε. Ὅρξ; δὲ, ὅτι τὸ ἐν ταῖς θλίψεσι ἠθορυβεῖσθαι διαβολικόν ἐστι, καὶ μάλιστα θαν ἄλλοι σκανδαλίζονται ἐξ ὧν ἄλλοι κακῶς διακρίνεται: ὡσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰῶβ ἐποίησε, τὴν γυναῖκα πειράσας ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἐπάσχε. Πειράζει δὲ ὁ διάβολος, οὐκ εἰδῶς εἰ κατὰ χλεῖ, ὅπερ ἐκ τοῦ Ἰῶβ ὀηλον· ὁμῶς ἀναίσχυτος ὢν, προσβάλλει· καὶ ἰδῆ τι ἀσθενῶς, παραμένει· ἂν δὲ ἰσχυρὸν, ἀφίσταται.

Καὶ εἰς κενὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν. Εἰ γὰρ παρετράπησαν, ὡ Παῦλε, τί πρὸς σέ; Ὁ σὸς κόπος ἐντελόμενος παρὰ Θεῶν. Ὅμῶς ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης κεκένῶσθαί μοι, φησὶ, τὸν κόπον νομίζω.

Ἄρτι δὲ ἐλλοθέντος Τιμοθέου πρὸς ἡμᾶς ἀφ' ἡμῶν, καὶ εὐαγγελισσαμένου τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην ὑμῶν. Ταῦτα μὲν προσεδόχησα, φησὶν, ἐξέβη δὲ τάναντία. Ὅρα δὲ τὴν περιχάρειαν· οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἀπαγγειλαντος, ἀλλ', Εὐαγγελισσαμένου· τοσοῦτον ἀγαθὸν ἤγειτο τὴν ἐκείνων ἐν τῇ πίστει βεβαιώσιν. Καὶ τῇ ἀγάπῃ δὲ αὐτῶν ἔχαίρειν, ὅτι σήμερον τῆς πίστεως ἦν.

Καὶ ὅτι ἔχετε μνησίαν ἡμῶν ἀγαθὴν πάντοτε, ἐπιποθοῦντες ἡμᾶς ἰδεῖν, καθάπερ καὶ ἡμεῖς ἡμᾶς. Ταυτέστι, Μνημονεύετε ἡμῶν μετὰ ἐπαίνων καὶ εὐφημίας. Ἀκούσατε, οἱ μαθηταί, καὶ διδάχθητε μνημονεύειν αἰ τῶν διδασκάλων εὐφρήμω. Ἐαυτοὺς γὰρ ὠφελήσατε, οὐκ ἐκείνους. Παραμυθία δὲ μεγίστη καὶ εὐφροσύνη τοῖς Θεσσαλονικεῦσι, τὸ μαθεῖν ὅτι οἶδεν ὁ Παῦλος, ὅτι ἀγαπῶσιν αὐτόν· μάλλον γὰρ προστίθεται τὸ φίλτρον.

Διὰ τοῦτο παρεκλήθημεν, ἀδελφοί, ἐφ' ὅμῃν ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει καὶ ἀνάγκῃ ἡμῶν. Βαβαί! χάριν ἤδει αὐτοῖς, ὅτι οὐκ ἐσαλεύθησαν. Οὐκ αἰσθανόμεθα γὰρ, φησὶ, τῶν λυπηρῶν, ἀλλὰ παρεκλήθημεν, οὐκ ἐπὶ μίᾳ θλίψει, ἀλλ' ἐπὶ πάσῃ. Ἡ γὰρ ἐφ' ὅμῃν χαρὰ ἀντίρροπος πάσαις ἡμῶν ταῖς ἀνάγκαις ἐγένετο ²².

Διὰ τῆς πίστεως ὑμῶν. Ὑμεῖς με ἐστερεώσατε, φησὶ. Καὶ μὴν τούναντιον ἦν· αὐτοὶ γὰρ μὴ ἐνδοῦς τοῖς πειρασμοῖς, ἐστηρίξεν αὐτοῦς· ὁμως εἰς ἐκείνους περιτρέπει τὸ ἐγκώμιον. Ὑμεῖς γὰρ με, φησὶν, οὐκ ἀφήκατε τῶν πειρασμῶν αἰσθέσθαι.

Ὅτι νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς στήκητε ἐν Κυρίῳ. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Παρεμυθίσθημεν, ἀλλὰ, Ζῶμεν· δεικνύς ὅτι τὸ ἐκείνων σκάνδαλον θάνατον ἤγηται, καὶ ζῶν τὴν ἐκείνων προκοπὴν, καὶ κατάστασιν, καὶ βεβαίωσιν ἐν Χριστῷ.

Τίνα γὰρ εὐχαριστίαν ²³ δυνάμεθα τῷ Θεῷ ἀναποδοῦναι περὶ ὑμῶν, ἐπὶ πάσῃ τῇ χαρᾷ ἢ χαίρομεν δι' ὑμᾶς ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; Τοσαύτη, φησὶν, ἡ δι' ὑμᾶς χαρὰ, ὅτι οὐδὲ εὐχαριστήσαι τῷ Θεῷ κατ' ἀξίαν δυνάμεθα ὑπὲρ ὑμῶν. Τὸ γὰρ ὑμῶν κατόρθωμα δῶρον ἡγοῦμεθα τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἀνθρωπίνης σπουδῆς ἢ ψυχῆς τοσοῦτον φρόνημα. Διὸ καὶ αὐτῷ ὀφείλοντες εὐχαριστεῖν, οὐχ εὐρίσκομεν τὴν ἀξίαν εὐχαριστίαν.

Νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπερεκπερισσοῦ δεόμενοι εἰς τὸ ἰδεῖν ὑμῶν τὸ πρόσωπον. Ὅρα τὴν ὑπερβολὴν· ὑπερεκπερισσοῦ ἐδεῖτο ἵνα ἴδῃ αὐτούς· ὡσπερ τις γεωργὸς ἀκούων ὅτι ἡ πονηθεῖσα αὐτῷ χώρα καρποῖς βρῖθει, ποθεῖ κατ' ἕψιν αὐτὴν ἰδεῖν.

Καὶ καθαρτίσαι τὰ ὑστερήματα τῆς πίστεως ὑμῶν. Καίτοι ἄνω τὸ ἐτάναί αὐτοῖς ἐμπροσθῆς· πῶς οὖν λέγει· Τὰ ὑστερήματα τῆς πίστεως; Οὐ πάσης ἀπέλαυσαν τῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἐνέδει αὐτοῖς ἴσως τὰ περὶ ἀναστάσεως, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Καὶ πολλοὶ ψευδοδιδάσκαλοι ἦσαν, καὶ διὰ τοῦτο εἶπε·

VERS. 6. Nuper autem cum venisset Timotheus ad nos a vobis, et annuntiasset fidem et dilectionem vestram. Hæc quidem expectavi, inquit, contraria autem evenerunt. Reputa hic tecum immensam lætitiā ac clementiam Pauli. Non dixit, Denuntiasset, sed, Bene nuntiasset: **515** adeo ingens bonum putabat illorum in fide confirmationem. Charitatis etiam ipsorum nomine lætabatur: nam fidei signum erat.

Et quod habeatis memoriam nostri semper bonam, desiderantes nos videre, quemadmodum et nos vos. Hoc est, meministis nostri cum laude et præconio. Audite, discipuli, atque discite præceptorum vestrorum mentionem facere semper cum laude: vobis ipsis namque proderitis, non illis. Consolatio autem maxima est Thessalonicensibus et lætitia, quod sciant Paulum novisse se ab ipsis diligere: majorem enim in eis amorem accendit.

VERS. 7. Ideo consolationem accepimus in vobis, fratres, in omni afflictione et necessitate nostra. Q rem admirandam! Agit illis gratias, quod non sint commoti. Non sentimus enim, inquit, tristitia, verum consolationem accepimus, non in una quapiam afflictione, sed in omni. Lætitia enim, quam vestri causa accepimus, omnibus nostris necessitatibus æquipollet, easque compensat.

Per fidem vestram. Vos me firmastis, inquit. Atqui diversum erat: ipse namque tentationibus laudiquaquam cedens, fulciebat eos: aitamen in ipsos eoncomium transfert. Vos enim, inquit, non permisistis me tentationes sentire.

VERS. 8. Quoniam nunc vivimus, si vos statis in Domino. Non dixit, Consolationem accepimus, sed, Vivimus, indicans quod eorum scandalum mortem existimavit, ac eorumdem progressum, et constantiam, et confirmationem in Christo, vitam.

VERS. 9. Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis super omni gaudio quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum? Tantum, inquit, est gaudium nostrum propter vos, ut nequeamus pro dignitate Deo gratias agere pro vobis. Vestram enim virtutem donum Dei arbitramur: non enim est humani conatus aut animæ tanta prudentia. Quare cum illi gratias agere debeamus, non invenimus dignam gratiarum actionem.

VERS. 10. Nocte ac die abundantius orantes, ut videamus faciem vestram. Expende excessum: plusquam abunde precabatur, ut videret eos: quemadmodum colonus aliquis audiens quod cultus ab eo ager fructibus abundat, illum oculis intueri cupit.

Et compleamus ea quæ desunt fidei vestræ. Atqui paulo ante testatus est stare eos: qui ergo nunc dicit: Quæ desunt fidei? Non omnem perceperant doctrinam, sed deerant fortasse ipsis quæ sunt de resurrectione, idque genus alia. Præterea non pauci erant doctores **516** falsi, atque hanc ob causam

Variæ lectiones.

²² ἐγγόνει ο. ²³ ἀντιμισθίαν ο.

dixit : *defectus fidei*. Ubi itaque fidei eorum metuebat, *Mis!*, inquit, *ad vos fulciendos*. Hic vero, *compleamus*, ait, quod institutionis potius est, quam confirmationis. Illud enim compleri dicimus, cui pusillum quid deficit.

VERS. 11. *Ipsa autem Deus et Pater noster, et Dominus noster Jesus Christus, dirigat viam nostram ad vos*. Ostendit quod etiam apud seipsum precabatur, ut eos videret, qui quidem precationem Epistolæ etiam inseruerit. Et se quoque defendit, quod non ex segnitie relinquit ipsos : perinde quasi dicat : Ipse Deus excindat tentationes undique circumrahentes nos, ut recto itinere ad vos veniamus.

VERS. 12. *Vos autem Dominus multiplicet et abundare faciat charitatem vestram invicem et in omnes*. Viden' charitatis insaniam quæ cohiberi nequit? Nam et excellere et abundare eos in dilectione precatur ; et non solum erga se mutuo, verum etiam erga omnes. Istud enim est divinæ charitatis proprium, omnes complecti. Nam si hunc diligas, illum vero non item, humana ista amicitia est.

Quemadmodum et nos erga vos. Nam quod nostrum est, inquit, præsens est : quod vero vestrum est, id in posterum fieri rogamus : habetis enim nos mensuram et exemplum dilectionis.

VERS. 13. *Ad confirmanda corda vestra inculpate in sanctitate ante Deum et Patrem nostrum, in adventu Domini nostri Jesu Christi cum omnibus sanctis ejus*. Charitatem ipsis lucrum asserit, non amatis. *Abundare namque vos Dominus, inquit, faciat in charitate, ad confirmanda corda vestra*. Per Dominum autem Spiritum intelliges, perinde ac Magnus Basilii interpretatus est. Quis enim alius confirmabit irreprehensibiles, coram Deo Patre in adventu Christi, quam Spiritus omnino? Non dixit autem : Ut vos confirmet, sed, *Corda*. E corde enim egreduntur cogitationes pravæ ^b. Fieri etiam potest, ut aliquis nihil mali persequens opere ipso, pravus tamen sit, nempe invidus, impostor, injuriarum memor, perversa dogmata habens. Immaculatus ergo tum vere est homo, quando cor suum purgatum et sanctitatem habet. Sanctitas enim proprie dicitur continentia, quemadmodum et impuritas, fornicatio et adulterium. In universum autem, omne peccatum est impuritas, et omnis virtus est sanctitas. Immaculatus autem vult esse coram Deo Patre, etiam nunc quidem : ea namque est sincera virtus, quæ coram Deo est, non quæ coram hominibus : quandoquidem fallax sit humanum iudicium. In adventu vero Christi ; nam **517** ab ipso iudicamur in conspectu Patrie. Ut igitur, inquit, sitis inculpatis, quemadmodum omnes sancti.

^b Matth. xv, 19.

Varie lectiones.

¹⁶ εαυτοῦς ο. ¹⁷ ἐνίξαστο m. ¹⁸ Κυρίου ο

A *Τὰ ὑστερήματα*. Ἐνθα μὲν οὖν περὶ αὐτῆς τῆς πίστεως ἐδειδοίκει, *Ἐπαμύσα*, φησὶν, *εἰς τὸ στηρίξαι ὑμᾶς*· ἐνταῦθα δὲ, *Καταρτίσαι*, φησὶν· ὁ διδασκαλίας μᾶλλον ἐστίν, ἢ βεβαιώσεως. *Καταρτίσαι* γὰρ ἐκεῖνο λέγομεν, ᾧ ὀλίγον τι λείπει.

Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἡμῶν, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύνει τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς. Δείκνυσιν, ὅτι καὶ καθ' ἑαυτὸν ἔρχετο ἰδεῖν αὐτοῦς, ὅς γε καὶ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τὴν εὐχὴν ἐντίθεισιν· ἕμα δὲ καὶ ἀπολογεῖται, ὅτι οὐ κατὰ βῆθυμίαν ἀπολείπεται αὐτῶν, ὡς ἂν εἰ εἴλεγε· Ἀὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς ἐκκλίνει τοὺς πειρασμοὺς τοῦ πανταχοῦ περιέλποντας ἡμᾶς, ἵνα ὀρθὴν τὴν ὁδὸν πρὸς ὑμᾶς εἴλωμεν.

B *Ἰμᾶς δὲ ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι τῇ ἀγάπῃ εἰς ἀλλήλους* ¹⁶ καὶ εἰς πάντας. Ὅρα· μανίαν ἀγάπης ἀκάθεκτον, ὅτι καὶ πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι αὐτοῦς ἐν τῇ ἀγάπῃ εὐχεται ; καὶ οὐκ εἰς ἀλλήλους μόνον, ἀλλ' εἰς πάντας. Τοῦτο γὰρ τῆς κατὰ Θεὸν ἀγάπης ἴδιον, τὸ πάντας περιεκτελεῖσθαι· ἐὰν δὲ τὸν δεῖνα μὲν, τὸν δεῖνα δ' οὐ, κατ' ἀνθρώπων ἢ φίλα.

Καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς. Τὸ μὲν ἡμέτερον, φησὶν, ἦδη ἐστὶ· τὸ δὲ ὑμέτερον λοιπὸν ἀξιοῦμεν γενέσθαι. Ἐχετε γὰρ μέτρον καὶ παράδειγμα τῆς ἀγάπης ἡμᾶς.

Εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτους ἐν ἀγιοσύνῃ ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ. Δείκνυσιν τὴν ἀγάπην αὐτοῖς κέρδος φέρουσαν, οὐ τοῖς φιλουμένοις. *Περисσεύσαι γὰρ, φησὶν, ὑμᾶς ὁ Κύριος ἐν τῇ ἀγάπῃ, εἰς τὸ στηρίξαι τὰς καρδίας ὑμῶν*. Κύριον δὲ τὸ Πνεῦμα νοήσεις, ὡς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐπέστησε ¹⁷. Τίς γὰρ ἄλλος στηρίζει ἀμώμους ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ, ἢ τὸ Πνεῦμα πάντως ; Οὐκ εἶπε δὲ, Ἰμᾶς στηρίξει, ἀλλὰ, *τὰς καρδίας*. Ἐκ γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί. Καὶ ἐνεστὶ μὲν πονηρὸν πράττοντα, ὅμως πονηρὸν εἶναι, οἷον, βασκαίνοντα, δουλευόμενον, μνησικακοῦντα, δόγματα ἔχοντα διεστραμμένα. Ἄμωμος οὖν τότε ὄντως ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ὅτε τὴν καρδίαν καθαρεύει· τότε καὶ ἀγιοσύνην ἔχει. Κυρίως μὲν γὰρ λέγεται ἀγιοσύνη ἡ σωφροσύνη, ὥσπερ καὶ ἀκαθαρσία ἢ πορνεία καὶ ἡ μοιχεία. Καθολικῶς δὲ, πᾶσα ἁμαρτία ἀκαθαρσία, καὶ πᾶσα ἀρετὴ ἀγιοσύνη. Ἀμέμπτους δὲ βούλεται εἶναι ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ νῦν μὲν (αὕτη γὰρ εὐκρινὴς ἐστὶν ἀρετὴ, ἢ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἐπεὶ σφαλὲρ ἢ ἀνθρωπίνῃ κρίσει), καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ δὲ τοῦ Χριστοῦ ¹⁸· καὶ γὰρ ὅπ' αὐτοῦ κρινόμεθα ἐμπροσθεν τοῦ Πατρὸς. Ἴνα οὖν, φησὶν, ἄμωμοι ᾖτε, ὥσπερ καὶ πάντες οἱ ἅγιοι.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Α

CAPUT IV.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, ἐρωτῶμεν ὑμῶς καὶ παρακαλοῦμεν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, καθὼς παρελάβετε καρ' ἡμῶν, πῶς δεῖ ὑμᾶς περιπατεῖν καὶ ἀρῆσκειν τῷ Θεῷ, ἵνα περισσεύητε μᾶλλον. Ἐπειδὴ, φησί, περὶ τῶν καθηκόντων διελέχθη ὑμῖν, ἀκούσατε καὶ περὶ τῶν ἀναγκαίων δεῖ ἀκούσθαι. Τὸ γὰρ, Δοιτῶν, τοῦτο δηλοῖ, τουτέστιν, δεῖ καὶ εἰς τὸ διηγεσθαι. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην, ὅπως οὐδὲ πρὸς τὸ παρακαλεῖν ἀξιόπιστον ἑαυτὸν εἶναι φησιν, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν παραλαμβάνει, τοῦτο λέγων, ὅτι Ὁ Χριστὸς ὑμᾶς παρακαλεῖ δι' ἐμοῦ ^α. Τὸ δὲ, *Παρελάβετε*, οὐ ῥημάτων ἐστὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ πραγμάτων· καὶ δι' ἔργων γὰρ ἐδίδασκε. Τί δὲ παρακαλοῦμεν; Ἴνα περισσεύητε μᾶλλον· τουτέστιν, ἵνα πλέον τι τῆς ἐντολῆς φιλοτιμηθῆτε ποιεῖν, καὶ ὑπερβαίνητε τὰ ἐπιτάγματα. Ὅσπερ γὰρ ἡ γῆ οὐ τὰ καταβληθέντα μόνον ^β φέρει, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ οὐκ ὀφείλει ἵστασθαι μέχρι τῶν ἐπιταγμάτων, ἀλλ' ὑπερβαίνειν.

Οἴδατε γὰρ τίνας παραγγελίας ἐδώκαμεν ὑμῖν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Παραγγέλλειν ^γ ἐστὶν ἐπὶ τῶν φευκτέων, ἃ πραττόμενα μὲν κόλασιν φέρει· μὴ πραττόμενα δὲ, οὐδὲν ἐγκώμιον. Εἰσὶ μέντοι τινὰ, ἃ οὐ δεῖ παραγγέλλειν, τουτέστι, μὴ μετὰ ἀπειλῆς ἀναστῆλαιν, ἀλλ' ἐν τῇ γνώμῃ τῶν ἀκουόντων ἔβν· ὡς τὸ κενῶσαι χρήματα, τὸ παρβαίνειν. Ὁ δυνάμενος γὰρ, φησί, *χωρεῖν, χωρεῖτω.* Εἰκὸς οὖν [φησὶ], τὸν Παῦλον παραγγεῖλαι αὐτοῖς μετὰ πολλοῦ φόβου περὶ τινῶν. Αὐτὸ οὐ τίθησιν αὐτὰ, ἀλλ' ἀναμνησκαὶ αὐτούς. Πάλιν δὲ τὸν Χριστὸν εἰς τὴ μέσον τίθησιν. Οὐκ ἐμὰ γὰρ, φησὶν, ἃ παρήγγειλα, ἀλλ' ἐκεῖνου ταῦτα· ὥστε ἐκείνος ἢ εἰσακούσεται, ἢ ἀθετεῖται.

Τοῦτο γὰρ ἐστὶ θελημα Θεοῦ, ὁ ἀγιασμός ὑμῶν. Τουτέστιν ἡ σωφροσύνη. Πανταχοῦ δὲ περὶ ταύτης παραγγέλλει, καὶ Τιμοθέῳ γράφων, καὶ Κορινθίοις, καὶ Ἑβραίοις. Καὶ γὰρ τυραννικὸν τὸ πάθος, καὶ δεῖ πολλῶν τῶν φαρμάκων καὶ συνεχῶν.

Ἀπέχεσθαι ἀπὸ πάσης πορνείας. Πολλὰ γὰρ τὰ εἶδη ταύτης καὶ πολυπλοκά, ἃ οὐδὲ εἰπεῖν ἠνέσχετο, ὅλλ' ἀπλῶς, *Πάσης*, εἶπεν.

Εἰδέναί ἐκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶ· ^δ *σθαι ἐν ἀγιασμῷ καὶ τιμῇ.* Σκεῦος τὸ σῶμα φησιν. Ὅταν μὲν οὖν σωφρονῶμεν, καὶ ἡ καθαρὸν [ἐν ἀγιασμῷ], ἡμεῖς αὐτὸ κτώμεθα· ὅταν δὲ ἀκάθαρτον ἡ, ἡ ἁμαρτία αὐτὸ κτᾶται. Ἄ γὰρ ἐκείνη ἐπιτάττει, ποιεῖ αὐτὸ ὡς δοῦλον. Ἄλλὰ δὲ [φ. δὴ] καὶ τότε ἐστὶν ἐν τιμῇ, ὅτε σωφρονεῖ. Ὅποτε ἡ ἁμαρτία, ἀτιμία. Σημεῖωσαι δὲ τὸ, *Εἰδέναί*· δεῖκνυσι γὰρ ὅτι ἀσκήσεως καὶ μαθησεῖς ἐστὶ τὸ σωφρονεῖν. Καὶ ποῦ οἱ τὰς φύσεις; εἰσάγοντες Μανιχαῖοι καὶ Μαρκιωνισταί;

VERS. 1. *Quod reliquum est, fratres, rogamus vos et obsecramus in Domino Jesu, quemadmodum accepistis a nobis quomodo oporteat vos ambulare ac placere Deo, ut abundetis magis.* Quandoquidem, inquit, de iis quæ decent apud vos locutus sum, audite porro de iis quæ semper auditu sunt necessaria. Nam istud, *Quod reliquum est*, hoc significat, hoc est semper et perpetuo. Vide autem ejus humilitatem, quemadmodum ne ad obsecrandum quidem sibi satis esse auctoritatis putarit, sed Christum assumat, inquit: Christus vos per me obsecrat. *Accepistis* autem, non est verborum tantum, verum etiam operum: nam per opera quoque docebat. Quid vero obsecramus? *Ut abundetis magis*: hoc est, ut aliquid supra mandatum facere nitamini, atque imperata superetis. Quemadmodum enim terra non ea solum quæ in ipsa jacta fuerint, profert: sic animus non debet consistere intra præcepta, sed ea etiam superare.

VERS. 2. *Scitis enim quæ præcepta dederimus vobis per Dominum nostrum Jesum Christum.* Præceptum est de iis quæ fugienda sunt: quæ si fiant, poenam ferunt: non peracta vero, nihil merentur præconii. Sunt autem quædam, quæ non sunt præcipienda, hoc est, non minis cohibenda, sed arbitrio auditorum relinquenda, ut facultates effundere, virginitatis statum servare. Nam *qui potest capere, capiat*, inquit Dominus e. Verisimile est igitur Paulum quædam illis magno cum terrore remandasse. Quamobrem ea verbis non exprimit, sed ipsis ad memoriam tantum revocat. Rursus autem Christum in medium profert. Non mea enim, inquit, præcepti, sed illius sunt hæc: itaque ille vel exaudietur vel reprobabitur.

VERS. 3. *Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra.* Id est, temperantia. Ubique autem de hac præcipit; Timotheo nimirum scribens d, Corinthiis e, et Hebræis f. Tyrannicum enim malum est impuritas, et multis et continuis pharmacis indiget.

Ut abstineteis ab omni fornicatione. Siquidem multæ et varix hujus mali species sunt, quas ne dicere quidem sustinuit, sed simpliciter, *Ab omni*, dixit.

VERS. 4. *Ut sciat unusquisque vestrum, suum ipsum vas possidere in sanctificatione et honore.* Vas corpus ipsum appellat. Quando enim continentibus sumus, corpusque **518** purum est, nos ipsum possidemus. Quando vero impurum fuerit, peccatum ipsum possidet: quæ enim istud imperat, istuc facit sicut servus. Verum tum est in honore, quando sobrium est et pudicum. Peccatum igitur est ignominia. Observa autem quod ait, *Ut sciat*. Indicat enim castitatem et continentiam opus habere exercitio et disciplina. Atque ubi sunt Manichæi et Marcionistæ qui naturas inducunt?

^a Matth. xix, 12. ^b I Tim. v, 22. ^c I Cor. vi, 6. ^d Hebr. xii, 14.

Variæ lectiones.

^α ἡμῶν ο. ^β μόνα ο. ^γ παραγγεῖλια ο. ^δ ἐν ο.

VERS. 5. *Non in passione desiderii.* Hoc est, non in desiderio passionem habente: nam est etiam desiderium absque passione, quod est rerum divinarum. Vel quod omnia concupiscentiam accendunt desiderii passiones nominet, veluti delicie, opes, otium, socordia, quodlibet horum dici possit passio desiderii. Nos itaque, si velimus esse temperantes, nullam affectionem quæ cupiditatem accendat, admittere oportet.

Sicut et gentes quæ ignorant Deum. Nam qui Deum non noverunt, neque retributionis spem habent: proinde omnia voluptati tribuunt.

VERS. 6. *Ut non transgrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum.* Supra quidem dixit de quavis alia fornicatione, nunc vero de adultério loquitur; quod et circumventionem et transgressionem merito nominat. Nam Deus unicuique uxorem dedit, acterminos naturæ posuit, misionem videlicet quæ est cum una illa uxore. Circumventio itaque est in negotio, hoc est, in congressu, præsertim cum fiat adversus fratrem.

Eo quod vindex est Dominus de omnibus his, sicut prædicimus vobis et testificati sumus. Ne existimes, inquit, quod de fratribus tantum hæc dicam, imo neque aliorum uxores, neque simpliciter maritis carentes, neque publica scorta habere licet. Nam hæc omnia ulciscitur Dominus: nec impune ista perficimus, sed innumeras pœnas sustinemus pro præsentī in his voluptate. Considera autem, primum obsecravit, deinde pudescit, quemadmodum gentes, inquit: postea a ratione absurditatem demonstravit, rem circumventionem dicens: deinceps etiam terret. Revocat autem eis ad memoriam, quod sæpe hæc ab ipso audiverint.

VERS. 7. 8. *Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem. Itaque qui spernit, non hominem spernit, sed Deum qui dedit Spiritum suum sanctum in nos.* Quia dixerat quod Fratrem injuria afficis, atque intulerat quod Deus hoc ulciscatur, dilatat hoc nunc, ostendens quod etiamsi infidelis hoc patiat, supplicium, qui hoc fecit, dabit. Non enim illum ulciscitur Deus, cum te punit, sed seipsum. Ipse namque **519** vocavit te ad puritatem, ipsum itaque injuria affectisti per impuritatem, qui Spiritum sanctum tibi dedit. Itaque sive famulam tuam marito junctam corrupis, sive regnam, æquale peccatum est: etenim unus est et idem qui injuria affectus est, Deus. Et si forniceris, ipse ulciscitur, cujus Spiritum polluisti. Quin et aliter: Deus videns quod ipsum in talibus magis contemnamus, quam homines, sui ipsius vindex est. Hominum enim oculos, ne ab eis conspiciamur, fugere studemus: ipsum autem respicientem contemnimus.

VERS. 9. *De fraterna autem charitate non necesse habemus scribere vobis.* Non dicit jam de charitate

Μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας. Τούτῳ, μὴ ἐν ἐπιθυμίᾳ πάθος ἔχουσα· ἔστι γὰρ καὶ ἐπιθυμία ἀπάθης, ἢ τῶν θεῶν πραγμάτων. Ἡ καὶ ὅτι πάντα τὰ ἐκκαίοντα τὴν ἐπιθυμίαν πάθη ἐπιθυμίας ὀνομάζει· οἷον τρυφή, πλοῦτος, ἀργία, βάθυμια, τούτων ἕκαστον πάθος ἐπιθυμίας λεγομένη. Δεῖ οὖν ἡμᾶς, εἰ μὴ λοίμεν σωφρονεῖν, μηδὲν πάθος ἐπιθυμίας ἐκκαίον παραδέχεσθαι.

Καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότες τὸν Θεόν. Μὴ εἰδότες γὰρ τὸν Θεόν, οὕτε ἀντιδίδωμι· ἐλπίδα ἔχουσιν. Οὐκοῦν πάντα τῇ ἡδονῇ χαρίζονται.

Τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεξεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Ἄνω μὲν περὶ πάσης τῆς ἄλλης πορνείας εἶπε, νῦν δὲ περὶ μοιχείας λέγει· ἦν καὶ πλεονεξίαν καὶ παράβασιν ὀνομάζει ἐκόντως. Καὶ γὰρ ἕκαστῳ ὁ Θεὸς γυναῖκα ἀπέειπε, καὶ ἄλλους τέθεικε τῇ φύσει²¹, τὴν μίξιν φημι τὴν πρὸς τὴν μίαν γυναῖκα ἐκείνην. Ὅστε πλεονεξία ἔστιν ἐν τῷ πράγματι, τούτῳ τῇ μίξει, καὶ ταῦτα κατὰ ἀδελφοῦ γινόμενα.

Διότι ἐδικὸς ὁ Κύριος περὶ πάντων τούτων, παθὼς καὶ προεπινομεν ὑμῖν καὶ διεμαρτυρήμεθα. Μὴ νομίσης, φησὶν, ὅτι ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν μόνων ταῦτά φημι, ἀλλ' οὐδὲ τὰς ἐτέρων γυναῖκας, οὐδὲ τὰς ἀπλῶς ἀνάνδρους, καὶ κοινὰς ἔχειν χρῆ. Καὶ γὰρ ταῦτα πάντα ἐδικαίει ὁ Κύριος· καὶ οὐκ ἀτιμωρητὰ ταῦτα πράττομεν, ἀλλὰ μυριοπλασίῳ δίκην ὑπέγραμμεν τῆς ἐπὶ τούτοις νῦν ἐγγινομένης ἡμῖν ἡδονῆς. **C** Ὅρα δὲ, πρῶτον παρεκάλεσεν, εἶτα ἐνέτρεψεν εἰπὼν· *Καθάπερ τὰ ἔθνη*· εἶτα ἀπὸ λογισμῶν ἐβόησεν εἰδὼς, πλεονεξίαν εἰπὼν τὸ πρᾶγμα· λοιπὸν καὶ φοβεῖ. Ἀναμνησθεὶ δὲ αὐτοὺς, ὅτι πολλὰς ταῦτα ἤκουσαν παρ' αὐτοῦ.

Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν²² ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀγιασμῷ. Τοιγαροῦν ὁ ἀσθεῶν οὐκ ἀνθρώπων ἀσθεῖ, ἀλλὰ τὸν Θεόν, τὸν δόντα τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον εἰς ἡμᾶς. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι τὸν ἀδελφὸν ἀδικεῖς, καὶ ἐπήγγαγεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐδικαίει, πλατύνει τούτο νῦν, δεκνὺς ὅτι κἂν ἀπιστος πάθῃ τούτο, τιμωρίαν ὁ πεποιθὼς δώσει. Οὐκ ἐκείνον γὰρ ἐδικαίων, κολάσει σε ὁ Θεός, ἀλλ' ἐαυτόν. Αὐτὸς γὰρ σε ἐκάλεσεν εἰς καθαρότητα, καὶ αὐτὸν ὑβρίζας διὰ τῆς ἀκαθαρσίας, τὸν δόντα σοὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅστε κἂν τὴν ὑπανδρου δουλίαν, κἂν τὴν βασιλείαν²³ φθειρήης, ὅμοιον τὸ ἐγκλημα· εἰς γὰρ ὁ ὑβρισθῆς Θεός. Κἂν πορνείῃς, αὐτὸς²⁴ ἐδικαίει, οὐ τὸ Πνεῦμα ἐμίλυνας. Καὶ ἄλλως δέ· ὁ Θεὸς ὁρῶν ἡμᾶς αὐτοῦ καταφρονούντας ἐν τοῖς ταῦτοις μᾶλλον ἢ τῶν ἀνθρώπων, ἑαυτὸν ἐδικαίει. Ἄνθρώπων μὲν γὰρ ὀφθαλμοῖς μὴ ὀραῖσθαι σπουδαίμεν· αὐτοῦ δὲ ὀρώντος, κατεφρονουμένων.]

Περὶ δὲ τῆς φιλαδελφίας οὐ χρῆται ἔχομεν γράφειν ὑμῖν. Οὐ λέγει τίως περὶ τῆς εἰς πάντας ἀγά-

Varie lectiones.

²¹ τῆς φύσεως ο. ²² ἐπὶ ο. ²³ ἀλλοτριαν ο. ²⁴ ὁ Θεός ο.

της, ἀλλὰ τῆς εἰς τοὺς ἀδελφούς. Κατὰ παράλειψιν δὲ τὴν παραινέσιν τίθησι, δύο ταῦτα κατασκευάζων· ἓν μὲν, ὅτι οὕτως ἀναγκαῖον τὸ πρῆγμα, ὡς μηδὲ διδασκάλου δεῖσθαι· τὰ γὰρ σφόδρα μεγάλα πᾶν ἔστι δῆλα. Ἐτερον ⁸ δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἐντρέπει, διεγείρων ἵνα μὴ δεῦτεροι ἔλθωσι τῆς ὑπολήψεως ἣν ἔχει περὶ αὐτῶν, νομιζῶν αὐτοὺς ἤδη κατωρθωκέναί.

Αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδιδάκτοί ἐστε, εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Ὅρα μὲθ' ὅσου ταῦτα φησὶν ἐγκωμίου. Τὸν γὰρ θεὸν αὐτοῖς διδασκαλον ἐπέστησε τῆς ὁρητῆς ταύτης. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης εἶπεν· Ἔσονται πάντες διδασκαλοὶ θεοῦ.

Καὶ γὰρ ποιεῖτε αὐτὸ εἰς πάντας τοὺς ἀδελφούς τοὺς ἐν ὅλῃ τῇ Μακεδονίᾳ. Οὐχ ἀπλῶς λέγει, ὅτι θεοδιδάκτοί ἐστε, ἀλλ', οἶδα ⁹ ἀφ' ὧν ποιεῖτε. Μακεδονίας δὲ ἐμνήσθη, ἑπειδὴ μητρόπολις Μακεδονίας ἡ Θεσσαλονίκη.

Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, περισσεύειν μᾶλλον, καὶ φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν, καὶ πράσσειν τὰ ἴδια, καὶ ἐργάζεσθαι ταῖς χερσὶν ὑμῶν, καθὼς παρήγγειλα ὑμῖν. Ὅτι μὲν φιλαδέλφιοι ἐστε, οἶδα· τοῦτο δὲ παρακαλοῦμεν, περισσεύειν ὑμᾶς, τούτῳσι πλεονάζειν ἐν τῇ φιλαδελφίᾳ, καὶ φιλοτιμωτέρους εἶναι. Ἡ τοίνυν ἐνταῦθα στίξις, εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀνάγνωθι, Ἡσυχάζειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια· ἢ, φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια. Ἐκ τούτου δὲ δείκνυσιν, ὅτι οἱ ἄργοι, καὶ πολυπράγμονες καὶ ταραχώδεις. Εἰπὼν δὲ, Ταῖς χερσὶν ὑμῶν ἐργάζεσθαι, ἐντρέπει τοὺς τὰ σωματικὰ ἔργα ¹⁰ ἀναπροὔτας, καὶ μόνον τὸ πνευματικὸν ζητοῦντας. Εἶπατε γὰρ, ἀνόητοι, ἄρα νηστεῖαν ἐργάζεται τις ταῖς χερσίν; Ἄρα χαμευνίαν; Οὐκ ἔστιν· ἀλλὰ περὶ ἔργου λέγει σωματικοῦ, ὃ καὶ μᾶλλον ἔστι πνευματικόν, τὸ [γὰρ] ἐργαζόμενον ἕτεροι; παρέχειν, εἴτουν τοῖς πένησιν. Ἐπεὶ δὲ πένητες ἦσαν, ἅτε διαρπαγέντες τὰ ὑπάρχοντα, ἐργάζεσθαι αὐτοὺς διδάσκει, ἵνα ἐλεῶσιν. Εἰ δὲ τοὺτους κελεύει ἐργάζεσθαι, τοὺς διὰ Χριστὸν ἀρπαγέντας, πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἄλλους.

Ἴνα περιπατῆτε εὐσχημόνως πρὸς τοὺς ἕξω, καὶ μηδενὸς χρεῖαν ἔχητε. Τούτῳστιν, Ἴνα μὴ ἀσχημονῆτε παρὰ τοῖς ἕξω τῆς πίστεως ἐπαιτούντες. Εὐφύμω; δὲ τοῦτο τίθεικεν, ἵνα μὴ πλήξη αὐτοὺς. Εἰ γὰρ οἱ πιστοὶ, φησὶ, σκανδαλίζονται, ὅταν ἰδῶσιν ἀνθρώπον ὑγιῆ ἐπαιτούντα (διὸ καὶ Χριστεμπόρου; τοὺς τοιοῦτους καλοῦσι), πολλῶ μᾶλλον οἱ ἄπιστοι.

Ὁὐ θέλομεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἀγνωεῖν περὶ τῶν κεκοιμημένων. Ἐνταῦθα τὸν περὶ ἀναστάσεως λόγον κινεῖ. Εἰ γὰρ καὶ ἦν αὐτοῖς περὶ τούτου διωλεχθεῖς, ὅμως νῦν μυστήριόν τι μέλλει ἀνακαλύψαι. Ἡ γὰρ πάντα μὲν τὰ τῆς ἀναστάσεως ἤδρασαν, ἐθρήνουν δὲ· ὃ νῦν θεραπεύει. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ τῶν πραγ-

A erga omnes, verum de ea quæ est erga fratres. Per præteritionem autem adhortationem facit, duo hæc conficiens : primum quidem, quod res sit adeo necessaria, ut doctore quidem non indigeat. Quæ enim valde magna sunt, omnibus sunt manifesta. Alterum autem magis eos pudefacit, excitans eos, ne inferiores inveniantur opinione quam de ipsis concepit, existimans eos jam perfecisse quæ charitatis sunt.

Ipsi enim vos a Deo didicistis, ut diligatis invicem. Observa quanto cum encomio hæc dicat : Deum enim ipsis virtutis hujus doctorem facit : quod et propheta dixit : Erunt omnes a Deo docti *.

B VERS. 10. Etenim illud facitis in omnes fratres qui sunt in universa Macedonia. Non simpliciter dicit, A Deo docti estis, sed, Scio ex iis quæ facitis. Macedonia autem meminit, quandoquidem Macedoniae metropolis sit ipsa Thessalonica.

VERS. 11. Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis, et operam detis ut quieti sitis, et vestrum negotium agatis, et operemini manibus vestris, sicut præcepi vobis. Quod sitis amantes fratrum, equidem novi : hoc autem obsecramus, abundare vos, hoc est exuberare fraterna charitate, et munificos esse. Vel hic igitur distinctionem facito, deinde a novo principio lege, Ut quieti sitis, atque res proprias agatis. Vel, Operam detis ut quieti sitis, et res proprias agatis. Ex hoc autem ostendit, quod otiosi, curiosi turbulentique sint. Cum autem dicit, Manibus vestris operemini, pudefacit eos qui corporale opus tollunt, solum spirituale querentes. Dicit enim, vos stolidi, num jejuniū aliquis operatur manibus? num humi cubationem? Minime sane : verum de opere corporali loquitur, quod et magis spirituale est, nimirum, ut ex labore tuo aliis imperias, pauperibus scilicet. Quia vero pauperes fuerunt, quippe qui bonis suis spoliati essent, laborare eos docet, ut indigentibus impertiri elemosynam possint. 520 Quod si hos operari jubet, qui propter Christum spoliati erant, multo magis alios.

VERS. 12. Ut ambuletis decore ad eos qui foris sunt, et nulla re indigeatis. Hoc est, ut non sitis indecori, si apud infideles mendicetis. Pulchre autem et eleganter hoc posuit, ne eos objurget. Si enim fideles offenduntur, si conspexerint hominem sanum mendicantem (unde et hujusmodi Christemporos, hoc est, Christum cauponantes appellant), multo magis infideles.

VERS. 13. Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus. Hic sermonem de resurrectione movet. Quamvis enim de hac jam antea his locutus fuerat, jam nunc tamen mysterium quoddam revelaturus est. Vel omnia de resurrectione probe tenebant, lugebant autem defunctos : cui malo nunc

⁸ Isa. XLV, 3; Jerem. XXXI, 34.

Variæ lectiones.

⁹ δεῦτερον ο. ¹⁰ ὅτι θεοδιδάκτοί ἐστε οἶδα ο. ¹¹ τὸ σωματικὸν ἔργον ο.

medetur. Quia vero pleraque incognita nos turbant, A
cognita autem tristitiam tollunt, propterea inquit,
Noto vos ignorare. Non dixit autem, de mortuis,
scilicet, *De dormientibus*: ex ipso etiam vocabulo futu-
ram resurrectionem ostendens.

*Ut non contristemini, sicut et ceteri qui spem non
habent.* Cujus rei spem? Resurrectionis. Qui enim
non habent spem resurrectionis, hi lugere debent.
Attendamus igitur, et horreamus. Quid igitur? pro-
pter hoc non vis ignorare, ut non contristentur? Ec-
qui non dicis, Ut non puniantur, verum, ut non
contristentur? Næ, inquit: nam tristitia ista pœnam
atrahit.

VERS. 14. *Si enim credimus quod Jesus mortuus
est et resurrexit, sic et Deus eos qui dormierunt per
Jesum adducet cum eo.* Quemadmodum, inquit, Do-
minum Jesum excitavit, qui corporaliter et passus
erat, et mortem obierat: sic et nos excitabit. Ob-
serva autem quomodo de Domino, propterea quod
resurrectio ejus jam facta sit, confidenter dixerit,
Mortuus est: de nobis vero, quia nostra adhuc
futura est resurrectio, *Eos qui dormierunt*, inquit:
indicans esse excitationem. Numquid enim qui dor-
mit, inquit, non adjiciet ut resurgat? Istud autem;
Eos qui dormierunt per Jesum, adducet, bifariam in-
telliges: vel, adducet per Jesum, hoc est, Filius
erit illis resurrectionis mediator, illosque in con-
spectu Patris constituet: vel, qui dormierunt per
Jesum, hoc est fideles. Christum enim habentes in
seipsis, dormiunt per Jesum. De particulari igitur
resurrectione hic loquitur, hoc est celebri, quæ est
fidelium, quæ cum Domino est: nam, *adducet cum
ipso*, hoc est, cum Domino in nubibus rapiet undi-
que. Nam de universali resurrectione Thessalonicen-
ses norant. Verum hoc jam vult, consolari eos per
hoc quod ostendat celebrem et gloriosam 521 re-
surrectionem fidelium, ut non contristentur. Omnes
enim resurgent, sed non omnes in gloria, verum
fideles tantum, hoc est, qui opera doctrinæ simul
adjuncta habent. Expende autem quæ sequuntur
omnia.

VERS. 15. *Hoc enim vobis dicimus in verbo Do-
mini.* Novum aliquid dicturus est, eam ob rem
ipsi fitem conciliat a verbo Dei. Non a me ipso enim,
verum quod a Christo didici, loquor. Etenim hoc
diserte audivit a præceptore, perinde ac illud:
Beatus est dare quam accipere^b. Cætera vero ex
Spiritu dicebat.

*Quod nos qui vivimus, qui residui sumus in adven-
tum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt.*
Quod in Epistola ad Corinthios ait, *In momento, in
ictu oculi*ⁱ, idem et nunc ait. Quia enim difficile
videbatur, ut ii qui computruerant resurgerent,
inquit, Quod viventes haudquaquam antevertent
illos; sed quemadmodum facile est Deo integros

^b Act. xx, 35.ⁱ I Cor. xv, 53.

μάτων ἀγνοούμενα μὲν λυπεῖ ἡμᾶς, γνωσθέντα δὲ
λέγει τὴν λύπην; διὰ τοῦτο φησὶν· Οὐ θέλω ὑμῶς
ἀγνοεῖν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἀποθανόντων, ἀλλὰ, *Κεκλι-
μμένων*, δεικνύς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, ὅτι
ἔστιν ἔγερσις⁹⁹.

*Ἴνα μὴ λυπηθῆτε, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ
ἔχοντες ἐλπίδα.* Τίνος ἐλπίδα; Ἀναστάσεως. Οἱ
γὰρ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα ἀναστάσεως, οὗτοι ὀφείλουσι
πενθεῖν. Ἀκούσωμεν λοιπὸν, καὶ φρίξομεν. Τί
οὖν; διὰ τοῦτο οὐ θέλεις ἀγνοεῖν, ἵνα μὴ λυπῶ-
νται; Οὐ λέγεις, Ἴνα μὴ κολασθῶσιν, ἀλλ', Ἴνα μὴ
λυπῶνται; Ναί, φησὶν, ὅτι ἡ λύπη αὕτη τὴν κολά-
σιν προξενεῖ.

Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ
ἀνέστη, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ
B τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ. Ὅσπερ, φησὶ, τὸν
Κύριον ἤγειρε σωματικῶς παθόντα καὶ θανόντα,
οὕτω καὶ ἡμᾶς ἔγερει. Ὅρα δὲ, πῶς ἐπὶ μὲν τοῦ
Κυρίου, διὰ τὸ καὶ τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι,
θαρρύντως φησὶ τὸ, Ἀπέθανεν· ἐπὶ δὲ ἡμῶν, διὰ
τὸ μέλλειν εἶναι¹⁰⁰ τὴν ἀνάστασιν, *Τοὺς κοιμηθέν-
τας*, φησὶ· δεικνύς οὖσαν καὶ ἔγερσιν. Μὴ ὁ κοι-
μώμενος γὰρ, φησὶν, οὐχὶ προσθήσει τὸ ἀναστῆναι;
Τὸ δὲ, *Κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει*, διχῶς
νοήσεις· ἢ, Ἄξει διὰ τοῦ Ἰησοῦ, τουτέστιν, ὁ ἴσως
αὐτοῖς; μετῆς ἔσται τῆς ἀναστάσεως, καὶ παρτι-
σει τῷ προσώπῳ τοῦ Πατρὸς· ἢ, Τοὺς κοιμηθέντας
διὰ τοῦ Ἰησοῦ, τουτέστι, τοὺς πιστοὺς. Τὸν γὰρ
Χριστὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς, κοιμῶνται διὰ τοῦ Ἰη-
σοῦ. Περὶ μερικῆς οὖν ἀναστάσεως διαλέγεται ἐν-
C ταῦθα, τουτέστι τῆς ἐνδόξου, τῆς τῶν πιστῶν, τῆς
σὺν τῷ Κυρίῳ. Ἄξει γὰρ σὺν αὐτῷ, τουτέστι, σὺν
τῷ Κυρίῳ ἐν νεφέλαις ἀρπάσει πανταχόθεν· ἐπὶ
περὶ γὰρ τῆς καθολικῆς ἡδὲσαν οἱ Θεσσαλονικεῖς. Ἀλλὰ
τοῦτο βούλεται νῦν, παραμυθῆσασθαι αὐτοὺς διὰ τοῦ
δεῖξαι ἐντιμον καὶ ἐνδοξον τὴν ἀνάστασιν τῶν πι-
στῶν, ὡς ἂν μὴ λυπῶνται. Πάντες μὲν γὰρ ἀναστή-
νονται, οὐ πάντες δὲ ἐν δόξῃ, ἀλλ' οἱ πιστοὶ, του-
τέστιν οἱ ἔργα μετὰ τοῦ δόγματος ἔχοντες¹⁰¹. Ὅρα
δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς πάντα.

Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου. Ἐάν
τι ἐμελλεν ἐρεῖν¹⁰², διὰ καὶ ἀξιόπιστον αὐτὸ ποιεῖ
διὰ¹⁰³ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἀπ' ἑαυτοῦ γὰρ,
D ἀλλὰ παρὰ τοῦ Χριστοῦ μαθὼν λέγω. Καὶ γὰρ τοῦτο
ρητῶς ἤκουσε παρὰ τοῦ Διδασκάλου, ὡσπερ κἀκεῖν
Μακάριόν ἐστι διδοῦναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν. Τὰ
γὰρ ἄλλα Πνεύματι ἐφθέγγετο.

*Ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν
παρουσίαν τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς
κοιμηθέντας.* Ὅσπερ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, φησὶν,
Ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, τοῦτο καὶ νῦν λέγει.
Ἐπειδὴ γὰρ ἐδίχαι δύσκολον εἶναι τοὺς κατασπεί-
τας τούτους ἀναστῆναι, φησὶν, ὅτι οἱ ζῶντες οὐ μὴ
προλάβωσιν ἑκείνους· ἀλλ' ὡσπερ εὐκολον τῷ Θεῷ

Variæ lectiones.

⁹⁹ ἀνάστασις ο. ¹⁰⁰ ἤδη ο. ¹⁰¹ οἱ ἔργα σώματος σὺν τῷ δόγματι ἔχ. ο. ¹⁰² εἰπεῖν ο. ¹⁰³ ἀπὸ ο.

τοὺς ἐλοκλήρους ἀγαγεῖν, οὕτω κακείνους. Ἦμεῖς δὲ αὖτε οἱ ζῶντες, λέγων, οὐ περὶ ἑαυτοῦ φησιν (οὐδὲ γὰρ ἔχρι τῆς ἀναστάσεως ἐμελλε ζῆν), ἀλλὰ τοὺς πιστοὺς λέγει· διὸ προσέθηκεν· *Οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου.* Ἐν γὰρ τῷ ἑαυτοῦ προσώπῳ πάντας τοὺς τότε εὐρεθησομένους ζῶντας δηλοῖ. Μεθόδιος δὲ ὁ μακάριος ζῶντας τὰς ψυχὰς λέγει· τοῦτο διδάσκων, ὅτι αἱ ψυχαὶ οὐ μὴ προλάβωσι τὰ σώματα· πρῶτον γὰρ ἐγείρεται τὰ σώματα, ἵνα αὐτὰ ἀπολαύσωσιν αἱ ψυχαί, ἃς καὶ περιλείπεσθαι ἔφη, διὰ τὸ ἀθανάτους εἶναι.

Ἐπιπέδῳ δὲ ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ. Μὴ ἀπιστήσης, φησίν, οἷς λέγω· καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος κελεύσει τοῦτο. Πῶς δὲ δὲ [f. κα.] κελεύσει [τοῦτο]; Ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, τοῦ ἐφεστῶτος τοῖς ἑτέροις ἀγγέλοις, καὶ βοῶντος· Ἐτοίμους ποιεῖτε πάντας· πάρεστι γὰρ ὁ κριτῆς. Πολλὰ δὲ ἔσονται σάλπιγγες, ἀλλὰ πρὸς τῇ ἑσχάτῃ καταβήσεται ὁ κριτῆς. Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Συναίῳ ἔρει καὶ σάλπιγγας εἶχε καὶ ἀγγέλους ὑπηρετοῦντας· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς βασιλεὺς. Ἡ τὸ μὲν κελεύσμα τοῦ Θεοῦ ποιήσει τὴν γῆν ἀναδοῦναι τὰ σώματα εἰς ἀφθαρσίαν μεταποιηθέντα· τὸ δὲ εἰς ἐν συναγθῆναι τοὺς πανταχοῦ διεσπαρμένους ἢ φωνῇ τοῦ ἀρχαγγέλου ἐνεργήσει, ἀγγέλων ὑπηρετούντων.

Καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον⁴¹. Οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ, τοῦτέστιν οἱ πιστοί. Ἄτε γὰρ μέλλοντες ἀφῆσθαι ἐν νεφέλαις, καὶ πρῶτοι ἀναστήθονται· οἱ δὲ λοιποὶ, ἔσχατοι, ὡς μήτε ἀρπάξεσθαι, μήτε ἀπαντᾶν μέλλοντες.

Ἐπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἔσόμεθα. Εἰ καὶ οἱ νεκροὶ πρῶτοι ἐγείρονται, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες ὁμοίως⁴² ἀρπαζόμεθα, οἱ ἕξιοι δηλαδὴ, ἐν νεφέλαις, ὡσπερ καὶ τὸν Κύριον νεφέλῃ ὑπέλαβε. Τίνος δὲ ἔνεκεν, εἰ καταβαίνει⁴³ μέλλει, ἀρπάξει τοὺς πιστοὺς; Τιμῆς ἔνεκεν. Ὅσπερ γὰρ, βασιλείῳ εἰς πόλιν εἰσερχομένου, οἱ μὲν ἐντιμοὶ ὑπαντῶσιν, οἱ δὲ κατὰδικοὶ ἔσω μένουσι τὸν κριτὴν· οὕτω καὶ τότε· οἱ μὲν [οὖν] ἀμαρτωλοὶ μένουσι κάτω, κἄν Χριστιανοὶ ὧσιν· οἱ δὲ δίκαιοι ἀρπάζονται, καὶ οὕτω τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν καρποῦνται, τὸ πάντοτε συνεῖναι Χριστοῦ [f. Χριστῷ].

Ἵστε παρακαλεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς λόγοις τούτοις. Πρὸς τὸ μὴ λυπεῖσθαι ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἐλπίζοντες⁴⁴ ἀνάστασιν.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Περὶ δὲ τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν, ἀδελφοί, οὐ χρεῖα ἔχετε γράφεσθαι ὑμῖν. Περιττὸν γὰρ ἔστι καὶ ἀσύμφορον τὸ τοὺς καιροὺς καὶ τοὺς χρόνους τῆς συντελείας εἰδέναι. Καὶ γὰρ οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις ἐξεκάλυψε τοῦτο ὁ Κύριος, ὅτε προσιώντες ἡρώτων

¹ Act. 1, 7.

Variæ lectiones.

⁴¹ πρῶτοι ο. ⁴² ὁμοῦ ο. ⁴³ καταβῆναι ο. ⁴⁴ ἔχοντες ο.

adducere ad Christum, sic et illos, corruptos. Porro cum ait, *Nos qui vivimus, non de seipso dicit (neque enim ad resurrectionem usque victurus erat), sed fideles intelligit: propterea adjecit: Qui relinquimur in adventum Domini.* In sua enim persona omnes qui tum invenientur viventes indicat. Beatus autem Methodius, per viventes, animas intelligit, hoc docens quod animæ non antevertent corpora. Primum enim excitantur corpora, ut animæ fruantur illis, quas et relinqui dicit, quandoquidem immortales sint.

VERS. 16. *Quoniam ipse Dominus in jussu, in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de caelo.* Ne hæsites in iis, inquit, quæ dico: nam ipse Dominus jubebit hoc. Quomodo autem jubebit? *In voce archangeli,* qui aliis angelis præsidet et clamat: *Apparate vos omnes: judex enim præsto est.* Multæ autem erunt tubæ, sed ad extremam descendet judex. Sicut enim Pater in monte Sina tubas habebat et angelos ministrantes; sic etiam Filius, veluti rex aut imperator, eadem habiturus est. Vel, jussio Dei faciet terram reddere corpora ad incorruptibilitatem transformata. Ut vero omnes in unum colligantur per diversa loca dispersi, vox archangeli effliciet, angelis administrantibus.

Et mortui in Christo resurgent primi. In Christo mortui, id est fideles. Nam quoniam in nubibus sublevandi sunt, primi resurgent: cæteri vero, postremi; quippe qui neque rapiendi sunt, neque occursuri.

VERS. 17. *Deinde et nos qui vivimus, qui relinquimur, simul cum ipsis rapiemur in nubibus obviam Domino in aera, et sic semper cum Domino erimus.* Etsi mortui **522** primi excitentur, attamen et nos viventes similiter rapiemur, digni videlicet, in nubibus, perinde ac Dominum quoque nubes suscepit. Cujus autem rei causa, si descensurus est, rapit fideles? Honoris causa. Ut enim regi in urbem ingredienti honoratiores occurrunt, condemnati autem intus expectant judicem: sic et tum continget; peccatores quidem manebunt infra, etiamsi Christiani fuerint; justi vero rapiuntur, hocque pacto summam bonorum referent, nimirum ut semper cum Christo sint.

VERS. 18. *Itaque consolamini invicem in verbis istis.* Ut non conturbemini, cæterorum instar, qui resurrectionem non sperant.

CAPUT V.

VERS. 1. *De temporibus autem et momentis, fratres, non indigetis ut scribamus vobis.* Supervacuum enim est et inutile, tempora et momenta consummationis novisse. Nam neque apostolis hoc revelavit Dominus, quando accedentes ipsum ro-

garent. Paulus autem fortasse ex arcanis verbis hoc didicit ^k.

VERS. 2. *Ipsi enim exacte nostis, quod dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Per diem Domini, et communem omnium, et particularem uniuscujusque sine intelliges. Nam et iste incerto tempore singulis imminet. Hoc enim nobis multifariam prodest. Primum quidem, quia si novisset ultimum suum diem homo, nihil non scelerum conaretur patrare aliis diebus, deinde sine vitæ appropinquante baptizaretur. Deinde, plerique, si novissent in crastinum sese forte morituros, innumeris malis hostes affligerent, tanquam jam de seipsis desperantes, hostiumque sanguine se explere cupientes: quod nunc non fit, mortis terrore eos remorante, vitæque cupiditate. Præterea, vitæ suæ amantiore præ nimia tristitia perirent, si mortis suæ tempus compertum haberent. Ad hæc justis non tantum mercedis haberent periculis objecti. Videri enim potuissent, quia compertum haberent se nunc haud morituros, sed post tot fortassis annos, propterea sibi non parcere. Nunc vero cum incertum sit, evadentne pericula, sibiipsis autem non parcunt, perspicua eorum virtus est. Quemalmodum tres pueri ea de causa majorem admirationem merentur, quod cum non satis novissent an ex igni essent evasuri necne, nihilominus non adoraverunt ^l. Propterea obitus noster tanquam fur in nocte. Novistis igitur hoc, o Thessalonicenses, ex illis quæ Dominus dixit ^m, Nescitis qua hora fur venurus sit.*

523 VERS. 3. *Cum enim dixerint: Pax et securitas, tum repentinus eis instat interitus, sicut dolor partus mulieri prægnanti: et non effugient. Quoniam illi qui hos divexabant, fortunati erant, fideles jam consolatur, inquit: Ne existimetis eos evasuros poenam; veniet enim eis pernicietas, et inexpectata et ærumnosa profecto, et quæ multas amaritudines afferat, non secus atque dolor partus mulieri prægnanti. Quomodo autem, si Elias venturus est, et Antichristus, Paulus, nunc dicit repentinum eis instare interitum? Quoniam consummationis quidem signum est Antichristus et Elias, Christi autem adventus non item. Subitanus enim et incertus erit. Observa autem hic exemplum doloris partus. Etenim novit mulier quod pariet: quando vero, non novit. Nam non paucæ post septimum mensem pepererunt, atque in itinere, nihil præscientes. Et sicut illæ jocantes ac ridentes ineffabilibus cruciatibus repente tunduntur, ita illorum animæ qui hodie deliciis affluunt, die illa adveniente, haudquaquam effugient.*

VERS. 4. *Vos autem, fratres, non estis in tenebris, ut dies illa vos tanquam fur comprehendat. Hoc est, non tenebrosam neque impuram vitam habetis,*

^k II Cor. xii, 4. ^l Dan. iii, 24. ^m Luc. xii, 39.

Variæ lectiones.

^{aa} λοιπόν ο. ^{bb} εκακοπολύ m. ^{cc} τῆς μὲν γὰρ συν. ο. ^{dd} ἐκτύπηνα ο.

αὐτόν. Παῦλος δὲ ἐκ τῶν ἀρρήτων βημάτων ἐμαθεν ἂν ἰσως καὶ τοῦτο.

Αὐτοὶ γὰρ ἀκριβῶς οἶδατε, ὅτι ἡ ἡμέρα Κυρίου, ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτί, οὕτως ἐρχεται. Ἡμέραν Κυρίου καὶ τὴν κοινήν συντέλειαν, καὶ τὴν ἰδίαν ἐκάστου νοήσεις· καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἀδήλως ἐκάστῳ ἐπεισι. Τοῦτο γὰρ συμφέρει ἡμῖν κατὰ πολλοὺς τρόπους· πρῶτον μὲν, ὅτι εἰ ᾔδει τὴν ἐσχάτην ἡμέραν αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος, πᾶσαν ἂν ἁμαρτιαν ἐσοῦδάσε τελέσαι τὰς ἄλλας ἡμέρας, εἴτα πρὸς τῷ τέλει ἐθαπτιζέτο· δεύτερον, ὅτι πολλοὶ, εἰ ᾔδεισαν ὅτι αὐριοὶ τυχόν ^{aa} τεθνήσκονται, μὲν ἂν κακὰ διέθεοντο ^{bb} τοῖς αὐτῶν ἐχθροῖς, ἕτε ἀπενοχότες ἑαυτῶν, καὶ θέλοντες τοῖς τῶν ἐχθρῶν αἵματι εὐωχηθῆναι· ὁ νῦν οὐ γίνεται, κατέχοντας αὐτοὺς τοῦ φόβου τοῦ θανάτου, καὶ τοῦ ἔρωτος τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ φιλοζῶντες ὑπὸ τῆς ἀθυρίας ἂν διεφθάρησαν, εἰ ᾔδεισαν τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου. Καὶ οἱ δίκαιοι δὲ οὐ τοσοῦτον μισθὸν ἂν ἔσχον παραβαλλόμενοι τοῖς κινδύνοις· ἔδοξαν γὰρ ἂν ὅτι ἐπειδὴ οἴδασιν, ὅτι οὐ νῦν τεθνήσκονται, ἀλλὰ μετὰ τοσαῦτα τυχόν ἔτη, διὰ τοῦτο ἀφειδοῦσιν ἑαυτῶν. Νῦν ἐπειδὴ ἀδηλον μὲν ἔστιν εἰ περιέσσονται [ἐκ] τῶν κινδύνων, ἀφειδοῦσι δὲ ἑαυτῶν, πρόδηλος ἡ αὐτῶν ἀρετὴ. Ὁσπερ καὶ οἱ τρεῖς παῖδες διὰ τοῦτο μᾶλλον θαυμαστοὶ, ὅτι μὴ εἰδότες ἀκριβῶς ὅτι περιέσσονται τοῦ πυρός, ὁμως οὐ προσεκύνησαν. Διὰ ταῦτα ἡ τελευταῖα ἡμῶν, ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτί. Οἶδατε οὖν τοῦτο, ὡ θεσσαλονικεῖς, ἐξ ὧν ὁ Κύριος εἶπεν· Οὐκ οἶδατε, ποῖα ὦρα ὁ κλέπτῃς ἐρχεται.

Ὅταν γὰρ λέγωσιν· Εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια· τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται δειστρος, ὡσπερ ἡ ὄδιν τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ· καὶ οὐ μὴ ἐκφυγῶσιν. Ἐπειδὴ οἱ ἐπιπράζοντες τούτους ἐν εὐπαθείαις ἦσαν, παραμυθεῖται νῦν τοὺς πιστοὺς, λέγων· Μὴ νομίσητε αὐτοὺς ἐκφυγεῖν, Ἥξει γὰρ αὐτοῖς ὁ δειστρος καὶ ἀδηλος καὶ ἐπίπνοος, καὶ πικρίας πολλῆς ἐπάγων, ὡσπερ καὶ ἡ ὄδιν τῇ κυύσῃ. Πῶς δὲ, εἰ ὁ Ἥλιος ἐρχεται, καὶ ὁ Ἀντίχριστος, λέγει νῦν ὁ Παῦλος αἰφνίδιον τοῖς ἐπιστῆναι τὸν δειστρον; Ὅτι τῆς μὲν συντέλειαις ^{cc} σημείον ὁ Ἀντίχριστος καὶ Ἥλιος· τῆς δὲ τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, οὐκ ἔτι· αἰφνίδια γὰρ ἔσται καὶ ἀδηλος. Ὅρα δὲ καὶ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ὄδινος. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα οἶδε μὲν ἡ γυνὴ ὅτι τέξεται· πῶς δὲ, οὐκ ἔτι οἶδε. Πολλὰ γοῦν καὶ ἐπτάμηνα ^{dd} ἔτεκεν, καὶ ἐν ὄδοις, μὴδὲν προσιδίαι. Καὶ ὡσπερ ἐκείνη παλίζουσαι καὶ γελῶσαι, ἀθρόον ἀβήητος ὡδίσι κέπτονται· οὕτω καὶ τῶν νῦν τρυφώγων αἰ ψυχαί, τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπελαθούσης, οὐ μὴ ἐκφυγῶσιν.

Ἦμεῖς δὲ, ἀδελφοί, οὐκ ἔσπε ἐν σκοτίαι, ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμῶν καταλάβῃ ὡς κλέπτῃς. Τουτέστιν, ὅτι σκοτεινὸν καὶ ἀκάθαρτον ἔχετε βίον. Τί οὖν; οὐκ

ἔμελλε καὶ αὐτοῖς ἀδήλως ἐπίστασθαι ἡ τελευταῖα, καὶ ἂν μὴ ἀκάθαρτοι ἦσαν; Ἀδήλως μὲν ἐπιστήσεται, ἀλλ' οὐδενὶ αὐτοὺς περιβαλεῖ λυπηρῶν. Καὶ γὰρ τοῖς ἐργηγοροῖσι, καὶ ἐν φωτὶ οὖσι, καὶ γένηται τις εἰσοδος ληστοῦ, οὐδὲν λυμψασθαι δυνήσεται, τοὺς δὲ ἐν σκότει καὶ καθεύδοντας γυμνώσας ὁ ληστὴς ἀπεισι.

Πάντες γὰρ ὁμοῖοι υἱοὶ φωτός ἐστε, καὶ υἱοὶ ἡμέρας. Ὡςπερ υἱοὶ γέννησι, οἱ ἀξία γέννησι ποιούντες, καὶ υἱοὶ ἀπειθείας, οἱ ἀπειθεῖς· οὕτω υἱοὶ φωτός καὶ ἡμέρας, οἱ τὰ τοῦ φωτός πράττοντες.

Οὐκ ἐσμέν νυκτός, οὐδὲ σκότους. Τουτέστιν ἁμαρτίας.

Ἄρα οὖν μὴ καθεύδωμεν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ, ἀλλὰ γρηγορώμεν, καὶ νήφωμεν. Τουτέστι, Μὴ ἀμελῶμεν τῶν καλῶν ἔργων. Ἐπίτασις δὲ ἐργηγοροσῶς τὸ νήφειν. Ἔστι γὰρ ἐργηγορέναι μὲν, μὴ νήφειν δὲ· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Νηφόντως τὰ ἀγαθὰ πράττωμεν καὶ προσεκτικῶς.

Οἱ γὰρ καθεύδοντες, νυκτός καθεύδουσι· καὶ οἱ μεθύσκόμενοι, νυκτός μεθύουσιν. Ἡμεῖς δὲ ἡμέρας δυνεῖς, νήφωμεν. Καθεύδοντας τοὺς ἐν κακίᾳ φησίν, ὡς ἀνενεργήτους πρὸς τὴν ἀρετὴν, καὶ πάντα φαντασιουμένους. Τοιαῦτα γὰρ τὰ τοῦ παρόντος βίου, δνειράτων οὐδὲν διαφέροντα. Ἀλλὰ καὶ μέθην λέγει, οὐ τὴν ἐξ οἴνου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπὸ πάντων τῶν παθῶν, ὡς ἐξιστώσαν τοῦ κατὰ φύσιν, καὶ σκοτίζουσιν τὸ ἡγεμονικόν. Οὐ τοίνυν ἡμεῖς ὀφείλετε τοιοῦτοι εἶναι. Οὐ γὰρ ἐστε νυκτός καὶ σκότους υἱοὶ, ἀλλ' ἡμέρας, διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ παραδοχῆς.

Ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης, οὐκ ἀρκεῖ τὸ ἐργηγορέναι καὶ νήφειν, ἀλλὰ δεῖ καὶ καθωπλισθαι. Ἄν γὰρ τις ἐργηγορῶς ἦ καὶ νήφων, μὴ ἔχη δὲ ὄπλα, ταχέως αὐτὸν οἱ λησταὶ κατεργάζονται. Θώρακα δὲ πίστεως καὶ ἀγάπης, εἰπῶν, δόγματα καὶ βίον ἀγαθὸν ἠνίξατο· τοῦτο ἐστὶ τὸ δυνατῶς νήφειν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ δεῖ ταῦτα ἔχειν, ἀλλ' ὡς θώρακα. Τοῦτον γὰρ οὐδὲν ῥαδίως διατέμνει, ἀλλ' οἶόν τι τειχίον ἐστὶ τῷ στήθει, καὶ οὐδὲν τῶν πεπυρωμένων τοῦ διαβόλου βελῶν ἄφεται ἡμῶν.

Καὶ περικεφαλαία ἐλπὶδα σωτηρίας. Ὡςπερ ἡ περικεφαλαία τὸ κυριώτατον ἐν ἡμῖν τὴν κεφαλὴν σώζει καὶ διατηρεῖ σκέπουσα· οὕτω καὶ ἡ ἐλπὶς φυλάττει τὸν νοῦν, καὶ σωτήριον αὐτῷ δείκνυται, οὐδὲν τῶν ἐξωθεν εἰς αὐτὸν πεσεῖν ἐῴσα. Ὅρα οὖν ὁ καὶ ἀλλαχοῦ εἶπε· Πίστιν, ἐλπὶδα, ἀγάπην, τὰ τρία ταῦτα, καὶ νῦν κτᾶσθαι κελεύει.

Ὅτι οὐκ ἔθετο ἡμᾶς ὁ Θεὸς εἰς ὀργήν, ἀλλ' εἰς περιποίησιν σωτηρίας, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-

^a I Cor. xiii, 13.

Variæ lectiones.

^a πολλοὶ ο. ^b ἐλπιδος σωτηριου ο. ^c γίνεται ο.

A Quid inde? nonne et illis mors incerto tempore obventura erat, etiamsi impuri non erant? Incerto quidem tempore instabit, sed tamen in nullam eos tristitiam conjiciet. Nam excubias agentibus commorantibusque in luce, etiamsi prædo aliquis ingressus fuerit, nihil nocebit, neque vastare eos poterit. Eos vero qui sunt in tenebris atque dormiunt, spolians atque nudans abit.

VERS. 5. *Omnes enim vos filii lucis estis, et filii diei.* Perinde ac filii sunt gehennæ, qui gehenna digna peragunt, ac filii inobedientiæ, inobedientes: haud secus filii sunt luminis ac diei, qui quæ lucis sunt faciunt.

Non sumus noctis, neque tenebrarum. Hoc est peccati

VERS. 6. *Non igitur dormiamus, ut ceteri, sed vigilemus, et sobrii simus.* Hoc est, non negligamus bona opera. Vigilantiæ autem intensio est sobrium esse: fieri enim potest, ut quis vigilet, nec tamen sit sobrius: perinde quasi dicat, Sobrie agamus quæ bona sunt, et attente.

VERS. 7. *Qui enim dormiunt nocte dormiunt: et qui ebrii sunt nocte ebrii sunt; nos autem qui diei sumus, sobrii simus.* Dormientes vocat eos qui in malitia dormiunt, ceu ad virtutem nullis prædii viribus, atque omnia veluti per somnium imaginantes. Hujusmodi enim sunt res præsentis vitæ, a somniis nihil differentes. Ebrietatem porro dicit, non eam quæ ex vino tantum est, verum etiam eam quæ ex omnibus affectibus animique 524 perturbationibus existit, ut quæ a natura deficiat, nec non obscuret dominantem rationis partem. Haud igitur vos debetis tales esse: non enim estis noctis ac tenebrarum filii, sed diei, per baptismum mandatorumque Dei assumptionem.

VERS. 8. *Induti lorica[m] fidei et charitatis.* Non sat' est vigilare ac sobrium esse, verum etiam armari oportet. Nam licet aliquis vigilans sit et sobrius, non habeat autem arma, facile eum latrones concipiunt. *Lorica[m] autem fidei et charitatis* dicens, dogmata et bonam vitam adumbravit: hoc enim est vere sobrium esse. Non simpliciter autem hæc sunt habenda, cæterum veluti lorica. Hanc enim nihil facile dissecat, sed veluti munimentum quoddam est pectori, ac nullum ignitorum Satanæ telorum nos tanget.

Et galeam spem salutis. Quemadmodum galea præcipuum membrum nostrum, caput nimirum, legendo salvum præstat ac conservat: hunc ad modum spes conservat mentem, et salutaris ei sit, nihil eorum quæ ab extra sunt incidere sine in ipsam. Animadvertite igitur quod alibi ^a dixerit, Fidem, spem charitatem, tria hæc: nunc ea comparare jubet.

VERS. 9, 10. *Quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum*

Jeſum Chriſtum. Qui mortuus eſt pro nobis, ut ſive vigilemus ſive dormiamus, ſimul cum ipſo vivamus. Hanc ob rem, inquit, hæc arma nobis comparanda ſunt, eo quod non poſſit, hoc eſt non ſegregavit nos ſibi ipſi, atque ſervet, dans pro nobis Filium ſuum in mortem. Debemus igitur in periculis bona et magna ſperare. Si enim credidimus quod Filio ſuo noſtri gratia non pepercit, ſperemus quod multo magis ex periculis hiſce nos eruet : atque exemplum intueamur, ac diligamus cum ipſum, tum cognatos. Propterea, inquit, mortuus eſt Chriſtus, ut *ſive vigilemus*, hoc eſt, vivamus : *ſive dormiamus* hoc eſt, moriamur, *cum ipſo vivamus* : aliud enim ſupra dixit ſoporem, et aliud hic. Quod igitur ait, eſt hujusmodi : Ne metuatis corporalia pericula et mortes : etiamſi enim moriamur, vivemus tamen. Etenim iſ qui ſic dilexit nos. ut pro nobis moreretur, vivit.

VERS. 11. *Propterea conſolanini invicem, et ædificate alter alterum, ſicut facitis.* Viden? Quid igitur deinceps prætexis, Non ſum doctor? *Ædificate*, inquit, *alter alterum*, quoniam doctores non ſufficiant ad omnium instructionem.

VERS. 12. *Rogamus autem vos fratres, ut noveritis eos qui laborant inter vos.* Quia 525 dixit, *Ædificate alter alterum*, ne exiſt. nent quod eos ad doctoris dignitatem provexerit, atque ita tollantur adverſum illos, ait : Eſi vobis permiſi, ut vos mutuo ædificetis, verumtamen adhortor vos, ut illos honore æfficiatis : multa enim doctores difficilia ferre coguntur, quæ honor ipſis aliqua ſaltem ex parte leviora reddet.

Et præſunt vobis in Domino, et monent vos. Si enim præſides tuos in humanis rebus in pretio habes, quanto potius iſ, qui in divinis rebus tibi præſunt, et gratiam et honorem te debere fateri debes? Nam, *In Domino*, hoc eſt, non in mundanis rebus tibi præſidet, ſed in iſ quæ ad Dominum pertinent : orat pro te, regeneravit te per baptiſma, viſit, admonet, medicina tibi eſt, mediis noctibus, ſi accerſis, venit. Animadvertis in quonam tibi præſit?

VERS. 13. *Et ut habeatis illos abundantius in charitate propter opus ipſorum.* Non ſimpliciter eos diligite, inquit, ſed, *abundantius*, perinde ac filii parentes ſuos. Qui enim Chriſtum diligit, amabit et ipſius miniſtrum, qualiſcunque fuerit, quia per ipſum tremenda myſteria eſt aſſecutus. Si uxorem honeſtam acceperis, nonne eum diligis et honoras qui hanc tibi conciliavit? Regnum cælorum accepisti, ac contempnis eum qui tibi illud conciliavit? Audi namque Paulum : *Propter opus ipſorum*, inquit, *honorate ipſos.*

Pacem habete in vobis ipſis. Scribitur etiam, *In*

σου Χριſτοῦ, τοῦ ἀποθνήσκοντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα εἴτε γρηγοροῦμεν εἴτε καθεύδομεν, ἅμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν. Διὰ τοῦτο, φησὶ, ταῦτα τὰ ἔπλα διὲ κτάσθαι, διότι οὐκ ἔθετο, τουτέστιν, οὐκ ἀφώρισεν ἡμᾶς ὁ Θεός, ἵνα τῆς ὀργῆς αὐτοῦ ἀπολαύσωμεν, ἀλλ' ἵνα περιποιησῆ ἡμᾶς ἑαυτῷ, καὶ σωσῆ. Ζοῦς ὑπὲρ ἡμῶν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰ; θάνατον. Ὁφειλομεν οὖν ἐλπίζειν ἐν κινδύνοις χρηστὰ καὶ μεγάλα. Εἰ γὰρ ἐπιστεῦσαμεν ὅτι τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἔφεισαστο ὑπὲρ ἡμῶν, ἐλπίζομεν ὅτι καὶ πολλὰ μᾶλλον τῶν κινδύνων τούτων ἐξελεύεται καὶ ἴσομεν τὸ ὑπόδειγμα, καὶ ἀγαπήσωμεν καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ἑμογενοίς. Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἀπέθανεν ὁ Χριſτὸς; ἵνα, εἴτε γρηγοροῦμεν ἡμεῖς, τουτέστι ζῶμεν, εἴτε καθεύδομεν, τουτέστιν ἀποθάνωμεν, μετ' αὐτοῦ ζήσωμεθα. Ἔτερον γὰρ ἀνω τ' ἐν ὕπνῳ, καὶ ἕτερον ἐνταῦθα φησὶν. Ὅπερ οὖν λέγει, τοιοῦτόν ἐστι. Μὴ θεδοίκατε τοὺς ſωματικοὺς κινδύνους καὶ θανάτους κἂν ἀποθάνωμεν, ζήσωμεθα· καὶ γὰρ καὶ ὁ οὕτως ἀγαπήσας; ἡμᾶς, ὥστε ὑπὲρ ἡμῶν θανεῖν 56. ζή.

Διὸ παρακαλεῖτε ἀλλήλους, καὶ οἰκοδομεῖτε εἰς τὸν ἕνα, καθὼς καὶ ποιεῖτε. Ὁρᾶς; Τί λοιπὸν προφασίζῃ 56, ὅτι οὐκ εἰμὶ διδάσκαλος; Οἰκοδομεῖτε, φησὶν, εἰς τὸν ἕνα, ἐπειδὴ οἱ διδάσκαλοι οὐκ ἰκανοὶ πρὸς τὴν τῶν πάντων νοουθεσίαν.

Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, εἰδῆται τοὺς κοπιῶντας ἐν ὑμῖν. Ἐπειδὴ εἶπεν, Οἰκοδομεῖτε εἰς τὸν ἕνα, ἵνα μὴ νομισῶσιν, ὅτι εἰς τὸ διδασκάλου ἀξίωμα αὐτοὺς ἀνήγαγε, καὶ κατεπαρθῶσιν ἐκείνων, φησὶν, ὅτι Εἰ καὶ ὑμῖν ἐπέτρεψε τὴν ἀλλήλων οἰκοδομήν, πλην παρακαλῶ, ἵνα ἐκείνους διὰ τῆς ἐχθρῆ. Πολλὰ γὰρ οἱ διδάσκαλοι ὑπομένειν ἀναγκάζονται δυσχερῆ, ἃ ἡ τιμὴ αὐτοῖς μετρίως γούν ἐπικουφίει 57.

Καὶ προϊσταμένους ὑμῶν ἐν Κυρίῳ, καὶ νοουθετοῦντας ὑμᾶς, Εἰ γὰρ τοὺς πρὸς ἀνθρώπων προϊσταμένους σου τιμᾶς, πόσῳ μᾶλλον τοῖς πρὸς Θεὸν προϊσταμένοις ὀφείλεις χάριν ὁμολογεῖν; Τὸ γὰρ Ἐν Κυρίῳ, τοῦτό ἐστιν, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἐν τοῖς κοσμικοῖς προϊσταταῖ σου, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ Κύριον εὐχεται ὑπὲρ σου, ἀνεγέννησε διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἐπισκέπτεται, νοουθετεῖ, ἱατρός σοι ἐστι, μέσαις νύξιν, ἀν καλέσης, ἔχει. Ὁρᾶς προϊσταίαν 58;

D Καὶ ἠγείσθαι αὐτοὺς ὑπερκαπερισσοῦ ἐν ἀγάθῃ, διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν. Μὴ ἀπλῶς, φησὶν, ἀγαπᾶτε, ἀλλ' Ἐπερκαπερισσοῦ, ὡς ἂν εἰ παῖδες πατέρα. Ὁ γὰρ τὸν Χριſτὸν ἀγαπῶν, ἀγαπήσει καὶ τὸν αὐτοῦ λειτουργόν, οἷος ἂν ᾖ, ὅτι δι' αὐτοῦ τῶν φρικτῶν μυστηρίων ἐπέτυχε. Εἰ γυναῖκα λάθης ἀξιόλογον, οὐχὶ τὸν προξενήσαντα ἀγαπᾶς καὶ τιμᾶς; Βασίλειον ἔλαβες οὐρανῶν, καὶ διαπτύεις τὸν προξενήσαντα; Ἄκουε γὰρ Παύλου· Διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν, φησὶ, τιμᾶτε αὐτούς.

Ἐληγνύεστε ἐν ἑαυτοῖς. Γράφεται καὶ, Ἐν αὐ

Variæ lectiones.

56 ἀποθάνειν ο. 56 προφασίζόμεθα ο. 57 ἐπικουφίζει in. 58 προϊστάμενον ἐν Κυρίῳ in.

τοῖς, τούτεστι, τοῖς διδασκάλοις. Οἶδε γὰρ ἐχθρας πρὸς τούτους τικτομένας· ἐξ ὧν γὰρ ἐλέγχουσι⁸⁹, καὶ τῶν κακῶν ἀπειργουσι, μισοῦνται. Δεῖ οὖν εἰρηνεύειν μετ' αὐτῶν, καὶ οὐ τῷ ἐξω σχήματι, ἀλλ' ἐν ἑαυτοῖς.

Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ρουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους. Ἐγκαῦθα πρὸς τοὺς διδασκάλους ἀποτεινεται. Μὴ ἀπ' ἐξουσίας, φησίν, ἢ αὐθαδείας ἐπιπλήττετε, ἀλλὰ πρᾶως ρουθετεῖτε. Ὁ γὰρ ἀπονενομημένος, θρασύτερος γίνεται, ὅταν ἐπιπλήσεται. Ἄτακτοι δὲ εἰσι πάντες οἱ παρὰ τὰ τῷ Θεῷ διωρισμένα πράττοντες. Τάξιν γὰρ ὤρισεν ἐκάστῳ, ἣν ὁ παραβαίνων, ἀτακτος. Ὁ μεθύων, ὁ λοιδορός, ὁ πλεονέκτης, καὶ πάντες οἱ ἀμαρτάνοντες, ἐξω τῆς τάξεως βαίνουσι.

Παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους. Ὀλιγοψύχος ἔστιν ὁ μὴ φέρων πειρασμόν. Οὗτός ἐστιν ὁ ἐπὶ τῆς πέτρας σπαρεῖς. Δεῖται οὖν καὶ οὗτος ἀναθεσπάζεσθαι.

Ἀρτέχεσθε τῶν ἀσθενῶν. Τούτεστιν, Ὑποστηρίξτε τοὺς ἀσθενοῦντας περὶ τὴν πίστιν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, *τὸν ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνετε* σθε, φησί.

Μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας. Καὶ πρὸς τοὺς ἀτάκτους, καὶ πρὸς τοὺς ὀλιγοψύχους, καὶ πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς. Τοῦτο γὰρ διδασκάλῳ ἀρμοδιώτατον, πάντας ἐντρέψαι ἰσχύον, καὶ τοὺς ἀγρωιτάτους.

Ὅρατε μὴ τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινὶ ἀποδῶ. Εἰ κακὸν ἀντὶ κακοῦ οὐκ ἀποδοτέον, πολλῶ μᾶλλον κακὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ, ἢ ἄρξαι κακοῦ, καὶ τὸν μηδὲν βλάψαντα κακοποιῆσαι.

Ἄλλα πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε, καὶ εἰς ἀδελφούς, καὶ εἰς πάντας. Οὐκ ἀρκεῖ τὸ μὴ ἀποδοῦναι κακὰ ἀντὶ κακῶν, ἀλλὰ χρῆ, φησὶ, καὶ ἀγαθοῖς ἀμείβεσθαι τὸν κακοποιήσαντα. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν, *διώκετε τὸ ἀγαθόν*· τούτεστιν, Ἐπιτεταμένω; σπουδάζετε ἀγαθοποιεῖν, καὶ εἰς ἀλλήλους, τούτεστιν, εἰς τοὺς πιστοὺς, καὶ εἰς πάντας, τούτεστι, καὶ εἰς ἀπίστους.

Πάντοτε χαίρετε. Κἂν πειρασμοῖς περιπέσητε. Ὅρα δὲ, ὅτι μετὰ τὸ εἰπεῖν, ὅτι οὐ δεῖ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδοῦναι⁹⁰, τότε χαίρειν προσέταξεν. Ὁ γὰρ παιδευθεὶς μηδένα ἀμύνεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ εὐεργετεῖν τὸν λυπήσαντα, πόθεν τὸ τῆς λύπης κέντρον εἰσδέξεται;

Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε· ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε. Τὴν ὁδὸν εἰδείξε τοῦ ἀεὶ χαίρειν, τὴν ἀδιάλειπτον προσευχὴν καὶ εὐχαριστίαν. Ὁ γὰρ ἰθυσθεὶς ὁμιλεῖν τῷ Θεῷ, καὶ εὐχαριστεῖν αὐτῷ ἐπὶ πᾶσιν, ὡς συμφερόντως συμβαίνουσι, πρόδηλον ὅτι χαρὰν ἔξει διηνεκῆ.

⁸⁹ Matth. xiii, 5. ⁹⁰ Rom. xiv, 1.

Variæ lectiones.

⁸⁹ ἐλέγχονται ο. ⁹⁰ ἀποδιδόναι ο.

A *ipsis*, hoc est, doctoribus. Novit enim inimicitias adversus hos oriri. Quia enim reprehendunt, et a malis arcent, odio habentur. Oportet igitur pacem vos habere cum ipsis, idque non externa specie, sed in vobis ipsis.

VERS. 14. *Rogamus autem vos, fratres, admonere inordinatos.* Hic ad doctores convertit sese. Ne, inquit, per licentiam vel arrogantiam eos objurgate, sed mansuete admonete. Qui enim vecors est, sit asperior, si objurgetur. Inordinati autem sunt omnes qui aliter agunt quam a Deo sit ordinatum: ordinem enim unicuique statuit, quem qui transgreditur, inordinatus est. Temolentius, conviciator, avarus, adeoque omnes peccata committentes ordinem transgrediuntur.

B *Consolamini pusillanimes.* Pusillanimis est, qui non sustinet tentationem. Hic est qui super petram seminatus est. Iste itaque supportatione indiget.

Sustinete infirmos. Hoc est, Fulcite infirmos circa fidem, perinde ac alio in loco, *Infirmum in fide suscipite* P, inquit.

Patientes estote erga omnes. Et erga inordinatos, et erga pusillanimes, et 526 erga infirmos: hoc enim doctori est convenientissimum, omnes ad pudorem convertere valens, etiam vel maxime agrestes.

VERS. 15. *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat.* Si malum pro malo non est reddendum, multo magis pro bono reddere malum, aut malum inchoare, et eum, qui non læsit, injuria afficere non oportet.

Sed semper quod bonum est sectamini in invicem, et in omnes. Non satis est, mala pro malis non reddere, sed oportet, inquit, etiam bonis malefactorem compensare. Hoc enim indicat cum ait, *Sectamini quod bonum est*, hoc est, Impense studete benefacere, et in invicem, hoc est, erga fideles, et in omnes, id est, erga etiam infideles.

VERS. 16. *Semper gaudete.* Etiam si tentationes incideritis. Observa autem quod posteaquam dixisset non esse malum malo pensandum, tunc præcepit lætandum esse. Nam qui institutus est ut de nemine se ulciscatur, sed beneficiis potius prosequatur eum qui contristaverit se, undenam mœroris stimulum accipiet?

VERS. 17. *Sine intermissione orate: in omnibus gratias agite.* Viam monstrat qua fiat ut semper gaudeamus, orationem nimirum sine intermissione atque gratiarum actionem. Qui enim assuevit cum Deo versari, eique gratias agere in omnibus rebus, tanquam utiliter contingentibus, planum est quod perpetuum gaudium habiturus est.

VERS. 18. *Hæc enim est voluntas Dei in Christo A Jesu erga vos.* Quomodo autem semper gratias ages? Si agnoveris hanc esse voluntatem Dei, ut sis gratus erga ipsum, seu eum qui semper tibi benefaciat in Christo Jesu, hoc est, per Domini Jesu Christi cooperationem. Etenim ipse nobis ad gratiarum actionem adjutor est, qui et docuit nos istuc facere, ut ex Evangelio didicimus.

VERS. 19, 20. *Spiritum nolite extinguere. Prophetias nolite spernere.* Quia nox est præsens hæc vita, dedit nobis lampadem Deus, Spiritum sanctum: sed hanc alii quidem splendidiorem fecerunt, ut omnes sancti: alii vero exstinxerunt, ut quinque virgines, olei inanem hanc dimittentes: ut is qui Corinthi fornicatus erat, cœnum sane huic superfundens. Ait itaque, *Spiritum ne exstinguatè*, hoc est donum: claudite januas sive sensus, ne ingrediatur spiritus malitiæ, nec exstinguatur lampas. Ne injiciatis pulverem seu terrenas curas: sic fiet ut inextinguibilis conservetur. Vel hunc ad modum interpretari possis: Fuerunt apud ipsos prophetæ Dei, et prophetæ vani: quoniam autem incertum esset utri essent veri, omnes simul aversabantur. **527** Ait itaque ipsis: *Spiritum*, hoc est donum quod est in veris prophetiis, *ne exstinguite*, eos æque ac pseudoprophetas aversando; neque spernite manantes ex Spiritu sancto prophetias.

VERS. 21. *Omnia autem probate: quod bonum est tenete.* Quid igitur? recipiemus ergo et pseudoprophetas? Minime, inquit. Sed omnia probate; hoc est, et vana et vera cum examinatione judicate, et tum quod visum est vobis bonum, hoc est, veras prophetias continete, hoc est, honorate, curate.

VERS. 22. *Ab omni specie mala abstinete.* Non ab hac vel ab illa tantum, verum simpliciter ab omni, et a propheta mendacii, et a peccato.

VERS. 23. *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia.* Post exhortationem precationem adducit, quo utrinque securitatem habeant. Quid vero est, *per omnia*? Hoc est, corpore et animo, ut deinceps dicet.

Ac integer vester spiritus, et anima, et corpus inculpate in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur. Spiritus est charisima quod accepimus per baptismum. Si enim lucidam istius lampadem conservaverimus et inextinguibilem, ingrediemur in thalamum: porro et anima et corpus tum immaculata erunt, si Spiritus in nobis fulserit. Gregorius autem Nyssenus inquit: Quia homo ex omni animarum specie componitur, vegetativa, sensitiva et intellectuali, spiritum dicens Apostolus, rationalem partem indicavit: animam vero, sensitivam: corpus, vitam nostram vegetativam. Totes igitur per omnia inculpato ipsos conservari precatur, adeoque per omnia Deo placentes.

Τούτο γὰρ θέλημα Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς ὑμᾶς. Πῶς δὲ αἰεὶ εὐχαριστήσεις; Ἐὰν ἐπιγῶν: ἐπι τοῦτο θέλει ὁ Θεός, τὸ εἶναι σε εὐχάριστον πρὸς αὐτόν, ὡς αἰεὶ εὐεργετοῦντα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῦτο ἐστὶ, διὰ τῆς τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ συνεργίας. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὸ εὐχαρῶσαι αὐτὸς ἡμῖν συνεργῶς, ὡς γὰρ καὶ ἐδίδαξεν ἡμᾶς τοῦτο ποιεῖν, ὡς ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου μεμαθήκαμεν.

Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε. Προφητείας ἢ μὴ ἐξουθενεῖτε. Ἐπειδὴ νύξ ἐστὶν ὁ παρὼν βίος, ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός λαμπάδα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλὰ ταῦτη οἱ μὲν λαμπροτέραν εἰργάσαντο, ὡς πάντες οἱ ἅγιοι· οἱ δὲ ἐσθεσαν, ὡς αἱ πάντε παρθένοι, ἀνέλειπον ταύτην ἀφεῖσαι· ὡς ὁ ἐν Κορίνθῳ πεπορευκώς, βρόδον ταύτη ἐπιχέας. Φησὶν οὖν· *Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε*, τούτεστι τὸ χάρισμα. Κλείετε τὰς θύρας, ἦτοι τὰς αἰσθήσεις, ἵνα μὴ εἰσέλθῃ πνεῦμα πονηρίας, καὶ οὐ μὴ σβεσθῇ ἡ λαμπάς. Μὴ ἐπιβλήτε τὸν χόυν, ἦτοι μερίμνας γῆρας, καὶ ἀσθετο: τηρηθήσεται. Ἡ καὶ οὕτως· Ἦσαν παρ' αὐτοῖς προφηταὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ψευδοπροφήται. Ἐπεὶ δὲ ἔδηλον ἦν τίς ὁ ἀληθής; ἢ, πάντας ὁμοῦ ἀπεστρέφοντο. Φησὶν οὖν αὐτοῖς· *Τὸ Πνεῦμα*, τούτεστι, τὸ ἐν ταῖς ἀληθῶς προφήταις χάρισμα, *μὴ σβέννυτε*, διὰ τὸ ἀποστρέφουσαι αὐτοῖς [f. αὐτοῖς] ἐπίσης τοῖς ψευδοπροφήταις· μηδὲ ἐξουθενεῖτε τὰς ἐκ Πνεύματος; ἁγίου προφητείας.

Πάντα δὲ δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε. Τι οὖν; παραδεξόμεθα καὶ τοὺς ψευδοπροφήτας; Οὐχί, φησὶν· ἀλλὰ πάντα δοκιμάζετε· τούτεστι, καὶ τὰ ψευδῆ, καὶ τὰ ἀληθῆ μετὰ δοκιμασίας κρίνετε, καὶ τότε τὸ δόξαν ὑμῖν καλὸν, τούτεστι τὰς ἀληθεῖς προφητείας, κατέχετε, τούτεστι, τιμᾶτε, διὰ φρονεῖδος ποιείσθε.

Ἀπὸ παντὸς εἶδους πονηροῦ ἀπέχεσθε. Μὴ τοῦτου ἢ ἐκείνου, ἀλλ' ἀπλῶς παντὸς, καὶ προφήτου ψευδοῦς, καὶ ἀμαρτήματος ἢ.

Αὐτὸς δὲ ὁ Θεός τῆς εἰρήνης ἀγαπάσει ὑμᾶς δικαιοταλῆς. Μετὰ τὴν παραίνεσιν, καὶ εὐχὴν ἐπάγει, ἵνα καὶ ἀμφοτέρωθεν τὸ ἀσφαλὲς ἔχωσιν. Ὅλοιστε-λῆς δὲ τί ἐστὶ; Τοῦτ' ἐστὶ, σώματι καὶ ψυχῇ· καὶ ἐφεξῆς δὲ μαθήσῃ.

Καὶ ὁλόκληρον ὁμῶν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχή, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθήσῃ. Τὸ Πνεῦμα, τούτεστι, τὸ χάρισμα ὃ ἐλάδομεν διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἐὰν γὰρ λαμπρὰν τὴν λαμπάδα τοῦτου φυλάξωμεν καὶ ἀσθεστον, εἰσελευσόμεθα εἰς τὸν νομφῶνα· καὶ ἡ ψυχή δὲ καὶ τὸ σῶμα τότε ἀμέμπτα ἔσονται, ἐὰν τὸ Πνεῦμα ἐν ἡμῖν λάμπῃ. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος, Ἐπειδὴ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος διὰ πάσης λέξι: τῶν ψυχῶν κατακρινάται, τῆς τε φυσικῆς, καὶ τῆς αἰσθητικῆς, καὶ τῆς νοερᾶς, πνεῦμα μὲν εἰπόν ὁ Ἀπόστολος, τὸ νοερὸν μέρος ἐδήλωσε· ψυχὴν δὲ, τὸ αἰσθητικόν· σῶμα δὲ, τὴν φυσικὴν ἐν ἡμῖν ζωὴν. Ὅλους οὖν δι' ὧν τηρηθῆναι ἀμέμπτους αὐτοῖς ἐπέυχεται, διὰ πάντων τῶ Θεῷ εὐηρεστηκότας.

Variae lectiones.

¹ προφήτας ο. ² ἀθλος ἦν ὁ ἀλ. ο. ³ ἀμαρτήταντος η.

Πιστὸς ὁ καλῶν ἡμῶν, ὃς καὶ ποιήσει. Ὅρα Α ταπεινοφροσύνην. Ἐπειδὴ αὐτοῖς ἐπηύξατο, Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ἐκ τῶν ἐμῶν εὐχῶν σωθήσεσθε, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἀγαθωσύνης Θεοῦ. Εἰ γὰρ εἰς σωτηρίαν ἐκάλεσε, πιστὸς δὲ ἐστὶ, τουτέστιν ἀληθής, πάντως ποιήσει κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ σώσει.

Ἀδελφοί, προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν. Ὅρα μετριοφροσύνην ²⁴. ὁ ²⁵ Παῦλος εἰδεῖτο τῆς τούτων εὐχῆς.

Ἀσπάσασθε τοὺς ἀδελφοὺς πάντας ἐν ἀγάφῃ φιλήματι. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸν αὐτοὺς οὐκ ἠδύνατο διὰ τοῦ οἴκειου στόματος ἀσπάζεσθαι αὐτοὺς, δι' ἐτέρων ἀσπάζεσθαι βούλεται· ὡς λέγομεν· Φίλησον τὸν δεῖνα ἀντ' ἐμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐστὶ καὶ δολερὸν φίλημα, ὡς Β τὸ τοῦ Ἰούδα, Ἐν ἀγάφῃ, φησὶν.

Ὁρκίζω ὑμᾶς τὸν Κύριον, ἀναγνωσθῆναι τὴν Ἐπιστολὴν πᾶσι τοῖς ἀγίοις. Οὐ ποσούτων διδασκαλίας χάριν, ἀλλ' ἵνα κάκεινοις ᾧ προσηγορευόμενος διὰ τῆς Ἐπιστολῆς· ὁ δεῖγμα πόθου διακαῶς. Ὁρκίζει δὲ, ἵνα κἂν αὐτοῦ καταφρονήσωσι, διὰ τοῦ τὸν ὀρκισμὸν πράξωσι τὸ ἐπιταχθέν. Οὕτω γὰρ τοῖς παλαιοῖς Χριστιανοῖς φρικτοὶ ἦσαν οἱ ὀρκισμοί· ἀλλ' οὐ τοῖς νῦν, καὶ φεῦ! ἡμῖν.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν. Πάντα, φησὶ, τὰ ἀγαθὰ ἐκείνος ἡμῖν ἐχαρίσατο. Σπουδάζετε οὖν, ἵνα πλεῖω τὴν χάριν ἐπισπάσησθε, διὰ τοῦ περιπατεῖν ἀξίως τῶν χαρισθέντων ὑμῖν. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς χάριτος καὶ ἡμεῖς φρουροίμεθα ἀπὸ πάσης ὁδοῦ πονηρᾶς, ἵνα καὶ πρὸς δόξαν ζήσωμεν τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ᾧ πρόκειται πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

VERS. 24. *Fidelis qui vocavit vos, qui et faciet.* Vide humilitatem ejus. Quoniam pro eis presatus erat, Ne existimetis, inquit, quod ex mea oratione servabimini, verum ex bonitate ejus qui vos vocavit Dei. Si enim ad salutem vocavit, et fidelis est, id est verus, omnino faciet secundum voluntatem suam, et servabit vos.

VERS. 25. *Fratres, orate pro nobis.* Vide animi modestiam: Paulus istorum oratione indigebat.

VERS. 26. *Salutate fratres omnes in osculo sancto.* Quia enim ille absens non potuit proprio ore salutare ipsos, per alios salutare cupit: perinde ac dicimus, Saluta illum meo nomine. Quoniam autem et dolosum est osculum, quale fuit Judæ, *In sancto*, adjicit.

VERS. 27. *Adjuro vos per Dominum, ut legatur Epistola hæc omnibus sanctis.* 528 Non tam institutionis gratia, quam ut illis etiam per Epistolam hanc loquar: quod est argumentum ardentis desiderii. Adjurat autem, ut quamvis ipsum negligenter, propter adjurationem tamen quod injunctum est persequantur. Adeo veteribus Christianis horrendam fuerunt adjurationes: at hodie (væ nobis!) non item.

VERS. 28. *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.* Omnia, inquit, bona ille nobis donavit. Operam itaque navate, ut uberiores gratiam adstrahatis, vivendo pro dignitate gratiæ vobis donatæ. Per eandem gratiam et nos custodiamur ab omni via prava, ut ad gloriam vivamus Patris et Filii et Spiritus sancti: quem decet omnis gloria in sæcula. Amen.

Varia lectiones.

²⁴ ταπεινοφροσύνην ο. ²⁵ εἰ ο.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ
 ΤΗΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ
ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI
 BULGARIE ARCHIEPISCOPI
 EPISTOLÆ II D. PAULI AD THESSALONICENSES
 EXPOSITIO.

529 ARGUMENTUM SECUNDÆ EPISTOLÆ A ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Secundam ad Thessalonicenses Epistolam divus Paulus hanc ob causam scribit: In prioris Epistola scripserat eis, valde se laborasse ut eos videret: quia vero non sit assecutus quod expetiverat, diutius non erens, Timotheum misit. Atque per hæc omnia ostendit quantopere ipsos adire desiderabat. Quia vero non contigit eum proficisci ad ipsos, atque perficere quæ in fide illis deessent, hujus rei gratia alteram Epistolam apponit, defectum præsentis per litteras adimplens. Quod enim ad eos non abierit, inde periculum est. Nam in priori Epistola, de eo, quando sit futurus adventus Domini, prætermisit scribere, ceu rem illis non admodum necessariam: nunc vero hæc de re scribit. **530** Atqui si ipse eos accessisset, haud scripsisset jam de hoc ipso negotio. Scribit autem hac de quæstione necessario. Nonnulli enim perditores dicebant jam adesse Domini adventum, et, quod periculosius ac gravius erat, verba quædam fugebant tanquam a Paulo dicta, et Epistolas, tanquam ab illo scriptas. Atque hæc excogitaverat diabolus, quo labefactaret credentes. Cum enim credentes pro magna consolatione resurrectionis spem haberent, quippe qui expectarent sese recepturos mercedem virtutis, viserosque se oppressores suos digna cruciari pœna, subornavit ministros suos, qui judicium et Christi adventum jam instare docerent, ut indicarent non securam in posterum compensationem, neque

Δευτέραν πρὸς Θεσσαλονικεῖς ποιεῖται τὴν Ἐπιστολὴν ὁ μακάριος Παῦλος διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν· Προέγραψεν γὰρ αὐτοῖς ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, ὅτι ἐσπούδαζεν αὐτοὺς ἰδεῖν, καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἔτυχεν τοῦ ἔφευτοῦ, μηκέτι στέγων, ἐπέμψεν Τιμόθεον, καὶ διὰ τούτων πάντων τὸν πόρον ἐδήλωσεν, ὃν εἶχεν, ὥστε παραγεγεῖσθαι πρὸς αὐτούς. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔβρασεν ἀπελθεῖν καὶ καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα αὐτῶν τῆς αἰστεως, τούτου χάριν τὴν δευτέραν προστίθησιν Ἐπιστολὴν, τὸ ἄλλοιμα τῆς παρουσίας διὰ τῶν γραμμάτων ἀναπληρῶν. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπῆλθε πρὸς αὐτούς, δηλοῦν ἐντεῦθεν· Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ περὶ τοῦ, πότε ἔσται ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία, ὑπερέθετο γράψαι, ὡς οὐ χρεῖωδες ὄν αὐτοῖς τοῦτο· νῦν δὲ περὶ τούτου γράφει. Οὐκ ἂν δὲ νῦν ἔγραψεν, εἴ γε αὐτὸς παρεγένετο. Γράφει δὲ περὶ τούτου τοῦ ζητήματος ἀναγκαίως. Τινὲς γὰρ λυμῶνες ἤδη ἔλαγον παρεῖναι τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν, καὶ, τὸ χαλεπότερον, ἐπλάττοντο καὶ ῥήματά τινα, ὡς ἀπὸ τοῦ Παύλου λεχθέντα, καὶ Ἐπιστολάς, ὡς παρ' ἐκείνου γραφείσας. Ταῦτα δὲ ἐπεροήσατο ὁ διάβολος, ἵνα ἐκλύσῃ τοὺς πιστεύοντας. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ πιστεύοντες, εἰς μεγάλην εἶχον παράκλησιν τὴν τῆς ἀναστάσεως ἐλπίδα, ὡς προσδοκῶντες καὶ αὐτοὶ " τοὺς μισθοὺς ἀπολαβεῖν

Varis lectiones.

" αὐτοὺς ο.

τῆς ἀρετῆς, καὶ τοὺς θλιβόντας αὐτοὺς ἰδεῖν ἅπολαύοντας ἀξίας κολάσεως, ὑπέβαλε τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ διδάσκειν, ὅτι ἐρέστηκεν ἡ κρίσις καὶ ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ, ἵνα δεῖξωσιν ⁶⁷ ὅτι οὐκ ἔστι λοιπὸν ἀντίδοσις, οὐδὲ δικαστήριον ⁶⁸ καὶ κόλασις, κἀντεῦθεν τῶν μὲν ἀγίων ⁶⁹ τὰς ἐλπίδας θρασύως, τοὺς δὲ ἐχθροὺς τοῦ κηρύγματος θρασυτέρως ἐργάζονται, ἀλλὰ καὶ τὸν Χριστὸν ψευδῆ ἐλέγξωσιν, εἰπόντα σημεῖά τινα τῆς αὐτοῦ παρουσίας μέλλειν ἐσθαι· ὧν μὴ προφηγομένων [f. προφηγ.], τῆς δὲ ἀναστάσεως, ὡς αὐτοὶ ἐκλάττων, ἐκδόσης· προδήλως ὁ Κύριος ψευδῆς ἐδείκνυτο. Διὰ ταῦτα Παῦλος τὴν Ἐπιστολὴν γράφει, καὶ λέγει περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, τὸν μὲν καιρὸν αὐτοῦ οὐκ ἀποκαλύπτω, τὸ δὲ σημεῖον αὐτῆς ⁷⁰ δηλῶν, τὸν Ἀρχιχριστὸν. Παρακαλεῖ δὲ αὐτοὺς σφόδρα τεταριχομένους ⁷¹ ὑπὸ τῶν παθῶν ⁷². Καὶ τέλος, δίδωσιν αὐτοῖς σημεῖα δι' ὧν ἐπιγνώσονται τὰς γνησίας αὐτοῦ Ἐπιστολάς.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM II AD THESSALONICENSIS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

A

531 CAPUT PRIMUM.

Παῦλος καὶ Σιλβανὸς καὶ Τιμόθεος τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικῶν ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡμῶν, καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. Καὶ ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ οὕτως ἤρξατο. Ὅσα οὖν ἐκεῖ εἰρηται ἡμῖν, παράλαβε καὶ ἐνταῦθα.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴν ὁ Θεὸς χαριτώσῃ τινὰ, οὐδὲν αὐτῷ ἔσται ἀναίρων [f. ἀνιάρων], ἀλλὰ πάντα ῥαδίως λυθήσεται. Εἰδὼς οὖν ὁ μακάριος ὁστος, ὅση τοῦ Θεοῦ ἡ χάρις, διὰ τοῦτο ταύτην αὐτοῖς ἐπέυχεται. Ἐάν γὰρ αὕτη αὐτοῖς παρῆ, οὐδενὸς τῶν πειρασμῶν ἀσθησιν λήψονται, ἀλλὰ καὶ τῆς εἰρήνης τοῦ Θεοῦ συναπολαύοντες, ἀσάλευτοι καὶ εἰρηνικοὶ διαμένουσιν. Ἄμα δὲ καὶ ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ὡς εἰ ⁷³ καὶ θλίψεις αὐτοῖς ἐσέλθοιεν, ἀναμιμνησκόμενοι τῆς χάριτος, ἐξ ⁷⁴ ἧς ἐσώθησαν, παρακαλῶνται, καὶ ἐκ τῶν προζυγόντων καὶ μειζόνων πληροφροῦμενοι, ἐν τοῖς ἐλάττοις μὴ ἀπογινώσκωσιν.

Εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν πάντοτε τῷ Θεῷ περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί, καθὼς ἀξιὸν ἔστι. Τρία ταῦτα διδάσκει· ἐν μὲν ὅτι ἐφ' οἷς κατωρθώσαμεν, οὐχ ἡμῖν αὐτοῖς δεῖ χάριν εἶχειν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ, κἀκείνῳ τὸ πᾶν λογιζομένους μὴ ἀλαζονεύεσθαι· ἕτερον δὲ, ὅτι οὐ δακρύων ἄξια, οὐδὲ θρήνων, ἀ πᾶσχοσιν, ἀλλ' εὐχαριστίας τῆς εἰς Θεόν· ὥστε καὶ αὐτοὺς δεῖ χαίρειν, ἀλλὰ μὴ καταπίπτειν· καὶ τρίτον, ὅτι οὐ δεῖ φθονεῖν τοῖς κατορθούσιν, ἀλλὰ χαίρειν, καὶ

VERS. 1. Paulus et Silvanus et Timotheus. Ecclesiae Thessalonicensium in Deo Patre nostro, ac Domino Jesu Christo. In priore Epistola consimilem ad modum orsus est. Quæcumque itaque ibi dicta sunt a nobis, hic quoque assumito.

VERS. 2. Gratia vobis et pax a Deo Patre, et Domino Jesu Christo. Postquam Deus gratia sua quampiam donarit, nihil illi molestum erit, sed omnia facile dissolventur. Sciens igitur beatus iste, quanta res sit Dei gratia, propterea hanc ipsis comprecatur. Si enim hæc ipsis affuerit, nullam tentationem sentiant, sed pace Dei fruentes, inconcussi et pacifici permanebunt. Simul autem eis ad memoriam revocat divinam gratiam, ut etiamsi eos afflictio invaserit, memores gratiæ per quam sint servati, consolationem accipiant, atque a præteritis et majoribus confirmati, in minoribus non desperent.

VERS. 3. Gratias agere deoemus Deo semper vestri causa, fratres, ita ut dignum est. Tria hæc docet: primum, quod nostras ob virtutes non sunt nobis gratiæ habendæ, sed Deo, atque illi totum impuantes non arrogantes esse: alterum, quod non sint lacrymis neque lamentis. digna illa quæ patiuntur, sed ejusmodi, pro quibus Deo gratias agere deceat; itaque lætari eos oportet, et animum non despondere: tertium, quod non oporteat invidere bene

Variæ lectiones.

⁶⁷ δεῖξῃ ο. ⁶⁸ κολαστήριον ο. ⁶⁹ ἀγαθῶν m. ⁷⁰ αὐτοῖς ο. ⁷¹ τεταριχομένους m. ⁷² κακῶν ο. ⁷³ ὡς ἂν εἰ ο. ⁷⁴ ὑφ' ο.

operantibus, sed gaudere et gratias agere Deo pro fratribus. Quocirca qui macerantur ob ea quæ alii bene agunt, Deo maledicunt. *Sicut dignum est*, dixit, ne ob ipsam gratiarum actionem efferamur, ceu novum quiddam adduxerimus : facimus enim quod dignum est fieri. Propterea et rem ipsam debitum nominavit. Vel quia et in verbis et in operibus gratiæ sunt agenda : hæc enim est digna gratiarum actio.

Quoniam supercessit fides vestra. Quando ob fidem tentationum inundatio irruens non submergerit vos, nullius alterius rei hoc indicium est, quam quod aucta sit, necnon altior facta fides, perinde ac in præscio illo diluvio altissima montium non facile submersa **532** sunt. Hinc, *Supercessit*, dixit, ut altitudinis excessum indicet.

Ei abundat charitas uniuscujusque vestrum in invicem. Observa eorum dilectionem. Non hunc quidem diligebant, illum vero non item, verum æqualis erat omnium erga omnes dilectio. Quod enim ait, *Uniuscujusque*, et *In invicem*, hoc significat. Nam si particulariter diligamus, hoc non est charitas, sed dissensio potius. Si enim Dei causa diligis, omnes dilige : sin particulariter diligis, humana ista est amicitia. Considera autem quod communiri et nos mutuo amplecti, contra afflictiones plurimum confert.

Vers. 4. *Ut nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei.* In priori Epistola dixit, Sic noverunt omnes res vestras, ut non esset opus nos quidquam loqui de vobis : quomodo igitur nunc dicit se in Ecclesiis gloriari de ipsis? Ex ipsa dictione hoc planum est : non enim ait, Docemus eos de vobis : sed, Gloriamur, et venerandi sumus propter vos. Si igitur nos gratias agimus Deo propter vos, et gloriemur apud homines, multo magis hoc vos oportet facere in iis quæ vobis contingunt, et non despondere animum, neque desperare in tentationibus.

Pro patientia vestra et fide in omnibus persecutionibus vestris et tribulationibus quas sustinetis. Ostendit eos diu tentatos fuisse. Patientia enim non in duobus aut tribus diebus apparet. Porro quidem patientia est, bonorum promissorum, quæ nondum assecuti sumus, dilationem æquo animo ferre. Nunc vero majorem dicit, nempe quæ est in persecutionibus et afflictionibus : cum hostibus enim implacabilibus conversabantur, solidaque patientia opus habebant, idque in principio verbi et Evangelii, cum pauperes etiam homines essent. Pudeat itaque eos quotquot propter præfecturam hominum ad prava dogmata transferuntur.

Vers. 5. *In exemplum justii judicii Dei, ut digni habeamini regno Dei.* Per ea quidem quæ dicta sunt, consolatus est eos, tum per hoc quod dicit,

εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ ὅτι ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν. Ὅστε ὡς τηρόμενοι ἐφ' οἷς κατορθοῦσι τινες, τὸν Θεὸν δοξοφροῦσι. Τὸ δὲ, *Καθὼς ἔδειξάν ἔστιν*, εἶπεν, ἵνα μὴ δὲ ἐπὶ τῇ εὐχαριστίᾳ αὐτῇ ¹⁵ ἐπαιρώμεθα, ὡς ξένον τι συνεισαγαγόντες· τὸ γὰρ ἔδειον γίνεσθαι ποιούμεν· διὰ καὶ ὀφείλην τὸ πρῶτον ὑπόμνησεν. Ἡ δὲ καὶ διὰ λόγων καὶ δι' ἔργων· αὐτὴ γὰρ ἡ ἔδειξεν εὐχαριστία.

Ὅτι ὑπεραυξάνει ἡ πίστις ὑμῶν. Ὅταν ὁ τῶν ὑπὸ τῆς πίστεως πειρασμῶν κατακλυσμός ἐπιβῶν μὴ ἐπικλύσῃ ὑμᾶς, οὐδενός ἐτέρου τοῦτο τεκμήριον ἔστιν, ἢ τοῦ αὐξηθῆναι καὶ ὑψηλοτέραν γενέσθαι τὴν πίστιν· καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ καλαίου κατακλύσμου τὰ ὑψηλὰ οὐ ῥαδίως κατακλύσθη. Διὰ, *ὑπεραυξάνει*, εἶπεν, ἵνα τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ὑψους δηλώσῃ.

Καὶ περισσῶς ἡ ἀγάπη ἐνὸς ἐκάστου πάντων ὑμῶν εἰς ἀλλήλους. Ὅρα ἀγάπην· οὐ τὸν μὲν ἡγάπων, τὸν δὲ οὐ· ἀλλ' ἴση ἦν περὶ πάντων ἡ ¹⁶ ἀγάπη πρὸς πάντας. Τὸ γὰρ, *Ἐνὸς ἐκάστου*, καὶ τὸ, *εἰς ἀλλήλους*, τοῦτο δηλοῖ· ἐπεὶ γε ὅταν μερικῶς ἀγαπῶμεν, οὐκ ἀγάπη τοῦτο, ἀλλὰ διάστασις. Εἰ γὰρ διὰ τὸν Θεὸν ἀγαπᾷς, πάντας ἀγάπα· εἰ δὲ μερικῶς ἀγαπᾷς, ἀνθρωπίνῃ τοῦτο φιλία. Σκόπει δὲ, ὅτι δὲ [f. καὶ] τὸ συμπεφράχθαι, καὶ ἀλλήλων ἔχεισθαι, μεγάλως πρὸς τὰς θλίψεις συμβάλλεται.

Ὅστε ἡμᾶς αὐτοὺς ἐν ὑμῖν καυχᾶσθαι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ εἶπεν, ὅτι Ὅτως ἴσασι πάντες τὰ καθ' ὑμᾶς, ὥστε ἡμᾶς μὴ χρῆσαν ἔχειν λαλεῖν περὶ ὑμῶν· πῶς οὖν νῦν φησιν, ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις καυχᾶσθαι περὶ αὐτῶν; Ἄπ' αὐτῆς τῆς λέξεως δῆλον τοῦτο. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Διδάσκωμεν αὐτοὺς περὶ ὑμῶν, ἀλλ' ὅτι Καυχώμεθα καὶ σεμνυόμεθα ἐφ' ὑμῖν. Εἰ τοίνυν ἡμεῖς καὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ δι' ὑμᾶς, καὶ καυχώμεθα παρὰ ἀνθρώποις· πολλῶ μᾶλλον ὑμᾶς τοῦτο χρῆ ποιεῖν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσιν ὑμῖν, ἀλλὰ μὴ ἀθυμεῖν καὶ καταπίπτειν, ὡς ἐπὶ πειρασμοῖς ¹⁷.

ὑπερ τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν καὶ τῆς πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς διωγμοῖς ὑμῶν, καὶ ταῖς θλίψεσιν αἷς φνέξεσθε. Δείκνυσιν, ὅτι πολὺν ἐπειράζοντο χρόνον· ἡ γὰρ ὑπομονὴ οὐκ ἐν δυοῖν ἢ τρισὶν ἡμέραις φαίνεται. Ἔστι μὲν οὖν ὑπομονὴ καὶ τὸ τῶν ἐπιτηγέμενων ἀγαθῶν μήπω ἀπολαύοντας φέρειν. Νῦν δὲ καὶ μεῖζονα λέγει, τὴν ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσιν. Ἐχθροῖς γὰρ συνέζων ἀσπόνδοις, καὶ στερῶς ἐδέοντο τῆς ὑπομονῆς, καὶ ταῦτα ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος καὶ πένητες ἀνθρώποι. Αἰσχυνέσθωσαν οὖτοι διὰ προστασίαν ἀνθρώπων εἰς δόγματα στρεβλά μετατίθενται.

Εἰς ἐνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ καταξιοθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Καὶ διὰ τῶν εἰρημένων μὲν παρεμυθίσασθαι

Variae lectiones.

¹⁵ αὐτὸ δ. ¹⁶ ἡ παρὰ πάντων ο. ¹⁷ πειρασμῶν ο.

αὐτοὺς, διὰ τὸ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι Εὐχαριστοῦμεν, καὶ τοῦ, ὅτι Καυχώμεθα· μάλιστα δὲ νῦν τίθησιν ὁ πᾶς ὁ ἐδυνώμενος ζητεῖ, τὴν ἀπαλλαγὴν φημι τῶν θλιβερῶν, καὶ τὴν κόλασιν τῶν θλιβόντων ἀνθρώπων. Ὁ τοίνυν λέγει, τοῦτο ἐστίν, ὅτι Ἀνέχεσθε τῶν θλίψεων εἰς τὸ δειχθῆναι τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐστὶ καταξιωθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας. Ὅταν μὲν γὰρ ὑμᾶς μὲν τοὺς θλιβομένους στεφανοῖ, ἐκείνους δὲ κολάζῃ τοὺς θλιβόντας, τὸ δίκαιον αὐτοῦ φαίνεται. Μεγάλως δὲ παραμυθίζεται αὐτοὺς, δεικνύς ὅτι οὐ χάριτι στεφανοῦνται, ἀλλὰ δικαίως, καὶ ὡς ἀντιμισθίαν λαμβάνοντες τῶν οἰκτιρῶν πόνων καὶ ἰδρώτων τὴν βασιλείαν.

Ἐπεὶ ἦς καὶ πάσχετε. Ὅστε οὐ διότι δυνατότεροι εἰσιν οἱ θλιβόντες, διὰ τοῦτο κρατοῦσιν ὑμῶν, ἀλλὰ διότι ἀπὸ τοῦ πάσχειν προσπορίζεται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἀνάγκη τὸ συνάλλαγμα τοῦτο οὕτως γίνεσθαι, καὶ οὐκ ἀπόνως. Διὰ πολλῶν γὰρ θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν, φησὶν ὁ Κύριος.

Εἴπερ δίκαιόν [ἐστὶ] παρὰ Θεῶ ἀνταποδοῦναι τοῖς θλιβοῦσιν ὑμᾶς θλίψιν· καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις, ἀνεσιν. Τὸ, Εἴπερ, οὐκ ἐστὶ δισταγμοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον βεβαιώσεως, ἀντὶ τοῦ, Ἐπειδὴ δίκαιον παρὰ Θεῶ. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώποις, πολλῶ μᾶλλον παρὰ Θεῶ. Εἰώθαμεν δὲ λέγειν καὶ ἐν τῇ συνήθει ὁμιλίᾳ· Εἰ μισεῖ ὁ Θεὸς τοὺς πονηροὺς, καὶ, Εἰ φροντίζει ὁ Θεὸς τῶν πραγμάτων, ἔσται τότε τι ὡς τῶν ἀκουόντων ἀναγκαίως ἐρούντων· Ἀλλὰ μὴν μισεῖ. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα· Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἀκόλουθον γὰρ ἐπαγαγεῖν· Ἀλλὰ μὴν δίκαιον. Οὐχ ὡςπερ δὲ αἱ ἐπαγόμεναι ὑμῖν θλίψεις πρόσκαιροι, οὕτως καὶ αἱ τοῖς θλιβοῦσιν ὑμᾶς ἀντεπαχθησόμεναι παρὰ Θεοῦ, πρόσκαιροι ἐσονται, ἀλλ' ἀτελεύτητοι· καὶ αἱ ἀνέσεις ὑμῖν τοιαῦται.

Μεθ' ἡμῶν, ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ, μετ' ἀγγέλων δυνάμει αὐτοῦ. Ἰδοὺ καὶ ἑτέρα παράκλησις, εἰ γὰρ ἐν τοῖς στεφάνοις ἐμείλλον κοινωνοὶ εἶναι τῷ τῶσάυτα καταρωθῶσιν Παύλῳ. Ἀποκάλυψιν δὲ τοῦ Κυρίου τὴν παρουσίαν αὐτοῦ φησι, παραμυθούμενος καὶ ἐν τούτῳ αὐτοῦ. Νῦν γὰρ, φησὶ, κρῦπτεται, ἀλλὰ μὴ ἀλύετε· ἀποκαλυφθήσεται γὰρ, καὶ ὡς Θεὸς καὶ Δεσπότης. Ἀπ' οὐρανοῦ γὰρ, ὅς ἐστι θρόνος Θεοῦ. Καὶ, Μετ' ἀγγέλων φοβερῶν δυνάμει γὰρ ἄγγελοι, τούτεστι δυνατόι. Ὅστε τί καταπίπτετε, ὅπου γε τοιοῦτον ἔχομεν Δεσπότην, οὗ γε οἱ ὑπηρεταὶ δυνάμει εἰσιν ἄγγελοι· Δύσουσιν οὖν δίχην οἱ νῦν ὑμᾶς θλιβόντες, καὶ οὐκ ἐκφεύζονται.

Ἐν πυρὶ φλογὸς διδόντος ἐκδίχουσι τοῖς μὴ εἰδῶσι Θεόν, καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ Ἐταγμένῳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Ἄνω μὲν εἶπε· Τοῖς θλιβοῦσιν ὑμᾶς· νῦν δὲ κοινῶς· Τοῖς μὴ εἰδῶσι τὸν Θεόν· τοῦτο σοφώτατον κατασκευάζων, ὅτι πάντως ἐκδίχουσι· ἔσται. Εἰ γὰρ καὶ μὴ δεῖ ὑμᾶς,

A Gratias agimus, uisomque, Gloriamur. Maxime vero nunc ponit, quod quivis in dolore constitutus querit, liberationem videlicet ab afflictionibus, et penam affligentium hominum. Quod igitur dicit, est huiusmodi: Sustinetis afflictiones, ut demonstretur justum iudicium Dei, quod est, ut vos regno digni iudicemini. Quando enim vos quidem afflictos coronat, illos autem punit qui affligunt, iustitia ejus apparet. Valde autem consolatur eos, ostendens quod non gratia coronantur, sed juste, ac regnum veluti retributionem propriorum laborum et sudorum accipientes.

533 Pro quo et patimini. Itaque non quia potentiores sunt ii qui vos affligunt, propterea vobis imperant, verum quia ex afflictionibus acquiritur regnum cælorum. Necesse est autem huiusmodi permutationem sic fieri, et non sine labore. Per multas enim afflictiones oportet nos ingredi cælorum regnum, dicit Dominus.

VERS. 6, 7. Siquidem justum est apud Deum retribuere tribulationem iis qui vos tribulant; Et vobis qui tribulamini, requiem. Siquidem, non est dubitationis, sed potius confirmationis, pro, Quandoquidem justum est apud Deum. Si enim apud homines, multo magis apud Deum. Solemus enim dicere in familiari colloquio, Si odit Deus accleratos; et, Si curam gerit Deus rerum, tale quiddam fiet; adeo ut auditores necessario respondeant, Atqui odit. Hunc ad modum hoc in loco: Si justum est: consecrante enim inferre, Atqui justum est. Non autem quemadmodum afflictiones quæ vobis infiruntur, temporariæ sunt, ita quoque poenæ oppresoribus vestris a Deo inferendæ temporariæ erunt, sed nullum sunt habituræ finem: et requies vestra talis erit.

Nobiscum, in revelatione Domini Jesu de cælo cum angelis virtutis ejus. En aliam consolationem; siquidem in coronis futuri erant consortes ipsi Paulo qui tot tantaque peregerat. Revelationem autem Domini adventum ejus dicit, in hoc etiani eos consolans. Nunc enim, inquit, occultatur quidem, sed animo ne concidatis; revelabitur enim, idque tanquam Deus et Dominus. A cælo enim, quod est thronus Dei. Et, Cum angelis terribilibus; potentia namque angeli sunt, hoc est potentes. Quare itaque animum despondetis, quandoquidem ejusmodi habemus Dominum, cujus ministri sint angeli potentia? Dabunt igitur poenas qui nunc vos affligunt, neque effugient.

VERS. 8. In igni flammæ dantis ultionem iis qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini Jesu. In superioribus dixit, Iis qui vos affligunt: nunc autem generatim addit, Iis qui non noverunt Deum: hoc sapientissime confirmans, quod omnino sit ultio futura. Si enim non propter vos,

Variae lectiones.

propter se tamen ipsum hostes suos uidebatur. Hoc igitur dictum est, ut certo sciant, quod omnino punientur: illud vero, ut latentur, ceu Deo illorum gratia eos, a quibus affligebantur, puniente. Quod si Evangelio non obedientes puniat, multo magis eos qui alios obedire prohibent, quales sunt qui hodie vos angunt. Istud autem, *In igni flammæ*, vel construendum est cum, *Dantis ultionem*, perinde ac si diceret, *In gehenna punientis inobedientes*: **534** vel sic, *In revelatione Christi*, quæ in igni flammæ futura est, sicut et David ait, *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus* ^α. Cui Daniel astipulatur, inquit: *Fluvius ignis trahatur* ^β. Observa autem quod ait, *In igni flammæ*, pro, in igni ardente tantum, non etiam lucente. Peccatoribus enim ignis solummodo ardebit, non lucebit: justis autem lucebit tantum, non ardebit.

VERS. 9. *Qui pœnam luent interitum æternum.* Ubi igitur sunt Origenistæ, qui pœnæ finem esse fabulose ponunt? Æternam hanc Paulus asserit. Ecqui ergo apud vos interitus æternus erit temporarius?

A facie Domini, et gloria virtutis ejus. Facilitatem hic declarat. Nulla enim, inquit, difficultas erit, verum satis est tantummodo visum esse Deum, et omnes inobedientes in pœna erunt. Tantummodo enim vultus et præsentia ejus illis quidem lux erit, istis autem supplicium. Non enim simpliciter, sed, cum gloria virtutis aderit: neque gloria ejus robore carebit, neque robur erit inglorium: hoc est, tanquam rex potens conspicietur.

VERS. 10. *Cum venerit glorificari in sanctis suis.* Quando enim illi, qui nunc sunt inobedientes et superbi, conspexerint istos, quos ipsi flagellabant, infinitæ gloriæ participes factos, in gloriam Dei ea res cedit: illorum namque gloria ipsius etiam est. Itaque in quo sanctos glorificat, in eo ipse etiam glorificatur. Ut enim divitiæ ejus sunt, esse fideles: sic et gloria ejus est, esse qui fruuntur bonis ipsius.

Et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt. Id est, per credentes. Ecce enim, *In*, est pro, per. Quando enim miseros, ab omnibus repulsos ac rejectos, tanto splendore dignatus fuerit, tum indicatur ipsius robur. Præterea, quando in medium producti fuerint, qui innumeris fuerint objecti calamitatibus ut a fide descerent, neque tamen defecerunt, tum ostenditur gloria Dei et ipsorum.

(Quia creditum est testimonium nostrum super vos) in die illo. Admirationi erit Deus in die illo, quod prædicatio nostra et verbum credita sunt a vobis, hoc est, eo quod vos ipsi credidistis, ac dignos vos fecistis bonis illis quæ tum fidelibus dabantur. Pulchre autem dixit, *In die illo*: tum enim

^α Psal. xcvi, 3. ^β Dan. vii, 10.

ἀλλὰ γε δι' ἐκτείν τούτους ἐχθρούς οὐτοῦ ἀμυνεῖται. Τοῦτο μὲν οὖν εἴρηται, ἵνα πληροφορηθῶσιν ὅτι πάντως κολασθήσονται· ἐκεῖνο δὲ, ἵνα ἠσθῶσιν, ὡς εἰς τιμὴν αὐτῶν κολάζοντος τοῦ Θεοῦ τοὺς θλίβοντας αὐτούς. Εἰ δὲ τοὺς μὴ ὑπακούοντας τῷ Εὐαγγελίῳ κολάζει, πολλῶν μᾶλλον τοὺς κωλύοντας καὶ ἄλλους ὑπακοῦσαι, οἳ οἱ εἰσὶν οἱ νῦν ὑμᾶς θλίβοντας. Τὸ δὲ, *Ἐν πυρὶ φλογός* ^α, ἢ τῷ δίδόντι ἐκδίκησιν συντακτέον, ὡς ἂν εἰ εἴλεγον· Ἐν τῇ γέννη ^β κολάζοντος τοὺς ἀπειθεῖς· ἢ οὕτω· Τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Χριστοῦ τῇ ἐν πυρὶ φλογός ^γ γεννησομένη· ὡς καὶ Δαυὶδ λέγει· Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύεται, καὶ φλογεῖ κύκλῳ ^δ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ· καὶ ὁ Δαυὶδ, Ποταμὸς πυρὸς εἴλετο. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, *Ἐν πυρὶ φλογός*, ἀντὶ τοῦ, ἐν πυρὶ φλέγοντι μόνως, οὐ φωτίζοντι. Τοῖς γὰρ ἁμαρτωλοῖς, φλέγον ἔσται τὸ πῦρ μόνως, οὐ φωτίζον· τοῖς δὲ δικαίοις, φωτίζον μόνως, οὐ φλέγον.

Οἵτινες δικὴν τίσουσιν ἀλεθρον αἰώνιον. Ποῦ τοῖνον ^ε οἱ Ὀριγενισταί, οἱ τέλος τῆς κολάσεως μυθευόμενοι; Αἰώνιον ταύτην ὁ Παῦλος λέγει. Καὶ πῶς παρ' ὑμῖν ἡ αἰώνιος πρόσκαιρος;

Ἀπὸ προσώπου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Τὸ εὐκολον ἐνταῦθα δηλοῖ. Οὐ γὰρ δυσχερεῖά τις ἔσται, φησὶν, ἀλλ' ἀρκεῖ μόνον ὀφθῆναι τὸν Θεόν, καὶ πάντες οἱ ἀπειθεῖς ἐν κολάσει ἔσονται. Μόνον γὰρ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ ἡ παρουσία τοῖς μὲν φῶς ἔσται, τοῖς δὲ τιμωρία. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ δόξης ἰσχύος πάρεστι· οὕτως ἡ δόξα αὐτοῦ ἀνίσχυρος, οὕτως ἡ ἰσχυρὸς ἀδοξος. Τούτο ἔστιν, ὡς βασιλεὺς δυνατὸς ὀφθῆσεται.

Ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. Ὅταν γὰρ ἴδωσιν, οἱ νῦν ἀπειθεῖς καὶ τραχηλιώτες, τοὺς μαστιζομένους ὑπ' αὐτῶν, τούτους ἀπείρου δόξης μετασχόντας, δόξα τοῦ Θεοῦ γίνεται τὸ πρόγραμμα. Ἡ γὰρ αὐτῶν δόξα, αὐτοῦ ἔστιν. Ὅστε ἐν ᾧ τοὺς ἁγίους δοξάζει, αὐτὸς δοξάζεται. Ὅσπερ γὰρ πλοῦτος αὐτοῦ ἔστι· τὸ εἶναι πιστούς· οὕτω καὶ δόξα αὐτοῦ, τὸ εἶναι τοὺς μέλλοντας ἀπολαύειν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ.

Καὶ θαυμασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς πιστεύουσι. Τουτέστι, διὰ τῶν πιστευσάντων. Ἴδου γὰρ τὸ, Ἐν, ἀντὶ τῆς, διὰ, ἔστιν. Ὅταν γὰρ τοὺς οἰκτρούς, τοὺς παρὰ πάντων ἐλαυνομένους, τοσαύτης λαμπρότητος ἀξιώση, δεικνύται αὐτοῦ ἡ ἰσχυρὸς τότε. Καὶ ἄλλως, ὅταν εἰς μέσον παράγωνται οἱ μυρία παθόντες δεινὰ, ὥστε ἐκστῆναι τῆς πίστεως, καὶ μὴ ἐκστάντες, τότε δεικνύται ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτῶν.

(Ὅτι ἐπιστεῦθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐφ' ὑμᾶς) ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Θαυμασθήσεται, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, διότι τὸ κήρυγμα ἡμῶν καὶ ὁ λόγος ἐπιστεῦθη παρ' ὑμῶν· τουτέστι, διότι ὑμεῖς ἐπιστεῦσατε, καὶ ἄξιους ἑαυτοῦ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἐποιήσατε, τῶν τότε δεδομένων τοῖς πιστοῖς.

Varie lectiones.

^α φλογὶ πυρὸς ο. ^β φλογὶ ο. ^γ φλογὶ πυρὸς ο. ^δ πάντας ο. ^ε νῦν ο.

Καλῶς δὲ εἶπεν, Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· τότε γὰρ ἄ
δείκνυνται τῷ ὄντι οἱ ἀληθῶς πιστοί· νῦν γὰρ καὶ
ὑποκρίνονται πίστιν πολλοί. Διὸ καὶ ὁ Σοφὸς, Μὴ
μακαρίσῃς ἀνθρώπον πρὸ τελευτῆς, φησὶν.

Εἰς δὲ καὶ προσευχόμεθα πάντοτε περὶ ὑμῶν,
ἵνα ὑμᾶς ἀξιώσῃ τῆς κλήσεως ὁ Θεὸς ἡμῶν. Τί
γάρ; οὐκ ἦσαν κεκλημένοι; Ναί· ἀλλὰ οὐ περὶ ἐκεί-
νης τῆς κλήσεως; φησὶν, ἐπεὶ κατὰ ταύτην πολλοὶ
κλητοί· καὶ ὁ τὰ ῥυπαρὰ ἱμάτια ἐνδεδυμένος ἐκλήθη,
καὶ αἱ πάντα παρθέναι, ἀλλ' οὐκ εἰσῆλθον. Κλησὶν
οὖν ἐνταῦθα λέγει, τὴν διὰ τῶν πράξεων βεβαιου-
μένην, ἥτις καὶ κυρίως κλήσις ἐστίν· ὥσπερ καὶ
πίστις κυρίως, ἢ ἐμπρακτος. Ἐπιφέρει οὖν·

Καὶ πληρώσῃ πᾶσαν εὐδοκίαν ἀγαθωσύνης.
Ταύτην, φησὶ, τὴν κλησὶν λέγω, ἵνα πᾶσα εὐδοκία
τοῦ Θεοῦ, τουτέστι πᾶσα ἀρέσκεια, πληρωθῇ ἐν
ὑμῖν, καὶ πᾶν ἀγαθὸν διαπραγμάτῃς, καὶ οὕτως ἦτε
ὡς βούλεται ὁ Θεός, μηδενὸς ὑμῖν λείποντος⁸⁵. Ἐν-
ταῦθα δὲ καὶ καταστέλλει τὸ φρόνημα αὐτῶν, ἵνα
μὴ ἐπαρθῶσι τοῖς πολλοῖς ἐγκωμοῖς· δείκνυσιν γὰρ
ὅτι οὕτω τετελειώνονται.

Καὶ ἔργον πίστεως ἐν δυνάμει. Τὴν ὑπομονὴν
τῶν διωγμῶν, φησὶ, τελείαν ἐν ὑμῖν ποιήσει. Πῶς;
Ἐν δυνάμει· τουτέστι, Δυναμώσας ὑμᾶς καὶ ἐνισχύ-
σας· ἢ γὰρ ὑπομονὴ ἔστιν ἔργον πίστεως. Ὄντε ὁ μὴ
ἔχων ὑπομονὴν, οὐδὲ ἔργον πίστεως δείκνυσιν.

Ὅπως ἐνδοξασθῆ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ. Ἐξ
ταῦτα τὰ προειρημένα γένηται ὑμῖν, φησὶν, ἐνδο-
ξασθήσεται καὶ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τὸ ὄνομα τοῦ Κυ-
ρίου ἐν ὑμῖν. Ὅταν γὰρ ἴδωσιν ὑμᾶς ὑπομένοντας⁸⁶
πάντα πειρασμὸν ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Δεσπότην ἀγάπης,
πῶς οὐκ ἔσται τοῦτο δόξα αὐτῷ, ὅτι οὕτως ἀγαθός
ἐστίν, ὥστε ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθνήσκειν τοὺς δούλους,
καὶ ὅτι οὕτω δυνατός, ὥστε ὑμᾶς νευρῶσαι πρὸς
τὴν ὑπομονήν; Ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ, ὅτι οὕτω
πιστοὶ εὐρέθητε ὡς πάντα πάσχειν. Δόξα γὰρ δούλου,
τὸ πιστὸν εὐρέθῃναι τῷ δεσπότη. Καὶ ἄλλως δὲ, ἢ
διὰ Χριστὸν θλίψις, δόξα· ὅτι λαμπροῦς μᾶλλον
ποιεῖ, ἀεὶ μὲν εἰς θάνατον παραδιδόμενος, κρείττους
δὲ θανάτου δείκνυμένους.

Κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ Κυρίου
Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ αὐτὸ τοῦτο, φησὶ, τοῦ Θεοῦ
ἐστίν, καὶ οὐχ ἡμέτερον, ἀλλὰ χάρις αὐτοῦ, τὸ δοξά-
ζεσθαι, φημί, καὶ αὐτὸν ἐν ἡμῖν, ὅτι οὐδὲν αὐτοῦ
προτιμῶμεν, ὡς γλυκυτέρου πάντων· καὶ ἡμᾶς ἐν
αὐτῷ, ὅτι δύναμιν παρ' αὐτοῦ λαμβάνομεν ὑπομένειν
πάντας τοὺς πειρασμούς.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὑπὲρ⁸⁷ τῆς παρ-
ουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ
ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτόν, εἰς τὸ μὴ ταχέως
σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ γόους. Πότε μὲν ἔσται ἢ

⁸⁵ Matth. xii, 25.⁸⁶ Matth. xxv, 12.

Variæ lectiones.

⁸⁵ καὶ μηδὲν ὑμῖν λείπη ο. ⁸⁶ ἀνεχομένους m. ⁸⁷ περὶ ο.

revera demonstrantur qui vere sunt fideles : nunc
enim plerique fidem simulant. Quocirca et Sapiens
ille dixit, *Ne beatum prædicaveris hominem ante
obitum.*

VERS. 11. *Ad quod etiam oramus semper pro vo-
bis, ut dignetur vos vocatione sua Deus 535 noster.*
Quid? nonne vocati erant? Imo : sed de vocatione
illa nunc non loquitur, quandoquidem secundum
istam non pauci sunt vocati : etiam ille sordidis ve-
stibus amictus⁸⁵ vocatus erat, et quinque virgines,
sed non sunt ingressæ⁸⁶. Vocationem igitur hic dicit
eam quæ per opera confirmata est, quæ proprie vo-
catio est : quemadmodum et fides proprie illa est,
quæ in opere versatur. Infert igitur :

Et impleat omnem voluntatem bonitatis. Hanc,
inquit, vocationem dico, ut omnis voluntas Dei, id
est, quicquid ei bene placuerit, impleatur in vobis,
et omne bonum transigatis : hacque ratione sitis
tales, quales vos Deus esse exigit, nihilque vobis
desit. Hic autem demittit eorum cristas, ne multis
encomiis efferantur : ostendit enim quod nondum
sint consummati.

Et opus fidei in virtute. Patientiam, inquit, in
persecutionibus perfectam in vobis faciet. Quomodo?
In virtute et robore, hoc est, roborans vos et con-
fortans : nam patientia est opus fidei. Proinde qui
non habet patientiam, neque opus fidei indicat.

VERS. 12. *Ut glorificetur nomen Domini nostri
Jesu Christi in vobis, et vos in ipso.* Si hæc quæ
prædicta sunt vobis contingant, inquit, glorificabi-
tur etiam hac in vita nomen Domini in vobis.
Quando enim videant vos, ex dilectione quam erga
Dominum geritis, omnem tentationem tolerare, qui,
quæso, istuc non est gloria ejus, quoniam adeo bo-
nus est, ut pro ipso etiam moriantur servi? et quia
adeo potens, ut vos ad patientiam corroboraret?
Quinetiam et vos in ipso, quia usque adeo fideles
inventi estis, ut omnia patiamini. Gloria enim servi
est, quod domino fidelis inveniat. Præterea,
afflictio propter Christum gloria est, quia splendi-
diores reddit, utpote nunquam non morti quidem
traditos, potiores tamen ac superiores morte demon-
stratos.

*Secundum gratiam Dei nostri et Domini Jesu
Christi.* Hoc ipsum, inquit, Dei est, non nostrum,
sed gratia ipsius est, et quod glorificetur ipse in
nobis, et quod nihil ipsi præferimus, ut qui sit om-
nium dulcissimus : et ut nos in ipso celebremur,
quoniam potentiam ab eo suscipimus ut sufferamus
vel quasvis tentationes.

CAPUT II.

VERS. 1. *Rogamus autem vos, fratres, per adven-
tum Domini nostri Jesu Christi, et nostræ congrega-
tionis in ipsum, ut non cito moveamini a sensu.*
Quando sit futura resurrectio, non dicit : quod vero

nunc non instet, hoc docet. **536** Fuerunt enim nonnulli impostores, qui assererent jam instare tempus consummationis adventusque Domini. Non parum autem ad consolationem facit, quod ait ad ipsum fideles congregandos, ut cum eo pariter sint, ut in priori dixit; statim enim a resurrectione ad Dominum attollentur digni. Quid igitur est, *Rogamus?* Hoc est, Obsecramus vos, ut non concutiamini et avertamini a sententia quam hactenus recte constitutam habuistis.

Vers. 2. *Neque terreamini, neque per Spiritum.* Hoc est, per prophetiam. Quidam enim prophetiam simulantes, imponebant populo, ceu jam præsens esset Dominus.

Neque per sermonem. Hoc est, doctrinam viva voce factam.

Neque per epistolam tanquam per nos. Etenim epistolas fingentes, tanquam a Paulo missas, auctoritatem conciliabant dictis suis.

Tanquam instet dies Domini. Ne turbemini, inquit, quod instet dies Domini, id est adventus Christi.

Vers. 3. *Ne quis vos seducat ullo modo.* Neque tanquam propheta, neque tanquam doctor, neque velut me scribente talla.

Quoniam nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis. Non aderit adventus Domini, nisi venerit defectio, id est Antichristus: defectionem enim ipsum vocavit, cum revera ista sit, quippe qui multos faciet deflere, etiam electos, si fieri possit. Hominem autem peccati filium ipsum vocal, ut qui omne peccatorum genus peracturus sit, et alios ad peccatum supplantaturus. Filium etiam perditionis, quandoquidem et ipse sit perditus. Quis autem ille est? Anne Satanas? Haudquaquam, sed homo quidam omnem Satanæ operationem indutus.

Vers. 4. *Qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, et quod colitur.* Non enim ille homines ad idololatriam perducat, verum omnes deos Jehohietur, et cultus eorum, sive idola, seque ipsum solum prædicabit Deum.

Ita ut in templo Dei sedeat tanquam Deus. Non specialiter in templo quod est Hierosolymis, sed in Ecclesiis simpliciter, et omni divino templo.

Ostendens seipsum quod sit Deus. Non ait, Dicens, sed, Conans demonstrare. Nam opera præclara et signa edet, quo omnibus imponat.

Non meministis quod cum adhuc essem apud vos hæc dicebam vobis? **537** Vel hinc liquet, quod magna mysteria tradiderit, quæ litteris non erant mandata. Considera autem, necesse esse eadem sæ-

ανάστασις, οὐ λέγει· δεῖ καὶ [f. δὲ] νῦν οὐκ ἐστὶ τοῦτο διδάσκει. Ἦσαν γὰρ τινες ἀπατεῶνες, οἱ λέγοντες ἐνστήναι ἤδη τὸν καιρὸν τῆς συντελείας καὶ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. Οὐ μικρὸν δὲ πρὸς παραμυθίαν καὶ τὸ εἰπεῖν, δεῖ ἐπ' αὐτὸν συναχθῆσθαι οἱ πιστοὶ, ὁμοῦ αὐτῷ ἐσόμενοι, ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρῃ ἐφη· ἀμα γὰρ τῷ ἀναστῆναι, ἐπὶ τὸν Κύριον ἀρῆσονται οἱ ἄξιοι. Τί οὖν, Ἐρωτῶμεν; Τοῦτ' ἐστὶ, Παρακλοῦμεν ὑμᾶς, ὥστε μὴ σαλευθῆναι ὑμᾶς, καὶ παρατραπηῆναι ἀπὸ τοῦ νοδῶς, ὃν μέχρι τοῦ νῦν εἴχετε ὀρθῶς ἱστάμενον.

Μήτε θροεῖσθε, μήτε διὰ Πνεύματος. Τοῦτέστι, διὰ προφητείας. Τινὲς γὰρ προφητείας ὑποκρινόμενοι, ἐπλάτων τὸν λαόν, ὡς ἤδη παρόντος τοῦ Κυρίου.

B *Μήτε διὰ λόγου.* Τοῦτέστι, διδασκαλίας ζωῆς φωνῆ γινομένης.

Μήτε δι' ἐπιστολῆς ὡς δι' ἡμῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἐπιστολάς πλάττοντες, ὡς παρὰ Παύλου⁸⁸ σταλείσας, ἐκύρουσαν ἅ λέγον.

Ὡς δεῖ ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα Κυρίου. Μὴ θροεῖσθε, φησὶν, δεῖ ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα Κυρίου, τοῦτέστιν ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ.

Μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδὲνα τρόπον. Μήτε ὡς προφήτης, μήτε ὡς διδάσκαλος, μήτε ὡς ἐμοῦ γράφοντος τοιαῦτα.

Ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας. Οὐ γενήσεται, φησὶν, ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου, ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία, τοῦτέστιν ὁ Ἀντίχριστος. Ἀποστασίαν γὰρ αὐτὸν ἐκάλεσεν, ἀτόχημα τοῦτο ὄντα, ὡς πολλοὺς μέλλοντα ἀπειτῆν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς, εἰ δυνατόν. Καὶ ἄνθρωπον δὲ ἀμαρτίας τὸν αὐτὸν τοῦτον, ὡς καὶ αὐτὸν πάντων ἀμαρτίαν τελέσοντα, καὶ ἄλλους πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν ὑποσκελίζοντα. Καὶ υἱὸν δὲ ἀπωλείας, ὡς καὶ αὐτὸν ἀπολούμενον. Τίς δὲ οὗτος ἐστίν; ἄρα ὁ Σατανᾶς; Οὐδαμῶς, ἀλλ' ἄνθρωπός τις, πᾶσαν αὐτοῦ ἀμπαχόμενος⁸⁹ τὴν ἐνέργειαν.

Ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεόν ἢ σέβασμα. Οὐ γὰρ εἰς εἰδωλολατρείαν ἄξει τοὺς ἀνθρώπους; ἐκείνος, ἀλλὰ πάντα καταλύσει τοὺς θεοὺς, καὶ τὰ σεβάσματα αὐτῶν, ἦτοι τὰ εἰδωλα, καὶ αὐτὸν μόνον ἀνακηρύξει θεόν.

D *Ὡστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ [μόνον] καθίσει ὡς θεόν.* Οὐχὶ εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν ἰδίως, ἀλλὰ εἰς τὰς Ἐκκλησίας ἀπλῶς, καὶ πάντα ναὸν θεῶν.

Ἀποδεικνύοντα αὐτὸν, δεῖ εἶσθαι θεός. Οὐκ εἶπε, λέγοντα, ἀλλὰ, Πειρώμενον ἀποδεικνύοναι. Καὶ γὰρ ἔργα μεγάλα καὶ σημεῖα ἐπιτελεῖται πρὸς πλάνην πάντων.

Ὁὐ μνημονεύετε δεῖ εἶναι πρὸς ὑμᾶς, ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν; Κάντευθεν δὴλον, δεῖ μεγάλα μυστήρια καὶ ἀγράφως παρεδίδου. Ὅρα δὲ δεῖ ἀναγκαίον συνεχῶς ταυτὰ λέγειν, καὶ ἐπαντελεῖν τοῖς αὐτοῖς;

Variæ lectiones.

⁸⁸ αὐτοῦ ο. ⁸⁹ δεχόμενος; m.

ρήμασι. Ἰδοὺ γὰρ καὶ παρόντος ἤκουσαν τοῦ Ἀποστόλου ταῦτα εἰπόντος, καὶ ὅμως πάλιν ἐδεήθησαν στηριγμοῦ. Οὐδὲν, φησί, ξένον λέγω, ἀλλ' ἕπερ καὶ αἰεὶ εἶπαγον. Ἐντροπετικώτερον δὲ ποιεῖται τὸν λόγον λέγων· Ὁδὲ μνημονεύετε; Οὕτω ταχέως ἐπελάθεσθε;

Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ. Κατέχον ἐστὶ τὸ κωλύον, τὸ ἐμποδίζον. Τί δὲ ἐστὶ τοῦτο; Οἱ μὲν τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος φασίν· οἱ δὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχήν· οἷς καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης συντίθεται. Εἰ μὴ γὰρ αὕτη καταλυθῆ, οὐκ ἂν σχοίη πάροδον ὁ Ἀντίχριστος ποιῆσαι & βούλεται. Διὰ τοῦτο καὶ συνεσιασμένως εἶπεν ὁ Παῦλος· οὐδὲ γὰρ ἠθούλετο ματαίας⁹⁰ ἐχθρας ἀναδέχεσθαι, καὶ ἀνοήτους κινδύνους. Εἰ γὰρ εἶπεν, ὅτι μικρὸν ὕστερον καταλυθήσεται ἡ Ῥωμαίων ἀρχή, εὐθέως ἂν αὐτὸν κατώρουζαν ὡς λυμῶνα, καὶ τοὺς ἄλλους πιστοὺς σὺν αὐτῷ, ὡς τῇ καταλύσει τῆς τηλικαύτης ἀρχῆς ἐπιχειροῦντας. Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος λέγει, δῆλον. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ ἂν εἶπεν ἀσαφῶς, ἀλλὰ φανερώς, ὅτι καὶ νῦν αὐτὸν κατέχει ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, τουτέστι τὰ χαρίσματα. Ἐπειτα, εἰ γε τῶν χαρισμάτων ἐκλιπόντων ἐμελλε παραγενέσθαι, ἔδει αὐτὸν ἤδη φανῆναι· πάλαι γὰρ ταῦτα ἐκλέλοιπε. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ εἶπεν ὅτι ταχέως ἔσται, ἀλλ', *Εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι*, φησίν, αὐτὸν ἐν τῷ αὐτοῦ καιρῷ. Καὶ πάλιν γὰρ τὸν καιρὸν δῆλον εἶπασε.

Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομιᾶς. Τὸν Νέρωνα λέγει οὕτω, τύπον ἔντα τοῦ Ἀντιχρίστου. Καὶ γὰρ ἀκάθαρτός τε ἦν, καὶ Θεοῦ ἐξήτει λέγεσθαι. Καλῶς δὲ φησὶ· Τὸ μυστήριον. Οὐ γὰρ φανερώς ὁ Νέρων κατὰ παντὸς Θεοῦ, φησὶ, χωρεῖ, ὡς ἐκεῖνος, οὐδὲ ἀπρηυδριασμένως. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν⁹¹ ἐστὶ· Πρὸ τοῦ ἐνστηναί τὸν καιρὸν τοῦ Ἀντιχρίστου, εὐρέθη ἄλλος οὐ πολὺ ἐκείνου λειπόμενος. Τί οὖν θαυμαστόν, εἰ ἤδη ὁ Ἀντιχριστός ἐστιν; Συνεσιασμένως δὲ εἶπε περὶ τοῦ Νέρωνος, οὐ διὰ δουλείαν, ἀλλὰ παιδεύων καὶ ἡμᾶς, μὴ περιττά; ἐχθρας ἀναδέχεσθαι, ὅταν μηδὲν ἢ τὸ κατεπεῖγον.

Μόνον ὁ κατέχων ἄρει, ἕως ἐκ μέσου γένηται, καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἀνομος. Τουτέστιν, ἡ ἀρχὴ ἡ Ῥωμαϊκὴ ὅταν ἀρβῆ ἐκ μέσου, τότε ἐκεῖνος ἤξει. Ἔως μὲν γὰρ ἂν ὁ ταύτης τῆς ἀρχῆς φόβος ἦ, οὐδεὶς ταχέως ὑποταγήσεται. Ὅταν δὲ αὕτη καταλυθῆ, ἐπιθήσεται τῇ ἀναρχίᾳ, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπιχειρήσει ἀρπάξαι ἀρχήν. Ὅσπερ γὰρ αἱ πρὸ ταύτης κατελύθησαν βασιλείαι, οἷον ἡ Μήδων ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, ἡ Βαβυλωνίων ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἡ Περσῶν ὑπὸ Μακεδόνων, ἡ Μακεδόνων ὑπὸ Ῥωμαίων· οὕτω καὶ αὕτη ὑπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου. Καὶ ταῦτα μετὰ πολλῆς τῆς σαφηνείας ἡμῖν ὁ Δανιὴλ παρατίθεται. Τινὲς δὲ τὸ, *Κατέχων*, τὴν εἰδωλολατρείαν ἐνόησαν. Ὅταν γὰρ, φασίν, ἡ

A pius dicere, et abunde verba fundere. Ecce enim Apostolum, dum praesens erat, ista dicentem audierunt, ac nihilominus rursus opus habuerunt confirmatione. Nihil, inquit, novi assero, sed quae semper dixi. Nonnihil autem pudoris suffundit eis, cum ait. *Non meministis? tam cito oblitii estis?*

VERS. 6. *Et nunc quid detineat scitis, ut reveletur ipse suo tempore.* Quod detinet, est quod prohibet, quod impedit. Quid vero hoc est? Nonnulli Spiritus gratiam dicunt; alii Romanum imperium intelligunt, quibus et divus Joannes Chrysostomus consentit. Nisi enim istuc dissolutum fuerit, Antichristus locum quidquid libet faciendi habere acquirit. Propterea recte dixit Paulus: neque enim vanas inimicitias stultaque pericula subire voluit. Si enim dixisset, paulo post Romanum imperium dissolvendum, statim eum defodissent tanquam impostorem, aliosque fideles cum ipso, tanquam qui super tanti imperii demolitione laetarentur. Porro, quod de sancti Spiritus gratia hic non loquatur, planum est. Primo enim non dixisset obscure, sed manifeste, nimirum quod nunc ipsum detinet Spiritus gratia, hoc est gratiae dona. Deinde, si donis deficientibus oportuit ipsum venire, debuit ipse jam apparere. Nam ista jamdudum desierunt. Animadvertite autem quod non dixerit celeriter cum adfore, sed, *Ut reveletur*, inquit, *ipse suo tempore.* Rursus autem tempus incertum reliquit.

VERS. 7. *Nam mysterium jam operatur iniquitatis.* Neronem ita appellat, qui erat figura Antichristi. Etenim immundus erat, ac Deus quaerebat nominari. Pulchre autem, *Mysterium*, dicit: non enim palam Nero adversus omnem Deum incedit, ut ille, neque impudenter. Quod autem dicit, est huiusmodi: Priusquam instaret tempus Antichristi, inventus est alius illo non multo inferior. Quid igitur mirum, si jam Antichristus est? Obscure autem hoc de Nerone dixit, non metus sane causa, verum ut erudiat nos, ne supervacaneas inimicitias suscipiamus, si nihil urgeat.

Tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat, et tunc revelabitur ille iniquus. Hoc est, Romanum imperium quando sublatum fuerit e medio, tum ille veniet. Quandiu enim hujus imperii timor fuerit, non facile quisquam subjicietur. Eo vero dissoluto, vacuo insidiabitur imperio, eique instabit, conabiturque cum hominum, tum Dei imperium rapere. Nam perinde 538 ac alia ante istud imperia dissoluta sunt, veluti Medorum a Babylois, Babylo-niorum vero a Persis, Persarum a Macedonibus, Macedonum a Romanis: hunc ad modum Romanum ab Antichristo. Atque haec multa cum perspicuitate Daniel nobis proponit⁹². Quidam vero, *Id quod detinet*, idololatriam intellexerunt. Cum enim, in-

⁹⁰ Dan. II, 37 seqq.

Variae lectiones.

⁹¹ μάττην ο. ⁹² τοῦτό ο.

quiunt, error qui detinet, desierit, idolorumque cultus fuerit extinctus, tum Antichristus adveniet, quemadmodum et Dominus dixit: *Prædicabitur Evangelium hoc in testimonium eis, tumque aderit finis* v. Alii autem id quod detinet, Dei terminum nominarunt. Quando enim, inquiunt, completus fuerit terminus Dei, qui nunc detinet Antichristi adventum, tempusque illi præfinitum institerit, tum revelabitur. Dicitum est autem, nonnullos asserere, Spiritum sanctum esse memoram. Quod enim ille propter scelera mortalium e medio sublatus fuerit ac defecerit, locus tum relinquetur iniquo, ut reveletur. Ac principium, inquit, sumpsit mysterium iniquitatis. Etenim Simon et Nicolaus hæresiarchæ quæ Antichristi erant operabantur, cæterique hos secuti omnes, Marcion, Montanus, qui seipsum Paracletum nominavit, et Manes atque alii. Tu vero divi Joannis Chrysostomi enarrationem, ceu veritati magis consonam, suscipe.

Vers. 8. *Quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui.* Proxima est consolatio: consumet enim ipsum Dominus. Perinde enim ut ignis etiam ante adventum suum, cum adhuc procul fuerit, bestiolas tamen torpore facit absumitque: hunc ad modum Christus vel solo imperio, sive afflatu Spiritus sancti pleno, delebit ipsum, soloque adventu abolebit, hoc est, omnino inefficacem reddet. Ubi enim visus tantum fuerit, sistet deceptionem.

Vers. 9. *Cujus adventus est secundum operationem Satanæ.* Quisnam ille sit, nos docet, nimirum homo qui Satanam in se habet operantem per ipsum.

In omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus. Hoc est, omnem potentiam præ se feret, sed nihil veri habebit, omnia vero propter imposturam. *Prodigiis enim mendacibus*, hoc est mentitis, vel ad mendacium ducentibus eos qui animum eis advertunt. Hæc autem prædicat Paulus, ne seducantur ii qui tum victuri sunt.

Vers. 10. *Et in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt.* Horribilis erit undique præ potestate, ex crudelitate omnia faciens, ut imponat atque injuriam hominibus inferat, salutem ipsorum vastans. Ne vero quis anbigat dicens: Cur ergo permisit eum Deus venire, **539** cum tot incommodis homines sint afficiendi? subdit, Ne metuas: in pereuntibus enim fortis est, qui, etiamsi ille non advenisset, increduli tamen permansuri erant.

Eo quod charitatem veritatis non receperunt, ut ipsi salvi fierent. Charitatem veritatis Christum appellat: utrumque enim erat, et propter utrumque advenit, tum quia diligeret homines, tum ut veritatem submonstraret. Innuit autem, quod plurimum

v Matth. xxiv, 14.

κατέχουσα πλάνη παύσεται, καὶ ἡ εἰδωλολατρεία σβεσθῆ, τότε ὁ Ἀντίχριστος ἐπιστήσεται, ὡς ποὺ καὶ ὁ Κύριος εἶπε· *Κηρυχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, καὶ τότε ἔξει τὸ τέλος.* Ἄλλοι δὲ, *Κατέχων*, ὠνόμασαν τὸν τοῦ Θεοῦ ὄρον. Ὅταν γὰρ, φασί, πληρωθῆ ὁ τοῦ Θεοῦ ὄρος, ὁ νῦν κατέχων τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου παρουσίαν, καὶ ἐπιστῆ ὁ ὠρισμένος αὐτῷ καιρὸς, τότε ἀποκαλυφθήσεται. Εἰρηται δὲ ὅτι καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰπόν τινες εἶναι τὸ κατέχων. Ὅταν γὰρ τοῦτο διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων κακίαν ἐκ μέσου γένηται καὶ ἀποστῆ, τῆνικαὶ τὰ χώραν ἔξει ὁ ἄνομος ἀποκαλυφθῆναι. Καὶ ἀρχὴν δὲ, φησὶν, εἰληφε τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας. Καὶ γὰρ Σίμων καὶ Νικόλαος οἱ αἰρεσιάρχαι, τὰ τοῦ Ἀντιχρίστου ἐνήργουν, καὶ οἱ μετὰ τούτους δὲ πάντες, Β Μαρκίων καὶ Μοντανός, ὃς καὶ Παράκλητον ἑαυτὸν ὠνόμασε, καὶ Μάνης, καὶ οἱ ἄλλοι. Ἀλλὰ σὺ τὴν τοῦ ἐν ἁγίοις Ἰωάννου δέχου ἐξήγησιν, ὡς ἀληθεστέραν.

Ὅν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀναλώσει τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Ἐγγὺς ἡ παρεμυθία· ἀναλώσει γὰρ αὐτὸν ὁ Κύριος. Καθάπερ γὰρ τὸ πῦρ καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ πόρρωθεν, ὅμως τὰ μικρὰ ζωοφια ναρκῶν ποιεῖ καὶ ἀναλίσκε· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τῷ ἐπιτάγματι μόνῳ, ἦτοι τῷ ἐμφυσήματι, τῷ Πνεύματος ἁγίου γέμοντι, ἀφανίσει αὐτὸν, καὶ τῇ παρουσίᾳ μόνῃ καταργήσει, τουτέστι, παντελῶς ἀργὸν ποιήσει. Καὶ φανεῖς γὰρ μόνον, στήσει τὴν ἀπάτην.

Ὁὗ ἐστὶν ἡ παρουσία κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ. Τίς ἐστὶν οὗτος, διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἀνθρώπος ἔχων τὸν Σατανᾶν ἐν ἑαυτῷ, δι' αὐτοῦ ἐνεργούonta⁹³.

Ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημεῖοις, καὶ τέρασι ψεύδους. Τουτέστι, πᾶσαν ἐπιδείξεται δύναμιν, ἀλλ' οὐδὲν ἀληθές, ἀλλὰ πάντα πρὸς ἀπάτην. Τέρας γὰρ ψεύδους, τουτέστι τοῖς διεψευσμένοις, ἦτοι εἰς ψεῦδος ἀγοῦσι τοὺς αὐτοῖς προσέχοντας. Ταῦτα δὲ προλέγει Παῦλος, ἵνα μὴ ἀπατηθῶσιν οἱ τότε.

Καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολυμένοις. Φοβερός γὰρ ἔσται πάντοθεν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας, ἀπὸ τῆς ὀμότητος πάντα ποιῶν, ἵνα ἀπατήσῃ καὶ ἀδικήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, λυμαινώμενος τὴν σωτηρίαν αὐτῶν. Ἴνα δὲ μὴ τις ἀπορήσῃ λέγων· Τί οὖν συνεχώρησεν αὐτὸν ὁ Θεὸς παραγενέσθαι, ἐπειδὴ μέλλουσι τοσαῦτα βλαθῆναι οἱ ἄνθρωποι; φησὶν, ὅτι Μὴ φοβηθῆς· ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις γὰρ ἰσχύει, οἱ, εἰ καὶ μὴ ἐκεῖνος παρεγένετο, ἐμελλόν ἀπειθεῖς διαμείναι.

Ἄρθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξατο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς. Ἀγάπην ἀληθείας τὸν Χριστὸν καλεῖ· ἀμφοτέρα γὰρ ἦν, καὶ δι' ἀμφοτέρα παρεγένετο, καὶ ἀγαπῶν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἵνα τὴν ἀλήθειαν ὑποδείξῃ. Αἰνίττεται δὲ ὅτι μᾶ-

Variæ lectiones.

⁹³ ὡσπερ ο. ⁹⁴ καθ' ὃν καὶ ἐνεργεῖ m.

λιστα πρὸς ¹¹ Ἰουδαίους ἰσχύουσι· ὁ πλάνος· οὗτοι γὰρ οὐκ ἐδέξαντο τὸν Χριστὸν, οὕτε ἐπίστευσαν αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῖς λέγει· Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐκ ἐδέξασθέ με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ἰδίῳ ὀνόματι, ἐκείνον λήψεσθε.

Καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει. Πέμψει, ἀντὶ τοῦ παραχωρήσει αὐτὸν ἔλθειν. Ὅρα δέ, ὅτι πρῶτον ἐκείνοι ἀπώσαντο τὴν ἀλήθειαν, καὶ τότε ἔγκατέλιπεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς, καὶ ἐκράτησεν αὐτῶν τὸ ψεῦδος. Ἐνέργειαν δὲ πλάνης, τὰ ἔργα φησὶν Ἀντιχρίστου, ἃ ποιεῖ εἰς τὸ πλανῆσαι· ἢ καὶ αὐτὸν τοῦτον ¹² οὕτως ὠνόμασεν, ἐνεργούμενον ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, διὰ τὸ πλανῆσαι πολλούς.

¹³ Ἴνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκῆσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ. Οὐκ εἶπεν, Ἴνα κολασθῶσι (καὶ γὰρ καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου μὴ ἐλθόντος, ἔμελλον ¹⁴ κολασθῆναι οἱ ἀπειθεῖς), ἀλλ', Ἴνα, φησὶ, κατακριθῶσιν, ὥστε εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους. Τί γὰρ ἂν εἰποιεν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἐπίστευσάμεν τῷ Χριστῷ, διότι Θεὸν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἐκήρυξαν, ἡμεῖς δὲ ἠκούσαμεν, ὅτι εἶς Θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα; Πῶς οὖν ἐπίστεύσατε τῷ Ἀντιχρίστῳ Θεὸν ἑαυτὸν ποιοῦντι; Ὁ μὲν γὰρ Χριστὸς τῷ Πατρὶ πάντα ἀνετίθει, οὗτος δὲ τούναντιον. Ἀλλὰ φήσουσιν, ὅτι Σημεῖα εἶδομεν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ γέγονε πολλὰ καὶ μεγάλα. Καίτοι ὁ μὲν Χριστὸς Σωτὴρ ἐκηρύττετο παρὰ τῶν προφητῶν· οὗτος δὲ, υἱὸς ἀνομίας καὶ ἀπωλείας. Διὰ ταῦτα κατακριθήσονται, ὅτι τὴν ἀλήθειαν ἀφέντες, εὐδόκησαν, τουτέστιν, ἠρέσθησαν καὶ προσετέθησαν ἀσμένως τῇ ἀδικίᾳ, τουτέστι, τῷ λυμεῶνι, τῷ πᾶσαν ἀδικίαν κατὰ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ἐπισυναγαγόντι, τῷ αὐτόχρημα ἀδικία ὄντι.

Ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ Κυρίου. Ἐπειδὴ φοβερά τινα εἶπε καὶ δυνάμενα κατασαιῆσαι διάνοιαν ἀκρατῆ, νῦν λαλαίει τὰς καρδίας, διδάσκων ὅτι ταῦτα μὲν ἄλλοις ἔστωσαν φοβερά, τοῖς ἀπολλυμένοις, καθ' ὧν καὶ ἰσχύουσιν· ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ περὶ ὑμῶν, ὅτι ἐξέλεγετε, ὅτι ἠγαπήθητε ὑπὸ Θεοῦ. Εἰ δὲ ἡμεῖς ὑπὲρ ὑμῶν εὐχαριστοῦμεν, πολλῶ μᾶλλον ὑμεῖς τοῦτο ὀφείλετε ποιεῖν ἐφ' ὑμῖν αὐτοῖς.

Ὅτι εἴλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν ἐν ἀγιασμῷ Πνεύματος, καὶ πίστιν ἀληθείας. Διὰ τοῦτο εὐχαριστοῦμεν, ὅτι ἐξελέξατο ὑμᾶς ὁ Θεὸς, καὶ προώρισεν εἰς σωτηρίαν, ἀξίους δηλαδὴ προγούς. Πῶς; Ἐν ἀγιασμῷ Πνεύματος· τουτέστιν, Ἔσωσεν ὑμᾶς, ἀγιάσας διὰ τοῦ Πνεύματος. Εἶτα, Ἴνα μητις εἴπῃ· Τί οὖν; ἡμεῖς οὐδὲν εἰσηγάκαμεν; ἐπάγει· Καὶ πίστιν ἀληθείας· τουτέστιν, ἠγάσεν ἡμᾶς προσισνεγκόντας πίστιν ἀληθείας, τουτέστιν ἀληθινῶν πραγμάτων. Οὐ γὰρ ψεύδοις τισιν ἐπιστεύσαμεν, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ αὐτῇ. Καὶ ἄλλως δὲ, δευ-

¹¹ Joan. v, 43.

A sit roboris habiturus impostor ille apud Judæos : illi enim non receperunt Christum, neque crediderunt ei, id quod Christus eis dicit : *Ego veni in nomine Patris mei, et non suscepistis me. Si alius venerit in nomine suo, istum recipietis* .

VERS. 11. *Et ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut ipsi credant mendacio.* Mittet, pro, sinet ipsum venire. Animadvertite autem, quod ipsi primo repulerint veritatem, et tum postea reliquit eos Deus, ac dominatum est in eos mendacium. *Operationem autem erroris* opera Antichristi vocat, quæ facit ut decipiat : vel illum ipsum sic nominavit motum et agitatum a Satana, ut multos seducat.

VERS. 12. *Ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* Non dixit, Ut puniantur (nam etiamsi Antichristus non venisset, increduli puniendi erant), verum *Ut condemnentur, inquit, ut sint ipsi inexcusabiles.* Quid enim dicerent, Propterea non credidimus Christo, quod discipuli eum Deum prædicarint, nos autem audivimus unum esse Deum, ex quo omnia? Quomodo igitur credidistis Antichristo, qui seipsum Deum facit? Christus enim Patri omnia referebat accepta : hic vero e diverso. Sed dicent, Signa ejus perspeximus. Atqui per Christum facta sunt etiam multa et magna. Atqui Christus quidem Servator a prophetis prædicabatur : iste vero, filius iniquitatis et interitus. Hanc ob causam condemnabuntur, quoniam veritatem dimittentes, consenserunt, hoc est, placuit eis, ac lubenter addicti sunt injustitiæ, hoc est vastatori, omnem injustitiam adversus mortalium animos adducenti, qui reipsa est injustitia.

VERS. 13. *Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti a Domino.* Quia formidabilia quædam dixerat, et quæ possent infirmum animum concutere, nunc mitigat corda eorum, docens quod licet hæc aliis quidem terribilia sint, nempe iis qui pereunt, adversum quos etiam plurimum valent, nos vero debemus gratias agere Deo pro vobis, quod electi sitis, quod dilecti sitis a Deo. Si autem nos pro vobis gratias agimus, **540** multo magis vos istuc facere decet pro vobis ipsis.

Quoniam elegit vos Deus a principio ad salutem in sanctificatione Spiritus, et fide veritatis. Hanc ob rem gratias agimus, quia elegit vos Deus, et prædestinavit ad salutem, cum dignos videlicet præscisset. Quomodo? *In sanctificatione Spiritus* : hoc est, servavit vos, sanctificans per Spiritum. Deinde, ne quis dicat, Quid inde? nihilne nos attulimus? subdit, *Et fide veritatis*, id est, Sanctificavit nos qui attulimus fidem veritatis, hoc est verarum rerum. Non enim mendacis quibusdam fidem adhibuimus, sed veritati ipsi. Præterea, secundæ fidei

Variæ lectiones.

¹² παρ' ο. ¹³ ἐκείνον ο. ¹⁴ ὄφειλον ο.

meminit, quandoquidem et post sanctificationem Δ copia ejus indigeamus, ne concutiamur.

VERS. 14. *Ad quod vocatis vos per Evangelium nostrum, in acquisitionem gloriae Domini nostri Jesu Christi.* Ne audientes fidem, extollantur apud sese, quasi ipsi illam attulissent; non simpliciter hoc dimittit, verum hoc etiam, inquit, Dei est. Ad hoc enim, inquit, vocavit vos. Ad hoc? quale? Ut servemini per sanctificationem et fidem. Proinde etsi credidistis, gratia id vocantis est. Nisi enim per verbum quod prædicavimus vobis, vocasset vos, quomodo, quæso, audivissetis? Nec exiguam sibi gloriam salutem vestram Christus arbitratur. Gloria enim boni est, multos esse qui servantur. Quis igitur non diligit talem Dominum? quis non velit hujus gloriæ, sive suam ipsius salutem?

VERS. 15. *Itaque, fratres, state, ac tenete traditiones, quas edocisti estis sive per sermonem, sive per Epistolam nostram.* Vel hiuc perspicuum est quod pleraque etiam sine scriptis per sermonem; id est viva voce, tradiderint, et non solum per epistolas. Similiter autem et hæc et illa fide digna sunt. Itaque et Ecclesiæ traditionem fide dignam existimemus. Traditio est: nihil amplius quæras. Indicat autem hic multos esse commotos.

VERS. 16, 17. *Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, et Deus et Pater noster, qui dilexit nos, et dedit consolationem æternam et spem bonam in gratia, consoletur corda vestra, et confirmet vos in omni opere et sermone bono.* Adhortationem oratio excipit. Hoc enim vere est succurrere: perinde ac si dicat, Ego quidem dixi, at totum Deo acceptum referendum est. Ubi sunt autem qui Filium propterea imminuunt, quod in baptismate post Patrem nominetur? Ecce enim hic diversum habetur: prius enim nominavit Filium. *Qui dedit,* inquit, *consolationem æternam.* Qualem hanc? Spem, inquit, futurorum. Hæc enim est 541 quæ sustinet corda nostra in tentationibus decidentia, futurorum bonorum spes. Dedit autem hanc nobis Deus, non pro laboribus nostris, verum ex gratia. Hoc autem dixit, ut illorum animos reprimat. Observa autem quemadmodum sub forma precatōnis mentem illorum excitet, curæ adeoque providentiæ Dei pignora et signa ponens. Nam si nihil laborantibus consolationem impertit, multo magis afflictis ac laborantibus pro fide dabit. Quocirca bonam spem concipite. Porro, *Consoletur,* inquit, *corda vestra et confirmet in omni opere et sermone bono,* hoc est, per omne opus et sermonem bonum. Hæc enim est consolatio Christiani, facere aliquid boni et quod Deo placeat. Vel confirmet vos in doctrina recta operibusque bonis, adeo ut non depravemini, neque ob ea quæ contingunt, animum despondeatis. Atque ista est consolatio. Qui enim armatus est, quæ-

τέρας ἐμνήσθη τῆς πίστεως, ἐπειδὴ καὶ μετὰ τὸν ἁγιασμὸν πολλῆς αὐτῆς δεόμεθα, ἵνα μὴ παρασλευθῶμεν.

Εἰς δ' ἐκάλεσεν ὑμᾶς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἡμῶν, εἰς περιπολήσιν δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἴνα μὴ ἀκούσαντες πιστῶν, ἐπαρθῶσιν ὡς καὶ αὐτοὶ συνεισαγαγόντες, οὐδὲ τότε ἀφήσιν ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, φησί, τοῦ Θεοῦ. Εἰς τοῦτο γὰρ ἐκάλεσεν ὑμᾶς, φησί. Εἰς τοῦτο, ποῖον; Εἰς τὸ σωθῆναι διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῆς πίστεως. Ὅστε κἄν ἐπιστεύσατε, ἢ χάρις τοῦ καλέσαντος. Εἰ μὴ γὰρ διὰ τοῦ λόγου ἡμῶν ἐκάλεσε, πῶς ἂν ἠκούσατε; Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο εἰς δόξαν ἡγείται, τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν, ὁ Χριστός. Δόξα γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς σωζομένους. Τίς οὖν οὐκ ἀγαπήσει τοιοῦτον Δεσπότην; τίς οὐ θέλει τὴν δόξαν τοῦτου, ἦτοι τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν;

Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' Ἐπιστολῆς ἡμῶν. Κάντε ὅθεν ἔβη, ὅτι πολλὰ καὶ ἀγράφως διὰ λόγου, τουτέστι ζῶση φωνῇ, παρεδίδοσαν, οὐ μόνον δι' ἐπιστολῶν. Ὅμοιος δὲ καὶ ταῦτα κάκεινα ἀξιόπιστα. Ὅστε καὶ τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας ἀξιόπιστον ἡγοῦμεθα. Παράδοσις ἐστὶ· μὴδὲν πλὴν ζῆτει. Δείκνυσι δὲ ἐν ταῦτα πολλοὺς ὄντας τοὺς παρασλευομένους.

Αὐτός δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἡμῶν, ὁ ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ δούς παράκλησιν αἰωνίαν καὶ ἐλπίδα ἀσθῆν ἐν χάριτι, παρακαλέσαι ὑμῶν τὰς καρδίας, καὶ στήριξαι ὑμᾶς ἐν παντί ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀγαθῷ. Μετὰ τὴν παραίνεσιν, εὐχῇ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὅπως βοηθεῖν ὡς ἂν εἰ τοῦτο εἴλεγε· Ἐγὼ μὲν εἶπον, τὸ δὲ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἐστὶ. Ποῦ δὲ εἶσιν οἱ τὸν Υἱὸν ἐλατῶντες, ἐπειδὴ ἐν τῷ βαπτίσματι μετὰ τὸν Πάτερα ὀνομάζεται; Ἰδοὺ γὰρ ἐν ταῦτα τοῦναντίον ἐστὶ πρότερον γὰρ ὠνόμασε τὸν Υἱόν. Δούς, φησί, παράκλησιν αἰωνίαν. Ποῖαν δὲ ταύτην; Τὴν ἐλπίδα, φησί, τῶν μελλόντων. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ἀνάγκη τὰς καρδίας ἡμῶν καταπιπτούσας ἐν τοῖς πειρασμοῖς, ἢ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐλπίς. Δέδωκε δὲ ταύτην ἡμῖν ὁ Θεός, οὐ κοπιάσαντι, ἀλλὰ χάριτι. Τοῦτο δὲ εἶπε, καταστέλλων αὐτῶν τὸ φρόνημα. Ὅρα δὲ, πῶς ἐν τάξει εὐχῆς διανίστησιν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, τὰ τῆς κηδεμονίας τοῦ Θεοῦ ἐνέχυρα καὶ τεκμήρια τίθει. Εἰ γὰρ μὴδὲν κάμνουσι παράκλησιν ἔλαβε, πολλῶν μᾶλλον τοῖς ὑπὲρ τῆς πίστεως κάμνουσι δώσει. Ὅστε εὐέλπιδες γίνεσθε. Παρακαλέσαι δὲ φησί, ὑμῶν τὰς καρδίας, καὶ στήριξαι ἐν παντί ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀγαθῷ, τουτέστι, διὰ παντός ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀγαθοῦ. Τοῦτο γὰρ παράκλησις Χριστιανοῦ, τὸ ποιῆσαι τι χρηστὸν καὶ Θεῷ δοκοῦν. Ἡ δὲ Στήριξαι ὑμᾶς ἐν τε δόγμασιν ὀρθοῖς καὶ πράξεσιν ἀγαθαῖς, ὥστε μὴ παραφέρεσθαι, μὴδὲ καταπίπτειν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσιν. Τοῦτό ἐστι παράκλησις. Ὅ γὰρ ἐστηριγμένοι, ὡσαυτὰν ἀπὸ πάθου, φέρεται γενναίως,

Variae lectiones.

ἁγιασμοῦ καὶ τῆς πίστεως καὶ τοῦ λόγ. ο. ὅ δώσει, ὥστε εὐέλπιδες γενέσθαι ο.

καὶ οὐ παρατρέπεται· διὰ μὲν τοῦ τὸ δόγμα τηρεῖν ἅ
 ὄρθον πεπεισμένοις περὶ τῶν μελλόντων βεβαίως·
 διὰ δὲ τοῦ ἀγαθὸν βίον ἔχειν, χαίρων ὅτι οὐχ ὡς κα-
 κουργός, ἀλλ' ὡς Θεοῦ λειτουργός πάσχει.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Τὸ λοιπὸν, προσεύχεσθε, ἀδελφοί, περὶ ἡμῶν,
 ἵνα ὁ λόγος τοῦ Κυρίου τρέχη καὶ δοξάζεται,
 καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς. Αὐτὸς μὲν ἠθέλητο περὶ ὁ
 αὐτῶν, ἵνα στηριχῶσιν· ἀξιοὶ δὲ λοιπὸν αὐτοὺς εὐ-
 χεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, οὐχ ἵνα μὴ κινδυνεύη (εἰς τοῦτο
 γὰρ ἔκειτο), ἀλλ', ἵνα τὸ κήρυγμα τρέχη καὶ
 δοξάζεται. Καὶ μετ' ἔγκωμιου ἡ αἰτησις· φησὶ γάρ,
 καθὼς ὁ καὶ πρὸς ὑμᾶς· τούτέστιν, ἵνα πάντες
 οὕτως ὑπακούωσιν¹, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς. Οὕτως οὐδὲν
 ἴδιον ἠδύχετο, ἀλλὰ πάντα τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἵνα ῥυσθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων καὶ πονη-
 ρῶν ἀνθρώπων· οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις. Περὶ
 τῶν ἀντιλεγόντων τῷ κηρύγματι λέγει, περὶ τῶν μα-
 χομένων τοῖς δόγμασι, οἷός ἦν Ἀλέξανδρος ὁ Καλ-
 κεύς· τοῦτο γὰρ ἠνέξατο ἐπὶ τῶν· Οὐ γὰρ πάντων ἡ
 πίστις· τούτέστιν, οὐ πάντες πιστεύουσιν, ἀλλ' οἱ
 ἕξιοι· ὡσπερ ἂν εἰ τις εἶπεν, ὅτι Οὐ πάντων ἐστὶ τὸ
 στρατεύεσθαι ἐν τοῖς βασιλείοις, ἀλλὰ τῶν ἐπιτη-
 δειῶν πρὸς τοῦτο. Διανίστησι δὲ αὐτοὺς, εἰ γε τοσαύ-
 τῃ ἔχουσι παρρησίαν, ὥστε καὶ τῷ διδασκάλῳ²
 ἐξευμαρῖζειν τὸ κήρυγμα. Δεληθότως δὲ αἰνίττεται
 καὶ κινδύνους αὐτῷ πάντως ἐπαγομένους παρὰ τῶν
 ἀνθισταμένων τῷ λόγῳ. Καὶ τοῦτο δὲ ἱκανὸν αὐτοῖς
 εἰς παράκλησιν, ὡς καὶ τοῦ τηλικούτου Παύλου ἐστὶ
 ἐν κινδύνους παλαίοντος.

Πιστός δὲ ἐστὶν ὁ Κύριος, ὃς στηριξεί ὑμᾶς,
 καὶ φυλάξει ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Εἶπεν ἄνω, ὅτι Εἰ-
 λετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς εἰς σωτηρίαν, ἀντὶ τοῦ, ἐξελέ-
 ξατο. Πιστὸς οὖν ἐστὶ, τούτέστιν ἀληθής, καὶ πάν-
 τως ποιήσει ὃ ἐνήρξατο· καὶ στηριξεί μὲν ὑμᾶς,
 καθάπερ καὶ ἠδύξαμεθα, ὥστε μηκέτι σαλευθῆναι·
 φυλάξει δὲ, ὥστε μὴ ἰσχύσαι καθ' ὑμῶν τὸν Σατανᾶν.

Πεποιθήμεν δὲ ἐν Κυρίῳ ἐφ' ὑμᾶς, ὅτι ἂ παρα-
 γέλλομεν ὑμῖν, καὶ ποιῆτε καὶ ποιήσετε. Ἐπειδὴ
 ἐπηξάτο αὐτοῖς, καὶ εἶπεν, ὅτι πιστός ἐστὶν ὁ Θεός,
 ὅτι ποιήσει ὃ ἐνήρξατο· ἵνα μὴ νομίσαντες τὸ πᾶν
 τοῦ Θεοῦ εἶναι, αὐτοὶ ἀπορρήθυσαντες, ἰδοὺ νῦν
 καὶ τὴν παρ' αὐτῶν συνέργειαν ἀπαιτεῖ, ὡς ἂν εἰ-
 τοιαῦτα λέγων· Ὁ μὲν Θεὸς πιστός ἐστὶ, καὶ πάν-
 τως ποιήσει τὰ αὐτοῦ· ἀλλ' ἐὰν καὶ ἡμεῖς ἐργάζη-
 σθε. Ὅρα δὲ σφίαν· οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ὅτι Πεποιθα-
 μεν ἐφ' ὑμᾶς, ἀλλ', Ἐν Κυρίῳ· τούτέστι, Τῇ φι-
 λανθρωπίᾳ αὐτοῦ πιστεύομεν, ὅτι αὐτὴ ἐπιβρώσει
 ὑμᾶς· ἵνα δείξῃ αὐτοῖς ὅτι τὸ πᾶν ἀναρτήτεον τοῦ
 Θεοῦ. Πάλιν, οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Πεποιθήμεν τῷ Κυ-
 ρίῳ, ἀλλ', Ἐφ' ὑμᾶς, καὶ, ὅτι Ποιῆτε καὶ ποιήσετε,
 ἵνα μὴ τὸ πᾶν ἀναρτήσαντες τοῦ Θεοῦ, ἀργότεροι
 αὐτοὶ γένωνται. Δεῖ μὲν γὰρ τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν Θεὸν
 ῥίπτειν, ἀλλ' ἐνεργοῦντας καὶ αὐτοὺς. οὐκ ἤρκεσθη

A cunque patitur, fert strenue, et non subvertitur,
 propterea quidem quod dogma rectum servat, de
 futuris firmiter persuasus : quod vero bonam vitam
 ducit, gavisus quia non veluti maleficus, sed velut
 Dei minister patitur.

CAPUT III.

Quod reliquum est, orate, fratres, pro nobis, ut
 verbum Domini currat et clarificetur, sicut et apud
 vos. Ipse quidem oravit pro eis, ut firmentur :
 deinceps petit ab eis, ut pro ipso orent, non ut pec-
 culis non objiciatur (in hoc enim positus erat),
 sed, Ut verbum currat et clarificetur. Neque laude
 caret hæc petitio : ait enim, Quemadmodum apud
 vos : hoc est, Ut omnes sic obediant, quemadmo-
 dum et vos. Adeo nihil privati optabat, sed omnia
 Dei.

VERS. 2. Et ut liberemur ab importunis et malis
 hominibus : non enim omnium est fides. Loquitur
 de iis qui verbi prædicationi contradicunt, et qui
 doctrinæ adversantur ; qualis erat Alexander Æra-
 rius. Hoc enim innuit inquiring : Non enim omnium
 est fides, hoc est, Non omnes credunt, sed qui digni
 sunt : perinde ac si quis dicat : Non omnium est
 sub vexillo regio militare, cæterum eorum tantum,
 qui ad hoc sunt idonei. Simul autem excitat et
 commendat eos, siquidem tantam habent fiduciam,
 ut præceptori suo prædicationem facilem reddant.
 Porro, clam innuit pericula sibi omnino ab iis qui
 verbo resistebant, inducta. Atque hoc satis erat
 eis ad consolationem, quod talis tantusque Paulus
 existens, adhuc cum periculis luctaretur.

VERS. 3. Fidelis autem est Dominus, qui confir-
 mabit vos, et custodiet a malo. In superioribus
 dixit, Elegit vos Deus ad salutem, hoc est, selegit
 e multis. Fidelis igitur est, id est verax, et omnino
 perficiet quod orsus est ; et confirmabit vos
 quidem, sicut oravimus ut non porro concutiamini.
 Custodiet autem, ut non prævaleat contra vos Sa-
 tanas.

VERS. 4. Confidimus autem in Domino de vobis,
 quod quæ præcipimus vobis, et facitis et facietis. Post-
 quam orasset pro eis ac dixerat, Fidelis est Deus, quia
 faciet quæ orsus est ; ne jam existimantes totum
 esse Dei, ipsi segnes evadant, ecce jam nunc ipso-
 rum cooperationem postulat ; perinde ac si diceret :
 Deus quidem fidelis est, et omnino faciet quæ sua
 sunt, sed si vos etiam operemini. Expende autem
 ejus sapientiam. Non dixit simpliciter, Confidimus
 de vobis, sed, In Domino : hoc est, Clementiæ ejus
 credimus, quod ea sit confortatura vos, ut indicet
 ipsis totum ex Deo pendere debere. Rursus, non
 dixit simpliciter, Confidimus Domino : verum,
 De vobis, et, Quod facitis et facietis, ne totum in
 Deum transferentes, ipsi otiosiores reddantur.
 Totum enim in Deum rejiciendum est, sed ita ut
 nos etiam operemur. Nec fuit contentus dicere,

Variæ lectiones.

¹ ὑπὲρ ο. ² καθάπερ ο. ³ ὑπάρχωσιν m. ⁴ τῶν διδασκάλων ο. ⁵ ὡς εἰδὼς ταῦτα λέγει m.

Facitis; sed adjecit, *Facietis*: ostendens, nobis ad extremum usque spiritum virtutem adesse debere.

VERS. 5. *Dominus autem dirigat corda vestra ad dilectionem Dei, et ad patientiam Christi.* Iterum pro eis intercedit, quanta illorum cura tangatur, indicans. Quia enim nonnullos eorum objurgatus est, corda ipsorum præmitigat, ut videatur ex multa charitate objurgare. Ait igitur, *Dominus dirigat corda vestra*: hoc est, Recta venire faciat et non aberrare. Multa enim sunt quæ a recto charitatis calle abducunt, ut pecunia, facultates, vana gloria, afflictio, tentationes. Hæc enim aliaque multa non sinunt nos ad dilectionem Dei recta accedere, diligereque ipsum perinde ac necessarium est. Illud vero, *Ad patientiam Christi*, vel sic intelliges ut sustineamus et nos, quemadmodum ille sustinuit: vel ut cum patientia expectemus Christum et non desperemus, sed firmiter credamus, quod quæ promiserit, completurus sit. Præterea, patientiæ mentionem faciens, afflictiones innuit. Charitati autem Dei adjunxit patientiam: hoc enim est diligere Deum, propter ipsum patienti animo esse, et non contristari. Per *Dominum* autem hic Spiritum intellige, perinde ac magnus annotavit Basilius.

VERS. 6. *Præcipimus autem vobis, fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi.* Non semel indicavimus Paulum severiorem institutionem appellare præceptum. **543** Nunc itaque formidabiliorum adhortationem faciens, Non nos præcipimus, inquit, sed Christus. Quæ enim ego dico, illo profecto dicit. Nam ut otiosi essemus, nusquam illi præcepit.

Ut subtrahatis vos ab omni fratre inordinate ambulante. Hoc est, ut separemini a quovis inordinate, hoc est otiose, vivente, sive dives, sive pauper, sive sanctus fuerit. Qui enim ab utilibus operibus abstinent, in dicacitatem plerumque et scurrillitatem præcipites aguntur. Hac autem inordinata sunt. Quomodo? Propter hoc ipsum, quod nihil agat, et quia ordinem a præceptore positum excedat. Infert igitur:

Et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis. Quam per opera vobis tradidi, exemplar vobis factus: proprie enim traditio est hujusmodi.

VERS. 7. *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos, quoniam non inordinate nos gessimus apud vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo.* Non inordinate nos gessimus, id est, non fuimus otiosi. Inordinationem enim otium nominat, ut supra: atque ita sane se res habet: nam Deus posuit hominem ad laborem, artusque ad hoc effluxit: quocirca qui otiosus est, ab ordi-

ne ἐπιπὼν τὸ, *Ποιεῖτε*, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τὸ, *Ποιήσατε*: δεικνύς ὅτι δεῖ ἡμῖν ἔχειν καὶ τῆς ἐσχάτης ἀνακνοῆς παρεῖναι τὴν ἀρετὴν.

Ὁ δὲ Κύριος κατευθύνει ὁμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ. Πάλιν ἐπεύχεται αὐτοῖς, δεικνύς τὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει τισὶν αὐτῶν ἐπιτιμᾶν, προλαβαίνει τὰς καρδίας αὐτῶν, ἵνα δόξῃ ὅτι ἀπὸ ἀγάπης πολλῆς ἐπιτιμᾷ. Φησὶν οὖν, ὅτι Ὁ Κύριος κατευθύνει τὰς καρδίας ὁμῶν, τουτέστιν, ἐπ' εὐθείας ἔλθειν ποιήσεις^α, καὶ μὴ παρατραπήναι. Πολλὰ γὰρ εἰσι τῆς πρὸς τὴν ἀγάπην ὀρθῆς ὁδοῦ ἐκτρέποντα, καὶ χρήματα, καὶ κενοδοξία, καὶ θλιψαί, καὶ πειρασμοί. Ταῦτα γὰρ καὶ ἄλλα πλείω οὐκ ἔδωκεν ἡμῶς: εἰς ἀγάπην τοῦ Θεοῦ εὐθυπορῆσαι, καὶ ἀγαπήσαι: αὐτὸν ὡς δεῖ. Τὸ δὲ, *Εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ*, ἢ οὕτως νοήσεις, Ἴνα ὑπομένωμεν, ὡς ἐκεῖνος ὑπέμεινεν^β ἢ, Ἴνα μεθ' ὑπομονῆς ἀναμένωμεν τὸν Χριστὸν, καὶ μὴ ἀπελπίζωμεν, ἀλλὰ πιστεύωμεν βεβαίως, ὅτι ἂ ἐπηγγελματο πληρώσει. Εἰπὼν δὲ ὑπομονὴν, θλιψαίς ἠνέκατο. Τῇ ἀγάπῃ δὲ τοῦ Θεοῦ συνέζηυσε τὴν ὑπομονὴν: τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν Θεόν, τὸ ὑπομένειν δι' αὐτὸν, καὶ μὴ θεωρεῖσθαι. Κύριον δὲ, τὸ Πνεῦμα νόει ἐνταῦθα, ὡς ὁ μέγας παρεσημήνατο Βασίλειος.

Παραγγέλλομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πολλάκι; εἰπομεν, ὅτι παραγγελίαν ὁ Παῦλος λέγει τὴν αὐστηροτέραν διδασκαλίαν. Καὶ νῦν οὖν φοβερωτέραν τὴν παραγγελίαν ποιῶν, φησὶν, ὅτι οὐχ ἡμεῖς παραγγέλλομεν, ἀλλ' ὁ Χριστός. Ἄ γὰρ ἐγὼ λέγω, ἐκεῖνος λέγει. Οὐδαμοῦ γὰρ προσέταξεν ἐκεῖνο; ἀργεῖν.

Στέλλεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος. Τουτέστι, χωρίζεσθαι ἀπὸ τοῦ ἀτάκτως, τουτέστιν^γ ἀργῶς, βιοῦντος παντὸς, καὶ πλούσιος ἢ, καὶ πένης, καὶ ἁγίος^δ. Οἱ γὰρ ἀπεχόμενοι τῶν εὐχρηστων ἔργων, ὡς ἐπίπαν εἰς εὐτραπείας καὶ ἀδιαφορίας ἐκτραχηλίζονται. Ταῦτα δὲ ἀταξίας εἰσὶ. Πῶς; δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀργεῖν, καὶ καθὼ ἐκβαίνει τὴν παρὰ τοῦ διδασκάλου τεθείσαν αὐτῷ τάξιν. Ἐπιφέρει οὖν:

Καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέδωκεν παρ' ἡμῶν. Ἦν διὰ τῶν ἔργων ὑμῖν παρέδωκεν, τύπος γενόμενος ὑμῖν. Κυρίως γὰρ ἡ τοιαύτη παράδοσις.

Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε πῶς δεῖ μιμνεῖσθαι ἡμᾶς, ὅτι οὐκ ἠτακτήσαμεν ἐν ὑμῖν, οὐδὲ δωρεὰν ἄρτων ἐφάγομεν παρὰ τίνος. Οὐκ ἠτακτήσαμεν, τουτέστιν, οὐκ ἠργήσαμεν. Ἀταξίαν γὰρ τὴν ἀργίαν ὀνομάζει, ὡς καὶ ἀνωτέρω^ε καὶ οὕτως ἔχει. Ὁ γὰρ Θεὸς ἔταξε τὸν ἀνθρώπων ἐργάζεσθαι, καὶ τὰ μέλη πρὸς τοῦτο διέπλασεν^ς. Ὅστε ὁ ἀργῶν ἐκπέλοιτε τὴν τάξιν. Ὅρα δὲ, πῶς δωρεὰν φαγεῖν ἐκάλεσε τὸ παρ' αὐ-

Variæ lectiones.

^α δεῖξτε ο. ^β τηρήσεις ο. ^γ καὶ ο. ^δ καὶ ἁγίος. Ἀτάκτως γὰρ ἐστὶ πᾶς κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀργεῖν κ. ^ε *In ratiatus enim est quis vel per hoc ipsum quod otiosus sit.* ^ς διεπέτασεν ο.

τῶν τραφῆναι. Καίτοι οὐκ ἦν δωρεάν, ἐκίχυτε γάρ· Ἄξιος δὲ ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενοι. Ὅρα τὰς ἐπιτάσεις. Ἡμεῖς δὲ εἰ μὴ τοῦ Θεοῦ προτιμώμεθα παρὰ τῶν διδιχθέντων ὅτι ὑφ' ἡμῶν, δυσχεραίνομεν, ὡς τὰ μέγιστα ἀδικούμενοι.

Πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τινα ὑμῶν. Κυρίως μὲν βάρη; ἐστὶ τὸ παρ' ἀπόντων λαβεῖν. Νυνὶ δὲ τοῦτο λέγει, διότι πένητες ἦσαν.

Ὅχι δὲ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἵνα βαυτοὺς τύποι δώμεν ὑμῖν εἰς τὸ μιμῆσθαι ἡμᾶς. Εἶχε γὰρ ἐξουσίαν ἀργεῖν, ἅτε μείζονι ἔργῳ ἡσχολημένος, τῷ κηρύγματι, καὶ τρέφεσθαι παρὰ τῶν μαθητευομένων ὁμοῦ; ἐκ φιλοτιμίας εἰργάσατο, καὶ ἐκρυπτόν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ διέτρεφεν, ὡς ἂν καὶ τοῦ; μα' ἡτὰς τοῦτο παιδεύσῃ.

Καὶ γὰρ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἵνα βαυτοὺς τύποι δώμεν ὑμῖν, ὅτι εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω. — Πρὸς ὑμᾶς, ἀντὶ τοῦ, Παρ' ὑμῖν, μεθ' ὑμῶν. Ἐν μὲν οὖν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ προσηρότερον περὶ τούτων διελέχθη, ἐνταῦθα δὲ ἀσθηρότερον. Εἰ γὰρ αὐτὸς καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν εἰργάζετο, καίτοι μηδεμίαν ἔχων ἀνάγκην, πολλῷ μᾶλλον τοὺς ἄλλους ἐκρήν τοῦτο ποιεῖν.

Ἀκούομεν γὰρ τινὰς περιπατοῦντας ἐν ὑμῖν ἀτάκτως, μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ νοῦς ἡμῶν ἀεικίνητός ἐστιν, ἀνάγκη, ὅταν εὐχρηστον ἔργον μὴ μεταχειρίζεται, τὰ ἀχρηστα μετιέναι, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἰρηται, καὶ περιεργάζεσθαι τοὺς ἐτέρων βίους, κάντεῖθεν εἰς καταλαλιὰς, ἀργολογίας, εὐτραπέλλας ἐκτραχηλίζεσθαι. Ἐργάζεσθαι οὖν δεῖ τὰ διὰ τῶν χειρῶν ἔργα. Οὐ γὰρ ἐλεεῖσθαι δεῖ τὸν δυνάμενον καὶ ἀργοῦντα. Ἄλλ' εὐχομαι, φησι, καὶ νηστεύω. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἔργον χειρῶν ἄλλως τε δύνασαι μετὰ τοῦ ταῦτα ποιεῖν εἶτι καὶ ἐργάζεσθαι. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο διαπτύεις, ὡς ἀργὸς κατακρίνη. Καὶ πῶς, φασὶν, ὁ διδάσκων οὐκ ἀναγκάζεται ἐργάζεσθαι; Ὅτι τοι μείζονα ἐργασίαν καὶ δυσχερεστέραν μεταχειρίζεται, ἤτι; καὶ ἐμποδίζει αὐτῷ πρὸς τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν. Σοὶ δὲ τῷ ἰδιασθῇ οὐδὲν τοιοῦτον. Ὅστε ἀμαρτάνεις τοῦ ἔργου ἀμελῶν.

Τοῖς δὲ τοιοῦτοις παραγγέλλομεν καὶ παρακαλοῦμεν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ καθήψατε, εἰπὼν, Παραγγέλλομεν, προστηνέστερον κάλιν ποιεῖ τὸν λόγον, καὶ φησι· Παρακαλοῦμεν. Φοβερωτέρα οὖν ἢ παρακλήσις, καὶ ἐξοπιστοτέρη.

Ἴνα μετὰ ἡσυχίας ἐργαζόμενοι, τὸν βαυτῶν ἄρτον ἐσθίωσι. Ἀμφοτέρη ἀπαιτεῖ, ὡς μὲν ἀτακτοῦντας, τὸ ἡσυχάζειν ὡς δὲ ἀργούς, τὸ ἐργάζε-

se defecto. Observa autem, quomodo gratis edere hoc ipsum vocavit, ab illis alimoniam sumere. Atqui non gratis suppeditabatur, prædicabat enim. Est autem dignus operarius alimento suo.

Vers. 8. Verum in labore et fatigatione nocte et die operantes. Vide exaggerationes. Nos vero nisi vel ipsi Deo præferamur ab iis qui aliquid a nobis didicere, ægro animo ferimus, ceu maxima injuria affecti.

Ne quem vestrum gravavimus. Gravamen proprie est, ab invitis accipere. Nunc autem hoc dicit, quod pauperes fuerint Thessalonicenses.

Vers. 9. Non quod non habemus potestatem, seu ut nos ipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. Erat enim ei facultas otandi, quia majori opere occupatus esset, prædicationis nempe ministerio, atque ut aleretur a discipulis: attamen præ liberalitate quadam operabatur, seque ipsum et eos qui secum erant, enutriebat, ut illud ipsum discipulos etiam doceret.

Vers. 10. Nam cum essemus apud vos, hoc præcipiebamus vobis: quod si quis non vult operari, neque manducet. Πρὸς ὑμᾶς, id est, Apud vos, vel vobiscum. In priori sane Epistola clementius et mansuetius de his disseruit, hic vero austerius agit. Si enim ipse nocte ac die operabatur, nulla licet illi necessitas incumberet, multo magis alios oportebat hoc facere.

544 Vers. 11. Audimus enim inter vos quosdam obambulantes inordinate, nihil operantes, sed curiosos agentes. Cum enim mens nostra semper mobilis sit, necesse est, ut cum utilia non aggrediatur, inu illa capessat, ut supra dictum est, adeoque de aliorum vitis curiose inquirere, et hinc ad obtrectationes, otiosos sermones atque scurrilitatem deferri. Operari igitur oportet opera manibus: neque enim eleemosyna est impartienda bene valenti, qui laborare potest, atque otistur. At orō, inquit, et jejuno. Atqui istud non est opus manuum, præsertim cum et hæc præstare possis, atque interim operari. Quia itaque istud aspernaris, tanquam otiosus condemnaris. At, quare, inquiunt, is qui docet, non cogitur operari? Quia difficilior opus aggreditur, quod impedit ipsum a manuum operatione. Tibi autem privatim vitam agenti, nihil hujusmodi incumbit. Peccas itaque, si laborem negligas.

Vers. 12. Iis autem qui ejusmodi sunt præcivimus, et obtestamur per Dominum nostrum Jesum Christum. Quia severius eos invaserat, dicens, Præcivimus vobis; rursus blandiorem facit sermonem, Obsacramus, inquiens. Atque hoc pacto formidabilior est, et plus ponderis habet ejus exhortatio.

Ut cum quiete operantes, suum ipsorum panem manducent. Utrumque exigit, tum, ut inordinate se gerentes sint quieti, tum ut otiosi laborent, quo

Varie lectiones.

* μηδὲ διδαχ. ποτὲ τι ὁ. ἢ ο. ¹⁰ ..ριζόμεθα ο. ¹¹ οὐδὲ ο.

dant panem suum ipsorum, non alienum : non enim ad alienas manus respicere oportet.

VERS. 13. *Vos autem, fratres, nolite deficere beneficientes.* Animadvertite quam subito paterna viscera sint contracta ; statim eorum misertus est. Segrogemini ab ipsis, inquit, atque separemini : verumtamen ne fame eos interire sinatis. At quid, si ille confidens, quod ego alam ipsum, in otio perduret ? Satis est tibi ab eo divelli, et nihil fiducia impertiri ei, ostendens te ei irasci. At si neque hac ratione corrigatur, tu tamen interea ne cesses illi benefacere.

VERS. 14. *Quod si quis non obedit verbo nostro, per Epistolam hunc notate.* Quidam λόγῳ ἡμῶν, per ἣν legerunt unde et sic intellexerunt : Si quis autem mei Pauli verbo non obediat, per hanc Epistolam veluti loquenti, hunc notate, atque habete veluti segregatum. Divus autem Joannes Chrysostomus legit, ὁμῶν, per ὃν sicque intelligendum hunc locum nobis ostendit : Si quis non morem gerit vobis, dicentibus ad ipsum quæ per Epistolam hanc meam didicistis

Et ne commisceamini cum illo, ut confundatur. Viden' quæ sit utilitas eum separari ? nempe ut pudore afficiatur. 545 Si enim vel simpliciter accipere, pudore dignum ; quanto magis, si post segregationem exhiberent ? Magna enim quondam pœna videbatur segregatio, sed hodie minus habet ponderis. Si enim simpliciter ab otioso segregari oportebat, quanto magis ab aliis ?

VERS. 15. *Et nolite quasi inimicum existimare, sed admonete ut fratrem.* Perinde ac cum supra dixisset, Qui non operatur, neque manducet, metuit ne tales fame pereant, ideoque intulit, *Vos autem nolite deficere beneficientes.* Hunc ad modum et nunc dicens, *Ne commisceamini*, metuit ne hoc ipsum eum omnino desperantem a fraternitate excinderet. Propterea addidit : *Nolite quasi inimicum existimare, sed admonete ut fratrem* : et postquam eleemosynam dederis, injunxit ut admoneas, non ut exprobes, ut et animo et corpore beneficium in illum conferatur. Qui fratrem admonet, non publice traducit injuriam, sed privatim hoc facit, idque cum mansuetudine. Doleat nobis, inquit, non quia otioso impertimus, sed quia transgreditur legem Dei, ac veluti pro ægroto lugeamus. Audiant itaque qui non solum non impertiunt aliquid, verumetiam contumelia afficiunt, atque lapidibus petunt. Propter te pauperie affligitur, ut tu per clementiam tuam, quam illi exhibes, vulnera tua curare possis : tu sunt ista stupiditatis!

VERS. 16. *Ipse vero Deus pacis det vobis pacem semper omni modo.* Ubique post exhortationes precationem ponit, veluti sigilla quædam et designationes repositoryum rerum orationes adjiciens. Hic

σθαι, ἵνα ἐσθίωσι τὸν ἑαυτῶν ἄρτον, μὴ τὸν ἀλλοτριον. Οὐ γὰρ δεῖ αὐτοῦ; ἀποδλέπειν εἰς ἄλλων χεῖρας.

Ἦμεῖς δὲ, ἀδελφοί, μὴ ἐκκακήσητε καλοποιούντες. Ὅρα, πῶς εὐθέως κατεκλήσθη τὰ πατρικὰ σπλάγχνα, εὐθέως αὐτοῦς ἐλέησε. Στέλλεσθε μὲν, φησὶν, ἀπ' αὐτῶν καὶ χωρίζεσθε· μὴ μέντοι γε ἐάσητε λιμῶ διαφθαρήναι. Τί οὖν, ἂν θαρρῶν ἐκεῖνος, ὅτι ἐγὼ τρέφω αὐτὸν, ἐπιμένῃ ἀργῶν ; Ἄρκεῖ σοι τὸ στέλλεσθαι ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μὴ μεταδιδόναι αὐτῷ παρῆρησαν, ἐνδεικνύων ὅτι ὀργίζῃ. Ἐάν δὲ μὴδὲ οὕτω διορθῶται, ἀλλὰ σὺ μὴ ἐκκακήσης, φησὶ, καλοποιῶν αὐτόν.

Εἰ δὲ τις οὐχ ὁπακοῦσι τῷ λόγῳ ὁμῶν, διὰ τῆς Ἐπιστολῆς τούτου σημειοῦσθε. Τινὲς μὲν, τῷ λόγῳ ἡμῶν, ἀνέγνωσαν, διὰ τοῦ ἧ. Ὅθεν καὶ οὕτως ἐνόησαν· Εἰ δὲ τις οὐχ ὁπακοῦει τῷ λόγῳ ἐμοῦ τοῦ Παύλου, τῷ διὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης οἰοῦνται λαλοῦντι, τούτου σημειοῦσθε, καὶ ἔχετε ὡς ἀφορισμένον. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης, Ἰμῶν, ἀνέγνω, διὰ τοῦ υ, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν νοεῖν, ὅτι Εἰ τις ἄπειθεῖ ὑμῖν, λέγουσι πρὸς αὐτὸν ἃ διὰ τῆς ἐμῆς Ἐπιστολῆς ταύτης ἐμάθετε.

Καὶ μὴ συναγαμῆγυσθε αὐτῷ, ἵνα ἐντραπήῃ. Ὅρξ, τίς ἡ ὠφέλεια τοῦ εἶναι αὐτὸν ἀφορισμένον ; Τὸ ἐντραπήναι. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἀπλῶς λαμβάνειν, αἰσχύνῃς ἄξιον· πόσω μᾶλλον, ὅταν καὶ μετὰ τοῦ στέλλεσθαι παρέσχοιεν ; Μεγάλη γὰρ κόλασις ὁ ἀφορισμὸς ἐδόκει πάλαι· ἀλλ' οὐχὶ νῦν. Εἰ γὰρ τοῦ ἀπλῶς ἀργοῦντος χωρίζεσθαι ἔδει, πόσω μᾶλλον τῶν ἄλλων ;

Καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἠγείσθε, ἀλλὰ νοθετεῖτε ὡς ἀδελφόν. Ὅσπερ ἄνω εἰπὼν, ὅτι Ὁ μὴ ἐργαζόμενος, μὴδὲ ἐσθίει, ἔδεισε μήπως λιμῶ ἀποδλωνται οἱ τοιοῦτοι, καὶ ἐπήγαγεν· Ἦμεῖς δὲ μὴ ἐκκακήσητε καλοποιούντες. Οὕτω νῦν εἰπὼν, *Μὴ συναγαμῆγυσθε*, ἐφοβήθη, μὴ τούτο αὐτὸ ἐκκόψῃ αὐτὸν παντελῶς τῆς ἀδελφότητος ἀπογνόντα. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Μὴ ὡς ἐχθρὸν ἠγείσθε*, ἀλλὰ νοθετεῖτε ὡς ἀδελφόν· καὶ μετὰ τὸ δοῦναι, νοθετεῖν προτέταξεν, οὐκ ὀνειδίξειν, ὡς ἂν καὶ ψυχῇ καὶ σώματι εὐεργετήται. Ὁ ἀδελφὸν νοθετῶν, οὐκ ἐκπομπεύει τὴν ὕβριν, ἀλλ' ἰδίᾳ τούτου ποιεῖ καὶ μετὰ προσηνείας. Ἄλγῳ μὲν, φησὶν, οὐχ ὅτι διδάμεν ἀργοῦντι, ἀλλ' ὅτι παραβαίνει τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς ἐπὶ νοσοῦντι πενθῶμεν. Ἀκούεωσαν οἱ οὐ μόνον διδόντες, ἀλλὰ καὶ προσυδρίζοντες, καὶ λίθοις βάλλοντες. Διὰ σὲ πένεται, ἵνα σὺ ἐγῆς θεραπεῦσαι τὰ τραύματά σου διὰ τῆς εἰς αὐτὸν φιλανθρωπίας, καὶ σὺ τῶν διὰ σὲ πενόμενον ἀπαλαύνεις ; Πόσης ἀναίσθησις ταῦτα !

verò eum qui tui causa inops est, repellis ? Qualis

Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης δόξῃ ὑμῖν τὴν εἰρήνην διαπαντὸς ἐν παντὶ τρέπω. Πανταχοῦ μετὰ τὰς παραινέσεις τὰς εὐχὰς τίθησιν, ὡσπερ τινὰς σφραγίδας καὶ σήμαντρα τῶν ἀποτεθησαυρισμένων

Variæ lectiones.

¹³ εἰ δὲ τις ο.

ἐπιτιθεὶς τὰς εὐχάς. Καὶ ἐνταῦθα οὖν, ἐπειδὴ εἰκὸς ἂν μάχας γίνεσθαι ἀπὸ τῶν τοιοῦτων ἀφορμῶν, τῶν μὲν ἀφοριζομένων τραχυτέρων γινομένων, τῶν δὲ ἐχόντων οὐκέτι τοῖς τοιοῦτοῖς διδόντων εὐπροθύμως· εἰκότως εἰρήνην αὐτοῖς ἐπεύχεται, καὶ διαπαρτός. Τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ ζητούμενον, ὥστε αἱ εἶναι αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τρόπῳ, ὥστε μηδαμῶθεν εἶναι φιλονεικίας πρόφασιν, μήτε ἀπὸ λόγου, μήτε ἀπὸ ἔργου. Οὕτω γάρ, φησὶν, οὐ χαλεπῶς ¹² κάκεινους βελτιώσετε. Οὐδὲν γὰρ οὕτω συμβάλλεται πρὸς τὸ κατορθοῦν ἢ βουλόμεθα, ὡς τὸ εἰργναίου καὶ ἀτάραχον, καὶ τὸ μὴ μετὰ ἀπεχθείας δοκεῖν ἐπιτιμᾶν.

Ὁ Κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν. Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐπηγγέλατο· Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας. Ἐάν οὗτος εἴη, φησὶ, μεθ' ὑμῶν πάντων, τῶν τε ἀργούντων δηλαδὴ, καὶ τῶν μὴ τοιοῦτων, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἔσται. Τοῦς τε γὰρ ἀργούντας λάσεται, καὶ τοὺς ἐργαζομένους ἐπιστηρίξει.

Ὁ ἀσπασμὸς τῆ ἐμῆ χειρὶ Παύλου. Ἀσπασμὸν καλεῖ τὴν εὐχὴν, δεικνύς ὅτι καὶ ὅτε ἀσπάζεσθαι ἔδει, μετὰ κέρδους πνευματικοῦ τὸ πρᾶγμα ἦν καὶ εὐχῆς, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς φιλίας σύμβολον.

Ὁ ἐστὶ σημεῖον ἐν πάσῃ Ἐπιστολῇ· οὕτω γράφω. Πρὸς τὸ μὴ παραποιεῖσθαι τὰς ἐπιστολάς μου παρὰ τινῶν ἀπατεῶνων (τοῦτο γάρ, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἶπομεν, ἐποίουν πολλοί), ἐγὼ, φησὶν, ὑποσημαίνω τῆ ἐμῆ χειρὶ. Ἐν πάσῃ δὲ Ἐπιστολῇ, τῆ ἰσως πεμφθησομένη πρὸς ὑμᾶς, ἢ καὶ ἀπλῶς, Ἐν πάσῃ τῇ πρὸς οὐστίνας δῆποτε.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. Καὶ ἤρξατο ἀπὸ τῆς χάριτος, καὶ νῦν πάλιν εἰς τὴν χάριν ἀποτελευτᾷ τὴν Ἐπιστολὴν, ἐκατέρωθεν ὡσπερ μεγάλοις τειχίοις ἀσφαλιζόμενος τὰ λεγόμενα, καὶ θεμελίου ἀσφαλεῖς τειθεῖς, καὶ τέλος ἐπάγων ἀσφαλές. Ἐάν γὰρ ἡ χάρις ἢ μεθ' ὑμῶν ἢ ἐξ ἀρχῆς σώσασα ἡμᾶς, πάσας τὰς ἀσθενείας· ὑμῶν παρόψεται. Τοῦτο γὰρ χάριτος· ἔσται δὲ, ἐάν μὴ ταύτην διώξητε. Ἡ χάρις εὐγνωμοσι ψυχῆς· ἐνοικεῖ, ἀπλότητα καὶ φιλαδελφίαν ἐχούσας. Γένοιτο τοιαύτας καὶ ἡμεῖς τὰς ψυχὰς ἔχοντες, καὶ φιλαδελφίαν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τοὺς παρασφαλλομένους τυχόν, ὡς ἀδελφοὺς νοουθετοῦντες, καὶ πᾶσι τρίποις τὴν αὐτῶν διόρθωσιν μετὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης κατεργαζόμενοι, ὑπὸ τῆς χάριτος φρουρηθεῖμεν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ προσλαβομένου ἡμᾶς, καὶ προσαγαγόντος τῷ Πατρὶ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι· ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

7 Math. xxviii, 20.

Variae lectiones.

¹² οὐχ ἀπλῶς ο.

igitur, quia verisimile erat pugnas oriri ab huiusmodi occasionibus, cum ii qui separantur, asperiores redduntur, opulentioresque non alacriter istiusmodi viris impertiunt, haud immerito pacem eis exoptat, eamque semper. Hoc enim est quod quaerit, ut semper ipsam habeant: atque adeo *omni modo*, ut nulla ex parte contentionis eis occasio relinquatur, neque ex verbo, neque ex opere. Sic enim fiet, inquit, ut citra difficultatem illos ad rectiorem vitam revocetis. Nihil enim tam utile ad perficiendum ea quae volumus, quam pacificum esse, necnonurbatione vacare, neque ex odio videri quemquam objurgare.

Dominus cum omnibus vobis. Hoc enim Dominus promisit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus 7.* Si iste, inquit, cum omnibus vobis fuerit tam otiosus scilicet, quam non otiosus, omnia bona contingent: otiosus enim medebitur, et operantes firmabit.

Vers. 17. *Salutatio mea manu Pauli.* Salutationem appellat orationem, indicans quod cum salutare conveniebat, non sine **546** lucro spirituali et oratione ea res esset, et non simpliciter amicitiae symbolum.

Quod est signum in omni Epistola, ita scribo. Ne depraventur epistolae meae a quibusdam impostoribus (hoc enim, perinde ac in principio diximus, faciebant plerique), ego, inquit, subsigno mea manu. *In omni autem Epistola,* quae fortasse ad vos mittenda est: vel simpliciter, *In omni,* ad quoscunque etiam missa fuerit.

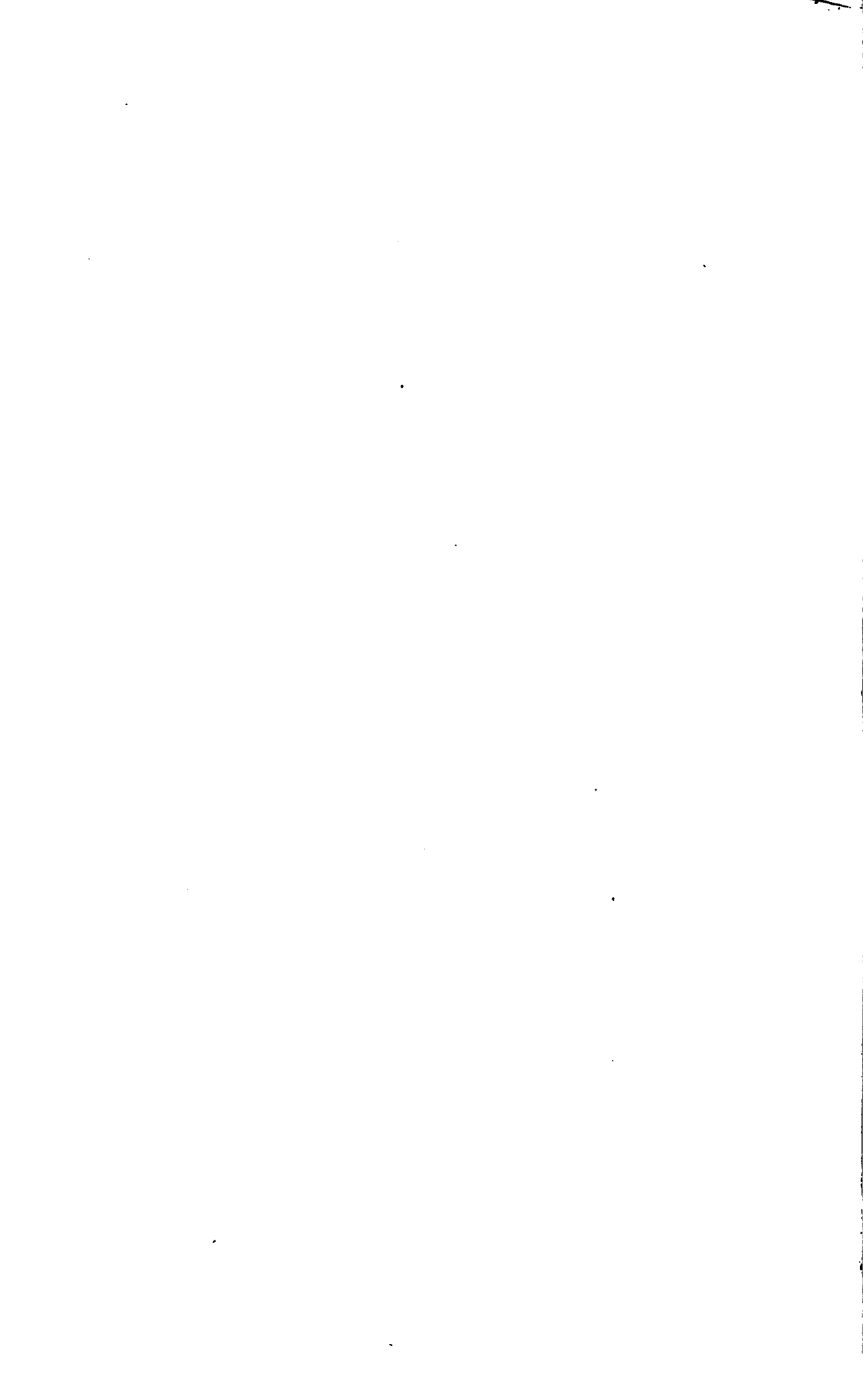
Vers. 18. *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.* Et a gratia orsus est, et in gratiam rursus finit Epistolam, utrinque veluti magnis munimentis firmans quae dicuntur, cum fundamenta firma tutaque ponens, tum finem firmum adducens. Si enim gratia vobiscum fuerit, quae a principio servavit nos, omnes infirmitates vestras praetermittet: hoc enim est gratiae. Erit autem, si eam non expellitis. Gratia pias mentes incolit, simplicitatem et fraternam dilectionem habentes. Faxit itaque ut nos ejusmodi mentibus imbuti, fraternam dilectionem demonstrantes, et errantes fortasse, tanquam fratres commones facientes, omnibusque modis ipsorum correctionem cum pace efficientes, a gratia Domini nostri Jesu Christi custodiamur, qui assumpsit nos, perduxitque ad Patrem in Spiritu sancto: quem decet omnis gloria, honor et adoratio, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

<i>THEOPHYLACTUS BULGARIÆ ARCHIEPI-</i>	
<i>SCOPUS.</i>	
COMMENTARIUS IN JOANNIS EVANGELIUM. (Conti-	Commentarius in Epistolam ad Romanos. 535
nuatio.) 9	Commentarius in Epistolam I ad Corinthios. 565
COMMENTARIUS IN OMNES DIVI PAULI EPISTOLAS. 519	Commentarius in Epistolam II ad Corinthios. 795
<i>Præfatio Philippi Montani.</i> 519	Commentarius in Epistolam ad Galatas. 954
<i>Monitum T. Bailii editoris Lantiniensis.</i> 527	Commentarius in Epistolam ad Ephesios. 1051
<i>Annotata pro singulis Epistolarum argumentis.</i> 530	Commentarius in Epistolam ad Philippenses. 1159
<i>Lectori Venetus editor</i> 531	Commentarius in Epistolam ad Colosseuses. 1206
	Commentarius in Epistolam I ad Thessalonicenses. 1279
	Commentarius in Epistolam II ad Thessalonicenses. 1327

FINIS TOMI CENTESIMI VICESIMI QUARTI.

3 2044 019 208 206

